coll. compl. [illegible] - vol. 2.
4°, [XVIII], 678, (28) + 351, (1 blank) + 30 pp.
9 engr. portraits

HISTORIE
Van de
REFORMATIE
Der
KERKE
Van
ENGELAND:

In het Engelſch Beſchreven

Door

Mr. BURNET:

En nu uit den zelven vertaalt.

TWEEDE DEEL.

t'AMSTERDAM,

By JAN ten HOOREN over 't Oude Heere-Logiment, en
AARD DIRCKZ. OSSAAN, op den Dam, Boek-verkopers, 1686.

HISTORIE
Van de
REFORMATIE
Der
KERKE van
ENGELAND.

Voor-reden aan den LEZER.

Et gunstig aannemen het welke het eerste deel heeft genoten, te zamen, met de nieuwe stoffe, die my van Edele en Waardige handen zijn toegekomen, hebben my aangemoedigt, het zelve te vervolgen, en de Reformatie en hervorminge van deze Kerk, te vervolgen, tot een volkomen vast-stellinge, die dezelve, in het beginzel der Regeringe van de Koninginne Elizabeth gekregen heeft, het welke Ik nu de wereld op-offere.

De groote yver van deze Eeuw omtrent het geen in de vorige actien, wegens de Godsdienst is verhandelt, heeft veroorzaakt, dat de Historie van het zelve, met meer als gemene opmerkinge en aandagt, ontfangen en gelezen is; en vele hebben hun vergenoeginge getoont, omtrent het gene voorheen uitgegeven is geworden, met het beschicken, van verscheidene Schriften van grooten nadruk, wegens het gene nog overig was: En nademaal ik bevonden hebbe, dat geen gedeelte van het vorige, aangenamer is geweest, als dat van het welke ik maar een uit-schrijver ben. Ik meen de verzamelinge der bewijzen en Authentijke stucken, dewelke Ik tot bevestiginge, van de aanmerkelijkste, en te gelijk twijffelachtigste delen van de Historie had bygebragt, hebbe ik dezelve wijze en methode, ook hier gevolgt. Ik zal hier niets verhalen, van het gene in mijn vorige aanspraak is geweest, maar den Lezer alleenlijk wijzen, tot zulke dingen, als deze Historie in het gemeen betreffen; en mijn aanmoediginge, in de onderneminge, van het vervolg, als het geen wegens het werk in het algemeen belooft is; en daaromme zal ik my nu alleenlijk uitbreiden, over het gene dit deel, in het byzonder betreft.

De Schriften dewelke my, van verscheidene handen zijn toegezonden, worden bygebragt, na dat de gelegentheid, om dezelve voor te brengen, in de Historie voorvalt; met zulke erkentenisse, als my dagt, deze wijze van Schrijven, alderbest te betamen, hoewel verre onder de verdiensten van deze dewelke my van de zelve gedient hebben: Maar de Schat-kamer, uit dewelke ik het grootste gedeelte, zo van de Historie als van de verzamelingen gehandelt hebbe, is de menigmaal geroemde boekery van Coston, uit dewelke, door de Edele Gunst van dessels ware Eigenaar den Ridder Johan Coston, in alles hebbe vergadert, het gene, tot uitwerkinge, van dit deel, nodig is geweest; te zamen, met eenige weinige dingen, dewelke my, in mijn voorige onderzoekingen, ontschoten zijn, geweest, en tot het eerste deel behoren, en deze hebbe ik in de verzamelinge, tot dit stuk behorende, vermengt, zodanig en op zulke gelegentheden, als ik het betamelijkste oordeelde te behoren. Maar onder al de overblijfzels van de voorige Eeuw, die in dien Schat-kamer, met groote kloekzinnigheid en ordere opgelegt zijn, heeft my niets beter behaagt nog meerder nuttigheid toegebragt, als het Dag-register, van Konink Eduards Regeringe al met zijn eigen hand geschreven, nevens enige andere zijne Papieren, dewelke ik, in den aanvang van de verzamelinge, by een gehouden hebbe. Van deze zal ik hier niets zeggen, hebbende, in de Historie van zijn Regeringe, daar een vol berigt van gegeven, tot het welke ik den Lezer wijze.

Ik bevinde dat de meeste van onze Schrijvers hun parcelen daar uit genomen hebben, en Sr. Johan Heyward heeft het grootste gedeelte van zijn Boek, daar uit geschreven, daarom hebbe ik het een zaak van zulk gevolg geagt, dat op goeden raad, ik dezelve alle hebben uitgegeven, zijnde, getrouwelijk uit hun oorspronkelijk getrocken.

Maar gelijk als andere, my tot het voltrecken, van dit gedeelte hebben geholpen, alzo vinde ik my het aldertreflijkste verschuldigt, aan dien grooten Gods-geleerde, en seer naauwkeurig onderzoeker, omtrent de Historische Geleertheid. Mr. Fulman Rector. van Hamton-Meysey, en Glocester Shire, door het verzamelen van enige misslagen, door my, in het vorige werk begaan. Hy had voor vele jaren zijn gedagten, met een naau onderzoekende zorge, tot dezelve stoffe gevoegt, en was derhalven bequaam, om met nauwer opmerkinge, dan andere Lezers, daar omtrent te handelen. Sommige van deze dingen, waren my ontsnapt, andere waren my niet te voren gekomen, in enige byzonderheden, was mijn verzekering niet goed, en in andere hadde ik mijn Schrijvers niet wel gevat: Deze make ik op het einde van dit deel bekent, zijnde nog beschaamt om mijn gebreken te bekennen, nog onwillig, om te erkennen, van wat hand ik beter Informatie ontfangen hebbe.

Mijn voornemen in het Schrijven is de waarheid te ontdecken, en dezelve, buiten alle eensijdigheid voor de volgende tijden, neer te zetten; en zo zoude ik het een znood, en misdadig stuk van laatdunkentheid agten te zijn; deze ontdeckinge van mijn dwalingen te verduisteren. En al was het getal en gevolg van dezelve, grooter geweest, als het is, zoude ik my liever een klaarder penitentie onderworpen hebben, als de wereld in de misslagen te laten, daar ik dezelve ingebragt hadde: Maar het heeft my niet weinig behaegt, dat dezelve nog veel, nog van groot belang, tot de voorname gedeelten van de Historie zijn geweest, rakende meest, *d'alums*, of kleine verschillentheden, in de ordere van den tijd.

Ik verhope dat dit deel minder fauten zal hebben, nademaal die waardige Man, zijn beleeftheid zo verre vervolgt heeft, als het zelve voor heen over te zien, en met groot oordeel zodanige dwalingen te verbeteren, als hy daar in gevonden heeft. Deze, in dewelke ik voorheen gevallen was, maakten my te zorgvuldiger, om zelfs, de alderminste zaken ten aldernaauwsten, uit te pluizen. Egter indien, na al mijn bezorgtheid, en de beleefde tugtinge van deze, dewelke dit werk hebben overzien; iets overgebleven is, het welke een verder herhandelinge mag vereischen, zal ik niet nalaten het zelve te doen, zo haast als het van noden zal zijn; zijnde gelijk ik hoop, die arme laatdunkentheid te boven gekomen, van mijn eigen agtinge te zoeken, met de waarheid, aan dezelve op te offeren.

Deze aan welkers opmerkinge en verbetering, ik deze gehele Historie, in beide hun delen hebbe onderworpen, waren voornamentlijk dry, groote Gods-geleerden, welkers levens, zodanige voorbeelden, en welker predikingen en schriften zulke treffelijke leeringen, en verantwoordingen van deze Kerk, en eindelijk welker gantschen handel en wandel, met hun Beroep, zo wel over een komende is, dat zo als ik my aanmerk, als eeniger mate in hun vriendschap aangenomen te zijn, geen van de minste Zegeningen van mijn leven; daar door ontfangen te hebbe, alzo ik niets vinde, het gene dit werk kragtelijker aanbeveelt, als te konnen zeggen, dat het met hun hartelijke toestemminge voortgekomen is, na dat zy het zelve zorgvuldiglijk, en yverig onderzogt hebben, volgens hun belang in de zaak, dewelke daar in verhandelt werd, en hun goedheid en vryborstigheid voor den Schrijver. Zy zijn zo wel bekent, dat zonder hen eens te noemen, die van deze tijd ligtelijk zullen konnen gissen wie zy zijn, en zy zullen zo wel bekent zijn, by de nakomelingen, door hun treffelijke schriften, dat dezelve te noemen zulk een treffelijk voordeel voor mijn boek is, dat ik moet twijffelen, of het betamelijk is voor my zulcx te doen.

Een

Een van henlieden Dr. L. Loyd. is nu, terwijl ik dit ſchrijve, door gunſt van zijn Majeſteit gevordert, tot het Biſdom van St. Aſaps, eerwaardigheid: Na dewelke, (hoe zeer en wel door zijn groote Geleertheid, Godzaligheid en andere deugden verdient) hy zo verre is, van geſtaan te hebben, als my in het byzonder het beſte bekent is. Hy is het geweeſt, den welken ik in mijn vorige Voor-reden hebbe beſchreven, als dewelke my eerſt tot dit beſluit gebragt heeft, en om die reden, is hy ook meer als ordinaar bezorgt geweeſt, om het werk te naauwer te onderzoeken, en dat met die doorzigtigheid, dewelke hem zo eigen is.

De andere twee, zijnde geleerde en regt verſtandige Deekens van Kanter-bury en St. Paulus. Dr. Tillotſon en Dr. Stilling-fliet, beide te wel bekent, om iets meer, van het Character, het welke ik hen ſou konnen geven te konnen ontfangen.

Andere hebben my op een andere wijze onderſtand gedaan, om my bequaam te maken, een werk uit te voeren, dat my tot geen kleine onkoſten gebragt heeft. Ik ſchame my niet te erkennen dat de geringheid van mijn ſtaat, het zelve ongemakkelijk voor my gemaakt heeft, als zijnde berooft van alle Publijke byſtand: Maar ik zou my wegen mijn ondankbaarheid te regt hebben te ſchamen, indien ik hun goedertierentheid niet verkondigde, die zo veel goedheids van my gehad hebben, als deze by-voeginge van onkoſten niet te laten, tot laſt van een, die niet, zonder kommer leven kan. Ik moet wederom, mijn Dankſegginge herhalen, voor de Edel-moedige Goedheden, Beſchermingen en Mildadige Behulpſaamheden van S^r. Harbotle Grimſtom, Meeſter van de Rollen, zijnde dit het ſeſde jaar van mijn beſtending onder hem, aan den welken (gelijk ik altoos erkennen moet) ik meerder gehouden ben, als aan eenig Menſch die leeft.

De wel Edele Mr. Boyle, gelijk hy gewoon is, beide zijn tijd en Middelen, ten beſten van het Menſchelijk geſlagt, aan te leggen (tot het welke hy zig aanmerkt, zo voornamentlijk geboren te zijn, en welk hy niet alleen in zijn eigene en voortreffelijke Schriften, die hem zo beroemt, over de gantſche Weereld gemaakt hebben. Maar ook in verſcheidene andere onder-nemingen, op zijn eigene koſten aan gelegt, geloont heeft) alzo heeft ook die zijn goedheden tegens my vernieuwt in Mildadigheden, die met zo groten gemoet over een komen.

Andere heeft het ook behaagt, hun hulp hier by te voegen. De regt Eerwaarde Heer Fints Mylord hoog Cancellier van Engeland, wiens grote bequaamheden en over grote deugden, zo kenbaar zijn, dat het in my, een grote Laatdunkendheid zou zijn, yets tot zijn meerder lof by te brengen, zijnde in geen zaak uitſteekender, als in zijn yver en zorge tegens en over de Kerk, heeft geoordeeld, datter iets aangelegen waar deſſelfs Hiſtorie wel geſtelt, in het ligt te brengen; en daarome gelijk hy een groot gedeelte in mijn onkoſten gedragen heeft, alzo heeft hy dezelve ook byzonderlijk onder zijn zorge genomen, en in het midden van de zware bedieninge, in de welke hy, tegenwoordig zig bevind, heeft nog tijd konnen uitvinden, om dezelve in haar Hand-ſchrift over te lezen, voegende daar zulke aanmerkingen en verbeteringen by, als geen klein gedeelte zijn van eenige Volkomentheid, die men zou mogen oordelen, dat het werk heeft. De Heer Ruſſel, de Erfgenaam van dien yver voor de ware Godsdienſt, en de andere deugden, die van den eerſten aanvang van de Reformatie, in een gedurige op-volginge, altoos dat Edele huis van Bedford, heeft verciert, zelfs boven alle andere van het Koninkrijk, de belangen van de Proteſtanſche Godsdienſt, aanſlaande heeft ook door een wild onderſtand, my tot het vervolg van dit Werk aangemoedigt, De waardige Raads-heer, wiens beroemde Opregtigheid, en zuiver Oordeel, hem zo hoog in Staat opgevoerd hebben, Antony Kok, Schilt-knaap, meen ik, heeft ook het zijne voort-gebragt, om my te ontlaſten van de Moeyelijkheid van op te zoeken, uit te ſchrijven en vergaderen, van Materien, hier toe dienende. Ik dan hebbende zo veel van mijn Edele Wel-doenders, ontfan-

gen, als my tot het voortzetten van mijn besluit bequaam konde maken, hebbe ik andere hun Edelmoedige handen, die my dezelve aanbiedinge dede, moeten verschonen. Gelijk zulks op een zeer Edelmoedige wijze, gedaan is, door den regt Erentfesten, den Grave van Halifax, den welken, indien ik telle, onder de grootste Perzonen, die deze eeuw heeft voort-gebragt, zo ben ik egter zeeker, dat al die gene die hem kennen, zullen toestaan, dat ik maar Zediglijk van hem spreek. Hy in der daad, heeft my de Jaarlijksche continuatie en volhardinge, van een gunst op-geoffert, die niet alleen al deze onkosten, zoude goed gemaakt hebben, maar daar-en-boven een volkomen onderhoud voor my geweest zou zijn; en hoewel mijn behoefthen zo groot niet waren, als my te dringen, om die aanbiedinge aan te nemen, zo verdient egter, zulk een ongemeene Edelmoedigheid, de hoogste erkentenisse, die ik machtig ben toe te brengen.

Maar nu keere ik my tot het gene, het voornaamste onderwerpzel van deze voor-reen om voor-oordeelingen, ontrent zwakke en onbedachte Perzonen te weeren, behoorde te zijn; met de welke zy af ingenomen geweest zijn, ontrent de Reformatie, gedurende de periode daar van, die in dit gedeelte begrepen is. Ik weet dat de pligt van een History-Schrijver, hem leid om te schrijven, als een die nog van de eene, nog van de andere zijde is, en ik hebbe getragt het zelve zo na te volgen als in mijn vermogen is geweest, verbergende nog de Misslagen van de een of d'ander, nog ook iemand van dezelve zijn lof ontboudende, leverende de zaaken zodanig over, als ik dezelve gevonden hebbe, zonder die beeter of slimmer te maken: Maar nu, dewijl ik nog tot die onderneminge niet getreden ben, en hier nog mijn eigene gedachten en niet de handelingen van andere voorstelle, verhope ik dat het niet onbetamelijk zal geagt werden, de gedagten van den Lezer deze indrukzelen te benemen, dewelke hem al bereets misschien maar al te afkeerig hebben gemaakt, of op een onwaarloos lezen van het geen nog volgt, in zijn bedenken zouden konnen ontstaan: ten ware hy, door eenige Noodwendige opmerkingen, te voorn bereid en gewapent zy, dewelke een ieder, die deze Historie kome te lezen, door gebrek van tijd, of aandagt, naar de trap van hun Noodwendigheid misschien niet aanmerken zal.

Het is zekerlijk een ongerechtige weg of wijze, in iemand die een regter heeft te zijn, zig zelven heimelijk te laten innemen, met zulke indrukzelen en verbeeldinge van Perzonen en zaken, als zijn gedachten zouden konnen verbasteren; Want daar de schalen niet wel ge-effent zijn, kan men geen goede staat van 't gewigt maken. Zo dat het een onhebbelijke en indirecte wijze zy, de gedachten der Menschen met voor-oordeelingen in te nemen, en hem tot het regte onderzoek der Waarheid niet in te laten, voor dat hun neigingen eerst zo of zo geleid zijn. Ik kan niet loochenen, of in het stuk van den Godsdienst ontfangen de Menschen gemeenlijk deze besessingen, eer zy, dezelve wel konnen onderzoeken, als hen konnen bepalen, omtrent het onderzoek der dingen daar na; wanneer hun verstand tot een volder wijsheid op-gegroeit is. Maar deze voor-inneemingen, wanneerze regtmatiglijk ingestort zijn, geven hen eerder zulke algemeene besessingen, van het geen goed en eerzaam, in de heimelijkste verbeeldingen is, als omtrent de daad zelfs. Want ieder wijs en Godzalig Man, moet schouwen alzulke Methode van onderwijsingen, als op valsheid of bedrog gegrond zijn; en hy die een Man wil queeken, om hem de Waarheid te doen beminnen; moet zulk een genegendheid tot dezelve in hem werken, dat hy klaarlijk kan begrijpen, dat men hem niet in een dool-hof van zijdigheid, door valsche en onrechtmatige konsten zoekt te lijden. Maar dewijl de Menschen, in het algemeen zo bequaam zijn, om eenige ligte kunningen in hun gedachten in te laten, dewelke hun genegendheden voor af konnen innemen, en voornamentlijk deze, die zig bemoeyen om aankomelingen en proselijten te winnen, beginnen gemeenmeenlijk met zodanige konsten; Zal het niet onbetamelijk zijn, den Lezer zulk een

berigt

Berigt van deze te geven, als hem kan voor bereiden tegens de gene; op dat hy alzo met een zuiverder verstand aanmerke, wat het zy, dat wy hem nu staan over te leveren, wegens de Reformatie van den Gods-dienst, onder ons.

Ik zal mijn aanvang maken, met dat, het welk het aldermeeste word aangedrongen, als dat, de Kerke, zijnde maar een Lichaam, de veranderingen, dewelke in den Gods-dienst gemaakt werden, de selvigheid en Uniteyt van dezelve verbreken en dien band los maakt, door de welke de algemeene Kerk, te zamen geknoopt is, en dat daar omme de eerste Reformeerders, een scheuringe in de Kerk begonnen, en wy vervolgt hebben.

Hier op antwoorde ik, dat men aan te merken heeft, dat de Bisschoppen en Harders in de Kerk verbonden, het Volk, in het ware geloof van Jesus Christus, volgens de Schriften, te onderwijzen, zijnde de Maniere van hun bedieninge, een Heilige pligt; verbind hen deze daar toe. Zy waren ook op hun inweyinge, door een formele belofte daar toe verbonden; volgens de vragen en antwoorden die nog, tot op deze dag, in het Roomsche Pontificaal te zien is. De Harders en Leeraars, zijn het zelve aan hun Broederen, dat zy hen leeren, volgens de Schriften, zy zijn hen liefde schuldig, en met hen een Broederlijke genegendheid en vriendelijke over-een-komst te leven. Maar indien zulks niet kan verkregen werden, op gemakkelijker Middelen, als door het verbergen van de Noodwendige Waarheden, en het overleveren van grove dwalingen, aan deze, dewelke hun last aan bevolen zijn, zo is het zeker, dat deze prijs te dier zou zijn.

Wanneer de Harders van deze Kerke, dezelve zagen overlopen, met dwalingen en verderflijkheden, waren zy verbonden, door de pligt, den welken zy goed en hun Volk schuldig zijn, dezelve te ontdekken, en hun Misleide kudde, de oogen te openen. Het is een gewenstige zaak, Vrede en Eendragt staande te houden; Maar indien een aanhangzel in de Kerk, eenige Leeringen en Handelingen voort-zetten, die de Zaligheid der Zielen in het grootste gevaar stellen en daar door te wege brengen, datter geen hoop overig is, om hen door sachter en redelijker Middelen te winnen, als dat men hen, als St. Petrus, *in het aangezicht moet wederstaan.* In een minder zake, zo veel te meer moet men deze wederstaan; die niet hoger zig aanmatigen, als datze dessefs Navolgers zijn wanneer de dingen van groot gewigt en gevolg zijn.

Wanneer in de primitive Kerk Ketteryen ontstonden, bevinden wy, dat de Naburige Bisschoppen, dezelve veroordeelt hebben, zonder te wagten. Maar de over-een-stemminge van de andere Kerken; gelijk blijkt in de voorvallen van Samosatenus-Arrius en Pelagius, en zelfs wanneer het grootste gedeelte van de Kerke *Semi-Arriaan*, half Arriaans geworden was, een veel grooter Concilie, voornamentlijk, dat van *Ariminium*, bestaande in over de 800 Bisschoppen, gelijk zommige willen, door onkunde en vrees, zig ingeschikt hadden, hebben de regtzinnige Bisschoppen niet onderlaten, deze, die hen aanbevolen waren, volgens het ware Gelove te onderwijzen. Een algemeene over-een-komst is een zaak, daar wel om te arbeiden staat; maar wanneer dezelve niet kan genoemt werden, zo moet ieder Bisschop zijn pligt alzo betragten, als hy tegens den Opper-Bisschop der Zielen kan verantwoorden.

Zo dat dan in plaats van door zulk een gering voor-oordeel afgeleid te werden, men zijn onderzoek hier toe te keren heeft: offer in der daat, zodanige abuizen in de Kerk zijn geweest, als de Reformatie zoude mogen vereischen? en offer eenige reden ware, een algemeener over-een-stemminge, daar omtrent te verhoopen? in de volgende Historie zal de Lezer zien, wat verderffenissen, beide in de leeringe en den dienst van de Kerke ingelopen waren, uit het welke hy mag besluiten, wat nootwendigheid van een Reformatie daar zy geweest. En het is klaar genoeg datze de medestand der andere Kerken niet te wagten hadden, want het Concilie van Trenten had allereerst een grooten voortgang gemaakt, en het was schijnbaar genoeg, dat, gelijk het Roomsche Hof aldaar alles bestierde;

ſtierde, zy beſlooten hadden, geenzins, eenige effectuele Reformatie toe te ſtaan, immers omtrent zaken van gewigt, maar door een formeelder Deciſie, deze dwalingen en misbruiken, die zo veel ergerniſſen, zo veel eeuwen aan een, de Chriſtelijke Wereld hadden me gebragt, vaſt te ſtellen.

Zijnde dit dan de ware ſtand van zaken, zo is het zeker, dat indiender, in der daat groote verderffeniſſen, 't zy in het Geloof of in de Zeden der Kerke zijn geweeſt. De Biſſchoppen zijn verbonden geweeſt, de zelve te Reformeren, nademaal de traagheid van andere in hun pligten, hen niet konde verſchoonen de zinnen aan te wenden, wanneer zy des klaarlijk overtuigt waren, zo dat de Lezer dit voor-oordeel heeft af te werpen, en alleenlijk te onderzoeken, offer waarlijk zodanigen Reformatie van noden ware, nademaal, zijnde zulks zo bevonden, het zeker is, dat de Biſſchoppen zo van deze als van andere Kerken, gehouden waren, zig daar toe te ſtellen, en de gebreeklijkheid van andere konde hen tot geen verſchooninge verſtrekken.

Het twede voor-oordeel is, dat de Reformatie begonnen en voortgezet is, niet by het grootſte gedeelte van de Biſſchoppen en Geeſtlijkheid, maar weinige uitgezonderde Biſſchoppen en Gods-geleerden, dewelke zijnde opgehouden door den naam van des Koninks geſlagt, de dingen naar hun eigen welbehagen beſtelt hebben, deze door hun belangen ten Hove, ligtelijk in het Parlement tot acten gebragt hebben. En na dat zy, zulke Biſſchoppen, als hen tegen waren afgeſchaft hadden; als dan de convocatie bevorderden, om het gene gedaan was te beveſtigen. Zo dat, in der daat, de Reformatie het werk van Kramner en eenige weinige meer, van zijnen aanhang waar, en niet van de geheele Kerk, die noit in het geheel dezelve toegeſtaan heeft, voor dat de Biſſchoppen zo ver gekomen waren, als zig naar het beſluit van het Hof te voegen. Kortelijk, de oploſſinge hier van, kan genomen werden, van een gemeen geval: wanneer het grooter gedeelte van een Kerk volgens het gewiſſe van de opperſte Borgerlijke overheid in een dwaling is, en het mindere gedeelte in het rechte. Het geval is niet hard indien het wel verſtaan is: want in de geheele Schriftuur, iſſer geen beloften gedaan, aan het grooter gedeelte der Harders van de Kerk, en zijnde daar omtrent geen beloften gedaan, zo is het zeker, dat de natuer der Menſchen zodanig is; dat de waarheid van belang afgeſcheiden, weinig toeſtemmers heeft; maar wanneer het belang tegens heeft, dat zy een zeer kleinen aanhang heeft.

Zo dat de meeſte van deze dingen, dewelke hervorminge van noden hadden, zijnde zodanig datze de rijkdom van de Geeſtlijkheid deden aangroeijen, het in der daat een groot wonder zou zijn geweeſt, indien het grootſte gedeelte, zig daar niet tegens geſtelt hadde, in dit geval dan, gelijk het kleinder gedeelte, van hun meeninge hadde af te ſtaan, om datze tegenſtand vonden, door een tal-rijker aanhang, die zulk een groot belang in de zaak hadde, alzo was het voor hen beide redelijk en natuerlijk voor hen lieden, hun toevlugt tot het gezag en de beſcherminge van den Prins en de wetten te nemen.

Dat de Princen in heilige dingen hun gezag hebben, is zo algemeen, ten tijden van Konink Hendrik verſtaan, en werd op zulke klaar blijken, van redenen bewijzen, zo uit de Sweetſche Staat, als uit het Roomſche Rijk, wanneer het Chriſten was geworden, genomen, geveſtigt, dat die grond allereerſt gewonnen was. Het is de eerſte wet, en het Codex van Juſtinianus, door Theodoſius, wanneer hy tot het Rijk quam ingeſtelt, *datze alle, over al onder zware ſtraffe zouden volgen, dat Gelove het welke van Damaſus Biſſchop van Rome en Peter Biſſchop van Alexandrien aangenomen was.* En waarom vermag niet de Konink en de wetten van Engeland, het zelve gezag aan den Opper-Biſſchop van Kanterbury in Jork geven.

Wanneer het Keizer-rijk, en voornamentlijk de Ooſterſche gedeelten daar van, onder de Regeringe van Conſtantius, en Valens die hem korts opvolgde, zo zeer door de Arrianiſme overſtroomt was, was het qualijk bedenkelijk, hoe de Kerk in eenige andere

maniere

maniere zou konnen geformeert werden: want zy derfden de zaak zo ten eersten aan de bescheidentheid van een Synode niet vertrouwen, en echter het geschil toen op de baan zijnde, was met zo veel belang niet behangen, als zijnde een speculatijf stuk, van de Gods-geleertheid, als deze over de welke de geschillen waren, in het begin, van onze Reformatie.

Het is niet te bedenken, hoe eenige veranderingen in de Gods-dienst, door souveraine preuven kan gemerkt werden, ten zy een gezag by hen berigt, om de bevestinge van een wet te geven, aan het gezondste, hoewel het kleinste gedeelte van de Kerk; want gelijk preuven en Wet-gevers, aan de Geestlijkheid, niet door een *Implicite* of ingewikkelde blinde gehoorzaamheid verbonden zijn, maar aan de vrydom van hun eigen oordeel gelaten werden, alzo moeten zy ook een magt en vermogen hebben, te verkiezen aan wat zijde die zaken of waar in dezelve staan onderzogt te werden. De Jurisdictie der Synoden of Conciiien is gegrond, of op de regulen van uitwerkinge en broederlijke over-eenkomst; of op de kragt van de Borgerlijke wetten. Want, als het Christen Geloof het onderstant van de wetten niet had geleerd, ieder Bisschop zijn kudde het beste dat zy konden en gaf zijn nabuuren zulk een reden van zijn Geloof, op, of korts achter zijn inwijinge; als hen konde genoegen, en hielden de eendragt van de Kerk alzo staande. De Formaliteiten van de Synoden groeiden op in de Kerk, uit de verdeelinge van het Roomsche Rijk; en de waarheid van eenige Steden; het welk een zaak zo wel bekent is, en zo zuiverlijk by de Schrijvers van alle lieden beleden, dat het een nodeloze verkragting van des Lezers gedult zou zijn. Den tijd met het bewijzen van het zelve te verspillen: deze die het zelve volkomentlijker willen verstaan, zullen het zelve, in de Marca, des laatsten Opper-Bisschops van Parijs-boek, *de Concordia Imperii & Sacerdotii*, en in de Werken van Blondel, *de la Primaute de L'Eglise*. Geen van allen kan zig inbeelden, datter een Goddelijk geslagt is, in het gene, dat uit zulk een beginzel voort komt. Het grooter gedeelte der Synoden kan niet geacht werden, in zaken van het Geloof, zodanig van den Hemel bygestaan te zijn, dat het minder gedeelte, zig nootwendig daar aan gedraegen moet, of dat de borgerlijke magten, allesints hunne wetten na hun besluiten moeten reguleren, voornamentlik daar belang oogschijnelik de balants regeert. En dit kan eenig redelijk Mensch vergenoegen, dat, indien Kramner en Holgate. De twee Primaten en Metropolitanen van deze Kerk, in de geregtigheid waren, omtrent de zaken dewelke zy zogten te reformeren, hoewel het groter gedeelte der Bisschoppen, door znoder inzigten ingenomen, en in het gemeen zeer bygelovig, en in de ware Gods-geleertheid weinig ervaren zijnde, zig daar tegens te stellen, en zy derhalven genootzaakt waren, de zaken zodanig te bestellen, dat dezelve in het eerste, door eenige verkozene Bisschoppen en Gods-geleerden, geprepareert, en daar na door Konink en Parlement, in de acten aangetekent wierden, dit geen geregtige exercitie is, omtrent het geene, zodanig bestelt is geworden. En zulk een Reformatie, kan niet meer geblameert werden, wanneer het een Parlements Religie word genoemt, als de reformatien door de Koningen van Israël, zonder ook zelfs tegens de meerderheid der Priesteren, konde gekasseert werden, met des Koninks Gods-dienst genoemt te werden.

Een derde voor-oordeel is, dat de Perzonen, dewelke de zaken van het Hof bestieren, slappe of Queed-mannen waren: dat de Konink zijnde onderdanig, de zaken bestierd wierden door die geene, die hem in hun magt hadden, en wat aangaat de twee groote bedienden van der Regeringe, de Hartogen van Somerzet en Northumberland, zo als hun geweldige en ontijdelijke dood mag schijnen een uitwerksel van des Hemels gramschap te zijn, over het gene zy uitgevoerd hadden, zo waren zy ook uitsteekender wijze gebrekkig in hunne bedieninge, en worden geoordeelt te zeer hun eigen einde gezogt te hebben. Dit schijnt een blaam op hun handelinge geworpen te hebben, en eenige reden te

geven,

geven, om te vermoeden, dat de dingen, die zulke werk-middelen, tot hun voortzettinge hadden, niet goed konden zijn.

Maar dit voor-oordeel, als bestaande uit veel byſonderheden, wanneer het Stuks-gewijze verdeeld is, zal blijken krachteloos te zijn, om de achtinge, van het geene zy gedaan hebben te blameren. Volgens onze wet sterft de Konink nooit, en is nooit jong nog oud, zo dat het gezag van den Konink altoos dezelve is; 't zy door hem, of door zijn Gouverneur, wanneer hy, onder Jarig is, bestiert; ook mogen wy niet oordeelen van de lieden, door de gevallen de welke hen konnen overkomen. Deze zijn de diepste geheimen van de Goddelijke Voorſienigheid, in de welke het den Menſche, onmogelijk is in te dringen, en indien wy maken oordelingen van Perzonen en van de zaken door de toevallen, zo zullen wy wel dikmaals een valſch besluit maken. Salomon heeft die waarnemingen gemaakt de welke het gevolg der Menſchelijke dingen, altoos zedert, ten vollen hebben Gerechtveerdigt. *Datter Rechtveerdige zijn, den welken gebeurt volgens de werken der boosen, en boose lieden den welken gebeurt naar de werken der Rechtveerdigen.* En het onderzoeken van deze ſchijnbare oneenparigheid van Gods bestiering van de Weereld, is een ydel heil, en wat den Hartog van Northumberland aangaat, de Reformatie heeft weinig belang aan hem; Want indien wy geloven het gene hy, op het Schavot geſproken heeft, wanneer daar de minste reden van hem in vermoeden te trekken, niet was, dat hy altoos een Papist in zijn hard was geweest: En alzo is het geen wonder, dat zulk een Man, zijn eigen Staat-ſugt zoekende te voldoen, met dat, het geen zeer gemeen was, zelfs tegens zijn gewiſſe, veel quade dingen gedaan heeft.

De Hartog van Somerſet had in der daad meer Oprechtigheid, en hoewel hy niet zonder zijn gebreken was, het welke wy vrijelijk zeggen mogen (nademaal de Man die niet dwalen kan, niet zonder Zonden kan gezegt worden,) egter waren deze zulke grouwlijke overtredingen niet, maar eerder zodanige, als de Menſchelijke ſwakheid gemeenlijk verſellen, wanneer zy, tot hogen staat komen. Hy was wat te ydel, wat te eigenzinnig, en zijnde geen Man van buiten gemeene Hoedanigheden, was hy te zeer, in het geweld van die gene, die hem den honing om den mond wisten te ſmeren, en hy verhaasten zig wat te zeer, om een groten staat te maken, om t'eenemaal vry van mis-bedrijf te zijn. Egter vinde ik hem nooit met eenige Perſonele on-orders beladen te zijn geweest, ook was hy nooit van Valsheid, nog over het verkeeren van het Geregt, of Wreedheid of Verdrukkinge te beſchuldigen.

Ja hy was zo zeer tegens dit laatste, dat hy de genegendheid van den Adel verloor, dewijl hy zo veel zorge voor de Gemeente droeg, en dezelve zo zeer tegens de Verdrukkingen van hun Huis of Land-heeren, beſchermde, de zaak van zijn broeder, hoewel die, in der daad vry zeer quade aanſchouwen geeft, die nog ſlimmer gemaakt word, door het lamme berigt, dat onze boeken daar van geven, ſchijnt hem opgedrongen te zijn. Want de Admiraal was een Man, van een ongeneeſlijke Staatſugt te zijn, en zo genegen om onrust te verwecken, dat na zo veel verder instortingen, en zo menigvuldige verzoeningen, hy geduriglijk in nieuwe onordere uitbrak, zo dat het by naar een hooge noodwendigheid wierd, hem alzo, met het hooft, den weg van meer quaads te doen, af te znijden; maar indien wy den Hartog van Somerſet, met de groote Ministers zelfs in de beste hooven vergelijken, zullen wy hem egter beter als jemand van hun allen bevinden, en of al eenige hun voorſpoet beter hebben weten te dragen, zo hebben egter veel andere, van de welke, als van buiten gemene perzonen geſproken word, hebben ſchuldig aan veel grooter misdaden geweest. Iemand die maar een weinig kennis van de geſchichten, of van de Hoven der Vorsten heeft, moet noodzakelijk zo veel kenniſſe van deze waarheid hebben, dat hy zig zelven ligtelijk zal konnen genezen, van de quade werkinge, de welke dit vooroordeel, op hem mag gedaan hebben.

Een

Een vierde voor-oordeel ontstaat uit het menigvuldig aanslaan, indien tijd van der Kerke, Landeryen, en andere zaken tot een Godsdienstig gebruik geschikt, een zaak dewelke by lieden van alle Gods-diensten zeer hatelijk en met dien verfoeyelijken naam van Kerkrovery, en beroving van God, gebrandmerkt is. Zo dat de roof van Gods-huizen en Kerken, schijnt geweest te zijn de eerste beweeg-reden, die in het eerste zo menig tot de Reformatie getrocken, en daar na nog ingewortelt heeft. Dit heeft meer gewigts in zig, als het voorgaande, en verdient derhalven wat naauwer aanmerkinge.

Het ligt van de Nature leert, dat deze dewelke tot den dienst van God, en onderwijzinge van het Volk geschikt zijn, zo wel behoren bezorgt te zijn, dat zy van de kommerlijkheden, van alle wereldsche zorge, mogen bevrijt, en voor de verzmadinge van armoede verzekert leven; zijnde voorzien met zodanige middelen, als hen mogen bequaam maken, om die dingen, in dewelke zy, andere hebben te onderwijzen, wel te weten en zulk een belang, in de genegentheid der gener, onder dewelke zy arbeiden te winnen, als Zedige herbergzaamheid, en mildadige uitreikinge aan den Armen, mogen bevorderen, en te wege brengen. Omtrent deze zaak is zulk een over een komst, by alle volkeren en Gods-diensten, dat die wel een Wet der Volkeren zou mogen genoemt werden, zo niet den naam van Wet der Nature dragen. Indien de Kerkelijke zig met deze mate te vreden hadden gehouden, het is, zeer geloofiijk, dat de zaken tot het andere uiterste, niet zouden uitgelopen hebben, gelijkze hebben gedaan. Maar als de Paus zig zelven een groote Principalijke magt, begost aan te matigen; begost ook de rest van de Clergie hem daar in na te volgen, zo veel als haar mooglijk ware? zy ontzagen geen arbeid, nog agten eenigen middel te znood, om dit besluit voort te zetten. Het geloof van 't Vagevier, en de Ziel-missen om de Zielen daar uit te verlossen, nevens zo veel andere bedriegeryen op de Wereld aangelegt, hebben de middelen van dit Volk, en van alle andere Volkeren in hun handen gebragt.

Als men deze bedriegery heeft begonnen te ontdecken, was het maar een redelijke en geregtige procedure, van de Regeringe, deze Landen zig weder aan te matigen, en op een andere wijze daar van bestelling te doen, die zo bedrieglijk, voor het meeste gedeelte, de vorige Eeuwen onttrocken waren: Want in der daad het beste, van de gronden van Engeland, in zulke quade handen zijnde, was het 't belang van het gantsche Koninkrijk, dezelve tot beter gebruik te besteden. Zo dat de Abdyen, zijnde in het algemeen, verreikt en begiftigt, door de kragt van deze valsche opinien, die het Volk ingelost wierden, ik geen geregtige Exceptie, tegens de verminderinge, en dissolutie van dezelve nevens de Capellanyen of Chantryen, en andere diergelijke stigtingen en Fundatien van de zelve superstitie en bygelove meer zien kan, en de misdaad was niet in het wegnemen van de zelve, maar dat men het grootste gedeelte daar van, tot geen regt Gods-diensiglijk gebruik heeft aangelegt.

Maar de meeste van deze Kloosters zijn verrijkt, door het gene in der daad de Roof der Kerken is geweest, want op veel plaatzen, zijn de Inkomsten, dewelke de Seculaire Clergie behoorden, van hen genomen, en door het gezag van Pauselijke Bullen aan de Kloosters gegeven, dit was de oorspronk van het groote ongeval, dat in de Reformatie, onze Kerk overgekomen is: De Abten hebbende zig zelven in bezittinge van deze inkomsten gestelt, en alleenlijk, aan deze, die de Kerk bedienden, of eenige kleine geschenken of onderhoudinge, of ten besten eenige kleine preuven of Vicarien gelaten; zo hebben deze, dewelke in de voorige Regeringe de Abdye Landen, van de Kroon kogten, dezelve met geen andere belastinge, als die kleine portie, hen voor heen, van de Abten in paapse tijden voor de Pastoren en Dorp-Priesters, gereserveert, aangeslagen. En dit onderhoud van de zelve, wierd naderhand, onder de Reformatie merkelijk verslegt. Want hoewel zy wel het zelve regt, wegens hun bedieninge tot het Stipendie, als de andere hadden,

zo was het evenwel dat in de by-gelovige tijden, de vereeringen voor de diensten der dooden en uitvaarden, Ziel-missen, en zo veel andere voordelen, hen zo overvloedig toevloeiden, dat aangemerkt hun ongebonden staat, zy zeer wel leven konden, hoewel hun tractementen maar klein en zober waren: Maar deze dingen door de Reformatie komende op te houden, dewelke insgelijcx de Clergien de vryheid gaf, om te mogen trouwen, heeft dit veel onwetentheid en schandalen, onder dezelve veroorzaakt. Ik zal my hier niet in laten in het beredentwisten omtrent het Goddelijk regt van deze preuven; dit ben ik verzekert, dat een betamelijk onderhoud voor Kerkelijke Perzonen, van een natuurlijk regt is, en dat daar omtrent geen beter bezorginge gedaan is, staat tot een openbare bloem van de gantsche Natie, daar in alle andere Gods-diensten by alle andere volkeren, hy die den Altaar dient, van den Altaar leeft. Het oude onderhoud voor de Pastoren in de Land-steden of Dorpen, zijnde in het algemeen zo klein, om dat het getal en rijkdom van het Volk toen de voordelen zo merkelijk maakten, zo is het dat nu deze voordelen ontbrekende, deze plaatzen menigmaal zo slegtelijk voorsien zijn, en wat weg zulcx maakt voor de verleiders, van alle slag, wanneer de Bedienaar van zo weinig belong is, en zo slegten onderhoud heeft, dat hy zig zelven zwaarlijk, van de uiterste armoede en versmadinge kan bevrijden, laat ik een ieder oordeelen.

Dit is zo groot een verzmadinge voor den Gods-dienst en het Euangelie, als eenig zou konnen zijn, en een van deze dingen, voor de welke dit Volk aan God veel te verantwoorden heeft, en waarom binnen een tijd van 100. en 20 jaren, zo weinig, door publijke magt tot weringe van zulke krijtende verdruckingen, te wege gebragt is. Eenige byzondere Perzonen, hebben groote dingen, in die gelegentheid, maar de staat heeft tot nog toe niets van belang daar omtrent gedaan: Hoewel hun naburig volk in Schotland hen een goed voor-beeld heeft voorgestelt, alwaar, door de groote zorge en yver van Konink Jacob, en de laatste gezegende Konink, Acten en orders van het Parlement gemaakt zijn om den gehelen staat der Clergie te onderzoeken, en al de arme inkomsten zo overvloediglijk te vervullen, dat in Land en inkomen, alle de beneficien, nu ten minsten tot 50 ponden Steerlings in het jaar gerezen zijn. Wat groote verzmadinge kan eenigen Gods-dienst bevallen, als zo armelijk, deze den welken de zorge der Zielen is toevertrouwt te verzorgen, dat honderden van Parochien in Engeland, geen 10 ponden 'sjaars aan hun Leeraren betalen, en misschien eenige duisenden, geen vijftig. Dit moet onder deze krijtende Zonden, die Gods wraak ons toezenden, getelt werden, nademaal hier door vele Zielen in hun verderf werden gelaten, om dat men niet vermogens is, hen van bequame en getrouwe Harders te verzorgen.

Ik zal hier, al de byzondere redenen niet aanmerken, die het herstellen van die ontsteltenis hebben verhindert, maar eenige die daar belang aan hebben, zullen misschien eenige derzelve, by zig zelven konnen vinden. En hier erkenne ik een groot en geregtig vooroordeel tegens onze Reformatie te leggen; daar niemand te wijs op antwoorden kan.

Maar hoe gebrekig wy ook, in deze byzonderheden mogenzijn; die van de Roomsche Kerk, hebben weinig reden, ons het zelve tegens te werpen, nademaal de eerste en ware gelegentheid en oorzaak daar van, uit hen voortkomt. Het is ons gebrek, dat in het ontdoen der Kloosters, geen restitutie aan de Parochianen, van het gene de Pausen hen Kerk roofiijk ontnomen hadden, is geschied. En nu wy zijn ontrent het volkomen vernietigen van de Papery, laat ons die overblijfsels daar van niet behouwen. En ik bidde God, zijn Majesteit en zijn twee Huizen van het Parlement Kragt en Geest te willen geven, om deze geregtige, en voor zo veel ik weete, eenigste groote ergernisse, van onze Engelsche Reformatie te weren.

Een vijfde voor-oordeel, of zo te zeggen aanstoot, die een quaad gevoelen van onze Reformatie schijnt te maken, bestaat daar in, dat de Clergie, nu geen belang neemt, in

de

de Conſcientien van het Volk; nog eenige opzigt, omtrent hun zeden en manieren, maar dat de zelve nu zonder jok of inwoninge zijn. Al de onder kanons of regulen, ſtreckende tot de openbare boeten en penetentien van eigerlijke Perzonen en miſdoenders zijn ter zijden gelegt, en onze Clergie word zo weinig toegang gegeven, om klaarlijk het leven en de zeden van hun Kudde te verkleinen, dat zommige naauwelijks met gedult een beſtraffing van de zelve verdragen willen. Onze Kerkelijke hoven zijn niet meer in de handen van de Biſſchoppen, of hun Clergie, maar tot het Borger-recht overgebragt, alwaar men dikmaals meer op de geſchenken, als op de verbetering der zeden ziet.

Ik hope datter geen oorzaak van zulken groten roep is, maar zeekerlijk, men klaagt zeer over deze hoven, en openbare Gebreken en Ergerniſſen worden weinig nagezien, of geſtraft. Excommunicatie, is een ſlag van een Weereldlijk vonnis geworden, en word nu naauwlijks als een Kerkelijke of Geeſtelijke Tugt, aangeſien; dewijl dezelve door Leeken gegeven en uitgeſproken werd, en dat men menigmaal op zulke Gronden, die om Zediglijk te ſpteken, zulke ſtraffe en verſchrickelijke Sententie niet verdienen. Daar zijn behalven deze een groote menigte andere Misbruiken, die in de quaatſte tijden ingeſlopen zijn; en nu gezuivert uit eenige Boeken van de Roomſche gemeenſchap, dog nu te veel onder ons in het gebruik, gelijk als, *meerder heil van dienſten en non Reſidentie of afwezentheid van zijn plaatzen*, en andere dingen van die Nature, zo dat mag gezegt werden, dat eenige van de Openbaarſte bederfeniſſen van de Papery, daarze, door de voordeelen daar aan vaſt zijnde, ſmakelijk worden gemaakt, nog niet t'eenemaal uitgezuivert zijn; niet tegenſtaande, al het gerugt, dat wy, omtrent onze Reformatie gemaakt hebben, in zaken die diſputabelder en tegen-ſpreekelijker en van vry minder gevolgen zijn.

Deze gantſche Tegenwerpinge, indien al toegeſtaan, gelijk het grootſte gedeelte daar van niet ontkent kan werden, komt in der daad daar toe; dat onze Reformatie nog niet tot die Volkomendheid gekomen is, die vereiſcht word. Het gebrek van Openbare Boete, en de Penitentiale regulen, is in der daad een zeer groot gebrek; Onze Kerk ontkent het niet, maar erkent het, in de Voor-reden, van de dienſt der bedreiginge.

Het was een een van de grootſte Glorien van de Primitive Kerk, dat dezelve zodanig werd beſtierd, dat niemand uit de Leden opentlijk kon zondigen, zonder een Openbare Cenſure en Tuchtinge, en een lange afzonderinge van de Heilige Communie, dewelke zy oordeelden beſmet te worden, door een on-onderſcheidelijke toelatinge, van alle ſlag van Menſchen, tot dezelve. Haddenze de konſten van de Policye raad gevraagt, zy zouden de bekeerde, niet ingetoomt hebben, door zulk een ſtrengen weg van Procedure, uit vreze dat hun ongenoegen dezelve mogt verdrijven, en dat in een tijd, wanneer een Chriſten te zijn, zo veel tegenheden met zig bragt, en dat het gevaar ſcheen te lijden, door zulk een ſtrenge Tugt, de Weereld van hun gemeenſchap af te ſchricken; Maar de Harders van dien tijd, beſloten liever de Regulen, dewelke hen van de Apoſtelen gegeven waren naar te volgen, en vertrouwden op God, omtrent het gevolg, dewelke al hun verwachtinge niet alleen voldede, maar ook te boven ging: Want niets overtuigt de Weereld meer van de waarheid van de Gods-dienſt, als te zien, deze die wagt der Zielen aanbevolen is, zo Naarſtelijk over hunne Zeden te waken, dat wegens eenige Zonden, dewelke in deze ongebondene tijden, in dewelke wy leven, maar voor gemeene Menſchelijke zwakheden, doorgaan, de Lieden van de Communie, en dat voor vele Jaren afgehouden wierden, en zig blijdelijk deze ordere onderwierpen, dewelke als goede Genees-Middelen, de Siekten van hun gemoed konden heelen.

Maar och arm! de Kerkelijke Perzonen van deze laatſte Euwen, zijnde eens met dit gezag, dat zig de Weereld, onderwerpt,, zo lange zy de goede uit-werkingen, daar van zien, aangedaan, leerden haaſt dezelve te Misbruiken, en het Volk tot een blinde onder-

 wer-

werpinge aan het zelve te brengen. Het was een van de Voornaamste konsten, daar het Pausdom zo groot door geworden is: Want de Biegt-Vaders, in plaats van hun Biegt-Kinderen, tot een Openbare Boete te brengen, stelden andere dingen in de plaats van dezelve op, oordelende, dat hy daar wel verandering in mogt maken, en in den Name van God het eene voor het andere nemen, doende hun Penitentien gaan, of naar een Heiligen Oorlog, of dat nog Heiliger was, naar den Oorlog der Pausen, tegens de Ketters, of stellende Princen van hun Stoel, en volle vergiffenis verleenende, aan die gene, die aldus hun besluiten hielpen voor-zetten. Daar na wanneer de Paus geen grote gelegendheid hadde om Menschen meer te doden, nog het Volk grote lust, om zig, in hun dienst te laten dood-slaan, namenze geld, als een aalmis voor God, en alzo werd alle Openbare Boete, aan een kant gelegt, en Moordery, of Koop-handel quamen in de plaats.

Dit zijnde de staat der zaken in de Reformatie, zo is het geen wonder, dat het Volk, niet ligtelijk, tot zodanige Openbare Boete te brengen was, dewelke nu voor eenige Jaren, t'eenemaal ten zijde was gelegt: en zy hadden reden, om niet te gereet te zijn, zig het Jok van hun Priesters te onderwerpen, op dat zy op die Grond, zulke een Tyrannische Heerschappy over zig niet quamen te bouwen, als andere voor-heen wel gedaan hadden. Dit veroorzaakt dat eenige Gereformeerde Kerken van over Zee, de Weereldlijke met zig in hun gerigts hoven bragten, het welk, indien zy enkelijk, als een goed Middel gedaan hadden, om de Jalousye, die de Weereld toen, wegens de Kerkelijke Tyranny hadden, zou het zelve niet veel tegen-spreken lijden. Maar zy onderwierpen die zaak veel exceptien en bedenkelijkheden, wanneer zy, deze Weereldlijke Ouderlingen, een Goddelijke instellinge aanmatigden. Hier in Engeland (het is zeker) zou het Volk niet konnen verdragen, dat zulk een gezag by de Clergie in het eerst zou zijn; Maar het zal blijken uit het gevolg, datter een bewerp was gemaakt, van een Kerkelijke Discipline, hoewel de Bisschoppen geen hoop hadden, dezelve in het werk te zullen konnen stellen, voor datze Konink tot zijn Jaren zou gekomen zijn, en een Wet tot vast-stellinge, daar van gemaakt hebben, maar zy stervende, eer zulks voltrocken was, was het zelve, met zulk een yver onder de Koninginne Elizabet niet vervolgt als de zaak wel vereischte: ook als dan deze dewelke in hun Ballingschap over Zee met deze bewerpen overtrocken waren, tragten meer dezelve, naar de wijze van andere Kerken te bestellen, als op eenige andere wijze, welke verschillendheden zulk een driftigheid verwekte, dat het de Lieden van deze en andere treffelijke desseinen aftrok, en voor zo veel de Presbyters of Geestelijke Ouderlingen bevonden wierden, van ouds hun gedeelte in de regeringe van de Kerk te hebben gehad, als raden en Mede-hulpers van den Bisschop, eenige van de zelve, wat heet gebaakert, meerder zig aanmatigende, als hun gedeelte was, wierden daar na door het onzag en gebruik der straffen, uit alle Kerkelijke Tugtingen gestelt; en een ider begaf zig naar deze hoven, gemeenlijk de Geestelijke hoven genoemt zonder onderscheid te maken in zaken, van Testamenten, Houwelijken en zulke andere dingen meer, dewelke eenige Geleerdheid in de Burgerlijke en Canonijke Wetten vereischen; en andere zaken van de Censure der Clergie en Leeken, die van een Geestelijken nature waren, en in der daad door den Bisschop en de Clergie onderzogt mosten wezen, want zy zijn geen klein gedeelte van de Ziel besorginge, het welke hunne last is, gelijk door hen alleen Excommunicatien moeten gemaakt werden, als zijnde een suspensie en af houding, van de Heilige plegtigheden der Christenen, in de welke niemand een *Competent* Regter kan zijn, als deze den welken de Ziel besorginge is opgelegt. Het quaatste dat van deze Misbruiken kan gezegt worden, is dat zy overblijfzels van het Pausdom zijn, wegens dewelke wy de Ongevallige Contesten en twistingen onder ons zelven verschuldigt zijn, dat geen behoorlijke verbeterringen gemaakt zijn.

Hier uit is een quaad gesproten, niet minder als dat, waar uit het voortgekomen is; dat het

het Leeraar-ampt nu van menige word aangezien, eerder als een vond, om het Volk te onderwijzen, aan het welke zy zig zo veel mogen gedragen, als het hen goet dunkt, als een zorge voor de Zielen, gelijk het in der daat is: en men kan niet loochenen, of de handelinge, van geen weinige uit de Clergie onder ons, hebben het Volk in deze misduidinge gesterkt, dewelke hun bedieninge, als een levens middel aanmerken, door het volbrengen van Goddelijke diensten, en het prediken op den Stoel, eerder als een opzigt over de Zielen van de Kudde dewelke ons aanbevolen is, in het bezoeken der Kranken, het bestraffen van argerlijke Perzonen, het beslegten van geschillen, en naauw gezetheid, ten minsten, omtrent den Armen, welkers nootwendigheid hen kan tot eenige goeden regel verbinden. In deze dingen bestaat de Pastorale zorge voornamentlijk, niet alleen in het bloote bedienen van diensten, of het prediken van Sermonien, het welke een ieder by na, op een eeniger mate verdragelijke wijze, zou konnen leeren.

Indien de Menschen een regte verbeelding van deze heilige bediening hadden, en een regte besessing, daar van namen, eer zy zig daar toe begaven, deze ergerlijke misbruiken van meerderheid van bedieninge, boven zijn Pastoors Ampt (behalven daarze zo arm en aan malkander vast zijn, datze beide naauwlijks een Man konnen onderhouden, en een Harder alleen, die beide bequamelijk kan bedienen,) non Residenties of alwezentheden, en het verzuim van die heilige bedieninge, aan een deel Huurlingen, op de beste koop zou wel haast vervallen. Deze zijn dingen van zulk een krijtende natuur, dat het geen wonder is, indien Gods gramschap gereed staat, om op ons uit te breken.

Dit zijn waarlijk Menschen, over dewelke de Roomsche Kerk, met al haar onbeschaamtheid, zig nog schamen moet, gelijk nog heden, door geheel Vrankrijk veracht werden. De Koninginne Maria, hier in Engeland, ten tijden van de Paperry stelde zig zelfs met ernst, om der uit te wijen, en dat dezelve nader Protestanten nog gevonden worden, is een argernis, dewelke ons met regt schaamroot maakt.

Al de Prelaten en het Concilie van Trenten; poogden de residentie, Juris Divini, van het Goddelijke regt te verklaren, van het welke men niet vermag te dispenseren op wat aanmerkinge het zy. En daar is niets schijnbaarlijk strijdender, tegens de aldergemeenste indrukzelen, die alle Menschen omtrent den Gods-dienst hebben, als datter beneficien worden gegeven, voor de diensten daar zy deel aan hebben, en indien in zaken van Luiden hun staat, of gesontheid, het een zaak van groot aanstoot zou zijn, voor iemand loon te ontfangen, en het werk een minder of rouw practisijn aan te bevelen, hoe veel slimmer is het zulk een gewigtige zaak als de bezorgingen van 'sMenschen Ziele, aan minder handen te bevelen. En om te besluiten deze, dewelke aan zulke on-orders schuldig zijn, hebben genoeg te verantwoorden, beide aan God wegens het verwaarlozen der Zielen, daar zy rekening van hebben te geven, en aan de Wereld, wegens het verwijt dat zy de Kerk hebben toegebragt. Als mede de heilige bedieninge, door hun quaden handel. Ook zouden de verdeelingen van deze en die zo hoog niet hebben konnen rijzen, indien het Volk, met een quaden indruk; over eenige van de Clergie wegens deze onverschoonbare gebreken, die zo zigtbaar zijn, en verscheidene die zig Schaap-herders noemen; niet ingenomen was geweest. Dewelke het zijn: *die zig zelven met de wolle bekleden, maar de Kudde niet hebben geweid, die de Kranken niet hebben gesterkt nog de Sieken genezen, nog opgebonden het gene verbroken nog wedergebragt, het gene weg gedreven was; nog gezogt het gene dat verloren was, maar hen met gewelt en wreedheid hebben geregeert*. En indien wy naar God willen opzien, dewelke zigtbaarlijk vergramt op ons is, *en ons veracht en versmadelijk onder het Volk gemaakt* heeft. Wy zouden groote reden vinden, om met Jeremia te zeggen; de Harders zijn woest geworden, en hebben den Heere niet gezogt, daarom zullenze niet voorspoedig zijn, en al hunne Kudde zal verstrooit werden.

Maar ik zou zeer ongeregtig zijn, indien Ik, hebbende zulk een kenbaren nootwendige be-

beſtraffinge aangegrepen, indien Ik hier niet by-voegde, dat God deze, en die, en deze Kerk nog zo niet verlaten heeft, of daar is nog een goet getal, in beide de heilige bedieningen, dewelke miſſchien zo uitmuntende zijn, in de voor-beeldigheid van hun leven, en zo naarſtig in hun arbeid, als oit in eenige Kerken, en in eenige eeuwen, zedert dat de Mirakelen hebben opgehouden, geweeſt zijn. De nederigheid en bezigheid van leven, in veel van onze Prelaten, en zommige die van hooge geboorten zijn, en evenwel vele anderen, hebben overtroffen, van de welke meer zou hebben konnen verwagt werden, doet hem verre boven beriſpinge, dog miſſchien niet boven afgunſt opſteigeren. En wanneer dezulken achten, dat de diergelijk lijke onderwijſing van hun even-naſten, niet onder hun waardije is, maar haar zelve met zulk een ſtantvaſtige zorge doen, als of zy daar hun brood mede moeſten winnen, wanneer zy zo geſpraakzaam tegens de minſte Kerkelijke Perzonen, die tot hen konnen zijn; wanneer zy zo uitkeurlijk naau ziende zijn, omtrent die gene, dewelke zy in de heilige ordere aannemen: en zo mild in hun liefde pligten, dat zommige zouden mogen denken datze zig van onzigtbare wegen dienden; moeten zekerlijk zodanige dingen de achtinge van alzulke Biſſchoppen zeer hoog doen rijzen, en ſchijnen eenige hoop van beter tijden te geven.

Van alle deze dingen, moet my toegeſtaan werden te vrijeliiker te ſpreken, dewijle ik daar niet toegebragt werde door eenige beweginge van dankbaarheid, of vrees of hope, dewelke wel gewoon zijn de Menſchen anders te doen zeggen, als zy denken. Maar ik was zekerlijk te beſtraffen, indien in een werk, het welke miſſchien, eenigen tijd in de wereld te leven heeft, ik alleenlijk gebrek zou vinden, in het gene niet is als het behoort, en zijn verdiende lof onthouden aan het gene zo prijſlijk is, en wanneer ik de minder Clergie aanzie, deze zijn, voornamentlijk omtrent deze groote Staat van Londen, zo veel zo uitnemende, beide wegen de ſterkheid van zijn leven, de ſtantvaſtigheid van hunnen arbeid, hun uitſtekende en klare wijze van prediken (het welke nu miſſchien tot zulk een groote volkomentheid gebragt is, als het oit geweeſt is, zedert de tijden datmen ſprak, als iemand van de Heiligen Geeſt ingegeven wierd.) De groote goedheid van hun handelingen, omtrent die gene die van hen verſchillen; hun onderlinge liefde en vriendſchap, en in een woord, wegen alle hoedanigheden, dewelke Dienaars of Chriſtenen konnen vercieren; dat zulk een getal van zulke Mannen, op deze verdorvene eeuw niet vermag, zulk een zaak is, die my zo deerlijk toeſchijnt als al de andere vreeſlijke toevallen, van onze ſtaat en conditie; daar God zo veel getrouwe Leeraars zou gezonden hebben, en hun arbeid evenwel ydel en vrugteloos zou zijn.

Ik hebbe nu al de voor-oordeelen of aanſtootelijkheden ogpeloſt of onderzogt, die of in mijn bedenken gekomen, of in boeken of redenen ontmoet zijn, voor zo veel die onze Reformatie tegen ſpreken; en ik hoop, op een vry onderzoeken van de zelve, dat bevonden zal werden, dat eenige van de zelve geen kragt niet alleen hebben, en de andere die beter gronden hebben; niet hooger konnen getrocken werden, als dat de zaken niet met die zorge gehandelt, nog tot die volkomentheid gebragt zijn, die men wel wenſchen zou. Zo dat al het gebruik, dat wy van al deze tegenwerpingen konnen maken, is daar door aan geleid te werden, om die dingen te betragten, die dat werk tot zijn volkomentheid en cieraad konnen brengen. Gelijk het zelve, door Menſchen, die de waarheid onderwerpen, nog alles konden beſchouwen of doorgronden, nog tot alles dat zy wel voor hadden, wel te voltrecken, bequaam waren, te wege gebragt is.

Maar uit de ſtoffe van de volgende Hiſtorie, zou een ander tegenwerpzel mogen ontſtaan, het welke, hoewel geen betreckinge op de Reformatie zelve heeft, echter geen klein verwijt onze Natie toebrengt, als zijnde te goet veranderens, en ligt tot ieder Godsdienſt, die op de been is, te bewegen; nademaal in weinig meer als de tijd van 20 Jaren; weer groote veranderingen alhier in den Gods-dienſt zijn gemaakt, in alle dewelke, het

ge-

geheele Lichaam van het Volk, met den ſtroom ge-ebt en gevloeit heeft; zijnde het maar een klein getal, dat beſtendig bleef, en voor hun gewiſſe geleden heeft: maar indien de ſtaat van de Natie wel word aangemerkt, zal daar niets zo vreemt in gevonden werden, als het ter eerſter opzigt wel toeſchijnt: want ten tijden van de Papery wierd het Volk in zulk een diepe onwetentheid gehouden, dat zy geen kennis van de poincten der Gods-dienſt hebbende, boven den uitwendigen toeſtel niets doordringende, en voor de reſt, door het quaat leven van de Clergie, ten hoogſten onvoldaan, en door hunne wreedheden, tegens deze, dewelke hun gevoelen tegen ſpraken, ontſteken zijnde, het geen wonder ware, dat zy geneijgt waren Predikers te horen, wie zy ook mochten zijn, die reden van de Lere dewelke zy voorſtelden gaven, en hen de zelve niet groſſo modo, in het rouwe Prediken, gelijk de andere gedaan hadden. Deze Leeraars ook Lieden, van een onnozele geſteltenisſe en van een goed en opregt leven, en door hun Medelijden over het Volk te aangenamer zijnde, en daar by komende hun lijden, en gereetwilligheid, om alles, om de wille van hun gewiſſe uit te ſtaan: Alle deze dingen zegge ik maakten een bereiden weg, voor het geloof en de liefde van het Volk. En om vryelijk te ſpreken, ik twijffel niet, of, indien de Reformatie nog langer onder de drift van vervolginge gelegen hadde, zy zou volkomender weder voort gekomen hebben.

Deze geſteltenisſe van het Volk, en Konink Hendriks geſchil met den Paus, maakten den weg gemackelijk, voor de eerſte verandering: Maar daar na, de ſtrengheid omtrent de Suprematie of Opper-magt, aan de eene, en de ſes Artijkelen aan de andere zijde, hielden het Volk twijfelachtig en als hangende, tuſſchen beide, en al het Volk begerig zijnde naar Nieuwigheden, en het ontdecken van de Bedriegeryen, en Argerlijkheid der Monniken, hun ongenoegen tegen dezelve vermeerderende, zo was het geenzints te verwonderen, dat de Reformatie met zo weinig tegen-ſtribbeling en ontroernis haar voortgang nam, tot Eduards tijden toe. Maar hoewel daar Geleerde en yverige Gods-geleerde waren, die de veranderingen dewelke gemaakt wierden, dapperlijk genoeg voor-zetteden, zo was egter het grootſte gedeelte der Clergie zeer onwetende, en bedorven; en totter oorzaak van de penſioenen, die gereſerveert waren, uit de renten van vernietigde Kloosters, van de Monniken, gedurende hun leven, of tot datze andere Middelen om van te leven zouden gekregen hebben. De Abdye Landeryen, dewelke verkogt waren, met deze belaſtingen daar aan vaſt zijnde, gerakende in handen van Lieden, die geen genegentheid hadden, om deze belaſtingen daar op te houden, maakt dat deze Monniken Beneficien kregen, om alzo van deze laſt ontſlagen te werden; En wat de andere Abdyen belangt, die aan de Kroon bleven, daar mede ging het op de zelve wijze; Want de Monniken wierden geſtelt in al de kleine Beneficien die de Konink hadde te begeven; zo dat het grootſte gedeelte van de Geeſtelijkheid was, gelijk voor heen de Klooſter Monniken waren geweeſt, meeſten-deel onwetende ſchepſels, en die niet weinig tot hun oude by-gelovigheden genegen, Luiden anderzints die zig naar alle dingen eerder wilden voegen, als hun Welvaart verlieſen. Onder zulke Dienaren konde niets gevonden werden, als Onwetentheid en kleine onderſcheidentheid, omtrent den Gods-dienſt.

Door deze dingen, quam het by, dat het grootſte gedeelte van het Volk, niet wel onderwezen, nog met eenige byzondere liefde tot de Reformatie aangeſtoken was, het welke de daar op volgende veranderingen, onder de Koningin Maria te gemackelijker voortgang gaf. De proceduren, ten tijden van Konink Eduard, waren van gelijken zo zagt en gematig, het welke uit de bedaarde geſteltenis van den Eerſt-Biſſchop Kramner voortquam, nevens de Staats-kunſten van andere, dewelke gewilligt waren, alles wat zy konden aan te ſlaan, verhopende dat de tijd alles uitwerken zou, daar de overdrift het gantſche werk ſtond te bederven; dat het een gemackelijk werk was, voor een heimelijk Papiſt, de zwarigheden van die regeringe door de ſlaan. Daar waren ook groote er-

 gerniſ-

gernissen, door de onbescheidentheid van veel nieuwe Predikers gegeven. De mis-regeringe der zaken, onder den Hartog van Somerset, met de ongerustige Staat-sugt van den Hertog van Northumberland, maakte het Volk een groote afkerigheid van de zelve. En een afkerigheid baart gemeenlijk, een mishagen, omtrent al het gene, dat hy die men haat te wege brengt.

Alle deze dingen dienden, om de gemoederen van het Volk, tot de veranderingen, dewelke de Koningin Maria gemaakt heeft, te vooren te bereiden; maar in haar Regeringe heeft zig het Pausdom duidelijker zelve ontdekt, door het gedurig verbranden, en oeffenen van andere wreedheden. Daar en boven was het Volk in gevaar, om onder het ongemackelijke Spaansche Jok te geraken, gelijk ook vele in vreze, om hun nieuwlings verkregene Kerk, Landeryen weder te zullen moeten afslaan. Deze dingen te zamen met verlies van Calais, op het laatste van haar Regeringe, (het welke in het algemeen de gantsche Natie zeer zmarte, en als een groote verzmaatheid betreurt wierd) verwekten in ieder een groote afkerigheid van haar Regeringe en van alles dat onder dezelve geschied als zy van de voorgaande gehaat hadden.

De aart der Engelschen leid hen, om wreedheid en Tiranny te haten; en wanneer zy zagen, dat deze verwoetheid onscheidbaar aan het Pausdom vast was, zo kan het geen wonder zijn, dat het zelve, met zulk en algemenen toestant verworpen is, datter naauwelijcx eenige merkelijke tegenstant omtrent gedaan is, behalven door eenige weinige uit de Clergie; de welke zo dikmaals den rok omgehangen hebbende, zig schaamde zo menigmaal *Palinodiam* te zingen, en zo ten laatsten beslooten stand te houden, daar te ligter, onder zulk een genadige Regeringe, konden besluiten, daar men hen alleenlijk strafte, met het afnemen van hun bedieningen, en daar na nog zorge droeg, voor hun onderhoud, gedurende hun leven: zijnde zelfs Bonner niet uitgesloten, hoewel zo diep, in zo veel onnozel bloed geverwt.

Al deze dingen te zamen gebragt zijnde, zal het niet vreemt schijnen, dat zulke groote veranderingen in zulk een korten tijd, zijn te wege gebragt; maar van de tijden van Koningin Elisabeth af, als de oude Monniken waren afgesleten, en nieuwe beter opgevoede lieden in de Kerke waren geplaatst, bebben de dingen in het geen een nieu wezen aangetogen, en deze Kerk heeft zedert dien tijd, een heilige toevlugt, en vertrek voor alle vreemdelingen, en het voornaamste voorwerp, van de afgunst en haat van de Roomsche Kerk en de glory van de Reformatie geweest.

10. *September*, 1680.

HISTO-

EDWARDUS SEXTUS ANGLIÆ GALLIÆ & HIBERNIÆ REX.

Natus 12 Oct. 1537. Regnare cepit 28 January 1547. Obyt 6to July 1553

HISTORIE
Der REFORMATIE in
ENGELAND.

TWEEDE DEEL:

Eerste Boek.

Van het Leven en Regeringe van Konink EDUARD de Sesde.

Duard de VI. Konink van Engeland van dien naam, is geweest de eenige zoon van Konink Hendrik de VIII. by zijn meestbeminde Koningin Johanna Seimour, of St. Maur, dochter van den Ridder Johan Seimour, afkomstig van Rogier van St. Maur, de welke een van de dochters en erfgenamen van den Heer Beauchamp van Harche getrouwt hadde. Hun voorouders zijn met Willem de Conquestor, of Veroveraar, in Engeland gekomen, en hebben by verscheidene gelegentheden, zich zelven door brave Oorlogs-daden verheerlijkt. Hy was geboren tot Hamptoncourt, op den 12. dag van Wijnmaand, zijnde St. Eduards avond, in het 1537. Jaar der zaligheid, verliezende zijn Moeder op den volgenden dag, die gestorven is niet door de wreetheid der Heelmeesters, openende zelfs haar buik, om weg voor de geboorte van haar Prins te maken (gelijk sommige Schrijvers hebben voorgegeven, om den Konink Hendrik als een wreed en Barbarisch Prins in al zijn handelingen te verbeelden, welker gevoelen zedert ook al wat te lichtelijk van anderen gevolgt is) maar gelijk de oorspronkelijke brieven, nog van in wezen zijnde, bewijzen, wel van haar vrucht verlost, maar op den volgenden dag, door een overval, de Vrouwen in die gelegentheid gemeen, en die haar de dood dede, aangetast.

1547. * 1537. Octob. 12. Eduard de VI. geboren.

De Koningin is gestorven op den 14, seggen Hal, Stow, Speed en Herbert, op den 15 segt Hennings: op de 17, in dien de brieven der Medicijn Meesters waar zijn. In de Kerkelijke History van Fuller. p. 422. Cott. Libr.

Hy wierd korts daar aan gedoopt, zijnde de Eerstbisschop van Can-

zijn Doop.

1547. Cantelbury, en de Hartogen van Norfolk en Suffolk Peeters over hem, volgens sijn eigen dag-regifter; hoewel Hall de laatste alleenig als zijn Peeter ftelt, als hy Bisschop geworden was. Hy wierd onder de kweekingen en forge der Vrouwen opgebracht tot zijn zes jaren toe, en wierd toen gebracht onder de beftiering van Doctor Cox en Mr. Cheek: zijnde de eene zijn Meefter in Zeden en Kennisse der Wijzelingschap en Godheid, en de ander in de Talen en Wiskunft, en alle andere wetenschappen die een Prins en de erfgenaam van sulk een groot Rijk mogen betamen.

Sijn aard en natuure.

Hy gaf al vroeg veele bewijzen van een zeer Leerzamen geest, en een wonderlijke vroomheid van gemoed, en boven allen voor groote eerbiedigheid voor den Godsdienst; en al wat daar aan vast is. Zoodanig dat hy, eens in zijn kinderlijke speelery zijnde, en ergens na willende reiken daar hy en zijn Makkers te klein toe waren, een van zijn Gesellen een grooten Bybel op de vloer leide, om daar op te gaan staan, met groot misnoegen zulks aanzag, en zelve den Bybel van de aarde ophief, en voor dien tijd niet meer speelen wilde. Hy toonde zich in alles, de ordere voor zijn opvoeding bestelt, onderdanig en gehoorzaam, en nam zoo wel toe in het leeren, dat alle die omtrent hem waren, verwachtinge van buiten ordinaire dingen van hem kregen, indien hy anders by leven blijven mocht; maar zulke ongemeene begintselen schijnen eerder een te vroeg einde te dreigen van een leven, dat by alle schijn, uitsteekende dingen toonde te willen voortbrengen. Hy was zoo voortvarende in zijn leeven, dat eer hy acht Jaren oud was, hy Latijnsche brieven aan zijn Vader schreef, die een Prins van zulk een straffe gestrengheid was, dat men niet behoeft te denken, dat die omtrent zijn zoon waren, souden derven in gedachten nemen, hem, met brieven voor hun leerling te schrijven, te bedriegen. Hy was ook gewoon, op die ouderdom, aan zijn Peter den Eerstbisschop van Kantelberg te schrijven, als mede aan zijn Oom, dewelke eerst Burggraaf van Beauchamp, als uyt die Stam voortgekomen, en daar na Graaf van Hartford gemaakt wierd. Het schijnt dat Katerijn Parr mede Latijn verstond, want hy heeft aan haar ook in de zelve taal geschreven. Maar het volkomen Character of merkteeken van dezen Prins, word gegeven door Cardanus, die het zelve na zijn dood in Italie geschreven, alwaar deze Prins voor een Ketter genomen wierd, zoo dat van daar geen vleyery te wachten ware, noch daar iets daar by te winnen. Echter is het zelve zoo groots, en in alles met de waarheid zoodanig

over

over een komende, dat, als ik mijn verzamelingen van papieren, op het einde van dit Boek, met zijn eigene woorden in het Latijn zal doen, het nu zeer wel te passe sal komen, het zelve alhier in het het Engels uit te drukken. 1547.

„ Al de bevallijkheden waren in hem, hy sprak verscheidene ta- „ len wanneer hy noch maar een kind was; want beneffens de En- „ gelsche, die hem natuurlijk was, had hy beide Latijn en Fransch; „ ook was hy niet onkundig, zoo veel als ik versta, in het Grieksch, „ Italiaans en Spaansch; hy was 'er niet in, en vorders bequaam om „ alles te leeren. Hy had ook kennis in de Reden konst, in de gron- „ den der Wijzelingschap, en de Muzijk. *Collect. No. 1.* Cardanus merkteeken van Eduard.

„ De zoetigheid van zijn Gematigheid was zoodanig als eenig ster- „ flijk mensch, en zijn deftigheid als die een Konink mocht betamen; „ en zijn gesteltheden gevolgzaam van een hoogen trap. Kortelijk, dat „ kind was zoodanig opgetogen, had zulke hoedanigheden, was van „ zulk een verwachtinge, dat hy scheen als een wonder van een mensch „ te zijn. Deze dingen zijn niet na de schikkonst, en boven de waar- „ heid gesprooken, maar komen in der daad te kort daar by. Daar na „ voegt hy 'er noch by. Hy was een wonderlijk Jongeling; wanneer „ ik by hem was, ging hy in zijn 15. Jaar, in welke ouderdom hy zijn „ Latijn zoo zuyver en vaerdig sprak als ik zou hebben konnen doen. „ Hy vraagde my, wat de stoffe van mijn Boek, *De Varietate rerum*, „ ware, het welke ik hem had toegeëigent? Ik gaf hem tot antwoord, „ dat ik in het eerste Hooftstuk, de ware oorzaak der Comeeten aan- „ wees, daar men lange onderzoek had over gedaan; maar was voor- „ heen noit uitgevonden. Was is die dan, vraagde hy? Ik antwoor- „ de, dat het was de t'zamenlooping van wandelende stterren. Hy „ berichte weder: hoe kan dat zijn, nademaal de Sterren door ver- „ scheidene bewegingen beweegt worden? hoe komt het dat de Co- „ meeten niet weder soo haast verdwijnen, of na der Sterren bewegin- „ ge, de hunne niet schicken? hier op berichte ik weer. Zy volgen „ der zelver beweginge, maar vaerdiger als zy, ter oorzaak van de „ verscheidentheid der Aspecten en opzigten, gelijk wy zien in een „ Christal, of wanneer een regenboog afschijnt van een Wand; want „ een kleine veranderinge maakt een groote onderscheid van plaats. „ Maar de Konink antwoorde wederom, hoe kan dat zijn, dewijl 'er „ geen onderwerpzel is, om dat licht te ontfangen, gelijk als een muur „ het onderwerpzel van een regenboog is? hier op gaf ik tot antwoord, „ dat dit was gelijk als in de melkweg, of daar menigte van Kaerssen

 „ waren

1547. „waren ontsteeken , zijnde de middelplaats, daar sich dit licht ontmoet, wit en klaar. Uyt dese kleyne proeve, kan men sich inbeelden, wat zy ware. En in der daad de oprechtigheid en soetigheid „van zijn aard, heeft in alle geleerde en goede lieden verwekt de grootste verwachtinge van hem, die men van iemand nemen kan.

„ Hy begost de Vrye konsten te beminnen eer hy met de selve bekent „was, en de zelve te kennen eer hy de zelve konde gebruiken; en zulk „een onderneeming van de nature was in hem, dat niet alleen Engeland, maar de geheele wereld reden heeft, zijn zoo schielijk wegrucken te bejammeren. Hoe wel was het gezegt van zulke buiten ordinaire perzoonen, dat hun leven kort is, en zy zelden oud werden. „Hy gaf ons een staal van deugd , hoewel hy niet lang genoeg geleeft „heeft om een Patroon daar van te verstrekken. Wanneer de stemmigheid van een Koning vereist wierd, hield hy zich als een oud bedaagt „man, zijnde evenwel altoos spraaklijk en vriendelijk, gelijk zijn jonge jaaren paste. Hy speelde op de Luyt, hy moeide zich in zaaken „van Staat; en wat aangaat, zijn verbindende Natuur, by volgde hier „in zijn Vader na, hoewel die, zelfs als hy trachte eenig goed te doen, „een schijn hadde als of hy quaad waare. Maar daar was geen grond, „om zulks van den Soon te vermoeden, wiens geest door de beneersting van de Wijzelingschap doorwrogt was.

Voornemen om hem Prins van Wallis te maken.

Wy hebben gezegt, op het einde van zijn Vaders leven, dat hy voor genomen had, hem Prins van Wallis te maken: want hoewel hy die Naam wel droeg, gelijk al de erfgenamen van de Kroon doen, zoo was hy echter door geen wezentlijke aanstellinge in die waardigheid ingelijft. Deze meeninge hadmen gebruikt, om het aanslaan van den Hartog Norfolk voort te zetten, nademaal hy verscheydene ampten voor zijn leven bezat, van de welke de Konink voor hadde de bestellinge te doen, trachtende die spoediglijk te vullen, in ordere van zijn Zoon Prins van Wallis te maken. Ondertusschen quam de Konink zijn Vader te sterven, en de Ridder Antony Brown, wierd door den Raad gesonden om hem daar kennis van te geven, zijnde alstoen tot Hartford, en hem naar den Touwer van Londen te brengen; deze hebbende hem tot Enfield nevens zijn Suster de Jonkvrouw Elisabeth gebracht, gaf hem zijns Vaders dood te kennen, en dat hy nu hun Konink was. Op den 31 van January wierd des Koninks dood tot Londen bekent gemaakt, en hy Konink verklaart.

Hendrik 8. sterft.

Jan. 31.

In den Tour wierd hy door zijns Vaders executeurs of bestelders, met de rest van den geheymen Raad, ontfangen met zulk een eerbiedigheid,

digheid, alsmen een Konink verschuldigt is: Matigende alzoo hun droefheid wegens des Vaders dood, met de blijdschap van des zoons gelukkige opvolginge; dat zy door overmaat van vreugde niet scheenen de eene soo haast te hebben vergeeten, noch door te groote droefheid den anderen een quaade voorspellinge te geven. 1547.

Het eerste dat zy deden was des Koninks Hendriks Uiterste wille te openen, in de welke zy bevonden, dat hy sestien perzoonen tot uitvoerders van de Uiterste wille, en bestierders van zijn zoon, en het Koninkrijk, tot zijn achtien jarige voljarigheit toe hadde bestelt. Konink Eduard komt in den Tour.

Deze waren den Eerstbisschop van Canterbury, de Heer Wriothesley, de Heer S[t]. John Groot Meester, de Heer of Lord Russel, Zegelbewaarder, de Graaf van Hartford, Heer Groot Kamerling, de Burggraaf Lisle Heer Admiraal, Tonstal, Bisschop van Duresme. De Ridder Antony Brouwn, Overste der Paarden. De Ridder Willem Paget, Secretaris van Staat. De Ridder Eduard Norts, Cancelier van het Hof van de Augmentatien, de Ridder Eduard Montague, Opper Rechter van de gemeene Pleidoyen, de Rechter Bromley, de Ridder Antony Denny, en de Ridder Willem Herbert, Opper Edelman van de geheyme Kamer, de Ridder Eduard Wotton, Schatmeester van Cales, en Doctor Wotton, Deeken van Canterbury en Jork. Deze of het meeste gedeelte der zelver waren, tot uitvoerders van de Uiterste wille, en tot bestierders der saken van het Koninkrijk gestelt.

Met toestant van deze, zouden de Houwelijken van den Konink en zijn Susters ook bestelt werden, doch met dat onderscheid, dat alleenlijk geordonneert was, dat de Konink zou trouwen naar hun goetvinden, maar de twee Susters waren daar omtrent zoodanig bepaalt, dat zy haar recht van opvolginge zouden verliezen, indienze zonder hun toestant quamen te trouwen, zijnde van veel grooter belang voor de vrede en welstant van het volk, wie der zelver mannen zoude zijn, indien de Kroon op hem mocht komen te vallen, als wie des Koninks Vrouw zou zijn. Ook was hy, door een Acte in het vijf-en-dertigste Jaar van Konink Hendrik gepasseert, gemachtigt, de Kroon aan haar, met sulke bepalingen als hem goed dacht, te laten.

By de Executeurs en uytvoerders, had de Konink in sijn uyterste wil gevoegt een geheimen raad, om dezelve te assisteren en behulpzaam te zijn. Deze bestond uit de Graven van Arundel en Essex, de Ridder Thomas Cheyney, Schatmeester van de Huishoudinge, de Ridder John Gage, Controlleur. De Ridder Antony Wingfield, Onder-

1547. Kamerling. De Ridder Willem Petre, Secretaris van Staat. De Ridder Richard Rich, de Ridder Johan Baker, de Ridder Ridder Ralph Sadler, de Ridder Thomas Seimour, de Ridder Southwel, en Ridder Edmund Perkham.

De Konink had ook bestelt, dat indien iemant van de Executeurs quam te sterven, de overlevende sonder macht om andere te substitueren, of onder te stellen, souden voortgaan in de bestiering der zaken. Hy belaste hen ook al zijn schulden te betalen, en de Legaten, die hy had gemaakt, te voldoen, en om eenige inwilligingen tot volkomentheid te brengen, en te volvoeren het geene hy beloofthadde, had hy een aanvang genomen.

Als de Uyterste Wil geopent en gelesen wierd, bevonden zich al de Executeurs, of uitvoerders, behalven alleen de Rechter Bromley, en beyde de Wottons tegenwoordig, die alle beslooten, de Uiterste wille in alle haar poincten uit te voeren, en hun eed te doen, tot getrouwe naarkominge van deze hunne last.

Twist omtrent de verkiezinge van een Protector.

Daar wierd ook voorgestelt, dat tot spoediger uytvoeringe van zaken, en een bestel der ordere en bestiering der zaken, een tot Hooft over al de rest zou verkoozen werden, aan de welke de Gezanten en andere zich zouden hebben te addresseren, en te vervoegen. Hier omtrent was bestelt, dat die geene die tot die waardigheid zou verkoozen werden, echter niets in alle manieren, zonder toestemminge en goedvinden van het grooter gedeelte van al de anderen zou mogen doen. Maar dit wierd door den Heer Cancelier wedersprooken, dewelke oordeelde dat de waardigheid van zijn ampt, stellende zich zelven naast den Eerstbisschop van Canterbury, die zich met wereldlijke zaken niet zeer zocht te bemoeyen, hy het oppergezach in de bestiering behoorde te hebben, en drong daar over aan, dat men van des Koninks uiterste wil niet zou hebben af te wijken, in eenige byzonderheid, noch by toe noch by afdoening. Het ware blijkelijk, dat de voorgaande Konink had gewilt, dat zy alle gelijk in de bediening zouden zijn; en iemand een tijtel boven al de andere te geven, was een groote veranderinge in zijn bestellinge te maken. Men voerde hier tegen in, dat de persoon alsoo aan te stellen, geen macht in eeniger manieren over de anderen zou hebben, zijnde dit maar een verhooging tot zulk een waardigheid met de minste afgunst en vreeze voor gevaar; maar het was zeeker, hooge tytels banen altoos den weg tot hooge macht.

Maar de Graaf van Hartford, had zulk een grooten aanhang onder hen, dat men daar toe echter besloot, zelfs ook de Cancelier daar toe ver-

verstond, ziende dat hy met zijn tegenstreven niet door konde, dat'er een over al de andere zou verkoozen werden, wiens eernaam zou zijn: *Protector van des Koninks Rijken, en de bestierder van zijn perzoon.* Het naaste punct, namentlijk wie die man zou zijn, vand geen groot tegenspreeken, want zy quamen daar alle in over een, dat de Grave van Hartford, in aanmerkinge van zijn na bloed-verwantschap met den Konink, en zijn groote ervarentheid in zaken, de bequaamste daar toe ware. Zoo wierd hy dan Protector of Beschermheer van het Rijk, en bestierder van des Koninks perzoon, maar onder uitdrukkelijk bespreek, dat hy noit iets doen zoude, als met advijs en toestant van de andere uitvoerders, volgens des laatsten Koninks Uiterste wille. Hier op gingen zy alle hun eed af leggen, maar daar wierd geoordeelt, dat men zulks tot den volgenden dag behoorde uit te stellen; om het zelve met te beter opmerkinge te doen. 1547.

Grave van Hartford verkoozen.

Voor dien dag wierd anders niet gedaan, als dat den Cancelier belast wierd, de Zegels den Konink in handen te stellen, en die weder uit zijn hand te ontfangen. Want men most dat Zegel van Konink Hendrik gebruiken, of tot datter een nieu gemaakt wierd, of tot dat de Konink was gekroont; daar wierd ook geordonneert de Commissien en bevelbrieven der Rechters, der Vrede rechters, der Voorzitters van het Noorden, en van Wallis, en andere beampten te veranderen en vernieuwen. Dit waren de verrichtingen van den eersten vergader-dag van deze Raad onder dezen Konink, op de welke de lichte verheffing van den Grave van Hartford, tot zulk een hoogen waardigheid, groote reden tot misnoegen gaf, schijnende zulks een verandering te zijn, van het geene de Konink Hendrik had ingestelt: maar des Koninks goedhartigheid tegens zijn Oom maakte dat het zoo zachtelijk doorging. Wat de rest van de Executeurs aangaat, zijnde die van geen ouden Adel, maar alleen Hovelingen, die waren ook lichtelijk aan te halen, om in te willigen het geene zy wisten, hun jongen Konink aangenaam en behaaglijk te zijn. Alleenlijk de Heer Cancelier, die de voornaamste tegenspreeker hier omtrent had geweest, mocht wel denken slechte gunst van den Nieuwen *Protectors* hand te zullen ontfangen. En de na-yveringe die tusschen hen was, liet niet lange na zich te openbaren, en het volk zelve verdeelt zijnde, in deze, die de oude bygelovigheid aanhingen, en deze die een volkomender Reformatie en hervorminge begeerden, stelde zich de Protector als hooft van den eenen, en de Cancelier als hooft van den anderen aanhang.

Des anderen daags quamen de Bestierders weder te zamen, en deden

eerst

1547. eerst en vóór al hunnen eed; op een plechtelijke wijse, datse de Uiterste wille getrouwelijk zouden uitvoeren. Zy ordonneerden ook al die geene, die door den voorigen Konink, tot geheime Raden waren gekoozen, in des Koninks tegenwoordigheid te komen, en aldaar verklaarden zy aan den Konink, de verkiezing die zy van zijn Oom gedaan hadden, die dezelve mede toegestemt heeft; dit wierd de Heeren van den Raad mede te kennen gegeven, die mede eenstemmig zulks toestonden. Hier op wierden brieven afgevaardigt, aan den Keiser, den Konink van Vrankrijk, en de Vrouwe Regente der Nederlanden, te kennen gevende des Koninks dood, en de bestellingen van den Raad; als mede het aanstellen van een Protector, geduurende de onderjaarigheid van hunnen Konink. Al deze brieven wierden gelast door den Protector gezegelt te werden, en voorts wierden al de wereltlijke Heeren nevens al de Bisschoppen in het ronde belast, te komen, en den Konink hun Allegeance of getrouwigheid en erkentenisse te sweeren.

Is verklaart in den Raad.

Feb. 2. Op den 2 February wierd de Heer Protector, Heer Schatmeester en Graaf Marschalk verklaart, zijnde dezelve plaatzen, door den overleden Konink voor hem, op des Hartogen van Norfolks aantasting bestelt. Men zand ook brieven naar Cales, Bulogne, Ierland, de Marken van Schotland, en de meeste landen van Engeland, kennis gevende van des Koninks opvolginge, en de bestellingen voor het tegenwoordige gedaan.

De Bisschoppen ontfangen Commissien voor hun Bisdommen.

Men gaf ook ordere om het Testament te registreren, en dat ieder van de Executeurs zouden een autentijk afschrift, onder het groote Zegel, daar van hebben. Ook wierd den Klerken van den Raad belast, ieder der zelver reekeninge van alles wat in den Raad gedaan was, onder hun hand en Zegel te geven. Ook wierden de Bisschoppen verzocht om nieuwe Commissien en ampt-brieven te ontfangen, van de zelve gedaante, als die geene waren, die zy ten tijden van Konink Hendrik hadden ontfangen (gelijk te zien is in het voorige deel) alleenlijk met dat onderscheid, dat in de zelve geen gewag gemaakt wierd, van een Vicaris Generaal, gelijk in de voorgaande was geschied, dewijl niemant naar Kromwel tot die waardigheid verkoozen was. Twee van deze Commissien zijn alsnoch in wezen, de eene aangenoomen door Kranmer, de andere door Bonner. Maar dit geschiede alleenlijk ter oorzaak van die tegenwoordige gesteltenis der zaken, om dat de Bisschoppen in het algemeen tot de oude bygelovigheid genegen zijnde, het een nootwendige zaak geacht wierd, hen onder zulk een arbitraire macht te houden, als zy hier mede onderworpen wierden. Want hier

hier door behielden zy hun Bisdommen niet langer als het den Konink beliefde, zijnde alleen om die te bedienen, als zijn gedelegeerde en bestelde in zijnen Naam, en uit zijn gezag. 1547.

Kranmer gaf een voorbeelt aan al de andere, en ontfing zijn bevel brief, die in de verzameling is. Maar dit wierd daar na een te swaren Jok geoordeelt te zijn, en derhalven wierden de nieuwe Bisschoppen, die onder dezen Konink gemaakt wierden, onder het zelve niet gestelt (gelijk Ridley, als hy in Bonners plaats Bisschop van Londen gemaakt wierd, niet gedrongen zoodanigen Commissie te ontfangen, maar zy wierden gestelt als Bisschoppen voor hun leven. *Collectie No. 2.*

Men bevand een Clausule of slotreden in des Koninks Testament, dewelke de Executeurs en uitvoerders daar van verzocht, alles te vervullen het geene de Konink in eeniger manieren belooft hadde. Waar op de Ridders Willem Paget, Antony Denny, en Willem Herbert verzocht wierden, te verklaaren wat zy van des Koninks voornemen en beloften wisten: de eerste de Geheim schrijver zijnde, die hy het meeste vertrouwt hadde, en de andere twee die hem in zijn slaapkamer opgepast hadden, geduurende zijn ziekte, hoewel zy genoemt wierden Edellieden van de geheime Kamer, want de bieninge van Edelman van de slaapkamer was noch niet opgerecht. Paget verklaarde, dat wanneer de blijken, tegens den Hartog van Norfolk te voorschijn quamen, als mede tegens zijn zoon de Graaf van Surrey, de Konink, die gewoon was dikmaals met hem alleen te spreeken, hem hadde gezegt, dat hy van mening was deze hun landen mildadiglijk aan andere te besteden; en zedert door aantasten en verzeekeren, of anderzints den Adel veel aan het vervallen was geraakt, dat hy voornemens ware eenige Pairs te maken, en hem daar over gelast hadde een geschrift te maken van deze, dewelke hy daar toe de bequaamste achte te zijn: dewelke daar op voorstelde de Grave van Hartford tot Hartog te maken, den Grave van Essex tot Marquis, de Viscount of Burggraaf Lisle tot een Graaf; de Heeren S^t. John, Russel en Whriotesly tot Graven te verheffen; en de Ridders Thomas Seimour, Thomas Cheyney, Richard Rich, Willem Willoughby, Thomas Arundel, Edmund Sheffield. Jo: S^t. Leiger. Sir ..... Wijnbisch, Sir ..... Vernon van de Peak, en de Ridder Christophel Danby Baronnen te maken. **Reden van het maken van veel nieuwe Edelen.**

Paget had ook een verdeeling van de bezittingen van den Hartog van Norfolk gemaakt, maar de Konink nam daar geen genoegen in, en belaste Mr. Gates hem het boek van zijn Staat en middelen te brengen, het welke gedaan zijnde, had hy Page belast, op den Grave van Hart-

1547. ford, een *Tantum* of *Toth*, zoo luiden de woorden van zijn bestellinge, van duizent Marks, op den Heer Lisle, St. John, en Russel 200 ponden, op den Heer Wriothesley 100 ponden, en voor den Ridder Tho Seimour 300 ponden 's Jaars te stellen. Maar Paget had gezegt, het ware te weinig, en stond daar lang op. De Konink evenwel ordonneerde hem het zelfde de bestelde perzoonen voor te stellen, en te zien hoe hen zulks aanstond. Hy had den Konink mede Denny in gedachten gebracht, die menigmaal voor hem verzoek gedaan hadde, maar hy had, in vergelding van zulks noit iets voor Denny verkregen, waar op de Konink hem ook 200 ponden toeleide, en 400 Marks voor den Ridder Willem Herbert; gelijk hy noch eenige andere bedacht.

Maar Paget hebbende, volgens des Koninks last, tot deze, die gevordert stonden te worden, gesprooken, bevand dat veel van de zelve wenschten in hun voorige Rang of Staat te mogen blijven, oordeelende, dat de landen, dewelke de Konink voor hadde, hen te geven, niet genoegzaam waren, om hen in dien Staat die men hen toeleide, te konnen onderhouden: het welke hy, tot het beste voordeel van een ieder der zelver, den Konink weder had bekent gemaakt, trachtende des Koninks gunst voor dezelve zoo hoog te trekken, als hem mooglijk ware; maar terwijl deze dingen in beradinge waren, de Hartog van Norfolk zeer bedachtelijk, vrezende het verderf van al zijn nakomelingen, indien zijn landen zoodanig wierden verdeelt, en dat in veele handen, uit de welke hy dezelve zoo lichtelijk niet zag te konnen weder krijgen, voor zoo veel als volhardende onder de Kroon, eenige verkeeringe van zaken zijn geslagt zou konnen komen te herstellen; en zoekende ook den Konink door een ongewoone beleeftheid te verbinden, zand een verzoek-schrift aan den zelven, dat het zijn gelieven mocht zijn, al zijn landen aan den Prins (nu Konink) te besteden, en dezelve niet zoodanig te vervreemden. Want zeide hy, volgens het spreekwoord van dien tijd, *'t Is een goede en Statelyke Spaarpot.* Dit wrocht zoo veel op den Konink, dat hy besloot de zelve voor zich te behouden, en zijn dienaars op een andere wijze te beloonen.

Hier op had hem Paget geparst, eens te besluiten, wat eer hy aan dezelve wilde besteden, en wat hy met dezelve geven wilde, en zy zouden daar na overleggen, wat weg daar toe te gebruiken. „ De Konink ondertusschen verargerende, zeide, dat: zoo het arger met hem wierd, „ gelijk hy oordeelde dat het niet zeer lang duuren konde, hy van me„ ning ware, hen al te plaatzen by zijn Zoon, als lieden, dewelke „ hy beminde en vertrouwde boven alle andere, en dat hy om die reden „ te meer acht op hen wilde nemen.

„ Alzoo

„ Alzoo na veel overlegs had hy bevolen, het boek aldus op te ma- 1547.
„ ken. De Graaf van Hartford te zijn, Graaf Marſchal, en Heer
„ Schatmeeſter, en Hartog van Somerzet, Exeter of Hardford, en
„ zijn zoon te zijn Grave van Wiltshire, met 800 pond 's Jaars inko-
„ men in Land, en 300 ponden aan gelt, uit het naaſte Biſſchops
„ Land, dat open zou vallen. De Grave van Eſſex te zijn, Marquis
„ van Eſſex. De Burggraaf Liſle te zijn, Grave van Coventry; de
„ Heer Wriotheſly te zijn, Grave van Wincheſter; Sir Thomas Sei-
„ mour te zijn, een Baron en Heer Admiraal, de Ridders Richard
„ Rich, Jo: St. Leiger, Willem Willougsby, Ed. Sheffield, en
„ Chriſtoffel Dauby Baronnen te zijn, met hun Jaarlijkſche inkomſten
„ daar toe, en noch verſcheidene andere; en hebbende op verzoek van
„ de Ridder, Eduard Norts belooft aan den Grave van Hartford te ge-
„ ven, zes van de beſte prebenden of geeſtelijke bezittingen, die in
„ eenige Biſſchoppelijke Staat mochten open vallen, behalven Deeken
„ en Schatmeeſterſchap, zoo ſtond hy op zyn verſoek hem toe dat een
„ Deekenſchap en Schatmeeſterſchap in de plaats van twee van dezelve
„ geeſtelijke Staaten zouden gereekent werden.

Zijnde dan al dit zoo geſchreven, gelijk het de Konink beſtelt hadde, nam de Konink het boek, en ſtak het in zijn zak, gevende ordere aan den Secretaris, een ieder van hen te kennen te geven, wat beſtellinge hy, omtrent hen gemaakt hadde. Maar eer al deze dingen tot uitſlag gebracht waren, ſtierf de Konink. Hy echter op zijn doodbedde leggende, kreeg weder in gedachten, wat hy belooft hadde, en belaſte derhalven zulks in zijn Uiterſte wil te zetten; en dat de uitvoerders daar van, ieder ding dat zou blijken, van hem belooft te zijn, zouden volbrengen. Alle deze dingen wierden by Herbert en Denny beveſtigt, dewijl zy alstoen in zijn Kamer oppaſten; en als de Secretaris uitging, had hen de Konink, het geene tuſſchen hem en Paget verhandelt was, te kennen gegeven, belaſtende Denny hem het boek weder voor te leezen, alwaar Herbert waarnam, dat de Secretaris een ieder had bedacht, behalven zich zelven, waar op de Konink zeide, dat hy hem niet vergeeten zou, en had Denny belaſt 400 pond 's Jaars voor hem te ſchrijven.

Al deze dingen aldus op hun eed verklaart, en het grootſte gedeelte voor heen, aan eenige der zelver bekent gemaakt geweeſt, ook de gantſche zaak over al genoegzaam verſpreit en bekent zijnde, hebben de Executeurs, zoo volgens hun gewiſſe, omtrent des Koninks Teſtament, als om hun eigen eer, beſlooten te vervullen al het geene dat de

1547. Konink geordonneert hadde, maar door de dood in volvoeringe niet had konnen voort zetten. Maar zijnde in beduchten voor een oorlog zoo met den Keizer, als met den Konink van Vrankrijk, beslooten zy, des Konings schatten, noch kleinodien, of zilver te verminderen of te verkopen, noch zijn inkomsten te bekommeren; maar eenigen anderen weg te vinden, om deze lieden te betalen. En dit veroorzaakte hen daar na de Landen van de Chantry, de Geestelijkheid aangaande, te verkoopen.

Zaken van Schotland. De zaken van Schotland waren toen zoo dringende, dat Balnaves, dewelke Agent was voor die geene, dewelke zich in het Slot van St. Andreas geslooten hadden, nu ter tijd 1180 pond voor een half jaars betaling hen toe te brengen voor de Soldaten van de bezetting, gelast wierd. Daar wierden ook jaarlijksche pensioenen bestelt, voor die geene die de meeste aandrijvers in die zaak waren. Des Grave van Rhotes oudste soon kreeg 280 ponden, de Ridder Jacob Kircaldy kreeg 200 ponden, en verscheidene andere minder naar gelegentheid hen toegestaan, om hun vriendschap te hebben, gelijk in des Raads boeken uitgedrukt staat. Op dien dag heeft de Heer Protector den Konink Ridder geslagen, zijnde door openbare brieven daar toe gemachtigt. Zoo het schijnt, vereischte zulks de wet van Ridderschap, dat de Konink de Ridderlijke waardigheid most ontfangen van de hand van een ander Ridder; echter wierd dit geoordeelt een te groote baldadigheid van een onderdaan te zullen zijn, indien die zulks ondernam zonder een order onder het groote Zegel. De Konink ter zelve tijdt sloeg ook Johan Hublethorn, de Lord Major van Londen, Ridder.

1547. Feb.

Konink Ridder geslagen.

Wanneer nu buiten verspreid was, wat een verdeeling van eer en rijkdom by den Raad besloten was, viel daar genoeg op te zeggen: zeggende eenige, het ware hen niet genoeg, den overleden Konink al zijn schatten afgepost te hebben, ten ware zy in deze hun nieuwe vertrouwde waardigheid, de eerste stap maakten, om eer, ampten en bezittinge voor zich zelven te bezorgen: daar het een betamelijker weg voor henluiden zou hebben geweest, hun pretentien en eischen te schorten, tot dat de Konink tot voljarigheid zou gekomen zijn.

Noch een andere zaak in de getuigenissen, scheen de achting van des Koninks Testament zeer te verswakken, werdende gezegt, het zelve geteekent te zijn op den 30. van December, staande alzoo van datum, waar door te kennen wierd gegeven, het zelve maar een korten tijd voor zijn dood gedaan te zijn, zijnde men niet bekwaam, om zyn besluit in deze dingen, dewelke hy voor hadde, uit te voeren; maar het was kenbaar genoeg, dat hy op den 30. van December, noch zoo swak niet was, als men wel zou meenen. Het

Het zal misschien iemandt vreemt dunken, dat de Grave van Hartford zes goede Prebenden en geestelijke ampten voor zich zelven verkreeg, van de welke twee daar na in een Deeken en Schatmeesterschap verandert wierden; maar zulks was in die tijd zeer gemeen. De Heer Cromwel was Deeken van Wells geweest, en verscheidene andere wereldlijke perzoonen, hadden diergelijke geestelijke Beneficien, zonder die te bedienen, voor zich verkregen: voor dewelke, dewijl geen belasting van Zielen daar aan vast ware, zulks tot een verschooning zou mogen dienen. Evenwel deze had een Kerkelijke bedieninge op zich in de Hooftkerk; gelijk zulks waren billijke en noodige aanmoedigingen, zoo voor die geene, die door ouderdom, of andere gebreeken, niet bekwaam waren groote bedieningen in de Kerk uit te voeren, als voor die geene die in hun Parochiale arbeid zoo wel gedient hadden, dat zy bevordering verdienden, en misschien zoo slechtelijk daar van voorzien waren, dat zy eenige verdere onderstand van noden hadden, om te konnen bestaan; zoo waren zy zeekerlijk niet ingestelt tot verrijking van zulke ledige en vleeslijke menschen, dewelke zich zelven tot een wereldlijke manier van leven overgegeven, van een Kerkelijk perzoon niet veel anders als het kleed en den naam droegen, gewoon ook zelfs in andere, Kerkrovery te begrollen, daar zy zelve zoo schuldig aan waren, verrijkende hunne huisgezinnen met den buit en roof van de Kerk, of met die goederen der zelve die tot beter gebruik hen in handen gegeven waren.

1547. Wereltlijke perzoonen hebben hun geestelijke waardigheden.

En het was geen wonder, dat, wanneer geestelijke perzoonen, deze gunsten zoo misbruikten, dat de wereltlijke op hen in braken, en klaarlijk waarnamen, dat de geestelijke, die deze waardigheden bezaten, de zelve niet beter gebruikten, als wereldlijke souden konnen doen. Maar in de plaats van een misbruik, het welke zich zoo wijd uitgespreit hadde, te verbeeteren en reformeren, hebben zy als mannen die niets meerder betrachten, als om zich zelven te verrijken, een zekeren loop genomen, en middels begonnen, om het zelve geduurig te maken; met de Kerk van deze begunstigingen en hulpmiddelen, dewelke zy van de milddadigheid van hun Hooftkerk stichter, die in het algemeen de eerste Christen Princen van dit volk geweest zijn, te beroven; het welke, indien het zelfs naar de wet geschied was, en uit openbare ordere, een zaak van een zeer quaad gevolg zou hebben mogen geacht geworden zijn; maar zoo als het gedaan is, is het gedaan volstrektelijk recht tegens de *Magna Charta* aan, en den eed van des Koninks kroninge.

1547. Deze nu, dewelke de oude bygeloovigheden moede waren, ziende dat de Eerstbisschop Kranmer zulk een groote voet in des jongen Koninks genegentheid hadde, en dat de Protector en hy, dezelve belangen maakten, begost om een verder Reformatie en hervorming van de Godsdienst te roepen. En eenige waren zoo yverig daar omtrent, dat zy na de lankzame bewegingen van de Staat niet wilden wachten.

Beelden in Londen buyten ordere uyt de Kerken genomen.

Alzoo hebben de Priesters en Kerkbewaarders van St. Martens Kerk, in de Yserkoopers straat tot Londen, al de Beelden en Schilderyen der Heiligen, gelijk ook de Kruisbeelden uit hunne Kerk weg genomen, schilderende in de plaats verscheidene texten uit de Schrift op de wanden (zommige na een verkeerde vertalinge, gelijk de klacht daar over luid) zettende zelfs des Koninks Wapen, in de plaats daar het Kruisbeelt hadde gestaan, met eenige Schriftuur plaatzen daar rontzom.

Hier over liet de Bisschop en Lord Major van Londen, niet haar beklag aan des Koninks Raad te doen. En de Priester en Kerkbewaarders gedaagt zijnde om te verschijnen, antwoorden; dat het verwulfzel van hunne Kerk zeer bedorven zijnde, zy de zelve hadden moeten afnemen, en dat ook het Cruicifix en de andere beelden zoo verrot waren, dat, wanneer zy dezelve afnamen, die tot stof daar heen vielen, ook hadden zy zoo veel onkosten aan het herstellen van de Kerk gehangen, dat zy nu geen gelt hadden, om nieuwe Beelden te kopen: zy hadden ook de Beelden in het Chantel weg genomen, om dat zich zommige in afgodery daar omtrent verloopen hadden. Tot een besluit, zy zeiden, het geene zy gedaan hadden, was ter goeder meninge geschied, en indien zy zich ergens in vergrepen hadden, zy verzochten des vergiffenis, en onderwierpen zich zelven.

Eenige meenden dat men hen wel strengelijk behoorde te straffen; want al de Roomsgesinde reekenden dat dit een aanleiding zou geven voor al de andere in het geheele Koninkrijk; en indien men dit zoo lichtelijk liet passeren, souden andere daar door werden gemoedigt, zulks ook elders aan te rechten. Maar aan de andere zijde, die van het Hof, die beslooten hadden de hervorminge en reformatie voort te zetten, waren van gevoelen, dat men deze drift van het volk wat most overhalen, om het zelve in toom te houden, maar niet om hun goedgunstigers te kleynmoedig te maken. Kranmer en die van zijn aanhang, oordeelden dat men in het gemeen al de beelden most weg neemen, zeggende dat ten tijden van den voorgaanden Konink ordere zijnde gegeven, om weg te nemen de zulke, als tot bygeloovigheid wierden misbruikt; dat daar over groot twisten geweest was in veele plaatzen,

zen, wat beelden zoo misbruikt waren, of welke niet, welke disputen en redentwisten zonder einde zouden zijn, indien men ze niet al te samen weg nam. 1547.

In de zuyverste tijden van de Christenheid, had men geen beelden in eenige hunner Kerken. Een van de eerste Concilien, namentlijk dat van Elvira in Spangie, maakte een Canon of regel, tegens het schilderen, van het geen zy eerden, aan de wanden. Epiphanius was zeer geërgert, wanneer hy een voorhang voor een Kerkdeur zag daar eenig beeldewerk in stond, het welke hy echter zoo gering aanmerkte, dat hy zelfs niet wist, wiens afbeeldsel het ware; maar het zy dat van Christus, of eenig ander Heilig geweest, hy scheurde het aan flenteren, en gaf hen geld om een ander voorhangsel te koopen. Daar na, met al de Pomperyen van het Heidendom, zijn de beelden mede in de Kerk gezet, zoo evenwel dat geen dienst ter wereld aan de zelve bewezen wierd. Maar ten tijden van den Paus Gregorius den eersten, kwamen eenige omtrent de zelve tot strijdige uitersten, willende zommige, dat men dezelve breeken, andere datmenze eeren zoude. Deze Paus vand de middelweg de alderbeste, namentlijk de zelve noch te verbreeken noch te eeren; maar de zelve alleenlijk voor het volk, ter gedachtenisse der Heiligen te houden. Zijnde daar na eenige nauwgesette geschilstukken, aangaande de perzoon, en de wille van Christus ingestelt, neigden de Grieksche Keizers in het algemeen daar toe, dat men de hevigheden daar over ontstaan, zou weren, door eenige insluitende woorden, aan de welke zy zich alle zouden gedragen: het welke het belang van de Staat, zoo wel als dat van den Godsdienst scheen te vereischen; want dewijl het Keizerrijk van dag tot dag quam te vervallen, wierden alle betrachtingen van eenstemminge goed en voorzichtig geacht te zijn. Maar de Bisschoppen waren hard en onverzettelijk, zo dat zy in het seſde algemeene Concilie, veroordeelden alle die met hen niet eensgevoelig waren.

Reden van den voortgang der beelden-dienst.

Daar na wilden de volgende Keizers zich aan dat Concilie niet gedragen; maar de Bisschoppen van Rome deden de afbeeltzels van al de Bisschoppen die in dat Concilie waren geweest, in de Kerken opgerecht werden: waar op de Keizers streefden tegens dese en alle andere schilderyen in de Kerken. En hier omtrent gebeurde, het geen gemeenlijk geschied, dat het eene geschil uit het andere ontstaande, de partyen en aanhangzelen het voorige latende varen, tot een scharp twisten over de occasionele geschillen overvielen;

want

1547. want de Keizers en Pauzen bestonden zeer hard ontrent het gebruik der beelden; en scheld-namen hier onder mede dapper spelende, de Pauzen, en die van hunnen aanhang, beschuldigden alle die tegens de beelden waren, als luiden die het Jodendom en het Mahumetaansche gunstig waren; welke laatste alstoen zich door Azia en Africa dapper verspreide, terwijl de Keizers, en die van hunner zijde, de andere, als het Heidendom en afgodery genegen, afmaalden. By deze gelegentheid, nam de Paus Gregorius de darde, aldereerst de wederspannige aanmatiging van macht, om den Keyzer Leo, van al zijn heerschappyen in Italie af te stellen.

Daar wierd een algemeen Concilie tot Constantinopolen gehouden, het welke het gebruik en het eeren der beelden t'eenemaal veroordeelde. Maar korts daar na, heeft een ander tot Nicea het zelve weder vastgestelt, en evenwel ter zelver tijd de Keizer Carolus de Groote, hoewel niet weinig in belang met de Bisschoppen van Romen zijnde, als houdende beide de Fransche en de Keizerlijke Kroon uit gunst der Pauzen, schreef, of gebruikte Alcuinus (een geleert Engelschman naar dien tijd) om in zijn naam tegens den beeldendienst te schrijven, gelijk die ook in een Concilie tot Frankfort, en daar na in een ander tot Parijs verworpen wierd. Maar in zulke tijden van onkunde en bygeloovigheid, al het geene zoo veel op het verstant en inbeelding van het gemeene volk konde werken, was zeeker in besluit en Conclusie het voordeel te behalen. En dit heeft by verloop van zeven eeuwen meer, door de gierigheid en bedriery der Monniken zoodanigen kracht gekregen, datter geen beteekening van Goddelijke aanbiddinge konde bedacht werden, die de beelden niet toegevoegt wierd. Maar ten tijden van Konink Hendrik is die bematiging gevonden, dat al de beelden, omtrent de welke bygeloovigheid gepleegt wierd, zouden weggenomen werden. En wat belangt de uiterlijke eere, als knielen, rooken, en bidden voor de zelve, zulks wierd mede verboden; maar het volk wierd ingescherpt, dat deze dingen niet strekten tot het beeld, maar wel die gene die door het zelve verbeeld wierd; en over deze zaak wierden veel naukeurige vraagstukken verhandelt.

Ik hebbe onder de Papieren van Cranmer verscheidene bewijsredenen gevonden, strekkende tot een moderaat en middelmatig gebruik der beelden. Maar tegens alle deze brachten zy het tweede gebod voort, als het welke uitdrukkelijk voorwerpsels van aanbiddinge verwerpt, behalven het geene in de schriften gevonden word

tegens

tegens de afgodery der Heidenen, en het geene de Vaders tegens de Heidenen geschreven hebben. Zy voegden daar by, dat hoe verschoonelijk die oefening in zulk een duistere en Barbarische eeuw, mocht geweest zijn, in de welke het volk weinig meer van Goddelijke leerstukken wist als het geene het zelve door de beelden en hun legenden onderwezen wierd, evenwel het afschouwelijk gebruik van de zelve in de Kerken in te voeren, maakte het de noodwendigheid om die alle uit te werpen. Het was klaarblijkelijk dat het slechte volk daar geduriglijk ontrent lag te sussen, en hen Goddelijke eer aandede, gelijk ook de Geestelijkheid zelve daar aan maar te veel schuldig, hen niet onderwees wat onderscheid zy daar omtrent te maken hadden. En de dadelijkheden van eerbewijzinge omtrent de zelve gepleegt, waren zoodanig, dat, behalven de ergernisse, die zodanige eerbewijzingen veroorzaakten, en het gevaar van het volk tot afgodery te trecken, het in zich zelven onverschoonlijk ware, zulke uitwendige deelen van Godsdienstige aanbiddingen, aan goud, zilver, hout en steen te bewijzen. 1547.

Kranmer alzoo en andere beslooten hebbende de Kerk van de misbruiken te zuiveren, kreeg het daar toe, dat het strenger gedeelte van het vonnis tegens deze Koster en Kerkmeesters, van sommige gedreven, tot een reprimende en bestraffinge gebracht wierd; en gelijk in „ het boek van den Raad geschreven staat: in aanmerkinge van hun ver„ ootmoediginge, en eenige andere redenen, dewelke hun waardige „ verstooringe hadden verzacht (welke waren Cranmers bewijsredenen „ tegens de beelden) zy hen hun gevangenis, die eerst beslooten was, „ vergaven, belastende hen een Crucifix, of ten minsten eenige schil„ dery van zoodanig te bezorgen, tot dat een beeld konde gemaakt „ werden, en voor het toekomende zich van zoodanigen voorbarigheid „ te onthouden; maar van de andere beelden wierd niet gesprooken.

De handeling van den Raad ontrent deze zaak, en Dr. Ridley, hebbende in zijn Vasten Predikatie zeer tegens de bygeloovigheid die men gemeenlijk omtrent de beelden en het wywater pleegde, gepredikt, veroorzaakte het een en het ander, een groote beweginge over geheel Engeland: zoo dat Gardiner, hoorende dat op Meidag het volk van Portsmouth de beelden van Christus en de Heiligen verbrooken hadden, daar over met groote hevigheid aan eenen Capitain Vaughan, toen passende op den Protector, en tot Portsmouth zijnde, schreef: „ Hy „ wenschte te weten, of hy daar ook iemand zou zenden, om daar tegens „ te prediken, hoewel hy oordeelde, zulks was Edele gesteenten voor „ de Verkens te werpen, of slimmer als Verkens, als de *Lollards* waren.

Andere beginnen ook beelden af te nemen.

Dat Gardiner zeer vergramt.

1547. „Hy zeide dat Luther zelfs een Boek had uitgegeven, tegens die gene „die de beelden willen uithouden, en hy zelf had de zelve geduriglijk „in de Luthersche Kerken gezien; en alzoo docht hem, dat het uitwer- „pen der beelden, was een besluit de Staat en Godsdienst van de we- „reld te veranderen. Hy maakte zijn bewijsreden, tot voordeel van „de zelve, van des Koninks beeld op het Zegel van des Keizers beeld „op den penning die Christus getoont wierd, op des Koninks Wapen „gedragen door de Heraulten: Hy verwerpt valsche beelden; maar „wat aangaat die tegens oprechte beelden zijn, die oordeelde hy van „den Duivel te zijn bezeten.

Protector schrijft aan Gardiner. Deze brieven zijn te zien by Fox, in zijn Acten en Gedenkschriften.

Dezen brief zand Vaughan den Protector toe, nevens een aan Gardiner, de welke vindende de redenkavelingen niet zoo krachtig, of meende die te konnen beantwoorden, heeft zelve aan hem geschreven: „Hy stond toe zijn yver omtrent nieuwigheden; maar daar waren eeni- „ge dingen, daar men zoo veel op most zien: daar was groot onder- „scheid tusschen de Burgerlijke eerbiedigheid, die men des Konings „Wapen toedraagt, en de eerbewijzinge, die men de beelden aan- „doet. Daar was een tijd geweest, in de welke het misbruik van de heili- „ge Schrift geacht wierd redens genoeg te zijn, om dezelve hen te ont- „houden, ja zelfs die te verbranden: hoewel hy die aanmerkte als vry „van meerder heiligheid te zijn als de beelden, de welke indien zy enke- „lijk stonden, als ter gedachtenisse, dacht hen dat de swarigheid niet „groot was; maar het was bekent, dat voor het meeste gedeelte, het „daar heel anders mede gelegen was; ook was ter oorzaak van het mis- „bruik de kopere Slange vermorzelt, hoewel door Gods bevel opge- „recht; en wilde men achten dat dezelve de Boeken van de Leeken „waren, zoo achte hy dat den Bijbel een veel verstandelijker en nutter „Boek was. Eenige waren te yverig, andere onverzettelijk; het paste „de Overigheid een middelweg tusschen de zodanige te ramen, niet zoo „zeer lettende op de oudheid der dingen als wat goed en vorderlijk zy.

„ Gardiner heeft den Protector weder geantwoord, klagende over Ba- „læus of Bale, en andere, die Boeken uitgaven tot oneer van den voo- „rigen Konink; en dat een ieder na nieuwigheden haakte; en bracht „dikmaals te vooren, dat men de dingen behoorde te laten in de staat, „in de welke die zijn, tot dat de Konink zijn jaren had bereikt; en in „dezen brief slaat hy ook op den Eerstbisschop van Canterbury, en den „Bisschop van Duresme, als zulke dingen inwilligende.

„ Maar hy vindende zijn brief van weinig kracht by den Protector, „schreef hy aan Ridley, dat volgens de wet van Moyses, wy niet meer

ver-

„ verbonden waren, geen beelden te hebben, als om geen bloedbeulin- 1547.
„ gen te eeten. Beelden en afgoden mochten in voorige tijden onverschillende gestelt zijn geweest, gelijk Konink en Tyran, *Rex & Tyrannus*, echter was 'er een groot onderscheid tusschen beiden, volgens de kenteekenen die wy nu hebben. Hy haalt den Paus Gregorius by, die tegens beide was, aanbidden en verbreeken; en zegt, de eerbiedigheid word niet aan het Beeld gedaan, zoo is daar geen afgodery; maar aan hem die het verbeeld. En gelijk de klank van de spraak, door de lucht kennisse in ons verwekt, alzoo konde hy niet anders zien, of het beschouwen van een beeld kon aandachtigheid veroorzaken en opwekken. Hy bekende datter misbruiken geweest waren, gelijk in alle dingen die in menschen handen zijn. Hy meende verbeeldingen en snijden zoo goed te zijn tot onderwijzinge, als schrijven of drukken. En om dat Ridley ook tegens de bygeloovigheid van het wy water gepredikt hadde, als men daar de Duivels mede wil verdrijven, voegt hy daar over dit daar by; dat 'er zoo wel eenige kracht in het water konde zijn als in de klederen van Christus, de schaduw van St. Petrus, en de Staf van Eliza. De Paus Marcellus belaste Equitius het zelve te gebruiken, en de voorgaande Konink was gewoon Kramp-ringen van goud en van zilver te zegenen, die over al in hooge achtinge waren, gelijk hem, als hy buiten 's lands was, die meenigmaal van hem begeert zijn geworden. Deze gave hoopte hy dat de jonge Konink niet zou verwaarloozen. Hy geloofde dan, dat de aanroeping van Godts naam zulk een kracht aan het heilige water konde geven, als aan het water van den Doop.

Gardiner schrijft aan Ridley, die tegens de beelden predikte.

Aangaande de antwoord van Ridley hier op, die is my noyt voorgekomen; zoo dat deze dingen hier zoo zonder antwoord heen moeten gaan. Hoewel het waarschijnlijk genoeg is, dat een gemeen Lezer met weinig verstant en geleertheid, alleen met zijn gemeene zin begaaft, kan oordeelen, wat antwoord daar op gepast kan hebben.

Het alder aanmerkelijkste hier is omtrent deze Krampringetjes, die Konink Hendrik gewoon was te zegenen; daar ik noit iets van gehoort hebbe, voor dat ik dien brief had gezien. Maar dewijl ik versta dat de zegening van de ringen in train is, gelijk voor het gebruik van Konink Maria bereid wierd, gelijk in haar leven zal gezegt werden, soo staat hier te bedenken, of hy dat gedaan heeft als een plechtigheid van voorgaande Koningen, of voor zo veel als hy Opperhooft der Kerke was, dat hy op zich genomen heeft, zo wel als de Paus zulke dingen te zegenen, en rontsom heer te zenden: zeekerlijk, fantazyen en vleyeryen

1547. zouden hier al wonderlijke geschiedenissen van de werkingen van deze zegeningen konnen voortbrengen; en deze zouden misschien alzoo waarachtig zijn, als het geen men verhaalt van de *Agnus De'is*, geraakte Pater Nosters, gezegende Luyeren, en diergelijke kostelijke dingen, als de Papen gewoon zijn om her te dragen, en hun weldoenders mede te deelen, als dingen daar een ongemeene heiligheid in steekt.

Deze dingen hebbe volkomentlijk neder gestelt, en sommige te zamen daar by gevoegt, hoewel die niet als eenige maanden daar na voorgevallen zijn, zijnde de eerste stap die tot de Reformatie in dit Rijk gemaakt is.

Het is gelooflijk dat by deze gelegentheid, den Raad hunne brieven aan al de Vrederechters van Engeland op den 12. van February, geschreven hebben, doende hen weten, dat zy nieuwe Commissien en bevel-brieven hen toegezonden hadden, tot onderhoudinge van de vrede, bevelende hen by een te vergaderen, en eerstelijk God ootmoedig-lijk om zijn genade te bidden, om hun plichten, volgens hunnen eed, getrouwelijk te betrachten, den welken zy zouden doen. Dat zy zonder eenzijdigheid en omkopinge, of kwade bewegingen, hun ampt zouden oeffenen, zoo dat het mocht blijken dat zy God, de welstand van hun Konink en Vaderland voor oogen hadden. Dat zy zich in verscheidene honderden zouden verdeelen, en alzoo de openbare en gemeene vrede bezorgen, straffende alle landloopers en verstoorders van de zelve naar behooren. Datze alle zes weeken eens aan den Heer Protector en Raad zouden schrijven, en vertoonen den staat in de welke het land zy, tot dat hen anderzints bevolen zou worden. Die brief dewelke aan het Graafschap van Norfolk gezonden is, zal in de verzameling gevonden werden.

1547. Feb. 12. Commissie voor de Vrede-rechters.

Col. N°. 3.

Maar nu most de Uitvaart van den voorleden Koning, en de Krooning van den tegenwoordigen hun uitvoeringe hebben. In de plechtigheden van de Krooning, gelijk die voorheen was gebruikt geweest, waren eenige dingen, die met de tegenwoordige wetten niet over een kwamen: als de beloften gedaan aan de Abten, om hun Landen en Waardigheden te behoeden: zy waren ook zoo lang en verdrietig, dat een nieuwe ordre te beramen, bestelt wierd, die de Lezer in de Verzamelingen zal vinden. De alderstoffelijkste en gewichtigste zaak daar „in is de eerste plechtigheid, in de welke de Konink, zijnde getoont aan „het volk, op de vier hoeken van de stelladie, de Eerstbisschop hun toe„stand daar omtrent verzoekt: en dat echter in zulke woorden en ter„men, dat genoegzaam daar by blijkt, dat hy geen Keur, maar Erf-

Col. N°. 4.

„Prins

„ Prins is: want hy zijnde verklaart, de gerechtige en ongetwijfelde 1547.
„ erfgenaam, na Goddelijke te gelijk en menschelijke wetten, wierden „ zy verzocht hun goede wil en toestand daar toe te willen geven, als „ zijnde daar toe verbonden door hun plicht van gehoorzaamheid en erkentenisse. Dit zijnde alzoo besllooten op den 13. van February, zoo wierd den volgenden dag daar aan, het Lichaam van den Konink Hendrik, met alle Koninklijke statie en heerlijkheid, na Sheen, op de weg naar Windsor gebracht. Alhier wierd een ding waargenomen, dat echter van geen buitenordinaire opmerkinge was. Hy had boven maten swaarlijvig geweest, en stervende aan de waterzucht of iets desgelijk, zoo was het geen wonder, dat 14. dagen na zijn dood, op zulk een lange beweging der nature, eenige verrotte materie en stoffe, door de kist kwam te druipen. Maar Sheen, hebbende eertijds geweest een Klooster van Nonnen, wierd dit genoemt een zeeker teeken van des Hemels misnoegen, dat iets van zijn bloed en vet, door het loot van de kist heenen drong, in der nacht: en om dit werk onder het gemeene volk te bekrachtigen, wierd daar by gevoegt, dat de honden het zelve op den volgenden morgen hadden opgelekt.

Feb. 13. Konink Hendrik begraven.

Dit wierd grootelijks uitgebreid tot achtinge van Broer Peto, die naderhand Cardinaal geworden is, dewelke (als hier voor in het eerste Deel gezegt is) in een Predikatie tot Greenwich hem gedreigt hadde, *dat de honden zijn bloed noch zouden lekken.* Maar om de zaken in meer billijkheid te verstaan; het had in der daad een wonder geweest, zoo dit niet was geschied. Maar hebbende ontmoet deze waarneminge in een brief, omtrent dien tijd geschreven, hebbe ik de wereld het vermaak daar van niet willen misgunnen.

Op den volgenden dag wierd hy tot Windsor gebracht, en aldaar in S. Joris Capel begraven. Hy had by zijn Uiterste wil aan deze Kerk 600 ponden 's jaars voor altoos gemaakt, voor twee Priesters, om dagelijks Misse over hem te doen voor vier *Obits* of *Obyts*, en een Predicatie voor ieder *Obyt*, met 10 pond voor den armen, en voor een Predicatie ieder Zondag, te zamen met het onderhoud van 10. arme Ridders. Hier over heeft men de Rechters gevraagt, hoe men dit best in de Wet aanschrijven zou. Dewelke berichten, dat de landeryen die de Konink had gegeven, aan dat Collegie, by een dry voudige *Judentur* of opdragt most werden over gedragen. De Konink zynde een partye, de Protector en de Executeurs de tweede, en de Deeken en het Capittel van Windzor de darde. Deze mosten met des Koninks eigen hand onderteekent werden, en het groot Zegel daar aan gehangen, met hand

1547. en Zegels van al de andere; dan most men opene brieven verleenen voor de landen, die in des Koninks Testament en de dryvoudige opdracht uitgedrukt en gefondeert waren.

Ziel Missen onderzogt. Maar de toestel van deze zaak gaf een gelegentheid om nader onderzoek, omtrent de wettigheid en het gebruik der Zielmissen en Obits te doen, komende deze dan alzoo onder de eerste dingen die *Gereformeert* mosten werden. De Heer Christus had dat Sacrament ingestelt gedaan te werden tot gedachtenisse van zyn dood, en het was het alleenlijk een Sacrament voor die geene die daar deel aan hadden: maar dat het consacreren en Heiligen van het Sacrament eenig nut zou toebrengen aan de doden, scheen een zaak die niet wel te begrijpen ware. Want zoo het zyn de gebeden der levenden, die de dooden voordeel toe brengen, zouden die het zelve zoo wel konnen doen zonder als met een Miss. Maar het volk zou de enkele gebeden zoo veel niet geacht, noch zoo veel daar voor betaald hebben. Zoo dat men oordeelde de ware oorspronk van de Zielmissen alleen te zyn, de geestelyke geacht en rijk te maken.

Het was waar in de eerste Kerk, was een Commemoratie of gedachtenis der gestorvene Heiligen, in de *dagelykſche* Offerhanden of Sacrificie, gelijkze de Communie of het Avontmaal noemen, en dese dewelke eenige schandaal in hun dood gegeven hadden, wierden voor by gegaan en niet gedacht: zoo dat voor zoo klein een misdaat, als een Priester Voogt over iemands kinderen te maken, voor zoo veel hem zulks van zyn geestelijke betrachtingen zou mogen aftrecken, iemants naam ten tyden van Cyprianus voor by gegaan wierd: het welke een zeer ongeproportioneerde, of ongelyke straffe voor zoo kleinen misdaad was, indien zoodanige Commemoratie of gedenkinge, geoordeeld wierd voor de gescheidene zielen nut en nodig te zyn.

Doch al dat was niet in vergelykinge van de byzondere Misse voor hen lieden, en in der daat, in het eerste, niet anders als een eersame nadenkinge en verhalinge der naam, van die geene, die in het gelove gestorven waren, en zy als toen in het algemeen gelovende, dat'er een verheerlykten tyd, van duyzent jaar op aarden zou zyn, en dat de Heiligen zouden opstaan de eene vroeger en de andere later, om haar deel daar in te hebben, zoo baden zy in het algemeen voor hun sachte rust en hun spoedige opstandinge. Maar dese gebeden ook meer aangemerkt beginnende te werden, gelijk alle bygelovigheden gewoon zyn, hebben zommige eenige stellingen

bedagt,

bedagt, om de zelve te rechtveerdigen, zynde die meeninge van de 1547.
1000 Jaren, nu in het algemeen afgeſchaft. En ten tyden van Augustinus begoſt men te overleggen, dat'er was een ſtaat van ſtraffe in het ander leven, zelfs voor de goede, uit welke sommige vroeger, sommige later verloſt wierden, volgens de mate van hun boete en berouw, dieze in dit leven getoont hadden. Maar hy zegt ons, dat het wierd opgenomen, zonder eenige zeekere grond, en dat het in alles onſeeker ware. Maar by gezichten, Droomen en Sprookjes, is het geloof daar van zoodanig voortgezet, dat het in het algemeen, in de naaſte eeuw hem volgende, wierd aangenomen: en dan wanneer men het gemeene volk indrukte, dat de Heiligen voor hen baden, zoo wierd daar ook nog toegedaan, dat zy ook mochten bidden voor hun afgeſtorvene vrienden. En dit was de fondatie en ſtichtinge van al dat geſnor van Zielmiſſen en *Obits*.

Tyd van de opkomſt van 't Vagevuur.

De overleden Konink nu had gehandelt, als een die niet geloofde dat deze dingen veel te beduiden hadden, hebbende anders ook maar ſlechte invloeyingen voor het Vagevuyr, gelijk hy door het omwerpen van Kloosters, de geſtorvene zielen had berooft van het genot van zoo veel Miſſen, als voor dezelve daar in noch zouden hebben konnen gedaan werden: evenwel op zyn dood ſcheen hy het werk in verzeekering te willen ſtellen; en om te toonen dat hy zoo wel zorgde voor de levende als voor de dooden, beſtelde hy, dat'er niet alleen Miſſen en Obits, maar ook zoo veel Predicatien tot Windzor zouden gedaan werden, benevens een veelvoudige uitreikinge aan den Armen. Maar by deze gelegentheit quam het juiſt te pas, te onderzoeken, wat kragt of waardye by deze dingen te vinden ware. Maar de Eerſtbiſſchop zag klaarlijk dat de Heer Cancelier groote hinderingen tot ieder beweginge daar toe zou by brengen, zoo men verder veranderinge zou willen maken. Voor het welke hy, en die van zynen aanhang altoos in den mond hadden, dat hun laatſt overleden Konink, niet alleen de geleerſte maar ook in Goddelyke dingen de geoeffentſte Prins van de geheele wereld was geweeſt, (want de vleijeryen hielden met zijn leven niet op) en dat daarom me hen ten minſten betaamde, de dingen te behouden in zodanigen ſtaat, als hy dezelve gelaten hadde, tot dat de tegenwoordige Konink voljarig zou zyn. En dit ſcheen ook alzoo nodig op Conſideratien en aanmerkingen van Staat, want veranderingen in den Gods dienſt, zouden ook beroerten en onördere onder het volk konnen veroorſaken, het welk zy als getrouwe uitvoerders hadden te verhoeden.

Maar hier op wierd geantwoort: dat gelyk hun voorgaande Konink uitſtee-

1547. uitsteekende geleert was (want soo de een als de andere aanhang pluimstreek hem dood zoo wel als levende) zoo was het ook dat hy besllooten had, groote veranderingen te maken, zelfs in overleggen geweest, om van de Mis een Avontmaal te maken: het stond dan aan haar, een zaak van zulk een gevolg niet te verwaarloozen, als hangende de zaligheid van hun aller zielen daar aan, maar dezelve aanstonts ter hand nemen. Maar de Cancelier gaf wel haast groot voordeel aan zyn vyanden, tegens zich zelven, die maar uit waren, om van eenige misslag daar hy in mocht vervallen, hun voordeel te trecken, en zich te dienen.

Pairs gemaakt. Zynde des Koninks uitvaart volbracht, wierd order gestelt tot het maken van Pairs. De Protector most Hartog van Somerzet, de Graaf van Essex most Marquis van Northampton, de Burggraaf Lisle Grave van Warwijk, de Heer Wriotheslei Graaf van Southampton zyn, behalven de nieuwe bevordering van de Lords Seimour, Rich. Willougby, van Parham en Sheffield, de rest zoo het scheen zich verschoonende en excuserende van nieuwe Staten aan te neemen: gelyk als bleek uit de verklaringe van Paget, dat veel van die geene, die de voorige Konink met nieuwe eertytelen had willen voorzien, dezelve geweigert hadden.

1547. De Konink gekroont. 20. *Feb.* Op den 20 van February, zynde Zondag, wierd de Konink gekroont door den Eerstbisschop van Canterbury, na de plechtigheden daar omtrent beraamt, dienende de Protector daar in als Heer Steward of Stadhouder, de Marquis van Dorset als Heer Conssabel, en de Graaf van Arundel als Graaf Marschalk door den Protector gestelt. Een gemeen pardon wierd ook naar gewoonte verkondigt, uit de welke de Hartog van Norfolk, de Cardinaal Pole en eenige andere uitgesloten waren.

De eerste verhandeling van belang na de krooning was de val van den Heer Cancelier. „ Dewelke besllooten hebbende, zich zelven geheel „ tot zaken van Staat te begeven, had op den 18de van February, het „ groote Zegel aan een Commissie gehangen, zynde gedirigeert en ge„ geven aan den Ridder Richard Southwel, Meester van de Rollen, „ Johan Tregonnel Schiltknaap Meester van de Cancelary, en Johan „ Oliver en Antony Bellazis, Klerken Meesters van de Cancelary. „ Behelzende dat de Heer Cancelier, zynde zoo zeer onledig in saken „ van Staat, dat zy niet konden wachten de rechtzaken in het Hof van „ de Cancelary by te woonen. Deze dry Meesters, of anders twee van „ de zelve, gemachtigt wierden, des zelven Heer Canceliers ampt in „ dat Hof waar te nemen, op zoo ampele en volslagen wijze, als of hy

zelve

„ zelve tegenwoordig ware; alleenlijk most hun besluiten by den Can- 1547.
„ celier werden gebragt om door hem onderteekent te werden, eer zy
„ geregistreert en geenrolleert wierden.

Dit zynde geschied zonder eenige ordere van den Heer Protector en de andere executeurs, wierd geoordeeld een zeer groote laatdunkentheid in den Heer Cancelier te zyn, zoodanig de magt, die hem de Wetten in handen hadden gegeven, aan andere over te dragen.

De Perzoonen, hier toe by hem verkoozen, vermeerderden de Misdaad, zynde twee van de zelve Canonisten, zoo dat de Rechtgeleerde in 't gemeen, op de zelve zagen als voorzetters van hooge en quade gevolgen. En deze zynde voorts aangemoedigt door deze, die de beste vrienden van den Cancelier niet waren. Hebben deze by verzoekschrift aan den Raad geklaagt, over de quade gevolgen van zoodanige commissie en aanbevelinge, met aanwysinge van de vrees daar al de leerlingen in de Rechten in waren, voor een merkelijke verandering, die-nen omtrent al de wetten van Engeland aldus voor hebben mocht.

De Raad had goede kennisse dat zy geen ordere met al tot het uytgeven van zoodanige aanbevelinge, aan den Heer Cancelier hadden gegeven; zy dan zenden die na de rechters, met aanbevelinge gezeide Commissie en het verzoek daar over aan hen gedaan, wel te onderzoeken. Dewelke hun gevoelen daar over in het laatste van February geüyt hebben: namentlyk dat de Heer Cancelier niet vermogt zonder Wargant of ordere van den Raad zyn Zegel aan zulks te steeken, en dat met zulks te doen, hy, volgens de gemeene wetten zyn plaats voor den Konink verbeurt hadde, zynde daar en boven onderworpen arrest van gevangenis, naar des Koninks welgevallen. Dit bleef zoo te slapen tot op den 6 van de Maant Maart, wanneer de antwoord der Rechteren voor den Raad gebracht zynde, geteekent met hun aller hand, zy in een overleg traden, hoe verr' het zelve behoorde gestraft te werden.

Feb. 28.

6. Maart.

De Heer Cancelier nam dit zeer hoog, en gelijk hy veel dreigementen tegens die geene die tegens hem verzocht, en de Rechters die tegens hem gevonnist hadden, gebruikt had, zoo droeg hy zig ook op een onhebbelijke wijze tegens den Heer Protector, zeggende hem dat hy zijn plaats bezat, uit een beeter macht, als hy de zyne. Dat de voorige Konink zynde geauthorizeert en bemachtigt by een acte van het Parlement, hem niet alleen Cancelier, maar ook een van de bestierders van het Koninkrijk gemaakt hadde, gedurende des Koninks zyns Zoons onderjarigheid, hebbende door zyn Uiterste wil, niemant van hun macht over de andere gegeven, om hem naar hun eigen wil en goetvinden

1547. buiten boord te werpen. En derhalven mochten zy de Commissie verklaren nul en van geender waarden, zoo als zy wilden, en dat wilde hy toestaan; maar zy vermochten hem, om zulk een dwaling van zyn ampt niet zetten, noch zyn gedeelte in de heerschappy benemen.

Hier op wierd geantwoord, dat volgens des Koninks uiterste wille; zy, of het meeste gedeelte van hen, de bestieringe in handen hadden, tot dat de Konink voljarig zou zyn: en dat dit ieder in het byzonder van hen lieden hen de rest in het gemeen onderworpen stelde. Dat anderzints indien iemand van hen lieden, tot wederspannigheid mocht komen te vervallen, en echter meenen niet aantastelijk te zyn, noch van de andere uit de bestiering te konnen gestelt werden: en derhalven wierd verstaan, dat ieder van hen in het byzonder, onder het grootste gedeelte most staan. Hier op wierd de Cancelier verzocht te toonen wat ordere hy hadde, om te doen het geene hy gedaan hadde: deze zijnde nu verzet van het geene hy zijn vastigheit meende te zyn, antwoorde hy voor zich zelven, dat hy geen order hadde, maar dagt uit kragt van zyn ampt het zelve te mogen doen; had zulks niet ter kwader meninge gedaan, en onderwierp hem derhalven onder des Koninks genade, en de gunstige inzichten van den Heer Protector en den Raad, biddende dat in aanmerkinge van zyn voorige diensten, hy zyn ampt mocht afleggen, met zoo weinig verkleining als mooglijk ware, en wat zyn gevangenis aangaat, datse daar omtrent matigheid geliefden te gebruiken. En zoo wierd hy gedaan vertrecken.

„De Raden (gelijk in het Raads boek geschreven staat) overleg„gende in hun gewisse de verscheidene zyne mishandelingen in zyn „ampt, tot groot nadeel en verval der gemeene wetten, en het groot „nadeel, dat zou konnen gewrocht worden, door de Zegels, blyven„de in de handen van zulk een stout en laatdunkend mensche, die zon„der ordere de zelve aan zulke Commissien konde hangen, als hem „mocht believen, quamen over een, dat hem de Zegels zouden afge„nomen, en hy uit zijn ampt zou gezet werden, en vorders geconfineert „en verzeekert werden, als naderhand zou goet gevonden werden. „Alleenlijk verschoondese hem nu van gevankenis.

Hy dan zynde binnen geroepen, en gehoort alles dat hy konde in brengen, tot zyn verschooninge, oordeelden de Raden de zelve van zulk een belang niet te zyn, dat die hen konde bewegen van besluyt te veranderen. Derhalven wierd het vonnis uytgesprooken. Dat hy soude blyven in de Raad-kamer en vertrek, tot dat de Predikatie zou gedaan zyn, dat dan hy zoude te huys gaan met het Zegel, naar Ely huis,

huis, de plaats van zyn verblyf, maar dat naar het middagmaal de Lord en Heer Seymour, de Ridder Antony Brown, en North, aan hem zouden gezonden werden, en dat hy het Zegel in hun handen zou overleveren, en van dien tyd af van zyn ampt zou berooft blyven, ook in zyn huis geconfineert, en beslooten blyven, tot believen, en betalen het geene hem opgelegt zoude werden: alle het welke hy zich onderwierp, erkennende de gerechtigheyd van hun vonnis. 1547.

Des anderen daags wierd het Zegel in handen van den Lord St. Johns gestelt, tot dat zy omtrent een bequaam man, tot dat ampt, zich onderlinge verdragen zouden, blyvende het zelve by hem eenige maanden lang. Op den volgenden dag wierd ook aan hem gezonden om hem het Koninklijk Testament, het geene hem gegeven was, om onder het groot Zegel te bekrachtigen, af te eyschen: en geordonneert dat het zelve in de Schatkamer van de *Exohequer*, of Wisselbank, zou bewaart werden, en de Graaf van Southampton bleef alzoo in bewaringe, tot den 29 van Juny, wanneer hy quam tot een erkentenis van 4000 ponden te betalen, zoo als men hem zoude opleggen, en daar op wierd hy van zyn gevangenis ontslagen.

Cancelier afgezet.

Maar in dit gantsche vonnis wierd geen gewag gemaakt van het verbeuren van zyn Executeurschap, wegens de Uiterste wille, van den laatsten Konink, en de tegenwoordige bestieringe van het Rijk; maar in aanmerkinge, dat hy in die vertrouwing en bediening was gestelt, als zynde Heer Cancelier, zoo deed ook het afsetten van hem uyt dat ampt, by gevolge het zelve met hem omtrent het ander; of misschien om dat zy niet genegen waren iets te doen, het welk des Koninks Testament in eeniger manieren mocht schynen te veranderen. En daarom met hem te houden onder de vreze van een strenger bewaring, hebben zy eerder hem willen verbinden afwezende te zyn, en zich stil en gerust te houden, als door eenige uytspraak hem uit te sluyten uyt zyn gedeelte van die bedieninge. Het welke ik te eerder gedreven worde te geloven, om dat ik hem hier na bevinde weder in den Raad gebracht, zonder eenige byzondere order daar toe gegeven, soo dat hy schijnt daar in gekomen te zyn, eerder uit kracht van zyn voorgaande recht, als op een nieuwe verkiesinge omtrent hem gedaan.

Aldus is de Heer Cancelier gevallen, en in hem verloos de Paapsche aanhang hun voornaam steunzel, en de Protector zyn meeste na yverende tegenstrever. De lezer zal de Commissie met het gevoelen van de rechters daar over vinden, in de Collectie of verzameling hier achter, uit de welke hy te bequamer zal zien, van deze proceduren, omtrent,

Collectie No. 5.

1547. trent hem gehouden te oordeelen, dewelke waren kort en streng, volgens het gebruik van den geheimen Raad, en zonder de gemeene plechtigheden van ordinaire rechtsplegingen. Maar het gezag van den Raad quam tot zulk een hoogte, door een acte daar hier voor in het voorige Deel gewag van gemaakt is: door de welke zy volkomentlijk tot zaken van diergelijke nature gemachtigt wierden.

Maar het geene eenige dagen daar na voorviel, maakte meer opspraak hier omtrent, nademaal de Protector, die tot hier en toe, alleen zyn ampt by verkiezinge van de andere bekleed had, en dat onder groote bepalingen, nu besloten had het zelve te hebben by patent en opene brieven, tot het welke de voorige Cancelier altoos onwillig was geweest, te verstaan. De voorwendinge daar ontrent was, dat de buitenlandsche Gezanten, voornamentlijk die van Vrankrijk verzochten voldaan te wezen omtrent zyn macht, en hoe verre zy met hem mochten handelen, en vast staan, op de beloften en verzeekeringen dewelke hy hen dede. De Protector dan en de Raad hebben op den 13 van Maart den Konink doen by geschrift verzoeken dat zy zouden mogen handelen by een Commissie onder het groote Zegel, het welke hen mocht gerechtigen en bemachtigen in het geene zy hadden te doen, en dit most gedaan werden, in dezer manier. De Konink en de Lords, of Heeren, zouden de ordere daar van onderteekenen. Waar op de Heer St. Johan (dewelke hoewel hy de bewaringe van het groote Zegel hadde, evenwel niet tot Zegel-bewaarder was gestelt noch gemagtigt om zaken in rechte te hooren) het Zegel daar aan zoude steeken. Het Origineel van dese Warrant of ordere, sou in handen van de Protector berusten, ende afschriften daar van aan buitenlandse bedienden behandigt werden. Onder dese ordre zette de Ridder Thomas Cheyney zyn hand, by wat gezag kan ik niet klaarlijk genoeg zien, nademaal hy geen van de Executeurs was.

Protector houd zijn ampt by Patent.

„By deze Commissie (in de Verzamelingen te vinden) staat alzoo:
Col. No. 6. „dat de Konink zynde onderjarig, was verzocht door verscheidene „van de Edelen en Kerke-voogden en Prelaten, van het Koninkrijk, „te noemen en te Anthorizeren een boven al de andere, om de last der „bestieringe van het Rijk te dragen, nevens de bestieringe van zyn „perzoon, waar over hy voorheen by woorden en monde, zyn Oom „als Protector en bestierder van zyn perzoon aangestelt had; maar tot „een volkomender verklaringe van het zelfde, zoo was het dat hy nu ratificeerde en approbeerde, al het geene dezelve zedert die aanstellinge „hadde gedaan, en hem stelde tot bestierder van zyn perzoon en Protector van zyn Koninkrijk; tot dat hy de volle 18 Jaren onderdoms

„zou

„ zou bereikt hebben, gevende hem het volle gezag, dat tot dat ampt
„ zou mogen behooren, doende in iedere zaak, als hy volgens zyn
„ wijsheid zou oordeelen te behooren en te ſtrekken tot eere, welſtand
„ en voorſpoet van den Konink en de Koninkrijken. Dat hy vor-
„ ders mach werden voorzien, met een Raad, tot zyn hulp en byſtant.
„ Soo dede hy by goetvinden van zyn Oom en andere Prelaten en wijze
„ mannen, aanneminge van deze volgende perzoonen, tot zyn Raden, als
„ de Eerſtbiſſchop van Canterbury, de Heer of Lord St. John Preſident,
„ de Lord Ruſſel Heer byzonder Zegelbewaarder, den Marquis van
„ Northampton, de Graven van Warwik en Arundel, de Lord Sei-
„ mour, de Biſſchop van Dureſme, de Lord Rich. de Ridders Tho-
„ mas Cheinei, Johan Gage, Antony Brown, Antony Wingfield,
„ Willem Paget, Willem Peter, Ralpen Hadler, Johan Baker,
„ Doctor Wottan, de Ridders Antony Denny, Willem Herbert,
„ Eduard North. Ed: Montague, Ed: Wotton, Edmund Pekham,
„ Thomas Bromley en Rykard Southwel. Gevende den Protector macht
„ zulke andere beampten als hem dienſtig zouden dunken te beëdigen:
„ en dat hy met zoo veele van den Raad als hy nut zoude oordeelen,
„ mocht annulleren, vernietigen en veranderen wat zy dienſtig oordeel-
„ den, verbindende den Raad, alleenlijk te doen volgens zyn Raad en
„ goet vinden.

Aldus dan was de Protector ten vollen in gezag vaſt geſtelt, en niet meer onder eenigen dwang van zyn mede uitvoerders, die nu onder de andere Raden vermengt waren, welke laatſte volgens des voorigen Koninks uyterſte wil alleenlijk moſten beradigt werden, wanneer de zaak zulks vereiſchte. Maar gelijk hy de zelve vernederde, tot een gelijkheid met de andere Raden, zoo verband hy de andere die voor heen onder de zelve waren, met dezelve eenpariglijk tot hun deelgenootſchap in de beſtieringe te brengen. Hy had ook zich zelven een zeer hooge macht over hen verkregen, nademaal zy niets (zonder zijn toeſtant, konden te wege brengen, maar hy was alleenig gehouden zoo veel van dezelve tot zich te roepen, als hem dienſtig dagt, zonder ook gedwongen te zijn, naar hun raad te leven, maar bekleet zynde met een volle Koninklijke macht: en in zyn hand hebbende te verbinden wien hy wilde, en zijn aanhang altyd grooter konnende maken, met in den Raad te roepen die geene die hy daar toe zou willen geroepen hebben. Hoe verre dit wettig mocht zijn, zal ik niet onderzoeken. Immers het was zeekerlijk tegens des Konink Hendriks Uiterſte wil; en dat noch gemaakt door een acte van het Parlement, dewelke hem macht

gaf de kroon en de bestieringe van de zelve te bepalen na zyn eigen believen.

Deze Commissie die de gantsche bestiering gedurende des Koninks minderjarigheid verzette, schijnt geen andere voorspraak te konnen hebben, als dat ze gemaakt is, met toestant van het grootste gedeelte van de Executeurs, en voor zoo veel aan de uiterste wille afhangende is, dewelke de bestieringe hen of het meerder gedeelte van hen oplegt.

Alle deze dingen hebbe ik te breder verhandelt, om dat geen van onze geschicht-schryvers, van de eerste bestelling van de regeeringe, gedurende dezen Staat, gewag hebben gemaakt, en zynde onkundig van de ware geschapentheid daar van, hebben zy groote misslagen begaan, en ik hebbende verkregen door gunst van dien naarstigen verzamelaar der handelingen van deze tijd Mr. Rushworth, het oorspronkelijke Raad-boek, voor de twee eerste jaren, van deze regeringe, hadde ik zeeker gezag daar in, om naar te volgen, zynde de besteltheid van dat boek, boven eenige andere zaken, die ik in al onze verhandelinge hebbe gevonden. Want op ieder Raads-vergaderinge, hebben de daar over geweest hebbende geheime Raden hun hand onder de acten gestelt, oordeelende zulk een groote voorzorge ten hoogsten nodig, terwijl de Konink onderjarig was. En daarom hebbe ik dit een Boek van te grooten gevolg geacht te zyn, als te berusten in handen van een gemeen man. Hebbende dan de eigenaar my daar een vereering van gedaan, hebbe ik het zelve aan die Edelen en deugtzamen Ridder Johan Nicolaas, en Klerk van den Raad, ter hand gestelt, om onder de rest van hunne boeken bewaart te werden. Hebbende nu alzoo den lezer een klaar beschouwen van de staat van het Hof gegeven, zal ik my nu keeren tot de zaken dewelke onder haar aanmerkinge waren. Het eerste dat hen voorgebracht wierd raakte de staat van Duitsland. Francois Burgart Cancelier van den Hartog van Saxen, met andere bedienden van andere Vorsten en Steden van het Rijk, wierden naar Engeland, op het bericht van Konink Hendriks overlyden, overgezonden, om van dezen nieuwen Konink bystand, tegens den Keizer, met wien zy in Oorlog waren, te verzoeken. In ordere van deze zake te verhandelen, en om een bezette reekeninge van onze beradinge in belang van Buytenlandsche zaken te geven, zijnde voornamentlijk zaken die de Godsdienst aangingen, zal ik een kort vertoog van den staat van Duitsland te dezer tyd doen.

Staat der Zaken in Duytsland.

De

De Keizer hebbende een beslag van een algemeene Monarchy gemaakt, sloeg te gelijk de geschillen omtrent de Godsdienst in Duytsland aan; als een goed dekmantel van het geene hy in zyn hart droeg, de schoone schijn van Ketteryen te straffen, en den Roomschen Godsdienst te beschermen gebruikende. Maar eer hy dit besluit op de been gebracht had, had hy te wege gebracht dat zyn broeder Roomsch Konink verkoozen was geworden, en zoo tot zyn opvolger in het Keizerrijk gestelt wierd. Om het welke te doen hy genoegzaam gedwongen was, zijnde genootzaakt veel in Spangie en andere zyn erfgoederen te zijn, en zoo jong dat hy nog zulke diepe beradingen niet aannam, als hy naderhand wel heeft gedaan. Maar zijn Oorlogen in Italie stelden hem dikmaals in ongenoegen met den Paus, en zijnde ook in al zyn bewegingen opgepast door Francois den eersten Konink van Vrankrijk, en Hendrik de achtste van Engeland, ook de Grooten Turk verscheidene malen in Hongaryen en Duitsland inboorende, wierd hy gedwongen met de Vorsten van Duitsland veel geschillen uit te staan, dewelke door de gezeide twee groote Kroonen aangemoedigt, een verbond tot hun onderlinge bescherminge aanvingen, en op het laatste van het Jaar 1544. op den Rijksdag tot Spiers, de Keizer zijnde ingewickelt in Oorlog, te gelijk met Vrankrijk en met den Turk, was, zoo om Duitsland te verzeekeren, als om geld van de Vorsten te trecken, willig genoeg het Edict, aldaar opgestelt, in te willigen; het welke inhield, dat, tot ter tijd toe in Duitsland een vrye Concilie zou gehouden werden, of zulk een vergaderinge aangestelt, in de welke de zaken van den Godsdienst mochten werden vast gestelt, een algemeene vrede zou gehouden, en niemand om het stuk van den Godsdienst gequelt zou werden, staande de vrye oefening van beide de Religien zoo lange toe; en alles tot daar en toe in den staat, in de welke het was, zullende blyven. Ook moste het Keizerlijk Kamer-gerecht tot Spiers verandert werden; want de Rechters in het zelve meest Rooms gezint zijnde, waren daar menigte van Processen die aan het vervolg van geestelijke tegens Protestantsche Princen hingen, die dezelve uit hun landen en bezittingen gedreven hadden, van welke Rechters deze geen groote gunst te wachten hadden. Al deze rechtplegingen bleven nu opgehouden, en de Kamer stond met nieuwe Rechters weder opgevult te werden; die hen meerder gunst of billikheid zouden toonen.

1547.

1531. *Jan.* 11.

Ferdinand Roomsch Konink.

1544. 20. *Feb.*

Rijksdag tot Spiers aangevangen.

Zy dit alles verkregen hebbende, schooten vrywilliglijk dapper

geld

1547. Keizer maakt Vrede met Vrankrijk. 1545. Octob. Vrede met den Turk.

geld uit tot de Oorlogen in de welke de Keizer als toen ingewikkelt scheen. Die hebbende dit geld weg, maakte terstont vrede, zoo met Vrankrijk als met den grooten Heer, en besloot zijn wapenen zelfs naar het Rijk te wenden, en dat geld dat zy hem gegeven hadden te gebruiken, om hun vryheit aan te tasten, en de Vorsten zelve onder de knie te krijgen. Hier op treed hy in handeling met den Paus, ten einde dat'er een Concilie tot Trenten zou beschreven werden, het welke zich te onderwerpen, hy de Princen zou verzoeken; maar indien zy zulks weigerden te doen, zoude hy hen met den Oorlog aan tasten. De Paus zou hem met 10000 mannen byspringen, behalven sware schattingen op de Geestelijken gelegt, daar hy lichtelijk toe verstond. Maar de Keizer wel wetende, dat indien de Godsdienst bekent wierd de grond van dien Oorlog te zijn, al de Protestanten zich tegens hem zouden verbinden (maakende de zelve het grootste getal in het Rijk uit) besloot dezelve onder malkander te verdeelen; en iets anders als het stuk van den Godsdienst, als het onderwerpzel van den Oorlog, voor te wenden.

Daar waren toen ter tijd vier Keurvorsten van die Godsdienst. De Paltsgraven, de Hertog van Saxen, de Marquis van Brandenburg, en de Eerstbisschop van Keulen, behalven de Landgrave van Hessen, den Hartog van Wittenburg, en eenige weinige minder Vorsten en meest al de Steden van het Rijk. Bohemen en de andere erflanden, het Huis van Oostenrijk, waren mede in het algemeen van de zelve Godsdienst. De Noortsche Koningen en Switzersche Cantons waren vastelijk met de zelve vereenigt. Beide de Kroonen Engeland en Vrankrijk waren van gelijken over een komende in belang, om hen tegens het huis van Oostenrijk het hoofd op te houden. Maar de Keizer kreeg Vrankrijk en Engeland aan het Oorlogen tegens malkander: zoo dat hy nu de handen ruim had om zijn desseinen en voornemens tegens het Rijk voort te zetten. In het welke eenige Vorsten zeer oud zijnde, als de Paltsgrave en Herman Bisschop van Keulen, andere van zachte en stille zinnen, als de Marquis van Brandenburg; en andere weder misnoegt en staatzugtig, als Hartog Maurits van Saxen en de Broeders van Brandenburg, hy in der daad geen van den eersten rang had, als den Hartog van Saxen, en den Land Graaf van Hessen, om hem spel te maken, die beide groote Veld-Overste en Capiteinen, maar zoo verscheiden van aart waren, dat waar zy beide in gelijk gezag mochten staan, geen groote hoop van goed gevolg kon genomen werden. De eerste was een Prins van de beste gesteltenis, als een van zijn tijd, hy was oprechtelijk Godsdienstig, en

een man zich zelven zoo zeer gelijk, als iemand die leefde, noit verhoveerdigt door voorspoet, noch verslagen door tegenspoet. Hy had groote bequaamheden, maar was wat lankzaam in zijn besluit. De Land-Graaf aan de andere zyde, had meer vuur, was wackerder, en van een ongerusten aard en haastig, op de welke de toevallen van het leven, een zeer diepen indruk maakten. 1547.

Wanneer de Keizer zyn voornemen nu begost in het werk te stellen; de Paus na-yverig en afgunstig over zyn grootheid zijnde, en genegen om hem in een lange en moeielijken Oorlog in te wickelen; maakte de heimelijke besluiten van hun verbond openbaar, en opende het Concilie van Trenten in November 1545, alwaar eenige weinige Bisschoppen en Abten, met zijn Legaten en Gezanten, die over hen 't gezag hadden, aan namen die Heerlijken Tytul van het Heilige Concilium Oeconomicum, Albestellende Concilium, dat de Catholijke Kerk verbeelde, terwijl het met zulke loome schreden voortging, als hen van Romen voorgestelt wierd, in de verhandelinge der stucken van den Godsdienst, dewelke waren, gelijk het hen beliefde te zeggen, hen by Godsgeleerden uitgelegt. Voor het meeste gedeelte Papen zijnde, die de zeer ongeleerde Bisschoppen, met hun verwarde speculatien (daarze zich in de schoolen in oefenden, alwaar harde en Barbarische woorden de meeste dienst deden, om eenige dingen, die niet bequaam waren in open wezen ten toon gestelt te werden, te verbergen) een rad voor de oogen draaiden.

De Keizer hebbende genoeg gedaan omtrent zijn besluit, dat een Concilie in Duitsland geopent wierd, poogde de leden daar van maar te houden buiten besluit van eenige vaste poincten van den Godsdienst, dringende hen alleenlijk aan, om eenige misbedrijven omtrent de regeringe van de Kerk te onderzoeken, dewelke gelegentheid gegeven hadden, tot verwydering van zoo veele van de Stoel van Romen en de Geestelijkheid.

Daar waren ook verscheidene wijze en geleerde Prelaten, voornamentlijk uit Spangie, die aldaar quamen met volle hoop van deze misbedryven gereddert te zien. Eenige van dezelve hadden waargenomen, dat tot allen tyden ketteryen en scheuringen, hun opkomst verschuldigt waren, aan de Schandalen, onkunde en onachtzaamheid van de Geestelijkheid, welke dingen de Leeken een quaad gevoelen van dezelve in blazen, en dezelve beweegen beide in neiginge en belang. De zulke als zich tegens dezelve stellen, te omhelzen, en derhalven begeerden zy verscheidene bederffenissen uitgeworpen te hebben. Ook waargenomen

1547. nomen hebbende dat het afzijn der Bisschoppen, uit hun Bisdommen, een voorname oorzaak van al deze quaden te achten was, poogden zy te bearbeiden, dat der zelver verblijf en rezidentie in hun Bisdommen verklaart mocht werden, van een Goddelijk regt Juris Divini te zijn, zoekende de magt van het Pausdom daar door wat te verminderen (dewelke tot zulk een hoogte was opgegroeit, dat zy nu genoegzaam slaven van dien Stoel waren geworden, van de welke zy geschat en geschoren wierden, naar het den zelven goet dagt, zijnde ook de zorge over hun Bisdommen hen zoo afgedrongen, uit hun handen, door een deel vry gestelde Priesters) en alzoo de Bisschoppelijke macht weder te brengen in haar oude gezag, en zoo al deze indrachten, af te snyden, dewelke de Roomsche Stoel op hen had gemaakt, eerstelijk door loos bedrog, het welke dezelve voorts heeft gezocht staande te houden door geweld: maar het Hof van Rome stond te veel door alle reformatie te verliezen, en eenige Cardinalen verklaarden opentlijk, dat ieder reformatie de Ketters groot voordeel gaf; als zijnde een belydinge dat de Kerk gedwaalt had, en dat deze dingen daar men zoo over schreeude, de sterkste Zenuwen van het Pausdom waren; dewelke eenmaal afgesneden zijnde, most noodwendiglijk de grootheid van dat Hof, ter neder storten, en daarom stonden zy al die bewegingen tegen, en wilden liever de leerstucken van den Godsdienst vast gestelt zien.

En alhoewel zich te stellen tegens een besluit, van de Bisschoppen in hun Bisdommen te houden, zoo groflijk aanstotende was, dat zy zelve het zich mosten schamen, echter zochten zy de grootheid van het Hof vast te stellen, met een *Zalvo* van des Paus voorrechten en waardigheid in het toestaan van dispenzatien en vrygevingen.

Deze wijze van Procederen en handelen tot Trenten ontdekte genoegzaam wat'er van dat Concilie te verwachten ware; en alarmeerde te gelijk al de Protestanten, om te denken wat hen te doen stond, indien hen de Keizer wilde onderstaan te dwingen om de besluiten van zulk een vergaderinge zich te onderwerpen, van de welke die gene die zy Ketters noemden, weinig konden verwachten, nademaal de Keizer zelve zoo veel aldaar niet vermocht, als uitstellingen en delayen te verkrijgen of te verhinderen; of den voorgank te geven, aan de stoffe van tucht, en Discipline, voor de puncten of stucken van leeringe en Geloofs zaken.

Jan. 1546. Princen vergaderen tot Frankfort. De Protestanten dan komen tot Frankfort by een, en maken Raadsvergaderinge voor hun gemeene veiligheid, ingevalle iemant van hen, omtrent zaken van den Godsdienst eenigen aanstoot quam te lijden: voor-

voornamentlijk tot bewaring en bescherming van den Eerst Bisschop van Keulen, welke de Paus tot Romen had gedaagt over Ketterye. 1547.

Sy schreven aan de bedienden van den Keizer, dat zy van alle kanten onderricht wierden, dat de Keizer groote Oorlogs macht op de been bracht, en een Oorlog tegens hen voorgenomen hadde, daar zy by het Edict van Spiers meenden zeeker en veilig te zijn, begeerende niets anders als de bevestiging daar van, en het reglement van de Keizerlijke Kamer aldaar, gelijk als beslooten was. Zijnde vorders een ontmoeting tusschen den Keizer en den Landgraaf voorgestelt, zo is de Landgraaf tot Spiers by hem gekomen, alwaar de Keizer tegens hem loochende eenig voornemen van te Oorlogen te hebben, gelijk de andere hem te last leide: alleenlijk zeide hy, met groote moeiten een Concilie in Duitsland te wege gebracht, en hoopte derhalven, dat zy zich aan het zelve zouden gedragen en onderwerpen. Maar na eenige vertuigingen en klagten van wederzyden is de Landgrave weder vertrocken, zijnde ondertusschen de zaak genoeg voor den dag, hoewel de Keizer het even zeer loochende, en verklaarde, dat hy over het stuk van den Godsdienst geen Oorlog zou zoeken te voeren; maar wel tegens de verstoorders van de vrede en rust van het Roomsch Keizerrijk. Door deze middel veroorzaakt hy den Paltsgrave geen of weinig onderstand toe te brengen, by de andere Princen. De Marquis van Brandenburg was aan de andere zyde jaloers op de grootheit van den Hartog van Saxen, en bleef alzoo in het eerste onzydig, maar verklaarde daar na opentlijk voor den Keizer. Maar Maurits, een naar bloedverwant van den Hartog van Saxen, die door middel van dien zelven in een braaf Prinsdom was gezet, (het welke hem zijn Oom George gelaten had, op voorwaarden van Papist te werden, daar hy zonder dat evenwel ingestelt wierd) wierd van den Keizer gebruikt, als een bequaam werktuig om zijn einde te helpen bearbeiden. Aan dezen dede hy beloften van het Keurvorstendom, en van de heerschappyen die daar toe behoorden, indien hy hem in den Oorlog tegens zijn bloedverwant, den tegenwoordigen Keurvorst wilde bystaan, gevende hem verzeekeringe onder zijn hand en Zegel, dat hy geen verandering in den Godsdienst zou zoeken te maken, maar de Vorsten van de Augsburgsche belijdenis de vrye oeffening van hunnen Godsdienst laten; en alzoo wist de Keizer den Hartog van Saxen en den Landgraaf van de rest af te zonderen; makende looslijk zyn reekening, dat indien hy hen eens onder de knie kreeg, de rest lichtelijk volgen zou. Hy nam eenige andere geschillen tegens hen op, als dat van den Hartog van Brunswijk, dewelke in een Oorlog met zijn nageburen begonnen,

1547. gevangen was, en zijn landen door den Landgrave in bezetting genomen. Dit vervoegt met eenige oude geschillen, wierd als de grond van den Oorlog gestelt; op het welke de Princen een geschrift uitgaven, in de welke zy betoonden, dat het de Godsdienst alleenig was, nevens een heimelijk besluit om Duitsland t'onder te brengen, zijnde de andere maar opgezochte pretentien en voorwendingen, om zulk een snoode breuke van trouw en openbare decreten te verbloemen: dat de Paus, die niet als de vernietiging van die gantsche Confessie of belijdenis zocht, den Keizer hier toe had aangedreven, die daar anders ligtelijk genoeg toe te bewegen was, op dat hy daar door de vryheid van Duitsland meester worden mogt. Hierom dan waarschouden zy alle Princen voor hun nakende gevaar.

1546. *Juny.* De Keurvorst en Landgrave wapenen zig.

De Oorlogs macht van den Keizer moetende van ver afgelegene plaatzen, als uit Italie, Nederland, Bourgondie en Bohemen te zamen getrocken werden, hadden die, welkers troepen dichter by der hand waren, een merkelijk voordeel; indien zy het zelve wel hadden konnen gebruiken: want in Juny brachten zy 70000 mannen te voet en 15000 paarden op de been, en zouden den Keizer uit Duitsland hebben konnen verjagen, indien zy in het eerste dapperlijk voortgegaan waren; maar het verdeelde gezag was hen een noodschickelijk quaat; want als de eene wilde aanvangen te ageren, was'er de andere tegen; en alzoo verloozen zy de gelegentheid, en gaven den Keizer tijd om al zijn macht by een te verzamelen, dewelke echter veel minder als de hunne waren; maar hy won by de tijd, by dewelke zy, die geen groote schatten hadden, verlooren.

1546. 20 *July.* De Saxen Landgraaf verbannen.

De gantsche somer en een groot gedeelte van de winter liep door zonder iets byzonders uitgerecht te hebben, hoewel beide de Heirlegers dikmaal malkanderen in het gezicht waren. Maar met het aanvangen van den winter, de Keizer hebbende den Hartog van Saxen in den ban gedaan, en belooft het Hartogdom op Maurits te brengen, viel die in

November. 20. De Keurvorst keert weder naar Saxen.

Saxen, en nam eenige Steden, die op zulk een overval niet verdacht waren, weg. Dit veroorzaakte den Hartog om zijn heir te verdeelen, en te keeren tot bescherminge van zijn eigene landen, die hy haastiglijk weder veroverde, en dreef Maurits by na uit al zijne eigene bezittingen. Hier op verklaarden de Staten van Bohemen, mede voor den Keurvorst van Saxen.

Vrede tusschen Engeland en Vrankrijk. 1546. *Jan.* 7.

Dit was de stand der zaken in Duitsland, denkende de Princen dat zy een goede voorzicht voor het volgende jaar hadden; terwijl zy een vrede tusschen de Fransche en Engelsche Kroonen bemiddelt hadden;

wiens

wiens laatste zijn macht, in de Nederlanden vallende, nootwendiglijk een groote veranderinge in des Keizers beradingen mosten maken; maar de dood van Konink Hendrik ontstelde hen niet weinig, en niet zonder reden. Want als zy naar Engeland zonden om bystand van volk en geld, om den Oorlog voort te zetten, zagen de Protector en den Raad zeer groote swarigheid in beide gelegentheden, want zoo ze de Duitschen in den nood lieten, zou de Keizer daar door te groot staan te worden, aan de welke zy een ongemackelijk nagebuur stonden te hebben; en aan de andere zyde was het een zaak van een groot gevolg, een onderjarig Konink in zulk een swaren Oorlog te bedrayen, en derhalven konde hun onderstand niet als zwak en lankzaam zijn. 1547.

Evenwel den Raad gaf ordere aan Paget hen te verzeekeren, dat binnen den tijd van dry of vier Maanden, zy 50000 Kroonen tot hun onderstand zouden zenden: dewelke aldus zouden by een gehaalt werden, de Kooplieden van het Staalhof zouden van den Konink zoo veel opnemen, brengende daar voor waren tot verzeekeringe: zy dan het geld hebbende, zouden dat overmaken op Hamburg, en zoo aan den Hartog van Saxen; maar de Princen kregen een tweede klop door het verlies van Francois de eerste, Konink van Vrankrijk, dewelke lange in een zeer gemeenzame vriendschap met den Konink Hendrik geleeft hebbende, die anders omtrent gekroonde Hoofden weinig gevonden word, was zoo aangetast door de tyding van zijn dood, datmen hem zedert noit vrolijk had gezien. Hy maakte kostelijke uitvaarden tot zijnder gedachtenisse in zijn Kerk van Nostre-dame tot Parijs: daar de geestelijkheid (die daar wel blyde hadden over behooren te zijn, als men zou mogen denken) zeer afkeerig van was, maar de Konink had zich zelven genoegzaam van desselfs slaverny gereddert, en wilde derhalven gehoorzaamt zijn: maar hy overleefde dezen zijn vriend niet lang, want hy stierf op den laatsten van Maart daar aan.

Hy was een treflijk voorstander van geleerde lieden en een voortzetter van geleertheid die over veel eeuwen geduurt hadde. Hy was in het gemeen ongeluckig in zijn Oorlogen; en echter een groot Velt-Heer. Op zijn sterven liet hy zijn Zoon een vermaninge na, zich te wachten voor de Lotharingsche broeders, en zich veel te houden aan de Raden, dewelke hy gebruikt hadde; maar zyn Soon tot de Kroon komende, gaf zich zelven zoodanig aan zijn Meestresse Diana over, dat alles geschiede na dat men op haar konde winnen, het welke de Bedienden, die den voorigen Konink hadden gedient, versmadende te doen, en de broeders van Lotheringen zeer onderdaniglijk naar komende, Francois I. sterft. 1557. 31 *Maart*.

1547. wierden geene van hunne ampten gezet, en deze in de bestiering van alles gestelt.

Francois had menigmaal zeer twijfelagtig, omtrent het stuk van den Godsdienst geweest, zomwijlen had hy een voornemen de gehoorzaamheid van den Paus te verwerpen, en een Patriarch in Vrankrijk te stellen, en was al over gekomen, met Konink Hendrik de 8ste naar malkanders raad te leven. Maar hier van wierd hy eerst afgekeert, door zijn verwantschap met den Paus Clemens de 7. en daar na door het vermogen, het welke de Cardinaal van Tournon over hem hadde, dewelke hem ook menigmaal tot strengheid bewoog, omtrent die gene die de reformatie aan namen, te plegen. Evenwel had hy zulk een nau oog op al de bewegingen van den Keizer, dat hy geduriglijk, met de protestantsche Princen in een nau verstant leefde, en zou hen buiten twijfel, indien hy was in het leven gebleven, hulp toegebragt hebben. Maar op zijn dood wierden nieuwe beradingen aangevangen, de Lotharingsche gebroeders waren boven maten tot den Paus en zijn belangen, genegen, van de welke de eene ook Cardinaal was, die den Konink eerder aanried, zijn aanvang van regeringe eerder te maken met het weder veroveren van Bologne uit handen van de Engelschen. Soo dat de Staat van Duitsland by na wanhoopig was, eer hy het eens gewaar wierd. En in der daad de Duitschen verlooren zoo veel in de dood van deze twee Koningen, op welker hulp zy zig verlaten hadden, dat het geen wonder was dat hen de Keizer lichtelijk t'onder bracht. Eenige van hun verwante Steden, als Ulm en Frankfort, en de Hartog van Wittenberg, stelden zich onder de Keizerlijke genade, en hier door was de moed in de andere gebroken, het welke een zeekere voorbode is van het verval van een bontenaarschap.

Besluit tot een vorder reformatie in Engeland.

Maar in Engeland waren de zinnen der menschen zeer verdeelt; het volk, voornamentlijk in de Markt-Steden en Plaatzen van Koophandel, begost nu klaar ziende te werden omtrent verdervinge in leeringe en Godsdienst, en bestonden die nu al moede te werden. Glazer by Paulus Kruis Predikende, leerde, dat het waarnemen van de vasten, alleenlijk een aangestelde leere waar; andere gingen verder en veroordeelden rondelijk de meeste van de voorgaande misbruiken, maar daar en tegen was de geestelijkheid niet min yverig in de zelve voor te staan. Deze waren meest zodanige als in Kloosters en geestelijke Huizen waren opgequeekt; want zijnde aldaar inkomsten voor de Monnicken bestelt, wanneer hunne Huizen waren vervallen, tot dat zy weder anders zouden voorzien zijn, bestond het Hof van Augmentatie of vermeerderinge

te

te betrachten, om den Konink daar van te ontlaſten, en hen over te dragen, tot zulke kleine Beneficien en inkomſten als het den Konink zoude believen; en deze dewelke bezaten de landen van de Kroon, met de belaſtinge van de onderhoudinge voor de Monniken te betalen, waren ook blyde zig wat te verlichten, en Beneficien voor dezelve te bezorgen. De Beneficien of geeſtelijke bedieningen waren in der daad zeer klein en mager, zoo dat op verſcheidene plaatzen dry of vier van de zelve nauwelijks genoeg waren om een eenig man te onderhouden; en dit gaf eenige verwe voor dat misbruik, dat een man verſcheide Beneficien en Bedieningen bezat, die alle ziel-bezorgingen aan zich hadden, en dat niet alleen daar zy zoo dicht by een waren, dat een man de zelve wel konde bedienen, en zoo arm dat de bedieninge van beide nauwelijks genoeg was, tot onderhoud van een alleen; maar ook daar ze dikmaals verre van een verſcheide waren, en elk van een merkelijke waardye. 1547.

Dit verderf dat ingekroopen was in de duiſtere tijd van de Kerk, wierd nu in Engeland onderhouden uit enkele noodwendigheid.

By een acte gemaakt ten tyden van Konink Hendrik de 8ſte mocht niemand twee bedieningen hebben, als by diſpenzatie en toelatinge, maar geen toelating was'er voor dry, maar zulks wierd te dezer tijd weinig in achtinge genomen. De verſchooning hier omtrent genomen, was, dat op ſommige plaatzen geen bequame Mannen voor de bedieningen konden werden gevonden, maar zelfs de inkomſten vernietigt wierden. Want terwijl de Abdyen in wezen waren, hebben de Abten, die geene, dewelke zy beſtelden, om den Prieſter te dienen, in de Kerken die aan hen behoorden, zijnde wel de helft van al die van Engeland, een kleyn Jaar-geld toegelegt, of een klein gedeelte van de Vicary-tienden, moetende vorders hun onderhoud halen, uyt de giften, dewelke zy hadden van de Sacramenten en haar toevallen, en voornamentlijk van het zingen van de Miſſe over de arme doden; want de Abten hadden die van de Rijken, en de Miſſen quamen gemeenlijk tot 2 voor 4 ſtuyvers omtrent, en dat was noch al wel. Invoegen zy zich alle tot in de grond bedorven achten, indien deze dingen weg genomen wierden.

Dit was het dat hen zoo ſterk tegens de Reformatie dede inkanten, nademaal ieder ſtap dat daar toe gemaakt wierd, hen een ſtuk broots uyt den mont genomen was: maar zy in het algemeen een deel ongeleerde Broeders zijnde, konden uyt kraght van reden of geleertheyt niet veel weer doen. Alzoo, hoewel zy beſlooten hadden, zich over al in te voegen, eerder als hun beneficie te verliezen, zoo hadden zy noch boven dat een natuurlijk afkeer van alle Reformatie, en deden niet als mor-

ren

1547. ren daar tegen, daar zy maar dachten zulks in veyligheyt te konnen of mogen doen; en sommige Predikten zoo yverig voor de oude misbruyken, als andere daar tegen. Dr. Peru in St. Andrews onderschaft, rechtveerdigde den beelden-dienst op den 23. van April, en evenwel op den 19. van Juny predikte hy weder een recantatie of herhalinge tegens die zelve Predicatie. Behalven deze warender groote Prelaten en beampten, als Gardiner, Bonner en Tonstal, welker lange ondervindinge in Staats zaken (als zijnde menigmaal in buytenlantsche Ambassaden en Gezantschappen gebruykt) te zamen met hun hooge bedieningen, hen groot gezag gaf, die mede tegens alle Reformatie waren, in den Godsdienst. Maar dat had zoo zijn betamelijkheid niet te belijden, en leiden het derhalven daar op, dat de Konink onderjaarig was, en dat men zijn voljaarigheid most uit wachten, blijvende zoo lange alles in den Staat, in de welke de Konink Hendrik die gelaten had. Alle deze hingen aan de Princes Maria, oudste Zuster van den Konink, als hun hooft; dewelke nu verklaarde te zijn, voor al het geene haar Vader gedaan hadde, zijnde zeer naarstig, om alles wat by hem tot acten gebracht was, voornamentlijk de zes Artijkels, kracht te doen hebben.

Aan de andere zijde, Kranmer, zijnde nu bevrijd van die zoo nauwe onderwerpinge, in de welke hy, onder de Regeringe van Konink Hendrik was geweest, besloot met de Reformatie, een dapperder voortgang te maken, en de misbruyken weg te nemen. In dit besluyt hadde hy den Protector t'eenemaal op zijn zijde. Dr. Cox en Mr. Cheek, die zich stadig omtrent den Jongen Konink hielden, deden ook al wat zy konden, om hem de rechte Gronden van Godsdienst in te storten, en gelijk hy zeer begrijpelijk was, ontrent de dingen, dewelke hem voor gelegt waren, zoo had hy ook een vaardige en vroege toegenegentheyt tot alle goede en brave grond-leeringen, zijnde van zulk een treffelijke gematigtheid van verstant en geest, dat gelijk hy van natuure de waarheid zeer beminde, hy mede alzoo door de vroomheid van zijn zeden een groote begeerte tot de waare Godtsdienst hadde. Kranmer had ook verscheydene Bisschoppen op zijn zijde, als Holgate van Jork, Holbeach van Lincoln, Goodrik van Ely, en boven al Ridley Elect van Rochester, zijnde tot dien stoel geschikt, door Konink Hendrik, maar niet ingewijd tot aan September van dit loopende Jaar. De oude Latimer was nu ook ontslagen van sijn gevangenis, maar had geen genegentheyt weder tot publijke bedieningen te komen, verkiezende eerder een byzonder leven, en zich zelven met Prediken bezig te houden.

Hy

Hy wierd door Kranmer tot Lambeth gehouden, alwaar hy het overige van zijn dagen door gebragt heeft, tot dat hy ten tyden van de Koninginne Maria in de gevangenis geworpen wierd, en het heerlijke einde van een Godzalig en onnozel leven behaalde. Maar de vreze voor zijn herstelling in zijn oud Bisdom, stelde Heath, als toen Bisschop van Worchester, in groote benautheid. Zomwijlen docht hem, indien hy de reformatie toestemde, dat dan Latiner, die zijn Bisdom ter opmerkinge van de zes Artykelen had afgestaan, most herstelt werden, en dit dede hem de Paapsche zyde volgen: op andere tyden, wanneer hy zag dat het huis der Gemeente bewogen wierd, om Latiner weer te herstellen, dan stond hy het in den Raad met de Reformatie, om zich vrienden te maken door die involginge. 1547.

Andere van de Bisschoppen waren onkundige, onwetende en swacke halzen, die weinig van den Godsdienst verstonden, en dezelve noch minder achteden, en alzoo, hoewel zy beter behagen in de oude bygelovigheden hadden, om dat de onwetenheid daar door aldermeest opgewekt word, en dezelve de eenige steunzel van hun magt en staat waren; besloten den huik naar de wind te hangen.

Kranmer en zijn vrienden hadden een besluit gemaakt de Reformatie voort te zetten, maar by lankzame en veilige trappen, met niet te veel op een tijd in de waagschaal te leggen. *Zy* vertrouden zich op de Goddelijke voorzienigheid, dat de zelve hen in zulk een goed werk zouden bystaan. Zy wisten dat de verdorventheden die zy te verwerpen hadden, zoodanig waren, dat die lichtelijk het volk genoegen omtrent alles wat zy deden, zouden geven; en zy hadden veel geleerde lieden onder zich, die nu al verscheidene jaren deze zaken onderzocht hadden. Daar waren ook veele de welke verklaarden, dat zy den voorleden Konink hadden horen zeggen, dat het hem zeer smarte, de staat van den Godtsdienst in zulk een onbestelden stand te laten, en dat hy beslooten hadde de Mis in een Avontmaal of Communie te veranderen, met veel andere dingen meer. En in de Acte van het Parlement, de welke hy bevordert hadde, (als hier voor in het eerste Deel te zien is) om kracht en gezag aan zijn bevel brieven te geven, was een provisie by gevoegt; dat zijns zoons Cancelier, terwijl hy noch onderjarig was, proclamatien en bevel-brieven mocht voortzetten met het zelfde gezag als deze waren, de welke door den Konink zelve geproclameert en voortgezet wierden. Dit gaf hen volle macht, om in het werk voort te gaan,

1547. in het welke zy beslooten te volgen de wijze die by den voorigen Koonink was begonnen, met het zenden van Visitateurs en onderzoekers over geheel Engeland, met beveelen en articulen. Deze gaven zy zes byzondere omtrekken of cirkels, de eerste van de welke was: Londen, Westmunster, Norwich en Ely. De tweede: Rochester, Canterbury, Chicester en Winchester. De darde Sarum, Exeter, Bath, Bristol en Glocester. De vierde Jork, Durham, Carlisle en Chester. De vijfde Peterborough, Lincoln, Oxford, Coventry en Lichfield. En de sesde Walles, Worcester en Hereford. Voor ieder Cirkel of Kring waren twee Edellieden, een Burgerman, een Godtgeleerde, en een Schrijver.

Visitatie over Engeland.

Men had beslooten hen uit te zenden met het begin van Mey, gelijk als blijkt by de brief, die in de Verzameling te vinden is, geschreven aan den Eerstbisschop van Jork, gelijker ook in de Registers van Londen, een andere van den zelven inhoud te vinden is. Maar de Visitatie of onderzoekinge voor eenige maanden geschort zijnde, zoo wierd deze verhinderinge op den 16. van May opgehangen, tot dat dezelve weder zou vernieuwt worden.

Collect. N°. 7. De Brief houd in, dat de Konink willende op het spoedigste een visitatie en doorzoekinge aanstellen, over zijn gantsche Koningrijk, dat daaromme noch de Eerstbisschop, noch eenig ander, eenige macht zoude oefenen, zoo lange dezelve duren zoude. En nademaal de gemoederen der menschen in groote twijfelmoedigheid gehouden wierden, door de twistzaken, dewelke zoo verscheidentlijk van de Predikstoelen voort gedreven wierden, dat om dezelve gerust te stellen, de Konink verzocht alle Bisschoppen nergens als in hun eigene Cathedrale en Stoelkerken te prediken, en al de andere Geestelijke perzonen nergens prediken als in hunne Collegiale en Parochie Kerken, ten ware zy van den Konink, een byzondere toelatinge tot dien einde verkregen. De inzicht hier van was een onderscheid te maken, tusschen de zulke als voor, en de zodanige die tegens de reformatie der misbruiken predikten. De eene zouden werden aangemoedigt door openbare toelatingen van den Konink, tot dien einde strekkende, om te predjken waar zy ook zouden mogen begeeren; maar de andere zouden worden ingebonden, tot de plaatzen op dewelke zy alleenlijk bestelt waren.

Maar het geene aldermeest de voortzetting van de reformatie scheen te zullen verhinderen, was de slechte staat, waar toe zy den geestelijken stand zagen gebracht, en het groot gebrek van bekwame

me luiden om dezelve over Engeland voort te zetten: want de inkomsten der Kerken waren of zoodanig vermindert door het vernietigen der geestelijke huizen, tot de welke de inkomsten in het gemeen waren toegeëigent, of zo snodelijk vervreemt, door sommige vuyle of bygelovige Priesters; dewelke of om zich zelven te verzeekeren (zijnde anderzints behoeftig, of ook wel begeerig, om vrienden te maken) het beste gedeelte van hun inkomsten hadden weg gegeven; dat maar weinig aanmoediginge en opwekkinge was overgelaten, voor deze, dewelke in het werk van het Euangelie, waardiglijk zouden mogen arbeiden. 1547.

En hoewel men op verscheidene middelen bedacht was, om deze misbruiken te verbeeteren. Maar deze hadden zulken machtigen tegenstand gevonden, dat'er geen loop was over gelaten, om dezelve oit verbeetert te zien, voor dat de Konink voljarig zou zijn geworden, en bequaam gemaakt, om door zijn eigen gezag de Kerkelijke perzoonen een genoegzamer onderhoud te bezorgen.

Twee dingen alleenlijk waren, om ten eersten aangevangen te werden. Het eene, eenige *Homilien* en huispredikingen te maken om het volk tot onderwijzinge te dienen, door de welke het gebrek van goede Leeraren mogt gevult en verbetert werden; te gelijk zy mochten voorzien werden met zulke schriften, als de welke hen mogten brengen tot het verstand en kennisse van de H. Schrifture: het andere was de voornaamste en uitsteekentste Predikers uit te kiezen, die zy konden vinden, en die met de Viziateurs en onderzoekers door geheel Engeland om te zenden, die alzoo met te meerder gezag het volk in de gronden van den Godsdienst zouden mogen onderwijzen. Eenige dan wierden gestelt, om zoodanige Homilien en Predicatien by een te brengen, voor eerst tot twaalf toe, en dat die zouden handelen over zoodanige texten, als die in zich zelven van het meeste belang waren; de eerste van deze texten zou zijn over het gebruik der Schriftuire. De 2. over de Ellenden van den Mensch door de zonden. De 3. van hun zaligmakinge in Christus. De 4. over het ware en levendmakende gelove. De 5. over de goede werken. De 6. over de Kristelijke liefde. De 7. tegens sweeren en vloeken, voornamentlijk mijnedigheid. De 8. tegens Apostazie en afval, of afwijkinge van God. De 9. tegens de vreze voor de dood. De 10. een opweckinge tot gehoorzaamheid. De 11. tegens Hoerery, en overspel: de staat des Houwelijks voorstellende hoe nodig en eerlijk die ware. En de 12. tegens twist en strydigheid, voornamentlijk omtrent zaken den Godsdienst aangaande.

1547. Deze stonden zy daar na te vermeerderen, maar deze waren ze alle, die in dien tijd ten einde gebracht wierden, de voornaamste meninge en intentie hier van was, het volk, de wijze van hun zaligheid, volgens het Euangelie, bekent te maken; in het welke als toen twee gevaarlijke uitersten waren, die de werelt verdeelt hadden. Het grootste gedeelte van het volk scheen hunne Priesters aan te merken, als een zoort van volk dat konstige en geheime treeken had, om hun ziel zalig te maken, gelijk de Quakzalvers roemen te hebben, om lighamelijke gebreeken te heelen, en dat daar niet te doen was als zich maar in hunne handen te stellen, en hen te laten begaan, en dan was het al wel. Dit was de voorname grond van al de bygelovigheid, die zoo machtig en geweldig onder dat volk was. Het andere uiterste was, van eenige bedorvene Euangelizeurs, de welke dachten, indien zy Christus zeer verheerlijkten, en hingen aan zijn verdiensten en voorbiddinge, dat zy niet konden verlooren gaan, hoedanig zy ook hun leven mochten aanstellen. Hieromme wierd in deze *Homilien* byzonderlijk betracht, datmen deze dwalingen voornamentlijk zogt te verbeeteren. En de zaligheid van het menschelijk geslagt, wierd aan de eene zyde geheel toegeschreven, aan de dood en het lijden van Christus, tot dewelke de zondaren geleerd wierden hun toevlugt te nemen, en daar op te vertrouwen; en op niets anders, tot vergevinge van hunne zonden.

Men leerde hen ook ter zelver tijd, dat daar geen behoudenis door en in Christus was, als voor die geene, die zich waarlijk en oprechtelijk bekeerden; en leefden naar de Regulen en voorschriften van het Euangelium. Zoodanig was de geheele materie geordonneert om hen te onderwijzen, dat schouwende de schadelijke dwalingen aan beide zyden, een ieder de ware en zeekere weg der Eeuwige Zaligheid mogt verkrijgen.

Om het Nieuwe Testament te verstaan, wierd de Paraphraze of uitbreidinge van Erasmus, die in het Engelsch vertaalt was, het nutste en gemackelijkste boek te zijn geoordeelt, en derhalven was beslooten, dat te zamen met den Bybel een van deze in ieder Parochie Kerk, door geheel Engeland te bestellen: het naaste dat zy deden was te overleggen de last en Artykelen dieze de Vizitateurs zouden hebben te geven. Het meeste gedeelte van dezelve bestonden maar in de vernieuwinge van het geene door den Konink Hendrik bestelt en geordonneert was geweest, terwijl dat Kromwel onder-bestierder onder hem was geweest, dewelke zedert des zelfs van meest ver-

waar-

waarloost waren geweest. Want dewijl 'er geen onder-regent meer was, zoo wierden ook maar weinige door het gezag van den Konink, na zijn dood aangestelt: maar de uitvoeringe van voorgaande beveelen, wierd aan verscheidene Bisschoppen gestelt, dewelke voor het meeste gedeelte, meer zorgvuldig waren omtrent de zes Artijkelen, „als ontrent de Injunctien en beveelen. Zoo wierden nu en dan al de „ordres, omtrent het verwerpen van de Pauzelijke macht, en vast„stelling van des Koninks opperhoofdigheid en Supremacii ontrent „Prediken, het leeren van de beginselen en gronden van den Gods„dienst in de gemeene taal, omtrent de beneficien en bedieningen van „de geestelijken, en hun taxatien voor den armen voor leerlingen, of „Studenten, en hun verblijf plaatzen; nevens de andere orders, om„trent de nauwgezetheid van Kerkelijke perzoonen hun leven, en te„gens bygeloovigheden en superstitien, Pelgrimagien, beelden, of „andere plechtigheden van die nature, als mede omtrent de Regîster „boeken, wierden vernieuwt, en verscheide andere daar by gevoegt, „gelijk als, dat de Priesters en Kerkbezorgers zouden afnemen zoo„danige beelden, als zy zouden weten, door pelgrimagien en offerin„gen misbruikt te werden; maar private en byzondere persoonen wierd „zulks verboden. 1547.

Artijkels en last voor de Vizitateurs.

„ Datze in de biegten en in de vasten, het volk zouden ondervragen, „of zy de eerste beginselen van den Godsdienst in de Engelsche taal „ook konden. Datze ter Hooger Misse, de Zendbrieven en Euangelien „in het Engelsch zouden lezen, en ieder Zondag en Heiligen dag, zou„den zy lezen in de Metten, of Vroegdienst, een Hooftstuk of Capittel „uit het Nieuwe Testament, en in de Vesper, of avond dienst, mede een „uit het Oude Testament, beide in het Engelsch. Dat de Curaten „en Priesters de zieken meenigmaal zouden bezoeken, ook verscheide„ne Schriftuurplaatzen by der hand en vaardig hebben, om de zelve „te versterken en te vertroosten. Dat men geen processien en straatbe„dieningen, of ommegangen om de Kerken zou houden, om de twistin„gen, die ontrent de voorgang ontstaan, te schouwen. En dat de Litanye „voor dezen in de Processien en ommegangen gebruikt, voortaan in „het Choor in het Engelsch zouden gedaan en gezegt worden, gelijk „door den overleden Konink geordonneert en bestelt was geweest. Dat „zijnde de heilige dagen ingestelt, op dat de menschen eerstelijk zich „geheelijk tot God zouden begeven, zoo zag men echter dat God op „geen andere dagen, meerder onteert wierd, door ydele werken, „dronkenschap, vechten en smijten, denkende het volk hun plicht

1547. „genoeg te doen, wanneer zy 's morgens een Vroeg-mis hoorden, „hoewel zy daar niet een woord, tot hun stichtinge van verstaan, daar „zy behoorden het overige van den dag te besteden, volgens Gods hei„lige wil, in het hooren en lezen van zijn Goddelijk woord, in open„bare en byzondere gebeden, in het verbeteren van hun leven, ontfan„gen van het Sacrament, bezoeken der kranken, en zich te verzoe„nen met hun evennaasten. Ook hadden de Priesters hun volk te ver„klaren, dat ten tijden van den oogst, zy in de zelve ook op heilige „dagen daar in mochten arbeiden. Dat vorders de zelve niemand tot „de Communie zouden toelaten, als die met hun evennaasten versoent „waren. Dat al de gewaardigde en bedienende Geestelijken in perzoon „tweemaal in het Jaar ten minsten zouden moeten prediken. Dat het „volk zou worden onderwezen niet te versmaden eenige van de plech„tigheden, die noch niet afgeschaft waren; maar zich onthouden van „die bygeloovigheid van hun bedden met wywater te besprenkelen, „of het luyen van de klokken, of gewyde Kaarssen te gebruiken, om „daar door den Duivel te verdrijven. Dat alle gedachtenissen en op„weckinge van Afgodendienst, van de wanden en veinsteren der Ker„ken zouden weggenomen werden: en datter een Predikstoel in ieder „Kerk zou moeten zijn. Dat daar een Kist zou moeten zijn, met een „gat daar in, om het offer van het volk, voor den armen in te ontfan„gen; en het volk aangemaant werden, om hun aalmissen mildelijk te „besteden, als zijnde van meerder nuttigheid als het geene zy voor„henen hadden aangewend, tot bygeloovige Pelgrimagien, vercierin„gen en decken van beelden; dat alle Patronen, dewelke van hun in„komsten zouden disponeren, by Simoniasche verdragen en hande„lingen, hun recht zouden verliezen, als openstaande voor den Ko„nink. Dat de Homilien en huispredikingen zouden gelezen werden. „Dat de Priesters liefdelijk en eerbiediglijk zouden werden bejegent en „gehandelt, ten aanzien van hun ampt. Dat geen andere voordienst „of primer zou gebruikt werden, als die door Konink Hendrik was „ingestelt, dat de voordienst en de getijden zouden naargelaten wer„den, waar een Predicatie of Homilie gedaan of gelezen wierd. Dat „zy in hun openbare gebeden gedenken den Konink hun Opperhooft, „de Koninginne Douariere, of Moeder, des Koninks twee Zusters, „den Heer Protector en den Raad, de Lords en Heeren, de Geeste„lijken stand, en de gemeente van het Koninkrijk, en te bidden voor „de gestorvene zielen, dat op den jongsten dag wy met hen mogen ru„sten beide in lichaam en ziel.

„Al

„ Al welke Injunctien en bevelen moften naargekomen werden, on- 1547.
„ der ftraffe van excommunicatie, of ban fequeftratie, en privatie, of
„ berovinge van ampten, gelijk de gemachtigde zulks zouden hebben
„ te verantwoorden voor den Konink, werdende de Vrede-rechter ver-
„ zocht hun hulp daar toe te verleenen.

„ Behalven deze waren noch andere bevelen gegeven aan de Bif- Beveelen aan de Biffchoppen.
„ fchoppen in het byzonder, dat zy zouden bezorgen dat de voorgaan-
„ de ter executie en uitvoeringe wierden geftelt, dat zy viermaal 's jaars
„ in hun Bisdom zelve zouden moeten prediken; eens in hun Cathe-
„ drale en Domkerk, en drymaal in andere Kerken; ten ware zy wettige
„ oorzaak en reden in tegendeel hadden van verfchooninge. Dat hun
„ Capellanen bequaam moeten zijn om Gods woord te prediken, en
„ gehouden worden daar naarftig in te werken. Dat zy geen ordere
„ zouden hebben te verleenen, als aan zoodanige die daar toe bequaam
„ waren, en indien iemand zoodanig bevonden wierd, dat zy hem zou-
„ den ftraffen, en hun Licentie en toelatinge weder in trecken.

Dit zijn de voornaamfte Hooft-ftucken van deze bevelen; dewelke zoo dikmaals zijnde in den druk uitgegeven, zullen wy den lezer, die de zelve naukeuriglijk zou willen naarzien, tot de verzamelinge der zelver wijzen, gelijk de zelve, door den Eerwaardigen Vader in den Heere Antony Spacrow, nu Heer Biffchop van Norwich, te vinden is. Cenzure over de zelve.

Deze dingen nu openbaar gemaakt zijnde, gaven gelegentheid aan die geenen, die gewoon zijn alles te ziften, om hun verftand daar ontrent te oeffenen.

Het wegnemen van de beelden van misbruik, gaf groote gelegentheid van moeyelijkheid, en dit ftaande by de geeftelijkheid alleen te gefchieden, zoo fcheen het niet wel te verwachten, dat zy, die hun levens middelen meeft daar uit trocken, zeer yverig ontrent het weg weren van de zelve zouden zijn. Evenwel aan de andere zijde, wierd nootwendig geoordeelt, eenige bepalinge aan de drift van het volk te ftellen, dat licht anderfints veel te verre zou geloopen hebben, indien het niet ingetoomt wierd.

De Artijkelen omtrent het nauw waarnemen der Heilige dagen, fcheen een weinig twijfelagtig, of men by de Heilige alleen den Zondag verftond, of al de andere Kerkelijke ingeftelde Heilige dagen; het noemen van enkelijk den Heiligen dag, en op het einde van het Artijkel het by doen van Feeft dagen of Heilige dagen, fcheen hun gevoelen te begunftigen, die oordeelden dat dit nauw waarnemen alleenig tot den dag des Heeren, of Zondag, en niet de andere Heilige of Feeft dagen,

1547. te behooren, en in der daad het besteden van een geruimen tijd op dien dag, tot geestelijke stichtinge, en den dienst van God den Heer, zoo in het byzonder als in het openbaar, is zoo nodig tot voortzettinge van ware Godzaligheid, dat noodwendig groote en goede uitwerkingen daar op moeten volgen.

Maar eenige quamen daar na, dewelke niet te vreden met een nauwgebondentheid op dien dag te zetten, nog twistredenen, omtrent de *Moraliteit* van dezelve en het vierde Gebod, wilden voorstellen, stellende verscheide regulen daar omtrent, dewelke nauwer en strikter waren als zy, of eenige anderen konden houden of naarkomen, doende alzoo niet als der menschen gewissen met menigte van scrupelen en kommernissen te beladen.

Dit verwekte een tegenstand by andere, die tot deze gestrengheden niet konden verstaan, en deze twistingen, wierden door de loosheid van de vyanden van de magt en voortgang van den Godsdienst zoodanig opgenomen, dat in plaats dat de menschen dien tijd, zoo Godsdienstelijk als hen betaamde, zouden besteden, eenige de gelegentheid namen van de striktheid van hun eigene weg, hen alle als ongodsdienstig te oordeelen, die in alle dingen hun bewegingen daar omtrent niet inwilligden: andere uit drift en yver van tegenspreeken, maakten de banden van deze verbintenis van Godsdienst weder al te slap; het welke daar na tot zulk een verwaarloozing gebragt is, dat het, voor het meeste gedeelte alleenlijk een dag van rust is geworden, voor der menschen lighamen, maar die slimmer besteed en aangelegt, als of zy zig in het werk gehouden hadden. Zulk een zware zaak is het, het regte midden tusschen twee zoo ver verschillende uitersten te vinden, tusschen bygelovigheid aan de eene en ongodsdienstigheid aan de andere zyde.

De verderving van die het Patronale recht hadden, omtrent hun Simonie en verkooping van Kerkelijke bedieningen, was toen zoo baarblykelijk, dat het hoog noodig ware daar een reglement op te stellen, gelijk wy vinden door deze bevelen en Injunctien geschied te zijn. Maar of in der daad dezelve, of den eed daar na bestelt hen af te nemen, de Kerk van dat misbruik verlost heeft, staat my niet bezettelijk te oordeelen. Indien deze, die geestelijke bedieningen iemand aan beveelen, oordeelden, dat de bezorginge der zielen daar aan vast zijnde, zy reden en reekenschap aan God zullen hebben te geven, van dat zy zulk een heilige bedieninge in onheilige handen gestelt hebben, en dat op eenige snode en verachtelijke inzichten, zy zouden voorseeker daar omtrent met veel meerder omzichtigheid handelen, in aanmerkinge

van

van het gewicht van de zaak, en niet zulk een kostelijk pand besteden, 1547.
om of een vriend, of een dienaar te helpen, met hem te beloven het naaste dat komt open te vallen, of zich zoo licht laten innemen door het aanhouden van onbeschaamde of milde sollicitanten en verzoekers.

Het Formulier der biddende gebeden, is niet aangevangen by Konink Hendrik, gelijk zommige op swacke gronden hebben gemeent; maar was gebruikelijk zelfs ten tijden van Hendrik de sevende, gelijk in de verzameling te vinden is, daar het Formulier van de zelve gebeden uitgedrukt is. *Collect. N°. 8.* Zijnde als toen het gebruik, dat de Priester, of Prediker, eerst zijn text opende, en dan het volk riep tot het gebed, met hen aanzeggende waar voor zy zouden bidden, naar het welke al het volk hun gebeden in een algemeene stilswijgentheid deden, leggende de dienaar mede op zijn knien, en zeggende zijne gebeden.

Al de verandering die de Konink Hendrik de VIII. daar omtrent gemaakt heeft, was, dat des Paus en Cardinaals naam daar uit gelaten wierd; hy zich zelven daar in dede stellen, met byvoeginge van zijn titul van Opperhooft. Op dat het volk hoorende dezelve zoo dikmaals herhaalt by hun Priester, daar omtrent te beter verzeekert mocht zijn: maar zijn andere tijtels wierden verswegen: en deze ordere wierd nu vernieut. Alleenlijk het gebed voor de afgestorvene geesten was verandert van het geene het geweest was. Voorheen bestond het in deze „ woorden. („) Gy zult bidden voor de afgestorvene Zielen, bidden- „ de de Goddelijke genade, dat het hem wil behagen, te eerder in aan- „ merkinge van onze gebeden, hen te gunnen het genieten van zijn „ tegenwoordigheid; het welke nu in algemeener woorden wierd uit- „ gedrukt.

De Injunctien en bevelen omtrent de Bisschoppen gedaan en gegeven, leide hen tot dat, het welke zorgvuldiglijk gevolgt zijnde, het alderkrachtigste middel tot de Reformatie zou hebben geweest; ten minsten voor de volgende eeuw, indien niet in die geen in de welke zy leefden. Want indien aan niemand als aan welbekwaamde lieden, en die door een Goddelijke roepinge daar als toe geroepen wierden, de geestelijke orders en ampten gegeven wierden, zou gewisselijk de Kerk wel naast een nieuwe gedaante verkrijgen, daar in tegendeel, wanneer de zelve zoo lichtelijk weg gegeven worden, op goed geloof en afgebedelde aanbevelingen, of onder dees of geenen tijtel, of op een slecht examen en onderzoek van zulke Candidaten en Amptverzoekers, zonder een nauwkeurig onderzoek, omtrent hun innerlijk gevoelen wegens de zaken, of de gesteltenis van hun gemoed, het geen wonder is,

1547. dat door middel der Geestelijken die zoo gestelt zijn, de Kerk veel in de achtinge en liefde van het volk komt te verliezen, het welke zijnde ingenoomen met vooroordeel tegens de geheele broederschap, ter oorzaak van de misslagen, dewelke zy in de byzondere perzoonen daar van zien, een gemackelijken roof worden, voor die geene die daar van verdeelt zijn.

De Protector naar Schotland.

Zoodanig was de Instructie voor de Visitateurs, gezonden om hun bestelde kringen te bewandelen, en dat in de Maand van Augustus, omtrent den tijd dat de Protector de optocht naar Schotland aanving. Wat daar van de oorzaak zy geweest, staat alleen te zien by het geene in het eerste deel van dit Werk, daar van gezegt is. Aleer zy zich dieper in den Oorlog wilden inlaten, heeft men den Ridder Francois Brian over naar Vrankrijk gezonden, om den nieuwen Konink geluk te wenschen, en te onderzoeken, of de zelve die voorstellinge, over de welke gedurende zijns Vaders leven verdragen was, wilde aannemen, en betalen het Penzioen, het welke Jaarlijks most betaalt werden, tot dat Bologne weder gelevert zou zijn; en voornamentlijk om van hem de onzydigheid in dien Oorlog tegen Schotland te verzoeken: onder klachten over dat volk, dat in het stuk van het houwelijk haar trouwe met Engeland verbrooken en geschonden hadden. Op al het welke de Konink van Vrankrijk antwoorde, dat aangaande deze Artykelen en voorwaarden, hy agte het oneerlijk voor hem die te teikenen en te bevestigen, en dat zijns Vaders Agent Poligny geen ordere had gehad, om hem die overgave te doen, want by de zelve hadden de Engelschen de vrydom te versterken, het geene zy omtrent Bologne hadden, daar hy nimmermeer zou toe verstaan. Hy was gereed te betalen het geene zijn Vader had belooft; maar wilde eerst de voorwaarden van het overleveren van Bologne klaarder uitgedrukt hebben: wat de Schotten aanging, zy waren zijn gedurige bondgenooten, die hy nog konde nog mocht verlaten, wanneer zy in eenigen nood of ongelegentheid waren. En wanneer men hem en zijn Gezand tot Londen had opgedrongen, dat Schotland de Kroon van Engeland onderworpen ware, hadden zy geen achting daar op willen nemen, en als de Raad den Franschen Gezand had verzocht, de Memorien te willen in zien, dieze hem zouden voort brengen om hun tytel te bewijzen: deede hy zijn verschooning daar over, met te zeggen dat zijn Meester zich in geen geschil van die nature wilde steeken, nog ook te rugge zien, op dingen die men voorgaf, over twee of drie hondert Jaren geschied te zijn; maar hy nam de zaken gelijk hy dezelve vand; en de Schotten hadden van gelijken hun memo-

Sleidanus.

Of Schotland onder Engeland staat.

memorien, waar by zy konden bewijzen een vry Koninkrijk te zijn.

De Raad dan zag wel dat zy met Schotland geen Oorlog zouden konnen aanvangen, zonder ook Vrankrijk op den hals te halen; het welke hen veroorzaakte, nog dit Jaar, door hun vrienden te onderſtaan, of het houwelijk noch te bemiddelen ware. Maar het Caſteel van St. Andrews was nu verlooren, door hulp en byſtand van Leo Strozzi van wegen Vrankrijk. En hoewel men in Engeland nog voortging Penzioenen aan die van hunnen aanhang te zenden; (want in May wierd 1300 pond gezonden door Hendrik Baluaves, en in Juny 125 pond aan den Grave van Glencarn, voor een half Jaars betaling) zoo kondenze daar echter geen groote aanwinning en vordering doen; want de Schotten achten zig nu veiliger als voor heen, zijnde de Kroon van Engeland in handen van een kind, en de Kroon van Vrankrijk meeſt geregeert door de broeders van haar Koningin Douariere, of Moeder. Vorders maakten zy op de Grenzen weg tot in en overvallingen, gelijk zy wel twee duizend ſterk in de Weſter-gedeelten zijn ingevallen, en aldaar grooten buit gemaakt hebben: in Ierland toonden zy zich ook quade nagebuiren, gelijk'er dagelijks veel klagten kwamen van roven en weg nemen van Scheepen, voornamentlijk van een Koninks Schip, dat menigte van onze Scheepen weg nam: maar op wat voet deze klachten konden geſchieden, kan ik niet zien, als zijnde tuſſchen hen een openbare Oorlog, en geen beſtand, zoo veel ik vinden kan, gemaakt, dat door zulks inbreuk zou mogen lijden, en alzoo klagten veroorzaken. 1547.

De Franſche Gezant tot Londen, hield zeer aan, dat'er een onderhandeling op de Grenzen mogt aangeſtelt werden, eer de breſſe van Oorlog grooter en wyder wierd; maar de Protector had nu albereets order gegeven, om een heir op de been te brengen, zoo dat hy geen zin ſcheen te hebben, om dien zomer vrugteloos te laten doorgaan. Evenwel op dat de Franſche Konink mogt zien, hoe genegen zy waren om zijn vriendſchap te behouden, zoo hebben zy den Biſſchop van Dureſme en den Ridder Robbert Bowes geordonneert, om met de Schotſche Commiſſarizen een by een komſt te houden, op de Grenzen; zijnde de dag daar toe beſtelt, de 4. van Auguſtus; maar met deze heimelijke laſt en Inſtructie, dat indien de Schotten het houwelijk wilden beveſtigen, alle andere dingen aanſtonds vergeten, en vergeven zouden zijn; en de vrede aanſtonts gemaakt en vaſt geſtelt werden; maar indien zy tot die byzonderheid niet gemagtigt waren, en alleen zochten te handelen, over en omtrent reſtitutie en weder leveringe, dat zy dan aanſtonds de onderhandeling zouden ſtaken en afbreeken.

1547. De Bisschop van Duresme had ook last, om met zich de uitschriften van verscheidene Memorien te brengen, om daar mede de onderwaardigheid van de Schotsche aan de Engelsche Kroon te bewijzen. Eenige van deze werden gezegt geweest te zijn, onder hand en Zegel van hun Koningen, Edelen, Bisschoppen, Abten en Steden. Hy hadde ook last om alle Memorien, die tot Duresme mochten gevonden werden, na te zien, gelijk daar veele en verscheidene berustende waren, en gereed gehouden, om by alle gelegentheid de Schotten vertoont te werden.

Deze ontmoeting op de Grenzen had een korten uitslag, dewijl de Commissarizen der Schotten geen ordere hadden om van het houwelijk te spreeken. Maar Tonstal onderzoekende de Registers van zijn Bisdom, vand veele schriften van groot gewicht, om die onderwerpingen van Schotland onder Engeland te bewijzen, van de welke de lezer kan zien een berigt, in een brief, den welke hy aan den Raad geschreven heeft, in de verzameling hier agter. De aanmerkelijkste van deze was, de *Homagie* of verheerweerding, dewelke de Konink Willem van Schotland aan Hendrik de tweede, Konink van Engeland, gedaan heeft, by de welke hy toegestaan heeft, dat al de Edelen van zijn Rijk, zijn (Konink van Engelands) onderdanen zouden zijn, en hem Homagie en verheerwaarding doen, en dat al de Bisschoppen van Schotland onder den Eerstbisschop van Jork zouden staan: dat ook de Konink van Engeland, al de Abdyen en eerampten in Schotland zou begeven. Immers zouden die niet begeven werden, buiten zijn toestand, met verscheidene andere dingen van die nature.

Collect. No. 9.

Men wil zeggen dat de Monnicken in die tijden, dewelke gemeenlijk de registers hielden, zoo gewoon waren de geschichten en schriften te smeden, dat men weinig staat kon maken op die geene die onder hen berusteden. Maar hebbende zoo getrouwelijk erkent en by gebragt wat'er tegens de vrydom van Schotland voortgebragt wierd, zoo zal men my ook toegeven, een bewijs aan de andere zyde, tot voordeel van mijn Vaderland by te brengen, uitgeschreven uit het Origineel nog in wezen staande, onder hand en zegels van verscheidene van den Adel en Grooten van dat Koninkrijk. Het is een brief geschreven aan den Paus, en het was toen een ordinaar gebruik dat de *Duplicaten* beide onderteikent wierden, van de welke de eene wierd gezonden, en de andere onder de Schriften en Memorien bewaart, van de welke ik verscheidene gevonden hebbe. Zoo dat van dezen brief de uitschrift, die bewaart was, en nu in Edele handen is, my mede gedeelt is geworden, en in de verzameling te zien is; zy handelde omtrent het Engagement of de medestand van den Paus met den Konink van Engeland, om hem

Collect. No. 10.

te

te helpen Schotland t'onder te brengen; en dat zy aan den zelven schreven, en zeer klaarlijk vast stelden, dat hun Koninkrijk t'allen tyden vry en onafhangende was geweest. Maar nu dit geschil weder opgehaalt zijnde, zoo wierd het andere omtrent het houwelijk tot een scharper en nauwer decizie en afhandelinge gebragt. 1547.

Op den 21 van Augustus ontfing de Protector zijn magt en Commissie om Generaal te zijn, en den Oorlog tegens Schotland voort te zetten; gevende gedurende zijn afwezen zijn macht en gezag aan den geheimen Raad over, stellende ook zijn Broeder tot zijn Luitenant of Stede-houder in het Zuider gedeelte, en den Grave van Warwijk, die echter by hem bleef, tot zijn Stede-houder in het Noorden; latende ook een Commissie van gezag, voor den Marquis van Northampton, voor Essex, Suffolk en Norfolk. Voor den Graaf van Arundel, voor Sussex, Surrei, Hampshire en Wiltshire, en voor de Ridder Thomas Cheiny voor Kent. Al het welke geschiede voor eenig voorval van Fransche Invazie of landinge. *Aug.* 21.

Hebbende hy dan aldus de zaken gedurende zijn afzijn bestelt: nam hy zijn aantogt naar Nieu Kasteel, hebbende zijne troepen al voor af derwaarts aan laten marcheren en aantrecken. Hy aldaar op den 27 van diezelve Maant gekomen zijnde, heeft op den 28 zijn heir gemonstert, en trok zoo op Schotland aan. De Heer Clinton had het gezag over de Scheepen, die mede onder zeil waren, terwijl het leger voort trok, het welke geschiede, op dat voorraad van mond en Oorlog door de zelve van Berwik en Nieu Kasteel hen mocht toegebragt werden, indien de vyand hen van agteren mogt komen aan te tasten. Hy quam in het Schotsche gebied, op den 2 van September, en trok aan tot de Paths op den 5. alwaar de passagie nauw en ongemackelijk zijnde, zy niet minder verwagt hadden als een vyand om die te betwisten; maar zy ontmoeten daar geen met allen: hebbende de Schotten alleenlijk de wegen opgedolven, het welke in dat drooge Zaizoen niet veel te beduiden had, als alleen hen eenige uuren in hun Marsch op te houden. 27. *Aug.* 28. 2 *Septemb.*

Wanneer zy deze engten door waren, hebben zich eenige weinige sterkten, als Dunglas, Thourton en Innerwijk, met eenige slecht gewapende bezetingen voorzien zijnde, aan hen overgegeven. Op den 9 kwamen zy tot Falzide, alwaar een lang gevegt in verscheidene partyen voorviel, in het welke wel 1300 van de Schotten op de plaats bleven. Hier op quamen zy in het gezigt van het Schotsche Heir, het welke in getal het grootste was, dat zy oit te zamen hadden gehad, als bestaande uit 30000 mannen, van de welke 10000 wierden geleid door 9 *Septemb.*

1547. den Gouverneur, 8000 door den Grave van Angus, 8000 door den Grave van Huntley, en 4000 door den Grave van Argile, met een schoone Artillery, bestaande in 9. Metale, en 21. Yzere Stucken Canon. Aan de andere zyde, de Engelsche Wapenmacht, bestond in omtrent 15000 te voet, en 3000 paarden; maar alle treffelijk toegerust. De Schotten waren aangestooken door de oude geschillen met Engeland, te meer, dewijl het gerucht ging, dat de Protector gekomen was met zijn Heir, om de Koningin weg te halen, en de Schotten tot slaven te maken; ook zeide men, om het volk te meer op te maken, dat 12. Galeyen en 50. Scheepen van Vrankrijk in Zee waren, die ze alle dagen verwachten, tot hun onderstand.

De Protector vindende een Heir zoo veel te eerder by een gebracht, en te grooter als hy verwacht hadde, begost vry eenig na bedenken te krijgen, en schreef derhalven aan de Schotten in dezen zin: Dat deze Oorlog niet was aangevangen, als op inzicht van een gedurige Vrede, door het Houwelijk van de twee Koninklijke Perzoonen, gelijk het zelve albereeds door hen was toegestaan, en onder verzeekeringe belooft, dat de Schotten daar by meerder zouden winnen als de Engelschen: het Eiland scheen gemaakt te zijn voor het gebied van een Opperheer alleen, het ware jammer dat het zelve zou verdeeld worden, door deze Oorlogen, daar een zoo gemackelijken en gerechtigen weg was om het zelve te vereenigen: en het was veel beter voor hen haar Koningin uit te houwelijken aan een Prins die dezelve taal sprak, en van het zelfde land, als aan een vreemdeling: maar indien zy daar toe niet wilden verstaan, zoo bood hy aan, dat hun Koningin zou by hen opgetrocken worden, zonder eenig Houwelijks verbond, of met den Konink van Vrankrijk, of eenig ander vreemd Prins, tot dat zy tot jaren zou gekomen zijn; en met toestand van de Staten, een Man mocht verkiezen die zy begeerde. Indien zy hier toe wilden verstaan, zoude hy aanstonds zijn Heir uit Schotland te rugge voeren, en voldoeninge geven voor de schade die hy albereeds mocht gedaan hebben, door deze inbreuke.

Aanbiedinge van den Protector aan de Schotten.

Deze aanbiedinge schijnt goed te maken het geene de Schotsche schrijvers verhalen, hoewel geen van de Engelsche daar gewag van maakt. Dat de Protector, ten deelen uit gebrek van voorraad, ten deelen uit vreze voor zulk een talrijke macht der Schotten, in groote benautheid was, en voornam weder naar Engeland te keeren, zonder een slag te wagen. Maar de Schotten dachten, zy waren zoo veel sterker als de Engelsche, en dat zy hen nu zoo op hun voordeel hadden, dat zy

Van hen verworpen.

voor

voor zich namen dezelve des anderen daags op het lijf te vallen, wel denkende, dat de ſchoone aanbiedingen van den Protector eenige verdeelinge onder hen mochte maken, indien zy langer vertoefden. 1547.

De Gouverneur hebbende dit met eenige weinige vertrouwden overleid, wierd volgens hun goedvinden aangemoedigt hen aan te taſten; maar voor af een Trompetter aan de Engelſchen te zenden, met aanbieding, toe te willen laten, dat zy zouden te rugge keeren zonder aangetaſt te zijn; het welke de Protector reden had te verwerpen, als wel wetende, dat zulk een ſlecht werk, in het begin van zijn bedieninge gedaan, al zijn achtinge om verre werpen zou. Maar een ander die met den Trompetter kwam, voegde hier by een boodſchap van den Grave van Huntley, aanbiedende dat de Protector en hy, met 10 of 20 andere van ieder zijde, of zy met hun beiden alleen, door hun eigen dapperheid, het geſchil zouden beſlechten.

De Protector antwoorde daar op, dit ware geen byzonder of perzoneel verſchil, en het ampt dat hy bekleedde, liet hem niet toe zich zelven op deze wijze te hazarderen, en zoude derhalven niet anders ſtrijden als aan het hooft van zijn Leger. Maar de Grave van Warwijk bood zich aan het dagement te aanvaarden.

Maar de Grave van Huntley heeft naderhand geloochent, als het hem te vooren kwam, deze ontzegginge gedaan te hebben. Want het was buiten reden te denken, dat de Protector het zelve aangenomen zou hebben; gelijk het ook een merkelijke belediging voor den Gouverneur van Schotland zou zijn hem dat werk uit zijn handen te nemen, dewijl hy de eenige perzoon was, die den Protector in gelijke waardigheid zou konnen beroepen. Maar de rechte waarheid van de zaak was dit: een Edelman die met den Trompetter ging, deed hem deze voorſtellinge doen, zonder ordere, denkende dat de beantwoordinge daar van eenigen tijd vereiſchen zou, gedurende dewelke hy tijd zou hebben, om het Leger van de Engelſche te verſpieden.

Op den 10 van September, quamen beide de Heirlegers te voorſchijn, en ſtreden in het Velt van Pinkey by Muſſelburg. De Engelſchen hadden het voordeel van de grond. En in het aanvangen van het gevegt, heeft een Canon-kogel, komende uit een van de Engelſche ſcheepen, des Lords Grames oudſte Zoon gedood, nevens noch 25 andere, het welke des Graven van Argiles Hooglanders zulk een ſchrik aan bracht, dat zy in geen ordere te houden waren. Maar na een Charge gedaan, door den Grave van Angus, in dewelke de Engelſche zeven man verloozen, verlieten de Schotten hun grond, waar op de Engel-

De ſlag van Pinkey by Miſſelburg 10 September.

1547. Engelsche vorders inbreekende, deden de Schotten hun wapenen weg werpen, en t'eenemaal de vlucht nemen. De Engelsche zetten hen dapper achter aan, en sloegenze zonder genade dood dieze konden achterhalen. Men reekent datter omtrent de 14000 gebleven, en 1500 gevangen genomen zijn, onder welke laatste ook de Grave van Huntley is geweest, nevens 500 alle Edellieden; al de Artillery wierd mede verovert. Dit verlies sloeg de moed der Schotten gantsch ter neder, zoo dat zy alle te rug weeken tot aan Strivling toe, latende het gantsche land voor den Protector, die des anderen daags Lieth in nam, gelijk ook het volk van de Scheepen eenige van de Zeesteden van Five verbranden, ook eenige Engelsche Scheepen, die door de Schotten voorheen genomen waren, hernamen, en de rest verbranden.

Groote nederlaag der Schotten.

Zy leiden ook een bezettinge in het Eiland van St. Columba, in het Frith van ontrent 200 man, latende twee Scheepen, om op hen te passen. Hy zand ook den broeder van den Grave van Warwijk, de Ridder Ambrosius Dudley, om Broughsty, een Kasteel aan de mond van de Tay, in te nemen, daar hy 200 man tot bezettinge in leide. Hy plonderde Edenburg, en ontdekte de Abdy van Holyrood-huis, wegvoerende het loot en de klocken daar van. Het Kasteel van Edenburg echter veroverde hy niet. Ook kwam hy zoo verre niet als Strivling, alwaar de Koningin met het overschot van het Schotse Leger lag. Men had in der daad gedacht, dat in de ongemeene verbaastheid, in de welke het laatste verlies hen gestelt hadde, geen Plaats hen zou hebben tegen gestaan: maar daar waren eenige byzondere redenen, die den Protector zijn weder aftocht dede verhaasten, doende hem verwaarloozen het ongemeene voordeel dat hy tegenwoordig als in de hand hadde, en de Schotten tijd gevende onderstand uit Vrankrijk te krijgen, daar hy op zijn gemak een einde van den Oorlog zou hebben konnen maken, indien hy zijn geluk dapperlijk vervolgt hadde.

De Grave van Warwijk, die een groot deel in de overwinninge had, maar wel wist de dwalingen omtrent het beleid, den roem van den Protector zeer zou verminderen, die anderzints tot een zeer hoogen top gestegen was, was over dit besluit niet zeer t'onvrede.

18 September.

Op den 18. van September voerde de Protector zijn Heir wederom te rugge naar Engeland, en hebbende een boodschap van de Koningin en Gouverneur van Schotland ontfangen, dewelke hem tot een handelinge verzochten, belaste hy hen Commissarisen, of Gemagtigden, tot Barwijk te zenden, om te handelen met die geene, dewelke hy aldaar zenden zou. Wanneer hy in het wederkeeren, door Merch en Teviot-

Teviothdale zijn weg nam, wierd hy van al de voornaamste van dat land begroet, nemende hy die den eed af, uit name van den Konink Eduard, welker Formulier in de vergadering te vinden is, en gevende hem die al de plaatzen van hun Landschap in handen. Hy liet een bezetting van 200 man in het Kasteel Home, onder het gezag van den Ridder Eduard Dudley, versterkte Roxburg, alwaar hy zelve, om andere aan te moedigen, twee volle uuren met zijn eigene handen arbeide, leggende voorts 300 Soldaten, en 200 Pioniers, of Gravers, daar in, onder het gebied van den Ridder Ralph Bulmer. Ter zelver tijd dede de Graaf van Lennox, en de Heer Warton een inval in Westmarches; maar met weinig gevolg. 1547. *Collect. No. 11.*

Op den 29. van September quam de Protector weder in Engeland, hebbende op al dien tocht niet boven de 60 man verlooren, gelijk iemand die de reekening daar van gemaakt heeft, in geschrift heeft naargelaten. De Schotse schrijvers begrooten zijn verlies op een getal van 2 of 300. Hy had verkreegen 80 stucken Geschuts, en beide de Hooft-rivieren van het Koninkrijk gebreidelt, door de bezettinge daar op gelegt; gelijk hy ook sterke Guarnizoenen in de plaatzen van belang op de grenzen had gelegt. *Sept. 29.* De Protector keert weder naar Engeland.

Nu staat genoegzaam te bedenken, hoe zeer dit de achtinge van den Protector in Engeland vermeerdert en vergroot heeft, nademaal de menschen gemeenlijk voorspelling maken, omtrent het geluk van hun Regeerders, uit het goed of kwaad gevolg van hun eerste ondernemingen. Nu kwam weder in gedachten wat hy voorheen in Schotland hadde gedaan, en hoe hy in Vrankrijk met 7000 man, de Fransche macht van 20000 man, van voor Bologne had opgeslagen, en gedwongen hun Geschut, Bagagie, Tenten en al te laten staan, en dat met verlies van een eenig man, in het Jaar 1544. en dat hy het Jaar daar aan in Picardyen was gevallen, en Newhaven en andere Sterkten, aldaar gebout hadde. Zoo dat zy alle iets groots van zijn bestiering verwachteden. En in der daad, indien de bresse tusschen hem en zijn broeder, en eenige andere dwalingen en misslagen, hem het voordeel dat hy als nu genoot, niet hadden doen verliezen, deze voorspoedige daad en uitvoeringe, zou de grond van een grooten staat hebben konnen leggen.

Hy liet den Grave van Warwijk om te handelen met die geene die uit Schotland zouden werden gezonden, maar daar quam niemant voor den dag; want die voorslag wierd alleen gemaakt om tijd te winnen. De Koninginne Moeder aldaar, had geen groot mishagen te zien dat

1547. het belang van den Gouverneur, door zulk een ongeval, een krak kreeg, en vand daar uit te meer beweegredenen, om de voorname Grooten van dat rijk te raden, zich zelven t'eenemaal in de armen van Vrankrijk te werpen, en de Jonge Koningin den Dauphijn ten houwelijk aan te bieden, denkende om geen handeling met de Engelsche.

De Graaf van Warwijk dan, ziende niets uit te regten, keerde onverrigter zake weder naar Londen, met te meerder begeerte, om dat hy geen klein gedeelte in de eer van deze veldtocht hadde. Hy was een zoon van dien Dudlei die gevangen en onthalst wierd in het eerste Jaar der regeringe van Hendrik de 8 te, maar 't zy dat de Konink daar na berouw hadde van deze gestrengheid aan den Vader gepleegt, of dat hy met de goede hoedanigheid van den zoon ingenomen was, hy verhief hem by verscheidene trappen tot het Admiraalschap, en den naam van Viscount of Burg-Graaf Lisle. Hy had de belegering in Bologne uitgestaan, zelfs als de Stad in slechten staat was tegens den Dauphin van Vrankrijk met een heir, zoo men gelooft van 50000 man sterk, zelfs wanneer de Franschen de neder Stad al in hadden, heeft hy hen daar weder uitgedreven, en wel 800 mannen afgeslagen.

Het volgende Jaar, zijnde in Zee gezonden, bood hy de Franschen den Zee-strijd aan, en zy dezelve ontwykende, maakte hy een landing in Normandye, met 5000 man, en een grooten Roof gehaalt en een geweldige brand-stichtinge aangeregt hebbende, keerde weder na zijn Scheepen, met verlies alleenlijk van een man. Hy heeft ook getoont zoo bequaam voor het Hof en Staat als voor het veld te zijn: want zijnde over gezonden, naar het Fransche Hof, om de vrede te verhandelen, heeft zig daar omtrent treffelijk gedragen, en is daar met groote eer afgekomen. In der daad, hy was een man van uitsteekende hoedanigheden, indien niet een onverzadelijke staatzucht, benefstens een diepe veinzery, zijn andere goede deugden bezoedelt hadden.

De Protector op zijn wederkomst was voornemens het Parlement te doen vergaderen (tot welken einde hy, zelfs voor zijn uittocht, naar Schotland al brieven afgezonden had) zijnde nu zoo zeer als hy was, met roem overladen, zocht hy ook zijn gezag vast te stellen, en die andere dingen, die een vergadering vereischten, af te doen. Hy bevand dat de Vizitateurs hun vizitatie hadden gedaan, en een ieder haddenze gehoorzaam bevonden. En deze die de geheime Goddelijke voorzienigheid, met oogen van hun eigene vernuft en meeninge aanschouden, sloegen daar groot agt op, dat op den zelven dag, als de Vizitateurs meest al de beelden in Londen hadden afgenomen en verstroit, die geluc-

De Vizitatoren volbrengen de bevelen.

Acten en Gedenk schriften.

luckige ſtrijd in Schotland voorgevallen was. Het is maar te gemeen by alle menſchen zulke uitvallen zeer te verheerlijken, wanneer zy tot hun voordeel zijn, maar wanneerze hen tegen gaan, zoo draayen zy de zelve daar op, dat de wegen des Heeren onnaſpeurlijk zijn, met zulk een zydigheid redenkavelen de menſchen, als zy eenmaal in belang zijn. 1547.

Bonner en Gardiner, hadden eenig ongenoegen omtrent deze bevelen en beſtellingen getoont. Bonner had de zelve aangenomen, onder proteſtatie, dat hy dezelve wilde naarkomen, indienze met Gods Wet en de Ordonnantien van de Kerk niet ſtrydig waren. Over het welke de Ridder Antony Cok en de andere Vizitatoren hun beklag aan den Raad hebben gedaan. Bonner wierd dan ontboden, alwaar hy een onderwerpinge aanbood, maar vol van ydele Quidditeiten en uitvlugten (gelijk het in het Boek van den Raad uitgedrukt ſtaat) maar zy het zelve niet willende aannemen, maakte hy zulk een valle als zy begeerden, gelijk dezelve in de verzamelingen te zien is. Even wel om een ſchrik voor andere te maken, zoo wierd hy voor een tijd in de gevangenis de Fleet genaamt, gezonden. Gardiner ziende de Homilien, nam ook een beſluit daar tegens te proteſteren. De Ridder Johan Godzave, een van de Vizitatoren, ſchreef aan hem, dat hy zich zelven niet verderven, of zijn Bisdom in gevaar zou ſtellen, door zulk een daad. Aan den welken hy weder een antwoord ſchreef, daar meer van een Chriſten en meer van een Biſſchop in ſtak, als in iets dat ik oit van hem ontmoet of gezien hebbe; hy vertoont in een brave ſtijl, een groote verſmading van de wereld, en een beſluit eerder alles te lyden en uit te ſtaan, als zijn gewiſſe te verkorten. Behalven dat, gelijk hy zeide, de dingen tegens de wetten ziende, zoo wilde hy de vryheid van het land niet overgeven, maar zijn verzoek daar tegens in ſtellen. Dezen Brief ſtaat te vinden in de verzamelingen; want ik hebbe beſlooten niets agter te houden dat van eenig belang is, van wat zyde het ook zou mogen zijn.

Niet ontfangen by Bonner en Gardiner.

Collect. No. 12.

Collect. No. 13.

Op den 15 van September den Raad zijnde onderregt dat Gardiner aan eenige geſchreven, en tot andere gezegt hadde veele dingen tot nadeel en verſmadinge van des Koninks Vizitatie en bezockinge, en dat hy van meninge was, de voortzettinge van de Homilien en Injunctien of beveelen te weigeren, wierd hy daar over ontboden, en zijnde van den Raad daar over ondervraagt, antwoorde hy, dat hem dagt dezelve met Gods Woord ſtrydig te zijn, en dat zijn Conſcientie niet konde verdragen, dat hy dezelve zoude naarkomen. Hy beriep zich voornamentlijk, op eene van de Homilien, dat dezelve de liefde van de recht-

1547. veerdigmakinge van den mensch zoo wel als het gelove uit sloot. Dit zeide hy was strijdig met het Boek, dat ten tyden van den voorgaanden Konink uitgegeven was, het welke daar na by het Parlement, in het Jaar 1542. bevestigt was. Hy zeide vorder, dat hy niet eene plaats in de Schriftuur konde vinden, noch by eenig oud Leeraar die het zelve konde goed maken. Hy zeide ook dat de Paraphraze van Erasmus slegt genoeg was in het Latijn, maar nog slegter in het Engelsch; want de overzetter had menigmaal of uit onkunde, of met voordagt, hem qualijk vertaald, zoo dat het tastelijk en voelijk was, zijnde geweest een perzoon die nog het Latijn nog het Engels wel verstond.

Hy bood zich aan, om naar Oxford te gaan, en aldaar opentlijk van de regtveerdigmakinge te disputeeren tegen iemand wie het ware, dieze tegens hem wilden stellen, of daar over in conferentie te komen, met iemand die wilde ondernemen hem, zelfs in die staat, daar onderregting van te doen. Maar dit gaf evenwel den Raad geen genoegen. Zoo dat zy hem aandrongen te verklaren, wat hy voornemens was te doen, wanneer de Vizitateurs by hem zouden komen? waar op hy antwoorde het zelve niet te weeten: hy zou deze poincten wat nader bestuderen en overleggen; want het zou noch dry weeken moeten lijden eer zy by hem zouden konnen komen; en het stond vast by hem, dat hy noyt argers zou voorstellen, als dat hy zou gehoorzamen, zoo verre als konde bestaan met Godts en des Koninks wet. De Raad drong hem aan te belooven, dat hy zonder eenige bepalinge, de Homilien en Injunctien zoude voortzetten; maar hy weigerde zulks te doen, en wierd daar over mede na de Fleet by Bonner gezonden.

Eenige dagen daar na ging Kranmer den Deeken van S. Paulus bezoeken, zijnde verzelschapt met den Bisschoppen van Linkoln en Rochester, nevens Dr. Cop, en andere. Aldaar ontbood hy Gardiner; en ving aan met hem te redenkavelen, over die passagie in de Homilie; die de liefde van de Regtveerdigmakinge zou uitsluiten, brengende deze plaats uit St. Paulus by; *Dat wy zyn gerechtveerdigt door den gelove zonder de werken der Wet*: Hy zeide, zijn voornemen in die passagie was alleenlijk om de menschen af te trecken van op iets te vertrouwen het geene zy deden. En hen te leeren alleenlijk te vertrouwen op Christus. Maar Gardiner had een heel byzondere aanmerkinge omtrent de regtveerdigmakinge: want zeide hy, de kleine kinderen wierden geregtveerdigt door den Doop, en de boetveerdige by en door het Sacrament van Penitentie, en de conditie van rechtvaardigmakinge der volwassene; geschiede zoo wel door de liefde als door het geloove, gelijk

de drie Staten by een vergadert, tezamen een Wet uyt maken (een manier van ſpreeken, die wel wonderlijk en vreemt was, voornamentlijk in een Biſſchop en wetgeleerde.) Wegens Eraſmus wierd gezegt, dat alhoewel eenige fauten in hem mochten gevonden werden, gelijk geen Boek, behalven de Schrift, zonder gebreeken is: echter was het beſte voor dat gebruyk, dat konde gevonden werden; en zy hadden liever voort te zetten, het geene zulk een geleert Man geſchreven had, als eenig nieu Boek te maken, het welke gelegentheid tot noch meer tegenſpreekens mocht geven; en hy was de onzijdichſte ſchrijver die zy kenden. 1547.

Daar na Cranmer wetende, wat het meeſte op hem zou werken konnen, liet zig eenige woorden ontvallen, (gelijk Gardiner aan den Protector ſchrijft, van hem in den geheimen Raad te brengen, indien hy met hen, in het geene zy voorhadden, ſtemmen en arbeyden wilde; maar het zelfde de ordinaire werkinge op hem niet doende, wierd hy weder te rugge naer de Fleet gezonden.

Daar wierden ook verſcheydene klachten, door eenige geeſtelijken voortgebracht, over zoodanige als hen, ter oorzaak van hun gehoorzamen, ontrent des Koninks Injunctien, en het weg nemen der beelden, en beveelen, qualijk gehandelt hadden: Veele wierden op hun verootmoedinge weer heen gezonden, met een ſtrenge en ernſtige beſtraffinge; andere die het grover hadden gemaakt, wierden voor eenigen tijd in de Fleet vaſt geſtelt, en daar na borg voor hun goede manier van leven ſtellende, weder ontſlagen.

Maar als de Protector nu weder te huis gekomen was, ſchreef „ hem de Biſſchop van Winceſter een Brief, tot zijn eigen verant-„ woording; hy beklaagde zig over der Vizitatoren handel, in zijn „ afwezen, in een zaak van zulk een gewicht: hy zeyde de Injunctien „ en beveelen, waren ſtrijdig met zig zelven; want zy belaſten de „ *Homilien* gelezen te werden, en de Paraphrazen en uytbreydingen „ van Eraſmus, in alle de Kerken te werden aangeſtelt: en zoo „ bracht hy uit deze verſcheidene Paſſagien by, die die tegens den „ macht der Princen ſtreden, en verſcheidene andere beſtraffelijke „ dingen in dat werk, het welke Eraſmus geſchreven had, in zijn „ Jonkheyd, zijnde derhalven van een zeer verſchillende ſtelling, „ als die gene waren, dewelke hy in meerder bejaartheyt hadde ge-„ ſchreven, en wanneer hy beter kenniſſe van de zaken des Werelts „ hadde. Maar hy beſloot zijn brief, met een verhandeling van de *Collect.* „ macht des Koninks, en zijn Raad. Al welke dingen ik hebbe over- *N°. 14.*

1547. „geschreven, zijnde zeer lang, en vol van dingen van klein gevolg. „Hy stelt een vraag-stuk, hoe ver de Konink kan beveelen, tegens „de gemeene instellingen of bestelde Wet: van het welke hy ver-„scheidene gelegentheden had gehad, om wel onderrecht te zijn. „De Cardinaal Wolzey had zijn wettige macht ontfangen, na des „Koninks begeeren, en evenwel, des niet tegenstaande was hy ge-„bracht tot een *Præmunire* en voorbeding, en de Rechtsgeleer-„den, op dat bewijs citeerden verscheidene precedenten en voor-„gangen van Rechters, die vast gehouden wierden, wanneer zy de „Wetten overtraden, hoewel gelast met ordere van den Konink, „en de Grave Tijptest, toen Cancelier, verloos sijn hooft, om dat „hy op des Koninks ordere tegens de Wetten had gedaan. In de „laatste Koninks tijden wilden de Regters geen vasthoudinge of ge-„vangenissen beramen, op die geene die des Koninks Proclamatien „en beveelen hadden verbrooken, wanneer die tegens de Wet wa-„ren, tot dat de acte, rakende dezelve, was gepasseert, omtrent het „welke veel bittere twisten ontstonden, wanneer daar over gehandelt „en gedebatteert wierd.

„ Hy verhaalt een verhandeling, die tusschen hem, en den Lord „Andley in het Parlement, aangaande des Koninks oppermacht, „over de Kerk, voorgevallen was: anderzints wilden de Bisschop-„pen het met den Konink staan, en by middel van deze Supremacy, „en opperhoofdigheid, de Wetten bestellen zoo als zy wilden: „maar wy zullen bezorgen, zegt hy: dat de *Præmunire*, of het „voorbeding, noyt van onzen rugge zal gaan. In eenige onlangs „voorgevallene recht-zaken, had hy gehoort de Rechters te ver-„klaren, wat de Konink mocht doen, tegens een acte van het Par-„lement, en in wat gevaar zy waren, die zig in zulk een materie „staaken.

„ Deze dingen hem noch zoo versch in geheugenis zijnde, docht „hem, dat hy wel mocht schrijven, het geene hy schreef, aan de „Heeren van den Raad.

Maar hier uit blijkt, dat geen slag van Menschen zoo zeer voor des Koninks recht is, of wanneer het zelve in eenigen gevalle onge-makkelijk voor hem komt te worden, zoo zullen zy weder onder de wetten trachten te schuilen.

Hy vervolgt voorts met verscheydene Brieven aan den Protector, „klagende over sijn quade handelinge, omtrent hem, dat hy zeven „weeken in de Fleet had gezeten, zonder Dienaar, een Capellaan of

,,of Geneesmeester. Dat hoewel hy zijn geschrift van summons, of 1547.
,,summatie, of dagement, hadde, hem echter niet toegelaten was in
,,het Parlement te verschijnen, het welke daar na een grond mocht ge-
,,ven, om hun procederinge en handeling in twijffel en geschil te trec-
,,ken. Hy raad den Protector zich zelven geen partye in deze zaak te
,,stellen, en gebruikt al de inwickelinge van vleyery die hy kan be-
,,denken, nevens eenige scharpe reflexien en opmerkingen omtrent
,,Kranmer, staande zeer op de macht van de wetten, als niet konnende
,,naar des Koninks wil beledigt of verkort worden; aangaande het wel-
,,ke hy een passagie voortbrengt, van iets het geene tusschen Crom-
,,wel en hem, voor den laatsten Konink was voorgevallen. Cromwel
,,beweerde, dat de Konink wetten mocht maken, of breeken, zoo wel
,,als de Roomsche Keizers hadden mogen doen, en vraagde daar op zijn
,,gevoelen, of des Koninks Wil geen Wet ware? op het welke hy
,,boertiglijk hadde geantwoord, dat hem docht dat het beter voor den
,,Konink was de Wet zijn Wil, als zijn Wil een Wet te maken.

Maar niet tegenstaande al deze brieven, (dewelke gedrukt zijn in het tweede stuk van de Acten en Monimenten, uitgegeven 1641) zo bleef hy egter gevangen, tot dat het Parlement over was, wanneer hy, door een acte van Pardon, vry gestelt wierd. Dit wierd als een verbreekinge der vryheid beschuldigt, en men zeide dat die van het Hof niet wilden dat hy in het Parlement zou komen, uit vreze dat hy hen alle buiten boort geworpen, en den mond gestopt zou hebben. En de uitdrukkende regtvaardigmakinge met zoo een nauwe bezetheid in de Homilien, die men het volk zou voorlezen, uitgedrukt wierd, geoordeelt een noodelooze scherpzinnigheid en nauwkeurigheid te zijn.

Maar de voorgaande misbruiken van te vertrouwen op de werken der liefde, om daar door zijn zaligheid te verkrijgen, of den Hemel als te koopen, deede Kranmer nodig achten de zaak zoo nauwkeuriglijk uit te drucken; hoewel het uitleggen van deze plaatzen van den Apostel Paulus meerder was, als veelen oordeelden naar de stellinge der Hoogduitschen, als naar de mening van dezen brief of brieven. En de gantsche zaak aangaande, zy kenden Gardiners driftigen aard, en oordeelden, dat het dienstig ware hem een weinig te mortificeren en in te toomen, hoewel de voorgestelde zaak, op dewelke zy zulks deden, te gering scheen, om zulk een strafheid te oefenen. Maar het gaat gemeenlijk zoo, wanneer een zaak eens besloten is, dat men de eerste gelegentheid, die zich op doet, aanslaat, om die ter uitvoeringe te stellen.

Deze

1547. Deze aanhang dan, die tegens de reformatie was, vindende dit bestaan zoo slecht van gevolg, verkregen de Princes Maria, om hun zaken aan te slaan, op hun hand. Deze dan schreef aan den Protector, dat haar dacht, dat alle verandering in den Godsdienst, voor dat de Konink zou voljarig zijn, zeer strijdig te zijn tegens de achtinge, dewelke zy de geheugnisse van den Konink haar Vader schuldig waren, voor zoo veel zy om verre wierpen dat hy vastgestelt hadde: als mede tegens hun schuldige plicht omtrent hun jongen meester, met de rust en vrede van het Koninkrijk in gevaar te stellen, en zijn gezag te engageren en inwickelen in zoodanige poincten, voor hy zelfs bekwaam was, om daar van te konnen oordeelen. Ik besluite zoodanig den inhoud van haren brief te zijn geweest, uit de antwoord, dewelke de Protector daar op gedaan heeft, dewelke in de Verzameling te vinden is; in de zelve schreef hy: („) dat hy geloofde dat dezen brief niet onbe-
„ middelt van haar kwam; maar wel uit de opruyinge van den een of den
„ anderen kwaadwillige perzoon. Hy protesteert en vertuigt geen an-
„ der voorneemen te hebben, als de eer en glory van God, en de eer en
„ veiligheid van den Konink; en dat, het geene zy deeden, zoo wel was
„ overlegt, dat alle goede onderdanen zich daar over eerder behoorden
„ te verheugen, als daar mangel in te vinden. En voor zoo veel zy
„ hadde gezegt, dat haar Vader de Religie had gebracht tot een bekwame
„ ordere en gerustheid, tot welke zoo geestelijk als wereldlijk, zelfs
„ zonder aandrijvinge hun toestand gaven; zoo brengt hy haar in ge-
„ dachten, wat tegenstelling de hardneckige Papisten gemaakt, en wat
„ wederspannigheden tegens hem verwekt hebben, het welke hy niet
„ konde denken haar zoo haast vergeeten te zijn, voegende daar by, dat
„ de dood hem voorgekomen was, en hem verhindert hadde, deze goe-
„ de orders, dewelke hy beraamt hadde, tot het einde toe, uit te voeren.
„ Dat geen slag van Godtsdienst op zijn dood volkomen, maar alles in
„ een onzeekeren stand gelaten ware, bekwaam om zeer groote onorders
„ voort te brengen, indien hem Godt daer omtrent niet merkelijk zijn
„ hulp en bystand kwam te verleenen. Hy zelfs, en verscheidene an-
„ deren konden getuigen, wat kwellingen zijn voorige Majesteit had-
„ de gehad, wanneer hy zag dat hy most sterven, eer hy, het geene hy
„ begeerde, had ten einde gebracht. Hy verwonderde zich dat zy, die
„ zoo wel was opgetrocken en onderwezen, voor een oprechte Gods-
„ dienst, en de kennisse van de Heilige Schrift, zou erkennen een zin-
„ willigheid of fantasie, en verzocht haar het blad om te slaan, en op
„ de andere zijde te zien, en zy zoude met een ootmoedige geest, en door
„ de

De Princes Maria is onvoldaan van de Reformatie.

De Protector schrijft aan haar.

Collect. *No.* 15.

„de hulp van Godt en zijn genade, de zaak beter aanmerken. 1547.

Zoodanig liepen de zaken, tot dat het Parlement kwam te vergaderen, het welke tegens den vierden van November beſchreven was. Op den dag voor haar by-een-komſt, gaf de Protector een ſtaal van, hoe verre hem zijn oorlogs voorſpoed hadde opgevoert; want by openbare patent en brieven onder het groote Zegel, wierd hy geordonneert te zitten in het Parlement, op de rechterhand van den Throon, onder een kleed van Staat, of verhemelte, met al de eer en voorrechten, die oit, of t'eeniger tijd, eenige van de Koninklijke Oomen, oit in Engeland, 't zy van Vaders, of van Moeders zijde, hadden genoten; met een *non obſtante*, of een *niet tegenſtaande*, omtrent de inſtellinge van voorgang, of voorgaande zaken, die de tegenwoordigen mochten tegen zijn. Een groot gezach. De Heer Rich wierd op den 24. van October Lord Cancelier gemaakt; maar of de Protector of hy het Parlement opende, met eenige aanſpraak, blijkt niet by het dag-regiſter van het Huis der Heeren.

Parlement vergadert *Novem.* 3. *Rot. Pat.* 1. *Reg.* 7. *deel.*

Op den 10 van December, wierd een geſchrift in gebragt, ſtreckende tot het intrecken van verſcheidene inſtellingen en ſtatuten; dit wierd gelezen op den 12 voor de tweede maal, en op den 16 voor de darde maal. Op den 19 wierden eenige Provizien daar op geſtelt, en alzoo naar het Huis der Gemeente gezonden; die het weder op den 23 naar het Hooger huis opzonden, waar op de Koninklijke toeſtand gegeven wierd. Die van het Lager huis hadden een nieu geſchrift opgeſtelt, tot herroeping van deze Inſtellingen; maar op eenige onderhandelinge, toonden zy zig gewillig dat te laten vallen, alleenlijk wierden eenige Provizoos op het oude geſtelt, op het welke de Biſſchoppen van Londen, Dureſme, Ely, Hereford en Chicheſter verſchillig waren. De voorreden of inleiding houd aldus: „dat niets een beſtiering geluckiger „maakt, als wanneer de Prins regeert met veel zagtmoedigheid, en de „Onderdanen gehoorzamen uit liefde. Echter de voorgaande Ko-„nink, en eenige van zijn voorzaten, zijnde bewoogen door de onge-„regeltheid van eenige van hun volk, hadden eenige geſtrenge wetten „moeten maken; maar zy agtende nu een nodige zaak des Koninks re-„geringe, weder des volks genegentheid aangenaam te maken, troc-„ken in alle wetten, dewelke eenige zaken verradery verklaarden, bui-„ten die geene, dewelke begrepen ſtonden in de acten van 25 van „Edw: de 3. gelijk mede twee van de Inſtellingen omtrent de Lollaar-„dy. Te zamen met de acte van de 6 Artijkelen, en de andere acten „dewelke volgen tot nader uitlegginge van de zelve: al de Acten ten

10 *Decemb.* 19. 23 *Decemb.*

Een Acte tot afdoening van voorgaande ſtrenge wetten.

1547. ,, tijden van Hendrik de 8: verklarende eenige zaak Felony, of onge-
,, hoorzaamheid, of wederspannigheid te zijn; die zoodanig voorheen
,, niet verklaart waren, wierden ook ingetroeken, te zamen met de
,, acten, dewelke des Koninks Proclamatien en verkondiginge, gelijk
,, stellen met de acten van het Parlement.

,, Daar wierd ook aangeteekent, dat een ieder die des Koninks Su-
,, premacy en Kerken-hoofdigheid loochent, of die van den Paus vast
,, stelt in woorden, voor de eerste maal al hun goed en vee zullen ver-
,, beuren, en tot believen van het Gerecht gevangen gestelt worden.
,, Voor de tweede maal de straffe van het *Præmunire* zouden uitstaan,
,, en voor de derde maal van verradery zou aangesprooken worden. Maar
,, indien iemand het zelve dede in geschriften, druk, of eenige andere
,, opene daad, om daar door den Konink, of zijn Staat, of Tituls, by-
,, zonderlijk van zijn Opperhoofdigheid te verkorten, of de zelve op
,, iemand anders te plaatzen, na den eersten van Maart naastkomende,
,, dat de zelve schuldig aan hoog verraad zou geacht worden. En in-
,, dien iemand het erfrecht van de Kroon op iemand anders zocht
,, te plaatzen, en zoo trachte de rechte opvolginge te verbreeken, zulks
,, wierd mede voor hoog verraad verklaart, zoo in de zelve als ook
,, hun medehulpers en voorstanders. Vorders een ieder zou het voor-
,, deel van de geestelijken stand, en het voorrecht van Heiligdoms ver-
,, zeekering genieten, gelijk het zelve voor Konink Hendriks tijden ge-
,, weest was, behalven deze alleenlijk, dewelke schuldig waren aan
,, moordery, giftmengery, huisbraak, struikrovery, vee-rovery, of
,, Kerkrovery. Vergiftigers moften gestraft worden als andere moor-
,, ders. Niemand mocht over eenige woorden beschuldigt worden,
,, 't en zy een Maand na datze gesprooken waren. En deze die den Fran-
,, schen Konink den Titul van Konink van Vrankrijk gaf, zouden niet
,, gehouden worden schuldig aan de straffe, staande voor die geene,
,, die des Koninks tytuls aan andere geven.

Deze acte nam zijn oorspronk uit een aanspraak die de Eerstbisschop Kranmer in de beroepinge had gedaan, in dewelke hy de Geestelijke vermaant, zich zeer tot het lezen der heilige Schrift te begeven, en ernstiglijk aan te merken wat dingen in de Kerk waren, dewelke Reformatie van noden hadden, op dat alzoo al de Paapsche overblijtzels, die noch niet verworpen waren, uitgeworpen mochten werden.

Ja. Cor. Ch. Coll. Cham. onder Parkers papiezen.

Hier op hebben hem eenige te gemoet gevoert, dat zoo lang de zes artijkelen in wezen waren, het niet veilig voor hen was, hun gevoelen te uiteren. Dit heeft Kranmer weder den Raad aangebracht, waar over

zy

zy deze acte van wederintreckinge hebben beraamt. Door dezelve wierden de onderdanen verloſt van veel vrees en angſt, in dewelke zy ſtonden, en kregen goede hoop van een zachter regeringe, wanneer in de plaats van nieuwe ſtrenge acten op te rechten, de oude vernietigt wierden. De Raad bevrijde ook het volk van het naarbedenken, het welke het zelve over hen mocht hebben, met zoodanig hun eigen macht en gezach voort te zetten. Andere evenwel oordeelden, het hadde beter voor het belang van de Regeringe geweeſt, dat men deze wetten alsnoch in hun ſtaat gehouden hadde, maar dat men echter de uitvoeringe daar van geſchort hadde. 1547.

Deze intreckinge veroorzaakte een andere, dewelke van het Huis der Gemeente voortgebracht wierd, op den 20 van December, en op den 21 van de Heeren toegeſtemt wierd. Dit was aangaande een acte van het 28 jaar van des voorgaanden Koninks beſtieringe: by dewelke al de wetten, gemaakt terwijl zijn zoon was onder zijn 24 Jaren, door zijn opene brieven, wanneer hy tot die Jaren zou gekomen zijn, mochten werden geannulleert en vernietigt, als of dezelve noit gemaakt waren geweeſt. Dewelke zy aldus verandert hebben: dat de Konink na die Jaren, door zijn Patenten, en opene brieven mogt vernietigen, ieder acte van het Parlement, voor het toekomende; maar niet het zelve vernietigen van den aanvang, als te annulleren alle dingen daar omtrent gedaan, tusſchen den tijd van het maken en vernietiginge van dezelve; dewelke egter tot daar en toe als wettige handelingen moſten gehouden werden.

De naaſt volgende acte van een publijke en algemeene nature was, aangaande het Sacrament, dewelke wierd ingebragt en gelezen op den 12 van November, voor de tweedemaal op den 15. en voor de darde maal op den 17 der zelver maant. En op den 24ſte wierd een geſchrift ingebragt, aangaande de Communie of het Sacrament, als dat het zoude ontfangen worden in beide de gedaanten in brood en wijn. Op den 3. van December wierd het voor de tweedemaal gelezen, en den Protector overgelevert, en op den 5. weder gegeven, en twee Regters in handen geſtelt; op den 7. wierd het weder gelezen, en gevoegt by het andere, de Communie aangaande. Op den 10 wierd de geheele acte toegeſtaan by alle de Pairs, behalven den Biſſchop van Londen, Hereford, Norwich, Worceſter en Chicheſter, en gezonden naar het Huis der Gemeente. Op den 17 wierd een Provizo daar over gezonden; maar wierd verworpen door die van de Gemeente, nademaal de Lords het daar over niet eens waren. Op den 20. wierd het weder opgezonden, en kreeg daar na de Koninklijke toeſtand. By deze wierd „de

Acte omtrent de Communie.

1547. „ de waardye van het Heilig Sacrament (gemeenlijk genoemt het *Sacra-*
„ *ment des Altaars*, en in de Schrifture het Avontmaal, of den Tafel
„ des Heeren) voortgezet, te zamen met de instellinge van het zelve;
„ maar het zelve voor dezen wonderlijk zijnde misbruikt geweest, wa-
„ ren zommige als tot een versmadinge van het zelve gebragt gewor-
„ den, het welke zy hadden uitgedrukt, in gemeene praat, onderhan-
„ delingen en Liedekens, en dat in woorden die men betamelijk niet
„ mag verhalen; derhalven wie in zodanigen wijze daar omtrent zou
„ komen te misdoen, na den eersten Mey naast komende, zou vast en
„ in gevangenis gestelt werden, na des Koninks welgevallen; en de
„ Vrede-regters hadden hier over Informatie te nemen en onderzoek te
„ doen, met aandieninge van zulke misdadigers, binnen drie maan-
„ den na dat de misdaad was begaan, hen getuigen, voor hun eigen
„ regtveerdiginge toestaande. En zijnde het veel betamelijker en over
„ een komende met Christus eerste instellinge, en het gebruik der *Pri-*
„ *mitive* Kerk, 500 Jaren naar Christus tyden, dat het Sacrament zou
„ gegeven werden in beide de gedaanten van Brood en Wijn, eerder
„ dan in Brood alleen, zoo wierd vast gestelt, dat het gemeenlijk in bei-
„ de die specien en gedaanten zou genooten werden, ten ware de nood-
„ wendigheid zulks anders vereischte.

„ En zijnde ook beter aan een komende met de eerste instellingen en
„ het gebruik der primitive en eerste Kerk, dat het volk het zelve zoude
„ genieten, beneffens den Priester, als dat de Priester het zelve alleen
„ zoude gebruiken, zoo zou derhalven op den dag voor ieder Sacra-
„ ments bedieninge, een aanmaninge aan het volk gedaan worden, om
„ ieder zich zelven daar toe te bereiden. In welke aanmaning het ge-
„ vaar en het voordeel van de onwaardige of waardige ontfanginge van
„ dat Sacrament most uitgedrukt werden, en de Priesters mochten zon-
„ der wettige oorzaak het zelve aan niemand onthouden die het eerbie-
„ diglijk verzocht.

Dit in der daad was een acte van een zeer groot gevolg, nademaal twee misbruiken daar door gereformeert wierden, die in de Kerk ingekroopen waren. Het eene was, het weigeren van den Drinkbeker, of Kelk, aan de Leeken, en het ander dat de Priester die alleenig dronk. Het is blijkelijk, dat in de eerste instellinge Christus hen belaste alle daar uit te drinken; en zijn Leerlingen dronken alle daar uit. Alzoo vermaant St. Paulus een ieder zich zelven eerst te beproeven, en alzoo van het brood te eeten, en den drinkbeeker te drinken. Zedert heeft de Kerk voor meenige eeuwen dat gebruik onderhouden, en de bygelovigheid

van eenige, die het maar in een gedaante gebruykten, wierd ftren- 1547.
gelijk gecenzureert en beftraft; en deze wierden gelaft, of het geheele Sacrament te gebruyken, of zig geheel daar van te onthouden. Dit wierdt zoo onderhouden, tot dat het geloven van de lichamelijke tegenwoordigheid van Chriftus op de baan quam; waar op quam het houden, en omdragen van den Kelk, in Proceffien en ommegaande beden, het welke zoo gemackelijk niet gedaan wordende, wierd het van zommige geheel verwaarlooft.

Voor een geruimen tijd wierd het Brood gegeven, in den Beeker ingedoopt zijnde, om een bloedende Chriftus te verbeelden, gelijk als noch in de Griekfche Kerk gebruikelijk is. Op andere plaatzen word de Beeker ook aan de Leeken gegeven; maar zy moften door pypen den Wijn inzuigen, op dat'er niets van den zelven, op der aarden quam te ftorten. Maar zedert dat zy geloofden dat Chriftus was in ieder kruim broods, wierd geacht onnodig het Sacrament in beide de gedaanten uit te reiken. Alzoo wierd in het Concilie van Conftants geordonneert dat de Kelk de Leeken, of het gemeene volk, zou onthouden worden, hoewel zy erkenden dat het anders ingeftelt en verordonneert, en voor heen gebruikt was geweeft. Maar die van Bohemen wilden hier toe niet verftaan, hoewel om hen daar toe te brengen, veel bloeds omtrent dit gefchil geftort is geworden. En nu in de Reformatie, was dit allezints een van de eerfte dingen, daar het volk mede ingenomen was, zijnde de tegenftreving van de Roomfche Kerk in deze, tegen Chriftus inftellinge blykelijk en openbaar.

In het eerfte wierd verftaan dat dit Sacrament een gemeenfchap was, van het Lichaam en Bloed van Chriftus, daar veele hun deel moften aan hebben: terwijl de yver van Godsdienft duurde, wierd het een fchandaleuze en aanftootelijke, ook beftraffing-waarde zaak geacht, indien iemand was gekomen in de Chriftelijke vergaderinge, en aldaar niet uytwachte, tot het ontfangen van deze Heilige verborgentheden; en iemand het Sacrament te weigeren, wierd groote ftraf waardig geacht. Zoo gevoelig waren de Chriftenen, van hun quaden ftand, wanneer zy verhindert wierden, hier aan deelachtig te zijn. Alle byzondere Miffen afgefchaft.

Maar daar na de voorige Godsdienftigen yver verflappende, hebben de goede Biffchoppen in de 4 en 5 Centurien, of eeuwen, dikmaals daar over geklaagt, datter zoo weinig quamen om het Sacrament te ontfangen. Maar zijnde het de wijze offeringen te doen,

1547. voor het ontfangen van het Sacrament, uyt dewelke de Geestelijkheyd, geduurende de arme arme staat van de Kerke, wierd onderhouden, hadden de Priesters groote reden, om het geduurig gebruik van dese offeringen te onderhouden, en bewogen daaromme het Volk om die te onderhouden, en tot het Sacrament te komen, hoewel zy het al niet ontfingen; en by verloop van tijd, quamen zy zoo verre, datmen hen dede gelooven, dat het de Priesters voor hen ontfingen.

En voor zoo veel als dit Sacrament is de gedachtenis van Christus offerhande aan het kruys, en zoo by een manier van spreeken, zelf een Sacrificie en offerhande genoemt wierd, quamen zy daar na tot een gevoelen, dat het consacreeren, heiligen en bedienen van dat Sacrament, door den Priester, een Actie expiatoir, of verzoenende en voldoende werkinge was, beyde voor levende en voor dooden. En zoo ontstont'er vorders een oneindelijk getal van verscheidene zoorten van Misse; sommige dienden tot gedachtenis der Heiligen, en deze wierden genoemt de Misse van zulk een Heilige, andere voor byzondere zegeningen voor regen, gezontheid &c. zelfs voor alle toevallen van des Menschen leven; in dewelke de byvoeginge, of veranderinge van een verzamelinge het onderscheid maakte. Zoo dat nu al dien handeling van Missery afgeschaft wierd. Daar wierd ook een bewerp van opweckingen, om voorgelezen te worden, beslooten, daar zy vervolgens zouden toe komen.

Deze boven-verhaalde misbruyken omtrent de Misse, gaven groot voordeel, aan die geene, die trachten dezelve in een Communie te veranderen: Maar veele in de plaats van het zelve voorzichtiglijk te bewerken, maakten onbetamelijke spotternyen daar omtrent, en wierden gedreven, door een lichtvaardigheid van aard, om zelfs liedekens daar over te maken, en de Misse zelfs, in Tooneelspeelen te verbeelden, want nu hadden het de Parssen druk, en menigte van Boeken wierden dit Jaar over Religions en Godsdienst zaken, gedrukt en uytgegeven, van dewelke het grootste gedeelte, het op de Misse geladen had, zonder evenwel in zulk een betamelijken stijl geschreven te zijn, als het gewicht van de zaak wel vereischte.

Tegens deze Acte hebben alleen vijf Bisschoppen geprotesteert: veel van die ordre waren absent en af-wezende van het Parlement, zoo dat de tegenstellinge daar omtrent geschied, niet zeer merkelijk was.

De

De naaste Bil in het Hooger-huys voorgebracht, raakte de Bisschoppen, omtrent hun toelatinge tot hun Bisschoppelijken stoel, door des Koninks opene Brieven. Dewelke zijnde gelezen, aan den Eerst-Bisschop van Canterbury gegeven, en zijn bezorginge overgedragen wierd. Dit geschiede op den vijfden van November, en wierd voor de tweede maal gelezen op den 10. en aan eenige van de Rechters overgelevert, en gelezen voor de darde maal op den 28. van November, en naar het Huys der gemeente gezonden, op den 5. van December. 1547.

Daar wierd ook een andere Bil of Acte in gebracht, rakende de Kerkelijke Jurisdictie of recht-spraake in de Bisschoppelijke Hoven. Op den 17. van November, en gepasseert en afgezonden op den 13. van December: maar beyde deze Bils wierden by een gevoegt, en door het Huys der Gemeente, op den 20. naar de Lords opgezonden, en door den Konink toegestaan. By deze acte wierd bevordert „dat de wijze van Bisschoppen te verkiezen, by *Congé d'Eslire*, verlof van te verkiezen, verdrietig en kostelijk viel, dat maar alleen „een schijn van verkiezinge daar in te vinden waare, en dat derhalven de Bisschoppen hier na zouden gemaakt werden by des Koninks „Patenten en opene Brieven; op dewelke zy ingewijd zouden werden: en voor zoo veel de Bisschoppen hun gezag oeffenden, en „rechtsplegingen voort zetten, op hun eygen naam, gelijk zy ten „tijden van het Pausdom gewoon waren geweest; en nademaal alle „Jurisdictie en Rechtspraake zoo Geestelijk als Wereldlijk van den „Konink oorspronkelijk is, dat daaromme hun Hoven, en alle Processen en gedingen van nu voortaan, op des Koninks naam, zouden gevoert werden, en gezegelt met des Koninks zegel, gelijk geschied in de andere Hoven van de gemeene Wetten, en dat na den „eersten July naast komende, behalven alleenlijk het Hof van den „Eerst-Bisschop van Canterbury, en al de Collatien, presentatien, „en brieven van ordre, waren te passeren, onder des Bisschops eigen Zegel als voorheen. By deze acte wierd groot voordeel genomen, omtrent het weeren van alle verhindering, omtrent de „Reformatie, werdende de Bisschoppen daar door t'eenemaal het „believen van het Hof onderworpen.

In het eerste wierden de Bisschoppen verkoozen en geordonneert door de andere Bisschoppen in de landen, waar in zy woonden. De Apostels door dien geest van onderscheidinge, de welke was een van de voornaamste gaven, daar zy mede begaaft waren, bestelden zelve

de-

1547. de eerste vrucht van hunnen arbeid, latende noit de verkiezinge van hun Harders, aan de bescheidentheid van het gemeene volk; in der daad wanneer zy waren om Diacons te bestellen, en te ordonneeren, den welke de uitdeelinge van de openbare aalmissen moesten toevertrouwt werden, bestelden zy zoodanige als de Gemeente daar toe verkoos; maar wanneer de H. Paulus gaf bestelling aan Timotheus, of Titus, omtrent de verkiezinge van Harders en Leeraren; al het geene aan het volk stond, was, dat zy zouden zijn zonder blaam en van een goed gerucht. Maar daar na de armoede van de Kerk zijnde zoodanig, dat Kerkelijke perzoonen alleenlijk mosten leven by de miltdadigheid van het volk, was het nodig dat men het zelve in eenige hooger achtinge hield; zoo dat in verscheidene plaatzen de keuze van het volk zijn aanvang nam, en in alle plaatzen het zelfde met hun toestand en goedvinden geschiede.

Maar groote onordens zijn daar op gevolgt, zoo haast als door de Keizers, tot het Christendom komende, de rijkdom van Kerkelijke ampten het Pastorale ampt mede te meer aannemelijk maakte, het groot getal der geener die met het drijven van de vloed, mede Christenen wierden, verwekte een groote menigte, om mede hun stem in deze verkiezing te hebben. Het ongemak hier uit ontstaande, wierd haast gevoelt in Phrygia, alwaar het Concilie van Laodicea een Canon en regel tegens deze verkiezing des volks heeft gemaakt.

Evenwel in andere gedeelten van Azia, en tot Romen, wierd over deze zaak veel geschils verwekt, die zoo hoog liepen, dat eenige daar door om het leven gebracht zijn. In verscheidene andere plaatzen verkoos de mindere Geestelijkheid hunnen Bisschop; maar in de meeste plaatzen, deden de Bisschoppen van de Provincie de verkiezinge, evenwel met toestemminge en goedvinden van de Geestelijkheid en het volk. De Keizers door hunne wetten maakte daar omtrent deze noodwendigheid, dat de Metropolitanen de Bisschoppen der Hooftsteden de bevestigingen zouden doen. Maar de verkiezinge van de groote Bisdommen hieldenze voor zich zelven; of ten minsten de bevestiging daar van. Aldus had dit zijn voortgang tot aan de tijden van Karolus Magnus, wanneer de natuur der Kerkelijke bedieningen, geheel een ander wezen begost te krijgen. Want alhoewel de Kerk haar landen en andere rechten, volgens de Roomsche wet haar toebehorende, hadde, zoo was hy echter de eerste, die de Bisschoppen en Abten groote Landeryen, maar met eenige tacken en gedeelten van Koninklijke Jurisdictien en rechtsprake, tegens hen die deze landen van hen hielden, volgens de

de Feudale en leenregten, gafen toeftond. Dit, gelijk het de Kerkelijke aftrok van hun eerfte nedrigheid, en afgezondertheid van de wereld, gelijk hun bedieninge wel betaamde, alzoo onderwierp het hen ook zeer de driften, belangen, en genegentheden van de Vorften, van de welke zy als afhangende waren. 1547.

De Pauzen, dewelke zich zelven hoofden van de Hierarchy of Kerkelijke heerfchappy gemaakt hadden, konden niet anders als vermaak fcheppen in het groeyen en aannemen van rijkdom en gezag der Kerkelijke perzoonen, in de wereld, echter namen zy het hoogfte behagen niet, te zien dat dezelve zoo veel te meer aan de Princen dependeerden en afhingen, en zonder twijfel, door eenige van deze Vorften, die op deze wijze Patronen der Kerken geworden waren, wierden de Bisdommen voor geld verkogt, of belaft met bedongene gerefer-veerde Jaarlijkfche Penzioenen en erkenteniffen. Hier over beftonden de Pauzen de wereld te vervullen met klagten over deze Simony, en dat men de Kerkelijke perzoonen tot flaven van de belangen der Hoven maakte; willende derhalven niet verdragen, dat de zelve de erwyling en inwying van de Princen ontfingen, maar dat de Bisdommen zouden worden open geftelt, voor een vrye verkiezinge, gelijk zy het geliefden te noemen, dewelke door den Apoftolifchen Stoel moft beveftigt werden: alzoo moften ook door de Seculiere of wereldlijke Canoniken in de Cathedrale en Dom Kerken de Biffchoppen gekoozen werden, en hun verkiezinge tot Rome beveftigt; evenwel de Princen in de meefte plaatzen floegen deze verkiezinge aan, zoo dat zy evenwel altoos naar hun pypen moften danffen. Hier over wierd menigmaal, als over een groote flaverny op de Kerk, geklaagt: en dit zoude met meerder over een ftemminge van ieder een meer verworpen zijn geworden, indien de wereld niet had overtuigt geweeft, dat de zaak niet veel beeter zou zijn, indien of populare of zynodale verkiezinge daar omtrent plaats verkregen hadde, in de welke de factien en aanhangzelen egter al het werk op den duim zouden drayen.

Konink Hendrik had de verkiezing op den ouden voet, by de geeftelijkheid gehouden, evenwel zoo dat het fcheen een weinig beter als fpottery te zijn; maar nu wierd voor een veel bekwamer weg gehouden, de gantfche zaak directelijk en voltrektelijk aan de Konink, eerder als onder het dunne dekzel van een onvrywillige verkiezinge, te ftellen.

Wat de andere tak omtrent Kerkelijke Hoven aangaat, de rechtzaken voor hen, aangaande Teftamenten en Houwelijken te beflegten,

1547. zijnde zaken van een vermengde natuur, en die hen alleenig volgens de wetten van het Land behooren, zonder een gedeelte van hun Kerkelijke bediening te zijn: hier van oordeeldemen, dat het geen verkortinge van de Heilige ampten zou zijn, indien de zelve op namen van den Konink verhandelt wierden. Maar de Collatie en het vergeven der Beneficien, en geestelijke Bedieningen, en Orders, zijnde het voorname gedeelte van de Bisschoppelijke staat, zouden altoos nog by de Bisschoppen, op hun eigen naam gedaan werden. Alleenlijk Excommunicatie en de ban, door een nootschickelijke verzuimenis, bleef te zijn de straffe voor versmadinge van deze Hoven, de welke behoorende alleenlijk tot de geestelijke te onderzoeken, behoorde voor den Bisschop bewaart te worden, met assistentie, en ten overstaan van de geestelijkheid. Maar de Canonisten hadden zoodanig al de oude bestellingen, die de Regeeringe van de Kerk aangaan, onder een verwart, dat de Reformeerders, afgetrocken zijnde door aanmerkingen, die gereder en dringender waren, zoodanigen zorge daar omtent niet gedragen wierd, als wel de zaak vereischte. En deze dwaling en voorby gangen, in den eersten aanvang, zijn met'er tijd tot zulk een vastigheid en sterkte gegroeit, dat men lichtelijker heeft konnen zien watter verzuimt was, als wat middel mocht gevonden werden, om dat te recht te brengen.

Acte tegens Vagebonden. Op den 29. van November, wierd de Acte, of Bill, tegens de Landloopers, en Vagebonden, ingebracht. By deze was bestelt, dat al die geene die ledig liepen zonder werk te hebben, of zich tot werken te schicken, of aan te bieden dry dagen naar malkander, of die hun werk verliepen, en zich stelden tot een lui ledig leven; zouden aangetast werden, en ieder die hen by een Vrede rechter zou aanbrengen, zou dezelve voor twee jaren tot zijn slaaf mogen gebruiken, zijnde gemerkt met een V. door een heet yzer op hun borst.

Een groote menigte *Provizoos*, of bestellingen, volgden omtrent deze zaak wegens Klerken in dezen overtuigt, het welke genoegzaam toonde dat deze acte voornamentlijk opgebracht ware, voor de ledige Monnicken en Papen, die niet deden als door het land te loopen, en zich tot geen bezigheid wilden begeven. Maar vindende het volk bekwaam genoeg om een dwaas medelijden met hen te hebben, niet zochten als in die zoort van leven te volharden. Welk was een zaak van een zeer kwaad gevolg voor den Staat. Maar deze leegloopers waren het, die aldermeest het gemoed van het volk van de regeeringe veralieerden en aftrocken, hen wijs makende dat het noit wel zou gaan, voor dat zy weder in hunne Huisen en Kloosters herstelt waren. Eenige van deze

kwa-

kwamen dikmaals binnen Londen, onder schijn van naar hun pensioenen en onderhoudinge te komen zien; maar in der daad, om over al te loopen en te bochten. 1547.

Om dit voor te komen, was'er een Proclamatie en verkondiginge gedaan op den 18. van September, door de welke ieder van hen belast wierd in zijn eigen Stad en Plaats te blijven, en een certificatie en brief van verzeekering te zenden waar zy waren, aan het Hof van Augmentatien. Het welke daar op ordere op hun gedurige betalinge zou stellen.

Zommige oordeelden deze wet tegens de Vagebonden een weinig te streng te zijn, en als strijdig met die gemeene vryheid, van de welke de Engelsche Natie altoos zeer gevoelig is geweest, beide in hun eigen en hun naastens belang. Maar men konde niet ontkennen dat uiterste kwalen ook de uiterste hulpmiddelen vereischen: en misschien is'er geen straffe al te streng of strijdig tegens die gemeene vryheid, voor lieden, dewelke kloek en gesond zijn, en evenwel een lui ledig leven verkiezen voor een eerlijke bezigheid

In deze acte zijn veel treffelijke regulen en bestellingen, omtrent het verzorgen van de rechte armen, in de byzondere plaatzen in dewelke zy gebooren zijn, en hun wooninge hadde, van de welke dit alleenlijk kan werden gezegt, dat gelijk geen Natie ooit krachtiger en werkzamer bestellingen omtrent de onderhoudinge van den armen heeft opgestelt, als Engeland, zoodanig dat niemand volstrektelijk gebreekig behoeft te zijn, alzoo het verwaarloozen van deze wetten een groote en gerechtige reproche en bestraffing verdient voor die geene die de uitvoering daar van tot hun last hadden, wanneer zulk een groot getal van arme landloopers over al loopen en swermen, zonder de behoorlijke voorzieninge, die de wetten hebben bestelt, daar omtrent in het werk te stellen.

Op den 6. van December een Bill of acte om de Chantryen, of inkomsten der Mis-cappellen aan den Koning te geven, wierd in het Huis van de Lords ingebracht. Deze wierd voor de tweede maal gelezen, op den 12. en voor de derde maal op den 13. en voor de vierde maal op den 14. van dezelve Maand. Deze acte had veel tegenstrevers beide door Kranmer van de eene, en Paapsche Bisschoppen van de andere zijde. De Uitvoerders en Executeurs van den overleden Konink zeiden, zy konden zijn schulden niet betalen, noch zich zelven in hun voorheen genoemde pretensien voldoen uit de inkomsten des Koninks, en verzochten alzoo dat deze onder hen mochten verdeelt werden. Kran-

1547. mer ſtond het lang tegen, voor den Geeſtelijken ſtand, die zeer verarmt was, door het beroven der toegeëigende inkomſten en tienden, dewelke in alle manieren weder tot de Kerk moeſten komen. Maar deze waren op het afſtellen van de Abdyen, alle onder de ongeeſtelijke verkocht en vervreemt. Hy ondertuſſchen zag geen bekwamer weg overig om hun gebrek te hulp te komen, als deze middelen te bewaren voor hen, tot dat de Konink tot zijn jaren zou gekomen zijn; vertrouwende dat zijn Majeſteit wel zoo godvruchtiglijk genegen zou zijn, dat zy hem lichtelijk zouden bewegen die alle tot verbetering van de ſtaat der arme Geeſtelijken te bekeeren, die nu genoegzaam tot de uiterſte ellende was gebracht. Daarom dreef hy hard, dat men deze fondatien moſt behouden tot des Koninks voljarigheid.

De Paapſche Biſſchoppen hadden zulk een behagen in deze giften en fondatien, dat uit heel ſtrijdige beweegredenen zy verſtonden datze in den ſtaat zouden gehouden werden, in de welke zy waren. Maar deze die daar voordeel by zouden trecken, waren zoo menig, dat de acte zijn voortgang hadde, zijnde de Eerſtbiſſchop van Canterbury, die van Londen, Durelme, Ely, Norwich, Hereford, Worceſter en Chiceſter, van een ander gevoelen. Zijnde het dan gezonden aan het Huis der gemeente, vand het zelve noch veel tegenſtrevinge by eenige van de Burgers, of Stedelingen, dewelke vertoonden, dat de plaatzen, uit hoofde van de welke zy kwamen, hun Kerken niet konden onderhouden, noch ook andere publijke gebouwen van de Gildens en Broederſchappen, indien de renten daar toe behoorende, aan den Konink wierden gegeven, want deze waren mede in dezelve acte begrepen. Dit wierd voornamentlijk voorgeſtelt, door de Stedelingen van Lina en Coventry, dewelke daar omtrent zoo werkelijk waren, dat het gantſche Huis zich t'eenemaal ſtelde tegens het gedeelte van de acte, het welke de Gilde Landeryen raakte en aanging. Deze derhalven die dat Huis beſtierden, tot voordeel van het Hof, zette deze af, door verzeekeringe dat hun Gilde Landeryen hen weder herſtelt zouden werden: en zoo ſtonden deze af van hun voorſtellinge, en ſtelden zich te vreden, en de acte paſſeerde, en ging door op deze hen gegevene beloften, het welke mede daar na door den Protector toegeſtaan wierd.

„ In de inleidinge van de acte word voorgeſtelt: dat de groote bygeloovigheid en ſuperſtitie der Chriſtenen, voortkomende uit hun onkundigheid van den waren weg der zaligheid, door Chriſtus lijden en ſterven, in plaats van de welke zy het Vagevuur, met een ydele bedenkinge, hadden opgeſtelt, beneffens de voldoende Miſſen, zeer

„ wierd

„ wierd opgehouden door *Trentals* en *Chantrys* renten en Capellen, 1547.
„ bestelt tot het zingen van zekere Missen. En naardemaal het bekee-
„ ren van de zelve, tot betamelijke gebruiken, als tot onderhoud der
„ Schoolen, voorzorge voor den armen, en verbeetering van plaat-
„ zen in de hooge Schoolen, by het Parlement niet konde te wege
„ gebracht werden, zoo lieten zy zulks, tot des Koninks bezor-
„ ginge. En dan ophalende de acte, gemaakt in het 37. Jaar van zijns
„ Vaders Regeringe, gaven zy aan den Konink, alle zodanige Chan-
„ tryen, Collegien en Capellen, als by den voorigen Konink noch
„ niet bezeten waren geweest, en al die deze voorledene vijf Jaaren
„ in wezen waren geweest, als mede de inkomsten behoorende tot
„ eenigen Kerk voor Jaar-diensten, Obits of doden-diensten, of
„ diergelijke, dewelke stonden besteed te werden tot onderhoud der
„ Latijnsche Schoolen, of Predikers, of tot verbeeteringe der Vi-
„ caryen.

Na deze volgde een acte, gevende aan den Konink de Customs of tollen, bekent by den naam van Tonnage en Poundage, tonne geld en pond geld; beneffens eenige andere wetten niet noodig in deze Historie verhandeld te werden.

Maar het laatste van al kwam des Koninks algemeene vergiffenis; met de gemeene uitzonderingen, onder de welke een was, aangaande deze, dewelke als toen in den Tower van Londen gevangen zaten, onder de welke de Hartog van Norfolk mede begreepen was. Zijnde dan alzoo alle verrigtingen en dingen afgedaan, wierd het Parlement geprorogeert en uitgestelt, tot op den 20. April volgende, van den 24 van December.

Maar hebbende dit bericht gedaan van de gepasseerde en gedragene acten, zal ik het niet achten een onvruchtbaar gedeelte van deze Historie te zijn, ook voor te stellen wat andere acten voorgeslagen zijn geweest. Daar wierden in het Hoogerhuis ingelevert twee Bils, de eene aangaande het gebruik van de Schrifture, de welke tot de tweede lezinge niet kwam. De andere raakte het oprechten van een nieuwe Cancelery voor Kerkelijke en Borgerlijke zaken, dewelke eenige Bisschoppen en wereldlijke Heeren aanbevoolen wierd; maar daar is vorder geen gewach van gemaakt. Die van het Lagerhuis, zonden het Hoogerhuis ook eenige actens toe, die de Heeren niet toestonden. De eene was omtrent de geestelijke bedieningen met dienst en verblijf in de plaats. Deze wierd ook aanbevolen, maar noyt gerapporteert. De andere was aangaande de reformatie en ver-

Acten voorgesteld, maar niet gedragen.

1547. beteringe van eenige wetten, en van de Hoven der gemeene rechtszaken; en de darde was, dat getrouwde mannen Priesters zouden mogen zijn, en inkomsten bedienen en genieten. Deze wierd door al die van de gemeente zoo vaardiglijk aangenomen, dat zijnde dezelve ingebracht op den 19 van December, en alsdan voor de eerste maal gelezen, dezelve tweemaal des anderen daags op eenen dag gelezen wierd, werdende op den 21 de Heeren toegezonden. Maar zijnde aldaar eens gelezen, scheen zulke debatten te zullen verwecken, dat, zijnde besloote, in de zittinge voor Kerstijd dezelve af te doen, de Heeren die ter zyden leiden.

Convocatie vergadert.

Maar terwijl het Parlement nog zittende was, waren zy niet ledig omtrent de by eenkomst, hoewel de Paapsche aanhang nog in beide de Huizen zoo magtig was, dat Kranmer geen hoop zag om iets goeds uit te werken, voor dat zy ontlast waren van de moeielijkheden, die eenige van de groote Bisschoppen hen aandeden. Het meeste van belang dat zy deden, was het opstellen van vier petitien en verzoekschriften aan de Bisschoppen, te vinden in de verzamelingen. 1. Dat volgens de statuit en instellinge, gemaakt onder de Regeringe van den voorigen Konink, eenige perzoonen mogten gemachtigt werden om de Kerkelijke wetten en regten te reformeren. 2. Dat volgens het oude gebruik van de Natie, en den Inhoud van des Bisschops schrift aan het Parlement, de minder geestelijkheid, mede mogt toegelaten zijn in het huis der Gemeente te zitten, of dat geen acte rakende de Godsdienst, mogt passeeren zonder kennis en toestand van den geestelijken stand. 3. Dat nademaal verscheidene Prelaten en andere Godsgeleerden, ten tijden van den voorleden Konink, bestelt waren geweest, om den Kerken dienst te veranderen, en dezelve daar omtrent eenigen voortgang gemaakt hadden, het zelve tot volkomentheid mogt gebragt werden. De vierde, Dat eenige aanmerkinge en Consideratie mogt genomen werden voor het onderhoud der Geestelijken, voor het eerste Jaar, dat zy in hun bedieningen kwamen, wanneer zy belast wierden met de eerste vruchten; daar zy by voegden een verzoek om te weeten, of zy vrywilliglijk hun gedagten mochten uiteren, omtrent de zaken van den Godsdienst, zonder het gevaar van eenige wet. Wegen de eerste van deze vier petitien, zal hier na gesprooken werden. De tweede was een zaak van groot gevolg, en vereischte meerder beradinge.

Verzamelingen. *No.* 16. Petitien van het Lager huis.

Van ouds al de vrye luiden van Engeland, of ten minsten deze die

die aan de Kroon ten voornaamsten vast waren, quamen tot het Parlement, en alsdan had de minder Geestelijkheid zoo wel hun aanschrijven als de meerder, en de eerste van de dry Staten van het Koninkrijk waren de Bisschoppen, de tweede de Prelaten en de mindere Geestelijken; maar wanneer het Parlement in twee byzondere Huizen wierd verdeeld, zoo maakte de Geestelijkheid ook een byzonder lichaam uit, en zat in Convocatie en te zamen roepinge, makende alzoo den darden staat uit. Maar de Bisschoppen hebbende een dubbele macht, de eene wegens hun Kerkelijke prelature, en de andere als zijnde des Koninks Barons, hadden het regt te zitten by de Lords en Heeren, als een gedeelte van hun Staat, en de Convocatie. 1547.

Het Lager Clergy verzockt representativen in het huis der Gemeente te mogen doen.

En alhoewel by gelijkheid van reden het mag schijnen dat de rest van de Geestelijkheid, zijnde Vryhouders zoo wel als Klerken, een gelijk regt hadden om te kiezen, of verkozen te worden in het Huis der Gemeente, egter, of zy oit daar van in possessie en bezittinge zijn geweest, of dat zy, volgens de *Clauzule Premonentes* in des Bisschoppen aanschrift, altoos een gedeelte van het Huis der Gemeente zijn geweest, is iets twijfelagtigs. Want behalven deze vaststellinge in het verzoekschrift, daar van gesprooken is, en nog een wijdloopiger in een tweede, het welke zy tot dien zelven einde hebben ingegeven, die mede in de verzameling staat, hebbe ik noit eenige goede reden gevonden, dewelke my daar omtrent voldoeninge geven kan.

Daar was een algemeene overleveringe en traditie ten tijden van de Koninginne Elizabeth, dat de minder geestelijkheid afstond van haar regt van in het Huis der Gemeente te zitten; wanneer zy alle gebragt wierden tot een *Præmunire* op des Cardinaal Wolzeis Legatale macht, en hun verootmoediging aan den Konink deden. Maar dat is niet geloofllijk. Want gelijk daar niet eenen voetstap van te vinden is, dewelke in een tijd van zoo veel Schrijvens en Druckens ten minsten zou hebben overgebleven, indien daar zulk een verandering omtrent was gemaakt geweest, alzoo kan niet bedacht werden, dat deze, dewelke dit verzoek hebben gedaan, maar 17 Jaren na die verootmoediging (zijnde verscheidene noch in het leven, die van die Convocatie waren, Polidorus Virgilius in het byzonder, een nauwkeurig waarnemer, zedert hy alhier gehouden wierd, om de Historie van Engeland te schrijven) dat niemant zou gedachten hebben van een zaak die zoo versch was, en zich op oude schriften en gebruyken beroepen hebben.

Ziet onze verzamelingen. *No.* 17.

Maar

1547. Maar alhoewel dit voornemen van de minder geestelijken stand in het Huis der Gemeente te brengen op dien tijd niet door wilde, zoo was het evenwel weder op het laatste van Koningin Elizabeths regeringe voortgebragt, en redenen daar by gevoegt, om haar te bewegen het zelve voort te zetten. Het welke geen gevolg hebbende, wierden daar na dezelve weder aan Konink Jacob vertoond, om hem daartoe te bewegen. Het geschrift dat het zelve bewijst, is my mede gedeelt by Dr. Borlace, de waardige schrijver van de geschiedenis van de Iersche wederspannigheid. Het staat verbetert aan verscheidene plaatzen, door de hand van Ravis, toen Bisschop van Londen, een man van zeer groote verdiensten. Dit hebbe ik ter oorzaak van de overeenkomst der zake, en de byzonderheid daar van in de verzameling in gevoegt, met een breede aanteekeninge op de kant, gelijk het voornemen was, het zelve Konink Jacob over te leveren. Maar of die zaak oit meer in agtinge genomen, of ter zyden gelegt zy, als een zaak die ondoenbaar is, is my niet blijkelijk, zeeker is het, dat het te niet gelopen en zonder gevolg geweest is voor de gantsche zaak: het is niet zeeker, wat het regt of de macht van deze Proctors of Gedeputeerden van de Geestelijkheid, in voorige tijden zy geweest; eenige zijn van meeninge, dat zy alleenlijk assistenten, en by gevoegde van de Bisschoppen zijn geweest; maar egter geen stem in eenig van beide de Huizen van het Parlement gehad hebben.

No. 18.

Ziet Coke 4. Inst. 3. 4.

Dit zelfde is zeer bevestigt, door een acte gepasseert in het Parlement van Ierland, in het 20. Jaar van de voorgaande regeringe, dewelke in zijn inleidinge aldus spreekt; („) dat hoewel de Gedeputeerde van den „ Geestelijken stand, altoos tot het zitten in het Parlement gezommeert „ zijn geworden, zoo zijn dezelve evenwel geen gedeelte daar van ge- „ weest, noch hebben ook eenig recht tot stemmen gehad; maar wa- „ ren alleenlijk assistenten en medehulpers in zaken van geschil of ge- „ leertheid, dewelke mochten voor hen komen, als de Convocatie in „ Engeland, dewelke is gedetermineert geweest door de Regters van En- „ geland, naar veel onderzoeks daar omtrent gedaan. Maar de Proc- „ tors, of Gedeputeerde, pretendeerden toen zulk een hoog gezach, als „ of niets buiten hun toestand konde gedaan worden; en men mag ge- „ looven dat zy zijn ingestelt geweest door de Bisschoppen, welker Ka- „ pellanen zy voor het meeste gedeelte waren. Immers zy wierden by „ deze acte verklaart geen stemme te hebben.

Hier uit willen eenige besluiten, dat zy ook in Engeland niet anders als alleenlijk Assistenten der Bisschoppen zijn geweest in den Raad. Maar

gelijk

gelijk de *Clauzule Præmonentes* in het geschrift, of aanschrijven, hen schijnt een gedeelte van het Parlement te maken, alzoo bewijzen deze petitien mede, dat zy van ouds in het Huis der Gemeente hebben gezeten; alwaar men niet kan inbeelden dat zy gezeten konnen hebben, indien zy alleenlijk als noothulpers en assistenten kwamen van de Bisschoppen; want dan mosten zy eerder in het Huis van de Lords gezeten hebben, gelijk de Regters, de Meesters van de Cancelarye, en des Koninks raad doen. Ook is het niet te denken dat zy geen stemme zouden gehad hebben, want als dan zou hun zitten in het Parlement, een zaak van zoo weinig belang hebben geweest, dat het niet te geloven zy, dat men zoo veel waters zou hebben vuil willen maken, om het zelve te herstellen, nademaal hun komen tot het Parlement op zulk een slegten voet, niet anders als een last voor hen zou geweest hebben. 1547.

Tegens dit gevoelen is een groote tegenwerpinge van veel gewigts, uit de acten, gepasseert in het 21 Jaar van de Regeringe van Richard den II. in de 2 acte van dat Parlement staat: „ dat het eerst wierd verzogt „ door die van de Gemeente, en dat de geestelijke Lords en de Proctors, „ of Gedeputeerden van den geestelijken stand, het zelve toestonden, „ waar op de Konink met toestemminge van al de Lords, en die van de „ Gemeente het zelve heeft doen registreren. De 12 Acte van dat Parlement was een herroepinge van het geheele Parlement, dat gehouden was geweest, in het XI. Jaar van die Regeringe, en dies aangaande staat uitgedrukt. „ Dat de Geestelijke en wereldlijke Lords, of Heeren, de „ Proctors van den geestelijken stand, en die van de Gemeente, zijnde „ ieder byzonderlijk onderzogt, alle het zelfde toestonden. Hier uit blijkt genoegzaam dat deze Proctors alsdoen niet alleen een gedeelte van het Parlement waren, maar zelfs een onderscheiden lichaam uitmaakten, het welke afzonderlijk van al de andere hun meninge had voor te stellen.

Het zou iets vreemts mogen schijnen, dat indien zy als toen zijn aangemerkt, als een gedeelte van een van beide de Huizen, dit de eenigste tijd zou zijn geweest, in de welke zy zouden worden opgehaald, als dragende hun gedeelte in de wetgevende magt. In een zoo verwarden en duistere zaak, zal ik de vrymoedigheid nemen een van mijne ramingen in te stellen, die misschien niet geheel verwerpelijk zal schijnen. Op het 129. blad of page van het eerste deel, hebbe ik reden gegeven, dewelke my doen denken, dat het Lager Huis van Convocatie in het eerst alleenlijk uit de Proctors en Gedeputeerden van den geestelijken stand bestaan heeft. Zoo dat by de Proctors van de

1547. Clergy, of geestelijken stand, beide in de Statuten van Ierland, en deze dewelke by Richard den II. zijn tijden zijn gemaakt, misschien zal moeten verstaan worden, het Lager Huis van Convocatie; en het is niet buiten reden te denken, dat op zulk een groote zaak, als is het annulleren van een geheel Parlement, om dezelve te beeter voortgank te doen hebben, in een tijd, in de welke het volk zulk een blinde gehoorzaamheid aan de Geestelijkheid betaalde, tot dit werk, de medestemminge van de geheele reprezentatie van de Kerk, nodig zy geagt geweest.

Het word in het algemeen belooft, dat het geheele Parlement te zamen voor heen, ten tijden van Eduard den darden, in een Huis verzamelt zy geweest, en zoo was de minder geestelijkheid een gedeelte van dat lighaam zonder tegenspreeken; maar wanneer Hooger en Lager Huis zijn gescheiden geworden, dat dan ook de Geestelijkheid in twee Huizen is verdeelt geworden, en onderstand hebben bestemt zoo wel als de andere wereldlijke Leden. Het mag ook passeren voor iets waarschijnelijks, dat de *Clauzule Præmonentes* eerst was gestelt in het geschrift, of aanschrijvinge der Bisschoppen, en dat de zelve, of by onachtzaamheid van de Klerken, ook omtrent de sommatie van de Proctors tot de Convocatie, mach ingesloopen zijn geweest; en zedert altoos gebruikt is: zoo dat my het alderwaarschijnlijkste toeschijnt, dat de Proctors van den Geestelijken stand, zoo in Engeland als in Ierland, het Lagerhuis van Convocatie hebben uitgemaakt; en voor de onderwerpinge, dewelke de Clergy aan den Konink Hendrik heeft gedaan, wanneer de Convocatie den Konink groote subsidien toestond, zoo lag de gantsche zaak van de Godsdienst geheel in haar kracht. Maar na de onderwerpinge, wierden zy afgesneden van zich daar mede te bemoeyen, ten ware zy van den Konink daar toe gemachtigt waren. Zoo dat, zijnde hen nu zoo weinig machts gelaten, het geen wonder is dat zy wenschten te zijn in den staat in dewelke zy hadden geweest, eer de Convocatie was gescheiden van het Parlement, of ten minsten, dat zaken de Religie aangaande, niet zouden werden gedetermineert, voor dat zy daar over gekent waren, en hun meening en reden daar over hadden ingebracht. Het hoog optrecken van de Kerkelijke macht, ten tijden van de Papery, had nu een ander uiterste toegebracht, met dezelve weder te veel te verdrucken; want zelden word het tegengewicht zoo net en juist gebalanceert, dat de uiterste tot een welgematigde middelmatigheid konnen gebracht werden.

Voor de derde petitie wierd gerezolveert en beslooten, dat verschei-

dene

dene Bisschoppen en Godtsgeleerden, naar Windsor zouden gezonden worden, om in den Kerkendienst te arbeiden; maar dat vereischte zoo veel opmerkinge en consideratie, dat zy daar niet toe konden treden, gedurende het geheele zitten van een Parlement; en voor de vierde, wat antwoord gegeven wierd, is niet blijkelijk. 1547.

Op den 29. van November wierd een Declaratie gezonden van de Bisschoppen aan de Gemeente, aangaande het ontfangen van het Sacrament in beide spetien en gedaanten, het welke Johan Tyler, de Voorspreeker, en verscheidene andere onderteekent hebben; en zijnde weder voor hen gebracht, wierd het van hun allen, zonder een eenige tegenspraak, toegestaan, zijnde een getal van 64 perzonen, onder de welke ik bevinde Polydorus Virgilius een geweest te hebben.

Op den 17 December wierd het stuk rakende het gehouwelijkt te zijn van de Klerken, of Geestelijken, mede aan de Gemeente gezonden, en door 35 Leden ondergeschreven en toegestaan, en by 14. verworpen; waar over bestelt wierd dat daar een acte zou van gemaakt werden. Ik zal hier geen aftreding maken, om voor te brengen wat hier omtrent, *pro & contra* gezegt en gedaan is, bewarende het zelve tot zijn eigene plaats, als de zaak t'eenemaal zal afgedaan zijn.

En dit is al het bericht het welke ik hebbe van deze Convocatie konnen bekomen, hebbende het voornamentlijk by een gehaalt uit eenige notulen en andere papieren van Dr. Packer, (naderhand Eerstbisschop van Kanterbury) dewelke zorgvuldiglijk bewaart worden, nevens zijn andere handschriften, in het Collegie van *Corpus Christi*, haar Boekery tot Cambridge, tot welke Boekkamer ik een vryen toegang hebbe gehad, door gunst van den Hooggeleerden Dr. Spencer, en de andere waardige medegezellen van dat Huis, gelijk ik daar uit meer andere gedenkwaardige dingen voor deze Historie, getrocken hebbe.

Het Parlement zijnde tot zulk een goed besluit gebracht, verkreeg de Protector een nieuwe Commissie, in de welke al het bygevoegde tot zijn voorige gezag alleenig hier in bestond, dat hy gemachtigt wierd een ander by afwezentheid in zijn plaats te stellen, aan den welken hy zijn macht zou mogen overdragen.

Aldus eindigde dit Jaar in Engeland. Maar zoo veel als zy aldaar de reformatie voortzetten, zoo veel liep die in Duitsland weder te rugge. De Hartog van Saxen en de Landgrave van Hessen, zouden dit Jaar ieder zijn Armee byzonder commanderen. De Hartog van Saxen onthield zich in zijn eigen land; maar hebbende aldaar tot zijn groot ongeluk zijn troepen verdeelt, zoo overviel hem de Keizer dicht by de

Staat van zaken in Duitsland.

1547. Elve tot Mulberg, alwaar het volk van den Keizer de Rivier overzettende, en hem met groot geweld aantaſtende, naar eenigen tegenſtand, in de welke hy perzonelijk toonde al dat van een groot Capitein kan of mag verwacht worden, gevangen, en zijn land door Mauritius t'eenemaal in bezetting genomen wierd, die ook daar op in de Keurvorſtelijke waardigheid ſtond beveſtigt te worden. Hy verdroeg dit zijn ongeval met een grootheid van gemoed, zulke waarlijk, als nauwelijks diergelijke in eenige Hiſtorien kan gevonden worden, konnende noch de verſmadinge, met de welke hem de Keizer handelde, noch de vreeze des doods, met dewelke hy geſtadig gedreigt wierd, noch de verdrietige gevangenis, dewelke hy zoo lange hadde moeten verdragen, een gemoed konden overmeeſteren, dat wel verre boven al de onſtandvaſtigheden van menſchelijke dingen uitſtak. En hoewel hy gedwongen wierd de hardſte voorwaarden aan te nemen, die men konde voorſtellen, van zijn Waardigheid en Heerſchappyen af te ſtaan, met behoudinge van eenige weinige plaatzen voor zijn Huisgezin, zoo konden hem echter noch vrees, noch dreigementen zoo verre brengen, dat hy iets in het ſtuk van den Godsdienſt toegaf.

April 24. 1547. Hartog van Saxen gevangen.

Hy maakte de Heilige Schriftuire zijn voornaamſte Gezellinne, die hem in al zijne handelingen en gedachten, bequame verſterkinge toe konde brengen, en zijn quellinge verzachten, dewelke hy zoodanig op nam, als of hy tot dat einde geſchapen ware, om de Wereld te doen zien, hoe verre hy boven dezelve was. Dit ſchijnt een onnavolglijke zaak, en heeft derhalven gedrongen Thuanus, en al de voortreffelijke Schrijvers van dien tijd, deze zijne treffelijke deugden ten toon te ſtellen, met alle voordeelen van lof en roem, die zulk een heerlijke ſtandvaſtigheid en gematigtheyd moſten verdienen.

Echter indien deze Schrijvers in onzen tijd hadden geleeft, en gezien een groot Konink, niet overmagtigt door een meerder Prins, maar door de geringſte van ſijn eigen Volk en Onderdanen, en gehandelt met gelijke quaadaardigheid en veragtinge zelfs op het laatſt, door een verfoeyelijke dood, opentlijk omgebracht, en dat noch met een ſchijn van recht, alles verdragen, met een helddadige lijdzaamheyd en moed, beneffens een onderwerpinge, aan God den Heer, boven alle voorbeelden, zy hadden noch een edelder onderwerpzel gevonden, om hun welſpreekende pennen over te oeffenen; maar hy heeft de wereld dien arbeyd afgenomen, met een nette ver-

beelding te geven, van zijn ſtand in zijn lijden, hebbende naargelaten zijn eygen beeld door hem zelf, in zulke heerlijke en duurzame verwen afgebeeld. 1547.

De Land-Grave van Heſſen zag wel, dat hy niet lange des Keyzers Wapen-macht zou konnen tegenſtaan, zijnde dezelve nu zoo hoog, door zulke gelukkige gevolgen, opgetogen, vand ſich genootzaakt zich zelven mede te onderwerpen, op de beſte voorwaarden, die zijn Schoon-Zoon den Keurvorſt van Brandenburg, en Maurits van Saxen voor hem konden verkrijgen, die echter zeer hard waren, immers hy mocht zijn Vrydom genieten, buiten banden en gevankeniſſe, en zijn Landen blijven bezitten: Maar de Keyzerlijke Miniſters, handelden hier in zeer trouwloos met hem; want in de Hoogduytſche Taal waſſer maar het verſchil van een eenigen letter, ſcheelende alleen hier inne, dat het eene woord beteekende, een eenige, en het andere een eeuwige gevangenis. (*Ewig voor Emig*) ſtellende die het eerſte voor het laatſte, als zeggende in plaats van zonder eenige gevangeniſſe, zonder eeuwige gevankeniſſen; daar echter eenige gevangenis niet uytgezondert was; invoegen by den Keyzer komende, om zijn onderwerpinge te doen, hy door den zelven gevangen gehouden wierd. Maar hy had geenzints de matigheyd des gemoeds van den Hartog, maar ſtelde zig buyten maaten ongeduldig aan, latende niet na over zijn mishandelinge uyt te roepen, en te tieren; maar daar was geen hulp-middel voor, en de Keyzer was nu volkomen Meeſter in het Spel.

Al de Steden van Duytſland, Maagdenburg en Bremen alleenlijk uytgezondert, ſtelden zig in zijn handen, en kochten zijn gunſt af, met groote zommen geld, en meenigte van ſtukken Geſchuts. Die van Bohemen waren ook gedwongen, de genade zijn Broeder af te bidden, dewelke eer hy hen wilde aannemen, zijn inkomen ſchrikkelijk dede vermeerderen. En alzoo was nu het gantſche Keyzerrijk t'eenemaal tot believen van den Keyzer, niets ſcheen hem nu te konnen tegenſtaan, die in een Jaar tijd, twee Keurvorſten onder de knie had gekregen: want Herman Biſſchop van Keulen, gelijk hy voorheen door den Paus veroordeelt en verbannen was, zo wierd hy ook nu door den Keizer gedegradeert, en Adolph, die hy zoo had getracht ſijn Coadjutor te maken, wierd nu Keurvorſt in zijn Stede.

Veele van zijn onderhoorige en nabuurige Vorſten, boden hem onderſtand aan, indien hy op zijn eigen verweringe derſde ſtaan; maar hy was albereeds een zeer oud Man, en van zulk een ſlaphartigen

1547. gen inborst, dat hy niet begeerde, dat in zijn belang eenig bloed zou gestort werden; en ging derhalven in stilte op zig zelven zijn verblijf nemen, in welken staat hy noch vier Jaaren daar na geleeft heeft. Zijn Broeder, die Bisschop van Munster en Deeken van Bon was, en die met hem mede in de Reformatie had gearbeid, wierd mede van den stoel gestooten, en Gropper wierd Deeken, die men een van de beste en geleerste Mannen van dien tijd onder de Geestelijkheyd achte te zijn. Men zegt dat hy altoos een groote versmadinge heeft gehad, zelfs voor de hoogste waardigheid, die de Stoel van Romen, aan hem zou hebben konnen besteden; want hy weigerde den Cardinaals hoed, wanneer hem dezelve opgedragen wierd: evenwel heeft hy zig in deze zaak niet gedragen als zulk een geleerd Man, en treffelijke Godsgeleerde mocht betamen; want hy had de veranderingen die gemaakt waren, toegestemt, en was in onderling verstant met Martinus Bucerus, dien Harman tot Keulen had gebragt: (gelijk blijkelijk is, by een treffelijken Brief van Bucerus aan hem, die in de verzamelingen de zaak aangaande te vinden is) by dewelke wel blijkelijk is, dat hy in het eerste het met hem gehouden heeft. Maar het
No. 19. schijnt, dat hy het met vrees en slapheid dede, en dat hy daar na afgetrocken is geworden, 't zy uit liefde tot de wereld, of vrees voor het kruis, het welke Bucerus wel schijnt gevreest te hebben, hoewel hy zulks zediglijk ontdekte. Groppers geheugnisse zijnde in zulk een achting, en dezen brief zoo gevonden onder de papieren van Bucerus, hebbe ik geoordeelt, dat het niet onaangenaam konde zijn, indien dezelve gemeen gemaakt wierd, hoewel het een buitenlandze zaak is. Zijnde dan Duitsland aldus onder de macht en het geweld van den Keizer, zoo wierd'er een Rijksdag tot Augsburg beschreven, op dewelke het Kerkelijke voorrecht den Protestanten ontnomen, en in handen van den Cardinaal van Augsburg gestelt is geworden, om wederom plaats voor de Mis-dienst te maken, niettegenstaande de Stad zoo Protestants was, dat zy niemand vonden die tot dezelve wilden komen, als eenig arm volk dat met geld daar toe gekocht wierd. De Keizer drong, onder andere voorstellingen op den Rijksdag, hier voornamentlijk op, dat alle verscheidentheid in den Godsdienst, door dewelke Duitsland zoo zeer beroert en gescheurt was geweest, mocht geweert werden.

Hier op hebben de Kerkelijke Vorsten gezegt, dat de rechte weg om daar toe te geraken, ware, zich zelven het algemeene Concilie tot Trenten te onderwerpen. Maar deze, dewelke voor de Augsburgsche

burgsche Confessie waren, zeiden dat zy zich geen Concilie wilden onderwerpen, in het welke de Paus de voorzittinge had, en de Bisschoppen beswooren waren hem te gehoorzamen; maar zy wilden zich het zelve onderwerpen, indien zy van hunnen eed gedispenseert en ontslagen, hun eigene Godsgeleerden daar mede toegelaten om hun gevoelen vryelijk voor te stellen en te beweeren, en alle de decreten, die besloten waren, op een nieu verhandelt en aangemerkt wierden. 1547.

In deze strijdigheid van opinien, nam de Keizer het bedenken, dat indien de zaak tot zijn discretie en bescheidentheid gelaten wierd, dewelke zy alle zouden gehouden zijn zich te onderwerpen, hy alles zou konnen determineren als het hem geliefde. Hy dan handelt heimelijk met den Paltsgrave en Sax, en, gelijk zy daar na hebben geopenbaart, gaf hen heimelijke verzeekeringe omtrent de vrydom van den Godsdienst, zoekende hy alleenlijk, dat hy bekwaam mocht gemaakt werden om op een andere wijze met den Paus te handelen. Over welke zaak zy een Decreet toestonden, waar inne zy de zaak van de Religie geheel aan zijn bezorginge stelden. Maar de Gedeputeerde der Steden, die dit aanzagen als een opgeven van de zaak der Godsdienst, konden niet gebracht werden om het zelve te doen zonder zeekere voorwaarden, dewelke zy in een geschrift byzonder opstelden, als een nader uitlegginge van deze onderwerpinge. Maar de Keizer sloeg daar niet eens acht op, en bedankte hen alleenlijk voor hun toevertrouwen op hem, en alzoo wierd het Decreet gepubliceert en verkondigt.

Al deze dingen waren eenigermaten nodig voor den Keizer, die toen ter tijd zeer slecht met den Paus stond, over de zaak Piacenza aangaande. Want des Paus natuurlijke Zoon Pedro Aloisio, zijnde door een eed-verwandschap omgebragt, hadde de Gouverneur van Milanen Piacenza in bezetting genomen, het welke den Paus dede geloven, dat de Keizer mede een hand daar in hadde, omtrent welke zaak de lezer zich tot de Italiaansche Schrijvers heeft te begeven. 1547. 10 *Septem.* Petrus Aloizius gedood.

En in der daad de Paus zag den Keizer in eenen zomer verlost van een Oorlog, dewelke hy had gehoopt, dat hem voor zijn geheele leven zou genoeg geweest, en op den hals gelegen hebben; en hoewel hy in betamelijkheid, niet anders als daar over verblijd konde schijnen, gelijk hy ook wel was, ter oorzaak van het verderf van deze, dewelke hy den naam van Ketters gaf, zoo was hem egter een groote smart, den Keizer zoo merkelijk verhoogt te zien. Voortgang van de zaken tot Trenten.

De Legaten en Gezanten van den Paus tot Trenten, waren verscheidene malen gedreigt en beledigt door de Gezanten van de Keizer en Bis-

1547. Bisschoppen, die het meeste genegen waren, om de misbruiken te verbeeteren en te reformeren, en de groote magt van den Stoel van Rome in te toomen. Gene dan kregen een voornemen om het Concilie op te breeken, maar zulks zou zoodanig een ergerlijke zaak zijn geweest, en daar zich de Keizer zeer gevoelig van zou betoonen, dat zy eerder beslooten, het zelve in eenige andere Staat, den Paus toebehoorende, over te brengen, tot welke het niet waarschijnelijk ware, dat hen de Imperialisten zouden gevolgt hebben, waar door ten laatsten het Concilie gesuspendeert en opgehouden, indien niet t'eenemaal gesloopt zou worden. Om dit verplaatzen namen zy de eerste schijnbaarheid by het hooft, die zy konden krijgen. Iemand van de Leden stervende, aan een quaadaardige koors, zoo wierd van de Genees-meesters uitgegeven, dat die perzoon aan de Pest zou gestorven zijn. Hier over dan wierd in aller haast de vergaderinge naar Bologne overgebracht. De Imperialisten protesteerden daar tegens; maar te vergeefs; zy gingen egter heen. De Keizer wierd hier door t'eenemaal ontzet van zijn voornaamste besluit en voornemen, het welke was de Duitschen te dwingen, hen een Concilie in Duitsland gehouden, te onderwerpen, en derhalven dewijl'er geen schijn van Pest tot Trenten te vinden was, drong hy het wederkeeren derwaarts zeer aan. Maar de Paus antwoorde, het ware het bedrijf van het Concilie, en niet het zijne, en dat men hun eer most ophouden, dat derhalven die geene die tot Trenten gebleven waren, zich eerst naar Bologne zouden hebben te begeven, en het Concilie aldaar erkennen, en dan zoudenze besluiten watze te doen hadden. Soo dat nu al de hoope die de Duitschen hadden, deze was, dat dit geschil tusschen den Paus en den Keizer, hen wat ademhaling zou geven, en dat de tijd hen uit deze Extremiteiten en uitersten nood, tot de welke zy gebracht waren, zou helpen.

Eerste zittinge tot Bologne.

Op deze onorderen, de Buitenlandsche Reformeerders, die in het gemeen Duitsland hun Heiligdom maakten, wierden nu gedwongen de zelve elders te zoeken. Alzoo wierd Petrus Martyr op het laatste van November dezes Jaars in Engeland overgelokt, door de nodiginge, de welke de Eerstbisschop van Canterbury, uit name van den Konink, aan hem gedaan hadde.

Deze Heer was een Florentyner van geboorte, alwaar hy een Augustyner Monnik was geweest. Hy was zeer geleerd in het Grieksch en Hebreeusch, het welke hem de afgunst van die van zijn order op den hals haalde, welkers zeden hy dikmaals overhaalde en bestrafte. Hy dan heeft zijn Klooster verlaten, en zich naar Napels begeven, alwaar hy een

een vergadering maakte, van deze, dewelke God, met meerder oprechtigheid zochten te dienen. Wanneer dit bekent wierd, is hy mede haast gedwongen geweest, deze plaats te verlaten, zoo dat hy zig naar Lucca heeft begeven; alwaar hy met Tremellius en Sanclius in goede gemeenschap geleeft heeft. 1547.

Maar zijnde ook aldaar niet zeeker, heeft hy zich naar Zurig begeven, beneffens Barnardinus Orchinus, een van de vermaardste Predikers van Italie, verlatende nu zijn voorige bygeloovigheid. Van Zurig is hy vertrocken naar Bazel, en van daar op Martinus Bucerus kosten, naar Straatsburg, alwaar de Brief van Kranmer hem en Orchinus aantrof. De Brief behelsde een Canony van Kantelbury, met een dispenzatie en verschooning van residentie, en verblyventheid; en by een anderen open brief, wierden hen beide ieder 40 Mark jaarlijks toegelegt.

Daar was dit Jaar eenigen onlust geweest, tusschen de Engelschen en de Franschen, rakende de versterkingen omtrent Bologne, dewijl de Engelschen een groote sterkte by de Haven opwierpen. Dit zijnde door Gaspar de Coligny, daar na Admiraal van Vrankrijk, toen Gouverneur van de omleggende landen van Boloigne, den Konink Hendrik te kennen gegeven, wierd daar over aan het Hof van Engeland geklaagt. Hier op wierd geantwoord, dat zulks alleenig geschiede om de Haven meer te verzeekeren, en alzoo wierd echter dapperlijk daar mede voortgevaren. Maar dit konde de Franschen geen vergenoeginge geven, dewelke klaar genoeg zagen dat dit een andere inzicht als omtrent die Zee-zaken hadde. De Konink van Vrankrijk quam zelfs het land bezien, en belaste Coligny een sterkte op een hoogen grond daar dicht by, op te werpen, het welke den naam van Chastillon gegeven wierd, en beide over de Engelsche sterkte, en de Haven commandeerde.

Maar de Protector had geenzints voor de Franschen eenigen voet, om met de Engelschen te breeken, te geven; eindelijk wierd'er een treves en vorder stilstand in het laatste van September beraamt.

Dit zijn al de merkelijke buitenlandsche handelingen van dit Jaar, die Engeland mochten raken; maar een heimelijke bestelling was daar binnen van een groot gewigt, aangelegt, de welke, alhoewel niet voor het volgende Jaar uitgebrooken, nu evenwel zijn beginzel, en aanleiding had.

De Broeder van den Protector, Thomas Seimour, wierd tot zulk een begunstigt nootlot gebracht, dat hy wierd gemaakt een Baron, en Heer Admiraal; maar dit zijn staatzucht als nog niet vergenoegende, trachte

Onlust tusschen den Protector en den Admiraal.

1547. trachte hem in noch een nader verwandschap met de Kroon te brengen, met het trouwen van des Koninks Zuster de Princes Elizabeth. Maar wel ziende dat hy daar niet wel toe zou konnen geraken, maakte hy zijn toegang by de Koninginne Douariere. Dewelke nu genietende de eer en middelen, die haar de Konink had naargelaten, besloten had, haar vergenoegen met een tweede verkiezinge te bezorgen. Maar zy nam het een weinig te vroeg, gaande met hem een Houwelijk aan, zoo haast als de Konink haar man gestorven was, zoo dat het tot laste van den Admiraal geduid wierd, dat indien zy korts na haar houwelijk een kind ter wereld had gebracht, men zou hebben mogen twijfelen, of hy, of de overledene Konink daar de Vader van was, het welke daar na groote swarigheid en onrust zou hebben konnen toebrengen.

Maar hy zijnde aldus met de Koningin getrouwt, hield het voor een tijd verborgen, tot dat hy een brief van den Konink zou hebben, die hem aan haar tot een man zoude aanbeveelen: op dewelke zy verklaring van hun Houwelijk deden, over het welke de Protector zeer t'onvreden was.

Hy aldus bezitter van groote rijkdommen, en Man van de Koninginne Moeder zijnde, trachte al die geene die omtrent den Konink waren, tot zijne vrienden te maken, treckende eenige der zelver door geschenken, onder de welke de Ridder Johan Cheek was. Het geene hy voor hadde, was, dat voor zoo veel in voorige tijden de onderjarige Koningen van Engeland, hun byzondere Gouverneurs en Bestierders, omtrent hun perzoon hadden, onderscheiden van de Protectors van hun Koninkrijken, welk ampt gemeenlijk onder der zelver Oomen verdeelt wierd, zijnde geoordeelt, dat het al te veel machts aan een perzoon alleen gegeven ware, en dat alsdan de Gouverneur van den Konink een hinderpaal van den Protector mocht zijn, hy zich zelven tot bestierder van den Konink zocht in te dringen, by brengende, dat nademaal hy des Konink Oom ware, zoo wel als zijn broeder, hy een proportioneel gedeelte met hem in de regeeringe behoorde te hebben.

Omtrent Paasschen van dit Jaar, stelde hy deze zijn betrachtinge alderëerst in 't werk, en kocht eenige omtrent den Konink, om hem zomwijlen heimelijk door de Galdery in des Koningins verblijf te brengen, verzoekende de zelve, ook hem te laten weten, wanneer de Konink om geld mocht verlegen zijn, en zeggende dat zy niet even staag de Schatkamer daar over hadden moeyelijk te vallen; want hy zou altoos bereid zijn hem te voorzien, denkende dat een Jongeling daar door zou konnen ingenomen werden.

Het

Het gebeurde dan op de eerste maal, dat Latimer in het Hof predikte, de Konink hem liet afvragen wat vereeringe hy hem zoude doen. Seimour zand hem 50 ponden sterlings; maar voegde daar by, dat 20 ponden voor Latimer genoeg zouden zijn, en dat de Konink met de rest mocht doen het geene hem zoude believen. Aldus drong hy zich in by den Konink, wiens zoeten aard hem bekwaam maakte om lichtelijk door zulke konsten gewonnen te worden. 1547.

Het gemeene gerucht is, dat het geschil tusschen de broeders eerst zijn beginzel nam, uit hunne vrouwen, en dat de Protectrice zijnde misnoegt dat de vrouw van den jonger broeder de voorgang voor haar zou hebben, dewelke zy meende haar toe te behooren, het geschil daar door ontsteeken en aangeblazen had. Maar in al de schriften, dewelke ik hebbe gezien, deze breuke aangaande, kan ik niet vinden dat van zulks eenig gewag is gemaakt. Het is ook geen reden zich in te beelden, dat de Hartoginne van Sommerset zoo dwaas zou hebben geweest, als te denken dat zy de voorgang van de Koninginne Moeder behoorde te hebben. En daaromme zie ik deze omstandigheid als een enkele verzieringe aan, hoewel het wel geloofwaardig is, datter op eenigen anderen grond eenige animositeit en driftigheid tusschen deze twee hoogdravende Vrouwen zy geweest, het welke daar naar mag geoordeelt zijn het geschil tusschen hun twee Mannen te hebben veroorzaakt.

Het is blijkelijk in het gantsch beloop van deze zaak, dat de Protector in het eerste zeer genegen is geweest, om met zijn broeder te verzoenen, en dat hy alleen door hem gemoeid wierd; maar dat hy de moeyelijkheid dewelke hy hem maakte, met groot geduld, voor een geruimen tijd gedragen heeft; maar ten laatsten ziende dat deszelfs ongestuimen en zijdigen aard ongeneeslijk was, hy de natuur te verre ter zijden heeft gelegt, wanneer hy toestand tot zijn dood gegeven heeft. Maar al doorgaans tot daar en toe, had hy zijn broeder maar te ongebonden gemaakt, en gemoedigt om voort te gaan, door het toonen van zijn volvaardigheid, om naar ieder chocq en aanstotinge met hem weder te verzoenen.

Terwijl de Protector in Schotland was, begost den Admiraal met meerder drift aan te gaan, makende voor zich zelven eenen aanhang; het geene Paget merkende, heeft die hem het zelfde wel klaarlijk op zijn brood gelegt. Hy vraagde hem, waarom hy trachte om verre te stooten, het welke hy en andere onder hun hand en zegel hadden toegestaan? hun huisgezin was nu zoo groot geworden, dat niets als hun onderlinge twist het zelve hinderen konde; maar daar zouden geen pluimstrij-

1547. ken, om hen noch meerder op te hitzen, indien zy eenmaal twistig onder malkander wierden; en de breuken tusschen nauwe vrienden kwamen gemeenlijk tot onverzoenlijke vyandschappen uit te vallen. Maar alles was te vergeefs, want den Admiraal had besloten, het daar niet by te laten, en besloot, of zig zelver tot een hooger trap van waardigheid te brengen, of den hals daar by in te schieten.

Het was de berichtinge hier van, die den Protector drong zoo haastig en onvoordeeliglijk, uit Schotland weder te rugge te keeren; namentlijk om zijn zaken te verzeekeren by den Konink, op den welken zijn Broeder, door zijn Konstenaryen al een goeden indruk gemaakt hadde. Of'er eenige verzoeninge tusschen hen beiden gemaakt zy, eer het Parlement kwam te verzamelen, is onzeeker. Maar gedurende het zitten van het zelve, kreeg den Admiraal den Konink zoo verre, als met zijn eigene hand, een boodschap aan het Huis der Gemeente te schrijven, ten einde om Seimour Gouverneur van zijn perzoon te verklaren, en hy was van meeninge met het zelve in het Huis te gaan, daar hy albereeds eenigen aanhang gemaakt hadde, door middel van de welke hy wel vertrouwde, de zaak door te dringen. Hy handelde ook met verscheidene Heeren en Raden, om hen daar in de behulpzame hand te bieden.

Wanneer dit nu bekend wierd, aleer hy nog daar mede in het Huis verscheenen was, wierden eenige aan hem gezonden, uit zijns Broeders naam, om te zien of men hem kost beweegen daar in niet vorder te gaan. Hy weigerde daar naar te luisteren, en zeide rond uit, indien men hem in zijn besluit hinderlijk ware, dat hy zoude maken, dat dit het swartste Parlement zou zijn, dat'er oit in Engeland was geweest. Hier over wierd hy ernstiglijk gedreigt, en hem gezegt, dat des Koninks geschrift in Rechten, en naar de wetten niets van vermoogen ware, maar het zelve te hebben verkregen, was strafbaar, om een werk van zulk een nature gedaan te hebben, dat het duidelijk strekte tot ontrusting van de Regeringe, en den jongen Konink daar in te bedrayen.

Zy dan besluiten, hem naar den Tour te zenden, en hem uit al zijn ampten te zetten. Maar hy onderwierp zich den Protector en den Raad, en alzoo scheen hy met zijn Broeder volkomentlijk verzoent te zijn. Echter gelijk als de Protector reden hadde een wakend ooge over hem te houden, zoo wierd wel haast openbaar, dat hy zijn hooge gedagten niet zoo zeer afgelegt als flegtelijk uitgetoogen had, om ter bekwamer gelegentheid dezelve weder op te nemen. Want hy begost op

Kersmis

Kersmis daar aan volgende, weder geld onder des Koninks Dienaars om te deelen, ſtortende te gelijk den Konink geduriglijk in, een ongenoegen, over alles wat'er gedaan wierd, en hem aanradende de beſtieringe der dingen zelfs aan te ſlaan. Maar het gevolg van dit geſchil viel dodelijk voor hem uit, gelijk op zijn plaats zal gezegt werden. En aldus nam dit Jaar van 1547. een einde. 1547.

Op den 8ste van January, daar aan volgende, wierd Gardiner voor den Raad gebracht, en waar hem gezegt wierd, dat zijn voorige misbedrijven, zijnde begrepen in des Koninks algemeen Pardon, hy daar op ook ontſlagen was. Hem wierd mede een deftige vermaninge gedaan, om zich voortaan, eerbiediglijk en gehoorzaamlijk te dragen. Hy wierd vorders verzogt te willen verklaren, of hy de Injunctien of bevelen, en de Homilie wilde aannemen, en erkennen de leeringe van tijd tot tijd, voort te moeten werden gezet, door den Konink en de Geeſtelijkheid van het Rijk. Hy antwoorde, hy wilde zich ſchicken naar de andere Biſſchoppen, makende alleenlijk uitzonderinge van de Homilie, de regtvaardigmakinge aangaande, waar over hy vier of vijf dagen tot zijn beradinge verzocht. Wat hy ten einde van dien tijd daar omtrent gedaan heeft, blijkt niet uit het Regiſter van den Raad, zijnde van die zaak vorder geen meer gewag gemaakt; want de Klerken van den Raad, ſchreven toen zoo ieder zaak niet aan, met dezelve nauwkeurigheid, die men daar na wel gebruikt heeft. Hy vertrok naar zijn Biſdom, alwaar hy, geduriglijk in al zijn doen en laten, een groote kwaadaardigheid tegens Kranmer en alle ondernemingen van reformatie betoonde, hoewel met zulk een uiterlijke involginge, dat men niet lichtelijk iets tot zijn nadeel konde vinden, voornamentlijk nu, wanneer de groote magt van den Raad zoo veel vermindert was. 1548. *Jan.* 8.

In het einde van January, maakte de Raad een ordere, omtrent den Marquis van Northampton, het welke my verbind een weinig te rugge te gaan, om te klaarder bericht daar van te hebben. Deze Lord, Broeder van de Koninginne Douariere, was getrout met Anna Bourchier, Dochter van den Grave van Eſſex, de laatſte van die naam. Maar zy zijnde overtuigt van Overſpel, wierd daar over van haar geſcheiden, welke volgens het regt van de Kerkelijke Hoven, alleen was een ſcheiding van tafel en bedde. Op welke echtſcheidinge in Konink Hendriks tyden een voorſtelling was gedaan, om over te leggen, wat mocht werden gedaan, tot voordeel van de onnozele perzoon, wanneer de andere van Overſpel overtuigt was. Zoo dan in den aanvang van Konink Eduards Regeringe, op den 7. van May, wierd een

De Marquis van Northampton verzoekt een echtſcheidinge wegen Overſpel.

1548. Commissie toegestaan, aan den Eerstbisschop van Kanterbury, de Bisschoppen van Duresme en Rochester, (deze was Holbeek, eer hy naar Linkoln overgebracht wierd) Dr. Rudley en noch zes andere, in alles tien, van dewelke de zes waren een *Quorum*, om te onderzoeken, of de Vrouwe Anna, volgens Gods Woord, zoo wettiglijk niet was gescheiden, dat zy niet meer zijn Vrouwe was, en of hy derhalven niet zou mogen een andere Vrouw trouwen.

Dit zijnde een nieu geval, en van groot belang, heeft Kranmer beslooten het zelve te onderzoeken met zijn gewoonlijke naarstigheid, en doorzocht zoo nauw de meninge en opinie der Vaders hier omtrent, dat zijn verzamelingen daar omtrent tot een groot boek gegroeit zijn, (van het welke ik het Originaal doorlezen hebbe) zijnde het meeste gedeelte daar van of geschreven, of gemerkt en onderhaalt met zijn eigen hand. Dit vereischte een langer tijd als de Marquis van Northampton konde afwachten, die derhalven steunende op zijn groot gezach, zonder de uitspraak te verbieden, opentlijk getrouwt is, met Elizabeth, Dochter van Brooke Lord Cobham, op den 28. van January dezes Jaars. Hier van wierd informatie aan den Raad gebracht; het welke een groote ergernisse onder hen verwekte, nademaal zijn eerste Houwelijk noch stond volgens de wet. Hy dan zijnde gedaagt om voor zich te antwoorden, zeide dat hem dacht uit kracht van Gods woord, van den band, waar mede hy aan zijn voorige Vrouwe verbonden was, ontslagen te zijn; en het maken van den band des Houwelijks onlosbaar, was maar een gedeelte van de Paapsche wet, by dewelke het zelve voor een Sacrament gehouden word; en evenwel de Papisten wel wetende dat de wereld zich niet lichtelijk onder zulk een jok zou willen buigen, hadden door hulp der Canonisten, dit onderscheid weten op te maken: Dat het geen sware zaak was onder hen een Houwelijk te verydelen; dat de conditie van de Kerk zeer hard was, indien in kas van overspel de onnozele gedwongen was met de schuldige te leven, of open gestelt te worden, tot verzoekinge tot dezelve zonden, indien een scheidinge alleen maar wierd toegestaan, en ondertusschen de Houwelijks band vast en onverbreekelijk bleef. Maar nademaal hy zoo verre gegaan was, eer de gedelegeerden hun uitspraak hadden gedaan, zoo wierd geordonneert dat hy en zijn nieuwe Vrouw weder zouden gescheiden worden, blijvende zy zoo lange onder de bewaringe van haar zuster de Koninginne Douariere, tot dat de zaak ten vollen onderzocht was, of zulks konde geschieden volgens Gods Woord of niet, en dat als dan vorder daar omtrent ordere zou gegeven werden. Op dit voorval hebben de gede-

Ex. Manusc. D. Stillingfleet.

delegeerde zich wat meerder gespoeit, en hun bewijzen te zamen gebracht, uit dewelke ik een extract en afschrift zal geven, beide voor de oplossing van die zaak (rakende dewelke, noch niet zeer lang geleden, groote debatten in het Parlement zijn geweest) en om te toonen hoe nauwkeurig men in die tijden heeft geprocedeert. 1548.

Christus veroordeelt alle Houwelijken na echtscheidinge, behalven in geval *van Overspel.* En hoewel dit by St. Marcus noch S. Lucas alzoo verhaalt word, echter is het genoeg dat Mattheus zulks zegt. De Heer Christus bepaalt den staat des Houwelijks, die te zijn, in de welke twee een vleesch zijn, zoo dat wanneer een van beide, deze vereeninge gebrooken, met te worden een met eenig ander perzoon, als dan het Houwelijk ontbonden is. En het word dikmaals verhaalt in het H. Euangelie, dat getrouwde perzoonen macht over malkanders lichamen hebben, en dat zy malkander de schuldige goedwilligheid niet moeten onthouden, het welke recht strijdig is tegens deze weg van scheidinge, behoudens de band. Gronden op dewelke hy weder trouwen mocht.

St. Paulus stellende de zaak van een ongeloovige, scheidende van zijn deel in het Houwelijk, zegt: de gelovige party, 't zy broeder of zuster, is onder geen verband in dien gevalle. Het welke schijnt een ontlasting van den band in geval van verlatinge. En in waarheid, overspel is noch van een geheel anderen hooger aard. Maar hier tegens wierd gezegt van de andere zijde: dat onzen Zaligmaker, toestaande een echtscheidinge in gevalle van overspel, zulks alleen voor de Joden gezegt heeft, tegens dewelke hy sprak, om de wreedheid van hunne Wet wat te verzachten, volgens dewelke de Overspeelderste gedood most werden, enderhalven stond hy hen de echtscheidinge in dien gevalle toe, om de gestrengheid van de andere wet te verzoeten.

Maar de Apostel schrijvende aan de Roomsche Christenen, en aan die van Corinthen, zegt: *dat de Vrouwe door de wet aan haren Man verbonden is, zoo lang als hy leeft*; en dat onder een generalen regel, *die God te zamen heeft gevoegt*, *laat geen mensche die scheiden*: schijnt geheel tegens het ontbinden van deze verbintenis te zijn. Hier op wierd weder geantwoord, dat het zelfde strekte zoo wel tegens afzondering als tegens echtscheidinge, *dat de vrouwe aan haren man is gebonden*: maar wanneer hy af laat haar man te zijn, zoo is die band gebrooken. Dat onzen Zaligmaker de vrouwe de vryheid heeft gelaten zich van haar man te scheiden, om overspel, hoewel de Wet van Moizes alleenlijk bestelt heeft, dat de overspeelige vrouwe, en die haar overspelig gemaakt heeft, zou sterven, daar de man, die overspel begaan had,

1548. had, zoo strafbaar niet was, zoo heeft daarom onzen Zaligmaker by die provisie, en voorsieninge gegeven, verklaard dat het Houwelijk om overspel t'eenemaal gescheiden mag worden.

Van hier gingen zy om te onderzoeken het gezag van de Vaders. Hermes sprak van de Overspeelster te verstooten, maar zoo echter datmen op haar leetwezen, haar weder hadde aan te nemen. Origenes meende dat de vrouw naar de Echtscheidinge niet weder vermocht te trouwen. Tertuliaan staat echtscheidinge toe, en oordeelt dat die het houwelijk zoo wel scheide als de dood. Epiphanius stemt dezelve mede toe; en Ambrozius op eene plaats staat den man toe te trouwen, na de echtscheidinge wegens overspel, hoewel hy het zelve doorgaans in de vrouwen verwerpt. Basilius staat het aan beide zyden toe, ter oorzaak van Overspel; Hieronymus veroordeelt de vrouws houwelijk, naar de echtscheidinge, hoewel de man aan Overspel schuldig is, gelijk hy ook het hertrouwen van den man verwerpt, echter staat hy hem toe, de echtscheiding over Overspel, of het vermoeden daar van. Evenwel wanneer zijn Vriendinne Fabiola was hertrouwd na de echtscheidinge, verschoont hy zulks, zeggende: *Dat het beeter ware te trouwen als te branden.* Chromatius staat een tweede houwelijk naar de echtscheidinge toe. En zoo dede ook Chryzostomus, hoewel hy het zelve in vrouwen, in zulk een gevalle verwerpt. S^t^. Augustinus heeft wel voor een echtscheiding geweest, maar altoos tegens een houwelijk op de zelve; maar in zijn *Retractatien* schrijft hy twijfelachtig van zijn voorig gevoelen.

In de borgerlijke wetten hebben de Christen Keizers, de macht van Echtscheiding, zoo in vrouw als man toegestaan, met het regt om weder te trouwen; zonder dat zy evenwel de grond van de Echtscheiding, op Overspel bepaalden, maar staande dezelve in verscheidene andere gelegentheden toe; gelijk als wanneer de vrouw schuldig was aan verraad; als zy had gehandelt om een ander man te hebben; als zy een misgeboorte verwekt had; als zy 's nachts buitens huis gebleven was; of als zy, zonder verlof van haar man, de openbare Schouwspelen was gaan zien, en andere diergelijke voorvallen meer. Tegens 't welke noit iemand van de Vaders geschreven heeft, nog getracht dezelve te doen wederroepen.

Al deze wetten zijn door Justinianus bevestigt, wanneer hy de wetten alle in een lichaam vergadert heeft, doende daar het nodige by, daarze gebreekig mochten zijn. In de Canonijke wetten is bestelt, dat hy, wiens vrouw geschonden is, geen wettig houwelijk mag ontzegt worden.

worden. De Paus Gregorius ontzegt een tweede houwelijk voor de schuldige perzoon, maar staat het de onnozele toe, na de echtscheiding. Paus Zacharias staat de vrouw van een bloedschandig Overspeelder het trouwen toe, indien zy zich niet kan onthouden. In de Canonijke wetten word het Concilie van Tribury by gebragt, als staande het zelve voorrecht de mans toe. By het Concilie van Elvira mag een man, dewelke bevind dat zijn vrouw hem doden wil, dezelve van hem stooten, en een ander trouwen, maar zy vermach noit te hertrouwen. Het Concilie van Arles, raad de mannen, welker vrouwen in Overspel bevonden worden aan, niet te trouwen, zoo lange zy beide leven; en dat van Elvira, weigert het Sacrament, aan een vrouwe, dewelke een overspeelig man verlaat, en een ander man trouwt: maar zy mag het genieten, wanneer haar eerste man komt te sterven, alzoo word het tweede Houwelijk wel toegestaan, maar echter onbetamelijk geacht. Maar het Concilie van Milevi verbied beide mannen en vrouwen na de echtscheidinge weer te hertrouwen. 1548.

Al deze besluiten zijn by Kranmer verzamelt, met verscheidene aanmerkingen van belang daar omtrent, en de meeste quotatien en gevoelens der Vaders gemaakt. Maar met dit geschrift wierd een ander ingegeven, het welke tegens de scheidinge van de band was, in de welke verscheiden Quotatien en gevoelens by gebracht worden, uit de Canonyke wetten, en de Vaders, voor het strijdige gevoelen. Maar de meeste van de aldaar by gebragte Vaders waren van de laatste tijden, in de welke de ongeëgte staat, by de Priesters in zulk een hooge achting was, zoo dat in alle twijfelachtige gevallen, zy altoos besloten naar die zyde, die de vrydom van het hertrouwen wegneemt.

Kortelijk dit gantsche geschil, wierd in agt Quariturs of vraagstucken verdeelt, dewelke eenige geleerde mannen, maar wie zy waren weet men niet, in handen gestelt zijn geworden, dewelke tot voordeel van het tweede houwelijk uitgesprooken hebben, gelijk dezelve hunne uitspraak in de verzamelingen te vinden is. Eindelijk is dan van het Hof mede de zaak uitgesprooken, en by gevolge, het houwelijk van de Marquis van Northampton met zijn tweede vrouwe bevestigt, en zy toegelaten by hem te woonen. Maar echter vier jaren daar na wierd hy te rade, een acte van het Parlement te verzoeken, tot bevestiging van deze uitspraak, van het welke op zijn tijd en plaats zal gesprooken werden.

Ziet onze verzamelingen. *No.* 18.

Het naaste dat in aanmerkinge van Reformatie kwam, was de groote Contradictien en strydigheden, die in de meeste Sermoenen over geheel

1548. heel Engeland gevonden wierd. Eenige waren zeer voorwaard om de oude plegtigheden, die noch overgebleven waren, voor te ſtaan, en andere waren niet minder yverig, om dezelve afgeſtelt te hebben. Zoo dat binnen Londen voornamentlijk het volk wonderlijk verdeelt, en door de verſchillendheid van hun Predikers, insgelijks verſchillende was.

Vorderingen in de Reformatie.

De plechtigheden van Vrouw Lichtmis, en hun waarnemingen van de vaſten, nevens de plechtigheden, die men op Palmzondag, goeden Vrydag, en Paasdag gewoon was te gebruiken, waren nu by der hand. Deze die in het algemeen tegens deze Ceremonien waren, verwierpen dezelve als bygelovige aanlapzels tot den Godsdienſt, gevonden in de duiſtere en verblinde eeuwen, wanneer een uitwendig Heidendom het voornaamſte oogwit der betragtinge was. Andere daar en tegen ſtelden voor, het goed gebruik dat van deze dingen konde gemaakt werden, en leerden dat dezelve, immers tot dat zy door ordere van des Koninks gezag wierden afgeſchaft, moſten onderhouden worden.

In een bezoekinge, dewelke geſchied was, (wanneer, kan ik bezettelijk niet vernemen, altoos het ſchijnt op het laatſte van Konink Hendriks regeeringe geweeſt te zijn) wierd verklaart, dat het vaſten in de Lente, alleenlijk een poſitive wet en inſtellinge was. Ook wierden verſcheidene beſtellingen gedaan, omtrent het gebruik der Ceremonien en plechtigheden, en zommige gewoonten, als of dezelve niet lang zouden ſtaan, alle Sopping op Aſch Woensdag, en Ploeg
No. 21. Maandags, by ons Kopper Maandagen, wierden afgeſchaft, nademaal de zelve een groote menigte volks te zamen trocken, het welke altoos met drinken aanving, en met vechten meeſt, en ſmijten kwam te ſcheiden. Deze hebbe ik ook in de verzamelingen gebragt, gelijk ik een afſchrift hebbe gehad van de Artijkelen, gelaten op de Vizitatie en bezoekinge van de Deekenſchap van Doncaſter, my medegedeelt, door den geleerden Geneesmeeſter, en naukeurig liefhebber der Oudheden, Dr. Nathanael Johnſton, die my dezelve met verſcheidene andere papieren, uit een rechten en Edelmoedigen yver, om alles wat in zijn vermogen was, tot volmakinge van dit werk by te brengen, toegezonden heeft.

Het landvolk in 't gemeen was zot naar al deze vertooningen, Proceſſien en verzamelingen, achtende het maar een dommen handel in de Kerk te komen, alleen om God te dienen, en het Sermoen aan te hooren, indien men die pronkeryen en vermakelijkheden, daar zy zoo verzeekert op waren, daar niet by en vand. Maar andere oordeelende, dat zy al deze dingen aanhielden, recht gelijk de Heidenen hun Spe-

Spelen en Feesteryen omtrent hunne Goden plegen ; stelden dezelve 1548.
als strijdig met de destigheid en eenvoudigheid van den Christelijken Godsdienst ; en zochten derhalven met allen ernst dezelve afgeschaft te hebben.

Dit wierd zoo gevoegelijk aan den Raad vertoont, door den Eerstbisschop Kranmer, dat daar omtrent een ordere aan hem gezonden wierd. Deze zand hy aan Bonner, dewelke Deeken van het Collegie der Bisschoppen, in het gebied van Kanterbury zijnde, al deze ordres over de geheele landvoogdy most overzenden. Door deze wierd al het omdragen van Kaarssen, op Vrouw-lichtmis dag, het Asschen op Asch Woensdag, en de Palm tacken op Palm Sondag, verbooden oit meer gebruikt te werden. En dit wierd bekent gemaakt door Bonner, aan Thurleby, Bisschop van Westmunster, op den 28. van Juny, gelijk uit het regifter blijkt.

Hier na wierd op den 6. van February een Proclamatie gemaakt tegens die geene, dewelke van de andere zijde voorbariglijk nieuwigheden zouden zoeken aan te rechten, of het volk van de oude plechtigheden af te trecken, onder straffe van gevangenis, en andere straffen naar goedvinden des Koninks, uitgezondert alleenlijk de voorgenoemde ; waar by gevoegt wierd het kruipen om het Kruis op goede Vrydag, het nuttigen van gewyd brood en water, en voorts al het geene daar na t'eeniger tijd, door den Eerstbisschop van Kanterbury, in des Konings naam afgezondert zou worden.

Proclamatie tegens alle vernieuwers zonder gezag.

En om voor te komen het ongemak, voortkomende by hevige Predikers, zoo wierd niemand tot den Stoel toegelaten zonder licentie en toelatinge van den Konink, of de Vizitatoren, de Eerstbisschop van Kanterbury, of de Bisschop van het Bisdom, daar hun Stoel was, behalven de ordinaire Predikers in hun eigene Parochie; deze die anderzins predikten, zouden gevangen gelegt worden, tot dat ordere tot hun straffe gegeven wierd, en de minder Overigheid wierd gelast de uitvoeringe van deze orderen te bevorderen. Deze Proclamatie en verkondiging die in de verzameling is, was noodig om gezag aan des Bisschops van Kanterburys brieven te geven, dewelke beschuldigt wierden, als een groote laatdunkentheid voor hem, als hadde hy, zonder hooger last, ondernomen, deze veranderinge in de heilige plechtigheden voort te zetten. *No. 22.*

Eenige hebben aangemerkt, dat den Raad voortging met het maken van Proclamatien, onder arbitraire straffen, hoewel de acte ingetrocken was, die voor heen zoo grooten gezach aan hen gegeven

 hadde.

1548. hadde. Hier op wierd geantwoord, dat de Konink by zijn opperhoofdigheid over de Kerk, wel mocht in het stuk van Godsdienst nieuwe ordere maken, en straffe de overtreders opleggen. Echter dit wierd zeer in geschil getrocken, hoewel in het gemeen zich ieder het zelve onderwierp.

Algemeen weren der beelden. No. 23. Den 11. van February wierd 'er een brief gezonden van den Raad aan den Eerstbisschop, rakende een merkelijke veranderinge. Men vand over al kloeke mannen, die het afnemen der beelden, die men tot bygeloovigheid had misbruikt, aandrongen. Daar waren in de Kerken eenige beelden van zulk een vreemd slag, dat het misbruik daar omtrent niet te loochenen ware; zodanig was de verbeelding van de heilige Dryeenigheid, dewelke men gewoon was te berooken, op den onnozelen kinderen dag, en dat by hem, die Bisschop van de kinderen was gemaakt: dit toont dat het ook op andere dagen was gepleegt geweest, zijnde waarschijnelijk berookt door den Bisschop daar hy tegenwoordig was. Hoe dat dit beeld was gemaakt, kan men afnemen uit het afdrukzel daar van in dien tijd gemaakt, in de welke de Vader word afgebeeld, zittende op de eene zyde, als een oud man, met een drydubbelde Kroon, en Zonnestralen daar boven. De Zoon aan de andere zijde als een jong man, met een Kroon met stralen, en de gezegende Maget tusschen hen beiden; en de verbeelding van den Heiligen Geest als een Duive, uitgespreid met haar vleugelen over hun hooft. Op deze wijze staat het afgebeeld in een fraay Boek van haar Getyen, volgens het gebruik van *Sarum*, gedrukt in het 1526. jaar. De goddeloosheid hier van, verwekt een verschricking in het gemoed der meeste menschen, ziende die onbegrijplijke verborgentheid zoo groflijk uitgebeeld. Daarenboven het begrijpen van de Maget daar in, was geschied in gevolge van het geene was gezegt door eenige Godslasterlijke Monniken, als dat zy mede in de Dryeenigheid aangenomen was.

Processionale in Festo Innocentium.

In een ander Prente word het verbeeld by een hooft met dry aangezichten. Deze dingen zijn zoo door geen openbare ordere ingestelt; maar zijnde zoo lange in het gebruik geweest, stond het op de algemeene grond, van traditien en overleveringen van de Kerk. Want daar wierd gezegt, dat de beloften aan de Kerk gedaan, altoos en t'allen tijden dezelve hadden te zijn; en dat derhalven ieder tijd of eeuw van de Kerk daar een evengelijk recht toe hadde.

Maar de andere beelden aangaande, daar wierd tegens dezelve ingebracht, dat zy alle op zulk een wijze gewijd en ingeheiligt waren,

en

en zulke gebeden daar omtrent waren gepleegt, dat het zeeker genoeg ware, datze alle vol ſuperſtitie ſtaken; want men had daar over gebeden, dat zy zodanig gezegent en geheiligt mochten worden, dat al die geene die dezelve eerde, door de voorbeden en hulp van dien Heilig, den welken zy verbeelden, mochten verkrijgen al het geene zy begeerden. Zoo wierd dan een wegnemen van al de beelden in het gemeen beſlooten. En de Protector en den Raad ſchreef aan Kranmer, dat, om een einde van al deze Conteſten en ſtribbelingen te maken, en op dat de levende beelden van Chriſtus niet zouden twiſten omtrent de dode, het beſlooten ware datze alle zouden afgenomen worden; en hem wierd laſt gegeven om het zelve in het werk te ſtellen in zijn eigen Eerſtbiſdom, en die ordere over te zenden aan de andere Biſſchoppen, om op gelijke wijze door hem in het werk geſtelt te werden. 1548.

Daar wierd ook ordere gegeven, dat al de rijke kaſſen, met al het zilver daar toe behoorende, zouden gebracht worden tot des Koninks gebruik, en dat de klederen, die dezelve bedekten, aan den armen zouden gegeven worden.

Dit maakte Gardiner, en die van zijnen aanhang een nieuwe kwellinge. Want hy had in zijn Biſdom altoos geweeſt voor die gene die de beelden zochten te houden; maar zy ſtelden zich alle tot gehoorzaamheid; en zoo wierden de Kerken van al de ſchilderyen en beelden ontbloot, dewelke zoo veel eeuwen achter een het voornaamſte voorwerp van des volks Godsdienſtigheid, om zoo te ſpreeken, waren geweeſt.

Nu was de naaſte zorge der Reformeerders, om te vinden de alderbeſte mannen die zy konden, die men laſt en vrydom, om te prediken, door 's Koninks ordere zou toeſtaan. Hier toe zand de Raad een brief in 't begin van May, te kennen gevende dat by de bepalinge op het prediken geſtelt, zy alleenlijk voor hadden een einde te maken van de hevige twiſten, veroorzaakt door een deel ondiſcrete lieden, en geenzins de levendige predikinge van het zuivere woord van Godt uit te bluſſchen, zijnde die ingeſtelt naar zulk een wijze, als de Heilige Geeſt voor dien tijd den Predikers in het harte zou geven. Zoo worden derhalven gelaſt oprechtelijk te prediken, en met zulk een bematiginge als tijd en plaats zouden vereiſchen. Voornamentlijk dat zy het volk niet zouden aanhitzen om nieuwigheden aan te richten, of deze, dewelke zy hadden te gehoorzamen, voor te loopen; maar een ieder aanmanen tot boete en beterſchap des levens,

Ordere op eenige Predikers geſtelt.

4. *May.*

1548. vens, en het houden van de geboden, en al hun oude bygeloovigheden te verzaken. En belangende de dingen dewelke noch niet verandert waren, daar op hadden zy met geduld te wachten, en te besluiten het geene de Prins of hen opleggen, of in hen verdragen zou, en in het opleggen van hun leeringe op het volk, dat zy wel zouden aanmerken, wat zy konden verdragen of niet.

Maar deze gematigtheid wierd niet wel waargenomen. Want sommige opentlijk veroordeelden dit als een stuk van Politijke involginge; met te zeggen, dat men al de superstitien te gelijk en met malkander most wegnemen. Aan deze wierd geantwoord by andere, dat gelijk de Heer Christus verboden had het onkruid uit te halen, op dat met het zelve de goede tarwe niet uitgehaalt mocht werden; zoo ook, indien zy te voorbarig daar ontrent waren, zoo door het veranderen der dingen, zy in die haastigheid, in veele een verandering ten kwade mochten maken. Een groote zorge most men dragen, dat men het volk niet te veel en tergde, op dat niet, gedurende de onderjarigheid van den Koning, of in eenige kwade stand van zaken, eenige beroerte daar uit kwame te ontstaan. En de involginge, die zoo Christus als zijne Apostelen omtrent de Joden gebruikten, wanneer zy de Wet van Moizes afschaften, most men menigmaal betrachten en naarvolgen; en vorders indien zy, dewelke bekleed waren met de kracht van miraculen en wonderheden te doen, om de wereld te krachtiger te overtuigen, zoo veel toegaven, zoo ware het te meer redelijk voor hen lieden, die zoo veel gezachs over der lieden gewisse niet hadden, ook geen vermogen, om door onbemiddelde teekenen van den Hemel, hun macht voort te zetten, het volk eerder by trappen te bewegen, om hun oude misgreepen te verlaten, als met te grooten voorbarigheid de dingen te precipiteren.

In deze winter was 'er een Commissie van uitgezonderde Bisschoppen en Godsgeleerde beraamt, om al de Officien, en dienstplichten van de Kerk te onderzoeken en te reformeren. Zommige hadden ten tijden van Konink Hendrik in die zelve zaak bezig geweest, en daar al een goeden voortgang in gemaakt; en dit most nu tot zijn volkomentheid gebracht worden. Hierom dan, de Eerstbisschop van Kanterbury en Jork, de Bisschoppen van Londen, Durelme, Worchester, Norwich, St. Asaph, Salisbury, Coventry en Lithfield, Carlisle, Bristol, St. Davids, Ely, Lincoln, Chicester, Hereford, Westmunster en Rochester, met de Drs. Cox, May, Tailor, Heins, Robertzon en Redmayn, wierden gelast al de Officien van de Kerk te onder-

onderzoeken, en over te leggen, hoe verre ieder van dezelve verbetering van noden hadde. Het eerste datze ondernamen van het Sacrament of Eucharistie, het welke zijnde het voornaamste Hooftstuk en Symbolum van de Christelijke eenigheid, geoordeeld wierd hun voornaamste zorge waardig te zijn. En alhier bestelden zy hun onderzoekinge, op de zelve wijze, als die in de voorgaande regeringe was gebruikt, in het welke indien iets konde worden aangemerkt in ordere tot een veranderinge, wierd het zelve voorgestelt in verscheidene *Queriturs* en Vraagstucken, op de welke een ieder in de Commissie zijnde, zijn antwoord in geschrift hadde te geven. 1548.

Het is geen wonder dat de verwerringen, dewelke volgden ten tyden van de Koninginne Maria, ons van het meeste gedeelte van deze papieren heeft berooft; echter is'er iets van bewaart, ziende op eenige vraagstucken omtrent des Priesters afgezonderde Communicatie; of het ontfangen van een man voordeelig kan zijn aan andere? wat de Oblatie of Sacrificie ware, die van Christus in de Misse gedaan wierd? waar in de Mis bestaat? wanneer de Priester alleen ontfangende, zijn begin nam? of het behoorlijk ware, het zelve te behouden, en in voldoenende Missen te vervolgen, voor der dooden ziele? of het Euangelie behoorde te worden geleert, gedurende of ten tyden van de Misse? of het dienstig ware het alles te hebben, in eene taal of niet? en wanneer het rezerveren of ophangen van het Sacrament eerst aanvang nam.

Hier op hebben de Bisschoppen, ieder hun byzondere antwoord gemaakt, zommige hebben deze puncten alle, zommige eenige weinige van dezelve beantwoord, gelijk waarschijnlijk is, houdende hun gevoelen op, omtrent die geene, dewelke zy zijn voor by gegaan. De Bisschoppen van Londen, Worcester, Chichester en Hereford, bragten hun antwoord in, te zamen in een geschrift vervat, maar daar na voegden zy zich by de Bisschoppen van Norwich en St. Asaph, en al deze zes gaven een antwoord in een en het zelfde geschrift vervat. Deze zijn niet alle onderteekent, gelijk de andere, die ik in het voorige stuk vervat hebbe, geweest zijn; of ten minsten de papieren dewelke ik hebbe, zijn de Originele niet. Maar Kranmers hand is over ieder van dezelve, teikenende den naam van ieder Bisschop, tot de welke zy behoorden, en Dr. Cox had zijn hand en zegel onder zijn antwoord gestelt. Uit deze, dewelke in de verzameling zijn, kan de lezer ligtelijk begrijpen hoe zeer de Bisschoppen in het gemeen, tot de oude bygelovigheid waren genegen, en hoe weinige in alle dingen met Kranmer over een stemden. *No.* 25.

Men-

1548. Men zou mogen denken, dat deze vraagstucken, waren uitgegeven, eer de acte van het Parlement, in de welke des Priesters afgezonderde Communicatie is verandert, in een Communicatie van veele, was gepasseert; echter was by die acte alleen bestelt, dat alle die kwamen, zouden worden toegelaten, evenwel was den Priesteren niet verboden te consacreren en Heiligen, al was'er geen om te communiceren, het welke de zaak was, daar men nu onderzoek over dede.

De Corruptie in de plicht van Communie, onderzocht

Het is zeeker, dat geen gedeelte van den Godsdienst meerder was bedorven als dit Sacrament, daar nochtans de instelling daar van zoo open en eenvoudig is geweest, dat uitgezondert de woorden, *dit is mijn lichaam*, daar in niets te vinden zy, het welke eenigen schijn kan geven tot de verbasteringe dewelke daar na daar omtrent gevolgt is. De Heidenen hadden hunne verborgentheden, dewelke de Priesters bedekte met harde en duistere woorden, en optoiden met Praal, met welke dingen zy hunne achtinge by het volk op hielden. Maar daar na zagen zy die dingen aan, als zijnde van zulk een hoogen waardigheid, dat al die geene die de orderinge van de zelve ware opgelegt, voor heilige perzoonen geacht wierden.

De eerste Christenen, hebben de eerste eenvoudigheid van Goddelijke instellinge eenige eeuwen ongeschonden gehouden en bewaart, maar daar na, als hun getal begost toe te nemen, maakten zy gebruik van zoodanige dingen, die die van de Heidenen niet ongelijk waren, met dewelke zy de zelve te eerder tot hun geloof zochten te trecken. Nademaal de uitwendige gebaren en pralen een diepen indruk in de gemeene lieden maken. En deze, dewelke aldus overgebragt waren, mochten daar na behagen in die dingen krijgen, om haar zelfs wil, dewelke in het eerste maar gebruikt wierden om de wereld te winnen, en in te nemen. Andere vindende eenig voordeel, in zulke diensten, de welke gemackelijk waren, en evenwel een schijn van grooten praal maakten, dat dezelve groote gebreeken zouden mogen bedecken, met na te volgen, en zich te voegen naar de dwaasheden die in de trein zijn, hebben miltdadiglijk tot de onderneminge daar van gecontribueert en toegebracht. En na dat de Roomsche Keizers Christenen geworden zijn, veel van die groote rijkdom, dewelke zy en hun volk bezaten, wierden gebracht aan de Kerk, en tot deze bygelovigheden gebruikt. Echter wierd de bedervinge noch zoo algemeen niet, tot dat door den inval van Gothen, Wandalen, en andere Barbarische volkeren, het Roomsche gebied gebrooken, en in veele Koninkrijken verdeelt is geworden. Deze nieuwe overwinnaars waren rouw en onwetende, t'eenemaal

maal tot sensuale en vleeschlijke dingen over gegeven, en de geleertheid in het gemeen onder de voet gebracht, en hier door hebben de groote superstitien plaats gegrepen; want fijne en subtyle van die slag, konden in die duistere tijden van onwetentheid weinig voordeel doen. Maar als zy toenamen in onkunde, alzoo volharden zy ook te beter in het geloof en de betrachtinge van deze en noch absurder en onschickelijker dingen. 1548.

Het hoog gevoelen, het welke zy met recht hadden van dit Sacrament, zeer hoog opgegroeit zijnde, door het geloven van de lichamelijke tegenwoordigheid van Christus, dat daar na daar omtrent ingekomen is, zoo wierd het dom verstand der Priesters, en de rijkdom van het volk aangelegt, om het zelve met alle mooglijke toestel en pomperyen te verheerlijken. Al de vaten en toestel daar toe behorende, wierden gewyd en gezalft met groote Godtsdienstigheid. De gantsche dienst geschiede in een onbekende taal, en een groot gedeelte daar van moest men binnens monds spreeken, om het zelve voor een te wonderlijker kracht-reden te doen gaan; maar voornamentlijk de woorden van de consecratie, mochten in geenderlei manieren door het volk gehoort werden, zijnde voor iets wonders uitgestrooit, dat eenige Schaaphardеrs dezelve woorden, als ze overluid gesprooken wierden, komende te hooren, dezelve onthouden, en over hun brood uitgesprooken hadden, het welke terstond in vleesch verkeert was geworden. Behalven dat het niet anders als recht en reden was, dat een veranderinge, die met geen oogen konde gezien worden, moest gemaakt worden door woorden dewelke ook niet moesten gehoort worden. De Priester zelve moest dit niet naarderen als na zoo veel gebuigs, kruiciging en kussinge van den altaar, en gedurende al de tijdt dewelke hy bezig was met den Dienst, wierd het volk maar gezegent met een korte zegening, *Dominus vobiscum*; de Heere zy met u: en dat noch in het Latijn. Als dan wierd het brood naar de zegeninge opgelicht, en het gantsche volk toonde het zijn eerbiedigheid, als of de Heere Christus zelve in de wolken verscheenen ware. Het wierd dikmaals op den altaar neder gezet, omgedragen in Processie met de plechtigheden van toortzen daar voor te dragen, het welke de aldergrootste Perzonagie voor een groote eer aannamen te doen, gaande de Priester ondertusschen met de hoogste pracht onder een verhemelte.

Dit wierd ook geacht een zeer behulpzame zaak, tegens alle toevallen van het menschelijke leven, en daar het in het eerste alleenlijk was ingestelt, om te zijn een gedachtenis en gemeenschap van de dood van Christus,

1548. ſtus, zoo ſcheen dat alles vergeeten of verſchooven, en wierd tot alle andere bedenkelijke einden aangelegt. Het geen 't meeſte voordeel aanbracht, waren de Frentals, of 30 Miſſen, anders geen middel om de Zielen uit het Vagevuur te verloſſen, met het zeggen van 30 Miſſen in het Jaar voor dezelve. En dewijl men had waargenomen, dat de lieden op de Jaarlijkſche Geboorten-dagen, op hun Bruilofts-dagen, of andere geluckige tijden en ſtonden van hun leven, gemeenlijk beter gezint waren, als op andere, zoo dat men als dan lichtelijker iets hen van het hart konde binden, zoo hebben zy geordonneert, dat dry van deze zouden gedaan worden op Kerſdag, dry op de *Epiphanie*, dry op de *Zuiveringe* der heilige Maget, dry op de *Annunciatie*, of Maria boodſchap, dry op de dag van de Opſtandinge, of *Reſurrectie*, dry op de *Aſcenſie*, of Hemelvaarts-dag; dry op Wit Zondag, dry op de Zondag der Dry-eenigheid, of Triniteit, dry op de Aſſumptie of Hemelvaart van Maria, en dry op haar Geboorten dag; verhoopende dat deze dagen die *Mollia tempora*, die tijdelijke ſtonden zouden zijn, wanneer God den Heer, en de Heere Chriſtus, of de Maget Maria, te lichter toegang zouden geven aan de Sollicitanten, en te eerder hun verzoek inwilligen. Maar het geen het alderminſte tot de zaak dede, waren de Miſſen op de dagen der Heiligen, in dewelke geboden wierd, dat de voorbiddinge der Heiligen deze Sacrificie mocht voor God aangenaam maken; dat de Heilig, tot wiens eere deze offerhanden zoo plechtelijk wierden gedaan, door zijn verdienſten wilde maken, dat dezelve mochten aangenomen werden, en hen te grooter Indulgentie mochten toebrengen, zijnde opgeoffert met toeſtemminge van den Heilig. Indien dit een offerhande was van Jezus Chriſtus zelf, en van zijn eigene nature een verzoeninge, hoe dat dan kon geſchieden ter eeren van eenigen Heilig, en een grooter kracht krijgen door zijn voorſprake, was een harde zaak om te konnen begrijpen. Daar waren ook verſcheidene ſtucken van belachelijke Heidenſchappen onder gebruikt, als de Oſtie te leggen op het graf het welke zy maakten voor Chriſtus op Goeden Vrydag, en dat niet alleen de kaarſſen die moſten gebruikt worden op de Celebratie en dienſt van den Paaſchdag, maar ook zelfs het vuur, waar door dezelve aangeſteeken wierden, byzonderlijk op Paaſch avond, moſten gewyd worden.

Men geloofde ook dat zommige Miſſen eenige byzondere krachten in zich beſlooten. Want in het Mis-boek, gedrukt tot Londen in het Jaar 1500, word een Miſſe gevonden, dienende tot het weeren van een haaſtigen dood, dewelke de Paus Clemens gemaakt heeft, in het

Collegie, met al zijn Cardinalen, gevende aan alle die de zelve hoor- 1548.
de, 270 dagen aflaat, met belastinge, dat zy een brandende kaars in hun hand mosten houden zoo lang de dienst daar van duurde, en noch vijf dagen daar na van gelijken een kaars houden knielende, zoo lang de Misse duurde; en deze, die zulks deden, zouden door geen schierlijken dood beschadigt worden. En daar word bygevoegt dat dit zeeker was, en bevestigt tot Avignone, en al de naburige plaatzen. Al deze dingen hebbe ik te wyder open gestelt, op dat de Lezer te duidelijker mag verstaan, wat dingen in dit Sacrament hun reformatie en hervorminge vereischten. En deze dingen hebbe ik uit een Misboek, alstoen in Engeland meest gebruikelijk, en best bekent met de naam van *Missaal naar het gebruik van Sarum*, bekent, gehaalt.

Een nieuwe dienst voor de Communie ingestelt

De eerste stap die deze Gedeputeerde Bisschoppen en Godtsgeleerde maakten, was om dit te hervormen; maar zy hebben niet al t'zeffens de dingen verbetert die wel verbetering verdiend zouden hebben; maar zy lieten den dienst van de Misse gelijk die was, voegende daar alleenlijk by het geen die een Communie maakte. Men begon eerst met een opweckinge en aanmaninge, die op den dag te vooren most gedaan worden, en dewelke niet veel verscheelt van het geene nu gebruikt word; alleenlijk naar de aanrading van biegte, wierd daar by gevoegt, dat die geene, dewelke een oorbiechte wilden doen, die geene die met een algemeene belijdenisse van hunne zonden voor God den Heere te vreden waren, niet zouden hebben te Censureren of te veroordeelen, en dat die geene die alleen de belijdenis tot God en de Kerk gebruikten, niet zouden geargert zijn aan deze dewelke de oorbiechte aan een Priester wilden gebruiken; maar datze alle den regel van liefde zouden houden, zijnde een ieder voldaan met zijn eigen gewisse te volgen, en een ander niet oordelende, in dingen, dewelke by God niet uitdruckelijk bevolen zijn.

Wanneer de Priester het Sacrament hadde ontfangen, zoo moest hy zich keeren naar het volk, en hen een opweckinge voorlezen, dezelfde gelijk wy nu gebruiken, alleenlijk een weinig verschillende in woorden; daar na volgde een verkondiging tegens de zondaren, vermanende hen, die zoodanig waren, en hen niet bekeert hadden, zich van daar te maken, op dat niet de Duivel in hem kome te varen, gelijk hy in Judas gevaren is. Dan naar een weinig ophoudens, om te zien of ook iemand uit ging; most daar op volgen een korte vermaninge, met een belijdinge van zonden, en absolutie, of ontbindinge, dezelve die wy als noch in het gebruik houden.

1548. Dan waren deze texten van de Schrift gelezen, die wy noch lezen; gevolgt met het gebed, *wy beelden ons niet in*; of, *we do not preſume.* Daar na moſt het Sacrament gegeven worden in twee gedaanten, eerſt aan de Dienaars daar tegenwoordig, en dan aan het volk met deze woorden: *Het lichaam van onzen Heere Jezus Chriſtus, het welke voor u gegeven is, beware u lichaam tot het eeuwige leven*; en, *het bloed van onzen Heere Chriſtus, het welke voor u geſtort is, beware uwe ziel tot het eeuwig leven.* Wanneer dan alles was gedaan, wierd de Vergadering verzonden met een zegening.

Het brood moſt zodanig zijn als men voorheen gebruikt had, en ieder van de zoo gewyde brodekens, of ouwels, moſt in twee of meer ſtucken gebrooken, en alzoo uitgereikt werden, en het volk moſt onderwezen worden, datter geen onderſcheid ware in de kwantiteit, of hoe veel, of weinig zy daar van ontfingen; maar dat in ieder gedeelte daar van, zy het geheele lichaam van Chriſtus genoten. Indien de Wijn, dewelke eerſt geheiligt was, niet genoeg ware, moſt de Prieſter weer andere conſacreren, maar alles moſt geſchieden zonder verheffinge of eleratie.

Deze dienſt alzoo ten einde gebracht, en beſtelt zijnde, moſt door een Proclamatie en verkondiging bekent gemaakt worden, behelzende: dat voor zoo veel het Parlement hadde vaſtgeſtelt, dat de Communie zou gegeven worden in twee gedaanten, aan alle de onderzaten des Koninks, nu beſtelt ware, dat het zoude gegeven worden op deze hier voorgeſtelde wijze, wordende een ieder verzocht het zelve met alle behoorlijke eerbiedigheid en Chriſtelijke aandacht, en met zulk een overeenkomſt te ontfangen, dat de Konink daar door mocht bewogen worden, om voort te gaan met het ſtellen van bekwame ordere voor de reformatie, dewelke hy van meeninge was, in allen ernſt, met de hulp van den Almachtigen God, voort te zetten; verzoekende vorder zijne onderdanen niet voor zijn directie en beſtellinge heen te loopen, en alzoo door hun voorbarigheid zulke dingen te verhinderen, hen verzeekerende van den ernſtigen yver, dewelke hy hadde om dezelve voort te zetten, verhoopende dat zy geruſtiglijk en eerbiediglijk daar op wilden wachten.

Dit wierd verkondigt op den 8ſten van de Maant van Maart, en op den 13 wierden de boeken gezonden aan al de Biſſchoppen van Engeland, met ordere om dezelve aan ieder Parochie in hun Biſdom te beſtellen, op dat de Prieſters tijd mochten hebben, zoo om zich zelven daar omtrent te bekwamen, als om het volk daar kenniſſe van te geven. Zoo

dat

dat op volgende Paaſch-Feeſt alles volkomentlijk in alle Kerken mocht aangenomen zijn. Over dit viel veel te zeggen. 1548.

Deze dewelke het met de oude ſuperſtitie hielden, waren zeer gemoeit dat de Biegte dus als een onverſchillende zaak gelaten wierd, en datmen een algemeene bekentenis van zijn zonden zou gebruiken, met de welke zy een beſluit namen, dat het volk zich voor het meeſte gedeelte zou te vreden houden. In de Heilige Schrift was een macht van te binden en te ontbinden aan de Apoſtelen gegeven. En St. Jacobus vermaant deze, aan de welke hy ſchreef, hun zonden malkander te belijden.

Daar veel over te zeggen valt.

Daar na, de Penitenten kwamen weder met de Kerk verzoent te werden, als zy al opentlijke ergerniſſen en ſchandalen, of door hun afval, of quaad leven hadden gegeven, ſlegts door een openbare belydenis van hunne zonden, en na eenigen tijd afzonderinge van de andere zuivere Chriſtenen in den Godsdienſt, en een onthoudinge van het Sacrament, zullende alzoo weder toegelaten werden, tot hun deel van al de voorrechten en Privilegien, die in het gemeen aan de Chriſtenen toegeſtaan waren: maar volgens, en naar de nature van hunne zonden, wierden zy behalven de openbare belydeniſſe, geſtelt onder zodanige tucht, als meeſt bekwaam geacht wierden, om deze kwade neigingen in hen te verbeteren; en volgens de byzondere trappen van hunne zonden, wierden ook de tijd van hun boete geproportioneert en gematigt.

En de Concilien dewelke vergadert zijn geweeſt, in de vierde en vijfde eeuwe, maakten het reguleren van deze penitentiale Canons en regulen, het voornaamſte onderwerp van hun beradingen. In veele Kerken waren penitentiale Prieſters, die meeſt ervaren waren in de kenniſſe van deze regulen, en de beſtellingen daar omtrent te geven, dewelke wierden afgeſtelt binnen Conſtantinopolen, ter oorzaak van de Indiſcretie en onbeſcheidentheid, aan de welke zich een van de zelve ſchuldig had gemaakt. Aangaande geheime zonden was'er geen verbintenis te biegten; nademaal al de Canons en regulen handelden omtrent openbare argerniſſen en ſchandalen: echter voor deze ging het Godsdienſtig volk naar hun Prieſters, om hen raad te vragen, maar waren daar echter niet toe verbonden, en alzoo gingen de zelve tot de zelve wegen de ongeſteltheden van hun gemoed, als zy gingen naar de Geneesmeeſters, wegens de ziekten en ſwakheden van hunne lighamen.

Omtrent het einde van de 5de eeuwe begoſten zy, op zommige

1548. plaatzen, heimelijke penitentien in te stellen; 't zy binnen de Kloosters of andere plaatzen, dewelke de Priesters daar toe bestelden; en op een heimelijke belijdenisse, en de opgeleide boete volbracht te hebben, wierd hen ook een heimelijke abzolutie en quijtscheldinge gegeven. Daar in voorige tyden belydinge en abzolutie beide opentlijk gedaan wierden in de Kerk.

In de zevende eeuw, wierd over al in gebruik gebracht, dat'er geheime boete voor geheime zonden zouden zijn: het welke Theodorus Eerstbisschop van Kanterbury, eerst tot een methode en onder regels bracht. Maar omtrent het einde van de achtste eeuwe, begost de verwisseling van boete en penitentie, en dezelve met geld af te koopen, in zwang te gaan, of andere diensten voor de Kerk wierden deswegen bedacht: wanneer de Pelgrimagien tot Heilige plaatzen, en daar na het trecken naar den Heiligen Oorlog hun aanvang namen, wordende van al de gestrengheid der penitentie en boete die geene die dit ondernamen, gedispenzeert en verschoont. Dit veroorzaakte een groote ontlossinge en verslappinge van alle Kerkelijke tuchtigingen. Daar na kwamen de Cruzaden, of Kruis-tochten in het gebruik, tegens zulke Princen als door den Pauzen wierden afgezet, en by deze wierd noch gevoegt, om een ieder te moedigen tot dezelve te aanvaarden, dat al de regels van boete wierden gedispenzeert en ontlast, door twee zodanige als dat Kruis aannamen.

Maar penitentie nu niet meer openbaar, maar heimelijk zijnde, zoo leefden de Priesters daar mede zoo als zy wilden, en kwamen zoo, door middel van de biegte, in een ieders geheimen in te dringen, en kregen door de absolutie de Conscientien en gewissen, zoo volkomentlijk in hun geweld, dat het volk in het algemeen door hen geregeert wierd. Evenwel dewijl de seculiere Priesters in het gemeen zeer onwetende menschen waren, en niet gestelt, onder zodanige broederschappen, als nodig waren om deze desseinen te bestellen, waar toe dit een trefelijk werktuig wierd geacht, zoo wierden de Monnicken over al aangestelt om biegten te hooren, en abzolutie te geven. En om hen Calanten toe te brengen, wierden twee dingen gevonden, de eene was het reserveren en agterhouden van eenige Casus en gevallen, aan dewelke deze die schuldig waren, niet konden werden geabzolveert, als door de Pauzen zelve, of zijne Gedeputeerden; en de Monnicken hadden de macht uit des Paus naam in deze gevallen te abzolveren. Het tweede was, by zommige gelegentheden te gebruiken zeekere nieuwe geheimen, door de welke de lieden groote Indulgentien en

en aflaten konden winnen, 't zy door het ſpreeken van zulke gebeden, of het volbrengen van zulke of zulke opgeleide laſten; en al deze dingen waren aan de Monniken vertrouwt, die met hen handelden, en al het geld datze by een halen konden, naar Rome brachten. 1548.

Zy zijnde geſtelt tot een gewillige armoede, en groote vergeldinge voor hun klockheid verwachtende, verkochten deze geheimen met zulk een loosheid, als de Kwakzalvers gewoon zijn hun konſten te verkoopen; alleenlijk hier in beſtond het onderſcheid, dat de krachteloosheid der Geneesmiddelen van deze laatſte wel haaſt ontdekt wierden, waar door hun handel maar kort was op een plaats, daar die andere zoo lichtelijk niet ontdekt konden werden, zijnde in dien tijd het voornaamſte hooftſtuk van het Geloof, te gelooven al wat de Prieſter zeide, of leerde. Van deze ſlag zal de lezer vinden in onze verzamelingen, gelijk de Indulgentien in dien tijd gedrukt zijn geweeſt, achter de Getijden, naar het gebruik van Sarum, dewelke in het Engels geſtelt zijn, hoewel al de gebeeden Latijn zijn, op dat alzoo het volk de waardye van zulk een waar zoude mogen kennen.

Ziet onze verzamelingen. *No.* 17.

Deze zijn alzoo by trappen van Rome gebracht, en het volk ter hand geſtelt, en daar na in hunne Dienſtboeken by een geſtelt: by dezelve wierden aflaten voor veele jaren, honderden, duizenden en millioenen van jaren, en van alle zonden, hoedanig die ook mochten wezen, toegeſtaan, aan alle die geene, die met devotie zulke of zulke Collecten en verzamelingen opzeide. Maar over al wierd voor ondergeſtelt, dat zy zich moeſten biechten en geabzolveert zijn; het welke de meninge is van deze expreſſie, *zynde in de ſtaat der genade.* En zoo was het gantſche werk niet als een openbare bedriegery. Maar nu wierden al die handelingen afgeſchaft, en de biegt van geheime en verborgene zonden, wierd een ieder in zijn eigene keur gelaten; nademaal het zeeker was, dat het biechten voor een Prieſter nergens in de gantſche Schrift geboden is.

Het was een redelijke tegenwerpinge, dat gelijk de heimelijke biegte, en geheime Penitentie de Primitive en eerſte oefeninge van de openbare tuchtinge van ergerlijke perzonen had uitgegeven, het alzoo wel zoude zijn, indien het weder levend maken van deze tuchtinge, ook deze late misbruiken uitgedreven had; maar die banden onherſtelt te laten, en echter de biegt zich zelven te ſlyten, was de wereld te ontlaſten van alle uiterlijke intoominge, en hen in hun volle vryigheid te laten, en zo die macht van binden en ontbinden weg te nemen, dewelke allezints behoort plaats te hebben, voornamentlijk omtrent het toelaten tot het Sacrament.

Dit

1548. Dit wierd beleden een groote gebreckelijkheid te zijn, en in der daad middelen wierden aangewend, om dat te hervatten, maar te vergeefs; en men dede opentlijk verklaringe dat zulks een zaak ware, dewelke men zou trachten te herstellen: maar de totale en volslagene afstellinge van alle publijke Cenzure en tuchtinge, had het volk zoo onerkennende daar omtrent gemaakt, dat zonder de dadelijke medewerkinge van het borgerlijke gezag, zy het zelve niet te boven konden komen. En alhoewel erkent wierd, zulks een groote onordere in de Kerk te maken, evenwel dewijl zy de nootwendigheid van geheime biegt niet konden in stand houden, dewijl dezelve in het Euangelie nergens geboden is; en de Clergy, of Geestelijkheid, in het gemeen zeer zuperstitieuze lieden zijnde, welkers voornaamste invloeying in het volk in deze geheime biegten bestond, oordeelden zy nodig de zelve een ieder vry te laten, en het zelve voor te stellen als een zaak, aan de welke zy niet gebonden waren; en ordonneerden in plaatze van het zelve, de algemeene belydenisse in de Kerken gedaan te werden, met de abzolutie daar by gevoegt. Want de macht van binden en te ontbinden, wierd by zommige geoordeelt alleen declaratijf, verklarende te zijn, en alzoo geoefent te moeten werden, wanneer het Euangelie wierd gepredikt, en een algemeene abzolutie en ontbindinge toegestaan, volgens de oude wijze; in welke wijze of formuliere, de abzolutie was een gebed, dat het God mochte gelieven die te vergeven of te abzolveren; en zoo was het altoos gebruikt in de abzolutie op vetten Donderdag: maar de formele en volstrekte abzolutie, gegeven door den Priester uit zijn eigene naam, *Ik abzolvere u*, was een nieuwe vond van hen, om hun gezag hooger te doen steigeren, en beteekende niets byzonderlijks van deze andere Formulieren, de welke van ouds in de Kerk waren gebruikt geweest.

Andere hadden het tegens de woorden, die men omtrent het uitdeelen van het Sacrament, of des *Heeren Avondmaal*, in beide de gedaanten, most gebruiken; het lichaam zijnde gegeven tot bewaringe van het lichaam, en het bloed van Christus tot behoudinge van de ziel. Dit wierd geoordeeld alzoo ingestelt te zijn, om het volk in te nemen met een hooger achtinge voor den Beeker, als dewelke tot behoudenis van de ziel strekte, daar het brood alleenlijk strekt tot behoudenis van het lichaam. Maar Kranmer volvaardig zijnde om iets te veranderen tot het welke hy genoegzame redenen zag, veranderde het daar na, dat voor beide was gezegt behoude u Lichaam en Ziel, en evenwel het staat zoo in het gebed, *We do not prezume*, &c. *wy beelden ons*

niet

niet in, &c. op al deze dingen hebbe ik zoo lang gestaan, ter oorzaak van het gewicht van de zaak, en tot genoegdoening der twijfelingen en scrupulen, die veele noch hebben, over het afschaffen der biecht in de Reformatie. 1548.

Daar na wierden Commissien gegeven, om te onderzoeken de staat van de Chantrijs en last-betalende landeryen. De instructie en ordre hier toe gegeven, staat te vinden in de verzamelinge, van dewelke niet nodig zal zijn hier een extract van te geven; want deze gaan alleenlijk omtrent de wijze van te onderzoeken naar hun waardye, en hoe dezelve bezeten wierden, of wat vervreemding van de zelve was gemaakt. *No. 27.*

De Protector en den Raad waren nu in groote moeyelijkheden. Zy bevonden dat den oorlog met Schotland haar kostelijk stond te worden, nademaal zy zagen dat Vrankrijk daar mede een hand in hadde. Daar was ook een opstand in Ierland voor den dag gekomen; ook stak de Konink in groote schulden, en zy konden geen onderstand van het Parlement verwachten, in het welke was gezegt geweest, dat zy al de Chantry landen gaven om van alle onderstand bevrijd te zijn. Zoo wierd dan het Parlement tot aan den winter geprorogeert. Hier op heeft de gantsche Raad op den 17. van April beslooten, dat het noodwendig ware voor 5000 ponden 's jaars aan Chantry landen te verkopen, om zulk een zomme gelds te lichten, als des Koninks noodwendigheden vereischten; en de Ridder Henr: Mildmay wierd gelast de zaak te bevorderen, tot verkoping der zelver.

Gardiner komt in nieuwe moeijelijkheden.

Het nieuw Communie boek wierd over gantsch Engeland, zonder eenig tegenspreeken aangenomen; alleenlijk wierden klachten van Gardiner ingebracht, als dat hy heimelijk des Koninks voortgang lasterde; op het welke de Raad gelegentheid nam al zijn voorgaanden handel in naarder aanmerkinge te nemen. En hier wierd aangemerkt, hoe in het eerst, op zijn weigeringe van des Koninks Injunctien aan te nemen, hy in de Fleet gevangen was gezet, alwaar hy zoo wel gehouden was geweest, als ware hy in zijn eigen huis, (het welke zeer strijdig is met zijn brief aan den Protector, daar hier voor van gesprooken is) en dat hy op conformiteit en medestemminge weder was ontslagen geweest. Maar dat hy, te huis gekomen zijnde, vergetende zijne beloften, hy veel twist en oneenigheid hadde verwekt, en heimelijk al zijn dienaren had doen wapenen en in het harnas gestooken: zich ook niet ontziende openbaar affront en belediging aan te doen, die geene die de Raad had gezonden om in zijn Bisdom te prediken; want op verscheidene plaatzen, om hen verachtinge aan te doen, ging hy op de stoel voor hen, en ver-

1548. maande het volk zig te wagten, voor zodanige Leeraren, en geen andere leeringe aan te nemen, als die hy hen geleert had. Hier over had men nu ten tweedemaal om hem gezonden, maar hy was weder op zijn beloften van gehoorzaamheyd ontslagen; en gelast in zijn eigen Huys tot Londen zijn verblijf te gaan nemen. Dat hy zig aldaar tot nog toe gehouden had, zig stadig bemoeyende, met zaken van de Regeeringe, over het welke weder vermaant zijnde, had hy verzocht, dat men hem wilde toelaten zig zelven te zuiveren van alle misduidingen t'zijnen laste, in een Sermoen, het welke hy voor den Konink wilde Prediken, in het welke hy opentlijk zou verklaren, hoewel hy met zijn Proceduren en voortgangen vergenoegt waare. Echter word hier van gezegt, dat in dat Sermoen, daar een wonderlijk groot gehoor voor was, hy zeer trotzelijk hadde gehandelt over zaken, dewelke strijdig waren, met een uitdrukkelijk bevel, dat hy zoo by woorden en mond, als in geschrift gegeven had. En in andere gedeelten had hy zodanige woorden en termen gebruykt, dat het geschapen stond, daar door ter zelver tijd een groote beroerte te zullen verwekken, spreekende zeer oproeriglijk van de Policy van het Koninkrijk.

Zy dan zagen wel, dat zachtmoedigheid omtrent dezen Man geen goede werking dede, en het scheen een noodwendige zaak, om een schrik voor andere te maken, een ander Regifter met hem te trekken. Hy dan wierd naar den Touwer gezonden, en de deur van zijn Cabinet wierd verzeegelt. Aldus is aangeteikent in het Raad-boek: onderteekent E: Somerset, T: Cantuarien. W. St. Johns, J. Russel, en T. Cheyney. Echter het schijnt deze ordre was niet geteekent alsze gemaakt wierd, maar wel eenige jaren daar na. Want de Lord Russel schreef eerst Bedford; maar gedenkende dat hy dien titul niet gevoert had, wanneer deze ordere gemaakt was, schrapte dat uit, maar zoo dat men het noch zien kan, en schreef J. Russel.

Het verhaal dat Gardiner zelve hier van doet, is, dat zijnde ontslagen op de acte van Pardon, men hem hadde verzogt te beloven, dat hy de Homilien zoude voort zetten, gelijk hem ook een Formilier gegeven wierd, daar hy zijn hand onder te zetten hadde; maar hy een veertien dagen zijn bedenken daar over genomen hebbende, kwam weder, en verklaarde dat hy het zelve niet konde onderteikenen. Hier over was hy in zijn eigen huis gearresteert, wanneer Ridley en Mr. Cecil (daar na de groote Heer Burleig, Schatmeester van Koningin Elizabeth, toen Secretaris van den Protector) aan

hem-

hem gezonden wierden, die hem zoo verre bracht, dat hy zijn hand daar onder zettede; maar op eenige klachten, dewelke over hem gemaakt wierden, was hy na Palm-Zondagh ontboden, en beschuldigt dat hy mede Palmen gedragen, en naar het Kruys gekroopen had, en op goeden Vrydag een graf gemaakt had, al het welke strijdig was, met des Koninks Proclamatien; maar hy hadde zulks alle geloochent, en gezegt, hy hadde altoos den Konink, in alles wat hy beval, gehoorzaam geweest, en zoude het ook altoos zijn. 1548.

Het beledigen van des Koninks Predikers, wierd hem te last gelegt; waar op hy antwoorde, verhalende de gantsche zaak, gelijkze toegegaan was; maar hy maakt in zijn geschrift daar geen gewag van. Vorders wiert 'er geklaagt, dat hy in een Sermoen had gezegt, de *Apostels quamen verheugd van den Raad. Den Raad, den Raad.* verhalende het op deze wyze, om te toonen, dat het Applicabel op hem zelven was. Maar dit loochende hy: daar na wierd hem op gelegt: dat hy Predikte de wezentlijke tegenwoordigheyd, in het Sacrament, met het woord *Reëel*, het welke in de Schrift niet gevonden word, en daaromme was zulks Gods woord niet. Hier op zeide hy, het woord Reëel niet gebruikt te hebben; maar alleenlijk had hy Christus tegenwoordigheid vast gestelt, in zulke woorden en termen, als hy had gehoopt dat de Eerstbisschop van Kantelbury gebruikte, als hy daar voor disputeerde tegens Lambert, die voor dezen verbrand was. Hem wierd belast tot Londen te blijven; maar hy verzocht, dat nademaal hy geen misdadiger ware, dat hy zijn vryigheid mocht genieten. Hy beklaagde zich zeer over Liedekens die van hem gemaakt waren, en de Boeken die tegens hem geschreven wierden, voornamentlijk van eenen Philipot, tot Westmunster, die hy een dolleman noemde.

Vorders verhaalt hy, dat Cecil by hem gekomen was, en hem voorstelde om voor den Konink te prediken, en dat hy zijn Zermoen zou uitschrijven, brengende hem met eenen eenige notulen die hy begeerde dat hy in zijn Predicatie zou te pas brengen. Hy had geantwoord dat hy willig was om te prediken, maar hy wilde het niet in geschrift stellen; want zulks was prediken als een misdadiger: ook wilde hy geen notulen, of aanmerkingen gebruiken die van andere opgestelt waren. Hier op wierd hy byzonderlijk by den Protector gebracht, zijnde niemand als de Heer St. John present, dewelke hem toonde een geschrift, begrijpende de opinie van eenige Rechtsgeleerden, aangaande de macht des Koninks en het gezach

1548. van een Bisschop, en de straffe over ongehoorzaamheid omtrent den Konink: maar hy had gewenscht met die Rechtgeleerde zelve te spreeken; en gezegt, dat geen onderschrijving van de zelve hem zouden verbinden anders te prediken, dan als hy overtuigt was.

De Protector hadde hem gezegt, hy zoude of dat of erger doen. De Secretaris Smith kwam mede by hem, en preste hem vorder omtrent eenige poincten; maar wat die waren, word niet verhaalt; echter by de andere Papieren in deze zaak, blijkt, datze sloegen op het gezag des Koninks in zijn onderjarigheid, en om des Koninks proceduren, in alles wat hy omtrent de plechtigheden en de oorbiechte stellende die onverschillende gedaan hadde, te rechtvaerdigen.

Alzoo eindigde deze verhandelinge tusschen hem en den Protector, en geen geschrift wierd van hem vorder verzocht, maar hy stelde de geheele zaak aan hem, in zulker voegen, dat hy oprechtelijk hadde te handelen van en omtrent die dingen, dewelke hem door Cecil voorgehouden waren. Hy verkoos dan den dag van St. Peter, om dat dat Euangelie met zijn beseffinge het beste over een kwam. Cecil vertoonde hem eenige aanteikeningen, of notulen, geschreven door des Konink hand, uit de Zermoenen dewelke voor hem gepredikt waren; voornamentlijk dingen die de plicht van een Konink raakten; en vermaande hem, dat wanneer hy den Konink mocht komen te noemen, hy daar altoos zou byvoegen, *en zijnen Raad.* Hier op gaf hy geen antwoord; want schoon hy dacht het wijslijk gedaan van een Konink zijn Raad te gebruiken, echter hebbende te spreeken van des Koninks macht, volgens de heilige Schriture, achte hy het zoo noodig niet iets van zijn Raad daar by te voegen. En hoorende door een verwarde aanbrenginge eenige heimelijke zaken, nam hy een besluit vastelijk voor, zich met dezelve geenzins te bemoeijen. Twee dagen voor zijn predikinge, zand hem de Protector een bode, door dewelke hy hem vermaande, die geschillen, het Sacrament aangaande, voor zoo veel die noch onder handen van geleerde mannen stonden, in zijn Zermoen voorby te gaan, gelijk hy daar omtrent geen openbare determinatie van te vooren, op den stoel, daar van beslooten had, te laten geschieden. Hier op zeide Gardiner, hy konde niet voorby gaan van de Misse te spreeken; want hy merkte dezelve aan als het voorname fondament van de Christelijke Godsdienst; maar hy twijfelde niet, of hy zou daar zodanig van spreeken dat hy een ieder genoegen geven zou.

Des anderen daags schreef de Protector aan hem (gelijk in de verzame-

zamelingen te zien is) verzoekende hem uit des Koninks naam deze pointen niet aan te raken, maar te Prediken omtrent de Artijkels, die hem gegeven waren, en omtrent gehoorzaamheid en een goed leven, het welke hem stoffe genoeg voor een Predicatie konde beschaffen, nademaal die andere stucken moften geschort en bewaart worden tot de openbare Conzultatien en beradingen daar over te doen. 1548.

De Protector voegde daar noch by, dat hy het een groot gedeelte van zijn plicht achte te zijn onder den Konink, niet toe te laten dat eigenwillige lieden het volk zouden afraden, van zulke waarheden aan te nemen, als by andere voortgezet werden. Maar Gardiner meende, dat daar geen geschil was, omtrent de tegenwoordigheid van Christus. En alzoo nam hy den volgenden dag zijn text uit het Euangely van dien dag: *Gy zyt Christus* &c. In zijn Predicatie (van de welke ik wijdlopige noten en aanteikeningen van gezien hebbe) drukte hy zich zelven wel klaarlijk uit, aangaande de oppermacht van den Paus, als gerechtelijk afgeschaft: als mede van het Supprimeren van Kloosters en Chantryen. Hy prees des Koninks proceduren en handelingen hier omtrent. Hem dacht de beelden hadden wel konnen gebruikt geworden hebben, maar ook mocht men dezelve wel wechnemen. Hy stond het Sacrament in beide gedaanten toe, als mede het wegnemen van dat groot getal van Missen van voldoeninge, en nam ook genoegen in de nieuwe ordere van de Communie. Maar hy stelde de tegenwoordigheid van Christus vleesch en bloed in het Sacrament vast. Op het welke eenige van de vergadering, dewelke onbescheidentlijk heet en driftig waren, zoo van de eene als van de andere kant, begosten tegens malkander te schreeuwen, den eenen zulks toestaande, den anderen het zelve tegenspreekende. Wegens des Koninks macht en gezag in zijn onderjarigheid, en van de macht van den Raad in dien gevalle, sprak hy niet een woord: en hier op wierd hy in de gevangenis gelegt.

Parkers MSS. Ex. C. Ch. Chol. Cant.

Gardiner predikt voor den Konink.

De reden hier toe was, dat de Paapsche Geestelijkheid in het algemeen onder malkander muyerden, dat hoewel zy des Koninks opperhoofdigheid erkent hadden, zy echter de opperhoofdigheid van den Raad nooit hadden erkent. Dat de Raad eenlijk te letten hadde, dat de Wetten en Ordonnantien wel wierden uitgevoert; maar nieuwe konden zy niet maken, en dat derhalven de Opperhoofdigheid en Supremacy geen plaats konde grijpen, voor dat de Koning voljarig was, en de zaken zelve bezeffen konde.

Over deze zaken wierden de Rechtgeleerden aangesprooken. Deze besloten eenpaarlijk en moediglijk, dat de Supremacie zijnde vast aan

1548. de Koninklijke waardigheid, dezelve was en bleef zelfs in een onderjarig Koning, wanneer die door den Raad wierd uitgevoerd, die ze zou zijn in een voljarig Konink: en derhalven de zaken nu door den Raad bestelt, hadden het zelfde gezag in rechten dat zy konden hebben, wanneer de Konink die alle zelfs bestelde.

Maar dit konde het grooter gedeelte van de Geestelijkheid geen genoegen geven; van de welke eenige, door de geweldige vleyeryen, die men de Koningen had toegebracht, ten tijden van Konink Hendrik, ook scheenen een inbeelding te hebben, dat daar eenige trappen van Goddelijke verlichtinge op en in de Princen door hunne zalvinge, dewelke zy op hun krooninge ontfingen, van boven kwam, welke verlichtinge zich niet kwamen uit te breiden, voor dat de Konink tot de rijpheid en volkomentheid van zijn verstand gekomen was, en zoo oordeelden zy dat ook de Supremacie en oppermacht zoo lange in hem als slapende was, tot dat hy tot zijn Jaren was gekomen. De Protector, en den Raad trachten Gardiner daar toe te krijgen, om daar tegen te verklaren, maar hy wilde daar in niet treden. Hoe verre nu hy de andere opinie heeft voortgezet, weet ik niet.

Ondertusschen deze proceduren tegens hem wierden al een weinig te streng geoordeelt, en weinig met het recht over een te komen; maar hy zijnde by een ieder in den haat, wierd daar zoo veel werks niet van gemaakt, als men wel zou gedaan hebben; indien zulks een aangenamer man bevallen was geweest.

En alzoo wierden de orders door den Raad bestelt, in het algemeen gehoorzaamt, zijnde veele door dezen harden handel tegens Gardiner afgeschrikt, konnende een ieder hier uit af meeten, wat hem in diergelijke gelegentheid te wachten stond, wanneer zoo groot een Bisschop zoo weinig verschoont wierd.

Kranmer maakt een Catechismus.

Het naaste dat Kranmer ter hand trok, was het opmaken van het Catechismus, of breede onderwijzinge voor Jonge perzoonen in de gronden van de Christelijke Religie. In dit reekende hy de twee eerste Geboden maar als een, hoewel, gelijk hy zeide veel van de oude daar twee van gemaakt hebben, maar de verdeeling was van zulk een gevolg niet, indien maar geen gedeelte van deze tien Geboden door de Kerk weg genomen wierd.

Hy toond dat de verschooning die de Papisten maken omtrent hun beelden dienst, niets anders was, als het geene de Heidenen tot verschooninge van hun afgodery in brachten, die ook zeggen dat zy niet het beeld eerden, maar wel die geene dien het verbeeld. Voornament-

mentlijk merkt hy aan de afbeelding van de dryeenigheid. Hy toond hoe dat Petrus niet wilde toelaten dat Cornelius de Hooftman hem, noch de Engel dat Johannes aan hem die eerbiedigheid toonden. Te geloven dat'er meerder kracht is in het eene beeld als in het andere, noemt hy volkomentlijk afgodery. Ezechias brak de Kopere Slange wanneer die misbruikt wierd, hoewel dezelve een verbeeldinge van den Heer Christus was, zijnde opgerecht door Gods bevel, en aan het welke eertijds een miraculeuze kragt was gegeven geweest. 1548.

Zoo had men dan nu genoegzame reden om de beelden te verbreeken; daar men de zelve zoo argerlijk heeft, tot bygeloof en afgodery, zien misbruiken, gevende daar door zulk een groote argernisse aan Joden en Mahometanen, dewelke in het gemeen de Christenen Afgoden dienaars noemen, in aanmerkinge van hun wijze van Godsdienst. Hy stelt behalven de twee Sacramenten, den Doop en het Avondmaal, de macht van Zondaren met God te verzoenen als het darde, en staat ten vollen toe, als een Goddelijke Instellinge de Bisschoppen en Priesters. En wenscht dat de Canons en plechtigheden, van de openbare penitentie weder mogen werden herstelt. Hy vermaant zeer tot belydenis, en de handeling van het volk met hun Priesters of Harders omtrent den staat van hunne gewissen, op dat dezelve alzoo mogen, op deze kennisse, volgens het Euangelium binden en ontbinden.

Hebbende hy dit gemackelijke, maar zeer dienstig werk ten einde gebracht, heeft hy hetzelve den Konink toegeëigent, en beklaagt zich in den toeëigen brief, over de groote verzuimenis, dewelke men in voorige tyden, omtrent de Catechizatien gepleegt heeft, en dat de bevestiging van 't Priesterschap niet naar behooren was geschied, nademaal de zelve moet alleenlijk aan de voljarige gegeven worden, die de gronden van den Christelijken Godsdienst verstaan, en met kennisse, en een oprecht hart de beloften van hunnen Doop, konnen vernieuwen.

Hier uit staat wel af te nemen dat van den aanvang van deze reformatie af, de practijk van de Roomsche Kerk omtrent het eeren der beelden, voor een Afgodery gehouden is geweest. Kranmers yver tot het herstellen van de Penitentiele Canons en regulen, blijkt hier ook klaar genoeg, en het is blijkelijk dat hy nu t'eenemaal die byzondere gevoelens, dewelke hy voor henen, van de Kerkelijke bedieningen hadde, ter zijden had gelegt. Maar nu in een werk, het welke t'eenemaal zijn eigen was, zonder dat andere daar veel deel aan hadden, stelt hy nu hun Goddelijke instellinge ten vollen vast.

Al

1548. Al deze dingen hebben den weg tot een grooter werk gebaant, het welke deze verkorene Bisschoppen en Godsgeleerden, dewelke hadden gearbeid in het voortzetten van de Communie, nu onder handen namen, het welke was, de volkomene reformatie van den geheelen dienst van de Kerke. Om dit te wege te brengen, brochten zy al de dienst-boeken, en Officien, die over geheel Engeland in het gebruik waren, te zamen. In het Zuider gedeelte waren deze die naar het gebruik van Sarum waren, in het gemeen aangenomen, dewelke men geloofde by Osmund, Bisschop van Sarum, by een gebracht te zijn. In het Noorder gedeelte haddenze andere zoodanige, naar het gebruik van Jork. In Zuid Wallis hadden zy die naar het gebruik van Herfort waren, in Noord Wallis aan die van Bauger, en in Lincoln een ander slag van dienstboeken naar vereisch van dien stoel.

In de Primitive Kerk, wanneer de buiten ordinaire gaven ophielden, stelden de Bisschoppen van de byzondere Kerken, hunne gebeden op zulk een wijze en methode, als de naaste quamen by die geene die zy van de Apostelen gehoort of onthouden hadden. En deze Liturgyen en Gebede boeken wierden genoemt naar den naam van de Apostelen, uit welkers Formulier zy genomen waren, gelijk die van Jeruzalem den naam droeg van St. Jacobus, en die van Alexandryen den naam van St. Marcus; maar deze boeken dewelke wy nu onder die namen hebben, zijn zeekerlijk zoodanig gestopt en opgevult, datze van geen groot gezag zijn. Maar in de vierde Eeuwe word eerst van deze Liturgyen en gebeden gewag gemaakt.

Het Concilie van Laodicea bestelde dezelve bedendienst in den avond en in den morgen te geschieden. De Bisschoppen ondertusschen gingen voort met nieuwe byvoegingen daar by te doen, en oude Formulieren, tot een nieuwe wijze en methode te brengen; maar dit wierd ieder Bisschop toevertrouwt, zonder dat men zelfs daar eenige openbare vergaderingen over maakte, tot aan de tijden van St. Augustinus; wanneer in hun handelingen met de Ketters, zy bevonden, dat zy hun voordeel namen, uit eenige gebeden, dewelke in de Kerk gebruikt wierden. Hier op zegt hy ons, wierd dan geordonneert en bestelt, dat'er geen gebeden in de Kerk zouden gebruikt worden, als die by gemeen goed vinden waren ingestelt: daar na, quamen deze Liturgyen en gemeene beeden, een weinig meerder in opmerkinge.

In voorige tijden was de dienst van God een zuivere en eenvoudige zaak; en zoo is dezelve ook gebleven, tot dat superstitie en bygelovigheid, de Kerke zoodanig begost in te nemen, dat deze Formulieren

ren te naakt en te blood ſcheenen te zijn, ten ware zy tot konſtiger ſtellingen gebracht en met plechtigheden en Ceremonien opgehemelt wierden. Gregorius de Groote, was de eerſte die veel zorge aanwende om de Kerk-Muzijk zeer regulier te maken, gelijk hy ook de Liturgyen in een andere methode ſtelde, als die voor heen geſtelt waren geweeſt, echter had hy zoo veel vertrouwen op zijn eigen ſtelling niet, maar vertroude het den Monnik Auguſtinus toe, dien hy naar Engeland over zand, hem radende, of de Roomſche of Franſche plechtigheden te gebruiken, of eenige andere, die hy zou mogen oordeelen het volk aldermeeſt te zullen konnen ſtichten. 1548.

Daar na ontſtond'er groote veranderinge in verſcheidene Biſdommen; want wanneer eenig Prelaat kwam gecanonizeert te worden, of in groote achting by het volk kwam te geraken, zoo wierden eenige zijn byzondere verzamelingen, of byzondere Formulieren, dewelke hy hadde gebruikt in zijne, of ook wel naar het verſpreiden van zijn roem, in de naburige Kerken en Biſdommen.

In ieder een zijn merkelijke dingen daar by gevoegt, en al de ſchrijvers meeſt van de achtſte, of negende eeuwe, gebruikten hun vernuft, om eenige beteekeniſſen van verborgentheden, omtrent ieder Kerkplicht uit te vinden; die men alstoen gebruikte, en alzoo als een nieuwe oeffeninge wierd opgebracht, was het geen ſware zaak daar eenige myſterien en verborgentheden by te vinden. Dit dede de gebede-plichten tot een ongemeene grootheid opſwellen, komende ook een groote verſcheidentheid onder de zelve, *Miſſalen*, *Breviaren*, *Ritualen*, *Pontificalen*, *Portoizen*, *Pien*, *Gradualen*, *Antiphonalen*, *Pſalterien*, *uren of getyen*, en een menigte andere meer. Ieder Religieuze order had van gelijken haar byzondere oefeningen, met de heilige dagen van den Heilig, dewelke hun ordere raakte, en dienſten voor hen: en te verſtaan, hoe dien dienſt plechtelijk te betrachten, was een zoo ſwaren en gewichtigen zaak geworden, dat men al vry veel moeiten had, om dezelve perfectelijk te leren, zonder daar wel lange in geoeffent te zijn geweeſt. Zoo wierd dan nu beſlooten deze te onderzoeken en te verbeteren.

Ik vinde niet dat het ooit in bedenken is genomen, of men zou hebben te maken Formulieren voor al de byzondere deelen van den Kerkendienſt, of laten dezelve aan de vaardige en extemporale yver van hen die den dienſtbekleede, welk laatſte zy daar na den naam gaven van dienen of bidden in den Geeſt. Van deze wijze van God te dienen, hebben zy toen niet eens gedroomt, veel minder dat het be-

1548. ftellen van Formilieren van gebeden, was een aanhechting aan de Koninklijke plicht van Christus; maar men bedacht wat ieder gebed in den geest, ten tijden van de Apostelen, hadde geweest, (wanneer echter ieder zijn Psalmen, die een slag van gebeden zijn, zoo wel als lofzangen, de gedaante hebbende van eenige geschrevene by een stellingen, gelijk den Apostel zulks uitdrukt) en zulks nu naar te volgen met een heete genegentheid en oprechte Godtsdienstigheid, was geestelijke Godsdienst, en dienen of bidden in den Geest. En voor zoo veel het ware de zelve zaak die men Godt dagelijks afbad, alzoo was ook dezelve woorden te gebruiken, een bewijs van een steedvaste Godsdienstigheid, dewelke gevest was op de zaak die men van Godt begeert: daar in tegendeel die yver, die nieuwe woorden voortbrengt, eerder schijnt een yver in het verstand te zijn.

Ook konde het niet over een komen met de grondregulen van een reformatie, die waren de Kerkelijke perzoonen van die onbepaalde macht, dewelke zy gewoon waren over der menschen gewissen te oeffenen, t'eenemaal te ontkleden, hen de vryheid toe te laten om het volk hen te doen naar bidden, zoo als zy het verstonden; zijnde het zelve alzoo grooten overdracht en resignatie van het volk, wanneer haar devotie afhangt van de vaerdige en ex temporele yver van hun Leeraren, als de voorige superstitie had gemaakt of gedaan, van hun gelove en gewisse aan hen.

Zijnde dan alzoo beslooten de geheele dienst van God onder bestelde Formulieren te brengen, stelden zy een algemeene regel omtrent zich zelve op (dewelke zy daar na verklaart hebben) van niets te veranderen om de wille van nieuwigheid, of enkelijk om dat het voorheen was gebruikt geweest; maar zy beslooten zulke dingen te behouden als de eerste Kerk had geoeffent, en af te snijden zoodanige misbruiken als de later tijden daar hadden toegevoegt, en te continueren het gebruik van die dingen, dewelke hoewel zy niet zoo vroeg ingebracht waren, evenwel van een goed gebruik waren, om devotie en Godtsdienstigheid te verwecken, dewelke zoo veel het volk, door de oeffeninge der zelver waren aanbevolen, datze de zelve ter zijden te leggen, hen misschien van de andere veranderingen afkeerig zou maken.

En derhalven beslooten zy geen veranderinge, als met groote en gewichtige redenen, in het welke zy de wijze van doen van onzen Zaligmaker hebben getracht naar te volgen, dewelke zich niet alleen-

leenlijk na de Joodsche instellingen zelfs heeft gevoegt, maar ook zelfs het gebed, het welke hy zijne leer-jongeren gaf, was na hun formulier ingesteld, en zijn twee groote instellingen van Doop en Avondmaal, bestonden in plechtigheden, dewelke altoos onder de Joden in gebruik waren geweest. En nademaal hy die een gantsch nieuwe Godsdienst had aan te stellen, en daar toe was gemachtigt op de alderhoogste wijze, meerder als ooit iemand was geweest, zich zoo verre gevoegt heeft naar aangenomene oeffeningen, als van de zelve te nemen, deze, dewelke hy heiligde tot het gebruik van zijne Kerk; zoo schijnt zulks noch veel betamelijker voor die geene, dewelke zulk een hoogen order niet hadden, om hen gezach te geven in alles wat zy deden, wanneer zy bezig zijn om misbruiken te reformeren, om de wereld te doen zien, dat zy het niet deeden uit een dartele begeerte en lust tot veranderinge, of eenige betrachtinge van nieuwigheden. En met zulk een besluit zijn ze tot het werk getreden. 1548.

In het onderzoeken van de voorige Dienst-boeken, vonden zy een groote menigte van bygelovigheden, in de heiligingen en wyingen van water, zout, brood, wierook, kaarssen, vuur, klocken, Kerken, beelden, altaars, kruicen, vaten, kleederen, Palmtacken, bloemen, &c. alles van gedaante gelijk de plechtigheden van het heidendom, zelfs schijnende uit een en zelfde fontein hun oorspronk te nemen. Wanneer het water en het zout wierd gezegent, wierd daar by gezegt, dat het daarom geschiede, dat dezelve mochten zijn de behoudenisse van ligchaam en ziele, en de Duivelen (die wel eens mochten lachen om deze kunsten, die ze hen zelve geleert hadden) wierden beswooren niet te komen in eenige plaatzen waar deze dingen gesprenkelt waren: en het heilige brood wierd gezegent, om te zijn een bevrijden tegens alle onmacken, en stricken des Duivels: en het heilige wierook, dat de Duivels omtrent de rook daar van niet zouden passen te komen; maar dat zy alle die daar van den reuk ontfingen, mochten ontfangen de kracht van den Heiligen Geest: en de Assche zelfs wierd mede gezegent, op dat al die geene, die met dezelve bedekt wierden, mochten verdienen vergiffenis van hunne zonden te verkrijgen.

Alle deze dingen hadde het gemeene volk zulk een vertrouwen daar omtrent gemaakt, dat zy in het algemeen dachten, dat, zonder deze harder termen van ware heiligheid, zy op zulke superstitieuze waarneminge wel zeekerheids genoeg van den Hemel en hunne zaligheid hadden. Al deze dingen dan beslootenze te verwerpen, als die geen ordere uit de Schrifture hadden, en niet als ydele vonden waren, om de

1548. menschen af te trecken van een levende toeëigening aan God door Jezus Christus, volgens het voorschrift van het Euangelie.

Daar na wierden de menigvuldige Ceremonien, omtrent de Sacramentale actien, in achting genomen, die tot een oneindelijke menigte waren opgeklommen, en gelijk als eenige van deze, dewelke geen fondatie in de Schrifture hadden, uitgeworpen wierden, zoo wierden de overige tot een grooter eenvoudigheid te rugge gebracht.

In geen gedeelte van den Godsdienst was de verdervinge van voorige Kerkplichten aanmerkelijker, als in het geven der absolutie door den Priester voor levende en voor doden.

Aan die gene die biechteden, wierd de abzolutie aldus toegestaan; *Ik absolvere u, in de Name des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geests.* Waar by dan gevoegt wierd; *en ik sta u toe, dat al de Indulgentien en aflaten die gegeven zyn, of gegeven zullen werden, by eenig Prelaat, met de zegeningen van de zelve, al de Sprenkels van het Heilige water, al de devote kloppingen op u borst, het berouw van uw hart, deze biechte en al de andere devoote biechten, al uw vastingen, Abstinentien, Aalmissen, Wakingen, Tuchtingen, Gebeden, en al de Pilgrimagien, en al het goed dat gy hebt gedaan, of zult doen, en al het quaad dat gy hebt geleden, of zult lyden, voor en om God, de Lydingen van onzen Heer Jezus Christus, de verdiensten van de Glorieuze en gezegende Maget Maria, en al de andere Heiligen, en de toestemminge of de geheele Christelyke Kerk, keeren tot u voor de vergevinge van deze en alle andere zonden, tot de aanwas van uw verdiensten, en de verkryginge van de eeuwige vergeldingen.*

Wanneer de laatste zalvinge wierd aan stervende perzoonen gegeven, deden zy dezelve aan de ooren, de lippen, den neus en andere deelen, met dit gebed. *By deze heilige zalvinge, en zijn eigene tedere barmhertigheid, en by de voorspraak van de gezegende Maget, en al de Heiligen, wil God u vergeven al wat gy gezondigt hebt met hooren, spreeken of ruiken;* En zoo met al de andere leden. En wanneer het dood lichaam nu in het Graf was gelegt, wierd 'er deze absolutie over gesproken: *De Heer Jezus Christus, die aan St. Peter en de andere Discipelen gegeven heeft, de macht van te binden en te ontbinden, ontlaste u van al de schuld van uwe zonden, en voor zoo veel als mijn zwakheid gegeven is, zoo zyt geabzolveert voor de Vierschaar van onzen Heer, en dat gy moogt hebben het eeuwige leven, en leven voor altoos.*

De

Dit wierd geacht te zijn het alderhoogste misbruik, dat te bedenken was, wanneer in het geven van de hoop des Hemels, en de vergevinge der zonden, zijnde van al de deelen van den Godsdienst het aldergewichtigste, zulke vermengingen gebruikt wierden. En dat, het welke de Schrift leert, alleen te konnen verkregen worden door Jezus Christus, en dat op het ware Geloof en gehoorzaamheid van het Euangelie, nu toegeschreven wierd aan zoo veel andere oorzaken. Deze dingen had de wereld ingenomen, met deze gedachten, dat daar een geheim in was, om de zielen Zalig te maken, buiten die effene weg en methode die Christus geleert heeft, en dat de Priesters dit secreet in hunne handen hadden; zoo dat deze die niet wilden komen onder het Jok van Christus, en door dien middel Zalig worden, zich maar alleenlijk behoefden by de Priesters te voegen en hun gunst te verzoeken, en dat het werk daar mede beschikt was. 1548.

Daar waren noch twee andere veranderingen dewelke over gants de dienstboeken gingen, namentlijk het vertalen van de zelve in de bekende en gemeene taal. De Joodsche Godsdienst was of in het Hebreeusch, of na de gevangenis in de Syrische talen, de gemeene talen van het Palestina, geschreven. De Apostelen deden hun dienst en predikinge altoos in de tale die best verstaan wierd, zoo dat St. Paulus wijdlopig bestraft heeft, die geene, die in Gebeden of Psalmen een taal gebruikte die van een ieder niet verstaan wierd. En Origines, Bazilius, met al de andere Vaders, die van die zaak geschreven hebben, hebben aangemerkt, dat ieder een Godt heeft gedient in zijn eigene taal, na het scheuren van het Roomsche Rijk, door de Gothen, en andere Barbarische Volkeren, wierd de Roomsche taal met hunne taal vermengt, zoo dat dezelve zeer verbastert wierd, en afgetrocken van zich zelven by trappen; maar daar was zoo veel tijds tusschen beiden eer het daar toe kwam, dat het niet nodig scheen de Liturgie, of Dienst, in hun talen over te zetten. Maar in de negende eeuwe, wanneer de Sclavonen waren bekeert, en begeert wierd dat zy hun dienst-boeken in hun eigene taal mochten hebben, en eenige zich daar tegens stelden, wierd een stemme gehoort, zeggende: *Laat ieder tonge Godt prijzen.* Op het welke de Paus Johannes de VIII. aan Methodius, hun Bisschop, geschreven heeft, dat zulks mocht toegestaan werden, fonderende het zelve op den Brief van St. Paulus, tot die van Corinthen, en op de woorden van David. Laat ieder tonge den Heere prijzen.

En in het vierde Concilie van Lateranen, wierd beslooten, dat de Bisschoppen, dewelke woonden in plaatzen, alwaar zy onder de Grieken

1548. vermengt waren, bequame Priesters zouden bezorgen, om den dienst te doen, volgens de plechtigheden en talen van deze, voor de welke zy den dienst deden.

Maar de Roomsche Kerk, hoe goedertieren ook omtrent de Sclavoenen en Grieken, toonde zich weder tegens het overige van Europa, en nademaal alleenlijk Hebreeusch, Grieks en Latijns, door Pilatus boven het Kruis geschreven was geweest, zoo besloten zy daar uit, dat deze talen daar door geheiligt waren; hoewel niet lichtelijk te begrijpen valt, wat heiligheid van Pilatus, die deze dingen schreef, aan deze talen konde toe gebracht worden. Men pretendeerde ook, dat het was mede een gedeelte van de gemeenschap der Heiligen, dat over al de dienst in een en de zelve taal zou moeten geschieden. Maar de rechte waarheid was, zy hadden slegts voor, de Priesterlijke waardigheid hoog op te trecken, met het houden van al de Kerken diensten in een taal, die men niet verstond, het welke in een volk, bygelovig genoeg van zich zelven, die werking mocht doen; maar het vervreemde in tegendeel de rest van de wereld van hen.

Daar was ook een geweldig getal van Heilig dagen, die men gewoon was te vieren, met zoo menige Gebeden en Rymen, of Lof-zangen, daar toe behoorende, en zoo veel lessen, die men lezen most, behelzende eenige belachelijke legenden, zulke in der daad, als in de gemeene taal niet wel konden gelezen werden, zonder versmadinge en bespottinge der toehoorders, en voor het meeste gedeelte, verscheidene van deze Gebeden en Lof-zangen, behelzen in zich een betreckinge tot deze logenachtige vertellingen. Verscheidene van deze Gebeden en Lof-zangen waren in zulk een stijl geschreven, dat de vergiffenis der zonden, de genade en den Hemel onbemiddeld de Heiligen afgebeden wierden, als of deze dingen alleen van hunne goedigheid afkwamen, of door hun verdiensten verkregen wierden, of door hen alleen gegeven en ontfangen wierden. Van de welke de lezer een klein proefken zal vinden in de verzamelingen, en eenige van de toegank tot de zelve.

Verzamelingen. No. 29. De Reformeerders, hebbende aldus overwoogen de verdorvenis van de voorige Dienst-boeken, waren daar door te beter vervaardigt om nieuwe op te stellen. Maar de Priesters hadden hun dienst gedaan, in gewaden die tot dat gebruik gemaakt waren; als Surplicen, Koper en andere kleederen meer, en men overleide lange onder malkanderen, of dezelve zou worden gehouden of niet. Daar wierd tegen geworpen, dat deze gewaden waren een gedeelte van den train van de Misse, die ook wel

wel bygeloviglijk misbruikt waren geweest, alleenlijk om met te meerder praal dezelve voort te zetten. Aan de andere kant wierd ingebracht, dat gelijk als wit, van ouds de verwe der Priesters, in de Moisische bedeelinge was geweest, zoo was dezelve ook in de Africaansche Kerk in de vierde Eeuw gebruikt geweest, en men oordeelde het ook een natuurlijke uitdruckinge te zijn van de zuiverheid en betamelijkheid, die by de Priesters vereischt wierden: behalven dat, de geestelijkheid was als toen geweldig arm, zoo dat zy nauwelijks betamelijke kledingen konden bezorgen, en het volk mede gewoon van het eene uiterste tot het andere over te loopen, of zich te veel te onderwerpen, of te versmaden, viel nu tot het laatste, en achte de Heilige dienst zoo weinig als mooglijk ware; invoegen, indien dezelve in hun dagelijksche klederen kwam gedaan en verricht te worden, zou dezelve gewisselijk tot grooter verachtinge komen te vervallen. 1548.

Om deze redenen dan, wierd besloot en dezelve Misklederen in het gebruik te houden; men zeide ook, dat gezegend en op een bygelovige wijze gebruikt te zijn, mede een zoo sterken bewijsreden tegens het gebruik van Kerken en Klocken gaf, maar dat St. Paulus hadde gezegt, dat ieder Gods schepzel goed ware, en zelfs de spijze aan den Afgod opgeoffert, zijnde het grootste misbruik dat men hebben kan, mocht gegeten werden. Daarom zagen zy geen noodwendigheid, waarom men over een voorgaande misbruik kleederen verwerpen zou, die zoo veel welstand in zich hadden, en voor heenen in het gebruik waren geweest.

In het opmaken der dienst boeken, namen zy hun begin met morgen en avond Gebeden. Deze wierden gestelt in de zelve gedaante in de welke zy noch zijn, maar in andere dingen kwam het zeer na by, het geene het nu is. Al het geene voorheen in de ordere van de Communie is gezegt, wierd daar in gevoegt, de Communie en uitreikinge most geschieden in Brood en Wijn vermengt met water. Dan wierd het Gebed gesprooken voor de staat van Christus Kerk, in het welke zy God dankten, voor zijn wonderlijke genade getoont aan en in zijn Heiligen, in de gezegende Maget, de Oudvaders, Apostelen, Propheten en Martelaren, of Gods getuigen; zy bevolen de afgestorvene Heiligen aan Gods Barmhartigheid en vrede, en dat op den dag der opstandinge, wy met hen ter rechterhand van Christus mochten geplaatst werden. Hier by wierd gevoegt het Gebed van Consecratie en weyinge, het geene wy noch gebruiken, als een gedeelte daar van, alleenlijk met deze woorden, dewelke zedert uitgelaten zijn: *Met uwen*

Heili-

1548. *Heiligen Geest, gelieft te zegenen en te Heiligen, deze uwe gaven, en schepzelen van Brood en Wyn, dat dezelve mogen zijn voor ons het Lichaam en Bloed, van uw alderliefste Zoon.* &c. By de Heiliginge wierd ook gevoegt het Gebed van Dankzegginge dat nu noch gebruikt word.

Alle opheffinge wierd verboden na de Heiliginge, dewelke eerst was gebruikt als een plechtigheid, uitdruckende, hoe Christus aan het Kruis opgeheven was; maar dit zelve was, na dat men begost de lichamelijke tegenwoordigheid van Christus te geloven, gebruikt, om het Sacrament het volk te vertoonen, op dat het volk mocht nedervallen en het zelve aanbidden. Daar was mede bestelt, dat de gantsche Formulier van de Communie, behalven het Gebed der Heiliginge, op alle Heilige dagen zou gebruikt werden, al schoon geen Communie gedaan wierd. Om het volk dezelve in gedachten te brengen, en aan het lyden van Christus te doen gedenken.

Het Brood wierd geordonneert, ongehevelt en rond, maar geen drukzel daar op, en wat dicker als het voor dezen was geweest. En al hoewel het van ouds het volk in handen gegeven wierd, echter, op dat het niemand zou mogen weg dragen, en tot eenige superstitie gebruiken, was geordonneert dat het de Priester het volk in den mond steken zou. Het is blijkelijk dat Christus het overgaf in de hand van zijne Apostelen, en zoo is het ook menige eeuwen naar malkander geschied, gelijk blijkt by verscheidene aanmerkelijke geschiedenissen van Heilige Mannen, die het met hen op hun reize genomen hebben. In de Grieksche Kerk, in de welke Brood en Wijn te zamen vermengt waren, begosten zommige te denken, dat het betamelijker ware het zelve met kleine Goude lepels te nuttigen, als met de hand, maar dat wierd verworpen, door het Concilie van Trullo; maar korts daar aan, begost men in de Latijnsche Kerk te gebruiken, dat mannen het met de hand namen, maar vrouwen het in een linnen doek, die ze het Dominicaal noemden, ontfingen. Maar wanneer het geloof van de lichamelijke tegenwoordigheid, aangenomen was, als dan wierd een nieuwe manier van het te ontfangen gevonden, om dat gevoelen kracht te geven: het volk mocht nu het zelve niet meer aanraken, het welke men het ware vleesch en bloed van Christus den Zaligmaker achte te zijn, en daarom wierden den duim en de vingeren van den Priester byzonderlijk gezalft, als een nootwendig vereisch tot zulk een Heilige aanrakinge, en zoo wierd het door de zelve het volk in den mond gestooken.

Men

Men verzamelde ook een Letany, bestaande uit veel korte gebedekens, afgebroken door toestemminge tusschen beiden, en was dezelve, die wy noch tegenwoordig gebruiken, alleen haddenze een toestemminge, die wy niet hebben, te zijn verlost van de Tyranny, van de Bisschop van Rome, en al zijn vervloekelijke ongeregtigheden. 1548.

In den Doop was, behalven het Formulier, dat wy als noch behouden, een Kruis in het eerste op het voorhooft, en de borst van het kind gemaakt, met een beswering, dat de Duyvel uit hem zou gaan, en niet meer by hem komen. Als dan most de Priester het kind by de rechter hand nemen, en het zelve binnen de vonte plaatzen, en aldaar tot dry maal toe in dompelen, eens op de rechter zijde, eens op de slinker zijde, en eens op de borst, het welk al met groote omzichtigheid most gedaan werden, maar als het kind daar toe te swak ware, was het genoeg het zelve alleen te besprengen met water in het aangezicht; als dan most de Priester dat een wit kleed of Chrysom aantrecken, tot een teeken van onnozelheid, en hem het hooft zalven, met een Gebed om de Salvinge des Heiligen Geests, in de Confirmatie, of bevestiging. Deze dewelke quamen, om gecatechizeert te werden, het welke hebbende in zich een formeel Engagement, of belofte om de belofte in den Doop te volbrengen, zoo wierd ook niets anders afgevraagt zijnde de Catechismus de zelve, die het nu is, (behalven dat daar zedert een uitlegginge by is gevoegt) dit zijnde gezegt, most de Bisschop van de Sacramenten hen teekenen met het kruis, en hem de hand opleggen, zeggende: *Ik teekene u met het teeken des Kruyces, en legge myn hand op u, in den Name des Vaders* &c.

De Kranke, dewelke begeerde gezalft te worden, mocht de zalvinge ontfangen op hun voorhooft, of op hun borst, alleenlijk met een Gebed, dat zoo als hun lichaam uitwendiglijk met Olie gezalft is, dat zy alzoo den Heiligen Geest mogen ontfangen, met gezontheid en overwinninge over zonden en dood.

In de uitvaarden recommandeerden zy de afgescheidene ziele aan de Barmhartigheid Gods, biddende dat haar zonden mogen vergeven werden, dat zy mag verlost blyven van de Helsche pijn, en gebracht in den Hemel, en het lichaam ten uytersten dage mag opgewekt werden.

Zy bezorgden ook dat deze, dewelke niet in de Kerk konden komen, noch gebracht werden, daarom van het gebruik van het Sacrament niet zouden berooft blyven. De Kerk van Romen had opgestelt het geloof van een indispenzabile nootzakelijkheid van de Sacramen-

1548. ten, en die zoo hoog opgevoert, dat zy leerden dat de zelve ex opere operato, uit de daad zelfs, zonder inwendige werkinge, rechtveerdiginge en genade toe brengen, ten ware door den Ontfanger, daar omtrent een verhinderinge ware toegebracht; en het schijnt dat het eerste geschil omtrent de rechtveerdigmakinge, hier uit haar oorspronk genomen heeft: want die Kerke lerende dat de menschen worden gerechtveerdigt, door de werkinge van het Sacrament, of Sacramenteele werking, zoo word het zelve bestreden, door de Reformeerders, dewelke oordeelden, dat de menschen wierden gerechtveerdigt door de inwendige werkinge van de geest. Indien zy daar aan gehouden hadden, het geschil mocht met meerder voordeel verhandelt zijn geworden, het welke zy verlooren hebben in een groote mate, door het toestaan van eenige kleine scherpsinnigheden.

In de Roomsche Kerk, in gevolge van hun gelove, omtrent de nootwendigheid der Sacramenten, wierden de vrouwen toegelaten, in den uitersten nood te doopen. En de Vroed-vrouwen deden het gemeenlijk, zijnde dat het begin van daar toe gelicentieert by den Bisschop te zijn. Zy geloofden ook, dat een enkel aanraken der Sacramenten, genoeg was ter Zaligheid, in deze dewelke groot geworden waren, en op deze gronden wierden de Sacramenten aan de Kranken gegeven.

In de primitive Kerk, zonden zy hun gedeelte van het Sacrament, de Kranken of den gevangenen toe, het welk niet alleenlijk zonder praal of processie geschiede, maar het wierd zelfs dikmaals door jongens en dienaren gezonden, gelijk blijkt uit de bekende geschiedenis van Serapion, het welke gelijk als het toond, dat zy als toen niet geloofde, dat't het ware vleesch en bloed van Christus was: alzoo wanneer dat geloof was aangenomen, was het een natuurlijke uitwerkinge van dat geloof, dat het Sacrament door de Priester zelf met statie en aanbiddinge gedragen wierd.

De ouden achten het betamelijker, en beter met de gemeenschap der Heiligen over een te komen, de Elementen alleenlijk in de Kerke te consacreren en te heiligen, en gedeelten daar van aan de Kranken te zenden, om daar mede hun gemeenschap met de rest uit te drucken. De Reformeerders deze dingen aanmerkende, hebben den middel weg genomen. Zy oordeelden de Sacramenten nootzakelijk, waar dezelve konde genooten werden, als bevelen door Christus ingestelt: en hoewel zy het dienstiger achten, dat al de bedienin-

dienin-

dieningen van den Doop in de Kerk zouden geschieden, aan de vondte, als in byzondere huizen, beteekenende daar by, dat de gedoopte in de gemeenschap der Heiligen aangenomen wierd; evenwel dewijl onze Zaligmaker heeft gezegt, *dat alwaar twee of dry in zijnen naam vergadert zijn, hy aldaar in het midden van dezelve zal zijn.* Oordeelden zy dat het te veel smaken zou naar superstitie en bygelove, omtrent de muren of vondte van de Kerk, deze actie zoodanig daar aan te verbinden, dat als de kinderen, of door scharpigheid van weder en locht, niet zonder gevaar in de Kerk konden gebracht werden, men hen echter den Doop weigeren zoude. Evenwel bleven zy by dat gevoelen, dat de openbare dopinge, de gemeenschap der Heiligen beter uitdrukte, zoo dat zy dezelve ten hoogsten aanbevolen, maar het andere toe lieten, in de hoogste nootzakelijkheid te konnen geschieden. 1548.

Dit is zedert geworden tot zulk een groot misbruik, dat eenige oordeelen, dat het een poinct van eer en staat is, zijn kinderen in zijn huis te laten Doopen, brengende zoo hun grootsheid en hovaardigheid zelve, omtrent de alderheiligste dingen: daar mag ook wel eenige schult van de dienaars omtrent zijn, zijnde te lichtelijk te bewegen om het zelve in te willigen; maar het is nu zoo gemeen geworden, dat al de pogingen van eenige van onze Bisschoppen, niet machtig genoeg zijn geweest, om die zaak te herstellen, en te brengen tot het eerste besluit, van niet in byzondere huizen te doopen, alleenig uitzonderende het blijkelijk gevaar van de kinderen in de Kerk te brengen.

Wat nu het andere Sacrament des Avondmaals aangaat, de Reformeerders hebben geoordeelt, dat volgens de bestellinge van de primitive en eerste Kerk, het zelve niemand in zijn uiterste behoorde onthouden of geweigert te werden, zijnde het zelve nooit noodwendiger, als op dien tijd, alle middelen te gebruiken, dewelke het geloove vermoogen te versterken, en de Godsdienstigheid van stervende lieden op te wecken, zijnde ook als dan dienstig, dat zy, al stervende, hun geloof zouden belijden, als daar inne stervende, en in een goede Conscientie en liefde tot alle menschen. Zy dan ordonneerden dat de Communie den kranken zoude gegeven werden; maar dat alvooren het zelve uit te reiken, den Priester eerst den zieken zijn gewisse zoude onderzoeken op een oprechte belijdenisse van hun geloof, en de confessie en ontdeckinge van zoodanige zonden, als hun gemoed mochten beswaren, doende alles wat in hun vermoogen ware, om hun leetwezen en berouw volkomen te maken, als in het vergeven van alle verongelijkingen,

1548. gen, en het oprechtelijk handelen met alle menschen, wanneer hy hen zoude geven de vrede van de Kerk, in een formele absolutie en ontlastinge, en zoo vervolgens het Sacrament: maar op dat zy zouden hebben voor by te gaan alle praal van ydele processien aan de eene zijde, en de oneerbiedigheid van het zenden van het Sacrament by gemeene handen aan de andere zyde, wierd beter gedacht een byeenkomst omtrent den kranken te maken, en daar het Sacrament te heiligen en uit te reiken aan deze kleine vergaderinge, alwaar, zoo als Christus belooft heeft, *van te zullen zijn in het midden van twee of dry, dewelke in zijnen naam zouden verzamelen*, een einde zoude konnen gemaakt worden van de swacke uitzonderingen en exceptien, die eenige over deze kleine vergaderingen en Communien gemaakt hadden, alzoo zoude ook aan de andere zyde echter konnen gevreest werden, dat het grootste gedeelte van dezen dienst, noch een weinig te veel van de Paapsche superstitie zoude behouden, als of de absolutie van den Priester, met het Sacrament, en eenig klein berouw over de zonden, een zeeker paspoort hadde te zijn, om ten Hemel ingelaten te werden; het welke, gelijk zeeker is, alleenlijk op zulk een oprecht geloove, als een waar berouw, met een veranderinge van hert en gemoed verzelt, kan verkregen werden; want aan de zoodanige word alleenlijk Godts genade, door Christus verdiensten, in alle ordinaire gevallen, toegeeigent.

De voorreden tot het werk.

Voor al deze dingen voegdenze een voorreden rakende de plechtigheden, dezelve die als noch voor het boek van de gemeene gebeden te zien is, in welke voorreden zy een onderscheidinge maken tusschen deze plechtigheden en Ceremonien, dewelke met een goede meninge en intentie waren ingestelt, en daar na misbruikt zijn geworden; en andere, dewelke zijn ingevoert uit ydelheid en superstitie, en daar na tot grooter misbruik opgegroeit zijn, van de welke zy de eene volkomentlijk hadden verworpen; maar de andere hervormt en behouden tot betamelijkheid en stichtinge.

Eenige waren zoo gezet op de oude Formulieren, dat het hen een groote zaak scheen te zijn, van eenige der zelver af te scheiden. Andere waren begeerig na vernieuwinge in ieder zaak: tusschen deze beide haddenze een middelweg gevonden. De last der Ceremonien was zoo groot, ten tijden van Augustinus, dat hy over dezelve, als onverdraaglijk beklaagde, als door dewelke de staat der Christenen slimmer was, als die van de Joden; maar deze waren noch aangenomen tot een veel grooter getal zedert zijn tijd, het welke in der daad de Gods-

dienst

dienst verduisterde, en den Christenen onder een swaar jok hadden gebracht, daaromme hadden zy alleenlijk behouden als betamelijk waren, met bekwaamheid om der menschen gemoederen op te wecken, door eenige goede beduidinge. Verscheidene plechtigheden waren zoodanig misbruikt door bygeloovigheid en gierigheid, dat het noodwendig was geoordeelt dezelve geheel te vernietigen; maar nademaal het dienstig ware eenige te behouden, tot betamelijkheid en ordre, zoo ware het beter de oude te behouden, als nieuwe op te zoeken. Maar deze, dewelke aangehouden waren, wierden niet geacht over een komende met Gods Wet en ordonnantie te zijn, en daaromme mosten, uit gerechtige oorzaken, veranderinge lijden. Zy waren ook klaar en licht te verstaan, en derhalven niet lichtelijk tot misbruik te brengen; ook wilden zy, met het aanhouden van deze, andere volkeren en natien niet veroordeelen, of iemand als hun eigen volk iets voorschrijven, en alzoo wierd dit Boek vervaardigt tegens het naaste Parlement. 1548.

In dit wierd het gebruik van het Kruis aangehouden, dewijl het by de oude Christenen was gebruikt geweest als een openbare verklaringe, dat zy zich het Kruis van Jezus Christus niet schaamden, hoewel zy erkenden, dat het zelve op een byzondere wijze was misbruikt geweest, in de later tijden, in dewelke het bloote gebruik van het Kruis geacht was geweest eenige magicale en besweerende kracht in zich te hebben; en dit was zoo verre gegaan, dat het in het *Roomsche Pontificaal* verklaart wierd, dat het gekruiste hout most geëert worden met die hoogste slag van aanbiddinge, dieze *Latria* noemen. Maar men oordeelde, dat het dienstig ware het zelve aan te houden in eenige gedeelten van den Godsdienst, te meer, om dat men onder het volk daar een gebruik van had gemaakt om de Reformeerders te belasten, als hadden zy geen eerbiedigheid voor het Kruis van Christus, en daaromme als een uiterlijke uitdruckinge van het zelve, wierd het geordineert in het Sacrament des Doops, en de plechtigheid van confirmatie en bevestiging, ook in de Consecratie en heiliginge der Sacramentale Elementen te gebruiken; maar met zulk onderscheid, dat het teeken van het Kruis niet gemaakt wierd, met de meeninge van eenige kracht daar in te zijn, om kwade geesten te verjagen, of om iemand voor eenig gevaar te bewaren, welke krachten waren die men in de Roomsche Kerk achte het gebruik van dat teeken te volgen; want alsze in den Doop het Kruis gebruikten, voegden zy daar altoos een besweringe by: *tegens den*

Aanmerkingen op de nieuwe Liturgy.

1548. *kwaden geest om het zelve niet te schenden.* En in het maken van dat teeken zeidemen: *ontfangt het teeken van het Kruis, beide op u voorhooft en in u hart, en ontfangt het geloof van de Hemelsche geboden.*

Aldus wierd een Sacramentele kracht dezelve toegeschreven, het welke de Reformeerders oordeelden niet te konnen, of mogen geschieden zonder gezag van een geestelijke instellinge, van de welke zeker genoeg is, geene in de Heilige Schrift gevonden te worden. Maar zy oordeelden het gebruik daar van alleenlijk, als een uitdruckinge van het geloof van de Kerk, en een merk van de Christenheid, met byvoeginge van zulke woorden, als niet meerder konden beteekenen, gebruikt, leed geen exceptie, en tegenspreeken.

Dit schijnt eenige meerder uitlegginge te vereischen, ter oorzaak van verscheidene swarigheden, dewelke zedert eenige tegens de Ceremonien, die iets beteekenen, hebben gemaakt, als of het voor eenige Kerk zich te veel aangematigt ware, zulks te ondernemen, dewijl deze dingen schijnen van de natuur der Sacramenten te zijn. De plechtigheden dewelke beteekenen de toezendinge van de Goddelijke genade en kracht, zijn in der daad Sacramenten, en mogen niet gebruikt worden, zonder een uitdruckelijk bevel van de heilige Schrifture: maar de Ceremonien, dewelke alleenlijk uitdrucken het gevoelen dat wy hebben, het welke menigmaal zoo wel in stomme gebaren als in woorden word uitgedrukt, zijn van een anderen aard, en het is alzoo wel in de macht van de Kerk, het gebruik van dezelve aan te stellen, als om Collecten en gebeden te doen, zijnde woorden en teekenen; maar alleen verschillende wegen en middelen, om onze gedachten uit te drucken.

Het geloove van Christus lichamelijke tegenwoordigheid, was noch onder overweginge; en zy wijslijk overleggende, hoe de Duitschen, door hun haastig loopen en overstappen, al te vroeg in de Confessie daar over ingebrooken waren, beslooten derhalven, als nog, de generale en algemeene uitdruckinge van het Sacrament te zijn, het geheele en ware lichaam van Christus, te gebruiken, zonder tot een byzonderder uitlegginge daar van te komen.

Het gebruik van de Olie op zoo veel gelegentheden, was genomen van de oude Christenen, dewelke, gelijk Theophilus zegt, al vroeg begosten te Olien, verstaande deze woorden van St. Paulus van *Gods zalvinge en zegelinge* naar den letter. Het wierd ook van ouds gebruikt tot het ontfangen der boetveerdigen, maar het wierd niet gebruikt omtrent de kranken, van der Apostelen tijden af, tot

op

op de thiende Eeuwe, wanneer, uit de woorden van Jacobus, schrijvende tot de gene die verstrooit waren, van te ontbieden de Ouderlingen by de zulke te komen die ziek waren, die hen met Olie zouden zalven, en hun zonden zouden vergeven, en zy zouden gezond worden; zy het zelve gingen geven aan de stervende menschen, maar niet zoo lang daar eenige hoop van leven by dezelve was. 1548.

Maar het is blijkelijk dat het geen den Apostel Jacobus schrijft, slaat op die buiten ordinare gave van gezondmakinge, by opleggingе der handen en zalvinge met olie, die noch plaats hadde in de Kerk, wanneer hy dien brief schreef. Het is ook blijkelijk, dat deze passagie van Jacobus, by de Oude zoo niet verstaan is geweest, als het nu by de Romanisten verstaan word, dewijl de Ouden, hoewel zy in veelerhande gelegentheden Olie gebruikten, dezelve echter nooit omtrent de kranken hebben gebruikt, als na zoo veele eeuwen, als grove bygelovigheid de wereld zoodanig tot nieuwe plechtigheden had bekwaam gemaakt, datter geen ontdeckinge of vonden konden aangenamer zijn, dan die van nieuwe Ceremonien, hoewel zy overgenoeg met de oude overladen waren. De veranderingen die gemaakt waren, en deze die men had besloten noch te maken, veroorzaakten over al groote hevigheden, strijdende zelfs de Predikstoelen tegens malkanderen. Om dat gekibbel weg te nemen, wierd de macht van Licentie tot Prediking te geven, de Bisschoppen van ieder Bisdom afgenomen; zoo dat niemant als de Konink, of Eerst-Bisschop van Kanterbury, die vermochten te geven; evenwel dat noch niet genoegzaam zijnde, om dit werk te doen stremmen, zegt men dat op den 23 van September, een Proclamatie uitgegeven is, dewelke voorstelde; dat voor zoo veel, volgens voorgaande Proclamatien, niemand was geoorloft te Prediken, als de zodanige die daar toe Licentie en toelatinge van den Konink of de Eerst-Bisschop hadden, echter eenige van die geene die alzoo waren gelicentieert, deze toelatinge hadden misbruikt, en zich zelven oneerbiediglijk gedragen, tegens de Instructie en ordere, hen toegezonden. Daaromme de Konink trachtende, om in het korte, een algemeene ordere, over zijn geheel Koninkrijk te stellen, en een einde te maken van alle strydigheden, omtrent den Gods-dienst, wegens het welke alstoen eenige Bisschoppen, en geleerde mannen vergadert waren, en of wel eenige van de zoo gelicentieerde Predikers, zich zelven daar omtrent wijslijk gedragen hadden, tot eere van God, en groot genoegen des Koninks, echter, tot dat die ordere, nu onder handen zijnde, zou zijn voortgezet, verbood zijn Majesteit, alle en ieder perzoon, of perzoonen,

Het Prediken voor een tijd verboden.

1548. nen, te Prediken in eenige publijke en algemeene vergaderinge, met die inzichte dat zich de geestelijkheid zou mogen voegen tot den Gebede, om Gods zegen af te bidden, omtrent het geene de Konink alstoen onder handen hadde, niet twijfelende of het volk zoude zich eensgelijks tot den Gebede begeven, en tot het aanhoren van het lezen der Homilien, oft Postillen, in hunne Kerken, en zich vervaardigen om die Uniforme ordere te ontfangen, die men bezig was om voort te zetten. En de mindere overigheden wierden verzocht, om de uitvoeringe van deze bevelen te bevorderen, en ter executie te stellen.

Aldus is deze Proclamatie geweest, maar voor my, ik heb noit eenige voetstap daar van gesien, noch in Registers, noch in Schriften, noch in eenig Boek, dat in die tijden geschreven is. Maar Mr. Fuller heeft ze gedrukt, en Dr. Heilin heeft een uitschrift daar van voor hem gegeven. Indien Fuller had geopenbaart, hoe hy daar aan gekomen waar, men zoude het vorder geëxamineert en onderzogt konnen hebben. Maar wy weeten niet, of hy de gedrukte Proclamatie gezien heeft, of alleen een uitschrift of Copy daar van. En wanneer wy maar een Copy of uitschrift zien, hebben wy reden om daar aan te twijfelen; want dat zou hebben konnen geweest zijn een ontwerp van iemants ondernemende pen; maar om dat ik het zelve in deze Schryvers gevonden hebbe, hebbe ik geen swarigheid gemaakt, het zoo neder te zetten als het is, latende aan den Lezer het oordeel daar van.

Zaken van Schotland voor dit Jaar.

Hebbende aldus een verhandeling van de Reformatie, en haar voortgang van deze zomer gemaakt, zal ik my nu weder keeren, tot zaken en verhandelingen van Staat: en aldereerst mijn oogen naar Schotland wenden.

De Schotten den voorleden Winter, wat tijds uitgewonnen hebbende, en zijnde in dagelijksche verwachtinge van onderstand uit Vrankrijk, namen een besluit om den Oorlog voort te zetten; de Gouverneur ving het Jaar aan met het belegeren van het Kasteel Brougty, een weinig beneden Dundy, maar de Engelsche die daar binnen lagen, weerden zich zelven zoo mannelijk, dat na dat zy een beleg van dry Maanden hadden uitgestaan, het beleg opgebroken wierd, en alleen wierden zoo veel troepen daar omtrent gelaten, als genoegzaam mogten zijn, om hun uitloopen, en stroopen te verhinderen. De Engelsche aan de andere zijde, veroverden Hadingtoun, en versterkten de plaats; gelijkze ook met Lauder bezig waren, om die plaats mede sterk te maken. De eerste van deze twee, leggende in een vlakte, en in een van de vruchtbaarste landstreeken van geheel Schotland, omtrent

twaalf

'twaalf mijlen van Edenburg, was een zeer bekwame plaats, om als een dwang voor dat gantsche land gehouden te werden. 1548.

Omtrent het laatste van May, wierden 6000 man uit Vrankrijk, onder het Commando van Dessie gezonden, 3000 van dezelve waren Hoogduytzers, gecommandeert door den Rhijngrave, en 2000 van dezelve waren Françoizen, en 1000 waren van andere landaard; zy landen tot Lieth, en de Gouverneur hebbende 8000 Schotten by een gebracht, om zich by de zelve nieuwe hulptroepen te vervoegen, sloegen zy zich voor Hadington neer, alwaar de Schotsche Adel, een lange berading over hun zaken aangevangen heeft. De Protector had hen een voorslag van een bestand voor tien Jaren gedaan (maar of hy aangeboden heeft, de bezettingen weg te nemen, is my noit gebleeken) hier toe was hy uit verscheidene redenen genootzaakt. Hy bemerkte wel, dat die Oorlog langdurig zou zijn, en hem kostelijk vallen, ook zeekerlijk in een tweede oorlog met Vrankrijk eindigen zou. Hy derfde ook niet meer uit het Hof gaan, en zelve aan het hooft van een oorlogs macht te velde trecken, en den Konink aan de practijken van zijn broeder overlaten. Daar sweefden ook groote ongenoegtens door Engeland; veele waren misnoegt over de gemaakte veranderingen in den Godsdienst; de gemeene man klaagde over verdruckingen, en over het insluiten der gronden en erven, van het welke de droeve uitwerkzelen het naaste Jaar te voorschijn kwamen. Hy begost door de afgunst van den Adel beladen te werden; en meest de geheele geestelijken stand had ongenoegen tegens hem; ook maakte het de stand der zaken in Duitsland een noodwendigheid met den Konink van Vrankrijk zich tegens den Keizer te verbinden.

Al deze dingen deden hem zeer na zulk een vrede met Schotland trachten, als ten minsten de Koningin, voor de tijd van tien jaren, in stand en wezen laten zou. Gedurende dien tijdt mocht men hoopen door tractaten en weldaden tot zijn einde te geraken, en dat door een veel zeekerder weg, als die van den oorlog, die niet anders dede als de Schotten tegens hem te verbitteren, volgens het verstandig zegswoord van een uit de Schotten, dewelke zijnde gevraagt wat hem dacht van het Houwelijk met Engeland? antwoorde, hy wist niet wat hy eigentlijk van het Houwelijk te zeggen hadde; maar dat was zeeker, dat hy geen behagen in dit slag van vryen had.

Aan de andere kant drongen de Franschen de Schotten aan, om haar jonge Koningin in Vrankrijk over te zenden, zelfs met die Scheepen, dewelke hunne oorlogstroepen hadden overgebracht, die men met den

1548. Daulphin trouwen zou, en alsdan mochten zy op de bescherming van de Franschen vast staan. Veele waren wel genegen de voorstellingen van Engeland aan te nemen, voornamentlijk al deze, dewelke de reformatie heimelijk begunstigden; zy dochten dit zoude hen aanstonds in rust stellen, en hen van alle ongerustheden bevrijden, dewelke zy of voelden, of mochten gevoelen, van een zoo langdurigen oorlog, met zulk een machtig vyand, en voor zo veel het weg zenden van hun Koningin hen in staat zou stellen, om nooit een vrede te mogen verhoopen, indien den oorlog hen dit Jaar zoo slecht kwam uit te vallen, alsse het voorgaande jaar gedaan had; daar by kwam dat de beschberminge van de Franschen by na zoo verderflijk als de invasie en invallinge der vyanden was, dewijl die zoo moedwillig waren, en groote onorders veroorzaakten.

Maar de gantsche Geestelijken stand had zulk een vaste verbeelding van hun verderf, door het Houwelijk met Engeland, dat zy zich zelven nooit veilig konden achten, voor dat de zaak buiten hun macht was gestelt, door het zenden van de Koningin naar Vrankrijk; en eenige hielden het vast, dat, wanneer de Engelschen zouden zien, dat de hoop van het Houwelijk t'eenemaal verlooren was, zy den oorlog wel haast moede zouden werden. Want als dan zou zich de Konink van Vrankrijk tot voorstand van Schotland engageren en inlaten, met al zijn macht en vermogen, zoo datter niets ter wereld bekwaam was, om den oorlog op en aan te houden, als de Koningin gedurig by zich te hebben.

De Schotse Koningin naar Vrankrijk gezonden.

Dit gevoelen wierd van veel uit den Adel bygesprongen, zijnde albereeds door de Franschen met geld omgekocht, zoo dat ook de Gouverneur daar toe verstond, hebbende de belofte dat hy daar voor Hartog van Chastelherault gemaakt zou worden, in Vrankrijk, met een jaarlijk pensioen van 12000 guldens. En zo wierd besloten de Koningin te verzenden. Dit dan alzoo te wege gebracht zijnde, gingen de Fransen t'zeil, als of ze weder naar Vrankrijk wilden keeren; maar zy zeilden rontsom de Eilanden van de Orkney, of Orcades, en kwamen zoo aan Dunbriton, en de Koningin wierd daar omtrent in het Kasteel van Dunbriton bewaart, van waar zy met een treflijk Convoy, dat gezonden wierd om haar op te wachten, naar Bretagne in Vrankrijk overgevoert, en alzoo met gemackelijke dag-reizen naar het Fransche Hof gebracht wierd, alwaar haar Oomen haar met zeer groote blijdschap ontfingen, verhoopende door middel van haar hun fortuin in Vrankrijk wel te maken, en voor al vast te stellen. Ondertusschen wierd de

bele-

belegering van Hadingtoun van beide zijden, met groote moedigheid voortgezet. 1548.

De Franſchen ſtonden verbaaſt over de moedigheid, raddigheid, en arbeidzaamheid van de Schotſche Hooglanders, die halfnaakt gingen, maar bekwaam waren tot groote ondernemingen, en met een wonderbare raddigheid aan liepen. In een uitval die de belegerde deden, kreeg een van deze Hooglanders, een Engelsman by het hooft, wierp hem op zijn ſchouders, en liep'er mede heen, en dat zoo vaardig en ſnel, dat hem niemand achterhalen kon. De Engelsman die gedragen wierd, beet den ander zoo ſchrickelijk in den hals, dat zoo haaſt hy zijn vracht in het leger geloſt had, hy zelf als dood daar heen viel; hy bragt hem evenwel daar hy hem hebben wilde, voor welke daad, de Heer Deſſie hem een brave vergelding dede.

De Engelſche toonden geen minder moed in zich te beſchermen, als de vyanden in hen te beſpringen, en of wel een verſterking van 1000 voetknechten, en 300 Paarden van Berwijk, onder Sir Robbert Bowes, en Sir Thomas Palmer, voor hen aankomende, door de Schotten geſlagen, en tot een man toe capot gemaakt was, verloozen zy egter den moed niet. Een andere party, van omtrent 300 man ontkwam de hinderlagen, die hen gelegt waren, en geraakte binnen de Stad, met een goede quantiteit Ammunitie en voorraad, daar de belegerde al gebrek aan begoſten te krygen.

Maar by na ter zelver tijd, wierd de Engelſche het Slot Home, en Fascaſtle afgenomen, het eerſte door krijgliſt. Want zommige kwamen daar binnen als Overloopers, ſchijnende zeer yverig voor de Engelſche zaak te zijn, en zijnde door den Gouverneur te veel vertrouwt, gingen zy vaſt uyt en in, waar door zy gelegentheid vonden, den Lord Home kennis te geven, dat aan die kant, daar de Steenrots was, de Engelſchen geen goede wacht hielden, vertrouwende op de ſteilte van de Rots. Zoo wierd beſlooten, dat eenige de Rots zouden beklimmen, daar zy hun byſtand toe doen zouden. Dit wierd ook alzoo uitgevoert, en de plaats alzoo op een nacht beklommen, en verovert.

De Gouverneur van Fascaſtle, had de landlieden rontzom gezommeert om hem provizie en voorraad binnen te brengen, waar op eenige zoldaten wierden toegemaakt als boeren, dewelke met hun wagens inkomende, wierp een zijn vracht als by ongeluk in de poort neer, en viel zoo op de wacht, waar op het beſtelde teeken gegeven zijnde, kwamen eenige andere die daar dicht by verborgen lagen, voor den dag ſpringen, en veroverde alzoo de plaats.

1548. De Protector tot dat zijn Heir by een verzamelt zou zijn, zend een Vloot scheepen, om onder de Schotten, door de landinge, die zy hier of daar hadden te doen, een krachtige diversie te maken, belastende zijn broeder, als tòen Lord Admiraal, zijn ampt hier omtrent te betrachten. Hy lande aldereerst in Five by St. Munius, maar de natuurlijke broeder van de Koningin, genaamt Jacob, daar na Grave van Murray, en Regent van Schotland, vergaderde aldaar het landvolk by een, en bood den Engelschen het hooft.

De Engelschen waren 1200 man sterk, en hadden hun geschut albereeds te lande gebracht; maar de Schotten tasten hen zoo moediglijk en dapperlijk aan, dat zy hen weder naar hun Scheepen dreven, veel verdronken in de Zee, en veel bleven op de plaats. Het getal der dooden wierd begroot tot op 600 man, en noch hondert gevangens daar en boven. Hun naaste landen gelukte hem niet beter; want by nacht in Montros aan land komende, bracht Ærskin van Dun het landvolk by een, het welke hy in dry deelen verdeelde, met ordere, dat het tweede zou voor den dag komen zoo haast als de eerste troep aan het gevecht gekomen was, en zoo mede de darde. De Engelsche ziende een tweede en een derde lichaam op hen aankomen, duchtende dat 'er grooter getal achter zat, keerden met alle macht weder naar hun Scheepen, maar met zulk een groot verlies, dat van 800, die geland waren, de darde man niet weder binnen Scheeps boort kwam. Aldus keerde de Admiraal weder te rugge, hebbende niet als groot verlies en ongunst opgedaan.

Eindelijk komt de Engelsche Armee in Schotland, onder het geleide van den Grave van Shrewsbury, hoewel beide de Schotsche schrijven, en Thuanus zeggen, dat de Grave van Lennox het oppergezach hadde; maar hy kwam alleenlijk in gezelschap van den Grave van Shrewsbury, als een die de beste kennisse van het land en het volk hadde, zijnde derhalven te bekwamer, zoo om hier of daar verstand te krijgen, of eenige onderhandeling, naar tijds gelegentheid te ondernemen.

De Schotten waren toen ter tijd meest naar huis vertrocken, en den Adel, neffens Dessie, kwamen daar in over een, dat het niet dienstig ware alles te gelijk in de waagschaal te stellen, braken derhalven het beleg voor Hadingtoun op, en trocken weder te rugge naar Edenburg.

Het beleg van Hadingtoun opgebrooken.

De Lord Gray met een groot gedeelte van het Engelsche heyr, zette hen achter na, maar brachten hen tot geen actie of treffen van belang, door het verkijken van een goede gelegentheid, dewijl de Franschen geheel in onordere waren. Alzoo trok het Engelsche leger binnen Hading-

dingtoun. Het zelve bestond in omtrent de 17000 Man, van het welke de 7000 Ruiters waren, en 3000 van het voetvolk waren Duitsche Landsknechten, die de Protector in zijn dienst gehouden had. 1548.

Deze Duitschen waren eenige van de verstrooide troepen van het Protestantse Leger, dewelke ziende hun land in een wanhoopige staat, hun dienst den Protector hadden aangeboden; maar hy onderhield hen wat te soberlijk, denkende dat zy Protestanten zijnde, hem zeeker genoeg waren, en geheelijk van hem zouden afhangen. Maar dit bleek een noodschickelijk besluit van hem te zijn, zijnde de Engelschen altoos vol achterdenken van een staande, veel meer van een uitlandsche macht, omtrent hun Vorst. Zoo wierd daar door groote gelegentheid gegeven, aan deze, dewelke hun werk maakten van het zaad van jalouzy onder het volk te zaayen.

De Engelschen hebbende Hadington gerevictualieert, en de om verre geschootene Sterkten gerepareert, keerden weder te rugge naar hun land; maar indien zy voort naar Edenburg aangetrocken waren, zy hadden het daar alles in verwarringe gevonden: want Dessie, wanneer hy aldaar aankwam, met verlies van 500 man van de zijne in den aftocht, wilde zijn volk binnen de Stadt inquartieren; maar de Prevoost, (zoo word de Oppergebieder aldaar genoemt) stelde zich daar tegens. De Franschen braken met geweld in, en sloegen hem met zijn zoon dood, met alles wat zy op de straten vonden, mannen, vrouwen, kinderen; waar over een Engelsche verspieder, dieze in de Stad aldaar hielden, schreef, dat de Schotten, door dezen handel, nu meer van de Franschen als van de Engelsche afkeerig waren.

Waarlijk de Franschen hadden zich zeer wel gedragen, tot dat de Koningin in Vrankrijk verzonden was; maar nu reekenden zy Schotland, als een land, datze met de wapenen gewonnen hadden, en dat albereeds onder Vrankrijk stond. Zoo dat nu de Schotten, hoewel te laat, gevoelig berouw hadden, van hun Koningin weg gezonden te hebben: maar het schijnt dat de Engelsche geen ordere hadden om zich zoo verre te wagen; want de hoop van het Houwelijk was nu verdweenen, en de Protector had geen lust, om zich in een Oorlog tegens Vrankrijk te bedrayen. Deze dingen vielen in het begin van October voor. Dessie denkende datze tot Hadingtoun nu genoegzaam in verzeekering waren, zijnde het beleg noch zoo onlangs opgebrooken, nam voor te onderzoeken of hy die plaats door een oorlogslist en verrassing zou konnen bemachtigen. De Engelsche van die plaats kwamen vast dagelijks stroopen tot aan Edenburg toe, in een van welke

1548. tochten, de Franschen hen overvielen, vervolgden, en omtrent de 200 van dezelve dood sloegen, nemende noch wel 120, zelfs by na binnen hun eigen werken, gevangen. Korts daar aan toog Dessie by nacht uit, bemachtigde een van hun oude werken, en kwam zelfs tot aan de Poorten toe; ja de plaats was zeekerlijk verlooren geweest, indien zulks niet door een Franschen overlooper was verhindert geworden, dewelke wel wist, indien hy gevangen wierd, wat zijn voorland zou zijn, en stak derhalven de brand in een stuk geschuts, het welke onder het dikste van de Franschen treffende, een menigte van dezelve doode, en de rest in zulk een onordere bracht, dat Dessie geraden vand zijn aanslag te laten steeken.

Hy vertrok van daar, en versterkte Lieth, het welke toen ter tijd maar een slecht Dorp was; maar hy behagen nemende in de gelegentheid van de plaats, versterkte die; en door deze versterking, en haar natuurlijke situatie, is ze daar na een van de best bevolkte plaatzen van Schotland geworden. Van hier meende hy wel te hebben voortgegaan, en Brougty Castel te hebben vermeestert, en Dundee vervolgens te hebben hernomen, zijnde alstoen onder het gebied der Engelschen; maar hem wierd ordere gegeven, door de Koninginne Regente een inval in Engeland te doen. Aldaar na eenige kleine ontmoetingen, in de welke de Engelschen te kort schooten, kwamen de Schotten en de Franschen tot Newcasteel toe, en keerden zoo weder met buit beladen, dewelke de Franschen onder malkander verdeelden, latende de Schotten toekijken. Een Engelsch Priester onder andere was'er gevangen, die dat ongeval van zijn Vaderland zoo kwalijk konde verduwen, dat hy zich zelven ter aarden neder wierp, willende eeten noch drinken, noch zoo veel als eens zijn oogen opslaan; maar bleef zoo leggen tot hy dood was.

Desperaat Priester.

Dit zagen de Franschen, die zelden hun ongemak zeer ter herten nemen, met de grootste verwondering en verbaastheid ter wereld aan, niet konnende bedenken dat de lijdingen des gemoeds zoo veel vermogen over iemands geest konden hebben, daar zy zoo weinig gevoelen van hadden; maar ondertusschen hadden de Engelschen Inch-keith, een Eiland in het Frith, sterk gemaakt, en 800 man daar in gelegt. Zeventien dagen daar na bracht Dessie, zijn oorlogs-troepen weder van Leith af, en veroverde die plaats wederom, na dat hy omtrent de 400 Engelschen gedood, en de rest, om zich over te geven, gedwongen had.

Aldus eindigde dit Jaar, en met het zelve Dessies macht in Schotland.

land, want de Koninginne Moeder en de Gouverneur, hadden groote klachten gedaan over hem, aan het Hof van Vrankrijk, dat nament-lijk hy het volk tot zeer groote onkosten bracht, zonder veel noot-zakelijkheid, invoegen hy lastiger ware, omtrent zijn vrienden als zijn vyanden. En zijn laatste onorder tot Edenburg aangericht, had aan de andere zijde de moedwil van zijn volk zoodanig vermeerdert, en daar tegen zoodanig een afkeer, by de Ingezetenen van hen gemaakt, dat ten ware een ander wierd gezonden, om het gezag over hen te voeren, die wat zachter met de lieden handelde, men voor een swaren afval van het geheele Koninkrijk te vrezen had; want het zaad van misnoegen, en verbittering tegens de Franschen en hun dwinglandy, was zoodanig gezait, dat elk hooft voor hooft, van de Ingezetenen, den Raad en het besluit van hun Koningin te verzenden, versoeide en veroordeelde; en den Gouverneur, om dat hy het zelve had toegestaan, als mede de Geestelijkheid, die het zelve tot hun eigen voordeel en einde had te wege gebracht, met de grootste haat, vervolgde.

1548. Misnoegen in Schotland.

Monsr. de Thormes dan wierd in Schotland gezonden om te Commanderen, en Monluc, Bisschop van Valence, kwam met hem om den Raad te bestieren, en om Cancelier van het Koninkrijk te zijn. Deze was onlangs van zijn Ambassade naar Constantinopolen weder t'huis gekomen, zijnde een van de wijste mannen van zijn tijd, en altoos tot matigheid, in het stuk van Godsdienst genegen, het welke hem zomwijlen van Kettery in vermoeden gebracht hadde. En inder daad het geheele beloop van zijn leven verklaarde hem te zijn, een van de grootste mannen van zijn tijd; alleen zijn nauwe verbintenis aan de belangen van de Koninginne Catharina de Medicis, vermindert voor een grootgedeelte, dit hoog Character en merkteeken, het welke het overige van zijn leven aan hem gegeven hadde. Maar hy was op dien tijd noch onbekent, en slechtelijk voorgedragen in Schotland, alwaar die geene, die door hun verwantschap met Vrankrijk voordeel zochten, zeer kwalijk namen te zien, dat een Fransman hen toegezonden wierd, om de aanzienlijkste plaats in het Koninkrijk te komen bekleden. De Koninginne Moeder zelve, was vervaart voor hem, en alzoo om nieuwe begintzelen van misnoegen te ontgaan, hy verliet Schotland en keerde weder naar Vrankrijk.

Monluc in Schotland gezonden.

Maar niet ontfangen.

Aldus eindigde de Oorlog, tusschen Engeland en Schotland voor dat Jaar, met by na een gelijke vermenginge van goede en kwade gevolgen, van beide zijden. De Engelschen hadden Hadingtoun behouden,

1548. den, zijnde het hoogste voorwerp van de Oorlogs handelingen van dit Jaar geweest; maar zy hadden zeer swere kosten geleden, dewijl zy alleenlijk verweerens gewijze hadden gegaan. Andere plaatzen hadden-ze verlooren, en waren op Zee ongeluckig geweest.

En het geene het argste van allen ware, zy hadden nu alle hun hoop verloren van het houwelijk datze zoo zeer betracht hadden, en waren genoegzaam in een Oorlog met Vrankrijk bedrait, de welke den Konink dreigde te bevallen, wanneer zijn zaken in een slechten staat zouden zijn, door de verdeeling en ongenoegentheid van zijn volk, aan de eene, en zijn door dezen Oorlog uitgeputte Schatten aan de andere zyde.

Zaken van Duytsland.

De zaken van Duitsland stonden ook in dees tijd zeer jammerlijk: de Paus en de Keizer, bleven noch in hun dispuit, aangaande het verleggen van het Concilie. Mendoza tot Roma, en Valasco tot Bologna, verklaarden in des Keizers naam, dat een Concilie, zijnde beroepen uit zijn groote en lange betrachtinge, om Duitsland te verquicken, en hy zelfs in een Oorlog, tot voortzettinge van het zelve zich ingewickelt hebbende, ook een onderwerpinge van het Rijk, voor het zelve te wege gebracht hebbende, nu op zulke slechte en frivole voorwendingen, uit Duitsland weg genomen, en naar een eigen Stad van den Paus overgebracht zou werden; door het welke de Duitschen zich oordeelden van hun beloften, van zich een Concilie, dat in Duitsland stond gehouden te worden, te zullen onderwerpen, ontslagen te zijn. En hier omme protesteerde hy daar tegen, als een onwettige vergaderinge zijnde, aan welk besluit hy zich niet wilde onderwerpen, en dat, indien zy niet weder naar Trenten keerden, hy zou onder nemen de Godsdienst elders te bestellen.

De Keizer tegens den Paus misnoegt bestelt het Interim.

Maar de Paus, zijnde door de Franschen aangemoedigt, was niet vreemt van den Keizer eens in een nieuwen onlust met de Duytschen te zien, en zocht derhalven het Concilie tot Bologne te houden.

Hier op bestelden de Keizer drie voorname Godsgeleerde: Julius Flugius, Bisschop van Naumburg, Michaal Sidonius, en Islebius Agricola, een bewerp van een Godsdienst te maken. De twee eerste van deze drie, hadden altoos Pausgesint geweest, en de laatste was eertijds een Protestant, maar wierd geoordeelt, nu van den Keizer omgekocht te zijn, op dat de naam van een van de Augsburgsche Belydenis onder hen lieden, het geene zy zouden opstellen, te beter ingang mocht doen hebben. Zy teekenden al de puncten van den Godsdienst in een boek op, het welke by den naam van Interim alderbest bekent is,

om

om dat het maar stond plaats te grijpen, gedurende de tijd, dat'er een algemeen Concilie in Duitsland opgeregt wierd. 1548

In dit Interim wierden al de poincten van de Roomsche Godsdienst voortgezet. Maar in de zachtste en zoetste woorden, die men had konnen by brengen. Alleenlijk getroude mannen, mochten dienst doen als Priesters, en de Communie zou gegeven worden, in beide de gedaanten of Specien.

Zijnde dan dit boek zoo toegeregt, wiert'er een Rijksdag tot Augsburg, tegens February beschreven, alwaar het eerste werk was, Mauritius in het Keurvorstendom van Saxen te bevestigen. Het Jaar te voren was hy Keurvorst verklaart, door den Keizer tot Wittenberg, maar nu wierd het zelve tot volkomentheid gebracht, met grote pompery van plechtigheden, op den 24 van February, welke de geboorten dag van den Keizer was, al het welke de Vorst Johan Frederik aanzag met zijn gewoone standvastigheid des gemoeds: al het geene dat hy zeide, was; nu zegenpralen zy in die waardigheid, van dewelke zy my tegens recht en billijkheid berooft hebben, God gun hen, dat zy de zelve vreedzaam, en geluckiglijk mogen besitten, en dat ze noit van my of van mijn naarkomelingen, eenige hulp van noden hebben. En zonder eenig meerder belang daar omtrent te toonen, begaf hy zich tot zijn Studien, dewelke by na gantschelijk wierden besteed, omtrent zijn oefeningen in de Heilige Schrift.

Rijksdag tot Augsburg.

Feb: 24.

Mauritius wort Keurvorst van Saxen.

Zijnde dan het boek van het Interim vaardig, zand de Keurvorst van Brandenburg, om Martinus Bucerus, beide een geleert en moderaal Godsgeleerde; Bucer hebbende het zelve gelezen, zeide rond uit, dat het niet anders was als enkel Papery, maar die alleenlijk een weinig vermomt was, waar over zich de Keurvorst zeer vergramde, want men hadde hem daar mede gepaait, en Bucerus niet zonder groot gevaar, keerde weder naar Straatsburg. Op den 15 van Maart wierd het boek op de Rijksvergadering voorgestelt, en de Keurvorst van Mentz, zonder eenige ordere, heeft in aller Vorsten naam den Keizer daar voor bedankt, het welke hy aannam als de toestand van de gantsche vergaderinge, en wilde derhalven daar na niemand hooren spreeken, die voort mocht komen, om het zelve te verhinderen, maar verkondigde het zelve, als by de Rijksvergadering toegestaan zijnde.

De Interim op den Rijksdag aangenomen.

Maart 15.

Tot Roma en tot Bologna, wierd het zelve t'eenemaal verworpen, als zijnde een stoute onderneminge van den Keizer, om zich met zaken van den Godsdienst te bemoeyen, en die zoodanig datze dispenzeerden en vryheid gaven, omtrent het houwelijken der Priesters, en de

Roomsche en Onroomsche beide daar over misnoegt.

1548. bedieninge van de Comminie in twee gedaanten; waar door ook eenige van die Kerk, daar tegens geschreven hebben. En de zaken liepen zoo hoog, dat veel wijze lieden van die zyde, begosten te vrezen, dat'er een breuke, tusschen den Keizer en hen lieden, zoo wijd mocht komen te gapen, dat'er geen lassen aan en ware, eer zy het gewaar wierden. Want het was hen niet vergeeten, dat de stijfkoppigheid van den Paus, hen Engeland had doen verliezen, en alzoo vreesden zy nu niet weinig, dat hen den Keizer ook mochte komen te ontvallen.

Maar of wel de Paus ten hoogste vergramt ware, over den toestand van deze twee byzonderheden; de Protestanten dachten, dat zy veel meerder reden hadden, van mishagen daar in te scheppen, nademaal het zelve in alle andere poincten van geschil hen tegens was: om deze oorzaak ondernamen ook veele van die zijde, om daar tegens te schrijven. Maar de Keizer was nu zoo hoog opgetoogen door dit goet gevolg, dat hy besloot daar mede glad door te gaan, achtende weinig, wat de een of de andere party daar tegens mocht schrijven en vryven.

Ziet Cottons Biblioth. Tit, B. 2.

De nieuwe Keurvorst van Saxen begaf zich weder naar huis, en droeg het zelve zijne Onderdanen voor. Maar zy weigerden het zelve aan te nemen, en zeiden (gelijk de Ridder Philips Hobbey, als toen Gezant wegens Engeland, aan het Hof van den Keizer over geschreven heeft) dat zy verzeekering onder des Keizers hand en zegel hadden, dat hy zich met zaken, den Godsdienst aangaande, niet te bemoeyen hadde: maar dat hem alleenig toe stond de zaken, het gemeene best aangaande, te herstellen, en dat, indien hun Vorst, hen in die zaak niet geliefde voor te staan, zy een ander zouden zoeken, dewelke hen voor alle verdruckinge behoeden en beschutten zoude willen. Tot aanneminge van het zelve, wierd een aanmaninge tot Augsburg gelezen, maar aldaar wierd het ook verworpen. Verscheidene Steden zonden hun verzoek-schriften aan den Keizer, hem biddende hun gewissen geen geweld aan te doen, maar geen van allen was van die nature van die van Lindau, een kleine plaats by Constants, welke in de voorgaanden Oorlog zich voor den Keizer hadde verklaart, zy gaven tot bericht, dat zy tot het Interim niet konden verstaan, zonder hun eeuwige verdoemenis te incurreren; maar om hun onderdanigheid in alle andere dingen te toonen, wildenze niet hunne poorten sluiten, noch eenigen tegenstand toonen, tegen iets dat hy zoude aanvangen, al ware het ook om hun Stad te

plonde-

plonderen en te verwoesten. Dit vertoonde genoeg aan den Keyser en zijnen Raad, hoe zwaar een zaake het zijn wilde de Conscientien der Duytschen, onder de knie te krijgen. 1548.

Maar zijn Cancelier Granvelle drong hem tot de alderuiterste beradingen, en om een voorbeeld van die Stad te maken, die zoo opentlijk en rondelijk zijn beveelen had geweigert te gehoorzamen, echter had hy weinig hoops, om krachtiglijk op deze, die in hun vrydom stonden, te konnen uit werken, daar hy zoo weinig zelfs op zijn gevangen, den Hertog van Saxen, konde te wege brengen; want hy had getracht, met groote pogingen en aanbiedingen, hem te bewegen, om dat aan te nemen; maar alles was vergeefs; want hy zeide geduriglijk tegen zijn bewaarders, dat zijn perzoon onder de macht van zijn Keizerlijke Majesteit stond; maar zijn Conscientie hoorde hem zelve toe, en was zijn eigen, en hy wilde in geenderhande wijze van de Augsburgsche belijdenis afwijken.

Op deze verklaringe wierd hy strengelijk gehandelt; zijn Capellaan wierd hem afgenomen, met meest zijne Dienaren; maar hy bleef echter gedurig onbeweeglijk, en zoo vrolijk en wel te vreden, als in zijn beste voorspoed.

De Luthersche Godsgeleerden kwamen tot een groot dispuit hoe verre zy hetzelfde hadden aan te nemen, of zich daar na te voegen. Melanchton oordeelde dat de Ceremonien van het Pausdom mochten gebruikt werden, dewijl zy van nature onverschillende waren. Andere, als Amstorphius Illiricus, met het grootste gedeelte der Lutherianen, oordeelden dat het aannemen der plechtigheden, den weg voor al de dwalingen van het Pausdom zoude banen, en of dezelve al van hun nature onverschillende waren, lieten zy echter zoodanig te zijn, wanneer zy, als zaken daar de zaligheid aan hing, opgedrongen wierden. Maar de Keizer ging daar rouwelijk door, en verscheidene Godtsgeleerden wierden weg gejaagt, van de welke zich sommige in Duitsland verborgen hielden; andere zich naar Switzerland, en sommige zich naar Engeland begaven.

Wanneer de tijdinge van de veranderingen, die hier wierden gemaakt, over de Zee gekomen was, en na dat Petrus Martyr by Kranmer geraakt was, en daar over wijdloopig aan zijn vrienden geschreven hadde. Calvinus en Bucerus begosten, te oordeelen, dat de Reformatie in Duitsland by na onder de voeten lag, begosten mede hun oog naar Engeland te wenden.

Calvinus schreef aan den Protector van den 29. October, hem

1548. aanmoedigende, dapperlijk, niet tegenstaande de Oorlogen, aan te gaan, gelijk Ezekias in zijn Reformatie had gedaan. Hy beklaagde zich over de driftigheid van zommige die het Euangelie beleden, maar voor al dat hy hoorde dat weinig levende Zermoenen in Engeland gepredikt wierden, en dat de Predikers hun zaken maar flauwlijk voorstelden. Hy vand een besteld Formulier van gebeden zeer goed, by het welke de algemeene toestemminge van de Kerk, te klaarder bleek; maar hy ried een volkomender reformatie aan. Hy bestrafte de gebeden voor de dooden, het gebruik van de Chrisme, of laatste zalvinge, nademaal zy nergens in de Schrifture geboden waren. Hy had gehoort dat de reden, waarom zy niet verder gingen, was, dat de tijden zulks noch niet konden verdragen. Maar zulks ware het werk des Heeren op Politijke gronden doen, dewelke hoewel zy in andere dingen wel plaats behoorden te grijpen, echter in het stuk der zaligheid der zielen niet mosten gevolgt worden. Maar boven alle dingen beklaagde hy zich, over de groote goddeloosheden en gebreeken, die zoo gemeen in Engeland waren, als dronken drinken, vloeken en sweeren, en onkuisheden, en bad hem ernstiglijk, dat naar die dingen nauw mocht gezien werden.

Calvinis schrijft aan den Protector.

Martinus Bucerus heeft ook een discours van Congratulatie, over de veranderingen in Engeland geschreven, het welke door den broeder van Sir Philips Hobbey in het Engelsch vertaalt is. In dat zelve beantwoord hy het boek, dat Gardiner tegens hem geschreven hadde, het welke hy voorheen had uitgestelt te doen, om dat de Konink Hendrik begeert hadde, dat zulks niet geschieden zou, voor dat de Engelsche en de Duitsche, omtrent de zaken van de Religie, met malkander gehandelt hadden. Dat Boek zag voornamentlijk op het Houwelijk der Geestelijken. Bucerus toonde uit verscheidene Vaders, dat de zelve hadden geoordeelt, dat een ieder de gave van onthoudinge niet hadde, dewelke Gardiner dreef dat ieder een konde hebben die wilde. Hy bestrafte de openbare ontucht van de Roomsche Geestelijkheid, dewelke zijnde zeer gestelt tegens het Houwelijk, welke Gods instellinge is, zoo gemackelijk overstapten de onzuiverheden, die dit verbodt onder hen veroorzaakte.

Bucerus schrijft tegens Gardiner.

In het byzonder haalde hy Gardiner over, dat hy zijn inkomen uit de Hoeren trok. Bestrafte hem ook over zijn groote staat en pompeusheid van leven, hem toonende hoe onbetamelijk het ware voor een Kerkelijk perzoon, in Ambassaden gezonden te worden; en dat de Oudvader Ambrosius, zijnde gezonden om vrede te ma-

ken,

ken, echter zich des gefchaamt hadde, achtende het zelve het Prie- 1548.
fterdom onbetamelijk te zijn.

Zijnde Fagius en hy, beide ter oorzaak van het Interim, genoodzaakt Duitsland te verlaten, heeft Kranmer hen in Engeland genodigt, en hen naar Cambridge gezonden, gelijk hy Petrus Martyr naar Oxford gezonden had. Maar Fagius de Engelfche locht niet wel konnende verdragen, ftierf korts daar na, zijnde een Man, die in de Orientaalfche talen zeer geleert, en een goed uitlegger van de Schrifture was.

Zittenvan het Parlement.

Zijnde dan alzoo de ftand der zaken, zoo buiten als binnen 's lands, wierd in Engeland een zitting van het Parlement op den 24. van November (tot welken dag het voorheen van den 15. October, ter oorzaak van de fterfte tot Londen, was geprorogeert) aangevangen. De eerfte Bil, of Acte, die ten einde gebracht wierd, was die van het Houwelijken der Priefters. Zy wierd in het Huis der Gemeente gebracht op den 3. van December, voor de tweedemaal gelezen op den 5. en voor de derde maal op den 6. Maar deze Bil alleenlijk inhoudende dat getroude mannen het Priefterfchap mochten bedienen, zoo wierd noch een nieuwe acte ingeftelt, dat behalvende voorige beftellinge, de Priefters mochten trouwen. Deze wierd voor de eerfte maal gelezen op den 7. voor de tweede maal op den 10. en voor de darde maal gelezen, en volkomentlijk bedifputeert op den 11, en vaftgeftelt op den 12. en naar het Opperhuis gezonden op den 13. van December. Maar in dat Huis bleef ze zoo lang vaft, als zy vaardig in het Lagerhuis afgedaan was geweeft. Ze bleef op de tafel leggen tot den 9. February. Toen wierdze voor de eerfte maal geleezen, en op den 11. voor de tweede maal. En op den 16. wierdze de Biffchoppen van Ely en Weftmunfter, de Heer Opper-rechter, en de Attornei Generaal in handen geftelt, en op den 19. van February wierdze toegeftaan. De Biffchoppen van Londen, Durefme, Norwich, Carlifle, Hereford, Worcefter, Briftol, Chichefter, en Landat, beneffens de Lords Morley, Dacres, Windfor en Wharton, waren die geene die daar tegen waren; des Konings toeftemminge kwam daar by, en zoo wierdfe een wet gemaakt: de Inleiding tot de zelve ftelt voor, dat het beter ware voor „Priefters en andere Kerkkendienaars, kuiffelijk en buiten het „Houwelijk te leven; op datfe met meerder betrachtinge den dienft „van het Euangelium mogten beyveren, en te minder door tijdelijke „zorgen agetrocken worden; zo dat het ten hoogften te wenften waa-

Een acte van het trouwen der Priefteren.

1548. ,, re, dat zy van zich zelven zich kosten onthouden. Maar groote vui-
,, ligheid van leven, neffens andere onbetamelijkheden waren de wet,
,, die de Kuisheid aanraad, en het houwelijk verbied, gevolgt, zoo
,, dat het beter ware, dat hen toegelaten wierd te trouwen, als zoo zeer
,, ingetoomt te zijn. Daaromme alle wetten en regulen, die tegens de
,, zelve gemaakt waren, als zijnde gemaakt uit menschelijk gezag en au-
,, thoriteit, wierden wederroepen. Zoo dat alle geestelijke perzoonen,
,, van wat ordere of trap zy ook zouden mogen zijn, wettiglijk mochten
,, trouwen, mits trouwende volgens de instellinge en ordonnantie van
,, de Kerk. Maar een provizo wierd daar by gevoegt, dat, nademaal
,, veele echtscheidinge van Priesters, op de zes Artykelen waren aange-
,, stelt, en dat de vrouwen daar op weder mochten zijn getrouwt,
,, al deze echtscheidingen met hun gevolgen, zouden geconfirmeert
,, en bevestigt blijven. Daar is noit wet met meer tegen- en opspraak in dit Koninkrijk oyt gepasseert als deze; en derhalven mag de lezer een wijdlopiger bericht daar omtrent verwachten.

Lijd veel berichts.

De ongehoulijkten staat van de Geestelijkheid, had zoo veel dat voor haar zou konnen gezegt worden, als zijnde een slag van leven, dat meer van wereltsche bekommernissen, en wellusten ontlast is, dat de Reformeerders, als een geduerig verwijd naar gegeven wierd, dat zy hun lusten niet konden bedwingen, en daarom andere inwickelden in een leven, dat zoo veel huislijke zorgen, en veel andere afleidingen met zich sleepte. Dit was een tegenwerpinge, die zoo lichtelijk te begrijpen was, dat het volk noch meer tegens het houwelijken der Priesters zou ingenomen zijn geweest, indien het niet te goede ervarentheid van de ontucht der Papen had gehad, dewelke zijnde ongehouwelijkt, zoo veel beddens besmet, en zoo veel Dochters geschonden hadden, voornamentlijk in die huizen, in de welke zy vryen toegang hadden, en dat al meest onder het kleed van Biegt en Heiligheid.

Dit was de oorzaak, dat zy zoo zeer met die roem van Kuisheid niet ingenomen waren (ziende zoo klaar en duydelijk, hoe verre zy daar van daan waren) als zy anders wel zouden geweest hebben omtrent een zoo zoetluidende zaak. Maar aan de andere kant was'er geen daar de Reformeerders meer opsicht voor hadden gehad.

Schriftuurlijke bewijzen voor 't houwelijk.

Twee dingen warender op de welke het gantsche geschil draaide. De eene was de verbintenis, die het Priesterschap met zich bracht, van ongetrouwt te leven; de andere was, de band onder de welke zy mochten leggen, door eenige beloften die zy mochten gedaan hebben. Aangaande het eerste merkten zy aan, dat God hebbende een slag van men-

schen bestelt, om Priesters onder Moyzes wet te zijn, offerende Soen- 1548.
offer voor de zonden der Joden; hen niet alleen het houwelijk niet had verboden, maar veel eer een noodwendigheid daar van gemaakt hadde, om dat die bedieninge erflijk was, zoo dat het Priesterdom niet ondraagzaam van den houwelijken staat ware. In het Nieuwe Testament was het een van de qualificatien en vereischen, van een Bisschop en opziender eener vrouwen man te zijn, hun huis in goede ordening te houden, en hun kinderen wel op te brengen. Petrus en de andere Apostelen waren getrouwt, en men gelooft het zelve van Paulus ook. Aquila was zeekerlijk de man van Priscilla, en voerde haar met hem. Onzen Zaligmaker spreekende van het behulp van den ongehouwden staat, tot het Koninkrijk der Hemelen, raad die ieder slag van menschen aan, wanneer zy die konnen dragen; en Paulus zegt: *Dat ieder man zyn eigen vrouwe hebbe; het is beter te trouwen als te branden. En het houwelyk is eerzaam in alle.* En het verbieden van het houwelijk is by hem geacht als een merkteeken van den afval der laatste tyden, zoo dat de zaak wegens de Schrift, klaar genoeg scheen.

Uyt de Vaders.

In de eerste eeuwen, hebben Saturninus, Basilides, Montanus, Novatus, en de Eucratiten, den houwelijken staat verwezen, als een staat van meer vryheid, als een Christen betaamt. Tegens deze is dezelve staat bevestigt, door de primitive Vaders, en de wettigheid van het houwelijk, voor alle Christenen zonder onderscheid verzeekert. En deze dewelke in de Heilige ordere komende, zijn vrouwe verliet, wierden volgens de Apostolijke Canons en regulen, strengelijk veroordeelt, gelijk mede by het Concilie van Gangra, in den aanvang van de vierde, en dat van Trullo in de vyfde eeuwe.

Verscheidene groote Bisschoppen in dien tijd, hadden hunne vrouwen en kinderen by de zelve, als namentlijk de Vaders van Nazianzenus en Basilius. En Hilarius van Poictiers, wanneer hy nu zeer oud zijnde, naar Phrygia gebannen was, schrijvende aan zijn eigen Dochter Abra, belast haar, haar Moeder te vragen de uitlegging der dingen, dewelke zy, ter oorzaak van haar jonkheid niet konde verstaan of begrijpen. Uit het welke blijkt dat zijn Dochter als toen zeer jong most zijn geweest, en by gevolge hem geboren, terwijl hy Bisschop was geweest.

Zijnde in het Concilie van Nicea voorgestelt, dat de geestelijke perzoonen zouden verbonden werden, buiten den echt te leven; zoo heeft Paphmitius, hoewel zelf ongetrouwt zijnde, het zelfde als een onredelijk Jok tegen gesprooken. En Heliodorus, Bisschop van Trica, de

Schrij-

1548. Schrijver van de eerste van deze minne fabulen, die men nu Romances noemt, zijnde in vermoeden van al te veel dartelheid, en verbonden om zich zelven van deze belastinge te zuiveren, stelde eerst voor, dat geestelijke perzonen ongetrouwt zouden blijven, dewelke (zegt de Historie) daar te vooren niet toe vermaarde Bisschoppen, als het hen goed dacht, leefden met hunne vrouwen in echt. De Vaders van dien tijd, hebben het ongeëcht leven zeer hoog geacht, en evenwel hebben zy alle geoordeelt, dat een man eens getrouwt, een Bisschop konde zijn, hoewel zijn vrouw noch in het leven ware, maar dat stonden zy niet toe aan een die tweemaal was getrouwt geweest; maar hier omtrent maaktenze een onderscheid, dat indien een man eens was getrouwt geweest voor zijn Doop, en eens na zijn Doop, dezelve zou verstaan en gehouden worden als maar eens getrouwt zijnde geweest. Zoo dat Jeronimus, die hevig genoeg tegens de tweede Houwelijken heeft geschreven, echter zegt tegens Oceanus, dat de Bisschoppen van zijn tijd, dewelke maar eens getrouwt waren geweest, in dien zin niet konden begreepen worden, en datter meer van de zoodanige getelt wierden, als 'er in het Concilie van Arminium waren geweest, in het welke men tot 800 toe getelt heeft.

Het is waar datze in die eeuwe begonnen hebben Canons of regels te maken tegens het Houwelijk, van deze die in den Geestelijken staat waren, voornamentlijk in de Roomsche en Africaansche Kerken; maar dit waren alleenlijk pozitive en veranderlijke wetten van de Kerk; en het dikmaals verhalen van deze Canons, toont genoegzaam, datze ook aldaar niet in het algemeen niet gehoorzaamt wierden.

Van Synesius lezen wy, dat wanneer hy tot Priester geordonneert was, hy verklaarde, dat hy niet heimelijk met zijn Vrouw wilde leven, gelijk zommige deden, maar dat hy opentlijk met en by haar wilde woonen, en wenschte veele kinderen by haar te mogen teelen. In de Oosterfche Kerken zijn al de Geestelijken, onder de Bisschoppelijke ordere, gemeenlijk getrouwt, eerze ingestelt en geordonneert werden, en leven daar na met hunne Vrouwen, en teelen kinderen by de zelve, zonder eenige zoort van verhinderinge.

In de Westersche Kerk, heeft men omtrent getrouwde geestelijken, menigmaal bestellingen gedaan, in verscheidene Spaansche en Fransche Zynoden, en de vrouwen van Bisschops en Priesters wierden genoemt Episcopæ en Presbyteræ, Bisschoppinnen en Priesterinnen; in het meeste der Stoelkerken van Engeland, waren de geestelijke getrouwt ten tijden van de Saxen; maar gelijk in het eerste deel getoont is, om

datze

datze hun vrouwen niet wilden verlaten, wierden zy afgezet, niet uit hun Heilige of gewyde ordere, maar van hun Bisschoppelijke stoelen, dieze bekleden, die weder aan de Monniken gegeven wierden. 1548.

Wanneer de Paus Nicolaus, in de 9. eeuwe de echteloosheid van de geestelijkheid zeer aandrong, wierd groote oppositie en tegenstand daar tegens gemaakt, voornamentlijk by Hulderik, Bisschop van Augsburg, die voor een Heilig gehouden wierd, niet tegenstaande deze zijne tegenstribbelinge.

Restitutus Bisschop van Londen, leefde opentlijk met zijn vrouw; ook was de ongehouden staat de Priesters niet generalijk opgelegt, tot aan de tyden van den Paus Gregorius de 7. in de elfde Eeuw, dewelke trachtende de geestelijkheid t'eenemaal van hem te doen afhangen, en zoo van de belangen van andere Princen en Vorsten, in welkers heerschappy zy leefden, af te zonderen, aanmerkte, dat wanneer zy vrouwen en kinderen hebben, zy verpant zijn aan de plaats daarze wonen, en dat wanneer zy van deze last en omslag vry waren, dan hun perzoonen als geheiligt en toegewijd zouden zijn, waar door hen niets konde verhinderen, alles te doen in gehootzaamheid van den Paus, dat van hen begeert wierd, zelfs met zich tegens hun eigene Vorsten te stellen.

De Schrijvers in dezes Gregorius den 7. tijden, noemden dit toen een nieuwigheid tegens de meninge van de heilige Vaders, en een werk van groote voorbaarigheid en losheid in hem, de getrouwde Priesters, alzoo te verstooten: Lanfranc, Opperbisschop van Kanterbury, leide de Geestelijke op de dorpen de onegt niet op, maar alleenlijk deze, dewelke in de Steden woonden, en op prebenden leefden. Maar Anselmus bracht het verder, en leide volstrektelijk al de Geestelijkheit de onecht op; echter beklaagt wy zig zeer, dat Sodomy als toen seer gemeen begost te werden, ja genoegzaam publijk wierd; het welke mede de klacht van Petrus Damianus was, ten tijde van Gregorius voornoemt. Barnardus zegt dat die zonde zeer gemeen was, onder de Bisschoppen van zijn tijd, en dat dit met veel andere vervloekingen, de natuurlijke uitwerkinge van het verboden houwelijk was.

Dit veroorzaakte den Abt Panormitaan wenschen, dat het in de vryheid der menschen mocht gelaten werden, te houwelijken wanneer zy wilden. En Pius de II. zeide, daar mochten wel goede redenen geweest zijn, om de Geestelijkheid de onecht op te leggen; maar geloofde datter noch beter en krachtiger waren, om dezelve het Houwelijk toe te laten; echter zedert dat deze wetten zijn gemaakt geweest, kreeg

1548. Petrarcha een licentie, of toelatinge, om te mogen trouwen, behoudende echter zijn ampt.

Bonifacius, Eerstbisschop van Kanterbury, Rijckart, Bisschop van Chichester, en Geofrey, Bisschop van Ely, worden gezegt hun eigene Vrouwen gehad te hebben; en hoewel na deze ordre zoo veel door de Priesters daar na niet getracht wierd, evenwel, indien'er iets was in het Priesterdom, het geen volgens Godts wet hen het Houwelijk verbood, zoo was het alzoo onwettig voor hen, te volharden in hun voorige Houwelijken, als een nieu aan te gaan.

Beloften en andere redenen daar tegens worden onderzocht.

Eenige weinige voorbeelden, wierden ook verzamelt uit de Kerkelijke Historien van Bisschoppen en Priesters, die na die gegevene Ordonnantie trouwende: maar gelijk dezelve weinige geweest zijn, zoo was 'er ook reden genoeg die te bedisputeeren. Aangaande de zaak in het geheel; het was dan klaarblijkelijk, dat de onecht der Geestelijken, van geen Goddelijke wet afvloeide, nog ook zelfs van eenige generale, of algemeene wet van de Kerk afhing, maar dat in tegendeel hun houwelijk met hun vrouwen, voor veele eeuwen aangenomen was geweest.

Wat nu aangaat gedaane belofte, over dezelve vielen veel debatten, hoe verre die in zulk een geval konden verbinden. Het schijnt een groote zonde te zijn, zulks iemand op te leggen, wanneer zy nog jong zijn, en hun eigene gestaltenis niet wel kennen. Ook was het in niemands macht dezelve naar te komen. Want zijnde de gaven van onthoudinge geen van de zodanige, dewelke door God belooft worden, aan al die geene die hem daaromme bidden, gelijk het ook niet in 's menschen macht bestond, zonder de uiterste gestrengheit over zig zelven, zijn eigene gesteltenis van lichaam te bestieren, zoo had hy ook geen reden te verwachten, dat God daar juist toe zou willen werken, daar hy een andere hulpmiddel voor zulk een geval hadde bestelt.

Behalven dat de belofte door Geestelijke Persoonen gedaan, volgens de plegtigheden van het Rooms Pontificaal, verband hen tot geen egteloos leven. De woorden luiden aldus: wilt gy volgen kuisheid en matigheid? waar op de onder Diacon antwoort: Ik wil. By kuisheit most niet worden verstaan, een geheele onthoudinge van alle, maar alleenlijk van alle onwettige omhelzingen, nademaal een man kuischelijk kan leven, zelfs in de staat van een zijn houwelijk, zoo wel als daar buiten. Maar wat daar ook in mogt zijn geweest, de Engelsche Geestelijkheit ging zulks niet aan; want diergelijke vrage en antwoord wierd in de Formulieren van hun Ordinantie niet gedaan, zoo waren zy dan door geen belofte van het houwelijk uitgesloten; en tot vorder voortzettinge daar van, niets

1548.

was blijkelijker, als dat dese wet veel onsuiverheden in de Kerk had gebracht, en dat deze, die dezelve het meeste hadden aangedrongen, byzonderlijk wegens deze gebreeken gebrantmerkt waren. Geen Prins is in de Engelsche geschriften van meerder ontucht befaamt, als Edgar, die dezelve het meeste aangedrongen heeft.

De Pauzelijke Gezant, die ten tijden van Hendrik de tweede, dat strenge besluit had doorgedrongen, die al de getrouwde Geestelijken uit hun ampten en levens middelen zette; wierd gevonden de eerste nacht daar aan (tot roem van de echteloosheid) met een Hoer in zijn bedde. Over deze zaak, wierden veele en wel onbetamelijke geschiedenissen opgehaalt, voornamentlijk by Balæus, wel een geleert man, maar die echter met die gematigtheid en bescheidentheid, die een Godsgeleerde mocht betamen, niet geschreven heeft.

Hy gaderde al de ontuchtige Historytjes op die men tot dien einde zou hebben konnen vinden, en menigte van vervloekelijke dingen, toen in de Kloosters gevonden, waren als toen versch in ieders geheugnisse; men had ook waargenomen, dat de ongetrouwde Geestelijkheid, zoo sterk loerden op de rijsende huisen, en trachten naar het verrijken van hunne neven en bloedverwanten, en zomwylen van hun bastaarden en Hoerekinderen (getuige de toen tegenwoordige Paus Paulus de 3 en niet lang voor hem de Paus Alexander de VI.) zoo dat de getrouwde geestelijkheit, tot geen grooter gierigheid konde verzocht worden, als men in de ongeëchte gewaar wierd.

En wat belangt de afleidinge door huislijke zaaken, de Geestelijkheid had zig zelve al voorheen overgegeven tot zulk een wereltlijke wijse van leven, dat het zelve niet hooger scheen te konnen komen: Maar by aldien de getrouwde Geestelijken zig mochten komen te stellen tot een onbetamelijker wijze tot onderhouding van hun kinderen, om hen te brengen tot de ketteren, of eenige gelegentheden, en zy daar door de behoorlijke gastvryheid quamen te waarloosen, en tot gierigheit te vervallen, en tot gelegentheden en ampten te bekuipen, zulks konde gerechtelijk door nieuwe wetten, of eerder door vernieuwing van de oude en voorige Canons, (volgens de welke den Geestelijken gelast wierden met de betrachtinge de goederen der Kerke, tot publijke einden en intentien, zonder de Kerkelijke goederen tot hun byzonder gebruik te begeeren, nog die hun kinderen of vrienden na te willen laten) voorgekomen werden.

Aldus wierd deze zaake verhandelt in verscheidene boeken en tractaten, die daar overgeschreven wierden, voornamentlijk by Poinet

1548. en Parker, de eene daar na Bisschop van Winchester, en de andere Opperbisschop van Kanterbury. Gelijk ook by Balæus, Bisschop van Ossory, en veel andere. Dr. Rudley, Dr. Taylor (naderhand Bisschop van Linkoln) Dr. Benson en Dr. Redmayn, toonden zich daar stouter in, als veele andere; zijnde lieden, die besloten hadden nooit te trouwen, en het evenwel noodig achteden, en daar voor met allen yver spraken en beweerden (volgens het patroon datze van Paphnutius hadden) dat alles behoorde aan de vrye keuze in deze zaak gelaten te worden.

De redenkaveling hier over wierd in de byeenkomst gebracht, alwaar het gezach van Dr. Redmayn een groote weg ging. Hy was een man van groote geleerdheid en oprechtigheid, en van des te grooter achtinge en gewicht, om dat hy in alles met de Reformateurs niet over een kwam; maar zijnde toen ter tijd onpasselijk, zoo wierd zijn goedvinden onder zijn hand in geschrift ingelevert. Het welke in de Verzamelingen kan gevonden werden, zijnde uit het Originaal getrokken. Het was aldus in substantie: („) dat hoewel de Schrifture den Priesters „ vermaant om kuisslijk te leven, en buiten de zorgen en bekommernissen des werelds, zoo waren echter de wetten en regulen, die het „ Houwelijk verbieden, niet anders als Canons en Instellingen van de „ Kerke, niet gegrond op Godes Woord: en derhalven dacht hem, „ dat een man, die eens getrouwt was, een Priester mocht zijn. Hy „ hadde ook niet gevonden, dat de Priesters in de Kerk van Engeland, „ eenige beloften tegens het Houwelijk gemaakt hadden, en daarom „ oordeelde hy, dat de Konink, en de hooge Bevelhebbers van de Ker-„ ke, deze last van gedurige onthoudinge, wel vermochten af te ne-„ men, en toestaan, dat de zulke, die zich niet konden onthouden, „ wel eens mochten trouwen, zonder daaromme van hun Kerkelijke „ bedieninge verstooten te werden.

Ziet onze Verzameling No. 30.

Het wierd ook by veele in beide de Huizen tegengesprooken, maar wierd ten laatsten by meerderheid van stemmen, doorgedrongen. Al deze dingen verzamelde ik uit het geene dat daar van gedrukt is; want ik hebbe geen overgelatene dingen daar van gezien, noch ook van eenige andere byeenkomsten, die naderhand in dit Rijk gehouden zijn, zijnde de Registers daar van door den brand van Londen vernietigd.

Deze acte schijnt eerder een toelatinge, of door de vingeren zien, te zijn, voor de Geestelijken, om te trouwen, als een directe toestand en ordere daar omtrent. En alzoo blijven de vyanden van dien staat van leven, als noch in stand om de getrouwde Geestelijken geduriglijk

ver-

verwijd toe te brengen. En dit wierd zeer gesterkt door veel onbetamelijke Houwelijken, en andere lichtvaardigheden van eenige Priesters: maar deze dingen baanden den weg tot een volkomender Acte, deze zaak aangaande, ontrent drie jaren daar na opgestelt. 1548.

Een Acte aan gaande de Liturgy

De naaste Acte, die in het Parlement verhandelt en gepasseert wierd, was omtrent den publijken dienst, welke zaak in het Huis der Gemeente wierd voortgebracht op den 9. van December, en den volgenden dag naar het Hoogerhuis gezonden. Zy lag daar lange, en wierd niet toegestaan voor den 15. January. De Grave van Derby, de Bisschoppen van Londen, Duresme, Norwich, Carlisle, Hereford, Worchester, Westmunster, en Chichester, en de Lords Dacres en Windzor, daar tegens protesterende. De inleidinge van de acte behelst, („) dat daar verscheidene Formulieren van den dienst zijn geweest, en datter voor eenigen tijd, groot verschil in de bedieninge „ van de Sacramenten, en andere gedeelten van den Goddelijken dienst, „ en dat de alderkrachtigste pogingen niet konde stuiten de neiginge van „ veele, om van de voorgaande gewoonten af te wijken, dewelke de „ Konink niet hadde gestraft, oordeelende zulks uit een goeden yver „ voort te komen; maar dat daar konde werden gevonden een unifor- „ me en eensmatige weg over het geheele Koningrijk. De Konink dan, „ met goedvinden van den Heer Protector en zijn Raad, hadden gelast „ den Eerstbisschop van Kanterbury, en andere geleerde en bescheide- „ ne Bisschoppen en Godsgeleerde, om een ordere van den Heiligen „ dienst te bewerpen, met achtneminge, op de zuivere Godsdienst, de- „ welke Christus heeft geleert in de H. Schrifture, en op het gebruik „ van de primitive Kerk, omtrent het welke zy met hulp van den Hei- „ ligen Geest, met een volkomene overeenstemminge, tot besluit waren „ gekomen, waar over het Parlement, hebbende het boek gezien, en „ de dingen daar in vervatet, verandert of behouden, besteden hun al- „ deroormoedigste dankplichten, aan den Konink, voor zijn zorge „ daar omtrent besteed, en baden dat al en een ieder die voorheen in de- „ ze zaken aanstotelijk waren geweest, behalven die geene die in de „ Tour van Londen of de gevangenis van de Fleet gevangen zaten, zou- „ den worden gepardonneert, en stelden vast, dat van het Feest van „ Witzondag naastkomende af, alle Goddelijke diensten zouden naar „ het zelve Formulier verricht worden, en dat zulke uit de Geestelijke „ als zouden weigeren zulks naar te komen, of voortgaan den dienst op „ eenige andere wijze te verrichten, op de eerste overtuiginge voor den „ tijd van zes maanden zou gevangen gezet worden, en een Jaar inkomst

1548. „ van hun benificie verbeuren. Voor de tweedemaal, al hun Kerke„ lijke ampten verliezen, en een Jaar gevangen zitten, en voor de dar„ demaal, al hun leven gevangen zouden blijven: en al die geene die „ zouden ondernemen daar tegens iets te ſchrijven, ofte in druk uit te „ geven, of eenige der geeſtelijken dreigen, ter oorzaak van het ge„ bruik van het zelve, zouden worden voor de eerſte maal beſlagen in „ de boete van 10 ponden, voor de tweede maal in 20 ponden, en voor „ de darde maal verbeuren al hunne goederen, en voor hun levens tijd „ gevangen gehouden worden. Alleenlijk in de Univerziteiten „ mocht men dezelve gebruiken in het Latijn en het Grieks, behal„ ven het Formulier van de Communie. Het was ook geoorloft andere „ Pſalmen of Gebeden te gebruiken, die uit den Bybel genomen wa„ ren, als maar deze die in het boek ſtonden, niet naar gelaten wierden. „ Deze acte wierd op verſcheidentlijke wijze gecenzureert, by deze die „ daar mishagen in ſchepten.

Zommige oordeelden te veel gezegt te zijn, dat dat boek door *de hulp van den Heiligen Geeſt* wierd gezegt opgemaakt te zijn. Maar andere zeiden, dat dit alzoo niet te verſtaan ware, als of zy door een buiten ordinare hulp en byſtand waren aangeblazen geweeſt; want als dan zou 'er geen plaats voor eenige verbeetering, gelijk nu geſchied was, geweeſt zijn; en derhalven was het alleenlijk te verſtaan in die meninge, als alle goede bewegingen en beradingen worden gedirigeert en beſtiert, met hulpe van de heimelijke invloeyingen van God.

Andere hadden daar dit op te zeggen, dat men roemde dat het gemaakt was, met een eenſtemminge, of Uniforme overeenſtemminge, hoewel vier van de Biſſchoppen, dewelke over het ſtellen van het zelve waren geweeſt, daar tegens hadden geproteſteert, gelijk als de Biſſchoppen van Norwich, Hereford, Chicheſter en Weſtmunſter, maar deze hadden hun overeenſtemminge gedragen omtrent het grootſte geheel van het werk, hoewel zy in eenige byzonderheden niet voldaan waren, het welke hen affinnig van het geheel maakte.

Het zingen van Pſalmen ingebragt.

Het provizo voor de Pſalmen en Gebeden, getrocken uit den Bybel, was voor het zingen der Pſalmen, die in veerzen waren vertaalt, en veel gezongen wierden by die geene die de Reformatie beminden, wordende ook in veele plaatzen in de Kerk gebruikt. In de oude Kerke wierden de Chriſtenen zeer geoefent in het herhalen van de Pſalmen van David; zommige kenden die geheel van buiten, en gebruikten de zelve, met te verhalen, wanneer zy zelfs aan hun werk waren; en deze, dewelke zich tot een eenzaam leven begaven, verſleeten

ten veele uren met de zelve te herhalen. Apollinaris ſtelde dezelve in veerzen, als zijnde alzoo dienſtiger voor de geheugniſſe. Andere Godsdienſtige Rymen en Lof-zangen, kwamen mede in het gebruik. 1548.

Nazianzenus onder de Grieken, en Prudentius onder de Latijnen, arbeiden tot die zaak, met zeer groot gevolg. Andere Lof-zangen warender, die niet in veerzen geſtelt waren, van de welke de voornaamſte was, die zeer oude Lof-zang, het welke wy nu gèbruiken achter het gebruik van het Sacrament, en de bekende Lof-zang van Ambroſius, dat begint *Te Deum Laudamus.* Maar wanneer de eerbiedigheid voor de geſtorvene Heiligen, met zulk een hooge praal kwam opgezet te worden, wierden ook Lof-zangen tot hunner eere gemaakt, en de Latijnſche taal zoo wel als de Prozodia, of Maat-konſt, als toen zeer vervallen zijnde, zoo wierden de zelve in Rithmen, of ſlot-veerzen ontworpen, en in het gemeen in een eigenwillige gemaakte ſtijl.

Alzoo ook nu op de Reformatie, hebben eenige Poëeten, zodanige als die tyden konden geven, Davids Pſalmen in veerzen gebracht, en het wierd als tot een teeken, van iemants genegentheid tot dat werk, dat dezelve by hen veel of weinig wierden gezongen. Maar hoewel de Poëzy en Dicht-konſt als toen in een geringen ſtand was, en geenſints gebracht tot dien trap van volkomentheid, waar toe zy naderhand gebracht is, alzoo is dat werk, het welke alsdan mocht voor een tamelijk gedicht paſſeeren, nooit weder by der hand gevat, om overgeſien of verandert te worden, als miſſchien de zaak wel zou vereiſcht hebben. En hier uit komt het dat dat gedeelte van den Godsdienſt, door de gering en ſlechtheid van de Veerzen, haar verdiende achtinge niet heeft kunnen bewaren. Noch was'er een andere zaak, die zommige meenden, dat omtrent dat werk had behooren in acht genomen te werden: deze was, dat verſcheidene van die Pſalmen, zijnde zoodanig, als die hun betreckingen meeſt hebben op Davids overwinningen, en eenige paſſagien in zich begrijpen, die niet licht te verſtaan zijn, beter ſcheenen uitgelaten, dewijl men dezelve met zulk een aandacht niet konde zingen, nademaal het verſtand van de zelve bedekt was, en zy ook den Chriſtenen weinig ſcheenen te raken.

Het Parlement wierd geadjourneert, van den 22 van December, tot den tweeden van Januarius. Op den zevenden van Januarius, zonden die van de Gemeente een Addres of verzoekſchrift, aan den Protector, om Latiner in zijn Bisdom van Worceſter weder te herſtellen; maar dit had geen gevolg; want die goede oude man had liever rondom te wandelen, en hier en daar te gaan Prediken, als zich weder in

beſtie-

1548. bestieringe te steeken, zijnde nu al zeer oud geworden. Een Bil wierd in gelevert tot herstelling van Parks, en toegestaan, daar alleen de Graaf van Arundel tegens was, maar zijnde om laag naar het Lager Huis gezonden, wierd het zelve op de tweede lezing verworpen, echter niet zoo eenstemmig, of daar was al eenige verdeeling omtrent.

Acte omtrent het vasten.

Op den vierden van February wierd een Bil ingebracht, tegens het eeten van vlees in de vasten, of de Lenten tijd, en op vier dagen. Dit wierd gestelt aan den Eerstbisschop van Kanterbury, den Bisschop van Ely, Worcester en Chichester, en het Lager Huis toegezonden op den 16. die het weder opzonden, op den 17. van Maart; met een provizo, de welke de Lords toestonden. In de inleidinge word gezegt: dat hoewel het blijkelijk is by Gods Woort, dat'er geen dag of zoort van spijze zuiverder dan andere zy, maar datze in zich zelven alle even gelijk zijn: nochtans eenige uit zinmatige senzualiteit hadden versmaat zoodanige onthoudingen, als voortijds gebruikt waren geweest; en nademaal betamelijke onthoudinge een middel was tot de deugt, om het lichaam der menschen onderdanig te maken aan de ziele, ook noodig om de neering der Visschery te verbeteren, en het vleesch te conserveren; derhalven alle voorige wetten, omtrent vasten en onthoudinge, zouden na den eersten van May weder vernieuwt worden. En daar was vast gestelt, dat van den eersten van May af, niemand vleesch zoude eeten, op Vrydagen, Zaturdagen, of Emberdagen, anders Quater temper, in de Vaste, of op eenige andere dagen, die voor vischdagen zouden gehouden worden, onder zeekere boete. Een provizo of uitzonderinge was daar by gevoegt, verschoonende en uitzonderende deze, als des Koninks toelatinge daar omtrent zouden konnen verkrijgen, of anderzints ziekelijk en swackelijk waren. Ook dat niemand zou aangesprooken, of gedaagt mogen worden, als binnen den tijd van dry maanden naar het misbedrijf.

Christus had tegens zijne Discipulen gezegt, dat, *wanneer hy van hen zoude weg genomen zyn, zy dan zouden vasten.* En alzoo heeft de primitive Kerk dikmaals het vasten gebruikt, maar byzonderlijk voor het Jaargetyde, van het Lyden van Jezus Christus, het welke eindigt in een hoogen Feestdag van Paaschen.

Echter dit wierd verscheidentlijk waargenomen, als aangaande het getal der dagen, zommige hebben gevast 40 dagen, in naarvolginge van het vasten van Christus, andere alleenlijk een week, en andere hadden alleenlijk een gedurig vasten, van Christus dood af, tot zijn verryzenis

zenis toe. Op deze vastinge aten zy niet voor des avonds, en dan aten zy gemeenlijk wortelen en kruiden. Daar na wierden de Vrydagen tot Vastendagen ingestelt, om dat Christus op dien dag geleden heeft. De Zaturdag wierd in de Roomsche Kerk daar by gevoegt; maar niet zonder veel tegenspreekens te lijden. Emberweeken wierden ook daar na ingevoert, zijnde eenige dagen voor deze Zondagen, op dewelke de Geestelijke orders zouden gegeven werden. Zijnde vorder een algemeene regel bestelt, dat ieder Christelijke Feestdag, een voorafgaande Vastendag zou hebben, zoo kwamen daar op de Vigilien van de heilige dagen, hoewel noch zoo vroeg niet onder het getal; maar deze Vasten, beneffens meer andere goede instellingen van de eerste Kerk, kwamen te ontaarden, zelfs ten tijde van den Oudvader Augustinus; en deze waarnemingen wierden tot Religions puncten gemaakt, en naauw bezette regulen daar omtrent gestelt. Daar na in de Roomsche Kerk, zijnze tot een spotterny gekomen; want als zy op Vasten-dagen Middag-maalden, het geene de Ouden nooit deden, zoo wist men wel de lekkerste Visch, op een byzonder wyze toe gemaakt, en die gelardeert met de alder-kostelijkste Wijnen, die men konde vinden, op te disschen. 1548.

Zoo wierd dan nu beslooten, de gestrengheid van de voorige wetten weg te nemen, en evenwel zoodanige wetten, omtrent het vasten en zich te onthouden, aan te stellen, als mochten strekken tot hun ware einde, welke is, het vleesch te temmen, en de geest te onderwerpen, en niet het zelve te koesteren, met het veranderen van de eene soort van spijze in de andere, die te gelijk lekkerder en te gelijk aanprikkelender zou konnen zijn.

Zoo diepgaande is superstitie en bygeloovigheid, dat het een mensch wil helpen, om zich zelven te bedriegen, door de geringste voorwendingen, die men zich zou konnen inbeelden.

Men klaagde toen zeer, en men heeft noch veel oorzaak daar toe, dat vleeschlijke menschen hun voordeel met de misbruiken hebben weten te doen, die voorheen geschied waren, om goede en voordeelige instellingen te verwerpen, nademaal het veelvoudig gebruik van vasten, met gebeden en ware Godsdienstigheid verzelt, misschien een van de grootste hulpmiddelen zy, die konnen bedacht werden, om iemand te brengen tot een geestelijke gematigtheid des gemoeds, en om een heilige wijze van leven op te rechten. En de spotterny die onderscheidig is in de wijze van zommige hun vasten, is een zeer slechte verschooning voor iemand, om te verwerpen het

1548. gebruik van zulks, als de Schriftuur zoo veel aanbeveelt.

Eenige Bils verworpen.

Daar wierden eenige andere Bils in beide de Huizen ingebracht, maar die niet door wilden. Een van deze was, dat men als verradery zou verklaren, des Koninks Zusters uit te houwelijken, buiten toestand van den Konink en zijn Raad. Maar men oordeelde, dat des Koninks Hendriks Uiterste wille, hen van de opvolginge in die gelegentheid uitsluitende, een krachtiger intoominge daar omtrent zoude zijn.

Een andere Bil wierd ingebracht voor Kerkelijke Jurisdictie. Groote klachten wierden gemaakt, over de menigvuldigheid van zonden en onzedigheden, dewelke de Geestelijke noch inteugelen noch straffen konden, hebbende alzoo niets overig als daar tegens te prediken, het welk by veele met groote vrymoedigheid gedaan wierd.

In eenige van deze Zermoenen drukten de Predikers genoegzaam uit hun gerechtige vreeze, voor albereeds beteekende en spoedige oordeelen van den Hemel, indien zich het volk niet wilde bekeeren, maar hun prediken deed slechts weinig voordeel; want in der daad het volk wierd dagelijks meer en meer bedorven, en dit bracht hen verscheidene straffen toe. De wereldlijke Heeren waren zoo jaloers, van eenige macht in handen van de Geestelijken te stellen, voornamentlijk, omtrent het straffen en verbeteren van deze gebreeken, daar zy misschien zelve aldermeest schuldig aan waren, dat deze Bil aan een kant gelegt wierd.

De voorwending van die niet in te willigen, was, dat het grootste gedeelte der Bisschoppen en Geestelijken, als noch Paaps in hun hart waren, zoo dat, indien eenige macht in handen van de zulke gelegt wierd, men met reden zou hebben mogen verwachten, dat zy de zelve voornamentlijk zouden aanwenden, tegens deze die de reformatie gunstig waren, kwellende de zelve des te meerder daarom, hoewel onder voorwendzelen van elders opgeraapt.

Voornemen om de Rechtsgeleertheyt in een Lichaam te begrijpen.

Daar wierd mede in het Huis der Gemeente een Bil ingebracht, rakende het reformeren van de Processen, naar het gemeene recht, dewelke door die van de Gemeente naar het Hoogerhuis gezonden wierd; maar het stuite aldaar. Ik hebbe een wijdloopig discours over die zaak gezien, in het welke beweert word, dat het Recht, of Rechtsgeleerdheid in Engeland, een Barbarische Studie was, en de menschen geenzins leiden tot een fijnder slag van geleerdheid, het welke de Rechtsgeleerden in het gemeen, zoo onervaren in buitenlandsche zaken maakte, en zoo onbekwaam om in dezelve iets te

ver-

verrichten, als ze waren. Daaromme wierd voorgestelt, dat de gemeene Wetten en Statuten, zouden, in naarvolginge van de Roomsche Wetten, in een corpus, of lichaam, onder hun tytuls en hoofdstukken, ook in goed Latijn, gebracht werden. Maar dit was een zaak van te grooten gewicht om aangevangen en ondernomen te werden, met hoope om tot een goed einde te brengen, onder een onderjarig Konink. Indien het alstoen een noodige zaak was, men zal het lichtelijk oordeelen nu noch noodzakelijker te zijn, zijnde het Boek van onze wetten en Statuten, zedert zodanig aangegroeit (behalven een schrikkelijk getal van raporten, of gewijsdens, en rechtszaken, en de pleidoyen nu veel langer gerekt wordende) als voorheen. Echter of zulks een zaak zy het welke verwacht of gewenscht mag werden, laat ik aan het oordeel van de geleerde en wijze mannen van dien Tabbaart. 1549.

De eenige Acte die van deze zittinge van het Parlement, overig is gebleven, is de Acte van Attainder, of aantastinge van den Admiraal, van welke zake ik den Lezer meer opening zal doen. Aantasting van den Admiraal.

De Koninginne Moeder, die met hem getrouwt was, kwam in September voorleden te sterven, niet zonder vermoeden van vergeven te zijn. Zy was een vroome en deugdzame Vrouw, en had, gedurende haar gantsche leven, niets onbetamelijks gedaan, als alleen met hem zo onschikkelijk, en kort na des Koninks, haar Mans dood, te trouwen. Men had onder haar Papieren gevonden een discours, omtrent haar eygen zelf, door haar zelve geschreeven, genoemt *De Lamentatie, of klachte van een Zondaar.* Het welke door Cecil, in het Licht was gegeven, die ook de Voor-reden daar aan geschreven heeft. In dit erkent zy, met groote oprechtigheid, het zondige verloop van haar leven, voor menige jaren, gedurende de welke zy, steunende op uiterlijke werken, als Vasten en Pelgrimagie, altoos onkundig van de inwendige en ware kracht van de Godsdienst was geweest: het welke zy daar na kwam te gevoelen en te bemerken, door het onderzoeken van de heilige Schrift, en haar gedurig aanroepen van God, om zijn Heiligen Geest.

Zy ontdekt klaarlijk de kenninge die zy hadde van de rechtvaardigmakinge door den geloove, zoo dat de heiligmakinge daar noodzakelijk op volgen most: maar beklaagde zich over de ergernissen, gegeven door veele Euangelische. Zoo wierdenze alle genoemt, die zich tot het lezen der Schrifture begaven.

Zy dan aldus gestorven zijnde, vernieude hy zijn vryery omtrent

1549. de Jonkvrouw Elizabeth; maar te vergeefs; want zoo als hy niet konde verwachten, dat haar broeder en den Raad het zelfde ooit zouden toestaan, alzoo indien hy haar getrouwt had, buiten dat, zoo was, volgens het Testament van Konink Hendrik, de opvolginge tot de Kroon, voor haar, afgesneeden. En deze onderneminge van hem, veroorzaakte dat de acte, daar hier voor van gesprooken is, voortgebracht wierd, om het trouwen van des Koninks Zusters, zonder die toestand, voor verradery te verklaren.

Die zijn verzoek op de Jonkvrouw Elizabeth doet.

Hy dan ziende tot dat besluit niet te konnen geraken, nam een besluit den Konink te vervoeren naar zijn Huis van Holt, in het land gelegen, en zoo zijn broeder uit den Stoel te stooten, en de bestieringe aan te slaan. Tot dien einde hadde hy Magazijnen van Wapenen opgerecht, en omtrent 10000 man in verscheide plaatzen opgeschreven, en ving aan opentlijk te klagen, dat zijn broeder het volk onder een slaverny stelde, en zich zelven meester van alles maakte, tot welken einde hy al deze Duitschers in het land gebracht hadde. Hy hadde ook met verscheidene van den Adel begonnen te handelen, de zulke namentlijk die zijns broeders grootheid benijden, en wel gaarne een scheuringe tusschen hen beiden hadden gezien, mits dat dezelve onverzoenlijk mocht blijven. Aan deze dede hy beloften dat zy van zijn Raad zouden zijn, en dat hy de Konink zou brengen, tot een van hunne Dochters te trouwen. De eigentlijke perzoon word niet genoemt.

De Protector hadde hem deze zaken menigmaal voorgehouden, en waarschouwde hem genoegzaam van het gevaar, in het welke hy zich zelven zou werpen, indien hy die wegen wilde ingaan; maar hy ging al om in zijn besluit voort, hoewel hy alles loochende, en verschoonde zoo lang als hy konde.

De Admiraal na den Towr gezonden.

Dewijl nu zijn ongeruste staatzuchtigheid ongeneeslijk scheen te zijn, wierd hy op den 19. January naar den Towr gezonden.

De origineele ordere hier toe, geteekent door den geheimen Raad, is in het Raadboek hier voor aangeroert, te zien, alwaar de Grave van Southampton met de rest gezien word de onderteekening gedaan te hebben, dewelke nu in uiterlijken schijn, met den Protector was verzoent. Op den volgenden dag wierd des Admiraals Ampts Zegel van hem afgehaalt, en in handen van den Secretaris Smiths gestelt.

Ondertusschen braken onder de hand veel dingen uit tegens hem, voornamentlijk een zamenswering van hem met den Ridder W. Sharing-

rington, onder Schatmeester van de Munt tot Bristol, dewelke hem 1549.
een zomme van 10000 ponden zou beschicken, en albereeds 12000 pond aan valsch geld had geslagen, en noch veel meer vervaardigt had, tot de waarde van 40000 pond in alles, waar over hy in Proces van het gemeene recht getrocken wierd, het welke van het Parlament bevestigt wierd.

Fowler, die de Kamerwaarder van den geheimen Raad was, nevens eenige weinige andere, wierd mede na den Towr gezonden.

Gelijk gemeenlijk geschied, dat een gevangen man altoos meer beschuldigd word, zoo is het ook met hem gegaan. De Lord Russel, de Grave van Southampton, en de Secretaris Peter, wierden geordonneert om hun onderzoekinge op te nemen. Maar de zaak wierd alzoo gelaten, tot op den 28. February, gedurende welke tijd zijn broeder ondertusschen onderzoek dede, of het mooglijk ware hem tot een beter gesteltenis te brengen. En gelijk hy hem, zedert hun eerste breuke, 800 pond 's jaars aan land had toegestaan, om daar door zijn liefde te winnen, alzoo gebruikte hy nu ook alle middelen om hem te bewegen, om zich zelven te onderwerpen, en van het Hof en alle bedieningen te ontslaan.

Maar het scheen dat niets op hem konde vermogen, of zijn Staatzucht genezen, of zijn haat tegens zijn broeder verzetten: en daaromme op den 22. February wierd een volkomen rapport aan den Raad gedaan, wegens al de Informatien, dieze omtrent zijn zaken genomen hadden, bestaande niet alleenlijk in de Particulariteiten, daar hier voor van gesprooken is; maar ook van veel vuile handelingen, in de bedieninge van zijn Admiraalschap, hebbende verscheidene Zee-rovers opgehouden, die hem zijn gedeelte van den buit gaven, waar door hy dezelve onder zijn beschermінge nam, ongeacht de klachten, die door andere Princen en Potentaten daar over gemaakt wierden, niet zonder vrees en gevaar voor den Konink, van daar door een Oorlog van deze klagende Vorsten op zijn hals te halen.

Zijn gantsche belasting bestaat in 33. Artijkelen, die in de Verzameling te vinden zijn. De particulariteiten, gelijk in het Raadboek bevonden word, waren zoo klaarlijk bewezen, niet alleen by getuigen, maar by brieven van zijn eigen hand, dat het niet mooglijk scheen, de zelve te konnen ontkennen; echter men had om hem gezonden, en hem ondervraagt, door eenige uit den Raad daar toe gecommitteert zijnde, maar hy weigerde hen een directe antwoord te geven, of te teikenen de antwoord die hy alreeds mocht gegeven hebben. Zoo

Ziet Verzamelingen No. 31.

1549. wierd dan beslooten, dat den volgenden dag, de gantsche geheimen Raad, uitgezondert den Opper-bisschop van Kanterbury, en de Ridder Johan Baker, Spreeker van het Huis der Gemeente, dewelke verbonden was in het Huis op te passen, na den Towr zouden gaan, en hem ondervragen.

Op den 23. de Lord Cancelier, en de andere Raadsheeren, gingen by hem, en lazen hem de Artijkels van zijn belasting voor, met ernstig verzoek, om opentlijk daar op te antwoorden, verschoonende zich zelven waar hy konde, en in andere zich zelven onderwerpende, zonder eenige hardnekkigheid van gemoed te toonen.

Hy gaf hen tot antwoord, dat hy een openbare ondervraginge verwachte, en dat zijn beschuldigers voor zijn oogen zouden werden gebracht. Al de Raden trachten hem tot meerder handzaamheid te bewegen, maar alles was om niet. Eindelijk verzocht hem de Cancelier op zijn eed van trouwe zijn antwoord te doen: hy verzocht datze hem de Artykelen zouden laten, en hy wildeze overzien; anders wilde hy hen geen antwoord geven. Maar de Raden beslooten hen met hem in die termen niet te laten.

Op den 24 van February wierd in den Raad beslooten, dat de heele vergadering den Konink naar den middag, den geheelen staat van zaken zou te kennen geven; en zijn Majesteit afvragen, of hy begeerde dat het recht zijn plaats hadde, en nademaal de zaak voor het Parlement was geweest, of hy dezelve aen desselfs besluit en determinatie geliefde te stellen: zoo tederhartig waren zy, omtrent den Konink, in een zaak die zijn Ooms leven raakte. Maar de Konink had zijn oproerige geest al gemerkt, en was derhalven nu zeer van hem vervreemt.

De Raad verzoekt den Konink de zaak aan het Parlement te stellen.

Wanneer de Raden nu den Konink opwachten, opende de Cancelier de zaak aan zijn Majesteit, gevende met eenen zijn gevoelen daar omtrent, dat men dezelve, aan het Parlement behoorde te beveelen. Hier op volgden de andere Raden, stemmende alle tot het zelfde einde, De Protector sprak de laatste van alle deze; verklaarde dat dit een smartelijke verhandeling voor hem ware, dat hy al de middelen had gebruikt, die in zijn vermoogen ware, om te verhinderen dat het werk tot deze extremiteit kwame, maar 't zy Zoon, 't zy Broeder, alles most wijken voor de welstand en behoudenis van zijn Majesteit, want hy achte zijn erkentenisse meerder als zijn bloed. Hierom dan was hy niet tegens het verzoek dat de andere Heeren voorstelden, zeggende vorders, dat indien hy zelve aan zoodanig een misdaad schuldig ware, hy zich zelven het leven niet waardig zou achten, te meerder om dat

hy,

hy, boven alle menschen, de meeste verbintenisse hadde, aan zijn Majesteit, enderhalven de gerechtigheid voor al het zijne geven most. De Konink antwoorde hen in deze woorden. *Wy verstaan en begrijpen, dat'er groote dingen gebracht worden, tot laste van den Lord Admiraal myn Oom, en datze na verradery strecken, en wy begrypen dat gy alleenig zoekt dat recht mach geschieden. Wy oordeelden dat reedelykte zyn, en wy willen dat gy voortgaat, naar uw verzoek.* Welke woorden (gelijk in het boek van den Raad is aangeteekent) komende zoo schielijk uit de mond van zijn genade, en dat uit eigene beweginge, gelijk de Heeren lichtelijk konden begrijpen, verheugde hen wonderlijk; zoo datze den Konink daar hartelijk over bedankten en prezen. 1549.

Echter beslootenze dat eenige uit beide de Huizen zouden gezonden worden, aan den Admiraal, eer dat de Bill tegens hem zou ingebracht werden, om aan te hooren, wat hy zoude konnen, of willen zeggen. Al dit geschiede, om te onderzoeken, of hy tot onderwerpinge zou konnen gebracht werden. Zoo zijn dan de Heeren Cancelier, de Graven van Shrewsbury, Warwik en Southampton, en de Ridder Johan Baker, de Ridder Thomas Cheiney, en de Ridder Antony Denny, aan hem gezonden.

Hy bleef lang zeer onverzettelijk; maar na veel beweegredenen wierd gebrocht om een antwoord op de dry eerste Artijkelen te geven, dewelke zal gevonden worden in de Verzamelinge op het einde van de Artijkels; en dan hield hy zich schierlijk weder terugge, en bad hen zich te vreden te willen houden; want hy wilde niet verder gaan; en geen bidden of smeeken konde met hem helpen; of om de rest te beantwoorden, of om zijn hand te zetten onder de antwoord, dewelke hy albereeds gemaakt hadde.

Op den 25 February, wierd de Bil van zijn aantastinge ingebracht, en de Pairs waren zoo gewoon geworden, om zulke Bills toe te staan in Konink Hendriks tyden, dat zy die lichtelijk passeerden. Al de Rechters, en des Koninks Raad gaven hun opinien over, dat de Artijkels verradery mede brachten. Hier op wierd de blijk ingebracht, en verscheide Heeren gaven die zoo volkomentlijk, dat al de rest met gemeene toestemminge de Bill toestonden; alleenlijk de Protector, uit natuurlijke beweginge, gelijk in het boek aangeteekent staat, verzocht verlof om te mogen vertrecken. De Bill passeert in beide de Huizen.

Op den 27. wierd de Bil naar het Lager Huis gezonden, met een boodschap, dat indien zy begeerden voort te gaan, gelijk de Heeren had-

1549. hadden gedaan; deze Heeren, dewelke hun blijk hadden gegeven in hun Huis, wilden gaarne afkomen, en het zelve aan die van de Gemeenten doen. Veele hadden het tegens vonnissen in afzijn, en oordeelden het een kwaden weg te zijn, dat eenige Pairs, zouden opstaan uit hunne plaats, in hun eigen Huis, en iets toebrengen tot de naarlatigheid van een ander, en dat die daar op zou aangetast worden; daaromme wierd aangedrongen, dat het mocht geschieden door een onderzoek of beproevinge, en dat de Admiraal zou worden gebracht voor de Barr, en gehoort worden om voor zich zelven te spreeken.

Maar op den vierden Maart wierd een boodschap van den Konink gezonden, dat hem dacht dat het niet nodig ware om den Admiraal te zenden, en dat de Heeren zouden af komen, en voor hen lieden de blijkbaarheden, die zy in hun eigen Huis gegeven hadden, vernieuwen. Dit bleef dan alzoo, en aldus wierd de Bill door de Gemeente toegestaan in een vol Huis, geoordeelt omtrent de 400 sterk te zijn, en daar waren niet boven tien of 12 die daar tegen stemden. De Koninklijke toestand wierd gegeven op den 5 Maart. Op den tienden Maart besloot de Raad den Konink aan te dringen, om Justitie over den Admiraal te doen, en nademaal de zaak zoo treurig en jammerlijk was voor den Protector, (gelijk in het Raadboek staat) hoewel zy smartelijk genoeg voor hen allen was, beslooten zy daar in voort te gaan, zoo dat noch hy, noch de Konink, daar vorder mede zouden gemoeid worden.

Naar het middagmaal gingen zy naar den Konink, zijnde de Protector by hem. De Konink zeide, hy had hun Proceduren wel gemerkt, en dankte hen voor hun groote zorge omtrent zijn behoudenisse, en belaste hen daar in voort te gaan, zonder hem of den Protector te moeijen, met besluit van te zeggen: *Ik bidde u mijn Heeren, doet zoo.* Hier op besteldenze den Bisschop van Ely, om by den Admiraal te gaan, en hem te onderwijzen in de dingen raakende het andere leven, en hem te bereiden de verdiende straffe geduldiglijk te lijden, en op den 17. hy hebbende van die verrichtinge raport gedaan, heeft de Raad een Warrant, ofte ordere, tot zijn Executie geteekent, dewelke zal gevonden werden in de verzamelinge, onder dewelke zoo de Protector als de Eerst-Bisschop van Canterbury, hun hand hebben gezet, en op den 20. is zijn hooft op een Schavot afgeslagen. Hoe hy zig op het Schavot gedragen heeft, vinde ik niet.

Verzamelingen No. 32.

Admiraal onthalst. *20 Maart.*

Zodanig was de val van Thomas Lord Seymour, Lord Hoog Admiraal van Engeland, een man van hooge gedachten, zeer driftig van na-

natuure, en Staatzuchtig boven alle maat. De Protector wierd zeer gecenzureert, en misprezen dat hy den weg tot dese executie gemaakt hadde, door deze, dewelke alleenlijk zagen op hun onderlinge nauwe bloed-verwantschap, dewelke zy oordeelden, dat machtig genoeg had behooren te zijn, om hem ten minsten voor de dood bewaart te hebben: maar andere die kennisse van de gantsche zaak hadden, konden wel zien, dat het nauwlijks moogelijk voor hem waare, meer tot de behoudenis en winning van sijn Broeder te doen, als hy gedaan hadde. Aan de andere zijde, zijnde het een algemeen gevoelen, dat het tegens de natuure streed, dat de eene Broeder den ander zou verderven, wierd het zelve ook by het gemeene volk meest opgehouden, het welke de verborgentheden van den Staat soo niet konden doorzien. Maar de manier van procedeeren wierd zeer verworpen, nademaal een Man te verwijzen, zonder hem te brengen om sijn eygen verweering te doen, of voor te werpen, wat hy konde tegens de getuygenissen, dewelke tegens hem gebracht wierden; was zoo onwettig en onrechtvaardig, dat het niet konde goed gemaakt werden. Dit echter konde alleen daar voor gezegt worden, dat het een weynig regulierder was, als Parlamentaire vonnissen voor heen wel geweest waren, want de evidentie, op de welke deze was gefondeert, wierd voor beide de Huizen voor gestelt. 1549. Bedenkingen daar over gemaakt.

Een byzonderheyd scheen wat onhebbelijk, dat Kranmer de Warrant of ordre tot de Executie geteekent heeft, welke zijnde een zaak van bloed, strijdig was met de Canonijke wetten. * Ook op Kranmers teekening.

In de eerste tijden der Kerke, hadden de Kerkelijke Persoonen alleenlijk de bezorginge over de zielen, dewelke hen aanbevoolen waren, te zamen met de bemiddelinge, van zoodanige geschillen, als anderzints mochten uyt barsten, tot rechten en pleyten, voor de Hoven van Justitie, dewelke bestonden uyt ongeloovigen. Wanneer het Keyzerrijk het Christelijke geloof aan nam, zoo wierden deze hun beslechtingen, dewelke zy ordinaarlijk maakten op den grond van Christelijke Liefde, zelfs door de Keyzerlijke wetten, van groot gezag en belang geacht te zijn. Maar vorder te gaan, als de voorstand van Weduwen en Weezen, wierd hen verhindert, beyde door het Concilie van Chalcedon, en andere minder Concilie, met last zig niet te bemoeyen met Wereltlijke zaken.

Onder de Fondatien, aan eenige Kerken gemaakt, waren eenige Landeryen gegeven, met dewelke de slaven daar in, volgens de Roomsche wetten, kwamen in het Patrimony van deze Kerken, en volgens die wet hadden de meesters het recht van leven of van dood over hunne slaven,

1549. In eenige Kerken was deze macht zeer ftrengelijk geoeffent, zelfs tot mishandelen en dooden toe, het welke echter zeer onbetamelijk fcheen voor een Kerkelijk perzoon; daarenboven had men te duchten, dat eenige ftrenge Kerkelijke perzoonen, dewelke maar meefters voor hun leven waren, zelfs verkwiftender omtrent het leven van deze flaven zouden konnen zijn, als deze, dewelke in ftaat waren, om dezelve aan hun huisgezinnen en naarkomelingen na te laten. Derhalven om voor te komen het verlies, het welke in de Kerkelijke Patrimonien zoude konnen gemaakt werden, wierd toegeftaan en beflooten, dat Kerkelijke Perfoonen geen Capitaal of hals-gericht, zouden hebben te oeffenen, tegens eenige van hun onderhoorige of Slaven.

Wetten tegens Kerkelijke perzoonen, zich moeyende met bloedzaken.

En in de verwarringen, dewelke in Spangien waren, hadden de Princen, dewelke boven dreven, Priefters tot Rechters geftelt, om te grooter gezag en achtinge aan hun Hoven te geven. Maar dit zijnde bevonden zeer tot nadeel van de Kerk te ftrekken, zoo wierd beflooten en vaft geftelt, in het vierde Concilie van Toledo, dat de Priefters, dewelke door Chriftus verkoozen en beftelt waren, tot den dienft der Zaligheyd, in geen Capitaale of hals-zaaken zouden vonniffen, ten waare de Prins hen met eede wilde belooven, de ftraffe te zullen laten vaaren, en die gene die anders dede, wierden aan bloedvergieten fchuldig gehouden, en ftonden om hun Kerkelijk ampt te verliezen.

Dit befluyt wierd haaft by de geheele Wefterfche Kerk aangenomen, en de Canoniften lieten niet na, daar na redens genoeg te vinden, om het zelve te continueeren, uit het verbod aan David gedaan, als zijnde een Man des bloeds, van den Tempel te bouwen; als mede uyt de hoedanigheyd, die den Apoftel Paulus in een Biffchop vereifcht, dat hy geen flaander zy, nademaal hy fchijnt zoo wel te flaan, die het doet door iemand door hem daar toe beftelt, als die het zelf in Perfoon doet. Maar wanneer daar na Carolus Magnus, en al de Chriftene Princen in het Weften, aan hun Bifchoppen groote Landeryen en Heerfchappyen gaven, zo verbonden zy dezelve in al hun beradingen, en hen zulke dienften te doen, als zy van hen vereifchten, uit kracht van hun bezittinge.

De Pauzen voorhebbende een geeftelijke heerfchappy op te rechten, en al het Kerkelijk bezit daar in te trekken, wilde dat de Biffchoppen zich zelven zouden afzonderen van de dependentie en afhanginge der Vorften, zoo veel als mooglijk ware: en deze wetten voorheen gemaakt omtrent zaken van bloed, wierden geoordeelt fchijns genoeg te zijn, en krachts genoeg te hebben, om hen af te houden van deze

rechts-

rechtsplegingen, omtrent halszaken; en alzoo hebben zy de uitzonderinge van deze gevallen te wege gebracht. Maar het schijnt dat Kranmer heeft geoordeelt, dat zijn gewisse niet ware onder het verband van deze Canons en Regulen, en achte het niet strijdig met zijn ampt die ordere te onderteekenen. 1549.

Het Parlement wierd op den 14. Maart geprotogeert, tot den 4. November, hebbende de Geestelijkheid toegestaan een subsidie voor den Konink van zes schellingen in het pond te betalen in dry jaren. In de inleidinge van de Bil van onderstand, erkennen zy de groote gerustheid, dewelke zy onder hem genieten, hebbende geen beletzel noch verhindering in hunnen Godsdienst. Maar de wereldlijken zetten hun onderstand uit met een wijploopiger voorreden, van het groot geluk het welke zy genieten, by de ware Christelijke Religie, verklarende dat zy gereed en bereid waren alles te verzaken eerder als Christus, ook om den Konink in het veroveren van Schotland te helpen, het welke zy een gedeelte van zijn heerschappy noemen, waar over zy geven 12. d. in 't pond van een ieders perzonele staat, om betaalt te worden in dry jaren.

Subsidien by Geestelijke en Wereldlijke toegestaan.

Maar om nu te komen tot zaken van den Godsdienst. Daar was even na de Acte van Uniformiteit, een nieuwe Vizitatie bestelt, dewelke, gelijk wel geloofiijk is, ging naar de zelve wijze, als de voorgaande. Over twee dingen wierd zeer geklaagt; de eene was, dat de Priesters gemeenlijk de gebeden lazen op dezelve toon, dewelke zy voorheen in den Latijnschen gebedendienst hadden gebruikt, zoo dat men zeide, dat het volk het zelve niet veel beter verstond, als zy voor dezen het Latijn hadden verstaan.

Dit hebbe ik in verscheidene brieven uitgedrukt en vertoont gezien, gelijk dezelve zaak ook door Martinus Bucerus, Kranmer zeer ernstelijk voorgehouden heeft. De bestelling daar omtrent gedaan, was, dat in alle Parochie Kerken, de gebedendienst zou gelezen worden met een duidelijke en verstandelijke stemme; maar dat de voorige maniere zou blijven in de Cathedrale Kerken, daar groote Chooren aan zijn, daar men dien toon wel gewoon was, en daar het ook beter over een kwam met de Muzijk, gebruikt in de tegenzangen. Menig evenwel dacht zulks geen eigentlijke wijze in de Litany te zijn, alwaar de grootste deftigheid gevoeglijker was by zulke ootmoedige gebeden, als zulk een veranderinge van de stemme, dewelke voor de onkundige eenige lichtvaardigheid scheen te hebben; maar voor andere, die zich het zelve hadden gewoon gemaakt, scheen het, dat het gebruik hen het zelve eerder, als de betamelijkheid zelve, of de Godsdienstigheid, daar in steekende, smaaklijk had gemaakt.

1549. Maar dit wierd geoordeeld een zaak van minder belang te zijn, en men oordeelde, dat die geene, dewelke gewoon waren op dien toon te lezen, het zelve niet lichtelijk zouden konnen veranderen; maar als deze te met afvielen en stierven, zouden andere in hun plaats gestelt werden, die deze plichten in een duidelijker toon zouden uitdrucken. Andere misbruiken waren van meerder gevolg. Eenige gebruikten in de nieuwe dienst verscheidene van de oude manieren, gelijk als het kussen van den Altaar, zich zelven te kruicen, het boek op te lichten van de eene plaats op den ander, te ademen op het brood, het opentlijk te toonen voor het uitdeelen, neffens eenige andere oude Ceremonien meer.

Eenige misbruyken in de nieuwe dienst gecontinueert.

Het volk bleef ook noch al volharden in hun bidden naar den Paternoster, het welke wierd genoemt een vernieuwing van Pieter den Eremyt, in de twaalfde Eeuwe. Volgens deze gingen tien Ave Marias, voor een Pater noster, en het lezen van de zelve zoo menigmaal in het Latijn, was by na de gantsche devotie en Godsdienstigheid van het gemeene volk geworden, en derhalven wierd het volk gelast, die onredelijke wijze van gebeden naar te laten, schijnende het een gantsch onhebbelijke zaak, dat het opzeggen van des Engels groete aan de gezegende Maagd, zulk een hoog stuk van den dienst van God zoude zijn, dat het zelve tien malen zou moeten gedaan werden, voor een Gebed tot God, het welke de gedaante schijnt te hebben, van het Schepzel boven den Schepper te stellen, en niet lichtelijk te konnen afgescheiden werden, van een schijn Afgodendienst.

De Priesteren wierd ook belast, het volk te vermanen tot miltdadigheid omtrent den Armen. De Predikers wierden ook gelast te Prediken, en te verklaren het Catechismus, ten minsten om de zes weeken; en dewijl eenige Priesters heimelijk noch voortgingen, met het doen van Zielmissen, in de welke, om de Cenzure van de wet te ontgaan, zy een hadden, die met hen Communiceerde, maar ondertusschen menichte van de zodanige op een dag deeden, wierd geordonneert, dat'er geen verkoping van de Communie, of het Sacrament zou mogen geschieden, en dat'er maar een Communie in een Kerk zou mogen gedaan worden, behalven op Paasch en Kersdagen; op de welke het volk komende tot het Sacrament in een grooter getal, een Sacrament des morgens, en een des naarmiddags zou bedient werden. Dewijl'er ook groote misbruiken in Kerken, en op Kerkhoven geschieden, op de welke ten tyden van het Pausdom Markten gehouden wierden, en Koophandel gedreven, wierd het zelfde ook verboden, voornamentlijk onder den Godsdienst of de Predikatie.

Deze

Deze Instructie, gelijk die de lezer zal konnen vinden, in de verzamelingen wierden de Visitateurs belast en gegeven. Kranmer had ook een Vizitatie omtrent dezelve tijd; in de welke de Artykelen die hy uitgaf, alle bestelt waren volgens des Koninks Injunctien en ordres. Mits eenige vraagstucken in de zelve, scheenen zy te zijn uitgezonden voor het Parlement, om dat het dienstboek daar niet in vermelt staat: maar de laatste vraagstuk, op een-na, zijnde van de zoodanige die getrouwde Priesters versmaden, en van wiens hand men weigert het Sacrament te ontfangen, geloof ik te zijn ingestelt, na dat de acte rakende hun houwelijk, was gepasseert, maar voor het Feest van Witzondag daar aan volgende, want tot dien tijd toe, wierd het boek der gemeene Gebeden niet aangenomen. 1548. *No.* 33.

Daar wierden door den Raad ook ordren aan den Bisschop van Londen gezonden, om te verhoeden, dat'er geen byzondere Missen, in St. Paulus Kerk wierden gehouden, dewelke zijnde de Moeder-Kerk in de Hooft Stad van het gantsche Koninkrijk, een voorbeeld voor al de rest hadde te zijn, en dat aldaar daaromme van een eenige Communie aan den grooten Altaar zou geschieden; en dat op dien tijd, wanneer de hooge Misse gewoon was gecelebreert te werden. Ten ware iemand begeerde een Sacrament in den morgenstond, en alsdan most dat aan den hoogen Altaar echter bedient worden.

Bonner, dewelke had voorgenomen in alles in te volgen, zand de brieven van den Raad aan den Deeken, en Rezidentiaries van St. Paulus Kerk, op dat de zelfde mocht naargekomen werden, en in der daad geheel Engeland over; het boek wiert zoodanig in het gemeen van een ieder aangenomen, dat de Vizitatoren geen klacht met allen, van eenig gedeelte van het Rijk aanbrachten. Alleenlijk de Princesse Maria, vervolgde met de Misse, in haar eigen Huis te laten doen, van het welke de Raad onderrecht zijnde, schreef de zelve aan haar, dat zy haar wilde gelieven naar de wetten te voegen, en des Koninks bestieringe geen verwijt toe te brengen; want te naarder zy hem in bloede bestond, te beeter voorbeeld hadde zy aan andere te geven, en haar ongehoorzaamheid mocht andere moedigen, om haar na te volgen in die versmadinge van des Koninks gezag.

Zy dan verzochten aan haar, dat zy haar Comptrolleur, en haar Capellaan Dr. Hopton by hen laten komen, door de welke zy naarder omtrent het begeeren van den Konink en zijnen Raad, bericht zoude worden. Op dit bevel zand zy een expressen aan den Keizer, op dat dezelve voor haar wilde bemiddelen, dat zy tot geene zaken tegens haar gewisse mocht gedwongen werden.

 Op

1549. Op deze tijd waren klachten gedaan, aan het Hof van den Keizer, over den Engelschen Gezant Sir Philip Hobbey, om dat hy het nieuwe boek van de gemeene Gebeden gebruikte. Hier op gaf hy tot antwoord, dat het hem toestond, de wetten van zijn eigen Prins en Vaderland te gehoorzamen; en gelijk des Keizers Gezand tot Londen, zijn eigen Misse hadde, in zijn byzondere Capel, zonder verhinderinge, hoewel zulks met de wetten van Engeland strydig ware, alzoo hadde hy reden om dezelve vryheid te verwachten. Maar de Keizer aannemende het belang van de Princes Maria, zoo hebben beide Paget (die als Gezand buiten ordinaris, op zijn aankomst in de Nederlanden, aan hem gezonden was) en Hobbey, in des Koninks naam belooft, dat hy haar voor eenigen tijd verschoonen zou, gelijk zy daar na verklaart hebben, op haar eer en waardigheid, wanneer de zaak daar na verder in geschil getrocken wierd. Hoewel de Keizer en zijn bediende voorgaven dat zulks zonder eenige qualificatie en bepalinge was belooft geweest, namentlijk dat zy de vrye oefening van haar Godsdienst zou mogen gebruiken.

De Keizer was nu zoo groot en machtig geworden, door zijn voorspoed in Duitsland, en dat op een tijd wanneer een Oorlog met Vrankrijk op handen was, dat het niet dienstig geacht wierd, hem eenig misnoegen te geven.

Tractaat van een houwelijk van Maria.

Daar was ook een voorstelling door hem overgezonden, aan den Protector en den Raad, aangaande de Princesse Maria, om haar uit te houwelijken aan Alfonzus, Broeder van den Konink van Portugaal. De Raad nam dezelve in achting, en hoewel de voorgaande Konink zijn Dochters maar elk 10000 pond Steerlings had gelaten, zoo boden zy echter aan met haar te geven, 100000 Kroonen in geld, en 20000 Kroonen aan Juweelen. De Infant van Portugaal was omtrent van haar Jaren, en bood haar aan 20000 Kroonen voor een Douarie, maar deze voorstelling liep tot niet, door wiens toedoen weet ik niet. De Princesse Maria schreef op den 22 Juny aan den Raad, dat zy hun laatste wetten niet konde gehoorzamen, en dat zy dezelve voor geen wetten hield, als gemaakt zijnde, terwijl de Konink noch onderjarig was, ook strijdig met die geene, dewelke haar Vader hadde gemaakt, dewelke zy, volgens hun eed alle gehouden waren te mainteneren; zy dede haar verschooning van haar Comptrolleur (Mr. Arundel) en haar Priester niet gezonden te hebben, de eene dede al haar dingen, zoo dat zy niet wel zonder hem konde zijn, en de ander was zoo swackelijk dat hy niet konde reizen. Hier op zand de Raad een peremptoir en volstrekt

Cotton. Lib. Galba. B. 12.

Haar schrijvens aan den Raad over den nieuwen Bedendienst.

ſtrekt bevel aan de zelve, hem belaſtende by hen te komen en hun ordere t'ontfangen. De Princes ſchreef een tweeden brief aan hen, van den 27. Juny, in de welke zy de zaak met den Raad in geſchil trekt. Zy zeide, zy was geene van hen allen onderworpen, en wilde derhalven geene van de wetten, dewelke zy maakten, gehoorzamen; maar verklaarde groote gehoorzaamheid, en onderwerpinge aan den Konink. 1549.

Wanneer haar beampten aan het Hof kwamen, wierd hen belaſt, de Lady Marie aan te zeggen, dat hoewel de Konink jong was in perzoon, echter zijn gezag nu zoo groot als oit; dat die geene die zijn gezag en acten in zijn naam hadden, moſten werden gehoorzaamt; en hoewel zy elk voor hun perzoon, haar gehoorzame Dienaars waren, echter wanneer zy in den Raad by een waren, handelden en ageerden zy, in des Koninks naam, en waren alzoo aan te merken by alle des Koninks Onderdanen, als of zy de Konink zelfs waren. Zy hadden in der daad geſwooren, den voorigen Konink te gehoorzamen in zijne wetten, maar zulks konde hen niet langer verbinden, als zoo lange zy in kracht waren; en zijnde nu herroepen, waren zy geen wetten meer, zijnde andere in hunne plaats gemaakt. Daar ware geen uitzonderinge in de zelve, zijnde al des Koninks Onderdanen daar in geſlooten; en aangaande een herſtelling in den Godsdienſt gemaakt, terwijl de Konink onderjarig was, een van de volmaakſte, daar in de Heilige Schrift gewag van word gemaakt, was op zulk een wijze aangeſtelt, wanneer de Konink Jozias noch veel jonger was, als hunnen Konink. Daarom me belaſten zy hen haar genade aan te zeggen (want dien tytul voerde zy) dat het haar geliefde een goed Exempel van gehoorzaamheid te zijn, en door haar wederzoordigheid, geen wrevelige en hartneckige perzoonen te moedigen. Maar deze zaak wierd voor eenigen ter zyden gelegt.

Die haar verzoekt tot gehoorzaamheid.

De Reformatie nu ſtond voortgezet te worden, tot een vaſtſtelling van een gedaante van leerſtucken, dewelke zouden behelzen de voornaamſte poincten van den Godsdienſt. Tot dien einde heeft men dit gantſche Jaar, over eenige byzondere opinien, en voornamentlijk rakende de *Tegenwoordigheid van Chriſtus*, in het Sacrament, te onderzoeken, doorgebracht. Daar was geen opinie, voor de welke de Prieſters met meerder onkundigheid, en te gelijk met meerder hevigheid ſtonden; en die het volk met meerder blindigheid, en ſtijfneckigheid geloofde, als of een gevaſt geloof niet anders ware, als zijn zaak op het hardſte te dryven. De Prieſters, om dat zy het zelfde reekenden het voornaamſte ſteun-

zel,

1549. zel, dat hen van hun vallende Heerschappy noch overig waare, het welke zijnde weg genomen, zoude metter tijd al de rest wel komen te vervallen; want dewijl gelooft wierd, dat hun Character hen bekwaam maakte tot zulk een vreemde en machtige uytwerkinge, most dat nootzaakelijk hen in groote eerbiedigheyd houden. Het volk, om dat zy dachten het waare Lichaam en Vleesch van Christus te ontfangen, en alzoo (niet tegenstaande onzen Zaligmaker uytdrukkelijk verklaart, dat het vleesch niet nut is) zagen op die gene, die hen anderzints trachten in te boezemen, als op lieden die hen van hun aldergrootste voorrecht zochten te berooven, dat zy hadden, en daarom wierd noodig geacht, dit ten vollen open te zetten, eer der eenige veranderinge in de leeringe van de Kerk gemaakt wierd.

De Lutherianen scheenen over een te komen, met het geene de Leeringe van de oude Griekſche Kerk was geweest: Dat in het Sacrament, waren beyde de Substantien van Brood en Wijn, en Christus Lichaam te gelijk. Alleenlijk veele van hen, beschermde het by een opinie, die iets hadde van de Eutychiaansche Kettery, dat sijn Menschelijke nature, uit kracht van haar vereeniginge met de Godheyd, overal tegenwoordig was: Maar ook zelfs in dezer voegen, bleek niet, dat daar waare eenige byzondere tegenwoordigheid in het Sacrament, meer dan in eenige andere zaak.

Die van Zwitzerland hadden aan de andere zijde geleert, dat het Sacrament alleenlijk een Instellinge waare, ter gedachtenis van het lijden van Jesus Christus. Dit, om dat het licht te verstaan was, wierd van sommige een te slechten en geringen zaak geacht te zijn; geenzins over een komende met de hooge uytdrukselen, die in de Schriftuure gevonden werden, van te zijn, *de gemeenschap van het Lichaam, en Bloed van Christus.*

De Princen van Hoog Duytsland zagen wat onheyl stond te volgen, op dese verscheydenheyt van opinie, omtrent het Sacrament; en als Luther zijnde van natuure zeer driftig, en te zeer genegen, om andere voor te schrijven, en boven te drijven, zeer qualijk nam, dat zijn leeringe zoo verworpen wierd, zoo is het dat door de onhebbelijke weg van schrijven, in zaken van geschil, daar de Duytschers maar al te veel toe genegen zijn, dit geschil tot een volkomene breuk geworden is. De Landgrave van Hessen, had veel arbeyds aangewend, om deze verschillentheid van opinie in slaap te helpen, dewijl niets hun gemeene vyanden zulk een voordeel toebracht, als hun onderling geschil.

Mar-

Martinus Bucer was van een moderate geest, en had een middelweg gevonden, hoewel niet zoo licht en gemakkelijk te verstaan. Hem docht daar was al wat meer als een enkele gedachtenis, namentlijk de gemeenschap van het Lichaam en het Bloed van Christus, in het Sacrament, dat in het algemeen een dadelijke tegenwoordigheid mocht genoemt werden, en dat de weg om het zelve uit te leggen, niet zoo bezettelijk behoefde naargespeurt te werden: en met hem stond Calvinus toe, dat het was waarlijk het Lichaam en Bloed van Christus, niet Figurativelijk, maar dadelijk tegenwoordig. Het voordeel van deze generale expressien was, dat zy daar door verhoopten de zwevende geschillen, tusschen de Duytsche en Switsersche Godsgeleerden, welker leeringe gelijke ingressie en ingang hadde, by veele van de Steden van het Rijk, en by den Keurvorst Paltzgrave. 1549.

Onder de Papieren van Bucerus, vind ik een Originaal geschrift van Luther (het welke in de verzamelinge staat te zien) in het welke hy zig gewillig toont, dat het geschil aldus mocht gematigt werden, „die van de Augsburgsche belijdenis zouden verklaren, dat in het „Sacrament was waarachtig Brood en Wijn, en die van de Zwitser„sche belijdenis zouden verklaren, dat Christus Lichaam, waar„lijk tegenwoordig waare, en zoo zonder eenige vordere naukeu„righeyt, omtrent de uitlegginge, in het welke de Godsgeleerde „hun vryheid mochten gebruiken, zoude dat geschil bygelegt wer„den. Maar waaromme dit tot geen effect gekoomen is, versta ik niet. *Colect. No. 34.*

Men had ook geoordeelt, dat deze weg van deze leeringe uyt te drukken, de minste aanstoot geven zou, want het volk was nauwelijks bequaam, om die opinie te dragen, dat het Sacrament alleenlijk een Figuur zy; maar waar in deze *reële tegenwoordigheid* bestaat, was zoo lichtelijk niet uit te maken. Eenige leggen het verstandelijker uyt, in een zin van Rechte, dat in het Sacrament waare, een reële applicatie, en toeëigeninge van de verdiensten van Christus dood, voor deze die het waardiglijk genooten: Zoo dat Christus als gekruyst, waarlijk en reëlijk tegenwoordig waare, en deze hadden dit voor zig zelven te zeggen, dat het woort van de Instellinge, het Element niet zimpelijk Christus Lichaam en Bloed noemt, maar zijn Lichaam gebrooken, en zijn Bloed vergooten, en dat daaromme Christus reëlijk tegenwoordig was, zoo als hy gekruicigt was; zoo dat het woord *Reëlyk*, was *effectueelyk*.

Andere oordeelden, dat al de wegen van de manier van de tegen-

1549. woordigheid uit te leggen, t'eenemaal noodeloze nauwkeurigheden waren, alleenlijk bekwaam om geschillen te voeden: dat men derhalven deze leeringe most stellen in generale termen, en om den arbeid en moeite van dic uit te leggen zoo wel als te verstaan, te ontgaan, wierd het geacht als een mysterie of verborgendheid. Dit schijnt Bucerus meening geweest te zijn; maar Petrus Martyr neigde meer na de Switzersche kant.

Openbare disputen daar omtrent.

In dit Jaar wierden over deze zaak, openbare disputen, zoo tot Oxford, als tot Kambridge aangestelt.. Tot Oxford moedigde zich zelven de Paapsche Party zoodanig, door de toegevinge van de regeringe, en de involgentheid van Kranmers aard, dat zy op dit hooft boven maten moedwillig wierden. Peter Martyr had op den Stoel gelezen, aangaande de tegenwoordigheid van Christus in het Sacrament, het welke hy uitleide na de leere van de Switzerse Kerk. Dr. Smith besloot daar op hem opentlijk in de Schoole te wederleggen, en hem uit te dagen om over deze poincten te disputeeren, hebbende veel van zijn vrienden daar by gebracht, die met hun toejuichingen en toestemmingen hem overweldigen zouden: doch dit was zoo heimelijk niet bestelt, of een Vriend van Martyr deed hem daar kennisse van hebben eer hy uit zijn huis kwam, en ried hem voor dien dag niet in de Academy te komen, en zoo Smith te leur te stellen; maar hy zag daar op als op zoo gering een zaak, dat hy in geenderhande manieren daar toe verstaan wilde, zoo ging hy in het school der Godgeleerden; maar onderwegen bracht hem iemand een dagement en beroep van wegen Smith, om met hem te disputeren over de Eucharistia, of het Sacrament. Hy ging voort, en nam zijn plaats in de stoel, alwaar hy zich zelven droeg met gelijke maat van moed en bescheidenheid. Hy haalde Smith wegens zijn laatdunkentheid dapperlijk over, en zeide, dat hy geen dispuit weigerde, maar dat hy beslooten had, dien dag zijn voorgenomen lesse voor te stellen; ook wilde hy zich in geen openbaar dispuit steeken, zonder goedvinden van des Koninks Raad. Hier op scheen een oproer te zullen ontstaan; maar de onder Cancelier ontbood hen beide voor hem. Pieter Martyr zeide, hy was vaardig te disputeeren over al het geene hy op den Stoel gelezen hadde; maar hy wilde het alleenig in termen van de Schrifture, en niet in termen van de School verhandelt hebben.

Oudheden van Oxford.

Dit was de Paapsche Doctoren ontzet van het geene anders hun meeste kracht was, want zy hadden weinig andere geleerdheid, als

een bekwaamheid, om eenige argumenten van hand tot hand aan malkander te knoopen, en dat met een wonderlijk slag van taal, die als iets hoogdravens klonk, maar in der daad niet in zich beslooten hield. Door gedurige oeffening waren zy zeer geswind in deze slag van met den Goochel-tas te speelen, met de welke beide Erasmus en Sir Thomas Morus, en de andere geleerde mannen van dien tijd, zoo geestig geboert hadden, dat dezelve genoegzaam tot een spot geworden was; en de Protestanten sloegen van hun zyde dat voordeel aan, het welke hen zoo grooten gezag gaf, om die windballen af te kaatzen. Zy stelden op een andere wijze van disputeeren, uit de Originele en oorspronkelijke text van de H. Schrifture, in het Grieksch en Hebreeusch, het welke een veel eigentlijker zaak scheen te zijn, in zaken van Godsgeleerdheid, als deze Metaphisicale taal van deze School-mannen. 1549.

Zijnde dan deze geheele zaak gebracht aan den geheimen Raad, heeft dezelve eenige gedelegeerde geappoincteert, om dit disput by te woonen, en daar in te præsideren. Maar Dr. Smith, zijnde geraakt in eenige moeyelijkheid, 't zy ter oorzaak van de voorige oproer, of om eenige andere oorzaak, wierd gedwongen, om verzeekertheid te geven voor zijn goed comportement. Hy wenschende ontlast te zijn van meerder en verder vervolginge, toonde aan Kranmer de grootste onderwerpinge, die men zou konnen toonen, en zijnde daar op in vryheid gestelt, begaf hy zich uit het Koninkrijk, eerst gelijk men wil naar Schotland, en vervolgens naar Vlaanderen.

Maar niet lang daar na had Petrus Martyr een dispuit voor Commissarisen door den Konink gestelt, de welke waren de Bisschop van Lincoln, Dr. Cox, alstoen Cancelier van de Universiteit, en eenige andere, in welk Tresham Chadley en Morgon inleiden tegens deze drie voorstellingen: 1. *In het Sacrament der dankbaarheid is geen transubstantiatie, of verandering van brood of wyn in het lichaam en bloed van Christus.* 2. *Het lichaam of het bloed van Christus is niet vleeschlyk of lichaamlyk in het brood en de wyn, noch als andere gewoon zyn te spreeken onder brood en wyn.* 3. *Het lichaam en bloed van Christus, zijn vereenigt met het brood en den wyn, Sacramentaliter, Sacramenteelscher wyze.* Ridley wierd ook gezonden naar Cambridge, met eenige andere van des Koninks Commissarisen, alwaar op den 20. en 24. en 27. van Juny mede openbare dispuiten gehouden wierden over deze twee Propositien: 1. *De Transubstantiatie kan niet bewezen worden uit duidelyke en klare woorden uit de Schrifture, kan ook niet als een noodzakelyk gevolg daar uit beslooten worden, noch ook*

1549. *door de toestand van de oude Vaders bevestigt worden.* 4. *In het Avondmaal des Heeren is geen andere opofferinge, als van een gedachtenis van Christus dood en een dankzegginge.*

Dr. Madew was die deze stellingen beweerde, en Glijn Langdale, Sedgwik en Jong opponeerden daar tegens. Den eersten dag, en op den tweeden dag beweerde Glijn de strydige propozitien, en Peru, Grindal, Gest, en Pilkinton disputeerden daar tegen. Op den darden dag ging het dispuit voort, en wierd begrepen in een geleerde determinatie, gedaan door Ridley, tegens de lichamelijke tegenwoordigheid.

Daar was ook in het Parlement een lang dispuit over de zelve zaak geweest, maar van dit is ons niet ter hand gebleven; als het geene de Konink Eduward schrijft in zijn Journaal of dag-regifter. Ridley was door het lezen van Bertrams Boek, van het Lichaam en Bloed van Christus, eerst gekomen tot onderzoek van het oude gevoelen, aangaande de tegenwoordigheid van Christus ware Vleesch en Bloed in het Sacrament, en zich verwonderende te vinden, dat in de negende Eeuwe, die opinie zoo zeer tegen gesprooken was geworden, en zoo geleerdelijk daar tegens geschreven, door een van de aldergeachtste mannen van dien tijd, begost een besluit te maken, dat dit geen van de oude leeringen van de Kerk was, maar dat die nieuwlings was ingevoert, en niet ten vollen aangenomen, als naar Bertrams tijd.

Hy Communiceerde de zaak met Kranmer, en zy voegden zich zelven, om de zaak met meer als ordinaire naarstigheid te onderzoeken. Kranmer daar na verzamelde al de bewijsredenen daar omtrent, in een Boek, het welke hy over die zaak schreef, tegens het welke Gardiner een antwoord gemaakt heeft, onder den naam van Marcus Constantius, welke Kranmer ook daar na heeft wederlegt. Ik zal den lezer in het kort de substantie van deze boeken, en van de bewijsredenen in de disputatien gebruikt, als mede van verscheidene andere Boeken, die in die tyden over die zaak geschreven hebben geweest, mede deelen.

De manier der tegenwoordigheid uitgelegt naar de zuivere Schrifture.

Christus in de instellinge, nam Brood, en gaf het; zoo dat deze woorden, *dit is myn Lichaam*, alleenlijk kon verstaan worden van het Brood. Nu het Brood naar den letter, konde zijn Lichaam niet zijn. Hy zelf noemt den Drinkbeeker, de vrucht van den Wijngaart. St. Paulus noemt het: *Het Brood dat wy breeken*, en den Drinkbeeker dewelke wy zegenen; en spreekende daar van, na dat het gezegent was, noemtze dat Brood, *en dien Drinkbeeker*. Belangende deze uitdrucking:

kinge: *Dit is mijn Lichaam*, is aan te merken, dat de Difcipulen, 1549.
tegens de welke Chriftus fprak, Joden waren, en dat zy zijnde gewoon gemaakt, met de Moziacale plechtigheden, noodzakelijk deze woorden verftaan, in den zelven zin, als zy Moizes woorden verftonden, aangaande het Paafch Lam, het welke genoemt word *des Heeren voor by gang*; en zulks was het niet naar de letter; want des Heeren voor by gang, was des Engels voor by gang omtrent de Ifraeliten, wanneer hy de eerftgeboorne van de Egyptenaren floeg. Alzoo was het Lam alleenlijk des Heeren *voor by gang*, als zijnde een gedachtenis daar van. En alzoo Chriftus ftellende de Euchariftia in de plaats van het Paafch Lam, gebruikte diergelijke expreffie, noemende het zijn Lichaam in de zelve maniere van fpreeken, als het Lam des Heeren voorby gang genoemt word.

Dit was duidelijk genoeg, want de Difcipulen konden hem niet wel in eenige anderen zin verftaan, als in zulke, tot dewelke zy alreeets gewoon waren. In de Schrifture ontmoet men menigte van zulke manieren van fpreeken; in den Doop, het andere Sacrament door Chriftus ingeftelt, wotd hy gezegt te Doopen *met den Heiligen Geeft en met vuur*. En de zulke als gedoopt worden, werden gezegt Chriftus aan te doen. Welke Figuurlijke manieren van fpreeken zijn. Gelijk ook in het Sacrament des Avondmaals, word de Beeker genoemt het Nieuwe Teftament in Chriftus Bloed. Welke een manier van fpreeken vol van Figuurlijkheid is. Vorders word bevonden, dat dat Sacrament is ingeftelt tot een gedachtenis van Chriftus en zijn dood, het welke influit dat hy afwezende moft zijn, op dien tijd als men iets tot zijn gedachteniffe hadde te doen. Ook wierd niet enkelijk gezegt, dat de Elementen zijn Lichaam en Bloed waren, maaar dat zy waren *het Lichaam dat gebrooken*, *en het Bloed dat vergooten was*, dat is, zy waren deze, als lydende aan het Kruis, het welke gelijk het niet konde worden verftaan naar den letter; want Chriftus ftelde het Sacrament in voor zijn lyden, aan het Kruis, alzoo moft Chriftus nu ook tegenwoordig zijn in het Sacrament, niet als verheerlijkt in den Hemel, maar als lydende aan het Kruis.

Van deze plaatzen in de welke gezegt word, dat Chriftus in den Hemel is, en dat hy aldaar blyven zal, bewezen zy ook, dat hy niet meer op der Aarde hadde te zijn; en deze woorden in het 16. Hooft-ftuk van het Euangelie van Joannes, van het eeten van Chriftus vleefch, en het drinken van Chriftus Bloed, zeiden zy, waren niet te verftaan van het Sacrament, nademaal veele het zelve onwaardiglijk gebruiken, en van deze kan niet gezegt worden, dat zy het eeuwige leven hebben, maar

1549. Christus spreekt van die geene die hem ontfangen in den zin van dewelke in dat Hoofdstuk gesprooken word, dat *al die geene die zijn vleesch zoo eeten, het eeuwige leven in zich hebben.* Daarom konnen deze woorden alleenlijk figuurlijker wijze verstaan werden, als hem te ontfangen door den geloove, gelijk hy zelve zich aldaar uitlegt. En zoo op het einde van die redenen ziende dat eenige twijfelmoedig en verwondert waren over deze zijne wijze van spreeken, gaf hy hen de sleutel van het geheel, wanneer hy zeide: zijn woord ware geest en leven, *en dat het vleesch niet nut en was*, en dat de geest levendig maakte.

Het was een ordinare wijze voor hem te leeren by gelijkenissen, zijnde ook het ontfangen van eenige leere, by de Propheten dikmaal uitgedrukt, met en onder de figure van eeten en drinken, hy ook by de gelegentheid dat het volk tot hem kwam, na dat hy hen met zoo weinige brooden had gevoed, sprak met hen van hun geloove, in deze zoo duistere wijze van spreeken, dewelke niet scheen eenige betreckinge te hebben tot een Sacrament, het welke als toen van hem noch niet ingestelt was. Zy namen ook hun bewijsreden van Christus zijn appelleren en beroepen tot de zinnen van zijn toehoorders, in zijn miraculen, en voornamentlijk in zijn verhandelinge van zijn opstandinge, dat de getuignisse der zinnen was om ontfangen te worden, alwaar het voorwerpzel bekwamelijk was geappliceert, en de zin, of het begrijp, niet verkort. En zy brachten vorders voort natuurlijke redenen tegens dat een zelfde lichaam op verscheidene plaatzen te gelijk zou konnen zijn, of in een plaats op de wijze van een geest, zoo dat de zelfstandigheid van een volkomen lichaam, zou konnen zijn in een kruim brood, of in een droppel wijn: en bewezen, dat nademaal een Element na de Consecratie kan voeden, kan verrotten, of kan vergiftigt worden, deze dingen klaarlijk betuigen, dat de substantie van brood en wijn in het Sacrament blijven.

En van de Vaders.

Hier van dan kwamen zy tot de oude Vaders te onderzoeken. Zommige van deze noemden het brood en wijn; andere zeiden, het voede het lichaam, gelijk Justinus Martyr, en andere, dat het in de maage verteert wierd, en tot afgang komt, als Origenes: eenige noemden het een figure en verbeelding van Christus lichaam, als Tertullianus en St. Augustinus: andere noemden de Elementen Typos & Signa, afbeeldingen en teekenen, gelijk meest al de oude Liturgien, en de Griecksche Vaders in het gemeen.

In de Geloofs artijkelen van de Kerk word beleden, dat Christus geduriglijk noch zit ter rechterhand Gods: en de Vaders besluiten daar

uit,

uit, dat hy is in den Hemel, en niet op der aarden. 1549.

En de Marcioniten, en andere Ketters, loochenende dat Chriſtus een waarachtig lichaam heeft gehad, of dat hy in der daad geleeden heeft, zoo hebben de Vaders daar omtrent zich op de getuigniſſe van de zinnen, als infallibel en zeeker zijnde, beroepen. En Auguſtinus zijn regulen ſtellende omtrent de figuurlijke wijze van ſpreeken in de Schrifture, ſtelt als een van de zelve, datze figuurlijker wijze moſten genomen werden, wanneer in den letterlijken zin de zaak een miſdaad zou moeten geacht werden, het welke hy toepaſt op de woorden, *van het eeten van Chriſtus vleeſch, en het drinken van zijn bloed.*

Maar dat, op welke zy de kracht van de geheele zaak ſtelden, als volgens de leeringe der Vaders, was de reden, dewelke zy gebruikten tegens de Eutychianen, dewelke zeiden, dat Chriſtus lichaam en menſchelijke nature door zijn Goddelijke nature was ingeſwolgen: want de Eutychianen, redenerende van dat de Euchariſtie zy genaamt Chriſtus lichaam en bloed, zeiden, dat de tegenwoordigheid van Chriſtus, de ſubſtantie van brood en wijn, veranderde in zijn eigen vleeſch en bloed; en zeiden ook alzoo dat op dezelve wijze zijn Godheid had de Menſchheid in zich zelven verandert. Tegens deze heeft Gelazius, Biſſchop van Rome, en Theodoretus, een van de geleerdſte Vaders van zijn tijd, in duidelijke woorden geargumenteert en bewezen, dat de ſubſtantie van brood en wijn bleven die zy waren, in hun eigene natuur en gedaante, en van hun opinie, van de tegenwoordigheid van Chriſtus lichaam in het Sacrament, zonder verandering der Elementen, keerden zy hun beſluit voor zich, om te toonen, hoe de Goddelijke en menſchelijke nature in Chriſtus te zamen konnen zijn, zonder dat de eene door den ander verandert word.

Petrus Martyr had met zich over gebracht het uitſchrift van een brief van St. Chryſoſtomus, dewelke hy in een Manuſcript tot Florencen gevonden hadde, tot dien zelven einde geſchreven; welke te aanmerkelijk was, om dat Chryſoſtomus hooger dingen hadde gezegt in zijn Zermoenen en uitleggingen, rakende Chriſtus tegenwoordigheid in het Sacrament, als iemand van al de Vaders; maar het bleek by dezen brief, dat deze zoo hooge wijze van ſpreeken, niet anders waren als figuurlijke en Rhetoricale, of redenkonſtige manieren van zeggen, om een groote eerbiedigheid voor deze inſtellinge te verwecken; en hier uit was het redelijk te oordeelen, dat de expreſſien in de andere Vaders van gelijke nature waren, en dat zy echter met Chryzoſtomus over een kwamen, aangaande de tegenwoordigheid van Chriſtus in dit Sacrament.

Deze

1547. Deze zijnen Brief legt noch onuitgegeven, hoewel een zeer geleert man in Vrankrijk nu een Copy van dezelve gekregen heeft: maar die van die Kerke weten wel de gevolgen, die het drucken van de zelve zoude maken, en alzoo, gelijk het schijnt, hebben besloten dezelve te supprimeren en bedekt te houden, zoo veel als zy konnen.

Uit al deze dingen was het baarblijkelijk genoeg, dat de Vaders gelooft hebben, dat'er een buiten ordinaire kracht in het Sacrament ware, en een onuitdruckelijke tegenwoordigheid van Christus in het zelve, echter dachten zy op geen transubstantiatie, of diergelijken. Maar wanneer duisternis en onweetentheid in de Kerk kwam in te dringen, wierd het volk bekwaam om alles te geloven zelfs dat ongelooflijk was, en willig genoeg, om zoodanige opinien en gevoelens toegang te geven, die zelfs de Kerke tot het uiterste Paganisme of Heidendom bracht. Ook de Priesters weinig kennisse hebbende van de Schrift, en alleenlijk, of voornamentlijk zich bezich houdende in deze Schriften der Ouden, dewelke het Sacrament zoo hooglijk verheft hebben, kwamen generalijk dat gevoelen van de lichamelijke tegenwoordigheid op te nemen; en wel haast gevoelen krijgende van de hooge achtinge, die hen zulks zoude toebrengen, koesterden het des te meer.

In de negende Eeuwe, hebben Bertram, Rabanus Maurus, Amalarus, Alcuinus en Joannes Scotus, alle daar tegens geschreven, en echter wierd niemand van hen allen gecenzureert, of veroordeelt, ter oorzaak van dit gevoelen. Het wierd ook klaarlijk en sterkelijk tegens gesprooken, door eenige Homilien, dewelke in de Saxische taal geschreven waren, in de welke geen weinige van Bertrams woorden gevonden worden, byzonderlijk in die dewelke most gelezen worden in de Kerk op Paaschdag. Maar in de 11 of 12 Eeuw, wierd dezelve Universelijk aangenomen, gelijk in der daad eenig ander ding, het welke de waardigheid van het Priesterdom zoo hoog stelde, aangenomen most werden. En vorders wierd het door den Paus Innocentius den darde voortgezet, en zoo vastgestelt in het Concilie van Lateranen. Dat zelve Concilie, in het welke de uitroeying der Ketteren, en de Pauzelijke macht, omtrent het afstellen van Ketterschen Princen, en het geven van hun heerschappye aan anderen, mede vast gestelt zijn geworden.

Maar men heeft een andere naukeurige opmerkinge, omtrent het voortzetten van dit gevoelen, genomen: wanneer de leere van de lichame-

chamelijke tegenwoordigheid, eerst in de Westersche Kerk was aangenomen, geloofden zy, dat de geheele bol Broods, in een geheel Lichaam van Christus verandert wierd, zoo dat in het omdeelen, de eene een oog, de andere een neus, een darde een vinger, een oor of een tand, of een tee, een deel van het gedarmte; of eenig ander gedeelte van dat Lichaam, voor zijn gedeelte had; en dit wierd zoo ondersteunt door gepretendeerde en gewaande miraculen, volgens dit gevoelen. Want zomtijds zeide men dat de Hostie was gezien te bloeden, zomwijlen waren eenige gedeelten daar van stucken vleesch geworden. Dit ging zoo voort als een leer van de Roomsche Kerk voor den tijd van 300 Jaren. Dit blijkt klaarlijk uit de verklaringe die zy Berengarius hebben doen besweeeren. Maar wanneer de Schoolmannen begosten de leerstucken van die Kerk, met en door konstiger regulen te formeren, begost men te denken dat het een onhebbelijke zaak was, Christus zoo te mishandelen in zijn Lichaam, en met stucken en brocken op te eeten, en men stelde de Maximen op omtrent de uitbreidinge van de stoffe, en een slag van die plaats weder te vullen, door de Geestelijke eigenschap; en dat docht hen een betamelijker weg en middel te zijn, om deze wonderlijke verborgentheid uit te leggen. Zy dan leerden dat Christus zoodanig in de Hostie en in den Kelk was, dat'er een geheel lichaam in een ieder kruimpje Broods, en ieder dropje Wijns was; zoo dat het Lichaam nu niet meer gebroken wierd, maar op ieder breken van de Hostie, een geheel nieuw Lichaam van de andere gedeelte afvloeide, welke evenwel een geheel Lichaam bleven, niet tegenstaande datze die vermindering leden. 1549.

Maar de voorige miraculen als dan strydig zijnde tegens dit begrijp, wierden aan een kant gelegt, en nieuwe op de baan gebracht, die na dese nieuwe uitlegginge beter geaccommodeert en geschikt waren, volgens de welke men geloofde dat Christus Lichaam tegenwoordig was, in de wijze van een Geest, en men gaf uit dat hy zich zomwijlen had vertoont, als een klein kindeke, geheel in stralen op de Hostie, zomwijlen met Engels rontzom hem, of zomwijlen op zijns Moeders armen; en op dat de zinnen zoo weinig strydigheid mochten geven als mooglijk ware, in de plaats van een Bol, zegenden zy geheele Oblyen, zijnde zulk een schaduw van brood, als bequamelijkst met hunne leeringe, als dat alleen de accidenten en toevallen van het Brood daar waren, over een kwam. En op dat niet een grooter portie van de Wijn, het volk mocht doen denken,

1549. dat het Wijn was en bleef, door de blijkelijke werking daar van, heeft men hen dezelve te met geheel onthouden.

Dit was de substantie van de bewijsredenen, die in deze schriften gevonden wierden. Maar een gevoelen dat zoodanig in het algemeen was aangenomen en ingedronken, kost zoo op een stel en sprong niet verandert werden, daaromme gingen zy lankzaam voort, met dezelve te doen verdwijnen; en daar door maaktenze het volk te bekwamer, om te ontfangen, het geene zy daar na voor hadden in te stellen, dies aangaande. En dit was de staat van den Godsdienst, voor dit Jaar.

Handel tegens de Wederdoopers. Op deze tijd waren eenige Anabaptisten, of Mennoniten in verscheidene gedeelten van Engeland. Deze waren in het gemeen Duitschen, dewelke de verwarringen aldaar gedwongen hadden van wooning te veranderen. Op het eerste Prediken van Luther in Duitsland, stonden verscheidene op, dewelke op eenige gronden van hem bouwende, de zaken verder trocken als hy zelfs dede. De voornaamste stellinge dewelke hy maakte was, dat de Schrifture de eenige regel der Christenen hadde te zijn. Op deze wilden zommige bevestigen, dat de verborgentheden van de Dryeenigheid, Christus Mensch-werdinge, des menschen Val, en de hulp der genade, in der daad niet anders als Philozophische scherpzinnigheden waren, zoodanig uit de Schrift gehaalt, gelijk meest al de Opinien, van en omtrent den Godsdienst waren, en daaromme wierdenze van hen verworpen. Onder deze was de Doop der Kinderen een punct; zy hielden dat geen Doop te zijn; en daarom wierdenze weder gedoopt, en hier van daan als een zeer blijkelijke en zichtbare zaak, droegenze den naam van Anabaptisten, of Weder-doopers. Van deze wierden tweederhande voorname zoorten aangemerkt, de eene was van deze die alleenlijk leerden, dat de Doop niet most gegeven, als aan deze, dewelke van een bekwame ouderdom waren, om onderwyzinge te ontfangen, en van harten zulks begeerden. Deze opinie wierd gegrondvest, op de stilswijgentheid van het Nieuwe Testament, omtrent den Doop der Kinderen. Zy bezeften dat onzen Zaligmaker, belastende den Apostelen te Doopen, het leeren daar by zoegt, en zy besluiten, dat het groot verval van de Christenheid daar uit voortkomt, dat men de Kinderen Christenen maakte, eer zy verstonden wat zy deden; deze wierden de zachte en moderate Wederdoopers genoemt; maar de andere die dien naam voerden, loochenden by na al de gronden van de Christelijke leeringe, zijnde menschen van een stoute en Barbarischen aard.

Twee zoorten van de zelve.

Deze waren in een algemeene opstand door geheel Duitsland uitgebor-

borsten, makende een Oorlog, den welken men den Boeren Krijg noemt, nemende Munster in, makende een van hunne Leeraren, Jan van Leiden, tot een Konink; onder de benaminge van Konink van het Nieuwe Jeruzalem. Zommige van hen stelden een fantastijke wijze van spreeken van den Godsdienst aan, dewelke zy geheel tot gelijkenissen brachten. Deze zijnde vervoegt met de andere in den gemeenen naam van Wederdoopers, brachten dezelve alzoo onder een kwaad aanzien. 1549.

Rot Par. 3 Ed. 6. 3. Req.

Op den 12. April wierd een klacht aan den Raad gebracht, dat met de vreemdelingen, dewelke in Engeland gekomen waren, eenige van die slag mede overgekomen waren, die niet lieten hun dwalingen voort te zetten, en aanwas van aankomelingen te maken. Zoo wierd dan een Commissie aangestelt, voor den Opper Bisschop van Kanterbury, de Bisschoppen van Ely, Worcester, Westmunster, Chichester, Lincoln en Rochester, Sir Willem Peter, Sir Thomas Smith, Dr. Cox, Dr. May, en eenige andere, om deze zaak van de Wederdoopers, en andere Ketters of versmaders van de gemeene Gebeden, te onderzoeken.

Hen was opgelegt hen te wederroepen, boeten op te leggen, en abzolutie en ontlastinge te geven, of indienze hartneckig en onverzettelijk waren, hen gevangen te zetten, en aan de wereldlijke macht over te leveren, op dat verder tegens hen mocht geprodeceert werden.

Eenige handwerks lieden van Londen, wierden in de Maand van Mey, voor deze Commissarizen gebracht, en bewogen om van hun voorig gevoelen af te staan, het welke hier in bestond: „dat een herboren mensch niet konde zondigen; dat hoewel de uitwendige mensch „zondigde, de inwendige echter niet zondigde; dat'er geen Dryeenigheid van perzonen was. Dat Christus alleenlijk een Heilig Propheet „was geweest, en gants geen God; dat al het geene wy van Christus „hadden, ware, dat hy ons den weg na den Hemel gewezen en geleert hadde; dat hy geen vleesch van de Maget Maria ontfangen had„de, en dat de Doop der Kinderen onnut was. Een van de geene die dit hun gevoelen afswoeren, wierd bevolen een tackebosch naar de Kerk van St. Paulus te brengen, op den naasten Zondag, als wanneer aldaar omtrent die Kettery zou gepredikt werden. Maar een van hen lieden, toonde zich met allen hardneckig, zijnde een vrouw Johanne Bocher, of anders gemeenlijk Johanne van Kent genoemt; *deze loochende dat Christus waarlijk vleesch van Maria had ontfangen, wiens vleesch zondig zijnde, zoo konde hy van het zelve niets aannemen, maar het woord, door toestand van den inwendigen mensch in de Maget, ontfing vleesch van haar. Dit waren haare woorden.* Zy had-

1549. den veele moeiten met haar, en verscheidene by een komsten en handelingen, maar zy was zoo uitspooriglijk ingenomen met haar opinien en meningen, dat zy verachtelijk verwierp, al het geene dat haar voorgeworpen wierd; hier over wierd zy als een hartneckige Ketterinne geoordeeld, en zoo gelaten aan de wereltlijke macht. Het vonnis tegens haar gevelt, staat te vinden in de Verzamelingen.

Verzamelingen. No. 35.

Dit dan aan den Raad gerapporteert zijnde, zoo wierd de goede Konink aangezocht om een ordere te teikenen om haar te verbranden, maar konde daar toe niet gebracht werden. Hy oordeelde het een groote wreedheid te zijn, zulks aan te vangen, het welke zy altoos in de Papisten verworpen, en veroordeeld hadden, dat men namentlijk de lieden, ter oorzaak van hun conscientie zou verbranden, gelijk hy ook, in een t'zamenkouting over die zaak met den Ridder Johan Cheek, zei zeer vast in dat gevoelen te zijn. Kranmer wierd bestelt om hem daar toe te bewegen; hy nam zijn bewijs uit de wet van Moizes, volgens de welke de Lasteraars mosten gesteenigt werden. Kranmer berichte dat'er groot onderscheid ware te maken, tusschen andere stucken in de Godgeleertheid, en deze, dewelke met de Geloofs Artykelen directelijk strijdig waren; dat dit Goddeloosheden tegens God waren, dewelke de Prins, als zijnde Gods Stedehouder, gehouden ware te straffen; gelijk des Koninks Stedehouders gehouden waren te doen, omtrent de misdaden, begaan tegens des Koninks perzoon.

Deze redenen deden den Konink eerder swijgen als toestaan, oordeelende dezelve het echter een zeer harde zaak te zijn (gelijk het in der waarheid was) zoo strengelijk in zoodanige gelegentheden te procederen: zoo zette hy dan zijn hand onder de ordere, met tranen in zijne oogen, zeggende tegens Kranmer, dat indien hy hier kwalijk aan dede, naardemaal het geschiede, in onderwerpinge van zijn gezag, dat hy het voor God zou hebben te verantwoorden. Dit bracht Kranmer een groote verschrickinge aan, zoo dat hy zelf onwillig wierd, omtrent het uitvoeren van het vonnis, en hy te zamen met Ridlei namen de vrouw in hun huizen in bewaringe, om te zien of zy haar konden overreden; maar zy ging voort met verachtinge, en andere onbetamelijkheden haar zoo onhebbelijk te dragen, dat ten laatsten het vonnis aan haar uitgevoert wierd, op den 2 May in het volgende Jaar, Predikende Bisschop Scory, omtrent haar branding. Zy droeg haar toen even zoodanig als zy haar had gedragen, in de voorige deelen van haar rechtspleginge, zeer onbetamelijk, en wierd op het laatste alzoo verbrand.

Een Wederdoopster verbrand.

Deze daad wierd zeer berispt, als strijdende met de zachtmoedigheid

heid van het Euangelie; gelijk ook de Papiften daar hun voordeel wel wiften mede te doen, dewelke niet lieten te zeggen, dat de Reformeerders alleenlijk tegens het verbranden waren, wanneer zy voor zich zelven beangft waren. De handeling van dat vrouw-menfch deed haar ook aanmerken, als een ontzinnig menfch, die bekwamer was voor een Dolhuis, als voor een ftaak. Het volk had zich al ingebeeld, dat alle Statuten en wetten, omtrent het verbranden der Ketteren, al waren vernietigt. Maar nu, wanneer de zaken beter aangemerkt wierden, wierd bevonden dat het verbranden der Ketteren gefchied was, volgens het gemeene recht; zoo dat de Statuten daar omtrent gemaakt, alleenlijk dienden om de overtuiging des te gemackelijker te maken; en het vernietigen van de Statuten nam geenzints weg, dat, het welke gegrond was op een gefchreven wet, in het gemeene Recht. 1549.

Om dan deze zaak t'eenemaal af te breeken; twee Jaren daar na, wierd weder eenen George van Pare, een Duitsman, befchuldigt, gezegt te hebben, dat God den Vader alleenig God was, en dat Chriftus geen ware God en was: men handelde lange met hem, om hem te doen affweeren; maar hy wilde zulks geenzins doen; en zoo wierd hy op den 6 April 1551. veroordeeld, op de zelve wijze als Johanne van Kent, en wierd op den 15 der zelver Maand, op Smithfield verbrand. Hy leed, met een groote ftandvaftigheid des gemoeds, kusfende de ftaak en de tackeboffchen, daar aan en mede hy verbrand zou werden. Noch een ander.

Van deze Pare vind ik een Paapfch Schrijver te zeggen, dat hy een man ware van een wonderlijk ftrikt leven, dat hy maar eenmaal in twee dagen was gewoon te eeten, en eer hy eeten ging, in zijn aandacht ter aarden neder lag. Van al deze dingen maken zy hun gebruik, om de achtinge der geener, die voor deze geleden hadden, te verminderen; want zy zeiden, men zag nu, dat lieden van een onfchuldig leven, om Kettery mochten gedood werden, door bekentenis van de Reformeerders zelve.

En in al de Boeken, die in Koningin Marias tyden uitgegeven zijn geworden, rechtvaardigende haar ftrengheid omtrent de Proteftanten, wierden deze Inftantien altoos gebruikt; en geen gedeelte van Kranmers leven bracht hem meerder in het oog als dit. Men zeide, dat hy beide, Lamberts en Anne Askews dood had toegeftaan, in de voorgaande Regeringe, dewelke beide geleden hebben, voor opinien, dewelke hy zelf nu voorftond, en nu had hy weder de dood van twee perzoonen bevordert; en wanneer hy daar na zelf gebracht wierd, om de Dit word zeer beftraft.

1549. dood te lyden, wierd zulks niet anders als een rechtvaardige vergeldinge genoemt. Een zaak was zeeker, dat al het geene hy in deze zaak gedaan heeft, voortkwam uit geen wreedheid van zijn nature, zijnde niemand ter wereld meerder, en verder van die zwartgallige en duistere gesteltenis des gemoeds vervreemt; maar het waren in der daad de rechte uitwerkzelen van deze gronden, volgens dewelke hy zich zelven bestierde.

Wat aangaat de andere slag van Weder-doopers, die alleeniglijk den Kinderen Doop verwerpen. Ik vinde niet, dat oyt eenige strengigheit tegens hen geoeffent is geworden, maar wel dat verscheidene Boeken tegens hen geschreven zijn; op de welke zy ook eenige antwoord geschreven hebben; daar wierd gezegt, dat Christus de kleyne Kinderen had voor zig doen brengen, en gezegt hadde, *dat den zulken het Koninkrijk der Hemelen toe quam*, en dat hy hen gezegent hadde. Dewijl zy nu bequaam waren, voor het Koninkrijk der Hemelen, zo mosten zy herbooren zijn, want Christus zegt dat gene, als zodanige, die waren *gebooren uit Water en den Geest*, in het Koninkrijke der Hemelen konden ingaan. Paulus hadde ook de Kinderen van geloovige ouders Heilig genoemt, het welke schijnt betrekkelijk te zijn, op zulk een heiliginge van hen, als in den Doop geschiede. En de Doop zijnde de verzegelinge der Christenen, in de plaats van de besnijdinge onder de Joden, wierd het eene zoo applicabel en toeeygenig te zijn, aan de Kinderen, als het ander; en een zaak ware daar omtrent waar te nemen, dat de geheele Wereld in dien tijd, zijnde gedoopt in hunne kindsheid, indien die Doop nietig ware, zoo was dan niemand waarlijk gedoopt in wezen, maar alle warenze in den staat der nature. Nu scheen het niet redelijk, dat menschen die zelve niet waren gedoopt, zouden gaan om andere te Doopen, en daaromme de eerste Hoofden van die Secte, zijnde zelve niet gerechtelijk gedoopt, scheenen niet te handelen met authoriteit en gezag, wanneer zy gingen om andere te doopen. De gewoone Practijk van de Kerk, zoo vroeg begonnen, en vervolgt zonder tegen spreeken, voor zoo veele eeuwen, waare ten minsten een zeekere bevestiging van een zaak, dewelke (om moderatelijk te spreeken) zulke goede fondatien en gronden hadde in de Schriftuire, wegen haare wettelijkheid, hoewel niet eenige peremptoire of volstrekte, maar alleenlijk probabile en waarschijnlijke bewijzen, voor het gebruik der zelve waren.

Deze zijn al de dwalingen en opinien, dewelke Ik vinde in dien tijd in achtinge genomen te zijn. Daar was noch een ander slag van volk,

over

over het welke al de vroome luiden van dien tijd groote klachten deden. 1549.
Zommige wierden Euangelizers, of lezers van het Euangelie, die een Schandaal waren voor de leere dewelke zy beleeden. In verscheyde Sermoenen hebbe ik veel klachten over dezelve gevonden, beneffens strenge aankundigingen van Gods oordeel tegens de zelve. Maar ik vinde niets, dan hen iets tegen geworpen is geworden, als hun geloof aangaande, behalven alleenlijk, dat de leere van de Predestinatie, of voorschikkinge, zijnde algemeenlijk geleert by de Reformeerders, verscheidene van deze Secte begost hebben vreemde besluyten daar op te maken, by brengende, en reekenende, dat dewijl alle dingen van God beslooten waren, en zijn decreeten niet konden missen, dat daarom de menschen het op die decreeten en besluiten mochten laten aankomen. Dit trok veele tot een groote ongodzaligheid van leven, en ander weder tot wanhoop.

De leeringe van de Prædestinatie zeer misbruykt.

De Duytschen zagen wel haast de quaade uitwerkinge van deze hun leere. Luther veranderde zijn gedachten daar omtrent: en Melancthon schreef daar opentlijk tegens, en zedert dien tijd, de gantsche stroom van de Luitersche Kerk, liep een anderen weg; maar beide Calvinus en Bucerus, waren en bleven altoos voor het staande houden van deze Goddelijke besluiten; alleenlijk, zy waarschouden het volk, niet al te veel zig daar omtrent bezig te houden. Nademaal dit geheimen waren, daar de mensche niet wel konde indringen; maar zy vertoonden niet zoo klaarlijk, hoe deze gevolgen uit deze opinie niet quaamen te vloejen. Hooper, en verscheide andere goede Schrijvers, maanden het volk meenigmaal af, van zig in deze nauwkeurigheden in te laaten. En een *Caveat*, of waarschouwinge tot dien einde, wierd naderhand, in de Artijkel van de Kerk, de Prædestinatie aangaande ingevoegt.

Een quaad uitwerksel van des volks ongebondentheid in Zeden, borst dezen Zomer geweldiglijk uit, veroorzaakt door in-sluitinge van Landeryen. Terwijl de Kloosters noch in wezen waren, wierd een groote meenigte volks, by en omtrent deze Huizen onderhouden, hun Landeryen wierden lichtelijk uit verpacht, en veele vonden daar hun onderhoud by. Maar nu de meenigte van het volk zeer toenemende (het Houwelijk over al den Priesteren toegestaan zijnde) quam daar by, dat hun werk-dagen mede vermeerderden, door het weg nemen van veele Heilige dagen, en het afschaffen van Pelgrimagien, en Processien, zoo dat gelijk het getal aan nam, zy daar by meer tijds hadden te besteden. Deze die de Kerkelijke Landen inkochten, dewijlze over al meer renten zochten te maken (waar over de oude Latiner, groote klachten

Beroerten in Engeland.

in

1549. in een van zijn Hof-Sermoenen gemaakt heeft) beslooten daar over hun gronden te besluiten, en tot Weyd-land te maaken, want de Koophandel groeide dapper aan, en het Koorn-gewas, bracht zoo veel niet op, als de Wolle. Hun Vee dan aldus gehouden wordende door weinig lieden in zulke ingesloote landen, zo genoten de Land-Heeren zelve het voordeel, dat voor heen de Bruykers genooten hadden, uit hunne goederen; en trachten alzoo deze hen te doen dienen, voor zulk een loon als zy hen wilden toeleggen. Door deeze middel zag het gemeene volk van Engeland, dat zy lichtelijk tot groote ellende stonden gebracht te werden: hier wierden groote klachten over gemaakt, en meenigte van blaauwe boekskens over geschreven. Zommige stelden een slag van een Lex-Agriaria, of Land-wet voor, zoo dat niemand geen Hoeven zouden mogen bezitten, boven een gezetten tax, of Vee boven een zeeker getal van 2000 Schaapen; met welke voorslag ik bevinde, dat de Jonge Konink al zeer ingenomen was geweest, gelijk zou konnen blijken, uit eenige Discoursfen, dewelke hy met sijn eigene hand geschreven heeft.

Daar wierd ook aangeweezen, dat geen zorge, omtrent de opvoeding van de jonge Jeugt wierd gedragen, behalven voor die geene, die tot de Studie en geleertheid geschikt wierden, en veele dingen wierden voorgestelt om dit te verbeeteren. Maar ondertusschen zag het gemeene volk dat die van den Adel hen tot een zeer slechten staat stond te brengen.

De Protector scheen zeer tot voordeel van de gemeente genegen, en sprak dikmaals tegens de verdrukkinge van de Landheeren. Hy was van natuure rechtmaatig, en vol medelijden, en nam des te lichter de zaak van het arme volk aan, het welke die van den Adel en middelen hem te haten, veroorzaakte. Het voorige Jaar hadden de gemeente omtrent Hampton-court, den Protector en den Raad, door een verzoek-schrift geklaagt, dat wanneer de voorleden Konink in zijn ziekte had een Park aldaar doen in sluiten, om zig zelven met een byzonder gemakkelijk vermaak te verlustigen, het Wild van dat Park, of warande, het omleggende land grooten overlast had toegebracht, het welk een groot nadeel voor hen lieden was, en verzochten derhalven, dat de omheininge daar van mocht weg genomen werden.

De Raad aanmerkende, dat dat zoo dicht by Windsor ware, en van weinig nut voor den Konink; maar eerder hem tot een last strekte, stelde ordre dat het ontparkt wierd, en dat het Wild tot Windsor zou gebracht werden: maar met dat proviso en beding, dat indien de Konink,

wan-

wanneer hy tot Jaaren zou gekomen zijn, aldaar een Park begeerde te hebben, het gene zy nu toeſtonden, zijn Majeſteit tot geen Præjuditie en verhinderinge zou ſtrekken. Daar wierd ook een Commiſſie uitgegeven, om omtrent alle inſluitingen en hoeven onderzoek te doen, en of die geene, die de Abdye Landen bezaaten, ook de gewoonlijke Herbergzaamheid onderhielden, gelijk zy daar toe verbonden waren by de Brieven van toeſtand, dewelke zy daar van hadden, ook of zy den Land-bouw behoorlijker wijze voortzetteden. 1549.

Maar ik vinde hier geen gevolg van, en in der daad, daar ſcheen een algemeen beſluit onder al den Adel te zijn, om de gemeenen Man tot zulk een ſlechten en geringen ſtaat te brengen, als de Huis-luiden in andere Koninkrijken toe gebracht zijn. In het Parlement wierd een acte in het huys van de Lords tot het beſluiten der gronden ingeſtelt, maar deze wierd door dat van de Gemeente verworpen. Echter gingen de Edel-lieden en Rijken voort, met elk hun Landen zelfs aan te ſlaan en te beſluiten.

In de Maand van Mey geraakte het gepeupel in Wild-Shire op de been, alwaar Sir Willem Herbert eenige ſtoutmoedige gaſten aan ſijn hand kreeg, die deze onruſtigers verſtrooide; en eenige van dezelve ter neder maakte. Korts daar na ſtonden zy op in Suſſex, Hamp-Shire, Kent, Glocester-Shire, Suffolk, Warwijk-Shire, Eſſex, Hardford-Shire, Leiceſter-Shire, Worceſter-Shire, en Rudland-Shire; maar door goede middelen en perzuazien, wierd het woeden van het volk een weinig ter neder gezet, tot dat de zaak in den Raad zou werden voorgedragen. Eenige werden lichtelijk bevreedigt.

De Protector zeide, dat hy zig niet verwonderde, dat het volk tot zulk een ontſteltenis uitborſt, daarze zoo verdrukt wierden, dat het lichter viel eens te ſterven, als door gebrek verlooren te gaan; en daarom bracht hy een bevel-brief voort, zelfs tegens den zin van den geheelen Raad, verbiedende alle inſluitingen; nevens een andere Proclamatie, in dewelke hy het volk ſchaadelooos ſtelt, van al het gene geſchied was, indien zy zich zelven, voor het toekomende gehoorzaamlijk aanſtelden. Men zand ook over al Commiſſarizen uit, met een onbepaalde macht, om alle zaaken, de beſluitingen, hooge of reiswegen en gehuchten aangaande, te determineeren, en af te doen. Maar de overgroote macht, die deze Commiſſarizen gegeven wierd, veroorzaakte veel klachten. De Land-Heeren klaagden dat het was een invazie van hun eigendom, hen zoo te onderwerpen het welgevallen van deze, die tot onderzoek der zaken uitgezonden waren, zonder te procedeeren in de ordinaire Hoven, volgens de wetten.

1549. De gemeene man, zijnde zeer gemoedigt, door de gunst dewelke zy hoorden dat hen de Protector toedroeg, en niet machtig zijnde hun driften in te toomen, of te wachten op een vreedzamer uitslag, geraakte weder op de been, maar wierden haast weder ter neder gezet. Echter de Protector zijnde door den Raad zeer tegen gesprooken, bevand zich niet bekwaam om al deze klachten te herstellen, zoo wel als het volk verhoopte. In het Graafschap dan van Oxford en Devon, geraakte het gepeupel weder over einde, gelijk mede in Norfolk, en het Hartogdom van Jork. Die in Oxfordshire wierden verstroit, door een macht van 1500 man, door den Lord Gray, tegens hen op de been gebracht, zommige van de Muyters wierden gevangen en opgehangen naar Krijgsrecht, als zijnde in een staat van Oorlog, het grootste gedeelte liep een ieder zijns weegs.

Beroerte in Devon wort gevaarlijk.

In Devonshire begost deze opstand een veel vaster wezen te krijgen; want dat Graafschap was niet alleenlijk verre van het Hof afgelegen, maar in het algemeen zeer genegen tot de voorige Paapsche superstitien en bygelovigheden, en veel van de oude Priesters vermengden zich onder hen. Zy kwamen by een op den 10 Juny, op Pinxterdag of Witzondag, als men daar zegt, en binnen korten tijd wierden ze wel 10000 sterk. Men verhoopte ten Hoof, dat deze beroerte zoo haast zou verstrooit werden, als de andere verstrooit waren; maar de Protector konde niet besluiten tot Extremiteiten te komen, en bewoog zich derhalven niet zoo haastig, als de zaak wel vereischte. Hy eindelijk na eenige dagen, zand den Lord Russel met een kleine troep volks, om den voortgang van deze beroerte te stuiten; en die Lord wel gedachtig zijnde, hoe dat de Hartog van Norfolk met een zeer kleine macht, een zeer geduchte beroerte, in de voorige Regering had gestilt, verhoopte mede het zelfde gevolg te zullen erlangen, en dat deze door de tijd mede verswakt en verstroit zouden werden. En derhalven hield hy zich een weinig van hen af, en bood zich aan, hunne klachten aan te hooren, en die den Raad toe te zenden, maar deze uitstel maakte hen stout en sterk; die nu eenige Edellieden tot hun Hooft gekregen hadden, zijnde Arundel van Cornwal, hun Opper Bevelhebber geworden. Eindelijk tot antwoord van de Lord Russels voorstellinge, kwamen zy tot het voorstellen van deze 15 Artykelen: van dewelke de Substantie is als volgt.

Hun verzoek.

1. Dat al de generale Concilien en besluiten, of Decreeten van hun

hun Voorvaderen, zouden onderhouden werden. 1549.

2. Dat de acte van de zes Artykels weder kracht zoude hebben.

3. Dat de Misse in het Latijn zou bedient werden, en dat de Priesters alleen zouden ontfangen.

4. Dat het Sacrament opgeheven en aangebeden most werden, en dat deze die weigerde zulks te doen, als een Ketter gestraft zou werden.

5. Dat het Sacrament alleenlijk op Paasch tyden aan het volk zou gegeven werden, in een Specie.

6. Dat den Doop t'allen tyden zou mogen bedient werden.

7. Dat Heilig Brood, Heilig Water en Palmtacken, weder gebruikt zouden werden; dat de Beelden wederom herstelt, en al de oude Ceremonien en plechtigheden weder vernieuwt zouden werden.

8. Dat het nieuwe Dienstboek afgeschaft zou werden, nademaal het wel een Kersmis Spel geleek, en dat het oude weder zou gebruikt werden nevens de processie in het Latijn.

9. Dat alle Predikers in hun Sermoenen, en de Priesters in de Misse zouden bidden voor de zielen in het Vagevuyr.

10. Dat de Bybel zou ingetrocken worden, nademaal anderlints de geestelijkheid, de Ketters niet lichtelijk konden overtuigen.

11. Dat D. Moreman en Crispijn, aan hen lieden zou gezonden, en in hun ouden staat herstelt worden.

12. Dat de Kardinaal Pool zou herstelt en in des Koninks Raad gebracht werden.

13. Dat ieder Edelman maar mocht hebben een Dienaar, voor ieder hondert Marks renten, die hy inkomens heeft.

14. Dat de helft van de Abdye en Kerk Landen, weder ingetrocken zal werden, en weder gerestitueert, aan twee van de voornaamste Abdyen in ieder Land. En al de Kerk Bossen voor de tijd van zeven Jaren, zouden gegeven werden aan zulke zeekere huizen, dat eenige devoote perzoonen daar in mochten leven, dewelke voor den Konink en voor het gemeene best zouden bidden.

15. En dat van wegen hun byzondere Gravamens, zy zouden voldoening ontfangen in zulker voegen, als Humphrey Arundel, en de Major van Bodmijn, den Konink zouden informeren en onderrechten, voor de welke zy brieven van vry geleide verzochten.

Deze Artykelen aan den Raad gezonden zijnde, zoo wierd de Eerstbisschop van Kanterbury geordonneert daar een antwoord op te ma- Word beantwoord.

1549. maken; dewelke ik hebbe gezien, verbeetert met zijn eigen hand. De substantie daar van was, dat hun verzoek onhebbelijk en insolent was, dewelke gewisselijk haar opgegeven en voorgeschreven waren, door den eene of den andere oproerigen Priester. Zy wisten niet wat de algemeene Concilien besllooten hadden, ook was'er niets in de Kerk van Engeland dat daar tegen strydig ware; hoewel verscheidene dingen, die voor dezen waren aangenomen, zoodanig waren. En wat de decreten aangingen, die waren door de Pauzen bedacht, om de gantsche wereld tot slaverny te brengen, van het welke hy verscheidene bewijzen voortbracht. Aangaande de zes Artykelen zeide hy, zy zouden in het Parlement niet gebracht zijn geweest, indien de voorgaande Konink daar in perzoon niet gegaan was, en die acte te wege gebracht hadde, echter hadde hy uit eigene beweginge, de uitvoeringe daar van laten varen.

Aangaande het darde, docht hem vreemt, dat zy niet begeerden te weeten met welke woorden zy God dienden: en wat aangaat de Misse: de oude Canons en Regels begeeren dat het volk daar inne communiceren zoude, en de Gebeden in de dienst van de Misse behelzen noch dat zy zoo moeten doen.

Wat belangt het ophangen of houden van de Hostie, zulks was eerst onlangs ingestelt, door den Paus Innocentius en Honorius, en in zommige plaatzen was het noit aangenomen geweest.

Aangaande het vijfde. De Oude Kerk ontfing het Sacrament dikmaals en in beide de gedaanten.

Belangende het sesde. De Doop in tyden van noot most t'allen tijden bedient werden; maar buiten die gevallen most de bedieninge daar van solemneel en plechtelijk zijn, en in de Oude Kerk wierd het voornamentlijk op Paasch en Pinxter avond gedaan. Van welk gebruik noch eenige voetstappen in de oude dienst overgebleven zijn.

Belangende het zevende. Deze waren Superstitieuze en overgelovige dingen. De Beelden streden tegens de Heilige Schrift, eerst opgezet tot gedachtenisse, maar korts daar aan gemaakt tot voorwerpzels van aanbiddinge en dienst.

Aangaande het achtste. Het oude Dienstboek begreep veel spottelijke dingen, het nieuwe was eenvoudig en stemmig, indien het hen belachelijk toe schijnt, zoo was het zulks, zoo wel als het Euangelie niet lang geleden mede geweest was, een dwaasheid voor de Grieken.

Op

Op het negende. De Schriftuur spreekt hier niet van; en het was een bygeloovige vond, en een verkorting van Christus dood. 1549.

Op het tiende. De Schriftuur was Gods woord, en de gereedste weg, om het geene in der daad kettery is, te overtuigen.

Op het elfde. Deze waren onwetende, superstitieuze en bedrieglijke perzoonen.

Op het twaalfde. Pool was aangetast in het Parlement, over zijn spijtig schrijven en doen tegens den voorgaanden Konink.

Op het dartiende. Het ware een dwaasheid, en onredelijk; een dienaar konde eens mans zaken en dingen niet doen; en op die wijze zouden veel dienstboden moeten ledig gaan.

Op het veertiende. Dit was den Konink te beroven, en deze dewelke dat land van hem hadden, en zoude een middel zijn, om zulk een vuile wederspannigheid in de gebeden te doen gedenken.

Op het vijftiende. Deze waren notoire verraders, dewelke zich des Koninks Raad niet hadden t'onderwerpen.

Daar na wierdenze wat gematigder, en zonden acht Artijkelen, 1. Aangaande den Doop. 2. Aangaande de Confirmatie of bevestiging. 3. Van de Misse. 4. Van het onthouden van de Hostie. 5. Voor heilig brood en water. 6. Voor het oude Dienstboek. 7. Voor het ongehouwt leven der Priesteren. 8. Voor de zes Artijkelen; besluitende met een *God beware de Konink*: want zy waren de zijne beide met goed en bloed. Maken een nieu versoek.

Op deze dingen, of voorstellingen, wierd een antwoord gemaakt op den 8. van Juny (want zoo lange duurde deze onderhandelinge) in de welke naar eenige verklaringen van des Koninks genegentheid tegens zijn volk, hy hun opstand in wapenen tegens hunnen Konink, en strijdiglijk tegens de Goddelijke wetten zeer bestraft: hy zegt hen datze door hunne Priesteren bedroogen worden, gelijk als in hun voorstellingen den Doop aangaande, dewelke volgens het dienstboek, de nood zulks vereischende, tot allen tijden mach geschieden; dat de veranderingen, dewelke gemaakt waren, na lange en rijpe beradingen waren gemaakt en gedaan; en de dienstplichten van de Kerk waren met goedvinden van veel Bisschoppen, en geleerde mannen, gereformeert en hervormt, zoo naar aan het geene door Christus en zijn Apostelen geleert was, als konde geschieden: en alles was by het Parlement bevestigt. Doch het schijnbaarlijkste dat hen misleide, zijnde des Koninks onderjarigheid; daar omtrent wierd hen vertoont, dat zijn bloed, en niet zijn jaren hem de Kroon gaf: en de staat van de bestie- Die verworpen worden.

1549. ringe vereischte, dat tot allen tijden het zelve gezach in de Koningen, en dezelve gehoorzaamheid in de Onderdanen plaats hadde.

Alles wierd in een hooge dreigende stijl geschreven, en besloten met een ernstige nodinge om hen des Koninks genade te onderwerpen, gelijk andere die opgestaan waren, hadden gedaan, aan de welke hy niet alleen genade had gedaan; maar ook redres en herstellinge van hun gerechtige beswaarnissen had gegeven; maar anders doende, hadden zy de uiterste gestrengheid, die verraders verdienen, te verwachten.

Maar niets konde omtrent deze verwoede menigte helpen, die door de Papen met alle inbeeldelijke konsten wierden aangehitst, zijnde onder hen de Hostie op een karre, door een Priester, op dat al de wereld die mocht zien, omgevoert. Maar wanneer deze beweginge aldus tot zijn hoogte gegroeit was, zoo is ook het volk van Norfolk, op den 6. van Juny opgestaan, zijnde aangevoert door eenen Ket, een Leer-bereider. Deze eischten niets omtrent zaken den Godsdienst aangaande, maar alleenlijk het t'onderdrucken en verstrooyen van de Edellingen, en het verheffen van den gemeenen man, als mede het stellen van nieuwe Raden omtrent den Konink. Zy namen geweldig toe, en wierden wel 20000 Man sterk, maar hadden noch ordre noch Krijgstucht onder zich, begaande zeer veel schrikkelijke moedwilligheden. De Sherif van het Graafschap kwam stoutelijk by henlieden, en beval hen in des Koninks naam te scheiden, en ieder zijns weegs na zijn huis te gaan; maar indien hy niet wel opgezeeten had geweest, zy zouden een wreeden handel met hem aangevangen hebben. Zy kwamen tot Moushold berg, boven Norwitz, en wierden door veele van die Stad begunstigt. Parker, naderhand Bisschop van Kanterbury, vertoonde zich onder hen, en predikte met groote vrymoedigheid hen toe, over hun kwaad leven, hun wederspannigheid tegens den Konink, en de Roveryen, dewelke zy dagelijks begingen, en aanrechteden; maar niet zonder in groot gevaar van zijn leven te zijn.

Ket matigde zich zelven de macht van te rechten, aan; en onder een oude Eikenboom, door hen de Eike van Reformatie daar over genoemt, dede zoodanigen recht, als van zulk een Richter konde verwacht worden. De Marquis van Northampton wierd tegens hen gezonden; maar met ordere om zich een stuk weegs van hen af te houden, en hun voorraad af te snijden; want men verhoopte dat alzoo, zonder veel bloedvergieten, zy weder tot hun zelven zouden komen.

Wan-

Wanneer de tijdinge van dezen opstand in het Hartogdom van Jork was gekomen, geraakte het gepeupel ook aldaar op de been, zijnde te meer daar toe aangemoedigt door een voorzegginge, datter geen Konink noch Adeldom meer in Engeland zou zijn, dat zy zouden door vier Gouverneurs, uit de Gemeente, die een Parlement zouden oprechten, gekozen, zouden geregeert werden, beginnende aan de Zuid en Noorder Zeën. Dit eigenden zy toe op de mannen van Devonshire aan de Zuider Zee, en op hen aan de Noorder Zee. Zy rechten ten eersten vier baken op, en hielpen alzoo het gantsche land over einde, lopende een ieder tot hen toe, als of het ware tot beschherminge van de Zeekust. Zy ontmoetende twee Edellieden, met twee andere by hen, dooden dezelve zonder eenig medelijden, latende hun naakte lichamen onbegraven leggen. 1549. Opstand in Jork.

Ter zelver tijd als Engeland in beroerte stond, kwam de tijding dat de Franschen in het gedeelte van Bulogne gevallen waren, zoo dat de regeeringe in de aldergrootste benauwtheid van de geheele wereld gebracht wierd. Franschen vallen in 't Bulonnois.

Daar wierd een Vastendag in en omtrent Londen verkondigt. Kranmer predikte op die dag ten Hove. Ik hebbe het grootste gedeelte van dit Zermoen gezien, onder zijn eigen hand, en dit is het eenige dat ik ooit van hem gezien hebbe. Het is een zeer effen en konsteloos discours; hebbende geen teekens van geleertheid op kloekzinnige concepten in zich; maar hy bestraft strengelijk in den naam van Godt, zijn toehoorders, over hun kwaad leven, hun Godslasteringen, overspeelen, onderlingen haat, verdruckinge en versmadinge van het Evangelie, beklaagt zich ook over de slappigheid omtrent het oeffenen van verdiende straffen over deze zonden en misdaden, waar door de Regeeringe zich eenigermaten schuldig aan de zelve maakte. Hy brengt verscheidene Exempelen en voorbeelden uit de Joodsche Historien by, wegens de oordeelen die zoodanige zonden op zich gehaalt, en van Gods onverwachte verlossinge, die zy op hun bekeeringe genooten hebben. Een Vastendag ten Hove, daar Kranmer predikt. *Ex Ms. Col. CC. Cantab.*

Maar voornamentlijk beklaagt hy zich over de schandalen en ergernissen by veele gegeven, dewelke voorstellende een grooten yver omtrent de Godsdienst, ondertusschen dezelve gebruiken als een mantel om hun andere gebreeken te bedekken. Hy steld hen voor het varsche voorbeeld van Duitsland, daar het volk in het gemeen gaarne het Euangelie hoorde; maar ondertusschen hun leven daar door niet verbeterde, voor het welke haar Godt nu, naar een geduld van veele jaren, hen onder zulke swaare kastijdingen gebracht heeft, breidende

zich

1549. zich verder uit over eenige byzondere straffe over het volk van Engeland, indien zich het zelve niet wilde bekeeren.

Exeter belegert.

De wederspannige in Devonshire gingen nu Exeter belegeren, alwaar hen de Borgers met groote moedigheid tegenstonden. Zy staken de Stads Poorten in de brand, die die van binnen met meenigte van stoffe opvulden, om hen den ingang te beletten, tot datze een affnijdinge binnen de Poort gemaakt hadden. En als nu de Rebellen binnen kwamen, het vuur nu uit zijnde, brachten zy een groote menigte van hen om den hals. De Muiters maakten ook een Mijne, maar de Burgers mijnden daar tegens, en brachten daar zoo veel water in, dat het buspoeder, daar in gebracht, nat en bedorven wierd. Zy dan wel ziende met geweld niet te konnen opdoen, legerden zich in een blockade om de Stad, reekening makende, dat gebrek van voorraad hen wel haast tot zich over te geven, dwingen zou.

De Lord Russel, hebbende maar kleine macht by zich, wachte noch een wijl naar onderstand, het welke Sir Willem Herbert van Bristol toebrengen zou. Maar zijnde beducht dat de Rebellen hem mochten omcingelen, trok hy van Honnington, daar hy lag, te rugge; en bevindende dat zy een brugge achter hem ingenomen hadden, sloeg hy hen daar weder af, doodende wel 600 van hen op de plaats, zonder eenig verlies van zijn zijde. Hier uit merkte en beproefde hy hun kracht, ondervindende dat zy een stouten stoot niet konden uitstaan, of zich weder vereenigen, wanneerze eenmaal in onordere geraakt waren.

Eindelijk de Lord Gray, en Spinola, die eenige Duitschen commandeerde, zich by hem vervoegt hebbende, is hy wedergekeert, om het beleg van Exeter op te doen breeken, zijnde de plaats nu albereeds zeer benaut door gebrek van voorraad.

De Rebellen hadden nu de Stad twaalf dagen nau beslooten gehouden, en die van binnen hadden al hun Paerden gegeten, en grooten honger uitgestaan; maar beslooten echter, liever alle te sterven, als in de handen van deze wilde en woeste menschen te vallen; want in der daad de wederspannige verdienden geen beter naam. Zy hadden de wegen en toegangen gestopt, en lieten 2000 mannen om een brugge te bezetten, die de Koninks troepen noodwendig passeeren moesten. Maar de Lord Russel sloeg daar door heen, en bracht omtrent de 1000 om den hals, waarom de Rebellen opbraken, en zich naar Lancaston begaven. De Lord Russel bedankte en prees de Burgers van Exeter zeer in des Koninks naam, voor hun moed, dapperheid en getrouwigheid in dit beleg getoont; en begaf zich voort om de wederspannige te vervolgen, die

die nu in deelen begoſten te ſcheiden, en in groote menigte dood geſlagen wierden; eenige van hunne Hoofden, als Arundel, en de Major van Bodmijne, Temſon en Barret, twee Prieſters, met noch zes of zeven andere, wierden gevangen en opgehangen. En alzoo wierd deze opſtand gelukkiglijk geſtilt, in deze Weſterſche gedeelten, omtrent den aanvang van de Maand Auguſtus, tot groote roem en eer van den Lord Ruſſel, die met een kleine Oorlogs macht de Stad Exeter aldus heeft bewaart, en vervolgens de geheele macht van dezen wederſpannigen hoop zoo gelukkiglijk heeft verſtooit, en dat met gantſch weinig, of geen ſchade of verlies van de zijne. 1549.

Weder verloſt, en de Rebellen geſlagen.

Maar de Marquis van Northampton, had dat geluk in Norfolk niet, hy voerde omtrent 1100 Man met zig, maar nam den laſt, die hem gegeven was, ſlechtelijk waar, en zoo trok hy aan naar Norwich. De oproerige waren blijde, gelegentheid te hebben, om met hem hand-gemeen te geraken, en taſten hem den naaſt-volgenden dag, met een groote furie aan, en de Stad niet ſterk zijnde, wierd hy gedwongen die te verlaten, maar niet zonder 100 Man in die actie te laten zitten, onder dewelke de Lord Sheffield was, die zeer beklaagt wierd. De Muyters kreegen omtrent 30 gevangens, het geen hen de moed zeer dede reizen.

Wanneer hier van de tijding aan het Hof quam, wierd de Grave van Warwijk tegens hen uitgezonden, met 6000 Man te voet, en 1500 te Paart, die tot een tocht in Schotland vervaardigt waren. Hy quam tot Norwich, maar was nauwelijks machtig om die plaats te beſchermen, want de oproerige vielen hem geduuriglijk aan, behalven dat hy van de Stad zelve ten beſten niet verzeekert was; maar hy vand middel hen de lijftocht af te ſnijden, zoo dat de oproerige, na datze het land rontzomme zeer bedorven hadden, gedwongen wierden op te breeken; maar hy zette hen met zijn Ruitery achter na; zy keerden zig om hem het hooft te bieden, maar hy zette dapperlijk op hen in, dreefze in de vlucht en ſloeg'er 2000 van op de plaats dood; nam Ket, hun overſte, gevangen, beneffens zijn Broeder, en veel meer andere. Ket wierd tot Norwich in keetenen, January daar aan volgende, opgehangen.

Rebellen door Warwijk by Norfolk geſlagen.

In Jork-Shire waren de oproerige niet boven de 3000 in het getal, dewelke hoorende de nederlaag van deze en andere, namen de aanbiedinge van vergiffenis aan, die hen toegezonden wierd: alleenlijk eenige weinige, van de voornaamſte Belhamels, gingen voort met noch wat nieuwe bewegingen aan te rechten, maar deze wierden gevangen, en in September daar aan opgehangen.

Wanneer deze beroerten nu aldus geſtilt waren, zoo drong de Pro-

1549. tector aan, datter ten eersten een algemeen Pardon mocht verkondigt werden, om daar door het land t'eenemaal in rust te stellen; en hun zaken buyten 's Lands achtinge te doen hebben. Dit wierd door veele in den Raad wedersprooken, dewelke oordeelden dienstiger hun byzondere belangen te betrachten, met het houden van het volk onder de knien, dan hen zulk een ruime genade in te willigen. Maar de Protector had dat besluit gemaakt, oordeelende dat de stand der zaken zulks vereischte. Hy dan verkondigde een algemeen Pardon van alles dat voor den 21. Augustus gepasseert was, deze weinige alleen, die zy albereets in handen hadden, uitgezondert, daar men een openbaar voorbeeld, mede voor had.

Aldus wierd Engeland van een van de alderdreigenste stormen, die zy oit gevoelt hadde, bevrijd, in welke verlossinge de groote voorzichtigheit, en moderatie van den Protector, een aanzienlijk deel hadde. Van deze geheele zaak, wierd aan de Buitenlandsche Ministers kennisse gegeven, in een Brief, die in de verzameling kan gevonden werden.

Verzamelingen. *No.* 36.

Vizitatie van Cambridge.

Daar wierd dit Jaar, een Vizitatie van de Univerziteit, van Cambridge aangestelt. Ridley was tot een van de Vizitateurs gekoozen, en om op de opening van de vizite te prediken. Hy derhalven schreef aan May, Decken van St. Paulus, om hem te laten weten, wat daar te verhandelen waare, om zoo zijn Sermoen daar eenigzints naar te rechten. Hy kreeg tot antwoord, dat het alleenlijk, om eenige bygeloovige gewoonten en plechtigheden te veranderen, en noodwendige Statuten en wetten daar omtrent te maaken, te doen was.

Maar als hy derwaarts toog, zag hy dat de Instructie vorder ging, zijnde verzocht om een Rezignatie van eenige Collegien te bevorderen, en de zelve met andere te vereenigen, en eenige Broederschappen, geschikt tot het ophouden der studie van de Godheid, te bekeeren tot de studie der Rechtsgeleerdheid. Byzonderlijk most Clare-Hall, of Claras Collegie, gesupprimeert werden; maar de Meester en de gezellen wilden geen rezignatie of afstand doen; en na dat men al twee dagen had gearbeid, om hen daar toe te bewegen, hebben zy uitdrukkelijk geweigert het zelve te doen. Ridley hier op verklaarde, dat hy met een goede conscientie, in die zaak niet verder konde gaan. De Kerk was albereets zoodanig beroofd en gestroopt, dat het scheen, datter by zommige een besluit genomen was, al de Borgerlijke kennisse, geleertheid en Godsdienst van uit deze Natie te verdrijven en verbannen. Hy dan verklaarde, dat hy in deze zake niet konde mede stemmen, verzoekende verlof om te vertrekken.

De

De andere Vizitatoren klaagden over hem by den Protector, dat hy hen zoo moede had gemaakt met zijn baſſen (zoo onbetaamelijk drukten zy uit de nauwgezetheid van ſijn gewiſſe) dat zy in des Koninks dienſt niet konden vorderen of voortgaan. En dewijl Clare-Hal alstoen vol van Noorderſche volkeren was, duiden zy zijn ongewilligheid, om dat huis te ſupprimeeren, tot en op ſijn byzondere genegentheid tot zijn Landslieden, dewijl hy in het Biſdom van Dureſme geböoren was. 1549.

Hier op ſchreef de Protector een beſtraffenden Brief aan hem, waar op hy een antwoord ſchreef, zoo over-een-komende, met de betamelijkheid van een Biſſchop, die liever alles in de waag-ſchaal wil ſtellen, dan iets tegens zijn commiſſie doen, dat my dacht geen klein recht aan zijn geheugenis gedaan te zijn, dezelve, nevens den antwoord van den Protector aan hem gedaan, in de verzameling te laten inkomen; dewelke ik met meer andere, onder de Papieren van Staat van zijn Majeſteit, in die plaats, dewelke gemeenelijk de Papier-kamer genoemd word, gevonden hebbe, hebbende daar toe een vryen toegank, door een ordre van vryheid, dewelke de recht eerwaardige Grave van Sunderland, een van de voornaame Secretariſen van Staat, my by den Konink verkregen heeft, gelijk dezelve altoos zijn groote toegenegentheid getoont heeft, om my behulpzaam te zijn, tot voortzettinge van deze Hiſtorie van de Reformatie. Deze Brieve-kamer wierd eerſt op gezet, door de voorzorge van den Grave van Salesbury, wanneer hy Secretaris van Staat was, in Konink Jacobus tijden, welke, hoewel het een overvloedige en zeekere toevlucht is, voor iemand die Hiſtorien wil ſchrijven, zedert dat de Papieren van Staat daar op gelegt worden, echter wegens voorige tijden, begrijpt het alleenlijk zodanige Papieren, als die groote Miniſter alstoen by een konde krijgen, en verzamelen; zoo dat dezelve zoo volkomen niet is, omtrent de verhandelingen van die tijden, van dewelke ik ſchrijf.

Coll. No. 59. 60.

Daar wierd ook een beſtelling gemaakt omtrent eenige geſchillen, rakende de Griekſche taal. Ten tijden van Konink Hendrik was daar over een groot diſpuit gerezen, rakende de Pronunciatie en uitſpraak van de Griekſche vocalen. Deze taal was maar onlangs tot eenige volkomentheid in Engeland gekomen, en daaromme was het geen wonder dat het Grieks als het Engelſch uitgeſprooken wierd, met de zelve klank en openinge van den mond.

Conteſtatie ontrent het prononcieren van de Griekſche taal.

Hier tegens hadde zich Mr. Cheek, als toen Lezer van die taal tot Cambridge, geſtelt, leerende andere regels van uitſpraak. Gardiner ſcheen zoo vervaart voor eenige vernieuwing te zijn, hoe nut en noodig

1549. dig die ook mocht bevonden werden, dat hy hard en sterk dreef, dat men de oude uitspraak daar omtrent behoorde te behouden. En Cheek volhardende in zijn meeninge, wierd of van de Stoel gehouden, of anders liet die gewillig, om het misnoegen van zulk een groot en haatdragend Man, als Gardiner ware, die toen Cancelier van de Universiteit was, te ontgaan. Cheek schreef een boek tot voorstand van sijn wijze van uitspraak van de Griekfche taal; van het welke dit moet gezegt worden, dat het zeer vreemt is te zien, hoe hy met zoo veel geleertheid en oordeel heeft konnen schrijven, over zulk een naakt subject. Redmain, Poinet, en andere geleerde Mannen, waren op zijn zijde, maar meer bedektelijk: maar Sir Thomas Smith, Secretaris van Staat, schreef drie Boeken over dezelve zaak, en toonde de gerechtigheid van Cheeks gevoelen zoo klaarlijk, dat het dispuit nu aen een kant gelegt wierd, en de rechte weg, van de Griekfche uitspraak plaats greep; te eerder om dat Gardiner in ongenade, en Cheek en Smith in volle gezag waren. Zoo groot een invloejinge, heeft het menschelijk belang omtrent het ophouden van de alder-speculatijfste en onverschillende dingen.

Bonner geraakt in onlust.

Korts daaraan, geraakte Bonner in nieuwe moejelijkheden, hy ging voort zig tegens alle dingen te stellen, zoo lang als het hem veilig was te doen, zoo lang die onder debat waren, en hield zoo zijn belangen met de Papisten; maar hy volgde al de Wetten en Ordonnantien van den Raad zoo zoetelijk in, dat men niet lichtelijk iets tegens hem vinden konde. Hy stelde ieder bevel en ordre, die hem toegezonden wierd, punctueelijk in het werk; datter niet zoo veel als grond voor eenige klachten tegens hem konde gevonden werden; echter was het genoeg kenbaar, dat hy het alles tegens zijn hart dede, en koesterde die geene, die van een strijdig gevoelen waren.

De Raad hebbende kennis gekreegen, dat op de Commotien en bewegingen dewelke in Engeland waren geweest, verscheidene in Londen zich van den Dienst en de Communie afgezondert, en de Misse weder bygewoont hadden, het welke tot zijn last gebracht wierd, als zijnde naarlatig geweest in het uitvoeren van des Koninks wetten en bevelen. De Raad schreef aan hem, op den 23. van July, dat hy deze dingen zou zien te verbeteren, en dat hy zelf een goed exempel en voorbeeld voor andere zou maken te zijn. Op het welke, op den 26. daar aan volgende hy een last en ordere rondsomme zand, om het gene in dezen Brief begrepen ware, uit te voeren, dewelke hy zeide ten hoogsten gewillig te zijn te gehoorzamen; maar men had echter gemak-

makkelijk konnen bemerken dat het al tegens zijn hart en zin ware. 1549.

Hierom dan wierd hy voor den Raad ontboden op den 11. Augustus. Aldaar gekomen zijnde, wierd hem een geschrift voorgelegt, in het welke over zijn nalatigheden wierd geklaagt, en byzonderlijk, dat daar hy gewoon was voorheen op alle hooge Feest en Vierdagen, zelve den Dienst te doen, hy het nooit of zelden badde gedaan, zedert dat het nieuwe Dienstboek uitgegeven en voortgezet was: als mede dat overspel in zijn Bisdom opentlijk geoeffent wierd; omtrent het welke te straffen, of in te toomen, hy volgens zijn Harderlijke plicht, geen yver aanwende. Daar over wierd hem ernstiglijk belast deze dingen te verbeteren. Hem wierd ook gelast op Zondag over drie weeken te Prediken tot St. Paulus Kruis, en aldaar voortgaan te Prediken, ieder vierdendeel Jaars voor het toekomende, en zich by ieder Sermoen aldaar gedaan, laten tegenwoordig vinden, ten ware hy ziek ware; dat hy op ieder hooge Feest dag, in St. Paulus Kerk zou hebben dienst te doen, zulke als men voor dezen plag te noemen *Mains Duplex*, en alsdan mede de Communie uitdeelen. Dat hy zoude procedeeren, tegen alle die geene die in de gemeene Gebeden niet kwamen, en het Sacrament ten minsten eens in het Jaar niet genoten, of te Misse gingen, dat hy de Overspeelders opzoeken en straffen zou; dat hy zorge voor de reparatie der Kerken zou hebben te dragen, en het betalen der tienden in zijn Bisdom, en tot dien einde zijn verblijf in zijn wooninge tot Londen nemen. Belangende zijn Zermoenen, hem wierd gelast te prediken tegens wederspannigheid, met genoegzame afmalinge van de grouwelijkheid der zelve: hy zou ook hebben aan te wijzen, welke de ware Godsdienst was, en dat uitwendige Ceremonien en plechtigheden, niets in zich zelven waren; maar dat in het gebruik der zelver, de menschen hun Overigheid hadden te gehoorzamen, en ware Godsdienstigheid dezelve toevoegen, en dat de Konink geen minder Konink, en het volk niet min tot gehoorzaamheid tegens de zelve verbonden ware, wanneer hy ouder, als wanneer hy voljarig was.

Instructie hem gegeven.

Op den eersten van September, zijnde de dag voor hem bestelt te Prediken, zoo was'er een zeer groote vergadering om hem te hooren. Hy raakte die poincten, de welke hem aanbevolen waren, behalven dat, aangaande des Koninks voljarigheid, daar hy niet een woord van repte. Maar nademaal de wijze van Christus tegenwoordigheid in het Sacrament, een zaak ware, daar hy noch veiliglijk van spreken mocht, zoo bestede hy het meeste gedeelte van zijn Zermoen, om de lichamelijke tegenwoordigheid te bewijzen,

Zijn nalatigheid hier omtrent.

1549. het welke hy dede met verscheidene scharpe reflexien op die geene, die van een ander gevoelen waren.

Daar waren tegenwoordig onder veel andere, Willem Latiner, en Johan Hooper, kortelings daar na Bisschop van Glocester, dewelke kwamen en verklaarden tegens hem, dat gelijk hy t'eenemaal het geene des Koninks ouderdom aan ging, naargelaten, hy ook de andere geinjungeerde stucken maar slechtelijk aangeroert had, en daar en tegens verscheidene andere dingen verhandelt; die strekten om onorder en tweedracht te verwecken. Hier op wierd een Commissie bestelt aan Kranmer en Ridlei, beneffens de twee Secretarizen van Staat, en Dr. May, Deeken van St. Paulus Kerk; om onderzoek over die zaak te doen. Zy, of eenige twee van hen lieden, hadden volle macht by deze Commissie, om hem te suspenderen, gevangen te zetten, of van zijn ampt te stellen, wanneer zy des oorzaak en reden zagen. Zy zouden in de kortste weg procederen, *de Plano*. Gelijk men in die Hoven zegt.

Ret. Pat. 11. Par. 3. Reg.

Op den 10 September wierd Bonner gedaagt om voor hen te komen tot Lambeth. Wanneer hy kwam in de plaats daar zy zaten, hield hy zich als of hy hen niet had gezien, tot dat hem iemand by de mouw trok, en zeide dat hy voor des Koninks Commissarizen zich te ontdecken had; waar op hy verklaarde, dat hy hen niet had gezien, het welke niemand van hen allen konde geloven. Hy sprak op een versmadelijke wijze, met hen, van de gantsche zaak, en wende de reden zelve op de Misse, dewelke hy wenschte dat in meerder achtinge en eerbiedigheid gehouden mocht werden.

Procesluren tegens hem.

Wanneer de getuignissen wierden by gebracht, stak hy zeer onbetamelijker wijze den spot met hen, zeggende de een kwaakte als een Gans, en de andere als een Woud Haan, en loochenende al dat zy zeiden. De Opper-Bisschop Kranmer vraagde hem, of hy de zaak wilde stellen op het bewijs van het volk dat hem gehoort had? En alzoo wierd gevraagt of iemand van al die geene die daar tegenwoordig waren, hem hadden hooren spreeken van des Koninks gezag, by onderjarigheid? waar op van veele geantwoord wierd, neen, neen. Bonner rontzom ziende, begost te lacchen, en te zeggen, *wilt gy dit volkske geloven?* zommige noemde hy botmuylen, zommige zotten, en stelde zich zelven eerder als een dolle man, dan als een Bisschop aan. Op den volgenden dag wierd hy weder voor hen lieden gebracht, wanneer de Commissie gelezen wierd. De Eerstbisschop leide de gantsche zaak open, en begeerde dat Bonner daar op voor

Zijn ongebondene actien.

zich

zich zelven antwoorden zou: hy las een protestatie op, dewelke hy 1549.
klaar gemaakt hadde, voorstellende, dat nademaal hy de Commissie niet had gezien, hy voor zich zelven de macht van Exceptie en uitzonderinge behield, 't zy omtrent de Rechters, of eenige andere sprant van deze Commissie, zoo als hy daar na, daar oorzaak toe vinden mocht. In dit Protest noemde hy deze een pretens Commissie, en hen gepretendeerde Rechters, het welke voor oneerbiedigheid genomen wierd; maar hy verschoonde zich, zeggende dat dit termen van rechte waren, dewelke hy most gebruiken, om niet daar na van andere objecten, die hy daar na zou mogen gebruiken, versteeken te zijn.

Daar na is de Bill van klachten tegens hem gelezen, en de twee aanklagers kwamen te voorschijn, met hunne getuigen, om alles te bewijzen. Maar Bonner wierp hen tegen, dat zy notoire Ketters waren, en dat de kwade genegentheid dewelke zy hem toedroegen, daar uit sproot, dat hy de ware tegenwoordigheid van Christus, in het Sacrament des Altaars, had vast gestelt: dat Hooper in het byzonder, in een Sermoen, op dien zelven dag het zelve had geloochent, hebbende zijn woorden wederlegt en kwalijk geduid, gelijk als een Ezel als hy was, een Ezel in der daad; zoo kwalijk konde hy zijn tong bestieren. Hier op vraagde Kranmer hem, of hy oordeelde dat Christus was in het Sacrament met aangezicht, mond, oogen, neus, en de andere trecken van zijn Lichaam? en eenige woorden passeerden onder hen lieden, die zaak aangaande. Maar Kranmer zeide hem, dat aldaar noch tijd noch plaats was om te disputeeren, zy waren daar gekomen, om des Koninks bevel uit te voeren. Bonner verzocht dezelve, beneffens des Koninks denunciatie, te zien, dewelke hem wierden gegeven; waar op het Hof tot op den 13 wierd geadjourneert.

Secretaris Smith zat met hem, op de naaste by een komst, gelijk hy den voorigen dag niet gedaan hadde, hoewel zijn naam in de Commissie begreepen was. Hier op protesteerde Bonner, dat volgens de Canonijke wetten, niemand in een Commissie konde ageren, als deze dewelke tegenwoordig waren geweest, op den eersten dag wanneer de oplezinge geschied was. Maar hier tegens wierd in gebracht, dat de gedurige practijk van het Koninkrijk, het strijdige genoegzaam bewees; namentlijk dat al die geene, welker naam in de Commissie wierd uitgedrukt, mochten zitten en oordeelen, hoewel zy op de eerste opening niet waren tegenwoordig geweest.

Deze

1549. Deze protestatie dan aldus verworpen zijnde, bestond hy zijn antwoord op te lezen, zijnde in geschrift gestelt tegens zijne beschuldigingen. Hy maakte zijn eerste tegenwerpinge op zijn beschuldigers, zeggende dat zy Ketters waren omtrent het stuk van het Sacrament, en alzoo, volgens de wetten van de Catholijke Kerk, onder Excommunicatie en den ban, invoegen zy in geen Christelijke by-een-komsten mochten toegelaten werden. Vorders zeide hy, dat de last en injunctien hem gegeven, niet waren gezegelt, noch door des Koninks hand, noch Zegel, noch by iemand van den Raad. Maar op de geheele zaak zeide hy, hadde hy in zijn Zermoen de laatste wederspannigheden van Cornwall, Devonshire en Norfork veroordeelt, met voortzettinge en uitbreidinge van de zonde van wederspannigheid, volgens verscheidene texten uit de Schrifture. Hy hadde ook de gehoorzaamheid, omtrent des Koninks bevelen, in zijn Zermoen zeer voortgezet, en dat geen Ceremonien, dewelke daar strijdig mede waren, behoorden gebruikt te werden. In het byzonder had hy het volk aangemaant, tot de gebeden en de Communie te komen, gelijk door den Konink ingestelt was, met byvoeginge, dat hy zig verwonderde, hen daar omtrent zoo slap en traag te zien, het welke hy geloofde van een valsche opinie voort te komen; die zy van dezelve hadden. En derhalven hadde hy geleert, volgens het geene hy had geoordeeld, de plicht van een waar en getrouw Harder te zijn, de ware tegenwoordigheid van Christus Lichaam in het Sacrament: het welke de eenige beweegreden, van zijn vervolgers, in deze hun vervolginge, omtrent hen lieden was. Maar hoewel hy had vergeeten van des Koninks macht, geduurende zijn onderjaarigheid, te spreeken. Zoo hadde hy echter gezegt, het gene dezelve noodzakelijk mede bracht, en insloot; want hy had de rebellen, die onlangs opgestaan waren, veroordeelt, om datze tegens hun wettigen Konink aangegaan waren, passende menigte van texten op hen toe, dewelke klaarlijk behelsde, dat des Koninks macht dan geheel was, dewijl zy anders geen rebellen konden zijn.

Zijn verantwoording.

Maar op al deze dingen wierd geantwoord: dat het van geen groot gevolg ware, wie de informeerders waren, indien de getuigen zoodanig waren, dat hy tegens dezelve niet konde excipieren: behalven dat waren zy gemachtigt by hun Commissie, om te procederen ex Officio, volgens hun plicht; zoo dat het voor hen niet noodig ware, iemand te hebben die beschuldigde. Men zeide hem, dat de Injunctien en bevelen, hem in den Raad waren voorgelezen door een van de Geheimschrijvers, en dan aan hem, door den Protector zelve gegeven waren,

Die verworpen word.

waren, dat men daar na die weder had geëischt; en dat Artijkel, rakende des Koninks macht in zijn onderjarigheid daar by gevoegt zijnde, dezelve hem door de Secretaris Smith waren weder gegeven, en dat hy beloofs hadde die naar te komen. Men zeide hem ook, dat het geen genoegzame verschooning voor hem ware, te zeggen, dat hy had vergeeten van des Koninks macht te spreeken, nademaal het de voornaamste voorwendinge van de laatste wederspannigen was geweest, en voornaamlijk door den Raad in hun beveelen was voorgestelt, zoo dat het een arme uitvlucht voor hem ware, te zeggen, dat hy het vergeeten, of daar van by gevolg gesprooken hadde. 1549.

Het Hof wierd uitgestelt tot den 16. dag der Maand; als toen boden Latimer en Hooper aan zich te zuiveren van de oplage van Ketterye, nademaal zy van het Sacrament nooit iets gesprooken of geschreven hadden, als volgens de Schrifture; en voor zoo veel Bonner hen hadde te last gelegt, dat zy op den eersten van September, tegens hem zich beraden, en een verbond gemaakt hadden, verklaarden zy, malkander dien dag niet gezien te hebben. Bonner daar op las eenige passagien, wegens het Sacrament, uit het boek van Hooper, die hy dien Varlet, of bengel noemde. Maar Kranmer brak de reden af, en zeide, het ware tegenwoordig hun werk niet, dat point de determineren, en tegen het volk, dat de Bisschop van Londen niet beschuldigt wierd, van iets tegens het Sacrament gezegt te hebben. Bonner daar op zich wendende naar het volk, en tegens het zelve willende spreeken, wierd in zijn reden door een van de gedelegeerde gestoort, dewelke hem zeide, hy was daar, om met hen te spreeken, en niet tegens het volk; waar op eenig gelach ontstond, en hy met groote verwoedheid zich omkeerende, zeide: *O Woodcoks, Woodcoks: Woudhanen, Woudhanen.* Maar tot de vorname zaak zelve, zeide hy, dat hy eenige noten vervaardigt had, van het geene hy voor hadde te zeggen, omtrent des Koninks macht in zijn onderjarigheid, uit de voorbeelden der Schrifture, wegen Achaz en Ozias, die Koningen waren geweest op hun tien, van Zalomon en Manasses, die op hun 12. Jaar geheerscht hadden, en wegen Josias, Joachim en Joas, die op hun achtste Jaar hadden begonnen te regeeren.

Hy hadde mede uit de Engelsche Geschichten verzamelt, dat Hendrik de derde, Eduard de derde, Richard de tweede, Hendrik de seste, en Eduard de vijfde, alle onderjarig waren geweest, en zelfs hun voorgaande Konink was niet boven de 18. jaren, wanneer hy tot de Kroon kwam: en echter alle dezen wierden gehoorzaamt zo wel voor als daar na

1549. in hun voljarigheid. Maar deze dingen waren hem ontschooten geweest, zijnde hy niet gewoon veel te prediken.

Daar was ook een langen Bill gezonden van den Raad om gelezen te worden, aangaande het slaan van de Rebellen, dewelke hy zeide hen in onorder gebracht te hebben; en het boek, in het welke hy zijn aanteikeningen had gelegt, was uit zijn handen gevallen, wanneer hy op de Stoel gekomen was. Wegens deze zaak beriep hy zich op zijn twee Capellanen, Bourn en Harpsfield, dewelke hy had verzocht de namen van deze Koningen, die in hun onderjarigheid geregeert hadden, by een te zoeken. Aangaande de andere beveelen, hy had zijn best gedaan dezelve naar te komen, hebbende ordere aan zijn Opper-diakens gezonden, om die waar te nemen, en voor zoo veel als hy konde verstaan, daar waren geen Diensten, noch Missen in het Latijn, in zijn Bisdom, behalven in de Jonkvrouw Marien Kerk, of in de Kapellen der Gezanten.

De gedelegeerden verzochten hem pozitivelijk te antwoorden, of hy dat bevel, omtrent des Koninks gezag, was naargekomen, of niet; anderzints zouden zy hem houden als schuldig; en indien hy het loochende, zouden zy voortgaan tot het ondervragen der getuigen. Als hy nu weigerde te antwoorden anders als hy gedaan had, riepen zy de getuigen in, dewelke waren Sir Johan Cheek, en noch vier andere, die hun eed afleiden, en Bonner verzoekende tijd om zijn Interrogatorien en vraagstukken te verveerdigen, wierd hem zulks toegestaan.

Hy dan stelde een lang Papier op van 20. Vraagstukken, behelzende ieder noch eenige takken en uitspruitzels, zijnde alle vol van de nauwkeurigheden van het Canonijke recht. Een bewijs kan gegeven werden, van de darde in het getal, zijnde in der daad de stoffelijkste van allen. Het vraagstuk was: („) of zy, of eenige van hen, in zijn Zermoen waren tegenwoordig geweest, waar zy hadden gestaan, en nevens wien, wanneer zy ingekomen waren, en op wat gedeelte van zijn „Zermoen; hoe lang zy daar in waren geweest, wat gedeelte zy aanstootelijk hadden gevonden, wat de formeele woorden waren geweest, „of de substantie daar van; wie nevens hen dezelve hadden aangehoort, „waar de andere getuigen hadden gestaan, hoe lange zy vertoeft hadden, of wanneer zy vertrokken waren?

Het Hof nam uitstel tot den 18. van September: als toen wierd 'er een verklaring van den Konink gelezen, verbreidende hun voorige Commissie, voornamentlijk in het stuk van denunciatie, dat zy mochten voortgaan, echter in dien weg, of ex Officio, als zy oorzaak zagen; gevende

gevende hen alzoo de macht om deze zaak finalijk te determineren, met 1549.
afnijdinge van alle overtollige delayen. Bonner bracht ook eenige andere redenen in, waarom hy niet zou verbonden zijn een directer antwoord te geven, op de hem voorgeworpen Artijkelen. De voornaamste van de welke was, dat het Artijkel omtrent des Koninks jaren, niet was behelst in het papier hem by den Protector gegeven; maar naderhand door de Secretaris Smith daar by gevoegt, uit zijn eigen hooft. Kranmer vermaande hem, omtrent zijn oneerbiedigheid, dewijl hy hen noch doorgaans zijn *gepretendeerde* rechters noemde. Smith voegde daar by, dat hoewel rechts voorspraaken zulks deden in gemeene zaaken voor hun Clienten en Meesters, die zy bedienden, het echter in zulk een zaak, in dewelke hy wel zag, dat zy by een speciale Commissie van den Konink ageerden, niet te lijden was. Men gaf hem weder nieuwe Artijkelen, duidelijker en klaarder als de voorige, maar omtrent dezelve zaak. En vijf getuigen deden daar op hun eed, dewelke waren al de Klerken van den Raad, om te bewijzen, dat het Artijkel omtrent des Koninks ouderdom, door den geheelen Raad was geordonneert, en alleenlijk door den Secretaris Smith, op hun bevel in geschrift was gestelt. Hy wierd dan gedaagt tegens den volgenden dag, om zijn antwoort te geven, en in te brengen, maar op den 19. kwamen twee van zijne Dienaren, die de gedeligeerden aan zeiden, dat hy ziek was, en niet verschijnen konde.

Daar wierd dan geordonneert, dat de Ridder Marschal by hem zou gaan, en indien hy ziek waare, hem met vreden laten; maar indien niet, dat hy hem des anderen daags voor hen brengen zou. Op den 20. Bonner verschijnende, antwoorde, gelijk hy voorheenen had gedaan; alleenlijk protesteerde hy, dat het zijn Opinie was, dat de Konink zoo wel een Konink, en het volk zoo wel tot de gehoorzaamheid verbonden was, voor als na zijn voljaarigheid: en daar na de Secretaris Smith, hem wat scharper toezettende, als de andere gedelegeerden, protesteerde hy tegens hem, als geen Competent Rechter zijnde, nademaal hy groote passie tegens hem getoont had, en hem niet met gedult willen hooren, maar hem by dieven en verraders vergeleeken, met dreigementen van hem naar den Tower te zenden, by Ket en Arundel: gelijk hy ook eenige dingen gevoegt had by de bevelen hem door den Protector gegeven, over dewelke hy nu beschuldigt wierd; gaande alzoo voort, met hem te oordeelen, niet tegenstaande zijn Protestatie, gegront op zijn afwezentheid, wanneer de Commissie eerst geopent en by het Hof aangenomen wierd; maar deze Protestatie, was mede by de

Zijn Protest tegens Smith.

1549. gedelegeerde verworpen, en Smith zeide hem, dat voor zoo veel als hy exceptie maakte op zijn woorden, dat hy handelde als Dieven en Verraders doen; zulks was klaarblijkelijk in zijn doen. Waar op Bonner zeer vergramt zijnde, hem zeide: Dat voor zoo veel als hy was Secretaris van Staat, en een van den geheimen Raad, hy hem eerde; maar voor zoo veel als hy Thomas Smith was, hy het loog, en dat hy hem ontzeide. Hier over bestrafte hem Kranmer, en zeide hem, dat hy om zulks verdiende naar de gevangenis gezonden te werden. Bonner antwoorde daar weder op; het scheelde hem weinig waar hy hem heenen zand, zoo het maar niet was naar den Duivel; want daar te gaan had hy geen lust, hy had noch een weinig goeds, een stervend Lichaam en een Ziel; de twee voorige dingen waren in hunne macht, maar het laatste was in zijn eigen. Na deze woorden zijnde geboden te vertrekken, hy weder ingeroepen zijnde, bracht een appel van hen aan den Konink in, en las een Instrument geschreven daar van, het welke hy des morgens aan zijn eigen huis geschreven hadde, willende vorders niet antwoorden, ten ware de Secretaris wierd gelast buiten te staan. Voor en over deze versmadinge wierd hy gezonden naar de gevangenis van Marshalsea; maar zoo als hy weg gebracht wierd, borst hy uit in groote passie en driftigheid, zoo tegen den Eerstbisschop Kranmer, als tegens Smith, om datze toelieten dat de Ketters het volk besmetteden, van het welke hy de eerste vermaande af te staan, voor zoo veel hy zulks voor God en den Konink stond te verantwoorden.

Op den 23. wierd hy weder voor hen gebracht, alwaar by een tweede Instrument hy weder zijn voorig appel herhaalde. Maar de gedelegeerden zeiden, zy zouden voortgaan, en hem oordeelen, ten ware daar kwam een Supersedeas van den Konink; en belasten hem derhalven op deze artijkelen, dewelke hy noch niet beantwoord hadde, te voldoen; anders wilden zy tegens hem als Contumax, hardnekkig, procederen, en hem houden als belijdende en overtuigt. Maar hy bleef by zijn appel, en begeerde derhalven niet meer te antwoorden.

Daar wierd ook noch iets nieuws ingebracht, dat hy in St. Paulus Kerk, in het midden van het Zermoen was uitgegaan, op den 15. van die Maant, en zoo een openbare ontroering en argernis had gemaakt; en dat hy des anderen daags aan den Lord Major geschreven had, dat hy niet behoorde te lijden dat zulke Predikers hun kwade leere dus zaaiden. Dit kwam voort uit des Predikers woorden tegens de ligchamelijke tegenwoordigheid van Christus in het Sacrament; maar hy wilde het Hof geen voldoening over deze zaak geven. Zy dan stelden de zaak

uit

uit tot den 27. en voorts tot den 1 October. Gedurende dien tijd, wierd groote moeiten aangewend, om hem tot onderwerpinge te brengen en te bewegen; en zich zelven voor het toekomende gevoeglijker te dragen; op welke voorwaarde hem beloften gedaan wierden, dat betamelijk met hem gehandeld zou werden; maar hy wilde niet toegeven. Zoo dan op den eersten October, wanneer hy weder voor hen gebracht wierd, zeide hem de Eerst-Bisschop, dat zy met voordacht het werk zoo lange hadden uitgestelt, niet willende gaarne tot het uiterste met hem komen, en derhalven verzochten hem, dat hy zich onderwerpen wilde. Maar hy in tegendeel bracht een nieuw geschrift voor den dag, in het welke hy protesteerde, dat hy met geweld voor hen gebracht was, en dat hy anders niet gekomen zou hebben, nademaal dat hebbende van hen geappelleerd, hy hen niet meer als zijn Rechters aanzag. 1549.

Hy zeide ook, dat hy een verzoek-schrift aan den Lord Cancelier geschreven hadde, in het welke hy over de gedelegeerde geklaagt had, met verzoek dat zijn Appel mocht aangenomen werden, voegende daar by, dat by dat Appel genoegzaam bleek, dat hy den Konink achte, met zijn volle Koninklijke macht bekleed te zijn, zelfs nu hy onderjarig was, dewijl hy zijn Appel op hem gemaakt hadde; op het welke de Eerst-Bisschop, de Bisschop van Rochester, de Secretaris Smith, en de Deeken van St. Paulus, het vonnis over hem uitspraken: dat nademaal hy des Koninks macht in onderjarigheid niet had willen verklaren in zijn Sermoen, gelijk hem te doen belast was geweest, door den Protector en den Raad, daar over de Eerst-Bisschop, met toestand en toestemminge van zijn Collegien, hem afzette van zijn Bisdom van Londen. Zijnde dan het vonnis alzoo uitgesprooken, Appelleerde hy wederom met mondelijke woorden: maar het Hof ordonneerde hem weder in bewaringe te stellen, tot dat de Konink daar vorder over gedacht zou hebben.

Word van zijn Bisdom afgezet.

Deze verhandeling van zijn rechtsplegingе is getrocken uit het Register van Londen, daar al deze byzonderheden verhaalt staan, en van daar is het dat Fox dezelve in druk gebracht heeft. Want Bonner, hoewel hy daar na door de Koningin gelast wierd, te royeren alles wat'er oit tegens de Roomsche Godsdienst in rechte verhandelt was, heeft echter niet bezorgt dat'er iets in dit Register zou verandert werden, na zijn herstellinge, ten tyden van de Koninginne Maria. Het schijnt dat hem niet misbaagde het geen omtrent die zaak van hem aangeteikent was.

 Aldus

1549. Aldus wierd Bonner van zijn Bisdom van Londen afgezet. Dit vonnis gelijk alle dingen van die nature zijn, was veel berispens onderworpen. Eenige zeiden, het was niet Canonicaal, nademaal het kwam van een Commissie door den Konink gegeven, en wereldlijke perzoonen onder geestelijke vermengt waren geweest, als men den Bisschop voor het recht ondervraagde. Hier op wierd geantwoord, dat het vonnis alleenlijk zijnde gegeven, omtrent het afstellen van zijn Bisdom van Londen, zulks niet t'eenemaal een Kerkelijke Cenzure, maar van een vermengde nature was, zoo dat wereldlijke perzoonen daar wel mede over mochten staan; en nademaal hy van den Konink zijn Commissie omtrent het Bisdom hadde ontfangen, volgens dewelke hy het zelve alleen bezat, zoo lang het den zelven zoude believen, zoo konde hy zich niet beklagen over deze berovinge of afneminge, dewelke geschiede door des Koninks gezag.

Andere die wel verder te rugge zagen, brachten in gedachten dat Constantinus de Keizer, ook wereldlijke lieden had geordonneert, om onderzoek te doen, over eenige dingen, de Bisschoppen te last gelegt, die Cognitores, of onderzoekers genoemt wierden, en zoodanige waren zy, die de zaak van Cicilianus, Bisschop van Carthago, examineerden, zelfs op een Appel, na dat dezelve al voor verscheidene Zynoden was geweest; en het vonnis velden tegens Donatus, en die van zijnen aanhang. Dezelve Constantinus had ook uit eigen gezag Eustathius uit Antiochie gezet, als mede Athanazius uit Alexandryen, en Paulus uit Constantinopolen: en hoewel de Orthodoxe Bisschoppen, zich beklaagden over deze byzonderheden, als ongerechtelijk, op de valsche ingevinge der Arrianen geschied zijnde, zoo lieten zy echter niet het Keizerlijke gezag in zulke zaken, zelfs te erkennen.

Daar na hadden de Keizers een gebruik, altoos eenige Bisschoppen in hun gevolg en Hof te hebben, aan welkers oordeel zy veele zaken stelden, de welke uit kracht van Keizerlijke Commissie alleenlijk handelden. Op zoodanigen wijze wierd Epiphanius gestelt, om Chryzostomus tot Constantinopolen te verwijzen, hebbende geen macht om hem te oordeelen, volgens de Canonijke wetten.

Andere zeiden dat het te streng gehandeld ware, Bonner van zijn Bisdom te beroven, ter oorzaak van een gebrek in zijn geheuchenisse, en dat het behoorlijk zou hebben geweest, hem een nieuw onderzoek

derzoek omtrent dat ſtuk gegeven te hebben, en niet voort te gaan, 1549.
om hem over zulk een nalatigheid te Cenzureren, nademaal hy proteſteerde en verklaarde, zulks niet met voorbedacht, maar alleen uit enkele vergetelheid geſchied te zijn; en al het volk begreep klaar genoeg, datmen voor de hand beſlooten hadde hem af te helpen, en dat men daaromme nu deze gelegentheid opgenomen, en hem op zijn zwakſte aangetaſt, en zoo buiten boord geworpen hadde.

Maar het was ook wel bekent, dat al de Papiſten met deze dingen het volk de ooren vol bliezen, dat de Koningen geen macht hadden voor dat zy tot Jaren gekomen zijn, en dat deze tegenwoordige Koning een van de zoodanige zijnde, daar groote reden ware te beſluiten, dat al wat hy zeide tot zijn verweeringe, niets anders als een pretentie was, en dat hy wel met deſſein in zijn Zermoen had naargelaten, gewag van des Koninks macht, in onderjarigheid te maken.

Het voegen van gevangenis by zijn afzettinge, wierd van zommige geoordeeld, een uiterſte ophoopinge van ſtraffe te zijn; maar dat was niet meer, of anders als het geene hy op zijn eigene hals had gehaalt, door zijn weerbarſtige rouwe en verſmadelijke wijze van doen.

Hoe ook het zy, het ſchijnt dat eenige van deze voorwerpingen op Secretaris Petre eenige werkingen moeten hebben gedaan, want na de eerſte zittinge heeft hy met de gedelegeerde niet meer gezeten, en hy ſtond nu om naar de andere zyde af te vallen.

Aan de andere zijde wierd Bonner weinig beklaagt, by meeſt die geene dewelke hem kenden. Hy was een wreed en trots man: had weinig kenniſſe in de Godgeleerdheid, beſtaande zijn geleerdheid meeſt in de Canonijke wetten. Behalven dat, wierd hy in het gemeen aangemerkt als een man zonder grond-regulen. Al de gehoorzaamheid dewelke hy aan de wetten, of des Koninks beveelen toonde, wierd maar geagt een involginge tegens zijn gewiſſe te zijn, daar hem de vreze toe aandrong. Vorders zijn onbetamelijken handel, gedurende zijn rechtsplegingе, had hem by het volk ook zeer in het ooge gebracht, zoo dat het voor geen harden handel opgenomen wierd, hoewel de voortgang en procederingen tegens hem kort en ſcharp waren.

Zijn leven en handeling daar na ook, gedurende zijn gevangegenis, ſcheen ook niet veel van een Chriſten, ik zwijge van een Biſſchop te hebben; want hy droeg meer zorg dat hem Pudding en

1549. Peeren toegezonden wierden, als iets anders. Dit hebbe ik getrokken uit eenige Originele brieven van hem, geschreven aan Rijkaart Leechmore, Schildknaap in Worcestershire (dewelke my zijn medegedeelt door zijn erfgenaam in rechte linie, de Eerzame Mr. Leechmore, nu Ouderling in Middeltempel) uit dewelke ik het laatste gedeelte van een hebbe uitgeschreven, het welke in de verzamelinge zal gevonden worden. In deze verzoekt hy een groote kwantiteit Peeren en Puddings hem toegezonden te werden. Anderzints geeft hy ook die geene daar hy aan schrijft, een vreemd slag van een zegeninge, zijnde een Man van zijn Character zeer onbetamelijk, gevende hen over *aan den Duivel*, *aan den Duivel*, *en aan al de Duivels*, indien zy hem met Peeren en Puddings niet wel voorzien.

Het zal misschien iets onbetamelijks geacht werden, zoodanige brieven te drukken, zijnde een wegneminge van vriendschap, die zulk gemeen maken niet toelaat; maar ik moet belijden, Bonner was zulk een brutaal, en zoo bloedig een man, dat het my geen ongeneugt konde geven, iets te ontmoeten, het welke hem in zijn natuurlijke verwe mach voorstellen. Zoodanig gingen de zaken van Engeland van dezen zomer binnen het Koninkrijk. Nu zal het noodig zijn de staat van onze zaken, in vreemde gewesten, mede aan te merken.

Buitenlandsche zaken.

De Konink van Vrankrijk vindende dat het hem zeer kostelijk viel den Oorlog geheel in Schotland over te brengen, besloot voor dit jaar, die kosten wat te verminderen, en den Oorlog directelijk regelrecht met Engeland, zoo te water als te lande, te voeren. Hy kwam dan in perzoon met een machtig Leger, en viel in het land van Bulogne, nemende verscheidene Slooten en Kasteelen, rondsom de Stad weg, gelijk als Sellaque, Blaknes, Hanabletue, Nieuwhaven, en noch eenige andere mindere. De Engelsche Schrijvers zeggen, dat zy slechtelijk voorzien, en derhalven licht te overmannen waren. Maar Thuanus schrijft, dat zy alle wel gesterkt waren. In der nacht besprongenze Bullingberg, maar wierden afgeslagen; daar op beslootenze de Scheepen in de Haven leggende, te verbranden, waar toe zy al wild vuur, en andere licht-aangaande stoffe vervaardigt hadden. Maar zy wierden door de Engelschen weg gedreven.

Franschen bemachtigen veel plaatzen om Boloigne.

Ter zelver tijd ontmoeten de Fransche en Engelsche Vlooten malkander by Jersey; maar gelijk als Konink Eduard in zijn Dag-regifter schrijft, de Franschen wierden afgeslagen met verlies van 1000 man, hoewel Thuanus het gantsche verlies op de Engelschen keert. De Konink van Vrankrijk sloeg zijn Leger in September voor Boloigne, verhoo-

hoopende dat de onorders, als toen in Engeland zijnde, zouden verhinderen, dat die plaats wel bygestaan, en alzoo te lichtelijk verovert zou worden. De Engelsche vindende Bullingberg niet wel te bewaren, hebben de plaats geslecht, en begaven zich binnen in de Stad: maar de Pest ontstond in het Fransche Leger, waar over de Konink het zelve liet onder het bewind van Chastilion. Deze deede zijn best, voornamentlijk om de Pierre te bemachtigen, en zoo de Stad van de Zee af te snijden, en van alle gemeenschap met Engeland te beroven, gelijk hy ook na een veelvoudig schieten, den aanval daar op dede; maar wierd afgeslagen. Daar ontstonden menigten van schermutzelen tusschen beiden, en hy dede veel moeyten doen om de Haven te stoppen, en meende een Galei, met steen en zand gevult, daar in te hebben laten zinken; maar alles mislukte; en derhalven de winter vast aankomende, heeft hy het beleg opgebrooken, leggende alleenlijk sterke bezettingen in de Sterkten, die de Franschen ingenomen hadden, zoo dat Boloigne in staat scheen te zijn, het naaste Jaar niet te zullen vry gaan. 1549

In Schotland mede de zaken tegen loopende, hadde Thermes, eer de winter ten einde liep, Brougty Castel ingenomen, en by naar het gantsche guarnizoen vernielt. In de Zuider gedeelte was een verandering gemaakt van de Lords, de leiders van de Engelsche tochten. De Ridder Bowes was aangeklaagt als onachtzaam in het verlossen van Hadingtouwn het voorleden jaar, en de Lord Dacres wierd in zijn plaats gestelt. De Lord Gray, die het groote voordeel, het welke hy hadde gehad, als de Franschen het beleg van Hadingtoun opbraken, had laten voorby gaan, wierd ook afgestelt, en de Grave van Rutland wierd gezonden om te commanderen. Deze Grave maakte een inloop in Schotland, en voorzag Haddingtoun overvloediglijk van alle voorraad, noodig om een belegering uit te staan. Hy had eenige Duitschen en Spaansche by zich; maar een partye te paard van de Schotten, overvielen de Duitschen hun Bagagie, en Romer, met zijn Spaansche troepen wierd ook overvallen, hy zelf gevangen, en meest al zijn volk dood geslagen.

De Grave van Warwijk stond om met considerabelder macht dezen Zomer in Schotland te komen, maar de onorders van Engeland, verhinderden zulks, gelijk gezegt is. Thermes zelve recht dit geheele jaar niet veel meer uit. Hy had eens voor het beleg van Haddingtoun te vernieuwen; maar als hy had verstaan, hoe wel de plaats voorzien was, liet hy zulks varen. Maar den Engelschen Raad bevindende hoe swaren last hen deze plaats ware, zijnde ook het gantsche Geweft in

1549. het ronde bedorven, zoo datter geen voorraad van te halen was, moetende alles uit Engeland daar binnen gebracht werden, daar het acht en twintig mijlen-weegs van afgelegen was, besloot de bezettinge daar uit te lichten, en de plaats te verlaten, gelijk geschiede op den eersten van October; zoo dat de Engelschen nu geen bezettinge, als Lauder, in Schotland hebbende, Thermes die plaats ook heeft aangevangen te belegeren, benauwende dezelve zoodanig, dat indien de Vrede met Vrankrijk niet gemaakt was geworden, dezelve hem noodwendig in de handen zou hebben moeten vallen.

Zijnde dan aldus de zaken in onordere, zoo binnen als buiten 's lands, had de Protector geen toeverlaat als alleen den Keizer; en deze was zoo slechtelijk voldaan door de veranderingen alhier in den Godsdienst gemaakt, dat van den zelven niet veel te verwachten stond. De verwarringen van dit Jaar veroorzaakten die veranderingen, die in de gemeene gebeeden gemaakt wierden, in de welke, tot beantwoording van het gebed; *Geeft vrede in onzen dagen, O Heere.* Gelijk het voor heen was, en noch is, gestelt wierd; *Om datter geen ander is die voor ons stryd als gy alleenig.* Want de Keizer hebbende nu al de Princen tot zijn gehoorzaamheid gebracht, en meest al de Steden van Duitsland gereduceert, bleef geen andere als alleen de Stad Maagdenburg en Breemen, die noch de zaak uithielden; maar hy, door een gemeen kwaad voor alle groote overwinnaars, diende zich slechtelijk van zijn voordeelen; en daar hy de overwinningen had behooren te vervolgen, kwam dien Zomer in de Nederlanden, waar heen hy zijn Zoon had belast te komen, uit Spangie, door Italie en Duitsland, om hem in de bezittinge der zelver Landen te stellen, en die aan hem den eed van getrouwigheid te doen afleggen; 't zy dat de Keizer al op dien tijd een aanvang begon te maken van zijn besluit van afstand; of dat hy zulks dede, om de muiteryen en revolten, dewelke aldaar op zijn afsterven zouden mogen voorvallen, voor te komen, met hem in actuele en dadelijke bezittinge daar van te stellen. Een ding is gedenkwaardig in die verhandelinge, dewelke *Lætus Introitus*, de blijde Inkomst, genoemt word, behelzende de voorwaarden, op dewelke hy als Prins van Brabant aangenomen wierd, tot welk land de andere Provintien als in een Prinsdom vervoegt waren, dat na veel regelen en limitatien omtrent de Re-
„ geeringe, in de zaken van taxatien en publijke byeenkomsten, het
„ niet ophouden van troepen, en dezelve niet door vreemde en uitlan-
Otto Librar. „ ders, maar alleen by inboorlingen te bestieren, daar by gevoegt was.
Galba. B. 12. „ *Dat indien hy deze Conditien niet naar kwam, het hen ook vry zoude*

„ *staan*

„*ſtaan, hem niet te gehoorzamen, of langer te erkennen, tot dat hy weder kwam te regeren volgens de wetten van het land.* En dit is daar na de voornaamſte grond geweeſt, volgens de welke zy hun afwerpen van het Spaanſche jok hebben konnen rechtvaardigen, zijnde al deze voorwaarden opentlijk geſchonden. 1549.

Te dezer tijd ontſtonden groote jalouzyen in des Keizers Huis; want gelijk hy een beſluit genomen had, dat zijn Broeder de verkiezinge tot Roomſch Konink, op zijn Zoon zoude bewogen werden te reſigneren en over te dragen, alzoo waren daar ook deſſeinen in Nederland, die door de Franſchen gevoed wierden, van Maximiliaan, den Zoon van Ferdinandus, de volmaaktſte en deugdzaamſte Prins die men in veele eeuwen had gekent, tot hun Prins gemaakt te zien. De Nederlanders waren zeer kwalijk vergenoegt met de beſtiering van de Koninginne Regente, dewelke wanneerder gebrek van geld was, maar naar Brugge en Antwerpen zand, bevelende Gedeputeerden haar uit Vlaanderen en Brabant toegezonden te werden. Deze gekomen zijnde, zeide zy hen alleenlijk wat geld zy te lichten hadden, en indien zy daar iets tegen zeiden, was haar gebruik te zeggen, dat zy met den Keizer niet hadden te marchanderen, en bedingen te maken; want hy moeſte en wilde het geld hebben dat hy eiſchte; zoo datter voor hen niets anders overig was, als te zien hoe zy het krijgen konden, dat aldus van hen niet verzocht, maar begeert wierd.

Jalouzyen in des Keizers familie.

Dit, gelijk de Engelſche Gezant van Brugge overſchreef, ſcheen de reden te wezen, dewelke den Keizer bewoogen, zijn Zoon zulke bedingen en voorwaarden te doen beſweeren, dewelke, gelijk de gevolgen daar na wel getoont hebben, hy meende naar te komen, op de zelve manier als zijn Vader die naargekomen was voor hem.

Ter zelver tijd, namelijk in de Maand van Mei, bevinde ik een heimelijke advertentie uit Vrankrijk aan het Engelſche Hof, datter een byzondere heimelijke handeling op de been was, tuſſchen dien Konink en de Duitſche Vorſten, om de vryheid van het Keizerrijk weer te herſtellen; maar dat de Konink van Vrankrijk beſlooten had Bologne in handen te hebben, eer hy tot eenige nieuwe projecten en aanvangzelen wilde treden. Daar over dan wierd een voorſlag aan den Protector gedaan, en in bedenkinge gegeven, of het niet beter ware de Stad onder een Tractaat over te geven, en zoo den Konink van Vrankrijk de handen vry te maken, om de beſcherminge van hunne vrienden en verwanten, beneffens de zaken van het Rijk in handen te nemen; want ik bevinde dat de opzicht van de Proteſtantſe Religie, de

1549. voornaamste maatraminge van al onze beradinge, gedurende al deze Regeringe, zy geweest.

Groote factie tegens den Protector.

Over deze zaak ontstont'er een groote verwarringe te Huis in Engeland. De Protector was wel genegen om Bologne voor een zomme gelds over te doen, en beide met de Franschen en Schotten vrede te maken. Des Koninks Schatkamer was albereeds uitgeput, de binnenlandsche zaken stonden in groote verwarringe, het beschermen van Boloigne was tot groote last en onkosten, en een Oorlog met Vrankrijk, was een zaak van zulk een gevolg, dat in dien tegenwoordigen stand van zaken daar op niet te avonturen was; maar aan de andere zijde, deze, dewelke den Protector in den haat hadden, en de beradingen eerder uitmaten by snorkery, als by gewichtig overleg, zeiden, het zoude een schande en verachtinge voor het volk zijn, een plaats van zulk een belang over te geven, dewelke hun laatste Konink zelf in het afgaan van zijn dagen, met zulk een groot verlies van volk en van geld, verovert en gewonnen hadde; en die te verkoopen voor een weinig gelds, wierd geacht, zulk een vrekwerk te zijn, dat de Protector het zelve niet derfde bestaan.

Pagets advijs omtrent Buitenlandsche zaken.

Cotton. Libr. Titus B. 2

By deze gelegentheid vinde ik dat de Ridder Willem Paget (zijnde als toen gemaakt Comptrolleur van des Koninks huishoudinge, het welke toen geacht wierd, een vorderinge van het ampt van Secretaris van Staat) een lange reden gemaakt, en in geschrift gestelt heeft. Het geene dezelve behelsde, was te vergelijken de gevaren in de welke Engeland als toen stak. De zaken van Schotland en Boloigne trok Vrankrijk in een geschil tegens het zelve; ten inzicht van de Godsdienst hadde het geen reden om veel van den Keizer te verwachten. Het Belang van Engeland, was als dan de Protestanten van Duitsland het hooft op te houden, en derhalven met Vrankrijk zich te vereenigen, zou hem lichtelijk in geschil tegens den Keizer konnen trecken. Hy stelde ook voor een vaste Alliantie met den staat van Venetie, die als toen zeer achterdochtig over des Keizers voortgangen in Italie waren, en gereet genoeg, om zelfs eenig verband tegens hem aan te vangen, indien hy in Duitsland in het werk konde gehouden werden, en door hun bemiddeling, zou Engeland een overeenkomst met Vrankrijk konnen maken.

Aan de andere zijde heeft Willem Thomas, als toen een Klerk in den Raad, een lang discours van andere expedienten en middelen geschreven. Hy stemt met Paget over een, voor zoo veel de slechte staat van Engeland aangaat, als dat veel vyanden en geen vrienden

hadde.

hadde. Het Noorder gedeelte van dat Rijk, was t'eenemaal bedorven door de invallen der Schotten. Ierland was mede in een zeer slechten stand, want de Ingezetenen daar van hielden het gemeenlijk met de Schotten, zijnde tot de oude overgeloviɡheden genegen. De Keizer was zoodanig ingenomen, om het al tot eenen Godsdienst te brengen, dat zy geen groote hulp van hem hadden te verwachten, ten ware zy hem eenige hoope gaven, van tot de Roomsche Godsdienst te willen weder keeren. Maar het vervolgen van den Oorlog zoude het volk t'eenemaal bederven; want indien dezelve bleef duren, zou zeekerlijk het zelve daar gelegentheid uit nemen, om in nieuwe onorders uit te breeken. Het zou echter zeer kleine eere voor Engeland zijn, de zoo onlangs verkregene veroveringe, weder over te leveren, of eerder te verkoopen aan Vrankrijk. Daaromme stelde hy voor, dat, om tijd te winnen, zy met den Keizer echter zouden zoeken te handelen, zelfs hem hoope geven, van weder te onderzoeken het geene in het stuk van den Godsdienst was gedaan, hoewel daar eenig gevaar mede in stak, van die van Maagdenburg, en de weinige Protestanten, die noch in Duitsland overig waren, den moed te benemen. Ook dat zy zouden hebben te verwachten, dat de Keizer ten alderhoogsten vergramt zoude zijn, wanneer hy zou bevinden dat hy bedrogen was; maar het winnen van tijd was als dan zoo nodig, dat de behoudenis van het volk daar aan hing.

1549.

Thomas zijn advijs van het zijne verschillende.

Cott. Lib. Vespaziaan D. 13.

Aangaande Schotland, stelde hy voor, dat de Gouverneur van dat Koninkrijk zou aangedrongen werden, om pretentie op de Kroon te maken, nademaal hun Koninginne naar een vreemd land getrocken was. Door dat middel zou Schotland voor dien gantschen tijd van de belangen van Vrankrijk afgezonderd blijven, en genoegzaam verbonden, om aan Engeland te hangen; ook waren de Franschen nu zoodanig in Schotland gehaat, dat iemand die tegens de zelve zich wilde stellen, een gemackelijk werk hebben zou, voornamentlijk zijnde gestut door de nagebuurschap van Engeland. En wegen Yrland stelde hy voor, dat de voorname Hoofden en huisgezinnen overgehaalt en aan het Hof gehouden mosten werden. En dat Engeland aldus wegens Buitenlandsche Oorlogen zijn adem komende te halen, het volk gewapent en geoefent, de Finantie herstelt, Schatten opgelegt, en alles in de Regeringe, dat nu ontstelt was, herstelt zou werden.

Aldus hebbe ik de beradingen van dien tijd open gestelt, gelijk

1549. ik dezelve in de Authentijke Schriften gevonden hebbe. De uitslag van deze beradinge was, dat Paget overgezonden wierd, om zich te vervoegen by den Ridder Philips Hobbei, als toen aan het Keizerlijke Hof reziderende; zijn Instructie zal gevonden worden in de Verzamelinge. De inhoud daar van was, dat het Tractaat tusschen den Keizer en den laatsten Konink, zoude worden vernieuwt met dezen tegenwoordigen Konink, en bevestigt door de Vorsten en Staten van de Nederlanden, dat eenige twijffelachtige passagien daar in mochten werden verklaart en geelucedeert; dat de Keizer Bologne binnen het Defensive Verbond geliefde te begrijpen, en alzoo het zelve helpen beschermen, zijnde Engeland gereed en vaardig iets anders daar weder voor aan te bieden. Hy zou ook hebben te vertoonen hoe vaardig zy waren om met zijn Keizerlijke Majesteit te verdragen aangaande het Houwelijk tusschen de Princesse Maria en zijn Zoon; ook om eenige geschillen, veroorzaakt door klachten van de Admiraliteit, by te leggen, en omtrent de onderhandelinge te toonen de reden van de boodschappen die tusschen hem en Vrankrijk voorgevallen waren; en zich verbinden, dat indien de Keizer hen vigoureuslijk wilde bystaan, zy nooit met Vrankrijk tracteren zouden. Paget zou ook hebben voor te stellen, als uit zich zelven, dat Bologne in handen van den Keizer zou gestelt werden voor een redelijk Æquivalent of vergeldinge.

Paget overgezonden, om met den Keizer te handelen.

Verzameling. No. 38.

Aldus geinstrueert, begeeft zich Paget op de reize, en komt in Juny van dit Jaar. Maar de Keizer hield hem dralende met veelderhande delais en uitvluchten, met te zeggen, dat het voeren van zijn Zoon rondsom door de Nederlandsche Steden, nevens menigte van Ceremonien en plechtigheden, onthalingen en andere dingen daar op volgende, het een sware zaak voor hem maakte, om op zaken te denken die zulk een diep overleg vereischten. Hy hield hem dragende van Brussel tot Gent, en van Gent tot Brugge; maar Paget onverduldig wordende over dit delayeeren, terwijl de Franschen vast in het land van Bologne intogen; zo kwamen de Bisschop van Aras, of Atrecht (zoon van Granvelle, die lange des Keizers voornaamste Bediende was geweest) die nu stond om in zijns Vaders plaats, die oud en swak was, te volgen, en de twee Præsidenten van des Keizers Raad, St. Maurice en Viglius, by hem, en hadden een lange Conferentie met hem en Hobbey, van dewelke het bericht in de Verzamelingen, namentlijk in een depeche van hen lieden aan den Protector, te vinden staat.

Coll. No. 39.

Zy handelden eerst over de uitlegginge van eenige twijffelachtige woorden, die in het Tractaat gevonden wierden, wegens dewelke hem

des Keizers Ministers antwoord beloofden toe te brengen. Daar na 1549.
spraken zy lange over de zaaken aangaande de Admiraliteit. Des Keizers Ministers zeiden, datter in Engeland geen recht geschiede over de klachten der Kooplieden. Paget antwoorde, dat ieder Zeeman tot den Protector kwam klagen, en als hy juist op hun aanbrengen de zaak niet afdede, liepen zy heen, en schreeuden datter geen recht te krijgen was, daar hem dacht, dat gelijk zy met geen byzondere zaken hun konnen bemoeyen, dat de Protector wel dede dezelve tot de Hoven van Justitie te wijzen, dewelke hun competente Rechters waren. Maar de Bisschop van Atrecht zeide verder, datter ook by de Hoven van de Admiraliteit geen recht te krijgen ware, dewelke in der daad partyen waren in al deze zaak. Paget berichte weder daar op, datter zoo wel recht te krijgen was in de Hoven der Admiraliteit van Engeland als in de hunne. Waar op de Bisschop moest belijden, datter groote Corruptien in al deze Hoven was.

Paget dan stelde voor, dat de Keizer zoude twee uit zijnen Raad bestellen, die al zulke klachten zouden hooren, en op een korten weg af doen; de Konink zoude het zelfde doen in Engeland. Wegens de bevestiging van het Tractaat, zeide de Bisschop, dat de Keizer willig en bereid ware toe te staan, dat zijn Zoon dezelve zoude bevestigen: maar dat hy nooit zijn onderzaten wilde bidden om zijn Tractaten te bevestigen: en hy zeide, wanneer hem voorgeworpen wierd, dat het Tractaat met Vrankrijk door alle dry de Staten bevestigt was geworden, dat de Voorrechten van de Fransche Kroon zoodanig ingetoogen waren, dat de Konink niets konde veralieneren van zijn Patrimonie, zonder het Parlement van Parijs, en zijn dry Staten; maar hy geloofde dat de Konink van Engeland een grooter voorrecht en Prærogative hadde: altoos zeeker was het, dat de Keizer zoo nauw niet gebonden was; hy had vijftien of zestien byzondere Parlementen, en wat werk was daar aan vast, als alle deze tot het bevestigen van zijn handelingen en Tractaten zouden moeten gebracht worden?

Wanneer deze generale redenen over waren, gingen de twee Præsidenten uit; maar de Bisschop van Atrecht bleef by hem in het byzonder. Paget stelde de zaak van Boloigne voor: maar de Bisschop hebbende hem een deel goede woorden in het gemeen gegeven, vond veel exceptien daar omtrent, als zijnde niet eerlijk genoeg voor den Keizer, nademaal Boloigne niet gewonnen was geweest, wanneer het Verbond tusschen den Keizer en Engeland, opgerecht wierd; zoo dat indien hy dezelve plaats nu kwam in te sluiten, zulks voor een rupture van trouw,

om-

1549. omtrent de Tractaten met Vrankrijk zou gehouden worden; en hy stond zeer op de eer en verband van zijn Conscientie, om deze Tractaten ongeschonden te bewaren en naar te komen. Alzoo eindigde deze onderhandelinge, in dewelke de alderaanmerkelijkste passagie was, die, rakende de bepalinge van de Fransche Kroon, en de vrydommen van de Engelsche, want op dien tijd wierd de prærogative van de Engelsche Kroon geoordeeld die uitbreidinge te hebben, dewelke ik vinde in een Brief uit Schotland geschreven, een van de voornaamste tegenwerpingen omtrent het houwelijk van den Konink, met de Koningin van dat Rijk geweest te zijn, dat namentlijk een vereeniginge met Engeland, de gesteltenisse van hun Regeringe zeer stond te veranderen, zijnde de prerogativen van de Koningen van Engeland, van een veel verder uitbreidinge, als die van de Koningen van Schotland.

Twee of drie dagen na de gezeide Converzatie, kwamen de voornoemde Ministers van den Keizer weder aan het Logement van Paget, met een antwoord van de propozitien, dewelke de Engelsche Gezand hadde gemaakt, van de welke een vol verhaal kan gevonden werden in de Verzamelinge, in den Brief, dewelke de Gezand daar over naar Engeland geschreven heeft. De Keizer gaf een goede antwoord op zommige byzonderheden, dewelke in de vorige tractaten, twijfelachtig waren bevonden. Wegen de bevestiging van het Tractaat bood hy aan, dat de Prins zulks nessens hem zou doen; maar dewijl de Konink van Engeland onderjarig ware, dacht hem des te meer nodig dat het Parlement van de kant van Engeland het zelve mede zoude bevestigen. Waar op Paget antwoorde, dat hun Konink, voor zoo veel de Koninklijke macht aanging, dezelve in al de Conditien van zijn leven was. En derhalven, wanneer het groote Zegel aan eenig Verdrag gesteeken was, ware de Konink volstrektelijk daar aan gebonden. Zy hadden veel redenen omtrent de Administratie van Recht en Justitie, maar kwamen tot geen besluit: en wat belangt de voorname zaak, aangaande Boloigne, de Keizer stond op zijn tractaat met de Kroon van Vrankrijk, het welke hy niet konde verbreeken; waar over Paget zeide tegens den Bisschop, dat zijn Vader hem hadde gezegt, dat zy zoo veele gronden en redenen hadden met Vrankrijk te breeken, dat hy zijn geheele schoot vol had, om die voort te brengen, wanneer gelegentheid zou gegeven werden, om die te gebruiken. Maar hy vorders bevindende des Bisschops antwoord zeer koel te zijn, en dat hy alleenlijk goede woorden gaf, zeide hy hem, dat Engeland dan zou zien haar eigen veiligheid te bevorderen, en nam dat alzoo voor des Keizers finale

Ziet in de Verzamelingen. No. 40.

finale antwoord, besluitende daar op zijn afscheid te verzoeken, het welke hy korts daar aan dede, en kwam zoo weder over in Engeland. Maar hy vand aldaar de Raden zeer verdeeld, van het welke de droeve effecten, korts daar aan uitbraken. 1549.

Daar was in den Raad voorgestelt, dat men een einde van den Oorlog tegen Schotland zou maken; want zijnde dezelve aangevangen en voortgezet, alleenlijk met dat voornemen, van het houwelijk van den Konink, met de Koninginne aldaar te bevorderen, dewijl de hoop van het zelve nu t'eenemaal verdweenen was, en de zaak zoo ver verschooven, dat het in de macht der Schotten niet was, dezelve te herstellen, was het nu ook een ydele verkwisting van geld en bloed, dezelve op te houden. En nademaal Boloigne was door een Tractaat, binnen eenige weinige jaren doch aan de Franschen te komen, scheen het mede een onredelijke zaak, in deze bekommerde staat, in de welke des Koninks zaken stonden, een Oorlog aan te houden, in dewelke zy weinig reden hadden om te twijfelen, of zy zouden die plaats echter kwijt geraken, alsze al de onkosten van een belegering, en noch een gantsch jaar oorlogens zouden uitgestaan hebben. Debatten in den Raad omtrent de Vrede.

De Protector had nu menigte van vyanden op den hals, die maar op hun luimen lagen, om hem in deze conjuncture van tijden, een voordeel af te zien, en, was het doenlijk, buiten boort te werpen. De Grave van Southampton was mede in den Raad gestelt, zonder evenwel zijn heimelijken haat, den welken hy den Protector had toegedragen, afgelegt te hebben; maar in tegendeel alles doende wat hy konde, om een partyschap tegens hem op te rechten. De Grave van Warwijk was de bekwaamste om op te werken. Deze kreeg hy dan ook lichtelijk op zijn zyde, en hebbende een vertrouwentheid met hem opgerecht, zeide hem, dat hy in der daad al deze overwinningen behaalt hadde, over dewelke de Protector zegenpraalde. Hy had de Slag van Pinkey, by Musselburg gewonnen, en de wederspannigen van Norfolk getemt; en gelijk hy voor dezen de Franschen geslagen had, alzoo, indien hy derwaarts overgezonden wierd, stonden hem nieuwe overwinningen te volgen; maar het was onder zijn waardye de tweede van iemand te wezen. Op deze wijze verband hy hem, om in alles met den Protector geschil te maken, al wiens moedelooze voorstellinge tot vrees en dommigheid geduld wierden. Anderzins zeide hy, wat vriendschap konde verwacht werden van een Man die geen medelijden met zijn eigen Broeder hadde gehad; maar het geen den Adeldom het aldermeest opmaakte, was de zijdigheid, die de Protector had getoont voor de Ge-

1549. meente, in de muiteryen die de voorledene Zomer ontstaan waren.

Hy had ook groote gronden van misvertrouwen en jalouzy gelegt, om dat hy vreemde troepen in des Koninks Oorlog hadde op de been gehouden, het welke hoewel het hem niet te last gelegt wierd, om dat de Raad het zelve toegestaan hadde, echter wierd'er hier en daar gemommelt dat hy den zelven zulks genoegzaam afgedrongen hadde. Maar het zoo treffelijk Palais, het welke hy was bezig te bouwen op de plaats de Strand genoemt, het welke als noch zijn naam van Sommersethuis draagt, zijnde gesticht op de ruïnen van eenige Bisschops Huizen en Kerken, verwekte zulk een algemeene haat tegens hem, als iets dat hy ooit gedaan had. Men zeide, dat, zijnde de Konink in zulk een kostelijken Oorlog ingewikkelt, en de Stadt Londen door de Pest zoo swaarlijk aangetast, die al eenige maanden geduurt had, hy de moed hadde gehad, om Bouwmeesters uit Italien te ontbieden, en zulk een Palais op te rechten, als nooit in Engeland gezien was. Men zeide ook, dat verscheide Bisschoppen al vry eenige vastigheden aan hem hadden opgedragen, om zijn gunst te verkrijgen. Hoewel dit niet geschied was zonder toestand van den Konink; want in een opdracht van eenige landen, door den Konink op hem gemaakt, op den 11. July, in het 2. Jaar van zijn Regeeringe word vermelt, dat deze landen hem gegeven wierden, voor zijn dienst in Schotland bewezen, voor dewelke hem grooter vergeldinge was opgedragen; maar dat hy die afgeslagen hadde, om de Kroon niet al te veel te verarmen, en in de plaats een Licencie den Bisschop van Bath in Wallis gegeven hadde, om eenige landen van dat Bisdom aan hem te veralieneren. Hy word in dien Brief genoemt *by Godes genade*, Hartog van Sommerset, welke tijtel al voor eenige Jaren, geen als Souveraine Vorsten wierd toegestaan. Men zeide ook dat meenichte van de Chantry landen, voor een geringe prijs aan eenige van zijn vrienden verkocht waren, voor het welke zy besloten, dat hy groote vereeringen most genooten hebben: Dit isser van, een loop van ongewoone grootheid had hem te hoog opgevoert, zoo dat hy zich tegens den Adel niet droeg met die gelijkzaamheid, dewelke zy van hem verwachten.

Al deze dingen liepen te zamen, om hem veel vyanden te verwekken, en zijn vrienden waren albereets weinig genoeg; maar van deze was hem niemand getrouwer als Paget, de Secretaris Smith, en voornamentlijk Kranmer, die zijn vriend noyt verlaten heeft. Al die gene die de oude Superstitien begunstigden, waren zijne vyanden, en deze ziende den Graaf van Southampton, de streng tegens hem trekken, liepen

pen al by hem, zelfs uit de Bisschoppen die voor de Reformatie waren, 1549.
viel Goodrik, de Bisschop van Ely, hem mede af, en Southampton toe. Deze was tot het laatste toe, by den Admiraal in zijn sterven geweest, uit den welken hy veel quade indrukzelen tegens den Protector ingezoogen hadde; zoo het scheen. Al zijne vyanden zagen, en hy zag het ook zelve, dat het vervolg van den Oorlog noodwendiglijk hem bederven most, en dat een goede vrede hem in zijn vermogen zoude vast stellen, en tijd en gelegentheid beschikken, om daar door den aanhang te breeken, die nu zoo sterk tegens hem scheen te zijn, dat het niet te geloven was, dat hy zonder behulp van tijd en wijl, dezelve te boven zou konnen komen.

Ondertusschen dan, deden zijn vyanden niet anders, als alle zijne voorslagen van vrede om verre te werpen; en hoewel op Pagets wederkomst uit de Nederlanden, het een zeer onredelijke zaak scheen te zijn, den Oorlog voort te zetten, zeiden zy echter dat Paget heimelijke Instructien en last hadde gehad, om zulk een antwoord te bezorgen, om een glimp en schijn aan zulk een snood besluit te geven.

De Bevelhebbers, dewelke over kwamen uit de plaatzen, die de Franschen ingenomen hadden, zeiden eenstemmig, gelijk altoos gewoon is te geschieden, datter gebrek van noodwendigheid, om een belegering uit te staan, binnen was geweest, en hoewel het in der waarheid recht strijdig met dezelve gelegen was geweest, gelijk wy in Thuanus konnen zien, zoo wierden echter hun klachten, als waarachtig en zeeker, onder het gemeene volk verspreit.

De Protector had mede tegens wille van den Raad, de bezetting uit Haddingtoun bevolen te vertrekken, en ging nu weder aan, niet tegens al de tegenstand daar tegens gedaan, om vrede met Vrankrijk te maken, handelende in verscheidene dingen alleenig uit eigen gezag, zonder hun Raad en goedvinden te vragen, ja zelfs meenigmaal recht daar tegens aan. Dit was geacht een Koninklijke macht aan te nemen, en scheen niet verdraagelijk te zijn voor de zodanige, dewelke meenden en oordeelden, in alle deelen zijns gelijk te zijn. Men zeide ook, dat wanneer tegens des overleden Koninks Testament, hy tot Protector verkoozen was, zulks met dit byzonder verband was geschied, dat hy niets zonder hun byzondere toestant zoude doen. En hoewel by de Patent, dewelke hy wegens zijn ampt verkreegen hadde, zijn macht en gezag veel vermeerdert was (zijnde dat van een grooter kracht in rechte, dan een byzondere toestand aan den Raad-tafel) zoo wierd hem ook zelfs dat voor de scheenen geworpen, als een groote Staatzuchtigheid in

 hem,

1549. hem, om zulk een onmatige macht en vermoogen zich aan te matigen.

Aldus gedurende de geheele Maand van September was'er een groote driftigheid onder hen lieden; verscheidene perzoonen zochten de geschillen wel by te leggen; maar te vergeefs; want de aanhang en factie tegens hem was nu zoo sterk geworden, dat zy een besluit namen, hem in zijn overmatige macht een weinig te korten, en tot een weinig meer evenmatigheid met hen, te brengen.

De meeste van den Raad verlaten den Protector.

De Konink was in dien tijd tot Hamptoncourt, alwaar de Protector mede toen was, met eenige van zijn Dienaars en oppassers omtrent hem; het welke de Jalouzye noch grooter maakte; want men gaf uit dat hy voor had den Koning te vervoeren. Eenige dan van den Raad, kwamen op den 6. October, in Ely huis by malkander, als de Lord St. Jan Prezident, de Graven van Warwijk, Arundel en Southampton, Sir Eduward North, Sir Richard Southwell, Sr. Edmund Pecham, Sir Edw. Wotton en Dr. Wotton: en den Secretaris Petre, zijnde tot hen in des Koninks naam gezonden, om hen af te vragen, om wat oorzaak zy aldaar te zamen kwamen, voegde zich ook by hen.

Zy zaten als des Koninks Raad, en schreven hun verhandelingen in het Raad-Boek aan, uit het welke ik het bericht van deze onderhandelinge gehaald hebbe.

Deze dan aldaar te zamen gekomen zijnde, en aanmerkende de onorders, dewelke zoo onlangs in Engeland waren voorgevallen, het verlies in Schotland en Vrankrijk, leiden de schuld van alles op den Protector; dewelke zoo zy zeiden, naar andere besluiten zoo hardneckiglijk gedreven wierd, dat hy na hun raad niet luisteren wilde; dieze hem zoo opentlijk als byzonderlijk gaven.

Zy verklaarden ook, dat hebbende voornemens geweest, noch dien zelven dag naar Hamptoncourt te gaan, om alles met hem in een vriendelijken weg te overleggen, hy een menichte van de gemeene lieden had opgemaakt om hen te mishandelen; hebbende ook den Konink zijn hand doen zetten, onder de Brieven dewelke hy had omgezonden, om het volk op de been te helpen, gelijk hy ook oproerige geschriften tegens hen lieden gestroit had, daarom was het, dat zy betrachten de veiligheid van den Konink en het Koninkrijk. Zy dan zonden om den Lord Major en Aldermannen van Londen, dewelke zy belasten, geen Brieven van den Protector, aan hen gezonden, te gehoorzamen, maar alleenlijk die van hen kwamen. Zy schre-

schreven ook menichte van Brieven aan den grooter en kleinder 1549.
Adel in Engeland, gevende hen reden van al hun doen en laten, en hun hulp en bystand verzoekende.

Zy zonden ook om den Luitenant van den Touwr, die zich mede hunne ordere onderwierp. Den volgenden dag hebben de Heer Cancelier, de Marquis van Northampton, de Grave van Shrewsbury, Sir Tho. Cheinei, Sir John Gage, Sir Ralph Sadler, en de Heer Opperrechter Montague, zich by hen gevoegt. Hier op schrevenze een Brief aan den Konink (die in de Verzameling te vinden is) vol van uitdrukzelen, van hun plichtschuldigheid en zorge voor zijn perzoon, maar klaagden over des Hertogen van Sommerzets wederhoorigheid omtrent hun lieder raad en advijs, en over het vergaderen van volk omtrent zich, om alzoo zijn moedwil op te houden: zy erkenden dat zy den Secretaris Petre by hem gehouden hadden, en daar in wildenze zijn Majesteit verzeekeren, dat zy niets zoo zeer betrachteden, als zijn veiligheid en conzervatie. Zy schreven ook aan den Bisschop van Canterbury, en aan Willem Paget, datze op des Koninks perzoon acht zouden slaan, en dat zijn eigen Dienaars hem mochten omtrent zijn; en niet die van den Hartog van Sommerzet.

Verzameling. No. 41.

Maar de Protector hoorende van al deze onorder, had den Konink in aller haast naar Windzor gebracht, ook al het Geweer en Wapens die daar of tot Hamptoncourt waren, genomen, en al die hy konde by een krijgen, tot bewaring van zijn perzoon, daar mede gewapend.

De Raad tot Londen maakte hier over zeer groote klachten, dat de Konink zou gebracht worden naar een plaats, daar geen behoorlijke voorzieninge voor hem was; zoo wierd dan bestelt, dat alles dat hem nodig mocht zijn, hem van Londen mocht toegezonden werden. En op den 8. October gingen zy naar Guildhall; alwaar zy aan den gemeenen Raad der Stad, reden en verhaal van hun doen gaven, onder verzeekeringe, dat zy geen gedachten hadden, om iets in den Godsdienst te veranderen, gelijk door hunne vyanden uitgestroit wierd, maar dat zy alleen de behoudenis van den Konink betrachten en zochten, en de vreede en veiligheid van het Koninkrijk wilden te wege brengen; en tot deze einden en betrachtingen verzochtenze hun hulp en onderstand. De gantsche gemeene Raad eenstemmig verklaarde, dat zy God dankten, voor de goede Intentie die zy verklaart hadden te hebben, en verzeekerde hen, datze

De Stad Londen voegt zich by dezelve.

1549. het met hen ſtaan zouden, met goed en bloed. Ondertuſſchen wanneer de Protector tot Windzor verſtond, dat niet alleen de Stad Londen, maar ook de Luitenant van den Touwr, van de welke hy zich altoos verzeekert gehouden hadde, van hem afgevallen waren, beſloot hy niet langer tegens te worſtelen; en hoewel het niet onwaarſchijnlijk is, dat hy, dewelke voornamentlijk beſchuldigd was, om dat hy de Gemeente de hand zeer boven het hoofd gehouden hadde, lichtelijk een groot lichaam van volk, tot zijn eigen behoudeniſſe by een vergadert zou konnen hebben, zoo beſloot hy echter den loop van den tijd, gelijkze als nu was, toe te geven. Hy dan verklaarde voor den Konink en de weinige Raden die noch by hem waren, dat hy geen voornemen tegens iemand van de Heeren hadde, en dat het volk dat hy vergaderd hadde, alleenig ſtrekte, om zich zelven van eenige geweldige ondernemingen te behoeden, die tegens zijn perzoon zouden mogen gemaakt, en aangelegt werden. Hy verklaarde vorder, dat hy gewillig was zich zelven te onderwerpen, en ſtelde derhalven voor, dat twee van de Lords van Londen zouden gezonden werden, en dat dezelve, met twee van de zelve die noch omtrent den Konink waren, zouden te zamen overleggen, wat beſt ware gedaan, aan welker goedvinden hy zich gaarne wilde onderwerpen, zelfs begeerende, dat al het geene zy beſlooten hadden, in het Parlement zou beveſtigt werden.

De Protector wil zich onderwerpen. N°. 42.

Hier op wierd dan een ordere onder des Koninks hand, naar Londen geſchikt, door de welke twee van de Lords van den Raad, aldaar tot Windzor ontboden wierden, ieder met twintig Dienaars verzelt, hebbende des Koninks trouw en woord, tot hun veiligheid, in gaan en komen. Kranmer, Paget en Smith, ſchreven ook aan hen, om hen te bewegen, de zaak op een vreedzame wijze te voeren, en geen wrede beradingen te volgen, noch zich te laten verleiden, door die geene die andere beſluiten inwendig verborgen hielden, als zy uitwendiglijk lieten blijken, van het welke zy meer kenniſſe hadden, als zy geraden vonden te verklaren. Dit ſcheen den Grave van Southampton te raken.

Op den 9. October wierd de Raad tot Londen vermeerderd met den Lord Ruſſel, den Lord Wenthword, de Ridder Antony Brouwn, Sir Antony Wingfield, en Sir Johan Baker, Spreeker van het Huis der Gemeente; want nu deze, die zich een wijl te rugge gehouden hadden, ziende dat het de Protector op gaf, kwamen nu en vervoegde zich by de meeſt vermogende partye, zoo dat

zy

zy nu in als twee en twintig sterk waren. Zy waren geinformeerd en onderrecht, dat de Protector had gezegt, dat indienze voor hadden, hem ter dood te brengen, de Konink dan eerst sterven zou; en indienze hem van honger wilden doen sterven, dat zy den Konink zulks het eerste zouden doen; en dat hy zijn eigen knechten gewapent, en dezelve naast aan des Koninks Perzoon gestelt hadde, met meeninge om hem van Windsor zelfs, als sommige voorgaven, uit het Koninkrijk te voeren; waar op zy een besluit namen, dat hy niet meer bequaam ware, om als Protector aangemerkt te werden. Maar zijnde van deze dingen in het Raad-boek geen gewag gemaakt, schijnen zy wel van zijn vyanden gesmeed te zijn, om hem by het volk hatig te maken. 1549.

De Raad bestelde ook, dat een Proclamatie wegens hun proceduren en handelingen mocht gedrukt werden; schreef ook aan de Princesse Maria, en Elizabeth, haarlieden te kennen gevende, wat zy gedaan hadden. Zy schreven ook aan den Konink, gelijk in de verzameling kan gevonden werden, gevende hem te kennen, hoe meenige verbintenissen van dankbaarheid op hen lag, beide jegens zijn Vaders goedheid, omtrent hen lieden, en die van zijn Majesteit, dewelke hen verbonden om zorge voor hem te dragen. Zy verzochten hem aan te merken, dat zy zijn gantschen Raad waren, een of twee uitgezondert, en deze den welken zijn Vader des Rijks bestieringe hadde op gelegt; dat de Protector niet was aangestelt, tot dien macht door het Testament van zijn Vader, maar door hun verkiezinge, onder die voorwaarden, dat hy alles zou doen volgens hun goedvinden en raad, het welke hy niet gedaan hadde, zoo dat zy hem nu die eer ten hoogsten onwaardig achten. Derhalven verzochten zy in des Koninks tegenwoordigheid geadmitteert te werden, om hun Plichten, omtrent zijn Perzoon, af te leggen, en dat de troepen verzamelt omtrent zijn Perzoon mochten weg gezonden werden, ook den Hartog van Sommerset gebracht werden, om zig zelven de ordre van den Raad te onderwerpen. Coll. N. 48.

Zy schreven ook aan den Eerst-Bisschop, en den Ridder Willem Paget; gelijk in de verzameling te zien is, hen belastende, zoo als zy dat wilden verantwoorden, dat op des Koninks Persoon goede toeverzigt mocht genomen werden. Dat dezelve van Windsor niet vervoert wierd, en dat dezelve niet langer door de Dienaars van den Hartog van Sommerset zoude bewaart werden: gelijk men zeide, dat hy tot noch toe wierd, daar zy zeer hard over klaagden. Maar dat zijn eigene gezworene dienaren hem hadden op te passen. Zy verzochten hen ook hun hulp toe te brengen, tot voortzettinge van het gene zy in hun Brief aan Coll. N. 44.

den

1549. den Konink hadden voorgedragen : verklarende dat zy zouden doen, met den Hartog van Sommerset, als zy zouden wenschen dat met hen gedaan wierd, en met zoo veel matigheid, eerbiedigheid en gunst, als zy in eere zouden konnen of vermogen te doen; zoo datter geen reden was, om zodanigen wreedheid, als zy in hun Brieven gewag af maakten, van hen te vreezen. Deze wierden gezonden door den Ridder Philips Hobbey, zoo als hy uit Nederland te rugge gekomen, en des daags te vooren, van den Konink tot Londen gezonden was. Hier op hebben de Eerst-Bisschop Kranmer en Paget, beide den Konink en den Protector (gelijk in het Raad-boek staat) bewogen hun begeerten in te willigen. De dienaars van den Protector wierden weg gezonden, en des Koninks eigene, wierden omtrent zijn Perzoon gestelt.

Kranmer, Paget en Smith, schreven hier op aan den Raad tot Londen, dat al het gene zy voorgestelt hadden, hen toegestaan zoude werden. Zy verzochten verder te weten, of de Konink tot Londen zou gebracht werden, of tot Windsor blijven, en dat drie van de Lords derwaarts mochten gezonden werden, die alles naar hun eigen begeeren zouden konnen beschikken; en wegens andere dingen, zy gedroegen zich aan Hobbey, die den Brief (die in de verzameling is) over bracht. Hier op heeft de Raad den Ridder Antony Wingfield, den Ridder Antony St. Liege, en Sir J. Willemsz., naar Windsor gezonden, met bevel op te passen, dat de Hartog van Sommerset, zich niet weg maken zou, eer zy daar quamen; en dat Sir Thomas Smith, de Secretaris, Sir Michaël Stanhop, Sir Johan Thynn. Edw. Wolfe, en Willem Cecil, in hun kamers zouden opgesloten werden, tot dat zy hen ondervraagt zouden hebben.

Op den 12. October, trok de gantsche Raad naar Windsor, en komende by den Konink, verklaarden, dat al dat zy hadden gedaan, uit enkel yver en genegentheid, die zy tot zijn perzoon en dienst hadden, ware geschied. De Konink ontfing hen vriendelijk, en bedankte hen voor de zorge die zy voor hem droegen, met verzeekeringe, dat hy, al het geene zy hadden gedaan, ten goede nam.

Op den 13. zaten zy in den Raad, en zonden om deze, dewelke in hunne kamers opgesloten waren; alleenlijk Cecil wierd vry gelaten. Zy leiden hem te last, dat zy de voornaamste Instrumenten en werkmiddelen omtrent den Hartog waren geweest, in al zijn eigenwillige handelingen en proceduren. Hieromme stelden zy Smith van zijn ampt, van Secretarischap, en zonden hem met de rest naar den Touwr van Londen. Op den volgenden dag wierd de Protector voor hen ontboden,

den. En Artykelen van mishandeling en hoog verraad, wierden tot tot zijnen last bygebracht (dewelke in de Verzamelingen staan te zien) van de welke het begrijp en de zubstantie was: *Dat, zynde Protector gemaakt, onder voorwaarden, dat hy niets zoude doen, buiten toestand van de andere Executeurs, hy deze voorwaarden niet was nagekomen, maar had gehandeld met Gezanten, Bisschoppen en Lord-Stedehouders, gemaakt uit eigen macht en believen: en een Hof van verzoekschriften in zyn eigen huis gehouden; veele dingen tegens de rechten en wetten van het volk gedaan, de Mund verargerd, in zaken van inlandingen, Proclamatien en beveelen doen verkondigen, Commissien en beveelen, tegens den wille van den geheelen Raad gegeven hadde. Dat hy geen zorge had gedragen, om de onlangs gerezene wederspannigheden te stillen, maar in tegendeel hem aangemoedigd en gerechtveerdigd hadde. Dat hy de plaatzen die de Konink in Vrankryk hadde, verwaarloost hadde, waar door dezelve ook verlooren waren. Dat hy den Konink had doen geloven, dat de Heeren, dewelke tot Londen vergaderd waren, niets anders voor hadden als om hem te verderven, en hem vermaand het zelve noit te vergeeten; maar te wreeken; ook eenige jonge Lords geraden, het zelve in gedachten te houden, hebbende vervolgens deze Lords, voor verraders doen uitroepen. Dat hy gezegt hadde, indien hy zou sterven, zoo zou de Konink ook sterven. Dat hy den Konink zoo schierlyk en onverwacht naar Windzor gevoert had, dat hy niet alleenlyk in groote vrees en verschrickinge was gebracht, maar ook daar door een gevaarlyke ziekte had op den hals gehaalt. Dat hy het volk vergaderd, en als ten Oorlog gewapend had, als mede zyn Vrienden en Dienaren, latende die van den Konink ongewapend. Dat hy de meeninge hadde gehad na Jerzey of Garnzey te vluchten.*

1549.

De Protector beschuldigt en naar den Towr gezonden.

Collect. No. 46.

Hier op wierd hy naar den Touwr gezonden, werdende aldaar gebracht door de Graven van Suffex en Huntington. Noch dien zelven dag wierd de Konink weder naar Hamtoncourt gebracht, en een ordere gemaakt, dat zes Lords de bestierders van zijn perzoon zouden zijn; namentlijk de Marquis van Northampton, de Graven van Warwijk en Arundel, de Lords St. Jan, Russel en Wentworth. Twee van de welke altoos op den Konink hadden te passen.

Bedenkingen daar op.

Aldus viel de Hartog van Somerzet van zijn hooge ampt en bedieningen te gronde.

Belangende deze Artijkelen, deze scheenen zoo veel tot zijn rechtveerdiginge te doen, als de antwoord daar op zou hebben konnen doen, zoo zy in mijn macht waren. Hy word niet beschuldigd van rovery, wreed-

1549. wreedheid of schraapery: maar alleenlijk over zoodanige dingen, als alle menschen, die haastig en schierlijk verhoogt tot een onovereenkomende macht en grootheid van staat werden, gemeen zijn. Het geene hy omtrent de Munt gedaan hadde, was niet tot zijn eigen voordeel, maar door een gemeene misslag van verscheidene Gouverneurs geschied, dewelke in de nootwendigheid van hunne zaken gemeenlijk tot dit, als hun uiterste plecht-anker, hun toevlucht nemen, om de zaaken zoo lang in stand te houden als hen zou mooglijk zijn. Echter komt het de bestiering tot groote schade en verlies te gedyen.

Hy droeg zijn val met meerder billijkheid van gemoed als hy zijn voorspoed had gedragen; voegende zich zelven, gedurende zijn gevangenis, tot leezen en studeren; en krijgende een boek in handen, het welke handelde van gedult en lijdzaamheid, getrokken beide uit de gronden van zedige of morale Wijzelingschap, en de Christelijke leere; was hy zoodanig daar mede ingenomen, dat hy belaste dat het zelfde in het Engelsch overgezet mocht werden, schrijvende zelve een voorreden daar aan, in de welke hy voorstelde de groote vertroostinge, die hy daar in gevonden hadde, het welke hem bewoogen hadde te bezorgen, dat ook andere diergelijke vruchten van vertroostinge daar uit mochten ontfangen. Petrus Martyr heeft hem ook een langen brief vol vertroostinge toegezonden, dewelke gedrukt is beide in het Latijn en het Engelsch by vertalinge. En waarlijk al de Gereformeerde, beide in en buiten Engeland, zagen zijn val aan als een publijk en algemeen verval van dat geheele belang, het welke hy zoo standvastelijk voortgezet hadde.

Paapsche party zeer gemoedigt.

Maar aan de andere zijde wierden die van den Paapschen aanhang hier door niet weinig gemoedigt, te meer, dewijl zy wisten dat de Grave van Southampton, die zy nu hoopten, dat al de zaken in handen zou krijgen, volkomentlijk hun man was. Men wilde ook gelooven dat de Grave van Warwijk hen heimelijke verzeekeringen gedaan hadde. Immers zoo wierd het verstaan by het Hof van Vrankrijk, gelijk Thuanus schrijft. Het eerste ook dat zy deden, was den Hertog van Norfolk van zijn langdurige gevangenis te verlossen, in aanmerkinge van zijn hoogen ouderdom, zijn voorige diensten, en de uiterste strengheid tegens hem in de procedure gepleegt; het welke men zeide voornamentlijk voort te komen, uit de kwade diensten, die hem de Hartog van Somerset, daar omtrent, had gedaan. Maar dit wierd haast ter zijden gestelt.

De Papisten dan maakten nu hun addres en toegang tot den Grave

van

van Warwijk. De Bisschop van Winchester schreef een hartelijke gelukwenschinge aan hem, zich verheugende dat de voorige Tyranny, gelijk hy des Hartogen van Warwijks bestieringe noemde, nu ten einde was gebracht. Hy wenschte hem alle voorspoed toe, en verzocht hem, dat wanneer hy eenige ledigheid hadde in zijn groote zaaken, die in zulk een ongesteldenstand geraakt waren, eenige aanmerkinge op hem mocht gemaakt werden. De Bisschop van Londen zijnde ook in goede hoop, zedert de Protector en Smith, dewelke hy zijn voornaamste vyanden achte te zijn, nu in ongunst geraakt waren, en Kranmer in een koele, indien niet in een kwade plaats stond met den Grave van Warwijk, zand een verzoek-schrift in, ten einde zijn Appel aangenomen, en zijn Proces weder hervat mocht werden. Veele vielen ook af van het gaan tot de Engelsche Bede-dienst, of Communie, verhoopende dat alles wel haast weder tot niet loopen zou, het welke door den Hartog van Somerset opgestelt was. Maar de Grave van Warwijk, vindende den Konink zoo yverig genegen tot het voortzetten van de Reformatie, dat geen zaak iemand zoo zeer hem zou konnen aanbeveelen, en aangenaam maken, als het voortzetten van de begonnene Reformatie zou konnen doen, verliet haast de Paapsche partye, en toonde zich van de alderyverigste om de Reformatie meer en meer te bevorderen. Ik vinde niet dat hy eenige antwoord aan den Bisschop van Winchester geschreven heeft. Deze bleef noch echter gevangen. En aangaande Bonners zaak; een nieuw Hof van gedelegeerde wierd aangestelt, om zijn Appel te revideren en hervatten, bestaande uit vier civile en vier gemeene Rechtsgeleerden, dewelke het zelve hebbende onderzocht, rapporteerden, dat het Proces betamelijk en wel voortgezet, en het vonnis gerechtelijk gegeven en uitgesprooken was, zijnde alzoo geen gerechtige reden waarom het Appel zou worden aangenomen; en aldus wierd het zelve by hen verworpen en afgewezen. Als dit den Raad wierd aangedient, ontboden zy Bonner in het begin van January by zich, en verklaarden tegens hem, dat zijn Appel verworpen was, en dat het vonnis tegens hem gegeven, als noch in zijn volle kracht bleef.

1549.

Maar hun hoop verydeld.

Maar de zaak van Boloigne was het die hen meest drong. Zy twijfelende, als gezegt is, dat Paget die zaak by den Keizer naar behooren en wijsslijk genoeg gehandeld en bestierd hadde, hebben in October, Sir Thomas Cheiney en Sir Philips Hobbey, weder als Gezanten aan den Keizer gezonden, om hem te bewegen Boloigne in zijn beschermingе te willen nemen. Zy zonden ook den Grave van Huntington over, om

Gezanten aan den Keizer gezonden.

1549. de plaats te Commanderen, met byvoeging van 1000 man tot de bezettinge.

Wanneer de Gezanten by den Keizer kwamen, verzogtenze verlof, om 2000 Paarden, en 3000 Man te voet, in zijn gebied, tot bescherminge van Bologne, te mogen lichten. De Keizer gaf hen zeer goede woorden; maar stond weder op zijn verbond met Vrankrijk, wijzende hen vorder naar den Bisschop van Atrecht, die hen rond uit zeide, dat die dingen niet konden geschieden. Zoo nam dan Sir Thomas Cheyney zijn oorlof van den Keizer, dewelke op zijn scheiden, hem verzocht des Koninks Raad voor te houden, hoe noodwendig het ware de zaken van den Godsdienst weder op te nemen, op dat zy alle alzoo van eenen zin mochten zijn: want om rond met hen te gaan, zoo lang als dat niet geschiede, konde hy hen zoo effectueel niet bystaan, als hy anders wel zou wenschen te doen. Nu zag de Raad klaar en duidelijk genoeg, dat zy door Paget in dat stuk niet bedrogen waren, en besloten derhalven zich te benaarstigen om een Vrede met Vrankrijk aan te gaan.

Cotton. Libr. Galba. B. 12

Maar nu de Grave van Warwijk geheelijk van de Paapsche partye afvallende, heeft den Grave van Southampton het Hof met groot misnoegen verlaten. Hy was noch herstelt in zijn Ampt van het Cancelierschap, noch Thezaurier gemaakt (zijnde die plaats, door den Hertog van Somerset, nu aan den Lord St. Jan gegeven, die korts daar aan Grave van Wiltshire gemaakt wierd) noch ook gemaakt een van deze die de opzicht over des Koninks perzoon hadden. Hy dan begost een besluit tegens den Grave van Warwijk te nemen; maar deze was hem te gauw, en ontdekte de lagen, waar over hy op een nacht uit het Hof vertrok; men wil dat hy zich zelven zou vergeven hebben, want hy kwam in July daar na te sterven.

De Grave van Southampton verlaat het Hof.

De Reformatie nu wierd gelast met yver voort te zetten, en zijnde een gedeelte van de Goddelijke dienst noch ongereformeert, namentlijk het geene raakte Orders en Kerkelijke ampten op te leggen. Eenige Bisschoppen en Godtsgeleerde door een zitting van het Parlement nu by een gekomen zijnde, wierden geordineert, om een Boek van Ordinatie op te maken.

Nieuwe Formulieren voor Ordinatie.

Maar nu keeren wy ons naar het Parlement, het welke aanving te zitten op den 4. November. In deze by een komst wierd een strenge wet gemaakt tegens alle onwettige en verbodene byeenkomsten: zoodanig, dat indien eenige, boven het getal van twaalf, zonder ordere zouden by een komen, over eenige zaken van Staat, en des door eenige wettige Overigheid gelast zijnde, zich niet van een scheiden, zulks voor

Zitting van het Parlement.

Acte tegens oproerige t'zamenkomsten.

voor verradery zou gehouden werden. En indien iemand eenige heggen of hagen brak, of met geweld palen uithaalde, omtrent beslootene gronden, zonder wettige macht, zulks voor wederspannigheid zou gehouden werden. Het wierd daar ook voor gehouden, wanneer iemand, zonder openbaar gezag, volk by een vergaderde, by het klokken geklep, het roeren van trommelen, of klinken van trompetten, of het opsteken van Bakens. 1549.

Daar wierd ook een wet gemaakt tegens Prophetien, aangaande den Konink of zijnen Raad, nademaal door dezelve het volk tot beroerte en muiterye gebracht wierd: voor de eerste maal wierd daar op gestelt een boete van thien ponden, en gevangenis voor een jaar: voor de tweede maal een eeuwige gevangenis, en verlies van al zijn goederen, en vee. Al deze dingen hadden de beroerten van het voorige jaar tot grond en oorzaak, en geenzints in opzicht van des Hartogen van Somersets veiligheid, gelijk zommige zonder eenige redenen hebben willen droomen; want hy hadde nu geen belang in het Parlement; ook was hy toen in geen staat, om eenige beroerte tegens zijn perzoon te behoeven te vrezen, zijnde nu berooft van al zijn afgunst-verwekkende grootheid en gezach. Noch een andere wet wierd 'er gemaakt tegens Vagebonden en Landloopers, behelzende dat de voorige Statuiten in dit Rijk gemaakt, al te streng geoordeelt zijnde, dezelve derhalven niet in het werk was gestelt, zoo wierd nu dezelve wederroepen, en een wet, gemaakt ten tijden van den Konink Hendrik de VIII. in kracht en vigeur gestelt. Men gaf ook provisie tot het verlichten der zieken, kranken, kreupelen en lammen; maar de arme die des bekwaam waren, wierden tot werken geschikt. Eens ieder maand zouder een bezoekinge der armen zijn, by die geene die daar toe gestelt waren, die ook die geene, welke tot die plaats niet behoorden, zouden verzonden worden, zijnde deze gebracht van Constabel tot Constabel, tot dat zy waren gekomen tot zulke plaatzen als gehouden waren hem aan te nemen. Daar wierd ook een Bill ingebracht, tot het intrecken van een gedeelte van de Acte van Uniformiteit, maar die wierd niet verder als tot de eerste lezing gebracht.

Wet tegens Vagebonden.

Op den 14. November, maakten de Bisschoppen sware klachten aan de Lords, over de meenigvuldigheid van boosheden en onordere, en dat hun macht zoodanig ingetoogen was, dat zy geen zonden en misdaden konden straffen, noch iemand dwingen om voor hen te komen, of de orders van de Kerk naar te komen. Dit wierd van al de Lords met groot verdriet aangehoord, en zy bestelden, dat een acte

Bisschoppen houden aan om een herleving van Kerkelijke Cenzuren.

 dies

1549. dies aangaande zou opgestelt werden. Op den 18. November wierd een Bil ingebracht, maar op het eerste lezen verworpen, om dat die scheen de Bisschoppen te veel machts te geven. Zoo wierd dan een andere Bil bevoolen, door een Committe van het Huis, opgemaakt te werden: deze wierd goed gevonden, en naar het Huis van de Gemeente gezonden, die na de tweede lezing, dezelve aan een zijde hebben gelegt.

Hen docht veel beeter en bekwamer te vernieuwen het dessein, dat in de voorige Regeringe was genomen, van twee en dartig perzoonen te authorizeren, om het lichaam van de Kerkelijke rechten en wetten op te maken; en als dat opgemaakt zou zijn, scheen dat bekwamer, behoorlijk bevestigt zijnde, om de Kerkelijke Jurisdictie en gerechtigheid vast te stellen, als de Bisschoppen eenige macht te geven, nademaal de regulen van hunne Hoven zoo weinig bepaald en gereguleerd waren. Zoo wierd'er dan een acte gepasseert, door de welke de Konink gemachtigd wierd, om festien perzoonen te nomineeren, uit de Geestelijkheid, van de welke vier zouden zijn Bisschoppen, en zestien uit den wereldlijken stand, van de welke vier zouden zijn, Gemeentens wet en Rechtsgeleerden, dewelke binnen den tijd van drie Jaren een Corpus van Kerkelijke Wetten en Rechten, zouden Compileren en te zamen brengen; en deze zijnde niet strijdig met de gemeene en gestatueerde wetten van het land, zouden uit 's Koninks last en ordere worden gepubliceert en verkondigt, onder het groote Zegel, en de kracht hebben van wetten en rechten in de Kerkelijke Hoven.

Aldus wierd besteld dat dit niet zou overgelegt werden, tot een zekere Periode en bepaling, gelijk voorheen in de voorgaande Regeringe was geschied; maar dat het vaardiglijk ten einde zou gebracht werden. De Bisschoppen in die tijd, waren in het gemeen zoo schoorvoetende omtrent ieder stap in de Reformatie, dat een klein getal van hen lieden het bekwaamste geacht wierd, om van deze Commissie te zijn. De uitslag die dit gehad heeft, zal hier na gezien werden.

Daar wierd een Bil in het Lager Huis gebracht, dat het prediken en staande houden van eenige Opinien, als Felony en wederspannigheid zou verklaart werden; deze passeerde in dat Huis, maar wierd door de Lords ter zyden gelegt. Een Bil wegen de gedaante van Kerken-Dienaars te ordineeren, wierd in het Huis van de Lords ingebracht, en wierd toegestaan, de Bisschoppen van Duresme, Carlisle, Worcester, Chichester en Westmunster, daar tegens protesteerende. De substantie daar van was: dat zoodanigen Form van Ordinatie van Dienaars

staars der Kerke als zoude voortgezet worden, by advijs en goedvinden van zes Prelaten, en zes Godsgeleerden, door den Konink genomineert, en onder het groote Zegel bevestigt, naar April naastkomende zou gebruikt werden, en geen ander. Op den tweeden van January, wierd een Bill tegens den Hartog van Somerset ingelevert, behelzende de Artijkelen van beschuldiging, daar hier voor van gesprooken is, met een belijdenis van dezelve, geteekent door zijn eigen hand. Hier was hy toe gebracht, op verzeekering datter beleefdelijk met hem zou gehandelt werden, indien hy vryelijk wilde belijden, en zich zelven des Konings genade onderwerpen. Maar door eenige van de Lords wierd gezegt, dat zy niet wisten, of die belijdenis hem niet wel met geweld afgedrongen was, en dat het een slechte bestelling zou mogen bevonden werden, acten te passeeren, op zulke papieren, zonder de partye te examineren, of hy dezelve vryelijk of onbedwongen hadde onderteekent, of niet. Zy dan zonden vier wereldlijke Heeren en vier Bisschoppen, om hem omtrent die zaak te examineren; en den volgenden dag dede de Bisschop van Coventry en Litchfield rapport, dat hy hen dankte voor die goedertieren bezendinge; maar dat hy vrywilliglijk dezelve belijdenis, dewelke voor hen lag, onderteekend hadde. Hy hadde het gedaan op zijn knien, voor den Konink en zijn Raad, en geteekent op den 13. December.

1550.

Een acte wegen de Formen van Ordinatie.

Een acte tegen den Hartog van Somerset.

Hy verklaarde dat zijn misdaden voortkwamen uit voorbarigheid en onbescheidentheid, eerder als uit kwaadaardigheid, en dat hy geen verraderlijk besluit tegens den Konink en het Koninkrijk hadde. Hy dan wierd veroordeelt by een acte van het Parlement, in een breuke van 2000 pond 's jaars in land, en verlies van al zijn ampten en goederen. Hier op schreef hy aan den Raad, en erkende haar gunst, door het brengen van de zaak tot een breuke van goederen: hy beleed, dat hy in deze swakheden was vervallen, die gemeenlijk groote ampten en plaatzen vergezelschappen en volgen. Maar al het geene hy misdaan hadde, was eerder geschied by gebrek van een goed oordeel, als uit eenig kwaad voornemen. Hy dan verzocht hen ootmoediglijk, dat zy voor hem by den Konink wilden intereederen, dat zijn breuke wat gematigt, hy gepardonneert, en in gunst herstelt mocht werden. Hen verzeekerende dat voor het toekomende hy zich zelven zoo ootmoedig en gehoorzaam zou dragen, dat hy daar door zijn voorige dwaasheden volkomentlijk vergoeden en verbeteren zou. Dit wierd by veele geacht als een teeken van een

snoode

1550. snoode kleinhartigheid: andere wederom achten het wijslijk gedaan te zijn, eens zich zelven, op wat wijze het ook mocht zijn, uit de gevangenis te helpen, nademaal de grootheid van zijn voorige staat zulk een jalouzye aan zijne vyanden gaf, dat, ten ware hy zijn vergiffenis erlangde, hy in een gedurig gevaar zou zijn, zoo lang als hy in hun handen was.

Hy dan wierd op den 6. February in vryheid gestelt, gevende verzeekering van 10000 ponden, voor zijn goed leven, met bepalinge dat hy zich in des Koninks Huis van Sheen, of in zijn eigen van Zion, zou onthouden, zonder boven de vier mijlen zich van daar te mogen afzonderen, of by den Konink of zijn Raad te mogen komen, ten ware hy daar ontboden wierd. Hy kreeg zijn pardon op den 16. February, en droeg zich zelven daar na zoo ootmoedig, dat zijn Comportement, nevens des Koninks groote genegentheid tot hem zoo veel kracht hadden, dat op den 10. April daar aan, hy weder in gunst herstelt, en tot een lid van den geheimen Raad beëdigt wierd; en alzoo ging dit onweder over hem, op een zachter wijze als verwacht wierd. Maar zijn handelinge daar omtrent, wierd zoo weinig Heroïk geacht, dat hy altoos daar na in weinig aanzien is geweest.

Reformatie voortgezet. Maar om voort te gaan, tot de zaken van het Parlement. Daar wierd een gerucht verspreid, dat de oude dienst weder zou ingesteld werden; en deze geruchten wierden blijdelijk opgenomen van die geene, die het met de oude Superstitie hielden, die daar over uitgaven dat noodwendig een verandering most verwacht worden, nademaal de nieuwe dienst alleenlijk een stuk werks van den Hartog van Somerzet ware.

Hier over schreef de Raad een brief aan al de Bisschoppen van Engeland tot dien einde, inhoudende in zubstantie dat voor zoo veel het En-„gelsche Dienst-boek, door geleerde luiden, volgens de Heilige „Schrifture, en het gebruik van de primitive Kerk, was by een gesteld: „Zoo wierden, om deze ydele verwachtingen weg te nemen, alle gee-„stelijke perzoonen gelast, over te leveren, aan de zodanige, als door „den Konink daar zouden worden gemachtigt, alle Antiphonalen, „Missalen, Graylen, Processionalen, Manualen, Legende, Pien, „Portuassen, Journalen en Ordinalen, naar het gebruik van Sarum, „Lincoln, Jork, of eenig ander byzonder gebruik; ordonnerende „hen te gelijk te houden, een eenvormige order in den dienst, zoo als „de zelve by gemeen Conzent van het Rijk was voortgezet; en by-„zonderlijk te bezorgen dat allezints voorraad zou werden gemaakt

van

„ van Brood en Wijn, voor de Communie op Zondag. Dit zal in de Verzameling gevonden konnen werden. 1550.

Maar om een openbaarder verklaringe van hun yver te doen, een acte daar omtrent wierd in het Parlement gebracht, en toegestaan; behalven door den Grave van Darby, de Bisschoppen van Duresme, Coventry en Litchfield, Carlisle, Worcester, Westmunster en Chichester, en de Heeren en Lords Morley, Stourton, Windzor en Wharton. Volgens deze zouden niet alleen de voorgenoemde Boeken vernietigt moeten worden, maar elk die eenig Beeld hadde, het welke voorheen tot eenige Kerk of Cappel had behoort, wierden gelast het zelve te verbreeken, voor den laatsten Juny, en in al de leer-boeken, by den voorigen Konink uitgegeven, mosten de Gebeden aan de Heiligen uitgelaten werden. Daar was ook een acte ingebracht voor een zubzidie, om in een Jaar betaalt te werden, voor het welke een afslag van een gedeelte van onderstand, voor heen gegeven, wierd toegestaan. Het laatste van al, kwam des Koninks generaal en algemeen Pardon, buiten het welke, alle die in den Touwr zaten, en alle andere gevangens van Staat, ook de Wederdoopers, geslooten waren. *Coll. No. 46.*

Aldus wierden al de zaken afgedaan, en op den eersten February wierd het Parlement geprorogeerd, alleenlijk in het Huis der Gemeente, ontstond een Debat, dat onze opmerkinge verdient. Het schijnt dat voor dees tijd de oudste zoonen der Pairs, of leden van het Opper-Huis, geen leden van het Huis der Gemeente waren geweest. En Sir Francois Russel, door de dood van zijn ouder Broeder blijkbaar erfgenaam van den Lord Russel zijnde geworden, zoo wierd op den 21. January voorgestelt, dat hy zou blijven in het Huis als hy te vooren was geweest; zoo is het nedergestelt, in het Originaal Dag-regifter van het Huis der Gemeente, het welke my is medegedeelt door Mr. Surle en Mr. Clark, in wiens hand het nu berust, zijnde het eerste Dag-regifter, dat ooit in dat Huis opgenomen is.

Maar men zou nu van my een bericht van de gedaante, of formulier, van de Ordinatie, toen toegestaan, mogen verwachten. Twaalf wierden door den Raad toegestaan, om het Boek op te maken, onder dewelke Heath, Bisschop van Worcester, een was. Maar hy wilde de Reformatien, die daar in gedaan waren, niet toestaan. Hy dan wierd op den 8. February voor den Raad ontboden, en verzocht om het geene al de andere hadden beraamt, toe te stemmen. Maar hy konde daar toe niet bewoogen werden, waar over hy op den vierden van

1550. Maart na de Fleet in gevangenis gezonden wierd, om dat (gelijk als in het Raadboek aangeteekent staat) hy hardnekkiglijk weigerde het Boek, over het maken van Bisschoppen en Priesters ingestelt, te onderteikenen. Hy had tot hier en toe, alles wat omtrent de Reformatie in het Parlement voorgestelt wierd, wedersprooken, hoewel hy een volkomene toestemminge had gegeven, tot het geene vast gestelt was. Hy was een Man van zachten inborst, en een groote voorzichtigheid, die de zaken van Staat ook vry beter, als de zaaken den Godsdienst aangaande, verstond.

Bisschop van Worchester gevangen gezet.

Maar daar was nu een besluit genomen om de Kerk te ontlasten van deze falie-vouwers, die zich uit vreeze of belang onderwierpen, om hun ampten en beneficien niet te verliezen, ook alzoo vaardig waren, op ieder gunstige gelegentheid, om weder om te keeren, tot hun oude superstitie.

Wat de form en gedaante van de Ordinatie aangaat, zy bevonden, dat de Schriftuur alleenlijk gewag maakt van de oplegginge der handen en het gebed, gelijk in de Apostolische instellinge, in het vierde Concilie van Carthago ook niets anders gebruikt was geweest, noch ook in de gepretendeerde werken van Dionisius de Areopagijt. Derhalven al deze by voegzelen van zalvinge, en het geconsacreerde en gewyde kleed aan te doen, waren late vonden, voornamentlijk de wijze, dewelke van de tijd van het Concilie van Florencen, in het algemeen was aangenomen, van den Priester te geven de vaten om de Eucharistie te consacreren, met een macht om Godt offerhande te doen voor levende en voor doden.

Dit was een ydele nieuwigheid, alleenlijk om het geloof van de transubstantiatie kracht te geven, hebbende geen grond in de H. Schrifture, noch de practijk van de eerste en primitive Kerk.

Zy zijn dan onderlinge over een gekomen, omtrent een wijze en Formulier van het instellen van Diakens, Priesters en Bisschoppen, zijnde dezelve die wy als noch gebruiken, eenige weinige woorden uitgezondert, die daar na in de Ordinatie van een Priester, of een Bisschop, daar by gevoegt zijn geworden. Want daar was alstoen geen uitgedrukt gewag gemaakt in de woorden van Ordinatie, dat zulks geschiede voor het een of het ander ampt: in beide wierd gezegt: *ontfangt gy den Heiligen Geest, in de name des Vaders*, &c. maar voor later jaren is het verandert, gelijk het nu is, om onderscheid in de bedieningen te maken. Noch hebben deze woorden, zijnde dezelve in het geven van beide de orders, eenige grond, dat de Kerk

die als een order zou achten, toonende de rest van de plechtigheid 1550.
genoegzaam het strijdige.

Een ander onderscheid, omtrent het Ordinatie boek van dien tijd, of het geen wy nu gebruiken, was, dat de Bisschop had te leggen zijn eene hand op des Priesters hooft, en met de andere hem den Bijbel, met een kelk, en brood daar in, te geven, zeggende de woorden, nu gezegt met het overleveren van den Bijbel. In de inwyinge van een Bisschop, was'er niets meer, als het geene nu gebruikt word, behalven dat een staf hem in handen gegeven wierd, met deze zegeninge: *Zyt een Schaapherder voor de kudde van Jesus Christus.* Volgens de regel van dit Ordinaal mocht geen Diacon geordineert werden, voor dat hy was een en twintig, en geen Priester, voor dat hy vier en twintig, noch een Bisschop voor dat hy dertig jaren oud was.

Byvoegingen in de Roomsche Kerk, omtrent ordinatie.

In dit Formulier dan, wierden al de nieuwelijks ingevoerde plechtigheden, t'eenemaal afgeschaft, die de later jaren op de been hadden gebracht, om deze Ordinatien met te meerder pomperyen en praal uit te voeren; van het welke wy nu een klaarder bericht hebben, als het toen voor hen mooglijk was te konnen hebben. Want by onze tijd, Morinus, een geleert Priester van de Ordere der Oratorie, heeft de alderoudste ritualen en plechtigheden, gepubliceert en uitgegeven, die hy heeft konnen vinden, by het welke genoegzaam blijkt, hoe deze plechtigheden en bedieningen, van eeuw tot eeuw in nieuwe byvoegzels en vermeerderingen aangegroeit en geswollen zijn.

Omtrent het midden van de zesde Eeuwe, waren zy gewoon des Priesters handen in eenige gedeelten van Vrankrijk te zalven en zegenen, hoewel de Grieksche Kerk nooit geen zalvinge gebruikt heeft, noch ook de Roomsche Kerk twee geheele eeuwen daar na; want Paus Nicolaus de eerste, zeide uitdrukkelijk, dat zulks nooit in de Kerk van Rome was gebruikt geweest.

In de achtste Eeuwe, wierd het Priesterlijk kleed met een byzondere zegeninge overgegeven, voor de verzoen-offeringe des Priesters; niet ouder is het gebruik van deze woorden, in de Ordinatie. En in die zelve tijd was'er mede een byzondere zegeninge van des Priesters handen, die men gebruikte eer zy gezalft wierden; waar op dan ook zijn hooft gezalft wierd. Dit wierd ten deelen uit de Levitische wet gehaalt; en ten deelen, om dat het volk geloofde, dat hun Konink zijn geheiligtheid van zijn perzoon, van hun zalvinge trok; alzoo de Priesters, zoekende hun perzoonen alle wereldlijke macht te ont-

1550. trekken, en zich daar voor zeeker te stellen, waren ten hoogsten genegen, om deze plechtigheden in hun Ordinatie toe te laten. En in de tiende Eeuw, wanneer het geloof van de Transubstantiatie was aangenomen, wierd ook het overleveren van de vaten voor de Eucharistie, met de macht om offerhanden te offeren, ingevoert, behalven een groote menigte andere plechtigheden: zoo dat de Kerk nooit zich zelven aan een zeeker Formulier van Ordinatie gebonden heeft, noch ook altoos dezelve verricht met dezelve gebeden; want al wat van ouds was, de Ordinatie zelf gereekent, wierd in de later tijden alleenlijk een voorbereidend gebed tot het zelve.

Vragen en antwoorden in het nieuwe Boek.

De voornaamste byvoeging die in het Boek der Ordinatien geschied was, bestond in de vragen, dewelke de perzoon, die te ordineeren was, moſten gedaan werden; dewelke met dezelve te beantwoorden, een solemnele en plechtige verklaringe van beloften en verlovingen aan God dede. De eerste vrage, dewelke iemand, die ter Ordinatie aangeboden word, gevraagd wierd, is deze: *Vertrout gy, dat gy innerlijk zijt bewoogen door den Heiligen Geest, om deze officie en bedieninge op u te nemen, om God te dienen, tot voortzettinge van zijn glorie, en stichtinge van zijn volk?* Waar op hy heeft te antwoorden, dat hy gelooft dat hy is. Men heeft dikmaal redenen van zich te beklagen, gehad, dat veele komen, om order te ontfangen, eer zy ernstiglijk deze vragen hebben overwoogen, of zich zelven ondertast, of zy met een goede Conscientie, deze voorgeschrevene antwoord konnen doen: nademaal het kwalijk te gelooven is, dat lieden, van zelfs maar gemeene eerzaamheid, voor God zouden willen liegen, en dat op zulk een groote zaak. En echter is het te blijkelijk, dat meenige zoodanigen inwendigen roepeninge niet hebben, noch ook ernstiglijk hebben overlegt wat het zy. Indien die zaak wel wierd overgelegt, die drift en voorbarigheid, dewelke veele hebben, om ordres aan te nemen, zou vry verslappen en zinken, die misschien niets anders beoogen, als een plaats van profijt en voordeel, tot welke men, door die voorgaande plechtigheden, den weg banen moet, en komen alzoo in Kerkelijke orders en bedieningen, als andere komen in Borgerlijke Broederschappen en Corporatien, met weinig voorafgaande opmerkinge, omtrent dat heilige Character, dat zy hebben t'ontfangen, wanneer zy aldus hun leven en arbeid, den dienst van God en het Euangelie op-offeren.

In de Primitive of eerste Kerk, heeft het ontzag en de eerbiedigheid hier voor zelfs vroome en Heilige mannen afgeschrikt, om zich onder

zulk

zulk een verbintenis te begeeven, en daarom mosten zy, by na met 1550.
kracht en geweld, of op het onvoorzienste getrocken worden, om de Inwyinge aan te nemen; gelijk blijkt uit het leven van deze twee Grieksche Vaders, Nazianzenus en Chryzostomus. Indien de mannen aldus hun eersten stap tot den Altaar maken, met zulk een loogen, gelijk als is het toeëigenen van den Heiligen Geest en zijn beweginge, waar omtrent zy weinig anders weeten, als dat zy daar niets met allen van hebben, zoo hebben zy ook geenzints reden om die zegeninge te verwachten, dewelke anderzints op zulk een Inwyinge te volgen staat: En het ware een groot geluk voor de Kerk geweest, indien al deze, dewelke gemachtigt zijn, om zoodanige orders aan iemand te besteden, op deze dingen wat nauwer achtinge en opmerkinge genomen hadden, zonder zich te vreden te houden, met deze bloote vragen aan deze die geordineerd staan te worden, te doen, maar voor af een behoorlijke naukeurigheid gebruikt hadden, volgens die deftige vermaninge van den Heiligen Paulus aan zijn leerling Timotheus, wanneer hy zegt: *Legt niemand haastiglyk de handen op, en zyt niet deelachtig aan eens anders zonden.*

In de beloften die de Priesters hebben te doen, verbinden zy zich zelven, *het volk, dat tot hun last gelegt is, te onderwyzen, alle dwalende leeringe te verbannen, en zoo wel byzondere als openbare vermaningen en opweckingen, zoo wel omtrent de zieken als de gezonden, binnen hun bezorginge zynde, als de nood zulks zal vereischen, en de gelegentheid zal toedragen, te gebruiken.*

Zoodanige als konnen gedenken, datze hun trouwe aan God, voor deze plichten hebben verpand, zullen bevinden, dat de pastorale zorge in der daad een last zy, en derhalven wel verre zijn, van dezelve naar te laten, of te verlaten, misschien tot een losse en mercenaire bedieninge in onkunde. Deze zijn de blamen en ergernissen, dewelke op onze Kerk leggen, toegebracht ten deelen, door de corruptie van eenige Simoniale patronen; maar voornamentlijk by de verwaarlozinge van zommige, en de gebreckigheid van andere Kerkelijke perzoonen; dewelke noit zoo veel gronds zouden hebben konnen verliezen in deze natie, op zulke slechte bezeffinge, als zedert de contesten en twisten, omtrent de plechtigheden zijn geweest, indien het niet ware, dat het volk, door zulke tastelijke gebreeken, in de perzoonen en handelingen van eenige Kerkelijke lieden, door voor-oordeelen waar ingenomen geworden, eerst tegens de zelve, en vervolgens in hun aanmerkinge, tegens de gantsche Kerk: zoo dat deze bedorvene Kerkelijke

 lieden,

1550. lieden, niet alleen voor God staan te verantwoorden, voor zoo veel die tot hunnen laste stonden, en door hun onachtzaamheid mogen verloren zijn gegaan, maar in een groot gedeelte, voor al de ongevallen van scheuringen onder ons; tot voedzel van de welke zy zoo groote en tastelijke oorzaken en gelegentheden gegeven hebben. De gewichtigheid van de zaak, heeft my doen oordeelen, dat zy deze Digressie en afwijkinge hebben verdient, van de welke ik nu tot andere zaken over ga.

De zaak aangaande Boloigne, lag den Raad zeer zwaar op het hart. De Franschen hadden alle gemeenschap tusschen deze plaats en Calais afgesneden, zoo dat het niet gemackelijk zou vallen, van deze Stad die andere onderstand toe te brengen. De Raad om zich van alle het vreemd krijgsvolk te ontlasten, had het zelve, nevens 3000 Engelschen, naar Calais gezonden, en besloten door de Franschen heen te breeken, indien zulks de nood mocht komen te vereischen: maar nu ter tijd waren zoo Franschen als Engelsche wel tot vrede genegen.

De Konink van Vrankrijk wist des Keizers Intentie wel, van den naasten zomer naar Duitsland te gaan; en trachte derhalven de handen ledig te hebben, om op desselfs bewegingen te konnen passen. De Engelsche Raad, die het overleveren van Boloigne, had tegengestaan, voornamentlijk om den Hartog van Somerzet den voet te lichten, het welke nu te boven gekomen zijnde, oordeelde nu zelve, dat die plaats, de kosten en het gevaar, van een Oorlog, niet waardig ware; alleenlijk wederhield hen de kleinachtinge, door het overgeven van dezelve, voornamentlijk daar zy zulk een gerucht daar over, tegens den Protector gemaakt hadden, wanneer hy de overleveringe daar van zocht voort te zetten.

Besluit om Bologne over te leveren.

Zy echter maken een grooten schijn, als wildenze die plaats met geweld ontzetten, maar toonden hen ter zelver tijd niet onwillig, om de voorslagen van Vrede aan te hooren. Eenen Guidotti, een Florentijn, die zijn verblijf in Engeland hadde, wierd door den Connestabel van Vrankrijk Montmorancy, om een Tractaat te bemiddelen, gebruikt. Doch dit most hy zoodanig aanleggen, als hadde hy geen ordere van den Konink daar toe. Hy reisde dikmaals af en aan, tusschen Parijs en Londen: eindelijk wierd van beide zijden besloten een onderhandelinge aan te vangen.

Paus Paulus de III. sterft.

Maar te dier zelver tijd, kwam een groote verandering in de zaken van Italie. Paus Paulus de darde, hebbende den Stoel vijftien Jaren bezeeten, stierf op den 10. November, in het 82. Jaar van zijn leven: zeer

zeer in zijn geest gequelt, door de jammeren zijn huis over gekomen, het vermoorden van zijn Zoon, het verlies van Piacenza, en de ondankbaarheid van zijn Kinds kind. Op zijn dood zijn al de Kardinalen, van Bologna, Trente, en andere naburige plaatzen in het Conclave gekomen, alwaar men over een nieuwen Paus zou handelen, welke zullende zulk een groot gedeelte in het vervolg van dit werk hebben, ons deze onze digressie en afwijkinge waardig zal zijn. 1550.

Daar waren groote hevigheden tusschen de Imperialisten, of Keizersche, en de Franschen: de Kardinaal Farneze had ook veel stemmen die hem volgden; zoo dat van deze drie factien en aanhangzelen, ieder sterk genoeg was om uit te sluiten, die van hun zijde niet waren. De Cardinaal Polus, wierd door Farneze als een moderaat Imperialist voorgestelt, dewelke de zaken zoo wel tot Trenten bestierd hadde, dat het genoegzaam bleek, dat hy geen blinde navolger van den Keizer zou zijn. Hy had lange Jaren tot Viterbo gewoont, alwaar hy het Legaatschap hadde bediend, na dat hy zijn handelingen tegens Engeland had afgelegt. Aldaar begaf hy zich geheel tot de Godsgeleerdheid, niet zonder bedenken van Kettery te begunstigen. Want een Antonino Flaminio, die mede van Lutheranisme verdacht was, woonde by hem. Tremellius, die geleerde Jode, die in zijn Huis gedoopt was, was ook bekent naar dien weg te hellen; en veele die hun Kloosters verlieten, en zich naar Duitsland begaven, waren gewoon onder wegen by hem zich op te houden, van wien zy wel ontfangen wierden, gelijk hy ook tegens geene, die van Kettery verdacht was, iets wilde aanvangen. Daar was oorzaak genoeg, om naarbedenken in een achterdochtig volk, als de Italianen zijn, te verwekken; echter de ongemeenen yver, dewelke hy getoont hadde, voor het verheffen en verhoogen van het Pausdom, maakte dat men al de andere dingen over het hooft zag. Hy wierd als een van des Paus Gezanten, naar Trenten gezonden, alwaar hy vast stelde de Duytsche leeringe van Rechtvaardigmakinge door het gelove; Maar als de Keizer zijn Interim voortzette, schreef hy vryelijk daar weder tegen.

Cardinaal Polus, Paus verklaart.

Hy was in der daad een man van een gemackelijken en Edelmoedigen aard, maar wat veel in de macht der geener die hy liefde en vertroude. Farneze dan zag hem aan, als een, die hy zou konnen gouverneren en handelen naar zijn eigen wil, die aangenaam by de Imperialisten, en niet zeer kwalijk by de Franschen gezien was, zijnde de Kardinaal van Guise zijn Vriend, en besloot derhalven hem te doen verkiezen; en volgens het onderzoek dat gedaan wierd, bevond men, dat zy maar

twee

1549. twee waren onder het vereischte getal. Maar hy scheen zoo weinig belang in de zaak te hebben, dat hy hen verzocht zich niet te zeer te verhaasten in een zaak van die nature: want die waardigheid was eerder om met vreze aangenomen, als door kuipery gezocht te moeten werden.

De Kardinalen die van zulk een matigheid onder de oude Romeinen geweest zijn, mochten gehoort hebben, echter weinig hedendaagsche voorbeelden daar van gezien hadden, en die de menschen nergens by meerder als by hun staatzuchtige betrachtingen achten, duiden dit of tot dommigheid, of geveinstheid. Hy zelve scheen daar mede niet zeer vermaakt, en veranderde geenzints van wezen, verdragende het zelve met een billijkheid van gemoed, die een, die zijn tijd tusschen Wijzelingschap en Godsgeleerdheid verdeelt hadde, mocht betamen. Caraffa, die hem zeer hatede, deed alles dat hy konde om het Conclave van hem af te wenden, leggende hem te last, niet alleen Ketterye, maar ook vermoeden van Mis-onthoudinge, dewijl hy een Nonne onderhield, die men zeide zijn Dochter te zijn. Wegens deze dingen zuiverde hy zich met een koelheid, en bewees dat de dochter, dewelke hy onderhield, onder de Nonnen een Engelsmans Dochter was, die hy eenig onderhoud had toegestaan. Caraffa bracht weinig te weege; en de volgende nacht was het getal vol, zoo dat de Kardinalen hem kwamen de eerbewijzinge doen, en hem Paus maakten; maar hy, ontfangende het zelve met zijn gewoone koelheid, zeide, het was nacht, en God hadde het licht liever dan de duisternisse, en verzocht derhalven dat zy het zouden uitstellen, tot dat de dag aankwam.

De Italianen, wat Rechters zy ook mochten zijn, omtrent de hoedanigheden van zulk een Paus, als nodig zy voor hun belangen, konden deze gematigtheid van geest niet verstaan, dewelke in beeter tyden iemand met de hoogste achtinge zou hebben konnen recommanderen, vielen hier over van hem af; en naar eenige Intrigues in zulk een zaak gebruikelijk, verkoozen den Kardinaal Del Monte, daar na met den naam van Julius den darden genoemt, die een vreemde voorbediening maakte, van de voortgang die van hem stond te wachten, wanneer hy zijn Kardinaals hoed, volgens de gewoonte der verkoozene Pauzen, die hun hoed weg geven, eer zy uit het Conclave gaan, aan een van zijn slechtste Dienaars gaf, die zijn functie en ampt was, op een Aap die hy onderhield, te passen; en zijnde gevraagt wat hy in dezen knecht zag, dat hy hem een Kardinaal maakte? tot antwoord gaf, zoo veel als de Kardinaals in hem hadden gezien, als zy hem Paus maakten. Maar men hield het daar voor, dat het geheim van deze bevorderinge, een onna-

onnatuurlijke gelegentheid in hem was. By deze gelegentheid zal ik den lezer wijzen tot een Brief, den welke ik in de Verzameling hebbe gebracht, geschreven door den Kardinaal Wolzey, op de dood van den Paus Adriaan den VI, om Paus gekoozen te mogen werden. Deze vertoont zoo natuurlijk de Intriguen van dat Hof, in zulke gelegentheden, dat hoewel het tot het voorige volumen en stuk behoort, echter dezelve in handen hebbende gekregen, zedert dat ik dat uitgegeven hebbe, hebbe ik het geenzints onaangenaam geacht te zullen zijn, indien wy dezelve hier inlassen, schoon daar niet toe behoorende. Hy zal ten minsten toonen, hoe over een komende het zy, dat een Bisschop, verkoozen door zoodanige konsten en middelen, een onfeilbaar Rechter van alle geschillen, en het Hooft van de Kerk zou zijn.

1550. *Verzamelingen. No. 47.*

Om nu weder naar Engeland te keeren; aldaar wierd besllooten, Gezanten naar Vrankrijk te zenden, dewelke waren de Heer Russel, Paget, nu een Lord gemaakt, Secretaris Petre, en de Ridder Johan Mazon. Hun instructien zijn te vinden in de Verzamelingen. De korte inhoud daar van, was: zy zouden niet zeer vast staan op de plaats van onderhandelinge; maar zoo het konde geschieden, zouden zy zien of Calais, of Boloigne daar toe te krijgen; maar zy zouden verzoeken, dat de Koningin van Schotland weder te rugge zou mogen werden gezonden, ten einde om het Houwelijk met de Konink van Engeland te voltrekken, dat voor dezen beslooten was: Dat de versterkingen van Nieuhaven en Blakness zouden geslecht werden: dat het gedurig penzioen, den Konink Hendrik toegestaan, zou vervolgt werden te betalen te zamen met de achterstellen die verloopen waren, voor den Oorlog: zy zouden maar aanhouden op het laatste, indien zy zagen dat het eerste niet door zou willen: zy zouden beramen en tijd en wijze, op dewelke men Boloigne zou hebben over te leveren: dat die zoo eerlijk mochte zijn als zou konnen geschieden. Schotland aangaande, zy zijnde in Oorlog met den Keizer, zoo konde de Konink van Engeland geen Vrede met dezelve maken, ten ware de Keizer zijn Geallieerde, die om zijnent wil, den Oorlog tegens dezelve hadde aangevangen, mede zijn voldoeninge hadde. Al de plaatzen aldaar zouden aangeboden werden, behalven Roxburg en Aymouth. Indien de Franschen iets voorstelden van een Houwelijk van den Konink, met haars Koninks dochter, Elizabeth, dat zouden zy van de hand wijzen, nademaal de Konink noch zoo jong was. In het eerst zouden zy niet meer toestaan als een wapenschorting.

Tractaat tusschen Engeland en Vrankrijk.

Collect. N°. 48.

Instructie voor de Gezanten.

Alzoo dan voeren zy over op den 21. January. De Fransche Com-

1550. missarissen, bestelt om met hen te handelen, waren, Rochepot, Chastillon, Mortier, en de Sany, dewelke verzochten dat de handelplaats dicht by Boloigne zou wezen, hoewel de Engelsche dezelve tot Guisnes gaarne gehad hadden.

Wanneer de Engelschen de Artijkelen van hun eisch opstelden, antwoorden de Franschen rond uit, dat aangaande het overleveren van de Koningin van Schotland, zy in geen handeling wilden treden, noch ook over het gedurige penzioen te vervolgen, nademaal, gelijk de Konink voor hadde de Koningin aan den Dauphin te doen trouwen, hy ook alzoo geen gedurig penzioen wilde geven; het welke in der daad niet anders ware als een Tributaris van Engeland te zijn: maar over een zomme gelds waren zy gereed te handelen.

Schotland aangaande, zy begeerden dat al de plaatzen die verovert waren, zouden wederzijds herstelt worden, zoo wel Roxburg en Aymouth, als Lauder en Dunglasse. De twee laatste wierden lichtelijk toegestaan; maar de Commissarisen waren gelimiteert als tot de eerste. Daar wierd ook gesprooken van de Fortificatien van Alderney en Zark, twee kleine Eilanden in het Canaal, Engeland behorende, te razeren, van dewelke het laatste in handen der Franschen was, die willig waren het zelve over te geven, indien de Fortificatien, zoo aldaar, als tot Alderney, geslecht wierden.

Over deze zaak wierden nieuwe Instructien van den Raad overgezonden, die mede in de Verzamelingen te zien zijn, dat zy zoo verre zouden aanhouden op het behouden van Roxburg en Aymouth, tot het breken van de byeenkomst toe; maar dat zy, ziende dat de Franschen daar niet toe te brengen waren, dezelve eerder zouden afstaan, als de onderhandelinge afbreeken. Zy hadden ook last om Gijzelaars van de Franschen te vorderen, tot dat al het geld zou betaalt zijn, en zoo ook weder van de zijde van Engeland die aan te bieden, tot dat Boloigne zou gelevert zijn; datze over de zaak van de Eilanden zoo veel zouden tegenworstelen als zy konden, maar daarom de handelinge niet breeken zouden.

Verzamelingen. No. 49.

Tusschen het geven van de eerste en de tweede Instructie, wierd de Lord St. John, Graaf van Wiltshire gemaakt, als by het opschrift blijkt.

Vrede gesloten; en Artijkelen daar van.

De Gemachtigde brachten de handelinge ten einde, omtrent het laatste van February, en dat op deze voorwaarden: op Conditie dat alle pretensien zouden blijven van wederzijde gerezerveert, gelijk zy voor den Oorlog waren. Dit was een temperament van den Eisch der Engelschen, wegens al de achterstellen van Konink Hendriks pensioen,

en

en het weigeren der Franſchen ontrent de zelve: want alzoo behield de ninkal zijn recht, dat hy voor den Oorlog hadde. Boloigne moſt binnen den tijd van zes maanden overgelevert werden, nevens al de plaatzen daar rontſomme gelegen, als mede het Geſchut, behalven het gene de Engelſchen zelve hadden doen gieten, terwijl zy die plaats bezeten hadden: voor welk overgeven de Franſchen hadden te betalen een zomme van vier hondert duizend Kroonen (zijnde toen van gelijke waardye als een Engelſche Nobel) de eene helft dry dagen na dat de Stad in hun handen zou zijn: en de andere helft in Auguſtus naaſtkomende. Daar zoude een Vrede met Schotland zijn, en Roxburg en Aymouth, Lauder en Dunglaſſe zouden geſlecht werden, en een vrye handeling zouder zijn, tuſſchen Engeland, Vrankrijk en Schotland. Zes Gyzelaars zouden van yder zyde gegeven werden. Al die van de Engelſche zyde, moſten wederom gezonden werden, op het overleveren van de Stad, en dry van de Franſchen op de eerſte, en de andere dry op de tweede pays betalinge. 1550.

De Franſche Oſtagiers waren de Hartog van Enguien, de Marquis van Maine, Zoon van den Hartog van Guize, Monmorancy, Zoon van den Conneſtabel, de Hartog van Tremouille, de Vidame de Chartres en Henandy, Zoon van Annebault, de Admiraal. Van de Engelſche zyde waren de Hartog van Suffolk, de Grave van Hartford, de Grave van Shrewsbury, de Zoon van den Grave van Arundel, de Lord Strange, en de Lord Matravers.

Op deze wijze is de Vrede geſlooten; al de Artykelen daar van, wierden behoorlijker wijze naar gekomen, en alzoo de wederzijds pantslieden te rugge gegeven. De uitroeping daar van geſchiede tot Londen op den 29. van Maard; na dat alles van wederzijds Koningen beveſtigd was. Alleenlijk valt daar omtrent dit op te merken, dat wanneer dit Tractaat ſtond om in Engeland beveſtigt te werden, de Grave van Warwijk, op voorgeven van ziekte, abſent was. Deze dewelke groote Jalouzy over hem begoſten te nemen, dachten dat dit geſchiede, om een ſchijn aan het volk te maken, wat een afkeer hy hadde van zulk een oneerlijke zaak, gelijk hy dit overleveren meenigmaal, gedurende des Protectors bedieninge, hadde genoemt, en dat hy derhalven by de onderteekeninge van de voorwaarden daar over niet wilde tegenwoordig zijn, om niet te ſchijnen het zelve toe te ſtaan; hoewel hy al de orders daar omtrent, onderteekend hadde.

De Konink nu trad in het vierde Jaar van zijn Regeeringe, zijnde nu vry van alle Oorlogen, die tot noch toe de Regeringe zeer laſtig gevallen

1550. vallen waren. De Raad om deze oorzaak, was mede in grooter gemak en ledigheid om de Binnenlandsche zaken te bestellen. Maar de Grave van Warwijk, beginnende groote desseinen te maken, besloot eerst en voor al, zich zelven populaar te maken, met al die geene die in des Koninks zaken gebruikt waren geweest, tot een nauwe reekening te roepen. En of dezelve te doen verdragen tot groote zommen van penningen, met dewelke men des Koninks schulden zou konnen betalen, of om dezelve daar door onder de knie te krijgen, om hen, wanneer hy wilde, tot zijn einde en oogwit te gebruiken.

De Grave van Warwijk bestierd den Raad.

Hy nam aanvang met den Grave van Arundel, tot wiens laste veele dingen hadden geweest; deze onderwierp zich zelven tot een breuke van 12000 Ponden, om te betalen in twaalf Jaren tijds. Hier wierd te meerder acht opgeslagen, om dat Southampton, Arundel en hy, met Sir Richard Southwel, Meester van de Rollen, de voornaamste uitwerkers van des Hartogen van Somerzets val waren geweest: Southampton was weg gejaagt, Arundel in de Beurs gestraft, en Southwel wierd korts daar na in de Fleet gevangen gezet, om dat hy eenige oproerige Schriften verspreid hadde.

Dit dede groote werkinge op den gemeenen man, die het nam voor een heimelijke vloek op deze, die tegens den Hartog van Somerzet aldus aangespannen waren geweest. En het overgeven van Boloigne deede noch klaarder blijken, dat de belastingen hem opgelegt, niet als uit enkele kwaadwilligheid voortkwamen. Naar deze ongelegentheid van Arundel, maakten al de vrienden van den Hartog van Somerzet hun verdrag, en wierden ontlast. Sir Thom. Smith, Sir Michiel Stanhop, Thomas Fisher en Willem Gray, ieder van dezelve erkenden den Konink schuldig te zijn 3000 Ponden, en Sir John Thijnn onderwierp zich voor 6000 Ponden.

Maar nu zal my de zaak van de Kerk het naaste zijn te verhandelen: men had nu beslooten, om den Bisschoppelijken Stoel van Londen weder te vervullen: Ridlei zijnde geacht beide de aldergeleerdste, en de yverigste voor de Reformatie, wierd geoordeeld de bekwaamste man daar toe te zijn. Hy dan wierd op den 21 February beschreven, en wierd op den 24 Bisschop van Londen en Westmunster verklaard, met een inkomen van 1000 Ponden 's Jaars, uit de Renten van het Bisdom, en tot zijn vorder onderhoud wierd gedespenzeert t'zijnen voordeel van een Prebendary van Canterbury en Westmunster. Men achte het een onnodige zaak, twee Bisdommen zoo dicht by malkander te hebben, en zommige hakende naar de landen van beide, bevorderden de

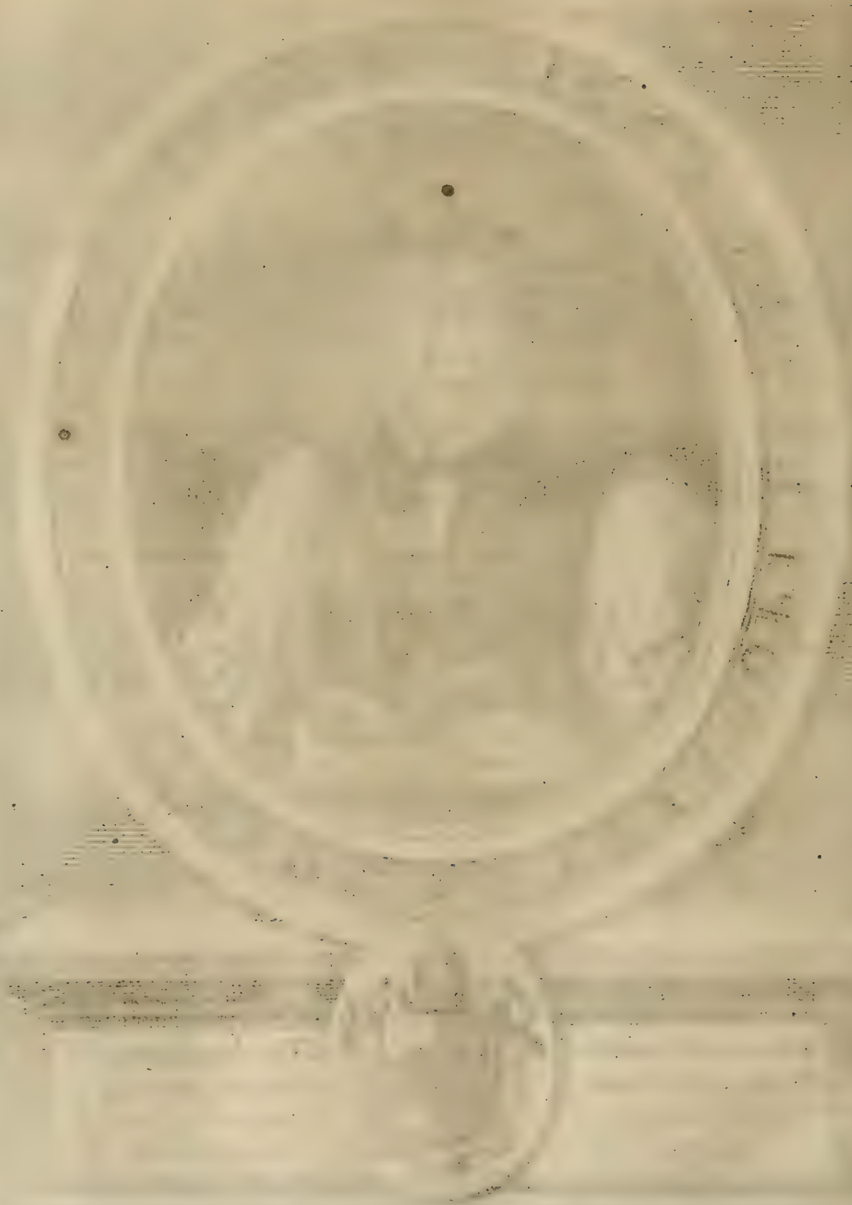
Ridley Bisschop van Londen gemaakt.

EFFIGIES NICOLAI RIDLÆI EPISCOPI LONDINENSIS

Natus in Northubr:
Consecr: Episcopus
Roffensis 1547
Sept: 5.

Fit Episcopus
Londin: 1550 Apr:
Martyrium passus
1555 Oct: 16.

vereenigingen van de zelve. Maar ik vinde geen reden te denken, dat tot eeniger tijd in dit Koninkrijk, het ſupprimeren van de Rent-Rechten en Prebenden in Cathedrale plaatzen oit was voorgenomen. Want noch in het Supprimeren en intrecken van de Bisdommen van Weſtmunſter, Glocefter en Dureſme, is oit eenig voornemen geweeſt, om de Rent-Rechten en Præbendarien van deze plaatzen te ſupprimeren; zoo dat ik dit aanmerke als een grondeloos concept en bewerp, onder veele andere, die omtrent deze Regeering gemaakt en geſmeed zijn. Aangaande Thirleby van Weſtmunſter, daar wierden geen reden met alle gegeven, om hem af te ſtellen; want hy gehoorzaamde al de wetten en beveelen, zoo haaſt als die voort kwamen, hoewel hy in het gemeen dezelve tegenſprak, wanneer zy in de maak en onder de handen waren. Om dan een weg voor hem te banen, zoo wierd Willem Reps, Biſſchop van Norwich, bewoogen, om reſignatie van zijn Biſdom te doen, en hy wierd weder in die openſtaande Stoel geſtelt, volgens zijn Patent, by vrye reſignatie en overdracht van Willem, de voorgaande Biſſchop; en op den zelven dag, zijnde de eerſte van April, wierd Ridley Biſſchop van Londen en Weſtmunſter gemaakt. Beide wierden zy, volgens de gewoone forme, geſtelt tot Biſſchoppen *Durante vita naturali*, gedurende hun natuurlijk leven. 1550.

Handelingen tegens Gardiner.

De Stoel van Weſtmunſter had nu twee jaren zoo goed als openſtaande geweeſt, door de lange gevangenis van Gardiner, die nu over de twee jaren in den Touwr vaſt gezeeten hadde. Wanneer het Boek der gemeene gebeden wierd voortgebracht, de Lord St. Jan, en Secretaris Petre, wierden met het zelve aan hem gezonden, om van hem te verſtaan, of hy zich tot het zelfde wilde conformeren, of niet; gevende hem groote hoop, dat indien hy zich wilde onderwerpen, de Protector by den Konink tot genade voor hem zou werken. Hy gaf tot antwoord, dat hy zich zelven niet ſchuldig kende, aan eenige dingen, dewelke genade verdienden: en verzocht derhalven te recht te mogen ſtaan, voor alles dat hem te laſt gelegt wierd, volgens de wetten: Wat het Boek aanging, hy oordeelde niet verbonden te zijn, daar hy een gevangen was, zijn meeninge omtrent zulke dingen te openen; men zoude miſſchien van hem denken, dat hy het tegens zijn gewiſſe hadde gedaan, om zijn vryheid te verkrijgen: maar indien hy uit de gevangenis was, hy zoude of het zelve toeſtemmen, of ſtrafbaar zijn volgens de wetten.

Op den val van den Hartog van Zomerſet, de Heer Schatmeeſter, de Grave van Warwijk, Sir Willem Herbert, en Secretaris Petre, wier-

1550. den aan hem gezonden. (Fox zegt dat zulks geschiede op den 9. van July; maar daar moet een misslag mede gemengt zijn; want Gardiner zegt in zijn antwoord, dat op des Hertogen van Zomersets komst in den Touwr, hy verwachte binnen twee dagen tijds uitgelaten te zullen werden, hebbende albereeds zijn afscheid-maal gegeven; maar wanneer deze by hem waren, was'er een Maand of daar omtrent verstreeken, zoo dat het moet geweest zijn in November, in het voorige Jaar.) Zy brachten hem een geschrift, onder het welke zy begeerden dat hy zijn hand zoude zetten. Het hield voor eerst in, een voorreden, welke bestond in een erkentenisse van eenige fauten en misgreepen, voor dewelke hy gerechtelijk gestraft was. Daar waren voorts eenige Artijkelen in dezelve begreepen, rakende des Koninks Supremacy en Opperhoofdigheid in de Kerk, zijn macht omtrent bestellen of dispenceren van heilige dagen en Feesten: dat het Boek van de gemeene Gebeden, voortgezet door den Konink en het Parlement, een zeer Christelijk en stichtelijk Boek ware, waardig aangenomen te werden, by alle Bisschoppen en Pastoren in Engeland, en dat hy beide in zijn Prediken en gemeene redenen, het zelve zoude aanbeveelen, om naargekomen en gebruikt te worden, dat des Koninks macht, zelfs nu in zijn onderjarigheid, volkomen ware, en datze hem alle gehoorzaamheid schuldig waren, nu zoo wel, als of hy dartig of veertig jaren oud ware: dat de zes Artijkelen met recht en billijkheid waren afgestelt, en dat de Konink volle macht hadde, om alles wat 'er kwalijk in de Kerken, beide van Engeland en Yrland ware, te verbeteren. Hy maakte alleenlijk swarigheid omtrent de voorreden, en bood aan al de Artijkelen te onderteikenen, als men maar de Voorreden daar afliet. Zy verzochten hem liever op de kant zijn Exceptie te schrijven: zoo schreef hy dan, dat hy met geen goed gewisse de Voorreden konde toestaan; en met deze exceptie onderteikende hy het geheele Geschrift.

Artijkelen hem toegezonden

Die hy teikent met exceptie.

De Lords toonden hem groote beleeftheid, en gaven hem hoop, dat zijn moeyelijkheden haast een einde zouden nemen. Herbert en Peter kwamen daar na noch weder by hem, en drongen hem aan de erkentenis te doen zonder exceptie; dit weigerde hy, zeggende dat hy zich zelven niet wilde onteeren; want als hy dat gedaan hadde, kost hy zich niet verzeekeren, dat het tegens hem daar na niet als een Belijdenis mocht gebruikt worden.

Twee of drie dagen daar na wierd Ridley tot hem gezonden, nevens de andere twee, brengende hem nieuwe Artijkelen toe. In dit geschrift was de erkentenis wat generaalder en algemeender als in het voorgaande.

de. Hier wierd in de voorreden gezegt, dat hy was in vermoeden geweest, van des Koninks handel niet voor goed te kennen, en zijnde gelast te Prediken, het zelve zoodanig niet gedaan had als hy had behooren te doen, en zoo des Koninks misnoegen verdient had; het welk hem zeer leed was. De Artijkels sloegen op des Pauzen Opper-macht, het supprimeren van Abdyen en Chantryen, als mede Pilgrimagien, Missen, Beelden, de aanbiddinge van het Sacrament, de Communie in beide gedaanten, het vernietigen van de oude, en het instellen van de nieuwe Dienst-Boeken; ook dat wegen het ordineren van Priesters en Bisschoppen, de volkomentheid van de Heilige Schrift, en het gebruik daar van in de bekende taal, de wettelijkheid van het Houwelijk der geestelijke, en wegens de Paraphraze van Erasmus, dat dezelve op goede inzichten in de Kerke ingevoert was. Hy las al deze dingen over, en zeide, dat hy eerst wenschte van zijn gevangenis ontslagen te zijn, en dan zoude hy vryelijk op alles antwoorden, in toestemming daar van, en wilde daar voor lyden, indien hy anders deede: maar hy wilde zich zelven met geen Artykelen meer bemoeyen, zoo lange hy gevangen was, nademaal hy niet wenschte uit dit verdriet, door de weg van genade, maar door die van recht, verlost te zijn. 1550.

Andere hem toegezonden.

Daar na wierd hy voor den Raad gebracht, en de Heeren zeiden hem, zy zaten by een byzondere Commissie om hem te oordeelen, en verzochten hem derhalven de Artijkelen, dewelke hem toegezonden waren, te onderteekenen. Hy bad hen ernstiglijk datze hem over de grond van zijn gevangenis wilden ter onderzoek stellen; en wanneer dat gedaan was, wilde hy opentlijk al de andere dingen beantwoorden: maar hy dacht niet dat hy al de Artykelen op een wijze zou konnen onderteekenen, zijnde zommige van dezelve, omtrent wetten die albereeds gemaakt waren, dewelke hy niet konde qualificeren, andere van dezelve zijnde zaken van geleerdheid, omtrent dewelke hy meer vryheid zou konnen gebruiken: tot besluit, hy verzocht hen, dat hy dezelve met zich nemen mocht, en hy wilde zien hoe hy dezelve zou konnen beantwoorden. Maar zy wilden dat hy ze alle onderteekenen zou, zonder eenige qualificatie of onderscheidinge, het welke hy weigerde te doen. Hier op wierden de vruchten van zijn Bisdom gezequestreerd, en hem wierd gelast zich zelven te voegen naar hunne ordere, binnen den tijd van drie Maanden, op pœne van afzettinge; en de vryheid, dewelke hy hadde gehad, van te wandelen in eenige opene Galderyen, wanneer de Hartog van Norfolk in de zelve niet was, wierd hem ook benomen, en hy weder in zijn kamer opgeslooten.

Die hy weigert te teekenen.

Word hardelijk gehandelt.

Dezen

1550. Dezen handel wierd zeer gelastert, als zijnde strijdig met de Engelsche vryheid, en de wijze van wettig procederen. Men acht het een zeer harde zaak, een man in de gevangenis te werpen, op een klacht die tegens hem gemaakt was; en zonder eenig verder onderzoek daar omrrent, en na een verloop van twee jaren, hem noch Artijkels toe te zenden. En deze, die wat vryer uit spraken, zeiden, het smaakte te zeer naar de Inquisitie. Maar de Canonijke rechten noch niet geredresseert zijnde, en de Konink staande in plaats van den Paus, wierden eenige dingen getrokken uit de gemeene Canonijke rechten, en de weg van te procederen *ex Officio*, die deze harde wijze van doen, meer verschoont als rechtvaardigt. Het gevolg van deze zake zal op zijn plaats verhandelt worden.

Latiners advijs omtrent des Koninks Houwelijk.

In deze Vasten-tijd predikte de oude Latiner voor den Konink. De geruchten, van dat de Konink een dochter van de Konink van Vrankrijk zou trouwen, had al de Reformeerders zeer gealarmeert, die meerder neiginge tot een dochter van Ferdinandus, Roomsch Konink, hadden; zijnde het geen wonder dat zy daar toe genegen waren, dewijl beide, Ferdinandus en zijn zoon Maximiliaan, aangemerkt wierden, als Princen die de Reformatie van harten begeerden; en de Zoon wierd niet alleenlijk geacht de beste Prins, maar ook zelfs een van de beste menschen van zijn tijd te zijn. Maar Latiner in zijn Zermoen, vermaande de Konink, om te trouwen in den Heere; en zorge te dragen, dat Houwelijken niet alleen gebruikt worden als handelingen en koopmanschappen; een zaak die zoo menigmaal geschied, en zoo veel hoerery en echtscheidinge veroorzaakt.

Hy breide zich uit in een droevig bejammer over de gebreeken van dien tijd, de ydelheid der vrouwen, de ongebondentheid en ongeregeldheid der mannen; hy beklaagde zich, dat veele van dezelve Evangelizers waren, uit liefde tot de Abdye of Chantry landen: hy drong aan, dat de Kerkelijke tucht, en het verbannen van ergerlijke perzoonen weder mocht opgebracht werden. Hy ried den Konink zich te onthouden van zijn vermaak te veel te zoeken, en niemand omtrent hem te dulden, die hem daar inne konde dienen. Hy zeide nu zoo oud te zijn, dat hy geloofde daar niet meer te zullen verschijnen, en daarom ontlaste hy zijn gewisse te vrymoediger. Hy beklaagde dat des Konings schulden niet waren betaalt, en dat evenwel zijn beampten een hoog leven voerden, groote onkosten maakten, en prachtige Palaizen bouwden. Hy bad hen alle, den Konink goed en getrouw te zijn, en de gemeene arme ambachtslieden, die om een dag-huur werkten, niet te

bedrie-

bedriegen, of flechtelijk te betalen. Dit ſtelle ik hier neder, niet zoo zeer om bericht van dat Zermoen te geven, als wel van het Hof en het volk daar hy zoo vryelijk van ſprak. 1550.

Wakeman, die Abt van Tewksbury was geweeſt, en naderhand Biſſchop van Glocefter was gemaakt, kwam in December voorleden te ſterven; en op den darden July van dit tegenwoordige Jaar, wierd Hooper, by opene Brieven, tot Biſſchop van die plaats gemaakt; weer op gevolgt is een Conteſt, en twiſtigheid, die zedert zulke noodſchikkelijke gevolgen heeft gemaakt, dat wy van dezelve wel mogen zeggen, met den Apoſtel Jacobus: *Wat een groote zaak heeft een klein vyer uitgewrocht.*

Hooper Biſſchop van Glocefter gemaakt.

Men had albereeds beſtelt, dat de gewaden, die men in den dienſt gewoon was te gebruiken, in het gebruik zouden blijven; maar Hooper weigerde in het Biſſchoppelijk gewaad ingewijd te werden. De gronden op dewelke hy zich veſte, waren deze: dat het menſchelijke vonden waren, ingevoert by traditien en gewoontens, en niet over een komende met de eenvoudigheid van de Chriſtelijke Godsdienſt: en al zoodanige Ceremonien en plechtigheden waren verworpen van den heiligen Paulus, als bedelachtige Elementen. Dat deze gewaden voornamentlijk waren gevonden om den Mis mede te doen, tot grooter praal en aanzienlijkheid, zijnde tot dien einde gewyd; en om die oorzaak verzocht hy, daar van verſchoont te mogen werden.

Die het Biſſchops gewaad verwerpt.

Kranmer en Ridley aan de andere zyde, brachten by, dat traditien, omtrent het ſtuk van het geloove, met recht mochten verworpen worden; maar dat in zaken van plechtigheden en Ceremonien, de lange gewoonte een krachtig bewijs voor de volhardinge in het geene lang gebruikt was geweeſt, moſt geacht werden. Deze plaatzen van den heiligen Paulus ſloegen alleenlijk op het waarnemen van de Joodſche Ceremonien, dewelke zommige ten tijden van de Apoſtelen wilden dat men behoorde in trein te houden, om datze eertijds door Moizes ingeſtelt waren. Deze dingen dan verbeeldende dat de Meſſias noch niet gekomen ware, in dewelke zy alle hun vervulling hadden, hebben de Apoſtelen met recht het gebruik daar van, op deze inzicht verboden; doch als het bloote gebruik van de zelve, zelfs zonder gevoelen van zulk een noodwendigheid daar van te hebben, naar alle ſchijn de Joden ſcheen te zullen trekken, hebben zy en de beſnijdeniſſe en de zuiveringe in den Tempel gebruikt.

Diſputen daar over.

Indien dan zy, die zulk een volſtrekt gezag in deze zaak hadden,

1550. de swakheid van de Joden zo verre involgden, zoo was het noch veel betamelijker, dat onderzaten de wetten gehoorzamen in en omtrent onverschillende dingen. Vorders het misbruik dat voorheen geweest was, was geen krachtiger reden, om deze gewaden en kleedingen te verwerpen, als die was, om Kerken neder te werpen, en de klokken weg te nemen, om dat het eene was even gewyet, en de andere (namentlijk de klokken) waren gedoopt, met veel superstitieuze plechtigheden. Zy verzochten dan Hooper zich zelven na de wet te schikken. Kranmer, dewelke by zijn andere treffelijke hoedanigheden, noch een byzondere zedigheid gevoegt hadde, die met een misvertrouwen van zich zelven verzelt was, heeft over deze zaak aan Bucerus geschreven: trekkende de zaak tot deze eenvoudige Vraag-stukken: *Of het geoorloft, en vry van eenige zonden tegens God ware, voor de Bedienaars van de Kerk van Engeland, deze kledingen te gebruiken, in dewelke zy toen hun dienst deden; nademaal hen zulks door bevel van de Overigheid belast ware? en of hy, dewelke bevestigt het zelve ongeoorloft te zyn, of in dien opzicht weigert deze gewaden te gebruiken, niet zondigde tegens God, noemende dat onrein dat God gereinigt, en de Overigheid bevolen hadde, nademaal hy daar door de publyke ordre van het Koninkryk verstoort?* Op het welke Bucerus een wijdloopige antwoord, op den 8. December van dit Jaar geschreven heeft: hy oordeelde, dat deze, de welke die kleedinge gebruikte, behoorde te verklaren, dat hy het zelfde niet dede, als of deze gewaden waren een gedeelte van Moizes Wet, maar als dingen dewelke door de Wet des lands hem te gebruiken, bevoolen waren; hy oordeelde ieder schepsel van God goed te zijn, en geen vorder misbruik konde dezelve zoo kwaad maken, dat het niet zou mogen behouden worden. En nademaal deze kleedingen by de oude Vaders waren gebruikt, voor de invoeringe van de Papery, en dezelve ook nu wel mochten gebruikt worden voor de swakken, mits wel verstaan zijnde, tot verheffinge van de waardigheid van den dienst; en te toonen, dat de Kerke niet lichtvaardiglijk oude gewoonten zocht te verwerpen, dochthem, dat het aanhouden van dezelve dienstig ware: op dat zoo het volk mocht, door het aanschouwen van deze gewaden, opmerk nemen op de zuiverheid en oprechtigheid, dewelke hen betamen; en in dien zin gedacht worden, dat voor den zuiveren alles zuiver was. Gelijk ook de Apostelen zich in veele dingen naar de Joden gevoegt hebben. Omtrent de geheele zake dacht hem, dat zy zondigden, die de wetten in die by-

Bucerus gevoelen daar over.

byzonderheden ongehoorzaam waren: maar hy voegde daar by, dat, nademaal deze kledingen by zommige tot superstitie gebruikt waren, en aan anderen stoffe van twist konden zijn, hy wel wenschte datze mochten achtergelaten, en een volkomender reformatie gemaakt werden. Hy bad ook datter een einde mocht gemaakt werden van de berovingen der Kerken, en dat de Kerkelijke tucht tegen ergerlijke perzoonen, mocht opgestelt worden: want (zeide hy) ten zy deze openbare en schrikkelijke Kerkroveryen wierden geweert, en het volkomen Rijk van Christus, zoodanig aangenomen, dat wy ons alle zijn Jok onderwerpen, hoe onverdraaglijk zal Gods gramschap over dit Koninkrijk branden? De Schriftuur steld ons veele zoodanige voorbeelden voor oogen, en Duitsland vertoonde ons een verschriklijk schouwtooneel van het geene voor Engeland te verwachten staat. 1550.

Hy schreef ook aan Hooper over de zelve zaak. Wenschte wel dat die kledingen wierden afgeschaft door wetten, maar was ten vollen voor het gebruik der zelver tot daarentoe: Hy klaagde over de groote bedervenis die onder de geestelijkheid ware, en wenschte wel dat alle vroome lieden, hun krachten te zamen wilden voegen, om daar tegens te arbeiden, wanneer andere mindere gebreeken te lichtelijker herstelt zouden werden. Hy beantwoorde ook Hoopers tegenwerpingen, op de gronden die voor heen waren gelegt.

Men had ook over die zaak aan Petrus Martyr geschreven, en gelijk hy aan Bucerus geschreven heeft, hy was volkomentlijk van zijn gevoelen, en kende het alles voor goed, het geene hy daar over geschreven hadde: met byvoeginge van deze woorden, dewelke ik in haar eigen zelfstandigheid hier zal neder zetten, zoo als de zelve uit het oorspronkelijk getrocken zijn. *Quæ de Hopero ad me Scribis, non potuerunt non videri mira; certe illis auditis obstupui. Sed bene habet, quod Episcopi Literas meas viderunt, un de invidia ego quidem sum liberatus. Ecce illius Causa sic jacet, ut melioribus & piis nequaquam probetur. Dolet, dolet, idque mihi gravissime, talia inter Euangely Professores contingere, ille toto hoc tempore, cum illi sit interdicta contio, non videtur posse quiescere: suæ fidei confessionem edidit, qua rurzus multorum animos exacerbavit: deinde queritur de Consiliariis, & fortasse quod mihi non refert de nobis: Deus felicem Catastrophen nos lætis actibus imponat.* In het vertalen luid dit aldus: Het geene gy my wegen Hooper geschreven hebt, kost my niet anders als verwonderlijk toeschijnen; wanneer ik dat hoorde, wierd ik

 met

1550. met verbaastheid aangetast. Het was goed dat de Bisschoppen mijn Brieven gezien hebben, waar door ik vry ben van hun ongenoegen. Ziet zijn zaak is nu zoodanig gelegen, dat de beste en Godzaligste lieden dezelve niet konnen voor goed achten; het quelt, ja het quelt my, dat zoodanige dingen onder de Belyders van het Euangelium komen voor te vallen. Alle deze tijd in de welke hem het Prediken verbooden is, kan hy niet rusten. Hy heeft zijn Geloofs Belydenis geschreven, door het welke hy noch veele heeft verbittert. Hy klaagt over de Heeren van den geheimen Raad, en misschien over ons ook, schoon hy het my niet laat blijken. God geve een gelukkigen uitslag aan deze droevige handelingen.

Dit hebbe ik in al zijn uitbreidinge ter neder gesteld, op dat zou mogen blijken hoe verre deze geleerde mannen, van deze hardhoofdigheid van Hooper verschillende waren. Hy was Cappellaan by den Hartog van Somerzet geweest, gelijk als blijkt uit zijn eigen verweeringe in het proces van Bonner; maar hy verkreeg zoo veel gunst by den Grave van Warwijk, dat dezelve ernstiglijk tot zijn voordeel aan den Eerst-Bisschop Kranmer geschreven heeft, om ontrent de kledinge, en den eed van Canonijke gehoorzaamheid, op zijn Consecratie en inwyinge te dispenzeren. Kranmer schreef hier op weder te rugge, dat hy zulks niet konde doen, zonder een *Præmunire* op zich te halen: zoo dat de Konink bewoogen wierd om aan hem te schrijven, ordonnerende hem zulks te doen, zonder eenig gevaar te vrezen, het welke de wet, ter oorzaak van die achterlatinge, op hem zou konnen brengen. Maar, hoewel al deze dingen voorvielen op den 4. Augustus, zoo wierd hy echter niet ingewijd voor Maart in het volgende Jaar; gedurende welken tijd, als blijkt by den Brief van Petrus Martyr, hy van zijn Prediken gesuspendeert was.

Vergadering van Duitsche tot Londen. In deze Zomer is Johan a Lasco, met een vergadering van Duitschen, die hun land hadden verlaten, ter oorzaak van de vervolginge aldaar, wegens het niet ontfangen van het Interim, een plaats van vergadering in de Kerk van St. Augustinus, tot Londen, toegestaan. De verzameling wierd tot een Corporatie, of volle Gemeente gemaakt, Johan a Lasco zou Superintendent zijn, en zoude nog vier andere Dienaars beneffens hem hebben. Ter oorzaak van de merkelijkheid van deze zaak, hebbe ik de opene Brieven en Patenten daar van in de Verzameling gebracht. Daar wierden ook 380 van deze verzamelinge, Vryelingen van Engeland gemaakt, als by hun opene

Coll. *No.* 51.

brie-

brieven blijkt, maar A Lasco droeg zich zelven met zulk een betamelijkheid niet als het wel een vreemdeling, die daar zoo vriendelijk onthaalt was, zou hebben mogen passen: want hy schreef tegens de ordere van de Kerk, beide in het stuk van de kledinge, en de gebaarte in het uitdeelen van het Sacrament, willende dat men zitten en niet knielen zoude. 1550.

Polydorus Virgilius, die by na veertig Jaren in Engeland hadde gewoond, nu oud wordende, nam zijn afscheid van daar, om wat nader aan de Zon te gaan woonen. Hem wierd dit toegestaan op den 2 Juny, en in aanmerkinge van de algemeene Dienst, die men oordeelde, dat hy het volk, door het Schrijven van zijn Historie gedaan hadde, wierd hem toegelaten zijn Opper-Diacony van Walles te behouden, beneffens zijn Prebende van Nonnington, niet tegenstaande zijn afwezen uit het Koninkrijk. Op den 26 Juny wierd Poinet Bisschop van Rochester verklaart, en Coverdale wierd Coadjutor van Veysey, Bisschop van Exeter.

Polydorus Virgilius verlaat Engeland.

Rot. part. 4. Ed. 6. 2 part.

Omtrent het einde van dit Jaar, of den aanvang van het naaste, wierd een revisie en overzicht van het Boek der gemeene gebeden aangestelt. Verscheidene dingen waren daar in gecontinueert, 't zy om eenige Bisschoppen in te lokken, dewelke door zulk involgen, mochten bewoogen werden, om daar in mede te stemmen, of ten welgevalle van het volk, dat noch vry vast aan de oude bygeloovigheden gehecht was, zoo wierd dan nu een nieuwe overzicht daar van gemaakt. Martinus Bucerus wierd daar over raad gevraagt, en Alesse, de Schotsche Godsgeleerde, daar in het eerste Deel van gesprooken is, heeft het voor zijn eigen gebruik in het Latijn vertaalt. Over het welke Bucerus zijn gevoelen geschreven heeft; het welke hy op den vijfden van Januarius, in het volgende Jaar, ten einde gebracht heeft. De substantie van het zelfde was.

Nieuw overzien van het gemeene Gebede-boek.

Dat hy bevand dat alle dingen in de gemeene Gebeden begreepen, duidelijk met de Schriftuur over een kwamen. Hy was van berading dat in de Cathedrale Kerken, het Choor niet te verre van de vergaderinge most afgezondert werden, dewijl in verscheidene plaatzen het volk het lezen der Gebeeden niet hooren konde. Hy wenschte dat'er een nauwe tucht mocht werden opgestelt, om lieden van een ergerlijk leven, van het gebruik van het Sacrament te weeren. Hy wenschte ook dat de oude kleedingen mochten afgelegt werden, nademaal eenige Superstitie omtrent dezelve pleegden, en wederom andere twist daar over maakten. Hy schepte geen behagen in de halve Officie of Dienst van de Communie, of tweeden Dienst, genoemt by den Altaar, zelfs

1550. als'er geen Sacrament tegenwoordig is. Hy vand niet goed, datmen het volk ten minsten eens in het Jaar tot de Communie zou nodigen, maar wilde dat zulks dikwijlder mocht geschieden. Hy toonde mishagen in dat de Priesters in het gemeen, de Gebeden met zoo weinig aandagts baden, en in zulk een toon dat het volk niet konde verstaan wat zy zeiden. Hy wil ook, datmen het Sacrament zou in handen geven, en niet steeken in de mond van de Communikanten. Hy bestrafte het bidden voor de dooden, van het welke in de Heilige Schrift geen gewag word gemaakt, noch by Justinus Martyr een Eeuw daar na. Hem dacht dat het gebed: dat de Elementen mochten zijn om te gebruiken het Lichaam en Bloed van Christus, de transubstantiatie te veel begunstigden, konnende een kleine veranderinge daar omtrent, het zelfde tot een Schriftuurlijke gedaante brengen.

Hy beklaagde zich, dat de Doop gemeenlijk in de Huizen geschiede, dewelke zijnde de inwying der Kinderen in de Kerk, ook in het openbaar behoorde te geschieden. Hy bestrafte het wyen van 't Water, de Salvinge en de witte kleederen, als zijnde te Schouwspel-achtig. Hy verwierp het besweeren van den Duivel, en wilde dat men de besweering in een Gebed tot God veranderen zou, dat zeggen als uit kracht; Ik bezweere, zijnde niet zeer betamelijk. Hem docht, dat daar de Peeters of Getuigen, antwoorden in des Kinds naam, datze behoorden te antwoorden in hun eigen, dat zy daar omtrent zorge zouden dragen zoo wel als zy konden; hy wilde geen confirmatie op een bloot opzeggen van het Catechismus gegeven hebben; maar wilde het zelve uitgestelt hebben, tot dat de perzoonen zelve in der daad begeerden hun beloften in den Doop te vernieuwen.

Hy wilde dat men ieder heiligen dag zou Catechizeren, en niet om den zesden Zondag, en dat het volk doorgaans mocht gecatechizeert werden, na dat zy de Confirmatie hadden ontfangen, om de onwetenheid te weeren. Hy wilde dat alle trouwinge zou geschieden in de volle vergaderinge; hy wilde dat het zalven van de zieken, en het bidden voor de dooden, geheel aan een zijde gelegt zou worden; als mede het offeren van Chrisoms, als de Vrouwen hun Kerkgang deden. Hy was van meeninge, dat men de Communie viermaal in het Jaar behoorde te Celebreren. Hy beklaagde met droefheid het gebrek van getrouwe leeraren, en vermaande den Opperbisschop het zelve gebrek te doen verbeteren; en zijn gedachten over een nauwer wijze van Examen en onderzoek, omtrent die geene die te ordonneren en te bevestigen waren, te laten gaan, en het niet op eenige bloote vraagstukken te laten aankomen.

Al

Al deze dingen hebbe ik verzamelt met te meerder uitbreidinge, 1550.
op dat een ieder mag zien, hoe zorvuldiglijk dat alles toen in achtinge genomen is geworden, en dat by na, in ieder byzonderheid, de alderstoffelijkste dingen, daar Bucerus over excipieerde, daar na alzoo verandert zijn geworden.

Maar ter zelver tijd, de Konink hebbende zoo grooten zorg voor hem gedragen, dat, hoorende dat hy in de voorgaande winter, by gebrek van een stove, zulke als men in Duitsland gebruikt, in zijn gezondheid geleden hadde, zand hem 20 pond Sterlings, op dat hy een voor hem zou laten maken. Men hadde hem ook gezegt, dat de Konink een Nieuwejaars-gift van hem verwachte, van een Boek, door hem geschreven, tot zijn eigen gebruik. Hy dan schreef een Boek, genoemt, *Aangaande het Koninkryk van Christus*. In dit stelde hy voor de ellenden van Duitsland, dewelke hy zeide hen, door hunne zonden op den hals gebracht te zijn: want zy wilden geen tuchtinge verdragen, gelijk ook de Dienaars zoo ernstig in hun betrachtingen daar omtrent niet waren, als wel betamelijk zou hebben geweest, hoewel het in Hongaryen anderzints was. Hy schreef wijd en breed over de Kerkelijke tucht, en dat dezelve voornamentlijk strekte, om de kwade lieden van het gebruik der Sacramenten af te houden, en om vroome lieden hun gezelschap te doen vlieden, op datze daar door beschaamt mochten werden. Hy drong zeer op de heiliging van den dag des Heeren, en andere heilige dagen, en datter veel Vastendagen mochten ingestelt werden: maar hem dacht, de Lent of Vasten-tijd had zoo misbruikt geweest, dat andere tijden van het Jaar, daar dienstiger voor zouden gevonden werden. Hy beklaagt zich ook zeer over de menigvuldigheid, en gebrek van bywooninge der Harders, als een naarblijfzel van Papery, zoo schadiglijk voor de Kerk, voornamentlijk dit laatste, dat in verscheidene plaatzen nauwelijks twee of dry, immers zeer weinig Zermoenen in een geheel Jaar gedaan wierden: maar hem dacht dat niet veel van het grootste gedeelte der Geestelijkheid te verwachten ware, ten ware de Konink zich zelven, met grooten yver woude in staat stellen, om deze dingen te reformeren. Voor het laatste wilde hy een volkomender uitlegginge van de leeringe der Kerke hebben opgestelt, en voortgezet, en stelde verscheidene wetten tot bedenkinge van den Konink, namentlijk:

Bucerus schrijft een Boek voor des Koninks gebruik.

1. Om kinderen te Catechizeren.
2. Om Heilige dagen te vyeren.

3. Om

1550. 3. Om de Kerken te houden tot den dienst van God, en dezelve niet te maken tot wandel- en handel-plaatzen.

4. Om den Pastoralen dienst t'eenemaal herstelt te hebben, tot zoodanig als die behoorde te zijn; dat Bisschoppen, afwerpende alle wereldlijke zorge, zich zelven tot alle Geestelijke oeffeningen zouden begeven. Hy oordeelde dat men de zommige Coadjutors most toevoegen, en dat een vergaderinge van Ouderlingen voor hen allen most gestelt en gegeven werden. Het was blijkelijk, dat veele van henlieden zich voegden naar de wetten, zelfs tegens hunne eigene genegentheden; deze wilde hy afgestelt hebben. Hy ried Land-bisschoppen te stellen, over twintig of dartig Parochien, die hun Geestelijke meenigmaal by een verzamelen zouden, en nauwe opzicht op dezelve nemen. En dat een Provinciale Zynode ieder Jaar vergadert zou worden: in het welke een wereldlijk Perzoon, uit des Koninks naam, zou gestelt werden, om hun handelingen gade te slaan.

5. Hy was voor het herstellen van de Landeryen der Kerke, op dat alle die de Kerke dienden, wel mochten bezorgt werden: en indien iemand van de zelve in vleeschlijke ongebondenheid leefde, ter oorzaak van hun ruime inkomsten, zoude men hebben te bezorgen, dat zy die beter gebruikten, maar niet de Kerk lasteren of beroven, om hun misbedrijf.

6. Hy was zeer voor het onderhouden der armen, voor dewelke van ouds een vierde gedeelte van de Kerkelijke goederen was bestelt.

7. Het zevenste was omtrent Houwelijken: dat de verbodene trappen wel vast gestelt mochten werden: dat Houwelijken, buiten toestant van Ouders, van geender waarden zouden gehouden werden, en dat een tweede Houwelijk na een Echtscheidinge mocht geoorloft zijn, de welke hy meende te mogen geschieden, ter oorzaak van overspel en eenige andere redenen.

8. Het achtste was, omtrent de opvoedinge der Jeught.

9. Het negende diende tot inkorting van zommige hun wijze van leven.

10. Tot reformering en uitlegginge van de wetten des lands, die zijn Vader begonnen en aangevangen hadde.

11. Om goede Overigheden te stellen: dat geen ampt zou worden verkocht, en dat mindere Overigheden, dikmaals reden van hun doen, aan de hooger zouden hebben te geven, wegens de bedieninge van hun ampten.

12. Dat men wel zou hebben te overleggen, wie men tot Rechter stelde.

13. Or-

13. Ordere te ſtellen, dat niemand lichtelijk over kleine misdaden, in de gevangenis zou werden gelegt. 1550.

14. Het veertiende ſtrekte tot moderatie en bematiginge van eenige ſtraffen. Voornamentlijk het brengen van Dieven ter dood, het welke wat te ſtreng ware, daar overſpel te lichtelijk over het hooft gezien wierd: hoewel dit laatſte een grooter verongelijking was, van het lydende gedeelte, dan eenige Dievery zou konnen toebrengen, ook volgens Moizes wet met de dood geſtraft wierd.

Dit Boek wierd den jongen Konink toegezonden. En hy het zelve ontfangen hebbende, beſtond zelve een algemeen discours, omtrent de Reformatie van het volk te ſchrijven; dewelke de tweede is, van de redeneringen door hem geſchreven, gelijk die in het dag-regiſter van zijn regeeringe volgt. In dit geſchrift, neemt hy opmerkinge op de verbeteringe van het boek der Liturgie, en Kerken-dienſt, die als toen in achtinge genomen wierd; als mede dat het nodig ware, datter een regel van Kerken-tucht zou zijn, tot cenzure en ſtraffinge van luyden, van een quaad leven; maar deze macht meende hy, hy was niet te ſtelen in handen van de Biſſchoppen van dezen tijd. Van daar vangt hy aan te ſpreeken, van den quaden Staat van Engeland, en de hulpmiddelen die daar toe dienen. Het eerſte dat hy voorſtelde, is de opvoeding der Kinderen, voorts de verbeteringe van ſommige wetten, en breekt het aldaar af; of het overige is verlooren, het welke, gelijk het mede brengt een wonderlijke opregtigheid van gemoed, zo zijnder ook dingen in, die in der waarheid als onmogelijk ſchijnen voort te konnen komen uit een Jongeling, die noch geen veertien Jaren van ouderdom behaald hadde. En echter het is alles met zijne eigene hand geſchreven, en dat op zulk een wyze, dat iemand die het Origineel ziet, wel klaarlijk kan bemerken, dat het zijn eigen werk is: de ſtijl is zimpel en eenvoudig, gelijk die van een kind. Weinig Mannen zouden zulk een t'zamenſtelling konnen maken, of daar moet al iets meerders als een kind in hun ſtijl zig vertoonen, het welke my doet beſluiten, dat het zekerlijk alle zijn eigen werk is.

De Koning tracht veel misbruyken te verbeteren.

Collect. van Konink Ed. overblijfzels. No. 2.

In dit zelve Jaar begoſt de Konink zijn eigen dag-regiſter of Journaal te ſchryven, de eerſte drie jaren van zijn Rijk worden neergeſtelt, in een korten weg van recapitulatie, of herhaling van het voorgaande, maar in dit Jaar-ſchrijft hy, al wat ieder dag is voor gevallen, van dingen van eenig belang, te zamen met de Buitenlandſche zaken, daar hem tijdinge van toegezonden wierd, en menigmaal herdenkt hy eenige Paſſagien, eenige dagen, na datze geſchied zijn, en zomwijlen na het

Konink Eduard ſchrijft zijn Journaal.

1550. midden van de Maand, zegt hy, het geen in het begin is geschied. Het welke klaarlijk genoeg vertoont dat het zijn eigen werk is; want indien het door iemand anders, voor hem geschreven, en het uitschrift daar van hem alleenlijk medegedeelt waar geweest, het zou in stelling zeekerlijk netter zijn geweest; zoo dat'er geen twijffelingen meer by my overig is, of het was zijn eigen Origineel. En derhalven hebben al die gene, die van dien tijd hebben geschreven, hun nauste bericht van dit Journaal moeten halen.

En hoewel men eenige brieven, die hy geschreven heeft, gedrukt heeft, wanneer hy een kind was, zoo vind men echter nu weinig meer daar van, als een klein fragment, dat ik hebbe uitgeschreven, en in mijn Verzamelingen gevoegt. Ik heb eenige andere papieren, die mede van hem geschreven waren, daar by gevoegt; de eerste van de welke in het Fransch geschreven is. Het is een verzameling van verscheidene passagien, uit het oude en het nieuwe Testament, tegens afgodendienst, en het eeren van beelden, het welke hy zijn Oom, als toen Protector zijnde, toegeëigent heeft. Het Origineel van zijn eigen hand is tot Cambridge in het Collegie der Drie-eenigheid, uit het welke ik de Voorreden en het besluit getrokken hebbe, die gedrukt zijn in de Verzameling na zijn Journaal.

Verzamelinge van Kon Ed. overblijfzels. No. I.

Niet anders van belang is dit Jaar voorgevallen, immers het geen de Kerk belangt, als de bezoekinge van het Bisdom van Londen, door Ridley, haar nieuwen Bisschop. Maar de precise en bezette tijd word in het Register niet voorgestelt. Maar volgens het Journaal van Konink Eduard, zoo was het eenige tijd voor den 26. Juny; want hy schrijft dat op dien dag Sir Johan Yates, de Hooge Sherif van Essex, met brieven afgezonden wierd, om te maken dat de beveelen van den Bisschop van Londen naargekomen wierden, rakende het om-verre werpen van Superaltaryen, Altaren, en diergelijke Ceremonien en misbruiken; zoo dat deze vizitatie omtrent het begin van Juny moet geweest zijn. De Artijkelen daar van zijn in de Verzamelingen van Bisschop Sparrow. Zy zijn aangaande de leeringe, 't leven, arbeid, en liefde van de Geestelijkheid, namentlijk, of zy ook spreeken tot voordeel en gunst van den Bisschop van Romen, of tegens het gebruik van de H. Schrift, of tegens het Boek van de gemeene gebeden: of zy ook commotien en beroerten zoeken te verwekken, of de Communie, of Trentalen verkoopen, of elders eenige byzondere Missen doen? of ook eenige Wederdoopers, of andere, ergens eenige heimelijke by-een-komsten

'ften houden? met verfcheide Opinien en Formulieren van deze vaft-en ingeftelt. Of'er ook iemand was, die ftaande hield, dat de boosheid van den Bedienaar, de uitwerkinge van het Sacrament weg neemt, of dat die achter den Doop zondigen, zich niet bekeeren? nevens andere vraagftukken omtrent den Doop en het Houwelijk, of de Priefters de kranken ook wel bezochten, de dooden begroeven, en het Catechifme uitleiden, ten minften een gedeelte daar van eens in de zes weeken, of iemand ook afgeftelde heilige dagen vierde, of andere plechtigheden oefende, die nu afgefchaft waren. 1654.

By deze voegde hy eenige injunctien en beveelen, die men in de verzamelingen vind. De meefte van dezelve flaan op de oude fuperftitien, die eenige van de Priefters noch bleven te oeffenen, en over dewelke zy door Bonner zoetelijk, indien niet ftilfwijgende, beftraft zijn geworden. Gelijk als het waffchen der handen by den Altaar, het opheffen van het brood, het uitlekken van den Kelk, zegenen van hun oogen met den fweeddoek, en menigte andere overblijfzels van de Miffe. *Collect. No.* 52.

De Bedienaars wierden ook gelaft, het volk te vermanen, om dikmaals aalmiffen en arme-giften te doen, dikmaals tot de Communie te komen, en zich zelven eerbiediglijk in de Kerk te dragen. Maar het geen iets nieuws was, was dit: Dat'er hebbende groote conteften en twiftingen geweeft, omtrent de gedaante van des Heeren tafel; of men die zou maken als een Altaar, of als een tafel in der daad, maar om dat de gedaante van een tafel fcheen het volk meerder van de fuperftitie van de Mis te zullen aftrekken, ook dezelve het recht gebruik van des Heeren Avondmaal vertoonde, hy de Priefters en Kerkmeefters belafte, dezelve in de gedaante van een tafel toe te ftellen; en die in zulk een plaats van het Choor te zetten, als gevoeglijkft zou fchijnen, zoo dat de Dienaars en Communicanten, van de reft van het volk afgefcheiden mogen zijn, en dat zy alle by altaren weg zouden nemen.

Daar zijn verfcheidene paffagien by oude Schrijvers, dewelke toonen, dat hun Communie-tafels van hout zijn geweeft, en datze als tafels gemaakt waren, en dat die geene die in de Kerken, als tot een vry-plaats, vluchten, zich onder dezelve tafels verborgen hebben. De naam van Altaar wierd hen in het algemeen gegeven, om datze de Eucharistie reekenden als een offerhande van dankzegginge; als mede een offer van gedachteniffe van de offerhande, dewelke Chriftus van zich zelven gemaakt heeft aan het Kruis. Hier van daan kwam het, dat de Communie-tafel mede een altaar wierd genoemt. Maar nu wierd over-

1550. gelegt, of, gelijk deze benaminge op goede redenen eertijds in de Kerk gebracht zijn, wanneer daar geen gedachten waren omtrent de corruptien en bederfstenissen die daar op gevolgt zijn, het ook niet dienstig ware, nademaal men dat geloof van een zoen-offer daar omtrent noch ophield, nevens het gevoelen van de transsubstantiatie in de Misse, die anders maar figurative spreekwijzen waren, die nu te veranderen, en om zulks op het krachtigste te doen, de gedaante en plaats daar van te reformeeren.

Eenige hebben verkeerdelijk gedacht, dat Ridley deze ordere bestelt heeft, na den brief dewelke de Raad aan hem geschreven had, namentlijk na het laatste van November volgende; maar gelijk 'er geen bekwame tijd was om een vizitatie zoo laat in het jaar te doen, alzoo toont de stijl van deze ordonnantien en beveelen genoegzaam, dat dezelve voor dien brief gegeven zijn. Deze vermaande alleenlijk de Priesters om het zelve na te komen, het geene Ridley in zulke zachte termen niet zou hebben konnen doen, na dat de Raad hem belast en bevolen zou hebben het zelve te doen; zoo blijkt het dan klaarlijk, dat deze beveelen, of injunctien (gelijkze best bekent zijn) alleenlijk uit Bisschoppelijke macht gegeven zijn geworden, en dat daar na dezelve zaak voor den geheimen Raad gebragt zijnde (dewelke geinformeert was, dat in verscheidene plaatzen harde Contesten daar over waren geweest, eenige houdende het met de oude gewoonten, andere met de veranderinge) dezelve dienstig geacht heeft, hun brief dies aangaande aan Ridley, in het begin van November volgende te zenden.

De brief hield in, dat Altaars waren weggenomen in zommige plaatzen; maar in andere noch opgehouden, waar door veel twistingen onder des Koninks onderdanen ontstonden, zy derhalven, om zulks voor te komen, hem belast en bevoolen hebben substantiele ordre door het geheele Bisdom te geven, ten einde alle Altaren mochten weg genomen werden, en dat men tafels op bekwame plaatzen van het Chancel, of Kapel, had op te rechten. En op dat deze ordere en bestellingen te beter aangenoomen zouden werden, wierden eenige redenen met den brief gezonden, dewelke hy zoude hebben de bescheidene Predikers te doen verklaren, en dat op zulke plaatzen als hy dienstig zou mogen achten, en dat hy zelve die in zijn Cathedrale Kerk mede zou voorstellen, indien hy zulks bekwamelijk zou konnen doen.

Deze redenen strekten nu daar toe, om het volk van de superstitieuze opinie, de Paapsche Misse aangaande, af te trekken. En om dat een tafel een eigender naam als die van een Altaar was, voor dat, daar men

het

het Sacrament op legt. En voor zoo veel in het Boek der gemeene Gebeden, deze namen zonder onderſcheid gebruikt worden, is het gedaan, zonder eenige gedaante daar van te verbeelden; zoo dat het veranderen van het eene in het ander, geen gedeelte van de Liturgie of Kerken-dienſt verandert. Men had waargenomen dat Altaars waren opgerecht geweeſt voor de offerhande onder de Wet; dewelke ophoudende, zoo moſten ook dezelve ophouden gebruikt te werden; ook dat Chriſtus het Sacrament niet aan een Altaar maar aan een tafel ingeſtelt hadde. Het was ook in de Voorreden van het gemeene Gebedeboek geſtelt, dat, indien eenige twijfelingen omtrent eenig gedeelte van het zelvige mocht komen te ontſtaan, de ontloſſing daar van door den Biſſchop van het Bisdom gedaan zou konnen werden. Om deze redenen dan, wierd ordre gegeven, deze verandering over geheel Engeland te maken, gelijk ook eenpariglijk in dit Jaar geſchied is. 1550.

Daar wierd mede in dit Jaar een aanvang van een werk gemaakt, het welke in zich zelven niet alleen onnozel, maar ook goed zou konnen ſchijnen, om Predikinge en lezinge, ook op werken dagen te oefenen, tot welke oefeninge groote toeloop was, van naburige Parochien. Dit gelijk het na-yvering onder de Geeſtelijke verwekte, zoo wierd het ook meenigmaal genomen van eenige als een dekmantel om hun arbeid te laten ſtaan, en onder dien ſchijn ledig te gaan. Op de klagten hier over gemaakt, wierd een Brief aan Ridlei van den Raad gezonden, verbiedende alle Predikinge op werken dagen, en dat men alleen Gebeden oeffenen zou: hoe dat aangenomen en naargekomen is, ſtaat niet zeer bekent: maar men kan niet loochenen, dat'er zedert dien tijd uitſpoorigheden hier omtrent ontſtaan zijn, dewijl eenige, met groote Godsdienſtigheid en yver, zulks echter in Markt-plaatzen onderhouden hebben, maar andere weder met een weinig te groote zydigheid daar omtrent gehandelt hebben. Op deze misbruiken, dewijl eenige beſtelders zodanige oefeningen eerder tragten weg te nemen, als de mishandelingen daar omtrent te verbeteren, is veel tegenſtrevens gevolgt, zijnde het volk menigmaal met veel ongeregtige voor-oordeels ingenomen geworden, als of de zodanige verhinderaars van Gods Woord waren; en deze tegenſtreving heeft den yver voor de lezinge opgehouden. Niet te min, zedert die met meer vrydom geoefent zijn geworden, zoodanige kwade uitwerkzelen niet hebbben gehad, als wel voorheen, wanneer men die trachte te ſupprimeren, en te weeren.

Zermoenen op werken-dagen verboden.

Aldus maakte ik een einde van de verhandelingen, omtrent den Godsdienſt voor dit Jaar; het overige van de Binnenlandſche zaken, ſtrekte

1550. voornamentlijk om eenige misbruiken, die door een lang volharden in den Oorlog opgegroeit en gevoed waren, te redderen. Al het Buitenlandsche Krijgsvolk wierd afgedankt. En hoewel de Hartog van Lunenburg den Konink 10000. man tot onderstand aangeboden hadde, en een onderhandelinge van een Houwelijk met de Princesse Maria verzocht hadde, hebben de Raden hem alleenlijk voor deze aanbiedinge van onderstand bedankt; en dewijl het voorslag van de Princes Maria, met de Infant van Portugaal te trouwen, als noch op het Tapijt was, verklaarden zy omtrent geen Houwelijk met eenig ander Prins te konnen handelen, voor dat die voorslag de eene of den anderen weg hadde genomen.

Daar wierden ook middels aangevangen, tot voortzetting van den Koophandel, en het reformeren van de Munt. En aan het Hof begosten ook de dingen een nieuwe gedaante aan te nemen, zijnde daar geen factien of zydigheden meer: de Hartog van Zomerzet en de Grave van Warwijk, zijnde nu in een nauwer verbintenis getreden, trouwende des Graven oudste Zoon, de Lord Lisle, met des Hartogen Dogter, zoo dat daar een goede verwachtinge van geluckige tyden was.

De Vrede in Schotland zijnde verkondigt, zoo was aldaar de bestieringe volkomender, in de handen van den Hartog van Castelherault, die zich zelven t'eenemaal, aan den kwaden raad van zijn snooden Broeder, den Opper-Bisschop van St. Andrews, overgaf. En hy zelf was zoo overgegeven aan zijn, dat niets zoo vuil konde bedacht werden, daar hy zich over zou hebben geschaamt, dat te bedrijven. Hy hield een ander mans vrouw opentlijk voor zijn byzit. In de Regeringe waren ook veel uitspoorigheden, welke dingen, gelijk zy de genegentheden van het gantsche volk, van de Geestelijkheid attrokken, alzoo maakten zy de gemoederen der zelve bekwaam, om de nieuwe leeringen aan te nemen, die verscheidene Leeraren aldaar toen uit Engeland overbrachten, makende alzoo een voorbereiding tot de veranderingen, dewelke naderhand gevolgt zijn.

Zaken van Schotland.

De Koninginne Moeder trok in September naar Vrankrijk over, onder voorgeven van haar Dochter te gaan bezoeken, en haar Verwanten aldaar te zien; maar in der daad om de grondslag aldaar te leggen, ten einde om de bestieringe van Schotland uit handen van den Gouverneur, en in haar eigen te krijgen.

En Duitsland.

De Keizer beschreef een Rijksdag op het laatste van July by een te komen, verzoekende, dat ieder der Rijksvorsten in perzoon daar op verschijnen wilde, behalven die gene die door ziekte mochten verhindert

dert werden, van het welke zy de verzeekering onder eed moesten doen: 1550.
op dezelve wijze stelde hy de Stad Maagdenburg in den ban; maar de Overigheid van die Stad gaf een wijdloopig Manifest tot hun eigene verantwoording uit, gelijk zy het voorige Jaar mede gedaan hadden. „Zy zeiden, gereed en vaardig te zijn, den Keizer alle gehoorzaam-„heid te bewijzen, daar toe zy volgens de wetten en rechten van het „Rijk verbonden waren. Zy toonden een groote afkeer van de onge-„vallen van een Burgerlijken oorlog. Zy waren zoo blind niet, als te „denken, dat zy machtig waren om des Keizers groote Oorlogs macht „te konnen wederstaan, als die door zoo veel overwinningen groot „geworden was, indien zy op hun eigen kracht wilden steunen. Zy „hadden tot noch toe geen vyandschap aan iemand getoont, als voor „zoo veel zy, tot hun eigene beschermінge hadden moeten toonen. „Het was blijkelijk genoeg, dat de ware grond van den Oorlog, de „Godsdienst ware, om het licht van het Euangelie uit te blusschen, en „hen weder onder de Tyranny van het Pausdom te brengen. Want de „konsten die men voor heen had gebruikt, om zulks te bedekken, ver-„toonden zich nu zoo klaarlijk, dat men zulks niet meer zou kon-„nen loochenen. Maar het zou te laat gezien en ondervonden werden, „wanneer geheel Duitsland onder de knie zou gebracht zijn.

„In borgerlijke zaken zeiden zy, wilden zy alles toegeven, aan de el-„lenden van den tijd. Maar de Heilige Petrus hadde hen geleert, dat „het beeter ware, God dan de menschen te gehoorzamen: daarom had-„den zy besloten alles op het geluk te laten aankomen, eerder dan „Schipbreuk in hun geloof en goed gewisse te lyden. Eenige beroer-ten waren binnen Straatsburg ontstaan, gelijk mede in verscheidene an-dere Steden, tegens die geene die de Misse onder hen zochten in te voeren; en geheel Duitsland in het algemeen scheen tot een afval te zullen komen, indienze maar een hooft, om hen te leiden, hadden gehad.

De Keizer had ook in de Nederlanden een zeer streng Edict laten uitgaan, wanneer hy weder van daar vertrok, tegens alle die geene die de nieuwe Leere, gelijk men die noemde, begunstigden; maar de Executie van dezelve wierd geschort, door voorspraak van de Stad van Antwerpen, wanneer die vermerkten dat de Engelsche van daar wilden vertrecken, en hun Koophandel naar elders heen brengen.

Wanneer de Rijksdag geopend wierd, heeft de Keizer dezelve aan-gedrongen, om zich het Concilie te onderwerpen, het welke de nieu-we Paus nu weder van Bologne naar Trente verlegt hadde. Mauritius van

1550. van Saxen zeide zulks niet te konnen doen, ten ware, al het geene voor heen daar in verhandeld was, weder op een nieuw overgezien, en de Godsgeleerde van de Augsburgsche Belydenis, gehoort, en tot stemminge toegelaten, en de Paus zelve hun besluit onderworpen wierden; ook den eed, met den welke de Bisschoppen aan hem verbonden waren, onder dispenzatie afgedaan ware. Op deze voorwaarden wilde hy zich zelven onderwerpen; maar anders niet.

Dit weigerde de Keurvorst van Mentz in de Registers van den Rijksdag aan te teikenen; maar daar was geen haast by, want de Vergadering zoude niet weder zitten voor het naaste Jaar. De Keizer beklaagde zich zeer, dat het Interim van een ieder niet was aangenomen, op het welke door de Princen wierd geantwoord, dat het nodig ware dat het volk tijd hadde, om hun voorige vooroordeelen te boven te komen. Alles scheen zich naar hem te voegen, en Mauritius drong zich zoo verre in, dat het beleg van Maagdenburg nu vast gestelt zijnde, en verscheidene Princen Oorlogs machten daar tegens verzamelt hebbende, (onder de welke de Hartog van Brunswijk en die van Meecklenburg wel de voorbarigste waren) hy echter, door de Rijksvergaderinge, Generaal van het Rijk, tot reductie van die plaats verklaart wierd, hebbende honderd duizend kroonen voor de onderneminge van het zelve, en tzestig duizend kroonen 's Maands voor de kosten van den Oorlog.

Hy zag wel, dat indien Maagdenburg wat nauw geperst wierd, dat het niet lang zou konnen wederstaan, en als dan zou geheel Duitsland onder de wille van den Keizer gebracht werden, en zoo zou de Oorlog in een slavernye eindigen. Maar hy hoopte dit kleine overblijfzel van den Oorlog zodanig te beleiden, datter groote gevolgen uit gezien zouden werden. Dit was een noodschikkelijke stap voor den Keizer. Dus verre een Vorst te vertrouwen, die van een strijdige Godsdienst waar, en een diep gevoelen hadde van de verongelijkingen, die hem waren aangedaan, met zijn Schoonvader, den Landgrave van Hessen, zoo lange gevangen te houden, zelfs tegens zijn gegeven trouw en verzeekering.

Maar de Keizer maakte staat, dat zoo lange als hy Johan, Hartog van Saxen, in zijn handen hadde, Mauritius van zijn belangen niet zou derven afwijken, nademaal het een lichte zaak voor hem scheen te zijn, in zulk een gelegendheid, den ander weder in zijn staat en waardigheid te herstellen. Aldus evenwel wierd deze schalken Keizer bedroogen, stellende nu dat, aan het welke de vervulling van zijn groot besluit

besluit vast was, in handen van een die hem noch te kloek was, in dat, waar in hy zulk een groot meester was, *loosheid en veinzery*. 1551.

In deze verhandelingen wierd het Jaar ten einde gebracht. En met den aanvang van het volgende, wierden groote klachten tegens Dr. Oglethorp, naderhand Bisschop van Carlisle, onder Koninginne Maria, en nu Præzident van Magdaleens Collegie tot Oxford, ingebracht. Maar hy, om zich zelven van dat gedeelte van zijn belastingen, dat de Godsdienst aanging, te vryen, (zijnde beschuldigt als een die tegens het nieuwe Dienstboek was, en des Konings vorderen handel improbeerde) teekende een Geschrift, het welke in de Verzameling zal gevonden worden, in het welke hy verklaart: (,,) dat hy nooit opentlijk ,, iets tegens deze dingen geleert hadde; maar dezelve altoos voor goed ,, gekeurt, indien ze wel gebruikt wierden: en dat hy oordeelde de order ,, van de Godsdienst nu voortgezet, beter en naarder het gebruik van ,, de Apostolische en Primitive Kerk te zijn, dan die geene die voor heen ,, was geweest; en dat in het byzonder hy voor goed keurde de Com- ,, munie in beide de gedaanten, des volks Communiceren geduriglijk ,, met den Priester, de Dienst in het Engelsch gedaan, en de Homilien, ,, dewelke mede voortgezet waren, verwerpende de late voorgestelde ,, leere van de Transsubstantiatie, als niet over-een-komende met de ,, Schrifture, of de oude Schrijvers. Maar hem dacht, daar ware een ,, onbegrijpelijke tegenwoordigheid van Christus lichaam in het Sacra- ,, ment; en dat het derhalven niet zonder een nauwe onderzoekinge ,, vooraf, behoorde ontfangen te werden.

Involgen van de Paapsche Geestelijkheid.

Coll. No. 53.

Zoo involgende was hy nu, hoewel hy in de tijden van de Koningin Maria van geheel andere gedachten wierd; echter was hy ook toen veel moderater en matiger, als het meeste gedeelte van deze, die zoo dienstbaarlijk zich nu voegden. Byzonderlijk Dr. Smith had een Boek geschreven voor de Echteloosheid der Priesteren, en verworpen al de veranderingen die gemaakt zijn. Hy wierd tot Londen gebracht, op de klachten, die van Oxford tegens hem kwamen; maar na een wijl gevangenis, wierd hy weder vrygestelt, gevende verzeekering voor zijn goed comportement, gelijk hy zich zelven ook daar na zoo gehoorzaamlijk gedragen heeft, dat Kranmer maakte dat zijn verzeekering en borge ontlast wierd, over het welke hy hem een Brief geschreven heeft, zoo vol van erkentenisse als men mogelijk zou konnen schrijven; dewelke in de Verzamelinge te zien is. Hy verklaart dat hy de gedachte- ,, nis daar van zal behouden zoo lang als hy leven zal: hy wenschte dat ,, hy nooit het Boek van de onecht der Priesteren, geschreven hadde,

Coll. No. 54.

1551. „ het welke ook tegens zijn wil gedrukt was: hy bevond dat hy zich in „ het zelfde had misgreepen, in dat voornamentlijk, het welke de gantsche grond van alles was, dat de Priesters van Engeland een belofte „ tegens het Houwelijk gedaan hadden: hy wenschte eenige van de „ verzamelingen te zien, die Kranmer daar tegens hadde gemaakt: „ (het schijnt dat Kranmer bezig was, om een onderzoek te doen van een „ Manuscript van Ignatius brieven; want hy zeide hem, datze waren „ in het Magdaleen Collegie haar Boekery:) hy erkent de groote beleeftheid van den Eerstbisschop, tegens alle deze, daar men in die „ Universiteit, omtrent de Godsdienst, klachtig over was geweest, en „ verklaart, dat voor zoo veel hem aangaat, dat zoo hy ooit zijn minste Dienaar goed konde doen, dat hy het wilde doen; wenschende „ vorders dat hy mocht verlooren gaan, indien hy anders dacht als hy „ sprak; en wenscht hem alzoo een lang leven toe, tot voortzettinge „ en bevorderinge van de Christelijke leere.

Korts daar aan schreef hy een anderen brief aan Kranmer, in dewelke hy eenige passagien uit den Oudvader Augustinus bybrengt, aangaande zijn wederroepinge, en verklaart, dat hy zich niet schamen zou, het zelve te doen, en Christus ware Godsdienst voort te zetten, brengende ook by de woorden van den Apostel Paulus, dat God een getuige zy tegens zijn ziele indien hy loog.

Hy had ook in het begin van deze regeringe een Zermoen van wederroepinge gedaan, wegens eenige gevoelens, aangaande de Misse, dewelke hy gehad hadde; maar hoedanig deze geweest zijn, kan ik in Kon. Eduards dag-register, uit het welke ik deze dingen getrokken hebbe, niet vinden.

Day, Bisschop van Chichester, kwam nu ook zoo verre in te volgen, als een Zermoen in het Hof, tegens de transsubstantiatie te prediken, niet tegenstaande hy zijn hand hadde geweigert te zetten, tot voortzetting van het Boek der gemeene gebeden, eer het door de wet was vastgestelt; want de grondregel die in het gemeen by de Paapsche party plaats hadde, was, dat hoewel zy geen toestand tot het maken van zulke veranderingen omtrent de Godsdienst wilden geven, echter zijnde die gemaakt, wilden zy die gehoorzamen, het welke Gardiner klaarlijk betuigt heeft, en zulks blijkt ook uit den handel van hen allen.

Dit in der daad was een groote slag van involgingen, in deze, die de oude opinien zoo vast hielden, en nu zo opentlijk tegens dezelve verklaringe deden, en ondertusschen in den dienst, die zy God opofferden, zoo strijdig handelden, het welke de hoogste trap van afwijkinge

was,

was, omtrent Godt en den mensch gepleegt, die men zou konnen bedenken. 1551.

Maar Kranmer was altoos beleeft en moderaat, hy liet hun byzondere Gewissen Gode aanbevoolen; maar dacht, dat, indien zy een uitwendige gehoorzaamheid toonden, het volk daar door de veranderingen ook des te lichtelijker aannemen zoude; daar hard met hen te handelen, de tegenstribbelinge des te grooter zou hebben konnen maken.

Hy was ook van nature een man van liefde en zachtmoedigheid, en was niet genegen, om de zaken tot het uiterste te brengen. Hy merkte ook aan, dat menschen, dewelke in eenige dwalinge oud geworden waren, dezelve zoo gemakkelijk niet konden afleggen, en alzoo by trappen daar uitgehaalt moesten werden. Alleenlijk in de Proceduren tegens Gardiner en Bonner wierd hy buiten zijn ordinare gematigdheid gedreven. Maar hy wist dat Gardiner zulk een verouderde Papist was, en zoo diep veinzen konde, dat hy hem trachte uit te zetten, niet zoo zeer in aanmerkinge van de byzonderheden hem opgeworpen, als van de kwade indruk die hy van hem hadde.

Bonner had hem ook voor heen zoo zeer bedroogen, en zich zulk een wreed vervolger op het Statuit van de zes Artijkelen getoont, ook zoo brutaal en wellustig zich gedragen, dat hy het een nodige zaak achte de Kerk van hem te zuiveren. Behalven dat de Stoelen van Londen en Westmunster waren van zulk een gevolg, dat hy zich genoodzaakt vand, om dezelve wel te voorzien, zich in deze handelingen wegens de geveinsde Bisschoppen, wat wijder uit te breiden.

In het einde van February verloos hy zijn Vriend Bucerus, op wiens bystand hy zeer gesteunt hadde, in al het geene noch overig was te doen. Hy stierf aan de steen en krimping in het gedarmte, op den 28. February. Hy had by na die geheele Maand ziek te bedde gelegen, en toonde een byzondere genegentheid om te sterven. Bradford, van de welke in het volgende Boek met groote eerzaamheid zal gesprooken werden, heeft hem in zijn ziekte meest geduriglijk opgepast. Hy bejammerde den elendigen staat van Duitsland geduriglijk, en betuigde genoegzaam de vreze die hy hadde, dat Engeland noch mede zulk een swaren slag zou hebben uit te staan, ter oorzaak van des volks ongebonden leven, het gebrek van Kerkelijke tucht, en de algemeene verwaarloozing van den Harderlijken

Martinus Bucerus sterft.

dienst,

1551. dienst. Hy was zeer lijdzaam in al zijn pijn, die zeer swaar over hem kwam; en lag dikmaals heel stil zonder spreeken, alleenlijk naar lange tusschen-poozen, riep hy zomwijlen uit. *Kastyd my, ô Heer, maar werpt my niet af in mijn oude jaren.* Hy wierd uit ordre van Kranmer en Sir Johan Cheek, begraven met de grootste statie die men zou konnen bedenken, om daar door de achtinge, die de geheele Universiteit voor hem hadde, uit te drukken. De Onder Cancelier, en al de gegradueerde perzoonen, benevens den Lord Major, en al de Stad, verzelden zijn Lijk naar de Kerk van de heilige Maria, alwaar, na voorgaande gebeden, Haddon, de Redenaar van de Universiteit, zulk een treffelijke Lijk-reden over hem maakte, en met zulk een genegentheid uitsprak, dat meest de gantsche vergadering tranen storte. Daar op dede Dr. Parker, die zijn boezemvriend was geweest, een Lijk-zermoen over hem, verhandelende den rouw over onze afgestorvene vrienden; en den volgenden dag, dede Dr. Redmain, toen Meester van het Collegie der Dry-eenigheid, een ander; verhandelende de Dood, in het welke hy een volkomen bericht van zijn leven en sterven dede: byzonderlijk prees hy zeer de ongemeene zoetigheid van zijn aard tegens een ieder, maar voornamentlijk tegens die gene die met hem verschilden.

Redmain en hy, hadden in verscheidene dingen verschillig geweest, zoo aangaande de rechtveerdigmakinge, als de invloeyinge van de Goddelijke genade. Maar hy zeide, gelijk als Bucerus hem in verscheidene dingen had voldaan, zoo geloofde hy, indien hy langer had geleeft, dat hy hem in noch meer andere voldoening zou gegeven hebben, en dat hy nu dood zijnde, hy niemand in de geheele wereld wist, die hem zoo veel zou konnen leeren.

Zijn Character. Dit Character hem door zulk een deftig en geleerd man, die in verscheidene stucken van een verschillende meeninge was, verstrekte hen beide tot groote lof. En Redmain was in der daad een buiten ordinaar perzoon.

Alle die in het Hooge School waren, en de Grieksche of Latijnsche taal beminden, vereerden zijn Lijk met Grafdichten, in de welke zy een ongemeen gevoelen van hun verlies uitdrukten, over de welke eenen Carr een langen Brief aan den Ridder Johan Cheek schreef. Maar boven allen droeg Peter Martyr zijn dood met een ongemeene droefheid, meer als men zich zou konnen inbeelden, hebbende in hem verlooren een Vader, en zijn eenigen Vriend die hy in Engeland hadde.

Hy

Hy was een zeer geleerd Godzalig man, van een boven maten gezond oordeel, en byzondere moderatie en matigheid. Misschien was hy in geenen deele minder als iemand van al de Reformeerders in geleertheid: maar wegens yver, wegens ware Godzaligheid, en een zeer tedere genegentheid, om de eendracht, onder de Buitenlandsche Kerken te onderhouden, zoo mogen Melanchton en hy, zonder al de andere te verongelijken, wel in het byzonder gestelt werden. Hy had veel tegenstreving van den Paapschen aanhang tot Cambridge, dewelke de wetten gehoorzaamden, en alzoo hunne plaatzen behielden, maar by gelegentheid van disputen en redeneringen, omtrent zaken die noch verschillende waren, zijn achtinge zeer zochten te krenken. Ook was hy van nature niet voorzien, met de vaardigheid die tot disputeeren en redentwisten nodig ware. Van het welke zy trachten hun voordeel te trekken, en daarom schreef Petrus Martyr aan hem, dat hy alle openbare disputen met hen schouwen zou: want zy handelden niet oprechtelijk in die gelegentheden. Zy hielden menigmaal hun questien op, tot de uur van het disputt; op dat alzoo de onvaardige gesteltenis van hem die prezideerde, mocht ten toon gestelt werden, en recht of onrecht maakten hun Exclamatien, en liepen zoo heen met een Triumph. In een van zijn Brieven aan Bucerus, maakte hy byzonder gewag van Dr. Smith, als een voorbeeld hier van. Het was die Smith, zeide hy, die tegens het houwelijk der Priesters geschreven had, en echter in overspel leefde met zijn knegts vrouw. Deze Brief was veroorzaakt door de disputatien, die in Augustus in het voorgaande Jaar tusschen Bucerus en Sedgwik, Jong, en Pern, over het gezag van de Schriftuur en de Kerk, zijn voorgevallen. Welke redentwisten Bucerus meenende uit te geven, dede die dezelve uit schrijven, en zand de Copy aan hen om die te verbeteren, of zoo der iets wegens het dispuit naargelaten was, of zy daar omtrent noch iets in te brengen hadden, dat daar by te voegen; maar zy zonden de papieren weder te rugge, zonder die eens te willen lezen. Tot Regensburg had hy een Conferentie met Gardiner, die als toen Konink Hendriks Gezand aldaar was, in de welke Gardiner uitvoer met zulk een geweldige driftigheid, dat hy zich zelven ook van laster-woorden niet konde onthouden, zelfs zich zoodanig aanstelde, dat de toehoorders meenden dat hy Bucerus op het lijf gevallen en een bet geslagen zou hebben; hy was zelfs in zulk een onorder, dat de kleine ader tusschen zijn duim en voorste vinger, opzwolen klopte, het welke Bucerus 1551.

1551. rus zeide: noit in zijn leven aan eenig perzoon gezien te hebben.

Maar zoo als Bucerus nu door de dood wierd weg genomen, zoo wierd ook Gardiner korts daar aan van zijn plaats gezet; het welke mede een slag van sterven was, hoewel hy naderhand een weder opstanding hadde, die jammerlijk voor veele geweest is.

Daar wierd een Commissie uitgegeven, aan den Eerst-Bisschop, de Bisschoppen van Londen, Ely en Lincoln, de Secretaris Peter, Rechter Hales, Griffith en Leizon, twee Borger Rechtsgeleerden, en Goodrik en Gosnod, twee Meesters van de Chancery, om tegens Gardiner te procederen, wegens zijn versmadinge omtrent de zaken die hem voorgeworpen waren. Hy bracht een Compurgatie in, door de welke hy trachte te toonen dat'er malitieuzelijk met hem gehandeld was, en Conspiratien tegen hem gemaakt waren, gelijk bleek by de zaak van de Ridder Hen. Knevet, daar in het voorige deel van gesprooken is, en by het uitlaten van hem in des Koninks Testament, het welke hy zeide door zijne vyanden te wege gebracht te zijn. Hy klaagde over zijn lange gevangenis zonder verhoort te werden: en dat de eene Artijkels voor en de andere na van een natuur hem toegebracht wierden, zoo dat het blijkelijk genoeg ware dat hy om geen Crime of misdaad gevangen was; maar om te onderzoeken, of zulk een mishandeling hem zou konnen dwingen, om iets te doen, dat hem mocht te last gelegt worden. Hy verklaarde dat, wat order ook door den Raad uitgegeven wierd, hy daar noit tegen zou spreeken, en hoewel hy zijn toestant tot de veranderingen niet had konnen geven, eer zy gemaakt waren, zoo was hy echter nu voldaan om dezelve te gehoorzamen; maar hy konde noit tot erkentenis van eenige misdaad komen.

De dingen voornamentlijk die hem te last gelegt wierden, waren, dat zijnde gelast te prediken van des Koninks macht in onderjarigheid, hy zulks geweigerd hadde, en dat hy Predikers, door den Konink in zijn Bisdom gezonden, om te prediken, geaffronteert en beledigt had. Dat hy traag was geweest in het naarkomen van des Koninks beveelen; en na al deze dingen zeer hardnekkiglijk volharde, dat hy geen fout of schuld bekennen, noch des Koninks genade afbidden wilde. Zijn misdaden wierden noch verswaard hier door, dat zijn tijdig vaststellen van des Koninks macht in onderjarigheid, een groot middel zou hebben konnen wezen, tot het voor komen van wederspannigheden en bloed vergieten, die daar na gevolgt zijn, voornamentlijk op dat punt, des Koninks macht, staande; waar toe

toe zijn hardneckigheid geen kleine oorzaak gegeven hadde. 1551.

Over deze zaak wierden veele getuigen gehoort, voornamentlijk de Hartog van Zomerzet, de Graven van Wiltshire en Bedford, dewelke tegens hem gedepozeert hebben. Maar hier op antwoorde hy, dat hy niet gelast was (namentlijk te prediken) uit ordere van den Raad, maar in een byzondere aanspraak, dewelke hem niet dacht gehoorzaamheid schuldig te zijn. Andere getuigen wierden mede gehoort omtrent andere byzonderheden: maar hy appelleerde van deze gedelegeerde tot des Koninks perzoon. Echter zijn Rechters hebben op den 18. April het vonnis tegens hem uitgesprooken, door het welke, ter oorzaak van zijn ongehoorzaamheid en verachtinge, zy hem van zijn Bisschops-ampt beroofden. Op het zelve vernieude hy zijn Protestatie en Appel, en alzoo eindigde zijn Proces, werdende hy weder te rugge na den Tour gezonden, alwaar hy gevangen bleef, tot dat de Koninginne Maria hem verloste.

Dezelve naspraak en rechtveerdiging behooren tot deze en Bonners zaak, derhalven zal ik niet weder ophalen, van het geene voorheen, daar omtrent gezegt is geworden. Hy had een Commissie ontfangen, zoo wel als Bonner, om zijn Bisdom alleenlijk te bezitten, zoo lange als het den Konink zou believen. Zoo dat zy beide weinig te klagen hadden, op welke en hoedanige wijze des Konings believen hen ook bekent gemaakt wierd. Acht dagen daar na, namentlijk op den 26. van April, wierd Poinet van Rochester tot Winchester overgezet, zijnde hem 2000 Marks jaarlijks in land toegelegt, uit dat rijke Bisdom, tot zijn onderhouding. Dr. Story wierd Bisschop van Rochester gemaakt. Veysey, Bisschop van Exeter, stond mede van zijn ampt af, voorgevende zijn grooten en hoogen ouderdom; maar hy had 485. pond 's jaars in pensioen voor zich zelven, gedurende zijn leven, bedongen, die hem uit de landeryen van het Bisdom moesten betaalt werden; en by na al de rest had hy snodelijk vervreemt, zorgende alleen voor zich zelven, en zijn opvolgers bedervende. Miles Coverdale wierd Bisschop in zijn plaats gemaakt; zoo dat nu de Bisdommen meest gevult waren, met mannen die tot de Reformatie wel genegen waren.

De zaak van Hooper wierd nu ook te recht gebracht. Hy zou gekleed worden met de kleederen die voorgeschreven waren, na dat hy geconsacreert en ingewyet zou zijn; ook wanneer hy voor den Konink, of in zijn Cathedrale Kerk, of in eenige publijke plaats prediken moeste, al de andere tijden zou hy daar in verschoont werden. Hooper gewijd op zijn conformiteit.

Op

1551. Op deze voorwaarden wierd hy gewyet in de Maant van Maart; want de ordre, om het zelve te doen, is op den 7. van die Maand gedateert. Zijnde dan nu de Bisschoppen in het gemeen alle tot de zuiverheid der Godsdienst genegen, zoo is de meeste tijd van dit Jaar doorgebracht met het toestellen van Artijkelen, in dewelke de leeringe van de Kerk van Engeland zou bestaan.

Meenig was van gedachten, dat zy in den eersten met deze een aanvang zouden gemaakt hebben; maar Kranmer, op goede redenen was van andere gedachten, hoewel hem Bucerus zeer daar toe aandrong, willende daar mede vertoeven, tot dat de ordere der Bisschoppen tot zulk een bestellinge zou gebracht zijn, dat verre het grootste gedeelte van de zelve het werk toe zouden staan; derhalven ware het beeter die zaak met verdrag voort te zetten als zoo haast een Belydenis van hun Geloof voor te stellen, tegens het welke een groot gedeelte van de Hooft-Harders zich zouden mogen kanten. De verderfnissen van het grootste belang waren die omtrent den Godsdienst gevielen, door dewelke de menschen, in hun onbemiddelde gebeden en addressen tot God, in onwettige involgingen ingewikkeld waren, en deze scheenen een spoediger Reformatie te vereischen. Maar voor speculative poincten was zulk een dringende nootwendigheid niet, om dezelve alle op te helderen. Nademaal de menschen in deze dingen met minder achterdeel aan hun eigen gevoelen mochten overgelaten werden. Het scheen ook niet onraadzaam de zaken in openbare dispuiten en schriften voor eenige Jaren daar omtrent geschreven, te laten openen en ventileren; en daar na ware het tijds genoeg om die te determineren; immers men behoorde niet te haastig in die zaken aan te gaan, om dat men daar na niet zou genoodzaakt zijn weder veranderingen te maken; ook konde de Geestelijkheid zoo schielijk niet gebracht en bewoogen werden, om een oud gevoelen te veranderen. Op deze en diergelijke aanmerkingen, is dat werk dan tot dit tegenwoordige Jaar verschooven, in het welke zy ter deegen de hand daar aan gelegt, en een einde daar van gemaakt hebben, eer de by-eenkomst, in Februay naastkomende geschiede.

Op wat wijze zy voortgegaan zijn in het opmaken van deze Articulen, en of die door verscheidene Bisschoppen en Godsgeleerden verzocht, daar omtrent hun gevoelen over te geven, zijn voorgestelt, gelijk eertijds wel geschied is, of niet, zulks is onzeeker. Ik hebbe dikmaals gezegt gevonden, datze door Kranmer en Ridlei waren te zamen gestelt; het welke ik het alderwaarschijnlijkste achte, en datze door hen

hen rontzom aan de andere gezonden zijn, om daar aan te verbeteren, of te voegen, het geene zy nodig en dienstig achten. Zy zijn in de Verzamelingen, beneffens de onderscheidingen tusschen deze, en die andere, die ten tyden van de Koninginne Elizabeth uitgegeven zijn, op de kant aangemerkt. 1551. *Verzamelingen.* *No* 35.

Zy begonnen met de vaststellinge van de gezegende Dryeenigheid, de vleesch-wordinge van het eeuwig woord, en Christus nederdalen ter Hellen; grondende dit laatste op de woorden van den Apostel Petrus: van zijn Predikinge tot de geesten, dewelke in gevangenisse waren. Het naaste Artykel was aangaande Christus Opstandinge: het vijfde omtrent de H. Schrifture, dat dezelve alles bevat dat ter Zaligheid nodig zy: zoo dat niets konde gehouden werden, een geloofs Artykel te zijn, het geene uit dezelve niet konde bewezen werden. Artykelen van den Godsdienst opgemaakt.

Het 6. was dat het Oude Testament, als noch aangehouden most werden.

Het 7. was omtrent het aannemen van de dry Geloofs Artykelen, het Apostolische Symbolum, het Niceesche, en dan van Athanazius, in het welke zy gingen volgens het gemeene gevoelen, dat Athanazius de instelder van dat Credo was, het welke nu bevonden is, by na drie Eeuwen na zijn tijd te zamen gestelt te zijn.

Het 8. maakt de oorspronkelijke en erfzonde te zijn, de verderfenis der nature van alle menschen, die van Adam afgedaalt zijn, door de welke zy afgevallen zijn, van hun oorspronkelijke gerechtigheid, en van naturen tot quaad gedreven werden; maar zy maken geen bepaling of definitie, omtrent de afdaling van schuld van het zondigen van Adam, onzen Vader.

Het 9. spreekt van de noodwendigheid van de Prævalerende genade, zonder dewelke wy geen vrye wil hebben tot die dingen, dewelke God aangenaam en behaaglijk zijn.

Het 10. handeld omtrent de Goddelijke genade, dewelke den mensche veranderd, en echter geen geweld op zijn wille doet.

Het 11. dat de mensch word gerechtveerdigt door het Geloof alleenlijk, gelijk in de Homilie verklaart word.

Het 12. dat werken gedaan voor de genade niet zonder zonden zijn.

Het 13. gaat tegens alle overtollige werken.

Het 14. dat alle menschen, Christus alleenig uitgezondert, schuldig zijn aan zonden.

Het 15. dat de menschen dewelke de genade ontfangen hebben, daar na nog konnen zondigen, en weder opstaan door bekeeringe.

1551. Het 16. dat de lasteringe tegens den H. Geest is, wanneer de menschen uit kwaadaardigheid en hardnekkigheid spotten met Gods Woord, en niet tegenstaande zy daar van overtuigt zijn, het zelve vervolgen: welke zonde onvergeeflijk is.

Het 17. dat de prædestinatie is Gods vrye verkiezinge, van deze, dewelke hy daar na rechtveerdigt: het welke, hoewel het een zake van groote vertroostinge is, omtrent die geene die ze recht aanmerken, echter een gevaarlijke zake is voor nieusgierige en vleeschelijke menschen, om in te dringen: en het zelve een geheim en verborgentheid zijnde, moet zich de mensch laten regeren, by Gods geopenbaarde wille. Zy spreeken niet een woord van verwerpinge.

Het 18. dat alleenlijk Christus naam, en niet de wet of het licht der nature, den mensch kan Zalig maken.

Het 19. dat alle menschen gehouden zijn de Morale wet te houden.

Het 20. dat de Kerke is een vergaderinge der gelovigen, dien Gods Woord is gepredikt, en de Sacramenten behoorlijk zijn mede gedeelt: en dat de Roomsche Kerk, zoo wel als andere byzondere Kerken, hebben gedwaald omtrent het ware gelove.

Het 21. dat de Kerk alleenig is de getuige, en bewaarster van Gods Woord: maar kan niets daar tegen instellen, noch eenig Artijkel van het Geloof verklaren, zonder de macht desselfs.

Het 22. dat algemeene Concilien niet mogen vergadert werden, zonder de toestand der Princen: dat dezelve konnen dwalen, en hebben gedwaald, in zaken van het Gelove, en dat der zelver besluiten, in zaken der Zaligheid, alleenig kracht hebben, voor zoo veel zy uit de Schrifture getrokken worden.

Het 23. dat de leeringen van het Vagevuir, quijtscheldingen, Beelden en Reliquien Dienst, de aanroepinge der Heiligen, is zonder eenige kracht van, ja strijdig tegens de Schrifture.

Het 24. dat niemand mag prediken of Sacramenten bedienen, die door mannen van een wettig gezag niet beroepen is.

Het 25. dat alles in de Kerk in de bekende taal moet verricht werden.

Het 26. dat'er 2. Sacramenten zijn, dewelke geen enkele teekens zijn van onze Belydenisse, maar dadelijke teekens van Gods wil tegens ons: die ons Gelove versterken, maar niet door de kracht alleenlijk van het gedane werk, maar in deze die dezelve waardiglijk ontfangen.

Het 27. dat de kracht van deze Sacramenten, niet hangt aan den Dienaar die dezelve uitdeeld.

Het 28.

Het 28. dat wy door den Doop aangenomene Kinderen Gods zijn; en dat de dienst der Kinderen voor goed moet gekeurt werden, en in alle manieren moet onderhouden werden. 1651.

Het 29. dat des Heeren Avondmaal, niet zy een enkel teeken van liefde onder ons Christenen onderlinge, maar dat het zy de gemeenschap van het lichaam en Bloed van Christus. Dat de leeringe van de transubstantiatie, is tegens de Schrifture; en gelegentheid tot veel superstitie gegeven heeft: dat een lichaam zijnde alleenlijk in een plaats, en Christus lichaam zijnde in den Hemel, daaromme geen ware en reële tegenwoordigheid van zijn vleesch en bloed in het zelve kan zijn, en dat dit Sacrament niet moet bewaart, met zich gedragen, opgeheven noch aangebeden werden.

Het 30. dat'er geen ander Verzoen-Offer is, als dat het welke Christus aan het Kruis geoffert heeft.

Het 31. dat de Geestelijkheid, uit Gods bevel, niet verbonden is, ongetrouwt te blyven.

Het 32. dat perzoonen gerechtelijk geexcommuniceert, moeten aangezien worden als Heidens, tot dat zy door leedwezen zijn verzoent, en by een competent Rechter aangenomen geworden.

Het 33. het is niet nodig, dat Ceremonien en plechtigheden altoos en t'allen tyden dezelve zijn. Maar zulke als weigeren wettige Ceremonien, dat die opentlijk moet verworpen werden, als misdoende tegens de wet en ordere, gevende een ergernis aan de swakke.

Het 34. dat de Homilien goed en heilzaam zijn, en behoorden gelezen te werden.

Het 35. dat het Boek der gemeene gebeden niet strijdig is, maar overeenkomende met het Euangelie.

Het 36. dat de Konink is het opperste Hooft, onder Christus. Dat de Bisschop van Romen geen gezach heeft in Engeland, dat de Burgerlijke Overigheid moet gehoorzaamt werden, om der Conscientie-wille, dat menschen, om sware misdaden, mogen ter dood gebracht werden, en dat het den Christenen geoorloft zy Oorlog te voeren.

Het 37. datter geen gemeenschap van goederen by alle behoort te zijn; maar dat evenwel een yder gehouden zy aan den armen, na zijn bekwaamheid, te deelen.

Het 38. dat hoewel lichtvaerdig sweeren veroordeeld werd, echter deze, die door de Overigheid daar toe verzocht werd, een eed doen mach.

Het 39. dat de wederopstanding der dooden niet voorby, en geschied

1551. is, maar datten uiterſten dage de menſchen zullen opſtaan met dezelve lichamen die zy tegenwoordig hebben.

Het 40. dat de zielen die verſcheiden zijn, niet ſterven, noch ſlapen met hun lichamen, of blijven zonder kennis of wezen tot den laatſten dag.

Het 41. dat de Fabel van de duizent-jarigers tegens de Schriftuur, een Joodſche zuffery is.

Het laatſte veroordeelt al deze, dewelke gelooven dat de verdoemde, na eenigen tijd lijdens, zullen behouden werden.

Zoodanig was de leeringe van de Kerk, in een korte en klare gedaante geſtelt en begreepen zijnde, in het welke zy betracht hebben, beide de vaſtſtellinge van de poſitive Artijkelen van den Godsdienſt, en alle voorheen ingevoerde dwalingen, ten tijden van de Papery, of onlangs door de Wederdoopers en Geeſtdrijvers van Duitſland opgeſtelt, af te ſnijden, ſchouwende de nauwgezetheid van Schoolmannen, en de peremptoriteit en dringentheid van de gemeene Schrijvers van twiſt-zaken, ook latende in zaken, die met recht mochten beredentwiſt werden, de vryheid aan de Godsgeleerden, om hun byzonder gevoelen daar omtrent te volgen, zonder daar door evenwel de Vrede van de Kerk te verſtooren.

Daar was in de oude Kerk een groote eenvoudigheid in hun Geloofs-Artijkelen, en de uitlegginge van de leerſtukken. Maar daar na, wanneer de Arriaanſche, en andere Ketteryen, dewelke omtrent de perzoon van Chriſtus hun dwalingen hadden, te voorſchijn kwamen, en de rechtzinnige Vaders genoodzaakt wierden, om nieuwe uitdrukkingen van woorden en ſpreekwijzen te vinden, om deze Ketters hun dubbelzinnigheden uit te drijven. Zy dan hebben maar al te vroeg deze ſubtylheden geleerd, en aangevangen de verborgentheden met gelijkeniſſen en andere vonden voor te ſtellen. En de Concilien daar na wierden ook veel milder, als naar gewoonte, in hun anathematizeren en verbannen van deze, die deze ſpreekwijze en termen niet wilden in alle deelen involgen, en hun verklaringen aannemen. En hoewel het Concilie van Ephezen beſlooten hadde, datter geen byvoegzelen by het Credo, of de Geloofs-artijkelen zou gemaakt werden, zoo hebben zy echter dat niet van het gantſche Geloof der Chriſtenen alzoo verſtaan, maar alleenlijk van de Geloofs-artijkelen, of het Symbolum, en overladen alzoo de Chriſtelijke leere met veele zinmatigheden. Maar hoewel zy daar inne Exceſſen genoeg begingen; echter de Schoolmannen, krijgende de verhandeling der zaken in handen, ſponnen hun draad

draad noch veel fijnder, en verkregen lichtelijk veroordeeling, of door de Pauzelijke Bullen, of de Decreten van zodanige Concilien, als in die tijden gehouden wierden, tegens alle die geene die met hen zelfs in de minste deelen verschilden. 1551.

Op den voortgang van de Reformatie, zijn ook de Duitsche Schrijvers, byzonder Osiander, Illiricus en Amstorfius, ook te vinnig geworden, veroordeelende niet alleen de Switzersche Kerken, om dat de zelve van hen omtrent de tegenwoordigheid van Christus in het Sacrament verschilden; maar zelfs onder malkander het harnas, om de minste Punctilien aantrekkende, gelijkze op dien tijd het gedult van den geleerden Melanchton niet weinig oeffenden, om dat hy oordeelde dat zy in dingen, die in der nature onverschillende waren, den Keizer wat hadden behooren in te volgen.

Dit dede deze in Engeland besluiten, om deze bovenstaande Artijkelen, met zulk een gematigheid in veele zoodanige dingen op te stellen. Alleenig een zaak, dewelke zedert by zommige opgenomen wierd, scheen alstoen van hen niet bedacht te zijn; dewelke deze is, dat deze eerder Artijkels waren van Vrede als van 't Geloof; zoo dat de onderteikening daar van eerder een Compromis van geen andere leere als deze, te leeren, dan een verklaring dat zy geloofden, gelijk daar in begreepen was, mocht genoemt werden. Maar daar vertoont zich geen reden voor dit concept, of deze opneminge, zijnde zulks niet voorgestelt; zoo dat deze, dewelke onderteekende, geloofde, of dat deze dingen in der daad zoo waren, of groflijk en onhebbelijk afdwaalden. In de naaste verhandelinge, in dewelke de Reformeerders in dit Jaar bezig waren, was de verbetering van het Boek der gemeene gebeden, en eenige dingen daar by te voegen; met veranderinge van zodanige byzonderheden, als alleenlijk voor een tijd aangehouden wierden. De alderaanmerkelijkste byvoegingen waren, dat in de dagelijksche Dienst zy instelden een kort, maar zeer eenvoudig en deftig Formulier van een algemeene belijdenisse van zonden, in het gebruik van het welke zy voor hadden, dat deze, dewelke deze belijdenisse deden, zich niet zouden hebben te vernoegen met het bloote verhalen van de woorden daar in begrepen, maar in hun eigen hart daar by voegen, een byzondere belijdenisse van hunne zonden voor God; waar by gevoegt was, een generale absolutie, of verkondiginge van vergiffenis in Godes naam, dat deze, dewelke oprecht leedwezen van hunne misdaden hadden, en onbeveinsdelijk den Euangelie geloofden, waarlijk vergiffenisse van God hadden. Want zy oordeelden dat indien het volk met

Verbeteringen in het Boek der gemeene gebeden.

1551. ernst dit in het werk stelde, het zelfde menigvuldige opmerkinge van hun zonden in hen verwekken zoude, en men dacht, dat het verkondigen van vergiffenis daar op, op deze voorwaarden, een beter werkinge op het volk zoude doen, als die volstrekte en ongequalificeerde absolutie en vergiffenis, dewelke de Priesters waren gewoon in de Biecht te geven; door welke laatste, in tijden der Papery, men het volk dede gelooven, dat hunne zonden daar op waarlijk vergeven waren, konnende niets gevonden werden, dat hen in een grooter en fataalder zorgeloosheid konde stellen, als zulken pardon zoo lichtelijk te konnen verkrijgen; maar nu hoorden zy de voorwaarden, op dewelke die alleenlijk te verkrijgen was, hen dagelijks voorlezen.

Het andere byvoegzel was mede op zeer goede aanmerkingen in de bedieninge van de Communie, gemaakt, tot dewelke men vermerkte dat het volk gewoon was te komen, zonder behoorlijken ernst of voorbereiding; derhalven, om hun Conscientien wat gevoelijker te maken, was bestelt, dat de Dienst van dezelve altoos zijn aanvang zou nemen, met het zolemnele oplezen van de thien Gebooden, leggende de gantsche vergaderinge al dien tijd op hun knien, als of zy die Wet weder op nieus hoorden verkondigen, en dat men op ieder gebod, als een Pauze, zoude maken, tot meerder devotie van het volk, om ondertusschen vergiffenisse voor zoodanigen zonde af te bidden, in verwachtinge van dezelve genade voor de toekomende tijd.

Dit scheen hen een zoo krachtig middel te zijn als zy mooglijk konden bedenken, tot dat Kerkelijk berouw weder opgebracht was, om in de menschen een diepe aanmerkinge van hunne zonden te verwekken, en hen daar door te bereiden, om het heilige Sacrament waardiglijk te ontfangen.

De andere veranderingen waren, het afstellen van eenige plechtigheden, dewelke in het voorgaande Boek waren gelaten; gelijk als het gebruik van de Olie in de Confirmatie, de laatste zalvinge, de gebeden voor de afgestorvene zielen, beide in de bedieninge van de Communie, en die van de Begravinge, het uitlaten van eenige passagien in de Consecratie en heiliginge van de Eucharistie, dewelke scheenen de lichamelijke tegenwoordigheid een weinig te zeer te begunstigen, met het gebruik van het Kruis daar in, als mede in de Confirmatie, met eenige andere kleinder veranderingen. En in der daad, zy hebben de geheele Liturgie, of het Dienstboek, gebracht tot dezelve gedaante, in dewelke het zelve noch tegenwoordig is, behalven eenige aanmerkelijke veranderingen, dewelke zedert gemaakt zijn, tot verklaringe van eenige twijfelachtigheden.

In de bedieninge van de Communie, of des Heeren Avondmaal, hebben zy een byvoegzel gemaakt, aangaande de gestalte van te knielen, het welke bestelt wierd geduuriglijk de gestalte van den Communicant te zullen zijn. Hier by wierd verklaart, dat deze gestaltenis wierd aangehouden, als de eerbiedigste en ootmoedigste wijze, om ons groot gevoelen, van de Goddelijke genade uit te drukken, dewelke aan ons in den dood van Christus, wierd mede gedeelt, maar dat daar by geen aanbiddinge van Brood en Wijn voor hadden. Het welke een grove afgoderye was; gelijk ze ook niet dachten dat het ware Vleesch en Bloed van Christus aldaar tegenwoordig ware, nademaal zijn Lichaam, volgens de nature van alle andere Lichamen, alleenlijk in een plaats op eenen tijd konde zijn; en alzoo hy nu zijnde in den Hemel, konde niet lichamelijk tegenwoordig zijn in het Sacrament. 1551.

Aanmerkinge op het knielen in de bedieninge van het Avondmaal.

Dit wierd ten tyden van de Koninginne Elizabeth geordonneert om uitgelaten te werden, nademaal het aan zommige aanstoot zou hebben konnen geven, die anderzints tot de gemeenschap van de Kerk niet ongenegen waren, die als noch bleven in het gevoelen van de lichamelijke tegenwoordigheid. Maar zedert zijn tegenwoordige Majesteits herstellinge, veele hebben de exceptie op dit postuur, of deze gestalte van te knielen genomen, als daar in iets afgodisch aanmerkende, of vrezende verborgen te zijn; immers indien het zelve niet duidelijk genoeg uitgelegt wierd; is die uitlegginge, dewelke ten tyden van Konink Eduard daar in was gestelt, weder in het Boek der gemeene Gebeden ingevoegd.

Wat vorders deze gestalte aangaat, het is wel te geloven, dat de eerste instelling is geschied als aan de tafel, dewelke was, leggende op een zyde. Maar het was ook schijnbaar dat de Joodsche Kerk de gestaltenis van de Instellinge van het Pascha verandert hadde, in wiens plaats de Eucharistie gekomen is: want of al Moizes had ingestelt, dat de Kinderen Israëls, of de Joden, het Pascha zouden eeten al staande, met hunne lendenen omgord, en hun Staven in hunne handen, en schoenen aan hunne voeten, zoo hebben echter de Joden het zelve daar na in een gemeene tafel gestalte verandert: van welke veranderinge, hoewel geen gewag daar van gemaakt word in het Oude Testament, zoo zien wy echter het zelve alzoo ten tyden van onzen Zaligmaker gebruikt geweest te zijn; en nademaal dezelve zich naar het gemeene gebruik heeft gevoegt, mogen wy het wel voor zeeker houden, dat veranderingen geene misdaad in sluiten.

Het schijnt dan redelijk; de Christelijke Kerk gelijke macht, om-

trent

1551. trent zulke dingen, met de Joden, of Joodſche Kerk, toe te ſtaan: gelijk de Joden dachten dat hun komſt in het Belootde Land, hen een toeſtand mocht zijn, om de geſtaltenis by Moizes ingeſtelt, af te leggen, voor zoo veel dezelve een verbeeldinge van Reizigers maakte. Alzoo zijnde Chriſtus nu verhoogt, ſcheen het betamelijk het Sacrament te ontfangen, met hoger teekenen van uitwendige eerbiedigheid, als wel in de eerſte inſtellingen eigen zou hebben geweeſt, wanneer hy was in de ſtaat van zijn vernederinge, en zijne Goddelijke Heerlijkheid noch zoo niet ten vollen geopenbaart.

Daarom hebben zy het in de eerſte en Primitive Kerk al ſtaande genoten, met het Lichaam gebogen, als in een wijze van aanbiddinge; maar hoe vroeg die geſtalte of de knieling ingekomen zy, is zo nauwkeuriglijk niet waargenomen, noch ook zoo over nodig om geweten te worden. Maar zeekerlijk daar is een groot gebrek van oprechtigheid in die gene, die deze ordere van knielinge eeniger later Pauzen, omtrent het verheffen van het Sacrament, paſſen op onze knielinge: daar de onze geenzints van die nature is, als zijnde niet omtrent zulk een gedeelte, het welke beter exceptie zou konnen verdragen, maar gedurende den gantſchen dienſt, zijnde alzoo een gedurige actie van Godsdienſtigheid, door het gedurig knielen der Communicanten. Maar van deze zaak is niet noodig meer te ſpreeken, zijnde uitgedrukt in het Boek met roode letteren, het welke deze digreſſie en uitſpattinge veroorzaakt heeft.

Andere omtrent des Koninks Cappellanen.

Dit waren de Reformatien bereid, beide voor de leere en den dienſt, tot het welke al het geen wegens dit Jaar by te voegen zy, dit is, dat daar zes uitſteekende Predikers verkoozen waren, om ordinaarlijk des Koninks Cappellanen te zijn. Twee van deze zouden altoos in het Hof oppaſſen, en de vier andere zouden door geheel Engeland, om te Prediken, gezonden werden. In het eerſte Jaar zouden twee van dezelve naar Walles gaan, en de andere twee naar Lancaſhire; het volgende Jaar zouden twee gaan in de Markten van Schotland, en twee in Jorkſhire, of het land van Jork; het darde Jaar zouden twee gaan in Devonſhire, en twee in Hampſhire; en het vierde Jaar twee in Norfolk, en twee in Kent en Suſſex. Deze waren Bill, Harle, Peru, Grindal, Bradford, de naam van de zesde is zoo gevlakt, in des Koninks Journaal, dat het niet mogelijk is, dezelve te lezen. Deze naar het ſchijnt wierden gehouden voor de yverigſte, en vaardigſte Predikers van dien tijd te zijn, dewelke aldus rontzom gezonden wierden, als reizigers door het Land, om alle de gebrekkigheden van het grootſte

gedeel-

gedeelte van de Geestelijkheid te vervullen. 1551.

De zaak van de Princes Maria, wierd nu met meer driftigheid, als voorheenen, opgenoomen. Des Keizers ernstig verzoek, dat zy Misse in haar Huis mocht hebben gedaan, was al lange afgeslagen; want men zeide, dat gelijk zich de Koning niet vermengde onder de zaken van des Keizers heerschappy, dat de Keizer zich ook met reden in die van den Konink niet hadde te steeken. Evenwel de staat van Engeland in dien tijd zijn vriendschap te noodiger makende, te meer dewijl de Keizer weigerde in zijn verbond te zijn, ten ware zijn Nichte die gonst genoot, heeft men beloften gedaan, dat voor eenigen tijd, onder de hoope dat zy noch veranderen mocht, haar zulks zou toegelaten werden.

De Princes Maria houd de Misse op.

De Gezanten van den Keizer hielden aan om een acte van toelatinge, onder het groote Zegel daar van te hebben; waar op geantwoord wierd, dat zulks, als tegens de wetten zijnde, niet konde geschieden. Toen begeerden zy het ten minsten verzeekert te hebben, met en onder des Koninks hand, in een brief aan den Keizer geschreven; maar ook dat wierd afgeslagen; zoo dat zy alleenlijk een beloftenis deden voor eenigen tijd, met mondelijke woorden; en Paget en Hobbey, dewelke Gezanten by den Keizer waren geweest, verklaarden met den Keizer daar van, onder dezelve limitatien en bepalingen, gesprooken te hebben.

Maar de Keizer, dewelke gewoon was voor absoluit en volstrekt aan te nemen, het geene onder voorwaarden was toegezegt, schreef aan de Princesse Maria, dat hy een volkomene belottenisse voor de vrydom van haar Godsdienst hadde; en alzoo stelde zy het zelve ook voor, wanneer zy daar na deswegen aangesprooken wierd. De twee gronden daar zy op steunde, waren, dat zy de oude en algemeene weg van Godsdienst wilde volgen, en geen nieuwe vindinge die binnen de vier Zeen gelegen was, en dat zy wilde volharden in dien Godsdienst, in de welke haar Vader haar onderwezen hadde. Hier op zand haar de Konink een antwoord, zeggende, dat zy was een gedeelte van deze Kerk en dit volk, en alzoo zich zelven naar de wetten der zelver schikken most; dat de wijze van Godsdienst, nu opgestelt, niets anders ware, als het geen volkomentlijk met het woord van God over een kwam; en des Konings onderjarigheid was niet om by haar tot een voorwending te dienen, ten ware zy wilde schjnen met de laatste rebellen en wederspannigen over een te komen.

1551. Daar na wierd zy ten Hove ontboden, en men wende moeiten aan, om haar beter te doen onderwijzen; waar over de volgende Zomer zy een voornemen nam om uit Engeland te vluchten, en de Konink van Vrankrijk, gaf den Engelschen Rezident, Sir Johan Mason, te kennen, dat de Regente der Nederlanden eenen Scipperus gehuurt hadde, dewelke aan de Kusten van Essex landen zou, gelijk als om zijn Schip te revictailleren, en de Princesse alzoo stillekens vervoeren.

Op deze informatie wierd order gestelt, om wel op die Kust te letten; maar zijnde de onderneminge alzoo ontdekt, konde niets uitgewrocht worden. Het was echter waarlijk een vreemt besluit, van haar te vervoeren, en niet min een vreemde beradinge in des Koninks Ministers, om het zelve te verhinderen, indien anders in dien tijd eenig overleg was gemaakt, om haar buiten de opvolginge te stellen; want indien zy had over Zee geweest, als de Konink kwam te sterven, het is niet geloofljk, dat zy zoo lichtelijk tot de Kroon zou geraakt hebben. Des Keizers Gezant hield aan voor haar als met geweld, en zeide, hy wilde aanstonds vertrekken, en verklaarde dat zy hun trouwe, jegens zijn Meester, gebrooken hadden, die de mishandeling, de Princesse Maria aangedaan, zoo hoog wilde opnemen, als of dezelve aan zijn perzoon geschied ware.

De Heeren van den Raad niet genegen zijnde een nieuwen Oorlog op hun hals te halen, voornamentlijk van zulk een overwinnend Vorst, toonden zich alle genegen om het werk te laten varen. Daar was ook een jarige kwantiteit van Lakens onlangs naar Antwerpen overgezonden, en vijftien hondert quintalen Buspoeder; en een groote menigte van Wapenen aldaar gekocht, voor des Konings gebruik, waren noch niet over gezonden, zoo dat het niet geraden scheen den Keizer te tergen, terwijl zy zulke merkelijke Effecten in zijn Havens hadden; ook niet de naaste Erfgenaam van de Kroon meerder misnoegen te geven. Zy dan rieden alle den Konink in deze zaak niet meer te doen; maar de Princesse Maria tot haar discretie en bescheidentheid te laten, die zeekerlijk door deze ontmoetingen al wat voorzichtiger zou gemaakt werden, en zoo weinig ergernisse door haar Missen geven als mooglijk was. Maar de Konink konde niet gebracht werden, om zoo veel toe te geven, oordeelende de Misse een ongodzalig en afgodisch werk te zijn, en wilde derhalven de voortgang in zulk een misbedrijf, niet toestaan of lijden. Hier op heeft den Raad Kranmer, Ridley en Poinet belast, met hem daar

Ernst van den Konink tegens dezelve.

over te spreeken. Zy zeiden hem, het ware altoos een zonde in een Prins een zonde toe te laten; maar daar omtrent door de vingeren te zien, dat is dezelve niet te straffen, was niet altoos een zonde, nademaal zomwijlen een minder kwaad door de vingeren gezien, een grooter konde voorkomen. Door deze redenen wierd hy bewoogen, maar zoo gemakkelijk niet, of hy borst in tranen uit, beklagende zich over zijn Zusters-hardnekkigheid, en dat hy haar moest verdragen in zulk een verfoeyelijken weg van Godsdienst voort te gaan. 1551.

Hy dan gaf des Keizers Agent tot antwoord, dat hy een Ambassadeur aan den Keizer zenden zou, om die zaak af te handelen; en Dr. Wotton wierd daar over afgeschikt, dewelke Attestatien en getuigenissen van al de Heeren van den Raad mede bracht, aangaande de qualificatie van de beloften, die hier omtrent gegeven was, als mede instructie van den Konink zijn Meester, om den Keizer aan te dringen, om den Koning geen dwang of moeyelijkheid in zijn zaken toe te brengen, of aan te doen, in zijn eigen Koningrijk; indien de Princes Maria zijn Nichte was, zy was ook des Koninks Zuster en onderdane. Hy zoude ook aanbiedinge doen, dat de Konink zoo veel vrydom voor de Misse in zijn Heerschappyen wilde geven, als de Keizer voor de Engelsche vrydom in zijne Heerschappyen zou willen toestaan; maar de Keizer stelde voor: dat wanneer haar Moeder kwam te sterven, zy deze haar Dochter onder zijn beschermingе had gestelt, dewelke hy haar had toegestaan, en moest derhalven zorge voor haar dragen. Zeekerlijk den Keizer was zoo hoog opgevoert door zijn geluk, dat hy geen tegenspreeken verdragen konde.

Maar den Raad zijnde nu te meer tegens haar onvernoegt, ter oorzaak van haar voornemen om over Zee te vluchten, en nu minder ontzag voor den Keizer dragende, zedert zy de Vrede met den Konink van Vrankrijk gemaakt hadden, besloot haar nauwer in de kaart te zien. En bevindende dat Dr. Mallet en Barklay, haar Capellanen, de Misse in eenige van haar Huizen hadden gedaan, zelfs wanneer zy daar niet in was, gaven zy ordre om tegens dezelve te procederen. Over welke zaak zy in December van het voorleden Jaar aan den Raad schreef, om die zaak te laten steecken. Uit haren brief kan gemerkt worden, dat Dr. Mallet gewoon was zomwijlen in zijn bediening te zijn, alwaar hy zeekerlijk niet anders zijn dienst konde doen, als volgens het voorschrift van de wetten; zoo dat het schijnt dat hy niet al te nauw van gewisse ware.

De Raad liet haar een lange antwoord toekomen, dewelke zijnde

1551. in een Kerkmans stijl geschreven, of door Kranmer, of door Ridley schijnt gedaan te zijn. In deze brief verklaren zy ten vollen, de zaak de beloften aangaande. Daar op toonden zy, hoe uitdrukkig de wet was, van dewelke zy niemand konden dispenzeeren of verschoonen. Vorders op wat een slechten grond, haar Geloove, zoo zy dat noemde, gebouwt was. Zy vraagden haar wat belasting in de Schrifture te vinden ware, dat men de gebeden zou doen in een onbekende taal, datter beelden in de Kerken moesten zijn; of dat het Sacrament zou werden opgeoffert voor den dooden. Zy zeiden haar, dat in alle geschillen omtrent den Godsdienst, St. Augustinus, en de andere oude Leeraren, geduriglijk zich op de Schriftuur beroepen hebben; en indien zy maar haar oogen op dezelve begeerde te slaan, zoude zy wel haast de dwalinge van de oude bygeloovigheid gewaar werden, die opgehouden wierden door valsche mirakelen, en logenachtige geschiedenissen, en niet door de Schriftuur, of eenig goed gezach. Zy drukten zich uit in termen van groote onderdanigheid; maar zeiden echter, dat hen de uitvoeringe van des Koninks wetten aanbevoolen was, in dewelke zy zonder aanzien van perzoonen moesten gaan. Zy dan verzochten haar, indien de Kapellanen in haar Huis waren, dat zy dezelve den Sherif van Essex wilde toezenden. Maar het schijnt, deze hielden zich uit den weg, en zoo bleef deze zaak steeken tot den aanvang van May van dit Jaar toe, dat Mallet gevonden, in den Tour gezet, en van zijn misdaad overtuigt is geworden. Over deze zaak gingen verscheidene brieven, tusschen haar en den Raad over en weder; zy begeerende hem weder in vryheid gestelt te hebben, en de Raad daarentegen zulks uitdrukkelijk weigerende te doen.

De Raad schryft aan Maria.

In July ontbood de Raad Rochester, Inglefield en Walrave, drie van haar opperste Beampten, den welken zy ordre gaven, om des Koninks believen aan haar bekent te maken; dat namentlijk zy het nieuwe Dienstboek in haar Huisgezin zou hebben aan te nemen, ook dezelve last aan haar Capellanen en al haar Dienaars te geven, en met een antwoord weder te komen. Deze kwamen in Augustus te rugge, en zeiden, dat zy zeer onpasselijk was, en deze boodschap zeer smartelijk ontfangen hadde. Zy zeide datze den Konink in alles wilde gehoorzamen, behalven in deze dewelke haar conscientie en gewisse aangingen; maar zy hadde hen belast, geen van hun boodschappen aan de rest van haar gezinde te doen, in het welke, zijnde zy haar dienaars, zy haar niet hadden konnen ongehoorzaam zijn,

Boden aan haar gezonden.

voor-

voornamentlijk daar zy oordeelden dat het haar gezondheid krenken mocht. Hier over wierden zy na den Tour gezonden. 1551.

Daar na wierden de Heer Cancelier, Sir Antony Wingfield, en Sir Willem Peter aan haar gezonden, met een brief van den Konink, en ordere van den Raad, wegens het geene zy haar en haar Dienaars hadden te belaſten. Zy kwamen aan haar Huis van Copthal in Eſſex. De Lord Cancellier gaf haar des Koninks Brief, den welken zy op haar knien ontfing, zeggende, zy was die eerbiedigheid aan des Koninks hand verſchuldigt, maar niet aan den inhoud van den Brief, dewelke zy wel wiſt van den Raad voort te komen; en wanneer zy den zelven las, zeide zy: *Ah! Meeſter Cecil heeft hier veel moeite mede genomen*; (deze was toen Secretaris van Staat in Dr. Wottons plaats.) Daar op zich keerende na de Heeren Raden, en hen biddende hun boodſchap aan haar af te leggen, maar dat zy doch wilden kort zijn, dewijl zy niet wel te paſſe ware, en haar ook een korte antwoord wilde laten toekomen; hebbende haar meeninge aan den Konink met haar eigene hand geſchreven. De Heer Cancellier zeide haar, dat de gantſche Raad eenſtemmig verſtond, dat zy niet langer konde geleden werden, private en byzondere Miſſe, of een byzondere Godsdienſt, van die dewelke door de wetten vaſtgeſtelt was, te hebben en op te houden; en ving aan de namen te lezen van deze die van dat oordeel waren; maar zy verzocht hen, die moeiten te ſparen, nademaal zy wel wiſt dat zy alle van een ſlag waren. Daar op zeiden zy haar, dat zy ordere hadden, om haar Capellanen te belaſten geen anderen dienſt te gebruiken, en haar dienaars by geen andere tegenwoordig te zijn, als die dewelke door de wetten was vaſtgeſtelt. Zy antwoorde; zy ware des Koninks gehoorzaamſte Onderdaan en Zuſter, en wilde hem gehoorzamen in alles, behalven het geene, waar in zy door haar gewiſſe verhindert wierd; zijnde mede gewillig den dood te lijden, om hem dienſt te doen: maar zy wilde liever haar hooft op een blok leggen, als eenige andere wijze van dienſt gebruiken, als die dewelke op haars Vaders dood in ſtand was geweeſt: alleenlijk dacht haar, dat zy niet waardig ware den dood in zoo goeden zaak te lijden. Maar zy blijft hardnekkig.

Wanneer de Konink tot jaren zou gekomen zijn, zoo dat hy deze dingen zelf beſtellen konde, wilde zy gaarne zijn beveelen omtrent den Godsdienſt gehoorzamen: want alhoewel hy, *goede zoete Konink*, (zoodanig waren haar eigene woorden) meer kennis hadde dan iemand anders van zijn jaren, zoo was hy echter geen bekwaam

1551. Rechter in deze zaak; want of'er Scheepen in Zee te zenden waren, of eenige zaak, de regeeringe aangaande, was te besluiten, zy zouden hem daar niet bekwaam toe oordeelen, veel minder konde hy bekwaam geacht werden over zaken, de Godsdienst aangaande, te besluiten. Wat haar Capellaans aanging; indien zy geen Misse zongen, zy zou ze dan ook niet hooren; en aangaande haar Dienaren, zy wist wel dat zy alle begeerig waren om Misse te hooren; haar Capellanen mochten doen dat zy wilden, het was maar om een wijls gevangenis te doen: maar wat belangt de nieuwe Dienst, die zou nimmermeer in haar Huis gelezen werden; en indien iemand gedwongen wierd dezelve te zeggen of te lezen, wilde zy niet langer in het Huis blijven.

Wanneer de Raads-Heeren spraken van Rochester, Inglefield en Walgrave, dewelke hun last niet ten vollen hadden uitgevoert, zeide zy: het ware de wijste beradinge niet, haar Dienaren te ordonneren, om haar in haar eigen huis te controlleren, en zy waren des te eerlijker lieden, zulk een zaak niet te doen tegens hun gewisse. Zy stond op de beloften die men den Keizer hadde gedaan, dewelke zy hadde, onder zijn eigen hand, die zy beter geloofde als hen alle: zy behoorden haar beter te handelen, ter liefde van haar Vader, die hen alle meest van niets opgeholpen hadde. Maar of al schoon de Keizer dood ware, of haar wilde verzoeken hen te gehoorzamen; wilde zy evenwel van zin niet veranderen, en nu wilde ze zijn Ambassadeur te kennen geven, hoe zy met haar handelden.

Hier op antwoorden zy, met verklaringe van het misverstand, omtrent de belofte; daar zy weinig op paste. Zy zeiden haar dat zy een mede gebracht hadden om haar te dienen, als haar Comptrolleur, of Reeken Meester, in de plaats van Rochester. Zy antwoorde, zy wilde haar eigen verkiezinge, omtrent haar Dienaren, hebben, en indien zy haar iemand anders kwamen op te dringen, zoo wilde zy haar huis verlaten. Zy was ziek, maar wilde echter al doen wat zy konde, om te leven, maar indien zy kwam te sterven, wilde zy protesteren en verklaren, dat zy de oorzaak van haar dood waren; zy gaven haar goede woorden, maar haar daden waren boos.

Hier op trok zy een ring van haar vinger, en op haar knien, gaf den zelven den Heer Cancelier, om die den Konink als een teeken van haar genegentheid te geven, nevens haar ootmoedige gebiedenisse; en dede groote verklaringe, van haar plichtschuldigheid aan hem; maar dit (zeide zy) zal hem doch niet gezegt worden. De Raden gingen van

haar

haar by de Kapellanen, en leiden hun boodschap ook aan de zelve af, deweleke beloofden te zullen gehoorzamen. Als toen gaven zy hun orders aan de andere Dienaren op de zelfde wijze, en belasten hem, indien deze orders gebrooken wierden, daar bericht van te geven. 1551.

Daar op stelden zy zich om te vertrecken, maar zoo als zy in den Voor-Hof kwamen, riep hen de Princes door een venster toe, datze haar Reken-Meester haar zouden toezenden, want nu most zy zelve de reekeninge van haar huis opnemen, en nareekenen hoe veel Broden uit een Schepel meels konden gebakken worden, daar zy noit toe opgevoed was, en derhalven dat ampt al moede was; maar indienze hem doch in de gevankenis wilden zenden; ik verfoei hem, zeide zy, zoo hy daar niet blijdelijk, en met een goed hart naar toe gaat, besluitende: Ik bidde God u toe te zenden, dat gy moogt wel doen in uw Ziel en Lichaam; want eenige van uw lieden hebt maar swakke Lichamen.

Dit is de substantie van het rapport en bericht, dat deze Raden op hun wederkomst aan het Hof, op den 29 Augustus hebben gedaan. Volgens het welke zy nu buiten alle hoop waren, om op haar, of door aanrading, of door gezag iets te konnen winnen; waar op vorder beraadslaagt wierd, of het dienstig ware tot verder extremiteiten by haar te komen. Hoe die zaak gedetermineert en beraamt is, vinde ik niet duidelijk genoeg: maar het is zeeker dat de Princes Maria de nieuwen Dienst nooit heeft willen aannemen, en zoo geloove ik bleef zy haar Priesters te behouden en Misse te hooren; maar echter zoo heimelijk, dat daar nooit eenige oorzaak van klachten uit ontstaan is. Want ik vinde geen verder gewag van deze zaak, als die Ridley daar van gemaakt heeft, ter oorzaak van een voorval, in het volgende Jaar.

Hy ging om haar op te wachten, zijnde zy alstoen tot Hunsden; alwaar zy hem in den aanvang beleefdelijk ontfing, zeggende hem, datze noch gedachtenis van hem hadde, zedert haar Vaders tijd, en zand hem zoo, om met haar Beampten het middagmaal te houden. Naar het middagmaal zeide hy haar, hy was gekomen, niet alleen, om zijn plichten aan haar te bewijzen, maar ook om voor haar te prediken, als het haar beliefde, op den naasten Zondag: zy ontstak hier over in haar aangezicht, en verzocht hem eens of tweemaal, daar op zelfs zijn antwoord te geven. Maar als hy haar verder aandrong, zeide zy, de Kerk van de Parochie zou open staan voor hem, indien hy genegen was om te prediken; maar noch zy, noch iemand van de hare, zouden hem hooren. Hy zeide daar op, dat hy hoopte dat zy niet weigerig zou zijn Gods Woord te hooren. Zy zeide daar op; dat zy niet wist wat zy

Zy wil Ridley niet hooren prediken.

Gods

1551. Gods Woord noemden; maar zy was zeeker dat het nu geen Gods Woord was, het welke zoo by haar Vaders tijden genoemt was geweest. Hy antwoorde, Gods Woord was altoos het zelfde t'allen tijden. Zy antwoorde, dat zy zeeker was, dat hy op gevaar van zijn ooren, by het leven van haar Vader, zoo niet zou gesprooken hebben. En wat hun Boeken belangde, gelijk zy Godt dankte dat zy dezelve nooit gelezen hadde, alzoo verhoopte zy dezelve nooit te lezen. Zy gebruikte noch verscheidene andere bittere woorden tegens hem, en vraagde hem vorder of hy van den Raad ware? hy antwoorde van neen. Zy vervolgde daar op, hy mocht daar wel van zijn, gelijk de Raad nu ter tijd gesteld was, en liet hem zoo gaan, hem bedankende, dat hy gekomen was, om haar te zien; maar ter wereld niet, om dat hy had aangeboden voor haar te prediken.

Sir Thomas Wharton, een van haar beampten, bracht hem tot een plaats daar hy hem aanbood te drinken; het welke Ridley dede; maar zich bedenkende daar over, zeide hy, hy had kwalijk gedaan te drinken in een plaats daar Gods Woord verworpen wierd; want indien hy zijn plicht wel bedacht hadde, hy zoude op zulk een weigeringe het stof van zijn voeten afgeschud, tot een betuiginge tegens het Huis, en terstond vertrokken hebben. Deze woorden, was hy waargenoomen met een groote toe-eigeninge gesprooken te hebben, en daar mede was hy heenen gegaan met groote ontroeringe in zijn gedachten. Dit is het al dat ik van deze Princes Maria kan vinden, gedurende deze regeringe.

Wat de Princes Elizabeth aangaat, zy was altoos opgevoed en genegen omtrent de Reformatie, en Dr. Parker, die haar Moeders Kapellaan was geweest, ontfing in dien tijd een nauwe last van haar Moeder, een weinig tijds voor haar dood wel toe te zien, dat haar Dochter in de gronden van de ware Godsdienst opgetrocken wierd. Zoo dat geen twijfel te maken zy, of zy heeft al de veranderingen, dewelke door en volgens de wetten, gemaakt zijn, met een bly gemoed ontfangen.

Voornemens van den Grave van Warwijk.

En dit is het al aangaande de Godsdienst, het geene binnen dit Jaar is voorgevallen, maar een toeleg wierd nu ter tijd genomen, dewelke hoewel niet als naar eenigen tijd uitgebrooken, echter gelooft word veel tot den val van den Hartog van Zomerzet gedaan heeft. De Grave van Warwijk begost nu groote projecten voor zich zelven te smeden, voedende gedachten om de Kroon op zijn Huis te brengen. De Konink was nu zeer afkeerig van de Princesse Maria; de geheime Raad was nu ook in zulk een onlust met haar geraakt, dat hy zich inbeelde, dat het

geen

geen groote zake zou zijn, haar van de opvolgingen tot de Kroon uit te sluiten. Daar was maar een reden dewelke tot zulks konde dienen, de welke was, dat zy volgens de Wet, ontwettigt was, en dat derhalven de naaste erven in bloed in haar geen stand konden grijpen, zullende het een groote smet aan de Engelsche Kroon zijn op een bastaart te vervallen. Dit was van dezelve kracht tegens de Princes Elizabeth, dewijl zy ook by vonnis van het Geestelijk Hof, voor onwettig was verklaart, het welke ook in het Parlement bevestigt was geworden; alzoo dat, het zy de jalouzye over des oudste Zusters Godsdienst, of de vrees voor haar wraakzucht, hen bewoog om haar van de opvolginge uit te sluiten; het zelfde had ook dezelve kracht, die het wettiglijk tegens haar had, tegens haar Zuster. 1551.

Hy dan overleide dat men hen beide most voorby gaan, als staande gelijk in de acte van opvolginge in des Koninks uiterste wil. De naaste in het Testament waren de Erfgenamen van de Fransche Koningin, by Carel Brandon, namentlijk de Hartogin van Suffolk en haar Zuster; hoewel ik in verscheidene brieven en schriften van dien tijd hebbe gezien, dat al die afkomst by Carel Brandon ontwettigt had: nademaal hy zeekerlijk aan eenen Mortimeer was getrouwt geweest, eer hy met de Koningin van Vrankrijk getrouwt was; welke Mortimeer noch lange na zijn Houwelijk met de Koningin geleeft heeft; zoo dat al haar kinderen Bastaarden waren: zommige zeggen dat hy by echtscheidinge van Mortimeer gescheiden is geweest; maar zulks blijkt my niet klaar genoeg.

In dit Jaar is de Sweet-ziekte, dewelke ten tyden van de Koningen Hendrik de 7. en Hendrik de 8. in Engeland geregneerd heeft, weder met zulk een geweld opgebrooken, dat veele daar door van der aarde weg gerukt zijn geworden. Die geene die daar mede bevangen wierden, stierven gelijk of zy sliepen, daarze een overgroote begeerte toe hadden. Maar indien zy het vier en twintig uren konden uitharden, geraaktenze aan het sweeten, zoodanig datze al het venijn daar door kwijt wierden. Binnen Londen zijn in een week tijds over de 800 menschen daar van gestorven. De Sweet-ziekte.

Het verspreide zich ook door het Land, en de twee Zoonen van Carel Brandon, by zijn laatste Vrouw, beide Hartogen van Suffolk, stierven binnen den tijd van een dag, de een na den ander. Zoo viel dan die tytul ter neder. Hun halve Zuster was getrouwt aan de Heer Gray, Marquis van Dorzet; zy dan zijnde de oudste Dochter van de Fransche Koningin, besloot de Graaf van Warwijk zich in dat Huis in te drin-

1551. gen, en te maken dat de eer van het Hartogdom van Suffolk, aan den Marquis van Dorzet, een zacht man, die licht te handelen was, gegeven wierd. Hy had dry Dochters, de oudste was Johanna, een Jonkvrouw van zulke uitsteekende hoedanigheden, als eenige van dien tijd, als opgevoed tot geleerdheid, en zeer geoefent in de H. Schriftuur, en van zulk een zeldzame gematigtheid van gemoed, dat zy een ieder bekoorde die haar kende, voornamentlijk den Jongen Konink, by den welken zy opgevoed was, en die met haar altoos als Broeder en Zuster geleeft hadde.

De Graaf van Warwijk besloot deze aan Gilford zijn [vi]erden Zoon te houwelijken, zijnde zijn drie ouder Zoonen albereeds uitgehouwelijkt, en alzoo te maken dat de Kroon, ingevalle de Konink kwam te sterven, op zijn huis mocht komen, wegen het welke men oordeeld dat hy al vry gedachten hadde. Maar vrezende eenig gevaar wegens den tytul van de Princes Elizabeth, had hy een besluit gemaakt om haar te verzenden. Men schikte dan een Gezand naar Deenmarken, om voor haar een Houwelijk met dien Koninks oudste Zoon uit te werken.

Om ook zelfs de Konink een rad voor de oogen te drayen, wierd ook een prachtige Ambassade naar Vrankrijk gezonden, om een Houwelijk voor den Konink, met Elizabeth, Dochter van den Franschen Konink. Naderhand aan Philippus den II. Konink van Spangien getrouwt, voor te stellen. De Marquis van Northampton wierd met deze voorstellinge afgezonden, te zamen met de Order van de Kousseband. Nevens hem gingen de Graven van Worcester, Rutland en Ormond, de Lords Lisle, Fitzwater, Bray, Albergaveny, en Evers, met den Bisschop van Ely, die het woord hadde te doen. Hen volgden een menigte van Edellieden, van groote hoedanigheid en staat, makende te zamen met hun gevolg, een train van omtrent de 500 perzoonen.

Handeling wegens een Houwelijk van den Konink met de Dochter van Vrankrijk.

De Konink van Vrankrijk, toen Hendrik de tweede, ontfing de ordre van den Kousseband, met groote eerbiedigheid voor den Konink. De Bisschop van Ely zeide hem, dat zy gekomen waren, om een nauwer verbintenis tusschen hunne Kroonen, door een Houwelijk te maken, ook om hun onderlinge verbond, in eenige byzonderheden noch vaster te stellen. Op het welke de Kardinaal van Lotharingen tot antwoord gaf, volgens zijn maniere van spreeken, zijnde altoos ydel en vol van pronkery. Een Commissie wierd gegeven aan dien Cardinaal, den Connestabel, den Hartog van Guize, en andere, om over deze zaak te handelen.

De

De Engelſchen maakten eerſt hunnen aanvang, welſtaans wil, met het verzoeken van de Koningin van Schotland; maar zulks zijnde afgeſlagen, maaktenze hun voorſtellinge wegens de Dochter van Vrankrijk, welke aangehouden wierd; maar zoodanig dat geen van beide partyen zou gebonden zijn, in eer of gewiſſe, tot dat de Princeſſe twaalf jaren oud zou zijn. Maar deze zaak geen effect nemende, zal het onnoodig zijn, daar veel langer op te ſtaan, zullende de Lezer het alles in het Dag-regiſter van Konink Eduard konnen vinden. 1551.

De Konink van Vrankrijk zand mede een zeer aanzienlijke Ambaſſade naar Engeland, met de Ordre van St. Michiel aan den Konink, en een zeer vriendelijke boodſchap, dat hy geen minder liefde tot hem droeg, als een Vader zijn eigen Zoon zou konnen toedragen. Hy bad den Koning niet te willen gehoor geven aan eenige ydele geruchten, dewelke eenige kwaadaardige menſchen mochten verwekken, om hunne vriendſchap te breeken. Verzoekende mede, datter zoodanigen reguleringe omtrent hun Grenspalen mochten gehouden werden, dat alle oorzaken van geſchillen, in alle vriendſchap geweerd en voorgekomen mochten werden. Hier op heeft de jonge Konink zelve geantwoord: („) Dat hy zijn waarde Broeder bedankte voor de toegezondene Ordre, en de verzeekeringe van zijn genegentheid: het welke hy altoos zoude zoeken te verſchuldigen. Aangaande de geruchten, die waren niet altoos te gelooven, ook niet altijd te verwerpen, zijnde geen minder ydelheid alles te vrezen, als het gevaarlijk ware, nergens geen achterdocht van te hebben: en wegens eenige onluſten dewelke zouden mogen rijzen, zoude hy altoos vaardig ſtaan, om dezelve te determineren, eerder door redenen als door geweld, voor zoo verre als zijn eer het zelve zoude konnen lijden.

Of deze antwoord voor de hand was toegeſtelt of niet, kan ik niet zeggen. Ik geloove eerder van ja; anderzints zou het wat ongemeens zijn, voor een van veertien jaren, uit de vuiſt zoodanigen reden te voeren.

Maar terwijl al deze dingen zoo gebeurden, wierd'er een toeleg gemaakt, om den Hertog van Zometzet te vernietigen. Hy had zulk een toegang tot den Konink, en zulk een vrydom by den zelven, dat de Grave van Warwijk een beſluit nam, om zich van hem te ontſlaan, op dat hy al zijn gantſche werk niet mocht komen te verbrodden. De Hartog van Zomerzet ſcheen ook in April, van dit Jaar, een nieuwe toelage te hebben opgeſtelt, om den Konink weder in zijn macht te bekomen, en handelde met den Lord Strange, die zeer in zijn gunſt was, Een t'zamenſweering tegens den Hartog van Zomerſet.

 hem

1551. hem te bewegen om zijn Dochter Johanna te trouwen, en om hem van alles wat'er by den Koning ommeging, te berichten. Maar de Graaf van Warwijk, om zich zelven, en al zijn vrienden, in hooger ſtand te ſtellen, bevorderde een groote aanſtellinge van nieuwe eertijtels. Gray wierd Hartog van Suffolk gemaakt, en hy zelve wierd Hartog van Northumberland; want Hendrik Piercy, de laatſte Hartog van Northumberland, ſtervende zonder kinderen, zoo waren zijn naaſte erfgenamen de zoonen van Thomas Piercy, die in de voorgaande Regeeringe onder ſchuld hadde geſtaan wegens de laatſte wederſpannigheid in Jorkſhire; Paulet, toen Lord Theſaurier, en Grave van Wiltſhire, wierd gemaakt Marquis van Winchester; en Sir Willem Herbert, die de Zuſter van den Marquis van Northampton had getrouwt, wierd Grave van Pembrok gemaakt. De Lord Ruſſel was al in het voorgaande Jaar Grave van Bedford gemaakt geweeſt, zoo als hy van het ſluiten van de Vrede met Vrankrijk, was wedergekeert. Sir Thomas Darcy wierd ook toen Lord Darcy gemaakt.

Maar de nieuwe Hartog van Northumberland, konde nu niet langer zulk een Mede-vryer in zijn grootheid verdragen, als hem de Hartog van Zomerzet was, zijnde die de eenige perzoon, die hy dacht, dat hem den Konink uit zijn handen zou konnen halen. Zoo dan op den 17. van October, wierd de Hartog gevangen, en na den Towr gezonden, en nevens hem de Lord Gray; Sir Ralph Vane, die het over de Rivier ontkomen was, maar tot Lambeth weder vaſt gekregen wierd, zoo als hy zich onder het ſtrooi in een Stal verborgen hadde. Sir Thomas Palmer, en Sir Thomas Arundel, wierden ook gevangen, doch zoo ten eerſten niet na den Towr gezonden, maar in hun kamers opgeſloten. Eenige van zijn volgers, Hamond, Nudigate, en twee van de Seymours, wierden naar de gevangenis gezonden. Op den dag daar aan wierd de Hartogin van Zomerſet mede naar den Tour gezonden, beneffens eenen Crane en zijn Vrouw, die veel omtrent haar waren geweeſt, en twee van haar Kamenieren. Na deze wierden Sir Thomas Holcroft, Sir Miles Partridge, Sir Michael Stanhop, Wingfield, Banniſter en Vaughan, alle mede gevangen gezet. De beſchuldiginge tegens den Hartog was, dat hy een partye gemaakt had, om hem zelf weder Protector te doen verklaren, in het naaſte Parlement, het welke de Grave van Rutland pozitivelijk beveſtigde. De Hartog antwoorde hier op, dat zulks miſſchien wel waar konde zijn; maar, hoewel zulks zijn vyanden wel tegens hem zou konnen ontſteeken, zoo was dat echter geen miſdaad. Maar Sir Thomas Palmer,

mer, hoewel met hem als een medestander gevangen, was die geene 1551.
die hem vernietigde. Deze was al voor heen by den Konink gebracht geweest, den welken hy gezegt hadde, dat op den laatsten St. Joris dag, de Hartog vrezende, datter eenig kwaad tegens hem gebrouwen wierd, voorgenomen had, het volk op de been te brengen, indien de Ridder Herbert hem niet verzeekert hadde, dat hem geen leed geschieden zou. Dat onlangs hy voor hadde gehad, den Hartog van Northumberland, den Marquis van Northampton, en den Grave van Pembrok by den Lord Paget ter middagmaal genodigt, of onderwegen aan te vallen, of[illegible]r maaltijd te doen vermoorden. Dat Sir Ralph Vane twee duisend mannen gereed hadde. Dat Sir Thomas Arundel den Tour verzeekert hadde, en dat al de Gendarmory, of luiden van wapenen gedood zouden werden. De Hartog van Zomerzet, hoorende dat Palmer by den Konink was geweest, wilde het hem opstryen; maar hy loochende alles. Hy zand ook om den Secretaris Cecil, en zeide hem, dat hy vermoede datter eenig kwaad voornemen tegens hem in train was; waar op de Secretaris antwoorde, indien hy niet schuldig ware, mocht hy op zijn onnozelheid betrouwen; maar indien ja, had hy niet anders te zeggen, als hem te beklagen.

Al deze dingen wierden den Konink gezegt met zulke omstandigheden, dat hy overtuigd wierd dezelve te geloven, en de oprechtigheid van zijn getuigenisse, verwekte in hem een groote afkeer van zijn Oom; wanneer hy hem als een t'zamenzweerder, tegens het leven van de andere Raden, aanzag, en besloot daaromme hem aan het Regt over te laten. Palmer voor de tweedemaal ondervraagt zijnde, zeide dat Sir Ralph Vane 2000 mannen zou bygebracht hebben, dewelke met des Hartogen van Zomerzets 100 Paarden, op een Monster-dag de luiden van Wapenen zouden hebben aangetast. Het welke gedaan zijnde, had de Hartog besloten door de Stad heen te ryden, en te roepen *vryheid*, *vryheid*; en indien zijn onderneminge niet wilde gelukken, naar het Eiland van Wicht of naar Pool te vluchten. Crane bevestigde al dat Palmer hadde gezegt, voegende daar noch by, dat de Graaf van Arundel kennisse van de t'zamenzweering hadde, en dat alles zou uitgevoert hebben geweest, maar dat de gewichtigheid van den aanslag, uitstel veroorzaakt had, komende daar nu en dan verscheidenheid van goedvinden en raad by. En dat de Hartog, onder een voorgeven dat hy ziek ware, in het heimelijk na Londen was gegaan, om te onderzoeken wat vrienden hy daar hadde te maken.

De Konink tegens hem ingenomen.

Hamond zijnde ondervraagt, beleed niet met allen, als dat des

1551. Hartogen Kamer tot Greenwich, by nacht door een menigte van gewapende mannen was bewaart geweest. Op deze blijken, wierden beide de Graaf van Arundel, en den Lord Paget naar den Towr gezonden. De Grave had een van de voornaamste geweest, die het met den Grave van Warwijk hadden gehouden, om den Protector ter neder te werpen, maar zijnde zoo hem dacht, kwalijk van hem beloond; was nu zijn vyand geworden. Zoo was dan dit gedeelte van de Informatie zeer geloofwaardig.

Hy word ter onderzoek gebracht.

Deze zaak bleef zoo steeken, tot aan den eersten December, wanneer de Hartog tot zijn onderzoek wierd voortgebracht, alwaar de Marquis van Winchester, Lord Steward, of Stedehouder gesteld was. De Pairs die hem oordeelden, waren zeven en twintig in 't getal. De Hartogen van Suffolk, en Northumberland, de Marquis van Northampton, de Graven van Derby, Bedford, Huntington, Rutland, Bath, Sussex, Worcester, Pembroke, en de Burggrave van Hereford, de Lords en Heeren Abergaveny, Audley, Wharton, Evers, Latimer, Boroug, Couch, Stafford, Wenthworth, Darcy, Sturton, Windzor, Cromwel, Cobham, en Bray.

De misdaden hem te laste gelegt waren in verscheidene indictmenten en aanklachten beworpen, gelijk de Konink in zijn Dag-Register aanmerkt, maar de Record of aanteikeningen daar van gedaan en gehouden, melden maar van dry Indictmenten, of Artykelen, dat is onzeeker. Als dat hy een voornemen hadde gehad, van des Koninks Perzoon zich te verzeekeren, en zoo al de zaken alleen te bestieren; en dat hy met noch honderd andere van meening ware geweest, den Grave van Warwijk, naderhand Hartog van Northumberland, te vangen. Ook voorgenomen beroerten binnen de Stad Londen te verwekken.

Nu volgens de Acte in het laatste Parlement gepasseert, indien 12. perzoonen zich te zamen hebben vervoegt, om eenig Raads-Heer van den geheimen Raad te dooden, en zy, op openbare Proclamatie, zich niet verstroyen en van een begeven, zulks zal voor verradery gehouden werden: of indien zulke twaalf perzoonen door eenige kwaadaardige Konstenary, te zamen gebracht, om eenige moedwil te pleegen, en zijnde des gelast, zich niet van een scheiden, zulks is oproer en wederspannigheid, zonder Beneficie van Geestelijkheid of Heiligdom.

Het scheen een zeer vreemde zaak, dat die drie Pairs, Northumberland, Northampton en Pembrok, die zijn beledene en geslagene vyanden waren, en daar hy in zijn aanklacht wierd beschuldigt, tegens de eerste

eerste te hebben geconspireert, die voornamentlijk zijn partye zijnde, 1551.
als zijn Rechters zouden zitten, want hoewel volgens de wetten, op geen Pair, in Recht-zake geen Exceptie kan werden gemaakt, echter de wet der volkeren die boven alle andere wetten is, stelt vast dat niemand een Rechter kan zijn in zijn eigen zaak: en het geen ook zeer ongebruikelijk was, de Heer Cancellier, hoewel toen een Pair zijnde, wierd uit het getal der Rechters gesloten. Maar het staat te geloven, dat de verzoening tusschen hem en den Hartog van Zomerzet, vermoedelijk ware, en veroorzaakt hadde, dat hy onder het getal der Rechters niet gestelt was geworden. De Hartog van Zomerzet zijnde, naar het scheen, weinig in de Rechten ervaren, eischte niet dat de Raad pleiten, of hem in poinct van Rechten bystaan zou; maar antwoorde alleenlijk op de zaken de facto. Hy zeide voor af, dat hy begeerde, dat niet eenig voordeel tegens hem genomen wierd over eenig ydel, of vergramt woord, dat hy zou mogen gesprooken hebben, of hem t'eeniger tijd mocht ontvallen zijn. Hy verklaarde, dat hy nooit had in den zin gehad de Noordergedeelten op te ruyen; maar dat hy alleenlijk op eenig bericht, aan Sir Willem Herbert gezonden hadde, om zijn Vriend te zijn: dat hy nooit besloten hadde de Hartog van Northumberland, of eenig ander perzoon, te dooden; maar alleen daar van gesprooken had, zonder echter de meening en intentie gehad te hebben, om het zelve te doen: dat aangaande het verstrooyen van de Gendarmory, of Wapenmanschap, het een belachelijke zaak ware te denken, dat hy met een hand vol volks, zulk een troup van negen honderd mannen zou konnen verstrooyen en vernielen; het welke, indien het hem al gelukt ware, hem echter niet helpen konde: dat hy nooit had voorgehad eenige beroerte binnen Lonnen te verwekken; maar die Stad altoos had aangezien, als een plaats, daar hy het alderveiligste was. Dat volk tot Greenwich by hem gehad te hebben, in geen kwaad voornemen bestond, nademaal daar hy wel eenig kwaad met het zelfde had konnen doen, hy het echter niet gedaan hadde, maar dat hy op zijn aantasten, zich gewillig had gevangen gegeven, zonder eenigen tegenstand te doen. Hy bracht ook verscheidene dingen tegens de getuigen voort, en verzocht dat de zelve geconfronteert mochten werden. In het byzonder zeide hy veel tegens Sir Thomas Palmer, de voornaamste getuige; maar de getuigen kwamen niet te voorschijn, alleenlijk wierden hun Examinatien en ondervragingen gelezen. Hier op pleite des Koninks Raad tegens hem, dat volk te lichten, en alzoo Oorlog op te wekken, zeekerlijk verradery was; alzoo was het ook, volk te vergaderen

om

1551. om geheime Raden te vermoorden; dat volk by zich te hebben, om aantastinge te verhinderen, was Feloni en wederspannigheid, gelijk mede de Heeren aan te tasten, of haar dood te besluiten.

Of hy nu eenige verweeringe in rechte daar tegens gedaan heeft of niet, is my niet genoeg gebleeken: want de materiele verweeringe, word in al de aanteekeningen niet vermeld. Bestaande dezelve alleenlijk daar in, dat deze Conspiratien en Verzamelingen van des Koninks Onderdanen, verraderlijke en wederspannelijke stukken waren; na dat zy gelast waren te vertrekken, en gehoorzaamheid geweigerd hadden, en in al de gantsche zaak, is niet zoo veel als bygebracht, zelfs niet in de aanklacht en Indictment, dat zulks geschied is; en zeekerlijk was het niet geschied: want indien hem zoodanigen Proclamatie of bevel had toegezonden geweest, het is zeer gelooflijk, hy zoude hebben gehoorzaamt, of zich naar Londen, of ergens in het Land begeven hebben, en onderzocht wat hy met geweld zou hebben konnen te wege brengen. Maar het Gebod te hebben geweigerd, en zoo te geraken binnen schuld van verraad, en echter uit zijn huis niet te gaan, zijn geen dingen die te zamen hangen.

Wanneer de Pairs vertrocken, scheen het genoegzaam, dat de bewijzen aangaande zijn desseinen van de Noorder-gedeelte op de been te brengen, of de Stad over einde te helpen, of de Wapenmanschap te dooden, hen geen genoegzame voldoening gaf. Want al deze zouden verraderlijke misdaden geweest zijn, zonder tegenspreeken. Zoo hielden zy zich dan alleenig aan het stuk, van toeleg gemaakt te hebben, om den Hartog van Northumberland te vangen. Indien hy, met twaalf mannen by hem had beslooten het zelve te doen, en zelfs naar afgegane Proclamatie daar inne volhard, het zoude zeekerlijk Felony en wederspannigheid geweest zijn. Maar zulks niet zijnde ingebracht, schijnt het ook wel dat'er geen Proclamatie gemaakt is. De Hartog van Suffolk was van gevoelen, dat geen Contentie of twistinge tusschen byzondere Onderdanen, op eeniger maniere verradery konde geacht werden. De Hartog van Northumberland zeide, hy zoude nimmer toestaan dat eenige zaak tegens hem byzonderlijk ondernomen, verradery zou geacht werden. Na een groote verscheidentheid van gevoelens, hebbenze hem alle van verradery ontslagen, maar het grooter getal vand hem schuldig aan Felony. Wanneer zy weder bescheid in brachten, van niet schuldig aan verradery, al het volk, dat zich veel aan zijn behoudenis liet gelegen zijn, maakte een groot geschreeuw van blijdschap; zoo luide en zoo lang, dat men het zelve tot Charing Cross

Word ontslagen van verradery maar vast gehouden aan Felony.

Crofs konde hooren. Maar deze vreugde duurde niet lang, wanneer zy hoorde dat hy wegens Felony of wederſpannigheid veroordeeld was; waar op aanſtonds het vonnis gevolgt is, dat hy als een wederſpannige ter dood veroordeeld was. 1551.

De Hartog hadde zich zelven, gedurende de gantſche tijd van het onderzoek, met een groote gematigtheid gedragen; en hoewel des Konings Raad in hun gewoone wijze van Pleidooyen zich zelven zeer bitter tegens hem gedragen hadde, miſſchien om daar door een grooter plasdank by den Hartog van Northumberland te behalen, echter hy ſloeg nooit acht op deze hevigheden, of liet zich daar weinig aan gelegen zijn.

Wanneer het Vonnis gevelt was, dankte hy de Heeren voor hun gunſt, en verzocht vergiffenis van den Hartog van Northumberland, Northampton en Penbroke, voor zijn kwade voornemens tegens hen, en begoſt behoudenis van zijn leven te verzoeken, en voor zijn Vrouw en Kinderen te ſpreeken. Hier op wierd hy weder te rugge na den Tour gebracht.

Of nu dit verzoeken van vergiffenis van de Heeren, in zich zelven een volkomene belijdenis hadde van de miſdaad, dewelke hem te laſt wierd gelegt, of dat het alleenlijk een Compliment aan hen gedaan, ware, op datze zijn pardon, dat hy verhoopte, niet zouden verhinderen, zulks ſtaat te beredenkavelen. Hy beleed dat hy had geſproken van hen te dooden; en dit maakte hem reden genoeg, om vergiffenis van hen te verzoeken, zoo dat het geenzins noodwendiglijk een belijdenis van miſdaad in zich begreep. Het gantſche volk dacht, dat zijnde ontlaſt van verradery, en geen wederſpannelijke actien en dadelijkheden door hem bedreven zijnde; maar alleenlijk de intentie daar van; en dat alleenlijk het vangen van een Pair, bewezen zijnde, het billijk zou hebben geweeſt, een Heer, den Konink zoo na in bloede beſtaande, van de dood te bevryen.

Maar om den Konink noch meerder in te nemen, wierd hem een geſchiedenis aangebracht, dewelke ook door hem in zijn Dag-regiſter geſtelt is, namentlijk dat de Hartog, komende in den Tour, hadde bekent, dat hy eenen Bartuile hadde gehuurt, om de Heeren te dooden; en dat Bartuile dat zelfs bekende, en Hammond kenniſſe daar van hadde. Maar of dit was bedacht om den Konink van hem gantſch te vervreemden, of zulks in der daad waarachtig ware, kan ik niet verzeekeren: maar ſchoon genomen het was waar, zoo was het Filony in Bartuile, indien hy een Dienaar van den Konink zy ge-

1551. weest, maar niet in den Hartog die een Pair was. Echter dit gaf buiten allen twijffel den Konink zeer ergerlijke gedachten van zijn Oom, en deede hem te lichter tot zijn Executie verstaan: nademaal zoo veel t'zamensweeringen dingen zijn van zulk een Barbarische en onmenschelijke wreedheid, dat men hem naauwelijks te swaar zou konnen straffen: maar het is zeeker datter geen blijk met allen was van eenig deslein, om den Hartog van Northumberland om te brengen, anders zoude de aanklacht tegens hem niet aangelegt zijn, alleen wegens een voornemen om hem aan te tasten en vast te zetten, gelijk die was, zijnde de t'zamensweering van hem te dooden, niet zo veel als aangeroerd, in de zelve; maar dit was kwaadwilliglijk van hen verspreid, om de wereld, en voornamentlijk den Konink, in te nemen, tegens hem.

Ziet het Indictment en Kokes Fol. 482.

Ook de Konink in zijnen brief aan Bernaby Fitz-Patrik, die zijn gunsteling scheen te zullen zijn, en alstoen naar Vrankrijk, om taal en zeden te leeren, gezonden was, heeft geschreven, dat de Hartog scheen de Felony te hebben bekent, en dat hy na de uitspraak van het Vonnis die bekent hadde, hoewel hy voorheen, krachtelijk, het strijdige gesworen hadde. Uit het welke blijkelijk genoeg is, dat de Konink genoeg van zijn schuld verzeekert was. Sir Michael Stanhop, Sir Thomas Arundel, Sir Ralph Vane, en Sir Miles Patridge, wierden daar na ter onderzoek gestelt. De eerste en laatste wierden weinig beklaagt: want gelijk als alle Grooten gemeenlijk volk ontrent hen hebben, dat hunne grootheid gebruikt, alleenlijk tot hun eigen einde en voordeel, zonder op hun Meesters eer of ware belang acht te slaan, zoo waren zy de lieden, dewelke het kwaad, dat de Hartog van Zomerzet hadde begaan, voornamentlijk geweeten wierde. Maar Sir Thomas Arundel verdiende groote medelijden, en had veel in zijn ondervraging, die van zeven uuren des morgens tot den middag toe duurde. Toen ging de Jury, of het Eedschap ter zyden, en konden zich onderlinge niet verstaan omtrent hun verdict of verklaringe, tot des anderen daags 's morgens, wanneer deze, dewelke hem niet schuldig erkenden, echter om hun eigen leven te behouden, zich lieten overbrengen tot de fierheid van deze, die besloten hadden hem schuldig te verklaren. Sir Ralph Vane wierd de meeste van allen beklaagt; hy hadde zeer groote diensten in den oorlog gedaan, en wierd geacht een van de braafste Edellieden van Engeland te zijn.

Hy bepleite voor zich zelven, dat hy, gedurende de Oorlogen, zijn Vaderland merkelijke diensten hadde gedaan; maar in tijden van

Vrede

Vrede waren bloodaarts en dappere mannen in evenveel achtinge. 1551.
Hy versmade eenige ootmoedigheid voor zijn leven te toonen. Maar deze grootheid van gemoed, bevorderde zijn verwijzing zeekerlijk: en om hem in de wijze van zijn dood noch meerder schande toe te brengen, wierd hy en Patridge gehangen, daar de twee andere onthalst wierden.

De Hartog van Zomerzet gebruikte vast middelen om den Konink beter informatie te geven, en tot hem genegender te maken, hebbende den Cancelier gewonnen om zijn Vriend te zijn; die hem derhalven bericht toezand, of iets, het geene door den Raad tegens hem beslooten was; en zijnde wat haastig, schreef alleenlijk, op het opschrift van den Brief, *Aan den Hartog*, en belaste een van zijn Dienaars den zelven naar den Tour te brengen, zonder hem byzonlijk aan den Hartog van Zomerzet te wijzen. Maar de Dienaar wetende de gemeenzaamheid, dewelke was tusschen zijn Meester en den Hartog van Norfolk, die noch in den Tour was; en wetende van geen gemeenschap, tusschen hem en den anderen Hartog, bracht de Brief aan den Hartog van Norfolk. Wanneer de Heer Cancelier deze misslag gewaar wierd, dacht hy wel, dat de Hartog van Norfolk, om den Hartog van Northumberland aan zich te verbinden, hem gewisselijk ontdekken zou. Hy dan begaf zich in aller haast na den Konink, en verzocht van zijn ampt ontslagen te mogen werden, en kwam daar mede de kwaadaardigheid van zijn vyanden te vooren. Hier op wierd hy ziek; of immers hy geliet zich zoodanig, om daar door te meer medelijden tegens hem te verwekken; of wel de schrik die hy hadde ontfangen, maakte hem zoodanig in der daad.

De Zegels den Lord Rich ontnomen.

Het Zegel dan wierd hem afgehaalt door den Marquis van Winchester, den Hartog van Northumberland, en den Lord Darcy, op den 21. December, en gestelt in handen van den Bisschop van Ely, die Zegelbewaarder, tot wederzeggens toe, gemaakt wierd; en wanneer de zittinge van het Parlement aanging, wierd hy Cancelier gemaakt. Maar dit wierd zeer besprooken: wanneer de Reformatie eerst in Engeland gepredikt wierd, Tindal, Barns, en Latimer, namen de gelegentheid, van de groote praal en wellust van den Kardinaal Wolzey, en de wereldlijke bedieningen van de andere Bisschoppen en Geestelijke perzoonen, om hen te vertoonen als een slag van luiden, die de zorge voor de Zielen t'eenemaal ter zyde zetteden, en de Geestelijke studien en oeffeningen, dewelke de menschen tot zoodanige bedieningen bekwaam maakten, verwaarloosden, en zich

En aan den Bisschop van Ely gegeven.

1551. alleenlijk genoegden met den naam van Bisschoppen, en Kerkelijke perzoonen te dragen, die hen diende tot een dekmantel van hunne staat en geldzucht. En dit had een groot vooroordeel, tegens deze, die hunne Harders wierden genoemt, verwekt, wanneer zy zagen, datze hun harzenen vulden met zorgen, die ten minsten tot hun beroepinge niet behoorden, indien niet strijdig waren met de plichten die van hen verwacht wierden. Als nu dan Goodrik, die een Gereformeerd Bisschop was, Lord Cancelier gemaakt wierd, zeiden hun tegenstanders, dat deze lieden alleenlijk wereldlijke bedieningen, in handen van Kerklieden te zijn, verwierpen en veroordeelden, zoo lang hun vyanden die bezaten; maar haast van meninge veranderden, zoo haast als iemand van hunnen aanhang daar toe kwam gevordert te werden.

Maar gelijk als Goodrik wierd verheven by belang van het Pausdom, tot tegenstellinge van den Hartog van Zomerzet en Kranmer, die zijn vaste Vriend was, zoo bleek het ook wel haast met den aanvang van Koningin Maria's Regeringe, dat hy meesterlijk den huik naar de wind konde hangen; en dat hy zich voegde tot de Reformatie, of, om zich te voegen naar den tijd, of dat hy in zijn gemoed daar toe gedreven wierd; doch hy hadde daar dat gevoelen niet van, dat een Bisschop mocht betamen, zijnde een van die geene, die beslooten zoo veel daar mede te vorderen als zy konden, echter daarom niet te lijden. Zijn handel dan in dezen, is noch een voorgang, om het zelve in andere te rechtveerdigen, noch bekwaam om ergernis te verwekken in deze, by dewelke hy zich voegde. Christus zijnde aangesprooken om een scheidinge van een erftenisse tusschen twee broederen te maken, zeide: *Wie heeft my tot een Rechter of deilder gestelt?* En de Apostel Paulus spreekende van de Kerklieden: *Niemand die oorlogt inwikkele zich zelven met de dingen dezes levens.* Het welke door den Oudvader Cyprianus verstaan word, als een gedurigen regel, tegens alle wereldlijke bedieningen van de Geestelijkheid.

Daar zijn dry Apostolische regelen daar tegen; en Cyprianus telt onder de zonden van zijn tijd, dewelke God verwekt hebben, om vervolgingen op de Kerk te brengen, ook deze, dat veele Bisschoppen, verlatende hun Bisschopdommen, wereldlijke zorgen op zich genomen hebben. In het welke hy zoo nauw gezet was, dat hem dacht, het zijn van Voogt over Wees-kinderen, ware een aftrekkinge voor hun Character onbetamelijk; zoo dat een Priester, laten-

de

de een ander Voogt over zijn kinderen, om dat volgens het Roomsche recht, iemand die daar toe verzocht wierd, genootzaakt was het zelve aan te nemen, de naam van die Priester, dewelke het Testament gemaakt hadde, bevoolen wierd, uitgehouden te worden, uit de Lijst van deze Kerk-lieden, die in den gelove waren gestorven, en in de dagelijksche diensten gedacht wierden. 1551.

Samosatenus word aangemerkt, als een van de eerste uitsteekende Kerkelijke Persoonen, die zich zelven in wereltlijke zaken hebben ingewikkelt, wanneer de Keizers tot de Christelijke Godsdienst bekeert wierden, was het een natuurlijke uitwerkinge van hun bekeeringe, de Bisschoppen veel goets te doen; en veel van dezelve geraakten zoo diep in de genegentheid, tot het Hof en publijke bedieningen, datter regulen tegen hun gaan ten Hove, wierden gemaakt, zijnde hen zulks verboden, ten ware zy aldaar geroepen of ontboden wierden; en werdende het Register, daar van by den Bisschop van Romen gehouden, zoo mocht niemand daar gaan, zonder zijn toestand. Hun bemoeyinge in wereldlijke zaken, is mede by verscheidene Provinciale Concilien verworpen en afgeschaft, maar ampelder, en met veel meerder nadruk, by het algemeen Concilie van Chalcedon. Het is waar, de Bisschoppen hadden hun Gerechtshoven, over borgerlijke geschillen; het welke eerst zijn aanvang genomen heeft, op den Brief van den Apostel Paulus aan den Corinthen, tegens hun gaan te recht voor ongelovige, en voor het onderwerpen van hun geschillen, aan eenige onder hen.

Maar de reden hier van hield op, en wierd krachteloos, wanneer de Rechters in de Borgerlijke Hoven van Justitie, nu Christenen waren. Echter wierden deze Bisschoppelijke Rechtbanken opgehouden, tot na de tijden van Constantinus, en hun gezag wierd somwylen uitgebreid, zomwijlen weder ingetrokken; naar gelegentheid van zaken. De Oud-Vader Augustinus, en verscheidene andere vroome Bisschoppen, wierden ook daar moede van, oordeelende dat het hooren van twist-zaken, gelijk het veel tijds weg nam, ook alzoo hun hoofden vervulden, met andere gedachten, als eigentlijk hen betamelijk waren.

De Bisschoppen van Romen en Alexandrien, nemende hun voordeel uit de grootheid en Rijkdom van hun Bisschop-Stoelen; begosten eerst een wereldlijke mogentheid van de Kerk op te rechten, en de verwarringe, dewelke in Italie na de vijfde Eeuwe voorviel, gaf den Bisschop van Rome groote gelegentheid tot het zelve, dewelke zy na

1551. alle hun vermogen ook zochten uit te breiden en voort te zetten. De veranderingen in Spangie, gaven ook een aanwas aan de Spaanſche Biſſchoppen, om hun gezag te meer in borgerlijke zaken te oefenen; en wanneer Karel de Groote en zijn Zoon, groote Landeryen en ruime regtſprake aan verſcheidene Bisdommen, Abdyen en Kloosters begoſten te verleenen, kwamen de Biſſchoppen en Abten wel haaſt in alle openbare Raadſchappen van de meeſte Staten en heerſchappyen van Europa, hun deel te genieten, tot het welke hun Landeryen en bezittingen hen recht gaven; voornamentlijk in de affairen en bedieningen van Staat gebruikt te werden. De onkunde van die tyden, maakte hier eeniger mate een noodwendigheid af, en Kerkelijke bedieningen wierden gegeven, aan zulke lieden, die de Staat, of in Ambaſſaden, of in de Vorſtelijke Hoven, wel hadden gedient: zoo dat het geen wonder was, dat lieden op zoodanige dienſten gevordert, in deze hun vorige wijze van leven bleven volharden.

Aldus wierden de Biſſchoppen voor het meeſte gedeelte, alleenlijk een ſlag van menſchen, dewelke in byzondere kleederen gingen, en op eenige hooge vierdagen eenige weinige dienſten uitvoerden; maar omtrent de Paſtorale zorge, en al de andere plichten die op hen lagen, waren zy in het algemeen zorge en achteloos; en die ernſthaftigheid, die afzondering van de wereld, die naarſtigheid in het Studeren, en omtrent Chriſtelijke oefeninge, voornamentlijk de bezorginge van de Zielen, dewelke hun bedieningen eigen waren, ſcheenen met die wijze van leven gants niet over een te komen, die zoo veel wereldſche bezorginge bracht op die geene die dezelve naarvolgden.

Het viel ook niet licht, de wereld wijs te maken, dat hun Harders zeer veel naar den Hemel vroegen, wanneer zy zich onbetamelijk in de Princen Hoven indrongen, of ſtaatzuchtiglijk trachten naar de beſtieringe van zaken van Staat; en men had allezints waargenomen, dat Kerkelijke perzoonen, dewelke ampten en bedieningen aan zich trokken, en zich ſtelden in een gezag, dat van hun beroep zoo ver afgezonderd ware, aan de andere zyde weder even zoo veel van hun achtinge, die hen en hun ampt en bedieninge toekwam, kwamen te verliezen.

Maar om in het vervolg der zaken voort te gaan, alle mooglijke bezorginge wierd aangewend, om des Koninks gemoed met alle vermakelijke gezichten te onderhouden, gelijk in zijn Dag-regiſter genoegzaam te zien is; het welke zoo het ſchijnt het begeerde en verwachte effect en uitwerkinge wel te wege bracht, want hy liet zich aan zijns Ooms behoudenis weinig genoeg gelegen zijn.

EDWARDUS SEIMERUS SOMERSETI DUX

Angliæ Protector Edwardi Regis Avunculus, Capite truncatus 22. Ja: 1552.

Men zand dan een ordere tot het onthalzen van den Hartog van Zomerzet op den 22. Jannary, op welken dag, hy na de plaats van het gerecht op Touwer-Hill gebracht wierd. Zijn gantſche handeling daar omtrent was zeer gereguleert, en geenzints van het geen hy ordinaarlijk geweeſt ware, veranderd. Hy knielde eerſt neder, en dede zijn Gebed, en ſprak daar op deze woorden tot het volk. 1551.

„ Waarde geliefde vrienden, ik ben hier gebracht om de dood te lyden, „ hoewel ik noit, of by woorden of by werken, den Konink beledigt „ hebbe, en ik altoos zoo getrouw en oprecht tegens het Koninkrijk ge- „ weeſt ben, als oit iemand heeft konnen zijn; maar voor zoo veel ik „ by rechte ben veroordeeld om te ſterven, ik erkenne dat ik zoo wel „ als andere zulks onderworpen ben; derhalven om mijn gehoorzaam- „ heid, dewelke ik de wetten ſchuldig ben, te betuigen, ben ik hier „ gekomen om den dood te lyden, aan de welke ik my gewilliglijk op- „ offere, met hartelijke dankzegginge jegens God, die my dezen tijd „ van bekeeringe vergunt heeft, dewelke, door een haaſtigen dood, „ mijn leven van my had konnen weg nemen, zoo dat ik noch hem „ noch my zelven erkent zou hebben. Daar en boven daar is iets „ dat ik u in gedachten moet brengen, rakende de Chriſtelijke Gods- „ dienſt, dewelke zoo lange als ik in gezag ben geweeſt, ik altoos „ met alle naarſtigheid voortgezet hebbe, en bevorderd na mijn ver- „ moogen. Ook berouwt my geenzints het geene ik daar omtrent ge- „ daan hebbe, maar verheuge my daar in; nademaal als nu de Staat „ van de Chriſtelijke Godsdienſt, de oude gedaante en ordere van de „ eerſte en Primitive Kerk zeer naar komt, welke zake ik achte als een „ groote weldaad van God, zoo aan u als aan my gedaan en gegeven, „ en vermane u alle zeer hartelijk, dat dit het welke u zeer zuiverlijk is „ voortgeſtelt, gy met gelijke dankbaarheid ontfangen en omhelzen „ wil, en het zelve in uw gantſche leven betrachten; het welke indien „ gy niet doet, zonder twijfel grooter ongeval en ellende zal volgen. „

Aanſpraak van den Hartog van Zomerzet aan het volk op zijn ſterven.

Wanneer hy tot daar en toe gekomen was, wierd'er een ongewoonlijk gerucht gehoort, niet anders als of eenige huizen door boskruit opgeblazen wierden, het welke zulk een verbaaſtheid in het volk veroorzaakte, dat zich veele wegpakten, zonder te weten waar zy voor vloden; en de verhaalder hier van, die op zijn plaats bleef, zegt, dat hem toen in de gedachten kwam, de verbaaſtheid daar de bende in was, die kwam om onzen Zaligmaker te vangen, vallende op een woord ſpreekens ruggelings over te gronde. Ter zelver tijd kwam Sir Antony Brouwn naar het Schavot toe ryden, waar uit een ieder verhoopte dat hy

1551. hy een Pardon had, en een geweldig geroep, van *Pardon*, *Pardon*, God zave the Kingh, God beware den Konink, ontstond; werpende veele hun hoeden om hoog: uit al het welke de Hartog lichtelijk hadde af te nemen hoe lief en aangenaam hy by het volk ware; maar zoo haast als deze onorders over waren, maakte hy een teeken met zijn hand tot het volk, datze stil wilden zijn; en ging toen aldus voort.

„Zeer waarde beminde vrienden, daar is zulk een zaak hier niet te „doen, als gy ydelijk verhoopt en gelooft. Het schijnt aldus goed te „zijn, voor de oogen van den Almachtigen God, wiens wil en bevee„len het billijk en noodig is voor ons te volgen. Daaromme bid ik u „allen u gerust te stellen, en te vrede te zijn, met mijn dood; dien ik „zeer williglijk lyde. En laat ons nu ons te zamen voegen tot den Ge„bede tot God, tot behoudenisse van des Koninks Majesteit, tegens „den welken ik tot hierentoe, mijn zelven altoos een getrouw en vol„standig Onderdaan getoond hebbe. Ik hebbe altoos zeer naarstig om„trent zijn Majesteit in zijn zaken, zoo buiten als binnens Lands, ge„weest, en niet minder in het betrachten van de gemeene welstand van „het geheele Koninkrijk: (hier op riep het volk uit: *dat zulks alles waar* „*was*.) Aan wiens Majesteit ik een langdurige gezondheid toewen„sche, nevens alle geluk en voorspoed. Daar en boven ik wensche al „zijne Raden, de genade en gunst van God toe; op dat zy mogen re„geren in alle dingen oprechtelijk met gerechtigheid, aan den welke „ik u alle vermaan, in God den Heere, u zelven gehoorzaam te too„nen, gelijk zulks uw schuldigen plicht is; onder de straffe van ver„doemenisse, en te zamen dienstig voor de behoudenisse en veiligheid „van des Koninks Majesteit. Vorders voor zoo veel ik tot hier en toe „met verscheidene menschen hebbe te doen gehad, en het een harde „zaak is, een ieder man te behagen, derhalven indien'er iemand is die „door my beledigt of verongelijkt zy, die bidde ik zeer ootmoediglijk „my zulks te willen vergeven; maar aldermeest God Almachtig, den „welken ik, gedurende mijn gantsche leven zwaarlijk vertoornt heb„be; en al wie zy zijn, die my beledigt hebben, die vergeve ik zulks van gantscher harten. Hier op verzocht hy hen wat stil te wezen, op dat hun gewoel hen niet mocht ontroeren, zeggende voorts; Alhoe„wel de geest gewillig is, zoo is echter het vleesch waggelende en „krank, en door uw stilte zal ik des te geruster zijn. Daarenboven „ik bidde u, alle mijn getuigen te zijn, dat ik hier sterve in het Ge„love van Jezus Christus, u verzoekende alle my met uw Gebed te hel„pen, dat ik daar in mach vast en volstandig blijven, tot den einde toe.

Als

Alsdan Dr. Cox, die met hem op het Schavot was, gaf hem een papier in zijn hand, het welke een Gebed was, 't geen hy voor hem vervaardigt hadde; hy las het op zijn knien: daar op nam hy zijn afscheid van al die omtrent hem waren, en ontkleede zich zelven om bekwaam te zijn voor den Bijl. In al het welke men geen veranderinge in of aan hem konde zien; alleenlijk was zijn aangezicht een weinig straffer als ordinaris. Hy zeide geduriglijk: *Heere Iezus, behoud my.* Tot dat de Scherprechter het hooft van zijn lichaam nam. 1551.

Aldus viel de Hartog van Zomerzet; een perzoon van groote deugden, uitstekende voor Godvruchtigheid, nederig, en gespraakzaam in al zijn grootheid, oprecht en vroom in alle zijne handelingen. Hy was een beter Oorlogs als Raadsman, en was ook menigmaal zeer gelukkig in zijn ondernemingen geweest; hy droeg geduriglijk grooten zorg voor den armen, en den verdrukten: in een woord; had zoo veel deugden, en zoo weinig gebreeken, als iemand van de groote luiden, voornamentlijk wanneer zy zoo onverwacht hoog opgevoert werden, ooit mocht hebben gehad. Zijn Characer.

Men geloofde in het generaal, dat al deze t'zamenſweering, op de welke hy veroordeelt is geworden, niet anders dan een gesmeed werk was: want beide, Palmer en Crane, de twee voornaamste getuigen, wierden korts daar aan ontslagen, gelijk ook Bartuile en Hamond, met al die geene die over dit genoemde Complot gevangen gezet waren. De Hartog van Northumberland onderhield naderhand zoo nauw een vriendschap met Palmer, dat een ieder geloofde, dat deze van hem was omgekocht, om hem te verraden. En in der daad, de getuigen niet in het Hof te voorschijn te brengen, maar alleenlijk de depositien der zelver te vertoonen, en zijn Partyen als Rechters zittende, gaven groote gelegentheid en reden, om de proceduren tegens hem, te veroordeelen. In het algemeen wierd geloofт, dat het al een looze bestelling van Palmer was geweest, die den Hartog een gedurige vreeze voor zijn leven had aangejaagt, en zoo bewoogen om volk tot zijn eigen behoudenis by zich te vergaderen: en zijnde daar na nevens hem gevangen, scheen uit schrik en vreeze te bekennen, al het gene hy zelve bestelt en besteeken hadde. Dit wierd noch meer bevestigt door het executeren van de vier voorgemelde, geschied op den 26. February, die alle hebben verklaart nooit aan eenig dessein schuldig geweest te zijn, noch tegens den Konink, noch tegens eenig Heer, om dien te dooden. Vane had daar by gevoegt, dat zijn bloed Northumberlands oorkussen ongemakkelijk zou maken. Het volk in der daad was zeer over deze

1551. Executie ontsteld, en veele verwden hun neusdoeken in des Hartogen van Zomerzets bloed, om dat ter gedachtenisse van hem te bewaren.

Een Jonkvrouw, dewelke den Hartog van Northumberland ontmoete, wanneer hy door de Stad geleid wierd, in Koningin Marias tijd, swayende een van deze bloedige Neusdoeken in haar hand, zeide tot hem: Aanmerkt het bloed van dien waardigen Man, die goeden Oom van dien uitsteekenden Konink, dat door uw snoode Practijken gestort is geworden; dit is het, dat nu oogenschijnlijk begint wraak over u te eischen: het is zeeker en gewis, dat Northumberland, als hebbende dit werk alzoo schelmachtig besteeken, altoos daar na van het volk gehaat is geweest.

Maar aan de andere zijde heeft men wel konnen waarnemen, dat de Hartog van Norfolk (die met zijn Zoon den Grave van Surrey geoordeeld wierden, in al hun ellende, door toedoen van den Hartog van Zomerzet, gevallen te zijn) hem nu echter overleefde, en hem zag vallen door een Conspiratie van zijn eigene Dienaren, gelijk hem en zijn Zoon was, geschied. Den handel tegens zijn Broeder wierd ook opgehaalt, voor het welke veele geloofden, dat hem dit oordeel van God was overgekomen. Andere beschuldigden hem, dat hy te gratig ware geweest, om geheiligde dingen, tot zijn eigen gebruik te bekeeren; en om dat een groot gedeelte van zijn Staat was opgestelt uit de berovinge van veele Kerken: en eenige later Schrijvers hebben deze dingen tot zijn last gebraçht, dat hy de beneficien van de Geestelijkheid niet hadde aangezocht, dat hy aldus van God verlaten was, ter oorzaak van het niet zoeken der zelve; daar hy de rechten en inkomsten der Kerken, in tegendeel had aangetast. Maar in dezen toonden die hun onkunde; want volgens de Statuten en instellingen, die wederspannigheid, aan dewelke hy schuldig was, was niet om door de Geestelijkheid gezuivert te werden.

Deze dewelke zich behaagden, met de voorvallen van hunnen tijd, met die van de voorige tijden te vergelijken, vonden verscheidene dingen, om een parabel en overeenkomst te maken tusschen den Hartog van Zomerzet, en Humphrey, de goede Hartog van Glocester, ten tijden van Hendrik de zesde; maar ik zal hier in den Lezer zijn eigen naspeuringe laten.

De Hartog van Northumberland was nu doen en laten ten Hoof, zijnde alle de ampten vervult met deze die van zijn Cabale waren. Maar ik zal dit hier laten, om een algemeene overzicht van de Overzeesche zaken van dit Jaar te geven, hoewel ik het zelve een weinig te buiten

ben

ben gespat, om de zaken, den val van den Hartog van Zomerzet aangaande, aan een te hechten. 1551.

Het beleg van Maagdenburg nam in Duitsland zijn voortgang; maar het zelve wierd slappelijk door Mauritius, die nu andere beradingen hadde, voortgezet. Hy was met den Konink van Vrankrijk over een gekomen, die te gelijk hem bystaan, en den Oorlog tegens den Keizer aanvangen zoude, ter zelver tijd als hy een begin maken zou. Ferdinandus was ook niet onlustig, om zijns broeders grootheid een weinig besnoeit te zien; want hy drong hem, niet zonder dreigementen, zijn waardigheid van Roomsch Konink neder te leggen, denkende zijnen Zoon daar in te stellen. Al de andere Vorsten van Duitsland wierden ook door hem verdrukt, zoo dat zy bereid waren om een verbintenis, hoe die ware, aan te vangen, ten einde om dat Jok van hunnen hals te werpen.

Zaken van Duitsland.

Mauritius zand ook naar Engeland om de gemoederen aldaar te ondertasten, of zy zich by hem zouden willen voegen, en vier honderd duisend Rijksdaalders tot de onkosten van een Oorlog toeleggen, om de Protestantsche Godsdienst te behouden, en de Duitsche Vryheid te herstellen. De Gezanten kwamen alleenlijk, om des Koninks genegentheid te sonderen, zonder gemachtigt te zijn iets te sluiten. Zy wierden met een goede antwoord te rugge gezonden: dat de Konink zeer gaarne met hen, die van een zelfden Godsdienst met hem waren, in verbond wilde treeden; maar hy wenschte, dat de zaak van den Godsdienst uitdrukkelijk mocht werden vastgestelt, op dat niet onder voorwendinge van dezelve, den Oorlog over andere geschillen mocht gevoert worden. Hy verzocht, en wilde ook, dat zy hun besluit met de andere Princen zouden gemeen maken, en dan andere, met meerder macht voorzien, tot hem over te zenden.

Mauritius zulk een onderstand voor hem vaardig ziende, besloot, beide, des Keizers desseinen te verbreeken, en door het maken van een nieuw verbond tegens hem, zich zelven by het Rijk te aangenamer te maken, en door de Keurvorstelijke waardigheid op zijn Huis te bevestigen. Zoo dan, na dat Maagdenburg een lange belegeringe had uitgestaan, heeft hy, gevende eenige heimelijke kennisse van zijn besluit aan eenige die daar binnen vertrouwt waren, bewoog hen, zich op het laatste van November over te geven, en brak daar mede zijn Leger op; maar zy vielen onder de heerschappy van verscheidene Paapsche Princen, dewelke hen onder sware schattingen stelden. Dit maakte het gantsche Rijk vol ontsteltenis; doch de Keizer zelf, door een noodschik-

1551. kelijke onbekommertheid, had daar geen beduchten voor, tot dat het vuur hem zoo naar kwam, dat hy by na aan het uiterste was, eer hy van eenig gevaar droomde.

Handel van het Concilie van Trenten.

In dit Jaar zijn de verhandelingen van het Concilie van Trenten zeer merkelijk geweest, de Paus had dezelve aldaar beschreven, en op den eersten Mey is daar weder vergadering gehouden. Daar was nu ook een Oorlog ontstaan, tusschen den Paus en den Konink van Vrankrijk, op deze gelegentheid. De Paus zocht op alle manieren Parma in handen te krijgen, maar die Prins vrezende, dat hy het zou zoeken te houden, gelijk de Keizer Piacenza dede, en dat hy alzoo tusschen twee Stoelen in de assche zou zitten, verzocht de Protectie van Vrankrijk, en kreeg een Fransche bezetting tot zijn veiligheid binnen. De Paus hier over daagt hem tot Rome, en verklaart hem een verrader indien hy aldaar niet verschijnt; en dit wikkelde den Paus in een Oorlog tegens Vrankrijk.

Ten eersten zend hy een dreigende boodschap aan dien Konink, dat, indien hy hem Parma niet weder wilde leveren, hy hem Vrankrijk daar voor afnemen zou. Hier op dede de Konink zijn protestatie voor het Concilie van Trenten, en dreigde een nationaal Concilie in Vrankrijk te vergaderen. Het Concilie wierd tot aan den 10. September geadjourneert en uitgestelt. Ondertusschen drong de Keizer de Duitschen aan om aldaar te verschijnen. Alzoo hebben Mauritius en de andere Vorsten, van de Augburssche Belydenis, hunne Godsgeleerden geordonneerd, een overleg te maken, van de dingen dewelke zy in het Concilie voor te stellen hadden. De Keurvorsten van Mentz en Trier begaven zich naar Trenten; maar de Konink van Vrankrijk zand den Abt van Bellozana derwaarts, om een protest te doen, dat ter oorzaak van den Oorlog, die de Paus aangevangen hadde, hy zijne Bisschoppen tot het Concilie niet konde zenden, en dat hy derhalven de Decreten van het zelve zich niet wilde onderwerpen; (want zy hadden in Vrankrijk verklaart, dat afwezende Kerken niet gehouden waren, de besluiten van het Concilie te gehoorzamen; hebbende tot het zelve veel voorbeelden van de Primitive tyden bygebracht.) Maar men ging echter tot Trenten met de zaken voort, en bestelde dat de Artykelen, omtrent de Eucharistie eerst onderzocht mochten werden; en de Voorzitters recommandeerden de Godsgeleerden, dezelve te handelen na en volgens de Schriftuur, Traditien en oude Schrijvers, en onvoordeelige Curiositeiten en nauwkeurigheden te schouwen.

Hier in namen de Italiaansche Godsgeleerde geen behagen; want zeiden

zeiden zy, zoodanig te argueren en te redenkavelen, was maar een Actie en werkinge van geheugnisse, en een oude en ongenoegzame weg, die ook aan de Lutherianen te groot een voordeel beschaffen zou, die in de Talen ervaren waren; maar de Schoolgeleerdheid was een Mystische en hoogdravende weg, in de welke het lichter ware, zaken af te zetten en te verbergen. Maar dit geschiede ter liefde van de Duitschen, en op verzoek van den Keizer, wierd de zake, van in beide de Specien en gedaanten te Communiceren, te rugge gestelt, tot dat de Duitsche Theologanten konden gehoort werden. De Duitschen verzochten een vrygeleide, niet alleenlijk van den Keizer, maar ook van het Concilie. Want tot Constants waren Johannes Huss, en Hieronymus van Praag verbrand; onder voorgeven dat zy de vrygeleide van het Concilie niet hadden, en daaromme, wanneer het Concilie van Bazel de Boheemsche ontbood, zonden zy de zelve ook een vrygeleide toe; behalven dat het geene hen de Keizer gegeven hadde. Alzoo begeerden de Princen nu een in de zelve Forme als dat van Bazel was geweest. Een wierd toegestaan van het Concilie, het welke in veele dingen van dat van Bazel verschilde, voornamentlijk in een Clauzule, dat alles zou werden afgehandeld volgens de Schrifture, welke in die vrygeleide van Bazel ingestelt, maar in deze uitgelaten was. 1551.

In de Maand van October, kwam een Gezand van den Keurvorst van Brandenburg tot Trente, die zijn beste dede, om zijn Zoon in het Aardsbisdom van Maagdenburg te planten, om het welke te verkrijgen hy te meer involgde: in zijn eerste aanspraak aan het Concilie, sprak hy van de eerbiedigheid, die zijn Meester de Vaders, in het zelfde vergadert, toedroeg, zonder een woord te spreeken, van zich haar besluit te onderwerpen: maar in de antwoord de welke hem uit name van het gantsche Concilie gegeven wierd, zeiden zy, dat zy blyde waren dat hy zich dezelve onderwierp, en desselfs besluit gehoorzaamde: als hier over daar na geklaagt wierd, zeiden zy, dat zy hadden geantwoord, op het geene dat hy had behooren te zeggen, en niet op het geene hy gezegt hadde.

Maar ondertusschen publiceerde en verklaarde het Concilie haar besluit of decreet, aangaande de Eucharistie, of bedieninge van het Sacrament; in het eerste gedeelte van het welke zy definieerden, dat de manier van de tegenwoordigheid swaarlijk konde uitgedrukt werden, en echter zy stelden het woord van Tranzubstantiatie, als een bekwaam zegswoord daar voor. Maar dit had beweerens genoeg, nademaal het een zaak was, die men zoo kwalijk uitdrukken of verstaan konde, als

1551. eenige andere zaak, die zy zouden hebben mogen bedenken en uitvinden. Hier na gingen zy om de Biegt en Penitentie te onderzoeken. En nu, na dat de Godsgeleerden de zaak verhandelden, vonden zy de vergadering der bewijzen, uit de Schrift, eindeloos, en van geen kracht te zijn: want daar was niet een plaats in de Schriftuur te vinden, in de welke, *Ik belyde*, wierd gevonden, of zy trokken het tot hun voordeel, om de oorbiechte goed te maken.

Van dat gingen zy over tot het laatste Olysel. Maar alstoen kwamen de Gezanten van den Hartog van Wittenberg, mede een Vorst van de Augburgsche Confessie; en toonden hun beveelen en last aan de Ambassadeurs van den Keizer, de welke hen verzochten dezelve by den Presidenten te brengen, maar zy weigerden zulks te doen, nademaal dat strydig ware met de Protestatie, dewelke de Princen van die Belydenis hadden gedaan, tegens een Concilie, in het welke de Paus zoude præsideren.

Op den 25. November verkondigden zy het Decreet van de noodwendigheid der Oorbiechte, op dat de Priester daar door mocht weten, hoedanig de penitentie der zonden te proportioneeren. Daar wierd veel tegengesprooken, voor zoo veel daar in bepaalt was, dat Christus de biecht aan een Priester te doen, had ingestelt, zonder te toonen waar, ofte hoe. En de reden daar voor, omtrent het proportioneren van de penitentie, wierd uitgelachen, nademaal genoegzaam bekent ware, wat slechte penitentien gemeenlijk wierden opgelegt, zelfs om tot boete van de alderswaarste zonden te dienen. Maar de Gezanten van den Hartog van Wirtenberg, aanhoudende voor hun Godsgeleerde vrygeleide te hebben, om te mogen komen, en hun leeringen voorstellen, kregen van de Legaat tot antwoord, dat zy in geenderhande manieren met hen in dispuit treden wilden; maar indien hunne Theologanten eenige twijfelingen of scrupulen hadden, van dewelke zy voldoeninge begeerden, met een ootmoedig en gehoorzaam gemoed, zoo zouden zy gehoort werden. En wat aangaat een vrygeleide, hem dacht het ware het Concilie verkorten, eenig ander te eischen als albereeds toegestaan was.

Korts daar aan kwamen Gezanten van Straatsburg; en van andere vijf Steden, en de afgezondene van den Hartog van Saxen waren op de reize. De Keizer dan belaste zijn Gezant te zoeken tijd te winnen, tot dat die aangekomen zouden zijn; en dan moest een effectueele loop genomen werden, om dat te bezetten; om het welke tot een goed besluit te brengen, hy zoo lange te vergeefs gearbeid hadde. Aldus geraakte dit Jaar een einde.

Het

Het Parlement in Engeland wierd geopent op den 23. January, en zat tot den 15. April; en zoo zal ik dit Jaar beginnen met het verhaal van het geene daar in verhandelt is. De eerste Acte die in het Hoogerhuis wierd ingelevert, was aangaande een ordre, om de lieden tot den Goddelijken dienst te vorderen; dewelke toegestaan wierd op den 26. en die van het Lagerhuis toegezonden, die ze lang hielden eer zy ze weder terugge zonden. Op den 6. April, wanneer ze wierd toegestaan, hebben de Grave van Darby, de Bisschoppen van Carlisle en Norwich, en de Heeren Sturton en Windzor, daar tegens geweest. De Lords brachten daar na een andere Bill in, om een nieuw gemeen Gebede-boek, volgens de veranderingen, die het voorledene Jaar toegestaan waren, te authorizeren. Dit hebben die van de Gemeente by de voorige vervoegt, en te zamen in een Acte begrepen. By deze wierd eerst en voor al voorgestelt, dat een ordere van den Goddelijken dienst, zijnde bekent gemaakt, menige nochtans moedwillens zich daar van onthielden, en weigerden in hun Parochie Kerken te komen, derhalven wierd een ieder gelast, na de Vierdag van Allerheiligen naastkomende, ieder Zondag en Heiligen dag tot de gemeene Gebeden te komen, onder straffe, van Cenzure van de Kerk; en de Konink, de wereldlijke Heeren, en die van de Gemeente verzochten in Gods name, alle Eerst-Bisschoppen, Bisschoppen, en andere ordinarie bedienden, de behoorlijke uitvoeringe van deze acte te bevorderen, voor zoo veel als zy voor God zullen verantwoorden, wegens ongevallen en plagen; met de welke hy hen gerechtelijk zou mogen straffen, voor het verzuimen van die goede en heilzame wet; en zy wierden ten vollen geauthorizeert, om de Cenzuren en tucht van de Kerk uit te voeren, tegens alle, dewelke tegens deze wet zouden misdoen. Waar by gevoegt is, dat'er verscheidene twijfelingen ontstaan waren, omtrent de wijze van het doen van dezen dienst, eerder uit naukeurigheid van de bedienaars en misduiders, dan uit eenige andere gewichtige oorzaak; en dat tot beeter en klaarder uitlegginge van de zelve, en te grooter volkomentheid van den dienst, in eenige plaatzen, alwaar het dienstig ware, de Gebeden en wijze van den dienst wat ernstiger en nutter tot opwekkinge van het Christen volk, tot de ware eerbiedigheid voor den Almachtigen God, mochte geschieden; en daarom was het door bevel van den Konink en het Parlement, door lezen, verklaart en volkomender gemaakt.

1552. Parlement.

Acte tot authorizatie van het gemeene Gebede-boek.

Zy voegden daar ook by, het Formulier van Bisschoppen, Priesters en Diaconen te maken, en ordonneerden alzoo dit nieuwe Dienst-boek

over

1552. over al, na den Vierdag van Allerheiligen aangenomen te werden; onder dezelve breuke, dewelke drie Jaren te vooren was vast gestelt geweest, wanneer het zelve Boek eerst uitgegeven wierd.

Word zeer besprooken. Op deze acte wierd van de Pausgezinde gezegt, dat de Reformatie geschapen stond te veranderen, zoo dikmaals als haar wijze en maniere veranderd wierd, nademaal zy scheenen noit tot het poinct in eenige zaak te komen, of men most geduriglijk nieuwe Modellen op stellen. Waar op geantwoord wierd; dat het geen wonder ware, dat de verdervingen, daar zy over de duizend Jaren mede bezig geweest hadden, om in te voeren, zoo niet al t'zeffens konde gezuivert en uitgeworpen werden; maar nu was de zaak tot een beter volkomentheid gebracht, en zy zouden nu misschien geen meer stoffelijke veranderingen zien. Daar en boven iemand die zoude willen ondernemen, de Dienst-boeken, dewelke onder de Papisten hadden geweest, te vergelijken, zou bevinden, en klaarlijk begrijpen, dat in ieder Eeuwe zulk een byvoeginge en aanwas van plechtigheden en Ceremonien gemaakt was geweest, dat hoewel de oude in het gebruik gehouden waren geweest, echter geen einde van nieuwe afen toedoeningen zou te vinden zijn. Andere waren verwonderd dat de uitvoeringen van deze wet zoo lange, als tot het einde van het Jaar, was uitgestelt. Al de redenen, dewelke ik daar van geven kan, is, dat men hadde verwacht dat binnen dien tijd, het nieuwe Lichaam of Corpus van de Geestelijke of Kerkelijke wetten, het welke nu onder handen was, ten einde zou gebracht werden; en daaromme, nademaal deze acte door de Geestelijkheid of Kerkelijken staat most ter executie gestelt werden, de dag en tijd, op de welke dit in kracht zou zijn, zoo verre uitgestelt wierd, tot dat de Reformatie van hunne wetten in staat ware.

Acte rakende verradery. Op den 8. February wierd een acte, aangaande verraad, ingelevert, en by al de Heeren toegestaan, uitgezonderd den Heer Wenthworth; het wierd aan het Lager Huis gezonden, alwaar veel debatten daar over ontstonden, en veel scharpe dingen wierden gezegt, van deze die nu het oppergezag voerden; dat, daar deze, dewelke in het begin van deze Regeringe het gezag hadden, een Bill hadden ingelevert, om het getal van deze misdaden te verminderen, zy nu zagen de veranderingen van beradingen, dewijl strenger wetten wierden ingevoerd. Eindelijk die van het Lager Huis verwierpen den Bill, en stelden een nieuwe op, die goed gekeurt wierd. By deze wierd vast gestelt: dat indien iemand den Konink, of iemand van zijn erfgenamen, in het Statuit van het 35. Jaar van zijns Vaders Regeringe, Ketter, Scheurmaker,

ker, Tyran, Ongetrouwe, of Ufurpateur van de Kroon zou noemen, dezelve voor de eerftemaal zou verbeuren, zijn goederen en vee; en in de gevangenis werden geftelt, naar believen; voor de tweedemaal, dezelve zou zijn in een *præmuniere* of voorhoeding van verraad; en voor de dardemaal wegen verraad zou aangetaft worden: maar iemand die voordachtelijk zulks in fchrift of druk zou voorftellen, zou zelfs ter eerfte maal voor een Verrader gehouden werden. En dat deze, dewelke onder zich hadden, des Koninks Kafteelen, Artillery, of Scheepen, zes dagen, na dat zy wettiglijk gelaft waren dezelve over te leveren, die noch behielden, aan verraad fchuldig zouden zijn. Dat iemand zoo wel buiten als binnen het Rijk verraad zou konnen begaan, en daar over aangefprooken werden. Zy voegden daar een provizo, of een uitzonderinge by; dat niemand zou worden aangetaft wegens verraad, volgens deze acte, ten ware twee getuigen zouden komen, en in hun aanzicht het ftuk bewezen, daar zy over ondervraagt ftonden te werden, behalven deze, dewelke zonder eenigen dwang het zelve zouden bekennen: en dat niemand zou aangeklaagt werden, over eenige zaak gefprooken of gefchreven, ten zy binnen den tijd van dry maanden, na dat zulks was gefchied. Deze provifie fchijnt klaarlijk gemaakt te zijn met betrekking op de rechtsplegingen van den Hartog van Zomerzet, in dewelke de getuigen niet wierden voorgebracht, om de blijken in zijn aanfchijn te bewaarheden; en door deze middel bleef hy berooft van alle voordeel, het welke hy zoude konnen hebben, als men over en weder ondervraagt hadde. Het is zeeker, dat hoewel eenige valfche getuigen dat fnode ambacht zo gewoon geworden zijn, dat het fchijnt datze alle fchaamte hebben afgelegt, en een houten aangezicht hebben; evenwel voor het meefte een flikkerende vrymoedigheid, en een vrolijk gelaat verzelfchapt onnozelheid; en een loerende vertzaagtheid, befchuldigt en overtuigt het fchuldige hart, wanneer de een tegens den ander geconfronteert en te zamen geftelt word. 1552.

Op den 3. Maart wierd een Bill in het Hoogerhuis ingelevert, aangaande Heilige en Vaftendagen; dewelke op den 15. naar het Huis der Gemeente gezonden wierd, by het welke het wierd gepaffeert: waar op det Konings toeftand volgde. In de Inleidinge word gezegt, „dat de menfchen niet tot allen tijden even wel tot voltrekkinge „van Religieuze plichten geftelt zijn; het welke de noodwendig„heid van zeekere tijden, daar toe te beftellen, veroorzaakt, op de „welke men zich des arbeids hadde te ontflaan, op dat de menfchen

Acte omtrent vaften en heilige dagen.

1552. „op deze dagen God heiliglijk mochten dienen. Welke dagen niet „heilig uit hun eigen nature te noemen waren; maar wel ten inzicht „van de heilige plichten, tot dewelke die ingestelt waren: zoo dat „de heiliging der zelve niet bestond in een verborgen kracht van „dien tijd, maar in het toewyen van dezelve tot den dienst van God: „dat geen dagen eenige Heiligen toegewyd waren, maar alleenlijk „aan God, ter gedachtenis van eenig Heilig: dat de Schriftuur het „getal der heilige dagen niet hadde bepaalt; maar zulks aan de vry-„dom van de Kerke gelaten ware. Daaromme stelden zy vast, dat „alle Zondagen, met de dagen in den Almanach, en de Liturgy, of „het Dienstboek geteikent, als heilige dagen zouden geviert wer-„den, en de Bisschoppen hadden te procederen, volgens de tucht „van de Kerk, tegens den ongehoorzamen. Een proviso of uitzonderinge wierd hier bygevoegt. Aangaande het waarnemen en vieren van St. Joris Feestdag, door de Ridders van die Ordre: en een ander, dat Huisluiden en Visschers, indien zulks de nood vereischte, op die dagen mochten arbeiden, in of buiten den oogst. De Avonden voor de heilige dagen, moest men houden als vastendagen, en in Lent (zijnde de tijd van de vasten by ons) en op Vrydags en Zaturdags, zich onthouden van vleesch. Maar indien eenigen heiligen dag op een Maandag kwam te vallen, zoo moest den avond voor dezelve op Zaturdag gehouden werden, nademaal Zondag nooit een een Vastendag hadde te zijn.

Maar men heeft in het algemeen waargenomen, dat in deze en zulke andere Acten, het volk vrywillig genoeg ware, omtrent eenige ontlastinge daar door ingestelt; maar de strikter en nauwer gedeelten van dezelve maar slechtelijk waar nam; zoo dat de vrydom aan arbeidsluiden te werken in tijden van nood, verder wierd getrokken als dienstig ware, zelfs tot een openbare profanatie van den geheiligden dag; en het andere gedeelte, strekkende tot een Conscientieuze waarneming van zulke tijden, weinig in achtinge genomen wierd.

Op den 5. van Maart, wierd een Bill, aangaande de verlichting van den armen, in het Hoogerhuis ingelevert. De wijze van dezelve te doen passeren, had aan eenige de gelegentheid gegeven, om daar nauwer opmerkinge omtrent te nemen; dat hoewel het een Bill ware tot taxatie van de onderdanen, dezelve echter haar opkomst in het Huis der Heeren genomen hadde, en by het Huis der Gemeente, toegestaan was. Door deze wierden de Kerkmeesters gemachtigt, om

om Charitabile en minnelijke verzamelingen voor den armen te doen, en indien iemand weigerig ware iets te geven, of andere daar van afried, tegens dezen hadde de Bisschop van die plaats te procederen. 1552.

Op den 9. van dezelve Maant, brachten de Bisschoppen een Bill voort, strekkende tot veiligheid van de Clergy of Geestelijken stand, wegens eenige twijfelachtige woorden, staande in de onderwerpinge, welke de verzameling, aan den Konink Hendrik in het 21. Jaar van zijn Regeeringe hadde gedaan, volgens dewelke zy waren onder een *præmunire*, schuld van misdaad, indien zy in de Hoven iets deden, tegen des Koninks voorrecht, en prærogative, het welke wat te hard geoordeelt wierd te zijn, nademaal zommige uit enkele onkunde zouden konnen overtreeden. Daaromme wierd verzocht, dat geen Prelaat onder geen præmuniere zou gebracht werden, ten ware zy waren voorgegaan in eenige zaak, na dat zy door des Koninks geschrift daar in verboden en verhindert waren geweest. Dit stonden de Heeren toe, maar die van de Gemeenten lieten het varen.

Daar wierd een andere Acte ingebracht, voor het trouwen der Clergie, welke door de Heeren toegestaan wierd; de Graven van Shrewsbury, Darby, Rutland en Bath, en de Lords Abergaveny, Stourton, Monteagle, Sands, Windsor, en Wharton, daar tegens protesterende. Het Huis van de Gemeente stond die toe, en de Konink bevestigde dezelve mede. Hier by wierd voorgestelt: (,,) dat ,, veele de gelegentheid namen, uit eenige woorden, staande in de ,, Acte hier voor daar van gemaakt, begrepen, namentlijk: dat zulks ,, alleenlijk wierd toegelaten, als woeker, en andere onwettige din ,, gen, om grooter kwaad te verhoeden, om lasterlijk van zoodanige ,, Houwelijken te spreeken, achtende de kinderen in dezelve geteelt, ,, niet beter als aterlingen en bastaarden, tot groote on-eer van den ,, Konink, het Parlement, en de geleerde Geestelijken stand van het ,, Koningrijk; dewelke hadden vastgestelt, dat de wetten tegens het ,, Houwelijken der Priesteren gegeven, onwettig waren, naar Gods ,, wet, tot het welke zy in de byeenroepinge, niet alleen hun toe- ,, stand hadden gegeven, maar ook het zelve alle met hun eigene hand ,, bevestigt hadden. Deze verachtinge veroorzaakte ook, dat Gods ,, Woord mede met geen behoorlijke eerbiedigheid gehoort wierd: ,, waar op dan nu vast gestelt is geworden, dat zoodanige Houwe- ,, lijken, aangegaan volgens de regulen in het Dienst-Boek voorge- ,, schreven, voor goed en krachtig zouden geacht worden, en dat ,, de kinderen in dezelve verwekt, erfelijk zouden zijn, volgens de ,, wetten.

Acte voor het Trouwen der Clergy.

1552. De Marquis van Northampton gaf ook een Bill in, tot bevestiging van zijn Houwelijk, welke gepasseert is: alleenlijk de Grave van Darby, de Bisschoppen van Carlisle en Norwich, en de Lord Stourton waren daar tegen. Volgens het zelve wierd zijn Houwelijk wettig „verklaart, gelijk het volgens Gods wet, in der daad was, niet te„genstaande eenig Decretaal, Canon, Kerkelijke wet, of gebruik „ter contrary.

Dit veroorzaakte een andere acte, dat niemand zijn vrouw mocht verstooten, en een ander trouwen, ten ware hy formeelijk gescheiden was; tegens dewelke de Bisschop van Norwich gevoelde, als zijnde van meeninge, dat een echtscheidinge geen Houwelijks verbond brak. Maar deze Bill had geen voortgang in het Huis der Gemeente, als zijnde niet noodig geacht, dewijl de wetten alrede straf genoeg tegens zulke dubbelde Houwelijken lagen.

Door een andere acte wierd het Bisdom van Westmunster t'eenemaal gesupprimeert en vernietigt, en aan de Stoel van Londen gehecht; maar de Collegiale Kerk, met haar geeximeerde Jurisdictie, wierd noch staande gehouden. Een andere Bill wierd ingebracht tegens woekery; dewelke van de Lords naar die van de Gemeente gezonden wierd, wierden beide gepasseert en toegestaan. Door deze wierd een acte, gepasseert in het Parlement, in het 37. Jaar der regeringe van den Konink Hendrik, dat niemand boven dartig per Cento zou mogen trekken, ingetrokken; dewelke zy zeiden niet was strekkende om woekery toe te staan, maar om verdere onbetamelijkheden voor te komen; en nademaal woeker in Gods Woord verboden, en in verscheidene plaatzen van de Schrifture, als een zeer hatelijk en vervloekelijk kwaad voorgestelt wierd, het welke noch echter veele practiseerden om het vuile gewin, datze daar by hadden. Daaromme dan, wierd van den eersten van May af alle woekery, of winst op geleent geld, verboden, en die geene die daar tegen dede, zou met gevangenis gestraft, en na believen des Koninks in breuke beslagen werden.

Deze acte is daar na weder ingetrokken, en de winst voor geleent geld, is op verscheide tijden, op verscheidene reglementen gebracht. Het wierd zeer in twijffel getrokken, of dit verbieden van woeker by Moizes geen Judiciale wetten waren, de welke alleenlijk de Natie der Joden raakten, welkers landen zijnde evenmatiglijk verdeelt onder de Stammen by lotinge, de winst met geld te leenen te doen, onder hen verboden was: echter het scheen geen zaak in zijn eigen na-

ture

ture zondig te zijn, nademaal zy dezelve van een vreemdeling ontfangen en verhoogen mochten. Het niet leenen van geld op renten, was betamelijker voor dat volk, het welke overvloeyende in meenichte, en in een nauw land beſlooten, nootwendiglijk zig moſt voegen tot allerhande kloekheid om zig te onderhouden; zoo dat een ieder door die wet, van geen geld op rente te verhandelen, door nootzakelijkheid gedwongen was zijn geld tot handelinge, of handwerken aan te leggen, zijnde zeeker hun waren wel te zullen konnen ſlyten, nademaal zy zoo dicht by Tyrus en Zidon gelegen waren, die toen voor de twee voornaamſte handel plaatzen in de wereld gehouden wierden. En zonder zulk beleid konde het Land van Judæa, onmooglijk zulk een geweldig getal van menſchen, als daar in woonden, niet voeden; zoo dat het wel blijkbaar ſcheen te zijn, dat deze wet in het Oude Teſtament eigentlijk maar de Joden en hun Regering raakte. Echter het wierd van eenige Chriſtenen aangezien als een wet van een gedurige verbintenis; het kwam ook een gedeelte van de Canonyke wetten te werden; en men konde geen abzolutie, die geene die dezelve kwamen te verbreeken, toeſtaan, zonder een byzondere macht van Rome. Maar om de ſtrengheid van de wet te ontgaan, heeft men de Mortgagen, of Erf-renten uitgevonden, dewelke in het eerſte maar tot verzeekering geſtelt waren, en den eigenaar weder toekwamen, voor zulk een Rente als het gebruik van geld als toe medebracht; zoo dat de Rente genomen wierd, als de Rente van het Land aldus gekocht. En deze, dewelke geen Land hadden om alzoo te verkoopen, vielen op een anderen weg. De leener kocht hun goederen, op een Jaardag (als by exempel voor 110 ponden) en verkocht die wederom voor gereet geld, zoo als zy mochten accorderen (neemt voor hondert ponden) door deze middel had de eene 100 ponden in handen, en de andere moſt tien pond of meer, ten einde van het Jaar hebben. Maar dit zijnde een wijze van handel, wierd geen woeker genoemt. 1552.

Deze wet wierd aangemerkt als onmooglijk, om onderhouden te werden in een Land als Engeland; en het was niet geheel ſchijnbaar waar de onbetamelijkheid in beſtond, omtrent het leenen van geld op een matige winſt, naar proportie van de waardye van het land, behoudens dat de behoorlijke regulen van Chriſtelijke billijkheid en liefde, geduriglijk onderhouden worden; namentlijk niet af te vorderen boven de proportie betamelijk door de wet beraamt: en mededogende te zijn, om niet ſtrengelijk af te parſſen van lieden, die

 door

1552. door onvermijdelijke toevallen, onmachtig tot betalinge geworden zijn. Deze afwijkinge dacht my niet noodig, ter oorzaak van de scrupulen en swarigheden, die veel goede en nauwgezette perzonen geduriglijk omtrent die zaak maken.

Noch een andere acte wierd in beide de Huizen gepasseert, tegens tegens alle Simoniacaalsche handelingen en contracten, het bedingen van Penzioenen uit eenige Beneficien en Ampten, en het toestaan van vergevinge, terwijl de bediender noch in levenden lijve is. Zy wierd toegestaan by de Lords; met tegenstemminge van de Graven van Derby, Rutland en Sussex, de Burggrave Hereford, en de Heeren of Lords Mounteagle, Sands, Wharton en Evers; maar om wat reden wete ik niet; de Bill wierd door den Konink niet toegestemt, dewelke alstoen ziek zijnde, wierd'er een verzameling gemaakt van de tijtels der acten die des Koninks toestand noch moften hebben, en deze teekende de Konink, en gaf commissie aan eenige Heeren, om dezelve in zijn naam te passeeren.

Over deze abuyzen zijn meenigmaal klachten gevallen. Maar men heeft altoos nieuwe dekmantels en middels geweeten te vinden, om de wetten tegens Simony gegeven, te ontgaan: of door verdrag by vrienden en bekenden van de verdragende partyen, kwanswijs zonder hun expresse kennisse, gemaakt, of verbintenissen en rezignatien gegeven, volgens de welke de bediende staat ter genade van den Patroon, en in deze de gebreekigheid van eenige Kerkelijke perzoonen, is gemaakt het dekmantel, voor het opleggen van zulke zware belastingen op andere, en de Kerk menigmaal door die middelen te beroven.

Daar wierd een byzondere Bill ingegeven, belangende den Staat van den Hartog van Zomerzet, dewelke by een acte van het Parlement, op zijn Zoon was gevestigt, in het 23. Jaar van des laatsten Koninks Regeringe. Op den darden van Maart, wierdze naar het Huis van de Gemeente gezonden, geteekent door den Konink, dienende tot intrekkinge van die Acte. Of nu de Konink zoo vreemt van zijn Oom was geworden, dat zulk een buiten ordinaire zaak door hem gedaan wierd, tot uiterste ruine en verderf van zijn Huis, of niet, kan ik geenzints bedenken. Maar ik zou eerder oordeelen, dat zulks geschied zy, uit haat tegens de Hartogin van Zomerzet en haar afkomst. Want de Staat van den Hartog was, door die voorzeide Acte op hen gevestigt, tot nadeel van de Kinderen van het eerste bedde, van het welke de Seimours van Devonshire afgekomen waren, die onterft en versteeken waren, van des Hartogen van Zomerzets certytulen, door zijn patent, en van

Intrekkinge van vestinge van des Hartogen van Zomerzets staat.

zijn

zijn middelen, door een acte van het Parlement: ten deelen ter oorzaak van eenig naar bedenken, het welke hy op zijn eerste, maar voornamentlijk door de groote macht, die zijn tweede vrouwe op hem hadde. Deze Acte van intrekkinge had veel tegenspreekens in het Huis, niet tegenstaande dezelve op zulk een ongewoone wijze, door den Konink voor af onderteekent, hen toegezonden wierd. En alhoewel op den 8. Maart een boodschap van de Lords die van het Lager-Huis toegezonden wierd, dat zy zich wat zouden haasten, om hier mede het Parlement ten einde te helpen; zy stonden daar evenwel op, ziende op het verbreeken van vestingen, door Acte van het Parlement gedaan, als op een zaak van zulk een gevolg, dat daar door de grootste verzeekertheid, die het Engelsche recht, op eigendommen geeft, kragteloos gemaakt wierd, zoo lang wierd het by het Lagerhuis gedebatteerd, dat het op vijftien byzondere dagen voorgebracht wierd. Eindelijk wierd een nieuwe Bill gevonden, en die wierd ook noch veel veranderd, en was noch niet afgedaan, tot op den dag dat het Parlement gedissolveert wierd. 1552.

Maar omtrent het einde van de Sessie, wierd een provizo of uitzondering van de Lords hen toegezonden, om in de Bill ingelast te werden, bevestigende het aantasten van den Hartog en zijn medestanders. Het schijnt dat zijne vyanden dit in het eerst niet derfden te proef stellen, tot dat zy door andere dingen hun vermoogen, omtrent dat Huis hadden afgemeeten, en ziende dat hun belang daar aanwies, waagden zy het daar mede; maar zy maakten een kwade reekeninge, want die van de Gemeente wilden daar niet toe verstaan. Kortelijk tot besluit de Acte van intrekkinge wierd toegestaan.

Maar dewijl daar eenige Schriften waren, belangende een Houwelijk, tusschen de Dochter van den Grave van Oxford, en den Zoon van den Hartog van Zomerzet, en een Bill wierd ingelevert, om dezelve te vernietigen; by verdeelinge van het Huis op den 28. van Maard, bevand men acht en zestig, die zulks toestonden, en negen en zestig stemmen die het zelfde verwierpen; zoo wierd dan deze Bill afgewezen. Hier by zien wy wat een schaars Huis der Gemeente in dien tijd aldaar geweest is, zijnde het getal der leden niet boven de 137. Maar dit was een natuurlijk gevolg van een lang Parlement: zijnde veele van die geene die eerst verkoozen waren, ziekelijk, en andere niet willig om zich zelven in de kosten en moeyelijkheid van zulk een lange bywooninge te steeken. Het is hier uit ook klaarblijkelijk, hoe groot een belang de Hartog van Zomerzet, in de genegentheden van het Parlement, hadde.

Een

1552.

De Gemeente weigerd de Bisschop van Duresmes zaak aan te nemen.

Een andere Bill gaf een klare blijk hoe zeer de Hartog van Northumberland, daar en tegens, by hen in den haat was. De Bisschop van Duresme was over eenige klachten tegens hem ingebracht, wegens miswaarderinge van verraad, omtrent het laatste van December, en het voorleden Jaar in den Towr gezet. Wat de byzonderheden hier van zijn, vinde ik niet; maar het is blijkelijk, dat de geheime reden daar van was, dat hy zijnde aangetast en vastgestelt, de Hartog van Northumberland betrachte, dat de waardigheden en Jurisdictie van dat Vorstendom op hem zouden werden gebracht, zoo dat hy Grave Palatijn van Duresme zou werden gemaakt. Tonstal had in alle deelen gehoorzaamheid aan alle wetten gegeven en getoont, gelijk mede aan alle beveelen, dewelke gedaan waren; maar had doorgaans in het Parlement geprotesteert, tegens de veranderingen in den Godsdienst, dewelke hy dacht met een goed gewisse, zich te mogen onderwerpen, alhoewel hy dezelve niet konde toestemmen. Alleenlijk in de zaak van de lichamelijke tegenwoordigheid, was hy altoos van het oude gevoelen, en schreef daar over. Maar de Latiniteit van zijn Boek is veel beeter als de Godgeleertheid, en redenkaveling die daar in steeken. Zoo dan, wat hy zoude hebben gedaan, indien men hem hadde gelast, de Artykelen die nu vast gestelt waren te onderteekenen, is niet gebleeken, dewijl hy al dien tijd in de gevangenis geweest is.

Daar was doorgaans echter een gedurige Correspondentie tusschen Kranmer en hem, hoewel zy in veele dingen verschilden. Echter Tonstal was beide, een man van oprechtigheid, en van moderatie en zachtzinnigheid, welke deugden zoo wel met Kranmers natuur over een kwamen, dat het geen wonder ware, dat zy met malkanderen altoos wel over een gekomen hadden. Wanneer dan nu de Bill van hem te zaizeren, als schuldig aan misprijzing of miswaardering van verraad, in het Huis van de Lords was gepasseert, op den 31. van Maard, na dat die op den 28. ingelevert was, sprak Kranmer zoo vryelijk daar tegens, dat de Hartog van Northumberland en hy, zedert noit in vriendschap te zamen geleeft hebben. Wat zijn bewijsredenen daar omtrent zijn geweest, kan ik niet uitvinden, maar als hy niet meer konde doen, dede hy zijn protest daar tegens, zijnde alleenlijk daar in, door den Heer Stourton, gesecundeert en bygestaan. Hoe het by gekomen zy, dat de andere Bisschoppen en Paapsche Lords, die tegens de andere acten van dit Parlement doorgaans geprotesteert hadden, zich hier niet by voegden, kan ik my niet inbeelden, ten ware zulks geschiede, dat zy daarom te minder werk van Tonstal maakten, om dat hy zulk een

groot

groot vriend van Kranmer was, of datze vreesden den Hartog van Northumberland daar in offensie te geven. 1552.

Maar wanneer deze Bill naar het Lager Huis gebracht wierd, nevens de blijken die tegens hem waren, bestaande uit eenige getuigenissen die tegens hem genomen en de Lords toegebracht waren, wilden zy, die besllooten hadden zulk een wijze van doen, voor het toekomende te verwerpen, ook nu op dezelve niet voortgaan en procederen; zy dan hebben op den vijfden April, de geheime Raden van hun Huis geordonneert, de Heeren daar toe te bewegen, dat zijn beschuldigers en hy mochten gehoort werden, van aangezicht tot aangezicht: en zulks niet geschiedende, lietenze de Bill ook varen.

Uit deze blijken zag de Hartog van Northumberland genoegzaam, hoe weinig het Huis van de Gemeente hem te wille waar. Het Parlement had nu by naar vijf Jaren gezeten, en zijnde beroepen door den Hartog van Zomerzet, waren het meest zijn vrienden die daar in zaten; zoo dat het geen wonder ware, indien op zijn val, zy die geene die hem geruïneert hadden, niet zeer toe genegen waren; ook wiert'er niet een woord gesprooken van den Konink eenig onderstand te doen. De Hartog van Northumberland dan, dacht het hem dienstig te zijn, een nieuw Parlement te beroepen. En volgens dit wierd dit tegenwoordige op den 15 April gedissolveert, en men besloot dezen Zomer door te brengen, met vrienden over geheel Engeland te maken, en op het openen van het volgende Jaar, een nieuw Parlement te openen.

De Convocatie of Verzameling der Reformateurs kwamen nu ook over een, omtrent de Artykelen der Godsdienst, dewelke het voorgaande Jaar waren voorbereid: dewelke hoewel zy menigmaal gedrukt zijn, echter dewijl zy zeer kort zijn, en van zoo groot een gevolg tot deze Historie, hebbe ik dezelve in de vergadering der stukken ingevoegt, gelijk voor heen gezegt is.

Aldus dan is de Reformatie van Leere en dienst tot hun volkomentheid gebracht, zonder gedurende deze Regeringe in het minste verandert te werden, alleenlijk eenige van de Artykelen wierden in generaalder woorden, onder de Regeeringe van de Koningin Elizabeth ingestelt.

Maar een ander gedeelte van de Reformatie bleef noch ongedaan. En dit was het voornaamste werk van dit Jaar, namentlijk het Reguleren van de Kerkelijke Hoven; en alle die dingen dewelke de Regeeringe der Kerken raakten, en de oefeninge van de verscheide bedieningen

1552. in de zelve aangingen; in het voorgaande Boek is gezegt, dat'er een acte tot dien einde gepasseert ware, maar dezelve geen effect genomen hadde, maar een Commissie wierd daar over gemaakt, en deze bestelt ten tyden van den Konink Hendrik, was daar over vergadert en onderling beraadslaagt geweest, doende ook eenigen goeden voortgang daar omtrent, gelijk als blijkt uit een Originelen Brief van Kranmer aan dien Konink, in het Jaar 1545. in de welke hy daar van spreekt, als van een by kants vergeeten zaak, die achter de bank geworpen was: want van de tijd van de zes Artykelen af, tot dien tijd toe, was het besluit van de Reformatie te rugge gegaan: maar toen begost de Konink de gedachten daar van weder te vernieuwen; met besluit om eenige Ceremonien af te stellen, gelijk als het kruipen naar het Kruis, het luyen van de Klokken op St. Andries avond, en andere bygelovigheden en superstitien meer, voor het welke hem Kranmer het bewerp van een Brief toestond, om in des Koninks naam geschreven te werden, aan beide de Opper-Bisschoppen, om door dezelve aan de andere Clergie of Geestelijkheid medegedeelt te werden. In de Post schript van de zelve Brief beklaagt hy zich zeer over het Kerkschendig verderf van de Cathedrale Kerk tot Kanterbury, alwaar de Deeken en Prebendarien waren gebracht, om veel van hunne bezittingen te veralieneren, op Brieven, verkregen by eenige Hovelingen, van den Konink, als of dezelve landen, tot gebruik van den Konink vereischt wierden, op dewelke zy deze Landen hadden afgestaan, van de welke vervolgens door die Hovelingen, die kwanswijs het ooge daar op hielden, ten vollen gedisponeert is geworden. Deze Brief zou in het voorige stuk hebben moeten komen, maar ik had dezelve als toen niet gezien, zoo hebbe ik dan deze gelegentheid daar toe waargenomen, om den lezer dezelve in de Verzameling aan te wijzen.

Reformatie van Kerkelijke Hoven aangemerkt.

Hier voor is ook gezegt, dat een acte was gepasseert in deze Regeeringe, om dartig perzoonen, dewelke door den Konink genomineert stonden te werden, gemachtigd zouden werden, om een Reformatie in de Kerkelijke wetten te maken, het welke binnen een bestelden tijd van dry jaren ten einde most gebracht werden. Maar de veranderingen in Staatzaken, en de andere dingen, die noch onbestelt waren, meerder drukkende, hadden hen tot hierentoe wederhouden, van dat werk aan te vangen.

Verzameling. No. 61.

Op den eersten van November, het laatste Jaar, wierd een Commissie aan acht perzoonen gegeven, om de zaken tot de overzicht van de twee en dartige te bereiden, op dat dezelve met te meer gemak zouden

den by een gebracht konnen werden: zijnde in weiniger handen, als wel 1552.
zou hebben konnen geschieden, alsze onder zoo veel handen waren. Deze acht waren de Eerstbisschop van Canterbury, en de Bisschop van Ely, Dr. Cox, en Pieter Martyr, twee Godsgeleerden; D. May, en Dr. Tailour, twee Doctors in de Rechten; en Johan Lucas en Rijckaart Goodrik, twee gemeente Rechtsgeleerden. Maar op den 14. van November wierd de Commissie vernieuwt, en de Bisschop van Londen wierd gestelt in de plaats van die van Ely; eenen Traheron in de plaats van May, en Gosnald in de plaats van Goodrik.

Deze zoo het schijnt vereischende meerder tijds dan een Jaar om een einde van de zaak te maken, want twee van de dry Jaren waren nu al verloopen, verkregen in de laatste zittinge van het Parlement, noch dry Jaren verlenging van tijd; maar het schijnt dat het werk geoordeeld wierd van zulk een goeden voortgang te zullen zijn, dat zy zoo veel tijds niet van nooden hadden, en daarom was de Koninklijke toestand voor die acte ook niet gevordert. Wanneer nu het Parlement ten einde was gebracht, begosten zy zich daar mede te spoedigen. Maar ik vinde dat in de Voorreden van het Boek gesprooken werd, wanneer het in de tijden van de Koningin Elizabeth gedrukt is geworden, dat Kranmer het gantsche werk byna alleenig heeft gedaan, het welke het Character van zommige hem gegeven, dat hy alstoen de grootste Canonist van Engeland was, bevestigt. Dr. Haddon, die de Orateur, of Spreeker van de Universiteit van Cambridge was, en Sir Johan Cheek, wierden gebruikt om het zelve in het Latijn te stellen. En zy volgden den stijl van de Roomsche wetten zoo wel na, dat iemand die het Boek leest, zich zal inbeelden, een werk te lezen van de zuiverste tijden van dien Staat, wanneer hun taal noch niet bedorven was, met deze Barbarische woorden, dewelke de vermenginge met andere volkeren, hen toegebracht heeft, en nergens walglijker zich vertoonden, als in de Canonijke wetten.

Het werk wierd verdeelt en bestelt in een en vijftig tytuls, om het als by het Boek der Pandecten, in het welke Justinianus de Roomsche wetten had bestelt, te vergelijken. Het was ten einde gebracht, omtrent February van dit Jaar, en een Commissie wierd toegestaan van twee en dartig perzoonen, van de welke de voorige acht, afgezondert waren, bestaande in acht Bisschoppen, acht Godsgeleerden, onder de welke ook Johan a Lasco was; acht burgerlijke en acht gemeente Rechtsgeleerden: deze zouden het werk overzien, corrigeren, perfecteren, en alzoo den Konink aanbieden. Deze verdeelden zich zel-

1552. ven in vier Classen, acht in een ieder Classe; en ieder van dezelve zou haar Correctie vervaardigen, en zoo die malkander in het gemeen communiceren. Alzoo wierd dit werk voortgezet en ten einde gebracht; maar eer het zelve de Koninklijke bevestiging kreeg, is den Konink gestorven, en dit alzoo met hem gevallen; en ik vinde niet, dat het ooit na dien tijd weder opgenomen is, of vervolgt, met de zorge, die dingen van zulk een gevolge, verdienen; en daarom zal het my niet oneigentlijk toe schijnen, hebbende voorheen getoont wat 'er omtrent gedaan is, voor het naaste een bericht te geven, van het geene te doen voorgenomen was, zijnde wel dienstig om overwoogen te werden.

Voorname Hooft-stukken daar van. De eerste Tytul was aangaande de Dry-eenigheid, en het Catholijke Geloof, in het welke deze dewelke de Christelijke Godsdienst verloochenden, hun lijf en goederen hadden te verliezen. De Boeken van de Schriftuur wierden opgetelt; deze die Apocryphal genoemt zijn, wierden uit de Canon gelaten, dewelke of ze in de Kerken gelezen wierden, geschiede zulks alleenlijk tot stichtinge van het volk, en niet tot bewijs van de leere. De macht van de Kerk wierd onder de Schriftuur gestelt: de vier generale Concilien wierden aangenomen, maar alle Concilien mosten naar de Schrifture geexamineert en doorzocht werden; gelijk ook de Schriften der Vaderen, dewelke in groote achtinge mosten gehouden werden; maar wat aangaat zulks als door hen zelve geschreven was, het zelve most men zich onderwerpen, voor zoo veel het met de Schrifture over een kwam.

De tweede tytul behelst een optellinge van veel Ketteryen, namentlijk, tegens de Dry-eenigheid, Jezus Christus, de H. Schrift, omtrent de Origineele zonden, Rechtveerdigmakinge, de Misse, het Vagevuir: ook werden gecenzureert, die geene die loochenen het Overichts ampt wettig te zijn, of vast stellen de gemeenschap der goederen of vrouwen; of die het Harders ampt los stellen, en openen voor een ieder die het begeert, of deze die de Sacramenten maar stellen als bloote teekenen; die den Kinderen Doop verwerpen, of denken dat niemand die ongedoopt is, Zalig kan werden; of die de Tranzubstantiatie vast stellen, of de wettigheid van het Houwelijk loochenen, voornamentlijk voor de Geestelijken; of die de macht van den Paus vast stellen; of deze dewelke hun kwaad leven verschoonen, met den dekmantel van Prædestinatie, gelijk meenig boos mensch doet; van welke en alle andere Ketteryen een ieder afgeraden word, en ernstiglijk vermaand en opgewekt, dezelve te trachten uit te roeyen.

De darde tytul was, omtrent het oordeelen van Ketteryen, voor den.

den Bisschop van het Bisdom, zelfs in uitgezonderde plaatzen. Zy hadden daar in te procederen by getuigen, maar de partye op zijn gerucht wierd toegelaten, zich zelven te purgeren en te zuiveren; indien hy leedwezen hadde, moest hy opentlijk Belijdenisse daar van doen, in deze plaatzen daar hy zijn dwalinge gespreid hadde, renuncerende en afsweerende de Kettery, en sweerende nooit tot dezelve weder te keeren. Maar hardnekkige Ketters moesten infaam, en onbekwaam voor publijke bedieningen, of tot getuigenissen in of voor eenig Hof te geven, verklaart werden; noch hadden zy ook eenige macht om Testamenten te maken, noch het voordeel der wetten te genieten. Geestelijke tot Kettery vervallende, zouden niet weder in hunne beneficien gestelt werden, ten ware de omstandigheden zulks vereischten? en alzoo wierd alle proceduren aan het leven, wegen Ketterye, afgelegt. 1552.

De vierde was over Godslasteringe, voortkomende uit haat of woede tegens God, het welke moeste gestraft worden, als hartnekkige ketterye.

Het vijfde was omtrent de Sacramenten van den Doop, en des Heeren Avondmaal; waar by gevoegt wierd, dat de opregginge der handen, in de ordinatie der Harders moest onderhouden werden. Dat de Houwelijken solemnelijk moesten bevestigt werden. Dat deze, dewelke hun Doop-beloften vernieuwden, door den Bisschop moesten bevestigt en geconfirmeert werden; en de zieken door hun Pastoren en Leeraren bezocht.

Het zesde was omtrent de Afgoderye, Toverye, Magische konsten, of het raadvragen aan besweerders; dewelke arbitralijk moesten gestraft werden, indienze zich onderwierpen, andersins geexcommuniceert of verbannen werden.

De zevende was omtrent de Predikers, dewelke wel zorgvuldiglijk van den Bisschop moesten ondervraagt werden, eer zy dezelve licentieerden; die ook eens in het Jaar al de gelicentieerden in hun Bisdom by een hadden te verzamelen, om van hen de ware staat van hunne kudde te verstaan, en te beramen, wat zonden onder hen overvloedig, en wat middelen tegens dezelve dienstig ware. Deze, dewelke weigerig waren, omtrent het aanhooren der Predikatien, of dezelve beroerden, moesten van de Communie uitgeslooten werden. Het schijnt, dat 'er besslooten was, dat 'er in ieder Bisdom eenige zouden zijn, die rondom zouden gaan, en prediken als Euangelisten, als sommige hen noemden.

De achtste was omtrent Houwelijken, dewelke moesten geschieden

1552. naar dry proclamatien op Zondagen of Heilige dagen. Deze, die getrouwt waren op eenige andere wijze, als volgens het Dienstboek, zouden niet wettiglijk getrouwt te zijn, geacht werden. Deze dewelke Maagden schonden, moesten geexcommuniceert werden, indien zy dezelve niet trouwden; of indien zulks niet konde geschieden, moestenze het derdepart van hunne goederen aan dezelve geven, boven andere arbitraire straffen. Houwelijken gedaan zonder toestand van Ouders of Voogden, wierden voor nul en geender waarden verklaart. Toen volgden de dingen die Houwelijken konden scheiden. Het trouwen was vry voor een ieder, Polygamy, of meer als een Vrouwe voor ieder verboden; en Houwelijken door geweld, wierden voor nietig verklaart, en Moeders wierden verzocht hun eigen kinderen te zoogen.

De negende is, omtrent de graden van Houwelijken, alle deze, die in de Levitische wet verboden, of zoodanige, als dezelve wederzijds raken, zijn verboden; maar Geestelijke vermaagschappingen, als Peter en Meterschappen, verhinderden geen Houwelijk, dewijl in de Schrift daar niets van gesprooken word, noch eenige goede reden daar voor is.

Het tiende was omtrent overspel. Een Geestelijk perzoon daar aan schuldig verbeurde al zijn staat en goederen voor zijn Vrouw en zijn kinderen; of indien hy geen hadde, voor den armen, of eenig godzalig gebruik, verloos zijn bedieninge, en was om gebannen of gevangen gezet te werden, gedurende zijn gantsche leven. Een wereldlijk perzoon moest zijn Vrouws portie weder geven, en de helft van zijn goederen voor haar afstaan, en balling of gevangen blijven gedurende zijn leven. Vrouwen dewelke daar aan schuldig waren, moesten op gelijke wijze gestraft werden; maar de onschuldige van beiden, mocht weder trouwen; echter de zulke wierden eerder aangemaant, indien zy hoop van beterschap zagen, met de misdoende partye te verzoenen. Geen Houwelijk konde ontbonden werden, als op een voorgaande vonnis van Echtscheidinge, verlatinge, lang afwezen, doodelijke vyandschappen, door dewelke een van beide partyen in gevaar van zijn of haar leven waren, of de gedurige verkeertheid en boosheid van een Man tegens zijn Vrouw, mochten een echtscheidinge maken: maar kleine geschillen geenzints, noch ook een gedurige ziekte, zijnde bystand in zulk een ellende, een van de einden en inzichten van het Houwelijk. Maar alle scheidinge van tafel en bedde, uitgezondert gedurende een rechts onderzoek, wierd weggenomen.

De

De elfde was omtrent toelatinge tot Kerkelijke beneficien en bedieningen. De Patronen hadden aan te merken de verkiezing van de perzoon, die hem aanbevolen was, maar die niet te misbruiken tot eenig Kerkrovig of snood einde, indien zy anders dede, verlooren zy hun recht voor dien tijd. De beneficien mochten niet gegeven of belooft werden, voor dat deze open en vacant waren, noch mochten dezelve niet boven de zes maanden open blijven, zullende anders tot den Bisschop vervallen. Geestelijke perzoonen voor hun ordinatie, moesten werden geexamineert by Opper-Diakons, en zoodanige andere examinateurs, als de Bisschop tot hun bystand zoude ordineren: zelfs de Bisschop was om hen te ondervragen, als zijnde dit een van de voornaamste zaken, daar de welstand van de Kerke aan hing. De Candidaat moest zijn eed doen van oprechtelijk te zullen antwoorden, op het geen hem omtrent de Leere zoude gevraagt werden, voornamentlijk over al de poincten van het Catechismus, indien hy dezelve te recht verstond, en wat kennisse hy hadde van de Schriftuur. Zy moesten hem wel onderzoeken, of hy ook eenige Ketterſche gevoelens hadde; niemand zoude tot meer Pastoryen als tot een toegelaten werden, en alle privilegien voor meer, wierden voor altoos vernietigt; iemand mocht niet uit zijn Pastory zijn, als voor een zeekeren tijd, en om een gerechtige oorzaak, van het welk hy zijn ordinary kennisse te geven hadde. De Bisschoppen hadden ook groote zorge te dragen hen geen langer afzijn te vergunnen als noodig ware; ieder moest zijn Pastory komen bedienen, binnen den tijd van twee maanden, na dat hy door den Bisschop was ingestelt. Prebendarien, dewelke geen byzondere Pastory hadden, zouden prediken in de naast by gelegene Kerken. Geen Bastaarden mochten tot geen orders toegelaten werden, ten ware zy uitsteekende hoedanigheden hadden. Maar de Bastaarden der Patronen waren in geenderhande manieren aan te nemen, indienze by hen aangeboden wierden. Andere lichamelijke gebreeken, uitgezeid deze, dewelke hen zeer onbekwaam maakte, of groote versmaadheid aanbrochten, konden niemand hinderlijk zijn: behalven de beloftenissen in de plechtigheid van de Ordinatie te doen, mosten zy noch sweeren, datze geen verdrag hadden gemaakt, om die beneficie te verkrijgen, tot dewelke zy aangeboden wierden, en dat, indien zy mochten tot kennisse komen van eenige die by andere mochten gemaakt zijn, zy den Bisschop daar kondschap van zouden doen hebben, en datze niets tot nadeel van hunne Kerke doen zouden. 1552.

De 12. en 13. waren omtrent het renuncieren van het veranderen van beneficie.

Het

1552. Het 14. was omtrent zuiveringe wegens een gemeen gerucht, of wanneer iemand wierd beschuldigt over eenige misdaad, dewelke niet volkomentlijk bewezen was, en alleen in vermoeden bestond. De Geestelijke Hoven vermochten niet eenige zaak te reexamineeren, de welke in eenig Burgerlijk Hof van Justitie was geprobeert: maar over een hoog schandaal mocht een Bisschop een man belasten, zich zelven te zuiveren, of dat men hem anderzints van het gebruik der heilige dingen afzonderen zoude. De wijze van zich te zuiveren, was, te sweeren onnozel te zijn, gelijk hy ook vier Compurgatoren, of mede zuiveraars van zijn eigene rang most hebben, dewelke moesten sweeren, dat zy geloofden, dat hy de waarheid en oprechtelijk swoer; op het welke de Rechter hem weder in zijn naam en faam stelde. Eenige dewelke onder vermoeden van een misdaad lagen, mochten door den Rechter verzocht en gelast werden alle gelegentheden te schouwen, uit dewelke het vermoeden was ontstaan: maar alle superstitieuze zuiveringen wierden verworpen.

De 15. 16. 17. en 18. Artijkelen waren omtrent het verkwisten en verminderinge van de goederen van de Kerk, de bevestiging van de vordere regulen van verkiezinge in Cathedrale Kerken of Collegien, en de Collatie of vergevinge van Beneficien en Kerkelijke bedieningen, waar een zuiveringe van Simony by moest zijn, wanneer daar omtrent gelegentheid zoude zijn.

Het 19. was omtrent Goddelijke plichten. Des morgens op heilige dagen, moesten de gemeene Gebeden gebruikt werden, met de bediening der Communie daar by gevoegt. In de Hooftkerken zou de Communie ieder Zondag en Heilige dag zijn, alwaar de Bisschop, de Deeken, en de Prebendarien; ook alle die door de Kerk hun onderhoud hadden, tegenwoordig moesten zijn. In de Hooftkerken zou des morgens geen Sermoen gedaan werden, uit vreze dat zulks eenige uit de Parochie Kerken derwaarts trekken mocht; maar alleenlijk des naarmiddags in de Anthemie, of Zangdienst, wierd alle gefigureerde Muzijk, door dewelke de toehoorders niet konden verstaan, wat zy zongen, most geweert werden. In de Parochie Kerken souden alleen des morgens Sermoenen gedaan werden, maar geen in den achter-noen, ten waare in groote Parochien. Al die gene dewelke het Sacrament souden ontfangen, zouden den dag te vooren komen, en den Bedienaar zulks aanzeggen, dewelke daar over hun gewisse en geloof zoude onderzoeken.

Op heilige dagen in den achter-noen, zou de Catechismus voor een

uur tijds uitgelegt werden. Na de avond predikinge zoude men den armen verzorgen, en de zoodanige als openbare ergernis en schandalen hadden gegeven, moesten ondervraagt werden, en openbare boete moeste hen opgelegt werden, en de Dienaar, met eenige van de Ouderlingen van de Parochie, zouden als dan een gemeene beradinge omtrent den staat van het volk daar in hebben: dat indien iemand zich zelven onbetamelijk droeg, dezelve eerst broederlijk na de liefde vermanen; en indien zulks niet wilde helpen, onder swaarder Censure en tucht gestelt mocht werden; maar niemand mocht geexcommuniceert werden, ten ware de Bisschop daar eerst van ware geinformeert, en zijn toestemminge daar over gegeven hadde. Goddelijke diensten mosten in geen Capellen, of byzondere Huizen verricht werden, om dat de Kerken onder dien schijn niet verwaarloost, en dwalingen des te lichter niet gezaait wierden; behalven alleenlijk, de Huizen van Pairs, en luiden van groote Staat, dewelke talrijke huisgezinnen hebben; maar in deze moesten alle dingen gedaan werden volgens het Boek der gemeene Gebeden. 1552.

De 20. was omtrent deze, dewelke ampten in de Kerk bedienden, als Kosters, Kerkmeesters, Diacons, Priesters, en Land Deekens. Dit laatste zoude een bediening voor een Jaar zijn, zijnde hy, die door den Bisschop daar toe verkoozen is, gestelt, om te passen op de zeden van de Geestelijken en Wereldlijken in zijn district, aan de welke hy des Bisschops bevelen zou te kennen geven, en van hen aan den Bisschop reekenschap doen, ieder zes maanden. De Opper Diakons zouden als generale Vizitateurs boven de Land Deekens zijn. In ieder Hooftkerk moest een van de Prebendarien, of iemand door hen bestelt, drymaal in ieder week eenig gedeelte van de Schriftuur uitleggen. De Bisschoppen moesten boven hen allen zijn, en hadden te gedenken, dat hun gezag hen tot dien einde gegeven was, dat veele tot Christus gebracht mochten werden, en dat deze, dewelke van den weg afgedwaalt waren, tot ware bekeeringe gebracht mochten worden. En den Bisschop moesten zy alle gehoorzaamheid bewijzen, volgens Gods Woord. De Bisschop moest menigmaal in zijn Kerk prediken, vermocht niemand om belooninge, noch ook onbedachtelijk te ordineren; hy moest goede Harders aanstellen, en kwade afzetten. Ieder dry Jaren moest hy zijn Bisdom viziteren, of zelfs dikmaalder, als hy daar oorzaak toe hadde; maar als dan moest hy zulks op zijn eigene kosten doen; hy moest alle jaren een Synode hebben; en die gene die wel onderwezen waren, confirmeren en vestigen.

1552. Zijn huisgezinde moest bestaan uit Geestelijke perzoonen, dewelke hy tot de dienst van de Kerk (gelijk Augustinus en andere oude Bisschoppen hun huisgezinnen ook bestelt waren) most op trekken. Zijnde zulks een zeer groot middel, om het gebrek van goede en getrouwe Dienaren te vervullen. Hun Vrouwen en kinderen moesten zig ook wachten voor alle lichtveerdigheid, of ydele pronkery. Zy moesten nooit uit hun Bisdom zijn, ten ware over publijke en dringende oorzaken, en wanneer ze ziek of onmachtig wierden, zouden zy hunne Coadjutors hebben. Indienze ergerlijk of Kettersch wierden, zouden zy uit 's Koninks gezag, van hun ampt afgestelt werden.

De Opperbisschoppen zouden den Bisschoppelijken dienst in hun Bisdom plegen, en hadden eens hun geheele Provintie te viziteren, de Bisschoppen te bezoeken, hen te vermanen omtrent alles dat niet wel was; vorders appellen te ontfangen, en te oordeelen, op eenige groote gelegentheden, Provinciale Synoden te vergaderen, hebbende alvorens des Koninks ordere daar toe ontfangen. Ieder Bisschop, zoude een Synode, of Vergadering, van zijn Geestelijkheid, eenigen tijd in de Visch-tijd, of Lent, moeten houden, zoo dat zy voor Palm-zondag ieder te huis mochten zijn. Dit zouden zy aanvangen met een Litany, een Zermoen, en de Communie; alsdan zouden zy alle gaan tot een byzondere plaats, alwaar zy den Bisschop rekening van de staat van het Bisdom zouden doen, en raadsplegen over het gene hun goedvinden en raad mocht vereischen. Ieder Priester zoude aldaar zijn opinie en meeninge hebben in te brengen, en de Bisschop zijn uitsprake tot besluit geven, en alzoo de zaken tot zulk een spoedig einde brengen als mooglijk ware; en een ieder hadde zich hem te onderwerpen, of aan den Opper-Bisschop te appelleren.

De 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. en 29. tytuls waren omtrent Kerkmeesters, Univerziteiten, Thienden, Vizitatien, Testamenten, Kerkelijke tuchtingen, suspensien, sequestratien en deprivatien.

De dartigste tytul is omtrent excommunicatie, van dewelke, als zijnde de voornaamste Kerkelijke tuchtinge, ik de verbeeldinge te wijdlopiger zetten zal.

Hun bestellinge omtrent het gebruik van den Ban.

Excommunicatie stellen zy te zijn, een authoriteit van God aan de Kerke gegeven, tot weringe van ergerlijke en bedorvene perzoonen, van het gebruik van de Sacramenten, of de gemeenschap der Christenen, tot dat dezelve geven klare teekenen van leedwezen

en

en bekeeringe, zich onderwerpende zoodanige geestelijke kastijdinge, als door dewelke het vleesch mag werden getemt, en de geest behouden. Dit was de Kerkelijke perzoonen opgelegt, maar voornamentlijk de Opper Bisschoppen, Bisschoppen, Opper Diakons, Diakons, en eenige andere door de Kerke daar toe bestelt. Niemand was om geexcommuniceert te werden, ten ware om hun hardnekkigheid in groote misdaden; maar daar omtrent had men geenzins met voorbarigheid te gaan; en derhalven de Rechter die dezelve te geven stond, moest een Vrede-rechter by zich hebben, en de Leeraar van de Parochie, in dewelke de perzoon woonachtig was; met twee of dry geleerde Priesters, in welkers tegenwoordigheid de zaak moest werden onderzocht, en het vonnis gevelt, het welke in geschrift moest gestelt zijn. 1551.

Het moest bekent gemaakt werden in de Parochie, in dewelke de partye zijn wooninge hadde; als mede in de bygelegene Parochien, op dat een ieder mocht gewaarschouwt zijn, het gezelschap te schouwen van die geene dewelke geexcommuniceert ware, en de bedienaar hadde te verklaren, wat de nature en gevolgen van excommunicatie zy; zijnde de zoo getuchtigde perzoon van het lichaam van Christus afgezondert, naar het welke niemand met hem eeten, drinken, of zijn gezelschap gebruiken mocht, behalven die van zijn eigen huisgezinde; en wie anders dede, des vermaant zijnde, daar van niet aflieten, moesten mede geexcommuniceert werden.

Indien de gecenzureerde perzoon, veertig dagen gedurende, geen leedwezen toonde, moest zulks de Canceelary bekent gemaakt werden, en een geschrift moest bedordert werden, om hem te vangen en in gevangenis te houden, tot dat hy gevoeliger van zijn misdaden zou werden; en wanneer hy dezelve beleed, en zich zoodanige straffe onderwierp, als hem zouden werden opgelegt, zoude het vonnis afgedaan, en de perzoon opentlijk met de Kerk verzoent werden. Dit hadde plaats te grijpen tegens deze, dewelke zijnde veroordeelt wegens Capitale misdaden, des Koninks pardon verkregen, doch echter noch de Kerkelijke Cenzure onderworpen bleven.

Dan volgt het Formulier van den penitent en bekeerde zondaar weder aan te nemen. Zy moesten eerst buiten de Kerk blijven staan, en verzoeken daar in toegelaten te werden; en zoo ingebracht zijnde, hadde de Bedienaar aan het volk de afgrijslijkheid van de zonden voor te dragen, en de Goddelijke genade in het Euangelie, en dat in een lange reden, van de welke aldaar mede een Formulier voorgestelt

 word.

1552. word. Als dan moest men aan het volk vertoonen, dat, gelijk zy een afkeer van hardnekkige zondaren moesten hebben, zy ook alzoo mede alle die een oprecht leedwezen hadden, met de ingewanden van ware liefde weder hadden te ontfangen. Eindelijk moest hy den perzoon waarschouwen, met God den spot niet te drijven, noch het volk te bedriegen, door een geveinsde belijdenisse. Waar op hy hadde te herhalen eerst een algemeene belijdenisse, en dan een byzondere, met het noemen van zijn misdaad, en God te bidden, om zijn barmhertigheid, omtrent hem, en dat niemand, door zijn kwaad voorbeeld, mocht ontsticht werden. Eindelijk hen alle te bidden, datze hem zijn misdaad vergeven wilden, en hem weder in hun gemeenschap en gezelschap aannemen.

Als dan moest de Bedienaar het volk afvragen, of het zelve zijn begeeren wilde toestaan? waar op het zelve van Ja, te antwoorden hadde. Als dan moest de Pastoor hem de hand op het hooft leggen, en hem ontslaan van de straffe van zijn misdaden, en zijn verband van excommunicatie, en hem zoo in zijn plaats in Gods Kerk herstellen. Als dan moest hy hem leiden naar de tafel der Communie, om aldaar te offeren, gebeden en dankzeggingen aan God den Heer, voor het wederroepen van dien zondaar. Wat de andere tytels aangaan, die slaan op de andere gedeelten der wetten van dit Hof, wegens dewelke ik den Lezer wijze tot het Boek zelf.

Hoe verre nu deze dingen, voornamentlijk de laatste de excommunicatie aangaande, noch in de Kerke zouden konnen werden ingevoert, late ik aan de beradinge van de bestierders daar van, en van de twee Huizen van het Parlement. Men kan niet loochenen, of zonde en onzedigheid, te zamen met goddeloosheid, hebben dit volk overloopen; en hoewel de last daar van in het gemeen de Geestelijkheid word opgelegt, dewelke zeekerlijk in veele plaatzen gebrekkelijk aan hare plicht is geweest; echter aan de andere zyde, hebben zy zoo weinig, of geen macht met alle, wegens de wetten, om zelfs de alderopenbaarste zonden te Censureren, dat de schuld van deze groote gebreckelijkheid, algemeender het geheele lichaam van al het volk (het welke geen effectuele bezorginge tot intoominge van boosheden, met het beschamen der kwaden omtrent hare wegen, heeft aangewend, noch hen genoegzaam van de heilige verborgentheden heeft afgehouden, om hun leven te doen veranderen) moet opgelegt werden.

Een andere zaak wierd dit Jaar voorgestelt, om de groote onorders

ders van de Geestelijkheid te verbeteren, welke veroorzaakt wierden door de armoede der zelver. Hier omtrent zijn by het Parlement eenige voorslagen gemaakt, maar zy hadden geen effect. Over deze zaak heeft iemand een Boek geschreven, het welke hy den Heer Cancelier heeft toegeëigent; zijnde toen Bisschop van Ely. 1552. Voorslag om de armoede der Clergy te verlichten.

Hy toont dat zonder vergeldinge van aanmoediginge, weinige zich tot den Pastoralen dienst wilden voegen; en dat die gene die albereeds daar in waren, niet konnende daar door bestaan, zich meest tot andere hanteeringen begaven, zoo dat in dien tijd verscheidene geestelijke perzoonen, Timmerluiden, Kleermakers, en ook eenige Tappers waren geworden. Het ware een schande voor de Natie, dat zijnde daar geweest zulk een diepen yver voor superstitie, en zulk een koelheid voor den waren Godsdienst. Hy beklaagt zich over veele van de Geestelijkheid, dewelke geen leerlingen in de Hooge Schoolen onderhielden, volgens des Koninks beveelen; en dat in de Schoolen en Collegien, de plaats der arme Schoolieren, in het gemeen wierden vervult met de kinderen van rijke lieden, en dat de onderhoudingen schandaleuslijk wierden verkocht, en dat het grootste gedeelte van de Land-geestelijkheid zoo onkundig ware, datze weinig meer als slechts lezen konden. Maar daar was geen hoop, om iets vruchtbaarlijks, tot herstellinge van zulk een jammer uit te werken, voor dat de Konink tot zijn jaren zou gekomen zijn, om zulke ordonnantien, tot wederoprichtinge van een betamelijk onderhoud voor de Geestelijkheid, voort te zetten.

In dit Jaar zijn Heath van Worcester, en Day, Bisschop van Chichester, uit hun Bisdommen gezet. Heath aangaande, van hem is alreeds gezegt, dat hy in de gevangenis geworpen is geworden, om dat hy het Boek van de Ordinatien had geweigerd aan te nemen; maar Day, of hy het nieuwe Boek mede geweigerd, of zich in iets anders misgaan hadde, is my onbekent. Deze beide wierden daar na afgezet, niet door eenig Hof, bestaande uit Kerkelijke perzoonen; maar door wereldlijke gedelegeerden, van de welke drie Borger Rechtsgeleerden, en dry gemeene Rechtsgeleerde waren, gelijk wy in het dagregister van Konink Eduard vinden. Het vonnis van Day word wat twijffelachtig uitgedrukt, in het Patent, het welke Scory, de Bisschop van Rochester kreeg om hem op te volgen, zijnde van date den 24. May, verhalende dat hy in dien Stoel gezet word in de plaats van George, onlangs Bisschop van dat Bisdom. Heath en Day uit hun Bisdommen gestelt.

In Juny naastvolgende, op het overlijden van Holbeach, Bisschop

1552. van Lincoln, wierd ook Taylor, die aldaar Deeken was geweest, Bisschop in zijn plaats gemaakt; maar in dit zelve Jaar wierd het Bisdom van Glocester t'eenemaal gesupprimeert, en tot een vrye Archdiacony gemaakt, en Hooper wierd Bisschop van Worcester. In de voorgaande Maand van December, waren Worcester en Glocester in een getrokken geweest, ter oorzaak van hun naar by gelegentheid, en hun groote armoede, en om datze niet zeer volkrijk waren, zoo datze nu voor altoos onder een Bisschop hadden te staan, met twee tijtels, als Coventry en Litchfield, en Bath en Wells deden, en Hooper wierd Bisschop van Worcester en Glocester gemaakt; maar nu wierdenze tot een andere stand gebracht, en de Bisschop zoude alleen Bisschop van Worcester genoemt worden.

In al de vacatien van deze en andere Stoelen, wierd een goed deel van hun beste Landeryen van dezelve afgesneden, en alzo de Bisdommen, die voor heen kostelijk rijk hadden geweest, wierden nu tot zulk een slechten staat gebracht, dat het nauwelijks mogelijk was voor den Bisschop, om te konnen bestaan; en zoo nog alles het geen daar van afgesneden wierd, tot eenig goed gebruik bekeert had geworden, tot verbeetering van de staat van de arme geestelijken van Engeland, zoude zulks de hatelijkheid van zulk een snoode Rovery noch vry verzacht hebben; maar deze Landen wierden door den eenen of den anderen hongerigen Hoveling in geslokt, die dit den gemakkelijksten weg oordeelde, om voldoeninge van zijn pretentien en achterstellen te krijgen; en de Wereld was zoo ingenomen, met de opinien van hun uitsteekende Rijkdommen, dat men oordeelde, dat men hen niet arm genoeg zou konnen maken.

Zaken van Yerland. In dit Jaar geviel iets Yerland aangaande, het welke my de gelegentheid zal geven, om de zaken van dat Koninkrijk aan te merken. De Koningen van Yrland, hadden voor dezen zig met den Tytul van Heeren van Yrland te vreden gehouden, dewelke Konink Hendrik de 8. in het 33. Jaar van zijn Regeringe, in een Parlement aldaar, in dat van een Koninkrijk verandert hadde; maar geen byzondere Kroon of krooninge wierd daar toe bestelt, nademaal dezelve de Kroon van Engeland volgen most. De Pauzen en Keizers hebben doorgaans gepretendeert, dat tytulen te geven, of Zouveraine waardigheden aan te stellen, aan hen stond. Trekkende de Paus zijn recht, van dat onzen Zaligmaker gezegt heeft, *dat hem alle macht van Hemel en van Aarden gegeven ware*; en alzo ook by gevolg aan zijn Stedehouder. De Keizers als zijnde en doode schaduwe van het Roomsche Rijk, welken tytul beneffens de by-

by-naminge van Cæzar zy noch gebruiken, pretenderende daar uit, 1552.
dat als de Roomſche Keizers van ouds Koningen maakten, zy alzo mede het zelve recht hadden; hoewel deze Koningen gemaakt wierden, over Landen dewelke zy met de Wapenen overwonnen hadden; zijnde alzo een ſlecht gevolg, dat deze, dewelke niets van de Roomſche heerſchappy als den naam behouden hadden, daarom Koningen zouden mogen ſtellen, over Landen, daar over zy niet te zeggen hadden; en het is zeeker; dat ieder on-af-hangende Kroon of Staat, binnen zich zelven, of voor zich zelven mach maken zodanige tijtels als het hen belieft.

Maar het gezag, het welke de Koningen van Engeland over Yerland hadden, was niet zoo volſlagen, als het naderhand door de menigvuldige wederſpannigheden wel geworden is. De hoofden van de Clans en Namen had het beſtieren van al hun byzondere Triben of ſtammen. Dewelke door hen beleid wierden, tot alle deſſeinen dieze begeerden; en alhoewel binnen de Engelſche bepalinge de Konink gehoorzaamt wierd, en zijne wetten, niet anders als in Engeland naargekomen, zoo waren echter de geboorene Ieren, een onborgerlijk en Barbariſch volk, zonder noch onder een Jok gebracht te zijn, en wegens het grootſte gedeelte van Ulſter, waren zy met de Schotten vereenigt, en hielden zich aan der zelver belangen gebonden.

In het tweede Jaar van deze Regeringe, was aldaar een wederſpannigheid aangevangen, maar Sir Antony, St. Leiger, alstoen aldaar Depute of Stadhouder zijnde, te rugge op ontboden, en Sir Edw. Bellinghame, in zijn plaats gezonden, bracht deze O-Canor en O-More, die de voornaamſte aanleiders daar van waren, t'onder, en niet zoekende de zaken tot het uiterſte te brengen, zijnde Engeland alstoen elders met Oorlogen genoegzaam belemmert, bewoog hy dezelve een onderhoud van hondert pond ſteerlings ieder te aanvaarden; waar op dezelve in het Engelſche gebied hun wooninge genomen hebben.

Maar den volgenden Winter, was'er een andere Muiterye, in Ulſter aanbeſtelt, door O-Neal, O-Donnel, O-Docard, en de Hoofden van eenige andere Stammen of Triben; dewelke aan de Koninginne Douariere van Schotland zonden, op dat hen dezelve onderſtand uit Vrankrijk mochte te wege brengen; met dewelke zy de beroerten in Yerland meenden gaande te houden. De Biſſchop van Valence, alstoen in Schotland zijnde, wierd door de Koningin afgezonden, om hun vermogen te onderſtaan, om volgens de zelve, den Konink van Vrankrijk tot onderſtand van deze wederſpannige te bewegen. Deze voer de

Zee

1552. Zee over, en ſprak met deze Hoofden, en met Wauchop, een Schotsman, die door den Paus Biſſchop van Armag gemaakt was, en dewelke hoewel hy blind was, echter een van de beſte Poſt-rijders in de Wereld geacht wierd. De Ieren ſtelden al hun macht en grootheid dezen Franſchen Biſſchop voor, om hem te beter te verbinden, hun vriend aan het Hof van Vrankrijk te zijn. Maar hy ſcheen niet zoo wel voldaan te zijn, van hun bequaamheid en vermogen, om wat groots uit te rechten, zoo dat daar niet anders op gevolgt is. Een zaak viel hier voor, dewelke de natuur en ſtaat van dezen Biſſchop kan aan wijzen. Wanneer hy in het huis kwam van O-Docart, wierd hy een ſchoone Dochter van den zelven gewaar, die hy wel gaarne tot zijn wil zou bekocht hebben, maar zy ſchoude hem met groote zorgvuldigheid. Twee Engelſche grauwe Monniken, dewelke ter oorzake van hun Godsdienſt uit Engeland gevlucht waren, en zich aldaar toen ter tijd onthielden, merkende des Biſſchops genegentheden, brachten hem een Engelſche Hoer, dewelke hy voor eenigen tijd by zich hield: deze op zekeren avond zijn dingen doorſnuffelende, vond een glas, dat vol was van iets, het welke zeer wel-riekende was, het geen zy altemaal in de keel lapte. Het welke de Biſſchop te laat vermerkende, wierd die daar over zeer ontſtelt, want het was een vereering, hem van Soliman de heerlijke, Keizer der Turken, geſchonken, zoo als hy uit dat Hof vertrok, als zijnde de alder-koſtelijkſte Balſem van Egypten, en wel 2000 Kroonen waart. De Biſſchop was hier over zoo verwoed, dat het gantſche huis daar over in rep en roere was, met het welke hy te gelijk zijn vrekheid en paſſie ontdekte. Dit word verhaalt van een die by hem was te dier tijd, en door hem overgevoert, om een Pagie van de Koningin van Schotland te zijn; eenen Sir James Melvis, die lang in dat Hof gewoont heeft, onder den Conneſtabel van Vrankrijk, die ook daar na in verſcheidene onderhandelingen by den Prins Palts-Grave gebruikt is geworden, gelijk hy ook in verſcheidene bezendingen daar na aan het Engelſche Hof gedient heeft, daar hy in zeer groote achtinge altoos geweeſt is. Deze in zijn oude dagen, ſchreef een verhandelinge van al de zaken, daar hy in gebruikt is geweeſt; het welke een van de beſte en volkomentſte Schriften, van die nature is, die ik oyt gezien hebbe. Het Origineel onder zijn eigen hand, is in Schotland noch in wezen; van het welke my een afſchrift, van iemand van zijn nakomelingen getoont is, uit het welke ik verſcheidene aanmerkelijke Paſſagien zal aanmerken, hoewel de affairen, in dewelke hy gebruikt wierd, wat later van tijd zijn, als die, van dewelke ik te ſchrijven hebbe.

Maar

Maar om weder tot Yerland te komen. Op de Vrede met Vrankrijk en Schotland gemaakt, ſtelden zich alle dingen aldaar weder zeer vreedzaam aan, en Sir Antony, St. Leiger, wierd in Auguſtus 1550. weder als Gedeputeerde derwaarts gezonden. De Reformatie aangaande, die heeft maar een kleinen indruk in dat Rijk gemaakt. Zy wierd wel aangenomen onder de Engelſche, maar ik vinde niet, dat eenige poogingen zijn gedaan, om dezelve plaats onder de Yren te doen nemen. In dit Jaar wierd Bale in Ierland gezonden. Hy was altoos een zeer naarſtig Schrijver by alle gelegentheden geweeſt, zijnde een zeer geleerd Man, maar had gebrek aan matigheid; ſchrijvende ook niet met de betamelijkheid, dewelke een Godsgeleerde paſt, of met zulke ſtoffe over een kwam, het welke ſchijnt, aan deze, die de lieden tot vorderinge in deze Kerk, aanbeveelden, dede gevoelen, dat hy de bekwaamſte Man niet ware om hier in Engeland gebruikt te werden. Maar het Biſdom van Oſſery open ſtaande, heeft de Konink beſlooten hem derwaarts te doen zenden. Zoo dan wierd in Auguſtus van dit Jaar Dr. Goodaker gezonden, om Biſſchop van Armagh, en Bale om Biſſchop van Oſſery te zijn. Daar ſtonden noch twee andere, dat Yren waren, gevordert te werden. Wanneer zy aldaar kwamen, wilde hen de Biſſchop van Dublin conſacreren en inwyen, volgens het oude Pontificaal, want het nieuwe Boek van Ordonatie, was onder hen als noch niet in het gebruik. Goodaker en de twee andere, lieten zich lichtelijk daar mede te vreden ſtellen, maar Bale weigerde volkomentlijk die aan te nemen: dewelke zijnde door den Heer Cancelier onderſtut, zoo wierd eindelijk de zaak daar toe gebracht, dat zy volgens het Nieuwe Boek wierden ingewijd. Wanneer Bale naar zijn Biſdom ging, vand hy aldaar alles in een duiſtere Papery; maar eer hy aldaar eenige reformatie konde te wege brengen, maakte de dood van Konink Eduard een einde van zijn en zoodanige andere intentien. 1552.

In Engeland viel van dit Jaar niets anders, de Reformatie aangaande, voor, als alleenlijk het geene de veranderinge, omtrent de ordere van de Kouſſeband aangaat. Op den 23. van April, in het voorgaande Jaar, zijnde St. Joris dag, wierd 'er een voorſlag gemaakt, om de ordere en inſtellinge te overzien, nademaal men oordeelde, datter een groot gedeelte van ſuperſtitie onder vermengt was, en de Hiſtory, op dewelke deze ordere was geſticht, inhoudende dat St. Joris vocht tegens den Draak, wierd aangemerkt als een Legende, die in de tijd van de duiſterheid opgezet was, om de drift van Ridderſchap op te wekken, die toen in de wereld een geweldige ſwier hadde. En gelijk deze geſchie-

Verandering in de ordre van de Kouzeband.

1552. denis niet veel geloofwaardigheids in zich zelven hadde, zoo was dezelve ook by geen oud Schrijver te vinden, zelfs niet datter ooit zulk een heiligen Ridder in de wereld was geweest, ook by geen Oude zelfs dien naam gebruikt is, als alleen wegens Georgius van Alexandryen, de Arriaansche Bisschop, dewelke aangestelt wierd in het Bisdom, wanneer Athanazius gebannen wierd.

Op deze voorstellingen wierden in het voorgaande Jaar, de Hartog van Zomerzet, de Marquis van Northampton, en de Graven van Wiltshire en Warwijk gelast, om de instellinge van de ordere te overzien. In dit Jaar dan wierd de geheele ordre verandert, en de Grave van Westmorland, en Sir Andries Dudley, dewelke als nu in de zelve geinstalleert stonden te werden, waren de eerste, dewelke naar het nieuwe model, dezelve ordere ontfingen. Welk model te vinden is in de verzamelingen, gelijk die zelfs door den Konink uit het Latijn in het Engelsch vertaalt, en met zijn eigen hand geschreven is, zijnde het derde geschrift, na zijn Journaal. De Inleidinge daar van luid, wegens het Edele dessein van de ordere, om groote mannen tot brave daden op te wekken, en dezelve tot een broederschap in te lijven, tot hun betere opwekkinge en aanmoediginge; maar zegt het, dezelve was zeer bedorven geworden door superstitie, derhalven zouden de Statuten van dezelve voortaan zoodanig zijn.

Ziet Konink Eduards overblijfzels. *No.* 3.

Men zoude dezelve voortaan niet meer noemen, de ordere van St. Joris, noch hem als Patroon van dezelve erkennen; maar men zoudeze noemen de Ordre van den Kousseband. De Ridders van deze Ordere zouden het blauwe Lind, of de Kousseband dragen als voor heen. Maar aan den halsband, in plaats van een St. Joris, zou aan een zyde van het Juweel staan, een Ridder, houdende een boek op zijn swaard, zijnde op het zelve swaard geschreven, *Protectio*, Bescherminge; en op het boek *Verbum Dei*; op de andere zijde zou een schild staan, en op het schild geschreven *Fides*; om daar mede uit te drukken hun besluit, beide met offensive en defensive wapenen, het Woord van God te willen voorstaan. De rest van deze instellinge aangaande, zullen wy den Lezer wijzen tot het geschrift door ons aangewezen.

Maar dit is door de Koningin Maria weder ingetrokken, zoo dat de oude regels weder plaats grepen, gelijk zy ook noch doen. Dit besluit schijnt voornamentlijk daarom gemaakt te zijn, op dat niemand, als alleen die van de Gereformeerde Godsdienst, daar toe bekwaam zouden zijn, nademaal het aanhangen en het staan voor de Schrifture, als toen genomen wierd voor een onderscheidend merkteeken tusschen de Papisten en Gereformeerde.

Dit

Dit is het kort begrijp van het geene dit Jaar of gedaan, of voorgenomen is geweest, voor zoo veel de Godsdienst aangaat, voor zoo veel de Staat belangt; daar wierd een zeer nauw onderzoek gedaan, van al deze die den Konink hadden verkort, in de suppressien en vernietigingen van de Chantrys, of Choor-renten, of in eenige andere de Kerken aangaande, van dewelke men geloofde dat de Visiteuren veel tot hun eigen gebruik hadden bekeert, en veel Rechtszaken wierden daar over in de Starrekamer aangelegt. De meeste van al deze perzonen hadden vrienden of schepzels van den Hartog van Zomerzet geweest, en het onderzoek van deze dingen, scheen meer geschied te zijn, uit haat tegens deze, als uit eenige meeninge, om den Konink, door het weder leveren van dezelve middelen, te rijker te maken; maar op niemand borst deze storm heviger uit als op den Heer Paget. Hy had Cancelier geweest van het Hartogdom van Lancaster, en wierd met veele mishandelingen in dat ampt, belast, voor het welke hy gestelt wierd in een breuke van zes duizend ponden. Maar het geen zeer hard gehandelt geoordeeld wierd, was, dat hy op St. Joris avond, van de Order van de Kousseband wierd berooft; en dat om verscheidene misdaden, maar voornamentlijk, om dat hy geen Edelman was, noch by Vaders, noch van Moeders zijde; zijn grootste misdaad was zijn grootste deugd. Hy was in alle gelegentheden een groot vriend van den Hartog van Zomerzet gebleven, over het welke de Hartog van Northumberland hem doodelijk hate; en vand alzoo den weg om hem af te zetten, in meeninge om zijn Zoon in des zelfs plaats te stellen.

1552.

Paget van zijn Ridderschap van de Kousseband afgezet,

Dit wierd als een zeer Barbarische zaak opgenomen, dat een Man, die de Kroon zoo langen tijd in zulke publijke handelingen gedient hadde, en nu van geen geringer bloed was, als toen de Konink Hendrik hem eerst met de Ordere vereerde, op zulk een wijze zou onteert werden; zijnde aan geen misdaad schuldig, als de zodanige die by meest al de Hovelingen te vinden is, namentlijk zich zelven te verrijken, ten kosten van zijn Meester; voor het welke de boete hem opgelegt, strafs genoeg scheen te zijn tot voldoeninge. Maar de Hartog van Northumberland was een perzoon, zoodanig tot geweldige handelingen en wraak gedreven, dat een gemeene straffe zijn haat geenzins konde vergenoegen.

Sir Antony St. Leiger, is ook ter zelver tijd (zijnde mede een Ridder van de Ordere) beschuldigt, op klachten gezonden van den Opper-Bisschop van Dublin in Yrland, over eenige hooge woorden, dewelke hy gebruikt hadde. Maar deze wel onderzocht zijnde, wierd hy gezuivert, van de opgeleide schuld, en weder in zijn plaats onder de Ridders

1552. van [?]rdere des Kousseбands, als voorheen, gestelt en toegelaten, zonder eenige straf te dragen. Veel anderen, die mede niet onschuldig waren, kwamen, ter oorzaak van dezen gestrengen handel, te voorschijn, om de gunst van den Hartog van Northumberland te winnen, die nu zeer bezig was, om een Parlement naar zijn zin te krijgen, zoekende die middelen, dewelke hy de bekwaamste achte tot zijn einde te zijn; zijnde het een ordinare zaak voor luiden van een woeste en driftigen aard, dewelke in het gemeen zoo snood en kleinhartig zijn in een vernederden staat, als onverdraaglijk in voorspoed en hoogheid, een ander naar hen zelven te oordeelen. Derhalven wetende dat de weg van reden en gunstwillgheid op dezelve geen werking zou willen doen, en dat grootheid en gestrengheid de eenige middel zijn, om hen t'onder te brengen, gebruiken zy die zelve weg om andere te winnen, dewelke zy weten werkelijk omtrent hen zelven te zijn.

Aangroeyen van Handel.

Dit Jaar ging de Konink voort met het betalen van zijn schulden, reformeeren van de Munt, en andere wegen, door dewelke de welvaart van het gemeen mocht gevonden werden; en een project wierd ondernomen, het welke het voorname begin en oorzaak geweest is, van de groote rijkdom en macht van Schepen daar dit volk zedert in gebloeit heeft. Van de tijden van Hendrik den III. af, hebben de vrye Duitsche Steden, dewelke hem onderstand hadden gedaan in zijn Oorlogen, groote Vryheden en Privilegien, in Engeland, gehad: zy waren tot een Corporatie en als tot een byzonder lichaam gemaakt, woonende by malkander in Still-jard, of het Staal-hof, omtrent de Brugge. Zy hadden ten tijden van Eduard den IV. eenige moeyelijkheid geleden, nademaal zy hun voorrechten verder uitstrekten als hun brieven hielden, en hieromme wierden zy geoordeelt dezelve verbeurt te hebben; maar zy redderden zich zelven daar uit, door een kostelijk geschenk, het welke zy aan den Konink deden.

Het geene hen aldermeest ten Hove ophield, was, dat zy handelende in een lichaam, machtig waren niet alleen den handel uit andere hun handen te nemen, met hen dood te handelen; maar dat zy altoos een groot Capitaal van geld by hen hadden; en daaromme, wanneer de Regering in eenige verlegentheid was, zy altoos vaardig waren, op goede verzeekering, groote zommen gelds te verschieten; en in minder gelegentheden, de gunst van lieden van Staat, door giften en gaven, konden winnen. Maar den handel nu ver boven haar eerste wezen groeyende, en de Hoven prachtiger en heerlijker als voorheen wordende, was 'er een grooter attrek in alles, voornamentlijk in Laken, als men

men ooit had gezien. De ontdekkinge van de Indien, had zoo den Handel als de Schipvaart doen wakkeren, zoo datter een veel vaardiger omſwier van des werelds rijkdommen was, als in voorige tijden was geweeſt. 1552.

Antwerpen en Hamburg, zeer gelegen, leggende de eene aan de mond van de Elve, de andere niet verre van de mond van den Rhijn, de twee grootſte Stroomen dewelke in deze Zeen vallen, hadden de Kooplieden van die twee Steden, te dier tijd, den voornaamſten handel van de wereld. Hier over begoſten de Engelſche op deze Ooſterlingen met afgunſt te zien. Al wat in of uit gevoert wierd, kwam voor het meeſte gedeelte in hun kaſſe. Alle Markten waren in hunne handen, zoo dat buitenlandſche Waren, door hen in Engeland verkocht, en de inlandſche productien door hen opgekocht en verzonden wierden. Zijnde vorders meeſt al het volk zeer tot het weiden van Vee geſtelt, hadden zy ook hun Manufacturen zeer voortgezet; voor zoo veel, dat hunne eigene Wol, dewelke eertijds tot Antwerpen bearbeid wierd, nu in Engeland zelfs tot Lakenen gemaakt wierd, dewelke deze luiden van de Still-jard verlof hadden te vervoeren. In het eerſte ſcheepten zy niet boven acht Lakens in een jaar af, daar na honderd, dan duizend, dan zes duizent; maar in dit laatſte jaar, waren in hun naam afgeſcheept 44000 Lakens, en niet boven de 1100 by al de andere die in Engeland handelden.

De Kooplieden adventurieers bevonden dat zy het niet konden ſtaande houden, ten ware deze Compagnie vernietigt wierd. Zy dan begoſten hunne klachten tegens hen in te brengen, in den aanvang van dit Jaar, op het welke deze Ooſterlingen hun antwoord in brachten, daar van de Engelſche weder tegens gerepliceert wierd. Eindelijk maakte den Raad hier op een beſluit, dat hun privilegie gebrooken ware; en zoo lag nu deze broederſchap in duigen.

Die van Hamburg en Lubek, en de Regente van de Nederlanden verzochten hier van redres by den Raad; maar te vergeefs: want het voordeel, dat het volk van Engeland hier door ſtond te verkrijgen, was zoo oogſchijnelijk dat'er geen tegenſtelling op vermocht.

Zijnde dan den Koophandel op dezen voet gebracht, wierd dezelve noch van een project van hooger natuur gevolgt. De Oorlog tuſſchen den Keizer en Vrankrijk had nu zijn aanvang genomen, en de vervolginge dewelke in de Nederlanden tegens de Proteſtanten nu zeer aanging, deede aldaar veel denken om hun wooninge te veranderen. Men ſtelde dan voor in Engeland en vryen handel op te rechten, en eenige

1552. Markt Steden te stellen, dewelke eenige voorrechten tot veiligheid der Kooplieden zouden genieten, om dezelve aan te moedigen om aldaar zich neer te slaan, sullende minder lasten en accijnsen daar als elders dragen. Southampton voor den Laken handel, en Hull voor den Noortschen handel, wierden de twee bekwaamste Steden geacht.

Aangaande de voordeelen en achterdeelen van dit besluit, bevinde ik, dat de Jongen Konink de ballans seer netteljk gemaakt heeft; want daar is een groot geschrift van, door zijn eigene hand geschreven, behelzende al het geene *Pro en Contra*, daar omtrent gezegt en bygebracht is. Maar zijn dood, en het houwelijk van de Koningin Maria met den Prins van Spangie, maakte al dezen voorslag te niet; hoewel al de addressen, die haar bedgenoot dede, tot bevorderinge van het verzoek der Oosterlingen; by haar noit zoo veel vermochten, als die maatschappy weder op te doen stellen. Indien de lezer deze zaak volkomender begeerig is te verstaan, die kan een groote gedeelte daar van in des Koninks Dag-regifter vinden, in het vierde papier, dat daar aan volgt, alwaar de gantsche zaak op alle manieren schijnt aangemerkt te zijn; maar luiden die de Koophandel beter verstaan, zullen van die dingen ook verre het beste konnen oordeelen.

Konink Eduards overblijfsels. *No.* 4.

In deze Zomer is Cardanus, die groote Wijzeling, door Engeland gepasseert. Hy was uit Italie ontboden door Hamilton, Eerst-Bisschop van St. Andries, die toen gevaarlijk ziek aan de waterzugt lag. Cardanus genas hem van zijn kwaal; maar hy een man zijnde, zeer ervaren in de Sterre kunst, en voorzegginge, of waarzeggery, gelijk hy zelve beleed, zeide hy den Bisschop, dat hoewel hy hem voor het tegenwoordige wel het leven behouden hadde, hy echter zijn noodlot niet veranderen konde, want hy was om aan een Galg gehangen te werden. In zijn doortrekken door Engeland, hadde hy de aanspraak van Konink Eduard, by den welken hy zoo wel wierd onthaalt, en wiens buiten ordinaire bekwaamheden en deugden hy zoo nauw waargenomen heeft; dat hy by verscheidene gelegentheden, daar na, van hem geschreven heeft, niet zonder de hoogste verwonderinge, als zijnde de wonderlijkste perzoon, die hy oit gezien hadde.

Cardanus in Engeland.

Maar het by brengen van des Eerst-Bisschop van St. Andries ziekte leid my nu, als met de hand, tot de zaken van Schotland. De Koningin was het voorledene Jaar, uit Vrankrijk, door Engeland naar Schotland gereist, in haar door-reize, wierd zy door den Konink onthaalt, met zo veel eerbiedigheid, als het eene gekroonde Hooft, het andere zou konnen bewijzen. De byzonderheden staan in zijn Dagregister, en behoeven

Schotsche zaken.

ven hier niet aangeroert te werden. Wanneer zy nu weder te huis gekomen was, ſtelde zy haar zelven zeer, om den Gouverneur te bewegen, zijn beſtieringe af te leggen, op dat zy dezelve zou mogen aanſlaan; tot het welke hy, als zijnde een zacht man, lichtelijk te bewegen was, om dat zijn broeder, dewelke veel machts over hem hadde, en een driftig en ſtaatzuchtig man was, als toen zoo krank was, dat men geen hoop van leven voor hem hadde. Hy had ook brieven uit Vrankrijk ontfangen, die in zulk een ſtijl geſchreven waren, dat hy wel zag, dat hy, of de beſtieringe moſt afleggen, of niet alleenlijk zijn eer en onderhoud dat hy aldaar hadde, verliezen, maar ook gedwongen zou zijn, te ſtruggelen, om het geene hy in Schotland zelfs bezat. 't Zy dat de Franſchen iets door hun verſpieders in het Engelſche Hof, hadden verſtaan, dat men een voorſlag gemaakt hadde, om hem aan te raden, zijn pretentie op de Kroon te maken, en zy daar over te eerder, hem de beſtieringe zochten afhandig te maken; maar hoewel ik menig hondert brieven hebbe gezien, die in deze tyden, tuſſchen Engeland en Schotland paſſeerden, hebbe ik niet konnen vinden, dat hy, omtrent die zaak, oit in eenige handelinge getreden is. Maar het ſchijnt dat zijn ſnoode Broeder wel eenige gedachten daar omtrent gehad heeft: want wanneer hy zoo verre weder gebeetert was, dat hy naar eenige nieuwe tydingen konde vernemen, en verſtond wat zijn Broeder hadde gedaan, viel hy uit in een driftigheid, noemende hem een *beeſt, om dat hy de beſtiering afgeſtaan hadde, nademaal daar niet als een . . . . vrouwmenſch tuſſchen hem en de Kroon ware.* Wy zetten hier als zijn eigene woorden, latende maar een open voor een byvoegzel, het welke hy op een ſchandelijke wijze, de Jonge Koninginne toevoegde; nauwelijks betamelijk genoeg om verhaalt te werden. 1552.

Men hadde in Vrankrijk al veel overleggens gehad, wat men met de Koningin van Schotland zoude doen. Haar Oomen drongen den Konink aan, om haar met den Daulphijn te doen trouwen, dewijl daar door noch een Koninkrijk aan Vrankrijk gehegt zou werden, het welke een gedurigen doorn in de zijde van Engeland zou zijn; zy had boven dat noch eenige verwachtinge, om t'avond of morgen, tot opvolginge van de Kroon van Engeland te konnen geraken; zoo dat in alle aanmerkingen en omſtandigheden, dit het alderbeſte partuir voor den Daulphijn, van geheel Europa ſcheen te zijn.

Maar de wijze Conneſtebel had dit voor zijn oogmerk, dat de Spangiaarden, of Spaanſche Kroon, het grootſte verlies, door haar heerſchappye, die verre afgelegen waren, van de voornaamſte Stoel van haar Staat,

1552. Staat, lyden most; niet tegenstaande dezelve de alderrijkste landen van geheel Europa waren, namentlijk Sicilie, Napels, Milanen en de Nederlanden; en zach ook, wijslijk te gemoed, dat Vrankrijk noch veel meer schade zou doen, by het bykomen van zulk een Kroon, dewelke niet alleenlijk ver af gelegen, maar wiens Land arm en wiens ingezetenen niet wel te regeren waren. Het zoude een schrikkelijke onkoste voor hen zijn, gedurig Scheepen daar heen te zenden, en legers op de been te moeten houden. Ook konde den Adel, wanneer zy wilden, met Engeland in verbond tredende, het Fransche Jok van den halze af werpen, of dezelve overdadige onkosten aanbrengen, om dat Rijk te behouden. Zoo dat, daar Schotland tot hier en toe, door een Penzioen, en zomwijlen door een kleine bystand, in een gedurige alliantie met Vrankrijk gehouden was, hy vreesde, dat het zelve Rijk, door zulk een vereeniginge wel haar vyand worden, immers tot een groote last verstrekken zou mogen.

Dit wierd door den Konnestabel zeer hard aangedrongen, beide uit genegentheid omtrent het belang van zijn Meester, en in oppozitie en tegenstand van het Huis van Guize. Dit heeft de Konnestabel zelfs aan Melvil verhaalt, uit wien ik dit hebbe. Hy ried den Konink eerder haar aan een van zijn Onderdanen ten Houwelijk te geven, van de welke hy zich wel zou konnen verzeekeren, en haar met haar man over naar Schotland te zenden, door welke middel, de gedurige vriendschap daar mede op een gemakkelijke wijze zou konnen onderhouden werden. Maar de Konink was zoo ingenomen met de verbeelding van de vereeniging van die Kroon met Vrankrijk, dat hy geen ooren, aan dezen wijzen Raad wilde verleenen, oordeelende dezelve voornamentlijk, uit de haat en vyandschap, deweke hy wiste dat de Konnestabel het Huis van Guize toedroeg, voort te komen.

De Koninginne Moeder van Schotland zijnde nu aldus aan de bestieringe geraakt, vand twee groote Factien in dat Rijk. Het Hooft van de eene was de Aardsbisschop, dewelke nu gezond wordende, en zich zelven als in verwaarloozing vindende, en dat de Koningin nu door anderen Raad bestierd wierd, niet verdragen konnende, stelde zich zelven zeer tegens haar aan, trekkende de Geestelijkheid, voor het meeste gedeelte tot zijn belang. De anderen aanhang was van deze die den een en den ander hateden, en alleen tot de Reformatie genegen waren. Deze stelden als hun hooft den Prior van St. Andries, des Jongen Koningins natuurlijken Broeder; en door zijn middel boden zy de Koninginne, nu Regente, hun dienst aan. Zy deden aanbiedinge, dat zy met haar

haar wilden over een komen, om de Houwelijks Kroon den Dauphijn toe te zenden, en de vereeniginge van beide de Kroonen toe te ſtaan; alleenlijk verzochten zy haar beſcherminge voor en tegen het geweld van de Geeſtelijkheid, en dat zy in het heimelijk Predikers, om hen in de Geloofs-ſtukken te onderwijzen, in hun huizen mochten hebben. Deze aanbiedingen wierden van de Koningin willigljk aangenomen, en alzoo door hun toedoen, beſtierde de zaken, tot dicht aan het einde van haar Regentſchap, met groote matigheid en beſcheidentheid. Alzoo dan waren nu de zaken van Schotland in goede ruſt en ſtilte, het welke duurde tot omtrent zes jaren na dezen tijd, wanneer op de Vrede met den Konink van Spangien gemaakt, wrede beradingen in Vrankrijk genomen wierden, dewelke mede naar Schotland overkwamen, om de Ketteryen uit te roeyen; maar hier van zullen wy op zijn eigene plaats handelen. 1552.

Wat nu de zaken van Duitſland aangaat; in dit jaar is aldaar een groote en ſchierlijke verandering ontſtaan, door dewelke de Keizer bevallen wierd uit een wonderlijke onachtzaamheid van hem; dewelke zoo noodſchikkelijk voor hem als gelukkig voor het Rijk is geweeſt, hoewel al de wereld, behalven hy zelve, het zelve hem zag te zullen overkomen. Op het overleveren van Maagdenburg, het Leger van Maurits van Zaxen, menende eenige zoldyen ten achteren te zijn, nam haar winter-kwartier dicht by Zaxen, in de Heerſchappy vau eenige Paapſche Vorſten, alwaar zy zeer onwelkome gaſten waren. De Zoonen van den Landgrave van Heſſen, zijnde daar toe door hunnen Vader verzocht, drongen den Hartog van Zaxen op zijn eer en achtinge, om hun Vader te verloſſen, of dat hy hun gevangen in zijn plaats zou zijn, nademaal zy zijn trouw en belofte voor zijn vryheid hadden. Hy dan komt by hen, en bood hen zijn perzoon aan; en hoewel hy hen zijn gantſche beſluit niet openbaarde, echter hy zeide hen zoo veel, dat zy hem gewilliglijk lieten vertrekken. Zaken van Duitſland.

De Raden van den Keizer wierden ondertuſſchen niet weinig gealarmeert, over het geene hen van alle kanten dagelijks voorkwam. En de Hartog van Alba (korts daar aan door zijn wreedheid in de Nederlanden gepleegt, wel bekent) ried hem, om Maurits te ontbieden, om hem reden te geven van al deze vermoedelijke paſſagien, en het Heir hem uit de handen te nemen, en zulke verzeekeringen hem af te vorderen, als genoegzaam zouden zijn, alle naarbedenken weg te nemen, tot dewelke zijn maniere van doen groote reden ge-

1552. geven hadde. Maar de Bisschop van Atrecht was aan de andere zyde zoo verzeekert van hem, dat hy zeide, dat hem eenigen schijn van wantrouwen, van wegen den Keizer te geven, genoegzaam ware, om hem tot zulk besluit te bewegen, en dat zulke diepe projecten, als zy van hem hoorden genomen te zijn, te subtyle gedachten waren voor Duitsche dronken koppen. Hy verzeekerde hen ook, dat hy twee van zijn Secretarizen onder penzioen hadde, zoo dat hy kennisse van al zijn bewegingen hadde. Maar de Hartog van Zaxen had al de lucht van zijn Secretarizen omkopinge; maar wist zulks zoo looslijk te ontveinzen, dat hy in allen schijn, meer vertrouwentheid ontrent hen gebruikte, als hy ooit gedaan hadde: hy dede alle zijne beradingen in hun tegenwoordigheid, en scheen zijn hert zoodanig voor hen te openen, dat zy den Bisschop, met een vast vertrouwen van zijn oprechtigheid en volstandigheid, omtrent des Keizers belangen, innamen; evenwel zijn dralen, met het beleg van Maagdenburg, en andere zijne verborgene handelingen, deden den Keizer ten laatsten eenige jalouzye omtrent hem opnemen, gelijk dezelve ook aan hem schreef, om by hem te komen, en zich te verantwoorden. Hy dan keerde zich tot hooger beleid; want hebbende ordere gelaten aan de Bevelhebberen, van dewelke hy zich genoegzaam verzeekert hadde, om met alle mooglijke spoed, hem, te zamen met de gantsche Oorlogsmacht te volgen, begaf zich als te Post naar den Keizer toe, met zoo weinig gevolg, als zijn waardigheid toeliet, nemende een van de gecorrumpeerde Secretarisen met hem; maar onderwegen begost hy van overgroote pijn in zijn zijde te klagen, zoo dat hy zijn reize niet konde voortzetten; maar zand zijn Secretaris voor af, dewelke zulk bericht van hem dede, dat zulks, te gelijk met zijn volvaardigheid om te komen, en dat op zulk een vryborstige wijze, den Keizer al zijn opgevatte argwaan dede afleggen. Hy zelfs schreef naar Trente en andere plaatzen, dat'er wegens Maurits geen oorzaak van vreze was. En Maurits, om de zaak een volkomender schijn te geven, had nu ook zijn Gezanten naar Trente gezonden, en last aan Melancthon en zijn andere Godsgeleerden gegeven, zachtelijk dezelve Gezanten te volgen, op dat, zoo haast als de vry geleide zou gegeven zijn, voort te gaan, om hunne leeringe te beweeren.

Op hun aankomst tot Trente, en de voorstellinge van hun verzoek, dat alles weder mocht hervat werden, hebben de Legaten zulks met versmadinge verworpen. De Gezanten van den Keizer, en de Prelaten, drongen aan, dat zy wel ontfangen mochten werden. De

Eerst-

Eerstbisschop van Toledo vertoonde hoe verre Christus zelve de 1552.
Pharizeen en Schriftgeleerden hadde toegegeven, en dat, in naarvolginge van hem, zy behoorden niets voorby te laten gaan, het welke op hen zoude konnen winnen. Zoo wierd dan beslooten, dat het Concilie een Protest zou maken, dat de onderhandelinge, dewelke zy hen toestonden, voortkwam uit Christelijke liefde, dewelke boven alle wetten gaat; nademaal het tegens de Decretalen streed, met beledene Ketters eenige onderhandelinge te houden.

Ter zelver tijd handelden de Imperialisten niet min ernstiglijk met de Gezanten van de Protestantsche Vorsten, niet te veel tzeffens te eischen; maar by trappen te gaan, onder verzeekeringe, dat zy genegendheid hadden, om de groote macht van den Paus te besnoeyen, niet minder als zy. De eerste stap van de Gezanten was, om een vrygeleide te verkrijgen. Zy maakten exceptien op die geene den welken het Concilie hadde gegeven, als verschillende met dat van Bazel, het welke de Bohemers gezonden was geweest, in vier poincten. Het eerste was, dat hun Godsgeleerden een Decisie stemme zouden hebben. 2. Dat alle poincten zouden worden gedetermineert volgens de H. Schrift; en volgens de Vaders, voor zoo veel zy met dezelve over een kwamen. 3. Dat zy de oeffeninge van hunnen Godsdienst binnen hunne wooninge zouden mogen hebben. 4. Dat niets tot versmadinge van hunne leeringe zoude gedaan werden. Zoo begeerden zy dan, dat de vrygeleide, van woord tot woord, met dat van Bazel mocht over een komen.

Maar de Legaten hadden een afkeer, zelfs van den naam van dat Concilie, het geene zoo veel hadde gedaan, om de macht van het Pausdom te verbreeken, en derhalven dit extraordinaire vrygeleide toegestaan, alleenlijk om Duitsland te vereenigen, en met zulk een involginge hen te winnen, om met hen tegens den Paus aan te gaan. Echter zy beloofden zulks naarder te overleggen. De Gezanten wierden aangenomen in en tot een vergadering, dewelke verscheelde van een Sessie in het Concilie, even zoo veel als een Commissie van een geheel Huis van het Parlement verscheelt van het Huis, wanneer het volgens haar forme gezeten is. Zy begosten hun aanspraak met deze begroetinge: *Zeer eerwaarde en zeer machtige Vaders en Heeren.* Zy voegden daar by een kout Compliment, en verzochten een vrygeleide.

Op deze tijd de Paus komende te hooren, dat de Keizer besloten hadde voort te brengen de oude desseinen van eenige Concilien,

1552. ſtrekkende tot verminderinge van zijn grootheid, en dat de Spaanſche Biſſchoppen daar mede zeer te huis waren, vereenigde zich met Vrankrijk, en beſloot het Concilie af te breeken, zoo haaſt als hem zou mooglijk zijn. Hy derhalven belaſte de Legaten voort te gaan in de Deciſie van de leeringe; verhoopende dat de Proteſtanten zouden wanhoopen van iets te zullen opdoen, en zoo heenen gaan.

Het vry geleide dan datze verzochten wierd hen niet toegeſtaan, en een ander in plaats van het zelve hen aangeboden, behelzende alleenlijk een volle verzeekeringe voor hun perzoon. Op deze verzeekeringe, zoodanig alsze was, kwamen de Godsgeleerden van Wirtenberg en Straatsburg beide. Maar als zy aanvingen om van het Houwelijk te handelen, brak den Oorlog in Duiſland uit, en de Biſſchoppen van het Rijk, nevens de andere Gezanten, begaven zich aanſtonts naar huis. De Legaten vatten deze gelegentheid zoo begeerlijk aan, dat, hoewel de Seſſie op den 2. May ſtond gehouden te werden, zy een buiten ordinaire op den 28. van April beriepen, en het Concilie voor twee jaren opſchorteden.

Bericht aangaande het Concilie van Trente. Zullende dan geen meerder gelegentheid hebben, om iets byzonders van dit Concilie te ſpreeken, zal ik daar van dit nog zeggen, dat geheel Chriſtenrijk een groote verwachting van zulk een algemeen Concilie, in eenige merkelijke uitſlagen hadde gehad. De Biſſchoppen en Vorſten hadden daar zeer naar verlangt; verhoopende dat het zelve de geſchillen tuſſchen de Godsgeleerden tot een gelukkige vergelijkinge zou gebracht hebben, en een reformatie uitgewracht, omtrent deze misbruiken, daar men zoo lange had over geklaagt, en die als noch door het Hof van Romen opgehouden wierden, tot voortzettinge van die Opperhoofdigheid, dewelke zy in alle Kerkelijke zaken, hadde aan en op zich genomen. De Pauzen om deze redenen hadden daar omtrent groote vreeze, duchtende dat hun voordeelen daar door zouden vermindert worden, en door het beſnoeyen der misbruiken, die hen groot voordeel toebrachten, hun inkomen niet weinig zouden werden ingetrokken. Maar door de loosheid der Legaten, de onovereenkomſt der Vorſte,n het groote getal van arme Italiaanſche Biſſchoppen, en de onwetentheid van het meeſte gedeelte der anderen, wierden de zaaken zoodanig beſtelt, dat in plaats van de geſchillen in de Godsdienſt by te leggen, dezelve zoo ſlordiglijk aangehegt wierden, datter geen herſtellen aan was. Al deze misbruiken, voor dewelke niet als practijk ware, en die noch voor heen wel beredentwiſt, waren nu by en door de exceptien

en

en reservatien, tot voordeel van de voorrechten van de Roomsche uitgezondert, en als tot een ordere gemaakt, zoo dat het Concilie in al zijn byzonderheden een geheel strijdigen uitslag nam, van het geene de byzondere aanbelangende partyen daar van verwacht hadden, brengende daar door de wereld t'eenemaal buiten belang, om ooit een algemeen Concilie weder te begeeren, indien menze zoo heeten magh. 1552.

De Historie van dat Concilie is beschreven, met zoo veel levens, welstand en gezag, als men ooit in eenige menschelijke schriften gezien heeft; door Pater Paulus Venetus, binnen een halve levens tijd, van de tijd af in de welke zy geëindigt is, zijnde de zaken als noch in verscher geheuchnisse, en noch veele in het leven waren, die daar tegenwoordig waren geweest; zijnde ook niet een in dien tijd, dewelke ondernomen heeft daar tegens te strijden. Maar omtrent veertig jaren daar na, wanneer Pater Paulus en al zijn Vrienden, de welke wisten, uit welkers gezag hy geschreven hadde, nu gestorven ware, heeft Pallavicini, een Jezuit, die voor dien dienst een Kardinaals Hoed gekregen heeft, ondernomen dezelve te beantwoorden, met een ander Historie van dat Concilie. Dewelke in verscheidene wijzen van Facta, Pater Paulus tegenspreekt. Op gezag en credijt (zegt hy) van eenige Journalen en Memorialen, van die tegenwoordig zijn geweest, dewelke hy aantrekt en bybrengt op en by alle gelegentheden.

Oordeel omtrent de Historie daar van.

Wy zien dat Rome t'allen tijden zoo vruchtbaar is geweest, in het voortbrengen en smeden van alles, dat tot haar belang dienen en strekken kan, dat wy niet weten hoe verre wy die winkel van valse Waren zullen hebben te vertrouwen in iets het welke daar uit te voorschijn komen mag. En derhalven is het niet licht op eenige van deze materialen te bouwen, uit dewelke die Jezuit zijn werk by een gebracht heeft; maar voor zoo veel als aangaat de enkele verhandelinge van de geschiedenisse, met die van Pater Paulus, komen zoodanig over een, dat wie dezelve zal zoeken te vergelijken, klaarlijk zal konnen zien, dat daar alles by belang, entrigues, en geheime listen verricht is. Zoo dat het niet licht zal vallen voor een perzoon van een gemeen verstand, na dat hy Pallavicinis Historie zal gelezen hebben, zich in te beelden, dat daar eenige byzondere invloeyinge van den Heiligen Geest, om dat als andere Concilien te bestieren, zy mede gemengt geweest. En de zorge die zy namen, om al de corruptien, toen in train, een schoonen mantel aan te hangen, was zoo

1552. klaerblijkelijk, dat hun History-schrijver geen andere middel, om dezelve te verschoonen, heeft konnen vinden, als een byzondere Hypotheze en onderstellinge, op te rechten, dewelke zedert een Fransch Schrijver, aardiglijk *des Kardinaals nieuw Euangelie* genoemt heeft; („) datter een tijdelijke Opperhoofdigheid in de Kerk moest „ zijn, dat alle die dingen, die dezelve opperhoofdigheid staande „ houden, ten minsten verdragen en toegelaten moeten werden, hoe „ zeer dezelve ook tegens de primitive Patronen of instellingen, en „ de eerste overleveringe van het Evangelie, door Christus en zijne „ Apostelen, mogen strijden. Dat, het welke als toen opgestelt was, „ (namentlijk in die eerste tijden) noemt hy een staat van kindsheid; „ in de welke men melk tot voedzel moeste hebben; maar de Kerk „ zedert sterk en groot geworden, en tot haar volwassentheid geko- „ men zijnde, had nu andere dingen tot haar onderhoudinge van no- „ den.

Maar om weder te keeren tot Maurits van Zaxen. Hy hebbende den Keizer met een volkomene vertrouwentheid, omtrent zijn perzoon ingenomen, trok zijn leger te zamen, en nam Augsburg, met verscheidene andere Keizerlijke Steden in, zette in dezelve de overigheden af, die de Keizer daar in op en aangestelt hadde; en stelde weder de oude in de plaats van dezelve aan; nevens de gebannene Dienaars, zoo dat alles een gants nieuwe gedaante begost te krijgen.

Ferdinandus, Roomsch Konink, was onder dies in het werk, zoo in zijn eigen belang, nademaal de Turken in Hongaryen vielen, en in dat van het Rijk, dewijl de Konink van Vrankrijk met een groote Oorlogs macht, op de Grenzen van het Rijk gekomen was. En de Constabel, voor gevende dat hy alleen een doortocht door Metz begeerde, maakte zich onder dien schijn Meester van de Stad; gelijk mede Thoul en Verdun in zijn handen vielen: de Franschen deden ook hun best om binnen Straatsburg te geraken: kortelijk de Keizer bevand zich in een zeer groote verlegentheid; hy had geen Heirleger by der hand, en dit, op het welke hy zich vertrout hadde, verklaarde tegens hem; zijn eigen Broeder schepte geen ongeneugt in zijn ongevall, en de Franschen scheenen zelfs tot in zijn erflanden te zullen doorbreeken.

Zijnde hy dan in deze verbaastheid, en onzeekerheid van wat hy zoude aanvangen, konde hy geen spoedige antwoord aan de voorstellingen van Maurits, dewelke hy door zijn Broeder hem had toegezonden (verzoekende dat de Landgrave van Hessen in vryigheid zou mogen gestelt, ook de vrydommen van het Rijk, en voornamentlijk omtrent

den

den Godsdienst herstelt mochten werden) laten toekomen. Maar Maurits ondertusschen, om geen tijd verlooren te laten gaan, trok aan, tot naar Inspruk toe, daar de Keizer als toen zich onthield, en overviel een pas, daar dezelve groot vertrouwen op gestelt hadde, zoo dat hy op twee mylen naar by hem was, eer hy zulks gewaar wierd. Op dit bericht stond de Keizer haastiglijk van zijn Avondmaal op, in grooten haast, en vlood by toorts-ligt van daar, in meeninge zich naar Italie te begeven. Den Hartog van Saxen stelde hy vry; maar deze Edelmoediglijk, besloot hem in al zijn ellenden te volgen; en misschien was hy onwillig, zijn vrydom aan zijn Neve Maurits verschuldigt te zijn. 1552.

Aldus al dat groote dessein daar de Keizer zoo lange Jaren opgewerkt hadde, wierd nu zoo schierlijk afgebrooken, en hy verloos hier mede al de voordeelen, dewelke hem zijn voorige overwinningen gegeven hadden, zijnde gedwongen zijn gevangens in vryheid te stellen, en de verbanningen in te trekken; kortelijk het Edict van Passauw wierd gemaakt, door het welke de byzondere Princen en Steden, in de vrye oefening van hun Godsdienst wierden bevestigt.

Ik hebbe deze uitspattinge gemaakt, om dat ik dezelve, niet ondienstig tot de stoffe van mijn Historie hebbe geacht, en te gelijk om een bericht te doen van het uiterste gevaar, in het welke de Religie als toen in Duitsland was geweest, en op welk een vreemde wijze, dezelve weder herstelt wierd. Omtrent het welke, hy, die het voorname werktuig, van de ellenden, daar ze onder lag, was geweest, nu het eenige Instrument van redderinge geworden was.

Maar de ongevallen van den Keizer kwamen op hem te verdubbelen; want hebbende Vrede in het Rijk gemaakt, wilde hy tegens alle reden, of schijnbaarheid van een goed gevolg, zich voor Metz nederslaan. Maar de Hartog van Guize beschermde de plaats zoo dapperlijk tegens hem, en de tijd van het Jaar was albereeds zoo verre gevordert, zijnde het in de Maand van December, dat naar een groot verlies van volk geleden, en zeer sware onkosten gemaakt te hebben, hy gedwongen was het beleg weder op te breeken. Van daar begaf hy zig naar de Nederlanden, alwaar zijn kwelling hem zoo hevig aantaste, dat voor een geruimen tijd, niemand toegang tot hem verkrijgen konde; zommige zeiden dat hy in reverye, andere dat hy in zuffery, immers een sware Melancholy en swaarmoedigheid gevallen was. De Keizer zeer ter neder geslagen.

Zeekerlijk, de Engelsche Gezanten tot Brussel konden voor veele weeken gants geen bericht van zijn staat erlangen. Als toen, zegt men, begost hy eerst de ydelheid van de wereld te overdenken, wanneer hy,

die

1552. die maar een Jaar te vooren een gants Christenrijk de wet gestelt hadde, nu tot zulk een verval gekomen was, dat, behalven dat hy al zijn gewelt omtrent Duitsland verbrooken zag, hy ook voortaan ongelukkig was in al zijn beradingen. Het was in der daad een van de verwonderlijkste keeren van de Fortuin, die men in veele Eeuwen gezien hadde, die een groot bewijs verstrekte, beide van een overmeestering van de Goddelijke voorzienigheid, dewelke naar haar wil, de menschelijke zaken bestiert, en van een byzondere zorge, dewelke God over de Reformatie droeg, herstellende dezelve, wanneer die in Duitsland t'eenemaal hopeloos scheen te zijn.

Deze aanmerkingen maakten een diepen indruk in zijn gemoed, dewelke men ook gelooft, dat hem het eerste een besluit hebben doen nemen, het geene hy, niet lange daar na, in het werk heeft gestelt, namentlijk zijn Kroonen neder te leggen, en zich tot een byzondere maniere en wijze van leven te begeven. Hebbende ook in zijn afzondering tijd gehad, om de zaken met meerder onzydigheid in te zien; wierd hy zoo zeer, omtrent zijn gevoelen, wegens de Protestantsche Godsdienst verandert, dat hy, dewelke tot hier en toe, een geweldig tegenstrever tegens de zelve was geweest, nu een gevoelen van hem dede nemen, tot de zelve geheel genegen te zijn geweest voor zijn dood.

1553. Aldus eindigde dit Jaar, en alzoo kome ik tot het laatste en noodschikkelijke Jaar van deze Jonge Koninks leven en regeringe. Het eerste dat in het zelfde aangevangen wierd, was een regulering van den geheimen Raad, dewelke in veele Commissien wierd verdeelt, hebbende ieder van de zelve, zijn byzonder werk, als mede zijne dagen om de zaken aan te vangen en af te doen. In al deze dingen wierd hen een Methode voorgeschreven, van het welke de lezer een vol bericht kan zien, in het zelde geschrift achter den Dagregister van Konink Eduard; welk papier, hoewel het niet geheel met zijn eigene hand geschreven is, gelijk de andere wel zijn, echter op zoo veele plaatzen door hem onderhaald is, dat het wel schijnt, dat hy daar al veel mede bezig is geweest; en zijn vermaak daar in genoten heeft.

Regulering van den geheimen Raad.

Overblijfsels van Kon: Eduw. *No. 6.*

Zijn tweede Parlement wierd geopent op den eersten van Maart. En op den zevenden van die Maand, wierd in het Huis van de Gemeente voorgestelt, om den Konink twee tienden en twee vijftienden, met een onderstand voor twee Jaren te geven; hier over waren in het eerste veel debatten, en op het passeeren van de Bill, ontstont'er weder dispuit over, maar ten laatsten hebben die van dat Huis Conzent daar ingedragen. De voorreden van dezelve Bil, is een lange aanklachte van den

Een nieuw Parlement.

Har-

Hartog van Zomerzet, als die den Konink in Oorlogen ingewikkelt, 1552.
de ſchatten verkwiſt, en alzoo verder hem in ſware ſchulden bedraait, de Munt verergert, en alzoo voet tot een verſchrikkelijke wederſpannigheid gegeven hadde. Eindelijk aanmerkende in hoe ſware ſchulden de Konink ſtak, dewelke hem by zijn Vader gelaten waren, de ſchade dewelke hy moeſt lijden, in het verbeteren van de Munt; en zy bevindende zijn geſteltenis t'eenemaal tot het beſte van zijn onderzaten te ſtrekken, en niet om zich zelven te verrijken, ſtonden hem daaromme toe, twee tienden, en twee vijftienden, nevens een ſubſidie voor twee jaren.

Of nu het redentwiſten in het Huis der Gemeente, was, tegens de ſubſidie in deze acte, of tegens de Voorreden, dewelke de Hartog van Northumberland, en die van zijnen aanhang, zeer ernſtiglijk voortzetteden, om den Konink te laten zien, hoe aangenaam zy waren, en hoe hatiglijk de Hartog van Zomerſet hadde geweeſt; maar dit laatſte ſchijnt wel het geloofwaardigſte te zijn.

De Geeſtelijkheid heeft ook, om hun genegentheid uit te drukken, den Konink zes ſchellingen in het pond van het hare toegeſtaan. Daar wierd ook een Bill van het Hooger, naar het Lagerhuis gezonden, dat niemand eenig Geeſtelijk ampt mocht bedienen, ten ware hy of Prieſter of Diakon ware; maar na de derde lezinge, wierd die afgezet. De reden hier van was, om dat veele Edelen hun kinderen Prebenden waren toegeſtaan, onder voorgeven, dat dezelve voor hadden, zich door de Studie bekwaam te maken, om in Orderen te komen; maar zy behielden dezelve, en lieten de ſtudie varen: waar op de Biſſchoppen deze Bill te wege brachten by de Lords; maar konden die niet verder krijgen.

Een andere Acte wierd gepaſſeert, om het Biſdom van Dureſme te ſupprimeren, dewelke zoo vreemt is voortgebracht, by deze, dewelke nooit iets meer als den tytul daar van hebben gelezen, dat ik daar over een volder bericht daar van geven moet. In de voorreden word gezegt: (,,) dat het zelve Biſdom ſtaande als toen ledig, zoo dat het begeven daar van in des Koninks believen ſtond: en den omtrek daar
,, van zoo groot zijnde, dat het zoo veel landſchappen, en die zoo verre
,, van malkanderen gelegen, begreep, dat het niet bekwamelijk door
,, een eenigen Biſſchop konde bedient werden; en nademaal de Konink
,, volgens zijn goedertierene neiginge, begeerig was, dat Gods heilig
,, Woord in die deelen, dewelke wild en Barbariſch waren, door ge-
,, brek van goede leeringe en predikinge, zouden onderwezen werden,

1553. „dat dezelve daarom betrachte, dat men het zelve in twee Bisdommen „zoude verdeelen, zijnde het eene van Duresme, het welke 2000 „Marks tot inkomst zoude hebben, en het andere tot Nieukasteel, met „een inkomst van 1000 Mark. Dat men ook een Cathedrale Kerk „tot Nieukasteel zou fonderen, met een Deekenschap en een Capittel, „uit de inkomsten van het Bisdom: daaromme dan, is het Bisdom van „Duresme t'eenemaal vernietigt en afgestelt, en macht gegeven by opene brieven, om deze twee nieuwe Bisdommen, te zamen met het Deekenschap, en Capittel tot Nieukasteel op te rechten: met een provizo en beding, dat de rechten van de Diakenschap, Capittel, en de Cathedrale Kerk daar geen achterdeel en hinder by zou lijden. Wanneer deze Bill wel aangemerkt en ingezien word, zal deze dissolutie, zoo Kerkschendig niet schijnen, als eenige Schrijvers die hebben willen voorstellen. Want een ieder die de waardye van oude Renten wil aanmerken, voornamentlijk van zoodanige als deze waren, dicht by de tochten van vyanden, alwaar de dienst van de Bruikers in den Oorlog hun landen in waardye zeer vermindert, zal lichtelijk begrijpen, dat 3000 Mark van Renten, zijnde gereserveert, beneffens de begiftiginge van de Cathedrale Kerk, dewelke kwalijk konde geschieden onder een andere 1000 Marks, zulk een groote inkomst van dat Bisdom niet kon getrokken werden als men zich zoude inbeelden. Ridley, gelijk hy zelve, in een van zijne brieven schrijft, wierd genomineert om Bisschop van Duresme te zijn, zijnde een inboorling van dat Gewest; maar de zaak kwam tot geen effect; want in May, en niet eerder, wierd de Temporaliteit van dat Bisdom, in een Palatijn Graafschap verandert, en aan den Hartog van Norhumberland gegeven; maar des Koninks ziekte, en zijn dood korts daar aan volgende, maakte van deze zaak, en al de andere desseinen, misgeboorten.

Hoe Tonstal kwam afgezet te werden, kan ik niet verstaan, het was voor aanklacht van verraad, gedaan door wereldlijke perzoonen. Want Kranmer weigerde zich daar mede te bemoeyen. Ik hebbe gezien de Commissie gegeven door Koningin Maria aan eenige Gedelegeerden, om de zaak te onderzoeken: in welk onderzoek gezegt word, dat het vonnis alleenlijk door wereldlijke perzoonen gegeven is, en dat Tonstall lange in den Touwr gevangen gezeten hebbende, ten onderzoek wierd gestelt, in het welke, hy noch eenige raad had mogen genieten, noch ook bekwame tijd, om zich zelven te zuiveren, konnen verkrijgen, en dat na verscheidene Protestatien, zy hem, niet tegenstaande zijn Appel, van zijn Bisdom hadden berooft. Hy wierd niet

alleen-

alleenlijk afgezet, maar ook noch gevangen gehouden, tot dat hy, door Koningin Maria, in vryheid gestelt wierd. 1553.

Op het laatste van dit Parlement, vergunde de Konink een vry Pardon, omtrent het welke dit aanmerkelijk is, dat, voor zoo veel het gaat voor een Maxime, dat de Acten van Pardon zonder verandering van iets daar in, moeten gepasseert werden, die van de Gemeente evenwel, wanneer zy deze Acte naar het Hooger Huis opzonden, verzocht hadden, dat eenige woorden daar in mochten verandert werden; maar het is niet blijkelijk of zulks zy gedaan of niet; want op dien zelven dag wierd de Acte gepasseert, en het Parlement gedissolveert.

Hier in heeft de Hartog van Northumberland te wege gebracht, dat het volk een openbare verklaringe dede, wegens hun misnoegen omtrent de proceduren van den Hartog van Zomerzet, het welke des te meer nootzakelijk was, om dat zich de Konink eenige woorden had laten ontvallen, zijn dood aangaande, in de welke hy scheen met meerder nadruk dezelve aan te merken, stellende het zelve als een werk, door Northumberland te wege gebracht. Maar deze acte passeerde met zulk een groote swarigheid, dat, of de Hartog oordeelde, het Parlement niet genoeg in zijn belang te zijn, of anderzints besloot t'eenemaal van de wijze van doen, van den Hartog van Zomerzet af te wijken, dewelke een zelfde Parlement lang te zitten hadde gehouden, daar dit, het welke was geopent op den eersten, gedissolveerd wierd, op den laatsten van Maart.

Korts daar aan, wierden onderzoekers bestelt, om op te nemen wat Zilver werk, Juweelen, en anderen toestel in al de Cathedrale en andere Kerken te vinden waar, en hun opneminge te vergelijken, met andere Inventarizen, in voorige Vizitatien, daar omtrent gemaakt; en te zien wat, en waar in daar omtrent vermindert was. En om dat de Konink hadde besloten Kerken en Kapellen voorzien te hebben, met alles wat tot den dienst der Sacramenten noodig ware, moesten zy geven, of laten een, of twee, of meer zilvere Kelken, aan ieder Kerk, Capel, of Cathedraal, na dat hun bescheidentheid zoude toelaten, en bekwame toestellinge voor de Communie tafel, en overkleden beschikken; en de rest van het Linnen verkoopen, en aan den armen het geld uitdeelen: gelijk mede al de andere Dek- en andere kleederen van den Altaar, als mede al de rest van het zilverwerk en Juweelen, moesten zy brengen aan Sir Edm. Pecham, des Koninks Schatmeester.

Vizite van het Zilver werk in de Kerken.

Dit doen is spijtig genoeg, door een van onze Schrijvers, overgehaalt, die zijn Lezer tot die opinie hier omtrent zocht te trekken, dat

1552. de Konink omtrent de zaken van de Kerk kwade begintzelen maakte; om dat, wanneer deze ordere gegeven wierd, hy nu in zijn zestiende Jaar ging. Maar indien alle Vorsten aldus zouden geoordeelt werden, uit alle instructien dewelke onder hun hand passeeren, zouden zy strenger gehandelt werden, als de oorzaak zou verdienen; en wat de zaak in het byzonder aangaat, die men de gedachtenis van dezen Prins, tot laster opgelegt, deze is aangelegt, gelijk hem voorgedragen wierd, alleenlijk, om eenige overtollige kostelijkheden, de welke in de Kerken meer tot praal als tot gebruik dienden, tot iets anders te bekeeren, hoewel het voegen van de zelve tot een gemeen en Profaan gebruik, ten ware in hooge nootzakelijkheden, geen zaak is, die men lichtelijk rechtveerdigen kan; echter verdient dit zulk een strenge Cenzure niet, voornamentlijk, dewijl deze Instructien door den Konink in zijn ziekte onderteekent zijn; in dewelke het wel gelooflijk is, dat hy alle zaken, van die nature, niet even rijpelijk heeft overwogen; maar dat hy lichtelijk zijn hand heeft gezet, onder het geene hem van den Raad, om van hem bevestigt te werden, voorgelegt is geworden. Deze Instructien waren gegeven, volgens de Copye, die ik gelezen hebbe, aan den Grave van Shrewsbury, Lord President van het Noorder-gedeelte. By welke gelegentheid, ik alhier gewag zal maken, van dat het welke ik niet weet in wat Jaar zeekerlijk te plaatzen, namentlijk de Instructien, dewelke aan dien Grave waren gegeven, wanneer hy Prezident in het Noorden was gemaakt; en ik verhale dit van hem te eerder, om datter zedert dien tijdt eenige Contesten over dat ampt, en het Hof dat daar aan vast is, zijn geweest. Daar was, volgens zijn bevelbrief, een Raad bestelt om hem te assisteren, van den welken zommige leden in het ruime stonden, en aan geen oppassinge gehouden waren; andere wederom hem niet mochten verlaten, zonder daar toe verlof van hem te hebben. En hy zoude in alles een negative stemme daar in hebben. Wegen de andere byzonderheden, wijze ik den Lezer tot het uitschrift daar van, het welke hy zal vinden in de Verzamelinge. Een Instructie, onder de zelve, raakt den Godsdienst, dat hy en de andere Raden, wanneer tot eeniger tijd eenige Verzamelinge van volk voor hen kwam te zijn, hen voornamentlijk zouden aanraden de wetten gehoorzaamheid te bewijzen, byzonder omtrent zaken die den Godsdienst aangingen, voornamentlijk belangende den Kerkendienst, in de Moeders taal voortgezet.

Instructie van den Prezident van het Noorden.

Ziet Verzamelingen. No. 56.

Een byzondere last was hen ook gegeven, rakende de afgestelde macht van den Bisschop van Romen: wiens misbruiken zy, door het gedurig op-

ophalen van dezelve, het volk zoodanig hadden in te ſcherpen, dat zy 1553.
dezelve wel mochten vatten en begrijpen; en zien dat deze dingen hen uit het herte voort kwamen, en niet alleen van de tong, om welſtaans wille. Zy hadden ook het volk voldoeninge te geven, omtrent het afſtellen van veel heilige dagen, door den zelven Biſſchop aangeſtelt, dewelke de wereld zocht wijs te maken, dat hy Heiligen naar zijn welgevallen konde maken, het welke het volk tot ledigheid brengende, oorzaak tot veele gebreeken en onbetamelijkheden gaf. Deze inſtructien waren gegeven, na dat de Vrede met Schotland gemaakt was, anders moeſten daar veel dingen ingekomen hebben, die op dien Oorlog hadden te ſlaan. Maar de juiſte tijd daar van is my niet bekent.

In dit Jaar, wierd Hearly Biſſchop van Hereford gemaakt, in de plaats van Ship, die in het voorgaande Jaar geſtorven was: en hy zijnde de laatſte van deze, dewelke alzoo by opene brieven aangeſtelt zijn, zal ik den Lezer eenige voldoeninge geven, omtrent die wijze van Biſſchoppen te maken. De Patenten begoſten mede gewag van het openſtaan der Stoel te maken, by afſterven of afzetten: op het welke, de Konink zijnde geinformeert van de goede hoedanigheden van zoodanigen perzoon, ſteld hem aan tot Biſſchop, gedurende zijn natuurlijk leven; of zoo lange als hy zich zelven wel dragen zal, gevende hem laſt om Dienaars te ordineren en af te ſtellen, geeſtelijke ampten en beneficien te begeven, over Teſtamenten te oordeelen, Officialen en Commiſſariſſen te noemen, Kerkelijke Juriſdictie te oeffenen, de Clergie of Geeſtelijkheid te viziteren, Cenzuren en tuchtinge op te leggen, ſchandaleuze en argerlijke perzoonen te ſtraffen, en voorts alle andere gedeelten van de Biſſchoppelijke bedieninge die in Godts Woord gevonden werden een Biſſchop te behooren, naar te komen; al het welke zy hadden te verrichten en te doen, uit name en gezag van den Konink. Daar na volgt in dezelve Patent, de reſtitutie van de Temporaliteiten. De dag daar aan volgende, moeſte een Certificatie in geſchrift, een *Significavit* genoemt, hier van gemaakt werden, onder het groote Zegel, aan den Aardsbiſſchop, met een ordere om hem te conſacreren en in te wyen.

Formulier van de Patenten der Biſſchoppen.

De eerſte die zijn Biſdom door des Koninks Patenten verkreeg, was Barlow, die van St. Davids, naar Bath, en Wells wierd overgezet. Zy zijn gedateert den derden van February, in het tweede Jaar van des Koninks regeringe: en daarom was niet Ferrar, Biſſchop van St. Davids, de eerſte, gelijk zich zommige hebben voorgeſtelt; want deze wierd eerſt, op den eerſten van Auguſtus, in dit Jaar Biſſchop gemaakt.

1553. Deze Ferrar was een haastig en onbescheiden Man, die daar over het ongenoegen der Prebendarizen van St. Davids tegens hem verwekt heeft. Hy wierd Bisschop gemaakt, door gunst van den Hartog van Zomerzet tegens hem, maar in het voorledene Jaar, zijn hem verscheidene Artykelen te last gelegt, eenige als of hy in een Præmunire misdaad tegens den Konink, vervallen was, om dat hy in zijn Gerechts Hoven, niet in des Koninks, maar in zijn eigen naam gehandeld hadde; zommige ook, omtrent verzuimenis van zijn ampt. Gelijk hem ook eenige onbetamelijkheden opgelegt wierden, als dat hy op een vreemde manier gekleed ging, dat hy te voet reisde, op een onhebbelijke wijze gewoon was met den mond te fluiten; en veel andere dingen meer, dewelke indienze waar zijn, veel swakheid en zottigheid in hem aanwijzen. De swaarste Artykelen loochende hy, echter wierd hy in de gevangenis gelegt, en Gecommitteerden wierden naar Wallis gezonden, om getuigen te ondervragen, dewelke veele verklaringen tegens hem opnamen. Hy heeft tot aan de Regering van Koninginne Maria gevangen gezeten, en als doen wierd hy echter gehouden, in belang van zijn Geloof; maar zijn lyden daar na voor zijn gewisse, wanneer Morgan, dewelke zijn voornaamste beschuldiger was geweest, over deze voorgaande Artykelen, zijnde ook toen zijn Rechter gemaakt, hem wegens Kettery veroordeelde, makende alzoo plaats voor zich zelven, om, na dat hy hem had doen verbranden, aan zijn Bisdom te geraken.

By deze opene Brieven blijkt klaarlijk, dat de Bisschoppelijke bedieninge, als een Goddelijke bestellinge erkent wierd; en dat de perzoon, niet anders by den Konink genomineert wierd, als zijnde wereldlijke Patronen, voor de bezittinge. Alleenlijk de Bisschop wierd wettiglijk aangestelt in zulk een gedeelte van des Koninks heerschappy, om zijn ampt te bedienen, het welke hem door oplegginge der handen aanbevolen wierd. Hier was dan geen voorgevinge om te loochenen dat zulke perzoonen te recht Bisschoppen waren, noch om te zeggen, dat zy niet van Christus maar van den Konink afhingen.

By deze gelegentheid zal het niet oneigen zijn te vertoonen, hoe deze zaak heden ten dage, volgens de wetten staat; het welke te nootwendiger is, om dat eenige lichte Schrijvers het zelve of misverstaan, of misverklaart hebben. De acte dewelke deze patenten authorizeert, en den Bisschop belast zijn Hof van Gericht te houden, uit des Koninks naam, wierd ingetrokken by het eerste Parlement van Maria. Cap. 2. en 1. en 2. van Phil. en Maria Cap. 8. De laatste van deze, die maar een

een gedeelte daar van ingetrokken heeft, was weder ingetrokken in het 1553.
1. van Elizabet. Cap. 1. en de voorige, door de 1. van Jacob. Cap. 25. zoo hebben dan zommige daar uit willen bewijzen, dat nademaal deze Statuiten, dewelke deze acte van Eduard de 6. 1. Parl. Cap. 2. wederroepen, zedert ingetrokken zijn, dat die nu in zijn volle kracht staat. Dit schijnt eenige waarschijnlijkheid in zich te hebben, en alzoo wierd het ook in het vierde Jaar van Konink Jacob in het Parlement voorgestelt; en zijnde daar omtrent groote debatten gevallen, heeft de Konink beide de Opperrechters, om de zaken te onderzoeken, bestelt. Deze op een licht onderzoek besluiten, dat de Statuit van Eduward de 6, door die wederroepinge in kracht was; maar de Opper-Baron en de andere Rechters, onderzoekende de zaak nauwer, bevonden dat de Statuit in der daad was ingetrokken by het eerste van Elizabet Cap. 1. alwaar de acte van de 25. van Hendrik de 8. aangaande de verkiezing en Jurisdictie der Bisschoppen, gelijk zy die voorhenen hadden gehad, was weder levende gemaakt; zoo dat, zijnde in volle kracht, de acte van Eduard de 6, die die voorige ingetrokken heeft, daar by mede ingetrokken wierd; en alzoo hebben het al de geleerdste Wet-geleerden verstaan. Zoo dat het niet eens zoo nodig geoordeeld wierd, een uitleggende wet daar over te maken, zijnde de zaak in der daad zoo klaar, dat daar geen twijfelachtigheid omtrent te vinden was.

In dit zelve Jaar in May heeft de Konink by opene Brieven en Patenten alle Schoolmeesters geauthorizeert, een nieuwe en voller Catechismus in hun School te leeren, die, gelijk men gelooft, door Poinet by een gebracht was.

Deze zijn al de zaken die de Kerk aangaan, van dit Jaar voorgevallen. De Buitenlandsche handelingen waren van belang, want de Bilanco begost nu voor de Franschen te overslaan, waar over de Raad besloot een Vrede tusschen den Keizer en Vrankrijk te bemiddelen. De Keizer had een Gezant in Engeland, in September van het voorige Jaar, overgezonden, om den Konink te vertoonen in welk een gevaar de Nederlanden als toen stonden, terwijl de Konink van Vrankrijk Metz in bezittinge, en meer andere Steden in Lotharingen in hadde; het welke voor een groot gedeelte het zelve van het onderstand van het Rijk afsneed, en derhalven voor te stellen, dat volgens het oude verbond, van het Huis van Bourgondie met Engeland, zy een nieuw verbond met hem wilden aangaan. By deze gelegentheid, zal de lezer ondervinden, hoedanig de Secretarizen van Staat, de Konink onderwezen

zen

1553. zen hebben in het verstaan van de Staatzaken, met betrekkinge tot de Studie, in de welke hy toen bezig was: want Secretaris Cecil stelde al de argumenten en bewijsredenen voor en tegens dat verbond, ter neder, met kleine aanteikeningen op de kant, slaande op de plaatzen uit de welke die getrokken wierden: uit het welke genoegzaam blijkt, dat de Konink als toen in de Logica bezig was. Dit staat te zien in de vijfde van de papieren, achter zijn Dagregister.

Konink Eduards overblijfz ls. *No. 5.*

Men besloot Sir Richard Morizon over te zenden, met Instructien, om den Keizer, over zijn komst in de Nederlanden te begroeten, en hem des Koninks onderstand, tegens den Turk, die van dit Jaar groote roveryen in Hongaryen, Italie en Sicilie hadden aangerecht, aan te bieden. Indien de Keizer hier op zijn beklag dede over den Konink van Vrankrijk, en bybracht, dat hy de Turken had ingebracht, en daar over hulp tegens de zelve verzocht, zoude hy den Keizer zien te bewegen, om een Ambassadeur over in Engeland te zenden, om daar over te handelen; nademaal deze, dewelke toen in Engeland was, niet zeer aannemelijk geacht wierd. Deze Instructien, dewelke in de Verzamelingen te vinden zijn, zijn gezegelt in September, maar niet voor in January van dit tegenwoordige Jaar, in het werk gestelt. Wanneer nieuwe orders overgezonden wierden, om den Konink als bemiddelaar tusschen den Keizer en Vrankrijk voor te stellen. Op het welke de Bisschop van Norwich, en de Ridder Philips Hobbey overgezonden wierden; om gezamentlijk met Sir Rijkkaart Morizon te handelen; en Sir Willem Pikkering en Sir Thomas Chaloner, wierden naar Vrankrijk gezonden.

Verzamelingen. No. 57.

In de Maand van May, wierd de Keizer ziek, en de Engelsche Gezanten konden, niets hem aangaande, onderstaan; maar de Koningin van Hongaryen en de Bisschop van Atrecht handelden met hen. De Bisschop beklaagde zich, dat de Franschen den Oorlog hadden aangevangen, en de Scheepen van den Keizer tot Barcelona genomen, en hun Onderzaten op Zee berooft, ook de Vorsten van Duitsland tegens den Keizer opgehitst, en eenige Steden in het Rijk hem ontnomen hadde; terwijl de Fransche Gezanten ondertusschen zoo menigmaal gezwooren hadden, tegens den Keizer, dat hun Konink niet zo zeer als de conservatie van de Vrede begeerde. Zoo dat nu, hoe zeer de Franschen ook voorslagen van Vrede mochten maken, zy geen Geloof, aan iets dat van hen kwam, mochten slaan. Eindelijk de Koningin en de Bisschop van Atrecht, beloofden de Engelsche Gezanten, den Keizer te laten weeten, hoe de Konink van Engeland de Mediatie aangeboden

den hadde; en zeiden hem daar na, dat de Keizer uitstelde hier antwoord op te geven, tot hy bekwaam zou zijn, om het zelfs te doen. 1553.

Op den 26. van May, schreven de Gezanten over, dat'er een project, uit Duitsland gezonden was, wegens een Alliantie, tusschen den Keizer, den Roomsch Konink, en Konink van Engeland, nevens de Vorsten van het Rijk. Zy verzochten niet dat de Konink daar in zoude komen uit eigen beweginge, maar Johan Frederik van Zaxen, zou Ferdinandus bewegen, om den Konink daar toe te nodigen; welken weg zy oordeelden dat de minste jalouzye geven zou. Zy hoopten dat de Keizer lichtelijk zou willen toestaan de Conditien, dewelke tot de Vrede in Duitsland betrekkelijk waren, dewijl hy nu buiten alle hoop was, om zich zelven daar Meester van te maken. De Princen beminden noch vertrouden hem, maar beminden zijn Broeder Ferdinandus, en verlieten zich zeer op Engeland.

Maar de Keizer hebbende voorgestelt, dat de Nederlanden in het gedurig verbond van het Rijk zouden ingeslooten werden, wilden zy Engelsche daar niet toe verstaan, ten ware de Quotas van hun contributien zeer verandert wierden; want deze Provincien stonden als Stoelen van den Oorlog te werden, weshalven zy zich voor hun bescherminge niet engagieren en inlaten wilden, als op overhandsche voordeelen, en gemakkelijke voorwaarden.

Wanneer de Engelsche Gezanten in het Hof van Vrankrijk verzochten te weten, op wat Condietien een Vrede bemiddelt zou konnen werden, vonden die de Franschen zeer verhoogmoedigt, door hun gelukkige gevolgen; zoo dat (gelijk zy op den eersten van May over schreven) zy wel derfden eischen de restitutie van Milanen, en van de Koninkrijken Sicilie, Napels en Navarre, de Zouverainiteit van Vlaanderen, Artois, en de Stad van Doornik. Zy wilden ook dat de Stad Siena in vryheid zoude gestelt werden, en Metz, Thoul en Verdun onder de bescherminge van Vrankrijk gelaten.

Deze voorwaarden scheenen zoo onredelijk te zijn, aan den Raad, dat, hoewel zy het over schreven als een nieuws, aan hun Gezanten, in de Nederlanden, zy hen evenwel belasten dezelve niet voor te stellen. Maar de Koningin van Hongaryen vraagde hen af, wat voorstellingen zy tot een Vrede hadden, weetende albereeds wat de zelve waren, en zocht zelfs van daar de Gezanten aan te hitzen, dewijl uit zulks genoegzaam bleek, hoe weinig acht zy op hun bemiddelinge slocgen, of hoe klein zy de Vrede in Christenrijk achteden. Daar zy op zulk een klein succes, zulke hooge en Extravagante dingen derfden eischen.

1552. Op den 9. van Juny belaste de Keizer, dat men de Gezanten in zijn Slaapkamer, voor zijn bedde zou brengen, daar ze door de Koningin van Hongaryen gebracht wierden. Hy zag'er zeer bleek en mager uit; maar zijn oogen waren zeer levendig, en zijn sprak klaar en duidelijk. Zy maakten hem een hoffelijkheid over zijn ziekte, dewelke hy beantwoorde, met een andere over hun lang uitstellen. Op de materie van hun gezandschap zeide hy: de Konink van Vrankrijk had den Oorlog begonnen, en most derhalven ook de voorslagen van Vrede doen; maar hy nam des Koninks aanbiedinge goedwilliglijk aan, en zeide: zy zouden in hem altoos een groote genegentheid tot een billijke vrede vinden.

Op den eersten van July schreef den Raad aan de Gezanten, voor eerst hen verzeekerende, dat de Konink noch in het leven waar, en dat zy hoopten dat hy weder recovereren zoude; zy zeiden hen dat zy niet bemerkten dat de Franschen eenige andere voorwaarden, als dieze albereets voorgestelt hadden, zochten over te geven; en zy bleven noch gedurig in dat gevoelen, dat zy als bemiddelaars, dezelve niet behoorden voor te dragen. Maar echter belasten zy dezelve, den Keizer als iets nieuws, mede te deelen; en zorgvuldiglijk te letten op zijn gezicht en gelaat, op het voorstellen van ieder een van dezelve.

Ziekte des Koninks.

Maar des Koninks dood brak al deze onderhandelingen, te zamen met de andere affairen af. Hy had het voorgaande Jaar eerst de Mazels, en dan de Kindere pokken gekregen, van welke overvallen hy volkomentlijk herstelt was. In zijn beterschap was hy zomwijlen zeer geweldig in zijn oefeningen geweest, het welke hem groote verkoutheid veroorzaakt had; maar deze verging; en hy scheen daar na zeer wel te zijn. Maar met den aanvang van January, in dit Jaar, wierd hy door een geweldigen hoest aangetast; en al de hulpmiddelen dewelke hy gebruikte, vermeerderden dezelve eer, dan ze die verminderden; waar uit een vermoeden opgenomen, en door de geheele wereld verspreid is geworden, (zoo dat de meeste History-schrijvers van dien tijd daar gewag van maken) dat hem eenig langzaam venijn ingegeven was. Maar meerder als geruchten, en eenige wanschapene omstandigheden, hebbe ik dies aangaande nooit konnen uitvinden.

Hy was zoo kwalijk gestelt, wanneer het Parlement te zamen kwam, dat hy niet machtig was, om naar Westmunster te gaan; maar bestelde dat hun eerste byeenkomst en het Zermoen, tot Wit-hall zouden

den geschieden. Gedurende zijn ziekte heeft Ridley voor hem gepredikt, en nam de gelegentheid van zich zelven zeer over de werken der liefde, en de verbintenisse die de mensche heeft, op hooge voorwaarden, om uitsteekende in goede werken te zijn, uit te breiden. Dit raakte de Konink aan het hart, zoo dat, terstond na het Zermoen, hy den Bisschop ontbood; en na dat hy hem belast hadde, by hem neder te zitten, en zich te dekken, herhaalde hy meest al de Hooftstukken van het Zermoen, en zeide daar op: hy merkte zich zelven aan, als voornamentlijk daar door geraakt, en hy verzocht hem, gelijk als hy hem de aanmaninge in het algemeen hadde gedaan, dat hy hem ook nu wilde zijn plicht, daar omtrent, aanwijzen in het byzonder. De Bisschop verbaast over de tederheid in zulk een jong Prins, borst in tranen uit, en betuigde met woorden, hoe overgroot zijn blijdschap was, zulk een heilige neiginge in hem te zien; maar zeide hem, dat hy hem tijd moest geven, om daar op te denken; verzoekende met eenen verlof, om met de Lord Mayor, en het Hof der Aldermannen, daar over zich te beraden. De Koning dan schreef door den Bisschop aan hen, dat zy zich op het spoedigste zouden hebben te beraden, op wat wijze de armen alderbest geholpen zouden konnen werden. 1553.

Zijn zorge voor den armen.

Zy dan merkten aan, dat 'er dryderhande zoorten van armen waren; deze dewelke zulks waren door natuurlijke swakheid van zotheid, als inpotente en dolle, of slechte lieden; zulke die dat waren by toeval, of zieke of verminkte perzoonen, en zulke als door ledigheid en luiheid zich zelven tot armoede hadden gebracht. De Konink dan bestelde de Kerk van de Grauwbroeders, by Neuwgate, met de inkomsten daar toe behoorende, tot een Huis voor Weeskinderen; St. Bartholomeus, by Smithfield, tot een Gasthuis, en gaf zijn eigen Huis van Bridewell, om een plaats tot verbetering en een Werkhuis, voor vrywillige lediggangers te zijn. Hy bevestigde en vergroote ook de toegestane inkomsten van het Gasthuis van St. Thomas in Zouthwark, het welke hy, in Augustus voorleden, had opgerecht en begiftigt.

En wanneer hy zijn hand onder deze Fondatien stelde, het welke niet geschiede voor den 26. Juny van dit loopende Jaar, dankte hy God, dat hy zijn leven zoo lange gespaart hadde, tot dat hy dat besluit ten einde hadde gebracht. Hy dan was de eerste Stichter van deze Huizen, dewelke by verscheidene toevoegzelen, zedert dien tijd, tot by naar de Edelste van Europa geworden zijn.

1553. Hy drukte gedurende zijn ziekte een groote onderwerpinge, aan de wille van God den Heer, en scheen blyde te zijn, over het aannaärderen van zijn einde; alleenlijk, de opmerkinge van den Godsdienst en de Kerk raakte hem het harte zeer, en ten dien opzicht, zeide hy, het leven wel te wenschen.

Verscheidene houwelijken.

Omtrent het einde van May, of het begintzel van Juny, trouden de drie Dochters van den Hartog van Zuffolk: de oudste de Jonkvrouw Johanna, trouwde met Guilford Dudley, de vierde Zoon van den Hartog van Northumberland, (dewelke de eenigste Zoon was, die noch niet getrouwt was) de tweede de Jonkvrouw Catharina, trouwde aan de oudste Zoon van den Grave van Pembrok, de Lord Herbert: de darde de Jonkvrouw Maria, die gebuchelt was, trouwde met Martin Keis. De Hartog van Northumberland troude mede zijn twee Dochters uit: de oudste met Sir Hendrik Sidnei, Zoon van den Ridder Willem Sidnei, die Steward en opziender van den Konink was geweest, als hy noch Prins was. De andere trouwde met den Lord Hastings, Zoon van den Grave van Huntington.

Het volk was zeer onlustig tegens dezen ongebonden Hartog, want men strooide in het gemeen uit, dat hy den Konink aan zijn eigene uitspoorige staatzucht opofferde. Doch hy scheen hun gevoelen en lasteringen weinig te achten, maar paste op den Konink met alle gedurigheid, drukkende alle zorge en bekommernisse, omtrent zijn perzoon uit, die men zoude konnen aanwenden. En bevindende dat hem niets zoo zeer ter harten ging, als de Godsdienst, en haar ruïne en vervall, dewelke hy vreesde dat op zijn dood volgen zoude, wanneer zijn Zuster Maria tot de Kroon zou komen: zoo wist hy, en die van zijnen aanhang, dit voordeel zoo wel te gebruiken, dat zy hem voorstelden, de Kroon by Patenten en opene Brieven, op de Jonkvrouw Johanna Gray te vestigen. Hoe zy hem hebben konnen bewegen, om zijn eigen Zuster Elizabeth, die altoos zeer in zijn gunst was geweest, voorby te gaan, hebbe ik niet konnen verstaan. Maar de Konink hier toe gebracht zijnde, de Hartoginne van Zuffolk, die de naaste was, in het Testament van den Konink Hendrik, toonde zich gereed, om haar recht op haar Dochter af te staan; niet tegenstaande zy daar na noch Zoonen mocht komen te krijgen.

De Konink bewoogen om de Jonkvrouw Johanna Gray de Kroon na te laten.

Zoo dan op den 11. van Juny Montague, die Hooftrechter van de gemeene bank was, Baker en Bromley, twee Rechters, beneffens des Konink Fiscaal en Solliciteur, wierden in den geheimen Raad ontboden.

den. Aldaar vondenze den Konink, met eenige geheime Raden omtrent hem. De Konink zeide hen, dat hy te gemoet zag het gevaar, daar het Koninkrijk in ſtond te geraken, indien, op zijn afſterven, zijn Zuſter Maria hem kwam op te volgen, dewelke met een vreemt Prins zou mogen komen te trouwen, en alzoo de wetten en den Godsdienſt aldaar veranderen. Hy dan belaſte hen eenige Artykelen voor te lezen, behelzende de weg, volgens dewelke hy de opvolginge tot de Kroon, wilde beſtellen. Zy brachten hier tegens in, dat de acte van opvolginge, zijnde een acte van het Parlement, geenzints door zulk een beſtellinge konde verandert werden. De Konink echter belaſte hen deze Artykelen te nemen, en een Boek volgens dezelve in te ſtellen. Maar zy verzochten een weinig tijds, om zulks te overleggen. 1553. Van de Rechters tegen geſprooken.

Zy dan hebbende het Statuit, van het eerſte Jaar, van dezes Konink regeringe, verradery aangaande, naargezien, bevonden dat het verraad ware, niet alleen na des Koninks dood, maar ook zelfs by zijn leven, de opvolginge te veranderen. De Secretaris Peter ondertusſchen, drong hen aan, zich te haaſten. Wanneer zy weder in den Raad kwamen, verklaarden zy, zulks niet te konnen doen, als verraad zijnde, en al de Lords zouden ſchuldig aan verraad zijn, indienze daar mede voortgingen. Op het welke de Hartog van Northumberland, die toen in den Raad-kamer niet was, hier van onderricht zijnde, kwam met een groote fury, noemende Montague een verrader, en al de andere Rechters dreigende; zoo dat het ſcheen als of hy hen had willen ſlaan. Maar zy bleven alle vaſt by hun meninge. Zy wierden dan weder ontboden, en kwamen, zijnde noch Goſnold hen bygevoegt, op den 15. van Juny, weder in den Raad. De Konink was tegenwoordig, en vraagde hen wat ſcherpelijk af; waarom zy het Boek niet hadden vervaardigt gelijk hy hen belaſt hadde? zy antwoorden: dat al het geene zy zouden doen, zonder een Parlement, krachteloos zou zijn. De Konink zeide hy was van meeninge, korts een te hebben. Montague ſtelde dan voor, dat zulks dan mocht uitgeſtelt werden tot dien tijd toe. Maar de Konink zeide, hy wilde dit eerſt gedaan en dan in het Parlement geratificeert hebben, en belaſte hen derhalven, op hun plicht van gehoorzaamheid, het werk aan te vangen; en eenige Raden zeiden hen, indien zy zulks weigerden, dat zy verraders waren.

Dit bracht een groote verſlagentheid op hen lieden, en den ouden Montague, denkende dat het geen verradery konde zijn, wat zy in

1553. in deze zaken deden, terwijl de Konink leefde, en ten alderkwaadste dat een Pardon, onder het groote Zegel, hem genoegzaam zou konnen verzeekeren, stond toe het zelve te doen, indien hem een Commissie wierd gegeven, met last om zulks te doen, en een pardon, onder het groote Zegel, als hy het gedaan hadde; en zijnde hem het een en het ander toegestaan, was hy vergenoegt. De andere Rechters, zijnde of zy mede wilden concurreren, zeiden te willen, zijnde met groote vrees aangetast, behalven alleenlijk Gosnald, die noch bleef te weigeren; maar hy, zijnde zeer gedreigt, beide van den Hartog van Northumberland, en den Grave van Shrewsbury, stond het zelve des anderen daags mede toe.

Maar die uit vreze bygebracht werden.

Zy dan stelden de Installatie van de Kroon, op de wijze van een wet, en brachten het by den Lord Cancelier, om gezegelt te werden. Zy wierden alle verzocht hun hand daar onder te stellen; maar Gosnald en Hales weigerden zulks te doen. Echter de eerste wierd gebracht om het zelve te doen. Maar de laatste, hoewel een zeer standvastig en yverig man voor de Reformatie, was op geen wijze daar toe te brengen.

Daar na verzocht de Cancellier, tot zijn verzeekeringe, dat al de Raden hun hand daar onder wilden stellen, het welke geschiede op den 21. van Juny door dry en dartig van hen lieden, zijnde te geloven, dat de Rechters onder dat getal begreepen waren. Maar Kranmer, gelijk hy zelden in den Raad kwam, na den val van den Hartog van Zomerzet, zoo was hy ook dien dag abzent, met voordacht.

Cecil in een verhandeling, dewelke hy iemand, deze handelinge aangaande, heeft doen schrijven, om zich zelven daar na te verschoonen, zegt, dat wanneer hy Gosnald en Hales had hooren verklaren, hoe zeer zulks tegens de wetten was, dat hy weigerde zijn hand daar onder te zetten, als een Raadsheer, en dat hy alleenlijk heeft onderteekent als een getuige van des Koninks onderteekeninge. Maar Cranmer bleef gedurig weigerig, zelfs na dat zy alle geteekent hadden, zeggende dat hy nooit het onterven van zijn laatste Meesters Dochters zou toestaan. Veel beradingen wierden aangelegt om hem te bewegen; maar men konde niets op hem winnen, tot dat hem de Konink zelve aantaste, gebruikende verscheidene beweegredenen, aangaande het gevaar, daar de Godsdienst anders in komen zoude, met andere redenen meer; zoo dat hy door dezelve, en andere bewegingen, zich op het laatste daar toe liet bewegen. Maar of hy die onderscheidinge van Cecil, van zulks als Getuige, en niet als een

Maar Kranmer swaarlijk.

een Raad te doen, gebruikte, weet ik niet; maar het is wel geloof-lijk, dat zijnde die vryheid den eenen toegestaan, die ook aan een ander niet heeft konnen geweigert werden. 1553.

Maar of het vaststellen van deze handelinge, den Konink een groot vergenoegen in zijn geest veroorzaakte, echter zijn ongesteltheid verminderde daarom niet; maar vermeerderde hand over hand, zoo dat de Geneesmeesters geen hoop van leven in hem zagen. Hier op komt een stout Vrouwmensch by, en dersde ondernemen den Konink te genezen, indien men haar de Cure wilde toevertrouwen. Dit geschiede; en de Geneesmeesters wierden van hem afgezonderd, op dit voorgeven: dat zy hebbende geen hoop van zijn opkomen, men in een wanhoopige zaak, ook wanhoopige hulpmiddelen most gebruiken. Dit wierd gezegt, byzonderlijk, des Hartogen van Northumberlands reden geweest te zijn, en zulks heeft des volks argwaan tegens hem, niet weinig vermeerdert, wanneer men zag dat de Konink ieder dag oogschijnlijk afnam, na dat hy, onder handen van deze vrouw was geraakt, het welke meer en meer blijkende, wierd zy van hem genomen, en de Genees Meesters keerden weder tot hun eerste werk; maar hadden zy kleine hoop van te vooren, nu hadden zy geen met allen. De dood nu zoo het scheen hem vast over den hals komende, de Hartog van Northumberland, dewelke wel wist, dat hy zijn werk maar ten halven gedaan hadde, ten ware hy des Koninks Zusters in zijn geweld hadde, bewoog den Raad, om in des Koninks naam aan hen te schrijven, en hen te verzoeken, datze hem in zijn ziekte wilden verzelschappen. Maar zoo als zy onderwegen waren, begost hy op den sesden van July, zoodanig in lichaam en geest te verswakken, dat hy wel merkte dat hem de dood naarderde; en alzoo stelde hy zich om te sterven, op een zeer Godsdienstige wijze. Zijn gantsche oefeninge was, in korte Gebeden en uitboezemingen, het laatste dat men van hem gehoort heeft, waren deeze woorden: *Heere God, verlost my, uit dit ellendig en boos leven, en neemt my aan onder uwe uitverkoorenen; hoewel niet myne, maar uwen wille geschiede. Heere Ik beveele u mijnen geest; O Heer, gy weet hoe Zalig het voor my zou zijn, by u te wezen; echter om de wille van uwe uitverkoorenen, geeft my leven en gezondheid, op dat Ik u oprechtelijk dienen mag. O Myn Heer en God, zegent myn volk, en bewaar uw erfdeel. O Heere God bewaar uw verkooren volk van Engeland; O Heer God, beschermt dit Koninkrijk voor Papistery, en mainteneer uw ware Godsdienst, op dat Ik, en mijn volk uwen Heiligen Naam mogen loven, om Jezus Christus wille.*

Des Koninks ziekte wanhoopig.

Zijn laatste gebeden.

Ziende

1553. Ziende eenige omtrent hem, scheen hy ontroert te zijn, om dat zy hem zoo dicht by waren, en hem gehoort hadden: maar zeide met een vrolijk gelaat. Dat hy God gebeden hadde. En korts daar aan de neepen des doods op hem komende, zeide hy tot Sir Hendrik Sidnei, die hem in zijn armen hield: *Ik beswijk, Heer zijt my genadig, en ontfang mijn geest.* En alzoo blies hy zijn onnozele ziele uit.

De Hartog van Northumberland, volgens het verhaal van Cecil, had de meening gehad, om zijn dood, voor een veertien dagen te verbergen; maar zulks konde niet geschieden.

Zijn dood en afbeeldinge. Aldus stierf Eduard de VI. die onvergelijkelijke Jonge Prins. Hy was als toen in het 16. Jaar van zijn ouderdom, en het wonder van zijn tijd geacht. Hy was niet alleenlijk geleerd in talen, en andere vrye Wetenschappen, maar kende ook zeer wel de staat van zijn Koninkrijk. Hy hield een boek, in het welke hy schreef de Characters, dewelke hem gegeven wierden, van al de voornaamste Mannen van Engeland, al de Rechters, Heeren, Luitenanten en Vrede-Rechters, over het gantsche Rijk, en in dezelve merkte hy aan, al hun wijze van leven, en hun yver voor den Godsdienst. Hy had verkregen zijn ervarentheid omtrent het Muntwezen; met de wissel en valuatie van geld: zoo dat hy dezelve zeer wel verstond, gelijk als uit zijn Dag-register te zien is. Hy verstond ook het Fortificatie werk, en teikende wel. Hy kende alle Kreeken en Havens, zoo wel van Vrankrijk en Schotland, als van zijn eigen Rijk, zelfs hoe veel waters ieder hadde, en hoedanig men daar binnen kwam. Hy had groote kennisse in Buitenlandsche handelingen gekregen, zoo dat hy met de Ambassadeurs, op zulk een wijze, en met zulk een kennisse daar van sprak, dat zy de gantsche wereld, met het hoogste gevoelen, omtrent hem vervulden, die men van iemand zou konnen nemen; gelijk het zelve uit al de Historien van zijn tijd, klaarlijk te beschouwen is. Hy had een zeer geswind begrijp, en zijnde wantrouwig, omtrent zijn memorie, had hy de gewoonte, by naar alles wat hy hoorde, aan te teikenen. Deze dingen schreef hy eerst in Griekscbe letters, op dat die omtrent hem waren, die niet zouden verstaan, en zette die daar na over, in zijn Dagregister. Hem wierd een uitschrift, van alles, dat'er in den Raad verhandelt wierd, toegebracht, al het welke hy in een koffer sloot, daar hy zelve altoos de sleutel van by zich hadde.

In een woord, de natuurlijke en verkregene volkomentheden van zijn verstand en geest, waren wonderlijk, maar zijn deugden en ware Godvruchtigheid waren noch wonderlijker. Hy was zulk een beminnaar

van

van gerechtigheid, dat hoewel hy zijn Oom, den Hartog van Zomerzet zeer lief hadde, echter wanneer hy was ingenomen, met een geloof, van zijn voornemen, om de andere Raden, zijn medegezellen, om te brengen, wierd hy t'eenemaal afkeerig van hem, en zijnde als toen noch maar veertien Jaren oud, was het geen wonder, dat hy te lichtelijk daar door ingenomen was: zijn voornaamste gunsteling was Barnaby Fitz-Patrik, aan den welken hy verscheidene brieven, en onderrechtingen zand, als hy hem naar Vrankrijk ter opvoedinge gezonden had: in een van zijn brieven, hadde hy aan hem geschreven; dat hy niet most denken, aldaar te leven als een Gezant, maar als een gemeen Edelman die zijn bevordering wel vinden zou, wanneer hy dezelve verdiende. Hy stond hem geen meer als vier Dienaars toe, en belaste hem meer het gezelschap van Edellieden als van de Jonkvrouwen te zoeken; dat hy niet overdadig in zijn kleedinge zou zijn, dat hy mede te velde zou gaan, en op den wapenhandel opmerkinge nemen, en de sterkten en fortificatien der Steden wel aanmerken, dat hy den Konink altoos zou te kennen geven, wanneer hem geld ontbrak, die hem verzorgen zou. Al deze en andere directien schreef de Konink met zijn eigene hand; en op zijn wederkomst, om hem te laten zien, dat hy voor hadde, hem by trappen te bevorderen, gaf hy hem een Jaarlijks onderhoud van 150 ponden. 1553.

Deze Fitz-patrik voldede daar na wel, het gevoelen dat de Konink van hem genomen hadde. Hy was met hem opgetrokken in zijn Studie, en gelijk men zegt, hy was zijn geessel-jongen, dewelke, volgens de wijze van Vorstelijke opvoedinge, most gegeesselt werden, wanneer het de Konink verkerft hadde. Hy wierd daar na, door Koningin Elizabeth, Baron van Opper Ossery, in Yrland, zijn Vaderland, gemaakt.

Konink Eduard was goed en mededogende boven maten, zoo dat hy altoos zeer tegens het doden der Ketteren was, en zeide daarom tegens Kranmer, wanneer hy hem verzocht de ordere, tot het verbranden van Jan van Kent, te teekenen, dat hy zulks niet gaarne dede, als zijnde zulks een middel om hen vroeg ter Hellen te zenden. Hy betoonde groote teerheid, over de ellende der armen, gedurende zijn ziekte, gelijk albereeds getoont is. Hy sloeg byzonderlijk acht op het verzoek, en rechtzaken van alle arme lieden, en gaf aan Dr. Cox byzondere last, te maken, dat hun verzoek-schriften spoediglijk beantwoord wierden. Hy was een streng naarkomer van zijn woord, en derhalven gelijk in zijn Journaal te zien is, was zeer zorgvuldig om zijn schulden te betalen, en zijn geloof te behouden, wetende zulks de krachtig-

1553. ste zenuwen van de regering te zijn; nademaal een Prins die zijn trouwe breekt, en zijn credit verliest, weg geworpen heeft, het geene hy noit weder krijgen kan, onderwerpende zich zelven een gedurig misvertrouwen, en de uiterste verachtinge.

Boven alle andere dingen hadde hy een groote opzicht omtrent de Godsdienst. Hy teikende aan, al het geene hy in de Zermoenen hoorde, het geen hem voornamentlijk raakte, nemende zijn achtinge omtrent een ieder, naar de mate van hun yver, omtrent die betrachtinge. Dit dede hem zoo yveren, om zijn Zuster Maria, tot het zelfde gevoelen met hem te brengen, zelfs dat hy, zijnde aangedrongen, om haar het gebruik van de Misse toe te laten; zeide: dat hy niet alleen het verlies van des Keizers vriendschap, maar ook zelfs van zijn eigen leven, en al wat hy, in de wereld hadde, eerder wilde in de waagschaal stellen, als zulks toe te staan, dat hy wist een zonde te zijn; brengende met eenen, eenige passagien uit de H. Schrift by, dewelke de Koningen verbinden, alle Afgoderye uit te roeyen, door het welke hy zeide in zijn conscientie verbonden te zijn, haar Missen niet toe te staan, nademaal hy geloofde dat dezelve afgodery was, bewijzende die zaak met zulk een geleerdheid en kennisse, aan de Bisschoppen, dat hem dezelve lieten, zijnde vol van verbaastheid over zijn verstand omtrent de Godheid. Invoegen Kranmer Cheek by de hand nam, en zeide, dat hy reden had om God al de dagen van zijn leven te danken, dat hy hem de eere gegeven had, om zulk een Discipul op te kweeken.

Een ieder die deze hoedanigheden in hem zag, merkte hem aan, als een die van God verwekt was, tot buiten ordinaire dingen te bewerken; en wanneer hy kwam te sterven, besloot, dat de zonden van Engeland al zeer groot en zwaar moesten zijn, dewelke God den Heer bewogen hadden, een Prins, onder wien zy zulke gezegende tyden hadden te beleven, van hen weg te nemen. Hy was zoo gespraakzaam en zoet van aard, dat een ieder tot allen tijden een vryen toegang tot hem hadde, waar door hy van een ieder, in het algemeen ten alderhoogste bemind was; en al de hooge dingen, dieze konden bedenken, wierden van hem by het volk gezegt, om hun achtinge omtrent hem uit te drukken. De Fabel van den Phœnix behaagde aldermeest, zoo datze een Phœnix van zijn Moeder maakten, uit wiens assche hy, als een andere Phœnix, voortgekomen was. Maar deftiger lieden vergeleeken hem by Jozias; andere noemden hem den heiligen Eduward.

Een Prins van die hoedanigheid, zoo geacht en bemind, als hy was, konde niet minder als hartelijk bejammert werden; en dit verwekte, by

by die van de Reformatie, zulk een afſchrik van den Hartog van Northumberland, den welken zy vermoeden zijn dood verhaaſt te hebben: het welke zoo veel dede als eenige andere zaak, tot het vaſt ſtellen van de Koninginne Maria op den Throon; want het volk reekende, dat niemand zoo onwaardig konde zijn, om te regeren, als deze, die zulk een waardig Prins, en zulk een goedertieren Meeſter vergeven hadde. Ik vinde niets van eenig openen van zijn lichaam, om ontrent die zaak aan de wereld voldoeninge te geven; hoewel zijn onbegraven leggen tot den 8. Auguſtus toe, wel zou doen geloven dat hy geopent was geweeſt. Maar in der daad, de zonden van Engeland, hebben in dien tijd ſware oordeelen van den Hemel op dat land gebracht. Deze zijn treuriglijk genoeg, in een verhandeling en diſcours, het welke Ridley korts daar aan geſchreven heeft, onder den tytul van Engelands Tranen, of klachten, voorgeſtelt. Hy zegt, dat hoerery, verdrukkinge, hoogmoed, gierigheid, haat en verſmadinge van den Godsdienſt, in het algemeen zich over het gantſche volk hadden uitgeſpreid, voornamentlijk onder de lieden van een hooger ſtaat, in ſwang gaande. Kranmer en hy waren zeer in den haat gekomen; de eerſte, om dat hy zijn gewiſſe zoo vryelijk, omtrent de dood van den Hartog van Zomerzet ontlaſt hadde, en beide, om datze de berovinge der Kerken zoo zeer tegen geweeſt waren, dewijl dezelve zonder wet of laſt geſchiede. Zy konden ook niemand bewegen, om zorge voor den armen te dragen, behalven eenen Dobbs, dewelke alstoen Major van Londen was. Tegens deze zonden wierd opentlijk gepredikt, door Latimer, Lever, Bradford en Knox, die het zeer yverig hebben gedaan, ook door andere die het wel opentlijk, maar wat ſlappelijk deden. 1553.

Een van de gemeenſte oorzaken, dewelke Ridley van deze onheilen geeft, was, dat veel van de Biſſchoppen, en de meeſte van de Geeſtelijkheid, zijnde noch al Paaps in hun hart, en hebbende maar gehuichelt, om hun ampten te behouden, geen zorge voor hunne Gemeenten en Parochien droegen; ja ſchepten eerder vermaak, als de zaken kwalijk gingen. En deze onheilen had dien goeden Biſſchop al lang te vooren gezien, wanneer hy zag dat de zonden tot zulk een hoogte klommen, en de oordeelen die daar over te verwachten ſtonden, gelijk wel kan blijken uit een voortreffelijken brief, den welken hy rontsomme aan de Geeſtelijkheid gezonden heeft, om hen tot hunne plichten te vermanen, gelijk zulk een droevige voorzieninge wel verdiende. Deze ſtaat in de Verzamelinge; en hoewel dezelve tot het voorige Jaar behoort, Ziet de Verzameling. *No.* 58.

1553. behoort, zoo hebbe ik echter goed gevonden die by deze gelegendheid hier voor te brengen.

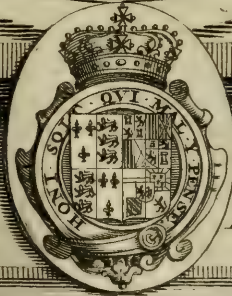
Deze dingen zijn ten vollen open gelegt in de voorige deelen van dit Werk, en derhalven zal hier daar niet op staan, hebbende daar alleenlijk om deze reden gewag van gemaakt, op dat de Lezer hier uit mag besluiten, wat wy noch vorder te wachten hebben, indien wy voortgaan met dezelve, of noch andere swaarder zonden en misdaden ons te bezoedelen, en dat na zoo veel verlichtinge en kennisse, met dewelke wy zoo lange in deze Koninkrijken gezegent zijn geweest.

Einde van het Eerste Boek.

HET

MARIA ANGLIÆ HISPANIÆ REGINA &c.

Nata 18 Feb: 1516 *July 1553. Obyt*
Regnare cepit 6.to *17.mo Novemb: 1558.*

HET TWEEDE BOEK, LEVEN En de REGERINGE Van de KONINGINNE MARIA.

OP het afsterven van Konink Eduard, verviel de Kroon, volgens de Uiterste wil van Konink Hendrik, en de Acte van het Parlement, gemaakt in het vijf en dertigste Jaar van zijn Regeringe, op zijn oudste Zuster, de nu Koninginne Maria. Zy was op den weg naar Londen, in gehoorzaamheid van de Brieven, die aan haar geschreven waren, om haar Broeder in zijn ziekte te komen verzellen; en zy was nu tot op een halve dagreizens na, by het Hof gekomen, wanneer zy van den Graaf van Arundel bericht kreeg dat haar Broeder gestorven was, te gelijk met een onderrechtinge van het geene omtrent de opvolginge gedaan en bestelt was. De Graaf gaf haar ook te kennen, dat des Koninks dood bedekt gehouden wierd, in meeninge om haar te betrapen, eer zy daar kennisse van zoude hebben, en ried haar derhalven weder te rugge te reizen.

1553.

Koningin Maria, haar opvolginge, en gevaar.

Hier op zy, wetende dat de Hartog van Northumberland zeer in het Hartogdom van Norfolk gehaat was, ter oorzaak van de groote nederlaag, dewelke hy onder de Rebellen te wege gebracht hadde, wanneer hy dezelve, in het darde Jaar van deze laatste Regeringe, t'onderbracht, besloot zy zich naar het Kasteel van Franlingham, in Zuffolk, te begeven; welke Plaats, dicht by de Zee zijnde, haar, indien haar zaken mislukten, bekwame gelegentheid konde geven, om over naar Ne-

Vertrekt naar Zuffolk.

1553, Nederland by den Keizer, die toen aldaar was, te vluchten.

Tot Londen scheen het, dat de gantsche zaak, om de Jonkvrouw Johanna op den Throon te helpen, zeer heimelijk beleid wierd; nademaal, indien de Koninginne Maria, iets daar van gehoort hadde, zy zich zeekerlijk uit den weg gehouden, en zoo dicht by Londen niet gekomen zoude hebben. Het was een onverschoonbare misslag, voor die geene, die de zyde voor de Jonkvrouw Johanna hielden, dat zy niet terstond, na dat het zegel aan de opene brieven was gesteeken, of ten uitersten, ten eersten na des Koninks dood, eenige gezonden hebben, om zich van des Koninks Zusters te verzeekeren: in plaats van zoo te dralen en te wachten, tot datze in hunne netten zouden vallen, op een gemakkelijker en ongeweldiger wijze.

Op den 8. July hebben zy aan de Engelsche Gezanten, tot Brussel geschreven, hen bekent makende dat de Konink gestorven was, zonder een woord van de opvolginge te spreeken. Op den 9. July bevonden zy, dat des Koninks dood bekend was; want de Koningin Maria schreef aan hen van Kenning-Hall, dat zy verstaan had, dat de Konink haar Broeder dood was, het welke, hoe smartelijk het haar viel, God de Heere wist, wiens wil zy ootmoediglijk de hare onderwierp: haar recht tot de Kroon, na zijn dood, zeide zy, was een ieder genoegzaam bekent, maar het dacht haar zeer vremt te zijn, dat, zijnde haar Broeder drie dagen dood geweest, zy van het zelve, door hen lieden, daar van geen bericht ontfangen hadde. Zy wist wel wat beradingen tegens haar lagen, en in wat verbintenis zy zich ingelaten hadden; maar zy was genegen, om al hun doen en laten ten besten te nemen, en schonk derhalven pardon, van alles dat gepasseert ware, aan alle die geene, die het zelve zoude willen aannemen; belastende hen, om haar Tytul tot de Kroon, tot Londen te proclameeren.

Zy schrijft aan den Raad.

Op dezen brief bemerkten zy wel, dat des Koninks dood niet langer verborgen gehouden konde werden. Zoo begaven zich dan de Hartog van Zuffolk en de Hartog van Northumberland, naar Durham Huis, alwaar zich de Jonkvrouw Johanna onthield, om haar van haar opvolginge tot de Kroon, kennisse te geven. Zy ontfing deze boodschap met groote droefheid over Konink Eduards dood; dewelke niet verminderde, maar eerder vermeerderde, door het andere gedeelte van hun boodschap, aangaande haar opvolginge.

Die voor Johanna verklaart

Zy was een Jonkvrouw die in der daad tot een hoog geluk scheen gebooren te zijn; want gelijk zy een schoon en bevallijke perzonagie was, alzoo

alzoo had zy noch veel andere hoedanigheden en deugden. Haar Leer-Meester was Dr. Elmer, die men gelooft dezelve te zijn geweest, de welke daar na, door Koningin Elizabeth, Bisschop van Londen gemaakt is geworden, van deze had zy geleerd de Grieksche en Latijnsche Talen, zelfs tot een groote volkomentheid, zoo dat, zijnde van de zelven ouderdom met den laatsten Konink, zy echter hem in die talen scheen te boven te gaan. En hebbende daar by de onderstand van de kennissen gekregen, bestede zy veel tijds in de zelve. Roger Asham Leer-meester van de Koningin Elizabeth, komende eens by haar, in haar Vaders huis in Leicestershire, vand haar Platoos Werken in het Grieksch te lezen, terwijl al de rest van het huisgezin, zich in den wildbaan met de Jacht vermaakte. Hy vraagde haar, hoe zy zich zulke vermakelijkheden konde ontrekken? en zy gaf hem ten antwoord, de vermakelijkheden van het wild, waren maar schaduwen, by het vermaak, het welke zy uit het lezen van een Platoos Phædon, die toen voor haar open lag, ontfing. Dat zy het achte een van de aldergrootste zegens te zijn, de welke God haar oit gegeven hadde, dat zy scharpe ouders, en een braaf Leer-meester hadde, de welke haar veroorzaakten in geen andere zaak, als in de Studie haar grootste vermaak te nemen. Zy las de Heilige Schrift veel, en had groote kennisse in de Godheid gekregen; echter met al deze voordeelen van geboorte en hoedanigheden, was zy zoo nedrig, vriendelijk en goedertierentlijk Godvruchtig, dat het geheele volk te gelijk haar liefde en verwonderde, maar niemand meer als de laatste Konink. 1553. Haar Character.

Zy had een geest, die op een wonderlijke wijze, boven de wereld heen sweefde, en in die ouderdom, in de welke andere maar de kennisse van de Wijzelingschap beginnen in te drinken, was zy al gekomen tot de oefteninge van de hoogste leerstukken van dezelve. Zy was nooit opgetoogen met de hoop van een Kroon, noch neergeslagen, wanneer zy daar na, haar Palais tot een gevangenis zag gemaakt; maar droeg zich zelven met een evenmatige gestaltenisse des gemoeds, in deze onevenmatigheden van het geluk, het welke haar, op zulk een schierlijke en onverwachte wijze, verhoogde, en wederom vernederde.

Al de passien en driften, de welke zy daar in uitdrukte, was deze, de welke men onder de Edelste stelt, en een bewijs van een tederen en Edelmoedigen aard is, zijnde zeer aangedaan en geraakt, door de verdrietigheden, in de welke haar Vader en Man om harent wille waren gevallen.

Het aanbieden van de Kroon, wanneer haar eigen en haar Schoon-

vader

1553. vader haar daar mede kwamen begroeten, vermeerderde eerder haar disordere over des Koninks dood. Zy zeide vorder, zy wist dat volgens de wetten van het Koninkrijk, en het recht der nature, de Kroon aan des Koninks Zusters verschuldigt was, zoo dat zy vreesde, daar mede haar Conscientie te beswaren, met aan te nemen het geene haar toe hoorde, willende niet gaarne zich, met eens anders buit verrijken. Maar zy zeiden haar, alles dat zy gedaan hadden, was volgens de wetten gedaan, onder het welke al de Rechters en Raden hun hand gezet hadden. Dit gevoegt by haar sterk aanraden, en het moeyelijk aanhouden van haar Bedgenoot, die meer Staatzucht van zijn Vader, als wyzelingschap van zijn vrouwe in zich hadde, overwonnen haar ten laatsten, van het welke haar Schoonvader, daar na, in den Raad zeide; dat zy eerder door aandringen van de Raden, en als door geweld, als door eigen begeerte, en verzoek, daar toe was gekomen.

Haar onwil om de Kroon te aanvaarden.

Hier op wierd ordere gegeven, om haar als Koninginne te doen uitroepen, en een antwoord wierd de Koninginne Maria toegezonden, onderteekent door den Eerstbisschop van Kanterbury, den Heer Cancellier, de Hartogen van Zuffolk en Northumberland; de Marquizen van Winchester en Northampton; de Graven van Arundel, Shrewsbury, Huntington, Bedford en Pembrok; de Lords, of Heeren Cobham en Darcy; Sir Thomas Cheyney, Sir Robbert Cotton, Sir Willem Peter, Sir Willem Cecil, Sir Johan Cheek, Sir Johan Mazon, Sir Eduard North en Sir Robbert Bowes, in alles een en twintig perzoonen, latende haar weten, („) Dat Koninginne Johanna als „ nu hun Zouverain was, volgens de oude wetten van het land, en het „ Patent van den laatst overleden Konink, aan dewelke zy nu door „ plicht van gehoorzaamheid verbonden waren. Zy zeiden haar, dat „ het Huwelijk tusschen haar Vader en Moeder, door de Kerkelijke „ Hoven te niet gedaan was, volgens de Goddelijke en Menschelijke „ wetten van het land. Dat verscheidene treffelijke Hooge Schoolen in „ Christenrijk het zelve toegestaan hadden; dat de uitspraak door de Par„ lementen was bevestigt, en zy alzoo onwettig verklaart was geworden, „ en onerfelijk aan de Kroon gestelt. Zy dan verzochten haar, datze „ haar pretentie wilde afleggen, en de Regeringe geen ontroeringe toe„ brengen; en beloofden, dat indien zy zich gehoorzaam toonde, zy hen „ alle gereed en vaardig zou vinden, om haar alle dienst te bewijzen, „ dewelke zy plichtschuldiglijk haar bewijzen zouden konnen.

De Raad schrijft aan Koningin Maria.

Den volgenden dag daar aan, riepen zy haar Johanna Koninginne uit. De Proclamatie is in de Verzameling te vinden; zy behelst: „ dat de

„de voorleden Konink hadde, door zijn Patenten de Kroon gelimi- 1553.
„teert, dat dezelve niet op zijn twee Zusters zou afdalen, nademaal *Johanna Koningin uitgeroepen.*
„dezelve beide, door vonnis van de Geestelijke Hoven, voor onwet-
„tig verklaart waren, het welke door de acten van het Parlement be- *Collect. No. 1.*
„vestigt waar, zijnde behalven dat, maar zijn halve Zusters, dewel-
„ke (al ware het ook, datze wettig verklaart wierden) volgens de wet-
„ten van Engeland niet erven konnen. Men voegde daar by, dat'er
„ook groote redenen waren te vrezen, dat des Koninks Zusters met
„eenige Uitlandsche Princen zouden mogen komen te trouwen, en
„alzoo de wetten van het Koninkrijk te veranderen, en het zelve de
„Tyranny van den Bisschop van Romen, en andere vreemde wetten
„onderwerpen.

„ Om deze redenen warenze van de opvolginge uitgesloоten, en de
„vrouwe Francisca Hartoginne van Zuffolk, zijnde de naaste aan de
„Kroon, zoo was deswegen bestelt, dat indien zy geen Zoonen had-
„de, op het afsterven van den Konink, de Kroon inmediatelijk op
„haar oudste Dochter Johanna vallen zoude, en na haar en haar af-
„komst, op haar Zusters, nademaal zy in het Koninkrijk gebooren,
„en albereets daar in getrouwt was. Hierom dan wierd zy Konin-
„ginne uitgeroepen, belovende te zullen zijn, zeer goedertieren en
„genadig, aan al haar volk te zullen mainteneren Gods Heilige woord,
„en de wetten van het Land, en verzoekende alle haar Onderdanen
„haar te erkennen en te gehoorzamen.

Wanneer dit verkondigt wierd, verzamelde zich een zeer groote menigte, om het zelve te aanhoren; maar daar waren weinige, die de gewoonlijke acclamatie en toejuichinge maakten; maar een Wijntappers jongen, toonende eenige verachtinge, omtrent het geene gedaan was, wierd geordonneerd dat dezelve den volgenden dag tot een exempel voor andere zou gestraft werden, gelijk hy ook in de Pilory gezet is geworden; zijnde zijn ooren daar aan vast genagelt en afgesneden. Dit geschiede, terwijl een Herauld in zijn Wapen rok, op het geklank van Trompetten, het volk dat verzamelt wierd, de natuur van zijn misdaad voor lâs.

Hier over ontstond een groote verslagentheid over het gantsche volk. *Oordeel daar over.*
De Proclamatie des nieuwen Koningins tytuls voorstellende, wierd op verscheidene wijzen besprooken. Eenige dewelke dachten dat de Kroon afdaalde van bloeds wegen, en dat het zelve door geen Parlement konde werden gelimiteert, bewezen daar uit, dat de Konink hebbende zijn macht van God, dezelve ook volgens de natuurlijke weg van erfrecht

1553. most afdalen, en alzoo de naaste erfgenaam opvolgen. En voor zoo veel beide des Koninks Zusters, by verscheidene zententien en acten van het Parlement voor Bastaarts waren verklaart, 't zy dat zulks wel, of kwalijk geoordeeld was, zy mosten zoodanig geacht werden te zijn, als de wet haar verklaarde te zijn, zoo lang dezelve in kracht stond; daaromme oordeelden die, dat de Koninginne van Schotland behoorde op te volgen; dewelke hoewel zy dit pretendeerde op de dood van de Koninginne Maria, echter zulks nu niet eischte, om dat volgens de Pauzelijke wet, het vonnis tegens Maria gegeven, nul en van geender waarde verklaart was.

Andere brachten in, dat alhoewel een Prins wierd gestelt, door een onbemiddelde bestelling van den Hemel, hy evenwel den loop van opvolginge zou mogen veranderen, gelijk David heeft gedaan, stellende Salomon boven Adoniah. Maar dit, zeiden weder andere, raakte de Koningen van Engeland niet, welker recht tot de Kroon, met de uitbreidinge van hun voordeelen, van geen Goddelijke disignatie, maar van een langdurige Possessie, en de wetten van het Land voortkwamen; waar over ook de Konink vermocht de opvolginge door de wetten limiteren en bepalen; zoo wel als hy en de andere Koningen, in eenige gedeelten de prærogativen en voordeelen hadden gelimiteert (het welke duidelijk Sir Thomas Morus opinie was) en dat derhalven de acte van het Parlement, omtrent de opvolginge van des Koninks Zusters in rechte kracht en vermogen hadde.

Men zeide ook, dat, indien des Koninks Zusters mosten werden uitgeslooten van wegen Bastardy, ook al de geheele afkomst van Carel Brandon in het zelve Prædicament stonden; nademaal hy niet wettiglijk met de Koningin van Vrankrijk was getrouwt geweest, zijnde zijn voorige Vrouw Mortimeer noch in levenden lijve; noch zijn trouw-verbond met haar vernietigt (want hoewel eenige Engelsche Schrijvers zeggen, dat zy echtelijk gescheiden waren, zoo hebben echter eenige, dewelke voor des Koningins van Schotlands tytul, in de naaste Regeringe geschreven hebben, het zelve geloochent.) Maar hier in was het onderscheid groot tusschen hen beiden, als dat de Zusters van den Konink waren verklaart, Bastaarden in rechte; daar dit recht tegens de afkomst van Carel Brandon alleenlijk een surmize was.

Andere brachten daar tegens in; dat indien het bloed een onwederspreekelijken tytul gaf; hoe het by kwam dat Johannas Moeder niet regeerde? het is waar, Maud de Keizerinne, en Margariet de Gravinne van Richmond, waren vergenoegt dat hunne Zoonen, Hendrik de

tweede en Hendrik de zevende in hun recht en plaats zouden regeeren; maar het was noit gehoort, dat een Moeder op haar Dochter zou rezigneren, voornamentlijk daar dezelve noch onderjarig was. Maar dit wierd de ſlapheid van den Hartog van Zuffolk en de Staatzucht, van den Hartog van Northumberland te laſt gelegt. Die tegenwerpinge van het halve bloed, zijnde een Regel van de gemeene wetten, in de Familien der Onderdanen, om de Stiefmoeders de genegentheid met de voordeelen te benemen, om hun mans kinderen te bederven, wierd niet applicabel tot de Koon geoordeelt te zijn; ook was het geen een en de zelve zaak buiten of binnen het Koninkrijk gebooren te zijn, op het welke zeer geſtaan wierd, om de Koningin van Schotland uit te ſluiten, als dienende tot deze zaak; nademaal een exceptie in de wet was gemaakt, door des Koninks kinderen, dewelke men oordeelde zich over al hun afkomſt uit te breiden. 1553.

Maar hier in kwam al het volk over een, dat hoewel door een acte van het Parlement de Konink Hendrik was gemachtigt de Kroon te provideren of te limiteren door zijne patenten, of opene brieven, zulks echter maar een byzondere vergunning voor hen was, zonder dat zulks op zijn nazaten zoude konnen afdalen: zoo dat de patente brieven gemaakt door Konink Eduard, geen macht konden hebben, om de Kroon te beſtellen, en noch veel minder, wanneer dezelve uitdrukkelijk een acte van het Parlement tegen ſpreekt.

De ſtrengheid tegen de Wijntappers jongen gepleegt, wierd de driftige aard en nature van den Hartog van Northumberland, meer als iets of iemand anders toegeſchreven. En hoewel wanneer een Regering vaſt en op zijn voeten ſtaat, en de factien krachteloos zijn, het ſtellen van een publijk exempel, een factie, welke anderzints moedeloos is, wel verſchrikken kan; echter geſtrengheden, in zulk een conjuncture als deze, wanneer den Raad geen ander onderſtand heeft als het volk, te oeffenen, ſchijnt een werk van onvoorzichtigheid te zijn. En een ieder dacht, dat het een groote misſlag ware, hem op zulk een wijze te ſtraffen.

Dit dede hen reflexie op de andere wreedheden, van den Hartog van Northumberland nemen; hoe hy den Hartog van Zomerzet, beneffens deze Edellieden, dewelke met hem geleden hebben, door een vuile tzamenſwering, om den hals gebragt hadde; maar boven al kwam het vermoeden van de oorzaak van de ontijdige dood des laatſten Koninks geweeſt te zijn, weder te voorſchijn. Alle welke dingen het volk

Northumberland zeer in den haat.

1553. zoo woedende tegens hem maakte, dat, zonder aan te merken, wat zy onder de Koningin Maria zouden hebben te lijden, zy een algemeen besluit namen, haar op den Throon te helpen.

De Jonkvrouw Johanna was nu ook in verscheidene andere Steden omtrent Londen uitgeroepen; maar het volk liep meest naar de Koningin Maria; veel uit Norfolk vielen haar toe, en een groot lichaam van inwoonders van Zuffolk, alle zelf voor de Reformatie zijnde, vergaderde omtrent haar. Deze verzochten van haar te weten, of zy de Godsdienst, in Konink Eduards tijd opgerecht, zou willen veranderen? op het welke zy volkomene verzeekeringe dede, dat zy nooit eenige vernieuwinge, of verandering zou zoeken te maken; maar zich zelven met de huislijke oeffeninge van haar eigene Godsdienst te vreden houden. Hier op wierdenze alle ingenomen met zulk een vertrouwen van haar oprechtigheid, dat een ieder van hen voornam, hun lijf en goederen by haar op te zetten. De Graven van Bath en Zussex, lichten troepen, en vervoegden zich by haar; gelijk ook de Zonen van den Lord Wharton en Mordant, en andere meer.

Veel verklaren voor Maria.

Hier op besluit, aan de andere zijde, den Raad, mede macht van Oorlogs volk by een te vergaderen, om de hare te verstroyen, zendende den Broeder van den Grave van Huntington, om Bukkingham-shire op de been te helpen, en eenige anderen, den eenen hier, den anderen daar; met last en ordere, om de troepen, dewelke van Londen naar Newmarket zouden aantrekken, te ontmoeten. Men hadde in het eerste voorgestelt den Hartog van Zuffolk te zenden, om de zelve te Commanderen; maar de Jonkvrouw Johanna, was zoo veel gelegen aan haars Vaders behoudenisse, dat zy verzocht dat hy niet zoude gaan; en hy zijnde maar een slap man, wierd lichtelijk verschoont, en het bevel viel vervolgens op den Hartog van Northumberland, die nu al veel bekommernissen daar over in zijn hart begost te voeden, en onder andere, dat indien hy vertrok, de Stad van Londen voor de Koninginne Maria mocht verklaren, behalven dat hy zelfs van den Raad niet genoeg verzeekert was, dewelke in het geheel het scheen met hem te houden, meerder uit vrees als uit goede genegentheid. Cecil wilde niet ageren als Secretaris, gelijk hy zelfs schrijft. De Rechters wilden niets doen; en de Hartog zag oogenschijnlijk, dat indien hy niet (volgens de gewoonte van onze Princen, op hun eerste aankomst aan de Kroon) met de Jonkvrouw Johanna, en den Raad, in den Touwr ging, door het welke hen

dezelve

dezelve als gevangene maakt, dat de Raad neigde om hem te verlaten. Dit maakte hem zeer onzeker in zijn gedachten. Het gantſche gevolg van zijn beſluit, hing alleenlijk aan het verſtroyen van des Koningin Marias troepen; en het was niet minder noodig een man van moed en dapperheid gedurig in den Touwr te houden; en niemand was 'er die hy volkomentlijk derfde vertrouwen als den Hartog van Zuffolk; maar die was zoo kleinhartig, dat hy niet veel aan hem hadde; maar het aannaarderen van des Koningins Oorlogs macht, drong hem heenen te gaan, om haar het hooft te bieden. 1553. Beſluit van den Raad tot tegenweer.

Hy dan leide al de ſware belaſtingen die hy konde, op den Raad, om op de Koninginne Johanna te paſſen, en ſtandvaſtiglijk by haar belangen te blijven, en trekt zoo uit met 2000 Paarden, en 6000 man te voet. Maar zoo als hy reed door Biſſchops poortſtraat en Shoredich, hoewel daar een groote menigte volks ſtond, om hem te zien, was 'er echter niemand die hem een goed ſucces toeriep, het welke een droevig bewijs was, van de kleine genegentheid, dewelke zy hem droegen.

De Raad zand brieven aan den Keizer, door eenen Shelley, den welken zy zonden, om hem de opvolginge van de Jonkvrouw Johanna te kennen te geven, zich vorders beklagende dat de Jonkvrouw Maria dus gaande gemaakt, en zijn Gezand zich amptswegen in haar zaken geſtooken hadde; maar dat zy ordere hadden geſtelt om de Jonkvrouw Maria weder tot haar behoorlijke plicht te brengen. Zy verzochten ook de Continuatie van zijn vriendſchap, en dat hy zijn Rezident wilde belaſten, om zich te dragen, zoo als het een Gezand betaamt. Sir Philips Hobbey wierd als Gezand by den Keizer gecontinueert; de andere wierden belaſt om met de Mediatie van de Vrede voort te gaan: maar de Keizer wilde deze Brieven niet ontfangen, en weinige dagen daar na, gingen andere van wegen de Koninginne Maria naar hem toe. Haar ſchrijven aan den Keizer.

Ridley wierd gelaſt, om den tytul van Koningin Johanna voor te zetten, in een Zermoen in St. Paulus Kerk, en het volk te waarſchouwen, van het gevaar, in het welke zy zouden zijn, indien de Koningin Maria tot de Regeeringe kwam, gelijk hy ook gedaan heeft, gevende met eenen in zijn Predikatie bericht, van het geene zich tuſſchen hem en haar toegedragen hadde, wanneer hy was gekomen, om voor haar te prediken. Op dezelve tijd, dede de Hartog van Northumberland tot Cambridge (alwaar hy Cancellier van de Hooge School, en Stadhouder van de Stad was) den Onder Cancellier Ridlei predikt voor den tytul van Johanna.

1553. prediken, in den zelven zin. Maar hy hield hem wat by generale termen; en wiſt het zoo te matigen, datter geen grooten aanſtoot, of aan de eene of aan de andere zijde gegeven wierd.

Kon: Maria word ſterk. De Koninginne had nu ook haar Tytul tot Norwich doen proclameren, en brieven over geheel Engeland gezonden, verzoekende de Pairs, en andere Heeren van groote Staat, tot haar byſtand te verſchijnen. Eenige Scheepen wierden rontſom gezonden, om aan die Kuſt te blijven, en haar te onderſcheppen, indien zy mocht zoeken weg te vlieden; maar deze, dewelke het gezag daar over hadden, wierden zoo verre omgezet, dat in plaats van tegens haar te ageren, zy zich voor haar verklaarden. Zir Eduard Haſtings hebbende 4000 Man in het land van Buckingham geworven, in plaats van zich by den Hartog van Northumberland te vervoegen, ging met dezelve over, in dienſt van Maria. Een groote menigte kwam ook dagelijks, van alle oorden, haar byvallen; en in verſcheidene Graafſchappen van Engeland, wierd zy als Koninginne uitgeroepen; maar niemand kwam by Northumberland, zoo dat hy zeer ernſtiglijk aan de Heeren tot Londen, om meer byſtand ſchreef.

De Raad valt haar toe. Maar den Raad, verſtaande uit alle hoeken, hoe zeer het met Maria voor ſtroom liep, begoſten zich onderlinge te beraden, hoe zy hun voorige miſdaden zouden konnen herſtellen, en zich met haar verzoenen. De Graaf van Arundel hate den Hartog van Northumberland, om verſcheidene oorzaken. De Marquis van Wincheſter had den naam, dat hy wel den weerhaan konde ſpeelen, als 'er zijn voordeel by lag. By deze voegde zich de Graaf van Pembrook, die te meer aan de belangen van de Jonkvrouw Johanna verbonden was, om dat zijn Zoon haar Zuſter getrouwt hadde; het welke hem te zorgvuldiger maakte, om zich by tijds aan haar kant te begeven. By deze kwamen de Ridder Thomas Cheyney, Opziender van de Cinqueports, of Vijſ-havens, en Sir Johan Mazon, beneffens de twee Secretarizen.

Men zeide ook, dat de Franſche en Spaanſche Gezanten een audientie by de Heeren hadden verzogt, in eenige plaats van de Stad; en men ſtelde voor, om die te laten geſchieden in het huis van den Grave van Pembrook, als de minſte in vermoeden zijnde; en de Hartog van Zuffolk ſtond hen toe, uit den Touwr daar te gaan. Zy ſtelden ook voor, dat, nademaal de Hartog van Northumberland zoo ernſtig om byſtand had geſchreven, datze moeſten gaan en handelen met den Lord Major en Stad van Londen, over die zaak. Maar zo haaſt als

als zy buiten den Towr waren, drong hen de Grave van Arundel aan, om zich voor de Koninginne Maria te verklaren. En om hen daar te beter toe te bewegen, stelde hy hen al de wreedheden van den Hartog van Northumberland voor oogen, onder wiens Tyranny zy moesten besluiten slaven te zijn, indien zy dat Jok niet by tijds van den hals afwierpen. Als de andere het zelve lichtelijk toestonden, zonden zy aanstonds om den Lord Major, met den Penzionaris en Aldermans, en hebbende hun besluit aan hen geopenbaart, reden zy gezamentlijk naar Cheapside, de voornaamste straat in Londen, en hebben aldaar de Koninginne Maria geproclameert, op den 19 July, gaande van daar naar St. Paulus Kerk, alwaar het Te Deum gezongen wierd. Men zand ook last en order naar den Towr, om den Hartog van Zuffolk te belasten dat Slot over te geven, en de Koninginne Maria te erkennen: en dat de Jonkvrouw Johanna den Titul van Koninginne zou afleggen. Gelijk als haar Vader zachtmoediglijk deze ordere gehoorzaamde, alzoo betoonde zy ook, dat haar zeer weinig aan die ydele glorie gelegen was, dewelke nu voor negen dagen haar eerder een last, als een stoffe tot vreugde geweest was. Zy zonden ook ordere aan den Hartog van Northumberland, om zijn troepen af te danken, en zich als een gehoorzaam Onderdaan, van de Koninginne Maria te dragen. De Graaf van Arundel met den Heer Paget, wierden gezonden, om haar bericht van alles te doen, die zich alsnoch tot Franingham, in Zuffolk, ophield.

1553.

Verklaart haar Koningin.

Den Hartog van Northumberland was nu weder te rugge naar Cambridge geweeken, wachtende aldaar op nieuw volk, tot onderstand, van Londen; maar hoorende hoe de zaken aldaar stonden, heeft hy, zelfs eer de bovengezeide last en ordere aan hem gekomen was, zijn troepen ontslagen, gaande daar op naar de Markt, heeft hy Maria als Koningin aldaar doen uitroepen, smijtende zijn eigen hoed om hoog in de lucht, van vreugde, en roepende: *God beware de Koningin Maria.* Maar de Grave van Arundel, zijnde door de Koningin gezonden om hem te vangen, was hy, gelijk gezegt word, snoodelijk en verachtelijk voor deszelfs voeten nedergevallen, biddende om zijn gunst. Deze was hem gelijk, zijnde het nu een gemeen gebruik by zulke inzolente en opgeblazene lieden, verachtelijk te dalen met hun geluk; zoo wel als onmatig en overdadig te zijn, in voorspoed. Hy wierd op den 25. July naar den Towr gezonden, benevens den Grave van Warwijk zijn oudste Zoon; en Ambrozius en Hendrik, twee van zijn andere Zoonen. Eenige andere van zijn vrien-

De Hartog van Northumberland onderdanig en gevangen, nevens veele anderen.

1553. vrienden wierden mede gevangen gezet; onder dewelke ook was Sir Thomas Palmer, dat snoode werktuig van des Hertogen van Zomerzets val, die zedert zijn boezemvriend geworden was, en Doctor Zands, de onder Cancellier van Cambridge.

Een ieder om het zeerste, begaf zich nu naar de Koningin, om haar genade af te bidden. Zy ontfing hen alle gunstiglijk, behalven den Marquis van Northampton, Dr. Ridley, en de Heer Robbert Dudley. De eerste van deze was voor heen een diepe oogendienaar van den Hartog van Northumberland geweest. De tweede had haar mishagen door zijn Zermoen op den hals gehaalt; en zy nam met blijdschap alle pretexten aan om hard met hem te mogen handelen, om daar door Bonner wederom in het Bisdom van Londen te krijgen. De derde hadde zijn Vaders Fortuin gevolgt.

Op den 27. wierden de Heer Opper Rechters Cholmley en Montague, naar den Towr gezonden, en den volgenden dag de Hartog van Zuffolk, en Sir Johan Cheek volgde hem na, de Jonkvrouw Johanna en haar man, waren voor heen daar in vast gehouden. Dry dagen dagen daar na kwam een order, om den Hartog van Zuffolk in vryheid te stellen, op verbintenis van weder in de gevangenis te keeren, wanneer de Koningin zulks zou begeeren, want het was kennelijk genoeg, dat hy door Dudley tot dit werk aangedreven was; en gelijk men geloofde, dat hy uit geen kwaadaardigheid misdaan hadde, zoo dede ook zijn slapheid dat men weinig vreeze voor hem hadde; en derhalven de Koningin, begeerig een uitsteekend werk van barmhertigheid te toonen; en haar beginzel van Regeringe, daar door te verheerlijken, vand goed het zelve, liever aan hem, als iemand anders te betoonen.

Koningin komt binnen Londen.

De Koninginne nu, begaf zich naar Londen, zijnde onderwegen, door haar Zuster Elizabeth ontmoet, met een gevolg van 1000 Paarden, dewelke zich by haar vergadert hadden, om hun yver te toonen, beide hun tytuls te conzerveren, dewelke in deze laatste Contesten al vry veel te lyden hadden gehad. Zy dede haar Intrede binnen Londen op den darden Augustus, met groote Praal en Heerlijkheid. Wanneer zy in den Towr kwam, wierden, de Hartog van Norfolk, die by na zeven Jaren daar in gezeten had; Gardiner Bisschop van Winchester, die vijf Jaren aldaar gevangen was geweest, de Hartogin van Zomerzet, die mede omtrent de twee Jaren aldaar bewaart geweest was, en de Lord Courtley (die van haar daar na Grave van Devonshire wierd gemaakt) die een Zoon van den Marquis van Exeter, en aldaar zedert zijns Vader aanklacht gehouden was geweest, op vrye voeten gezet.

Zy

Zy dan was nu vreedzaamlijk in haar Throon gezet, zonder eenige bloedstortinge, hebbende zulk een sterk verbond, als tegens haar opgerecht was, en het geen zoo sterk scheen, dat, indien hy, die het hooft daar van was, in het algemeen niet van het volk zoo zeer gehaat was geweest, zoo lichtelijk niet verstoort zou zijn geweest, doorgebrooken. 1553.

Zy was van nature Godvruchtig en devoot, zelfs tot Superstitie toe, had een Edelmoedige gesteltenis van het gemoed, maar die zeer door swaarmoedigheid verdorven was, welke by haar van nature was; maar zeer vermeerdert, door de tegenspoedige toevallen van haar leven, zoo voor als na haar komst tot de Kroon, zoo dat zy zeer tenger en mildzuchtig wierd, omtrent het einde van haar leven; wanneer de geschillen tusschen haar Vader en Moeder onvergelijkelijk wierden, volgde zy de belangen van haar Moeder, die ook in der daad haar eigene waren. En konde voor een geruimen tijd niet bewogen werden, om zich den Konink te onderwerpen, dewelke geen tegenstreven van iemand konnende verdragen, voornamentlijk van zijn eigen Dochter, een besluit genomen had, een schrik over al het volk te maken, en haar opentlijk te doen ter dood te brengen. Het welke haar Moeder vernemende, schreef die haar een brief in een zeer devoten stijl, dewelke in de Verzamelinge kan gevonden werden; in dewelke zy haar aanmoedigt, om „ blijdelijk te lijden, op Godt te vertrouwen, en haar hart zuiver te be„ waren. Zy belaste haar, in alles des Koninks bevel te gehoorzamen, „ behalven in het stuk van den Godsdienst. Zy zand haar twee La„ tijnsche Boeken, het eene handelende van het leven van Christus, „ (zijnde misschien dat vermaarde Boek van Thomas a Kempis) en het „ andere de brieven van den Oudvader Hieronymus. Zy ried haar, „ zich zelven wat te vermaken op haar Clavecymbaal, of Luit, maar „ boven alle dingen zich zelven zuiver te bewaren, en in geen hande„ ling van Trouwen treden, tot dat deze tyden zouden voorby zijn; „ van het welke haar Moeder scheen goede hoop te hebben. Deze brief had behooren in mijn voorig Boek te staan, indienze nu alstoen in handen was gevallen; maar deze is echter geen oneigene plaats, om des gedacht te werden. In het Hof waren veele beschreumt om den Konink voor haar te spreeken; beide de Hartog van Norfolk en Gardiner zagen het aan, en waren ongenegen, hun intrest en belang te wagen, om voor haar te spreeken; maar (gelijk het nu gedrukt staat, en daar zy zich beide op beriepen) Kranmer was de eenige man die zulks dersde wagen. In zijn zachtmoedige wijze van doen, zeide hy den Ko-

Haar gevaar ten tyden van haar Vader.

Verzamelingen. No. 2.

1553. ninck, dat zy noch jong en onbescheiden was; en het ware derhalven geen wonder, indien zy wat te hardnekkiglijk zich hield, aan het geene haar Moeder, en al die omtrent haar waren, zoo veel jaren gedurende, haar hadden ingeprent; maar dat het wel vreemt zoude schijnen; dat hy voor die zaak zoo verre zou vergeeten, dat hy haar Vader was, als tot die extremiteit met zijn eigen kind te komen; dat indien zy van haar Moeder afgezonderd wierd, en van haar kwade raadslieden, binnen korten tijd, veel op haar zou konnen gewonnen werden: maar haar het leven te benemen, zou een schrik, over gantsch Europa, tegens hem verwekken. Door deze middel, was hy voor dien tijd haar behoudenisse.

Word door Kranmer behouden.

Na de dood van haar Moeder, die in Juny daar aan kwam te sterven, veranderde zy van zinnen. Want behalven de verklaringe, dewelke zy alstoen teekende, en die in het eerste Deel van dit Werk bygebracht is, schreef zy brieven, met zulke onderwerpinge, als genoegzaam konden toonen, hoe wel zy veinzen konde. Dry van deze aan haar Vader, en een aan Kromwel, hebbe ik in de Verzamelingen ingevoegt: ,, in dewelke zy met de aldergezochtste uitdrukzelen verklaart haar leedwezen, wegens haar voorige weerbarstigheden en ongehoorzaamheid omtrent zijn zeer gerechtige en deugdzame wetten. Verzoekt ,, ootmoedig zijn vergiffenis, als leggende neder voor zijne voeten; en ,, aanmerkende zijn groote geleerdheid en kennisse, stelt zy haar ziele ,, in zijne handen, besloten hebbende, dat hy voor altoos daar na ,, haar gewisse zoude dirigeren, van het welke zy ernstig belooft, nooit ,, af te zullen wijken. Dit herhaalt zy met zulke tedere uitdrukzelen, dat het schijnt, dat zy alle macht over haar zelven hadde, om al het geene zy tot haar einde dienstig achte, voor te konnen brengen.

Verzamelingen. No. 3. 4. 5. 6.

En wanneer Kromwel aan haar schreef, om te weten wat haar opinie ware, omtrent Bedevaarden, het Vagevuur, en de Reliquien, en overblijfzels der Heiligen: (,,) verzeekerde zy hem, dat zy geen opinie ,, met allen hadde, als alleen zodanige, als zy van den Konink zou ontfangen, dewelke haar gantsche harte in zijn hand hadde, en die haar ,, indrukken zou, zoo in deze, als in alle andere dingen, gelijk zijn onschatbare deugd, hooge wijsheid, en voortreffelijke geleerdheid voor ,, haar dienstig zoude achten. Zoo volmaaktelijk had zy dien stijl geleerd, die zy wist dat hem de aangenaamste zou zijn. Hebbende deze dingen uit hun oorspronkelijk Originaal getrokken, hebbe ik niet ondienstig geacht, dezelve hier in te voegen, op dat mag blijken, hoe verre die van dien Godsdienst konnen involgen en toegeven wanneer hun belang daar aan legt.

Van deze tijd af, heeft deze Princeſſe, zich in alle poinčten, naar 1553.
alles wat haar Vader dede, gevoegt; en na zijn dood pretendeerde zy, van geen andere Godsdienſt te willen zijn, als deze, dewelke door hem was ingeſtelt: zoo dat al het geene, daar zy voor pleitede, gedurende haar Broeders regeringe, alleenlijk was de volhardinge in dien weg van Godsdienſt, die op haars Vaders afſterven in het gebruik was. Maar nu zijnde tot de Kroon gekomen, konde dezelve haar niet vergenoegen; maar wanneer zy docht dezelve te nauw gezet te zijn, wierd zy in twijfel geſtelt, tuſſchen twee verſcheidene verbeeldingen, dewelke haar voorgeſtelt wierden. Aan de eene zyde Gardiner en al zijnen aanhang, wilden de zaken van den Godsdienſt weder te rugge brengen, tot zulks, als dezelve hadde geweeſt, op het afſterven van den Konink Hendrik, en zoo voort by trappen allengskens, tot zulks als die was geweeſt, voor zijn breuke met het Pauſdom. Aan de andere zijde de Koningin, volgens haar eigene neiginge, was zeer genegen om weder terſtond te keeren tot de vereeniginge van de Catholijke Kerk, gelijk zy die noemde; en het was nodig voor haar te doen, nademaal het alleenlijk was, door de Pauzelijke macht, dat haar onwettigheid was afgewezen. Hier op wierd geantwoord, dat al deze ačten en zententien, dewelke tegens haar gegaan waren, mochten worden geannulleert, zonder eenige kenniſſe van den Paus.

Gardiner bevindende dat deze dingen zulk een gewicht by haar niet hadde, als hy wel begeerde; want zy merkte hem aan als een loos tijdwinnend Man, zand boden aan den Keizer, aan dewelke zy zeer hing, om hem te verzeekeren, dat indien hy haar wilde bewegen, om hem Cancellier te maken, en de zaken in handen te ſtellen, hy dezelve zoodanig zoude beſtellen, dat ieder ding, daar zy genegentheid toe hadde, tijdelijk zoude te wege gebracht werden; maar hy kwam te vernemen, dat zy den Kardinaal Polus ontboden hadde, en ſchreef daar over aan den Keizer, dat hy wel wiſt, dat deszelfs yver tot verheffing van het Pausdom, alles bederven zou; en drong hem derhalven aan, om aan de Koningin te ſchrijven, datze haar heete drift zou matigen, en de overkomſte van den Kardinaal beletten. Hy zeide dat Pool onder miſdaad volgens de wetten ſtond, zoo dat zijn komſt in Engeland het gantſche volk alarmeren zou. Gardiners loosheid.

Hy bewees, dat om tweederhande redenen, zy van het Pauſdom een afkeer hadden; d'eene was, ter oorzaak van de Landeryen van de Kerk, dewelke zy meeſt voor klein geld, van de Kroon vervreemt hadden, daarze nu zeer kwalijk weer van wilden ſcheiden. De andere

1553. reden was, de vreeze die zy hadden voor Pauzelijke heerschappy en macht; dewelke nu van over de vijf en twintig jaren over het volk was toegezet, als de onverdraaglijkste Tyranny, die oyt gezien was. Daaromme zeide hy, was het nodig hen eenigen tijd te geven, om dat vooroordeel te slijten; en derhalven zoude het verhaasten van deze besluiten, alles om verre werpen. Hy dede den Keizer ook heimelijke verzeekeringen, om hem te dienen in al zijn belangen. Al deze dingen dede hy met voordacht, om dat hy wel wist, dat de Cardinaal Pool hem hatede, als een valsch en bedrieglyk Man.

De Keizer dan schreef, over deze zaak, verscheidene Brieven aan de Koninginne, met zijn eigen hand, welk zijn schrift zoo kwalijk te lezen is, dat het my, noch veele anderen, die ik dezelve getoont hebbe, niet mooglijk was die te konnen lezen, veel min die uit te schrijven. En een die geschreven is door zijn Zuster, de Koningin van Hongaryen, en door hem onderteikent, is niet beter. Maar uit verscheidene halve zinnen kan ik bevinden, dat alles strekte om haar wat te matigen; op datze zich niet te zeer mocht verhaasten, noch zich te veel, door Italiaanschen raad, laten leiden.

Op de wederkomst van deze boodschap, wierd het Zegel, het welke Goodrijk, Bisschop van Ely, afgenomen, en voor eenige dagen in bewaringe van Hare, Meester van de Rollen, gestelt was, op den 13. Augustus aan Gardiner gegeven, en hy als Cancelier van Engeland verklaart, krygende alzoo het bewind van alle zaken genoegzaam in handen. Zo dat nu de voortzettinge van des Koningins raads-besluiten, in alles een lankzamen trant stond te houden, doch met zulke zeekere stappen, dat daar door te minder gevaar van misgangen gevreest wierd.

Word Cancelier van Engeland.

Het eerste dat gedaan wierd, was den Hertog van Northumberland ter onderzoek te stellen. De oude Hartog van Norfolk, wierd Lord Hoog Stewart gemaakt, achtende het de Koninginne goed, het eerste Character van eer aan hem te besteden, die zoo veel geleden had, om dat hy het hooft van de Paapsche Party geweest hadde. En hier wierd een zubtyle zaak, dewelke tot hier en toe zeer geheim gehouden was geweest, te voorschijn gebracht. Men hadde gezegt, dat de Hartog van Norfolk, noyt ter degen was aangeklaagt geweest, en dat de acte tegens hem, geen ware acte van het Parlement was, zoo dat zonder pardon of herstelling in bloed, hy Hartog van Norfolk was en bleef. Dit hadde hy nooit in de laatste regeringe voor den dag gebracht, op dat dezelve geen andere acte zou mogen te wege brengen,

Rechtspleging van den Hartog van Norfolk.

om

om zijn aanklacht te beveſtigen. Hy dan, kwam nu in, op zijn voorige recht, volgens het welke, al de vergunningen en giften, dewelke uit zijn ſtaten en middelen waren gedaan, nul en van geender waarde moeſten verklaart worden, volgens de gemeene wetten. 1553.

De Hartog van Northumberland, met den Marquis van Northampton, en de Grave van Warwijk, wierden tot hun onderzoek gebracht. De Hartog verzocht, dat eerſt twee poinćten in zaken van rechte, door de Rechters mochten beantwoord werden. Het eerſte was, of een man, agerende uit kracht en gezag van het groote zegel, en ordere van den geheimen Raad, daar door ſchuldig aan verradery konde geoordeelt werden? het andere was, of deze, dewelke nevens hem, gelijkmatiglijk ſchuldig waren, en volgens welkers direćtie en bevelen hy hadde geageert, als zijn Rechters zouden konnen zitten? hier op gaven de Rechters tot antwoord; dat het groote Zegel van een, die geen wettige Koninginne was, geen gezag of Indemniteit geven konde, aan deze, dewelke op zoodanigen ordere ageerde: en dat ieder Pair, dewelke op geen aanklacht by recht, van zoodanige acceſſie tot die misdaad overtuigt was, als Rechter mocht zitten. En konde niet gecalangeert werden op een Surmize af Rapport. Deze poinćten dan, by de welke hy alleenlijk hadde gehoopt, zich te konnen verweeren, zijnde aldus tegens hem gedetermineert, bekende hy ſchuldig te zijn, en onderwierp zich de genade van de Koninginne: zoo dede ook de Marquis van Northampton en des Hartogen Zoon, de Grave van Warwijk, dewelke (gelijk by dit onderzoek blijkt) een geſchrift hadde om te zitten in het Hooger Huis. Zy dan wierden alle drie ſchuldig geoordeelt. Het oordeel ook paſſeerde des anderen daags in een Jury van geſwoorene, tegens Sir Johan Gates, en zijn Broeder Sir Humphrey; Sir Andries Dudley, en Sir Thomas Palmer, belijdende alle hun aanklachten. Maar van al deze wierd beſlooten, dat alleenlijk de Hartog van Northumberland, en Sir Johan Gates, en Sir Thomas Palmer, Exemplen door ſtraffe zouden gemaakt werden. Heath, Biſſchop van Worceſter wierd beſtelt, om den Hartog te onderrechten, en ter dood te bereiden. Of hy altoos in zijn hart zy geweeſt het geene daar hy toen profeſſie af maakte; of dat hy het zelve alleen toen voorgegeven heeft, hoopende daar door gunſt te verkrijgen, zulks word verſcheidentlijk geoordeelt; maar zeeker is het, dat hy zeide, dat hy altoos een Catholijk in zijn hart was geweeſt. Echter dit konde hem zijn leven niet baten. Hy was bekent een tot wraakzucht, en veinzery overgeven man te zijn, zoo dat zijn vyanden wel zagen, dat het nodig ware hem aan

Word veroordeelt.

Belijd Papery op zijn dood.

1553. een kant te helpen, op dat, indien hy in het leven ware gebleven, hy zich in de gonst der Koninginne niet zou mogen indringen, en dan het gevaar op hun eigen kop doen drayen. Zoo dat de Grave van Arundel, nu Steward van de huishoudinge of Hof-Meester gemaakt, nevens andere, lichtelijk verkregen, dat hem het hooft afgehouwen zoude werden, te zamen met Sir Johan Gates, en Sir Thomas Palmer.

Op den 22. Augustus wierd hy op de plaats van het Gerecht gebracht: op den weg ontstont'er eenige twist tusschen Gates en hem: zy, gelijk het gemeenlijk geschiet, tusschen medestanders in kwade daden, de blaam van hun ongeval, malkander op den hals schuivende: echter verklaarden zy, het de een den ander te vergeven; en stierven zoo in Christelijke liefde te zamen. Men zegt dat hy een lang gesprek heeft gemaakt, beschuldigende zijn voorige leven, en belijdende zijn verraderlijke daden. Maar dat gedeelte, het welke de Godsdienst aangaat, is alleenlijk noch overgebleven. Hy vermaant het volk standvastig te blijven by het Gelove van hun voorouders, en die van later opkomst te verwerpen; dewelke al de ellende van de voorige 30 Jaren hadde veroorzaakt, en verzocht hen, zoo als zy het zelve voor het toekomende wilden voorkomen, datze van uit het volk, deze trompetten van beroerte, namentlijk deze nieuwe Predikers, wilden verdrijven; dat voor zoo veel hem zelven aangaat, wat hy ook oit in tegendeel hadde voorgegeven, hy geen andere Godsdienst als die van zijn Voor-Vaders geloofde; in het welke hy zich beriep op zijn Geestelijken Vader, den Bisschop van Worcester, aldaar tegenwoordig; maar zijnde verblind door Staatzucht, hadde hy zijn gewisse geweld aangedaan, met zich te voegen naar den tijd, wegen het welke hy verklaarde, oprechtelijk leedwezen te hebben. Zoo dede en handelde hy, beneffens de twee andere; maar Palmer wierd weinig beklaagt, als zijnde geloofd een verraderlijk t'zamensweerder, tegens zijn voorige Heer en vriend, den Hartog van Zomerzet te zijn.

Zijn sterven.

Aldus stierf dien staatzuchtigen Hartog van Northumberland. Hy was in het voorige van zijn leven een braaf Capitein geweest, en had de achtinge van een wijs man: in het gemeen was hy doorgaans gelukkig, en deze die zoodanig zijn, worden altoos wijs geacht. Hy was een voortreffelijk man in een minder stand geweest; maar als hy hooger was opgevoert, hadde hy zich zelven vergeeten, zijnde zijn gedachten noch altoos hooger als het bereik van zijn geluk. Maar gelijk hy door gramschap en wraak buiten alle palen vervoert wierd, alzoo was hy t'eenemaal zerviel en kleinhartig in zijn onderwerpingen. Fox, zoo het

Zijn Charakter.

het schijnt heeft informatie gehad, dat hem hoope van leven was gegeven, indien hy zich zelven voor de Paapsche Godsdienst wilde verklaren, zelfs al lag zijn hooft al op het blok. Maar by wat weg hy die verklaring gedaan heeft, 't zy, om zijn leven te winnen, of dat hy in der daad altoos geweest hadde het geene daar hy nu belijdenis van deede. Hy heeft genoeg getoont, dat hy de Godsdienst weinig aangezien heeft, 't zy in zijn leven, 't zy in zijn dood. Maar of hy iets zou mogen gedaan hebben, om des laatsten Koninks dood te verhaasten, ik vinde niet dat daar na, iets daar omtrent is onderzogt; alleenlijk deze dewelke aanmerken hoe zeer schuld al de menschen in onorder brengt, en dat die een swarte wolk over hun hart hebben, dewelke blijkt, of in geweld van toorn en gramschap, of in verslagentheid van vrees, vonden zulk een verandering in zijn handelingen, omtrent deze laatste passagien van zijn leven, van zulke alsse voorheen hadden geweest, datze niet anders konden als oordeelen, of daar was iets byzonders in het verborgen, uit het welke zulks voortkomt. 1553.

Wat vorders de dood van Konink Eduard aangaat, deze die de zaken nu in handen hadden, toonden zich zoo weinig bekommert, omtrent zijn geheugenisse, en in der daad zoo blijde over zijn dood, dat het geen wonder is, dat'er zoo weinig onderzoeks over gedaan wierd; eerder is het wat vreemds dat zy hem zulke begraafs-plichten gedaan hebben. Want de Koningin hield een treffelijke Uitvaart, met al de andere gedenkplichten van de dooden; doende ook Missen voor hem in den Towr, gelijk men in de Roomsche Kerk gewoon is, op den 8. Augustus, op den zelven dag, dat hy tot Westmunster begraven wierd. De Heer Thezaurier (zijnde de Marquis van Winchester, die noch in dat ampt gecontinueert wierd) de Graven van Shrewsbury, en Pembrook, de voornaamste rouwdragers zijnde.

Konink Eduards uitvaart.

Day, dewelke nu stond om in zijn Stoel van Chichester herstelt te werden, had last om zijn Lijk-zermoen te doen. In het welke hy den Konink prees, en verschoonde; maar zijn Regeringe geweldig overhaalde, verheffende de Koningin zeer, onder dewelke hy het volk gelukkige dagen beloofde. Men hadde de meeninge gehad, dat de begraafnis plechtigheden zouden zijn, gelijkze voor de Reformatie waren geweest. Maar Kranmer wederstond zulks dapperlijk, en stond daar op, dat gelijk de Konink zelve, een zeer yverig voortzetter van de Reformatie was geweest, alzoo ook de Engelsche dienst door de wetten vast gestelt ware; en hier op verhinderde hy stoutelijk alle andere wijzen van dienst te doen; en hy zelve, volvoerde al de plichten

1553. van de begraafnisse; by het welke hy voegde de zolemniteit van een Communie.

In deze plechtigheden kan men wel oordeelen dat hy alles wat hy dede, met een zeer smartelijke droefheid gedaan heeft, nademaal gelijk als hy den Konink bemind hadde, meer als men zou konnen uitdrukken, zoo konde hy zijn Lijk-plichten niet anders aanzien, als de begraafnisse te gelijk van de Reformatie, en by gevolg in het byzonder, als een stap naar zijn eigen dood.

De Koningin verklaart datze niemants gewisse dwingen wil.

Op den 12. Augustus, heeft de Koningin een open verklaringe in den Raad gedaan, dat alhoewel haar gemoed en gewisse vast gestelt was, in het stuk van den Godsdienst, zy echter besloten hadde niemand te dringen of te dwingen, tot anders als het geene God hem in het harte zoude geven, in verzeekering van die waarheid in de welke zy was: en dit verhoopte zy, dat geschieden zou, door het openen van Gods Woord tot haar lieden, door vroome, deugdzame en geleerde Predikers.

De Bisschoppen nu ook, die uit hunne plaatzen gezet waren, verwachten ook niets anders, als om wel haast wederom herstelt te zullen werden. Bonner ging naar St. Paulus Kerk, op den 13. Augustus, zijnde Zondag, alwaar Bourn, die zijn Cappellaan was, voor hem predikte. Hy sprak zeer eerbiediglijk van Bonner, met scharpe reflexien op de proceduren tegens hem, staande de Regering van Konink Eduard, gehouden. Dit ontroerde het gehoor zeer, dewijl het volk, zoo zeer als zy, Bonner hateden, zoo kwalijk ook verdragen konde, dat men iets tot nadeel van dien Konink sprak. Hier over dan, ontstond een groote beroerte in de Kerk; zommige riepen dat men hem most van den Stoel afrukken, zommige wierpen met steenen, en een wierp een Degge met zulk een geweld naar de Stoel, dat dezelve daar in bleef steeken. Bourn met te bukken bewaarde zich zelven voor het gevaar: en Rogers en Bradford, twee uitsteekende Predikers, en die by het volk veel vermochten, stonden op; en stilden de drift van de menigte; en zy, om Bourn uit haar handen te verlossen, brachten hem van de Stoel, en leiden hem tusschen hen beiden, in een huis dicht by de Kerk.

Dit was een toeval zoodanig als de Papisten zouden hebben konnen bedenken; want het diende hen tot een oorzaak, om met meerder gestrengheid te handelen, en het prediken te verbieden, welke was de eerste stap die zy voor hadden te maken. Daar wierd een boodschap aan den Lord Major gedaan, om een strikte last te geven, dat ieder bor-

ger

ger zorge zoude dragen, omtrent alle die aan hem behoorden, dat dezelve in hun Parochie te Kerken zouden gaan, en zich stil houden. Als mede om hen te kennen te geven, wat de Koninginne, op den 13. Augustus, in den Raad verklaart hadde; en op den 18. wierd een verbod in des Koninginnen naam gedaan, inhoudende; dat zy, in aanmerkinge van het groot gevaar, het welke, ter oorzaak van den twist, omtrent den Godsdienst, over het Koninkrijk gekomen is, zy voor zich zelven verklaarde, dat zy van dien Godsdienst ware, dewelke zy, van haar kindsheid af, beleden hadde; dewelke zy ook, gedurende haar leven, wilde voorstaan; gelijkze ook blijde zou zijn, dat al hare onderdanen gewilliglijk dezelve wilden aannemen. Echter was hare meninge niet, eenige van hare onderzaten tot dezelve te dwingen, tot dat door gemeene toestemminge, daar omtrent ordere en bestellinge zoude gemaakt werden. Belastende een ieder ondertusschen, geen beroerte of onrust te verwekken, tot dat zoodanige ordere zoude werden gestelt; noch ook den naam van Papist, of Ketter te gebruiken; maar onderlinge te leven in liefde en in de vreze Gods. Doch of iemand eenige vergaderinge van het volk kwam te maken, die zou zy bezorgen, dat naar behoren swaarlijk zou gestraft werden. Zy belaste hen wel striktelijk, dat niemand zou hebben te prediken, of de Schrift uit te leggen, of eenige Boeken of schriften drukken, buiten haar speciale licentie en toelatinge. Zy belaste ook haar Onderdanen, dat niemand zou hebben iemand op voorgeven van de laatste wederspannigheid te straffen, ten ware daar toe, by haar geauthorizeert zijnde. Echter wederhield zy hier mede niemand informatie tegens zoodanige misdoenders te nemen. Het zoude haar zeer leet zijn, te hebben oorzaak, om de gestrengheid van de wetten te moeten executeren en uitvoeren. Echter had zy beslooten zulke wederspannige manieren van doen niet ongestraft te laten; maar zy verhoopte, dat haar onderzaten haar niet benoodzaken zouden, om de uiterste uitvoeringe der wetten, in het werk te stellen.

1553.

Verbod van te prediken.

Wanneer dit was gepubliceert, zijnde het eerste, dat in haar naam verkondigt was, zedert zy tot de Kroon gekomen was, wierd daar veel van gezegt. De belijdenisse, dewelke zy maakte van haar Godsdienst, als zijnde dezelve dewelke van haar kindsche jaren was geweest, toonde genoegzaam, dat die haar Vaders Godsdienst niet was, maar gantsche en geheele Papery, dewelke zy voor hadde te herstellen. Men nam ook waar, dat voor zo veel zy voorheen uitdruckelijk hadde gezegt, dat zy niemand daar toe wilde dwingen, zulks

Gevoelen daar over.

1553. daar na wierd bepaalt, tot dat openbare ordere daar omtrent zoude bestelt zijn; dat is te zeggen, tot dat zy het zoodanig door een Parlement konden stellen, dat alles met des Koningins besluit zoude over een komen. Het gelijkmatig verbod van alle byeenkomsten aan beide zijden, wierd geoordeeld een strik voor de Gereformeerde te zijn, dat zy zouden gestraft werden, indien zy misdeden; maar de andere mochten zeeker zijn, van eerder aangemoedigt te werden. Het verbod, van zonder verlof te prediken, oordeelde men uit dat van Eduards tijden, uitgetrokken te zijn. Echter was daar toen een vrydom gelaten, voor een langen tijd, aan een ieder, om in zijn eigene Kerken te prediken, alleenlijk elders mochten zy niet prediken, zonder toelatinge: en de macht van toelatinge, was in het eerst zoodanig geplaatst, by de Bisschoppen in hunne Bisdommen, en ten laatsten by den Eerst-Bisschop van Kanterburg zoo wel als by den Konink, daar nu met eenen slag, al de Predikstoelen van Engeland, die in handen van de Gereformeerde waren, onder een Interdict gebracht wierden; want zy mochten wel verzeekert zijn, van geen toelatinge te zullen verkrijgen.

Maar het looste gedeelte van dit verbod, was de verklaring, dat de Koningin, met rigeur en strengheid zou procederen, tegen alle, dewelke aan de laatste wederspannigheid schuldig waren, indien dezelve haar zouden benoodzaken. Eenige omtrent Londen hadden zich zelven op de eene of de andere wijze, voor dezelve uitgedrukt; en deze waren de yverigste onder de Gereformeerden: zoo dat hier een scherpe bedreiginge was, hangende hen over het hooft, indien zy eenigen yver omtrent den Godsdienst betoonden.

Zy vergeld de dienst van die van Zuffolk kwalijk.

Wanneer dit uitgegeven was, de Koningin verstaande, dat in Zuffolk, die van die belijdenisse, een weinig meer vryheid namen, als hun nageburen, gemoedigt door hun verdiensten, en des Koninginnes beloften, hen gedaan, wierd een byzondere brief aan den Vicarius van den Bisschop van Norwich (hy zelfs tot Brussel zijnde) gezonden, om de Executie van deze bevelen te bevorderen, tegens iemand dewelke zonder verlof prediken mocht. Hier op kwamen eenige uit Zuffolk, om de Koninginne haar beloften indachtig te maken. Dit wierd voor een stoute daad genomen; en zy gaf haar geen andere antwoord, als dat zy, maar leden zijnde, haar, die het hooft was, zochten te regeren; maar zy zouden leeren, dat de leden het hooft moeten gehoorzamen; en dat zy niet hadden te denken, haar wetten te stellen. Een van dezelve had van haar beloften, met meer-

der

der stoutheid als de andere gesprooken; zijn naam was Dobbe: deze wierd veroordeeld, om dry dagen in de Pillory te staan, als hebbende tot nadeel van de Koninginne gesprooken. 1553.

Hier uit konde een ieder genoegzaam bemerken, onder welk een strenge heerschappy zy stonden te geraken, in dewelke het eigenen van voorgaande beloften, dewelke door de Koninginne, wanneer zy hun onderstand van noden hadde, gedaan waren, een misdaad gereekent wierd.

Maar noch een vry grooter gestrengheid wierd tegens Bradford en Rogers getoont, dewelke de beroerte des Zondags te vooren hadden gestilt, en den Prediker van het woeden van de Gemeente hadden bevrijd. Men oordeelde, dat die lichtigheid, met dewelke zy het volk hadden te vreden gestelt, betoonde wat belang zy met het volk hadden, en dat het een stoutheid van hen was, zulks te hebben derven doen. Alzoo dan, zonder eenig ander bewijs, wierd de eene in den Touwr gezet, en de andere in zijn eigen huis geconfineert.

Maar nu de afgezette Bisschoppen, als Bonner van Londen, Gardiner van Winchester, Tonstal van Duresme, Heath van Worcester, en Day van Chichester, moesten weder in hun Stoel gezet werden. Ik hebbe maar alleen de Commissie van de herstelling van Bonner en Tonstal gezien; maar de andere waren buiten twijffel van de zelve nature, met een weinig veranderinge, *Mutatis, Mutandis.* De Commissie voor Bonner, gedateert van den 22. Augustus, was gedirigeert aan eenige Burger Rechtsgeleerde, voorzettende, dat hy de Koninginne by verzoekschrift verzocht hadde, het appel te examineren, het welke hy hadde gedaan, van de gedelegeerden, dewelke hem hadden afgezet, en dat derhalven, het vonnis tegens hem, zijnde ongerechtig, en onwettig, van geen effect mocht verklaart werden. Op het welke zy, zonder groote bedenkinge, het appel goed, en het vonnis krachteloos verklaart hadde. Alzoo dan, wierden zy weder in hun Bisdommen gestelt; maar om dat het Bisdom van Duresme door een acte van het Parlement was gedissolveert, en de Regaliteiten daar van, dewelke aan den Hartog van Northumberland waren gegeven, nu door zijn disgratie in handen van de Koninginne gevallen waren, gaf zy Tonstal opene brieven, door dewelke dat Bisdom weder van nieuws opgerecht wierd; makende mentie, dat eenige kwade luiden, om zich zelven te verrijken, dat hadden gedissolveert.

Paapsche Bisschoppen herstelt.

Op den 29. Augustus, wierd Gardiner een Commissie toegestaan, om

1553. om onder het groote Zegel, licentie en verlof te geven, aan zulke deftige, geleerde en bescheidene perzoonen, als hy bekwaam zoude achten, om Gods Woord te prediken. Alle die geene die alzoo gelicentieert waren, waren gequalificeert, om in alle Cathedrale en Parochie Kerken te mogen prediken, waar heenen hen dienstig zou dunken, dezelve te zenden.

Beradingen onder de Doctoren van de Reformatie.

Hier door waren de Gereformeerde niet alleen buiten hoop om eenige licentie te verkrijgen; maar zagen ook te gelijk den weg gebaant, voor Gardiner, om de Stoelen met zoodanige Mannen te voorzien, als hy zoude dienstig achten, om het volk weder te infecteren en besmetten. Hier op maakten zy een overlegginge, wat hen te doen stond. Indien daar maar eenige byzondere Interdictien, op eenige private perzoonen waren geweest, de aanmerkinge van vrede en order, zijnde van een publijker en algemeender nature, als de gevolgen van dees of geenes openbaar prediken zoude hebben konnen zijn, zou hem hebben verbonden, om zich die te onderwerpen: maar in zulk een gevalle, ziende dat deze Interdictie algemeen was, en op een dessein, om hen den mond te stoppen, terwijl hun vyanden vast het volk zouden verleiden, achten zy in Conscientie niet verbonden te zijn, gehoorzaamheid daar aan te verleenen. Veele van hen derhalven begosten weder opentlijk te prediken; andere, in plaats van openbaarlijk in de Kerken te prediken, hielden zich te vreden met eenige gebeden, en andere beden diensten; maar om het volk te onderwijzen, hielden byzondere by een komsten met de lieden.

Maar de Raad hoorende, dat hun ordere niet wel naargekomen wierd, by eenige binnen Londen, twee in Coventry, en een in Amersham, wierden deze ontboden, en in de gevangenis geworpen. En Coverdale, Bisschop van Exeter, en Hooper van Glocester, zijnde gedaagt om voor den Raad te verschijnen, kwamen en prezenteerden zich zelven op den 29. en 30. van Augustus, en op den 1. van September. Hooper wierd gezonden naar de Fleet (een gevangenis hier voor meer gemelt) en Coverdale belast om op hun goedvinden te wachten.

De Paapsche aanhang nu, hoe langer hoe ongebondener werdende over geheel Engeland, begon zoo voorbarig te werden met het maken van veranderingen, eer de wetten hen macht daar toe gaven, als die van de Reformatie in Konink Eduards tijd waren geweest: zoo dat zy in veel plaatzen beelden opzetten, en de oude Latijnsche dienst,

dienſt, en andere oude plechtigheden weder invoerden. Dit was opentlijk tegens de wetten; maar den Raad had geen gedachten om het zelve te verhinderen; maar in tegendeel ſtijfden deze in zulks. Op het welke de Rechter Hales, die meende dat hy met te meerder verzeekeringe zijn hart mocht uitſpreeken, om dat hy zich zoo ſtandvaſtiglijk voor de Koningin gedragen hadde, rontsom door geheel Kent, laſt aan al de Rechters gaf, datze de wetten van den Konink Eduard ter Executie zouden ſtellen, dewelke alsnoch in kracht en on-ingetrokken waren. Hier op wierd hy, zonder eenige achtinge op zijn voorigen yver te ſlaan, eerſt in het Marshalſee, (mede een gevangenis) gezet, en van daar gebracht, na de Counter (een ander) en vervolgens naar de Fleet voornoemt, alwaar de goede oude Man zoodanig ontſtelt wierd, door de wreedheden, dewelke de bewaarder zeide, dat men beſloot, tegens al die geene die niet van Godsdienſt wilden veranderen, dat het hem in de harſſenen ſloeg; zoo dat hy zoo verre kwam, dat hy zich zelven met een pennemes om het leven zou gebracht hebben. Hy wierd hier op wel weder in vryheid geſtelt, maar kwam nooit weder by zijn zinnen, zoo dat hy, zijnde niet wel opgepaſt en bewaart, zich zelven noch verdronk. Van dit doen, en den handel tegens die van Zuffolk, wierd kwalijk genoeg geſprooken; en hier uit zeide men, dat geen verdienſt, of bewezene plichten, iemand konden bevrijden voor de wreedheden van dezen Godsdienſt; en het blijkt in een ander treflijk voorbeeld, hoe de daden van iemand niet zoo zeer als wel zijn Godsdienſt aangemerkt wierden. De Heer Opper-Rechter Mountague, dewelke met grooten tegenzin de patente voor de opvolginge van de Jonkvrouw Johanna geſchreven hadde, wierd van zijn plaats afgezet, en zes weeken in de gevangenis gehouden, en in een boete van duizend ponden beſlagen, mede berooft van eenige Landeryen, dewelke hem door Konink Eduard gegeven waren, niet tegenſtaande hy zijn eigen Zoon met twintig mannen gezonden hadde, om voor de Koninginne te verklaren; welk verlies te grooter was, om dat hy een huisgezin hadde van zeventien kinderen, zes zoonen, en elf dochters, daar de Rechter Bromley, die dezelve patenten en opene brieven, zonder eenig tegenzeggen hadde helpen beſtellen, Opper-Rechter wierd gemaakt; van het welke de ware reden was, dat Bromley een Papiſt in zijn hart, en Montague voor de Reformatie waren.

1553.

Barbariſchen handel omtrent Hales.

In verſcheidene andere plaatzen daar het volk Paapsgezint was, drevenze hun Paſtoren weg. Tot Oxford wierd Peter Martyr zoo

1553. kwalijk gehandelt, dat hy gedwongen was naar Lambeth, om zijn behoudenis te vluchten, alwaar hy geen lange bescherminge te hoopen hadde, nademaal Kranmer zelf ieder dag verwachte om naar de gevangenis gezonden te werden. Hy hield zich zelven stil en gerust, overleggende vast, op wat wijze hy een openbare en treflijke getuigenis zou konnen geven, van de Leere, van dewelke hy zoo lang belijdenis had gedaan, en van dewelke hy in der daad de voornaamste voortzetter in de Kerk was geweest; maar zijn gerust zijn, konde noch niet vry zijn van misduiding van zijn vyanden: want men gaf uit, dat hy besllooten hadde, de Koningin, in alles wat zy begeerde, in te volgen. Zoo vinde ik dat Bonner aan zijn Vriend, Mr. Lechmoore, geschreven heeft, van date den 6. September, welke brief in de verzameling te vinden is: („) hy laat hem weten, „dat des daags te vooren, als hy in zijn Bisdom herstelt, en Ridley „daar uit gestelt wierd, dat hem gevoelig genoeg geweest heeft, Rid„ley een Stedehouder voor twee van zijne Hoeven had, wiens naam „was Schipzijde zijn Schoonbroeder, op het welke hy stond gelijk „als of hy Scheepshooft waar geweest. Hy belast Lechmore na zijn „goederen te zien, en hy zou zorge dragen, in het naaste Parlement, „dat beide het Schaapshooft en het Kalfshooft zouden gehandelt „werden, gelijk zy verdienden. Hy voegt daar by, dat Kranmer, „denwelken hy spotsgewijze Mr. Canterbury noemt, zeer nedrig ge„worden was, om zich zelven in alles te onderwerpen: maar dat zou „hem echter weinig helpen; want men verwachte, dat hy noch dien „zelven dag naar den Touwr zou gezonden werden. Zijnde zulks Kranmer ter ooren gekomen, rieden hem zommige over de Zee te vluchten: waar op hy zeide, dat hy andere dien loop niet wilde ontraden, dewijlze nu een vervolginge oprijzen zagen: maar in aanmerkinge van den stand en het bewind daar hy in was, en de hand, dewelke hy in alle veranderingen, dewelke gemaakt waren, gehad hadde, dacht hem het vlieden zulk een onbetamelijke zaak te zijn, dat niemand hem daar toe zou konnen bewegen.

Kranmer verklaart opentlijk tegens de Misse.

Bonners ongebondentheid.

Verzamelingen. No. 7.

Hy dan volgens den Raad van Petrus Martyr, ontwierp een geschrift, het welke ik in de Verzamelinge hebbe gebracht, in het Latijn geschreven, maar aldaar vertaalt. De substantie van het zelve was in der daad: „dat gelijk de Duivel altoos zijn Instrumenten hadde gehad, „om door logenen Gods Dienaar te diffameren, en schenden, zoo was „hy nu meer als gemeen bezig. Want voor zoo veel Konink Hendrik „had aangevangen het verbeeteren van de misbruiken van de Misse,

Kranmers verklaringe. *Verzamelingen. No. 8.*

het

„ het welke zijn Zoon tot een meerder volkomentheid hadde ge- 1553.
„ bracht, zijnde des Heeren Avontmaal weder tot haar eerste instel-
„ ling gebracht, en gehouden volgens het patroon en voorschrift van
„ de Primitive en eerste Kerk, zoo was nu weder de Duivel daar op uit,
„ de Misse wederom in desselfs plaats in te voeren, als zijnde dezelve
„ zijn eigen vinding, gevende daar over uit, door zommige, dat zulks
„ binnen Kanterbury door ordere van hem Kranmer was opgestelt,
„ gelijk ook gezegt wierd, dat hy zelve de Misse voor haar Maje-
„ steit gezongen zou hebben, zoo op de Uitvaart van Konink Eduard
„ in St. Paulus Kerk, als in andere plaatzen; en hoewel hy nu wel over
„ de 20 Jaren zulke ydele en loogenachtige rapporten had versmaad,
„ gelijk doorgaans van hem gingen, zoo had hem echter nu geen oor-
„ baar gedacht, op zulke onwaarheden te blijven leggen. Hierom
„ dan protesteerde en verklaarde hy, voor de gantsche wereld, dat de
„ Misse tot Kanterbury door zijn ordere niet was opgestelt, maar dat
„ een snooden Hypocritischen Monnik (deze was Thornton Suffra-
„ gan van Dover) zulks buiten zijn kennisse hadde gedaan. En voor
„ zoo veel als hy gezegt wierd zulks voor de Koningin gedaan te heb-
„ ben, haar Majesteit wist zelve wel, hoe valsch zulks ware, zich aan-
„ biedende, indien hy daar toe haar verlof mocht verkrijgen, te mainte-
„ neren en staande te houden, dat ieder ding, het welke in de gemee-
„ ne dienst, door hun zeer oprechten en goeden Konink Eduard voort-
„ gezet, begreepen zy, overeenkomt met de Instellinge van Jezus
„ Christus, de practijke en handel der Apostelen, en de oude Kerk
„ voor veele Eeuwen, tegen alle welke dingen de Misse strijdig, en vol
„ van dwalingen en misbruiken was. En hoewel Petrus Martyr van
„ zommige voor een onkundig man was uitgemaakt, zoo was hy ech-
„ ter gereed met hem, of andere vier of vijf, die hy zoude verkiezen,
„ om voor te staan en te beweeren, niet alleen hun boek van de gemee-
„ ne Gebeden, en de andere plechtigheden van hunnen Dienst, maar
„ ook zelfs de geheele leeringe en ordere van hunnen Godsdienst, zoo
„ als de zelve door den laatst overleden Konink was voorgestelt, als
„ zijnde zuiverder en meerder met Gods Woord over een komende,
„ als eenige andere zoort van Godsdienst, die oit in Engeland, voor
„ een duizent Jaren voor heen geweest was; behoudens dat alles vol-
„ gens de H. Schrift geoordeelt, en dat de redenen van wederzijde, ge-
„ trouwelijk in geschrift gestelt werden.

Dit hadde hy alzoo opgestelt, in meeninge om een publijk gebruik daar van te maken: maar Scory, dewelke Bisschop van Chichester was ge-

1553. geweest, by hem komende, heeft hy den zelven dat papier getoont, met verzoek, om het zelfde eens over te leggen. Maar Scory heeft onbescheidentlijk Copyen daar van gegeven, van het welke een, openttlijk, op den vijfden September, in Cheapzide gelezen is. Hier over dan wierd hy op den achtsten van dezelve Maand, voor de Starre Kamer ontboden, alwaar hem gevraagt wierd, of hy de Schrijver van dat oproerig geschrift was, het welke in zijn naam, uitgegeven wierd? en indien ja, of hy daar ook leetwezen van hadde. Hy antwoorde, dat het geschrift in der daad zijn eigen was, maar het was hem zeer leet, dat het zelfde op zulk een wijze van hem was gegaan; want hy hadde beslooten, het zelve in veele dingen te vermeerderen, en het zelve aan de deuren van St. Paulus Kerk, gelijk mede aan die van de andere Kerken tot Londen, te doen aanslaan, met zijn hand en zegel daar onder. Hy wierd echter voor dien tijd, ver buiten verwachtinge van een ieder, vry heen gezonden.

Gardiner zag klaarlijk genoeg, dat hy in zijn plaats niet zou konnen komen; maar dat de Koningin die Stoel voor den Kardinaal Pool bewaarde; en besloot daar over Kranmer te beschermen en voor te staan, zoo veel als hy zou konnen. Zommige stelden voor dat hy alleen van zijn Bisdom zou afgezet werden, en dat men hem een kleine Penzioen zoude toeleggen, met een belastinge, zich binnen zeekere plaats beslooten te houden, en zich met geen zaken van den Godsdienst te bemoeyen. Hy was in het gemeen van een ieder bemind, om de vriendelijkheid van zijn natuur, en derhalven wierd geoordeelt, dat, indien men te hard met hem te werk ging, zulks de genegentheid van eenige van hen vervreemden, en hunne zaken in het naaste Parlement verwerren en bederven zou. Andere zeiden hier weder tegen, dat indien hy, die de voornaamste voortzetter van de Ketterye was geweest, met zulk een zachtigheid gehandelt wierd, dat zulks de andere te hardnekkiger maken zou. En de Koninginne, dewelke den dienst die hy haar ten tijden van haar Vader gedaan hadde, vergeeten hadde; maar in tegendeel te wel gedacht, dat hy het vonnis van echtscheidinge tegens haar Moeder hadde uitgesprooken, was lichtelijk te bewegen, om met alle hardigheid tegens haar te handelen.

Kranmer en Latimer in den Towr gezet.

Hy dan, beneffens Latimer, wierd op den 13. September voor den Raad ontboden. Latimer wierd noch dien zelfden dag, maar Kranmer op den volgenden dag in den Touwr gezonden, hebbende zoo lang respijt gekregen; zijnde beide beschuldigt over verradery tegens de Koninginne, en het verspreyen van oproerige Schriften. Tyler

van

van Hadlec, en verſcheidene andere Predikers wierden mede in de gevangenis gezonden, en op eenige Informatie tegens Horn, Diacon van Dureſme, wierd dezelve mede ontboden. 1553.

Vreemdelingen verzonden.

De vreemdelingen, dewelke op openbare verzeekering en verzoek, in Engeland gekomen waren, wierden beter gehandelt; want Pieter Martyr wierd voor de razerny van zijn vyanden bewaart, en toegelaten over de Zee te vertrekken; daar wierd ook ordere aan Johan a Laſco en zijn vergadering gezonden, om te vertrekken, zijnde hun Kerk hen afgenomen, en hun verzameling gediſſolveert. Hondert en vijften-tzeventig van dezelve, vertrokken in twee Scheepen naar Deenmarken, op den zeventienden van September, met al hun Leeraren, behalven twee, dewelke bleven, om op die weinige, die noch bleven, acht te ſlaan, en in de koophandel ingewikkelt zijnde, beſlooten hadden in Engeland te blijven, en in het heimelijk hun Godsdienſt, en de zaken van hun gewiſſe, met behulp van deze Predikers te vervolgen.

Maar A Laſco, naar een lange en gevaarlijke overtocht, in Deenmarken aankomende, wierd aldaar zoo kwalijk ontfangen, als of het een Paaps geweſt ware geweeſt, wanneer zy verſtonden dat hy en zijn gezelſchap van de Switzerſche belijdenis waren: zoo dat, hoewel het was in de Maand van December, en een zeer ſtrenge winter, hen belaſt wierd, binnen den tijd van twee dagen weder te vertrekken, konnende zoo veel niet verkrijgen, datze hunne Vrouwen en kinderen daar mochten laten, tot dat zy een plaats voor dezelve opgezocht zouden hebben; van daar vertrokken zijn, eerſt naar Lubek; van daar naar Wiſmar en Hamburg, alwaar zy de diſpuiten omtrent de wijze van Chriſtus tegenwoordigheid in het Sacrament, zulk een verbitteringe aldaar bevonden veroorzaakt te hebben, dat na veel Barbariſche mishandelingen, zy uit al deze Steden verbannen wierden; konnende nergens plaats vinden, om zich zelven neder te ſlaan, tot aan het einde van Maart, wanneer zy in Vriesland kwamen, alwaar zy toegelaten wierden.

Veele Engelſchen vluchten over Zee.

Veele ook in Engeland, ziende dat de Regeeringe aldaar, zulk een geſtrengen loop begoſt te nemen, beſlooten uit deze vroege begintzelen, dat zulks wel haaſt tot een uiterſte vervolginge ſtond aan te groeyen, zoo dat over de duizend perzoonen zich metter vlucht over de Zee begaven; de meeſte van deze gingen in gezelſchap, en als dienaars van de Franſche Proteſtanten, dewelke zijnde overgekomen, onder de Regeringe van Konink Eduard, nu laſt kregen, gelijk de Duitſchen voorheen, zich naar hun eigen land te begeven.

De Raad zulks verſtaande, bezorgden dat geen Engelſchman uit

1553. hun handen zouden geraken, en zand derhalven last aan al de Havens dat niemand zou werden toegelaten als Franschen over te varen, als deze, dewelke hun getuignisse van den Franschen Gezant hadden. Onder deze, dewelke over geraakten, waren eenige treffelijke Godsgeleerden, dewelke of hebbende geen dienst, of uit hun bedieningen gezet zijnde, zoodanig aan geen kudde verbonden waren, of zy achten zich zelven vry, en derhalven verlieten hunne kudde niet, onder de vervolginge, als huurlingen; maar gingen eerder, om opzicht te nemen, over deze, dewelke nu Engeland verlaten hadden.

De voornaamste onder deze, die ten eersten vertrokken, waren Cox, Zands, Grindall, en Horn. Cox was zonder eenige schijnbare reden afgezet uit zijn Deekenschap van de Christen Kerk, en zijn Prebenderye tot Westmunster, hy was in de Marshasea gezet; maar op den 19. van Augustus weder ontslagen. Zands was afgezet ter oorzaak van zijn Zermoen voor den Hartog van Northumberland; tot Kambridge. Om wat reden Grindal afgestelt was, is my niet bekent. Horn korts daar aan, na dat hy over Zee was geraakt, dede een verantwoording drukken, van dat hy zijn Vaderland hadde verlaten: hy zegt dat hy gehoort hadde, dat hem eenige misdaden tegens de Staat te last gelegt waren, het welke hem veroorzaakt hadde, van Duresme op te komen, om zich zelven te verantwoorden. Men wil, datter dry brieven aan hem zouden geschreven zijn, uit name van de Koninginne, hem belastende op te komen, en hem aanzeggende, dat zy besloten hadden hem te belasten met misdaad van versmadinge, en andere poincten van Staat. Hy verklaart dat hy geen meer als een ontfangen hadde, dewelke hem op de reede gegeven was; maar ziende hoe men voor hadde met hem te handelen, had hy zich uit Engeland begeven, op het welke hy gelegentheid neemt, in dat discours, de Predikers van Konink Eduards tijden voor te spreeken, dewelke nu te last wierd gelegt, dat zy het vasten en bidden verwaarloost, en het volk alderhande zoort van vrydom gegeven hadden. Dit zeide hy was zoo valsch, dat de regeerders van dien tijd zeer misnoegt waren, over de groote vrydom, die de Predikers in hun prediken namen, zoo dat veele van hen geen Zermoenen meer begeerden te hooren; en voor zich zelven zegt hy, dat hoewel Tonstal nu zijn grooten vyand ware, hy echter had geweigerd des zelfs Bisdom aan te nemen, zijnde dapper mishandelt en gedreigt voor het weigeren, van het zelve te aanvaarden.

Alle deze dingen strekten zeer om het volk te ontsteeken, derhalven groote zorge aangewend wierd, eerstelijk om deze Edellieden te verbinden,

binden, dewelke de Koningin geholpen hadden, om tot de Kroon te geraken. Nademaal een dankbare erkentenisse voor bewezene weldaden, de grootste verbintenis is, zoo voor dezelve als voor andere, om dezelven te vernieuwen, en diergelijken by andere gelegentheden te doen. De Grave van Arundell wierd Lord Steward gemaakt. Sir Eduard Hastings wierd Meester van de Paarden, en daar na Lord Hastings gemaakt. Sir Johan Gage wierd Lord Kamerling, Sir Johan Willemsz. en Sir Hendrik Jerningham, die aldereerst die van Norfolk by haar gebracht hadde, wierd Hopman van haar lijfwacht. Maar Ratcliff, Grave van Zussex, had de alderbeste dienst van hen allen gedaan, want hem hadde zy het oppergezag over haar oorlogsmacht gegeven; en hy had die last met zulk een voorzichtigheid uitgevoert, dat andere daar door gemoedigt wierden, om haar te hulp te komen. Een ongewoone eer dan wierd voor hem opgestelt, namentlijk dat hy zich in haar tegenwoordigheid mocht dekken, het welke passeerde onder het groote Zegel op den tweeden van October, zijnde hy alzoo de eenige Pair van Engeland, die deze eer was aangedaan, zo verre als my gedenkt. Het zelfde wierd toegestaan aan den Lord Courcy, Baron van Kingzale in Yrland, wiens nakomelingen tot op dezen dag dit voorrecht genieten; maar ik ben zoo wel, wegens dat Huis, niet onderrecht, als te weten door wie van onze Koningen zulks hem eerst zy toegestaan.

1553.

De Koningin vergeld die geene die haar gedient hebben.

De Koningin hebbende een Parlement tegens den tienden October beschreven, wierd op den eersten van die Maand gekroont, door Gardiner, dewelke met tien andere Bisschoppen, alle met hun Myters, en andere Pontificalen aangedaan, deze plechtigheid, met groote solemniteit verrichte. Day predikte het Zermoen van de krooninge, dewelke gelijk als schijnt voor de beste Prediker onder hen geacht was, zijnde geordineert te prediken, beide des overleden Koninks Lijk, en nu dezes Koninginnes Kroon Zermoen.

De Koninginne gekroont.

Maar Gardiner had een milddadigheid van een ongemeene natuur vervaardigt, voor de Koningin, om op dien dag onder het volk te verdeelen. Behalven haar algemeen pardon, dede hy een Proclamatie verkondigen, dewelke behelsde en voorstelde: („) dat dewijl de goede „Onderdanen van Engeland, altoos gewoon waren, hunne Princen „onderstand toe te brengen, wanneer het nut van de Staat, en eer van „het Koninkrijk het zelfde vereischt: en hoewel de Koningin, zedert „haar komst tot de Kroon, de Schatkamer wonderlijk uitgeput ge„vonden heeft, door de kwade bestieringe der voorige jaren, voorna-

1553. „ mentlijk zedert dat de Hartog van Northumberland de heerschappy „ gevoert heeft; hoewel zy haar zelven met sware schulden belast gevonden heeft, zoo van wegen haar Vader, als haar Broeder, dewelke „ voor haar eigen eer en die van het Koninkrijk, zy ter bekwamer en „ redelijker tijden, besllooten heeft te betalen; echter hebbende een „ byzonder opzien op het welvaren van haar Onderdanen, en reekenende der zelver lievende herte en voorspoedigheid de voornaamste „ schat te zijn, dewelke zy begeert naast de gunst en genade van God. „ Daaromme nademaal in haar broeders laatste Parlement, twee tienden en twee vijftienden, en een subsidie beide uit Landeryen en andere goederen, hem waren, tot betalinge van zijn schulden toegestaan; dewelke haar nu verschuldigt waren, zoo heeft zy hen uit „ haar groote goedertierentheid, ten vollen gepardonneert en ontlast, „ wegen deze subsidien; vertrouwende dat haar gezeide goede onderdanen, des wegens lievende en erkennende aanmerkingen willen nemen, „ van harent wegen, dewelke zy hartelijk belast, zich t'eenemaal tot „ God te begeven, om hem oprechtelijk te dienen, met gedurige gebeden, voor de eere en voorspoed van de Koninginne en het gemeenebest.

Een Parlement beschreven.

Aldus nu wierden alle dingen tot het Parlement vervaardigt, het welke op den tienden van October beschreven is geworden. In het geschrift van aanschrijvinge, en alle andere geschriften en actens, behield zy noch geduriglijk den tytul van Opperhooft. Taylor, Bisschop van Lincoln, en Harlei, Bisschop van Hereford, kwamen daar, beslooten hebbende hun leere te rechtveerdigen. De meeste van de andere Gereformeerde Bisschoppen waren nu in de gevangenis; want behalven de voorverhaalde, was ook den Eerstbisschop van Jork, op den vierden October, in den Touwr gezet, zonder dat eenige oorzaak daar van, als alleen de naam van sware misdaden in het gemeen, bekent gemaakt is. Men zegt, dat wanneer de Misse zijn aanvang nam, dat deze twee Bisschoppen zich aan een kant hadden gemaakt, waar door zy zedert noit toegelaten zijn om weder tot hun plaats te komen. Maar eenen Beal, Klerk van den Raad, ten tijden van Koningin Elizabet, verhaalt dit, op een andere wijze; en met meerder waarschijnelijkheid. Als dat Bisschop Taylor zijn plaats in zijn gewaat hadde genomen, maar geweigerd hebbende eerbiedigheid aan de Mis te bewijzen, geweldiglijk en verachtelijk, uit het Parlements Huis uitgeworpen wierd. Van Harley maakte hy geen gewag, maar het is gelooflijk dat hy de andere gevolgt is. Dezelve Schrijver verhaalt, dat in verscheidene plaatzen te lande-

Bisschops geweldig gehandelt die den Mis niet wilden eezen.

landewaart, mannen waren verkoozen met geweld en dreigementen, 1553.
in andere plaatzen; deze dewelke daar toe by het Hof wierden geëmployeert, hadden met geweld de Gemeente verhindert, om te komen tot het verkiezen van Leden; in andere plaatzen had men valsche benamingen gemaakt, gelijk'er ook eenige met geweld uit het Huis der Gemeente gezet zijn geworden, waar uit hy besluit dat het geen Parlement zy geweest, nademaal het onder geweld stond, en zoo wel geannulleerd mocht werden, gelijk het Parlement gehouden tot Coventry, in het 38. Jaar van Konink Hendrik de VI. was geweest; uit blijk van gelijk geweld, daar na verklaart, geen Parlement te zijn. De Dagregisters van het Huis der Heeren in dit Parlement, zijn verlooren, zoo dat men geen licht van hun proceduren kan hebben, als uit het onvolkomen Dagregister, van het Huis der Gemeente.

Groote onordere in de verkiezinge van Parlements Heeren.

Op den tweeden dag van de vergaderinge, bracht iemand in het Huis der Gemeente, op het tapijt, van de wetten van Konink Eduard naar te zien. Maar hier een wijl over geredentwist zijnde, wierd voor alstoen aan een kant gelegt, en de Bill wegen Tonnagie, en Pondagie wierd ingebracht. Alstoen volgde een debat op de wederkomst van Dr. Nowel, van Loo in Cornwal, of hy, zijnde een Præbendary van Westmunster, in dat Huis konde zitten, en de Gecommitteerden zijnde gelast, te onderzoeken, wierd gerapporteert, dat hy zijnde gereprezenteert in het Huis der t'zamenroepinge, geen Lid van dat Huis konde zijn. Zoo dat hy uitgezegt wierd. De Bill van Tonnagie en Pondagie wierd op naar de Heeren gezonden, dewelke die weer nederzonden, in het Lager Huis, om in twee provizoos of exceptien, verandert te werden; dewelke niet volgens de voorige stellingen waren. Hoe verre dit was voor het Recht van die van de Gemeente, dewelke nu zagen, dat de Lords geen Bill van geldzaken konden veranderen, kan ik niet weeten.

De eenige publijke Bill die in deze korte vergadering passeerde, was voor een verklaring van verradery en Felonye, of wederspannigheid, by dewelke wierd besteld, dat niets voor verraad zou werden gehouden, het geen zoodanig niet geacht is geworden, voor het 1. Jaar van Konink Hendrik de VIII. met exceptie van eenig behulp, of Beneficie, wegens deze acte, voor die geene die voor den laatsten September in de gevangenis hebben gezeten, dewelke ook uit des Koninginnes Pardon, op haar Krooninge gegeven, uitgeslooten wierden. Twee byzondere Bills passeerden ook, de eene voor het weder herstellen van de Vrouwe van den laatsten Marquis van Exeter, dewelke was aangeklaagt

1553, geweest in het 23. Jaar van Konink Hendriks Regeringe; en de andere voor haar Zoon Eduard Courtney, Grave van Devonshire. Alzoo wierd het Parlement geprorogeert, van den 21 tot den 24. October; zullende dan alleen een zittinge van het Parlement zijn, omtrent acten van genade en gunst; hoewel deze intrekkinge van bygevoegde verraderyen en Felonyen niets meer was, als van het geen in de beginning van Konink Eduards Regeringe gepasseert was. Zonder zulk een strenge provizo en exceptie, door de welke veele van de gunst, daar door verleent, uitgeslooten wierden.

Acte van moderatie van Wetten.

Eenige hebben geoordeelt, nademaal verraad is gereduceert geworden, door een tweede acte van Eduard de 6. tot de Standaart van het 25. van Eduard de darde, dat daaromme iets anders by deze acte was gedezigneert, als alleen en blotelijk het intrekken van eenige late strenger acten, dewelke zijnde gedaan in het eerste van Eduard de VI. niet van noden hadden nu ingetrokken te werden, indien het niet meer importeerde. En nademaal deze acte, gelijkz legt, Mentioneert, of eerder Excipieert, deze verraderyen, dewelke zijn verklaart en uitgedrukt, in het 25. van Eduard de III. hebben zy deswegen beslooten, dat de macht der Parlementen verklarende van verradery, *ex post Facto*, dewelke door dat Statuit was gerezolveert, hier mede weg genomen was; en dat nu niets voor verradery zou te achten zijn, als het geene in die Statuit is aangewezen. Maar dit is zijn debat noch onderworpen, nademaal het eene kan zijn gedacht in generale woorden verklaart en uitgedrukt te zijn, zoo wel als de andere Specialiteiten, in particulierder uitdrukzelen voorgestelt werden; blijvende alzoo noch echter in kracht. Zoo schijnt dan niets in deze intrekkinge begreepen, als alleen de Acten, by de Regeringe van Konink Eduard gepasseert, verklarende andere misdaden verradery te zijn; eenige zijnder bygevoegt in die acte, en andere in die van het darde en vierde Parlement van zijn Regeringe, Cap. 5. het is ook niet waarschijnlijk, dat indien het Parlement heeft betracht, de Onderdanen van de vrees, voor alle acten van aanklacht te vryden, op een verklaringe van nieuwe verraderyen, datze het zelve niet uitdrukkelijker zouden hebben voorgestelt, nademaal het veel aangenamer aan het volk zou zijn geweest, dewelke swaarlijk zoo lange onder de arbitraire aanklachten, van deze laatste Jaren, hadden gezucht.

Houwelijk van Konink Hendrik bevestigt.

Wanneer het Parlement weder by een kwam, de eerste Bill die van de Gemeente voorkwam, was die van Tonnagie en Pondagie; welke zy passeerden in twee dagen. Toen kwam de Bill in, omtrent des

des Konink Hendriks Houwelijk, met Catharina de Moeder van de Koninginne. Deze Acte wierd op den 26. door het Hooger Huis afgezonden. En die van de Gemeente passeerden het op den 28. Zoodanig was de stroom toen gekeert, dat een echtscheidinge, zijnde voor zeven Jaren, zoo ernstig van het volk begeert, nu by beradinge van eenige weinige dagen, weder herroepen wierd. 1553.

„ In de inleidinge wierd gezegt, dat de waarheid, hoe zeer ook ver„duistert en onderdrukt, altijd ten laatsten uitbreekt, en datze derhal„ven verklaren, dat Konink Hendrik de achtste, zijnde wettiglijk ge„trouwt, met de Koninginne Catharina, met toestand van beider„zijds Ouders, en Advijs van de wijste mannen in het Koninkrijk, en „van de beste en aanzienlijkste Geleerden in geheel Christendom, in „in dien staat twintig Jaren heeft volhard, gedurende de welke hem „God heeft gezegent, met hare Majesteit en andere geboorte; en een „voortgang van groote gelukzaligheid; maar dat toen eenige kwaad„aardige perzoonen, hadden getracht, die gelukkige overeenkomst, „tusschen hen te verbreeken, en gepoogt den Konink in te nemen, „met een Scrupel in zijn gewisse, daar omtrent; en om daar toe te ge„raken, hadden gemaakt de Zegels van eenige Univerziteiten, en „Hooge Schoolen te verkrijgen, zijnde eenige weinige perzonen, „met geld daar toe omgekocht. Zy hadden ook door kwade en zini„stre weegen, en heimelijke dreigementen, de Zegels van de Hooge „Schoolen van dit Koninkrijk daar toe verkregen; en eindelijk heeft „Thomas Kranmer op een ongoddelijke wijze, en tegens de wet, de „echtscheidinge uitgesprooken, op zijn eigen onbedachte kennisse van „de Schrift, op de getuignissen der Univerziteiten, en eenige bloote „en onwaarachtige ramingen; en zulks wierd daar na bevestigt door „twee Acten van het Parlement, in dewelke de onwettigheid van haar „Majesteit begrepen waren: maar dat Houwelijk, zijnde door Gods „wet niet verboden, en wettiglijk opgerecht, konde alzoo niet ver„brooken werden, nademaal het geene God te zamen heeft gevoegt, „van geen menschen kan gescheiden werden; alle welke dingen zy „overleggende, te zamen, met de menichvuldige ellenden, dewel„ke zedert dien tijd, over het Rijk gekomen zijn; dewelke zy achten, „waren plagen, hem daar over van God toegezonden te zijn; zoo heb„ben zy verklaart die Sententie by Kranmer uitgesprooken, onwet„tig en krachteloos, van den aanvang af, te zijn; herroepende alzoo „de Acten van het Parlement, die dezelve bevestigt hebben.

By deze Acte had Gardiner zijn beloften aan de Koninginne gedaan,

1553. daan, van haar onwettigheid weg te zullen nemen, zonder echter het gezag van den Paus daar toe te gebruiken, volbracht. Maar in het ontwerpen van de zelve Acte toonde hy noch eer noch schaamt te hebben, als hy zulk een Acte konde opstellen, omtrent een zaak, dewelke hy zoo geweldiglijk en slaafslijk hadde aangedrongen. De valsheid van dat voorgeven, wegen het omkoopen der Univerziteiten, is in het voorgaande stuk getoont; maar dit was het al, dat zy nu daar omtrent, konden inbrengen: alles op Kranmers hals te schuiven, was zoo diepen kwaadaardigheid en onbeschaamtheid, als men zou mogen bedenken; want gelijk Gardiner het zelve aangedrongen heeft, lang voor dat Kranmer aan Konink Hendrik bekent is geweest, zoo was hy ook met hem in de Commissie vervoegt, en had vervolgens mede zijn toestemminge tot die uitspraak, nestens Kranmer, gegeven. Ook was deze echtscheidinge geenzints blootelijk op Kranmers kennisse in de Schrifture, gegrond; maar op de volkomenste en bestudeertste bewijsredenen, die misschien in eenige eeuwen, in een byzondere zaak, by een gebracht zijn. Ook hadden beide de Huizen van Convocatie, het Houwelijk al voor zijn uitspraak veroordeeld. Maar om dat volgens het recht van zijn Stoel, hy als Legaat van den Paus waar, derhalven wierd, om het vonnis te krachtiger te maken, het zelve op zijn naam gegeven, hoewel hy maar een klein gedeelte daar in hadde, in vergelijking van dat van Gardiner.

Word zeer besprooken.

Door deze acte wierd ook een tweede ontwettiginge, op de Jonkvrou Elizabeth gebracht, tegens dewelke de Koningin tot hier en toe zeer goedertieren was geweest, handelende haar in alle gelegentheden, met de teêrheid van een Zuster. Maar zedert dezen tijd heeft zy met haar zeer strengelijk gehandelt. Zulks is misschien door deze acte veroorzaakt, nademaal zy voorheen beide onder een zelve onwettigheid stonden. Maar deze acte nu van de wettigheid der Koningin, maakte Elizabeth zeekerlijk een Bastaart in rechte, waar door het de Koningin nu te veel geschcenen heeft te zijn, haar als Zuster, gelijk voor heen, te handelen. Andere brengen een geheime reden van deze verwyderinge voort. De nieuwe Grave van Devonshire was zeer in de gunst van de Koninginne, zoo dat men al gedachten hadde, dat zy eenige genegentheid hadde om hem te trouwen; maar hy, of zijn gedachten zoo hoog niet willende laten gaan, of in der daad een afkeer van haar hebbende, en meer tot haar Zuster genegen zijnde (dewelke in dat matige gedeelte van schoonheid, het welke onder hen beiden bedeelt was, ver het beste hadde, behalven negentien Jaren ouderdoms, tot voordeel) en derhalven

De Koningin dringt de onwettigheid Elizabeth op.

ven zijn addressen tot deze laatste aldermeest makende, had daar door hen beide in die troubelen gebracht, die wy naderhand hooren zullen. 1553.

De naaste Bill, dewelke van de Lords het Lagerhuis toegezonden wierde, was aangaande het wederroepen en intrekken van de wetten van Konink Eduard, de Godsdienst aangaande; deze wierd op den 31. October, afgezonden, en zes dagen achter een beredentwist in het Huis der Gemeente; maar eindelijk wierd ze gedragen, en de Lords weder toegezonden. De inleidinge daar van, stelt voor, de groote onorderen, dewelke onder de Natie, door de veranderinge, in zaken van den Godsdienst, van zoodanige, als voorheen hun Voorvaderen, hen, door gezag van de Catholijke Kerke, waren ontstaan; waar over nu alle de wetten, dewelke ten tijden van Konink Eduard, omtrent dezelve waren gemaakt, wierden herroepen: en men hadde geordonneert, dat van den 20. December aanstaande af, geen andere form van den Goddelijken dienst zou werden gebruikt, als in het laatste Jaar van Hendrik de achtste gebruikt waren geweest, latende vry aan een ieder, tot dien bestelden dag toe, te gebruiken, of de Boeken door Konink Eduard bestelt, of de oude, naar hun believen.

Wetten van Kon: Eduard wederroepen.

Een andere acte wierd gepasseert, welke die van de gemeente naar het Huis van de Lords opzonden, tegens alle die geene dewelke door eenige openbare actie, eenig Prediker, in belang van hun bedieninge, of over eenig Zermoen, dat hy zoude hebben gepredikt, ontrusten, of moeyelijkheid zouden komen aan te doen, of hen eenigermate te verstooren, in eenig gedeelte van hunnen dienst, dewelke of gepleegt ware geweest, in het laatste Jaar van Konink Hendrik, of hier na door de Koninginne ingestelt zou werden, of die het heilig Sacrament zouden komen te mishandelen, of altaren te verbreeken, of Crucifixen of Kruicen te schenden. Dat deze, dewelke eenige van deze dingen kwam te begaan, voor de Vrederechters zouden werden gebracht, en door dezelve in de gevangenisse geworpen, om dry maanden in dezelve gehouden te werden, of totter tijd toe, dat zy genoegzaam berouw, over deze misdaad zouden toonen; en indien iemand dezelve bevrijde, die zou dezelve straffe onderworpen zijn. Maar by deze acte wierd een provizo, of exceptie, door het Hooger-huis, gevoegt, dat deze acte in geender manieren zoude derogeren van het gezag van de Kerkelijke Wetten en Hoven, dewelke insgelijks tegens zoodanige misbedrijven, zouden mogen procederen: ook

Acte tegens het beledigen der Priesters.

1553. een Certificatie, van de Ordinarien, dat zoodanige misdadigers by hen waren gestraft, zijnde by de Vrede-rechters gebracht, dat dezelve niet verder zouden mogen straffen, of procederen; of indien de Rechters een diergelijke Certificatie gave, dat dezelve volgens de wetten straffe hadden gepleegt, dat de ordinary de misbedrijvers, voor de tweedemaal, niet zouden vermogen te straffen. Maar die van de Gemeente yverden nu zoo, dat zy een tweede Bil, aan de Lords over zonden, tegens die geene, die noch ter Kerke, noch tot het gebruik der Sacramenten kwamen, na dat de oude dienst weder zou opgestelt zijn: zijnde het straffen van deze naarlatigheid de Kerkelijke Hoven aanbevolen. Dit had geen ingang in het Huis van de Lords, niets zoo zeer ter oorzaak van eenige oppositie, daar tegens gemaakt, als datze vervaart waren het volk al te zeer te alarmeeren, door te veel strenge wetten op malkander.

Acte tegens onwettige vergaderingen.

Een andere wet wierd gemaakt, tot veiliginge van de algemeene Vrede, tegens onwettige en wederspannige byeenkomsten, zoodanig, dat indien het volk meerder als twaalf in het getal te zamen kwam, om iets in de zaken van den Godsdienst door de wetten ingestelt, te veranderen, en door iemand, met macht van de Koninginne voorzien, gelast zijnde, zich van een te scheiden, na dezelve last noch een uur vergadert bleef, zulks voor Felony en wederspannigheid zou gehouden werden. Of indien zulk getal te zamen kwam, om heggen of dierbanen te verbreeken, om Wild of Visschen te doen verstrooyen &c. en zich zelven op Proclamatie niet van een scheiden, dat zulks mede Felony zou zijn. Of indien iemand, op geluid van klokken, trommels, of vyeren van Bakens, het volk te zamen vergadert, en de voorzeide dingen doet, dat is Felony. En indien de Vrouwen of Dienaars, van de perzoonen alzoo verzamelt, spijze, geld, of wapens toebrengen, zulks zy Felony. En indien iemand boven het getal van twee, en binnen het getal van twaalf tot dien einde by een vergadert, zullen die een jaar gevangen zitten. Gevende macht aan alle Sherifs, Schouten, of Rechters, het volk by een te verzamelen, tot wederstand van die dewelke alzoo misdoen, met breuke op een ieder, tusschen de achtien en zestig jaren, indien, zijnde des belast, zy tegens dezelve weigeren uit te komen.

Wanneer deze acte bekent gemaakt was, zag het volk nu klaarlijk genoeg, hoe zeer zy, door de voorige acten, die zoo gunstig scheenen, door het herroepen van alle acten van nieu verraad en Felony, bedroogen waren, nademaal zoo korts daar aan een acte gepasseert

passeert wierd, dewelke een van de aldergestrengste wetten, van de voorige Regeringe weder vernieuwde; in de welke zoo veele dingen, dewelke uit schierlijke drift konden voortkomen tot Felonye en wederspannigheden wierden gemaakt; zijnde ook een groote menichte nieuwe en gestrenge provizoos en exceptien daar by gevoegt. Des Koningins ontlastinge van de Subzidie wierd ook by een andere Acte bevestigt. 1553.

Tweede Houwelijk van Northampton vernietigt.

Daar volgden twee byzondere en private acten, dewelke meer debatten veroorzaakten, als de publijke hadden gedaan. De eene was het herroepen van de acte, dewelke het Houwelijk van den Marquis van Northampton hadde bevestigt. Deze wierd in het Huis der Gemeente zeer betwist, en op den 28. November wierdze toegestaan. Zy behelsde, dat de Acte, bevestigende de echtscheidinge en het tweede Houwelijk, was verkregen, door onware zurmizen en aangevingen, en byzondere inzichten, eerder als voor eenig gemeen goed, en tot aanwas van deugd, dat het zelve was een opwekkinge van senzuale en dartele perzoonen, om te zoeken, door valsche Allegatien en aanbrengingen, van hun Vrouwen afgescheiden te werden, eerder dan een hulpmiddel, om het volk te bewegen, om met hun Vrouwen op een vriendelijke wijze te leven. Hierom dan wierd die acte herroepen, en nul en van geender waarde verklaart. In deze schijnt het, dat de bewijzen, dewelke daar tegens in het Huis der Gemeente ingebracht waren, de stijl zoodanig gematigt hadden, dat die voorgaande wierd herroepen, niet als een acte, die in zich zelven zondig ware; maar men verklaarde alleenlijk, dat in die byzondere zaak de echtscheidinge onwettiglijk was gedaan: want het is reden te gelooven, dat de Bisschoppen, in het eerste bewerp van de Bill, een zimpele herroepinge hadden opgesteld, zoo van die als van andere echtscheidingen, fonderende zich op de onlosbaarheid van het echte en houwelijks verbond.

Hartog van Norfolks zaak verschoont.

De andere acte ging den Hartog van Norfolk aan, als door dewelke zijn beschuldiginge nul verklaart wierd. De gepatenteerde, dewelke eenige gedeelten van zijn goederen, van wegen de Kroon genoten, verzochten om gehoort te werden, en tegens die hun zaak te beweren. Maar de zittinge van het Parlement nu ten einde loopende, kwam de Hartog zelve af in het Huis der Gemeente op den 4. December, en verzocht de leden ernstiglijk de Bill te passeeren; en zeide, dat het geschil tusschen hem en de gepatenteerde, aan zegslieden gestelt was; en indien zy met malkander niet konden verdra-

1553. gen, zoude hy de zaak aan de Koningin brengen. Men had hier over veel debatten, maar ten laatsten is dezelve toegestaan. Zy behelst, dat de Acte volgens de welke hy was aangetast, geen byzondere zake in zich behield, maar alleen verraderyen in het algemeen, en een voorgeven, dat uit zorge van het Parlement voor den Konink en den Prins, het nodig ware geacht, hem aan te tasten; dat de redenen welke zy voorgaven, waren, dat hy Rokken van Wapenen gebruikte, dewelke hy, en zijn Voor-ouders wettelijk mochten gebruiken. Zy zegt vorder, dat de Konink gestorven was, de volgenden nacht, na dat de Commissie, gegeven waar, om de Bill te passeren, en dat het niet bleek, dat de Konink zijn toestand daar toe gegeven hadde. Dat de Commissie door des Koninks hand niet onderteikent was, maar alleenlijk door zijn drukzel, het welke ook naar het lager, en niet naar het opper einde toe gezet was van de Bill, het welke genoeg betoonde het zelve in een onorder te zijn geschied; en dat niet bleek, dat deze gecommissioneerde de Koninklijke toestand hadden gegeven. Op welke Conzideratien en opzichten, de gepretendeerde word verklaart nul en van geener waarden te zijn, volgens de gemeene wetten van het Land. En word vorders verklaart dat de wet was en altoos was geweest, dat de Koninklijke toestant most werden gegeven, of door des Koninks tegenwoordigheid, of in zijn afwezen door een Commissie onder het groote Zegel geteekent met zijn eigene hand, en opentlijk aan de Lords en die van de Gemeente genotificeert werden.

Kranmer en andere te recht gevordert.

De laatste Acte van de welke hier te spreeken staat, was de bevestiging van het aantasten en te recht vorderinge, die geschied waren. Op den 3. November wierden de Eerst-Bisschop Kranmer, de Lord Guilford Dudley, en de Jonkvrouw Johanna zijn Vrouw, nevens twee andere Zoonen van den Hartog van Northumberland (zijnde die alle zijn Zoonen, behalven Robbert, die tot grooter staat bewaart wierd) tot hun rechts onderzoek gebracht. Alle deze bekenden hun aanklacht; alleenlijk Kranmer appelleerde tot die geene dewelke hem oordeelden, hoe onwilliglijk hy de uitsluitinge van de Koninginne had toegestaan, dat hy het niet hadde gedaan, voor dat deze, welkers professie en belydinge het is, de wetten te kennen, zulks hadden geteekent, na en op het welke hy zich de genade van de Koninginne onderwierp. Maar zy waren alle aangeklaagt wegens hoog verraad, als hebbende Oorlog tegens de Koningin verwekt, en t'zamen gespannen om een ander in haar plaats te stellen. Zoo dan deze

oor-

oordeelen, met deze, dewelke voorheen gemaakt waren, wierden nu door een Acte van het Parlement beveftigt. 1553.

Kranmer dan, was nu naar de wetten van zijn Arch-Bisdom afgeftelt, het welke daar over nu wettig open ftond, nademaal een man alzoo aangetaft, geen recht op eenige Kerkelijke bedieningen kan maken. Zijn leven ftond nu ook onder de genade van de Koningin. Maar zijnde nu beflooten, de Kerkelijke vrydommen en waardigheden, te ftellen in den ftaat, in den welke die voorheen, van ouds waren geweeft, wierd beflooten, dat hy noch Eerft-Biffchop zou blijven, tot dat hy zolemnelijk zou werden gedegradeert, volgens de gemeene wetten. De Koninginne was ook wel genegen, hem zijn leven te fchenken op dien tijd, reekenende daar door ontlaft te wezen van alle verbinteniffen, daar door zy aan hem verbonden was. Maar zy had een voornemen tegens hem wegens Ketterye te doen procederen, op dat alzoo mocht blijken, dat zy niets dede uit wraakgierigheid, of eenige perzoneele en byzondere inzichten. Al het geene dan nu hier op volgde, Kranmer aangaande, was, een fequeftratie van al de vruchten en Inkomften van zijn Eerft-Bisdom; maar hy wierd noch in de gevangenis gehouden, gelijk ook tegens de andere gevangens voor dien tijd niet geprocedeert wierd. De Koningin wilde een fchijn geven, als vergevende de verongelijkingen, haar perzoneel aangedaan, maar was zoo yverig in het ftuk van den Godsdienft, dat zy daar omtrent altoos onverbiddelijk was.

Maar de Stoel van Kanterbury noch niet open verklaart.

Hebbende dan aldus van de publijke zaken en verhandelingen bericht gegeven, zoo ftaat my nu het naafte te verhandelen, het geene met meerder geheim, voortgezet is, maar juift toen ter tijd uitbrekende, de fchierlijke diffolutie van het Parlement veroorzaakte.

De Kardinaal Dandino, zijnde alstoen Legaat van den Paus aan het Hof van den Keizer, zand Commendone, die naderhand mede Kardinaal is geworden, naar Engeland over, om hem van daar zeeker bericht, wegens de intentie van de Koningin, omtrent den Godsdienft weder terugge te brengen. Hy belafte hem, te zoeken met haar byzonderlijk te fpreeken, en haar te bewegen, om haar Koninkrijk, met den Apoftolifchen Stoel weder te verzoenen. Dit moft met groote geheimenis verhandelt werden; want zy wiften niet, wie zy in zulk een gewichtige handeling zouden derven vertrouwen, zelfs fchijnende noch Gardiner noch iemand van de andere Biffchoppen zulks te derven gemeen maken. Commendone aldus geinftrueert zijnde, begaf zich naar Nieuwpoort, alwaar hy zich uit-

De Koningin handelt omtrent verzoeninge met den Roomfchen Stoel.

1553. uitgaf voor een Neve van zeker Koopman, dewelke korts te vooren tot Londen gestorven was, hurende twee dienstknechten, die hem niet kenden, en kwam alzoo ongemerkt tot Londen aan.

Aldaar gekomen zijnde, was hy daar zoo vreemt, dat hy niet wist aan wie zich te addresseren. By geval ontmoete hy eenen Lee, een Dienaar van de Koninginne, die in de voorige Regeringe over de Zee gevloden was, en by die gelegentheid aan hem bekent was geworden. Dezen vertrouwde hy het geheim van zijn handelinge in Engeland. Dezelve bezorgde hem een geheime aanspraak by de Koninginne, in dewelke zy vrymoediglijk haar besluit van haar Rijk met de Roomsche Kerk te verzoenen, en om alles weder te rugge te brengen, en te stellen in den voorigen staat, in dewelke die voor de breuke, by haar Vader gemaakt, geweest waren, te kennen gaf. Maar zy zeide, het ware abzoluit nodig dat besluit met alle voorzichtigheid en geheim te handelen; op dat niet, in die verwerring van zaken, de ontdekkinge daar van haar Regeringe ontroeren en haar besluit vernietigen mocht. Zy gaf hem brieven aan den Paus, mede gevende hem verzeekeringe van haar kinderlijke gehoorzaamheid, en zand Commendone alzoo naar Romen. Zy schreef ook met hem aan den Kardinaal Polus, en gaf Commendone last, om den Paus te bewegen, hem met een Legatine macht, naar Engeland over te zenden. Echter deze, dewelke het leven van dezen Kardinaal geschreven heeft, geeft te kennen, dat de Koningin een ander besluit hadde, met den Kardinaal over te ontbieden; want zy vraagden hem, of den Paus niet met den zelven zou konnen dispenzeren, om te mogen trouwen, nademaal hy slechts in de Diacons ordere was?

Eer dat Commendone Engeland verliet, zach hy noch het onthalzen van den Hartog van Northumberland. En korts daar aan, maakte hy al den spoet den welken hy konde, om deze aangename tydinge tot Rome te brengen. En door zijn bekwaamheid in die handelingen, leide hy de grond van die groote staat, daar hy naderhand toe geraakt en opgevoert is.

Daar was geen kleine blijdschap in de Conzistory, wanneer de Paus en de Kardinalen verstonden, dat een Koninkrijk, uit het welke zy eertijds zoo groote Schatten hadden getrokken, hen nu weder tribulair en Chijnsbaar stond te werden. Men toonde daar blijdschap, met vreugde-teekenen, geheele dry dagen achter een, over deze zaak, doende de Paus zelve Misse, en zijn gewoonlijke miltdadigheid in Indulgentien en Aflaten, betoonende, van de welke hy nu te milder was, om

dat

dat hy hoopte dat dezelve nu weder in credijt zouden komen, en tot de prijs geraken daarze voor heenen voor verkocht waren geweeſt. Echter in de Conziſtory zeide Commendone niet pozitivelijk, dat hy van de Koningin gezonden was, hebbende zulks alleenlijk den Paus te kennen gegeven. Al het geene hy de Kardinalen zeide, was, dat hy verſtaan hadde van zeer goeder hand, dat de Koningin tot dien Stoel zeer wel genegen was, en dat zy verzocht, dat een Legaat met volle macht, tot haar over gezonden mocht werden. Veele van de Kardinalen dachten, dat dit een te bloote en ſlechte boodſchap was, en dat het een verminderinge van de Pauzelijke waardigheid ware, een Gezand of Legaat te zenden, voor hy wel ernſtiglijk daar toe verzocht wierd, en dat door een expreſſe boodſchap en Ambaſſade van de Koningin. Maar hier op wierd bericht dat Commendone niets, als by expreſſe ordere van de Koningin gezegt hadde, dewelke als noch in zulk een onbeſtelden ſtand was, dat voor het zitten van een Parlement, het een gevaarlijke zake voor haar zou zijn, zich zelven omtrent zulk een zaak te openbaren; zy moſten gedenken hoe dat Engeland voor heen verlooren was geworden, door al te groote ſtijfzinnigheid. Zy moſten den Schaap-Harder in de gelijkenis navolgen, dewelke zijn negen-en-t'negentig Schapen verliet, om dat eene te zoeken het geene verdwaalt was. Zoo wierd dan toegeſtaan, dat Pool als Legaat, met volle macht zou gezonden werden. Maar Gardiner zulks te weeten komende, zand aan den Keizer, om zijn aankomſt te verhinderen, hem verzeekerende dat alle dingen wel gingen, maar dat zijn overkomſt het alles bederven zou. 1553.

Te dezer tijd liet de Keizer zijn gedachten gaan, om zijn Zoon Philippus aan de Koningin uit te Houwelijken, dewelke hoewel negen Jaren ouder zijnde als hy, evenwel, maar zeven en dartig Jaren oud zijnde, noch niet buiten hoop, van kinderen te teelen, was. Hy overleide, dat indien Engeland met de Spaanſche Kroon vereenigt wierd, zulks die Monarchy tot een groote hoogte zou doen oprijzen, dat zy al den handel van de geheele wereld in handen zouden krijgen, en Vrankrijk zoodanig beſluiten, dat zulks een brave ſtap, na de algemeene Monarchy gevordert zou zijn; en een herſtelling van het geen hy in Duitſland verlooren hadde.

Wanneer deze zaak eerſt voorgeſtelt wierd, weet ik niet; maar ik hebbe een gedeelte van een Brief, geſchreven door de Koningin van Hongaryen, en geteekent door den Keizerr, in het begin van November (want geheel lezen konde ik die niet) gelezen, rakende deze zaak. Echter was deze de eerſte voorſtellinge niet; maar ſcheen op een voorige

1553. te volgen. De Koningin nam deze voorslag wel op, noch niet zich op de genegentheid van het volk dervende vertrouwen, noch ook denkende, dat haar mooglijk zou zijn, de Pauzelijke macht weder op te stellen, noch de Kerkelijke goederen en Landeryen, weder aan de Kerk te brengen, zonder een buiten macht om haar bystand te doen. Men zeide echter, en ik hebbe eenigen grond getoont om het zelve te geloven, dat zy eenige neiginge tot den Kardinaal Polus hadde, en dat de Keizer vrezende, dat zulks een verhinderinge, omtrent zijn voornemen zou komen te zijn, de overkomst van den Kardinaal zoo lange te rugge hield, tot dat zijn Zoon, met de Koninginne getrouwt was. Maar van deze dingen vinde ik geen zeekere voetstappen. In tegendeel Gardiner, wiens oog voornamentlijk op het Eerst-Bisdom van Kantelbury gevest was, had liever de pretentie van Pool op de Koningin, gevordert gezien, nademaal haar trouwen met een Onderdaan, en niet met een vreemt Prince de Regeringe te gemakkelijker maken, en den Paus te aangenamer voorstellen zou; zullende het zelve ook de beste zaak zijn, dewelke hy voor zich zelven zou konnen doen, indien hy haar had konnen bewegen om hem te trouwen; die maar scheen de eenigste te zullen wezen, om hem tot die waardigheid in den weg te zijn.

De zaak legt waarlijk aldus, De Keizer drong haar aan, eerst haar Staat vast te maken, en haar Houwelijk te voltrekken, en zulks zoude den weg tot al de gevolgen, te gemakkelijker maken. Want Gardiner hadde hem verzeekert, dat de Pauzelijke macht wel ingebracht zou werden, en te gelijk het Houwelijk aan te vangen, zouden dingen van zulk een kwade ingressie zijn, dat die te gelijk niet wel door zouden willen, derhalven ware het nodig, een merkelijke tusschen-poos, tusschen beiden te laten.

Als hier nu een besluit op gemaakt wierd, was het schijnbaar, dat het Houwelijk voor af zou gaan, als het geene hen te meerder kracht zou geven, om het overige uit te werken. En dit was de ware reden, die des Kardinaals reize tot Dilling, aan den Donauw, ophield, het welke de Keizer in het eerste dede, uit eigen gezag, maar kreeg daar na de Koninginne zoo verre, dat zy iemand, tot dien zelven einde, aan hem zand; namentlijk Goldwell (naderhand Bisschop van St. Asaph) met de twee Acten, dewelke gepasseert waren tot bevestiging van haar Moeders Houwelijk, en om alle dingen in den vorigen staat te herstellen, in de welke zy waren, op haar Vaders dood. Zy liet hem daar by zien, dat zy vast vorderde in de zaak, voor de welke hy gezonden was;

De Kardinaal Polus in zijn reize opgehouden.

was; maar hy zeide hem te gelijk, dat die van de Gemeente, in het passeeren van deze Acten, grooten afkeer getoont hadden, om de Kerkelijke Opperhoofdigheid, of Supremacy, de Kroon af te nemen, of de Pauzelijke macht te herstellen, en datze albereeds zeer gealarmeert waren, over zijn komst, als Legaat. Dat het haar zaken hinderlijk was, dat de boodschap, die zy door Commendone gezonden hadde, in de Consistorie was bekent gemaakt. Hierom verzocht zy hem zich noch uit Engeland te houden, tot dat hy vorder en naarder last krijgen zou. Maar om hem te laten zien, hoe verre zy aan zijn Raad zich liet gelegen zijn, verzocht zy hem haar een lijst te laten toekomen, van zulke perzoonen, als zy tot Bisschoppen zou hebben te maken. Want veele stonden nu afgezet te zullen werden. Hier op (behalven de antwoord, die hy haar mag geschreven hebben, die my niet voorgekomen is) schreef hy haar een zeer lankwijligen brief van Instructien, den welken hy Goldwell overgaf. De Concluzie van de welke vervatende zijn zin volkomentlijk genoeg, hebbe ik in de Verzameling gevoegt, zijnde de Instructien zelve te lang, en vol van onnutte woorden. Zy schijnt van zijn eigene hand geschreven te zijn. 1553.

De substante hier van is deze. („) Hy verheugt zich zeer over de *Collect.* „twee gepasseerde acten; echter heeft hy op beide te zeggen, om dat *No. 9.* „hy eenige gebreekigheid daar in bevind. In de acte van bevestinge, „van haars Moeders houwelijk, vand hy gebrek, om dat in de zelve „geen gewag van des Paus bullen word gemaakt; volgens welker gezag, het zelve geen wettig Houwelijk konde zijn. In de andere vand „hy geen genoegen, die de dienst van God en de Sacramenten hadden „te zijn, gelijk zy op het laatste van haar Vaders regeringe waren geweest; want het volk alstoen in een staat van scheuringe was geweest, „en Schismatijken hadden geen recht tot bediening of gebruik der Sacramenten; de Interdictie van den Paus lag noch op de Natie; en zoo „lange dezelve niet was weggenomen, konde niemand zonder zonden, „de Sacramenten of bedienen, of ontfangen.

Advys van Polus aan de Koninginne.

„ Hy zeide haar, dat Commendone, in de Consistorie, niets in haar „naam hadde gezegt, maar alleenlijk tot hen gesprooken uit Rapporten, dewelke hy zeide, van zeer goeder hand te hebben; en het was „nodig iets te zeggen, omtrent het zenden van een Legaat. Dat veele „in de Consistory, tegens het zenden van zijn perzoon waren geweest, „dewijl geen uitgedrukt begeeren daar omtrent gezien wierd; echter „het was toegestaan, dat hy met zeer volle genade, en macht, om het „Rijk op zeer gemakkelijke termen met den Stoel te verzoenen, zou ge-

1553. „ gezonden werden. Hy zeide haar ook, dat hy bekommert was, „ dat wanneer de Paus en Kardinalen zouden komen te hooren, dat hy „ opgehouden wierd, zy leedwezen van haar goedertierentheid zouden krijgen, en zulks als een affront op nemen, en vervolgens hem, „ met zijn macht te rugge roepen, en een ander in zijn plaats zenden, „ die zoo teeder over de Natie niet zou zijn, noch zulk een volle macht „ mede brengen. Dat, om zulks te voorkomen, hy iemand aan den „ Paus en Kardinalen gezonden hadde, om hun miſnoegen te verzachten, met hen te laten weeten, dat hy alleenlijk opgehouden wierd, „ voor een korten tijd, tot dat de Acte van aantaſtinge, dewelke tegens hem lag, zou ingetrokken zijn; en om een ſchijn van voort te „ reizen te maken, hadde hy zijn huisraad en bagagie naar Nederland „ voor af gezonden, maar hy zelve zoude blijven daar hy was, tot naarder ordere.

„ Hy zeide, te weten, dat zulks voornamentlijk van den Keizer „ voorkwam, wiens gewoonte het ware, zulke politijke ſtreeken te „ gebruiken, gelijk hy zelf in de zaak van het Interim gevolgt hadde, „ en nu voorbarig was, om haar ſtaat vaſt te ſtellen, eer zy de Godsdienſt zou ter hand ſlaan; hy hadde met zijn Biecht-Vader daar over „ geſprooken, en den zelven overtuigt wegens de Ongodvruchtigheid van zoodanigen wijze van doen, en hem afgezonden, om „ daar omtrent te arbeiden, op hem.

„ Hy zeide de Koninginne ook, dat hy vreeſde, dat vleeſlijke inzichten haar ook te veel beſtierden, en dat zy daar door, van haar „ eenvoudigheid in Chriſtus, mocht komen af te vallen, in de welke „ zy tot daar en toe geleeft hadde. Hy moedigde haar derhalven aan, „ om de geeſt van wijsheid en kloekmoedigheid aan te nemen, en op „ God te vertrouwen, dewelke haar zoo lange bewaart, en op zulk „ een onverwachte wijze, op den Throon gezet hadde. Hy verzocht „ haar zoo veel moedigheid te toonen, omtrent het verwerpen van de „ oppermacht, als haar Vader hadde getoont, in de zelve op zich te „ nemen. Hy bekende niemand, in een van beide de Huizen van het „ Parlement te kennen, die bekwaam ware, om die zaak voor te ſtellen, hebbende de geeſtelijkheid alles zoo verre ingevolgt, zoo veel daar „ voor verklaart en geſchreven, dat zulks van hen, betamelijk, niet „ afvloeyen konde; en de wereldlijke, zijnde in de bezittinge van de „ Kerkelijke goederen, zouden zulks niet gaarne bevorderen: Daaromme dacht hem beſt, voor haar te gaan naar het Parlement, hebbende voor af eenige, zoo van den Kerkelijken als Geeſtelijken ſtand,

haar

„ haar besluit bekent gemaakt, en dat zy beide de Huizen zou bekent 1553.
„ maken, hoe zy in haar gewisse geraakt ware, dat zy en haar volk, in
„ een scheuringe van de Roomsche Kerk en den Apostolischen Stoel
„ lagen; en dat zy derhalven had begeert, dat'er een Legaat zoude
„ over komen, om over die zaak te handelen, datze daar over, zoude
„ voorstellen, dat de aanklachte en aantastinge tegens hem zou afge-
„ daan en vernietigt werden, op dat hy mocht bekwaam zijn, om dat
„ Gezandschap te ondergaan; en hy protesteerde noit iets tegens den
„ Konink of het Rijk gedaan te hebben, als alleen, met dessein, om
„ dezelve weder tot de eenigheid, met de Kerk te brengen, noch voor
„ noch na die aanklacht. En voor zoo veel iemand voor eenige onheil
„ van het Pausdom zou mogen beducht zijn, zy mocht de zelve wel
„ verzeekeren, dat zy alles zoo wel verzeekert zouden vinden, dat het
„ volk daar over geen gevaar zou hebben te lyden, en hy verzeekerde
„ hen, dat, van zijnent wegen, hy daar zorge genoeg voor dragen
„ zou, ja zoo veel als iemand van de wereldlijke zou konnen begeeren.
„ Wat recommandatien hy voor de Stoelen, dewelke stonden open te
„ vallen, gedaan heeft, is my onbekent.

Wanneer dit geschrift van hem in Engeland gebracht wierd, heeft Gardiner, gestut door den Keizer, aangewezen, en de Koninginne overtuigt, dat deze wijze van doen onpracticabel was, en dat het Houwelijk eerst most voorgaan; en Gardiner en hy verklaarden nu openbare vyandschap tegens malkander. Gardiner hield hem voor een slap man, die eenige speculative kennisse, van afgezonderde Denk-Beelden mocht hebben, maar de zaken van de wereld niet verstond, noch ook de rechte natuur van de Engelsche natie. Pool aan de andere zijde, hield Gardiner voor een valsch man, die geen conscientie hadde, en beeter was, omtrent entrigues en veinzery, als om de Kerk te regeren. Maar de Keizer zag wel dat Gardiner dit Parlement zoo wijslijk had bestierd, dat hy besloot dessels Mezures eerder, dan die van Pool te volgen.

Gardiners wijze voor hem gestelt.

In het Huis der Gemeente wierd voorgegeven, dat het nodig ware, de Koningin tot het belang van de Engelsche Natie te winnen, en haar van Buitenlandsche beradingen en onderstand af te trekken, met gemakkelijk, omtrent het stuk van den Godsdienst, tegens haar te zijn, en daaromme had men zich aldaar zoo vaardig getoont, en om haars Moeders echtscheidinge te herroepen, en om de wetten van Konink Eduard in te trekken. Maar wanneer zy het besluit van het Houwelijk vermerkten, en dat zy zich met Rome weder trachten te verzoenen, wierden ze alle zeer gealarmeert: zy zonden dan hun Spreeker, en twin-

1553. tig uit het Huis met hem, met een ernstige en ootmoedige Addres aan haar, dat zy doch niet besluiten wilden een vreemdeling te trouwen. Dat had het Huis zoodanig ontsteeken, dat het Hof wel zag, dat meer van het zelve niet konde verwacht werden, ten ware hen over dat stuk voldoeninge gegeven wierd. Zoo wierd dan, op den zesden van December, het Parlement gedissolveert.

Het Parlement gedissolveert.

Hier over schreef Gardiner aan den Keizer, om hem te kennen te geven, dat het zich liet aanzien, dat het Houwelijk zoo veel stribbeling stond te ontmoeten, dat, ten ware, buitengemeene voorwaarden wierden aangeboden, dewelke een ieder zou moeten erkennen, zeer tot voordeel van de Engelsche Kroon te zijn, zulks zonder een algemeene opstand, niet door te dringen was. Hy verzeekerde hem ook, dat indien men geen groote zommen gelds over schikte, om den Adel daar mede te winnen, beneffens de leidende lieden door het land, beide om hen tot zijn belang te trekken, en hen te bewegen, voordeelige verkiezingen voor het naaste Parlement te maken, de tegenstellinge zoodanig zou zijn, dat de Koninginne wel alle gedachten mocht afleggen van zijn Zoon te trouwen.

Hier op hebben de Keizer en zijn Zoon beslooten, zoodanige voorwaarden als de Engelschen begeerden, aan te bieden. Want Philippus maakte zijn reekeninge, dat, zoo hy eenmaal de Kroon op zijn hooft kreeg, het een lichte zaak voor hem zou zijn, met het onderstand, het welke hem zijn andere Heerschappyen zouden konnen toebrengen, al dezelve krachteloos te maken. En wat geld aangaat, de Keizer nam twaalf honderd duizend kroonen op (het welke in Engelsch geld 400000 ponden Sterlings was, doende toen een Kroon zoo veel als een Nobel) en beloofde dezelve over te zenden, om verdeelt te werden, gelijk als Gardiner, en zijn Ambassadeuren zouden goed vinden: maar hy verband zijn Zoon, om hem die zomme weder te restitueeren, wanneer hy eens de Kroon van Engeland zou verkregen hebben. En hier van maakte de Keizer zoo weinig een secreet, dat wanneer een Jaar daar na, eenige Steden van Duitsland, dewelke een gedeelte tot dit geld geleent hadden, hun betalinge hier van afvorderden, hy hen tot antwoord gaf, dat hy zijn Zoon twaalf honderd duizend Kroonen had geleent, om hem aan de Koningin van Engeland uit te Houwelijken, en dat hy noch maar drie honderd duizend kroonen weder ontfangen hadde; maar dat hy goede verzeekering voor het overige hadde, zijnde de Kooplieden verbonden hem honderd duizend ponden sterlings te betalen, en verzocht derhalven een weinig langer uitstel. Al dit wierd korts

Twaalf honderd duizend Kroonen om de Engelschen om te koopen.

daar

daar aan tot Straatsburg in druk uitgegeven, door de Engelſchen aldaar, in een Boek, het welke zy in Engeland overgezonden hebben, in het welke beide het Addres van het Lagerhuis aan de Koninginne gemaakt, en deze antwoord van den Keizer aan de Steden uitdrukkelijk vermelt ſtaan. En dat gantſche diſcours (het welke in de gedaante van een Addres aan de Koninginne, den Adel en de gemeente, is ingeſtelt) is geſchreven met zulk een deftigheid en eenvoudigheid van ſtijl, dat gelijk het 't beſte is, dat ik ooit van dezen tijd gezien hebbe, alzoo is 'er geen reden, in aanmerkinge van deze verhandelingen, anders te gelooven, of het is in alle waarheid en oprechtigheid geſchreven; want de dingen die daar in verhandelt worden, zijn geloofli jk van zich zelven; en hoewel de zomme aldaar uitgedrukt, zeer groot is, echter iemand, dewelke Engeland aanmerkt als de waar die daar voor te koop ſtond, zal niet denken de prijs te hoog te zijn. In dat diſcours word vorder gezegt, dat gelijk Gardiner verſcheidene lieden door geſchenken omgekocht had, zoo ook in het Hof van de Cancelary, gemeen recht geweigerd wierd aan een ieder, behalven aan die geene, die aldus met volle handen kwamen. 1553.

Hebbende dan aldus verhandelt het geene door het Parlement is gedaan, zal ik nu vervolgens verhalen, hoe de Convocatie, en t'zamenroepinge (zoo veel als een Zynode) geſchied is. Bonner zijnde om daar in te Prezideren, als zijnde de eerſte Biſſchop van de Provincie van Canterbury, belaſte Johan Harpsfield, zijn Capellaan, te prediken, dewelke zijn Text uit het twintigſte Capittel van de Handelingen der Apoſtelen, vers 20. *Weid de Kudde* &c. genomen heeft. Hy viel in zijn gebed, zeer overdadiglijk in de lof van de Koningin uit, vergelijkende haar by een Debora, en by een Heſter, met al de ſlaafachtigſte vleyeryen, dewelke hy konde bedenken. Daar op beval hy te bidden voor de Jonkvrouw Elizabeth. Maar wanneer hy gewag maakte van de Geeſtelijkheid, viel hy weder uit in den lof van Bonner, Gardiner, Tonſtall, Heath en Day zoo groflijk, dat het ſchijnt dat men alstoen eerſt geleerd heeft, Geeſtelijke te prijzen; zoo wijdloopig was hy daar omtrent, dat hy daar ſcheen te ſtaan om een lofreden te maken, en niet om gebeden aan te beveelen. In zijn Zermoen voer hy zeer tegens de voorige Predikers uit, om datze geen Vaſtendagen noch Vaſten tijd onderhielden, en vaſt Vrouwen getrouwt hadden, het welke hy als wat grouwelijks uitkreet.

Manier van t'zamenroeting in het Parlement.

Weſton, Decanus van Weſtmunſter, wierd als Voorſpreeker door het Lagerhuis voorgeſtelt, en door Bonner geapprobeert, of iemand

Diſputen over het Sacrament.

1553. van de Bisschoppen, die in Konink Eduards tijd gemaakt waren, onder hen gezeten hebben, weet ik niet: maar in het Lagerhuis wierd groote tegenstribbeling gemaakt. Men hadde al te vooren bestelt, dat niemand tot de Convocatie zou geroepen werden als zulke die in alles stonden toe te geven; echter waren daar zes onder die zulks niet deden, de welke Diakons of Opper-Diakons zijnde, het recht hadden in de Convocatie te zitten. Deze waren Philpot, Opper-Diacon van Winchester, Philips Decan, van Rochester, Haddon Decan van Exeter, Cheyney, Opper Diaken van Hereford, Ailmer, Opper Diaken van Stow, en Joung, Chanter van St. Davids. Weston de Spreeker stelde hen voor, op den 18. van October, datter een Catechismus was gedrukt, in het laatste Jaar van Koninks Eduards Regeringe, uit name van dat Zynode, en voor zoo veel als hy verstaan konde, was zulks geschied zonder hun toestemminge; het welke was een Pestilentiaal Boek, vol van Ketteryen. Daar was mede een zeer vervloekelijk Boek van gemeene gebeden voortgezet. Het was dan des Koningins believen, dat zy zoodanige wetten, omtrent de Godsdienst zouden stellen, als zy, met haar Parlement zou willen ratificeren. Hy dan stelde voor, datze met het verwerpen van deze Boeken een aanvang wilden maken, immers de Artykelen, strydig met het Sacrament daar in begreepen, waar op hy twee vraagstukken voorstelde; of in het Sacrament des Altaars, op het heiligen van Brood en Wijn, al der zelver zubstantie niet verdween, zijnde verandert in het lichaam en bloed van Christus? en of het natuurlijke lichaam en bloed van Christus niet lichamelijk in het Sacrament tegenwoordig was, 't zy door transubstantiatie van de Elementen in het lichaam en bloed, of door Conjunctie en Concomitantie, gelijk zommige zulks uitdrukken? het Huis was geadjourneert tegens den 20, op welken dag ieder een wierd gelast, antwoord op deze Vraagstukken te geven. Alle antwoordenze en onderteikendeze van ja, behalhalven de zes, daar hier voor van gesprooken is. Philpot zeide, voor zoo veel belangt, dat men voorstelde, dat het Catechismus by de Convocatie niet was geapprobeert, hoewel het zelve in hun naam gedrukt was; zulks ware een groote misslag: want de Convocatie hadde een getal van perzoonen geauthorizeert, om de Kerkelijke wetten voort te zetten, aan de welke zy haar Zynodale macht hadden overgegeven, zoo dat zy wel zoodanige Boeken in name van de Convocatie mochten uitgeven; hy zeide ook, dat het tegens alle ordere ware, de lieden te bewegen, om zulke Poincten te onderteekenen, voor datze geexamineert waren; en dewijl het getal van die van de eene zijde, zoo ongelijk

was,

was, met dat van de andere zijde. Hy verzocht dat Dr. Ridlei, Mr. Rogers, en twee of dry andere meer, mochten werden toegestaan in de Convocatie te komen. Dit scheen zeer redelijk te zijn. Het Lager Huis dan stelden zulks de Bisschoppen voor. Deze gaven tot antwoord, dat deze perzoonen gevangens zijnde, zy dezelve aldaar niet konden brengen, maar zy wilden den Raad daar over spreeken. Daar wierd ook een boodschap gezonden, van eenige groote Heeren, dat dezelve genegen waren het dispuit te aanhooren. Het Huis dan adjourneerde tot den 23. van die Maant. 1553.

Daar was dan een groote vergadering van grooten Adel en andere. De Voorstelder, of Prolocutor, begost met een protestatie, datze door dit dispuit niet voor hadden, de waarheid in twijfel te trekken, dewelke zy alle onderteikent hadden, maar zulks geschiede alleenlijk om de tegenwerpingen voldoeninge te geven, van deze weinige, dewelke weigerden met hen over een te stemmen; maar men hadde afgeslagen, eenige gevangens of andere by hen te vervoegen; want men oordeelde dat zulks een dispuit onder die van de Convocatie zijnde, niemand, behalven leden daar van, in de zelve gehoort mochten werden. Haddon en Ailmer voorziende dat men hen overschreeuwen zoude, weigerden het dispuit aan te gaan: Joung ging henen: Cheiney zijnde vervolgens aangesprooken, stelde zijn voorstelling voor; dat de Heilige Paulus het Sacrament, Brood, na de Conzecratie en Heiliginge, noemde: dat Origenes zegt dat het tot den afgang ging, en dat Theodoretus zegt, dat Brood en Wijn in het Sacrament niet scheide van hun voorige substantie, form en gedaante. Moreman wierd beroepen om hem te antwoorden; deze zeide dat St. Paulus noemende het zelvige Brood, zulks aldus most verstaan werden: het Sacrament of de gedaante van Brood; tegens het gezag van Origenes had hy niet in te brengen, maar tegens Theodoretus zeide hy, dat het woord, het welke zy *zubstantie* vertalen, in een algemeender beteikenis aldaar stond, en zoodanig wel *accidentale zubstantie* mocht beteekenen. Hier op Ailmer, hoewel hy beslooten hadde niet te disputeeren, konde zich zelven niet wederhouden; maar zeide dat het Griekſche woord ὀυσία, zoo niet konde verstaan werden, want de volgende woorden, form en gedaante behoorden tot de accitenten en toevallen, maar dat alleenlijk behoorde tot de zubstantie van de Elementen. Hier op volgde een Contestatie, over de beteekeninge van dat woord. Philpot derhalven viel in en zeide, dat de gelegentheid van Theodoretus schrijven, klaarlijk betoonde, dat zulks een ydele Cavillatie ware; want zijn dispuit was tegens de Eu-

tychia-

1553 tychianen, of het lichaam en de menschelijke nature van Christus, noch een Existentie, distinct van de Goddelijke nature hadde? de Eutychianen zeiden, dezelve was door zijn Godheid ingeswolgen, en namen hun bewijs van eenige uitdrukzelen, omtrent de Sacramenten gebruikelijk, als of de tegenwoordigheid van Christus in het zelve de Elementen hadde opgeswolgen: tegens het welke Theodoretus volgens de Orthodoxe leeringe, tot bewijs in bracht, dat'er in Christus een menschelijke nature was, die niet opgeswolgen was; en zeide dat gelijk als in het Sacrament, niet tegenstaande, de vereeniging van Christus met de Elementen, zy echter niet afweeken van hun zubstantie, Form en gedaanten. Zoo dat de menschelijke gedaante van Christus, niet was opgeswolgen, door haar vereeniginge met de Godheid. Hier uit dan bleek klaarlijk, dat dit woord van zubstantie stond voor de nature van de Elementen.

Moreman zijnde gedrongen hier op te antwoorden, en daar in vertoevende, zeide Philpot; indien hy geen antwoord vaardig hadde, verzocht hy hem op een, voor de naaste byeenkomst bedacht te zijn. Hier door berispte hem de Prolocutor, of Spreeker, als of hy te vroeg in het roemen was, De andere bleef weder op zijn bewijsreden staan, maar hem wierd gelast te swijgen. Haddon hier op, stelde een andere bewijsreden voor, uit deze woorden van den Zalichmaker: *Den armen hebt gy altoos by u, maar my hebt gy niet altijt.* Dat daarom het Lichaam van Christus niet in het Sacrament ware. Hier op antwoorde de Prolocutor, dat Christus niet allezins by ons hadde te zijn, als om Aalmissen te ontfangen, zijnde zulks al het geene daar ter plaatze gemeent wierd, maar Haddon bracht menigten van Citatien, uit Augustinus te voorschijn; applicerende die dezelve plaats, om te bewijzen, dat Christus natuurlijke tegenwoordigheid niet meer op der Aarden was, na dat hy ten Hemel was opgevaren. Hier tegen stelde Dr. Watzon een andere plaats, uit Augustinus, over welke plaatzen eenig dispuit was: en daar na las Haddon meer andere plaatzen en authoriteiten van Vaders op, alle vast stellende, dat Christus in den Hemel en niet op der Aarden was; de woorden van de instellinge drukten het zelve ook klaarlijk uit, beide, om dat het Sacrament most zijn, *ter gedachtenisse van Christus*, en *om dat het moste gecontinueert werden, tot zijn komste toe.* Maar hier op zeiden zy, hy was niet op der Aarden op een lichamelijke wijze; en zy trachten weg te nemen de kracht van het bewijs van de woorden: *tot dat Ik kome*; door eenige andere uitleggingen van het woord, tot dat. Maar Haddon vraagde hen, of zy geloof-

den

den dat Christus zijn eigen natuurlijk lichaam geweten hadde, wanneer hy het Sacrament instelde en zelf genoot? Zy zeide van *Ja*. Op het welke hy antwoorde, dat zulks zoo abzurd en onschikkelijk was, dat hy het nodeloos achte, daar over meer te redeneren, met deze dewelke zulks gevoelden, en zoo ging hy neder zitten. Philpot bracht by, dat Christus zijn eigen lichaam in het Sacrament niet konde ontfangen, nademaal het zelve was gegeven tot vergevinge van de zonden, dewelke hy niet konde hebben, zijnde zonder zonden. Weston antwoorde, hy mocht het zelve ontfangen, zoo wel als den Doop; maar Philpot antwoorde, dat hy gedoopt was, zoo als hy zelfs hadde gezegt, om een voorbeeld voor anderen te zijn; en alzoo eindigde het dispuit voor dien dag. 1553.

Op den 25. Philpot, die geordineert was dien dag te beginnen, had een lang discours in het Latijn geprepareert: maar Weston viel hem in zijn reden, en zeide hem, hy moest geen reden en aanspraak maken, hy was daar alleenlijk, om zijn bewijsredenen by te brengen, en dat in het Engelsch; hoewel voorheen bestelt was geweest, dat het dispuit in het Latijn zou gehouden werden. Alstoen ging Philpot voort, met uit te leggen, tegen welk een zoort van tegenwoordigheid hy wilde disputeren, en wat hy toestond. Hier brak Weston zijn reden af, en zeide, hy zoude zijn Argument formeren. Hier op viel hy op zijn knien, en verzocht van de Lords en geheime Raadsheeren, die tegenwoordig waren, dat hy verlof mocht hebben, zijn gemoed uit te spreeken. Dit wierd hem toegestaan. Zoo zeide hy dan: wegens haar Sacrificie van de Misse, wilde hy bewijzen, dat het geen Sacrament met allen was, en dat Christus geener wege, daar tegenwoordig waar; het welke indien hy niet dede, voor de Koningin en haren Raad, tegens eenige zes, die het strijdige zouden willen staande houden, was hy gewillig voor de Poorten van het Hof zich te laten verbranden.

Hier op ontstond een geweldig uitroepen, dat hy zot was, en ydele praat voortbracht; en Weston dreigde hem met de gevangenis. Maar dit gerucht weder gestilt zijnde, en hy zich beroepende op de voorrechten van het Huis, omtrent de vrydom van te mogen spreeken, wierd verzocht met zijn bewijsreden voort te gaan. Alsdan bewees hy, dat Christus in den Hemel was; want hy zelfs zegt: *Ik verlate de wereld, en ga op tot mijn Vader*; en om te bewijzen, datter geen twijfelzinnigheid in deze woorden was, brengt hy by, dat zijne Discipulen hier op zeiden: *Nu spreekt gy klaarlijk zonder eenige gelijkenisse.*

1553. *nisse.* Hier op antwoorde Dr. Chedley, dat deze woorden alleenlijk van zijn zichtbare opvaringe te verstaan waren, maar datze zijn onzichtbare tegenwoordigheid niet uitslooten; en hier op bracht hy eenige woorden uit Chryzostomus by, dat Christus zijn vleesch met hem genomen, en ook zijn vleesch achter gelaten hadde. Weston en de andere zeiden, die Authoriteit was onwederspreekelijk, en wilde voor een wijl zijn antwoord niet hooren. Maar Philpot toonde hem, dat de woorden van Chryzostomus in een ruimen zin moesten genomen werden, gelijk de geloovige worden gezegt te zijn, vleesch van zijnen vleesche; want die Vader appliceerde dat ook op den Doop, uit deze woorden: *zoo menig als 'er in Christus gedoopt zijn, hebben Christus aangedaan*; zoo dan het vleesch, het welke Christus op der aarden gelaten heeft, volgens hem, is niet zijn lichamelijke tegenwoordigheid in het Sacrament. Hier op Pye, Deeken van Chicester, luisterde den Prolocutor iets in het oor: die daar op zeide tegens Philpot: hy had genoeg gedisputeert. Hy antwoorde, hy had noch een douzijn bewijsredenen, en zy heeten hem vast te swijgen, eer hy een van dezelve had afgedaan, dreigende hem naar de gevangenis te zenden, indien hy meer sprak. Hy zeide, zulks was verre van de beloften die zy hadden gedaan, van hem vol uit te hooren spreeken, en van het geene den voorleden Zondag was gepredikt in St. Paulus Kerk, dat alles in het dispuit zou beantwoord werden. Maar Pye zeide, hy zou beantwoord werden op een andere wijze. Philpot antwoorde, daar was nu een goeden hoop by een vergadert, die hier te vooren voor God en de wereld hadden geveinst, en waren nu overeengekomen, om Gods waarheid te onderdrukken, en valsche leeringen voort te zetten, die zy niet machtig waren staande te houden. Daar na stond Ailmer op, en bracht veel passagien uit Griekscbe Schrijvers by, om te bewijzen dat οὐσία in Theodoretus, alleenlijk konde werden verstaan, van de zubstantie van brood en wijn, en Moreman verzocht een dag respijt om daar op te denken. Alstoen Peru, niet tegenstaande hy met de rest onderteikent hadde, bracht mede eenige bewijsredenen tegens de transubstantiatie in, over het welke hem de Spreeker begost over te halen, nademaal hy voorheen onderteekent hadde. Ailmer zeide daar op, dat zulks tegens de vrydom van het Huis ware, dat iemand zoo zou worden over gehaalt, om dat hy zijn gewisse bevrijd. Het was nu al laat geworden, daaromme adjourneerden zy tot den 27.

Toen vingen zy weder aan over Theodoretus woorden te handelen.

Alwaar

Alwaar Haddon toonde, dat hy zeide, dat de Zymbolen, of teekenen van brood en wijn, dezelve zubſtantie behielden, dieze te vooren hadden. Daar op begoſt Cheyney over deze woorden in te brengen, dat hy een reële tegenwoordigheid erkende; maar de Tranſubſtantiatie ontkende, en drong het gezag van Theodoretus zoo ſterk aan, dat Watton hem voor een Neſtoriaan uitmaakte; en of al Theodoretus, die maar een is, op hun zijde was, daar waren meer als honderd andere tegens hem. Waar op Cheyney Ireneus bybracht, dewelke had gezegt, dat ons vleeſch wierd gevoed, door het brood en de wijn, in het Sacrament. Hy citeerde mede Hezychius, dewelke zegt, dat in de Kerk tot Jeruzalem, de teekenen, of Symbolen, dewelke in de Communie niet geconſumeert wierden, daar na verbrand wierden. Zoo begeerde hy dan te weten, of de Aſſche dan ook het lichaam van Chriſtus ware, of wat het was dat verbrand wierd. Op al deze dingen maakte Harpsfield een lange antwoord, rakende Gods almogentheid, en de ſwakheid van 's menſchen verſtand, het welke de Goddelijke verborgentheden niet konde begrijpen. Maar Cheyney vraagde al wederom wat het waar dat verbrand wierd? Harpsfield gaf tot antwoord, het ware of de zubſtantie van het brood, of het lichaam van Chriſtus; maar daar na, zeide hy, dat het een mirakel was. Waar op Cheyney begoſt te grimlacchen, en zeide, dan konde hy niet meer zeggen. Weſton vraagde, of 'er noch niet genoeg gezegt was, tot antwoord van dezes mans tegenwerpzelen? een menigte onder de Geeſtelijken riepen uit *Ia, Ia*, maar de menigte riep met herhalen daar tegen aan: *Neen, Neen*. Weſton zeide, hy ſprak tegens die van het Huis, en niet tegens de onervarene menigte. Hy dan vraagde deze Godsgeleerden, of zy nu ook dry dagen, de argumenten, die hen zouden voorgeworpen werden, wilden beantwoorden? Haddon, Cheyney en Ailmer zeiden zy wilden niet. Maar Philpot zeide dat hy wilde: Weſton zeide, hy was een Dolleman, en bekwaamer om naar het Gekhuis gezonden te werden. Philpot berechte daar weder op, dat hy, die zich zelven zoo paſſieus, en van zoo weinig onderſcheiding toonde te zijn, daar beter een plaats verdiende. Weſton hem als niet achtende, keerde zich naar de vergaderinge, en zeide; zy mochten eens zien, wat ſlag van menſchen deze waren, dewelke zy nu dry dagen ten antwoord geſtaan hadden; maar hoe wel zy dat belooft hadden, en de ordere van diſpuit zulks vereiſchte, dat zy ook op hun beurt voor dry dagen, ten antwoord zouden ſtaan, nu zulks weigerden te doen.

1553.

1553. Hier over stond Ailmer op, en antwoorde, dat zy zoodanige beloften nooit hadden gedaan, noch zulk een disputatie ondernomen; maar zijnde verzocht om hun redenen in te brengen, waaromme zy met al de andere niet wilden onderteikenen, hadden zy zulks gedaan, maar waren daar op niet beantwoord, naar behooren, en wilden derhalven zich in geen verder dispuit inlaten, voor zoodanige Rechters, die albereeds deze vraagstukken hadden onderschreven. Zoo wierd dan het Huis tot den 30. geadjourneert en bescheiden, en Philpot vertoonde zich weder, om te antwoorden; maar verzocht eerst verlof, om zijn voorig bewijs te vervolgen; en dreef daar op, dat Christus als mensche ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde, en wy alleen aan een plaats op een en den zelven tijd verbonden zijn, Christus ook dan noodzakelijk maar in eens plaats, namentlijk in den Hemel is; want de heilige Petrus zegt: *de Hemelen moeten hem behouden tot aan de herstellinge van alle dingen.* Hier op wierd geantwoord; dat Christus zijnde God, zijn almachtigheid ons verstand te boven ging, en dat hem in een plaats te besluiten, was, hem als in een gevangenis te leggen. Philpot zeide, hy sprak niet van zijn Goddelijke nature, maar zoo veel hy een mensche was, ons gelijk: en op hun zeggen, dat men Christus niet in den Hemel most gevangen leggen; hy gaf een ieder te bedenken of dat een goede antwoord was, of niet? Als hier veel redenen over vielen, belaste hem de Prolocutor niet meer in het Huis te komen. Hy antwoorde, dat hy zich zelven gelukkig achte uit hun gezelschap. Als andere den Spreeker in gaven, dat gezegt zou werden, dat de Vergadering niet vry was, indien de lieden uit het Huis wierden gezet, om datze naar hun gevoelen spreeken: zeide hy hem, hy mocht komen, indien hy betamelijk gestelt ware, en niet sprak als wanneer hem zulks bevolen wierd. Hier op antwoorde hy, dat hy liever geheel achterblijven wilde. Weston besloot het al, met te zeggen, gy hebt het woord; maar wy hebben het swoort; dat is het swaard, of de macht; te recht wel uitdrukkende, waar in de kracht van de eene en de andere zaak gelegen waar.

Dit was de uitslag van deze disputatie, dewelke korts daar aan gedrukt wierd in het Engelsch, en in het Latijn, door Volerandus Polanus overgezet, staande wijd en breed in Fox zijn acten en gedenkschriften verhandelt. Wat die van de andere zijde hier van geoordeelt hebben, vinde ik niet; maar by al zulke gelegentheden is de prevalerende partye, daar de ongelijkheid zoo gedisproportioneerd is,

Gevoelen over deze disputatie.

is, wel gewoon, de zaken met zoo veel geruchts en onorder te verhandelen, dat het geen wonder ware, dat de Reformeerders geen luſt hadden, zich in dit diſpuit in te laten; en deze, dewelke hun opzicht nemen, op de wijze van procederen, ten tyden van Konink Eduard, konden niet laten te bekennen, dat de zaken, met veel meer oprechtigheid en gelijkmatigheid, toen verhandelt zijn. Want, over dit zelve poinct, gelijk hier voor getoont is, heeft men voor een geheel Jaar lang gediſputeert, eer datter eenig beſluit over gemaakt is geworden, zoodanig, dat het een ieder vry ſtond, zijn opinie en meeninge, zonder vrees daar omtrent in te brengen, en deze diſputatien in de Hooge Schoolen verhandelt wordende, vand men aldaar een grooter ſtilſwijgentheid, gelegentheid van boeken, en dienvolgens grooter nut en onderwijzinge voor de toehoorders: maar hier wierd de zaak eerſt getermineert, en dan bediſputeert: en dit geſchiede daar en boven, in het midden van de onordere van de Staat, alwaar den geheimen Raad, alle mogelijke aanmoediginge, aan de machtigſte partye, geven konde. 1553.

Het laatſte dat ik vinde van dit Jaar gedaan te zijn, was het herſtellen van Veizey in zijn Bisdom van Exeter, het welke geſchiede, op den 28. van December: in zijn ordere daar omtrent, gaande onder het groote Zegel, word gezegt, dat hy wegens eenige gerechte moeyelijkheden, beide aan zijn lichaam en in zijn gemoed, zijn Bisdom, in handen van den Konink Eduard hadde gerezigneert, in het welke hem nu de Koningin weder herſtelde. En aldus nam dit Jaar een einde. De Buitenlandſche zaken raakten den ſtaat van den Godsdienſt zoo veel niet, als zy in de voorige Regeringe hadden gedaan, het welke gelijk zulks my als toen verband om eenig gewag daar van te maken, my nu oorzaaks genoeg is, om daar nu zoo wijdloopig niet, omtrent te zijn. In den aanvang van het naaſte Jaar, zand 1554.
de Keizer, den Grave van Egmond en eenige andere Gezanten, in Engeland, om de voorſtelling, en handeling van het Houwelijk, tuſſchen zijn Zoon en onze Koningin, te doen, en aan te vangen. In het voortzetten van deze onderhandelinge had Gardiner het hoogſte bewind: want hy was nu het Orakel in den Raad. Hy had ondervindinge van 30 Jaren, in zaken van Staat, beneffens een groote kenniſſe van al de Hoven in Chriſtenrijk, als mede dat van Engeland, vervoegt met een groote kloekzinnigheid, en een wonderlijke loosheid, die niet allezints door de regulen echter van oprechtigheid en eerzaamheid beſtierd wierd. In het opſtellen van de Houwelijks

Ambaſſadeurs van den Keizer aangaande het Houwelijk met de Koninginne.

1554 lijks voorwaarden, had hy een dubbeld dessein; het eene was, dezelve zoo te stellen, dat zy gemakkelijk in het Parlement door zouden willen, en het ander was, de Spangiaarden uit alle de Regeringe van Engeland uit te sluiten, dewelke hy meende aan zich zelven te houden. De voorwaarden dan, over de welke men verdragen is, zijn deze. De Koninginne zou de geheele bestieringe van Engeland hebben, nessens het vergeven van alle ampten en bedieningen, zoo dat, hoewel Philippus den naam van Konink zou dragen, en zijn naam zou staan, op de Munt, Zegels en geschriften, echter haar hand kracht zou geven aan alle dingen, zonder de zijne. Geene Spangiaarden zouden in de Regeringe toegelaten werden, noch eenig ampt aan het Hof bekleeden. De wetten zouden niet verandert worden, noch de Pleidoyen in eenige andere taal geschieden. De Koningin zou niet bewogen worden uit Engeland te gaan, als op haar eigen begeerte. De Kinderen uit dit Houwelijk geboren, zouden uit Engeland niet, als met toestand van den Adel, mogen gevoerd werden. Indien de Koningin de Prins overleefde, zoude de zelve genieten 60000 Ponden 's Jaars uit zijn Staten: 40000 uit Spangie, en 20000 van de zelve, uit de Nederlanden. Indien de Koningin Zoonen by hem teelde, zouden dezelve opvolgen, beide in haar eigene Koninkrijken, en in de Nederlanden en Bourgondie. En indien de Eerst-Hartog Karel, Philippus eenige Zoon, kwam te sterven, zoude dezelve, opvolgen in alle zijne en hare Dominien: Indien zy alleenlijk Dochters by hem kreeg, zouden die opvolgen in haar Koninkrijken en de Nederlanden; indien zy trouden met toestand van haar Broeder, of anderzints, zouden zy zoodanige Portien hebben, als men gewoon was luiden van zulk een staat te geven. Maar indien de Koningin geen kinderen kreeg, zoude de Konink in geenen deelen, aan de Regeringe, na haar dood, hebben te pretendeeren; maar de Kroon most afdalen, volgens de wetten van Engeland op haar erfgenamen. Daar zoude een gedurig verbond tusschen Engeland en Spangien zijn; zonder dat het zelve zoude konnen of mogen strekken, tot prejuditie en achterdeel van hun verbond met Vrankrijk, het welke evenwel zijn kracht zoude behouden.

Toegestane voorwaarden.

Deze waren de bedongene voorwaarden, gelijk die daar na in het Parlement bevestigt zijn geworden. Uit de welke genoegzaam blijkt, dat de Spaansche besłooten hadden het houwelijk in alle manieren zijn voortgang te doen hebben; hun staat makende, dat indien Prins Philips eens in Engeland kwam, hy zijn gezag, het welke hier mede zoo ingebonden was, genoegzaam zou konnen verder uitbreiden.

Het

Het was dan nu ſchijnbaar dat de Koningin met den Prins van Spangie trouwen zou, het welke een algemeen ongenoegen over het gantſche Rijk bracht. Al die geene die de Reformatie beminden, zagen wel dat niet alleenlijk hun Godsdienſt verandert zou werden, maar dat in plaats van de zelve een Spaanſche Regeringe, en Inquizitie opgerecht worden zou. Deze dewelke de Borgerlijke vryheden van het Koninkrijk aanmerkten, zonder grooten opzicht van den Godsdienſt, beſlooten dat Engeland een Provintie en Landvoogdy van Spangie worden zou; zy zagen wel, hoedanig de Nederlanden van hen geregeert wierden, en hoe hard zy met Milanen, Napels en Sicilien te werk gingen; maar boven allen hoorden zy de onmenſchelijkſte dingen, die oit eenige tyden hadden voortgebracht, door hen in de Weſt-Indien bedreven. 1554. Algemeen misnoegen daar over.

Men overleide wat zy te wachten hadden, als onder de genade van zulke Tyranniſche Heeren en Meeſters, dewelke zich niet lange binnen de voorgeſchrevene bepalingen zouden houden, te leggen. Al deze groote voorwaarden daar men den mond nu zoo vol van hadde, waren niet als het verguld van de pillen, om die te beter door te krijgen; maar die eens door zijnde, al wonderlijke werkingen zouden doen.

Deze dingen hadden invloeyingen by veele; maar de voorname Eedſpannigers hier tegens, waren de Hartog van Zuffolk, Sir Thomas Wiat en Sir Peter Carew. De eene zou de Middelandſche Graafſchappen, de andere Cornwall, en Wiat Kent over einde helpen; verhoopende, door de opſtand in zulke afgelegene plaatzen, in zulker voegen de Regeringe te diſtraheren, dat zy bekwaam zouden zijn, om de Gemeente, die nu albereets misnoegt genoeg tegens de Koninginne was, ja meer als zy voor heen haar genegen geweeſt waren, aan de hand te krijgen. Complotery daar tegen. Word ontdekt.

Maar zoo als Carew dit hun deſſein in het Weſten voortzette, wierd den handel ontdekt; en een, dewelke daar veel in arbeide, wierd gevangen, waar over Carew de vlucht over Zee naar Vrankrijk nam. Wiat was in Kent wanneer hem zulks ter ooren kwam, zonder als noch zijn zaken, zoo als hy had gemeent, aangelegt te hebben. Hy dan vrezende voor zijn eigen ongeval, door deze ontdekking, vergaderde eenig volk by een, en begaf zich op den 25. van January, naar Mardſtone. Aldaar dede hy een Proclamatie; dat hy niets voor hadde, als de vryheid van het volk te behoeden, en te beletten dat het zelve niet onder een vreemd Jok kwame, tegens het welke hy zeide den gantſchen Raad, Wiat barſt uit.

1554. Raad, een of twee uitgezondert, eensgelijks ingenomen te zijn, verzeekerende ook het volk, dat al den Adel, en voornaamste lieden van Engeland, met hen zouden aanspannen. Hy sprak niets van de Religie, maar deze, dewelke hy wist voor de Reformatie te wezen, verzeekerde hy in het heimelijk, dat hy voor hen verklaren zou.

Daar kwam eenen Roper, dewelke hem en al zijn gevolg voor verraders uitmaakte; maar hy nam hem gevangen, nevens eenige Edellieden, die zich vergaderden, om hem tegen te staan. Van daar begaf hy zich naar Rochester, en schreef aan den Sheriff of Droslaart van Kent, dat hy hem hulp zoude komen toebrengen, tegens de vreemdelingen; want daar waren albereets, gelijk hy voorgaf, een hondert gewapende Spangiaarts tot Doeveren geland. De Sheriff schreef hem tot antwoord, dat indien hy en deze van zijn gevolg met hem, iets te verzoeken hadden, zy zulks zouden doen by de Koningin, op hun knien, en niet met het Swaard in de hand, belastende hen vorder zich van een te scheiden op pene van verradery. Wiat hield zijn volk in goede ordere, zoo dat zy niemand schade toebrachten, als dat zy al de Wapenen die zy konden vinden, weg namen.

Ter zelver tijd eenen Islei en Knevet, vergaderden eenig volk omtrent Tunbridge, en kwamen om zich by Wiat te vervoegen. De Koningin zand een Herault, met Pardon aan hen lieden, indien hy binnen 24 uren zijn volk wilde doen scheiden; maar Wiat ontfing deze boodschap van hem, aan het eene einde van de Brugge tot Rochester, en liet hem zoo weder heenen gaan. De Hooge Sherif vergaderde zoo veel volks by een als hy konde, en toonde hem, hoe men hen vast logens hadde wijs gemaakt, dewijl'er geen Spangiaards met allen geland waren, en deze die komen zouden, waren hun vrienden en bondgenooten, tegens hunne vyanden. Deze dewelke hy by een gebracht hadde, trokken naar Gravezend om den Hartog van Norfolk te ontmoeten, nevens Sir Hen. Jerningham, dewelke aldaar met 600 Man van Londen waren gekomen; en zy hoorende, dat Knevet onderwegen naar Rochester was, ging henen om hem den weg af te snyden, en te slaan, gelijk geschiede, t'zestig van de zijne bleven dood op de plaats, de rest vluchte in de Bosschen.

De tydinge hier van dede Wiat den moed niet weinig zakken; die men had gezien, tranen te storten, roepende om een rok, den welken hy met Goude Angelotten wel voor zag, in meninge om de vlucht te nemen. Maar de Hartog van Norfolk naar Rochester aan trekkende, met 200 te Paard en 600 man te voet, onder het beleid van eenen

Bret,

Bret, wierden zy door eenen Harper, een geveinsden overlooper, van Wiat opgemaakt; deze zeide tegens deze Londenaars, dat zy in der daad niet anders voor hadden, als de behoudenis van het volk, met hen te bewaren voor het Spaansche Jok; en zeeker was het, dat niemand onder het zelve meerder als zy, zou hebben te lyden. Dit had zulk een kracht op hen, dat zy al te zamen uitriepen, *wy zijn alle Engelschen*; en gingen zoo over tot Wiat. Hier over wierd de Hartog van Norfolk gedrongen, om weder te rugge te trekken; en stond nu geheel Kent voor Wiat open, dewelke daar op een van de zijne aan den Hartog van Zuffolk zand, hem aandringende zich te haasten, en het Land op de been te helpen; maar de Bode hier van wierd onderschept. Hier op wierd de Grave van Huntington, met eenige Ruitery gezonden, om den Hartog aan te tasten. Deze was altoos een slaphartig man geweest; maar zulks bleek noit beter als nu; want na een geveinsde poginge, om het Landvolk op de been te krijgen, liet hy het werk steeken, en verstak zich in een gemeen huis; maar hy wierd verraden door die geen, aan wie hy hem vertrouwt hadde, en in hun handen van den Grave van Huntington overgegeven, en zoo in den Towr gebracht.

1554.

Londenaars revolteren.

Ondertusschen Wiats partye toenemende en aangroeyende, begeeft hy zich naar Londen. Wanneer zy kwamen tot Debtford, kwamen Sir Eduard Hastings, en Sir Thomas Pornwallis by hen, om hen uit name des Koninginne af te vragen, wat hun begeeren waar. Wiat eischte, dat hem het Commande van den Towr mocht gegeven worden, en dat de Koningin onder zijn bewaring mocht staan, en dat de Raad mocht verandert werden. Op deze uitspoorige voorstellingen van Wiat vielen hooge woorden, en deze Heeren van den geheimen Raad, keerden weder naar de Koningin. Hier op begaf zich de zelve naar de Gulde Zaal tot Londen, en dede aldaar bericht van haar bezending aan Wiat, en zijn antwoord. En wat haar Houwelijk aanging, zeide zy, zy dede niets omtrent het zelve als met advijs van den Raad, spreekende verders zeer tederlijk, van de liefde, dewelke zy haar volk en die Stad, toedroeg.

Wiats eisch

Op den 2. February viel hy in Soutwark; eenige van de zijne, hadden wel de meening, om in Winchester-Huis in te breeken, en het zelfde te plonderen, maar hy dreigde hem op te hangen, die zulks zouden ondernemen. Men hadde hem hoop gegeven, dat indien hy tot Southwark kwam, Londen zich voor hem verklaren zou; maar hier in was hy bedroogen, de Brugge was gefortificeert, zoo dat hem onmoog-

Komst tot Southwark.

1554. mooglijk ware de zelve te overweldigen. Hier dan hield hy Krijgsraad met zijn Bevelhebbers; eenige rieden weder naar Kent te rugge te keeren, om aldaar een troep volks, die door den Lord Abergaveny verzamelt wierd, te verstroyen: maar hy zeide zulks ware maar klein spel gespeelt; de sterkte van hun party was binnen Londen, en daaromme was het hem nodig daar zoo haast te zijn als hy konde; want alhoewel zy de Brugge voor zich niet konden openen, zoo was hy echter verzeekert, indien hy aan de overzijde was, dat hem volks genoeg toevallen zou. Eenige rieden dat men naar Essex over zou steeken, alwaar zy vernamen, het volk zeer wel tot hun genegen te zijn; maar zy hadden geen Boots genoeg, en alzoo trok hy voort om tot Kingston-Brugge over te geraken.

Komt tot Kingston over de Revier.

Op den 4. kwamen zy tot Kingston, alwaar de Koningin, de Brugge had doen afbreeken, maar zijn volk de zelve weder opmakende, trok hy dien nacht den Teems over, en hoewel hy veel tijds verletten, met verstellen van iets aan zijn bagagie wagens, dat onder wegen gebrooken was, zoo was hy echter des morgens ten negen uren al by Hide-Park; zijnde het alstoen Aschwoensdag.

Word geslagen.

De Grave van Pembrok had een goeden troep volks by een vergadert, om hem op het lijf te vallen; want zijn volk was nu in groote onordere, maar zy wachten tot dat hy van zelve in hun handen vallen zou. Hy nam zijn aantocht niet langs Holborn, gelijk zommige rieden, maar hy nam het op Charing-Kruis. Alwaar de Lord Clinton inviel, tusschen de afgescheidene deelen van zijn volk, en de zelve zoodanig verstroyde, dat hy geen 500 mannen by zich behield. Echter met deze, passeerde hy langs het Strand, langs Fleet Straat, naar Ludgate, alwaar hy bleef staan, verhoopende, dat men hem de Poort openen zou; maar deze hoop hem bedriegende, nam hy den Marsch weder te rugge, en zijnde nu t'eenemaal moedeloos, wierd hy tot Tempel Bar, door een Herauld gevangen.

En gevangen.

Gedurende al dezen tijd, toonde de Koningin een zeer groote moedigheid, zy wilde uit White-Hall niet vertrekken, noch te water naar den Towr gevoert werden, gelijk haar veele rieden, maar ging met haar Vrouwen en Priesters haar devotie doen.

Dit was een wederspannigheid, aangevangen en vernietigt, op zulk een byzondere wijze, als men zich zou konnen inbeelden. Wiat was een gemeenzaam en stout man, maar had geen hooft, voor zulk een onderneminge, anderzints de Regeringe was zoo zwak, dat het geen groote zaak zou hebben geweest, de Koningin tot de uiterste benautheid

heid te brengen. Zy was geenzints over het ſtuk van de Godsdienſt aangelegt, dewelke, volgens het geene, door ordere van de Koninginne daar van gedrukt is, zelfs niet eens genoemt is geworden. En gelijk zommige Schrijvers willen, dat Poinet, de laatſte Biſſchop van Winchester, daar mede vermengt zy geweeſt, zulks is zeekerlijk valſch; want uit zoo veel gevangens, zou wel iemand hebben geweeſt die zulks voortgebracht zou hebben, alware het maar om dien Godsdienſt hatelijker te maken; en het is niet te bedenken, of Gardiner zou wel zorge gedragen hebben, dat hy in het naaſte Parlement aangeklaagt zou zijn geworden. 1554.

Poinet was niet in deze opſtand.

Korts daar aan, heeft Kriſtophorzon een Boek tegens de Rebellye geſchreven, in het welke hy deze opſtand de Predikers van de nieuwe Godsdienſt, op den hals tracht te ſchuiven, gevende tot dien einde eenige preſumptien, dewelke niet verder gaan, als kleine blijken van zijn verſtand, zonder zoodanige by te brengen, als voor goede proeven en bewijzen zouden konnen gaan, zoo dat zulks maar een ongegrond vercierzel zy geweeſt, bedacht door deze, dewelke of de autheuren daar van zijn geweeſt; of ten minſten zich beholpen hebben, met de gronden van al de wederſpannigheden, van de Chriſten Wereld, trachtende echter de blaam op een ander te werpen, en zich zelven daar van te vryen; als of zy waren de zeekerſte vrienden der Vorſten, dewijl zy vaſt trachten, dezelve onder een Buitenlandſche macht, dienſtbaar te maken, willende hen niet toeſtaan te Regeren, noch te leven als op genade van het Hooft van die opperhoofdigheid, onder het welke alle andere machten zich moeten buigen, of breeken, indienze anders zulk een tijd vinden, die wel zoo licht gelovig en bygelovig is, als hun bevelen aan te nemen.

Deze zoo rauwe en licht verbrookene wederſpannigheid, was zoo gelukkig voor Gardiner, en deze die voor het Houwelijk waren, als of zy het zelve hadden beſtooken; want hier door wierd het volk zeer kleinmoedig gemaakt; en hun deſſeinen geſterkt: nademaal, gelijk eenige koortzen Criticaal zijn, en veel ſchuilende kwaadaardigheden uitwerpen, dewelke geen hulpmiddelen machtig waren af te drijven, en echter indien zy niet uitgejaagt werden, de geheele Maſſa van het bloed, ten laatſten zouden komen te bederven, alzoo ook in een zwakke Regeringe, tot het welke het volk kwalijk genegen is, plegen kwalijk aangeleide wederſpannigheden, den Prins hooger te doen rijzen, en zoo veel geeſts zijn vrienden toe te brengen, als zy de aanhangzelen tegens hem, afnemen; gevende een handvatzel, om zommige dingen

1554. te doen, voor de welke het anderzints niet licht zou vallen, of een verwe of een werkmiddel te vinden.

De Executie van Johanna Gray en haar man.

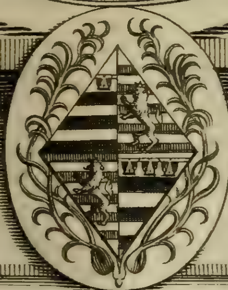
Een uitwerkzel van deze wederspannigheid was het inspannen van gestrengheid tegens de Jonkvrouw Johanna en haar Man, den Lord Guilfort, dewelke beide op den 12. February mosten lyden. De Jonkvrouw Johanna was daar over niet zeer ontsteld, want zy wist, op de eerste jalouzye wel, dat zy het Slacht-offer wezen most; en had daaromme zich, deze zes Maanden tot een gedurige overdenkinge van de dood begeven. Feknam, daar na Abt van Westmunster, wierd van de Koningin aan haar gezonden, dry dagen te vooren, om haar tot sterven te bereiden. Hy had een lange ommegang met haar, maar zy antwoorde hem geduriglijk met zulk een bezadigtheid des gemoeds, en zuiverheid van verstand, dat het een zaak van de hoogste verwonderinge was, zulk een jong perzoon, van haar sexe en staat, op de dood, haar zoo naar by zijnde, met zoo weinig ontsteltenis te zien, en met zulk een kennis, van het Gelove, van de Heiligmakinge, van de Sacramenten, de H. Schrift, en het gezag van de Kerk te spreeken.

Feknam verliet haar, ziende dat hy op haar niet werken konde. Maar bevorderde gelijk gezegt word, noch dry dagen levens langer, voor haar, en was ook by haar op het Straftooneel. Zy schreef aan haar Vader, om zijn droefheid over haar dood te matigen (dewelke noodzakelijk zeer groot most zijn, dewijl zijn dwaasheid dezelve veroorzaakt had. Zy drukte daar in haar gevoelen uit, omtrent haar zonde, mits „het aannemen van de Koninklijke waardigheid, en dat hy wel wist, „hoe onwillig zy daar toe was geweest, en dat in haar Koninklijke Staat „deze opgedrongen eer, haar onschuldig hart niet besmet hadde. Zy „toonde zich verblijd, over het aannaarderen van haar einde, nade„maal niets welkomer tot haar konde zijn, als uit dit Dal van ellende „verlost, en in de Hemelsche Throon overgebracht te werden, tot de „welke zy stond gevordert te werden, alwaar zy God bad, dat zy mal„kander eindelijk mochten ontmoeten.

Daar was eenen Harding, die wel eer haars Vaders Capellaan was geweest, en een zeer yverig Prediker, in Konink Eduards tijd. Voor wiens dood hy het volk zeer hadde aangemoedigt, om zich te bereiden, om vervolginge te verdragen, en noit van de ware Godsdienst af te wijken; maar deze was nu zelve afgevallen. Aan dezen schreef zy een Brief, vol van hevige bestraffingen, expostilatien en dreigementen, over zijn afvalligheid; maar het dede maar kleine werkingen op hem. De Brief is van een byzondere stijl, vol van leventheid in gedachten, en

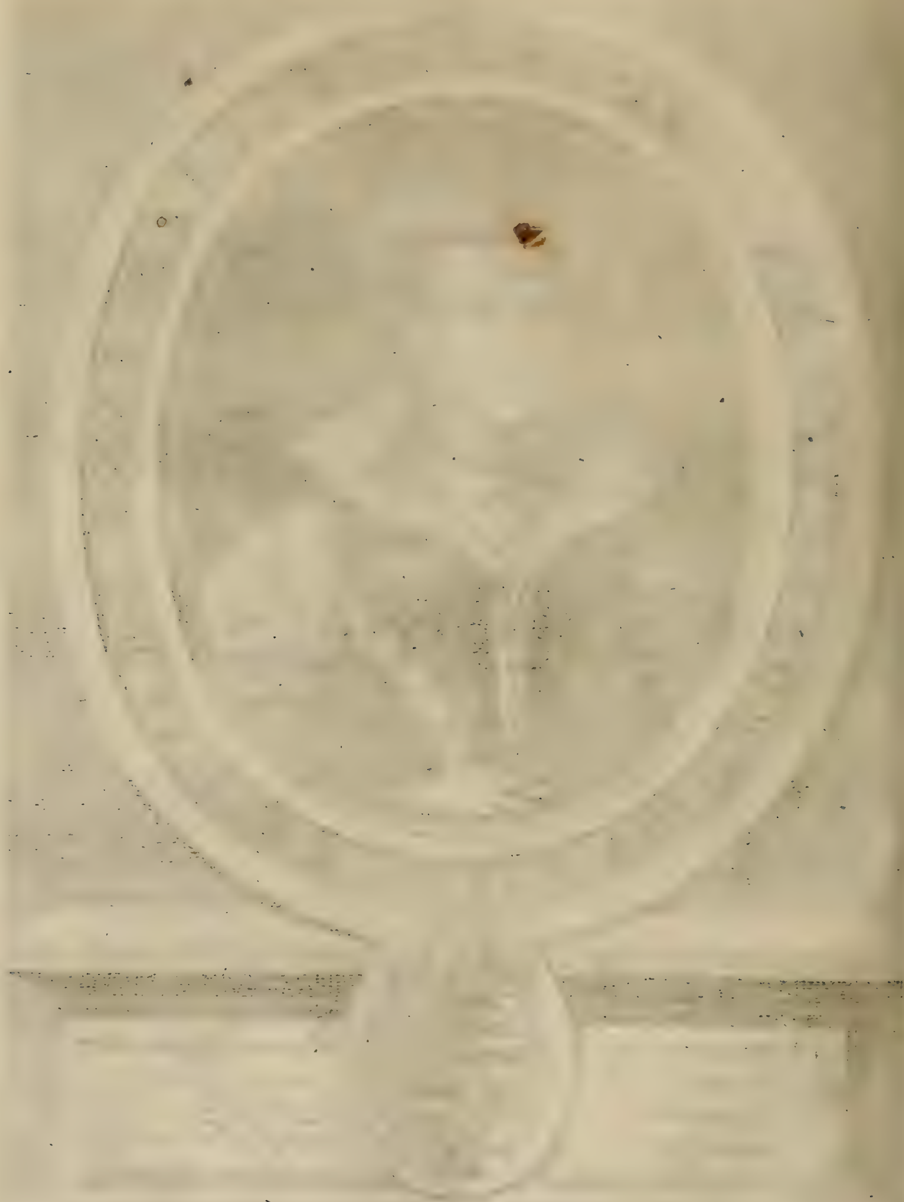
yver

EFFIGIES IANÆ GRAIÆ HENRICI VIII PRONEPTIS EX SORORE

Nata 1537. cc
Guildfordio Dúdley
Conjúgata
1553. May.

Regina Declaratúr
1553 Júl: 10.
Capite Plectitúr
$155\frac{3}{4}$ Feb: 12.

yver (indien niet wat te veel) in haar uitdrukzelen. 1554

Den nacht voor haar Executie, zand ze haar Grieks Testament, het welke zy altoos gebruikt hadde, aan haar Zuster, met een Brief in de zelve taal, in de welke zy zeer hard-rakende uitdrukt, de achtinge dewelke zy daar voor hadde, haar de oeteninge en practijk van het zelve, zeer ernstig aanbevelende. Zy had ook een zeer Godsdienstig Gebed, voor haar eenzaamheden gemaakt, en alzoo had zy de laatste stonden van haar leven doorgebracht.

Zy toonde groote teederheid, wanneer zy haar man, voor af naar de straffe zag leiden; maar zy overwon zich zelven wel haast, wanneer zy overdacht, hoe kort zy hem volgen zoude. Hy had verzocht, oorlof van haar te nemen, voor zijn dood, maar zy weigerde zulks, dewijl zulks eerder een vermeerdering van smart, als vertroostinge zou zijn. Zy zeide, dat zy verhoopte, datze in het korte by elkander zouden zijn, en in een gelukkiger staat vereenigt werden, en met een welgestelt gelaat, zag zy hen, het onthoofde lichaam, naar de Cappel brengen, daar het begraven stond te werden.

Wanneer zy naar het Straftooneel, het welke binnen den Towr opgerecht was, om geen ontsteltenis in te veel aanschouwers, door medelijden te verwekken, geleid wierd; beleed zy, gezondigt en misdaan te hebben, met het aannemen van de eer van Koninginne, wanneer haar die gegeven wierd; zy erkende dat de daad onwettig was, gelijk mede haar toestand tot dezelve; maar, zeide zy, zulks was noit van haar begeert, noch bearbeid. Zy verklaarde te sterven een recht Christen, en dat zy hoopte Zalig te werden, alleen, door de genade en het Bloed van Jezus Christus. Zy erkende datze Gods Woord te veel verzuimt hadde, en zich zelve te veel in de Wereld behaagt, voor het welke haar van God, rechtvaardiglijk deze straffe toegezonden wierd; maar zy dankte hem, dat hy zulks hadde gemaakt, tot een middel van berouw en leedwezen. Hier op, hebbende de Gebeden van het volk verzocht, knielde zy neder, en herhaalde den 51. Psalm, waar na zy zich zelf onthulde, en leggende het hooft op het blok, riep uit, *Heer in uwe handen beveele ik mijnen geest.* En alzoo wierd haar het hooft afgeslagen.

Al de wereld beklaagde haar droeve en ontijdige dood; daar niet licht toe verstaan was, zelfs niet door de Koninginne. Haar dood heeft ook zeer krachtiglijk op den Rechter Morgan, die het vonnis uitgesproken hadde, gewrocht, die korts daar aan in zijn verstand geslagen wierd, en in zijn dolligheid niet anders dede, als roepen, dat men de Jonk-

1554. vrouwe Johanna van hem afnemen zoude. Waarlijk het verwijt van haar dood, wierd in het gemeen haar Vader opgelegt, eerder dan de Koningin, aangemerkt het streven om de Kroon, een zoo naauwgezette zaak is, dat zelfs die geene die haar het aldermeeste beklaagden, echter niet konden laten de Koningin te verschoonen, dewelke scheen daar toe gedreven te zijn, eerder uit belang van Staat, als eenige bitterheid omtrent haar.

Haar Vaders Executie.

Op den 17. February, wierd de Hartog van Zuffolk voor zijn Pairs gestelt, en veroordeeld. Hy wierd op den 21. ter dood gebracht. Hy zou meer beklaagt zijn geworden wegen zijn slaphertigheid, indien niet zijn handelingen zijn dochter tot haar einde gebracht hadden.

Naar hem wierd Wiat voor zijn Rechters gebracht, alwaar hy met versmadelijke en kleinhartige woorden, om zijn leven bad; biedende aan des Koninginnen Houwelijk voort te zetten, indien zy hem wilden sparen; maar het hielp niet; en hy wierd mede onthalst. Bret wierd tot Rochester in keetens gehangen. In alles wierd 'er acht en vijftig gerecht op verscheidene plaatzen, welkers rechtsplegingen wierden bevestigt by een acte van het volgende Parlement. Zes hondert van den aanhang moesten voor de Koningin komen met stroppen om den hals, en bidden om genade, dewelke zy hen toestond, en zoo wierd dit onweder overgedreven; alleenlijk het bloedvergieten, daar op volgende, wierd wat te mild geacht; en deze uitspoorigheden van straffen, wierd in het gemeen Gardiner te last gelegt, en maakte hem by al het volk zeer hatelijk, het welke altoos zeer bewogen is geworden, op een slechte herhalinge van zulke droevige beschouwingen.

De Jonkvrouw Elizabeth t'onrecht beschuldigt.

De Grave van Devonshire, en de Jonkvrouw Elizabeth wierden in vermoeden gebracht, van deel aan deze wederspannigheid te hebben, als of deze opstand in het Westen door den Grave te wege was gebracht, met voornemen, indien hem dezelve had willen gelukken, de Jonkvrouw Elizabeth te trouwen, en in des Koninginnen plaats te stellen. Wiat had op zijn dood, hen van alles, dit Gespanschap aangaande, t'eenemaal ontschuldigt. Echter de Koningin, dewelke zeer van haar zuster vervreemt was, was niet onvergenoegt eenige pretentie te vinden, om haar kwalijk te handelen. Zy dan wierd gevangen gezet. En de Grave van Devonshire, die, als voorheen gezegt is, de Koningin misnoegt had, om dat zy haar goedwilligheid tegens hem kwalijk beantwoord zag, en beter genegentheid tot haar zuster in hem vermerkte, wierd ook weder vast gezet. De Ridder Nicolaas Trogmorton, wierd ook met dezelve schuld belast, en voor de Rechters ter examen ge-

gebracht, het welke tien geheele uuren duurde, maar wierd door de gefwoorene vry gekent, en zy daar over in de gevangenis geworpen, en in ſware breuken beſlagen, zommige in 2000 ponden, en zommige in 1000 Marks. Dit was noodſchikkelijk voor zijn broeder Sir Johan, die door de Jurys wierd verwezen, op dezelve blijken, volgens dewelke zijn broeder vry gekent wierd; maar hy verklaarde zijn onſchuld tot den laatſten toe. Sir Johan Cheek was over Zee geraakt, vernemende dat hy mede in vermoeden was, en gezocht wierd; en zoo hy, als Sir Pieter Carew, verhoopende dat de Prins Philippus blijde zoude zijn, op zijn eerſte aankomſt tot de Kroon van Engeland, eenige actien van gunſt te betoonen, en genade te bewijzen, begaven zich in zijn beſcherminge. Maar als zy weder in Engeland kwamen, wierden zy beide in den Touwr gezet. Maar Carew geraakte noch weg, en wierd daar na, by Koningin Elizabeth, in haar zaken in Yrland gebruikt. Cheek wierd ook ontlaſt; maar over eenige nieuwe misbedrijven weder in het Jaar 1556, in May, in Nederland gevangen; maar als men zoo veel op hem gewonnen hadde, dat hy van Godtsdienſt veranderde, is hy weder vry geſtelt; maar liet hem de ſnoodheid van die daad, zoo zeer ter harten gaan, dat men gelooft het zelve hem een kwijnende ziekte te hebben aangebracht, waar aan hy korts daar na geſtorven is.

1554.

Strengen handel van de Koninginne.

Daar wierd een vuil bedrog te dezer tijd, van een die ſcheen te ſpreeken uit een muur met een wonderlijke ſtem, ontdekt. Veele oproerige dingen wierden door die ſtem voortgebracht, daar men verſcheidentlijk van gevoelde. Zommige noemden het de geeſt van de muur; zommige zeiden, het ware een Engel die ſprak, en veel wonderlijke dingen wierden daar van verhaalt; maar de zaak, op het nauwſte onderzocht zijnde, wierd bevonden, dat het een deern was, Elizabeth Crofts geheeten, die uit een heimelijk gat in een muur, door behulp van een fluitje, deze woorden had weeten voor den dag te brengen.

Bedrog van de geeſt in de muur.

Zy wierd veroordeelt om opentlijk boete te doen in St. Paulus Kerk, voor haar bedriegerye; maar volgens het gedrukte verhaal daar van, bevinde ik niet, dat zy eenige Complicen met haar gehad heeft; behalven eenen genoemt Drake, van dewelke niets byzonders gezegt word; en het ſchijnt tuſſchen deze twee een beſtelt werk geweeſt te zijn, maar tot wat einde weete ik niet. Het is zeeker genoeg, dat het een wonder was, in deze tijden, dat dit mede niet op reekeninge van de reformatie gebracht wierd; het welke ik te liever hebbe aangemerkt, ter oorzaak van de kwaadaardigheid van een van onze Hiſtoryſchrijvers, die zulks tot laſte van de Zuingliaanſche Euangeligers gebracht heeft,

hoe-

1554. hoewel al het bewijs hier van maar bestaat in deze woorden; *maar ik kan dit niet anders aanmerken als een complot van henlieden.* Stellende het alzoo als in tegen het bedrog van de dochter van Kent, daar in het eerste stuk gewag van gemaakt is; en voortgaande: *laat hen nu de Papisten hier mede niet meer belasten, daar deze nu al zoo vuil zijn.*

Instructie voor de Bisschoppen. Col: No. 10.

Zijnde het volk in stand gebracht, was het naaste voor de Koninginne, Instructie aan de Bisschoppen te geven, om voort te gaan tot het viziteren van de Geestelijkheid, volgens eenige Artijkelen, dewelke zy hen toezand, dewelke in de Verzameling zullen gevonden werden. In deze, na een lange en verdrietige Voorreden, aangaande de onorders, dewelke ten tijden van den Konink Eduard gezien zijn, beveelt zy hen lieden, uit te voeren al zulke Kerkelijke wetten, als by haar Vaders tijd in kracht hadden geweest. Dat de Bisschoppen in hun Hoven van Justitie niet meer zouden procederen in des Koninginnen naam: dat de eed van Supremacy nooit iemand van de Geestelijken meer afgevergt zou werden: dat niemand, zijnde in vermoeden van Ketery, tot eenige Geestelijke ordere zou toegelaten werden. Datze hun best zouden doen, om de Ketterye t'onder te brengen, en de Ketters te straffen, datze alle ondeugende Boeken en Liederen zouden t'onderhouden: datze alle getrouwde Geestelijken zouden afzetten, en dezelve van hun Vrouwen scheiden; maar deze aangaande, dewelke hunne Vrouwen verlieten, moesten zy in eenige andere bedieninge stellen, of eenig inkomen uit hun penzioen voor hen ordineren: dat geen Kerkelijk perzoon, dewelke beloften van kuisheid hadde gedaan, zou geleden werden met zijn Vrouw te leven: dat men zorge zou dragen, voor openstaande Kerken, en het volk ondertusschen by de naburige gaan. Dat al de plechtigheden, Heilige dagen, en Vasten dagen, gebruikt in Konink Hendriks tijden, wederom zouden werden waargenomen. Dat deze Priesters, dewelke waren geordineert, by het nieuwe Boek in Konink Eduards tijden, niet zijnde geordineert in der daad, de Bisschop, indienze anzints bekwaam zijn, zoude vervullen, het geene voorheen daar aan ontbrak, en hen zoo tot den dienst toelaten. Dat de Bisschoppen een uniforme, en overkomende gedaante van Homilien zouden voortzetten, en het volk aandringen, om ter Kerken te komen, en den Goddelijken dienst aan te hooren; dat zy met groote zorge opzicht zouden nemen, op alle Schoolmeesters en onderwijzers van kinderen, en dat de Bisschops, met alle naarstigheid zouden trachten voort te zetten, alderhande deugden, een vroom leven, en een goed voorbeeld, en alle gebreeken te onderdrukken.

Deze

Deze dingen waren gedateert op den 4. Maart, en gedrukt, en over al door het Koninkrijk afgezonden. Maar om de getrouwde Bisschoppen tot een voorbeeld van hun gestrengheid te stellen, gaf de Koningin byzondere ordere, aan Gardiner, Tonstall, Bonner, Parfew, Bisschop van St. Asaph, Day, en Kitchin van Landaffe, verhandelende; dat zy met groote droefheid van haar hart hadde verstaan, dat de Eerst-Bisschop van Jork, de Bisschoppen van St. Davids, Chester en Bristol haar beloften hadden gebrooken, en hunne bedieninge besmet, door het aangaan van hun houwelijk; zoo wierden dan deeze, of eenige dry van hen gelast en gemachtigt, om dezelve voor hen te ontbieden, en indien de dezelve dingen waarachtig bevonden werden, hen van hun Bisdommen af te stellen. Deze hebbe ik in de Verzamelinge gebracht, benevens noch een andere Commissie voor de zelve perzoo-
„nen, om de Bisschoppen van Lincoln, Glocester en Hereford voor „hen te ontbieden, in welkers Patent bestelt stond, dat zy hun Bis- „dommen zouden behouden, zoo lange als zy zich zelven wel droe- „gen; en nademaal zy door het Prediken van een dwalende leere, en „door een ongeregeld leven en ommegang, gelijk zy, geloofwaardig- „lijk hadde verstaan, zich zelven tegens Gods Wet gedragen hadden, „en tegens de Practijk van de algemeene Kerk aangegaan, dat deze of „eenige twee van hen, tegens de zelve zouden procederen, 't zy volgens „de Kerkelijke Canons, of de wetten van het Land, en verklaren der zel- „ver Bisdommen open, gelijk de zelve alreeds inder daad open zijn.

1554.

Procedures tegens de Bisschoppen van de Reformatie.

Col. No. 11. 12.

Op deze wijze wierden zeven Bisschoppen op een tijd uit hun Stoel gezet. Daar wierd zeer tegen gesprooken, om datter wetten gemaakt waren, volgens de welke de Geestelijken mochten trouwen, en dat de Koningin, aldus op haar eigen gezag, en op intrekken van deze wetten, de Bisschoppen zou afzetten, om zaken, dewelke zoo wel door de wetten geordonneerd waren. Want het herroepen, was alleenlijk maar een annullering van de wet, voor het toekomende, maar maakte die niet krachteloos van den aanvang, zoo dat, hoe zeer men ook voor het toekomende gerechtelijk deswegen zou konnen procederen, indienze by hun vrouwen gebleven waren, zulks echter geen plaats behoorde te hebben, in aanmerkinge van het voorgaande, en dat voor by was. En zelfs de aldergestrengste Pauzen, of Pauzelijke Legaten, dewelke de echteloosheid aldermeest aangezet hebben, hadden echter, eer dat zy voortgingen, om eenig Priester, ter oorzaak van zijn houwelijk, af te stellen, tot hun keur gelaten, of zy hunne vrouwen of hun Beneficie wilden verlaten; maar hadden hen noit plotzelijk afgezet, om datze getrouwt waren. Lll En

1554. En wat de andere Bisschoppen aangaat, het was een ongehoorde wijze van procederen, voor de Koninginne, eer dat eenige rechtsplegingge tegens hen was gemaakt, gedelegeerde macht te geven, om hun Stoelen ledig te verklaren, daar ze in der daad al ledig waren; dit was het vonnis uitspreeken eer de Man verhoort is. En al dit geschiede uit kracht van des Koninginnes Supremacy en Opperhoofdigheid; want alhoewel zy wist dezelve een zondige en Schismatijke macht te zijn, wilde zy dezelve echter wel tegens de Gereformeerde Geestelijkheid gebruiken, om hen, op zulke ongerechtige en onwettige pretentien, van hun ampten en beneficien te beroven: zoo dat nu de proceduren tegens Gardiner en Bonner, in dewelke de meeste striktheid van de gantsche voorige Regeeringe gebruikt waren, wel verre, door deze nieuwe gedelegeerde, overtroffen wierden.

Want de Eerstbisschop van Jork, hoewel hy nu afgezet was, wierd echter noch gevangen gehouden, tot dat Konink Philippus, onder al de acten van genade, dewelke hy gedaan heeft, wanneer hy overkwam, ook zijn vrydom bezorgt heeft: maar deze Stoel wierd niet gevult voor February naastkomende; want alstoen had Heeth zijn verlof van te verkiezen. Op, of voor den 18. van Maart, wierden deze Stoelen vacant verklaart Op dien dag ging het verlof van te verkiezen uit aan de Deekens en de Capittels van St. Davids, Lincoln, Hereford, Chester, Glocester en Bristol: voor Morgan, White, Parfew, Coates, Brookes en Holyman. Goodrijk van Ely stierf in April dezes Jaars. Hy scheen zich naar den tijd gevoegt te hebben, gelijk gy meermaals te vooren gedaan hadde; want hy had geen moeyelijkheid met allen, op den hals, dewelke, buiten bedenken, hy anders niet zou hebben konnen ontgaan, nademaal hy het groote Zegel aan het patent van de Jonkvrouw Johanna hadde gezet, ten ware hy zulks door zijn volvaardige toestand, tot de veranderingen, dewelke gemaakt zouden werden, hadde afgekocht.

Hy was een Man van een werkelijke geest in alle wereldsche zaken, en had zich zelven t'eenemaal tot entrigues en factien van Staat overgegeven, zoo dat, hoewel zijn opinie altoos tot de Reformatie had geneigt, het geen wonder was, dat een man van zoodanigen nature, het behouden van zijn Bisdom, boven het kwijten van zijn Conscientie zocht te stellen. Thirleby van Norwich wierd overgebracht naar Ely, en Hopton wierd Bisschop van Norwich gemaakt. Maar Scory, die Bisschop van Chichester was geweest, hoewel hy, op de herstelling van Day, uit zijn Bisdom gezet was, heeft opentlijk de huik na de wind gehangen. Hy kwam voor Bonner, stond van zijn vrouwe af, dede

de boete daar voor, en kreeg daar van abzolutie, onder zijn Zegel, op den 14. July van dit Jaar, welke in de Verzameling te vinden is.

1554.

Coll. No. 43.

Maar het schijnt wel dat zulks uit vreeze is geschied; want korts daar aan is hy uit Engeland gevlucht, blyvende uit het Rijk, tot aan de Regeringe van Koningin Elizabeth, wanneer hy weder overgekomen is; maar men oordeelde het onbetamelijk, hem in zijn vorigen Stoel te herstellen, alwaar dit Scandaal, dat hy gegeven hadde, te wel bekent was; en alzoo wierd hy Bisschop van Hereford gemaakt.

De Bisschop van Bath en Wells Barlow wierd mede tot resignatie gebracht, gelijk blijkt by de *Conge d'Elire*, verlof van te verkiezen, gegeven voor Bourn, om hem op te volgen, van date den 19. Maart. Hier in word gezegt dat de Stoel vacant is, door Rezignatie van den voorigen Bisschop. Hoewel in de verkiezinge, dewelke is geschied op den 28. van Maart, gezegt word, dat de Stoel vacant en ledig is door het removeren of afstellen van den voorigen Bisschop. Maar ik gelove het waarschijnlijker te zijn, dat hy rezignatie heeft gedaan, nademaal hy, in de Commissien hier voor, niet vermelt word. Maar dit was het niet al; want daar wierd noch op dees tijd, een Boek uit zijn naam uitgegeven, 't zy dat hy het geschreven heeft, of datmen slechts zijn naam daar toe gebruikt, in het welke hy al zijn voorige dwalingen wederroept, en van Luther, Oecolampadius en verscheidene andere, met dewelke hy zegt gemeenzaamlijk omgegaan te hebben, met een groote verbittertheid spreekt. Hy beschuldigt ook de Euangeligers in Engeland van gulzigheid, schijnheiligheid, hovaardigheid en kwaadaardigheid: en in der daat het is een van de bitterste schriften en venynigste vinnigheden, tegens de Reformatie, die in al die tyden geschreven zijn: maar het is niet gelooflijk, indien hy zoo gerechtelijk zich had omgekeert, als de stroom van dat Boek loopt, dat hy afgestelt zou zijn geworden; voornamentlijk, dewijl hy noit getrouwt is geweest; zoo dat ik het zelve eerder aanzie, als een gesmeed werk op zijn naam uitgegeven, om de reformatie een schandaal aan te doen.

Hy vluchte over Zee, alwaar hy, tot aan de begintzelen van Koningin Elizabets Regeringe, gebleven is, en alsdan schijnt het datter misnoegen over zijn voorige wijze van doen genomen is geworden, want hy wierd, in het Bisdom van Bath en Wells niet herstelt, maar in dat van Chichester gezet, zijnde van wat minder belang. Aldus

 hebbe

1554 hebbe ik een klaar bericht gedaan, vry van alle zydigheid en rezervatie, van de veranderingen, dewelke in meest de Bisdommen van Engeland, gemaakt zijn.

De twee Eerst-Bisschoppen Kranmer en Holgate; de Bisschoppen Ridley, Poinet, Scory, Coverdale, Taylor, Harvey, Bird, Buss, Hooper, Ferrar en Barlow, zijn alle afgezet; Rochester stond ledig, en Griffins wierd in deze Maand van April daar in gestelt. Goodrik nu stervende, had Thirleby tot een opvolger; en Sampzon van Coventry, en Litchfield korts daar aan komende te sterven, zoo is Bayn in zijn plaats gekomen. Zoo waren dan zestien nieuwe Bisschoppen ingebracht, het welke geen kleine verandering in de Kerk maakte.

De Misse over al opgezet.

Wanneer dit nu aldus bestelt was, begaven zich de Bisschoppen tot het uitvoeren van des Koninginnen last en bevelen. De nieuwe dienst wierd overal uitgeboent, en de oude plechtigheden en dienst weder ingestelt. In dezen handel was niemand zoo yverig als Bonner; want de acte, dewelke Konink Eduards wetten herriep, by die van de Gemeente, aan de welke het Hooger Huis die gezonden had, toegestaan zijnde, heeft hy, zelfs zonder na de Koninklijke toestand te wachten, noch dien zelven avond de oude dienst, in St. Paulus Kerk, op St. Catharynen dag, opgestelt, en zijnde het de wijze, dat op eenige Heilige dagen, het Choor op den Tooren klimt, om de Authemen, een slag van Choor gezangen, te zingen, geviel dat dan op eenen nacht, zijnde het zelve een over-oude wijze van een zoort van dienst aan te vangen, daar het volk al over lange afgewend was: en op den volgenden dag, zijnde die van St. Andries, dede hy zelve den Dienst, en maakte een zolemnele Beden-gang.

De alder uitsteekenste Predikers binnen Londen, waren of in de gevangenis, of onder confinatie en verzeekering; en gelijk hen alle de mond was gestopt, door het verbod van te Prediken, zonder verlof te hebben verkregen, zoo stonden zy nu ook om op het lijf gevallen te werden, ter oorzaak van hun trouwen.

Parker acht datter nu over de 16000 Geestelijken in Engeland waren, en van deze waren 12000 uitgeboent: zommige zegt hy, waren afgestelt zonder overwonnen te zijn, alleen op bloot loopende gerucht; zommige waren noch noit ingedaagt om te komen verschijnen, en evenwel uitgeworpen: veele die in de gevangenis waren, wierden gedaagt en afgezet, om datze niet verscheenen, hoewel

zulks

zulks in hun vermoogen niet was; zommige wierden gedrongen om zich te onderwerpen, en verlieten hun vrouwen, om te konnen leven, maar wierden echter alle uitgezet. Doch dit was het niet al, maar alsse nu al afgestelt waren, wierdenze noch echter gedwongen hun vrouwen te verlaten: welk stuk van gestrengheid op de beloften gegrond was, die (gelijk men voorgaf) zy gedaan hadden: maar de valsheid van die belastinge, is hier voor genoegzaam aangewezen. 1554.

Om deze strenge proceduren te Justificeeren, wierden verscheide bestelt, om tegens het trouwen van de Geestelijken, te schrijven. Smith, van de welke ik in het voorige Boek gewag hebbe gemaakt, die toen ter tijd zoo ootmoediglijk had herroepen en zich onderworpen, toonde zich nu wel stoutelijk, en dede zijn Boek herdrukken, met verscheide byvoegzelen. Maar het best bearbeid werk, wierd voortgezet, door Martijn, een Doctor in de Rechten. Het was zeekerlijk, voor het meeste gedeelte Gardiners werk, en ik heb de proef bladeren van een groot deel van het zelve gezien, die op veel plaatzen door Gardiners hand verbeetert waren.

Boeken tegens het Hou[w]elijk der Geestelijken.

Deze Martijn had zich voor heen zeer aan Kranmer gehouden, hy hadde tot Bourges in de Rechten gestudeert, alwaar Francois Balduin, een van de vermaardste Rechtsgeleerden van dien tijd, hem opentlijk geschandaalt had, om zijn ondoogentheid, als zijnde niet alleen aan de Fransche Pokken vast; maar ook een bederf voor de geheele Univerziteit; het welke Balduin in een zeekeren brief, aan iemand in Engeland overgeschreven heeft, die de moeite heeft genomen die daar na te laten drukken.

Alzoo wierd ook in druk uitgegeven dat Bonner menigte van Hoeren Kinders had, en hy zelve wierd gelooft een bastaart te zijn, van eenen Savage, een Priester in Leicestershire, die een Bastaart was geweest van Sir Johan Savage van Cheshire. Welke Priester, by Elizabeth Frodshum, vrouwe van een Edmond Bonner, dezen Edmond Bonner, nu Bisschop van Londen, geteelt had: en het schijnt dat zijn Moeder deze hoerachtigen handel noch zoo niet achterliet; want Wijmsly, Opper-Diacon van Londen, was mede een van haar Maakzel. Dat Rioel van Geestelijke onzuiverheid, en Hoerdommen van Geestelijke Huizen, wierd nu ook weder by deze gelegentheid opgehaalt, en, hoewel met te veel onbetamelijkheid, omgeroert: want de getroude Priesters zijnde opentlijk beschuldigt over de vleeslijkheid van hun leven, oordeelden dat het niet anders als een gerechtige verweeringe was, om deze Bal aldus op de-

1554. ze gepretendeerde Kuisselingen, die het zoo slordig maakten, weder te rugge te kaatzen.

Een nieuw Parlement.

Zoodanig was als toen de stand der zaken, wanneer het nieuwe Parlement, op den 2. April by een kwam. Gardiner had voorshands die van de Gemeente geprepareert, met de voornaamste onder hen Penzioenen te geven, zommige hadden 200. en zommige 100. Ponden 's Jaars, voor het geven van hun stem tot het Houwelijk.

De eerste Acte die passeerde, scheen van een oude natuur te zijn, en had een groot geheim onder zich. De Spreeker van het Huis der Gemeente, bracht een Bill in, verklarende, dat, voor zoo veel de Koningin met recht tot de Kroon was opgevolgt; maar om dat al de wetten van Engeland voor dezen, door Koningen gemaakt waren, en verklaarden dat de Prærogativen in de perzoon van den Konink waren: eenige daar uit zouden mogen zustineren en staande houden, dat de Koningin geen recht daar toe hadde: derhalven wierd vast gestelt, dat de wetten verstonden, dat deze Prærogativen behoorden tot de Kroon, 't zy dat dezelve op Vrouw of Man gevallen was; en wat ook de wet voor den Konink heeft gelimiteert en geappoincteert, dat zulks uit recht, mede tot de Koningin behoorde, dewelke verklaart wierd, zoo veel gezags te hebben, als iemand van haar Voorzaten.

Koninklijke macht op de Koningin bevestigt.

Geheime redenen van deze Acte.

Veele in het Lager Huis waren verwondert, wat de meening van zulk een wet ware, en gelijk het volk te dezer tijd vol van jalouzy was. Een Skinner genoemt, een Lid van het Huis (dewelke ten tyden van de Koningin Elizabeth Diakon van Duresme wierd gemaakt) zeide, hy konde zich niet inbeelden, waarom men zulk een Frivole wet verzocht had; nademaal die zaak buiten dispuit was, en dat voorgeven, van het volk te vergenoegen, was te gering, en daar om vreesde hy, datter iets in de woorden verborgen lag, *dat de Koningin zoo groot gezag had, als iemand van haar Voorzaten.* Op het welke misschien daar na mocht gezegt werden, dat zy de zelve macht hadde, dewelke Willem de Overwinnaar, of Veroveraar, hadde geoefent, met het aanslaan van de Landen der Engelschen, en die aan vreemdelingen te geven, het welke ook Eduard de eerste op het veroveren van Walles had gedaan. Hy konde niet bedenken, wat betrekkinge dit op het voorgenomen Houwelijk mocht hebben, derhalven waarschoude hy het Huis, om wel op hun hoede te zijn; zoo wierd dan een Commissie gestelt, om het zelve te veranderen, door de welke deze

woor-

woorden daar by wierden gestelt, dewelke de Prærogativen van de Koningin, onder dezelve Limitatien brachten, zoo wel al die, dewelke dezelve die van haar Voorzaten gelijk maakten. 1554.

Maar eenen Fleedwood, daar na Penzionaris van Londen, zeide aan den Grave van Leicester het geheim daar van, ten tyden van de Koninginne Elizabeth, dewelke zijn discours aanteekende, van waar ik het uitgeschreven hebbe.

Daar was een dewelke een Dienaar van Kromwel was geweest, en zeer door hem gebruikt, in het Supprimeren der Kloosters. Hy was een man van groote kennisse, maar een windbreeker en factieus mensch, en hy alzoo een groot werkmeester voor de Jonkvrouw Johanna geweest zijnde, wierd daar over als de Koningin tot de Kroon kwam, in de Fleet geworpen; maar wierd, na dat hy daar een Maand gezeten hadde, weder los gelaten. Maar in de laatste opstand, mede doende geweest hebbende, wierd hy weder vast gezet, en van hoog verraad beschuldigt; hy had groote vrienden, en maakten zijn addres tot een van des Keizers Gezanten, zijnde alstoen de Cancellier van het Hartogdom van Milanen, en door middel van de zelve verkreeg hy zijn vryheid. Zijnde by dezen gebracht, toonde hy hem een nieuwe platte forme, of bewerp van een wijze van te heerschen, dewelke hy voor de Koningin had ontworpen. Zy most zich zelven als een veroveraar doen erkennen, of dat zy, zijnde gekomen tot de Kroon, volgens het gemeene Recht, geenzints, door de Statuyt wetten te limiteren stond, dewijl dezelve alleen restrictien waren voor Koningen, maar voor geen Koninginnen van Engeland, en dat derhalven al deze limitatien van de voorrechten, alleenlijk de Koningen en niet de Koninginnen verband; en zy derhalven vry daar van was. Daar na toonde hy, hoe dat zy de Godsdienst zou konnen bestellen; de Kloosters weder oprechten, haar vrienden groot maken, haar vyanden vernietigen, en alzoo heerschen na haar welgevallen. Dit bracht de Gezant by de Koninginne, en scheen daar zeer mede in zijn schik, verzoekende haar, het zelve met zinnen over te lezen, en als een groot geheim te houden.

Wanneer zy het nu zag, vand zy daar geen genoegen in, en oordeelde het strydig te zijn met den eed, den welken zy op het ontfangen van de Kroon gedaan hadde, en zand daar op, om Gardiner, en belaste hem, zoo als hy het zelve zoude willen voor Gods Vierschaar verantwoorden, dat hy dat Boek met alle zorgvuldigheid wilde overzien; en zijn gevoelen des anderen daags haar toe te laten komen,

het

1554. het welke viel op den Witten Donderdag. Zoo als de Koningin van haar dienst kwam, wachte hy op haar in haar Vertrek Kamer, en zeide haar deze woorden: *Myn goede en genadige Jonkvrouw, ik ben hier niet om uw Hoogheid, met eenige ootmoedige verzoeken te bewilligen, de opstelders van deze nieuw gevondene platte-forme te noemen, maar dat zegge ik alleenlyk, dat het jammer is, dat een zoo Edele en Deugdzame Jonkvrouw, in gevaar zou gebracht werden door de verderflyke vonden, van zulke snoode en arglistige bedriegers en guyten, want het Boek is vuil en afschrikkelyk, zelfs daar aan te denken.* Hier over bedankte hem de Koningin, en wierp het Boek in het vuir; belastende vorders den Gezant, dat noch hy, noch iemand van zijn gezelschap, zulke projecten van iemand van haar volk zou aannemen. Dit deede Gardiner vrezen, dat indien de Spaansche zoo vroeg met zulke concepten voor den dag kwamen, om die de Koningin in het hooft te hangen, zy dezelve, wanneer zy haar in handen hadden, wel in het werk mochten stellen. De welke derhalven, om zulks voor het toekomende voor te komen, deze acte dede instellen, dewelke hoe zeer hy ook scheen, zulks tot voordeel van de Koningin te doen, als stellende haar tytul buiten dispuit, echter in der daad daar niets mede voor hadde, als dat zy zoude werden ingetoomt, door al deze wetten, die de voorige Koningen van Engeland hadden toegestaan.

En om dat Konink Hendrik de zevende, hoewel zijn beste recht tot de Kroon afkwam van het Houwelijk, met de erfgenaam van het Huis van Jork, echter de bestieringe geheel in zijn hand genomen had, vreesde hy mede, dat de Spaanschen Prins zoodanigen macht mede pretendeeren mocht, door het gezag het welke het Houwelijk de mannen over de vrouwen geeft, en derhalven bezorgde hy de Artykelen van het Houwelijk, in het Parlement geratificeert te werden, door het welke zy niet alleen toestaan, het geen bedongen was, maar ook een volder uitlegginge van dat gedeelte maakten, het welke verklaart de gantsche bestiering van het Rijk alleen aan de Koningin te behooren.

Groot nabedenken over de Spaansche macht.

Tot deze zaak gaven de Spaansche te veel reden, door het publiceeren van Konink Philippus geslacht boom, dewelke zy brachten tot op Johan van Gent (Hartog van Lancaster). Zy zeiden dat zulks alleen geschiede, om de gunst van het volk daar door te verkrijgen, met den Konink voor te stellen, niet als een vreemdeling, maar als een inboorling: maar dit in tegendeel, gaf groot misnoegen; het welk belangende,

de, hebbe ik een klein Boek gezien, dat als toen gedrukt was, in het zelve wierd gezegt, dat Konink Hendrik de zevende inkwam, als alleenlijk pretenderende te trouwen, met de erfgenaam van het Huis van Jork; maar hy was niet zoo haaſt op den Throon, of hy verklaarde zijn eigen tytul, en behield die gedurende zijn leven. Zoo zeide men, zocht ook nu de Spaanſche Prins zich te ſtellen als een erve van het Huis van Lancaſter, en op zulk een pretentie zoude hy licht de Koningin haar macht uit de handen wringen, dewelke ſcheen niet anders als haar devotie te betrachten. 1554

Dit maakte Gardiner te beter naar de vryheid van de Kroon en het volk te zien; zoo dat zeckerlijk moet erkent werden, dat men het bewaren van Engeland, van uit de handen der Spaanſchen, in dien tijd, meeſt aan hem verſchuldigt is.

In dit Parlement wierd de Marquis van Northampton herſtelt in bloed. En de Acte voor het herſtellen van het Bisdom van Dureſme, niet gegaan zijnde, door het laatſte Parlement, wanneer het gediſſolveert wierd, bracht men nu weder op het Tapijt. De Stad van Nieuw Caſteel was daar zeer tegen, wanneer dezelve in het Huis der Gemeinte kwam. Maar de Biſſchop van Dureſme, kwam op den 18. April by hen, en deed hen een groot bericht van al zijn moeyelijkheden, wegens den Hartog van Northumberland, en verzocht hen dat zy de Bill wilden laten paſſeren. Menichten van Exceptien waren daar ingebracht, voor eenige, dewelke belang hadden aan Gatezide, maar het wierd zoodanig beſtelt in het Huis, dat in plaats van deze exceptien, zy hem een verzoek aan hem zouden zenden, in de welke men deze lieden zijn gunſt zoude aanbeveelen. Zoo dan op het tellen van de ſtemmen, bevand men 120 daar tegen, en 210 daar voor.

Naar dit kwam de Bill, beveſtigende de rechtsplegingen, omtrent den Hartog van Zuffolk; en noch andere 58, dewelke wegens de voorgaande wederſpannigheid aangetaſt waren geweeſt. De Lords brachten een exceptie by, voor aangehechte Landeryen, uit de verbeurtmakinge uit te zonderen; maar die van de Gemeente verwierpen deze exceptien, en paſſeerden de Bill.

Daar na zonden die van de Gemeente een andere Acte op, voor het nazien van de Statuiten, die tegens de Lollardy (een ſecte in Engeland) gemaakt waren, dewelke twee maal in het Hooger Huis gelezen zijnde, ter zyde wierd gelegt. Daar na trachte het Lager Huis de Statuit van de zes Artykelen te hebben naargezien, maar zulks kwam niet over een, met de deſſeinen ten Hoof, eenige achtinge op Konink Hendriks

1554. acten te slaan, zoo wierd dit mede ter zyden gelegt. Daar op brachtenze een andere Bil voort, tot uitroeyinge van dwalende Opinien en Boeken: maar die wierd op de darde lezinge mede ter zyden gelegt. Daar op passeerden zy een andere Bill tegens Lollardy, in eenige poincten; als het eeten van Vleesch in de Vasten; maar dezelve ook naar het Hooger Huis opgezonden zijnde, wierd op de darde lezinge mede door het meeste gedeelte van het Huis, verworpen: zoo voorbarig waren die van het Lager Huis, om de Koningin te believen, of zulk een werkinge dede het Spaansche Goud onder hen, datze vier Billen in een zittinge opmaakten, tot vervolginge van deze, dewelke zy den naam van Ketters gaven; maar om aan de andere zyde eenig genoegen te geven; passeerden zy een Bill, dat noch de Bisschop van Rome, noch iemand anders eenige macht zou hebben, om iemand aan te spreeken, of moeyelijkheid aan te doen, over het bezitten van Abdye Landeryen. Deze wierd ook naar het Hooger Huis gezonden, maar wierd ook voor dien tijd ter zyden gelegt, zijnde verzeekering gegeven, dat de eigenaars van dezelve Landen, ten vollen verzeekert zouden blyven.

De reden waarom dezelve wierd verworpen, was dat, nademaal volgens de wet, de Bisschop van Rome geen macht met allen in Engeland hadde, het nodeloos ware, een Acte tegens zijn macht, in dat byzonder te passeeren; want dat scheen zijn gezag in alle andere dingen vast te stellen: en nademaal zy beslooten hadden, de natie met hem weder te verzoenen, oordeelde men, dat het ongevoeglijk ware, een Acte te passeren, in de welke hy, alleenlijk, Bisschop van Rome genoemt wierd; zijnde dat de naam, dewelke hem, gedurende de Scheuringe, was gegeven; zijnde het ook het achterste voor gedaan, te beginnen met een bepalinge van zijn macht, eer zy zijn gezag erkent hadden: zoo wierd dit dan bygelegt, en het Parlement eindigde op den 25. May.

Maar hier staan nu de zaken van de Convocatie te verhandelen. Die van de Reformatie klaagden noch als vooren, dat de dispuiten van de laatste Convocatie niet oprechtelijk gehandelt waren, dat de treffelijkste mannen van hun opinie, in de gevangenis gehouden wierden; en tot het dispuit niet toegelaten: dat alleenlijk eenige weinige van hen lieden, die het recht hadden, van in het Huis te zitten, tot spreeken toegelaten wierden, en dat dezelve noch geduriglijk, in hun voorstellingen, gestoort waren. Zoo dat nu beslooten wierd, de Convocatie te adjourneren, voor eenigen zeekeren tijd, en den Spreeker, met eenige uit hun getal, naar Oxfort te zenden, op dat de disputatie in de tegenwoordigheid van de geheele Univerziteit, mocht geschie-

geſchieden. En nademaal Kranmer en Ridley, de geleerdſte mannen van die opinie geacht wierden, wierden zy, uit ordere van de Koninginne, uit den Towr, naar de gevangeniſſen van Oxford overgebracht. En hoewel Latimer niet voor de geleerdſte wierd geacht, en daar en bovenal ruim het getal van 80. Jaren ouderdoms bereikt had, echter hy een vermaard Prediker geweeſt zijnde, die de Reformatie geen minder dienſt, door zijn Prediken, als andere met hun ſchrijven had gedaan, wierd hy ook derwaarts gezonden, om mede zijn gedeelte in de diſputatie te hebben. 1554.

Deze dan, dewelke van de Convocatie gezonden waren, kwamen tot Oxford op den 13. April, zijnde Vrydag. Zy zonden om deze Biſſchoppen op Zaturdag, en ſtelden hen, den Maandag, Dingsdag en Woensdag, ieder van hen, zijn byzonderen dag, om zijn leeringe te beweeren: maar daar wierd beſtelt dat zy ieder byzonder zouden werden gehouden, en dat alle Boeken en ſchriften hen onthouden zouden werden. Dry Vraagſtukken zouden beredentwiſt werden. Diſputatie tot Oxford.

1. *Of het Natuurlyke Lichaam van Chriſtus wezentlyk in het Sacrament ware.*

2. *Of'er eenige zubſtantie bleef, behalven het Lichaam en Bloed van Chriſtus.*

3. *Of'er in de Miſſe een Verzoen-Offer of Propitiatoire Sacrificie, voor de zonden van levende en dooden, ware.*

Wanneer Kranmer eerſt voor hen gebracht wierd, dede hem de Spreeker een vermaninge, om weder tot de vereeniginge van Chriſtus Kerk te keeren. Op het welke hy antwoorde, met groote ſtemmigheid en zedigheid, zoo datter veel beſtonden te weenen. Hy zeide, dat hy zoo zeer tot de vereeniginge was genegen als iemand, maar het moſt een vereeniginge zijn in Chriſtus en volgens de waarheid. Als hem de Artykels getoond wierden, vraagde hy, of zy by het Lichaam van Chriſtus een Organicaal, of vleeſch en bloedig Lichaam verſtonden. Zy antwoorden, dat het het Lichaam was, het geene van de Maget Maria gebooren was: daar op zeide hy, dat hy het neen, of negatijf van dit Vraagſtuk wilde ſtaande houden.

Op den 16. wanneer het diſpuit met Kranmer aanvang ſtond te nemen, begoſt Weſton, die Prolocutor of Spreeker was, met een miſſlag: want hy zeide: *Gy zyt dezen dag vergadert om de verfoeyelyke Kettery, van de waarheid, van het Lichaam van Chriſtus in het Sacrament, te confunderen, of te overtuigen.* Deze miſſlag dede de gantſche vergadering lacchen, maar hy hervatte het, en ging voort: hy zeide, het was Kranmers diſpuit.

niet

1554. niet wettig deze dingen in twijfel te trekken, nademaal Christus de zelve zoo uitdrukkelijk bevestigt hadde, en dat daar aan te twijfelen, ware te twijfelen aan, of te loochenen de waarheid en de kracht van God. Chedsei hier op, drong Kranmer met het woord van Christus, dit is mijn Lichaam; waar op hy antwoorde, dat het Sacrament effectueel Christus Lichaam was, als zijnde gebrooken aan het Kruis; dat is, zijn lyden effectuelijk geappliceert en toegeëigent. Voor de uitlegginge hier van, bood hy een groot geschrift aan, behelzende zijn opinie: van het welke ik niet van noden hebbe te spreeken; nademaal het een korte uitschrift was, van het geene hy voorheen, op dat stuk geschreven hadde, van het welke in het voorige Boek geschreven is, daar op volgde een lang debat, over deze woorden. Oglethorp, Weston en andere, drongen hem zeer aan; dat Christus, makende zijn Testament, most geoordeelt worden, de waarheid te spreeken, en wel een klare waarheid; en hier stonden zy geweldig op. Kranmer antwoorde daar op, dat Figuurlijke manieren van spreeken, waarachtig waren, en wanneer de Figure klaarlijk was verstaan, was die ook klaar genoeg. Men citeerde ook veel van de hooge uitdrukzelen van Chryzostomus, omtrent het Sacrament, dewelke Kranmer zeide van de Geestelijke tegenwoordigheid te moeten verstaan werden, dewelke door het Gelove genoten word. Over deze zaak wierd veel tijds doorgebracht, dragende zich de Spreeker zeer onbetamelijk tegens hem, noemende hem een *ongeleert*, *onwetend* en *onbeschaamt* man: daar waren ook verscheidene in de Vergadering, die hem menigmaal uithitsten, zoo dat hy zomtijds niet met allen konde gehoort werden, daar hy weinig na scheen te vragen; maar hy ging al voort, zoo dikmaals als het gewoel ophield. Zy brachten vorders de woorden van Tertullianus by: *het vleesch word gevoed door het Lichaam en het Bloed van Christus, op dat alzoo de Ziel mach gevoedet werden by God.* Maar hy keerde dit tegens hen, en zeide, hier by bleek het klaarlijk, dat het Lichaam zoo wel als de Ziel voedzel ontfing in het Sacrament, en derhalven most de Substantie van Brood en Wijn blyven, nademaal het Lichaam, door die geestelijke tegenwoordigheid van Christus Lichaam, niet konde gevoed werden. Tresham wierp hem deze bewijsreden voor, Christus zegt, gelijk als hy leeft by den Vader, dat ook alzoo zy, die zijn Vleesch eeten, zouden leven by hem; maar hy is wegens zijn zubstantie vereenigt met den Vader. Daaromme mosten de Christenen werden vereenigt met zijn zubstantie: hier op antwoorde Kranmer dat de gelijkenis geen gelijkmatigheid mede bracht; maar een gelijkheid van zeekere

kere zoort; Christus is Essentieelijk vereenigt met den Vader; maar de gelovige worden vereenigt met hem door genade; en dat in den Doop zoo wel als in de Eucharistie of het Avondmaal. Als toen spraken zy lange van eenige woorden van Hilarius, Ambrozius en Justinus; toen belasten zy hem, als hebbende kwalijk eenige van de passagien, van de Vaders, in zijn Boek overgezet, van het welke hy zich zelven verschoonde, zeggende dat hy, in al zijn leven, en in alle manieren van zaken, de valsheid gehaat hadde. 1554.

Na dat het dispuit van den morgen af, tot twee uren naar den middag geduurt hadde, wierd het afgebrooken; en daar was geen klein gejuig, gelijk of Kranmer, volgens de meening van al de toehoorders, overwonnen was geweest, het welke zy met lacchen en hissen, uitgedrukt hadden. Daar waren Schrijvers by der hand, die al op schreven wat gezegt wierd, uit welker Schriften Fox daar na het gantsche verhaal van deze zaak heeft uitgegeven, het welke in zijn groot Boek begrepen is.

Den volgenden dag wierd Ridlei voortgebracht; en Smith, van dewelke in het voorgaande Boek gesprooken is, was nu zeer yverig om die hindernisse, dewelke die involginge, hem in zijn bevorderinge scheen te konnen toebrengen, weg te nemen, en ondernam derhalven dien dag het dispuit. Ridlei begost met een Protestatie, verklarende, dat, voor zoo veel hy van een ander gevoelen voor heen was geweest, als dit, het welke hy nu hadde te beweeren, hy op geen wereldlijke inzichten verandert was geweest, maar alleenlijk uit liefde tot de waarheid, dewelke hy uit Gods Woord, en uit de Heilige Vaders verzamelt hadde: maar nademaal het Gods zake was, den welken hy hadde staande te houden, zoo protesteerde hy, dat hy verlof mocht hebben, daar na by te voegen of te veranderen, wanneer hy, op beeter bezeffing, zulks nodig zoude achten. Hy verzocht ook zijn gevoelen, zonder interruptie te mogen uitspreeken. Het welke, hoewel hem beloofd was, zoo wierd hy echter dikmaals verhindert, zoo als hy voortging met zijn leer uit te leggen.

Dispuit van Ridlei.

Hy bewees tegens de lichamelijke tegenwoordigheid, als zijnde strydig met de Schrifture, dewelke spreekt van Christus verlaten van de Wereld; als zijnde tegens het Geloofs Artykel van zijn zitten ter Rechter hand Gods, en tegens de natuur van het Sacrament, het welke een gedachtenisse is. Hy toonde dat alzoo de kwade zoo wel als de goede het zelve genooten: dat het tegens de natuur is, een levend mensch in te swelgen. Dat deze leere verscheidene buiten ordinare miraculen

1554 medebragt, zonder noodwendigheid, en dezelve groot voordeel toebracht, aan de Ketters, dewelke loochenen dat Christus oit een wezentlijk Lichaam gehad heeft, of een menschelijke nature. Dat het was, tegens de Leer der Vaderen. Hy erkende, dat het was, waarlijk de gemeenschap van zijn Lichaam, dat is, van Christus dood, en het Hemelsche leven door hem gegeven, en alzoo heeft hy in een zoo krachtige en nerveuze reden, als ik oit omtrent die zaak gezien hebbe, al de voornaamste bewijsredenen voor zijn opinie te zamen gebracht.

Smith bewees, dat niet tegenstaande het zitten ter Rechterhand Godes van Christus, hy evenwel op Aarden was gezien. Ridley zeide niet te loochenen, of hy mocht komen en zich vertoonen op der Aarde, maar zulks was maar voor een ogenblik, om eenige te overtuigen, andere te versterken, gelijk den Heiligen Paulus en Stephanus, hoewel zeide hy, het wel konde zijn, dat zy hem in den Hemel zelfs gezien hadden, maar hy konde niet, op een en den zelven tijd, beide in Hemel en op der Aarden zijn. Zy keerden zich dikmaals naar de woorden van Chryzostomus, en drongen hem met zommige van Bernardus, maar zoo als hy zeide, dat de wijze van spreeken van de eene, Rhetoricaal en Redenkonstig, en Figuratijf te zijn, alzoo excipieerde hy tegens het oordeel van den ander, als hebbende geleeft in een tijd, wanneer dit gevoelen, in het algemeen aangenomen was. Het dispuit duurde zoo lange, tot dat Weston moede wierd, en alles wederhield, zeggende; *Gy ziet het hardnekkig, ydele eergierig, bedrieglijk en ontstantvastig gemoed van dezen man; maar gy ziet ook te gelyk, dat de kracht der waarheid niet kan verzet worden, en derhalven roept uit met my: de waarheid overwind.* Zijnde dit, door het gehoor beantwoord, gingen zy heen, met groote Triumph; en nu reekende zy, dat het hardste gedeelte van hun werk af was, nademaal nu niemand meer als Latimer overig was.

Latimers disputatie.

Latimer zijnde des anderen voortgebracht, zeide hen, hy had deze geheele twintig Jaren, zich zelven in het Latijn niet geoefent, en was derhalven niet bekwaam om te disputeeren; maar hy wilde verklaring van zijn geloof doen, en dan mochten zy doen, het geene hen wel geviel. Hy dan verklaarde dat hy oordeelde, dat de tegenwoordigheid van Christus in het Sacrament alleenlijk geestelijk was, nademaal het zelve is, door het welke wy het eeuwige leven verkrijgen; het welke alleenig afvloeit van Christus wooninge in ons, door den Gelove. Derhalven is het niet een bloot en naakt teeken alleenlijk. Maar aangaande de Lichamelijke tegenwoordigheid, die merkte hy aan, als de wortel

tel van al de andere dwalingen in hun Kerk. Hy breide zich zeer uit tegens de Sacrificie van de Misse, en beklaagde zich, dat zy de Communie, of gemeenschap, in een byzondere Misse verandert hadden, dat zy het volk den Drinkbeeker hadden afgenomen, en in plaatze van den Dienst in een bekende taal, het volk brachten tot een dienstplicht, den welken zy niet verstonden. Hy merkte datze met hem lachten, maar hy zeide hen, datze zijn hooge Jaren mosten aanzien, en overdenken, wat zy zouden mogen zijn, wanneer zy zoo verre gekomen waren. 1554.

Zy drongen hem zeer, om hun bewijsredenen te beantwoorden: maar hy zeide: zijn geheugnisse was weg, maar zijn Geloof was gegrond op Gods Woord. Hy was ten vollen overtuigt door het Boek, het welke Dr. Kranmer over die zaak geschreven hadde.

Aanmerkingen op deze disputatien.

In deze geheele disputatie, gelijk Ridlei daar van schrijft, was'er een groote dis-order, van een gedurig uitroepen, berispen, verwyten, zoo dat het eerder een Toneel als een School van Godsgeleerden geleek, en het geraas en de verwarringen, die hem altoos zeer hadden tegen gestaan, wanneer hy in de Sorbonne was, waren enkel zedigheid, by deze woestheid vergeleeken zijnde.

Op den 28 April wierden zy weder tot St. Marias gebracht, alwaar Weston hen zeide; zy waren overwonnen in de disputatie, daarom verzocht hy hen de rest te onderteikenen. Kranmer sprak tegens hun wijze van disputeeren, en dat zy niet konden verdragen, dat iemand haar dwalingen tegenspreekt, of de waarheid voor staat, dat menigmaal vier of vijf van de hunne te gelijk op hen aanvielen, zoo dat men hen mooglijk niet hooren noch beantwoorden konde; tot besluit, hy weigerde te onderschrijven. Ridlei en Latimer gaven dezelve antwoord, zoo datze alle als Ketters en voorstanders van Kettery geoordeelt wierden. Daar op wierdenze gevraagt, of zy van mening waren om te vallen. Zy antwoorden, dat zy niet wilden, en alzoo wierden zy als hardnekkige Ketters geoordeelt, en verklaart geen leden meer van de Kerk te zijn.

Hier op antwoorde Kranmer: van dit uw oordeel en Vonnis, Appelleer ik tot het rechtveerdig oordeel, van den Almachtigen God, vertrouwende by hem tegenwoordig in den Hemel te zullen zijn, voor wiens tegenwoordigheid op den Altaar, ik aldus veroordeelt ben.

Ridlei zeide: alhoewel ik van uw gezelschap niet ben, echter twijfel ik niet, of mijn naam is op een andere plaats geschreven; waar heen ons dit vonnis zal zenden, vroeger als wy, volgens den natuurlij-

1554. ken loop, anders daar zouden gekomen hebben.

Latimer antwoorde ja, ik dank God van harten, dat hy mijn leven zoo lange gespaart heeft, tot dien einde, dat ik in deze zaak, met zoodanigen dood, God verheerlijken mag.

Weston zeide daar op: Indien gy na den Hemel gaat met dat Geloof, zoo wil ik daar nimmermeer komen, gelijk ik my des verzeekere.

Naar dit was'er een plechtelijke processie tot Oxford, in de welke de Hostie, door den Spreeker Weston gedragen wierd, dewelke, gelijk hy zelve in zijn disputatie zeide, 6. Jaren ten tyden van Konink Eduard in de gevangenis gezeten hadde. Dit werk gaf hem nu een groot aanzien, hoewel hy voor een gestadigen Dronkaart bekent was. Ridlei schreef aan hem, verzoekende te zien, wat de Notarizen geschreeven hadden, en dat hem mocht toegelaten werden, in eenige deelen iets by te voegen, gelijk hem belooft was, maar hy kreeg geen antwoord.

Op den 23. April zijn de Commissarissen van de Convocatie gezonden, weder naar Londen gekeert. Kranmer zand een verzoekschrift gezegelt, by Weston, om aan den Raad gelevert te werden, in het welke hy ernstig hun gunst omtrent de Koningin verzocht, dat hy mocht wegens zijn verraad, vergiffenis verkrijgen, nademaal zy wisten, hoe ongewilliglijk hy tot de Patenten van haar uitsluiting verstaan had. Hy beklaagde zich ook over de onordere in de disputatie, zeggende dat men hem niet had willen hooren spreeken, of zijn bewijsredenen voorstellen, maar dat het al in een dag afgehaspelt was, hoewel hy stof genoeg voor twintig dagen hadde. Dat het wel een besluit scheen, om metter haast daar over heen te loopen, een zegen-kreet daar over te maken, en zoo hen wegens Kettery te veroordeelen. Hy liet het aan hun wijsheid, te oordeelen, of dit een onverschillende weg van handelen, omtrent zulk een materie, waar.

Weston bracht dit verzoekschrift halver wege, opende het toen; en ziende wat den inhoud daar van was, zand hy het weder te rugge, zeggende dat hy zulk een verzoek niet wilde inleveren. Kranmer wierd zodanig gehouden, dat, daar Ridlei en Latimer malkander konden bezenden, zy echter zulks zeer swaarlijk aan hem konden doen, zonder hun bewaarders de handen te vullen. In een van Ridleis Brieven aan Kranmer, zegt hy, dat hy gehoort hadde, datze Rogers, Crome en Bradford naar Cambridge wilden voeren, om daar mede zulk een Triumph te maken, als zy van hen tot Oxford gemaakt hadden; hy verhoopte dat

dat de dag van hun gedurige ruſt, en gedurige vreugde en geluk, nu naar by was, en bad God, dat hen die wilde verſterken, door den krachtigen geeſt van zijn genade; hy verzocht Kranmer voor hem te bidden, en alzoo dede hy ook voor Kranmer. 1554.

Wat de Brieven aangaat, dewelke de gevangens aan malkander geſchreven hebben, Fox heeft de Originele verzamelt, van die geene, die dezelve hadden; en Sir Walter Mildmay, de fondateur van het Emanuel Collegie, heeft die weder van hem gekregen, en dezelve in de boekery van het zelve Collegie gebragt, daar ik dezelve gezien hebbe; maar zy zijn alle gedrukt by Fox, in wiens Acten en Monumenten de lezer de zelve zien kan. Van hen allen ſchreef Ridlei met de grootſte t'zamenknooping en kracht, zoo in de ſtoffe, als in de wijze van die uit te drukken.

Gevangens tot Londen verklaren hun redenen tegens mondelinge diſpuiten.

Dit nu dus over zijnde, was'er een groote ſnorkery onder die van den Paapſchen aanhang, als waren de Voorvechters van de Reformatie onder de knie gebracht. De gevangens tot Londen hoorende datze hen dus zochten te overſnorken, gelijkze die van Oxford gedaan hadden, gaven een geſchrift over, onder het welke de gewezene Biſſchoppen van Exeter, St. Davids en Glogeſter, nevens Taylor, Philpot, Bradford, Crome, Sanders, Rogers en Laurence hun hand hadden gezet, op den 8. May, van het welke de Inhoud was: dat zy gevangens zijnde, niet als Rebellen, verraders of overtreders van eenige wetten, maar enkelijk wegens hun gewiſſe omtrent God en zijn waarheid, hoorende dat men voor hadde, hen naar Cambridge te voeren, verklaarden dat zy niet wilden diſputeeren, als in geſchrift, ten ware zulks geſchiede, voor de Koningin en haar Raad, of voor eenige van de Huizen van het Parlement, en dat om deze redenen.

1. Eerſtelijk het was klaar, dat de Determinatien van de Univerziteiten albereeds gemaakt waren, zy waren hunne openbare vyanden, en hadden albereeds hun zaak veroordeelt, zelfs eerze die gehoort hadden, het welke ſtrydig was, beide met Gods Woord, en de Determinatien, dewelke zy ten tyden van den Konink Eduard gemaakt hadden.

2. Zy zagen dat de Prelaten en Geeſtelijken, niet uit waren, noch om de waarheid uit te vinden, noch om hen eenig goed te doen, anderzints zouden zy hen gehoort hebben, wanneer zy hun gewiſſen zonder gevaar hadden mogen verklaren; maar dat zy alleenlijk hun verderf zochten, en hun eigene eer en glory.

3. Zy zagen dat deze, dewelke hun Rechters in deze diſpuiten hadden te zijn, hun verouderde vyanden waren, en uit het geene in het

1554. Convocatie Huis, in het voorleden Jaar, en uit het geene nu onlangs tot Oxford was geschied, wisten zy wel, hoe men met hen handelen zoude.

4. Zy waren lang in de gevangenis gehouden geweest, zommige 9. of 10. maanden zonder Boeken of Papieren, of bekwame plaatzen om te Studeren.

5. Zy wisten wel dat hen niet zou toegelaten werden hun gedachten ten vollen uit te spreeken, maar dat men hen zou doen zwijgen, als het de Rechters geliefde.

6. Zy konden de verkiezinge van hun Schrijvers of Notarien niet hebben, de welke zoodanig gekoozen zouden werden, datze schrijven en openbaar maken zouden, juist het geen hun vyanden goed vonden. Daarom wilden zy zich in geen openbaar dispuit in laten, ten ware alleen by geschrift. Maar zy wilden geven een kort begrijp van hun Geloof, voor het welke zy gereed waren, hun lichaam en leven aan den strop of aan het vuyr, zoo als het God zou believen, op te offeren.

Zy verklaarden, dat zy geloofden dat de Schrifture het ware Woord Gods was, als mede de beste Rechter in alle geschillen en zaken van Godsdienst, en dat men de Kerk moet gehoorzamen, zoo lange als dezelve dat woord volgt.

Dat zy geloofden het Symbolum der Apostelen, en deze, dewelke door de Concilien van Nicæa, Constantinopolen, Ephezen en Chalcedon, en by het eerste en vierde van Toledo waren voortgestelt; als mede de Symbolen van Athanazius, Irenæus, Tertullianus, en Damazus.

Dat zy geloofden de Rechtveerdigmakinge door het Gelove, welk Gelove niet alleenlijk een opinie is, maar een volle verzeekeringe, gewrocht door den Heiligen Geest, dewelke het verstand verlicht, en verootmoedigt het hart, om zich zelven onbeveinsdelijk God te onderwerpen.

Dat zy erkennen dat een inhangende gerechtigheid de Justificatie, en de vergevinge der zonden, kwamen alleenlijk door Christus gerechtigheid, hen toegeeigent. Zy oordeelden dat den Dienst van God most geschieden in een taal, dewelke by het volk verstaan word, dat alleen Christus, en niet de Heiligen mosten aangebeden werden. Dat terstond na het afsterven, de Zielen overgaan, of tot den staat der gelukzaligen, of tot den staat der verdoemden, zonder eenig Vagevuyr tusschen beiden. Dat de Doop en het Heilige Avondmaal, de ingestelde Sacramenten van Christus zijn, dewelke moeten bedient werden volgens

hun

hun inſtellinge, en daaromme veroordeelen zy het onthouden van den Kelk, de Tranzubſtantiatie, de aanbiddinge of de Sacrificie in de Miſſe, vaſt ſtellende de wettigheid van het Houwelijk voor een ieder. 1554.

Deze dingen verklaarden zy, waren zy gereed te beſchermen, gelijk zy te vooren menigmaal aangeboden hadden; en beſlooten, met het volk te belaſten, tot geen wederſpannigheid tegens de Koningin te komen, maar haar in alles te gehoorzamen, behalven als haar bevelen, met Gods wet ſtrydig waren.

In het einde van deze Maand wierd de Jonkvrouw Elizabeth uit den Towr genomen, en in bewaringe van den Lord Willems geſtelt, die tot Woodſtok op haar paſte, en haar met groote beleeftheid handelde, en alle eerbiedigheid bewees, die haar ſtaat vereiſchte; maar deze zoo aangenaam voor de Regeerders niet zijnde, wierd zy geſtelt onder de bewaringe van den Ridder Hend: Benefield, door den welken zy wat harder gehandelt wierd.

Princes Elizabeth onder verſcheidene bewaringen geſtelt.

Op den 20. July, is Prins Philippus tot Southampton aangeland. Wanneer hy eerſt zijn voet op het land zette, trok hy aanſtonds zijn zwaard uit, en droeg het een goeden weg blood in zijn hand. Of dit nu de wijze van doen, van zijn Land was, of niet, zulks is my onbekent: maar het wierd als een voorteeken genomen, dat hy van meninge was, Engeland met het zwaard te regeren, hoewel andere zeiden, dat zulks beteekende, dat hy zijn zwaard trok, tot beſcherminge van het volk. De Major van Southampton bracht hem de Sleutels van de Stad, tot erkenteniſſe van onderdanigheid, die men altoos aan onze Princen toont; hy namze hem af, en gafze hem weder, zonder een woord te ſpreeken, of door eenig teeken uit te drukken, dat hem ten minſten zulks aangenaam was. Deze trotsheid mishaagde de Engelſchen zeer, die gewoon zijn met groote zoetigheid in zoodanige gelegentheid, van hun Princen bejegent te werden. En zoo veel ſtemmigheid in zulk een Jongman, koſt men niet verſtaan; maar wierd aangemerkt, als een teeken van een ſchrikkelijke hoogmoedigheid en trotsheid.

Prins Philippus landt in Engeland.

De Koninginne ontmoete hem tot Winchester, alwaar, op den 25. van July, Gardiner hen in de Hooftkerk getrouwt heeft, zijnde hy alstoen in zijn zeven en twintigſte Jaar, en de Koningin in haar acht en dertigſte van haar ouderdom. Zy wierden vereert, van wegen den Keizer, met zijn titulaar Koninkrijk van Napels; en dat van Sicilie, dat wat beter van waarde was; het welke panden waren van die geheele reſignatie die korts daar aan volgde.

Zijn Houwelijk met de Koninginne.

1554. Zy dan wierden op den 27. July met hunne nieuwe tytulen geproclameert, aldus: Philippus en Maria, Konink en Koninginne van Engeland, Vrankrijk, Napels, Jeruzalem en Yrland, Princen van Spangien en Sicilie, Beschermers des Geloofs, Eersthartogen van Oostenrijk, Hartogen van Milanen, Bourgondie en Brabant: Graven van Habsburg, Vlaanderen en Tirol: vermakende zich Spangie altoos in een lange optellinge van pompeuze tytelen.

Men heeft waargenomen, hoe gelukkig het Huis van Oostenrijk in haar trouwen was, het welke van geen buiten ordinaire begintzelen, nu, in den tijd van tachentig jaren, door twee Houwelijken, zoo groot geworden was. Eerstelijk met de Erfgename van Bourgondie en de Nederlanden, en dan weder met de Erfgename van Spangien, wordende alzoo het grootste Huis van Christenrijk; en de Collaterale Familie, door het Huwelijk, met de Erfgename van Bohemen en Hongaryen, was nu het grootste van het Keizerrijk. En waarlijk, indien kinderen by dit Houwelijk gewonnen waren geweest, zou men het alder buiten ordinarize gevolg aan het zelve gezien hebben.

Maar daar was geen groote schijnbaarheid van het zelve te verwachten; want gelijk de Koningin nu zeer in jaren was gekomen, alzoo was zy, boven dat, in een slechte staat van gezondheid, hebbende een lange geduurigheid van ongenoegte, vermindert, niet alleen de gezondheid van haar lichaam, maar ook de welgesteltheid van haar geest: ook veranderde dit niet door haar trouwen, als ten argsten.

Des Koninks wonderlijke stemmigheid en stilswijgentheid wan niets op de Engelschen; maar zijn milddadigheid en goedertierentheid was zeer aangenaam. Hy had een zeer grooten schat mede gebracht, zeven en twintig kisten met ongemunt zilver, ieder van een elle en eenige duimen in de lengte; dewelke op twintig Karren gevoert wierden, en in den Touwr gebracht. Achter dewelke kwamen negen en tnegentig Paarden en twee Karren, geladen met gemunt goud en zilver. Deze groote schat, was misschien de zomme, daar hier voor van gesprooken is, dewelke onder de Engelschen stond verdeelt te werden; want het is niet ongelooflijk, dat, hoewel hy zijn Gezanten en Gardiner bemachtigde, groote zommen gelds, aan de zoodanige, als zijn Houwelijk bevorderden, te beloven, maar dat hy van zoo veel gelds niet wilde scheiden, voor dat alles in zeekeren stand was, en derhalven bestelde hy, dat hem deze schat volgde. Ik make daar hier wel gewag af, echter kwam dezelve niet voor October

Zijn groote schatten mede gebracht.

ber

ber en January daar aan volgende in Engeland. Hy dede zijn Intrede binnen Londen met zeer groote praal. 1554.

Op zijn eerste vaststellinge in Engeland, verkreeg hy van de Koninginne, dat verscheidene gevangens in vryheid gestelt wierden, onder dewelke de voornaamste waren, de Eerstbisschop van Jork en tien Ridders, met veele andere perzoonen van staat. Deze vertrouwe ik, zijn vast gezet geworden, ter oorzaak van de opstand van Wiat, of de zaak van de Jonkvrouw Johanna; want ik gelove niet, dat iemand, die over het stuk van den Godsdienst gevangen was, ontslagen is geworden. En wat dezen Eerstbisschop aangaat, hy vorderde mede tot de Reformatie; maar ik vinde niets, dat eenig groot Character van hem geeft. Ik hebbe van hem nooit eenig geschrift gezien, noch ook dat ergens eenig eerzaam gewag van hem gemaakt word; zoo dat het schijnt dat hy een zacht en een slap man moet zijn geweest, en behalven deze kleine stukken van zijn gevoelen omtrent eenige poincten van de Misse (dewelke in de verzameling zijn) weet ik van geen overblijfzels van zijn penne. Gunsten door hem bewezen.

Het schijnt dat hy zich, in dien tijd, omtrent zaken van den Godsdienst inschikte; want zonder dat, is het gelooflijk, dat Philippus over hem bewogen, of de Koningen voor hem verbeden zou zijn geworden.

De voorspraak, dewelke Philippus verstrekte voor de Jonkvrouw Elizabeth, en de Grave van Devonshire, wan het harte van het volk, meerder als iets anders dat hy gedaan heeft. Gardiner was zeer tegens hem ingenomen, en trachte te onderdrukken, de verklaringe dewelke Wiat van hun onnozelheid (als al dat hy konde) gedaan hadde; maar dezelve was zoo opentlijk op het schavot geschied, dat het niet mooglijk was, dezelve te supprimeren: te vooren in zijn examinatie had Wiat hem beschuldigt, hoopende, door zulk een vuile daad zijn behoudenisse te vinden; maar op zijn sterven heeft hy alles geloochent. Hy behoed de Jonkvrouw Elizabet.

Dit had Gardiners besluit gebrooken, dewelke dacht, dat alles wat zy deden, omtrent den Godtsdienst, was maar half gedaan, ten ware de Jonkvrouw Elizabeth uit den weg geholpen was: want hy wist, dat, hoewel zy in veele dingen toegaf, echter haar opvoedinge altoos geheel onder de Gereformeerde was geweest; en het geen vaster by hem lag, die een ieder by zijn belang oordeelde; hy reekende ook dat haar interest en belang, haar ook moest doen verklaren tegens het Pausdom (nademaal zy anders een Bastaart was) indien zy haar Zuster kwam te overleven.

 Hier

1554. Hier was Philippus tegen, eerstelijk uit een Edelmoedige drift, om zich zelven aangenaam te maken, door zulk een goed werk van de Koningin te bevorderen. Maar daar na, wanneer hy de hoop van kinderen by haar te krijgen, nu begost te verliezen, bewaarde hy haar, uit belang van Staat; want indien Elizabeth aan een kant geholpen was geweest, zou de Koningin van Schotland, dewelke met den Daulphin stond te trouwen, tot de Kroon van Engeland moeten komen, het welke een te grooten aanwas voor de Fransche Kroon zou gemaakt hebben; en daarenboven, gelijk naderhand gebleeken is, hy was niet buiten hoop, om haar te bewegen, met hem zelf te trouwen, indien haar Zuster zonder kinderen kwam te sterven.

Aangaande den Grave van Devonshire, hy kreeg zijn vryheid lichtelijker, hoewel niet, als naar verloop van eenige maanden.

Deze Graaf in vryheid gezet zijnde, en bevindende dat hy altoos onder een gedurig misvertrouwen had te leggen, en dat hy licht, op de minste onorder, weder in den Touwr zou mogen geraken, tot het welke zijn ongelukkig noodlot hem scheen te veroordeelen, besloot het Rijk te verlaten; maar stierf binnen een jaar daar na, gelijk zommige meenen, van vergift.

Philippus weinig by de Engelschen bemint.

Al deze dingen heb ik te zamen gevoegt, hoewelze op een tijd niet voorgevallen zijn, om een volkomen bericht te geven, van al de werken van genade, dewelke Philippus in Engeland gedaan heeft. Maar wat de rest van zijn handel aangaat, dezelve is in geenen deelen het volk aangenaam geweest; want hy trok de natie in al zijn belangen, zoo dat voortaan, gedurende deze Regeeringe, Engeland geen gedeelte meer in de beradingen van Europa hadde, maar blindelings door hem geleid wierd, het welke weinig geluks haar toebracht, voornamentlijk door het schandelijk verlies van Cales. Daarenboven zijn aard en manieren scheenen zeer belacchelijk, en extravagantlijk gemaakt, voor de Engelschen, dewelke van nature den middelweg beminnen, tusschen de uitsporige dartelheid en lossigheid van de Franschen, en de gemaakte bezetheid van de Spangiaarts, neigende echter meer na de leventheid van de eene, als na de hovaardige trotzigheid van de andere. En in der daad, zijn manier van doen was zoodanig hier, dat het naarbootzen van hem en zijn Spangiaards, daar na een van de grootste vermakelijkheden van Koningin Elizabets Hof is geweest. De Zaal van het Hof was meest altoos geslooten, gedurende zijn tijd, en niemand konde daar toegang krijgen, ten ware zulks eerst verzocht was, en dat met zoo veel Formaliteiten, als de

Am-

Ambassadeurs gewoon zijn te gebruiken, wanneer zy Audientie verzoeken, zoo dat de meeste Adel het Hof verlieten, blijvende maar eenige weinige, beneffens de Beamtpe van de huishoudinge. 1554

Gardiner had nu de bestiering geheel in zijn handen, en hy, om zich te aangenamer by den nieuwen Konink te maken, predikte op den 30. September, in St. Paulus Kerk, alwaar, na dat hy dapper op de Predikers van Konink Eduards tijden gescholden had, het welke het gemeene onderwerpzel van al hun Zermoenen was, voer hy dapper in lof van den Konink uit, zeggende hem te zijn zoo wijs, nuchteren, goed en gematigt, als ooit eenig Prins in Engeland was geweest; en indien hy zoodanig niet bevonden wierd, was hy te vreden, dat al zijn toehoorders hem voor een onbeschaamden loogenaar hielden. In deze gestalte bleef het Hof, tot aan het naaste Parlement.

Gardiner munt uit in een Zermoen.

Maar groot misnoegen vertoonde zich nu over al. De strenge rechtsplegingen na de laatste opstand, het Houwelijk met Spangie, en het schierlijk omkeeren van den Godsdienst, liepen alle te zamen, om de Natie van de bestieringe te vervreemden. Dit zag men nergens klaarder als in Norfolk, alwaar het volk, in aanmerkinge van haar goede diensten, wel meenden een woord in 't vat te hebben.

Daar wierden eenige kwaadaardige geruchten gestrooit, dat de Koningin swanger was, eer de Konink over was gekomen. Hier over was men aan het Hof zoo misnoegt, dat de Koningin een brief schreef aan de Rechters aldaar (die in de verzameling staat) om na deze valsche geruchten en uitstrooyen onderzoek te doen. De Grave van Sussex hier op, examineerde een groote menichte, maar kon niets vinden. Dit kwam voort uit de gedienstige beleeftheid van Hopton, de nieuwe Bisschop van Norwich, dewelke dacht, zijn yver voor de Koningin uit te drukken, wiens Capellaan hy lange was geweest, met alle praatjes die hem voorkwamen, na den Raad te zenden, niet aanmerkende hoe verre het ware, onder de waardigheid van de Regeeringe, op alle losse praat acht te slaan.

Col. No. 14.

Dezen Zomer deden de Bisschoppen hun Vizitatien, om te bezorgen, dat alles volgens het bevel der Koninginne uitgevoert wierd. Bonner dede ook de sijne neffens de andere. Hy had zijn Capellanen belast, om een boek van Homilien, of Schriftuurlijke uitleggingen, met een verklaringe van de Christelijke Godtsdienst, te maken. In de voorreden daar van zegt hy, dat hy, en zijn Capellanen het zelve te zamen gebracht hadden; maar het is wel waarschijnlijk, dat hy

Bonners Vizitatie.

alleen-

1554. alleenlijk den naam daar van hadde, en dat zijn Capellanen het zelve gemaakt hadden, immers het grootste en beste gedeelte daar van, was door hun handen gegaan. Want het was genomen, uit de *Institutie van een Christen mensch*, door Konink Hendrik voortgezet, verschillende alleenlijk in deze Poincten, in het welke het verscheelt, van het geene zy nu bezich waren, op te stellen; zo dat belangende de Pauzelijke Macht, nademaal de zelve noch niet vast gesteld was, hy niets voor noch tegen spreekt.

Col. No. 15. De Artijkelen op de welke hy zijn Vizitatie maakte, zal in de verzameling werden gevonden; en uit deze, moogen wy van alle andere Vizitatien over Engeland oordeelen. In zijn voorreden verklaart hy, dat hy zijne Artijkelen niet heeft gemaakt, uit eenigen heimelijken wrok, of ongenoegen tegens iemand, maar alleenlijk tot de ontlastinge van zijn gewisse, jegens God en de Wereld. De Artijkels waren: ,, of de Geestelijkheid zich zelven zodanig droeg, ,, in Leven, leeringe en handelingen, dat, in het oordeel van een ,, onzydig Perzoon, zy scheenen te zoeken de eere van God en de ,, Kerk, van den Konink en de Koninginne? Of zy waren getrouwt, ,, of voor getrouwt gehouden geweest. En ofze van hun Vrouwen ,, afgescheiden waren, en daar ook meer by kwamen? Dan ofze haar ,, Houwelijk beweerden? Of zy in hun plaatzen bleven; herbergzaamheid oefenden, een Pastoor in hun afzijn bestelden? Ofze ,, ook Godtsdienstelijk den dienst verrichteden, en Processien gebruikten? Of ze ook in kroegen, Herbergen, en Speelbanen, ,, of suspecte en beruchte huizen verkeerden? Ofze ook met lieden, ,, die in vermoeden van Ketterye waren, verkeerden? Of'er ook ,, eenig Priester in de Parochie ware, die zich van zijn Kerk abzenteerde? Ofze ook eenige heimelyke byeenkomsten hielden? Of ,, ook iemand van die Geestelijken gebrekkig waar, godslasterlijk omtrent God of zijn Heiligen, of schuldig aan Simonie ware? Ofze het ,, volk al tot vrede en gehoorzaamheid aanmaanden? Ofze ook iemand, ,, die van ketterye verdacht ware, tot het Sacrament toelieten, of ook ,, zulke, die van een kwaad leven, een verdrukker en kwaaddoender ,, was? Ofze ook iemand toelieten te prediken, dewelke geen licencie ,, of toelatinge hadde? Of ook af-hielden, die gelicentieerd waren? ,, Of ze ook den Dienst in het Engels deden? Of ze de Sacramenten ,, recht gebruikten? Ofze de Zieken bezochten, en de zelve de Sacramenten mede deelden? Of zy ook iemand trouwden, zonder dry ,, Zondags-proclamatien? Ofze de Feesten en Heilige dagen ook vierden?

„ den? Ofze ook in hun Priesterlijke klederen en scheeringe gingen? 1554.
„ Of deze, dewelke als scheurig geordonneert waren, ook dienst deden, zonder door de ordinaire toegelaten te zijn? Ofze renten voor „ veele Jaren van hun Beneficie maakten? Of ze ook Koopmanschap „ of woeker hanteerden? Ofze ook Degens of Pooken droegen op onbetamelijke tyden of plaatzen? Ofze ook ieder vierden deel Jaars aan het „ volk, in de moeders taal uitlegginge deden, van het Apostolische Geloof, de tien Geboden, en de twee Geboden van Christus, wegens „ de liefde van God en zijn naasten, de zeven werken der Barmhartigheid, de zeven Dood-zonden, de zeven Hooft-deugden, en de zeven Sacramenten? Dit waren de voornaamste Hooft-stukken, op de „ welke hy de bezoekinge dede.

Een zaak is aanmerkens waardig, dat het blijkt, beide by deze en des Koningins injunctien en beveelen; dat zy niet trachten te reordeneren of bevestigen die geene, dewelke in Konink Eduards tijd, volgens het nieuwe Boek geordineert waren, maar datze alleenlijk die reconcilieerden, met byvoeginge van die dingen, dewelke ontbraken, gelijk als de Salvinge, en het geven van de Priesterlijke klederen, en andere plechtigheden van het Roomsche Pontificaal. In het stuk van reordenering of Hervorming, om het gemeene woord te gebruiken, van zoodanige als in Kettery of Scheuringe waren ingewijd, had de Roomsche Kerk, niet altoos een zeekere regel gebruikt; want hoewel zy de Griekſche Kerk erkennen schuldig te zijn, of aan Kettery, of aan scheuringe, zoo ontfangen zy echter hun Priesters, zonder een nieuwe ordinatie of Inwyinge. Echter na de tijd van het geschil, tusschen den Paus Nicolaus en Photius, en noch meer, na de Roomsche verbitteringen tusschen *Zergius* en Formozus, waar door de doode lichamen der vooriger Pauzen opgegraven, en door de straten, door hun opvolgers gesleept wierden, hebben zy de Ordinatien en Inwyingen vernietigt, als achtende dezelve ongeregelder wijze geschied te zijn.

Daar na wederom, na die groote scheuring tusschen de Pauzen van Rome en van Avignon, hebben zy de orders, dewelke gegeven waren, noch vernietigt noch vernieuwt; maar nu in Engeland, hoewel zy te dezer tijd maar alleen, het geen daar aan ontbrak, vervulden; evenwel daar na, wanneer zy begosten, die geene die in ordere waren, te verbranden, gingenze na de oude wijs te werk; zeggende, dat orders in scheuringe gegeven, krachteloos waren. Alzoo achten zy, noch Hooper noch Ridlei Bisschoppen te zijn, en hebben hen alleenlijk van hun Priesterschap gedegradeert, hoewel dezelve volgens hun eigene

1554. Formulier waren geordineert en ingewyet geweest, behalven datze den eed aan den Paus niet hadden gedaan. Maar aangaande deze, dewelke volgens het nieuwe Dienst-Boek geordineert en ingewyet waren: deze hebben zy gants niet gedegradeert, als vast stellende, dat zy geen ordere met al hadden.

Bonner in zijn Vizitatie, wende groote zorge aan, dat alle zaken, over al naar de oude wijze geschieden, welke ook de voornaamste betrachtinge was, komende de andere dingen maar by *Pro Forma*, om het welstaans wil. Wanneer hy tot Hadham kwam, verraste hy den Doctor of Leeraar aldaar, dewelke hem zoo vroeg niet verwacht hadde, op twee uren na; zoo dat'er geen Klokke-gelui geschiede, het geen in hem geen kleine onordere veroorzaakte; dewelke vermeerdert wierd, wanneer hy in de Kerk kwam, en aldaar het Sacrament noch niet opgehangen, noch andere toestel gemaakt vand; waar op hy begost te kyven, zeer onbetamelijk te vloeken en te schelden, noemende den Priester een Ketter en een Guit, en meer andere goeilijke namen meer. De Priester zeide, dat al die dingen spoediglijk zouden bestelt worden; en wel wetende dat een goede maaltijd, het beste middel was, om Bisschop Bonners gramschap te stillen, verzocht hy hem by hem te komen en het middagmaal te houden: maar Bonner nam het zoo kwalijk, dat Hadham, dewelke een van zijn eigene Kerken was, een kwaad exempel, voor de omleggende plaatzen wierd, want Bonner verloos zijn gedult, en sloeg na Doctor Brikkel (zoo was de naam van de Pastoor) maar miste den slag, zoo datze Sir Thomas Josselin, geweldig genoeg voor het oor kreeg. Feknam, toen Diaken van St. Paulus, in Docter May zijn plaats, had moeite genoeg om Josselin te bevredigen, en zeide hem, dat de lange gevangenis van den Bisschop, in de Marshalzea, hem zoo wat berooit van hooft gemaakt had, zoo dat hy in zijn hevigheid zomwijlen niet wist wat hy deede; maar wanneer hy weder tot zich zelven zou gekomen zijn, zou hem het zelve leet genoeg wezen. Josselin antwoorde daar op, hem docht dat hy uit het Marshalzea genomen was, om naar Bedlam, het Dolhuis, gebracht te worden. Maar Bonner ging voort in zijn woeden; en hoewel hy had voorgenomen daar eenige dagen te blijven, en ordere tot het maken van provizie gestelt hadde; zoo wou hy echter nu met kracht voort, hoewel het al de rest van zijn vizitatien in onorder bracht, komende alzoo op zommige plaatzen eerder, als hy zelve gemeent hadde.

Razerny van Bonner.

De Beeldhouwers begosten nu een beneeringden tijd te krijgen, voor alderhande Beeldewerk dat men voor alle plaatzen most oprechten.

Bon-

Bonner had gemerkt, dat in de meeste Kerken, de Muren met eenige Schriftuur plaatzen beschreven waren, en zelfs waren op zommige plaatzen passagien geschreven, dewelke, of het Houwelijk van de Geestelijken begunstigden, of tegens de Lichamelijke tegenwoordigheid en de Sacrificie of Offerhande van de Misse, en andere Ceremonien van de Kerk, tegenspraken. Hier over dede hy, op zijn wederkomst, Bisschoppelijke Brieven, op den 24. October, rontzom af zenden, om deze letter schilderinge uit te doen. 1554.

Hier op wierd van veele gezegt, dat de Schriftuur most uitgewischt werden, om plaats voor de Beelden te maken, nademaal zy malkander zoo strydig waren, en zoo kwalijk verdragen konden, datze niet by een konden duren.

Veel spotteryen wierden aangerecht, tot bespottinge van de oude wijzen en het Beeldewerk; menigte van Gedichten wierden gedrukt en uitgegeven, en andere spottelijke verbeeldingen, van den Latijnschen dienst, en het Heidendom van hun aanbiddingen. Maar niet veroorzaakte meer gelach, als het geene, op voorgaande Paaschen, in St. Paulus Kerk voorviel; zijnde het de wijze, om het Sacrament in het Graf te leggen, op den avond dienst van goeden Vrydag, en het zelve, met het aanbreeken van Paasch dag weder daar uit te nemen; ten tyden van het uitnemen van het zelve, was het Choor gewoon te zingen deze woorden: *Surrexit non est hic*; *Hy is hier niet, hy is opgestaan*: want in der daad iemand had het weg gestolen; en de Priester daar na ziende, vand het niet; het welke geen kleine onorder onder hen verwekte, maar een ander Hostie wierd terstond in de plaats gebracht. Hier op volgde terstond een straat-liedeken, dat hun God gestolen was, maar datze een nieuwe in de plaats gemaakt hadden. Maar deze Raillery was zoo gezouten, datze de Geestelijkheid niet weinig tergde. Zy boden groote vergeldingen aan, om dien Dief, die het Hostie gestolen had, uit te vinden, maar die bleef wel verborgen. Maar zy beslooten wel haast, deze belachelijke poetzen der Ketteren in een droevig treuren te veranderen.

Aldus stonden de zaken aldaar op den 11. November, wanneer het darde Parlement bescheiden was. In het geschrift van Sommatie was de tytul, *van Opper-Hooft van de Kerk*, uitgelaten, hoewel de zelve by wetten, aan den Koninklijken tytul gehegt was: en derhalven wierd dit by de Regeringe van de Koninginne Elizabeth voortgebracht, als een bewijsreden, om goed te maken, dat dit geen wettig Parlement was geweest, en om het zelve te vernietigen, om dat het door geen Een nieuw Parlement.

1554. wettig geschrift, beroepen was. De Kardinaal Polus wierd ook nu toegelaten in Engeland te komen. De Keizer had hem dezen Zomer in de Nederlanden gebracht, alwaar om die rauwigheid, van hem den voortgang te beletten, te verzoeten, hy hem verzocht om een vrede, tusschen hem en Vrankrijk te bemiddelen; maar dat hadde geen goeden uitslag. Het bleek wel haastelijk, dat alles zoo wel, door de loosheid van Gardiner beleid was, en dat het Spaansche goud kracht had, dat het een lichte zaak zou zijn, alles van dit Parlement te verkrijgen, dat men dromen konde.

De Lord Paget en de Lord Hastinghs wierden van den Konink en Koningin gezonden, om den Kardinaal over in Engeland te brengen. Op het openen van het Parlement, was het een ongewoone zaak te zien, beide Koning en Koningin in Staat te zien rijden, en met twee Swaarden van Staat, en twee kappen van Maintenancie voor hen gedragen. De Swaarden wierden gedragen, het eene door den Grave van Pembroke, en het andere door den Grave van Westmoreland, en de Kappen by de Graven van Arundel en Schrewsbury.

De eerste Bil, in het Hoogerhuis ingelevert, was het herroepen van de Rechtszaak tegens den Kardinaal Polus, dezelve kwam in op den 17. en wierd naar het Lagerhuis zonden, op den 19. dewelke zy drymaal op een dag lazen en weder op gezonden. Deze Bill zijnde om gepasseert te moeten werden, eer hy in Engeland konde komen, wierd in het Huis der Gemeente voorgestelt, of die Bil zou konnen gepasseert werden, zonder een zessie te maken, dewelke een prorogatie veroorzaken zou, Men besloot van ja, en zoo kwamen op den 22. de Konink en de Koninginne, en passeerden dezelve.

Rechtzaken van Polus ingetrokken.

Hier in wierd voorgestelt, dat de eenige reden van de Rechtszaak tegens hem, was, dat hy niet had willen verstaan tot de onwettige scheidinge en echtbreuke, tusschen Konink Hendrik, en zijn zeer goedertierene, deugdzame en wettige Huisvrouw, de Koninginne Katharina: derhalven zy aanmerkende de oprechte en rechtzinnige Conscientie van den Kardinaal in dat stuk, en zijn andere treffelijke deugden en hoedanigheden, herriepen dezelve acte.

Die tot Londen komt.

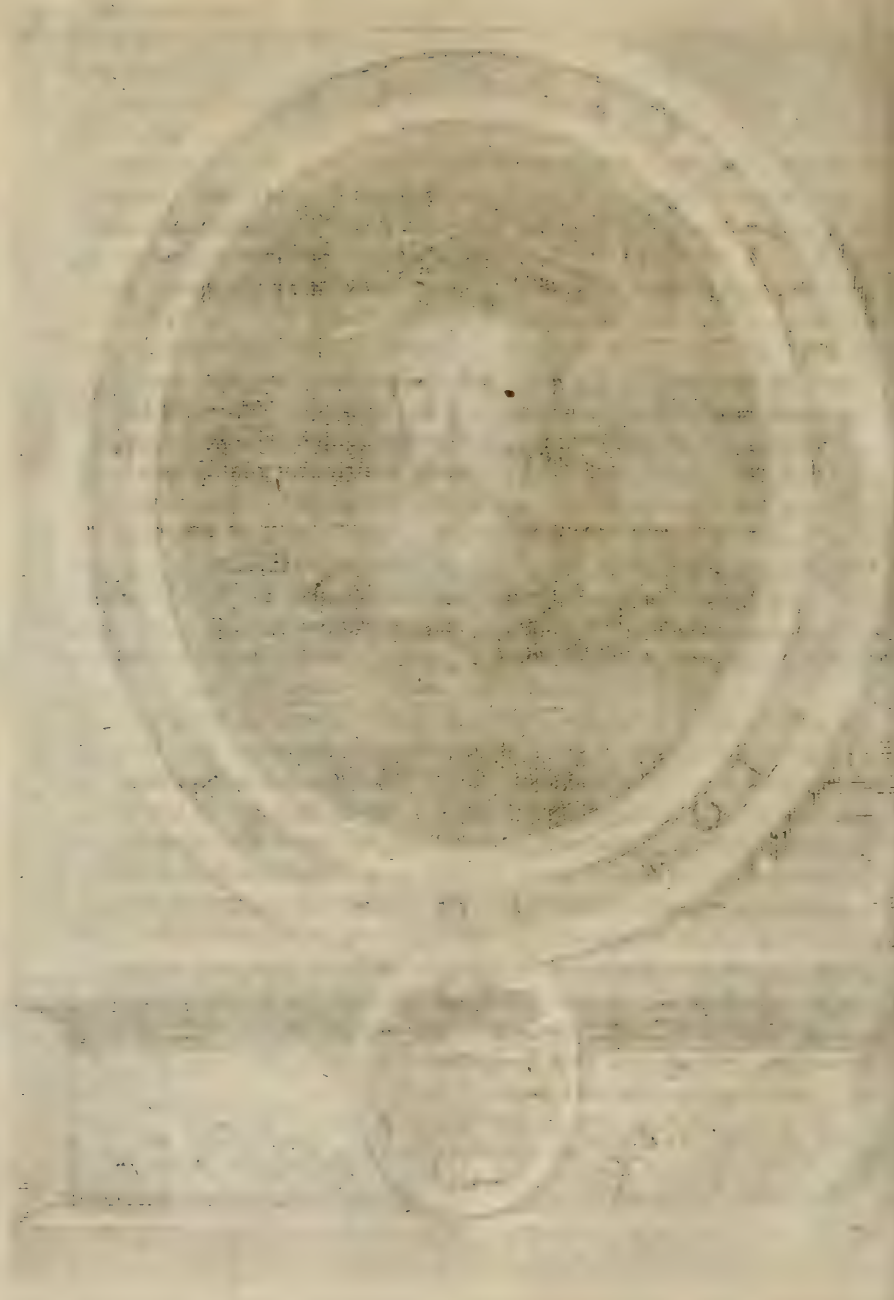
Op den 24. kwam hy tot Londen, maar zonder de pompery van Intrede van een Pauzelijk Legaat, om dat het gezag van den Paus noch niet wettiglijk opgestelt was. Hoedanig de Instructien van den Kardinaal waren, weet ik niet, ook is niet ten vollen verstaan by de geleerde, wat de macht van een Legaat a Latere in dien tijd was. Maar ik heb in des Koninks Papier Kamer, de Origineele Bulle van den Kardinaal Betons

EFFIGIES REGINALDI POLI CARDINALIS

Natús Anno
1500. May. cc
Cardinalis. S. Mariæ
in Cosmedin 1536. May 22.

Consecr: Archiepisc:
Cantuariensis
155$\frac{5}{6}$. Mar: 22.
Obyt 1558 Nov: 17.

tons Legative macht in Schotland gevonden, het welke wel ſchijnt door 1554.
eenige van des Koninks Scheepen op Zee genomen, of naar Londen door deze, dewelke hem omgebracht hebben, gezonden te zijn geweeſt, na datze zich meeſters van zijn Kaſteel en goederen gemaakt *Coll. No.* 17
hadden. En ik hebbende gewag gemaakt van deze Bulle, tegen deze geleerde Mannen, volgens welkers directie, ik my zelven in dit werk gegouverneert hebbe: hebbe ik, volgens hun goedvinden, dezelve in de verzamelinge gebracht, hoewelze groot is, nademaal zonder twijffel, de Bulle van den Kardinaal Pool van den zelven inhoud zal zijn. In dezelve zal de Lezer duidelijk konnen zien, wat gezag by de Legaten is, zelfs tot vernietigen en diſpenzeeren, toe, van by na al de Regulen en Canons van de Kerk; alleenlijk eenige byzondere dingen (dewelke zichtbaarlijker ſchandaleus zouden zijn) worden voor den Apoſtoliſchen Stoel zelve bewaart; wiens byzonder voorrecht het altoos geweeſt te zijn, geacht is, te diſpenſeeren met de beſte dingen, en de vuilſte toe te ſtaan, indien men naar proportie daar voor betaalt; en dit gezag was te geheiligt, om, zelfs aan een Legaat vertrouwt te werden, zijnde zulks het voorrecht van den Paus zelve; de alderuitſteekentſte overtreders van alle Regulen en inſtellingen te zijn.

De Kardinaal dede openinge van zijn voornemens en macht, alderеerſt aan den Konink en de Koningimne, en dan op den 27. wierd een bezending aan het Parlement gedaan, om te komen, en hem zijn Legaatſchap te hooren voorſtellen; het welke zy doende, heeft hy een lang geſprek aan hen gedaan, hen noodigende tot een verzoeninge met den Apoſtoliſchen Stoel, van dewelke hy gezonden was, door den algemeenen Harder van het Chriſtendom, om hen, die lange buiten de bepalinge van de Kerk gedwaalt hadden, weder te rechte te brengen. Dit maakte eenige ontſteltenis in de Koningin, het welke zy voorzeekerlijk meende een kind te zijn, dat haar in het lichaam begoſt te leven. Het welke de vreugd vermeerderde, ontziende zich eenige niet te zeggen, dat gelijk Johannes den Dooper opſprong in zijns Moeders lichaam, op de groeteniſſe van de Maget, zoo ook alhier een gelukkig voorteeken ontſtond, op deze groetinge van Chriſtus Stedehouder. By deze gelegentheid, haar Vrouwen, dewelke haar zeekerlijk in het gevoelen van ſwangerheid zagen, vleiden haar daar omtrent zoodanig, dat zy daar niet meer aan twijfelde.

En het Parlement aangeſpreekt.

De Koningin meent bevrucht te zijn.

Dit wierd den Raad bekent gemaakt, die noch dien zelven avond aan Bonner ſchreef, laſtende hem, daar over het *te Deum Laudamus* in St. Paulus Kerk, en andere Kerken, te doen zingen, en dat men

1554. Collecten geduriglijk zouden gedaan en gebeden werden, om dit tot gelukkige volkomentheid te brengen. Dien gantschen nacht, en den volgenden dag was 'er groote vreugde in het Hof en in de Stad.

Op den 29. bracht den Spreeker, voor rapport aan het Huis der Gemeente, het kort begrijp van des Kardinaals aanspraak. Ook kwam 'er een bezending van het Opperhuis, omtrent een Conferentie van eenige van henlieden, met den Cancelier, vier Graven, vier Bisschoppen, en vier Lords, om een verzoek te bereiden, omtrent hun verzoeninge met den Roomschen Stoel. Dit wierd toegestaan, en het verzoek zijnde goedgevonden by de Commissie, wierd gerapporteert, en geapprobeert by beide de Huizen. Het behelsde een Addres aan den Konink en Koninginne: („) als dat, voor zoo veel zy, aan een „ grouwelijke afval en scheuringe van den Apostolischen Stoel, schuldig waren, zy nu oprecht leedwezen daar van hadden, en tot teeken van het zelve nu gereed waren, te herroepen, al de wetten, de welke tot nadeel van de zelve Stoel gemaakt waren. Derhalven, nademaal de Konink noch de Koninginne eenigzints, door hun scheuringe besmet waren, baden zy dezelve, hun tusschen en voorspraken, by den Gezant te willen zijn, ten einde hen dezelve wilde abzolveren, en weder in den schoot van de Kerk aannemen.

„ Zijnde dit by beide de Huizen op hun knien den Konink en Koninginne aangeboden, maakten die hun voorspraak by den Cardinaal, die daar over zich in een lange reden verklaarde.

Aanspraak van den Kardinaal.

„ Hy bedankte het Parlement, voor het intrekken van de acte, tegens hem, en hem te maken een lit van de natie, van dewelke hy door dezelve acte afgesneden was; in vergeldinge van het welke, was hy nu, om hem weder met het lichaam van de Kerk te vereenigen. Hy zeide hen, dat de Apostolischen Stoel Britannie groote liefde toedroeg, als zijnde de eerste Natie, dewelke opentlijk het Christelijk Geloof had aangenomen. De Zaxen waren ook daar na bekeert, door middel van dien Stoel, en zommige van hunne Koningen hadden daar zulke devotie voor gehad, dat Offa en andere waren gereist om dezen Stoel der Apostelen te bezoeken. Dat Adriaan de IV. een Engelsche Paus, Yrland aan de Kroon van Engeland had gegeven, en dat veele onderlinge teekenen van genegentheid, tusschen die gemeenen Vader der Christenheid, en onze Koningen, hun alderbeminste Zoonen, waren gepasseert, maar geen uitsteekender als het besteden op den laatsten Konink den Tytul van *Beschermer des Geloofs*. Hy zeide hen, dat in de vereeniginge met dien Stoel, de gelukzaligheid en sterkre

„ sterkte van alle Kerken bestond, dat zedert zich de Grieken van hen 1554.
„ afgezondert hadden, zy van God waren verlaten geweest, en onder het „ Jok der Mahometanen waren geraakt. Dat zulks genoegzaam bleek „ door de ellenden, mits de verdeeltheid van Duitsland, maar alderbest uit „ de verwarringen, die zy zelve hadden uitgestaan, zedert dat zy dat ver- „ band van volkomentheid gebrooken hadden. Dat zulks door staatzugt en loosheid van zommige, by gekomen was, dewelke om hun byzonder belang, het zelve hebben aangevangen, na de welke zich de andere, onderdaniglijk gevoegt hebben, en dat de Apostolische Stoel, tegens de zelve, met hulp en bystand van andere Christen Princen mocht hebben anders geprocedeert; maar dat die zich echter hadde wederhouden, wachtende op dien dag, en de hand des Hemels. Hy spatte wijdloopig in de roem en lof van de Koningin uit, en zeide dat haar God oogenschijnlijk bewaard hadde, om deze groote zeegen de Kerk toe te voegen. Eindelijk leide hy hen tot boete op, de wetten, die zy gemaakt hadden, te wederroepen; en alzoo in den name van den Paus, stond hy hen een volkomene abzolutie toe, dewelke zy op hun knien ontfingen, en te gelijk ontsloeg hy het gantsche Rijk van alle Cenzuren.

Het overige van den dag wierd met groote Feestery en Triumph doorgebracht, en al dat geschied was, wierd op den naasten Zondag in St. Paulus Kerk verkondigt. Daar wierd een Commissie bestelt door beide de Huizen, om het Statuit van wederroepinge te bereiden, het welke niet voor den 25. December was ten einde gebracht, en dan, de Bisschop van Londen daar alleenig tegens protesterende, ter oorzaak van een provizo of exceptie, ingestelt, voor de Landen, dewelke de Lord Wentworth uit zijn Bisdom bezat, wierd het toegestaan, en het Lager Huis toegezonden. Dit maakte meer spoed daar omtrent, want zy zonden het op den 4. January weder op, met een verzoek, dat 20. regulen, daar in begrepen, dewelke het Bisdom van Londen raakten, en den Lord Wentworth aanging, daar uit mochten weg genomen werden, en twee nieuwe Exceptien daar in gevoegt. Een van deze behaagde de Heeren niet, die een andere instelden. Tegens het welke de Burggrave Montacute en de Bisschoppen van Londen en Coventry waren. De twintig linien van de Lord Wentworths exceptie wierden niet uitgenomen; maar de Heer Cancellier, nam eeu mes, en sneed de zelve uit het Parlement, zeggende, nu doe ik te recht, het werk van een Cancellier, zijnde het woord onkundelijk by zommige afgetrokken, van het woord Cancelleren, of afzonderen. Men vind niet in het Dag-regifter, dat zulks door ordere van het Huis geschied is, maar

Abzolutie.

1554 maar men moet dat vertrouwen, anderzints, is niet geloofijk, dat het Parlement, tot zulk een onbepaalde macht, zou verstaan hebben, als by den Cancellier gebruikt wierd, als provizien na zijn wil en believen te royeren of uit te snyden.

Acte van herroepinge van alle wetten tegens den Roomschen Stoel.

„ In deze Acte word voorgestelt, hun voorige scheuringe van den „ Roomschen Stoel, en nu hun verzoeninge, op het welke, alle Acten „ gepasseert, zedert het 20. Jaar van Konink Hendrik de achtste, tegens „ de Roomsche Stoel, ieder in het byzonder opgetelt zijnde, wierden „ wederroepen. Daar word gezegt, dat om alle onlusten, daar uit mo- „ gende komen te ontstaan, te weren; zy verzochten, dat de volgen- „ de Artykelen, door tusschen bemiddelinge van den Kardinaal, van „ den Paus mochten werden toegestaan.

„ 1. Dat alle Bisdommen, Cathedralen of Collegien, nu opgestelt, „ voor altoos bevestigt mochten blijven.

„ 2. Dat Houwelijken gemaakt, binnen zulke trappen, als tegens „ Gods wet niet strydig zijn, maar alleenlijk tegens de wetten van de „ Kerk, mochten blyven bevestigt, en de kinderen daar van, voor wet- „ tig gehouden.

„ 3. Dat alle instellingen in Geestelijke ampten, mochten bevestigt „ werden.

„ 4. Dat ook alzoo alle Judiciale processen mochten blyven bevestigt. „ En eindelijk dat al de instellinge van de Landeryen, van eenig Bis- „ dom, of eenige Kloosters, en andere Religieuze huizen, mochten „ blyven gelijk zy waren, zonder eenige moeyelijkheid door Kerkelijke „ Cenzuren of wetten.

Verzoek van de Convocatie daar omtrent.

„ En om dit te beter doorgang te geven, wierd een verzoekschrift, „ van de Convocatie van Kanterbury bevordert, voorstellende, dat „ voor zoo veel zy, zijnde de voorstanders en beschermers van de Kerk, „ gehouden waren te betrachten, met al hun vermogen, om wederom „ te verkrijgen, de goederen voor de Kerk, dewelke ten tyden van de „ laatste scheuringe waren vervreemt; zoo evenwel deze dingen wel „ aanmerkende, wel zagen, hoe swaar, en in der daad onmooglijk het „ zelve zoude vallen, en hoe zeer zulks de algemeene vrede en rust „ van het Koninkrijk in gevaar zou stellen. Zy derhalven præfereren- „ de, het gemeene goede, en de Zaligheid van de Zielen, voor hun by- „ zondet belang, zeer ootmoedigliјk den Konink en Koninginne ba- „ den, by den Legaat voor hen te intercederen, dat, volgens de macht, „ hem, door den Paus verleent, hy wilde vast stellen en bevestigen, al „ het geene, omtrent de Alienatie van Kerk en Abdye Landeryen was

ge-

„ geschied, tot het welke zy, voor hun belang conzenteerden. Zy „ voegden daar noch een ootmoedig verzoek by: dat deze dingen, de- „ welke raken de Kerkelijke Jurisdictien en vryheid, mochten werden „ herstelt, op dat zy alzoo bekwaam gemaakt mochten werden, de Pa- „ storale zorge, hen aan bevolen, te oeffenen. 1554.

„ Hier op stond hen de Kardinaal een volle bevestiginge van deze din- „ gen toe; eindigende het zelve met een sware belastinge, op deze, de „ welke de goederen der Kerke in hun handen hadden, dat zy het oor- „ deel van God aanmerken, het welke Belshazar overkwam, ter oor- „ zaak van zijn prophanatie van de Heilige vaten; hoewel dezelve „ niet door hem, maar door zijn Vader waren weg genomen. En hy „ most hen ernstiglijk vermanen, dat zy ten minsten wilden bezor- „ gen, dat uit de tienden op Pastoryen of Vicaryen, deze die de Ker- „ ke bedienden, genoegzaam mochten onderhouden en gemoedigt „ werden.

Dit wierd in het Parlement bevestigt, alwaar ook wierd verklaart, dat alle processen, over deze Landen, alleenlijk voor het Hof van de Koninginne, en niet in de Kerkelijke Gerechts-Hoven, zouden werden afgedaan. En of iemand wilde onder den Dekmantel van eenig Kerkelijk gezag, de Onderdanen in hun bezittinge ontrustigen, zouden die in een misdaad van *Præmunire* (als van ongehoorzaamheid) vervallen. Daar wierd ook verklaart, dat de tytul van Opperhooft, noit met recht aan de Kroon behoort heeft; echter zouden alle geschriften, in de welke dezelve gebruikt is geworden, hun krachten behouden; ook dat voortaan, alle schriften kracht zouden hebben, in de welke, of zedert de komst van de Koninginne tot de Kroon, of daar na, dien tytel zou zijn, of hebben, zijn naargelaten.

Daar wierd ook verklaart, dat Bullen van Romen geexecuteert mochten werden, dat alle exemptien, dewelke aan eenige Religieuze huizen hadden behoort, en door toestand hen gegeven, gecontinueert waren, wierden ingetrokken, en dat deze plaatzen aan de Bisschoppelijke Jurisdictie onderworpen wierden gemaakt; uitgezondert alleenlijk de voorrechten van beide de Hooge Schoolen, de Kerken van Westmunster en Windzor, en de Towr van Londen. Maar om iemand aan te moedigen, om wat hen goet dacht, aan de Kerken te besteden, wierden de Statuiten van Mortmain, of Doode hand, voor twintig toekomende Jaren ingetrokken, behoudens nochtans, dat niets in deze Acte zy strydig met eenig recht van de Kroon, of de oude wetten van Engeland; maar dat alles zal gebracht werden in den staat in de welke zy wa-

1554. ren, in het 20 Jaar van haar Vaders Regeringe, en datze zullen werden gecontinueert in die staat en conditie.

Addres van de mindere Geestelijkheid.

Col. No. 16.

Om deze Acte te beter te verstaan, zal ik hier by voegen de Hooftstukken, van het Addres, het welke het Lager Huis van de Convocatie (of Geestelijke vergadering) aan het Opper Huis van de zelve, gemaakt heeft: want meest de Spranten van deze Acte, hadden hun eerste oorspronk van het zelve: Ik hebbe het zelve in de Verzameling gestelt, zoo als ik het zelve onder de papieren van den Eerst-Bisschop Parker gevonden hebbe. In het zelve verzochten zy de Lords van het Opper-Huis der Convocatie, zorge te dragen, dat met hun toestemminge, omtrent het instellen in de Kerkelijke Landeryen, niet tot nadeel van eenigen gerechtigen tytul, dieze daar toe mochten hebben, mocht gedaan werden; als mede, zijnde gezegt in de toestand van de Chantrijs of Choor-goederen, aan den Konink Eduard, dat'er Schoolen en Gasthuizen, in verscheidene gedeelten van het Koninkrijk mosten opgerecht werden; verzochten zy dat op het zelve behoorlijke acht zou werden geslagen: van gelijken dat de Statuten van Mortmain mochten werden ingetrokken; en voor zoo veel als de tienden, altoos tot den Kerkelijken dienst geschikt waren geweest, verzochten zy daaromme, dat alle *Impropriatien* mochten vernietigt, en de tienden aan de Kerk weder gegeven werden.

„ Zy stelden ook 27. Artykelen voor, van eenige dingen, dewelke omtrent de Reformatie van de Kerk, behoorden aangemerkt te werden. Namentlijk, dat al die geene, die eenige Ketterische leere had gepredikt, zoude gedwongen werden, dezelve opentlijk te *recanteren* en te wederroepen; dat Kranmers boek van het Sacrament, het nieuwe Dienst-Boek, met alle andere Ketterische Boeken, zouden werden verbrand; en al die geene die dezelve hadde, zouden gelast werden, dezelve in te brengen, of datze anderzints, als begunstigers van Ketterye zouden gehouden werden: dat men groote zorge zou dragen omtrent de Boeken, dewelke of gedrukt of verkocht wierden. Dat het Statuit, gemaakt tegens de *Lollards*, weder levendig mocht gemaakt werden, en de Kerk herstelt, in haar voorige recht: dat alle Statuiten voor Pluraliteit van Bedieningen, en *Non rezidence*, of afwezentheid mochten werden ingetrokken, op dat alzoo gebeneficeerde perzonen op hun plaatzen mochten passen. Dat Simoniale verbindingen mochten werden gestraft: niet alleen in de Geestelijken die zulke proeven-kramery aangingen, maar ook in de Patronen, en in deze, dewelke de zelve bemiddelden. Dat de vry-

„ heden

„heden der Kerken weder mochten werden herſtelt, volgens de „*Magna Charta*, en de Geeſtelijkheid ontlaſt van de ſware laſten, „van de eerſtelingen, tienden en ſubzidien. Dat'er een klare uit„legginge mocht werden gemaakt, van al de Artykelen van het Præ„munire, en dat niemand onder het zelve zou werden gebracht, „voor dat'er eerſt een verbod van de Koninginne, in dat byzonder „was uitgegaan; en dat ongehoorzaamheid, omtrent dezelve, hen „alleenlijk onder die ſchuld zoude ſtellen; dat alle exemptien zoude „weg genomen werden, alle woekery verboden, en alle Geeſte„lijke gedwongen werden, om in hunne kleederen te gaan. Het „laatſte was, dat al die Kerken berooft hadden, zonder eenige „ordere daar toe te hebben, zou verbonden werden reſtitutie te „doen. 1554.

De naaſte acte, dewelke ingebracht wierd, was voor het weder levendig maken van de Statuiten, die waren gemaakt by de Regeringe van Richard de tweede, Hendrik de vierde en Hendrik de vijfde, tegens de Ketters, van dewelke in het eerſte Boek van het eerſte deel bericht is gedaan. Deze acte nam aanvang in het Huis der Gemeente, het welke gelijk in het voorige Parlement aangemerkt is, zeer tot ſtrengigheid genegen waren. Zy wierd op den 12. van December ingebracht, en op den 15. naar het Opperhuis gezonden, die dezelve op den 18. van die Maand gepaſſeert hebben. Wetten tegens Ketters vernieuwt.

Die van de Gemeente hebben noch een andere Bill ingebracht, tot het vernietigen van de verpachtinge, door getrouwde Prieſters gedaan, voor nul zouden verklaart werden. Hier over wierd veel onder hen geredentwiſt, en zijnde het eerſte ontwerpzel verworpen, wierd een ander opgeſtelt, en het Hoogerhuis toegezonden, op den 19. van December; maar deze bevindende dat zulks voor een groot gedeelte de Kerklanderyen zou raken, in hun recht, dat door getrouwde Prieſters of Biſſchoppen was gemaakt, leiden die ter zijden.

Zoo vaerdig liep dit dienſtbaar en bedorven Lagerhuis, dat de Biſſchoppen zelve gedwongen wierden hun voorbarigen yver te ſtuiten.

Zy alle begreepen wel hoe zeer de Koningin trachte, de Kerk zoo hoog te trekken, als zy konde, en datter niets was, het geene haar gunſt zoo wel konde bewerken, als hoog in deze zake te gaan; en hoewel hunlieden bewegingen, te geweldig en verwerpelijk geoordeeld wierden, echter wierd hun genegentheid daar door ontdekt, zoo dat zy wiſten dat zy zouden geoordeelt worden, mannen die diepelijk in die belangen ingewikkelt waren.

1554. Na deze wierd de Bill wegens verraad ingebracht; deze wierd mede voor eenige dagen in het Huis der Gemeente betwist; maar eindelijk toegestaan, volgens deze acte, iemand dewelke loochende des Koninks recht tot de tytul van de Kroon, nevens dat van de Koninginne, of poogde den zelven daar van te ontzetten, te zamen met hen die verscheidene andere misdaden begingen, moesten al zijn goederen verbeuren, en voor al zijn leven gevangen blijven, en Geestelijke zouden van hun bedieninge, door hun ordinairen berooft werden. In dezen gevalle wierd de tweede maal zulks te doen, verraad verklaart.

Een Acte verklarende tegens verraad.

Maar indien iemand des Koninks dood zou zoeken te bewerken, en zulks door eenige blijkende daad te kennen gaf, gedurende zijn Houwelijk met de Koninginne, de eerste offensie in deze, zou verraderye zijn. Daar wierd ook aangestelt, dat het Parlement, hebbende de Konink verzocht, dat indien de Koningin kwam te sterven, met eenige kinderen naar te laten, hy de opvoedinge van de zelve op zich wilde nemen, tot dat zy voljarig waren, het welke hy toegestaan hadde; derhalven, indien de Koningin kwam te sterven, voor dat hare kinderen voljarig waren, zou de bestiering van het Rijk in des Koninks hand zijn; indien hy een Zoon zy, tot dat hy achtien, en zoo het een Dochter is, tot dat zy vijftien jaren oud is: en gedurende al dezen tijd, zijn dood te beconspireren, zou verraad zijn. De getuigen zouden voor de partyen gebracht werden, en niemand zou voor eenige woorden tot onderzoek gebracht werden, als binnen den tijd van zes maanden, na datze gesprooken waren.

Een andere tegens oproerige woorden.

Een andere Acte passeerde, (ter oorzaak van eenig bericht van eenige Kettersche Predikers, dewelke, gelijk gezegt wierd, in hun Conventiculen hadden gebeden, dat God het harte van de Koningin, van de Afgodendienst tot het ware Geloof wilde trekken, of anders hare dagen verkorten) dat al die geene die alzoo baden, tot wegneminge van des Koninginnes leven, als verraders zouden geoordeelt werden; maar indienze leedwezen van zoodanige gebeden toonden, zouden zy niet wegens verraad veroordeelt werden, maar tot eenige lichamelijke straffe verwezen werden, anders dan de dood, naar bescheidentheid van den Rechter. Dit wierd in grooten haast gepasseert, want het wierd tot dry malen in het Hooger Huis gelezen, en passeerde op den 16. January, op welken dag het Parlement wierd gedissolveert.

Daar was noch een andere Acte gepasseert, tegens deze, die loogen-

ach-

achtige dingen van eenige Grooten, onder het volk verspreiden, dat 1554.
de zulke die zulks deden, in de gevangenis zouden gelegt worden, tot datze hun zegslieden te kennen gaven, volgens voorige Acten, daar van. Indien iemand zoodanige dingen van den Konink of Koningin kwam te verspreyen, die zoude in de Pillory gezet werden, en betalen 100 Ponden, of zijn ooren afgesneden werden, en blyven dry Maanden in de gevangenis, of betalen 100 Marks, en blyven een Maand gevangen, al hadden zy al zegsluiden, indien zy zulks kwaadaardiglijk doen; maar indien hun rapporten strekken, om eenige beroerte te verwekken, zouden die hun rechterhand verliezen, en voor de tweedemaal eeuwiglijk gevangen blijven, maar men zoude tegens hen moeten procederen, binnen de dry Maanden, na dat deze woorden gesprooken waren.

Zijnde aldus al de Bills afgedaan, wierd het Parlement gedissolveert op den 16. January, tot groote blijdschap van Gardiner. Die nu al te wege had gebracht, het geene hy voor de Koningin of den Keizer ondernomen hadde; over het welke hy zijn voorige achtinge bevestigde, van een groot Staatsman, en handige uitvoerder van Staatszaken was, nademaal hy binnen zoo korten tijd, zulk een grooten verandering had te wege gebracht; daar de belangen van deze, dewelke die toestonden, dezelve een anderen weg op scheenen te leiden.

Gardiner in groote achtinge.

Tegen deze, dewelke de Roomsche Tyranny vreesden, hadde hy gezegt, dat gelijk als hun voorige Koningen dezelve zeer wel hadden geweten onder te houden, alzoo was daar nu te minder gevaar voor, nademaal zy zagen, dat alle Princen over een gekomen waren, om hun recht, tegens de Pauzelijke pretentien, geheel te behouden. Hy toonde hen, dat daarom al de oude wetten, tegens de Provizien van Romen, als noch in volle kracht wierden gehouden. En alzoo wanneer de Kardinaal Pool over ontboden was, wierd hem een Commissie toegezonden, onder het groote Zegel, van dato den 10. November, door de welke hy geauthorizeert wierd, de Legative macht in Engeland te oefenen. Hier mede wist hy te toonen en te verzeekeren, dat'er geen Legaat in Engeland komen zou, om eenige macht te gebruiken, tot dat zijn bekwaamheden door de Koningin zouden gezien en geapprobeert werden. Andere dachten, het ware maar een ydele inbeeldinge; want indien het Pausdom eens ten vollen opgestelt was, en het volk weder onder de oude Superstitie gebracht, van den Paus voor Christus Stedehouder te achten, en voor het onfeilba-

1554. re hooft van de Kerk te nemen, zou het niet mooglijk zijn het volk in hun gehoorzaamheid te behouden; nademaal al de bystand de welke de Christen Princen van deze tijd hadden, van hun Onderdanen, in hun Oorlogen met de Pauzen, alleenlijk daar uit vloeide, dat zy niet meer in 't gemeen, zich zelven zoo Implicite, of blindelings aan hun Priesters onderwierpen. Maar indien eens die blinde gehoorzaamheid weder komt herstelt te werden, zoude het gemakkelijk vallen voor de Priesters, zelfs alleen, door hun byzondere handelingen in de Biegt, geheele heerschappyen het onderste boven te keeren, als het hen maar geliefde.

Groote vreeze omtrent de Kerk Landeryen.

Maar dat, het geen meest tegenhield, was, dat de Kerkelijke Landeryen, door de Canonijke wetten, zoo vast aan de Kerk gehegt waren, dat dezelve daar niet afgescheiden konden werden. Hier op wierd geantwoord, dat zy, door een wet van Rome zouden verzeekert werden, waar door alle Allienatien, dewelke daar omtrent gemaakt waren, uit kracht van toestand der Geestelijkheid, en Pauzelijke macht, in zijn Legaat zouden werden bevestigt. Dat echter konde aan veele geen voldoeninge geven, die eenige wetten in de Canons vonden, die zoo vast lagen, dat de Paus zelve, daar van niet konde dispenzeeren: en of de Legaat het zelve al dede, de Paus zou konnen weigeren, dat te bevestigen; en dan was alles niet; en men ziet dat dikmaals, het geen van den eenen Paus word bevestigt, van den andere weder herroepen en vernietigt werd. Zoo wierd daar over dan een besluit gemaakt, dat deze gepretendeerde confirmatie, maar een konst en loosheid was, om alles te gemakkelijker door te krijgen. Daar en boven, had een ieder wel gemerkt, dat in de Confirmatie van den Kardinaal, omtrent deze vervreemde Landen, zulk eén last ieder op den hals was gelegt, namentlijk het Oordeel van God te vrezen, het welke op Belshazar, ter oorzaak van het Ontheiligen der Heilige Vaten, gevallen was; het welke zoo veel was, als de zaak te vergeven, en echter een Kerk-rovery daar van maken, over de welke zy de Goddelijke wraak te verwachten hadden. Zoo dat de Kardinaal op een en de zelven tijd band en ontband; en het was blijkelijk, beide volgens die Clauzule, en het intrekken van het Statuit van Mort-Main, dat dat alles maar geschiede om het volk in te nemen, met de opinie van groote zonden, in het behouden der Kerkelijke Landeryen, te leggen.

Men dacht ook dat deze Confirmatie eerder was een Indemniteit en toelatinge, om die te behouden, als de verklaringe van eenigen gerech-

rechtigen tytul, voor de bezitters tot en op de zelve. Zoo dat, wanneer de menschen naar by de dood waren, en deze Landen niet langer konden genieten, zou daar niet aan te twijfelen zijn, of de schrik voor Kerkrovery, en de straffe die daar toe staat, met de hoop, om daar van verlost te worden, en de verlichtinge, die de Zielmissen de Ziel in het Vagevuir zouden konnen toebrengen, zouden zoo krachtelijk, op veele van de zelve werken, ten minste groote, indien niet een volkomene herstelling van de zelve te doen. 1554.

Dit Poinct dan zijnde doorgedrongen en gedragen, by deze, dewelke niet verstonden, in wat aankomstig gevaar hun bezittingen waren, en zich alleenig aan de tegenwoordige confirmatie, en de andere voordeelen, dewelke zy, door het toestaan van dezelve Acte hadden te bejagen, vergaapten, passeerde al de rest, zonder tegenzeggen. De Acte omtrent de proceduren tegens de Ketters, passeerde lichtelijker als iets dat voorgestelt wierd; zoo dat het schijnt dat de oppozitie, dewelke omtrent andere Acten gemaakt wierd, niet voortkwam, van iemand die de Reformatie begunstigde, anderzints zou deze gewisselijk meerder tegenstand gevonden hebben. Maar nu was het de eenige weg, tot de gunst van de Koninginne, en bevorderinge, dat, het welke Kettery genoemt wierd, op het lijf te vallen.

Beradinge hoe met de Ketters te leven.

Na het dissolveren van het Parlement, was het 't eerste dat ter hand genomen wierd, te beraden, op wat maniere men tegens de Ketters zou hebben te procederen. Kardinaal Polus had in vermoeden geweest, van de Protestanten te begunstigen; maar scheen nu wel zeer van de zelve afkeerig te zijn, en derhalven, wanneer Tremellius, dewelke zich zelven een Protestant had verklaart, by hem tot Brussel kwam, wilde hy hem niet zien, niet tegenstaande hy zijn Peeter was. Hy kwam over in Engeland, zeer verandert van de vryborstigheid in ommegang, die hy te vooren had gehad; hy toonde zich achterhoudende by een ieder, sprak weinig, en had t'eenemaal den Italiaanschen aard en gematigtheid aangenomen. Hy had ook twee Italianen, Prinli en Ormaneto met zich gebracht, dewelke zijn eenige boezem-vrienden waren. Hy was anders een man van een Edelmoedige en goede gesteltheid, maar hy wist wel, hoe verdacht hy by het Roomsche Hof zou zijn, indien hy scheen de Ketters eenigzints te begunstigen, en daarom betoonde hy een groote versfoeyinge omtrent de zelve. Ook verkeerde hy niet veel met eenige, die van die partye hadden geweest, behalven met Cecil, onlangs

Secre-

1554. Secretaris, dewelke, alhoewel hy voor het meeste afzonderlijk in zijn Huis by Stamford, daar hy naderhand een zeer kostelijk Huis gebouwt heeft, leefde, en erkent wierd, de reformatie als noch in zijn hert te begunstigen, echter in veele dingen zich naar den tijd voegde, meer van zijn vertrouwentheid hadde, als eenig ander Engelschman.

De Kardinaal verklaarde zich zelven altoos een vyand van de uiterste proceduren; zeggende, dat een Harder moet hebben zijn ingewanden, zelfs voor ongehoorzame Schapen, de Bisschoppen waren Vaders, en behoorden deze, dewelke afdwalen, aan te zien, als hun zieke kinderen, en hen daarom niet doden. Hy had wel meermaal gezien, dat strenge wijze van doen, de ziekte eerder dede ontsteeken, als verbeeteren. Daar was een groot onderscheid te maken, tusschen een volk dat onbesmet was, als dat alleen eenige weinige Leeraars daar hun dwaling hadden verspreid, en een volk dat door dezelve overloopen was, zoo wel geestelijk als wereldlijk. Het volk moest niet met zulk geweld te rugge getrokken werden; maar men most hen tijd geven, om uit die dwalinge te bedaren, in dewelke zy door de involginge en schriften van hun Prelaten gevallen waren; daarom besloot hy, datter een nauwe reformatie van de Zeden der Geestelijken most aangestelt werden. Hy had waargenomen in ieder land van Christenrijk, dat al de beste en wijste Mannen erkennen, dat de schandalen en ergernissen, en onkunde van de Geestelijken, een weg tot Kettery geopent hadden. Hy dan stelde voor, dat men de regulen van de Primitive Kerk moest nazien, en dan zou men, binnen korten tijd, by trappen tot zijn oogwit konnen komen.

De Kardinaal tracht naar moderatie.

Ik heb niet gehoort dat hy voorgestelt heeft, dat men het Concilie van Trente zou hebben aan te nemen, het welke daaromme te verwonderlijker is, nademaal hy zelf een van de Legaten, op de eerste Zessie, daar van is geweest; maar het schijnt, dat de voorstellinge daar van niet tijdelijk was, eer het Concilie ten einde gebracht en gedissolveert was.

Aan de andere zijde Gardiner, die geen groot gevoelen, omtrent Kerkelijke zaken hadde, als voor zoo veel zy tot de Intrigues van Staat konden dienen, en zijnde hy zelve mede van zulk een temperament, dat harde proceduren op hem de beste werkingen deeden, oordeelde dat de executie van de wet tegens de Lollards, het voornaamste van hun betrachtinge most zijn. Hy was verzeekert, dat de Predikers alstoen in de gevangenis, waren luiden van zulk een gesteltenisse, dat indien ze zagen, dat men hen zou willen verbranden, zy lichtelijk toevallen

Gardiner naar strengheid.

vallen zouden, of, indienze het al uitstonden en verbrand wierden, 1554.
dat zulks de rest zoodanig verschrikken zou, dat wel haast het gantsche volk veranderen zou. Hem gedacht wel, hoe de Lollaards in Engeland aannemen, alleenlijk op het verslappen van den Kardinaal Wolzey, omtrent de Executie der Wetten tegen hen, en op het passeeren van het Statuit van de zes Artijkelen, hadden zich veel onderworpen. Zoo dat, indien Konink Hendrik, de kloekmoedige uitvoeringe daar van niet ontmoedigt hadde, zy alle ongevallen zouden hebben.

Hy konde niet tegen spreeken, dat het reformeren van de Geestelijkheid, was een goede en bekwame middel; maar hy meende, dat alle tijden zulke dingen niet konden verdragen; en indien zy aanvingen hun zeden te reformeren, zouden de Ketters daar uit hun voordeel nemen, om tegens een ergerlijke Geestelijkheid, te roepen en te tieren, het welke de afkeer van het volk van haar Harders eerder zou vermeerderen als verminderen. Gardiner dan klaagde, dat Pool, door zijn wil om te haastiglijk over te komen, by na het werk bedorven hadde, en nu door zijn slappigheid, het zelve door een anderen weg stond te bederven.

Al deze redeneringen waren t'eenemaal na de gesteltenis van Gardiner, dewelke zijnde slaafs en snood, alle andere by zich zelven oordeelde.

Hy was te dezer tijd niet weinig ook getergt, door het herdrukken van zijn Boek van de ware gehoorzaamheid, het welke hy, ten tijden van Konink Hendrik, had geschreven, en daar Bonner de Voorreden op gemaakt had. In dit Boek had Gardiner niet alleenlijk de Supremacy, of Opperhoofdigheid van den Paus, dapperlijk bekampt, en die van den Konink vast gestelt; maar ook des Koninks Houwelijk, met de Koningin Katharina, zeer veroordeeld, noemende het een bloedschandig en onwettig Houwelijk, en rechtvaardigende daar uit des Koninks echtscheidinge, en het trouwen van zijn wel deugdzame en lieve Vrouw, Koninginne Anna.

Dit zijnde tot Straatsburg herdrukt, wierd nu in Engeland over gezonden; en het wierd geoordeeld een aardige trek van de Gereformeerde te zijn, hem aldus voor al de wereld te brandmerken. Maar hoewel hem dit niet weinig speet, zoo was hy echter stout genoeg, om te zeggen, en zich te verschoonen, dat hy had gedwaalt door vrees en swakheid, gelijk een tweede Petrus; hoewel het een onredelijke zaak was, een dwaling van omtrent een tijd van dartig Jaren, te vergelijken by een schierlijke verloochening van dien Apostel, die zoo terstond,

1554. door zulk een waar en oprecht berouwen wierd geboet.

Neigingen van de Koninginne. Tusschen deze twee beradingen wilde de Koningin den middel-weg houden, nemende van ieder van beide haar gedeelte. Zy moedigde Pool aan, om voort te gaan met de verbeteringe van de Leden der Geestelijken, en drong aan de andere zyde Gardiner aan, om tegens de Ketteren te procederen.

Zy zand ook Gezanten naar Rome, dewelke waren de Burg Grave Montacute, de Bisschop van Ely, en Sir Eduard Carn, om de Staat van het Koninkrijk voor te stellen, en haar gehoorzaamheid aan den Paus te betuigen, en te verkrijgen een bevestiginge, van al deze genadens, dewelke de Kardinaal Pool in zijn naam, had toegestaan.

1555. Op den 23. van January, gingen al de Bisschoppen naar Lambeth, om des Kardinaals zegeningen en ordere te ontfangen. Hy vermaande hen tot hun plaatzen te gaan, en hun kudde met alle zoetigheid te handelen, en te poogen dezelve liever door dien weg te winnen, als extremiteiten en strafheid te gebruiken. En op den 25. was'er een zolemnele Processie door Londen. Daar gingen voor eerst 160 Priesters, alle in hun Priesterlijke gewaden; acht Bisschoppen volgden daar aan; en de laatste van al, kwam Bonner zelf, dragende de Hostie; alles om God te danken, om dat zy met de Kerk weder vereenigt waren. Voorts wierden, den gantschen nacht over, vreugde-vuyren aangestooken. En om een geduirige gedachtenis daar van te bewaren, wierd bestelt, dat St. Andries dag altoos zou gevierd werden, als een Jaarlijksche gedachtenis daar van, met benaminge van het *Feest der verzoeninge*; en de Bedegangen, met al de hooge plechtigheden, dieze op alle andere tyden gebruikten, zouden op dien dag geoefent werden.

Aanvang met Rogers en andere. Maar nu keerden zy zich t'eenemaal tot het vervolgen der Ketteren: dartig van de zoodanige wierden gevangen in een byeenkomst, by de Boog Kerk, alwaar eenen Roze, een Leeraar, hen de Communie uitdeelde volgens het Engelsch Dienst-Boek; alle deze wierden in de gevangenis geworpen. Op den 22. January, Rogers en andere wierden voor den Raad gebracht. Hy was voor heen een Prebendaris van de Kerk van St. Paulus geweest, en in een Zermoen, na dat de Koningin te Londen was gekomen, had hy yverig de leeringe voortgezet, die hy ook voorheen gepredikt had. En gelijk hier voor is gezegt, hy wierd in zijn eigen huis, op de beroerte die in St. Paulus was ontstaan, in bewaring gezet. Hy wierd zeer aangedrongen, om naar Duitsland te vlieden; maar hy wilde daar toe niet verstaan, hoewel zijn tien kinderen hem daar omtrent bezoekinge genoeg waren.

Hy

Hy wierd voor een van de geleerdste van de Reformeerders geacht; 1555.
zoo dat, wanneer die van de Convocatie, gelast wierden te disputeeren, zy verzochten, dat Ridlei en hy mochten werden toegelaten, om zich by hem te vervoegen. Men had dan voorgenomen een aanvang met hem te maken, neffens eenige andere, om te zien of men hem voor den Raad over konde krijgen.

Hy wierd dan vervolgens voor den Raad gebracht, alwaar zijnde gevraagt door Gardiner, of hy zich zelven tot de Catholijke Kerk wilde voegen, en den Paus als het Opper Hooft daar van erkennen? gaf hy tot antwoord, hy erkende geen Opperhooft van de Kerk als Christus, en wat de Paus belangt, die had geen meerder gezag in Engeland, als eenig ander Bisschop, noch volgens Gods Woord, noch de autoriteit van de Kerk, zedert 400 Jaren naar Christus tijd. Maar als zy hem tegenwierpen, dat hy Konink Hendrik de achtste voor Opper Hooft van de Kerk erkent hadde; gaf hy tot antwoord, dat hy hem noit zoo verre het hooft erkende, als om de zonden te vergeven, den Heiligen geest mede te deelen, of een Rechter te zijn, boven Gods Woord: maar zoo als hy meende zich zelven breeder hier over te verklaren, gebood hem Gardiner, rond uit te antwoorden. Hy wierp Gardiner tegen, dat al de Bisschoppen voor veele Jaren, tegens den Paus hadden gepredikt. Gardiner zeide hier op; zy waren daar toe gedwongen, door de wreedheid van die tyden. Maar zy wilden geen meer redenen met hem voeren: genade wierd hem nu aangeboden; indien hy die verwierp, zoo zou Justitie in de plaats komen. Rogers zeide: indien zy, door wreedheid waren gedwongen geweest, des Paus macht te verloochenen, of zy nu door het zelve geweld, andere wilden dwingen, om de zelve te erkennen? voor hem, hy zou het nimmermeer doen.

Dewelke weigerende afte vallen.

Andere tien wierden ingeroepen, de eene na den ander, en alleenlijk een van de zelve, door gunst van den Lord Effingham wierd heen gezonden, op een algemeene vraag, of hy een eerlijk man wilde zijn; maar al de rest kloekmoediglijk antwoordende, wierden weder na de gevangenis gezonden, en nauwer gehouden als voor heen, zijnde niemand toegelaten, om ontrent hem te komen.

Op den 28. January, de Bisschoppen van Winchester, Londen, Durelme, Salisbury, Norwich, en Carlisle zaten in Sta, Marias Kerk in Southwark; alwaar Hooper, aldereerst voor hen gebracht wierd. Men hoeft hier niet te twijfelen, of Bonner was wel gedachtig, dat hy tegens hem geinformeert hadde, wanneer hy in Konink Eduards tyden wierd afgezet. Hy was gedaagt, om voor de Koningin te ko-

Worden veroordeelt.

1555. men, korts na dat zy tot de Kroon gekomen was, en men gelooft, dat hy haar groote zommen gelds schuldig was; veel rieden hem niet te verschijnen, zeggende dat het maar een voorgeven was, om hem, en veel andere meer in de gevangenis te werpen, alwaar zy zouden gehouden worden, tot dat'er wetten zouden gemaakt werden, om hen tot een staak te brengen; maar hy wilde zich niet ontrekken. Hy dan, en Rogers wierden uitgezondert, om een begin mede te maken. Zy wierden gevraagt of ze zich wilden onderwerpen of niet. Zy weigerden beide zulks te doen. Roger zijnde zeer aangedrongen, en echter vast blyvende by zijn besluit; zeide Gardiner, dat het een ydele glory in hem was, het tegens de geheele Kerk te willen uithouden. Hy weder, verklaarde dat hy naar zijn gewisse, en niet uit ydele glorie handelde; hem aangaande, hy wilde met de Antichristische Kerk van Rome niet te doen hebben. Gardiner zeide, dat hy daar mede de Koningin en het gantsche Koninkrijk veroordeelde, van de Kerk van den Antichrist te zijn. Rogers antwoorde: de Koningin zou wel genoeg gedaan hebben, ware het niet door zijn raad geweest. Gardiner zeide: dat de Koningin hem in dezen raad was voorgegaan; komende de zelve uit haar eigene bewegingen voort. Rogers zeide dat hy zulks noit wilde geloven. De Bisschop van Carlisle zeide: zy konden zulks alle getuigen voor hem; Rogers zeide, zy zouden lichtelijk de een voor den ander getuigen.

Hier op de Comptrolleur en de Secretaris Bourn, stonden op in het Hof, en attesteerde dat. Toen vraagdenze Rogers, wat hem docht van het Sacrament? Hy zeide: het was wel bekent, dat hy zich noit met die zaak gemoeit had, en dat hy by zommige verdacht was, van een strydig gevoelen, met meeninge van zijne Broederen te zijn, echter hy stond geen lichamelijke tegenwoordigheid toe. Hy beklaagde zich, dat, na dat hy een half Jaar in zijn huis was vast gehouden geweest, men hem een Jaar daar na in Newgate, of de nieuwe Poort, gevangen gehouden had, zonder eenige schuld; want zy konden niet zeggen, dat hy eenige van hun wetten verbrooken hadde, nademaal hy al dien tijd een gevangen man was geweest, zoo dat zy nu enkelijk wegens zijn gevoelen, aldus tegens hem procedeerden. Zy gaven Hoeper en hem tijd, tot des anderen daags, om te bedenken, wat zy wilden doen: maar zy voortgaande in hun voorig besluit, wierden hartnekkige Ketters verklaart te zijn, veroordeelt om gedegradeert, en in des Sherifs of Schouts handen te worden overgelevert. Hoeper wierd alleen van zijn Priester ampt gedegradeert. Toen verzocht Rogers,

dat

dat hem mocht toegelaten werden, met zijn vrouw te ſpreeken, aangaande zijn tien Kinderen. Zy antwoorden dat zy zijn vrouw niet was, en weigerden het alzoo Hier op wierden zy naar Nieugate, of de nieuwe Poort gebracht. 1555.

Op den 4. February, vroeg in den morgen, wierd Rogers aangezegt, zich te bereiden, om op Smithfield te ſterven. Hy was zoo vaſt in ſlaap, toen hem de boodſchap gebracht wierd, dat hy niet lichtelijk ontwaakt wierd; hy trok zijn klederen onbekommert aan, die hy toch haaſt, zoo hy zeide, weer zou moeten afleggen. Wanneer hy by Bonner gebracht wierd om gedegradeert te werden, vernieude hy zijn verzoek, om zijn vrouw noch eens te mogen ſpreeken; maar konde zulks niet verkrijgen. Hy wierd naar Smithfield gebracht, alwaar men hem niet toeliet, eenige aanſpraak aan het volk te doen: maar in weinig woorden, bad hy het zelve, voort te gaan in die leere, dewelke hy hen geleert hadde, en voor de welke hy niet alleen alle bitterheid en wreedheid geduldiglijk had verdragen; maar nu ook gaarne zijn leven over gaf, ſchenkende zijn vleeſch aan het verteerende vuyr, tot een getuigenis daar voor. Hy herhaalde den 51 Pſalm, en zette zich zelven zoo aan de Staak. Daar was een Pardon gebracht, indien hy wederroepen wilde; maar hy verkoos, eerder onder die ſware, hoewel korte ſtraf, te buigen, als zich zelven door zijn afval, in gevaar van het eeuwige vuyr te brengen. Het vuyr dan wierd aangeſtooken, het welke hem tot aſſche verteert heeft. Rogers Martelarye.

Hoeper aangaande, wanneer zy hem gedegradeert hadden, beſlooten zy hem naar Gloceſter te zenden: daar hy zeer blyde om was: verhoopende door zijn dood, hun gelove te ſterken, over de welke hy voor heen geſtelt was geweeſt. Men bracht hem derwaarts binnen dry dagen tijds; wanneer hy daar gekomen was, gaf men hem een dag reſpijt, den welken hy beſtede in vaſten en bidden. Eenige zochten hem te bewegen, om de genade van de Koningin aan te nemen, nademaal het leven zoet, en de dood bitter was, hier op antwoorde hy, dat de dood die daar op volgen zou, nog bitterder zou zijn; en het leven hier na, veel zoeter. Wanneer eenige van zijn vrienden van hem ſcheiden, ſtortede hy eenige tranen, en zeide hen, dat al zijn gevangenis hem zulks niet had gemaakt te doen. Hoeper tot Gloceſter verbrand.

Op den 9. wierd hy na zijn dood gebracht, alwaar hem zijnde verboden te ſpreeken, maar alleen toegelaten om te bidden, zoo deede hy, in het midden van zijn Gebed, de Belydenis van zijn Geloof. Zijnde hem toen, des Koningins vergiffenis getoont, verzocht hy, dat men

1555. daar mede heen zou gaan. Hy bad God ernstiglijk om sterkte, om deze pijn geduldiglijk te verdragen, ontkleede zich zelven, en omhelsde de Ried Bosschen. Wanneer hy aan de staak met yzere Keetenen gebonden wierd, verzocht hy hen, die moeite te sparen, want hy verzeekerde hen, dat hy hen geen moeiten zou aandoen.

Het vuir wierd dan aangestooken, maar het hout zijnde groen, wilde niet wel branden, en de wind dreef de vlamme van het ried af. Hy bad gedueriglijk: *O Jezus Davids Zoone, ontfarmt u mijner, en ontfangt mijn geest*; roepende ondertusschen tot het volk, datze om Gods wille meer vyer wilden toebrengen; want het vyer verbrande zijn nedergedeelten, en kwam niet tot de levende partyen. Het vyer wierd wel vernieut, maar de wind blies het gedurig van hem af, en belette hem te stikken, zoo dat hy lang in deze geweldige pyne was. De laatste woorden, die men hem hoorde zeggen, waren: *Heere Jezus, ontfangt mijn geest.*

Een van zijn handen vielen hem af, eer hy stierf, met de andere vervolgde hy, eenigen tijd daar na, op zijn borst te slaan, zijnde zoo in alles by na dry kwartier uurs levende in het vuyr.

Sanders tot Coventry verbrand.

De naaste aan deze, die veroordeelt wierd, was Sanders, die naar Coventry gezonden wierd, om aldaar verbrand te werden, alwaar hy op den 8. February geleden heeft. Hy wierd ter oorzaak van zijn Prediken tegens des Koningins bevel, gevangen, en wierd veroordeelt, om dat hy weigerde de nieuwe wetten aan te nemen. Wanneer hy naar de Staak geleid wierd, wierd hem mede Pardon aangeboden; maar hy zeide, hy onderhield geen Ketteryen; maar het gezegende Euangelie van Christus, en dat wilde hy noit wederroepen. Wanneer hy by de Staak kwam, omhelsde hy de zelve, en zeide: *Welkom Kruis van Christus, welkom eeuwig leven*; en alzoo wierd hy verbrand.

Dr. Taylor volgde naast daar aan, dewelke Pastoor van Hadley was geweest. Eenige van zijn naburige Priesters kwamen tot Hadley, met besluit om Misse in zijn Kerk te zingen. Hy ging daar heen, en verklaarde opentlijk tegens het zelve; maar hy wierd met geweld uit de Kerk gestooten. Gardiner hier kennisse van gekregen hebbende, ontbood hem by hem. Veel van zijn vrienden rieden hem zich aan een kant te houden; maar hy zeide, dat hy Christus naarvolgen most, die goede Schaap Harder, die niet alleen zijn Kudde voede, maar ook daar voor zijn leven liet. Hy was oud, en dacht, dat hy geen andere tijd zou vinden, om God zulk een dienst te doen, als deze, daar hy toe geroepen wierd. Hy dan ging met groote blijdschap.

Als mede Taylor tot Hadlei.

Gar-

Gardiner ontfing hem met zijn gewoone beleeftheden, van *Verrader, Villain, Ketter en Schelm*, hy antwoorde, dat hy geen van deze was, en bracht Gardiner in gedachten de eeden, dewelke hy gedaan had, beide aan Konink Hendrik, en aan Konink Eduard. Gardiner zeide: een onwettigen eed moest niet gehouden werden, en leide hem vorders te last, dat hy de Misse in zijn Kerk te doen, verhindert had. Hy antwoorde, dat hy wettiglijk de Pastoor van Hadley was, en dat niemand recht hadde daar te komen, en de Kerk en het volk met afgodery te ontheiligen. Na eenige redenen, over die zaak, wierd hy gezonden naar des Koninks Bank in de gevangenis: en zijnde, op den 22. January, voor den Raad gebracht, weigerde hy af te vallen, en wierd daar op gedegradeert en veroordeeld. Men had beslooten hem naar Hadley te zenden, om aldaar verbrand te werden. Gedurende de gantsche weg, toonde hy zich wel gemoed. Wanneer hy by de staak kwam, zeide hy tegens het volk, dat hy hen niets, als Gods heilig Woord geleerd had, het welke hy nu met zijn bloed te verzegelen stond. Maar een van de wachters sloeg hem op het hooft, en dwong hem te swijgen. Hy dan, begaf zich tot zijn gebeden, en ging zoo naar de staak, alwaar hy in een Pekton gezet wierd. 1555.

Wanneer de takkebosschen rontom hem gelegt wierden, wierp hem iemand een stok daar van naar 't hooft, waar door hy een groote wonde kreeg, en veel bloeds verloos; maar al het geene hy zeide, was: *Och Vriend, ik heb jammer genoeg, wat is dat noodig.* Hy herhaalde den 51. Psalm in het Engelsch, waar over een van de wachters hem voor den mond sloeg, belastende hem Latijn te spreeken. Hy ging voort in zijn aanroepen van God, tot dat het vyer ontsteeken was, en een van de wachters gaf hem een houw met zijn Helbaard in het hooft, zoo dat 'er de hersenen uitliepen. Dit geschiede op den 9. February.

Bradford wierd mede op dien zelven tijd veroordeelt; maar zijn Executie wierd noch wat uitgestelt.

Korts na de veroordeelinge van deze lieden, wierden noch zes andere, over kettery gevangen.

Hier uit zag Gardiner wel, dat het geene hy verwacht hadde, niet volgde; want hy meende dat eenige weinige strenge voorbeelden, de geheele Natie zouden doen omkeeren: maar ziende zich zelven hier in bedroogen, wilde hy niet meer, met hen te veroordeelen, te doen hebben; maar liet Bonner het werk afhakken, die zulks wel gaarne aannam, als zijnde van naturen een woest en wreed mensch, die maar te gevoelig was, van het geene hem in Konink Eduards tijden geschied was.

Gardiner in zijn meening bedroogen.

De

1555. De gantsche Natie stond verbaast over deze manier van procederen, en dat men de lieden alleenlijk wegen hun Conscientie verbrande, zonder dat daar eenige andere misdaad mede vermengt, zelfs niet hen opgelegt was. Men zag dat aan als een verschrikkelijke wreedheid, om dat deze lieden niet tegens de wetten misdaan hadden; want zy wierden in de gevangenis gelegt, in het eerste voor geringe zaken aldaar gehouden, tot dat deze wetten waren gepasseert, volgens dewelke zy nu verbrand wierden. Zoo dat, gedenkende Gardiners verweringe voor zich zelven in zijn gevangens, wanneer hy verzocht eerst in het byzonder te zijn onderzocht, over het geene, waar over hy vast gezet was, eer dat men hem nieuwe zaken opleide, ieder een nu wel zag, met hoe veel grooter recht, deze lieden het zelve van hem hadden mogen eischen.

Deze wreedheden zeer misprezen.

Maar nu mocht men het onderscheid van de geesten van beide deze Godsdiensten zien; ten tijden van den Konink Eduard, wierden de Papisten alleenlijk uit hun bedieninge gezet, en voor het alderuiterste in de gevangenis gelegt; en van deze laatste warender gantsch weinig; maar nu konde zulks niet helpen; maar men moest meer als Barbarische wreedheden aan onnozele menschen oeffenen, alleenlijk om hun gevoelen. Een stuk van wreedheid is onder anderen aangemerkt. De Raad zand om deze lieden, dewelke hier en daar in het land zouden verbrand werden, en eischte een belofte van hen, van niet te zullen spreeken, anderzints dreigden zy hen terstond de tonge uit te snijden; zoo dat, om die slachtery te ontgaan, zy beloofden deze wreede ordere naar te komen.

Aanmerking op Hoepers dood.

De wijze van Hoepers dood, dede zommige, die te nauw omtrent de Goddelijke voorzienigheid oordeelen, hun bedenkinge nemen, op op het misgevoelen van hem ontrent de kledingen, als of hy, die dat vyer ontsteeken had, nu daarom ook te meer van het vyer te lijden hadde gehad. Maar al dat geschil, was nu al voor heen afgedaan; want Ridley en hy, tusschen dewelke de aldergrootste animoziteit en hevigheid hier omtrent was geweest, wordende deelgenoten in een lijdinge, hebben zich onderlinge volkomentlijk verzoent. Hy heeft twee maal aan Ridley geschreven, die hem ook beantwoord heeft, zoo haast als hy dezelve konde afzenden, in dewelke hy verklaart, hoe innerlijk hy hem genegen was, hoewel zy in eenige omstandigheden, omtrent den Godsdienst, voorheen een weinig getwist hadden. Het was Hoepers wijsheid, en zijn eigen eenvoudigheid, die hen aldus verdeelt hadden, volgende een ieder de overvloedigheid van zijn gevoelen;

ſlen; maar nu verzeekerde hy hem, dat in de ingewanden van Chri- 1555.
ſtus hy hem beminde in de waarheid en voor de waarheid.

Hy moedigd hem aan, om zich te bereiden tegens den dag van zijn ontbindinge, na de welke zy te zamen zouden zegenpralen, in de eeu-
„ wige Glorie. Hy betuigde groote blijdſchap, over het geene hy van
„ Kranmer gehoort hadde, en van zijn oprechte en Vaderlijke ſtand-
„ vaſtigheid; wiens oprechtigheid, vroomheid, deftigheid en onno-
„ zelheid, aan het gantſche volk van Engeland wel bekent was, en hy
„ dankte God, die gegeven hadde, in zijn eerwaarden ouderdom, dat
„ zulk een man de getuigeniſſe van zijn waarheid zoude zijn; want el-
„ lendig en hardnekkig moſt hy zijn, die de zuivere en ſtandvaſtige Be-
„ lydenis van zulk een waardig, een deftig en onſchuldig man niet
„ zou konnen bewegen, om de waarheid te erkennen en te belyden.

Het hadde waarlijk een groot geluk geweeſt, indien het vyer, het welke deze vroome mannen verteerde, te gelijk een einde van deze conteſten gemaakt hadde, en deze, dewelke die zedert in dezelve ingewikkelt zijn, wilden acht nemen, meerder op hun gevoelen, wanneer zy zich nu tot de eeuwigheid bereidende waren, als op de driftigheid, die hen daar omtrent bewogen heeft; wanneer miſſchien, geruſtheid en overvloed hun lydingen te geweldiger maakten. Hier uit mogen zy bewoogen werden, matiger gedachten, omtrent zoodanige dingen te voeden.

Indien het Engelſch volk onvernoegt was, omtrent het geene, zedert den aanvang van deze Regeringe was gedaan, zoo kan men zich niet anders inbeelden, of hun ongenoegen vermeerderde niet weinig, by het geene nu dagelijks aangevangen wierd. Deze, dewelke de Reformatie begunſtigden, wierden opgewekt, om ernſtiger gedachten nu daar omtrent te krijgen; nademaal zy zagen, deze, dewelke hen dezelve gepredikt hadden, met zulk een lijdzaamheid en ſtandvaſtigheid, de dood ondergaan, liever als dezelve leere te verloochenen.

Dit branden miſnaagt het volk.

Dit verwekte in hen grooter teederheid, omtrent hun geheugniſſe, en een te grooter afkeer, van hun vervolgers. De reſt van het volk, dewelke de Religie of niet kenden, of weinig werk daar van maakten, waren echter ontſtelt, over de geſtrengheid en wreedheid van deze proceduren en handelingen; en zijnde van nature van een zachte en medelydende geſtelteniſſe, kreegen een grooten tegenzin voor den Konink, van de welke zy geloofden, dat al deze dingen voortkwamen. De Koningin had voorheen verklaart, dat zy niemand in deze poincten wilde

1556. dwingen; zoo dacht hen noch redelijk noch betamelijk, haar daar mede te belasten. Gardiner, en de andere Bisschoppen en geheime Raden, hadden zich opentlijk in het Hof daar van gezuivert, en het al op de Koningin gelegt, zijnde daar in zorgvuldiger omtrent hun eigen achtinge, als haar eer; zoo konde het dan op niemand, als op den Konink vallen, wiens strafheid van gesteltenis, te zamen met zijn bigottery en schijnheiligheid omtrent de Godsdienst, reden genoeg gaven, om alles op zijn reekening te stellen. Behalven dat, hy was in Spangie opgevoed en gekweekt, alwaar de Inquizitie den vollen toom heeft tegens alles, dat van Kettery verdacht was, zonder eenige bepalinge; en zijn Vader hadde, gedurende zijn geheele regeringe, altoos, en zoo verre als hy konde, een vervolger der Protestanten geweest.

Philippus liet ook niet te merken, dat hem alles te last gelegt wierd, en wel begrijpende, dat hy daar door walliglijk by het volk stond te werden, en zoo doende onbekwaam gemaakt, om zijn dessein, van zich t'avont of morgen meester van Engeland te maken, uit te voeren, was hy eenigzins genoodzaakt, om zich van deze imputatien en oplagen te zuiveren.

De Konink zuivert zich zelven.

Daarom dan Alphonsus, een Franciscaner Monnik, zijn Biechtvader, heeft op den 10. February wijdloopig tegens het ombrengen der menschen, ter oorzaak van den Godsdienst, gepredikt, en in uitdrukkelijke termen de Bisschoppen, ter oorzaak van zulk een handel, dapper overgehaalt, zeggende, datze zulks uit de H. Schriften niet geleert hadden, dewelke de Bisschoppen leerde, in den geest der zachtmoedigheid, hun tegenstanders te onderwijzen, en hen niet te verbranden, om hun Conscientie en gewisse. Dit maakte de Bisschoppen gaande, dewijl het nu klaarlijk bleek, dat de Spangiaarden deze extremiteiten van zich weerden, en daar op was 'er een stilstand voor eenige weeken, omtrent het plegen van vordere gestrengheden.

Maar de Geestelijken gaan daar in voort.

Maar de Paapsche Geestelijkheid, zijnde eens tot bloedvergieten uitgelaten, heeft men altoos waargenomen, de alderwreedste en onmenschelijkste van alle schepselen te werden, zoo dat het niet licht viel hen in te toomen; en derhalven besloten zy, eer dat de Ketters niet vorder vervolgt zouden werden, de schande en blaam daar van gewillig op zich te nemen.

Daar wierd op dien tijd een petitie of verzoek-schrift gedrukt, en zelfs van over Zee, van iemand over geschikt aan de Koningin, in het

het welke haar het gevaar word getoont, in het welke zy ſtaat, van door een blinden yver, in het vervolgen van Chriſtus ledematen, zoo verre vervoert te werden, als St. Paulus voor zijn bekeringe. Zy brengen haar in gedachten, hoe haar Kranmer heeft behoed ten tijden van haar Vader, zoo dat zy meer reden hadde te gelooven, dat hy haar liefde, en de waarheid aan haar ſpreeken wilde, veel meer en eerder als al de reſt van haar Geeſtelijkheid, dewelke zy vergelijken met Jezabels Propheten.

1556.

Verzoekſchrift tegens vervolginge.

Zy vergaderen menigten van paſſagien, uit Gardiners, Bonners, en Tonſtals ſchriften, tegens de Pauzelijke Opperhoofdigheid, en haars Moeders Houwelijk, en toonen daar mede, dat zy lieden zijn, dewelke, volgens hun eigene belijdeniſſe, geen Conſcientie hebben; maar alleenlijk al hun doen en laten, volgens hun vreze en belang bepalen, met verzeekeringe, dat het bekent is, dat veele van dien aanhang opentlijk belijden, dat indien zy in Turkyen waren, zy zich na den Godsdienſt van het land zouden voegen; zy zeiden, dat de Turken zelve de Chriſtenen verdroegen, gelijk ook de Chriſtenen in veel plaatzen de Joden verdragen; maar de vervolginge, die men nu gebruikte, was gelijk met die van de Schriftgeleerden en Pharizeen, tegens de Apoſtelen aangeſtelt; want zy gaven voor dat deze eens van hunne Godsdienſt geweeſt, en nu derhalven Afvallige en Ketters waren.

Zy zeiden ook (maar met een gemeene misſlag) dat de eerſte wet van branden in Engeland, was gemaakt by Hendrik de Vierde; de welke om de Biſſchoppen, die hem geholpen hadden, om Konink Richard de tweede, van, en hem op den Throon te komen, daar voor goede vergelding te doen, hen die wet had toegeſtaan, dewelke was beide tegens alle menſchelijkheid, en byzonderlijk tegens alle mededogentheid van de Chriſtelijke Godsdienſt.

Zy vertoonen haar, dat ten tijden van Konink Eduard, nooit iemand van de Papiſten ooit zoo gehandelt is geworden; en tot beſluit zeggen zy, God hadde haar het ſwaard aanbevolen, tot beſchermінge van haar volk, zoo lang als zy wel deden, en hadde voor hun bloed te verantwoorden, indienze het zelve zoodanig aan de genade van zulke verſcheurende Wolven overgaf.

Van de Koning keert zich het bericht naar den Adel, den welken zy waarſchouwen van het gevaar, van niet alleen hun Abdy-landeryen te zullen verliezen, maar ook van al hun Vryheden ontzet te zullen werden, werdende gebracht onder een Spaanſch Jok, het wel-

1555. ke veel van de beste Landen der wereld had verdorven. Men zeide hen, dat zy mede stonden onder sware lasten en schattingen te komen, gelijk die in Nederland gekomen waren, het welke alle hen rechtveerdiglijk overkomen zou, die zich hadden in de Reformatie ingelaten, om daar door tot de Landeryen van de Kerk te komen, en zulke snoode betrachtingen meer; en, denkende dat zy daar nu in verzeekertheid van waren, dezelve Reformatie met de voet stieten; maar wegens al deze dingen zouden zy voor God hebben te verantwoorden.

Van deze keeren zy zich naar het volk, en vermanen het zelve tot leedwezen over hun groote zonden, dewelke zulke oordeelen over hen gebracht hadden; en ten laatsten bidden de Koninginne, dat zy zo gunstig wil zijn aan haar eigen volk, als zy aan vreemdelingen was geweest, aan dewelke zy een vryen uitgang naar andere plaatzen toestaat.

Dit discours is geschreven in een krachtige en goede stijl, ver buiten het bereik van de andere Boeken van dien tijd. Hier op wierden eenige in het werk gestelt, om tot voorstand van zoodanige proceduren te schrijven. Een Boek dan is voorgekomen, van het welke de Argumenten en bewijsredenen zoodanig waren.

Bewijsredenen daar voor.

Zy zeggen, dat de Joden een bevel hadden van de Lasteraars ter dood te brengen; en deze Ketters waren zoodanig; want zy lasterden het Sacrament van het Altaar, het welke het lichaam van Christus was, het welke zy een stuksken brood noemen. Zy bewezen ook dat de Heidenen de Christenen vervolgt hadden, en indien zy zoo veel yver voor hun valsche Godsdienst hadden, zoo betaamde het de Christenen noch veel meer, yverig voor de hare te zijn. Zy gebruikten onder andere die woorden, in de gelijkenisse: *dwing hen om in te gaan.* En die van den Apostel Paulus: *Ik wenschte dat zy afgesneden waren die u kwellen.* Zy brachten by, dat S. Petrus, door een Goddelijke kracht Ananias en Zaphira dood geslagen hadde. Het welke een goede voet voor Overigheden scheen te zijn, om zoodanige menschen ter dood te brengen. Zy zeiden dat de Ketters zelve het branden voorstonden, en oefenden, wanneer zy de sterkste waren, en dat deze, dewelke alstoen door hun handen ter dood waren gebracht, zoo veel moeds en standvastigheids in hunne dood en onschuldigheid in hun leven hadden getoont, als zy ooit getoont hadden. Zy brachten den Oudvader Augustinus by, die het vervolgen der Donatisten toestond; en hoewel hy eens van andere gedachten was

ge-

geweest, echter ziende dat gestrengheid zulke goede werking daar omtrent dede, veranderde hy van zinnen, en stond mede toe hen te bannen en te vangen. Deze waren de bewijsredenen voor en tegens deze wijze van proceduren. 1555.

Maar latende hen aan het oordeel van den Lezer, zal ik voortgaan tot de Historie: Ik ben geenzints van meninge een pralende Martyrologie, of Martelaarsboek te beschrijven, en derhalven zal ik hier voorts, maar alleen de namen der gener die geleden hebben, verhalen, nevens de redens en oorzaak, waarom zy veroordeelt waren; uitzonderende alleenlijk eenige weinige voorbeelden, zal ik geen stand maken op de wijze van hun rechtsleginge en sterven, het welke zoo overvloediglijk gedaan zijnde by Fox, zoo is 'er niets overig gelaten voor die gene die naar hem komen.

In eenige byzondere passagien, die hem alleen, by vliegende berichten, toegebracht waren, heeft hy eenige weinige misslagen begaan, zijnde een weinig te lichtgelovig geweest. Maar wegens het verhaal, het welke hy uit Gedenkschriften en papieren voortbrengt, is hy een zeer volkomen en getrouw Schrijver, zoo dat ik hem in geen afwijkinge, niet zoo veel, als wegen een beslooten verberginge bevonden hebbe; hy zegt het goed en het kwade, de swakheden en driften, zoo wel als de standvastigheid en lijdzaamheid van deze goede luiden, dewelke hun gelove met hun bloed bezegelt hebben, die niet alle gelijk in kennisse en bescheidentheid waren; maar hoe veel te swakker eenige van hen waren, hoe veel te meer zulks de wreedheid van hun vervolgers bewijst en te kennen geeft, voor zoo veel dezelve zoo straffelijk tegens zulke onaanmerkelijke perzoonen gehandelt hebben.

Zijnde dan de eerste tusschen-poze over, zo wierd op den 16. Maart, Thomas Thomkins, een Wever, in Shoreditch, of Stranddijk, op Smithfield verbrand, alleenig voor het loochenen van de lichamelijke tegenwoordigheid van Christus in het Sacrament. Bonner had hem vele maanden in zijn Huis gehouden, hoopende door zachte middelen iets op hem te winnen; maar zulks niets konnende helpen, trok hy hem eens op zeekeren dag een groot deel van zijn baard uit; maar om het zelve te verbergen, dede hy hem den baard glad afscheeren. Op een ander tijd hield hy zijne hand in de vlam van de kaers, zo lange tot dat de zenuwen en aderen schroeiden en borsten, en in Harpsfields aanzigt spatten, die daar by stond, dewelke by Bonner noch voor den armen Man sprak, en verhinderde meer wreedheid voor dien tijd. Voortgang in het branden.

De naaste in het lijden was eenen Willem Hunter van Brentwood,

1556. een leerjongen van negentien jaren ouderdoms, dewelke door een Priester aan de praat gebracht was, tot dat hy hem bracht, tot het ontkennen van de lichamelijke tegenwoordigheid, waar over hy hem vorders beschuldigde. Zijn eigen Vader wierd gebruikt om hem op te zoeken, en voor het Gerecht te brengen; maar hy, om zijn Vader van moeite te bevrijden, bood zich zelven aan. Bonner bood hem veertig ponden aan indien hy wilde veranderen; zulk een Mercenaire en veile zake achte hy de gewisse der menschen te zijn: maar hy gaf tot antwoorde; indien zy hem met vreden wilden laten, dat hy zijn Conscientie voor zich zelven behouden zou, maar veranderen wilde hy niet. Alzoo wierd hy verwezen, en gezonden om verbrand te worden, het welke geschiede by zijn Vaders huis, op den 20. Maert.

Op den zelven dag, Causton en Highed, twee Edellieden van goeden staat, en groote achtinge, wierden verbrand, by hun huizen in Essex.

Op den 28. Maart, wierd Willem Pigot, tot Braintree, en Stephen Knight tot Malden verbrand, en op den 29. Johan Laurence, een Priester tot Colchester. In al hun rechtsplegingen brachten de Bisschoppen geen getuigenisse tegens hen in, maar wierpen hen alleenlijk de artijkelen van beschuldiging voor, volgens de recht-handeling van deze Hoven, dewelke zy noemen, *ex officio*; en belaste hen alleenlijk te antwoorden, en op hun antwoord, dewelke Kettersch verklaart wierden, hebben zy hen veroordeeld; zo dat het alles geschiede op reekening van hun gewisse, zonder eenige andere beschuldiging ter wereld.

Ferrar, Bisschop van St. Davids, verbrand.

Ferrar, dewelke Bisschop van St. Davids geweest was, zijnde door Gardiner tot afvallen verzocht, en weigerende zulks te doen, wierd naar Carmarthen gezonden, alwaar zijn opvolger Morgan, met hem te werk ging, gevende hem eenige Artijkelen, omtrent het Houwelijk der Priesteren, de Misse en eenige andere puncten; op dewelke zijn antwoord Kettersch geoordeeld zijnde, wierd hy verwezen; hy stelde een appel en beroep in aan den Kardinaal Pool, maar wierd niet aangenomen. Dit echter schijnt vertraagde zijn dood noch wat, tot datze nader bericht wierden, want hy wierd op den 13. Maart veroordeeld, en niet voor den 30. Maart verbrand. Omtrent dien zelven tijd is Rawlins White, een eerlijk arm Visscher, tot Cardiff verbrand. Dit geschiede in Maart, maar de dag word niet aangewezen: hy was een zeer oud Man, en wierd in de gevangenis geworpen, alleenlijk om dat hy zijn Zoon te school bestelt had, op dat hy hem den Bijbel mocht voorlezen. Na dat hy een jaar gevangen had gezeten, heeft hem de Bisschop van Landaff, op artijkelen, op de welke hy, als een Ketter antwoorde, veroordeeld.

Op

Op den 24. April wierd eenen George March, een Priester, tot Chester verbrand, zijnde veroordeeelt, gelijk al de andere; alleenlijk zag men op zijn dood een nieuwe vond van wreedheid. Een vaatje met pik wierd boven zijn hooft gestelt, op dat het zelve, komende door de hette van het vyer te smelten, op zijn hooft druipen mocht, en hem alzoo te meer kwellingen aandoen. 1556.

Hier na eenen Flower genoemt, dewelke in geestelijke ordere had geweest, maar een oploopend en onbescheiden man was; ging op Paaschdag na de Kerk Sta Margariet tot Westmunster, alwaar hy met een mes na den Priester stak, en hem verwonde, terwijl hy den dienst dede. Hy voor eenigen tijd, wilde het geene hy gedaan hadde, rechtvaardigen, als voortkomende van een grooten yver, maar daar na verfoeide hy het zelve ernstiglijk. Bonner hier over tegens hem, als een Ketter procederende, veroordeelde hem tot het vyer, en hy wierd op den 24. April, op Westmunsters Kerkhof verbrand. Deze daad wierd door al de Gereformeerde veroordeelt, dewelke erkende, dat de gramschap des mans, de weg tot vervulling der gerechtigheid Gods niet was. Onhebbelijk voorval.

In de Joodsche Regeringe, hebben eenige buiten ordinaire perzoonen, wraak op eenige byzondere misdadigers geoefent; maar die Constitutie was in al hun Policie, door Moizes wet gereguleert, in de welke zoodanige dingen als voorbeelden wierden voorgestelt, waar door die als een wet des Lands wierden; zoo dat in zoodanige voorvallen, het zeekerlijk een wettige zaak was, straffe in die weg te oefenen; alzoo ook in eenige Koninkrijken, iemand die een wet-verbreeker vind, mag den zelven dooden; maar daar men geen wet heeft, die sulks ordonneert, daar is het zeekerlijk, en tegens de Goddelijke en menschelijke wetten, wanneer byzondere perzoonen het Recht van de Overigheid aanslaan, en recht plegen, op wat wijze het ook zy.

Daar was op dezen tijd een tweede pauze, omtrent de Executie van Ketteren. Want tot het laatste van May wierden geen vuiren meer aangestookt; werdende in het gemeen het volk zoo ontzint daar over, dat zy het niet meer konden verdragen. Ik zal my dan tot andere dingen begeven, die den lezer een vermakelijker onderhoud beschaffen zullen.

Op den 28. Maart ontbood de Koningin den Heer Schatmeester, Sir Robbert Rochester Comptrolleur, Sir Willem Peter Secretaris van Staat, en Sir Francois Inglefield, Meester van de Registers. Zy zeide, zy had hen ontboden, om haar gewisse te verklaren, omtrent de Kerke Landen, die noch aan de Kroon verbleven. Zy bedacht, dat de zelve, gedurende de Scheuringe, weg genomen waren, en dat door onwettige

mid-

1555. middelen; derhalven konde zy dezelve met geen goede conscientie behouden; zy dan leverde dezelve wederom, en stondze af. Indien zy haar te gemoet voerden, dat haar Kroon zoo behoeftig was, dat zy zich zelven niet konde onderhouden, indien zy dezelve afstond; most zy daar weder op antwoorden, dat zy de behoudenis van haar ziel meerder achte als tien Koninkrijken, en dankte God, dat haar man van den zelven zin was, en derhalven had zy besloten aldaar van te disponeren, zoo als het de Paus of zijn Legaat goed zouden vinden. Zy dan belasten hen te gaan, met den Heer Cancelier, met den welken zy voorheen daar van gesprooken had, naar den Legaat, en den zelven zulks bekent maken, beneffens de waardye van de zelve Landeryen.

Besluit der Koningin omtrent de Landeryen.

Dit was een uitwerkzel van de naauwgezetheid, van haar gewisse, dewelke haar nu dacht, omtrent de tijd van haar verlossinge te zijn, en derhalven zulk een bezwaarnisse op haar gemoed niet hebben wilde, van de welke zy te gevoelijker was, ter oorzaak van een Bulle, den welken de Paus Julius hadde gemaakt, excommunicerende alle deze, dewelke eenige Abdye of Kerk-Landen bezaten, als mede alle Princen, Prelaten en Overigheden, die tot de executie van deze Bullen geen bystanddeden. Zommige zeiden dat dit op de zaken van Engeland betrekkelijk was; maar Gardiner zeide, dat het alleen op die van Duitsland zag; en dat geen Bullen alhier kracht hadden, ten ware zy in Engeland waren aangenomen. Dit gaf geen groot genoegen aan het volk; want indien het zulk een zonde in Duitsland ware, zy konden niet anders zien, of het was ook zulks in Engeland; en indien de Paus zijn macht had van Christus en St. Pieter, zoo mosten zijn Bullen over al kracht hebben.

Paus Julius sterft en Marcellus in zijn plaats.

Korts hier aan komt Paus Julius te sterven; namentlijk op den 20. Maart; en op den 6. van April, wierd de Kardinaal Mercellus Cervinus Paus in zijn plaats verkoozen, een man van groote deftigheid en oprechtigheid van leven. Hy behield zijn voorigen naam, het welke in lange Jaren niet was geschied, behalven in Adrianus de VI. tusschen wiens gesteltenis en die van dezen Marcellus, een groote over een komst was. Hy terstond keerde alle zijn gedachten (gelijk Adrianus ook hadde gedaan) tot een Reformatie van al de bedorventheden van den Stoel: en bestrafte zijne Voorzaten zeer, die zulks altoos van de hand handen gewezen. Hem dacht dat niets het Pausdom eerwaardiger konde maken, als hun overdadige en overtollige praal weg te nemen; door het welke zy, over de gantsche wereld in te grooter achtinge zouden zijn, en op een zeekerder grond, de Goddelijke bescherminge verhoopen.

Hy

Hy was een van de Legaten tot Trente geweest, en had aldaar wel waargenomen, wat'er, als de wortel van alle Ketteryen en onorders was voorgestelt geweest, namentlijk dat de Geestelijkheid in het algemeen zeer bedorven was, en door verscheidene exemptien, dieze van Rome hadden verkregen, alle de Primitive regulen verbrooken hadden.

Op zijn eerste verkiezinge riep hy om den Kardinaal van Mantua, en hebbende hem een man van groote oprechtigheid bevonden, zeide hy hem, dat hy wiste, dat het een gebruik voor alle Pauzen was, op hun eerste aankomst tot den Throon, van Reformatie te spreeken; maar hy wilde daar liever weinig van spreeken, als hebbende besloo- ten, liever veel te doen: alleenlijk hy, openbaarde zijn hart aan hem, op dat, indien hy t'eeniger tijd, daar omtrent in gebreeke bleef, hy zijn bestraffinge mocht hooren, en zich schamen dat zulk een eerlijk man als hy was, hem voor een schurk en een schijnheilig kennen zou. Hy wilde niet, dat iemand van zijn vrienden, dewelke in andere gewesten waren, tot Rome komen zou, noch zijn Neven, die tot Rome waren, in het Hof zouden verschijnen. Hy had een besluit om al de Priesters en Bisschoppen na hun bedieningen te zenden; spreekende dikmaals van hun afwezentheid met groote verfoeyinge. Hy wilde zijn tafel niet veranderen, noch zijn wijze van altoos een te hebben, die hem, onder het eeten iets te vooren las. Zeekeren dag, na dat hy lang over de tafel in gedachten had gezeten, zeide hy: dat hem het zeggen van Adrianus de vierde te binnen kwam, als dat de Paus de ellendigste van alle menschen was; zijn leven was vol van bitterheid, zijn Stoel was vol van Doornen, en zijn wegen vol voetangels, en vervolgens, leunende met zijn hand op de tafel, zeide hy: *Ik zie niet hoe hy Zalig kan werden, die deze hooge plaats bekleet.* Deze gedachten raakten hem zoodanig, dat op den 12. dag, na zijn verkiezinge, hy ziek te bedde ging leggen, en tien dagen daar na een Lijk was. Deze dingen worden van hem verhaalt, door den geleerden Onuphrius, die hem wel gekent heeft; en het zal niet onhebbelijk geacht werden, dezelve hier plaats in deze geschiedenissen te geven.

Die sterft.

Zoo haast als de tijdinge van zijn dood in Engeland gekomen was, schreef de Koningin van den 29. dag van May aan Gardiner. Den Grave van Arundel, en den Lord Paget, die toen tot Calais waren, op de bemiddeling van de Vrede, tusschen Vrankrijk en Spangie, de welke zy niet konden uitwerken, maar bemiddelden alleenlijk een

De Koningin recommandeert den Kardinaal Polus.

1555. bestand. Zy gaf hen last, om met den Kardinaal van Lotharingen te spreeken, als mede met den Constabel en andere Fransche Commissarisen te handelen, dat dezelve den Konink hun meester wilden bewegen, den Kardinaal Pool tot dien Stoel te bevorderen, nademaal hy, in alle deelen, de bekwaamste perzoon daar toe scheen te zijn, voegende daar by (gelijk uit haar brief blijken kan, die in de Verzameling is) dat zy dit buiten zijn kennisse of toestand gedaan hadde. Dit konde op zijn tijd tot Rome niet komen, alwaar, op den 23. van die Maand, Caraffa tot Paus verkoozen wierd, die den naam van Paulus de IV. aangenomen heeft, en zoo veel van zijn Voorzaat verscheelde als mooglijk was. Hy had voorheen een grooten schijn van nauw gezetheid getoont, zettende ook een nieuwe ordere van Monniken op, dieze Theatijnen noemen: maar op zijn komst tot het Pausdom, stelde hy de grootste praal aan die mooglijk was, en toonde zich de trotste en bloedgierigste Paus, die zedert de tijden van Julius de tweede, ooit geweest was.

Coll No. 18

Paulus IV. verkooren.

Engelsche Gezanten tot Rome.

Hy nam het voor een groote eer, dat op den dag van zijn verkiezinge, de Engelsche Gezanten binnen Rome kwamen, met een groot gevolg van 140 Paarden, van hun eigen volk. Op den 23. van Juny, in de eerste Consistorie, na dat hy gekroont was, kregen deze gehoor. Zy wierpen zich ootmoedig voor zijn voeten, en erkenden de stappen en faulten van hun afdwalinge en scheuringe, dieze hem al oplazen, want de Paus had het zoo geordonneert; belijdende vorders, dat zy ondankbaar waren geweest, voor zoo veel weldaden, als zy van dien Kerk ontfangen hadden, en verzochten ootmoediglijk vergiffenis daar voor.

De Paus hield eenige beradingen daar over, of hy hen zou ontfangen, nademaal in hun Credentialen, de Koningin zich zelven Koningin van Yrland noemde: zijnde dien tytul van Konink Hendrik, ten tijden van de scheuringe aangenomen. Het scheen een harde zaak zoodanige Gezanten niet wel te handelen; maar aan de andere zyde stond hy op zijn waardigheid, en achte het alleenlijk zijn Stoel toe te behooren, Koninkrijken op te rechten. Hy dan besloot deze zaak zoodanig te matigen, dat hy gelijk als geen acht op dien titul zou slaan, maar dezelve toestaan als een teeken van zijn gunst. Hy dan, op den 7. van Juny, erigeerde Yrland tot een Koninkrijk, en besteede dien tytul op den Konink en Koninginne, zeggende dat hy anderzints niet wilde, dat zy het in hun openbaar gehoor, zouden gebruiken. En het is wel gelooflijk, dat zulks hun openbare aan-

spraak,

ſpraak, wel een maand zedert hun aankomſt, te rugge gehouden heeft. Dit dan aldus zijnde geadjuſteert, ontfing hy de Gezanten gunſtiglijk, vergaf de gantſche Natie haar miſdaad: en zeide, dat „in teeken van zijn achtinge voor den Konink en Koninginne, hy „hen den tytul van het Koninkrijk van Yrland ſchonk, volgens die „hooge macht, dewelke hy van God hadde ontfangen, dewelke hem „over alle Koninkrijken geſtelt hadde, om de hardnekkige te vernie-„tigen, en nieuwe weder aan te ſtellen. Maar in zijn byzondere aanſpraak met de Gezanten, dede hy zijn beklag, dat de Landeryen van de Kerk niet herſtelt waren: het welke hy zeide, in geener manieren te verdragen was; want zy moeſten het al weder geven tot een duit toe, nademaal dezelve aan God behoorden. Dit zoude een Anathema, vervloekinge en beſmettinge op het volk zijn, dewelke veel jammer en ellende met zich ſleepen zoude. Derhalven belaſte hy hen effectuelijk daar over te ſchrijven: dit herhaalde hy zoo menigmaal als hy met hun ſprak, zeggende hem mede, dat de Peter penning in Engeland moeſt betaalt werden, zullende hy een Ontfanger zenden, om dezelve te verzamelen. Hy zelve had in dat ampt gebruikt geweeſt, wanneer by noch jong was, en hy zeide, dat hy zeer geſticht was, de volvaardigheid van het volk, daar omtrent te zien, voornamentlijk die van geringer ſlag, omtrent het betalen van dezelve. Zy behoefden niet te denken, dat St. Pieter den Hemel voor hen openen zoude, zoo lange als zy zijne Goederen op der aarden bezaten. 1555.

De Paus dringt de herſtelling der Landeryen.

De Gezanten ziende de hoofdigheid van den Paus, die geen tegenſpreeken konde lijden: antwoorden hem met groote onderdanigheid, en wonnen alzoo zijn gunſt zeer wel; doch zy wiſten wel, dat deze dingen zoo licht niet te doen waren, en de Burggraaf Montacute was zelfs te diep van belang in deze zaak, om die zeer te bevorderen, dewijl meeſt al zijn ſtaat en bezittinge in Abdye Landeryen beſtonden. Aldus was die zaak eerder overlegt, als ten vollen vaſt geſtelt.

Maar om weder tot de zaken van Engeland te keeren. Daar kwamen klachten van alle kanten, dat de Vrede-rechters, in het werk van den Godsdienſt zeer ſlap waren, voornamentlijk in Norfolk, en dat op die dingen weinig gepaſt wierd. Men zand dan Inſtructien, (dewelke in de verzamelingen te vinden zijn) aan de Rechters, hen belaſtende zich in tien of twaalf diſtricten te verdeelen, op datze op alle byzonderheden te beter acht zouden konnen ſlaan. Dat zy de Predikers zouden aanmoedigen, die tot onderwijzinge van dat landſchap gezonden waren; dat zy die geene die niet te Kerk kwamen, of *Coll. No.* 19

1555. zich betamelijk in alle dingen droegen, zouden uitzetten; maar voornamentlijk de Predikers van Ketterye. Dat de Rechters en hun Huisgezinde, voorbeelden voor al de andere zouden hebben te zijn, dat zy twee of dry in ieder Parochie zouden hebben, die heimelijk zouden zijn geinstrueert, om van alle dingen informatie te geven, op alle Vagabonden, die hier en daar loopen te letten, als mede op de valsche geruchtzayers, en diergelijke. Dit wierd geoordeelt, zoo veel van de Inquisitie te hebben, dat hetzelve den Spaanschen Raad opgeduidet wierd, en het scheen dat zy hun Patroon genomen hadden, van den snooden handel, van deze, dewelke Delatores, Aanbrengers genoemt wierden, en dewelke by Tacitus voorgestelt werden, als het grootste misbruik van macht, dat ooit door de kwade Keizers, die Augustus nagevolgt zijn, geoeffent is geweest, dewelke gaande in alle gezelschappen, en een ieder in zijn voorgevingen, naar den mond pratende, de lieden tot discourzen en redenen, die tot nadeel van den Staat strekten, wisten te brengen, en dan Informatien tegens dezelve gaven, dewelke, zonder dat zy zich hoefden te ontdekken, met tegens dezelve te getuigen, tot verderf en ondergang van de beschuldigde gebruikt wierden.

Waarlijk dit was zeer strijdig met de vryheid van de Engelsche gesteltheid, en hielp niet weinig tot hun vervreemdinge van de Spaanschen. Maar men kan zich lichtelijk inbeelden, dat andere een afkeer van strengheid kregen, als Bonner zelve daar van walgde. Hy beklaagde zich, dat men hem het gantsche bewind van dit werk, op den hals leide, daar andere het spel aanzagen, latende hem met de executie van deze straffe wetten begaan. Zoo dan, wanneer de Rechters en Sheriffs hem de Ketters toezonden, zand hy hen weder te rugge, weigerende zich daar verder mede te bemoeyen. Over het welke de Koning en Koningin, aan hem schreven, op den 24. May, doende hun beklag daar over, en hem vermanende, van nu voortaan, meerder acht, op de plicht van een goed Harder en Bisschop te slaan, en wanneer hem zoodanige misdadigers toegebracht wierden, te trachten, om hen van hun dwalinge af te wenden; of indien zy hardnekkig bleven, volgens de wetten tegens hen te procederen. Dezen brief dede hy in zijn Register stellen, van waar ik dezelve hebbe uitgeschreven, en in de verzamelingen gebracht.

Ziet verzamelingen No. 20.

't Zy nu dat hy dezen brief zelve heeft bezorgt, tot een verschooning van zijn proceduren; of dat hem dezelve, ter oorzaak van zijn slapheid wierd toegezonden, zulks is onzeeker; maar het laatste is

het

het waarschijnlijkste; want hy had, gedurende den tijd van vijf weeken, niemand verbrand; maar hy heeft wel haast die schade weten in te halen. 1555.

Op dees tijd was het gantsche volk in verwachtinge van dat de Koninginne van kinde verlossen zou, zelfs op den darden van May, schreef de Bisschop van Norwich een brief aan den Grave van Sussex, van dewelke ik het Originaal gezien hebbe; dat hem van Londen de tijding was gebracht, dat de Koningin een brave Prins ter wereld had gebracht, over het welke hy, in zijn Hooftkerk, het *Te Deum Laudamus* had gezongen, gelijk zulks mede, in de andere omleggende Kerken was geschied. Hy voegt'er in het *Post scriptum* by, dat hem de tijding door twee andere berichten bevestigt was geworden. Maar hoewel al dit zonder eenigen grond was, zoo bleef evenwel de Koningin gedurig in het gevoelen, dat zy zwanger was: en op den 29. van May wierd door den Raad aan den Heer Schatmeester geschreven, dat hy geld gereed zou maken te hebben, op dat die geene, die de gelukkige tijdinge van des Koninginnes gewenschte verlossinge, over al hadden te brengen, spoediglijk afgevaardigt mochten werden.

Koninginnes verlossing is ydel.

In het begin van Juny geloofde men, dat ze in arbeid ging, en het gerucht vloog weder over Londen dat zy een Zoon gebaart had. De Priesters, die al hun hoop daar op zetteden, waren weder voorbarig genoeg om het *Te Deum Laudamus* daar over te zingen, toonende een blijdschap die alle maat te buiten ging; een, noch officieusder als de rest, maakte daar een Predicatie over, en beschreef wel netjes al de trekken en schoonheden van den Jongen Prins; maar al deze vreugd verdween in rook, en een ieder zag op zijn neus: men zeide wel, dat de menschen opentlijk bedroogen wierden, en dat zelfs de Koninginne niet eens een dikken buik had; maar Melvin in zijn Memorien getuigt, dat hy van eenige van haar Vrouwen verzeekert was, dat zy van tijd tot tijd eenige Molas, stukken van ongevormt vleesch, kwijt wierd. Kortelijk daar was nu weer maar een slechten hoop, dat zy ooit kinderen voort zou konnen brengen.

Dit dede de swaarmoedigheid van haar gesteltenis meer en meer aangroeyen; en de Konink Philippus, zijnde zoo veel jonger als zy, wordende nu in al zijn verwachtinge bedrogen, maakte nu zoo weinig werks van haar, als mooglijk was, zelfs dat hy haar wel eenige maanden niet genaakte. Hy, ziende wel dat hy geen kinderen by haar krijgen zou, en dat het hem derhalven onmooglijk was, ooit

1555. Engeland in handen te krijgen, zonder dat, liet al zijn desseinen varen. Hy dan hebbende met haar, omtrent vijftien maanden getrout geweest, vant noodwendig, een weinig meer na zijn erflijke Kroon, om te zien, en deze ingebeelde wat aan een zyde te zetten; en van die tijd af aan, merkte hy Engeland maar aan, als een zeekere verwandschap, dewelke vast genoeg aan zijn belangen zou zijn, eerder als een volk het welke hy konde verhoopen, oit aan zijn andere Kroonen te zullen konnen hechten.

Alle deze dingen liepen te zamen, om de swaarmoedigheid van de Koninginne te vermeerderen, werpende haar in een kwaden staat van haar gezontheid; zoo dat het niet te geloven was, dat zy lange zou leven. Gardiner hier op, maakte zich zelven gaande, om de Jonkvrouw Elizabeth, aan een kant te helpen, maar als gezegt is, de Konink Philips behoede haar.

Zoo stonden en gingen de Engelsche zaken, tot de byeenkomst van het Parlement, in October naast komende. Maar ik keer my nu weder tot de arme genoemde Ketters, en den handel met hen gevoert, die nu wederom na een korte tusschen paüze, tot nieuwe ellenden gebracht wierden. Johan Cardmaker, die lezer in de Godheid in St. Paulus, en Prebendaris tot Bath was geweest, en Johan Warne, Herbergier tot Londen, wierden beide in Smithfield verbrand, op den 30. May, wegens het verloochenen van de lichamelijke tegenwoordigheid: zijnde tegens hen *ex officio* geprocedeert.

Proceduren tegens de Ketters.

Op den 4. Juny wiert'er een slag van Heidens werk op het lichaam van eenen Toely geoefent, dewelke zijnde geexecuteert wegens Dievery, had op zijn dood iets gezegt, het geen een smaak van Kettery had. Hier over schreef den Raad aan Bonner, om daar onderzoek na te doen, en na de Kerkelijke wetten te procederen. Hy daar over formeert een proces, en daagt den doden: om op de hem te last geleide beschuldigingen, zich te komen verantwoorden; maar hy, gewisselijk noch te voorschijn komende, noch zich verantwoordende, wierd veroordeelt en gebrand.

Belachelijk proces.

Daar na, op den 10. Juny, wierd Thomas Hawkes, een Edelman in Essex, die lang in het Hof geleeft had, tot Cox Hall verbrand, en op den zelven dag Johan Simpzon, en Johan Ardelei, twee Huisluiden in Essex, als mede Thomas Watts een Linnen werker tot Chelmsford. Op den 9. Nicolaas Chamberlain een Wever tot Colchester, en op den 15. Thomas Osmond, een Voller tot Minning Tree, en op den zelven dag Willem Bamford, Weever tot Harwich.

Deze,

Deze, beneffens verscheidene anderen, waren door den Grave van Oxford, Bonner toegezonden, om datze op voorgaande Paasschen het Sacrament niet ontfangen hadden, en derhalven in vermoeden van Kettery waren. Zijnde vervolgens Artykelen tegens hen gegeven, wierdenze op hun antwoord veroordeelt, en gezonden, na de plaats van hun wooning, om aldaar verbrand te werden. 1555.

Maar de Raad vrezende dat'er t'eeniger tijd eenige beroerte, omtrent deze brandingen zou komen te ontstaan, schreef aan den Grave van Oxford en den Lord Rich, het Landvolk by een te verzamelen, en de Executien te assisteren. De Graaf zijnde eenigzints onpasselijk, konde niet anders doen, als zijn volk aan den Lord Rich te zenden, dewelke heenen ging en gehoorzaamde de orders, die hem gegeven wierden, voor het welke brieven van Dankzegging aan hem wierden geschreven. En de Raad verstaande, dat eenige Edellieden by het branden tot Colchester gekomen waren, zonder beschreven te zijn; maar, gelijk de woorden in den brief luiden, *eerzaamlyk en van zelfs daar heen gegaan waren*, schreef daar over aan den Lord Rich, dat die de zelve voor hunnen yver bedanken zou. Ik bevinde in de Boeken van den Raad verscheidene Brieven, na verscheidene oorden geschreven, om den grooten en kleinen Adel tot het bystaan van deze Executien te nodigen, en deze, dewelke eenige verschooninge daar over by brachten, wierden, altoos daar na, met een kwaad oog aangezien, en verdacht gehouden. Ordere omtrent de branding gestelt.

Hier op volgde de Executie van Bradford in July; hy was al onder de eerste veroordeelt, maar niet verbrand voor nu. Hy was een Prebendaris van St. Paulus, en een vermaard Prediker geweest, ten einde van Konink Eduards Regeringe. Hy had Bourn in die beroerte tot Paulus Crois gezalveert, en dien naar middag predikende, in de Boog Kerk, bestrafte hy het volk wel dapper, over hun beroerte in St. Paulus Kerk. Maar dry dagen daar na wierd hy in de gevangenis gelegt, alwaar hy, zijnde van het eene gat in het andere gebracht, by de dry Jaren gelegen heeft. Waar hy ook kwam, verkreeg hy zoo veel van de bewaarders, dat zy hem toelieten te Prediken, en aan zijn medegevangenen het Sacrament uit te deilen. Bradfords Marteldom.

Hy was een van deze, dewelke op den 22. January voor den Raad gebracht wierden, alwaar Bonner hem, over de beroerte in Paulus Kerk ontstaan, beschuldigt heeft. Hoewel al het geene, daar hy zulks mede meende te bewijzen, alleenig was dat zijn manier van het volk aan te spreeken toonde, dat hy eenig gezag over hen hadde, en

dérhal-

1555. derhalven verdacht was, deze beroerte verwekt te hebben. Bradford beriep zich op God, die zijn onnozelheid kende, en zag hoe onwaardiglijk hem, het behouden van zijn vyanden beloont en vergolden wierd, ontfangende kwaad voor goed; eindelijk weigerende zich zelven na de wetten te voegen, wierd hy met de rest op den 31. January veroordeelt; alwaar de beroerte weder tot zijn last wierd gelegt, beneffens eenige brieven, dewelke hy over Engeland geschreven had, dewelke (gelijk de Grave van Darby het Parlement daar van schrijft) meer kwaad hadden gedaan, als hy zelf zou hebben konnen doen, indien hy de vryheid om te Prediken gehad hadde.

Hy zeide, nademaal hy verstond dat zy by een Commissie, die van den Paus afkwam, ageerden, dat hy hen niet konde antwoorden, als hebbende geswooren dat gezag noit te erkennen. Het geene hy in St. Paulus gedaan hadde, was op Bourns ernstige begeerte geschied, dewelke hem bad, om het lyden Christi wille het volk aan te sprecken; waar over hy op den stoel geklommen was, zijnde hy by na met een Ponjaart, die naar Bourn geworpen wierd, gedood; want zy raakte hem aan de mouwe. Maar in het stuk van den Godsdienst beleed hy zijn Geloof zoo stantvastiglijk, dat hy over die zaak veroordeelt wierd.

Echter het behouden van Bourn was een zaak die by al de wereld zoo wel bekent was, dat het een ondienstig werk scheen te zijn, zoo vaardig met hem voort te gaan, als zy met de rest deden.

Zoo dan Heeth, Eerst Bisschop van Jork, en Day Bisschop van Chichester, Weston, Harpfield, en des Koninks Biecht Vader, en Alphonzus a Castro, gingen hem bezoeken, en trachten hem te winnen, maar te vergeefs. Het stond Bourn zeer kwalijk, dat hy noit voor Bradford gesprooken heeft, noch eens by hem gekomen is; zelfs zoo als Bradford voor den Raad gebracht wierd, was Bourns Broeder de Secretaris zeer hard tegens hem. Alzoo wanneer hy tot zijn onderzoek gebracht wierd, zijnde Bourn zelve toen Bisschop van Bath en Wells tegenwoordig, heeft deze niet zoo veel als zijn mond voor hem geopent, hoewel hy zich op hem beriep, voor zoo veel de zaak van de beroerte aanging.

Nevens Bradford, wierd een Jongeling van negentien Jaar, een leerjongen, Johan Leaze genoemt, mede ten vyere geleid, die ook op de Artykelen hem voorgehouden, veroordeelt wierd. Wanneer deze by de staak kwamen, vielen zy beide neer, en deden hun Gebed. Bradford daar op, nam een takkebosch in zijn hand, en kuste die, als mede de Staak, drukkende daar mede de vreugde uit, die hy om zijn lyden gevoel-

gevoelde, en riep daar op uit: *O Engeland, Engeland, bekeert u, bekeert u, wacht u voor de afgodery en den valschen Antichrist.* Maar de Sheriffs, of Schouten, verhinderden hem meer te spreeken, hy omhelsde zijn makker in zijn lyden, en bad hem goeds moeds te zijn, want wy zoude noch dien avond met Christus het Avondmaal houden. Zijn laatste woorden waren, *smal is den weg, en de Poorte eng, die tot het Eeuwige leven leiden, en weinig zijnze die ze vinden.* 1555.

De vervolging ging nu vast op andere plaatzen zijn gang; maar Bonner hield weder op, doch Thornton Suffragaan van Dover, Halpsfield Opper Diacon van Kanterbury, en eenige andere besloten mede hun yver te toonen. Dezen Thorn-ton,had zich zedert de eerste verandering, door Konink Hendrik gemaakt, de aldergedienstigste en voorbarigste, op ieder verandering getoont, en was ook weer de eerste onder deze Regering geweest, die de Misse tot Kanterbury had opgestelt. Hy was daar over in groote verachtinge by den Kardinaal Pool; maar Pool konde de fury van deze luiden niet hinderen, zonder zelf het misnoegen van den Paus op zijn hals te halen. De Paus was zijn openbare en ouden vyand, maar had geen gelegentheid om zijn haat tegens hem te uiteren, nademaal hy zulk een uitstekenden dienst, aan de Kerk bewees, als Engeland weder aan de Kerk te brengen. Gardiner zulks verstaande, schikte heimelijk iemand naar Rome om Pool daar swart te maken, het welke de onvergenoegde Paus lichtelijk aan nam. Gardiner zocht Eerst-Bisschop van Kanterbury gemaakt te werden, en dat Pool mocht terugge werden ontboden; en inderdaad de Paus had besloten, op de eerste gelegentheid Pool zijn Legative macht te benemen, en dezelve aan Gardiner te geven; maar Pool was zoo wel in de gunst van de Koninginne, dat dit eenigen tijd vereischte, om te boven te geraken. Dit dede Gardiner trachten, Kranmer zoo lange in het leven te laten als hy konde. Het scheen wel het gevoeglijkste met hem te hebben begonnen, die inder daat de voornaamste aanleider van de Reformatie was geweest, en het geene zy Ketterye noemen, voort te zetten. Echter had Gardiner zoo veel zucht niet voor hem als in dien gevalle zijn voorspraak te zijn; maar hy wist wel, dat, zoo haast als hy zou verbrand zijn, Pool in het Eerst-Bisdom van Kanterbury ingestelt zou werden. Daaromme vertoonde hy, dat indien hy, eeniger mate, konde afgetrokken werden, zulks de alderkrachtigste middel zou zijn, om de Ketterye uit te royen: want indien hy, die deze leeringen zoo zeer had voortgezet, dezelve nu kwam te verlaten, zulks zoude buiten twijfel de geheele partye om verre werpen, en ten minsten, al die

1555. noch swak en wankelende waren, doen overvallen; daar aan de andere zyde, indien hy gedood wierd, met standvastigheid voor zijn leere, al de andere daar door te meer versterkt zouden werden. Dit dacht hem voorwendings genoeg, om hem by het leven te houden. Maar waarom de Stoel van Kanterbury niet open te staan verklaart wierd, nademaal hy nu een hardnekkig Ketter verklaart was, kan ik zoo heel wel niet begrijpen, 't zy dat'er iets was in de wetten of later vonden, van de Canonisten, het welke de noodwendigheid maakte van den Stoel niet te vervullen, zoo lange als hy leefde, ik weete het niet.

Pool, ondertusschen zijnde in deze omstandigheden, derfde noch die van Rome misnoegen, noch opentlijk de vervolginge der Kettery verhinderen, het welke wel schijnt dat hy met meer bezadigtheid zou gedaan hebben, indien het niet ware gelaten, uit vreeze van den Paus gelegentheid tegens hem te geven, die al voor heen in het Conclave hem voor een begunstiger van Ketterye had uitgeschildert, en derhalven te lichtelijker zou bewoogen werden, alles dat na Romen tot zijn nadeel overgebrieft wierd, aan te nemen.

Eenige tot Kanterbury verbrand.

Deze die tot Kanterbury voor de Ketters te recht zaten, hadden vier mannen voor zich gebracht, twee Priesters Bland en Frankesh, en Shiterdon en Middelton, twee Leeken. Zy wierden veroordeeld op hun antwoord op de voorgestelde Artijkelen, en op den 25. July tot Kanterbury verbrand. In July wierd Margariet Polley, tot Tunbridge om dezelve zaak verbrand, zijnde deze de eerste Vrouw, die onder deze regeringe geleden heeft. Op den 22. July wierd Dirk Carwer tot Lewis verbrand, en op den 23. Johan Lauder, tot Stoning. Deze waren tot Londen gevangen, en voor Bonner gebracht; maar hy wilde met hen niet te doen hebben, verzoekende dat zy door hun Ordinairen mochten geoordeelt werden. Een van deze zijnde geboortig van Sarrey, was onder Gardiners Jurisdictie, dewelke besloot niet meer tegens de Ketters te procederen; daarom verkreeg hy een brief van den Raad aan Bonner, hem lastende tegens hen te procederen, die hen terstond veroordeelden.

Gepreten-deert verraad.

Daar waren omtrent dees tijd verscheidene Comploteryen ontdekt, voornamentlijk in Dorzetshire en Essex, en vorders in andere Graafschappen. Maar de natuur van deze Comploteryen, is in het Boek van den Raad niet te vinden. Eenige wierden gevangen, en in den Touwr gezet; twee of dry geheime Raden wierden op den 19. July daar heen gezonden, met een brief van den Raad, aan den Luitenant van den Touwr, om dezelve op de pijnbank te brengen naar hun dis-

cretie.

cretie en bescheidenheid: echter daar niets op volgende, zoo is het te geloven dat dit maar vonden van de Geestelijken zijn, om den Raad te meerder op te hitzen, dewijl zy hun verderf op alderhande manieren zochten. 1555.

Daar was ook een belediging begaan, omtrent twee Priesters, Peyto en Elston, die Franciscanen van de obzervantie waren. Zy hadden scherpelijk tegens Konink Hendrik, omtrent het stuk van de echtscheidinge gesprooken, en waren over de Zee gevlucht. De Koningin had om hem geschreven, en dede niet alleen de beschuldiging tegens hen vernietigen in het laatste Parlement, maar maakte ook Peyto haar Biecht Vader, en hebbende beslooten eenige Geestelijke Huizen weder in Engeland op te rechten, had zy met hun ordere begonnen; en het Huis van de *Franciscanen Obzervanten*, tot Greenwich weder opgerecht, het welke ook het eerste was geweest dat gesupprimeert was geworden; gelijk in het voorige boek getoont is, en daarom dede zy dat dezen zomer ten eersten weder herbouwen. Elston en Peyto dan te water afvarende, wierden door eenige die tot Londen op de waterkant stonden, steenen naar hen toegeworpen.

Koningin herbouwt het huis der Franciscanen tot Greenwich.

Dit wierd by de Koningin zeer hoog genomen, waar over zy den Thezaurier aan den Lord Major gezonden heeft, hem belastende een Proclamatie van vergeldinge, voor iemand die de daders daar van konde aanwijzen, te doen; maar de man konde niet uitgevonden werden.

Zy dede ook al Sir Thomas Morus Werken by een in een Boek drukken, dewelke dit Jaar in de Pars waren, en het wierd uitgegeven als een buiten ordinaire zaak, dat Konink Eduard gestorven, en zy tot de Kroon gekomen was op den zelven dag, wanneer hy was onthalst. Maar in het uitgeven van zijn werk, is my een stuk van bedrog voorgekomen zedert dat het voorige gedeelte van dit ons Boek is gedrukt geweest; ik hebbe het handschrift gezien, uit het welke zijn brieven waren gedrukt; alwaar ook de Originele van de Brieven dewelke hy aan zijn Dochter Meestres Roper geschreven heeft, by waren, nevens de Copye van deze, dewelke hy aan Kromwel geschreven heeft. Maar onder deze is een lange Brief, aangaande de Nonne van Kent, in de welke hy een wijdloopig verhaal van haar schijnheiligheid en andere snoodheden doet. Zy behelst verscheidene aanmerkelijke passagien, „ haar aangaande, van het groot gevoelen, het welke hy, in het eerste „ van haar gehad heeft, hoe hy daar toe gebracht was, en hoe hy daar „ na overtuigt was geworden, dat zy de valste en aldergeveinste schijnheilige

Thomas Morus werken gedrukt.

1555. „heilige was, die oit bekent is geweest, en dat hy gelooft dat zy ge-
„ meenzaamheid met den Duivel heeft gehad. Deze brief wierd op dien tijd achter gehouden, maar niet verlooren. Zoo dat ik nu bevinde de gissinge, dewelke ik daar omtrent in mijn voorig deel gemaakt hebbe, waarachtig te zijn, hoewel ik toen geen hoope had, om zelf by den brief te zullen komen, gelijk ik zedert gekomen ben. Het schijnt dat men beslooten had, de achtinge van die geschiedenis te verheffen; en nademaal de Nonne voor een Martelaresse en Propheterffe gehouden wierd, is het waarschijnlijk, datze wel lichtelijk gecanonizeert zou hebben geworden, en derhalven de getuigenis van zulk een grooten man, wierd niet dienstig geoordeelt, haar in den weg gelegt te
Col.N°.21. worden. De Brief zelve hebbe ik in de Verzamelinge gevoegt, maar in zijn werk is ze uitgelaten.

Rastal geeft zijn werk uit, maar laat zijn leven uit.

Ter oorzaak van dit Werk van Thomas Morus, moet ik den lezer weder in gedachten brengen, wat in het voorige gedeelte, zijn leven aangaande, gezegt is; het welke door Rastal zou beschreven zijn. Deze was nu de uitgever van zijn werk, en daar toe zoo zeer, door de Koningin, daar toe aangemoedigt, dat de Koningin hem kort daar aan tot een Rechter maakte; en zoo is het niet gelooflijk dat Rastal oit zulk een boek geschreven heeft, anderzints zou hy zulks in deze uitgave bekent gemaakt hebben. Het is ook niet gelooflijk dat de geschichten, dewelke Zanders daar na, op zijn naam heeft laten gaan, belangende Anna Boleyn, of Koningin Elizabets geboorte, als toen zoo veel als aangelegt waren; anderzints, is het niet gelooflijk, datze in die tijd niet gedrukt zouden zijn geweest, nademaal de Jonkvrouw Elizabeth, zijnde het eenige voorwerpzel van vreeze en naarbedenken, voor den Paapschen aanhang, nu uit de gunst van de Koninginne en een gevange was: zoo dat wy niet hebben te twijfelen, of al zulke Geschicht-Boeken zouden de Koningin zeer aangenaam zijn geweest, en de Geestelijken zouden de zorge om die gemeen te maken, wel op zich genomen hebben, al ware het maar om haar te diffameeren en haar tytul te verminderen. En derhalven schijnen deze dingen daar na aangelegt geweest, tot wederwraak, wanneer de Koningin Elizabeth, tegens dien aanhang strengheid begost te plegen, na zoo veel aangevangene en herhaalde t'zamensweeringen, als zy tot nadeel van haar leven, hadden gesmeed.

De Koninginne nu besloot zoo menige Geestelijke huizen te begiftigen, als de Inkomsten van de Kerk, die zy in handen had, konden onderhouden; en omtrent deze en andere byzonderheden, heeft zy eeni-

ge

ge bestellingen aan den Raad gezonden, zijnde door haar eigene hand geschreven; dewelke in de Verzamelingen te vinden zijn. Ik hebbe twee uitschriften van deze gezien, dewelke een weinig verscheelen; maar ik volge dat, het welke het aldernauste met het oorspronkelijke over een komt. Haar begeerte is: „dat deze, dewelke ordere hebben, om met den Kardinaal, omtrent de Kerkelijke goederen te handelen, eens ter week hem gaan aanspreeken, en met hem handelen, „om deze en andere zaken, dewelke tegens het Parlement bereid gemaakt moesten werden, af te doen; byzonderlijk bind zy aan, dat „men doch zorge voor het ophouden van goede Predikingen zal dragen, daar zy goede opzicht toe vereischt, vindende ook goed een „algemeene vizitatie van Hooge Schoolen en Kerken te bestellen; door „zoodanige als de Kardinaal daar bekwaam toe oordeelen zal. Aangaande de straffe der Ketteren, die wenscht zy dat niet te voorbarig zy, „echter wil zy het Gerecht haar eisch geven, omtrent die geene, die „door hun leere de eenvoudige zoeken te bedriegen: doch zy wilde die „zoo gematigt hebben, dat het volk mag zien, dat zy niet als over gerechtige oorzaken veroordeelt zijn; en bestelde derhalven, dat altoos iemand uit den Raad, by al de brandingen omtrent Londen „zou tegenwoordig zijn, en dat over al goede Zermoenen op dien tijd „zouden gedaan werden. Zy geloofde ook waarlijk, dat meer als een „Beneficie op een perzoon niet gebracht wierd, maar dat ieder Priester „hadde zijn plaats wel te bezorgen, en zich aldaar ophouden, ziende „zy de veelheid der zelver over Engeland aan, als de ware oorzaak van „het gebrek van goede Predikers; welkers predikingen vervoegt met „een goed voorbeeld van leven, veel goeds zouden konnen doen, „maar zonder het zelve, meende zy, dat hun Predikinge weinig vorderen zou.

1555. De Koningin herstelt de Kerk Landeryen. *Col. N°.* 22.

Ik komen nu weder tot de Branderyen, van de welke ik niet met onlust zomwijlen uitspat, nademaal een aanhangend verhaal van zulke swaarmoedige dingen, een slecht onderhoud voor den lezer maakt. In July wierd eenen Juxon tot Chichester verbrand. Op den 2. Augustus, wierd Denly, een Edelman tot Uxbridge, en Robbert Smith tot Waybridge verbrand. Op den 26. wierd George Tankervil tot St. Albans, en op den 28. dier Maand Patricius Pakkingham mede aldaar verbrand. Op den 31. een Nieuman tot Saffron Walden in Essex, en Robbert Samuel een Prediker tot Ipswich; en noch in de zelve Maand zijnder zes in een vyer tot Kanterbury verbrand, gelijk mede Elizabeth Warne tot Stratford Le Bow, Steven Whorwood tot Stratford,

Meer Ketters gebrand.

1555. Thomas Fust tot Ware, en Willem Hall tot Barnet. Maar van deze hun lyden hebben wy den bezetten dag niet.

In September op den 6. dag is George Catmer, en noch vier andere tot Kanterbury verbrand; en op den 20. Robbert Glover een Edelman, en eenen Cornelius Bangey, tot Coventry; in dezelve Maand (de dagen weten wy niet) is Willem Allen tot Walzingham, Rogier Coo tot Ierford, en Thomas Cob tot Thetford verbrand. Thomas Haywood, en Johan Garaway wierden tot Lichtfield mede om de zelve reden verbrand, op den 16. October daar aan volgende. Willem Woley, en Robbert Pigot tot Ely; alwaar Schaxton, die Bisschop van Salsbury, ten tyden van Konink Hendrik was geweest, en zijn Bisdom, ter oorzaak van de 6. Artykelen afgelegt had, maar op het laatste van de zelve Regeringe herriep, en nu Bisschop Suffragaan van Ely was, hen veroordeelde. Het is genoeg al deze maar genoemt te hebben, die enkelijk na de procedure *ex officio* verbrand wierden; want zijnde gedwongen of zich zelven te beschuldigen, of te sterven, het gaat zoo 't wil, verkoozen zy liever oprechtelijk deze Artykelen, dewelke hen voorgehouden wierden, te beantwoorden, en alzoo wierdenze om hun antwoord veroordeelt.

Ridley en Latimer tot Oxford verbrand.

Maar op den 16. October, hebben ook Ridley en Latimer hun leven tot Oxford opgeoffert; over het welke wy een weinig breeder zullen gaan. De Bisschoppen van Lincoln, Glocester en Bristol, wierden by een byzondere Commissie, van den Kardinaal naar Oxford gezonden, om tegens deze mannen te procederen. Zoo haast als Ridley hoorde dat zy in den naam van den Paus, en by gezag van den Kardinaal procedeerden, zette hy zijn hoed of kap op, hebbende tot daar en toe bloots hoofts gestaan, om dat hy geen teeken van eerbiedigheid aan deze, die uit zulk een Commissie ageerden, wilde bewijzen. Hy zeide, dat hy groote eerbiedinge voor den Kardinaal, als afkomstig van het Koninklijk Huis, en een man die met zoodanige geleertheid en deugden begaaft was, hadde; maar wat zijn Legative macht van den Bisschop van Romen aanging, daar van renuncieerde hy opentlijk, en wilde dat Character en merkteeken geen eerbiedigheid bewijzen, en alzoo zijn muts afnemende als hy van hem in andere opzicht sprak, zette hy die weder op, wanneer hy hem noemde als Gezant, en zijnde belast zich te ontblooten, weigerde zulks in dien opzicht te doen, maar een van de Dienaars dede zulks voor hem, en namze hem van het hooft. Daar na dede hem de Bisschop van Lincoln een lange aanmaning, om te wederroepen, en den Stoel van Rome te erkennen, nademaal Chri-

stus

ſtus zijn Kerk op St. Petrus gebouwt, en al de Vaders de uitſteekentheid en Præeminentie van dien Stoel erkent hadden, en hy zelve mede voor heen, in dat gevoelen was geweeſt: waar op hy tot antwoord gaf: dat het was op dat Geloof, daar St. Petrus belijdenis van dede, daar Chriſtus zijn Kerk op hadde gebouwt. Hy erkende dat de Biſſchop van Rome altoos in groote achtinge was gehouden geweeſt, beide ten opzicht van de waardigheid van de ſtaat, en de verdienſten van den Biſſchop, die dezelve Stoel bekleede; maar zy wierden alleenlijk als Patriarchen van het Weſten gehouden; en de Kerk had toen niet eens gedachten van die macht, tot de welke zy zich zedert opgedrongen hebben. Hy bekende dat hy eertijds van hun gevoelen was geweeſt; maar dat was, gelijk als S. Paulus een vervolger was geweeſt. Zedert had hy zulke ſmetten en vlekken in de Roomſche Kerk gezien, dat hy nooit daar weder toe zou konnen komen. Hier over wierden veel woorden gebruikt; maar tot beſluit wierpen zy hem eenige Artijkelen voor omtrent eenige opinien, dewelke hy anderhalf jaar te vooren, in de Schoolen had ſtaande gehouden, en belaſten hem, daar op te antwoorden. 1555.

Hy ving aan met een Proteſtatie, dat men met die te beantwoorden, hy niet wilde geacht zijn het Pauzelijk gezach te erkennen, en alstoen antwoorde hy hen, als hy van te vooren gedaan hadde. Latimer gebruikte dezelve proteſtatie en antwoord. Zoo wierd hen dan een nacht reſpijt, om zich beter te bedenken, gegeven, of zy afvallen wilden of niet: maar zy op den volgenden dag weder verſchijnende, en by de antwoord die zy gedaan hadden, blijvende, wierden hartnekkige Ketters te zijn verklaart, met ordre om gedegradeert, en aan de wereldlijke macht overgelevert te werden.

Maar daar na wierden nieuwe bewegingen omtrent Ridley aangewend, ten einde hy de genade van de Koninginne wilde ontfangen; maar dewijl alles te vergeefs was, zoo wierd het geſchrift afgezonden om hem te branden. Des nachts voor de Executie, toonde zich Ridley zeer vrolijk, en nodigde den Major en zijn Vrouw, in wiens huis hy bewaart wierd, om des anderen daags op zijn Bruiloft te komen, op het welke, als de Major zijn Vrouw begoſt te weenen, zeide hy, dat hy wel merkte, datze hem niet beminde: maar hy zeide haar, hoewel zijn ontbijt ſcharp zou zijn, dat hy verzeekert was, dat zijn avondmaal zoet zou zijn. Hy was verblijd, dat hy hoorde dat zijn zuſter wilde komen, en zien hem ſterven, zijnde in zulk een beſtendigheid van zinnen, dat een ieder zulks met verbaaſtheid aanzag.

1555. Op den volgenden morgen, zijnde de 16. wierden zy naar de plaats van de Executie gebracht, dewelke voor het Balio Collegie was. Zy zagen op naar de gevangenis, of zy Kranmer niet zagen; maar hy was toen met eenige Papen in een dispuit bezig, zoo dat hy in zijn veinster niet was; maar hy zag hen achter na met groote tederheid, en, neder knielende, bad zeer ernstiglijk, dat God hen in 't geloof en lijdzaamheid, op deze laatste pijnelijke passagie, wilde versterken. Wanneer zy tot de staak kwamen, omhelsden zy malkander met groote genegentheid. Ridley zeide tegens Latimer, *zijt goeds moeds Broeder, want God zal of het geweld van de vlamme afwenden, of ons bekwaam maken dezelve te verdragen.* Doctor Smith was bestelt te Prediken, en nam zijn text uit deze woorden: *of ik mijn Lichaam geve om verbrand te werden, en hebbe de liefde niet, zoo is het geen voordeel.* Hy vergeleek hun sterven voor de Kettery by Judas, die zich zelven verhing, en vermaande het volk zich voor dezelve te wachten, met zulk een groote bitterheid als hem mooglijk was, uit te drukken. Het beste daar van was, dat het Zermoen niet boven een kwartier uurs duurde; wanneer hy gedaan hadde, meende Ridley hem te hebben geantwoord, en de Lord Williams, die door de Koningin bestelt was, om de Executie te zien, was genegen om zulks te hooren; maar de onder Cancellier zeide, ten ware hy van meninge ware te verloochenen, zoo was „ hem niet geoorloft te spreeken. Ridley antwoorde, dat hy noit zijn „ Heer zou verzaken, of deze waarheid, van de welken hy zoo wel ver„ zeekert was, verloochenen. Des Heeren wille most in hem geschie„ den, hy stelde zich geheelijk in desselfs handen, die zonder onder„ scheid alles oordeelen zoude. Daar op keerde hy zich naar den Heer „ Williams, en zeide hem: „ niets kwelde hem zoo zeer, als dat hy „ breuke van eenige ontfangen hadde, de welke verpachtingen van hem „ hadden, als hy Bisschop van Londen was; en deze waren nu ledig, „ hy bad daarom ootmoediglijk, dat de Koningin ordere wilde geven, „ dat zulks aan de bruikers mocht weder goed gedaan werden, of dat de „ boeten mochten weder gegeven werden, uit zijn eigene goederen, „ dewelke hy in zijn huis hadde gelaten, en vry meerder waard waren, „ als deze breuken konden monteeren, en datmen noch eenig medely„ den met zijn Schoon-Broeder Shipzide wilde hebben, die uit een „ plaats, daar hy hem ingestelt hadde, gezet was, en nu met groote „ zorge op hem gepast hadde. Daar op vielen zy beide aan het bidden, en voegden zich zelven aan de staak. Latimer zeide tegens Ridley, zijt goeds moeds, *wy zullen dezen dag zulk een kaars in Engeland ontsteeken,*

ſteeken, als ik vertrouwe, in Gods genade die noyt uitgebluſt zal werden. 1555.
Zijnde dan Buskruid in groote menigte rontſom hun lichaam gehangen, om hun dood te verhaaſten, wierd het vyer aangeſtooken, en Latimer wierd door de eerſte vlam, zijnde het poeder aangegaan, uit de pijn verloſt, en ſtierf terſtond: maar Ridley moeſt vry meerder uitſtaan; want zy ſmeeten zoo veel houts op het vyer, dat de vlam daar niet konde doorbreeken, zoo dat zijn beenen by na verbrand waren, eer men zulks gewaar wierd, en dan, iemand den weg voor de vlam openende, maakte die haaſt een einde van zijn leven.

Aldus ſtierven deze twee treffelijke Biſſchoppen: de eene wegens zijn Godvruchtigheid, geleerdheid en gezond oordeel, de bekwaamſte Man van allen, om de Reformatie voort te zetten, en de ander wegens de oprechte eenvoudigheid van zijn leven, een recht Primitief Biſſchop, en Chriſten. Van zijn zorge omtrent zijn Biſdom, zullen de onderrechtingen en inſtructien, dewelke hy in zijn bezoekingen gaf, voornamentlijk omtrent de Kloosters, klare blijk konnen geven; en daarom hebbe ik dezelve in de Verzameling ingevoegt, gelijkze uit het Regiſter van Worceſter, door dien verſtandigen en waardigen Raadsheer Mr. Summer uitgeſchreven zijn; die uit yver tot de Reformatie, al de boeken aldaar doorzocht heeft, om uit dezelve zulke dingen te verzamelen, als hem dacht, tot dit Werk, dienſtig te zijn. *Ziet de Verzamelingen. No. 23.*

Bonner had een ſlechte vergeldinge aan Ridley gedaan, voor de gunſten, dewelke hy zijn vrienden getoont had, wanneer hy Biſſchop van Londen was; want hy had Bonners Moeder geduriglijk aan zijn Tafel gehouden, wanneer hy in zijn Landhuis tot Fulham was, onthalende haar, als ofze zijn eigen Moeder ware geweeſt; behalven de goedertierentheid, die hy zijn andere vrienden bewezen hadde. Heeth, alstoen Biſſchop van Worceſter, hadde anderhalf Jaar in Ridleys huis gevangen gezeeten, alwaar hy gehouden wierd, gelijk of hy in zijn eigen was geweeſt; en Heeth was gewoon, hem de aldergeleerdſte van al den aanhang te noemen; maar deze had nu, zoo verre, alle dankbaarheid en menſchelijkheid vergeeten, dat, niet tegenſtaande hy door Oxford kwam reizen, terwijl Ridley daar gevangen zat, hy niet eens hem kwam bezoeken.

Wanneer zy in den Touwr gevangen waren, was Kranmer met hen beiden, ter oorzaak van het groot getal gevangens, in een en dezelve kamer gelegt voor eenige maanden; maar na datze tot Oxford gebracht waren, konden zy nauwelijks boden of brieven aan

1555. malkander zenden; en de menschen hadden zoo verre alle menschelijkheid afgelegt, dat, zoo lange zy aldaar gevangen lagen, niet een van de gantsche Hooge Schoole hen kwam bezoeken. Weinige, die hun leeringe begunstigden, waren daar noch overig; en wegen de rest, was het geen wonder, dat hen niemand kwam aanspreeken, noch hen, van iets dat hen noodig mogt zijn, verzorgde: want al de liefde die hen getoont wierd, kwam van Londen.

Rechtsplegingen omtrent het roven der Kerken.

Gedurende dezen Zomer, was'er een naauw onderzoek naar de Kerkelijke goederen gedaan, die vervreemt waren, en al die gene, die Viziteurs waren geweest, zoo ten tijden van Konink Hendrik, of Konink Eduard, wierden daar over in recht betrokken; maar veele maakten verdrag, en verkreegen zoo hun rust, door rijke Geschenken aan de Kerk te doen; en na de grootheid van dezelve, wierd hun genegentheid tot de Kerk afgemeten; veel van deze begunstigden de Reformatie, het welke hen te rijkelijker in den buidel dede tasten, om daar door goede merkteekens te verkrijgen, en te min verdacht te zijn.

Gardiners ziekte en dood.

Het Parlement wierd geopent op den 21. October. De Cancelier kwam aldaar, als mede op den 23. maar zedert niet. Men wil zeggen, dat hy zoo lang met zijn middagmaal gewacht had, op dien dag wanneer Ridley en Latimer gebrand wierden, tot dat hem iemand kwam zeggen, dat het vyer voor hen aangestooken was: maar de Bode, hoewel te Post rijdende, konde niet voor vier uren, in den achtermiddag, tot Londen komen; wanneer hy blijdelijk ging aanzitten; maar over maaltijd wierd hy aangetast met de kwale daar hy van stierf. Het was een ophoudinge van waterloozing, die hem tot op den 12. van November bybleef, en hem toen uit de wereld sleepte. Hy had groot leedwezen over zijn voorige leven; en Day, Bisschop van Chichester, by hem komende, en hem versterkende met de verzeekering van de rechtvaardigmakinge door Christus bloed: gaf hy hem tot antwoord: „Hy mocht zulks tegens hem of andere „op zijn conditie zeggen; maar indien hy die gapinge weder open„de, en dat aan het volk predikte, dan vaar wel al te zamen. Hy verhaalde deze woorden menigmaal: *Erravi cum Petro, sed non flevi cum Petro: Ik hebbe met Petrus gedwaalt, maar niet met Petrus geweent.* Hy was van een hooger afkomst, als gemeenlijk bekent was: want hoewel hy den naam van Gardiner, van zijn gemeenden Vader droeg, zoo wierd evenwel gelooft, dat hy de Bastaart zoon was van Rijkaard Woodwil, die Broeder was geweest van Koningin Elizabeth,

EFFIGIES STEPHANI GARDINERI EPISCOPI WINTONIENSIS

Natus Buriæ
fit Episcopus
Wintoniensis
1531 Dec. 5.

Cancellarius
Angliæ 1555. Aug: 23
Obyt 1555. Nov: 12.

beth, Vrouwe van Konink Eduard de IV. zoo dat hy, in den tweeden of darden graad van bloedverwantſchap, aan Konink Hendrik de VIII. vermaagſchapt was, het welke miſſchien de oorzaak was, dat hy zoo ſchierlijk tot Biſſchop van Winchester verkoozen wierd. 1555.

Dit word door Sr. Eduard Hobby, in een brief aan een vluchteling over Zee, geſchreven, verhaalt, aan den welken hy bericht van zijn dood gaf. Alwaar hy onder anderen zegt, dat hy een man van hooger afkomſt was, als hy in het gemeen geacht wierd te zijn; en op de kant word gezegt, dat hy Neve van de Koningin van Engeland was. Dit verklaart, het geene zoo hem als Bonner, te laſt gelegt is geworden, in een van de Boeken, dewelke voor de getrouwde Geeſtelijkheid geſchreven zijn, dat het geen wonder ware, dat zy zoo tegens het Houwelijk waren, nademaal zy beide in overſpel gebooren waren.

Hy was in de Geeſtelijke en Borgerlijke wetten zeer wel, en in de Godtgeleerdheid matiglijk ervaren. Hy had een goeden ſtijl in het Latijn, en verſtond het Griekſch wel; maar al zijn kracht beſtond in een diepe veinzery, een vaardig begrijp, een groote inzicht in zaken van Staat, en een nauw beſlootene en konſtigen weg, om zijn gedachten te verbergen, en ondertuſſchen die van een ander door te dringen, en de gunſt en vertrouwentheid van die te winnen. Den gantſchen tijd van Konink Hendrik gedurende, heeft hy zich gevoegt, en zou hetzelve ook wel gaarne onder de Regering van Konink Eduard hebben gedaan; maar Kranmer kende hem te wel, om van hem by den neus geleid te werden, en handelde hem zoo als hy het verdiende. Maar dezen handel won hem weder de gunſt van Koningin Maria zoodanig, datze hem in het hoogſte bewind ſtelde; en nu wanneer hem een Kardinaals hoed boven het hooft ſtond, word hy uit de wereld gerukt, en al zijn ſtaatzuchtige gedachten vielen met hem.

Van zijn ſlaafachtige falyvouwery, omtrent de echtſcheiding van Konink Hendrik, hebbe ik verſche ſtalen gevonden, behalven deze, van dewelke in het voorige Stuk geſprooken is. Wanneer hy, in het 1529 Jaar, naar Rome trok, ſchreef Anna Boulein een zeer beleefden brief aan hem, dewelke ik in de Verzameling ingevoegt hebbe. *Coll. No.* 24
By deze zal de Lezer klaarlijk konnen begrijpen, dat hy toen in het geheim was van des Koninks Houwlijk met haar, zoo haaſt als de echtſcheidinge zou verkregen zijn. Daar is noch een andere byzonderheid in dezen brief, dewelke een giſſinge, die ik in het begin

 van

1555. van het voorgaande Boek heb neergestelt, goed maakt, aangaande de Krampringen, die door Konink Hendrik gezegent wierden, het welke ik dacht, by hem, na dat hy het hooft van de Kerk verklaart was, geschied te zijn. Dat gedeelte was gedrukt, voor dat my deze brief ter hand gekomen is; maar deze brief betoont dat men ze gewoon was te zegenen, zelfs voor de echtscheidinge van Rome gekomen was; want Anna Boleyn zand dezelve als een groot prezent daar heenen. Het schijnt dat het gebruik van dezelve, ten tijden van Konink Eduard afgebrooken is geweest; maar nu onder Koningin Maria had men beslooten de zelve weder op de baan te brengen, en de plechtigheid omtrent de zegening was uitgeschreven in een zeer fraye hand, dat noch in wezen is, van dewelke ik een uit-
Coll.No.25 schrift in de Verzameling gevoegt hebbe. Maar de stilswijgentheid van de Schrijvers van dien tijd, doet my denken, dat het zelden, indien ooit, gepractizeert of gedaan is.

Maar om weder tot de dienstwillige involging van Gardiner te komen. Ik heb een brief van hem, aan Konink Hendrik geschreven,
Coll.No.26 in de Verzamaling ingevoegt, dewelke met zulk een geheim en vertrouwentheid geschreven is, dat zelfs de Kardinaal Wolzey die niet mocht te zien komen. Hy drukte in dezelve de vreesachtigheid van den Paus zoo klaarlijk uit, dat hy zelfs zegt, niets te zien, als de vreeze voor de macht van den Keizer, dewelke hem verhinderde om de scheidinge toe te staan: daarom raad hy den Konink, de zaak eens in Engeland zelve te doen, en laten den Keizer daar over klagen, zoo hy wil, niet twijffelende, of hy zou met zoo veel uitvluchten afgewezen werden, als nu in de zaak des Koninks gebruikt wierden.

Heeth, Eerstbisschop van Jork, verkreeg de Zegels, in February naast daar aan volgende, zijnde dezelve, gedurende dien tijd, in handen van Sir Nicolaas Hare, of Haas, toen Meester van de Rollen geweest; en alzoo wierd hy Cancelier tot wederzeggens toe, gemaakt. De Koningin ook aanmerkende, dat Whitehall van den Stoel van Jork afgenomen was, kreeg een beswaarnisse in haar gewisse om daar langer in te woonen; maar Heeth en zy, verstonden malkander daar omtrent zoodanig. Zuffolks plaats, door het schuldig zijn van den Hartog, was nu in haar hand, en alzoo gaf zy dat weder aan den Stoel van Jork, dewelke Heeth verkocht, en tot Hoeven maakte, koopende daar voor een ander Huis, by Charing-Cruis, het welke zedert altoos den naam van Jork Huis gedragen heeft.

Maar wat nu het Parlement aangaat, het zelve bevand zich nu in

een geheel andere gesteltenisse, zijnde de zinnen nu zeer afkeerig van de Geestelijkheid geworden, als mede van de Koningin, die niet anders betrachte, als dezelve weder zeer rijk en machtig te maken. 1555.

Gesteltheid van het Parlement verandert.

Op den 28. October, wierd in het Huis der Gemeente voorgesteld, dat men subsidie, en twee vijftienden zou opstellen, om de schulden van de Kroon te betalen; maar dit wierd met groot geweld tegen gesprooken. Men zeide dat de Koningin verkwistelijk de Rijkdommen en schatten van de Kroon had weg gegeven, en aan de Leeken uitgekeert, om haar schulden te betalen. Waarom had zy dezelve niet eerder tot de Geestelijkheid aangewend? maar daar wierd geantwoord, dat de Convocatie haar een subzidie van zes schellingen in het pond toegestaan hadde; en de Koningin verzocht nu, na by na dry jaren Regeringe niet anders, als het geene daarze haar Onderdanen van ontlast hadde, wanneer zy eerst tot de Kroon gekomen was. Evenwel nam de drift zoodanig toe, dat op den 1. November, Secretaris Peter een boodschap van haar bracht, dat zy die geene bedankte, die de twee vijftienen hadden voorgestelt; maar dat zy die weigerde aan te nemen. Zoo wierd dan tot de subsidie verstaan.

Op den 29. November zand de Koningin om het Huis der Gemeente. Wanneer zy gekomen waren, zeide zy hen, zy konde met geen goed gewisse de tienden en eerste vruchten van de Geestelijken aannemen. Het was een taxatie, die haar Vader dezelve had opgelegt, om zijn Opperhoofdigheid staande te houden, van de welke zy zedert ontbloot was, en daarom wilde zy hen daar ook van ontlasten. De Legaat daar op dede een verhaal, om te toonen, dat het eigenen van geestelijke beneficien, het Patrimonie van de Kerk was, en weder tot dezelve moest keeren. De Koningin daar op verklaarde, dat zy dezelve eensgelijks de Kerk weder wilde geven. Hier op knielde eenen Story, van het Huis der Gemeente neer, en zeide tegens de Koninginne, dat de Spreeker, hun begeeren, dat de toelatingen van prediken, mochten bepaalt werden, haar niet had voorgesteld. Dit was een groote verkleining van den Spreeker. Hy dan weder in het Huis gekomen zijnde, dede zijn beklach over Story. Deze dacht, dat hy wat meer als andere te zeggen had; want ten tijden van Eduard de VI. wanneer de Bill voor het eerste Boek van de Engelsche dienst passeerde, sprak hy zoo vrymoedig daar tegen; en dat met zulke opmerkingen op den Konink en den Protector, dat hy in handen van den Zerjeant gestelt, en naar den Touwr gezonden wierd.

De Koninginne ontlast de Clergie van tienden en eerstelingen.

De woorden dewelke hy zeide, waren deze: *O Wee Engeland, als*

1555. *als u Konink een kind is.* Hier over wierd hem een beschuldiging opgelegt; maar op zijn onderwerpinge, ordonneerde het Huis, de geheime Raden aan den Protector te verklaren, dat het hun besluit was, dat hy weder zou ontslagen werden, en verzochten dat de Konink zijn misdaad vergeven wilde, die hy tegens hem en den Raad begaan hadde. Aldus had hy zich nu weder even onbescheidentlijk, tegens alle Licentien van Rome komende, gedragen, meenende dat hem toestond vryer te spreeken, als andere. Maar hy bekende zijn schuld, en het Huis wetende dat het een goeden yver was, die hem dede spreeken, vergaf hem zijn schuld. Maar naderhand onder de Regeringe van de Koninginne Elizabeth, is hy over verraad veroordeelt.

Op den 23. November, wierd de Bill tot het inhouden van de eersteling vruchten en tienden, en de rezignatie op alle toeëigeningen, dewelke als noch onder de gift van de Koningin stonden, om naar believen van den Legaat besteed te werden, tot ontlasting van de Geestelijkheid, in het Huis ingebracht. Men had eens goed gevonden, dat men het herstellen van de Impropriatien zou uitlaten; want men zeide: de Koningin mocht zulks alzoo wel doen door opene Brieven; en indien zulks in de Bill wierd gestelt, zou zulks groote jalouzye verwekken, nademaal verstaan zou werden, dat de Koningin verwachte, dat de Onderdanen haar voorbeeld volgen zouden. Maar daar was besloten, door alle mooglijke middelen, de tyden van het openstaan voor de Kerk te herstellen. Zoo wierd het dan in de Bill gestelt; veel dispuiten vielen daar over, zommige zeiden dat de Geestelijke de Kroon wilden beroven, en het volk te gelijk; en dat de Leeken als dan de waardigheid van het Rijk mosten ophouden. De zaak wierd byzonderlijk Sir Willem Cecil en andere aanbevolen, om door hen onderzocht te werden; op den 13. van December stemde het Huis daar over; 126 waren daar tegen, en 192 waren daar voor.

Daar wierd ook een Bill tegens de Gravinne van Zussex ingelevert, die haar man verlaten, en zich naar Vrankrijk begeven had, alwaar zy opentlijk in overspel leefde, brengende kinders, voor andere Vaders voort. Over deze zaak wierd een Bil ingegeven, in het eerste Parlement van deze Regeringe, om haar Bruids-gave haar af te trekken, en haar kinderen bastaarts te verklaren; maar dezelve wierd door die van de Gemeente verworpen, en alzoo wierdze nu wederom gehandelt. Een andere Bill wierd ingegeven, tegens de Hartogin van Zuffolk en andere, die over Zee gevlucht waren, om hen te belasten weder te komen, onder zware straffe. Maar hoewel zulks door de Lords was toegestaan,

Bil tegens Vluchters over zee verworpen.

gestaan, maar by omstemminge van het Huis der Gemeente, wierdze verworpen, en afgewezen. De Grootste en Rijkste van deze, dewelke de Reformatie begunstigden, ziende in welk een slechten staat zy hadden te zijn, indien zy in Engeland bleven, hadden zich over de Zee begeven; zoo zocht men hen nu weder te doen keeren, of hun Staten en middelen verbeurt te maken: maar die van de Gemeente dachten, zy hadden albereets, maar al te strenge wetten, tegens de zelve toegestaan, en wilden derhalven geen andere daar toe voegen. De Hartogin van Zuffolk was vervolgt geweest, terwijl zy in Nederland was, maar zy ontkwam het, ter nauwer nood. 1555.

Een andere Bill wierd ingelevert, om eenige perzoonen onbekwaam, om Vrede-Rechters te zijn, te verklaren, maar deze is op het eerste lezen verworpen. Deze was voornamentlijk tegens die geene, die zich wat te slap, omtrent het vervolgen der Ketters toonden, ingestelt. Maar die van de Gemeente wilden niets toestaan, om zulks voort te zetten; ook was het niet nodig, nademaal het in het vermogen der Koninginne was, uit die Commissie te laten, zulke als zy begeerde: maar dit toonde den yver van eenige, die zich zelven daar mede, dachten wel gewilt te maken.

Acte om iemand van de Beneficien te versteeken.

Daar wierd een klacht, in het Lager Huis ingelevert, door de Vrouw van eenen Rufford, tegens Bennet Smith, die twee mannen gehuurt had, om haar man te vermoorden: dewelke (gelijk de acte, daar over gemaakt, medebracht) een van de snoodste moorden was, daar men kennisse van hadde. Maar Smith, die de moorders gehuurt, en daar na betaalt hadde, mocht volgens de wetten zich beroepen, op de Beneficie van Geestelijkheid. Het is en heeft altoos geweest een oude gewoonte in Engeland, dat voor en van wegen eenige misdaden, deze, dewelke konnen lezen, de dood niet hebben te lyden. Dit was in het eerste geschied met een verklaringe, dat deze of hadden beloofτ, of dan besloten, geestelijke orders aan te nemen; het welke ook de oorzaak was, dat geen *Bigami*, of die meer als eens getrout waren geweest, of zulke als weduwen trouden, daar bekwaam toe geacht wierden; om dat de zoodanige geen ordere konden aannemen: en het lezen alleenlijk was, om te toonen, dat zy eeniger mate tot eenige ordere bekwaam waren: maar daar na, wierd het konnen lezen, zelfs zonder zoodanige beloften, geacht, alles dat van noden was, om iemand de Beneficie van de Geestelijkheid, te doen genieten.

Dit was toegestaan, als een aanhangzel van de Kerkelijke vrydom; want de Geestelijke waren niet vergenoegt, dat hun eigene perzoon van

1555. straffe bevrijd zou zijn, maar wilden enkel hebben, dat al die geene, die besloten onder hen te komen, van gelijken, van de verschuldigde straffe bevrijd waren, over misdaden dieze voor heen begaan hadden. Alzoo nu Ruffords Vrouw verzoekende, dat gezeide Smith, by Acte van het Parlement, van die Beneficie zou versteeken zijn, wierd van het zelve, naar de Koninginne toegezonden, om te verzoeken dat dezelve geliefde te ordonneren, dat gezeide Smith van den Tower mocht werden gebracht voor de Barr van het Parlements Huis: het welke zijnde geschied, hebben de andere medestanders, alles bekent, en hoewel hy het in het eerste loochende, bekende hy ook alles daar na. De Bill dan wierd door het Lager aan het Hooger Huis gezonden, daar de zelve zeer door de Geestelijken wierd tegen gesprooken, die tot geen verminderinge omtrent haar voorrechten wilden verstaan; maar de snoodheid van de misdaad, wrocht zoo veel, op het grootste gedeelte, dat ze passeerde. De Graven van Arundel en Rutland; de Bisschoppen van Londen, Worcester, Norwich en Bristol, de Lords Abergaveny, Fitz-Water en Lumbey protesteerden daar tegen. Pates was nu Bisschop van Worcester, na dat Heeth naar Jork was overgebracht. Hy was al, (als zommige willen) tot dat Bisdom, door Hendrik de achtste, op afstand van Latimer, geschikt; maar zijnde in een t'zamenstemminge met den Paus en den Kardinaal Polus ingewikkelt, nam hy zijn vlucht over de Zee: maar de waarheid van de zaak is, dat hy op de dood van Jeronymus Ghinuci, door den Paus Bisschop van Worcester gemaakt was, doch hy wierd daar over in schuld gestelt, maar zijnde zulks by het voorige Parlement ingetrokken, wierd hy in dien Stoel gestelt.

Sir Antony Kingston in den Tower gezet.

Op den 9. December wierd het Parlement gedissolveert, en den volgenden dag, Sir Antony King-Ston, die een groot woelgeest in het zelve was geweest, en op zeekeren dag den Sargeant de sleutels van het Huis ontnomen hadde (het welke naar het schijnt het meeste gedeelte van het Huis niet onaangenaam was geweest, dewijl zy daar niet tegens deden) wierd naar den Tower gezonden; en op dien zelven dag (gelijk in het Boek staat) heeft de Bisschop van Ely, aan den Schatmeester de Bulle van den Paus, door de welke des Koninks en Koninginnen tytul op Yrland bevestigt wierd (zijnde van date den 17. Juny) overgelevert. Kingston bleef in den Tower, tot den 23. van de Maand, wanneer hy zich onderwierp en vergiftenis verzocht, waar op hy weder ontslagen wierd. Maar het volgende Jaar wierd hy beschuldigt, met eenige anderen, besloten te hebben den Exchequer, of Wissel-Bank

van

van 50000 ponden te beroven, waar op hy zes van de zelve, als Udal, Throgmorton, Petham, Daniel, Stanton en White, over Felony wierden geexecuteert; wat blyken tegens hen in gebracht wierden, weet ik niet, maar Kingston stierf op den weg naar Londen. 1555.

Pool Canons tot Reformatie van de Clergie. Rot. pat. ist. par. 3. Reg.

Van het Parlement begeve ik my, vervolgens tot de Convocatie, alwaar nu de Kardinaal in meerder vryheid was, zijnde van Gardiner en zijn tegenspoorige jalouzyen verlost. Hy had van de Koninginne, op den 22. van November een ordere, onder het groote Zegel verkregen, om een Synode te mogen houden; (van de Licentie die hy voor heen had verkregen, is hier voor gesprooken.) En om voor te komen alle twyfelingen en duisterheden, dewelke uit de wetten en Prærogativen van de Kroon, zouden mogen ontstaan; machtigde zy hem, om dat, en eenige andere Zynoden vervolgens, te mogen beroepen en te besluiten, het geen de Canonyke wetten goed vonden; zy ordonneerde ook de Geestelijken by een te komen, en hun toestand en gehoorzaamheid aan deze wetten, zonder eenige vrees van het wereldlijke Gerecht te hebben, toe te brengen. Dit wierd een veilige zaak aan beide zyden geacht, beide tot behoedinge van het recht van de Kroon, en tot bevrydinge van de Clergie, van naderhand, binnen het Statuit van *Præmunire* gebracht te werden, gelijk zy waren, op het erkennen van des Kardinaal Wolzeis wettige macht.

Deze convocatie stelde Pool een Boek voor, het welke daar na gedrukt wierd, onder den tytul van de Reformatie van Engeland, by decreet van den Cardinaal Pool; en is nu in de Boeken van den Raad ingevoegt.

Hooftstukken van Pools Reformatie.

Het eerste decreet en besluit is, datter altoos een gedachtenis van de verzoeninge, dewelke nu met Rome gemaakt is, in ieder Misse zou gehouden werden; beneffens een processie en andere plechtigheden, op de verjaringe daar van. Hy bevestigde ook de instellingen van Otho, en Otho-bonus, verbiedende het lezen van Kettersche Boeken, en zet voort het Catholijke Geloof, in de woorden van die uitlegginge daar van, dewelke de Paus Eugenius van het Concilie van Florencen, tot dat van Armenia gezonden heeft.

Het tweede was voor de zorgvuldige bedieninge en behoudinge van de Sacramenten, en het weg weeren van alle brasseryen, op de Feestelijkheden van de inwyinge der Kerken, dat wy Kermissen noemen.

Het derde vermaant de Bisschoppen, om alle wereldlijke zorge aan een zijde te leggen, en zich zelven t'eenemaal tot hun Harderlijke plichten te voegen, in hun Bisdommen te blijven, op de alderhoogste

1555. ſtraffe. Hun Canoniken worden ook gelaſt, nevens alle andere Kerkelijke perzoonen, het zelve te doen. Alle veelvoudigheid van Beneficien in bezorginge van Kerken, worden enkelijk verboden, onder laſt, van binnen den tijd van twee maanden, alle anderen, behalven een, af te leggen, anderzins zouden zy verklaart werden, die alle verbeurt te hebben.

Het vierde is: dat voor zoo veel de rezidentie der Paſtoren van geen groot gebruik kan zijn, ten ware zy getrouwe Harders van hunne kudde wierden, het welke voornamentlijk te betrachten ſtaat, door hun prediken van Gods woord, het welke, anders als het gebruik der Apoſtelen, door veele zeer veronachtzaamt word. Hy dan belaſt hen, ieder Zondag, of Heiligen dag te prediken; of indien zy des onmachtig waren, andere daar toe te krijgen. Zy hadden ook in het byzonder het volk te onderwijzen en te vermanen, gelijk mede al de mindere Geeſtelijkheid, trachtende hen te bekrachtigen, in het Catholijke Geloof, of zelfs, des nood zijnde, dreigementen te gebruiken. En ter oorzaak van het groot gebrek van goede Predikers, verklaarde de Cardinaal, dat hy zorge wilde dragen, datter Homilien, of verzamelde uitleggingen van texten zouden werden voortgezet. Ondertuſſchen hadde ieder Biſſchop, zoodanige als de uitſteekendſte in hun predikinge waren, over hun Biſdommen te zenden, om het gebrek van de andere te vervullen.

Het vijfde is, omtrent het leven der Biſſchoppen, het welke bezet en exemplaar hadde te zijn; dat zy alle praal en pracht zouden hebben af te leggen, zich zelven met geen zijde beklede, noch rijken toeſtel maken; maar een zuinige tafel houden, en niet boven de dry of vier Gerechten op hun tafel hebben, en zoo veele ſtaat hy eerder toe (aangemerkt den tegenwoordigen tijd) als hy voor goed keurt: dat over hun tafel de Heilige Schrift, of andere goede Boeken zouden gelezen werden, vermengt met ſtichtelijke redenen: datze niet te veel Dienaars of Paerden zouden houden; maar op dat deze ſpaarzaamheid niet mocht ſchijnen uit gierigheid voort te komen, zouden zy de reſt van hun inkomen aan den armen beſteden, of tot het optrekken van arme Studenten, en andere Chriſtelijke werken. Al de zelve regelen ſteld hy mede voor de mindere Geeſtelijkheid, met een betamelijke over-eenkomſt van hun inkomſten en voordeelen, om zich na dezelve betamelijk te ſchikken en reguleren.

Het zeſde is, omtrent het aannemen in de ordere, dat men daar niet zoo voorbariglijk zou hebben mede toe te gaan; maar op een nauw voor-

voorafgaande examen. Dat ieder een, die de ordere hadde te ontfangen, zijn naam een geruimen tijd voor af, zou hebben aan te geven, op datter tijd tusschen beiden mag zijn, om zorgvuldiglijk naar hem te onderzoeken. De Bisschoppen wierden gelast, de examinatien niet iemand anders aan te bevelen, als denkende dat het hen genoeg zy, de handen op te leggen; maar zelve te examineren, zonder daar lichtelijk over te loopen; vermogende tot hun onderstand te roepen, zoodanige als zy godzalige en geleerde Mannen kennen te zijn, en op dewelke zy mogen vertrouwen. 1555.

Het zevende was, omtrent het geven van beneficien en bedieningen. Het welke eenigermate ook begrepen is in die last: *Legt niemand haastiglijk de handen op.* Zy hadden alle zijdigheid in hun verkiezinge aan een zijde te leggen, en na de best-verdienende om te zien; en die geene dieze in den dienst stellen, met eede tot rezidentie in hun plaats te verbinden.

Het achtste was, geen dienst te begeven, dewelke niet vacant en open is.

Het negende raakte Zimony, of preuven Kramery, verkoping van bedieningen.

Het thiende tegens het vervreemden van eenige Kerkelijke goederen.

Het elfde was, dat in ieder Cathedrale of Hooftkerk, een Seminarium, tot vervulling van het Bisdom zou zijn. Omtrent het welke men twee rangen zou hebben te maken; de eene van deze, dewelke de Grammatica leerden; de andere van deze, die nu opgeklommen waren, en bekwaam om Acholijten, of navolgers te zijn. En deze mosten in de Studie en deugden opgetrokken werden, tot datze tot dienst van de Kerk bekwaam zouden zijn. En een tax van de vierde penning, wierd op de Clergie gelegt, om dezelve daar mede te onderhouden.

Het twaalfde was aangaande de Vizitatien en bezoekingen.

Alle deze wierden ten einde gebracht, toegestaan en verkondigt, door hem, in February, in het naaste Jaar.

In deze decreten word gewag gemaakt van Homilien, of Verzamelingen, dewelke in der daad stonden uitgegeven te werden. En onder de Papieren van den Eerstbisschop Parker vinde ik het bewerp daar van aldus gelegt te zijn. Hy stelt vier Boeken van Homilien, of Verzamelingen voor. Het eerste handeld van Poincten van Controverzien, of Stukken van geschil, om het volk van dwalinge te behoeden. Het tweede voor de uitleggingen van de Geloofs-artijkelen, de thien Geboden, het Gebed des Heeren, de Groet van Maria, en de Sacra- *Ex Man. Coll. C. C. Cant.*

 men-

1555. menten. Het derde was, om voor de Heilige dagen, den Zondag en Vierdagen van het Jaar te dienen, tot uitlegginge van de Euangelien en Zendbrieven. En het vierde was, omtrent de deugden en gebreeken, als mede de plechtigheden en gebruiken van de Kerk.

Pools besluit om de Kerk te reformeren.

Uit al deze dingen, blijkt genoeg, hoe wel gematigt deze Kardinaal was. Hy bind niet aan, dat de Geestelijke de Ketters zouden vervolgen; maar om dezelve eerder te reformeren, als wel wetende, dat een nauwgezette en voorbeeldige Geestelijkheid, lichtelijk alle tegenstellingen te boven komen, en de waarheid zelve overwinnen kan. Want het volk is in het gemeen, of zoo onkondig, of zoodanig door verscheidene bezigheden verdeelt, datze zelden tot oplossinge van eenige bespiegelijke stukken komen, die geschil-poincten tusschen de Geleerde zijn; maar nemen alles op, by algemeene kenningen, en meningen; en niets heeft meer invloeying op hen, als het ergerlijke of bezette leven van de Kerkelijke perzoonen: zoo dat Pool, trachtende alle deze dingen te verbeteren, goede regels voorschreef, om hun leven te verbeteren, en tot weringe van die roepende ergernissen van meerderheid van ampten, en afwezentheid: om de Bisschoppen te verbinden, om exact in hun examen en onderzoeken voor de Orders, en het besteeden van hun diensten, op de best verdienende, en niet door byzondere genegentheden gedreven te zijn.

In dit laatste was hy zelve een treffelijk voorbeeld. Want hoewel hy een eenig broeder hadde (zoo vinde ik hem genoemt in een van des Kardinaals Commissien, hem en andere aanbevolen, hoewel ik geloof dat hy een bastaart broeder zal geweest zijn) David genoemt, die onder Konink Hendrik maar Opper-Diacon van Darby was geweest, heeft hy echter den zelven, 't zy, om hem te straffen over zijn voorige involginge, of om te toonen, dat hy niet genegen was zijn Magen te verheffen, niet gevordert, als na dat hy wel twee Jaren in Engeland was geweest, wanneer hy hem alleenlijk het Bisdom van Peterborg gaf, een van de armste van al de Bisdommen; het welke in aanmerkinge zijner na-verwantschap aan de Kroon, en hooge geboorte, wel een slechte bevordering was. Maar boven alle, dat desfein van hem, van Seminarien, of Plantzoenen, in ieder Cathedrale Kerk te hebben, tot bezorginge van het Bisdom ingestelt, toont wat een wijze bezeffinge hy hadde omtrent de rechte methode van Kerken te reformeren, die, gelijk hy oordeelde, met ketterye beloopen was. Het was het zelfde, dat Kranmer voor heen bestelt had, zonder dat het evenwel ten einde kwam. Waarlijk lieden, dewelke van hun kindheid af, met andere wijzen van

leven

leven doortogen zijn, hebben min bestellings voor een heilig Character 1555.
van nooden, als deze, dewelke in de vermakelijkheden en dwaasheden van de wereld geleeft hebben; dewelke, ten zy een buiten ordinaire verandering in hen gewrocht werd, altoos iets van hun oude manieren van leven omtrent zich behouden, en zoo te kort vallen, omtrent die deftigheid en betamelijkheid, die een geestelijke bedieninge betaamt.

De swakheid van zijn geest heeft hy in een zaak getoont, dat zijnde zoo tegens deze wreedheid met de Ketters te plegen, hy zulks niet opentlijker beleden en getoont heeft, maar de andere Bisschoppen hun gang liet gaan, zelfs tot Kanterbury, het geen nu in zijn hand gezequestreert was, en korts daar aan, onder zijn zorg gestelt wierd, latende deze arme menschen onder de wreedheid van een woedende en verbitterde Roomsche Geestelijkheid. Hier in was hy te beklagen, dat hy niet moeds genoeg hadde, zich tegens zulk een hoogmoedigen Paus, als Paulus de 4. was, aan te stellen, die geen andere weg had konnen bedenken, om Ketteryen uit te roeyen; als over al de Inquizitie aan te stellen. Pool dan, achte het genoegzaam voor hem te zijn, zelve geen te oefenen, noch elders eenige aan te stellen, meenende te konnen volstaan, wanneer hy in het byzonder zulks tegen was; echter stond hy Commissien en Bevel Brieven, de andere Bisschoppen en Archidiaconen toe, om tegens de genoemde Ketters te procederen.

Hy was niet alleen bekommert van zijn Legaatschap af te geraken, en het Eerst-Bisdom van Kanterbury, het welke nu boven zijn hooft stond, te verliezen. Maar hy vreelde ook, dat men hem tot Romen ontbieden zou, daar hem de Paus straffelijk genoeg gehandelt zou hebben, die hun oude geschillen te wel in gedachten had, om geen goede gelegentheid, om zich te wreeken waar te nemen, gelijk hy daar in niemand vergaf, en den Kardinaal Merone, een groot vriend van Polus, op vermoeden van Kettery, in de gevangenis wierp. Al deze dingen hebben Pool bewoogen, om de vervolginge zijn gang te laten gaan, en men gelooft, dat hy zelfde Executie van Kranmer verhaast heeft, als verlangende om in dien Stoel gestelt te werden, het welk de eenige perzoneele smaat is, die ik bevinde dat hem opgelegt is.

Een zaak is echter zeer aanmerkelijk in hem, dat is, niet te hebben willen luisteren na de Jezuiten, als die hem verzochten, hen in Engeland te brengen. Die ordere was omtrent twaalf Jaar, voor deze tijd ingestelt, en in haar eerste instellinge, voornamentlijk geschikt om de leeringe van de Roomsche Kerk, in Kettersche en ongelovige Landen voort te zetten; by het welke naderhand de onderwijzinge der kinde-

1555. ren gevoegt is. Tot Rome wierd dezelve niet heel licht ingewillicht, om dat de Bisschoppen in het algemeen klaagden, over het groote getal, van gevryde regulieren, en derhalven wierd zy in het eerste, tot een klein getal bepaalt; maar die bepalinge wierd haast weg genomen. Zy, behalven de beloften die andere orders aan namen, wierden zelfs gedispenzeert van die van een blinde en algemeene gehoorzaamheid, voor den Roomschen Stoel, om dat zy veel over al te doen en te verrichten hadden, als mede van de uren van Choorzangen, door het welke men hen als een half slag van menschen, tusschen Geestelijk en Wereldlijk noemde. Zy hebben zedert dien tijd, door hun zorge, omtrent de opvoeding der Kinderen, door hun onvermoeyelijke kloekheid, en voornamentlijk door hun accommodatie en involginge van penitentien en boeten, en andere regels van hun ordere, en zich na de gesteltheid van hun Biecht-Kinderen te vlyen, by na de geheele wereld aan zich getrokken, en zijn nu gerezen tot die hoogte van Rijkdom en macht, dat zy het voorwerpzel van afgunst en haat van al de rest van hun eigen Kerk geworden zijn. Zy gaven Polus in, dat, dewijl de Koningin was, om de goederen dewelke zy in handen hadden, weder aan de Kerk te herstellen, het maar weinig te beduiden zoude hebben, de oude Fondatien weder op te rechten; want de Benedictyner ordere was eerder een last, als een hulp voor de Kerk geworden, derhalven wenschten zy, dat deze Huizen hen mochten toegestaan werden, om Schoolen en Seminarien op te rechten, daar zy terstond hun werk van zouden maken; en zy wilden niet twyfelen, of met het handelen van de gewissen, der geener die stierven, zy zouden wel haast het grootste gedeelte van de Kerkelijke goederen weder aan de Kerk brengen. De Jezuiten waren boven maten zeer op hem vergramt, om dat hy haar voorslagen zoo weinig in achtinge nam; het welke ik uit een Italiaans handschrift heb getrokken, het welke mijn waarde vriend Mr. Crawford, tot Venetie gevonden heeft, wanneer hy Kapellaan van Sir Thomas Higgins, Envoye van zijn Majesteit aan die Staat, was. Maar hoe het by kwam dat deze voorslagen van de hand geweest zijn, ben ik niet bekwaam te oordeelen.

Daar is niet veel anders van belang, van dit loopende Jaar voorgevallen, als dat op het laatste van November, Johan Web een Edelman, George Roper, en Gregorius Parke, alle aan een Staak in Kanterbury verbrand zijn, en op den 18. December Philpot, die in de Convocatie had gedisputeert, in Smithfield verbrand is. Hy wierd op het laatste van die by een komst, in de gevangenis geworpen, over het geene hy

Philpots Martelaarschap.

in

in het zelve had gezegt, hoewel vrydom van te mogen ſpreeken, beloofd was, en de natuur van de byeenkomſt het zelfde ſcheen te vereiſchen. Men hield hem lang in de Boeyen of Stoks, in het Koolhuis van den Biſſchop van Londen; en verſcheidene onderhandelingen wierden met hem gehouden, om hem te doen afvallen; by het geene Bonner in een van de zelve hadde gezegt, ſchijnt het, dat zy verhoopten dat zy na Gardiners dood beeter zouden gehandelt werden: want Bonner hadde hen gezegt, dat hen dacht, nademaal de Heer Cancellier dood was, datze niet meer branden zouden, maar zy zouden zich wel haaſt bedroogen vinden, indien hy niet herriep. Maar Philpot bleef doen vaſt by zijn gevoelen, en dreef, dat hy noit iets tegen hun wetten had gezegt, of geſchreven, zedert datze gemaakt waren geweeſt, nademaal hy zedert altoos een gevangen Man was geweeſt, behalven het geene hy, in hun onderhandelingen hadde gezegt. Echter dit konde by Bonner niet helpen, die alzoo weinig gerechtigheid als barmhartigheid in zijn ziel had. 1555.

Op den 16. December wierd hy veroordeelt, en aan de Sheriffs of Schouten overgegeven. Men hadde hem in het eerſte in de yzers gelegt, om dat hy zo arm was, dat hy den Bewaarder de handen niet vullen konde: maar des anderen daags zijn dezelve door de Sheriffs afgenomen. Wanneer hy naar Smithfield geleid wierd, en by de plaats kwam, knielde hy neder, en zeide: *Ik wil myn beloften, O Smithfield, in u betalen.* Wanneer hy aan de Staak wierd gebracht zeide hy: *zal ik vlieden te lyden aan deze Staak, nademaal myn Verloſſer niet geweigert heeft aan het Kruys voor my te lyden?* Hy herhaalde den 106. 107. en 108. Pſalmen, en ſchikte hem alzoo tot het vuyr, het welke hem tot Aſſche verteert heeft: alzoo eindigde dit Jaar, in het welke zeven-en-t'zeſtig perzoonen voor de Religie verbrand zijn; onder de welke vier Biſſchoppen en dartien Prieſters zijn geweeſt.

In Duitſland wierd een Rijksdag tot Augsburg gehouden, op de welke de Duitſche Vrede ten vollen vaſt geſtelt wierd. En daar wierd beſlooten, dat de Vorſten van de Augburgſche belydenis, de volle vryheid van hunne Godsdienſt zouden hebben, en dat ieder Prins in zijn Staat mocht aanſtellen, wat Religie hy begeerde, behalven alleenlijk de Kerkelijke Vorſten, die hun bezittinge zouden hebben te verliezen, indien zy afvielen. Buitenlandſche zaken.

Deze van Ooſtenrijk, en Ferdinandus andere heerſchappyen eiſchten vrydom van hun gewiſſe; maar Ferdinandus heeft hen zulks geweigert, echter ſtond hy toe, dat de Beeker of Kelk in de bedieninge

1555. van het Sacrament zou gegeven werden. Het zelfde dede de Hartog van Beyeren in zijn Landen.

Maar over al deze dingen was de Paus ten alderhoogste vergramt, beginnende al te spreeken van Ferdinand af te zetten; en niet was hem zoo zeer in de mond, als het gezag dat de voorige Pauzen hadden geoeffent, met het op en afstellen der Vorsten naar hun welgevallen. Hy had de Kardinalen geswooren, eer hy verkoozen was, dat hy in twee Jaren maar vier Kardinalen zou maken; maar hy maakte zeven in een half Jaar, en wilde niet hebben, dat de Conzistory daar een woord tegens kikte, of eens van zijn beloften sprak; maar hy zeide, zijn macht was ongebonden, en konde niet bepaalt werden.

Een van deze nieuwe Kardinalen was Gropper, de Diacon van Keulen, een man van groote geleertheid en deugden, maar onstandvastig en vreesachtig, gelijk in het voorige Boek getoont is: hy weigerde die waardigheid, die zoo in het gemeen van een ieder begeert word, te ontfangen, en wierd meer geacht, door het verwerpen van die hoogheid, als andere, die door hun staatzucht en kuipery, tot de zelve geraakt waren.

1556. Op het einde van dit Jaar, en het begin van het naastvolgende, viel een gedenkwaardige zaak voor, van dewelke, indien ik wat wijdloopig handele, vreze ik niet, door den Lezer daar over berispt te werden. Voornamentlijk, dewijl het als aan dit werk vast is, zijnde de Konink en Koningin zoo veel daar aan gelegen. Dit is dat Keizer Karel de V. heeft neergelegt, eerstelijk eenige van zijn erfelijke Heerschappyen in October van dit Jaar, en de rest, nevens het Rijk, niet lange daar na. Hy had nu het eene veertig, en het andere, namentlijk het Keizerrijk, zes en dertig Jaren bezeten. Hy was zeer door de Gigt gekwelt, die hem, gedurende nu eenige Jaren, naar malkander by was gebleven. Hy had de grootste moeyelijkheden uitgestaan, die ooit Prins verdragen had, zelfs van zijn zeventiende Jaar ouderdoms af. Hy was negenmaal in Duitsland geweest, zes maal in Spangie, zeven maal in Italie, vier malen in Vrankrijk, tien malen in de Nederlanden, hy hadde twee optochten in Africa gedaan, was ook twee malen in Engeland geweest, en had alzoo de Zee elf malen over gevaren. Hy had niet alleen een Overwinnaar in al zijn Oorlogen geweest; maar had gevangen genomen een Paus, een Konink van Vrankrijk, en eenige Princen van Duitsland, behalven een schrikkelijke aanwas van macht en heerschappy, door het veroveren der West-Indien, bygebracht. Maar de grootheid en pompery van deze wereld hem beginnende tegen te staan, begost

Karel de vijfde staat zijn Staten af.

goſt veel ernſtiger gedachten van een ander leven te krijgen; dewelke zeer in hem toenamen, door de antwoord, die een van zijn Overſten hem eenmaal gaf, wanneer die verlof van hem begeerde, om te vertrekken; en na de reden daar van gevraagt zijnde, antwoorde, dat tuſſchen de zaken en handelingen van de wereld, en de uur van de dood, eenige tuſſchen tijd behoorde te zijn. 1556.

Hy vand de loop van zijn geluk gekeert, zijn deſſeinen in Duitsland in de aſſche; en in het beleg van Metz zag hy wel, dat het niet meer voor de wind met hem was; want hoewel hy een Heyr van honderd duizend man onder hem hadde, zoo was hy echter gedwongen het beleg op te breeken, en wel veertig duizend man te laten zitten. En hoewel zijn oorlogen noch dit Jaar, zoo in Italie als Nederland, beter ſpoed hadden gehad, zoo oordeelde hy, dat hy te oud was, om met den Konink van Vrankrijk te doen te hebben. Men oordeelt, dat zijn Zoon hem dit ingeblazen had, die nu Engeland met misnoegen had verlaten, zijnde moede beide zijn oude Koningin, en het dragen van een titulaire Kroon, alleenlijk in haar recht, zijnde voor de reſt uitgeſlooten van de beſtiering.

Alle deze dingen te zamen komende, deden den Keizer beſluiten te doen het geen hy had voorgenomen, dewelke in een zolemnele Vergadering tot Bruſſel, op den 25. van October, in tegenwoordigheid van zijn Zoon, en Maximiliaan, Konink van Bohemen, van den Hartog van Zavoyen, en zijn twee Zuſters de Koninginnen Douarieren van Vrankrijk en Hongaryen, met een overgroot getal van andere Grooten van minder Staat, aan zijn Zoon eerſt overgaf, de Ordere van het Gulden Vlies, nevens het Hooftſchap van dezelve Ordere. Daar na de Hartogdommen van Bourgondie en Brabant, en de andere Provintien van Nederland. Twee maanden daar na, ſtond hy hem af, al zijn andere erflijke Heerſchappyen. En het volgende Jaar, zand hy een afſtand van het Keizerrijk aan den Rijksdag, dewelke daar op zijn Broeder Ferdinandus tot Keizer verkoozen; op het welke de Paus groote exceptie maakte; want, zeide hy, de rezignatie ſtond alleen aan hem, en zijnde zulks gedaan, gelijk het was, erkende hy die als van nul en geender waarde; willende derhalven dezen Keizer niet erkennen.

Karel bleef noch een wijl in de Nederlanden in een byzonder huis; want hy verliet al zijn Palaizen, en had maar weinig gevolg, omtrent hem. Men zegt dat Zeld, zijn Broeders Geheimſchrijver aan hem gezonden zijnde, en die al laat in den nacht, van hem vertrek-

1556. kende, al de Kaarssen op de trappen uitgebrand waren, en niemand op paste, om hen de trappen af te lichten, daar over de geweezene Keizer genoodzaakt was, zelve hem met de kaars af te geleiden. De andere, als wel vermoed kan werden, hier over ten hoogsten ontsticht zijnde, hem de Keizer hadde gezegt; dat hy nu een byzonder man was, en zijn Dienaars wel wetende, datter nu niet veel meer van hem te verwachten was, pasten nu zoo weinig op hem.

Hy verzocht hem, zijn broeder te willen zeggen, wat een verandering hy aan hem gezien had, en wat een ydele zaak, de dienstbaarheid der Hovelingen waar, nademaal hy zoo haast van zijn eigene Dienaars verlaten was. Hy had alleen hondert duizend kroonen 's Jaars voor zijn eigen onderhoud behouden, en tzestig Dienaars. Maar op zijn komst in Spangie, vand hy nog dat klein onderhoud niet gereedelijk betaalt, over het welke men gezien had, dat hy zeer misnoegt was.

Hy nam zijn verblijf in een plaats op de grenzen van Portugaal en Spangie, dewelke hy op de Jacht bevonden had, bekwaam voor zijn verblijf te zijn; ter oorzaak van de vermakelijke gelegentheid, en de goede gesteltheid van de locht: en aldaar had hy een klein verblijf van zeven Kamers, veertien voeten in het vierkant voor hem doen bouwen. Hy hield alleen twaalf Dienaars omtrent zich, en zand de rest, om de naburige Steden te woonen.

Hy begaf zich zelven in het eerste zeer tot Mechanicale en Wiskunstige aardigheden, hebbende groote verscheidentheid van klokken, en andere speelende bewegingen, het welke de onwetende Monniken vol verbaastheid maakte, die vervaart waren of 'er niet wel wat Tovery mede speelde, voornamentlijk, zijn raderwerken van houte Vogels, die uitvlogen en weder in kwamen, als mede de verbeeldinge van geheele Heirlegers, diedoor inwendig werktuig, malkander aantasten en vochten. Hy bestelde ook dat groote werk, door het welke de Taag op een berg, by Toledo gebracht wierd, het welke daar na met zeer groote onkosten gedaan is geworden. Hy begaf zich zelven tot tuinieren, in gebruikte de Spaa en Hark met zijne eigene handen, en houdende maar een Paard, reed hy daar zomwijlen mede uit, zijnde maar door een Lackei gevolgt. Het maken of gieten van uur-klokken, was toen zoo volkomen niet, als het naderhand wel is geweest, zoo dat hy dezelve nooit konde brengen te slaan op een minuit, en zeide daar over, dat hy de dwaasheid zag van al de menschen, tot een en dezelve meninge, in de Godsdienst, te willen brengen, nademaal hy die Uurwerken niet volkomen konde over een brengen.

Hy

Hy voegde zich zelven ook zeer tot het lezen; en in het tweede Jaar van zijn afzondering, ging hy dikwijlder in de Kapel, en tot het gebruik der Sacramenten, als hy voorheen was gewoon geweest. Hy tuchtigde ook zich zelven, met een koorde, dewelke na zijn dood, hebbende eenige bloedige teekenen, van zijn gestrengheid tegens zich zelven, door zijn Zoon, onder zijn voornaamste byzonderheden bewaart is geworden. Maar in het midden van al deze dingen, gelooft men, dat hy in veel dingen van het Geloof der Protestanten wierd, eer hy stierf: en als zijn Biechtvader daar na van wegen Kettery verbrand wierd; zoo wierd ook Miranda, de Eerstbisschop van Toledo, die dikmaals by hem kwam, op vermoeden, lange in de gevangenis gehouden: omtrent het einde van het tweede Jaar, op den verjaardag, dat zijn Moeder eenige weinige Jaren (hebbende lang van het gebruik van haar verstand berooft geweest) begraven was, schoot hem in de zinnen, een Tombe voor zich zelven te laten oprechten, en zijn Uitvaart te doen houden, by dewelke hy, met de rest der Monniken, zich liet vinden; biddende zeer aandachtelijk voor de rust van zijn eigene Ziel, het welke al de tegenwoordige, tot weenen veroorzaakte. Twee dagen daar aan, beving hem een koorts, aan dewelke hy, op den 21. van September 1658. gestorven is. Een zeldzaam voorbeeld, van een gemoed, van al de pompeusheden en glorie des werelds, overladen, het geen niet anders zocht als na die rust in zijn afzondertheid, dewelke hy lange te vergeefs, in Paleizen en Veldlegers had naargejaagt. 1556.

Ik keere my dan weder naar de zaken van Engeland. Op den 21. Maart, wierd Kranmer tot het einde van al zijn verdriet gebracht, en ontfing alzoo die eeuwige Kroon, op den 12. September. In het voorige Jaar, kwam Broeks, Bisschop van Glocester tot Oxford, als Onder Legaat van den Paus, nevens Martins en Story, Commissarissen van wegen den Konink en de Koninginne, dewelke met hem te recht zaten, in Sta Marien Kerk, om Kranmer te oordeelen. Wanneer hy voor hen kwam, deed hy een diepe eerbiedigheid voor hen, die in den naam van haar Majesteiten zaten; maar wilde aan Broeks geen eer bewijzen, nademaal hy zat als Gezaghebber van den Paus, aan den welken hy geen eerbiedigheid wilde bewijzen. Broeks vorders, maakte een lang gesprek, vertoonende zijn Afval en ketterye, zijn Mis-onthoudinge, en eindelijk zijn verradery, vermanende hem tot bekeeringe, onder groote hoope, van, daar op, weder in zijn Bisschops Stoel gezet te werden. Hier op maakte ook Martijn een

Kranmers Rechtsplenginge.

1556. aanspraak, rakende het onderscheid tusschen de Borgerlijke en Kerkelijke macht.

Wanneer zy gedaan hadden, knielde Kranmer eerst neder, en sprak het Gebed des Heeren, daar op las hy de twaalf Geloofsartijkelen der Apostelen: vorders zeide hy, dat hy nooit het gezag van den Bisschop van Romen wilde erkennen. Hy beleed zijn gehoorzaamheid aan de Kroon, volgens den eed, den welken hy menigmaal gedaan hadde; en zich aan den Paus te onderwerpen, was recht strijdig met dezelve: hy konde geen twee Heeren dienen. Hy zeide mede, dat de Bisschop van Rome zich zaken aanmatigde, die met de macht der Vorsten strijdig waren, gelijkze ook wetten maakte, die de Goddelijke tegenspraken, het welke hy bewees in den dienst van God in een onbekende taal, het onthouden van den Kelk aan het volk, de aangematigde macht van Kroonen te geven of te nemen, en zich zelven boven alle schepzelen te verheffen; al het welke wel toonde, datze geen Stedehouders van Christus waren, maar wel van den Antichrist, nademaal al deze dingen opentlijk met Christus leere streeden, die door het Euangelie ons overgelevert is. Hy voerde Broeks te gemoet, dat hy des Koninks opperhoofdigheid beswooren had. Broeks antwoorde, zulks was geschied aan Konink Hendrik de achtste, en dat Kranmer hem zulks had doen sweeren; op het welke Kranmer weder antwoorde: dat hy hem daar mede verongelijkte, want het was geschied ten tijden van zijn Voorzaat Warham, die des Koninks Opperhoofdigheid vastgestelt hadde, het welke ook, om onderzocht te werden, naar de Hooge Schoolen gezonden was, dewelke hun hand en zegels daar onder gezet hadden; en dat Broeks, zijnde toen een Leermeester, het zelfde met de rest onderteekend had: zoo dat al deze dingen geschied zijnde, voor dat hy tot het Opper Bisdom kwam, het zijn werk niet most genoemt werden.

Hier op dede Story een ander gesprek, aangaande het gezag van de Kerk, zettende den Roomschen Stoel zeer hoog, gebruikende die gemeene bewijsredenen, dieze altoos by brengen, en verzocht Broeks, dat hy Kranmer daar rond op wilde laten antwoorden, en alzoo alle disputen af te breeken. Hier op volgde een lange redeneringe, tusschen Martyn en Kranmer; in het welke hem Martyn voorwierp, dat hy eens voor den Paus had gesworen, wanneer hy geconsacreert en gewijd wierd, maar dat hy, hakende naar het Opper-Bisdom, tot voldoening van Konink Hendrik, verandert was. Dat hy Lambert wegens Kettery had veroordeelt, om dat hy de Lichame-

lijke

lijke tegenwoordigheid van Christus loochende in het Sacrament, en dat hy daar na zelf daar toe vervallen was. Op al deze dingen antwoorde Kranmer, verklarende, dat noit eenig mensch, met meerder tegenzin tot een Bisdom gekomen waar, als hy tot dit gekomen was; dat hy zoo verre was, van daar oit naar gestaan te hebben, dat hoewel de Konink een Post aan hem gezonden had, om over te komen, om ingewijd te werden, zijnde als toen in Duitsland, hy echter zijn reis noch zeven weeken had uitgestelt; verhoopende, dat de Konink hem ondertusschen in het vergeetboek mocht stellen: dat hy op zijn inwyinge, opentlijk zijn meeninge, in welk een zin hy voor den Paus den eed dede, hadde verklaart, zoo dat hy in die zaak niet bedriechlijk gehandelt hadde: en dat, wanneer hy Lambert veroordeelde, hy dan de lichamelijke tegenwoordigheid geloofde, het welke hy noch bleef te gelooven, tot dat Dr. Ridlei hem zulke redenen en kracht van gezag vertoonde, dat hy daar door bewogen wierd van gevoelen te veranderen, wanneer hy zich ook niet hadde geschaamt zijn voorig gevoelen te herroepen. *1556.*

Zy wierpen hem vorders tegen, dat hy twee Vrouwen had gehad, dat hy, ten tijden van Konink Hendrik, zijn Vrouw in het heimelijk, en daar na ten tijden van Konink Eduard, opentlijk gehouden hadde; dat hy Ketterische Boeken en Artijkelen hadde voortgezet, en andere gedwongen die te onderschrijven. Dat hy de Katholijke Kerk verzaakt, en Christus lichamelijke tegenwoordigheid, in het Sacrament des Altaars, geloochent had, hebbende noch onlangs tot Oxford daar zoo opentlijk tegens gedisputeert: hy bekende dat hy in het Houwelijk geleeft hadde, maar dat hy hadde gedacht dat het wettig voor alle ware, te trouwen, en dat het zeekerlijk beter was, zoo te doen, als by andere Mans Vrouwen te slapen, gelijk veel Priesters deden. Hy beleed al de andere artijkelen; alleenlijk zeide hy, dat hy noit iemand had gedwongen te onderschrijven.

Daar na maakte Broeks een lang gesprek tegens hem, by brengende veel van deze gemeene bewijsredenen, aangaande de Pauzelijke macht, en de tegenwoordigheid van Christus lichaam, in het Sacrament, op al het welke Kranmer een lange antwoord dede. Alstoen wierden verscheidene getuigen ondervraagt, aangaande de Poincten, dewelke zy Kranmer in de Hooge Schoolen hadden hooren bedisputeeren; en tot besluit van alles, daagden zy hem te verschijnen voor den Paus, binnen tachtentig dagen, om op al deze dingen, dewelke hem nu waren voorgehouden, te antwoorden.

1556. den. Hy zeide dat hy zulks gaarne wilde doen, indien hem de Konink en Koninginne daar heen geliefden te zenden. Maar hy konde daar niet komen zoo lang als hy een gevangen man was.

Hier op wierd hy weder terugge naar de gevangenis gezonden, alwaar hy bleef, tot op den 14. February dezes Jaars, wanneer Bonner en Thirleby gezonden wierden om hem te degradeeren. Bonner had deze Commissie begeert, als een vermakelijke wraak over Kranmer, die hem te vooren mede van zijn dienst berooft had, maar de andere was'er toe gedwongen, die voor heen met Kranmer in groote vriendschap geleeft had, en een beleeft en goedaardig, maar een onstantvastig man was, zijnde bekwaam tot alle verandering. Zy deden Kranmer voor hen komen, en toen deden zy hun Commissie hem voor lezen, dewelke hem verklaarde *Contumax*, wederspannig of ongehoorzaam, om dat hy niet tot Rome gecompareert was, met last aan hen lieden, om hem te degradeeren. Zy kleden hem in zijn Pontificale kledingen, met den Myter en andere toestellinge, gevende hem den Kruis Staf in zijn hand, maar de kledingen, wel te verstaan, waren van Kanefas gemaakt, om hem daar door te belachelijker te doen schijnen.

Daar op maakte Bonner een gesprek vol spotternyen, zeggende: *Dit is de man, die den Paus versmaad, en nu door hem geoordeelt word: dit is de man die Kerken neder geworpen heeft, en nu in een Kerk geoordeelt word: dit is de man die het Sacrament versmaad heeft, en nu voor het zelve veroordeelt word;* en andere zulke woorden meer, daar zich Thirleby zeer misnoegt over toonde, die hem ook daar over by den mouw trok, hem verzoekende een einde daar van te maken, beklagende zich daar na tegens hem, dat hy de beloften, dewelke hy hem gedaan hadde, van hem met eerbiedigheid te zullen handelen, gebrooken hadde, gelijk men ook gezien had, dat hy ondertusschen geduuriglijk geschreid hadde, en hy verklaarde aan Kranmer, dat dit de droevigste actie was, die hy oit zijn leven gedaan hadde, en dat hy genoeg erkende, de liefde en vriendschap, die altoos zoo groot tusschen hen lieden geweest was, en dat geen wereldsche opzichten, behalven het bevel van de Koningin, hem daar zouden hebben konnen doen komen, en doen het geene zy als nu doende waren. Hy storte zoo veel tranen, dat hy menigmaal most aflaten van spreeken, en niet konde voortgaan, door de overvloedigheid daar van.

Maar Kranmer zeide: dat zijn ontwyinge hem geen droefheid met allen veroorzaakte, hy had zich zelven al over lange, als van alle af-

hangin-

hanginge en gemeenschap, met den Stoel van Rome afgesneden gehouden, en zoo nu het zelfde met zoo veel grolleryen gedaan werdende, raakte hem zulks gants weinig; alleenlijk bracht hy in een Appel een beroep van den Paus, tot het naaste vrye algemeene Concilie. Hy zeide dat hy tot Rome gedaagt was, maar dat men hem ondertusschen in de gevangenis gehouden hadde; zoo dat'er geen reden was, om tegens hem in zijn afwezen te procederen; nademaal hy gewillig was geweest om daar te gaan, en zijn leeringe te verweeren. Hy ontkende ook dat de Paus eenig gezag over hem of over Engeland hadde, en daaromme appelleerde hy van zijn vonnis. Maar al dit niet tegenstaande, hy wierd gedegradeert, en al dat spottelijk gewaad, wierd stuk voor stuk van hem afgenomen, volgens de Ceremonien en plechtigheden die men omtrent het zelve gewoon is te plegen. 1556.

Kranmer gedegradeert.

Maar nieuwe werk-middelen wierden tegens hem aangelegt; eenige wierden gezonden, om met hem te spreeken, zoo Engelsche als Spaansche Godsgeleerden, om hem tot herroepen te bewegen: men gaf hem hoop van zijn leven en nieuwe bevordering, zijnde hy ook uit de gevangenis na des Diacons woninge van Christus Kerk gebracht. Men bracht hem al de bewijsreden, die men, om hem te bewegen konde bedenken, voor; en tot besluit, gelijk als St. Peter, zelf met een vloek zijnen Zaligmaker verloochende, zoo ook hy, die nu geheele dry Jaren had wederstaan, wierd ten laatsten overwonnen, en de menschelijke swakheid, de vreeze voor de dood, en de hoope dewelke hem gegeven wierd, bewogen hem zoo verre, dat hy de hand op het papier stelde, afstaande al de dwalingen van Luther en Swinglius; erkennende des Paus Opperhoofdigheid, de zeven Sacramenten, de Lichamelijke tegenwoordigheid, in het Sacrament, het Vagevyer, het bidden voor de Dooden, de aanroepinge der Heiligen; by het welke gevoegt wierd, dat hy leedwezen wegen zijn voorige dwalingen gevoelde; besluitende, met een aanmaninge, aan alle die geene die zoo bedroogen waren, weder tot de vereeniging met de Kerk te keeren; alles onder verklaringe, dat hy dit gewilliglijk onderteikent hadde; alleenlijk tot ontlastinge van zijn eigen conscientie.

Zijn afval.

Fox en andere later Schrijvers van hem, hebben gezegt, dat de eenigste reden van deze involginge was, dat hy mocht tijd hebben, om zijn antwoord op het Boek van Gardiner, aangaande het geene hy, wegen het Sacrament geschreven hadde, ten einde te brengen. En Fox heeft den Brief in druk, daar hy het zelve meend mede goed te maken. Maar die goede man, zoo het schijnt, heeft dien Brief zeer onacht-

zaam-

1556. zaamlijk gelezen, want Kranmer maakt van zulks geen gewag; maar alleenlijk, dat hy zich op het naaste algemeene Concilie beriep, om te zien, of hy daar door wat langer tijd van leven zou konnen verkrijgen, om ondertusschen zijn Boek ten einde te brengen. En tusschen deze twee dingen is een groot onderscheid; hoe lang nu dit voor de tijd van zijn Executie geschreven en geteekent is, vinde ik nergens aangeteekent, want daar is geen date by desselfs opschrift gestelt.

Kranmers afval wierd terstond in druk uitgegeven, en veroorzaakte aan weder zyde, by na zoo groote bespottinge by de eene, als neerslachtigheid by de andere. Maar de Koninginne vand daar het grootste genoegen niet in; zijnde nu gedwongen te ontdekken, dat haar byzondere wreekzucht haar in deze zaak bestierde, het welke zy te vooren ontkent hadde. Zy had beslooten, dat hy een offer zou gemaakt werden, voor het toestemmen van haars Moeders echtscheidinge, en hoewelze tot hier en toe, alleenlijk yver voor de Godsdienst had voorgewend, nu echter dezelve geen plaats meer hebbende, volharde zy in haar voornemen van hem te doen verbranden; zy zeide: nademaal hy een groot voortzetter van Kettery was geweest, door dewelke de geheele Natie was bedorven geworden, zulks konde hem niet helpen, dat in andere gelegentheid genoegzaam zou hebben geweest: zijn bekeeringe was goed voor zijn eigen ziel, en mocht andere voordeelig zijn, en daarom belaste zy, dat het vonnis zoude werden uitgevoert. Haar ordere daar toe ging uit op den 24. February, dewelke in de Verzamelinge te vinden is. Heeth droeg zorge, niet alleen dit geschrift te inrolleren, maar ook de ordere hem daar over toegezonden, die niet ordinair was. Het is gelooflijk, dat hy zulks dede, om voor de nakomelingen te toonen, dat hy zulks niet dede naar gewoonte, als andere Bevel schriften, maar uit byzondere ordere van de Koninginne.

Col. No. 27.

De lange tijd, dewelke was, tusschen den date van het zelve geschrift, en zijn Executie, maakt geloofwaardig, dat hy Kranmer de voorverhaalde verloochening gedaan heeft, na dat het geschrift voortgebracht was; en dat de vreze des doods hem als toen voor oogen staande, zoo zeer op hem wrochten, dat hy de onderteekeninge dede; maar wanneer de tweede ordere wierd gezonden om de voorige ter uitvoeringe te stellen, heeftmen hem gezocht te bewegen, om zijn onderteikeninge te vernieuwen, en voorts om het geheel over te schrijven, het welke hy mede gedaan heeft; zijnde noch al dien tijd in eenige hoop van leven; maar echter eenig nabedenken krygende, dat men hem echter branden zou, schreef hy heimelijk een geschrift, behelzende de gantsche

sche belydenis van zijn Geloof, zoodanig als die van zijn gewisse afvloeide, en niet uit swakke vreeze voortkwam; en wanneer hy uitgebracht wierd, bracht hy het zelve met hem. Hy wierd gebracht naar Sta. Marias Kerk, en op een plaats gestelt, die hooger voor hem als ordinaar gemaakt was, om te beeter gezien te konnen werden. Kool, Prooft van Eaton, dede het Zermoen, in het welke hy zich uitbreide omtrent de Genade en Rechtvaardigheid van God, welke twee eigenschappen d'een den ander niet uitstooten. Dit paste hy op de Princen toe, dewelke Goden op der aarde zijn, die alzoo wel rechtvaardig als barmhertig mosten zijn; en daarom hadden die besloten, dat Kranmer op dien dag zou hebben te lijden. Hy zeide dat hy die gene was, die het Houwelijk tusschen des Koningins Vader en Moeder gescheiden hadde, als mede het gezag van den Paus uitgedreven, en de fonteine van al de Ketteryen in Engeland geweest was; en nademaal de Bisschop van Rochester, en Sir Thomas Morus voor de Kerk hadden moeten lijden, zoo ware het ook billijk, dat andere voor Ketterye leden. En gelijk de Hartog van Northumberland had geleden in vergeldinge van Morus; alzoo was 'er geen ander Kerkelijk perzoon, bekwamer om in vergelding van Visscher te lijden, als hy. 1556.

Zijn Executie.

Toen keerde hy zich naar Kranmer, en verhief zijn bekeeringe, dewelke hy zeide de onbemiddelde hand van God te zijn, hebbende zulks geene van hun bewijsredenen; maar alleen de inwendige werkinge van den Heiligen Geest te wege gebracht. Hy gaf hem goede hoop van den Hemel, en verzeekerde hem, datter Diensten en Missen voor zijn Ziel zouden gedaan worden, en dat in al de Kerken van Oxford.

Al dit gedurende, toonde Kranmer een groote inwendige beroerte; lichtende zijn oogen dikmaals naar den Hemel, en dan dezelve wederom nederslaande, als een die beschaamt over zich zelven is; stortende ook menigmaal vloeden van tranen. Op het laatste, als hem Kool verzocht, verklaringe van zijn Geloof te doen, dede hy eerst zijn gebed, met menige bewegende uitdrukzelen van een diepe knaginge, en een inwendige verschrikkinge. Hier op dede hy zijn vermaninge tot het volk, zeggende: („) Eerstelijk, dat zy de dingen des werelds niet zouden beminnen, noch hun herte daar op zetten: datze de Konink en „Koninginne zouden gehoorzamen, wegens hun gewisse tot God: „datze in onderlinge liefde zouden leven, en den armen mededeelen, „volgens hun overvloed. Toen kwam hy daar toe, aan het welke, hy „zeide, dat al zijn voorgaande en toekomende leven hing, zijnde nu „te gaan, of in de vreugde des Hemels, of in de pijne der helle. Hy

1556. „ zeide de Apostolische Geloofs artijkelen op, en verklaarde zijn Ge-
„ loof, omtrent de heilige Schrifture, en dan kwam hy op dat, het
„ welke, (gelijk hy zeide) zijn Conscientie ontruste, meer dan eenige
„ andere zaak, dewelke hy, gedurende zijn leven, gedaan hadde, het
„ welke was, het onderschrijven van een Geschrift tegens de waarheid
„ en zijn gewisse, uit vreeze voor de dood, en begeerte van te leven;
„ en wanneer hy kwam tot het vuyr, had hy beslooten die hand, die het
„ zelve geteekent had, eerst te verbranden. Hy verwierp den Paus ge-
„ lijk een vyand van Christus, en den Antichrist, en zeide, dat hy het
„ zelfde geloof, aangaande het Sacrament hadde, het welke hy hadde ge-
„ schreven, in het Boek van hem uitgegeven.

Hier op ontstond een wonderlijke verwerringe in de vergaderinge. Deze dewelke verhoopt hadden een groote overwinning te erlangen, voor dien dag, ziende alles naar een anderen weg keeren, wierden daar over ten hoogsten ontstelt. Zy riepen hem toe, dat hy niet meer veinzen zou. Hy zeide, hy hadde altoos eenvoudigheid bemind, en had voor dien tijd in zijn geheele leven niet geveinst. En voortgaande in zijn redenen, met overvloed van tranen, rukten zy hem neder, en leiden hem van daar naar de staak, dewelke was gestelt op dezelve plaats, op dewelke Ridley en Latimer verbrand waren. De gantsche weg over deden de Priesters niet anders als hem te begrimmen voor zijn veranderen; maar zijn gedachten waren op andere dingen. Wanneer hy by de staak kwam, dede hy eerst zijn gebed, en ging zich voorts ontkleden, en zijnde daar aan vast gemaakt, en het vuyr vervolgens ontsteeken, stak hy zijn rechterhand ten eersten uit in de vlam, zonder die eens te bewegen, behalven dat hy eens die over zijn aangezicht streek, tot datze verbrand was; het welke was gedaan, eer dat het vuyr zijn lichaam aanraakte. Hy toonde gantsch geen ontsteltenis door de pijn, dewelke hy verdroeg; maar zeide zomtijds: *Die onwaardige hand*; en dikmaals uitroepende: *Heer Iezus ontfangt myn ziel*; tot dat hem terstond daar na de vlam overmeesterde.

Hy lijd met groote standvastigheid.

Maar het was geen kleine zaak van verbaastheid, dat men zijn hart geheel en ongeschonden vand onder de assche, zonder beschadigt te zijn; het welke de Gereformeerde echter zoo verre niet bracht, datze hier een mirakel af maakten, zijnde een klare proef, dat zijn hart oprecht gebleven was, hoewel zijn hand gedwaalt hadde. Echter dorsden zy de Papisten wel zeggen, dat indien zulks in eenige van hun Kerken voorgevallen was, het wel zeekerlijk voor een mirakel passeeren zou.

Aldus eindigde Thomas Kranmer zijn dagen in het zeven en zestig-
ste

ſte Jaar van zijn ouderdom. Hy was een Man, tot groote dienſten van God verwekt, en had groote bekwaamheid daar toe. Hy was van naturen van een goedertieren vriendelijken aard, niet haaſtig of driftig, noch voorbarig, om zijn opinie over zaken of perzoonen te geven; en echter zijn goedertierentheid, hoewel hem zulks menigmaal zijn vyanden onderwaardig maakte, die daar hun voordeel uit trokken, om hem te mishandelen, als wel wetende dat hy het hen wel haaſt vergeven zou, bracht hem echter niet tot zulk een kleinmoedigheid, als alles te licht toe te ſtaan, het geen buiten ſchreef was: want gelijk hy zeer dapperlijk, zich tegens de zes Artijkelen, in Konink Hendriks tijden geſtelt heeft, niet tegenſtaande zijn drift voor dezelve; alzoo ſtond hy ook den Hartog van Zomerzet tegen, omtrent de zaak van het vervreemden van de Chantry of Choorlanden, als mede den Hartog van Northumberland, gedurende zijn gantſche beſtiering, en nu zelfs tot den bloede toe. Zoo dat zijn zachtmoedigheid een deugd, en geen kleinhertigheid in hem was. Hy was een man van groote oprechtigheid: hy ontveinſde nooit zijn mening, noch verzaakte zijn vrienden; twee zeldzame eigenſchappen van dien tijd, in dewelke de veinzery de overhand had; onder alle ſlag van menſchen, geeſtelijk of wereldlijk, gaande of komende, zoo als het Hof dede. Maar dat hadde hem die achtinge by Konink Hendrik gemaakt, die hem in dien tijd boven hield. Hy wiſt wel, wat klachten tegens hem ingebracht wierden, en ontzach zich niet hem de ronde waarheid te zeggen; en in plaats van dezelve van andere handen te eiſchen, begon hy altoos van zich zelven. Hy verwierp nooit zijn achting voor de Koninginne Anna, noch zijn vriendſchap voor Kromwel, noch die van den Hartog van Somerzet in hun ongevallen; maar betoonde, dat hy dezelve gedachten voor hen hadde, in hun lage ſtaat, die hy in hun grootſte voor hen gehad hadde. 1556. Zijn lof.

Hy zijnde aldus door een oprecht en goede natuur, voorbereid tot het onderzoek der waarheid, voegde hier een wonderlijke naarſtigheid by, want hy trok uit alle Schrijvers, dewelke hy las, al de aanmerkelijke dingen, en bracht die op hun Locos Communes, of gemeene plaatzen. Dit maakte by Konink Hendrik een verwondering over hem, want hy had hem menigmaal gezien, de vraagſtukken en kweſtien der Vaders en Leeraren, op hun behoorlijke ſtand en plaats te ſtellen, binnen de tijd van twee of dry dagen. Hier uit kwam die volſlagentheid van zijn Boek van gemeene plaatzen. Hy had een goed oordeel, maar geen groote vaardigheid van begrijp, noch beknoptheid van ſtijl, die in het gemeen verſpreid, en niet wel te zamen gebonden was. En daar-

1556. om wanneer iets moest geschreven worden, het geen wat meer krachts als ordinaar vereischte, moest hy zich met Ridley behelpen. Hy bestede al zijn middelen aan den armen, en tot eenig Godzalig gebruik. Hy had Gasthuizen en Heelmeesters daar in, voor de verminkte Zeelieden van den Konink. Hy gaf penzioenen voor veel van die geene die uit Duitsland in Engeland gevlucht kwamen, hield groote gastvryheid aan zijn tafel, daar geduriglijk een groot getal van arme nageburen genodigt wierden, en dat in plaats van overdadigheid en uitsporigheid van groote Gasteryen, welke de tijden, daar wy nu in leven, met den naam van gastvryheid vereert hebben, die zoo veel menschen bederft door het naarvolgen van die gewoonte.

Hy was zoo nederig en gespraakzaam, dat hy zich zelven in alle condition even eens droeg. Zijn laatste val was de eenige blaam van zijn leven; maar hy heeft alles met een oprecht leedwezen geboet, en door een lijdzame Martelary goed gemaakt. Hy was de voornaamste voortzetter van de Reformatie in zijn leven, en God heeft het zoo bestelt, dat zijn dood zou dragen de proportie van het voorig gedeelte van zijn leven, het welke geen kleine versterkinge was, voor die geene, die zijn leeringe hadden aangenomen; wanneer zy hoorden hoe standvastiglijk hy alles met zijn bloed verzeegelt hadde. En hoewel men niet behoeft te denken, dat Konink Hendrik een Profeet was, echter heeft hy zoodanige dingen in Kranmer ontdekt, dat hy daar uit besluiten konde, dat hy noch als een Martelaar voor zijn Godsdienst sterven zou; en daarom dede hy hem zijn Wapen veranderen, en gaf hem Pellikanen in plaats van Kranen; dewelke voorheen het Wapen van zijn Huis was geweest; met opmerkinge, van het geen gemeenlijk word gezegt, dat de Pellicaan zijn bloed tot voedzel van zijn Jongen uitstort; en dat hy ook alzoo zijn bloed voor de Kerk storten zou. De goedwilligheid van dien Konink tegens hem, maakte hen den zelven te veel onderdanig, want groote verbintenissen ziet men meenigmaal regte strikken te zijn, voor Edele en brave gemoederen. En hy was zoo ingenomen, door des Koninks eerbiedigheden voor hem, en zoo aangetast door de dood van dien Konink, dat hy zedert noit zijn baart geschooren heeft, maar de zelve liet groeyen tot een groote lengte; het welke ik hier te liever verhale, om dat de Schilderyen die naderhand van hem gemaakt zijn, verre van de eerste verschillen.

Deze die een vergelijking van oude en nieuwe tyden maken, vonden in hem zoo veele en zulke uitsteekende hoedanigheden, dat zy niet twyfelden hem met de grootste Primitive en oude Bisschoppen te vergelijken,

ſten, niet alleenlijk by een Chryzoſtomus, een Ambrozius, een Augustinus; maar zelfs by de Vaders van den eerſten rang, die op de Apoſtelen gevolgt zijn, als Ignatius, Polycarpus en Cyprianus; en het ſcheen nodig, dat de reformatie van deze Kerk, die in der daad niet anders was, als een herſtelling van de eerſte, en Apoſtoliſche leere, voornamentlijk aangezet wierd, door een man, zoo vol van Apoſtoliſche deugden. En deze, dewelke de Gereformeerde zijn val tegenwierpen, wierd weder tot antwoord gegeven, dat Liberius, den welken zy zoo hoog verheffen, op een veel geringer bezoekinge, noch een zwaarder val hadde gedaan, namentlijk uit begeerte alleen, om weder in zijn Biſſchoppelijken Stoel herſtelt te werden, daar hy uit verſtooten was; en dat hy noch langer daar in had volhard. 1556.

En nu ſtaat my te verhandelen wie meer van dit Jaar verbrand zijn. Op den 27. January, wierd Thomas Wirthe een Prieſter, Barlet Green een Edelman, Thomas Brouwn, Johan Tudzon, en Johan Went, dry Handwerkers, Izabel Feſter en Johan Warne aangeklaagt, om datze niet te Kerke kwamen. Men ſtelde hen Artykelen voor, en volgens hun antwoord wierdenze alle veroordeelt; en in Smithfield verbrand; en op den 31. van die zelve Maand wierden Johan Lomas, en vier vrouwen tot Kanterbury verbrand, zy wierden aangeklaagt, om datze niet te Biegt kwamen, waar op hen Artijkelen gegeven zijnde, wierden zy aan Kettery ſchuldig bevonden; en alle in een vyer verbrand. In het begin van Maart, wierden twee vrouwen tot Ipſwich verbrand. Dry Handwerkslieden wierden op den 24. Maart, tot Salisbury verbrand. Op den 29. April, wierden Robbert Draaks een Prieſter, Willem Tyms een Diacon, en vier Handwerks lieden, die uit het Land Eſſex gezonden waren, om datze niet in de Kerk kwamen, veroordeelt, en al te zamen in Smithfield verbrand. Johan Hanpole, en Johan Boek, wierden tot Rocheſter verbrand, op den eerſten van April; en op den tweeden wierd Johan Hallier een Prieſter, tot Kanterbury verbrand.

Verbranden van anderen.

Zes Ambachtslieden wierden tot Colcheſter opgezonden, en de Biſſchop van Londen, die tot noch toe, zijn gevangens voor eenigen tijd by hem plach te houden, om te zien, of hy noch iets, op hen zou konnen winnen, wordende nu vermoeit van dien vruchteloozen arbeid, en door de gewoonte van wreedheid te plegen, metter tijd alle gevoelen, omtrent menſchelijkheid verliezende, gaf nu, zonder veel omſtandigheden, hen maar de Artykelen, en zy antwoordende na de wijze, dewelke by hem voor Kettery ging, gaf hy hen tijd van antwoor-

1556. den tot den achter middag toe; maar zy, in den zelven zin volhardende, veroordeelde hen, en zandze te rugge na Colchester, alwaar ze alle verbrand wierden.

Op den 15. Mey, gaf hy noch een uitnemender staal van zijn Barbarische wreedheid van zich. Laverok, een ouden Kreupel, een Man van acht en tzestig jaren oud, en Johan Ap-price, een blinde man, wierden op dezelve wijze veroordeeld en verbrand, tot Stradford-le-bow. Zy vertroosten malkander, dat zy nu beide de een van zijn kreupelheid en de ander van zijn blindheid verlost wierden. Op den volgenden dag, wierden dry Vrouwen in Smith-field, en een andere blindeman, met een ambachtsman, tot Glocester, in dezelve Maand verbrand. Op den 21. wierden dry andere tot Bekles in Zuffolk, en op den 6. van Juny vier mannen tot Lewis in Zuffex, en noch een ander aldaar, op den 20. en een tot Leicester op den 26. verbrand; maar op den 27. Juny, dede Bonner een ongehoorde Executie van dertien menschen, elf mannen en twee vrouwen, alle in een vuyr in Stradford-le-bow, verbranden. Hy hadde in alles zestien veroordeeld, maar door welke voorspraak weet ik niet, dry van dezelve, wierden door ordere van den Cardinaal Pool verlost.

Het schijnt dat Bonner het de moeite niet waard dacht, elk byzonder te verbranden, en daarom zand hy hen met heele kudden naar de staak; maar of de verschrikkelijkheid van deze wreedheid, of het misnoegen, om dat de Cardinaal deze had verlost, op hem wrocht, ik weet het niet, het laatste is het gelooflijkste, altoos Bonner verbrande geen meer voor April in het naaste Jaar.

Vreemde Barbarische wreedheid tot Gernzy.

Op den 30. Juny wierden dry tot Bury in Zuffolk, en op den 16. July drie andere tot Nieubury verbrand. Maar in deze Maand zagmen tot Gernzy een stuk werks, van zulk een onmenschelijke wreedheid, als van eenige tijden gezien is. Een Moeder met haar twee Dochters, wierden aan een staak verbrand, zijnde de eene van dezelve een getroude Vrouw, en swanger. Wanneer zy in het vuyr stond, borst haar buik, door het geweld van de vlamme, en een Jongske viel in de vlam, maar wierd in aller haast door iemand uitgegreepen; maar na datze een weinig zig te zamen daar over beraden hadden, het schepzel wierd weder in het vuyr geworpen, en wierd na den letter met vuyr gedoopt. Veel getuigen waren daar van deze daad, die het zelve daar na ten tijden van de Koningin Elizabeth getuigt hebben, wanneer die zaak onderzocht wierd, en men groote zorge aanwende, om daar krachtige bewijzen van te hebben. Want inder daad het werk was zoo onmenschelijk,

lijk, dat een man met een verkeerd gevoelen, van deze werkers moeſt aangenomen zijn, of hy moet zich alleen door zo veel en krachtige getuigeniſſen laten voldoe,n om het zelve te geloven. Maar logens en verzieringen kan men ſwaarlijk maken van dingen dewelke in het aanſchijn van de Zon, en voor zoo veel oogen gedaan werden. 1556.

Hier over dan klachten aan de Koningin Elizabeth gedaan zijnde, wierd de Diakon van Gernſy daar over in de gevangenis geworpen; en daar na hy en noch negen andere, kregen echter vergiffenis. Zoo genadig was toen de Heerſchappy, als een werk van zulk een monſtreuze nature te konnen ongeſtraft laten, om dat het met eenigen ſchijn van recht gedaan was, nademaal gezegt wierd, dat de Moeder was veroordeelt om verbrand te werden, zonder dat 'er uitzondering omtrent haar vrucht was gemaakt.

Op den 18. July, wierden twee Vrouwen en een Man tot Greenſtead verbrand. Op den eerſten van Auguſtus een Johanna Waſt, een blinde Vrouw tot Darby. Op den 8. September, een tot Briſtol, en een ander op dezelve plaats, op den 25. van de zelve Maand. Op den 24. wierden vier Perzoonen tot Mayfield in Zuſſex, en op den 27. een Man en een Vrouw tot Briſtol, en op den 12. October een man tot Nottingham verbrand. En alzoo eindigde het branden voor dat Jaar. Deze die geleden hadden, waren in alles vijf en tachtentig. Alle deze perzoonen waren aangeklaagt op vermoeden van Kettery, en gelaſt te antwoorden. De vraagſtukken, die hen de Biſſchop voorſtelde, dewelke ſloegen op de lichamelijke tegenwoordigheid van Chriſtus in het Sacrament, de noodwendigheid van de Oorbiegte, of de Offerhande van de Miſſen, en wierden op hun antwoord, tot den vyere veroordeelt. Maar geen van hun allen wierden veroordeeld wegen eenig geweld aan eenig Kerkelijk perzoon gepleegt, of over eenige belediging, hun Godsdienſt aangedaan; en alzoo was al dit lijden alleen om hunner Conſcientie wil, dewelke zy echter hielden zoo verborgen als zy konden; zoo dat meeſt alles voortkwam uit zich te onthouden van een Kerk, in dewelke het grootſte gedeelte bedorven was, als uit iets anders, dat zy mochten gedaan of geſprooken hebben. Dit was een ongebruikelijke en onaangename zaak voor de Engelſche Natie, en die alle medelijden verdient, te zien vier, vijf, zes, zeven, en eens dartien te gelijk, in het vyer verbranden, en dat men noch geſlacht noch jaren onderſcheide, noch kreupelen noch blinde, ontzag; maar op alles woede, zonder omzien. Maar boven al die Barbariſche daad van Gernzy, verwekte die ſchrik in de Natie, dat het ſchijnt, dat zedert die tijd, zulk een afſchrik

voor

1556. voor die Godsdienst, van Vader tot Zoon afgedaalt is, dat het geen wonder is, dat een zoo diep gewortelde, en op zulk een grond geboude afkeerigheid, op een ieder nieuwe gedachtenis, of vermoeden, om daar ooit weder toe te komen, in de grootste en geweldigste lijdingen, komt uit te barsten.

De Reformatie verspreid zich boven alle vervolginge.

Maar al deze vlammen bluschten de Reformatie, noch de liefde tot dezelve niet uit; zy verspreiden die eerder te meer, en kweekten nieuwe yver in het hert der menschen: zoo dat, al het geen zy voorheen van de vervolgingen der Heidenen hadden geleezen, nu voor hen gantsch weder vernieuwt scheen te zijn. Dit dede die gene, die het Evangelie beminden, dikmaals te zamen komen, hoewel, door de kwaadaardigheid van hun vyanden, met alle zorge en voorzichtigheid: echter bevonden zich zomwijlen wel omtrent de twee honderd perzoonen by een, hebbende hun getrouwe Harders, die hen onderwezen, en bewaakten, latende niet, in spijt van deze Wolven, de kudde te voeden die hen zoo dier aanbevoolen was. De voornaamste van deze, waren Scambler en Bentham, daar na, door Koningin Elizabeth, beide bevordert tot de Stoelen van Peterborg en Litch-Field, Foule, Bernher en Roug, een Schotsman, die daar na door Bonner veroordeeld en verbrand is geworden. Daar wierd ook, door hun vrienden over Zee, zorg gedragen hen met goede Boeken te voorzien, die ze tot hun onderwijzinge en aanmoedinginge hen toezonden. Deze ondertusschen die over de Zee gevlooden waren, gingen voor het meeste gedeelte, naar Vrankrijk toe, alwaar, hoewel zy, in tegenstellinge van de Koningin, wel gehandelt wierden, konden zy echter de vryheid van hun Godsdienst niet verkrijgen. Zy dan begaven zich naar Geneve, Zurich en Arraw in Switzerland, als mede naar Straatsburg en Frankfoort, in Hoog, en naar Embden in Neder Duitsland.

Ongemak tot Frankfort onder de Engelsche vluchtelingen.

Tot Frankfoort viel een ongevallig verschil tusschen deze vluchtelingen voor, eenigen van dezelve hadden voorheen de Engelsche Liturgy gebruikt, wanneer zy in Engeland waren, om de wetten te gehoorzamen; maar zijnde nu in vreemde Landen, en onder een ander volk, dacht hen niet vreemd, datze hun dienst zouden voegen, naar de wijze der geener, onder dewelke zy leefden. Zoo dan, in plaats van de Engelsche Liturgy, gebruikten zy een, by na naar de wijze van die van Geneve, en van de Fransche Formulieren. Andere weder dachten, dat nademaal die in Engeland, dewelke zich na de Liturgy gevoegt hadden, het geene zy hadden aangenomen, met hun bloed bevestigt hadden, en noch veele dagelijks daar voor leden, het een

trotze

totze versmading van henlieden zou zijn, van deze Formulieren af te wijken. Deze tegenstribbeling verwekte die driftigheid, dat Dr. Cox, die tot Straatsburg zijn verblijf hadde, met zijn Vriend Pieter Martyr, zich naar Frankfort begaven; en hy zijnde een Man van een groot aanzien, een ordere van den Raad verkreeg, dat alleen de Engelsche Formulieren, in hun Kerk gebruikt zouden werden. 1556.

Deze geschillen echter eens ontstaan zijnde, gingen verder als misschien in het eerste het vermoeden was geweest; want deze, dewelke in het eerste beter genoegen in die van Geneve vonden, op dat zy zich mochten voegen na die geene daar onder zy woonden, begosten nu weder over eenige dingen, in de Liturgy begrepen, te warren; en Knoks, zijnde een Man van een groote drift, drong zich zelven met allen hevig in het werk, en maakte dat zijn vriend Calvinus van eenige dingen in de Liturgie begrepen, wat scharpjes aanving te schrijven. Dit veroorzaakte, dat Knoks en zijn aanhang Frankfort verlieten, en zich naar Geneve begaven. Knoks had mede iets onbetaamlijks van den Keizer geschreven, het welke de Raad van Frankfort hem uit hun gebied heeft doen vertrekken.

Andere Contesten en twisten ontstonden, omtrent het Cenzureren en tuchtigen van eenige misbedrijven, dewelke eenige van de vergadering niet wilden in de handen der Dienaren alleen laten, maar begeerden dat de gantsche Gemeente haar deel daar aan hebben zou. Over deze zaken ontstonden groote debatten, en veel papiers wierd daar over beschreven, tot groot verdriet van Parker en andere, die zich noch heimelijk in Engeland ophielden, en tot groote ergernisse der vreemde volkeren, die niet weinig geërgert wierden, te zien, dat een hoop volks, vluchtende uit hun Vaderland, wegens hun gewisse, in plaats van hun tijd in vasten en bidden, voor hun vervolgde broederen in Engeland, door te brengen, nu niet deden, als onder malkander te twisten, en dat over zaken, dewelke zy zelve erkenden, geen zelfstandigheden van den Godsdienst, noch poincten van gewisse te zijn: in het welke zy zeekerlijk de scheuringe begosten, die die gewoone weg van dienst verliezen, dewelke zy zelve erkenden goed en wettig te zijn. Maar daar volgde te veel hardhoofdigheids van wederzijden, het welke het zaad was van al deze verschillen, dewelke zedert die Kerken zodanig verdeeld gehouden hebben.

Deze die acht sloegen op de geschillen dewelke de Novatianen aanvingen, zoo tot Rome als tot Carthago, ten tijden van Cyprianus, en de hevigheden der Danatisten, die de Africaansche Kerk zoodanig beroerde, korts na dat de vervolginge begost op te houden, vonden eenige

1556. over een komst, zoo met deze nu staande, als met de andere scheuringen daar na ontstaan, wanneer hier ook de vervolging ophield.

Ik kome nu weder tot de zaken van ons Engeland. Op den 22. Maart, des anderen daags na dat Kranmer verbrand was, wierd Pool, als Eerstbisschop van Kantelberg, ingewyd, door den Eerstbisschop van Jork, de Bisschoppen van Londen, Ely, Worcester, Lincoln, Rochester en St. Azaph. Op zijn overkomst was alleen een Kardinaal, Diacon, en wierd de winter te vooren een Priester gemaakt, en nu een Opperbisschop. Het schijnt dat hy zijn Congé d'Elire, verlof van verkiezen, met de verkiezing zelf en zijn Bulle van Rome, al vaardig had voor dien tijd. De Paus wist niet met wat aangezicht hem te konnen afwijzen, zijnde door de Koninginne zoo zeer aangedrongen, hoewel hem niet anders ontbrak, als een voorwending, om zijn wraak tegens hem te oeffenen, tot het welke hy, de eerste gelegentheid, dewelke zich aanbood, niet zou laten voorby gaan. Het schijnt ook, dat het Pool onbetamelijk dacht, ingewyd te werden, terwijl de Man noch leefde, echter den naastvolgenden dag na zijn dood daar toe te verkiezen, bracht hem onder het vermoeden van zijn dood bevordert te hebben; zoo dat de woorden van Elias, aan Achab, aangaande Naboth: *gy hebt gedood en bezittinge genoomen*, op hem gepast wierden.

Kardinaal Pool word Eerstbisschop van Canterbury.

Op den 28. van die Maand kwam hy in statie door Londen, maar de Boog-kerk, alwaar de Bisschoppen van Worcester en Ely, na dat de eerste de Misse hadde gedaan, hem den Mantel omgehangen hebben. Dit was een vond, opgestelt door de Paus Paschal de tweede, in het begin van de twaalfde eeuw, om de Opperbisschoppen des te meer aan de afhanginge van den Pauzelijken Stoel te verbinden, dewijl zy na het ontfangen van den Pall of mantel, waren om als geboorene Legaten van den Paus (gelijk het luid) te handelen; daar deze het teeken van was. Maar dit wierd in het eerste met veel tegenspreekens ontfangen, zoo van de Konink van Sicilie, als die van Polen, zijnde de Eerstbisschoppen van Palermo en Gniezen, de eerste, aan dewelke zy gezonden wierden; zijnde een ieder, over de nieuwigheid van de zaak, ten alderhoogste verwondert; als mede over den eed, den welken de Paus, op het overleveren van de zelve, van hen eischte.

Zijnde dan deze Pool omgehangen, begaf hy zich na den Predikstoel, en maakte een koude Predikatie, omtrent de beginning, het gebruik, en de stoffe van deze mantel, zonder of geleerdheid, of welspreekentheid. Het onderwerpzel kon niet veel geleerdheid medebrengen; en wat zijn welspreekentheid aangaat, hoewel in zijn jonger jaren, wanneer

hy

hy tegens Konink Hendrik schreef, sijn stijl veel te dartel en vol bloemen 1556.
was, echter zijnde daar na gevoelig van zijn dwaling in die gelegentheid, keerde hy zich zo zeer tot het andere uiterste, dat hy, affnijdende alle cierlijkheden van spreeken, zijn stijl tot zulk een slappe flauwigheid bracht, datter noch leven noch schoonheid meer in te vinden was.

Al den handel van Engeland van dit Jaar bestond in het oprechten van Geestelijke Huizen. Greenwich had al in het voorgaande Jaar zijn aanvang genomen. De Koningin stichte ook een Klooster voor de Dominicanen in Smithfield, en noch een ander voor de Franciscanen, en deze zijnde Bedel-orderen, hebben hun begiftigingen niet zeer veel gekost. Tot Zion, by Brainford, was een Geestelijk Huis geweest van Vrouwen, van de ordre van Sta. Brigitta. Dit Huis was onder de eerste van die, dewelke door Hendrik de achtste geslaakt wierden, om dat het des Koninks vyanden geherbergt hadde, en deze Nonnen het met de Maagd van Kent gehouden hadde.

Het oprechten van Geestelijke Huizen.

De Koningin heeft daar van nieuws een Nonne-klooster opgerecht, zy stichte ook een voor de Karthuizers, tot Sheen, dicht by Richmond, tot erkentenis voor die, als hebbende om haars Moeders wil moeten lijden. Van deze begaf zy zich tot grooter fondatien en stichtingen, maar die haar minder koste; want zy vernietigde de Diacony en het Cathedraal van Westmunster; en in September dezes Jaars, verkeerde het in een Klooster, makende Feknam, Deeken van St. Paulus, daar Abt van. Ik heb deze haar fondatie niet konnen ontmoeten, dewelke misschien uit de Gedenkschriften in den aanvang van Koningin Elizabets regeringe, weg genomen is: want het is niet aangeteekent onder haar andere opene schriften van dit Jaar; maar op den 23. September, gaf zy ordonnantien van Pensioenen te betalen aan de Prebenden van Westmunster, tot dat anders daar omtrent bezorgt zou zijn; en omtrent dien zelven tijd wierd Feknam Abt verklaart; hoewel zijn solemnele inwyinge, en die van veertien andere Monniken met hem, niet geschiede als op den 21. November.

Daar zijn verscheide onderzoekingen en ontdekkingen gedaan, in de voorige Regeringe, van groote onorders omtrent deze Huizen, en wegen de ongebondentheid van hun leven, hebben veele openbare belijdenissen gedaan, gelijk mede van hun groove superstitie, alle welke in de Kamer van Augmentatie aangeteekent en bewaart zijn geworden. Daar zijn ook, in die stand van zaken, dewelke zy nu de voorgaande scheuring noemden, verscheide belijdenissen gemaakt, by Bisschoppen, Abten, en andere Geestelijke Perzoonen, van hun afsweeren van

Alle Gedenkschriften daar van geroyeert.

1556. de Pauzelijke macht, en het erkennen van des Koninks Opperhoofdigheid. Derhalven wierd voorgestelt, dat al deze dingen zouden by een gezamelt en geroyeert worden.

Zoo wierd dan op den 23. van September een Commissie, aan Bonner en Cool (de nieuwe Deeken van St. Paulus, in Feknams plaats) en Dr. Martin gegeven, om alle Registers door te zoeken, en uit te zoeken al de Belydenissen die tegens de Paus, en omtrent het doorzoeken van de Kloosters gedaan waren, dewelke (gelijk de Commissie daar van luid, die in de Verzameling is) strekt, tot omkeeringe van alle Re-
Coll. No. 28 ligie en Religieuze Huizen. Deze dingen dan hadden zy te verzamelen, en den Kardinaal toe te brengen, om daar mede te doen, als de Koningin ordonneren zou.

Men vind niet klaarlijk, hoedanig zy deze ordere hebben uitgevoert, maar het uitwerkzel daar van, blijkt by de groote gebreekenis van deze gedenkschriften, zelfs in veele dingen van groot gevolg, de welke gerazeert en verlooren zijn. Dit was een nieuwe slag van zuiveringe; door het welke zy voor hadden, zoo weinig voetstappen voor de nakomelingen te laten, van alles wat voormaals geschiet was. Hun zorge ondertusschen voor hun eigen achtbaarheid, bracht hen zoo verre als te vernietigen, zelfs de verklaringen die zy zelve voor heen gedaan hadden, zelfs tegens den Stoel van Rome, de Klooster orders, en veel oude verdorventheden meer, die zy verworpen hadden. Veel dingen echter ontsnapten al hun naarstigheid, gelijk kan blijken, by het geene ik albereeds verzamelt hebbe; en aanmerkende de moeite die zy namen, in het verbasteren van Registers, en verstroyen van gedenkschriften, zoo verhoope ik dat het de lezer niet vreemt vinden zal, indien hy veel gebreeken in dit werk ontmoet.

In deze onderzoekinge, namen zy niet alleenlijk weg het geen hen mocht raken, maar ook zelfs dingen van ter zyden, die de toekomende tyden mochten dienen tot onderrechtinge, om deze voorgaande na te volgen: en alzoo is onder andere schriften, de Commissie, dewelke Cromwel had, om Onder-Regent te zijn, mede verstroit; maar ik hebbe dezelve, zedert weer ontmoet, in een uitschrift, gevonden in de Boekery van Cotton, die ik in de Verzameling gebracht hebbe.
Coll. No. 29 Hoe zeer dit overeenkomt met de betrachtinge der Heidenen, in de laatste en heetste vervolginge, omtrent het verbranden, van al de gedenkschriften van de Kerk, laat ik den lezer oordeelen.

Zijnde aldus de Abdye van Westmunster opgerecht, wierden eenige Monnikken van Glassenburg, die noch in het leven waren, daar in gezet,

zet, en al de rest van de oude Monnikken, die uit Glassenburg gejaagt waren, en die zedert niet getrout waren, wierden genodigt, om in dit Klooster weder te komen, het welke de oudste, en zeekerlijk de Rijkste van gants Engeland gehouden wierd te zijn; en daarom bewogen zy de Koninginne en de Kardinaal, dat hen het Huis en fondatie herstelt en vernieut mocht werden; zeggende dat zy zich met arbeiden en boeren werk wilden generen; niet twijfelende of de lieden van dat gewest, zouden gereet zijn, om mildelijk hun vorder onderhoud te bezorgen. 1556.

Poogingen om de Abdye van Glassenburg weder op te rechten.

De Koningin en Kardinaal namen in deze voorstellinge goed genoegen, en alzoo schreven de Monnikken aan den Lord Hastings, toen Lord Kamerling, hem biddende de Koninginne daar van indachtig te maken, en de zaak te zien tot een goed einde te brengen; het welke een groote eer zou zijn voor de geheugnisse van *Jozeph van Arimathea*, die aldaar begraven lag, den welken zy hartelijk baden Christus te bidden, om goed geluk voor zijn heerschap. Deze letter hebbe in de Verzameling gevoegt, zijnde uit het oorspronkelijk getrokken. Wat daar op gevolgt is vinde ik niet. Het is gelooflijk dat de Monnikken *Coll. No. 30.* van andere Huizen diergelijke hebben gedaan, gelijk ieder een van de zelve, niet bot was, om iets zeltzaamst, tot elk Huis behoorende, uit te vinden, het welke de noodwendigheid om zulk een Huis haastelijk weder op te rechten, te grooter maakte. Die van St. Albans konden zeggen, dat de eerste Martelaar van Engeland in hun Abdye lag: die van St. Edmundbury, hadden een Konink, die door de Deensche Heidenen gemartyrizeert was: die van Battel konden zeggen, datze gesticht waren, ter gedachtenis van Willem den Overwinnaars overwinninge, van den welken de Koninginne haar Kroon hadde: en die van St. Augustinus in Kanterbury, hadden den Apostel van Engeland in hun Kerk leggen; kortelijk, zy hadden alle goede hoop, om haastelijk weder herstelt te zullen werden; en hoewel zy maar klein van getal waren, en op geringe inkomsten aanvang te maken, hadden echter, zoo haast als het geloof van het Vagevyer wederstand zou beginnen te grypen, zouden zy wel weeten, die oude kraam weder op te stellen; konnende dien handel dryven, met de grootste voordeelen ter wereld, nademaal zy met het volk, by nieuwe beweegmiddelen hadden te handelen, behalven de oude, dieze voorheen gebruikt hadden, als dat het Kerkrovery was, de goederen van de Kerk te bezitten, van dewelke zy door hun Voorouders berooft waren. Maar in deze zaak konde geen grooten haast gebruikt werden, nademaal de grooten en kleinen Adel

1556. daar over zeer gealarmeert wierden; en in het laatste Parlement veel hun hand op hun swaard, in het Huis der Gemeente hadden gelegt, zeggende, datze van hun goederen niet begeerden te scheiden, maar dezelve beschermen: echter eenige, dewelke daar by eenige gunst van de Koningin zochten te verwerven, maakten Fondatien tot Missen voor hun zielen. In de gedenkstukken van het laatste Jaar van Koningin Maria, vind men verscheidene acten van toestand van haar, voor zoodanige begiftigingen: want hoewel het Statuit van Mortmain, Dode hand, was herroepen; echter, tot grooter verzeekering, wierd dienstig geacht, zulke toelatingen af te vorderen. Dit is alles dat ik, aangaande onze binnenlandsche zaken, voor dit Jaar, vinden kan.

Buitenlandsche zaken.

Buitenlandsche dingen waren tot een geruster staat gebracht; want door bemiddelinge van Engeland, wierd'er een bestant voor vijf Jaren, tusschen Vrankrijk en Spangie beraamt; en de nieuwe Konink van Spangie was genegen, om het zelve getrouwelijk naar te komen, om zich ondertusschen in zijn Koninkrijken vast te stellen, eer hy zich tot eenige nieuwe Oorlogen inliet: maar de driftige Paus brak alles in stukken. Hy was zeer misnoegt over het besluit van Augsburg, voor de vryigheid van den Godsdienst, en mede tegen Ferdinandus, wegen het toestaan van den Kelk voor zijn Onderdanen, en voornamentlijk, over het aannemen van den Tytul van Keizer, zonder zijn toestemminge. Op deze laatste belediging liet hem de Paus weten, dat hy hem tot zijn schade zou doen voelen, hoe zeer hy hem vergramt hadde. Hy gebruikte hier omtrent zulk een hoogen stijl, als oit iemand van zijn voorzaten had derven gebruiken, zeggende dat hy de Koninkrijken wilde veranderen naar zijn welbehagen. Hy pochte dat hy van Yrland een Koninkrijk hadde gemaakt, dat alle Princen onder zijn voeten lagen, (en als hy dat zeide, was hy gewoon met zijn voeten op de grond te stampen) en dat hy geen Vorst tot zijn medemakker begeerde te hebben, noch al te gemeenzaam met hem zijn, ja eerder als iets onwaardigs voor hem aan te gaan, wilde hy de geheele wereld, in vyer en vlamme zetten. Maar om te toonen dat hy iets voor een reformatie wilde doen, bestelde hy een vergadering, om eenige regulen op te stellen, tegens Simony. Deze bracht hy in 't licht, en zeide; dat, hebbende hy nu zijn eigen Hof hervormt, hy ook vervolgens de Hoven der Princen wilde hervormen: en om dat zeer geklaagt hadden over de bedorventheid van de Geestelijken, en het Roomsche Hof; had hy nu besloten, het werk hen op den hals te draayen, en al de misbedrijven, die in hun Hoven waren, by een halen, en die reformeren, dat het een aard had.

Uitsteekende ongebondentheid van den Paus.

Maar

Maar hy was zeer getergt door een Gezantschap uit Polen, om van 1556.
hem te verzoeken, datze de Misse in hunne eigene taal mochten doen, en de Communie in beide de gedaanten uitdeelen. Dat hun Priesters mochten verlof hebben om te trouwen, datze geen meer Annaten en Jaargelden, tot Romen behoefden te betalen, en een Nationaal Concilie in hun eigen land vergaderen.

Deze dingen stelden hem t'eenemaal buiten alle gedult, en met al de bitternisse, dewelke hy konde uitspouwen, betuigde hy, hoe vervloekelijk deze voorstellingen voor hem waren. Hy zeide, hy wilde een Concilie houden, niet dat hy het zelve van noden hadde, want hy was boven alles: maar het zou nooit tot Trente zijn, daar men, als een ydele zaak, omtrent de tzestig Bisschoppen van de alderonbekwaamste heen gezonden had, met veertig Doctoren van de geringste slag, gelijk men tot twee maal toe gedaan had; maar hy wilde het houden te Lateranen, gelijk verscheidene van zijn voorzaten hadden gedaan. Hier van dede hy bericht, aan al de Gezanten der Princen, zeggende: hy dede dat alleenlijk uit beleeftheid, als niet behoevende hun toestand of raad daar toe, want hy wilde van hen allen gehoorzaamt zijn.

Hy hadde voorgenomen in dit zijn Concilie, hen in hun Hoven te hervormen en een ontlasting te maken, van alle belastingen, die zy op de Geestelijkheid gelegt hadden: en derhalven wilde hy dat beroepen, met hun wil of tegenwil; en indien zy daar geen Prelaten toezonden, zoude hy het houden, met die van zijn eigen Hof, en aan de wereld laten zien, wat het gezag van de Stoel ware, wannneer dezelve een Paus heeft, die moeds genoeg heeft, om de zelve te bestieren.

Maar na al deze heersheid, die hem zomwijlen buiten het spoor deden uitspatten, en dat zoodanig dat het vry naar enkel zotheid geleek, wierd hy hartelijk ontroert, door het bestant, dat tusschen Vrankrijk en Spangie gemaakt wierd. Hy hatede de Spangiaarts zeer, om datze de Colonnen zeer voorstonden, welkers verderf hy beslooten hadde; en daaromme zand hy zijn Neve naar Vrankrijk, met een zwaard en een hoed, dewelke hy gewijd hadde, om den Konink tot het verbreeken van de Vrede te bewegen, biedende zijn hulp aan, tot het vermeesteren van het Rijk van Napels, tot gebruik van een van de jonger Zoonen van Vrankrijk; maar men gelooft eerder, dat het was voor zijn eigen Neef. Hy zand den Konink ook een kwijdscheldinge van zijn eed toe, die hy, tot bevestiginge van den Treves had gezwooren, belovende daar en boven, zoodanige Kardinalen te maken, als hy zelve zoude willen; op dat hy zoo mocht verzeekert zijn, van een van zijn eigene schepzelen, om het in hem Pausdom op te volgen. De-

1556. De Paus echter, ontveinsde zijn recht besluit hier in, en dat zoo dicht, dat hy Sir Eduard Caru dede geloven (die toen Gezant van de Koningin tot Rome was) dat hy niets zoo zeer als een algemeene Vrede begeerde; en dat hy hoopte, gelijk als de Koningin het bestand bemiddelt hadde, dat zy ook zou voortgaan, om een volkomene Vrede te helpen bemiddelen. Hy zeide dat hy twee Legaten gezonden had, om dezelve te bevorderen; en nademaal hy de gemeene Vader van Christenrijk was, God hem zijn stilswijgentheid in die zaak te laste zou leggen, indien hy niet alles dede dat hy konde, om dezelve te verkrijgen.

Hy beklaagde zich zeer over den aanwas der Ketterye in Poolen, en in de heerschappyen, van den Roomschen Konink: tot demping van de welke, hy zeide, een algemeen Concilie te willen beroepen, en om het zelve wel te wege te brengen, was een algemeene Vrede ten hoogsten van noden: nademaal een bestand, niet machtig genoeg was, om deze, die tot het Concilie hadden te komen, aan te moedigen; hy zeide, dat hy zelve daar meende tegenwoordig in te zijn, en het zelve in de Kerk van St. Jan de Lateranen te houden: want hem dacht, dat Rome, zijnde het algemeene Vaderland van de geheele wereld, de bekwaamste plaats, tot zulk een vergadering was, en hy zoo oud als hy was, kost nergens buiten Rome gaan, en daarom had hy beslooten het zelve aldaar te houden. Maar hy zeide, dat hy zich veel op de Koningin verliet, den welken hy noemde: *Die gezegende Koningin, en zijn zeer aangename lieve Dochter.* En houdende haar Brief in zijn hand, zeide hy: zy waren zoo vol van eerbiedigheid en goedheid tegens hem, dat hy begeerde, datze in de Konzistory zoude gelezen werden; makende ook een Kruis over haar onderteekeninge.

Het was geen wonder dat zulke redenen, met zulke omstandigheden voorgestelt, zulk een eerlijk en oprecht man, als Caru, bedrogen, gelijk blijkt uit den Brief, die hy hier over aan de Koningin geschreven heeft; die ik in de Verzameling hebbe gebracht. *Col. No.* 31

Maar het bleek wel haast, om wat reden hy zijn Legaat naar Vrankrijk gezonden hadde, want hy drong dien Konink met de alderuiterste macht aan, om den Treves te breeken, en den Oorlog te vernieuwen. Hier toe (zijnde vorders door den Kardinaal van Lotharingen bewogen) heeft de Konink, niet tegenstaande al de andere zijne Heeren, hem zulks ontrieden, verstaan, makende zulk een snoode Vredebreuk, en besluitende een Oorlog in Italie, die altoos fataal en verderflijk voor de Franschen is geweest.

De

De Colonnezen waren, uit het Koninkrijk van Napels, met bystand onderstut, en daar over had de Paus in de Conzistory voorgestelt, dat de Konink van Spangien, met hem bystand te doen, zijn Koninkrijk van Napels verbeurt hadde; en zijnde nu verzeekert van onderstand uit Vrankrijk, begost hy den Oorlog, en nam al de Cardinalen van den Spaanschen aanhang, gevangen, nevens de Gezanten van Spangie en Engeland, voorgevende, datze onderhandelinge hielden met de Colonnezen, die toch verraders waren. Hy gaf ook Commissie, om eenige Regimenten onder de Grizons te werven; maar als deze aankwamen, zeide men hem, dat zy altezamen enkele Ketters waren, en dat het een eeuwig verwijt voor hem zou zijn, zulk volk te gebruiken: maar hy verstaande dat het goede Krijgsluiden waren, zeide: hy vertrouwde zeekerlijk, dat God dezelve bekeeren zoude, en dat hy hen aanzag, als Engels, die hem van God, tot bescherminge van zijn perzoon toegezonden waren. 1555.

Op deze breuke van den Paus, de Hartog van Alba, zijnde toen in Napels, en van zich zelven een groot Devotarisch van den Paus, nam den Oorlog met een grooten tegenzin aan. Hy gebruikte eerst alle mooglijke wegen, om die te ontgaan, en maakte veel protestatien en vertuigingen, van de onwaardigheden, die zijn Meester waren aangedaan, en hoe ongewillig hy in dien Oorlog trad, en dat tegens hem, die de algemeene Vader van Christenrijk hadde te zijn; maar al dit niet helpende, viel hy in Campania, en nam al de plaatzen aldaar weg, dewelke hy verklaarde, voor den naasten Paus te houden; hy zou ook Rome zelf wel hebben konnen veroveren; maar de groote eerbiedigheid, welke hy het Pausdom toedroeg, wederhield hem.

Dit nu in Engeland bekent zijnde, verwekte een groote droefheid in de Koningin en den Kardinaal, die wel zagen wat voordeel die van de Reformatie stonden te nemen, uit dezen Pauzelijken handel, van aldus lichtveerdiglijk de Princen van zulke vaste en heilige banden, van menschelijke gezelligheid en societeit, te ontbinden: nademaal het verbreeken van trouw en eed, omtrent publijke Tractaten en Verbonden, een zake zy, die van de alderbarbaarste Volkeren verfoeit word, en als hy, die zich zelven als Christus Stedehouder stelt, daar die de ware Vrede-Vorst is geweest, zulk een nieuwe Oorlogsvlam in Christenrijk gaat ontsteeken. Waarlijk deze dingen waren zo ergerlijk, dat zy wel zagen, dat dezelve al hun besluit om verre stond te werpen. En in der daad, de Protestanten bleven niet in gebreeke, om dit over al, waar zy konden, te doen gelden.

1556. Het scheen ook een wonderbare zaak, dat in een jaar, een groote Overwinnaar, die zijn gantsche leven in Staats en Oorlogszaken had doorgebracht, in zijn zes en vijftigste Jaar zich in een Klooster zou begeven, en dat een Bisschop van tachtentig Jaren, die zulk een schijn van afkeer van de wereld had getoont, dat hy voorheen een Bisdom had gelaten, om in een Klooster te gaan, nu zulk een Oorlog zou verwekken, en Christenrijk op een nieu in vyer en vlamme zetten.

155. In het begin van het volgende Jaar, wierd de Vizitatie van de Hooge Schoolen in Engeland gedaan. Pool zand Schot, Bisschop van Chester, zijn Italiaansche Vriend Ormaneto, met Watson, en Christopherson, de twee verkoozene Bisschoppen van Lincoln en Chichester (in de plaats van White naar Winchester verzonden, uit welk

Vizitatie der Univerziteiten.

Bisdom, Pool een penzioen van duizend ponden jaarlijks had bedongen, en van Day die gestorven was) en eenige andere, naar Kambridge. Wanneer zy aldaar op den 11. Januarius aankwamen, stelden zy de Kerken van Santa Maria, en St. Michiel onder een Interdict of verbod, om dat de lichamen van Bucerus en Fagius, twee Ketters, in dezelve begraven lagen. De Orator van de Univerziteit ontfing hen met een aanspraak, dewelke verdeelt was in een bescheldinge tegens de Ketters, en een lofreden van den Kardinaal, die hun Cancelier was. Zy gingen door al de Collegien, vergaderden menigte van Ketterische Boeken by malkander, en onderzochten de ordere die men in hun Capellen gebruikten. Wanneer zy in Clara-Hall kwamen, vonden zy daar geen Sacrament. Ormaneto vraagde de Priester Swinburn, hoe dat by kwam? deze gaf tot antwoord, dat de Kapel noch niet gewyd was. Hier over haalde hem Ormaneto noch te meerder over, dat hy daar zoo lang dienst in gedaan hadde. Maar hen vorder ondervagende, bevand hy dat hy verscheidene beneficien onder hem hadde, over het welke hy hem zoo geweldig bekeef, dat de arme Man zoo verbaast wierd, dat hy niet een woord, op alles dat men hem verder vraagde, konde antwoorden. Maar Christopherson zelf, zijnde Meester van het Collegie der Dryeenigheid, ging niet vry. Ormaneto bevond, dat hy de inkomsten van het Huis niet wel aangelegt hadde, en eenige van de Landeryen, aan zijn Schoonbroeder, onder de waarde verpacht hadde. Ormaneto scheurde het Contract in stukken, en haalde hem zoo dapperlijk over, dat hy, vrezende dat het zijn bevordering hinderen mocht, daar ziek van te bedde viel.

Hier op volgde de Comediantery van het verbranden der twee li-

chamen Bucerus en Fagius. Zy wierden eerst gedaagt te verschijnen, of indien iemand wilde komen in hun plaats, om hen voor te spreeken. Zoo dan, na dry dagementen, de doode lichamen niet voor den dag komende om zich te verantwoorden, en niemand verschijnende, om voor hen te pleiten (uit vrees van hen gezelschap te zullen moeten houden) dacht het de Vizitatoren goed, om met het Proces voort te gaan. Op den 26. January, maakte de Bisschop van Chester een aanspraak, vertoonende de begeerte van de Universiteit, om Justitie en Recht te doen, tot het welke zy Gecommitteerden, hoewel zeer tegens hun wille, gedwongen waren zich te voegen. Daarom dan, hebbende verscheidene getuigen geexamineert, de Kettery die Bucerus en Fagius geleerd hadden, aangaande, oordeelden zy dezelve hardnekkige Ketters te zijn: en ordonneerden derhalven, dat hunne lichamen uit de heilige grond opgenomen, en aan den wereldlijken macht overgegeven zouden werden. Zijnde dan de last van Londen daar toe gekomen, zoo wierden op den 6. February de lichamen opgenomen, en met kist met al weg gebracht, aan staken gebonden, en nevens menigte van hunne Boeken, en andere ketterfche Schriften verbrand. Pern dede hier het Zermoen over, dewelke zijnde dat Jaar Onder Cancelier, noch vier Jaar daar na, in dezelve bediening was, wanneer door de Koningin Elizabeth, openbare eerplichten, ter gedachtenisse van deze zoo geleerde Mannen, en openbare redenen en zermoenen, tot hun lof en eere gemaakt en gedaan wierden, daar Pern al weder aan het werk moest; maar hy had den mantel zoo dikmaal omgehangen, en toonde zich zoo yverig aan ieder zijnde, dat hy een spreekwoord daar over wierd. 1557.

Op het Feest van de zuiveringe, of purificatie, predikte Watzon tot Kambridge, alwaar, tot verheffing van de plechtigheden en processien der Catholijken, en hun dragen van Kaerssen op dezen dag, hy zeide, dat Jozeph en de gezegende Maget, ook Wasse-kaerssen op dien dag in Processie gedragen hadden, gelijk de Kerk, naar hun voorbeeld, tot noch toe had gedaan: het welke van veele niet slechtelijk belacht wierd.

De Kardinaal zand ook Ormaneto en Brooks, Bisschop van Glocester, nevens eenige andere, om in het Hooge School van Oxford mede te gaan onderzoek doen. Zy gingen door alle Collegien, gelijk zy tot Cambridge hadden gedaan, en verbranden al de Engelsche Bijbels, en zulke andere Ketterfche Boeken, die zy konden vinden; toen vingen zy een proces tegens het lichaam van Petrus Martyrs

1557. Vrouw aan, die in een van de Kerken aldaar begraven lag: maar zy zijnde een uitlandige, die geen Engelsch verstond, konden zy geen getuigen vinden, die haar ooit of ooit Ketter sche dingen hadden hooren voortbrengen. Hier van dedenze bericht aan den Kardinaal, die daar op weder schreef, dat, nademaal het klaarlijk bekent stond, dat zy een Nonne was geweest, en tegens haar beloften getrouwt was, haar lichaam ook moest opgenomen werden, en in een Mesthoop begraven werden, gelijk als een die onder den ban sterft. Dit wierd zoo dan gedaan; maar ten tijden van de Koningin Elizabeth wierd zy weder opgegraven, en onder de beenderen van Sancta Fridiswijde vermengt, op dat zy in alle toekomende voorvallen, het zelve lot met deze Heilige mocht dragen.

Terwijl deze dingen alzoo geschieden, wierden groote klachten gedaan, dat de mindere Overigheden, over al zeer verslapte, omtrent het onderzoeken en vervolgen van Ketters en Ketteryen. Zy konden ten platten lande, of in de Graafschappen, geen genoegzaam getal van Vrede Rechters vinden, die hun behoorlijke zorge daar omtrent besteden wilden, en in de Steden vonden zy in het gemeen hun schuilplaatzen. Aan eenige Steden, als Coventry en Rye, wierden Brieven geschreven, die in het Raadboek gevonden werden, in de welke zommige worden aanbevolen, als yverige Catholijken, om tot Majors verkoozen te werden. Het is wel gelooflijk, dat diergelijke brieven mede aan andere Steden geschreven zijn; want de Raadsboeken van deze Heerschappy, zijn zeer onvolmaakt en vol gebreeken.

Yver tot het vervolgen der Gereformeerde vernieut.

Maar al deze dingen vorderden hun besluit niet, en de Koningin bevond wel haast, dat het getal der Ketters eerder toe als afnam, zoo moest men zich dan tot nieuwe beradingen keeren. Ik bevinde, dat eenige hebben voorgestelt dat men de Hoven van Inquisitie, gelijk die in Spangie zijn, behoorde op te rechten in Engeland. In Spangien ontfingen de Inquisiteurs, of Kettermeesters, die toen alle Dominicanen waren, heimelijke informatie en bericht, en tasten daar op iemand, die in vermoeden staat, aan, den welken zy dicht gevangen houden, tot datze zijn Proces formeren, en door al de middelen van pijniginge, dewelke zy bedenken konden, dwingen hem tot bekentenisse, 't zy tegens zich zelve, of tegens andere, die zy zoeken in hun klauwen te krijgen; zy hadden zulk een onbepaalde macht, dat 'er geen Heiligdom ware, het geene iemand voor hun ordere zou konnen bevrijden, noch zelfs de Prins iemand uit hunne handen verlossen konde. Hun gevangens wierden ook tot geen openbaar onder-

onderzoek gebracht. Maar dat geschiede in het heimelijk; en een van de Advokaten van het Hof, wierd welstaans halven geordonneert, om voor hem te pleiten; maar deze droeg altoos meer zorge om het Hof te behagen, als om hun gevangen te behouden. Zy procedeerden tegens hem, beide by artijkelen, dewelke zy hadden te verantwoorden, en op vermoeden; en het was een zeldzame zaak, indien iemand uit hun klauwen kwam te geraken, ten ware zy zich zelven verlosten, of door groote schenkagien, of door het aanklagen van andere. 1557.

Deze Inquizitie was aldereerst, in het Graafschap van Tholouze, tot uitroeyinge van de Albigenzers, opgerecht; van waar dezelve daar na in Spangien is overgebracht, als Ferdinandus van Arragon de Mooren uit dat Rijk zocht te verdrijven, op dat alzoo niemand van de zelve hier of daar in het land mocht blijven schuilen, dewelke zijnde een valsche en snoode slag van menschen, en zeekere vyanden van de Reegeringe, een buiten ordinare strengheid, om te konnen verdreeven worden, scheenen te vereischen. Maar nu handelen deze Hoven de menschen, die van Kettery verdacht zijn, op dezelve wijze als men de Mahometanen te handelen plag, en hadden in der daad Spangien van verandering in den Godsdienst bewaart. Dit dede den tegenwoordigen Paus by alle Princen aanhouden, om zoodanige Hoven in hun Heerschappyen op te rechten; en Philippus was zoo verre van dezelve meeninge, dat hy had besloten zich in de Nederlanden daar van te dienen; het welke de eerste beweginge van dezen Oorlog, die korts daar aan daar op gevolgt, en met het verlies van de zeven Provincien geëindigt is, gemaakt heeft.

Besluit om de Inquizitie in Engeland op te rechten.

Maar in Engeland hebben zy, in de Maand van February, al een goeden stap daar heenen gemaakt; want daar wierd een Commissie gegeven aan den Bisschoppen van Londen en Ely, de Lord North, en Secretaris Bourn, Sir Johan Mordant, Sir Francois Englefield, Sir Eduard Walgraaf, Sir Nicolaas Hare, Sir Thom. Paap, Sir Rogier Cholmley, Sir Richard Read, Sir Thomas Stradling, Sir Roeland Hall, en Sergeant Rastal, Kool, Diacon van St. Paulus-Kerk, Willem Roper, Randulph Cholmley en Willem Coek, Thomas Martijn, Johan Story, en Johan Vaugham, Doctors in de Rechten: „Dat nademaal veel valsche geruchten onder de Onderdanen gestrooit, en veel Ketterschegevoelens mede onder hen gezaait waren, zylieden derhalven, of eenige dry van henlieden, zouden hebben onderzoek, omtrent de zoodanige te doen, het zy by confron-

1557. „tatie van getuigen, of eenige andere wegen, die zy konden bedenken, en nauw onderzoek doen, na alle Ketteryen, de inbrengers, de verkoopers, of lezers van alle Ketterſche Boeken. Dat zy hadden onderzoek te doen, en ſtraf te plegen, over alle onachtzaamheden en verzuimeniſſen, in ieder Kerk of Kapelle, en te onderzoeken wat Prieſters niet prediken van het Sacrament des Altaars, wat perzoonen geen Miſſe hoorden, of in hun Parochie Kerk niet ten dienſt kwamen, wie niet in de Proceſſien wilden gaan, noch het heilig brood ontfangen, noch heilig water gebruiken; en indien zy iemand vonden, die hardnekkiglijk in zulke Ketteryen volharden, dat zy den zelven in handen van zijn Ordinaire of Competenten Rechter zouden overleveren, op dat tegens hen, naar de wetten mocht geprocedeert werden. Gevende hen de Koninginne volle macht, om te procederen, naar dat hun beſcheidentheid en gewiſſe, hen zoude leeren, en al zoodanige middelen te gebruiken, als zy zouden konnen uitvinden, om alles te onderzoeken, gevende hen ook macht zoodanige getuigen voor hen te roepen, als het hen zoude gelieven, dezelve den eed af te nemen, omtrent zoodanige dingen, als zouden konnen dienen, tot ontdekken van het geene zy zochten.

Deze Commiſſie hebbe ik in de Verzamelinge gebracht, en die kan toonen, hoe hoog zy voor hadden hun vervolginge op te voeren, *Coll. No. 32* wanneer een volmacht van zoodanigen nature, in handen van dry perzoonen, uit zulk een verkoren getal, geſtelt wierd. Behalven deze wierden noch verſcheidene onderſtallige Bevel-brieven gegeven. Maar het ſchijnt dat die voorgaande, in het voorige Jaar gegeven, en nu alleenlijk vernieuwt is: want in de Rollen van dat Jaar hebbe ik veele van zulke onderſtallige of zubalterne Bevel-brieven gevonden, ſlaande alle op deze als boven hen zijnde. En op den achtſten van Maart, na deze, wierd ook een Bevel-brief gegeven aan den Eerſt-Biſſchop van Jork, den Biſſchop Suffragaan van Hul, en verſcheidene anderen tot dien zelven einde; maar met die bepalinge, dat indien iets hen zoo verwardelijk mocht voorkomen, dat zy daar geen beſluit omtrent zouden konnen maken, zy zich vorders aan den Biſſchop van Londen en zijn Collegen, die breeder Commiſſie hadden, zouden hebben te gedragen. Zoo wierd nu dan alles aangewend dat mooglijk was, om de Ketterye uit te royen, ten ware Hoven van Inquizitie opgerecht wierden, tot het welke, of dit niet een tamelijk ſtap van toegang zy geweeſt, laat ik den lezer oordeelen.

Nu ſtaat my voor het naaſte weder bericht van het branden van dit Jaar te doen. Op den 15. January, wierden zes mannen verbrand in een vyer tot Kanterbury; en op den zelven tijd wierden twee andere tot Wye, en twee tot Ashfort, die met de andere zes veroordeelt waren, verbrand. Korts na de voorverhaalde Commiſſie, werd een getal van twee-en-twintig van Colcheſter naar Londen gezonden. Maar Bonner, hoewel hem die goedheid heel zelden overkwam, was te vreden de zelve weder te ontſlaan. Wanneer deze lieden door Londen geleid wierden, toonde het volk opentlijk haar genegentheid tot de zelve, dewijl hen meer als duizend menſchen na volgden Bonner hier op ſchreef aan den Kardinaal, dat hy hen alle hardnekkige Ketters bevonden hadde: maar nademaal hy, over zijn voorige proceduren, miſnoegt tegens hem was geweeſt, hadde hy niets willen doen, voor dat hy zijn believen had verſtaan; deze Brief is in Fox te vinden. Maar de Kardinaal wederhield hem, en maakte eenige onderhandeling met de gevangens, om een geſchrift te teekenen, dat zy beleden te geloven, dat Chriſtus Lichaam en Bloed in het Sacrament was, zonder eenige verdere uitlegginge, en datze zich de Catholijke Kerk van Chriſtus onderwierpen, en getrouwe Onderdanen van den Konink en Koningin zouden zijn, ook gehoorzaam aan hun Overigheden, zoo Geeſtelijk als Wereldlijk zich betoonen zouden, volgens hun ſchuldige plicht. Het is zeeker dat dit zoo bedacht was, op dat zy zulks zouden mogen teekenen, zonder verkortinge van hun gewiſſe: want het was niet gezegt: „ dat zy de Roomſche Kerke, maar dat zy zich de Kerke van Chri„ ſtus onderwierpen; en zy zouden hun Overigheden gehoorzaam zijn, „ volgens hun plicht, het welke een goede rezerve voor hun Conſcien„ tie was.

1557. Voortgang tegens de Ketters.

Ik ſta hier te langer op, op dat mag blyken, hoe genegen de Kardinaal was, om maar eenigen ſchijn van onderdanigheid van hen te hebben, en het woeden van Bonner te ſtuiten. Hier op wierdenze in vryigheid geſtelt.

Maar dry mannen en twee vrouwen wierden binnen Londen in January hem voorgeſtelt, en na dat hy hen een weinig meer tijds gegeven had, als hy gewoon was, zy echter vaſt by hun gevoelen blyvende, wierden op den 12. van April op Smithfield verbrand. Daar na heeft White, de nieuwe Biſſchop van Wincheſter, dry lieden veroordeeld, dewelke op den 3. May in Southwark verbrand wierden; een van deze Steven Gratwijk genaamt, zijnde uit het Biſdom van Chicheſter, beriep zich van hem op zijn ordinaire en Competenten Rechter,

1557. ter, 't zy dat hy meer gunst van de zelve verwachte, of zulks alleenlijk dede om tijd te winnen. Maar zy brachten een verdichten brief, als zijnde van den Bisschop van Chichester (gelijk Fox die drukt, als zijnde van des mans eigen hand geschreven) en zoo veroordeelden zy hem. Op den 7. May wierden dry tot Bristol verbrand. Op den 18 Juny wierden twee mannen en vijf vrouwen tot Maidstone, en op den 19. Juny dry mannen en vier vrouwen tot Kanterbury verbrand; zijnde alzoo binnnen twee dagen tijd, veertien perzoonen vernield, door Thornton en Harpsfeld; in het welke een vreemde zaak schijnt, dat de Kardinaal minder genegentheid hadde, het woeden te stuiten, in zijn eigen Bisdom als binnen Londen: maar hy was nu in ongunst van den Paus, als hier na getoont zal werden.

Op den 22. Juny wierden zes Mannen en vier Vrouwen tot Lewis in Zussex verbrand, zijnde door White veroordeeld, want Christopherzon, verkooren Bisschop van Chichester was noch niet gewyet. Op den 13. van July wierden twee perzoonen tot Norwich verbrand. Op den tweeden Augustus, wierden tien perzoonen tot Colchester verbrand; zes des morgens, en vier op den naar middag. Zy waren eenige van deze, dewelke op ordere van den Kardinaal ontslagen waren; maar de Priesters van het Land klaagden, dat de genade aan hen getoont, groote onorder onder hen veroorzaakt hadde, wordende daar door, en Ketters en Ketters vrienden al te ongebonden, en die geene die onderzoek over hen deden, daar door moedeloos; Bonner dan zijnde nu niet meer als onder den teugel van den Kardinaal, zijnde klachten gekomen, dat zy niet meer als voorheen te Kerk kwamen, veroordeelde hen, op hun antwoord, op de Artykelen, die hy hen voorstelde.

Op deze tijd een George Eagle, een Kleermaker, die gewoon was van plaats tot plaats te gaan, en te komen by deze, dewelke voor de Reformatie waren, biddende en spreekende met hen over de Godsdienst, en wegens zijn groote naarstigheid, Werkover, of zoo genoemt, wierd by Colchester gevangen, en wegens verraad veroordeelt, om dat hy des Koningins Onderdanen by een vergaderde; hoewel noit bewezen is, dat hy hen tot eenige moedwilligheid had aangestookt: maar hy dede het alleenlijk, gelijk hy zelf naderhand verklaart heeft, om hen aan te moedigen, om standvastig in het geloof te blyven; hy wierd als een verrader geregt. Op den vijfden van Augustus wierd een perzoon tot Norwich verbrand; en op den 20. een man en een vrouw tot Rochester, als mede een tot Litch-field in Augustus, maar de bezette dag word niet genoemt.

In

In die zelve Maand wierd een klacht in den Raad gebracht, over de Overigheid van Briſtol, dat dezelve zelden tot het Zermoen in de Cathedrale of Hooft Kerk kwamen; zoo dat de Deeken en het Kapittel gewoon waren, na hun huizen in proceſſie te gaan, met hun Kruis voor hen gedragen, en hen van daar te halen: hier over wierd een Brief aan dezelve geſchreven, verzoekende hen, zich met meer gewilligheid naar de ordere van de Kerk te voegen, de Zermoenen by te woonen, en dat uit eigene beweginge. 1557.

Op den 17. September wierden dry mannen en een vrouw tot Iſlington, dicht by Londen verbrand; en op den zelven dag twee vrouwen tot Colcheſter; op den 20. een man tot Northampton; en noch in die zelve Maand een tot Laxefield in Zuffolk, op den 23. een vrouw tot Norwig. Zeventien wierden verbrand in het Biſdom van Chicheſter, omtrent deze tijd, een van dezelve was een Prieſter, de dertien andere waren Leeken, en dry Vrouwen onder dezelve: maar de dag word niet aangeteekent. Op den 18. van November wierden dry in Smithfield verbrand. Op den 22. van December, wierd Jan Roug, een Schotsman, verbrand, van wiens lijden dit de oorzaak was.

Op den 12. December was 'er een heimelijke byeenkomſt, van de zoodanige, dewelke God vervolgden te dienen, naar de beſtelde wijze van Konink Eduard tot Iſlington, alwaar hy het Sacrament zou hebben uit te deelen, volgens de ordre van dat Dienſtboek. De verſpieders hadden een van deze vergaderingen omgekocht, om zijn broederen te verraden, zoo datze gevangen wierden, zoo als ze tot de Communie gingen. Maar Roug, zijnde een Uitlander, zoo wierd in den Raad overlegt, of hy als een ingeboorene zoude onderzocht werden of niet. Hy had een Beneficie, of dienſt, in Jorkshire, ten tijden van Konink Eduard gehad, zoo wierd dan beſlooten, en den Biſſchop van Lonnen te kennen gegeven, dat hy tegens hem zou procederen, als tegens eens ingezeeten.

Bonner dan wierp hem te vooren, dat hy de leere van de Kerk verworpen, en de Ketteryen van Kranmer en Ridley, omtrent het Sacrament, voortgezet, en het Dienſtboek, in Konink Eduards tijden gebruikt hadde; dat hy veel gemeenſchap met deze, dewelke over Zee gevlucht waren, gehouden had. Dat hy verachtelijk en verwijtelijk van den Paus en de Kardinalen geſprooken had, en gezegt, dat wanneer hy, tot Rome was, hy een Bull van den Paus had gezien, die de Hoeren toeliet, en dat hy een Kardinaal had gezien, opentlijk met een Hoer te rijden: en verſcheidene andere Artijkelen meer: het grootſte ge-

1557. deelte hier van bekende hy; en daar over wierd hy, neffens een Vrouw van dezelve vergadering, op Smithfield verbrand. En aldus eindigde het branden voor dat Jaar; zijnde zeven en negentig perzoonen in als verbrand.

Den Heer Stourton gehangen om moordery.

Deze wreedheid tegens de Ketters geoeffent, dede de Koningin te minder barmhertigheid voor den Lord Stourton hebben, als men misschien anders van haar zou hebben verwacht. Hy had, onder de Regeringe van den Konink Eduard, zich altoos als een zeer yverig Papist gedragen, en was geduriglijk in het Parlement een afkeerder van de wetten, die men alstoen omtrent den Godsdienst voorstelde; maar hy had het voorgaande Jaar eenen Argall en zijn Zoon omgebracht, met den welken hy lange in geschil was geweest, en na dat hy hen met kneppels onder de voet geslagen, en hen den hals afgesneden had, had hy hen, vijftien voeten diep, onder de aarde begraven; denkende alzoo het werk te bedekken: maar de moord eindelijk voor den dag komende, wierd hy, met vier van zijn knechten, gevangen genomen, en aangeklaagt. Hy wierd schuldig bevonden aan Felony, en veroordeeld om gehangen te werden, met zijn Dienaars in Wiltshire, alwaar de moord begaan was; en alzoo wierdenze op den 6. van Maart tot Salisbury opgehangen.

Al het onderscheid het welke in hun dood gemaakt wierd, bestond alleenlijk daar in, dat daar de Dienaars in gemeene stroppen wierden gehangen, de Heer een van zyde gegeven wierd. Het scheen in der daad een onbetamelijke daad te zijn, daar men zoo wredelijk met de menschen ter oorzaak van hun gevoelen handelde, iemand te sparen, die aan een zoo snooden moord, aan Vader en Zoon begaan, schuldig was; maar het is vreemd, dat noch zijn staat, noch zijn voorigen yver voor de Papery, eenige verandering in het vonnis konden te wege brengen, om in de plaats van de smadige Galg, hem te hebben laten onthalzen, gelijk doorgaans, omtrent luiden van zijn Staat, gewoon is te geschieden. Men heeft willen zeggen, en het passeert voor een regel van recht, dat hoewel in veroordeelingen wegens verradery, de Konink kan bestellen, dat de Executie door onthalzen geschied, zijnde het een gedeelte van het vonnis, dat het hooft van het lichaam zal gescheiden werden, dat de Konink al de andere gedeelten kan verschoonen, behalven dat: echter dat in schuld van Felony, het vonnis volgens het voorschrift van de Wet, moet uitgevoert werden; en dat, indien de Konink wilde ordonneren, onthoofden in de plaats van hangen, zulks moordery zou zijn, in den Amptman of Sheriff, en den uitvoerder daar van. Zoo dat

in

in zulk een geval, zy een Pardon moeten hebben, onder het groote Zegel, wegens het onwettig dooden van een menſch. Maar dit ſchijnt zoo opgenomen te werden zonder goede grond, en tegens klare redenen: want in de voorige regeringe was de Hartog van Zomerzet, van Felony en wederſpannigheid veroordeelt, en echter onthalſt. En onder de Regering van Konink Karel de eerſte, is de Lord Audly, mede wegens Felony veroordeelt, wanneer al de Rechters van gevoelen waren, dat de Koning het vonnis van hangen in onthalzen konde doen veranderen, gelijk geſchied is, zonder eenig naklagen. Zoo dat het ſchijnt, dat het hangen van den Lord Stourton, niet voort quam uit een nauw gezetheid van de Koningin, omtrent wettig of onwettigheid, maar dat zy, by deze gelegentheid een openbaar voorbeelt wilde geven, hoedanig een afkeer zy van zulk een Moorderye hadde, en daarom liet zy hem over aan de Wetten, zonder vorders voor hem te zorgen. 1557.

Op den laatſten van February, wierd hy van Londen, met een brief aan den Sheriff van Wiltshire gezonden, om zijn lichaam aan te nemen, en het Vonnis tegens hem en zijn dienaars gevelt, uit te voeren, het welke ook geſchied is, gelijk wy hier voor gezegt hebben.

Hier uit namen de Papiſten groot voordeel, om de naugezetheid en onzijdigheid van het gerecht der Koninginne te verheffen, als die zelfs zulk een yverig Catholijk niet wilde ſparen, daar hy ſchuldig aan zulk een vuile Moort was: Men zeide ook, dat het doden van 's menſchen lichaam een veel kleinder miſdaad waar, als het doden van zijn Ziel, welk laatſte, door de voortzetters der Ketterye geſchiede; en derhalven, indien de Koningin zulk een ſtreng Gerecht oefende, omtrent een Vriend, voor zulks als een minder trap van Moordery was, zoo hadden zy, die haar Vyanden, en aan hooger miſdaden ſchuldig waren, immers op geen Genade te wachten. In der waarheid, gelijk de arme Proteſtanten geen Genade verwachten, alzoo kwam die hen ook wel zelden te vooren; als die hen noch van den Kardinaal gegunt wierd: Maar hy was nu zelf in moeyelijkheid genoeg, om dat hy hen te veel begunſtigt had, zijnde zulks het geene den Paus, tot een voorwendinge diende, om zijn haat tegens hem te bedekken.

Tuſſchen Vrankrijk en Spangie, was dan nu den oorlog weder ontſtooken, en de Konink Philippus trachte de Engelſche, mede in het Spel te krijgen, en tot zijn onderſtand te verbinden. De Koningin had menigmaal aan het Franſche Hof haar beklag gedaan, dat de vluchtelingen, die haar Rijk verlaten hadden, in Vrankrijk wel ontfangen wierden. Zy vernam ook dat de wederſpannigheden van Wiat, en haar

1557. andere moetwillige onderdanen, van daar aangehitst wierden, voornamentlijk van Ashton, die dikmaals tusschen beide de Rijken, over en weder ging, en de Jonkvrouw Elizabets Naam gebruikte, om beroerten te verwekken, gelijk kan blijken, uit een brief (die in de verzamelingen is) dewelke een uit den Raad, aan een van de Dienaars van de Princesse geschreven had.

Coll. No. 33.

Jalousy der Koninginne van de Franschen.

Zy wierd hier over in der daad naauwer gehouden, en des te slechter gehandelt. Maar daar en boven geviel het, dat in dit Jaar eenen Stafford in Vrankrijk getrokken was, en aldaar eenige Engelsche Vluchtelingen by een vergadert had, en met Volk en Scheepen, die hem heimelijk uit dat Hof beschikt wierden, het Kasteel van Scarborong had weten te veroveren, van waar hy een Manifest tegens de Koninginne had uitgegeven, dat, door het inbrengen van de Spangiaarden, zy van haar Recht tot de Kroon vervallen was, van het welke hy zich zelven Protector en bescherm-Heer verklaarde. De Graaf van Westmorland, veroverde het Kasteel op den laatsten van April, en Stafford met dry van zijn Medestanders gevangen genomen zijnde, mosten als Verraders op den 28. May den dood lijden. Zijn komst uit Vrankrijk vermeerderde het naarbedenken van de Koningin niet weinig, hoewel de Konink van Vrankrijk ontkende, hem eenig onderstand te hebben gedaan.

Maar Dr. Wotton, alstoen daar Gezant, besloot om de Koningin een klaarder ontdekkinge van de neiginge der Franschen te doen hebben, op dat hy haar alzoo in den oorlog mocht trekken, gelijk Konink Philippus van haar begeerde. Hy dan dede een Neve van hem uit Engeland over komen, den welke hy heimelijke Instructie gegeven hebbende, belaste hy hem te trachten, om met den Konink van Vrankrijk te spreeken; voor gevende, dat hy, van eenige misnoegde in Engeland was afgeveerdigt, die de Protectie van den Konink verzochten. Maar de Konink wilde hem niet hooren, voor dat hy, met den Konnestabel gesprooken had. Deze Wotton dan wierd by den Konnestabel gebracht, en Melvil, uit wiens Gedenk-schriften ik dit hebbe, wierd daar by als vertaalder geroepen. De Jongman bood hem eerst den dienst van vele in Engeland aan, dewelke, ten deelen ter oorzaak van den Godsdienst, ten deelen uit haat tegen de Spaanschen, gereed waren, indienze door Vrankrijk ondersteunt wierden, aldaar opstand te maken. De Konnestabel ontfing en beantwoorde dit, maar kouwelijk, en zeide, dat hy niet konde zien, wat dienst zy zijn Meester daar in konden doen. Waar op de andere antwoorde: datze Cales in zijn handen wilden leveren. De Konnestabel geen vermoeden van bedrogh hebbende, toon-

de

de zich hier op wat williger, en toonde zijn genoegen over dien voorslag; maar begeerde te weten, op wat wijze zulks te wege zou gebracht konnen werden. De Jonge Wotton zeide hem, dat'er ongevaar duizend Protestanten binnen waren, en gaf hem vorders een lang en formeel bewerp, van de wijze om het zelfde uit te voeren: Met het welke de Connestabel zich genoegde, hebbende met hem, noch veel redenen over die zaak, in de welke hy hem groote beloningen toezeide, gevende hem met eenen directie, hoe hy in het Dessein vorders te handelen hadde. 1557.

De Gezant dan hebbende uitgevonden het geene hy begeerde, zand zijn Neve weder over aan de Koninginne, die daar over zeer vergenoegt was; ziende dat de Franschen beslooten hadden, met haar te breeken en te beginnen. Haar Man, de Konink bevindende, dat het zoo gemakkelijk niet viel, door brieven en Boden haar tot den oorlog te trekken, kwam op den 20. van May, zelf in Engeland over, en bleef by haar tot op den aanvang van July. Binnen dezen tijd won hy zoo veel op haar en op den Raad, dat zy een Herault naar Vrankrijk over zand, met een Formele verklaringe en aankondiginge van den Oorlog, die dezelve tot Rheims dede, daar de Konink alstoen was, op den 7. van Juny, en korts daar aan zand zy 8000 Man, onder het Commande van den Grave van Pembrok, over, om zich by de Spaansche Oorlogs Macht te voegen; dewelke nu bestaande in omtrent de 50000 Man, zich zelven voor St. Quintijn neder sloeg.

Verklaart den oorlog tegens Vrankrijk.

De Connestabel hier over wierd gezonden, om het beleg op te slaan, met groote Macht, en de voornaamsten Adel van Vrankrijk. Wanneer de twee heirkrachten malkander in het gezicht kwamen, trachte de Konnestabel zijn heir te rugge te trekken, maar door verbystering in den weg, geraaktenze in eenige verwarringe. De Spangiaarden hier op aanvallende, verkregen alleenlijk met het verlies van vyftig Man, een volkomene overwinninge, 2500 wierden van de Franschen op de Plaats gedood; de gantsche Macht wierd verstrooit, veel van de eerste kwaliteit, lieten daar het leven, en de Konnestabel met veel anderen, wierd gevangen.

Fransche Nederlaag by St. Quintijn.

De Konink van Vrankrijk was hier over zoodanig ontstelt, dat hy niet wist, waar heen zich te keeren. Al de Franschen vervloekten des Paus kwaden Raad, om dat hy den Konink had bewoogen, dezen Oorlog aan te vangen, en dat met zulk een openbare breuke van zijn trouw.

Door dit verlies verloos vorder de Connestabel, al die achtinge, die

1557. hy voor heen behaalt hadde, en verhefte die van den Hartog van Guize, dewelke nu in aller haast, met zijn Oorlogs macht, uit Italie ontboden wierd, om Vrankrijk te helpen beschermen.

Vrankrijk in der daad was noit in grooter gevaar, als op dien tijd, want indien Konink Philippus zijn overwinninge wel had konnen gebruiken, en voort naar Parijs aangetrokken waar, hy zou geen tegenstand aldaar gevonden hebben. Maar hy sloeg zich weder voor St. Quintijn, het welke Coligny zo lange verdedigde, tot dat de eerste schrik over was, die zulk een overwinning had veroorzaakt, en dat de Franschen weder moed begosten te krijgen, en die van de Spangiaarden, zoo wel als hun achtinge, begost te vervallen; en de Engelsche vindende zich niet zeer wel gehandelt, keerden weder naar hun land.

Zoo haast als de Paus had gehoort, dat Engeland tegens de Franschen den Oorlog had aangevangen, was hy daar over niet weinig vergramt, en zijn toorn wierd niet weinig vermeerdert, wanneer hy de nederlaag by St. Quintijn kwam te hooren, en dat het heir van den Hartog van Guize uit Italie geroepen wierd, door het welke hy ter genade van de Spaansche gesteld wierd. Nu zeide hy opentlijk, datze nu alle wel konden zien, hoe weinig achtinge de Kardinaal Polus, den Apostolischen Stoel toedroeg, dewijl hy toeliet, dat de Koninginne desselfs Vyanden, tegens desselfs Vrienden de hand bood. Zijnde dan de Paus zoo zeer tegens Pool vergramt, zocht hy alle middel om zich te wreeken; eerstelijk maakt hy een besluit (in de Maand van May, in dit Jaar) van een algemeene op ontbod, van alle Legaten en Nuntien in het gebied van den Konink van Spangien rezideerende, en onder deze wierd de Kardinaal Polus niet vergeeten.

De Paus vergramt op Pool.

Maar Carne, dit verstaande, ging eerst by de Kardinalen, en gaf hen te kennen, wat een hinder het aan hun Godsdienst zou toebrengen, indien Polus uit Engeland te rugge geroepen wierd, terwijl de zaken in Engeland noch zoo twijfelachtig stonden. Hier omtrent waren zy alle zeer gevoelig, en verzochten hem, dat hy den Paus daar over wilde spreeken, gelijk hy ook in een aanspraak, suspentie van die Revocatie verzocht. De Paus gaf voor, dat hy zulks in het gemeen over het gantsche Spaansche gebied dede, echter beloofde hy Carne het zelve in de vergaderinge der Inquizitie voor te stellen; maar hy was geenzints van meninge het zelve te wederroepen, zeggende met zijn Majesteit niet over een te komen, noch de plaats die hy bekleede, te betamen, dat hy eenig gedeelte van een zoo plechtelijk gegeven besluit, wederroepen zou.

In de vergadering had de Paus wel gedacht, de toestemminge van de Kardinaals te vinden, maar zy waren ongewillig om daar in te treden. Hy dan zeide tegens Carne, dat hoewel hy geen deel van zijn besluit wilde wederroepen, hy echter ordere wilde stellen, dat'er geen Intimatie of aandieninge van, aan den Kardinaal Polus zou gedaan werden, en dat, indien de Koningin zijn volhardinge in Engeland verzocht, zulks zou konnen toegestaan werden. Hy liet zich ook eenige woorden tegens Carne ontvallen, aangaande zijn genegentheid, om Vrede, tusschen den Konink Philippus en hem te maken; en in der daad te dier tijd, was hy zeer misnoegt over de Franschen. 1557.

Van deze zaak schreef Carne aan den Konink, hoewel hy toen beter kennisse van des Paus veinzeryen had, als oit voorheen; en hy niet zeer veel staats op zijn woorden maakte, gelijk kan blijken, uit het geene hy, over die zaak geschreven had (het welke in de Verzamelinge te zien is) of de Koningin hier over weder aan den Paus geschreven heeft, staat my niet bekent; het is geloofflijk van ja; want deze zaak bleef slapen tot September toe, wanneer de Paus niet alleenlijk Pool weder op ontbood, maar ook voornemens was, om hem te ruïneren. Het kwaatste was, dat hy niemand konde vinden, om tegens Pool op te zetten, nademaal Gardiner dood was, en niemand van de andere Bisschoppen in Engeland groot genoeg was, of genoeg te vertrouwen, om tot zulk een hooge waardigheid opgevoert te werden. Peito de Franciscaner, scheen echter een man van zijn eigen aard te zijn, nademaal hy den Konink Hendrik zoo stoutelijk in zijn baard had derven varen; en hy van de Koninginne tot haar Biecht-Vader gekoozen zijnde, wierd als de bekwaamste aangemerkt, om gevordert te werden. *Coll. No. 34*

De Paus dan schreef naar Engeland om hem; en wanneer hy te Rome kwam, wierd hy Kardinaal gemaakt, en de Paus zand zijn Bulleu over, in de welke hy de Legative macht van Pool introk, en hem belaste naar Rome te komen, om op de beschuldigingen, die tegens hem ingebracht waren, als of hy een begunstiger van Ketters was, te antwoorden.

Dit heeft misschien gegrond geweest op het ontslaan van zoo veel aangeklaagde van dit Jaar, en dat op zulk een twijfelachtige onderwerpinge, als zy gedaan hadden. De Paus schreef ook aan de Koningin, dat hy den Kardinaal Peito met volle macht zou overzenden, haar verzoekende dezelve als Legaat van den Apostolischen Stoel te ontfangen. De Koningin eischte de Bullen, en (volgens de wijze die voor heen in

Enge-

1557. Engeland was gepractizeert, en noch tegenwoordig in Spangie onderhouden word, wanneer geen aannemelijke Bullen overgezonden worden) beval dezelve weg te leggen, zonder die te openen.

In het voorige deel is getoont hoe Eerst-Bisschop Chichely, wanneer hy, op dezelve wijze, door Paus Martinus gehandelt wierd, tot den naaste algemeene Concilie geappelleert heeft. En zommige dewelke begeerig waren, de Formulieren van zodanige Appellen, van die tijd te zien, hebben het gedacht een nabarigheid in my te zijn, dat ik desselfs Appel niet in de Verzamelingen heb gemeen gemaakt; zoo zal ik dan by deze gelegentheid den lezer daar aan wyzen, gelijk hy dezelve in de Verzameling vinden zal. Maar Polus nu besloot, zich zelven op een onderdaniger wijze te dragen: want alhoewel de Koningin had bestelt, dat des Paus Brevet aan hem niet zou gegeven werden, zoo heeft hy echter uit zich zelven de teekens van de Legative macht afgelegt; en Ormaneto, die den tytul van des Paus Datarius voerde, en zijn vriend en vertrouwde was, afgezonden, om een geheel bericht van al zijn handel in Engeland te geven; en hen van deze verwijtinge van Ketterye te zuiveren. Dit dede hy met zoo veel onderdanigheid, dat hy den Paus vermurwden; alleenlijk zeide hy, dat Pool niet had behooren toe te staan, dat zich de Koninginne in oorlog tot hulp van de vyanden van den Heiligen Stoel, in liet.

Coll.No.35

Peito had zijn reis naar Engeland al aangevangen; maar de Koningin schreef hem dat hy niet over komen zou, anders wilde zy hem, en al die zijn gezag ophielden, binnen het *Præmunire* (schuld van ongehoorzaamheid) stellen. Hy dan schorte zijn voortgang; en in April daar aan komende te sterven, genoot maar voor een korten tijd deze hooge waardigheid, te zamen met het Bisdom van Salisbury, tot het welke hem de Paus gevordert hadde, klaarlijk tegens de oude wet, toen als noch in kracht, tegens de provizien van Rome.

Deze storm vorders tegens Pool ontstaan, ging haast geheel over, door de Vrede, de welke tusschen Philippus en den Paus geslooten wierd, van het welke het verhandelen te verhalen, den Lezer niet onaangenaam zal konnen zijn.

De Hartog van Guize hebbende zijn Oorlogsmacht uit Italie gevoert, trok de Hartog van Alba na Rome, nemende en plonderende alle plaatzen die hem voorkwamen. Wanneer hy dicht by Rome kwam, vand hy alles in zulk een verwarringe, dat hy de Stad gemakkelijk had konnen veroveren; maar hy taste ze niet aan. De Paus vergaderde al zijn Kardinalen; en voorstellende het gevaar in het welke hy was, zeide

zeide hy, met veele tranen, dat hy het Martelaarschap zonder verschrikken wilde ondergaan, het welke deze, die wel wisten dat al deze zijn ontsteltenis niet, als uit de grond van zijn ongeruste fierheid en ambitie voortkwam, kwalijk zonder lacchen konden aanhooren. De Hartog van Alba toonde zich gewillig om te handelen. De Paus stond zeer op het poinct van eere, en wilde die noodwendiglijk geheel behouden, hoewel hy gedwongen was toe te geven in de voornaamste zaken. Hy zeide, eerder als een stip te wijken van het geene hem toekwam, wilde hy liever de wereld het onderste boven zien, voorstellende dat het niet zijn, maar Christus eere was, die hy zocht. Eindelijk, de Hartog van Alba wierd door hem tot Rome te komen, en op zijn knien vergiffenis te verzoeken, belast, om dat hy het Patrimonie van de Kerk had aangetast, en absolutie voor hem en voor zijn Meester te ontfangen. Hy zijnde superstitieuslijk devoot, tot het Pausdom, en in andere dingen zijn genoegen verkregen hebbende, stond zulks toe. Zoo dat de Overwinnaar gebracht wierd tot vergiffenis te verzoeken; en de ydelzinnige Paus ontfing hem met alzoo grooten trotsheid en praal, als of hy zijn gevangen was geweest. Dit geschiede op den 14. September, en de tijding daar van in Engeland, op den 16. van October gebracht zijnde, zoo wierden brieven van den Raad aan den Lord Major en de Aldermannen van Londen geschreven, door dewelke zy verzocht wierden in St. Paulus Kerk te komen, daar men hooge Misse zoude doen, ter oorzaak van de Vrede, tusschen den Konink en den Paus, na het welke vreugde-vyeren wierden aangestooken. Een van de secrete en afgezonderde voorwaarden van deze Vrede, was het herstellen van de Legative macht aan Polus.

1557.

Vrede tusschen Philippus en den Paus.

Zijnde nu dan de Oorlog tusschen Engeland en Vrankrijk verkondigt, zand de Konink van Vrankrijk aan de Koninginne Regente van Schotland, om ook dat Rijk in den Oorlog tegens Engeland te trekken. Hier op wierd een byeenkomst der Staten bestelt; maar in dezelve bevonden zich twee verschillende partyschappen: die van de Clergie, en Geestelijke, neigden nu meerder tot de belangen van Engeland, hoe jaloers zy voorheen daar over waren geweest, en konden alzo tot den oorlog met dat Rijk niet verstaan, nademaal zy met dat Rijk in Vrede waren. Zy hadden ook een heimelijke wederzin tegens de Regente, om datze de Kettersche Heeren wat te genegen scheen. Aan de andere zijde, deze Heeren waren vaerdig genoeg, om daar door de bescherminge van de Regente, en de gunst van

Oorlog tusschen Engeland en Schotland.

1557. Vrankrijk te binnen, en stelden zich gereed om in den oorlog te treden, verhoopende daar door hun partye in Schotland te sterker te zullen maken, ter oorzaak van het aanhouden, dat de Koningin Regente zou genoodzaakt zijn te doen, aan deze, die by die gelegentheid, om de Godsdienst, uit Engeland naar Schotland zouden konnen vluchten. Evenwel het grootste gedeelte van de vergadering was tegens den Oorlog.

De Koningin Regente dacht ten minsten de zaak tot een defenziven Oorlog te brengen, met de Engelsche zoo ver te brengen, datze die eerst begonnen. Zy zand derhalven d'Oizel, die het opperste gezag ten oorlog had, om Aymouth sterk te maken, welke plaats volgens het laatste Tractaat ongefortificeert most blijven. Hier over dede de Gouverneur van Berweyk een intocht in Schotland om dit werk te beletten. Hier op ving d'Oizel den oorlog aan, trok Engeland in, en belegerde het Kasteel Warke. Hier op vergaderden de Schotsche Heeren tot Edenburg, en klaagden dat d'Oizel hen vast in een oorlog met Engeland bedraaide, zonder hun toestand daar toe te hebben, en belasten hem, weder te keeren, onder bedreiginge van een vyand van de Natie verklaart te zijn; het welke hy genoegzaam tegens zijn dank gehoorzaamde. Maar terwijl hy daar lag, wierd de Hartog van Norfolk met eenige troupen afgezonden, om de Markt-plaatzen te beschermen. Daar ontstond maar een treffen tusschen hem en de Kers; maar na een lang dispuit, zy wierden geslagen, en veele van hen gevangen. De Koninginne Regente ziende haar gezag zoo klein geacht, schreef naar Vrankrijk, om het Houwelijk van haar Dochter met den Daulphijn te doen verhaasten, op dat hy, met de Kroon van Schotland verciert zijnde, de Franschen aldaar te meerder vermoogen zouden. Hier over wierd een bezending van Vrankrijk naar Schotland gedaan, om aldaar een vergadering van Staten te hebben, dewelke in December by een kwamen, om hen te kennen te geven, dat de Daulphijn nu als tot zijn jaren gekomen was, en datze daarom iemand wilden overzenden naar Vrankrijk, om over de voorwaarden van het Houwelijk te handelen. Zy zonden dan den Bisschop van Glascou, de Bisschop van Orkney, den Prioor van St. Andries, die naderhand Grave van Murray wierd. De Graven van Rothes en Cassils, den Lord Fleeming en de Provosts van Edenburg en Montross, uit ieder Stad eenige, op dat uit name der dry Staten, deze handelinge gesllooten mocht werden.

Komende dan alzoo deze Oorlogen Engeland op den hals, en dat terwijl

terwijl des Koningins Schat-kist t'eenemaal was uitgeput, vand men het geen gemakkelijke zaak geld te vinden, om deze Oorlogen voort te zetten. Zy hadden albereets zulk een traagheid in het voorige Parlement gevonden, dat zy vreesden dat van die kant weinig te halen zou zijn; of immers niet zonder toestand van eenige gunst voor de Ketters. Zy dan onderzochten eerst, geld te lichten, door het zenden van orders, onder het geheime Zegel, om zeekere zommen van penningen op te nemen. Maar hoewel de Raad den eenen Brief op den ander zand, om deze middel te doen gelden, echter deze zijnde zonder, indien niet gants tegens de wetten aangelegt, konde langs dezen weg niet of weinig opgedaan werden. Zoo dat men zig eindelijk genootzaakt vand, het Parlement te doen beschrijven, om op den 20. January by een te komen. Op het einde van het Jaar kreeg de Koninginne bericht van den Konink, dat hy verstaan hadde, dat de Franschen eenigen aanslag op Calais hadden, maar zy, 't zy uit gebrek van geld, of dat zy in de winter, voor de plaats geen bekommernis hadde, zand het noodige onderstand niet, en aldus eindigde de Engelsche zaken voor dit Jaar. 1557.

In Duitsland was een Conferentie bestelt, om de zaken van den Gods-dienst in een vaster stand te stellen. Twaalf Papisten en zoo veel Protestanten wierden tot de zelve gezonden, zullende die eerst hun begin maken, met het veroordeelen van de Kettery van Swinglius. Melankthon daar over oordeelde, dat het een verkeert werk was, een aanvang te maken, met het veroordeelen van dwalingen, voor dat zy de leering van den Godsdienst vast gestelt hadden. Echter het geene de Papisten verwachten, volgde hier op; want eenige van de bitterste Lutheranen zijnde zeer tegens de Zwinglianen ingenomen, stonden het zelve toe. Dit verwekte vinnigheden onder hen, dewelke veroorzaakte, dat de Conferentie afgebrooken wierd, zonder eenige zaken tot hun einde te brengen. Zaken van Duitsland.

By deze gelegentheid konde men licht de Konstenaryen van de Roomsche Kerk bemerken, dieze voor en na maar al te veel, en met te grooten gevolg gebruikt heeft, wanneer zy deze, dewelke zy Ketters noemen, met open geweld niet over moogen, zoo is hun naaste weg, hen onder malkander te verdeelen, en driftigheden onder hen, omtrent minder zaken in de welke zy verschillen, te verwekken; verhoopende, dat door deze hevigheden hun krachten, dewelke anderzints, vereenigt zijnde, gevaarlijk zouden zijn, niet alleen gebrooken, maar ook tegens hen onderlinge gekeert zullen werden.

1557. den. Dit is genoeg bekent aan al de Gereformeerde; en echter eenige van hen, zijn zoo verre van het zelve wel aan te merken, datze op ieder gelegentheid daar weer door bedrogen werden, zonder op het voorgaande voordeel, dat de andere daar van hebben getrokken, te letten.

Een vervolging der Protestanten in Vrankrijk.

Het getal der Protestanten was nu in Vrankrijk niet weinig toegenomen, en tot Parijs was in September een byeenkomst van omtrent de twee hondert tot St. Germain by een, om het Sacrament te ontfangen, volgens de wijze van Geneve, het welke aan eenige der gebuiren bekent zijnde geworden, verzagen zich dezelve met steenen, om hen daar mede te begroeten, wanneer de vergadering zou komen te scheiden. Zijnde het dan laat geworden, en zy naar huis vertreckende, wierden zommige van hen met steenen geworpen, en de razende Paapsche Yveraars, braken de deur op, en vielen op de anderen in. De Mannen hun geweer trekkende, openden zich een weg door hen heenen, en de meeste ontkwamen het; maar hondert zestig Vrouwen, en eenige weinige Mannen, gaven zich zelven aan des Koninks Beampten, die daar by kuamen, gevangen. Hier over wierden al de vuilste lasteringen verspreid, die men konde bedenken, van ik weet niet wat ongebondene omhelzingen en vermengingen, dewelke in zoodanige byeenkomsten gepleegt zouden werden; en zoo net hadden de beschuldigers weten na te maken, het gene de Heidenen voor dezen op deze byeenkomsten hadden geweten te smeden, dat men zeide, dat men het bloed van een kind gevonden had, het welke zy geoffert en gegeten zouden hebben.

Deze dingen wierden stoutelijk aan het Hof gezegt, zonder dat daar iemand dezelve derfde tegenspreeken, uit vreze daar door in het ooge te geraken. Maar daar na wierd'er een verantwoordinge voor de Protestanten gedrukt. In deze verheugden zy zich, dat de zelve valsche beschuldigingen, daar voor dezen de Heidenen, de Primitive Christenen mede belast hadden, nu hen ook wierden opgelegt. Deze die gevangen waren, wierden te recht gestelt, en zes Mannen en een Vrouw wierden verbrand; en het zou hooger geloopen hebben, indien daar geen Gezanten, zoo van de Duitsche Vorsten, als de *Zwitzersche* Cantons, om voor hen te spreeken, aangekomen waren; op het welke, nademaal de Konink onderstand in deze oorlogen van noden hadde, deze vervolginge een einde nam.

De Paus was zeer gemoeid, wanneer hy hoorde, dat de Konink geen meerder strengheid omtrent deze Ketters oeffende, en hoewel hy

hy zelf hem tot dezen Oorlog gehuurt hadde, zoo zeide hy echter, dat de zaken van Vrankrijk geen voorſpoed konden hebben, zoo lang als de Konink zoo veel Ketters in zijn Oorlogs macht hadde. De Konink had ook twee beſtellingen gedaan, die den Paus groot misnoegen gaven, de eene was, dat Houwelijken, gedaan door Zoonen onder de dartig, en van Dochters onder de twintig jaren, zonder toeſtand van hun Vaders, krachteloos zouden zijn. De andere was, het leggen van een tax op de Kerkelijke beneficien en bedieningen, en het belaſten van al de Biſſchoppen en Paſtoren, in hun plaats te verblijven. Zulk een ergerlijke zaak wierd die Non-rezidentie ook toen geacht, dat zelfs de Papiſten allenthalven daar over beſchaamt waren, op het welke de Paus van nieus klaagde dat de Konink zich met de Sacramenten begoſt te bempeyen, en de Geeſtelijke laſten op te leggen. 1557.

Het begin van het naaſte Jaar was berucht door het verlies van Calais. De Lord Wenthworth had als toen het gezach daar binnen; maar de bezettinge beſtond alleenlijk in vijf honderd Man, en omtrent twee honderd van de Burgers, die in een belegering dienſt konden doen. De Hartog van Guize, hebbende zijn Leger uit Piedmond, in Vrankrijk gebracht, was nu, mits de gevangenis van den Conneſtabel, begeerig eenig braaf werk aan te rechten, het welke hem achtinge boven die zelve mocht maken, die zijn eenige Nayveraar van geheel Vrankrijk was, en ſtelde derhalven zijn gedachten op Calais, en het land daar omtrent. Daar waren twee Sterkten, aan dewelke de zeekerheid van de Stad hing; de eene was Nieunambrugge, een mijl van de Stad, die de toegangen, uit het land, daar heenen Commandeerde, van welke plaats naar de Stad een weg dwars door een Moeraſch heen liep. De andere was aan de Zeekant de Sterkte Rijsbank, die de Haven Commandeerde, zoo dat de geheele ſterkte van de Stad in deze twee plaatzen beſtond. 1558. Calais belegert.

Op den eerſten van January, ſloeg de Hartog van Guize zijn Leger voor die Plaats. De Stadvoogt hebbende maar weinig volks in bezetting, vand niet geraden dezelve te verſwakken, met de voornoemde Sterkten, onderſtand toe te zenden, gelijk dezelve wel vereiſchten; en alzoo wierden dezelve zonder tegenſtand verovert. De Stad dan aldus beſlooten zijnde. wierd zeer hard van de vyanden gedrukt, die hen ook het water van de ſtroom aftapten, door het welke de Dijken, rontsom de Stad en het Kaſteel bewatert wierden, en hebbende mid-

1558. del gevonden voor het volk om daar over te geraken, zonder in het slijk te zinken, deden zy den aanval op de Stad, na dat zy een groote bresse met hun geschut gemaakt hadden; en wanneer de Zee ebde, kwamen andere ook van die zijde aan, en veroverden zoo het Kasteel stormender hand, het welke de Gouverneur als onwinbaar geacht hadde; brengende zoo zijn meeste macht tot bescherminge van de Stad. Hy ziende het Kasteel zoo onverwacht verlooren, deede al wat hy konde met zijn kleine macht, om het zelve weder te winnen, maar wordende gedueriglijk afgeslagen, en hebbende 200. van zijn beste volk verlooren, was hy gedwongen, de plaats op den 7. van January over te geven. Volgens de voorwaarden, hadden de Krijgslieden en Borgers verlof, om te vertrekken, waar heen zy wilden, alleenlijk hy, met vijftig andere, moesten gevangens van Oorlog blyven.

En gedwongen.

Aldus binnen den tijd van een week, en dat noch in de winter, wierd by de Engelsche zulk een sterken Stad verlooren, die zoo veel Eeuwen in hun handen was geweest; zy was gewonnen 210. Jaren geleden, door Eduard den III. na de slag van Cressy, en wierd zedert, altoos de sleutel van Vrankrijk genoemt, zoo lang zy in handen der Engelsche was, maar nu staande de Oorlog, was zy in zoo slechten stand, alsse oit in tyden van de aldergeruststе Vrede was geweest: en hoewel Philippus had aangeboden, volk daar in te brengen, waren de Engelsche echter in naarbedenken, als of deze aanbiedingen maar konsten van hem waren, en wilden derhalven geen Spaansche bezettingen daar in hebben, en lieten de plaats zoo onvoorzien, dat de Gouverneur maar weinig konde doen, om de zelve te bewaren; maar echter, op dat mocht blijken, dat hy niet te veel zorge voor zich zelven droeg, was hy te vreden toe te staan, een gevangen van Oorlog te blijven.

Guines en de rest gewonnen door de Franschen.

Van hier begaf zich de Hartog van Guize naar Guisnes, daar de Lord Gray het bevel in hadde; wiens bezetting in omtrent de 1100 mannen bestond; maar het verlies van Calais had hen zeer moedeloos gemaakt. Op den eersten indruk veroverden de Franschen de Stad, en de bezettinge retireerde zich op het Casteel: maar Gray weder uitvallende op de Franschen, die zich tot plonderen begeven hadden, sloeg hen weder daar uit, en verbrande de Stad. De Franschen hier op, beschooten het Kasteel, tot dat zy een Bresse in de Buiten-werken gemaakt hadden, dewelke zy veroverden, na een lange tegenstand, in het welke de Engelsche 300 mannen verlooren. Zoo was dan de Lord Gray gedwon-

gedwongen het zelve over te geven, zijnde hy en al de Bevelhebbers gevangens van Oorlog gemaakt. Daar was noch een andere kleine sterkte in dat gewest, het welke Hammes genoemt wierd, het welke zoodanig in een Moeras lag, dat het ongenaakelijk geacht wierd; maar de bezettinge daar in leggende, heeft het verlaten, zonder vyand te verwachten. 1558.

De Fransche Schrijvers verkleinen de wederstand van den Lord Gray meer, als die van den Lord Wentworth; want uit Guisnes gingen noch 800. Soldaten, daar niet boven de 300. uit Calais trokken. Maar een van onze eigene Schrijvers verheerlijkt den Lord Gray, en spreekt verachtelijk van den Lord Wentworth, voegende daar by (het welke een vond van zijn eigen was) dat hy, over het verlies van Calais aangeklaagt wierd. Al de grond hier van is, dat alleenlijk, dat'er in der daad een gemaakte Citatie voor den Lord Wentworth gedaan wierd, op de welke hy niet konde verschijnen, als zijnde noch onder de Franschen gevangen, zoo lang deze Regeringe duurde; maar in den aanvang van de volgende, is hy over gekomen, wanneer het Tractaat van Vrede aangevangen, en hy in vryheid gestelt wierd, en door zijn Pairs in het eerste Parlement onderzocht zijnde, vry wierd gekent.

Het was gelijk hy voor zich zelven zegt, zijn ongeluk, in een plaats gelegt te zijn, waar hy het vierde deel van het vereischte Garnizoen niet had, om een belegering te konnen uitstaan. Maar in het vervallen, van alle bestieringen, wanneer verlies geleden word, valt de schuld gemeenlijk op die geene die de plaatzen vertrout zijn, om deze te verschoonen, die in der daad meer schulds daar aan hebben, door het verzuimen van vereischt onderstand te doen.

Onder de gevangens was een van de voornaamste, Sir Eduard Grimstone, Comptrolleur of Reekenmeester van Calais, en een van den geheimen Raad; hy had, meenigmaal volgens de vereischte plicht van zijn bedieninge, bericht van de slechten staat, van de bezetting gedaan; maar 't zy dat deze aan de welke zy schreef, door Fransch geld omgekocht waren, of dat de slechte staat van des Koningins Schatkamer, de vervullinge van deze gebreeken verhinderde, zulks is onzeeker. Men oordeelt, dat men niet had gezegt, dat hy over komen zou, om zulks te ontdekken, en dat men hem in de Bastille als gevangen had laten blyven, zonder zorge van verlossinge, voor hem en de andere gevangens te dragen. Het rantzoen, daar hy opgestelt was, liep zoo hoog, dat heb-

1558. hebbende veel goeds, dat hy omtrent Calais had, verlooren, hy besloot, zijn huisgezin niet zwaarder te belasten, met hem zoo hoog te lossen, en besloot derhalven, of gevangen te blijven, of te zien los te geraken. Hy lag omtrent twee Jaren in de Bastille, en had zijn verblijf geheel boven in. Ten einde van dien tijd, zocht hy een vijl te krygen, met de welke hy een van de tralien van zijn veinster uitvylde, en hebbende mede een koord gekregen, veranderde hy van klederen, trok die van zijn Dienaar aan, en liet zich zoo by de koorde nederdalen, dewelke veel te kort bevonden zijnde, sprong hy een groote hoogte af, het welke geschiedende eer de Poorten geslooten waren, geraakte hy uit, zonder ontdekt te zijn. Maar zijn baard nu zeer lang gegroeit zijnde, deed hem vrezen, daar door ontdekt te zullen worden; maar by goed geluk, vand hy in een van de zakken van zijn Dienaar een schaartje, en gaande ergens in het veld, sneed zijn baard zoodanig af, dat hy genoegzaam onkenbaar wierd, en hebbende voor dezen onder de Schotsche Guarde van de Mauche gedient, sprak hy die taal volmaaktelijk wel, zoo dat hy voor een Schotsche Pelgrim doorging, en door dien middel in Engeland over geraakte. Aldaar bood hy zich zelven ter verantwoordinge aan, alwaar alles ingebracht zijnde, zijn onnozelheid zoo klaarlijk bleek, dat de geswoorene gereed waren, hun uitspraak te doen, eer zy van voor de Rechtbank vertrokken; alzoo wierd hy vry gekent, en leefde noch lange, tot dat hy in zijn acht en negentigste Jaar gestorven is. Hy was Over Grootvader van mijn Edele Voorstander en Weldader, Sir Harbotle Grimston, het welke my te meer bewoogen heeft, my dus verre, over zijn zaak uit te breiden, aan wiens Erfgenaam ik de voornaamste bekwaamheden, en aanmoedigingen, omtrent dit Werk verschuldigd ben.

De Koningin dan, had niets van al dat haar Voorzaten in Vrankrijk bezeten hadden, meer overig, behalven de Eylanden Jersey, Gernsay, Alderney en Zarke, de laatste van deze zijnde een onsterke opene plaats, alleen door eenige Eremyten bewoont: maar hebbende het voordeel van een bekwame Haven, hebben zich de Franschen daar Meester van gemaakt. De geheele vastigheid van het zelve, bestaat in de moeyelijkheid van aan te komen, zijnde de kleine sterkte daar op staande, niet als op een eenige plaats aan te doen, daar maar twee nevens malkander konnen gaan; een looze Vlaming besloot hem daar weder uit te slaan. Hy kwam met zijn Schip daar aan, en

Zarke verlooren en verwonnen.

hen voorgevende dat hy een goed vriend in zijn Schip overleden 1558.
hadde, bood hen een goede vereering aan, indien hy hem in de Kapel daar binnen mocht begraven. De Franſchen ſtonden zulks toe, mits dat hy en zijn volk zich zoo nau lieten onderzoeken, datze zelf geen mes aan land zouden mogen brengen. Dit ſtond hy gaarne toe, en zoo als hy met de Doodkiſt aan land kwam, zonden de Franſchen eenige van de hunne, aan het Schip, om de vereering te ontfangen. De Kiſt dan in de Kapel gebracht zijnde, en de Franſchen niets van ongewapende lieden vrezende, wierd de Doodkiſt geopent, die vol van goed geweer was, en elk zich daar van voorziende, vielen zy op de Franſchen aan, en namenze alle gevangen, gelijk hun makkers binnen Scheeps boort, ook de andere, dieze daar hadden, vaſt hielden.

De tijdinge van het verlies van Calais vervulde Engeland met groot misnoegen; deze, dewelke anderzins over de beſtieringe der zaken niet zeer vergenoegt waren, namen hier uit groot voordeel, om de Regeeringe te laſteren, dewelke de Koningin een deel Papen in handen had geſtelt, die geen kennis met allen van oorlogen hadden, en zich weinig met de eer van het volk bekommerden. Men zeide, dat zy haar ſchat hadden uitgezoopen, door al de uitkeeringen en ſtichtingen, die zy haar hadden doen maken; en zijnde gevoelig hoe zeer het volk hen in den haat hadde, hadden zy de Koningin geraden door een anderen weg, als door een Parlement, geld te lichten, zoo dat nooit het Parlement met grooter onorder by een gekomen is, als nu. Maar dat verlies trof niemand zoo zeer als de Koninginne zelve, die zoo gevoelig van de ſchande daar af was, dat zy daar over in groote ſwaarmoedigheid viel, en nooit daar na blygeeſtig gezien is geworden.

Groot misnoegen in Engeland.

Deze die ondernemen uitleggingen op de Goddelijke voorzienigheid te maken, leiden dit verlies uit, na datze door hun genegentheden gedreven wierden. Die van de Reformatie zeiden, dat het Gods ſwaar oordeel over Engeland was, om datze het licht van het Euangelie hadden verworpen, en die geene vervolgt, die zich daar aan hadden gehouden. Maar aan de andere zyde, zeiden de Papiſten, Calais konde geen voorſpoed hebben, nademaal het een toevlucht van Ketters was geweeſt, alwaar de wetten tegens hen, noit ter executie hadden konnen gebracht werden. Konink Philippus, zoo haaſt als hy van dit verlies gehoort hadde, ſchreef naar Enge-

1558. land over, verzoekende, dat men in allerhaast een groote macht by een verzamelen wilde, en dezelve overzenden, om Calais weder te veroveren, eer de Plaats genoegzaam versterkt was, hy zoude zijn Leger te velde brengen, en dat met de Engelsche vervoegen; want indien men die Plaats niet weder veroverde, eer de tijd, van daar omtrent werken te maken, aankwam, zou zulks een onreparabel verlies zijn. Over deze zaak wierd een lange beradinge genomen. Zy bevonden, dat zy niet wel onder de twintig duizend Man, tot eenig voordeel zouden konnen zenden, welkers zoldye, voor vijf maanden, tot honderd en zeventig duizend ponden Sterlings zou komen te staan, bezettingen in een Armee tegens de Schotten, en het verzorgen van de Kusten tegens de Franschen, zou tot honderd en vijftig duizend ponden beloopen. Het toerusten van een Oorlogs Vloot, en een Armee ter Zee, zou komen tot twee honderd duizend ponden, en echter zou dat alles noch weinig konnen helpen, indien de Deenen en de Sweden, daar men al groote vreeze voor hadde, zich te zamen vervoegden tegens hen. Daar was ook groot gebrek van Oorlogs voorraad en Geschut, daar ze zeer veel in Calais en Guisnes van verlooren hadden. Al deze onkosten zouden tot een zomme van vijf honderd en twintig duizend ponden ryzen; en zy twijfelden wel hard, of het volk zoodanige Impozitien zou konnen verdragen, het welke nu albereeds wrevelig begost te werden, en te spreeken wat hen voor den mond kwam.

Zy dan konden niet zien, hoe zy dat gansche Jaar, tot eenige actie zouden konnen komen; een reden onder veel andere, wierd door de Bisschoppen voorgestelt; zy zeiden, een Oorlog zou hen verbinden, om met grooter moderatie en matigheid in hun zaken te handelen, binnens Lands, zy hadden hun werk noch niet gedaan, het welke zy verhoopten, dat een weinig tijds tot volkomentheid brengen zou, daar het slabbakken in het zelve, de neerzygende geesten, van die geene, die zy nu vervolgden, weder zouden doen opryzen. Zy dan vereischten noch een Jaar om hen met gemak te vervolgen, binnen welken tijd, zy verhoopten het Koninkrijk zoodanig van hen te zuiveren, dat zy met minder gevaar, een Jaar daar na mochten Oorlogen. Zy dachten ook niet, dat het een gemakkelijke zaak ware, nieu geworven volk, tot de hardigheid van een zoo vroegen veldtocht te brengen, en zy dochten wel, dat de Franschen zoo dapper in de weer zouden zijn, om de bressen te repareren, dat zy haast in staat zouden zijn, om een harde en lange belegeringe uit te staan. Al deze dingen

dingen schreven zy den Konink over op den eersten February, gelijk uit hun Brief (die in de Verzameling staat te vinden) te zien is. 1558.

Het Parlement wierd geopend op den 20. January, alwaar de Convocatie, om tot een goed voorbeeld voor de twee Huizen te verstrekken, een onderstand toestond van acht schellingen in het pond, om betaalt te werden in vier jaren rijds. In het Hoger-huis hebben de Abt van Westmunster en de Prioor van St. Jan in Jeruzalem, volgens hun aanschrijven, plaats genomen. Tresham, die de Koninginne op haar eerste aankomen aan de Kroon, groot onderstand gedaan hadde, wierd nu mede Prioor gemaakt; maar wat tot begiftinge van dat Huis, het welke voor heen een van de rijkste geweest is van Engeland, weet ik niet. Op den 24. van January deden die van het Hoogerhuis een bezending aan het Lager, verzoekende dat de Spreeker, met tien of twaalf van dat Huis, in een Commissie van de Lords zich zouden laten vinden, het welke geschiedende, stelden de Lords voor, dat die van de Gemeente wilden gelieven op de bescherminge van het Koninkrijk acht te slaan.

Coll. No. 36

Parlement beroepen.

Wat in het eerste verzocht is geworden, blijkt niet; maar na eenige dagen daar over in debat gekomen zijnde, hebben zy toegestaan te geven een subsidie, een vijftiende en een tiende, belastende den Spreeker, de Koningin te kennen te geven, wat zy besloten hadden, die haar daar over, hartelijke dankzegginge toezand. Vorders eenige klachten gemaakt zijnde over eenige Franschen, die niet genaturalizeert waren, is geordonneert dat zy uit het Rijk zouden hebben te vertrekken, en daar niet weder inkomen, zoo lang den oorlog zou duren. De Abt van Westmunster bevindende, dat de inkomsten van zijn Abdye zeer vermindert waren, dacht, dat, indien de oude Voorrechten van het Sanctuary wierden bevestigt, zulks een groote inkomst, van die geene, die zich daar heen, als tot een verzeekering begaven, zou konnen maken, en derhalven hield hy aan, om een acte tot bevestiginge daar van. Hy bracht voort een menigte van oude inwilligingen der Koningen van Engeland, dewelke de Koninginne door opene brieven had bevestigt, maar konden niet te wege brengen by het Huis, 't welk daar niet verder in trad.

In dit Parlement wierden de aanleggers van vrywillige moord, van de beneficie van Clergie (het konnen lezen) versteeken, het welke in het Opperhuis, door het grootste getal voorgedragen is, gelijk uit het Dagregister blijkt. De Bisschoppen stonden het zeekerlijk tegen; maar

1558 geen van allen toonden hun onwil daar toe. Sir Ambrozius en Sir Robert Dudley, twee Zoonen van den voorleden Hartog van Northumberland, wierden herſtelt in bloed. Des Gravinne van Eſſex Houwelijks goed wierd haar ontnomen, om datze opentlijk in overſpel leefde, als voor heen gezegt is. Op het einde van de zittinge wierd een Bill ingelevert, tot beveſtiginge van des Koninginnes Patenten. Dit ſtrekte voornamentlijk, tot beveſtiging van de Stichtingen en Fundatien, dewelke zy gedaan hadde. Wanneer dit voor het Huis der Gemeente kwam, zeide eenen Coxley, dat hy zulk een algemeene Confirmatie, van deze, die zy hadde gegeven, of mocht komen te geven, niet konde toeſtaan, dewijl zulks als een pretext zou konnen dienen voor haar, om van de Kroon, tot nadeel van de rechte erfgenamen, te diſponeren. Het Huis toonde zich hier over zeer misnoegt, en toonde zulk een ongenoegen, over de inbeelding, dat de Koningin de Kroon zou zoeken te vervreemden, dat zy beide toonden haar achtinge voor de Koningin, en hun beſluit, om de Kroon te doen komen op haar Zuſter na haar dood. Coxley wierd belaſt te vertrekken, en by ſtemmen verklaart ſchuldig aan groote oneerbiedigheid voor de Koninginne. Hy verzocht vergiffenis, en dat men zulks zijn jonkheid ten beſten wilde houden: echter wierd hy gehouden onder den Sargeant, tot dat zy aan de Koningin verzocht hadden, hem deze miſdaad te vergeven. Zy liet hen weten, dat zy zulks op hun verzoek vergaf: maar verzocht evenwel, dat men hem zou onderzoeken, van waar hem die voorſtelling kwam. Volgens het Dag regiſter is daar niet verder in gedaan, zoo dat het ſchijnt in de wal geſtooken te zijn. Het Parlement wierd van den 7. Maart, tot den 7. November uitgeſtelt.

Konink van Sweden verzoekt Princes Elizabeth ten Houwelijk.

Korts daar na dede de Konink van Sweden een bezending heimelijk aan de Princeſſe Elizabeth; die toen tot Hatfield was, om haar zijn Houwelijk aan te bieden. Konink Philippus had eens beſlooten, om haar aan den Hartog van Savoyen uit te houwelijken, ten tijden als hy hoope had, om kinderen by de Koningin te krijgen; maar deze hoop verſtervende, liet hy zulks mede varen, en beſloot haar voor zich zelven te bewaren. Hoe verre zy die voorſtellinge ophield, ſtaat my niet bekent; maar deze van wegen den Konink van Sweden, ſloeg zy t'eenemaal af, nademaal zulks haar, door middel van de Koningin niet voorkwam. Maar hier op wierd gezegt, dat de Konink van Sweden wilde met haar beginnen, achtende zulks betamelijk voor hem, als een Edelman, en hebbende haar goedvinden verkregen, zoude hy

zich

zich vervolgens aan de Koninginne addresseren, als een Konink. Maar 1558.
zy zeide zulke voorslagen niet te konnen aanhooren, ten ware de Koninginne dezelve haar toezand; doch, indien zy by haar eigene genegentheid gelaten wierd, wilde zy hen verzeekeren, dat zy niet gezint was van staat van leven te veranderen. Hierop zand de Koningin Sir Tomas Pope, in April aan haar, latende haar weten, hoe aangenaam de antwoord, die zy hen gedaan hadde, aan haar was; maar zy hadden nu hun brieven overgelevert, en hun voorstellinge aan haar gedaan, omtrent het welke zy nu wenschte haar meeninge te weten. Zy bedankte de Koningin voor haar gunst t'haarwaarts; maar verzocht aan Pope, haar te zeggen, datter ten tijden van haar Broeder Eduard, twee aanzienlijke voorstellingen aan haar gedaan waren, en dat zy als toen verzocht hadde, haar staat van leven, in dewelke zy was, te behouden, dewelke haar boven alle andere behaagde, en haar dacht dat 'er geen andere staat by te vergelijken was. Zy had nooit van te vooren van dezen Konink gehoort of gezien; en zy verzocht, dat zy nooit meer van zoodanige voorslagen hooren mocht; en zy wilde ook zijn bode niet meer hooren, nademaal hy de stoutheid hadde genomen, haar aan te spreeken, zonder verlof van de Koninginne.

Pope hier op zeide, dat hy geloofde, dat indien de Koningin haar een aanzienlijk Houwelijk voorstelde, dat zy haar daar niet afkeerig van toonen zou. Daar op zy antwoorde: wat zy hier na mochte doen, wist zy niet; maar verklaarde solemnelijk, dat voor zoo veel als toen haar genegentheid strekte, al konde zy de aldergrootste Prins in Christenrijk krijgen, zy den zelven niet begeeren zoude, hoewel de Koningin zou mogen denken, dat zulks eer voortkwam uit een Maagdelijke zedigheid, als uit eenige haar vastgestelde meninge. Dit hebbe ik uit een Brief, die Pope daar over geschreven heeft, die in de Verzameling te vinden is. Echter was haar leven in dien tijd zoo vermakelijk niet, noch zoo verzeekert, dat indien de afkeer van den Houwelijken Staat niet wel vast in haar hert gegrond had gelegen, het niet ongelooflijk zou schijnen, dat zy wel blijde zoude hebben geweest op deze wijze uit de handen van haar harde bewaarders verlost te werden, die te nauwer acht op haar sloegen, om datze het verval van haar Zuster de Koningin zagen. En gelijk de Bisschoppen vreesden, dat zy weer alles om verre zou werpen dat zy nu opbouwden, en bemetzelden met zoo veel bloeds, zoo warender veelen, die niet lieten te arbeiden om haar uit den weg te helpen. En dewijl zy nu zoo na tot den Throon

Word van haar afgeslagen.

Coll. No. 37

1558. is, volgens den voortgang van deze Historie, zal ik te rugge zien, deze regeringe over, om van haar voorvallen, nader bericht te doen.

Harde handelinge van de Princesse Elizabeth geduerende de Regeringe.

Wanneer zy in vermoeden was met Wiat aangespannen te hebben, wierden des anderen daags, wanneer de t'zamensweeringe uitbrak, de Lord Hastings, Sir Thomas Cornwallis en Sir Richard Southwell aan haar gezonden, om haar ten Hove te doen komen. Zy lag toen ter tijd ziek te bedde, in haar Huis tot Ashridge, maar die verschooninge niet werdende aangenomen, wierd zy gedwongen de reis aan te nemen, en kwam alzoo, zoo krank als zy was, met korte poozen by de Koningin. Zy wierd aan het Hof in een byzondere bewaringe opgesloten, van den 4. tot den 16. van Maart, wanneer Gardiner met negentien andere uit den Raad, haar omtrent de zaak van Wiats wederspannigheid kwamen ondervragen. Zy loochende volstandiglijk iets daar van te weeten, noch ook van het dessein van Sir Peter Carew, in het Westen, het welke zy haar ook wilden te last leggen: tot besluit, zy zeiden haar, dat de Koningin geordonneert had, haar naar den Tower te zenden, tot dat de zaak nauwer onderzocht zou werden, en hoewel zy groote protestatie van haar onnozelheid maakte, zoo wierd zy echter daar heen gevoert, en door de verraders poort ingelaten, zijnde al haar Dienaren van haar afgenomen, zijnde dry mannen en zoo veel vrouwen, van des Koninginnen volk, gelaten om op haar te passen, zonder dat iemand toegang by haar konde verkrijgen.

Sir Johan Gage, als toen Luitenant van den Towr, handelde haar zeer strengelijk, en hield haar zoo nauw besloten, datze in de Galdery noch of de platten eens mocht gaan wandelen, noch iemand van haar Dienaren haar te eeten mocht brengen, maar zulks door zijn eigene Dienaars doen liet. De andere gevangens wierden dikmaals in haar tegenwoordigheid ondervr agt, en zommige op den pijnpank gelegt, om te zien of zy, door eenigen middel konden gebracht worden, om haar te beschuldigen; maar hoewel Wiat zulks had gedaan, om door zulk een snode daad zijn leven te behouden, zoo heeft hy echter daar na ontkent, dat zy kennis van eenige van zijn desseinen hadde: en op dat dit zijn loochenen op zijn ondervragingen, niet mochte werden achter gehouden, en zijn voorige verklaringe, tegens haar in het werk gestelt, heeft hy het zelvige, opentlijk op het Schavot, op zijn sterven verklaart en bevestigt.

Na eenige dagen nauwe gevangenis, op groot voorbidden van den

Lord

Lord Chandois, toen Conneſtabel van den Towr, wierd haar toegeſtaan, zomtijds in des Koninginnen Kamer te gaan wandelen, maar in tegenwoordigheid van den Conneſtabel, den Luitenant en dry vrouwen, zijnde al de veinſters toegeſlooten: daar na kreeg zy verlof in een kleinen Tuin, om de lucht te ſcheppen, te wandelen; maar al de veinſters die daar op uit zagen, moſten wel vaſt geſlooten werden, terwijl zy aldaar was; en zoo vol naar bedenken waren zy over haar, dat een Jongen van vier Jaren oud, wel hartelijk gedreigt, en zijn Vader ontboden, en dapper over gehaalt wierd, om dat hy haar eenige Bloemen gebracht had. Men had waargenomen, dat de Lord Chandois haar met een weinig te veel eerbiedigheids handelde; waar over men hem niet langer de bewaring van haar vertroude, dewelke Sir Hendrik Benefield aanbevoolen wierd. Omtrent het midden van de Maand May, wierd zy gezonden onder de hoede van den Lord Williams en Benefield naar Woodſtok. Zy wierd zoo nauw gehouden, en Benefield was zoo nors tegens haar, dat zy geloofde, dat men haar heimelijk zocht om te brengen. De Lord Williams handelde haar Edelmoediglijk in zijn huis onderwegen, daar Benefield zeer ongenoegt over was. 1558.

Wanneer zy tot Woodſtok was, wierd zy echter geduriglijk onder Wachters gehouden, en zelden wierd haar toegeſtaan in de Hoven te wandelen, en niemand wierd toegelaten by haar te komen. Na veel Maanden gevangenis, verkreeg zy verlof, om aan de Koningin te ſchrijven; maar Benefield moeſt alles nazien. Men gelooft dat eenige heimelijk wierden gezonden, om haar te dooden; maar de orders wierden zoo nauw onderhouden, dat niemand van de zelve zoo na by haar konde geraken, zonder een byzondere laſt, en zoo ontkwam zy het voor dien tijd: maar na dat Konink Philippus de gantſche zaak had verſtaan, brak hy al deze deſſeinen, gelijk hier voor getoont is; en verkreeg dat men haar weder in het Hof ontbood. Wanneer zy tot Hamptoncourt was, wierd zy echter nauw bewaart. Veele uit den Geheimen Raad, en voornamentlijk Gardiner, handelden dikmaals met haar, om haar zoo verre te brengen, dat zy haar miſdaden beleed, en zich des Koninginnes genade onderwierp. Maar zy zeide, datze noit tegens haar iets miſdaan hadde, zelfs niet zoo veel als met haar gedachten, en datze haar eigen gewiſſe niet konde verraden en verkorten door zulk een bekenteniſſe. Eens laat in den avond wierdze voor de Koningin ontboden, voor de welke zy op haar knien vallende, verklaarde,

haar

1558. haar getrouwe Onderdane te zijn. De Koningin ſcheen echter haar noch verdacht te houden, en wilde dat zy haar miſdaat bekennen zoude, anders mocht zy denken datmen t'onrecht met haar gehandelt had. Zy antwoorde, dat zy niet te klagen hadde, maar haar laſt te dragen, biddende alleenlijk haar Majeſteit een goed gevoelen van haar te nemen. Zoo ſcheiden zy zoetelijk voor dien tijd, tot het welke de Konink Philippus de Koningin bewoogen hadde; en zijnde bevreeſt dat de ſtrafheid van des Koningins aard, haar tot eenige overdadigheid mocht brengen, had hy zich heimelijk in een hoek van de Kamer verſtooken, om alle vordere breuke voor te komen; indien de Koningin eenige driftigheid had moogen aanvangen, maar daar wierd geen gelegentheid toe gegeven.

Korts daar aan wierdze van haar Bewaarders ontſlagen, en haar toegelaten zich naar het Land te vertrekken; hebbende evenwel altoos menigte van verſpieders omtrent haar; maar zy, om alle naarbedenken te ontgaan, moeide haar met geen Staatszaken ter wereld; maar begaf haar t'eenemaal tot de Studie; en alzoo bracht zy deze vijf Jaren door, onder groote ſchrik en vreze, het welke miſſchien een nootwendige voorbereiding was tot dien hoogen trap, tot de welke zy korts daar aan gevordert is geworden, en de welke zy gehouden heeft, in de grootſte en langſte loop van voorſpoed en heerlijkheid, die oit iemand van haar kunne genoten heeft.

De Biſſchoppen, wanneer het Parlement vergadert was, lieten altoos af van haar wreetheden, maar zoo haaſt was het niet geſcheiden, of zy vingen op een nieuw weer aan het woeden. Op den 28. van Maart Cutbert Simpzon, die van de Diacons ordere was, wierd nevens twee andere, op Smithfield verbrand. Simpzon was met Roug gevangen, die het Jaar te vooren geleden hadde. Hy wierd zeer gepynigt, zoo dat hy dry uren op de pijnbank lag, behalven twee andere vonden, dewelke men in het werk ſtelde, om hem al die geene, die met hem vergadert waren geweeſt, door geheel Londen te doen beklappen; maar hy wilde niets zeggen, en toonde zulk een gedult, dat de Biſſchop hem opentlijk daar over prees. Op den 9. van April wierd een man tot Hereford verbrand. Op den 19 van May verbrande men dry andere tot Colcheſter.

Voortgang van de vervolgingen.

Zijnde te dezer tijd klachten aan de Koningin gedaan, dat Ketterſche, verraderſche, en oproerige Boeken, of van buiten en ingebracht, of van binnen heimelijk gedrukt, en onder de Onderdanen verſpreid

wierden; liet zy op den 6. van Juny een wonderlijke Proclamatie uitgaan; „dat wie hy ware, die eenige van zoodanige Boeken had- „de, en dezelve niet aanstonts verbrande, zonder dezelve te lezen, „of aan iemand anders te vertoonen, dezelve als wederspannig zou „geacht, en zonder uitstel, volgens de Martiale wet, zou geexecu- teert werden. Op den 27. van die Maand, wanneer der zeven ston- den om op Smithfield verbrand te werden, wierd in des Koningin- nen naam verkondigt, dat niemand voor dezelve bidden, noch met hen spreken, noch *God help haar*, hen toewenschen zou, het welke geacht wierd een staal van Barbarisheid te zijn, daar geen voo- rige tijden eenig voorbeeld van hadden, dat men stervende men- schen, van de voorbiddinge, en toewenschingen van hun vrienden sou beroven: maar hoe ook zulks de menschen van uitwendige tee- kenen van voorbiddinge mocht wederhouden, konde zulks echter de inwendige en heimelijke aandachtigheden der menschen niet be- letten. Deze zeven waren op een byeenkomst tot Islington gevan- gen, en verscheidene andere met hen, van de welke eenige in de ge- vangenis stierven, en zes andere tot Brainford, op den 14. July ver- brand wierden. De overige wierden door Bonner bewaart, die nu scheen tot boven toe vol van onnozel bloed te zijn, en derhalven van meer te storten te willen aflaten. Deze evenwel, dewelke van hem gevangen gehouden wierden, ontkwamen zijn razerny zoo ge- heel niet, datze niet door hem zelf met roeden dapper getuchtigt wierden, tot dat hy moede zijnde, niet langer staan konde, en zoo van die misschelijke Pastorale bestraffinge moest aflaten, eerder om wat te rusten, als uit medelijden van dese die zoo geweldig van hem gegeesselt wierden. 1558.

Op den tienden van July wierd een Dienaar des Woords tot Nor- wich verbrand, en op den tweeden of darden van Augustus, wierd een Edelman dicht by Winchester verbrand, en vier tot Bury in de zelve Maand; en in November noch dry andere. Op den 4. van November wierd een Man en een Vrouw tot Ipswich, en een Vrouw tot Exeter, en om alles in een te sluiten, op den tienden van Novem- ber, wierden drie Mannen en twee Vrouwen tot Kanterbury verbrant, die in alles negen en dartig verbrande menschen van dit Jaar uitma- ken. In het voorige Jaar waren negen en tseventig; het voorgaande daar te vooren vier en tnegentig, en twee en tseventig in het eerste Jaar der vervolginge, makende te samen twee hondert vier en tachen-

1558. tig; maar hy, die de Voorreden op Bisschop Ridleys Boek, *De Cœna Domini*, gemaakt heeft, die men meent Grindal, daar na Opper-Bisschop van Kanterbury geweest te zijn, zegt: Dat in de twee eerste Jaren van des Koningins vervolginge, over de acht honderd menschen, op de alderwreedste wijze ter dood gebracht zijn: by het welke schijnt, dat Fox, van dewelke ik de voorige getalen geleent hebbe, verre te kort schiet. Behalven deze, dewelke verbrand zijn, zijn noch verscheidene andere in de banden gestorven, dewelke men tot een getal van tzestig brengt; daar by ook een groot getal der geener, die door lange en sware gevangenissen gekwelt zijn; en hoewel zy het leven behielden, door het afstaan, of eerder ontveinzen van hun gewisse, echter zijnde hen zulks afgedwongen, hebben zy echter hun oude gevoelen behouden, en de wonden, dewelke sy hun gewisse gaven, om hun leven te behouden, gelijk dezelve in meenige een groote verschrikkinge veroorzaakten, van het geene zy gedaan hadden, zoo verwekte het aan de andere zijde een doodelijken haat tegens deze, dewelke hen in die strikken gebracht hadden; zoo dat, indien die Godsdienst voor desen hatelijk aan het volk was, ter oorzaak van de bedriegeryen en ergernissen, dewelke men in de Geestelijkheid ontdekt hadde, en eenige weinige voorbeelden van wreedheid, de gedurige branderyen en andere wreedheden, van de welke zy nu geen maat noch einde sagen, deed des selfs afkeerigheid aangroeyen, boven alle maat van uitdrukkingen.

Wijze der vervolginge van deze Regeeringe.

In het eerste handelden de Bisschoppen ernstelijk, met die geene, dewelke hen toegebracht werden, om hen te doen afvallen, toonende sich t'allen tijden genegen om hen aan te nemen. Het Pardon van de Koningin wierd hen ook toegezonden, wanneer zy gereed stonden, om aan de Staak gebonden te werden, indien zy wilden afvallen; maar nu wierd het heel anders: want in het boek van den Raad is den aanvang van een brief te zien, geschreven, op den eersten van Augustus van dit Jaar, aan Sir Rykaart Pexal, Sheriff of Amptman van Hampshire, seggende: „dat het de Koningin zeer „vreemt voortkwam, dat hy de Executie van een vonnis, tegens „eenen Bembridge, wegens Kettery veroordeelt, had uitgestelt, om „dat hy herroepen had, begeerende dat hy deselve aanstonts zoude „uitvoeren: en indien hy echter volharde in het Catholijke Gelove, „daar hy uiterlijk belijdenis van dede, zou hem werden toegestaan, „zulke Godsgeleerde, als de Bisschop van Winchester zou goed „vin-

„ vinden, by zich te hebben, om hem in het geloof te versterken, 1558.
„ en heel op zijn sterven by te staan, op dat hy een knegt en een Die-
„ naar van God mogt sterven; en zoo haast als de Sheriff hem aldus
„ verbrand hadde, zoude hy voor den Raad verschijnen, en verant-
„ woorden zijn uitstel hem zodanig toegestaan.

De zaak zelve is aldus gelegen. Bembridge zijnde aan een Staak gebonden, en het vuir hem beginnende aan te tasten, heeft hy, door het geweld van het zelve, zich opgegeven en geroepen, *ik herroep*; op het welke de Sheriff het vyer dede weg nemen of uitblussen, en Bembridge teekende zulk een afsweringe, als Doctor Seton, die by hem was, hem voorschreef; maar al dit niet tegenstaande, is hy uit order van den Raad verbrand, en de Sheriff wierd in de Fleet gevangen gezet; zoo dat nu genoegzaam bleek, dat het niet was de bekeeringe, van de genoemde Ketters, maar hun verwoestinge, die men zocht, en het geen de Bisschoppen begeerden. En zoodanig waren hun Instrumenten tot strengheid genegen; dat niet tegenstaande zy de Koningin zoodanig zagen afgaan, dat'er geen hoop voor veel dagen levens meer voor haar overig scheen, zy echter noch in de week voor haar dood, vijf perzoonen, zo men wil, in een vyer tot Kantelbury verbrand heeft.

Van dit Jaar is'er niets in den Oorlog tegens Vrankrijk gedaan, als het uitzenden van een Vloot van hondert twintig Scheepen, met zeven duizent Krijgslieden, onder het bevel van den Lord Clinton, dewelke tot Port Conquet, op de hoek van Bretagne, geland zijn; alwaar hy na een kleine tegenstand, door de Franschen gedaan, de Stad verbrand heeft; maar het omleggende Land op de been gebracht werdende, wierden de Engelsche gedwongen, weder na hun Scheepen te keeren, hebbende over de zes hondert man verlooren. Hun voornemen was Brest aan te tasten, en die plaats te sterken, gelijk zulks door Philippus was bestemt, die hen dartig van zijn Scheepen te hulp toegezonden had. De Franschen zulks uit eenige gevangens vernemende, gingen heen en versterkten Brest, houdende een groot Lichaam by een, om de Engelschen het hooft te bieden, indienze voor de tweedemaal aankwamen. Maar de Lord Clinton ziende dat hy niets konde te wege brengen, keerde weder naar huis, hebbende een zeer kostelijke, hoewel onvruchtbare tocht gedaan. De Engelschen hadden al hun moed verlooren, zijnde de Regerinringe te huis in zulk een slechte achtinge by hen, dat het hen niet

Ongelukkige tocht tegens Vrankrijk.

1558. veel scheelde hoe het daar mede ging, en sy begosten nu de gedachten te krijgen, dat hen de Hemel in alles tegen was.

Vreemde en ongewoone toevallen.

Daar gevielen ook zeer vreemde voorvallen in Engeland; die hen schriks genoeg veroorzaakten. In July, brak de donder, dicht by Nottingham met zulk een geweld uit, dat twee kleine Steden daar door, met Kerken, Huisen en al, daar door om verre gesmeeten wierden. De Klokken wierden een goed stuk weegs van de Toorens weg gevoert, en het loot, het welke de Kerken bedekte, wierd 400 voeten verre van de selve geworpen, zijnde seer wonderlijk in malkander geboogen. De Stroom de Trent, gelijk die bekwaam is, op swaren regen, seer hoog te swellen, en het land te overstroomen, alzoo brak deselve dit Jaar, met een ongemeen geweld door. Veel boomen wierden uit de grond gerukt, en door den geweldigen wind, wierden Mannen en kinderen een groot stuk weegs weg gevoert, en tegens Huisen en boomen dood gesmeten. Hagel steenen vielender op andere Plaatsen van 15. duimen in het ronde, en het geen noch verschrikkelijker was, een besmettelijke afgaande koorts, de Pest niet ongelijk, woede over al, zoo dat dry of wel vier deelen van het gantsche volk, daar door besmet was. Zoo veel Priesters stierven daar aan, datmen op veel plaatsen geen konde krijgen, om den dienst waar te nemen. Veel Bisschoppen stierven daar ook aan, zoo dat'er veel ledige plaatsen kwamen, zijnde door de Hand des Hemels gemaakt, tegens dat de Koningin Elisabeth tot de Kroon zou komen. En in den Maand van Augustus op het aldergeweldigste aangaande, wierd'er geen volks genoeg gevonden, om den Oogst in te samelen: zoo dat'er veel Koorn verlooren wierd.

Vredehandeling tusschen Engeland, Vrankrijk en Spangie.

Al dese toevallen liepen te zamen, om de afkeer van het volk, van dese regeeringe te vergrooten, dewelke de Konink te liever, tot een Tractaat van Vrede, dat in October tot Kamerijk geopent wierd, dede verstaan, waar heen hy den Grave van Arundel, den Bisschop van Ely, en Dr. Wotton als Gemachtigde gesonden heeft. De gelegentheid van dese handeling, wierd genomen van een by een komst van den Bisschop van Atrecht, Granvelle, en den Kardinaal van Lorraine tot Peronne; in de welke de eerste den laatsten voorstelde, hoe zeer Philippus het vervolg van desen oorlog tegens de borst was: zijnde hun Machten, daar zoodanig door ingewikkelt, dat ze den algemeenen Vyand, den Turk, geen wederstand konden doen, moetende ook ondertusschen de Ketteryen, soodanig in hun Staten zien

toene-

toenemen, nademaal zy onderlinge zoo verbittert waren, datze hun eigene zaken te huis, niet zorgvuldiglijk genoeg konden redderen; maar veel dingen door de vingeren gedwongen waren te ſien. Hy dan drong den Kardinaal, om zijn Konink tot een accommodement en bylage te bewegen. 1558.

De Kardinaal was hier lichtelijk toe te bewegen, nademaal, behalven zijn eigene yver omtrent den Godsdienſt, hy daar door, de grootheid daar doch zag te konnen doen zakken, wiens vrienden, voornamentlijk zijn Neven d'Andelot, en de oudſte d'Admiraal zijnde, die onder de voornaamſte Krijgs Overſten van Vrankrijk, in geen klein vermoeden wegens de Proteſtantſche Religie waren; op het welke ook d'Andelot korts daar aan gevangen gezet is geworden. Hy dan ſpande alle zijne krachten in, om den Konink hier toe te bewegen, in het welke hy te minder tegenſtand gevonden heeft, om dat nu het Hof vol van zijne vrienden was; en van zijn vier Broeders, die nu de aldergrootſte ampten in handen hadden, en de Konneſtabel en Admiraal gevangen waren, zoo dat niemand hem in zijn beſluiten konde tegenſtaan. De Konink ook denkende, dat hy door het veroveren van Calais, en de omleggende plaatzen, het verlies van St. Quintijn genoegzaam vergoed hadde, was ook zeer genegen om naar een handeling te luiſteren: gelijk hy ook in een ſlechten ſtaat was, om den Oorlog voort te zetten, als zijnde zeer door zijn verlies, in het voorige Jaar geleden, verſwakt; ook door de klop die hy het voorgaande Jaar in July had gekregen; zijnde de Marſchalk de Thermes door den Grave van Egmond, by Grevelingen beſlooten, alwaar de Franſche macht, zijnde door den Grave aangegrepen, en dapperlijk door het geſchut van de Engelſche Scheepen, nevens den Oever leggende, gehavent, geſlagen wierd, blijvende vijf duiſent mannen op de plaats, en de Marſchalk en de andere Hoofden gevangen. Deze wonden maakten hem gevoelig, van dat zijn zaaken in zulk een ſlechten ſtand waren, dat hy niet veel voordeel meer by den Oorlog zag.

Slag van Grevelingen.

De Kardinaal was te begeeriger om een Vrede te bewerken, om dat de Proteſtanten in Vrankrijk, niet alleen in getal zeer toenamen, maar zoo opentlijk hun Godsdienſt derfden belyden, datze in openbare wandelingen, buiten de Voor-Stad van St. Germain, zich niet ontzagen, Davids Pſalmen in Franſche Veerſen te zingen. De nieuwigheid van de zaak wrocht op eenige, de Godsdienſtigheid op andere,

Proteſtanten aanwas in Vrankrijk.

1558. andere, en de Musijk toonen op de rest; zoo dat de menigte van dese, dewelke gewoon sijn zich in die Velden te vermaken, in plaats van hun gewoone tijdkortingen, nu niet anders deden, veel avonden naar malkander, als Psalmen te gaan zingen, en het geen sulks te aanmerkelijker maakte, was, dat de Konink en Koninginne van Navarre zich by hen vervoegden.

Dese Konink, behalven de eer van een gekroont Hooft te zijn, met het kleine gedeelte, van dat Koninkrijk dat hen noch gelaten was, de eerste Prins van den bloede was. Hy was een slap en week Man, maar zijn Koningin, uit wiens recht hy dien tijtul hadde, was een van de ongemeenste Vrouwen, die eenige eeuwen hadden voortgebracht, zoo door kennisse boven den Vrouwen rang, een groot oordeel in saken van Staat, en een Heldachtige grootmoedigheid, nevens andere treffelyke deugden meer, vervoegt met een hooge maat van Godvruchtigheid en ware Godsdienstigheid, alle dewelke, behalven de laatste zy op haar Zoon Hendrik de Groote heeft gebracht.

Wanneer de Konink van Vrankrijk dit singen der Psalmen ter ooren kwam, gaf hy een bevel daar tegens uit, en beval de Zangers der zelver te straffen; maar het groot getal van dezelve, en het aansien van dese gekroonde Hoofden, maakte dat het werk geen grooten voortgang daar tegen had.

De Daulphin trouwt met de Koningin van Schotland.

Op den 24. van April trouwde de Daulphin, met de Koninginne van Schotland, Maria Stuard. Vier Kardinalen, die van Bourbon, Lorraine, Chastilion en Bertrand, met veele van de Princen van den bloede, en andere Groote van Vrankrijk, en de Gemachtigde van Schotland waren tegenwoordig; maar nauwelijks iets verheerlijkte dit trouwen meer, als de Bruilofts Veerzen door Buchananus daar op gemaakt, welk Gedicht een van de aldervolmaaktste Stukken van de Latijnsche Dicht konst te zijn, geacht wierd. Na dat het Houwelijk voltrokken was, wierden de Schotze Gemachtigden verzocht, de teekenen van de Koninklijke waardigheid van Schotland aan den Daulphin te geven, en hem voor Konink van Schotland te erkennen; maar zy verschoonden zich des, als zijnde buiten hun Commissie, dewelke hen alleenlijk bemachtigde, om over de voorwaarden van het Houwelijk te handelen; en bericht daar van aan hun Principalen te rugge te brengen. Zy wierden dan verzocht, die zaak, wanneer zy in hun land gekomen zouden zijn, voort te zetten; maar zommige van hen, hadden hun afkeerigheid van deze voorstellinge zoo klaarlijk betoont, dat men geloof-

geloofde, dat zy door de Broeders van het Huis van Guize waren vergeven, immers vier van hen lieden ſtierven in Vrankrijk, de Biſſchop van Orkney, en de Graven van Rothes en Caſſils, benevens den Lord Fleeming. De Prior van St. Andries was ook zeer krank geweeſt, en of hy wel voor dien tijd opkwam, heeft hy evenwel noit daar na zijn volkomene gezondheid gehad. Wanneer de overige vier in Schotland kwamen, wierd een vergadering der Staten beroepen, om over de voorſtellinge, die zy mede brachten, zich te beraden. 1558.

Deze by een komſt, beſtaat uit al de leden, die het Parlement uitmaken, dewelke alstoen waren, de Biſſchoppen, Abten en Prioren, die den eerſten Staat uit maken, den Adel die de tweede Staat uit maken, en de gedeputeerde van de Steden, een uit ieder Stad, alleenig Edenburg zend'er twee, en deze maken den darden Staat. Van ouds, alle die landen van de Kroon bezaten, wierden tot het Parlement geroepen, zoo wel de grooter als minder Barons. Maar onder de Regeeringe van Konink Jacobus den eerſten, de minder Barons, vindende het te ſware onkoſten, op deze vergaderingen te verſchijnen, verzochten daar van verſchoont te mogen werden, en verkregen een acte van het Parlement, waar door ze verſchoont wierden, met macht om uit ieder Graafſchap twee, dry, vier of meer te zenden, om hen te reprezenteren.

By een komſt der Staten in Schotland.

Maar zy oordeelden het daar na eerder een laſt als een voorrecht, en lieten na het zelve te gebruiken; zoo dat nu de tweede Staat, alleen uit den Grooten Adel beſtond. Maar de minder Adel bemerkende het nadeel datze daar by hadden, en dat de Grooten Adel daar door te abzoluit en machtig wierd, verkregen, door gunſt van Konink Jacob de Zeſte, een acte van het Parlement, door het welke zy in dat Recht, om gedeputeerden te mogen zenden, herſtelt wierden, twee uit ieder Graafſchap, behalven eenige kleine Graafſchappen, die maar een zonden. Maar volgens de oude wetten van het Rijk, gene hebben Stem in de verkiezinge, als deze, dewelke onbemiddels landen van de Kroon houden, of de valeur van dien.

Het onderſcheid tuſſchen een Parlement, en vergadering van Staten, beſtaat daar in, dat de leden van de eerſte 40 dagen te vooren, eer zy zitten, gezommeert en beſchreven werden, en als dan in Staat vergadert en Wetten maakt, dewelke door een Commiſſie van al de Staten, die de Lords van de Artijkelen genoemt werden, moeten voor af bereid werden. Maar een conventie, of by een komſt, mach voor weinig dagen beroepen werden, naar gelegentheid van zaken, om de Natie tijd te geven,

1558. ven, hun verkiezing te maken. Zy hebben geen macht om wetten te maken, zijnde alleeniglijk beroepen over een byzonder voorval, het welke geduurende de verdeeltheid van dit Eyland, voornamentlijk raakte het uitbreeken van den Oorlog, tusschen de twee volkeren, en was hun Macht bepaalt, omtrent het beschikken van geld, voor de gelegentheid, om de welke zy te zamen kwamen.

In de by een komst nu gehouden, na veel debatten en tegensporrelingen, of zy het verzoek van den Gezant van Vrankrijk, toen gekomen, zouden toestaan of niet, wierd door gedreven dat de Daulphin van Vrankrijk, hun Konink zou erkent werden, zijnde groote verzeekering gegeven, dat dit alleenlijk een blooten tijtul zou zijn, en dat hy geen macht over hen zou pretenderen. Zoo wierden dan de Grave van Argyl, en de Prior van St. Andries, die de meeste voortzetters van het Fransche belang waren geweest, op beloften, die hen de Koninginne Regente gegeven hadde, datze de vrye oefening van hun Godsdienst zouden genieten, verkoozen, om de Matrimoniale, of Houwelijks Kroon naar Vrankrijk te brengen; maar zoo als zy zich tot de Reize vaardig maakten, viel er een groote verandering van zaken in Engeland voor.

Zitting van het Parlement in Engeland.

Het Parlement vergaderde aldaar op den vyfden van November. Op den zevende zand de Koningin om de Spreeker van het Huis der Gemeente, en belaste hem, aan de Leden te vertoonen, den slechten staat, in dewelke het Rijk was; want hoewel der een onderhandelinge tot Kamerijk was opgerecht, was het echter nodig, het Koninkrijk in staat van bescherminge te stellen, ingevalle de Vrede geen voortgang hadde: Maar die van de Gemeente waren nu zoo onvoldaan, datze tot geen besluit konden komen. Op den 14. dan van November kwamen de Lord Cancelier, de Lord Schatmeester, de Hartog van Norfolk, de Grave van Shrewsbury en Pembrok, de Bisschoppen van Londen, Winchester, Lincoln, en Carlisle: de Burg-Grave Montacute, de Heeren Clinton, en Houward, in het Lager Huis, en zetteden zich op die Plaats, op dewelke de Heeren van den geheimen Raad te sitten gewoon zijn.

De Spreeker verliet sijn Stoel, en hy, neffens de Geheime Raden, dewelke van het Huis waren, kwamen, en zettede zich op lage banken voor hen. De Lord Cancelier toonde hen de nootwendigheid van het toestaan van onderstand, tot bescherminge van het Volk, soo tegens de Franschen als tegens de Schotten. Wanneer hy gedaan had, ver-

trok-

trokken de Lords wederom, maar of die van het Huis, dien en den volgenden dag, daar over debatteerden, zy kwamen tot geen besluit van de zaak. 1558.

De Koningin had noit wel te pas geweest, zedert die valsche beswangertheid, daar hier voor van gesprooken is, waar op volgde de versmading van haar Man, en de wanhoop van kinderen; al het welke haar swaarmoedigheid vermeerderde; en komende hier by het verlies van Calais en andere ongevallen van dit Jaar, wierd sy door verval van geesten, en krenking van krachten nu soo laag gebracht, dat het blijkelijk genoeg was, dat sy niet lang leven zoude. En komende verders een watersucht by al dese swakheden, maakte die een besluit van haar Rampsalige regeeringe, en ongelukkig leven, op den 17. van November, in het 43. Jaar van haar Ouderdom, hebbende vyf Jaren vier Maanden en elf dagen geregeert.

Ziekte van de Koninginne.

En dood.

Op de zelve tijd (als waren zy beide onder een gesternte gebooren) de Kardinaal Polus geraakte mede aan zijn einde, zijnde dat verhaast, door de dood van de Koningin; gelijk hy haar binnen den tijd van 16 uuren volgde, in het 59. Jaar van zijn ouderdom. Hy liet zijn gantsche Staat, aan Aloisi, of Louis Prioli, een Venetiaans Edelman, met den welken hy, ses en twintig Jaren in zulk een oprechte Vriendschap geleeft hadde, dat, gelijk als niets dezelve konde verbreeken, ook niet machtig was, hen uit malkanders gezelschap te houden. Prioli zijnde ontboden door Paus Julius, om te komen en een Kardinaals Hoet te ontfangen, stelde Pools geselschap boven de selve waardigheid; en gelijk hy hem in sijn nootwendigheden in Italie hulp bewesen hadde, soo liet hy ook nu sijn Vaderland, om by hem in Engeland te zijn. Pool maakte hem Executeur van zijn Testament; maar Prioli was van al te Edelen inborst, om zich te verrijken, door de middelen van zijn Vriend; want zoo als hy zorg droeg, om al zijn Legatien te betalen, alsoo heeft hy, al het geene over gebleven was, den armen gegeven, behoudende niets voor sich selven, als zijn Brevier en Diary.

Cardinaal Polus sterft.

En in der daad de Kardinaal Pool was geen Man, om Fortuin te maken, zijnde door de grootte van zijn Geboorte, en sijn uitsteekende Deugden verre boven zijn eigen gedachten opgevoert. Hy was een geleert, zedig, nederig en goedaardig Man, en had in der daad zulke hoedanigheden en gesteltenissen, dat, indien hy, de andere Bisschoppen na sijn hand had konnen setten, of de Paus, of de Koningin brengen, om zijn Intentien voor goed te keuren, hy had misschien al zeer

Zijn beschrijvinge.

1558. veel gedaan, om dit volk weder tot de Papery te brengen. Maar God had beeter dingen daar voor beslooten, zoo dat hy de Koningin aan de bloedige Raadslagen van Gardiner en de rest van de woedende Geestelijken over gaf; zijnde dit het eenige, waar in zy, door den Kardinaal niet geleid wierd. Maar zy duide zijn mening en gevoelen daar omtrent, eerder op de soetheid van zijn gesteltenisse, dan op zijn wijsheid en ondervindinge: en hy, siende dat hy niets konde te wege brengen, van al het geene hy omtrent Engeland beraamt hadde; verviel in een verflauwing eerst van sijn verstand, waar by ten laatsten kwam een verval van zijn lichaam, waar aan hy gestorven is.

Ik heb my te langer met zijn Character bezig gehouden, willende aan niemand, van wie ik schrijve, de lof die hem verschuldigt is, onthouden: en zijnde de eenige man, van de gantschen aanhang, van de welke ik met reden, veel goeds mag zeggen, heb ik my te liever daar omtrent uitgebreid, om de Wereld te laten zien, hoe weinig ik my selven, in mijn berichten te geven, aan belang of gevoelen, binden laat; soo dat, indien ik scharpelijk van eenige andere, daar in dese Regeringe gewag van gemaakt is, geschreven hebbe, zulks de kracht van de waarheid my afgedwongen heeft, nevens de afschrik van hun Barbarische wreetheden, die my daar toe geleid heeft, meer als dat ik van een strydig gevoelen met hen ben.

Het is seeker dat Pools methode en wijze, van de zeden der Geestelijken te verbeteren, en zijn goedheid tegens de Gereformeerde, in allen schijn veel noodschikkelijker, voor den voortgang der Reformatie sou geweest hebben, die nergens meer door voortgezet is geworden, als door de wreetheid, tegens deze, die van hen verscheelden, getoont, en de toelating van de Bisschoppen, omtrent de gebreeken van hun eigen aanhang. Pool evenwel was overdadig bygelovig omtrent den Roomschen Stoel. En hoewel zijn tegenwoordigheid in het Concilie van Trente, zijn oogen, omtrent veele dingen geopent hadde, dewelke hy voorheen zoo wel niet gemerkt had, zoo behield hy evenwel altoos zijn groote onderdanigheid voor dien Stoel; denkende het een onmooglijke zaak te zijn, de ordere en de eendracht van de Kerk te konnen behouden, als door de vereeniginge met de selve, het welke hem vervoerde, met tegenstemminge van verscheidene ontduisteringen, die hy omtrent eenige Godsgeleerde poincten hadde, de belangen van het Pausdom altoos op te houden. Zijn verwaarlosen van het zelve, wanneer het hem als aangeboden was, toonde, dat dit niet

uit

uit hem zelven betracht wierd, maar dat het suiverlijk het werk van zijn oordeel was, soo dat wat misgrepen ook sijn opvoeding, en hevigheden met Konink Hendrik, en de ongevallen van zijn huis hem toegebracht mogen hebben, men echter niet loochenen kan, dat hy een man was, van zoo groot een oprechtigheid en deugd, als iemand van zijn tijd, of wel alle van die Kerk, in de welke hy begreepen was. 1558.

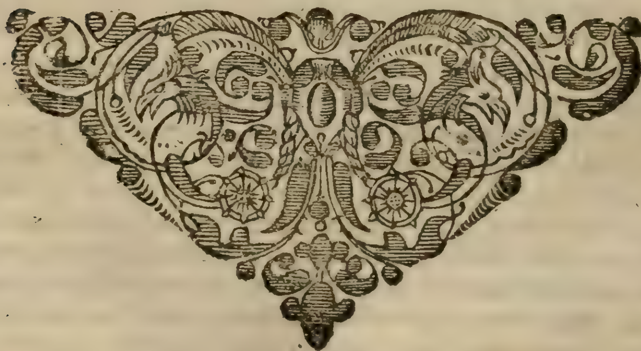
Character van de Koningin

Wat de Koningin aangaat, haar Character en kenteeken, heeft sig soo openbaarlijk in haar leven vertoont, dat ik geen verder beschrijvinge daar van behoeve te maken. Zy was een vrouw van een nauw geset en oprecht leven, die sich selven weinige van die vermakelijkheden, daar de Hoven in overvloeyen, aanmatigde. Zy was opgekweekt tot geleertheid, en verstond de Latijnsche Taal wel; maar wat kennisse sy vorder had, kan ik niet wel oordeelen. Zy was seer volstandig omtrent haar Godsdienstigheden, en soo genegen tot de belangen en driften van de Geestelijkheid, als zy haar zouden konnen wenschen. Zy had een diep gevoelen van haar eigen mishandeling, by het leven van haar Vader en Broeder, het welke haar te lichter tot wraakgierigheid vervoerde; hoewel sy het de schijn van haar yver tegens Ketterye gaf. Zy betrachte niet zeer andere zaken, als die van de Kerk: soo dat, indien zy de Kettery had konnen uitroyen, zy al de andere dingen weinig scheen te achten; en sijnde t'eenemaal overgegeven, om de willekeuren van het Roomsche Hof, met een groote naugesetheid van haar gewisse te volgen; soo was het geen wonder dat sy in dese belangen soo driftig voort voer. Dewijl de Paus al de Princen die onder zijn Opperhoofdigheid stonden, gedurig tot oprechtinge van de Hoven van Inquisitie aanmaande, ook het vierde algemeene Concilie van Lateranen, aan het welke nevens de andere algemeene Concilien, zy geen minder eerbiedigheid betaalde, als aan de Heilige Schrifture zelf, de Catholijke Princen het uitroeyen van Kettery zoo dier belaste, 't zy door hen selven, of hun Bisschoppen, alles onder straffe van den ban; en indiense een Jaar onder die Censure bleven zonder voldoeninge te geven, het beroven van hun staat en waardigheid, en dat aan een ander te zien geven, het naaste dat zy te wachten hadden, was: zoo was het geen wonder, al was zy wat yverig aan dat werk. De Paus had ook in February van dit Jaar een bestelling doen verkondigen, onder de welke hy al de Kardinalen hun hand had doen zetten, in het welke hy alle voorgaande decreten tegens de Kettery bevestigde, en verklaarde dat alle Prelaten, Princen, Koningen en Keizers, dewelke in Ketterye

1558. kwamen te vervallen, moſten verſtaan werden, van hun heerſchappyen, te zijn berooft, zonder vereiſch van vorder uitſpraak, en dat ieder Catholijk, dewelke zulks wilde ondernemen, een goeden tytul van beſittinge zou hebben, van het geen zy zouden komen te veroveren. De Biſſchoppen vonden zich ook verbonden, behalven door de Canons, die hen tegens de Ketters drongen aan te gaan, door hun eed van gehoorzaamheid, dewelke zy op hun inwying gehouden waren te ſweeren, *om zig tegens alle Ketteryen te ſtellen, en de Ketters te vervolgen met al hun macht en vermoogen.* Zoo dat hun geven van geſtrengen raad, en des Koningins volgen van de zelve, volkomentlijk van de gronden van dien Godsdienſt hun oorſpronk nam; omtrent het welke de ſtraſheid van haar natuur, haar te volvaardiger maakte, om ſig naar den loop van deze bewegingen te voegen, tot de welke zy van ſig zelven geneigt was om te beſluiten; haar dood wierd zoo weinig beklaagt, als die van eenig ander Prins, zijnde de Paapſche Geeſtelijken by na de eenige Rouwdragers, die onder haar volk te vinden waren.

Aldus leefde en ſtierf Maria; Koningin van Engeland by Erfeniſſe, en van Spangie by Houwelijk.

Einde van het Tweede Boek.

VAST-

EFFIGIES ELIZABETHÆ REGINÆ ANGLIÆ ETC.

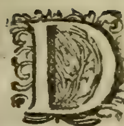
Nata Grenvici
1533 Sept. 7.
Sorori Succefsit in
Regno 1558. Nov: 17.

Obyt
160⅔ Mar: 24
Anno Ætatis
70.

VASTSTELLINGE
Van de
REFORMATIE
Van de
GODS-DIENST.
In den aanvang der Regeeringe
Van de
KONINGINNE ELISABETH.

Het
DARDE BOEK.

DE Dood van de Koninginne Maria wierd eenige uuren verborgen gehouden. Wat de geheime beradingen, daar omtrent geweeft zijn, is onbekent; maar den uitflag daar van, bleeken omtrent de klokke negen uuren. Alstoen begaf fich de Cancellier naar het Huis van de Heeren, en maakte hen eerft de Dood van de Koningin bekent, het welk voor eerft de Biffchoppen geen kleine vrees aanjoeg; en voorts die Raadsheeren, die haar tegens haar Zufter Elifabeth foo ftraffelijk geraden hadden, dede duchten, dat fy het felve tegens hen gedenken mocht; echter, zy kwamen daar in over een, dat men haar als Koningin moft uitroepen; trachtende door de yver dewelke zy uitdrukten, over haar komft tot de Kroon, de dwalingen voor heen, door hen begaan, goed te maken, feggende het felve meer, door involginge van de Koningin, als uit eenige kwaadwilligheid gefchied te zijn. Zy ontboden het Huis der Gemeente, en de Cancellier gaf hen de Dood van de Koningin te 1558.

1558. kennen, het welke zeide hy, een veel grooter verlies voor hen sou zijn, indien zy sulk een opvolgster niet hadde, namentlijk Elizabeth, de naaste en ontwyfelbare erve van de Kroon, over wiens rechten tijtul niemant eenig geschil heeft te maken. Zy dan waren voornemens, haar tot Koningin uit te roepen, en versochten daar hun medestand toe. Dit wierd beantwoord met een lang, en herhaalt uitroepen van, *God bewaar de Koningin Elizabeth, lang en gelukkiglyk moet zy regeren.*

Elizabeth Koningin verklaart.

Zijnde het Parlement gedissolveert verklaart, door de Dood van de laatste Koninginne, soo verklaarden de Lords Elisabeth hun Koningin te zijn; en gingen soo na Londen, alwaar het selve mede door den Lord Major gedaan wierd, het welke over al met sulk een Vreugde aangenomen wierd, dat men nergens eenige teeken van droetheid, over de Dood van Maria konde bemerken, als alleen by de Priesters, die in het midden van zulk een algemeene Vreugde, gedwongen waren, in hun kluisen te blyven treuren, nademaal sy zulks in het openbaar niet derfden doen. Noit isser voor haar iemand, met zoo veel heilzame toewenschingen tot den Throon gekomen, het welke, de afschrik van de wreedheden, en rampen van de voorige regeeringe, het volk afdrongen, die nu beter tijden verhoopten.

Komt tot Londen.

De Koningin was toen tot Hatfield, alwaar de tijdinge van haar Zusters Dood verstaande, en dat zy Koningin uitgeroepen was, is sy aanstonds naar Londen vertrokken, komende op den 19 tot Highgate, ontmoeten haar al de Bisschoppen, die zy beleefdelijk ontfing, uitgezeid Bonner, den welken zy aanschoude, als besoedelt met soo veel onnosel bloed, dat zy niet dienstig achte, eenig teeken van gunst aan hem te besteden. Zy wierd in de Stad ontfangen, met sulk een gedrang, als men noit in diergelijke gelegentheid gesien heeft, volgende haar de gantsche menigte, met zulk een vreugdig toejuichen, als hen moogelijk was te maken. Zy sliep dien nacht in het Huis van den Hartog van Norfolk, in het Charter Huis, en ging des anderen daags naar den Towr. Op den Ingang, daar van knielde zy neder, en offerde Dankzegging tot God, over de groote verandering van haar Staat en conditie, dat in die Plaats, in dewelke zy voor heen een gevangen, en in duisend vresen voor de dood was, zy nu in sulk een hooge waardigheid was.

Zy nam wel haast al de vrese van het volk weg, wanneer zy voor de hardigheid die zy voor heen had uitgestaan, toonde alles genoegzaam vergeeten te hebben, zelfs omtrent Benefield, die het voorname

me werktuig van haar lijden had geweest: Maar zy noemde hem altoos haar Kerkermeester, het welke hoewel zy, in maniere van boerterye zeide, echter hem soo scharp inging, dat hy schoude oyt meer ten Hove te komen. 1558.

Aanstonts sand sy boden aan al de Princen van Kristenrijk, doende hen bericht van haar Susters dood, en haar komst tot de Kroon. Zy schreef in het byzonder aan Konink Philippus, in een breede erkentenis, van zijn Goedheid jegens haar bewesen, aan de welke zy zich zeer verplicht hield, wegens zijn voorspraak, tot haar behoudenis, by haar Zuster. Zy sand ook aan Sir Eduard Karn, die haar Zusters Resident tot Rome was, om den Paus haar opvolginge bekent te maken. De hoogmoedige Paus, ontfing dese boodschap op zijn gewoone wijze, verklarende, dat Engeland wierd gehouden in leeninge aan den Apo-„stolischen Stoel, dat zy niet konde opvolgen, als zijnde ontwettigt, „gelijk hy ook niet konde tegenspreeken, de verklaringen daar van by „zijn voorzaten Clemens den sevenden, en Paulus den darden gedaan, „en seide, dat het een groote stoutheid van haar was, de Kroon, zon-„der zijn toestand aan te nemen, over het welke zy geen gunst van sijn „hand verdiende; echter indiense van haar pretentie wilde afstaan, en „sich selven geheel aan hem gedragen, wilde hy haar zijn Vaderlijke ge-„negentheid toonen, en alles voor haar doen, dat met de waardigheid „van den Apostolischen Stoel konde of mocht bestaan. Wanneer haar dit ter ooren kwam, liet zy sich weinig daar aan gelegen zijn, want zy had geschreven aan Karn, gelijk ze aan haar andere Bedienden geschreven had, en zijn macht vernieuwt, zoo haast alsse tot de Kroon gekomen was, als zijnde ongenegen, met den aanvang van haar regeringe eenige party tegens haar te verwekken. Maar nu hoorende hoedanig de Paus haar bericht aannam, herriep zy Karns ordere, en belaste hem, te huis te komen. De Paus aan de andere zyde, belaste hem niet uit Rome te gaan, maar daar te blyven, en de zorge over een Gasthuis te nemen, over het welke hy hem stelde, het welke men gelooft, dat Karn voor sich selven bevordert had, om dat hy ongenegen was weder in Engeland te keeren, vreesende voor de verandering in den Godsdienst, die te volgen stond, want hy was self een groot yveraar omtrent den Roomschen Stoel.

Zy zend een Bode naar Romen.

Zoo haast als Philippus dese tijdinge hoorde; belaste hy den Hartog van Feria, den welken hy had over gesonden, om in zijn Naam de Koninginne, in hare siekte te troosten, de nieuwe Koninginne te congratule-

Konink Philippus verzoekt haar ten Houwelijk.

1558. tuleren, en in het heimelijk haar zijn Houwelijk voor te houden, en haar te verlekeren, dat hy, deswegen, dispensatie van den Paus verkrijgen zou, gelijk hy ook ter selver tijd daar heenen sand om die te versoekken. Maar de Koningin, hoewel zeer gevoelig, omtrent de verbintenis, dewelke zy aan hem hadde, had geen genegentheid tot dat Houwelijk. Uit de voorgaande dingen, en uit andere omstandigheden van haar voorige leven, had zy menigmaal laten blijken, dat zy beslooten had, noit te trouwen. Behalven dat, sag sy wel, dat haar gantsche volk seer afkeerig van een buitenlands Prins; en voornamentlijk gants niet Spaansch gesint was; en zy maakte dit, de gedurige Maxime van haar geheele regeringe, van welke grondregel zy noit afweek, soo wel haar onderdanen genegentheden, als haar persoonen te reguleeren. Zy sach ook des Paus dispensatie niet aan, als een zaak van eenige kracht, om, het geen in Gods Woord verboden is, goed te maken. En de verwantschap, tusschen Konink Philippus en haar, zijnde de verbeelding, van die geene, dewelke tusschen haar Vader, en de Koninginne Katharina was, scheen het haar des te meer onbetamelijk, dat een Man twee Zusters trouwen zou, soo wel als voor een Vrouw twee Broeders te trouwen; en alzoo konde zy tot dit Houwelijk niet verstaan, zonder dat van den Konink Hendrik, met Katharina goed te keuren. En indien dat een goed Houwelijk was geweest, most zy nootwendig onecht zijn, als zijnde gebouren uit een Houwelijk, het welke alleen de onwettigheid van het voorige konde goed maken.

Zoo dan liepen Neiginge, belang en gewisse te zamen, om Konink Philippus voorslag te verwerpen, echter dede zy zulks in uitdruksels soo vol achtinge en goedheid tegens den Konink, dat hy noch gedurig in zijn versoeck aanhield; in het welke zy niet genegen was, hem zoo gantsch plotselijk voor het hooft te stooten.

De Franschen vernemende de Dood van de Koningin Maria, en zijnde op het voornemen, van den Konink Philippus gealarmeert, zand die Konink naar Rome, om den Paus te bewegen, de dispensatie te weigeren, en hem te doen de Koningin van Schotland verklaren de rechte Erfgenaam van de Kroon van Engeland, en de gepretendeerde Koningin, onwettig te zijn. Hier toe bewoog de Kardinaal van Loraine den Konink, om zijn Schoon-Dochter den tijtul te doen aannemen, en de wapens van Engeland op haar gewaden te setten.

Koningin van Schotlands Pretentie op de Kroon van Engeland.

Maar

Maar om weder naar Engeland te keeren; de Koningin Elizabeth behield eenige van de selve Raads Heeren in den dienst, die haar Zuster gedient hadde. Namentlijk Heeth de Cancellier, den Markwis van Winchester Schatmeester, de Graven van Arundel, Shrewsbury, Derby en Pembrok; de Lords Clinton en Howard, Sir Thomas Cheiney, Sir Willem Peter, Sir Johan Masson, Sir Rijkkaart Sakvile, en Dr. Wotton, Diacon van Kantelbury, en Jork. De meeste van al deze, hadden in alle veranderingen den Huik omgehangen, voorwaarts en achterwaarts, zedert het laatste van Konink Hendriks Regeringe, en hadden zich daar omtrent zoo behendig getoont, dat zy echter in hun bedieninge bleven. By deze die alle Papisten waren, voegde de Koningin den Markwis van Northampton, den Grave van Bedford, Sir Thomas Parre, Sir Eduard Rogers, Sir Ambrosius Cave, Sir Francois Knolles en Sir Willem Cecil, dien zy Secretaris van Staat maakte; en korts daar na voegdese daar noch Sir Nicolaas Bacon by, al lieden van de Gereformeerde Godsdienst. Zy vernieude al de Bevelbrieven van al de oude bediende en bestelde, dat al die wegen den Godsdienst gevangen zaten, in vryheid zouden gestelt werden. 1558.

Hier op zeide een zeeker Man, die gewoon was Boerteryen voort te brengen, tegens haar, dat hy kwam om haar te bidden voor eenige gevangens, die noch niet in vryheid gezet waren; zy vraagde hem, wie deze waren? Hy antwoorde ze waren *Matheus*, *Marcus*, *Lucas* en *Johannes*, die noch opgeslooten bleven, en het volk verlangde zeer om dezelve in vrydom te sien. Zy antwoorde hem met de zelve aardigheid, zy wilde eerst zelve met haar spreeken, en sien of ze wel begeerde in sulk een vryheid gelaten te werden, als hy voor hen begeerde.

Berading over de verandering van den Godsdienst.

De twee grootste dingen nu, dewelke onder beradinge stonden, waren de Godsdienst en de Vrede. Wat de eerste zaak aangaat, sommige wierden geordonneert, om een overleg te maken, op wat wijse de selve te herstellen waar. Beal, een Klerk van den Raad, gaf daar over zijn advijs aan Cecil, dat men de Parlementen, onder Maria gehouden, voor nul hadde te verklaren. Het eerste zijnde onder geweld (als hier voor gezegt is) en de uitlating van den tytul van Opperhooft, op de sommatie van het volgende, eer sulks door de wetten bestelt was, maakte het een en het andere krachteloos, en

1558. deze vernietigt zijnde, bleven die van Konink Eduard in kracht. Maar dit wierd aan een zyde gelegt, als zijnde een te hooge en geweldige weg van procedure; nademaal de vernietiging van Parlementen, op eenige geringe misslagen in het beschrijven der zelver, of eenige byzondere onordens, een werk van zulk een gevolg was, dat al de bestieringe en veiligheid van het volk daar door op schroeven zoude staan. Men bedacht sich dan op moderater middelen.

De Koningin was van haar kintsheid af aan, in een haat tegens het Pausdom en een liefde tot de Reformatie opgevoed: maar evenwel, gelijk haar eerste indrukselen, in haar Vaders heerschappy, waren tot voordeel, van zoodanige plechtigheden, als hy noch behouden hadde, alzoo in haar eigen aard en nature, had zy genegentheid voor eenige praal en Magnificentie omtrent den Godsdienst, zoo wel als in andere dingen. Zy oordeelde, dat men ten tyden van haar Broeder, dezelve al wat te veel van haar uiterlijke cieradien afgenomen hadde, en haar leeringen in eenige deelen wat te strikt genomen; daarom betrachte zy, dat eenige dingen in algemeender termen mogten uitgedrukt werden, zo dat al de deelen daar onder begrepen konden werden. Zy was wel geneigt om Beelden in de Kerk te houden, en dat de maniere van Christus tegenwoordigheid, in het Sacrament in eenige generale woorden mocht gelaten werden; op dat die geene die het zelve geloofden als lichaamlijk tegenwoordig, niet uit de Kerk, door een te nauw gezette uitlegginge, gedreven mochten werden.

Zy schepte ook geen behagen in den Tytul van Opper Hooft, oordeelende het zelve al te grooten macht in te sluiten, en kwam het gezag, het welke Christus alleen over zijn Kerk hadde, wat te na. Dit waren haar eigene byzondere gedachten. Zy overleide dat niets haar gezag in de rest van de Wereld konde groot maken, als de eendracht onder haar volk te hebben: haar Vaders en haar Broeders heerschappyen waren te veel door inwendige wederspannigheden verdeelt geweest, en zy had noch voor haar oogen een versch voorbeeld, van de koelheid die het volk aan haar Zuster had getoont, op alle gelegentheden, om haar besittingen over de Zee staande te houden en te herstellen. Daarom was zy genegen zulk een temperament en bematiginge uit te vinden, daarze alle mede vergenoegt souden zijn. Zy had ook waargenomen, dat in de voorheen gemaakte veranderinge, voornamentlijk omtrent het afstaan van het Pausdom, en

het

het maken van eenige veranderinge, omtrent den Kerken Dienst, het de gantsche Geestelijkheid eens was geweest; en zoo besloot zy ook dese met sachte schreden na te volgen. 1558.

Daar wierd een lange berading gehouden, omtrent de wijze van de veranderingen te maken die men wilde. De substantie van het welke in de Verzameliegen kan gevonden werden, in een geschrift, in het welke, op de wijse van Vrage en Antwoord, het gantsche bewerp daar van gemaakt is. Dit bewerp wierd aan Sir Willem Cecil gegeven, en komt volkomentlijk over een, met het bericht dat Cambden daar van gedaan heeft. Deze geleerde en rijpzinnige Man, heeft de Historie van dezes Koningins regeringe, met die getrouwigheid en zorge beschreven, en dat met zulk een stijl, en met zoo veel oordeels, dat het buiten eenig bedenken, het beste gedeelte van onze Engelsche Geschichten is. Maar hy zelve zegt dikmaals, dat hy veel zaken heeft gelaten voor die gene, die de Kerkelijke Historie zou mogen ondernemen, derhalven belangende het begin van deze regeringe, gelijk ik hem in alles volgen zal, met het geloof het welke zulk een buiten ordinaris Schrijver verdient. Alzoo ook hebbende ontmoet, met dingen, dewelke hy niet geweten heeft, of immers niet noodig gedacht in zulk een beknopt bewerp uit te breiden, sal ik niet vreezen dezelve in sijn voetstappen te verhandelen, hoewel de achtinge, dewelke hy met recht heeft, schijnt een overtolligheid hier van te maken.

Methode van zulks te doen.

Coll. No. 1.

„ Het scheen nodig aan de Koningin, niets aan te vangen, voor „dat een Parlement zou beroepen zijn; want alleenlijk uit die ver-„gaderinge konden de genegentheden van het volk bespeurt werden. „Het naaste dat haar te doen stond, was het gevaar, dat haar zoo „van buiten als van binnen 's lands dreigde, over te leggen. De „Paus zou zeekerlijk haar in den ban doen, en afzetten; ook al de „Christene Vorsten tegens haar ophitzen. De Konink van Vrank-„rijk zou zoeken van alle gelegentheden zich te dienen, om het „volk over hoop te helpen; en zou misschien door hulp van Schot-„land en Ierland, beroerten in haar Heerschappyen konnen verwek-„ken. Deze dewelke in staat en vermogen waren geweest, onder „haar Zuster, en als noch by hun oude overgeloof bleven, souden on-„vernoegt zijn, over de veranderingen in den Godsdienst gemaakt; „de Bisschoppen en Geestelijkheid in het algemeen, zou sich daar „tegens stellen: en nademaal daar een noodwendigheid was, om

Hooftstukken daar van.

1558. „onderstand te verzoeken, zouden zy de gelegentheid zoeken, uit „het onvernoegen zelfs, daar het volk in dien gevalle in zou zijn, „om het selve meer en meer op te hitzen: en dese, dewelke onvoldoening zouden scheppen, uit het behouden van eenige der oude „plechtigheden, zouden aan de andere zijde de veranderingen, die „gemaakt wierden, klein achten, en noemen de Religie een Mantel Papistery, en zoo menig van de yverigste aftrekken en vervreemden daar van.

„Om al deze dingen voor te komen, wierd voorgestelt een Vrede met Vrankrijk te maken, en die geene die in dat Koninkrijk „voor de Reformatie waren, te koesteren. Den handel en practijken van het Roomsche Hof, waren niet zeer te vrezen. In Schotland most men die geene, dewelke de Reformatie mede begeeren, „aanmoedigen, en een weinig gelds omtrent de Hoofden der geslachten verdeelt, sou veel te wege konnen brengen. En wat aangaat „dese, dewelke onder de voorige Regeringe gesag hadden gevoert, „die most men hun credijt in achtinge, over geheel Engeland soeken te verminderen. Dese most men niet te haast vertrouwen, of „in bedieningen stellen, onder voorgeven van afstand te doen; „maar die geene dewelke men kunde tot de Godsdienst, en de Koninginne wel genegen te zijn, most men over al opsoeken en aanmoedigen door vergeldingen. De Bisschoppen waren in het gemeen by al het volk gehaat; het sou gemakkelijk vallen, hen onder het Statuit van *Præmunire* te trekken, en sy daar in vallende, „mosten daar onder gehouden werden, tot datse den Paus afgeswooren, en de veranderingen, dewelke gemaakt wierden, toegestaan „hadden.

„De Commissien van de Vrede en van den Oorlog, mosten „sorgvuldiglijk naargesien werden, en sulke lieden daar in gestelt, „als voor het belang van de Koningin vast en getrouw stonden te „zijn: wanneer de veranderingen gemaakt souden zijn, sou een „strenge straffe de rest te vaardiger maken om sich selven te onderwerpen; men most omtrent de Hooge Schoole alle nodige „sorge dragen, gelijk ook voor andere publijke Schoolen, als van „Eaton en Winchester, op dat de naaste voortsettinge van geslachte, by tijds met de liefde en kennisse van den Godsdienst mocht „doortrokken werden. Eenige geleerde lieden, als Bill, Parker, „May, Kox, Whitehead, Grindall, Pilkington, en Sir Tho-

„mas

„mas Smith, mosten gelast werden om by een te komen, en het 1558.
„Dienst-Boek ernstiglijk naar sien en by der hand nemen. Onder-
„tusschen most het volk verhindert werden, eenige nieuwigheden
„buiten gezag aan te vangen, en de Koningin om hoop van Refor-
„matie te geven, mocht voor eerst bestellen, dat de Communie,
„in beide de gedaanten gegeven wierd. De Persoonen, dewelke
„men bekwaam achte het geheim van dese beradinge te bewaren,
„waren geacht, de Markwis van Northampton, de Graven van
„Bedford en Pembroke, en de Lord Johan Gray. De plaats die de
„alderbekwaamiste geacht wierd voor de Godsgeleerde by een te ko-
„men, was het Huis van Sir Thomas Smith in Channon-Row, al-
„waar ordre tot hun onderhoud was gestelt.

Zoo haast als de tijding van des Konings komst tot de Kroon, over de Zee bekent was, kwamen al die gene die derwaarts gevlucht waren, weder in Engeland, en andere kwamen in het Rijk, uit hun schuil-hoeken te voorschijn, en dese hebbende kennisse van het besluit der Koninginne, konden sich selven niet wederhouden, maar begosten op hun eigen hout, in sommige plaatzen verandering te maken, des Koninks Eduards Dienstboek voor den dag te halen, de Beelden om verre te halen, en de Priesters te beledigen. Hier op de Koningin, om eenige ontdekkinge van haar eigene Neiginge te doen, gaf ordere dat het Euangelie, de Sendbrieven, het Gebed des Heeren, de Artijkelen der Apostelen; de tien Geboden in het Engelsch zouden gelezen werden, dat ook de Litany in het Engelsch zou gebruikt werden, verbiedende ook de Priesters de Hostie in de Mis op te heffen. Hebbende dit gedaan, heeft zy, op den 27 van December een Proclamatie, tegens alle vernieuwinge, beveelende haar onderdaten geen anderen dienst te plegen, als zy in haar Kappel pleegde, tot dat andersins geordonneert zou zijn door het Parlement, het welke zy bad beschreven te sitten tegens den 23. January. De schriften daar van wierden uitgegeven door Bacon, in wien handen zy het groote Zegel had gestelt.

Voorbarigheid tot de Reformatie.

Op den vijfden December volbracht sy haar Zusterlijke plechtigheden, met zeer grooten toestel tot Westmunster. De Bisschop van Winchester zijnde gelast het Zermoen te doen, verhief haar en haar Gouvernement zoodanig, en haalde de disorders, daar hy waande de vernieuwelingen aan schuldig te zijn, soodanig over, niet zonder reflexie op de Koningin te maken, dat hy daar over in sijn

1558. Huis in bewaring gestelt wierd, tot dat het Parlement zou vergaderen.

Parker tot Opperbisschop van Cantelbury geschikt.

Een van de voornaamste dingen die onder beradinge waren, was, bekwame Mannen te vinden, om de nu openstaande Bisschops Stoelen daar mede te vullen, of dese die open mochten vallen, indien de tegenwoordige Bisschoppen sich onhandelbaar aanstelden, te besorgen. Die nu open stonden, waren die van Kantelbury, Hereford, Bristol en Bangor; en in het begin van het volgende Jaar stierven de Bisschoppen van Norwich en Glocester, soo dat, gelijk als Cambden maar 14. Bisschoppen in het leven waren, wanneer het Parlement by een kwam. Het was geen zaak van klein belang Mannen te vinden die voor dezen dienst bekwaam waren, voornamentlijk in die van Kantelbury. Voor dit laatste sloeg men haast het ooge op Dr. Parker; of iemand anders de aanbiedinge hier van, voor hem heeft gehad, weet ik niet; maar hy wierd beschreven door Sir Nicolaas Bacon, op den 9. December, om tot Londen te komen, en daar na op den 30. December by Sir Willem Cecil, en wederom door Sir Nicolaas Bacon, op den 4. January.

Hy verstond dat zulks geschiede om eenig hoog ampt aan hem te besteden; en zijnde een Man van een nederigen geest, en mistrouwende zich zelven, die meer de stilte beminde, en ondertusschen niet weinig met ziekten aangetast, zocht hy het opkomen te vertrekken zo lang als hy konde: hy versocht, dat men doch geen publijken dienst hem wilde toedenken, maar dat men hem eenige Prebende wilde toestaan, met het welke hy mocht vry blijven van alle zorge en bestieringe, nademaal de swakheden, dewelke hy, door zijn vluchten by nacht, in Koningin Marias tijden op zich gehaalt hadde, hem voor zulke diensten onbekwaam gemaakt hadden. Dit betoont genoegzaam, hoe gematigt zijn begeerten waren: want hy verklaarde dat een bedieninge van twintig Nobels jaarlijks, hem aangenamer zou zijn als een van twee hondert ponden.

Hy was Capellaan van de Koninginne Anna Bouleyn geweest, en had een byzondere last van haar ontfangen, een weinig voor haar dood, wel te letten op d'onderwijzinge van haar Dochter, omtrent de gronden van den Christelijken Godsdienst; en nu had de Koningin een dankbare erkentenisse van deze diensten aan haar bewezen. Dit gevoegt by de groote achtinge, die Sir Nicolaas Bacon van hem hadde, dede haar wel haast besluiten, hem tot die groote waardigheid te vorderen.

En

En nademaal ſulke hooge bedieningen, gemeenlijk, indien niet begeeriglijk gezocht, ten minſten zeer williglijk aangenomen werden; zal het niet onhebbelijk ſchijnen, hier dit hedendaagſch voorbeeld voor te brengen, het welke in der daad meer ſmaakt na de oude als later tijden; want toen, in plaats van die Ambitus, of kuiperye, die in de later eeuwen, zulk een aanſtoot aan de wereld gegeven hebben, was het een gemeene zaak voor de lieden, groote ampten te vlieden als te betrachten. Eenige vluchten weg, wanneer zy verſtonden, dat zy tot groote Biſdommen waren verkoozen, of om ingewijd te werden, zelfs na de wilderniſſen. Dit betoont dat zy een groote opmerkinge omtrent de zorge over de Zielen hadden, en datze meer vrees, omtrent die gewichtige bedieninge, als begeerte hadden, om zich ſelven, of hun huisgezinnen te verrijken. 1558.

Hier voor is ook getoont, dat Kranmer zeer tegens zijn dank in den Stoel van Kantelbury gezet was geweeſt, en nu hy, die na hem tot de zelve gevordert wierd, was daar toe zoo ongenegen, dat 'er by na een geheel Jaar verliep, eer men hem konde bewegen, het zelve ampt aan te vaarden. De waarheid hier van, kan blijken, uit het vervolg der brieven, over en weder aan en door hem geſchreven; dewelke my, door den tegenwoordigen en zeer eerwaardigen Primaat van deze Kerk zijn medegedeeld.

Ik kan hem in deze plaats niet aanroeren, zonder opmerkinge te nemen, dat, gelijk in zijn groote deugd en geleerdheid, hy in de voetſtappen van de voorige uitſteekentſte Opper-biſſchoppen, ſijn Voorzaten, gewandelt heeft, zoo de geheele Natie getuigen is, hoe verre hy geweeſt is, van naar zulk een hooge Bedieninge getracht te hebben, hoe hy zich alle gelegentheden, daar toe leidende, onttrokken heeft, hoe hy zich verbaaſt vand door zulk een onverwachte bevorderinge, hoe onwilliglijk hy gevorderd wierd, en hoe nederig en geſpraakzaam hy zich in dien hoogen Staat gedragen heeft, daar hy nu in is. Maar dit is een ſtoffe, die ik moet laten voor hen, die de Geſchichten van dezen tegenwoordigen tijd zullen ſchrijven, om die uit te breiden.

In het begin van het naaſte Jaar de Koningin hebbende ondervonden, dat Heeth, Opper-biſſchop van Jork, toen Lord Cancelier, als doen niet met haar wilde te werk gaan, gelijk hy in de regeringe van haar Vader en Broeder hadde gedaan, en hebbende derhalven de Zegels van hem genomen, en die in handen van Niçolaas Bacon geſtelt, maak- Bacon Zegelbewaarder gemaakt.

1559. maakte hem nu, by opene brieven, Lord Zegelbewaarder.

Voorheen hadden de Zegelbewaarders geen waardigheden of gezag by hun ampt vervoegt; zy hoorden geen Rechtszaken, noch zaten voor in het Hooger-Huis; maar waren alleenlijk om het Zegel aan allerhande Schriften, die voor vielen, te steeken; en zoo was het maar in handen van een Zegelbewaarder gestelt, en dat alleenlijk voor een korten tijd. Maar nu was Bacon de eerste die al het gezag van den Cancellier bezat, en dat hy niet met dien hoogen tytul voorzien wierd, kwam misschien van zijn eigene zedigheid voort; want hy was een van de geleerdste, godvruchtigste en wijste Mannen van Engeland; zoo behield hy ook, in al zijn grootheid, een zedigheid, die met de oude Grieken en Latijnen, in dien stand, te vergelijken was. Hy was een Vader van dien grooten Sir Francois Bacon, Burggrave van St. Albans, en Heer Cancellier van Engeland, die altoos een van de groote Glorien van het Engelsche Volk zal geacht werden.

De Koninginne gekroont.

De Koninginne stond nu om gekroont te werden, en zijnde op den 12. van January naar den Towr gegaan, kwam zy op den 13. in Staat daar weder van daan. Wanneer zy in haar Wagen trad, lichte „zy haar oogen op, naar den Hemel, en dankte God, dien het be„lieft hadde, dat zy dien heuchelijken dag mocht zien, en die haar, „gelijk den Propheet Daniel, uit den mond der Leeuwen bewaart „hadde. Zy erkende, dat haar verlossinge alleen van hem kwam, „dien zy al de eere daar van toeschreef.

Zy reed door Londen in groote praal, en hebbende wel gemerkt, dat haar zuster door haar stuursheid tegens het volk, veel van deszelfs genegentheid verlooren hadde, zoo had zy in tegendeel het gebruik, voornamentlijk op dezen dag, wanneer zy door gedrang reed, vriendelijk uit haar Koets de menschen aan te zien, en de eerbiedigheden, dewelke zy haar toonden, met een zeer lieflijk gelaat te beantwoorden, beantwoordende hun toewenschingen gemeenlijk met deze woorden: God zegen u mijn volk; het welke hen zeer genegen maakte. Maar niets behaagde het volk meerder, als haar maniere van doen. Wanneer sy onder een Triumph boog heen reed, daalde een kostelijken Bybel op haar neder, als van den Hemel neder gelaten, door een kind, het welke de waarheid verbeelde. Zy met groote eerbiedigheid kuste beide haar handen, ontfing het Boek, kuste het, en leide het aan haar hart, verklarende dat zy beeter met dat present te vreden was, als met al de andere heerlijke geschenken, die

haar

haar op dien dag van wegen de Stad waren gedaan. Dit trok tranen van vreugde uit de oogen der aanschouwers; en in der daad, dese Koningin had een bysondere konst, om sich selven door desen middel in de harten der menschen in te dringen, sommige seggen, dat sy daar omtrent wat te Tooneel-spelachtig was; maar het bewrocht haar einde, nademaal zy door dese kleinigheden meer wan in de genegentheden van haar Onderdanen, als andere Princen hebben konnen doen, door grooter zaken van gunst en genegentheden. Op den volgenden dag wierd sy tot Westmunster door Oglethorp, Bisschop van Carlisle, gekroont, weigerende alle de andere Bisschoppen dese plechtigheden by te woonen. Hy en de rest van dese ordere, begrepen dat zy de nu opgestelde Gods-dienst wilde veranderen, siende uit de begintselen van andere veranderingen, als Voorboden van meer, aan Cecil en Bacon gepleegt, dat zy wilde weder keeren, tot het geene door haar Broeder Eduard was aangestelt. Zy hadden albereeds den Huik soo dikmaals omgehangen, dat sy sich schaamden het selve weder te doen. Heeth, Tonstal en Thirleby, hadden sich gevoegt onder Konink Eduard, soo wel als onder Hendrik; en hoewel Thirleby in gunst en achtinge tot het laatste toe, by hen gebleven was; echter was hy een van dese geweest, die sich naar Rome begeven hadden, alwaar hy sulke openbare bewijsen, van zijn achtinge, voor den Apostolischen Stoel had, als men mocht verwachten. Hy was ook by de ontwying en veroordeeling van Kranmer geweest, soo dat het een onbetamelijke saak sou zijn, dien weg weder in te slaan. Hy dan met de rest, besloot te blijven by het geene zy, onder Koningin Marias Regeringe, hadden opgezet. Daar waren twee van Konink Eduards Bisschoppen noch in 't leven, die in Engeland gekomen waren; echter verkoos de Koninginne liever door een Bisschop, in actuele bedieninge zijnde, gekroont te werden, en dat volgens de oude plechtigheden, tot het welke niemand als Oglethorp konde bewoogen werden. Naar het selve gaf ze een algemeen Pardon, na de gewoonlijke wijze.

1559.

Op den 23. January, zijnde de dag, op de welke het Parlement beschreven was, wierd het uitgestelt tot op den 25. Wanneer het geopent is geworden, met een lang gesprek, door den Lord Bacon gedaan, in het welke hy hen voorstelde de verwarde staat „van het Rijk, soo in het stuk van den Godsdienst, en de andere el-

Parlement vergadert.

1559. „ lenden, daar hen de Oorlogen en andere ongevallen in gebracht „ hadden, al het welke hy hun sorge liet bevolen zijn. De Gods-„ dienst aangaande, versocht hen de Koninginne, dat zy daar „ omtrent hun opsicht souden nemen, sonder haat of zydigheid, „ of eenige verwytelijke woorden van Papisten of Ketters te gebrui-„ ken, en datze die uiterste dingen van afgodery en superstitie aan „ de eene, en verachtinge of ongodsdienstigheid aan de andere zy-„ de, wilden schouwen, de zaken onderzoeken zonder Sophisti-„ sche nauwe vonden, of al te scherpsinnige bespiegelingen, en „ trachten de zaken zoodanig vast te stellen, dat het volk daar door „ tot een Uniformiteit, eenwezentheid, en hertelijke over een „ komst, mocht gebracht werden.

„ Wat vorders de staat van het volk belangde, hy toonde de on-„ genegentheid van de Koningin, om hen nieuwe schattingen en „ lasten op te leggen, in het welke hy zich omtrent haar lof vry „ uitbreide, gevende hen alle verzeekering, datter niet was, het welke „ hy yveriger zou betrachten, als het voortzetten van hun voor-„ spoed, en het behouden van hun genegentheden. Hy stelde „ hen het verlies van Calais voor, met groote aanmerkingen op de-„ ze, dewelke voor heen, in de bestieringe der zaken waren ge-„ weest; echter sprak hy, daar van, als van een zaak, dewelke voor „ dien tegenwoordigen tyd niet te helpen was: hy leide hen te voren, „ wat kosten de Staat had te dragen, en de nootwendigheden daar „ zich de Koningin in bevand: voegende in haar naam daar by, dat „ zy geen onderstand wilde eischen, als het geene zy vrywilliglijk „ en blydelijk zouden willen aanbieden.

Een van de eerste dingen, die het Lager-Huis aanmerkte, was, of den Tytul van Opper-hooft, den welken de Koningin noch niet had aangenomen, ook een nulliteit in hun aanschrijvinge, voor dit en andere Parlementen, ware: want het annulleren van een Parlement, zonder dat het een gedwongentheid hebbe, of datter een groote dwalinge in de Constitutie zy; was een zaak van een gevaarlijk gevolg.

Tractaat van Kamerijk. Maar latende de beradingen tot West-Munster, zullen wy nu een bericht geven, van den Vredehandel tot Kameryk. Het geen de voortgang van deze meest tegenhield, was het weder geven van Calais aan de Engelsche, het welke de Franschen rond uit weigerden te doen. Philippus voor een tyd verzocht die plaats zoo ernstig-

lijk,

lijk, dat hy verklaarde, op andere termen geen Vrede te willen ma- 1559.
ken, nademaal zy zich verbonden hield, de Engelſche, dewelke om zijnent wille den Oorlog hadden aangevangen, weder herſteld te zien, in den ſtaat, in de welke zy voor den Oorlog hadden geweeſt. Daar en boven was het zijn intereſt, dat dezelve Meeſters van die plaats waren, door de welke, als zoo na by gelegen, zy bekwamelijk hun Oorlogs magten zouden konnen over zenden, om een diverzie en afleiding te maken, omtrent de Franſchen, wanneer de Staat van den Oorlog, en hun verwantſchap zulks vereiſchen mochten. Maar wanneer Philippus zag, hoe weinig hoops daar ware, om het Houwelijk met de Koningin te konnen voortgank doen hebben, en ook vernam, dat zy veranderingen, omtrent de Godsdienſt begoſt te maken, trok hy ſich haar belangen zoo zeer niet aan, en ging heimelijk de Vrede met Vrankrijk aan. Maar op dat het eenigen ſchyn van reden mocht hebben, dat hy haar aldus liet zitten, zeide hy haar Gezanten, dat de Franſchen hem volkomene voldoening hadden aangeboden, voor zoo veel als hem belangde, maar dat het alleenlijk de zaak van Calais was, die het werk tegenhield, en derhalven, indien de Engelſchen niet met hem een verwantſchap wilden aangaan, om noch zes Jaren den Oorlog ſtaande te houden, moſt hy noodwendiglijk voor de noodzakelijkheid van zijn belangen buigen.

De Koningin bemerkende dat zy geen byſtand meer van de Spaanſche te wachten hadde, zijnde de Konink zoo zeer aan zijn oude bygelovigheden vaſt, dat hy in geen naauw verbond met iemand, die hy voor een Ketter hield, zou willen treden, luiſterde des te gewilliger naar de bootſchappen dewelke haar uit Vrankrijk toegezonden wierden, door den Conneſtabel en andere; haar vermanende na de Vrede te luiſteren. Zy aan de andere zyde beklaagde zich, dat de Koningin van Schotland, en haar Man in haar recht, den Tytul en Wapens van Engeland gebruikte: waar op geantwoord wierd, dat zulks geſchiede, gelijk de Jonger Broeders in Duitſland de Tytuls van de groote Huizen, daar ze uit geſprooten zijn, aannemen. En wat vorders de Tytuls aanging; de Koningin van Engeland, had weinig reden om daar geſchil over te maken, nademaal zy den Tytul en Wapens van Vrankrijk wel voerde, en aannam.

De Koningin en haren Raad zagen wel dat het onmooglijk was voor Engeland, den Oorlog alleen tegens Vrankrijk te voeren, en

Vrede met Vrankrijk gemaakt.

1559. en swarc lasten in den aanvang van haar Regeringe op haar Onderdanen hals te leggen, zou haar kleine genegentheid by het volk maken; dat sulke beswaartheden altoos met ontlust draagt, en als den geheelen Oorlog niets sou voortbrengen, als wat plondery en verwoestinge op de Fransche Kusten (want om Calais weer te veroveren was geen schijn) sou de vreugt van haar aankomst tot de Kroon, in een groot misnoegen veranderen. Het was het verderf van den Hartog van Somerset, dat hy sich in het begin van Konink Eduards Regeringe, in den Oorlog ingelaten hadde, daar hy besig was, om binnen 's Lands verandering in den Godsdienst te maken: en daarom was het beter van de nood een deugt te maken, voornamentlijk daar het verlies van Calais geen verwijt voor de Koninginne, maar voor haar Suster was. Zoo wierd dan besloten een algemeene Vrede te maken, op dat, zijnde in rust en vrede met haar nagebuiren, zy, met te minder gevaar, sich mochten voegen, om te verbeteren, het geen in Engeland, soo omtrent den Godsdienst, als omtrent de Politie, te verbeeteren viel. Eindelijk een Vrede wierd met Vrankrijk gemaakt, op dese volgende voorwaarden in substantie.

Dat'er tusschen de Koninkrijken van Engeland, Vrankrijk en Schotland Commercie zou zijn. De Franschen zouden Calais houden voor acht Jaren; en ten einde van dien tijd, dezelve plaats aan de Engelschen weder overleveren, of indien dezelve niet overgelevert wierd, daar voor aan dezelve betalen vijf honderd duizend Kroonen: voor het welke zy verzeekeringe souden geven, door Kooplieden, dewelke buiten Vrankrijk woonden, en Pandslieden, tot dat die borgen gestelt waren: maar indien, gedurende dese Jaren, de Koningin Oorlog maakte tegens Vrankrijk en Schotland, zou zy haar recht op dese Stad verliesen; of indien de Franschen of Schotten die maakten of aanvingen tegens haar, zou dezelve Stad haar aanstonds moeten weder gegeven werden; op dewelke zy altoos haar recht behouden zou. Aymouth in Schotland zou gedemolieert werden, en een Commissie zou aan eenige van beide de Koninkrijken gegeven werden, om alle mindere geschillen te beslechten.

Op deze Voorwaarden wierd de Vrede tusschen deze Kroonen gemaakt en geproclameert, van dewelke echter verscheidene Engelschen, die niet wel bezeften, wat dien Oorlog noch al gelds ge-

gekoft zou hebben, zeer afkeerig van waren: denkende het een groote blaam te zijn, dat zy, welkers Voorzaten zulken voortgang in Vrankrijk hadden gemaakt, nu zoo flechtelijk, uit het gene haar daar noch van overig was, geflagen wierden; makende vorders zulk een Vrede, volgens dewelke zy het zelve voor eeuwig afftonden; en al deze voorwaarden van die plaats te herftellen, wierden maar aangefien als een verwe om zulk een eerloos afftaan een fchijn te geven. Maar de Gereformeerden leiden de blaam hier van, op de Papiften; en fommige zeiden, dat den gantfchen Geheimen Raad, van de voorgaande Koningin, over hun kwade beftiering, voornamentlijk omtrent die plaats, zou aangefprooken werden; want men dacht dat hen niets hatelijker aan het volk konde maken, als dat men hen dit te lafte leide. Zy aan de andere zijde wierpen de fchuld op den Lord Wentworth, die daar Gouverneur binnen was geweeft, en nu by belijdinge een van de Gereformeerde was, en tegens de zelve, onder de voorgaande Regeeringe zich vry zacht getoont hadde, in fijn Gouvernement. Maar hy ftelde zich zelven ter verantwoording voor zijn Pairs, op den 22. April, en beweerde aldaar fijn zaak zoo wel, dat hy door hun vonnis vry gekent en ontflagen wierd. 1559.

Zijnde de Regeringe van de Koninginne aldus buitens lands in ruft geftelt, vand zy fich daar door te bekwamer om te Huis haar zaken te beftellen. De eerfte Bill, dewelke in het Hoogerhuis ingelevert wierd, om haar genegentheid te beproeven, wegens de veranderingen omtrent den Gods-dienft, was over de herftellinge van de tienden en eerfte vruchten aan de Kroon. Sy wierd toegeftaan by de Lords op den vierden February, zijnde op den 20. January ingelevert, zijnde de eerfte Bil die gelezen wierd. De Eerft Biffchop van Jork, de Biffchoppen van Londen, Worcefter, Landaffe, Litchfield, Exeter, Chefter, en Carliffe, proteffeerden daar tegen. Deze waren ze al van die ordere, die in de zeffie waren, behalven de Biffchoppen van Winchefter, Lincoln, Ely, en den Abt van Weftmunfter over gelegentheid niet tegenwoordig zijnde; op den zefden van February wierd ze het Lagerhuis toegezonden, die dezelve aanftonds toeftonden, en daar op kreegze de Koninklijke toeftand. Hier door wierden niet alleen de tienden en eerftelingen weder aan de Kroon herftelt, maar ook al de vervreemde Beneficien, die door Maria afgeftaan waren.

Voortgang van het Parlement.

1559. Maar die van de Gemeente acht slaande op de ellenden in de welke zy voor heen gevallen waren, door het Houwelijk van de laatste Koningin, hadden veel debatten omtrent het trouwen van deze. Op den vierden February wierd deze zaak in het Huis der Gemeente verhandelt, en op den zesden wierd de Spreeker met de Geheime Raden van het Huis, en noch dartig Leden met hun verzoek, aan de Koningin gezonden: zy drukten de genegentheid van het volk voor haar uit, en zeiden, („) Dat in-„ dien zy konden verhoopen dat zy onsterflijk zou zijn, zouden „ zy zich gerust konnen stellen, maar zulks een ydele inbeelding „ zijnde, verzochten zy haar ernstiglijk, zoodanig een Man te „ verkiezen, als haar en de geheele Natie zou konnen gelukkig „ maken, en door Gods zegen een afkomst mocht voort brengen, „ dewelke den Throon mocht bekleden, na haar dood, die zy „ God baden dat zeer laat mocht gevallen.

Addres aan de Koningin, om te trouwen.

Zy gaf daar op tot antwoord, dat zy dit aanschoude als een betuiginge van hun genegentheid en eerbiedigheid, nademaal zy noch tyd noch plaats hadden uitgedrukt; maar zy verklaarde, dat zy tot daar en toe in den ongehouwden Staat, met groot genoegen had geleeft, en nooit zelfs zeer aanzienlijke voorstellingen aangenomen, dewelke, gelijk de Heer Schatmeester wel wist, ten tijden van haar Broeder aan haar gedaan waren, zijnde ook zelfs niet bewoogen, door de vreeze des doods, in de welke zy, gedurende haar Susters ongenoegen tegens haar, in geweest was, daar zy echter weinig van spreeken wilde; want hoewel zy wel wist, of met recht mocht vermoeden door wiens toe doen zulks bygekomen was, zoo wilde zy echter het zelve niet openbaren, noch ook het zelve op den dooden leggen, noch alles haar Zuster wyten: maar zy verzeekerde hen, indien zy ooit kwam te trouwen, dat zy zulk een verkiezing zou maken, als zou mogen strekken tot volkomen genoegen van het volk, en tot welstand van hen allen. Zy wist niet, in wat achtinge zy noch by hen lieden ware, maar dat zy dezelve wel verdiende wist zy wel: want zy had besloten hen nooit te bedriegen: haar volk was haar in de plaats van haar Kinderen, en zy reekende zich aan hen, door haar Krooninge getrouwt; hen zou geen Opvolger ontbreeken, wanneer zy kwam te sterven. En voor haar zy zou wel te vreden zijn, daar haar Graf aan de nakomelingen zou zeggen: *Hier*

leid

leid een Koningin begraven, die zoo lang geregeert heeft, en een Maagt gestorven is. Zy nam hun verzoek in het goede, en verzocht hen, datze haar hertelijke dankzegginge, aan het Huis der Gemeente, voor hun zorge over haar, te rugge wilden dragen. 1559.

De Dag-Registers van het Hooger-Huis zijn onvolkomen, zoo dat wy in dezelve niets van deze zaak vinden, echter blykt het dat de Lords het zelve ook voor gehad hebben: want de Dag-Registers van die van de gemeente hebben, dat op den 15. van February, hen een bezending van het Hooger-Huis gedaan is geworden, verzoekende een Commissie van dertig Perzonen besteld te worden, om met twaalf uit het Hoger-Huis te beramen, hoedanig het gezag zou zijn van de Perzoon, die de Koningin zou komen te trouwen. De Commissie wierd besteld om zulks te verhandelen: maar het schynt, dat de Koningin hen had verzocht, om andere die nu dringender waren, by der hand te nemen; want ik vinde vorders daar van in de Journalen niet.

Op den negende van February, passeerden de Lords een Bill van Erkentenisse, van des Koninginnen Tytul tot de Kroon; men had aanmerkinge genomen, of men, gelijk als de Koningin Maria een herroeping van de Acten van haar onecht bezorgt had, ook nu alzoo het zelfde zou doen. De Heer Zegel-bewaarder zeide, dat de Kroon alle gebreeken vervulde, en dat het nodeloos was, te rugge te zien, naar een zaak die ten minsten tot verwyt van haar Vader zou strekken, en het al te naauw onderzoeken naar zodanige dingen zou eerder haar Tytul hinderen als vorderen. Hy dan ried datter een Acte in Generale woorden zou gepasseert werden, beveftigende de wettigheid van haar afkomst, en haar recht tot de Kroon, eerder als eenige byzondere herroeping te maken. Koningin Maria en haar Raad lieten zich weinig aan Konink Hendriks eer gelegen zijn; maar het betaamde hen eerder zijn zwakheden te bedekken, als openbaar te maken. Zijnde dit te gelijk een wyze, en een vroome Raad geacht, wierd de Acte ontworpen in algemeene woorden: „ dat zy verzekerdlijk geloofden en ver„ klaarden, dat volgens de Wetten van God en het Rijk, zy hun „ Wettige Koninginne was, en dat zy gerechtelijk liniaal en wet„ telijk was afgedaald van het Koninklijke bloed, en dat de Kroon „ buiten alle twyfelinge haar toebehoorde, als mede hare erfge„ namen, dewelke zy hier na wettiglijk uit haar lichaam mocht

Haar Tytul tot de Kroon erkent.

voort-

1559. „ voortbrengen. En dat zy, als verbeeldende de dry Staten „ van het Rijk, haar Tytul vast stelden en bevestigden, het „ welke zy wilden voorstaan, en beweren met hun goed en bloed.

Dit wierd een zeer wijzen raad geagt te zijn. Want indien zy hadden gaan wederroepen het vonnis van echtscheidinge, het welke passeerde over haar Moeders erkentenis van een voorig Contract; souden zy ook hebben moeten voorstellen, de dwang dewelke toen op haar lag, wanneer zy dese belydinge dede: en dat, gelijk het was een groote oneer voor haar Vader, soo soude het ook veel omtrent haar Moeder te zeggen gemaakt hebben; al het welke haar Tytul eerder verswakt als bekrachtigt sou hebben: en gelijk voor heen is waargenomen, dit schijnt ook de ware reden geweest te zijn, waarom in al haar Regeringe, geen verantwoording voor haar Moeder uitgegeven is.

Daar wierd noch een andere Acte gepasseert, voor haar herstelling in haar Moeders bloed, door het welke zy wierd, als een gemeen Onderdaan, gekwalificeert om te succederen, 't zy in de Staten of Goederen, van haar Groot-Vader, of van iemand anders, volgens dat bloed.

De zaken de Godsdienst aangaande, hebben die van de Gemeente mede aangevangen. En op den 15. van February bracht het Huis in een Bill voor den Engelschen Kerk-Dienst, en aangaande de Bedienaars van de Kerk. Op den 21. wierd een Bill gelesen, om de Supremacy en Opperhoofdigheid weder aan de Kroon te hechten. En op den 17. van Maart, wierd een andere Bill ingebracht, bevestigende de wetten ten tyden van Konink Eduard, omtrent de Godsdienst gemaakt. En op den 21. wierd een andere ingelevert, als dat de Koningin de nominatie van de Bisschoppen sou hebben, gelijk het ten tyden van den Konink Eduard was geweest. De Bill van de Supremacy, wierd gepasseert by het Opper-Huis op den 18. van Maart, daar de Eerst-Bisschop van Jork, de Grave van Shrewsbury, de Burggraaf Montacute, en de Bisschoppen van Londen, Winchester, Worcester, Landaffe, Coventry en Litchfield, Exeter, Chester en Carlisle, tegen waren. Maar daar na hebben die van de Gemeente verscheidene andere Bills daar aangehecht, als die omtrent het stellen der Bisschoppen door de Koningin, niet over een komende met de Acte, ten tyden van Konink Eduard gemaakt, maar

maar wel met de oude wijze van verkiesinge, gelijk vastgestelt is in het 25. Jaar van haar Vaders Regeringe, met verscheidene provisoos en uitsonderingen, dewelke in het huis van de Heeren passeerde, met de zelve tegenspraak. By deze wierden al de Acten ten tyden van Konink Eduard tot wegneminge van de Pauselyke macht, weder levende gemaakt, en de Acten van Koningin Marias Regeringe, omtrent het strijdige, herroepen. Daar was mede een herroeping van de Acte door haar gemaakt, om tegens de Ketters te procederen. Zy vernieuden de Acte, in het eerste Parlement van Konink Eduard gemaakt, tegens deze dewelke oneerbiediglijk spraken van de Sacramenten, en die strekt tegens de byzondere Missen, en voor de Communie in beide gedaanten; en verklaart het gezag van het visiteren, verbeteren en hervormen van alle dingen in de Kerk, voor altoos aan de Kroon te behooren, dewelke de Koningin en haar opvolgers, vermochten by opene brieven, deputeren aan die sy willen, om die te oeffenen in haren naam. Alle Bisschoppen en andere Kerkelijke Persoonen, en al die in eenige Burgerlyke bedieninge waren, wierden gelast te sweren, dat zy erkenden de Koninginne te zyn, *De opperste bestierster in alle rechtzaken, zoo wel geestelijke als wereltlijke, in haar heerschappyen, dat zy afstonden alle buitenlandsche Macht en Jurisdictie, en dezelve Koninginne trouw en rechte gehoorzaamheid zouden dragen.* Wie weigerig zou werden bevonden om dezen eed te doen, die zoude verbeuren zyn ampt en bedieninge, 't zy in den Kerk, of in den Staat; en voor altoos voor onbequaam geacht werden om eenige te bedienen, zoo lange zy leefden. En indien een maand na die Sittinge van het Parlement, iemant quame, het zy met woorden of schriften eenige buitenlandsche macht voort te zetten, of iets tot bevorderinge der zelve te doen, die zouden alle hunne goederen en vee verbeuren, en indien zy geen goederen hebben, tot de waardye van twintig ponden, die zouden een geheel Jaar moeten gevangen blyven, en voor de tweemaal de straf van een *præmunire* dragen, en voor de dardemaal verraad te hebben begaan, verklaart werden. Hier by wierd een uitzonderinge gevoegt: Dat zoodanige perzoonen, als gecommitteerde van de Koningin zouden zyn, om de ordre in Kerkelyke zaken te hervormen, niets voor Ketterye zouden houden, als het gene albereits voor zoodanig geoordeelt zy, door het gezag van de Canonijke Schriften, of de vier eerste generale Concilien, of eenig ander Concilie, in het welke zulke leeringen voor Ketterisch ver-

„ klaart wierden, volgens het uitgedrukte en duidelijke Woord van
„ Godt: alle andere poincten zoo niet gedecideert, zouden door het
„ Parlement geoordeelt werden, met toestemminge van de geestelijk-
„ heid, in hun Convocatie of Synode.

Deze Acte quam noch veel te kort, by het gezag het welke Konink Hendrik zich had aangematigt, en de strengheid der Wetten, dewelke hy gemaakt hadde. De tijtel van Opperhooft wierd uitgelaten in den eed; dit wierd gedaan tot verzachting van den tegenspraak der Paapsche party. Maar behalven dat, had de Koningin een tegenzin daar omtrent of swarigheid, haar door eenen Lever in het hoofd gebracht, die een vermaart Prediker onder de Reformatie was, van welke Sands, daar na Bisschop van Worcester, aan Parker klaagt, in een brief, dewelke in de versamelinge is. Daar wierd geen andere straf, op die gene die des Koningins oppermacht loochenden, als het verlies van hunne goederen, en op hen die den eed weigerden te doen, als het verbeuren van hun ampt; daar het weigeren van den eedt, in Konink Hendriks tijden hen bracht tot een *præmunire*, en het loochenen van de Opperhoofdigheid, was verraad.

Coll. N°.2.

Bisschoppen stellen zich tegens de Supremacy.

Maar tegens deze Bil hadde de Bisschoppen in het Hoogerhuis veel in te brengen. Ick heb een reden van die nature gezien, die men zegt door den Eersbisschop Heets gedaan te zyn; maar het zal een gesmeed werk, op zyn naam, moeten zyn: Want men stelt hem daar te spreken van de Supremacy als van een nieuwe en ongehoorde zaak, het welke hy, die de zelve zoo dikmaals in Konink Hendriks tyden geswooren hadde, met geen aangezicht zou hebben konnen zeggen. De rest van de Bisschoppen stelden zich daar tegens, te eerder, om dat zy noch onlangs, zoo hoog voor den Paus hadden verklaart, zoo dat het seer qualyk sou gestaan hebben, zoo haast daar van af te wyken.

De Bisschop van Duresme quam tot dit Parlement niet. Men hadde eenige hoop hem te winnen, om mede tot de Reformatie te helpen: want in de ordre de welke de Koningin daar na gaf aan eenige, om de nieuwe Bisschoppen te consacreren en inwyen, word hy de eerste genoemt, en ik hebbe een brief gezien, van Secretaris Cecil aan Parker, in de welke hy eenige hoop geeft, dat Tonstal zich by hen vervoegen zou. De wreetheden van de laatste regeeringe was hem zeer tegen het hart, en hoewel de gevoeligheid dewelke hy hadde van de quade handelinge, dewelke hy, op het einde van Konink Eduards regeringe, hadde ontfangen, hem in het eerste te yveriger had gemaakt, omtrent het

aan-

aanſtellen van de Papery, echter viel hy haaſt af, en verklaarde zyn ongenoegen, omtrent deze geweldige maniere van doen, en nooit heeft hy, noch Heets, iemant in zyn Biſchdom, ter oorzaak van den Godtsdienſt iemand in lyden gebracht, hoewel het nauwelyks te geloven is, datter geen gelegentheid zou geweeſt hebben, om mede hun geſtrengheid te toonen, indien zy anders daar toe genegentheid hadden gehad.

De Biſſchop van Ely was mede niet by het paſſeeren van die Acte, want hoewel hy dezelve niet had toegeſtaan, zoo hadde hy echter voor heen alles gedaan, dat zoo menigmaal, uit dien hoofden voorgeſchreven was. Het dacht hem dan beter niet tegenwoordig te zyn, als dezelve of toe of tegen te ſtaan.

De macht dieder was bygevoegt, tot het Commiſſioneren der Koninginne voor eenige, om haar Suprematie uit te voeren, gaf den opgang aan dat Hof, het welke gemeenlyk, het *hooge Hof van Commiſſie* genoemt word, en was geſtelt in plaats van een eenig perzoon, aan den welken, onder den naam van Vice-gerent, Konink Hendrik zijn gezag gegeven hadde. Het ſchijnt dat de geeſtelyke Perzoonen, met de welke zich de Koninginne te dezer tyd beried, dachten het te veel om in eens mans hand geſtelt te werden, en deden haar derhalven beſluiten, om het zelve onder meerdere te verdeelen, van de welke, zekerlyk, een groot gedeelte kerkelyke Perzoonen hadden te zyn: zoo dat zy niet t'eenemaal, onder de harde handen van de Wereltlyke zouden ſtaan, dewelke lang, onder de Tyranny van een Kerkelyk Jok hebbende gezucht, nu wel ſchenen geſint te zijn, zich over dezelve eens te wreken, en de Geeſtelijken op hun beurt onder de knie te krijgen, want zoo ziet men gemeenlijk het eene uiterſte uit het andere rijzen.

Begin van de hooge Commiſſie.

De Paapſche Geeſtelykheid begoſt nu over al te ſwetzen tegens nieuwigheden en Ketteryen. Harpsfield had in een Sermoen, tot Kantelbury, in de maand February gedaan, het volk t'eenemaal tot oproer aangeſticht, en de leden tot dien ſtoel behoorende, hadden opentlyk gezegt, dat de Godtsdienſt noch mocht, noch konde verandert worden. Den Raad quam ook ter ooren, dat de Præbendariſen aldaar, veel Wapens by een gebracht hadden: derhalven wierd een brief aan Sir Thomas Smits geſchreven, om onderzoek over die zaak te doen. Harpsfield wierd niet gevangen gezet, maar ontfing alleenlyk een reprimende. Daar quamen ook klachten uit verſcheidene andere plaatzen, van oproerige Sermoenen. De Koninginne derhalven, volgende haar ſuſters voorbeeld,

beeld na, verbood het prediken in het geheel, uitgezondert van zoodanige, die daar toe Licencie onder het groote Zegel hadden.

Maar op dat de Geestelijkheid in hun Synodale convocatie niet zou besluiten tegens het gene de Koningin voor had te doen, zond zy aan de zelve, dewelke hen aanzeiden, datze onder straffe van *præmunire*, geen Canons of Regels zouden hebben te maken. Echter Harpsfield die als toen Prolocutor of Spreker was, nevens de rest van het Lagerhuis, zond een Addres aan het Hoogerhuis, om door hen, de Koninginne ter hand gestelt te werden, tot ontlastinge van Gewissen. Zy hadden de byzonderheden in vyf hooftstukken verdeelt. 1. Dat Kristus lichamelyk in 't Sacrament was. 2. Dat daar geen andere Substantie was als lichaam en bloed. 3. Datter in de Misse een verzoen-offer was voor levende en voor dooden. 4. Dat St. Peter en zyn wettige opvolgers de macht hadden, om de Kerk te voeden en te gouverneren. 5. Dat de macht om te handelen, omtrent de Leeringe, de Sacramenten, en de ordre van den Goddelyken Dienst, alleenlyk de Pastoren van de Kerk toequamen. Deze Artykelen hadde zy aan beide de Universiteiten gezonden, en waren nu van daar weder gekomen, met onderteikeninge van meest alle, wegens de vier eerste, maar het schynt dat hen geen oorbaar dacht, het laatste te ondertekenen: want de Koningin had nu besloten een publyke Conferentie, omtrent de zaken van den Godtsdienst aan te stellen, in de Abdye Kerk tot Westmunster.

De Eertsbisschop van Jork hield als noch zyn plaats, in den geheimen Raad, zynde dan deze Conferentie hem voorgestelt, heeft hy, na dat hy die de Broederen had medegedeelt, dezelve aangenomen, hoewel met eenige ongewilligheid. Daar was besloten, datter negen van wederzyde by een zouden komen: dewelke over deze poincten zouden handelen. 1. *Of het niet ware tegen Godts Woord en de gewoonte van de Oude Kerk, een onbekende taal tegens het volk in de gemeene Gebeden ende bedieninge der Sacramenten te gebruiken?* 2. *Of ieder niet de macht hadde, te veranderen, te stellen of wegnemen Ceremonien en Kerkelyke Plechtigheden, indien zulks tot stichtinge dienen mocht?* 3. *Of door Gods Woord zou konnen bewezen werden, datter in de Misse een zoen-offer voor levende en voor dooden zy?*

Daar was bestelt dat alles in geschrift zou moeten gedaan werden. De Bisschoppen, als zynde in Actuelen dienst, zouden de eerste hun Papieren lezen over het eerste vraagstuk, en dan zouden de Gereformeerde de hunne lezen, en dan mosten zy hun Papieren verwisselen, zonder ee-

eenig discours belangende de zelve te houden, tot verwerping of aanneming. Des anderen daags haddenze hun Papieren te lezen op het tweede, en den darden dag, op het darde hooftstuk, en als dan zouden zy malkanders Papieren beantwoorden. De negen aan beide zyden waren: de Bisschoppen van Winchester, Litchfield, Chester, Carlisle en Lincoln en Doctors, Cole, Harpsfield, Langdale en Chedsey. Aan de Paapsche zyde: en Scory, eertijds Bisschop van Chichester, Cox, Whitehead, Grindall, Horn, Sands, Quest, Almer en Jewel voor de Protestanten. De laatste dag van Maart was gestelt, om de eerste by een komst te hebben, alwaar de geheime Raad tegenwoordig zou hebben te zyn, en de Heer Zegelbewaarder zou toezien dat zy de regulen, tot de welke zy verstaan hadden, niet te buiten gingen.

Het gerucht hier van, trok een groote menichte volks, tot zulk een ongewoon aanzien, zynde een ieder in verwachting, dat het hier nu wat oprechter zou toegaan, als het in de Dispuiten, in Koningin Marias tyden toegegaan was. Het gansche Huis der Gemeente quam het zelve aan te hooren, gelyk zonder twijffel de Heeren mede hebben gedaan, maar het Dag-boek maakt daar geen gewag van.

Op hun eerste by een komen, zeide de Bisschop van Winchester dat hun Papier noch niet volkomen gereet was, en meende dat zy de order qualyk gevat hadden. Maar D[r]. Cole zou over leveren wat zy verveerdigt hadden, hoewel noch niet in die ordre, dat het konde uitgeschreven werden. Het geheim hier van was; de Bisschoppen hadden in hun byzondere beradingen, goed gevonden, het Papier te lezen; maar deze, dewelke zy Ketters noemen, geen Copy of uitschrift daar van te geven. Zy konden betamelyker wijze niet weigeren een openbare reden van hun Leeringe te geven, maar zy hadden besllooten, met niemant van hen, daar over in dispuit te treden. Dit scheen, als ofze het geloove in de waagschaal wilden stellen, indien zy toelieten het zelve weder in geschil getrokken te werden: behalven dat, zagen zy dit werk aan, als de hoogste Acte van Supremacy en Opperhoofdigheid, voor de Koninginne, om zoodanige conferentien aan te stellen: want zy en haren Raad pretendeerden hier Rechters te zyn, wanneer zy gedisputeert zouden hebben. Om deze redenen wilden zy tot geen verwisseling van Papieren komen.

Conferentie tot Westmunster tusschen Roomsche en on-Roomsche.

De Heer Zegelbewaarder bemerkte terstont dat dit tegens de bestelde ordre die in den Raad bestemt was, streed, tot de welke de Eertsbisschop in hun aller naam zyn toestand gegeven hadde; maar zy zeide,

de ordre qualyk verstaan te hebben. Cole was bestelt, om hun meeninge te doen verstaan, het welke hy dede in een lange reden, van de welke hy het grootste gedeelte uit een boek las, de welke in de verzamelinge kan gevonden werden. Maar hoewel zy weigerden een Copy daar van te geven, zoo heeft echter Dr. Parker, door den eenen of door den anderen middel een weten te bekomen. Onder wiens Papieren, Ik dezelve gevonden hebbe. Den inhoud daar van was: Dat hoewel het mocht schijnen, dat de Schriftuur heeft bestelt, dat de dienst van God zal geschieden in een bekende taal; zoo mocht zulks echter door het gezag van de Kerk verandert werden, dewelke den Sabbath, die in de Schriftuur is ingestelt, sonder eenig gezag daar van te hebben verandert heeft. Kristus waschte zijn Jongeren de voeten, en beval hen het zelve te doen; echter wierd dit niet naargekomen. Kristus heeft het Sacrament van zijn lichaam en bloed ingestelt naar het Avondmaal, en echter beveelt de Kerk het nuchteren te ontfangen. Zoo geeft het ook de Kerk in een gedaante, daar het Kristus in beide gedaanten gegeven heeft. En hoewel de Apostelen uit kracht van den Heiligen Geest, al de Geloovigen vermanen, zich van bloed te onthouden, zoo word evenwel niet geacht dat ons zulks nu verbind, en hoewel daar een gemeenschap van goederen in der Apostelen tyden was, zoo wasser geen verbintenis voor de Kristenen tegenwoordig, om het zelve nu te doen; Zoo dat deze zaak in de macht van de Kerk stond. En nademaal de Roomsche Kerk hadde bestelt, dat de Latijnsche Dienst over al zoude gebruikt werden, waar het een scheuring te maken daar van af te wijken: Want, volgens Irenæus, alle de Kerken moeten zich naar de zelve schikken, ter oorzaak van haar voor uitstekendheid. Op het welke zy zich wel breed uitbreiden, om de ongevallen der scheuringen te toonen, zoo in Vrankrijk als in Spangien, Duitsland en andere gewesten. En wat belangt de Britannen en Saxen van Engeland: Hun eerste Apostels die hen bekeert hebben, waren lieden van andere Natien, en deden nooit dienst als in hun eigen taal. Al de gemeene talen veranderen dagelijks, maar de Latynsche blyft altoos de zelfde, en het was niet dienstig voor de Kerk, om haar plechtigheden te veranderen.

Coll. No. 4. Bewyzen voor den Latynschen Dienst.

De Kamerling van Æthiopias Koningin las het boek van Esaias, schoon hy verstond het niet; op het welke hem Godt Philippus toezend om hem het zelve uit te leggen: alzoo moet het volk ook tot haar onderwijzers komen, om die dingen, die zy niet verstaan konnen, te laten uitleggen. Daar waren vele plechtigheden in de Joodsche Godts-

dienst,

dienst, van de welke het Volk de betekening zoo weinig verstond, als nu de gemeene man het Latyn verstaat; en echter wierd hen bevolen dezelve te gebruiken. Het volk mocht hun byzondere gebeden zeggen, in wat taal zy wilden, hoewel de openbare in het Latyn geschieden, en zulke gebeden konnen zyn tot hun welstand, al is 't dat zy dezelve niet verstaan, gelijk afwezende persoonen, te beter zyn, door de gebeden, die voor hen gedaan werden, al hooren, veel minder verstaanze die niet: zy zeiden dat het niet te bedenken ware, dat de Heilige Geest zo lang zijn Kerk verlaten hadde, en dat eenige weinige, onlangs opgerezene mannen nu de geheele wereld zouden konnen leeren. Zy besloten dat zy veel meer bewijzen zouden konnen bybrengen; maar sy, zijnde om een negatijf te beweren, achten zulks nodeloos; en wilden die brengen tot de antwoord die sy te maken hadden.

Wanneer dit gedaan was keerde zich de Heer Zegelbewaarder tot die van de andere zyde, en versocht hen hun geschrift over te leveren. Horn was gestelt door hen om zulks te doen. Hy begost met een kort gebed tot God, om verlichting van hun verstand, en verklaringe dat sy besloten hadden, de waarheid te volgen na Godts Woord: als toen las hy zijn Papier, het welke in de verzamelingen is. Sy fondeerden hun vast stellingen op de woorden van den Apostel Paulus, dewelke op het 14. Capittel van zijn eersten brief tot den Corinthen, van die zaak, met voordacht gehandelt heeft, sprekende aldaar niet alleen van prediken, maar ook van bidden met de verstandigen, en zeide dat de ongeleerden hadden te zeggen Amen op de dankzeggingen. Uit dat Capittel bewezen zy, dat St. Paulus beval dat alles tot stichtinge zoude gedaan werden, het welke niet konde geschieden door een onbekende taal. Hy belast hen ook, dat niets zou gezegt werden het geen een onzekere klank heeft. En dat gelijk de klank van het Trompet, onderscheidelijk moet zyn, alzoo ook het volk moet verstaan, watter gezegt word, op dat zy alzoo mogen Amen zeggen op de dankzegginge. Hy belaste ook die gene dewelke in een vreemde tale spraken, en geen vertaalder konden krygen, zich stil te houden, nademaal het een onhebbelijke zaak ware, dat de eene voor den ander een Barbariaan, in den dienst van Godt zoude zijn. En hoewel het spreken in een vreemde taal toen een byzondere gave van Godt ware, zoo begeerde hy evenwel, dat die niet zou gebruikt werden, alsser geen vertaalder by was. Zy voegden daar by, dat deze dingen zoo scherpelyk door den Apostel waren belast, dat het genoegzaam blykt datze geen onverschillende dingen zijn, of die in het

Bewyzen daar tegen.

Coll. No. 3.

vermogen van de Kerk ſtaan te doen of te laten.

In het oude Teſtament hadden de Joden hunnen dienſt in de gemeene taal, en echter de nieuwe diſpenſatie zijnde inwendiger en geeſtelyker, konde het niet anders als onhebbelijk zijn, dat de dienſt van Godt minder zou werden verſtaan by de Kriſtenen, als die voorheen was verſtaan by de Joden. Het voornaamſte einde van den Godtsdienſt is, als David zegt, dat wy onze dankzegginge tot Godt mogen voort zetten, het welke in geen vreemde taal kan geſchieden. Het gebed is een opoffering van onze gebeden aan Godt, het welke wy niet konnen doen, indien wy de taal niet verſtaan in de welke gebeden word. De Doop en het Avontmaal des Heeren moeten behelzen de verkondiginge van de dood en opſtandinge van Kriſtus, het welke moet verſtaan werden, anderzints waar ſtrekkenze toe. Het gebruik van de ſpraak is, op dat de eene aan den ander zijn gedachten bekent make. De Alderbarbariſche Volkeren volbrengen hun Godtsdienſt in een bekende taal, het welke toont het zelve een wet van de nature te zyn.

Het is blijkelijk, uit de verantwoording van Juſtinus Martyr: dat de Godtsdienſt als toen in een bekende taal geſchiede, het welke ook blykt uit al de oude Liturgyen en Formulieren. Daar wierd ook een lange citatie voortgebracht uit den Oudvader Baſilius, omtrent het zingen der Pſalmen, en het betamelijk overwegen der woorden, met aandacht en godtsdienſtigheid, het welke hy zeide, dat onder alle volkeren gepleegt wierd. Zy beſlooten als zich verwonderende, hoe zulk een misbruik, in het eerſte heeft konnen in kruipen, en zoo lang ſtaande blyven, en dat deze, dewelke de leiders en harders van de Kerk wilden geacht werden, zoo ongewillig waren, om weder te keren tot de Regulen van St. Paulus en het gebruik van de Primitive Kerk.

Daar was een groot gejoel van toejuichen, wanneer zy gedaan hadden. Sy gaven hun geſchrift met hun aller hand ondertekent, aan den Heer Zegelbewaarder, om aan die van de andere zijde overgelevert te werden; wanneer het hem zoude goed dunken: maar hy bewaarde het tot dat de andere het hunne hem mede zouden toebrengen. De Papiſten hier op, zeiden, zy hadden noch meer tot dat hooftſtuk by te voegen, het welke niet oprecht geoordeelt wierd, by deze die hen aanhoorden te zeggen, dat zy, by het gene Cole gezegt had, niet hadden te voegen.

Aldus ſcheide de vergadering voor dien dag, zijnde Saturdag, en hen

hen wierd belaſt op Maandag weder voort te gaan, en klaar te maken het gene zy, op de twee volgende hooftſtukken in te brengen hadden.

De Papiſten, hoewel zy koellijk zeiden datter niets gedaan was, behalven het weinigjen, op het geſchrift der Gereformeerden, zagen echter daar by wel, hoe veel aangenamer de andere Leere voor het volk was, en beſlooten derhalven in die zaak niet voort te gaan.

Op de naaſte by een komſt, verſochten ſy, dat hun antwoord, op het geſchrift der Gereformeerden eerſt mocht gelezen werden. Hier op zeide de Heer Zegelbewaarder, dat zy den voorigen dag hun meeninge daar omtrent geuitert hadden, en alzoo niet konden gehoort werden, tot datze over de andere poinčten waren gegaan: en dan zouden zy wederzijds tot de beantwoordinge der Papieren komen. Zy zeiden dat het gene Cole, den voorigen dag had gegeven, iets *ex tempore*, uit de vuiſt, en van hem zelf was, maar het was by hen allen niet beveſtigt. Dit ſcheen voor de ganſche vergadering een vuile manier van handeling, en ſy wierden gelaſt op het tweede poinčt voort te gaan. Zy dan drongen aan, dat die van de andere zijde met hun geſchrift wilden beginnen, en dan zouden ſy volgen, want ſy zeiden dat de andere den voorleden dag groot voordeel hadden gehad, om datſe het laatſte gehoort waren. De Heer Zegelbewaarder zeide de ordere was, dat zy 't eerſt moſten gehoort werden, als zynde Biſſchoppen in der tyd; maar zoo Wincheſter als Lincoln weigeren vorder te gaan, indien die van de andere zyde geen aanvang maaken, over het welke een lang twiſten ontſtont: zeggende Lincoln; dat de eerſte ordere van in het Latyn te handelen verandert was, en dat hy een geſchrift in het Latyn vervaardigt hadde: maer hier in wierden zy niet alleen door de Raden, onder de welcke de Eertsbiſſchop van Jorck ſat, maar ook door de reſt van hun party wederſprooken. Tot beſluit alle, uitgeſondert Feknam, weigerden eenige geſchriften meer te lezen. Deſe zeide hy was gewillig ſulks te doen, maar hy konde ſulk een ſaak niet alleenig aanvangen; en alzo wierd de Conferentie geſcheiden.

Maar de Biſſchoppen van Wincheſter en Lincoln zeiden, de leringe van de Katholijke Kerk was albereits vaſt geſtelt, en moſt niet bediſputeert werden; ten ware in een Synode van Godsgeleerden, dat het te grooten aanmoediging voor de Ketters waar, hen aldus tegens het geloof te horen redenkavelen, in het by zyn van de ongeleerde menſchen: en dat de Koningin met zulks te doen, de ſtraffe van excommunica- De Conferentie opgebroken.

tie geincurreert hadde, sprekende zelfs van haar en haren Raad te excommuniceren. Hier over wierden zy beide naar den Tower gesonden.

De Gereformeerden trokken groot voordeel uit den uitslag van dit dispuit, te zeggen, dat hun tegenstrevers wel zagen, dat in een opregt aanhooren, de waarheid zo opentlijk op hun zyde ware, dat zy de zaak op dien toetsteen niet vertrouden. De gehele wereld zag wel, dat dit dispuit met grote onzydigheid was beleid, en zonder gerugt of onorder gevoert; veel verschillende van het gene ten tyden van de Koninginne Maria was gehouden: alzo wasmen in het algemeen zeer gesterkt in het geloof, dat de Papisten het velt hadden moeten verlaten.

Zy aan de andere kant zeiden, zy zagen wel dat de domme gemeente, nu met een razerny tegens hen ingenomen was; de Heer Zegelbewaarder was hun verklaarden vyand, de Leken wilden ondernemen hen te oordelen, na dat zy hen gehoort hadden, en zy merkten wel, wat besluit zy albereits genomen hadden, en dat dit dispuit alleenlijk was aangestelt, om de veranderingen die men voor hadde te maken, met de praal van een overwinning op te toyen: en zy beschuldigden de Bisschoppen, van zulks te hebben ondernomen, en prezen hen, aan de andere zyde, dat zy het by tyds afgebroken hadden. En de waerheid van de zaak is deze, de kragt van hun zaak in verscheidene stucken van tegenspraak, rustende op het gezag van de Kerk van Rome, zynde nu een zaak van zulk een quaaden klank, zou al hun bewysredenen magtig zyn te niet te maken; van den gehele zaak wierd een acte van Staat gemaakt, en by verscheidene geheime Raden ondertekent, doende bericht van ieder stap, daar ontrent gemaeckt, dewelke in de Collectie te vinden staat. Coll. No. 5.

Zynde dit dan nu aldus over, bevond sich het Parlement beter gestelt, om de Bill, aangaande de Uniformiteit van den Kerken-dienst te passeren. Eenige van de Gereformeerde Godsgeleerden wierden gelast, om Konink Eduards Liturgie en Formulieren na te leren, en te sien, of het in eeniger manieren behoorde verandert te werden. De eenige merkelijke veranderinge wierd omtrent des Heeren Avontmaal gemaakt, van het welke iets te vinden staat in den brief van Sandys aan Parker geschreven. Men had voorgestelt het Communie-boek of Formulier sodanig te schicken, dat het geloof van de lighamelijke tegenwoordigheid, daar niet geheel uitgesloten zou zyn; want het voornaamste besluit van des Koninginnen Raed was, het gantsche volk, in een geloof te verzamelen, en het grootste gedeelte daar van was nog aan de lighamelijke

melijke tegenwoordigheit vast. Daaromme wierde de Godsgeleerde belast toe te zien, datter geen uitgedrukte Definitie tegens gemaakt wierd, op dat het zo mogt leggen, als een speculative meeninge, die niet bepaalt of getermineert was; ontrent de welke ieder een het sijne geloven mogt. Hier op wierd, die passagie, die de reden van de knieling voor het Sacrament uitlegt, *als dat daar by geen aanbiddinge van eenige lighamelijke tegenwoordigheid van vleesch en bloed om dat het zelve alleen in den Hemel is, word verstaan.* Welke by Konink Eduards tijden in deLiturgie zo luide,uitgelaten,en daar op het overleveren vande Elementen in Konink Eduards eerste Liturgie gezegt wierd: *het lighaam en bloed van onzen Heer Jesus Kristus, beware uw lighaam en ziel tot het eeuwig leven,* welke woorden in de tweede Liturgie uit gelaten wierden, als staande te veel op de lighamelijke tegenwoordigheid, stellende in de plaats deze woorden omtrent de uitdeelinge van dat Sacrament: *neemt en eet dit, ter gedagtenis dat Kristus voor u gestorven is, en zyt van hem gevoed in uw harte, door den gelove met dankzegginge.* En *drinkt dit ter gedagtenisse, dat Kristus bloed voor u vergoten is, en zyt dankbaar.* Wierden nu deze beide uitdrukzels by een gevoegt. Eenige van de Collecten wierden ook een weinig verandert, en alzo wierd het boek het huis aangeboden. Maar aangaande het boek van Ordinatie of inwyinge, het selve was niet klaarlijk in de Acte uitgedrukt; het welke daar na gelegentheid gegeven heeft, de wettigheid van de Ordinarien volgens dat boek gemaakt, in dispuit te trecken. Maar volgens dese Acte het boek dat door Konink Eduard voortgeset, en door het Parlement, in het vyfde jaar van sijn Regeringe bevestigt is, wierd weder wettiglijk bekragtigt, en het intrecken van het selve, ten tyde van Maria vernietigt, zijnde dan het boek van de Ordinatie, in die acte by het boek der gemene gebeden gevoegt, was het zelve nu weder in volle kragt; gelijk daar na, door het Parlement verklaart is, ter oorzaak van een geschil, dat daar over was ontstaan, door Bonner. 1559.

De Bill de welke op den 15 van February was ingelevert, rakende het nieuwe dienstboek ter zyden gelegt zynde, wierd een nieuwe ontworpen; en door die van de gemeente, op den 18 van April, naar het Hoogerhuis gesonden, en aldaar beredentwist. Heets maakt een lang gesprek daar tegen, dat eerder cierlijk als geleert was. Hy breide zich „ zeer over al de veranderingen uit, dewelke ten tyde van Konink E- „ duard gemaakt waren, zeggende mede, dat beide Krammer en „ Ridley, hun gevoelen, aangaande Kristus tegenwoordigheid in het „

Debatten ontrent de Acte van Uniformiteit.

1559 „ Sacrament, hadden verandert: Hy noemt Ridley de geleerdste man „ die in die zaak was geweest. Deze veranderingen weet hy, het af- „ scheiden van den Standaart van de Katholijke Kerk: hy beklaagde „ zig zeer over het beroven van de Kerken, het breken van de Beel- „ den, en de Toneel-speelen tot bespottinge van de Katholijke Gods- „ dienst gemaakt, wegens al deze redenen was hy tegens de Bill. De Bisschop van Chester sprakker ook tegen, zeggende. „ De Bill ware „ beide tegens het geloof en tegens de liefde; dat poincten die eens ge- „ definieert waren, niet weder in geschil getrocken behoren te werden, „ ook waren Acten van het Parlement geen fondatien of gronden voor „ het geloof der Kerke. Hy breide sig uit, over de oudheid van hun- „ ne Formulieren, en zeide het ware een ongewone en onhebbelijke „ zaak, te denken, dat onze Vaders in onwetenheid hadden geleeft. „ De Propheten hadden de Israëliten menigmaal gezonden om huune „ Vaders te vragen. Saken den Godsdienst aangaande konden by de „ Leken niet verstaan werden. Het ware van een groot gevolg hun ge- „ loof wel gegrondvest te hebben. Jeroboam dede Israël zondigen, „ wanneer hy een nieuwe wijze van Godsdienst op stelde, en niet al- „ leen de Orthodoxe, en regtsinnige, maar ook de Arriaansche Kei- „ zeren hadden bestelt, dat de Geloofs-stukken in het Concili, zou- „ den onderzogt werden.

„ Gallio wist zo veel by het ligt der natuere, dat een borgerlijk „ Regter zig met zaken van den Godsdienst niet behoorde te bemoe- „ yen. In het dienstboek, het welke zy voor hadden, hadden zy „ geen Offerhande voor hunne zonden, nog waren ook, om Kristus „ in de Hostie aan te bidden, en om deze redenen kon hy het zelve „ niet toestaan, maar of iemand mogt denken, dat hy dit in zyn ei- „ gen belang sprak, of hem bejammerde, wegens het gene hy daar „ over zou hebben te lyden, dien wilde hy antwoorden met de woor- „ den van den Zaligmaker: *Weent niet over my, maar weent over u zelven.*

„ Naar hem sprak Feknam Abt van Westmunster: Deze stelde de „ regels voor, wegens de welke zy van den Godtsdienst zouden oor- „ deelen, haar oudheid, haar bestendigheid, en haar invloeying om- „ trent de borgerlijke Regeringe. Hy zeide de oude Godsdienst nam „ zyn aanvang in den tyd van Koning Lucius, volgens Gildas, het „ boek nu voorgestelt, was niet voorgestelt, voor de twee laetste Jaren „ van Konink Eduard, het eene was altoos het zelve gebleven, het an- „ dere was alle twee Jaren verandert, gelijk bleek, by het stuk Kristus

te-

tegenwoordigheid, in het Sacrament aangaande. Daar was groote " 1559.
orden en gehoorzaamheid ten tijden van Koninginne Maria geweest, "
maar nu wierden over al door het volk, groote ongebondentheden "
gepleegt, vermengt met eenige zeer onbetamelijke ontheiligingen van "
geheiligde dingen. Zy prezen de woorden van den Vader Augusti- "
nus aan, van aan de Katholijke Kerk zig te houden: de naam zelfs "
van Katholijk, den welken de Ketterschen niet koen genoeg waren "
aan te nemen, toonde genoeg haar gezag. De toestand van de gehe- "
le Kerk in alle eeuwen, met de geduerige opvolginge van Harders in "
St. Peters Stoel, behoorde meerder gewigt by hen te hebben, als "
een weinig nieuwe Predikers, die beide Duitsland en Engeland, zo "
onlangs in verwarring hadden gebragt. "

Aldus hebbe ik het kort begrijp van hun redenen voorgestelt, zynde het alle; dat ik van die zyde gesien hebbe, aan de andere zyden hebbe ik niets met allen gesien; hoewel het niet wel anders kan zyn, of zy hebben iets voor hun dienstboek te zeggen gehad, zo wel als deze daar tegens gesproken hebben. Maar by deze gelegentheid, zal ik den inhoud van het twede geschrift, het welke de Gereformeerde Godsgeleerde, over het twede poinct van het vorige dispuit, hier ter neder zetten, rakende het gezag van ieder byzondere Kerk, om plegtigheden te veranderen of weg te nemen. Ik brenge in de verzameling niet, om dat ik het gene, dat de Papisten daar tegens vervaardigt hadde, niet hebbe, maar de Hooftstukken van dit geschrift waren als volgt.

Bewysredenen voor de verhandelinge in den dienst.

Het is blijkelijk by de brieven van den Apostel Paulus aan den Co- "
rinthen, en andere Kerken, dat ieder Kerk den magt heeft, in sig "
zelven; de Formulieren van haar Godsdienst en bedieninge van het "
Sacrament te veranderen, onder hen, so als alderbest mag strekken "
tot ordere, stigtinge en vrede. Deselve magt hadden ook de seven "
Engelen van de Kerke aan de welke de Apostel Johannes geschreven "
heeft en in de eerste drie eeuwen, wasser geen algemene byeen- "
komst van de Kerk en Synoden, of in die tijde, de nabuerige Pasto- "
ren en Bisschoppen, hebben eerder met onderlinge bestemminge, "
als door gesag hun saken bestelt, en wanneer Ketteryen ontstonden; "
sy veroordeelden de zelve, sonder te wagten naar een algemene de- "
terminatie van de gehele Kerk. "

Daar was ook groot onderscheid onder hen, in hun gewoonte van "
doen, als in het waarnemen der Vasten, en Paasschen, de Ceremonien en "
plegtigheden te seer aangroeiden. Wanneer de dwalinge en misbedrij- "

1559. „ ven ontstonden, zo hervormde ieder Bisschop zyn eigen Kerk, al-
„ zo deze, dewelke quamen in de plaats van Arriaansche Bisschop-
„ pen, selfs wanneer die Ketterye over het gehele Oosten was verspreit,
„ en de Roomsche Stoel zelfs daar mede was besmet, hebben hunne
„ eigene Kerken gereformeert. Ambrosius bevindende, dat de ge-
„ woonte van de Feesten in de Kerken, op de Jaar-getijden van de
„ Martelaren, groote ergernissen gaven; nam dezelve weg. Ook ten tyden van de Koninginne Maria, zyn veel van de oude superstitien van Bedevaarden en overblyffels der Heiligen; die ten tijde van den Konink Hendrik waren afgestelt, niet weder aangenomen; uit het welke zy een besluit namen, dat indien eenige dingen konden verandert werden, waarom geen meer. Zoo dat, indien'er goedene redenen waren datmen eenige veranderinge mogt maken, het niet konde in twyfel getrocken werden, of gelijk als Hesekias en Josias, uit hun eigene magt hadden verandering gemaakt, zulks stond ook de Koninginne toe; de welke niet zo zeer bestonden in het instellen van nieuwe dingen, als de herstelling van den staat van den Godsdienst, gelijk die van ouds geweest was; de welke was ingebragt by toestant van Parlement en Convocatie ten tijde van Konink Eduard. De reglementen dewelcke zy, in dit geschrift voorstelden, die omtrent de plegtigheden mosten gemaakt werden; waren, dat de zelve geen nootwendige gedeelten van den Godsdienst gemaakt mosten werden, datze niet te veel, noch stom, nog ydel, hadden te zyn, ook om geen winst of voordeel opgehouden zouden werden.

Deze waren de bewysredenen van beide zyden gebruikt: maar de Gereformeerde de meeste in het getal zynde, passeerde de Bill in het Hoogerhuis. De Eertsbisschop van Jork, de Marquis van Winchester, de Grave van Shrewsbury, de Burggrave van Montarute, de Bisschoppen van Londen, Worcester, Ely, Coventry, Chester, en Carlisle en de Heeren Morley, Stafford, Dudley, Wharton, Rich en North, en den Abt van Westmunster stemden daar tegen. Volgens deze Acte hadde het nieuwe boek zyn aanvang te nemen, op St. Jan Baptists dag.

Een andere acte passeerde, dat de Koningin, de landen behoorende aan de Bisdommen aan haar zelven mogt behouden, wanneer de selve open vielen. Gevende de volle waardye van de selve, in geimproprieerde inkomen, in de plaats van die. Hier toe verstonden de Bisschoppen niet, wanneer het op den 7. van April in het Hoogerhuis passeer-

ſeerden: maar wanneer het quam tot het huis der Gemeenten vond het aldaar ook groot tegenſtant. Vele hadden waargenomen, dat ten tyde van Eduard den VI. onder voorgeven van eenige begiftigingen aen de Kroon te doen, de Hovelingen al de landen van de Kerk, onder ſich verdeelt hadden; alzo oordeelde men, dat het gebruik hier van gemaakt, zou zyn het beroven van de Kerk, zonder verrijking van de Kroon. Naar eeniger dagen debatten, heeft het huis op den 17. van April geſtemt, en 90 waren daar tegens, en 133 daar voor, en alzo paſſeerde het. 1559.

Op den 5. van May paſſeerde een andere Bill, met de zelve tegenſpraak, deze ſtrekte, om al de Religieuſe huizen, den Kroon toe te voegen. Naar deze volgden eenige byſondere Acten, verklarende de Deprivatie van de Paapſche Biſſchoppen, ten tyde van Konink Eduard goed en wettig te zyn. Wanneer zy ten tijde van de Koninginne Maria weder herſtelt wierden, zyn de vonniſſen tegens hen gegaan, voor nul, zelfs van den aanvang verklaart; en alzo alle verpagtingen, gedaan door Ridley, Poinet en Hoeper, en de patenten door den Konink wegens eenige van der zelver landen, verleent, wierden vernietigt. Men had byzonderlijk aangehaalt, in het huis der Gemeente, dat Ridley de beveſtiginge van deze verpagtingen, zyn uiterſte begeerte had gemaakt, wanneer hy aan den ſtaak gebonden wierd. De grond op dewelke de vonniſſen nul wierden verklaart, was, om dat de partyen hadden geappelleert, hoewel in de Commiſſie, uit kragt van de welke de gedelegeerde hen beroofden, zy gemagtigt waren, voort te gaan, onaangeſien eenig appel. Hier tegens hebben niet alleenlijk de Biſſchoppen maar ook de Marquis van Wincheſter ende Lords Stafford, Dudley, en North, ſig geſtelt.

Het toont de groote moderatie van deze Regeringe, dat deze Marquis, niet tegenſtaande hy de Paapſche belangen zo zeer toegedaan ware, en zelfs in het Opperhuis gedueriglijk voorſtond, egter nog als Schatmeeſter wierd gebruikt, welk ampt hy nog 14 Jaren na dezen tyd bediend heeft, ſtervende in het 97. jaar van zyn ouderdom, en 103. affetzels van zyn eigen kinderen en kints kinderen naar latende. Hy was een zeer groot voorbeeld van goed geluk en kloekſinnigheid, zo veel als iemand in geheel Engeland, als zynde gebleven Heer Schatmeeſter, in drie zulke verſchillende Heerſchappyen, als die van Konink Eduard, Koningin Maria en Eliſabeth zyn geweeſt.

Daar was een ſubſidie en twee tienden en twee vyftienden, door het Par-

1559. Parlement de Koninginne toegestaan, met de tonnagie en pondagie, voor haar leven; en alfo wierd het op den 8. van May gedissolveert.

Voorgestelde en niet gepasseerde Bils.

Daar waren drie Bils, die in het huis der Gemeente niet door wilden. d'Eene was voor de herstelling der Bisschoppen, die ten tyde van Koningin Maria waren afgeset. Daar waren maar drie van de zelve in het leven, als Barlow, Scory en Coverdale, de eerste van dese had afstand gedaan. En de laatste oud zynde, had geen genegentheid weder in zyn Bisdom te keeren; en so misschien, is het de moeite niet waard gedagt, een Acte, voor een man alleen te maken; voornamentlijk, dewijl'er zo veel openstaande stoelen in handen van de Koningin waren, en ligtelijk nog meer open vallen zouden.

De andere Bill was, voor de herstelling van alle personen, dewelke, om datse getrouwt waren, uit hun benefitie waren geset. Dese beval de Koningin zelve, aan een zyde te leggen; over het welke Sands seer klaagt in sijn brief aan Parker; echter nam de Koningin geen agtinge, op de wetten, voor heen, tegens het Houwelijken gemaakt, en vorderde verscheidene getrouwde Priesters, en bysonderlijk Parker zelve. Daar was nu geen wet meer in stant, tegens hun trouwen, want Koningin Maria had alleenlijk de Wetten van Eduard de VI. die het selve toestonden, herroepen, maar had geen andere, die saak aangaande gemaakt: so datter nu niet anders als de Canonijke Wet tegens lag, en die was besloten te verwerpen, door het continueren van den Artijkel van de Godsdienst, rakende de wettigheid van zulk Houwelijk, onder meer andere die afgestelt zouden werden.

De naaste Bill, die tot niet liep, was een nieuwe Acte, om 32 personen te magtigen, om de Kerkelijke Wetten naar te zien, en deselve in een lighaam te brengen. Dese wierd, op het twede lezen, in het huis der Gemeente, ter zyde gelegt, en heeft zedert altoos geslapen.

Bisschoppen weigeren den eed van opperhoofdigheid.

Wanneer het Parlement gedaan hadde, wierd de eed van Suprematie of oppermagt korts daar na de Bisschoppen en geestelijken voorgelegt. Zy dagten, indien zy sig vast aan een konden houden in het weigren van de zelve, dat de Koningin sou gedwongen zyn daar van te dispenseren, en niet zo eensklaps al de Bisschoppen van Engeland den voet ligten. Het is niet blykelyk hoe korts na het staken van het Parlement, desen eed hen voorgestelt wierd; maar het was niet lang daar na, want de laatste Collatie en begiftiginge van een benefitie die Bonner had gedaan, geschiede op den 6. van May in dit jaar.

Ziet: Vita Parkeri.

Zynde de eed Heets, Eertsbisschop van Jork voorgedragen, aan Bon-

Bonner Bisschop van Londen, Thirlebey van Ely, Bourn van Bath 1559.
en Wells, Christopherson van Chichester, Bain van Litchfield, White van Winchester, en Watson van Lincoln, Oglethorp van Carlisle, Turbervile van Exeter, Pool van Petersburg, Schot van Chester, Pates van Worchester, en Goldwell van S[t]. Asaph; hebben die alle geweigert deselve te doen, zo dat alleenig Kitchin Bisschop van Landaff deselve aannam. Daar was ook eenige hoop van Tonstal, zo dat hem die niet voorgehouden wierd voor de maand van September, maar hy seer oud zynde, verkoos met zo veel geselschaps af te gaan, meer om betamelijkheids wil, dan uit eenige swarigheid die hy, daar omtrent maakte; daar hy, voor heen zo veel over de saak van Suprematie geschreven hadde.

Sy wierden over hun weigeren voor eenige tyd in de gevangenis gelegt, maar zy kregen korts daar aan, al hun vryheid weder, behalven Bonner, White en Watson. Groote klagten wierden over Bonner ingebragt, dat hy in vele dingen, gedueren de de vervolginge van dese, dewelke wegens Kettery waren voorgestelt, het gene de Wetten toestonden, te buiten gegaan, zo datter groote begeerte was, hem een voorbeeld aan andere te zien. Maar gelijk als de Koninginne van natuere zeer barmhartig was, alſo hadden de Gereformeerde Leeraars, uit den Euangelio geleert, geen quaad met quaad te vergelden, nog wrake te soeken; en gelijk als Nazianzenus eertyds de regtsinnige vermaande, wanneer zy een Keizer, die hen begunstigde hadden verkregen, de Arrianen geen gelijke vergeldinge voor hun gepleegde wreetheden, toe te brengen, alſo dachten zy ook, voor de eere van hun Godsdienst te sullen zyn, hun dadelijke bewijsen van de overeenkomst van hun leere, met de regulen van het Euangelie, en de Primitive Kerk, door het vlieden van alle wreedheid en strengheid, als het naar wraak geleek, te betoonen.

Al dit had konnen verwagt werden van zulk een Koningin en zulke Bisschoppen. Maar het betoonde een groote gematigheid in het gantsche volk, dat zodanig een man als Bonner was, geleden wierd veiliglijk te gaan en te staan, en niet tot een offer gemaakt wierd van dese, dewelke hun nauwe vrienden door zyn toedoen verloren hadden. Vele dingen wierden tegens hem ingebragt, als mede tegens White en eenige andere Bisschoppen; op het welke de Koningin beloofde last aan de *Visitores*, die zy van mening was over gantsch Engeland te zenden, om onderzoek over dese dingen te doen, en na dat sy hun rapport

Goedheid der Koninginne tegens henlieden.

1559. zou hebben gehoort, zeide zy, wilde zy, naar vereisch van saken procederen. Door dese middel weigerde zy geen Justitie, maar wan alleenig een weinig tyds, om de scherpte, die in het hart der menschen was, te doen verstompen, die zo door zyn bitteren handel aangeset was.

Heets was een man van een edelmoedigen geest, en wierd derhalven te beter van de Koningin gehandelt, want gelijk hem toegelaten wierd gerustelijk in zyn eigen huis in Surrey te leven, alzo ging zy ook menigmaal by hem, om hem te besoeken. Tonstal en Thirleby onthielden zig te Lambeth by Parker, met groote vrydom en gemak, de eene was geleert, en van een goeden aart, de ander was werksaam, maar al te ligt en te veranderlijk. White en Watson waren barsse lieden, tot het welke hun studie, zo wel als hun aart hen drongen, want zy waren zeer tot de Scholastyke Godsgeleertheid genegen, dewelke de luiden driftig, hoogmoedig en versmadende van andere maakt. Christophorson was een goed Grieksgeleerde, en had Eusebius en de andere Kerkelijke gestigt-schrijvers uit het Grieks in het Latyn, maar met zo weinig getrouwigheid als men van een man, die hard aan zyn partye hing, had te verwagten, vertaalt. Bain was geleert in de Hebreeusche taal, daar hy tot Parys professie van had gedaan, onder de Regeringe van Francois den Eersten. Alle deze verkosen in Engeland in stilte te leven; alleenlijk Pates, Schot en Goldwell trokken over Zee, en naar hen de Lord Morley, Sir Francois Englefield, Sir Robbert Peckham, Sir Thomas Shelly, en Sir Johan Gage. Dewelke zo het schijnt sogten te leven daar zy de vrye oeffening van hun Godsdienst mogten genieten. En sodanig was de goedheid van de Koningin, dat hen sulks niet geweigert wierd, hoe wel zulk een gunst hen ten tijden van Koningin Maria, niet toegastaan wierd. Feknam Abt van Westmunster, was een vriendelijk en edelmoedig man, en was in groote agtinge in Engeland. De meeste van de Monniken keerden tot een seculiere wyze van leven, maar de Nonnen trokken over Zee.

Visitatien en Injunctien geordonneert.

De Koningin nu liet haar gedagten gaan, om Injunctien of bevelen over Engeland te laten gaan, dewelke op het laatste van Juny afgesonden wierden. Een groote swarigheid wierd ontrent een van de selve gemaakt. De Koningin scheen te denken, dat het gebruik der Beelden tot een opwekkinge van Godsdienstigheid mogt strekken, en dat zulks ten minste de lieden te meer tot de Kerk zou konnen trekken, want het groot bewerp van haar berading was, het gehele volk tot een weg in Godsdienst

te

te brengen. De Gereformeerde Bisschoppen en Godtsgeleerden stonden haar daar in zeer tegen; zy stelden al hun reden in een langh geschrift, het welke zy haer overgaven. De voorreden en het besluyt hier van staat in de versaameling te vinden. „ Zy verklaarden dat zy zulks niet konden toestaen, het welke gelyk als het tegens hunne Conscientie streed, alzoo ook, tot een strik voor de onkundige zou verstrecken; zy hadden me- " nichmaal de Koningin in die saek aangedrongen, dewelke naar het " bleek, lang by haar gelegen hadde; zy baaden haar sich niet te stooten " aan de vrymoedigheyd dewelke zy namen, en aldus hun redenen haar " voor te leggen, zynde zulks een zaak, dewelke altoos by Christen " Princen van hun Bisschoppen wel opgenomen was. Zy versochten " haar dat zy die zelve zaak, aan een Synode van Bisschoppen en Theolo- " ganten wilde beveelen, en zulk een zaak niet enkelyk op eenige staat- " kundige opmerkingen, te laaten aankomen, dewelke, gelykse veele " aenstoot geven, alzoo ook op de regering van haar zeer geestelyken " broeder, en die geene die de beelden toen geweert, en daer nae hun le- " ven, voor de getuygenis der waarheyt gelaaten hebben, een slechte re- " flexie merken zou. "

1559.

Coll. No. 6.

De Koninginne neygt tot beelden inde Kerken te hebben.

Het kort begryp van hun redenen, (dewelke ik, om haar lank- " heid, in de versameling niet gebracht hebbe) is: dat het tweede ge- " bod verbied het maken van eenige Beelden, en vergelykingen " van God, en Deuter. 27 Daar was een vloeck, uytgesprooken " over dese, *die een beeld een grouwel voor den Heere maken en dat in een* " *heimelyke plaetze stellen zou.* Het welke zy uytleyden op eenige hei- " ligdommen in byzondere huyzen, en Deuter. 4. Onder de verma- " ninge in waarschouwingen, de welke Moizes het volk van Israël geeft, " om sich te hoeden voor Afgodery is dit een, dat zy geen beeld zou- " den maken want het gebruyk van de selve keert gemeenlyk tot afgo- " dery. De Joden waren hier omtrent zoo gevoelyk, na de gevange- " nisse, dat zy liever wilden sterven, als lyden datter eenig beeld in hun " tempel opgerecht wierd. Het Boek der Wysheid noemt een beeld, " een strik voor de voeten der onkundige. Den Apostel Johannes ver- " maant die geene aen de welcke hy schryft, sich te hoeden voor de " afgoden, en gelyk Tertullianus seght: het was hen niet genoegh sich " te hoeden voor den afgoden, maar zy mosten sich selfs voor de beel- " den wachten; en gelyk als Moyzes het volk belaste, geen steen des " aenstoots in den wegh van de blinden te leggen, zoo was het des te " grooter zonde, zulk een val strik voor de zwakke menichte te leg- "

Redenen daar tegen.

1559. „ gen. Dit diende niet tot stichtinge, naademaal sulks de bygelovig-
„ heyd van de zwakken en onkundige voed, die in hun voorige zuffe-
„ ryen daar omtrent voort gaan souden, en andere van den openbaaren
„ Godtsdienst aftrekt. Zoo dat tusschen dese, dewelke van hen zou-
„ den scheyden, indien men daer in voortging, en de menigte dewel-
„ ke de selve misbruykten, het getal van deze, de welke dezelve te recht
„ zouden gebruyken, van weynig belang zou zyn.

„ De uytwendige glants van de zelve soude bequaam zyn om het ge-
„ moed van de dienaars af te trekken, indien niet tot volkomene afgo-
„ dery, ten minsten tot een afleydinge van gedachten. Beide Orige-
„ nes en Arnobius zeggen ons, dat de Primitive en eerste Kristenen
„ geen beelden met al hadden. Irenæus bestraft de Gnostyken, om
„ datse het beeld van Kristus om droegen. St. Augustinus pryst Var-
„ ro, om dat hy geseght heeft, dat de oude Romeynen, God veel kuys-
„ lyker eerden, zonder het gebruyk van eenige beelden. Epiphanius
„ scheurde een kleet met een beelt daar op, en Ferenus verbrak de
„ beelden, ten tyden van Gregorius den Grooten. Valens en Theodo-
„ sius, maakt een wet, tegens het schilderen en houwen van Kristus
„ beeld. En het gebruik der beelden in de Oostersche Kerk, brocht
„ die verwerringen op dat Rijk, die het selve voor den inloop der Ma-
„ hometanen open stelde.

Deze redenen wrochten zoo krachtelijk op de Koninginne, dat zy in haar Injuncten en bevelen, het wechweren van alle beelden uyt de Kerken niet vergat.

De bevelen van Konink Eduard op zijn eerste aankomen tot de Kroon uyt gegeven, wierden al vernieuwt en weinig hier en daar verandert. De bygevoegde dingen waaren deze volgende, gelijk wy die hier kortelijk by voegen.

„ Het was nergens verklaart noch in de Schriftuere, noch by de
„ Primitive Kerk, dat de Priesters geen vrouwen zouden mogen heb-
„ ben; op het welke veele in Konink Eduards tyden getrouwt waa-
„ ren, echter waaren der groote ergernissen gegeven, door de onbe-
„ taamelyke houwelyken de welke eenige hadden aangegaan: om dier-
„ gelyke voor het toekomende te verhoeden, wierd geordonneert, dat
„ geen Priester noch Diaken zou mogen trouwen zonder toestand van
„ den Bisschop van het Bisdom, en twee Vrede-rechters, als mede die
„ van de ouders of naaste vrienden van de vrouw. Al de Geestelyken
„ zouden kleedingen draagen, volgens hun trap in de hooge Schoole;

„ ver-

verklarende de Koningin zulks niet te geschieden ten opsicht van " 1559.
eenige heiligheid daer in zynde; maar om order en betaamelijk- "
heyd te houden. Niemant most eenige bezweringe gebruiken, of "
die geene die zulks dede raadvraagen. Een ieder moste in zyn eygene "
Parochie Kerk gaan, ten waare by een buiten ordinaire gelegentheid. "
Herbergiers mosten niets verkoopen, geduerende den Godtsdienst: "
Niemant mocht eenige beelden of andere gedachtenissen van Super- "
stitie in zyn huis hebben, niemant mocht ook prediken, als alleen "
die geene die door hun ordinaire gelicentieert waaren. In alle plaatzen "
zouden zy de Rechtsaaken onderzoeken, waarom iemand in de laa- "
ste Regeringe was gevangen, doodgehongert, of anders ter dood ge- "
bracht, op voorwendinge van den Godtsdienst, en al de Registers "
mosten daar over doorzocht werden. "

In ieder Parochie most de ordinary noemen, dry of vier bescheidene "
dene persoonen, de welke hadden op te passen, dat al hun Parochiers "
betaamelijk des Zondags en op andere Heylige daagen, ter kerke "
quaamen, en deze de welke zulks niet deden en sich op vermaninge niet "
beterden, mosten aan den ordinary aangebracht werden. Op Woensda- "
gen en Vrydaagen mostemen de gemeene gebeden, en Litany in alle "
Kerken gebruyken. Alle verachtelijke woorden van *Papist*, *Ketter*, "
Scheurmaaker of Sacramentaris zouden werden verboden op zwaare "
straffe. Geen boek mocht zonder verlof van de Koningin, d'Eerst Bis- "
schop, of Bisschop van Londen, den Cancelier van de Universiteyt, of "
den Bisschop of Opperdiaken van de plaets, gedrukt werden. Een ie- "
der hadde te knielen op de gebeden, en zyn eerbiedigheid te toonen, "
wanneer Jesus naam genoemt wierd. "

Dan volgter de uytlegging van den Eed van Supremacy, in "
welke de Koningin verklaart, dat zy sich geen gesagh aanmatigt, "
tot bediening van den Goddelijken Dienst in de Kerk, maar dat al het "
geene zy eischt het geene is, het welke van alle tyden aan de Imperiale "
Kroon van Engelandt behoorig was geweest, dat zy de opperhoof- "
digheydt en regeringe over alle zoort van perzoonen, onder Godt "
hadde, zoodanigh dat geen andere macht van buyten over hen te re- "
geeren hadde; en indien deze, die voorheen getoont hadden, daar "
zwarigheid in te maaken, het zelven indien zin naamen dat zy te vre- "
den was, zulks aan te nemen, hen des wegen ontslaande van alle straf- "
fe in de Acte begreepen. Het volgende was, omtrent Altaaren en "
Communie-taafels, hier omtrent bestelde zy, dat om moetwil te "

1559. „ verhinderen, geen altaaren afgenomen zouden werden, als met toe-
„ stant van den Pastoor en Kerk-bewaarders; datter een Communie
„ Tafel voor ieder Kerk gemaakt zou werden, en dat op den dag van de
„ bedieningh van het Sacrament, dezelve op een bequame plaats zou
„ gestelt werden in het Choor, en op andere tyden daar het Altaar ge-
„ staan hadde. Het Sacramenteel Broodt wierde geordonneert te zyn
„ rond en vlak, zonder eenige figuer daar op, maar wat dikker en bre-
„ der als de Auwels voor heen voor de Mis bereyt waaren geweest.
„ Vorders wierd het Formulier van te bidden voorgeschreven, met eeni-
„ ge verandering van dat in Konink Eduard tydt; want daar, tot dank-
„ zegginge voor Godts zegen aan de Kerk, in de heyligen, de welke over-
„ leden waaren, dit gebedt wierd bygevoeght; *dat zy met ons, en wy*
„ *met hen mogen hebben de Glorieuze opstandinge.* Zoo wierd daar nu de-
„ ze woorden: *en zy met ons*, uyt gelaaten, als schynende een wyze van
„ bidden voor de Dooden mede te brengen.

Aangaande de regulering van het trouwen van Kerkelijke perzoonen. Zeyden deze, dewelke daar omtrent hun opmerkinge hadden, datze zich niet beklaagden over de wet, maar gelyk als St. Hieronymus dede, in het maaken van een wet, in zyn tydt, zy beklaagden zich over die geene, die daar oorzaak en gelegentheid toe gegeven hadden. Het dragen van byzondere kledinge voor de Kerken-Dienaren was zeekerlijk een middel om hen merkelijk in te binden, omtrent alle onbetaamelykheyd in hun handel en wandel, stellende hen ten eersten open voor het oordeel van 't volk; het welke niet zou geschieden, indien zy zoodanig gekleet waaren, dat zy van andere menschen niet te onderscheyden waren. En in aanmerkinge van den menschelijken natuere scheen het een aanlokkinge voor zommige te zyn, wanneer zy slecht denken, dat hun onorders van niemant gezien of waargenomen werden. Het buygen voor den Naam van Jezus, wierdt geoordeelt, een bequaame betooninge voor hun erkentenisse van dankbaarheydt omtrent den Zaligmaaker, en van zijn Godheid te zyn. En gelijk het opstaan op het verhaalen der Geloofs-artykelen, of op dat van *Gloria Patri*, waaren gewoone uytdrukzelen van het geloof der Kristenen; alzoo, naademaal Jezus, de naam is, waer door Christus wordt voorgestelt als onze Zaligmaaker, zoo scheen het een betaamelijk stuk van erkennen van ons gelove in hem, een eerbiedigheyd te toonen wanneer de zelve genoemt werdt; niet als offer eenige byzondere heyligheid of deucht in stak, maar om dat het zyn eygen naam, en die van Christus maar een applicatie daar by gevoegt is.

Reflectien op deze beveelen gemerkt.

By

By de zorge van de Koninginne, omtrent het wegnemen van alle bitterheyd van ſcheldwoorden, en het uytleggen van den eed van Suprematy, verklarende niet alleen alle twyfelaghticheyd, dewelke in de woorden mocht werden bevonden, maer ook den menſchen toeſtaande te verklaaren, in wat zin zy dien Eed zwoeren, wierd de moderatie en matigheyd van haar Heerſchappye klaarlijk betoont: inde welke in plaats van nieuwe ſtrikken om den zwakken te vangen, te vinden, gelijk wel in andere Heerſchappyen gezien was, alle mooghlijke zorge wierd aengewent, om de zaake ſodanig uit te leggen, dat zy zo verſtandelijk in alle belangen ware, als mogelijk zy. Zy maakte die rekening, dat indien die eeuwe eens mocht vry zyn van Papery voor hen, hoewel met toeſtant van eenige andere ſuperſtieuſe bedenkſelen, het hen alle tot een volle vereeninge brengen zou, en in de volgende eeuw ſouden zy zo wel onderregt zyn, dat geen van alle meer overig blijven zou. 1559.

En in der daad deſe moderatie had al de werkinge, diemen daar mede voor hadde, voor vele jaren. Geduerende dewelke de Papiſten zelve quamen te Kerke, en tot de Sacramenten. Maar daar na, zynde den Konink van Spangien voorgeſtelt, (die nu als vaardig was, om den Oorlog met de Koningin aan te vangen, om dat zy de Vereenigde Provintien het hooft op hield.) Dat hy Engeland eerſt in verdeeling moſt zien te brengen, en van den Paus een vonnis tegens de Koninginne, en veroordeling van ſodanige Papiſten als in Engelſchen dienſt waren, moſt ſien te krijgen. En dat tot onderhoudinge van ſodanige Prieſters, als hem hadden te dienen, in het verdeelen van Engeland, hy Semenarien en Plantſoenen tot Doway, Leuven en St. Omer aanſtellen moſt, van waar zy gedueriglijk naar Engeland hadden over te ſchepen, om de zaaken aldaar in verwarringe te brengen: heeft het vervolg van dezen Raad, de Paapſche partije onder ons doen opryzen: dewelk zedert altoos het volk ontruſt en verdeelt heeft, en meer als een maal de zelve al tot doodlijke bewegingen gebracht, gelijk wy noch heden ten dage ondervinden.

Naa dat deze Injunctien en beveelen aldus toegeſtelt waaren, gaf de Koningin Commiſſien uyt voor deze, dewelke alle de Kerken in Engelandt zouden Viſiteren in het welk zy geen tydt verlooren lieten gaan, want het nieuwe Dienſtboek had volgens de wet plaets te nemen, op St. Jans dag, en op dien zelven dag waaren deze Commiſſien geteekent; een van deze, dienende voor het Biſdom en Provincie van Jork is in de verzaameling te vinden. Zy was toegeſtaan aande Graven van Shrewſ- De eerſte hooge Commiſſie. Coll. No. 7.

bury

1559. bury en Derby en eenige andere, onder de welke Dr. Sands een was.

„ De voorreden stelt voor, dat God hebbende de Koninginne „ over het gantsche volk gestelt, zy geen goede reden en rekeninge van „ dat vertrouwde konde geven, sonder te pogen de ware Godsdienst „ voort te zetten, met de rechte weg om God te dienen in al haar sta- „ ten en heerschappyen. Zy derhalven voor hebbende een algemene be- „ zoekinge aan te stellen door haar geheel Koninkrijk, bemagtigde de- „ selve of eenige twee van hen; de ware geschapenheid van alle de Ker- „ ken in de Noorder-gedeelten, te ondersoeken, suspenderende of vast- „ stellende zodanige Kerkelijke personen, als hen des waardig schijnen, „ en andere in hun plaats stellende, te procederen tegen al de zulke als „ zich hartnekkig betonen by gevangenis, Kerkelijke tugt, of andere „ wettige wegen. Zy hadden ook pensioenen te behouden, voor zo- „ danige als niet wilde in hun dienst volharden, maar dezelve afleiden; „ ook te examineren de staat en conditie van alle die gevangen waren, „ over zaken de Godsdienst aangaande, en deselve te ontslaan, en we- „ der in hun bedieninge te stellen, die onwettiglyk in de laatst voorgaan- „ de tijden, daar uit gezet zyn.

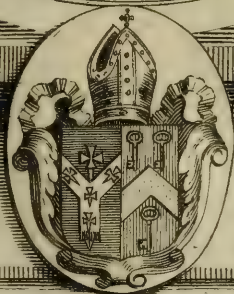
Dit was de eerste hoge Commissie, dewelke uitgegeven is geworden; die voor het land van Canterbury, was zonder twyfel van de zelve nature. De voorsienigheid van pensioenen te behouden, voor zodanige Priesters als uit geset waren, wierd zeer gepresen; nademaal zy daar door buiten de uiterste armoede gehouden wierden, dewelke hen tot eenige onbetaamlijkheid mogt brengen; en door het pensioen het welke hen op hun goeden handel en wandel wierd toegestaan, wierden zy in dwang gehouden.

Maar dat het geen voornamentlijk in de Commissien mispresen wierd, was, dat de Koningin de Visitators magt gaf, om by kerkelijke tugtinge te procederen, het welke voor een grote uitbreidinge, van haar opperhoofdigheid wierd genomen; maar men dagt weder, dat de Koninginne sulks zo wel toestond te doen, als de wereltlijke Canceliers het zelve in de kerkelijke Hoven deden; zo dat het eene misbruik door het andere te verschonen was.

Deze Visitators doende rapport van de gehoorzaamheid, gegeven omtrent de Wetten en dese Injunctien, zo is bevonden, dat van 9400. gebeneficeerde personen in Engeland, daar niet meer bevonden wierden, als 14. Bisschoppen, 6. Abten, 12. Diakens, twaalf Opper-Diakens, 15. hoofden van Collegien, 50. Præbendarisen, en tachen-

EFFIGIES MATTHÆI PARKERI ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS

Natus Nordovici
1504 Auguſt: 6
Decan Lincoln
ſub Eduardo VI.

Conſecr. Archiep
Cantuarienſis
1559: Dec: 17
Obyt 1575. May 17.

tachentig Rectoren van Parochien, die hun ampten, ter oorzaak van de Religie hadden afgestaan; so wel wisten de Roomsche in het gemeen, in te volgen. En in der daad de Bisschoppen na desen tyd hadden dezelve vrees, wegens het gevaar, in het welke de Religie zig bevond, door de wedersporigheid van het meeste gedeelte der Kerkelijke personen, dewelke hun genegentheden tot de oude bygelovigheden noch niet afgelegt hadden. Zoo dat indien de Koningin Elisabeth niet zo lang geleeft hadde, tot dat al die generatie verstorven was, en een nieuw slag van menschen weder in de plaats gestelt; en indien een Prins van een anderen Godsdienst, haar voor dien tyd op gevolgt was geweest, zy zouden misschien weder tot die oude superstitien gekeert zyn geweest, en dat zo volvaardig als zy by Koningin Marias tyden hadden gedaan. 1559.

Het gene de superstitieuse partye, by Konink Eduards tijden meest ophield, was, dat verscheidene groote Bisschoppen hen in het heimelijk begunstigden en aanmoedigden; derhalven wierd nu besloten, op de openstaande stoelen, goede toeversicht te nemen.

Parker is onwillig tot het opper-bisdom van Kantelbury.

Hier voor is gezegt, dat Parker naar Londen was ontboden, door ordere van de Koninginne, en dat hem het Opper-Bisdom van Cantelbury was opgedragen: hy hier over wierd tot zulk een verwarring van sijn gemoet gebragt, dat hy buiten maten daar over bedroeft was. Zo haast als hy weder te huis gekomen was, schreef hy aan den Zegelbewaarder, welken brief, nevens alle de andere, over deze zaak gewisselt, in de versamelingen te vinden is, „ hy verklaarde dat hy noit minder „ genoegen had gehad in een Londensche reis, en noit blijder was ge- „ weest, dan daar gerakende, als deze laatste maal. Hy zeide het wa- „ re nodig, dien stoel met een man te vullen, die nog hoogmoedig, „ kleynhartig nog begeerlijk zy. Een hoogmoedig man zou misschien „ van zyn broederen in de leeringe in geschil raken; daar de geheele „ sterkte van de Kerk in haar eendragtigheid bestaat: maar indien er „ harte-brand onder hen quam te ontstaan, en hun byzondere geschil- „ len, die zy over de Zee hadde gehad, te huys wierden gebracht, zoo „ was de vrede vande Kerk verlooren, en het gevolg van al hunne aan- „ leggingen, zou te niet gaan. En indien een kleinhartig man daar in „ gestelt wierd, zou zulks den moedt van hun tegenpartyders doen „ ryzen; een begeerig of gierig mensch was nergens goed voor. Hy „ kende zyn eygen onbequamheid, beyde in lighaam en verstand zoo „ wel, dat hoewel het hem leet zou wezen, hem misnoegen tegens „ hem te geven, of den Secretaris Cecil, die hy boven alle menschen „ Coll: No. 8.

1559. „ in de geheele werelt eerde, te verstooren, en nog meer, de Konin-
„ gin te mishagen, zoo most hy echter Gods gramschap ontwijken,
„ en niets aanslaan, in het welke hy wel wist zig niet te zullen konnen
„ zoodanig draagen, dat hy wegen zyn bedieninge, zig voor God of
„ voor de Werelt zou konnen verantwoorden. En indien hy zou moe-
„ ten naar de gevangenis gaan, ter oorzaak van zyn hartnekkige af kee-
„ righeid (met het welke het schynt zy hem hadden gedreigt) wilde
„ hy zulks liever, met een gerust gemoet en Conscientie verdragen,
„ als een ampt aanvaarden, des zy hem niet konden ontlasten. Hy
„ zeyde dat hy van meninge waar, door Godts genade, noyt van die
„ ordere te zyn nog hooger nog laager. Hy wist zelve best, waar hy
„ bequaam toe was, hy was arm, en niet bequaam zig in sulk een bedie-
„ ninge te houden. Hy had een breuke, dewelke hem niet veel toeliet
„ te tobben, derhalven versocht hy een plaats in de Hooge Schoole al-
„ waar hy zyn leven verdraaglijker wyze zou konnen doorbrengen.
„ Hy wist wel dat hy hun verwachtinge niet zou konnen beantwoor-
„ den, het welke hem zoo dede aanhouden, om zoo hoog niet verheven
„ te werden. Hy zeyde groote vreese te hebben, datter geschillen
„ lichtelyk onder hen zelven, zouden ontstaan; het welke een ver-
„ maakelijke afleydinge voor die van de Roomsche Kerk zou zyn;
„ hy zag dat sommige menschen, nog menschen waaren selfs na al hun
„ onderwysingen, in het School van quelling en verdriet. Hy verklaar-
„ de zyn eigene winst, nog gemak te zoeken; hy had maar twee of dry
„ Jaaren voor hem, om te leven, en had geen begeerte schatten voor
„ zyn kinderen te vergaaderen. Dit schreef hy op den eersten van
„ Maart.

De besigheden van het Parlement, dede deze zaak ter zyde leggen, tot dat het zelve was gedissolveert, en toen op den 17. van May schreef hem de Heer Zegelbewaarder, over die zaak: hy zeyde dat hy zag, uyt een besluit, nog dien dag, by de Koninginne genomen, dat het zeer hard zou vallen voor zyne vrienden, hem van dien last verlost te zien. Wat hem aangaet, indien hy eenig man kende aen den welken, de Characters, in zyn brief vermelt, beter behoorden als aen hem, hy zou den zelven zoeken te vorderen; maar kennende geen, zoo most hy nootzaakelijk voor hem zyn.

Op den 19. daar nae, onderteekenden den Heer Zegelbewaarder en de Secretaris Cecil, een Brief in des Koninginnen naam, verzoekende hem op te komen; en daar na zondense een tweede bevel, om ten Hove

te

te komen op den 28. van die Maant; hy quam dan, maar verſchoonde 1559.
zig ſelven op een nieuw. Maar ten laatſten, zynde zoo dikmaals en zo hard aangedrongen, ſchreef hy aan de Koninginne zelve; " Verklarende, dat de uyterſte nootwendigheid hem drong, om haar moeyelijk " te vallen, beide volgens ſijn gewiſſe tot God, en uit opmerkinge " van haaren dienſt: hy erkende zyn groote onwaardigheid tot zulk " een hooge bedieninge; daarom hy ootmoediglijk op zyn knien, " haar bad, hem van dat ampt te bevryden, het welke een man van meer " geleertheid, deugt en ondervindinge vereiſchte, als hy volkomentlijk wiſt in hem te zyn, hy beklaagde ſig zoo ſlechtelijk begaaft te " zyn, dat hy haar niet konde in dien hoogen ſtaat, dienen; maar in " eenig ander minder ampt zou hy gereed zyn alle zyn plichten voor " haar af te leggen, in een plaats dewelke met ſwakheid over een quam. " Maar ten beſluite onderwierp hy zig ſelven haar welgevallen. Zoo wierd hy dan ten alderlaatſten, niet zonder groote ſwarigheid bewogen, om het ampt te aenvaarden.

Zoo wierd dan op den 8. van July, een Congé d'Elire verlof om te verkieſen naar Canterbury gezonden, en daar op wierd op den 22. het Capittel geſommeert, om op den eerſten van Auguſtus te vergaderen: alwaar de Deeken en Prebendarien, by een komende, hebben, volgens de gewoonte, in hun verkieſinge gebruikelijk, by een Compromis, aan den Deeken op gedraagen, te verkiezen den geenen die het hem geliefde, en hy noemde Doctor Parker, volgens het aanſchryven van de Koninginne, het welk zy alle beveſtigt hebben, maakende vervolgens hun verkieſinge bekent, en het *Te Deum Laudamus* daar over zingende, op den 9. van September wierd het groote Zegel geſtooken aan een ordere, tot zyn inwyinge, houdende aan de Biſſchoppen van Dureſme, Bath en Wells, Peterboroug, Landaff en Barlow en Scory, zynde deze alleen Biſſchoppen genoemt, als nog tot geen ſtoel verkoozen zynde, belaſtende de zelve de inwyinge te doen. Hier uyt ſtaat te zien, dat nog Tonſtal, Bourn nog Pool op dien tyd afgeſet waaren, en het ſchynt datter nog hoop was, om hen tot gehoorſaamheid der wetten te trekken, en hen zoo in hun Biſdommen te laaten.

Deze zaak wierd tot den 6. van December uitgeſtelt. Of dit nu geſchiede ter oorzaak van Parkers onwilligheid, of om eenige andere redenen is my ten beſten niet bekent. Maar als toen de dry andere genoemde Biſſchop weygerig zynde, om het zelve te doen, iſſer een nieuwe order onder het Groote Zegel, afgeveerdigt, aan den Biſſchop van Landaff, Barlow, Word Ingewyd.

1559. verkoozen Bisschop van Chichester, Scory verkoozen Bisschop van Hereford, Coverdale gewesen Bisschop van Exeter, Hodgkins Bisschop Suffragaan van Bedford, Johan Suffragaan van Thetford, en Bale Bisschop van Offery; dat zy, of eenige, vier uyt hen hem zouden consacreren; zoo dan uyt kraght van dezen, zyn op den 9. van December Barlow, Scory, Coverdale, en Hodgkins, in de Kerk van St. Maria Le Bow, by een gekomen, alwaar, volgens de gewoonte de Conge d'Elire, met de verkiesinge en de Koninklijke toestant daar op, voor hen gebragt mosten werden, en deze gelezen zynde, wierden getuygen geciteert tot verzeekeringe, dat de verkiesinge wettiglijk geschied was, en al die daar iets tegen hadden, wierden ook ingedaagt: al welke dingen volgens de wetten verrigt zynde, en niemant komende om de verkiezinge tegens te spreken, hebben zy dezelve, volgens het gewoonlijk gebruik, bevestigt. Op den 17. van December, wierdt Parker in de Koninklijke Kappel tot Lambeth, door Barlow, Scory, Coverdale, en Hodgkins ingewyt, volgens het boek van Ordinatie en inwyinge, ten tyden van Konink Eduard gemaakt, alleenlijk de plechtigheid van den Staf in zyn handt te geven, wierdt uyt den dienst gelaaten onder dese regeringe. Hy zynde aldus selve ingewyd, weide vervolgens de Bisschoppen, voor de andere stoelen mede in, als: Griendall Bisschop van Londen, Cox die Konink Eduards Aalmoezenier was geweest, Bisschop van Ely, Horn Bisschop van Winchester, Sandyt Bisschop van Worcester, Merik Bisschop van Bangor, Joring Bisschop van St. Davids, Bullingham Bisschop van Lincoln, Jewel Bisschop van Salisbury, (het groote cieraed van dien tyd in geleertheid en Godtsaligheid) Davis Bisschop van St. Asoph, Guest Bisschop van Rochester; Berklei Bisschop van van Bath en Wells, Bentham Bisschop van Coventry en Litchfield, Alley Bisschop van Exeter en Par Bisschop van Petersboroug, Barlow en Scory wierden in de stoelen van Chichester en Hereford gestelt, en eenigen tydt hier nae in February 1561. wierd Jong van St. Davids naa Jork overgezet, zynde nu geen hoppe meer overig om Heeth te winnen, en daar in te houden, daar men lang so het schynt naar getragt hadde, want daar waaren nu twee Jaaren verloopen dat die Stoel aan het ledig staan was geweest. Op gelijke wyze, na zoo langen gedult omtrent Tonstal, de hoop om hem te winnen nu uit zynde, is in Maart 1561. Pilkington Bisschop van Duresme gemaakt, Best wierd daar na Bisschop van Carlisle, en Downham Bisschop van Chester gemaakt.

Het sprookje van het paarts-hooft wederlegt.

Ik hebbe deze bevorderingen wat duidelijk verhandelt, om dat ter oor-

oorzaak van een quaadtaardige veragtinge, met welke zy in volgende ty- 1559.
den aangetast geweest, men over veertig Jaaren hier na daar niet om ge-
dagt heeft; maar toen was het gesmeed, bekent gemaakt, en over de
geheele werelt verspreit, dat Parker zelve niet wettiglijk was ingewyd.
De eerste vinder van dit zeggen word gezegt, eenen Neale te zyn ge-
weest; die voor heen een van Bonners Kappellanen is geweest. De
bestelling was aldus, dat de Bisschop van Landaff, zynde versogt van
Bonner de inwyinge niet te doen, of ordere daar toe, in zyn Bisdom te
stellen, daar op het zelve had geweigert te doen. Hier op de verkoo-
rene Bisschoppen by-een-gekomen zynde in Cheapzide (een straat in
Londen alzoo genoemt) in de wyn-herberge van het Paartshooft; Neale
die hen derwaarts hadde naagespoort, had door de scheur van de deur
gezien, en bemerkt, dattet daar alles in groore onorder was, dewyl de
Bisschop van Landaff niet te bewegen was (maer gelijk het fabeltje
luid) Scory had hen alle doen knielen, en den Bybel op een ieders
Schouders en hooft gelegt, en gezegt, ontfangt gy den magt om Godts
woort opregtelijk te prediken, en zoo waarenze alle, Bisschoppen we-
der opgestaan. Dit praatje quam zoo laat in de wereld, dat Sanders en al
de andere Schryvers van Koningin Elisabeths tyden, daar noyt iets van
gehoort of geweeten hebben, andersints, mogen wy wel verzeekert
zyn, datze het niet verborgen zouden hebben. En indien die zaak had
waar geweest, of indien Neale had gedagt geweest iets te hebben gesien,
daar is geen reden te denken dat hy het zelve zou hebben getragt te ver-
bergen: maar als men mogt denken dat al die perzoonen, die tegen-
woordig zyn geweest op Parkers inwyinge, toen Dood waaren, zoo
was het dan tydt om zulk een history te smeden, want men mogt hoo-
pen, datter niemant zou gevonden werden, om daar tegens te spreeken.
En wie kan meer zeggen, als dat zommige hebbende gezens deze Bis-
schoppen van de Bow of Boogkerk, naar deze herberge gaan, om al-
daar te zaamen het middagmaal te houden, met hun borgerlingen, ge-
lijk wel andere meer, nae hun inwyinge hebben gedaan, vermoet heb-
ben, dat toen de tydt van deze Paartshoofts Consecratie was. Maar ge-
lijk het Godt beliefde, daar was nog een getuyge in het leven, nament-
lijk de oude Graaf van Nottingham die by de inwying zelve geweest
hadde, die verklaart heeft dat de zelve tot Lambeth geschied, beschry-
vende al de omstandigheden daar van, en voldoende alle redelijke men-
schen, dat alles was geschied, naar de ordere van de Kerk van Engeland.

De Registers beide van den stoel van Kanterbury en van de gedenk-

1559. ſtukken van de Kroon, komen in alles met zyn verklaring over een. Want voor zoo veel als Parkers Congê d'Elire, met des Koninginnes toeſtant, tot zyn verkiezinge, en de geſchrevene order tot zyn inwyinge, alle onder het groote Zegel zyn. Alſoo op een *Certificat*, gemaakt door deze, dewelke hem geconſacreert hebben, zyn de temporaliteiten, door een andere geſchreve ordere herſtelt, die mede geinregiſtreert is, het welke ook moſt getoont werden, in het Hooger Huys van het Parlement, wanneer hy zyn plaats aldaar quam nemen. Behalven dat de inwyingen van de andere Biſſchoppen door hem gedaan, toont, dat hy eerſt alleen was ingewydt, zonder iemand meer, en boven alle getuygeniſſen het origineel Inſtrument van Parkers Conſecratie, legt nog, onder zyn andere Papieren, in de Boekery van *Corpus Chriſti* Collegie, tot Cambridge, het welke ik geſien en gelezen hebbe, en het is zoo zeekerlijk een Origineel geſchrift als eenig dat ik oyt in myn handen heb gehad: Ik hebbe het in de Collectie ingevoeg tot meerder ontdekking van de onbeſchaamtheid van dien aenhang; maar echter het hadde de volheid van zyn eynde, want het zwakke onkundige volk, hoorende het ſelve zoo duydelijk bewaarheden door hun Prieſters, konden niet minder als het zelve geloven, en ik zelve hebbe verſcheydene gevonden die nog ſcheenen geloof daar aan te ſlaan, niet tegenſtaande al die klaare wederleggingen, dewelke die wyze en geleerde Biſſchop Bramhall de laatſte onlangs Primaat van Yrland, daar van gemaakt heeft. Daaromme hebbe ik nodig geacht, my een weynig meer, omtrent deze inwyinge uit te breiden, en des te meer, ter oorzaak van de invloeyinge die dezelve heeft in al de Ordinatien, die zedert in de Kerk gevallen zyn.

Coll. No. 9.

Eenige ſtooten zig aan de oncanonykheid van dezelve, om dat deze zoo niet was geſchied door al de Biſſchoppen van de Provincie, en drie Biſſchoppen, die nog geen Biſdom hadden, wanneer zy dezelve deden, en de vierde maar alleen een Suffragaan Biſſchop was. Maar op al deze dingen is geſegt; dat na dat een Kerk overloopen is met Ketteryen deze regulen, dewelke in haar vaſtgeſtelden ſtaat moſten werden waar genomen, altoos *geſupercedeert* en ingeſien zyn geworden, gelijk blijkt byzonderlijk, wanneer de Arriaanſche Biſſchoppen, uit eenige hunne groote Biſdommen geſlooten waaren, zoo hebben de Orthodoxen weder andere in hunne Plaatſen geordineert, zonder zig zelven in zulken gevalle, zoo nau aan de Canones te verbinden, en Biſſchoppen, die alreets wettiglijk geconſacreert waaren, konden zekerlijk hun eygen Character aan anderen mede deelen, of zy in actuele Biſdommen waaren of niet: en een Suffragaan

gaan Bisſchop, zynde ingewyd, op de zelve wyze als andere Bisſchoppen, hoewel in een bepaalde Juriſdictie, was evenwel van een en dezelve ordere, met de andere. Alle deze dingen zyn door Maſon, met groote geleertheid voortgezet, die op het voortkomen, van deze verſiering, door geſchriften de Engelſche Kerken-dienſt heeft gevindiceert en beſchermt. 1559.

Op deze wyze dan wierden de ledige ſtoelen gevult, en de dienſt van God gereformeert en hervormt, in Engelant. Dry dingen bleven nog ongedaan. Het eerſte was, de leeringe van de Kerk voor te ſtellen, gelijk ten tyden van Konink Eduard was geſchied. Het tweede was, het vertaalen van den Bybel, en dezelve met korte aanteikeningen uyt te geven; en het darde was, de Kerkelijk Geregts-hoven, te reguleren. De Bisſchoppen derhalven vingen dit laatſte aan, en hoewel zy niet konden, by openbaare magt, de Artykelen van de Kerk voortzetten, voor dat zy in een Convocatie Synodaalijk vergaadert waaren geweeſt, echter hebben zy, korts daar aan zig daar toe vervaardigt. En voor het tegenwoordige, quaamen zy over een in een korte belydeniſſe van hun gelove, dewelke alle de Kerken-dienaars waaren gehouden, het volk openbaarlijck voor te lezen. Deſe zal in de verſaamelinge te vinden zyn, uyt geſchreven van het geen toen daar van gedrukt is geworden. Coll. No. 1-II.

In de Artykelen gemaakt onder Konink Eduards regering, dewelke ik in de verzaamelingen hebbe gebragt, zal de lezer op de kant vinden, het onderſcheyd tuſſchen die en deze, aangeteekent. In het darde Artykel, is de uytlegginge van Kriſtus nederdaalen ter Hellen, uytgelaaten. In dat, het geene de Heylige Schrift aangaat, hebbenſe nu bygevoegt, een optellinge van de Canonijke en Apocryphe Boeken; verklaarende, dat eenige leſſen uyt de laatſte waaren voorgelezen, tot onderwyſinge van het volk; maar niet tot beveſtiginge van de leere. Ontrent het gezag van de Kerk, hebben zy nu gevoegt, dat de Kerk het gezag hadde om van Ceremonien en plechtigheden te oordeelen, ook omtrent geſchillen des geloofs, maer altoos onderſtellig onder de Schrifture. In het Artykel omtrent des Heeren Avontmaal, is veel uytgelaaten; want in plaatſe van die wydloopige wederlegginge van de lighaamelijke tegenwoordigheid, getrokken uyt de onmooglijkheid, dat een lighaam in verſcheidene plaatſen kan zyn; waar uyt volgt, dat naademaal Kriſtus lighaam in den Hemel is, de gelovigen niet behoeven te geloven, of te belyden een wezentlijke tegenwoordigheid van het zelve in het Sacrament.

In de nieuwe Artykelen is gezegt: *dat het Lighaam van Kristus, op een geestelijke wijze word gegeven en ontfangen, en de middel waer door het ontfangen werd, het geloove is.* Maar in de oorspronkelijke Copye van dese Artijkelen, dewelke ik hebbe gesien, door hen allen die in ieder huis der Convocatie gezeten hebben, ondertekent, is een vorder byvoegsel gemaakt. De Artijkelen waren ondertekent, onder die voorhoedinge, welke in een zaak van zulk een gewigt vereischt word. Want voor de ondertekeninge, staat het getal der bladen, en van de linien in ieder pagina van het boek, onder het welke zy hun hand zetten.

No. 55. C. Cor. Christi Cant.

In het Artijkel aangaande de Eucharistie, zyn dese woorden bygevoegt. *Christus in Cœlum ascendens, corpori suo, immortalitatem dedit, naturam non abstulit: humanæ enim naturam veritatæ juxta Scripturas perpetuo retinet, quam in uno & definito loco esse, & non in multa vel omnia simul loco diffundi, oportet: quum igitur Christus in Cœlum sublatus, ibi usque ad finem sæculi sit per mansurus, atque inde, non aliunde (ut loquitur Augustinus) venturus sit, ad judicandum vivos & mortuos, non debet quis quam fidelium, carnis ejus & sanguinis realem & corporalem (ut loquuntur) præsentiam in Eucharistia vel credere vel profiteri.* Dit luid aldus in onze taal: Kristus ten Hemel opvarende, heeft sijn Lighaam de onsterflijkheid gegeven, maar de nature niet benomen; want volgens de Schrift, hy behoud de waarheid van de menschelijke natuer gedueriglijk, dewelke maar in een plaats kan zyn, en niet in vele, of in alle plaatsen verstrooit werden. Dewyl dan Kristus in den Hemel opgenomen, aldaar tot den einde der tijde toe verblyven sal, en van daar en niet van elders (als Augustinus segt) zal komen, om levende en doden te oordeelen, zo moet niemand der gelovigen, een Wesentlijke, en Lighamelijke (gelijkse spreken) tegenwoordigheid in de Eucharistie, of geloven of belijden. Maar in het origineel is dit met menie of rood-aard uit-gedaan, egter zo, datmen het nog lezen kan. Het geheim hier van was. De Koningin en haren Raad trachten, gelijk albereits getoont is, alle het volk in de vereeniginge van de Kerk te trekken, en men hadde voorgestelt, dat zulk een uitgedrukte definitie tegens de Wesentlijke tegenwoordigheid, menige van de Kerk afdrijven zou, die nog van dat gevoelen waren. En daaromme was men bedagt, dat het genoeg ware de Transubstantiatie te verwerpen, en te zeggen, dat Kristus tegenwoordig ware, op een geestelijke wijse, en door het gelove aangenomen wierd, en meer daar van te zeggen, gelyk

Uytlegginge van Kristus tegenwoordigheydt in 't Sacrament.

Maar te rugge gehouden.

lijk het overtollig ware, alzo zoude het verdeelinge konnen veroorsa- 1559.
ken, hier over dan zyn dese woorden met gemene toestemminge uitgelaten, en de naaste convocatie, zijn de Artijkelen, zonder de zelve, ondertekent, van het welke ik mede het Origineel gesien heb.

Dit toont, dat de leeringe van de Kerk, door de gehele convocatie ondertekent, indien tyd tegens de Wesentlijke tegenwoordigheid van Kristus Lighaam, in het Sacrament strydig was, alleenlijk het wierd niet noodzaakelijk geoordeelt het zelve zo gemeen te maken. Hoewel uit dese stilswijgentheid die niet voortquam uit hun gevoelen, maar uit de wysheid van dien tyd, omtrent het geven van vryheid, door verscheidene speculatien wegens de wijse der tegenwoordigheid, eenige zedert hebben willen zeggen, dat de voornaamste Harders van deze Kerk, de definitie en beschrijvinge ten tijde van Eduard de VI. gemaakt, niet voor goed hebben gehouden, en voor de Wesentlijke tegenwoordigheid waren.

Het vertalen van den Bijbel aangaande, dese wierd in verscheidene parcelen verdeelt. De vyf Boeken van Moises wierden Willem Alley Bisschop van Exeter aanbevolen; de Boeken van daar tot aan het tweede Boek van Samuel, wierden gegeven aan Richard Davis, die Bisschop van S^t. Davids gemaakt was geworden, wanneer Jong naar Jork was verplaatst. Alle de Boeken van Samuel tot het tweede Boek der Kronijken, wierden Edwyn Sandys, Bisschop toen van Worchester toegevoegt. Van daar tot het einde van Iob, wierd gegeven aan een wiens naam is gemerkt A.P.C. Het Boek der Psalmen viel Thomas Bentham Bisschop van Coventry en Litchfield te beurt. De Spreuken aan, wiens naam spelt A.P. Het Hoge-lied van Salomon aan een gemerkt A.P.E. Al de Boeken van daar tot aan de Klaag-Liederen van Ieremias, wierden vertrouwt aan Robbert Horn, Bisschop van Winchester. Hezechiel en Daniel aan Bentham; van daar tot Malachia, aan Grindall, Bisschop van Londen. De Apocryphe Boeken tot het Boek der Wysheid, wierd gegeven aan Barlow, Bisschop van Chichester, en de rest daar van aan Parkhurst, Bisschop van Norwich. De Euangelien, Handelingen der Apostelen, en de Brief tot de Romeinen, wierden gegeven aan Richard Cox, Bisschop van Ely. De brieven tot die van Corinthen aan een, geteekent G. G. De rest van het Nieuwe Testament wete ik niet, wie dat aanbevolen is geweest. Al deze toelegginge hebbe ik uit de Bijbel zelve vergadert, gelijk daar na door Parker die uitgegeven is geweest. Wat methode en wijze zy in dit Werk gevolgt hebben; als dat de regels, dewelke daar na door Konink

Vertaling van den Bybel.

1559. Jacob gegeven zyn, wanneer de vertalinge weder wierd overgesien, van het geene nu gedaan was, uitgetrokken zyn: welke regels, ter oorzaak van de frayigheid ik in de verzamelinge zal voegen, gelijk ik dezelve uit Bisschop Rivifs papier getrokken hebbe. Zy zyn gegeven met die bezorginge die zulk een zaak vereischt: daar waren verscheidene geselschappen bestelt voor ieder parceel van de Schriftuer, en een ieder van dat geselschap, most dat gehele parceel vertalen; dan mosten die alle te zamen vergeleken werden en wanneer eenig geselschap zyn gedeelte had geeindigt, mosten zy zulks, de andere geselschappen deelachtig maken. Zo is het gelooflijk, dat te deser tijd, deze bysondere Bisschoppen, dewelke deze vertalinge ondernomen hadden, sich geselschappen hebben toegevoegt, door welker hulp zy het naderhand te wege gebracht hebben; en wanneer het voortgezet was op het einde van ieder afdeelinge, wierden de eerste letters van den vertaalder gedrukt, als W. E. E. W. voor Will Exon, en Edwin Wigorn, en zo mede al de rest.

Col. N°. 10.

In wat jaar dit eerst gedrukt is geweest, ben ik niets te wel versekert, want ik heb de eerste druk daar niet van gesien, maar ik geloof dat het is geweest in het Jaer 1561. of korts daar na, want de Almanak, wegens de beweeglijke Vierdagen daar voorstaande, begint met dat jaar.

Belangende de Regels en Canons van de Kerkelyke Regeringe; dese waren zo haast niet vervaardigt, eenige zyn in het jaar 1571. te voorschijn gekomen, maar meer andere in het jaar 1597. en een vry wytlopiger versameling van de zelve in het eerste jaar van Konink Jacobs Regeringe. Maar dese zaak heeft noch haar meeste kracht ontbroken; want de penitentiare Canons zyn niet opgeset; en de bestiering van de Kerk is noch in handen van de Kerkelijke niet gebracht, zo dat in dit gedeelte de Reformatie van de Kerk eenig gedeelte van haar volkomentheid in de bestieringe en tugtinge van de zelve, mist.

Begin van de verdeelinge der Kerken.

Op dese wijze heeft de Koningin Elisabeth de herstelling van den Godsdienst opgehaalt en weder voortgebracht. En men zou hebben mogen verwagten, dat onder zulke sinmatige en wijse beradinge, de zaken met zulk een gematigtheid hun voortgang genomen zoude hebben, dat dese Kerk in zich zelven kracht zou besloten hebben, om zich selven op te houden, een bolwerk van de Reformatie, en een schrik voor Rome te werden; maar dese zegeninge is door de zonde van het volk, de driftigheden van sommige, het belang van andere, en de slapheid van het grootste gedeelte, voor een groote uitmetinge ons onthouden.

De

De driftigheden dewelke over de Zee hun aanvang genomen hadden, wierden zo haaſt niet t'eenemaal vergeeten; en gelijk eenige ſprenkelen waren gequeekt, over geeſtelijke perſonen hun gewaed, in Konink Eduards tyd, hoewel Ridley en Hoeper dat geſchil in hunne aſſche geſmoort hadden, is die brand nu weder uit gebroken; aangaande het gewaad van de mindere Kerkelijke perſonen. Andere dingen wierden ook in geſchil getrokken. Eenige wilden, men zoude Kerkelijke Hoven in ieder Parochie oprechten, tot oeffeninge van tucht, omtrent argerlijke perſoonen; andere meenden, dat het zelfde in verdeeltheden zou konnen veranderen. 1559.

Deſe geringe geſchillen wierden driftiger verhandelt door ſommige, dewelke meenden deſelve zo verre aan te zetten, dat zy de Kerken-landen onder malkander mochten verdeelen; en deze driftigheden brachten zy verder onder de Regeringe van de Koningin Eliſabeth, als iemand zou kunnen bedenken, die de geſteltheid van die Regeringe aanziet. Maar na dat dezelve nog by verſcheidene trappen en toevallen, in de Borgerlijke Regeringe, tot die hoogte ingegroeit zyn, dat, hoewel in aanmerkinge van de gronden, op de welke zy geweeſt en noch opgehouden zyn, zy van geen groote kragt of gewigte zyn; echter indien de hevigheden en driften die door de zelve ontſtaan zyn, wel onderſogt werden, naauw eenige ſchynbare hoop, overgelaten is, om deze geſchillen te beſlechten, ten zy onze Wet-gevers de ſaak met ernſt by der hand nemen.

1559.

DE REFORMATIE VAN SCHOTLAND.

Ebbende dan aldus bericht gegeven van de vastſtellinge, der Reformatie hier in Engeland, onder de Koningin Eliſabeth, hebbe ik my voor een gedeelte ontlaſt, van myn voornemen, omtrent myn aenvangen van dit Werk; maar nademaal de beſtelling van de Godtsdienſt in Schotland, dat ſelve Jaar gemaakt is, zal ik vervolgens eenig berigt van de zelve hebben te geven. Het welke ik doe, met te meerder verzekeringe, om dat ik geraakt ben aan zeekere dingen van belang, die dezelve aangaan, inde Memorien en gedenkſchriften van Melvill, die in geen van de gedrukte boeken gevonden werden.

Wanneer de Vredehandelinge, tuſſchen de twee Kroonen van Vrankrijk en Spangie zyn aanvang nam, zoo was de geheimſte, beweegreden van de zelve, het uitroeien van de ketterye: gelijk zoo veel in de inleidinge daar van uitgedrukt word, dat om dezelve t'onder te brengen, en een algemeen Concilie beroepen, en alzoo de Kerk ten vollen reformeren van dwalingen en misbruiken, deze Princen een vaſte Vrede aangegaan hadden.

DeKardinaal van Loraine ſchreef aan zyn Zuſter, de Koninginne Regente van Schotland; dat nu, nademaal zy ſtonden om Vrede te maken, zy ook beſlooten hadden de werelt van kettery te ſuiveren. Hy ſchreef ook over aan den Eerſt-Biſſchop van St. Andries.

De Koninginne Regente was hier over ten hoogſten verſtelt, vindende haar nu gedwongen, haar trouwe te breken met deze, dewelke haar belangen tot hier en toe hadden betracht, en aan dewelke zy zoo dikmaals had belooft, dat zy in hun gewiſſe niet gemoeit ſouden werden. Het gevaar was ook zeer groot, ter oorſaak van hun verbinteniſſe, nademaal de Koningin van Engeland hen zekerlijk zou te hulp komen, beide om de over een komſt van den Godsdienſt, in beide de Landen, en om dat door verdeeling in Schotland te maaken, zy de Noorder-gedeelten van Engeland verzekeren zou, voor de ongemakken die haar van die zyde te wachten

hadde;

hadde; indien dat Ryk door Vrankrijk aangezet en opgemaakt wierd. 1559.
Maar de Bisschoppen van Schotland, sluitende hunne oogen voor alderhande gevaar, beslooten door eenig treffelijk voorbeeld een schrik onder het volk te maken.

De Opper-Bisschop van St. Andries, hebbende een vergadering van verscheidene Bisschoppen, Abten en Godsgeleerden, gelegt, stelde hen eenen Walter Mill te voren, een oud afgeleeft Priester, die nu in langen tyd geen Misse meer gedaan hadde, en in verscheidene plaatzen van het Land gepredikt hadde. Zy hadden te vergeefs gezocht hem tot afval te brengen, en alzoo wiert hy nu ter verantwoordinge gestelt. Zy leiden hem eenige Artykelen voor, onder anderen dat hy het Houwelijk der Priesteren, wettig geoordeelt, de zeven Sacramenten geloochent, de Misse een afgodery genoemt, en het ampt van het Bisdom versmaad, tegens de Bedevaarden gesprooken, en heimelijk in de huizen gepredikt hadde.

Mills Marte-larye.

Op deze dingen antwoorde hy, buyten hun aller verwachtinge, want hy was zoo oud en swak, dat zy meenden dat hy niets zou hebben konnen antwoorden. Hy zeyde, dat hy het Houwelijk een gezegende verbintenis achte te zyn, en dat het een ieder vry stond dat aan te gaan, en dat het veel beter was voor de Priesters te trouwen, als kuisheid te beloven, en de beloften niet naar te komen, gelijkze gemeenlijk deden. Hy zeide, hy kende geen Sacramenten, als Doop en Avontmaal, de rest liet hy henleiden. Hy zeyde het alleen communiceren van den Priester was, als of een Heer iemant ter maaltyd nodigde, en een klok luide, op dat hy komen most; maar wanneer hy gekomen was, hem den rugge toekeerde, en alleen alles ging zitten op-eeten. Hy zeide dat Kristus alleenlijk geestelijker wyze in het Sacrament was, en datter geen andere offerhande was, als het geen hy aan het Kruis geoffert hadde. Hy oordeelde, dat deze Bisschoppen in der daad waren, die het werk van een Bisschop deden, en niet dezen, die alleenlijk hun zinmatige vermakelijkheden zochten, en noch op Gods Woort, noch hunne Kudde acht sloegen. Hy wist dat Bedevaarden veel misbruikt wierden, en datter groote onkuisheden wierden onder dien schyn begaan, daar was geen grond voor dezelve in de Schrifture.

Op deze antwoord wierd hy vermaant afstand en herroeping te doen, maar hy zeide, hy wist dat hy eenmaal sterven most, en wat zy met hem mochten voor hebben, dat verzocht hy hen haastelijk te doen.

Hier over wierd hy een hartnekkig Ketter verklaart te zyn. Maar het land

1559. landt was albereids zoo afkeerig van henlieden, datter niemand te vinden was, die hem wilde verbranden, en hy die de Jurisdictie in die Regaliteit hadden, weygerde het vonnis uit te voeren. Echter kreeg men ten laatsten een van des Opper-Bisschops dienaars by het hooft, die het aannam; maar in de geheele stad konden zy niemand vinden, die hen een koord verkoopen wilde, om hem daar mede aan den staak te binden, zoo dat zy gedwongen wierden het werk tot des anderen daags uit te stellen, en toen, dewyl men anders geen krygen konde, zond de Eerstbisschop, de koorden van zijn Pavilioen daar toe. Wanneer Milby aan de staak wierd gebragt, wilde hy van selfs niet opgaan, om niet schuldig aan zijn eigen dood te zyn, maar hy zeyde, wildenze hun hand aan hem leggen, zy zouden sien hoe gewillig hy zoude volgen; dat geschiedende, ging hy op, en zeyde. *Ik wil tot Godts altaar ingaan.* Hy vermaande het volk, sig niet meer door de logenen der Priesters te laten verleiden, maar aan Kristus en zyn verdiensten te blyven hangen, voor wiens leere, gelijk zoo veele andere Bloedgetuigen hadden gedaan, hy zyn leven gewilliglijk opofferde. Wanneer het vyer voor hem aengestoocken was, riep hy tot het volk datse voor hem wilden bidden, en bleef al te roepen: *Heer weest my genaadig*, tot dat hy niet meer konde spreeken.

Het volk zeer daar door getergt.

Dit zyn lyden smarte den inwoonderen van St. Andries ten alderhoogsten, die een grooten hoop steenen, op de plaats daar hy verbrand was, vergaaderden, tot gedachtenis van het zelve; en hoewel de Priesters die dikmaals weg haalden, bragten zy die al weder by, tot dat een wagt daar by gezet wierd.

In al de gedeelten van Schotland, voornamentlijk in de Steden, ende huisgesinnen van den Adel, was de reformatie aangenomen, en heimelijk beleden, des begostense nu over te leggen watze te doen hadden. Zy hadden verscheydene byeenkomsten in verscheydene plaatzen, en bevindende dat hun belang groot over het Koninkrijk was, vingen zy verbintenissen aan, om den waren Godsdienst voor te staan.

Eer het Parlement in het voorleden Jaar by een gekomen was, haddenze een versoek-schrift aan de Koninginne ingegeven, dat de dienst
„ van God, doch in de gemeene taal, en de Communie in beyde de gedaan-
„ ten, bedient mogt werden. Datmen groote zorge, omtrent de ver-
„ kiesinge der dienaren wilde dragen, dat zulks mocht geschieden naar
„ gewoonte van de Primitive Kerk, en dat argerlijke dienaars mogten
„ afgestelt en waardiger lieden in hunne plaats gestelt werden.

Maar

Maar de Koninginne Regente om hen in hoop te houden tot dat " 1559.
den Daulphin als Konink van Schotland zou erkent werden, beloofde "
dat zy niet zouden gehindert werden, gebeden in hun eygen taal te oe- "
fenen, indien zy zich wilden onthouden van openbare vergaderingen "
tot Edenburg of tot Leith te houden.

In het Parlement ſtelden zy voor de vernietiginge van de wetten voor de proceduren van Kerkelijke perſoonen, tegens de Ketters; en dat niemant van Kettery zou worden veroordeelt als volgende Gods Woord, met eenige andere bepalingen van de geſtrengheden tegens de zelve. Maar de Koningin gaf hen gedueriglijk goede hoop, alleenlijk zeyde zy, dat zy deze dingen niet konde toeſtaan, ter oorzaak van de tegenſtand, de welke de Geeſtelijken zouden maken; maar zy liet hen toe een Proteſtatie in het Parlement te lezen, verklarende hun begeerte van een reformatie; en dat, indien op weygeringe van het zelve, de misbruyken met gewelt weg genomen wierden, men hen daar over niet te beſchuldigen hadde, die deze zedigheid in het verzoeken van het zelve, gebruykt hadden.

Het wierd in dit Jaar genoegzaam kenbaar, dat zy beſlooten had, tot extremiteiten te procederen. Zy ontbood al de Gereformeerde Predikers, dat zy op den 10. van May tot Sterling ſouden komen. Wanneer dit geſchied was, ging de Grave van Glencarn tot haar, uit name van de andere, en vraagde haar de reden van deze procedueren af. Zy antwoorde hem met eenige oplopentheid dat in ſpyt van hen, en al die geene die het met hen wilden houden, zy deze Predikers uit Schotland bannen zou, al predikten zy zoo wel als Paulus den Apoſtel ſelfs. Hier
op dede hy haar gedenken aan de beloften de welke zy hen gedaan had- "
de; waar op zy tot antwoord gaf, dat de beloften der Vorſten, niet "
vorder konden bepaalt werden, als hen dienſtig ſcheen te volbrengen. "
Glencarn gaf tot antwoord, indien zy geen beloften wilde houden, dat zy haar niet meer erkenden, maar ook af ſtonden van alle gehoorzaamheid ontrent haar.

Nog dien zelven nagt quam haar ter ooren, dat in de Stad van St. Johnſtone, het volk opentlijk in hun kerken predikte. Hier op belaſt zy den Lord Ruthven te gaan, en die ſtad te verzeekeren. Hy gaf tot antwoord dat hy geen magt over hun Conſcientien hadde, waar op zy ſwoer, zulks hem en de zyne te doen berouwen.

Revolte tot St. John ſtone, begonnen.

De Predikers quamen van alle kanten, verſelt met veel Edellieden, om te verſchynen, op den dag, op den welke zy gedaagt waaren. De Koninginne

1559. ginne zulks verstaande, liet hen aanzeggen dat zy te vertrekken hadden, want zy wilde in de Citarie niet voortgaan. Veel van henlieden, begaven zich hier op naar huis; Maar andere gingen naar St. Johnstoune, echter ter oorzaak van hun achterblyven, dede zy hen allen voor wederspannige verklaren, strydig tegens haar beloften. Dit veroorzaakte dat veele haar verlieten, en naar St. Johnstoune zich begaven. Aldaar fing het volk eerst aan de Beelden aan stukken te breken, en viel daar op in de huizen der Franciscanen en Dominicanen, alwaar zy meer rykdommen vonden, als met hun voorgewende armoede wel over een quam. Zy trokken ook een groot huis of klooster van de Carthusianen om verre, en dat met zulk een haast, datter binnen den tyd van twee daagen, niet eenen steen over gebleven was, om te toonen waar het gestaan hadde, echter wierd den Prioor toegelaten zyn silverwerk weg te brengen. Al dat in deze huizen gevonden wierd, behalven het gene de Monniken weg voerden, wierd aan den armen gegeven.

Als dit de Koningin ter ooren quam, besloot zy die Stad tot een voorbeeld aan andere Steden te maken, en zand over het gantsche Koninkryk, om het Fransche Krygsvolk, en sulke ander als haar zaak wilden aannemen, by een te verzamelen. Maar de Grave van Glencarn, quam hen met ongelooflijken haast te hulp met 2500 Mannen, zoo datter in als, zoo binnen als buiten de Stad, 7000 koppen te zamen waaren.

De Koningin ziende het alles nu naar een openbare wederspannigheid neigen, gebruikte den Grave van Argile en den Prioor van St. Andries, om met hen te handelen. Een vergetinge van al 't gepasseerde wierd toegestaan. De Koningin zou tot St. Johnstoune komen, zonder haar Franschen, en de zaken van den Godsdienst wierden aan een Parlement gestelt. Hier op begaf zy zich derwaarts; Maar bragt haar Franschen met haar; en leide een Besettinge in de stad; en ging voor met verscheydene by de kop te vatten, en andere te bannen; en alsmen haar de gegevene beloften voorhield, zeide zy. Dat men de beloften van Princen zoo nau niet binden konde, en deze dewelke men aan ketters dede, hoefdemen voor al niet te houden; Zy verklaarde op haar gewisse te nemen, al die geheele secte te doden en te vernielen, en de beste verschooning maken, die zy konde als het gedaan was. Hier op wierd zy van het gantsche Volk verlaaten, en in veele andere plaatzen gingen zy voort, met de Kerk te zuiveren, en Kloosters om verre te haalen.

Wan-

Wanneer hier van de tyding aan het Fransch Hof quam, wierd dezelve in het eerste niet wel verstaan. Stellende het de Koninginne voor, als een dessein, om het Fransche jok af te werpen, en een groote magt volks verzoekende, om dezen moetwil te toomen. 1559.

De Konink zag nu wel, doch te laat, dat hem de Connestabel wel geraden hadde, als hy hem deze verwandschap met Schotland af ried, en vrezende in een langduerige en kostelijken Oorlog te geraken, besloot hy iemand derwaarts te zenden, om de ware geschapenheid van deze beroerten te vernemen. De Constabel dan stelde voor Melvil daar heen te zenden, uit den welken hy albereits had verstaan, dat de oorzaak van al deze onorders was, dat de Koningin haar woord, in het stuk van den Godsdienst niet gehouden hadde. Hy bracht Melvil by den Konink, en gaf hem in zyn tegenwoordigheid instructie naar Schotland te gaan, en te onderstaan, wat de waare oorzaak van al deze onorder ware, en bysonderlijk hoe verre de Prioor van St. Andries (naderhand Grave van Murray) in dezelve ingewikkelt ware, en indien hy door heimelijke wegen konde ondervinden, datter niet schorte als het stuk van den Godsdienst, dat hy hen dan verzekering van de vrye Oefening daar van zou doen, en hen aandringen niets verders te ondernemen voor dat hy weder in het Hof van Vrankrijk gekeert zou zijn, alwaar hem belofte was gedaan, van een treflijke vergeldinge voor zulk een byzonderen dienst te sullen erlangen: maar hy most de Koninginne Regente zyn zaken niet doen verstaan. Hy vand op zyn reize naar Schotland, dat het zoodanig gelegen was, als hy voorheen had gehoort; dat de Koninginne Regente nu zeer by het volk in den haat was, maar dat, door een quijtscheldinge van al het gepasseerde, en de vrye oefening van de Religie, alles licht tot rust en vrede zou konnen gebracht werden. Maar eer hy weder te rugge quam, was de Konink van Vrankrijk dood, de Connestabel in ongunst, en de Kardinaal van Loraine in het bewint van alles; hy dan verloos zyn arbeid en vergeldinge, het welke hy minder agté (zynde een edelmoedig man) als het verval, dat hy van zyn vaderland te gemoet zag.

Fransche Koning wil meer vrijdom aen den Godsdienst geven.

De Konink van Vrankrijk gedood.

De Grooten die nu tegens de Koningin vereenigt en t'zaamgespannen waren, quamen en namen St. Ianstoun in; van waar zy naar Sterlin, en Edenburg aantoogen, haalende over al de kloosters omver, terwyl zich het gantsche Land voor hen verklaarde, zoo dat de Koninginne Regente gedwongen was, naar Dunbar Casteel te vluchten. De Heeren zonden naar Engeland om hulp, dewelke haar de Koningin gaarne toe-

1559. stond: zy gaven uit dat zy niets begeerden, als de Franschen uit het Ryk te jagen, en den Godsdienst door een Parlement, vastgestelt te hebben. De Koninginne Regente, ziende aldus het gansche Land tegens haar aangespannen, en vrezende dat de Koningin van Engeland, de gelegentheid van deze beroerten, zou zoeken waar te nemen; om haar uit Schotland te verdryven, was te vreden een bestant aan te gaan, en een Parlement tegens den tienden van January te beschryven. Maar de nieuwe Konink van Vrankrijk Francois den II. sand den Heer de Croqui met een dreigende boodschap over, als dat hy liever al de inkomsten van Vrankrijk wou te kost hangen, als geen wrake over deze oproer-makers te plegen. De Heeren antwoordden, dat zy niets anders als de vrye oefening van hun Godsdienst begeerden, en dat verkregen hebbende, zouden zy in alles zyn gehoorzame onderdanen zyn. De Koninginne Regente, hebbende omtrent 2000. Mannen uit Vrankrijk gekregen, versterkte Leith, en in verscheidene andere dingen, brak het bestant. Daar quamen ook eenige Doctoren van de Sorbonne, om met de dienaars te disputeren, om dat zy hadden gehoord, dat de Schotsche kerklieden nauwelyks bequaam waren, om hun zaak staande te houden. De Grooten vergaderden wederom, en ziende dat de Koninginne Regente zoo menigmaal haer woord tegens hen gebrooken hadde, gingenze te rade, om haar van haar Regentschap af te zetten. Haar Koningin was noch tot haar Jaren niet gekomen, en zy oordeelden dat staande haar minder jariheid, de bestieringe van het Koninkrijk den Staten toequam. En derhalven vergaderde zy vele stukken van haar quade bestieringe, op de welke zy haar met meerder reden, van de bestieringe zouden konnen
„ stellen. Deze bestonden meest hier in: dat zy zonder wet of regt een
„ oorlog in het Ryk had aangevangen, en vreemd volk in gebracht, om
„ het zelve t'onder te brengen. Datze had gegouverneert zonder den
„ toestand van den Adel; de munt verslegt, om haar krygsvolk te onder-
„ houden, bezettingen in vrye steden gelegt, en alle beloften en voor-
„ waarden met hen verbrooken. Hier op verklaarden zy haar van haar
„ Regentschap vervallen, houdende haar macht in suspens, tot de ver-
„ gadering van het naaste Parlement. Dit was dan nu een onstoppelijke bresse. De Heeren hielden zich eerst tot Edenburg, en begaven zich van daar naar Sterling, waar op de Franschen quamen en de stad in bezetting namen, settende de Misse weder in de Kerken aan. Grooter bystand quam uit Vrankrijk over, onder het geleide van den Marquis d'Elbeuf, een van de Broeders der Koninginne Regente, dewelke, hoewel

De Koninginne Regente afgeset.

wel het meeste gedeelte van zyn Vloot verstroit was, echter nogh 1000. 1559.
Man te voet tot Leith aanbragt, zoo datter in de Stad nu boven de 4000. Fransche Soldaten lagen. Maar wat aanwas van macht de Koninginne Regente kreeg, zy verloos daar tegens weder zoo veel in Schotland: want het gantsche Rijk was nu tegens haar aangespannen, en de Franschen waren zoo lastig aan hun vrienden, als aan hunne vyanden. Zy trokken omtrent Sterling om Fife te verwoesten, alwaar eenige kleine ontmoetingen tusschen hen en de Heeren van de Vergadering voorvielen.

Schotten verzoeken hulp by de Koningin van Engeland.

Maar de Schotten ziende dat zy tegens al de macht die uit Vrankrijk verwacht wierd, niet machtig genoeg waren, zonden aan de Koninginne Elisabeth om bystand opentlijk. Want de geheime bystand van gelt, en oorlogs voorraad, dieze hen tot daar en toe gedaan hadde, was niet genoegsaam. De Raad van Engeland vreesde dat hen dit een oorlog met Vrankrijk op den hals zou haalen, echter duchten zy daar noch zoo zeer niet voor, want dat Koninkrijk was albereits in zulke factien vervallen, dat zy geen groot gevaar van daar vreesden, voor dat de Konink tot Jaren zou gekomen zyn.

De Hartog van Norfolk dan wierd naar Berwijk gezonden, om met de Lords te spreken, en te handelen, die nu aan den Hartog van Chatelherhault een hooft gekregen hadden. Op den 27. van February quamen zy in deze voorwaarden over een; „zy zouden zekere Geallieerden van de Koningin van Engeland zyn, en haar bystaan beide in Engeland en Yrland, wanneer zy hun hulp zou van noden hebben. Zy aan de andere zyde zou hen nu hulp tegens de Franschen bewyzen, om de zelve uit Schotland te verdryven: naar het welke zy voorts in de gehoorzaamheid van haar natuerlijke Koninginne zouden verharden. Dit verbond was te dueren zoo lange als het Houwelijk van haar Koningin, met den Konink van Vrankrijk dueren zou, en noch een Jaar daar na, en zy mosten de Koninginne van Engeland Pantslieden geven, die alle ses maanden mosten verandert werden.”

Zynde dit dan alzoo beslooten, en de Pantslieden gegeven, zoo trok de Lord Gray met 2000. Paarden en 6000. Man te voet naar Schotland. Hier op zonden de Lords aan de Koningin Regente, en boden haar aan, dat indien sy de Fransche Troepen wilde verzenden, de Engelsche van gelijken weder te rugge trekken zouden, en zy weder tot hun eerste gehoorzaamheid keeren.

Leith door de Engelschen belegert.

Dit van haar niet aangenomen zynde, trokken zy voor Leith, en belegerden die plaats. In een uit val die de Franschen deden, wierden de-

1559. zelve met verlies van 300 man, weder ingedreven. Dit maakte de Engelsche te zorgeloozer, denkende datze nu niet zouden denken om weder uit te vallen; maar deze merkende de slechte ordere die de Engelsche hielden, vielen weder uit, en sloegen by de 500 Engelschen dood, dit deed hen daar na te beter op-passen.

Het beleg dan zynde ten vollen bestelt, ontstonter een brand binnen de Stad, dewelke het grootste gedeelte daar van in de assche leide; en de Engelsche ondertusschen hen geduerig beschietende, hielden de Franschen geduerig besig op de wallen, waar door de brand te minder gelescht konde werden. De Engelschen vatten daar op den storm aan, maar wierden met eenig verlies afgewezen. Maar de Hartog van Norfolk, zand hen een onderstand van noch 2000 Man, met verzekering van een grooter macht, indien zulks nodig mogt bevonden werden, gevende ook last aan den Lord Gray het beleg niet af te breken, tot dat de Franschen voort waaren. Men zand ook Schepen, om in de Frith te leggen, om hen ook van de Zeekant op te sluiten.

De Franschen, vrezende het gantsche verlies van Schotland; zonden Mouluc, Bisschop van Valencien naar Londen, om de Koningin aen te bieden, haar Calais weder te geven, indien zy haar troepen uit Schotland weder te rugge wilde trekken. Zy gaf hen een korte antwoord dat zy die Vischstad zo veel niet achte, als de rust van Groot Britanie, maar de Franschen verzoekende, dat zy een vrede tusschen hen en de Schotten wilde bemiddelen, nam zy zulks aan, en zand Secretaris Cecil en Dr. Wotton in Schotland, om die te sluiten. Zoo als deze onderwegen waaren, is de Koninginne Regente in het Slot tot Edemburg komen te overlyden, op den 10. van Mey. Zy had eenige van de voornaamste Heeren, voor haar dood by haar ontboden, en wenschte met hen versoent te zyn, verzoekende vergiffenis wegens het geene zy hen mocht misdaan hebben. Zy ried hen beide de Fransche en de Engelsche krygslieden uit Schotland te zenden, en bad hen gehoorzaamheid omtrent hun Koninginne, te volharden. Zy ontbood ook om een van hun Predikers Wallok genoemt, en had veele redenen met hem, over haar Ziel en Zaligheid, en veel andere dingen, zeggende tegens hem, dat zy vertrouwde zalig te zullen werden door de dood en verdiensten van Jesus Kristus, en eindigde alsoo haar dagen, het welke, indien zy een Jaar eerder had gedaan, voor deze laatste passagie van haar leven, zy had de meest beklaagde Koninginne konnen zyn, die oit in Schotland was geweest. Want zy had hen met groote wysheid, voorsichtigheid, gerechtigheid

Koningin Regente.

tigheid en goedheid, tot daar en toe bestiert, en in haar eigen bedryf, en de ordere van haar Hof was zy een voorbeeld, onder het gantsche volk. Maar de directien haar uit Vrankrijk toegezonden, deden haar van handel veranderen, haar woord verbreken, en het Ryk in vyer en vlam van oorlog zetten: het welke haar by het volk in zeer grooten haat gebragt heeft. Echter heeftmen haar dikmaals gehoort te zeggen, dat, indien haar raad eenige plaats mocht grypen, zy twyfelde niet of zy zou alles tot een volkomene rust en vrede konnen brengen. 1559.

Het Vredens-Tractaat, tusschen Engeland, Vrankrijk en Schotland wierd korts daar na geslooten. De Franschen mosten, binnen den tyd van twintig dagen vertrekken; een acte van vergetinge, zou in het Parlement bevestigt werden. De verongelijkingen de Bisschoppen en Abten aangedaan, wierden aan het Parlement gestelt. Vreemdelingen en Kerkelijke perzoonen, zou men de hooge Ampten en bedieningen niet meer betrouwen, en een Parlement zou in Augustus by een komen om dit alles te bevestigen. Vrede geslooten.

Gedueerende des Koninginnes af wezen, zou het Ryk werden bestiert door een Raad van twaalf perzoonen, van de welke de Koningin zeven en de Staaten vyf zouden nomineren: de Koninginne zou noch vrede noch oorlog mogen maken, als met goetvinden van de Staaten, volgens de oude gewoonten van het Koninkrijk. De Engelsche zouden weder naar hun Land keeren, zo haast als de Fransche vertrokken waaren. En wat de zaak van de Godsdienst belangt, die wierd aan het Parlement gedraagen: en eenige mosten naar den Konink en Koningin gezonden werden, om hun begeeren de zelve voor te draagen, en de Koningin van Schotland, zou de wapenen en tytels van Engeland niet meer mogen voeren. Al deze voorwaarden zyn toegestaan op den 8. van July, en korts daar na, beide Franschen en Engelschen verlieten het Koninkrijk.

In Augustus daar na, quam het Parlement te vergaderen, alwaar vier Acten passeerden, een voor het afschaften van de Pauselijke magt, een tweede voor het herroepen van al de Wetten, gemaakt ten behoeve van de voorige Superstitie; een darde tot straffe van die geene, die de Misse zeiden of hoorden; en de vierde was, een bevestiging van de belydenis des Geloofs, dewelke daar na was geratificeert, en in de Acten van het Parlement gehouden 1567. ingevoegt; zy was geschreven door Knox, en komt in meest alle de dingen, met de Geneefsche Confessie en belydenis over een. Reformatie in Schotland vast-gestelt door 't Parlement.

Van al de tydelijkheid, heeft niemant als de Grave van Athol, en de

1559. Lord Somervile en Borthrik zich daar tegens gestelt; zy zeiden zy wilden geloven gelijk hun vaders voor hen hadden gelooft. De Geestelijken staat, zeide daar niet tegen. De Abten voegden zich naar den tyd, met verzekeringe, dat hun Abdyen en temporele heerlijkheden verkeert zouden werden, en die aan hen gegeven. De meeste van de Bisschoppen ziende de stroom zoo sterk tegens hen, voegden zich mede na de rest, en om zich zelven te verzeekeren, en hun vrienden en bastaarden te verrijken, moffelden al de inkomsten van de Kerk weg, en dat op de vreemste wyze, diemen uit gehoort heeft, en echter voor al deze vervreemdingen en inhalingen, hebben zy, nog Bullen van Romen weten te krygen; voorgevende aan dat Hof, dat deze dingen nodig waren, om vrienden tot hun belang in Schotland te maaken. Een groote menigte van deze Bullen heb ik zelve gezien en gelezen, zoo dat naar al het gerucht dat de Roomsche Kerk gemaakt heeft, van de kerkrovery van Engeland, zy zelve een grooter verstroying van de eigendommen der Kerk in Schotland bevestigt heeft, van de welke nauw iets voor de Geestelijkheid bewaart en overgehouden is. Maar onze Koningen hebben zedert zulke dadelijke pogingen aldaar aangewend, datze daar door de Kerkelijke perzoonen, in staet weder gestelt hebben, om de vereischte belooninge voor hunnen arbeid te erlangen, ja zoodanig, dat de minder Clergie nergens beter onderhoud, als in Schotland geniet, zynde in land en rente ieder prediker, door de wetten, ten minsten op 50. Pond sterlings 's Iaars, gezet: het welke in aanmerkinge van de goet koop in dat Land, wel tweemaal zoo veel, tegens andere deelen van Engeland mag geacht werden te zyn. Maar daar zyn onder hen zulke provisien en voorzieningen niet om andere geleerde en verdienende mannen te onderhouden, als wel nodig zou zyn.

Wanneer deze Acten van het Parlement van Schotland in Vrankrijk, om bevestigt te werden, gebragt wierden, heeftmen die aldaar versmadelijk verworpen, zoo dat de Schotten voor een nieuwen oorlog begosten te vrezen. Maar de Konink van Vrankrijk Francois de II. komende in het begin van December te sterven, zoo is ook die geheele duistere wolk verdweenen; zynde hun Koningin nu alleenlijk Douariere van Vrankrijk, en in slechten stand met haar schoonmoeder de Koninginne Catharina de Medicis, die haar haatede, om dat zy gepoogt hadde haar man als uit haar hand te nemen, en hem geheel aan de beradingen van haar Oomen vast te maaken. Zy dan, zynde in Vrankrijk met den nek aangesien, wierd gedwongen weder in Schotland te keeren, en daar

Francois de 2. sterft.

daar te regeeren op zulk een wyse, als het volk beliefde te ondergaan. 1559

Alzoo had nu de Koningin van Engeland, Schotland t'eenemaal van de belangen van Vrankrijk af gescheiden, en aan haar gevoegt, en zynde nu in de zelfde Godsdienst ingewikkelt, had zy altoos daar na die invloeyinge in de zaken aldaar, dat zy van die zyde, noit moeyelijkheid ontfing, zoo lang haar roemwaarde Regeringe geduert heeft; in de welke andere toevallen geholpen hebben, om haar op te voeren tot de aldergrootste voordeelen ontrent het beslechten van buitenlantsche geschillen, die oit dese Kroon gehad heeft.

In July, na dat zy tot de Kroon gekomen was, wierd Hendrik de II. Konink van Vrankrijk, ongelukkiglijk in zyn oog, op het Tournoy gewond, zynde het Vizier van zyn Helmet niet wel geslooten, zoo dat hy korts daar aan gestorven is. Zyn zoon Francois de II. hem op volgende, was toen in zyn 16. Jaar, en nam de bestiering in zyn eigen naam aan; maar stelde die echter in handen van zyn Moeder, den Kardinaal van Lorraine en den Hartog van Guise. De Connestabel wierd uit het Hof geset, en de Princen van den Bloede waren daar weinig geacht, maar alles ging door de handen van den Kardinaal en zyn Broeder, tusschen de welke, en de Koninginne Moeder, groote onlusten en misintelligentien ontstonden; dewelke fataal voor de Koningin van Schotland waaren; want zy zynde zeer met haar Oomen ingewikkelt, en hebbende vry wat vermogens over haar man den Konink, trok hem zoo ver van zyn Moeder af, dat eer hy stierf, zy alleen de schaduwe van de bestieringe had. Dit gedacht zy daar na, maar al te wel tegens haar Schoondochter, gelijkse ook daar na, in al haar ellenden niet eens nae haar omgesien heeft.

Borgerlijke oorlogen in Vrankrijk.

Maar de Prince van Conde, de Admiraal en veel andere Grooten, trachtende de bestieringe in hunne handen te krygen, deden eenige Rechtsgeleerden, het poinct van des Koninks voljarigheid onderzoeken. Deze hebben eenige boeken over die zaak geschreven, om te bewysen, dat de onderdom van 22. Jaren de jongste ouderdom was, op de welke oit een Konink erkent wierd voljaarigh en bequaam tot de Regering te zyn: en dat geen vreemdelingen of vrouwen, volgens de wetten van Vrankrijk, daar toe mochten gebracht werden; maar dat het toestond den Princen van den Bloede, geduerende des Koninks minderjarigheid, de bestieringe waar te nemen, en dat by advijs van de Hoven van het Parlement en de dry Staten.

Zo dat het besluit van deze Princen, om den Konink uit hun handen te

nemen,

1559. nemen, die met hem deden wat zy wilden, nu op de Wetten gefondeert was. Maar zoo als dit besluit zich over geheel Vrankrijk uitspreide, daar si h zoo Papisten als Protestanten in vermengden, was het echter een Protestant, die zich van Conscientie wegen, daar toe verbonden achte, aan den dag gebragt. Hier op wierd de Prins van Conde, en verscheidene andere gevangen genomen, en indien niet des Koninks dood, in het begin van November 1560. voorgevallen, hen behouden hadde, de Prins zelve, en al die van zynen aanhang, hadden der om moeten lyden.

Maar op zyn dood Karel de Negende hem op volgende (zynde maar elf Jaar oud) zoo wierd de Konink van Navarre Regent verklaart, en de Koninginne Moeder, die toen den Kardinaal van Lotharingen zeer hatede, vereenigde zich met hem en den Connestabel, en trok alzo den flappen Regent tot haar belangen. Hier op eenige Reghtsgeleerden onderzoekende de magt der Regenten, bevonden dat de andere Princen van den Bloede mede hun gedeelte in de bestieringe mosten hebben nevens hem, en dat hy door de Hoven van het Parlement konde geregelt werden, een vergadering der dry Staten onderworpen was.

In July in het volgende Jaar, wierter een gestreng Edict tegens de Protestanten uitgegeven, verbiedende al hun byeenkomsten, en al hun Predikers verbannende. De uitvoering hier van, wierd in handen der Bisschoppen gestelt, maar 't grootst gedeelte van 't volk wilde zich daar aan niet gedragen.

In January dan daar na, wierd een ander uitgegeven, het welke passeerde in een groote Vergadering van de Princen van den Bloede, de geheime Raden, en acht Hoven van het Parlement, voor de vrye oefening van dien Godsdienst, belastende de Overigheden hen te straffen, die hun by een komsten zouden hinderen of beletten. Korts daar na, hebben de Hartog van Guise en zyn Broeder zich zelven, met de Koningin weder vereenigt, dewelke te zamen besloten hebben dat Edict te verbreken. Dit nam zyn aanvang door den Hartog van Vassy, alwaar een by een komst van Protestanten zynde, hebben desselfs dienaars die verstoort, zy begonnen eerst met verwyten en schelden, en quamen van daar tot slagen, en het werpen van steenen, onder het welke den Hartog zelve door een steen gequetst wierd, over het welke zyn dienaren een bittere wraak namen; want zy hebben tot tsestig toe van dese lieden omgebragt, en twee hondert zeer gewond, zonder geslagt of ouderdom aan te zien. Hier op wierd het Edict over al gebroken. Veel Rechtsgeleerden waren van meninge dat de Regent zulks niet vermocht te doen, en dat het volk wettelijk den naasten Prins van den Bloede mocht volgen, tot beschermінge van het zelve Edict.

Hier op heeft zyn broeder den Prins van Conde een heir vergadert. In het begin van dezen oorlog wierd de Konink van Navarre in het beleg van Roaan geschoten, zoo dat volgens de wetten de Prins van Conde hem in zyn Regentschap had moeten opvolgen, en alzoo konde de oorlog, dewelke daar aan gevolgt is, geen wederspannigheid genoemt werden; nademaal de Protestanten, en de wetten, en den eersten Prins van den Bloede op hun zyde hadden, aan den welken naar recht de bestieringe stond.

Aldus

Aldus nam de borgerlijke oorlog in Vrankrijk zyn aanvang, dewelke over de dartig Jaren geduert heeft, in al welken tyd, de Koningin van Engeland, door de hulp zomwylen van volk, maar meeſten tyd van geld, dewelke zy hen toezont, de Proteſtanten dapper het hooft boven gehouden heeft, zonder echter zwaare laſt van haar zelven, en hier door bevond zy zich niet alleen veylig voor de hinder, die zy van zulk een machtig nagebuer zou hebben konnen verwachten, maar had ook byna de helft van dat Koninkrijk op haar hand. 1559.

De Staten van de Nederlanden gaven dezelve voordelen in die Provincien; alwaar de Koning van Spangien, bevindende dat de Proceduren van de Biſſchoppen, niet machtig genoeg waren voor de uitroeyinge van de Ketterye, zynde hun Biſdommen te wyd en breed uitgeſtrekt, een beſluit nam om noch eenige nieuwe Biſſchoppen aan te ſtellen, als mede om de Hoven van die Inquiſitie, in die geweſten mede op te ſtellen; en vindende eenigen tegenſtand in de Natie, heeft hy Spaanſche beſettinge onder hen gehouden, en veel andere dingen, tegens de ***Blyde Inkomſt***, omtrent wiens voorwaarden men verdraagen was, wanneer hy als hun Prins aangenomen wierd. De Oorlogen in Nederland.

Het volk ziende dat hy alles verbrak, en dat zy volgens die over een komſt van hun gehoorzaamheid ontſlaagen waren, indien hy dezelve te buiten ging, ſchudde het jok van den hals, waar op de borgerlijke oorlogen gevolgt zyn in de Nederlanden, die ook over de dartig Jaren geduert hadden; aan deze heeft de Koningin ook haar onderſtand getoont, in het eerſte heimelijk, en daar na opentlijk genoeg, en gelijk beide zoo deze als de Franſche Proteſtanten, met volk uit Duitſland geſtyſt wierd, het welke meeſt door dien braven, hoewel ongelukkigen Caſimir, broeder van Keur Paltz, gecommandeert wierd, zoo quam het gelt, waar mede zy betaalt wierden, meeſt uit de kaſſe van Engeland.

Aldus dan was de Koningin Elizabeth de ſcheidsvrouwe van de nabuerige gedeelten van 't Kriſtenrijk. Zy onder dien bragt te huis de Munte tot een rechten ſtand, had de Scheepsvaart voorſpoedig, den koophandel wyd en zyd verſpreid, zoo in den Noorder Zee tot aan Archangel, als naar de Ooſt en Weſt-Indies; gelykze in haar oorlogen tegens Spangie ook altoos overwinnende is geweeſt

Die groote Zee-magt, met ſulk een verzeekerde hoop van te ſullen overwinnen, voortgezet, was ten delen door de hand des Hemels, in een zwaren ſtorm, ten delen door de ongeredderheid van haar Schepen, en de gezwindheid van de onſe, zoo verſtroit en in de grond van de Zee verſmoort, dat maar weinige overblyſſels, met een overgroote ſchade en ſchande weder in Spangie te regt geraakten. Zy heerſchte in de genegentheden van haar volk, en was een verwondering, ter oorzaak van haar kenniſſe, wysheid en deugden by al de wereld Zy beſtelde haar beradingen zoodanig, dat al haar Parlementen altoos gereed waren, haar in te volgen. Want zy volgde in alles het ware belang van het volk, zy verzogt

1559. zogt noit subsidien en onderstant van Penningen, als wanneer de nootwendigheid sichtbaar was, en wanneer de gelegentheden, dewelke haar deden eischen, weder voor by gingen, ontlastede zy hen wederom.

Zy was een verwondering selfs tot Rome, alwaar Sixtus de vyfde, van haar gewoon was te spreeken, als mede van de Koning van Navarre, als van de eenigste Princesse, die verstond wat regeeren was, wenschende prophaanlijk, dat hy haar maar eenen nacht genieten mocht, met vertrouwen, dat hy een tweede Alexander de Groote by haar winnen zou; maar als dat zoo geschied was, en het kind den Vader had geleken, zoude het eerder een Alexander de zesde geworden hebben.

Siet het leven van Sixtus V. Niettegenstaande al de ondernemingen van het Roomsche Hof, tegens haar Persoon en regeringe, zy leefde en zegenpraalde noch evenwel. In de eerste tien Jaren van haar Heerschappye, wierden alle dingen met zulk een moderatie voortgezet, datter geen onlust, ter oorzaak van den Godsdienst, ontstond. De Paus Pius de vierde, opmerk nemende, op de capricieuse en trotse antwoord, die zyn voorzaat, op haar aan schryvens gegeven hadde, zand haar eenen Parpalia toe, in het tweede Jaar van haar regeringe, om haar te nodigen om zich tot dien Stoel te voegen, belovende het vonnis dat tegen haar Moeders houwelijk was gegeven, te vernietigen, het Engesche dienstboek te bevestigen, alsmede het Sacrament in beide de gedaanten toe te staan: maar zy liet dezen Agent weten, tot Brussel te blyven en niet over te komen. Het zelve onthaal genoot de Abt Martinengo, die het volgende Jaar, met dezelve boodschap gezonden wierd, en zedert dien tyd was alle onderhandelinge met Romen afgebrooken. Pius de Vierde ging niet verder: maar zyn opvolger Pius de vyfde besloot om haar dood te bevorderen, gelijk Catena die zyn leven beschreven heeft, verhaalt.

De ongelukkige Koningin van Schotland, ter oorzaak van de oorlogen in haar Ryk, wierd gedwongen haar toevlucht in Engeland te zoeken, daar men in het eerste besloot, haar wel te handelen en haer weder in haar stoel te zetten; gelijk door twee geschriften blyken kan, dewelke ik uit goede reden, Coll. No. 12. in de verzamelingen hebbe gebragt, gelijkze origineel zyn. Het eene is het goetvinden van Sir Hendrik Mildmay, het welke zy, daer omtrent gegeven heeft: het ander is een langen brief, daar over door den Grave van Leycester, aan den Grave van Sussex geschreven. Zy zyn my, door dien verstandigen en deugdzamen Edelman Mr. Evelyn, ter hand gestelt; den welken het niet genoeg was de kennisse van deze tyd, door zyne eygene nutte en gelukkigen arbeid omtrent planting, en verscheidene andere wegen, voort te zetten, maar ook vaardig is, alles by te brengen, dat in zyn vermogen is, om andere hunne pogingen, tot volkomentheid te brengen.

Maar terwyl den Engelschen Raad besloot, om de Koninginne van Schotland wel te handelen, hebben haar eygene vertroude vrienden, door verscheidene complotteryen, die in verloop van vele Jaren voortgezet zyn, zomwylen ook door openbaare wederspannigheden, gelyk als in het Noorden van Engeland en in Yrland, maar aldermeest door heimelijke toe-

toelagen, haar de jammeren van een lange gevangenis toegebracht en tot besluyt de dood aangedaan. 1559.

Dese haar dood, was de grootste blaam van deze regeringe, zynde dezelve in het algemeen deze gantsche eeu door gelastert, behalven by den Paus Sixtus de Vyfden; die een man was die zyn vermaak in wreedheden nam, en daar uit besloot dat zy een gelukkige vrouw was die het vermaak had, van een gekroont hooft, af te kappen. Maar de nootwendigheid van Koningin Elizabeth, om zigh voor al de aanslaagen die tegens haar leven gelegt waren, te hoeden, maakte van deze strengheid een droeve nootzakelijkheid, immers een verschoonbare daad, voornamentlijk daar die ongelukkige Koningin, het verraat van Babington en Ballard zelfs gequeekt, en haar hand onder de brieven, die daar over geschreven wierden, gezet hadde, hoewel zy het noch altoos heeft willen ontkennen, en de blaam daar van op haar Secretaris werpen, de welke (zoo zy zeide) haar hand, buiten haar kennisse had geweten te krygen.

Siet het leven van Sixtus V.

De Paus had de Koningin afgezet, gelijk uit zyn vonnis blykt, die in de verzameling staat, en de Koningin van Schotland, zynde de naaste erve aan de Kroon en een yverige Papist, zoo verhoopten de Romanisten, met Elizabeth uit de weg te helpen, plaats voor Maria te maken, het welke Engeland in geen kleyne onorder gebragt heeft, door verbonden en andere middelen, die men gebruikte om de Koningin te behoeden, en het belang der Papisten te vernietigen.

Coll. No. 13.

De wederspannigheden van Engeland en Yrland wierden niet weinig opgehouden door onderstand van Konink Philippus van Spangie, die alles dede wat hy konde, om de zaaken van de Koningin in verwarring te brengen, hoewel altoos met slecht gevolg. Maar de stappen van haar voortgang en proceduren, beide tegens Papisten en Puriteinen, zyn by een gestelt, door haar groote en wyze Geheymschryver Sir Francois Walsingham, en dat op zulk een duidelyke wyze, dat ik het hier dienstig achte, als een merklijk gedeelte van deze Historie, hier by te voegen, zynde geschreven, door een van de wyste en deugtzaamste Ministers, die deze laatste Eeuwen hebben voortgebragt. Hy heeft het in het Fransch, aan eenen Monsieur Critoy een Fransman, geschreven; van de welke ik een Engelsch uitschrift gesien heb, genomen uit het Originaal.

MYN HEER.

NAdemaal gy begerig zyt, van de wyze van procederen in Kerkelijke zaken alhier, onderregt te zyn, om dat gy in de zelve eenige onbestendigheid en veranderlijkheid schynt te aanmerken, als of wy zomwylen, naar de eene en zomwylen weder naar de andere zyde helden, en of die barmhartigheid, en zachtigheid, nu in het laaste niet gebruikt wierden, de welke men voor heen, en in den aanvang te gebruyken plag; al het welke gy, de superficiele, en rouwe kennisse van de zaken van dezen staat toeschrijft, heb-

Brief van Walzingham belangende des Koninginnes Proceduren tegens Papisten en Puriteinen.

1559. hebbende echter haar Majesteits doen en laten, in een bezondere achtinge, gelijk de dadelijke getuigenissen, de welke zy aan de gantsche wereld van haar oprechtigheid omtrent den Godsdienst, en haar wysheid in de bestieringe wel verdienen. Zoo verheuge ik my over deze gelegentheid, om dat weynige, dat ik daar van weet, u mede te delen, beide tot u eygen genoegen, en tot het eynde, dat gy daar u gebruik van maken moogt, omtrent iemand anders, die zoo zedig noch redelijk van gemoet niet zou mogen zijn, als gy zijt. Ik vinde derhalven, haar Majesteits proceduren te rusten op twee gronden:

De eene is, dat de Conscientien niet mogen gedwongen werden, maar door de kracht der waarheid, door hulp van de tyd, en gebruyk van alle goede middelen van onderwysinge en aanradinge, mogen werden gewonnen.

De andere is, dat zaken van Conscientie, wanneer zy komen tot verbintenissen en tot een stoffe van factie, hun aart en natuer verliezen en dat Oppervorsten behooren onderscheidelijk hun practyken en versmadingen, hoewel met den schyn van Conscientie en Godsdienst geverwt, te straffen.

Volgens deze grond-regelen, heeft haar Majesteit, op haar komst tot de Kroon, t'eenemaal mishagen in de tyranny van Romen, gebruikende schrik en strafheid, omtrent 't reguleren van der menschen geloof en gewisse genomen; hoewel zy, als een Princesse van groote wysheid en grootmoedigheid, zy maar het gebruyk van eenen Godsdienst heeft kunnen toelaten, zoo was echter haar procederen tegens de Papisten, in groote zachtmoedigheid, verwachtende de goede uitwerkselen de welke de tyd, op hen zou konnen werken: daarom heeft haar Majesteit de Wetten in het 28. en 35. Jaar van haar Vaders regering gemaakt, niet vernieut, volgens de welke de Eed van Oppermacht of *Supremacy* na des Koninks begeeren, ieder onderdaan mocht werden voorgelegt, hy houde zyn conscientie zoo zedich by zich zelven als hy wil, zynde het weigeren alleenlijk van dien Eed, zonder eenige verdere omstandigheden, verraad geacht. Maar in tegendeel, haar Majesteit niet zoekende veinsters in het hart der menschen te maken, en haar heimelijke gedachten te doorgronden, ten waar de overvloedigheid der zelver overvloeiden tot uitgedrukte werken, of bevestingen, heeft de wetten zoodanich gematigt, dat daar door alle openbare ongehoorzaamheid word ingetoomt, omtrent moetwillige en voorbedachte fouten en misbedrijven, met tegens haar Majesteits oppermacht, eenig buytenlants gezag op te houden en te verheffen.

En wat den Eed aangaat, die is door haar Majesteit in een veel aangenamer formulier verandert, de hardigheid van de naam, en benaminge van *Opper-Hooft* is daar uit gelaten, en de straffe voor het weygeren van deselve verkeert in een onhabiliteit, om oit eenig ampt te bedienen, of eenige dienst te bekleden, echter met vryheid; om weder aangenomen te konnen werden, indien iemant geduerende zyn leven, zich bedenkt. Maar daar na, als Pius Quintus haar Majesteit in den Ban dede, en de Bullen van Excommunicatie tot Londen gemeen gemaakt wierden, door de welke haar Majesteit

ſteit eenigermate was geproſcribeert en verbannen, en daar op, als op een voornaam voorbereidzel, de wederſpannigheid in het Noorden volgde, echter, om dat de quade geſteltenilſen van het Koninkrijk, door die opſtand, ten delen zyn gezuyvert, en zy voor geen invaſie van buiten toen beducht was, en noch minder de onderneminge van iemand binnen het Ryk vreeſde, voor zoo veel die niet door eenige ſterke macht, en hulp van buyten onderſtut zy, heeft zy zich te vreden gehouden, een wet tegens de byzonderſte oorzaak, het inbrengen en gemeen maken van eenige Bullen, of diergelijke inſtrumenten, te maken; waar by is gevoegt een verbod, onder ſtraffe, niet van verraad, maar van een minder graad, van eenige *Agnus Dei*, en zulke andere koopmanſchappen van Rome, als wel geen wezentlijke delen van de Roomſche Godsdienſt zyn, maar alleenlijk in de handelinge gebruikt werden, als liefde-tekens, om de lieden hun genegentheden als te betoveren en af te treken van hun gehoorzaamheid tegens hun natuerlijken Souverain. 1559.

In alle andere poincten vervolgt haar Majeſteit haar gewoone zachtmoedigheid: maar wanneer omtrent het 20. Jaar van haar regeringe, zy in den Konink van Spangien ontdekt hadde een voornemen, om haar heerſchappyen te veroveren, en dat een voornaam gedeelte van het Complot was, een aanhang in haar Koninkrijk te maken, die den buytenlanders mochten toevallen, en dat de plantzoenen of zay-plaatzen begoſten te bloeyen, en dagelijks Prieſters en luiden van profeſſie overquamen, dewelke door beloften in ſchrift haar onderdanen van hun Eed zouden ontſlaan, ja vele verbinden, om zelfs iets tegens haar Majeſteits heylige perzoon aan te vangen, en dat door het venyn, het welke zy ſtroyden, de geſteltheden der Papiſten meeſt waren verdorven, als zynde niet meer der Papiſten in Conſcientie, en ſtilte, maar Papiſten van aanhangzelen en factien: toen zynder nieuwe wetten gemaakt, tot ſtraffe van de zodanige, als zich zelven, aan zoodanige Reconcilearenten of afſtaninge van gehoorzaamheid onderwierpen. En om dat zulks een verraad was dat in wolken, en in een wonder geheym om gedragen werd, en zelden te voorſchyn komt, en datter geen zoo grooten præſuſpitie of voor-vermoeden van is, als de weygering, om tot der Goddelijken dienſt te komen (om dat volgens hun Decreten beſlooten was, dat te kerke te komen voor de reconciliatie, was te leven in ſchueringe, maar te kerke te komen naar het Reconcilement, volkomentlijk Ketterſch en vervloekelijk ware) zoo zynder wetten van gelt-boeten by gevoegt, namentlijk zulke als de Conſcientie niet zouden dwingen, maar alleen de middelen krachteloos en arm te maken, van deze, by de welke het twyfelig onverſchillend mochte ſtaan, of zy gereconcilieert (dat is, met de Roomſche Kerk verzoent) waren of niet. En wanneer niet tegenſtaande al deze voorzorgen, het vergif zoo heymelijk was verſpreit, datter geen middel meer gevonden wierd om het te ſtuiten, als door het intoomen van de koopluiden die het inbrachten,

1559. ten, zoo wierd ten laatsten daar een wet bygevoegt, volgens de welke zodanige oproerige Priesters, van nieuwe erectie en opstand wierden gebannen, en deze die te dier tyd in het land waren over gescheept, onder verbod van oit weder over te komen, onder straffe van verradery.

Zodanig zyn haar proceduren geweest, hoewel niet zonder ondermengeling van haar Majesteits genade-tekenen, niet alleen omtrent die gene, dewelke zy volgens haar wysheid erkende, Papisten in Conscientie te zyn, en niet by factie en afzonderinge, maar ook met buiten ordinaire verzachtinge tegens de misdoenders zelfs in den hoogsten graad, volgens de wetten, voorgestelt, indienze maar wilden verklaren, dat indien dit Koninkrijk, door eenige buitenlandsche macht, wierd aangetast,'t zy uit gezag van den Paus, voor de Katholijke zaak, als zy het noemen, zy haar Majesteit wilden en niet de vyanden aanhangen.

Wat de andere partye, die misdadig tegen den Staat hebben geweest, hoewel in een anderen graad of trap, die zich zelven Reformeerders, en wy gemeenlijk Puriteinen noemen, aangaat, zoodanig in haar proceduren tegens de zelve geweest. Een langen tyd, zoo lang zy tegens zulke misbruyken in de Kerk, als meerderheid van diensten, non-residentie of afwezentheid, en diergelijken aangaat, wierd hun yver niet veroordeelt, alleenlijk hun driftigheid zomwylen gestraft, of gecensureert, wanneer zy weygerden eenige ceremonien of plechtigheden, als superstitieus te gebruiken, wierden zy verdragen met veel door de vingeren te zien, en goedertierentheid; Ja zelfs wanneer zy de over macht der Bisschoppen in geschil trokken, en een zoort van Democratie of ledenmacht in de Kerk wilden hebben, waren echter hun voorslagen in achtinge genomen, en door tegenstellige schriften wederleid en opgelost. Maar ondertusschen had men gemerkt dat hun voortgang gevaarlijk en zeer gemeen onder het volk was, dat, gelijk Papistery zeer hatelijk was, daar over, ieder den mont vol hadde, dat deze de Kerk maar zochten van de overblyfsels der Papery te zuyveren: het welke een bevallijke taal aan de lieden is, die altyd zoeken van het eene uiterste tot het andere over te lopen.

Om dat veelheid van Landloopers en armoede, een oogen-verdriet en misnoegen voor een ieder was; zoo hebben zy het volk in het hooft gehangen, dat indien de tucht vastgestelt ware, geen landloopers of bedelaars gevonden zouden werden, dat een zeer bevallijke zaak zou zyn; en op gelijke wyze hebben zy belooft, byzondere wonderen van hun tucht-ordere voor te stellen; daar en boven hebben zy opening gedaan van een byzonderen weg van heerschen in hun Consistorie en Ouderlingschap: een zaak, hoewel by gevolge, niet min nadeelig aan de vryheid van byzondere lieden, als aan de oppermacht der Princen, die echter zeer smakelijk voor het volk in het eerste aanzien was; dit, evenwel, behalven zoo het in eenige weynige tot een uiterste versmading geworden was, is verdragen, om dat zy hun voorstellingen op

op een plichtige maniere sochten te doen, en alles aan de voorsienigheid van God, en het gezag van de Overigheid te laten. 1559.

Maar nu naast eenige Jaren, wanneer uit hen eenige voortquamen, die voorgaven, dat men op den toestant van de overigheid niet hadden te wachten, wanneer zy ook onder voorgeven van een belydenis, om verachting en verwyt te ontgaen zich zelven hebben verdeelt, by Classen en onderschryvingen, komende alzoo tot die snode en quade middelen van de Kerkelijk Regeringe zoo lelijk af te schilderen, zelfs door belachelijke pasquillen; wanneer zy begosten menichte van onderdanen traag en twyfelachtig te maken, om den Eed af te leggen; het welk een van de fondamenteele gedeelten van het gerecht dezes Ryks, gelijk ook in alle plaatzen, is, wanneer zy begosten te snorken, beide op hun sterkte, en het getal van hun medestanders en navolgers, en dreigementen te gebruyken, dat hun zaak boven dryven zou, al quam het tot oproer en gewelt; toen bleek het geen yver, geen Conscientie werk, maar openbare factie en verdeeling te zyn. En daaromme, hoewel de Staat gedrongen wierd om een harder hand te houden, om hen in te toomen als voor heen, zoo gebruikte men echter zoo veel moderatie en zedigheid, als de vrede van de Staat en de Kerk konden toelaten. En derhalven myn Heer, om te besluiten, neemt een oprecht oordeel over deze zaak, en gy zult zien dat haar Majesteit, niet meer, omtrent den Godsdienst temporiseert. Het is niet het goed geluk buytens lands, noch de verandering van dienaars binnen het Ryk, dat haar veranderen kan; alleenlijk wanneer de dingen van zelfs veranderen, zoo voegt zy haar Godsdienstige wysheid tot methoden, als daar mede over een komen. Behoudende altoos de twee voor gemelde regulementen, in het tederlijk handelen van de Conscientien, en echter het onderscheyden van factie, van Conscientie, en sachtmoedigheid en zoetheid van byzonderheid. Vaart wel.

Uw Lievende Vriend

F. WALSINGHAM.

Aldus hebbe ik uitgevoert, het geene ik, in het eerste hebbe ondernomen, namentlijk den voortgang van de Reformatie, van haar eerste en kleine begintzelen af in Engeland, tot dat ik zou gekomen zyn, tot de volkomene vaststellinge, onder de Regering van deze Koninginne. Van wiens bestieringe, gelijk ik ondernomen hebbe eenig bericht te geven, alzoo was het niet, voor een volkomen Character van haar en haar beradingen te geven, als wel, de groote en zichtbare Zegeningen die van Gods wegen haar verselden voor te stellen; de geduerige beschermige van Godt ontrent haar, en dat door zulke wonderlijke ontdekkingen, die beyde haar leven behouden, en de Regeringe verzeekert hebben, ook de geduerige gelukkigen stand van

haar

1559. haar geheele bestieringe, alle welke dingen haar tot de hoogste achtinge en nyt van die Eeuw opgevoert, in een wonder voor de nakomelingen gemaakt hebben. Het was wonderlijk in der daat, dat een Maagt, als Koninginne, zulk een Ryk konde regeeren; en dat voor een tyd van over de 44. Jaren, met zulk een stantvastige voorspoed, in zulk een gerustigheid te huys, en zulk een geweldige aangroey van rykdom en eere buyten. Al het welke gerechtelijk mach geacht werden een vergelding van den Hemel te zyn, kroonende dat Ryk met zoo veel eer en zegen-praal, dat met de hervorminge van Godsdienst zyn aanvang genomen heeft.

Einde van het darde Boek en de Historie der Reformatie.

BLAD-

B L A D W Y Z E R

op de Historie der Reformatie in ENGELAND.

TWEEDE DEEL.

A.

Rrrr heel

Bybel

 stegs

H.

— na-

N.

P.

S.

School-

weer

T.

V.

U.

W.

Y.

VER-

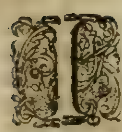
VERSAMING
Van
GEDENK-SCHRIFTEN
En
ORIGINELE PAPIEREN;

Nevens andere INSTRUMENTEN, ziende op de voorgaande HISTORIE.

II. DEEL.

Het Journaal van Koning Eduwards Regering, beschreven met zijn eigen hand.

Het Origineel is in de Boek-kamer van Cotton. Nero C. 10.

N het Jaar onzes Heeren 1537, baarde *Joanna Seymour*, doemaals Koninginne, (die binnen weinige dagen na de geboorte van haar zoon stierf, en in het Kasteel van Windsor begraven wierd) Koning *Henrik* de 8ste een jongen Prins. Van dit kind waaren Doop heffers, de Hertog van *Norfolk*, de Hartog van *Suffolk*, en de Aardsbisschop van *Kantelberg*. Naderhand was zyn opvoedinge, tot dat hy ses Jaaren oud wierd, onder de Vrouwen; na welken tyd hy ter schole besteed wierd van Doctor *Cox*, die naderhand zyn Voedster Heer was, en *Johan Klerk*, Meester in de vrye konsten, twee Hoog-geleerde Mannen, dewelke hem de Taalen, de H. Schrift, de Philosophie en alle vrye wetenschappen lieten leeren. *Joan Belmaine*, Fransman, heeft hem ook in de Franze Taal onderwezen. Geen tien jaaren volkomen oud zynde, heeft men besloten om hem te vereeren met de benaaming van Prins van *Walles*, Hartog van *Cornwall*, en Paltsgraaf van *Chester*: op welken tyd, te weten in 't Jaar onses Heeren 1547, gemelde Koning aan de water-

zucht, zo men oordeelde, quam te sterven; na wiens dood *Eduward*, Graaf van *Hartford*, en *Sir Antony Brown* Stalmeester, dezen Prins voort quamen geleiden naar Enfield, alwaar de Graaf van *Hartford* aan hem en zyn jonger Suster den dood van haren Vader te kennen gaf.

Hier vangt hy wederom aan.

De Graaf van *Hartford* en *Sir Antony Brown*, den Prins van *Wales*, na de dood van zynen Vader, Koning *Henrik* de 8ste, geleid hebbende naar *Hartford*, so wierd aldaar een ongemeene toestel van te voren aangeleid om hem het Prinsdom van *Walles* op te dragen; dit nu verricht zynde wierd hy tot *Enfield* gebracht, alwaar hem het doode lichaam zyns Vaders voor de eerste maal vertoond wierd, 't welk ook op dien zelfden dag binnen Lonnen geschiede, alwaar men zyn dood deerlik beweende en beklaagde. Voort daar aan wierd hy voor Koning verklaart, en uitgeroepen. 's Daags daar aan in het Kasteel van Lonnen gebracht, alwaar hy drie weken lang vertoefde; ondertusschen vergaderde de Raad alle dagen tot uitvoeringe zyner wille, en eindlik heeft men het voor raadzaam ingezien om den Graaf van *Hartford* het Hartogdom van *Somerset* op te dragen, en tot Baronnen te maken, *Sir Thomas Seimour*, Heer *Sudley*, den Graaf van *Essex* tot Markgraaf van *Northampton*, en onder verscheiden andere wierd den Heer *Sheffield* tot Ridder geslagen. Het heeft den Raad ook goet gedacht den Hertog van *Somerset* te verkiezen tot beschermer van het Rijk, en tot Voogt over den Koning, gedurende zyn minderjaarigheid; waar toe alle de Edelen en Heeren hare stemmen gaven, alsoo hy des Konings Oom was van zyn Moeders wegen. Op dese tyd wierd ook de Koning met groote solemniteit tot Windsor begraven, en d'Amptmannen braken hare staven, de zelve neder werpende in het graf, doch op hun komste in het Kasteel van Windsor wierden se haar wederom behandigt. Den Heer *Lisle* maakte men Graaf van *Warwik*, en des Konings Opperkamerling, en den Heer *Sudley* droeg men het Admiraalschap van Engeland op. Dit alles wierd verricht terwyl de Koning noch op het Kasteel was. Daar na alles tot de Krooninge toebereyd, en de Koning maar 9 Jaaren oud zynde, passeerde hy, na ouder gewoonte, langs de Stad Lonnen, en quam aan het Palays van Westmunster, en 's daags daar aan op de Zaal. Het wierd de Gemeente gevraagt of zy hem tot haren Koning wilden aannemen? waar op geantwoort wierd, ja, ja. Hier op wierd hy door den Aards-bisschop van *Cantelberg*, en van alle d'andere geestelijkheid en Edelen tot Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland gekroont; en met alle gewoonlijke Ceremonien gesalft zynde, den eed gedaan, en een algemeene pardon gegeven hebbende, wierd hy naar het Hof van West-Munster gevoert, alwaar hy op zondag in de Vasten zyn middagmaal hield, met de Kroon op zyn hooft; aan deze Tafel zaten ook d'Aartsbisschop van *Cantelberg*, en de Heer Protector of beschermer van 't Rijk; doch alle d'andere Heeren zaten in een zaal beneden, alwaar de Heer Onder-Mareschal (nadien de Heer van *Somerset* Heer Mareschal was) ruim baan maakte; toen quam *Sir Johan Dimok*, *Kampioen*, in, doende een uitdaginge, waar op de Koning hem bracht, en hy den kelk of roemer ontfing. Tegen den avond keerde de Koning wederom naar het Hof van West-Munster, alwaar kampgevechten, en Tournoy-spelen wierden aangerecht. Daar na wierd'er een order beraamt van wegen alle de Dienaren ten tyde zyns Vaders, als ook van de zyne, waar toe de gemeene en ongemeene geordineert wierden. Middelerwyle is het gebeurt dat *Sir Andrea Dudley*, Broeder van den Heer van *Warwik*, op het Schip de Paunsey zynde, het Schip de Leeuw,

een

een van de voornaamste Schepen van Schotland, hem ontmoetende, op hope van zonder slag of schoot het Schip de Paunsey te sullen veroveren; maar de Paunsey het Schip de Leeuw vast naderende, schoot de Leeuw op haar; doch eindelijk malkanderen vry na komende, en Paunsey een gantse laag stukken op haar lossende, quam het overloop van de *Leeuw* op te springen met alle hare takelingen; en ten laatsten haar enterende, wierd het van 't Schip de *Paunsey* overweldigt; edoch in 't wederkeren naar Huis, kwam het by na met al het Volk dat'er op was, in de Haven van *Harwich* te verongelukken.

De Koning van Frankrijk *Franciscus*, komende in Maart t'overlyden, wierd zijn zoon *Henrik* tot Konink uitgeroepen. Uit Schotland quam ook een Ambassadeur, doch voerde niet met al uit; daar wierd volk geworven om tegens Schotland te Oorlogen. Daar wierden zekere Plakkaten uitgegeven, tot wegneminge van zekere ceremonien, en tot vernietinge der beelden, daar wierden ook etlijke Homilien gedrukt, om in de Kerk voorgelezen te worden. *Dr. Smit van Oxford*, heeft in St. Paulus Kerk zeker gevoelens nopende de Mis, en dat Christus volgens d'ordre van *Melchizedek* geen Hooge-Priester en is, herroepen. De Heer *Seimour van Sudley*, heeft zig in den echten staat begeven met de Koningin, wiens naam was *Catharina*, welk houwelijk den Heer *Protector*, gansch tegen de borst was.

Daar wierd grooten toestel gemaakt om in Schotland een inval te doen; de Heer *Protector*, de Graaf van *Warwik*, de Heer *Dares*, de Heer *Gray*, en *Mr. Brian*, begaven haar met een groot getal van Edelen; en andere Heeren naar *Barwik*; alwaar hy *Protector*, 's daags na zijn aankomste alle zijn Zoldaten monsterde, bestaande uit 13000. voetvolk en 5000. Ruitery. Dit verrigt hebbende, trok hy in Schotland, alwaar hy twee Kasteelen in brand gestoken hebbende, een smalle brug passeerde, alwaar 300. Ruiters van achteren op hem in vielen, die geslagen wierden. En daar op toog hy naar Musselburg, alwaar hy op den eersten dag zijner aankomste op den berg geklommen zijnde, de Schotten in het oog kreeg, zig inbeeldende, gelijk het ook in der daad zo was, dat zy ten minsten 36000 Man sterk waren; de Heer van *Warwik*, ontrent een bosschagie, den Graaf van *Huntley* na jagende, hadde by na in handen van eenige verspieders geraakt, ten ware *Bertivelt* met 12. Kavalliers hem had onset, waar op zy de vlucht namen.

Op den 10den Septemper meende de Heer *Protector* den berg in zijn geweld te krygen: de Schotten zulks gewaar wordende, passeerden de brug die over de Revier Musselburg lag, om hem den pas van zoo een voordelige plaats af te snyden, 't welk haar by na hadde gelukt; edog onze Ruitery op haar aanvallende, en voor een wyle tyds ophoudende, wierd eindelik op de vlugt gedreven: maar de Heer *Protector*, de Graaf van *Somerset*, en de Heer van *Warwik*, hun volk haast wederom by een verzamelt hebbende, stonden in postuur om andermaal op haar aan te vallen. De Schotten hier over ontstelt zijnde, begaven haar op de vlucht, zommige naar Edingburg, zommige naar de Zee kant, en andere naar Dalkeith; invoegen dat 10000. van de Schotten, en van Engelse maar 51 Ruyters, welke byna alle van grooten aanzien waren, en slechts een Musquetier, in de loop bleven. De Heer *Huntley*, Kancelier van Schotland, en verscheiden andere Heeren wierden gevangen genomen, en 1000. doot geslagen. *Mr. Brian*, *Sadler* en *Vaan* wierd het Vaandrigschap opgedragen.

Na dezen Veld-slag wierden aan de Engelse Brougtie-krag, Hume, Roxburg en Heymouth overgegeven: welke plaatzen gefortificeert zijnde, wierden daar Capi-

tein overgestelt, en de Heer van *Somerset* met 500. ₤. sterlings inkomsten aan landeryen vereert. Ondertusschen wierd *Steven Gardenier* Bisschop van *Winchester*, om dat hy niet en wilde aannemen 't geen hem belast wierd, in hegtenis genomen. Daar wierd ook een Parlement beroepen, in het welk den Koning wierd toegestaan, om in alle Kapellen daar dienst gedaan wierd, te mogen zingen; daar wierd ook tegen alle Landloopers, &c. een scherp Placcaat uitgegeven. Brougtie-krag, daar *Zir Andrew Dudley* Ridder in Guarnizoen lag, wierd van de Schotten belegert, dog hun grof-geschut wierd haar dikmaals of afhandig gemaakt, of vernagelt.

In het tweede Jaar.

Zes Jonkers hebben alle aankomelingen, als worstelaars, spiegelvegters &c. uitgedaagt, en gebraveert dat zy met haar 30 perzonen, of een minder getal, een slot of schans tegens 100. zouden beschermen, 't welk tot Greenwig in 't werk gestelt wierd.

Den Heer *Eduward Bellingam*, voor Onder-Koning naar Yerland afgezonden, en de Heer *Antony St. Leiger* wederom t'huis ontboden zijnde, nam hy O-Canor en O-Mor gevangen, hem onderdanig makende de Heeren die hem wederspannig waren; en O-Canor en O-Mor hare heerlijkheden verlatende, genoten 1000. guldens ieder voor haar hooft.

De Schotten de Stad Haddington, die de Hooftman *Wilford* in bewaring hield, belegert hebbende, dede hy alle dagen op haar een uitval, en verscheiden der belegeraars sneuvelen: de zaak zelfs was van zeer weinig belang, dog voor de Mannen die 't werk uitvoerden een bewijs van groote manhaftigheid. *Mr. Holcroft*, en *Mr. Palmer* hebben de Sad met levens gevaar, door den Vyand heen passeerende, van leeftocht voorzien; edog, eindelijk is de Ryn Graaf met weinig minder als 1500. Ruyters, onvoorziens op *Mr. Palmer* aangevallen, invoegen dat hy de nederlaag kreeg, en met *Mr. Bowts*, en verscheiden andere, tot 400. toe in 't getal gevangen genomen wierd, waar van de Ryn-Graaf zommige doot sloeg. Op St. Pieters dag, wierd de Bisschop van *Winchester* vast geset; waar op men wederzyds dapper roem droeg. Daar na deê de Graaf van *Schrewsbury*, de Veld-overste, een tocht met 22000. Man, stekende verscheiden Steden en Sterkten in de ligte vlam. Het geruchte hier van de Fransen en Schotten ter ooren komende, braken in de Maant van September hun leger op; onder het opbreken kwam'er een by *Tiberius*, die doemaals noch in de Sad Haddington was, en hem de swakheid daar van voor draagende, zeide, dat alle eere den belegerden en geen den belegeraars toekwam; waar op de belegeringe opgebroken zijnde, is de Graaf van *Shrewsbury* met zijn volk daar ingetreden, en heeft de Stad gespyzigt en wederom versterkt. Na zijn vertrek by nacht, kwamender in het buiten-hof, tot Haddington, 2000. gewapende Mannen, overvallende d'inwoonderen van de Stad in hare hembden; die, met hulpe van de wagt, haar zelven evenwel te weer stelden; en eindelijk met grofgeschut op haar aanvallende, en een merklijk groot getal, die verscheiden aanvallen uitstonden, onder de voet schietende, hebben zy haar ten laatsten naar huis gedreven, en alzo de Stad in hun veilige bewaring genomen.

Daar wierd een Parlement beroepen, in het welke een eenparige order van te bidden wierd beraamt, door een zeker getal van Bisschoppen en geleerde mannen, die in Windsor by een vergadert waren, te voren ingestelt. Daar wierden subsidie penningen toegestaan, en men disputeerde heftig in het huis van het Parlement over het Sacrament. De Heer *Sudley*, Admiraal van Engeland, wierd ter dood verwezen, en in de daar aan volgende maand van Maart onthooft. De Heer

Thomas

Thomas Sharington wierd ook gecondemneert om het ſlaan van valſch gelt, volgens zijn eigen bekentenis. Daar wierden ook verſcheiden perzonen gevangen genomen.

In het derde Jaar.

Huum-Kaſteel wierd door de Schotten by nacht met verraad ingenomen. *Mr. Wilford* wierd in het ſchermutſeren van zijn Volk ſchandelijk verlaten, deerlijk gekwetſt en gevangen genomen. Daar viel in Brougty-Craig een zeker gevecht voor, waar in *Mr. Luterel*, die in *Mr. Dudleis* plaats Capitein wierd, etlijke Dorpen aan brand ſtak, en Monſieur *de Toge* gevangen nam. De Franzen ſtormden by nacht op Boulingberg, doch wierden mannelijk afgeſlagen; na dat zy takkeboſſen met pik, teer, ſmeer, hars, en boskruid hadden toegemaakt, om de Schepen die in de Haven van Bulloigne lagen, aan brand te ſteken; maar zy wierden door die van Bulloigne op de vlucht gedreven, en moſten alzo hare takkeboſſen achter laten.

In *Mr. Bowes* bedieninge, wien de zorge over de Krijgs bende in het Weſten van Engeland aan bevolen was, wierd de Heer *Dacres* geſtelt, en in de bedieninge van de Heer *Gray*, de Graaf van *Rutland*; die, na zijn aankomſte, na Schotland trok, verſcheiden Dorpen aan brand ſtak, en grooten buit haalde. De gemeene man begoſt in Wiltshire muitery aan te rechten, waar in haar de Heer *Willem Herbert* heeft geſtuit, overrompelt, en etlijke daar van doen ſneuvelen. Hier op nochtans is kort daar aan een t'zamenrottinge gevolgt in *Suſſex*, *Hampshire*, *Kent*, *Glocesterchire*, *Suffolk*, *Warwikshire*, *Eſſex*, *Hartfordshire*, in zekere Oorden van *Leycesterſhire*, *Worceſtershire* en *Rutlandshire*, alwaar door ſchoone overreedingen, zoo van eerlijke mannen onder haar zelven, als door andere aanzienlijke perzonen, zy dikmaals tot ſtilte en bedaringe gebracht wierden; edoch alzo belaſt wierd, dat men zekere heiningen om verre rukken zou, raakten zy wederom op de been. De Koning van *Vrankrijk* zulks gewaar wordende, heeft hun den oorlog aangezeid; en vernomen hebbende dat onze Schepen tot Gerzei lagen, zond hy een merklijk getal van Galeyen en Schepen, om d'onze te overrompelen; maar dezelve voor anker liggende, ſloegen de Franzen; invoegen dat zy genootzaakt wierden te retireren, met verlies van 1000 man.

Op die zelve tijd paſſeerde de Koning van *Vrankrijk* met zijn heirleeger voor by Bulloigne naar Newhaven, met verraad Blaknes, en het Almainiſche Veld innemende, waar op New-Haven haar overgaf. Daar zijn ook in een ſchermutzel, tuſſchen 300 Engelze te voet, en 300. Franze te paard, ſes Edelluiden, gebleven. Hier na kwam de Koning van *Vrankrijk* met zijn Volk naar Bolein, 't welk de onze ziende, hebben zy Boulingberg gedemolieert; doch van wegen de Peſt genoodzaakt zijnde te retireren, wierd *Chastilion* voor Veld-overſte daar in gelaten. Ondertuſſchen, alzoo daar een geruchte liep dat ik doot was, paſſeerde ik door Lonnen.

Daar na is'er in *Oxfordshire*, *Devonshire*, *Norfolk* en *Jorkshire* een oproer ontſtaan. De Heer *Gray van Wilton* wierd met 1500 Ruitery en Voetvolk naar Oxford gezonden; wiens aankomſte, verzelt met zekere aanzienlijke perzonen uit het Land, de Rebellen zulk een verſlagenheid aanjoeg, dat meer als de helft daar van haar op de vlucht begaven, zommige zijnder geſneuvelt, zommige gevangen, en andere opgehangen. De Heer Zegelbewaarder wierde naar *Devonshire* gezonden, dewelke met zijn Krijgs-bende, zijnde ſlechts weinig in 't getal, tot Honington lag, terwijl dat de Rebellen Exeter belegerden, die verſcheiden aardige

krijgsliſten gebruikten, alzoo na veelvoudige ſchermutzelen, als de Poorten verbrand waren, die van binnen in de Stad de brand haar gang lieten gaan, tot dat ze van binnen een wal hadden opgeworpen; ook daar na, als ze ondermeint waren, en het kruid in de Meine geleid, hebben die van binnen water op het kruid en de Meine gegoten; 't welk de Heer Zegelbewaarder meende te geſchieden om voor haar zelven een by-weg met gewelt te baaen; de Rebellen hier van de lucht in de Neus krijgende, zoo hebbenze alle de boomen die tuſſchen *St. Maria Outrie* en *Exeter* ſtonden, afgehouwen; om welke oorzaak de Heer Zegel-bewaarder die Stad in de brand ſtak, voorgenomen hebbende naar Huis te keren. De Rebellen hielden de brug achter hem in, en dwongen hem alzoo, om haar met zijn kleine krijgs-bende ſlag te leveren; 't welk hy doende, en d'overhand bekomende, heeft 600 van de haare geſlagen, wederkeerende naar huis zonder eenig verlies van Volk. Daar na zijn de Heer *Gray* en *Spinola* met hun bende by hem gekomen, en kort daar aan *Gray* met 200 Man van *Redding*, met welke benden hy wederom geſterkt zijnde, zo kwam hy om de belegering voor *Exeter* op te breken, alzoo zy van leeftocht niet wel voorzien waren. Na zijn vertrek van Honington kwam hy in een Stedeken van zijn eigen, werwaarts ſlechts twee wegen open waren, welke zy met twee Aarde-wallen hadden verſterkt, en daar in ontrent 2000 man geleid; en de reſterende, zommige aan een brug, Honington-brug genoemt, een gedeelte in een zeker bolwerk aan den hoogen weg, doch het meeſte deel in het beleg voor *Exeter*. De achter-hoede der Ruitery, waar van *Travars* hooftman was, viel op het eene bolwerk aan, de voor-hoede op het ander; *Spinolaas* Volk gaf haar aan hun wal de handen vol werk; eindelijk dreef haar *Travars* in de Stad, die de Heer Zegel-bewaarder aan brand ſtak. Daar na begavenſe haar naar een brug die daar digte by was, waar van verjaagt zijnde, blevender op het vlakke Veld ongeveer 900. Man.

Des daags daar aan warender aan den ingang van een hooge weg omtrent de 2000 van de hare vergadert, die ons eerſt met een praatjen ſochten op te houden, en ondertuſſchen haar zelven te verſterken, 't welk wy gewaar wordende, kozen zy het haze-pad; en in die zelfde nacht wierd de Stad Exeter van de belegeringe verloſt. Daar na lieten zy haar zien tot Launſton; maar de Heer Zegel-bewaarder en *Sir Willem Herbert* derwaarts na toe trekkende, hebben haar geſlagen, d'opperhoofden daar van gevangen genomen, en opgehangen; evenwel voeren ſommige te water naar Bridgwater, om aldaar muitery aan te rechten, doch wierden metter haaſt geſtuit. Dit zy nu genoeg gezegt van *Devonſhire*. Op deze tyd wiert het Swarte Galjoot genomen. Nu zal ik overgaan tot het verhandelen van d'affairen die de Stad Norfolk aangaan. Het volk in Norfolk raakte ſchielijk op de been, tegens wien de Heer Markgraaf van *Northampton* uitgezonden wierd met 1060 Ruyters, dewelke de Stad Norwich innemende, de zelve een dag en nacht in hielden; doch verlieten die 's anderendaags 's morgens met verlies van 100 Man, onder welke was de Heer *Sheffield*. Daar wierden 30 zoo hooge als lage perzonen gevangen genomen; over welke Victorie de Rebellen zeer verheugt waren: maar daar na hoorende dat de Graaf van *Warwik* op haar aanquam, begoſten zy op een wel gefortificeerde hoek lands, die op een heuvel, niet verre van Norwig lag, ſtand te grypen, welks inwoonderen hare bondgenoten waren. De Graaf van *Warwik*, quam op de Stad met 6000. te voet en 1500. te paart een aanval doen, welke verovert hebbende, was ze zoo zwak

zwak, dat hy ze ter nauwer nood konde defenderen; dikmaals vertoonden haar de Rebellen op de ſtraat, helpende verſcheiden van zijn volk om hals, doch wierden eindelijk geſtuit; ja, d'inwoonderen waren genegen om haar zelven kwaat te doen. Drie dagen aldus haar aanval uitgeſtaan en alle leeftocht ontnomen hebbende, wierden de Rebellen, door gebrek van mondkoſt, genootzaakt te verhuizen; wien de Graaf van *Warwik* op de hielen volgde met 1000 Almainen en zijn Ruitery, en de Engelſe Voetknechten in de Stad achterlatende; overwon hy haar in een Veld-ſlag, en 2000 daar van geſlagen hebbende, nam hy haren hooftman *Ket* gevangen, dewelke in de Maand van Januarius daar aan volgende tot Norwich op, en zijn hooft uitgehangen wierd; *Kets* Broeder wierd ook gevangen genomen, en op eenerlei wijze getracteert. Ondertuſſchen belegerde *Chaſtilion* met zijn Volk het Blok-huis van Bulloigne op de haven geſticht, en na dat zy daar ruim twintig duizend ſchoten op gedaan hadden, hebben zy daar op geſtormt, maar wierden manhaftig afgeſlagen: evenwel voeren zy met de belegering voort, en hebben veelvoudige ſchermutzelen en lozen alarmen gedaan, daar zy niet veel me opdeden. Ziende nu, dat zy op zodanigen wijze weinig vorderden, hebben zy hare ſtukken tegens de mond van de haven geplant, om ons alzoo alle toevoer te benemen; de onze zulks merkende, zijn by nacht op haar aangevallen, verſcheiden Franzen ter neder gemaakt, en veel van hare ſtukken reddeloos; dies niet te min hebben het de Franzen op een ander tijd hervat, en hun grof kanon na de zand-hoek toe, van de zand-bergen geplant, en verſcheiden Victualy-Schepen in het inkomen van de haven ontramponeert; maar evenwel zijn de Engelzen, op het avontuur des Konings, in de haven geraakt, en hebben de Stad op verſcheiden tijden ververſcht. De Franzen ziende dat zy op die wijze niet en konden boven drijven, verflaauwden in het beſchieten van de Stad, daar zy te voren op eenen dag 1500 ſchoten op gedaan hadden; maar hebben een Galey met ſteenen en zand geladen, het welke zy voor wind en ſtroom lieten afzakken om te zinken, doch al eer het zonk, raakte het op d'ondiepte, als wanneer die van Bolloin de ſteenen daar uit haalden tot verſterkinge van hun bolwerk. Tot *Guines* viel ook een zeker ſchermutzeringe voor, waar in by de hondert Franzen zijn gebleven, waar van zommige Jonkers en Edelluiden waren. Ondertuſſchen ontſtond'er in Engeland een groote beroerte, welke ſcheen grootelijks te zullen vermeerderen, zo daar in niet voorzien ware geweeſt. De Raad ongeveer 19 perzonen ſterk, vergaderde binnen Lonnen, op hope van den Heer Protector te zullen aantreffen, en hem zommige van zijne wanordres te doen verbeteren; doch hy vermoedende dat het hem zijn tijdlijk welvaart mocht gelden, zond een Secretaris, uit mijn naam, aan de Heeren, om te vernemen, waarom zy zoo ſterk vergadert waren, en zoo zy gezint waren met hem te ſpreken, dat zy dan op een minnelijke manier zouden komen. 's Morgens daar aan op den 6 October, zijnde Zaturdag, belaſte hy, dat men uit het Wapen-huis tot Hampton-Court geweer zou halen, ongeveer 500 Harnaſſen, om hem en zijn Volk daar me te wapenen, al de Poorten van het Parlement-Huis rond om te bezetten, en Volk te werven. Het Volk kwam met groote menigten naar het Huis toe loopen. Ik ging met al het Volk in dien nacht ten 9 of 10 uuren naar Windzor, alwaar alle nachten ſcherp wacht gehouden wierd. De Heeren zaten in publijke plaatzen binnen Lonnen; den Adel wierd gedagvaart om voor haar te verſchijnen, aan wien zy verklaarden de redenen, waarom zy den Heer *Protector* beſchuldigden, en lieten hem ook uitroepen. Na welken tijd niet veel Volk meer te Windzor kwam, dan alleen mijn eigen lijf trauwanten, 't welk de Heeren begeerden,

vreezen-

vreezen le dat het Graauw [1], zoo onlangs eerst gestilt, lichtelijk wederom op de been mocht raken. Daar na begost de Protector zijn zaken door brieven te verhandelen, ziende *Sir Philip Hobbey*, onlangs van zijn Gezandschap uit Vlaanderen t'huis gekomen, om zorge te dragen voor zijn familie, die in zijn wederkomste, een zeer vriendelijken brief voor den Protector mede bracht, die hy aan hem overleverde, en noch een voor my, en eenen ander voor het Huis van het Parlement, inhoudende zijne fouten, eerzucht, ydele roem, en hoe hy in mijn jonge jaaren reukeloosl ijk een oorlog hadde aangevangen, niet wel op New-haven gepast, met mijne schatten zig zelven verrijkt, zijn eigen zin gevolgt, en alles op zijn eigen autoriteit uitgevoert, &c. welke brieven in het openbaar wierden voorgelezen; hier op kwamen de Heeren van stonden aan tot Windzor, namen hem gevangen, en brachten hem door *Holborn* naar den Tour. Daar na kwam ik tot Hampton-Court, alwaar zy, met mijne toestemming, ordineerden dat zes Heeren uit de Raad op my zouden passen, en ten minsten 4 Schiltknapen; de Heeren waren de Markgraaf van *Northampton*, de Graven van *Warwik* en *Arundel*; de Heeren *Russel*, *St. Johan*, en *Wentworth*; de schiltknapen waren *Sir Andrea Dudley*, *Sir Eduward Rogers*, *Sir Thomas Darcy*, en *Sir Thomas Wroth*. Na mijn komste door Lonnen tot Westmunster wierd de Heer *Warwik* verkoren tot Admiraal van Engeland: *Sir Thomas Cheinei* afgezonden na den Keizer, om assistentie te verzoeken, 't welk hy niet en konde verwerven. *Mr. Wotton* wierd Geheimschrijver gemaakt. De Heer Protector, volgens zijn eigen accoort en onderwerpinge, wierden door een acte van het Parlement, afhandig gemaakt zijn Protectorschap, Thresoriersschap, Mareschalschap, alle zijne roerende goederen, en daaren boven aan Land de waardye van twintig duizent guldens. De Graaf van *Arundel* wierd in zijn Huis gearresteert op het vermoeden van zekere begane misdaden, te weten, het afrukken van grendels en sloten tot Westmunster, het weg schenken van mijn huisraad, &c. en hy wierd in de boete geslagen van hondert en twintig duizent guldens, en te betalen alle jaaren tien duizent guldens; waar van hy naderhand vry gekeurt wierd.

Mr. Southwel wierd, over zekere oproerige Schriften geschreven met zijn eigen hand, in den Tour gezet, en hem een boete van 5000 guldens opgeleid, alzoo ook Sir *Thomas Arundel*, en zes andere perzonen, om dat ze eenige t'zamenspanningen in 't Westen van Engeland hadden aangerecht. Daar wierd een Parlement gehouden, in het welke vast gestelt wierd de maniere van Priesters, Bisschoppen, en Diakonen te wyen. *Mr. Paget* overlatende zijn ampt van Contrerolleurschap, wierd verkoren tot Heer *Paget van Beaudefert*, en door een Acte van 't Parlement beroepen om te zitten in het Hooger Huys; *Zir Thomas Darcy* tot Onderkamerling. *Guidotty* bracht heen en weer verscheiden tijdingen van den Vredemaker van Frankrijk, om vrede met ons te maken; tot welken handel vier perzonen wierden gedeputeert; en is na veele debatten, den handel op deze navolgende Artikelen uitgelopen.

Op den 24. Maart in het Jaar onses Heeren 154?.

Is'er een Vrede tusschen Engeland, Frankrijk en Schotland gesloten. Op de Vrede-handeling zaten voor de Engelse natie *Johan*, Graaf van *Bedford*, Heer Zegel-bewaarder, de Heer *Paget de Beaudefert*, *Sir Willem Petre* Secretaris, en *Sir Johan Mason*. Voor die van Frankrijk Monsieur de *Rochepot*, Monsieur *Chastilion*, *Guilluart de Mortier*, en *Boucherel de Sany*. De conditien waren deze navolgende: 1. Dat alle eer-namen, schattingen en vaste plaatzen blyven zouden als te voren. 2. Dat eenige fouten, of misslagen, door eenen enkel

enkel perzoon bedreven, ten ware dat hy ongestraft bleef, het verdrag niet en mogt breken. 3. Dat de Koopvaardy-Schepen heen en weer vry souden mogen passeren. 4. Dat de Vrybuiters en Oorlog-Schepen te rugge sullen ontboden werden. 5. Dat men de gevangene wederzijds sal mogen lossen. 6. Dat wy tegen Schotland niet en mogen Oorlogen 7. Dat Bulloigne en d'onlangs-veroverde plaatzen, als ook *Louder* en *Dunglas*, mitsgaders all' het geschut, behalven dat van Haddington was gekomen, binnen ses Maanden na de proclamatie van de Vrede, overgelevert zouden werden; waar voor de Fransen 200000. Scudies binnen 3 dagen na het overgeven van Bulloigne, zouden betalen: en nog 200000. Scudies in de herfst op een zeker daar toe bestemde dag; en ingeval de Schotten *Lauder* quamen af te breken, dat het dan ons vry stond met Roxburg en Heymout ook op zoo een wyze om te springen.

Om dit na behoren na te komen, zouden tot *Guisnes* en *Ardereß* op den 7 April gegyselt werden deze na-genoemde perzonen:

De Markgraaf de Means.
Monsieur Trimoville.
Monsieur D'Anguien.
Monsieur Monmorency.
Monsieur Henandiere.
Vicedam de Chartres.
De Heer van Suffolk.
De Heer van Hartford.
De Heer Talbot.
De Heer Fritzwarren.
De Heer Martavers.
De Heer Strange.

En dat ook de onze, op d'overleveringe van de Stad van haar gyseling ontslagen souden worden, en ook drie van de hare, zoo wanneer zy hun eerste paey quamen af te leggen; en dat by aldien de Schotten Lander en Dunglas mogten komen te demolieren, wy dan Roxburg en Heymouth souden moeten afbreken, en dat geen van bey-de partyen die voortaan zouden wederom mogen op bouwen of fortificeren, met den Keyzer daar onder te begrypen.

Op den 25 Maart 1550. wierd de Vrede tot Calis en Bulloigne geproclameert.

Op den 29 van de zelve Maand vreugde-vyeren, binnen Lonnen aangesteken.

Op den 30 dankzeggingen in de Kerken gedaan, en *Te Deum Laudamus* gezongen.

Op den 31 wierd de Heer van *Somerset* van zijn gevangenis ontslagen, en verscheen ten Hove.

Op den 2 April wierd het Parlement uitgestelt tot op den 2. Termyn-dag in de naastvolgende Maand van October.

3. Dito. *Nicolaas Ridley*, te voren Bisschop van *Rochester*, wiert nu tot Bisschop van *Lonnen* verkoren, na dat sijn Eed afgelegt hadde.

Thomas Thirlby, te voren Bisschop van *West-Munster*, nu Bisschop van *Nordwik* geworden zynde, heeft zijn Eed gedaan.

4. Dito. De Bisschop van *Chicester*, voor dezen een heftig voorvegter van de Transubstantiatie, heeft dat gevoelen in de Kerk van Westmunster opentlijk herroepen; verhuizende van Westmunster naar Greenwich.

Op den 6 dito zijn onze Ostagiers de naauwe Zeën tusschen Dover en Calis door gepasseert.

Op den 7 dito is Monsieur *de Fermin*, des Konings kamerling, uit Vrankrijk over Engeland komen reizen naar de Koninginne van Schotland, om haar de Vrede bekent te maken.

Op den zelfden dito wierd den Ambassadeur *Andreas* van *Gustavus*, den Koning van Sweden, herwaarts afgezonden, om een vaster verbintenis in 't stuk van de Koophandel in te gaan.

Op den 9 dito wierden d'Ostagiers wederzijds overgelevert, tot bevestiginge van de eenigheid tusschen Vrankrijk en Schotlandt; want nademaal zommige aan *Monsieur Rochefort*, Luitenant, hadden te kennen gegeven, dat *Monsieur de Guise*, Va-

Vader van den Markgraaf van *Means*, overleden was, zoo wierd d'overleveringe der Oftagiers een dag later uitgeftelt.

Op den 10den is de Heer van *Warwik* generaal Wachtmeefter geworden in het Noorden van Engelandt, en *Mr. Herbert*, Prefident van *Wales*, en den eenen wierd 1000 Morgen Landts, en den ander vijf hondert vereert; en den Heer *Warwik* hondert Ruiters op des Konings beurs toegeftaan.

Op den 11 is een acte ondertekent, dat de gantfche Raad en zekere perzonen van de geheime Kamer, twee duizend drie hondert en veertig lijftrauwanten onder haar allen mochten houden.

Op den 12. dito wierd de Heer *Somerfet* in den Raad aangenomen.

Guidotti, die de Vrede eerft voor droeg en op de baan bracht, wierd met de Ridderfchap, 't welk 3000 guldens opbracht, en zijn Zoon met een jaarlijkze inkomfte van zeven houdert vijftig guldens vereert. Zekere gevangene om geringe zaaken wierden op haar vrye voeten geftelt. Daar wierd geaccordeert om de Franze gevangene Soldaten los te laten. *Pieter Vaan* voor Ambaffadeur gezonden naar Venetien. Brieven aan zekere Yerfche Edelluiden geaddreffeert, om een geblindhokten Ambaffadeur, komende van den Paus, te vatten, noemende zig zelven Bifchop van *Armag*. Commiffien om *Bulloigne*, *Lauder*, en *Dunglas* over te geven.

Op den 13. wilden de Vlaamze Oorlog-Schepen, onze Schepen voor by zeilen zonder de Vlag te ftrijken; d'onze zulks merkende, fchoten op haar, en hun alfoo gedwongen hebbende te ftrijken, lieten haar varen.

Op den 14. kwamen Monfieur *Trimaul*, *Monfieur Vicedam de Char*, en *Monfieur Henandie tot Dover*; d'andere bleven tot Calis, tot dat zy verlof kregen.

Op den 15. wierd geordonneert, dat al wie gagie trok, in de Vaften en op andere tijden voor den Koning zou moeten Prediken, en ook op alle Zondagen.

Op den 16. quamen de drie boven gemelde Oftagiers tot Lonnen, en wierden van de Heeren *Gray van Wilton*, *Bray*, en van verfcheiden andere groote perzonaagien, zijnde 20 in 't getal, en van hondert, die in dienft waren, ingehaalt en in de Stad gevoert, alwaar zy logeerden, en yeder alleen Huis hield.

Op den 18. wierden *Mr. Sidner* en *Mr. Nevel* tot Kamerlingen des Konings verkoren.

De Heer *Cobham*, Afgezand tot Calis, *Willem Petre* Opper Secretaris, en *Sir Johan Mafon*, Franze Geheimfchrijver, wierden gecommitteert, met zekere by-gaande inftructien, om den Koning van Vrankrijk den eed af te nemen; en dat *Sir Johan Mafon* Ambaffadeur Legier zou zijn.

De Heeren *Johan Davies*, en *Willem Sharrington*, gecommitteert om den eerften paay t'ontfangen, en daar van quitantie te geven.

Op den 19. *Sir Johan Mafon* verkoren tot een van des Konings geheimen Raad, waar van *Willem Thomas* tot Klerk wierd gemaakt.

Des Keyzers Ambaffadeur zijn vorzoek door open brieven, dat de Princes *Maria* de Mis vry mocht oeffenen, afgeflagen, en daar hy allegeerde, dat wy de Unie met hem braken, alzoo wy Vrede met Schotland hadden gemaakt: wierd daar op geantwoord, dat de Koning van Vrankrijk, en niet Ik, met haar aanfpande, zeggende, dat ik zonder merkelijke redenen haar niet en mocht aanvallen.

Op den 20. *Lauther* van de Schotten belegert zijnde, en de Capitein verftaan hebbende dat de Vrede in Engeland was gepubliceert, leverde die over, volgens den inhoud van de Vrede, op verzekering dat alle de conditien van Vrede zouden na gekomen worden.

Op den 21. ftierf Monfieur de *Guife*.

Op den 22. wierd'er een zeker order beraamt, raakende des Konings flaap-kamer, te

te weten, dat drie Edel-luiden van de buiten-kamer haar altijt daar zouden laten vinden, en twee op 't Hof liggen, en alzoo de plaats van een van de vier Ridders bekleden. Dat de Schiltknapen hun ampt vlijtig zouden waarnemen, en vijf Kamerlingen altijd by der hand zijn, waar van de eene in de slaap-kamer de wacht most houden.

Op den 23. kwamen de Markgraaf de *Means*, de Hartog van *Anguien*, en de Landgraafs Zoon tot Dover te landen.

Op den 24. kwamen Monsieur *Trimaul*, Monsieur *Vice-Dam de Char*, en Monsieur *Henaudy* ten Hove, ziende hoe d'ordre van de Kousebanđ toeging, en den Adel met den Koning het Avondmaal des Heeren houden.

Op den 25. wierden zekere Artikelen, nopende een naauwer verbintenis in 't stuk van Commercie, gezonden aan den Koning van Sweden; welke deze waren:

1. Voor eerst, by aldien de Koning van Sweden ons in Engeland koper wilde laten toekomen, hy dan onze Waaren zou hebben zonder Tol te geven.

2. Dat hy aan geen ander Potentaat Koper zou zenden.

3. Zoo hy ons staal, koper &c. liet toekomen, wy hem dan met onze koopmanschappen zouden gerieven, en hy geen hooger impost betalen, dan onze eigen Natie.

4. Indien hy ons eenige andere waren wilde toezenden, hy op Engeland een vryen handel zou mogen dryven, betalende niet meer Impost, dan een vreemdeling, &c.

Op het voorstel van den Hartog van *Brunswijk*, om ons tien-duyzend Man van zijn Soldaten in dienst over te doen, wierd geantwoort, dat het met den Oorlog was gedaan; en wat aanging zijn verzoek, om de Princes *Maria* ten houwelijk te mogen hebben, wierd hem aangedient dat de zaak tusschen haar, en d'Infante van *Portugal*, in onderhandeling stond, welke afgedaan zijnde, zou men hem antwoort laten toekomen.

Op den XXVI. De Heer *Clinton*, een Overste in Bulloigne, all' zyn Volk, behalven agtien hondert Man, voor afgezonden hebbende, en ook alle het geschut, uitgenomen dat, volgens het Tractaat, agter most blyven, vertrok met gemelde 1800. Man uit de Stad, en leverde ze aan Monsieur *Chastilion* over; van hem de 6. Engelse Ostagiers, een quitantie voor de overleveringe van de Stad, ontfangen hebbende, en daar nevens een vry geley-brief op Calis, alwaar gekomen zijnde, heeft hy die agtien hondert Man, op des Keyzers frontieren geleid.

Op den XXVII. De Mark-Graaf de *Menes*, de Graaf van *Anguien*, en Monsieur *Montmorency*, zijn tot Blak-Heath door den Heer van *Rutland*, den Heer *Gray van Wilton*, den Heer *Bray*, den Heer *Lisle*, en verscheyden andere Heeren van *Adel*, mitsgaders van alle de Pensionarissen tot hondert toe in 't getal, behalven een groote menigte van Dienaren, zeer heerlijk ingehaald.

Het wierd den Heer van *Somerset* toegestaan, dat hy al zijn roerende goederen en inkomsten mocht genieten, behalven die alrede weggegeven waren.

De Ambassadeur van den Koning, vertrok wederom naar huys.

Op den VIII. De Graaf van *Anguien*, Broeder van den Hertog van *Vendosme*, en naaste erfgenaam aan de Kroon, na des Konings Kinderen; de Mark-Graaf de *Meanes*, Broeder van de Koning van Schotland, en Monsieur *Montmorency*, verschenen ten Hove, alwaar zy met Snaaren-gespel onthaalt en vereert wierden.

Op den XXIX. Zekere perzonen wierden in apprehensie genomen, dewelke voorgenomen hadden op May-dag daar aan volgende muitery aan te rechten; de Priester, die de voornaamste aanvoerder daar van was, vluchte naar *Essex*, alwaar men hem socht te achterhalen.

Op den XXX. April wierde *Dunglas*, volgens den inhoud van het Tractaat, overgelevert.

May.

Op den 2 May wierd *Joanna Bocher*, anders genoemt *Joanna van Kent*, verbrand: om datze dreef dat Christus zyn vleesch van de *Maget Maria* niet en had ontfangen; in het voorgaande jaar ter dood verwezen, dog in hechtenis gehouden op hope van bekering; waar toe de Bisschop van *Lonnen* en de Bisschop van *Eli* geordineert waren, maar toonde haar even hertnekkig, en schold den Predikant uit, die voor haar in de Kerk bad.

Op dezen zelfden dag geschiede de eerste betalinge tot Calis, aan *Sir Thomas Dennis*, en *Mr. Sharington.*

Op den 4 dito, verscheen Capiteyn *Clinton*, wiens Volk binnen *Bulloigne* lag, ten Hove; dewelke bedankt zijnde, tot Admiraal van *Engeland* wierd verkoren, op het overgeven van de Heer van *Warwiks* patent; hy wierd ook geheyme Raads Heer gemaakt, met belofte van hooger ge-avanceert te zullen worden. Den Capitein en Officieren van de Stad wierd ook belofte van belooninge gedaan. Monsieur de *Brisey* kwam te Greenwich by den Koning, hem te kennen gevende, dat zoo hy den Koning van *Frankrijk* ergens in konde dienen, hy in geen gebreke zou blyven; zulks getuigde ook de Contestabile van *Frankrijk*, die toen het allermeeste bewind had.

Op den 5. trokken Monsieur *de Meanes*, en Monsieur *de Brisay* naar Schotland, om de Koninginne van de doot van den Hartog van *Guise* te verwittigen.

Op den 6. quamen de Mr. van *Ayrsken*, en Monsieur *Morrets* Broeder uit Schotland om de Vrede aan te nemen, die daar na hun vry-geley-brief hadden om naar Frankrijk reyzen.

7. De Raad heeft voor yeder Graafschap een zeker boek laten toe stellen, waar in geschreven stond, wat voor perzonen het Luytenantschap in gemelde Graafschappen zouden bedienen, en wie by my zou blyven; maar den Luytenants wierd belast de komste van *Chastilion*, *Sarcy*, *en Bouchere* af te wachten, en dan te vertrekken.

Op den 8. wierd uitgeroepen dat de Soldaten naar hare garnizoenen zouden wederkeren; en den Majoor van *Lonnen* wierd aanbevolen het opsigt daar van te nemen, en haar na haar Land te zenden.

De betalinge van dertig duyzent pond sterlings, wierd een jaar uitgestelt, en daar wierden twee-duysend vyf-hondert centeners buskruyd opgekocht.

Op den 9. wierd een Plakkaat uitgegeven, dat alle laken-wevers met Eede zouden verklaren de lakens niet te zullen vervalschen, maar te maken volgens d'ordinantie van den Cancellier, en volgens een acte van het Parlement, ten tijde van *Edward* de derde gemaakt.

Op den 10. kwamen de Heer *Cobham*, de Secretaris *Petre*, en *Sir Johan Mason* tot *Amiens* by den Koning van Vrankrijk, die zijn reize vast vervorderde, alwaar zy van den gantschen Adel verwellekomt wierden, en na hare logementen, wel gestoffeert, geleid.

Op den 11. heeft de Koning van Vrankrijk de aanneminge van het Tractaat met eede bevestigt.

Op den 12. vertrokken onze Ambassadeurs uit het Hof van Vrankrijk, welkers plaats *Sir Johan Mason* by provisie beklede.

Op den 14 wierden de Hartog van *Somerzet*, en de Heer Admiraal tot geheime Raadsheeren verkoren.

Op den 15 wierd geordonneert, dat de lichte Ruitery en Soldaten betaalt zouden werden. Dat ook de voornaamste hooftmannen met zes duizend wel gewapende krijgs knechten naar Schotland zouden gezonden worden tot versterkinge van de frontieren.

Het Tractaat van Vrede met Schotland wierd aangenomen, en ook volgens den inhoud van de Ligue, geratifizeert.

Op den 16. vertrok de Heer van *Ayrskin* naar Vrankrijk.

Op

Op den 17 begaf hy zich van Westmunster naar Greenwich.

Op den 18 kwam de Koning van Vrankrijk tot *Bulloigne*, om van het geschut, hem onlangs overgedaan, inspectie te nemen, en om aldaar op alles order te stellen; 't welk verricht hebbende, is hy vertrokken.

Op den 19. *Pieter Vane*, zijne instructien van het Hof ontfangen hebbende, is voor Ambassadeur naar *Venetien* vertrokken.

Op den 20. zijn de Heeren *Cobham*, en *Willem Petre*, hun reize afgeleid hebbende, wedergekeert; overleverende de testimoniale beëedigde brieven, ondertekent van verscheiden Edelluiden in Vrankrijk; mitsgaders het Tractaat met het groote Zegel van Vrankrijk verzegelt: en in den eed wierd beleden dat ik Opperhooft was van de Kerken van Engeland en Yerland, en ook Koning van Yerland.

Op den 22. kwamen Monsieurs *Chastillon*, *Mortier* en *Boucherel*, (verzelt met den Rhijn-graaf, *Dandelet*, en *Chenault*,) tot *Duresin-Place*. Op hun reize hebben haar de Heer *Thesaurier* en 60 aanzienlijke perzonen tot Wolwich aangetroffen; de klokken en trompetten lieten haar ook tot *Wolwich*, *Debtford*, en uit het Kasteel, ter eere van haar, hooren.

Op den 23. kwam my de Ambassadeur den *Trevis* aanbieden; en leverde my ook geloofs-brieven over uit de naam van de Koning van Vrankrijk.

Op den 24 wierden de Ambassadeurs ten Hove gehaalt, alwaar zy my zagen den eed doen tot aanneeminge van het Tractaat, en daar na hielden zy met my het middagmaal. Het middagmaal nu gedaan zijnde, zy tien tegens tien perzonen de ring stekende, waar van, aan de eene kant waren de Hartog van *Suffolk*, de *Vice-Dam*, de *Heer Lisle*, en zeven Edelluiden in het geel gekleed: aan d'ander kant de Heer *Strange*, Monsieur *Hennady*, en noch acht andere perzonen, in het blaauw gekleed.

Op den 25. zagen d'Ambassadeurs de Beeren en Stieren gevecht aan.

Op den 26. deden d'Ambassadeurs, op de Jacht geweest zijnde, met my het avondmaal.

Op den 27. gingen zy *Hampton-Court* bezien, alwaar zy uit jagen gingen, en tegen den avond tot *Duresm-Place* wederkeerden.

Op den 28, heeft een zeker perzoon (zig aanstellende als of hy wilde gaan trouwen) door dit middel gezocht het Volk by een te vergaderen, en alzoo een oproer binnen *Kent* aan te rechten: waar op hem zommige Jonkers uit het Graafschap by de kop gevat hebbende, wierd hy naderhand, na verdiensten, gestraft.

Op den 29. heeft de Hartog van *Somerset* voor de Heeren Ambassadeurs een zeer kostelijke maaltijd aangerecht, en voort daar aan op de Revier *Thaams* haar allerlei geneugten en vermaak aangedaan.

Op den 30. May d'Ambassadeurs hun afscheid genomen hebbende, vertrokken 's daags daar aan.

Junius.

Op den 3. Junius kwam de Koning tot *Shein*; alwaar een houwelijk gesloten wierd tusschen den Heer *Lisle*, de Graaf van *Warwiks* Zoon, en Mevrouw *Anna*, Dochter van de Hartog van *Somerset*; na het sluiten des Houwelijks wierd daar dapper opgedischt, en heerlijk gedanst; daar na gingen de Koning en Mevrouwen in twee *Anti-Chambres* met groene takken behangen, alwaar zy twaalf aanzienlijke perzonen op een zeer lang Veld tegen malkanderen zagen lopen, en ook het steekspel. Daar na kwam de Koning wederom tot Westmunster.

Op den 4 trouwde *Robert Dudley*, de derde Zoon van de Graaf van *Warwik*, met *Sir Johan Robsarts* Dochter; na het trouwen warender zekere voortreffelijke perzonen, die een weddenschap met den anderen aangingen, wie het hooft van een

Gans, die levendig aan twee dwars palen hing, eerst zou afhalen.

Op den 5. geschiede daar een Tournoy of Spiegel gevecht te voet, met al zoo lange staven, als daar men te paard zittende mee rend.

Op den 6. verhuisde ik naar *Greenwich.*

Op den 8. heb ik mijne Progressen gedaan, of gereist in maniere als volgt: te weten; van Greenwich op Westmunster, van Westmunster op Hampten-Court, van Hampton-Court op Windsor, van Windsor op Guilford, van Guilford op Oatland, van Oatland op Richmond, &c.

De *Vice-Dam* heeft een groote maaltijd voor den Hartog van *Somerset*, en den Markgraaf van *Northampton* laten aanrechten, met verscheiden Mommedanzen en andere vermaaklijkheden.

Op den 9. dito, gingen de Hartog van *Somerset*, de Markgraaf van *Northampton*, de Heer *Thresorier*, *Bedford*, en de Secretaris *Petre* by den Bisschop van *Winchester*, om te vernemen, waar aan hy zig wilde houden. Hy antwoorde, dat hy wilde gehoorzamen, en alles, dat door my, en mijn Parlement in druk uitgegeven was, voortzetten; en by aldien hy in zijn gemoed beswaart mocht zijn, dat hy 't dan aan den Raad zou openbaren, en het zelve niet opentlijk weder spreken.

De eerste betaalinge van de penningen der Fransen wierd in den Tour wech geleid, om in alle voorvallende noot aan te tasten.

Op den 10. wierden de Schriften van mijne procederingen, of wat ik gedaan had, den Bisschop van *Winchester* toegezonden, om te weten of hyze met zijn eigen hand wilde ondertekenen, of beloven voor het Volk te laten drukken.

Op den 11. wierd ordre gegeven om Calis te versterken, en met leeftocht voor 4. maanden te versorgen. De Heeren *Henrik Palmer* en *Alce* wierden naar de frontieren van Schotland gezonden, om alle de fortificatien aldaar te bezichtigen; en wederom bescheid te brengen, welke plaatzen noodig dienden versterkt te werden.

Op den 12. kwam de Markgraaf de *Meanes* te post uit Schotland, en reisde naar Vrankrijk.

Op den 13. wierden zekere ondertekende Commissien, nevens dertig andere, aan *Sir William Herbert* geaddresseert, om zekere zaaken in *Wales* te verhandelen: hy wierd ook onderricht, hoe hy zig in zijn Presidents ampt zou dragen.

Op den 14 wierd d'Opziender van Calis naar Calis gezonden, om voor eerst de wallen van *Risbank* na de Duinkant toe te slechten, en daar na wederom zeer hecht en sterk te maken; het ronde bolwerk puntswijze te veranderen, invoegen dat het twintig voet verre in de Zee zou mogen uitsteken, om daar uit op de Duynen te flanqueren, en den berg te demolieeren. Ten anderen, om van *Marbridg* inspectie te nemen, en een hoog bolwerk in het midden daar van met flanquen of strijkhoeken te maken, om alzo op alle enge passagien te konnen flanqueren; en ook om vier sluizen te leggen tot meerder beveilinge van de haven van Calis. Daar na wierd hem belast naar *Guisnes* te gaan, alwaar hy eerst het drie-koekig bolwerk zou slechten om de buiten-wal van de batery te maken, en om de ledige plaats tusschen de batery en voornoemde buiten-wal met gemelde bolwerk op te vullen, en d'oude batery hooger op te halen, om alzo de Stad dies te bekwamer te konnen beschermen. Hem wierd ook bevolen *Parzons* bolwerk, daar het nu staat, rondwerpig te maken zonder flanquen, en ook met zes andere flanquen die dicht aan de batery kwamen.

Atwood en *Lambrecht* wierden gesonden om *Alderny*, *Silly*, *Jersy*, *Garnsey*, en het Eiland *Gitto* te schouwen.

De Hartog van *Somerset*, nevens vyf andere Gecommitteerden uit den Raad, den Bisschop van *Winchester* over gemelde zaak aansprekende, gaf hy haar dit tot antwoord:

woord: *Ik heb het boexken van het algemeen bidden met aandacht overgezien, en hoewel dat ik het zelfs zoo niet ingestelt zou hebben, nochtans vind ik daar zodanige dingen in staan, die myn gemoed voldoen; derhalven wil ik het zelfs niet alleen nakomen, maar ook zorge dragen dat het van mijne Parochianen geschiede.*

Dit wierd van gemelde Raadsheeren met hun eigen hand onderteekent, dat zy hem deze woorden hadden hooren spreken.

Op den 15. gingen de Heer Markgraaf, *Mr. Herbert*, de *Vice-Dam Henandie*, en verscheiden andere Heeren den Graaf van *Warwik* bezoeken, van wien zy heerlijk onthaalt wierden; des anderen daags hebben verscheiden aanzienlijke Heeren de ring gesteken.

Op den 17. ging ik na *Debtford*, ten avondmaal genodigt zijnde van den Heer *Clinton*: al eer het avondmaal aanging, zag ik eenige perzonen achter op een boot staan, zonder haar ergens aan vast te houden, malkanderen na loopende, tot dat de eene buiten boort viel. Doe wy gingen aanzitten, hebben Monsieur *Vice-Dam* en *Henandie*, met my het avondmaal gehouden. Na den eeten wierd'er op een groot Schip, liggende op de Revier de *Thames* een Fortres opgerecht, hebbende drie wallen en een Kasteel; in het middelste van die drie wallen lag Capitein *Winter* met ongeveer 40 of 50 Soldaten in het geel en swart gekleed. Tot het Fortres behoorde ook een Galjoot, voerende een geele vlag, waar in Volk en Ammonitie was tot defensie van het Kasteel: weshalven daar 4. Pinassen kwamen met haar Volk in het wit eerlijk gekleed; welke gezind zijnde op het Kasteel een aanval te doen, eerst een van hare Pinassen voor uit zonden, en daar na met kluiten, aarde, vyer-ballen, ried van vyerpijlen daar eigentlijk toe gemaakt, en met bomben op het Kasteel stormden; doch eindelijk kwamen zy met hun grof kanon, waar me zy een bresse deden in de buiten wallen van het Kasteel, en haar daar uit dreven tot in de twede schans; dewelke daar na een uitval doende, de Pinassen verdreven; zoo dat een daar van komende te zinken, sprongen alle de Mannen, meer dan 20 in 't getal zijnde, buiten boord, en swommen in de Rivier *Thames*; doe kwam d'Admiraal van de Vloot, met drie andere Pinassen, en nam het Kasteel stormenderhand in, dede de Kap daar van in storten, en nam den Kapitein en Luitenant gevangen. Daar na ging d'Admiraal uit, om het Galjoot met de geele vlag te nemen, het welke aan boort leggende, en haar in zijn gewelt gekregen hebbende, keerde hy wederom naar huis.

Op den 18. gaf de Major van *Londen* ordre, dat men alle nachten sterker wacht zou houden, van wegen de groote moedwilligheid die daar gepleegt wierd; daar wierd ook een *Alderman* geordineert om toe te zien dat alle nachten alles geschiktelijk toeging.

Op den 19. wierd'er door geheel *Sussex* scherp onderzoek gedaan na alle Landloopers, Waarseggers, Conspirateurs, Dobbelaars &c.

Op den 21 warender zekere Perzonen in *Essex*, ontrent *Rumford*, welke t'zamenspannende gevangen wierden; en alzo wierd de zaak gestuit.

Op den 23. vertrok ik naar *Greenwich*.

Op den 24. wierd *Johan Jates*, Graaf van *Essex*, met brieven afgevaardigt, om te zien of de Bisschop van *Lonnen* na kwam, het gene hem belast wierd, te weten, om altaaren en diergelijke ceremonien en misbruiken af te schaffen.

Op den 28. wierd Monsieur *d'Angoulesme*, derde zoon van de Koningin van Vrankrijk, geboren.

Op den 29. trok de Keizer van *Straatsburg* op *Ausburg*.

Op den 30. wierd *Johan Poynet* Bisschop van *Rochester*, en hem wierd den eed afgenomen.

Julius.

Op den 5. verschafte men penningen, om naar *Yerland* over te zenden, tot betalinge van de Soldaten die daar waren. Daar wierd ook een zeker ordre beraamt, om de Vreemdelingen uit *Lonnen* te doen vertrekken.

Op den 7. voer de Heer van *Arskin* over naar *Schotland*, komende uit *Vrankrijk*. De Ambassadeur van Vrankrijk voor my gehoor krijgende, maakte my voor af bekent de geboorte van Monsieur d'*Angoulesme*; daar na verklarende dat, nademaal de Koning van *Vrankrijk*, my ten gevalle, de gevangene tot *St. Andrews* op hun vrye voeten hadde gestelt, (dewelke, al eerse gevangen genomen waren geweest, den Cardinaal moordaadig hadden omgebracht,) zoo begeerde derhalven zijn Heer en Meester, dat al de Schotten, die gevangen zaten, aan hem mochten overgelevert werden: waar op wierd geantwoord dat sy al overgelevert waren. Doe sloeg hy voor een zeker perzoon, genoemt de Bisschop van *Glasgow*, die na de Vrede vermomt aanquam zonder vrygeley brief, en daar op gevat wierd: hem wierd hier op tot antwoord gegeven, dat wy geen Vrede met Schotland hadden, dan alleenlijk dat zy over Engeland mochten passeren: het zelve affirmeerde ook de Heer *Arskin*.

Op den 8. wierd voor vastgestelt dat de twee-hondert Man, die by my waren, en de twee hondert Man by *Sir William Herbert*, naar Yerland zouden overgevoert worden. Dat men ook de Munt te werk zou stellen om alle Jaaren twee-hondert veertig duyzend guldens te slaan tot vergoedinge van alle mijn onkosten dit Jaar in Yerland gedaan, en hondert duyzend guldens om mijne schat-kisten daar me te voorzien.

Op den 9 gingen de Graaf van *Warwik*, de Heer Thesaurier, *Sir William Herbert*, en de Secretaris *Petre*, na den Bisschop van *Winchester*, van my en den Raad ondertekent: behelsende de bekentenis van zijn schuld, van Opperhooftschap, van het vast stellen van heilige dagen, het vernietigen van 6. Artikelen en verscheyden andere zaaken; waar van de Copy in de kist van de Raadkamer bewaart wort: welk schrift hy met zijn eigen hand ondertekende, behalven die van zijne bekentenis.

Op den 10. dag wierden de Heeren *Willem Herbert*, en Secretaris *Petre* na hem toegezonden, om hem te verwittigen dat ik verwondert was dat hy zijne bekentenis niet en wilde ondertekenen; waar op hy antwoorde de bekentenis niet te willen ondertekenen, nademaal dat hy onschuldig was, en de bekentenis slegts een inleydinge tot de artykelen.

Op den 11. wierd den Bisschop van *Lonnen*, den Secretaris *Petre*, *Mr. Cecil* en *Goderik* belast om zekere artykelen, volgens de wetten, op te stellen, om nagekomen te worden.

Op den 12. wierd geordineert dat onder schijn van een Equipagie toe te stellen, vijftig-duyzend guldens aan de Protestanten geremitteert zouden werden om ons toe te vallen.

Op den 13 heeft de Bisschop van *Winchester* de artikelen, die de Bisschop van *Lonnen* en andere hadden ingestelt, niet willen aannemen.

Op den 14. wierd *Sir John Yates*, naar het Graafschap van *Essex* gezonden, om de Princes *Mariaas* vertrek niet te laten voortgaan, alsoo men uit geloofwaardige perzonen hadde verstaan, dat *Scipperus* haar heimlijk naar Antwerpen zou weg voeren; verscheyden van hare Edelen waren aldaar, en *Scipperus* hadde kort te voren inspectie genomen van de havens.

Op den 15. wierd geordineert dat twee-hondert Man, met den Hartog van *Somerset*, twee-hondert Man met den Heer Zegel-bewaarder, en vier-hondert Man met *Mr. St. Legier* naar de Zee-kust gezonden zou werden.

Op den 16. wierd bestemt dat wy op

naast-

naast toekomende Woensdag op eenen dag naar *Windsor* zouden reizen, en middagmaal houden tot Sion.

Op den 17. wierd voor raadzaam ingezien, dat de Heer *Howes* in zijn garnizoen noch sou blyven, en de Heer van *Warwik* alhier, en daar voor salaris trekken.

Op den 18. wierd den Bisschop van *Winchester* voor 3. maanden zijn tractement onthouden.

Op den 19. wierd *Hooper* tot Bisschop van *Glocester* verkoren. De koopluiden wierden belast hun koop-handel op Vlaanderen, soo veel als sy konden, in te trekken, alsoo de Keizer veel scherpe wetten hadde gemaakt tegen de gene die professie deden van het Euangelium.

Op den 20. geschiede een monsteringe van het volk dat binnen *Bulloigne* lag, het welke volkomen af betaalt wierd, en noch voor een toekomende maand gagie ontfing. *Sir John Wallop*, *Francis Hal*, en *Doctr. Coke* wierden gecommitteert tot de limijt-scheidinge, tusschen my, en den Koning van Vrankrijk. 22. Mijn vertrek naar *Windsor*.

Op den 23. wierden de Secretaris *Petre*, en de Heer Cancelier gecommitteert, om te gaan by de Princes *Maria*, om haar tot *Oking*, of ten Hove te doen verschijnen.

Op den 25. wierd voor vast gestelt, dat de Koning van Vrankrijk zijn halve betalinge sou verdeelt worden met hondert duizend guldens te betalen tot Calis; negentig duizent guldens in *Yerland*; hondert duizend guldens in het Noorden van Engeland; en twintig duizend guldens in d'Admiraliteit; invoegen dat ieder Franse Kroon een Roosenobel van d'onze zou doen.

Op den 26. Alsoo 'er een sterk geruchte ging van *Scepperus* zijn komste, wierd derhalven geordineert dat de Admiraliteyt mijn Scheeps-Vloot by der hand sou schikken te hebben.

Op den 27. ging de Hartog van *Somerset* om ordre te stellen in het Graafschap van *Oxford*, *Sussex*, *Wiltshire*, en *Hampshire*.

Op den 28. De Princes *Maria*, na verwisseling van veel woorden, liet haar eindelijk gezeggen, om te willen komen tot *Leez*, by mijn Heer den Cancelier, en daar na tot *Hunsden*; maar om ten Hove, of tot *Oking* te komen op die tijd, dat heeft ze t'eenemaal afgeslagen.

Op den 29. stierf de Graaf van *Southampton*.

Op den 30. Nam *Andrew Dory* de Stad in, in *Africa*, van den Zee-Roover *Dragutte*: dewelke ondertusschen het Land van *Genua* verbrande.

Op den 31. kwam de Keizer tot *Augsburg*.

Augustus.

Op den 4. dito wierd door zekere Patenten *Mr. St. Legier* geordineert, om aldaar Vice-Roy te zijn; tot dien einde kreeg hy zijn Commissie, instructien en brieven aan de Edelen in Yerland geaddresseert.

Op den 5. vertrok hy uit het Kasteel van *Windsor*.

Op den 6. vertrok de Hartog van *Somerset* naar *Redding*, om aldaar ordre te stellen.

Op den 7. wierd geordineert, dat van de penningen, door ordre van de Konink van Vrankrijk aan my overgelevert, hondert duyzend Kroonen genomen zouden werden, om te betalen hondert duizent guldens tot Calis, hondert duizent in 't Noorden, twintig duizend in d'Admiraliteit, en tachentig duizend guldens in Yerland.

Op den 8. nam Monsieur *Henaudy* zijn afscheid om op Calis te trekken, en, na gedane betalinge, wederom naar huis te mogen keren; *Tremoville* nu krank zijnde, wierd op een Rosbaar naar *Dover* gevoert.

Op den 9. kwam d'Ambassadeur tot *Windsor*, om voor de Dowagiere van Schotland paspoort te verzoeken; het welke bekomen hebbende, kwam sy als een

een Vriendinne; zijn verzoek was om vry geley te mogen hebben voor 300 Paarden, en 200 Perzonen tot haar lyf-trauwanten, doch dit wierd haar niet geheel en al toegestaan, maar alleenlijk dat twee hondert Paarden, en hondert lyf-trauwanten in een geselschap, komende in dit Rijk, volgens de ordinantie, zonder eenige verhindering naar Vrankrijk souden mogen passeren, maar niet wederom over Engeland naar huis te keren.

Op den 10. toonde de *Vice-Dam* van Chartres verlofte hebben, om alhier te mogen blijven, en daar nevens een brief tot dien einde geschreven.

Op den 11. vertrok d'Ambassadeur van Vrankrijk naar huis, wel vernoegt zijnde met d'antwoord op zijn verzoek ontfangen.

Op den 11. begaf ik my naar *Guilford*.

Op den 12. wierd het Parlement tot op den 20. February daar aan volgende opgeschort.

Mr. Cooke, Mr. der Verzoekschriften, en zekere andere Rechtsgeleerden wierden geordineert, om de wetten en Acten, die niet gantsch ondienstig waren, beknoptelijk op te stellen, en die te borde te brengen. De Heer Cancelier wierd zeer krank, nevens veertig perzonen van zijn Huisgesin, soo dat de Princes *Maria* op die tijd aldaar niet en kwam.

Op den 14. kwamender verscheiden advertissementen van *Chamberlain*, Ambassadeur by de Koninginne van *Hungarien*, berichtende dat zy volkomen gesint waren om de Princes *Maria* te halen, en alsoo een buitenlandse oorlog, en inlandse conspiratie aan te rechten; invoegen dat de Koningin *Scepperus* voor een bloohertige uitmaakte, en dat hy uit vrese voor eenen Heer die af kwam, zijn aanslag op de Princes *Maria* niet en derfde uitvoeren.

Op den 16. sakte de Graaf van *Maxwel* af, naar de Noorder-quartieren, met een groote macht om de *Gremes* (zijnde een zekere familie, die sig aan my overgegeven hadden) te ruineren; maar de Heer *Dacre* presenteerde sig voor haar met een schoone Krijgs-bende, en is alzoo zijn aanslag mislukt; deze aanzienlijke Heeren nu, *Gremes* genoemt, zijn met gemelden Graaf hand-gemeen geworden, en hebben ettelijke van zijn Volk ter neder gehouwen.

Op den 17. besloot de Raad onder haar zelven, dat niemand van de hare, tot iemands faveur iets sou spreken, van wegen landeryen te gunnen op survivantien van bedieningen, of Huur-Cedullen van Heerlijkheden voor ettelijke jaaren, ten zy aan zekere Capiteinen, die tot *Bulloigne* in dienst waren. d'Oplossinge of antwoord wierd tot op naastvolgende *St. Michiels* dag opgeschort.

Op den 18. wierd een Proclamatie uitgegeven, dat alle Vreemdelingen die voor *St. Michiel* penzioenen verzochten, van de hand gewezen zouden werden.

Op den 19. Heb ik mijn reize op *Oking* aangevangen.

Op den 20. geschiede de twede betalinge der Franzen, en *Henaudy*, nevens *Tremoville*, wierden overgelevert.

Op den 21. wierd bestemt, dat tachentig duizend guldens van de laatste betalinge betaalt zouden werden, om een eynde te maken met die van Calis, en noch vijftig duizend aan het Volk in de Noorder quartieren.

Op den 25. wierd geordineert, om met honderd duizend guldens winst te doen, om in het navolgende jaar de buiten-paaijen af te leggen; en daar wierd toesegginge gedaan, dat de penningen alle maanden dubbeld interest souden opbrengen.

26. Mijn vertrek naar *Oatlands*.

Op den 27. dede *Andreas Doria* een swaren storm op de Stad, in *Africa*, daar de Zee-rover *Drogute* in lag, doch hy wierd door die van binnen afgeslagen.

Op den 29. viel by nacht de Zee-rover *Dragute* sterk op *Andreas Doria* aan, en sloeg de Capitein van de Revier de *Theems*, nevens verscheiden andere voortreffelijke perzoonen.

Op

Op den 31. gaf de Hartog *Mauritius* aan den Keyzer tot antwoord, dat by aldien daar geen vrye Raads-Vergadering ware, hy in de zelve niet en zou verschynen.

September.

Op den 2. dito gaf zig *Maclamoor*, die te voren in Yerland een oproer had aangerecht, gevangen, door het beleid van *Mr. Barberson*, en hy stelde borg.

Op den 6. resigneerde *Wotton* zijn Secretarischap, aan *Mr. Cecil.*

Op den 8. vertrok ik uit Nonsuch; en

Op den 13. uit Oatlands.

Op den 14 geschiede een Proclamatie, waar in belast wierd dat men generhande Leeftocht, geen wasch, smeer, kaarsen, noch diergelijks uit het Land mocht voeren, behalven naar Calis; de Schippers mosten ook borg stellen, dat zy daar na toe voeren. (2.) Dat niemand de voornoemde waaren vermocht te koopen, noch verkoopen, behalven Makelaars, die aan graanen slechts voor een zeker gedeelte mochten heredereu. (3.) Dat alle be-ampte perzonen, haar zelven in honderden mosten verdeelen, om in haare Wykken onderzoek te doen, hoeveel graanen datter in yder koren-schuer overschoten, en ordre te geven dat mense voor een civile prijs verkocht: als ook dat eene van de be-ampten op ieder marktdag sig most vertonen, om toe te sien, dat aldaar granen gebracht wierden. Daarenboven, al wat Schippers iets van gemelde waaren, over Zee naar andere gewesten, of naar Schotland quamen te voeren, acht dagen na de publikatie van de Proclamatie, zoo was Schip en de ladinge verbeurt; de eene helft voor den Fiscaal, en d'ander voor den aanbrenger. Indien iemand iets inkochte, om wederom na den voornoemden dag te verkoopen, die quam alle zijne goederen, Landen, &c. te verbeuren, d'eene helft tot profijt van den Aanbrenger, en d'ander voor den Koning. Al wie geen kooren, volgens bevel, te markt bracht, de zelve verviel in de boete van hondert guldens, ten ware dat de verzorgers het zelve aannamen, of dat het aan zyn naaste gebuuren verkocht wierd.

Op den 15. wierden, om dit na behoren uit te voeren, brieven na d'Officieren afgezonden.

Op den 18. wierd *Andreas Doria* van de Stad *Afrodisium* in Africa, afgeslagen, verlooren hebbende veel van zijn Volk, nevens den Capiteyn van de *Thamas*, evenwel heeft hy de belegering niet gequiteert.

Op den 24 wierd ordre gestelt, om *Calis* te victualieren.

Op den 26. wierd de Heer *Willougby* gecommitteert om naar *Calis* te reyzen, en heeft sig ook derwaarts begeven.

Op den 28. heeft de Heer *Thesaurier*, tot Lonnen ordre gestelt om de Stad, met hulp van den Majoor, te bewaren.

De Keyser gesint zynde, om een Synode by een te roepen, wierd zulks ingewilligt, op conditie van een vrye en gewoone Raads-Vergadering; de Gemeente versocht ook dat yder een regt wederom mogt geschieden; en een algemeene Vrede gepubliceert werden. Sy begeerden ook dat niemand mocht gedwongen werden, om de manier van zyn Religie t'achtervolgen.

De Keyzer gaf tot antwoord, dat de Raads Vergadering dienen zou tot Godes eere, en handhavinge van het Keyzerrijk, tot Trent. Hy wist van geen recht tot eenige van zijne Landpalen, hy wenschte om Vrede, doch ondertusschen was zyn begeerte dat zy haar na de laatste Concilie van Trent wilden schikken. Hy begeerde ook dat die van Bremen en Hamburg, nevens hare bondgenoten, haar niet meer oproerig wilden aanstellen, maar zijne Decreten gehoorzamen.

Op den 30. kwam *Georg*, Hertog van *Mechelenburg* met zijn krygs Volk voor de Stad Maagdenburg, zijnde gereformeert;

tegen wien de Graaf van *Mansfeld*, en zyn Broeder uit trokken, met 6000. Man en 8. ſtukken grof geſchut, om hem het plonderen te beletten; maar de andere den Veldſlag uitſtaande, dreef den Graaf op de vlugt, nam zijn Broeder gevangen, en ſloeg, zoo men verhaalt, drie duyzend Man dood.

October.

Op den 4. trok ik naar Richmond.

Op den 5. wierd het Parlament tot op den 20. January uitgeſtelt.

Op den 6. dede den Koning van *Frankrijk* zijn intrede binnen Rouan.

Op den 10. wierd geaccordeert dat *Jork*, een van de Muntmeeſters van den *Tour*, een contract met my zou ingaan, te weten, dat het profijt van ſilver ſpruitende uit Boulion, dat hy zelfs mede bracht, genietende, alle mijne ſchulden zou betalen, bedragende de hondert en twintig Tonnen gouds, of noch meer, en dat hy ſchuldig zou zyn, van het overſchot rekening te doen, betalende voor de once niet meer, als drie gulden, ſes ſtuyvers, tot dat de Wiſſel met die in Vlaanderen over een quam, en daar na tegens drie gulden twee ſtuyvers. Dat hy ook van alle de conditien van zijn contract, opening en rekening zou moeten doen, aan de gene die geordineert mogt werden, om de zelve na te zien; en daar uit te ſcheiden als het my geliefde: waar voor ik hem aan gereed gelt zou betalen, de zomme van hondert en vyftig duyzent guldens, en na laten tachentig duyzend guldens, over Zee te voeren tot afſlag van de Wiſſel.

Op den 16. begaf ik my naar Weſt-Munſter.

Op den 19. wierdender by afkondiginge pryzen geſtelt, op allerley zoorten van granen, boter, kaas; en allerley gevogelten.

Op den 20. quamen de Franzen tot Sandfield en Finswood, ſterk acht hondert Man, en hebben aldaar op mijn grond mijne Onderdanen, die haar met het hout geneerden, bedorven.

Op den 22. kwam d'Ambaſſadeur van *Vrankrijk*, dit zijn Volk verſchoonen, zeggende dat het haar niet raadzaam dacht, dat dat hout van de onze geſchonden zou werden, alſo zy haar inbeelden dat het hun toebehoorde, en daarom lagen zy daar.

Op den 26. wierdender duyzend Man ingeſcheept, om naar Calis te gaan, en dan naar Guisnes, Hammes, Rishumbee, Newmanbrid, de Dyken, en Bolwerken, om de zelve te verſorgen en met noodruft te voorzien.

November.

Op den 19. wierder naar yder Biſſchop brieven afgevaardigt, om de Altaaren onder de voet te werpen.

Op den 20. wierden die van den Adel in ieder Graafſchap door brieven verwittigt, om de laaſte proclamatie nopende de granen, naukeurig na te komen, nademaal dat ze die te merkt niet en brachten, haar belaſtende de misdadige te ſtraffen.

Op den 29. wierde de tweede proclamatie, op hare brieven die zy wederom ſchreven, vernietigt.

December.

Op den 15: wierdender brieven afgezonden, om zekere Hof Predikers van de Princes *Maria*, in hechtenis te nemen, om dat zy de Mis celebreerden, 't welk zy ontkende.

Op den 19. wierd *Borthwik* naar den Koning met ſecrete inſtructien afgevaardigt, om de Princes *Elizabet*, ten houwelijk uit te geven aan ſijn Zoon.

Op den 20. wierder een bende van Ruyters geordineert, verdeelt onder den Adel.

Hondert aan den Hartog van *Somerſet*.
Vijftig aan den Markgraaf van *Northamton*.

Aan den Heer Markgraaf van Dorſet.
Den Graaf van Wiltshire.
Den Heer Wentworth.
Den Heer Admiraal.
Den Heer Paget.

M. *Sad-*

Mr. Sadler.
Mr. Darcy.
Aan den Heer van Warwik.
Den Heer Zegel-bewaarder.
Mr. Herbert.
Den Heer Thresorier.

Op den 24. begaf ik my naar *Greenwich.*

Op den 26. wierd de Vrede tusschen den Keizer en de Schotten gesloten.

Januarius.

Op den 6. wierd den Graaf van *Arundel* tachentig duizend guldens quijt gescholden, die hy behoorde betaalt te hebben, om zekere fauten die hy binnen twaalf jaaren bedreven had.

Op den 7. wierd bestemt, alzo het de Franzen op *Yerland* hadden gemunt, dat men vier Schepen, vier barken, vier Pinassen, en twaalf Victualie-Schepen zou gereed maken, om drie havens daar me te bezetten; waar van twee lagen aan de Zuid-kant na Vrankrijk toe, en een in *James Carmes*, het land der Schotten; en dat men ook de gemelde aanslagen zou zoeken te vernietigen.

Op den 10. hebben drie Schepen, naar het Canaal gezonden, zekere Zee-Roovers genomen, en in Engeland opgebracht, alwaar de meeste hoop opgehangen wierd.

Op den 27. kwam Monsieur de *Lansak*, van den Koning van *Vrankrijk* afgevaardigt zijnde, verzoeken dat *Coumilis*, de Visschery van de Rivier *Tweed*, en *Edrington*, het land daar men over in debat was, mitsgaders de Schotse Ostagiers, die van de Heer Koning mijn Vaders tijd af alhier gelegen hadden, aan de Schotten mochten overgelevert werden: dat men haar, als of zy Vrede hadden, mocht laten negotieren, en dat alles daar zy op te pretenderen hadden, aan de Schotten mocht behandigt werden. En eindelijk dat de gene, die voor de laast geslotene Vrede gehouden waren rantzoen geld te geven, de weldaad van de Vrede niet zouden genieten.

Op den 28. wierd de Heer *Cobham* tot Generaal Luitenant in *Yerland* verkoren.

Op den 30. wierde *Mr. St. Legier* door brieven verwittigt, om zig met zijn krijgsvolk naar de Zuyder-quartieren van *Yerland* te begeven.

Februarius.

Op den 3. wierd *Mr. Croftis* geordineert om te trekken naar *Yerland*, en aldaar met *Rogers* en zekere *Ingenieurs* de gemelde Havens in te nemen, en eenige bolwerken op te werpen.

Op den 5. wierden verscheiden koopluiden binnen *Lonnen* aangesproken, over het ontbieden uit *Danzik*, ontrent veertig duizend last granen.

Op den 10. wierd *Mounford* belast om de Schepen, die naar *Yerland* zouden gaan, te Victualieren.

Op den 11. wierd hem ook ordre gegeven om *Barwik* en de Noorder quartieren te provianderen.

Op den 16. wierd *Whaley* geexamineert, om dat hy verscheiden van den Adel in het Rijk aangeraden had, om den Hartog van *Somerset* tot President in het naast-aanstaande Parlement te verkiezen: 't welk hy ontkennende, soo heeft de Graaf van *Rutland* zulks in het openbaar geaffirmeert.

Op den 18. wierd de Bisschop van *Winchester*, na een langduirige examinatie, van zijn Bisdom afgezet.

Op den 20. wierd de Ridder *William Pickering* naar den Koning van *Vrankrijk* afgevaardigt, om op het voorstel van Monsieur de *Lansak* te antwoorden, en te verklaren, dat, hoewel ik tot de voornoemde plaatzen gerechtigt was, dat ikze nochtans hem wilde op dragen, doch op conditie als de wederzijds Gecommitteerden met den anderen zullen verstaan, maar over de laatste Artikelen heb ik zonder een bygaande voorwaarde een accoort gemaakt.

Op den 25. wierd de Heer Markgraaf van *Dorset* geordineert, om op de Noorder quartieren van Engeland opzigt te hebben, en onder hem wierden drie perzoonen gestelt, te weten de Heer *Ogle* &c. die het in het Oosten waar namen, en in het Westen de Heer *Comers. Mr. Auger* wierd het Provianderen van Calis aanbevolen.

Op den 28. is tot *Cambridg* gestorven de Hooggeleerde Man *Bucerus*; die in *St. Mariaas* Kerk tot *Cambridg* begraven wierd. De gantsche Academie of Hooge School, en de gantsche Stad, opmakende het getal van drie duizend perzoonen, hebben zijn lijk-statie by-gewoont. Daar wierd ook van *M. Haddon* een seer voortreffelijke redenering over zijn afsterven gedaan, en een lijk-Predikatie van *Doctor Parker*, en noch een derde van *Mr. Redman*; door welke drie Predikatien het Volk bewogen wierd, om over zijn dood zeer deerlijk te klaagen en te kermen. Eindelijk en ten laatsten, hebben alle de geleerde Mannen van de Academien Graf-schriften gemaakt, en die op zijn graf geleid.

Maart.

Op den 3. is de Heer *Wentworth*, Heer *Kamerling* gestorven, ontrent tien uuren 's avonds, nalatende sestien kinderen.

Op den 11. wierd *Sir John Jork* aan Silver gewicht, ontrent de twintig duizend guldens ontnomen door zekere Engelsen, die hy mede genomen had, om haar de Munt te laten zien. *Jud* leed ook vyftien duizend guldens, en *Tresham* vyf duizend guldens schade; soo dat de zomme in het geheel beliep veertig duizend guldens.

Op den 20. kwamen de Fransen voor Schotland met een Vloot van hondert sestig zeilen, geladen met koren, buskruid en geschut; van welke Vloot zestien groote Schepen op de Kust van *Yorland* kwamen te blijven; twee met ammonitie van oorlog en veertien met granen geladen.

In deze maand heeft ook aldaar de Vice-Roy zekere Heeren in het Westen van Engeland, die over hoop lagen, met den anderen verzoent.

April.

Op den 10. heeft men nieuwe Fortificatien tot Calis te maken, gepractizeert, om tot Graveling het water in mijn Land te doen loopen, en dat het buiten om de zes bolwerken haar kours zou nemen naar *Guisnes*, *Hamnes* en *Newnam-brigd*; en dat men een Aarde-Wal van acht voeten hoog en zes breed zou maken, om het water te keren; als ook een gracht van zeven en dertig mijlen in de lengte, strekkende rondom de Landpaalen van Calis. Dat men ook strijkhoeken in de batery van *Guisnes* en een driekantig bolwerk zou maken tot defentie daar van. Wyders dat'er na de Franze kant toe, een steene wal zou zijn, gelijk als'er een van Aarde was geweest. Hier nevens zou'er aan de batery in 't Westen een ander bolwerk zijn, op dat de gene, die de Stad provianderden, altijd scheut vry mochten zijn.

Op den 15. wierd *Mr. Archer* twintig duizend guldens ter hand bestelt, om daar voor twee honderd last garst, en vyf hondert last Tarwe in Vlaanderen te koopen, en Calis daar me te provianderen.

Op den 18. kwam de Princes, mijn Suster, by my tot Westmunster, als wanneer ik haar, na voorgaande groetenis, nevens mijn Raad, in een vertrek-kamer dede komen; alwaar haar bekent gemaakt wierd, hoe dat ik haar gaan ter Misse, een tijd lang door de vingeren hadde gezien: op hope dat zy haar met de Kerke van Engeland zou hebben verzoent; maar, volgens den inhoud van hare brieven, daar weinig apparentie van ziende, zoo is 't, dat ik zulks niet langer en konde gedogen, ten ware dat zy in een korte tijd anders kwam te resolveren. Haar antwoord hier op was, dat haar ziel Gode toe behoorde, en zy niet gesind was, haar geloof te veranderen, noch haar door uiterlyke daden an-

anders te willen vertoonen, dan het by haar in het herte lag. Hier op wierd' geantwoort, dat ik haar geloof geen gewelt aan dede, maar met eenen ook niet en wilde dat zy regeeren zou als een Koning, maar gehoorzaam zijn als een Onderdaan; en dat haar voorbeeld al te veel ongemak na zig mocht sleepen.

Op den 19. quam des Keyzers Ambassadeur, uit de naam van zijn Heer en Meester, my den Oorlog aanzeggen, zoo ik zijn Nicht de Princes niet en wilde ter Mis laten gaan. Hier op wierd' op die tyd niet geantwoord.

Op den 20. hebben de Bisschoppen van *Cantelberg*, *Lonnen*, en *Rochester* in overlèg genomen dat de zonde toe te laten, was te zondigen, en dat men het wel voor een korten tijd met oogluykinge mocht aanzien, zoo men alles dat men doen kan, in 't werk stelt.

Op den 23. mijn Raad nu der Bisschoppen antwoord bekomen hebbende, (en merkende dat de sterke koophandel mijner Onderdanen op Vlaanderen, het gantse Rijk in gevaar mogt brengen: dat de Vlaamingen wel voor een jaar lang van Lakens voorzien waren, en diep onder het gevaar der papisten moesten duiken, aangemerkt ook dat ik vyftien hondert Centeners boskruid in Vlaanderen had; ook hoe zy geharnast waren tegens te toestellinge van de *Gendarmory*; en eindlijk dat mijne koopluyden aldaar hare koopmanschappen hadden liggen:) heeft ze derhalven een rezolutie genomen, om *Mr. Wotton* voor Ambassadeur na den Keyzer te zenden, om de zaak ten vollen uit t'ontkennen, en den Keyzer zulks aan te raaden; menende, door zyn vertrek, tyd te winnen om haar goederen te konnen verkoopen; om haar van kruyd en loot &c. te konnen voorzien, en het Koninkrijk tegen alle aanval te verzekeren. En om ondertusschen eerst myne Dienaars, en dan de hare, die de Mis gingen hooren, te straffen.

Op den 24. wierd *Sir Anthonie Brown*, naar de Vloot gezonden, om dat hy de Mis had gaan hooren, nevens Sergeant *Morgan*; *Sir Clement Smit*, die een jaar te voren ter Mis geweest was, wierd bekeven.

Op den 25. kwam d'Ambassadeur des Keyzers om een antwoord, maar kreeg geen, dan alleenlijk datter binnen een maand of twee, iemand naar den Keyzer afgevaardigt zou werden, om aan zijn Majesteit opening van de zaak te doen.

Op den 26. kwam de Heer *William Pickering*, met groote dankzeggingen t'huis van den Koning van *Vrankrijk*.

Op den 27. geschiede mijn vertrek naar Greenwich.

Op den 31. arriveerde *Mr. Crofted* in Yerland, en quam te Waterford by den Ingenieur, om met hem over de fortificatie van de Sad te consuleren.

May.

Op den 3. quam Monsieur de *Lansak* wederom van den Koning van *Vrankrijk*, om te vertrekken naar Schotland, en aan de Schotse kant gecommitteerden te ordineren: welke waren de Franse Ambassadeur in Schotland, de Bisschop van — de Heer van *Erskin*, &c. *Thomas Darcy* word tot Heer *Darcy van Chich*, en Heer Kamerling verkoren; tot onderhoudinge waar van hy aan zijn erfgenamen in 't algemein, hondert morgen lands, en aan erfgenamen van Mannelijken oir, drie hondert geschonken had.

Op den 7. wierdender aan mijn kant tot gecommitteerden geordineert, of de Bisschop van *Litchfield*, indien het hem konde gebeuren, of die van Norwich, *Mr. Bowes*, *Mr. Bekwith*, en *Sir Thomas Chalomer*.

Op den 8. wierd *John Yates*, Onderkamerling en Capiteyn van de Guarde gemaakt, en daar en boven vereert met twaalf hondert guldens inkomste.

Op den 8. wierd *Poinet*, Bisschop van *Rochester*, den Eed afgenomen van wegen

het

het Bisdom van *Winchester*; en hem wierde tot zijn onderhoud d'inkomste van twee duyzend morgen lands toegewezen.

Op den 9. wierd een zeker Perzoon die de leere van *Arrius* voorstond, zijnde een Duitsman, en gebannen uit de Gemeente zijner Lands lieden, na een langdurige disputatie, veroordeelt om verbrand te worden.

Op den 10. wierd *Mr. Wotton* met zijne instructien naar den Keizer afgevaardigt voor Resident, in *Mr. Morisons* plaats, om hem deze resolutie bekent te maken, te weten, dat, by aldien de Keizer mijn Ambassadeur aldaar zijn Gods-dienst vry en onbelemmert wilde laten oeffenen, ik dan ook den zijne zulks zou toelaten; doch zo hy zulks in de mijne niet en wilde gedoogen, dat ik het dan ook in de zijne niet zou doen. Wat nu mijn Suster aangaat, daar op wierd geantwoord datze onder mijn subjectie stond, en den Godtsdienst by acte van het Parlement ingestelt, en by my geapprobeert, zou moeten handhaven.

Daar wierd ook geordineert, om het gewicht van twee hondert duizend pond zilver (noots halven) wat slechter te maken, om daar hondert zestig duizent guldens zuiver winst uit te halen; waar van mijn schuld betaalt, het Land voor alle schielijke aanval beschermt, en het geld verbetert mocht werden.

Op den 11. kreeg *Mr. Pickering* zijne *Depeches*, en trok voor Resident naar *Vrankrijk*, in *Mr. Masons* plaats, die ernstig versogt had, om t'huis te mogen komen; hem wierd ook aangedient, om den Koning van Vrankrijk te verwittigen van de gecommitteerde, die ik in Schotland hadde geappointeert.

Op den 12. die van *Maagdenburg* hebbende voorleden Januarius in een zekere slag, den Hartog van *Mechelenburg*, en drie Graven gevangen genomen, hebben in booten op de Rivier, die over het Land geloopen was, een aanval op den Hartog *Mauritius* gedaan, en veel van zijn Volk geslaagen hebbende, zijnze behouden t'huis gekomen, krijgende vry veel leeftocht in de Stad.

Op den 15. wierd een verraad ontdekt, die het Volk van *Essex* voorgenomen had, in 't werk te stellen, uitstrooyende dat'er binnen drie dagen vreemd Volk op de been zou raken; om door dat middel de Gemeente tot *Chelmsford* te doen t'zamen rotten, en daar op, soo zy konden, der ryke Luiden Huizen te plunderen.

Op den 22. wierden de Koning van *Vrankrijk*, en de Heer *Clinton* verkoren, om onder de *Order van de Kousebaud* te sorteren; en om de zelve na te zien, en te reformeren, wierden de Hartog van *Somerset*, de Markgraaf van *Northampton*, de Graaf van *Wiltshire*, en van *Warwik* geordineert.

Op den 24. zaaten de Heeren tot *Lonnen*, en waren met malkanderen vroolijk, om te toonen, dat zy met den anderen accordeerden: alzoo men uitstrooide, dat zy over hoop lagen, en drie dagen daar na hebben zy geordineert, dat men zodanige boosaardige oproer makers vast zou zetten, en, na behoren, straffen.

Op den 25. wierd een contract gemaakt, met den *Foulcaar*, over een somme van zes hondert duizend guldens, welke hy in de Maanden May, en Augustus sou opbrengen; om nu zulks te konnen uitvinden, en effectueren, zo zou hy (1) gemelde somme tegen tien ten hondert uit zetten. (2) Ik zou twaalf duizend Mark Zilver tegen een Daalder de onçe koopen, om te leveren tot *Antwerpen*. (3.) Ik zou voor een zeer kostelijk en schoon Juweel, vier Robijnen, ongemeen groot, een groote Paarl en een Diamand, honderd duyzend Kroonen betalen.

Op den 27. wierd *Mr. Mallet*, Hof Prediker van de Princes *Maria*, in apprehensie genomen, en naar den Tour van *Lonnen* gevoert.

Op den 30. wierd de Heer Markgraaf van *Northampton* geordineert, om te post te reizen, met de Ordre, en vorder Commissie

missie van het Tractaat; nevens hem wierden ook gecommitteert, de Bisschop van *Eli*, *Sir Philip Hobbey*, *Sir William Pickering*, en *Sir John Mason*, Ridders, nevens twee andere Rechtsgeleerden: *Smith* was Secretaris, &c.

Junius.

Op den 2. wierd besloten, dat de Graven van *Rutland*, *Worcester* en *Ormond*; de Heeren *Lisle*, *Fitzwater*, *Bray*, *Barguenny*, en verscheiden andere aanzienlijke perzonen, tot 30 toe in 't getal, den Heer Markgraaf zouden vergeselschappen.

Op den 3. wierd een Tour-noy-spel opgerecht; alwaar zig vertoonden eerst de Koning nevens sestien perzoonen te voet, en tien te paart, gekleed met swarte zijde rokken, met wit Taf gepikeert; daar na vertoonden haar alle de Heeren, by haar hebbende drie Mannen ook soo gekleed; en alle Jonkers hare Voetknechten in wit fustein met swarte Taf gepikeert. D'ander party verscheen altemaal in geel Taf; eindelijk heeft de geele bende met hondert twintig maal te loopen de ring drie maal gesteken; mijn bende raakte wel dikmaals de ring, 't welk niet gerekent wierd, maar staken nooit door de ring, dat zeer vreemt scheen, en alzoo wierd de prijs aan mijn zyde verloren. Daar na ging de steekspel aan, tusschen ses van mijn bende, en ses van de hare.

Op den 4. wierd geresolveert, dat niet meer als vier perzoonen op ieder Graaf zouden passen, die den Heer Markgraaf van *Northampton* op de reize vergeselschapte; drie op ieder Heer, en twee op ieder Ridder of Jonker. Ook dat den Heer *Markgraaf* voor de schade in het verwisselen van zijn Tafel die hy plag te houden, iets toegeleid zou werden.

Op den 5. wierd geordineert, dat de monstering van de Ruitery geschieden zou op den eersten dag, soo 't moogelijk ware, van de maand *Junius*; zoo niet, op den achtsten.

Op den 6. wierd een zeker spetie van gelt (Testourn genoemt) afgeset van 12 stuyvers op 9, en die van 5 op 3 stuivers.

Op den 9 wierd een zeker Schotsman, *Stewart* genoemt, (die de jonge Koninginne van Schotland meende te vergeven, om daar door alhier in *Engeland* in de gunste te geraken,) op mijne Frontieren tot Calis aan de Franssen, na dat hy een tijd lang in den Tour, en tot *Newgaat* vast gezeten had, over gelevert: om loon na werken t'ontfangen.

Op den 10. wierd verscheiden Heeren en Schildknaapen aangedient, om ten Hove te verschynen tegens d'aankomste van den Ambassadeur van Vrankrijk, die alhier in Engeland de Order van *St. Michiel* kwam invoeren.

Op den 12. wierd een Plakkaat uitgegeven, om alle huislieden, die meenigten van schaapen houden, boven het getal by de wet gespecificeert (te weten twee duizend) te waarschouwen: als ook de de gene, welkers schuuren, wooningen of Dorpen bouwvallig zijn, mitsgaders alle Voorkoopers, Opkoopers, die het slechts doen, om een hoogen prijs te bekomen, daar sy overvloed genoeg hebben; die bouw-land tot Weyland maken; die eetwaren of leeftocht over Zee voeren, dat, zo zy deze ongeregeltheden niet en komen na te laten, dat zy dan daar over ten hoogsten gestraft zullen werden; en te maken dat de wetten, tot dien einde voor dezen gemaakt, naaukeurig in 't werk gestelt worden.

Op den 14. hebben voor my hondert Schutters, ieder met twee pijlen voorzien, gemonstert: zijnde altemaal van mijn eigen Lijfguarde; zy schoten alle, d'eene voor en d'ander, en hebben het doelwit zoo net getroffen, dat zommige hare pijlen diep, andere tot over de hoofden toe, in gaat hout raakten. Hier op wierd geordineert, dat men honderd Schutters, en honderd Helbardiers in dienst sou houden, en andere die goede Worstelaars, Klootschie-

schieters, Danssers of Loopers waren, en kloeke Mannen.

Op den 15. vertrok *Sr. Philip Hobbey* naar *Vrankrijk*, met tien Edellieden van zijn eigen, die in het fulp gekleed waren, en goude ketenen om de hals droegen.

Op den 16. vertrok ook de Bisschop van *Eli* met een bende, deftig in 't habijt.

Op den 20 wierd een Plakkaat uitgegeven, dat zo iemand een zeker oproerig schrift quam te vinden, en niet aan stukken scheurde, voor de handdadige of Autheur daar van gehouden zou worden.

Op den 21. hadde mijn Heer de Mark-Graaf van *Northampton*, ample commissie om de ordre over te leveren, en van alles te handelen, doch voornaamlik van een Houwelik tusschen my, en de Princes *Elizabeth*, zijn Dochter. Voor eerst, dat zy tot een Bruyd-schat alle jaaren twaalf duyzend Mark, en tot een Houweliks-gifte, ten minsten acht hondert duyzend kroonen zou genieten. En dat ik hier in breukvallig zijnde, hondert duyzend kroonen, eer meer als min, zou verbeuren; maar dat betalende, zy my dan overgelevert zou werden; en dat dit de voorgaande Contracten, met Schotland niet en zou krenken, &c.

Op den 22. vertrok hy zelfs te post.

Op den 24. geschiedender tot *Croidon*, *Blechinglee*, en byna in alle plaatzen van *Surrey* een Aardbevinge, maar daar en geschiede geen schade.

Op den 30. Alzo voor dezen belast wierd dat van drie onçen fijn zilver in een pond zestien Tonnen gouds geslagen zouden werden tot aflegginge van mijn schulden, om gelden in mijn schat-kist te krijgen, en om een verandering in alles te konnen maken; zo wierd dit nu afgezeid, behalven acht hondert Tonnen gouts tot aflegginge van mijne schulden, en tien duyzend Markgewicht die de *Foulcare Foulcaar* in den laatsten wissel tegen vier onçen in een pond hadde gelevert.

Op den 31. wierde de Monstering uitgestelt tot in de *Herfst*.

Julius.

Op den tweeden wierd bestemt, dat ik de Fransse Heeren, die herwaarts tot *Westmunster* quamen, zou in halen; waar toe een voorbereydinge geschiede, te weten van vier gebruineerde nieuwe zilvere vaten ontleent van de Kerk-goederen als van Bisschoplijke Miters, vergulde Pater-Nosters, Crucifixen, en andere Reliquien van Pleslay.

Op den 4. zocht men in *Vlaanderen*, zilverre en goude Vaten, en ook Kettingen te bekomen, om aan deze Vreemdelingen te vereeren.

Op den 7. wierd'er een Plakkaat uit gegeven, dat men den Wissel over en weer gaande, na behooren zou uitvoeren, op boete van gestraft te zullen worden, volgens de wetten ten tijde van Koning Hendrik de 7.

Op den 10. vertrok Monsieur *Marescbal* uit het Hof naar *Bulloigne* te Post, en alzoo herwaarts te water in Galeyen en kleyne Pinassen.

In deze en de voorledene Maand was'er veel te doen, om de Stad *Parma*, welke Octavio aan den Koning van *Vrankrijk* over gegeven had; nadien hem de Paus citeerde, oordeelende, dat hy alleen daar over te zeggen had: oversulks vermocht *Octavio* de Stad niet te vervreemden, dan met consent van de Paus; doch hy en compareerde niet: weshalven de Paus en Keyzersche acht duyzend Man geworven hebbende, een Kasteel aan de kant van dezelve Revier liggende, innamen. De Koning van *Vrankrijk* zond ook Monsieur *de Thermes*, die zijn Veld-Overste in Schotland hadde geweest, met een groot gedeelte van sijn Ruytery naar *Italien*, om den Hertog *Octavio* te helpen. De Turken maakten ook groote preparatie ten Oorlog, sommige vermoedende dat het eindelik daar noch op uitbersten zou.

Op den 11. wierd ik door den Koning van *Vrankrijk* en zijn order tot *St. Michiels* ordre in *Vrankrijk* verkoren.

Op

Op den 13. is tusschen de wederzyds gecommitteerden over de scheydinge der Land-palen, een accoord getroffen.

In deze Maand is *Dragute*, een Zee-Roover, de handen van *Andreas Doria* (die hem in een zeker inham bezet had) ontkomen, door gewelt van zyn Galey-slaaven, die een ander weg uit in Zee staken, en twee van *Andreas* zyn Galeyen, diep in Zee liggende, namen.

Op den 14. wierden die Yersche Heeren gepardonneert, dewelke vroeger als by den gedeputeerde was bestemt, aanquamen. De gedeputeerde wierd ook bericht; dat hy alle wederstanders dapper zou be-oorlogen, en mijne wetten in alle plaazen na behoren administeren.

Op den 15. Nademaal dat mijne onkosten van Calis en Barwik te versterken, noch te betalen waren, zoo is dan besloten, dat, behalven mijn schuld van acht Tonnen gouts, in de Munt noch 4 Tonnen gouts geslagen zouden werden; drie oncen fijn, en negen van alloy, en datter vyf-duysend pond in gewicht, ten minsten van zeven oncen fijn, in een standard geslagen zou werden.

Op den 16. kwam *Soperantio* voor Ambassadeur van Venetien, om de plaats van *Daniel Barbaro* te bekleden.

Op den 17. heb ik de Ordre van *Monsegnieur Michiel*, volgens mijn belofte aan den Franssen Ambassadeur, geaccepteert.

Op den 18. arriveerde de Heer Mark-Graaf van *Northampton*, tot Nantes, met de Gecommitteerden en alle de Edel-luyden en Heeren die met hem over Zee voeren.

Op den 19. geadvizeert zijnde van *Scipperus* komste en het toetaakelen van eenige schepen in Holland, en ook genegen zijnde om de Fransse Heeren, eere en vriendschap te bewyzen: zoo heb ik belast, dat men alle de Schepen die in Gillingham-water, en op de Revier *Thames* lagen, met all' het geschut daar toebehorende, zou klaar maken; en ingeval *Schipperus* daar na mocht komen, dat men hem dan onder de oogen mocht zien: of ten minsten, dat de Franssen mijn Macht ter Zee daar aan mochten bespeuren.

Op den 20. zond de Princes *Maria* brieaan de Raad, inhoudende hare verwondering, over het gevangen nemen van *Doctr. Mallet*, haar Capellaan, of Hof-Prediker, om dat hy de Mis zeide voor hare Familie; nademaal het den Ambassadeur van den Keizer belooft was, dat men haar in 't stuk van Religie niet moeyelijk zou vallen, maar dat men haar, en haar huisgesin de Mis altijd vry soulaten doen.

Op den 21. gaf de Raad daar op ten antwoord, dat, nademaal zy van wegen haar schuldige plicht aan den Koning, hun Vaderland en Vrienden, genootzaakt waren, om haar een antwoord te laten toe komen; zo zouden zy dan maken dat hy niet alleen, maar ook andere die ter Mis gaan, en brekers zijn van goede orders, scherplijk gestraft zullen worden. Wat nu de belofte aangaat, dat zy geen hadden, noch wilden geven, om haar in zulken geval, van de straffe des wets te bevryen.

Op den 22. quam *Chastilion*, by mijn Heer den Mark-Graaf van *Northamton*, en tracteerde hem onderwegen tweemaal, tusschen Nantes, en Chasteau Brian, alwaar den Koning lag.

Op den 23. wierd *Mendoza*, een Edelman van des Koning Kamer, aan den Heer Mark-Graaf gezonden, om hem naar het Hof te geleyden.

Op den 24. kwam hy tot Chasteau Brian, alwaar een halfmyl van 't Kasteel hem te gemoet kwam, de —— met hondert Edel-lieden, en geleyden hem, gelaarst en gespoort, ten Hove by den Koning van *Vrankrijk*.

Op den 25. wierd de Koning van *Vranrijk*, in zijn slaap-kamer, met de ordre van de Kousebandt vereert: alwaar hy den genen die hem de Kouseband aan de been

dede een Gouden Ketting en eenige Juweelen, ettelijke duizend guldens waardig, schonk; de Bisschop van *Eli* dede daar op aanstondts een Oratie, en de Cardinaal van *Lorrain* heeft hem geantwoord. Na de middag sloeg mijn Heer de *Markgraaf* den Koning van Vrankrijk voor het sluiten van zijn Houwelijk met de Koninginne van *Schotland*; om wien audientie te geven, de Koning drie of vier gecommitteerden ordineerde.

Op den 26. wierden aan des Koning van Vrankrijks zijde tot gedeputeerden geschikt de Kardinaal van *Lorrain*, en van *Chastilion*, de Hertog van *Guise* &c. dewelke rond uit ontkenden, dat de Koninginne van *Schotland* hem allereerst opgedragen is geweest, zeggende, dat zy al te veel moeite, en hun leven in al te groot gevaar voor haar hadden gestelt: het slot van de zaak was om haar aan den Dauphijn uit te huwen. Daar na heeft men mijn zaak by der hand genomen, als wanneer de Gedeputeerden aan mijn kant ten Houwelijk verzochten de Princes *Elizabet*, de Koning van Vrankrijk zijn oudste Dochter: waar toe zy haar voort zeer gewillig en genegen toonden. Hier op zijn dan wederzijds Partyen met den anderen verdragen, om gemoed en eers halven het Trouwen niet te laten voortgaan, voor en al eer de Princes *Elizabet* ruim 12 Jaaren oud zou zijn. Daar na kwam men te spreken van een Bruidts-Schat, die aan de kant van *Vrankrijk* eerst op vyftien hondert duizend *Escus* wierd gestelt, daar mee geboert wierd. Tot het huwelijks goet eindelijk komende, kwamen zy hier in over een, dat het zoo groot zou zijn als de Koning, mijn Vader, aan eenig Huisvrou gegeven had.

Op den 27. eyschten onze Gecommitteerden veertien honderd duizend Kroonen, 't welk afgeslagen zynde, kwamen zy tot een Millioen, 't welk ook gerefuseert zijnde, sloegen zy eindelijk af tot honderd duyzend Kroonen, daar d'ander party niet en wilde na luisteren.

Op den 28. vroegen onze gecommitteerden wat zy dan wilden bieden? Eerst presenteerden zy honderd duizend Kroonen, daar na twee honderd duizend, 't welk zy verklaarden het uiterste te zijn, en meer dan ooit gegeven is. Hier op volgden ernstige redenkavelingen en aanwyzingen van voorgaande exempelen, doch zy en hebben tot geen hooger opslag willen komen.

Daar na kwamen zy noch verder te spreken, hoedanig de *Amende* zou zijn, ingeval dat ik in des Konings Dochter, nu twaalf jaaren, of wat meer, oud geworden zijnde, geen behaagen mocht scheppen, daar voor presenteerden de Fransen anderhalf Ton gouts: of beloofden dat haar Vader haar drie maanden te voren, al eer se 12 jaren oud wierd, op zyn eigen beurs zou opbrengen, en, met Juweelen en Meubelen genoeg voorzien, uit zetten. Hier op wierden wederzijds, zoo tot *Lonnen* als *Parijs*, obligatien gepasseert, &c.

De Franzen leverden hun gemelde antwoord schriftelijk over, aan mijne Gecommitteerden.

Augustus.

1. Alzo twaalf kloeke Hollandze Oorlog Schepen, noch achtien meer in-wachtende, naar *Diepe* voeren, om Monsieur *le Mareschal*, zo men meende, onder wegen aan te doen: zoo wierd daar op ordre gegeven, om ses Oorlog-Schepen, nevens vier Pinassen en een Brigantijner klaar te maken, zoo wel om hem te convoyeren als te defenderen, by aldien dat men iets, van wegen het overvoeren van de Princes *Maria* op Engeland, zou willen attenteren.

2. Wierd een Brigantijn naar *Diepe* gezonden om Monsieur *le Mareschal* van der Hollanders komste t'advizeren, die altemaal met het afnemen van hare Mutzen hem toejuigden. d'Ambassadeur van *Vrankrijk* wierd daar ook van geadverteert: die daar op antwoorde dat hy hem veilig genoeg oordeelde, zoo haast als hy op onze Re-

Rivieren, zoo hyze noemde, gekomen zou zijn.

3. Wierd geordineert, dat men de tijd van den afslag van het geld tot op datum dezes zou verkorten: weshalven heeft men gepractizeert, om in alle plaatzen van het gantsche Koninkrijk zulks op eenen dag te laten afkondigen.

De Heeren *Clinton* en *Cobham* wierden geappointeert, om den Fransen Ambassadeur tot *Gravesend* in te halen, en daar na te convoyeren na *Duresme-Place*, alwaar hy logeren zou.

4. Heeft my de Heer *Clinton* tot *Debtford* heerlijk getracteert, alwaar ik de Schepen (de *Primroos* en de *Mary Willougby*) in Zee zag gaan.

De Franzen kwamen tot Rie landen, uit vreze, zoo zommige meenden, voor de Hollanders, liggende op de uiterste hoek van 't land, voornaamelijk om dat zy zagen, dat onze Schepen in de wind hadden, om uit te loopen.

6. De Heer *Pieter Meutas*, tot *Dover* zijnde, wierd gecommitteert om op *Rie* te reizen, en Monsieur *le Mareschal* aldaar in te halen, gelyk hy ook dede; en na dat hy zijn brieven, met mijn eygen hand geschreven, overgelevert, en my aan hem gerecommandeert had, heeft hy voort ordre gegeven om Karren en Paarden, zoo dra als moogelijk was, by der hand te krijgen, tot accommodatie van Monsieur *le Mareschal*.

7. Monsieur *le Mareschal* uit *Rie* vertrekkende, zijn hem *Mr. Culpepper* nevens verscheiden andere Edelen en Heeren met hare knechten wel geaccoutreert, sterk duizend perzoonen, en Paarden, te gemoet gereden; en hebben hem alzoo op dien avond binnen *Maydston* gebracht.

Mijn vertrek naar *Westmunster*.

8. Quam Monsieur *le Mareschal*, ten huyze van *Mr. Baker*, alwaar hy heerlijk getracteert en gecarresseert wierd.

9. Hield hy zijn Middagmaal by den Heer *Cobham*, en zijn Avondmaal tot *Gravezand*.

Daar wierd een Plakkaat uitgegeven, dat een *Testourn* maar 9. en een Groat (zijnde zekere stukken gelds zoo genoemt) slechts 5 stuyvers, in alle plaatzen van het Rijk te gelijk zouden gelden.

Op deze tijd openbaarde zig te *Lonnen* een zekere ziekte, by haar de Zweet-ziekte genoemt; die veel heftiger was als de voorgaande: want zoo iemand koud wierd, dan was hy binnen drie uuren al een lijk; maar daar van bevrijd zijnde, dan bleef hy slechts 9 of 10 uuren ten hoogsten aan de ziekte vast. Indien hem binnen de eerste zes uuren de slaap gedurig overviel, daar hy dan zeer toe genegen zou zijn, zo wierd hy voort raazende, en stierf in zijn krankzinnigheid daar heen.

11. Deze ziekte nam zoo zeer toe, dat'er binnen *Lonnen* op den 10. dag van deze Maant hondert, en nu heden op den elfden honderd en twintig perzoonen daar aan kwamen te sterven: en onder anderen een van mijn Edellieden en Stal-knechten; invoegen dat ik met zeer weinig Volk naar *Hampton-Court* verhuisde.

Op dien zelfden avond kwam de *Mareschal* aan, die uit alle mijne Schepen in de zestig sterk, en wel gemonteert in de *Thames* liggende, eer-schooten kreeg; de stukken ook, die in den *Tour* lagen, wierden gelost. De Heer Admiraal *Clinton*, nevens veertig Edelluyden, hebben hem te *Gravezand* ingehaalt, en naar *Duresme-Place* gevoert.

13. Van wegen gemelde besmettelijke ziekte tot *Lonnen*, kwam de *Mareschal* op dezen dag tot *Richmond*, alwaar hy met een bende Edelluiden lag, die verscheiden oordeelden ten minsten vier honderd man sterk te zijn: in de nacht begaf hy zig op de jacht.

14. Op dezen dag kwam Monsieur *le Mareschal* 's morgens te negen uuren by my tot *Hampton-Court*, wien de Hertog van *Somerset* in haalde, en geleyde hem alzoo eerst by my; als wanneer hy de complementen van zijn Heer en Meester afgeleyd,

en zijne brieven van Credentie overgelevert hebbende, naar zijn Kaamer, niet verre van die van de Koninginne gelegen, en altemaal met kostelijk Tapijt-werk behangen, geleid wierd. Het middagmaal met my nu gehouden, en in mijn Vertrekkamer gebracht zijnde, verhaalde dat hy gekomen was, niet alleen om my met de voornoemde Order te vereeren, maar ook bekent te maken de groote genegentheid en Vriendschap van de Koning zijn Meester; begerende dat ik die voor zodanig van aart wilde aanzien, als, die tusschen Vader en Zoon, of Broeder en Broeder. En hoewel datter verscheyden redenen waren, na zijn oordeel, die my d'onderhoudinge van vriendschap met zijnen Koning mochten afraaden, en dat onverstandige menschen veel kwaade geruchten dikmaals uitstrooyen, zoo was evenwel dit zijn vertrouwen, dat ik ze geen geloof zou willen geven. Nademaal ook, (dat gelijk als goede Ministers op de Frontieren veel goets konnen uitrichten, zoo ook boosaardige veel kwaads) zoo verzocht hy derhalven dat'er geen verandering mocht geschieden, in zaaken daarmen zoo lang over in verschil en handgemeen was geweest: maar veel eer door discourzen van Gecommitteerden.

Waar op ik hem tot antwoord gaf; dat ik hem voor de commissie van d'*Ordre* van *St. Michiel* en toegenegentheid zijns *Konings* bedankte; met verzekering van aan mijn kant ook in alle deelen zulks te zullen bewijzen. Wat *Geruchten* aangaat, datze niet altijd te gelooven zijn, en dat ik my tegen de slimste dat'er mocht voorvallen, altijd gewapent, doch niemand op het gehoor daar van van beledigt heb. Wat nu Ministers belangt, ik zou liever willen (zeide ik) deze controversien met woorden zoeken by te leggen, dan iets met geweld uitvoeren. Hier na wierd hy naar *Richmond* geconvoyeert.

17. Op dezen dag kwam hy my de Order van *St. Michiel* aanbieden, als wanneer, na dat hy my met gewoonlijke ceremonien en klederen aangetrokken had, hy en Monsieur *Gye*, die ook van die Order was, de eene aan mijn rechter, en d'ander aan mijn slinker hand, my naar het Capel geleide; alwaar, na het onderhouden van des Heeren Nachtmaal, zy beide my kusten. Daar na met my middagmaal gehouden, gediscoureert, en eenige recreatien gezien hebbende, zijn zy daar na wederom naar hun logement gereyst.

18. Wierd den inhoud van het *Plakkaat* tegens de voor en opkoopers van eenige waaren voorgelezen, behelzende met eenen de straffen der misdadige. Daar wierden ook aan alle Sherifs of Schouten en Officieren brieven afgezonden; om te zien dat het zelve nagekomen wierd.

19. Wierd een ander *Plakkaat* gemaakt, tegens de gene die het at of op zetten van het geld kwamen uit te strooyen, om alzo de dingen tot een hoogen prijs op te jagen.

Op dezen avond heeft Monsieur *le Mareschal St. Andre* mijn gast geweest; na den eten wierdender twaalfderlei gerechten op gedischt van Confituuren &c. Daar na maakte ik my gereed, om te gaan aanzitten.

20. Des morgens daar aan kwam hy my bezoeken; en mijne behangzelen en slaapkamer gezien hebbende, ging hy uit jaagen. Daar na zag hy my, en alle mijn lijftrauwanten te gelyk, schieten. Hy hield ook dezen dag met my middagmaal; hoorde my op de Luyt spelen; zag my rijden; kwam by my in mijn Studeer-kamer; at by my des avondts, en vertrok daar op naar *Richmond*.

21. De Schotten zonden herwaarts een Ambassadeur, om den inhoud van het *Tractaat*, verzegelt met het groote Zegel van Engeland, het welke hem wierd overgelevert. Ik zond ook mijn Secretaris, den Heer *Thomas Chaloner*, om van haar den gezegelden brief t'ontfangen, rakende de confirmatie van het laatste Tractaat, gepasseert tot *Northampton*.

De

Den Heer Mark-Graaf, en de gecommitteerde, komende om van het huwelijk te handelen, prezenteerden by nader instructien ses honderd duyzend Kroonen, en kort daar aan, vierhondert duyzend ponden sterlings; waar op zy vertrekkende, een uur weg bleven. Daar na, ziende dat het daar op moest uitloopen, quamen zy tot de presentatie der Fransen, te weten, twee honderd duyzend Kroonen; waar op de eene helft op den Trouw-dag, d'ander ses maanden daar na betaalt zou worden.

Na dezen accordeerden de Fransen dat de Douarie slechts wezen zou, tien duyzend mark, in goed gangbaar Engelsch gelt.

Ten derden kwamen zy hier in over een, dat, ingeval ik kwame te sterven, zy dan de Douarie, of Bruydschat, niet en zou genieten, zeggende zulks uit vriendschap te doen, en dat men daar geen voorgaande exempel van hadde.

Op deze tyd lagen de Fransen, en Papisten tot Parma overhoop, aangezien dat Monsieur de *Thermes*, *Petro Stozi*, *Fontivello*, en verscheyden andere van Adel, tot dertig toe in 't getal, met vijftien honderd Soldaten binnen Parma kwamen. De Fransen een aanval doende, kreegen d'overhand, en sloegen den Prins van *Macedonien*, en *Seigniour Baptista*, Neef van de Paus.

22. Kreeg *Mr. Sidney* de bediening van een van de vier voornaamste onder den Adel.

De Heer Mark-Graaf, het verzegelde Tractaat ontfangen, en wederom overgelevert hebbende, nam zijn afscheyd, en zoo deden ook alle de andere.

23. Kwam my Monsieur de *Mareschal* verzoeken, verklarende dat de Koning zijn Meester, een zonderling wel gevallen had, dat ik my tot dit Tractaat zoo bereydwillig toonde; en ook hoe zeer zyn Meester na die kant helde. Hy stelde Monsieur *Bois Dauphin* voor om hier in Engeland Ambassadeur te zijn, gelijk als Mijn Heer de Mark-Graaf, op den 19. dito *Mr. Pickering* voorstelde.

24. Hy kwam ter jacht, om my tyding te brengen, en te toonen den Brief, die de Koning zijn Meester hem toegesonden had, en ook de Brieven van Monsieur *Termes*, en *Marignan*: reziderende voor Ambassadeurs by den Keizer.

26. Hield Monsieur le *Mareschal*, met my het Middag-maal; na den eeten zag hy hoe sterk de Engelse boog-schieters waren. Hier op vertrekkende, nam ik een Diamand van mijn Vinger, geschat op vijftien hondert guldens, die ik hem voor zijn moeyte, en tot myner gedachtenis vereerde.

Daar en boven kreeg hy ook voor zijn particulier perzoon tot een salaris, dertig duyzend guldens aan goed gangbaar goud; Monsieur de *Gye*, tien duyzend; Monsieur *Chenault*, tien duyzend; Monsieur *Movilter*, vijf duyzent; de Secretaris vijf duyzend, en de Bisschop *Peregrueux*, vijf duyzend guldens.

28. Hield Monsieur le *Mareschal*, zijn Middag maal tot *Hide-park*, alwaar een heerlijk huys voor hem opgeschikt wierd: hy zag daar ook, hoe het in de loop-baan toeging.

30 Kwam hy ten huyse van de Graaf van *Warwik*, alwaar hy een nacht logeerde, en zeer heerlijk onthaald wierd.

September.

3. Vertrok Monsieur le *Mareschal*, naar *Bulloigne*, werwaarts een gedeelte van mijn Scheeps-Vloot hem convoyeerde.

9. Wierder een vergadering van vieren-twintig Raads-Heeren aangestelt tot *Richmond*, om te delibereren over de zaak van mijn Suster *Maria*; welkers finaal besluit was, dat het onbehoorlijk was, om zulks langer te lyden; waar van zy een instrument maakten, ondertekent met haar eigen hand, en verzegelt, om geregistreert te werden.

11. Is de Heer Mark-Graaf met de meeste

ſte hoop van zyn zuite t'huis gekomen, en heeft het verzegeld Tractaat overgelevert.

12. Wierdender brieven afgevaardigt, om *Rochester*, *Inglefield*, en *Walgrave*, te dagvaarden tegens den 13. van deze Maand; doch zy en verſchenen niet, voor en al eer dat aan haar noch eens geſchreven wierd.

13. Mijn Heer Mark-Graafs recompenſatie geſchiede tot Parijs, waardig vijf duyzend guldens; die van mijn Heer van *Ely*, twee duyzend; die van *Mr. Hobbey*, vijftien hondert guldens; en die van de reſterende perzoonen liep vaſt op een uit.

14. De boven verhaalde Perzoonen *Rochester*, *Inglefield*, en *Walgrave*, wierden belaſt, om geen ander Godsdienſt te gaan hooren, of toe te laten, behalven het gemeene Gebede-boek, en d'ordinantien, die het Parlement wydloopig in druk heeft laten uitgaan: zy hadden ook brieven van Credentie, van de Princes *Maria*, uit de naam van mijn Raad aan haar geadreſſeert; als ook een aan haar perzoon van my. Daar wierd ook beſloten dat ik in den Raad zou willen verſchynen, als'er zaken van groot belang verhandelt zouden worden, of ook op andere tijden als het my geliefde.

Monſieur de *Termes*, kwam met vijf honderd Franſen tot Parma, en raakte behouden daar binnen; zommige kort daar aan uit de Stad een uitval gedaan hebbende, wierden overvallen: als *Scipiaro*, *Dandetot*, *Petro*, en andere: waar van zommige gevangen, en zommige dood geſlagen wierden. Daar na hebbenze wat geſchermutzelt, en invallende op het leger van *Gonzaga*, eenige Tenten geſpolieert, en zijn daar op vertrokken.

15. *Sir Robert Dudley*, en *Barnabe*, zijn twee gezworene, van dezes gewoone Edelluyden geworden. In deze voorleden Maand heeft de Turkze vloot een kaſteeltjen in Sicilien ingenomen.

17. Inſtructien gezonden, aan *Sir James Croftes*, om verſcheiden oorzaaken, welkers copie ruſt onder de handen van den Secretaris.

Op dezen dag wierd een ſtuk gelts, dat voor negen ſtuyvers ging, gezet op zes, en dat van drie, op twee; en dat van twee, op een; dat van een ſtuiver, op een halve; en dat van een halve, op een oortjen, &c.

21. Monſieur *Termes*, en *Sciptero*, hebben drie Vaandels Ruytery, tot driemaal toe overvallen; zy namen het eene van *Don Fernando*, over dezen Oorlog aan den Paus afgevaardigt, en een ander van den Paus aan *Don Fernando*; zy dreven ook vier Vaandels Voet-Volk op de vlucht, namen *Camillo*, Graaf van *Caſtilion*, gevangen, en ſloegen een Capiteyn van de Spangiaarden dood.

22. Vertrok ik naar Windſor.

23. *Rochester*, &c. Keerden wederom, weigerende de belaſtinge in het openbaar aan het huys van de Princes *Maria* te doen, uit vreze van in haar ongenade te raken.

26. De Heer *Kancelier*, *Mr. Comptroller*, en de Secretaris *Petre*, wierden gezonden om de zelve Commiſſie uit te voeren.

27. *Mr. Coverdaal*, Biſſchop van *Exeter*, geworden.

28. *Rochester*, &c. worden afgevaardigt naar de Vloot.

De Heer *Kancelier*, &c. hebben hare Commiſſie aan mijn Suſter en haar huysgeſin afgeleid.

29. *Rochester*, &c. worden in den Tour gezet.

De Hertog van *Somerſet*, heeft zekere perzoonen die een conſpiratie op nieuw aanvingen (gelijk als twee dagen te voren, tot deſtructie van d'aanzienlijkſte Perzoonen tot *Okingam* was geſchied) by de kop doen vatten, en onthoofden.

30. Wierdender zekere Pinaſſen gereed gemaakt, om wel toe te zien dat de Princes *Maria* in het verborgen over Zee niet gevoert en wierde. Daar wierd ook geordineert, dat de Heer *Cancelier*, de Heer *Kamerling*, d'Onder-*Kamerling*, en de *Secretaris Petre* ſcherp wacht zouden houden, en zien of zy ook ter Mis ging; en zo zy dat kwame te doen, dat dan hare Capellaanen,

nen, volgens de wetten van 't Land, gestraft zouden werden; als ook, dat, na mijn wederkomste van *Hampton-Court* of *Westmunster*, beide mijn Zusters by my zouden zijn, tot dat'er een ander resolutie genomen wierd.

October.

3. D'Ambassadeur van *Vrankrijk* zijn overkomste was om my te verwittigen, dat de Keizer verscheiden van zijn Heer Konings Onderdaanen en Vassalen verongelijkte; zijn Koopvaardy-Scheepen ook arresteerde, en onder den duim Volk wiert, en een oorlog aanving: vermits hy *Mirandula* rondom met krijgs-Volk, in Vrankrijk geworven, hadde bezet; hy hield ook zekere Fransvaarders aan, die uit visschen gingen naar het nieuw gevonden Land. Hy had ook twaalf Schepen uitgerust, welke roemden dat zy de Douariere van Schotland gevangen wilden nemen, 't welk haar zoo lang tot *Diepen* ophield. Om deze redenen hadde nu de Heer Koning, zijn Meester, met twintig Schepen, die hy onder den Baron *de la Garde* hadde uitgerust, de gantsche Vloot van *Antwerpen*, genomen, en naar zijn Land in de Havens gevoert. Dat hy ook gezint was meer Volk tot assistentie van *Piedmond* en *Mirandula* te zenden. Hierom verzocht hy dan, dat op mijne Kust de *Douariere* vry geley mocht hebben, en door mijn Volk aan de Zeekust gelegen, verzekert worden.

Men begeerde op hem, dat hy het schriftelijk wilde instellen. Hy toonde dat de *Turken* met hare Schepen een zeker gedeelte van *Sicilien* hadden verwoest, naar *Malta* voeren, en een Eyland daar ontrent gelegen, *Gozo* genoemt, ingenomen hadden, van waar zy haar kours op *Tripoly* hebben gezet. *Rosto-Bassa* was Overste van het Heyr-leger in *Transilvanien*, het welke hy geheel bedorven hadde.

In *Hungarien* hadden de Turken een Schans by de Mijnen opgeworpen om die te bekomen. *Maagdenburg* kreeg ververschinge van leeftocht, en de Hertog *Mauritius* pakte vast zijn biezen, alzoo men hem voor verdacht hield, dat hy aldaar met haar aangespannen had.

4. Den Ambassadeur van *Vrankrijk* wierd tot antwoord gegeven, dat men de Douariere in alle mijn Havens tegens hare Vyanden en onweer zou beschermen; en hy wierde ook voor de boodschap bedankt.

5. Des Keizers Ambassadeur kwam verzoeken, dat d'Officieren van mijn Suster *Maria* op haare vrye voeten mochten gestelt worden, en dat zy de Mis vry mogt oeffenen tot dat de Keizer daar van verzekering had.

Hier op wierd geantwoord, dat ik niet en behoefde te antwoorden, ten zy dat het my beliefde: alzo hy zonder Commissie sprak, 't welk bleek aan de kortheid van de tijd waar in hare Officieren vast gezet waren, waar van de Keizer noch geen bericht hadde konnen bekomen. Daar wierd op hem verzocht dat hy zulke beuzelingen, waar op hem dikmaals geantwoordt is geweest, zonder Commissie niet meer wilde ophalen: Hy kreeg ook tot antwoord dat de Keizer eer nu daar al van verwittigt was, hoewel hem de zaak niet en raakte; en dat ik my daar in, volgens de plicht van een Koning, hadde gedragen, met de Wetten die zoo goddelijk waren t'onderhouden, en de misdadige te straffen. Dat de belofte aan den Keizer gedaan, zodanig niet en lag, als hy pretendeerde, volgens de confirmatie van *Sir Philip Hobbey* die op die tijd haar Ambassadeur was.

6. Een overleg, nopende geld zaaken, Dat'er verscheiden standaaren of allooien waren van negen oncen fijn Zilver, weinig van acht oncen fijn, alzoo slecht als vier, om dat schoon het fijn was, evenwel wierd een Engelze schelling voor twee gerekent; zommige van ses oncen, veel van vier oncen, en geen klein getal van drie oncen; waar op geresolveert wierd dat de Testourn (een stuk gelds zoo genoemt) op zes stuyvers gestelt, met zes daar noch by te doen, tien fijn, zouden uitmaken; acht fijn met hulp van negen, (het getal hier van zijnde dan die van acht) tien once fijn zouden uitmaken: de twee oncen van alloy zouden d'on-

d'onkosten van het slaan vergoeden; en de stukken van 3 stuyvers daar slechts weinig van waren, zou men veranderen in een allooy van 4 stuyvers, van oortjes, halve stuyvers en stuyvers, tot gerief van arme Luyden, om dat de Koopluyden daar geen wissel me deden, en de zomme niet groot was; als ook om d'onkosten te konnen dragen, te meer alzoo men oordeelde, dat'er weinige, of geen van negen oncen fijn overschoten; die van acht oncen deugden niet, zoo wierden die van zes oncen op een tweederlei wyze gepractizeert, te weten zonder eenig arg, en niet vol uit zes oncen; van welke zoorte daar niet weinig waren.

9. Een Plakkaat gepubliceert om Varkens, Ossen, Koeyen, Kalveren, Schapen, Boter, Kaas, te stellen op een redelijke prijs; doch niet geheel en al zo goet koop als wanneer het geld op zijn allerzuiverste geslagen wierd, maar binnen het vijfde deel daar van, of daar ontrent.

10. Mijn vertrek naar *Farnham*.

12. Een Proclamatie of afkundiginge gedaan over het slaan van geld: nademaal het stuk gelds (*Testourn* genoemt) geslagen op 9 stuyvers, en het stuk gelds op 6 stuyvers, zommige luyden om gewins-halven, gedurig tot een minder waardye kwamen te versmelten; zoo word derhalven verboden dat niemand in eenigerlei wyze de zelve vermogen zal te versmelten, op boete van, volgens de Wetten van 't Lant, gestraft te zullen werden.

13. Een brief geadresseert aan den Heer Thresorier, den Heer *Groot-Meester* en *Cornel*, om tot *Lonnen* te vergaderen, en ordre te stellen op het slaan van mijne penningen, en het betalen van mijne schulden; het welke verricht zijnde, dan weder te keren, en van hun wedervaren bescheid te brengen.

15. Een Oorlog in *Engeland* tusschen den Keizer en den Koning van Vrankrijk gepubliceert met dese woorden: *Charles Roy d'Espaigne Sr. Duc de Milan*, uitlatende het woord *Keyzer* ende Koning van Vrankrijk.

17. Vier Steden door de Franze Zoldaten, die den Keizer in *Piedmond-Guerra* toebehoorden, ingenomen: van *Amiens* af wierd ook des Keizers land aldaar verwoest, en hondert twintig Kasteelen, of Fortressen, ingenomen.

Een afkundiginge gedaan binnen *Parijs*, nopende de Bullen, dat niemant de zelve van *Romen* zou mogen halen.

Andere Koopvaardy-Scheepen, tot twaalf toe in 't getal, door den *Prioor de Capua* genomen; de *Prioor de Capua* had by zig twee en dertig galeyen.

19. De Ambassadeur van Vrankrijk liet ons ook weten, dat de Turken *Tripoly* hadden verovert.

20. De Secretaris *Cecil* en *Sir Philip Hobbey* wierden naar *Lonnen* gezonden, om den Heer *Tresaurier* &c. te assisteren in de zaaken van de Bisschoppen van *Chicester*, *Worcester* en *Duresme*, en om mijn Susters Dienaren te examineren.

Mijn vertrek naar *Windsor*.

21. De Heeren van *Lonnen* allerlei stempels zoo wel van de fijnte van 9. 8. 6. 4. als 3 geprobeert hebbende, hebben aangewezen dat de zelve, zonder eenige merkelijke schade, altoos op elf oncen fijn zouden geslagen mogen werden: want daar men te voren hadde geoordeelt, dat de *Testourn* door kwade Munt-Meesters en knechten bedorven was, zoo wierd op den toetssteen bevonden, datze de valuatie door acht byzondere manieren van zmeltinge behield, en aan gelt vier hondert pont Sterlings; een Testourn doende slechts 6 stuyvers, maakte vier hondert pond sterling geld, en elf oncen fijn sterling geld.

Hier van nu verhaal gedaan hebbende, zoo wierd gerezolveert dat de *Testourn* op elf oncen fijn zou geslagen worden, te weten de zilvere penningen na proportie van de goude, invoegen dat vyf Zilvere Engelze schellingen zoo veel gelden zouden als vyf van goud.

22. Mijn Vertrek naar *Oatlands*.

23. Met den anderen over een gekomen

men en besloten, dat op de eene zijde van een Engelze schelling en stuk gelds van 6 stuyvers geslagen zou worden, des Konings beeld tot de schouderen toe in een Parlementsch gewaat, met een Ketting van de Order van *St. Michiel.* Op een stuk Zilver geld van 5 Engelse schellingen, en van een halve vyf Engelse schelling zou moeten staan een Koning te Paart, gewapent met een bloot swaard dicht aan zijn borst. Dat ook in de Munt tot *Jork*, en die van *Trogmorton* in den Tour het fijnste geld geslagen zou werden; en in de Stad *Kantelberg* het klein geld van geringer Muntstof; waar toe arbeidslieden en opzienders geordineert wierden.

Een stuk van de muur tot *Barwik* is'er ingestort, alzo het fundament door het maaken van een bolwerk dapper gekrenkt wierd.

24. De Mark-Graaf van *Dorset*, zeer moeyelijk zijnde over het onordentelijk marcheren naar Schotland, heeft het opzienderschap my opgedragen, om te besteden aan wien ik wilde.

25. Het opzienderschap van het Noorden van Engeland word den Graaf van *Warwik* opgedragen.

Mijn reize naar *Hampton-Court.*

26. Gecommitteerde geordineert om te zitten over de zaak van den Bisschop van *Chicester* en *Worcester*: welke bestonden uit drie Rechtsgeleerden, en drie van de aanzienlijkste inwoonders aldaar.

27. De Keizerse hebben de Voor-Stad van *Heading* ingenomen en verbrand.

28. De Vrygelei-brief van de *Douariere* van Schotland wierd tot Kerstijd toe verlengt; en des noot zijnde, dat zy over *Engeland* te lande daar na toe mocht reizen.

29. Wierd Monsieur *d'Angoulesme* geboren; en de Hertog van *Vendosme* gewan een zoon by de Princes van *Navarre*, zijn Gemalin.

30. *St. Michiels* dag wierd van my geviert in het gewaad van die Order.

October.

1. De commissie van penningen te slaan van vyf Engelse schellingen, halve vyf Engelze schellingen, van vyf en zes stuyvers het stuk, elf oncen fijn, van $1\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ van een stuyver, 4 oncen fijn, wierd na gekomen en voor vast gestelt.

5. *Jarnac* kwam te post rijden om ons twee zaaken bekent te maken; het eene waar van was, dat de Koninginne van een derde zoon was verlost, genoemt *Le Duc d'Angoulesme*, waar over de Koning my bad *Doop-heffer* te willen zijn. Ik antwoorde, dat my de tijdinge zeer aangenaam was, en hem voor dit zijn verzoek ten hoogsten bedankte, te kennen gevende dat hy my een goed herte toedroeg: dat ik ook tot dien einde den Heer *Clinton*, de Heer Admiraal van Engeland zou afveerdigen. Hy zeide dat hy ook kwam om my van een ander zaak te verwittigen, te weten, van het goet succes van den Koning zijn Meesters Oorlog: Hy verhaalde hoe dat in *Champaigne*, ter zijde van *Sedan*, duyzend Cavaliers van den Keizer, nevens verscheiden *Hungaren*, *Marten van Rossen* hun hooftman zijnde, een inval deden: het ging daar zoo heet van de rooster, dat de gewapende Ruitery der Franzen, twee of drie hondert man sterk, *Marten van Rossens* broeder gevangen kregen, en verscheiden deden sneuvelen. Daar en boven, hoe dat in *Piedmond*, zedert het innemen van de laast gemelde vier Steden, noch drie andere ingenomen zijn, te weten, *Monrechia*, *Saluges*, en *Burges.*

De Turken waren tot *Napels* gekomen, en hebben het Land verwoest; innemende *Ostium*, gelegen in de mond van den Tyber: zy waren ook van een schoone Stad, en haven, in *Cicilien*, meesters geworden.

6. Vertrok *Jarnac*, gelegen hebbende ten Hove onder mijn logement; 's avonds te voren wierden de Bisschoppen van *Wor-*

cester, en *Chichester*, om hare versmaadheden van hare bedieningen afgezet.

7. Om den Heer Admiraal te vergeselschappen, wierden geordineert *Mr. Nevil*, *Mr. Barnabie*, kamerlingen; *Sir William Stafford*, *Sir Adriaan Poinings*, *Sir John Norton*, *Sir John Teri*, Ridders; en *Mr. Brooke*.

8. Wierden'er brieven geaddresseert aan de Capiteynen van *Gandarms*, of de Ruytery; om tegen den 8 November te monsteren, zijnde zondag voor Aller-Heyligen.

11. Wierd *Henry*, Mark-Graaf van *Dorset*, verkoren tot Hertog van *Suffolk*; *John*, Graaf van *Warwik*, tot Hertog van *Northumberland*; *William*, Graaf van *Wiltshire*, tot Mark-Graaf van *Winchester*; *Sir William Herbert*, tot Graaf van *Pembroaken*, en Heer van *Cardiff*; *Mr. Sidney*, *Mr. Nevil*, *Mr. Cheek*, alle drie Kamerlingen, tot Ridders; als ook *Mr. Cecil*, een van de twee Secretarissen.

12. Een Plakkaat wierd daar uitgegeven, tot invordering van de penningen, Testourns genoemt, en van stukken van vyf stuyvers, en dat de geene die genegen waren om in de Munt te komen, voor twee *Testourns* fijn zilver van twaalf stuyvers, zouden genieten.

13. De *Prioor de Capua*, scheide uit den dienst, van den Koning van *Vrankrijk*, en begaf zig in de Ordre van de Ridders van *Malta*, zoo van wegen zijn misnoegen over den Graaf *Villars*, de swager van de overste des Volks, als ook om dat de Turken op Malta dikmaals een aanval deden.

14. *Sir Thomas Palmer*, kwam by den Graaf van *Warwik*, van die tijd af geworden Hertog van *Northumberland*, om zijn ketting aan hem over te leveren, die zeer schoon was, want ieder schakel woog twee loot, om behandigt te worden aan *Jarnac*, en om wederom zoo veel in de plaats te ontfangen; als wanneer hy in dien Heer zijn Hof een verraad ontdekte, hoe dat op voorleden St. Joris dag, de Heer van *Somerset*, (die doe op zijn vertrek stond, naar de Noorder quartieren van Engeland, alzo de Carnet, *Sir William Herbert*, hem verzekert had, als een eerlijk man, dat hem onderwegen geen leed zou geschieden) derwaarts trok, om een oproer onder het volk te verwekken, en dat de Heer *Gray* voor uitging om te weten wie zijne Vrienden waren: en dat men daar na een vond hadde bedacht om den Graaf van *Warwik*, nevens den Markgraaf van *Northampton*, en verscheyden andere Heeren, op een banquet te nodigen, en aldaar dan te onthalzen. Hy wierd ook gewaar, dat zy onderwegen eenig gesellschap by haar hadden, om hen op het lyf te vallen.

Hy openbaarde ook dat *Mr. Vane*, twee duyzend man by der hand had. Dat *Sir Thomas Arundel*, den Mark-Graaf van *Northampton*, hadde verzekert, dat men in de Tour buiten alle gevaar was. Dat *Mr. Partridge*, de Gemeente binnen Lonnen zou zien op de been te krygen, en van het groote Zegel, en de *Prentises*, aldaar zig meester maken. *Seymour*, en *Hammond*, zouden hem ten dienste staan, en men zou de gantsche Ruitery van de *Gandarms* doodslaan.

Hoe men ook naar West-Munster ging, vermits men oordeelde dat deze zaak, en ook alle andere, gemaklijker en veiliger aldaar zou konnen uitgevoert worden.

15. De Hertog heeft den Secretaris *Cecil*, by hem ontboden, om aan hem te openbaren dat hy iet quaats was vermoedende. *Cicil* gaf hem tot antwoord, ingeval hy niet schuldig en ware, dat hy dan wel gemoed mocht zijn: doch zoo schuldig, dat hy dan niet te zeggen had; maar hem moest beklagen. Hier op heeft hem de Hertog door een Brief uitgedaagt, en *Palmer* geroepen, dewelke ontkennende het geen hy hadde verklaart, los gelaten wierd.

16. Op deze Morgenstond, lieten haar geen van de Verraders tot West-Munster

zien

zien. De eerste die zig daar na vertoonde was de Hertog, die later dan hy gewoon was, van zelfs kwam. Het middag maal nu ge-eindigt zijnde, wierd hy gevat, en ook *Sir Tomas Palmer*, zoo als hy in de Galery ging wandelen. *Hammond*, voor by den Onder-Kamerlings deur passerende, wierd van *John Piers*, ingeroepen, om met hem uit schieten te gaan, en daar op voort in apprehenzie genomen. *Nudegates* geroepen zijnde, als of hem zijn Heer, en Meester iets te zeggen had, raakte in hechtenis, nevens *John Seimour*, en *David Seimour*. *Arundel*, wierd ook gevangen genomen, en de Heer *Gray*, hebbende op zijn Land goederen geweest. *Vane*, tweemaal in de morgen van mijn Heer ontboden zijnde, begaf zig voort op de vlucht: zeggende, mijn Heer was niet klockmoedig genoeg, en had hy flechts t'huys konnen raken, hy en zou niet eens na een van haar allen vraagen, zoo moedig was hy; maar niet lang daar na, vond men hem by *John Piers*, tot *Lambeth*, in een paarde-stal, onder het stroo leggen. Deze boven-verhaalde perzoonen, gingen desen avond met den Hertog naar naar den Tour, behalven *Palmer*, *Arundel*, en *Vaan*, dewelke alhier in byzondere Kamers bewaart wierden.

17. De Hertogin, *Kraan*, en zijn huisvrou, mitsgaders de Kamer-bewaarder, wierden naar den Tour gevoert, om dat zy dit verraad hadden gepractizeert: insgelijks ook *Windfield*, over het uitstrooyen van oproerige schriften; *Mr. Partridg*, en *Sir James Holcroft*, wierden ook vast gezet.

18. *Mr. Banister*, en *Mr. Vaugham*, wierden met *Mr. Stanhoep*, naar den Tour gevancklijk weggevoert.

19. *Sir Tomas Palmer*, bekende dat het daar op aangeleid was, om met twee duyzend Voet-volk, van *Mr. Vaan*, en hondert Ruyters van mijn Heer, nevens zijne bystaande Vrienden, en het gepeupel dat zijn party koos, de *Gansdarms*, op die dag alsse kwamen om gemonstert te worden, op het lijf te vallen: en zo hy in het onderspit mocht raken, dan zou hy door de Stad Lonnen overluid uitroepen, Vryheyd, Vryheyd, om alzoo de Winkel-knechts, en andere gezellen te doen t'zamenrotten; en hy zou zig, indien hy konde, naar 't Eyland Wigt, of Poel begeven.

20. De *Douariere* van *Schotland*, door onweer genootzaakt zijnde, de Haven van Portsmouth in te loopen, liet my weten dat zy het gerief van een vrygeley te Lande wilde nemen, en haar zelven de eere geven, om my te bezoeken.

Sy ging te Portsmouth, ten huize van *Mr. White* logeren.

21. De Heeren zaten in de Star-Kamer, en deden aldaar opening van de zaken, en beschuldigingen tegen den Hertog ingebracht, op hope van des volks gemoederen tot bedaring te brengen.

22. Zekere Vorsten in Duitsland, verzochten in den aanvang van deze maand assistentie van vierhondert duyzend Ryksdaalders, rakende 't stuk van Religie, indien zy genootzaakt mochten werden van de nood een deugd te maken; en toonden haar ook zeer genegen, om aan my ook diergelijke weldaadigheid te bewyzen, by aldien, dat ik om harent wil in Oorlog mocht raken. Ik nu daar op de Raad by een geroepen, en de zaak in nader overleg by my zelven genomen hebbende, heb ik de Heeren Secretaris *Petre*, en *Sir William Cecil*, geordineert om met den Ambassadeur in bespreк te treden, en de zaak wat nauw t'onderzoeken, en te vernemen na de namen der gener die dit verbond wilden ingaan.

23. De *Douariere*, kwam ten huyze van *Sir Richard Cotton*, en van daar ging zy na den Graaf van *Arundel*; alwaar zy het middagmaal by hem gehouden hebbende, wierd se geconvoyeert naar *Mr. Browns* huis, daar haar de Heeren van *Sussex* gingen bezoeken; die haar geleiden naar *Guilford*, alwaar de Heer *William Howard*

ward en de Heeren van *Surrey* haar aanfpraken.

De Franzen hebben, gedurende deze maand, bezig geweeft met des Keizers Frontier-plaatzen te verwoeften, en hebben in het fchermutzeren tot *Aft* honderd Spanjaarden geflagen.

25. Een brief gefchreven aan *Sir Arthur Darcy*, om d'opzicht te nemen van de *Tour*, en om *Sir John Markham* te deporteren; om dat hy, zonder iemand van de Raad zulks bekent te maken, den Hertog liet uitgaan; en dat'er verfcheiden brieven over en weer tuffchen *David Seimour* en *Juffr. Poinings* verwiffelt wierden; nevens diergelyke Sufpitien meer.

Crane heeft by na alles beleden dat *Palmer* te voren gedaan had, en noch meer; te weten, dat de plaats alwaar den Adel gebanquetteert en onthooft zoude geweeft zyn, het Huis was van de Heer *Paget*, en dat de Graaf van *Arundel* de zaak al zoo wel wift als hy, door *Stanhop*, die tuffchen haar beide heen en weer liep. Als ook, hoe hy voorleden Auguftus naar *Lonnen* ging om aanhang te krygen, veinzende dat hy ziek was. *Hammond* bekende ook dat hy 's nachts in zijn Kamer de wacht hield. De bekentenis van *Bren* liep ook al veel op dien trant. De Heer *Strange* bekende, hoe dat de Hertog op hem hadde begeert, dat hy my raaden zou zijn derde Dochter, Mevrou *Joanna* te trouwen, en ook op hem begeert hadde zijn verfpieder te willen zijn, en te letten op alle mijne werken en woorden; en om te weten wanneer dat iemand van mijne Raadsheeren heimelijk met my fprak; dit heeft hy zelfs beleden.

28. Daar wierden ook brieven over het jongfte Verraad aan alle uitheemfche Keizers, Koningen, Potentaten, Republijken, Ambaffadeurs, Edelen, Overften en Bevelhebbers afgevaardigt.

29. Eindelijk arriveerde de *Douariere* tot *Hampson-Court*, geconvoyeert zijnde door de voornoemde Heeren; en ontrent een uur van *Hampton-Court* af, ging haar de Heer Markgraaf van *Northampton* in haalen, verzelt met de Graaf van *Wiltshire*, zoon en Erfgenaam van de Heer *Opper-Thefaurier*, Markgraaf van *Winchefter*; de Heer *Fitzwater*, zoon van de Graaf van *Suffex*, de Heer *Evers*, de Heer *Bray*, de Heer *Robert Dudley*, de Heer *Garet*, *Sir Nicholas Throgmorton*, *Sir Eduward Rogers*, nevens noch verfcheiden andere Heeren en Edele perzoonen, tot hondert twintig toe in 't getal: en op deze wyze wierd ze geconvoyeert tot *Hampton-Court*. Aan de Poort ging haar te gemoed Mevrou de *Markgravinne* van *Northampton*, de Gravinne van *Pembroek*, en verfcheiden andere Jonkvrouwen, die te zamen feftig perzonaadjen uitmaakten. En alzoo wierd ze na haar logement, niet verre van de Koningin, geconvoyeert, het welke, nevens het Hof, rondom met Tapijten behangen was. En alzoo wierd deze nacht en de daar aan volgende dag met danzen, fpringen, zingen, en allerley vreugde over gebracht.

30. Daar wierden brieven over al na toegezonden na de Capiteinen van de *Gandarms*, om, van wegen deze zaak, de monfteringe uit te ftellen tot den —— dag van December.

November.

1. De *Douariere* frequenteerde het Huis van *Hampton-Court*, en zag de Hertenjacht.

2. Sy kwam aan het Palais van den Biffchop van *Lonnen*, alwaar zy met haar gantfche Train logeerde.

3. De Hartog van *Suffolk*, de Graaf van *Warwik*, *Wiltshire*, nevens veel andere Heeren en Edellieden, wierden gezonden om haar te verwellekomen, en, uit mijn Naam, aan te dienen: dat, zo zy iets noch meer begeerde, dat het haar zou geworden; en dat ik haar des anderen daags genegen was te bezoeken.

4. De Hertog van *Suffolk*, de Heer *Fitz-*

Fitzwater, de Heer *Bray*, en verscheiden andere Heeren en Edelluyden, vergeselschapt met haare Gemalinnen, Mevrou *Franzijntje*, Mevrou *Margriet*, de Hertoginne van *Richmond*, en van *Northumberland*, Mevrou *Joanna*, Dochter van de Hertog van *Suffolk*; de Markgravinnen van *Notthampton* en *Winchester*; de Gravinnen van *Arundel*, *Beaford*, *Huntington* en *Rutland*; nevens honderd andere Staat-Juffers gingen haar bezoeken, en convoyeerden haar door *Lonnen* naar *Westmunster*. Aan den ingang ontfing haar de Hertog van *Northumberland*, de *Tresaurier*, *Pensionaris*, de Graaf van *Pembroek* &c. tot 30 toe in 't getal. Aan de Zaal ging ik haar te gemoet, met alle mijne resterende Raadsheeren, te weten de Heer *Thesaurier*, de Markgraaf van *Northampton* &c. en van het buyten-Hof opwaarts tot de *Presentie-Kamer*, aan beide zyden stond de Lyfwacht; het Hof, de zaal, en de trappen waren met Dienaren bezet, *in de Presentie*-kamer, de *groote Kamer*, en haar *Presentie-Kamer* krioelde het van aanzienlijke perzonen. Haar nu alzoo tot aan haar kamer geconvoyeert hebbende, ging ik naar de mijne. Ik ging by haar het middagmaal houden; zy at onder het zelfde Tapijt van Statie, aan mijn slinker hand; achter aan zaten aan tafel mijne Nichten, *Franzijntje* en *Margarita*; aan de mijne zat d'Ambassadeur van Vrankrijk. Daar wierde tweemaal opgedischt; hare Hofmeester dischte haar hare Gerechten op, en mijne Dienaaren de mijne: in haar groote Kamer zaten alleen de Staat-Juffers aan drie Tafelen. Na het Middagmaal, als zy het speelen op instrumenten hadde gehoort, bracht ik haar tot aan de zaal, en daar op scheide zy van my.

5. De Hertog van *Northumberland*, de Heer *Thresaurier*, de Heer Markgraaf van *Northampton*, de Heer Zegel-bewaarder, en verscheiden andere Heeren, gingen haar bezoeken, om haar, uit mijn Naam, een ring met een Diamand te schenken.

6. De Hertog van *Northumberland*, als Hooftman over honderd, (waar van veertig in swart fluweel, met witte en swarte Mouwen, en zestig in Laken waren gekleed) de Graaf van *Pembroek* met zijn bende, en noch vyftig meer: De Graaf van *Wiltshire* met acht en vijftig van zijn Vaders bende, alle de Penzionarissen, Militaire Perzoonen, Schildknaapen, nevens verscheiden Staat-Juffers, als mijn Nicht *Margarita*; de Hertoginnen van *Richmond* en *Northumberland* convooyeerden de Koninginne naar *Shoreditch*, door *Cheap-side* en *Cornhill*; alwaar haar honderd Cavalliers van *Middlesex* te gemoet reden; en alzoo wierd haar tot aan d'uiterste grenzen van mijn Rijk door Ridders, uit ieder Graafschap, uitgelei gedaan.

7. De Graaf van *Arundel*, *Mr. Stroadly*, en de Dienaaren van *St. Alban*, wierden gevankelijk naar den Tour gebracht: alzoo *Craan* tot des Graafs beswaringe hoe langer hoe meer opklapte.

8. Een Fransman, die tot *Diepe* een moort begaan had, en daar op herwaarts was gevlucht, wierd wederom naar Vrankrijk gezonden, om overgelevert te werden in handen van acht Franzen, die op de Frontieren lagen.

14. Op der Duytsche Vorsten verzoek (van vier honderd duyzend Rijks-daalders, in tijd van nood, tot voorstand hunner Religie te mogen genieten) wierd geantwoord.

1. Voor eerst, dat ik wel genegen was om Vrede, Vriendschap of een contract te maken met de gene die ik wiste van mijn Religie te zijn: doch deze perzoon was slechts afgevaardigt om te weten of ik wel gezind mocht zijn om zoodanig een contract aan te gaan, maar niet om eenige zaken volkomen af te handelen.

2. Ten anderen, ik zou graag geinformeert willen zijn, of zy van andere Potentaten zoodanigen Macht konden bekomen, waar mede zy den Oorlog zouden konnen onderhouden, en ook my wederom

om zulks betoonen, als de noot aan de man quam: hierom was mijn begeerte, dat die drie Vorsten, naamlijk *Mauritius*, Hertog van *Saxen*, de Hertog van *Mechelenburg*, en de Mark-Graaf van *Brandenburg*, (welkers gedeputeerde hy was) aan den Hertog van *Pruisen*, en aan alle omliggende Vorsten, opening van de zaak wilden doen: en ook met eenen zien, dat zy de Steden, Hamburg, Lubek, Bremen, &c. aan de hand kregen: gevende haar de lucht hier van in de neus.

3. Ten derden, had ik geern naarder verklaring van 't stuk van Religie, om dat, zoo wanneer over andere debatten een Oorlog mocht ontstaan, zy dan mochten zeggen, dat het om de Religie was.

4. Ten vierden, dat hem zijne Vorsten een meer ampele Commissie wilden geven, om van de quantiteit van penningen, en andere daar toe behorende zaken, te spreken. Op zodanig een wyze, had ik mijn antwoord met voorbedachten Raad geformeert, op dat zy, daar ik haar verzoek ten eersten geheel en al toe stond, mijn meeninge aan andere Potentaten, niet en mochten openbaren, en dat alzoo de zaak onder de man rakende, ik gevaar mocht lopen, van de naam te dragen, dat ik de Unie met den Keyzer gebroken had.

16. De Heer Admiraal zijn afscheid nemende, vertrok naar Vrankrijk, om den Zoon van de Koning van *Vrankrijk*, ten doop te heffen.

18. Is de Heer *Fossey*, Geheimschryver van den Hertog *Mauritius*, over de gemelde zaak hier in Engeland gearriveert.

20. Daar wierd geordineert, datter een Plakkaat zou uitgegeven worden, alzoo daar te voren een uitgegeven was, dat de prys op Ossen, en Schapen-vleesch gestelt, slechts tot de maand van November zou continueeren; als wanneer het Parlement, het zelve zou afgeschaft, en zekere gecommitteerden geordineert hebben, om d'opquekers van dit Vee, het zelve te merkt te doen brengen, en tot een redelijke prys te verkoopen, en dat daar nevens zekere opzienders zouden werden gestelt, om te informeren, hoe die van het Gerechte haar daar in droegen.

21. Wierd de Heer *Thesaurier*, tot Administrateur gestelt, om den Hertog van *Somerset* te arresteren.

Ontrent deze tijd, begost de Hertog van *Mauritius*, zig zelven bekent te maken, dat hy een Vriend was van de Protestanten, daar hy voor die tyd zig geliet, of aanstelde als of hy hunner Vyand was.

22. Wierd het voornoemde Plakkaat afgekundigt.

23. De Graaf van *Warwik*, *Sir Henry Sidney*, *Sir Henry Nevel*, en *Sir Henry Jaats*, hebben alle liefhebbers van het Tournooijen, of Spiegel-vechten, uit gedaagt tegens den 3. en 6 January; en deze uitdaginge wierd afgekundigt en uitgeroepen.

26. Was'er een gerucht, dat *Maximilianus*, op zijn vertrek, uit Spangien stond; negen Galeyen, van de zijne die zijn huisraad, hondert twintig Paarden, en zijn schat in hadden, wierden van de Fransen genomen.

27. De Heer Admiraal, arriveerde in Vrankrijk, en trok naar Bulloigne.

28. Den Capiteyn tot Portsmouth, wierd belast om het Model, van het Kasteel, en de plaats aldaar mede te brengen, op dat het gefortificeert mocht werden, nademaal de *Baron de la Gard*, met een Ingenieur daar inspectie van genomen had, met intentie; zo men meende, om daar een aanslag op te doen.

29. Twee-en-twintig Heeren, en Edelluyden, mitsgaders de Raad, hoorden *Sir Thomas Palmer*, Mr. *Hammond*; Mr. *Craan*, en *Nudigaat*, zweeren dat hare belydenissen oprecht, en waarachtig waren; zy zeiden ook, dat deze hare bekentenis, en verklaring niet en geschiedde, uit eenige ophitsinge, dwang, afgonstigheid, haat, nyd, of eenig misnoegen, maar zo favorabel was voor den Hertog, als zy eenig-

nigzins met een onbevlekte conscientie konden sweeren.

30. De Heer Admiraal kwam te Parijs.

December.

1. De Hertog van *Somerset*, wierde op het Hof tot West-Munster ge-examineert; de Heer *Thezaurier*, de bedieninge van Hoog Officier van Engeland bekledende, zat onder een verhemeld Tapyt van Statie, op een bank tusschen twee pilaren, drie trappen hoog. Alle de Heeren tot ses-en-twintig toe, in 't getal,

te weten:

Hertogen van	Baronnen.
Suffolk.	*Burgaveny.*
Northumberland.	*Audley.*
De Markgraaf van	*Wharton.*
Northampton.	*Evers.*
De Graven van	*Latimer.*
Derby.	*Bouroug.*
Bedford.	*Souch.*
Huntington.	*Stafford.*
Rutland.	*Wentworth.*
Bath.	*Darcy.*
Suffex.	*Sturton.*
Worcester.	*Windfor.*
Pembroek.	*Cromwel.*
Vice-Herford.	*Cobham.*
	Bray.

Deze perzoonen zaten een trap lager, en hoorden aan het debatteren van de zaak.

Voor eerst, na dat de beschuldigingen, bestaande uit vier artykelen, voorgelezen waren, heeft de hoog geleerde Raads vergadering, den Graaf van *Somerset*, *Palmers* confessie te laste geleid: waar op hy antwoorde, dat het nooit in zijn gedachten was geweest, om in het Noorden van Engeland, een oproer aan te rechten; en zeide van *Palmer* allerley quaad, dat hy bedenken konde, doch beducht zijnde, dat het ruchtbaar mocht werden, liet hy *Sir William Herbert* ontbieden.

Daar op wierd wederom geantwoord, hoe *Palmer* snooder was, hoe hy hem beter diende. Wat nu het aanrechten van een banquet aanging, hy swoer dat het onwaarachtig was, en verzocht meer getuigen te mogen hebben. Daar na *Craans* confessie, hem voorgelegen zijnde, begeerde dat hy voet by 't stuk wilde zetten. *Lonnen* aangaande, daar mede had hy voor om niet eenen Heer te beledigen, maar alleeniglijk zijn eigen lijf te beschermen. Wat de *Gendarmoury* belangt, het zou slechts een uitzinnige daad van hem zijn, om met hondert man, negen hondert te willen aantasten. Dat hy nu, volgens de aanklaginge van *Partrigd*, mannen op zijn kamer tot Greenwich zou gehad hebben, dat hy daar geen quaad me voor had, blykt hier uit, dat daar hy 't gemaklijk konde gedaan hebben, hy het niet en dede. Hy swoer dat de Heer *Stange* zijn confessie, of beschuldiging onwaarachtig was: d'ander in het tegendeel verklaarde met Eede, datse was waarachtig. *Nudigaats*, *Hammonds*, en *Alexander Seymours*, getuigenissen ontkende hy, nademaal datse zijn Dienaren waren.

De Rechtsgeleerden voerden hem te gemoed, dat tot zynen huize volk by een te rapen, tot een kwaad einde, te weten om den Hertog van *Northumberland*, om hals te brengen, enkel verraad was, volgens een acte, in het derde jaar myner regeringe gepasseerd, over onwettelijke by een komsten, alsoo de dood van Heeren te practizeren, enkele moordery was. Gezind te zijn sig te weren tegens iemand die recht heeft om een misdadige te vatten, enkele schelmery. Oproer binnen Lonnen aan te rechten, verraad; en de Heeren aan te randen, een zaak daar de Wetten vat aan hadden. Hy gaf tot antwoord, dat hy niet gezind en was geweest, eenig oproer binnen Lonnen aan te rechten, dat de getuigen daar van hier niet en waren. Zijne verzameling, van zekere mannen diende slechts tot zijner defensie. Zijn voorne-

men was niet om den Hertog van *Northumberland*, den Mark-Graaf, &c. om het leven te brengen: hy hadde daar wel van gerept, doch naderhand besloten zulks niet te doen, dies niet te min scheen hy te belyden, dat hy daar over uit was, om haar het leven te benemen.

De Heeren gingen hier op met den anderen Raad plegen. De Hertog van *Northumberland*, wou niet toestaan, dat allerley onderzoekinge na zijn dood, de naam van verradery zou moeten dragen. Hier op hebben hem de Heeren van Hoog-verraad vry gesproken; maar van moordadige verradery beschuldigt hebbende, wierd hy verwezen, om opgehangen te worden.

Hy bedankte de Heeren, dat zy hem in 't openbaar ter examen hadden gestelt, en bad den Hertog van *Northumberland*, den Mark-Graaf van *Northamton*, en den Graaf van *Pembroek*, om genade, nademaal dat hy niet goeds met haar in den zin hadde; zijn verzoek-bede was om zijn leven, Vrou, kinderen, dienaren, en schulden, waar op hy henen ging, bevryd zijnde van de Byl, in den Tour. Het volk niet wetende hoe het met de zaak geschapen stond, riepen wel eenmaal, vijf, of ses, zo luidskeels, dat men het van de Hof-poort tot *Charing-Crosz*, duydelijk konde hooren; en daar liep ook een gerucht, dat hy vry geraakt was, en pardon hadde bekomen.

2. De Vrede by den Heer Mark-Graaf gesloten, wierd van my in het by wezen des Ambassadeurs geratificeert; en ondertekent, en verzegelt zijnde; aan hem behandigt.

3. De Hertog van *Northumberland*, zeide tegens zekere Heeren, die in den Tour waren, dat hy *Bertivil*, met geld omgekocht had, om haar te vermoorden; waar over *Bertivil* geexamineert zijnde, bekende zulks, en *Hammond* ook, dat hy daar van wist.

4. Ik zag de nieuw geworvene schildknaapen monsteren: honderd man van den Heer *Tresaurier*; honderd van den Hertog van *Northumberland*; honderd van den Mark-Graaf van *Northamton*; vijftig van *Huntingtoun*; vijftig van *Rutland*; honderd-en-twintig van *Pembroek*; vijftig van *Darcy*; vijftig van *Cobham*; honderd van *Sir Thomas Cheyney*; en honderd tachentig Helbardiers, met hare benden, mitsgaders oude krygs-knechten; altemaal wel toegerust en van geweer voorzien. Zommige droegen pluymen op de hoed, na de coleur der Vaandels daar zy onder sorteerden; zommige hadden mouwen, en halve rocken aan. De Cavalliers waren ook deftig in het habyt; alle hare paarden waren schoon en kloek, het slechste onder den heelen hoop, zou niet minder als twee honderd guldens moeten gelden. Sy marcheerden tweemaal om St. James Veld, en besloegen het in het ronde: en zijn alzo vertrokken.

12. Daar wierden zekere gepractizeerde wetten aan mijn Raad behandigt, om daar notitie van te houden, blykende aan een zeker schrift daar van gemaakt.

15. Daar wierd geordineert, dat ik doorgaans ses Capellanen zou houden, waar van twee my altijd zouden byblyven, en vier geduirig, hier en daar preken: in het eene jaar twee in *Walles*, twee in *Lancashire* en *Darby*; en in het jaar daar aan, twee in de progressen naar Schotland, twee in *Jorkshire*; in het 3. jaar, twee in *Devonshire*, twee in *Hampshire*; in het vierde jaar, twee in *Norfolk*, en *Essex*; en twee in *Kent*, en *Sussex*, &c. De namen van deze ses gemelde Hof-Predikers waren, als volgt: *Bill*, *Harle*, *Perne*, *Grindal*, *Brandford*, de naam van de resterende, is doorgehaalt.

18. De Bisschop van *Duresme*, wierd in den Tour gezet, om het verswygen van zeker verraad, waar over aan hem was geschreven, en daar hy niet met al van aan den dag gebracht had, al eer zig de perzoon selfs openbaarde.

21. *Richard*, Heer Cancelier van Engeland, zijne krankheid overdenkende, lever-

leverde zijnen Zegel over, aan den Heer *Tresaurier*, aan den Heer *Groot-Meester*, en den Heer *Camerling*, tot dien einde aan hem, gedurende zijne krankheid gezonden, en dat voornaamlijk uit bevel van het Parlement.

21. De Heer Admiraal kwam by den Koning van *Vrankrijk*, en daar na ging hy by de Koninginne, en daar op wierd hy na zijn logement geleid.

23. De Heer Markgraaf heeft het Zoontjen van den Koning van *Vrankrijk* ten doope geheven, het welke hy, na des Konings bevel, *Eduward Alexander* noemde. Op dien gantschen dag wierd aldaar op het Hof op allerlei instrumenten gespeelt, gedanst, en allerhande vreugde bedreven; edoch de Heer *Markgraaf* lag ziek te bed, aan een dubbelde quartijn, of derden daagse koors; en nochtans prezenteerde hy *Barnabe* aan den Koning, die hem in zijn Kamer by zig nam.

24. Het Tractaat den Heer *Markgraaf* overgelevert, en van hem aan den Koning van *Vrankrijk* behandigt zijnde, las hy 't zelve in de Mis overluid voor ieder een, en heeft het geratificeert. De Heer *Markgraaf* van den Koning zijn afscheid genomen hebbende, en noch zeer onpasselijk zijnde, keerde wederom naar *Parys*.

Op dien zelfden dag liet de Koning van *Vrankrijk*, den Heer Admiraal brieven zien, die van *Parma* waren gekomen, inhoudende dat de Franzen twee Kasteelen van de Keizerse hadden ingenomen; en dat, onder het defenderen van het eene, de Prins van *Macedonien* op de wallen dood geschoten zijnde, tot *Parma* triumphantelijk wierd begraven.

25. Het groote Zegel van *Engeland* wierd aan den Bisschop van *Eli* over gelevert, om te bewaren zoo lang als *Richard*, de Heer *Cancelier* van *Engeland*, ziek was.

De bende van honderd krijgslieden, waar over de Heer van *Somerset* kort te voren het bewind hadde gehad, wierd den Hertog van *Suffolk* toegewezen.

26. Op dezen dag vertrok ik naar *Greenwich*.

Deze H. Kersdaagen heb ik twaalf dagen achter een gevierr.

27. *Sir Antonie*, *St. Legier* wierd, over eenige zaaken, daar hem de Bisschop van *Dublin* mede beschuldigt had, mijn Kamer ontzeid, tot dat hy de Artikelen aan hem overgelevert, hadde verantwoord.

28. Kwam de Heer Markgraaf tot *Greenwich*.

30. Daar wierden aan den Bisschop van *Eli*, den Heer *Zegel-bewaarder*, *Sir John Goats*, *Sir William Petre*, *Sir Robert Bowes*, en *Sir Walter Mild-May* gecommitteerde gezonden, om mijne schulden in te vorderen.

Januarius.

1. De Kaars verkoopers in *Lonnen* wierd een zeker regel voorgeschreven, tot wat voor een prys zy hare kaarzen mosten verkoopen, het welke zommige te voren niet en wilden doen; waar over zy in hechtenis raakten.

3. De uitdaginge in de voorleden Maand voorgeslagen van te Tournooyen, wierd nu in 't werk gestelt.

De Naamen der Uitdaagers waren

Sir Henry Sidney.
Sir Henry Nevel.
Sir Henry Gates.

Die haar op de baan vertoonden, waren:

De Heer Willams.	*Mr. Digby.*
De Heer Fitzwater.	*Mr. Warcop.*
De Heer Ambrosius.	*Mr. Courney.*
De Heer Roberts.	*Mr. Knolls.*
De Heer Fitzwarren.	*De Heer Bray.*
Sir George Howard.	*Mr. Paston.*
Sir William Stafford.	*Mr. Cary.*
Sir John Parrat.	*Sir Antonie Brown.*
Mr. Norice.	*Mr. Drury.*

Deze 18 Heeren, hooft voor hooft, in het steek-spel tot zes verscheiden keeren toe

toe haar zeer wel gequeten hebbende, zijn daar op vertrokken.

4. *Sir Richard Cotton*, en *Mr. Bray* wierden naar *Guisnes* afgevaardigt, om inspectie te nemen van *Calis*, *Guisnes* en de Moerassen; en met advijs van de Capitein en Ingenieurs de zelve plaatzen gerepareert hebbende, my daar van rapport te doen, en op mijn antwoord daar op, met de zaak voort te varen.

Daar wierd besloten, dat, ingeval *Mr. Stanhop* de Stad *Hull* kwam te verlaten, ik daar mede niet meer belast zou werden, maar dat de Stad d'onkosten op haar zou nemen, doch vier hondert gulden alle jaaren trekken, tot het opbouwen van het Kasteel.

5. Ik ontfing brieven uit *Yerland*, berustende onder den Secretaris, op welkers ontfangst ik het Graafschap *Ikowmont* den Baron van *Ebrecan*, *Dormas*, en zijn erfgenaamen van Mannelijken oort op droeg: welk Graafschap my was aangestorven van de Erfgenaamen van *O-brian*; wiens Vader overleden zijnde, het zelve zijn leven lang hadde bezeten.

Daar wierden ook aan de Graaven van *Desmond* en *Clanrikard*, en aan den Baron van *Dunganan* brieven van dankbaarheid geschreven.

6. Des Keizers Ambassadeur verzocht verscheiden reizen op my, dat ten huize van mijn Suster de Mis mocht geschieden, waar over een tijd lang met den anderen gediscoureert hebbende, wierd hem eindelijk zijn verzoek afgeslagen.

7. De voorverhaalde uitdaagers kwamen op het *Tournooy*, of *Steekspel*, en daar na de gemelde *Comparanten*, verzelt met twee andere Heeren, *Mr. Terill* en *Mr. Robert Hopton*, die haar zelven dapper queten; en daar me was het spel ten einde geloopen.

Deze avond wierd overgebracht, eerst met speelen, daar na met een discours tusschen twee perzoonen, waar van de eene genoemt wierd *Rijkdom*, en d'ander *Jeugt*: welke van deze beide beter was. Na dat nu hier over zekere zoete discourzen waren voorgevallen, vertoonden haar op de baan ses *Campioenen*, of *Voorvechters* aan beide zijden.

Die voor de *Jeugt* ageerden, waren:	Voor de *Rijkdom*.
De Heer Fitzwater.	*De Heer Fitzwarren.*
De Heer Ambrosius.	*Sir Robert Stafford.*
Sir Antony Brown.	*Mr. Courtney.*
Sir William Cobbham.	*Digby.*
Mr. Cary.	*Hopton.*
Mr. Warcop.	*Hungerford.*

Deze alle hebben twee tegens twee, een kamp-gevecht aangerecht; daar na verscheenen twee andere, de Graaf van *Ormond* en *Jaques Granado*, op zijn Hoogduytzers gekleed, en twee in het habijt van een Monnik; doch de Hoogduytse en wilden haar niet laten passeren, zonder eerst te vechten; de Monniken waren *Mr. Drury* en *Thomas Cobham*. Daar na wierdender tweederlei Masquerades of Mommendanzen aangerecht, de eene van Mannen, en d'ander van Vrouwen. Hier na wierd een banquet van honderd en twintig gerechten opgedischt; en alzo zijn met dezen dag de Kers-daagen ten einde gelopen.

8. Ik brak mijn Hof op, en vertrok naar *Debtford*, alwaar ik mijn middag maal hield.

9. Alzo daar tusschen den Heer *Willougby* en *Sir Andrew Dudley*, Capitein tot *Guisnes*, zeker twist over hun Rechts macht was ontstaan, zoo wierd de Heer *Willougby* daar over t'huys ontboden, om de zelve in min en vriendschap by te leggen, en daar in ordre te stellen.

De Graaf van *Bedford*, de Heer *Kamerling*, en zekere andere Heeren, wierden gecommitteert om mijne schulden, die al over lang, en ook andere, dewelke tegenwoordig verloopen waren, in te vorderen.

11. Daar wierd een Tournoy-spel opgeregt tusschen twaalf Heeren.

Van

Van d'eene party waren:	Van d'ander.
De Graaf van Warwik.	*De Heer Ambrosius.*
De Heer Roberts.	*De Hr. Fitzwater.*
Mr. Sedney,	*Sir. Franc. Knollis.*
Mr. Novel.	*Sir. Ant. Brown.*
Henry Gaats.	*Sir. John Parrat.*
Antony Digby.	*Mr. Courtney.*

Deze hadden het tot viermaal toe gewonnen.

14. De Ambassadeur van Vrankrijk proponeerde dat men met de Schotse party het voordeel van den bodem zou debatteteren, en zoeken haar daar van daan te jagen, gelijk als zy de onze gedaan hadden. Hier op wierd geantwoord: 1. De Heer *Conters*, die het accoort hadde gemaakt, heeft het niet anders gemaakt, dan het zijn Hoogheyd voor raadzaam ingezien heeft. Dit accoort niet voor goed gekeurt wordende, alzoo de Schotse party niet zoo gemaklijk t'overwinnen was, liet men weten dat men de zaak zou opschorten. Dies niet te min, heeft de Heer *Maxwel*, de Engelse debattanten pikantig zijnde, haar overvallen; waar op dan besloten wierd, by aldien de Schotten zulks wilden toestaan, dat dan de bodem onder haar verdeelt zou werden; soo niet, dan zullen de Schotten hare debattanten verstrooyen, en wy de onze: door een proclamatie haar gebiedende te vertrekken.

Op dezen dag, hebben d'Oosterse handelaars geantwoord, op zekere klachten die d'Avonturiers tegens haar in brachten.

19. De Bisschop van *Eli*, Zegel-bewaarder, wierd tot Cancelier verkoren, nademaal dat hy, als Zegel-bewaarder, in het Parlement niets, dat gedaan moest werden, konde verrichten, dan alleen op gemeene zaaken het zegel drukken.

21. Vertrok ik naar West-Munster.

22. Den Hertog van *Somerset* wierd voor de middag tusschen 8 en 9 uuren, op *Tower-Hill* onthooft.

24. *Sir William Pickering*, heeft Mevrou *Elizabet*, een schoon Diamant tot een gedachtenis vereert.

25. De Hertog van *Northumberland*, hondert gewapende mannen, en honderd ligte paarden onder zig hebbende, gaf d'onderhoudinge van vijftig gewapende mannen over aan zijn Zoon, de Graaf van *Warwik*.

26. Het Parlement begost nu te zitten. Wien ik geld schuldig was.

John Gresham, wierd na Brabant gezonden, om den Foulcaar bekent te maken, dat ik de betalinge der penningen noch wat wilde uitstellen; of zoo ik het al dede, dat ik hem dan met Engelsch geld zou betalen. Dit dede ik om haar alsoo hare Franse kroonen te doen op slaan, in welke spetien ik voorgenomen had haar te betalen.

27. d'Antwoord van de Oosterse Handelaars, wierd aan zommige van mijn geleerde Raad schriftelijk ter hand gestelt, om de zelve na te zien.

Sir Ralph Vaan wierd betichtigt met schelmachtig verraad, antwoordende als een Roffiaan.

Paris kwam in Engeland te handen met paarden; en gaf my te kennen, dat de Koning van Vrankrijk aan my overgezonden hadde, ses ongemeen schoone paarden.

29. *Sir Thomas Arundel*, wierd ook beschuldigt van schelmachtig verraad, na langwylige debatten; want de zaak wierd bepleid tot seven uuren in de morgenstond.

30. Op de middag vergaderden d'Onderzoekers: zy zaten by den anderen in een huis opgesloten zonder kost, of drank, om dat zy alle op dien gantschen dag noch 's nachts te voren konden over een komen.

31. Op dezen dag in de morgen stond hebben zy hem, *Sir Thomas Arundel*, eindlijk noch ter dood verwezen.

Februarius.

2. Daar wierde een Opperhooft van de He-

Heraulten over *Yerland* gestelt, wiens Naam was *Ulster*, en geheel *Yerland* was zijn Provintie; hy was de vierde Waapendraager, en de eerste Herault van *Yerland*.

De Keizer heeft in deze en de voorledene maand ettelijke Tonnen gouds in *Brabant* opgenomen.

6. Wierd geresolveert dat *Sir Philip Hobby* na de Regent zou gaan, (onder schijn van in krakkelen der koopluyden ordre te stellen) en met zig overvoeren zes hondert dertig duizent guldens aan franze Kroonen, om in *Brabant* tot *Antwerpen* betaalt te worden aan de *Schortz*, en hun familie, tot aflegginge, van het gene ik haar schuldig was; op dat dit alzo met eenerley moeyte mocht door gaan.

7. *Sir Miles Partridg* wierd over de zaak van den Hertog van *Somerset* gecondemneert, alzoo hy een van de Conspirateurs was.

Mr. Sadler wierden vyftig Schildknaapen toegeleid.

8. *John Beaumond* wierd in den Kerker geworpen, om dat hy uit de naam van *Charles Brandon*, Hertog van *Suffolk*, de Staat-Juffer *Anna Pavis* schendig bedrogen, en eenige Landeryen afhandig hadde gemaakt.

11. Daar wierden twee en dertig Perzonen gecommitteert, om de Kerkelijke wetten t'overwegen, verbeteren, en in druk uit te geven.

De Naamen der Perzoonen waren deze:

Bisschoppen	*Mr. Cox.*
Van Cantelberg.	*Sir John Cheek.*
Eli.	*Sir Antony Cook.*
Lonnen.	*Petrus Martyr.*
Winchester.	*Joannes Alasco.*
Exeter.	*Parker van Cambridg.*
Bath.	Politijke Perzoonen.
Glocester.	*Mr. Secretaris Petre.*
Rochester.	*Mr. Secretaris Cicil.*
Theologanten	*Mr. Trabern.*
Taylor van Lincoln.	*Mr. Red.*
Tylor van Hadlee.	*Mr. Kook.*
May, Deken van Pauls Kerk.	
St. Skinner.	

Rechtsgeleerden.

Advocaat Broomley.	*Stamford.*
Advocaat Hales.	*Carel.*
Gosnald.	*Lucas.*
Goodrik.	*Gawdy.*

18. *Sir Philip Hobbey* vertrok met eenige Kronen meer dan 53500 ℔ bedragende: hy had ook volmacht om uit mijn Naam, van *Lazarus Tuker* te leenen tien duyzent ponden Vlaams, tegen zeven ten honderd, voor zes maanden, om de betalinge op te maken, en om aan te leggen het gene in het *Bullion* was; en met zig dan over te brengen drie duyzend Mark aan gewicht, 't welk de Keizer de Scheitzen had toegestaan, die deze ligentie aan my hebben overgedaan. Dit verricht hebbende, te trekken op *Brugge*, alwaar de Regent haar rezidentie hield, en aldaar aan haar openbaren in wat voor een nood en swarigheden mijn Onderdanen staken.

19. *John Gresham*, Koopman, hadde elf hondert Kolders en Harnassen, die zeer schoon waren, gelevert.

20. Daar wierd geordineert dat de *Jesus van Lubek*, een Schip, groot 800 Ton, en de *Maria Gouston*, groot 600, verhuurt zouden worden aan de Koopluyden voor tien duizend guldens op een Voyagie naar de *Levant*, met conditie dat zy de zelve Schepen, met al hun toebehooren, zoo als zyze van hier ontfangen hadden, aldaar onbeschadigt zouden moeten leveren. Zommige andere van mijn allerslechtste Schepen zou men verkoopen.

Tot *Parijs* wierd een Plakkaat uitgegeven, dat de Krijgs benden van den *Dauphin*, de Hertog van *Vendosme*, de Graaf van *Anguien*, de Mareschal van *Vrankrijk*, de Hertog de *Guise* en *d'Aumale*, de Graaf de *Sancerres*, de Mareschal *St. Andrew*, Monsieur de *Jarnak* en *Tavennes*, op den 15 Maart haar rendevous zou zijn, tot

Troyes

Troyes in *Champaigne*, om den Keizer wederstand te bieden: als ook dat de Koning in eygen perzoon derwaarts wilde optrekken, met twee hondert Edel-luyden uit zijn eigen familie, en vier honderd schutters van zijn lyfwacht.

21. De Koning van Vrankrijk zond zijn Secretaris, om dese voyagie aan hem bekent te maken, verzoekende op hem, dat hy de moeyte wilde doen, en *Mr. Pickering* met zig nemen om getuigenis te geven van zijn doen.

Hier op wierd geordineert dat men hem met twee duizend kroonen, behalven kost en drank, en *Barnabe* met acht honderd zou voorzien.

24. Op dezen dag stierf de Gravinne van *Pembroek*.

26. De Koop-luiden, die Avonturiers waren, hebben wederom gerepliceert op d'antwoord van de Oosterse Handelaars, hoe dat zy wisten, en, volgens den inhoud van hare Charters, of macht-brieven, bevonden. 1. Dat zy geen volkomen Collegie waren. 2. Dat hun getal, namen en natie onbekent waren. 3. Dat, zo wanneer zy hare vryheden al kwamen te verbeuren, Koning *Eduward* de 4. haar de zelve wederom liet toe komen, op deze conditie, dat zy der vreemdelingen goederen niet en zouden verdonkeren, of achter de bank houden, 't welk zy hadden gedaan. Ten anderen, dat daar zy van eersten aan niet boven de acht lakens scheepten, daarna honderd, daarna duizend, daar na ses duizend: nu wierdender uit haar naam in een jaar vier-en-veertig duizend gescheept, en slechts elf honderd, van alle andere vreemdelingen. Om deze redenen wierden zy gevonnist, datse hare vryheden hadden verbeurt, en in eenen graad stonden met andere vreemdelingen.

27. Daar kwamen van Hamburg, en Lubek Gezanten, om te spreken voor de Oosterse Handelaars.

28. Een zeker *Vlaming* meende het Schip de Valk te viziteren, om te zien of het ook Fransen in hadde: de Valk wendende, schoot op hem, en aan boord leggende, nam hem.

De drie-en-sestig duizend vijfhondert ponden Vlaams, wierden aan den Foulcaar t'eenemaal af betaalt, behalven de ses duizend ponden, die *Sir. Philip Hobbey*, in Franse Kroonen, van hem hadde geleent.

Maart.

2. De Heer van *Burgaveny* wierd in hechtenis genomen, om dat hy in de kamer van Presentie, den Graaf van *Oxford* geslagen had.

d'Antwoord aan d'Ambassadeurs van de Oosterse Handelaars, wierd den Heer Cancellier, de twee Secretarissen, *Sir Robert Bowes*, *Sir John Baker*, den Rechter *Montagu*, den Solliciteur *Griffith*, *Gosnald*, *Goodrik*, en *Broeks*, aanbevolen.

3. Daar wierd bestemt, om de zaken eerder af te doen, dat zekere perzoonen uit de Raad, nevens andere die haar wierden toegevoegt, de strafeysschende wetten zouden na zien, en zommige daar van in 't werk stellen. Andere zouden aan de Supplianten antwoord geven. Andere mijn inkomsten, en de ordre daar van overzien; als ook d'overtollige betalingen voor dezen gedaan. Andere zouden de commissie hebben om onnodige bolwerken af te breken.

Voor af wierd ordre gegeven, tot beveiliginge van de Koop-luyden hare Schepen, om vier kleine Schepen, en twee Pinassen in Zee te zenden.

4. De Graaf van West-Moreland, de Heer *Wharton*, de Heer *Coniers*, *Sir. Thomas Palmer*, en *Sir Thomas Chaloner*, wierden gecommitteert, om de Schotse Ambassadeurs te gemoet te gaan, en met haar te handelen over de rechtmatige verdeelinge van het land daar debatten over vielen.

6. De Ambassadeur van *Vrankrijk* gaf den Hertog van *Northumberland* te kennen, dat

dat de Koning, zijn Heer en Meester, hem Credentiale brieven, nopende zijn Ambassaatschap, had toegezonden. Na de leverantie nu, van deze brieven verklaarde hy, dat *Mauritius*, Hertog van *Saxen*, de Hertog van *Mecklenburg*; de Keurvorst van *Brandenburg*, de Graaf van *Mansfeld*, en verscheiden andere Vorsten in *Duitschland*, met zijn Heer en Meester een Offensive en defensive ligue hadden ingegaan: dat de Franzen met dertig duizend Voet volk, en acht duyzend Ruitery naar *Straatsburg* zouden trekken; en de Hoogduitze met vyftien duizend man te Voet, en vyf duyzend te Paard, op den 25. van deze Maand haar by komen. Dat ook de Stad *Straatsburg* haar belooft hadde van leeftocht te zullen voorzien. Hy gaf ook met eenen te kennen, dat de Koning van *Vrankrijk* Ambassadeurs aan my zou zenden, om te verzoeken of ik met haar deze verbintenis geliefde in te gaan. Hy verklaarde ook, dat de Keurvorst van *Brandenburg*, en de Graaf van *Mansfeld* secrete audientie by den Koning hadden gehad, en wederom vertrokken waren om Volk te werven; en hy oordeelde, dat zy nu al te Velde hun leger hielden.

7. Hy heeft ook diergelijke verklaaring aan my gedaan.

9. De openbare vrye koophandel in deliberatie genomen zijnde, wierd besloten hoognoodig te zijn, datze in *Engeland* gehandhaaft wierden, tot verrijkinge van dit Koningrijk, en verbreidinge van des zelfs eere, om van anderen minder gevaar te lijden, en alles tot een geringer prijs, en in meerder overvloed te mogen bekomen. Het wierd voor raadzaam ingezien, dat het nu zou geschieden, gedurende den oorlog tusschen den Keizer en den Koning van *Vrankrijk*. De plaatzen daar best toe dienende, wierden geoordeelt te zijn de Stad *Hul*, in de *Oosterse*, en *Southamton*, in de Zuidelijke gewesten van *Engeland*, blijkende uit de schriften die onder my berusten. *Lonnen* wierd ook daar toe niet ondienstig geacht, maar voor vast gestelt, eerst met de andere twee een aanvang te nemen.

11. De verzoek-schriften het Parlement voorgedragen, wierden nagezien, waar van zommige voor leesbaar, en aanneemelijk gekeurt wierden: doch andere, om hare wydloopigheid, verwerplijk; en dat men voortaan geen meer zou aannemen.

13. De gecommitteerde tot aanneminge der verzoek-schriften, tot uitvoeringe der wetten, aan strafbare overtreders daar van, en tot opzigt der Hoven, kregen hare commissien uit mijn hand.

18. Daar wierd bestemt, dat men om de hondert veertig duizend guldens, op het laatste van April vervallende te betalen, d'onderstant van Lonnen, en van mijn Raads Heeren vervroegen zou, waar door men gemelde penningen met goed profijt mocht komen by na te betalen.

20. d'Ambassadeur van Vrankrijk, leverde my de credentiale brieven van zijn Heer Koning, en Meester, en daar nevens de artykelen van *Unie*, tusschen hem en den Keizer; verzoekende dat ik ook daar in met haar wilde t'zamenspannen; welke artykelen ik in mijn bewaring heb.

23. De Koopvaardy-Schepen van Engeland met Wol, een tyd lang opgehouden geweest zijnde, vertrokken eindelijk, op Antwerpen, sterk by na festig zeylen. De zelve wierden van wegen den koophandel gecontramandeert, doch kwamen te laat.

24. Aangezien de Keizer de wissel op Lions gestaakt hadde, stonden de Koopluiden tot Antwerpen zeer verzet; en alzoo de Koop-handel zonder wissel niet en konde gedreven worden, zoo wierd haar toegelaten, geld, om geld te verwisselen.

25. *Henry Dudley*, voer in Zee met vier Pinassen, en twee Galjoten, om de Koopvaardy-Schepen, daar de Zee-roovers geduurig achter zaten, te convoyeren; dewelke, zoo dra als hy in Zee kwam, twee Roovers

vers onder zijn klaauwen kreeg, en tot *Dover* op bracht.

26. Ik floeg eenigzins af, het verzoek om in oorlog te treden, blijkende aan de Copy van mijn antwoord die onder my berust.

27. Op dat d'*Ambassadeur* mijn meening te klaarder mocht vatten, zond ik *Mr. Hobbey* en *Mr. Mason* na hem toe, om aan hem mijn zin wydloopiger te verklaren.

28. De gecommitteerden aan der Schotten kant, van wegen de landeryen, daar debatten over vielen, weigerden te compareren, ten zy dat'er een zeker Kasteel of paal gedemolieeert wierde; waar op brieven aan onze Commissarissen afgevaardigt wierden, inhoudende d'opschortinge hunner byeen komste tot naarder bescheid.

30. Hertog *Mauritius* heeft al zijn eigen Volk tot *Arnstat* in het Land van *Saxen* gemonstert, en den Hertog *Augustus*, den Hertog van *Anhault*, en den Graaf van *Mansfeld*, de bescherminge van zijn Land, voornaamelijk uit vreze voor die van *Bohemen*, opgedragen en aanbevolen. De jonge Landgraaf *Reyffenberg*, en andere, hebben in 't Land van *Hessen* gemonsterd.

31. De Markgraaf van *Brandenburg*, *Albertus*, monsterde zijn Volk twee mijlen van *Erdford*, en daar na trok hy daar binnen, ontfangende van de burgers tot een schenkagie twintig duyzend guldens: en van haar zestig duizend guldens geleent hebbende, kwam hy tot *Steinfurt*, alwaar Hertog *Mauritius*, en alle de Hoogduitze Vorsten vergadert waren.

April.

2. Kreeg ik de Mazelen en pokken.

4. Hertog *Mauritius* kwam met zijn leger tot *Augusta*; welke Stad hem voort in zijn handen overgelevert wierd, alwaar hy zekere Officieren veranderde, hare Predikanten haar wederom liet genieten, en de Stad meer bevrijde.

5. De Contestabile met het Franze leger kwamen tot *Metz*, welke Stad hem binnen twee daagen opgedragen wierd, alwaar hy groot voorraad van leeftocht vond, en voornam, gedurende zijn reize, de Stapel van mond-kost op te rechten.

7. Hy kwam voor een Slot daar een Klooster, *Gocoza* genoemt, ingelegen was, welk Slot tachentig Kanon-schooten uitgestaan hebbende, eindelijk aan het palmenteren raakte; alwaar de Franzen binnen rakende, en het zelve stormender hand innemende, alle d'ingezetenen dood sloegen, behalven hondert vyftien perzonen, en den Kapitein die zy ophingen.

9. Hy nam het Fort *Maranges* in, en heeft het verdelgt.

11. De Koning van *Vrankrijk* kwam tot *Nancy*, om na 't Leger te gaan, en aldaar vond hy de Hertoginne, en den jongen Hertog van *Lotteringen*.

13. De Veld-overste *St. Andrew*, verzelt met twee honderd man te Paard, en twee duizend te Voet, vervoerde den jongen Hertog, die weinig van zijn oude Mannen by zig had, naar *Vrankrijk*, by den *Dauphin*, die tot *Rheems* lag; waar over zijn Moeder de Hertoginne, niet weinig misnoegt was. Hy heeft ook, verscheiden Steden in *Lotteringen* gefortificeert hebbende, de Fransen aldaar in garnizoen gelegt.

Hy vertrok van *Nancy*, na 't leger dat tot *Mentz* lag.

14. Monsieur *Senarpon* heeft den Capitein van *St. Omer*, zes honderd Man te Voet, en twee honderd te Paard by zig hebbende, geslagen.

15. Het Parlement brak op; en ik, van wegen mijn ziekte, op die tijd niet konnende uitgaan, zoo heb ik een zeker *geschrift*, waar in de Naamen der Acten, die ik geratificeert wilde hebben, geregistreert stonden, ondertekent; welk geschrift in beide Huizen wierd voorgelezen. Ik gaf ook aan den Heer *Cancelier*, twee Aartsbisschop-

pen, twee Bisschoppen, twee Hertogen, twee Mark-Graven, twee Graven, en twee Baronnen commissie om het Parlement geheel en al te doen scheiden.

16. De Graaf van *Pembroek* resigneerde zijn Ritmeesterschap, daar ik den Graaf van *Warwik* me vereerde.

Hy liet ook vijftig van zijn Curassiers achter, waar van *Sir Philip Hobbey*, en *Sir John Gaats*, yder vijf-en-twintig overgedaan wierden.

18. Het verzoek van den Ambassadeur van Vrankrijk was, alzoo men niet buiten gevaar Victualie, by Land van Boulongie, naar Ard mocht voeren, dat ik hem derhalven wilde gonnen om zulks op mijn bodem over Zee naar Calis, en van Calis, naar Ard te mogen doen.

20. De Heer *Paget* wierd, om verscheiden bedrevene fouten, van de Order des Kousebands afgezet; doch voornaamlijk, om dat hy noch van Vader noch van Moeders kant, uit Aadelijken bloede was gesproten.

Sir Anthony St. Leiger, die van den Bisschop van *Dubley* over eenige kyvagie beschuldigt was geweest, wierd wederom voor Kamerling aangenomen, en nam zijn plaats onder de Ridders der Order.

22. Den Ambassadeur van Vrankrijk kreeg tot antwoord, dat ik zijn begeerte niet en konde voldoen, als strydig tegen mijn ligue met den Keizer ingegaan.

23. De order van de Kouseband wierd geheel en al verandert, als blykt aan de nieuwe inzettingen: daar toe wierden *Sir. Andrew Dudley*, en de Graaf van *Westmoreland* verkoren, en tot Ridders geslagen.

24. Monsieur de *Couriers* wierd voor Rezident van de Regent afgevaardigt, om te verzoeken dat haar Scheeps Vloot by gelegentheid in onze havens mocht loopen. Hy zeide ook met eenen gekomen, te zijn om alle klachten van onze Koopluyden te redressseren.

25. Alsoo geordineert wierd, dat de honderd veertig duyzend guldens, die op het laatste van April kwamen te vervallen, betaalt zouden werden met de subsidiepenningen van *Lonnen*, en van de Heeren te vervroegen, nademaal dat ik het sesde deel daar van kwam te verliezen, met de zelve per wissel over te maken; zo wierd dit opgeschort en geordineert, dat de betalinge van twintig duizend ponden Vlaams geremitteert zouden werden, die ik op nam tegen veertien ten honderd; en alzoo resterender noch ses duyzend pond Vlaams, om aldaar op den laatsten May te betalen.

26. Begaf ik my naar Greenwich.

28. d'Onkosten van de Munt wierden op veertien honderd pond-vlaams vermindert, zo datter ses hondert pond overbleef.

29. De Keizer *Ferdinandus*, *Maximilianus* zijn Zoon, en de Hertog van *Beyeren* kwamen tot Linz, om met den Hertog *Mauritius* te handelen over een Vrede; alwaar *Mauritius* zijne swarigheden verklaarde.

30. Het Krygs-Volk van Hertog *Mauritius*, kregen de nederlaag tot Ulms. De Hertog *Albertus* verwoeste het Land, en gaf d'inwoonderen een dag respyt om te antwoorden.

31. Daar wierd een zeker schuld van vier-en-tachtig duizend guldens aan den *Foulcaar* betaalt.

May.

2. De Oosterste Handelaas kregen hun antwoord, vervattende een bevestiginge van 't gene mijn Raad te voren hadde geoordeelt.

3. Daar wierd aan den *Foulcaar* een brief, uit de naam van Raad afgevaardigt, d'inhoud waar van was, dat ik in de maand van Februarius, drie en-festig duyzend pond Vlaams, en in February, veertien duyzend hadde betaalt, uit makende zevenen-zeventig duyzend pond Vlaams, 't welk een schoone zomme gelds was om te betalen

len in een jaar, voornaamlijk in dese conjuncture van tyden, daar het een Koning wel noodig van doen had. Daar en boven zo wierder geoordeelt, dat het geld hem nu op deze tijd lichtelijk zoo wel niet te pas zou komen als op een ander tijd. Om deze redenen heeft my mijn *Raad* geraden, om van de vijf en veertig duyzend pond Vlaams, die ik schuldig ben, slechts vyf duyzend te betalen, en alzoo de resterende penningen, volgens d'oude interest, te remitteren tegens 14 ten honderd; verzoekende dat hy de zelve met geduld wilde afwachten.

4. Monsieur de *Couriers* kreeg tot antwoord op zijn propositie, dat ik al over lang hadde belast, dat de Schepen van Vlaanderen in mijne Havens ongemolesteert zouden blyven, daar ik blijk van kan toonen, om dat de Franzen de zelve tot in mijne Havens na-jagende, niet machtig konden werden, alzoo ze hier ontzet kregen: doch evenwel dat het onbetaamelijk was, dat'er meer Scheepen in mijne Havens zouden komen, dan ik wel bestieren en beheerschen konde. Daar wierd hem ook een Notitie behandigt van verscheiden zaaken, daar mijne Onderdanen klachtig over vielen.

5. Daar wierden brieven aan mijn Ambassadeurs afgevaardigt, om de *Vorsten* van *Duytsland*, den Keizer, en den Koning van *Vrankrijk* voor te dragen, dat, by aldien deze onderhandeling eenig effect quame te zorteren, ik daar onder begrepen mocht werden.

Aan *Sir John Gates*, *Sir Robert Bouwer*, den *Cancellier*, *Sir Walter Mildmay*, en *Sir Richard Cotton*, wierd bevel gegeven, om een zeker gedeelte van de Landen en Huizen onder de Capellen gelegen, te verkoopen, tot betalinge van mijne schulden, bedragende ten minsten twee hondert een en vyftig duyzend pond steerlings.

Taylor, Deken van *Lincoln*, wierde tot Bisschop van *Lincoln* verkoren.

Sir Robert Bouwes, wierd de bedieninge van Meester van de Rollen opgedragen.

Hoeper, Bisschop van *Glocester*, wierd Bisschop van *Worcester* en *Glocester* gemaakt. En

Story, van Bisschop van *Rochester*, Bisschop van *Chichester*.

Den *Tresaurier* wierd belast, om geen subsidie-penningen noch inkomsten op onze *Lieve Vrouws* dag vervallende, zonder toestemminge van mijn Raad, uit te geven.

De Baron van de *Finantien*, op d'overwijzinge van d'*Officier Leicester*, wierd tot *Opper-Officier* verkoren, de Fiscaal tot *Opperste Baron*, de *Sollicitëur-Generaal* tot *Fiscaal*, en de *Sollicitëur* van de *Augmentatie*, *Gosnold*, tot *Generaal Sollicitëur*: en dat'er geen *Sollicitëur* meer zou zijn in het *Hof* van *Augmentatie*. Daar wierden ook acht Rechts-geleerden van de hoogste order in *Engeland*, tegens *Vrouwen-dagh* aanstaande bestemt: te weten,

Gaudy.
Stamford.
Karel, &c.

Daar geschiede ook een monsteringe van alle de krijgs-benden: behalven vyftig van die van *Mr Sadler*, vijf en twintig van d'*Onderkamerling*, en vijf en twintig van *Sir Philip Hobbey*, als ook van alle de Hellebardiers.

7. Mijn reize wierd vast gestelt om te zullen geschieden voor by *Dorchester* naar *Poel in Dorsetshire*, en alzoo door *Salisbury*, naar huis tot *Windsor*.

8. Is geresolveert, dat men het geld toekomende Zomer in *Yerland* tot een zeker prijs zou afzetten: en ondertusschen de zaak verholen en verborgen houden. Dat ook de Munt-Meester, met zig nemende *Mr. Brabamon*, de hoogste Trezaurier van het Rijk, de Mijnen zou gaan bezichtigen, en zien wat voordeel te haalen mocht zijn, uit het Mineraal, dat de Hoogduitze uit een Silvere Mijn gegraven hadden; en of het d'onkosten en moeite

zou konnen goed maken; zoo niet, dat men dan het werk zou laten steken, en de Hoogduitse altemaal kasseren.

Dat men ook van twee duizend Soldaten die men in dienst had, vijf honderd zou afdanken, ja zoo veel als'er den Koning van Vrankrijk, of den Keizer wilden gaan dienen, houdende Volks genoeg noch in dienst. Dat men ook als noch voor een tijd geen fortificatien in eenige ongefortificeerde plaats zou maken. Daar wierd ook voor Yerland over veele andere artykelen een besluit gemaakt.

10. *Sir Richard Wingfield*, *Ragers*, en —— wierden gecommitteert, om te zien hoe het met *Portsmouth* gelegen was, en haar gevoelen van wegen het fortificeeren daar van in te brengen.

11. De Koning van Vrankrijk, de enge passagien van Lotteringen gepasseert zijnde, kwam tot *Savern* vier mylen van Straatsburg, en wierd van de Stad geproviandeert, doch hebben hem door haar Stad niet willen laten passeren.

12. Wierd geresolveert, nademaal het op de Kust van Schotland vry slordig toeging, zoo met het fortificeeren van zommige plaatzen, als met andere fortressen niet na behoren waar te nemen; dat de Hertog van *Northumberland*, wien d'opzigt daar van was bevolen, daarna toe zou gaan, en daar van inspectie genomen hebbende, op alles ordre stellen, en op het allerspoedigste wederkeren. Als ook datter tien-duizend pond steerlings, tot betalinge voor uitgezonden zou worden.

13. Wierd geordineert, dat deze navolgende krygs-benden op deze reize my zouden vergeselschappen:

De Heer Tresaurier, met	30.
De Heer	25.
De Heer Zegelbewaarder,	30.
De Hertog van Suffolk,	25.
De Graaf van Warwik,	25.
De Graaf van Rutland.	15.
De Graaf van Huntington.	25.
De Graaf van Pembroek.	50.
De Heer Admiraal, met	15.
Darcy,	30.
Cobham,	20.
Warden,	20.
Mr. Onderkamerling,	15.
Sadler.	10.
Sidney.	10.

14. Wierd bestemt, dat aan *Thomas Gresham* betaalt zouden werden, zeven duizend pond steerlings, van de penningen die uit mijne schulden kwamen, om daar van te betalen, op het laatste van deze maand, zes duizend acht hondert pond steerlings; welke bovengemelde zomme hy op dien avond ontfing.

15. Deze *Thomas Gresham*, ontfing negen duizend pond steerlings, op rekening van twintig duizend pond, welke zomme de *Foulcaar* verzocht, dat hem betaalt mocht worden tegens Paaschen, alzo hy alhier vyf duizend pond steerlings op wissel hadde genomen, en tien duizend had hy van de Scheits geleent, en tien duizend pond steerling van *Lazarus Tukkar*; zoo dat het in 't geheel beliep, vijf-en-twintig duizend pond steerlings, waar op betaalt is, in het laatste van April veertien duizend; invoegen datter elf duizend overschoot, en negen duizend, 't welk ik nu pr. wissel over maakte, t'zamen bedragende, twintig duizend pond steerlings, om den *Foulcaar* mede te betalen.

20. *Mr. Pickering*, liet my weten dat de Konink van Vrankrijk, van *Savern* trok op *Aroumashes*, 't welk aan hem overgegeven wierd; van hier op *Leimsberg*, en zoo voort op *Spier*; en dat zijn Leger sterk was, ontrent twintig duizend man te voet, en acht duizend te paart, (wel gemonteert volk) behalven slecht *Jan.* Hy hadde by zig vijftig stukken geschut, waar van zes-en-twintig grof-geschut waren, en zes Metaale stukken, nevens een groot getal laerzen. Van *Leimsberg*, (ten deele, om dat

dat hy niet en wiste wat den Hertog *Mauritius* in den zin had, en ten deele by gebrek van mond kost: mitsgaders ook, om dat hy vernomen had, dat de Regente haar leger, bestaande uit zestien duizend Voetvolk, en zes duizend Ruitery, waar van Oversten waren, de Graaf van *Egmond*, Monsieur de *Rie*, *Marten van Rossen*, en de Hertog van *Holest*,) *Champaigne* ingenomen, en *Aschenay* versterkt hadden: zoo begaf hy zig weder op de reize naar Huis, tot dat hy tot *Striolph* kwam, alwaar hy beval, dat alle onnutte bagagie en onbekwaam Volk naar *Chalons* zou vervoert worden: en voort daar na ontboot hy by zig den Veld-overste met zes duizend Switzers, vier duizend Franzen, vijftien honderd Ruyters, en dertig stukken geschut, van voornemen zijnde, zo men oordeelde, om op d'eene plaats of d'ander, ontrent *Luxemburg* een aanval te doen, of om *Aschenay*, het welke de Regent versterkt hadde, by verrassinge wederom in te nemen. Daar stierven van hongers noot op deze reize twee duizend zielen: want zy waren slechts voor acht dagen van water en brood voorzien, en hadden ten minsten zestig hoogduitze mijlen gemarcheert, en veele naauwe passagien met groote moeite en arbeid gepasseert.

21. De Hertog *Mauritius* met alle vlijt zig spoedende van *Augsburg*, kwam op dezen dag tot de eerste passagie, de *Clowse* genoemt, die de Keizer had sterk doen fortificeren en provianderen, zijnde een passagie door een berg, op de weg naar *Insburg* konstig uitgehouwen, alwaar niet verre daar van daan een sterke bolwerk was opgeworpen, het welke hy na een hevige bataille van anderhalf uur, al het Volk dat daar binnen was, dootslaande, stormender hand in nam. Op dien nacht marcheerde hy door dien berg naar een Dal, alwaar hy twaalf Vaandels van Lansknigts Vyanden gehoopt hadde te zullen aantreffen; doch zy waren na de tweede naauwe passagie geretireert, en nochtans wierdender verscheiden van de zelve zoo gevangen, als geslagen; en alzoo kwam hy noch in die nacht in het Dal, aan den ingang van de tweede passagie, te logeeren, alwaar vyf fortressen en een Kasteel stonden, waar uit zy zommige van den Hertog *Mauritius* zijn Volk met hun grof geschut onder de voet schooten.

22. De Hertog van *Mecklenburg* op deze morgen met drie duyzend Voet-volk aankomende, sloeg een brug over een zeker Rivier, vyf mijlen beneden de Sluys, doende een aanval achter de Sluys, en Hertog *Mauritius* voor aan; alwaar de Boeren van *Tirol*, met haat tegen de Spanjaarden ingenomen zijnde, den Hertog *Mauritius* te halve kwamen, zoo dat'er vyf fortressen stormender hand wierden ingenomen, en die van binnen in het Kasteel, gaven het op, doch op conditie van te vertrekken, en in geen drie maanden daar na den Keizer te zullen dienen. In dezen aanslag wierden drie duyzend en vyf honderd, zoo gevangen als geslagen, en drie en twintig stukken verovert.

De Keizer hier van verwittigt, trok 's nachts uit *Inspruk*, en reisde in dien nacht veertig mijlen te post, en dat geduurig alle nachten zonder te rusten, invoegen dat hy twee van zijn Paarden den hals brak. Eerst begaf hy zich naar *Brixinium*, en daar na, uit vreze voor den Cardinaal van *Ferrara* zijn heyrleger, retireerde hy naar *Villucho* in *Carinthia*. Op den 30. May wachte hy *Duc d'Alva* in, die hem met twee duizend Spangiaarden, en drie duizend Italianen uit *Parma* zou by komen. De Keizer ontsloeg den Hertog *Frederik* van zijn gevangenis, en zond hem over *Bohemen* naar *Saxen*, om tegens de Neef van Hertog *Mauritius* een leger op de been te brengen.

24. Na dat nu *Hala*, en verscheiden andere Dorpen, ontrent *Insprug* in *Tirol* haar hadden over gegeven, zoo kwam Hertog *Mauritius* tot *Insbrug*, en dede de boeren

al hun goed te Markt brengen, en al wat de Keizerze toebehoorden, nam hy na zig, als zijnde verbeurt; het overige liet hy de Boeren houden. Hy nam daar vyftig ſtukken geſchut, die hy naar *Augſburg* liet voeren, alzoo hy die Stad gefortificeert, en daar van zijn Magazijn hadde gemaakt.

Zekere zaaken, waar mede de gecommitteerde over Requeſten haar niet en zullen bemoeyen.

1. Met geen Proceſſen over Landeryen te mogen naderen.

2. Met geen aangeſlagene goederen, die boven de vier honderd guldens waardig zijn.

3. Met geen Proceſſen over penzioenen.

4. Met geen verpachte Landeryen, waar van meer dan een Jaar ten achteren is.

5. Met zekere Heerlijkheden voor ettelijke jaaren te verhuuren.

6. Met Landeryen meer dan voor 21 jaaren te verhuuren.

7. Met geen ampten van ſpetiale toevertroude rekeningen van Penningen, als *Pachters*, *Procureurs*, *Saſſers*, *Rekenmeeſters*, *Opzienders*, *Treſauriers*, *Cancelliers* &c. Die niet anders te begeven zijn, dan *durante bene placito*, dat is, zoo lang als men het voor goed in ziet. Ook alle *Munt-Meeſters* en andere die in de *Munt* iets te doen hebben, &c. Biſſchoppen, Rechters, en andere, die over eenige zaken als goe mannen geſtelt zijn, *quam diu ſe bene geſſerint*; zoo lang als zy haar wel dragen. Insgelyks Landdroſten, *Rentmeeſters*, die over het waarnemen van eenige waranden en Huyzen geſtelt zijn, &c. om vergond te worden, zoo lang als zy leven.

8. Met geen Proceſſen over quytſcheldinge van ſchulden.

9. Met geen ontſlaaninge van ſchulden die betaalt moeten werden.

10. Met geen penningen te verzoeken, waar me men zijn ſchulden by andere zou mogen loſſen.

11. Met geen verzoek-ſchriften om Land te mogen koopen.

12. Met geen verzoek-ſchriften, om Goud, Silver, loot, leer, graanen, hout, &c. dat ongeoorlofde zaaken zijn, over Zee te mogen voeren.

13. Maar zy zullen haar mogen bemoeyen met *Bailliuſchappen*, *Rentmeeſterſchappen*, die voor een en twintig jaaren begeven zijn; met arreſten onder de vier honderd guldens; met *Ontfangerſchappen*, *Houtveſterſchappen*, *Opzienderſchappen*, &c. na welgevallen, met vaſtſtellinge van zekere dagen, tot betalinge van ſchulden. Met leengoederen, der geener die wel gedient hebben, daar zy, of hare Zoonen wettelijke erfgenamen van zijn. Met de gene die Hofſteden hebben, of waranden houden. Met ordinary bedieningen, als Officieren van de Kroon, met Huizelijke affairen &c.

Junius.

2. *Sir John Williams*, die op de Vloot gebannen wierd, om het niet gehoorzamen van een zeker bevel van geen betalingen te doen buiten kennis van mijn Raad, wierd, op zijn ſchuld bekentenis, daar van ontſlagen.

4. *Beaumond*, Meeſter van de ſchriftwaranden, bekende zijn fouten, dewelke, gedurende zijn Voogdyſchap, met mijn geld Land gekocht, het zelve uitgeleent, en my onthouden had meer als een jaar lang, bedragende ruim negentig duyzend guldens, en daar en boven noch elf honderd duyzend aan obligatien: als ook, hoe hy in de Cancellery zittende voor Rechter, over de zaak van den Hertog van *Suffolk*, en de Staat-juffer *Powis*, haar recht haar zocht t'ontnemen, en daar van Voogt te zijn, mits dat hy daar een zomme gelds voor zou betalen, en een Heerlijkheid van de zijne aan haar verhuuren; en dat hy ook een Notariale acte, met de ver-

vervalschte hand ondertekening van den ouden Hertog daar van liet maken. Hoe hy ook de dievery van zijn knecht verswegen hadde, zijnde twee duizend guldens, die hy met behendigheid wederom in zijn eigen handen kreeg. Hierom heeft hy, op rekeninge van zijn schuld, en tot voldoeninge van de boeten, die op deze zijn particuliere feiten staan, alle zijne bedieningen, Landeryen, goederen, zoo roerende, als onroerende, my opgedragen en overgedaan.

5. De Heer *Paget*, Cancelier van het Hertogdom, bekende dat hy, buiten commissie, mijne Landen en groote bomen hadde verkocht; groote geld boeten daar opgezet tot zijn particulier voordeel, en profijt, my nooit daar van iets latende genieten.

6. Om deze en diergelijke te voren verhaalde misdaden gaf hy zijn bediening over, onderwierp zig die geld-boeten, die ik, of mijn Raad, zijne goederen, en landen wilde opleggen.

7. *Whaley*, ontfanger van het Graafschap van *Jork*, bekende dat hy mijn geld op winst had uit gezet: dat hy een jaar interest over betaalde, met het overschot van de laatste, dat hy myn eigen land kochte, met mijn eigen geld; dat hy in zijne rekeningen veel valsche posten hadde gestelt; dat hy op die tyd doe de prys van het geld zoo aan het dalen was, verscheiden zommen van penningen leende, waar voor hy daar na opgeld kreeg, waar mede hy op eene affettinge vijf duizend guldens won, de gantsche zomme zijnde twintig duizend guldens. Om deze, en diergelijke oorzaken gaf hy zijn bediening over, en onderwierp zig de geld-boeten, die ik, of mijn Raad, op zijne goederen, en landen mochten komen te stellen.

8. De Raads Heeren tot *Guild-Haal*, in *Lonnen* zittende, stelden, in het bywezen van duizend menschen, den Majoor, en zijne Mede-Broeders, voor oogen hare flossigheid in veele dingen tot zoo hoogen prys te laten steigeren, en de moedwilligheid der Ambachts lieden, &c. te gedogen; waar op zy haar aandienden; dat, ingeval zy met dese waarschouwinge daar in niet en voorzagen, ik t'eenemaal gezind was, om haar hare vryheden, als verbeurt zijnde, in te trekken, en om Officieren te stellen, die op haar zouden letten.

9. Daar wierd geordineerd dat men den Heer *Gray van Wilton* zijne misdaden zou vergeven, en uit den Tour verlossen.

Hoewel dat men eerst voorgenomen had, om *Sir Philip Hobbey*, met *Sir Richard Cotton*, en *William Barnes*, Reken-meester, naar *Calis* te zenden, zo wierd evenwel daar na geresolveert, dat *Sir Anthony St. Legier*, *Sir. Richard Cotton*, en *Sir Thomas Mild-May*, derwaarts zouden gaan, en honderd duizend guldens uit des Konings schatkamer mede nemen.

Hoewel datter bestemt wierd, om nu voor af op Yerland vijftig duizend guldens over te maken, en dat dan daarna het geld afgezet zou werden, zo wierd nu in het tegendeel voor vast gesteld, dat drie duizend gewicht, dat ik in den Tour had, derwaarts gevoert, en op vyftien stuivers fijn zilver geslagen zou werden; en dat men dan zoo aanstonds het geld zou afzetten.

10. Om dat *Pirry* hier na *Bullion* toefde, zoo wierd *William Williams Essayeur* in zijn plaats gesteld, om met *Mr. Brabazon*, of wien de Heer President mocht ordineren, inspectie van de mijnen te nemen.

12. *Banister*, en *Craan* wierden, de eene om zijn openhertige bekentenis, d'ander om datter niet veel op hem te zeggen viel, van hun gevangenis ontsloten.

14. De Heer *Paget* in de *Star-Chamber* gebracht zijnde, heeft aldaar zijn effectuele onderwerpinge by monde verklaart, en ook schriftelijk overgelevert.

Beaumond, die te voren zijne bekente-

nis

nis in schrift had opgestelt, begost de zelve nu te herroepen en ontkennen; doch naderhand voor mijn Raad gedagvaart zijnde, viel hy door de mand, en bekende aldaar, dat zijn Land verbeurt was, ondertekenende met een, en een Obligatie, waar in hy van alle zijne goederen afstand dede.

16. Monsieur de *Couriers* nam zijn afscheid.

17. De Koning van Vrankrijk nam het Kasteel van *Robdemal* in. Eenige Ruyters van de *Regent* hebben op de Koning van Vrankrijk zijn bagagie een aanval gedaan, en verscheiden van de Voerluyden ter neder gemaakt; doch eindelijk wierdenze met verlies van eenige Franzen genootzaakt de vlucht te nemen. De Koning van *Vrankrijk* veroverde *Mount St. Ann.*

18. De Koning van *Vrankrijk* kwam voor *Deuvillars*, een sterke Stad, en belegerdese, daar drie bressen op doende. De Stad en Kapitein wierden aan hem over gegeven: hy vond daar in vyf en twintig honderd man te Voet, en twee honderd te Paard, drie en zestig kloeke Metale stukken, en ander oorlogs gereedschap, ook veel proviand en ammunitie, volgens zijn schrijven aan zijn Ambassadeur.

19. Daar wierd geresolveert, dat de Bisschop van *Durham* zijn zaak zoo lang zou rusten tot dat ik mijne reyze volvoert hadde.

20. *Beaumond*, na dat hy wat bleef haperen in de zaak, bekende in de *Star-Chamber*, zijne fouten, daar hy zijn hand onder gezet hadde.

21. Daar wierd geresolveert, dat de benden krijgs knechten voor *Mr. Sidney*, *Mr. Chamberlain*, *Mr. Hobbey* en *Mr. Sadler* gedestineert, in geen nieuw habyt zouden gesteken werden, maar dat men het noch wat zou laten beruiten.

22. Het wierd voor vast gestelt, dat niet een perzoon van mijn Raad my zou mogen aanspreken over eenig verbeurt Land, boven de twee honderd guldens waardig; over eenige survivantien van leengoederen, of om eenige andere extraordinary pleidoojen, al eer ik een overslag van mijn staat hadde gemaakt.

23. De Koning van Vrankrijk kwam voor een Stad gelegen aan de Revier de *Maas*, genoemt *Yvoire*, alwaar de belegerde dikmaals op hem uitvielen.

24. Begost de Koning zijn stukken voor de wallen te planten, en die te beschieten.

De Ingezetene van *Mountmedy* schermutzelden dapper met de Franzen, als wanneer de broeder van Monsieur de *Toge*, en veel andere aanzienlijke perzoonen in het leger kwamen te sneuvelen.

25. De Prins van *Salerno*, die by den Koning van Vrankrijk was geweest, om met hem over de zaak van *Napels* te handelen, wierd te post met deze antwoord afgevaardigt; dat hem de Koning met dertien duyzend man te Voet, en vyftien honderd te Paart op zijn eigen beurs zou assisteren tot inneminge en verovering van het Rijk *Napels*; en dan, zoo zommige zeiden, zou hy *Madam Margarita*, de Suster van de Koning van Vrankrijk ten Houwelijk hebben. De reden nu, waarom deze Prins van *Salerno* tegens den Keizer opstond, was, eensdeels, om dat hy de *Vice-Roy* van *Napels* kwalijk hadde bejegent, en ten anderen uit eerzucht.

Die van Vlaanderen deden een inval in *Champaigne*, waar in de *Dauphin* last leed om in apprehensie te raken; en de Koningin, liggende tot *Chalons*, zond haar goederen naar *Parijs*.

Een ander bende krijgsluyden namen de Stad *Guize* in, en plonderden het Land.

Monsieur de *Tallie* wierd afgezonden, om de achterbenden en krijgsheir van *Picardien* en *Champaigne* te doen opbreken, om *Guize* te veroveren, en in *Vlaanderen* te vallen.

26. Begaf ik my naar *Hampton-Court*.

Daar wierd gerezolveert, om aan de

Heeren Staten dit navolgende tot antwoord te laten toekomen, dat de twee duyzend laakens, die zy gekocht en ontboden hadden, overgevoert zouden werden na ouder gewoonte, te weten binnen zes weken: insgelijks ook alle andere koopmanschappen die zy voor het naast aanstaande Termyn invoerden; in alle andere Artikelen zou het oude contract zoo lang stand grijpen tot dat men door een onderling besprek de zaak tot een eynde en conclusie bracht.

28. De Heer *Paget* wierd toegestaan, om binnen *Lonnen* en d'omliggende plaatzen tot *St. Michiel* toe zijn verblijf plaats te mogen houden, om dat hy op zijn Land geen voorraad hadde.

Sommige Waapen Voogden, onder andere *Lancaster* en *Portculis*, wierden vast gezet, alzoo zy *Clarencieux* zegel hadden na geboots, om by leverantie van geweer geld te krygen.

29. Op den Koning van *Vrankrijk* hebben de belegerde verscheiden uitvallen, en voornaamlijk twee gedaan; in de eene hebbenze der Franzen lichte Ruitery, liggende in een Dorp by de Stad, geslagen; in d'ander, vielenze op het Veld-leger aan, en rukten haare Tenten om verre; welke twee aanvallen, de Graaf van *Mansfeld*, Gouverneur van de Stad, gedaan hadde. De Hertog van *Luxenburg*, en zijn drie honderd licht gewapende Ruyters kundschap krijgende, door verraad van vier Priesters, waar de Stad op zijn swakste was, zoo hebben zy de belegerde, en de Soldaten van *Vlaanderen* zoodanigen schrik aangejaagt, dat zy door dreigementen, den Graaf Gouverneur van de Stad, met d'aanzienlijkste perzoonen in zijn leger dwongen, om haar gevangen te geven, en de slechte Zoldaten, om met witte tientjes in haar handen uit te trekken. De Stad was wel gefortificeert, met voorraad en ammunitie genoeg voorzien.

30. De Stad *Mountmedy* gaf haar over aan den Koning van *Vrankrijk*, die te voren een dappere uitval hadde gedaan.

Julius.

4. *Sir John Gaats*, Onderkamerling, wierd tot Cancellier van het Hertogdom verkoren.

5. d'Ambassadeur des Keizers leverde den brief over aan den Regent, luydende in effect als volgt: dat, nademaal ik, volgens een Tractaat met den Keizer, in het jaar onzes Heeren 1542 tot *Dotrecht* ingegaan, gehouden was, ingeval yemand op de twee Graafschappen een aanval dede, om hem met vyf duizend Man, of met zeven honderd Kroonen 's daags voor vier maanden t'assisteren, en nevens hem, na dat een maand te voren het verzoek was gedaan, den oorlog t'aanveerden: en aangezien nu de Koning van *Vrankrijk* op *Luxenburg* een aanval hadde gedaan, begeerde hy over zulks, dat mijn Volk het effect van het contract mochten na komen.

8. De Naamen der *Gecommitteerden* wierden der by gevoegt, en het getal vermeerdert, van de geene die de schulden, de Hoven, de boete van de Wetten &c. zouden na zien: te meer, alzoo de Heer *Kamerling*, de Heer *Zegel-bewaarder*, d'*Onderkamerling*, en de Heer *Secretaris Petre*, met my deze reyze zouden aanvangen.

9. Daar wierd geordineert, dat vyftig pond gewicht aan Gout, na den Nieuwen Stempel, geslagen zou werden, 't welk ruim vyftien honderd guldens uit maakte, om my daar van te dienen op de reize.

10. De Cancelier van *Augmentatie* wiert verzocht om afstand te doen van zijne Commissie, hem in het derde jaar onzer Regering opgedragen.

12. Monsieur *de Bossy*, des Keizers *Grand Escuer*, wierd in de *Nederlanden* over het Voet volk Veld Overste gemaakt, en Monsieur de *Prat*, *Cornel* over de Ruitery.

14. Hier wierd besloten, by aldien des Kei-

Keizers Ambassadeur om assistentie vorder aanhield, dat men hem dan door twee perzoonen uit mijn Raad, dit tot antwoord zou laten toekomen: nademaal by deze tijdts gelegentheid van mijn reize mijn Raad verstrooit was, en ik my na haar advijs zou willen reguleren, dat hy derhalven den uitslag van de zaak diende af te wachten, en hare rezolutien te hooren. Ik had ook het Tractaat verscheiden geleerde Mannen &c. aanbevolen, om het zelve in overleg te nemen. En zoo hy op een ander tijdt daar op mocht aandringen, hem dan tot antwoord te geven, dat ik vertroude dat de Keizer my niet zou raaden, om in deze mijne jonge jaaren, tegen haar aan te gaan, daar ik van haar zoo lang een proeve gehad hadde: dat ik gesworen had met den Koning van Vrankrijk in Unie te treden, die ik met geen reden altoos konde breken noch afslaan; en derhalven zo het den Keizer raadzaam dacht, wild' ik my wel voor Mediateur tusschen hun beide laten gebruiken, en anders niet. En ingeval hy my het Tractaat evenwel op den hals wilde dringen, dan dit finaal besluit te nemen, te weten, dat ik aan het Tractaat, 't welk mijn Vader hadde gemaakt, niet verbonden was, als strijdende tegens d'interest van mijn Koninkrijk en Land; en te begeren dat'er tusschen my en den Keizer, nopende de laatste oorlogen, een nieuw Tractaat aangegaan mocht werden. Hy antwoorde over onze meeninge verwondert te zijn, alzoo wy, zeide de Keizer, en gy niet, verbonden zijn. De Keizer had ook dikmaals geweigert, het Tractaat t'onderhouden, niet alleen met de Ruitery, wapenen, ammunitie &c. daar ik my ten oorlog van voorzien had, niet te laten passeren, maar ook op het plunderen van *Calis* geen assistentie te zenden.

15. Daar wierd aan *Sir Pieter Meutas*, Gouverneur van het Eyland van *Gersey* geschreven, zoo wel om hem te belasten dat de Liturgie aldaar, gelijk als in Engeland, onderhouden werde, als ook wel toe te zien datter achter de Kerkelijke goederen geen Dieven mochten komen, maar tot naarder ordre, veylig bewaart worden.

16. De Koning van Vrankrijk kwam voor de Stad *Aveins*, in *Hanault* liggende, welke besichtigt hebbende, verliet hyse, en belegerde een inham, *Tirlokbud* genoemt; d'Officier van de Stad, zijn vertrek gewaar wordende, dede met twee duizend Voet-volk, en vijf honderd Ruiters, een aanval op de achterhoede zijns heyrlegers, en sloeg vijf honderd van de Fransen dood. Hier na, en na het innemen van zekere vastigheden die weinig wederstand konden bieden, keerde de Koning weder na Vrankrijk, en verdeelde zijn Leger, hier en daar, in verscheiden fraaye Steden, om uit te rusten, te meer alzoo'er verscheiden aan de roo-loop, en andere ziekten vast waren; voorgenomen hebbende, om zijn Leger in korten tyd te versterken, en alzoo met zijn desseín voort te varen.

18. *Frederik*, Hertog van *Saxen*, van zijn gevangenis ontslagen zijnde, wierd van den Keizer, tot groote blydschap en vreugde van alle de Protestanten, naar zijn eigen Vaderland gezonden.

20 De Keizer verklaarde geen van deze artikelen, die de Hertog van *Mauritius*, en ook de Roomse Koning hadden ingewilligt, te willen aannemen: de Copye waar van onder den Secretaris *Cecil* berust

21. *Albertus*, Mark-Graaf van *Brandenburg*, dede in het Land *Franconia* ongemeen groote schade, hy verbrande alle de Steden en Dorpen rondom *Neurenberg*, en dwong der zelver inwoonderen aan zijn geallieerde Vorsten te betalen, twee honderd duizend Rijksdaalders, en te leveren tien van de kloekste stukken geschut, en honderd vyftig centeners boskruid.

Daar na trok hy op *Frankfort*, om zekere Soldaten, aldaar voor den Keizer geworven, te plagen. Mijn

Mijn vertrek naar *Guilford*, als ook

22. Mijn reize naar *Petworth*, gingen nu aan.

23. d'Antwoord die den Ambassadeur van den Keizer toegevoegt wierd, nopende de verzochte assistentie, geschiede door *Mr. Wotton*, en *Mr. Hobbey*, volgens het eerste artykel hier boven verhaald.

24. Om dat het getal der benden, die my op deze reize vergelelschapten, den nasleep zoo groot maakte, wierd het derhalven voor raadzaam ingezien, datse naar huys gezonden zouden werden, uitgenomen hondert vijftig, die men uit alle de benden uit pikte. Dit was, nadien men oordeelde dat de nasleep by na vier duizend paarden uitmaakte, die genoeg waren om het Land kaal te eten, vermits datter weinig gras en hooy was op den gantschen weg, dien ik reysde.

25. Op dezen dag begaf ik my naar *Londre*, ten huyze van *Sir Antony Brown*.

27. Nu naar *Halvenaker*.

28. Daar men te voren gepractizeerd had, dat het nieuwe Fort *Bartwik* met vier Bolwerken omringt zou worden; en dat met twee slechts te maken de Stads wallen, aan de vyands kant een goed stuk weegs al te vlak bloot zou leggen, ('t welk beide gevaarlijk en kostelijk zou vallen,) zoo wierd bestemt, dat men de Wallen zou laten staan, en, daar, twee blokhuyzen op zetten, om voor de buiten-gordynen een schuuringe te maken. Datter een groote vest gemaakt zou werden binnen de Wal, en binnen de Wal een wyde gracht, en een ander Wal binnen de zelve met twee blokhuyzen, en dan wederom daar binnen een vest.

29. Die van Vlaanderen deden in het Land van *Terovenne*, by groote menigten een inval; waar op vyf honderd lichtgewapende Fransen op de been raakten, en die van Vlaanderen op het lyf vallende, hebben daar van veertien honderd en vijf-en dertig geslagen, waar onder waren honderd en vijftig Cavalliers.

31. Het wierd toegestaan, op het verzoek van de Heer van *Northumberland*, om de helft van zijn zalarjs aan den Heer *Wharton* te mogen over doen, en hem aldaar zijn Substituit te maken.

Augustus.

2. Vertrok ik naar *Warblington*.

3. De Hertog van *Guise* wierd naar *Lotteringen* gezonden, om te zijn de Koning van Vrankrijk zijn Luytenant Generaal.

4. Vertrok ik naar *Waltham*, en op den

8. Naar *Portsmouth*.

9. Des morgens ging ik naar *Chatertons* Bolwerk, en bezag met eenen de Stad; na de middag ging ik het Ammunitie-Huis bezien, alwaar ik my naar het houte Kasteel te water in een boot liet voeren, en alzoo naar *Haselford*. Op het gesicht hier van wierd gepractizeert, dat men twee fortressen op den ingang van de Haven zou laten maken; het eene daar *Ridleys* Kasteel staat; het ander aan d'ander zijde van de haven, alwaar een oude houte Bolwerk stond. Dit wierd gepractizeert tot versterkinge van de haven. Het voornemen was dat het Fortres aan de Stads kant sterker, en ook grooter zou zijn.

10. *Henry Dudley*, die met een Krygsbende van honderd en veertig kloeke Soldaten tot *Portsmouth*, in Garnizoen lag, wierd met zijn volk naar *Guisnes* gezonden, om dat de Fransen met groote Troupen op deze frontieren vergaderden.

Ik vertrok naar *Tichfield*, de Graaf van *Southampton* zijn heerlijkheid: en zoo voort op *Soutphampton*.

16. De Franse Ambassadeur kwam my aandienen, dat de Koning van Vrankrijk gesind was, om een van zijn Opperste Rechtsgeleerden te zenden, dewelke verklaren zou, wat voor zaaken van onze

ze Koop-luyden hier in Engeland die van Vrankrijk zijn toegewezen, en welke tegen haar zijn, en ook wat daar van zijn de redenen.

Mijn vertrek op *Beuleu*.

d'Ambassadeur van Vrankrijk kwam ons verwittigen dat de Stad Siena, op St. Jacobs dag, aan de Fransen was overgegaan, en door eenen die de Graaf *Perigliano* genoemt wierd, en andere Italiaanse Soldaten ingenomen, en dat door verraad der ingezetenen: en alle die daar binnen in Guarnizoen lagen, zijnde Spangiaarden, wierden of gevangen, of geslagen. Als ook dat de Mareschal *Brisac*, *Saluzzo* hadde verovert, en *Verucca* ingenomen; mitsgaders ook dat *Villebone Turnaham*, en *Mountreville* in de lage Landen hadde vermeestert.

18. Mijn reize naar Christi Kerk, en van daar op den

21. Naar *Woodlands*.

In deze maand hebben eindlijk na veele debatten Hertog *Mauritius*, en de Keizer, met den anderen Vrede gemaakt, dog de Mark-Graaf van *Brandenburg*, *Albertus*, heeft die niet willen toestemmen, maar vertrok met zijn Leger na *Spier*, en *Worms*, na *Ceulen*, en *Trier*; van alle Steden die hy door reisde, doch voornaamlijk van de Geestelijkheyd, heeft hy merkelijke zommen gelds afgeperst. De Soldaten van *Mauritius*, merkende dat de Mark-Graaf *Albertus* geen Vrede wilde maken, liepen by na alle over in zijn dienst; waar onder de voornaamste hoofden waren, de Graaf van *Mansfeld*, *Baron Haydek*, en een Ritmeester over drie duizend man te voet, en duyzend te paart, *Reiffenberg* genoemt: invoegen dat van zeven duizend man, die men naar *Hungarien* tegen den Turk zou zenden, geen drie duizend overschoten. De Hertog van *Wittenberg*, liet ook heimlijk acht-en-twintig honderd man van zijn beste Soldaten naar *Duytsland* gaan, in dienst van den Mark-Graaf *Albertus*; zoo dat zijn Macht nu vry groot was geworden.

De Keizer ook in dese maand uit *Villachia* vertrekkende, kwam tot *Insburg*, van *Insburg*, op *Monaco*, en zo op *Augusta*, verzeld met acht duizend Spangiaarden, en Italianen, en een klein hoopsken Duitzers, die'er heel onnoozel uit zagen. In deze maand ook wonnen de Turken de Stad *Tamezino*, in *Tranzilvanien*, en leverden den Christenen slag, waar in de Graaf *Pallavicino*, en zeven duizend Italianen, en Spangiaarden kwamen te sneuvelen. Ook in deze maand heeft de Turkse Vloot genomen twee Broeders van de Cardinaal van *Trent*, zeven Galeyen, en negen en dertig andere joeg hy na. In deze maand ook kwamze te landen tot *Terracina*, in het Koninkrijk van *Napels*. De Prins van *Salerno*, toog op, met vier duizend Gasconjers, en zes duizend Italianen; en de Graaf *Perigliano*, is hem met vijf duizend man van degene die by het innemen van *Ziena* waren, toegevallen. De Mareschal *Brisac*, heeft ook in deze maand een Stad in *Piedemond*, *Bussac* genoemt, ingenomen.

24. Vertrok ik naar *Salisbury*.

26. Op mijn Heer *Northumberlands* wederkomste uit de Noorder quartieren van Engeland, wierd, tot beter versterkinge van de Compangien, geordineert dat geen enkel Perzoon twee ampten zou mogen bedienen; en dat *Mr. Sturley*, Capiteyn van *Barwik*, het opzienderschap van de Compangien, in d'Oosterse quartieren van Engeland, aan den Heer *Evers* zou over doen; en op de Heer *Coniers* resignatie, of overwyzing, wierd het Capiteinschap van het Kasteel *Carlile*, *Sir Gray* geordineert op te dragen, en het opzienderschap van de Compangien in het Westen van Engeland, aan *Sir Richard Musgrave*.

27. *Sir Richard Cotton*, wierd tot Opziender van het huisgezin gesteld.

28. Vertrok ik naar *Witton*.

29. *Sir Antony Arcker*, wierd gekoren tot Marschal van *Calis*, en *Sir Edward Grimston*, tot Opziender.

30. De

30. De Keizer tot *Augusta* zijnde, heeft twee gereformeerde Predikanten uit *Augusta* gebannen, onder voorgevinge van gepredikt te hebben dat tot oproer aanleyding gaf, en liet *Mecardus*, de voornaamste Predikant, nevens zes andere Gereformeerde Predikanten, in de Stad blyven, d'Overheid verlof gevende om andere in de plaats der uitgebannene te verkiezen.

31. De Keizer liet acht Gereformeerde borgers van de Stad, van de gene die na de jaar-markten tot *Lintz* gingen, uitbannen, onder schijn de Markgraaf *Albertus* zyde kiezende, hem niet en zouden willen gedogen.

September.

Op den 2. dag van deze maand trok ik naar *Wotisfunt*, mijn Heer *Sands* Hofstee.

5. Naar *Winchester*.

7. Van daar naar *Basing*, mijn Heer *Thesauriers* Hofstee.

10. En zoo naar *Dennington-Kasteel*, ter zyde van de Stad *Newbery*.

12. Van daar naar *Redding*.

15. Naar *Windsor*.

16. *Stukley* onlangs uit *Vrankrijk* t'huis gekomen zijnde, verklaarde, hoe dat de Koning van *Vrankrijk* (zig volkomen inbeeldende, dat hy nooit wederom in *Engeland* zou komen, om dat hy van daar zijn afscheyd niet genomen had, uit een zeker opinie die hy tegen den Hertog van *Somerset*, zijn oude meester, had opgevat,) zijn meninge aan hem hadde geopenbaart, te weten, dat, na de geslotene Vrede met den Keizer, hy voor genomen had *Calis* te belegeren, en meende gewisslijk dat hyse aan de Duyn-kant zou konnen veroveren; vermits hy *Riceband* alrede in hadde, om de Stad te konnen uit hongeren, en de plaats, daar zy hare eet waren te koop brachten, te ruineren. Waar op hy Tukley vragende wat hem daar van dacht? en tot antwoord gekregen hebbende, dat het hem onmoogelijk toe scheen; zo zeide de Koning van Vrankrijk daar op, dat hy in een zeker inham, of hoexken van *Engeland*, omtrent *Falmouth* gelind was te landen; en zeide wyders dat de Bolwerken gemaklijk waren in te nemen, en de luyden Paapsch gesind; dat ook Monsieur de *Guise* op die selve tyd aan de kant van Schotland, met hulpe van de Schotten, in *Engeland* een inval zou doen.

18. Na voorgaande langdurige debatten wierd eindlijk geresolveert, dat men metter haast aan *Mr. Mourison* een brief zou afvaardigen, en op hem begeren aan den Keizer te verklaren, hoe dat ik met een innerlijke ontferminge, die ook by alle andere Koningen behoorde plaats te grypen, ontsteken zijnde over den ellendigen stand des Christendoms, haar door den Turk aangedaan, met den Keizer, en andere Staten van 't Keizerrijk graag zou willen aanspannen, by aldien het de Keizer in zekere verbintenis tegens den Turk, en zijne bondgenooten konde te pas brengen: maar dat hy dit voor den Koning van *Vrankrijk* voor al moet verborgen houden, en zeggen alleenlijk dat zijn Commissie niet verder en strekt: maar zoo de Keizer een gedeputeerde naar *Engeland* wilde zenden, dat hy dan wyder opening van de zaak zou hebben. Dit geschiede met intentie, om Vrienden aan de hand te krygen. De reden kavelingen die hier over vielen, zijn schriftelijk onder my berustende.

21. Daar wierd slechts een brief aan *Tukley* gezonden, om te toetzen of hy *Mr. Pickering* getrou was; en om te weten, of hy yets van deze zaak aan hem hadde geopenbaart.

Barnabe wierd t'huys ontboden.

22. De Heer *Gray* wierd voor gecommitteerde verkooren, om naar *Calis* te gaan, in de plaats van de Heer *Willougby*, wien men daar toe zo bekwaam niet en keurde.

 23. Sir

23. *Sir Nicolaas Wentworth*, wierd van wegen zijn hooge Jaren, van zijn bewind over *Calis* ontflagen, en eenen—— *Cotton* opgedragen, die nochtans alle jaren duyzend guldens trok.

24. Den jongen Heer wierd de ftaat, die hy hield, nevens andere bedieningen en verfcheiden inkomften die hy had, ontnomen.

25. De Hertog van *Northumberland*, de Mark-graaf van *Northampton*, de Heer *Canceher*, *Mr. Secretaris Petre*, en *Mr. Secretaris Cecil*, hebben een zeker verfchil, tusfchen den Opper-Leeraar, en de Studenten in de Hooge School tot *Eaton* ontftaan, bygeleid; en ook zekere onnodige inzettingen ordentelijker ingefteld.

26. Op dezen dag vertrok ik naar *Hampton-Court*.

27. De Koning van Vrankrijk heeft twee Rechtsgeleerden herwaarts afgevaardigt, om rapport te doen, wat voor zaken tusfchen de Engelfe gedeputeerde Heeren, en die van den geheymen Raad des Konings voorgevallen waren; wat voor zaken tegens gemelde Heeren ingevoert wierden, en waarom, en wat 'er nu onder handen was, en hoe vlytig dat men daar me te werk ging. Dit alles met een hoogdravende welfpreekentheid geproponeert hebbende, droeg men haar voor dat zy haar naar *Lonnen* geliefden te begeven, werwaarts *Mr. Secretaris Petre*, *Mr. Wotton* en *Sir Thomas Smith* gedeputeert waren, om met haar over die zaak te handelen: als wanneer haar met eenen aangedient wierd, de fchade die onze Koopluyden hadden geleden, bedragende ruim vyftig duyzend pond fteerlings; waar op zy alleenlijk tot antwoord gaven, daar van rapport te zullen doen als zy t'huys kwamen, nademaal dat zy geen andere commisfie en hadden, dan alleen om van de redenen der gepasfeerde zaaken verhaal te doen.

Op den eerften dag van deze Maand, trok de Keizer van *Augufta* op *Ulms*; en de Borgers voor hare ftandvaftigheid in hem in deze gevaarlijke tijden zoo getrouwelijk aan te hangen bedankt hebbende, ging hy haar voor by naar *Straatsburg*, by zig flechts hebbende vier duizend Spanjaarden, vyf duizend Italianen, twaalf duizend Hoogduitfche, en twee duizend Ruiters; en die van *Straatsburg* ook bedankende voor hare toegenegentheid, dat zy den Koning van *Vrankrijk* in hun Stad niet en wilden laten komen, begaf hy zig naar *Weysenberg*, en van daar naar *Spiers*, alwaar hy op den 23. van deze maand aankwam.

De Koning van *Vrankrijk* hier van verwittigt zijnde, dede een leger by een vergaderen tot *Metz*, werwaarts hy ook felfs trok; hy betaalde drie maanden bezolding aan den Markgraaf *Albertus*, en den Rhijn-graaf voor hare benden; begerende op haar, dat zy den Keizer zouden beletten, van een inval te doen in *Nederland*, en tegen hem te oorlogen.

28. De zaak rakende de Landen, die disputabel waren, wierd op deze tijd, volgens de laafte inftructien, bygeleid.

29. De Hertog *Mauritius* kwam met vier duizend Man te voet, en duizend te Paard tot *Weenen*, om tegen den Turk te oorlogen.

30. De Markgraaf, *Hans* van *Brandenburg*, kwam des Keizers Volk te hulpe met dertien duyzend Man te Voet, en vyftien honderd te Paart; veele troupen uit *Duytfchland*, hebben zijn leger ongemeen verfterkt, alzoo hy geen flag van Volk afsloeg.

October.

Alzoo ik tegen d'aanftaande Maand van December acht en veertig duyzend pond fteerlings te betalen had, tot afleggingc, waar van ik over Zee niet meer als veertien duizend in voorraad hadde, zoo hebben de Koopluyden aangenomen, om by maniere van leeninge de zomme van veertig duyzend pont fteerlings voor my te betalen

talen tegen den laatsten dag van *December*; welke zomme ik aannam haar tegen den uitgang van *Maart* wederom te zullen betalen. De maniere nu van dit geleende geld op te brengen, geschiede door een verhooginge van tien gulden op yeder Laken te stellen, vermits zy met deze scheepsvaart, veertig duyzend breede Lakens uit het Land voerden. Dit wierd op den vierden van deze Maand door een Maatschappy van drie hondert Koopluyden, en Avonturiers ter Zee by een vergadert, toegestaan en voor vast gestelt.

2. De aarde en houte wallen in *Essex*, waar in de Zoldaten gedurig haar guarnizoen hielden, en voor betaalt wierden, de zelve wierden afgedankt, waar door men vyf duizend, en daar na ruim zeven duyzend guldens avanceerde.

3. De Hertog van *Alva*, en de Markgraaf van *Marigna* trokken te Velde met een groot gedeelte van des Keizers Leger, alle de Italianen en Spanjaarden by zig hebbende, naar *Treves*; in welke plaats de Markgraaf *Albertus* tien Vaandels Spiesdragers tot defensie daar van gelegt hadde, en hy zelfs bleef tot *Landaw*, ter zijden van *Spiers*, met het overige van zijn heirleger liggen.

4. Aangezien, dat *Sir Andrew Dudley*, Commandeur in *Guisne*, van wegen zijn dienst aldaar zig zelven diep in schulden gesteken had; als ook, om dat het tot verkleininge van de Heer *Willowby* zou schijnen te strekken, dat hy, om de twist tusschen hem en *Sir Andrew Dudley* gerezen, afgezet, en uit zijn bedieninge gestoten zou werden, wierd derhalven beraamt, en voor goet gekeurt, dat de Heer *William Howard* het bewind van *Calis* zou hebben, en de Heer *Gray*, Commandeur van *Guines* zijn.

Het wierd ook voor vast gestelt, dat *Sir Nicholas Sturley*, over de nieuwe fortificatie tot *Barwik* commanderen, *Alexander Brets* Opziender, en een zeker perzoon, *Roksby* genoemt, Mareschal zou zijn.

5. Op het geruchte dat *Mr. Pickering*, brieven hadde geschreven, dat *Stukley*, gedurende zijn gantsch verblijf in Vrankrijk, van de boven-verhaalde onderhandeling geen opening altoos aan hem hadde gedaan: als ook dat hy verklaart hadde, hoe *Mr. Pickering* oordeelde, en voor zeker advizeerde, dat *Stukley* den Koning van Vrankrijk nooit zoo een woord had horen spreken, (noch ooit by hem, noch den Constapel zoo hoog te boek heeft gestaan) dan slechts eenmaal doe hy tusschen den Constapel en zekere Engelze *Pioniers*, voor Tolk diende; hierom, zeg ik, wierd hy in den Tour van *Lonnen* vast gezet.

Den Ambassadeur van Vrankrijk wierd ook de weet gedaan, hoe ik hem by de kop had doen vatten, om dat hy den Koning, onzen lieven Broeder, hadde gelastert, gelijk als zoodanige Landloopers daaglijks gewoon zijn te doen. Dit wierd hem aangedient, en bekent gemaakt, om de Engelze overloopers, die aldaar in Vrankrijk waren, by hem verdacht te maken. Diergelijken brief wierd *Mr. Pickering* wederom toe gezonden.

6. *La Seigneur de Villandry* kwam hier in *Engeland* te post, van den Koning van Vrankrijk met deze tyding afgevaardigt: Voor eerst, hoewel over de zaken van *Mr. Sidney* en *Mr. Winters*, een rechtveerdig vonnis was gestreken, dat evenwel de Koning van Vrankrijk, om dat zy beide in mijn dienst waren, en de eene van haar mijn lijfwacht, aan *Mr. Sidney* zijn Schip met haar gantsche ladinge vrywillig zou schenken, en laten toekomen: en aan *Mr. Winter* zijn Schip met all' zijn eigen goederen. Welke aanbiedinge afgeslagen wierd, zeggende, dat wy niets uit een vrywillige gonste waren verzoekende, maar alleenlijk dat men recht en gerechtigheid zou oeffenen, en de zaak spoedig afdoen.

Le Seigneur de Villandry, gaf ook met eenen te kennen, dat de Koning, zijn Heer en Meester, wenschte datter tusschen

de

de ordinantien, en costuimen van Engeland en Vrankrijk, een overeenkominge mocht zijn. Hier op wierd geantwoord, dat onze ordinantien niet anders waren dan Burgerlijke Wetten, en zekere zeer oude byvoegzelen van het Koninkrijk; dat wy 't ook oordeelden op reden te staan, om aan geen ander Wet verbonden te zijn, dan aan haar oude Wetten, die een tyd lang in 't gebruik waren geweest, en die men hadde bevonden niet te failleren. *Villandry* bracht ook twee nieuwe proclamatien ten voorschyn, welke, nopende toekomende zaken, voor Engeland zeer nut en dienstig zouden zijn; waar over wy hem brieven van dankbaarheid aan den Koning, zijn Meester, lieten toe komen. Hy verzocht ook, dat zekere Fransen aan de Zee-kant genomen, pardon mochten bekomen, en van haar gevangenis ontslagen worden; hem wierd getoont, en bewezen, datze Zee-roovers waren: en dat zommige daar van rechtveerdige straffe, doch andere genade zouden ontfangen; en met dezen antwoord wierd hy afgeveerdigt.

7. *Horn*, Deken van *Durham*, openbaarde een heymlijke conspiratie, geschied in het jaar doe de Hertog van *Somerset* in apprehenzie genomen wierd, hier in bestaande, dat hy den schat-kist tot *Midleham* had willen ontblooten, en zijn Moeder van het hare beroven, en ook twee duizend guldens aan Land verkocht had; en dat hy om in de gonste van het volk te geraken, voorgenomen hadde de verhoogingé van het geslagen geld uit te roepen, alzoo hy zag dat het daalen daar van haar zeer tegen de borst was. Hem wierd belast dat hy deze zaak niet en zou openbaren.

8 *Mr. Morison*, Ambassadeur by den Keizer, gaf de zaak der Turken, te voren verhaalt, aan den Keizer te kennen; die daar op antwoorde dat hy ons bedankte voor onze vriendlijke prezentatie, en den Regent zou bewegen om iemand tot dien einde af te vaardigen, en onze nader meninge dies aangaande te vernemen.

9. *Mr. Pickering*, verklaarde aan den Koning van Vrankrijk, die doe tot *Rhemes* was, de hoedanigheid van *Stukley* zijn belydenis, en de reden zijner gevangenis: dewelke, (na gedane protestatie van zijn eigen toegenegentheid tot onderhoudinge van vriendschap, van *Stukleys* ondankbaarheid aan hem, en van zijn ongebondenheid en kwaat comportement,) ons hooglijk bedankte voor deze zoo civile verklaringe over de zaak, en dat wy ons door valsche geruchten, en uitstrooyingen niet en wilden laten verleyden.

De Bisschop van *Durham*, wierd van zijn Bisdom afgezet.

In deze maand hebben Monsieur de *Rue*, *Marten van Rossen*, en een heyr-leger van *Vlamingen*, (terwyl dat de Koning van Vrankrijk zijn volk in *Lotteringen* vast by een hadde verzameld, den Hooft-Officier naar het Leger, 't welk vier mylen van *Verdun* lag, gezonden, den Hertog van *Guise* met zeven duyzend man naar *Metz*, en de Mareschal, of Veld-Overste *St. Andrew* naar *Verdun*) tusschen de Revieren *Soom*, en *Osse*, etlijke Steden, te weten *Noyon*, *Roy*, *Chamy*, en daar nevens de Dorpen *Nelle*, *Follambray*, en een Heerlijkheid des Konings onlangs eerst voltooit, en opgetimmert, &c. gedemoliceert en vernietigt: invoegen dat de Koning den Veld Overste van Vrankrijk zond om den Hertog van *Vendosme*, tegens dat Leger te assisteren.

Op deze tyd regneerde de pest in verscheiden gewesten van Vrankrijk, waar aan ontallijke menigte van menschen storven.

10. Een dienaar van de Graaf van *Tyrones* wierd in den Kerker geworpen, om dat hy over den Onder-Koning, en de gantsche Raad van *Yerland* t'onrecht hadde ge-

geklaagt. Hy had ook zekere kwaade geruchten in Yerland uitgestrooit, naamlijk, dat de Hertog van *Nordhumberland*, en de Graaf van *Pembroek* met malkanderen over hoop lagen, en d'eene den ander in het Veld had uitgedaagt.

11. De Vlamingen, en de Engelsen die 't met haar hielden, hebben by nagt op *Hamletu* gestormt; de Engelsen, en ook zommige van de Vlamingen, waren op de Wallen geraakt; edoch van wegen de bloohertigheid der Vlamingen mislukte niet alleen d'aanslag, maar veele zijnder ook gesneuvelt. Het getal der Vlamingen maakte vier duizend uit, en die binnen Hameltue waren, vier honderd. d'Aanvoerder van deze aanslag, was Monsieur de *Vandeville*, Capiteyn van *Gravelin.*

12. Monsieur de *Boisey*, heeft met een Vlaamsch Heyr-Leger, bestaande uit twaalf duizend man te voet, en vijf-en-twintig honderd te paart, zijnde *Bourgondiers*, een Vrede gemaakt zonder eenig wederstand, alzo de Vaandragers, die de Mark-Graaf *Albertus* aldaar liet, vertrokken waren; en hier op zijn de Hertog van *Alva*; en de Mark-Graaf van *Marion*, naar *Metz* gemarcheert; de Keizer zelfs, en de Mark-Graaf *Hans* van *Brandenburg*, het resterende van hun Leger by haar hebbende, zijn op den 9. van deze maand uit *Landau*, naar *Metz* getrokken. Monsieur de *Bousey*, heeft zig ook met zijn Leger by haar gevoegt, op een zeker plaats *Swayburg*, of *Deuxpont* genoemt.

13. Daar wierd besloten, alzoo men niet en konde weten, hoe het eigentlijk met *Yerland* geschapen stond, ten ware dat men den Vice-Roy hier hadde, dat hy, in dit slecht zaizoen des Jaars, de regeringe van dat Rijk aan den Raad aldaar voor een tyd zou laten berusten, en alhier van des zelfs stand komen rapport doen; waar uit men dan zodanig een ordre mocht stellen, dat men alle overtollige onkosten kwame te schuwen, dat Rijk by de Vrede t'onderhouden, en d'inkomsten daar van bekwamer en profijtlijker in te vorderen.

14. *Georg Paris*, een Yersch-man, die tusschen den Graaf van *Desmond*, en andere Yersche Heeren, en den Koning van Vrankrijk eenige practyke had aangeregt, dit werk nu moe zijnde, practiseermiddelen om t'huis te komen, en zijn oude Landen in Yerland wederom in handen te krygen. Hy wierd gepardoneert, en mijn Raad schreef aan hem een brief, waar in men beloofde zyner gedagtig te zullen zijn en behulpzaam.

In deze maand is een groote twist onder de Schotten ontstaan, alzoo de *Kers*, en de Heer *Bacleug* met den andere in *Edenburg* handgemeen wierden; zoo dra als dit nu over was, voegden zy haar by den Heer *Hoom* en zijn gantsche geslachte: maar de Gouverneur heeft daar op volk geworven, om haar te keer te gaan; doch eindlijk, om dat de Douariere van *Schotland*, de party van de *Kers* en *Hooms* toegenegen was, gelijk ook alle die van de Franse factie waren (de Koning van Vrankrijk ook zelfs vyf duyzend Schotten te voet, en vyf honderd te paart, tot zijner hulpe in dezen Oorlog ontboden hebbende,) zoo heeft de Gouverneur toegestaan, dat de vyf duizend voetknechten onder het beleyd van de Graaf van *Cassils*, en vyf honderd lichte Ruyters, die onder het gebied van de *Kers* en *Hooms* zouden staan, haar reppen zouden, om naar Vrankrijk te gaan, op dat zy tegens Kers-tyd, of Vrouwen-dag, zodanigen plaats mochten bekleden, waarmê de Koning van Vrankrijk haar mocht komen te vereeren; hopende hier door van zijn doodlijke en gezworene vyanden ontslagen te zullen werden.

15. De Schotten vernomen hebbende, dat *Georg Paris* vast bezig was, om te zien of hy pardon konde bekomen, hebben zy hem in het Kasteel Striveling vast gezet.

Monsieur de *Rue* in *Vrankrijk* achtien mylen in de lengte, en dry in de breedte, brandstichting aangerecht, en de schoone Steden *Noyon*, *Roy*, *Nelle*, *Chamy*, des Konings nieuw gebouw Follambray, en ontallijke andere Dorpen, Bolwerken en Edelluyden hare huizen in *Champaigne*, en *Picardyen* uitgeplondert, en tot de grond toe geruineert hebbende, is hy wederom in Vlaanderen gekomen.

De Keizer kwam in eigen perzoon met zijn Leger voor de Stad *Metz*, het welke men oordeelde uit vyf en veertig duyzend man te voet, en zeven duizend Ruiters te bestaan. *Duc d'Alva* ging met een schoone krygshoop de Stad bezien, op wien de Soldaten van binnen een uitval doende, ontrent twee duizend van zijn volk dood sloegen, en hem zoo veel te doen gaven, tot dat het gros van hun Leger aanquam, waar op zy genootzaakt wierden, met verlies van veel volk, te retiren. Aan de zyde der Fransen wierd de Hertog van *Nemours* aan zyn dye gekwetst. In de Stad lag de Hertog van *Guise* voor Capitein; en daar waren ook veel andere groote Heeren by hem, naamlijk de Prins van *Rochsurion*, de Hertog van *Nemours*, de Vicedam van *Chartres*, *Pierro Stozzy*, Monsieur *Chastillion*, en veel andere aanzienlijke perzoonen.

November.

5. Monsieur de *Villandry* kwam wederom rapport doen, dat de Koning zijn Heer en Meester, andermaal presenteerde de schepen, daar het vonnis over gestreken was, over te leveren. Hy zeide dat de Koning Mannen wilde ordineren, om onze aanzienlijkste koopluyden gehoor te geven. Hy gaf met eenen te kennen dat de Koning, zyn Heer en Meester, gesint was d'ordinantie te verbeteren, van welke verbetering hy de artykelen hadde mede gebracht.

7. Deze artykelen heeft hy overgelevert om van de Secretarissen nagezien te worden. Men heeft het voor raadzaam ingezien om onder andere zekere Artykelen na te zien, die van verscheiden inhoud waren, te weten, of my het kooper, loot, yzer, &c. dat tot de Kloosters behoorde, na behoren al goet gedaan was? of my van het alluyn, kooper, de fusteynen, &c. die men geordineert hadde te verkoopen, billijk en rechtmatig profijt was toegewezen? als ook van zodanige Landeryen die de Koning, myn Vader, verkocht hadde, &c.

9. Monsieur *Villandry* kreeg op het eerste artykel zodanig bescheid als te voren, te weten, dat ik met zo weinig vrywillig aan te nemen, niet gesint was om in 't overige mijn zelven nadeelig te zyn. Dat onze Koop-luiden, van wegen haare zaken, voor een lager hof, tot *Parijs* audientie zouden hebben, oordeelden wy, na deze onze langdurige rekwesten, niet alleen tydspillinge te zyn, maar ook onredelijk: nademaal dat het Lagerhof het gevoelen van het Hooger niet en zou willen tegen spreken, of schoon de zaak noch zoo notoir en klaar bleek.

Wat nu hare nieuwe ordinantie aanging, dat ons de zelve in effect niet beter aanstonden dan de oude; en dat wy geen andere begeerden dan daar zy toe van ouds gewent waren, en in Vrankrijk noch onlangs in het gebruik zijn geweest, en nu noch tusschen Vrankrijk en de Nederlanden behoorden te continueren. Het slot dan hier van was, dat wy met geen meer woorden, maar werken te payen waren.

10. De Hertog van *Aumale*, die in *Lotteringen* met een troup van vier duizend Soldaten te voet, en twaalf te paart, was achter gebleven (om den Kaizer alle voorraad af te snyden, zyn leger te plagen, en de verstrooyde aan te grypen) vernomen hebbende dat de Mark-Graaf *Albertus* den Keizer begon toe te vallen, zond eerst eenige ligte Ruitery voor uit, om te weten wat hun voornemen was; maar de zelve van vyf honderd Ruiters aangerand zijnde, wierdense genootzaakt te retireren, tot datse by den Hertog selfs kwamen; waar op het schermutselen zoo heftig

tig aanging, dat de Mark-Graaf van twaalf duizend man te voet, en duizend te paard, zijn volk te hulpe kwam, invoegen dat des Hertogs Leger in route geslagen, hy selfs gevangen en deerlijk gekwetst wierd. Monsieur de *Roan*, wierd ook geslagen, veel andere Heeren zyn ook gesnevelt en gevangen. Dese batallie geschiede voor *Tour*, in welk slot een groot gedeelte van de lichte Ruitery den dans ontsprongen zijn.

11. De Stad *Heading*, en het Kasteel, wierd door Monsieur de *Reux* ingenomen; men heeft geoordeelt, dat het Kasteel van alles genoeg voorzien was, en dat het of uit bloohertigheid, of door verraad wierd overgegeven: de Baterye was zeer smal en onbequaam; het swaarste was dat de Commandeur, Monsieur *Jeulis*, en zijn Luytenant met een kanon-schoot ter neder gevelt wierden.

In deze Maand wierd in *St. Martin*, in *Piedmont*, *van Ferdinando Gonzaga* belegert.

14. *Sir Richard Cotton*, *Sir John Gates*, *Sir Robert Bowes*, en *Sir Watter Mild-May*, wierden gecommitteert om de rekeninge van het afgeslagen geld, door twee Plakkaten geschied, na te zien.

18. De Heer *Ogle*, het opzienderschap van de binnenlandse grenzen resigneerende, om dat miju Heer *Evers* landen aldaar lagen, wierd hy daar over tot opziender gesteld, genietende 600 mark tot een salaris; en *Sir Thomas Dacre*, over de Oosterse Landpalen met een salaris van 500 mark silvers.

22. *Thomas* kwam van *Antwerpen* herwaarts, om bekent te maken dat Monsieur de *Langie*, des Keizers Thesaurier, uit Vlaanderen van den Regent aan hem was gezonden, met een pacquet brieven, die de Bourgundiers in Bullonois genomen hadden: komende van de Douariere van Schotland: welkers inhoud was, dat zy *George Paris*, een Yersman, gevangen had laten zetten, alsο zy verstaan had dat hy gezind was naar Engeland te gaan; dat zy de pardon-brief, en verscheiden andere schriften by hem hadde gevonden; als ook dat zy de zoon van *O-Conier*, naar *Yerland* gezonden had, om de Heeren van *Yerland* te troosten. Hy toonde met eenen zekere instructien, hoe d'Admiraal in het jaar 1548 in disgratie was geraakt, gegeven aan een zeker Edelman die herwaarts kwam, dat zo'er eenige hier in Engeland waren van des Admiraals factie, hy dan zijn uiterste vlijt zou aanwenden om een oproer aan te rechten.

27. *Henry Knowls* wierd te post naar *Yerland* met een brief afgevaardigt om den Ambassadeur, zo hy hem in *Yerland* mocht aantreffen, op te houden, om de zaak die nu op de baan was; en dat hy zig gelaten zou, als of zijn eigen affairen hem op hielden, en alzoo zijn vertrek van week tot week uitstellen, om de lucht daar van niet in de neus te krijgen. Hem wierden ook zekere Artijkelen behandigt, rakende den gantschen Staat van 't Rijk, waar op des Ambassadeurs antwoord wierd verzocht.

28. Daar wierd een brief van dankbaarheid gezonden aan *Mr. Chamberlain*, om te behandigen aan de Regent, voor haar openhertig en Vriendlijke openbaringe aan *Thomas Gresbam*, door den Thesaurier de *Langie* gedaan. Hem wierd ook belast, in het overleveren van de brief, haar met vriendelijke woorden te bejegenen, en met eenen een naauwer alliantie te verzoeken.

30. De Heer *Paget*, wierd in de boete van sestig duizent guldens geslagen, waar aan hem vry stond, twintig duizend guldens te korten, by aldien hy op de gezette tijden en dagen kwame te betalen. Hier mede eindigt het Journaal; of zoo de Koning iets meer mocht geschreven hebben, dat is verloren.

Noch eenige andere Papieren met Koning *Eduward* de VI. zijn eigen hand geschreven.

No. I.

Een verzamelinge van zekere schriftuurlijke passagien tegens afgodery, in de Franse taal beschreven, gedrukt, en den Protector opgedragen.

In het Collegie van de Triniteit libr. Cambridg.

„DE brandende yver, die ik merke dat „gy de Reformatie toedraagt, zeer „waarde en beminde Oom, hebben my „aangemoedigt, om onder het lezen van „de H. Schrifituur zekere passagien daar „in begrepen, te noteren; en onder an„dere dat eenigerley beelden t'aanbidden „en te maken, in Gods H. Woord uit„druklijk word verboden; ja niet alleen „van vreemde Goden t'aanbidden, maar „ook van iets te formeren uit zeker in„sicht, om die zeer ontsacchelijke Maje„steit Gods daar door te willen uitbeelden: „O dat ik ten hoogsten verzet sta, (na„demaal hy zelfs en zijn H. Geest, door de „mond zyner Profeten, zo dikmaals zulks „heeft verboden:) dat zoo veel menschen „met formeren, en aanbidden van beel„den, afgodery hebben derven, en noch „derven bedryven. Maar de reden hier „van, mijns oordeels, is, om datse zijn „H. Woort niet gelezen, of niet verstaan „hebben; alzoo hy gebenedyt, volgens „het getuigenis dat hy van zig zelven „geeft, in stoflijke zaken niet gezien kan „worden, maar door zijn eygen werken „aan de menschen zig zelven wil open„baar maken; gelijk als wanneer yemand „een Heerlijk stuk werks aanschouwen„de, de voortreffelijkheid van de werk„meester, zonder hem eens te zien, zig „zelven genoeg kan verbeelden: zoo ook „als wy d'uitnementheid des Hemels „en de volmaakte en wonderlijke wer„ken, onder de zelve begrepen, komen „t'aanschouwen en t'aanmerken, zoo „konnen wy dan ons zelven genoeg in„beelden, wat voor een schepper de zelve „gemaakt heeft; en dat alleen door zijn „woord.

„En op deze wyze kan ons geestlijk „oog, veel beter als ons lichaamlijk aan „iets door 's menschen handen gemaakt, „zien wat God is. Dewyl ik dan, mijn „waarde Oom, in mijn Engelse Bybel ver„scheiden spreuken, die d'afgodery vlak „tegen spreken, had aangetekent, zoo heb „ik mijn werk daar van gemaakt, om de „zelve in de Franse Taal over te zetten, „en my zelven alzo in de Franse Bybel te „oeffenen. Daar na heb ikse in dit boeks„ken, 't welk ik U. E. uit goeder herten „toezende, in 't net doen overschryven: „biddende God den Schepper, dat hy „U die genade gelieve te geven, om in „uw' geestelijk beroep, tot uwer zielen „eeuwige zaligheid en zyner Eere en „Heerlijkheid, te volherden.

Hier na twee-en-zeventig Schriftuurplaatzen, uit het O. Testament, die het aanbidden van vreemde Goden en beelden om verre stoten, allegerende, en zekere verklaringen van zijn eigen daar over by voegende, besluit hy deze materie met deze navolgende woorden:

„Daar zijn noch verscheyden andere, „zoo in d'Apocryphische als Canonike „boeken, Schriftuur-plaatsen, waar van „ik tegenwoordig geen gewag zal maken, „die nochtans op de boven gemelde slaan: „doch nademaal by na alle de Profeten, „en andere H. Mannen, daar de H. „Schriftuur van meld, het plegen van af„godery verbieden, wil ik derhalven de „gantsche Christelijke Gemeente ernstig „gebeden, en vermaant hebben, dat doch „ieder een onder haar deze afschuwelij„ke, en verfoeyelijke zonde wil aban„doneren.]

Een

Een discours over een Reformatie van zekere misbruiken in mijn Koninkrijk.

No. 2.

De Regeringe van dit Rykstaat tweesins t'aanmerken. 1. Kerkelyk. 2. Wereldlyk.

Cotton libr. Nero C. 10.

DE Kerkelijke bestaat in Gods H. Woord voor te dragen, het volk te houden by het gebed, en onder een Discipline, of tucht. Het voordragen van Gods Woord, bestaat in een goede discrete leeringe, en vrome voorgang der Leeraars, en geestelijke bedienders; want gelijk als een goede Landman zijn Land met ploegen, mesten, saeyen, &c. goed en vruchtbaar maakt: zoo is het ook dat een oprecht Predikant, of Leeraar met zijn leere, en voorbeeld, Gods Woord in de gemoederen van het volk drukt, en inplant, zoo datse ten laasten vruchtbaar worden. De Gemeente en ook des selfs Dienaren, moeten God om den bystand zijner genade, gedurig bidden: en deze gebeden moeten voor eerst met goed overleg in het licht gebracht, en de fouten die daar in zijn, verbetert worden. Wat nu de Kerklijke Discipline, of tucht aangaat, het ware zeer nut en dienstig, datse in druk uitgegeven wierd, en dat de gene die haar in het sweeren, in overdaad, in het verzuymen van Gods Woord t'aanhoren, of in diergelijke gebreken, merkelijk komen te verloopen, na behooren gestraft wierden: doch dat de gene die deze Discipline uitvoeren, mannen zijn die men voor oprecht, Godvruchtig, wys, en verstandig keurt. Maar nademaal dat die zulks behoorden uit te voeren, (zommige om de Papery, zommige om haar onverstand, zommige om haar hooge jaren, andere wederom om datze niet ter goeder naam en faam staan, en lichtlijk met alle deze gebreken belast zijn:) onbekwaam zijn om Discipline te oeffenen, zoo zijnze derhalven daar toe niet dienstig: het is dan hoognodig dat zodanige perzoonen, die tot Bisschoppen of Predikanten verkoren worden, verstandig zijn, en onbestraffelijk in leere en leven; op dat de zelve ryklijk geloont wordende, andere mochten bewogen worden, hare voetstappen na te volgen.

Wat nu het Gebede-boek, en Liturgie belangt, het zou gevoeglijk zijn, als geordineert is, dat de fouten door geleerde mannen daar in aangetekent en uitgehaald zijnde, het boek compleet gemaakt en bevestigt, en alle man dan versocht wierde den dienst te komen aanhooren, gelijk als ik de Artykelen, nopende de statuiten van dit Parlement, in gedachtenis heb doen brengen. Doch wat aangaat de Discipline of tucht, ik en zou niet begeren, dat aan alle Bisschoppen in 't algemein, macht en autoriteit gegeven wierde, maar dat men den genen die onder haar d'allervroomste zijn, commissie geve, om de zelve in hare Bisdommen en jurisdictien te oeffenen. Dit zy genoeg gezeit van den Godsdienst.

Van de Wereldlijke of Politijke Regering.

De Wereldlijke Regering bestaat in het gantsche borgerlijk lichaam der Republijke, en yder deel van het geheel, aan het eene deel, niet aan het ander, wel te schikken, verrijken en beschermen. De gelykenis hier van zal men zeer bequaamlijk van 's menschen lichaam konnen ontleenen; want gelyk als de arm het gantsche lichaam, voornaamlijk het hooft, beschermt, behoed en te hulpe komt, zoo behoorden ook dienstknechten, en inzonderheid deftige en aanzienlijke Per-

zoonen, altijd bereidwillig te zijn om haar eigen Vaderland, en voornaamlijk hun Opperhooft en Regent, te beschermen, en voor te staan; en behoorden allesins wakker en vlytig te zijn om haar Vaderland te doen groeyen en bloeyen. En voor zoo veel als zy, met haren Koning en Vaderland ten dienste te staan, verscheyden groote lasten en bedieningen hebben waar te nemen; even gelijk als de arm dikmaals groote ongemakken moet uitstaan om het hooft en lichaam te beschermen, konnende haar zelven op generley wijze, noch door Koopmanschap, noch door eenige neringe, noch door landbouwery verrijken (gelijk als de arm uit haar zelven geen spyze verdouwt, of kookt, noch bloed maakt) over zulks gelyk als de Maag, Lever, en Longen, die het bloed maken, den armen en beenderen genoegzaam voedzel toezend tot versterkinge van die deelen, even alzoo moeten de Konstenaars en Ambachtslieden in het werken hun gewin aanleggen, en zoo getrou en rechtvaardig handelen met het gene zy doen en werken. De Koopluyden moeten op een zoodanige wijze haare waren verkopen, en zoeken vreemde koopmanschappen in te voeren. De Boeren moeten hare Renten opbrengen en betalen, en 't gene uit de Aarde overvloedig dikmaals voort komt, zoo verkoopen, dat de handen en beenen, dat is de conditien of standen van Heeren en Dienstknechten der Republijke, of het Gemeene best, zoodanigen dienst mogen bewijzen als zy behoren te doen. En gelyk als Heeren en Dienstknechten verzorgt moeten worden, zoo voegt het haar ook niet zoo veel te hebben als in Vrankrijk, daar men de Landbouwery niet en acht, noch met andere hanteringen zig zoo zeer bemoeyt; want de armen en beenderen halen van de Lever het bloed nooit zoo schoon weg, of ze laten die genoeg na, om op te werken, noch en kreunen haar in het allerminste niet aan het genereren van bloed; ja niet een enkel deel des lichaams is tot tweederley werken dienstig: alzoo behoorde ook geen perzoon van aanzien, een Boer of Landman, noch geen Koopman een Ambachts man te zyn; maar zijn Ambacht in het byzonder te oeffenen. Daarenboven, gelyk als geen lid aan een rechtschapen en geheel lichaam al te groot is na de proportie van het lichaam: zoo moet het ook in een wel geschikte Gemeenten-staat toe gaan, daar moet in de zelve geen perzoon zijn die meer komt te bezitten dan de proportie van het Land zal konnen dragen; want een eenig deel onmaatig te verrijken, is schadelijk. My dunkt dat dit ons Land geen Koopman kan lyden, die aan Landeryen meer dan duyzend guldens inkomsten heeft; geen Boer of Landman die boven de duyzend of twee duyzend guldens heeft, geen Ambachts-man boven honderd Mark; geen Arbeyder die meer heeft dan hy verteren kan. Ik spreek dit, als in het gros aangemerkt, en in zulken geval zou ik in d'eene of d'ander particuliere zaak konnen missen; maar dit is gewis en zeker, dat deze Gemeynten-staat niet en mag lijden, dat een particulier perzoon meer bezit dan twee Morgen Lands, dan een beneficie, dan twee duyzend schapen, en eenerley hantering om van te leven. Weshalven gelyk als in ons Natuurlijk lichaam geen deel daar van te veel noch te weinig heeft, zoo behoorde ook in een Gemeenten-staat yder perzoon genoeg te hebben om van te leven, maar niet in overdaat; en gelyk als'er geen deel aan het lichaam toegelaten word dan dat werklijk en arbeydzaam is, zoo behoort men ook geen particulier perzoon in een Republijk te gedogen, dan die zich in zijn beroep vlytig en neerstig aanstelt. Een Heer behoordt in zyn Vaderland gedienstig te zijn; een Dienstknecht vlytig op zijnen Heer passen; een Ambachts man zijn Ambacht wel waarnemen; een Huysman de Landbouwery; een Koopman op storm-winden

den en getyen letten; maar Landloopers moet men voor al uitbannen, als een overtollige humeur des lichaams, dat is, als het ſpeekſel en de excrementen, welke nergens toe nut zijnde, door de kracht der Natuur uitgeworpen worden.

Dit is de rechte ſchikkinge en beſtieringe van de ſtand eener wel gevormde Republijk, dat yder perzoon aan een enkel hooft, Gouverneur en wet gehoorzaamheid bewyze, gelijk als alle deelen des lichaams het hooft gehoorzamen, onder malkanderen eens zijn; en niet dat d'eene menſch d'ander uit een Vraat-zucht op ete, en verſlinde, maar dat men wel toe zie dat goede ordre, beſcheidenheyd en redelijkheid onze hertstochten in den toom houden. Doch in een wel geſchikte Republijk, moet men dit voor al betrachten, dat de Wetten en Ordinantien wel te degen uitgevoert, na behoren gehoorzaamt, en, zonder zig met geld te laten omkoopen, getroulijk bedient worden.

Hebbende nu voorgeſteld, hoe men de zaken behoorde aan te leggen, zoo laat ons voor eerſt zien, hoeſe nu beſchikt word, en hoedanig de geſchapenheid daar van is, en dan voortgaan tot een genees-middel.

Het eerſte hooft-deel van ons aangeroert, rakende een welgeſchikte Republijke, of Gemeenten-ſtaat, was, om met een woord te zeggen, dat aanzienlijke en geringe perzonen haar Opperhooft, en Gouverneur kloekmoediglijk zouden zoeken voor te ſtaan, en beſchermen, en de welſtand van hun Vaderland behertigen; het welke, hoewel het cenigſins en voor het meerder deel (God lof) wel toegaat, nochtans in zommige deelen niet volkomentlijk zoo als behoort; 't welk ik hier na in het byzonder zal aanwyzen.

Maar het twede hooftdeel, nopende de handhavinge van de ſtaat der geener die Landen hebben, word niet wel waargenomen; want Jonkers en Edelluyden, die wel te recht de ſtaat van den Adel mogen dragen, hebben alleen met hare levens middelen geen winninge gedaan; maar Koopluiden hebben op hare koopmanſchappen, Huis-luyden op hare granen en vee, Arbeyds-luyden op haar huur-loon, Winkeliers op hare winkelwaren, Matroozen en Schuytevoerders op haren dienſt, een hooger prys geſteld, waar door zy de ſchade, van geld uit te geven voor 't gene zy in kopen, komen te vergoeden: maar de meeſte hoop van rechtſchapene Jonkers, hebben weinig of geen winſt met hare inkomſten gedaan; daar zy nochtans een ſwaarder huysgeſin hebben t'onderhouden, een heerlijker Tafel houden, meerder onkoſten aan levryen en dienſtboden loon doen; waar door eindlijk, zoo by tyds hier in niet voorzien en word, die ſtaat tot d'uyterſte ruine zal komen te vervallen.

De Winkeliers vervalſchen hare Winkel waren, de Drapiers hare Laakens; de Timmerluiden en Metzelaars de huyzen die zy timmeren en metzelen; de Klokke-gieters in het gieten van hare klokken; Schrynwerkers in het bewerken van hun houtwerk, gaan valſchlijk te werk, en zoo by na alle andere Ambachtsluiden; op dat haar de Heerſchappen te eerder wederom mochten by komen, en alzoo meer winnen, hoewel dat zy van begin aan in het eyſchen verre buiten alle reden en billijkheid gaan. De Koopluyden avonturen niet over Zee, om uitheemſche waren in het land te voeren, maar zoeken veel eer hun gemak met t'huys te blyven, zenden wel een ſcheepjen uit, maar zetten daar ſlechts 2 of 3 Matroozen op, bemoeyen haar met het wiſſelen van geld, met Victualie te kopen en verkopen, verzenden heymlijk buiten 's lands allerley ammonitien, granen, eetwaren, ongemunt zilver, goud, &c. en ſtellen op hare koopmanſchappen, een onredelijke prys. De Boeren en Huys luyden huuren Land voor weinig geld, en be-

bewoonen het zelfs niet, maar verhuuren het voor driemaal zoo veel geld als zy 't selfs eerst hadden gehuurt: vleesch, kooren, melk, boter, kaas, &c. dat zy verkopen, geld te byster veel. Een Jonker word uit nood en van armoedes halven een Boer, een Vee-hoeder of Schaap-Herder; een Vee-hoeder, Boer, Koopman koopen Land, en willen de naam van Jonkers dragen daarse slechts plompe Boeren zijn. Een Huis-man, die slechts tien of twaalf morgen Lands heeft, zou graag voor een deftig Koop-man willen door gaan. Een Ambachts-man zal, om zijn playzier en vermaak, de Stad verlaten, en gaan op het Land woonen: ja, dat meer is, een Schoudschap willen bedienen, en by weigering, dunken dat hem groot ongelijk geschied; zo speelen zy nu heden ten dage den Baas en Heerschap: want zy en laten haar nu met geen twee duyzend Schaapen paayen, maar moetender twintig duyzend houden, of anders dunkt het haar dat zy te kort schieten. Wat nu luyaarts en leeggangers belangt, hier van, dunkt my, zijnder nooit meer geweest als nu; d'oorlogen meent men, zijn daar d'oorzaak van, nadien zodanige perzonen niet dan van roven en stelen weten; doch de slappe uitvoeringe der wetten, heeft het voornaamste onheyl in alles veroorzaakt; want de wetten heeft men baarblijkelijk overtreden, de misdadige gebannen, en alzoo zijnze of door steekpenningen, of uit een dwaaze medogentheid vry geraakt. Twist en tweedracht, zoo over particuliere zaken, als over poincten van Religie, zijn ook daar geen kleine oorzaak van geweest, doch voor al het ongehoorzaam en kijfachtig snappen van het dwaas en onverstandig Volk, het welke, uit gebrek van onderwyzinge, heen en weer geswor ven, en de wetten van het Rijk uit een moedwillige ongehoorsaamheid heeft overtreden. De Rechtsgeleerde en Rechters hebben het ook met giften en geschenken t'ontfangen, grootelijks verkorven.

Daar en boven, zoo is het dat zy nu heden ten dage niet alleen op particuliere markten, granen, en andere eetbare waren, te voren opkoopen, en alzoo de prijs daar van komen op te jagen, maar zenden ook hare schepen in Zee, om andere aan boort te leggen, en om Wijn, Zuyker, Dadelen en andere Waaren daar uit te halen, die zy dan naar *Lonnen* voeren, alwaar zy de zelve ruim tweemaal zoo dier verkoopen.

Wat zal ik nu zeggen, van de gene die toevertroude bedieningen koopen en verkoopen, benefitien opslokken, boomen te vroeg afhakken, en onder de voet werpen; die Zaay-landen in Wey-landen veranderen, niet eens denkende dat de mensch van de graanen zijn onderhoud moet hebben; die prachtig gekleed gaan, overdadige kostelyke maaltyden aanrechten; die Huyzen, Hoven, Boomgaarden &c. voor ettelijke jaaren in huur hebbende, de zelve, tot merkelijke schade der Eygenaren, laten vervallen, ja ruineren; die valsche schriften en oproerige Pasquillen onder de gemeene man uitstrooyen. Die hare Winkel-waren vervalschen; geld wisselen, en daar me woekeren; yzer tin, loot, kooper, visch, graanen, vee &c. over Zee voeren. Ja, het zou my vervelen en verdrietig vallen, om alle particuliere stukken op te halen, dieshalven zal ik deze zaak hier mede laten berusten, te meer, alzoo het slimste verhaalt zijnde, het beste zig genoeg zal redden.

Ik zal nu tot de genees-middelen overgaan. Op dit zeer, of accident, moet men deze playsters leggen: 1. Een goede opvoedinge van kinderen in alle goede zeeden en manieren. 2. Goede wetten en inzettingen op de baan brengen. 3. Wel toe zien datse na behooren en zonder aanzien van perzoonen achtervolgt worden. 4. De Regenten moeten met een goet exempel zelfs voorgaan. 5. Leeggangers en Landloopers moet men straffen. 6. De

Voor-

vroomen moed en couragie inſpreken. 7. De kalanten wel bejegenen, en vriendlijk toe ſpreken. 8. Met alle menſchen in alle geweſten der Republijke goede alliantie houden. Dit zijn wel de voornaamſte ſtukken, welke dienen om een gantſche Gemeynten-ſtaat in een goede ordre, en Diſcipline t'onderhouden.

Wat nu het eerſte belangt, gelijk het in ordre de voorgang heeft, zo ſchynt het ook van meerder aanzien en waardy te zijn; want de Poëet *Horatius* zegt zeer wel en wyſlijk,

Quô ſemel eſt Imbuta recens ſervabit odorem
Teſta diu —— dat is.

Een nieuwe pot zal lang de reuk behouden, van het gene dat daar ingekookt word: willende daar mede te kennen geven, dat de menſchen gemeenlijk haar leven aanſtellen na datſe opgevoed worden, en dat hun zulks allerlangſt aanhangt. Merkende dan dat dit zoo een hoognodige zaak is, zullen wy derhalven hier op ſtellen en voor dragen het gene wy voor nut en heylzaam keuren. De jeugt moet men opbrengen, zommige in Landbouwery, Laaken-wevery; andere in deze of die ambachten te leeren, en winkel-neringen te doen, zelfs van haar tedere jaren af, op dat zy mannen geworden zijnde, haar tot een ledig en luy leven niet en mogen begeven, gelijk als nu, helaas, al te veel geſchied, maar denken dat het arbeiden metter tyd zoet valt, en eerlijk is. Hierom zou ik wel wenſchen dat Ouders, yder na zijn vermogen, belaſt wierden, hare kinderen in deze, of diergelijke hanteringen op te kweken, of dat men voor haar in alle Steden zekere plaatzen beſchikte, daarſe voor knechten mochten dienen, en op zekere conditien beſteed werden. Dat ook Landlopers die kinderen op vatten, en leren bedelen, na behoren ſwaarlijk geſtraft wierden. Hier door zou men veele misbruyken, ongeregeltheden, ongehoorzaamheid van de geringer zoorte der menſchen konnen voorkomen, en de leeggangers van de ſtraat af houden.

2. Wat nu het practizeeren van goede Wetten aangaat, daar van heb ik te voren mijn gevoelen te kennen gegeven, wat voor Plakkaten, mijns oordeels, in deze aanſtaande ſeſſie van 't Parlement dienden vaſtgeſtelt te worden; evenwel zou ik wel wenſchen dat, behalven de zelve, (hier na, by tyds gelegentheid) d'overtollige en langwylige Plakkaten in eener hoofzomme vervat, en met eenen klaarder en korter voorgedragen wierden, om beter die te verſtaan: 't welk tot nut en voordeel der Republijke merkelijk zal konnen dienen.

3. Dit alles niet tegenſtaande zijn alle deze wetten, ſchoon noch zoo kort en bondig gemaakt, ingeſteld en geratificeert, nergens toe nut en dienſtig, ten zy datſe geheel en al, en na behoren in 't werk geſtelt worden. Maar door wien? door de gene die daar toe geautorizeert zijn, te weten, den Adel en de Juſticiers van Vrede; derhalven wenſchte ik wel, dat, na 't ſcheiden van dit Parlement, den Adel, uitgezondert eenige die by my zouden blyven, na hare contreyen ging, alwaarſe woonachtig is, en wel toezag dat deze Plakkaten en Ordinantien na behoren volkomen uitgevoert wierden; en dat zodanige Juſticiers van Vrede, of Schouten afgezet mochten werden, die ſchuldig zijn, aan, of bevlekt met eenige ondeugden ſtrydig tegens deze nieuwe Wetten, die men mocht komen vaſt te ſtellen, want *niemand mag een ander ſtraffen over een misdaad daar hy zelfs ſchuldig aan is*: Dit geeft ook de Latynſe *Poëet* te kennen met dit veerske: *Turpe eſt Doctori cum culpa redarguit ipſum.* Zodanige Rechters of Schouten uit haar bedieninge gezet zijnde, heeft men dan aan een behoorlijke uitvoeringe der Wetten, niet eens te twyfelen.

Deſunt Cætera: het reſteerende ontbreek'er.

No. 3.

Reformatie van d'Order des Kouzebands; uit het Engelsch in het Latijn overgezet, door Koning Eduward.

Cotton libr. Nero C. 10.

Eduward de VI. door Gods genade, Koning van *Engeland*, *Vrankrijk*, en *Yerland*, &c. Allen die dezen tegenwoordigen brief komen te zien, zy groetenis.

Onze zeer doorluchtige Voorzaten, de Koningen van *Engeland*, hare gedachten latende gaan over den dienst, die zy schuldig waren aan God, haar Vaderland, en aan de gene die onder hun gebied stonden te bewijzen: hebben haast konnen merken, dat zy nergens toe zoo zeer verplicht waren, als om Vroome, kloekmoedige, Manhaftige, verstandige en doorluchtige Mannen (na hun zonderlinge verdiensten) met alle eere en respect te bejegenen, om Vriendschap, gemeenschap, en zekere overeenkominge in goede zaaken, onder alle menschen, doch voornaamlyk onder haars gelyken, t'onderhouden en voort te zetten; want zy hebben de eere (gelyk het ook in der daad is) voor een vergeldinge en belooninge des Deugts aangezien; en geoordeelt, dat door eendracht de Republijken haar steunsel en aanwas krygen. Zy dan dit overdenkende, zoo heeft het haar goed gedacht, een Societeit op te rechten van zodanige, die in tyd van Vrede binnen 's Landts zig zeer wel gedragen, en in tijt van oorlog buiten 's Lands haar zelven voorsichtig en dapper als Mannen hadden gequeeten; en deze perzoonen hebben zy, tot een teken van eendracht en eens gezind te zyn, een zekere kouzeband om de been willen binden, daar me te kennen geven, dat zy niet en twyfelden, of zy zouden by hun Vaderland, de Religie, en de zake Godes haar goed en bloed graag willen opzetten; en hierom hebben zy 't d'Order van de Kouzeband genoemt; welke Order, by alle man geprezen, die gesworen vyand van het menschelyke geslachte, de Duivel, t'eenmaal getracht heeft uit te roeyen, ziende dat de menschen daar door tot de deugt zoo dapper wierden aangemoedigt, en voort gestouwt; waar in hy ook zoo zeer gewoelt, gearbeid, en met zoo groote listigheid en loosheid haar bedrogen heeft, dat hy eindelijk de decreten van deze Societeyt, met veel twyfelachtige, overstallige, Paapze en tegenstrijdige gevoelens ontroert heeft; zo dat men denken moet, ingeval het licht des Euangeliums niet doorgebroken ware geweest, dat dan die Order te niet geloopen zou hebben, ten minsten in die zaken, ten opsicht van welke Order zy de benaminge van *Vroomen* kwamen te verdienen; alzoo de swarigheid alle dagen hoe langer hoe meer toe nam. Wy dan door d'oudheid, voortreffelijkheid, en bevalligheid van deze Order bewogen, en aangedreven zijnde, hebben met alle macht getracht, om de zelve tot haar voorige stand te brengen. Weshalven hebben wy in een zekere byeenkomste (alwaar zeer veel Ridders van de zelve Order presend waren, aangeleid op den — dag in het Jaar onzes Heeren 1551, en in het —— Jaar onzer Regeringe) door Autoriteit van de zelve Ridders voor vast gestelt, dat de ondergeschrevene Artikelen heiliglyk zullen werden nagekomen, als zijnde een Decreet en vast besluit van deze Order.

1. Voor eerst is besloten en vast gestelt, dat deze Order na dezen de Naam zal dragen van d'Order van de Kouseband, en niet de Order van *St. Joris*: ja de zelve *Joris* zal voortaan niet meer genoemt werden, noch ook de Naam dragen van de Patroon of voorstander van deze Order, op dat de eere die Gode alleen toekomt, geen schepzel toegeschreven werde.

2. De Ridders zullen om de beenen Kousebanden binden, waar op deze woorden staan, *Honi soit qui mal y Pense.* Om den

den hals zullen zy, in maniere als een Ketting een gegraveerden Ridder dragen, houdende in d'eene hand een Swaart dat door een boek heen steekt, op welk Swaart geschreven zal worden *Protectio* (beschermin-ge:) doch op het boek zal staan *Verbum Dei*, (Gods Woord) maar die in d'ander hand een Schild houd, waar op het geloof geschreven zal staan; hier mede te kennen gevende, dat zy eendrachtige *Beschermers* zijn van Gods Woord, en ook gelovige. Soo dra nu als van dezen *Joris* de eere van niet meer Patroon van deze Order te zullen zijn, eens ontnomen is, dan zullen de Ridders na aanstaande *St. Michiels* dag de levery van *St. Joris* niet meer dragen.

3. Het Wapen nochtans van d'Order, te weten een rood kruys op een zilvere grond, zal blyven als voor dezen.

4. Het getal van deze Ridders zal bestaan uit vier en twintig perzonen, behalven d'Over-Heeren, want zoo daar meer zijn, dan zal hy zo veel eere niet genieten, dat hy een lid van deze Order is, alzo deze nu Ridders zijn.

5. De Koning van *Engeland*, en des zelfs erfgenamen en Successeurs, zullen d'Over-Heeren van deze Order zijn, gelijk als voor dezen plag te geschieden. Nademaal nu dikmaals haperingen, oneenigheden en veranderingen van tyden mochten gebeuren, om welke redenen het nodig zou zijn, dat zekere *Decreten* van deze Order vermindert of vermeerdert, en dat ook andere perzoonen in der afgestorvene plaats, Ridders geslagen werden: hierom is dan vast besloten dat het den Koning van *Engeland*, om eenige der verhaalde consideratien daar toe bewogen zijnde, zal vry staan, (zes perzonen, ledematen van deze Order, by een geroepen hebbende) om met hare toestemming, in een zeker aanzienlijke plaats, verandering in deze Order te maken, en die te mogen bepalen, vergrooten, verminderen, en ook daar toe verkiezen alle andere, die van Vader en Moeders kant, tot in het derde geslachte toe van Adel zijn, en een Wapen voeren; en, onder deze, zodanige die zy daar toe meest bekwaam zullen oordeelen.

6. Alle de gene die men weet, om hare Schelmstukken den hals verbeurt te hebben, van hare Vaandels weg geloopen, of aan eenige grove fouten vast te zijn, al is 't dat zy vry raken, zo zullen ze evenwel niet langer Ridders van deze Order mogen zijn: want hoe kan het toch in reden bestaan, dat de gene, die haar zoo schendig verloopen hebben, onder het geselschap der Vromen zouden mogen blyven? Deze nu, zullen voor capitale misdaden gerekent worden, waar over de wetten van 't Land tot een straffe het vonnis des doodts gestreken hebben.

7. Komt nu de zelve Over-Heer van de Order te verstaan, datter een plaats open is, zoo zal hy de naast-gelegene Ridders ontbieden, om op een zeker bestemden dag te compareren; en dit zal hy haar door een brief laten weten, drie dagen voor de by eenkomste; ten ware dat'er by 'geval meer als zes van deze Order by malkanderen waren.

8. De Ridders, die in een zekere vergadering by een gekomen zijnde, het habijt van de Order aan hebben, zullen hooft voor hooft, zoo daar zo veel plaats open is, drie Namen schrijven van de voornaamste, te weten, van Keizers, Koningen, Aarts-Hertogen, Hertogen, Marquizen, Graven; en drie Namen van Baronnen of Heeren, en de Namen van drie andere, die men doorgaans Ridders noemt, die haar proef uitgestaan hebben.

9. De Namen nu geschreven zynde, zo zal de Koning van *Engeland*, Over-Heer van de Order, uit dat getal een zeker perzoon verkiezen, wien hy daar toe allerbequaamste zal oordeelen, gesproten uit een oude en doorluchtige stam, of die door zijn manhaftige daden en exploicten een heerlyke Naam en faam bekomen heeft; want in het verkiezen van iemand tot Ridderschap, moet men voor al op geen rijk-

dom zien, maar op een dappere manhaftigheid, en Edele geslachte; doch inzonderheid op een dappere manhaftigheid, en vroomheyd.

10. De Ridder hier toe verkoren, zoo hy by der hand is, sal door twee amptgenoten van de Order geconvoyeert werden, ter plaatze daar de vergadering is aangeleid, alwaar d'Over-Heer hem een halsband, of ketting om den hals zal doen, daar het beeld eens Ridders, als gezeid, aanhangt; daar na zullen hem twee Ridders van deze Order een Kouseband om de been binden. Men zal ook dezen Ridder, tot dezen Order verkoren, een boek behandigen, waar in geschreven staat, al wat by dezen order besloten is.

11. d'Aangenomene en verkorene Ridder tot dezen order zal naar *Windsor* gaan, werwaarts d'Over-Heer zijn Substituit, en twee mede-hulpers zal zenden, die hem zullen doen zitten, zo 't kan zijn, zonder nadeel van d'andere medemackers van dezen Order, in een stoel tot zoo een hoogwaardigheid van Edele Staat gedestineert, en, na oude gewoonte, klederen aantrekken, (die men doorgaans in het Engelsch noemt, *The mantel*, *the Cirtel*, *and the Hood*) en de zelve om 't lijf hebbende, in een stoel die voor hem daar toe geordineert is, de Liturgie horen voorlezen; en daar na, met den Substituit en medehulpers, des Heeren Avondmaal gebruiken.

12. Na het voleyndigen der gebeden, zal hy dezen Eed op sig nemen; te weten, om na zijn uiterste vermogen, alle digniteiten, eer-titulen, klachten en eigendommen van de Koning van Engeland, die over deze Order tot een opperhooft gesteld is, te lyden en te beschermen, en ook om, met alle macht, de lief hebbers van Gods H. Woort voor te staan, te behoeden, te beminnen, alle eere en respect te bewyzen; en eindlijk dat hy menschlijke Traditien wil laten varen, en Gods Eere voortzetten.

13. Laat de ordre, of manier, om Vaandels, zwaarden, stormhoeden en geweer, in kelders of zekere plaatzen te bewaren, eertyds ingesteld, blyven als voor dezen.

14. Hier nevens, (aangezien de toeeygening van de order *St. Joris* word afhandig gemaakt, en de tyd van 't Jaar lichtlijk niet bekwaam mocht zijn, om een hoop volks by een te roepen, of uit het Land t'ontbieden, doch voornaamlijk op dat wy de toe-eygening zelfs met enkele woorden affschaffende, die in der daad niet en mochten schynen te behouden,) hier om is'er vast gestelt, datter een vergadering zal werden aangeleid, gelijk als eertyds in Engeland op St. Joris dag, zoo ook nu op den eersten Saturdag en Sondag van de maand December, ten ware dat by avontuir de eerste dag van de maand op een Sondag mocht komen; als dan zal de by een komste zyn, op den eersten Saturdag en op den tweeden Sondag.

15. Op den eersten dag van den Sabbath, zullen de tegenwoordige Ridders van deze order (en zy moeten haar alle vertonen, ten ware datze verschoont worden) d'avond getyen, uit autoriteit van het Parlement ingesteld, het habyt van d'Order aan hebbende, moeten by woonen, zittende yder een in een stoel daar toe geordineert. Een uitverkorene Ridder niet geplaatst in een stoel, zal recht tegen over de plaats staan daarze gesteld zal worden.

16. De boven verhaalde Ridders tot deze order verkoren, zullen op de daar aanvolgende Sondag de morgen gebeden aanhoren; en zose haar tegens die tyd konnen bereiden, des Heeren Avondmaal ontfangen; zy zullen haar ook by de avond-gebeden laten vinden.

17. De Ridders die abzent zijn, zullen gehouden zijn dit alles in haar huis na te komen, hebbende in alle deze tyd het gewaad van de order aan.

18. Daar-en-boven de Ridders met het habyt van de order verschijnende, zullen alle

alle avonds aan Tafel gaan zitten, blyvende aan d'eene zyde aanzitten, zoo als zy te *Winesor* gezet wierden; die in de kelders zijn, zullen ook op dezen dag in de vergadering komen, om te verrichten 't gene datter te verrichten mocht vallen.

19. De zangmeesters, en prebendanzen zullen, zoo lang alsse leven, hare goederen bezitten, maar stervende, zullenze in het Kasteel van *Windsor* voor de Predikanten bewaart worden.

20. Arme Luyden die by het zelve Collegie blyven, zullen alles wat haar toe komt, na ouder gewoonte, bezitten.

21. Daar zijn zekere zommen van zilvere penningen, die men pleegt te besteden als'er eenige Ridders van d'Order komen te sterven.

De Koning van Engeland, geeft dan vier-en-twintig guldens.
Een vreemde Koning, vier-en-zeventig guldens.
Een Prins, zestig guld.
Een Hertog, vyftig guld.
Een Marquis, acht-en-dertig.
Een Graaf, vyf-en twintig guld.
Een Onder-Graaf, 20. guld.
Een Baron, vyftien guld.
Een Ridder, acht guld.

Daar en boven als'er Ridders te verkiezen zijn, dan wordender deze zommen gelds betaalt.

Van den Koning van Engeland, drie hondert guldens.
Van een vreemde of buyten Koning, twee honderd guld.
Van een Prins, honderd en twee en dertig guld.
Van een Hertog, honderd guldens.
Van een Marquis, vier-en-tachentig guld.
Van een Graaf, zeventig guld.
Van een Onder-Graaf, acht-en-vyftig guld.
Van een Baron, vyftig guld.
Van een Ridder, vier-en-dertig guld.

Laat deze voornoemde penningen in gezameld, en alle jaren, gelijk zomtyds plag te geschieden, aan den Armen uitgedeeld werden.

22. Laat de Koning van Engeland het geld betalen dat d'uitheemsche Koningen en Princen behoorden te doen, om het boven verhaalde artikel.

23. Doch nademaal dit alles zonder Dienaren, niet wel en kan geschieden, zoo is dan vast gesteld, dat vier Dienaren uit deze ordre daar toe haar zullen laten gebruiken, te weten: de Cancellier, de Registreerder, en die voor uit gaande de zwarte roede draagt, en de voornaamste Wapendrager, die, na d'Order, de naam van Garter (dat is Kouseband) zal dragen.

24. Op het zegel van d'Order zullen aan d'eene kant staan, het wapen van Engeland, en Vrankrijk, en met eenen het wapen van d'Order, rond om het welke dit opschrift staat (*Verbum Domini manet in æternum:* Des Heeren Woord blyft in der Eeuwigheid:) aan d'ander kant een gesneden Ruiter, gelijk de Ridders zullen dragen, als haar de Kouseband om de been gebonden is.

25. Met dit zegel zal de Cancelier alle Decreten, Licenten, inzettingen, Brieven, en alles dat tot de gemelde Order behoort, of daar eenigzins toe dient, verzegelen.

26. De Registreerder of Aantekener, zal in het groot boek in 't Latyn aantekenen, wanneer datter tot deze order een Ridder is verkoren; wanneer gestorven: wat voor decreten, of besluiten, datter vast gesteld zijn, en welke gebroken; en al wat noch meer tot deze order mocht behoren. Dit boek zal hy in het Slot; of Kasteel van *Windsor*, laten voor den genen die na hem in zijn bediening treed.

27. De Koning der *Herauten*, en Levryen van de Garter, of Kouseband, zal

de Naamen en toenamen, de Wapenen en Levryen van yder uitverkoren Ridder, en het boek voor zijn Succeſſeur na laten; en zo daar eenig verſchil of twyfelinge over de Wapenen mocht voorvallen, zal hy daar over Rechter zijn.

28. De *Voorganger* van d'Order zal, een ſwarte roede dragende, voor uit gaan, de ordre en deur waarnemen, en de zelve authoriteit bekleden, die hy te voren heeft gebruikt. Ingeval dat iemand onder de Ridders zig niet vriendelijk mocht dragen, ſware fouten begaan hebben, en van die misdaad in de Vergadering overtuigt komt te worden, dan zal hem de *Voorganger* van d'Ordre, en de Koning der *Herauten* de Ketting en de Kouſeband ontbinden.

29. Daar en boven als een zeker vreemde Koning onder het getal der Ridders, geſtelt en verkooren word, de zelve zal aan de ceremonien van deze Order niet gebonden zyn, maar doen na zijn welgevallen.

30. Na de verkiezinge zal d'Overſte van d'Ordre twee Ridders van de zelve Ordre zenden, die na het Gebed in zijn Vaderland gebruikelijk, hem aantrekken zal, het habyt dat men pleeg te dragen, in het Engelſch genoemt *de Mantel*, *Cirtel en Hoed*. Sy zullen hem ook om den hals doen, een Roozen-Krans, daar een geſneden Ridder aanhangt, en een band, doorgaans genoemt de Kouſeband.

31. Daar na zal hy door den Procurateur, of daar toe gemachtigde in een ſtoel gezet worden, geen eed altoos aannemende, doch geen andere Gebeden ooit aanhoorende, dan de gewoonlyke.

32. Dat de Koning van *Engeland*, van alle Ceremonien mag diſpenzeren, en verlof geven, om die na te laten, zo de reden zulks vereyſcht.

33. Dat deze Artikelen voor gedenktetekenen, Decreten en wetten van d'Order in het Collegie tot *Windzor* weg geleid, en bewaart zullen werden, maar dat alle andere hier tegen ſtrijdende, t'eenemaal zullen worden afgeſchaft.

Een zeker ſchrift, rakende een zeker Vrye Jaar-Merkt in Engeland.

No. 4.

De Redenen en oorzaken, waarom het nu hoognoodig is, dat men een vrye Jaar-Merkt in Engeland behoorde te hebben.

1. OP dat in alle oorlogen de lakens vry mogen verkocht worden.

2. Op dat onzer Koopluyden goederen in geen handen van Vreemdelingen of uitheemſche mochten raken, en geen gevaar lyden, om in alle geringe voorvallen gearreſteert te werden.

3. Om dat het Koninkrijk hier door merkelijk zou verrijkt worden; want gelyk als een weekelyke Merkt een Stad verrijkt, zo ook een jaarlijkze Vrye Merkt, een Koninkrijk.

4. Om dat men, by tyd van noot, hooge zommen geldts van de gene, die in de Merkt komen, zou konnen lenen.

5. Om dat wy daar door een groote menigte van Schepen en Vreemdelingen zouden bekomen, om ten oorlog te dienen.

6. Om dat de goederen van alle Vreemdelingen, als'er een Oorlog mocht komen, ons zouden by blyven, en niet zoo licht uit het Land gevoert werden.

7. Om dat wy alle dingen van Vreemdelingen uit de eerſte hand dan konnen koopen, daar nu de Spanjaarden hare Waaren aan de Hollanders verkopen, en de Hollanders aan ons.

8. Om dat de Steden aan de Zee-kant gelegen, vry Volk-rijker zouden zyn.

9. Om dat, daar ze ons nu Tapijten, Veeters, Glazen, en Kanten brengen, zy dan ongemunt Zilver, en andere treffelyke Koopmanſchappen ons zouden toe brengen, in verwiſſelinge van onze Lakens en Tin.

10. Om dat wy onzer Vyanden macht, uit hare handen zouden nemen, en maken, datze van de Koopluiden geen geld zouden konnen lenen, dan als het ons wel gevalt, voor al geen groote zomme van penningen.

De Redenen, waarom deze tijd van 't Jaar daar toe zeer dienstig is.

1. Nadien dat de oorlogen tusschen den Koning van Vrankrijk, en den Keizer, mitsgaders de wederzijds Schepen oorzaak zijn, dat die van *Italien*, *Genua*, *Portugal*, en *Spanjen* niet meer op *Antwerpen* handelen. 2. De Franzen, de *Hanse-Steden*, die van *Pruyzen*, en d'Oosterse Handelaars, des *Keizers* party zijnde, ook niet zullen komen. 3. Nadien de Koning van Vrankrijk in *Lottaringen* een inval is doende, en voor die van *Vlaanderen* beducht. 4. Om dat de Hoogduytze aan de Rhijn-kant liggende, de Koopluyden tegen houden, van uit *Italien* op *Antwerpen*, en ook op *Frankfort* te reizen. 5. De Steden met oorlog-Schepen te beswaren, staakt der Koopluyden handel, en doet haar na haar leven omme zien. 6. d'Inbreuk door het laatste onweer veroorzaakt, zal lichtelyk, zo men zegt, het Canaal onveilig, en de Haven onbruikbaar maken. 7. Met den Kours op *Lions* te stoppen, zullender veel banquerouters komen. Deze zaken zullen de vrye Jaar-Merkten tot *Antwerpen*, en *Frankfort* dapper doen afnemen. Deze Volkeren konnen nu zonder vertieringe van hare Waaren niet bestaan, en daarom zullen zy graag willen herwaarts aan komen, zo ze slechts een vrye Jaar-Merkt mochten hebben.

2. Het zal voor die van *Spanjen*, *Britanjen*, *Cascongien*, *Lombardy*, *Genua*, en *Italien* vry gemakkelijker vallen op *Sonthampton* te komen dan op *Antwerpen*.

3. Als ook voor d'Oosterse Handelaars, en voor die van *Pruyzen*, *Deenmarken*, *Sweden* en *Noorwegen* op *Hul*, dan op *Antwerpen* te komen.

4. Die van *Vlaanderen* hebben door hare Privilegien de Luiden aangelokt, om aldaar een vrye Jaar-Merkt te houden, daarze niet veel Waaren hebben; veel eer dan zullen wy het konnen doen, daar wy hebben *Lakens*, *Tin*, *Smits-koolen*, *Metaal* om Klokken van te gieten, en diergelyke andere Waaren, waar van weinige andere Christen-Koninkrijken voorzien zijn; zy hebben ook in den aanvang nergens na zo schoone gelegentheid daar toe gehad.

Op wat wijze deze vrye Jaar-Merkt behoorde ingestelt te worden.

1. Onze Koopluiden moeten deze vrye Jaar-Merkt een of twee maal laten voorby gaan, zonder aldaar te compareren, voorwendende, dat op de Waaren al te swaaren Tol gezet is.

2. Dan moet men op verscheiden plaatzen in het Rijk, die de Koopluiden frequenteren, een uitroep doen, dat'er tot *Southampton* een vrye Jaar-Merkt met deze vryheden en costuimen gehouden zal werden.

3. Den aanvang van de Jaar-Merkt zal men op Pinxster stellen, om vyf weken achter een te continueren; en alzoo zal de Merkt op *St. Jacob* tot *Bristol*, en die tot *Lonnen* op *Bartolomeus* dag daar geen schade by komen te lijden.

4. Alle Man, die deze Merkt gesind is te frequenteren, zal vry en vrank mogen komen en gaan, en niet arrestabel zijn, dan om verraad, moordery of Dievery.

5. Soo lang als deze Jaar-Merkt duurt, zullen alle zoorten van menschen slechts half zoo veel Impost betalen, als ze op andere plaatzen van dit Rijk doen.

6. Daar zal, gedurende deze Merkt-tijt uit eenig ander plaats van *South-wales* op *Essex* geen Scheepvaart zijn.

7. Men zal in de Graafschappen van *Hampshire*, *Wiltshire*, *Sussex*, *Surrey*, *Kent*, *Dorsetshire*, geen Koophandel mogen dryven, dan in de Stad, daar deze Jaar-Merkt op die tijd gehouden werd.

8. Daar

8. Daar zal een Hof opgerecht werden, om de misdadige te straffen, en vryheid aan de vroomen te gonnen.

9. Men moet voor vast stellen, om slechts eenerlei zoorte van Koopmanschappen, of Lakens te merkt te mogen brengen.

10. Met de Koop-luyden van de stapel, moet men een contract aangaan, die zig met een eerlijke presentatie behoorden te laten vergenoegen, op dat zy door het genieten, van al te groote privilegien, de merkt niet en bederven.

11. Den inwoonderen van *Southampton*, moet men zekere Privilegien meer laten genieten; en, zo men geld kan missen, haar zoo veel lenen, waar mede zy beginnen mogen te negotieren.

12. Onze Schepen in Zee, moeten nauw toezien op het onderhouden van de Tractaten, tot beveiliginge der Kooplieden alsze over komen.

13. Deze vrye jaar-merkt tot *Southampton* wel gelukkende, zoo kan men daar na tot *Hul*, een ander oprechten, om een aanvang te nemen, na de merkt tot *Stowrbridg*; op dat de Koop-luyden weder naar huis kerende, van het ys niet en mochten overvallen worden.

Wat voor ongemakken en hinder-palen niet toelaten, dat deze Jaar-Merkt in Engeland gehouden mag werden.

1. Om dat uitheemsche Koop-luiden zoo gemaklijk herwaarts over land niet en konnen komen, als tot *Antwerpen*.

2. Om dat onze Lakens niet ter goeder trou geweven werdende, zoo zeer niet en worden begeert.

3. Om dat onze Lakens in *Vlaanderen* zoo in overvloed zijnde, alhier te minder zullen werden gezocht.

4. Om dat de Koop-luyden tot *Antwerpen* een vaste woon-plaats hebben.

5. Om dat andere natien, uit bevel des Keizers, hun komste herwaarts voor een tyd zullen opschorten.

6. Om dat het afgeslagen verzoek der Oosterlingse handelaars de Merkt wat nadeelig zal zijn, zoo daar in niet en word voorzien.

7. Om dat de Stad *Southampton* arm, en klein is.

8. Om dat de *Rhyn*, zoo gevoeglijk, en wel gelegen is.

De Remedien en antwoord op de voorgestelde Poincten.

Op het 1. Poinct.

1. Op die tyd als de Jaar-merkt tot *Southampton* zijn aanvang zal nemen, zullen de Koning van Vrankrijk, en de Keizer den koop-handel over Land zoeken te stuiten, zoo datter van die kant niet zal konnen komen, dan met groot gevaar.

2. Of den Oorlog ons al op den hals mocht komen, dan zullen onze Oorlog-Schepen haar onder hare bescherminge nemen.

3. Gelijk als men tot *Southampton*, met Koopmanschapen over Land zoo gevoeglijk niet en kan komen, zo heeft Stad daar tegen dit voordeel, en gerief, dat haar te Lande geen Vyanden konnen by komen, (gelijk als tot *Antwerpen*, daar men in dit Jaar voor beducht is) 't welk tot merkelijk gerief, en behoudenis van den Koopman dient.

4. De Koophandel die over Land gedreven word, zal deze vrye Jaar-Merkt in *Engeland* niet veel konnen krenken, alzoose by na de Venetianen alleen aangaat, die vry gemakkelijker te water herwaarts konnen komen, dan tot *Antwerpen*, en ook met minder gevaar van de Zee.

Op het tweede Poinct.

1. Op het trouloos maken van onze Lakens, diende dit tegenwoordig Parlement te letten, en daar in ordre te stellen. Met deze zaak is alrede vry veel ge-avanceert; het Opperhuis heeft een bil, of acte,

acte, en het Lager een ander by na klaar.

2. Soo slecht alsze nu gemaakt werden, zoo vlammen daar evenwel de Vlamingen op, willende liever d'Impositie, of Tol des Keizers betalen, dan de zelve ontberen.

Op het derde Poinct.

1. Het ware noodig, dat de Schepen, die na dezen naar *Vlaanderen* zullen gaan, opgehouden wierden, tot dat deze Jaar-Merkt aan de gang, en in trein ware.

2. De Lakens zou men hier na met ons eigen geld alhier konnen opkopen, en naar *Southampton* vervoeren, om op de Merkt aldaar verkocht te worden, 't welk tot merklijk avancement daar van zou dienen.

Op het vierde Poinct.

1. Het gevaar van haar leven, daarse nu zoo zeer voor vrezen, zal haar naar een ander Herberg, daarze veiliger in mogen rusten, doen omme zien.

2. Sy zijn van *Brugge* op *Antwerpen* gekomen, om Engelze waren, schoon datze haar residentie tot *Brugge* hielden.

3. Sy konnen met groot gemak tot *Southampton* komen, daar de vreeze van geplondert te werden, haar te rugge zal houden van tot *Antwerpen* te komen.

4. De Koop-luiden zetten haar nooit ergens zoo vast ter neder, of zy zullen om gewinshalven graag willen opstaan, en elders na toe trekken.

Op het vyfde Poinct.

1. De Keizer is tegenwoordig zoo in het naauw, dat het hem, of niet gebeuren zal konnen, om hier op te passen, datter geen geld uit zijn Land herwaarts na de Merkt gevoert werde; of zo het hem al gebeuren mocht daar op te letten, dat hy, mijns dunkens, zulks niet zal konnen doen, nu de Vlamingen zoo bevreest zijn, van alles datze hebben, te zullen verliezen.

2. Die van *Vlaanderen* en *Spangien*, onder hem staande, konnen ons zoo wel niet ontberen als wy haar, en daarom zoudenze haar niet licht laten gezeggen, om onze negotie te laten varen.

Op het zesde Poinct.

1. Het zou niet ondienstig zijn, dat wy voor deze tyd d'Oosterlsche handelaars vriendlijk bescheid gaven, en zagen offe door een minnelijke aanbiedinge van een zeker deel hunner privilegien bewogen mochten worden, om hare Waren te Scheep herwaarts naar de Merkt te zenden. De Fransen ook, mijns oordeels, zouden licht te bepraten zijn om hier te komen, alzoze nu nergens op handelen, dan hier op Engeland; deze twee natien zouden voor eerst genoeg zijn, om een Jaar-Merkt mede te beginnen.

Op het sevende Poinct.

1. Het stellen van een Merkt, bestaat niet alleen in het vermogen van Engelse Koop-luiden, maar in den toeloop van andere natien tot een zeker plaats, alwaar ze hare Waaren met den anderen komen te verwisselen; nademaal het dryven van Negotie zelfs onder Vreemdelingen al zoo wel toegaat en floreert, als die van Spangien met Duytschland, de Italianen met die van Vlaanderen, de Venetianen met de Deenen, &c. gelijk als andere Natien met ons willen handelen.

2. De Koopluiden van *Lonnen* en *Bristol* zullen haar herwaarts, zoo lang als de Merkt en handel duurt, begeven.

3. De Koop-luiden zullen om te konnen ergens logeren, raad genoeg schaffen.

4. Lichtlijk, dat zommige van deze Lakens die hier na zullen weggezonden werden, met mijn geld ingekocht, en alzoo naar *Southampton* konnen gevoert werden, om aldaar aan de man te raken.

Op het achtste Poinct.

1. *Brugge*, alwaar de Merkt te voren was, staat zoo weinig op de Revier de *Rhijn*, als *Antwerpen* daar op staat.

2. De *Frankforder Mis* mag wel in *Duitsland* voor een Jaar-Merkt bestaan, of schoon *Southampton* voor alle Natien die aan de Zee-kant woonen, dienstig is; want weinig van dezelve komen op de *Frankforder Mis*.

No. 5.

Windsor, 23. September 1552, in het 6. Jaar van Koning Edward de VI.

Op wat wyze de Raad zaaken van Staat den Koning voorgedragen heeft. Het Origineel beschreven van den Heer *William Cecil* Secretaris van Staat.

Vraag.

Of zijn Koninglyke Majesteit den Keizer zal assisteren?

Antwoord. Hy zal.

A pacto. 1. DE Koning is door een zeker Tractaat daar aan gebonden; en wil hy volgens dat Tractaat geholpen zijn, dan moet hy ook zoo doen.

A periculo Vitando. 2. Indien hy hem niet en assisteert, zo is de Keizer lichtlijk een verdorven man, en bygevolg zal het huis van *Bourgundien* aan den Koning van *Vrankrijk* komen te vervallen, 't welk voor *Engeland* is gevaarlijk; en als dan heeft men den Koning van *Vrankrijks* macht t'ontzien.

Religio Christiana. 3. De Koning van *Vrankrijk* voert den Turk in het Christendom, derhalven moet men dien aanslag zoeken te stuyten.

Periculum vitandum pacti. 4. By aldien dat de Keizer, uit noot, met den Koning van *Vrankrijk*, een accoort nu mocht ingaan, dan zou ons gevaar eens zoo groot zijn. 1. Van wegen des Keizers verstoortheid, om dat hy niet en word geholpen. 2. De Koning van *Vrankrijks* aanslag op ons; en in deze Vrede, de Bisschop van *Romen* ons toegedaan.

5. De Koop-luyden worden zoo kwalijk getracteert, dat men, zoo om het verlies van goederen als eere, raad moet schaffen. *Pro Republica & Patria.*

6. Het Rijk houd den Koning van *Vrankrijks* handel en bedrijf verdacht, aangezien dat hy onze Schepen, waar in van ouds de kracht van dit Eyland plag te bestaan, vernield en verbrand. *Pericula consequentia.*

Verklaaringe van de Taal die Sturkley voerde:

Antwoord: Hy zal niet.

1. De assistentie zal om d'onkosten zeer zwaar vallen, en by na onmooglijk zijn om uit te voeren. *Difficile quasi impossibile.*

2. Ingeval dat de Keizer onder dit verbond kwam te sterven, zoo zou d'Oorlog op onzen hals alleen aankomen. *Solitudo in periculis.*

3. Lichtlijk zullen de Gereformeerde Vorsten in *Duytsland* aan deze t'zamenspanninge met den Keizer, haar te meer stoten, twyfelende aan hun eigen zaak. *Amicorum suspicio vitanda.*

4. De vriendschap met *Vrankrijk*, heeft men te hopen dat beteren zal, en stand houden; en door d'aankomste der Gecommitteerden misschien tot haar vorige stand gebracht werden. *Sperandum bene ab Amicis*

Byvoegsel, of toegift van een middel weg.

Het oordeel van andere.

1. Om den Keizer zoodanig t'assisteren dat wy ook met eenen met andere Christen Potentaten mogen aanspannen, en ons tegen den Koning van *Vrankrijk* stellen, als zijnde een algemeen Vyand van het Christendom.

Redenen voor een algemeene t'zamenspanninge.

1. Het is een algemeene zaak, en daarom zullender meer Partyen dezelve toevallen. *Auxilia communia.*

2. d'On-

2. D'onkosten van den Keizer t'assisteren, zal de hoedanigheid der Tractaten konnen goed maken.

3. Ingeval de Keizer mocht komen te sterven, of uit te scheiden, het is nochtans zeer waarschijnlijk, dat zommige andere Koningen en Vorsten stand zullen houden, invoegen dat zijn Koninklijke Majesteit niet alleen zal blyven.

4. De Vriendschap zal des Konings andere zaaken in het Christendom vry voort zetten.

5. Het zal gantsch eerlijk zijn, met den Koning van *Vrankrijk* te breken, om d'algemeene twistzaak des Christendoms.

Redenen tegen deze aanspanninge.

1. Het Tractaat moet men met zoo veel Partyen aangaan, dat het noch spoedig, noch in het verborgen gesloten kan worden.

2. By aldien de zaak ruchtbaar worde, en geen conclusie altoos daar op volge, denk dan dat de Koning van *Vrankrijk* hier over ten hoogsten geoffenceert zijnde, zijn slag zal waarnemen, om met alle Papisten tegen Engeland aan te spannen.

Het slot van de zaak.

1. Dat men met den Keizer een Tractaat aanga, en door hem met andere Potentaten.

2. Dat men van des Keizers aanneeminge verzekert zy, al eer men iets onderwinde te doen tegen den Koning van Vrankrijk.

No. 6.

Op wat wijze de Raad procederen en te werk zal gaan; geschreven met Koning Eduwards eigen hand.

De Naamen van de gantsche Raad.

De Bisschop van *Cantelberg.*
De Bisschop van *Eli*, Heer *Cancellier.*
De Heer *Tresaurier.*
De Hertog van *Northumberland.*
De Heer *Zegel-bewaarder.*
De Hertog van *Suffalk.*
De Marquis van *Northampton.*
De Graaf van *Shrewsbury.*
De Graaf van *Westmoreland.*
De Graaf van *Huntington.*
De Graaf van *Pembroek.*
De *Vice-Graaf Hereford.*
De Heer *Admiraal.*
De Heer *Opper-Tresaurier.*
De Heer *Cobbam.*
De Heer *Rich.*
Mr. Boekhouder.
Mr. Tresaurier.
Mr. Vice-Kamerling.
Mr. Secretaris Petre.
Mr. Secretaris Cecil.
Sir Philip Hobbey.
Sir Robert Bowes.
Sir John Gage.
Sir John Mason.
Mr. Ralph Sadler.
Sir John Baker.
Rechter Broemley.
Rechter Montague.
Mr. Wotton.
Mr. North.

Namen der gener die nu tot Gecommitteerde verkoren zijn.

De Bisschop van Lonnen.
Sir Thomas Wroth. Norwich.
Sir Richard Cotton.
Sir Walter Mild-May.
Mr. Sollicitear.
Mr. Gosnold.
Mr. Koek.
Mr. Lucas.

Aan de boven gemelde Raads-Heeren zijn hare byzondere Commissien en bedieningen bevolen, in maniere als volgt:

Voor eerst om de Requesten t'aanhooren, die voor de gantsche Raad plegen te komen.

De Heer Zegelbewaarder.	*Sir John Mason.*	
Kamerling.	*Sir Ralph Sadler.*	
De Bisschop van Lonnen.	*Mr. Wotton.*	
Heer Cobham.	*Mr. Koek.*	Meesters der
Mr. Hobbey.	*Mr. Lucas.*	Requesten.

Deze Perzonen zullen de Requesten aanhooren, de Partyen antwoord geven, en te kennen geven wat voor Requesten, na haar oordeel, dienen toegestaan te worden; en op hare bekentmakinge antwoord bekomen hebbende, de partyen af te vaardigen: als ook om zoodanige *Requesten*, of *Verzoek-Schriften*, die niet redelijk noch behoorlijk zijn, af te slaan: desgelijks ook om Rechts-zaaken af te handelen, en de *Requesten* die tot de gemeene Hoven behoren, haar toe te zenden.

Het roepen om arresten tegens de Wetten gedaan, waar te nemen, Misdadige en Overtreders van Proclamatien, die noch in stand zijn, te straffen

De Heer Zegel-bewaarder.	*Mr. Hobbey.*
Graaf van Pembroek.	*Mr. Wotton.*
Heer Kamerling.	*Mr. John Baker*
Sir Thomas Wroth.	*Mr. Sollicteur.*
Robert Bowes.	*Mr. Gosnald.*
Mr. Secretaris Petre.	

Deze perzoonen zullen voor eerst zien, wat voor strafbare wetten, en wat voor Plakkaten nu noch in vigeur zijnde, meest dienen uitgevoert te werden, waar van zy bericht zullen doen: Daar na zullen zy in het Land gaan vernemen, hoe ze nagekomen werden; en die daar in meest breukvallig zijn, zullen zy eerst straffen, en daar na de andere, na de boete die daar op staat. Sy zullen ook de brieven, uit de Graafschappen komende, rakende d'ongeregeltheden aldaar gepleegt, waarnemen, en d'Overtreders straffen.

De Bisschop van Cantelberg.
Heer Cancellier.
Tresaurier.
De Hertog van Northumberland.
Suffolk.
De Heer Zegel-bewaarder.
Marquis van Northampton.
Graaf van Schrewsbury.
Pembroek.
Westmoreland.
De Heer Admiraal.
Vice-Graaf Hereford.
De Heer Kamerling.
Mr. Vice-Kamerling.
Mr. Tresorier en Registreerder.
Cecil.
Petre.
Wotton.
Sir Philip Hobbey.
Robert Bowes.

Deze zullen de Staats-zaaken waarnemen. Ik zal eenmaal ter weke haar by woonen, om d'allergewichtigste zaken te hooren bepleiten.

Deze hier onder genomineerde Perzonen zullen zien, hoe het met alle Hoven gelegen is, voornaamlijk met de gene, die eerst opgerecht zijn, als met die van *Augmentatie*, van de eerste Vruchten en Tienden &c. Sy zullen ook hier op letten, dat d'inkomsten alle halve jaren ingebracht werden, als mede met wat voor overtollige onkosten de zelve beswaart zijn; waar van zy een bericht-schrift zullen inleveren.

De Heer Kamerling.	*Sir Richard Cotton.*
Bisschop van Norwich.	*Walter Mild-May.*
Sir Thomas Wroth.	*Mr. Gosnald.*
Robert Bowes.	

Ik verstaa dat de volgende commissie aan deze voorgaande vast is; het zal nochtans deze Perzoonen wel voegen, dat zy 't nu tegenwoordig doen, om dat d'andere geen tijd zullen hebben, tot dat zy de schulden hebben ingevordert; dit gedaan zijnde, mogen zy by haar gaan zitten.

Dat de gene die tot invordering der schul-

ſchulden gecommitteert zijn, de rekeningen van alles, dat zedert het vyf en dertigſte Jaar van de voorleden Koning zijne regering betaalt is, zullen opnemen, na dat zy deze commiſſie, die ze nu onder handen hebben, zullen hebben verricht.

Wat de bolwerken aangaat, dat zullen de Heer *Kamerling*, de Heer *Treſaurier*, en *Mr. Regiſtreerder* in hare byzondere Juriſdictien waarnemen.

Wat nu de reſterende Perzoonen in de Raad belangt, zommige zullen, voort na 't ſcheiden van 't Parlement, naar Huys toe keren; zommige zijnder zoo kwalijk aan, dat zy geen zaken zullen konnen waarnemen; dewelke wederom gezond werdende, en hier verſchijnende, zullen zy by de Raad worden aangenomen. Dat ook deze Raads Vergaderingen hare byzondere zit-plaatzen zullen hebben. Inſgelyks ook dat die van de Raad, welke deze byzondere commiſſien bekleden. NB. het reſterende van deze reden ontbreekt'er noch aan.

Op den 15. *January* 1552.

Dit ſchijnt des Konings eigen hand niet te zijn, maar hy heeft op verſcheiden plaatzen daar een ſtreep onder gehaalt.

Zekere Artikelen van zijn Koninklyke Majeſteit, ingeſtelt en overgelevert aan zijn Majeſteits geheimen Raad, dienende tot een ſpoediger, bekwamer en ordentlyker verrichtinge van zaken.

Cotton libr. Nero C. 10.

1. ZYn Majeſteit begeert, dat alle *Proceſſen Requeſten*, en *gemeene Contracten* in handen van zijn *geheime Raad* gelevert, 's maandags voor de Middag, van haar zullen worden nagezien, en ook beantwoord op Saturdag na de middag daar aan volgende; en dat die dag, en geen ander, daar toe beſtemt werde.

2. Dat in het beantwoorden van deze Proceſſen en Requeſten zorge gedragen worde, dat zoo veel als daar van tot eenig Court of Hof van zijn Majeſteits wetten behooren, de zelve Hoven daar ze voor dienen, opgedragen werden; en dat zy met zoodanige, die zonder de zelve niet konnen werden afgedaan, ſpoedig daar name te werk gaan.

3. Dat in het maken van deze Contracten, van wegen geld-zaken, door haar gepaſſeert, wel toegezien werde, dat het zoodanige Contracten niet en zijn, die door een Contract in *Blanco* alreede zouden mogen afgedaan zyn, op dat door zulke Contracten en aſſurantien de Rekeningen niet onzeker mogen gaan.

4. Zijn Majeſteits believen is, dat zy op Zondagen de publijke affairen van dit Rijk handhaven; antwoorden op brieven, rakende de goede Ordre van dit Rijk, afvaardigen, en alle dingen die 's weeks te voren beſloten zijn, t'eenemaal af doen.

5. Dat op Zondag-avond de Secretariſſen, of eene der zelver, aan zijn Majeſteit zullen behandigen, een zeker Memoriaal der zaken, die voor zijn *geheimen Raad* te debatteren vallen, waar van zijn Majeſteit eenige ordineren zal, om gedebatteert te worden op verſcheiden dagen, te weten op Maandag na de middag, Dingſdag, Woenſdag, Donderdag en Vrydag 's morgens.

6. Dat zy op Vrydag na de middag, zodanige zaken, die vier dagen te voren afgedaan zijn, by een zullen verzamelen, en bericht doen, van hoe veel Artikelen zy een concluſie gemaakt hebben; hoe veel gedebatteert, maar niet afgedaan zijn; hoe veel de tijd niet toegelaten heeft na te zien; als ook wat de voornaamſte redenen waren, die haar bewogen hebben, een beſluit te maken van zoodanige zaken, welke ſchijnen in twyfel te konnen getrokken werden.

7. Dat zy Saturdag 's morgens deze gemelde verzameling aan zijn Majesteit zullen vertonen, en verriemen hoe hem hare Conclusie, (die zy over zodanige zaken, als ook over alle particuliere Requesten, genomen hebben) aanstaat.

8. Dat zijn Majesteit van de Secretarissen op Sondag avond wederom ter hand bestelt zijnde zekere nieuwe zaken (ontstaan by occasie van zoodanige zaken, over zommige, waar van zijn Raad geen uitspraak gedaan heeft, en ook, waar van zommige niet gedebateert zijn) in de naastvolgende week ordineeren zal, over wat voor zaken, en op welke dagen, een besluit genomen zal worden.

9. Dat niet een van zijn Raad langer als twee dagen van des Konings Hof zig t'zoek zal maken, ten ware dat'er acht Perzoonen van de Raad daar in noch blyven; en dat men ook zijn Koninklijke Majesteit daar van te voren zal verwittigen.

10. Dat zy in de Raad geen vergadering altoos zullen aanstellen, zonder datze ten minsten vier Persoonen sterk zijn.

11. Daaren boven, zoo se in het getal van vier perzoonen, en geen ses sterk, by den anderen vergadert zijn, dan zullen ze de voorvallende zaken overwegen en debatteren, alle ongemakken en gevaar, als ook de wederzijds commoditeiten onderzoeken; de dingen klaar ten toon stellen, die sig in het begin duyster schijnen op te doen; en by aldien datse met den anderen de zaak eens zijn, dan zullense in de naaste Vergadering van zes perzonen, een volkomen besluyt, en einde daar-van maken.

12. Ingeval dat'er zoo een hoogwichtige zaak voorviel, dat het zijn Koninklyke Majesteit selfs de debatteringe daar van geliefde by te woonen, dan zal men daar tijdlijke Pre-advertentie van geven, op dat alsoo meer Persoonen haar by het debatteren van de zaak mogen voegen.

13. By aldien datter een zaak, langdurige debatten en overleggingen vereysschende, al eer men tot een conclusie of einde daar van kan komen, mocht voorvallen, als dan zal zijn Majesteits Raad voor die dag met geen andere zaken haar bemoeyen, noch by der hand nemen.

14. Zoo wanneer datter zaken, om tijts kortheid, slegts gedebatteert, en niet t'eenemaal afgedaan konnen werden, dan zal men noteren, hoe verre, en op wat poinct de zaak bleef rusten, als ook wie van beide partyen de bondigste redenen bybracht, ten einde dat de zaak daar na hervat zijnde, te eerder en gemaklijker afgedaan mag worden.

15. Tot zaaken die langwijlig, verdrietig en moeyelijk vallen, zal men twee of drie Perzoonen, meer of min, na eysch der zaake, mogen verkiezen, om de zelve niet alleen voort te zetten, maar ook klaarder te doen blyken; (en dan daar van rapport doen) om alzoo dies te eerder daar van een eynde te konnen maken.

16. Eindelijk en ten laatsten; ingeval datter op advertissementen, brieven of uit eenige andere oorzaken, zekere hoogwigtige en haast vereysschende saaken mochten voorvallen, zo is zijn Majesteits meeninge niet anders dan dat men de zelve met rijpen raad mag overwegen, en alzoo daar van een besluit en einde maken; onaangezien dese Artijkelen aan zekere byzondere dagen bepaalt zijn: doch met deze reserve, nochtans dat deze ordre niet doorgaans, of gemeenlijk gebroken werde.

17. Dat geen Contracten en assurantien van beloninge, bedragende meer als vier honderd guldens, en zaken of affairen die den Koning raken, importerende meer als duyzend guldens, zullen mogen passeren dan onder zijn Zegel.

18. Dat geen particulier Request onder groote affairen by der hand zal genomen werden, maar 's Maandags te voren dienen.

19. Indien datter geen vier Perzoonen in de Raad zijnde, een zaak schielyk uitgevoert

gevoert moet werden, zo zal men zijn Koninklijke Majesteit zulks te kennen geven, en die voor hem bepleiten, maar geen antwoord daar op geven, of de zaak most geen uitstel altoos konnen lijden.

Een Verzamelinge van Gedenk-Schriften, &c.

No. 1.

Een beschrijvinge van Eduward de VI., Koning van Engeland, zo alsse Cardanus in zijn Planeet-boek aan het 12 Capittel verhaalt: en uit het Latijn vertaalt.

HY was aanvallig; noch maar een Jonge zijnde, kende hy veele Taalen: de Latijnze, Engelze, Franze; en, zoo ik verstaan heb, in de Griekze, Italiaanze, Spaanze, en misschien andere, niet onbedreven. Het ontbrak hem niet aan de Reeden-konst, aan de gronden van de Natuurlijke Philosophie, en Zang-konst. Hy droeg het beelt van onze sterflijkheid, de deftigheid van een Koninklijke Majesteit, een aart, die zoo grooten Potentaat wel voegde; kort om, noch slechts een kind zijnde, strekte hy tot een groote verwonderinge van de Werelt, en gaf genoeg te kennen, dat'er een groot verstand in hem verborgen lag, en dat men vry wat ongemeens van hem te verwachten had. Deze dingen op zijn reeden-rijkers schijnende opgepronkt, gaan nochtans de Waarheid niet te boven, maar zijn zoo in der daad veel eer meer als min.

En daar na vaart hy aldus voort.

Hier in is dit Jongsken verwonderens waardig geweest: hy was nu in zeven Talen vol-leert: zijn Moeders Taal, de Franse, Latynse, &c. had hy op zijn duim In de reeden-kavelinge was hy wel geoeffent, en zeer bekwaam om alles voort te vatten. Met hem in discours tredende, en noch maar vyftien jaren oud zijnde, vraagde hy (en sprak al zoo cierlijk en veerdig Latyn als ik) wat hebben uw boeken van verschiet van zaken ongemeens in? (want de zelve had ik zijn H. Majesteit opgedragen) hier op gaf ik hem tot antwoord: In het eerste hooftdeel, wyze ik voor eerst aan d'Oorzaak van de Cometen, daar zoo lang na gezocht is. Welke is die, zeyde hy? de t'zamen-loop des lichts en der dwalende sterren. Waar op dan de Koning antwoorde, hoe is 't, dat daar de sterren door verscheiden bewegingen beweegt wordende, de lucht door derzelver bewegingen niet van stonden aan verstrooit, of beweegt word? waar op ik repliceerde, de lucht word gewislijk beweegt, doch ongelijk sneller als de zelve bewegingen, om de verscheidenheid van het stergezichte, gelijk als in het Kristal en de Son, zoo wanneer de Regen-boog aan de wand een weerschynsel geeft; alzoo een kleine verandering, een groot onderscheid van plaats maakt. Hier op gaf de Koning tot antwoord, op wat wyze kan toch zulks zonder onderwerp geschieden, nademaal de wand de Regen-boog onderworpen is? even al eens, zeide ik, gelijk als in de melk-weg, en weerslag der lichten, zoo wanneer veele kaarzen dicht by den anderen ontsteken zijn, 't gene in het midden is, luchtig en helder maken. Zoo kan men dan, sprak hy, volgens het algemeen spreekwoord, een Leeuw aan zijne klaauwen kennen. Dit hebben alle vroome en geleerde mannen merklijk in hem te gemoet gezien, van wegen zijn oprechtigheid, en bevalligheid van zeden. Hy begost eerst sin te krygen in de konsten, al eer hyze kende, en te kennen, al eer hyze konde gebruiken. Engeland niet alleen, maar ook de wereld moet zoo een hoogwaardig perzoon in zijn onrype jaaren ons ontweldigt, beklagen, die getracht heeft alle verborgentheden, voor

zoo

zoo veel 's menſchen ſtand toe laat, te door ſnuffelen. Wy waren aan zijn opvoeding vry veel gehouden, meer is ons door de liſtigheid, of bedrog der menſchen ontnomen. O Hoe waarachtig is het zeggen van de Poëet! *Hoe kort is haar leven, en hoe zelden bereykenze een hoogen Ouderdom die na veel wetenſchap ſtaan.* Hy heeft ſlechts een proef van deugden konnen geven, geen voorbeeld. Alwaar een Koninglijke ſtemmigheid en ſtatigheid wierd vereyſcht, daar zag men hem als een bedaard man, en van hooge jaren; voor zoo veel als hy lieftallig was, en geneuglijk, drukte hy zyn jonge jaren uit. Hy plag op een Luyt, of Harp te ſpelen. Hy woonde de publijke affairen by. Was liberaal van gemoed; en in dit alles heeft hy na zijn Vader geaart; de welke daar hy al te goed heeft willen zijn, voor kwaad aangezien konde worden: maar in den zoon was alle ſuſpitie van ondeugt te zoek, zijne genegentheid tot de deugt is opgepolyſt geweeſt met zig in de *Philoſophie* te oeffenen.

Immodicis brevis eſt ætas & rara ſenectus.

No. 2.

De Commiſſie die den Aarts-Biſſchop van Cantelberg, nopende het bewind van zijn Aards-Bisdom, voordragen wierd.

E *Eduward de* VI, *door Gods Genade, Koning van Engeland, Vrankrijk, en Yerland, beſchermer des geloofs, en op Aarde het Opperhooft der Kerken van Engeland, en Yerland, aan den zeer Eerwaardigen Vader in Chriſtus, en onzen Raads-Heer, Thomas Aarts-Biſſchop van Cantelberg, groetenis.*

Nademaal dat alle autoriteit, en ook allerley jurisdictie van recht uit te ſpreken, die zoo wel kerkelijk als wereldlijk genoemt word, van de Koninklijke macht, als van een Opperhooft, afhangt, en oorſpronklijk van de fonteyn, en bronader van alle overheden beneden ons Rijk is afvloeyende; zoo betaamt het haar voorwaar die zodanige jurisdictie voor dezen niet anders dan by vergunnig genoten, zulk een weldaad uit een Koninglijke mildadigheid geſchonken, met dankbare herten te erkennen, en haar onder hem, zo dikmaals als het zijn Koninklijke Majeſteit goed dunken zal, te buigen. Wy dan hier in uwe ootmoedige Verzoekbeden toegenegen zijnde, en begerende voor onzer Onderdanen gemak en voordeel zorge te dragen, zoo is het dat wy u in onze plaats, op de manier en wijze hier na beſchreven, macht en vryheid geven om alle Perzonen (die u toevertrouwt mochten worden, en onder uw Bisdom van *Cantelberg* zijn, ſtaande, van waar ook zy van daan mochten zijn, welke gy zoo van wegen hare goede zeden, als geleertheid, na een voorafgaande en nauwkeurige onderzoekinge, daar toe bekwaam zult vinden) tot alle H. en Biſſchoppelijke Orders te vorderen, en daar in te beveſtigen, en de voorgedragene tot alle Kerkelijke beneficien onder uwe Jurisdictie van *Cantelberg* zorterende, (zoo zy bekwaam zullen worden bevonden, om de bedieninge daar zoodanige beneficien aan vaſt zijn, te bekleden) t'admitteren, en in te wyen; ja, zoo de zaak zulks mocht vereyſſchen, ook af te zetten; en om alle Kerkelijke beneficien die aan u ſtaan, te begeven, aan bekwaame perzonen te beſteden, Teſtamenten en Uiterſte willen t'approberen; mitsgaders om Adminiſtrateurs over alle goederen, onzer Onderzaten by Teſtament nagelaten, en onder uwe Bisdommen en Jurisdictien vervallende, of elders volgens de gewoonte van het voorrecht van het Hof van *Cantelberg*, te mogen ſtellen, rekeningen daar van te mogen vorderen, alle ongedecideerde twiſt-zaken, proceſſen, en krakkelen, en vorders al wat aan het Hof der Kerke vaſt is, t'aanhoren, en voor u, of uwe gedeputeerden, af te doen,

voor

voor zoo veel als te zonder aanstoot of quetzinge van onze Wetten, en zonder overtredinge van de willekeuren onzes Rijks mogen afgedaan worden. Eindelijk en ten laatsten, om al wat boven het voor verhaalde, daar ontrent noodig of dienstig mocht zyn, of uit vervolg der H. bladeren kennelijk is, u aanbevolen te zijn, in onzer Stede en uit onze Naam en autoriteit te mogen uitvoeren. U, van wiens gezonde leere, zuyver gemoet, oprechtigheid in leven en zeden, getrouheid en neerstigheid in zaken, na behooren, te bestieren en handhaven, wy een zeer groot gevoelen hebben, dragen wy onze plaats op, na luid van deze onze brieven, en geven u volkomen macht en vryheid om eenen ander, of andere, eenen Commissaris, of Commissarissen, tot uitvoeringe van de boven verhaalde zaken, of zommige der zelver, in uw plaats te stellen; of om de zelve, na u welgevallen, te veranderen. Wy geven u ook, (uit kracht van deze onze tegenwoordige brieven, welke slechts stand zullen houden, zoo lang als het ons belieft) verlof om allerlei Kerkelijke Discipline of tucht na behoren, te gebruiken (hoedanig ook het Verbod, voor dezen uitgegeven, mocht luiden) met deze cautie nochtans om uwe conscientie voor God niet te beswaren, aan welken Opperften Rechter van alles, gy te zijner tijd rekenschap zult moeten geven, en voor zoo veel als gy 't voor ons, op lijfs-straffe, zult konnen verantwoorden: u ondertusschen met eenen vermaanende, dat gy u ampt, na den regel des Euangeliums, op een godvruchtige en H. wijze zoekt te bedienen, en niemand ooit tot de H. Orders vordert, of eenigsins toelaat Ziel-zorgers te worden, dan alleenlijk de zoodanige, welkers baarblijkelyke getuigenissen van leere en leven, kennis van Taalen, en andere hoedanigheden daar toe nodig, haar daar toe zeer nut, dienstig en bequaam keuren. Want, gelyk als de verdorvenheid van alle goede manieren, en voor al van de Christelyke Religie, (alzoo ons d'ondervindinge, helaas! al te veel leert) van quade Herders op het Volk nederdaalt: zoo hopen wy ook, dat de ware Religie van Christus, de verbeteringe van leven en zeden door goede uitverkorene en aangenomene Herders buiten alle twyfel in haar geheel herstelt zullen worden. In oirkonde hier van, hebben wy deze onze brieven tot dien einde laten opstellen, en belast om de zelve met den aanhang van ons Zegel, het welke wy tot Kerkelijke zaaken gebruiken, te bevestigen. Gegeven op den 7. February in het Jaar onzes Heeren M. D. XLVI. en in het 1. Jaar onzer Regeringe.

No. 3.

De Brief van des Konings Raad, aan de Schouten en Officieren ten platten Lande.

Het Origineel.

Cotton libr. Titus B. 2.

NA voorgaande hertelijke groetenis: nadien dat de Edele Manhaftige *Koning*, hoogloflijker gedachtenis, onze voorledene zouverain Heer en Meester, *Koning Hendrik* de 8, (wien God genadig zy) op het groot vertrouwen, het welke zijn Majesteit gehad heeft van uw vroome wijsheid en goede genegentheid tot de welstand van dit Rijk, ul. voornaamlijk onder andere genomineert, en door zijne commissien onder het groote Zegel van van Engeland, geordineert heeft, om te zijn voorstanders van rust en vrede, en gerechtsdienaren in het Graafschap van *Norfolk*; en vermits de zelve commissien door zijn aflyvigheid te niet zijn geraakt, zoo heeft het zijn Koninklijke Majesteit, onzen tegenwoordigen zouverain *Heer*, geliefr (door advijs en met toestemming van ons, de Heer *Protector*, en andere Voogden van onze voorledene Zouverain Heer, welkers namen hier onder geschreven staan;

ſtaan; aan wien, nevens andere, de regeringe van zijn Koninklijke Perzoon, en het bewind over zijn affairen, by zijn Uiterſte wil en Teſtament, bevolen is, tot dat hy volkomen achtien Jaar oud zal zijn) nieuwe commiſſien wederom te doen inſtellen tot onderhoudinge van *ruſt* en *vrede* over al zijn Rijk, waar van gy l. eene voor dat Graafſchap, door Toonder dezes, zult ontfangen. En nademaal dat de trouhertige en vlytige uitvoeringe van de laſt door den zelven, u en anderen aanbevolen en toevertrouwt, een merkelijke verzekering zal zijn van uwe toegenegentheid tot den Koning, den Perzoon van onze tegenwoordige zouverain Heer, (wien God gunne toe te nemen in deugd, eere en veelheid van jaren, en dat hy een zeer vaſte ſtut en ſteunzel mag zijn voor de Gemeinten-Staat, die immers moet groeijen en bloeyen, zoo wanneer in de zelve recht en gerechtigheid worden gehandhaaft, en heerſchen) zoo begeeren wy dan, ja belaſten en gebieden ul. uit de Naam van zijn *Koninklijke Majeſteit*, dat gyl. voort op den ontfangſt van deze *Misſive*, met alle vlijt een onderlinge vergadering aanſtelt: doende by ul. komen alle zoodanige perzonen, welkers Namen in deze gemelde Commiſſie geſpecificeert ſtaan. Gyl. zult God eerſt aanroepen, en bidden dat Hy ul. genade wil verleenen, om dit ampt, ul. opgeleid, in alle waarheid en oprechtigheid, volgens ul. eed, uit te voeren, 't welk gyl. in alles, behoorende tot uw Ampt, trachten zult te doen: in zulker voegen dat alle particuliere boosheid, ſloffigheid, achteloosheid, miſnoegen, afkeerigheid, omkoopinge door geld, en ſiniſtre ſtreken aan een kant geſtelt zijnde, het blyken mag voor al de Wereld, dat gyl. God, de behoudinge van uwen zouverain Heer, en van uw eigen Vaderland voor oogen hebt; en op dat gyl. dit daar nevens ook niet en komt te vergeten, gyl. zelve, uwe huisvrouwen en kinderen zullen met eenen gewiſſelijk voorſpoedig zijn, en behouden blyven. Om zulks nu te beter te konnen verrichten, zo zult gy als gyl. eerſt by malkanderen komt, u zelven in honderden verdeelen, dat is te zeggen, dat ten minſten twee Perzoonen een oog in 't zeyl zullen houden, en naauw acht nemen op de goede regel, en Order van die honderden, op dat de vrede na behoren onderhouden, Landloopers en Muyte-makers geſtraft worden, en dat yeder een zig zoo aanſtelle als zijn beroep vereiſcht, en ook dat alles ordentelijk toega, zonder verandering, vernieuwing of verachting van iets dat volgens de wetten van onzen laatſten zouverain Heer ons voorgeſchreven en voorgedragenis: op dat wy ons zelven alzo te beter mogen ſchikken en voegen, om God en de eerlijke Politie te dienen. En by aldien eenig perzoon, of perzoonen, (wien gy dunkt niet te zullen konnen geregeert, en in ordre gehouden worden, zonder dit Land overlaſt te doen) zig mocht verſtouten hier tegen aan te gaan: zoo zullen wy u-l., daar van onderricht zijnde, met recht te doen, en alle zodanige hertnekkige Rebellen te ſtraffen, in zulker voegen byſtaan en te hulpe komen, dat haar andere daar aan zullen konnen ſpiegelen. Hier nevens is het zijn Majeſteits believen, volgens voorgaande advys en conſend, dat gy l. onder u zelven zoodanige ordre zult onderhouden, om niet na te laten van alle zes weeken eenmaal, tot dat het u gecontramandeert werde, den voornoemden Heer Protector en andere van den geheymen Raad, ſchriftelijk te laten weten, hoe het al met dat Graafſchap geſchapen ſtaat; en of'er in die Geweſten iet notabels alrede is voorvallen, of lichtelijk mocht voorvallen, daar gy-l. geen raad toe weet, en dat wel ſpoedig diende geredreſſeerd te werden: en of gy-l. niet eenig advys of raad zult behoeven om zulks voor den aanvang, als wel voegt, te ſluiten: verzoekende ook Ordre te willen ſtellen, dat ieder Commiſſa-

missaris in het Graafschap hier van twee, of ten minste een, Copyen mag hadden, niet alleen om zig zelven daar van te beter t'informeren, maar ook om aan de Jonkers, en andere, die in de * honderden woonen, op wien het voornaamlijk ziet, te tonen; om haar zelven alzoo gevoeglijker te konnen schikken, tot bevordering en handhavinge van alle recht en gerechtigheid, volgens haar schuldige plicht, en zoo als gy 't zullen willen verantwoorden. Vaart wel. Uit den Tour van *Lonnen*, den 12. February.

Uwe beminde vrienden,

E. Hertford.

Thomas Wriothesley Cancelier. W. St. John.

Thom: Cantuarien.	*Cuth. Duresme.*
J. Russel.	*William Paget.*
Anthony Brown.	*W. Herbert.*
Anthony Denny.	*Edward North.*

No. 4.

De manier en ordre van Koning Eduwards Krooninge.

Zondag, de 13. Februarij, voor den Tour, &c.

OP dezen dag hebben de Heer Protector en andere zijne Voogden, welkers namen hier onder geschreven staan, na rype en diepe deliberatie met den anderen gehad, eindelijk geresolveert, dat (nademaal verscheiden observantien en ceremonien voor dezen in 't gebruik ten tyde van de Krooninge der Koningen van dit Rijk, dienden, na hun oordeel en om verscheiden inzichten verbetert te worden; voornaamlijk, om datze zeer langwylig vallende, voor deze Koninklijke Majesteit, noch jong van jaren zynde, verdrietig mochten zijn, en hem vervelen om de zelve tot het einde toe t'aanhoren: als ook om dat veele Artykelen daar onder begrepen, zodanig zyn, datze, volgens de Wetten van 't Land, tegenwoordig niet en mogen geadmitteert werden) dat, zeggen wy, zyn Koninkl. Majesteits Krooninge op Zondag na de Vasten, nu aanstaande in de Hooft-Kerk van *West-Munster*, op volgende manier en wyse, geviert zal werden.

Voor eerst, zoo zal d'Aards-Bisschop van *Cantelberg*, den Koning aan vier hoeken van de groote Preek-stoel, oft van een stellagie die daar toe opgerecht zal worden, aan het volk vertoonende, deze woorden spreken: *Myn Heeren, alhier stel ik u voor Koning Eduward de* VI, *de rechte en ontwyfelbare Erfgenaam, volgens Goddelijke en Menschlijke Wetten, van de Koninklijke digniteit en imperiale Kroon van dit Rijk, wiens inwyinge, zalvinge, en Krooninge by alle de Edelen en Pairs van dit Land op dezen dag is vast gesteld. Wilt dan op deze tijd op passen, uwe goede genegentheid daar toe tonen, en uwe stemmen geven tot d'inwyinge, Zalvinge en Krooninge, het welke gyl. volgens den pligt uwer verbintenis schuldig zyt te doen.*

Waar op dan het volk zal zeggen, Ja, Ja, Ja; Koning *Eduward*, Koning *Eduward*, Koning *Eduward*.

Dit verricht zynde, zal (d'Aards-Bisschop van *Cantelberg* het gewaad daar hy mede gewoon is ter Mis te gaan, aan hebbende, en aan beyde zyden met den Bisschoppen van *Lonnen* en *Winchester*, verzelt zijnde, nevens andere Bisschoppen, en den Deken van *West-Munster*, by absentie van de Bisschop, om in zijn rang voor den Koning te gaan) de Koning, door haar die hem na den Kerk tot het Altaar geleiden, afgehaalt worden van zijn Zetel, als wanneer * hy, God eerst om zyn genade gebeden hebbende, zal offeren een Pal en een pond gouts, doende aan geslagen zilver 24 pond, 't welk hem de Heer Opper-Tresaurier zal behandigen. Daar na zal d'Aards-Bisschop over den Koning, liggende op zijn aanzicht, voor den Al-

* *Een zeker lang kleed 't welke uitstekende perzonen, of in geleertheit of in Krijgszaken, van ouds plagten te dragen.*

Altaar, deze Collect, of dit gebed (*Deus Humilium* &c. J. E. *God die daar zijt der Ootmoedigen* &c.) dat in het algemein gebedenboek ſtaat, uitſpreken. Dan zal de Koning opſtaan, en naar zijn Zetel gaan, die voor den Altaar toebereid zal worden: zijn aangeſicht na den Altaar toe kerende, en op zijn voeten ſtaande, zal hem iemand een boek toe reiken: en d'Aarts-Biſſchop ſtaande voor den *Koning*, zal hem overluid, en met diſtincte woorden, in maniere en wijze als volgt, afvragen:

1. *Wilt gy toeſtaan, om het Volk van Engeland, nevens andere uwe Koninkrijken en Dominien te beſchermen, en de Wetten en Vryheden van dit Rijk en van andere uwe Koninkrijken en Landen maintineren?*

Antw. Ik ſta het toe, en belove zulx te zullen doen.

2. *Zult gy, na uw uiterſte vermogen, Gods Kerk, en al het Volk in H. Vrede en eendracht houden?*

Antw. Ik zalze houden.

3. *Zult gy, na uw uiterſte vermogen, zorge dragen dat in alle uwe Vonniſſen en oordeelen recht en gerechtigheid, vermengt met barmhertigheid en waarheid, geſchiede?*

Ik zal.

4. *Staat gy toe geen wetten te zullen inſtellen, dan die tot Godes eere en tot welſtand der Gemeenten-ſtaat dienen; en dat de zelve wetten met toeſtemming van u Volk, gelyk als men van oudts gewoon is te doen, zullen geſchieden?*

Antw. Ik ſtaa het toe, en belove zulx te doen.

Daar na zal de Koning van zijn Zetel opſtaan, en, door de gene die hem te voren aſſiſteerden, geleid worden naar den Hoogen Altaar; alwaar Hy op het Sacrament, op den Altaar gelegt, een ſolemneelen eed voor het gantſche Volk zal doen, om het voorverhaalde te zullen na komen; en zijn hand op het boek leggende, zal hy zeggen:

Het geen ik te voren heb belooft, zal ik onderhouden en nakomen: ſoo helpe my God en deze H. Euangeliſten die van my op dit H. Altaar lichaamlijk aangeraakt zijn.

Dan zal de Koning wederom voor het hooge Altaar nedervallen, en d'Aards-biſſchop voor hem knielende, zal met luider ſtemme beginnen te roepen: *Veni Creator Spiritus*, &c. *Koom Schepper des Geeſts*, &c. Daar na zal d'Aards-Biſſchop over end ſtaande over den Koning zeggen: *Te invocamus*: *Wy roepen u aan.* En op het laatſte wederom knielende, zoo zal dan de Koning opſtaan, en andermaal in den Zetel gezet worden; en kort daar aan op ſtaande, geaſſiſteert van de gene, die zulks te voren bedienden, naar het hooge Altaar wederom gaan, alwaar hem de Heer *Opper-Treſaurier* tot aan zijn ſcharlakenze zatijne rok zal ontkleden; welke, en ook zijn hembd, voor en achter op zijn ſchouders, en in het buigen van de armen door den *Opper-Trezaurier* los zal getornt worden, om op gemelde plaatzen geſalfd te worden; en terwyl hy noch geſalft word, zullen *Sir Anthony Denny* en *Sir William Herbert* een bekken over hem houden. En eerſt zal d'Aarts-Biſſchop den Koning, al knielende, de Palmen zijner handen zalven, ſprekende deze woorden: *Ungas Manus*, *zalft de handen*; en *Reſpice Omnipotens Deus: aanſchouwt Almachtige God!* Daar na zal hy hem de borſt, op het midden van zijn rug, en op de buchten zijner armen zalven, en een Kruis aan zijn Voorhooft maken; dit gedaan hebbende, zal hy hem met het H. Olyzel een ander Kruis maken aan het Voorhooft, zeggende onder het zalven der voornoemde plaatzen *Ungatur Caput*, *Ungantur Scapulæ* &c. *Het Hooft worde gezalft*, *laat de Schouderen* &c. *worden gezalft.* Zoo lang nu als deze Zalvinge duurt, zal men in een Rye gedurig ſingen, *Ungebant Regem: zy zalfden den Koning*, en ook dezen *Pſalm*, *Domine, in Virtute tua lætabitur Rex*: dat is, *ô Heer, de Koning zal zig over uw Macht verblyden.*

Dit ſtaat noch t'onthouden, dat de Biſ-

ſchop

schop, of Deken van *West-Munster*, als de Koning nu gezalft is, alle plaatzen van des Konings lighaam daar hy gezalft is geweest, met katoen of een linnen-doek afdroogt, 't welk men verbranden moet; de plaatzen nu tot het zalven ontbloot, moet de Heer Opper-Tresaurier wederom bedekken; de Bisschop van *Cantelberg* zal den Koning een paar linnen handschoenen aantrekken, die de Heer Opper-Tresaurier te voren zal moeten verzorgen.

Dit alles nu verricht zijnde, zoo zal d'Aards-Bisschop van *Cantelberg* den Koning een witten Tabbard, gemaakt als een * Dalmatik aantrekken; en een muts, die d'Opper-Tresaurier zal brengen, op het hooft zetten.

Daar na zal de Koning het zwaard dat hy om 't lyf had, nemen, en zelfs het zelve Gode op offeren en op het Altaar leggen; tot bewys dat zijn sterkte en kracht eerst van God moet komen: en het zelfde zwaard zal hy van het Altaar weder op nemen, en aan zeker aanzienlijk Graaf behandigen, om van den Bisschop, of Deken van *West-Munster*, voor honderd Engelse schellingen gelost te werden; welk zwaard daar na bloot voor den Koning gedragen zal worden.

De Koning zal na dezen in zijn Zetel voor het Altaar gezeten zijnde, met *St. Eduwards* Kroon gekroont worden; en de Bisschop, of Deken van *West-Munster*, zullen hem Koninglijke Muilen en spooren aan doen, maar de spooren op staande voet weder af doen, om hem geen ongemak aan te doen.

Hier na zullen d'Aards-Bisschop met alle de Pairs en Edelen, den Koning ondersteunt als te voren, geleyden naar den Preek-stoel, en plaatzen in een Koninklijken Zetel; en dan zal d'Aarts-Bisschop aanvangen te zingen met *Te Deum Laudamus*, *Wy loven u, O God*; dit gedaan zynde, zal d'Aards-Bisschop tot den Koning zeggen, *Sta & retine a modo locum*, *Sta, en behoud van nu af dezen plaats.* De Koning nu aldus op zijn Throon zittende, zoo zullen alle de Pairs van het Rijk en de Bisschoppen, hare handen t'zamen vouwende, hem eerbiedigheid bewyzen in maniere als volgt: eerst de Heer Protector alleen, dan den Aards-Bisschop van *Cantelberg*, en de Heer Cancelier, en zoo voort twee perzonen te gelijk, na dat zy gesteld zijn.

I. N. *uw' Vassaal geworden, ten aanzien van mijn goed en bloed, en van wegen alle wereldze eere, getrouwheid en oprechtigheyd die ik aan u tegen allerley slag van volk zal doen blyken, waar aan ik door mijn Eed verbintenis, en volgens de Wetten en Ordinantien van dit Rijk verplicht ben. Soo help ons God en alle Heyligen.* En daar na zal dan yeder een van haar den Koning aan de slinker wang kussen, en hare handen t'zamen leggende, met eenparige stemmen zeggen: *Wy presenteren met ons goed en bloed, uw' perzoon en uwen Kroon tegen de geheele wereld te beschermen:* en dan gezamentlijk uitroepen, *God beware Koning Eduward*: en zo zal ook het volk roepen. Eindelijk en ten laatsten zal den Koning in een vertrek-kamer geleid worden, om de hooge Mis te horen, en alzoo daarna gekroont naar huis gaan in Order als hy eerst uitging.

E. Herford.

Thom. Aards-Bisschop van Cantelberg, Thom. Wriothesley Cancellier. W. St. John. J. Russel. John Lisle. Cuthb. Duresme. Anthony Brown. W. Herbert.

No. 51.

De Commissie waar over de Heer Cancelier van zijn bediening gedeporteerd wierd; en wat de Rechters daar van gevoelen.

Ex libro Concily. Fol. 49.

EDuward de VI. *Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, Beschermer des geloofs,*

loofs, *en hier op Aarde Opperhooft der Kerken van Engeland en Yerland*, *aan onze beminde en getrouwe Raads-Heeren*, *Robbert Southwel*, *Ridder en Reken-Meester van onze Cancellery*, *en aan Johan Tregonwell*, *Wapendrager*, *en een van de Meesters van onze voornoemde Cancellery*, *mitsgaders aan onze wel beminden Johan Olyver*, *en Antony Bellasis*, *Meesters in onze gemelde Cancelery*; *groetenis.*

Alzoo onze zeer geliefde en getrouwe bloedverwant *Thomas*, Graaf van *Southampton*; onze Cancelier van Engeland, op onze hoogwichtige affairen, volgens ons bevel, gedurig passende, daar me zoo veel te doen heeft, dat hy zig niet en kan beledigen om de Processen, die voor het Hof van onze Cancelery, tusschen verscheiden van onze Vassalen en Onderdanen voorvallen, na behooren t'aanhoren, overwegen, en daar een decisie van te geven: willende derhalven, dat in het afwezen van dezen onzen Cancelier, onze Onderdanen, van wat stand en conditie datze ook zijn, die voor het voorschreven Hof eenige *twist-zaken* of *Processen* hebben te verrichten, kort recht mogen hebben: zo is 't dat wy ons op u getrouw en voorzichtig beleid hier in volkomen verlatende, ul. met uw drien, of twee van u, tot deze bedieninge hebben bestemt: gevende mitsdezen aan drie of twee van uw perzonen volkomen macht en au oriteit, om allerlei *Zaken*, *Requesten* of *Processen*, (die voor ons in onze Cancellery; tusschen onze Liguen en Onderdanen noch tegenwoordig blyven hangen, of hier na mochten voorvallen) te horen bepleiten, niet alleen, maar ook om daar over een finaal uitspraak te geven, en ten vollen te determineren, volgens uwe discretie en gezond oordeel: als ook om partyen, voor getuigen, of voor eenige andere Perzonen, zoo dikmaals als het ul. raadzaam zal dunken, over gemelde *Zaken*, *Requesten* oft *Processen* te citeren, en haar, en een yeder van de partyen, na behoren te doen examineeren, op gezette dagen precijs te doen comPareren, en haar allen die u hier in mochten ongehoorzaam zijn, na behooren te straffen; en eindelyk om alles tot voornoemde zaken noodig of eenigzins dienstig, te mogen verrichten, en uit voeren. Over zulks belasten wy u, dat gy op de boven verhaalde zaken vlytig let, na komt, en met effect uitvoert. Wy geven ook mits dezen bevel aan alle onze Officieren en Dienaren van dit Hof, en aan ieder een van haar in het byzonder, om op d'uitvoeringe der gemelde zaken vlytig, na behooren, te passen: alzoo wy willen, en hier mede gunnen, dat alle *Vonnissen* of finale decreten, die door drie of twee van u over zoodanige *Zaken*, *Requesten* of *Processen* uitgesproken zijn, zoodanig effect en kracht zullen sorteren, als of ze door den Heer *Cancelier* van *Engeland*, en van 't Hof van deze Cancelery zelfs gedaan waren geweest: doch altyd met deze *Restrictie*, dat alle diergelijke *Vonnissen*, of finale decreten, door drie of twee van u met uw' eigen hand ondertekent en verzegelt zullen moeten zyn; en dat daar en boven gemelde vonnissen, of decreten, aan onsen Heer Cancellier voor af vertoont worden, op dat hy de zelve, al eerze worden te boek gesteld, insgelijks met zijn eigen hand, daar het Zegel mag op drukken. In Oirkunde, hier van hebben wy deze Patenten doen maken, daar ik *Koning* getuige van ben, by *Westmunster* op den 18 February, in het eerste Jaar onzer Regeringe.

De voornoemde Studenten latende hare gedachten gaan over het oogmerk van gemelde *Protector* en Raad, en considererende by haar zelven, hoe veel aan het geven van deze commissie, zonder daar toe volkomen verlof en verzekering van te hebben, gelegen was: (nademaal dat de *Protector* en *Raad* beoogende den welvaart en behoudenis van zijn Koninklyke Majesteits perzoon, een directe en oprechte verhandeling zijner affairen, en in alles, zoo veel haar doenlijk was, een waarneminge van haar schuldige plicht aan zijn Maje-

Majesteit; met een begeerte om alles, waar in zy haar tegen zijn Majesteit of sijne Wetten mochten vergrijpen, te schuwen; en considererende dat gemelde commissie niet en raakte de zaken die zy in hare Raads-vergaderingen, zedert het overlijden van zijn laatste Koninklijke Majesteit, met den anderen besloten hadden, om onder het groote Zegel te laten uitgaan) hebben zy derhalven tot hunner ontlastinge, op ons, welkers Namen hier onder geschreven staan, versocht, nadien zy ons aanmerken voor Perzoonen in de Wetten van dit Rijk wel bedreven en ervaren, om over dit geval van zonder autoriteit een zoodanige Commissie aan den dag te geven, onze gedachten te willen laten gaan: en na rijpe overweginge van het zelve, schriftelyk te verklaren, hoe deze zaak met de rechtsgeleerdheid kan bestaan. Wy dan, die dit met onze eigen hand en Naamen ondertekent hebben, na voorgaande rijpe consultatien en deliberatien daar over gehad, affirmeren en verklaren, voor zoo veel onze beste kennis daar van, en resolutien daar over aangaat, dat deze *Cancellier* van *Engeland* gemelde Commissie, onder het groote Zegel van *Engeland*, zonder daar toe geautorizeert te zijn, hebbende laten drukken en uitgaan, zijn Koninklijke Majesteit daar door heeft geoffenceert, en als noch offenceert; zijn bedieninge van Cancelierschap, volgens de rechten, heeft verbeurt, en als noch verbeurt, en onderworpen is het gevaar, de straffe en betalinge van zulken boete, als het zijn Koninklijke Majesteit met advys van gemelde Protector en de Raad goet dunken zal hem op te leggen; en ook om hem, zoo de Koning het zo begeert, in den Kerker te werpen. *Tot getuigenis en bevestiginge, hier van hebben wy dezen brief met onze eigen hand-schrift en Namen ondertekent op den laatsten dag van Februarius, in het eerste Jaar van de Regeringe van onzen Zouverain Heer, Koning Eduward de VI. door Gods Gods genade, Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, Beschermer des geloofs, en op Aarde, Opperhooft der Kerke van Engeland, en ook van Yerland. Wy hebben insgelijks om ons gevoelen over het voorverhaalde te betuigen, en klaarder te doen blijken onder dezen tegenwoordigen tweeden open brief hier by gevoegt, in deze tegenwoordige acte van den 6. Maart onze Naamen ook geschreven.*

No. 6.

De Hertog van Somerset zijn Commissie om Protector te zijn.

Ex libro Concilii. Fol. 62.

E*Duward de VI, door Gods genade, Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, Beschermer des geloofs, en op Aarde Opperhooft der Kerke van Engeland, en ook van Yerland.* Alzoo onze Raad, en verscheiden Edellieden en Bisschoppen van dit ons Rijk van Engeland, onze jonge en tedere jaren in overleg nemende, raadzaam en dienstig hebben geacht, zoo om ons op te voeden in wetenschap, geleerdheid, en in het oeffenen van goede en godvruchtige Zeden, deugden en gaven, wel voegende en hoognoodig voor een Prins van onze staat; waar door wy tot een Mannelijke ouderdom gekomen zijnde, dies te bekwamer mochten zijn om de staat en bedieninge eens Konings, (ons door de goedheid van God Almachtig toevertrouwt, nagelaten, en by rechte erfenis op ons vervallen, na, en door het overlyden van onze Zouverain Heer en Vader, hooglloffelyker gedachtenis, Konink *Hendrik de VIII.* wiens ziele God genadig zy) t'administreren en uit te voeren: als ook op dat, gedurende de tijd onzer minderjaarigheid, de hoogwichtige affairen van onze Koninkrijken en Jurisdictien zoodanig mogen voort gezet, beleid, bestiert, geschikt en geordineert worden, datze meest tot Godes eere en tot onzer verzekerde behoudinge en achtbaarheid dienstig mogen zijn. Zy hebben ook, tot welstand, voordeel en ge-

gemak van ons, onze Koninkrijken en Jurisdictien, en van alle onze lieve Onderdanen, ons geraden om een zeker bekwaam aanzienlijk en trouwhertig perzoon, boven alle andere te nomineren, ordineren en autorizeren om die speciale zorge en last voor ons, en uit onzen naam op zig te nemen; zonder welke perzoon de voorgedachte zaken zo wel en gevoeglijk als behoord, niet en konnen uitgevoert werden. Wy derhalven haar advys en Raad hier in gebruykende, hebben voor deezen onzen waarde en wel-beminde Oom *Eduward*, nu tegenwoordig Hertog van *Somerset*; Voogt over onze perzoon, en Protector van onze Koninkrijken en Jurisdictien, en van onze onderdanen en volk daar onder behorende, daar toe bestemt en geordineert. En hoewel hier te voren zulks is bekent gemaakt, en ook mondelijke verklaringe daar van by ons gedaan, in het bywezen van onze Raad, Edelen en Bisschoppen van dit ons Koninkrijk van *Engeland*, doch hierom alleenlijk tot noch toe onder onzen zegel in druk niet en is uitgegeven; nochtans om onze meninge en besluit hier over nader en klaarder aan den dag te brengen, en by ons zelven overdenkende dat geen perzoon altoos zo bekwaam is, om gemelde ampt en bedieninge te bekleden, en om ons daar mede goeden dienst te doen, als deze onze Oom *Eduward*, Hertog van *Somerset*, oudste Broeder van onze natuurlijke zeer deugdzame gewezene Moeder, Koninginne *Joanna*: zoo om de naauwe bloedverwantschap, waar door hy dies te meer zig verpligt zal houden, om in deze onze minderjarigheid zonderlinge zorge te dragen voor onze behoudinge en goede opvoedinge: als ook van wegen de langdurige en groote ondervindinge die onze Oom, ten tyde van onze waarde Vader, in d'affairen onzer Koninkrijken en Dominien, in tyd van Vrede en Oorlog, gehad heeft; om welke oorzaken hy tot bewind en bestieringe der zelver dies te bekwamer is: en om het zonderling goed vertrouwen dat wy van onzen Oom hebben, als ook om d'aanradinge en toestemminge van onzen Raad, en andere onze Pairs en Prelaten, mitsgaders van verscheiden discrete wyze mannen, die onzen overleden Vader in zyn hoogwigtige affairen des Rijks met raad en daad, hebben bygestaan. Wy dan met deze onze Patenten, ratificeren, approberen, en confirmeren, niet alleen al wat onze Oom bedacht, voortgezet en gedaan heeft, als Voogt van onze Perzoon, beschermer van ons Rijk en Dominien, en van d'onderdanen daar van, zedert de tyd dat hy by ons mondeling verklaart, en geordineert is geweest tot Voogt over onze perzoon, en beschermer van onze gemelde Koninkrijken en Landen, en der zelver onderdanen, als gezegt, maar ook t'eeniger tyd te voren, zedert het afsterven van onzen Vader hoogloflijker gedachtenis: maar ook om d'autoriteit van onzen Oom noch klaarder aan te wyzen, zoo is het dat wy door deze onze Patenten onzen voornoemden Oom nomineren, en ordineren tot Voogt over onze perzoon, tot Protector, of Beschermer van onze Koninkrijken en Jurisdictien, en van der zelver Onderdanen, tot dat wy, door Gods toelatinge, achtien jaren oud zullen geworden zijn.

Wy dragen ook mits dezen op aan onzen voornoemden Oom, volkomen macht en autoriteit, om, van tyd tot tyd, tot dat wy den ouderdom van achtien jaren zullen hebben bereikt, te doen, bezorgen en uit te voeren, en om te doen doen, verzorgen en uit te voeren alle ding en dingen, alle daad en daden, die een Voogt over des Konings perzoon van dit Rijk, en een beschermer zyner Koninkrijken, Dominien en Onderdanen behoort te doen, verzorgen en uit te voeren, of te maken dat gedaan, verzorgt en uitgevoert werde; als ook alle andere zaken die tot het ampt van een Voogt over

een

een Koning dezes Rijks, gedurende zijn minderjaarigheid, en van een Protector zijner Koninkryken, Dominien en Onderdanen eenigzins aangaan of behoren. Willende, authorizerende en gebiedende mits dezen onzen voornoemden Oom, om aan te nemen de naam, Titel en autoriteit van Voogt te zijn over onze Perzoon, en Protector van onze Koninkrijken, Dominien en Onderdanen; om te doen, verzorgen en uit te voeren, en te maken, van tyd tot tyd, tot dat wy achtien jaren oud geworden zullen zijn, dat gedaan, verzorgt en uitgevoert werde alle ding en dingen, alle daad en daaden, van wat aart, hoedanigheid of kracht datze zijn of moggen zijn, rakende onze affairen, daden en proceduren, beide in het verborgen en in het openbaar, zoo wel in buitenlandze en uitheemze zaken, als ook nopende onze affairen, daden en proceduren binnen onze Koninkrijken en Dominien, of in eenige der selver; of het gene eenige manier, oorzaak of zaken, of eenige van onze Onderdanen der zelver aangaat; en dat op een zodanige manier en wyze als zijne wysheid en discretie zal oordelen te dienen tot eere, behoudinge, voorspoed, goede ordre, rijkdom of profijt voor ons, voor eenige van onze gemelde Koninkrijken en Dominien, of voor d'Onderdanen van eenige der zelver.

Op dat nu onze voornoemde Oom, in het bestieren en uitvoeren van onze affairen geassisteert, en voorzien mocht worden met mannen van een kloek verstand, kennis en ondervindinge, zoo hebben wy tot dien einde, door advys en met conzent van onzen Oom en andere, Pairs, Bisschoppen, en wyze mannen van dit ons Koninkrijk van *Engeland*, verkoren en aangenomen, verkiezen, aannemen en ordineren by dezen, om te zijn onze Raads Heeren en van onzen Raad, den zeer eerwaardigen Vader in Christus *Thomas* Aarts Bisschop van *Cantelberg*, en onzen recht getrouwen en welbeminden *William*, Heer *St. Jan*, Opper-Kamerling en President van onze Raad, *Johan* Heer *Russel* Zegelbewaarder, en onze recht getrouwe en zeer beminde Neven *Willem*, Marquis van *Northampton*; *Johan*, Graaf van *Warwik*, Opper-Tresaurier van *Engeland*; *Henry*, Graaf van *Arundel*, onze Heer Tresaurier; *Thomas*, Heer *Seymour* van *Sudley*, Opper-Admiraal van *Engeland*; den eerwaardigen Vader in Christus *Cuthbert* Bisschop van *Duresme*, en onzen recht getrouwe en wel beminde *Rickard*, Heer *Rich*; *Sir Thomas Cheney*, Ridder van onze Order en Schat-meester; *Sir John Gage*, Ridder van onze Order en Reken meester; *Sir Anthony Brown*, Ridder van onze Order en Picqueur-meester; *Sir Anthony Wingfield*, Ridder van onze Order en Onder-Tresaurier; *Sir William Paget*, Ridder van onze Order, onze Opper-Secretaris; *Sir William Petre*, Ridder, een van onze twee voorname Secretarissen; *Sir Ralph Sadler*, Ridder en Opziender van onzen Habyt kamer; *Sir Johan Baker*, Ridder; Dictor *Wotton*, Deken van *Cantelberg* en *Jork*; *Sir Anthony Denny*, en *Sir William Herbert*, Ridders en Kamerlingen; *Sir Edwarth North*, Ridder en Cancellier van ons Hof van Augmentatie, en van d'inkomsten van onze Kroon; *Sir Edward Montagu*, Ridder en Opperste Advocaat van onze gemeene Pleidoyen; *Sir Edward Wotton*, Ridder; *Sir Edmund Pekham* Ridder, en Kassier van onze huishoudinge; *Sir Thomas Bromley*, Ridder en Advocaat om te Pleiten voor onze Hof; en *Sir Richard Southwel* Ridder.

Daar en boven is het ons lief en aangenaam, en geven hier mede volkomen macht en autoriteit, in maniere en op conditien hier boven verhaald, aan onzen Oom, om zodanige en zoo veel andere perzonen van onze Onderdanen (als hem goet dunken zal en oorbaar om te zijn van onze Raad) te roepen, ordineren, noemen en haar den Eed af te nemen: als ook alle zodanige Perzonen, en yder een daar van

hooft voor hooft; (welke onze Oom mocht komen te roepen, noemen en ordineren; om te zijn, gedurende de meermaals gemelde tyd, Raads-Heer of Raads-Heeren) noemen, ordineren en nemen wy by deze Missive aan, om te zyn onze Raads-Heer of Raads-Heeren, en van onze Raad: in zulker voege en manier als of hy, zy, en ieder van haar in dezen brief door ons met uitgedrukte naam of namen geordineert, genoemt en aangenomen waren, om te zyn van onze Raad, en onze Raads-Heer of Raads-Heeren. Dat ook uit deze onze gemelde Raads-Heeren, of uit eenige andere, (die onze Oom hier na t'eeniger tyd mocht komen te nemen, en te verkiezen tot onze Raads-Heer of Raads-Heeren, of tot onze Raad) onze Oom d'autoriteit zal hebben om te verkiezen, ordineren en te gebruiken zodanige en zoo veel als hem van tyd tot tyd raadzaam zal dunken, om te zyn onze geheime Raads-Heer of Raads-Heeren. Het is daar en boven ons believen, ja wy willen en gonnen ook by deze Patenten aan ons, onze erfgenamen en successeurs, dat allerlei zaak of zaken, daad of daden, van wat aart, hoedanigheid of conditie de zelve ook zouden mogen zijn; (ja al waar het dat de zelve dienden en voor al behoorden op eenigerlei wyze, en door een zeker Wet, Plakkaat, of eenige andere ordinantie, in het byzonder, of met naam in deze onze tegenwoordige Patenten, opgesteld en uitgedrukt te worden: en datze hier in niet uitgedrukt en gespecificeert staan, insonderheid het gene onze Oom, of iemand van onze geheime Raads-Heer of Raads-Heeren, met raad en conzent van onze Oom noodig gedacht hebben, of eenigsins dienstig om bedacht of uitgevoert te worden, gedurende onze minderjaarigheid, tot beveiliginge, eere, voordeel, gezondheid of opvoedinge van onze perzoon: of tot beveiliginge, eere, voordeel, welvaren of gemak van eenige van onze Koninkrijken, Dominien of Onderdanen; en dat de zelve bedagt of uitgevoert hebben, of hebben doen bedenken of uit voeren, t'eeniger tyd zedert de dood van onze Heer Koning en Vader, hoogloflijker gedachtenis) stand zullen houden, (ter tyd toe, dat onze Oom, nevens zodanige en zoo veel van onze voornoemde Raads-Heeren als hem gelieven, zal tot zijn assistentie te roepen, de zelve zal komen te herroepen en vernietigen) vast, bindig, en, tot alle insichten en voornemens, krachtig zijn: zonder daar mede tegen ons of eenige van van onze wetten, ordinantien of Plakkaten te misdoen; of om daar over in eenig gevaar te raken, of eenige straffe, arrest of schade te lyden; of uit te staan eenige ander ongemak of overlast aan zijn of hare lichamen, Landen, inkomsten, goederen of Vee, door eenige van hare Erfgenamen, Executeurs, Administrateurs, of door eenige perzoon of perzonen, dewelke iets nu, t'eeniger tyd, zedert het overlyden van onzen Vader, hebben gedaan of uitgevoert door bevel van onzen Oom, of van eenige van onze Raads-Heeren, met raad en consent van onzen Oom: over zulks willen wy dan, en gebieden niet alleen alle en ieder een van onze Rechters, Justiciers, Advocaten, Solliciteurs, Procureurs, Sherifs, Schouten, Bailliuwen of Land-Drosten, en alle onze Officieren, Dienaren en Onderdanen, die nu tegenwoordig zijn, of hier na zullen zyn, om in generley wyze onzen Oom, eenige van onze Raads-Heeren, of eenig ander perzoon aan te randen, voor recht te roepen, t'arresteren, lastig te vallen, verdriet aan te doen, of, uit onze naam of andersins te veronGelijken, om iets dat hy, of zy, of eenige van haar gedaan hebben, of mochten komen te doen en uitvoeren, of doen uitvoeren, als te voren is verhaalt: maar wy verzoeken ook, en dies niet te min belasten en gebieden wy mits dezen wel scherplijk alle onze Officieren, Dienaren en Onderdanen, en ieder een van haar in het byzonder, van wat staat, stand of conditie hy

of

of zy zijn, of zullen zijn, dat zy haar aan onze voornoemde Oom en Raads-Heeren, en aan yder van haar als behoort, tot uitvoeringe van deze last en commissie, die haar gegeven is, en aanbevolen, gehoorzaam en behulpzaam tonen: voor zoo veel als haar onze gonst, en haar eigen welstand ter herten gaat, en zy het voor ons zullen konnen verantwoorden. In oirkunde en tot het bewaarheden hier van hebben wy deze Patenten laten uit gaan; ik zelfs tot *Westmunster* daar van getuige zijnde op den 13 Maart, in het 1. Jaar onzer Regeeringe.

E. Somerset.
T. Cantuar. W. St. John. J. Russel. W. Northamp. T. Cheymie. William Paget. Anthony Brown.

No. 7.

Des Konings Brief aan den Aarts-Bisschop van Jork, rakende de bezoeking die men doe voor had.

Cotton Libr. Titus B. 2.

EDuward de VI. *door Gods genade, Koning van Engeland, Vrankrijk en Yerland, Beschermer des geloofs, en op Aarde het Opperhooft der Kerke van Engeland en Yerland: aan den Eerwaardigen Vader in Christus, en onzen seer beminden Raads-Heer Robert, door Gods toelatinge, Aarts-Bisschop van Jork, en voornaamste Bisschop van Engeland, groetenis.*

Alzoo wy, volgens onze opperste Koninklijke autoriteit, voorgenomen hebben om van alle *Kerkelyke* plaatzen inspectie te nemen, en de *Geestelijkheid* en het Volk, onder en overal in dit ons Koninkrijk van Engeland gestelt, eerstdaags te bezoeken; zoo is 't dat wy u scherpelijk belasten en gebieden, en, door u, uwe mede-stemmende Mede-Broeders, de Bisschoppen; en door haar, uwe Opper-Diakonen, en alle andere, die in Kerkelijke bedieningen zijn, zoo wel uitgezonderde als onuitgezonderde, overal onder uwe Provintie van Jork sorterende, willen wy belast en bevolen hebben, dat noch gy, noch iemand zig verstouten om hare Kerken, of andere voornoemde plaatzen, de *geestelijkheid* nog het gemeene Volk te bezoeken, eenig rechts gebied te oeffenen, of iets anders bestaan te doen tot nadeel van onze voorgenomene algemene *visitatie* of bezoekinge, onder poene van als verachters gestraft te zullen werden; zoo lang tot dat het ons goed zal dunken, u en haar daar toe vry verlof te geven. En alzoo wy zien en bespeuren, dat niet alleen d'innerlyke ruste van de gemoederen onzer Onderzaten, maar ook hare uiterlyke eendracht door veel stormwinden van Opinien, uit twist, oneenigheid en verschillen der Predikanten ontstaande, dapper bedorven, geschonden en ellendig gerabraakt word; zoo hebben wy 't dan hoog-nodig geacht, om zoodanige verscheidenheden van opinien te stillen en by te leggen, dat gy alle Bisschoppen, en yder van de zelve in het byzonder, verbied, of doet verbieden, om nergens anders dan in hare Hooft-Kerken, en voor allerley geestelyke perzoonen, en op geen ander plaats dan in hare Kerken, Collegien of Parochien te Prediken; of dat onze Onderdanen eenigsins het Predik-ampt oeffenen, ten zy datse door onze byzondere genade daar toe hier na gelicentieert mochten werden: op dat zy alzoo in onze ongenade niet en komen te vallen. Tot vertoog en getuigenis, waar van wy ons Zegel, het welke wy tot Kerkelyke zaken gewoon zijn te gebruiken, aan dezen brief hebben doen hangen. *Gegeven den 4 May, in het jaar onzes Heeren* M D XLVII, *en in het eerste Jaar onzer Regering.*

E. Somerset.

T. Cantuarien. W. St. Joan.
J. Russel.
John Gage.
T. Seimour.
Will. Petre Secretaris.
John Barker.

No. 8.

Het Formulier van een gebed te doen voor de Reformatie.

Uit het Boek der Hoogtyden, gedrukt Anno 1509.

GY zult op uwe knien vallende, en uwe herten opheffende, God Almachtig bidden om het welvaren en Vrede van de H. Kerk, dat God de zelve gelieve voor te staan, te beschermen en te bewaren. Voor onze H. Vader, den Paus, en voor het gantsche rechtschapen Collegie zijner *Cardinaalen*: dat God uit genade haar gelieve by en in het recht geloof te houden en te bewaren, en te doen toe nemen; dat alle ongeloof en kettery vermindert en uitgeroeyt mogen worden. Gy zult ook bidden voor het H. Land, en voor het H. Kruis, daar Jesus Christus aan gestorven is, tot verlossinge van de zielen der menschen, op dat de Christenen van wegen onze gebeden te meer ge-eert mogen worden. Gy zult ook bidden voor alle Aarts-Bisschoppen en Bisschoppen: doch voornaamlijk voor den Aarts-Bisschop van Cantelberg, onzen *Metropolitaan*, en voor den Bisschop van N. onder ons Bisdom zorterende, dat God uit genade haar zijn genade zoodanig gelieve mede te deelen dat zy Gods Kerke tot zijner eere en hunner Zielen Zaligheid mogen regeren. Gy zult ook bidden voor *Abten*, *Prioren*, *Monniken*, *Capucinen*, en voor alle geestelijke perzoonen, zoo mannen als vrouwen, hoedanig haar Order, staat of stand is, van den hoogsten tot den laagsten trap toe. Gy zult insgelyks bidden voor alle de gene wien de Zielen der Christenen aanbevolen zijn, als voor *Parochianen*, *Predikanten*, *Vicarissen*, *Priesters*; en in het byzonder voor den *Predikant* en *Parochiaan* van deze Kerk, en voor alle Priesters en Dienaren die daar in dienen, of gedient hebben; en voor de gene die eenige geestelyke Order hebben aangenomen, dat God Almachtig haar genade gelieve te geven, om daar in te volharden, en die wel t'onderhouden tot hunner zielen eere en heil. Gy zult ook bidden om de eendracht en Vreede van alle Christen-Koninkrijken, en in het byzonder voor de welstand, Vrede en gerustheid van dit Koninkrijk van Engeland, voor onzen Zouverain Heer den Koning; dat God hem uit zijn loutere barmhertigheid genade gelieve te geven, zoo te regeren, en dit Rijk te bestieren, dat God daar door ge-eert, en dit Land daar by mag floreren en behouden blyven. Gy zult ook bidden voor onze zouveraine *Princes*, de *Koninginne*, voor mijn Heer den jongen Prins, en voor de gantsche Koninklyke Stam; voor alle Hertogen, Graven, Baronnen, Ridders, Schildknapen, en andere Heeren van s Konings Raad, die eenig bewind of bediening in dit Land hebben, dat haar God die genade geve, om zoo te raden en regeren, dat het Gode mag behagen, het Land daar door beschermt worden, en het Rijk kome te groeyen en bloeyen. Gy zult ook bidden om de Vrede te water en te Lande, en dat God in aller Christenen herten een ware liefde tot malkanderen wil ontsteken.

Gy zult met eenen bidden voor alle onze Parochien, waarze ook gelegen mochten zijn, het zy te water of te lande: dat haar God voor allerley gevaar wil bewaren; en voor alle vroome luyden van deze Parochie, voor hare vrouwen, kinderen, en mannen; dat God haar wil onderhouden, beschermen en bewaren. Gy zult ook bidden voor alle getrouwe verthienders, dat God hare goederen wil vermeerderen; voor alle Vroome bouw-luiden, dewelke arbeyden om ons t'onderhouden, die het land bouwen; ook voor de granen en vruchten der Aarde. Gy zult ook bidden voor alle Schippers en Koop-luyden, waarze ook zouden mogen zyn, te water of te lande, dat haar God wil zegenen, voor alle onheyl bewaren, en met gewenschten zegen en behouden t'huis brengen, tot onderhoud en troost van de hare, en tot voordeel van dit Rijk. Gy zult ook bidden voor de gene

de die deze Kerk met Boeken, Klocken, Bekers, Klederen, Inkomsten, Landeryen, Lampen, Kaarzen, of met eenig ander cieraad vereeren; waar door de Gods-dienst bekwamer gepleegt, en het lezen en zingen gehandhaaft en onderhouden mag werden; en voor alle de gene die zulks aangeraden hebben, dat haar God het zelve wil loonen en vergelden in dien dag als zy 't meest van noden hebben. Gy zult ook bidden voor alle ware Pelgrims, die met palmtakken in hare handen Pelgrimagie doen naar *Romen*, *Jerusalem*, na *St. Catharina*, *St. Jacob*, of naar eenige andere H. plaatzen, dat haar God genadelijk tyd en gezondheid wil verlenen, om heen en weer een behouden reis te mogen doen, tot welstand van hun lyf en ziele. Gy zult ook bidden, voor alle zieke en kranke menschen in deze Parochie, dat haar God te eerder wederom gezondheid wil geven om onze gebeden: voor alle zwangere en bevruchte Vrouwen, in deze of eenige andere Parochie, dat haar God een spoedige en genadige verlossinge wil geven, en gezonde kinderen doen voortbrengen, in verstand en deugden doen opwassen, tot vermeerderinge van het Christendom, en tot reiniginge van de Moeders; en voor alle de gene die hier graag zouden willen zijn, maar van wegen hare ziekte, van huis zyn, of om eenige andere eerlijke occupatien niet en konnen, dat zy alle de goede werken, die hier ter plaatze, of elders, gedaan zullen worden, mogen deelachtig werden. Gy zult ook bidden, voor de gene die een Godvruchtig leven voeren, dat zy daar in mogen volharden; en voor de gene die in schuld of in een doodlijke zonde steken, dat Christus haar daar uit wil redden, te meer om onze gebeden. Gy zult ook voor hem of haar bidden die op dezen dag het H. Brood gaf, en voor hem die daar eerst mê begost, en allerlangst aanhoud, dat God hem zulks in den dag des oordeels wil loonen; en voor alle die wel doen, of u alles goeds toewenschen, dat haar God het goede, in tyd van nood, wil laten toekomen, en voor de gene die het graag anders zagen, dat haar Jesus Christus beter zinnen wil geven. Voor deze alle en voor alle Christenen, zo Mannen als Vrouwen, zult gy zeggen een *Pater Noster*; *Ave Maria*; *Deus Misereatur Nostri*; *gloria Patri*; *Kyrie Eleizon*; *Christe Eleison*; *Kyrie Eleison*; *Pater Noster*; *Et ne Nos*; *Sed libera*, *Versus*; *Ostende Nobis*; *Sacerdotes*; *Domine, Salvum fac Regem*; *Salvum fac Populum*; *Domine*, *fiat pax*; *Domine*, *exaudi*; *Dominus Vobiscum*; *Oremus*; *Ecclesiæ Tuæ quæsumus*; *Deus in Cujus manu*; *Deus a quo Sancta*, &c. Dat is: gy zult zeggen *Onze Vader*; *weest gegroet Maria*; *God ontferme sig onzer*; *Eere zy den Vader*; *Heere, weest genadig*; *O Christus weest genadig*; *Heere, weest genadig*; *Onze Vader*; *en leyd ons niet*; *maar verlos*; *Een Veers*; *toon ons*; *Priesters*; *Heere*, *laat het den Koning wel gaan*; *laat het den volke wel gaan*; *Heere*, *daar geschiede Vrede*; *Heere*, *verhoor*; *de Heer zy met u*. *Laat ons bidden*; *wy bidden voor uwe Kerk*; *God in wiens hand*; *God van wien heylige dingen*, &c. Daar en boven zult gy bidden, voor alle Christen-zielen, voor de zielen van Aarts-Bisschoppen en Bisschoppen; doch in het byzonder voor die Bisschoppen geweest zyn van dit Bisdom; en voor de zielen van alle Herders, Predikanten en Vicarissen, doch voornaamlijk voor die Herders zijn geweest in deze Kerk, en voor de zielen der gener die in deze Kerk dienst gedaan hebben. Gy zult ook bidden voor de zielen van alle Christen-Koningen en Koninginnen, doch voor al voor de zielen der gener die Koningen van dit Rijk van *Engeland* zijn geweest; en voor alle zielen die iets, als boven verhaalt, tot deze Kerk gegeven hebben. Gy zult ook bidden, voor uw' Vader en Moeders zielen en voor die van uw' *Peter* en *Meter*; voor de zielen van uw' Broeders en Susters, van uw' bloedverwanten, van uw' Vrienden, en voor alle zielen daar wy

schuldig zijn voor te bidden; voor alle zielen die in de pynen des Vageviers leggen, de genade van God almachtig afwachtende; en inzonderheid voor de gene die Gods hulpe meest van noden hebben, en minst krygen: dat God, volgens zyn oneindelijke barmhertigheid, hare smerten wil verminderen van wegen onze gebeden, en haar over voeren tot de eeuwige gelukzaligheid in den Hemel. En voor alle Christelijke zielen zult gy zeggen, een *Pater Noster* en *Ave Maria*, *en de Psalm, van uit den diepte*, O *Heere*; &c. met deze bygaande uitgelesene gebedekens, *laat ons bidden; Ontslaa, bidden wy u*, O *Heer, de zielen uwer knechten, van Pausen, Koningen, Priesters, Ouders, Parochianen, Vrienden, Weldoenders, en van alle gelovige afgestorvene, van alle band der zonden, op dat zy in de heerlijkheid der opstandinge onder uwe Heylige en uitverkorene opgewekt zynde, door Jesus Christus, onzen Heere, wederom mogen leven. Amen.*

No. 9.

Bisschop Tonstals brief, dienende tot bewys dat Schotland onder Engeland staat.

Het Origineel.

Cotton libr. Caligula B. 7. HEt zal zyn Genade, *myn Heer Protector*, en gy zeer eerwaardige Heeren van zyn Koninkl. Majesteits Raad, gelieven te verstaan, dat ik uwen brief van den 4. van deze lopende maand ontfangen heb: waar in gy begeert, dat ik alle mijn oude Registers wil opslaan, en oude plaatzen na zien, welke voor de werelt noch klaarder doen blyken, dat zijn Koninkl. Majesteit aan het Rijk van *Schotland* een ontwyfelbaar recht en eygendom heeft: en dat ik U E. daar van op het spoedigste wil informeren. Als ook om aan U E. bekent te maken, wat voor beschryvingen en gedenktekenen my dies aangaande zijn voorgekomen, en waar de zelve te vinden zijn; volgens den inhoud van welke brieven ik alle myn oude Registers vlytig doorsnuffelt heb, meldende dat het Rijk van *Schotland* onder de Voogdyschap der Koningen van *Engeland* staat, en heb daar in gevonden dat de Koningen van *Schotland* aan den Koningen van *Engeland* groote eere, respect en onderdanigheid dikmaals hebben bewezen, als uit de Copyen hier nevensgaande notoir blykt. U E. zal ook in gemelde Copyen vinden, dat *Edgar* de Koning der *Schotten*, de baronny van *Coldingham* aan de Kerk van *Duresm* opgedragen heeft, welk Origineel opdragt verzegelt zijnde, ik eertyds mijn Heer *Maxwel* tot *Duresm*, daar gy, *myn Heer Protector*, by waart, heb laten zien. Ik leze ook in een oud Register, dat de Koning *William Rufus* de zelve opdragt, dog niet verzegelt, heeft bevestigt: welks afschrift U E. hier nevens toegezonden word: de onderdanigheden der Koningen van *Schotland*, die my in het lezen van de Registers zijn voorgekomen, zal U E. in deze Copie vinden. Hier nevens zende ik U. E. ook zeker afschrift van een opdragt door Koning *Richard* de I. aan *Willem* Koning der *Schotten*, en zyne erfgenamen gedaan; hoe dat hy, zoo dikmaals als hy gedagvaart word om voor het Parlement te verschynen, op de grenzen van het Koninkrijk van *Schotland* ingehaalt, en van Graafschap tot Graafschap geconvoyeert zal worden, tot dat hy aan het huis van het Parlement komt; en ook hoe veel de Koning hem voor spys en drank, tot dat hy aan het Hof komt, alle dagen toelegt: mitsgaders hoedanig zyn tractement is aan brood, wyn, wasch en kaarzen, gedurende zyn verblyf in het Parlements Huis; en op wat wyze hy naderhand op zijn vertrek naar huis geconvoyeert wierd. Als ook op wat plaats *Willem*, Koning der Schotten, aan Koning *Henrik* de II. eerbiedige onderdanigheid toonde, toestaande dat de gantsche Adel zyns Rijks zijne

Qa-

Onderdanen zullen zyn, en alle Bisschoppen zyns Rijks onder de gehoorzaamheid der Bisschoppen van *Jork* staan; en deze Koning *Willem* heeft aan den voornoemden Koning *Henrik*, de Kasteelen van *Roxburg*, *Edinburg* en het Kasteel van *Barwik* overgelevert, als in myn Register staat; dat ook de Koning van *Engeland* alle Kloosters en Heerlijkheden in *Schotland* zal begeven, of ten minsten datze zonder zijn weten niet begeven zouden werden. Ik leze, tot bevestiginge hier van, in d'oude Registers der *Prioren* van *Duresm*; dat de *Abten*, *Prioren en Prioressen* van *Schotland*, aan Koning *Eduward* de I. onderdanigheid bewezen, in het Fransch, 't welk ik hier nevens zende. Ik zende ook met eenen in de Franse Taal, hoe dat Koning *Eduward* de I. onthaalt en voor Opper Heer van *Schotland* aangenomen wierd, by alle de gene die voorgaven tot de Kroon van *Schotland* gerechtigt te zyn, als de naaste erfgenamen des Konings, die doemaals zonder nazaten kwam te sterven, en dat de verblyt-belofte van haar allen aan Koning *Eduward* de I. gedaan, aan zyn oordeel zou berusten, wie van hun allen, die na de Kroon van *Schotland* stonden, dezelve zou hebben: d'uitschrift van welke verblyf belofte, in het Fransch, Koning *Eduward* op die tyd (de Fiscaal des Konings, het Zegel in groen wasch daar op gedrukt hebbende) aan den *Prioor* van *Duresm* zond, om tot een eeuwige gedachtenis geregistreert te worden, dat de Overheid van *Schotland* de Koning van *Engeland* toekwam; konnende het geestelijke Collegie van *Duresm* zulks noch toonen, 't welk hy haar belast in hare Tyd-boeken te stellen.

Wat nu het tweede Hooft-deel van uw brief aangaat, waar in U E. begeert bericht te hebben, van het geen ik in de boven verhaalde zaken heb aangemerkt. Het is dan zulks, dat mijn oude Meester, hoogloflijker gedachtenis, Koning *Henrik de* 8. my bevolen had, de *Gedenk-schriften* op de Secretary te doorzoeken, aangaande de solemniteiten die ten tyde zijner krooninge op een seer solemnele manier te geschieden stonden: volgens welk bevel ik op de Secretary ondersoek dede, alwaar het geluk my diende, dat ik veele papieren of schriften vond, confirmerende dat het Koninkrijk van Schotland, onder den Koning van Engeland staat; en onder andere ook een zeker schrift, daar veel gezegelde Wapenen der Schotten aan hingen, bekennende dat het recht van Voogdyschap den Koning van Engeland toebehoort; welke schriften aldaar, buiten twyfel, noch te vinden zijn.

Ik zend U E. ook hier nevens een zeker Extract uit een boek, dat ik zelfs heb, schrijvende of handelende van onderdanige gehoorzaamheid, die de Koningen van Schotland aan de Koningen van Engeland hebben bewezen, 't welk de Cancelier van Engeland, ten tyde van Koning *Henrik* de 7. getrokken heeft, uit des Konings gedenk-schriften: en twyfele niet, of een Extract daar van uit des Konings Chronijken, en oude Boeken, zal noch by mijn Heer den *Cancelier*, en de *Rechters* berusten.

Daaren boven zal het zijn Genade, en de zeer eerwaardige Heeren van de Raad gelieven te verstaan, dat in onderzoek te doen na het voorverhaalde, wy eindelijk gewaar geworden zijn, uit de Registers van het geestelijke Collegie tot *Duresm*, doe het een Prioorschap was, de Copie van een zeker schrift, waar by Koning *Eduward* de 2. voor hem, en zijne erfgenamen, zijn Voogdyschap, die hy over het Koninkrijk van Schotland hadde, opzegt, en aan *Robbert*, doenmaals Koning van Schotland, opdraagt, blykende uit een zeker afschrift daar van, hier nevens gaande, in het sluiten der voornoemde schriften, meldende van een commissie aan *Henrik*, den Heer *Percy*, en aan *Willem*, den Heer *Sourb* in zijn *bul* gegeven, om daar op zijn eed te willen doen. En na dit schrijven, vonden wy ook in dit boek,

dat

dat Koning *Eduward* afstand doet van een zeker Proces, 't welk hy voor den Bisschop van *Romen* tegen *Robbert*, Koning van Schotland, en zijne Onderdanen had aangevangen, om dat zy haar eed met hem gebroken hadden, nader blykende aan een Extract daar van, 't welk ik ook hier nevens zende. Wat nu aangaat, Koning *Eduwards* opzeggen van zijn Oppermacht over Schotland, daar van heb ik de Schotten dikmaals hooren spreken, maar nooit, eer nu, daar een schriftelijk formulier van gezien; het welke de Schotten onder het Zegel van Koning *Eduward* in alle waarschijnlijkheid, in hare bewaring noch houden. Waar op dit hier tot antwoord diend, dat een Koning van het recht tot zijn Kroon afstand al doende, zijn successeurs niet en mag verkorten, die ten tijde van den aanvang hunner regeringe, al immers zoo groot recht hebben, als hare Predecesseurs, doe zy eerst begosten te regeeren: gelijk als die in de Rechten geoeffent zijn, uit d'ondervindingen konnen aanwijzen.

Voeg hier noch by, dat men uit des Konings gedenk-Boeken der Cancelery te vernemen heeft, of men zedert de tijd van Koning *Eduward* de 2. te weten, ten tijde van Koning *Eduward* de 3. Koning *Richard* de 2. *Hendrik* de 4. *Hendrik* de 5. en *Hendrik* de 6. van submissien of onderdanigheden te bewijzen, al geweten heeft, in welke tijden, zoo men al bewijzen kan, dat zulks is gedaan, dan zal het ook blijken dat de zelve afstand voor de Successeurs van geen kracht altoos is geweest, en dat men over zulks by het oude recht zig moet houden. Want na dat de Koningen *Eduward* de 4. en *Henrik* de 6. na de Kroon stonden, zullen wy, mijns dunkens, niet eens vinden, dat *Schotland* eenige submissie getoont heeft, alzoo doenmaals *Gascoigne* en *Guienne* in *Vrankrijk* al verlooren waren. Dit staat ons ook t'aanmerken, dat, zoo wanneer het lichaam van Koning *Henrik* de 5. uit *Vrankrijk* herwaarts tot *Westmunster* gevoert wierd, om begraven te worden, die doe Koning der Schotten was, met hem kwam, en over zijn lijkstatie de meeste rouw droeg: welke Koning der Schotten, of hy al eenige submissie aan Koning *Henrik* de 5. by zijn leven, of aan Koning *Henrik* de 6. ten tijde zijner Krooninge bewezen heeft, moet men uit de gedenk-boeken van die tijd halen.

Dit is alles dat ik tot noch toe heb konnen vinden, na een zeer neerstige doorsnuffelinge der gedenk boeken, die ik hier by my hadde; en zoo daar iets meer kan gevonden worden, dat zal U. E met den eersten toegezonden werden.

Hier mede wensch ik, dat God Almagtig zijn Genade, en de Heeren zijn eerwaardige Raad, gelieve te bewaren.

Uit Ackland 15 October M D XLVI I.

Zijn Genades seer ootmoedige en dienstwillige Orateur.

Cuth. Duresme.

10.

Een Brief van den Adel in Schotland geschreven Anno 1320. aan den Paus, inhoudende dat zy een Koninkrijk bezitten, van niemand afhangende.

Het Origineel.

An den zeer eerwaardigen Vader in Christus, en aan den Heer D. *Johannes*, door Gods voorzienigheid, Opperste Bisschop over de H. Roomse en algemeene Kerke, prezenteeren zijne demoedige en devotige zoonen *Duncanus* Graaf van *Fife*; *Thomas Ranulp*, Graaf van *Moravien*, Heer van *Mannia*, en het *Dal Annandia*, *Raads-Heer* van *Dumbar*, Graaf van *Marchia*; *Malisius* Graaf van *Strahern*; *Malcolmus* Graaf van *Levenex*; *Willielmus* Graaf van *Ross*; *Magnus*, Graaf van *Cathanes*

Uit de eigen handschrift van de doorlugtig Graaf de H.

nea en *Orcadia*; *Willielmus* Graaf van *Sutherland*; *Walterus* Mareſchal van *Schotland*; *Willielmus de Souls*, Bottelier van *Schotland*; *Jacobus*, Heer van *Douglas*; *Rogerus* Heer van *Moubray*; *David*, Heer van *Brechen*, *David*, Heer van *Grahame*; *Ingelramus* Heer van *Umphavil*; *Johannes* Heer van *Meneteth*, bewaarder van het Graafſchap van *Menetetb*; *Alexander Fraſer*, *Gilbertus* Heer van *Haia*, Stal-meeſter van *Schotland*; *Robertus Keith* Marſchal van *Schotland*; *Henricus* Heer van *Sancto Claro*; *Johannes Grahame*, *David Lindſey*; *Willielmus Oliphant*, Raads-Heer van *Grahame*; *Johannes* Heer van *Tenton*; *Willielmus* Heer van *Aberneth*; *David* Heer van *Weemes*; *Willielmus* Heer van *Montefixo*; *Ferguſius* Heer van *Ardroſſane*; *Fuſtachius* Heer van *Maxwel*; *Willielmus* Heer van *Ramſay*; *Willielmus* Heer van *Monte Altes*; *Alanus de Moravia*; *Donenaldus Campbel*; *Johannes Cambrime*; *Regenaldus de Chein*; *Alexander* de *Scaton*; *Andreas de Leſcelyne*; *Alexander Straton*, en d'andere Baander-Heeren, mitsgaders de gantſche Republyke van het Koninkrijk van *Schotland*, alle kinderlijke eerbiedigheid met devotige kusjes van uw' H. voeten: wy weten allerheyligſte Vader en Heer, en uit de daden en boeken der Ouden vernemen wy, dat onder andere uitſtekende Volkeren, het onze (te weten de Schotſe Natie) hoog verheven en geprezen is geweeſt; dewelke van *Tartaren* af door de *Tyrrheniſche* Zee, en Pilaren van *Hercules* paſſerende, en in *Spangien* onder d'allerwreedſte menſchen etlijke eeuwen haar woon-plaats houdende, van geen Natien, hoe Barbariſch datze ook zijn geweeſt, ergens noch ooit heeft konnen t'ondergebracht werden; en datze duyzend en twee honderd jaren na de doortocht van het Iſraelitiſche Volk, van daar komende, voor haar zelven in het weſten woonſteden, dieze nu bezit, (de *Britten* daar uit verdreven, en alle de Pictiers uitgeroeit hebbende, ſchoon dat die van *Noorwegen*, *Deenmarken*, en *Engeland* dikmaals haar hebben beſtreden) na veelerley Victorien, en zeer veel moeiten verkregen heeft; en haar zelven altyd, gelyk als de Hiſtorien der Ouden getuigen, van alle ſlaverny bevryd: in wiens Rijk honderd en dertien Koningen, uit deze Koninklijke Stamme van de Schotſe Natie geſproten, geen vreemdeling, of uitheemſche daar tuſſchen komende, hebben geregeert; welkers edeldom en verdienſten, al is 't datſe haar nergens anders in openbaarden, hier in nochtans klaar genoeg uitſteken, dat de Koning der Koningen, de Heere Jeſus Chriſtus, na zyn lyden en opſtandinge haar, in d'uiterſte einden der Aarde geſtelt, als d'allervoornaamſte tot zyn allerheiligſte geloof beroepen heeft, en haar in dat geloof niet door alle man beveſtigt en verſterkt willen hebben, maar door zyn eerſte Apoſtel, hoewel in ordre de tweede of derde, de H. Andries hoogwaardige Broeder, van d'Apoſtel *Petrus*, wien hy gewilt heeft, dat altyd haar voorſtander zou zijn. Deze zaken nu by d'allerheiligſte Vaders, en by uwe voorzaten met een bekommert gemoed overwogen zijnde, zoo hebbenze dit Rijk en Volk, als het eigendom van de H. Petrus, zyn Broeder, met zeer veele weldaden, en voorrechten begiftigt. Hierom heeft onze Natie onder de vleugelen hunner beſchermінge tot nog tot veilig en geruſt geleeft; tot dat die grootze Prins *Eduward*, Koning van *Engeland*, (Vader van hem die nu is regerende) ons Koninkrijk zonder hooft, en ons volk, het welke van geen log noch bedrog, noch van eenige Oorlogen of aanvallen op die tyd wiſte, onder ſchyn van vriendſchap en bondgenootſchap, op een onfallijke wyze aangetaſt, en geplaagt heeft. Wiens verongelijkingen, geweld, roveryen, moorderyen, brandſtichtingen, gevangen nemen van Biſſchoppen, verbranden van Kloosters, beroven en dood ſlaan aan geeſtelijke Perzonen, en ook andere ongeregeltheden

meer tegen dit ons volk gepleegt, geen jaren noch geslachte, geen zoorte van Religie noch Order verschoonende. Geen mensch zou konnen beschryven noch ten vollen verstaan, dan wien d'ondervindinge zelfs zulks hadde geleert, van welke ontallijke zwarigheden (door hulpe des geens, die, na dat hy geslagen heeft, geneest) wy door onzen zeer doorluchtigen Prins, Koning en Heer *D. Robbert* verlost zyn, dewelke om zijn volk en erfdeel uit de handen hunner vyanden te rukken en te verlossen, (als een tweede *Maccabeus*, of *Josua*) ongemakken, verdriet, honger, kommer en gevaar, met een vroolijk gemoed heeft uitgestaan; wien ook de Goddelijke bestieringe, (zoo volgens onze wetten als costuimen, die wy tot onzen laatsten adem toe willen onderhouden) het recht van successie en onzer aller behoorlijke inwilliginge en toestemming, ons tot een Prins en Koning hebben gemaakt: wien wy, als zoo een, door wien het volk behouden is geworden, zoo van rechts wegen als verdiensten, verplicht zijn, en ook willen aanhangen tot voorstand van onze vryheid; doch ingeval dat hy dit zijn aangevangen werk mocht komen te staken, willende ons, of ons Koninkrijk, den Koning van *Engeland*, of d'Engelze onderdanig maken, dan zullen wy hem, als onzen vyand, en een die zijn eigen en ons recht om verre stoot, van stonden aan zoeken het land uit te dryven; en eenen ander, die ons genoeg zou konnen voorstaan, en beschermen, tot onzen Koning verkiezen: alzoo wy, zoo lang als'er noch honderd van d'onze in het leven overblyven, ons zelven nimmermeer onder de Heerschappye der Engelze eenigzins willen buigen; want het is om geen roem, rijkdom of eere dat wy vechten; maar alleen om de vryheid, die geen vroome ziel, dan te gelijk met zijn leven, zal willen verliezen. Hierom dan, Eerwaardige Vader en Heer, bidden wy uwe Heyligheid met onophoudelijke gebeden, gebogen knien, en demoedige gemoederen, (voor zoo veel als wy met een oprecht hert, en Godvruchtige ziel by ons zelven overdenken, dat by hem, wiens plaats gy op Aarde bekleed, geen verscheiden aanzien van perzonen is, noch ook onderscheid tusschen Jood of Griek, Schotsch of Engelschman) datze onze tribulatien, ellenden en zwarigheden, ons en Gods Kerke door d'Engelze aangedaan, met Vaderlijke oogen aanschouwende, haar gewaardige den Koning van *Engeland* (die zig voor al behoorde, met het gene hy bezit, vergenoegt te houden, daar eertyds zeven of meer Koningen met *Engeland* haar plachten te laten payen) te vermanen, dat hy ons Schotten, met een kleintje ons generende, hier in *Schotland*, daar wy geen andere wooning hebben, en niet anders dan het onze begeren, in vrede laat henen varen: voor wien wy, om onze ruste te bekomen, al wat in onze macht is (aanziende onzen stand) willen uitvoeren; want het komt u toe, H. Vader, zulks te doen, dewelke ziet hoe zeer de Heydenen, om de zonden der Christenen, als wilde Dieren tegen de Christenen aangaan: welkers paalen vast alle dagen inwaarts gezet, en hoe langer hoe meer nauwer worden. Zyn Heyligheid gelieve met eenen t'overdenken, hoe zeer het des zelfs gedachtenis mocht komen te krenken en verkorten, ingeval, dat God verhoede, de Kerke in eenigerley wyze by zijn tyd een verduystering of opspraak kome te lyden. Hy vermane dan de Christen Koningen die geen oorzaak voor een oorzaak stellende, verzieren dat zy het H. Land, om de Oorlogen dieze met hare naasten voeren, geen bystand konnen doen; daar dit veel eer een oorzaak van de verhindering daar van is, dat, om in geringe zaken hare Naasten door den Oorlog t'overwinnen, de nuttigheid voor meer eigen, en de wederstand voor al te zwak worden aangezien. Met wat voor

een

een vroolijk herte, dan zouden onze Heer Koning en wy, zoo de Koning van Engeland ons laat geworden, daar na toe gaan? Die alle dingen weet, weet dit wel, 't welk wy aan Christi Stede-houder, en het gantsche Christendom verklaren en getuigen. Indien zijn Heiligheid het zeggen der Engelze Natie al te licht inschikkende, deze onze woorden geen volkomen geloof geeft, of niet na laten wil, haar tot onzer schaamte, goetgunstig te zijn, zoo gelooven wy dan, dat d'allerhoogste God, der lichamen ondergang, der zielen verderf, en alle andere daar uit spruitende onheilen, die zy ons, of wy haar mochten aangedaan hebben, op zijn *Heiligheids* rekening zal stellen; van welke tyd af wy, als gehoorzame Zoonen, ons zelven zo nu, als hier na, verplicht houden om zijn *Heiligheid*, als Christi Stede-houder, in alles te behagen. Hem nu, als den Oppersten Koning en Rechter, bevelen wy de verdediging van onze zaak, en, onze gedagten op hem vestigende, hopen wy dat het hier op zal uitloopen, naamlijk dat hy ons versterken, en onze Vyanden verdelgen zal. God Almachtig beware zijn *Heiligheid* voor ettelijke jaren in goede gezondheid, tot welstand van zijn Kerke, Amen. *Geschreven by 't Klooster Aberbroth in Schotland. Op den 6 April, in het Jaar der genade* M. IIICXX. *en in het* XV. *Jaar van de Regeeringe onzes Konings.*

No. 11.

Den Eedword de Schotten, die haar den Protector onderwierpen, opgeleid.

Ex li. Con. Fol. 9. GY zult zijn Koninklijke Majesteit, onzen zouverain Heer, *Eduward de* 6. &c. hou en getrouw zijn, ter tijd toe, dat gy door een zonderling verlof van uw eed ontslagen werde, en gy zult zijn Majesteit met alle macht en getrouheid, en oprechtigheid dienen tegen alle andere Koninkrijken, Dominien en Potentaten, zo wel Schotten als andere. Gy en zult niets hooren, dat tot nadeel van zijn Majesteit, of eenige van zijne Koninkrijken of Dominien mocht strekken, of gy zult het met alle mooglijke vlijt aan den dag brengen; invoegen dat het zijn Majesteit, of den Heer *Protector*, of iemand van zijn geheime *Raad* ter ooren kome. Gy zult ook des Konings zaken, of affairen in *Schotland*, rakende het trouwen en de Vrede, voor zoo veel in uw vermoogen is, voortzetten.

No. 12.

De Protestatie van de Bisschop van Lonnen, gedaan aan de Visiteerders, of de gene die ommegingen, doe hy des Konings *Bevel* en Homilien ontfing.

IK ontfang deze *bevelen* en Homilien, met deze Protestatie van de zelve te willen nakomen en onderhouden, zo ze niet en strijden tegen Gods Wet en d'inzettingen en ordinantien van deze Kerk. *Ex libro Concily Fol.* 110.

De Submissie en her-roepinge van dien zelven Bisschop, gedaan voor de Heeren van zijn Koninklijke Majesteits Raad, die geduurig by zijne Majesteit zijn, nevens het stellen van zijn Naam daar onder.

Alzoo ik *Edmund*, Bisschop van *Lonnen*, op zulken tyd als ik zijn Koninklijke Majesteits, mijns zouveraine Heers *Bevelen* en Homilien uit de handen van des zelfs Visiteerders ontfing, zoo een onbedachtzame Protestatie gedaan heb, als dat ze nu, (op nader overweginge van mijn schuldige plicht van gehoorzaamheid, en uit aanmerkinge van het quaad gevolg daar uit voor andere) my niet redelijk toe schijnt, noch zodanig die met de plicht van een ootmoedige *Onderdaan* wel mag bestaan; nademaal dan de zelve *Prote-*

ſtatie, op mijn verzoek, by de Regiſtreerders van die Viſitatie of ommegang doenmaals vaſt geſtelt, en per *Memorie* aangetekent wierd: zo heb ik het mijn ſchuldige plicht geacht, om niet alleen voor uwe Eerwaardigheden te verklaren, dat ik in mijn plicht nader overdenkende, van gemelde Proteſtatie afſtand doe, en die herroepe; maar ook uwe *Eerwaardigheden* ootmoedig bidde, dat deze mijne her-roepinge van het voorgaande in de zelve ſchrift-warande, tot een eeuwige gedachtenis der waarheid geſtelt en geordineert mag werden, dat menſe uitvoere. Als ook, dat mijn vorige onbedachtzame daden, door uwe vriendelijke bemiddeling, by zijn Koninklijke Majeſteit verſchoont, en vergeven mogen werden.

Edmund Lonnen.

No. 13.

Steven Gardiners Brief aan den Heer Godzalf, over het gene hem belaſt wierd.

Ex M. S. Col. C. C. Cantabr. MR. *Godzalf*, ik recommandere my van herten in uwe gratie, en danke U. E. niet minder voor de verklaringe uwer goede genegendheid tot my, (zoo als het U. E. opvat) hoewel het met mijn verſtand niet over een komt, daar ik tijd en reſpijt toe gehad heb, om het zelve na te denken, zedert het overlyden van mijn zouverain Heer, wiens ziele God genadig zy. Want deze rekening heb ik gemaakt dat ik tot dit Biſdom beroepen ben geweeſt, zonder tegen Gods Wet, of des Konings, in het zelve te bekomen, te misdoen. Ik heb mijn Biſdom nu zeſtien Jaren lang bedient, en tot op dezen dag, op welke ik dezen brief aan U. E. ſchrijve volvoert, zonder Gods Wet, of des Konings, in het bewind daar van t'overtreden; hoewel ik anderzints uit ſwakheid gezondigt heb. Indien ik nu mijn derde Rol wel kan ſpelen, om van dit mijn Biſdom, te ſcheiden, zonder my tegen Gods Wet of des Konings, te bezondigen, zoo zal ik denken, dat ik het treurſpel van mijn leven wel overgebracht en afgehandelt heb; en om nu dit derde deel van mijn Rol wel te ſpelen, daar over ſpelen alle mijn gedachten, en bekommering tegenwoordig: want zoo ik my noch tegen Gods Wet, noch des Konings kome te bezondigen, dan zal ik my over het ontnemen van mijn Biſdom alzo weinig kreunen, als of my de dood daar van nam. Ik ben alrede van Natuurshalven ter dood verwezen, welk vonnis geen menſch herroepen kan, noch in d'uitvoeringe, daar van my verzekering geven van uitſtel, ziende alzoo, dat ik nootzakelijk mijn Biſdom aan de diſpoſitie van de Kroon, daar ik het van daan had, zal moeten overlaten, mijn huishouding ook opbreeken, en mijn onderwijzinge van de jeugt laten varen; aan dit alles te gedenken, valt my geenzints laſtig. In mijn Huis tot *Lonnen* had ik een bevallige Studeer-Kamer laten maken, daar ik een zonderling vermaak in ſchepte, dies niet te min, liet ik my wel vergenoegen, om mijne Rezidentie op het Land te houden, en die te verlaten; en gelijk als ik het gebruik van iets verlaten heb, zoo kan ik ook alles laten varen, om geruſtiger te leven: het en is geen verlies, een beter verwiſſeling te doen; vroomheid en oprechtigheid zijn my meer lief en aangenaam, dan alle de beſittingen van dit Koninkrijk; en om in deze tweederlei deugden vry uit te ſpreken, en rond te mogen gaan, gelijk ik ſchuldig ben, daar ben ik noch thuis: ja, in de zelve ſchep ik zulken groot vermaak en trooſt, dat ikſe om geen zaak ter Wereld wil miſſen, alzo ze de menſch zullen byblyven, daar alle andere Wereldze zaken hem begeven. Niemand anders kan my deze boven-verhaalde deugden ontnemen dan ik zelfs; en zoo ik ze

zelfs

zelfs my quyt make, dan ben ik zelfs oorzaak van myn eigen verderf, en schuldig aan het verlies van myn Bisdom; waar over zoodanige die hier na janken en gapen, haar zelven meer zullen kittelen, en iefkozen, dan ze van my te verwachten hebben. Wat andere van en in de Homilien gezeid, of gedaan hebben, daar weet ik niet van te zeggen; of wat voor Homilien en belastingen dat men hier brengen zal, weet ik niet; zodanige als de Boekverkopers onder de gemeene man verkocht hebben, heb ik gelezen en nagedacht, en ben daar uit wyzer geworden, hoe ik my te dragen heb tegens de gene die my hier komen bezoeken, voor wien ik geen manier van Protestatie zal gebruiken; maar alleenlijk eenvoudig my verbinden na eisch der zake, en na dat de vroomheid en oprechtigheid, of waarheid, my zullen toelaten te spreken: dewyl ik nooit zal toestaan, 't geen een Christen niet betaamt te doen. Bisschoppen behoorden nimmermeer het erfdeel van des Konings Wetten, daar ieder ingeborene toegerechtigt is, te verliezen, om dat zy 't niet en verzoeken. Ik zal my zelven een rechtschapen Onderdaan, nederig en gehoorzaam toonen, 't welk niet en stryd tegens de waarneminge van mijn schuldige plicht, aan God, en de behoudinge van myn recht in dit Koninkrijk, te weten van my niets te belasten, tegens een acte van het Parlement: en deze myn meninge heb ik aan de Raad geopenbaart, met verzoek dat daar in voorzien mocht werden, en ik met zodanige verbintenis niet bezwaard, die ik, ten zy dat ik een beest ware, niet voorby kan: en ik ware snooder dan een beest, dat ik, na dat ik den Raad de waarheid en reden met woorden had te kennen gegeven, met mijne werken zou schijnen zulks in de wind te slaan. *Myn Heer Protector*, in een van zijne brieven, die hy aan my schreef, begeerde op my, dat ik niet al te bevreest wilde zyn, en voorwaar ik kende hem, en verscheiden andere Heeren van de Raad zoo wel, dat ik, met my zelven aan Godes en des Konings Wet te verbinden, geen onheil van haar te verwachten heb; en ik wil haar noit zoo veel onteeren, dat ik schynen zou zulks te vrezen. En hoe krachtig een acte van 't Parlement is, heeft het Koninkrijk geleert uit het voorval van haar, die men Koninginne *Anna* noemde, alwaar alle de gene die in het huis van 't Parlement tegens haar iets inbrachten, (al is 't dat zy 't deden uit een zonderling bevel des Konings, en niet anders dan de enkele waarheid zeiden) pardon van noden hadden, om dat dat spreken tegens een acte van 't Parlement strydig was. Hebt gy ook ooit geweten, of iemand horen zeggen, dat, om het doen van iets dat de Koning, onze voorledene Zouverain Heer zelfs gewild, ingesteld, en afgevordert heeft te doen, hy die de moeite dede en belast wierd zulks te doen, en ook alle andere, die daar handdadig aan waren, evenwel genootzaakt wierd te bidden om vergiffenis: ik zou U E. ook de perzoon konnen noemen. Gewisslijk zulk een voorval is'er geweest, en ik heb ook de zelve bygewoont, als wanneer geargumenteert wierd, dat tegen een acte van 't Parlement aan te gaan, niemand verschoont, zelfs niet in een geval van verraad, alwaar het dat iemand zulks uit last van den Koning zelfs dede. Gy kunt dit tot uwer onthoudinge verhalen, als gy uwe gedachten daar over verder laat gaan; en zoo wanneer gy het indachtig al word, dan, vertrouw ik, zult gy op u zelven wat onvernoegt zyn, met my te raden tot d'overtredinge van een Acte des Parlements, zonder verzekerd te zijn van pardon, schoon dat het de Koning al gebiede, en dat in der daad de zaak van dien aart is, datter aan het doen daar van niet veel en is gelegen.

En alzoo is 't dat ik uwe brieven met wereldze Borgerlijke redenen heb beantwoord, en neme uwen yver en genegentheid tot my zoo hoog aan als mooglijk is:

en nochtans bespeurt U.E. dat het involgen van uw raad, door mijn eigen doen, my mijn Bisdom zou doen verliezen, daar gy zekerlijk zoud willen, dat ik het zelve mocht behouden; en zoo wensch ik ook, voor zoo veel als het met mijne vroomheid en oprechtigheid mag bestaan, doch anders niet, en dit weet God, die U.E. doe welvaren en gezond blyven.

No. 14.

Het slot van Bisschop Gardiner zijn Brief aan den Protector, inhoudende of de Koning van Engeland tegen de Wetten van 't Land iets vermag te gebieden.

Cotton libr. Vesp. D. 18. OF den Koning tegen d'algemene Wet of een Acte van 't Parlement vry staat, iets te gebieden; is'er niet een Rechter, of iemand anders in het Koninkrijk, die uit ondervindinge daar van meer behoorde te weten, of dat de Rechtsgeleerde gezeid hebben, dan ik.

Voor eerst, mijn Heer *Cardinaal* had zijn Gezandschap op het verzoek van onze overledene Zouverain Heer tot *Romen* bekomen: nademaal het nochtans tegens de Wetten van het Rijk was strijdende, zo hebben het de Rechters voor een misdaad van Premunire gecensureert, (dat is te zeggen, dat de mensch zijn goederen aan den Koning verbeurt heeft, en na den lichame gevangen moet blyven) waar in ik triumpheerde, en het voor een Wet van 't Rijk aanzag, om dat de Rechtsgeleerde zulks getuigden, doch mijn Verstand en konde daar mê niet over een komen. De Rechtsgeleerde, om deze hare stellinge staande te houden, brachten ten voorschijn het geval van mijn Heer *Typtoft*, (deze was een Graaf, en wel bedreven in Politijke Wetten) dewelke, schoon een Cancelier zijnde, zijn hals kwam te verliezen, om dat hy met het uitvoeren van des Konings commissie, tegen de Wetten van 't Rijk misdaan hadde: zy stelden ook voor de voorbeelden van verscheiden Rechters, die uit last van den Koning, de Wetten overtreden hebbende, hun leven hadden verbeurt. En dit heb ik uit deze omstandigheden van zaken geleert.

Zedert die tyd een van de Raad zijnde, als wanneer veele Plakkaten uitgegeven wierden, tegen het uitvoeren van graanen; als het nu op het straffen van d'overtreeders daar van aanquam, zoo hebben de Rechters daar tegen willen inbrengen, dat het volgens de Wetten, niet en mocht geschieden, alzoo de Acte van Parlement zulks toestond, Tarwe zijnde op een zeker prijs gesteld: waar op eindelyk volgde de Acte van Proclamatien, by het passeren, waar van veele andere woorden gevoegt wierden.

Zoo wanneer de Bisschop van *Exeter*, en zijn *Cancelier*, door een enkel perzoon, onder de censure van een Premunire raakten, ben ik daar over met den Heer *Andley*, doenmaals *Cancelier*, in zo hooge woorden geraakt, dat hy my dede swygen, my dreigende met zelfs daar toe te zullen vervallen: waar op ik dan van mijn reden een besluit maakte, dat, hoewel ik ten aanzien van haar autoriteit, te weten d'algemeene Wet, daar van afstand most doen, echter niet en konde zien, dat een Perzoon door den Koning geautorizeert zijnde, nademaal zijn Koninklyke Majesteit het opperste gebied op zig genomen heeft, gelijk als ieder Bisschop Opper-hooft der Kerke is, die Perzoon een Premunire onderworpen konde zijn.

Ik argumenteerde op een zeker tyd, in het Huis van het Parlement, doe men zonder eenig gevaar vry mocht spreken; als wanneer de Heer *Andley Cancelier*, om my op die tyd eenige vernoeging te geven, alzo hy wist, dat ik by sommige eenigzins hoog te boek stond: *Gy, Bisschop* (zeide hy) *zijt een fraay Man, ziet de Acte van Supremiteit of Opper-zoogdyschap na, en aldaar zult gy bevin-*

bevinden dat des Konings doen, aan een geestelijke Jurisdictie bepaald is: en daar staat in een ander acte dat geen geestelijke Wet tegen een algemeene Wet, of Acte van het Parlement zal mogen valideren. En by-al-dien het, zoo niet en ware (zeyde hy) *de Bisschoppen zouden met den Koning in eenen rang gaan, en van wegen zijn supremiteit de Wet schikken na haar eigen hand; doch wy zullen toezien*, (zeide hy) dat het *Primunire nimmermeer van uwe schouderen rake.* Dit stak ik doemaals op, en zweeg.

Na dezen is't gebeurt, dat ik in een zeker geval, aangaande Juwelen, genoodtzaakt wierde met des Keizers Ambassadeur *Chapinius*, hier in *Engeland* zijnde, en ook in het Keizers-Hof, voor te staan en te verdadigen, en dat uit bevel, dat des Konings Majesteit niet boven zyne Wetten uitstak, en dat over zulks de Juwelier, al had hy des Konings Acte ondertekent, daar niet mede en konde opdoen, om dat hyze volgens d'Ordre van de wet niet en had bekomen. Het zal nu een jaar zijn, dat ik nevens den Graaf van *Southampton* gecommitteert wierde, om in het Hof der Augmentatien een verandering te maken: alwaar op die tijd tegenwoordig waren, de Heer *Montague*, en andere Heeren uit des Konings geleerde Raad, uit wien ik verstond, hoe verre des Konings macht strekte in iets te doen tegen een Acte van 't Parlement, en hoe gevaarlijk het was voor de gene die haar daar mê moeiden: dit gedenkt my noch zeer wel, en zy konnen getuigen, of dit myn zeggen waarachtig is, of niet; en derhalven in zaken van zoo groot belang onderricht zijnde, heb ik daar over in uw' afwezen geschreven zoo als ik de gemeene Rechts-geleerden daar van had horen spreken (na welkers oordeel deze zaken gedirigeerd worden) doch ik en kan het niet inschikken. Zoo wanneer ik van wegen deze materie myn pen op het papier stelde, scheenze my, na datze my de Rechts-geleerden van dit Rijk opdischten, zoo redelijk toe in mijn oog, dat ik niet anders en dachte of myn Heeren zouden zijn genades wederkomste afgewacht hebben.

No. 15.

De Hertog van Somerset zijn Brief aan de Princes Maria, geschreven in den aanvang van Koning Eduwards Regering.

Madam, na voorgaande demoedige recommandatie van mijn perzoon in hare Genades gratie,

Dient deze mijne Missive, om aan de zelve bekent te maken, dat ik den hare op den 2 van deze loopende maand ontfangen heb, waar over ik my aan hare Genade ten hoogsten verplicht houde; dies niet te min ben ik niet weinig hier over bedroeft, dat de zelve met een argewaan is ingenomen tegen my en andere, wien de Koning, uw' Vader, en onze allergenadigste Heer en Mr. d'Administratie van zijn Testament en Uiterste wille toevertrouwt heeft; alzoo het uit deze Missive schynt dat hare Genade d'oprechtigheid van onzen handel in twyfel trekt. Ik vertrou dat men diergelijke fout in ons niet en zal vinden, als hare Genade verhaald heeft; en voor zoo veel myn eigen perzoon aangaat, ik en kenne niet een enkel perzoon onder ons, die met voorbedachten raad verzuymen zal, het allerminste puntilletje in gemelde Testament begrepen, ten vollen uit te voeren, voor zoo veel als het met de eere en behoudinge van deze tegenwoordige Koning onze Heer en Mr. zal mogen bestaan, en op geen ander wyze houd' ik my verzekert dat hare Genade, nog yemand van zijn getrouwe Onderdanen zou willen hebben, dat het effect zortere; niet twyfelende of onzen handel en bedryf hier in, en in alle andere zaken ons aanbevolen, zodanig zal zyn, datze haar voor de gantsche wereld, zoo ter eere van ons, als tot ontlastinge onzer conscientien, genoeg zal konnen verantwoorden.

Cotton libr. Faustin. C. 2.

Daar nu hare Genade schryft, dat het meeste-

meeste deel des Rijks, uit een booze vryheid en vermetenheid, in zulk een scheuringe en verdeeltheid is geraakt, dat, zoo wy Executeurs haar niet en zoeken te brengen tot dien stand, waar in onze gewezene Mr. haar gelaten heeft, dat zy dan alle gehoorzaamheid zullen laten varen, ten zy dat men na hare phantasien en pypen wil dansfen; en dan moet hier immers op volgen, dat de Koning niet wel gedient zal worden, en alle andere Koninkrijken ons lasteren en bespotten zullen, en dat wel te recht. *Madam*, voor zoo veel als deze woorden door u geschreven of gesproken, in onze ooren niet wel klinken, zoo kan ik my niet laten voorstaan, datze uit het sinceer gemoed van zoo een deugdzame en wijze *Princes* gevloeit zijn: maar veel eer door het aandryven en ophitzen van zommige liefdelooze en boosaardige menschen, waar van men (helaas!) in deze onze verdorvene eeuwe al te veel gewaar word. Doch evenwel moet men zoo slecht niet zyn, dat wy aan het gesnap van ydele menschen, en het doen van andere Koninkrijken en Landen, zoo swaar zouden tillen of in acht nemen, als dat wy om die uitstrooyinge onzen plicht, die wy Gode, onzen Zouverain Heer en Koning, en ons eigen Vaderland schuldig, zyn zouden verwaarlozen, want dan zou men met recht de Naam van booze Dienaren en Meesters mogen dragen; maar God de Heere moet gedankt zijn, zijn Koninklyke Majesteit, onze tegenwoordige jonge Mr. heeft zig tot hier toe zoo wel gequeten en gedragen, dat alle zijn getrouwe Onderdanen meer reden hebben, om van herten dankbaar te zijn, voor de veelvoudige weldaden aan zijn Koninklyke Majesteit, zijn Volk en het Rijk bewezen, zedert den eersten dag zijner regeringe, tot dezer uure toe, dan daar over moeyelijk te zijn; en om daar uit by zig zelven veel eer te oordeelen, en denken, dat God aller menschen herten kenner, een wel-gevallen heeft in zijne Ministers of Dienaren, die niet anders beoogen noch behertigen, dan de ware eere Gods, de behoudenisse van des Konings perzoon, en de ruste en welstand zijner Onderdanen.

Daar nu haar Genade met eenen schrijft, dat de Koning onze laatste Mr. haar Genades Vader, een Godvruchtige Ordre en ruste in zijn Rijk, ten tijde zijns overlydens nagelaten had: en dat, zoo wel de Geestelijke als Wereltlijke Heeren van het gantsche Koninkrijk, niet alleen zonder dwang zijn handel en bedrijf, voornamelijk in zaken van Religie, ten vollen toestemden; maar ook in allerley discours, waar van haar Genade schrijft zelfs eenigzins getuige te konnen zijn; over welke woorden van haar Genade ik my eenigzins moet verwonderen: alzoo zy, (by aldien datze haar zelven gelieve t'erinneren, wat al moeite, arbeid en ongemak, d'andere Koning al heeft uitgestaan, al eer hy zommige van die stijfzinnige Papisten konde reformeren en vermurruwen) bevinden zal, dat zy oorzaak waren, dat zyne Onderdanen tegen hem opstonden en rebelleerden, ja, hem dwongen het Swaard in de hand te nemen, en dat niet buiten gevaar van zijn eigen Perzoon en Rijk: helaas! waarom zou toch hare Genade die ongeregeltheden en beroerten vergeten, die dit Adderen-Geslachte tegen zijn edele perzoon in 't werk stelden, die niet anders als de Verdadinge van de zake Gods voor hadde? Hebben ook niet zommige van dit zelfde boosaardig geslachte, te weten die Roomze Secte, zoo wel binnen als buiten zijn eigen Rijk, dikmaals t'zamen gespannen, om hem aan een kant te helpen? 't welk dikmaals en klaar bewezen wierd, tot beschaamtmakinge der gener, die daar in het verborgen de hand aan sloegen. Op die tyd heeft de gantsche Geestelijkheid, noch ook Wereltze Perzoonen, zijn Goddelijke Ordinantien zo ten vollen niet in gevolgt, als haar Genade daar van schrijft. En is ook zijn Koninklijke Majesteit, hooglosfelijker gedachtenis uit dit leven niet verhuist geweest, al eer hy de reglementen en ordinantien,

(welke

(welke hy voorgenomen had in zijn Rijk te ftellen, had hem de dood niet verraft) geheel en al konde uitvoeren? gaat dit niet vaft en zeker dat geen zoorte van Religie in het uiterfte van zijn leven ten vollen is geeffectueert geweeft, maar op riemen gedreven heeft: invoegen het zoo gefchapen ftond, dat wy alle met den anderen overhoop gelegen zouden hebben, had ons God alleen niet te hulpe gekomen? en dunkt het haar Genade oirbaar, dat het noch zoo zou blyven? dit verhoede God. Wat voor een hert-zeer en droefheid dat het was, voor dien Koning, onzen laatften Meefter, dat hy den tyd zyns verhuizens, doe als voor oogen zag, alzoo hy wifte dat de Religie noch zoo niet vaft geftelt was, als hy voorgenomen had te doen: konnen ik en andere meer getuigen; en wat hy daar in noch al meer gedaan zou hebben, had hem God in het leven gefpaart, is veele bekent en my ook niet onbewuft. Oordeelt nu haar Genade, die zoo geleert is, en in Gods H. Woord behoorde bedreven te zijn, dat de ware Religie en kenniffe der H. bladeren een ongeftadigheid en enkele phantafie is? om Gods wil, flaa het blad om; en zie ondertuffchen op d'ander zyde, ik wil zeggen, met een ander oordeel, 't welk moet gefchieden uit een ootmoedigen geeft, door de Vrede des levendigen Gods, die uit zyn enkele goedertierenheid en barmhertigheid haar Genade daar mede overftorte tot des zelfs vernoeging, en na het gedurig wenfchen van haar herte.

No. 16.

Zekere Verzoek-Schriften by de Geeftelijkheid, in het Lager-Huis Vergadert, ingefteld: en voorgedragen den zeer Eerwaard. Vader in Chrifto, den Aarts-Biffchop van Cantelberg, en d'andere Biffchoppen van het Hooger-Huis: dienende tot voortzettinge van zekere navolgende Artikelen.

1. DAt Kerkelijke Wetten in dit Koninkrijk door twee-en-dertig perzoonen, of zoo veel als zyn Koninkl. Majeft. zal gelieven te nomineren en ordineren, ingefteld en beveftigt mogen werden; in effect als het laatfte Plakkaat, uitgegeven in het 35. jaar van Koning *Henrik* de 8 Hoogloflijker gedachtenis: invoegen dat alle *Ecclefiaftijke Reckters*, haar na die Wetten regulerende, geen gevaar mogen komen te lyden. *Ex MS. Dr. Stilling-fleet.*

2. Dat ook volgens d'oude koftumen van dit Rijk, en den inhoud van 's Konings Billet tot het beroepen van een Parlement, 't welk noch houd, en altyd gehouden heeft, aan de Biffchoppen van ieder Bisdom, de geeftelijkheid in het Lager-huis hare Vergadering houdende, gepaart en vereenigt mag worden met het Lager-huis van het Parlement; of anderfins dat alle zodanige inzettingen en ordinantien, die de zaken van Religie of Kerk raken, niet en mogen pafferen voor en al eer de voornoemde Geeftelijkheid de zelve na gezien, en hare ftemmen daar toe gegeven zullen hebben.

3. Alzoo door een zeker gebod van Konink *Henrik* de 8., zekere Biffchoppen en geleerde mannen geordineert waren om de Liturgie, of dienft in de Kerk te veranderen, en een ander bekwaam en eenparige ordre daar in te beramen; welke mannen, volgens de zelve commiffie, zekere boeken, zoo haar bericht is, hebben gemaakt: zoo is derhalven het verzoek van deze Geeftelijkheid, dat zy de zelve boeken mogen overlezen en doorzien, tot een fpoediger voortzettinge van een Liturgie, die daar na aangericht zal worden, en in het licht komen.

4 Als ook, dat zodanige Perzonen die tot eenige geeftelijke bedieningen, of beneficien beroepen zyn, zeker falaris

mogen trekken tot hun noodig onderhoud dienstig, en om andere onkosten daar aan dependerende, te konnen dragen, in het eerste Jaar, als zy de Eerstelingen hunner Vruchten opbrengen.

Of de Geestelijkheid in het Lager-Huis vergadert, hare meeninge vry uit mogen spreken, zonder gevaar van Plakkaat of Wet?

No. 17.

Een tweede Verzoek-Schrift van den zelven inhoud.

Ex M. S. Dr. Stilling-fleet. ALzoo de Geestelijkheid alhier in het Lager-Huis by den anderen vergadert, een ootmoedig Request aan den zeer Eerwaardigen Vader in Christo, mijn Heer *Aarts-Bisschop* van *Cantelberg*, en alle d'andere Bisschoppen heeft overgelevert: dienende, om zijn Koninklijke Majesteit, en den Heer *Protector* hier toe t'induceren, dat gemelde Geestelykheid, volgens den inhoud van des Konings Billet, en d'oude Wetten en costumen van dit Rijk, by 't Huis der Gemeente, in het Lager-Huis van dit tegenwoordig Parlement, een plaats mag opgeruimt worden, om aldaar te zitten als ledematen, reprezenteerende de *Gemeenten-staat*, en als des Konings ootmoedigste Onderdanen. Ingeval nu dit haar verzoek niet en mag toegestaan worden, dat dan geen Statuten noch Wetten, die de Christelyke Religie, of voornaamlijk de Perzoonen, bezittingen, Landeryen, inkomsten, Jurisdictien, goederen of Vee der voornoemde Geestelijkheid aangaan, voor vast en onwederroepelijk mogen worden ingestelt, al eer de Geestelykheid daar van eerst verwittigt is geweest, of haar antwoord en redenen daar over zijn gehoort. Deze Geestelijkheid verzoekt in alle ootmoedigheid, te weten wat gemelde Heeren Bisschoppen in hun verzoek-bede gedaan hebben, op dat zy des nood zijnde, uit hun getal zoodanige kloeke en verstandige Perzoonen mogen kiezen, die dit hun Request, uit de naam van haar allen, mag aanbinden en uitvoeren.

Nademaal ook in een zeker Statuit of Willekeur, door autoriteit van het Parlement tot *Westmunster*, in het 25 Jaar, van Koning *Henrik de* 8. bevestigt, de Geestelijkheid van dit Rijk, de Koninklyke Hoogheid haar onderwerpende, bekende en beleed, na de waarheid, datze altyd door des Konings billet by een geroepen is geweest, en ook noch behoorde te vergaderen: en datze ook verder, op het *woord des Priesterschaps*, beloofde van nooit na dezen haar te zullen verstouten, om eenige nieuwe Reglementen, Wetten, Inzettingen, Ordinantien, of wat Naam datze ook zouden mogen dragen, by der hand te nemen, op te halen, te eygenen, in 't werk te stellen, te bevestigen, te verbreiden noch uit te voeren, zonder dat zijn Koninklijke Majesteit zijn stem, consent en vryheid daar toe eerst verlene: op conditie dat een ieder Perzoon onder de Geestelijkheid hier in breukvallig bevonden, en daar van overtuigt wordende, in gevangenis zal worden geworpen, en boete moeten geven, na des Konings welgevallen. En dat geen Wetten, Inzettingen noch Ordonnantien binnen dit Rijk, door autoriteit van deze by een-vergaderde Geestelijkheid gemaakt, noch in 't werk gestelt zullen werden, die tegen des Konings Eer-titel, Costuimen, Wetten of Plakkaten van dit Rijk zullen komen te strijden; welk Plakkaat naderhand vernieuwt, en in het 27. Jaar van des Konings Regeeringe vast gestelt is, als wyders blykt uit den inhoud van beide Plakkaten. Deze Geestelijkheid, uit autoriteit van des Konings billet, voort by een vergadert zijnde, verzochten dat zijn Koninklijke Majesteits schriftelyk consent voor haar verworven en toegestaan mocht werden, volgens het effect der voornoemde Plakkaten; haar autoriteit gevende, om zoodanige zaken te mogen by der hand nemen, verhandelen, spreken, en openhertig hare stem-

men daar toegeven, 't welk zy anderzins niet en zouden mogen doen, dan op voorverhaalde boete en ſtraffe. Deze Geeſtelijkheid verzoekt, dat zodanige zaken die de Religie treffen en diſputabel zijn, in ſtilte en goede Ordre onder haar in dit Huis verhandelt, en overwogen mogen werden, op dat de waarheid daar van te klaarder mag blyken, en dat de twyfelzinnigheden ontdekt en nauwkeurig nagevorſcht zynde, de menſchen van de geruſtheid hunner gemoederen, en haar tyd wel beſteed te hebben, ten vollen verzekert mogen zyn.

No. 18.

Een zeker geſchrift aan Koninginne Elizabet, en naderhand aan Koning Jacobus vertoont: meldende van geringer zoorten van Geeſtelijke perzonen in het Huis der Gemeente voeren.

Bewijs-redenen om hare Majeſteit te bewegen tot het Admitteren van Dekens, Aarts-Diaconen, en zommige andere van hare bedaarde en wyſe Geeſtelijkheid in het Lager-Huys van het Parlement.

1. IN voorgaande tyden, zoo wanneer Kerkelijke zaken niet altoos, of zeer zelden, in die Raad verhandelt wierden, heeft men geeſtelijke perzonen aangezien voor mannen, dienſtig bequaam om in Borgerlijke affairen van dit Ryk, niet alleen raad te geven, maar ook uitſpraak daar over te doen.

2. Het opperſte gezag, in geeſtelijke zaken te mogen voeren, is niet onlangs eerſt op de baan gekomen, en toegeſtaan, maar wederom aan de Kroon gehegt, en haar opgedragen; en daar is een order by de Wet alrede vaſtgeſteld, hoe men alle misbruyken in de Kerk zal verbeteren, zoo dat geen zaak die de Religie aangaat, in dat Huys mag werden verhandelt, zonder haar Majeſteits ſpeciale toelating, of het ſtrekt merkelijk tot verkortinge van haar Koninklijke Eer-Titel, en tot verachting van gemelde Order.

3. Het zal hare Majeſteit gelieven deze manier van doen, dat Kerkelijke zaken aldaar gedebatteert en eenigzins afgedaan mogen werden, in te ſchikken. Hoe veel nootzaaklijker is het nu, dan het was in vorige tyden, dat zommige perzonen uit de Geeſtelijkheid de zelve bywonen.

4. * Het blykt niet, om welke redenen, dat zy daar buiten geſloten wierden: maar volgens het algemeen gevoelen zou het hierom zyn: of om dat de Koning op zommige van haar verſtoort zynde, het gantſche Collegie daarom zoo zwaar ſtrafte: of dat anderzins de eerzucht van een onder haar, de loosheid van een ondermynende Politicus aantreffende, deze nodeloze ſcheiding veroorzaakt heeft.

5. Zy werden noch heden ten dage door verſcheiden brieven gedagvaart, hou-

* *In een zeker Extract uit deze zelfde papieren genomen, en aan Koning Jacobus overgelevert, is dit Artykel aldus verandert. Men oordeelt, dat de Geeſtelijkheid vallende onder de Cenſure van een Premunire, en bygevolg niet langer onder des Konings beſcherming ſtaande, de Koning haar in genade heeft willen aannemen, doch niet wederom oprechten. Op deze wyze, voor zoo veel men kan vernemen, ving deze ſcheiding aan; hier op de ſchranderheid van een groot Politicus vallende op d'Ambitie van een al immers zoo aanzienlijk Biſſchop, heeft deze ſcheidinge doen kontinueren; onder dezen deck-mantel, dat het meeſt tot des Konings eere, en van zyn Geeſtelijkheid zou dienen, dat zy op haar zelven in ſtilte in twee byzondere Vergaderplaatſen bleven, overeenkomende met de twee Huizen van het Parlement.* Biſſchop *Ravizias*, met zyn eigen handſchrift wil op de wonde van deze ſcheuringe, of ſcheidinge, verſcheiden andere *krachteloze* playſters, tot genezinge daar van, leggen.

houdende aan hare byzondere Bisdommen, ondertekent met des Konings groot Zegel, om hem in het Hooger Hof, of Huis des Parlements met raad en daad t'assisteren.

6. Al is 't dat de Geestelijkheid en Hooge Schoolen de slechtste ledematen van deze *Gemeente-staat* niet en zijn, echter ten dien aanzien zijn ze boven alle andere slimst daar aan; want in die Vergadering heeft yder Graafschap hare Ridders, ieder Stad hare Burgers, de Geestelijkheid en Hooge Schoolen zyn daar van versteken.

7. De wijze Raad en Rechten van dit Land zijn gezind, dat geen Onderdaan aan de Wet gehouden zal zijn, daar hy selfs in eeniger mate zijn consent niet toe gegeven heeft; doch de Geestelijke perzoonen en Hooge Schoolen, mogen, volgens de Wet, daar nu onder betrokken worden, zonder haar consent, zonder haar rechtveerdige defensie, zonder dat zy daar van weten.

8. De veelerhande voorslagen, op de baan gebracht, tot zoo merkelijk nadeel van de staat en stand der Geestelykheid, en Universiteiten, of Hooge Schoolen, met zoo grooten drift in dat Huys nu behertigt, zouden dan t'eenemaal de mond gestopt, en haast geweert worden door de bedaarde en bondige antwoorden van de bywezende Geestelykheid.

9. Het zou de reputatie en achtbaarheid van de Geestelykheid vry veel wederom te recht brengen, en vergoeden, die nu groote spijt en verachting onderworpen is, zoo doorgaans over al het Land, als in het byzonder in dat Huis. En al wie godvruchtig en wys is, die kan haast merken, dat het verachten van de Geestelijkheid, den weg baant tot Atheistery, en allerlei godloosheid. De menschen zijn meer vleeschelyk als Geestelijk gezind, laten haar door gemeene uitwendige middelen leiden, en door ongemeene inspiratien niet lichtelijk gezeggen; en hierom is het dat zy der gener leeringen lichtelijk in de wind slaan, van welkers Perzonen zy geen werk altoos maken.

10 Slaa uw oogen op de gantsche Wereld, zoo Christelyke als onchristelijke, en zie eens of de burgerlyke staat over al niet onderschraagt en onderhouden word, door d'achtbaarheid en autoriteit van hare Geestelijkheid, zoo wanneerse dezelve onderworpen is: gelijk als in het tegendeel, alwaar de Geestelykheid in geen aanzien is, maar veracht word, aldaar ontstaat een heerschloosheid en wan-order. De Vreeze Gods werkt in ons een gehoorzaamheid aan de Wereldlijke Overheid, niet de Wetten, niet dwang; het eene mag het gebieden, het ander d'Overtredinge daar van verbeteren, doch de Religie alleen, baart een Vreedzame onderwerpinge.

11. De Geestelykheid, boven alle man in Engeland, is'er veel aan gelegen, dat de tegenwoordige Staat by dien stand blyve, zonder eenige verandering; daarse nu gelukkelijk in bevestigt is: hoewel zommige Perzoonen in dat Huis lichtelyk mogen denken, dat het voor haar goed ware in trouble wateren te visschen, of dat d'allerminste verandering voor haar beter zou zyn, dan haar tegenwoordige stand, daar ze zoo qualijk mê te vreden zijn, en dat van wegen haar eigen of onzuinigheid, of boosaardigheid, of kribbige styfsinnigheid.

12. Zoo God ons hier na, volgens zijne rechtveerdigheid om onze zonden quame te straffen, in ons te beroven van de blijdschap onzer herten, dies niet te min hoe grootelijks zou het dienen tot zijner eere, tot welvaren van dit Land, en des selfs hooglofijke gedachtenis, indien het slechts hare Majesteit geliefde, dat een zeker gedeelte van de Geestelijkheid, eigendom mocht hebben aan dat Huis, alwaarse de godvruchtige regeringe, in hare dagen bevestigt, mocht voorstaan en beweren tegen alle nieuwigheden der Papisten en Puriteinen?

13. On-

13. Ondertusschen zal haar Majesteit, ('t welk God gonne dat van geslachte tot geslachte mag duuren) daar op mogen vast gaan, datter ettelijke Perzoonen meer in die Vergadering zijn, die immer en altoos haar zelven wilvaardig zullen toonen, om hare Majesteits eere en aanzien op te houden en vast te stellen, al wat tot des zelfs behoudenis en troost mocht dienen; als menschen die naast Gods goedheid van hare Koninklyke goedertierenheid, en bescherming afhangen.

14. Het zou de glans van d'achtbaarheid en autoriteit van die Vergadering vry helder doen uitblinken: by aldien datse met meer Mannen van Religie, of godvruchtigheid, geleertheid en discretie vercierт ware, daarse nu van jonge Perzoonen, Dienstknechten, en Uitlanders niet vry is, die met onrecht in dat Huis zijn ingesloopen.

15. En dies te nooger is het, datter in die Vergadering meer mannen waren van een bedaard gemoed, en kloek verstand, die de korzelheid en styfkoppigheit der gener, die haar zelven aldaar ingedrongen hebben, in balans mogen houden: voornaamlijk als men denkt, dat een enkel Cypher getal van 1 by een 0 gezet zoo wel tien kan maken, als de beste man, die in dat Huis de stem voert.

No. 19.

Een Brief van Martinus Bucerus aan Gropper.

Genade en Vrede zy u, zeer geleerde en Vriendelyke man, toegewenscht.

DAt ik niet eerder op uwen Brief antwoorde, is, behalven het waarneemen van mijne bediening, daar van noch meer d'oorzaak, dat het voor my niet genoeg bleek, hoe het te gelyk mijn liefde t'uwaarts, mijn bedieninge en de tegenwoordige gelegentheid des tijts voegde te antwoorden. Doch evenwel, alzo God voor de liefde alles doet wel gelukken, en vruchtbaar maakt, zoo is het dat ik daar door aangedreven zijnde, en door des zelfs ingeving antwoorde.

En voor eerst daar op, dat ik U. E. van mijn aankomste en bediening te voren niet gewaarschouwt heb. Het gene over gantsch Duitschland ruchtbaar was geworden, selfs daar ik van dat beroep niet verzekert en was, dacht ik niet dat voor u verholen konde blyven. Zoo dra ook als ik was aangekomen, en iets van mijne bediening by der hand genomen had, heb ik U. E. begeert te spreken. Voorwaar ik en heb niet lievers gewilt, dan voor alle dingen van U. E. geleert en onderwezen te werden. Christus weet hoe veel ik van U. E. houde. Daar U. E. schrijft te wenschen, dat het met my zoo gelegen ware, dat ik in de gonst en gratie van de Geestelijkheid, en het Volk van uw Stad *Keulen* mocht staan; doch dewijl zig de zaak nu anders opdoet, zoo kan ik het U E. in het allerminste niet verwijten. Mijn waarde Vriend *Gropperus*, niets hier van leg ik U E. te laste, nadien ik vertrouwe, dat gy my voor die perzoon aanziet, daar ik U E. voor aanzie, en dat gy my zoekt by andere daar voor te recommanderen.

Maar laat ons nu hier nevens eens gedenken, wat voor een Geestelijkheid ik aldaar, wat voor een Volk, en waarom minder aangenaam mocht zijn, en niet behagen; alzo de Geestelykheid, en Christi Volk met haren Heer geen Perzoon aanzien, in de gene die Christum aanroepen, voornaamlijk in zoodanige, wien ons eenige opinie van onze Religie aanprijst: al is het datse bevonden worden, Christo smaatheid aan te doen, zijn Woord te verlaten, en zijn Kerk een laster op den hals te werpen. Onze Wet veroordeelt niemand, ten zy dat men eerst uit hem komt te verstaan en te weten, wat hy gedaan heeft. Laat haar eerst horen, weten, daar na oordeelen: willense niet ho-

ren noch weten, zoo en konnenze ook met recht niet oordelen. Dit is een gewoonlijke antwoord, doch gy weet ook dat het steunt op een Goddelyk recht der menschen natuur ingegrift.

Maar ô Geestelijkheid, ô des Heeren lot, en hebbende Christum tot haar lot! Ik danke Christus mynen Heer, dat uwe Geestelykheid en volk in my niets zullen vinden, waar over zy my met eenig recht zouden mogen verwerpen, ik zwyge vervolgen. De Heere heeft my aangenomen; het komt dan de Dienaren niet toe, te verwerpen: Christus heeft my in zynen dienst gesteld, geen geestelyk perzoon Christi zal begeren, dat ik daar uit verdreven worde. Zy erkennen en hebben malkanderen lief, en zetten een en het zelfde werk voort alle die door Christi geest leven, en gedreven worden: dewelke nu de zelve niet en hebben, behoren hem niet toe, hoedanig ook zy haar zelven, of andere haar noemen.

Dit stoot haar tegen de borst, dat ik in iets dat de Canons of regelen der Kerke aangaat, doch door menschen slechts ingesteld, overtreden heb. Indien haar dit om Christi Kerk, om des zelfs stichtinge of cieraad mishaagde, zoo zouden zy dan zoo afgryslijke en openbare Simonien, Kerkroveryen, schandelyk en vuyl leven zoo lang niet verdragen hebben, en als noch lyden, daar de Canons en Goddelyke Wetten de zelve zoo zeer tegen spreken: hier uit volgt dan; dat Christi waarheid en vryheid in my haar aanstootelyk is, niet d'overtredinge der Canons, waar mede zy zelfs in de hoognodigste geboden en Wetten geheel en al, en zoo veel eeuwen nu lang, den spot gedreven hebben.

Ik zal my zelven dan in den Heere hier mede troosten: zalig zyt gy, als u de menschen smaden, haten, van haar stoten, uitschelden, en uw' naam, als niet noemens waardig, verwerpen, om de Zone des menschens wille, die in den Hemel zit. Voorwaar, de Vader ziet al dit woelen tegen het Ryke zijns Zoons aan, en zal haar haast in zyne verbolgentheid toespreken: Zyne barmhertigheid verhoede het gene daar aanvolgt.

Het is voorwaar een beklaaglyke blindheid, deze zeer heldere fackel Gods niet te zien, en een onuitspreeklyke dommigheid deze zyne oordelen niet te voelen; want zy zien en horen alle dagen, op datze mogen verplettert worden, die tegen deezen steen des aanstoots aanlopen, en op datze ook zou mogen verpletteren, de gene daarze op valt: en nochtans arbeiden zy om dezen Steen, wien de Vader in *Zion* tot een fondament en Hoeksteen gelegt heeft, te verwerpen. Edog deze zaken doen u ook smerte aan, en gy beklaagtze met my: alzoo gy voorziet wat al zwarigheden datze mede brengen, en noch al na haar slepen zullen.

Ik versta dat de meeste veel zuiverder prediken dan men voor dezen plag te doen, ik zelfs heb ook zommige van haar gehoord, in welkers Predikatien men niets hoorde te bestraffen, of daar mocht noch wel meer van gezeid worden. Want ten aanzien van d'ontzacchelyke hoogwaardigheid van Christi Majesteit, moet men alle zaken van Christus verkondigen: te weten met d'allergrootste klaarheid, vrymoedigheid en kracht, niet om veel voortreffelijke dingen te bedenken of te spreken, maar om op God meer en meer te vertrouwen, zyn naam te loven: ja, men moet Heiliglijk Prediken, zoo wel met alle onze werken als woorden. Hierom is 't ook dat tegenstrydige dingen tegen over malkanderen gesteld worden, op datze dies te meer mogen uitblinken: doch men moet ook in zyn Predikatie particuliere zaken verhandelen tot meerder vermaninge.

In de Kerk een Duive toegewyd, zegt men dat voor den Afgod van dat beeld een kleed toegemaakt word, dat meer als honderd guldens kost: zoo de Pastoor nu van dit Karspel, Christum zuyver en met kracht

kracht verkondigt, hoe kan hy dan een afgodery gedogen, daar men zig zoo over schamen moet? zoekt hy met eenig schyn te beweren, dat men een Beeld mag vercieren, waarom schryft hy dan zodanige eerbieding niet voor, die zelfs de H. Oud Vaders getuigen den Martelaren aangenaam te zyn; te weten een eerbiedinge die met Christi Kruis over een komt: edoch gelijk alsze Christus met hare woorden alles toeschryven, maar metter daad veele dingen doen, en behertigen die tegen Christus aangaan: zoo makenze ook dat het volk wat vermaak mag scheppen, in een leeringe die haar smaaklijker valt, en daar hare ooren meer na jeuken: naamlijk dat zy met hun gantsche leven en Religie by allerley superstitien, en onreynheid des levens, daar zy te voren aan vast waren, mogen blyven.

Men roemt de groote devotie des volks hier in, en hare eerbiedigheid tegen hare Herders, doch hier in bezondigen zy haar noch meer, nadien haar Christus op een zeer eenvoudige manier zelfs in alle ceremonien niet en word voorgedragen en verkondigt. Maar ô doornen van waarderinge en wereldsch interest! ô schraal akker en boosaardige humeur, waar in de hitte des Kruices het opkomende zaad zoo doet verdorren! Dit schrijf ik aan de gene wien het aangaat. Aan u en twyfel ik niet, of de eere Christi, en de verdadinge van zijn Ryk gaat u, zoo als gy ook schryft, ter herten: dies niet te min bid ik u om Christi wille, dat gy het gene gy daar byvoegt, vlytig, en als in de tegenwoordigheid van de Heere Christus meugt uitvoeren.

Maar ik heb nochtans op Christi zaak zoo hard niet willen dringen, als dat ik, daar ikze voortgezet wil hebben, de zelve meer zou tegen houden. Men behoort een yver tot God te hebben, maar met verstand. Deze dingen zyn recht zooze wel verstaan worden; edoch hier toe is van noden, het verstand des geests, niet des vleeschs. Christi zaak en moet noch en mag in haar zelven niet aangedrongen worden, dan door onophoudelijke gebeden, en met een zedige, zagte, Godsdienstige, doch vrye, klaare en oprechte belydenisse en predikinge van Christus, die niet alleen woorden, maar voornaamlyk uit de werken kome te blyken. Dit wetende en doende, heeft men een yver met verstand, en dan konnen wy Christi zaak enkel voortzetten, niet tegen houden: Want *Christus is alle macht gegeven in den Hemel en op Aarde*, overzulks hebben de *Paus*, de *Monniken*, *Vermomde*, en alle andere, hoedanig datze ook geintituleert mochten zyn, van haar zelven geen macht, die waarlijk geen ronde en zuivere verkondiginge van Christus mogen gedogen. Het staat ons zomtyds vry, Christi Euangelium te verzwygen; maar by Honden en Verkens, ja, zelfs by de zelven mag men niet zwygen, als het op Christi eere aankomt: maar het zelve kloekmoedig belyden, hoewel haar niet in het brede verklaaren, dat is, dit Heylige haar voorwerpen, en deze Paarlen voor strooyen.

Zynder die ons Lutherze niet en mogen verdragen, en nochtans van Christi Rijk geen afkeer hebben? waar, en wie zynze toch? want die iets van Christus hebben, die mogen niemand, onverhoort, de zaak niet wetende, haten noch veroordelen; aangezien Gods kinderen Christi spraak kennen, zyne Schapen hem op zyn stemme navolgen, door wien hyze ook laat horen.

Ingeval zy eenige Reformatie der Kerke zoeken, zoo zullenze dit buiten twyfel zoeken, dat alle Ledematen Christi, onder een hooft, Christus, wederom verzameld, by een vergaderd en verkoren mogen werden. Laat dan niemand van de gene die de rechte Reformatie waarlijk behertigt, eenig mensch (onder wat schyn dat het ook zy, al is het dat hy, uit afgunstigheid tot Christi Kruys, yemand

mand ſchandelijk mocht bedrogen hebben:) afweren van dit H. werk van de Kerken te herſtellen, inzonderheid daar het Sonne-klaarder is, dat de Roomſchgezinde geen verandering altoos zullen willen lyden. Wat dan? zullen wy niet trachten om ons Vaderland, van zoo verderflijke liſten, en lagen, d'eene tyd of d'ander te verloſſen, op dat wy eindelyk met eenen monde Chriſtus mogen verheerlijken? Laat ons de Wyn-ranken niet t'eenemaal affnoeyen, en Druiven zoeken aan doornen. Laat Chriſti voorafgaande oordeel by ons gelden, en die aangenomen heeft, laten wy mede-dienſtknechten, de zelve niet verſtoten. Wat eenen yegelyk gegeven zy, kan men lichtelyk zien: een ieder boom na datze geplant word, na datze ge-aart is, brengt Vrucht voort. Laat ons de ergernis van het Kruis, daar Chriſtus by is, niet vlieden: en zoo wy ons Chriſti niet en ſchamen, laat ons dan ook zyner Dienſtknechten niet ſchamen. *Paulus* ſchryft aan *Timotheus*, dat hy zig de getuigeniſſe onzes Heeren, noch zyner, zyne gevangene, zou ſchamen. Zoo lang dan als wy op deze wyze des Heeren werk in oprechtigheid doen, zoo zal onzer niemand, die Chriſtus toekomt, zig ſchamen, hoe zeer ons ook de Wereld onder de Verdoemde mocht rekenen. Daar en is geen zaak, waar in iemand dieſe oprecht doet, meer begeert geholpen te werden, alwaar het dat alle ſchepzelen hem daar in behulpzaam konden zijn, als de zaak van de Chriſtelijke Reformatie.

Zommige, vertrouw ik, zullen (zegt gy) toornig worden, een heftig geraas maken, en des Heeren werk zoeken te verhinderen; dat en geloof ik niet: zy en zullen het ook niet konnen doen. En of ſchoon *God de Heer* al toe liet, datze zeer zware zaken tegens zijn Rijk uitvoerden, daarom moeten wy kinderen Gods niet ſwygen; wy moeten in deze zaak van Chriſtus niet veinzen, niet toegeven.

Gy belaſt my niet te vermoeden, dat gy aan het aas des Wereld zoo vaſt zijt geraakt, dat gy des Heeren Kruis zoud zoeken t'ontgaan, des noot zijnde, en als gy ziet, dat gy daer eenige Vrucht mê kund doen: Voorwaar by de Vromen daar het te pas komt, getuig ik dit altyd van u, dat gy voor my veel meer dingen in Chriſti zaak tot noch toe altyd metter daad bewezen hebt, als gy belooft had, of met woorden ſcheen te kennen te geven: wat nu my zelven aangaat, daar my nu van iemand het tegendeel is wedervaren, ten ware dat ik van u als een lidmaat Chriſti, en een Perzoon met uitſtekende gaven begaaft, veel hield; geloof my, de *Heere* heeft my de genade gegeven, om over het gene aanzienlijk is in de Wereld, my niet te verwonderen; ik en zou uwe Vriendſchap en gemeenſchap zoo zeer niet gezocht, noch u zoo in eere gehouden hebben: maar ik ſmeke God den Heere, dat hy u geve te zien waar, wanneer, en op wat wijze gy Chriſti Rijk Vruchten mocht toebrengen: en dat hy u moed geve en verſterke door een krachtige contemplatie van zijn Macht en Majeſteit; op dat gy met waarheid moogt zeggen: *Het zy verre van my; dat ik zoude roemen, anders dan in het Kruice onzes Heeren Jeſu Chriſti: door welken de Wereld my gekruicigt is, en ik der Wereld.* Zoo veel ſchatten, eertitulen, omſlag in de Wereld, zijn echter doornen, zijn nochtans laſten. Gy zijt een Biſſchop onzes Heeren Jeſu Chriſti, wiens voornaamſte ampt het is, Chriſtum te Prediken. De Heiligen van ouds lieten niet toe, dat een Geeſtelijk Perzoon Voogt over Weeskinderen zou zijn, of de zorge voor Weduwen op zig nemen; zoo hebben ze gewild, dat alle Geeſtelijke Perzonen, van alle Wereldze bekommeringen haar zouden ontſlaan: Maar hoe diep gy in veele, en ook particuliere zaken (en nochtans zijt gy niet altyd met Weduwen en Weezen haar doen belaſt) ſteekt, valt u zelven, buiten twyfel, ſmertelijk. Het is nu *d'aangena-*

gename tijd en de dag der Zaligheid; maar de tyd is kort; laat ons onze bezoekinge by tijds waarnemen en volgen.

Alzoo ik met u over deze zaken mondeling niet en konde ſpreken, om dat ik u waarlijk lief heb, en ongeveinſdelijk reſpectere, dewijl ik deze gewiſſe bode hebbe, zoo heb ik dan aan u willen ſchrijven.

Dat gy den aanzienlyken Heer *Cancelier* uit mijn Naam hebt gegroet, daar voor bedank ik u: ik wenſchte wel, dat hy zig gewaardigt hadde, my wederom te groeten, doe Hy alhier was, 't welk my was onbekent tot op den dag zijns vertreks, en toe te laten tot een godvruchtige t'zamenſpraak; gelief nochtans mijn gebiedenis aan Hem te doen.

De Heere Jeſus, d'eenige uitvoerder en gever alles goeds, geve dat wy alles in hem zoeken, en van hem afwachten: zoo zullen wy lichtelijk voor lief en zoet konnen opnemen alle hatelyke ſcheld-woorden, waar mede de Duivel en zijne ledematen ons zoeken te bekladden.

In Chriſtus is geen onderſcheid tuſſchen man noch vrouw, Jode noch Heyden, noch ook tuſſchen een Lutheraan en Roomſch-gezinde, maar zyn alle een. Vaar hier mede wel, en maak, om de liefde Chriſti, dat wy eindlijk malkanderen eens mogen zien, en door een H. t'zamenſpraak onderling verquikt worden, myn zeer goede, eerwaardige en van herten beminde *Gropperus. Bulloigne.* January 31. Anno M. D. XLIII.

U E. in den Heere toegedaan,

M. BUCERUS.

Het voornaamſte had ik vergeten, ik bidde en ſmeke u, om Chriſti wille, wilt my, met Chriſti zaak bezig zynde, hier toe aanporren: dit zyt gy aan Chriſtus ſchuldig; en gy meugt alles by my veilig afleggen, en zult my nooit te vergeefs vermanen.

No. 20.

Vragen en antwoorden over de Echt-ſcheiding van den Marquis van Northampton.

Uit het Latyn vertaalt.

Ex M. S. Dr. Stillingfleet.

1. WAt breekt den band des Houwlyks?

2. Om welke oorzaken kanze gebroken worden?

3. Of het Houwelijk van bed, niet van de band ſcheid?

4. In wat voor gevallen het zelve zoo geſcheiden of gebroken kan worden?

5. Of die uitzonderinge (ten zy om overſpel) ook in de plaatzen van *Lucas*, *Marcus*, en *Paulus*, die van deze zaken handelen, daar onder verſtaan word?

6. Of ook een Huys-vrouw, verſtoten om Overſpel, met een ander man mag trouwen?

7. Of het een verſtotene Overſpeeldereſſe vry ſtaat tot haar voorgaande man weder te keren?

8. Of een getrouwt man, om overſpel, van een kuyſche Vrouw verſtoten mag worden?

Op de eerſte Vraag antwoorden wy; dat op de daad zelfs van Overſpel, de band des Houwelyks word gebroken: want anders, om Overſpel alleen zou het den Man niet vry ſtaan, zyn Huis-vrouw te verſtoten: de wille des mans, komt de Rechters aan boort, de Rechters geven het opentlyk aan de Kerk te kennen, dat het den Man vry ſtaat, zodanig een Huisvrouw te verſtoten.

Op de tweede Vraag antwoorden wy, dat om d'oorzaak alleen van Overſpel, des Houwelyks band word gebroken: door welks daad zelfs de knoop des Houwelyks ontbonden word, en wy ſpreken tot zodanige die daar weten wat de H. Egten ſtaat in heeft.

Op de derde antwoorden wy; dat des Houwelyks-band niet en word gebroken;

nademaal de Vrouw zoo lang alsse leeft aan de man is verbonden, *Rom.* 7. en 1 *Cor.* 7. *onttrekt u malkanderen niet*: zoo ook daar ter plaatze zimpelyk, *de man zal aan 't wyf de schuldige goedwilligheid betalen, en desgelijks ook het wyf aan de man*: en noch vorder: *Het wijf en heeft de macht niet over haar eigen lichaam*, maar de man.

d'Antwoord op de vierde Vraag, blykt uit d'antwoord op de derde.

Op de vyfde antwoorden wy, dat die uitzonderinge (*tenzy om Overspel*) in *Lucas*, *Marcus*, en *Paulus*, daar onder verstaan moet werden: anders zou'er een openbare tegenstrydigheid zyn tusschen *Mattheus* en Haar.

Op de zesde antwoorden wy, dat een verstotene om Overspel, (alzooze niet langer en bleef Huis-vrouw van de verstotende, en over zulks vry is, gelijk alle andere, die na het afsterven van hare mannen, met andere mogen trouwen) alzoo groot recht heeft om te mogen trouwen, volgens het zeggen van *Paulus* 1 *Cor.* 7. *indienze haar niet konnen onthouden, datze trouwen.*

Op de zevende antwoorden wy; dat het een verstotene overspeelderesse niet vry staat by den verstotende wederom te komen, als een aan hem door een onverbreeklijk band des Houwelyks gebonden.

De laatste Vraag, raakt ons niet.

No. 21.

Zekere geboden door zyn Koninkl. Majesteits Vizitateurs gedaan aan ieder Geestelijk perzoon en Leek, die binnen het Dekendom van Duncaster haar residentie nu hebben.

Ex. M. S. Dr. Johnson. *Item.* GY zult niet na dezen op den Predik stoel, of elders, op Zondagen, of op eenige andere dagen, aan uwe Parochianen bekent maken, wanneer, of op wat dag van de Week eenige afgeschafte H. dagen in de Kerk geviert, of onderhouden wierden, maar de zelve nevens andere Werk-dagen verzwygen, om alzoo de gedachtenis daar van te vernietigen.

Item. Gy zult haar, die onder uwe Parochie zyn, onderrichten, dat de Vasten en andere dagen, een bloote instelling van de mensch is; en datze d'Overheid om zekere inzichten veranderen, en daar van dispenzeren mag: en overzulks dat alle perzonen die gewichtige redenen hebben, als in tyd van ziekte, of eenige andere hoogdringende nood, of daar toe verlof hebbende, allerlei spyze in matigheid mogen gebruiken, zonder hare Conscientien daar over in het allerminste te bezwaren.

Item. Gy zult op alle dagen, zoo dikmaals als de Mis voor het hooge Altaar gezeid of gezongen word, in uwe Kerken, al eer de Mis aangaat, de Engelze Liturgien over luid voorlezen, welke zien op de behoudinge van zyn Koninkl. Majesteits volk, en de gelukkige uitkomste zyner affairen.

Item. Gy zult op alle Zondagen als gy met H. water rond om de Kerk gaat, op drie of vier verscheiden plaatzen daar het volk meest komt, en best horen kan, duidelijk en klaar, zoo dat die in uwe Parochie woonen, het zelve wel konnen hooren en verstaan, deze woorden zeggen:

Gedenkt aan het vergieten van Christi bloed, door welke H. besprenginge uwe zonden, u vrywillig vergeven worden.

Desgelyks, aleer dat het brood omgedeelt word, zult gy zeggen:

Dit is een teken van Christi Lichaam; het welke aan het Kruis voor onze zonden wierd gebroken; wild gy dan deel hebben aan zijn Lijden en Sterven, zoo moet gy uwe Zonden en Ongerechtigheden verlaten. De

De Koster zal ook het beeld des Vredes brengen; en staande buiten de Kerk deur, zal hy overluid tot het Volk zeggen:

Dit is het teken van een Vroolijke Vrede, tusschen God en 's menschen conscientie: Christus alleen is de Vrede-maker, die wel scherpelyk gebied, Vrede tusschen Broeder en Broeder t'onderhouden.

Zoo dikmaals nu, als gy dese Ceremonien gebruikt, zult gy deze beduidingen daar by doen.

Item. De Opzienders van ieder Parochie-Kerk, zullen op een Zondag of Hogen-dag, alle maanden by de ledematen van de Kerk omgaan, en verzoeken een Aalmoes voor de Armen; en dit geld zoo verzamelt, zal men in den *Offer-kist*, daar toe bereid, werpen. En nademaal de Dienaar van de Parochie na dezen met het H. water niet en zal omgaan na ouder gewoonte, zoo zal hy in plaats daar van, de Kosters de behulpzame hand bieden, en in een zeker boek Notitie houden, van hoe veel, en wie aan den Armen een Aalmoes gegeven heeft; en tegen de naast volgende tijd van een Collecte, zal hy de Naamen der Contribuanten, aangetekent staande op een houten berd, voor ieder een in de Kerk ten toon stellen: op dat de noodlydende Armen, wetende door wiens mildadige Aalmoessen zy onderhouden worden, God voor haar mogen bidden.

Item. d'Opzienders der Kerke, zullen tot beter onderhoud van eerlyke Arme Luiden, aan jong getrouwde Perzonen, of aan zommige bekende inwoonderen hunner Parochie, die niet wel aan de kost konnen komen, een zeker zomme der gemelde Aalmoessen, vermits daar voor Cautie stellende, uit leenen: om daar eenige zoorten van stoffen voor te kopen; met de verkoopinge en winsten, waar van zy het geleende geld dan wederom zouden konnen betalen, en alzoo wat ruimer aan de kost komen: of anders zullen de *Diakonen* zelfs, of d'*Opzienders* der Kerke eenige Koopmanschappen voor haar aanleggen, en de Winsten daar uit spruitende, voor de Armen aan een kant leggen.

Item. Nadien gyl. voor dezen, door geen middelen altoos getracht hebt, om in de kennisse Gods, en van zijn H. Woord toe te nemen, gelyk als het Priesters en uitdeelders van Gods verborgenheden ten hoogsten betaamt: zoo zult gy derhalven, om u zelven in uwe bedieningen voor God en de menschen te beter te quijten, als ook om selfs in de Schriftuur meer ervaren te worden, twee Capittelen, in het N. en een in het O. Testament in 't Engels lezen, herlezen, en met goed verstand nadenken; en de zelve by gelegentheid anderen inscherpen, en ook zelfs in leere en leven haar voorgaan.

Item. Alzoo dronkenschap en leedigheid nu veel in swang gaan, Buuren met Buuren over hoop liggen, en malkanderen, als zy uit wandelen gaan, uitschelden.

Alzoo het gebeurt, dat het dronkendrinken, leedig gaan, twisten, kyven, en andere ongeregeltheden in zekere byeenkomsten, en op gesette tyden, nu en dan voorvallen: is derhalven geordineert, en bevolen dat men voortaan zoodanige byeenkomsten niet meer zal onderhouden, op boete van veertig guldens te zullen verbeuren.

De Namen der Visitateurs.

Sir John Markham.	*Roger Tongue.*
John Hearn.	*William Moreton.*
Thomas Gragrave.	*Edmund Farley.*

No. 22.

Een Proclamatie, verbiedende alle Geestelyke Perzoonen, als Predikanten &c. om eenige Ceremonien in de Kerken, daar zy over

 ge-

gesteld zyn, te vernieuwen, veranderen, of na te laten op haar eigen autoriteit: of te Prediken zonder daar toe verlof te hebben.

Zyn Koninklyke Majesteit door raad van zijn zeer geliefde Oom, de Hertog van *Somerset*, Voogd over zijn Koninklyke Perzoon en Protector van alle zijne *Koninkrijken*, *Dominien*, en Onderdaanen, nevens andere van zijn Raad, overdenkende, dat niets dit Ryk, zoo zeer ontroert en ontrustigt, als verscheidenheid van *Opinien* en *Ceremonien* in 't stuk van Religie en Godsdienst, en zoekende door allerlei middelen en wegen deze Kerke, zijn Hoogheid aanbevolen, t'onderrichten in een van de Waarachtigste Leere, Ceremonie en usantie tot noch toe gepractizeert; hier in bestaande, dat zekere particuliere *Opzienders*, *Predikanten* en andere Leeken, roekloosslijk haar onderwinden, (dat tegens haar schuldige plicht van gehoorzaamheid strijd) om in zommige Parochie-Kerken, als elders, na haar eigen particulier kennis en Verstand, het Volk d'oude en gewoonlyke costumen en Ceremonien uit het hooft niet alleen te praten: maar zy zelve brengen, ook hooft voor hooft nieuwe orders in de Kerk, volgens haare Phantazien; 't welke, gelijk als het is een teken van een opgeblazene laatdunkenheid, zo dient het ook tot confuzie en disorderen, om Gods toorn over ons te verwekken, die niets zo zeer bemint, als goede ordre en gehoorzaamheid. Hierom is het dan, dat zijn Koninkl. Majest. wel scherpelijk belast en gebied, dat geen Perzoon, van wat staat, stand, of conditie dat hy zy, uit zijn eigen zin, beweging of inbeeldinge, geen ordre, costuim of Ceremonie in de Kerke van Engeland, doorgaans gebruikt of gehandhaast, en die noyt onder de Regeering van onze vorige zouveraine Heer Koning, zijn Majesteits Vader, bevolen is geweest, na te laten, omme te veranderen of te vernieuwen, anders dan zijn Hoogheid, door zijn Majesteits Viziteerders, Statuten, Plakkaten, of Proclamatien alrede heeft, of hier na zal gebieden, na te laten, te vernieuwen of te veranderen; maar datze in diervoegen onderhouden zullen werden, als men te voren plag te doen, of anders zo als ze nu zedert die tijd door zijn Majesteyts authoriteyt, of door gemelde middelen voor geschreven zijn geweest: op conditie dat al wie deze Proclamatie zal komen t'overtreden, in ongenade by zijn Hoogheyd raken, gevangenis, en andere zware straffen, na zijn Majesteits wil en welbehagen, zal uitstaan; doch altijd met deze bepaling, dat om het niet dragen van een kaars, op Vrouw Lichtmis-dag; assche niet te strooyen op Asch-dag; om het niet dragen van een Palm-tak, op Palm-Sondag; het niet kruipen naar het Kruys; het niet nemen van het H. Brood, of H. Water; of om het na-laten van andere diergelijke costuimen en Ceremonien, aangaande de Religie, en 't gebruik der Kerke, (welke de zeer eerwaardige Vader in Christus, de Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, door zijn Majesteyts wil en bevel, met voornoemde advijs, te kennen heeft gegeven, of hier na te kennen zal geven, aan d'andere Bisschoppen, onder zijn hand-schrift met het zegel daar aan, gelijk als men voor dezen plag na te laten, of te veranderen;) Niemant hier na in hechtenis zal raken, of eenige andere straffe lijden; maar dat men alle zulke dingen voor gedaan, en na gekomen zal rekenen, als of ze zijn Majesteyt belast en geboden had. En op dat geen onbedachtzame en oproerige Predikanten, zijn Hoogheids volk mochten komen te verongelijken, zo is het dan zijn Majesteyts believen, dat, zo wie zig verstouten zal, in het openbaar te prediken, in eenige Parochie-kerk, *Capel*, of eenige andere openbare plaats, behalven die van zyn Koninkl. Majest. of zyn Hoogheids viziteerders,

ders,of van den Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, of den Bisschop van het Bisdom daar hy preekt, daar toe verlof heeft dezelve van stonden aan, (of het moest de Bisschop, Priesters, Vicaris, Deken, Kerk-Meester of Ouderling, in zyn of haar eigen dienst zyn) zig onderwindende te Prediken tegen deze Proclamatie aan, by de kop gevat zal worden: en zo lang gevangen zitten tot dat zyn Majesteit, na voorgaande advys, order genomen zal hebben, om hem daar over verder te straffen. En om in het uitvoeren der gemelde zaken niet slof te zyn, zoo belast zyn Majesteit wel scherpelijk alle Officieren, Schouten, Majoren, Bailluen, Borgermeesteren, Schepens, en Regenten van Steden, Dorpen, Parochien, Vlekken, &c. wel toe te zien dat dit Plakkaat, en alle deelen deszelfs, volgens d'intentie en meninge daar van na gekomen werde; en datze ook zyn Hoogheid, den Heer Protector, of zyn Majesteits Raad op het spoedigste advizeren wat zy hier in gedaan hebben, en of'er eenige perzonen zyn, die haar hier tegen ongehoorzaam aanstellen. En dit alles op pene van in zyn Majesteits hoogste ongenade te geraken.

God beware den Koning.

No. 23.

Een Ordinantie des Raads om de Beelden weg te nemen.

ALzoo onlangs in zyn Majesteits omgang onder andere Godvruchtige ordinantien belast, om doorgaans en over al in zyn Hoogheids Koninkrijk onderhouden te worden, een zeker ordinantie ingesteld en uitgegeven wierd, om alle Beelden, die t'eeniger tyd met bevaarden, offerhanden, &c. te doen mishandelt waren geweest, af te schaffen. En hoewel dat men dit gebod in verscheiden gewesten dezes Ryks wel, en in stilte, na gekomen heeft: echter in verscheiden andere plaatzen, is daar over groote twist en tweespaltigheid ontstaan, die noch in zwang gaat, en daagelijks meer en meer toeneemt, ontrent d'uitvoeringe daar van: alzoo zommige zoo zuperstitieus, of veel eer hertnekkig, zyn: datze, zoo het aan haar macht slechts niet en ontbrak, alle diergelyke Beelden noch graag zouden willen aanhouden, schoon dat men de zelve in alle mans oog schendig misbruikt heeft; en dat ook in zommige plaatzen de Beelden, die men belast had weg te nemen, nu wederom opgeregt zijn; en by na over al krakkeeld men om Beelden, het zy dat men daar mê een misbruik gepleegt heeft of niet. En dewyl deze Perzonen aan beide zyden op een twistgierige wyze haar zin zoeken in te volgen, met den anderen over hoop liggende, of men dit of dat Beeld aangebeden, gekust, in eere gehouden, of eenige andere ongerymtheden daar mede gepleegt heeft, zoo heeft men dan in zommige plaatzen zoo eenzydig gedaan, dat verder ongemak geschapen staat, daar uit te zullen ontstaan, indien by tyds daar in niet en werde voorzien. By ons zelven daarom overdenkende, dat by na in geen plaatzen van dit Ryk, veilige rust en vrede is, dan daar alle Beelden alrede weg genomen, en om verre gehaald zyn: om dan alle twist en krakkeel hier over in alle plaatzen van dit Ryk geheel en al weg te nemen, en op dat de levendige beelden van Christus om de levenloze niet langer en mochten twisten, als zynde onnoodige zaken, en zonder welke Beelden Christi Kerken hier in *Engeland*, ettelijke jaaren lang in Godvruchtigheid zeer toegenomen hebben: zoo heeft het ons derhalven goed gedacht u-l. bekent te maken, dat zijn Konink. Majesteits begeerte is, met aanradinge en toestemming van ons, de Heer Protector en de rest van zyn Raad, dat gy-l. op het ontfangen van deze onze notificatie, met alle mogelyk vlyt

niet alleen ordineren zult, dat alle Beelden in eenige Kerk, of Capel binnen uw' Bisdom zynde, weg genomen werden, maar ook aan d'andere Bisschoppen binnen uwe Provintie, dit goedvinden des Konings door brieven bekent maken, op dat zy ook en ieder een van haar in hun byzonder Bisdom, zodanigen ordre mogen stellen; in het uitvoeren waar van wy op u en d'andere voornoemde Bisschoppen begeren, dat zodanige voorzichtigheid gebruikt werde als dat het in stilte en gerustelyk mag toegaan, en met zoo groote vernoeginge van 't volk, als doenelijk is. *Op het Huys van Somerset*, 21. *February* M. D. XLVII.

Uwe getrouwe Vrienden,

E. Somerset.	*T. Seymour.*
Jo. Russel.	*Anthony Wingfield.*
Henricus Arundel.	*William Paget.*

No. 24.

Copie van een zekere Brief die van den Heer Protector, en van andere zyn Koninkl. Majesteits Raad, aan alle zodanige Predikanten, welke zyn Koninkl. Majest. verlof gegeven heeft, om te Prediken, toegezonden, op den 13. May, in het 2. Jaar van de Regering van onzen Zouverain Heer, Koning Eduward de VI.

NA onze hertgrondige recommanderinge om niet alleen ruste en goede ordre onder zyn Koninkl. Majesteits Onderdanen t'onderhouden, maar ook om haar, door boosaardige en ongeleerde Predikanten, niet te brengen tot superstitie, dwalinge, of ongezonde leere; of te maken datze haar tegen zyn Koninkl. Majesteits heylzame proceduren moedwillig of ongehoorzaam aanstellen: zoo heeft het dan zyn Hoogheyd, door onzen advys, goed gedacht interdictie te doen aan alle zoorten van Predikanten, (die volgens den inhoud van het zelfde Plakkaat niet gelicentieert zyn) om te Prediken, of het volk op eenigerley wyze in openbare en gemeene Predikatien te stooren: op dat alzoo d'aandachtige en Godvruchtige Homlien, te dieper ondertusschen in zyner Onderdanen gemoederen mochten nederdalen, en zy te eerder onderwezen worden; het volk door het oproerig en twistachtig Prediken, niet heen en weer geslingert wordende, daar alle man, volgens zyn yver, waar van d'eene wat beter, d'ander slimmer is, zyn eigen phantazien zoekt te verbreyden, en het gemeene volk aan zyn snoer te krygen. Des niet tegenstaande is het zijn Majesteits mening niet, om hier door t'eenemaal af te schaffen het levendig leeren van Gods Woord, door Predikatien in zulker voegen gedaan, als voor die tyd Gods Geest in het herte des Predikants mocht in storten: maar alleenlijk dat onbedachtzame, twistgierige, korzelige en indiscrete Predikanten geweert en gekeert mogen werden; en dat zodanige slechts die verstandig, en van bedaarde zinnen zyn, verkoren werden tot bekledinge van die plaats, welke opgerecht is geweest tot stichtinge of opbouwinge, en niet tot verwoestinge en verderf; om Godes eere, de vrede en gerustheid der conscientie, en geen particulier eere, te verbreiden en voort te zetten; om te stillen, te leeren, en het volk met ootmoedigheid en verdraagzaamheid t'onderwyzen, en niet tot twistgierigheid en trotsheid op te hitzen; om haar in te planten hun schuldige plicht tot hunner Opperhoofden en Regenten gehoorzaamheid aan de Wetten, en goede orders van d'Overigheid, die de Regeringe van God hebben, geordineert en ingesteld; niet dat alle menschen reukloos en los zouden aangaan, of dat alle man in 't stuk van Gods-dienst na zyn eigen zin en hooft zou te werk gaan: 't welk ech-

echter by zommige menschen, die van zekere Predikanten daar toe veel eer bewogen als afgemaand worden, gepleegt zynde, zoo was het hoognoodig zulks te stuiten: doch evenwel alzoo wy een groot vertrouwen van u hebben, dat gy-l. Gods H. Woord niet alleen in oprechtigheid en waarheid zult verkondigen, maar ook daar-en-boven, dat gy in uwe Predikatien zoodanige voorzichtigheid, bescheidenheid en Godvruchtige wysheid gebruiken, als na plaats en tyds gelegentheid noodig en dienstig mocht zyn. Wy hebben aan u-l. zyn Koninkl. Majesteits verlof-Brief gezonden, om te mogen Prediken, doch met deze vermaninge en waarschouwing, dat gy l. op geenerley wyze het volk tot eenige andere verandering, of vernieuwing aanport en beweegt, dan die alrede door zyn Koninkl. Majesteits Belastingen, Homilien en Plakkaten is voorgedragen: maar dat gy-l. veel eer in het tegendeel in alle uwe Predikatien, de menschen zoekt te vermanen, tot het gene in deze tyd noodzaaklijker is: te weten, tot verbetering van haar eigen leven, tot onderhoudinge van Gods Geboden, tot ootmoedigheid, verdraagzaamheid, en tot het gehoorzamen van de gene die over haar gesteld zyn: vertroostende de zwakke, haar leerende den rechten weg in te slaan, en te schouwen alle oude dwalende superstitien, als het vertrouwen op pardon na gedane Biegt, Bevaarden, Paternosters te doen, Beelden der Heyligen t'aanbidden, en andere diergelyke Roomse Superstien en traditien; nevens zyne geusurpeerde macht; alle welke zaken hier in dit Ryk met het allergrootste recht afgeschaft zyn. En met eenen scherpelyk bestraffende, de gene die uit een opgeblazenheid en trotze voorbarigrigheid haar zelven willen aanmatigen, te mogen loopen, al eerze gezonden worden, te gaan voor de Regenten, zaken van Religie te veranderen, zonder autoriteit of commissie: haar lerende af te wachten, en te verbeiden den tyd die haar God bestemt heeft, tot openbaringe van alle waarheid, en niet zoo lang al blindlangs en hol over bol daar na te zoeken, tot dat zy alle goede ordre in verachting gebracht hebben. Het en komt geen particulier mensch toe, om ceremonien te veranderen, ordinantien in de Kerk te vernieuwen; het is ook de plicht niet van een Predikant om verachtelijk en haatelyk te maken, 't welk een Koning of toestaat, of gezind is door de vingeren te zien. Zyn Koninklijke Hoogheid en laat niet na, door ons advys, en als een Vorst ernstelijk genegen tot kennisse Gods, en tot opbrenginge van zyn volk daar in, om door alle Godvruchtige middelen uit te werken, dat zyn volk in zijn Ryk tot een zeer Godvruchtige en Christelyke ordre gebracht, en daar in onderhouden mag worden, dewelke alleen zulks vermag, en behoort te doen. Waarom behoorde toch een enkel persoon, of Predikant, dit Koninklyk ampt zig zelven toe te eigenen; en niet veel eer, na eisch van zyn schuldige plicht, zelfs gehoorzamentlijk voor te gaan, en ook andere leeren t'achtervolgen en na te komen, het gene bevolen word? Wat al te niet gedaan, weg genomen, gereformeert en bevolen is, blykt klaar genoeg uit de Acten van het Parlement, de Geboden, Plakkaten en Homilien; alle welke dingen alle Predikanten in hare Predikatien behoorden aan het volk met alle ernst te recommanderen, en, na advenant, zelfs voor goed te keuren en te bevestigen. Wat nu andere zaken aangaat die alhier niet aangeroert zyn, hebben zy lichtelijk te denken datze de Koning of toestaat of toelaat; en in de zelve betaamt het geen Godtvruchtig mensch te denken, dat hy wyzer is als zyn Koninkl. Majesteit en zyn Raad: maar geduldig af te wachten, en zig slechts daar na te schikken, zonder zig daar verder in te steken tot ontroeringe van 't Ryk, ontrustinge van Gods volk, bezwaaringe van de

de gemoederen der Menschen, en confuzie van des Konings Onderdanen.

Van deze dingen heeft het ons gedacht, u l. op deze tijd te waarschouwen, alzo wy menen, dat gy l. in uwe Predikatien de zelve zodanig zult bevorderen, en zijn Koninkl. Majesteits Volk, op die wijze onderwijzen, tot d'allermeeste voortzettinge van Gods eere, en zijn Majesteits heilzaamste proceduren, als dat daar niet aan te twyfelen zal vallen, of het Volk zal daar by groot profijt genieten, en haar schikken, na het gene daar gy l. haar toe aanmaant. Waar in onz' verzoek is, dat gy l. wilt yveren: voor al regard nemende op de zwakheid van het Volk, wat zy zouden konnen verdragen, en u l. schikkende na tijds gelegentheid; doch dat gy l. in uwe Predikatien, noch ergens anders in, u l. geenzins bemoeyt met twist-zaken of controverzien, ten zy dat gy l. daar door, ook het Volk te eerder kunt brengen tot het gehoorzamen en na-komen van zodanige orders, als zijn Koninkl. Majesteyt alrede uit gegeven heeft, en anders niet: gelijk als zijn Koninkl. Majesteit, en wy ook vertrouwen, dat gy l. zult doen, en hier in hem zodanig te wille zijn, dat gy l. het voor hem sult konnen verantwoorden. Vaart wel. Gedrukt tot *Lonnen*, 1. Juny M. D. XLVIII.

No. 25.

Zekere Vragen aangaande zommige misbruiken in de Mis: nevens d'antwoorden van veele Bisschoppen en Godsgeleerden daar op gedaan.

Eerste Vraag.

Ex M. S Dr. Stillingfleet. *Of het Sacrament des Altaars ingestelt is geweest, op dat het d'eene Mensch voor d'ander mag ontfangen; of dat het yder een voor hem zelven moet ontfangen?*

Antwoord.

HEt Sacrament des Altaars is niet in gestelt, op dat het d'eene mensch voor d'ander zou ontfangen, maar yder een moet het zelfs ontfangen. *Cantelberg.*

Het Sacrament des Altaars wierd niet ingestelt, dat het d'eene voor d'ander mocht ontfangen, maar yder een voor zig zelven. *Jork.*

Mijns oordeels wierd het Sacrament des Altaars niet in gestelt, op dat het d'eene mensch voor d'ander mocht ontfangen, maar yder een voor zig zelven. *Lonnen. Hereford. Chichester. Worchester.*

* Het Sacrament des Altaars wierd in gestelt, om van yder Perzoon in het byzonder ontfangen te werden, om hem daar door tot een Lidmaat van Christi verborgen Lichaam te maken, en om hem met Christus, onz' hoofd te vereenigen; gelijk als Paulus zegt: 1 Cor. 10. 17. Want een brood is het, zo zijn wy vele een Lichaam: dewijle wy alle eens Broods deelachtig zijn. *Norwich. * Derham.*

Het Sacrament des Altaars wierd niet ingestelt, op dat het d'eene mensch voor d'ander, het zelve op een Sacramentische wyze zou ontfangen, alzo weinig als de eene mensch voor d'ander gedoopt mag werden: de genade nochtans, die hy, die ten Avondmaal gaat, of gedoopt word, geniet, is nut en krachtig voor het gantsche verborgen Lichaam Christi, en by gevolg voor yder levendig Lidmaat des zelfs. *Salisbury.*

Het Sacrament (zo zy 't noemen) des Altaars, wierd niet ingestelt, op dat het de eene mensch voor d'ander zou ontfangen, maar yder een voor zig zelven: alzo Christus d'insteller van dit Sacrament zelfs zegt, en dat met duidelijke woorden Matth. 26. 26. Nemet, etet: zo ook Joan. 6. 53. het en zy dat gy het vleesch des Zoons, des Menschen etet, en zijn bloed drinket, zo en hebt gy geen leven in u zelven. Die mijn Vleesch eet, en mijn *Lincoln*

Bloed drinkt, die heeft het eeuwige leven. Dat het ook een Mensch ontfangende, den anderen tot geen profijt nog voordeel kan gedyen; anders niet dan by maniere van een Voorbeeld, waar door het Volk daar tegenwoordig zijnde, bewogen word tot een zaak die goed is.

ie. Het Sacrament des Altaars wierd niet ingestelt, op dat het d'eene Mensch voor d'ander ontfangen zou, maar yder voor zig zelven.

en en ch- d. My dunkt, en ik gisse dat het Sacrament des Altaars ingestelt is geweest, om van yder particulier perzoon ontfangen te worden, voor zig zelven; want zo luyden de woorden Christi: etet, drinket, sprekende tot de gene die tegenwoordig waren, en tot yder een van haar in het byzonder.

lile. Het Sacrament des Altaars wierd niet geordineert, noch ingestelt, om van een Man alleen ontfangen te werden, maar van allen, en voor allen, om dat het is de algemeene en continuele remedie, bystand en hulpe voor allen, die haar zelven door haar eigen ongeloovig of Godloos leven, daar van niet af houden, of beroven.

Van yder Mensch voor zig zelven.

er. Rol. Het Sacrament des Altaars wierd niet ingestelt, op dat d'eene Mensch voor d'ander, het zelve Sacramentischer wijze zou ontfangen, alzo weinig als de eene Mensch voor d'ander gedoopt word; maar yder een moet het zelve met geloof, en een rein leven voor zig zelven ontfangen.

er. Het Sacrament van Christi Lichaam en Bloed wierd niet ingestelt, dat het d'eene Mensch voor een ander zou ontfangen, maar yder een voor zig zelven. *De Menschen beproeve zig zelven, en eete alzoo van het Brood, en drinke van den Drinkbeker.*

Het Sacrament der Dankzegginge wierd ingestelt, om van yder Mensch voor zig zelven ontfangen te worden.

r. Van yder Mensch voor zig zelven.

2. Vraag.

Of het ontfangen van het gemelde Sacrament door eenen Mensch, eenen ander nut en profijt'lik zy?

Antw.

Het ontfangen van het Sacrament door eenen Mensch, is den Ontfanger daar van alleen nut en profijt'lik. *Cantelburg.*

Het ontfangen van het Sacrament, geld alleen voor den Ontfanger daar van, ten ware dat het zy van wegen sodanige gemeenschap die daar is onder de ledematen van het verborgen Lichaam Christi. *Jork.*

My dunkt dat het ontfangen van het voornoemde Sacrament, eenen ander niet nut noch profijtelijk is, dan alleen zo als alle andere goede werken van eenig Lidmaad van Christi Kerke gedaan, profijtelijk en voordeelig zijn voor het geheel verborgen Lichaam Christi, en voor yder levendig Lidmaat des zelfs, van wegen het onderlinge deel-genootschap, en de geestelijke gemeenschap onder haar. *Lonnen. Worchester. Hereford. Norwich. Chichester. Assaven.*

Het ontfangen van het Sacrament door eenen Mensch, profiteert eenen ander, in manier als de gezondheid, en het welvaren van een lid, het Lichaam en andere deelen des zelfs eenigermate versterkt: want Paulus zegt: wy vele zijn een Lichaam in Christus, maar elk een zijn wy malkanders leden, Rom. 12. en 1 Cor. 12. indien dat een lid verheerlijkt worde, zoo verblijden haar alle de leden mede. En in een verborgen Lichaam verwekt het vroom leven van de eene Mensch eenen ander ook daar toe. *Durham.*

De Offerhande gedaan na de consecratie in de Mis, is het Lichaam en Bloed Christi aan den Vader op te offeren, door den Dienaar, met verhaal van de Passie, met Dankzegginge voor de zelve, *Salisbury.*

en met de gebeden van de Dienaar en het Volk, op dat het voor de gantſche Chriſtelijke Gemeente gelden mag.

Eli. Het ontfangen van het Sacrament door eenen Menſch, geeft eenen ander geen profijt noch voordeel, dan alleen voor zoo veel als goede werken voor de Gemeente profijtelijk zijn; en voor zo veel als een lid genezen zijnde, of voedzel krijgende, eenen ander lid profiteert.

Coventry en Lichfield. Mijn gevoelen is dat de eene Menſch het Sacrament ontfangende, d'ander daar door geen meer voordeel krygt, dan als ieder goede daad of werk van een lid voordeelig is, voor het gantſche Lichaam.

Carlile. Het ontfangen van het Sacrament, voor zoo veel als het betekent de daad des Ontfangers, zoo kan het gebeuren dat het noch den Ontfanger noch iemand anders voordeel en profijt toe brengt, maar daar en boven ook voor den Ontfanger ſchadelik is, indien hy zig verſtout om het zelve onbedachtelik en onwaardig t'ontfangen. Doch wat nu aangaat het gene geheiligt, op geoffert, en door den gemeene Dienaar in de Mis word omgedeelt, repreſenterende de H. Kerke, of het verborgen Lichaam Chriſti, dat beide van hem, en van andere die willen, ontfangen word; hoedanig ook het ontfangen, of d'ontfanger zy, zo is het evenwel voor alle tegenwoordige, afwezige, levendige en doode nut en profijtelijk.

Rochester. Neen; dan voor zoo veel als het ontfangen van een heilzame leeringe, het aannemen van de vreeze Gods, of van eenige Goddelijke gave, voor eenig lidmaat van Chriſti verborgen Lichaam profijtelijk is; om datter is een verborgene gemeenſchap, en om dat alle Ledematen Chriſti, van alle Godzaligheit deelgenoten zijn; gelijk als'er in het natuurlijk Lichaam, een natuurlijke deelgenootſchap is, van alle naturelijke hertstochten, zo goed als kwaad.

Briſtol. Het blijkt uit de woorden van den Oud-Vader *Cyprianus* in zijn derde boek, aan de zesde Zendbrief, dat het anderen profijt en voordeel zou toe brengen, aangezien dat hy deze woorden ſchreef aan de gelovige Chriſtenen, die in gevangenis ſterven, zeggende: *quanquam fideliſſimus & devotiſſimus Frater Noſter, inter cætera ſollicitudinem & curam ſuam cum fratribus in omni obſequio operationis impertitur, qui nec illic curam corporum ſcripſerit ac ſcribat; ac ſignificat mihi dies quibus in carrere beati Fratres Noſtri ad immortalitatem glorioſo mortis exitu tranſeant & celebrentur, hic a nobis oblationes & ſacrifitia ob commemorationes eorum, quæ cito vobiſcum Domino proſperante, celebrabimus. Ita enim docuit Apoſtolus Chriſti unus panis & unum corpus multi ſumus omnes, qui de uno pane & de uno calice participamus. Nec loquitur de his ſolis qui eo tempore Corinthi conveniebant, & ſacramentum ab unius Sacerdotis manu recipiebant; verum potius de ſeipſo procul à Corintho agente, & Corinthus ipſis, omnibusque in Chriſtum credentibus ubi tandem conſtituti eſſent, quos omnes ſignificat unum eſſe corpus qui toto orbe de uno pane communicantes participarent.*

Welke woorden vertaalt zijnde, aldus luiden: *Hoewel dat onze zeer getrouwe en Godvruchtige Broeder, onder andere dingen zyn bekommering en zorge met de Broeders, in alle gedienſtigheid van werkinge mede deelt, aldaar de zorge voor de Lichamen niet beſchreven heeft, nog beſchryft; nochtans maakt hy my de dagen bekent, op dewelke onze zalige Broeders in den Kerker zynde, tot de ſterflikheid door den*

den uitgang van een Heerlijke dood overgingen, en in eere gehouden wierden; over zulx is het, dat wy alhier tot hunner gedachtenis Offerhanden en Sacrificien doen, welke wy haast met u. l. door Godes Zegen zullen vieren. Want alzoo heeft den Apostel van Christus geleert, Rom. 12. Wy vele zyn een broot en een lichaam, die eenes broots en eenes drinkbekers deelachtig zyn. Hy en spreekt ook niet van haar alleen, de welke op die tyd tot Corinthen by den anderen waren, en het Sacrament uit de hand van eenen Priester ontfingen, maar veel eer van zig zelven, op die tyd niet verre van Corinthen zyn residentie houdende, en met eenen van de Corinthers zelfs, en van alle die in Christus geloofden, waarze ook waren: welke alle, zoo hy te kennen geeft, een lichaam zyn, als die in de gantsche wereld communicerende, eenes broots zyn deelachtig.

Het Sacrament is den genen alleen nut, die het zelve waardiglijk ontfangt; gelijk als hy die het onwaardiglijk ontfangt, daar door zig zelven alleen een oordeel op den hals haalt: *want die onwaardiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt hem zelven een oordeel*, 1 *Cor*. 11. 29.

Het ontfangen van dit Sacrament, is voor den ontfanger alleen, en voor niemand anders, nut en profijtelijk; maar dat men het zelve slechts onderhoude by tyds gelegenheyd.

Zoo veel als het Doopsel van d'eene mensch den anderen baat, 't welk, mijns oordeels, geen voordeel geeft.

3. *Vraag.*

Wat wil de Sacrificie of Offerhande Christi, in de Mis te kennen geven?

Antw.

DE Sacrificie of Offerhande Christi in de Mis word zoo niet genoemt, om dat Christus aldaar door den Priester en het volk in der daad en waarheid wierd geoffert (alzo Christus zig zelven maar eenmaal aan het Kruyce geoffert heeft:) maar het word zoo genoemt, om dat het is een gedachtenis, en voor oogen stellinge van de rechte en waarachtige Offerhande die te voren aan het Kruyce was geschied. *Cantelb.*

De Sacrificie of Offerhande Christi in de Mis, is een vertooninge van het wezendlijk lichaam, en Bloet Christi aan den Hemelschen Vader, onder de gedaanten van Brood en Wyn, Geheiligt ter gedachtenis van zijn bitter lyden, met bidden en dankzegginge voor d'algemene Kerke. *Jork.*

Het is, myns oordeels, een vertoninge van het waarachtig lichaam en Bloed Christi, zijnde reëlijk in het Sacrament tegenwoordig; welke vertooninge de Priester in de Mis doet, uit de naam der Kerke, aan God den Vader, ter gedachtenis van Christi lyden en sterven aan het Kruys; daar voor dankzeggingen en aandachtige gebeden doende, dat alle Christenen, doch inzonderheid die op een Geestelijke wyze, met den Priester in gemelde Offerhande eens zijn, en van welke Perzoonen hy specialijk gedenkt, de weldaad van dat lyden mogen genieten. *Lonnen. Worcester. Hereford. Norwich &c.*

Met d'Offerhande Christi in de Mis, vertoont de Priester Christum, ter gedagtenis van zijn lyden, zijnde onze eeuwig-duurende Offerhande, en tegenwoordig *Durham.*

in het Sacrament door zijn Almachtig woord ons na gelaten, om zijn lyden en ſterven in gedachtenis te houden; de dienaar en het by wezende volk, God daar voor dankende, en biddende, dat het zelve voor de gantſche Kerke Chriſti, beide voor de gene die leven, en ook geſtorven zijn in het Gelove Chriſti, een krachtig middel ter zaligheid mag zyn.

Salis bury. Welke Offerhande, gedachtenis van Chriſti lyden, dankzegging, en gebed, in haar alleen krachtig zijn, die door haar eigen byzonder geloof de zelve kracht ontfangen.

Lincoln. Eigentlijk geſproken, is'er geen Sacrificie noch Offerhande, maar een gedachtenis van die eene Offerhande Chriſti aan het Kruice, eenmaal voor allen gedaan; een dankzegginge, voor de zelve, en een gebed, door den openbaren Dienaar voor de gantſche Vergadering; welk gebed voor zodanige alleen krachtig is, die door hun eigen byzonder Geloof Chriſti weldaad genieten. Daar nu vele Schryvers zeggen, datter een Offerhande en Sacrificie is; dit hebbenze ſlechts daarom gezeid, om dat wy in dit Sacrament, van d'Offerhande en Sacrificie Chriſti aan het Kruyce worden vermaant.

Eli. Soo men door een Offerhande een opgeofferde zaak verſtaat, dan isze, volgens de beſchryvinge der *Oud-Vaders, lichaam en bloet* (*corpus & ſanguis ſcil. verum*, *& corpus*, *ſcil. myſticum.*) *Te weten waarachtig, en lichaam, te weten, een verborgen lichaam.* Indien men het nu neemt, *pro actu Offerendi*, voor de daad der opofferinge, zoo isſe een gedachtenis, en voor oogen ſtellinge van Chriſti dood, eenmaal aan het Kruyce geleden, nevens een by gaande dankzegginge daar voor.

Coventry, en Lichfeild. De eigentlijke Offerhande en Secrificie Chriſti in de Mis, is, myns oordeels, dit: dat, na den zegen, dat is te zeggen, na dat de Prieſter de woorden van conſacratie geſproken heeft, en de Goddelyke werkinge Chriſti daar voort op volgt, (waar door het zeer dierbaar lichaam, en dierbaar bloed van Chriſtus, aldaar tegenwoordig is, om zoo ontfangen te worden:) de Prieſter dan de H. gedachtenis onzer verloſſinge aan God den Vader opoffert; demoediglijk biddende, dat, gelijk alsze eenmaal door Chriſtus aan het Kruyce opgeoffert wierden tot verloſſinge van het menſchlijke geſlachte, de zelve ook nu, en tot alle tyden, krachtig mogen zijn, voornamelijk in de gene die door een oprecht Geloof, met een volkomen vertrouwen en hope, de zelve weerdiglijk komen t'ontfangen.

Carlil. d'Offerhande en Sacrificie van Chriſtus inde Mis, is een en deſelve als die door hem aan het Kruyce opgeoffert wierd, altyd, en over al diergelijke ſterkte, macht en kragt behoudende. Het onderſcheid beſtaat alleen hier in, dat Chriſtus aan het Kruice zijnde beide Prieſter en Sacrificie, zig zelven zichtbaarlijk op-offerde; daar hy in de Mis, zijnde wel insgelijks Prieſter en ook Sacrificie, zig zelven onzichtbaarlijk op-offert door den algemeenen dienaar der Kerke, die uit de naam en in plaats van de gantſchē gelovige Gemeente offert en prezenteert, als hem zulks door Chriſtus belaſt zijnde.

Rochſter. De vertooninge en het verhaal van Chriſti lyden en ſterven, uitgeſproken en gedaan in de Mis, word genoemt de Sacrificie, Offerhande of Slachtinge van Chriſtus: *non rei veritate* (zoo als geleerde mannen ſchryven:) *ſed ſignificandi Myſterio:* dit is: *niet na de waarheyd der zake, maar na de verborgentheyd der betekeninge.*

Briſt. Het beſtaat in den Vader te danken, gelyk als Chriſtus zelfs dede met zyne Diſcipelen aan Tafel zittende, Broot en Wijn in zyne handen nemende, en met woorden van conſacratie de zelve conſacrerende; en daar op dan in het waarachtig lichaam en Bloet Chriſti aan God den Vader te vertonen, uit de naam van de Kerke, ter gedagteniſſe van Chriſti zeer pynlijk lijden en ſmertelijke dood, geleden en

en uitgestaan aan het Kruyce; en in de zelve alzoo weerdiglijk t'ontfangen; en met dankzeggingen daar voor wederom op het laatste; gelijk als het Euangelium daar van gewag maakt, zeggende: *dicto Hymno. Den lofzang gezongen hebbende*; doch wat dit voor een lof-zang of gebed is geweest, daar van leez' ik niet.

ev. d'Offerhande en Sacrificie van Christus, daar in de Mis van gedacht word, is een gedachtenis van Christi eenige Offerhande aan het Kruice, eenmaal voor ons opgeoffert; *Want met eene Offerhande heeft hy in eeuwigheid volmaakt de gene die geheiligt worden*, *Hebr.* 10: 14.

d'Offerhande van Christi Sacrificie in de Mis, is, het gebed, de lof, dankzegginge en d'erinderinge van Christi lyden en sterven.

r. Daar en is geen Offerhande, om eigentlyk te spreken; maar zommige oude Leeraren en het gebruik of de gewoonte der Kerke, noemen het ontfangen des zelfs, nevens d'omstandigheden die dan aldaar geschieden, een Offerhande; dat is, een geheugenis en gedachtenis van Christi zeer dierbare offerhande aan het Kruice.

4. *Vraag.*

Waar in bestaat de Mis, volgens Christi instellinge?

Antw.

telb. De Mis, volgens Christi instellinge, bestaat in de zaken die hy gebenedyd in *Euangelisten Matth.* 26. *Marc.* 14. *Luc.* 22. 1 *Cor.* 10, *en* 11. voorgedragen heeft.

t. De Mis, na Christi instellinge, bestaat in de consecratie, of toeheyliginge en Offerhande van het waarachtig Lichaam en Bloed Christi, met gebeden, dankzeggingen, en der zelver ontfanginge; als blykt uit de *Euangelisten Matth.* 26. *Marc.* 14, *en* 15. *Luc.* 22, *en* 23. *Joh* 6. 1 *Cor.* 10, *en* 11. *en Actor.* 2.

My dunkt dat het voornamelijk bestaat in de toeheyliginge, Offerhande, en in het ontfangen van Christi lichaam en bloed, met gebeden en dankzegginge; maar hoedanig de gebeden waren, en wat voor ceremonien Christus gebruikt, of geboden heeft in de eerste instellinge van de Mis, verklaart de Schriftuur niet. *Lonnen. Worcester. Hereford. Norwich. Chicester.*

De Mis, volgens Christi instellinge, bestaat in zaken die hy door de *Euangelisten Matth.* 26. *Marc.* 19. *Luc.* 22. en *Paulus* 1 *Cor.* 10, 11, *en* 12, *en Actor.* 2. voorgedragen heeft; en in een ootmoedige en verslagene belydenis, d'opofferinge van Christus, als verhaald is: in het ontfangen van het Sacrament, en daar voor God te danken, en in een algemeen gebed voor het verborgen lichaam Christi. *Assaven. Durham.*

De Mis, door Christi instellinge, bestaat in zaken die hy in de *Euangelisten Matth.* 26. *Marc.* 14. *Luc.* 22. 1 *Cor.* 10, *en* 11. *en Actor.* 2, *en* 13. voorgedragen heeft. *Salisbury.*

De Mis bestaat in zaken *Matth.* 26. *Marc.* 19. *Luc.* 22. 1 *Cor.* 10, 11. *en Actor.* 2 voorgedragen. *Lincoln.*

De Mis, door Christi instellinge, bestaat in zaken van d'*Euangelisten Matth.* 26. *Luc.* 22. 1 *Cor.* 10, *en* 11. *en Actor.* 2 voorgedragen. *Eli.*

De Mis, na Christi instellinge, het formulier van Christus door de H. Schrift alleenlijk uitdruckende, bestaat in het ontfangen van het brood, God den Vader te danken, in de zegeninge en toeheiliginge, in het ontfangen en omdeilen, aan wien d'omdeilinge door de handen des Priesters geschied: en, na dat d'Oude-Vaders affirmeren, in onze memorie te ververschen, door een ontwyfelbaar geloof, met de gedachtenisse onzer verlossinge, en daar over God den Vader in alle ootmoedigheid te danken; ons zelven alzoo erinderende, zoo dikwils als zulks geschied, d'onwaardeerlijke weldaad onzer verlossinge. Wat voor dankzeggingen Christus zoo voor, als na de oeffeninge van dit allerheiligste *Coventry en Lichfield.*

werk aan God den Vader gedaan heeft, blijkt niet klaar uit de woorden *Matthei* (den Lof-zang gezongen hebbende) in 't gros gesproken: invoegen dat het schijnt, dat zo voor, als na, een zekere Ceremonie door Christus is geordineert, meer dan is uitgedrukt. Daar-en-boven behoort een ieder Christen-Mensch wel naauw toe te zien, dat hy tot dit hoogwaardig Sacrament niet onweerdiglik noch oneerbiediglik toe trede, geen onderscheid makende, tusschen het ontfangen en nuttigen van Christi gebenedijd Lichaam, en andere spijze.

Carlile. De Mis door Christus ingestelt, bestaat in het consacreren, offeren, ontfangen, en omdeelen van het gezegende Lichaam, en Bloed onzes Zaligmakers Jesu Christi, volgens het geen hy zelfs gedaan, gewild, en bevolen heeft te doen. Dit geven ons de Euangelisten, Paulus, en Lucas in de Handel. der Apostelen te kennen. Doch alzo Christus, na zijn opstandinge, met zijne Discipelen een tijt lang heeft verkeert, met haar discourerende en handelende van het Koninkrijke Gods, wat hier gedaan moest werden, om daar te komen: zo heeft men licht te denken, dat al wat hy of zijn H. Geest, d'Apostelen heeft na gelaten, en zy aan andere; waar na ook de gantsche algemeene Christelijke Vergadering geschikt heeft, volgens d'aanwyzinge van zeer oude en H. Leeraren, gezeid mag werden, en aangenomen voor Christi instellinge.

Rochester. Ik en derve niet zeggen dat de Mis door Christus ingestelt, in andere zaaken bestaat, als in die de Euangelisten *Mattheus*, *Marcus*, *Lucas*, *Actor.* en 1 *Cor.* 10 en 11 vertonen.

Bristol. Na mijn verstant bestaat de Mis, door Christus ingestelt, in zaaken en Ceremonien, die ons *Matth.* 26. *Marc.* 14. *en Luc.* 22 zijn voorgedragen; waar van ook *Paulus* 1 *Cor.* 10 *en* 11. *en Act.* 11. gewag maakt. In de Schriftuur leez' ik van geen andere instellinge.

Christi instellinge vervat niet meer in de Mis, dan de gemeenschap van het Lichaam en Bloed, welke onder beide gedaanten van Brood en Wijn, toegedient en ontfangen moeten werden, volgens de verklaringe der Euangelisten, *Matth.* 26. *Marc.* 14. *Luc.* 22. *en Actor.* 2. *Menev.*

Dr. Cox. De Mis door Christus ingestelt, bestaat in God den Vader te danken, in Christi Lichaam en Bloed onder het Volk om te deelen, aan Christi lijden en sterven te gedenken, en eindelik in God te loven, en te prijzen.

Dr. Tyler. De Mis na Christi instellinge, bestaat in God den Vader te danken, en het Brood te zegenen en te breken, in de H. Sacramenten met alle zodanige Ceremonien en omstandigheden als Christus onder beide gedaanten ingestelt heeft, eerbiediglijk te ontfangen.

5. *Vraag.*

Wanneer die gewoonte, dat de Priester alleen het Sacrament behoorde t'ontfangen, haar aanvang in de Kerk genomen heeft?

Antw.

Cantelb. MY dunkt dat de gewoonte, dat de Priester alleen zonder het Volk het Sacrament ontfing, geen zes of zeven hondert Jaren na Christi tijd op gekomen is.

York. De gewoonlijke order dat de Priester alleen het Sacrament behoorde t'ontfangen; begost op de baan te komen, ontrent de tijd van *Zepherinus*; dewelke, zo wanneer het gemeene Volk de dagelijksche en veelvoudige onderhoudinge van des Heeren Avondmaal naliet, ordineerde dat ze ten minsten eenmaal 's jaars zouden communiceren, en dat op Paasch-dag; welke Ordinantie *Paus Innocentius* de III. voor vast stelde.

Lenne. Ik weet van geen verder order of bevel

der Kerke, maar doe den yver van het Volk zo merkelijk verminderde, dat zy het Sacrament niet en wilden ontfangen, zoo hebben dan de Priesters het zelve alleen moeten doen.

De gewoonte van dat de Priester alleen uit noot het Sacrament most gebruiken, is eerst opgekomen zo wanneer het Volk in yver verflauwende, niet en wilde communiceren, maar bekommerde haar meer met wereltze zaken, dan met het Sacrament op een Godvruchtige wyze t'ontfangen: want in den beginne communiceerden zy alle dagen, en dat met grooten aandacht, daar na drie maal ter weke; daar na alleen op Zondagen; naderhand driemaal 's Jaars, op Paaschen, Pinxter en Kers-tijd, en eindelijk uit een laauwe devotie slechts eenmaal 's Jaars, te weten op Paasch-dag.

De zekerheid des tijds is onbekent, de meeste schrijven het den *Paus Gregorius* toe, die meer als zes hondert jaren na Christi tijd is geweest. Alzo een ieder Bisschop van *Romen* iets vast invoerde, (sommige een *introitus*, sommige een *Kyrie Eleison*, andere een *Gradnale*) steigerde de Mis ten tijde van *Gregorius* tot die hoogte daarze nu tegenwoordig toe gekomen is, en de vonden der Menschen begosten de voortocht te nemen, en Christi instellinge de loef af te steken; doch van begin aan was het zo niet, alzo Christus in het houden van zijn laatste Avondmaal, niet alleen en at, maar gaf het Brood en den Drink-beker aan alle die daar tegenwoordig waren, als te zien is *Actor.* 2. 1 *Cor.* 11. en *Anacletus* schrijft aldus, *peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint Ecclesiasticus caveant liminibus*: dat is, *laat alle, na de Heiliginge, communiceren, die niet en willen, laat haar dan uit de Kerk gaan. De Consol. Dist.* 1.

De eigentlijke tijt weet ik niet, maar men gist dat deze gewoonte ingeslopen is, in de Kerk door sloffigheid en traagheid der Leken, die het Sacrament zoo dikmaals niet en wilden ontfangen, als het de Priester wel graag zag; want in den beginne geschiede het communiceren met de Leken alle dagen, 't welk de Priester tot op dezen dag noch onderhoud, maar niet de *Leken*; en daar zijn zekere Canons of Regelen, die den Priester, zo dikmaals als hy consacreert, verbinden om te communiceren; de reden nu waarom dat de Priesters, na de consecratie, zulks na lieten, schijnt deze te zijn: om datter niemand was die met haar communiceerde; Hierom zijn dan, na mijn oordeel, deze Regelen eerst in gestelt.

Om dat de Schrift zegt, het Brood dat wy breken, is dat niet de gemeenschap des Lichaams &c. De Drink-beker dien wy zegenen; zo ook drinkt alle hier uit. De Canons worden *Apostolische Canons* genoemt, Canon 10, en 10; en van de *Concilie tot Antiochien*, Canon 2. *Anacletus* beveelt in een zeker Brief dat het Sacrament van meer als van den Priester alleen ontfangen zal worden: *Dyonisius* verklaart ook zulks, en lang na hem ook *Chrysostomus. Ambrosius* en *Augustinus* klagen beide over de traagheid van sommige, en vermanen ernstelijk het Volk tot het communiceren. Hierom dunkt my dat deze gewoonte des Priesters, van alleen het Sacrament te genieten, daar het in het openbaar gehouden wierd, in geen vier of vijf hondert jaaren ten minsten na Christi geboorte, in zijn Kerk is aangenomen geweest. *Rochester.*

Ik en weet van zodanig een order noch gebod der Kerke niet, maar zo wanneer het Volk in hare devotie dapper begosten te verflauwen, en ten Avondmaal niet en willen komen, als dan, na mijn oordeel, wierden de Priesters genootzaakt alleen te communiceren. *Bristol.*

My dunkt dat niet lang na der Apostelen tijd, de Godvruchtige devotien en yver des Volks merkelijk af nemende, die in den beginne dagelijks, daar na eens ter weke, daar na driemaal in het jaar, en eindelijk *Dr. Cox.*

maar

maar eens 's Jaars het Sacrament plachten te gebruiken, zo wierd dan de Priester geperst, om het Sacrament alleen t'ontfangen.

6. *Vraag.*

Of het wel voegen zou, dat deze gewoonte in dit Rijk noch onderhouden wierd.

Antw.

Cantelb. MYns oordeels, komt het met den inhoud der H. Schrifture, en met het gebruik der eerste Kerke beter over een, dat nevens den Priester het volk ook het Sacrament ontfing.

Londen. Worcester. Hereford. &c. Ik wenschte wel, datter in ieder Mis iemand ware, om het Sacrament met den Priester te ontfangen: des niet tegenstaande wil daar niemand toekomen, zoo dunkt my dat het geoorloft en gevoeglijk is, dat de Priesters van dit Rijk van *Engeland*, de Mis zeggen, en het Sacrament alleen ontfangen.

Durham. Het zou wel dienen, dat het volk vermaant wierd, om wat vlytiger het Sacrament t'ontfangen, zoo men haar daar toe konde bewegen; des niet te min, al is niemand gezind te communiceren, het voegt daarom niet, dat de Priesters haar daar toe bewogen vindende, om de traagheid en laauwe devotie van anderen, haar van het Sacrament zouden onthouden.

Lincol. Niets kan beter of wijzelijker gedacht worden, dan Christus geordineert heeft, en zyne Apostelen, na zijn ordinantie, in 't werk gestelt hebben; wy behoorden dan onze zinnen en verstand onder de wysheid Christi gevangen te geven, en oordelen dat dat best betaamt, 't welk met zijn ordinantie best over een komt: gedenkende, volgens de woorden *Pauli*, dat wy alle van eenen brood eetende, en alle uit eenen drink-beker drinkende, ook alle een lichaam in Christo zijn, en alle eenen geest ontfangen hebben. De traagheid nochtans van andere behoorde ons niet te rugge te houden, noch het weigeren van den eenen perzoon den anderen beletten om te komen.

Indien de Leeken daar toe te bewegen waren, dan zou het beter voegen, dat deze gewoonte achter bleef; doch willenze haar niet laten gezeggen, zoo past het dan niet, dat Priesters, die om haar zelven te troosten en versterken, graag wilden communiceren, om d'ongewilligheid of traagheid van andere, daar van versteken zouden blyven. *Eli.*

Het zou, mijns oordeels, best voegen, dat men deze gewoonte reformeerde, en schikte-na den inhoud der H Schrifture, en het voorbeeld van de eerste Kerke. *Rochester.*

My dunkt het dienstig te zijn, datter by ieder Mis zommige waren die nevens den Priester het Sacrament ontfingen; willen ze daar evenwel niet aan, zoo dunkt my mag dan de Priester de Mis zeggen, en het Sacrament alleen ontfangen, daar toe genegen, of van de Christelijke Gemeente daar toe zynde verzocht. *Bristo.*

Het schynt voor my ongevoeglijk, dat deze gewoonte zou continueren, zoo door eenig Christelijk middel het volk te bewegen ware, om nevens den Priester het Sacrement t'ontfangen. *Dr. Cox.*

7. *Vraag.*

Of voldoende Missen wel dienden onderhouden te werden; dat is te zeggen, dat men Priesters zou huuren om te zingen voor afgestorvene Zielen?

Antw.

HEt betaamt, myns oordeels, niet dat voldoende Missen langer zouden blyven, of onderhouden werden. *Cantelb.*

De School-geleerde, die van de voldoende Missen schryven, beschryvenze, na myn oordeel, heel anders dan alhier in deze Vraag word voorgestelt: nochtans schynt *Londen. Worcester*

schijnt het my tegen Gods H. Woord niet te strijden, dat Priesters in de Mis, voor levendige, en ook voor afgestorvene biddende, en andere zaken in de Kerk, die de bedieninge der Sacramenten aangaan, waarnemende, daar voor loon zouden trekken.

Alle Priesters de Mis doende, zijn gehouden om voor het gantsche verborgen lichaam Christi, zoo verstorvene als levendige, te bidden, hoewel daar toe niet gehuurt; en die daar toe geordineert zijn, moeten, de Mis doende, zulks doen, al warense daar toe niet gehuurt: des niet te min, gelyk als *Paulus*, *Rom.* 15. segt, die Geestelijke goederen met andere deelachtig zijn geworden, zijn ook schuldig haar van de lichamelyke goederen tot vergeldinge te dienen.

Den Apostel Paulus segt, *Hebr.* 10. *dat wy geheyligt zijn door de Offerhande des lichaams Jesu Christi eenmaal geschied*; *en Hebr.* 9 *dat Christus door zijn eigen bloed eenmaal ingegaan is in het Heyligdom, en een eeuwige verlossinge te wege gebracht heeft*; om welke verlossinge en voldoeninge, ten zy dat wyze voor krachteloos houden, wy voldoende Missen behoorden af te schaffen, en Christum en zijne Apostelen niet te rekenen, of voor ongeleerde, of voor geen liefhebbende Leeraren; die zoo een hoognoodige zaak niet konden, of niet en wilden leeren. *Nauclerus* schrijft, dat *Paus Gregorius de III.* de Priesters gebood, voor de afgestorvene te bidden, en offerhande te doen. En hoewel dat oude Schrijvers van te bidden voor de doden gewag maken, nochtans staan zy geenzints toe, dat het een Huurling mag doen. Lees hier over *Augustinus* aan *Aurelius*, *van de dronkenschap te bedwingen.*

Voldoende Missen te doen, of gehuurt te worden om Mis te zingen voor d'afgestorvene zielen, zijn twee onderscheidentlijke zaken: want het eerste geeft te kennen dat de Mis behoorde te dienen tot voldoeninge voor de zonden van een afgestorvene ziel, 't welk niet waar en is. Maar het tweede, te weten om te zingen of te bidden voor afgestorvene zielen, is een loflijke gewoonte, en schijnt op de H. Schriftuur eenigzints te rusten; welke gewoonte zelfs van der Apostelen tijt af altyd onderhouden is geweest, als blykt uit de Schriften der oude Leeraren, als van *Augustinus*, *Ambrosius*, *Chrysostomus* en andere; over zulks dunkt my, dat het noch behoorde stand te houden. Maar Mis te doen om geld, oordeelende dat het een verwisseling of rechtmatige belooninge is, tusschen het Gebed en geld daar hy om gehuurt is; dit dunkt my, ruikt na gierigheid en Geestelijke ampt-kopinge; en evenwel is een arbeider zijn loon weerdig: gelyk als een Verkondiger des Euangeliums het zelve om niet behoorde voor te dragen, en nochtans heeft de Heere geordineert, dat die het Euangelium verkondigen, van den Euangelio leven.

Wil men hier door verstaan, dat eenige zaak of daad des Priesters tot een volkomen *voldoening* voor vergeeflijke en dodelijke zonden dient, zoo weet ik dan, dat men van diergelyke *voldoening* niet en leest; ik en wil ook niet zeggen, dat Priesters na de gewoonlijke manier en contracten van de Wereld gehuurt worden, om voor de Zielen der afgestorvene te zingen, maar dat zy veel eer, gelyk als haar order leid, hare Mis zeggen en zingen, latende hare gedachten zoo in het algemeen als in het byzonder gaan over zaken die de levendige en doode meest aangaan; en dan, na dat zy het weerdig zijn, moeten zy van den *Altaar*, dien zy steeds by zijn, leven; waar van den Apostel Paulus een wijdloopig verhaal doet. Doch wat nu de volmaakte en volkomene voldoeninge voor allerlei zonden aangaat, de zelve moet men Christi lijden en rechtveerdigmaking alleen toeschrijven; nochtans zoo als het *Augustinus*, *Hieronimus* en andere verstaan, stellen zy 't aldus: *Pro non valde malis propitiationes fiant & de levioribus* Carlile.

ribus peccatis, cum quibus obligati defuncti sunt, possunt post mortem absolvi, &c. Dat is: *Laat verzoeningen geschieden voor de gene die niet veel quaads gedaan hebben, en om geringe zonden, waar aan zy, alsze komen te sterven, gebonden zynde, na haar dood daar van konnen ontbonden worden, &c.*

Rochester. Dat men voldoende Missen behoorde aan te houden, en voor de zielen der doden laten zingen van de Priesters daar toe gehuurt, dunkt my niet ongerymt te zijn.

Bristol. Ik verstaa dat de zin en meninge van Gods woord, en die van Paulus is, dat alle Priesters, Gode gaven en Offerhanden zouden doen voor de zonden des volks, (gelyk als *Hebr.* 5. geschreven staat, *alle Hooge-Priester word gesteld voor de menschen in de zaken die by God te doen zijn, op dat hy offere gaven en slacht-offeren voor de zonden:*) en het Sacrament en de Sacramentische zaken in de Kerk, en onder het volk, of de Gemeente bedienende, daar van haar onderhoud trekken.

Dr. Cox, Missen tot voldoeninge voor zonden te zeggen (daar Christus alleen voor alle zonden voldaan heeft) is een misbruik dat men behoorde af te schaffen: en Priesters te huuren alleen om te zingen voor de zielen der afgestorvene, schynt een onnodige en overtollige bediening te zyn in Christi Kerk.

8. *Vraag.*

Of men het Euangelium, als men de Mis doet, behoorde te leren dat het van 't volk daar tegenwoordig verstaan mag werden?

Antw.

Cantuar. HEt voegt zeer wel, na myn oordeel, dat het Euangelium, 't welk Christi dood en onze verlossinge aangaat, het volk in de Mis voorgedragen werde.

Ebor. Het is nut en nodig, dat men het Euangelium onder de Mis, het volk zoodanig lere, dat zy 't wel verstaan konnen, die daar tegenwoordig zyn.

Lon. &c. My dunkt het onnodig by ieder Mis, een Predikatie te doen, maar hoeze meer tot stichting van 't volk geschied (zoo slechts de Priesters de bedieninge van hun beroep daar door niet en komen te verzuimen) hoe het meer te pryzen is.

Dunham Het is vry betamelijk, dat het Euangelium het volk daar tegenwoordig zynde zodanig gepredikt worde, als het mag wezen, dat zy 't wel konnen verstaan.

Lincoln Christus aan zyne Discipelen het Sacrament uitdelende, zegt, gelyk als 'er staat, *Luc.* 20. *doet dit tot myner gedachtenis:* en by aldien Paulus aan die van Corinthen aldus schryft: *zo dikwils als gy dit Brood zult eten, en dezen Drink-beker zult drinken, zoo verkondigt den dood des Heeren tot dat hy komt:* zoo behoorde dan de blyde bootschap, de groote weldaad die wy door Christi lyden en sterven ('t welk wy in dit H. Sacrament, als in een spiegel, zien) genieten, het volk voorgedragen en verkondigt te werden, zoo dikmaals als zy het H. Avondmaal houden.

Dat het Euangelium onder de Mis gelezen of voorgedragen worde, dat zy 't konnen verstaan, is een goed en Godvruchtig werk; en het behoorde ook zoo te zyn.

Carl. My dunkt het dienstig en nodig, dat (gelyk als des Konings Hoogwaardige Majesteit, zijn waarde Oom, myn Heer Protector, nevens de Hoogachtbare Raad alrede geordineert, en belast hebben te doen,) op alle diergelijke tyden als het volk, gelijk het behoorde, meest by een vergadert is, in de voornaamste en hoge Mis, het Euangelium geleert en verklaard werde, zoo als zy het best konnen verstaan.

R... De verkondiginge van Christi lyden en ster-

sterven, de weldaad daar van, en de vergevinge van zonden aan alle ware en getrouwe gelovige, behoorden altyd in de Mis tot stichtinge van 't volk voorgedragen te worden; 't welk niet en kan geschieden, volgens *Pauli* zin en meninge 1 *Cor.* 14 en na dat ik het versta, ten zy dat het volk zulks kan verstaan en begrypen.

My dunkt dat het tegen Gods H. Woord niet en stryd, maar hoe het meer gedaan word tot stichtinge van het volk, aangenomen met innerlyke aandacht, en een volkomen opzet, om 't leven daar door te verbeteren, hoe men daar meer behoorde na te staan, en het zelve in 't werk stellen.

Het zou wel dienen, dat men, als de Mis geschied, zekere leer-stukken voor droeg, na het voorbeeld der eerste Kerke, op dat het volk onder het houden van het Nachtmaal gesticht mocht worden.

9. *Vraag.*

Of het in de Mis dienstig ware om zodanige woorden te gebruiken die 't volk verstaan kan?

Antw.

HEt zou wel voegen, om in de Mis zodanige woorden te gebruiken, die 't volk verstaan kan.

Men diende wel, na mijn oordeel, onze Moeders Taal in de Mis te gebruiken, ten zy in zekere verborgene Mysterien, daar men twyfel aan slaat.

De gantsche Mis in 't Engelsch te hebben, dunkt my niet behoorlyk noch dienstig te zyn.

Het voegt wel, dat de gemeene Latynze spraak, in deze Westerze gewesten van het Christendom, in de Mis gebruikt werde, zynde d'algemene Liturgie van de geheele Kerk, te weten die de verborgentheden daar van aangaan, op dat het slecht volk, de H. Mysterien daar in begrepen, uit verachtinge niet en kome t'ontheyligen. Doch evenwel mocht men wel zekere gebeden in onze Moeders Taal doen, na dat men oordelen zal te behoren, om daar door het volk t'onderwyzen, en tot Devotie op te wekken.

Den Apostel *Paulus* wil dat alles in de Gemeente en openbare vergadering zoo toega, en gesproken werde, dat het dienen mag tot stichtinge van alle die in de Gemeente zijn; en in zulken Taal, dat de Toehoorders op onze Dankzegginge Amen mogen zeggen. En lang na de tyden der Apostelen, heeft alle het volk den Priester geantwoord (hy haar aanspreekende in een Taal dieze verstonden) als een leerling of jonge nu antwoord (zoo als hem geleert is) in een Taal die hy niet en verstaat. *Cyprian. de Conf. distinct. 1 Ca. quando.* *Lincol.*

Zodanig was het gebruik daar van ten tyde van den Oud-Vader *Hieronymus in Dalmatien*, en in *Scalavonien*, doe *Cyrillus* leefde, die tot *Romen* aan het Hof daar om ging soliciteren; de zaak wierd in het Consistorie gedebatteert, doch hy veele wederpartyen hebbende, zoo wierd'er schielijk een stemme, als uit den Hemel, gehoort, zeggende: *Omnis Spiritus Laudet Dominum, et Omnis Lingua confiteatur ei:* dat is: *Een yeder Geest love den Heere, en yeder Tale belyde hem.* Waar op aan *Cyrillus* zijn verzoek toegestaan wierd. *Bisschop Eli.*

Ondertekent: *Hæc jam mea est Opinio, sed, sic ut, auditis melioribus cedam.* Dat is. *Dit is nu myn gevoelen, doch zoo, dat, indien ik wat beters hore, ik my wil,*
Bisschop Eli, Laten gezeggen.

Deze Vraag wierd, ten tyde van Koning *Henrik de* 8. Hooglofl. gedachtenis, door de beste Mannen onder de Geestelijkheid in zijn Rijk, naaukeurig onderzocht en na gevorscht, daar die Koning zelfs by was; *Carlile*

was; als wanneer over deze zaak een uitspraak gedaan, en daar op opentlyk geproclameert wierd, en belast dat men de H. Bybel in de Engelze spraak niet en zou laten uitgaan; daar na evenwel is deze resolutie verandert geworden. Hierom wenschte ik wel, dat hier in gehandelt wierde, zoo als best dient tot rust en stichtinge der Christenen; wat my belangt, ik zal my onder mijn Overheid submitteren, en mijn verstand onder een gezonder oordeel buigen.

Rochester. My dunkt het niet alleen dienstig, dat men in de Mis sulken Taal gebruike, die 't Volk kan verstaan, maar dat men ook zoo helder uitspreke, dat het Volk zulks gemaklijk hooren kan, op dat men haar niet onthoude het geen haar eigen is, 't welk Paulus leert dat haar toebehoort; als ook op dat zy mogen antwoorden, gelyk als *Cyprianus* getuigt, van het Volk in zijn tijd, *Habemus ad Dominum: Onze oogen zien na den Heer.* Des niet te min, voor zoo veel dat deel aangaat, 't welk tot de *Consecratie* behoort, zoo is het dat *Dyonisius* en *Basilius* my doen denken, dat het niet onbekwaam zou zijn, om een gedeelte daar van binnen 's monds te mompelen.

Bristol. Indien de Mis geheel en al in 't Engelsch ware, zoo zouden wy ons dan van de gewoonte en manier in alle andere Landen gebruiklijk, afzonderen: kan het dan bestaan met zijn Koninkl. Majesteits believen, ik en kan het niet voor raadzaam in zien, dat de Mis geheel in het Engelsch zou geschieden.

Per me Episcopum Bristollensem:
Door my Bisschop van Bristol.

10. Vraag.

Wanneer het bewaren of het zetten van het Sacrament op den Altaar eerst begost?

Antw.

Cantelbe. Het bewaren van het Sacrament begost, na mijn gevoelen, ses of seven honderd jaren na Christi geboorte; het setten op den Altaar, nu onlangs eerst.

Lincolni. *Polidorus Virgilius* schrijft, dat *Innocentius de III.* voor goed keurde, dat men het Sacrament zou bewaren, om voor de Kranken by der hand te hebben. *Honorius de III.* heeft ook het zelfde bevestigt; daar by voegende, dat men het behoorde te bewaren, *in loco Singulari, mundo & Signato: in een zonderlinge, zuyvere en merkelijke plaats*: de Priesters met eenen belastende, dat zy het Volk dikmaals zouden onderwyzen, om haar zelven eerbiedighlijk daar voor neder te buigen, zoo wanneer het opgeheven, en voor de Kranken gedragen wierd. Wat nu het ophangen van het Sacrament over, of het zetten op den Altaar aangaat, is lang daar na eerst opgekomen, en word op verscheiden plaatzen van het Christendom noch niet aangenomen.

Zekere Vragen, nevens d'antwoorden daar op gegeven, door de Bisschop van *Worcester, Chichester*, en *Hereford*.

De Vraag.

Wat, of waar in Jans vasten, Aalmoessen te geven, gedoopt te worden, of het Nachtmaal t'ontfangen in Engeland, Thomas in Italien wonende, en niet wetende, wat Jan in Engeland doet, baten of profiteren kan?

Antw.

Worcester. Chicester. Hereford. De distantie of wijdte van plaats belet, noch verhindert niet de Geestelijke gemeenschap, die tusschen d'een en d'ander

der is, zo dat *Jan* en *Thomas* waar zy ook zijn, verre van den anderen afgezondert, of dicht by malkanderen, zijnde beide levendige ledematen Christi, genieten van malkanderens deugt en Vroomheid eenig voordeel; al is de bepalinge van wat, of waar in, onnaspeurlijk, en dat zulks d'alwetenschap Gods alleen toebehoort.

Vraag.

Of gemelde werken in Jan, haar, die in den Hemel zijn, voordeel toe brengen, en waar in?

Antw.

BLijdschap is'er in den Hemel over eenen Zondaar, die zig bekeert, &c. *Luc.* 15.

Vraag.

Of het in Jans macht is, om eenig lidmaat van Christi lichaam door arglistigheid t'ontnemen het voordeel van zyn Vasten, Aalmoes geven, Doopsel, of het ontfangen van het Sacrament, en dat zelfde voordeel den eenen mensch meer dan den anderen te konnen toevoegen?

Antw.

DE Liefde verkort niemand in diergelyk voordeel dat hem mocht toe komen; en het bestaat in Gods macht, alleen om het zelve toe te voegen, en niet in eenig mensch, anders dan door wenschen en bidden; maar hoe de mensch vromer is, hoe zijn Gebed krachtiger is voor de gene, voor wien hy voornaamlijk bid.

Vraag.

Wat stellen het lichaam en bloed Christi in de Mis, die Gy Christi Offerhande en Slacht-Offer noemt, voor oogen? En waar in bestaatse, in daaden, gesten of woorden? En in wat voor daden, gesten en woorden?

Antw.

DEze representatie, of voor oogen stellinge &c. bestaat in zoodanige woorden, gebeden, smekingen en daaden, als de Priester in de Mis gebruikt, hebbende Christi lichaam en bloed aldaar tegenwoordig in het Sacrament.

Vraag.

Is'er niet eenige Ceremonie of Gebed in de Schriftuur niet uitgedrukt, welke Christus in de eerste instellinge van de Mis, die wy nu moeten gebruiken, gebruikt of bevolen heeft; en welke zijnse?

Antw.

DAt Christus ceremonien en gebeden, in het instellen en omdeelen van het Sacrament heeft gebruikt, geeft de H. Schriftuur te kennen: doch wat voor ceremonien en Gebeden, dat het geweest zijn, weet men niet; maar my dunkt dat wy zoodanige ceremonien en Gebeden behoorden te gebruiken, als de Roomse Kerk heeft, en eenparig onderhoud.

Vraag.

Of'er in de eerste Kerk zekere Priesters waren die daar leefden van Missen, Morgen gebeden, Avond Gebeden te doen, en van te bidden alleen voor zielen? En of diergelijke stand van Priesterschap in de H. Schrift toegelaten word, of nu behoort toe gelaten te worden?

Antw.

DAar waren Priesters in de eerste Kerk, die niet en Predikten, maar haar zelven slechts bezig hielden, met te bidden voor de levendige en doode, en met andere Geestelyke bedieningen in de Kerk; en

en die doorgaans gemeene gebeden 's morgens en 's avonts gebruikten; en zoodanige ſtand van Prieſterſchap ſtrijd niet tegen de H. Schriftuur.

Vraag.

Waarom zou het niet betamen noch dienen, dat men de geheele Mis in het Engelſch hadde?

Antw.

DEze Vraag hebben *Dyoniſius* en *Baſilius* daar zy van den H. Geeſt handelen, beantwoord; en men behoorde ook daar in met alle Kerken over een te komen.

No. 26.

Een verzameling van zommige der voornaamſte aflaaten, die doemaals in de bedieningen van Engeland waren.

De uuren van de H. Maget Maria, volgens het gebruik van het Biſdom van Sarum, gedrukt tot Parijs 1526.

Folio 38.

AAn alle de gene die in den ſtand der genade zijn, die alle dagen met groote devotie dit Gebed voor onze gebenedijde Vrouw van Barmhertigheid uitſtorten, zalze haar aangezicht toonen, en haar den dag en de uur des doodts van te voren aan dienen; en nu ziel-togende, zullen de Engelen hare Zielen in den Hemel overvoeren; en zy zullen vyfhonderd jaren, en zoo veel Lenten van aflaat bekomen, toegeſtaan by de H. Vaders, de Pauſen van Romen.

Fol. 42.

Onze H. Vader *Sixtus de IV.* Paus, heeft verleent aan alle, die dit gebed voor onze Lieve Vrouws beeld met devotie zeggen, aflaat voor elf duizend jaren.

Fol. 44.

Onze H. Vader, de Paus *Sixtus* heeft, (op het aanhouden van d'allerdoorluchtigſte Princes *Elizabeth*, gewezene Koninginne van Engeland, en Huysvrou van onze Zouverain Heer Koning *Henrik de VII.* (God zy haar zoete Ziel, en aller Chriſtenen zielen genadig) verleent om alle dagen in de morgenſtond, na dat de klok driemaal Ave geluid heeft, driemaal te zullen zeggen, de groetenis van onze *L. Vrouw*, *Ave-Maria Gratia*, dat is, Weeſt gegroet, Maria vol van genade; te weten te 6 uuren 's morgens 3 *Ave-Mariaas*; te 12 uuren op de Middag drie *Ave-Mariaas*; en 's avonts te 6 uuren; voor ieder maal zoo doende, word verleent uit den geeſtelijken ſchat-kiſt der H. Kerke, voor drie honderd dagen aflaat, *toties quoties*, zoo dikmaals als &c.

Zoo hebben ook onze H. Vader, de Aarts-Biſſchop van *Cantelberg*, en *Jork*, nevens 9. andere Biſſchoppen van dit Rijk, verleent driemaal 's daags, voor veertig dagen aflaat, aan alle die in den ſtand der genade zijn, en bequaam om vergiffenis t'ontfangen. Dit heeft nu zyn aanvang genomen op den 26 Maart, Anno 1492, en in het 7. *Jaar der Regeringe, van Henrik de VII. Koning van Engeland.* De Zomme van de indulgentie of aflaat, voor ieder *Ave-Maria*, bedroeg acht honderd en ſeſtig dagen, *toties quoties.* Dit Gebed zal men zeggen, als de klok van *Ave* luid.

Fol. 47.

Onze H. Vader, Paus *Bonifacius* heeft vergond aflaat voor zeven jaren en veertig Lenten aan alle, die met devotie zeggen, het deerlijk aanzien van onze gebenedijde L. Vrouw, ſtaande onder het Kruice al wenende, en medelyden hebbende met haar zoet Kindeken Jeſus. Deſgelyks ook

hadde

hadde, *Paus Joannes* de 22. voor drie-honderd dagen aflaat verleent.

Fol. 50.

Dit zijn de 15. Avees, die de H. Maagt *St. Briget* alle dagen plag te zeggen voor het H. Kruis in St. Paulus Kerk tot *Romen*; al wie het zelve een heel jaar door zegt, die zal vyftien zielen van zijn naaste bloetvrienden uit het Vagevier verlossen, en noch vyftien andere Zondaren tot een Vroom en H. leven bekeren; en andere vyftien Rechtveerdige perzonen van zijn geslachte zullen altyd by een Vroom en H. leven blijven; en al wat hy van God begeert, dat zal hem geworden, zoo het anders tot zaligheid zijner ziele mag gedyen.

Fol. 54.

Aan alle menschen die voor dit Beeld van Barmhertigheid vyf *Pater Nosters*, vyf *Ave Mariaas* en een *Credo* met devotie, of aandacht zeggen, erbarmlijk aanschouwende de armen van Christi lijden, worden voor twee-en-dertig duizend zeven honderd en vyfen vijftig jaren, de aflaat vergond; en *Sixtus* de 4 *Paus* van *Romen* heeft het 4 en 5. Gebed gemaakt, en de voornoemde aflaat verdubbelt.

Fol. 56.

Dezen Zend-brief onzes Zaligmakers, zend onze H. Vader *Paus Leo*, aan *Keizer Karel de Groote*, waar in men beschreven vind, dat zo wie dezen zegen om zijn lijf draagt, en dezelve eenmaal 's daags op zegt, die zal voor veertig jaren aflaat, en tachentig Lenten bekomen, en door geen haastige dood vergaan.

Fol. 57.

Dit gebed is door *St. Augustinus* gemaakt, voor vast stellende, dat zo wie het zelve op zijn knien alle dagen op zegt, in zonde niet sterven zal, en na dit leven tot de eeuwige vreugde en gelukzaligheid over gaan.

Fol. 58.

Onze H. Vader de *Paus Joannes de* 22. heeft aan alle die dit gebed, na de opheffinge van onzen Heer Jezus Christus, met devotie bidden, om doodlijke zonden aflaat, vergond voor drie duizend dagen.

Fol. 58.

Onze H. Vader, *Paus Bonifacius de* 6. heeft aflaat voor tien duizend jaaren verleent aan allen die dit navolgende gebed, tusschen het opheffen van onzen Heer, en de drie *Agnus Dei*, met devotie bidden.

Fol. 61.

Onze H. Vader, *Paus Sixtus de* 4. heeft aan allen die in den stand der genade zijnde, dit navolgende Gebed opzeggen, voort na het opheffen van het lichaam onzes Heeren, toegestaan een zuivere vergevinge van alle hare zonden, die immers en altoos duren zal. Desgelijks heeft ook *Johannes* de III. *Paus* van *Romen*, op het verzoek van de Koninginne van *Engeland*, verleent aan alle die dit Gebed voor het beeld van onzen gekruisten Heer met aandacht opzeggen, aflaat, voor zoo veel dagen als'er wonden waren aan het lichaam onzes Heeren Jesu Christi, doe hy zulk een bitter lyden uitstond, te weten, vyf-duizend vier honderd en vyf en zestig.

Fol. 65.

Deze vyf gebeden heeft St. Gregorius gemaakt, en aan alle die deze 5 *Gebeden*, met 5 *Pater Nosters*, 5 *Ave Mariaas* en 1 *Credo* met devotie opzeggen, aflaat voor vyfhonderd jaren vergond.

Fol. 66.

Deze 3. Gebeden zyn in het Capel van het H. Kruis binnen Romen, anderzins genoemt *Cacellum Sancta Crucis Septem Romanorum*, dat is, *het Celleken van het H. Kruis der 7. Romeynen*, geschreven: al wie de zelve met devotie op zegt, die zal van

doo-

doodelijke zonden, aflaat bekomen, voor tien honderd duizend Jaren, 't welk onze H. Vader, *Joannes de 22. Paus van Romen*, verleent heeft.

Fol. 68.

Al wie met devotie deze armen onzes Heeren Jesu Christi aanschouwt, die zal van onzen H. Vader *St. Pieter*, de eerste Paus van *Romen*, en van dertig andere Pauzen der Roomse Kerke, zyn Succesleurs, aflaat voor ses duizend jaren verwerven. En onze H. Vader, Paus *Joannes de 22.* heeft aan alle de gene die gantsch zondrouwig zijn, en recht gebiegt hebben, en deze navolgende devotige gebeden op zeggen, ter gedachtenis van onzes Heeren Jesu Christi bitter lyden, vergond voor doodelyke zonden en andere drie duyzend vergeeflijke zonden, aflaat voor drie duizend Jaren, voor af zeggende een *Pater Noster* en *Ave-Maria.*

Fol. 71.

Onze H. Vader, Paus *Innocentius de 2.* heeft aan yder een die dit gebed aandachtelijk opzegt, ter eere van de wonde, die onze Heer in zijn gebenedijde zijde kreeg, doe hy dood aan het Kruice hing, vergond aflaat voor vier duizend dagen.

Fol. 72.

Dit zeer Godvruchtig Gebed, heeft de H. Oud-Vader *St. Bernardus* alle dagen op zijn knien gebeden, ter eere van Jesus zijn allerheiligste Naam. En het is wel te geloven, dat door het aanroepen van d'allerheiligste Naam van Jesus, *St. Bernardus* een zonderlinge versterkkinge en geduurige vertroostinge van onzen Heere Jesus Christus verkregen heeft. Deze Gebeden stonden geschreven in een bord, dat te Romen in *St. Pieters* Kerk hing na by den Hogen Altaar, alwaar onze H. Vader de Paus gewoon is, 's avonts den dienst der Misse te doen. En zoo wie met een aandachtig en verslagen hert, dit boven verhaalde Gebed alle dagen op zegt, indien hy op dien dag in de stand der eeuwige verdoemenis staat, zo zal dan zijn eeuwige pijn in een tijdlijke pijn des Vageviers verandert worden; heeft hy nu de pijn van het Vagevier verdient, dat zal hem door Gods oneindelijke barmhertigheid vergeven en vergeten worden.

No. 27.

Een zeker Gebod, rakende het Visiteeren van de Capellen, Godtshuizen, Gilde-Kamers &c. Geschreven aan de Parochianen, Capellanen, Priesters en andere Geestelijke Perzonen.

GYl. zult voort na den ontfangst hier van, een scherp onderzoek doen, en naaukeurig vernemen, hoe veel *Capellen, Godtshuizen, Societeiten, Gilden*, &c. en ook hoe veel loon-trekkende Priesters datter zijn binnen uw Kerk en Parochie, welke gehouden zijn hare eerstelingen of eerste Vruchten te vertienen.

2. Gyl. zult ook vernemen na de *Orders, Ordinantien, soorten, hoedanigheden, gebruiken en misbruiken, conditien, standen, behoeftigheden* van alle de boven-verhaalde plaatzen en perzonen: en by wat voor-namen, toe namen, Corporaalschappen of eer-titelen de zelve te kennen zijn; tot wat einde, en om welke daden van barmhertigheid, de zelve gesticht en geordineert zijn geweest. Gyl. zult ook op dien dag, als gy daar van verwittigt word, mede brengen de grond-brieven, en andere Schriften die gy kund bekomen, om te bewijzen wat daar van is.

3. Gyl. zult ook vernemen, hoe en op wat wyze d'inkomsten en winsten van de Landen en goederen der voornoemde Perzonen aangeleid, besteed of uitgegeven worden.

Als

Als ook hoe veel van de gemelde bedieningen Parochy-Kerken zijn.

Als ook hoe verre, dat de Capellen van malkanderen gelegen zijn, en de Parochy-Kerken van de Parochien, daarse in staan.

4. Gy zult ook vernemen na alle de *Huizen*, *Landen*, *Tienden*, *Renten*, en inkomsten die aan gemelde *Capellen*, *Godshuizen*, *Gilden* &c. behoren, en wat de zelve alle jaren opbrengen; en van dit alles zult gyl. perfecte notitie houden.

Gyl. zult ook vernemen, wat al onkosten daar op vallen, en hoe veel alle jaren voor ieder parceel van het bovenverhaalde uit gegeven en betaald word, en daar van schriftelijk bewijs brengen.

6. Gy zult ook vernemen na alle de *Landen*, *Renten* en Erf-goederen, die t'eeniger tijd, zedert den 4 February in het 27. Jaar van zijn Koninklijke Majesteits Regeringe aan de voornoemde plaatzen zijn komen te vervallen; als ook van de goederen, Juweelen en Ornamenten, die onlangs tot de zelve behoort hebben.

7. Gyl. zult ook vernemen, hoe veel van de gemelde *Capellen*, *Godtshuyzen*, *Gilden*, *&c.* En wat voor Landen of Parcelen daar van zedert den 4. February, als boven verhaalt, vervallen, of aangekocht zyn geweest; en of ook eenige Onderdanen van zijn Koninkl. Majesteit op haar eigen autoriteit, en zonder believen des Konings, possessie van eenige der voornoemde plaatzen genomen hebben.

8. Gyl. zult ook vernemen na het yzer, en koper-werk, Juwelen, Ornamenten, roerende en onroerende goederen, behorende tot alle de boven-verhaalde zaken, en tot ieder daar van in het byzonder; en gyl. zult daar een *Inventaris* van maken, daar by voegende de waardy van ieder stuk in 't byzonder, dat is te zeggen het oprecht gewicht van alle Parcelen van yzer en koper &c. En de prijs en waardy van alle andere Ornamenten, roerende en onroerende goederen, en onder wien datse zyn berustende.

Eindelijk en ten laasten zult gyl. ook schriftelyke Notitie geven van al het boven-verhaalde, en dat niet in het gros, maar van ieder stuk in het byzonder; voor zoo veel als gyl. het zult konnen verantwoorden, en met eede derven verklaren. Gyl. zult ook de zelve tekenen en verzegelen; en dese *Notitie* ons verzegelt toe zenden, op zulken dag en plaats als UL. aangewezen zal worden door een van d'allervroomste Kerk Meesters, en by alle d'Administrateurs, Bewindhebbers, en van roerende en onroerende goederen, *Capellen*, *Gods-Huizen*, *Gilden &c.* Hier altyd voor zorgende, dat gyl. in al dit uw doen en Notitie te geven van al het verhaalde, en van ieder deel daar van, zodanige vlijt, voorsichtigheid en getrouheid komt te bewijzen, dat, als wy 't werk komen op te nemen, zulks dan voor ons mag blijken, en gyl. in plaats van anders in onse ongenade te raken, na behooren dank en eere moogt behalen.

Robert Aarts-Bisschop.	*Mr. Wallay.*
Sir Michael Stanhope.	*Mr. Norton.*
Sir Leonard Bekworth.	*Mr. Chaloner.*
Mr. Robert Henneage.	*Mr. Gargrave.*
Mr. ---- Babthorp.	*Mr. -- Secretaris.*

No. 28.

De Protectors Brief aan Bisschop Gardiner, over de stukken die hy in zijn Predicatie te verhandelen had.

WY groeten U. E. gisteren hebben wy u onzen afgezand *William Cecil* toegezonden, om aan U. E. ons welbehagen en advys bekent te maken: hier in bestaande, om in uw aanstaande *Sermoen* of Predikatie, die voorname *Questien*, die onder zekere geleerde Mannen in dit Rijk als noch in geschil staan, over het Sacrament des Altaars, en de Mis, niet aan te roeren; zo wel ten aanzien, dat uwe particuliere argu- *Ex M. S. Col. C. C. Cantab.*

argumenteringe en determineringe dies aangaande het Volk aanstoot mocht geven, (als eigentlyk verwachtende de beslechtinge van twist-zaken) waar uit dan tweedracht en oproer mocht ontstaan, d'oorzaak waar van wy nootzakelijk moeten zoeken voor te komen: als ook om dat tegenwoordig over die questien en disputen gedelibereert word, welke, zoo God toe laat, in een korte tyd door een openbare leere en autoriteit, gerustelijk en na behoren beslecht en afgedaan zullen worden.

Dit laten wy u aanseggen, niet eens twyfelende, of uw eigen wijsheid en discretie zouden in zo een baarblijkelijke zaak zulks bedacht, of ten minsten op onze erinderinge, nader verstaan, en gewillig achtervolgt hebben, besorgende daar in aan d'eene kant uw eigen rulte met geen ergernis te geven, en aan d'ander kant twist te schuwen, met ons hier in te wille te zijn.

Uw antwoord hier op, heeft onzen Afgezand in dezer voegen ons voorgedragen: dat U. E. in generlei wyze kund nalaten te spreken, zo wel van de Mis als van het Sacrament; alzoo het eerste hier van, na uw seggen, het voornaamste fondament onzer *Religie* is, en dat wy zonder het zelve niet en konnen weten dat Christus onze Slacht-Offer is geworden; en wat nu het laatste (het Sacrament belangt) dat veele menschen daar de mond zoo vol van hebben, dat, zoo U. E. de mond toe hield, en uw meninge daar van niet en openbaarde, gy dan wel wist, wat voor gedachten andere van u zouden hebben. Eindelyk maakt gy dit algemeen besluit, dat gy de waarheid wilt spreken, en niet twyfelt of wy zullen ons daar mede laten vergenoegen; daar noch aanknoopende, na 't verhaal van onzen Afgezand, dat gy wel wenschte dat wy ons met deze stukken van Religie niet eens wilden bemoeyen, alzo ze U, Bisschoppen, zijn aanbevolen, tot welkers last, zoo daar iets met recht op te zeggen viel, zulks zou moeten op draayen.

Op dit uw antwoord, indienze zo luid, geven wy dit kort bescheid: als dat wy, uit kracht van onzen zouverain Heer en Koninklyke Majesteits autoriteit ons opgedragen, u belasten en bevelen, om van eenige controversien of twistzaken over gemelde Sacrament en Mis in uwe Predikatien niet eens te reppen, veel min die te verhandelen; maar dat gy veel eer uwe redenen dirigeert en besteed, om de Artikelen, u voorgeschreven, en andere heilzame stoffe, (als van het Volk tot gehoorzaamheid en tot een vroom en godzalig leven aan te manen) te verklaren en uit te leggen; dewyl uwe Predikatien hier aan werks genoeg zullen vinden, en dat ook hoog nodig zal zijn in dese tijd; en dat gy het verhandelen van iet anders, ('t welk wy u verbieden, als niet dienstig om in uwe particuliere Predikatie te geschieden, maar veel eer nodig zijnde, te bewaren tot een publyke consultatie) voor deze tijd t'eenemaal laat berusten om d'algemene ruste.

Dit is onze uitgedrukte wil en welbehagen, waar in wy weten met wat voor recht wy u te gebieden hebben, en gy (denken wy) ook weet, hoe graag gy ons behoorde te gehoorzamen. Wat nu onze bemoeyinge met deze stukken van Religie aangaat, dit zult gy weten, dat wy het voor geen gering deel van onze opgeleide ampt rekenen, om onder zijn Koninkl. Majesteit, zijn Volk van domme onwetenheid tot wetenschap, en van superstitie tot de ware Religie te brengen; nemende dit voor het voornaamste fondament om gehoorzaamheid op te bouwen, en oordeelende, daar andere, zijnde Bisschoppen en geleerde Mannen, in een zekere waarheid volkomen over een komen, dat men dan u, of weinige andere, zou toelaten om alle andere uit een moedwillige styfzinnigheid daar van af te raden. En hoewel wy ons zelven d'autoriteit van over artikelen van *Religie* een vonnis te strij-

ftryken niet aanmatigen, evenwel bekennen wy voor God, dat wy d'uitgefprokene of geopenbaarde waarheid begeren voor te ftaan, en ook voort te planten; en alzoo bygevolg willen wy in geen gebreke blyven van de verftoorders daar van te wederftaan. Hier mede God bevolen.

Uit Zion, 28. *Juny* M. D. XL VIII.

Uw' beminde Vriend,

E. ZOMERSET.

No. 29.

Zekere Lof-zangen op gezette tyden en uuren aan de Sancten of Heiligen gedaan, volgens het gebruik tot Sarum in Engeland. Gedrukt tot Parys, in het Jaar M. D. XX. Waar in onmiddelyke aanbiddinge haar word opgoffert, en afgebeden die dingen, welke God alleen moet geven.

.4. HEilige *Moeder Gods*, die waardig geacht zyt geweeft, om t'ontfangen den gene, wien de gehele wereld niet heeft konnen omvatten; wilt gy toch, door uwe Godvruchtige tuffchenkomfte, onze zonden af waffchen, op dat wy door u verloft zynde, mogen klimmen op de ftoel van de eeuwige Heerlijkheid, alwaar gy blyft met uwen Zoon zonder tyd.

.11. *Heilige Panthaleon*, *Martelaar Chrifti*, gy zyt een van de Krygs-benden geweeft, waar mede gy grooten dienft gedaan hebt. ——— Eindelijk hebt gy een Kluizenaars leven bekomen. —— Gy hebt ook een waterzuchtige genezen. —— Gezonden naar de pyn-bank hebt gy uw' nagelen verloren. —— Uwe ribben hebbenze aan brandende lampen verbrand. —— Uwen hals voor overbuigende, onder het zwaart hebt gy den flag daar van uitgeftaan. ——— Stortende Melk, in plaats van bloet, hebt gy alzoo uw' leven geeindigt. —— Verdryft alle koortzen van zoo een flecht droevig volk, —— die de Koninkryken der eeuwige Heerlijkheid hebt verdient.

Geeft ons, ô Chriftus, door *Thomas* zyn bloed, 't welk hy voor u vergoten heeft, derwaarts op te klimmen daar hy na toegevaren is. —— Gy hebt hem met Heerlykheid en eere gekroont, en gefteld over de werken uwer handen. *Fol.* 12. *S. Thomas*, *Aarts-Bifschop van Cantelberg.*

Op dat wy door zyn verdienften en gebeden van het Helfche vyer verloft mogen werden. *Fol.* 12. *Van Paus Nicolaas. So ook op veel andere plaatzen.*

* *H Marie*, komt de ellendige te hulpe; fta de kleinmoedige by; verquik de weenende; bid voor het volk; weeft een voorfpraak voor de geeftelijkheid, en een Middelaar voor het devotig vrouwelijk geflachte. * *Fol.* 30.

Een Gebed aan de Maagt Maria; aan de gene die het zelve zeiden, heeft de Paus Celeftinus vergond aflaat voor drie honderd dagen; een gedeelte waar van is het gene volgt. *Fol.* 44.

ô KOninginne des Hemels, trooft, bid ik u, een Zondaar, en geeft uwe eere niet aan een vreemd of wreed perzoon. Houd my verontfchuldigt by Chriftus uwen Zoon, wiens gramfchap ik vreze, en voor wiens grimmigheid ik een groot ontzag heb; want tegen u alleen heb ik gezondigt. ô *Maget Maria*, die vol van Hemelfche Genade zyt, wilt me niet vreemd bejegenen; weeft de bewaarfter van mijn herte, zet op my het teken van de vreze Gods, geeft my gezondheid des levens, en eerlijke zeden: en geeft dat ik de zonden mag vlieden, en beminnen dat recht is. ô Maagdelyke zoetigheid! nooit en is'er geweeft, noch en is'er zoodanig een, &c.

ô *Vermaarde Martelaar Joris*, u komt lof en eere toe: voor af begaaft met Krygskunde, door wien een Koninklyk Meisken *Fol.* 77. *St. Joris.*

ken, in droefheid zynde, in de tegenwoordigheid van den allerslimsten Draak, in haar gemoed behouden is gebleven; wy bidden u uit den grond onzer herten, dat wy met alle gelovige de bywoninge van de Burgeren des Hemels mogen genieten, afgewasschen zynde van onze onreinigheden: op dat wy met blydschap en vroolijkheid by u mogen zyn in heerlijkheid, en onze lippen Christi lof verkundigen.

Fol.77. St. Christoffel. ô *Martelaar Christoffel*, geeft, om de eere van onzen Saligmaker, dat wy in onze herten Godes liefde waardig mogen zyn, en ook Christi belofte, om dat gy verkregen hebt daar gy om hebt Gebeden; geeft uw' bedroeft volk de goederen, die gy al stervende begeert hebt: geeft troost, en neem alle bezwaringe des gemoets weg; maak dat des Rechters onderzoek in alles genadig mag toegaan.

Fol.78. ô *Goede Herder Willem*, Vader en voorspraak van de Geestelykheid, maak ons zuiver op ons sterfbed; help ons d'onreine lusten van een vleeschelijk leven afleggen, en schenkt ons de vreugden van een Hemelsche Kroon.

Fol.80. 11000. Maagden. ô Gy elf duizend Maagden, die zoo heerlijk zijt, de lelien van het Maagdom, de roozen van Martelaarschap, beschermt my in myn leven met my te helpen, en in mijn sterven laat my uw' allerhoogste vertroostinge genieten.

Aan St. Albaan.

Wy bidden nu u, onzen Voorstander en vlytige Prediker, wien wy waarlijk moeten roemen, wilt ons door uwe wenschelyke gebeden van onze zonden ontbinden.

Aan St. Pieter en St. Paulus.

ô *Heilige Pieter*, die d'allergrootste verborgentheden ontdekt, en de poorten des Hemels met een woord toesluit, neem onze getrouwe geloften genadelijk aan, in alle banden onzer zonden t'ontbinden. ô *Paulus*, stort in onze herten H. leeringen, en verlicht het verstand van het slegt onnozel volk.

Op Aller-Heiligen dag.

Laat ons eerst spreken van *Maria*, door wien ons het leven tot een beloninge is geschonken. ô *Koninginne des Hemels*, die een kuische Moeder zyt, vergeef ons door uwen zoon onze zonden. Laat de heilige Heir-schaar der Engelen en Aarts-Engelen onze zonden nu uitwisschen, en ons schenken d'allerhoogste Heerlijkheid des Hemels.

No. 30.

Dr. Redmayns gevoelen over het Trouwen van Geestelijke Perzoonen.

Het Origineel.

My dunkt, al is het dat Gods Woord de Priesters vermaant, en raad om in alle Kuisheid en reinheid te leven, en haar zelven van alle vleeschelijke en wereldze bekommeringen t'ontslaan, op dat zy alzoo haar beroep geheel en al mogen waarnemen: evenwel zoo is het dat de Priesters in dit Koninkrijk van *Engeland* verbonden zyn niet te trouwen, alleen uit kracht van de Canons, en inzettingen der Kerke, maar niet dat haar Gods Woord gebied, dat zy uit, of door een zeker gelofte haar zelven daar toe zouden verbinden: welke gelofte, voor zoo veel my bewust is, de Priesters in deze Kerke van *Engeland* niet en doen. Ex. M.S. Col. C. C. Cantab.

My dunkt dat het met Gods Woort wel over een komt, dat een perzoon, die slechts eenmaal getrouwt is geweest, tot een Priester verkoren mag worden, zoo hy anderzins van wegen zijn manier van leven en gaven daar toe bekwaam is.

My dunkt ook, dat, voor zoo veel de Canons en Regelen in dezen voorgeschreven,

ven, niet algemein zijn, noch eeuwig duuren, maar uit zekere insichten, en om eenige consideratien verandert mogen werden, zijn Koninkl. Majest en de Overheden der Kerke, daarom ook mogen, om redenen haar daar toe bewegende, dezen blok, dat haar de Priesters van het trouwen altyd behoorden t'onthouden, weg nemen, en toestaan dat de gene, die de gave van onthoudinge niet en hebben, of haar zelven niet en willen onthouden, een Vrouw mogen trouwen; en komtze te sterven, dat dan de Priester, by zijn bediening blyvende, niet meer en trouwe.

Johan Redmain.

No. 31.

Zekere Artikelen van hoog verraad en andere onfatzoenlijkheden tegens de Koninkl. Majesteit en zijn Kroon: waar mede Sir Thomas Seimour, Ridder, Heer Seimour van Sudley, en Admiraal van Engeland beschuldigt word.

1. ALzo de Hertog van *Zomerset* tot Voogt over de Perzoon van zijn Koninkl. Majest. en tot Protector of Bescherm-Heer van alle zijne Koninkrijken, Dominien en Onderdanen is gestelt; waar toe gy zelfs uwe stem, en schriftelijk conzent gegeven hebt: zo word u nochtans te laste geleid, dat gy door indirecte middelen bestaan hebt, deze ordre om verre te stoten, en de Voogdyschap des Konings in uw geweld te krygen, tot groot gevaar van zijn gemelde Koninkl. Hoogheid, en tot ondergang van zijn Rijk.

2. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy verscheiden Perzonen van den geheimen Raad, met geld en schoone beloften omgekocht hebbende, te werk ging om zijn Koninkl. Hoogheid te induceren tot het toestaan van dit uw afgrijslijk en gevaarlijk voornemen, tot groot gevaar van zijn gemelde Perzoon en ondergang van zijn Rijk.

3. Het word u verweten en te laste geleid van een brief met uw eigen hand geschreven te hebben, (die zijn Koninkl. Majest. ondertekent zou hebben of na gecopieert) aan het Parlement; en dat gy se ook tot dien einde aan den Koning overgelevert zoud hebben: met welken brief, door den Koning alzoo geschreven of ondertekent, gy gezind waart, in 't Huis der Gemeente, of in het Lager-Huis zelfs te komen; en aldaar met uw Complicen en aanhang, te voren daar toe opgemaakt, een geraas, commotie en oproer aan te rechten; tot groot gevaar van zijn Koninklyke Majesteits Perzoon, en tot omkeeringe van de Staat des Rijks.

4. Het word u verweten, en te laste geleid, dat gy verscheiden Perzonen in de Raad daar over aangesproken en gearbeid hebt, om haar aan uw snoer te krijgen, en deze verandering met u uit te werken, mitsgaders alles wat gy noch meer daar door mocht beoogen; tot groot gevaar van zijn Koninkl. Majesteits perzoon in deze zijne tedere jaren, en tot omkeeringe van de Staat zijns Rijks.

5. Het word u verweten en te laste geleid, van in het openbaar en rond uit gezegt te hebben, dat gy dit Parlement met een zodanige Moorjaans verwe zoud afmalen, als nooit eenig Parlement in Engeland is wedervaren.

6. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy geciteert zijnde, om voor de Hooge Overheid te compareren, om zekere zaken die men nodig oordeelde in u te reformeren, te verantwoorden, geweigert hebt te komen; aan anderen hier mede een zeer kwaad exempel van ongehoorzaamheid gevende, en by gevolg aanleidinge tot omkeeringe van den Staat dezes Rijks.

7. Het word u verweten en te laste geleid, dat zedert de laatste Zessie van dit Parle-

Parlement, niet tegenstaande de groote goedertierenheid u bewezen, gy evenwel by uw voorgaande boosaardig voornemen zijt gebleven, en zelfs, als ook door andere instrumenten, getracht hebt den Koning wys te maken, en in de ooren te blasen een misnoeginge over de regering van het Rijk, en van den Heer Protectors handel en bedrijf: strekkende tot groot gevaar van zijn *Perzoon* en het Rijk.

8. Het word u verweten en te laste geleid, dat de Koning als noch zo jong van Jaren zijnde, en by gevolg onmachtig om de last der Regeringe te dragen, gy hem hebt zoeken in het hooft te brengen, en voor zoo veel als in uw vermogen was, aangeraden om de regering en het bewind van zijn eigen affairen zelfs aan te grijpen; tot groot gevaar van zijn Hoogheids *Perzoon* en het *Rijk*.

9. Het word u verweten en te last geleid, dat gy volkomen gezind waart, en by u zelven had gerezolveert, om zijn Koninkl. Majesteits Perzoon in uw eigen handen en bewaring te krygen, tot zijner Onderdanen en des Rijks gevaar.

10. Het word u verweten, en te laste geleid, dat gy zekere Perzoonen van den geheimen Raad met geld hebt omgekocht, om zijn Koninkl. Majesteit te bewegen een groot gevoelen van u te hebben, en zyn Perzoon zoo aan u te verknochten, dat als hem iets ontbrak, hy u alleen daar over zou moeten aanspreken, en niemand anders; om hem alzoo in den Heer Protectors regering een weerzin te doen krijgen: en dat gy te beter uw perzonagie mocht spelen, en uw slag waarnemen, om den Koning tot een instrument daar toe te gebruiken; tot gevaar van zijn Koninkl. Perzoon, en omkeeringe van de Staat des Rijks.

11. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy beloofde en roemde, zijn Koninkl. Majest. te konnen uithuwen na uw believen en welgevallen.

12. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy gezocht hebt met zekere perzoonen aan te spannen, en een verbond met haar in te gaan; en voornaamlijk om zodanige Edelluiden die u dachte met de tegenwoordige regeringe niet wel te vreden te zijn, te raden dat zy haar zelven landwaarts in zouden begeven, en sterk maken; als ook dat gy andere middelen in 't werk gestelt hebt, om haar aan uw zijde te krijgen, te weten haar schoone beloften en presentatien doende; om alzo in alle voorvallen u ten dienste te staan; 't welk tot merklijk gevaar dient, van zijn Koninkl. Majesteits Perzoon, en tot omkeringe van de Staat zijns Rijks.

13. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy in dit Rijk, uit een inbeeldinge die gy had, voorgenomen hebt een tweespaltigheid te verwekken, om Edelluiden tegen andere Edelluiden, die gy dachte dat uw Duivelsch voornemen zouden stuiten, op te sitten, op dat alzoo uwe aanslagen in generlei wyze mochten mislukken; tot groot gevaar van zijn Majesteits perzoon, en den Staat des Rijks.

14 Het word u verweten en te laste geleid, dat gy zekere perzonen had geraden, om haar in te wikkelen in de gonste en vriendschap van de voornaamste Opperhoofden van zekere Landschappen, op dat zy het graauw, of de gemeene Man, als het u goed dacht tot bevordering van uw voornemen, mochten aanvoeren; tot groot gevaar van zijn Majesteits perzoon, en omkeringe van den Staat der Regeringe.

15. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy niet alleen getracht en gepractizeert hebt, hoe gy het bewind over een getal van Volk in uw hand mocht krijgen, maar ook bestaan hebt te krijgen, en met eenen gekregen hebt, verscheiden Rentmeesterschappen van Edelluiden hare Landen en Heerlijkheden; om alzo uwen aanhang tot uw voornemen te meer te versterken; tot groot gevaar van zijn Koninklijke Majesteits perzoon, en den Staat des Rijks.

16. Het

16. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy jonge Jonkers in uwen dienst aangenomen, en aanzienelijke Burgers gehuurt hebt, en dat in een groot getal, ja vry meer als de Wetten en Plakkaten van het Land toelaten, of eenigzins noodig of dienstig zyn tot uwe bedieninge, ampt of staat; en dat om uwe banden vast te maken, en uwe desseinen veilig te mogen uitwerken; dienende tot groot gevaar, &c.

17. Het word u verweten en te laste geleid, dit werk zo besteken te hebben, dat gy van uw' eigen volk uit uwe Landen en Jurisdictien, en van andere uwe Adherenten, tien duizend man, behalven uwe Vrienden, op de been konde brengen, om uwe desseinen uit te werken; tot groot gevaar, &c.

18. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy by u zelven een overslag had gemaakt en overwogen, met wat voor een somme gelds tien duyzend man voor een Maand t'onderhouden waren; en dat gy wist, hoe en waar aan gemelde Penningen te raken; en daar nevens waarschouwing had gedaan van dito gelden in voorraad en by der hand te hebben; tot groot gevaar, &c.

19. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy al eer gy de Koninginne quaamt te trouwen, niet alleen gestaan hebt na de Trouw met zyn Koninkl. Majesteits Zuster, de Princes *Elizabet*, tweede erfgenaam aan de Kroon, maar ook dat gy door den Heer Protector, en andere uit de Raad in dit uw' voornemen gestuit zynde, evenwel noch van die tyd af, zelfs by het leven van de Koningin, den ouden gang gegaan, en uwe liefde agtervolgt hebt: en na haar dood, door verborgene en zinistre streken getracht te bereiken uw' oogmerk van gemelde Princes *Elizabet* te trouwen; tot gevaar, &c.

20. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy deze laatste Koninginne zoo kort na des Konings dood getrouwt hebt, dat ingeval zy voort daar op bevrucht ware geweest, men grootelyks te twyfelen had, of dan het geboren kind den laatsten Koning of u toekwame; waar uit een ongemeen groot gevaar had mogen ontstaan, tot groot nadeel van zyn Koninkl. Majesteits nazaten, en verstoringe van de rust en vrede in het Ryk.

21. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy eerst de Koninginne in het verborgen getrouwt hebbende, zulks geveinst en dicht gehouden had; invoegen dat lang na uw' trouw met haar gy zyn Koninkl. Majest. aan boort hebt geweest, en een Brief van zyn eigen hand bekomen, verzoekende daar in op gemelde Koninginne van u te willen trouwen; en dat gy ook den Heer Protector daar toe gekregen had, om met de Koningin over dit Houwelijk te spreken; waar aan niet alleen uwe geveinstheid en boosaardige natuur te kennen is, maar het is ook zeer te beduchten, dat gy ook met de Princes *Elizabet* zoodanige zinistre streken voor had.

22. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy voor zo veel als in uw' vermogen was, niet alleen alles geweert en gekeert hebt, dat, of door een Parlement of anderzins, tot bevordering van zyn Koninkl. Majesteits affairen mocht dienen, maar ook uit zyn dienst zyt getreden; daar over nu aangesproken en geraden zynde, om uw' eigen eere en de bekwaamheid die in u was, den Koning in zyne affairen, en den Heer Protector te willen dienen, hebt gy u altyd t'zoek gemaakt, en gescholen onder het dekmantel van verzierde verschoningen: en eindelijk, het mom-aanzicht afgetrokken hebbende, rond uit gezeid, zulks niet te willen doen.

Zo moet dan uit het verhaal van alle deze gemelde, en verscheiden andere zaken noodzaaklyk volgen, dat alle deze toestellingen van volk en geld; het onderstaan en de heimlijke bewerkingen van het

het voornoemde Houwelijk; het verabuzeren en oprokkenen van zijn Koninklyke Majesteit, om in de Regeeringe, Staat, en tegenwoordige bestieringe van 't Rijk een mishagen te scheppen, en den Scepter in zijn eigen hand te nemen; en te schijnen veel werks van den Koning te maken, dit alles, seg ik, nergens anders op zag, dan na dat hy recht tot de Kroon gekregen, en zig zelven zo te water als te land, met Volk en gelds genoeg voorzien had, door een zekere conspiratie tegen zijn Majesteits perzoon na zijn Kroon te staan; tot verdelginge van de gantsche Staat des Rijks.

23. Het word u verweten en te laste geleid, dat gy de sterke en importante Eylanden van *Silly* niet alleen uit verscheiden perzoonen handen gebroken, en in uw geweld gekregen hebt, maar ook, na uw uiterste vermogen getracht, om met eenen van *Londay* Meester te worden; en onder schijn om de Scheepen aldaar te Victalieren, niet alleen onderstaan, maar ook den Heer Protector en de gantsche Raad aan boort hebt geweest, dat gy by publyke autoriteit mocht bekomen, het gene gy door verborgen bedrog en valsheid, en niet aan te spannen met die van *Sharington*, alrede verworven had, te weten dat de Munt tot *Bristol* u geheel en al mocht toekomen, en tot uw gebruik alleen zijn: overdenkende, als blijkt, dat, by aldien deze verraderlyke aanslagen niet wel uitvielen, gy evenwel derwaarts een merkelijke somme van penningen konde voeren: alwaar met Schepen geassisteert zijnde, en by alle ongeluk met Zee-roovers aanspannende, gy tot alle tijden een gewisse en veilige toevlucht moogt hebben, by aldien dat men u, om uwe kwade parten, by de kop zou willen vatten.

24. Het word u ook verweten, en te last geleid, dat gy, wetende dat *Sir William Sharington*, Ridder, verraad bedreven, en zijn Koninkl. Majest. zeer verkort, en schendig bedrogen had, hem nochtans, zoo door uw eigen perzoon als raad, voor hem by andere te verschaffen, als anderzins, de hand boven het hooft gehouden, en in alles met raad en daad bygestaan hebt, het welk tegens uw eed van getrouwheid, uw schuldige plicht aan zijn Koninkl. Majesteit en de goede Wetten en ordinantien van dit Rijk gantsch strijdig is.

25. Het word u ook verweten en te last geleid, dat, daar gy aan *Sir William Sharington*, *Ridder*, een merkelijke zomme gelds schuldig waart, nochtans, om de groote valsheid van dien *Sharington* te styven, voor te staan en te bewimpelen, en zijn Majesteit te verkorten, gy u niet ontzien heb te zeggen en staande te houden voor den Heer Protector en zijn Raad, dat deze *Sharington* aan u een groote somme gelds schuldig was, te weten acht en twintig duizend guldens; en alzo met hem valschelyk aanspannende, een handschrift van die verzierde schuld in uwe bewaring genomen hebt.

26. Het word u ook verweten en te last geleid, dat gy zelfs, en uwe Ministers groote zommen van steek-penningen afgeperst, en op gesteken hebt van alle Schepen die niet alleen naar *Ysland* voeren, maar ook van alle andere Koopvaardy-Schepen; strijdende tegen de Vryheid van dit Koninkrijk, en dienende tot mismoedigheid der Negotianten op die plaats, en verderf van die Zee-vaart; tot groot gevaar voor zijn Koninklyke Majesteit, en Staat van dit Rijk.

27. Het word u ook verweten en te last geleid, dat daar verscheiden Koopluiden, zoo uitheemsche als Engelze, haar goederen gerooft en geplondert wierden, gy de zelve in uwe handen en bewaring had, datse alle dagen in uw Huis gezien, en onder uwe dienaren en Vrienden omgedeelt wierden; zonder aan de zo verongelijkte en gespolieerde perzoonen eenige vergoeding altoos te doen: zoo dat hier door uitheemsche Koningen zijn Majesteits vriendschap, en alliantie als zad waren, en door hare Ambassadeurs verscheiden malen daar over hebben geklaagt; tot verkleininge van zijn Koninkl. Majest. reputatie, en tot gevaar van de Staat deses Rijks.

28. Het

28. Het word u ook verweten, en te last geleyd, dat daar eenige Oorlog-schepen, zekere Zee-rovers namen, gy alle de zo genomene goederen en Schepen, haar niet alleen hebt ontweldigt, zonder haar eenige vergoeding te doen, maar ook de Perzonen op die Oorlog-Schepen, voor haar goeden dienst aan den Koning bewezen, gevangen doen zetten, en aldaar een tijt lang, zommige acht weken, zommige meer, zommige min, laten zitten: dienende zulks tot merkelijke verdovinge van de lust en couragie der gener, die anderzins zijn Koninkl. Majesteyt tegens deze Zee-Rovers en Vyanden getrouwelijk zouden willen dienen.

29. Het word u verweten en te last geleid, dat verscheiden van deze voornaamste Zee-Rovers voor u gebracht zijnde, gy de zelve los gelaten, en op hare vrye voeten gestelt hebt; en den geenen die haar namen, ontnomen, niet alleen al haar voordeel en profijt, maar ook van de regte Eygenaars der Schepen en goederen, al wat in der Zee-Rovers handen viel; als of gy der zelver Opper-hooft waard, en al het voordeel door haar bekomen, u alleen toekwame.

30. Het word u verweten en te last geleid, dat daar de Ordinantie van den Heer Protector, en de gantsche Raad zodanig is gelegen, dat goederen, van de Zee Rovers genomen, en die men weet niet wrak noch verbeurt te zijn, de rechte Eygenaars wederom ter hand bestelt, en daar over Brieven door den Heer Protector, en den Raad geschreven zullen werden; welke brieven gy zelfs, onder andere ondertekent hebt: gy evenwel hier tegen aangaande, uwe Officieren hebt belast, om haar na zodanige brieven niet eens te reguleren; ja bedektelijk andere brieven, de voorgaande contrarierende, geschreven, inhoudende dat men dezelve goederen niet en zal restitueren, maar tot uw' voordeel en profijt bewaren; strydende tegens uw' voorgaande hand-schrift, in de Raad-kamer, tegens uw' plicht en eed, tot een gevaarlik Voorbeeld voor andere, en tot groote opspraak en gevaar voor het Rijk.

31. Het word u verweeten en te last geleid, dat daar zekere Vreemdelingen, die des Konings Vrienden en Geallieerde waren, Schepen hadden door Gods weer en wind ontramponeert, doch evenwel tegen het Land niet aan stukken gestoten; en dat daar op de Protector en de Raad geschreven hadden, om de restitutie van die goederen, en dat de Luyden aan de zeekant woonachtig, haar daar in behulpzaam zouden zijn, en zo veel goederen bergen als moogelijk was, gy zelfs zulks toestemmende, en ondertekenende: dit alles niet tegenstaande, hebt gy door uwe Officieren dit gebod niet alleen laten omstoten, maar als een Zee-Rover aan zommige van uwe Vrienden geschreven, om by nacht, soo veel van deze goederen als ze konden, te helpen elders anders na toe voeren, op hope dat de zelve in verzekering genomen zijnde, de Eygenaren daar niet meer na omzien zouden, en gy ze dan na u zoud mogen slepen; dat tegen alle recht en gerechtigheid, en tegen uw' eigen eere stryd, en tot merkelijke discreputatie van dit Rijk dient.

32. Het word u ook verweten en te laste geleid, dat gy niet alleen zijn Koninkl. Majesteits secreeten Raad hebt geopenbaart, maar daar gy zelfs, onder andere, zekere zaken tot bevorderinge van des Konings affairen haar toegestaan, dezelve naderhand hebt tegen gesprooken, en gezocht om verre te stoten.

33. Eindelik en ten laatsten word het u verweten, en te last geleid, dat uwe Gedeputeerde Rentmeester, en andere uwe Ministers van de *Holt*, in het Graafschap *Denbig* gelegen, nu tegens de voorledene Kersdagen, op deze plaats *Holt* genoemt, zo veel Garst, Mouth, Vleesch en andere eetbare waaren, in voorraad hadden opgedaan, daar een grooten hoop Volks,

vóor een tyd lang genoeg aan zouden hebben; met alle vlijt ook baren Zilvers tot geld slaande, invoegen dat al het Volk in 't land daar over verzet staat, en dat te meer, om dat uwe Dienaren onder de gemeene Man hadden uitgestrooit, dat de Koning overleden was; niet wetende wat zy van dit werk zullen maken, ziende eenige commotie of oproer te gemoet, die ook aangegroeit zou hebben, zo ze niet van stonden aan, na uwe bevattinge, gestuit ware geweest.

De Heer Admiraals antwoord op drie der voorgaande Artikelen.

OP het eerste zegt hy, dat hy nu ontrent Paaschen een Jaar gezeid hadde tegen *Fowler*, zoo hy meende, dat zo hy den Koning in zijne bewaring mocht hebben, gelyk als *Mr. Page* had, hy dan zig daar over zou verblyden; en dat hem docht, dat men hem door de galery in zijn kamer, en dan in zijn huys mocht brengen: doch dit zeide hy, boertender wyze gesproken te hebben, en dat hy daar me niet kwaads in den zin hadde. En dat hy ondertusschen daar na hadde gehoort, en daar op na zekere voorbeelden zocht; onder andere datter op eenen tijd in Engeland waren de een Protector, en d'ander Regent van Vrankrijk, en de Hertog van *Exeter*, en de Bisschop van *Winchesters* waren Voogden over den Koning, op dit voorval hem in het lezen voorkomende, had hy gedacht aan het Huis van 't Parlement een Requeft tot dien einde in te geven, en hebbende de Naamen van alle de Heeren op schrift, noteerde hy de gene, die hy meende aan zyn zijde te zullen krijgen, om hem hier in te dienen. Doch naderhand met den Secretaris tot *Eli plaats* discourerende, en hy my indachtig makende, dat hy met zijn eigen hand toegestaan en gestemt had, dat de Heer *Protector* Voogt over den Koning zou zyn, zoo schaamde hy zig over zijn manier van doen, en daar op liet hy dat Requeft en die moeite varen.

Op het 2. zegt hy, aan twee of drie personen die om den Koning stonden geld gegeven te hebben. Aan *Mr. Cheek* gaf hy te *Kers-tyd* een jaar, doe de Koningin tot *Enfield* was, vier honderd guldens; waar van hy twee honderd voor zig zelven behield, en het overige voor den Koning, om na zijn welgevallen onder zijne Dienaren te distribueren. *Mr. Cheek* was zeer onwillig, om dit geld aan te nemen, doch hy drong het hem op; hy gaf hem ook nooit iets meer, dat hem gedenken mag, zedert dat zijn Koninklijke Majesteit gekroont wierd.

Aan de Dienaren van de Kamer heeft hy op Nieuw-Jaars dag geld gegeven; maar hem en gedenkt niet hoe veel.

Aan *Fowler*, zegt hy, geld gegeven te hebben voor den Koning, zedert dit laatste Parlement nu tot Lonnen begost te sitten, te weten twee honderd guldens.

En dikmaals, zegt hy, heeft de Koning aan hem gezonden om geld, 't welk hy hem ook toe zond. En dat op een zeker tyd, doe Bisschop *Latimer* voor den Koning Predikte, de Koning van hem (den Admiraal) wilde weten wat hy *Latimer* zou geven; waar op hy door *Fouwler* aan hem vier honderd guldens zond, met deze bygaande bootschap dat *Mr. Latimer* met twee honderd guldens wel geloont was, en d'andere twee honderd guldens mocht hy onder zijne Dienaren uitdeelen. Of hy *Fowler* voor hem zelven ook geld gegeven heeft, gedenkt hem niet.

Op het 3. zegt hy, zulk een Acte in der daad zelfs ingestelt, en aan den Koning, of aan *Mr. Cheek*, hy en weet niet te zeggen, aan wie van die beide, vertoont te hebben; en al eer dit geschiede, zegt hy, liet hy den Koning door *Mr. Fowler* aan zeggen, of hy wel mochte lijden, dat hy zoo veel over hem te zeggen had, als *Mr. Stanhoop*. Hy en weet wat antwoord hy hier op kreeg; maar daar op stelde hy gemelde

melde Acte in tot dien effect, dat zyn Majesteit daar wel me te vreden was; doch wat voor een antwoord hy op de Acte kreeg weet hy niet te zeggen, maar *Mr. Cheek*.

No. 32.

Het Vonnis over den Admiraal.

17. *Maart*.

OP dezen dag, zynde de 17. Maart, de Heer Cancellier, en d'andere Heeren van des Konings Raad in zyn Hoogheidts Paleis by den anderen vergadert zynde, zo hebbenze het verhaal van den Bisschop van *Eli* aangehoort, dewelke van gemelde Heeren en andere uit den Raad gezonden was, om den Heer Admiraal van zyn dood te informeren en te troosten; na 't rapport waar van, met den anderen overleggende, en raad-plegende, wat tyd best voegen zou, om den Heer Admiraal die nu door het Parlement ter dood verwezen was, ter executie te brengen, zoo kwamen zy met den anderen hier in over een, dat de Heer Admiraal op aanstaande woensdag geexecuteert zou werden, en dat tusschen negen en twaalf uuren voor de middag op *Tower-Hil*. Dat zyn lichaam en hooft binnen den *Tower* zullen begraven worden: des Konings zententie wierd eerst op papier gestelt; en tot dien einde omgezonden, gelijk als men in zulken geval voor dezen gewoon was te doen. Hier op den Bisschop van *Eli*, in den Raad-Kamer ontbiedende, begeerden zy op hem, dat hy aan den Heer Admiraal dese hare resolutie, en dit haar vast besluit te kennen wilde geven, en met eenen informeren, wat hem in deze gelegentheid nu te doen stond, zoo ten opzicht van den stand zyner ziele, als van zig geduldig de Justitie t'onderwerpen.

E. Zomerset.

T. Cantuarien. Aarts-Bisschop.
R. Rich, Cancellier.
W. St. John.
J. Russel.
J. Warwik.
F. Shrewsbury.
Thom. Southampton.
William Paget.
Anthony Wingfield.
William Petre.
A. Denny.
Edward North.
R. Sadler.

No. 33.

Zekere Artykelen, die men volgens het gebod des Konings waar te nemen heeft.

1. DAt alle Priesters, Predikanten en Parochianen in het lezen van het gene haar aan bevolen is, zullen overslaan, alles wat gewag maakt van de Paapze Mis, van kaarzen op den Altaar te zetten, of van iets diergelyks. *Ex. M.S. Dr. Johnzon.*

2. Wat nu de Uniformiteit aangaat, dat geen Predikant zig gelate, als of hy de Paapze Mis dede, of hare obzervantien onderhield; als des Heeren Tafel te kussen; de vingeren te wasschen zoo dikmaals als men communiceert; zyn oogen en hooft te zegenen en te kruicen; als men een platte tinne schotel of zweet-doek ziet; het Boek heen en weer te schuyven; den Kelk in het Nagtmaal neder leggen en te likken; zyn vingers, handen, of duimen om hoog na de slaap van 't hooft te houden; te azemen over het Brood of den Kelk, het Sacrament, al eer het Brood omgedeelt word, in het openbaar te vertonen; de Klokken te luiden of te zegenen; eenig licht op des Heeren Tafel t'eeniger tyd te stellen: kortom, geen ande-

re ceremonien te gebruiken, dan die in des Konings algemeen Gebede-boek geordineert zyn, noch op geen ander wyze te knielen, dan in het gemelde Boek verhaalt ſtaat.

3. Dat niemand het H. Sacrament kope noch verkope, als op uitvaarden en lykzangen, &c.

4. Dat niemand toegelaten werde op Pater-Noſters te bidden, en het volk wel vlytig daar toe te vermanen; en die zulks niet en willen verſtaan, dat men dan de zelve van te Communiceeren zal af houden.

5. Dat de Predikant na de Homilie, alle Zondagen, het volk, voornaamelijk Communicanten, vermane tot mildadigheid aan den Armen.

6 Geen Lijk zonder Bel of Kruis op de dood-kiſt aan te nemen; dan op het Kerk-Hof.

7. Dat het Catechizeren op Woensdagen en Vrydagen, vlytig onderhouden werde, volgens des Konings inzettingen; vermanende de zoodanige wien het eenigzins gebeuren mag, aldaar te verſchynen.

8. Dat de Prieſters, ten minſten alle zes weken, het Catechiſmus, na des zelfs inhoud, vlytig leeren en uitleggen.

9. Dat niemand het Vage-vyer, het aanbidden van Heiligen, de zes Artykelen, *Beelden*, *Reliquien*, *H. Schelletjes*, *H. Pater-Noſters*, het *H. Water*, *Palm-Zondag*, *Aſch-dag*, *Vrouw-Lichtmis*, *het Kruipen naar het Kruize*, *het inwyen van het Doop-bekken na de Paapſe manier*, *Olyſel*, *Salvinge*, *Altaaren*, of andere diergelyke misbruiken en ſuperſtitien handhave, tegen het voorſchrift van zyn Koninkl. Majeſteit.

10. Dat in geen Kerk of Capel meer als eenerlei Sacrament op eenige andere dagen, dan op Kers of Paaſch-dag gehouden werde.

11. Dat niemand d'afgeſchafte H. dagen viere, dan die haar eigentlijke dienſt hebben.

12. Dat de Kerk-Voogden geen koopen noch verkoopen, ſpeelen, nog onbehorelijk comportement in de Kerk, of op het Kerk-Hof zullen gedogen, inzonderheid zoo lang als het Catechizeren, Prediken, en het lezen van de Homilie duurt.

13. Dat de Prieſter zullende den kranken het Sacrament gaan toe dienen, geen licht noch ſchelletjes by zig hebbe.

No. 34.

Een zeker Schrift van Lutherus geſchreven aan Bucerus, over een verzoeninge met de Zwinglianen.

Uit 't Latyn vertaalt.

Het Origineel.

Ex. M.S. Col. C. C. Cantab.

VOor eerſt; dat ons geenzins na gegeven werde, dat wy voor dezen malkanderen niet en hebben verſtaan: alzoo wy met dit plaiſter zoo zware wonde niet en zullen konnen genezen; daar wy zelfs aan beide kanten niet en geloven dat dit waar is, en ook andere zullen denken dat wy 't verziert hebben; zoo dat wy onze zaak daar door meer verdacht zullen maken, of veel eer in het geheel twyfelachtig; nadien het by alle man verſtaan word, dat men in dezen aanzien geen ergernis behoorde te geven, daar men in zyn gemoed zoo zeer ontruſtigt en bezwaart is.

Ten anderen; daar wy tot noch toe van een verſcheiden gevoelen zyn geweeſt: aangezien dat zy het teken, wy daar en tegen het lichaam Chriſti hebben ſtaande gehouden en voorgeſtaan; het dunkt my echter dienſtig en nut, dat wy een middelmatig, als een nieuw gevoelen, ſtellen, waar mede zy mogen toeſtaan, dat Chriſtus aldaar waarlyk is, en wy, dat Brood alleen genuttigt word. Men moet voorwaar denken, wat voor een wyden veinſter wy in een zaak, alle man gemeen, zullen openen, en fonteinaderen van diſputen en opinien hier uit ont-

ontstaande, toestoppen; zoo dat het veel veiliger is, dat zy eenvoudiglyk by haar teken blyven, nademaal dat noch zy hare noch wy onze party, veel min wy beide, de geheele wereld tot dat gevoelen zullen doen overgaan; maar veel eer tot verscheiden gedachten aanporren. Hierom wenschte ik liever, dat men het dispuit, over die twederlei gevoelens, liet slapen, dan aanleidinge gave tot ontallijke dispuiten, die den weg tot een wellustig leven zullen banen.

Dit alles buiten gevaar gestelt zynde, zoo heeft men van my niet meer af te vorderen: want hoe zeer ik dit verschil met myn lyf en bloed geslist zou willen hebben, is Christus myn getuige. Maar wat zal ik doen? het kan zyn dat zy met een goede conscientie van een ander gevoelen zyn. Laat ons dan haar verdragen; zyn zy hier in vroom en oprecht, zoo zal haar Christus de Heere verlossen. Ik daar en tegen ben over dit myn gevoelen in myn gemoed wel te vreden: laat haar ook my verdragen, indien zy my niet konnen toevallen.

No. 35.

Het vonnis over Joanna Bocher, of Joanna Kent gestreken, nevens een bygaande verzeker-brief daar op geschreven.

Uit het Origineel Latyn vertaalt.

IN *de Name Gods*, *Amen.* Wy *Thomas*, door Gods genade Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, en Hooft-Bisschop van geheel *Engeland*, *Thomas Smith* Ridder, *Willem Koek*, Deken van *Arcubus*, *Hugo Latimer*, Hooft-Leeraar der Godgeleertheid, en *Richard Lyel* Advocaat, op de Koninklyke Patenten van den Allerdoorluchtigste en Onverwinnelyke Prins, onzen Heer *Eduward* de VI. Koning van *Engeland*, &c. uitgegeven den 12. April, in het 3. jaar zyner Regeringe, tegen *Joanna Bocher*, anderzins genoemt *Joanna van Kent*, (wiens Ketterze boosheid voor ons, mitsgaders volgens de Commissie van gemelde Heer, onze Koning, ontdekt en openbaar is geworden, en in dien aanzien by alle vrome en deftige Luiden in een quade naam en faam is geraakt:) na behoren en wettelyk procederende, alle meriten en omstandigheden van gemelde zaak aangehoort, gezien, verstaan, onderzocht en met rypen raad overdacht en overwogen hebbende: rechts-gewyze vergadert, en in het vyerschaar zittende, Christi naam aangeroepen, en God alleen voor onze oogen hebbende: zoo bevinden wy duidelyk en klaar uit de voortgebrachte, bewezene, beledene daden, en uit uw' eigen belydenissen en erkentenissen, voor ons in het Recht-Huis gedaan, dat gy een onbehoorlijke en ondraagelijke dwalinge, verdoemde Kettery, en een schandaleuze ondertekende opinie, strydende tegens het Goddelyk recht en het Catholijk Geloof: (te weten, dat gy wel gelooft, *dat het woord in des Magets Lichaam vleesch is geworden; doch dat Christus zyn vleesch van de H. Maget Maria hadde, geloofst gy niet; nademaal des Magets vleesch, d'uitwendige mensch zynde, op een zondige wyze in zonde was ontfangen en geboren; maar het woord is, door bewilliginge van den inwendigen mensch, des Magets vleesch geworden*) gehandhaaft hebt. Hierom is 't dan dat wy *Thomas*, Aarts-Bisschop, &c. U, *Joanna Bocher*, of *Joanna van Kent*, van d'afgryzelyke straf-schuld van een Ketterze boosheid overtuigt zynde, tot de eenigheid der Kerke niet willende wederkeren, en in een Ketterze opinie gelovende, uit een bedroeft gemoed en smertelijk herte veroordelen; en dat wy van nu af aan u, voor een herdnekkige en moedwillige Kettereſſe verklaren en uit spreken, en voor een zodanige die men aan het wereldsch Rechts des Hofs behoorde over te leveren, en aan alles dat daar op moet of kan volgen. Wy verkla-

ren en verkondigen ook mits dezen, dat gy *Joanna Bocher*, of *Joanna van Kent*, voornoemde Kettereſſe, ter oorzaak van het boven verhaalde, vervallen zyt tot de zententie van een zwaarder excommunicatie, en dat gy ook geexcommuniceert zyt geweeſt, en noch zyt. Deze zententie is door den voornoemden eerwaardigen, &c. voorgelezen.

Aanſpraak gedaan, aan den Heer Koning tegen Joanna Bocher, Alias Joanna van Kent, om een wereldſch arm of macht te mogen hebben.

A *An den doorluchtigſte en onverwinbaarſte Prins in Chriſtus, onzen Heer Eduward de VI. door Gods genade Koning van Engeland, &c. Thomas, door Godes toelatinge, Aarts-Biſſchop van Cantelberg, &c. Thomas Smit, nevens gemelde Commiſſariſſen en Inquiſiteurs van uwe Koninkl. Majeſteit, door uwe Koninkl. Patenten, gedateert op den 12. April, in het derde jaar uwer Regeringe, genoegzaam en wettelijk gedeputeert zynde, wenſchen immer en altoos geluk en zaligheid in hem, door wien Koningen Regeren en Princen heerſchen.* Wy geven uwe Koninkl Majeſt. hier mede te kennen dat wy (tegens een zeker perzoon *Joanna Bocher*, of *Joanna van Kent* genoemt, uw' Onderdaan, over een onbehoorlyke misdaad van Kettery, en om de verfoeyelyke Secte der *Anabaptiſten*, by de vrome, en godvruchtige in groot opſpraak zynde, en daar aan duidelijk en klaar ſchuldig bevonden, na behoren en wettelijk, volgens den eiſch en inhoud van uwe Koninklijke brieven, procederende,) bevinden dat de zelve *Joanna*, dwalingen, Ketteryen en verfoeyelijke opinien met een ſtijfzinnige hertnekkigheid, dikmaals gehandhaaft en verdadigt heeft, en daar in gebleven is; waar over ook zy in het allerminſte geen berouw gehad noch zig daar aan gekreunt heeft; veel min getracht om in de ſchoot van de H. Moeder Kerke wederom ontfangen en aangenomen te mogen werden. Hierom is het dat wy met groote droefheid en ſmerte des herten, den zelven *Joanna*, dikmaals van ons vermaant en gewaarſchouwt zynde om haar met de Kerke wederom te willen vereenigen; doch onze heylzame vermaningen in de wind geſlagen hebbende, zoo is het dat wy met toeſtemminge van onze Collegaas beſloten hebben haar te verwerpen, en uit de Kerk te bannen voor een ſchurft ſchaap, om geen andere van des Heeren Kudde, die onder haar gebied mochten ſtaan, met hare vervloekte Kettery te bezmetten; gelijk als wy door deze onze tuſſchen komende definitive ſententie, den zelven *Joanna*, van wegen hare verouderde Godloze ongerechtigheid, voor een Kettereſſe, die in de Ketterſche opinien gelooft, uitſpreken en mitsdezen verklaren. Nademaal dan de H. Moeder-Kerke niet meer en heeft datze wyders behoorde te doen en uit te voeren, zoo is het dat wy hier in gemelde Kettereſſe en afvallige aan uwe Koninklyke Hoogheid en wereldze macht overgeven, om na behoren geſtraft te worden. Tot getuigeniſſe waar van wy *Thomas* Aarts Biſſchop van *Cantelberg*, uwe Onderdanigſte gecommitteerde, met toeſtemminge van onze Collegaas, het zelve ondertekenende, ons Aarts-Biſſchoppelijk zegel hier aan hebben doen hangen. *Gedateert op den laatſten April, in het jaar* M.D.XLIX, *en in het derde jaar van uwe zeer gelukkige Regeringe.*

Hier op volgt het Proces en Vonnis van condemnatie over eenen *Joris van Parre*, een Hollander, die van diergelyke opinien een ſtyfzinnige voorſtander was; mitsgaders een Requeſt om des zelfs uitvoeringe, en om byſtand van wereldze macht, conform den inhoud van het boven-geſchrevene, inhoudende den datum van den 6. April, M.D.LI. *Folio* 178.

De Rechters tot dit Proces gecommitteert, waren, *Thomas*, Aarts-Biſſchop van *Can-*

Cantelberg; *Nicolaas* Bisschop van *Lonnen*; *Willem May*, *Griffin Leyzons Jan Olivier*, *Miles Coverdaal*, *Richard Lyel*, *Jan Gosnold*, en *Christoffel Nevizon*.

De Kettery daar hy in geloofde, was, *dat God de Vader alleen God is: en te geloven dat Christus geen waarachtig God is*, *geen Kettery was*. En door een zeker Tolk gevraagt zynde of hy de gemelde opinie wilde afzweren? antwoorde neen.

No. 36.

De Protectors Brief aan Sr. Willem Hobbey, nopende d'Inlandze Beroerten.

WEtende dat alle Gezanten buiten 's Lands reziderende niet alleen zeer nieuwsgierig zyn uit een natuurelijke liefde die zy haar eigen Vaderland toedragen, begerende dikmaals te weten hoe de zaken daar mede staan: maar ook om de zaken, die men in de gewesten, daar zy zijn, uitstrooit, of aan te nemen of te verwerpen; zoo heeft het ons dan goed gedacht om u mede te deelen, 't geen zedert ons laatst schryven is voorgevallen. Die van Devonshire loon na werken ontfangen hebbende, houden haar nu stil; drie andere van hare Capiteynen zyn van zelfs aangekomen, haar zelven slechts submitterende aan *Sr. Thomas Pomery* Ridder, en aan *Wise* en *Harris*, die te voren gevlucht en niet te vinden waren; het volk dat op het Land woont; verschynt ook alle dagen voor myn Heer den Zegel-bewaarder, by honderden en duizenden teffens om te bidden om pardon; en men paait hun met eenige hope van genade. *Burry*, en noch een of twee van hare blinde Leidsmannen, die het zwaard ontkomen zyn, hebben ondertusschen onderstaan, om het volk in het Graafschap van *Zomerzet* op de been te krygen, en hebben al een troup by den anderen; doch men heeft haar na gejaagt, en men vertrouwt dat zy alrede hun loon ontfangen hebben. De Graaf van *Warwik*, ligt niet verre van de Rebellen in *Nortfolk*, die nu verslaauwen en graag in genade zouden willen aangenomen worden, indien slechts alle, zo *Ket* als de voornaamste verraders, pardon mochten bekomen. De gantsche hoop staat hier over als verzet, en zy druipen vast alle dagen zoo spoedig weg, dattet merkelijk te hopen staat, dat zy hare Capiteinen in de pekel zullen laten steken, om loon na werken t'ontfangen; en dit zagen wy geern datter zoo weinig bloed gestort wierd als moogelyk is, en dat voornaamelijk van onze eygen Natie. In het Graafschap van *Jork* zocht men voorleden week een oproer aan te rechten, doch die van den Adel zaten haar zo dicht op de hielen datze haast gestild wierd; en de resterende kwamen met tranen in de oogen, en op hare knien vallende, verzochten op die van den Adel dat zy een goed woord voor haar wilden spreken, en pardon verzoeken; 't welk zyn Konink. Majest. heeft toegestaan voor zoo veel als met zyn eere kan bestaan: zoo dat in het hert van het Ryk, God zy gedankt, de zaken noch wel geschapen staan. De oorzaken en pretenzien van deze beroerten en onlusten zyn verscheiden en onzeker, en immers al zoo onzeker in ieder kamp, zoo men het noemt, dat men kwalijk schryven kan hoe het daar me gelegen is; gelyk als men weet het doorgaans toegaat met een volk zonder hooft en regering, en die zelfs niet weten hoe zy 't willen hebben; Zommige roepen dat men alle hekken en heiningen om verre moet rukken; zommige dat men het gemeene best moet zoeken; andere wederom geven voor dat het haar om de Religie te doen is; een zeker getal zou wel ondertusschen de zaken regeren zoo als den Adel gedaan heeft; en voorwaar zy hebben het altemaal op den Adel gemunt, en met een wonderlyken haat tegen haa ingenomen zynde, zien haar allen voo vyan

vyanden aan. De Roffianen onder haar, en de Soldaten die de belhamels zyn, fien op het roven en plonderen: invoegen dat de flechtfte en fnoodfte foort van Volk onder haar als uitzinnige haar aanftellen, en niet anders fchijnen voor te hebben, dan om andere te plagen: want behalven alleen in het Landfchap van *Devonshire* en *Cornwal*, en aldaar niet boven twee of drie perzonen, en in alle andere plaatzen niet een van Adel, of van aanzien is'er ooit onder haar geweeft, en dat noch als gedwongene en gevangene. In *Norfolk* worden Jonkers, en alle dienftknechten om harent wil zeer kwalyk getracteert; doch deze commotie is byna ter neder gelegt, en ftaat op een goe voet, om met Godts hulpe t'eenmaal afgedaan te zijn.

Buiten 's lands hebben wy zo goe tydingen niet, alzoo de Koning van Vrankrijk zijn flag waarnemende, nu het Rijk hier nu zoo over hoop ligt, met een groot getal van Ruitery en Voet-Volk in eigen perzoon tot *Bulloigne* is gekomen: en zoo als ons bericht word door brieven van den 24. dito, uit *Ambletu* of *Nieuwhaven*, zoo is de Hoogduitze Camp, of de Hoogduitfe berg, zynde een gedeelte, dat onder *Ambletu* hoort, door verraad van de Camp, op dien dag aan de Franzen over gegaan; alzoo daar een queftie, of zo men veinft, tuffchen den Capitein en de Soldaten ontftaan was, zo dat zy nu byna belegert, of in 't rond omcingelt zijn: hoewel dat zy, na haar fchrijven, vertrouwen dat *Nieuhaven* mans genoeg zal zijn, om haar zelven met God te konnen defendeeren; ja, zy kwyten haar ook dapper als Mannen vol van couragie, en die eere zoeken in te leggen, en haar zaak te konnen verantwoorden. Weeft hier mede van herten gegroet. 24 Augufti, M.D.XLIX.

No. 37.

Biffchop Bonners Brief, na dat hy afgezet was.

Het Origineel.

Het eerfte deel van dezen Brief dient tot des Beftellers recommandatie, om een goe partuer of weergade voor hem op te fpeuren.

De Peeren waren over al zoo aangenaam, daar ik over het omdeelen zo hoog bedankt wierd, dat ik gezind ben uw korfjen wederom te fenden, om u wat meer Peeren of Puddings &c. af te bedelen. Gy weet wat &c. ik zeggen wil met het Italiaanfch fpreekwoord, *Dio me guarda da furia di Villani, da confcientia di preti, da chi odi due meffe nel giorno, da quafibughe di medici da &c. di Notary, da chi jura per la confcientia mia.* Ik en fchrijve niet aan den Heer *Johan Burn*, noch aan Mevrouw om iets, haar confcientien zyn niet al te ruim; en zoo is het ook gelegen met *Mr. Hornvaal*, en mijn oude kennis *Johan Badger*. Maar krijg ik onder u geen Pudding, dan moet ik zeggen als *Meffer*, onze Priefter van het Gafthuis zeide tegen zijn dol Paart, op onze laatfte reize naar *Hoftia*, *al diavolo*, *al diavolo*, *ai tutti diavoli*. Onze Heere God beware u, en alle de uwe, met begeerte van aan haar allen gerecommandeert te worden. Op Aller-Heiligen dag, in de Marefchalzee.

Uwe Beminde en getrouwe oude kennis,

Edmund Bonner.

Aan mijn zeer geliefden Vriend, de Eerwaardige Richard Lechmoor.

No. 38.

Zekere Brieven en inftructien voor den Heer *Willem Paget*, Ridder van de Koufeband: hoe hy met den Keizer zal handelen, gezonden aan den Keizer D.M.XLIX.

Voor

ton. ... lba. ... 12.

VOor eerst zal hy zijne instructien, en d'oorzaak zijner aankomste te kennen geven aan den Heer *Philip Hobbey*, Rezident by den Keizer, en met hem acces hebbende by den Keizer, zal hy hem zijn Credentiale brieven overleveren, en zijn last in manier als volgt afleggen.

Voor eerst, zoo zal hy onze goede genegentheid tot continuatie van vriendschap en des selfs vermeerdering, door zulke middelen als men wederzyds zou konnen bedenken, verklaaren; en hoe zy aan haar zyde zulks wederom hebben belooft.

Item. Op dat zy, zo wel als de Wereld, onze inclinatie daar toe mogen bespeuren, zo word hy gezonden, om te toonen hoe wy ons hier over hebben beraden; en zo zy daar ook alzo wel t'huis zijn, om t'aanhoren wat haar in dien aanzien raadzaam en dienstig dunkt; en op deze Conferentie of een besluit te maken over beide onze stellingen, of over eene der zelver, na dat men het oordeelen zal voor wederzijds Partyen dienstig te zyn.

Item. Het dunkt ons raadzaam, dat het Tractaat tusschen den Keizer en zijn Koninkl. Majesteit, Hoogloflijker Memorie alrede gemaakt, werde geratificeert, dat is te zeggen, dat het tusschen den Koning en de wederzijds Landen, die by dit Tractaat het meeste voordeel trekken, geratificeert worde.

Item. Dat voor de Ratificatie het Tractaat by hem en den Ambassadeur, en zekere andere perzonen die de Keizer daar toe mocht ordineren, overzien werde; op dat het blyke, of wy, nopende de woorden van het Tractaat, van eenerlei verstand wederzyds zyn.

Item. Daar op het heen en weer debatteren met zijn Ambassadeur alhier over het stuk van alliantie, de gelegentheid zig zoo toe droeg, dat men sprak van een Houwelyk, tusschen d'*Infante van Portugal*, en de *Princes Maria*; 't welk wy merken, dat den Keizer, zedert ter ooren is gekomen; en dat in geval de Keizer gezind zy noch verder in die zaak te treden, hy dan zeggen zal commissie te hebben, om daar van te handelen, en te sluiten.

Item. Om te verklaren hoe het met onze affairen in *Schotland* tegenwoordig geschapen staat; en nademaal de Schotten groot onderstand van eet-waren, Ammonitien van oorlog, en andere behoeftigheden uit deze *Dominien* bekomen hebben, waar over zy stijfzinniger geworden zynde, te min na reden willen luisteren; zo zal gemelde Ambassadeur deze zaak voordragende, zijn uiterste devoir aanwenden, om te verwerven dat niet alleen alle vry geley, door den Keizer of Regent toegestaan, afgeschaft mag worden; maar ook zijn vorder conzent, dat zo eenige van zijne onderdanen op *Schotland* handelen, zijnde gemeene Vyanden, genomen wordende voor by *Barwik*, derwaarts na toe, dat het dan ons Volk vry zal staan, om hare goederen als verbeurt, en voor prijs verklaart, te nemen.

Item. Om onzen tegenwoordigen handel met *Vrankrijk* bekent te maken, als ook van ons zenden van Gecommitteerden op der Franzen voorslag, die nergens van eenig besluit zullen maken, strekkende tot nadeel van de alliantie of Tractaten alrede gepasseert, of nu onder handen zijn, tusschen ons en den Keizer; maar datze van zijn handel aldaar t'eenmaal zullen afhangen; zoo dat in geval de Keizer, op consultatie over zijne affairen, iets met ons voornemen mocht tegen *Vrankrijk* by der hand te nemen, wy dan met de Franzen onze Communicatien daar na zullen aanleggen: Indien het anderzins mocht toe gaan, dan zullen gemelde Gecommitteerden, nu naar *Vrankrijk* af gezonden, insgelyks mogen doen.

Item. Om een eeuwig Tractaat aan te gaan, achten wy het gevoeglyk, dat de Koning van *Spangien* het zelve ratificere en ondertekene, en dat die van *Nederland* daar in begregen, in hare algemeene ver-

gaderen, zulks ook ratificeeren, en in hare Hoven daar van Decreten maken; en dat dit aan haar zyde geschiede, op zodanige wijze als voor dezen in die Landen, in 't gebruik is geweest: en dat aan onze zyde de Koning het zelve ratificeere, het Parlement bevestige, de Hoven van Justitie, des Konings Rechtbank, en d'andere Hoven tot *Westmunster* daar van Decreten maken.

Item. By aldien datter in het overzien van het Tractaat over het recht verstaan, daar van eenige swaarigheid of twijfeling mocht ontstaan, 't welk na zijn of des Ambassadeurs discretie schijnen zal tot des Konings voordeel te gedyen, dan daar op te concluderen, zoo zy 't willen toe staan; en in geval datter iets twyfelachtigs voor valle, 't welk, na hare discretie, schijnen zal den Koning nadeelig te zijn, zulks dan herwaarts over te schrijven, en daar van advertentie te doen.

Item. In het stuk des Houwelyks, voor af te verklaren wat'er door zijn Koninkl. Majesteits dood is na gebleven; en echter daar na te presenteren honderd duizend Kroonen, of de jaarlijkze inkomste die ze nu trekt. Dat de voornoemde honderd duizend Kroonen, of d'inkomste, tot Kalis zullen werden betaalt, zo het Houwelyk voort ga; dat zy op des Konings onkosten tot Calis zal werden geconvoyeert, en het Houwelyk gesloten, in het Hof des Keizers, of elders in de Nederlanden, volgens zijn ordre. Wat nu de Bruid-Schat aangaat, te eisschen de zomme van —— 's jaars, om betaalt te worden, ingeval d'*Infante* kwame te sterven, tot Calis alle jaren, op de Hoogtyden van —— en de Hoogheid van —— en dat zy met Juwelen, Zilver, Goud en andere bagagien, daar men dan in over een mocht komen, weder naar *Engeland* zal mogen reizen. En zo verre den eersten intree te doen; en by aldien datter noch meer over die zaak te verhandelen mocht vallen, ons dan alhier daar van t'advizeren, en van hier antwoord te verwachten.

Item. Wat nu onzen handel met den Koning van *Vrankrijk* aangaat, te verklaren, dat wy nu met hem en *Schotland* vier Jaren lang, zonder eenige assistentie, in oorlog zijn geweest; en dat wy 't nu oordelen, dienstig voor ons te zijn om den Koning van *Vrankrijk*, by deze aangeboodene occasie, gehoor te geven; in welk gehoor wy gezind zijn op des Keizers vriendschap onze oogen te slaan; alzoo wy niet een Jota of tittel van des Konings recht graag zouden willen laten vallen, zo ons de Keizer wil assisteren; maar anderzins moeten wy zulken accoort voor onzen Koning ingaan, als met zijn eere en behoudenis best mag bestaan. En nopende dit Artikel, zal de Comptrolleur by den Koning hard aanhouden, om met ons aan te gaan, en hem zijne dispuiten, en alle andere diergelyke zaken, die hy tot dien einde zou konnen bedenken, indachtig maken; en hem doorgaans doen hopen, dat wy braaf met hem zullen aangaan. Komt hy nu eenig particulier verhaal te doen, van de manier van accoort, dan zijn gevoelen daar over te horen, ons daar van te verwittigen, en dan met de zaak voort te varen, na dat d'antwoord van hier mede brengt; doch voornaamlijk te gedenken aan deze propositie om *Bullogne* tot defensie daar onder te betrekken, op gelijke Reciproque; want daar door zal hy komen te denken, dat wy niet gesind en zijn met Vrankrijk te sluiten, en alzo tegen houden zulke bewerkingen, (als by occasie van gemelde Comptrolleurs aangaan) of hy met *Vrankrijk*, of *Vrankrijk* met hem, met malkanderen mochten sluiten: en alzo zullen de Gecommitteerden naar *Vrankrijk* gezonden, een beter accoort voor den Koning konnen treffen. Doch dit Artikel moet hy noch wat verborgen houden, tot dat hy van zekere apparentie kome te hooren, dat onze Gecommitteerden in *Vrankrijk* onverrichter zake zullen scheiden. *Item*.

Item. De voornoemde Comptrolleur zal een proeve nemen, als uit zyn eigen koker komende, of zy uit zyn Koninkl. Majesteits handen Bulloigne, voor zeker ander Equivalent, willen aannemen.

Item Gemelde Comptrolleur zal na zyn discretie te werk gaan, in de voornoemde artykelen aan den Keizer, aan *Granvela* of d'*Arras* t'openbaren, het zy op eenen maal of op verscheiden reizen, zoo als het hem zal goed dunken; en zal zyne Pacquet-brieven aan de Gecommitteerden voor *Vrankrijk* tot *Calis* reziderende, addresseren, op dat zy mogen zien hoe hy te werk heeft gedaan, en de zelve te spoediger mogen over zenden, en na dezen hun ampt beter waarnemen.

No. 39.

Een verhaal van een zekere Conferentie die de Engelze Ambassadeurs met des Keizers Ministers hebben gehad, in een Brief aan den Protector.

SYn Genade zal gelieven te weten, dat op den 20. dito aan het logement van my, Orateur, gekomen is Monsieur *d'Arras*, verzelt met twee Presidenten van de Raad, *St. Mauricus* en *Vigilius*; dewelke, na wederzyds afgelegte Complementen, d'oorzaak hunner komste te kennen gaven, zeggende, dat de Keizer geinformeert zynde van de conferentie nu onlangs tusschen my en *Granvela* gepasseert, en om zyne genegentheid te tonen van den Koning te willen satisfactie geven, haar gezonden had, om het Tractaat na te zien, en te horen of wy over het verstaan van den inhoud daar van met malkanderen eenig verschil mochten hebben. Ik Orateur antwoorde, zulks niet ondienstig te zyn, hoewel ik van de zaken zodanig een opening niet hadde gedaan, noch ook verwacht, datze op zoo een wyze zouden gepasseert zyn. Doch om voor af des Keizers rezolutie te weten, hoe kan hy zig met de ratificatie van het Tractaat, op zodanige wyze als ik voor gedragen had, en dan daar op te accorderen, vergenoegt houdende, voortvaren tot een revizie daar van. Om ter goeder trouwe te gaan, zeide *D. Arras*, wy hebben het zoo verstaan, en daar op zulken rapport aan den Keizer gedaan, waar op hy ons deze commissie gegeven heeft. Wel aan, zeide ik, dewyl U E. hier nu zyt, en tot dien einde het Tractaat mede gebracht hebt, zoo mag men daar iets in doen, en naderhand ons daar wyders over beraden; verzoekende dat ingeval in de passagien van gemelde Tractaat iets aanmerkens waardig ons mocht voorkomen, dat wy dan, al eer de zaak dieper onderzocht worde, des Keizers rezolutie mogen weten, zoo ten aanzien van de ratificatie des Tractaats, als van de zaken die nu voorgeslagen mochten werden: 't welk zy voor redelijk keurden. Hier op begost men dan het Tractaat te lezen; en komende nu tot het 6. Artykel, waar in zorge gedragen word tegen een algemeene vyandschap, in kas van aanval door een voor afgaande vast stellinge, met wat voor een getal van volk d'aanval geschieden moet; en dat zoo van wegen den aanval als het getal van volk, dat de Koning tot conjunctie verzocht, hy dan de brieven des verzoekenden Konings geloof zou geven. Genomen, zeide ik, om deze zaak wel te vatten, dat den Koning, myn Meester, door brieven den Keizer liet weten, dat op zulken dag de Schotten, onze algemene vyand, zeven duizend man sterk, met assistentie van den Koning van *Frankryk*, in het Tractaat gesloten, de grenzen van *Engeland* kwamen t'affronteren, en boven de twee duizend man aan Land te zetten, om in het Rijk een invazie te doen: die ook in der daad een invazie deden, plonderden, brand stichteden, en gevangen namen dieze krygen konden; en dat de Koning daar over den Keizer verzocht,

volgens het Tractaat, om den Koning van *Vrankryk*, die zynen vyand hadde geassisteert, voor zynen vyand te verklaren; want zoo doet hy, en zo wil hy hem ook als zyn vyand tracteren; is dan de Keizer niet gehouden om zulks te doen? wat zegt gy daar op, vraagde ik, hoe verstaat gy dit Artykel? het schynt ja, zeide d'*Arras*; maar wy zullen den Keizer hier nader over spreken, en U.E. antwoord geven. De woorden, zeide ik, liggen duidelyk en klaar, en konnen geen ander uitlegginge verdragen.

Wat nu het 7. Artykel aangaat, waar in staat dat de Koning geld, in plaats van volk, tot assistentie verzoekende, zoo moet dan, d'invazie door den vyand gedaan, op houdende, het overblyvende geld wederom gegeven worden.

En d'inhoud van dit Artykel luid noch als volgt; dat schoon d'invazie al ophoude, zo hy nochtans den vyand wil vervolgen, hy de assistentie voor de tyd in het Tractaat bestemt, mag gebruiken; sprekende in generale termen (ingeval van *Auxiliare* Troepen, &c.) vraagde ik, of zy met deze generale woorden zoo wel geen geld als volk verstonden? waar aan zy schenen te twyfelen, en namen daar notitie van, om te weten hoe het by den Keizer lag.

Over het 9. Artykel, handelende van het herstellen van ongelyk, door den eenen Onderdaen aan den anderen gedaan, raakten wy wel een half uur lang aan het kibbelen, by occazie van een vraag die ik voorstelde, te weten, wanneer zy verstonden dat recht geweigert wierd? haar antwoord was, dat wy geen altoos gebruikten. En hier eindelijk verviel ik tot haar manier van een gantsche Natie t'arresteren, op het klagen van een schelmachtige Matroos. En hy verhaalde, hoe diefachtig ons volk was ter Zee, en hoe ongebonden, en dat de hare nooit tot zulke extremiteiten komen, dan als hare Onderdanen in *Engeland* geweest zynde, geen recht konden krygen. Ik zeide daar op, dat zulks nooit en was geschied; doch zo iemand van uwe Onderdanen zig acht beledigt te zyn, dan loopt hy voort na *Monsieur le Protecteur*; en hy van stonden aan, alle affairen des Konins aan een kant stellende, moet passen op d'affairen van *Monsieur le Mariniure*, of anders loopt hy al krytende na huis, dat hem in *Engeland* geen recht mag gebeuren; en dat gelooft gy voort, en daar uit ontstaan dikwils deze onlusten. En dunkt het u billijk, dat *Monsieur G.*, oft Gy ieder particulier perzoons klachte behoorde waar te nemen: dan zoud gy voorwaar een schoone bediening hebben. Neen, gy zendze na de ordinary Rechtbanken, en laat het dan zoo aflopen als het wild: en wil u met de zaak nooit meer bemoeyen; en dat wel te recht, sprak hy; want het gaat met u in *Engeland* zoo niet toe, alzoo daar alles voor den Heer Protector word gebracht, en daar word na geen ander Rechter noch Recht in het Rijk om gezien. Ja, zijn brieven worden ook te met achter de bank geworpen; en hier voor vrezen dikmaals onze Onderdanen, en worden derhalven genootzaakt *Monsieur le Protecteur* lastig te vallen. En dit en is niet waar, zeid' ik, en dit weet ook *Monsieur Hobbey*: myn Heer Protector noch iemand van den geheimen Raad bemoeyen haar met particuliere zaken hoedanig datze ook zyn, maar alleen met Staats-zaaken, alle andere zaken het gemeene Hof van Justitie aan bevelende, ten ware om uwen Ambassadeur daar dikmaals een dienst me te doen; en om te tonen dat hy genegen is om de vriendschap t'onderhouden, zoo laat hy zig veel gelegen zijn, aan de klachten uwer onderdanen; maar by *St. Maria*, wil hy na my lusteren, zo zal hy 't nooit meer doen, dewyl men het hem zoo weinig dank weet, maar zenden haar na de gemeene Recht-bank. Waar is dat? zeide hy: na d'Admiraliteit toe, zeid' ik. Ja, een schoone Rechtbank, zeide hy, want zoo

zal

zal de arme Mans twist-zaak, voor zyn weder-party bepleit worden. En waarom niet voor onze Admiraliteit, zoo wel als voor d'uwe. Voorwaar zy stuiten beide niet veel; zy waren Ordinary Hoven, doe men de Zee-zaken begost te reformeren, maar nu zy de lieffelijke reuk van de winst in de neus gekregen hebben, kreunen zy haar niet eens aan recht en gerechtigheid te oeffenen. Na dat wy nu by deze gelegentheid, een tyd lang hadden gesproken, zo van Arme Luyden, die ter Zee, van alles waren berooft, te helpen, als van arresten en pleidoojen, wederzyds voor te komen: zo vielen wy eindelik op dit subject, dat by aldien de Koningen aan haar kant, op haar advertentie aan den Keizer, en wy aan zijn Genade, te vreden waren, dat de Keizer suffizante commissie gave aan twee van zijn geheime Raad, om volgens hare discretie aan te horen, en ten vollen af te doen alle klachten, die des Konings Onderdanen alhier doen over crimineele zaken; en dat zijn Koninklyke Majesteyt ook twee Perzoonen uit zijn geheime Raad ordineerde, tot dien zelfden einde, ten opzicht van des Keizers Onderdanen, dat het een loffelyke zaak zou zyn.

En dit was het al, dat tusschen ons in een openbare conferentie passeerde, zeggende met eenen in het discoureren over de Ratificatie van het Tractaat, tusschen onzen Koning, en hare Landen, gelijk zy des Keizers bereidwilligheid scheenen te toonen (doch zoo noch niet gerezolveert) om het Tractaat te ratificeren, en wyders alles te doen, dat op reden bestond, om alzoo om te doen blijken zijn goede genegentheid, tot onderhoudinge en vermeerderinge van zijn Alliantie, met zijn Koninklyke Majesteit: zo allegeerde hy ook verscheide redenen, waarom dat de Keizer voor zijne Onderdanen, zijne Tractaten met uitheemsche Koningen niet en zou zoeken te ratificeren. Wy hebben het exempel des Konings, en van de Koning van *Vrankrijk*, in voorledene tyden op gehaalt; en wat daar by die gelegenheid tot C. —— in het bywezen van hem zelfs, de C —— en *Chap* gezeid wierd; waar op hy antwoorde dat de Staat van *Vrankrijk* meer ingebonden was, dan die des Keizers, en dat de Koning van *Vrankrijk* een gedeelte van zijn Patrimonium niet en konde weg geven, noch zijn Land verpanden dan met toestemminge van zijn Parlement, tot *Parys*, en de drie Staaten; maar het scheen hem toe, dat de Koning van *Engeland* grooter voorrecht had, doch dat de Keizer noch vry grooter had, daar van was hy verzekert; en zo hadden ook alle zijne voorzaten; en daarom zou hy zig zelven zeer node, zo diep in gevaar van haar steken: zy waren, zeide hy, vyftien of zestien Parlementen; en zo men haar een zaak voorstelde, waar van zy nooit diergelyk hadden gehoort, zo zouden zy over de zaak niet alleen veel peinzen, maar zouden ook willen datze nauwkeurig onderzocht wierde; en wat daar van komen zou, wist de Keizer niet; misschien dat zy ze om verre zouden stoten, waar door zijn voorrecht, by haar nadeel mocht komen te lijden. Doch daar hy nu, en zijne Voorzaten, met andere Koningen Tractaten ingaan, en altyd ingegaan hebben, en met eenen hare Onderdanen daar aan verbinden, zonder aan haar dezelve bekent te maken, zo zou het hier door konnen gebeuren, dat hare Onderdanen voortaan zouden verwachten, dat men aan haar van ieder Tractaat kennis behoorde te geven, 't welk niet en betaamt; doch dat een succederende Koning het Tractaat zou ratificeren, dacht hem dat de Keizer zulks niet dan voor redelik zou konnen keuren, en twyfelde niet, of hy zou daar goed bescheid op konnen brengen. Zo dat men ziet, voor zo veel dit Artykel aangaat, dat het op de confirmatie van den Koning, en de Prins zal aan komen, als ook op de conditie en manier, hoe wy het Tractaat aan haar komen te verklaren; waar in onz' voornemen is voort

te varen, dewijl onze instructie zulks mede brengt, ten zy dat voor de concluzie en het sluiten van de zaak, wy van zijn Genade ander last krygen.

De zaak dus verre gepasseert, en onze openbaar discours ten einde gelopen zijnde, en zy op hun vertrek staande, *d'Arras* willende, zo het scheen, om de regen nog wat blyven, trok my aan een zyde, vragende of hy my eenige dienst ergens in konde doen? zo gaf hem daar op tot antwoord, geen ander dienst als vriendschap en de continuatie van zijn goede genegentheid tot zijn Koninkl. Majesteits affairen; waar op hy ruime aanbiedingen doende, begost ik met hem wederom in besprek te treden, hem te gemoed voerende, hoe zeer zijn Genade, en alle d'andere op des Keizers vriendschap, en de goede directie van zijn Vader, en hem steunden, tot bevorderinge van zijn Koninkl. Majesteits affairen; aan wien zy haar zelven, in dat stuk, toonden groote Vrienden te zijn; zo deden zy ook, als getrouwe Dienaren van haar Meester, alzo het gelukkig en ongelukkig afloopen der affairen van d'eene on der haar, den anderen tot zijn voordeel diende. Waar over ik wijdloopig, na mijn gering verstand, discoureerde, hoe nodig het was voor den Keizer, om ons in alle zaken t'assisteren, invoegen dat wy niet mogen overweldigt, of by gebrek van vriendschap, genoodzaakt worden zulke wegen, om in rust en vrede te blyven, in te slaan, daar wy zelfs of zeer node zouden willen aankomen, of die daar na onze Vrienden, reden van argewaan lichtelijk mochten geven.

Ik verhaalde eerst, hoe wy om harent wil in den oorlog waren ingewikkelt; nademaal de Koning met *Vrankrijk* een heerlijk accoort had konnen ingaan, 't welk niemant zo wel als my bekent was: hoe lang wy den oorlog hadden uitgestaan, en hoe lang alleen: wat al Vriendschap zy aan onzen algemeenen Vyand, de Schotten, bewijzen: hoe onbeleeft de Franzen haar tegen ons toonen, en hoe zy door indirecte middelen ons zoeken uit te putten, om den Keizer daar door te meer te krenken en te verswakken.

Ik haalde ook op hoe de Franzen met den Turk, den Paus met *Duitschland* en *Deenmarken* aangingen, hoe zy de Schotten assisteerden, en dat dit nergens anders op zag, dan om by tijds gelegentheid, den Keizer op het lyf te vallen, of ten minsten zig zelven met deze hope te paayen, dat de Keizer haast zou komen te sterven; hoe wy nu swakker zijn, hoe hy daar gemakkelijker zal aan komen. Indien wy eenige van onze plaatzen aan onze kant overgeven, dat moet ons immers krenken; en dit hadden wy liever te doen, dan alleen tegen *Schotland* en *Vrankrijk* oorlog te voeren. Willen zy dan hare eigen sterkten bewaren, en ons moed geven om te houden dat wy noch hebben, zoo moet zig de Keizer genegen toonen, om *Bulloigne* in zijne defensie te nemen zo wel als andere plaatzen in het Tractaat begrepen; 't welke (zeide ik) wy niet gezind waren te doen, dan op een redelyk *Equ.valent.* Waar op hy dan rond uit zeide, wat voor een *Equipaient?* Wilt dat, zeide ik, in uw redelijke bedenking nemen. Waar op hy repliceerde, ik en zie niet hoe de Keizer over dat Artikel een rechtschapen accoort met eere kan maken, zonder over zijn Tractaat met *Vrankrijk* in ongemak te raken; en wy zijn gezind, sprak hy, met alle Man rond te gaan, en ter goeder trou te handelen. Hoe, repliceerde ik, wy konnen u met goêrecht van stonden aan ons doen toe vallen, zo gy na onzen raad wild luisteren, gelyk als ik even te voren mijn eigen geval voor stelde. Ja, zeide hy, indien uw geval in haar werk recht toe gaat; doch dat willen wy op uwe gemoederen en conscientien laten aankomen, of de daad zoo zy of niet. Want dit zal zijn Genade gelieven te verstaan, dat ik van de zaak zo nadenklijk discourcerde, als of zulken invasie alrede in

't werk

't werk gestelt ware geweest, en dat gy aan openbare Vyandschap socht te raken.

Kort om, mijn Heer *Protector*, na velerlei voorslagen, aanradingen en langwylige discourzen aan mijn kant gebruikt, om haar te bewegen tot aanneminge van *Bulloigne*, onder hare beschherminge, was dit alleen haar uitvlucht, dat zy graag zouden willen weten, hoe zy met eere en reputatie den Koning van *Vrankrijk* zouden konnen antwoorden, en behoorlijke zatisfactie geven: hoewel dat ik hem zekere formulieren van antwoord hadde voorgestelt, die hem, zo het scheen, niet aanstonden. Eindelijk en ten laatsten zeid ik, dat hy een Hoog geleerd Advocaat was, en gelyk als hy de questie hadde gestelt, zo was hy ook kloek genoeg, zoo hy anderzints daar toe gezind was, om daar oplossinge van te geven. Hy gaf my tot antwoord, dat hy aan den Keizer van deze zaken opening zou doen, niet twyfelende of hy zou my zodanig antwoord brengen, dat ik reden zou hebben, om vernoegt te zijn; en alzo vertrok hy; van welk antwoord, zo dra als wy ze bekomen zullen hebben, zijn Genade de weet zal gedaan werden. Hier mede afkortende, bidden wy God, dat hy zijn Genade gelieve geluk en voorspoed te geven.

No. 40.

Der Heeren Willem Paget, en Philip Hobbeys Brief: nopende hare negotiatie, of handeling met des Keizers Ministers.

Het Origineel.

'n, Zijn Genade zal gelieven te verstaan, r. dat Monsieur *d'Arras* verzelt met twe 'ba. Presidenten van den Raad *St. Mauritius* en 12. *Viglius*, gisteren na de middag aan het logement van my, Orateur, zijn geweest; en na wederzyds gepasseerde complementen, begost *d'Arras* d'oorzaak zijner komste op te halen, zeggende: dat de Keizer een wijle tijds de zaken tusschen haar en my, zedert mijn komste herwaarts, verhandelt, in overleg en deliberatie genomen hebbende, goed gedacht heeft om door haar zijn *finaal* antwoord en resolutie te geven.

En voor eerst, zeide hy, wat uw particulier voorstel aangaat, dat wy by den anderen zynde, om het Tractaat na te zien, gy een propositie dede op het 6. Artikel, rakende het stuk van openbare Vyandschap in geval van invazie: Zijn Keizerl. Majest. peinst vast sericuslijk, wat gy daar mede wilt zeggen; want alzoo dit geval noch ongeschapen is, zoo dunkt hem, dat gy, twyfelende aan zijne alliantie, hier mede hem de pols zoekt te tasten; 't welk gy niet eens behoeft te doen, nademaal hy zig zelven voor deze bereidwillig heeft getoont, om de Koning zijn Broeder, in alles te gevallen, en om alle Artykelen van het Tractaat op het naauwkeurigste t'onderhouden; en zoo dit geval al mogt voorvallen, dan zal hy niet mancqueren om alles te doen daar hem het Tractaat aan verbind; ondertusschen kan hy geen ander antwoord hier op geven.

Wat uw' vraag belangt, spruitende uit het 6. Artykel van het Tractaat, hier in bestaande: of by deze woorden (*Auxiliare subzidien*, *behulpzaam onderstand*) zoo wel geen geld als volk verstaan word? zijn Keizerl. Majesteit acht dat de woorden in haar zelven klaar genoeg liggende, niet anders, (als dat daar door zo wel geld als volk verstaan word,) uitgeleid konnen werden: alzoo hy ze in dien zin neemt.

Nopende de ordre of manier, hoe men wederzyds over Zee Rovers justitie zal oeffenen; zyn Keiz. Maj. overwogen hebbende wat daar best in te doen staat, zoo kan hy voor af met goe reden klagen over de veelerlei insolentien en roveryen, door uw' volk, onze Onderdanen aangedaan, en hoe weinig zy tot noch toe daar over gestraft zyn geweest; daar hy geduurig over te klagen heeft; en derhalven oordeelt hy 't gevoegelijker, al-

ees

eer men eenige concluzie van order vorder zoekt aan te gaan, dat zijne Onderdanen het ongelyk, en de ſchade die zy geleden hebben, eerſt vergoedet wierd, en dat alzoo de zaak zoo van zijn volk als het uwe, met den anderen byna in gelijke balance ſtoud; want ik verzeker u, zeide hy, het leed en ongelijk dat ons volk geleden heeft, is vry groot; onder andere, een arme Juwelier, van de overledene Koning vry verlof bekomen hebbende om zekere Juwelen in *Engeland* te brengen, en alzoo aan dezen verzegelden Brief des Konings die hy konde toonen, het groote zegel van *Engeland* juiſt niet en hing, zoo wierden hem zyne Juwelen afhandig gemaakt; en hy abzent zynde (hoewel de zententie zulks inhield) gecondemneert, om die volgens de ordre van uw' Wet te moeten verliezen; dat tegen alle recht en gerechtigheid ſtryd: 't welk immers in de ooren van alle man vreemd moet klinken, dat des Konings hand en zegel in een zaak van grooter belang als dit is, niet genoeg zou ſchynen te valideren; de Tractaten luiden ook, dat d'Onderdanen van d'eene Koning in een ander Konings Land, vry, en onverhindert mogen handelen en negotieren; maar om de zaak met eenen te verbloemen, zo heeft men met en enkel perzoon, ik en weet hem niet te noemen, een accoort gemaakt, en daar op zijn de arme man met zijn ergenamen van haar regt verſteken; 't welk zijn Keizerlyke Majeſt. wenſcht, dat in conzideratie genomen mag werden. En hoewel dat hem dunkt dat de Koning uw' Meeſter, als minderjarig zijnde, in eigen perzoon, volgens d'ordre van de Wet, geen uitſpraak over een zaak mag geven, of iets vaſt ſtellen dat hem, of zijn volk, nu al mondig geworden zijnde, daar aan kan verbinden: echter het daar voor nemende dat zijne voogden, met algemene toeſtemminge van het Parlement, daar toe geautorizeert zijnde, met deze of diergelijke zaken, uit zijn naam, mogen voortvaren, en daar een einde van maken: zoo zal zig dan zijn Keizerl. Majeſteit laten vernoegen, zoo wanneer de ſchade, die zijne Onderdanen tot hier toe geleden hebben, haar word vergoed, en met eenen een zeker ordre beraamt, om voor het toekomende in diergelyke voorvallen de misdadige te ſtraffen.

Wat nu de beveſtiginge, of het ſluiten van het Tractaat aangaat, aangemerkt het zelve eerſt tuſſchen den Keizer, en *Henrik* de 8. is geſchied, en door den Koning uwen Meeſter zedert zyn Vaders dood niet en is geratificeert, zoo meent dan zijn Keizerl. Majeſt. dat hy groot recht heeft om zulks te vorderen: weshalven, nademaal hem dunkt, als gezegt, dat deze zaken, die de Koning zelfs gedurende zijne minderjaarigheid mocht komen te ſluiten, niet krachtig konnen zijn: zoo zal evenwel zijn Keizerl. Majeſt. (indien uw Konings Voogden door autoriteit van uw Parlement daar toe gevolmachtigt zyn) zig laten vergenoegen, dat het Tractaat door haar in des Konings Naam, en door den Koning van Spanjen geſloten en geratificeert werde, op zoodanig een wijze als men voor beide partyen oordeelen zal beſt te behoren.

Wat nu belangt *Bulloigne* in bezittinge te nemen: dit moet gy weten, dat wy zo wel met *Vrankrijk* als met u in accoort ſtaan, 't welke de Keizer zonder rechtveerdige redenen, en niet dan met krenkinge van zijn eere kan breken: en hoewel zijn Keizerl. Majeſt. niet graag en zag, dat de Koning zijn waarde Broeder, die vrede, of het allerminſte ſtipjen van zijn recht liet varen, evenwel kan hy binnen *Bulloigne* geen guarnizoen leggen, ten zy dat hy op ſtaande voet met *Vrankrijk* wilde breken; 't welk hy van wegen zijn andere affairen als noch niet en kan doen; echter zal hy niet laten zijnen goeden Broeder in alles dat hy vermag gedienſtig te zijn, en ook zijn eere zoeken op te houden; edoch met *Bulloigne* mag hy zig op deze tijd niet be-

bemoeyen. Hier nu wat pauzerende, vraagde ik hem, is dit, *Monsieur d'Arras*, des Keizers rezolutie, en volkomen antwoord? Ja, antwoorde hy; met eenen verzoekende dat de Koning zig daar me wilde laten vergenoegen, en ook hem zulks ten goeden afnemen. Hoewel, zeide ik, myn Commissie zoo verre niet en strekte, om hier op te repliceren, alzoo het zijn Genade was onbekent, hoedanig de resolutie des Keizers zou zyn; dies niet te min zal ik de vrymoedigheid nemen, om by manier van discours, myn gevoelen hier in te uiten. Wy hebben (zeide ik) *Monsieur d'Arras*, van des Keizers vriendschap altyd veel gehouden, wenschende dat de Tractaten en Alliantie, als een hoognodige zaak voor beide Partyen, onderhouden mogen werden; tot meerder bevestiginge waar van, en op dat nu tegenwoordig voor de wereld mocht blyken, dat daar goede vruchten uit staan te volgen, tot onzer beide nut en voordeel, ben ik derhalven herwaarts gezonden, 't welk de voornaamste oorzaak myner komste is.

En op dat de band van vriendschap en alliantie tusschen beide Majesteiten te vaster mocht zyn, en alle twyfelingen weggenomen zijnde, geen oorzaak om te twisten overblyven; zoo heeft het ons gedacht, om u de confirmatie en revizie van het Tractaat, indachtig te maken, op dat aan het eene de wereld door onze daad de vast-stellinge van onze vriendschap mocht zien, en wy door het ander malkanderen mochten verstaan en bedenken, of'er noch iets daar by te voegen ware, tot gerief en voordeel voor beide Partyen; aan de begeerte waar van, gis ik, u zoo veel als ons gelegen is.

Daar gy nu zegt, dat zijn Koninkl. Majesteit van wegen zijne minderjarigheid, niets kan concluderen, of uitrichten dat genoeg valideren mag; hier op moet ik u dit rond uit zeggen, dat gy hier in zijn Koninkl: Majesteits eere al te veel raakt, alzoo ons dunkt, dat de Majesteit eens Konings zoo krachtig is, dat hy al immers zo veel autoriteit en volkomen macht heeft in de eerste uur zijner geboorte, als hy heeft nu al dertig jaren oud geworden zijnde. Hoedanig uwe Wetten zijn, weet ik niet, maar hier ben ik van verzekert, dat, volgens onze Wetten, al wat door den Koning in zijne minderjarigheid gedaan wort, of door zijne Ministers uit zijn naam, alzoo bondig en krachtig is, als of hy het by zijn mondige jaren hadde gedaan, zo daar eenmaal het groot zegel des Ryks opgedrukt is, dan is het onwederroepelijk vast. Ja, laten de Ministers vry toezien wat zy doen, op dat zy 't voor hem mogen verantwoorden tot zijne mondige jaren nu gekomen zijnde; maar hy moet toestaan alles dat zy hem geraden hebben in te willigen, zoo lang als hy noch niet mondig en is. Om nu te bewyzen, dat onze Wetten hem nu de zelve autoriteit geven, die hy zal hebben als hy tot zyn jaren gekomen is, blykt hier uit: dat zoo imand zig mocht verstouten de Koning een slag te geven, schoon het al ware van zyn Pedagoog of Tucht-Meester, men zou hem volgens de Wet, voor een verrader houden. En indien het met de zaak zoo geschapen stond als gy ze opvat, wy waren dan daar deerlijk en ellendig aan vast, want wy zouden geen Vrede sluiten, Ligue noch Tractaat aangaan, noch Wetten of Plakkaten mogen maken, gedurende des Konings minderjarigheid, die krachtig genoeg mochten zijn, om hem, of de zijne die te doen onderhouden. Maar gy zyt geheel en al van 't spoor af; en is de Keizer dan gezind een Contract te sluiten en te ratificeren, hy mag het vry doen, of laten, na zijn welgevallen.

Wat nu my zelven aangaat, dit moet gy weten, dat ik die Propositie niet zonder fondament van reden ten voorschijn heb gebracht; want gedenkende dat alle uwe, en alle onze gecommitteerde tot Utrecht

by malkanderen zijnde, over het Esclairciſſement of verklaringe van het Tractaat, hoewel des ſelfs woorden klaar genoeg waren, en niet anders uitgeleid konden worden, dan daar in duidelyk geſchreven ſtond; nochtans hebt gy van 't Artikel *van algemeene Vyandſchap*, na uw ſin, willen maken een Artykel van in geval van invazie. En daar, volgens de woorden van het Tractaat, niet eens gewag word gemaakt van eenig getal, en derhalven met hoe weinig in getal d'invazie geſchiede, behoorden d'aanvallers daarom voor algemene Vyanden gerekent te worden? Echter hebben uwe Gecommitteerden, na hun welgevallen de zaak uit gelegt, en wilden immers een getal van acht duizend Man voorſchrijven; onder welk getal zo d'invazie kwame te geſchieden, dan zouden de Tractaten in dit geval krachteloos zyn. En gelijk als gy hier een twijfelinge ſtelt, daar geen te vinden was, zoo dacht ik, had gy in andere zaken ook mogen doen, al warenſe noch zoo duidelijk en klaar; en hierom wierd ik bewogen, zulken geval voor te ſtellen, om te zien of gy dit Artikel verſtond, gelijk als gy het zelve had behoren te doen, na den letterlijken zin; en ook eensdeels om te weten hoe gy gezind waart, om dat lichtelyk de zaak alreede op de baan was geweeſt. Hierom, zeg ik, was het dat ik deze Vraag voor den dag haalde, en niet uit eenig mistrouwen op des Keizers vriendſchap, wien wy, ik moet het bekennen, altyd bevonden hebben, ons toegedaan, en weldadig geweeſt te zijn; en wy twyfelen ook niet of hy zal daar in volharden; over zulk is het onnodig zijn pols hier in te taſten, daar ik zulks niet eens in myn zin had.

Wat nu belangt uw antwoord op d'ordre van Juſtitie, ik en zie niet dat de Keizer zo grooten reden heeft om te klagen, over gebrek van juſtitie te oeffenen, in zaken die des Keizers Onderdanen betreffen, als gy wel ſchijnt te verbreiden en uit te meten; alzo tot noch toe niet een menſch in ons Land klachtig vallende, en verzoekende dat hem recht mocht geſchieden, wien zulks is geweigert. En of ſchoon iemand de ordre van onze wet afwachtende, en geen vonnis na zijn zin bekomen hebbende, alhier geklaagt mocht hebben over uitſtel of gebrek van Juſtitie, gy en hebt daarom niet voort te oordelen, dat hy de waarheid ſpreekt, of dat'er geen recht noch gerechtigheid in ons Land werd gepleegt, alzo wy hier en elders verſtandige en kloeke Miniſters, in onze wetten wel bedreven, en vroome eerlyke Mannen hebben, die naauw van gemoed zijnde, na recht en gerechtigheid te werk gaan, en na de directie van d'ordre der wetten van 't Land; en dat zonder aanzien van perzonen.

Wat nu des Juweliers zaak aangaat die gy ophaalde, dit moet gy weten, dat, gelyk als gy wetten in uw Land hebt, daar gy uw Gemeenten-Staat na dirigeert en regeert, wy ook zo hier te Lande hebben; uit kragt, waar van wy, uit goede inzichten, het in en uitvoeren van zommige waren, zonder des Konings Convooy of verlof, verbieden. En hoewel, gelijk als gy te vooren allegeerde, het Tractaat aan de Onderdanen van beide Koningen verlof geeft om in beide Landen met malkanderen vry te mogen handelen, echter ziet het niet op zodanige die haar laten voorſtaan, dat zy niet gehouden zyn, om haar na de Wetten en Coſtuimen van dat Land, daar zy op handelen, te reguleren; alzoo deze vergonde vryheid alleen op hare perzoonen ziet, van onverhindert heen en weer te mogen reizen, evenwel zyn zy daarom niet vry van de wetten. Daar nu wijders onze wetten houden, dat, van wegen zekere zaken, die aan den Koning ſtaan, het conſent daar van onder het groot Zegel moet paſſeren: zoo nu eenige van deze zaken onder eenig ander zegel komen te paſſeeren, dan mogen ze niet beſtaan, of het groot Zegel van Engeland moet zulks bekrach-

krachtigen; heeft nu de Juwelier, of uit achteloosheid, of uit gierigheid, of de gene die hy zijn zaak toevertrouwt heeft, deze ordinantie niet na gekomen, maar in het tegendeel, om wat onkosten te sparen, zig verstout om zijne Juwelen hier in het Land te voeren, al eer hem het groot-zegel daar toe verlof gaf; zoo dunkt my dat noch hy noch iemand anders met recht kan zeggen, dat hem ongelijk geschied, schoon dat hy volgens onze Wetten gevonnist wierd, van de zelve verbeurt te hebben: dies niet te min, na dat hy aldus gecondemneert was, zoo heb ik by zijn Genade myn Heer Protector, (meer ten gevalle van den Keizer, dan dat ik het voor redelijk keurde) verzocht, dat men den Juweliers Huis-vrouw hier in wat te gemoet zou komen, wien wy wisten daar aan handdadig te zijn, en niemand anders: nademaal dat zy het proces waarnam, en het Request uit haar naam ingelevert, en door haar was ingestelt; en eindelijk wierd zy, en niemand anders door des Keizers Ambassadeur ons gerecommandeert.

Ik heb, zeide hy, het Vonnis gezien, en niets is'er in, dat my zoo zeer tegens de borst stoot, als dat de man gezegt word, d'uitspraak van zijn Vonnis bygewoont te hebben, daar hy al lang te voren gestorven was.

Hy was'er by, zeid' ik, in de perzoon van zijn Huis-vrouw, wien hy tot volmacht hadde gestelt, en zyn eigen perzoon reprezenteerde; en ik weet dat de gene voor wien deze zaak diende, geleerde en gemoedelyke Perzonen zijn, die in het allerminste hier in iets zouden doen, dat tegen de Rechten of Wetten van 't Land stryd.

De Sententien in ons Land door de gedeputeerde Rechters uitgesproken, zijn recht en billijk, over zulks konnen, nog willen wy, om iemands perzoon, de zelve herroepen, na dat de zaken eenmaal voor het Hooge-Hof gedient hebben, daar men zoo weinig van appelleren kan, als by uw' Hooge-Hof van *Braband* in eenig geval geschied is. En de reden nu waar om aan onze zijde deze Ordre van Justitie ons niet en mishaagde, was, om den knoop van vriendschap en alliantie vaster toe te binden, en de continuele arresten, daar onze arme luiden zoo me geplaagt worden, voor te komen; en met eenen ook op dat diergelijke Supplianten te eerder mogen afgevaardigt worden, zonder mijn Heer Protector hier in *Engeland*, of u aldaar, daar gy met hoogwichtiger zaken bezig zyt, eens moeyelijk te vallen.

Wat nu *Bulloigne* aangaat; voorwaar, om dat wy dachten dat ingeval het mocht gebeuren, datze zijn Koninkl. Majest. met geweld ontnomen wierd, 't welk ik niet en hope, dan zou het verlies en de schade algemeen zijn, en by na den Keizer alzoo na treffen als ons. En hoewel wy in uwe zaken zoo kloek noch bedreven zyn als gy zelfs, echter zien wy na u om, en laten onze gedachten van verre over uwe affairen gaan, en lichtelijk dat wy eenigzins weten, hoe het daar me gelegen is; waar van ik meer zou konnen zeggen, maar zal het nu tegenwoordig hier by laten beruften. Maar dit, zegt gy, is de finale rezolutie des Keizers die hy hier over genomen heeft: wy nemen het voor een antwoord aan, en zullen ons zelven daar na reguleren. Daar gy, kwanswys, zoo styf op het poinct van Honeur staat in uw' Contract met den Koning van *Vrankrijk* te breken, zo gedenkt my dat *Monsieur Granvela*, uw Vader, in mijne tegenwoordigheid, niet en schroomde te zeggen, dat hy zijn mouw vol van questien had met den Fransman, en dat hy kans genoeg zag, om met hem te breken, zoo wanneer de Keizer daar toe slechts lust hadde.

Ja voorwaar, zeide hy, zoo hebben wy ook; maar de tyd en is nog niet geboren: wy moeten ons hier in na de tyd schikken, en na den eysch van onze andere affairen.

Gy zegt recht, zeide ik, 't is billijk de goede bestieringe van uw eigen zaken, voornaamlijk gade te slaan, echter, in het wel nemen, behoorde men de bondgenoten eenig respect toe te dragen. Maar dewijl dit uw antwoord is, zoo zal ik nu niet meer daar op repliceeren.

Maar dit moet ik noch zeggen, *Monsieur d'Arras*: Ik had uwen Vader voorgeslagen, daar gy niet van meld, en ik zou graag weten hoe het by u ligt, te weten van algemeene vyanden te laten vry passeren: 't welk het Tractaat by de Koningen met duidelyke en uitgedrukte woorden verbied.

Voorwaar, *Monsieur Ambassadeur*, zeid hy, de woorden van het Tractaat liggen, na uw zeggen klaar genoeg, en nochtans zou de zaak vry naauw bepaalt zyn, zoo menze in zulken extremiteit name; want het zou hier na konnen gebeuren, dat gy om *Hout*, *Kanefas*, *of Wijn*, en wy ook om diergelyke en andere noodruftigheden verlegen waren; by aldien nu in zulken geval de Koningen dat voorrecht niet en hadden, om een vry-gelei-brief of paspoort te geven, dit zou vry ongerieffelijk en een ongehoorde zaak zijn; hoewel ik vertrouw dat de Keizer aan zijn kant hier op zoo hard niet en zal dringen, maar zig na de duidelyke meninge van het Tractaat reguleren: doch hier op kan ik niet vast staan, alzoo *Monsieur Granvela* hier niet eens van gerept heeft: echter hebben wy hem, zeid ik, zulks voorgedragen, en hy gebood ons geen paspoort te gonnen, en dat het de Keizer ook aan zijn kant geenzins zou doen. Hy heeft het ook niet gedaan, zeide hy, zedert mijn aankomste in dit Land, noch en is het ook niet gezint hier na te doen. Hy en behoeft het niet te doen, sprak ik, want de paspoorten, die te voren uitgegaan zyn, konnen voor een wijle tyds duren of gelden. Neen, dat en is zoo niet, zeid hy; want d'allerlangste waren slechts voor een jaar, en dat is nu verstreken. Het is eerst onlangs gebeurt, datter een, zig verlatende op zijn vrye Pas, in dit Land kwam, om Koophandel te drijven, niet te min, alzo het Datum van de brief verloopen was, wierd hy by de kop gevat en gevangen gezet.

Na dat nu dit ons Discours ten einde was geloopen, zoo bracht d'*Arras* twee andere poincten op de baan, die de Keizer, seid hy, begeerde gereformeert te hebben; waar van het eerste was, dat onze Koopluiden, tegen het accoort, een hooger prijs op hare wollen zetten, en niet tot zulken prijs, als haar accoort ligt, willen verkoopen; waar over de Koopluiden alhier ongemakkelyk zynde, wenscht derhalven de Keizer, dat daar in zeker ordre beraamt wierd.

Hier op gaf ik tot antwoord, dat ik niet en wist, hoe het daar me gelegen was, doch evenwel meende ik dat onze Koopluiden zulks niet zonder merkelijke redenen deden; des niet tegenstaande, zou ik zijn Genade daar van informeren; niet twyfelende, of het zou, zo het aan onze kant haperde, verbetert worden; zulks ook van haar verwachtende.

Het ander was, zeide hy, dat ons Volk nu onlangs een bolwerk hadden opgeworpen, staande d'eene helft daar van op des Konings grond, en d'ander helft op des Keizers rechts gebied: en of schoon *Monsieur de Rue* het zelve bezichtigt, en gemerkt hebbende, dat de Keizer daar in verongelykt wierd, verzocht hadde op ons Volk, het werk te willen staken, dat zy evenwel haar gang gingen; waar over zig de Keizer ten hoogsten verwonderd, denkende dat het ons niet en zou welbehagen dat zijn Keizerlijke Majesteit met den Koning zo aanhing; verzoekt derhalven, dat men by tijds daar in een ander ordre wilde stellen.

Ik antwoorde, dat ik daar niet van wist; doch evenwel naar Huis toe kerende, zou ik my daar van laten informeren, en aan zijn Genade daar van rapport doen; die buiten twyfel zulk een ordre daar in zou stel-

ſtellen ; die op reden beſtond.

En hier begoſt *Monſieur d'Arras*, met veel cierelijke en opgepronkte woorden des Keizers inclinatie tot den Koning en zyne wilveerdigheid, om hem in alles te gratificeren zoo veel als wel doenelijk was, in het brede te extenderen; en dat ingeval, wy met *Vrankrijk* in een naauwer alliantie gezind waren te treden, hy niet en twyfelde of wy zouden volgens onze Tractaten, daar in te werk gaan: als ook, by aldien wy met de Schotten eenigzins tot een accoort raakten, nademaal zijn Keizerl. Majeſt. voornamelijk, om onzent wille haar Vyand is geworden, waar door zijne Onderdanen op verſcheiden manieren groot gevaar geleden hebben, zoo vertrouwt hy dat wy hier op acht zullen nemen en zorge dragen, dat zijn Keizerl. Majeſt. van de Schotten, al eer wy een finaal accoort met haar komen te ſluiten, behorelijke zatisfactie gedaan worde; en dat te meer; dewyl de Schotten hebben geprezenteert, en noch aanhouden, behalven van een rijke recompenzatie, met prezentatie van zeer ſchoone condities, zoo zijn Keizerl. Majeſt. met haar ſlechts Vrede wilde maken; 't welk hy voornamelijk om onzent wil nagelaten heeft, en noch weigeren zal te doen.

Dit was de ſtoffe van haar koel antwoord, van weinig kracht, zoo als zijn Genade beſpeuren kan, doch doorſpekt met ſchone woorden: voor raadzaam inziende, dat wy haar ook met gelijke Munte betaalden. Hier op nu door *d'Arras* een zeker tyd van afſcheid-audientie by den Keizer verzocht, en zyn belofte daar van bekomen hebbende, zyn wy vertrokken. Hier mede bidden wy God, dat hy zijn Genade zoo wel doe varen, als wy hem toe wenſchen.

Uit Brugge 24. *July.* — *William Paget.* *Philip Hobbey.*

No. 41.

Een zeker Brief geſchreven aan den Koning, door zijn Raad, tegen den Protector.

Het Origineel.

Hoog Mogende Prins, onze allergenadigſte Zouverain Heer;

HEt zal zijn Majeſteit gelieven te weten, dat wy de boodſchap hebben ontfangen, die zijn Majeſt. door zijn Secretaris den Heer *Willem Petre*, ons gelieft heeft te laten toekomen. Gelijk als wy met groote droefheid des herten verſtaan hebben, dat zijn Majeſteit, op onwaarachtige informatien, onze getrouheid eenigzins ſcheen in twyfel te trekken: zoo is het ook, dat wy op onze knien zijn Majeſt. in alle ootmoedigheid bidden, dat hy gelieve te denken, dat, gelijk wy altyd zijn Koninklyke Majeſteits Vader, hoogloflijker gedachtenis, en ook zijn Koninkl. Hoogheid in getrouheid en oprechtigheid hebben gedient: zoo zijn wy gezind, zijn Majeſteits getrouwe Dienaren altyd te blyven, en ons goed en bloed voor hem op te zetten; en tot verzekeringe van zijn Koninkl. Perzoon, en tot beſcherminge van zijne Koninkrijken en Dominien, hebben wy deze onze vergadering tegenwoordig aangelegt, en tot geen ander einde; waar toe wy God, den eenigen herten-kenner, tot getuige nemen.

Wy hebben voor dezen, door alle goede en zachte middelen getracht, om zijn Majeſteits Oom, den Hertog van *Zomerſet*, het bewind van zijn Majeſteits affairen, door advys van ons, en de reſt van uw' Raad, op te dragen; doch merkende dat hy zoo eigenzinnig is, dat hy altyd geweigert heeft, na reden te luiſteren; en daar en-boven verſcheiden zaken verrichtende, die voor zyn Koninkl. Majeſteits Perzoon, en zijn gantſche Rijk zeer ge-

gevaarlyk waren, en noch zijn, hadden wy gedacht andermaal in zoetigheid en stilte hem daar over aangesproken te hebben, had hy zig niet in zulker voegen met Volk bezet, zoo dat wy lichtlijk daar aan konnen merken, dat hy t'eenemaal genegen is den ouden weg in te slaan, en zijn eigen hooft, als voor dezen te volgen. Tot redres waar van, en tot geen ander inzicht, wy van stonden aan hier bereidwillig zyn, om uwe getrouwe Dienaren te leven, en te sterven. En alzo uw gantsche Raad byna hier nu by den anderen vergadert is, zoo hebben wy uwen Secretaris by ons alhier doen blyven; in alle ootmoedigheid zijn Majesteit biddende deze gedachten in zyn herte van ons te willen hebben, dat alleen de behoudinge van zijn perzoon en Staat, en d'ontlastinge van onze plichten, en anders niet, ons vast noodzaken te bedenken hoe men zijn Koningl. perzoon best zal konnen verlossen, van het gevaar daar hy in steekt; want al wat tegen zijn Majest. gezegt is, of gezegt zal worden, geen Wereldze inzichten altoos zouden ons bewogen hebben, om te schijnen als party te staan, dan uwe eenige behoudinge; 't welk zijn Majesteit hier na zal gewaar worden, en ons houden, daar wy niet aan en twyfelen, voor zijn allergetrouste Dienaren en Raads-Heeren, gelijk wy het, met anders te doen, nooit zullen verkerven; dat God weet, wien wy alle dagen zullen bidden, om zijn Majesteits behoudenis; en met onze lichamen zijn Perzoon en Koninkrijken, zoo lang als wy leven, voorstaan en beschermen.

R. Rich. Cancellier.	*Willem Petre Secretaris.*
W. St. John.	*Edward North.*
W. Northampton.	*Johan Gage.*
J. Warwik.	*R. Sadler.*
Arundel.	*Nicolaas Wotton.*
F. Shrewsbury.	*Edward Montagu.*
Thomas Southampton.	*Richard Southwel.*
T. Cheyne.	

No. 42.

Zekere Artikelen door mijn Heer Protector vertoont aan zijn Koninkl. Majest. in prezentie van zijn Hoogheids Raad, en andere zijn Majesteits Heeren en Adel, tot Windsor; om uit mijn Naam te kennen te geven aan de Heeren en de rest van zijn Koninklyke Hoogheids Raad blyvende tot Lonnen.

VOor eerst, dat ik niemand van haar aantaste, noch gezind ben geweest, om aan te tasten, of op eenige andere wijze moeyelijk of lastig te vallen; maar horende van zulke hare by-een-komsten en vergaderingen, van Ruitery en Voet-volk uit verscheiden gewesten van 't land by een te rapen, en niet wetende wat'er in til mocht zijn, zoo ben ik dan genootzaakt geweest, deze defenzie te zoeken, gelijk als ik van begin aan zijn Majesteit te kennen heb gegeven, om voor te komen, verder ongemak en gevaar, 't welk zijn Majesteits perzoon mocht over komen; en my door verscheiden geruchten en zekere informatien aangedient was, over zijn Majesteit, en my Protector, zijn hooft te hangen. *Cotton libr. Calig. I. B. 7.*

Ten anderen, dat dit Volk, 't welk nu tegenwoordig rondom zijn Majesteits perzoon is, niet en dient om haar die tot *Lonnen*, of elders zijn, of aan lyf of goederen eenig schade of leed te doen, maar alleen tot defensie, of'er iemand zijn Hoogheid zou willen aan boort komen.

Wat nu twist of tweedracht tusschen my den Heer *Protector* en de Raad aldaar aangaat, ik en weigere niet in alle billijkheid tot een redelyk accoort te komen, dienende tot behoudinge van zijn Majesteits perzoon, en tot onderhoudinge van zijn Koninkrijk in rust en Vrede, zoo zy slechts twee Perzoonen uit haar Raad, en in haar Naam

Naam met Commissie willen deputeren, om de zaken tusschen ons af te doen; en te slechten.

En ik bidde zijn Majest. dat hy twee van de perzonen, die hier rondom hem staan, ordinere d'andere twee by te wonen; en al wat zy met haar vier of drie perzonen met den anderen zullen besluiten, daar zal ik my geheel en al onder submitteren; en tot nader bevestiging hier van, zo het de voornoemde perzoonen voor goed zullen keuren, dat hun accoort en uitspraak door het Parlement, of eenige andere bedachte ordre bevestigt en geratificeert worde. Ik bid ook zijn Majest. dat hy op mijn ootmoedig verzoek, en volgens het advys van my, en andere uit zijn Raad alhier, om spoediger met de zaak voort te varen, en alle suspicie en twijfeling weg te nemen, aan de vier gemelde perzonen, of diergelyke twee uit haar Vergadering gelieve te gonnen vry geley voor haar zelven, en met yder van hun beide twintig van hare Dienaren om veilig te mogen komen, hier te blyven, en weder te keren als het hun belieft. Ik smeke ook zijn Majest. dat deze Acte met zijn Majesteits handen, en de onze ondertekent, tot genoegzame bevestiginge en assurantie hier van mag dienen. *Gegeven en vertoont op het Kasteel Windsor*, 8. *Octob.* M. D. XLIX.

No. 43.

Een zeker Brief van de Heeren tot Lonnen, geschreven aan zijn Koninkl. Majesteit.

Zeer Hoog-achtbare, en Hoog Mogende Koning, onze allergenadigste zouverain Heer,

WY hebben door den Heer *Hobbey*, zyn Koninkl. Majesteits genadigste Brief op den 8. dito ontfangen, en verstaan 't gene zijn Majesteit gelieft heeft door hem aan ons te communiceren. Wy bedroeven ons, dat zijn Majest. deze redenen zou hebben van moeyelijk te zyn, voornamelijk in diergelijke zaak; d'oorzaak waar van alleen 't welk wy aan uwe Majest. zeer wel konnen bewyzen, uit den Hertog van *Zomerset* is gesproten. Het valt ons allen vry verdrietig, om te vernemen dat zijn Koninkl. Perzoon eenige bekommeringe van gemoed zou hebben; en voor al moeit het ons, dat het zijn Majest. in d'ooren geblazen word, dat wy zoo groote zorge niet dragen, als ons betaamt, om deze beroerten te stillen, en zijn Majesteits Republyke en Staat voor gevaar te bevryen. Wy bidden zijn Majest. in alle ootmoedigheid te willen gedenken, dat wy daar zoo groote zorge voor dragen, als iemand ter wereld zou konnen doen; wy en vergeten ook niet, noch zullen, vertrouw ik, vergeten de weldaden, van zijn Majesteits Vader, hoogloffelijker gedachtenis, ontfangen, noch eenige van onze schuldige pligten van getrouheid met Eede bevestigt; uit de overdenkinge waar van, en zonderlinge zorge, waar voor wy ons genootzaakt vonden om ons zelven daar over zerieuselijk te beraden, en by den anderen te vergaderen: welke zaak, zoo wy niet op staande voet hadden achtervolgt en behertigt, dan hadde niet alleen zijn Koninkl. Perzoon (wien God Almachtig lang spare en beware) maar ook deze zijn gantsche Staat, zijnde alrede vry gekrenkt, en hellende na een ondergang, in alle waarschynelijkheid, en in korten tyd zeer groot gevaar gelopen, om heel onder de voet te raken: en dit alles, weten wy, en konnen het ook bewyzen, is nergens anders, dan uit gemelden Hertog ontstaan; zoo dat indien wy met alle vlyt hier in niet en voorzagen, dan zouden wy hier na onzen schuldigen plicht dies aangaande voor zyn Majest. niet konnen verantwoorden; weshalven wy in het allerminste niet en twyfelen, of zijn Majest., zoo goedertieren van aart zynde, zal deze gedachten niet

ee

eens hebben; dat wy alle, en ieder een van ons, hooft voor hooft, zijnde de geheele Staat van uw' geheime Raad, behalven een of twee Perzonen, door onze hertstochten ons zouden laten vervoeren, of zoo ſtout zijn om aan zijne Majeſt. te ſchrijven van zaaken daar wy geen volkomen verzekering van hadden, en veel meer vertrouwen wy dat zijn Hoogheids goedertierenheid zonder eenig achterdocht of argewaan, dat zelve voor raadzaamſt ſal inzien, zo voor zijn eigen Koninkl. Perzoon als voor alle zijn Onderdanen, dat het lichaam van zijn Raad meeſt oirbaar en dienſtig zal oordelen, waar aan in het geheel, en niet aan een particulier Perzoon, zijn Majeſteits verre-ziende Vader by zijn uiterſte wille en Teſtament, de zorge voor deze zijn Majeſteits Perzoon en des zelfs allergewichtigſte affairen des Rijks opgedragen en aanbevolen heeft.

Wy moeten dan ons zelven ten hoogſten gehoont en verongelykt achten, dat zijn Koninkl. Majeſteits Perzoon op zo een wyze door den Hertog alleen ons werd onthouden, en voor ons opgeſloten, tot merklijke droefheid van ons allen, groote kommer en angſt voor alle andere zijn Majeſteits getrouwe Onderdanen, en tot verwondering van de geheele wereld. Veel eer kan een particulier Perzoon wat quaats brouwen dan Wy met ons allen, dewelke, wy nemen God tot getuige, duizend maal meer over zijn Majeſteits Perzoon bekommerd zijn dan om ons eygen leven. Wy vertrouwen ook dat zijn Majeſteits goedaardigheid en diſcretie voor geen moedwilligheid zullen aanzien het geene zijn gantſche Raad eenparig beſluit of beſluiten mocht, tot zijn Majeſteits behoudenis en welſtand; waar in hoe Wy meer over een komen, hoe zijn Majeſteit, vertrouwen wy, een beter gevoelen van ons en onzen handel en bedrijf zal hebben. Wy ſcheppen geen kleine trooſt uit de aanmerkinge van de groote apparentie van zijn Majeſteits natuurlijke goedertierenheid, zelfs in deze zijn jonge Jaren; en de gewiſſe hope die wy daar van hebben, doet ons vaſt vertrouwen dat hy ons ook zulx toe vertrouwt: en dat hy by gevolg is, en blyven zal, onze genadige goede Heer.

Tot een ſlot dan van deze zaak, rakende den Hertog van Somerzet, heeft hy zulk een reſpect voor zijn Majeſteits behoudinge als hy voor geeft; neemt hy zijn ſchuldige plicht aan Gode zodanig in acht als zijn belofte en eed hem afvorderen; houd hy zijn Majeſteits Vaders uiterſte wil zoo in gedachten gelijk als het een goeden Executeur betaamt; draagt hy uw wet zulken eerbiedigheid toe, als een getrouw Onderdaan behoorde te bewijzen? laat hem dan ons, uwe Majeſteits ootmoedige dienaars en getrouwe Raads Heeren, vry acces gonnen by uw Majeſteit; laat hem, zo als het een recht onderdaan betaamt, onder zijn Majeſteits Raad, en de ordre van des zelfs wetten, zig zelven buigen; laat de verzamelde macht weg gezonden werden, dan mogen wy onzen ſchuldigen plicht om op zijn Majeſt. te paſſen, waarnemen: en daar na met zijn Majeſt. openhertiger te rade gaan over de bekwaamſte manier van de behoudinge zijns Perzoons. Hier op zullen dan zijn Majeſteits Onderdanen haar geruſt ſtellen, en alle oorzaaken van commotie achter blyven. Wil nu den Hertog zig hier in niet laten gezeggen, zo moet men denken dat hy by zijn boosaardig en verſtoeyelik beſluit blijft. Het Protectorſchap en de Vooghdyſchap over uw' Koninklik perzoon wierd hem by Teſtament van uw' Vader niet toegeſtaan, maar alleen door accoort eerſt onder ons Executeurs, en daar na van andere: die eer-titelen en ſpeciale bedieningen wierden hem aanbevolen gedurende des Konings welbehagen; en met deze voorwaarde, om alles, volgens advys van zijn Raad, te verrichten; om welke voorwaarde, (alzo hy ze dikmaals gebroken heeft, en datter geen hope meer van beterſchap in hem is, ſchoon wy hem daar over dikmaals hebben aangeſproken,

ken, wy hem deze eertitelen of bedieninge gantsch onwaardig keuren. Andere particuliere zaaken, al te veelvoudig en wydloopig om daar over aan zijn Majest. nu te schryven, zullen wy in onze naaste acces by zijn Koninkl. Perzoon, particulierder konnen ontdekken, overleggen en schikken, na dat men zal oordelen best te voegen voor zijn Majesteits eere, behoudinge, en voor de ruste en welstand van zijn Koninkrijken en Dominien.

No. 44.

Zeker Brief van de Heeren van 't Parlement tot Lonnen, aan den Aarts-Bisschop van Cantelberg en den Heer Willem Paget &c.

Mijn Heeren, zijt van Ons hertelik gegroet. Wy hebben van den Heer *Hobbey* uw' brief ontfangen, en uit hem vernomen dat zijn Koninkl. Majest. uit uw' naam verklaart heeft ons geloof te geven; d'antwoort waar op, alzo ze u beide wydloopiger zal voor komen in, onzen brief aan zijn Koninkl. Majest. en ook uit het rapport van den Heer *Hobbey* zelfs, zullen wy dan daar niet meer van op halen; van uwe Achtbaarheden en aan ieder van u in het byzonder verzoekende, en dezelve smekende, dies niet te min ook mits dezen belastende en gebiedende uit zijn Koninkl. Majesteits naam, dat gyl. een wakende oog gedurig in het zeyl wild houden en naauwe zorgen voor het leven van onzen zouverain Heer en Koning, en dat zijn Perzoon van het Kasteel Windzor niet vervoert en werde, vermits gyl. zulks zult moeten verantwoorden. Wy worden bewogen om hier in met U E. A. ernstig te gaan, en dat niet zonder groote redenen; en onder andere konnen wy niet nalaten om U E. A. in te boezemen dat het ons zeer vreemd toe schijnt en een groot wonder is voor alle oprechte Onderdanen, dat gyl. of assisteren, of gedogen wilt dat zijn Koninkl. Majesteits Perzoon onder de Sauvegarde van den Hertog van Zomerset blyve, afgezondert van zijn eygen oude en gesworene Dienaren. Het schijnt al wat vreemds, dat Vreemdelingen in zijn Majesteits eygen Huys, zijn eigene wapenen of geweer dragen, en de naaste aan zijn Perzoon zijn; en dat de geene wien de gewoone zorge over hem bevolen is, achter of moeten staan, en volgens haar eed, hem niet mogen waarnemen; komt hier eenig kwaad uit t'ontstaan, gyl. kunt lichtlik denken wien zulks te last gelegt zal worden: zeer vreemd en gevaarlik is het voorbeeld. Nu dan, Mijn Heeren, by aldien dat U E. A. de behoudinge van zijn Majesteits Perzoon en Staat ter herte gaat, zo voegt u tot dien einde by ons; wy hebben aan zijn Koninkl. Majest. geschreven, op wat wyze deze zaken in der stilte en met moderatie geslist en bygelegt zouden konnen werden; in d'uitvoeringe waar van wy niet anders gesind zijn om te doen dan wy wilden dat ons geschieden zou; en dat met zoo groote zedigheid en toegenegentheid, als wy met eere zouden konnen doen. Wy vertrouwen dat niemand onder U E. A. ons zal konnen beschuldigen, veel min brandmerken met zulken wreedheid als gyl. dikmaas verhaalt. In U E. A. brief steekt noch een zaak daar wy ons ten hoogsten over moeten verwonderen, te weten dat gyl. schrijft meer te weten, dan wy weten. By aldien dat de zaaken die u l. ter ooren komen en voor ons zijn verborgen, van zoo groot belang zijn als gy schijnt voor te wenden; en dat ze zijn Majesteits Perzoon of de Staat raken, zo dunkt ons dat gyl. hier in niet na behoren, te werk gaat, nademaal dat gy ze aan ons, reprezenterende den gantschen Staat van de Raad, niet en hebt geopenbaart. Hier mede dan God biddende dat hy U E. A. gelieve de genade te geven om te doen dat tot behoudinge en beveyliginge van zijn Koninkl. Majesteits Perzoon en tot gerustheid van zijn Koninkrijk mag dienen, willen wy, na hertelike groetenis, hier mede at korten.

No. 45.

No. 45.

Antwoord op de voorgaande Brief.

Het Origineel.

Ex libro Concily. MYn Heeren, na onze hertgrondige groetenis, zal het U E Hoog-Achtbaarheden gelieven te weten, dat de Heer *Philip Hobbey* nu deze morgen, volgens de commissie die Mijn Heeren hem gegeven hebben, U E.H.A. Brief aan zijn Koninkl. Majest. heeft vertoont, in het by wezen van ons, en van alle andere zijne Majestcits getrouwe Dienaren alhier, welke Brief, als ook de andere aan die van de Kamer en het Lager-Huis, overluid wierd gelezen; 't welk voor haar, en ons ook, zeer troostlik was t'aanhoren; wy zullen in geen gebreke blyven van ons zelven met alle vlyt na den inhoud daar van te reguleren.

Daar Mijn Heeren nu haar verwonderen, dat wy den Hertog van *Zomersets* volk zijn Koninkl. Majest. lieten bewaren; als ook dat wy dit woord wreedheid zoo dikmaals herhalen, hoewel wy niet en twyfelen, of Mijn Heeren zijn volkomen bericht, hoe het met ons alhier is gelegen, en by wat occazie d'eene toegelaten is geweest, en d'ander voortgevaren heeft, echter in onze by eenkomste, die zijn mag, wanneer, en waar het Mijn Heeren gelieft, willen wy, en konnen ook, U E. H. A. zodanige rekenschap geven, als dat wy niet en twyfelen, of zy zullen daar me vergenoegt zijn, zoo wanneer Mijn Heeren ons de zelve zullen gelieven af te vorderen. En nademaal de Heer *Hobbey* van alle ons doen alhier Mijn Heeren in het particulier kan onderrichten, zoo is 't dat wy het verhaal van alle andere zaken aan hem refereren, behalven alleen, dat wy, zo dra als het Mijn Heeren goed dunkt, en eenigzins gelegen komt, geern zouden willen weten, of zijn Koninkl. Majest. van stonden aan derwaarts zal gaan, of hier noch blyven; verzoekende met eenen, dat zommige Heeren de moeite gelieven te nemen, om voort hier te komen; tot welken einde ik Orateur of Spreker in het Parlement, drie van de Heerelijkste Kamers op het groote Hof met Tapyten zal laten behangen, en stofferen. Hier mede God dankende, dat alles zoo wel toegegaan is, bevelen wy U E. H. A. in zijne bescherminge.

Uit Windsor, 10. *October* M, D, XLIX. — *U E.H.A. gewisse en beminde Vrienden,*

T. Cant. Willem Paget. T. Smith.

No. 46.

Zekere Artykelen waar mede de Hertog van Zomerset beschuldigd word.

1. DAt hy een Protectors bediening heeft aangeveerdigt, met expresse conditie, dat hy zig met des Konings affairen niet en zou bemoeyen, dan met conzent van de voorledene Konings Executeurs, of het meerder deel daar van.

2. Dat hy echter gaande tegen deze conditie aan, het Recht niet en heeft laten voortgaan, en uit zijn eigen autoriteit, zoo door Brieven als Mandementen, de Wetten omgekeert heeft.

3. Dat hy verscheiden Perzonen over verraad, moordery, doodslag, rovery, dievery, en brandstichtinge by de kop gevat en gevangen gezet zijnde, ontslagen, en op hare vrye voeten gesteld heeft; tegens de Wetten en Plakkaten van het Land.

4. Dat hy onder zijn eigen handschrift en zegel, verscheiden Luitenants over Legers, en andere gecommitteerden over de gewichtige affairen des Konings heeft geordineert.

5. Dat hy over d'importante affairen dezes Rijks, met d'Ambassadeurs van andere Koninkrijken alleen gehandelt heeft.

6. Dat

6. Dat hy verscheiden van des Konings aanzienelijkste Raads-Heeren heeft derven toegrauwen en toesnauwen, als slechts haar gevoelen, en Raad, in des Konings zaken van groot belang, met de zijne niet over een kwamen, haar te met verwytende, dat zy niet waardig waren, om in de Raad te zitten; en dan wederom, dat hy haar geen hoogwichtige affairen behoefde noch diende t'openbaren; en dat, zoo zy met hem niet en wilden stemmen, hy haar dan kasseren zou.

7. Dat hy tegens de Wet van het Land een Hof van Request in zijn Huis hield, en verscheiden Perzonen dwong, om van wegen hare Leengoederen aldaar te pleiten; en daar een uitspraak over gaf.

8. Dat hy geen Ampt-man zijnde, zonder met den Raad, of het meerder deel daar van, te rade te gaan, bedieningen die aan den Koning stonden, te begeven, voor geld verkocht heeft; leengoederen en beneficien, den Koning toebehorende, verleende Bisdommen weg schonk, en des Konings Landen verkocht.

9. Dat hy een Alchimistery beval toe te stellen, om des Konings geld in waardy te doen afslaan.

10. Dat hy dikmaals in het openbaar hadde gezegt, dat den Adel, en andere Jonkers, d'eenige oorzaak waren van een diere tyd; waar op het volk op de been raakte, om, op hun eigen Autoriteit, de zaken te reformeren.

11. Dat hy in weder wil van de gantsche Raad, een Plakkaat liet uitgaan, van wegen de Limiet-scheidinge; waar over het volk nu en dan oproerig wierd, en veel van des Konings Onderdanen om het leven bracht.

12. Dat hy een Commissie met Artykelen daar aan uit gaf, rakende de Limiet-scheidinge, gemeene Landeryen, Hooge wegen, Boere-Huizen, &c. gevende den Gecommitteerden volle macht, om over deze zaken te zitten, en daar een uitspraak over te geven: waar door de Wetten, en Willekeuren van het Ryk onder de voet, en het volk op de been raakten, en vry oproerig wierden.

13. Dat hy de Rebellen liet t'zamen rotten, en tegens den Adel, &c. van het Rijk in haar volle geweer te Velde liggen, en na haar welgevallen voor een tyd domineren.

14. Dat hy verscheiden Rebellen moed en couragie in sprak, haar belovende voort te betalen, vereeringen, en ook bedieningen te geven.

15. Dat hy tegens de Wet, en in faveur van de Rebellen, een Proclamatie liet uitgaan, dat haar niemand, om eenige misdaad in hunne Rebellie gepleegt, lastig mocht vallen, of voor recht roepen.

16. Dat hy ten tyde van Rebellie gezegt hadde, dat hem het doen der Rebellen wel aanstond; en dat de gierigheid van den Adel het volk dede mutineren; en dat het beter was dat zy storven, dan van honger vergingen.

17. Dat hy gesegt heeft, dat de Heeren van het Parlement aan de reformatie van de Limiet-scheydinge, en andere zaken niet graag kwamen, over zulks was het hoognodig, dat het volk zelfs daar de handen aan sloeg.

18. Dat na gedane verklaringe, wat'er noch aan *Bulloigne* ontbrak, by de gene die daar inspectie van hadden genomen: heeft hy evenwel daar geen reparatie ooit aan willen doen.

19. Dat hy niet wilde lyden, dat *New-haven* en *Blackenes* van volk, en ammonitie voorzien wierden, hoewel hem van de behoeftigheid, de weet gedaan, en door des Konings Raad zulks aangeraden wierd, waar op de Koning van *Vrankrijk* moed kreeg, of om daar zelfs een aanval op te doen.

20. Dat hy zelfs geen last wou geven noch lijden, dat den Adel en Jonkers de Rebellen by tijds dempten; maar schreef daar en tegen aan haar, dat zy de Rebellen vriendelijk zouden toespreken, en onthalen.

21. Dat hy op 5. den October dezes jaars tot *Hampton-Court* oproerige acten heeft laten na-aapen en onder het Volk in verscheyden gewesten van dit Koninkrijk uitstrooyen, om zijn eigen intereſt ſtaande te houden; beginnende aldus: goede lieden &c. daar door gezind zijnde een oproer en inlandzen oorloog onder des Konings Onderdanen te verwekken.

22. Dat des Konings geheime Raad tot Lonnen in deliberatie genomen hebbende om hem aan te ſpreken en de reformatie zijner Regeringe in te prenten; zo heeft hy, van hare by een komſt horende, door zijne brieven op verſcheiden plaatzen doen verkondigen dat zy hooge Verraders des Konings waren.

23. Dat hy valſchelijk, zo tegens den Koning als andere Heeren, die rondom zijn Perzoon ſtonden hadde, gezegt, dat de Heeren van Lonnen gezind waaren den Koning om hals te brengen; begerende van den Koning dat hy 't nooit wilde vergeten, maar wreken; en verzocht aan de jonge Heeren, dat zy 't hem wilden helpen onthouden; menende alzo twiſt en tweedracht tuſſchen den Koning en zijn Adel te zaayen.

24. Dat hy op verſcheyden tijden en plaatzen gezegt heeft, dat hem de Heeren van de Raad tot Lonnen voor hadden te dooden; maar zo ik kome te ſterven, dan zal de Koning ſterven; en hongeren zy my uit, dan zullen zy hem uithongeren.

25. Dat hy na zijn eigen hooft te werk gaande den Koning van *Hampton-Court* naar *Wintzor* zoo ſchielijk dede verhuyzen, zonder eenige verzorginge voor af te laaten gaan, dat hy niet alleen zeer bevreeſt was, maar ook gevaarlijk krank wierd.

26. Dat hy uit kracht van zijne brieven, des Konings Volk in een groot getal in 't geweer dede komen, en dat krijgs-gewyze, tot zijner aſſiſtentie en defenzie.

27. Dat hy zijne Dienaren en Vrienden tot *Hampton-Court* en *Windzor* het Konings geweer liet dragen, daar des Konings Dienaren en lijfwacht ongewapent gingen.

28. Dat hy voorgenomen had, naar *Gernzey* of *Wales* te vluchten, en Poſt-Paarden, Mannen, en een boot daar toe had laten klaar maken.

No. 47.

Een zeker Brief door den Raad geſchreven aan de Biſſchoppen, om haar te verzekeren dat de Koning gezind was met de Reformatie voort te varen.

Door den Koning.

Eerwaardige Vader in Chriſto, en Trouhertige wel beminde, wy doen UE. van herten groeten.

HOewel dat het boek de naam dragende van Liturgie, of een boek der algemeene gebeden, bedieninge der Sacramenten, en van andere Coſtuymen en Ceremonien der Kerkke, volgens het gebruik der Kerkke van Engeland, door een Acte van het Parlement met gemeene ſtemmen is gedrukt, om, volgens den inhoud daar van, by alle Perzonen in dit Rijk gebruikt te worden: echter zijn wy geinformeert dat verſcheiden onruſtige en boosaardige geeſten, zedert d'apprehenzie van den Hertog van Zomerzet, onder de gemeene man hebben uitgeſtrooit, dat men nu wederom zijn oud Latijnſch Servies-boek, zijn betovert brood en water, en diergelijke ydele en overtollige Ceremonien meer zou hebben; als of het drukken van het gemelde boek dezes Hertogs werk alleen ware geweeſt. Wy dan, met advijs van het ligchaam en de Staat van onze geheime Raad, by ons zelven overdenkende dat dit boek ons' werk en het werk van den gantſchen Staat onzes Rijks, in het Parlement vergadert, niet alleen is, maar ook dat het zelve op de H. Schrittuur is gegrondveſt, de Order van de eerſte Kerk conform, en voor onſe Onderdanen vry ſtichtelijk. Om dan alle

alle zodanige ydele verwachtinge van wederom te zullen hebben de Liturgie, de bedieninge van Sacramenten, en andere costuimen en ceremonien in 't latijn, waar door men slechts on-wetenheid meer als wetenschap, en duisternis meer als licht zou komen te achten, en den weg tot Papistery en zuperstitie wederom te banen,) weg nemen: heeft het ons derhalven volgens gemelde advijs, goed gedacht te verzoeken, en evenwel gebieden en belasten wy U E. A. wel scherpelijk, dat gij-l. voort op het ontfangen van deze onze brief, den Deken en de Prebendarizen van uw' Hooft-Kerk, mitsgaders den Priester, Vicaris, en opzienders van yder Parochie binnen uw' jurisdictie en Bisdom reziderende, gebied, by u of uwe gedeputeerden, of eenige der zelver te brengen en over te leveren (voor haar Kerk of Parochie) op zulken bequame plaats als gijl· zult komen t'ordineren, alle Zang-boeken, Mis-boeken, Processie-boeken, Hand-boexkens, Legende-boeken &c. volgens het gebruik van die van *Sarum*, *Lincoln*, *Jork*, of die ergens in particulier gebruik zijn: en alle andere Godtsdienstige boeken; het bewaren waar van de gemelde *Liturgie* nadeelig zou zijn; en dat gy deze voornoemde boeken in uw' hand neemt, of aan uwen gedeputeerde overgeeft, om zoo geschonden en vernietigt te worden, dat ze voortaan niet meer mogen dienen tot diergelijk gebruik daarze toe geordineert waren; of eenigzins mogen beletten die godvruchtige of eenparige order, die met gemeene stemmen nu in druk is uitgegeven.

So gy nu iemand mocht aantreffen die zig ongehoorzaam of ongewillig toond om gemelde boeken, volgens den inhoud van deze onze brief, ten voorschijn te brengen; dan zult gy dien Perzoon in hechten houden ter tijt toe dat gy ons van zijn kwaad comportement geinformeert zult hebben. Wy willen en gebieden ook, dat gy van tijd tot tijd onderzoekt, of onderzoek laat doen, of'er eenig boek onder stoelen of banken gesteken of achter de hand gehouden werd; strijdig tegens den inhoud van deze onze brieven, en dat gy het zelve na u neemt; u in alles regulerende na onze vorige ordinantie. Daar en boven, alzo het ons ter ooren is gekomen, dat verscheiden hertnekkige en stijfzinnige Perzonen weigeren iets te contribueren tot het gebruik van Brood en Wijn in het Nachtmaal, volgens de ordre in gemelde boek voorgeschreven; ter oorzaake waar van de H. Communie op Zondagen dikmaals nagelaten word: zo willen en gebieden wy u dan, dat gy zulke obstinate Perzonen voor u doet dagvaarden, en haar dan vermaant en waarschouwt om de ordre in het voornoemde boek voorgeschreven, na te komen; en by weigeringe, haar dan te straffen met zuspenzie, excommunicatie of andere cenzuren der Kerke. Wilt dan hier in geenzins verzuimelijk zijn, om by ons in geen ongenade te raken. *West-Munster 25. December, in het 3. Jaar onzer Regeringe.*

Thom. Cantuar.	*J. Russel.*
Rich. Cancell.	*H. Dorset.*
W. St. John.	*W. Northampton.*

No. 48.

Cardinaal Wolzeis Brief na Romen geschreven, om, op het sterven van den Paus Adriaan, het Pausdom voor zig zelven te mogen bekomen.

Mijn Heer van Bath, Heer Secretaris en Heer Hannibal.

Ik recommandere my in uwe gratie, en laat u weten dat ik uit brieven my onlangs toegezonden, door u Mijn Heer van *Bath*, en mijn Heer *Hannibal*, gedateert op den 14. September, welke brieven ik van stonden aan zijn Koninkl. Majest. vertoonde, met groote droefheid verstaan heb, dat het God Almachtig belieft heeft op den zelfden 14. dag zijn Heiligheid den Paus *Ex M. S. Col. Cor. C. Cant.*

 uit

uit deze werelt te halen in zijn eeuwig Koninkrijk, wiens ziele Christus genadig zy. Een tydinge voorwaar, die den Koning en my dapper smert, en voor d'algemeene welstand en ruste van het Christendom (waar toe zijn H. als een devote en deugdzame Vader alle vlyt en yver heeft aangewend) gantsch onaangenaam en nadeelig is; dies niet te min, ons zelven schikkende na het welbehagen van God Almachtig, wien wy alle, als hy ons roept, gehoorzaam moeten zijn, zoo is het de zin en meninge van zijn Koninklijke Majesteit, en ook van my, om de behulpzame hand, zoo veel als doenelijk is, te bieden, datter nu, by het H. Collegie der Cardinalen, zodanig een Successeur genomineert en verkoren mag worden, die, door Gods Genade, de goede en deugdzame intentien en voornemens, aangaande de bevrediginge van het Christendom, effectueren en uitvoeren mag, waar toe onze voorledene H. Vader, voor zoo veel als de kortheid van zijn tyd toe liet, zeer genegen scheen te zijn; het welke, hoe hoognodig dat het tegenwoordig zy voor den Staat van de Christelijke Religie, alle dagen nu meer en meer afnemende, kan ieder een licht bezeften. En voorwaar onder alle andere Christen-Potentaten, gelijk als gy l. voor dezen wel verstaan hebt, is'er niemand die tot bevorderinge daar van met raad en daad meer gecontribueert heeft, als de Keizer en zijn Koninklijke Majesteit, die zoo wel voor als na de laaste Vicantie, by monde en met brieven, met Ambassadeurs te confereren als anderzins, ettelijke conferentien, discourzen en bedenkingen daar over gehad hebben. Onder welke discourzen het hare goedheid geliest heeft, my verre boven myn verdiensten, daar toe bekwaam en dienstig te oordeelen; radende, vermanende en op my begerende, dat, zoo wanneer de gelegentheid zig zoo toedroeg, ik na hun oordeel, en raad in dat geval wilde luisteren; prezenterende al hun devoir en krachten daar in te willen inspannen. Tot approbatie waar van, schoon dat de Keizer, nu verre van deze gewesten af zijnde, geen nieuwe en versche confirmatie, van zijn begeerte en voornemen, hier in aan zijn Koninklijke Genade konde tonen: evenwel heeft de Princes *Margarita*, wetende hoe hy dies aangaande was gezint, my in een zekere langwylige discours diergelijke vermaninge voorgedragen; prezenteerende zoo wel uit des Keizers naam als haar eigen, tot bevorderinge daar van zoo veel te zullen contribueeren als mogelijk is; behalven dit, zoo uit uwe Brieven, als uit partikuliere zeer vriendelijke Brieven van de Cardinalen *de Medicis*, *Sanctorum*, *Quatuor*, en *Campegius*, met geloofwaardigheid aan haar zyde my vertoont, en aan haar volk hier rezidererende, merk ik hare goede genegentheid, en vast bestendig gemoed, het welke zy, en verscheiden andere hare Vrienden, my in dat stuk schuldige zijn. Kort om, zijn Koninklijke Majesteit en laat niet na, om door alle vriendelijke en mogelijke middelen aan te houden, dat ik toch, om veelerlei merkelijke en hoogdringende consideratien, zou willen toestaan, dat zijn Koninklijke Genade, en de Keizer op de beste wyze de zaak mogen zoeken te bevorderen. d'Omstandigheden van welkers volkomen en bestendige gezindheid, nevens hare mildadige Godvruchtige en weldadige prezentatien tot welstand des Christendoms, die zijn Koninklijke Majesteit my hier in bewyst, vallen al te langwylig om hier te verhalen. Om welke redenen, hoewel ik my zelven tot zoo een hoogwaardige bediening gantsch onbekwaam achte, gezind zijnde met zijn Majesteit in dit Rijk veel eer te leven en te sterven, en hem alle eere en dienst te bewyzen, dan nu (daar mijn hooge Jaren vast naderen) nieuwe zaken t'aanveerden; dies niet te min, om den grooten yver die ik hebbe, om het Christen-Geloot op de Throon te zetten, en aan

God

God Almachtig, en de wereld mijn schuldige plicht te volbrengen, zoo zal ik niet na laten, alles Gods wille en bestiering op dragende, van zoodanige zaken aan u-l. te verklaren, die zijn Koninklijke Majesteit specialijk op my begeert heeft, aan u-l. te willen bekent maken, te weten, om dit werk, gelijk als hy een zonderling vertrouwen hier in op U E. heeft, met alle macht en yver voor te zetten.

Voor eerst, zult gy dit weten, dat zijn Majesteits volkomen zin en begeerte is, dat ik toch tot deze bediening mocht geraken, hopende en volkomen vertrouwende, dat in het korte rust en vrede voor het Christendom, daar uit geboren zal worden, en dit Rijk daar by zoo groote reputatie en eere behalen, als ooit voor dezen; behalven de zonderlinge troost en vreugde, die de Koning nevens alle zijne Vrienden en Onderdanen daar in zouden scheppen; die haar wel verzekert mogen houden, dat zy hare hoogwichtige zaken en affairen daar veilig na mogen schikken, tot hun merkelijk gemak en voordeel. Nu om deze en andere hoogdringende redenen, begeert de Koning, dat, gelyk als gy mijn Heeren van *Bath* en *Hannibal*, die nu tegenwoordig te *Romen* aan het Hof zyt residerende, dit werk alrede wyzelijk hebt aangeleid, zoo ook des Konings verlangen hier in zoekt te voldoen.

En alzoo men niet te twyfelen heeft, of gy-l. al eer deze mijn Brief U E. ter hand komt, te voren instructien ontfangen hebbende, zult hier in al verre gekomen zijn, alzoo zijn Koninglijke Majesteit vast vertrouwt, dat gy-l. geen tyd noch gelegentheid zult voor by laten glyen; zal ik derhalven hier als met de vinger slechts aanroeren het gene de Koning, voornamelijk van u-l. in acht genomen wil hebben, 't welk hier in bestaat:

Dat, hoewel gy-l. van te voren, en ook noch, des Konings zin en mening weet, nemende dat voor een grondslag, dewyl het nochtans uit u-l. schrijven, als anderzins, blykt dat de Cardinaal *de Medicis*, wiens voortocht boven andere (zoo dit niet gelukken wil) de Koning en ik geern zagen, een proeve wil nemen; wat voor hem zelven gedaan kan worden, dan moet gy wyselijk en behendig uw' zaken aangaan, en den Cardinaal *de Medicis*, en ook alle de andere zoeken de pols te tasten, op wat hoogte dat zy liggen. Dit nu wetende, zult gy te bekwamer uwe zaken daar na konnen dirigeren; waar in voor al dit te noteren staat, dat zig de zaak twyfelachtig en duister voor u op doende, uw' byzonder bedrijf (het doelwit by geval mis schietende) geen suspitie van onlust of misnoegen in, u by de gene die daar apparent toe mochten verkoren worden, kome te veroorzaken. Tot inleidinge nu hier van, zend u de Koning tegenwoordig tweederlei Commissien, daar het groote zegel aan hangt: de eene behelzende generale termen, zonder eenig particulier Perzoon aan te roeren; maar in d'ander, noemt zijn Koninklijke Majesteit my in het byzonder.

Hier neven worden u van den Koning twee Brieven, met d'afschriften daar van, toegezonden, houdende aan het collegie der Cardinalen; d'eene daar van my specialijk recommanderende; d'ander dienende tot faveur van de Cardinaal *de Medicis*: behalven noch andere particuliere Brieven tot myner recommandatie aan zekere Cardinalen, en andere, gelijk als aan deze ingeslotene Copien verder zal blyken. De zelve nu ontfangen hebbende, by aldien de Cardinalen te voren in het Conclave niet en zijn getreden, zoo zult gy (hier in uw' slag waarnemende, en na uw' beste discretie te werk gaande) aan den Cardinaal *de Medicis* des Konings Brief, en de myne aan hem geaddresseert, behandigen, en hem met deze woorden de kap vullen, zeggende: dat de Koning, en Ik hem, om zijne groote deugzaamheid, wysheid en ervarenheid, nevens andere loffelijke verdiensten by ons hoog geacht, als

als ook om de zonderlinge liefde en genegentheid, die wy hem zijn toedragende) boven alle andere voor de allerbekwaamste keuren om de Pauzelijke Stoel en Staat te bekleden. Uw' Mandement, Commissie en Instructie is voornamelijk, inhoudende om hem aan het gantsche Collegie der Cardinalen te recommanderen, hebbende ook tot dien einde Brieven van den Koning en my. Op de verklaringe hier van zult gy uit zijn antwoord konnen merken waar hy na toe held; waar op, en uit de dispozitie van d'andere Cardinalen, gy merken zult, hoe gy u in het overleveren van uw' andere Brieven hebt te dragen; want ingeval het voor u klaar blykt; dat zekere Cardinalen, aan wien des Konings Brieven houden, hare zinnen t'eenemaal op den Cardinaal *de Medicis*, hebben gezet, dies te meerder voorzichtigheid moet men by alle zodanige gebruiken in des Konings Brieven aan hem te behandigen, en uwer herten grond nopende myn Perzoon uit te storten; denkende by u zelve, dat zoo de Koning van zijn hope, my aangaande, t'eenemaal gefrusteert wierd, hy dan den Cardinaal *de Medicis*, boven alle andere daar toe zou zoeken te promoveren. Dies niet te min, indien gy-l. of uit zijn antwoord die gy van hem krygt, of uit andere onfeilbare informatien gewaar worde, dat hy zoo veel vyanden heeft, dat hy in alle apparentie daar niet zal aan raken, dan meugt gy hem zoo veel te vrymoediger de pols tasten, om te zien hoe hoog dat ik by hem te boek sta; zeggende, gelijk ook de Koning in der daad aan hem zoo geschreven heeft, dat, ingeval hem het geluk hier in niet en mocht dienen, de Koning dan voor my met alle ernst zou zolliciteren, 't welk, zoo gy zeggen moogt, in effect, een en het zelfde is, aanzien de Cardinaal *de Medicis*, en Ik na eenerlei doelwit schieten, namelijk in het beoogen en behertigen van de welstand en Vrede des Christendoms, den aanwasch en behoudinge van *Italien*, het voordeel en het voortzetten van het Keizers en des Konings interest; en hoe dat ik Paus wordende, hy, wien ik boven alle andere beminne, vertrouwe en achte, ook als Paus zal zijn; alzo hy hier op vast mag gaan, dat hy dan alles na zijn zin zal krygen, en nevens zijne Vrienden en Familie, zoo veel eere als in zulken geval te bedenken is. Door deze en andere diergelijke schoone woorden, en betuigingen van affectie hem aan boort komende, zult gy, vertrouw ik, by hem uwe banden konnen vast maken; zoo dat hy hier in voor zig zelven te kort schietende, met alle zijne Vrienden voor my zijn uitterste vlyt zal aanwenden. En ziende nu geen kans altoos voor den Cardinaal *de Medicis*, dan moogt gy te vrymoediger van myn zaak uw' byzonder werk geheel en al maken, leverende des Konings Brief over, zoo aan het Collegie der Cardinalen als aan den anderen, doch apart, of na dat de zaak zig dan zal toedragen; en, onder den duim haar zolliciterende en voorgedragende aan d'eene kant wel mijn geringe gaven, doch aan d'ander kant, hoe ik in zaken die het Christendom betreffen, bedreven ben, en ook by den Keizer en Koning hoog te boek sta; hoe ik aan ander Potentaten, en van hare affairen grondige kennis heb; en immer en altoos de behoudinge en welstand van *Italien*, mitsgaders de ruste en vrede van het Christendom, heb behertigt; geen gebrek (God zy gedankt) lydende aan tydelijke goederen noch aan liberaalheid, om mijn Vrienden rijkelijk te konnen beneficeren; behalven noch de byzondere hooge bedieningen, die op mijne verkiezinge te begeven zullen zijn aan zodanige Cardinalen, die door hare trouhertige en bestendige vriendschap de zelve zullen verdient hebben; de vriendelijke gemeenzaamheid die zy ook aan my zullen bespeuren; en dat ik van nature tot geen rigoreusheid noch stuursheid genegen ben; maar met vryer herte, en een blymoedige geest, alles

les daar ik van te disponeren heb, of zal hebben, kan mede tedeelen, disponeren en besteden; niet hebbende eenige factie, familie of bloed-vriend, aan wien ik eenige partijschap mocht tonen in het besteden van hooge bedieningen en de goederen der Kerke; en daar men voor al behoorde op te zien, dat het apparent is, en ook eenigzins vast gaat, dat door my Italien niet alleen tot een volkomen veilige stand voor altijd gebracht zal worden, maar ook tot een finale ruste, vrede, en stilte, die nu zeer nodig tusschen alle Christelijke Koningen dienden opgerecht te worden; waar op men dan zoo groot en merkelijk voordeel op d'ongelovige Turken zou konnen doen, als men in eenige jaren van gehoort heeft; alzo zijn Koninkl. Majest. in zulken geval zig zal laten vinden, en ook volkomentlijk heeft belooft, met Godts hulpe, in eigen Perzoon tot *Romen* te komen; werwaarts ik niet en twijfele van veel andere Christen Koningen ook te zullen konnen brengen, voorgenomen hebbende, zo my God zulken genade komt te verlenen, om mijn eigen Perzoon ten dienste van Godts zaak over te geven: als wanneer door mijne tegenwoordigheid veele zaken tot een stilstand zouden raken, die, van wegen eerzucht en oppergezag te willen voeren, voor dezen tweedracht en scheuringe onder de Koningen hebben veroorzaakt; hoewel men lichtelijk nu hier niet meest op zien zal, noch het beste middel zijn om in des Cardinaals gonste te geraken. Hier in dan moet gy u zelven na uw' eigen discretie reguleren en na tijds gelegentheid schikken; haar verzekerende, tot wegneminge van alle twijfelinge in den stoel, te verwisselen, of my niet vroeg genoeg derwaarts te transporteren, dat ik, door Gods genade, niet feilen zal van binnen 3. Maanden tot *Romen* te zijn, zodra als de verkiezinge eens is geschied, en my bekent gemaakt; en aldaar, of in d'omliggende plaatzen, al mijn leven lang zal blijven, 't welk gy haar vastelijk moogt beloven. Aan deze en diergelijke goe woorden en schoone beloften van treffelijke vereeringen in des Konings naam, 't welk hy op uwe discretie laat staan, zullende hem wel gevallen al wat gy-l. daar in doet, en niet nalatig zijn om het zelve na te komen:) is niet te twijfelen of gy zult veele der zelver aan uw' zijde krijgen; zo dat, in geval slechts gezien word op de eere van de Apostolische Stoel, de behoudinge van Italien, de gerustheid van het Christendom, des zelfs beschermingе tegens d'ongelovige, de verhooginge van het geloof, de vervolginge van Christi vyanden, de vermeerdering en welstand van het Collegie der Cardinalen, nevens haar avancement en promotie; mitsgaders een gulhertig en liberaal Salaris voor haar; en dit alles tot voordeel van de H. Kerke: zoo laat zig de Koning dan volkomen voorstaan, inzonderheid als de gemelde middelen aan uwer zijde vlijtig in het werk gestelt worden, dat dan dit zijn verlangen en wenschen een gewenschte uitkomst zal bekomen. Op dat nu zulks met meerder aanzien en spoed mocht toe gaan, zo is dan des Konings begeerte, dat gy met de Gezanten des Keizers zult combineren, voor zo veel als gy ziet dat zy met dezen Koning van eenerlei inzicht zijn, gelijk als het hem toeschijnt dat zy, volgens de veelvoudige conferentien, communicatien, beloften en vermaningen des Keizers, aan my dies aangaande gedaan, en ook volgens de begeerte en presentatie van gemelde Princes Margarita, daar toe commissie hebben. In dit alles nu wyslik en behendig te verhandelen, verlaat zig de Koning vry veel op uw' wys beleid: tot welken einde de Koning tegenwoordig u gezamentlijk, of ieder in het byzonder, met tweederlei commissien voorzien heeft; waar van d'eene algemeen is voor my en tot mijn faveur, waar in gy autoriteit in het brede hebt, om in des Konings naam u te verbinden en te beloven aan zo veel en zodanige Perzonen als ul. best raadzaam zal dunken, zo wel om zekere

kere bedieningen te schenken, als ook merkelijke zommen gelds; waar in gy u-l. wel verzekert moogt houden, dat zijn Koninklijke Majesteit dies aangaande in geen gebreke altoos zal blyven; en d'ander commissie is speciaal, als te voren twederlei Brieven aan het Collegie der Cardinalen, d'eene rakende den Cardinaal *de Medicus*, en d'ander my, nevens andere particuliere Brieven in mijn faveur; welke alle de Koning wil, dat gy zult gebruiken in manier als voorzeid: te weten, zoo gy merkt dat de zaken van de Cardinaal *de Medicis* zo schoon staan, dat hy lichtelijk me die promotie zal gaan stryken; dat gy-l. dan voortgaat, met het gene tot des zelfs bevordering mocht dienen; doch evenwel niet vergetende voor my in het byzonder te arbeiden, zoo het u l. dunkt, dat gy daar me iets zult konnen uitwerken, doch op zodanig een wyze, dat gy-l. daar door geen ondank noch onminne komt te behalen. Bespeurt gy nu, datter voor den Cardinaal *de Medicus* zoo groote apparentie niet en is, dan is 't dat de Koning en ook Ik dit vast vertrouwen hebben, dat hy dan voor my zijn uiterste devoir zal aanwenden; en hier op zult gy zoo veel aanhang zoeken te krygen als mogelijk is, de Brieven overleverende, die tot bevordering van uw' zaak best mogen dienen; daar van nu tot beide insichten voorsien zijnde, hebbende een generale en indifferente commissie, zonder speciale recommandatie van eenig Perzoon, van zaken die gedaan of na gelaten moeten werden, na dat gy-l. bevinden zult, dat de staat of gelegentheid der affairen aldaar mede brengt; welke grondige meninge des Konings u-l. nu verklaart zijnde, tot volkomen onderrichtinge voor u-l. best zal dienen. Wat gy l. nu hier in gedaan hebt, of daar van weet, begeert de Koning dat gy-l. hem dikmaals en op het allerspoedigste door Brieven zult laten weten; niet eens twyfelende, of de Koning zal uw' gedane moeite, vlyt en arbeid zodanig consideren, dat gy de zelve wel besteed en aangelegt zult achten.

En nu mijn Heer van *Bath*, gelijk als gy wel weet, dewyl mijn Heer *Pace*, doe de laaste Vacantie was, met voorbedagten raad tot dien einde van hier met Commissie en instructie wierd afgevaardigt: zoo is 't dat de Koning en ik, gissende, dat hy deze tydinge gekregen hebbende, zijnde tot *Milaan*, zig daar op voort na *Romen* zou begeven; daarom deze Commissie en ook Brief aan u, gezamentlijk, en ook in het byzonder, heeft geaddresseert, begerende op u, dat U E. daar in bondig en verstandig te werk ga: niets nalatende, dat tot bevordering daar van mag dienen, volgens het speciaal vertrouwen, dat zijn Koninklijke Majesteit van u heeft. Weest hier mede van herten gegroet. *Op mijn Heerlijkheid van Hampton-Court, den 4. October.*

Dit navolgende, is met des Cardinaals eigen hand geschreven.

MYn Heer van *Bath*; de Koning heeft van my begeert, dat ik aan u zou schryven, dat gy vry hoog by hem te boek staat; en dewyl gy zijn zin en meninge zoo wel weet, zoo twyfelt hy niet, of deze zaak zal door uwe schranderheid zodanig voortgezet worden, datze na wensch zal afloopen, geen onkosten noch redelijke prezentatien ontziende, waar op onder zoo veel behoeftige menschen dikmaals meer word gezien, dan lichtelijk op de kwaliteiten van de Perzoon. Gy zyt een wys man, en weet wat ik zeggen wil; vertrou meest op u zelven, en laat u met geen schoone woorden paayen; en voornamelijk van zoodanige, die (al zeggenze noch zoo veel) haar eigen interest meer zoeken dan de myne. Men moet gaauw uit zijn oogen zien. De Koning laat zig voorstaan, dat alle de Keizerze u geheel zullen toevallen, zo men anderfins den Keizer mag geloof geven. De jonge man-

mannen, voor het meerendeel aan de behoeftige kant zijnde, jeuken de ooren na schoone prezentatien, die haar buiten alle twyfel ook zullen geworden. De Koning begeert, dat gy noch op zijn autoriteit, noch op zijn geld of goederen zult sien. Gy meugt u vry verzekert houden, dat al wat gy belooft, na gekomen zal werden. De Heere God geve, dat uwe zaken gelukkig mogen aflopen.

T. Cardinaal van Jork.

No. 49.

Een Memoriaal door zijn Koninklijke Majesteit met goed-dunken van zijn Raad, overgelevert aan den Heer Russel, Zegel-bewaarder van het Groote-Zegel; den Heer Paget van Beaudezert, den Heer Willem Petre Ridder, en een van des Konings twee Principale Secretarissen, en den Heer Johan Mazon, Ridder, zijn Majesteits Geheim-schryver in de Franze Taal; tegenwoordig Gecommitteert, om met zekere Gecommitteerden van den Koning van Vrankrijk afgezonden, te handelen van Vrede, en ook te sluiten.

Het Origineel.

Eduward Koning.

Voor eerst, de plaats daar men de vergadering zal aanleggen, te zullen geschieden tot *Calis* of *Bulloigne*, zoo men het kan te wege brengen; of anders op een zeker bekwame plaats, of binnen onze Jurisdictie, of die van *Vrankrijk*; of nu hier, dan daar, zoo als men best accorderen zal konnen. In het ordineren, waar van wy wel wenschten, dat men zoo seer op geen ceremonie zag, die in eenigerlei wyse het goede succes, dat men in dese vergadering beoogt, om verre mocht stoten.

Ten anderen, ingeval, dat de Gecommitteerden van *Vrankrijk*, *Bullogne*, met d'onderhorige Landen, die myn Vader hooglosselijker memorie gewonnen heeft, komen te eischen, dan zijn wy te vreden, dat onze Gecommitteerden in onze naam de zelve in hare handen overleveren: doch op conditie dat ook de Fransen, in de naam van haren Koning, ons toestaan, het gene wy hier na op haar mochten verzoeken.

Voor eerst, zullen onze Gecommitteerden voor het overleveren van *Bulloigne*, en d'onderhorige plaatsen, aan de Fransen verzoeken, dat de laatst gemaakte Tractaten tusschen onzen overleden Vader, en het Koninkrijk van *Schotland*, in alle poincten na-gekomen werden. Zy zullen ook verzoeken, dat de fortificatien tot *Newhaven* en *Blaknes*, t'eenemaal gedemolieert, en voortaan geen meer aldaar opgeworpen mogen worden. Zy zullen ook aanhouden, om de continueele betalinge van ons perpetueel pensioen, en van alle andere schulden, die uit kragt van eenige voorgaande Tractaten voor den aanvang van de laatste Oorlogen ons rechtveerdig toe komen. En dit zy gezegt voor zoo veel het eerste Artykel aangaat, het welke zoo de Franzen niet en willen toestaan, dan versoeken wy, ten aansien van het tweede Artykel tot een recompence voor *Bulloigne*, *&c.*, dat zy tot volvoering van het gemelde Tractaat, met *Schotland* contracteren willen, dat ons de Koninginne van *Schotland* overgelevert werde, en dat de betalinge van het perpetueel pensioen voortaan mag continueren.

Doch zo zy dit ook mochten afslaan, dan zullen voor het derde, onse Gecommitteerden versoeken de continuatie van de betalinge van ons pensioen, en van de resterende penningen die ons uit kracht van voorgaande Tractaten tusschen onzen Vader, en dezen laatsten Koning van *Vrankrijk*, recht-

veerdig toekomen; en dat de fortificatien van *Newhaven*, *Hambletue* en *Blaknes* t'eenemaal geslecht en nooit wederom hier na in eenige van de gemelde plaatzen opgerecht mogen worden.

Wil men nu hier ook niet na luisteren, ten regarde dan van het vierde en laaste Artikel, zo is ons' verzoek dat onze Gecommitteerden afvorderen de continuatie van de betalinge van ons' voornoemde penzioen, en van alle schulden die zy aan onzen Vader, voor den aanvang van zijn laaste oorlog, schuldig waren.

In het verhandelen van deze pointen willen wy dat onze Gecommitteerden na hun uiterste vermogen een goed en eerlijk contract voor ons zullen zoeken te maken, en alles, of het meerder deel, van het boven verhaalde te bekomen; de Franze Gecommitteerden te gemoet voerende de excessive onkosten die wy geleden hebben in deze laatste oorlogen, door haar ons aangedaan, strijdende tegens de vorige Tractaten.

Voor zo veel aangaat de plaats, tijd, dag en andere omstandigheden, die men, (in het overleveren zo wel van Bulloigne en d'aangrenzende plaatzen, als ook in het betalen van zodanige zommen van penningen, daar men over mocht komen t'accorderen) waar te nemen heeft: daar in zullen onze Gecommitteerden met die van *Vrankrijk* zodanige middelen in 't werk stellen, die tot onze reputatie en behoudinge meest dienen. Nopende nu de voorslagen of antwoorden die de Gecommitteerde van *Vrankrijk* op de boven verhaalde zaken mochten geven, daar van zullen onze Gecommitteerden ons, of onzen Raad advizeren.

Word 'er voorgeslagen van *Schotland* onder deze vrede te betrekken, dan zullen onze Gecommitteerden inbrengen, dat nademaal de Schotten onze en des Keizers algemeene vyand zijn, wy zulks zonder toestemminge van den Keizer met haar niet en mogen in gaan: of ten minsten niet zonder zodanig regard te nemen op onze Tractaten met den Keizer en zijne Onderdanen, als de vriendschap en alliantie tusschen ons vereischt; willen nu de Schotten alle zaken, waar over zy met den Keizer on-eenig zijn, aan onze bemiddeling en oordeel refereren, dan mogen wy wel lijden dat zy daar onder begrepen worden; en dat dan daar over zulk een Artijkel, of van diergelijk effect, gemaakt worde, als in het sluiten van de laatste vrede is geschied. By aldien de leverantie of uitrooyinge van eenige plaatsen, die wy tegenwoordig in *Schotland* bezitten, afgevordert worde, dan willen wy dat onze Gecommitteerden, na datzy eerst door allerlei middelen getracht hebben d'andere Gecommitteerden t'induceren, om toe te staan, dat alle de voornoemde plaatzen en Landen in onze possessie nu zijnde, van ons, onze erfgenamen en Successeurs, nooit mogen vervreemden) dies niet te min, zo zy dat niet en mogen verwerven, eindelijk zullen toe staan, dat haar *Borthwikcraig*, *Lauder en Dunglas* gerestitueert zullen worden voor een zeker equivalent, te weten dat wy en onze Successeurs *Roxburg* en *Haymouth*, met de aangrensende Landen, eeuwig enerfelik mogen besitten.

In geval de gecommitteerden van *Vrankrijk* mochten voorslaan van te handelen over een houwelik tusschen ons en de Princes *Elizabet*, oudste Dochter van de Koning van *Vrankrijk*, dan zullen onze gecommitteerden haar van zulken propoost soeken te diverteren, en schuiven op haare jonge jaren, of op diergelijke andere oorzaken, na dat het haare discretie sal goet dunken: doch so in het tegendeel de andere op dit stuk stijf mochten dringen ten regarde van zekere voorslagen alrede gedaan, dan is onse begeerte dat onse Gecommitteerden in het discoureren over die saak, generale termen slechts zullen gebruiken, en so van haar hals schuiven: en daar van, als over andere zaken, welke dies aangaande geproponeert mochten werden, ons of onsen Raad adverteren.

Ge-

Gedurende den gantſchen handel ſtaat dit voor al t'onthouden, dat men zonderling regard neme om onſe Tractaten met den Keizer, en onſe andere Geallieerden niet en komen te violeren.

Indien het onſe Gecommitteerden voor raadzaam mochten keuren, tot ſpoediger expeditie van onſe affairen haar aanbevolen, dat'er een Surceanſe of Stilſtand van wapenen ſy, zo wel aan onſer zijde als aan de zijde van den Koning van *Vrankrijk*, zo is onſe believe, dat onſe recht trouhertige en welbeminde Neef, de Graaf van Huntington, onſe Luitenant Generaal aan die zijde, met advijs van onſe gemelde Gecommitteerden, een ſtilſtand voor zoo een tijd ſal admitteren, en op zodanige wijſe als het onze Gecommitteerden ſal goed dunken; invoegen dat ook zulks aan de zijde van de Koning van *Vrankrijk* toegeſtaan werde. Eindelik en ten laaſten ſullen onze Gecommitteerden ons, of onſen Raad, die ontrent ons is, van haare verrichtingen advertentie doen; en wat de reſt belangt haar, na onſe ordre, of die van onzen Raad reguleren, waar van haar door onze brieven, of die van onzen Raad, de weet gedaan ſal worden.

T. Cant.	*T. Wentworth,*
R. Rich Cancellier.	*Anthony Wingfield,*
W. St. John.	*W. Herbert.*
H. Dorſet.	*T. Darcy.*
W. Northampton.	*N. Wotton.*
J. Warwik.	*J. Baker.*
Thomas. Southampton.	*Edward North.*
Thom. Ely	*Eduward Montague.*
Cuth. Duresm.	*Richard Southwel.*
T. Cheyne.	

No. 50.

Artikelen door zijn Koninkl. Majeſt. met advijs van zijn Raad opgeſtelt, dienende tot antwoord op zekere twijfelingen voorgeſlagen in zekere Brieven, inhoudende den Datum van den 27. February, afgevaardigt en gezonden van zijn Majeſteits Gecommitteerden over Zee, rakende het Tractaat van Vrede.

Eduward Koning.

Het Origineel. Cotton. Libr. Caligula. E. I.

Voor eerſt, by aldien de Gedeputeerde van *Vrankrijk* mochten verzoecken dat *Roxburg* en *Aymouth* aan de Schotten overgelevert wierden, dan willen wy dat onze Gecommitteerde door alle bedenkelijke middelen haar pogen te bewegen om toe te ſtaan, dat wy gemelde plaatzen aan ons noch mogen houden: maar ingeval dat die van *Vrankrijk* daar toe niet en willen verſtaan, zo willen wy dat onze Gecommitteerde by de weigeringe ſtijf zullen perziſteren, en het diſcours, daar over van dien dag veel eer vruchteloos laaten aflopen, dan zulks inwilligen. Ingeval nu dat die van *Vrankrijk* hier door van dit haar verzoek niet af te brengen zijn, dan zullen onze Gecommitteerde daar na de Gedeputeerde van *Vrankrijk* ontbieden, om wederom te willen compareren tot hervattinge van den handel; en daar op haar voordragen dat zy, al eer zulk een loflijk werk van Vrede te niet zou lopen, de afbrekinge en quiteringe van die beide plaatzen liever willen toeſtaan; doch met ſpeciale Capitulatie, dat de Schotten noch Franzen deze twee voornoemde plaatzen ooit wederom zullen verſterken, of doen verſterken, dat wy ook aan onze zijde daar voor zullen inſtaan, op het verzoek der Gedeputeerden van *Vrankrijk*.

Ten anderen, onze meninge is dat de behoudinge van ons' recht en eigendom, waar van de voorgaande Artijkelen, onze Gecommitteerden toegezonden, melden, in 't generaal genomen werde. Zoo dat men daar mede op ons' recht en eigendom zie, zoo wel ten opſicht van *Schotland*, als van wegen onze zaaken met *Vrankrijk*.

Ten derden, onze begeerte is, dat men voor ſodanige zommen van Penningen, als men accorderen zal, aan ons voor de leverantie van *Bulloigne*, te betalen, de Franſen in oſtagie zal nemen, volgens onze vorige Artykelen, haar tot dien einde toegezonden; en dat deze Oſtagiers aldaar zoo lang zullen blyven, tot dat de gemelde zomme tot den laatſten pening toe is

voldaan. Insgelijks zoo de Gedeputeerde van *Vrankrijk*, Ostagiers voor de leverantie van *Bulloigne*, en d'Aangrensende plaatzen mochten komen te eisschen, dan zullen onze Gecommitteerde mogen accorderen, om zoodanige Ostagiers aan te wijzen, die zy daar toe zuffisant genoeg zullen keuren; welke Ostagiers nochtans niet gehouden zullen worden, aldaar langer te blyven, dan tot dat de Stad overgelevert is; en daar op dan als het haar gelieft, naar huis toe keren.

Ten vierden, het accoort nu tusschen deze twee partyen, over de leverantie van *Bulloigne* getroffen zijnde, zoo is ons believen, dat de tyd van leverantie zoo kort als doenelijk is, vast gesteld worde, mits behorelijk tyd te geven tot vervoeringe van ammunitie, geweer, en goederen van onse Onderdanen, het zy te water of te lande, na dat men het gevoegelijkst zal oordelen; en dat ons volk voor de middag daar uit trekkende, de Fransen niet voor drie of vier uuren daar na daar zullen mogen in trecken, om alsó alle ongemakken, die tusschen de onse en de Fransen mochten voorvallen, voor te komen.

Ten vyfden, nademaal onze Gecommitteerden aldaar zijnde, beter als wy die hier zijn, iets anders in het voorverhaalde niet aangeroert, konnen bedenken, nopende de maniere en wyse van *Bulloigne* over te leveren, het uittrekken van ons volk, of het vervoeren van Oorlogs gereedschap, en andere zaken, zoo is 't dat wy zulks hare wysheid en discretie willen aanbevolen hebben.

Ten zesden, wat nu *Alderneî* en *Sark* aangaat, voor zoo veel als dese beide plaatsen ons toebehoren, zoo is 't dan redelijk, dat de Fransen het demolieren van de fortificatien, zoo tot *Alderneî*, als tot *Sark*, dewyl het gerechtelijk op ons eigen grond is gedaan, aan ons goeddunken behoorden te laten. Dat ingeval de Franse Gedeputeerden niets ophalen noch van het eene noch van het ander, het behaagt ons dan wel, dat onze Gecommitteerden zulks ook ongemerkt laten door gaan; maar soo de Fransen daar van komen te spreken, en dat zy zonder de fortificatien van *Alderneî*, onder de voet te werpen, tot geen Vrede willen verstaan, dan zijn wy te vreden, dat zy op het demolieren en abandoneren van die beide fortificatien, een accoort met den anderen sluiten, na dat zy haar eerst tegens het verzoek der Franse Gedeputeerden, vry hard gehouden hebben.

T. Cant.	*J. Warwik.*
R. Rich Cancell.	*W. Northampton.*
W. Wilts.	*T. Elei.*
T. Wentworth.	*T. Cheine.*
A. Wingfield.	*W. Herbert.*
T. Darcy.	*John. Gage.*
N. Wotton.	*Edward North.*
R. Sadler.	

No. 51.

Des Konings Patenten aan Johan â Lasco, en de Hoogduitze Kerken-Raad.

Rot. pat. 4. Reg. part. 5. Uit het Latyn vertaalt.

Edward de VI. door Gods Genade Koning van Engeland, Vrankrijk, en Yerland, Beschermer des Geloofs, en onder Christus het Opperste hooft van de Kerken van Engeland en Yerland op Aarden, wenscht aan allen die dezen Brief zullen komen te lezen, groetenis.

ALsoo zekere groote en gewichtige consideratien ons hier toe tegenwoordig hebben aangedreven; ten anderen ook by ons selven overdenkende, met wat voor een yver en liefde Christen-Koningen tot Gods H. Euangelium, en de Apostolische Religie, van Christus zelfs haar aanvang genomen hebbende, en door hem ingesteld en overgelevert zijnde, behoorden aangedaan en gemoedigt te zijn; zonder het welke, buiten alle twyfel, noch de Politie, noch Borgerlyke Regeringe lang bestaan, noch haar naam verdedigen kan, ten zy dan dat Koningen en andere Potentaten, welke God gewild heeft

heeft, dat aan het roer van regeringe zouden fitten, haar voornamelijk hier toe bevlytigen, dat over het gantfche lichaam der Gemeinten-Staat, de zuivere en ware Religie uitgegoten, en de Kerke in recht Chriftelijke en Apoftolifche gevoelens, en ceremonien ingefteld en opgegroeit zijnde, daar in bewaart worde, door Predikanten en Leeraren die heylig zijnde, het vleefch en de wereld geftorven zijn: voor zoo veel als wy oordelen, dat het een Chriften-Koning betaamt, om onder andere fijn gewichtige gedachten van zijn Koninkrijk wel en eerelijk te beftieren, ook forge te dragen voor de Religie, en die van wegen de zelve vele ellenden en fwarigheden, nevens Ballingfchap moeten uitftaan.

Dit zult gy dan weten, dat wy over het boven verhaalde niet alleen onfe gedagten laten gaan, en ook begerende de Kerke van de dwinglandy des Pausdoms bevryd-zijnde, by haar vorige vryheid t'onderhouden, maar ook ons ontfermende over den ftand van Ballingen en Vremdelingen, die nu in dit ons Koninkrijk van *Engeland*, een tyd lang in vrywillige Ballingfchap gebleven, en om de Religie en Kerks halven in een fware boete geflagen zijn: dat nu Vremdelingen en Uitlanders, om Chrifti Euangelium uit haar Vaderland verjaagt zijnde, en in ons Rijk komende vluchten, aldaar gebrek zouden lyden aan levens middelen, hebben wy geoordeelt gantfch onbetamelijk te zijn voor een Chriften menfch, of voor een Koning, wiens mildadigheid in zulken hoogdringende nood niet karig, veel min zijn hand gefloten behoorde te zijn. Dewyl dan veele Hoogduitfe Volkeren, en andere Vreemdelingen, die uit *Duitfland* en andere verre Landen, (waar in het Pausdom heerfcht, en de vryheid des Euangeliums nu een dappere kreuk heeft gekregen, en neder gedrukt word) herwaarts zijn komen vluchten, en naar dit ons Rijk van *Engeland* noch dagelijks haar toevlucht nemen, geen vafte plaats in dit ons Land hebben, om by den anderen te mogen vergaderen, en onder haar volk, die van haar eigen fpraak en Religie zijn, haar Godsdienft en Kerkelijke bedieningen, zoo als het in haar eigen Vaderland in 't gebruik is, in het openbaar mogen oeffenen: hierom is het dan dat wy uit onfe zonderlinge genade, zekere wetenfchap en enkele beweging, mitsgaders ook met advys van onzen Raad, voor het toekomende toeftaan en ordineren, datter zy, en zijn fal, flechts een Kerk of H. Huis in de Stad van *Lonnen*, 't welk genoemt zal worden, des Heeren Jefu Tempel, of Kerk, waar in de Hoogduitfe en andere Vreemdelingen, hare Vergaderingen en by eenkomften mogen houden, met dit inficht en voornemen, dat van de Dienaren der Kerke der Hoogduitfe, en van andere Vreemdelingen, d'uitleggingе van het H. Euangelium ongefchonden blyve, en de bedieninge der Sacramenten volgens Gods Woord, en d'Apoftolifche inftellinge gebruikt worde. Hier me e is het ook, dat wy in defe Kerk ftellen en ordineren een Superintendent, en vier Predikanten; en dat de zelfde Superintendent en Predikanten in daad en naam, maar een Borgerlijk ingelijft lichaam zijn, en zullen blyven, uit haar zelven beftaande, met de naam van Superintendent en Predikanten, of Dienaren van de Hoogduitfe Kerk, en van andere Vreemdelingen, gefticht en ingewyd zijnde, door Koning *Eduward* de VI. in de Stad *Lonnen*, als blykt aan deze onze Brief.

Wijders is het ook, dat wy door deze onze fpeciale genade, en uit onze gewiffe wetenfchap en enkele beweginge, als ook met advijs van onze Raad, gegeven en vergond hebben, en met deze onze brief geven en vergonnen aan den voornoemden Superintendent en Dienaren van de Hoogduitze Kerk, en van andere Vremdelingen in de Stad *Lonnen*, die geheele Tempel en Kerk van d'onlangs gewe ene Auguftiner Broeders, in onze Stad *Lonnen*, en

en het gantſche Land , de grond en het erf aan gemelde Kerk , uitgezondert de gantſche Choor der voornoemde Kerk, om die te mogen behouden en bezitten als een vrije gift en enkel aalmoes aan de gemelde Superintendent en Dienaren, en aan hare nazaten, van ons, onze erfgenamen en Succeſſeurs geſchonken.

Wy geven ook met advijs van onzen Raad, en uit zeker wetenſchap en loutere toegenegentheid, door deze onze ſchriften, aan deze Superintendent, Dienaren en hare Nakomelingen, volmacht en autoriteit om van tijd tot tijd te ſtellen een meerder getal van Dienaren in het woord, als ook om te noemen en ordineren zodanige Onder-Dienaren in gemelde Kerk, als de voornoemde Superintendent, en Dienaren, of Predikanten nodig zullen achten. en dit alles na het welbehagen des Konings.

Wy willen daarenboven dat *Joannes à Laſco*, een Polak van geboorte, die van wegen zijne oprechtigheid en on-beſtraffelijk leven en zeden, mitsgaders zijne uitſtekende geleertheid, zeer vermaart is, de voornaamſte en moderne Superintendent zy van de gemelde Kerk; en dat *Gualterus Delvenus*, *Martinus Flandrus*, *Franciſcus Riverius*, *Richardus Gallus* de voornaamſte en moderne Predikanten zijn. Hier nevens geven wy ook aan de voornoemde Perzonen, en hare Succeſſeurs verlof, volmacht, en autoriteit, om na de dood of vacantie van eenige der gemelde Predikanten, een ander bekwaam Perzoon van tijd tot tijd in zijn plaats te nomineren, ſtellen en verkiezen; doch met deze bepalinge, dat de zelve daar toe verkorene Perzoon, voor ons, onze erfgenamen of Succeſſeurs, kome te verſchijnen, en door ons, onze erfgenamen of Succeſſeurs, in zijn dienſt beveſtigt worde.

Wy gonnen ook aan den Superintendent, Predikanten en hare Succeſſeurs, volkomen macht en autoriteit, om na de dood of vacantie des Superintendents, in zijn plaats een geleert en bedaagt Perzoon te verkiezen; doch met deze voorwaarde als even te voren verhaald is.

Wy bevelen ook en belaſten, dat wel ſcherpelik bevolen werde aan den Hooft-Officier, Ondergraven en Aldermans van onze Stad *Lonnen* en hare Nakomelingen, nevens alle andere Aartsbiſſchoppen, Biſſchoppen, Juſticiers, Officieren en alle andere Amptluiden, dat zy deze Superintendent en Predikanten haar eigen Godtsdienſtige coſtuimen en ceremonien, mitsgaders hare Kerkelike Diſcipline, vry en on-verhindert laaten oeffenen; niet tegenſtaande datze met de coſtuimen en ceremonien in ons' *Koninkrijk* gebruikelik, niet mochten over een komen, zonder haar, of iemand van de hare, daar in te verhinderen of te verſtoren, en dat uit kracht van eenige wetten, ordinantien of Plakkaten, die voor dezen daar tegens uitgegeven mochten zijn. In oirkunde, en tot getuigenis en beveſtiginge waar van wy deze onze patenten, of open brieven, hebben doen maken, daar ik zelf getuige van ben, By Leiges op den 14. July, in het 4. *Jaar onzer Regeringe, volgens het getyboek van ons geheym zegel en d' autoriteit van het Parlement.*

R. Zouthwel.
Un. Harrys.

No. 52.

Zekere Artikelen die Nicolaas, Biſſchop van Lonnen, in zijn Ommegang, belaſt heeft waar te nemen: dienende tot onderhoudinge van een eenvormigheid in zijn Biſdom van Lonnen, voorgedragen in het 4. Jaar van onzen zouverain Heer Koning Eduward de VI. door Gods genade, Koning van Engeland, &c.

Lonnen, in het Jaar onzes Heeren M. D. L. *Reg. Rid. Fol. 305*

1. OM niet te lezen zodanige belaſtingen, die de Paapze Mis, Was-Kaar-

Kaarzen, Beelden, het zingen in de Capellen vertonen en aanpryzen: dat men ook onder het houden van het Nachtmaal des Heeren, geen uitvaart, bevaarden noch lyk-zangen doe.

2. Dat geen Predikant de Paapse Mis kome na te apen, met des Heeren Tafel te zoenen; handen of vingers te wasschen, na dat men het Euangelium opgezegt of 't Nachtmaal ontfangen heeft; het boek nu herwaarts dan derwaarts na toe te schuiven; den Kelk neder te leggen, en te likken na het Nachtmaal, het voor hooft te Kruicen, of met Wy-Water te besprengen; de voorste vingers en duimen aan het slaap van 't hooft te leggen, als me ten Nachtmaal is geweest; over het Brood of den Kelk te azemen; het *Agnus Dei* te zingen al eer de Communie aangaat; het Sacrament in het openbaar te tonen al eer men het omdeelt; of het zelve eenigsins om hoog te tillen; het schelletje te trekken; eenig licht op des Heeren Tafel te zetten; kort om, dat de Priester, als het Nachtmaal is, geen andere Ceremonien noch gebaarden gebruike, dan die in het Boek van de Liturgie staan, zoo men daar slechts geen na-apery van de Paapse Mis in vind.

3. Dat niemand tot het H. Nachtmaal toegelaten werde, dan die op het verzoek van de Priester, gereed is, om met zachtmoedigheid en eerbiedigheid van d'Artykelen van het algemeen Geloof belydenis te doen.

4. Dat niemand het Sacrament te merkt drage, d'ontfangst daar van voor geld kopende en verkopende, gelijk als men in de Paapse Mis voor dezen plag te doen.

5. Nademaal op verscheiden plaatzen, zommige het Nachtmaal aan een Tafel, andere op een Altaar gebruiken, waar uit twist en tweedracht onder de Leken is ontstaan; willende derhalven, datter een Godvruchtige eenparigheid in ons gantsch Bisdom onderhouden werde; en voor zoo veel als het Nachtmaal aan een Tafel onderhouden wordende, meerder devotie mocht verwekken, en de eenvoudige van d'oude Superstitieuze opinien der Paapse Mis aftrekken tot het recht gebruik van des Heeren Avondmaal; zoo is 't dat wy deze tegenwoordige, zoo Priesters, Kosters, als andere, waarschouwen, om een Tafel tot onderhoudinge van 's Heeren Avondmaal op te rechten, op de manier van een eerelijke Tafel na behoren gedekt, in zoo een plaats van het Choor, die zy daar toe allerbekwaamst met den anderen mochten keuren: zoo nochtans dat de Predikanten met de Communicanten van de rest van het volk afgescheiden zitten; en om alzoo alle andere Mis-Altaren of Tafels t'eenemaal af te schaffen.

6. Dat de Predikant onder het houden van het Nachtmaal, als de Mis ten naasten by gedaan is, de Communicanten met deze, of diergelyke woorden zal vermanen, zeggende: *Nu is het de rechte tyd, om in den Offer-kist voor de Armen Rijke aalmoezen te geven.*

7. Dat de Homilien ordentelijk voorgelezen worden, zonder iets daar van over te slaan.

8. Dat de Liturgie in yeder Kerke op Woensdagen en Vrydagen, volgens des Bisschops instellinge voorgelezen worde; en dat yder een wien het gebeuren mag, het zelve kan komen horen.

9. Dat yder Priester zijn werk daar van zal maken, om uit de Catechismus de Luiden te onderwyzen, als zy daar toe bekwame gelegentheid hebben, op een Zondag of H. dag, en hy zal ten minsten alle zes weken, die van zijn Parochie aanspreken, en zig gewillig tonen, om de jeugt van de zelfde Parochie t'onderwyzen en te examineren, volgens den inhoud van de Liturgie.

10. Dat niemand handhaven zal het Vagevier, d'aanbiddinge van Heiligen, de zes Artykelen, de Beelden, Reliquien, de roode Letters in den Almanak, 's menschen rechtveerdigmakinge door zijn eigen

gen werken, het H. Brood, Palm-Zondag, Asch-dag, het Paasch-Graf, het Kruipen na het Kruis, het inwyen van het vyer, of d'Altaar, of diergelijke andere misbruiken of superstitien, 't welk nu al door des Konings Godvruchtige voorgang weg genomen is

11. Dat alle Predikanten het volk tot het dikmaals, en waardiglijk ontfangen van het H. Sacrament vermanen en aanporren.

12. En dat zy ook altemaal de gene die in haar Karspel zijn, vermanen om vlytig ter Kerke te komen; en als zy daar komen, onder de Predikatie of het Nachtmaal niet te praten of te gaan wandelen, maar veel eer, dat zy haar zelven op die tyd in de Kerk, eerbiedig, Godvruchtig en devotig aanstellen; en dat zy ook de Kosters vermanen, om daar naauwregard op te nemen.

13. Dat de Kosters niet en gedogen, dat men in de Kerk, in den ingang van de Kerk, noch op het Kerk-hof iets kope noch verkope, spele, eenig geraas en getier make, of dat de jeugt eenige andere ongeschiktheid plege, zoo lang als'er gebeden, gepredikt of de Homilie voorgelezen word.

14. Dat geen Perzonen haar verstouten de Sacramenten te bedienen, of opentlijk in het aanhoren van de Vergadering de H. Schrift uit te leggen, of te prediken, al eer zy eerst wettelijk daar toe beroepen, of geautorizeert zijn.

God beware den Koning.

No. 53.

Doct^r. Oglethorps Submissie en Professie zijns Geloofs.

IK en heb nooit iets gepredikt of geleert, dat strydig is tegens de Leere of Religie, die zijn Koninklijke Majesteit heeft laten uitgaan, en met zijne Wetten heeft bekrachtigt.

My dunkt, dat des Konings maniere van doen, ten opzicht van de Religie, goed en Goddelijk is, by aldien datze op zulken wijze word gepractizeert, gelijk als zijn Majest. met zijne wetten en instructien te kennen geeft dat zijn wille is.

Daarenboven oordeel ik dat de ordere en manier van Leere en Religie, door zijn Majesteit nu uitgegeven, en in 't gebruik, in veele dingen beter zijn, en met het gewoonlijk gebruik van d'Apostolische en eerste Kerk vry nader over een komen, dan in vorige tijden: zo ze slechts met een godvruchtig en eerbiedig gemoed, volgens de meninge van de Koning en zijn Raad, betracht worden.

Te weten hier in; te verbieden dat niemand alleen zal mogen communiceeren; en te gebieden dat het de gantsche gemeente doe, en dat ook onder beide gedaanten van brood en Wijn; in jonge Capellanen te catechizeren in de eerste beginzelen des geloofs: dat men de Liturgie in het Engelsch hebbe; in de Homilien en veel andere leer-stukken te laaten drukken; en dit alles acht ik zeer goed en stichtelijk te zijn; in manier, als voorzeid, gebruikt wordende.

d'Onlangs aangenomene Leere van wegen het Sacrament, en naamelijk de eigenschap van Transubstantiatie, staat my niet aan, als met de H. Schriftuur en d'oude Schrijvers niet over een komende; hoewel ik versta, datter een zekere en on-uytspreekelike tegenwoordigheid van Christi lichaam aldaar is, die ik noch bevatten noch uitdrukken kan, alzo het mijn vernuft, begrijp en reden zo verre te boven gaat; weshalven oordeel ik dattet met een Goddelijke en eerbiedige vreeze behoorde zo wel toegedient als ontfangen te worden, en dat niet zonder groote voorbedachtzaamheid en overdenkinge, als gezegt, zo van toe-diender als ontfanger. M. D. L.

Dwing Oglethorp.

No. 54.

No. 54.

Dr. Smits Brief aan Aarts-Bisschop Cranmer.

Het Orgineel.

Zeer Eerwaardige, en mijn byzonder goede Heer;

I k recommandere my met alle ootmoedigheid in uwe gratie, dezelve, als billik is, bedankende voor de vriendschap bewezen aan mijne borgen; waar voor gy mijn recommandatie en gebed hebt, en zult hebben zo lang als ik leve. *Ignaty Epistolæ adhuc extant in Gymnazio Magdalene*, dat is, *de Brieven van Ignatius zijn noch te vinden in d'universiteit van Magdalene.* Met believen van mijn Heer zou ik zeer geern willen zien een zeker gedeelte van uwe Collectie, tegen mijn boek de *Cælibatu Sacerdotum*, *van den ongehuwden Staat der Priesters*; welk boek ik doemaals schreef om de waarheid uit te vinden, doch met geen intentie altoos om in druk uit te geven, gelijk het ook is gedrukt tegen mijn wil en dank. Ik wenschte dat ik het nooit en hadde gemaakt, alzo dit mijn voornaamste fondament doemaals was daar ik op bouwde, te weten dat de Priesters in *Engeland* tot het Priesterdom verkoren zijnde, een zeker gelofte deden van nooit te zullen trouwen, 't welk ik nu bevinde onwaarheid te zijn.

Mijn Heer, ik heb mijn Cap-Case &c. ontfangen, maar een derde deel van de penningen heeft men achter gehouden; welke schade ik ten goede moet op nemen. Mijn Heer, ik verblijde my dat de geene die van deze universiteit zijn, en met mijn Heer te doen gehad hebben, hem zo zeer roemen en prijzen van wegen zijne goetheid en zachtmoedigheid in 't stuk van Religie. Wat my belangt, kan ik ooit mijn Heer zijn allergeringsten Dienaar eenig dienst doen, zo zal ik het ook in der daad doen blijken *Si aliter, atqui sentio, loquor, dispeream: ik moet vergaan zo ik anders zegge als ik mene. Ignoscat hoc Honoranda Dominatio vestra tam diutinum silentium mihi, quippe quod crebrioribus literis, post hac compensabo. Deus optim maxim. tuam amplitudinem diu servet incolumem Christianæ pietati propagandæ ac provehendæ: dat is, zijn Eerwaardigheid gelieve dit mijn langdurig stilzwijgen ten goeden te houden, alzo ik het zelve hier na met meermaals te schrijven zal goed maken. De goede en groo'e God bewaare uwe Eerwaard. in een langdurige gezondheid, tot verbreidinge en voortzettinge van de Christelyke Godvruchtigheid. Uit Oxford.*

Zijn Genades toegenegene
Richard Smit.

No. 55.

Zekere Artikelen, waar in de Bisschoppen, en andere geleerde Mannen, in het Synodus, gehouden tot Lonnen in het jaar M. D. LII. met den anderen verdragen zijn, om verscheidenheden van Opinien te schouwen, en om een vast Accoord te maken in 't stuk van ware Religie.

Gedrukt met Autoriteit des Konings.

Hier nevens staan op de kant Annotatien van de Verschillen, tusschen deze, en die ten tijde van Konnginne Elizabet, door haar zijn uitgegeven, Anno M. D. LXII.

I. *Van het Geloof in de H. Dry-eenheid.*

DAar is maar een levendig en waarachtig God, eeuwigdurende, zonder lighaam, deelen, of passien; van een oneindige macht, wijsheid en goetheid; de Schepper en Onderhouder van alle zienlijke en onzienlijke dingen: en in de Eenheid van deze Godheid zijn drie Perzonen, van een zelfstandigheid, macht en eeuwigheid, de Vader, Zoon en H. Geest.

II. *Het Woord Gods is Waarachtig God geworden.*

De Zoon, die het Woord des Vaders is, heeft 's Menschen natuur in het Lichaam van de Gezegende Maget, van haar substantie aangenomen: zo dat twee geheele en volkomene naturen, dat is te zeggen, de Godheid en Mensheid waren in een Perzoon te zamen vereenigt, om nooit verdeelt te worden, waar van een Christus is, waarachtig God, en waarachtig Mensch; die waarlijk geleden heeft, gekruist, gestorven en begraven is geweest, om ons met den Vader te verzoenen, en te zijn een Offerhande, niet alleen voor erf-zonden, maar ook voor dadelijke zonden der menschen.

De Zoon, die het Woord des Vaders is, gegenereert van eeuwigheid uit den Vader, de waarachtige en eeuwige God, van een zelfstandigheit met den Vader: heeft 's menschen natuur in het lichaam van de gezegende Maget aangenomen, &c.

III. *Van Christi Nederdalinge ter Hellen.*

Gelijk als Christus voor ons gestorven en begraven is, zo heeft men ook te gelooven, dat hy nedergedaalt is ter Hellen: * *Want zijn lichaam lag in het Graf tot zijner opstandinge, maar zijn ziele van zijn lichaam afgescheiden zijnde, bleef by de geesten, die in gevangenis, dat is te zeggen, in de Helle gehouden wierden, en aldaar heeft hy haar voorgepredikt*; volgens des Apostels Petri getuigenis.

* *Deze woorden waren uitgelaten.*

IV. *Van Christi Opstandinge.*

Christus is waarlijk uit den Dooden opgestaan, aangenomen hebbende zijn lighaam, met vleesch, beenderen, en alles behorende tot de volmaaktheid van 's menschen natuur, waar mede hy opgevaren zijnde in den Hemel, aldaar zitten zal, tot dat hy wederkomt, om alle menschen ten jongsten dage te oordeelen.

V. *Van den H. Geest.*

Den H. Geest, voortkomende uit den Vader en Zoon, is van een Zelfstandigheid, Majesteit en Heerlijkheid, met den Vader en Zoon, waarachtig en eeuwig Godt.

VI. *De leere der H. Schrifture is krachtig genoeg ter Zaligheid.*

De H. Schriftuur vervat alles, dat noodig is ter zaligheid; zo dat al wat daar in niet gelezen word,

De H. Schriftuur vervat alles, dat noodig is ter zaligheid; zo dat al wat daar in niet gelezen word, noch daar uit kan worden bewe-

noch

noch daar uit kan worden bewezen, word niemand afgevordert, om dat zelve te moeten gelooven voor een Artijkel des Geloofs; of geoordeelt worden voor noodzakelijk dienftig ter zaligheid.

zen, hoewel dat het fomtijds van Gods geloovig Volk, voor godvruchtig en dienftig tot ordre en betaamlijkheid aangenomen mach worden; nochtans moet men het niemand opdringen voor een Artijkel des Geloofs, dat men gelooven moet, of denken hoognodig te zijn ter zaligheid.

Onder de benaminge van de H. Schriftuur, verftaan wy de Canonijke Boeken van het Oude en Nieuwe Teftament, aan welkers Autoriteit de Kerk nimmermeer getwijffelt heeft; te weten, aan de Boeken van Genefis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jofua, Judicum, Ruth, 1 Samuels, 2 Samuels &c. Nu d'andere Boeken, (gelijk als Hieronymus zegt) leeft de Kerk, als dienende tot een exemplaar leven en onderwijzinge in goede zeden; doch evenwel en appliceert zyze niet tot beveftiginge van eenige leere: zoodanig zijn deze navolgende: Het 3. en 4 Boek van Efdras, het Boek van Tobias, het Boek van Judith, het refteerende Boek van Efther, het Boek der Wijsheid, &c. Alle de Boeken des Nieuwen Teftaments, gelijk als ze doorgaans worden aangenomen, houden en nemen wy aan voor Canonijk.

VII. *Het Oude Teftament is niet te verwerpen.*

Het Oude Teftament en is niet te verwerpen, als ftrijdig tegen het Nieuwe, maar aan het zelve moet men zig houden; vermids zo wel in het Oude als in het Nieuwe Teftament, het eeuwig leven door Chriftus het menfchelik geflagt word aangeboden, die de eenige Middelaar is tuffchen God en den menfch, zijnde beide God en Menfch. Hierom moet men zulke menfchen geen gehoor altoos geven, dewelke vercieren, dat d'*Oudvaders* of Patriarchen tijdlijke beloften alleenlijk te gemoet gezien hebben.

Hoewel de Wet, van God door Mofes gegeven, voor zoo veel de Ceremonien en Dienftplegingingen aangaat, de Chriftenen niet en verbind, of dat men des zelfs Burgerlijke Geboden in een Republijk noodzakelijk behoorde aan te nemen; dies niet te min word geen menfch, wie hy ook zy, van de Geboden, die Moraal genoemt werden, ontflagen.

VIII. *Van de drie Symbolums.*

De drie Symbolums, of het Symbolum van Nicenen, het Symbolum van *Athanafius*, en het gene dat men gemeenlijk noemt, het Symbolum der Apoftelen, behoort men volkomen aan te nemen, en te gelooven; alzo zulks uit zeer gewiffe verzekeringen der H. Schrifture kan bewezen worden.

IX. *Van Erf-zonde.*

De Erf-zonde beftaat niet in Adams voetftappen na te volgen, (volgens het ydel geklap der *Pelagianen*, * en de hedendaagfche betuiginge van zommige Anabaptiften;) maar het is het gebrek en de verdorventheid van een yder menfch, die van natuur is gegenereert en gefprooten uit Adam, waar door den menfch van d'oorfpronklijke Rechtveerdigheid vry verre is afgeweken, en uit zijn eigen natuur genegen is tot kwaad, zo dat het vleefch begeert tegen den geeft; over zulks in yder menfch, gebooren in deze wereld, verdient het Gods toorn en de verdoemenis. Nu deze befmettelijkheid der nature houd ftand, ja zelfs in de Wedergeboorene, waar door het gebeurt, dat de begeerlijkheid des vleefches, in het Griekfch genoemt φρόνημα σαρκὸς, 't welke zommige uitleggen, voor wijsheid,

** Deze woorden zijn der uitgelaten.*

heid, zommige voor vleeſchlijke gezindheid, andere voor genegentheid, en ook voor de begeerlijkheid des vleeſches, Gods Wet niet en is onderworpen. En al is't dat 'er geen verdoemenis is voor de Geloovige en Gedoopte, nochtans bekent den Apoſtel, dat de luſt en bgeerlijkheid uit haar zelven den aard van zonde hebben.

X. *Van de Vrye Wil.*

Wy en hebben geen macht om goede werken, Gode behaaglijk en aangenaam, te doen, zonder Gods voorkomende genade door Chriſtum, op dat, als wy die goede Wil hebben, wy een mede-werkende goede Wil mogen hebben.

Na den Val Adams is het zoodanig met den menſch gelegen, dat hy zich niet bekeeren, noch van te voren kan bereiden, uit zijn eigen natuurlijk vermogen, en goede werken, tot het geloof en d'aanroepinge van God. Hierom vermogen wy geen goede werken te doen, die Gode welgevallig en aangenaam zijn, &c.

XI. *Van Genade.*

De Genade Chriſti, of de H. Geeſt, die door hem gegeven word, neemt van den menſch het ſteenachtig herte, en geeft hem een vleeſchlijk. En of ſchoon dezelve ons gewillig maakt, om die goede werken te doen, daar toe wy van te voren ongewillig waren, en ongewillig om kwade werken te doen, die wy voor dezen deden, echter doetze 's menſchen wille geen geweld aan; zo dat geen menſch gezondigt hebbende, zich zelven kan verſchoonen, als of hy tegen zijn wil, of door dwang gezondigt hadde; en derhalven is hy ten dien opzicht niet te beſchuldigen noch te verdoemen.

XII. *Van 's Menſchen Rechtvaerdigmakinge.*

De Rechtvaerdigmakinge door het Geloove, alleen in Jeſus Chriſtus, in dien zin als ze in de Homilie der Rechtvaerdigmakinge uitgedrukt ſtaat, is d'allerveiligſte en gezondſte Leere voor een Chriſten menſch.

Wy worden voor Godt alleen voor rechtvaerdig gereekent, om de Verdienſten onzes Heeren en Zaligmakers Jeſu Chriſti, uit den geloove, en niet om onze eigen werken en verdienſten. Weshalven te gelooven, dat wy uyt den Geloove gerechtveerdigt worden, is een zeer heilzame leere, en vol van trooſt; gelijk als zulks in het breede in de Homilie der Rechtvaerdigmakinge uitgedrukt ſtaat.

XIII. *Van Goede Werken.*

Hoewel dat Goede Werken, die de vruchten van het Geloove zijn, en op de Rechtvaerdigmakinge volgen, onze zonden niet en konnen weg nemen, noch de geſtrengheid van Gods oordeel uitſtaan, echter zijnſe Gode aangenaam, en welgevallig in Chriſto, en ſpruiten noodzakelijk uit een waaragtig en levendig geloof; zo dat daar door een levendig geloof al zo klaar te kennen is, als een boom aan hare vruchten.

XIV. *Van Werken voor de Rechtveerdigmakinge.*

Werken gedaan voor Chriſti genade, en d'ingevinge zijns Geeſts, behagen God niet, dewijl datze uit het geloof in Chriſtum niet en ſpruiten; noch en maken den menſch

mensch bekwaam tot het ontfangen van genade: ofte, om na de wijze der Scholastiken te spreken, en verdienen geen over-een-komende genade; ja veel eer, om dat ze niet gedaan worden, zo als Godt gewilt en geboden heeft, dat ze geschieden zouden, twijffelen wy niet, of ze hebben den aard en hoedanigheid van zonde.

XV. *Van overtollige Werken.*

Vrywillige werken, behalven over, en boven Gods geboden, die men overtollige werken noemt, konnen zonder vermetenheid en godloosheid niet geleert worden, alzo de menschen daar mede te kennen geven, dat zy Gode niet alleen zo veel doen, als zy schuldig zijn, maar dat zy ook om zijnent wil meer doen, dan haar word afgeëischt; daar Christus nochtans duidelijk en klaar zegt: Wanneer gy zult gedaan hebben, al 't gene u bevolen is, zo zegt: Wy zijn onnutte dienstknechten.

XVI. *Geen mensch zonder zonde, behalven Christus.*

Christus in de waarheid onzer nature, is ons in alles gelijk geworden, uitgenomen alleen de zonde; daar hy, zo in zijn vleesch als geest, gantsch vry van was. Hy kwam om te worden een onbevlekt Lammeken, dat door een offerhande zijns zelfs eenmaal geworden, de zonden der wereld op zich zou nemen: en in hem, zegt Joannes, was geen zonde. Doch wy alle, schoon gedoopt en gebooren in Christus, zondigen evenwel in vele dingen: en zeggen wy, dat wy geen zonde hebben, zo verleiden wy ons zelven, en de waarheid en is in ons niet.

XVII. *Van de zonde tegens den H. Geest.*

Niet alle doodelijke zonde, na onzen Doop willens en wetens bedreven, mach voor een zonde tegens den H. Geest, en voor onvergeeflijk gereekent worden: over zulks is de vergonninge van boete en berouw niet te weigeren, den genen die na hun Doopzel tot zonde komen te vervallen. Na het ontfangen van den H. Geest konnen wy van Genade komen af te wijken, en in zonde te vallen, en door Gods genade konnen wy daar uit wederom komen op te staan, en ons leven verbeteren. Weshalven zijn zy verdoemelijk, die daar zeggen, dat zy niet meer konnen zondigen, zoo lang als zy hier leven, of den genen die waarlijk berouw hebben, geen * plaats van vergevinge willen toestaan.

**Plaats van vergevinge.*

XVIII. *Van lasteringe tegen den H. Geest.*

Dan lastert men den H. Geest, zoo wanneer den mensch uit boosheid of hardnekkigheid des herten, moetwilliglijk de waarheid van Gods H. Woord lastert, en op een vyandlijke wijze vervolgt. Welke zoorten van menschen haar zelven den vloek, en het allerzwaarste van allerlei godloosheden onderwerpen; weshalven dezen aard van zonde de naam van onvergeeflijk toegeschreven word, en alzoo ook van onzen Heer en Zaligmaker daar voor uitgesprooken.

XIX. *Van Predestinatie en Verkiezinge.*

Predestinatie ten leven, is Gods eeuwig voornemen, waar door hy (voor de grondlegging der wereld) in zijn Raad voor ons verborgen, vast besloten heeft,

om

* *In Christo.* om de gene die hy uit het menschelijk geslacht * verkooren heeft, van den vloek en verdoemenis te verlossen, en als vaten ter eere geschapen, tot de eeuwige zaligheid te brengen. Hierom worden zy, die zoo een voortreffelijke weldaad Gods komen te genieten, na zijn voornemen geroepen, door zijn geest, die ter bekwamer tijd in haar werkt. Uit genade zijn zy de roepinge gehoorzaam, vrywillig worden zy gerechtveerdigt, tot zonen en kinderen van God aangenomen, en het beeld van zijn eenig-gebooren Zone Jesus Christus gelijkformig gemaakt: zy wandelen op een godvruchtige wijze in goede werken; en bekomen eindelijk, door Gods genade, de eeuwige gelukzaligheid.

Gelijk als een Goddelijke overdenkinge van de Predestinatie, en verkiezinge in Christus, seer veel lieflijke, zoete, ja onuitsprekelijke troost geeft aan godvruchtige perzonen, en aan zoodanige, die in haar zelven gevoelen de werkingen van Christi Geest, in haar doodende de werken des vleesches, en haar leden die op de Aarde zijn, en hare gemoederen opwaarts trekkende, tot d'overdenkinge van hooge en Hemelsche zaken, (zoo ten aanzien om dat zulks hun geloof aan de eeuwige zaligheid, die zy door Christus te genieten hebben, merkelijk versterkt, als ook om dat het in haar een brandende liefde tot God ontsteekt,) zoo is het ook voor nieuwsgierige en vleeschlijk-gezinde perzonen, van Christi Geest ontbloot, de sententie van Gods Predestinatie voor hare oogen gedurig te hebben speelen, een zeer gevaerlijke nederval, waar door haar de Duivel of tot wanhope doet vervallen, of tot de elende van een zeer vuil leven, 't welk al zo slim, en niet min gevaarlijk is, als te wanhoopen.

* *Uitgelaten.* Daar en boven, * hoewel de besluiten der Predestinatie ons onbekent zijn, nochtans moet men Gods beloften in zulker voegen aannemen, als ze ons in de H. Schrift doorgaans worden voorgedragen; en in onzen handel en wandel is die wille Gods na te volgen, welke aan ons in zijn H. Woord uitdrukkelijk word verklaart.

XX. *De eeuwige Zaligheid is alleen in den Name Christi te bekomen.*

Deze zijn ook voor vervloekte te rekenen, dewelke niet schroomen te zeggen, dat yder een door de Wet of Religie, daar hy belijdenis van doet, zalig zal worden, zoo wanneer hy slechts volgens dien Wet, en het licht der nature, zijn leven zoekt aan te stellen: nademaal ons de H. Schrift de naam alleen van Jesus Christus, waar door de menschen zalig moeten worden, voordraagt.

XXI. *Alle menschen zijn verplicht, om de Geboden van de Morale Wet t'onderhouden.*

Hoewel de Wet van God, door Mozes gegeven, voor zoo veel de Ceremonien en Dienst plegingen aangaat, een Christen daar aan niet en verbind, of dat de Burgerlijke Geboden daar van in een Republijk noodzakelijk behoorden aangenomen te worden; dies niet te min mach geen Christen altoos nalaten van de Geboden, die men Moraal noemt, te gehoorzamen. Men moet dan zoodanige Leeraren geen gehoor altoos geven, welke drijven, dat de H. Schriften niemand aangaan, dan de swakken, en geduurig haar roem dragen op den geest, waar over sy haar laten voorstaan, dat al wat zy prediken, haar word ingegeven, al strijd het klaar tegens de H. Schrift.

XXII. *Van*

XXII. *Van de Kerk.*

De zichtbare Kerke Christi is, of bestaat uit een vergadering van geloovige menschen, alwaar Gods H. Woord in zuiverheid word gepredikt, de Sacramenten recht bedient worden, volgens Christi instellinge, in alles dat daar toe noodzakelijk vereischt word.

Gelijk als de Kerken van Jeruzalem, Alexandrien en Antiochien hebben gedoolt, zoo heeft ook de Roomsche Kerk gedoolt, niet alleen in haar manier van leven en ceremonien, maar ook in Geloofs-zaken.

XXIII. *Van d'Autoriteit der Kerke.*

Het is de Kerk niet geoorloft iets te ordineren, dat tegen Gods beschreven Woord strijd, of d'eene Schriftuur-plaats zodanig uitleggen, datze een ander wederspreekt; weshalven al is het, dat de Kerk een Getuige is, en Bewaarster van de H. Schrift, evenwel, gelijk als ze niets behoorde te besluiten, dat daar tegen aangaat, zo magze ook, behalven de zelve, niets opdringen, om voor noodzakelijk ter zaligheid te gelooven.

De Kerk heeft macht, om Kerkelijke Ceremonien te ordineren, en autoriteit over verschillen in Geloofs-poincten.

XXIV. *Van d'Autoriteit der Generale Concilien.*

Generale Concilien mogen niet zonder bevel en autoriteit van Koningen aangeleid worden; en nu al by een gekomen zijnde, voor zoo veel als ze uit een vergaring van menschen bestaan, (waar onder vele zijn, die door den Geest en Gods H. Woord niet en worden geregeert) kunnen zy doolen, en hebben ook nu en dan gedoolt, zelfs in zaken die God aangingen. Het gene dan dat zy ordineren of instellen, als noodig ter zaligheid, heeft geen kracht noch autoriteit, 't en zy het klaar blijke, dat het uit de H. Schriftuur genomen is.

XXV. *Van het Vagevuur.*

De leere der School-geleerden, voor zoo veel het Vagevuur, Aflaten, eeringe en aanbiddinge zoo van Beelden als Reliquien, insgelijks ook d'aanroepinge van Heiligen aangaat, zijn dwaze en verçierde zaken, op geen bewijs van de H. Schriftuur gegrond yest, maar veel eer schadelijk, strijdende tegen Gods Woord.

XXVI. *Niemand mach in de Kerk prediken, dan die daar toe wettelijk is beroepen.*

Het is geen mensch geoorloft, om in het openbaar het Predik-ampt, of de Sacramenten in de Kerk te bedienen, voor en al eer dat hy tot d'uitvoeringe daar van

wettelijk is beroepen en gezonden. En deze behoort men te erkennen, voor wettelijk beroepen en gezonden te zijn, die daar toe verkoren en geroepen worden van zodanige, wien openbare autoriteit in de Kerk is gegeven, om arbeiders in des Heeren Wyngaard te zenden.

XXVII. *Dat alles in de Kerk moet geschieden, in zodanigen Taal, dat de gantsche Gemeente zulx mag verstaan.*

Het is gantsch dienstig, en met Gods H. Woord meest over een komende, datter in de Kerk niets voorgelezen of gesproken worde, dan in een bekende Taal, die van alle man in de Gemeente verstaan word, ten zy datter een Tolk of Vertaalder tegenwoordig zy.

Het is een zaak gantsch strydig tegen Gods H. Woord, en het gebruik der eerste Kerke, dat Publijke Gebeden in de Kerk, of de bedieninge van Sacramenten geschieden zouden in een Taal, die het Volk niet en verstaat.

XXVIII. *Van de Sacramenten.*

Onzen Heer Jesus Christus, heeft zijn volk tot een gezelschap vergadert, door Sacramenten die zeer weinig in getal zijn, zeer gemakkelijk om t'onderhouden, en van een zeer Heerelijke betekening; te weten, het Doopzel, en des Heeren Avondmaal.

De Sacramenten zijn van Christus niet ingesteld, om slechts daar op te staan gapen, of om de zelve omme te voeren, maar om na behoren te gebruiken; en hebben een heilzame kracht en werkinge in zodanige alleenlijk, die de zelve waardiglijk ontfangen; niet gelijk als zommige zeggen, *ex opere operato*, *uit een gewracht werk*; welke woorden, gelijkze in de H. Schriftuur vreemd en gantsch onbekent zijn, zoo leverenze ook een zin en meninge, die weinig na Godvruchtigheid smaakt, maar na veel Superstitie: doch dieze onwaardiglijk eet en drinkt, die eet en drinkt hem zelven een oordeel.

De Sacramenten door Gods Woord geordineert, zijn niet alleenlijk tekenen van een Christens belydenis, maar veel eer zekere gewisse getuigenissen, effectuele tekenen van genade, en van Gods genegentheid t'onswaarts, waar door hy onzichtbaarlijk in ons werkt; en ons geloof in hem niet alleen levendig maakt, maar ook versterkt en bevestigt.

De Sacramenten van Christus ingesteld, zijn niet alleen tekenen van een Christens Professie, maar veel eer zekere gewisse getuigenissen en krachtige tekenen van Genade, en van Gods goede genegentheid t'onswaarts, waar door hy onzichtbaarlijk in ons werkt, en ons geloof in hem niet alleen levendig maakt, maar ook versterkt en bevestigt. Christus onze Heer, heeft in het Euangelium twee Sacramenten, namelijk den Doop, en het H. Avondmaal ingesteld.

Deze vyf, in het algemeen Sacramenten genoemt, te weten, de Inwyinge, Penitentie, Orders, den Echten-staat, en het Olyzel, zijn voor geen Euangelische Sacramenten te rekenen; zijnde zodanig, die ten deele uit een verkeerde navolginge der Apostelen zijn ontstaan, en ook ten deele manieren van een Leven zijn in de Schriftuur toegelaten, echter zijnze niet van diergelijken aart als het Doopzel, en des Heeren Avondmaal, nadien God geen zichtbaar teken of Ceremonie daar by geordineert heeft.

XXIX. *Het*

XXIX. *Het ongebonden Leven der Predikanten, maakt de Goddelijke instellingen niet krachteloos.*

Hoewel, dat in de zichtbare Kerk, het Kaf altyd onder het Koorn loopt, en het kwaad zomtyds de overhand krygt, in de bedieninge des Woord en der Sacramenten; echter voor zoo veel als de Predikanten de zelve niet in haar eigen, maar in Christi naam, en door zijn Commissie en Autoriteit bedienen, zoo mag men dan haren dienst in het verkondigen van Gods Woord aanhoren, en de toedieninge der Sacramenten van haar aannemen: de kracht van Christi Ordinantie, word door hare Goddeloosheid niet weg genomen, noch de genade van Gods gaven, word daarom niet vermindert, in de gene die de Sacramenten, haar toegedient, met een recht gelovige ziel ontfangen, welke van wegen Christi instellinge, en belofte krachtig zijn, schoon de bedienders daar van een ergerlijk leven voeren.

Dies niet te min vereischt de Discipline der Kerke, dat men na zodanige Predikanten verneme, en dat zy van de gene, die van hare grove fouten kennis hebben, aangeklaagt worden; en eindelijk daar van overtuigt zijnde, door een rechtveerdig oordeel mogen worden afgezet.

XXX. *Van den Doop.*

Het Doopzel is niet alleen een teken van Professie, en een onderscheidentlijk ken-teken, waar aan men Christenen van andere ongedoopte kan kennen, maar het is ook een teken van wedergeboorte of nieuwe geboorte, waar door, als door een beteekenende zaak, de gene die den Doop na behoren ontfangen, de Kerke in-gelyft worden; de beloften van vergevinge onzer zonden, en van onzer aanneminge tot Kinderen Gods door den H. Geest, worden zichtbaarlijk hier door verzekert en verzegelt; het gelove word versterkt, en de genade groeit aan, uit kracht des gebeds tot God. * Het gebruik der Kerke, van onmondige Kinderen te Doopen, is niet alleen te pryzen, maar dient voor al noch in de Kerk stand te houden.

* *Het Doopen van onmondige Kinderen, dient noch voor al in de Kerk te blyven, als met Christi instellinge meest over een komende.*

XXXI. *Van des Heeren Avondmaal.*

Des Heeren Avondmaal, steld niet alleen voor oogen, de liefde die de Christenen onder malkanderen behoorden te hebben, maar het is ook een Sacrament van onze verlossinge door Christi dood: invoegen, dat zodanige die het zelve waardiglijk ontfangen, door dit breken of nuttigen des Broots, en door het drinken van dezen Drink-beker, Christi Lichaam en Bloed deelachtig worden. Transubstantiatie, of de verandering van Brood en Wijn, in het wezendlijk Lichaam Jesu Christi, als men des Heeren Avondmaal houd, kan met de H. Schriftuur niet bewezen worden; * maar is daar tegen gantsch strydig, en heeft vele Superstitien veroorzaakt.

* *Maar het stryd tegen de naakte en klare woorden der H. Schrifture, het werpt de natuur van een Sacrament om verre, en heeft tot velerlei Superstitien den weg gebaant.*

Christi Lichaam word in het Avondmaal gegeven, ontfangen en genuttigt, doch alleenlijk op een

een Hemelsche en Geestelijke wijze. Het middel nu waar door Christi Lichaam, als dan ontfangen en genuttigt word, is het Geloof.

Nademaal het Eigentlijk wezen van 's menschen natuur vereischt, of zelfs te kennen geeft, dat het lichaam van een en de zelfde mensch, op een en de zelfde tyd, in verscheiden plaatzen niet en kan zijn; maar noodzakelijk in een zeker gewisse en bepaalde plaats moet zijn; hierom kan Christi Lichaam in verscheiden onderscheidentlijke plaazen op een en de zelfde tyd niet wezen; en nadien, volgens het getuigenis der H. Bladeren, Christus opgenomen is in den Hemel, en daar tot het einde der wereld toe moet blyven: zoo betaamt het dan niemand onder de Christenen, te geloven of te belyden, datter in de Eucharistie, een wezendlijke of lighamelijke tegenwoordigheid is (zoo zy spreken) van Christi Lichaam en Bloed.

De Hostie, of het Sacrament van des Heeren Avondmaal wierd niet door Christi instellinge bewaart, omgedragen, opgeheven, of aangebeden.

XXXII. *Van de Goddelooze die des Heeren Christi Lichaam in het Avondmaal niet en eten.*

De Goddelooze, en die van een levendig Geloof zyn ontbloot, al is 't dat zy op een vleeschelijke en zichtbare wyze tusschen hare tanden, alzoo *Augustinus* spreekt, het Sacrament van het Lichaam en Bloed Christi aan stukken malen; echter zyn zy Christi Lichaam geenzins deelachtig, maar eten en drinken veel eer het teken of Sacrament van zoo een Heerelijke zaak tot hunner verdoemenis.

XXXIII. *Van beide Gedaanten, Brood en Wyn.*

Des Heeren Drink-beker, moet men de Leken of het Gemeene volk niet weigeren: want beide deelen van des Heeren Sacrament, moet men volgens Christi instellinge en bevel, alle Christenen van de Kerk toedienen.

XXXIV. *Van d'eene Offerhande Christi voleindigt aan het Kruis.*

d'Offerhande Christi eenmaal geschied, dient tot een volmaakte verlossinge, verzoeninge en voldoeninge voor alle zonden der geheele wereld, zoo wel erfelyke als dadelijke; en daar is geen voldoeninge voor zonde, dan die alleen: overzulks zijn d'Offerhanden der Misse, waar in men doorgaans zegt, dat de Priesters Christum voor de levendige en afgestorvene opofferen, om vergevinge van smerte of breukvalligheid te bekomen, enkele Godlasteringen, verdichztelen, en gevarelijke bedriegeryen.

XXXV. *Gods Woord verbind niemand om ongehuwt te blyven.*

Bisschoppen, Priesters, en Diakonen worden niet uit kracht van Gods Wet geboden, om haar t'onthouden van den Houwelijken staat, veel min een gelofte te doen, van nooit te willen trouwen.

Hierom mogen zy, zoo wel als andere Christenen trouwen na haar eigen discretie, na dat zy komen te oordelen, dat het zelve dienstiger is tot Godzaligheid.

XXXVI. *Perzonen uit de Gemeente gebannen, moet men schouwen.*

De Perzoon die door openbare aanzegginge der Kerke, van des zelfs gemeenschap gerechtelijk is afgesneden en uitgebannen, behoorde van de gantsche Gemeente der gelovige voor een Heiden en Tollenaar aangezien te worden, tot dat hy

hy met openbare boete te doen voor de Gemeente, wederom daar mede verzoent en in de Kerk aangenomen worde, door een Rechter daar toe geautorizeert.

XXXVII. *Van de Traditie der Kerke.*

Het is onnodig, dat Traditien en Ceremonien over al in alle Kerken eenerlei en evengelijk zijn; alzoo ze tot alle tyden onderscheiden zijn geweest, en verandert mogen werden, na de verscheidenheden van Landen, tyden en gewoonten der menschen; doch met deze bepalinge, datter niets geordineert worde tegen Gods Woord. Zoo wie uit zijn eigen hooft al willens, en met opzet in het openbaar komt t'overtreden, de Traditien en Ceremonien der Kerke, die tegen Gods H. Woord niet en stryden, en door algemeene autoriteit ingesteld en voor goed gekeurt zijn, den zelven Perzoon behoort men in het openbaar te bestraffen, op dat andere daar een afkeer van mogen hebben, als een die tegen de gewone Ordre der Kerke zondigt, d'autoriteit van de Magistraat quetst, en de conscientien der zwakke Broeders een wonde geeft.

Een ieder byzonder, of Nationale Kerk, heeft de macht om te ordineren, te veranderen of te vernietigen, de Ceremonien of Costuimen der Kerke, door 's menschen autoriteit alleen ingesteld; invoegen, dat alles slechts geschiede tot stichtinge.

XXXVIII. *Van de Homilien.*

De Homilien, uit bevel des Konings, onlangs voorgedragen, en aan de Kerk gerecommandeert, behelzen een Godvruchtige en heilzame Leere; dienende over zulks van alle man aangenomen te worden; en om behoorde men de zelve het volk vlytig, duidelijk en onderscheidentlijk voor te lezen.

Het tweede Boek der Homilien, de byzondere opschriften, waar van wy onder dit Artykel hebben gesteld, vervat in zig een Godvruchtige en heilzame Leere, die in deze tyd zeer dienstig is; gelijk ook is het voorgaande Boek der Homilien, door den druk gemeen gemaakt, ten tyde van Eduward de VI.: weshalven keuren wyze voor nut en nodig, om van de Predikanten in de Kerken met al vlyt onderscheidentlijk voorgelezen te worden, op dat het Volk de zelve mag verstaan.

De namen der Homilien.

Van het recht gebruik der Kerke. Van de Kerken te repareren. Tegens het gevaar van afgodery. Van goede werken, &c.

XXXIX. *Van de Liturgie, en van andere Dienstplegingen en Ceremonien der Kerke van Engeland.*

Het Boek aan de Kerke van *Engeland*, door Autoriteit van de Koning van *Engeland*, en het Parlement overgelevert, inhoudende, hoe men in het openbaar moet bidden, en de Sacramenten in de voornoemde Kerk bedienen; mitsgaders het Boek door gemelde autoriteit uitgegaan, behelzende de ordineringe van Predikanten in de Kerk, zijn beide zeer stichtelijk en Godvruchtig, nergens in strydig tegen de waarheid der leere, maar komen over een met de heilzame leere des Euangeliums, die se dapper voort setten en verklaren. Weshalven behoordense van alle gelovige ledematen der Kerke van *Engeland*, doch voornamelijk van de Dienaren in het

woord met alle dankbaarheid, en bereidwilligheid des gemoeds aangenomen, voor goed gekeurt, en Gods Volk aangeprezen te worden.

Het Boek van d'inwyinge der Aarts-Bisschoppen en Bisschoppen, en van Priesters en Diaconen t'ordineren, onlangs eerst ten tyde van Koning Eduward de VI. uitgegeven, en op de zelve tyd door autoriteit van het Parlement bevestigt, begrypt alles dat tot zodanige inwyinge en ordineringe, nodig is. Het heeft ook niets, dat in zig zelven superstitieus of ongodvruchtig is; en derhalven alle die volgens de Ceremonien van dat Boek ingewyd en in de Kerk geordineert zijn, zedert het tweede jaar van Koning Eduwards Regeringe, tot op deze tyd toe, of, volgens de zelve dienstplegingen, hier na ingewyd of geordineert zullen worden, deze alle verklaren wy gerechtelijk, ordentelijk, en wettelijk ingewyd en geordineert te zijn.

XL. *Van d'Overheid.*

De Koning van *Engeland* is alhier op Aarde, naast Christus, het Opper-hooft der Kerke van *Engeland* en *Yerland.*

De Paus of Bisschop van *Romen*, heeft in dit Koninkrijk van *Engeland*, niet te gebieden noch te zeggen.

De Burgerlijke Overheid van God ingesteld zijnde, moet men gehoorzaam zijn, niet zoo zeer uit vreze van in zijn ongenade te raken, als om der conscientien wille.

Burgerlijke of wereldze Wetten, mogen de Christenen om grove en zware misdaden, met de dood straffen.

Het staat een Christen vry, om, op bevel van d'Overheid, geweer te dragen, en ten Oorlog te dienen.

De Koninginne van *Engeland*, voerd het opperste gezag en macht in dit Koninkrijk van *Engeland*, en andere hare Dominien; wien het voornaamste bewind van alle standen dezes Rijks, 't zy Kerkelijke of Burgerlijke, in alle gevallen toe komt; en het is, noch behoort ook, geen uitheemsche rechts macht onderworpen te zijn.

Vermits wy hare Koninklijke Majesteit, de voornaamste Regeringe toeschrijven, zoo merken wy, dat de gemoederen van zommige lasterachtige Perzonen, haar aan deze eer-titelen stoten: doch dit moeten zy weten, dat wy de bedieninge, of van Gods Woord, of van de Sacramenten onze Koninginne niet toe-eigenen; waar van de Plakkaten door de Koninginne Elizabet onlangs uitgegeven, duidelijk getuigen; maar alleen, dat voorrecht, 't welk wy zien, dat God zelfs in zijn H. Woord, alle Godvruchtige Koningen t'allen tyden heeft voorgeschreven; te weten, dat zy over alle standen, 't zy Kerkelijke of Wereldlijke, haar van God aanbevolen, zouden regeren, en de hertnekkige en boosdoenders door het wereldlijke zwaard in den toom houden.

De Paus of Bisschop van Romen, heeft in dit Koninkrijk van Engeland niet te gebieden.

De Wetten van dit Land, vermogen Christenen met de dood te straffen, &c.

XLI. *Der Christenen goederen zijn niet algemeen.*

De Rykdommen en goederen der Christenen, zijn niet algemeen, ten opzicht van der zelver recht, eigendom en bezittinge; nochtans behoord ieder een van 't geen hy bezit zijne mildadigheid, na zijn vermogen, te bewyzen.

XLII. *Het*

XLII. *Het ſtaat een Chriſten vry, een Eed te doen.*

Gelijk als wy belyden, dat het ydel en lichtveerdig zweeren, een Chriſten; door onzen Heere Jeſus Chriſtus, en zijn Apoſtel *Jacobus* is verboden; zoo oordelen wy ook, dat de Chriſtelijke Religie toe laat, dat men, op het verzoek van de Magiſtraat, Sweeren, of een Eed mag doen, daar het op het geloof en de liefde aan komt, by aldien, dat het volgens d'onderrichtinge van de Profeet, in gerechtigheid, met verſtand, of kennis en waarheid geſchiede.

Deze navolgende Artykelen, zijn ten tyde van de Koninginne Elizabet uitgelaten.

XLIII.

d'Opſtandinge der dooden is noch niet voor by of geſchied, als of het alleen behoorde tot de ziele, die door Gods Genade uit den dood der zonde is opgewekt, maar alle menſchen hebben die ten jongſten dage te verwachten: want op die tyd, volgens klare getuigenis der H. Schrifture, zullen de doden met hun eigen lichaam, vleeſch en beenderen, bekleed worden; op dat die menſch, na dat hy vroom of onvroom hier op Aarde geleeft heeft, loon na werken mag ontfangen.

XLIV. *De zielen der afgeſtorvene, gaan met hare lichamen niet verloren, noch en ſlapen niet te vergeefs.*

De gene die ſtaande houden, dat de zielen der afgeſtorvene, in ſlaap liggen, zonder eenig gevoelen altoos, tot den dag des Oordeels: of willen affirmeren, datze te gelijk met het lichaam ſterven, en ten jongſten dage daar me opgewekt zullen worden, deze verſchillen geheel, en al van het rechtzinnig gevoelen en oprecht Geloof, 't welk ons de H. Schriftuur te kennen geeft.

XLV. *Van de Millenary, of die het duiſend-jarig Ryk Chriſti hier op Aarde dryven.*

Dit het verdichtzel der Millenary wederom op de baan zoeken te brengen, ſtellen haar daar mede tegens de H. Schriftuur aan, en ſtorten haar zelven hol over bol in Joodſche grillen.

XLVI. *Alle menſchen ſullen eindelijk niet zalig worden.*

Het gevoelen der gener, is ook verwerpens waardig, dewelke dat ſchadelijk gevoelen zoeken te beweren, te weten, dat alle menſchen, ſchoon dat zy noch zoo godloos zijn geweeſt, ten laatſten zullen zalig worden, zoo wanneer zy voor een zeker tyd, van de Goddelijke rechtveerdigheid daar toe beſtemt, voor hare bedrevene zonden, ſtraffe zullen geleden hebben.

No. 56.

No. 56.

Zekere instructien die zijn Koninkl. Majesteit gegeven heeft aan zijn trouwhertige en zeer beminde Neef en Raads-Heer Francois, Graaf van Salop, en Heer Prezident van zijn genades Raad, reziderende in de Noorder quartieren; en aan alle andere hier na gespecificeert en geordineert tot zijn Raad; om van gemelde Raads-Heeren, en ider een van haar onderhouden te worden, in maniere en op conditien hier na verklaart.

Ex M S. Dr. John-zon. Voor eerst, zijn Majesteit zeer genegen zijnde, dat het Volk en d'inwoonderen in de Noorder quartieren van dit Rijk van *Engeland*, in rust en vrede geregeert mach worden; en om een goede, spoedige, en, on-onderscheidentlijke bedieninge van recht en gerechtigheid tusschen d'eene party en d'ander aldaar te handhaven, is gezind in gemelde gewesten zijn Hoog-achtbare Raad, genoemt zijn Koninkl. Majesteits Raad in de Noorder quartieren, te continueren, en alzo den Koning de voor goed geagte wijsheid en ervarenheid, mitsgaders het kloek beleid en de schranderheid van deze zijn Neef in het uitvoeren van recht en gerechtigheid, bekent is, heeft hy derhalven hem tot Heer Prezident, van voornoemde Raad, verkoren; en door deze zijne patenten, vereert hy hem met de benaminge van Heer Prezident; en geeft hem ook macht en autoriteit, om alle zodanige Perzoonen (die nu zijn, of hier namaals zullen worden genomineert en geordineert, om t'allen tijden te zijn van zijn Raad) te doen vergaderen, als het hem goed dunken zal; of anderzins door zijn brieven haar, en yder van haar, te belasten te doen het geene tot bevordering van recht en gerechtigheid, en tot weeringe en straffe van boosdoenders mocht dienen na dat hy, of die van zijn Raad, op die tijt tegenwoordig, voor raadzaam zullen in zien, tot bevordering van des Konings affairen, en tot behoorlijke administratie van recht en gerechtigheid tusschen zijn Majesteits Onderdanen.

Hier nevens geeft zijn Majesteits aan den voornoemden Heer Prezident, volgens deze patenten, een negative stemme in alle vergaderingen, alwaar zaken komen gedebateert te worden, om eyndelik en ten laatsten een zeer volkomene waarheid of vonnis uit te spreken, 't welke zijn Majesteit in alle voorvallen, die tijd van advijs en raadspleging mogen lijden, waargenomen wil hebben; op dat men in twijfelachtige zaken, niet alleen met rijpen raad mag te werk gaan, maar ook datze niet zonder conzent en ordre van gemelde Heer Prezident mogen uitgevoert worden.

Sijn Koninkl. Majesteits wil en gebod is ook, dat alle deze voornoemde Raads Heeren, en ook ieder een hooft voorhooft, aan dezen Heer Prezident allerley eere, gehoorzaamheid en eerbiedigheid zullen bewyzen, gelijk als haar plicht mede brengt; en insgelijks aannemen en uitvoeren alles wat haar belast word zijn Majesteit voor te dragen, of tegen iemand in de naam van de Koning een procesaan te vaarden.

Sijn Majesteits believen is ook dat de Heer Prezident zijn zegel zal bewaren, om daar mede brieven, processen, en alles wat den Heer Prezident, of twee Perzonen uit den Raad goed zal dunken, te zegelen met zijn conzent; welke twee Perzonen, uit kracht van deze Artijkelen gehouden zullen zijn, alle dagen op den Prezident te passen.

Op dat nu de Heer Prezident aldus bevestigt zijnde, tot gemelde insichten voorsien mag zijn met zulk een getal van medestanders, die van wegen haare wijsheid, ervarenheid, bedaagtheid en oprechtigheid,

heid, de naam van bequame Raads-Heeren des Konings te zijn, met recht mogen dragen, zoo heeft dan zijn Majesteit, na voorgaande advijs en deliberatie, verkoren deze Perzonen, welkers namen hier na volgen, om, nevens gemelde Raads Heeren in de Noorder quartieren, zijne Raads-Heeren te zijn: te weten, onze trouhertige en zeer geliefde neven *Henrik* Graaf van *Westmoreland*; *Henrik* Graaf van *Cumberland*; *Cuthberth* Bisschop van *Duresm*; *Willem Dacres* Heer van het Noorden; *Joan* Heer *Conyers*: *Thomas* Heer *Wharton*; *Johan Hind*, Ridder, een van zijn Majesteit *Advocaten*; *Edmond Moleneux*, Ridder; *Henrik Savel* Ridder; *Robbert Bouwes* Ridder; *Nicolaas Fairfax* Ridder, *Georgio Conyers*, Ridder; *Lenoard Becquith*, Ridder, *Willem Babthorp* Ridder; *Antony Nevil* Ridder; *Thomas Gargraaf* Ridder; *Robbert Mermel* Rechtsgeleerde; *Antony Bellazis* Schildknaap; *Johan Rockeley* Advocaat; *Robbert Chaloner*, *Richard Morton*, en *Thomas Eymes* Schildknapen.

Sijn Konninkl. Majesteit ordineert mits dezen den voornoemden *Thomas Eymes*, tot Secretaris van dezen Raad, om dezelve bediening vlytig en gehoorzaamlijk waar te nemen, volgens commissie van den Heer Prezident, of twee uit den Raad; waar van de eene zal zijn van de quorum, en dat met toestemminge van den Prezident.

Sijn Majesteits believen is ook, dat de Prezident, nevens twee andere uit den Raad, zijnde van de quorum, gezworene Meesters zullen zijn van het Hof van Justitie, op dat ieder een kennis drage van zodanige voorvallen, als den Prezident, of twee andere uit den Raad, zijnde van de quornm, goed dunken zal voor te dragen, ingeval de zaak zulks mocht vereisschen. Alle welke voornoemde Raads-Heeren, gelijk als zijn Majest. niet en twijfelt of zy zullen, volgens het goed vertrouwen dat hy van haar heeft, zijn Koninkl. Majesteit tot alle tijden, met alle vlijt, en na hun uiterste vermogen, zoeken te behagen; en dienvolgens haar schuldige plicht waarnemen; (ziende op geen maagschap, vrienden noch goebekenden, in questieuze zaken, die den Prezident of Raad mochten voor komen) alzoo is 't ook dat zijn Majesteit vertrouwt, dat zy alle niet min regard zullen nemen, als behoort, op alle boosdoenders; en de zelve voor den Prezident en Raad doen verschijnen, zulks op haar verzocht zijnde, of dat zy 't anders zelfs mogen doen; den Heer Prezident en Raad voor af berigt doende van de misdaden, die, ter plaatze daar zy te zeggen of te gebieden hebben, en gelegen binnen de palen hunner commissie, mochten voorvallen.

Nademaal het nu voor veele der gemelde Raads-Heeren zeer lastig zou vallen om gedurig op den Prezident en Raad te passen, zoo heeft het zijn Majesteits goedheid gelieft, om haar van dien last te verlichten, de gemelde Raads-Heeren hooft voor hooft t'informeren, hoe zy haar in 't stuk van op passen te dragen zullen hebben; te weten, wie gehouden zal zijn op de zelve Raad te passen, en wie niet, dan op gezette tijden en na haar welgevallen; ten zy dat de Prezident verzoecke dat zy noch wat blijven, om zekere gewichtige affairen of inzichten; welk verzoek dan ieder een van haar zal dienen na te komen.

Hier op is het dan dat zijn Majesteit ordineert dat zijn Neven, de Graven van *Westmoreland*, en *Cumberland*, de Bisschop van *Duresm*, de Heer *Dacres*, de Heer *Conyers*, de Heer *Wharton*, de Ridders *Johan Hinde*, *Edmond Molineux*, *Henry Savel*, *Nicolaas Fairfax*, *Georgio Conyers*, *Antony Nevil*, *Robbert Mermel*, *Antony Bellazis* en *Johan Rockbey* Advocaat, en *Richard Norton*, niet gehouden zullen zijn gedurig op te passen, maar dat zy gaan en komen mogen als het haar gelieft, ten zy dat de Prezident, om zekere gewichtige redenen, begeere dat zy noch wat vertoeven, waar in zy dan niet naalatig zullen zijn.

Hier nevens wil zijn Majesteit, dat zy alle zoodanige generale Sessien, of Raads-Vergaderingen zullen bywoonen, die niet verre van hare woonplaatzen mochten gehouden worden, en ook op andere Sessien, of Vergaderplaatzen, alwaar de President haar gebieden mocht te compareeren, en dat zonder eenige verschoningen altoos by te brengen. En dewijl het zeer dienstig zal zijn, dat een zeker getal van perzonen by den Heer President geduurig blijven, met wien hy over zoodanige zaken, die hem voorgedragen worden, raad mocht plegen, en wien hy, tot spoediger verrichtinge daar van, de verhooringe van zoodanige questieuse verschillen mocht bevoolen laten: zoo is 't dat zijn Majesteit mids dezen *Robbert Bouwes*, *Willem Babthorp*, *Lenard Becquith*, *Thomas Gargrave*, Ridders; *Robbert Chaloner*, en *Thomas Eymis*, Secretaris en Schildknapen, ordineert, dat zy, of ten minsten twee van haar, geduurig op den President zullen passen; en dat niemand van haar zich t'eeniger tijd van den President zal mogen absenteeren, dan met zijn speciaal verlof, en dat niet langer als zes weken achter een.

Zijn Koninklijke Majesteit, om te beter den President, en deze tweederlei Raad t'onderhouden, zoo wanneer zy compareeren, of compareeren zullen, vereert haar mids dezen alle jaren tien duizent guldens, tot verschaffinge van kost en drank, zoo voor hem zelven, als voor gemelde Raadsheeren, midsgaders voor zoo veel Dienaren, als hier na voor ieder een van haar geordineert en toegestaan zal worden; te weten; dat ieder Ridder, die gehouden is geduurig op te passen, hebben zal vier Dienst-knechten, en ieder Schildknaap drie Dienst-knechten. Zijn Majesteit begeert, dat ieder Raads-Heer met den President aan zijn Tafel, of in eenig ander bekwame plaats in zijn huis, daar toe bereid, na ieder zijn kwaliteit, aanzitte, en dat hare Dienaars op des Presidents zaal, of in eenig ander bekwame plaats in zijn huis aan een Tafel zullen aanzitten, en met den anderen eten.

Wat nu zoodanige Perzonen of Raads-Heeren aangaat, welkers eigen particuliere affairen niet wel toelaten, om geduurig de Raads-Vergaderingen by te woonen, zonder iemand te hebben, die op het proviandeeren der Paerden en Stallen past, zoo wanneer zy in den Raad, zijn Majesteit ten dienste moeten staan: als ook zoodanige Perzoonen, die meer voordeel mochten doen met hare Studien, of Burgerlijke affairen waar te nemen, zoo zy door deze zijn Majesteits affairen niet en wierden verhindert. Hierom is't dan, dat zijn Majesteits goedheid aan verscheiden van de voornoemde Raads-Heeren hier na gespeficeert, een zeker gezette zalaris toegelegt heeft; te weten, aan *Robbert Bouwes*, Ridder, ten opsicht van zijn oppassen, en tot onderhoud van zijne Paerden en andere onkosten, hondert Mark alle jaren; aan *Willem Babthorp*, ook tot dien einde alle jaren vijf hondert guldens; aan *Lenard Becquith* jaarlijks hondert Mark; aan *Thomas Gargrave* jaarlijks vijf hondert guldens; aan *Robbert Chaloner* vijf hondert guldens alle jaren; aan *Richard Notton* vier hondert guldens; aan *Thomas Eymis*, Secretaris, voor zijn jaarlijks pensioen drie hondert en veertig guldens. En wijders is zijn Majesteits believte, dat de voornoemde tien duizend gulden, voor den Heer President, en alle de andere zalarissen, op Vrouw Lichtmis en St. Michiels-dag in gelijke deelen betaalt zullen worden van d'inkomsten, die zijn Majesteit in die Quartieren toekomen; en dat daar op een assignatie gegeven zal worden aan den Ontfanger Generaal van zijn Majesteits Inkomsten aldaar.

Om nu den Heer President en Raad in alles met suffisante autoriteit te voorzien, tot uitvoeringe van recht, zoo wel in criminele zaken, als in allerlei controversien tusschen party en party, zoo heeft zijn Majesteit onder het Groote Zegel van Engeland, twee Commissien laten uitgaan, uit kracht waar van zy, in beide gevallen, volkomen macht en autoriteit zullen hebben,

om

om na eisch der zake te mogen procederen.

En om van alle Rechts-zaken een kort einde te maken, zoo is zijn Majesteits bevel, dat de President en Raad de Actien, Dupliken en Repliken van beide partyen, die voor haar iets in te brengen hebben, schriftelijk zullen doen opstellen; welke ordre de President en Raad openbaren zullen aan alle degenen, die als Raads-Heeren zitten over eenige zaak, die voor haar bepleit en afgedaan moet worden; belastende en gebiedende gemelde Raads-Heeren en Dingtaal-voerders, deze ordre t'observeren, stellende daar op zoodanige boete, als zy voor raadzaam zullen oordeelen, of zouden konnen verantwoorden; en zullen de zelve ordre in generlei wijze mogen overtreden, zonder speciaal consent daar toe te hebben van den President, en dat alleen in zommige byzondere voorvallen.

En daar en boven geeft zijn Majesteit mits dezen volkomen macht en autoriteit aan den President en Raad, om zoodanige perzonen, die deze hare beveelingen ergens in zullen komen te verwaarlozen, verachten, of ongehoorzaam te zijn, niet alleen te straffen, maar ook om alle andere, die eenige oproerige woorden spreken, kwade geruchten practiseren, of diergelijke misdaden bedrijven, (geen verraad zijnde,) waar uit eenig ongemak mocht ontstaan, op het schavot publijke schandalie aan te doen, d'ooren af te snijden, papieren op de borst te hangen, gevangen te nemen, of anderzins, na hare discretie, te straffen. De President en Raad zullen ook Raads-Heeren, en andere noodzakelijkheden, na hun welgevallen ordineeren voor arme Supplianten, die geen geld hebben, zonder daar eenige vereeringe, of iet anders voor te genieten. Zijn Majesteit geeft ook volkomen macht en autoriteit aan den President en Raad die by hem is, bestaande ten minsten uit vier perzonen, te weten, de Ridders *Edmond. Molineux*, *Robbert Bowes*, *Johan Hind* en *Lenard Becquith*, om een boete te stellen op alle perzonen, hoe groot ook haar getal zy, die van wegen eenige moedwillige misdaad overtuigt, of gerechtelijk aangeklaagt zijn, 't en ware zy oordeelden de zelve misdaad van zoo groot belang te zijn, dat men die zijn Majesteit behoorde te kennen te geven, om met goetvinden van zijn Majesteits Raad, omtrent hem zoodanig gestraft te worden, dat haar ook andere daar aan mogen spiegelen. Zijn Majesteit geeft ook volkomen macht en autoriteit aan den President en Raad, of ten minsten vier van haar, om, volgens haar discretie, d'onkosten en schade, die zoo wel de Citeerders, als geciteerde gedaan hebben, te taxeren, en haar vonnis daar over te strijken; als ook om d'overtreders daar van, zijnde wederzijds partyen, volgens hare discretie te straffen. Alle deze Decreten en Ordinantien zal de Secretaris gehouden zijn, voort na de verkondiging daar van, in een boek, daar toe geordineert, aan te tekenen, 't welk de President in zijn bewaring zal nemen.

Op dat nu alle man kennelijk zy, hoe veel men voor alle processen en schriften, die voor gemelden Raad dienen, te betalen heeft, zoo ordineert over zulks zijn Majesteit, dat men over al ter plaatze daar de President en Raad komen te vergaderen, een bord zal op hangen, en noch een ander bord in het openbaar, op dat alle man zien mach, waar de Secretaris en Klerken gemeenlijk zitten, om gemelde schriften af te vaardigen; en waar op aangeteekent zal staan, wat yder een daar voor betalen moet: te weten, voor yder Recognitie, waar in een alleen, of meer borge staan, twaalf stuivers; voor het registreren voor yder diergelijke Recognitie 12 stuivers; voor het aantekenen van ieder Rechtsgebod zes stuivers; voor het copieeren daar van, zoo daar na gevraagt word, zes stuivers; voor jemandt t'arresteeren, of te citeeren, &c. vier stuivers; voor ieder ontslaginge voor gemelde Raad gepasseert, zoo daar na gevraagt word, vier stuivers; voor gecopieerde

de Acten en Antwoorden, en andere Pleidoien, voor alle tien regelen, matig geschreven, een stuiver; voor het examineren van yder Getuige, vier stuivers. Zijn Majesteits begeerte is ook, dat het examineren van Getuigen; die men in twist-zaken voor den Raad brengt, door zulk een bescheiden Perzoon of Perzonen zal geschieden, die de Heer President, en twee van den Raad, die gestadig moeten oppassen, daar toe dienstig en bekwaam zullen keuren; en dat de President met diergelijke twee Perzonen van gemelde Raad, zullen mogen reformeren, ordineren en toestaan, dat zoodanige perzonen de Acten, Copien, of andere Processen, voor dat Hof gepasseert, mogen schrijven, die zy daar toe willen verkooren hebben, behalven de voornoemde Secretaris, met zijn twee Klerken; welke twee Klerken de Prezident en Raad zullen mogen reformeren en bestraffen, na dat zy daar toe reden zullen hebben: in welke reformatie en appointementen de President een negative stem zal hebben.

En op dat de Processen in die Gewesten des te zekerder en vaerdiger mogen afgedaan worden, zoo ordineert zijn Koninklijke Majesteit mits dezen, dat de President en Raad viermaal in 't jaar hare Sessie of Zitplaats zullen houden, en dat ieder een der zelve een maand lang daar in continueren zal; waar van d'eene Vergadering zal zijn tot *Jork*; d'ander tot *Kingston upon Hul*; de derde tot *Nieuw-Kasteel*, en de vierde tot *Duresm*; binnen welke palen de twist-zaken, aldaar voorvallende, besloten en afgedaan zullen worden, zoo zulks gevoeglijk kan geschieden; dies niet te min zal het, voor haar vertrek van daar, hun vry staan, om eenig ander Plaats of Plaatzen, tot haar vier generale Vergaderingen te verkiezen, na dat het haar, of den President, nevens drie uit den Raad, die gehouden zijn gestadig op te passen, goed dunken zal; indien zy slechts den vollen termijn van een maand in alle diergelijke plaatzen onderhouden, en dat het bekwaamlijk zoo kan toegaan.

En nademaal dat 'er veel van zijn Majesteits Huurlingen en Huisluiden, nevens andere loon-trekkende en Levry-dragende perzonen, voor dezen opgehouden zijn geweest, zoo dat, wanneer den Koning eenige dienst van haar zou hebben, zy veel eer onder het gebied van andere stonden, dan, volgens haar schuldige plicht, van zijn Koninklijke Majesteit, van wien zy hun levens-onderhoud bekomen; zoo wil derhalven, en gebied de Koning wel uitdrukkelijk, dat niemand van zijn gemelde Raad, noch andere, eenige van zijn Majesteits Huurlingen, of Huisluiden, in zulker voegen zal mogen ophouden, of onderhouden, zoo dat zy, of iemand van haar, denken zouden verplicht te zijn aan hem, of haar geen ander dienst te bewijzen, dan zy gehouden zijn te doen aan zijn Majesteits Bedienders, in bediening zijnde, en geordineert aldaar te dienen: 't en ware dat de zelve Huisluiden, of Huurlingen, gedurig in huis verkeeren met den genen, die haar houden. De President en Raad zullen in alle hare generale Vergaderingen speciale notitie en last geven, dat geen Adel, noch iemand anders, eenige der voornoemde Huurlingen, of Huisluiden, zal mogen anders ophouden, dan verhaalt is. Hier nevens ook de gemelde perzonen belastende, op verbeurte van hare Landen, en van wijders in zijn Majesteits ongenade en toorn te raken, om in geenderlei wijze met zoodanige Ophouders anders t'accordeeren, dan hier boven is verhaalt, maar dat zy den Koning, of den genen die hy tot Officieren, Regenten, of Bewindhebbers over haar stelt, geheel en al aanhangen.

Wijders gelieft het zijn Majesteit, dat in alle diergelijke Sessien, en in alle andere Vergader-plaatzen, alwaar de Heer President en Raad eenige merkelijke by-eenkomsten van Volk voor haar hebben, dat zy het zelve wel scherpelijk belasten, om in alles haar te reguleeren na de Wetten, Ordinan-

dinantien en Decreten door zijn Majesteits Parlement geordineert, nopende het stuk van Religie en oprechte Godsdienst, in haar eigen Moederlijke Taal, tot hunner vertroostinge, door den druk gemeen gemaakt: als ook haar te schikken na de Wetten, die de vernietinge van de misbruikte en gewaande macht van den Bisschop van *Romen* aargaan; wiens misbruiken zy haar zoo zullen gedurig inscherpen, en instampen, dat zy 't genoeg konnen ruiken en verstaan; en ook merken, dat de verklaringe daar van niet om welstaanshalven alleen geschied, en als slechts over de tong heen rolt, maar uit het binnenste hunner herten voortkomt.

Insgelijks zullen zy ook bekent maken, de veraccordeerde ordre en het besluit, genomen tot af-schaffing van zekere ydele H. dagen, geordineert van den Bisschop van *Romen*, om de Wereld te verblinden, en om haar wijs te maken, dat zy Heiligen konnen maken na haar welgevallen; waar door zy, uit een loutere lichtvaerdigheid, aanleidinge geven tot veel groove zonden en ongerijmtheden: welke poincten zijn Koninklijke Majesteit ernstelijk begeert, en scherpelijk gebied, dat den President en Raad haar met alle vlijt zullen voordragen, en tot een spiegel voor andere, alle Overtreders hier van swaarlijk straffen.

De wille van zijn Majesteit is ook, dat gemelde Raad (gelijk hy niet en twijffelt, of zy zullen met alle ernst alle andere diergelijke zaken bevorderen en voortzetten, welke dienen mogen, om haar zoo wel daar in, als in andere zaken, daar zijn Koninklijke Majesteit haar in voorgegaan heeft, en onthoudenis waerdig zijn, te bevestigen) het volk dezelve voordragen, en tot dien einde toe zenden.

Wijders wil en begeert zijn Majesteit, dat de President en Raad van tijd tot tijd naauw zullen vernemen na d'onrechtvaerdige usurpateurs, of geweldenaars van algemeene Landen, en andere gronden, en wie de gene zijn, die daar zoo grof in te werk gaan; en na de gene, die de gemeene luiden onredelijke boeten en schattingen afperssen, en de Renten opslaan, en dat zy dan zodanige perzonen die haar zelven hier in zoo merkelijk vergrepen hebben, voor haar verdagvaarden, en zonder aanzien van perzonen, d'ongeregeltheden daar in gepleegt, zoo zoeken te redresseeren en verbeteren, dat d'arme luiden daar door niet en komen verdrukt te worden, maar dat ieder een na zijn stand fatsoenlijk en eerlijk mach leven.

En of het nu mocht gebeuren, dat den President en Raad in Rechtszaken, of om ordre te stellen in het gene haar mocht voorkomen, met den anderen niet en konnen accordeeren, dan zal, in geval de zaak van zeer groot belang en gewicht zy, het meerder getal der Raadsluiden, geordineert om den Raad gestadig by te woonen, die zaak beslechten: zijn nu deze even veel in het getal, dan zal die perzoon, wien den Heer President toevalt, d'overhand hebben. Indien het is een zaak van groot belang, en een dispuit dat de Wet aangaat, dan zal de President en den Raad de zaak aan de Rechters tot Westmunster bekent maken, die haar voort zullen advizeren, wat haar daar in te doen staat. Is nu de zaak van zoo groot belang, dat men voort daar over moet resolveeren, dan zullen de President en Raad wederom konnen weten uit de Vice-Preses, hoe zy haar zelven daar in zullen dragen.

De President en Raad zullen ook speciaal regard nemen op klachten over rovery, afperssingen en verdrukkingen, en daar voort na vernemen, op dat den beledigden perzoon na behooren, en zonder uitstel recht mach geschieden; en zoo de Delinquanten de schade niet en konnen vergoeden, dat zy dan, tot een waarschouwinge voor andere, gestraft worden. En ingeval dat iemand, van wat stand of conditie hy ook zy, in een goede, rechtvaerdige en welgefondeerde zaak, en die voor den President en Raad zich ook zoo opdoet, door informatie of

anderfins, met eenig groot Heer of Edelman van dat Land zich zoeken, of te bevredigen, of verzoeken dat hem recht gedaan worde, dan zullen de Prefident en Raad in zulken geval, dit verzoek van d'armfte man tegen d'allerrijkfte en grootfte Heer, het zy dat hy een van den Raad zy of niet, toeftaan, gelijk als zy het zelve (haar wettelijk afgevordert zijnde,) voor den allergeringften perzoon zouden willen doen.

En ingeval het mocht gebeuren, dat de Heer Prezident zomtyds onpaffelijk wierd, of niet zou konnen reizen, om van voorvallende zaken, volkomen bericht te krygen; of dat hy voor het Parlement geroepen wierd; of zijn Koninklijke Majefteits affairen, waar te nemen had: of om goede reformatie en ordre te ftellen binnen zijn Rijk; &c. Op dat dan gemelde Raad altyd in haar volkomen ftand mag blyven, en daar in altyd een zeker Perzoon zy om alles te beftieren en dirigeren in zodanige ordre en manier als de voornoemde Prezident behoorde of mocht doen, zoo is dan uit kracht van de Commiffien en bevelingen, zijn Majefteits believen, dat, zoo wanneer de Prezident, om eenige van de boven verhaalde redenen, zijn functie zelfs niet en kan waarnemen, hy dan een van gemelde gecommitteerden, gefteld zijnde, om gedurig by der hand te zijn, nomineren en ordineren zal, om voor die tyd zijn plaats te bekleden; en zal het zignet aan den Perzoon gecommitteert, overleveren; aan wien den Koning, zoo lang als het duurt, de naam geeft van Vice-Prezident; welke naam hy evenwel niet langer zal behouden, dan de Prezident ziek, abzent is, of belet word. Sijn Majefteits begeerte is, doch alleenlijk gedurende die tyd, dat alle de andere Raads-Heeren den Vice-Prezident alzoo groote eere en refpect zullen toedragen, als den Prezident zelfs, zijn Majefteit niet eens twyfelende, of zy alle en ieder een, hooft voor hooft, zullen haar hier na fchikken.

Sijn Majefteit geeft ook mits dezen aan den Prezident en Raad, volkomen macht en autoriteit, dat, zoo wanneer de conditie van eenige Recognitie, die zy onderhanden genomen hebben, is vervult, zy dan voor het openbare Hof de zelve mogen doorhalen, tot ontlaftinge der Partyen: doch met deze voorwaarde, dat geen Recognitie in eenigerlei wyze doorgehaalt of uitgewifcht worde, dan voor de oogen van den Heer Prezident, of Vice-Prezident, en ten minften van drie andere, die opentlijk ten Hove by hem zitten.

Eindelijk en ten laatften, ordineert zijn Koninklijke Majefteit, dat geen Procureur, voor een Pleidoy in zeffie of zittinge boven 12. ftuiv., noch geen Advocaat meer als een gulden zal genieten.

Het refterende ontbreekt'er.

No. 57.

Memoriaal van een zekere Commiffie, gegeven van den Koning van Engeland, aan zijn Ambaffadeur Richard Morizon, Reziderende by den Keizer.

Het Origineel.

VOor eerft, zult gy, *Richard Morizon*, trachten met alle vlyt audientie te bekomen, by onzen goeden Broeder den Keizer, en acces by hem bekomende, aan hem onze Geloof-Brieven, hier nevens aan u gezonden, behandigen, met onze hertelijke groetenis, en zerieuze verklaringe, van ten hoogften verblyd te zijn, dat wy van zijn goede ftand en gezondheid hooren. Daarna zult gy verhalen, hoe dat wy, zijn goede en heerlijke avancement naar zijn Nederlanden, tot onze groote trooft verftaan hebbende, en zijnde ook met de zelve liefde en genegentheid, tot de welftand zyner voornoemde Landen aangedaan, als eertyds onze Vader en Voorzaten ettelijke jaren lang hebben Gal. B.

ben gehad, gewild hebben, dat gy hem uitdrukkelijk uit onze naam, met dit zijn gelukkig avanceren derwaarts geluk zoud wenſchen, hem te kennen gevende, dat wy hem alzoo zeer geluk en voorſpoed met zijn affairen van herten toe wenſchen, als ons zelven en onze eigen Patrimoniale Landen.

Dit nu met zoo civile termen, als wel mogelijk is, hem voorgedragen hebbende, dan zult gy met deze navolgende woorden aanvangen; daar in zodanig een ernſt en vrymoedigheid gebruikende, na dat gy aan de woorden of het uiterlijk wezen van onzen Broeder zult beſpeuren, zeggende: hoe dat wy onlangs de groote Moorderyen, Roveryen, en Wreedheden hebben verſtaan, gedaan en bedreven, zoo in *Hungarien*, als op de Grenzen van *Napels*, en andere geweſten van *Italien*, door de Turken, dien ouden en algemene vyand der Chriſtelijke Religie. Gelijk als wy nu aan onze zyde niet en konnen nalaten van zulks op het allerhoogſte te beklagen, zoo willen wy ook, tot voordeel en welſtand van het Chriſtendom, onze genegentheid tonen, om met onzen waarde Broeder en andere Chriſten Potentaten aan te ſpannen, in den Turk te verjagen. En by aldien de groote wysheid en ſchranderheid van onze waarde Broeder, de Keizer, eenige bekwame middelen mocht bedenken, die dat goed voornemen eenigzins mochten effectueren, zoo zullen wy aan onze zyde ons zelven daar toe zoo genegen en gewillig toonen, dat onze Broeder, de Keizer, lichtelijk zal konnen merken, dat wy niet alleen de behoudenis en veilige ſtand van het Chriſtendom behertigen, 't welk van een Chriſten-Koning wel te recht vereiſcht word; maar ook hoe hoog wy onzen lieve Broeder achten, en onze oude alliantie met het Huis van *Bourgundien* waarderen, gelijk ook billijk en behorelijk is.

Dit nu op deze wyze, na gelegentheid der zake, voorgedragen hebbende, willen wy dat gy wat pauzeren of ſtilſtaan zult, als verwachtende wat onze lieve Broeder daar op antwoorden zal; en merkende dat hy zulks in dank aanneemt, dan zult gy in alle zedigheid met uw' diſcours voortvaren, hem zodanige goede woorden gevende, die gy, volgens uwe diſcretie, oordelen zult beſt dienſtig te zijn, om te beveſtigen onze genegentheid tot continuatie van Vriendſchap, en om uit te drukken; onze groote droefheid en misnoegen over der Turken inval in het Chriſtendom.

Merkende nu, dat den Keizer deze onze voorſlag wel gevalt, en zig genegen toont, om noch verder daar over in beſprek te treden, dan zult gy, als uit u zelzen, doen blyken uwe wilveerdigheid en goede genegentheid, om alles dat in uw' vermogen is, als een goede Miniſter, daar toe te contribueren, waar door dit voornemen een gelukkig effect mag zorteren; 't welk, gy zeggen meugt, na uw' meninge, een beter en gelukkiger ingang te zullen hebben, zoo wy door iemand hier toe ſpeciaalijk gedeputeert, onze waarde Broeders meninge en gevoelen diesaangaande meer ten vollen mochten komen te verſtaan.

By aldien gy nu gewaar word, dat de Keizer deze voorſlag in de wind ſlaat, of om dat hem de zaak zelfs niet en behaagt, of dat hy van onze vriendſchap zoo veel werk niet en maakt, als wel behorelijk is, en aan onze zijde aangeboden word, dan zult gy u wat koeler houden, en in de verklaringe van onzen yver wat zachter gaan; en dat op zodanig een wyze, als onze gemelde Broeder zig aanſteld; en uw' aanſpraak met deze woorden beſluiten, zeggende dat gy uw' aanbevolene laſt en Commiſſie nu afgelegt hebbende, hem de zelve in bedenkinge geeft, om daar in te doen na zijn welgevallen.

Ingeval nu onder de bekentmakinge van het boven verhaalde, de Keizer iets mocht ophalen of invoeren tegens den Ko-

Koning van *Vrankrijk*, latende de Turkze invazie aan hem berusten, die daar eenigzins d' oorzaak van is; en dat daar op de Keizer, het zy directelijk of indirectelijk, komt te vragen of deze onze voorslag ziet op, of zich uitstrekt over den Koning van *Vrankrijk*, of over eenige andere Potentaten die de naam van Christenen dragende, met den Turk in een alliantie of unie mochten treden; dan zult gy daar op antwoorden, dat uwe Commissie tegenwoordig niet verder strekt dan gy nu alrede verhaalt hebt; en dat gy derhalven, om onze zin en mening hier in beter te mogen verstaan, oordeelt dat de zelve van hier zeer gevoegelijk zou konnen bekomen werden.

Indien de Keizer, onder de continuatie van dit uw' discours, occazie mocht nemen, om te vernemen, wat wy tot assistentie tegen deze invazien, die de Koning van *Vrankrijk* op de Nederlanden doet, willen contribueren: laat dit dan uw' antwoord zijn, dat gy daar in niet te zeggen hebt, maar dat het u toeschijnt, dat d' antwoord aan zijn Ambassadeur, hier in *Engeland* reziderende, gegeven op de Missiven van onze lieve Zuster, de Koninginne van *Hungarien*, ons toegezonden, aan hem al over lang niet alleen is geopenbaart; maar ook dat zy, na uw' vertrouwen, daar me volkomen gecontenteert is. Wat nu dit poinct aangaat, hoewel gy weet hoedanig ons' antwoord is geweest, nochtans is onze begeerte, dat gy daar over in geen dispuit zult treden, (alzoo wy gezind zijn met den *Keizer* zelfs van wegen deze en d'overige zaken te handelen) maar dit veel eer zoeken te effectueren dat derwaarts een extraordinary Ambassadeur afgevaardigt mocht worden, dan alhier met des Keizers Ambassadeur iets te verhandelen, aan wien tot noch toe niet en is gebleken dat hy een zeer bequaam Perzoon is, om d' alliantie en Vriendschap tusschen ons, en den *Keizer*, te doen aangroeyen.

Eindelijk en ten laatsten, is onze begeerte, dat gy aan het uitvoeren van deze tegenwoordige Commissie, uwe beste kennis en wysheid geheel en al zult besteden, en ook nauw acht slaan op alle woorden van belang die de Keizer hier over met u mocht komen te voeren, en hoe ordentelijk, of met wat voor een gelaten comportement, als ook hertstochten van blijdschap en droefheid, hy dezelve uitspreekt, invoegen dat wy daar over een eenvoudige, duidelijke, en zeer ordentelijke verklaringe van u mogen bekomen; op dat wy daar na te beter ons' overleg mogen maken, wat vorder hier in, als in andere onze gewichtige affairen, best dient gedaan te zijn.

Winchester.	*W. Northampton.*
Northumberland.	*J. Cobham.*
J. Bedford.	*T. Darcy.*
F. Huntingdon.	*Richard Cotton.*
E. Clinton.	*John. Gaat.*

No. 58.

Een zeker Brief, geschreven van den Bisschop Ridley, waar in Hy de zonden van die eeuwe ten toon stelt.

Aan mijn zeer beminde Vrienden, de Predikanten, staande binnen het Bisdom van Lonnen, zy hertgrondige Groetenis.

Mijn oogen slaande, voornaamlijk in deze tijd, op Godes gramschap en verbolgentheid, die ons op verscheiden manieren bezocht heeft, en nu ook straft met een zubite en onverwachte dood; en dat om zekere redenen, zijn hoog en verborgen oordeel bekent, en, voor zoo veel als de Mensch kan oordelen, om ons' godloos leven; 't welke alle dagen hoe langs hoe meer zoo toeneemt, dat niet alleen in onzen handel en wandel de vreeze Gods (helaas!) voor onze oogen by na is verdwenen, maar de wereld is ook tot zoo groote liefdeloosheid vervallen,

Regist. Ridl. fol. 239

ken, dat d'eene Mensch den ander, als klaar blijkt, zoekt te verslinden; daar toe opgehitst zijnde door een on-verzadelijke geldgierigheid, 't welk tegen Godts H. Woord en wille niet alleen strijd, maar ook strekt tot het uiterste gevaar en verdoemenis van Christi Schapen, die met zoo hoogen Prijs van zijn dierbaar bloed gekocht zijn, en tot een totale verderf en ondergang van deze *Republijk*, ten zy dat Gods toorn in korten tijd gestilt worde. Waar tegen, gelijk ik, volgens mijn ampt, alle mijne krachten zal inspannen: zoo vermaan ik u ernstelijk, en verzoek op ul. Vooreerst uit Gods naam, en door autoriteit van hem die my zulks aanbevolen heeft; en ten anderen uit de naam van zijn Koninkl. Majesteit, die my speciaal last en bevel hier toe gegeven heeft, dat gelijk als gyl. beroepen zijt tot het verkondigen van Gods H. Woord, en ook om uw' leven daar na aan te stellen, dat gyl. nu ook alzoo in uwe vermaningen en Predikatien op een zeer heylsame en zerieuze wyze de Menschen hare zonden voor oogen steld, volgens des Heeren gebod door den Profeet *Ezechiel; vertoond mijn Volk hare grouwelen*, mitsgaders Gods straffen over ons onlangs om de zelve uitgestort, en die nu noch voor onze oogen zweven, en voornaamlijk om met al uw' macht en verstand onder de voet te vertreden en te verdelgen die verslindende slange van geldgierigheid, die nu doorgaans en over alzoo zeer d'overhand heeft: God voor haar biddende, dat zy toch boete mogen doen, en haar aanmanende tot volhardinge in gebeden en verbetering des levens, op dat Gods opgehevene hand hier door van ons mag worden afgeweert, de wereld zig mag bekeren, d' Onderdanen haar gehoorzaam aanstellen, en de Predikanten haren dienst getroulijk uitvoeren. *Vaart wel*, *Lonnen* 25. *July* M. D. LI.

D'uwe in Christus, Nic. Lonnen.

Bisschop Ridleys Brief aan den Protector, nopende het bezoeken van de Hooge School tot Cambridg.

Aanzienlijke en Hoog-achtbare Heer Protector,

Ik wensche zijn Genade de Heylige en heilzame vreeze Gods toe; nadien ik my laat voorstaan, dat zijn Genades goedheid in oprechtigheid zodanig is, dat, zelfs daar hy my in zijne brieven dapper beschuldigt, echter in dezelve d'onderrichtinge in de waarheid zijn Genade niet en zal mishagen; en merkende nu dat zijn Genades misnoegen uit een verkeerde berichting ontstaat, zal ik derhalven van zijn Genade verlof verzoeken, om voor dezelve te doen blijken, waar in het my toeschijnt dat zijn Genade kwalijk onderricht is.

Sijn Genade beschuldigt my in zijne brieven, om dat ik mijn zin en meninge van begin aan, en al eer de bezoek-tijd aanging, daar ik kennis van de zaak had, niet en openbaarde; ik betuige voor God, dat ik van het vereenigen der twee Hooge Schoolen van *Cambridg* en *Oxford* nooit eenige voorwetenschap hebbe gehad, noch konde bekomen, al eer wy begosten aan te vangen, en nu met het bezoeken al twee dagen bezig waren geweest: en dat zal zijn Genade uit het navolgende klaar konnen afmeten:

Kort voor Paasschen tot *Rochester* zijnde, ontfing ik brieven van den Heer *Secretaris Smit*, en den Deken van St. *Paulus* Kerke, om de Univerziteit, of Hooge School tot *Cambridg*, te willen komen bezoeken, en aldaar op de inwyinge daar van, een Predikatie te doen; waar op ik van stonden aan een Perzoon naar *Lonnen* aan den voornoemden Deken afvaardigde, begerende op hem zekere kennis voor af te hebben van het geene daar te doen was, alzoo het my radzaam dacht, om mijn

 Pre-

Predikatie daar wat na aan te leggen.

Hier op schreef slechts de Deken, dat de oorzaak van mijn bezoek aldaar zou zijn, om de Statuten en Ordinantien te vernietigen, waar door de Papery, Superstitie, blindheid en onwetenheid gehandhaaft wierden; en om zodanige op te rechten, en voor te dragen, die tot bevordering van Gods H. Woord en goede onderwyzingen mochten dienen; en anders, als de enkele waarheid is, heeft hy my niet te kennen gegeven, zeggende, dat ik niet bekommert noch verlegen wilde zijn, alzoo men my aldaar zou onderrichten op wat wyze alles diende verricht te worden; welke informatien of onderrichtingen, ik neme God tot getuige, ik nooit gezien heb, noch konde weten watze waren, al eer wy twee dagen met het bezoeken bezig waren geweest, hoewel ik in het begin al verzocht had die te mogen zien.

d'Informatien of instructien nu gezien hebbende, dacht ik in der waarheid dat lichtelijk de Professor en de Studenten hare Univerziteit zouden willen rezigneren; maar doe wy nu, na dat wy twee dagen lang daar toe gearbeid hadden, haar daar toe niet en konden bewilligen, zoo begosten wy zecreten Raad te houden (vermits alle de Gecommitteerde voor raadzaam oordeelden, dat alle man zijn mening behoorde rond uit te verklaren; op dat, als het op het sluiten aan kwam, zig slechts eenerlei weg mocht schynen voor allen op te doen, om in te slaan) als wanneer het zommige toeschynende, dat wy, schoon de tegenwoordige incumbanten daar toe niet en wilden consenteren, uit kracht nochtans van des Konings absolute macht, tot het vereenigen van de twee Academien, of Hooge-Schoolen, mochten voortgaan, ik dan mynent halven eenvoudiglyk verklaarde, hoe het by my lag, en dat noch aldaar in het verborgen onder ons zelven alleen, en zoo zagjes en zoetjes als doenelijk was; invoegen dat niet een mensch met recht zig daar aan konde ergeren. Ik bespeur' ook aan zijn Genades brieven, dat zommige my betichtigt hebben, dat ik daar zoo veel snaps gevoert, en gebast heb. Hier op antwoord ik, dat ik noch niet nalaten kan, op dat God niet vertoornt en worde, van te bassen, alzo voorwaar myn beroep ten deele zulks vereischt, nademaal Gods H. Woord de stomme honden, die niet en willen bassen, noch het volk waarschouwen voor Gods aanstaande ongenade, tegen spreekt.

Wat nu het gene belangt, waar mede sy zijn Genade de ooren vol van geblazen hebben, te weten, dat ik met mijn voorige bassen zijn Koninklyke Majesteit zou onteert, en andere het nakomen van des Konings Commissie afgeraden hebben, ik zeg hier op, en God is mijn Rechter, dat ik, volgens mijn schuldige plicht aan God en den Koning, niet anders hebbe beoogt, dan de voorstand van sijn Koninklyke Majesteits eere en reputatie; zoo slechts waar is, 't gene ik geloove waar te zyn, het welke de Propheet zegt, *Dat het der Koningen eere is, een zaak te doorgronden.* En gelijk als de Gecommitteerde immers moeten, en ik ben ook verzekert alle zullen getuigen, dat ik niet eenen mensch daar van af geraden, maar in het tegendeel alle man vermaant heb, om haar eigen conscientie te voldoen; dit alleen verzoekende, dat ingeval het haar anders mocht toeschynen, ik, of door mijn afwezen of stilswygen, mijn eigen gemoed mocht voldoen. Doe nu sommige deze myne eenvoudige verklaringe heel anders opnamen, dan ik hadde verwacht, zoo wierd ik dan bewogen, (zoo om het gevoelen dat ik hadde, en noch hebbe, van sijn Genades goedheid; en ook voornaamlijk, om dat sijn Genade my belast hadde zoo te doen) om door mynen particulier-brief mijn 's hertengrond voor sijn Genade vrymoedig uit te storten.

Hier mede dan vertrouw ik, dat sijn Genade nu komt te verstaan, hoe dat ik

niet

niet alleen op staande voet, zoo dra als ik daar kennis van kreeg, te kennen gegeven heb, hoe 't by my lag, maar ook dat my de zaak niet en was geopenbaart, dan twee dagen na de aangevangene visitatie.

Heb ik hier in misdaan, dat ik, al eer ik kennis had van de instructien, zoo voorbarig was, om d'uitvoering van de commissie toe te staan; voorwaar, ik had liever hier in mijn schuld willen bekennen, en my zelven zijn Genades bestraffing onderwerpen, dan na bekomene kennis daar van, al willens en wetens een zaak bedrijven, die met mijn gemoed niet over een komt, uit vreze voor Gods ongenade.

Het is een godvruchtige wensch van zijn Genade, dat vleesch, bloedt, en het Vaderland, by sommige menschen niet meer mochten gelden, dan Godzaligheid en de Reden; maar de waarheid is, dat Vaderland in deze zaak (wat ook sommige zijn Genade mogen wijs maken) op mijn gemoed niets zal konnen werken; en dat zal zijn Genade wel konnen merken, vermids ik al zoo vaerdig zijn zal als iemand, om mijne Landsluiden van daar te verdrijven, zoo wanneer het valsche geruchte, dat haar nagaat, bewezen kan worden.

Wat nu vleesch en bloed aangaat, dat is, de gunste en het ontsach voor een sterflijk mensch. Ja trouwens, mijn Heer, dat is voorwaar een zaak van groot belang, en, om de waarheid te zeggen, (helaas mijn eigen swakheid!) daar voor ben ik vervaert, doch ik verzoek andermaal op zijn Genade, dat hy my verlof geve, om te zeggen waar in ik vervaert ben voor mijn eigen swakheid, op dat ik de waarheid mach bekennen.

Naast God, is'er niet een mensch (om eershalven zijn Koninklijke Majesteit alleen daar buiten sluitende) wiens gunste of ongenade ik zoo zeer zoeke, of voor vreze, als zijn Genades gonst of ongenade; want, om Gods wil, zoo is het dat zoo wel zijn Genades autoriteit, als deszelfs weldaden my daar toe verplichten, in geval dat de begeerte van iemands gonst, of de vreze voor ongenade, by my meer mochten gelden, dan Godvruchtigheit en de Reden.

Voorwaar, indien ik rond mach gaan, en de waarheid zeggen, zoo moet ik immers zeggen, dat ik meest in gevaar sta, van hier in te misdoen; of om uwe Genades gonste te begeeren, of te vrezen voor uwe Genades ongenade: en echter zal ik nooit nalaten (zoo God toelaat,) om dagelijks God te bidden, dat hy mijne broosheid zodanig gelieve t'ondersteunen, en te sterken, dat ik noch om gonste, noch uit vreze voor eenig sterflijk mensch, iets mach doen, waar door mijne conscientie my mocht dreigen, met het verlies van de gonste des levendigen Gods, maar dat het hem gelieve door zijn genadige goedertierenheid (hoe het ook in de wereld toegaat,) dit in de ooren mijns herten te blazen: *Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placuerunt: God heeft de beenderen der gener, die de menschen hebben behaagt, verstrooit*; en ook dit: *Horrendum est incidere in magnus Dei viventis*; *Vreeslijk is het te vallen in de handen des levendigen Gods*: en wederom: *Nolite timere eos qui occidunt corpus: Vreest niet voor de gene die het lichaam dooden.*

Nu smeek ik zijn Genade, om Godes wille, dat hy niet op my verstoort zy, dat ik deze mijn verzoek-bede andermaal vernieuwe, hier in bestaande, dat ik, in het gene mijn geweten niet wel toestaan kan, met zijn Genades gonste verlof mach hebben, zoo daar iets in deze ommegang, of bezoek-tijd, mocht voorvallen, om, of door mijn afwezen, of stilswijgen, of andere diergelijke middelen, een geruste conscientie te mogen hebben. Ik wensch zijn Genade, in God, toe, eere en gelukzaligheid zonder einde. *Uit Pembrok-Hof in Cambridg*, 1 *Juny*, M. D. XLIX.

Zijn Genades demoedige en daaglijksche Orateur

Nich. Roffen.

No. 60.

Des Protectors Antwoord op de voorgaande Brief.

Eerwaerdige Heer, Salut:

Ex Chartophylac. Regio.

UWe missive van den eersten Juny is ons geworden: ziende en replicerende op de zaken, daar wy u laatst advertentie van gaven; en noch blijvende, zoo 't schijnt, op u voorgaande verzoek rusten, begeert, indien het zoo mocht voorvallen, dat 'er iets op kwame, dat gy van gemoedshalven niet konde doen, dat gy dan uw zelven zoud mogen absenteeren, of stil swijgen. Het zou ons leed zijn, dat zijn Koninklijke Majesteits Bezoek-doenders iets anders zouden doen, dan het recht en geweten van een Christen toestaan, en voor goet keuren: en het bezoek dient, om zaken in de rechte plooi te brengen, en niet om te verslimmeren; om de conscientien te verlichten, niet te beswaren. Doch wy wilden wel, dat d'uitvoerders daar van geen andere swarigheid maakten, dan de reden wil dat men doen zal. Wy zijn niet gesind, om u, tegens uw gemoed, iets op te dringen; gelijk als wy niet geern iets zouden willen doen, dat tegens de gerechtigheid en conscientie aanloopt, zo willen wy ook niemand zulks aanraden: wy vertrouwen ook, dat zijn Koninklijke Majesteit hier in zoo niet gegaan heeft. Ons dunkt ook, dat gy d'andere Bezoek-doenders hier in grootelijks verongelijkt en onteert, u zelven inbeeldende, dat zy iets zouden willen doen, dat tegen haar gemoed strijd. Wy houdenze voor al te deftige en eerlijke luiden, om zulks te doen. Mijn Heer van *Cantelberg* heeft ons bekent gemaakt, dat gy u hier in eenigzins beswaart vind, dat men het getal der Theologanten zou verminderen. Dit kan geen reden zijn; want voor eerst, zoo heeft de voorledene Koning in zijn tijd daar al voor gezorgt, met de twee Universiteiten, of Hooge Schoolen, in een te smelten; gelijk wy zekerlijk weten, dat gy verstaan hebt, dat den Heer *North* ook wel weet; en hierom zijn zy alle, die in de Rechten, op de beurs van de nieuws-opgerechte Hooft-Kerk, studeerden, van haar onderhoud versteeken geweest; behoudens alleen, dat zy van dat Collegie der Rechtsgeleerden Ledematen waren. Des Konings-Hof, waar in by na niet anders als Advocaten en Rechtsgeleerden waren, met St. Michiels-Huis vereenigt zijnde, is geworden een Hooge School voor Studenten in de Theologie, waar door het getal van de Godgeleerde merklijk is vermeerdert, en dat van Rechtsgeleerde vermindert. Nu noch tegenwoordig wil men alle andere Collegien, of het meerder deel daar van, alwaar uit bevel en Plakkaten des Konings de Rechtsgeleerden haar onthouden, met die van de Theologanten vergelijken, zoo zal men, volgens deze verwisseling, meer Theologanten hebben, als men te vooren heeft gehad. Het Collegie des Konings behoorde zes Perzonen te hebben, die in de Rechtsgeleertheid studeeren; Jesus Collegie sommige, het Collegie van de Koninginne, en andere, elk een of twee voor haar hooft; en zoo als wy, volgens de voorledene Konings beveelen, onderricht zijn, ieder Collegie tot *Cambridge* ten minsten een; alle deze t'samen maken meer in getal, dan de Studenten die tot *Claar-Hall* zijn, en deze Collegien, of Schoolen, zijn nu gemaakt voor Studenten in de Theologie; en de Plakkaten, rakende die Gereformeerde Theologie, zullen de Studenten daar in niet doen verminderen, maar vermeerderen, als blijkt, schoon dat deze twee Collegien in een zo gesmolten zijn. Wy zijn ook verzekert, dat gy niet onkundig zijt, hoe noodig een oeffening d'oeffening in de Rechtsgeleertheid zy, om met alle uitheemsche Koningen en Potentaten te konnen handelen, en hoe weinig dat 'er tegenwoordig daar van zijn, die den Koning daar in konnen dienen. Wy mogen wel lyden, zo wel als gy, dat het getal der Predikanten vermeer-

meerdert; doch de nood dwingt ons ook, dat wy de Rechtsgeleertheid voorstaan: en wy verzoeken op u, mijn Heer, dat gy gelieve te considereeren, hoe nadeelig gy des Konings bezoek-werk hier mede zijt, ingeval dat gy nu, een van de Bezoekers zijnde, zoo zoud te rugge deinzen, en d'andere flaauwhertig maken: en dit de Studenten tot *Claar-Hall* lichtelijk ter ooren gekomen zijnde, maakt haar zoo veel te hardnekkiger. Wy verzoeken dan, dat gy zijn Majesteits eere, en het stil volbrengen van dat bezoek-werk wilt waarnemen, als dienende meest ter eeren Gods; en welstand van die Academie of Universiteit, daar uwe instructien alleen op zien. Om het welke te volvoeren, en op die wijze wy konnen ons zelven vergenoegt houden, dat gy na uw eigen discretie te werk gaat, tot gerust-stellinge van uwe conscientie. Vaar wel. *Uit Richmond* 10 *Juny* M. D. XLIX.

Uw beminde Vriend,

E. Zomerset.

No. 61.

Cranmer, Aarts-Bisschop van Cantelberg, zijn Brief, aan Henrik de VIII, Koning van Engeland, geschreven, over een nader Reformatie, en tegens Kerk-dievery.

x vrte- lac. zio.

HEt zal zijn Koninklijke Majesteit gelieven te weten; alzoo ik zelfs tot *Lonnen* niet en mocht blyven, nadien ik ordre gegeven had, om 's daags daer aan na mijn vertrek van zijn Majesteit tot *Rochester* te zijn, om 's morgens daar aan alle de Gecommitteerde van *Kent* tot *Sittingbourn* by te komen, heb ik derhalven op dien zelfden avond, als ik van *Hampton-Court* tot *Lambeth* kwam, den Bisschop van *Worcester* van stonden aan ontboden, en hem het welbehagen des Konings, nopende de zake die sijn Majesteit door my verricht wilde hebben, bekent gemaakt. En voor eerst, alzoo sijn Majesteit gewilt heeft, dat hem opgegeven wierd de namen der gener, die in voorleden tyden gestelt waren, om Kerkelijke Wetten te maken voor zijn Koninkrijk; heeft daar op de Bisschop van *Worcester* my belooft, om met den eersten na hare namen, en het Boek dat sy gemaakt hadden, te vernemen, en de namen, nevens het Boek, aan sijn Majesteit te behandigen; 't welk ik vertrouw dat hy alrede gedaan heeft.

Wat nu het luijen van de Klokken aangaat op Allerheilgen dag, de geheele nacht door, het toe-dekken van Beelden in de Vasten, het kruipen naar het Kruis &c. het heeft hem raadzaam gedacht, dat sijn Majesteit aan de twee Aarts-Bisschoppen daar over geliefde te schryven, en dat wy dien Brief aan alle andere Bisschoppen binnen uw Rijk zouden zenden. Indien dit nu zijn Majesteit mocht aanstaan, zoo heb ik dan, om tijd te winnen, een Brief ontworpen, die zijn Majesteit na zijn welgevallen kan veranderen. Niettemin, na mijn oordeel, zoo wanneer zulke zaken verandert of afgeschaft worden, diende wel daar nevens zekere instructie te gaan, te kennen gevende d'oorzaak van de vernietinge, of veranderinge, om alzoo de gemoederen van het volk te voldoen: want by aldien eerbiedigheid te bewyzen aan het Kruis, naamlijk, om daar na toe te kruipen, en daar voor te knielen, afgeschaft worde, zoo zullen dan veel eenvoudige luiden denken, dat men Christus van zijn behoorlyke eere berooft, 't en zy dat sy daar van ten vollen onderricht worden; het welke, met believen van sijn Majesteit, de Bisschoppen van *Worcester* en *Chicester*, nevens d'andere zijne Capellanen, belast zijnde in te stellen, zoo zal dan het volk sijn Majesteits gebod gewillig gehoorzamen, en daar en boven ook sijn Majesteit bedanken, voor de bekentmakinge van de grond-oorzaak daar van; welk gehoorzamen andersins al schoorvoetende by haar

zou toegaan. Alle andere Natien zullen ook daar vernoegen in scheppen, als ze sien, dat sijn Majesteit niets doet, dan daar hem Gods H. Woord autoriteit toe geeft, en waar mede hy de verbreidinge, en niet de vermindering van Gods eere behertigt. Hier mede af-kortende, wensch ik dat God Almachtig sijn Majesteit onder de vleugelen sijner bescherminge en regeringe gelieve te nemen. *Gegeven op mijn Hof-stede tot Beckisbourn, den 24 January* M. D. XLV.

Zijn Majesteits zeer verobligeerde Hof-Prediker en Orateur.

Na-schrift.

Ik verzoeke ootmoediglijk, dat ik sijn Majesteits Suppliant mach zijn, voor d'ingezetenen van u Cathedrale of Hooft-kerk van *Cantelberg*; welkers Landen, tot hunner groote ontsteltenis, en ook onkosten, dagelijks komen te vervreemden, en, zo men zegt, uit last van zijn Majesteit. Maar hier van ben ik verzekert, dat zy vast hare beste Landeryen hebben opgeslokt, daar zijn Majesteit van versteeken blyft. Weshalven is dit mijn eenig verzoek-bede, dat, zo wanneer het sijn Majesteit gelieven zal, eenige van hare Landen te hebben, sy dan een zeker handschrift des Konings mogen hebben, om te toonen, sonder welke sy met eede verklaren zullen, hare Landen niet te zullen vervreemden: en dat de zelve vervreemdinge niet en geschiede na het welgevallen van andere, maar alleen tot uw Majesteits gebruik: alzoo nu alle man die slechts in eenige van hare Landen zin heeft, die verzoekt se te krygen in handen van sijn Majesteit; niet op dat sijn Majesteit de zelve zou behouden, maar om by verkoopinge of schenkagie van sijn Majesteit, de Cathedrale Kerk afhandig te maken, en haar zelven aan te matigen.

T. Cantuarien.

Een Copy van een zeker Brief, die den Koning aan Cranmer te zenden had, tot weeringe van zekere superstitieuze gewoonten.

Aan den Aarts-Bisschop van Cantelberg.

NAdemaal dat gy, (zoo wel uit uw eigen naam, als uit de naam van de Bisschoppen van *Worcester* en *Chicester*, en andere onze Hof-Predikers en geleerde Mannen, wien wy nevens u aanbevoolen hebben, het na-zien van zekere Boeken, die den Godsdienst aangaan, en van ons u ter hand zijn bestelt, ons bewogen hebt, om de Vigilie, het luijen van de klokken op Allerheiligen dag, de geheele nacht over, en het toedekken van Beelden in de Kerk, gedurende de Vasten, nevens het optillen van het kleed, daar het Kruis op Palm-Zondag meê bedekt word, midsgaders het knielen voor het Kruis op die zelve tyd, af te schaffen en te vernietigen, van wegen de superstitie, ongeregeltheden en misbruiken, die daar meê gepleegt worden: zoo is het dan, voor eerst, vermids alle de Vigilien van onze Lieve-Vrouw en d'Apostelen, nevens alle andere Vigilien, die in den aanvang der Kerke op een godvruchtige wyze wierden gehandhaaft; dies niet te min om de veelerlei superstitien en misbruiken, die daar uit zijn ontstaan, etlyke jaren herwaarts over al in het Christendom afgeschaft zijn; en dat 'er niet is overgebleven, behalven de naam van Vigilie in den Almanak, een zaak t'eenemaal al afgeschaft en vernietigt, uitgenomen alleenlyk op Allerheiligen-avond; op welken avond de Vigilie, waken, en het luijen van klokken de gantsche nacht over geviert worden. Nadien dan die Vigilie, zoo wel als andere, word misbruikt, so gelieft het ons dat, volgens uw versoek, deze gemelde Vigilie afgeschaft sal worden, gelyk als d'andere afgeschaft zijn, en dat 'er geen meer waken, noch klok-

ken-

ken-gelui zal zijn, dan gelijk als op andere H. Dagen 's avonds gemeenlyk geschied. Wy willen ook, dat men de Beelden in de Kerken niet en zal toedekken, gelyk als men in voorige tyden plach te doen; het Kruis niet bekleeden, noch daar voor op Palm-Zondag, of op eenige andere tyd, knielen. En dewijl gy geen gewach maakt van te kruipen naar het Kruis, zijnde een misbruik, dat alle d'andere overtreft, nademaal gy aldaar zegt: *Crucem tuam adoramus Domine*; *O Heer, wy bidden uw Kruis aan*. En wederom: *Procedant clerici ad crucem adorandum nudis pedibus*; *Laat de Leeken bloots beens het Kruis komen aanbidden.* En kort daar aan volgt: *Ponatur crux ante aliquod altare, ubi à populo adoretur*; *Laat het kruis voor een zeker Autaar gestelt worden, alwaar het van het Volk aangebeden kan worden.* Het welke, volgens uw eigen Boek, genoemt, *Een noodzakelijke Leere*, tegens het tweede Gebod strijd. Hierom willen wy, dat het kruipen naar het Kruis voortaan ook ophoude, en, nevens andere voorverhaalde misbruiken, uitgerooit werde. Dit willen wy, en belasten u wel scherpelyk, zulks aan de Geestelijkheid en Bisschoppen uwer Provintie van *Cantelberg* te kennen te geven; haar belastende uit onze naam, dat zy naauw toezien, dat ieder een in zijn Bisdom dit boven-verhaalde in alle deelen nakome.

Een

Een Verzamelinge
Van
GEDENK-SCHRIFTEN, &c.
HET TWEEDE BOEK.

No. 1.

Een afkundiginge van de Princes Joanna Grais Recht tot de Kroon.

Oanna, door Gods Genade, Koninginne van *Engeland*, *Vrankrijk* en *Yerland*, Beschermster des Geloofs, en van de Kerk van *Engeland*, als ook van *Yerland*, onder Christus Opperhooft op Aarde: aan alle onze zeer geliefde, getrouwe en gehoorzame Onderdanen, zy groetenis.

Alzoo onze zeer waarde Neef *Eduward* de VI., laatsten Koning van *Engeland*, *Vrankrijk*, en *Yerland*, Beschermer des Geloofs, en op Aarde, onder Christus Opper-hooft der Kerken van *Engeland* en *Yerland*, in zijne Patenten, met zijn eigen hand ondertekent en gezegeld, met zyn groote Zegel van *Engeland*, (gedateert, op den 21. Juny, in het VII. jaar zijner regeringe) in het bywezen van zijn meeste Adel, Raads-Heeren, Rechters, en verscheiden andere deftige en verstandige Perzonagien, (tot voordeel en verzekering van het gantsche Ryk, zulks toestemmende, en met haar eigen naam ondertekenende,) verhaald heeft, dat, nademaal de Kroon van dit Koninkrijk, door een Acte gemaakt in het vyf-en-dertigste jaar van de Regeringe der overledene Koning van Hooglofselijke Memorie, Koning *Henrik* de VIII. onze Voor-zaat en Oud-Oom, by gebrek van wettelijke erfgenamen: als ook by gebrek van Nazaten van gemelde Neef *Eduward* de VI., door de zelfde Acte, bepaald en geordineert te berusten aan de Princes *Maria*, zijn Oudste Dochter, en aan de erfgenamen uit haar wettelijk geteeld: en by gebrek van zodanige Nazaten, d'overgeblevene daar van aan de Princes *Elizabet*, de naam dragende van de Princes *Elizabet* zijn tweede Dochter, en aan de erfgenamen wettelijk uit haar geprocreeert; op zodanige condities, als door den voornoemden laatsten Koning Hooglofselijker gedachtenis, Koning *Henrik* de VIII., onzen voorzaat, onzen Oud-Oom, bepaald en geordineert zou worden, door zijne Patenten onder zijn groote Zegel, of door zijn beschreven uiterste wille, met zijn eigen hand ondertekent. En nademaal nu gemelde bepalinge van de Kroon van dit Rijk bepaald zynde, als boven verhaald, aan de voornoemde Princessen *Maria*, en *Elizabet*, zijnde onwettelijk geteeld, vermits het Houwelijk tusschen den laatsten Koning *Henrik* de VIII. onzen Voorzaat en Oud-Oom, en de Princes *Catharina*, Moeder van gemelde Princes *Maria*, ingegaan; als ook het Houwe-

welijk tusschen Koning *Hendrik* de VIII., onzen Voorzaat, en de Princes *Anna*, Moeder van de Princes *Elizabet*, aangevangen, duidelijk en wettelijk zijn te niet gedaan, door vonnissen van echtscheidinding, volgens Gods Woord, en de Kerkelijke Wetten uitgesproken; welke byzondere voornoemde echtscheidinge, in het byzonder geratificeert en bevestigt zijn geweest, door autoriteit van het Parlement, en voornamelijk in het 28. jaar van de Regeringe van Koning *Henrik* de VIII., haar kracht en effect behoudende; waar door, zoo wel de Princes *Maria*, als ook de Princes *Elizabet*, ten opzigt van eenige intentien of voornemens, baarblykelijk niet en vermogen, noch ook hebben vermocht, te eisschen, vorderen, of haar selven aanmatigen de voornoemde Kroon, of eenige andere eer-titelen, Kastelen, Hoven, Heerlijkheden, Landen, Vastigheden, of eenige andere erffenissen, als erfgenaam, of erfgenamen van onze onlangs overledene Neef Konink *Eduward* de VI., of als erfgenaam of erfgenamen van eenig ander Perzoon, of Perzonen, hoedanig datze ook zijn; zoo wel om de boven verhaalde zaak, als op dat de gemelde Princessen *Maria* en *Elizabet*, mitsgaders deze onze Neef Koning *Eduward* de VI., malkanderen niet geheel in den bloede bestonden; (en over zulks volgens de oude Wetten, statuten en costuimen van dit Rijk, geen erfgenamen van hem konden zijn, schoon dat uit een wettelijk Houwelijk al geboren waren geweest; dat zoo in der daad niet en is, als aan gemelde vonnissen van echtscheidinge, en het boven-verhaalde Plakkaat, in het 28. jaar van de Regeringe van Koning *Henrik* de VIII. uitgegeven, klaar blykt.) Voeg hier noch by, gelijk als men lichtelijk denken, of ten minsten vermoeden kan, dat, ingeval de Princessen *Maria* of *Elizabet*, de Kroon van dit Ryk, hier na komende te bezitten, met een uitheemsche vreemdeling kwamen te trouwen, deze uitheemsche dan, dragende den Scepter des Kroons in zyne handen, alle middelen zou practizeren om dit voortreffelijk vry Ryk, niet alleen onder de dienstbaarheid en slaverny der Bisschoppen van *Romen* te brengen; maar ook om de Wetten en gewoonten van zijn eigen Land veel eer hier in *Engeland* in te voeren, dan de Wetten, inzettingen en ordinantien te handhaven, die al overlang hier in 't gebruik zijn geweest; waar aan het recht van erfenis van alle particuliere Onderdanen van dit Rijk, met gevaar van conscientie, en van een totale omkeringe van de Republike deses Rijks vast is. Hierom dan onze overledene waarde Neef, by zig zelven overdenkende, wat voor middelen dat men best in het werk zou stellen, om alle ongemak over de zuccessie tot deze Kroon voor te komen, ingeval hy zonder wettelijke erfgenamen kwame te sterven: hier nevens zig erinnerende, dat wy, en de Princessen *Catharina* en *Maria*, onze Susters (zynde de Dochters van de Princes *Franzyntje*, onze vleeschelijke Moeder, doenmaals, en noch, Gemalin van onze eigen zeer beminde Vader, *Henrik*, Hertog van *Zuffolk*; en de Princes *Margarita*, Dochter van de Princes *Eleonora*, doemaals gestorven, Zuster van de Princes *Franzyntje*, en nu jongste Huis-vrouw van onze Neef *Henrik*, Graaf van *Cumberland*,) zijn Koninklijke Genade van Vaders wegen, die onze Voorzaat en Oud-Oom was, en ook een ingeborene deses Ryks seer na in den bloede bestonden: mitsgaders ook om het groot gevoelen dat onze overledene Neef hadde van onze Zuster en Nicht *Margaritaas* goede opvoedinge; heeft hy derhalven, na voorgaande rype deliberatie, en advys hier over genomen, door gemelde open Brieven of Patenten verklaart, geordineert, bepaald en vast gesteld, ingeval het gebeurde, dat onze Neef *Eduward* de VI. zonder wettelijke erfgenamen *ab intestato* na te laten, kwame t'overlyden; dat dan de Kroon van *Engeland* en *Yerland*; nevens d'aangrenzende Landen, en zijn ei-

gendom tot de Kroon van *Vrankrijk*: mitsgaders alle byzondere eertitelen, Kastelen, Voorrechten, Autoriteiten, Jurisdictien, Heerschappyen, bezittingen en erfenissen aan onze overledene Neef, Koning *Eduward* de VI., of zijn Kroon eenigzins toebehorende, by gebrek van Nazaten, zouden vervallen, en blyven op den oudsten Zoon, by gemelde Princes *Franzyntje* wettelijk geteeld, die by zijn leven is geboren, en op de mannelijke erfgenamen by zodanig een oudste Zoon wettelijk geprocreëert; en alzo successivelijk van Zoon op Zoon, na dat hy den voornoemden Princes *Franzyntje* in den bloede mocht bestaan, wettelijk gegenereert, ter wereld gekomen zijnde by onze overledene Neefs leven, en op de mannelijke Nazaten van ieder zodanig Zoon, wettelyke geteeld: en by gebrek van een zodanige Zoon, by zijn leven geboren, en by den Princes *Franzyntje* wettelijk gewonnen: dat dan de Kroon met alle de bovenverhaalde digniteiten op ons zouden vervallen, met de benaminge van Princes *Joanna*, oudste Dochter van Princes *Franzyntje*, en op de mannelijke erfgenamen by ons wettelijk geprocreëert; en by gebrek van zodanige Nazaten, dan op de voornoemde Princes *Catharina*, onze bovenverhaalde twede Zuster, en op de wettelijke erfgenamen, uit mannelijken oir by haar geteeld, &c. als uit de zelve patenten klaarder en breeder blykt; zedert het maken van onze patenten, te weten, op Donderdag, zijnde de 6. van deze loopende maand Julius, heeft het God gelieft, in de eeuwige vreugde te halen, onzen zeer waarde en wel beminde Neef, *Eduward* de VI., wiens ziele God genadig zy.

En vermits hy nu geen erfgenamen heeft nagelaten, en datter ook tegenwoordig geen wettelijke erfgenamen, noch Nazaten van onzen Voorzaat en Oud-Oom Koning *Henrik* de VIII. overig zijn: en dewyl ook de Princes *Franzyntje*, onze Moeder, geen Zoons, by het leven van Koning *Eduward* de VI., ter wereld heeft gebracht, invoegen, dat gemelde Kroon, en alles dat daar aan vast is, nu aan ons, uit kracht van gemelde Patenten, berust, en in onze actuele en Koninklijke besittinge blyft: zoo is 't dan dat wy onze allerliefste getrouwe en gehoorzame Onderdanen hier mede te kennen geven, dat, gelijk als wy aan onzer zyde, door Gods genade, zullen doen blyken, dat wy een zeer genadige en goedertierene zouveraine Koninginne en Princes zijn, voor alle onze goede Onderdanen in alle hare rechtveerdige en wettelyke processen, en twist-zaken; en, na ons uiterste vermogen, Gods allerheiligste woord, de Christelijke Politie, goede Wetten, costuimen en vryheden van deze onze Koninkrijken en Heerschappyen zullen zoeken t'onderhouden en te maintineren: zoo twyfelen wy ook niet, of zy, en ieder een onder haar, zullen wederom aan haar zyde tot alle tyden, en in alle voorvallen, aan haar natuurlijke wettelijke Koninginne en Princes, tonen, dat zy zijn zeer getrouwe, liefhebbende en gehoorzame Onderdanen, volgens haar schuldige plicht en verbintenis; waar mede zy Gode zullen behagen, en doen het gene tot haar eigen behoudenis en verzekertheid zal dienen; willende en gebiedende alle menschen, van wat staat, stand of conditie dat zy zyn, te maken, dat deze onze vrede, en dit ons accoort onderhouden, en onze wetten gehoorzaamt worden: voor zoo veel als haar aan onze gonste gelegen is, en zy het tegendeel hier van, tot hun uiterste gevaar zullen willen verantwoorden. In oirkunde hier van hebben wy van deze onze letteren open-Brieven doen maken, en het brede Zegel van *Engeland* daar aanhangen: daar wy zelfs getuige van zijn: op ons Kasteel van *Lonnen*, 10. *July*, *in het eerste jaar onzer Regeringe*.

God bewaare de Koninginne.

No. 2.

No. 2.

Een Missive van de Koninginne Catharina, aan de Princes Maria haar Dochter.

Dochter, ik heb van daag zulke tydingen gehoort, dat ik bespeure (zoo 't anders waar is) dat de tyd vast nadert waar in God Almachtig u zal verzorgen; ik ben daar over zeer verheugt, alzoo ik vertrouw dat hy u lief heeft. Ik bid u, wilt met een vroolijk herte u schikken na zijn Goddelijke wille, en weest vry verzekert, dat hy, buiten alle twyfel, u niet en zal laten verloren gaan, zoo gy slechts toeziet, dat gy hem niet en vertoornt. Ik bid u, lieve Dochter, offert u zelven op aan God; en zo u eenige angsten of benautheden overkomen, onderzoek u zelven, zuiver u eerst van binnen; sla acht op zyne geboden, en onderhoudze zoo na als hy u daar toe genade geeft, want dan zyt gy scheutvry. En by aldien deze Staat-Juffer, zoo men zegt, by u komt, en u een Brief van den Koning behandige, 't is zeker dat daar in staan zal wat u te doen staat. Geef een kort bescheid, den Koning uwen Vader in alles gehoorzamende, behalven alleen, dat gy God niet en wilt vertoornen, noch uw' ziel laten verloren gaan: ende wilt de zaak niet verder onderzoeken noch bedisputeren; en waar het ook zy, of in wiens gezelschap gy mocht raken, weest des Konings gebod gehoorzaam, gebruik niet veel woorden, en bemoei u nergens mede. Ik zal u twee Latynze Boeken toezenden, het eene is de *Vita Christi, van Christus zyn Leeren*, nevens een uitlegginge over het Euangelium; het ander behelst de Zend-brieven van den Oud-Vader *Hieronymus*, die hy altyd aan *Paula* en *Eustochius* schreef; waar in ik vertrouw, dat gy wat goeds zult vinden. En gebruik zomtyds tot uw' vermaak uw' Clavecimbal of een Luit, zoo gy die hebt. Dit eene voornamelijk verzoek ik op u, om de liefde die gy Gode en my schuldig zyt, dat gy uw' hert met een kuische zin beware, en uw' lichaam van alle kwaad en dertel gezelschap onthoude; om Christi lydens wille niet eens denkende, veel min begerende een man; sla ook geen manier van leven aan, al eer deze moeielijke tyd over zy, alzoo ik u derv' verzekeren, dat gy een goede uitkomste zult zien, en beter als gy konde wenschen. Och God! dat gy wist, met wat voor een goed herte ik dezen Brief aan u schryve, nooit heb ik 'er een met een beter geschreven, alzoo ik zeer wel merke, dat God u lief heeft, en ik bidde zijne goedheid, dat hy daar in gelieve te volharden: en zo het mocht gebeuren, dat gy geen goe bekende by u krygt, dan dunkt het my raadzaam, dat gy uwe sleutels zelfs by u houd, want wie kan het toch alle man van pas maken. Gy zult nu voorgaan, en na alle apparentie zal ik volgen: ik en kreun my daar niet aan, want als zy alles wat zy konnen al uitgevoert hebben, dan ben ik van beterschap verzekert. Doe toch mijn gebiedenis aan Me-Vrouw van *Zalisbury*, en bid haar datze goe moed scheppe, alzoo men niet zonder moeite en verdriet in den Hemel raakt. Myn lieve Dochter, wat van u ook geworde, spaart de moeite van my daar van te verwittigen, ik zal nu en dan iemand aan u zenden.

Uw' lieve Moeder Catharina, Koninginne.

No. 3.

Een demoedige Submissie, gedaan door de Koninginne Maria, aan haar Vader. Anno M D.XXXVI.

Het Origineel.

In alle ootmoedigheid werpt zig ter neder voor de voeten van uwe zeer Heerelijke Majesteit uwe zeer demoedige, ge- *Cotton. Libr. Otho. 20.*

trouwe en gehoorzame Onderdaan, die uwe allergenadigste Hoogheid zoo swarelijk vertoornt heb, dat ik my niet en derve verstouten om u myn Vader te noemen: mijne verdiensten hebben ook by zijn Majesteit in het allerminste geen reden daar toe gegeven, ten ware dat de goedertierenheid van uwe allergezegentste natuur allerlei kwaad, ergernissen en misdaden te boven ging, die immers en altoos barmhertig is, en zeer genegen om den boetveerdigen, roepende om genade in een bekwame tyd, aan te nemen. Op dezen Donderdag tegen avond, zekere Missiven van den Heer Secretaris ontfangen hebbende, heeft hy my geraden, om my aan zijn Majesteit zelfs t'addresseren, en die om genade te bidden, het welke ik, zonder van uw Genade daar toe verlof bekomen te hebben, te voren niet dervende bestaan te doen, liet ik hem weten, als te kennen gevende, dat uwe zeer groote goedertierenheid, en Vaderlijke ontferminge my uwen zegen had toegestaan, op conditie van te volharden in mijn aangevangen werk, en dat ik na dezen uwe Majesteit niet en zou vertoornen met eenige Artykelen of bevelen te weigeren; die zijn Majesteit my mocht toezenden, om den grond myner herte en innerlijke genegentheid t'ondertasten. Ik zal de grond myns herten voor zijn Majesteit ontblooten.

1. Voor eerst, ik bekenne dat ik op een gantsch onbeleefde en onnatuurelijke wyze, zijn Majesteit verstoord en vertoornt heb, met my zelven uwe zeer rechtveerdige en deugdzame Wet niet onderworpen te hebben. En van wegen deze myne misdaden, welke ik bekennen moet, in my duizendmaal zwaarder geweest te zijn, danze in eenig ander levendig schepzel konden zijn, werp ik my geheel ter neder voor de voeten uwer Vaderlijke ontferminge, van wiens hand ik zoo groote en zware straffe niet en kan ontfangen, als ik wel verdient heb.

2. Ten anderen, om nu openhertig te gaan, nopende het gene dat ik voor dezen weigerde toe te staan, en nu met myn eigen hand geschreven heb, zendende het zelve hier nevens aan zijn Majesteit; ik en zal nooit zijn genade bidden, dat hy zig myner ontferme, zooze ooit gewaar word, dat ik, of in het verborgen, of in het openbaar, het allerminste deeltjen, van 't gene ik geschreven of ondertekent heb, kome te veranderen, of weigeren zal te bevestigen en bekent te maken; alwaar het zijn Majesteit zal gelieven te ordineren.

3. Ten derden, gelijk als ik mijn ziele aan uwe onderwyzinge overgegeven heb, en overgeven zal, (kennende uwe uitstekende geleertheid, vroomheid, wysheid en wetenschap;) en mijn conscientie in alles daar na gereguleert heb, en ook voortaan zal reguleren; zoo beveel ik mijn lichaam geheel en al aan uwe barmhertigheid en Vaderlijke compassie, begerende geen ander staat, stand, noch geringer conditie van leven, dan uwe genade my toe leggen zal: erkennende dat mijn stand zoo slecht niet en kan worden, als, of de extremiteit van 't recht my zou willen toewyzen, of als mijne misdaden vereisschen en verdienen.

Al wat nu zijne genadige Majesteit my belasten zal te doen, nopende eenige van deze poincten, 't zy van voorledene, tegenwoordige, of toekomende zaken, dit alles zal ik zoo blymoedig achtervolgen en na komen, als zijn Majesteit my zal gelieven te gebieden. In alle ootmoedigheid bid ik derhalven uwe barmhertigheid, genadigste zouverain Heer en goedertierene Vader, dat hy zig myner, die zijn ellendig en bedroeft kind ben, erberme en ontferme, en door zijne overvloedige en onwaardeerlijke goedheid myne ongerechtigheid tegens God, uwe Genade en uw' gantsch Koninkrijk bedreven, zodanig overwinne, dat ik zeker merkelijk teken van verzoeninge mag gevoelen; daar ik alleenlijk op zie, en dat myn eenige wensch is: en hier toe neem' ik God tot getuige; wien

wien ik alle dagen bidden zal om de behoudinge van zijn Hoogheids Perzoon, de genade van de Koninginne, en dat het hem gelieve u te zegenen met lichaams vruchten.

Uit Hunſdon, op dezen Donderdag, te elf uuren in de nacht.

Zijn genades demoedigſte en onderdanigſte Dochter en Dienſtmaagt, Maria.

No. 4.

Een ander Miſſive, ſlaande op de vorige, en dezelve bekrachtigende.

Het Origineel.

In alle ootmoedigheid, gehoorzaamheid en blymoedigheid liggende aan de voeten van uw allerheerlijkſte Majeſteit, zeer waarde en goedertierene Vader en zouverain Heer, heb ik heden vernomen dat uwe genadige goedheid en barmhertige medogentheid mijn gantſch on-beleefde en on-natuurlijke bejegening t'uwaarts, en d'overtredinge van uwe allerrechtveerdigſte wetten, hebben overwonnen; d'onuitſprekelijke en onwaardeerlijke vreugde, waarvan ik met mijn tonge niet en kan uitdrukken: ik en heb ook niets waardig om aan uwe Majeſt. wederom te bieden voor uw' Vaderlijk deernis met my, aan mijn zyde gantſch on-dankbaarlijk verworpen, dan alleen mijn arm herte, 't welk ik aan uwe Hoogheid zende om in zijn hand te laten blyven, en voor altijd, en na zijn eigen welgevallen alleen, te gebruiken, ſtieren en ſchikken, zoo lang als God daar eenig leven in zal laten: ſmekende zijn Majeſteit, het zelve in genade te willen aannemen, alzoo dit alles is dat ik op te offeren heb; het welke nooit veranderen noch afwyken zal van de confeſſie en zubmiſſie die ik aan dezelve gedaan heb in het bywezen van zijn Raad en andere omſtanders. Hier mede afkortende, zal ik God Almachtig daaglijks bidden, dat hy zijn Koningl. Hoogheid en mijn allergenadigſte Moeder, de Koninginne, onder de vleugelen zijner beſcherminge gelieve te nemen, en met nazaten te begenadigen, tot zijner eere, en tot trooſt van zijn gantſch Koninkrijk.

Uyt Hunſdon, 26. Juny.

Zijn Majeſteits ootmoedigſte en onderdanigſte Dochter en Dienſtmaagt, Maria.

No: 5.

Een ander Miſſive tot dien einde geſchreven aan haar Vader, den Koning.

Het Origineel.

Mijn ſchuldige plicht en gedienſtigheid bied' ik zijn Koninkl. Majeſteit, hier mede aan, en dat met d'allerhoogſte vernedertheid des gemoeds. Alzoo ik in het allerminſte niet dankbaar genoeg kan zijn voor d'ontfangene genadige barmhertigheid en Vaderlijke compaſſie die mijne misdaden verre overtreffen, zal ik derhalven voor uwe voeten nederknielende, zijn Koninkl. Genade uit den grond mijns herten ſmeken om te willen in my achten het geen ik in mijn arm herte, beruſtende in uw' edele hand, bedacht en belijdenis van gedaan heb, en ook gedenken zal zoo lang als ik leve. Ik wil zeggen, gelijk als ik nu op zoo een genadige wyze ben herſtelt, zijnde door mijn eigen dwaasheid meer als by na verloren geweeſt, dat zijn Majeſteit my zoo wel met recht voor zijn gekochte Slavin mag aannemen, ten opzicht van de verloſſinge, als voor zijn ootmoedigſte, getrouwe en gehoorzaam kind en onderdaan, door de loop der nature geplant in dit uw' roemwaardig Koninkrijk: zoo zal ik ook immer en altoos voortgaan en volharden in zoodanige eenvormigheid en behoorlijke gehoorzaamheid, dat ik, met Gods hulpe, niet en twijfele of zijn Genade zal aan my een wille en genegentheid beſpeuren, om dubbeld wederom goed te maken,

Cotton. libr. Otho. C. 20.

ken, 't geen ik te voren zoo schendigen schandelijk had verbrod, volgens de woorden en schriften aan zijn Majesteit gesproken, en gezonden, daar ik nooit mijn leven lang van afwyken zal; vertrouwende dat zijn genade zodanig gevoelen ook van my opgevat heeft, welks overdenkinge mijn eenige troost is. Hier mede bid ik God den Heere dat hy zijn Genade, nevens mijn eigen natuurlijke Moeder, de Koninginne, in goede gezondheid gelieve te bewaren, en Kinderen haast te laten toekomen, die ik zoo blymoedig en graag met mijne handen onder hare voeten zal dienen, als eenig arm onderdaan zijn allergenadigste zouverain Heer en Koning gedaan heeft.

Uyt Hunsdon. 8. *July.*

Zijn Majesteits zeer ootmoedige en onderdanige Dochter en Dienstmaagt, MARIA.

No. 6.

Een Missive door deze Maria geschreven aan Cromwel, waar in zy Haar zelven in alle stukken der Religie het welgevallen des Konings onderwerpt

Het Origineel.

Cotton. libr. Otto. 10. Goede Heer Secretaris, hoe ben ik ten hoogsten aan U. E. verplicht, die niet alleen getracht hebt, doe ik in mijne dwaasheid by na verzopen lag, om my te redden, al eer ik te gronde ging, en geen helpen meer aan my vast was, en alzoo voor het aangezicht van genade en barmhertigheid te vertonen: maar ook noch niet na laat van my met uw' goede en heylzame Raad te bevryen van wederom in den put des verderfs te storten; zoo dat ik niet en kan, ten zy dat ik al te wrevelmoedig en hardnekkig ware, (waar van geen vonxken meer in my nu is) vervallen tot eenig gevaar: maar stellende het verhaal van uwe goetheid aan een kant, die ik niet en kan vertellen, zoo dient dit tot antwoord op de byzondere stukken van uw' geloof brief, my door mijn vriend *Wriotksley* toegezonden. Voor eerst, wat de Koningin aangaat, (zoo dunkt my moet ik haar noch noemen, alzoo ik haar niet graag eenige ergernis zou willen geven) ik prezenteerde, op haar intree tot die eer-naam en staat, haar te noemen Zuster; doch het wierd niet aangenomen, ten ware dat ik haar ook met die andere benaminge wilde vereeren; 't welk ik doemaals zoo hardnekkiglijk niet en weigerde, als ik nu daar over bedroeft ben; nadien ik daar door mijn allergenadigsten Vader vertoornt, en tegen zijne rechtveerdige wetten misdaan heb. En nu het U E zoo goed dunkt, ik zal haar nooit anders als Zuster noemen. Nopende de nominatie van zoodanige Staat-jufters, als ik wilde dat my oppassen zouden; voorwaar, Mijn Heer Secretaris, al wat Dienaren en Staat-juffers zijn Koninkl. Majesteit. daar toe zal gelieven t'ordineren, die zullen my, zonder uitzondering en aanzien van Perzonen, van herten aangenaam en wellekom zijn: doch, om mijn zin en meninge voor u rond uit te storten, zal ik u zeggen wat voor Perzonen, mijns oordeels, om haar getrouwen dienst aan zijn Koninkl. Majesteit, en my bewezen, zedert datze mijn gezelschap gefrequenteert hebben, meriteren aangenomen te worden. Deze zijn, dat zeg ik u op mijn woord, *Margarita Bainton* en *Susanna Clarencieux*: dezelve hebben in alle voorvallen haar zoo getrouw, vlytig, en on-vermoeyt getoont, als opit Staat-juffers in zulken geval gedaan hebben, zeer moeyelijk zijnde als zy 't niet na mijn zin konden maken, en al immers zoo blijd als ik wel te vreden was. Daar is'er noch een die eertijts kamenier was, wien ik, om haar vroomen aard, een goed hert toe draag, en haar zou ik wel graag in huis by my willen hebben, te weten *Maria Brouwn*; en dit zijnze al die ik te recomman-

manderen heb; en nochtans mijn meninge hier in geef ik over, als billijk is, aan het welgevallen en appointement van zijn Koninklijke Majesteit, mijn zeer goedertierene Vader.

Wat mijn gevoelen aangaat van Beêvaarden, het Vagevuur, Reliquien &c. ik verzeker u, dat ik 'er geen altoos hebbe, dan die ik van hem, die mijn geheel hert in zijn bewaringe heeft, te weten, van zijn Koninklijke Majesteits genade, mijn zeer goedertieren Vader, mocht komen t'ontfangen, die daar op, nopende deze zaken, en alle andere, drukken mach al wat zijne onwaardeerlijke godvruchtigheid, hooge wijsheid, en uitsteekende geleerdheid voor my dienstig zullen achten, en voorschryven; voor wiens tegenwoordigheid ik God bidde, dat ik eenmaal, eer ik sterve, mach verschynen, alzoo my yder dag een jaar lang toeschijnt, tot dat ik ze mach genieten. Ik bidde u, mijn goede Heer Secretaris, mijn geduurige voorspraak hier in, en in alle andere zaken, hoedanig dat ze ook zijn, wilt wezen, en dat het zijn Koninklijke Majesteit daar voor houde, dat mijn hert aan zijn welbehagen zo vast verknocht en gebonden is, dat ik nergens door bewogen kan worden, om af te wijken van zijn directie en appointement daar toe dienende. Blijf hier mede God bevoolen. *Uit Hunsdon, op Vrydag ten 10 uren, 's nachts.*

Uwe verzekerde Vriendinne tot 'er dood toe,

Maria.

No. 7.

Bonners Missive, na zijne herstellinge tot het Bisdom.

Het Origineel.

Aan mijn zeer beminde Vrienden, mijn Neef Thomas Shirley, den Eerwaerdigen Richard Lechmoor, en Rogier Lechmoor, zijn Broeder.

NA mijn hertgrondige groetenis, dient deze, om ul. te advizeren, dat ik gisteren, volgens d'uitspraak, in mijn Bisdom wederom gestelt en bevestigt ben, en dat zoo ten vollen, als ik ooit te vooren daar van afgezet ben geweest; en door de zelve sententie, of uitspraak, is mijn Usurpateur, of Geweldenaar, *Ridley*, daar t'eenemaal van versteeken: zoo dat ik wel wenschte, dat gyl. tot *Kidmerly* en *Bushley* alles na uw zin opschikten, niet gedoogende, dat *Schaaps-Hooft* in 't minste zig daar meê bemoeije, of iets verkoope, of van daar vervoere. Ik vertrouw, als gy nu in het Parlement komt te zitten, dat ik met gemelde *Schaaps-hoofden* en Kalfs koppen zoo zal omspringen, dat zy genoeg gewaar zullen worden, dat hare zoete kost na onze zure saus wel te degen smaken zal. Op dezen dag verwacht men, dat Heer Bisschop *Cantelberg* gezet zal worden in een plaats, die hem wel voegt; hy is nu vry murwer geworden, en toont zich in alles gantsch gezeggelijk; maar dit geld niet: met dit zelfde sop is D. *Smit*, mijn Vriend, en Deken van St. Paulus Kerk, nevens andere, overgoten. Groet my van herten uwe Huisvrouwen, en vergeet het Nat niet, waar over ik aan ul. schreef: de Besteller hier van zal ul. het resteerende verhalen, en ook het Osse- en Schape-vleesch voor mijn huishoudinge indachtig maken. God de Heere bewaar u al t'samen in een langdurige en voorspoedige gezondheid. *Geschreven met 'er haast, op den 6 September.*

d'Uwe gewisselijk geheel en al

Edmond Lonnen.

No. 8.

Een Manifest, door den Bisschop Cranmer uitgegeven, waar in hy zijne bereidwilligheid toond, om in een openbaar dispuit de Reformatie te verdadigen.

Uit het Latijn vertaalt.

De Verantwoordinge van den zeer Eerwaerdigen Vader in Christus, en Heer D. Thomas, Aards-Bisschop van Cantelberg, tegens de schan-

schandaleuse en valsche geruchten, over de herstellinge van de Mis tot Cantelberg, van zommige uitgestrooit.

Uit een Copie gedrukt in dat jaar.

HOewel de Satan, die oude Vyand van Christus, zelfs een Leugenaar, en Vader van de leugentaal, nooit opgehouden heeft van zijne Slaven en Ledematen tegen Christus, en zijn ware Godsdienst te wapenen, en dat met verscheiden zoo nu en dan bedachte leugens: echter in deze tijd voorwaar woelt hy geweldig in dit werk. Want doe Koning Henrik de VIII. hooglosfelijker gedachtenisse, gemerkt hebbende de dwalingen en onuitsprekelijke misbruiken van de Mis in het Latijn gedaan, de zelve eeniger mate begost te bestraffen; en dat daar na zijn daar naast aan volgende Zoon, onzen Opper-Heer Koning Eduard de zeste, deze zoo velerlei en zoo openbare doolingen en misbruiken niet konnende verdragen, de zelve altemaal afgeschaft, en des Heeren H. Avondmaal geheel na zijn eigen zin, en na het voorbeeldt der Apostelen, en Eerste Kerke had herstelt: heeft daar en tegen de Duivel onlangs getracht, (had hy 't slechts konnen uitvoeren) om, des Heeren Avondmaal wederom verstooten zijnde, de Latijnse en voldoende Mis, te weten, zijn eigen vond en instellinge, ons volk wederom op te dringen. En op dat zulks te gemakkelyker by haar een ingang mocht hebben, hebben sommige haar niet ontzien, om onzen naam van *Thomas*, Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, te misbruiken, onder het volk uitstroijende, dat de Mis, op mijn bevel, tot *Cantelberg* wederom is opgerecht, en dat ik de Mis over de Lijk-statie van onzen Opperften Heer Koning de zeste zou zingen, en ook aangenomen had, het zelve voor hare Koninklyke Majesteit in St. Pauli Kerke, en ik weet niet waar, al te doen.

Hoewel ik nu al twintig jaren lang zodanige ydele en valsche geruchten van my uitgestrooit, evenwel kloekmoediglijk en zediglijk, tot noch toe, nooit over zoodanige saken enige moeijelijkheid getoont hebbende, verdragen heb; nochtans, zo wanneer ik merkte, dat men daar over, tot bedriegery en nadeel van Gods waarheid, roem droeg, zoo heb ik geoordeelt, dat men het zelve geenzins langer behoorde te lijden. Over zulks ben ik genoodzaakt geweest, om door dit mijn Schrift voor de gantsche wereld te doen blijken, dat ik nooit Auteur ben geweest van de Mis tot *Cantelberg* te zingen; maar dat een zekere ligtvaerdige Pluimstrykker, of logenachtige geveinsde Monnik, zulks aldaar heeft derven bestaan, zonder met my daar over raad te plegen, of dat ik daar iets van wist. De Heere wil het hem in dien dag vergelden.

Wat nu vorders belangt, dat ik my zelven gepresenteert heb, de Mis voor hare Koninklyke Majesteit, of ergens anders, te willen lezen, hoe dit gantsch onwaar is, weet zelfs hare Majesteit: van wien daar toe macht bekomende, zoo zal ik het aan de geheele wereld openbaren, en tegen alle die van een heel ander gevoelen zijn, bewyzen, dat de zaken, die onder het gebruik van het H. Avondmaal des Heeren (het welke de gantsch onschuldige, en zeer goede Prins, Koning *Eduward* de zeste, in de Graaffschappen zijns Rijks herstelt heeft) gelezen worden, over een komende met de instellinge Christi, en met het voorbeeld der Apostelen, en van de Eerste Kerk, etlijke jaren lang onderhouden. Daar nu in het tegendeel de Mis in zeer vele zaken op dit fondament van Christus, zijne Apostelen, en van de Eerste Kerk, niet en steunt, maar veel eer t'eenemaal en regelrecht daar tegen strijd, en over al vol van dwalingen en misbruiken is. Hoewel nu van sommige ongeleerde en boosaardige gezegt word, dat *Petrus Martyr* zulks niet geloost heeft, dies niet te min, hare Koninklijke Majesteit my daar toe verlof gevende, zoo vertrouw ik, dat ik (met Gods hulpe) uit *Petrus Martyr*, en vier of vijf andere Schryvers, daar toe van my uitverkooren, voor alle man klaar zal doen blijken, dat niet alleen d'algemeene Kerkelijke Gebeden, de

H. be-

H. bedieninge des Avondmaals, nevens andere costumen en ceremonien; maar ook d'algemeene Leere en ordre van Godsdienst, van onzen opperften Heer Koning *Eduard* de VI. ingestelt, zuiverder zijn, en met Gods H. Woord beter over een komen, dan wy geweten hebben van iets dat duizend jaaren herwaarts in *Engeland* gebruikt is geweest. Laat slechts alles na Gods H. Woord gerichtet en geoordeelt, en de bewijs-redenen van beide partyen uitgeschreven worden, waar na voor eerst de gantsche wereld die zaken zou mogen overwegen, en daar van oordeelen; en dat dan daar na geen van beide partyen iets van het gene zo gesprooken, gedaan en beschreven is, mach ontkennen. Wat nu haar roemen en brallen aangaat, van het geloove der Kerke, die nu al over de vijftien honderd jaren herwaarts in 't gebruik is geweest, hier in zullen wy ook met haar wel derven voet by 't stuk zetten, dat de zelve leere en ordre van alle man behoorden waargenomen te worden, welke in die eeuwe al langer als vijftien honderd jaren zijn geweest. Wy zullen ook daar en boven met bondige en grondige bewijs-redenen, toonen, dat deze manier van Kerklijke Godsdienstigheid, die nu in dit Koninkrijk onderhouden word, volgens d'Autoriteit der Synoden, eenerlei is; ja de zelve die daar al voor vijftien honderd jaren herwaards is geweest; 't welke zy van de hare nooit zullen konnen bewyzen.

Dit Manifest is opentlijk op de Merkt, daar de Koopluiden veel verkeeren, voorgelezen, van een zeker Vriend, die de eigentlijke handschrift gestoolen had, op den 5. September M. D. LIII.

No. 9.

Het Slot van de Cardinaal Poels instructien aan den Heer Goldwel, die hy aan de Koninginne zond.

Het Origineel.

NOpende het slot van alles in uwe Instructien vervat, als behelsende het gantsch ontwerp van mijn advijs en raad, die my de Koninginne afgevordert heeft, zoo zult gy zeggen, mijn ootmoedige begeerte deze te zijn, dat in al haar overleg, 't welk zy van wegen d'onderhoudinge van haar Staat mocht nemen, haar Koninklyke Majesteit op Gods voorzienigheid daar in bewezen, altijd meer gelieve te letten, dan op het gene hare Voorzaten, de Koningen van dit Rijk, in dit eene stuk getoont en bewezen hebben; te weten, om de Kroon te bezitten, niet alleen als een Konings Dochter en Erfgenaam, maar ook dat dezelve Goddelijke voorzienigheid heeft geordineert, dat dit stuk van een rechte erffenis afhangen zal, gelijk als ze ook doet, van de macht en autoriteit gegeven aan zijn Kerk, en van de Stoel van Romen, zijnde d'Apostolische Stoel; haren Moeder aannemende voor de wettige Huisvrouw van Koning *Henrik* de VIII. waar door, gelijk als ze verplicht is, om te toonen voor God en de wereld, dat ze de echte Dochter is van Koning *Henrik* de VIII. rechte Erfgenaam van de Kroon, dat ze ook alzoo doe blyken de rechte en ware Dochter te zijn der Kerke, en der gener die op d'Apostolische Stoel zitten, en de rechte Erfgenamen zijn van St. Pieter; aan wien, en zijn Successeurs, Christus het Opperste Hooft der Kerke in Hemel en op Aarde, macht gegeven heeft, om zijn plaats op Aarde te bekleden, voor zoo veel aangaat de regeringe van de zelve Kerk, en de Kroon daar van te genieten. Het welke van hare Majesteit wel overdacht zijnde, zoo zal ze haast konnen zien, hoe dat in haar Perzoon de Goddelyke voorzienigheid het recht, dat ze van haar Vaders wegen heeft tot het Rijk, nevens het recht tot de Kerk, in een gesmolten heeft, zoo dat zy niet en kan boven dryven, 't en zy dat zy het andere daar by voege; en de gene die deze beide van den anderen scheiden, berooven haar niet alleen van haar halve, maar ook het heele recht, als zoo zeer geen Erfgenaam zijnde, om dat zy Koning *Henrik* eenigste Dochter is, die geen Man-

Manlijk Oir nagelaten heeft, als om dat zy zijn echte Dochter is, uit kracht van d'autoriteit der Kerke.

Dit nu by haar voorzichtiglijk en godvruchtelijk aangemerkt zijnde, zoo kan zy niet nalaten van te zien, dat, boven alle Acten, die in dit Parlement zullen gemaakt worden, dit een getrouw en heilzame raad is, die hare Majesteit beweegt tot vast-stellinge van het gene, dat tot vast-stellinge van d'autoriteit der Kerk, en des zelfs Apostolische Stoel behoort; en hoe dat zy hem die St. Pieters Successeur daar in is, zijn rechte eernaam geeft van Hooft der Kerke te zijn op Aarde, zonder het welke zy het rechte Hooft van 't Rijk niet en kan zijn. Dit dan vastgesteld zijnde, is hier mede alle dispuit ten einde: en al wie hier tegen murmureert, die murmureert tegen haar recht tot de Kroon.

Dit dan is mijn eerste raad, dat dit point boven alle andere verhandelt, en in het Parlement vast gestelt worde: en hier toe, weet ik, was, en is hare Majesteit volkomen gezind: edoch zy is voor zwarigheden beducht, en hierom is 't dat zy my raad vraagt, hoe men de zelve zal konnen weg nemen.

Hier op zult gy antwoorden, dat ze weg genomen moeten worden door zijn hulpe, die door zijn hooge voorzienigheid, boven 's menschens verwachtinge, haar alreede de Kroon geschonken heeft; die zoo wel deze tweede daad van d'onderhoudinge daar van, als de eerste van daar toe te geraken, erkent wil hebben van hem alleen af te hangen. Het middel nu om deze hulpe te bekomen, is door een ootmoedig gebed, waar in ik hare Majesteit zou willen raden, om haar zelven niet alleen daar toe te begeven, maar ook met Aalmoessen te geven aan de Armen, de herten van andere tot het bidden op te wekken. Dit zijn d'allerkrachtigste middelen; en nevens het bidden een brandende yver en voornemen te hebben, om d'autoriteit der Kerke vast te stellen, werpende alle vreze voor menschen aan een kant, 't welk zy voornam te doen, om aan de Kroon te komen; en dat niet zoo zeer om haar eigen perzoons wille, als ter eeren Gods, die ze haar gaf. En ingeval het Parlement hier in noch eenige swarigheid mocht stellen, de eere dan van die zwarigheid weg te nemen, aan niemand anders te laten berusten, maar om die perzoon na haar te nemen, als daar aan meest verplicht; en dit haar zelven te gemoed te voeren, vertrouw ik zoo krachtig te zijn, dat, zoo zig al iemand inwendig daar tegens zou willen kanten, d'uitwendige redenen haar dan aan deze zijde zoo klaar zouden op doen, (verzelt gaande met d'autoriteit van haar perzoon, de zelve voorstellende,) dat niemand zoo stout, vermeten, noch godloos zou derven zijn, om zulks te wederstaan. En by aldien dit in overleg genomen zijnde, het vreemd mocht schynen, om deze zaken het Parlement voor te dragen, gelijk als ik in mijne Instructien verhaalt heb, zonder met iemand van haar Raad daar over raad te plegen, dan zou ik het niet voor onraadzaam in zien, om zulks aan twee van de voornaamste perzonen, die meest in haar gonste staan, waar van d'eene een Geestlijk, en d'ander een wereldlijk perzoon is, te communiceren; haar met eenen bekent makende: voor eerst, hoe dat zy van wegen hare conscientie voor God, en ten anderen, haar recht voor de wereld, nooit gerust zal konnen zijn, voor en al eer dat deze zaak, rakende d'Autoriteit der Kerke, vast gestelt worde, op haar verzoekende alle hare krachten daar toe zoodanig te willen inspannen, als of het haar om haar Kroon te doen ware. Hare Majesteit mach haar zelven wel verzekert houden, dat zy deze zaken op zoo een ernstige wyze haar te gemoed voerende, zy in geen gebreke zullen blyven, van haar daar in ten dienste te staan; en die van het Parlament, na dat hare Majesteit d'achtervolginge en verdadiging daar van met kracht van woorden aldus uitgedrukt heeft, zullen een zeer bekwaam instrument zijn, om voor alle andere tot een goed voorbeeld te strekken, van haar te gehoor-

hoorzamen; aan haar dit stuk overlatende, dat by aldien de naam van gehoorzaamheid aan den Paus al mocht schynen, het Rijk als een jok op den hals te werpen, of daar nevens tot eenige dienstbaarheid te brengen, dat het evenwel daar voor profytelijk ou zijn, zo wel in Godes, als 's menschen oog, dat hare Majesteit, die ze wederom invoert, zulks nooit zal toelaten; de Paus zelfs vordert ook diergelyke zaak niet. Hier in zullen zy ook haar zelven van my niet bedroogen vinden; met te zeggen, dat door mijn perzoon zulks ingevoert zijnde, ik nooit toestaan zou, om my tot een instrument daar toe te laten gebruiken, zoo ik oordeelde, dat daar eenige slaverny altoos aan vast ware; of dat ik nooit dit werk by der hand genomen zou hebben, 't en ware ik dachte, dat het Land of Rijk hier door groote troost zou komen te genieten. d'Autoriteit van de Paus hier in aangenomen zijnde, zal, vertrouw ik, zoo gedirigeert worden, dat het tot een voorbeeld van troost zal konnen dienen, niet alleen voor dit Land, maar ook voor alle andere, die ze te vooren hebben verworpen; en hierom van die tyd af in groote ellende altijd hebben geleeft.

Dit is nu het slot van alles, dat ik tegenwoordig in dit geval te raden heb; biddende God Almachtig, dat het zoo veel kracht mach hebben, als dienen zal tot sijner eere, tot welstand van hare Majesteit, en het gantsche Koninkrijk. Amen.

No. 10.

Copye van een Missive, nevens zekere Artijkelen, van de Koninginne aan den Bisschop van Lonnen gezonden, om door hem, en zijne Dienaren, op het bevel van de Koninginne, op het allerspoedigste in 't werk gestelt te worden in het gantsche Bisdom, zoo wel op plaatzen uitgezondert, als in allerlei niet uitgezondert, volgens den inhoud en het Formulier daar van.

Gezonden uit last van hare Koninklijke Majesteit; in de maand Maart, Anno M. D. LIII.

Eerwaerdige Vader in Christus, getrouwe en welbeminde, wy groeten u.

ALzoo voor dezen, ten tyde van de Regeeringe van onzen zeer gelietde Broeder Koning *Eduward* de VI. (wiens ziele God genadig zy) verscheiden merkelyke zonden, ongerijmtheden, overdaad, Simonie, nevens verscheide soorten van ketteryen en andere ongeregeltheden, in dit ons Rijk, en andere onze Dominien zijn gepleegt; en dat dezelve, zedert den aanvang onzer Regeringe, tot noch toe continueren, zonder eenige bestraffing of verbetering altoos; en dat het volk, zoo wel Geestelyke persoonen, als Leken, en voornaamlijk de Geestlijkheid, haar zelven tot groote dertelheid en godloosheid overgegeven, waar door God Almachtig ten hoogsten word vertoornt, wy gehoont, andere Christen Koninkryken ons komen te lasteren, en dit ons eigen Rijk by na gantsch geruineert en omgekeert word. Gedenkende dan hoe zeer wy aan God Almachtig verplicht zijn, om, voor zoo veel in ons vermogen is, te versorgen, dat alle deugt en godzaligheid wel betracht wordende, mach groeijen en bloeijen; en dat ook hier nevens allerlei ondeugden en godloose manieren van leven t'eenemaal uitgebannen en uitgerooit, of ten minsten, zoo na als doenlijk is, zoodanig in den toom gehouden worden, dat de godzaligheid en vroomheid d'overhand mogen behouden. Nadien dat 'er niet alleen een gerucht onder de gemeene man loopt, maar ook dat wy, tot onzer groote droefheid, van geloofwaerdige persoonen bericht zijn, dat binnen de jurisdictie van uw Bisdom, zoo wel in niet uitgesonderde, als uitgesonderde plaatsen, diergelyke ongeregeltheden, en godlooze ma-

manieren van leven fijn gepleegt; en ook, in alle waarfchynelijkheid, ftand zullen grypen en aangroeien, ten zy dat men by tyds daar in kome te voorfien (daar wy metter daad volkomen toe gezind zijn) door allerlei bedenkelijke middelen, die wy konnen in 't werk ftellen, ons zelven hier in verlatende op Gods hulpe en byftand. Zoo is 't dan, dat wy om deze redenen, en andere zeer billijke conzideratien, ons daar toe bewegende, u zekere Artykelen van zodanig byfonder inhoud, toezenden, die onder andere zeer dienftig en nodig zijn, om van u en uwe Dienaren betracht te worden, en die op dit ons oogmerk, en de reformatie daar van fien; zullende door deze onze fpeciale bevelen, en tegenwoordige Miffive, daar toe commiffie krygen, op dat gy en uwe Dienaren dies te ernftiger en vrymoediger daar me mocht voortvaren, zonder eenige vreze altoos van aan uwer zyde al te groote ftoutigheid gepleegt te hebben, of van wegen deze onze Wetten eenig gevaar te lyden, van in onze ongenade te vallen, met het doen van het gene deze gemelde Artykelen behelzen; en hierom is het dan, dat wy u, en uwe Dienaren wel fcherpelijk belaften en gebieden, met d'uitvoeringe daar van, zonder eenig uitftel altoos, onbefchroomt voort te varen, voor zo veel als gy-l. daar in nalatig zynde, het zelve zoud willen verantwoorden. *Gegeven onder ons hand, op ons Hof tot West-Munfter, den 4. Maart, in het eerfte Jaar onzer Regeringe.*

Nu volgen hier de Artykelen.

1. Dat yder Biffchop en zijne Officieren of Dienaren, mitsgaders alle andere die eenige Kerkelijke bediening hebben, fpoedig en vlytig, en door alle mogelijke middelen in 't werk zullen ftellen, alle de Canons en Kerkelijke wetten, die voor dezen ten tyde van Koning *Henrik* de VIII. in dit Koninkrijk van *Engeland*, en des zelfs Dominien, in 't gebruik zijn geweeft, niet regelrecht noch uitdrukkelijk ftrydende tegens de Wetten en Plakkaten van dit Koninkrijk.

2. Dat geen Biffchop noch dienaar van hem, of eenig ander Perzoon hier na gefpecificeert, in eenige van hare Kerkelijke fchriften, in Proceffen of andere Acten buiten het Recht, deze tuffchen reden. (*Regia autoritate fulcitus: door Koninklijke autoriteit* geftijft) haar gewennen in te vlyen.

3. Dat geen Bifchop, &c. na dezen van zekere Perzonen, die zy in eenige Kerkelijke ampten of bedieningen mochten komen te beveftigen, een Eed, nopende d'Oppervoogdyfchap, of zucceffie, zullen mogen afperffen noch afvorderen, gelijk als men over weinige jaren herwaarts plag te doen.

4. Dat alle Bifchoppen, &c. wel naauw toezien en fcherp acht nemen, dat geen Perzoon, een Sacramentaris zynde, die befmet is, of betichtigt word met kettery, of eenige grove zonden tot eenige Kerkelijke functie of bediening toegelaten worde; en dat ook gemelde Bifchoppen, voor zoo veel in haar vermogen is, zoeken te keren en te weren, dat Beneficien en Kerkelijke Promotien niet merkelijk komen af te nemen, of verhindert worden door onredelijke en onbehorelijke intereften van Landen te trekken.

5. Dat ieder Bifchop, en alle andere gemelde Perzonen, Ketteryen, en andere grove zonden, voornamelijk onder de geeftelijkheid, met alle vlyt zoeken te dempen, de zelve na behoren beftraffende en ftraffende.

6. Dat alle Bifchoppen en geeftelijke Perzonen haar uiterfte vlyt zullen aanwenden, om verdorvene en ondeugende opinien, ongeoorlofde Boeken, lichtveerdige zangen, &c. uit te rooyen, die niet anders als haat, twift en ongefchikte zeden onder het volk veroorzaken: en dat School-Meefters, Predikanten en Leeraren, hare bedieningen en plichten zullen waarnemen, zonder eenige verdorvene

leere

leere te leeren, prediken, of in druk uit te geven; en dat de gene die zulks doen, van den Bisschop, en zijne administrateurs, gestraft, en van haar dienst afgezet zullen worden.

7. Dat ieder Bisschop, en alle andere gemelde Perzonen, zommierlijk procederende, zullen vermogen alle zodanige Perzonen van hare beneficien en Kerkelijke bedieningen af te zetten, na haar kennis en discretie, die tegens den stand van hun Order, en de loffelijke gewoonte der Kerke, getrouwt zijn, of Vrouwen gebruiken, als haar eigen Huis-vrouwen, of haar zelven merkelijk en schandaleuzelijk in eenige vuile zonden verlopen hebben; haar ook afnemende, gedurende dit proces, de vruchten en inkomsten van de voornoemde beneficien en geestelijke bedieningen.

8. Dat ook de Bisschoppen, &c. zachter omgaan met zodanige die getrouwt zynde geweest, hare Vrouwen komen te verliezen, dan met andere, welkers Huisvrouwen noch leven. Als ook, dat men wat genadiger handele met zodanige Priesters, die met toestemminge van hare Huisvrouwen, in het openbaar en voor den Bisschop professie doen, dat zy haar van andere onthouden; in hoedanigen geval, na voorgaande effectuele penitentie, de Bisschop, volgens zijn discretie en wysheid, om billijke conziderati en, haar wederom tot hun vorige bedieninge mag admitteren, zo het slechts niet en zy op de zelfde plaats, haar een zodanige portie toeleggende daar zy van konnen leven, om betaald te worden uit hare beneficie, daar zy van versteken zyn, na dat de discretie van de Bisschop, &c. oordelen zal, dat het daar af mag.

9. Dat ook ieder Bisschop, en alle andere geestelijke Perzonen, als verhaald, wel toezien, dat geen Priester zolemnele gelofte van Kuisheid gedaan hebbende, toegelaten worde by zijn vrouw te blyven; maar dat alle zulke Perzonen, na dat zy van hun Kerkelijke bediening afgezet zullen zijn, ook van hare Vrouwen afgezet, of anders, na hun misdaad, behorelijk gestraft zullen worden.

10. Dat alle Bisschoppen, &c. met de Parochianen van ieder beneficie ordre stellen, daar Priesters gebrek zijn, om uit de naaste Parochie haar met den dienst te bezorgen; ofte om, voor een bekwame tyd, tot dat daar anders in voorzien werde, t'ordineren, dat zekere Parochianen, in verscheiden Parochien by beurten haren dienst waarnemen, en dat zy voor deze hare dienst, uit de beneficie die zy bedienen, zekere portie trekken.

11. Dat alle processien of ommegangen in de Kerk gebruikt en onderhouden worden, na ouder gewoonte der Kerke, in de Latynze Taal.

12. Dat alle H. dagen en Vast-dagen onderhouden en geviert zullen worden, als ten tyde van Koning *Henrik* de VIII.

13. Dat de loffelijke en eerelijke Ceremonien, die men voor dezen in de Kerk plagt te gebruiken, handhaven en onderhouden, hier na ook zoo gebruikt, gehandhaaft en onderhouden zullen worden.

14. Dat Kinderen van den Priester gedoopt, en de Priesters van de Bisschoppen in den dienst bevestigt zullen worden, als voor dezen plag te geschieden.

15. Wat nu zodanige Perzonen aangaat, die voor dezen tot eenige Orders gepromoveert waren, na de nieuwe manier en fatzoen van Orders, aangemerkt, dat zy in der daad niet en waren geordineert, zoo zal de Bisschop van dat Bisdom, vindende anderzins bekwame gaven in die Perzonen, mogen vervullen het gene te voren aan haar ontbrak, en dan, na zijn discretie, haar tot de bediening toelaten.

16. Dat door den Bisschop van het Bisdom een eenvormige leere by maniere van Homilien, of anderzins, uitgegeven worde, tot goede onderwyzinge en lee-

ringe van al het volk. En dat gemelde Bisschop, &c. die van de Parochie dwingen in hare byzondere Kerken te komen, en aldaar den Godsdienst met devotie, als redelijk en behorelijk is, aanhoren.

17. Dat zy alle School-Meesters en Onderwyzers van Kinderen examineeren, en merkende dat zy ergens in niet gezond zijn in de leere, de zelve dan af zetten, en Catholijken in de plaats stellen; haar wel duidelijk belastende, dat zy hare Kinderen op zoo een wyze onderwyzen, dat zy den Priester in de Mis bekwaam antwoord konnen geven, en alzoo den Priester, na gewoonte, in de Mis behulpzaam zijn.

18 Dat alle de boven verhaalde Perzonen naauw acht nemen, en zorge dragen om gemelde zaken na te komen, en met een Godvruchtig leven en goed exempel uit te drukken; hier nevens ook alle ondeugt en prodigaliteit zoeken zodanig te dempen, dat men sien mag, dat zy, en ieder een van haar, de herstellinge van de ware Religie voorstaan; en alsoo oprechte rekenschap van haar ampt en bediening zoeken te geven, ter eere Gods, tot onzer vernoeginge, en tot voordeel van dit Koninkrijk, en des zelfs Dominien.

No. 11.

Een Commissie, om zekere Gereformeerde Bisschoppen af te zetten.

Uit het Latyn vertaald. Rot. pat. prim. Mariæ pars Septima.

De Koninginne door Gods Genade, &c. aan haar zeer geliefde en getrouwe Raads-Heeren, Steven, Bisschop van Winchester, Opperste Cancelier van Engeland, en Cudbert Bisschop van Durham, mitsgaders aan de Eerwaardige en beminde in Christus Edmond, Bisschop van Lonnen, Robert, Bisschop van St. Azaph, Georgio, Bisschop van Chichester, Antony, Bisschop van Lancaster, zy groetenis.

ALzoo ieder ondeugt in het gemoed, dies te grooter te achten is, hoe de Perzoon daarze onder schuild, aansienelijker is, en nadien wy door gewisse en ontwyfelbare getuigenissen, en daar nevens uit een algemeene geruchte, de kenbaarheid van de daad, aan den dag brengende, baarblijkelijk verstaan hebben, en duidelijk bevonden, dat *Robbert*, Aarts-Bisschop van *Jork*, *Robbert*, *Johan*, en *Paulus*, Bisschoppen van *Meneven*, *Chichester* en *Bristol*, of die gewisselijk daar voor willen gekent zijn, God en de Zaligheid hunner zielen in de wind slaande, zeer grove en ongeregelde schelmstukken en zonden, al overlang bedreven hebben, en, onder andere, 't welk ons voorwaar in het binnenste van onze ziel zeer zmert, dat wy het zeggen moeten, dat zy na een uitdrukkelijke professie van hare kuisheid gedaan hebbende, met zekere Vrouwen hebben geboeleert, 't welk zy van rechtswegen niet behoorden gedaan te hebben, en begaan een openbare zonde tot verachtinge van God en hare zielen, als ook tot een zware ergernis voor alle Orders, zoo wel van geestelijke Perzonen als Leeken; en eindelijk tot een zeer verderfelijke baken, voor alle andere Gelovige Christenen. Op dat dan zoo een grouwelijk schelmstuk niet ongestraft mocht blyven, en veel andere tot verderf na haar slepen; zoo is het dat wy mits dezen u-l. aanbevelen en gebieden, om de bovenverhaalde Bisschoppen voor u allen, of ten minsten voor drie van u-l., die gy-l. daar toe mocht verkiezen en aanwyzen, te dagvaarden, op dagen, uuren, en plaatzen van u-l., of drie van u-l. daar toe bestemt; of anders dat gy-l. alle, of drie van u-l., zoo het u-l. zoo goed dunkt, by gemelde Bisschoppen zelfs gaat, en haar de zaak zommierelijk en duidelijk zonder eenig geraas en schyn van Vonnis voorgedragen, en verklaart hebbende (ingeval het na een korte uitvorschinge en ondervraginge, die door u-l. of drie van u-l. geschieden zal, klaar blyke, dat de Aarts-Bisschop en gemelde Bisschoppen aan de bovenverhaalde misdaad

daad schuldig zijn,) dezelve voort van alle haare digniteiten, privilegien en rechten daar toe behorende, geheel afzet, en haar dezelve voor altijd ontneemt; en dat gyl. haar, na uw' wel gevallen, een heylzame boete, gerichtet na de mate van haar schuld, oplegt; vorders doende al wat nodig of eenigzins gevoegelijk zal zijn. waar toe wy ul. of drie onder ul. zoo van wegen onze gewoonlijke als on-bepaalde autoriteit, uit loutere beweginge en onze gewisse kennis, volkomen macht, autoriteit en verlof mitsdezen geven en mede deelen, als ook om gestrengelijk te straffen die zig daar tegens mochten kanten. Tot verzekering waar van, &c. by *Westmunster*, 16. Maart.

No. 12.

Een Commissie om de resterende Bisschoppen af te zetten.

Maria door Gods genade Koninginne, &c. aan de Eerwaardige Vaders in Christo, onze zeer getrouwe en beminde Raads-Heeren Steven Bisschop van Winchester, onzen Cancelier van Engeland; Cuthbert Bisschop van Durham; Edmond Bisschop van Lonnen; Robbert Bisschop van St. Asaph; George Bisschop van Chichester, onzen Aalmoesenier; en Antony Bisschop van Landaf, groetenis.

Alzoo *Johan Taylour*, Doctor in de Godgeleertheid, zig zelven noemende Bisschop van *Lincoln*; *Johan Hoeper*, zig zelven noemende Bisschop van *Worcester* en *Glocester*; *Johan Harley* Bisschop van *Hereford*; (aan wien deze verscheiden gepretendeerde Bisdommen gegeven zijn door zekere Patenten van onze onlangs overledene Broeder, Koning *Eduward* de VI. om dezelve te mogen behouden en bezitten, doch dit daar wel uitdrukkelijk by voegende, zoo lang als zy haar wel dragen) haar zelven zedert, daar wy geloofwaardige getuigenis en kennis van hebben, zoo met Prediken, leeren, verkeerde leeringe uit te geven, als door haar on-geregelde maniere van leven en ommegang, strijdende tegens de wetten van God Almachtig en het gebruik van de universele Christen-Kerke, gantsch onwaardig dat beroep en die bediening in de Kerke verklaart hebben.

Wy derhalven willende dat men deze bysondere voorvallen, na behoren aanhoore en in acht neme, en bygevolg zodanig haar handele, als met de gerechtigheid, en Wetten van het Land mag bestaan, zoo hebben wy dan, om het groot gevoelen en zonderling vertrouwen, dat wy van uwe discretie, wysheid, geleerdheid en vroom leven hebben opgevat, u-l., vier, drie of twee onder u, geordineert, om hier in onze gecommitteerden te zijn; gevende aan vier, drie of twee onder u, volkomen macht en autoriteit, om voor u, ingeval het u-l. zoo raadzaam dunkt, de voornoemde *Johan Tailour*, *Johan Hoeper*, en *Johan Harlei*, hooft voor hooft, te doen verschynen: en dan daar na, of by manier van Kerkelijke Discipline, of na de Wetten van ons Koninkrijk, of na die beide te procederen en te verklaren, dat zy van gemelde Bisdommen zijn afgezet, gelijk als ze alrede in der daad vacant zijn, en open staan; om zekere andere bekwame Personen daar toe te verkiezen; die van wegen haar Godvruchtig leven, uitstekende geleertheid, en zonderlinge zoberheid voor bekwaam worden gekeurt, om die bedieningen te bekleden. Tot getuigenis en bevestiginge waar van, &c. *Gegeven by West-Munster, op den* 15. *Maart.*

No. 13.

Bisschop Bonners verzeker-Brief dat Bisschop Story zijn Huis, vrou verlaten had.

Uit het Origineel Latyn Vertaald. Regist. Bon. Fol. 347.

Edmond, door Godes toelatinge, Bisschop van Lonnen, wenscht aan allen die in Christus geloven,

geloven, tot wien deze tegenwoordige testimoniale Brief mocht komen; doch voornaamelijk aan de geene wien het ondergeschrevene aangaat, of in het toekomende eenigzins mocht aangaan, zaligheid, door den autheur der zaligheid; verzoekende dat men aan dit ons' schrijven in het allerminste niet en twijfele.

Alzoo ons dunkt dat een goede Herder zijn ampt en bediening dan na behoren waar neemt, zoo wanneer wy, na Christi voorbeeld, de dwalende schapen tot de Stal van des Heeren kudde wederom brengen, en herstellen tot de Kerke Christi, die voor den wederkerenden zondaar zijn schoot open houd. Dewijl dan onze beminde Collega, of ampt-genoot, *Joannes*, onlangs Bisschop van *Chichester*, die tegenwoordig in ons Bisdom en Juris dictie van *Lonnen* zijn rezidentie houd, eertijts de eerbaarheid en kuisheid den ruimen toom gegeven hebbende, tegens de H. wetten en decreten der Oud-Vaders het on geoorlooft en verboden houwelijken aangegrepen heeft; (waar door hy gantsch onwaardig is geworden om de Kerkelijke Sacramenten niet alleen te mogen bedienen, maar ook verdient heeft om van zijn openbare bedieninge eens Herders-ampt afgezet en ontbloot te worden) waar over hy door zeer veel baarblijkelijke tekenen zond-rouwig en boetvaardig zig verklaart heeft, beklagende zijn voorleden ongebonden leven; en van wegen het zelve de heylzame penitentie, die wy hem opgelegt hebben, met innerlijke smerte en droefheid des herten, een tijd lang gedragen hebbende, tot hier toe zig loffelijk heeft aangestelt: waar uit wy dan goede hope scheppende van zulks ook in het toekomende te zullen nakomen; en dat hy over zulks in zijn Herders ampt, doch met zekere bepaling, en na eysch van recht en gerechtigheid, behoorde wederom gestelt te worden: hierom is het dat wy het boven verhaalde, nevens het ootmoedig verzoek van onzen mede Dienaar, om verzoent en wederom aangenomen te mogen worden, by ons zelven overdenkende, en ons zelven ook daar toe genegen toonende, deze onze mede-Broeder om de publijke functie van zijn Kerkelijke bedieninge en Herders ampt, onder ons Bisdom van *Lonnen* te mogen oeffenen, voor zoo veel als wy rechts wegen, en zonder iemands nadeel, zulks vermogen te doen, wederom daar toe bekwaam gemaakt, daar in geinstaureert, en in zijn geheel hebben herstelt, gelijk als wy met den inhoud dezes hem daar toe bekwaam maken, daar in instaureren en in zijn geheel herstellen; alzoo de goedertierenheid en Christelijke liefde der H. Kerke zulks ons afvorderen.

Wy geven dan aan u alleen, en aan ieder een van U E. met dit ons schrift en met dit ons zegel ondertekent, te kennen, dat deze onze mede-Broeder daar toe bekwaam is gemaakt, daar in geinstaureert, en in zijn geheel herstelt is geweest, en ook word, tot alle de boven-verhaalde inzichten en uitwerkingen. Gegeven op onze Heerlijkheid van *Fulham* op den --- dag van de maand *Julius* in het Jaar onzes Heeren M. D. L IV. en in het 15. Jaar onzer Bediening.

No. 14.

Een zekere Messive van de Koninginne, geschreven aan de Opperschouten, of Officieren, in het Graafschap van Norfolk.

Maria de Koninginne. Getrouwe en beminde, wy groeten u.

Alzoo wy voor dezen, zoo door onze generale proclamatien als door onze brieven, aan veele onder u gezonden, ons welbehagen hebben bekent gemaakt, dienende in het byzonder tot onderhoudinge van goede ordre, en tot weringe van alle muitery en oproer, in ons Graafschap van *Norfolk*, en om naauw opzicht te hebben op

op Land-lopers, pypestellers en op zulke die eenige ydele Prophetien, oproerige en valsche geruchten uitstroiden, en om dezelve na behoren te straffen; echter hebben wy, tot ons merkelijk leedwezen, nu en dan gehoord van verscheiden ongebondene en oproerige woorden, die zekere qualijk geaffectioneerde Perzonen, verzierd en verspreid hebben, nopende den stand van onze Perzoon; nevens veel andere ydele en schandaleuze lasteringen, aanleidinge gevende tot oproer en muitery; welkers misdaden, met dezelve on-gestraft te laten doorgaan, schijnen of met oogluikinge aangezien, of ten minsten weinig in acht genomen te worden, 't welk ons zeer vreemd in de ooren klinkt. Het heeft ons derhalven goed gedacht u-l. van stonden aan te gebieden, om niet alleen op de goede bestieringe van dat ons Graafschap beter opzig te nemen, volgens het vertrouwen dat wy op u gehad hebben, maar ook om alle bekwame middelen te gebruiken tot het vlytig onderzoeken en uitvorschen, van man tot man, na d'Autheuren en verspreiders van deze ydele Profetien en valsche uitstroyingen, die eigentlijk de grond leggen tot allerley rebellie: en dat gy dezelve betrapt hebbende, haar dan na blijk en verdiensten van hare misdaad zult straffen; waar aan de boosaardige haar spiegelen, en onze goede beminde Onderdanen geruster mogen leven. En om zulks gevoegelijker uit te richten, dunkt het ons raadzaam, dat gyl. u zelven in dit ons Graafschap, in hopen verdeelt, en ieder zijn wijk waarneme, om deze booswichten alzoo te beter te konnen treffen; en daar en boven dikmaals een by een komste houd, om met den anderen over de gelegentheid der zaake raad te plegen: en dat gy met brieven, ten minsten eenmaal ter maant aan onzen Raad, laat weten wat gy daar in gedaan hebt, en hoe het met dat Graafschap al geschapen staat: en gelijk als wy zodanige, die hier in hun devoir wel waargenomen hebben, zullen beneficeren, zoo zullen wy ook goe reden hebben, om de geene die in deze haar schuldige plicht eenigzins slof en achteloos zijn geweest, te noteren Gegeven onder ons zignet, op onze Rezidentie plaats tot St. James, 23. May, in het eerste Jaar onzer Regeringe.

No. 15.
D'opschrift van Aarts-Bisschop Bonners gantsche Boek.

OM *te vernemen na zekere Artikelen in de algemene ommegang vau Edmond, Bisschop van Lonnen, die hy in het Jaar onzes Heeren* M. D. L. IV. *gedaan heeft, in de Stad en het Bisdom van Lonnen; door hem uitgegeven, om zijn Conscientie voor God, en de Wereld t'ontlasten, ter eere van God en zijn Catholijke Kerk; als ook tot geriefen voordeel van alle de geene die of vroom zijn ('t welk hy haar alleen toe wenscht) of in vroomheid vermaak scheppen (waar van hy graag een groot getal zou willen zien) zonder met eenige particuliere haat of nijd tegen yemand in dit Koninkrijk, het zy dan vroom of on-vroom, ingenomen te worden; verzoekende dat alle man, na de liefden aart, voornamelijk die onder zijn Bisdom behoren, dezelve Artijkelen met zoo goede intentie en meninge, als gemelde Bisschop wenscht en begeert te weten, ten besten gelieven te duiden. Deze Bisschop wil ook dat alle man wete, dat hoedanig ook d'opinie, goed of quaad, die hy aangenomen heeft, zy geweest, of al wat gebruik of gewoonte voor dezen geweest is, zijn intentie en voornemen was, en is; alleen, om zijn plicht in der minne te volbrengen, en dat met zulk een liefde, toegenegentheid en respect tot God en ieder Christen, als voor al een Herder aan zijn schapen behoorde te bewijzen.*

I. *Artijkel.*

Of de Geestlijkheid, om de Leeken met een goet exempel voor te gaan, in hun handel en wandel, in haar leven en doen, zoodanig haar hebben gedragen, dat zy, na het oordeel van onzijdige persoonen, dui-

delijk en klaar hebben te kennen gegeven, dat zy boven al de eere Gods en zijner Kerke, de behoudenis en zaligheid der zielen, haar aanbevolen, de ruſt en vrede der gener, die in hare Parochie zijn, en de welſtand en eere van de Koning en Koninginne van dit Rijk, beyvert en behertigt hebben?

2. *Artÿkel.*

Of uw Predikant, Vikaris, of iemand anders, binnen uwe Parochie voor Prieſter dienende, getrouwt is geweeſt, of noch zoo blijft, of daar voor aangezien word, zijn Byzit of Boel, voor zijn Huisvrouw aangenomen, noch niet verlaten hebbende? En of de zelve Huisvrouw dood is, of noch leeft; en levende, of de eene met den ander in het openbaar, of in het verborgen, tot opſpraak voor andere, gemeenſchap houd, de zelve eenigſins byſtand en onderhoud gevende, tot ergernis en aanſtoot van het Volk?

3. *Artÿkel.*

Of'er ook eenig perzoon zy, van wat ſtaat, ſtand of conditie dat hy ook is, die, in het openbaar, of in het verborgen, het trouwen der Prieſters verdadigt, ſtaande houd of beweert, om iemand anders daar toe aan te moedigen, en te verſtouten?

4. *Artÿkel.*

Of uw Predicant, Vicaris of Prieſter zijn functie of bediening geduurig waar neemt; en of hy ook, zulks vermogende, op deze zijn beneficie gaſtvry is, voedende zijn Kudde met zijn vroom leven, met leere, en met haar onderſtand te doen, na zijn vermogen?

5. *Artÿkel.*

Of uw Prieſter of Vicaris abſent zijnde, daar toe genoegzame diſpenſatie of conſent hebbe, en of hy in zijn afwezen zijn plaats met een bekwaam en geleerd perzoon of Prieſter verzorge?

6. *Artÿkel.*

Of uw Predikant, of Prieſter zelfs, of door zijn goede en genoeg-vermogende Plaats-bekleder, de Armen van de Parochie onderhoude; zijn huis of woninge, en al wat daar toe behoort, reparere, en anderſins zijn ampt waarneme, gelijk als hy volgens de ordre van de Wet en coſtuim van dit Rijk ſchuldig is te doen?

7. *Artÿkel.*

Of de gene, die in de plaats van uw afweſige Prieſter of Vicaris geſtelt is, in alle deelen na zijn uiterſte vermogen zijn beſt doet, om de Sacramenten, en andere daar toe behoorende plichten te bedienen, doch voornaamlijk, om op bekwame uren en dagen, en ſpecialijk op Zondagen, Heilige dagen, en op dagen van Proceſſie, den Dienſt waar te nemen, gelijk als billijk en behoorlijk is, die van zijn Parochie ernſtelijk vermanende, om de zelve by te woonen, en met devotie aan te hooren: en of hy al zelfs het Nachtmaal met zulk een eerbiedigheid onderhoud, en toe diene, als betaamt?

8. *Artÿkel.*

Of men gemelde Parochiaan, Prieſter of Vicaris, verdacht gehouden heeft, of noch verdacht houd, van ongezond te zijn in de Leere, of beſmet met eenige ketteryen, ongeloof, of verkeerd gevoelen; of dat zy de zelve recommanderen, prediken of voorſtaan, ſtrydende tegen het Catholijk Geloof, en d'order van dit Rijk?

9. *Artÿkel.*

Of zy, of eenige van haar in het byzonder, de kroegen of herbergen frequenteeren, zonder eenige eerlyke noodzakelijkheid; of gaan ſpeelen, dobbelen, hoerhuizen, of eenige andere oneerlyke plaatzen bezoeken; of een ander leven voeren, dan een Prieſter betaamt?

10. *Artÿkel.*

Of zy, of eenige van haar, met kwaad ge-

gezelschap omgaan, of by de gene verkeeren, die een dwalende opinie of leere dryven; of dat men merkt, dat zy de zelve eenigzins voorstaan, stijven, of toegedaan zijn, 't welk tegen de goede ordre dezes Rijks, en de gewoonte van d'algemeene Kerk strijd?

11. *Artijkel.*

Of'er ook binnen uwe Parochien zeker Priester, Uitlander of Vreemdeling, woont, die zich voor den Bisschop van dat Bisdom, of zijne Gedeputeerden niet vertoont hebbende, om door sommige van haar geexamineert en geadmitteert te worden, op zich neemt het Preek-ampt, of de Sacramenten in gemelde Parochien te bedienen?

12. *Artijkel.*

Of 'er ook binnen uwe Parochien een Priester, of een die zich voor een Paap uitgeeft, woont, of daar nu en dan komt, dewelke niet vlijtig ter Kerke gaat, om de Mis of het preeken te hooren, maar dat hy zich daar van daan houd, of andere perzoonen door zijn exempel, of woorden, de lust beneemt, van aldaar te verschynen? Dat men dan de namen en toenamen van zoodanige opgeve, en daar suffisante notitie van houde.

13. *Artijkel.*

Of 'er ook eenige getrouwde Priesters zijn, die haar zelven voor Papen uitgeven, eenige Conventiculen of by-een-komsten houdende met de gene, die van haar bediening of secte zijn, om eenige leere of costume aan den dag te brengen, die volgens de Wetten en loflyke Ordinantien van dit Rijk niet toegelaten worden; dan of eenige onder haar ergens na toe gaan, om eenige secrete brieven, sermoenen, speelen &c. aan te hooren, of by te woonen, 't welk de Wetten van dit Rijk uitdruklijk verbieden?

14. *Artijkel.*

Of'er ook eenige onder haar zijn, die doorgaans kyven, schelden, of twist onder haar Parochie-Kerken zaaijen, uitgaan om vogelen te schieten, of te jagen, of haar tijd onnuttelijk verkwisten; of die hoereeren, overspel bedryven, haar dronken drinken, vloeken, sweeren, God of sijne Heiligen lasteren, een ongeschikt of ongeregeld leven voeren; of die door Simonie, of eenige andere onwettelyke en godlooze middelen tot hare promotie of bedieninge geraakt zijn?

15. *Artijkel.*

Of zy, en ieder een van haar, het volk, na haar uiterste vermogen, altijd tot ruste en eendracht, tot het gehoorzamen van de Koning, Koninginne, en hare Dienaren, hebben vermaant, allerlei oproer en muitery, midsgaders alle onwettelyke t'zamenrottinge geweert, en het volk weldadigheid en goede ordre aangeraden: Vaders en Moeders, School-meesters en Opzienders van de jeugt belast goede discipline t'onderhouden, en haar in alle deugt en godzaligheid t'onderwyzen, ter eeren van God en dit Rijk; en toegezien hebben, dat zy eenige eerlyke handteeringe of neringe by der hand namen, waar mede zy haar zouden konnen generen?

16. *Artijkel.*

Of zy, en ieder onder haar, wel toezien, dat niemand het H. Sacrament des Altaars ontfange, die zy weten, of vermoeden te zijn een lasteraar daar van, of van eenig ander Artykel van het Catholijk Geloof; of die in leere of leven zich zeer kwalijk aanstelt; die zijn Even-naasten verdrukt of kwaad doet, zonder daar over boete, verzoeninge of satisfactie gedaan te hebben?

17. *Artijkel.*

Of zy, of iemand onder haar, uit haar eigen autoriteit, iemand in haar Kerk hebben laten preken, die daar toe niet en is geautoriseert, noch aangenomen, of zoodanige hebben afgeslagen, die daar toe wet-

telijk gelicentieert zijn; en of zy, of iemand onder haar, geautoriseert zijnde, gewoon zijn te preken, of ten minsten bezorgen, dat het van een bekwaam, en daar toe wettelijk beroepen perzoon geschiede, volgens de Ordinantie van dit Rijk?

18. *Artijkel.*

Of zy, of iemand onder haar, zedert de Kroning van hare Majesteit, gewoon is de Mis te zeggen of te zingen, de Sacramenten, of andere Sacramenteele zaken, in het Engels te bedienen, tegens de order van dit Rijk?

19. *Artijkel.*

Of zy, of iemandt onder haar, in hare Choor-zangen, Collecten en Gebeden, gewoon zijn te bidden voor den Koning, en hare Koninklyke Majesteit, haar noemende Koning *Philippus*, en Koninginne *Maria*, volgens een zeker brief en bevel daar in onlangs wettelijk aan haar gegeven?

20. *Artijkel.*

Of zy, en ieder een van haar, hare Parochianen vlijtig aangeport, en vermaant hebben, hoe men in tijd van nood, de kinderen behoorde te doopen; en dat ook sy Parochianen haar zelven eerbiediglijk, en met aandacht van te vooren moeten bereiden, om de Sacramenten, voornaamlijk het Sacrament des Altaars, t'ontfangen, en te gebruiken; of te gaan biechten, en van des Priesters hand de weldaad van absolutie te bekomen, volgens het loflijk gebruik dezes Rijks?

21. *Artijkel.*

Of zy, en ieder van haar, zijn of hare Parochianen, by ziekte, of gebrek, vlytig bezocht, en haar na advenant het Sacrament, en de Sacramenteele dingen, hebben toegedient? En of zy ook haar vermaant hebben, zorge te dragen voor hunner zielen gezondheid; ordere te geven over het disponeren van hare tijdlyke goederen; volkomen oprechte verklaringe te doen van hare uitstaande en inkomende schulden; en dat zy hare Testamenten en uiterste Wille zoodanig maken, dat 'er, na haar dood, zoo veel als mogelijk is, geen ongemak noch onlust mach ontstaan, maar dat hare Vrouwen, Kinderen en Bloedvrienden, een mooi stuiver mogen erven; en zy zelfs eerlijk ter Aarde bestelt worden, en alzoo een goede naam en faam mogen nalaten?

22. *Artijkel.*

Of zy, of iemand onder haar, eenige persoonen in zijne Parochien in den Echten-staat heeft bevestigt, al eer dat op dry byzondere Zondagen, of Heilige dagen, de Geboden zijn gegaan; of zonder dat hem te vooren bekent is, dat de Geboden door den Priester van een ander Parochie, (zoo iemand der gener, die trouwen zullen, van een ander Parochie zijn mochte) zijn afgelezen? En of zy ook in het solemnizeren van dit Sacrament des Houwelijks, als ook van alle andere Sacramenten der Kerke, d'oude en loflijke gewoonte der Kerke, zonder daar in eenige veranderinge altoos te maken, onderhouden hebben?

23. *Artijkel.*

Of zy, en ieder een onder haar, op Zondagen, en onder den Dienst gewoon zijn het volk voor te dragen, en bekent te maken alle Heilige en Vast-dagen, gelijk als men voor dezen op een godvruchtige en loflyke wijze in de daar aan volgende week plach te doen? En of zy ook zelfs gemelde Heilige dagen en Vast-dagen vieren en onderhouden?

24. *Artijkel.*

Of de Parochiaan, of Priester, zijn Capel en Woonhuis na behooren laat repareren; en zoo ze komen te vervallen, of hy jaarlijks het vijfde deel van zijn bezoldinge daar aan besteed, tot dat ze wederom geheel en al gerepareert zijn; komende niet alleen hier in, maar ook

in

in alle andere zaken, zijn plicht na, waar toe hem de Wet verbind, als mede om aan andere perſoonen zijn mildadigheid te bewyzen?

25. *Artijkel.*

Of 'er ook iemand eenige Kerk bedient, of de Sacramenten uitdeelt, daar hy geen Prieſter is? En of ook iemand de plaats of ampt van een Parochiaan, Prieſter of Vicaris, of eenige beneficie of geeſtlyke promotie (d'inkomſten daar van na zich trekkende) aanneemt en zich toe-eigent, zonder daar toe wettelijk geadmitteert te zijn?

26. *Artijkel.*

Of zy, en ieder een onder haar, op zijn Prieſters gekleed gaat, hebbende zijn baert en de kruin van het hooft geſchooren; dan of iemand onder haar het habijt van een Leek aan heeft; of zoo wanſchapen gekleed gaat, dat hy van de Leken niet lichtlijk en is t'onderſcheiden?

27. *Artijkel.*

Of zy, of iemand onder haar, veele promotien, of inkomſten, Kerkelyke bedieningen, wereldlyke dienſten, jaarlijkſche Penzioenen, Landeryen &c. nu in eigendom bezitten? En hoe de namen daar van zijn, en waar ter plaatze gelegen; gevende daar volkomen bericht van?

28. *Artijkel.*

Of zoodanige, die eigen Kerken of Capellen hebben, of huizen daar aan behoorende, op het repareeren daar van wel letten, en in alles, dat zy verrichten, aalmoeſen uitdeelen &c. gelijk als zy, volgens de Wet en goede order, ſchuldig zijn te doen?

29. *Artijkel.*

Of zoodanige, die met onmin, of onluſt, en tegen d'oude order en gewoonte, van de Catholyke Kerk bevestigt zijn geweeſt, of onwettelijk, na de nu jongſtingevoerde manier, getrouwt zijnde, met den Gouverneur noch niet verzoent of van hem geadmitteert, binnen eenige Kerk of plaats van deze Stad, of dit Bisdom de Mis of Dienſt gedaan hebben.

30. *Artykel.*

Of een Parochiaan, Prieſter of Vicaris, in Kerkelijke bedieninge zynde, en inkomſten hebbende, de zelve uitzet, buiten weten, en conzent van den Gouverneur, inzonderheid voor ettelijke jaren, of op zulke conditien, hoedanigheid en wyze, dat het tot groot nadeel van de Kerk, of van hem die aldaar een geeſtelijke bediening heeft, en voornamelijk hem zuccederen zal, ſtrekt?

31. *Artykel.*

Of 'er een Preek-Heer, Vicaris, Parochiaan, of Prieſter zy, die zig met kopen en verkopen, als een Koopman, bezig houd; of geld op woeker doet; of het zelve om vuil gewin uitzet; tot merkelijk opſpraak van het Prieſterdom?

32. *Artykel.*

Of zy, of iemand van haar, zwaarden, ponjaarden of eenig ander geweer draagt, op onbehorelijke en ongevoegelijke tyden en plaatzen?

33. *Artykel.*

Of een Prieſter of geeſtelijk Perzoon den Doop, die aan hem wettelijk te voren is bedient, vernieuwt, of eenig nieuw formulier gepractizeert of ingevolgt heeft, ſtrydende tegens de order van de Catholijke Kerk?

34. *Artykel.*

Of de Prieſter, Vicaris of Parochiaan, volgens de Wet, alle drie maanden, op een zekere zolemnele dag, of op andere tyden, te weten, op een Zondag; of op Hoogtyden (als wanneer die van de Parochie, door Ordre van de Kerk by den

anderen vergaderen) hy zelfs, of iemand anders daar toe bekwaam, in d'algemene Taal, aan het Volk duidelijk, oprechtelijk en vruchtbaarlijk de Artykelen van het Catholijk Geloof, de tien Geboden in d'oude Wet, en de twee Geboden van het Euangelium, of de nieuwe Wet; te weten, van God, en onzen evennaasten van herten lief te hebben; de zeven werken van Barmhertigheid; de zeven doodelijke zonden, met het gene daar uit spruit; de zeven hooft-deugden, en de zeven Sacramenten der Kerke, uitlegge en verklare.

35. *Artykel.*

Of alle Priesters, die een bediening hebben, bevruchte Vrouwen binnen haar wyk vermanen, om te komen Biegten, het Sacrament t'ontfangen, inzonderheid als zy op haar uiterste gaan, en water by der hand te hebben, om het kind des noot zijnde, te Dopen?

36. *Artykel.*

Of gehuurde Priesters, in alle delen, haren Preek-Heer of Vicaris wyzelijk en fatzoenelijk bejegenen; een Eed doende van de Wet, de Kerkelijke inzettingen, ordinantien en loffelijke gewoonten dies aangaande, te zullen nakomen?

37. *Artykel.*

Of eenig Parochiaan, Vicaris, &c. zekere Kerkelijke bediening hebbende, iets van het gene tot haar Kerk, Beneficie of Promotie behoort, vervreemd hebben; wat het is, en wie haar daar toe verlof gegeven heeft?

No. 16.

Een adresse van het Lager-Huis in het Parlement aan het Hooger.

Ex M. S. Col. Cor. C. Cant. ZEer eerwaardige Vaders in Christo, wy, de Geestelijkheid van de Provincie van *Cantelberg*, in het Lager-Huis, bidden uwe H. A. zeer ootmoedigliјk, dat voor zoo veel aangaat de Submissie en Order der Landen en bezittingen, die aan verscheiden Bisschoppen, Cathedrale Kerken, en aan de onlangs onderdrukte Kloosters, Prioriteiten, Collegien, vrye Capellen, en andere Kerken binnen dit Ryk, eertyds behoorden, en nu in de bezittinge zijn van Wereldze Heeren, dat het uwe H. A., volgens uwe discretie, gelieve te voorzien en te verzorgen, dat, volgens dit ons verzoek-schrift, niets geratificeert werde, 't welk eenig Bisschop of geestelijk Perzoon, of hare Successeurs schadelijk mocht zijn, om, of van wegen eenige Acte, recht, eigendom of interest, welke by de Wetten van dit Ryk, alrede opgekomen zijn, of hier na haar, of de hare, of hare nakomelingen mochten overkomen, van wegen zekere Landen, vastigheden, jaarlijkze inkomsten, portien, tienden, renten, leen-goederen, of andere erffenissen, die gemelde Bisschoppen, of andere geestelijke Perzonen, uit kracht van het recht hunner Kerken, als andersins, eertyds toekwamen; maar dat zy, en een ieder van haar, mitsgaders hare Successeurs of Nakomelingen, het zelve recht, eigendom en interest, volgens de voornoemde Wetten, vry en veilig mogen behouden, en bezitten.

Hier nevens, alzoo het Plakkaat, in het eerste jaar van *Edward* de VI., uitgegeven tot dempinge van alle Collegien, &c. een zeker voorwaarde behelst, van wegen d'opgevinge daar van, dat men in verscheiden plaatzen van dit Rijk zekere Schoolen en Gods-Huizen zou gesticht hebben tot opkwekinge van de jeugt, in goede zeden en geleertheid; en tot beter onderhond van de Armen; en dat ook andere werken van liefde, tot nut van het gemene best, in het werk zouden gesteld worden, die tot noch toe niet geschied zijn, na den inhoud van het voornoemde Plakkaat; zoo zal het dan uwe H. A. gelieven, hare Koninklijke Majesteit, den Koning en Koninginne, mitsgaders den Heer Carainaal indachtig te maken, dat

zy toch hare speciale gedachten laten gaan, over de behorelijke uitvoeringe van het bovenverhaalde, en dat zulks wel te eerder mocht geschieden, op dat de Kerk van *Engeland*, die vóor dezen met Landen en bezittingen, heerlijk begiftigt is geweest, wederom op haar verhaal mag komen, van wegen de merkelijke schade dieze geleden heeft.

Het zal hare H. A. gelieven, met toestemminge van de Heeren van het Huis der Gemeente, in dit Parlement vergadert, en, volgens hare autoriteit, te vernietigen het Plakkaat van *Mortmain*, gemaakt in het zevende jaar van *Eduward* de I., anderzints genoemt, *de Religiosis*, *van de geestelijke Perzonen*, en het Plakkaat dies aangaande gemaakt, in het 15. jaar van Koning *Richard* de II., nevens alle andere Plakkaten, daar van eertyds gemaakt. Nadien dan tienden, en geschenken tot alle tyden, tot onderhoud van de Dienaren der Kerke, ingesteld en geordineert zijn geweest, ten aanzien van haar dienst, welke, gelijk alsze noch door geen Leek uitgevoert kan worden, zoo is het ook niet billijk noch behorelijk, dat hyze zou bezitten: dat alle eigendommen in de handen van eenig Leek, of Leken, nu rustende, als ook de eigendommen tot eenig ander wereldlijk gebruik, als tot onderhoud van de Dienaren der Kerke, van d'Academien en andere Schoolen gemaakt, door gelijke autoriteit van het Parlement, afgeschaft mogen worden, en de Kerken wederom gebracht, tot zulken stand alsze te voren waren, al eer deze eigendommen of toeeigeningen opkwamen. Hierom willen wy uwe H. A. ootmoediglijk gebeden hebben, zerieüzelijk te conzidereren, hoe dat in zekere Hooft-Kerken van dit Rijk, de Landen en bezittingen van inkomsten, nu onlangs eerst haar zijn ontnomen, en gegeven aan zekere privatee, of gemeene Perzonen, om te gebruiken; en in plaats daar van zijn beneficien van merkelijke waardy, de Hooft-Kerken toegeëigent, daar gemelde inkomsten van af hingen; en dat tot geen klein verval der gemelde Hooft-Kerken, en van de Beneficien en Herbergzaamheid, daar in geoeffent.

Wyders, Eerwaardige Vaders, bespeurende uwen Godvruchtigen yver, in het herstellen van deze heerlijke Kerk van *Engeland*, tot de vorige stand en eenvormigheid met Christi Kerke, welke nu in weinige jaren herwaarts jammerlijk besmet is geweest, met Ketteryen, verkeerde en schismatike leeringen, van boosaardige Predikanten onder het Volk in dit Rijk gezaait en uitgestrooit, tot groot verlies en gevaar van vele zielen: en rekenende, dat wy van uwe H. A. herwaarts uit alle hoeken van de Provincie van *Cantelburg* geroepen zijn, om met uwe H. A. te handelen, zoo wel hier van, als van andere zaken, die den stand en gerustheid der zelve Kerke betreffen, in het stuk van leere en zeden: hebben wy derhalven, tot bevordering van dit uw' Godvruchtig werk, deze navolgende Artykelen bedacht en opgesteld, om de zelve t'overwegen, en te vergrooten, na dat het uwe H. A. wysheid voor raadzaam zal inzien. Waar in, voor zoo veel als uwe H. A. zult dunken, datter vele dingen dienden nootzakelijk verbeterd te worden; zoo twyfelen wy niet, of uwe H. A., ziende op Gods eere, en de goede reformatie van vele misbruiken, niet min zult arbeiden, om de zelve uit te voeren. En wy aan onze zyde zullen altyd bereidwillig zijn, om alles te doen, dat uwe H. A. wysheid oordeelen zal dienstig te zijn.

1. Voor eerst zouden wy verstaan, dat alle Perzonen, die ergens in dit Rijk, of in andere Dominien van de Koning en Koninginne, eenige Kettersche, doolende of oproerige leere gepreekt hebben, gedachvaard worden voor de gene die het rechts gebied over Kerkelijke zaken voeren, ter plaatze daar zy nu woonen; of gebeneficeert worden; en, na gedaan on-

onderzoek, genoodzaakt worden, om zodanige leere in alle plaatzen, daar zy ze gepredikt hebben, in het openbaar te herroepen, zoo niet, of men dan hier in tegens haar zal procedeeren, volgens de Canons en inzettingen der Kerke, in zulken geval gebruiklijk?

2. Dat het vergiftig Boek van *Thomas Cranmer*, onlangs geweest Aards-Bisschop van *Cantelberg*, gemaakt tegen dat H. Sacrament des Altaars, en het scheurzuchtig Boek, genoemt het *Communie-Boek*, en het Boek van Predikanten der Kerken te ordineren; altemaal verdachte Overzettingen van het Oude en Nieuwe Testament, d'Auteuren, waar van verhaalt worden in een zeker Plakkaat, uitgegeven in het Jaar van Koning *Henrik* de achtste, en alle andere Boeken, zoo in het Latijn als Engelsch, waar in eenige ketterische, doolende en lasterlijke leere staat, mogen over dit gantsche Rijk uitgerooit en verbrand worden; en dat men over al een gebod laat uitgaan, dat al wie diergelijke Boeken heeft, de zelve zal moeten brengen op een zekeren dag, by den Opziender van die plaats, daar de Boeken gevonden worden, of dat men hem anders voor een Voorstander van die leere zal houden. En dat het ieder Bisschop, en andere, die het Rechts-gebied over Kerklijke zaken voeren, vry zal staan, om van tijd tot tijd na dese Boeken naauw onderzoek te doen, en den eigenaars en bezitters t'ontnemen, tot het bovengemelde einde.

3. En dat men, om zoodanige Boeken te beter te konnen uitroijen, van stonden aan ordinere, dat 'er in dit Koninkrijk zodanige Boeken niet en mogen werden gedrukt, uitgegeven, verkocht, of van buiten herwaarts ingevoert; op sware boete en straffe der gener, die zulks zullen derven bestaan.

4. En op dat de Bisschoppen, en andere daar toe geautoriseert, zulks te spoediger mogen uitvoeren, en d'Auteuren van alle diergelyke schadelyke leere supprimeren; zoo is onze begeerte, dat de Plakkaten, in het vijfde Jaar van *Richard* de tweede, in het tweede jaar van *Henrik* de vierde, en in het tweede Jaar van *Henrik* de vijfde, gemaakt tegens Ketters, Lollards en valsche Predikanten, door uw vlytig versoekbede by den Koning, wederom effect mogen sorteren na uw welgevallen. En in het algemein, dat alle Bisschoppen, die over Kerklyke zaken gestelt zijn, haar voorige macht en autoriteit over Ketters, Scheurmakers, en Voorstanders van zodanige leere, wederom in het werk zo mogen stellen, gelyk als sy in 't eerste Jaar van Koning *Henrik* de achtste, daar toe volmacht hadden.

5. En om het bovenverhaalde, van wegen de bywooninge der gebeneficeerde persoonen in hare bedieninge te beter uit te voeren, dat derhalven de Plakkaten, gemaakt in het eenentwintigste Jaar van *Henrik* de achtste, gedoogende meerderheid van beneficien, en d'absentie van gebeneficeerde persoonen, (waar door vele Priesters en Capellanen te vrymoediger worden, om haar zelven van hare bedieningen te absenteeren, meer als ooit de Canonyke Wetten, en alle andere Plakkaten dies aangaande toelieten) afgeschaft en vernietigt mogen worden; en dat de Bisschoppen, en andere geautorizeerde, volmacht mogen hebben, om alle gebeneficeerde persoonen, stip by hare bedieningen doen blyven, gelijk als zy voor het maken van gemelde Plakkaten mochten doen.

6. Dat ook de geautorizeerde over Kerklyke zaken mogen omgaan, om alle Geestlyke Ampt-kopende Perzoonen te straffen, waar van men weinig gedagt heeft, dat het getal in dit Koninkrijk zoo groot was. En dat niet alleen de Proponenten, maar ook gebeneficeerde of beroepene persoonen, en alle Voorstanders van zoodanige t'samenrottingen gestraft mogen worden; over zulks dunkt het ons raadzaam, dat 'er geordineert wierde, dat die een beroep of bediening hebben, daar van versteken zouden blyven, zoo lang als zy le-

leven, volgens de Kerklyke Insettingen van dit Rijk.

7. Dat de Kerke van Engeland haar oude vryheid, macht en autoriteit, wederom mach bekomen; volgens het Artykel van de groote Charter, of Open Brief, genoemt *Charta Magna*; of ten minsten op zoodanige wyze, als het was in het eerste Jaar van *Henrik* de achtste; en voor zoo veel dit Artykel aangaat, zoo is ons verzoek, dat hare H. A. haar nevens ons by hare Koninklyke Majesteiten, en den Heer President van het Parlament, voor ootmoedige Supplianten gelieven in te stellen, dat d'onverdraaglyke lasten der Eerstelingen, Tienden, en Subsidie-penningen afgeschaft mogen werden; en al wat hare H. A. tot bevorderinge van deze Supplicatie dienstig mochten oordeelen, daar zullen wy ons graag na schikken.

8. Dat de goederen, noch perzoonen van eenig Bisschop, of Geestelijk persoon, voortaan ergens over arrestabel mogen zijn, maar dat zulks voor af verbooden werde; en dat het hare Koninklyke Majesteiten gelieve de Wereldlyke Rechters te belasten, om alle byzondere Artykelen dies aangaande uit te leggen, en duidelijk te verklaren.

9. Dat de Ordinantien der Opzienders niet ten onrecht geduidet mogen worden, maar zoo verstaan, als de woorden in de zelve Ordinantien eigentlijk in hebben.

Dat het Plakkaat van d'onderwerpinge der Geestelijkheid, gemaakt in het vijf en twintigste Jaar van Koning *Henrik* de achtste, en alle andere Plakkaten, gemaakt gedurende de laatste scheuringen, tot afschaffinge van de Privilegien en Jurisdictien der Kerke, van het eerste Jaar af van Koning *Henrik* de achtste) herroepen mogen worden, en de Kerk in haar geheel herstelt.

11. Dat ook het Plakkaat, gemaakt tegen het vinden van groote Paerden by Kerkelyke perzoonen, insgelijks ingetrokken mach worden.

12. Dat Woekeraars, volgens de Wetten van het Land, gestraft mogen worden als voor dezen.

13. Dat de gene, die aan een Priester, of iemand anders, die in Kerken dienst is, en beroepen, zijn handen slaat, volgens de Canonijke Wetten; gestraft mach worden, gelijk als men in voorleden tyden plach te doen.

14. Dat ook alle Priesters, Decanen en Onder-Decanen, nevens alle andere, die in Kerklijke bedieningen zijn, voortaan zulk een Priesterlijk gewaad zullen moeten dragen, als de hoedanigheid van ieders stand en bediening vereischt.

15 Dat men getrouwde Priesters dwingen mach hare Byzitten, die zy voor hare Huisvrouwen aan namen, te verlaten.

16. Dat men een Ordinantie make, van de Jeugt in goede discipline en deugden op te brengen; en dat de School-meesters van dit Rijk Ledematen van de Catholijke Kerk moeten zijn, en dat alle andere, die of Sacramentarisen, of Ketters, of anderzins criminele perzonen zijn, afgezet worden.

17. Dat ook alle vrye en speciale plaatzen van nu af terstond onder de jurisdictie van dien Aards-Bisschop, Bisschop of Opper-Diacon mogen blijven, binnen welkers byzonder Bisdom of Opper Diaconschap dezelve nu gestelt worden, of gelegen zijn. En nademaal dat aan verscheide Wereltze Perzonen, om dat zy onlangs zekere Kloosters en vrije plaatzen, door hare open brieven, of anderzins, bekomen hebben, Kerkelijke jurisdictie in dezelve plaatzen is toegestaan; dat voortaan de voornoemde jurisdictie op den Aarts Bisschop, of Bisschop, of Opper-diacon, onder wiens Bisdom of Aarts Diakonschap dezelve nu gelegen is, mag vervallen.

18. Nademaal d'Officier van *Lonnen*, uit kracht van een gebod gemaakt in het Jaar van *Henrik* de VIII. zig zelven de recognitie van d'oorzaken der Tienden in

Lonnen toege-eigent heeft; dat nu hier na dezelve recognitie en jurisdictie t'eenmaal achter blyve, en den Bisschop van *Lonnen*, die aldaar het Rechts-gebied over Kerkelyke zaken voert, voort opgedragen werde.

19. Dat de Tienden voortaan, volgens de Canonijke Wetten, betaalt mogen worden.

20. Dat de Landen en plaatzen, tot de Kloosters eigentlijk behoorende, welke ten tijde hunner afschaffinge, vry waren van den Tienden Penning te betalen, zekere Parochien nu toegewezen mogen worden, en gehouden zijn gelijke Tienden aldaar te betalen, als andere Parochianen doen.

21. Dat men wel scherplijk belaste, dat de Kapellen, die over al in het Rijk merklijk vervallen zijn, van tijd tot tijd behoorlijk gerepareert en opgemaakt worden, van de gene die, volgens de Wet, daar toe verplicht zijn; doch voornaamlijk zoodanige, die in handen van de Koning en Koninginne zijn; en dat d'Opzienders daar van, by gelegentheid, zo wel van der zelver verval, als van alle andere Parochien, Vicarien, en andere Kerkelijke Bedieningen, daar over wettelijk mogen procederen.

22. Dat men ordere stelle, om alle Priesters, en loon-trekkende Geestelijke perzoonen, spoediger te betalen, zonder dat zy daar over langwijlige processen of onkosten behoeven te doen.

23. Dat men de betalinge van perzonele Tienden in Steden, op Dorpen, en elders, ordinere, volgens het gebruik in het een-en-twintigste Jaar van *Henrik* de achtste.

24. Dat onlangs getroude Priesters (weigerende met de Ordre, daar zy van zijn, haar te verzoenen, en willende tot den Dienst wederom aangenomen worden) een zeker byzondere straffe mogen ontfangen; waar door zy, als afvallige, van andere mogen worden onderscheiden.

25. Dat Geestlijke Dochters, die getrouwt zijn, niet langer in dien Echten Staat mogen blijven.

26. Dat in Echt-scheidingen, die van tafel en bed geschied zijn, bezorgt worde, dat het onschuldige wijf zoodanige Landen en Goederen mach behouden, die haar voor den Trouw toekwamen, of die t'eeniger tijd onder den Echten-staat haar toevielen; en dat de man, om zijn eigen schuld van haar afgezet zijnde, met gemelde Landen en Goederen zich niet en mach bemoeijen, 't en zy dat zijn wijf met hem verzoent zy.

27. Dat alle Toezienders van Kerken en Kapellen, rekenschap zullen moeten geven aan de gene, die over haar te gebieden hebben: en in geval van weigering, dat zy dan haar daar toe mogen dwingen.

28. Dat alle Kerklijke perzoonen, die eenige Cathedrale, of andere Kerken, onlangs, uit haar eigen lichtvaerdig hooft, geschonden hebben, gedwongen mogen worden, alles tot een stuk toe te restitueren, en daar en boven wederom op te bouwen, al wat zy onder de voet gesmeten hebben.

No. 17.

Een Bulle, of Macht-Brief van de Paus, waar in hy den Cardinaal Beaton, Aards-Bisschop van St. Andries, tot Legatus à latere, of Gedeputeerde van d'Apostolische Stoel, in het Koninkrijk van Schotland bevestigt.

Uit het Latijn vertaalt.

Het Origineel.

Paulus Bisschop, Dienaar van Gods Dienaren, aan onzen beminden Zoon David, genoemt Cardinaal en Aards-Bisschop van St. Andries, by onzen zeer beminden Dochter in Christus Maria, de Doorluchtige Koninginne der Schotten, en aan onze Gedeputeerden van d'Apostolische Stoel in 't gantsche Rijk van Schotland, midsgaders alle Provintien, Steden, Landen, Kasteelen en Plaatzen, gemelde Koninginne Maria middelijk of onmiddelijk onderworpen, groetenis en Apostolische zegen.

Ex Chartophylac. Regio.

Hoe-

Hoewel dat ons de volmacht van boven is aanbevolen, en dat wy, door de bestieringe van Gods goetheid, zorge dragen voor de gantsche kudde des Heeren; konnende echter niet boven ons Menschelijk vermogen gaan, en conziderende dat wy ieder zaak, rakende de bedieninge van d'Apostolische Stoel, niet en konnen verrichten; zoo is het dat wy zomtijds zommige, en voornaamelijk de Cardinalen van de H. Roomze Kerke aannemen, om nevens ons zorge te dragen; op dat zy onze plaats bekledende, en met haar loffelijke medewerkinge de zwaarte van onzen last verlichtende, wy te gemakkelijker en krachtiger, door Gods genade, den dienst ons toevertrouwt, mogen uitvoeren. By ons zelven, dan overdenkende, datter veele zaken zullen voorvallen, waar over het dienstig en nodig zal zijn, en voor al over die de eere, achtbaarheid en staat van de Christelijke Republijke en van de H. Apostolische Stoel aangaan, om met onze zeer geliefde Dochter in Christo *Maria*, de doorluchtige Koninginne der Schotten, te verhandelen: en ons verzekert houdende dat uwe omzichtigheid, (die door de hanteringe en ondervindinge van zeer gewichtige zaken, en zonderlinge vlijt en snedigheid in het uitvoeren, nevens geen minder voorzichtigheid en scherpzinnigheid zoo opgescherpt en uitstekende is) al wat wy met die Majesteit, van onzent wegen, en uit de naam van gemelde Apostolische Stoel, mede te deelen, te verhandelen of te verrichten mochten hebben, (rakende onze eere en aanzien, en die van de voornoemde Stoel, mitsgaders de dingen die wy oordelen dat dezelve omzichtigheid behoorden toevertrout te worden,) met zulk een zorge, vlijt en schranderheid zult achtervolgen, en zorgen te vervullen, dat onze wille, (die gedurig een wakende oog houd om de kudde, onze bewaringe toevertrouwt, te beschermen en te doen aangroeyen,) haar gewenschte doelwit zal bereyken. Hier over dan met onze eerwaardige Broeders, de Cardinalen van de H. Roomze Kerk, rijpen raad gepleegt hebbende, zoo is het dat wy uwe omzichtigheid tot een gezand van ons en d'Apostolische Stoel (by de Koninginne *Maria*, mitsgaders in het gantsche Rijk van *Schotland*, en alle Landschappen, Steden, Landen, vastigheden en plaatzen die middelijk of on-middelijk dezelve Koninginne onderworpen zijn;) maken, stellen en deputeren. Uwe omzichtigheid dan een zodanige bedieninge aandachtiglijk aannemende, laatze haar met d'uitvoeringe daar van zodanig bekommeren, en met raad en daad zoo vlytig en neerstig toonen, dat uit uwen arbeid, door Gods genade, de gewenschte vruchten, 't welk wy hopen, mogen voortkomen: en dat gy voor uwe bekommeringe en zorge, behalven de eeuwige beloninge, ook groote eere by ons en d'Apostolische Stoel moogt inleggen. Wy dan, op dat deze verwachte vruchten te vroeger haar mochten vertoonen, en gy u zelven (by de Perzonen van het Rijk, en van de Landschappen, Steden, Landen &c. mitsgaders by de geene die met u gedurig verkeren en uw' disch-genoten zijn, waar zy ook van daan mochten wezen of woonen, u gedienstig zijnde,) aanvallig moogt toonen: zoo geven wy dan uwe omzichtigheid en discretie volmacht, om te determineren van Houwelijken, beneficien, Kerkelijke, Geestelijke, en ook Wereldze zaaken, (voor zoo veel als ze aan het Pleydooy-Hof der Kerke eenigzins vast zijn, of wat naam datze ook dragen: ook van hoedanige Rechters en gedeputeerden, al warenze door ons en de Apostolische Stoel, of eenige andere Cardinalen en Rechters voorgedragen:) die voor een tijd opgeschort zijn geweest, of, gedurende het voornoemde gezandschap noch opgeschort mochten werden: en dat zommierlijk, eenvoudiglijk en recht uit, zonder eenige Commotie altoos of ver-

beelding van vonnis; maar ziende alleen op de enkele waarheid van de daad, af te doen; en ook om, uit kracht van deze Bulle, Perzonen te mogen citeren of dagen, opschorten, vast zetten en executeren: ook om Kerkelijke cenzuren, straffen en geld-boeten te mogen opleggen en oeffenen, matigen en afvorderen na uw' eigen goeddunken, of van de geene die gy daar toe mogt ordineren. Om twist zaken t'aanhoren, t'onderzoeken, en daar over een uitspraak te geven, schoon datze door ons of andere Perzonen van Apostolische autoriteit afgezonden mochten zijn; en ook andere zaken voor wien datze ook mochten dienen, als het u gelieft, voor u te doen komen: en ook anderen enkel op te dragen, en ook om tegen allerley zententien, Rechtszaken, Contracten en injurien, op uw' woord, de beneficie van restitutie in het geheel, of vergoedinge te mogen verlenen. Het ampt van brieven te bestellen, allerlei bequame Perzonen op te dragen, na dat van haar den eed, op gewoonlijke wyze, is afgenomen: en om die brieve-bestellers en Notarissen in haar ampt te bevestigen, volgens het formulier in het *quintern* van d'Apostolische *Cancellery* beschreven. Om van zekere Perzonen te mogen *Ridders*, *Graven* &c. maken, en om andere die bekwaam zijn om te studeren in de Theologie, Medicine, of Rechtsgeleertheid &c. dezelve dan te promoveren in d'Academien tot den allerhoogsten trap van gemelde faculteiten, en te vereeren met zonderlinge privilegien, vryheden, rechten, immuniteiten, of on-belasthedcn en indulgentien &c volgens de ceremonien en gewoonten in zulken geval gebruikelijk. Dat een Perzoon in zijn zestiende jaar gaande Onder-Deken, in zijn achtiende Deken, en in zijn een en twintigste, al is het dat hy van wegen de Kerkelijke beneficien die hy heeft, vry wat belemmert is geweest, tot de Bisschoplijke orders beroepen mag worden: en dat zoo wel zodanig een Perzoon, als alle andere die van wettelijke jaren zijn, en insgelijks belemmert, willende gepromoveert worden tot alle geestelijke orders, en dat buiten de tijd van Rechts-wegen gestelt, dat dan dezelve Perzonen op andere Cardinalen, en Rechters van twist-zaken, die voor een tijd gehangen hebben, of gedurende en voornoemde gezandschap daar noch mochten komen te hangen, en dat beknoptelijk, eenvoudiglijk en recht uit, zonder geraas en schijn van vonnis te geven, de waarheid van de daad alleenlijk ingezien hebbende, af te doen; ook perzonen en zaken te mogen dagvaarden, en opschorten, en byleggen, en uitvoeren; en dat onder Kerkelijke cenzuren en straffen, en ook geld-boeten, die gy, na uw' welgevallen, zult mogen matigen, afvorderen, opleggen, 't zy zelfs, of door iemand anders; ook om twistzaken t'aanhoren, onderzoeken en af te doen; en ook andere zaken, schoon datze door ons of andere, uit autoriteit van d'Apostolsche Stoel, afgezonden mochten zijn: mitsgaders om andere twist zaken, voor wien datze ook mochten dienen, voor u te doen komen, zoo het u gelieft, en ook die aan anderen eenvoudiglijk te bevelen; en om tegen allerley vonnissen, rechts zaken, contracten, en verkortingen, met uw' eigen mond, de beneficie van herstellinge in het geheel te vergonnen. Het ampt van brieven te bestellen, te mogen begeven aan Perzonen daar toe bekwaam, haar den eed, na gewoonelijke wyze, afgenomen hebbende: en die brief-bestellers, als ook Notarissen in haar dienst te bevestigen, volgens het formulier in d'Apostolische Cancellery beschreven: ook om *Ridders Graven*, *Poëten*, *Licentiaten*, *Doctoren* in beide Regten, als in de Medicine en Godgeleertheid, en ook in andere faculteiten, te mogen zetten en bevestigen, en tot allerley digniteiten te promoveren, en om aan haar alleen zonderlinge gratie, behoorlijke voorrechten, vryheden en privile-

legien &c. gelijk als wy en d'Apoſtol. Stoel aan de boven-gemelde Perzonen gewoon zijn te bewyzen: behoudens nochtans die handelingen en ceremonien, die de gepromoveerde plegen te gebruiken en te genieten; of op wat wyze zy in het toekomende dezelve zullen konnen vry gebruiken en genieten, te gonnen en verlenen.

Zondagen of op H. Dagen, na dat dan de noot vereiſcht tot twee van gemelde orders, van die tijd af dat zy liefſt willen, door een Catholijken Prieſter, die by de Apoſtoliſche Stoel hoog te boek ſtaat, en daar by tegenwoordig is, evenwel nochtans wettelijk en vry gepromoveert mogen worden. En dat de geene die Kerkelijke bedieningen of andere zodanige H. Biſſchoplijke orders bekomen, zoo van rechtswegen, als van wegen d'Ordinantie, funderinge, of eenige andere nootzaakelijkheid, dat zy ten aanzien daar van, tot het 7. Jaar toe van het einde des Jaars haar van rechtswegen voorgeſchreven, rekenende, in het allerminſte niet gehouden zijn om iemand tot zodanige orders van Dekenſchap en Biſdom te vorderen en doen promoveren, zoo zy ſlechts onder het eerſte twede jaar van het verhaalde zevende jaar, dat gemelde order van onder Dekenſchap gepromoveert zijn geweeſt, noch daar toe van iemand door eenige autoriteit tegen haar dank gedwongen mogen worden: en dat dezelve bedieningen wel een, twee, en etlijke zeven jaren lang mogen opgeſchort worden en blijven hangen, daar toe van ons en de Apoſtoliſche Stoel conzent en verlof gekregen hebbende. Om ook allerley Perzonen, die in het derde of vierde lid malkanderen in den bloede beſtaande, haar on-eerlijk mochten gedragen, of in den echten ſtaat te buiten gegaan hebben, te mogen ontſlaan, zoo zy ſlechts aan de dood van haar overledene huis-vrouw in het allerminſte niet ſchuldig zijn geweeſt: invoegen, dat zy wederom mogen trouwen, en blyven in den echten-ſtaat, die zy met den anderen wetens of onwetens hebben geſloten, met abzolutie van de cenzuren, die zy met dat houwelijk aan te gaan mochten verdient hebben, en met de Kinderen, uit dat houwelijk geteeld, voor wettig te verklaren. Dat allerlei Perzonen, zoo Kerkelijke, Wereldlijke, als Reguliere, (zoo lang als zy leven, of in de Roomze bedieninge, of in een van beide van de Kerkelijke beneficien die zy bekomen, tot op een ander tyd, hare rezidentie houden; of by de ſtudien blyven in een plaats daar dezelve doorgaans bloeit,) de vruchten en inkomſten van alle particuliere Kerkelijke beneficien, in een bedieninge of geen bedieninge zijnde, die zy in allerlei Kerken of plaatzen voor een zekere tyd mochten bekomen, al is het, als te voren verhaald, datze daar me begiftigt zijn geweeſt, de dagelijkze uitdelingen alleenlijk uitgezondert,) vry mogen genieten, gelijk als zy met de zelve bedieninge de vruchten zouden genieten, alwaar het dat zy in de zelve Kerken of plaatzen haar Perzonele rezidentie hielden; doch dat zy ondertuſſchen in het allerminſte niet gehouden zullen zijn, daar in te blyven, of van iemand daar toe gedwongen worden; doch met deze voorwaarde, dat de gemelde beneficien daarom van hare behorelijke dienſt niet ontbloot werden, of dat de gene wien de zorge der zielen aan bevolen is, zulks komen te verzuimen; maar dat door vrome en bekwame Vicariſſen, (wien, uit d'inkomſten van die beneficien, het gene haar nodig is, gevoegelijk zal toegedient worden,) de dienſt vlytig waargenomen werde. Alle Perzonen zullen ook een Altaar mogen hebben, het welke zy met behorelijk reſpect en eerbiedigheid zullen mogen omdragen op gevoegelijke en eerelijke plaatzen, en zonder eenen ander daar me te verkorten: en dat zoo wanneer de voorvallen zulks mochten eiſſchen, al eer de dag aankomt, doch

datze aan het aanbreken zy, op dat het noch haar, noch den Priester, zulks bedienende, verweten mag worden; en ingeval het mocht gebeuren, dat zy na plaatzen in de Kerk, die men ondersteld verboden te zijn, na toe komen te wyken, dat zy dan de deuren voor haar gesloten, en d'uitgebanne, en verbodene hebbende doen uitgaan, de Klokken niet luidende, en zelfs binnen 's monds, by aldien dat de geestelijke met eenen tot de Order van Ouderlingschap gepromoveert zijn geweest, of door een eigen of andere Priester de Mis en andere Godsdienstigheden, daar zy zelfs en hare dienstboden en Huisgenoten by zijn, vieren, of doen vieren; zoo zy slechts zelfs en d'andere van dat verbod geen oorzaak zijn, of dat het gebeure, dat zulks haar of d'andere niet specialijk verboden is: met deze voorwaarde ook, dat zy voor het vieren of doen vieren daar van zulks zelden toestaan; nademaal het niet en voegt, dat zulks in de duistere nacht, maar by het licht en overdag geschiede, dewyl dat onze Heer Jesus Christus de Zone Gods, die de glans en luister is van het eeuwige licht. Wy geven ook aan alle Perzonen vryheid en verlof, om bekwame Biegt-Vaders te mogen verkiezen; om haar allen en ieder van haar, volgens het Formulier in het kwintern van gemelde Cancellery aangetekent, te mogen abzolutie geven; mitsgaders ook aan alle Geestelijke en Wereldlijke Perzonen, zoo lang als zy leven, en zoo dikmaals als het haar gelieft, om by haar zelven of met een Ouderling of Klerk, met haar medegezel of goebekende, de Canonike uuren by dag en by nacht, als ook andere diensten, volgens het gebruik, en de gewoonte van de Roomze Kerk, en ook na de costuime van het Brevier, onlangs gedrukt, te mogen opzeggen, doch buiten de Choor der Kerke; en dat zyze tot geen ander gebruik, als tot het verhaalde behoeven t'onderhouden, of in het allerminste gedwongen worden, al waar het ook ten opzicht van de beneficien daar door verworpen. Dat ook ieder Priester of Geestelijk Perzoon de Sacramenten zal mogen bedienen, behoudens altyd het recht in alles van de Parochiale, of een ander Kerke. Dat ook alle eerelijke Vrouwen, alle Kloosters en Huizen van alle Devotarise Vrouwen afgezondert, of niet afgezondert, van een Regulier leven, met zekere ook eerelijke bedaagde Vrouwen, en met toestemminge der gener die over gemelde Kloosters en Huizen gesteld zijn, uit devotie mogen gaan bezoeken, zo zy slechts in de zelve niet en vernachten. Wy geven ook aan de Regenten der Parochiale Kerke, en van alle Geestelijke beneficien, als ook aan Curateurs volmacht, om zoo Vrouwen als Mannen, in een Parochie, hare zonden en misdaden te vergeven, in zulke gevallen als de opzienders of voogden van plaatzen van haar rechtswegen of gewoontes halven, of anderzins mogen doen, ten ware datze aan d'Apostolische Stoel waren berustende, en dat zy ook alle geloften, die zy voor een tyt gedaan hebben, behalven die voor d'Apostolische Stoel worden bewaard, om andere werken van Godvruchtigheid mogen verwisselen. Dat ook alle Perzonen van beide geslachten, Wereldlijke, Geestelijke, Religieuze, en die van de Order der Bedelaars zijn, en met een brandende yver van devotie ontsteken zijnde, het Graf onzes Heeren, of andere geheiligde bede-plaatzen, in eigen Perzoon begeren te gaan bezoeken, dat haar zulks vry staat te doen, tegen alle verboden van d'Apostolische Stoel. Dat ook de zieken op zodanige plaazen, daar men geen Oly gebruikt, Boter en Kaas, en ook Vleesch, volgens den raad van den Doctor, vry mogen gebruiken; om ook allerlei Eeden te mogen afvorderen, en ook, na uw' goeddunken, eenvoudiglijk daar van t'ontslaan, zoo slechs iemand daar geen groote schade by kome te lyden; mitsgaders om alle meinedige te mogen vry keuren, tot hare vorige staat, eere, naam,

en

en faam ten vollen herstellen, en om alle onbekwaamheid en schandvlek, over het verhaalde begaan, te mogen vernietigen en uitwisschen; om alle perzoonen, die met sprong, of steels-gewyze, tot eenige H. Orders zijn gepromoveert, van de bedrevene misslagen te absolveren; of zoo zy tot eenige andere Orders niet en zijn gepromoveert geweest, dan haar wettelijk te mogen laten promoveren. Om van alle perzonen (die haar met de zonde van Kerk-rovery hebben bezoetelt, terwijl zy noch in eenigerlei bedieningen of Orders waren) te mogen dispenzeren, en haar zoo wel daar van, als van andere censuren van excommunicatie, en Kerkelyke straffen, daar over verdient, te mogen absolveren: en om d'ongeregeltheid, die zy in het doen van de Mis, of eenige andere Diensten, mochten hebben begaan, door de vingeren te zien, zoo het slechts tot verachtinge van de Sleutels niet geschied zy, en ook om d'onbekwaamheid en oneere te mogen vernietigen, en afwisschen, die zy by gelijke occasie, als verhaalt, haar zelven mochten aangewreven hebben; alwaar het ook, dat zy misschien eenige beneficien of bedieningen, daar by niet voegende, hadden verswegen, en de vruchten daar van genooten, tegens d'inzettinge van Paus *Joannes* de twee-en-twintigste, onze Predecesseur, hoogloflijker gedachtenis: dat men evenwel haar de gemelde beneficien wederom zal laten toekomen, mids dat zy eerst d'Apostolische Kamer, voor de vruchten onrechtvaerdiglijk na haar genomen, zullen moeten voldoen.

Dat ook de gene, die Parochiale Kerken, of eenige andere Kerkelyke bedieningen, waar toe een Bisschop, of een ander Order vereischt word, meer of min een jaar lang vreedzamelijk bezeten, en de vruchten daar van genooten hebbende, de zelve nochtans haar onthouden zijn geweest, (vermids zy door geen wettige verhinderinge tegen gehouden waren, om tot de voornoemde Order des Bisdoms gepromoveert te worden, en dat zy daar nevens ook geen dispenzatie daar toe bekomen hadden) nochtans daar over geen opspraak te lijden zullen hebben, maar in haar vorige bedieningen wederom bevestigt worden; na dat zy, als boven verhaalt, over de ongerechtelijk genootene vruchten, met d'Apostolische Kamer een verdrach gemaakt, en haar voldaan zullen hebben. Wy geven u ook volmacht, om alle perzoonen, die op de Geestlijkheid, of Bisschoppen, reukelooslijk hare handen geslagen mochten hebben, doch zonder eenig lid nochtans aan haar lichaam verminkt, of haar de dood aangedaan te hebben, van het vonnis der excommunicatie, 't welke zy daar door verbeurt hebben, te bevryen, als zulks zy met ootmoediger herten verzoeken. Als ook, om by tijden van oorlog de gene, die geweld, Kerk-rovery, dievery, of eenige andere schelm-stukken bedreven hebben, na voorgaande behoorlyke satisfactie, te pardonneren; midsgaders om die hare Getyen nagelaten, en op de behoorlyke tijd niet opgezegt, of daar wat los over heen geloopen hebben; hier nevens ook alle Geestlijke perzoonen, van wat voor een Order dat zy ook zijn, dewelke om het niet dragen van hun habijt, of ergens anders om, het respect en de eere van d'Apostolische Stoel geschonden hebben, daar van, als ook van den ban, en andere censuren en straffen der Kerke, die zy daarom, ja zelfs, volgens de reguliere inzettingen van hare Orders, verdient hebben, t'absolveren. Als ook, om van allerlei ongeregeltheid, (behalven die van moedwillige doodslag, en twee-wijfschap, of van twee wijven te trouwen) te mogen absolutie geven, en alle H. en Bisschoplyke Ordres, digniteiten en Kerkelyke bedieningen, hoe veel en hoedanig dat ze ook zijn, en die by den anderen mogen bestaan, volgens de Canons der Kerke, te mogen begeven, en om alle lasteringe en opspraak, die over hare onbekwaamheid mochten ontstaan, gantsch te vernietigen. En daar en tegen, om na alle Geestlyke perzoonen

en

en Leken, die d'Apostolische Brieven, Requesten en Commissien, komen te vervalschen, Scheurmakers, Ketters, Woekeraars, Rovers, en die aan eenige andere zonden schuldig zijn, van wat staat, stand, conditie of order dat ze zijn, te mogen vernemen, tegen haar procederen; en om dan de schuldige, na eisch der misdaden, en na dispositie van de Canonijke Wetten, en zoo als het de conscientie verantwoorden kan, te mogen straffen: als ook om alle tegensprekers en Rebellen met de Kerklyke censuren, en andere Rechts-middelen, de citatie aan een kant stellende, in den toom te houden, en, zoo de nood mocht vereischen, de Wereldlyke Arm of Macht te hulpe roepen, of het boven verhaalde te doen in 't werk stellen: en by aldien dat zy inwaards in haar gemoed kerende, hare dwalinge en misslagen komen te erkennen, ootmoedig om vergiffenis te bidden en te smeken, dan daar op haar, zoo het u zal goed dunken, van zoodanige misdaden, sententien, censuren en straffen, die zy haar zelven daar door hebben op de hals gehaalt, t'absolveren: en na voorafgaande verzoeninge met d'Apostolische Kamer, tot Orders, Ampten, Bedieningen en Kerkelyke beneficien, hoe veel, of hoedanig dat ze ook zijn, te beroepen, en in hare voorige stand en conditie ten vollen te bevestigen, met wegneminge en totale vernietiginge van alle blaam, lastering en opspraak, die zy van wegen het boven verhaalde verdient mochten hebben: als ook over het onrechtvaerdig goed van gemelde Woekeraars genomen, met d'Apostolische Kamer zoodanig een verdrach te mogen maken, dat zy geen vorder restitutie gehouden zijn te maken. Wy geven u insgelijks volmacht, om alle Kerken, Kloosters, Capellen, Universiteiten en Collegien, H. Plaatzen, ook alle uitgezonderde, en die de zelve Apostolische Stoel onmiddelijk onderworpen zijn, te mogen visiteren, of zelfs, of door andere, die gy daar toe bekwaam zult keuren, te laten geschieden; en al wat gy dan, zo in Geestlyke als Wereldlyke zaken, bevinden zult verbetering te behoeven, nopende zoo wel het Hooft, als de Ledematen; het zelve voort te reformeren, voor zoo veel als gy, volgens Gods gebod, de H. Canons, en d'inzettinge van de zelve Regelen, dienstig en noodig zult oordeelen. Als ook, om allerlei Statuten en Ordinantien der Kerken, Universiteiten, algemeene Studien, Kloosters, Orders en Conventen te bevestigen en t'approberen; doch voor zoo veel als ze de Kerkelyke vryheid niet om verre stooten, of de zelve verkorten, of daar tegen stryden; en om alle gebreken te vervullen, zoo daar eenige mochten ingesloopen zijn; en de zelve, zoo het u mocht goed dunken, te schikken, verbeteren, en na dat de nood zal vereischen, iets daar by te voegen. Als ook, om in onze, en d'Apostolische Stoel, zoo veel Inwoonderen, Capellanen en Notarizen, als u goed dunken zal, uit kracht van onze autoriteit, aan te nemen, en by het getal van de andere onze Inwoonderen, Capellanen, Notarizen en Consorten, in alle minnelijkheid te verzamelen: en dat zy alle, hooft voor hooft, zoodanige voordeelen, voor-rechten, eer-tytelen, weldadigheden, vryheden en onbelasthéden, mogen genieten en bezitten, als eenigzins in het toekomende de Notarissen van ons, en d'Apostolische Stoel zullen komen te bezitten. Als mede, om aan haar zoodanige eer-tekenen van Notarischap te bewyzen, en te doen bewyzen, de gewoonlyke Eed haar eerst afgenomen hebbende, en aan alle Kerkelyke perzoonen, ook Bisschoppen, Wereldlyke en Monniken, van beide soorten: en dat, volgens het Formulier van het quintern in de Cancellary, aan haar betuigende en gonnende zoodanige vryheid. Als ook, om door u, of andere, (of zy in eenige Kerkelyke bedieningen zijn, of niet, 't zy Wereldlyke of Geestelyke perzoonen, ook die aan d'Apostolische Stoel doorgaans vast zijn, om wat oorzaak dat het ook zy, behalven van wegen

Zijn gene, n ... en de schap n ste- e jn- dictie eelt.

de * Officialen der voornoemde Stoel, die aan het Roomsche Hof actuelijk hare Ampten waarnemen) enkele overwijzingen, zoo binnen als buiten het Hof van *Romen*, overgevinge van Processen en Rechts-zaken vry te mogen aannemen, en elders hangende, voor u te doen dienen, daar over een volkomen vonnis te strijken, en gemelde beneficien of bedieningen (hoe veel of hoedanig dat ze ook zijn, ook door de dood vacant geworden, en sorterende binnen de palen uwer Gezandschap, en die ten opzicht van uwe goe Bekenden, Nabuuren, Tafel-genooten, buiten de voornoemde palen over al vacant mochten worden, al is het dat ze aan het recht van de Voorstanders der Leken vast zijn, of hoedanig ook gekwalificeert) te besteden aan bekwame perzoonen, hoe veel of hoedanige Kerkelyke beneficien dat ze ook bezitten, of verwachten, schoon dat zy Wereldlijke of Geestelyke perzoonen zijn; als ook, om haar te mogen voorzien van allerlei bedieningen, zo van Mannen als Vrouwen, van allerlei Orders der gemelde Gezandschap, (welkers, te weten van Mannen, vruchten en inkomsten niet meer als twee honderd goudguldens, op de Kamer na de algemeene verminderinge, jaarlijks opbrengen) van Kloofter-Voogden, en Kloofter-Voogdessen, nu en met 'er tijd vacant wordende; en dat zy alle zoodanige Kloosters en beneficien haar leven lang, of voor een tijd zullen mogen bezitten, en het bewind daar van hebben; invoegen dat het haar vry mach staan, de behoorlyke en gewoone lasten daar van dragende, van der zelver overige vruchten en inkomsten te disponeren en ordineren, gelijk als zy, voor een tijd de naam daar van dragende, daar van hebben konnen, en ook moeten disponeren en ordineren: haar echter wel scherpelijk verbiedende, allerlei onroerende en roerende kostelyke Goederen, Kloosters, en gemelde beneficien, te vervreemden. Dat ook alle Tafel-broeders, Geestlyke perzoonen, die van het Capittel en Convent zijn, malkanderen, ten minsten voor een zekere tijd, zullen recommanderen en aanmanen, om met den anderen te vereenigen, malkanderen aan te hangen, en een lichaam te worden; en om een meerder getal van Canonijken, met consent van het Capittel, te maken, en om d'achtervolgingen van vonnissen, rechts-zaken, en censuren, die de resignerende of afstaande perzoonen op de Rota van onze Apostolische Zaal hebben gehad, tot faveur der gener, die ze geresigneert of afgestaan hebben, toe te laten, of te maken dat ze toegelaten word, en last te geven, om tot een vorder uitvoeringe, zelfs van een reële executie, tegens ieder een, ook die een Priesterlijke macht hebben, te procederen, en de rechte en laatste manier van Vacatie, al is 't dat daar uit allerlei generale reservatie mocht spruiten, voor verklaart en uitgedrukt te houden, en om voor de vrugten en inkomsten van die, en alle andere Geestlijke beneficien, jaarlijkse penzioenen te mogen ontfangen, doch even wel die niet boven de helft van zoodanige vruchten en inkomsten bedragen; en om ook alle de vruchten, in plaats van een penzioen, of betalinge, aan de voornoemde resignerende, of afstaande perzoonen, of aan andere, daar toe bekwaam, over te doen, zoo lang als zy, en hare Nakomelingen, van gemelde beneficien, die zy voor een tijd bekomen, leven: en dat op pene van cassatie, en andere Kerkelijke straffen, sententien en censuren, die men in zoodanige voorvallen daar op plach te stellen; dat ook gemelde penzioenen op het wederkomen, inkomen, en aankomen betaalt zullen moeten worden, alzoo ze op behoorlyke wyze, volgens de bewilliginge der gener, die de voornoemde penzioenen te betalen hebben, niet en zijn betaalt: ook om de zelve, en andere penzioenen tot noch toe bewaart, en die tot in het toekomende bewaart zullen worden, midsgaders de bewaringe der vruchten of inkomsten, ook by consent om eenige jaren voor af te betalen, te mogen casseeren, of af schaf-

ſchaffen, en te niete doen. Wat nu uwe boven verhaalde goe Bekende &c. aangaat, die de zelve penzioenen, en de toegeſtemde vruchten daar van zullen mogen tranſporteren, of overdragen, aan wien het ook zy, door haar geſpecificeert, en dat ook met deze byvoeginge, dat de gene aan wien zy overgedragen zullen worden, alle ſchulden der overdragers, of andere laſten en conditien, in de zelve overdrachten geſtelt, zullen moeten voldoen: en om by zoodanige vruchten, of inkomſten, deze ſlot-reden te ſtellen, dat de brieven die gy daar van zult vergonnen, voor afgevaerdigde en bekent-gemaakte gereekent worden by de gene, die toegeſtaan hebben te zullen betalen. En dat gy de voornoemde perzoonen, (om gemelde weldadigheden en gonſte, die gy haar voor een tijd mocht vergonnen, te meer te bekrachtigen) van alle Kerklyke vonniſſen, cenſuren en ſtraffen van excommunicatie, ſuſpenſie, en interdictie, van rechts wegen, of by occaſie om zekere redenen van iemand uitgeſprooken, zult mogen abſolveren; en dat ze voor geheel geabſolveert gereekent zullen worden. En dat ook alle byzondere Kerkelyke beneficien, met en zonder bedieninge daar aan vaſt, (als ook die zy uit alle Apoſtoliſche diſpenzatien hebben, of verwachten, en die haar tot alles eenigzins mochten dienen, hoe veel, of hoedanig dat ze ook zijn, nevens hare vruchten en inkomſten) voor recht jaarlijkſche inkomſten mogen gelden, en voor zoodanigen inhoud van diſpenzatien in uwe vooraf uitgedrukte Brieven gereekent zullen worden, zonder dat ze daar van, of van iets daar van behoeven te melden, of dat, om het verſwijgen daar van, de Brieven, die gy haar mocht vergonnen, geoordeelt mogen worden de cenſure van heimlijk ontſtoolen, of van geen kracht te zijn, onderworpen. Als om den genen, (die de Kerken, 't zy van de Wereldlyke, of Canonijke Order gaan bezoeken, en aan der zelver opbouwinge, of behoudinge en herſtellinge, de behulpzame hand ſlaan, en dat alleenlijk op twee Hoogtijden, zeven jaren, en zoo veel Qwadragenen, of wat minder, na dat het u zal goed dunken) van de belaſte penitentien genadelijk in den Heere afſlag te geven; zoo datze gedurig, of voor een tijd, na uw welgevallen, ſtand mogen houden. Dat ook alle perzonen van gemelde Afgezandſchap, en de voornoemde goe Bekende &c. d'onroerende goederen van de zelve Kloosters, digniteiten, Prioorſchappen, Bedieningen en Officien, (midsgaders van andere Kerkelyke Beneficien, die zy bezitten, of gedurende zoodanige Afgezandſchap, zullen komen te bezitten) zullen mogen verwiſſelen, verkopen, en voor een tijd lang verhuren, en aan vreemdelingen uitzetten, tot merkelijk voordeel en profijt van de Kerken, Kloosters, en Kerkelijke Beneficien, daar ze aan behooren; met deze voorwaarde, dat de penningen daar van komende, en zo nuttelijk aangeleid zijnde, aan een zeker Godshuis beſteed, of een eerlijk vermogende bekwaam perzoon in bewaringe gegeven zullen worden, daar voor een obligatie van zijn eigen hand paſſerende, of ſuffiſante borgen ſtellende; gelijk als men in diergelijke zaken pleegt te doen. Dat ook de Canonijken van beide ſoorten, en van de Orders der Bedelaars, uit hare Kloosters, huizen en plaatzen, zullen mogen verhuizen, en overgaan tot die Kloosters, huizen en plaatzen, zelfs van andere Orders, die geen Bedelaars zijn, daar zy vriendelijk en beleefdelijk worden onthaalt, en ingenomen; en dat alle perzonen, die de Kerken, Kloosters en huizen van de Orders der Bedelaars, en alle Kerkelijke Beneficien, van nieuws opſtichten, begiftigen, en vervallen zijnde, repareren willen, dat zy ze op eerlyke plaatzen, en daar toe bekwaam, ſtichten en repareren mogen; en in zodanige geoorlofde en eerlijke ſtichtinge de bedieningen, die zy voor een tijd bekomen, haar mogen opleggen, en voor haar, en uwe voornoemde goe Bekende, en familiare Vrienden, en ook voor hare

Na-

Nakomelingen, het recht van voorstanderschap over de Kerken door haar nu gesticht en herstelt, en dieze daar na noch op nieuws mochten komen te stichten en herstellen, behouden: en daar toe een bekwaam Perzoon als ze mochten komen ledig te staan, aanbieden; en ook het verhuren en vervreemden van de on-roerende goederen der Kerken, Kloosters, Prioorschappen, bedieningen, ampten, en van andere Kerkelijke beneficien en plaatzen alrede geschied, zoo ze daar merkelijk voordeel uit mochten halen, voor vast mogen stellen en voor goed keuren; en zoo daar aan de voornoemde kloosters, Prioorschappen, &c iets mocht komen t'ontbreken, te mogen vervullen en op maken: als ook voor de Executeurs der Testamenten de tijd tot uitvoeringe der zelver bestemt, verlengen: en om het recht van de Meesterschap der Leken, (bestaande in iemand de bewaringe van Kerken en van gemelde vereenigingen voor de helft op een regelmatige wijze aan te besteden, alwaar het geschied van wegen eenige verandering, of dat het proces noch niet afgedaan was, of dat het recht tot deze voorstanderschap of Meesterschap door geen stichtinge of begiftinge verkregen ware:) t'eenmaal af te schaffen; wy geven u ook mitsdezen, en uit kracht van onze Apostolische autoriteyt, volmacht, om alles in het boven verhaalde, en het geene daar toe meer nodig of eenigzins dienstig mocht zijn, of zelfs of door een ander, of andere, te verrichten, bevelen, schikken en besluiten, zoo als onze Opper-biegt-Vader, in het gemelde Hof van *Romen*, volgens de speciale of andere autoriteit aan hem vergond, eenigzins kan of placht uit te voeren, voor vast stellende dat gy de voornoemde geheele en particuliere macht en autoriteit, in alle de boven verhaalde plaatzen, zoo met de Perzonen die aldaar hare rezidentie houden, als met uwe familiare Vrienden, vry en on-belemmert zult mogen gebruiken: niet tegenstaande de mis-verstanden en andere verhaalde zaken in de Concilien van het Hof lateranum tot *Romen*, van Poictiers, van de Generalen &c. en van hoogloflijker memorie Paus *Bonifacius* de VIII, onze voorzaat, welke verbieden het genieten van vruchten of inkomsten, in het afwezen en zonder voorgaande bepalinge van tijd: en van een of twee diëten in een generale Concilie uitgegeven, ook in andere Apostolische, Provinciale en Synodale uitgegevene Concilien, algemeine of byzondere inzettingen en ordinantien, ook in alle uitgegevene en noch uit te geven regelen van d'Apostolische Cancellery; de gedurende tijden waar van, ook dikmaals uitgestelt en afgelopen; gy vernieuwen en vergonnen meugt; welke, en andere boven verhaalde inzettingen en gewoonten van Kerken, Kloosters, Academien, Collegien, en diergelijke Steden, mitsgaders van allerley Orders, (hoewel met een eed, met d'Apostolische Stoel of eenige andere vastigheid gesterkt,) gy in het byzonder zult mogen afschaffen: hoewel dat zy (om dezelve na te komen, en geen verzoek-schriften daar tegen in te geven, of haar met de geene die een ander, of andere, verworven had te behelpen) een eed gedaan hadden, (verzwygende de namen der Perzonen wien het genot der inkomende vruchten in zoodanige absentie vergond was:) of zoo verre lichtelijk hier na een eed mochten komen te doen aan de geene, die haar allerley privilegien, voor-rechten, generale en speciale indulgentien, en allerley Orders tot *Chichester*, en in andere gewesten van *Engeland* toegestaan, bevestigt en vernieuwt hadden, waar door alle het geene 't welk wy boven verhaalt hebben, of hier in niet en is uitgedrukt, noch ten vollen tusschen ingevoegt, haar kracht en uitwerkinge mocht komen te verliezen, of ten minsten eenigzins uitgestelt worden; waar van, en van welkers gantsche in-

houd van woord tot woord, in onze Missive speciaal gewag zal gemaakt worden, het welke wy, voor zoo veel dit aangaat, niet en willen dat iemand toestemme; dit alles, en allerley grondwerken, kund gy, na dat best voegt, en de zaak zig toe draagt, afschaffen. Dat nu zommige Perzonen om haar van diergelijke of andere Kerkelijke beneficien in die gewesten van *Schotland* te voorzien, zoo verre gekomen zijn, dat zy speciale of generale brieven van gemelde Apostolische Stoel, of des zelfs afgezanten verworven hebben: zoo willen wy dat die Perzonen, wien gy van gemelde beneficien voorzien zult, de voortocht van andere zullen hebben; doch dat door deze verkryginge van Beneficien voor haar, andere geen interest noch schade komen te lijden. Of by aldien aan de geene die het opperste gezag voeren, en uitdeelders zijn van bedieningen, of aan eenige andere in het algemein, of in het byzonder, van d'Apostolische Stoel, vrije keur gegeven is, zoo dat zy in het allerminste niet gehouden zijn om juist deze of die Perzoon aan te nemen, of in eenige bedieninge te zetten, of dat zy niet verboden, gezuspendeert of geexcommuniceert konnen worden; of dat van zodanige en andere Kerkelijke Beneficien, die op der voornoemde Regenten bestedinge, uitgevinge, aanbiedinge, verkiezinge, of op eenige andere disponeringe, het zy gezamentlijk of afgezondert, zien, dezelve openstaande Beneficien niet en mag begeven van wegen de brieven van d'Apostolische Stoel, welke niet ten vollen en uitdrukkelik en van woord tot woord melden van zodanige begevinge, of van eenige andere indulgentie, generaal of speciaal, of van wat inhoud dat het ook zy, waar door mitsdezen niet uitgedrukt noch in het geheel tusschen in gevoegt zijnde, uwen brief haar kracht benomen, of het geene dat ze inhoud, eeniger mate uitgestelt mocht worden. En alzoo het tegenwoordig moeyelijk zou vallen, om in alle uwe brieven van het boven-verhaalde particuliere mentie te maken, of, om u tot alle plaatzen te zenden, alwaar gy diesaangaande vast meugt gaan, zoo willen en ordineren wy dat dezelve uitgeschreven, gedrukt, met uw' zegel verzegelt, en van uwen Secretaris, of den Regent van uwe Secretary, ondertekent zijnde, uwe brieven, zonder daar tegenwoordig te zijn, of in het geheel of ten deele daar wat by te doen, of tusschen in te voegen, in en buiten het Rechthuis, voor zoo geloofwaardig zullen aangezien worden, als gy ze zoud willen aannemen, ziende het Origineel daar van. *Gegeven tot Romen by St. Pieter, in het Jaar onzes Heeren M. D. XLIII. op den 3. February, en in het tiende Jaar van ons Pausdom.*

Achter op de Brief stond: Gegeven in d'Apostolische Secretary.	*C. L. de Torres.* *N. Richardus.*

De Tomes.

No. 18.

Een Missive van Koninginne Maria, recommanderende de Promotie van Cardinaal Poel tot het Pausdom; geschreven aan den Bisschop van Winchester, den Graaf van Arundel, en den Heer Paget, doemaals reziderende tot Calis.

Het Origineel

Maria de Koninginne.

EErwaardige Vader in Christo, getrouwe en zeer beminde; getrouwe en zeer geliefde Neef en Raads-Heeren, Groetenis zy U L. *Cotton. libr. Titus. B. I.* By ons zelven overdenkende hoe dat Christi algemeene Kerk, en de gantsche stand des Christendoms, onlangs, nu op deze, dan op die wyze, ontroert en geplaagt zijnde geweest, door geen bekwamer middel tot ruste, stilstand en reforma-

matie der abuzen zoude konnen gebracht worden, dan dat men op deze tijd, tot verkiezinge van een Paus, zeker godvruchtig, geleerd en verstandig Perzoon tot die hoogwaardige bediening ordinere, die de handhavinge van goede ordre, en de reformatie van alle misbruiken in de Kerk mocht behertigen; en die met eenen by de Wereld voor een vroom, oprecht en goedaardig Perzoon bekent is. En gedenkende aan d'ander zijde, wat al ongemak, onlust en verdriet den stand der Kerke mocht overkomen, ingeval dat (Wereltze inzichten alleen beoogt zijnde) zodanig een Perzoon tot die bedieninge gepreferecrt wierde, die van gemelde godvruchtige hoedanigheden ontbloot zijnde, den ondergang van het algemeen geloof eenigzins mocht veroorzaken: konnen wy derhalven, tot ontlastinge van onze plicht voor God en de Wereld, niet na laten van ernstelijk te wenschen en zorgvuldiglijk te arbeiden, dat zodanig een perzoon, zonder uitstel of hapering daar over te hebben, daar toe verkoren worde, die, tot bevorderinge van Gods eere; en van de ruste en welstand des Christendoms, d'allerbekwaamste is om die plaats te bekleden. Geen Perzoon dan, onzes oordeels, daar toe zoo bekwaam kennende, als onzen zeer waarde Neef, den Heer Cardinaal Poel, wien het meeste deel des Christendoms voor dezen, van wegen zijne langdurige ervarentheid, vroom leven, en uitstekende geleertheid, daar toe zeer dienstig en bekwaam gekeurt heeft: zoo heeft het ons goed gedacht aan ul. te verzoeken dat gij-l., tot dien einde uw' kans waarnemende, uit onze naam, met den Cardinaal Lorrain, den opper-Stalmeester, en d'andere Ministers van onzen goeden Broeder, de Koning van *Vrankrijk*, spreke, haar biddende dat zy aan hem, uit onze naam, onzen zeer waarde Couzijn, gelieven te recommanderen, en zijn Perzoon zodanige Cardinalen die hy tot zijn devotie heeft, voor te dragen; op dat alzoo door zijn voorspraak en bevordering, onze voorstel te eerder Effect mag zorteren. Waar toe indien het hem gelieven zal te conzenteren, (gelijk als wy, op bericht daar van ontfangen, aan onzer zijde alle onze krachten tot voortzettinge van dit werk zullen inspannen) zoo twyfelen wy niet, of dit ons goed voornemen een goe uitslag krijgende, zoo wel hy als wy, en al het resterende Christendom, groote reden zullen hebben om God daar voor te danken, en ons zelven daar over te verheugen. Zegt ook met eenen, dat de Koning, onze goede Broeder, zig wel verzekert mag houden, dat ingeval wy in ons gemoed iemand anders daar toe bekwamer, als onze zeer waarde Couzijn, wisten: dat wy dan, om geen particulier interest noch affectie, zijne bevordering daar toe boven Godes eere ende welstand des Christendoms, gepreferecrt zouden hebben: dit dan ons oogmerk (waar toe wy God tot getuige nemen) alleenlijk zijnde, tonen wy hier in dies te meer onzen yver. Gyl. meugt haar ook op ons woord verzekeren, dat wy dit werk buiten weten of conzent van onze lieve Neef by der hand genomen hebben. En alzoo wy de zonderlinge deugden en uitstekende begaaftheden, waar mede God Almachtig deze onze zeer waarde Neef begenadigt heeft, niet en behoeven op te halen, alzoo ze onzen goeden Broeder, zijne Ministers, en de gantsche Wereld bekent zijn, zoo is het dat wy de maniere der verklaringe, en wyder verhandelinge van de zaak, aan uwe wysheid laten berusten, verzoekende dat wy, zoo dra als mogelijk is, uit u-l. mogen verstaan wat bescheid of antwoord gy-l. van de Ministers hier op ontfangen hebt. *Gegeven onder ons Zignet op ons Palais tot Hampton-Court, op den 30. May, in de eerste en tweede jaaren onzer Regeringe.*

No. 19.

Een zekere Ordre, van hare Koninklijke Majesteiten, den Justiciers van Vrede, of Officieren van het Graafschap van Norfolk voorgeschreven, dienende tot onderhoudinge van een goed Reglement, onder hare lieve Onderdanen aldaar.

Het Origineel.

Philippus Koning, Maria Koninginne.

Cotton libr. Titus B. 2. 1. DEze Justiciers van Vrede, by den anderen vergaderende, en haar beradende, door wat voor bekwame middelen goede ordre en ruste op het allergevoegelijkste onderhouden mocht worden, zullen haar in acht, tien of twaalf hopen, meer of min, volgens hare discretie, verdelen, haar regulerende na de menigte der Perzonen in het Graafschap, en na dat zy zelfs sterk zijn; bezorgende, nevens hun algemene toezicht, dat ieder particulier getal van haar, binnen hare bestemde perken, vlytig achtneme, datter ruste en goede ordre onderhouden worde.

2. Deze gemelde Perzonen zullen zodanige Predikanten, die in dit Graafschap alrede zijn, of het zelve toegezonden mochten worden, de behulpzame hand niet alleen bieden, maar ook zelfs de Predikatien by woonen, en haar eerbiediglijk bejegenen; zacht omgaande met de gene, die door haar te abzenteren van de Kerk, of door eenig ander openbaar bedryf by der hand te nemen, tonen dat zy niet verstaan, dat zy haar daar na behoeven te schikken: maar de moedwillige, en hertnekkige zullen zy wat harder aantasten, de zelve of bestraffende, of dwingende tot gehoorzaamheid, of gevangen zettende, na dat de hoedanigheid der Perzonen, en d'omstandigheid van haar doen schynen zullen te vereisschen.

3. Voor al, zullen zy de gene die Kettery verkondigen en leeren, of verborgene Conventiculen, daar toe zoeken op te rechten, vry zwaarder aantasten.

4. Zy zullen ook zelfs, hooft voor hooft, mitsgaders hare Vrouwen, Kinderen, en Dienstboden, met een goed exempel moeten voorgaan; en zoo zy gewaar worden, dat eenige onder haar eigen Dienstboden in gebreke blyven; zullen zy die eerst beginnen te reformeren.

5. Zy zullen ook, na haar uiterste vermogen, na zodanige Perzonen, die eenigzins valsche leugens, of oproerige geruchten uitstroyen, scherpelijk vernemen, en, haar openbarende, haar vast doen zetten, en, na eisch der Wetten, straffen.

6. Zy zullen in ieder Parochie, of gedeelte van het Graafschap, zoo veel als doenelijk is, aan een of meer eerelijke Perzonen secrete instructie geven, om haar te informeren, hoe d'inwoonderen in haar wyk haar al dragen.

7. Zy zullen de Schouten, en vier, of meer, van de eerelijkste Catholijken van ieder Parochie, nevens bygaande Ordre des zelfs, last geven; aan wien lediggangers, Landlopers, en die men met recht voor verdagt houd, rekenschap zullen moeten geven, hoe zy hun leven aanstellen, en op wat plaats zy haar van tyd tot tyd zullen neder zetten.

8 Zy zullen naauw toezien, dat de Plakkaten tegens Rebellige Landloopers, en knechten die op haar Meesters naam iets doen, en die kroegen houden, nagekomen en uitgevoerd worden, en dat ook het Plakkaat van Hui en Cry, worde onderhouden. Zy zullen ook Ordre geven, datter op alle bekwame plaatzen goede wacht gehouden werde, dat op den 20. April, naast volgende, zijn aanvang zal nemen.

9. Zoo wanneer eenige boosdoenders, om Moordery, Dievery, Rovery, Brandstichtinge, &c. gevangen worden, zoo zullen deze gemelde Perzonen de zaak

voort

voort onderzoeken en examineren, stellende daar in Ordre na recht en gerechtigheid, en volgens den inhoud van de Commissie van Oyer en Terminer, die haar dan op staande voet toegeschikt zal worden.

10. Eindelijk en ten laatsten, zullen gemelde Perzonen by den anderen vergaderen en zitdag houden, ten minsten eenmaal ter maand, of meermaals, na de zaken mochten voorvallen, met malkanderen confererende, en raatplegende over den stand van alle particuliere gewesten, in het Graafschap, en op alle ongeregeldheden zodanige Ordre stellende, als hare wysheid en discretie goed zal dunken.

No. 20.

Een Missive van de Koning en Koninginne, verzoekende op den Bisschop van Lonnen, om voort te varen met het procederen tegen de Ketters, volgens de Wetten van 't Land.

Philippus Koning, Maria Koninginne.

Zeer eerwaardige Vader in Christo, en zeer getrouwe, geliefde, wy groeten U.

ALzoo wy onlangs onze Brieven aan de Justiciers van Vrede, in ieder Graafschap van dit ons Rijk hebben afgevaardigt; waar in haar, onder andere, instructien zijn gegeven, om goede Ordre, en een stil reglement t'onderhouden, rond om in het Land, en voor al gade te slaan op zodanige ongeregelde Perzonen; die hun schuldige plicht aan God Almachtig, en ons in de wind slaande, zekere dwalende en Ketterze gevoelens aanhangen, om te tonen; dat zy met de Catholijke Religie van Christi Kerk over een komen: welke Perzonen, zo zy haar met goede vermaninge en schone woorden, niet en konnen reformeren, zoo word haar dan bekent gemaakt, dat zy haar aan den Ordinaris zullen overleveren, die met haar minnelijk en vriendelijk zal moeten omgaan, en haar, zo het kan zijn, van hare kwade opinien afbrengen, of anderzins hertnekkig blyvende, dat men dan met haar omspringen zal volgens de wetten van 't Land. Verstaan hebbende nu, tot onzer merklijke verwondering, dat verscheiden van de ongeregelde Perzonen, door de Justiciers van Vrede, voor de Ordinaris of Opzienders der Kerke gebracht zijnde, om daar me te handelen, als boven verhaald is, dat zy, of geweigert hebben, de zelve onder handen te nemen, of zo zy al aangenomen worden, dat men met haar dan zoo niet omme gaat, als wel de Christelijke bescheidenheid, en liefde vereisschen; noch ook, volgens de Ordre van Justitie, met haar handeld; maar haar in hare dwalingen laat volharden, tot oneere van God Almachtig, en een gevarelijk voorbeeld voor andere. Gelijk als nu deze zaak ons zeer vreemd voor komt, zo heeft het ons raadzaam gedacht, om dit niet alleen bekent te maken, maar ook om u te vermanen, dat gy dieshalven het ampt van een goe Herder en Bisschop, voortaan zodanig wilt waarnemen, dat zoo wanneer door de Justiciers van Vrede, zodanige overtreders voor u gebracht worden, gy dan uwe goede wysheid en discretie gebruike, om haar, zoo het kan zijn, van hare dwalingen af te trekken, of anders, ingeval dat zy noch hertnekkig blyven, tegen haar te procederen na de Ordre der Wetten; invoegen, dat door uwen goeden yder hier in Godes eere te beter gevordert, en de Gemeenten-staat in meerder stilte en ruste geregeert mag worden.

No. 21.

Thomas Moors Missive aan Cromwel, nopende de Geestelijke Dochter van Kent.

Ex M. S. Norfolcionis in Coleg. Gresham.

Hoog-achtbare, en aanzienelijke,

NA mijn hertgrondige gebiedenis, nevens gelyke dankbaarheid voor uwe goed

goedheid in mijne onbeschaafde langwylige Missive aan te nemen. Ik merke, uit uwe vorder goedheid en genegentheid tot my, dat het u gelieft heeft, te discoureren met mijn zoon *Roper*, over het geen ik niet alleen met verscheide perzonen, die goede kennis aan het ongebonden Klopjen van *Cantelberg* hadden, maar ook met haar zelfs verhandelt hadde; waar op ik schriftelijk verklarende, dat ik haar toegedaan was, haar advijs en raad gaf. Dewijl het u nu gelieft, de moeite te nemen, om uit mijn eigen schryven, de ware geschapenheid van de zaak, en hoe ik my daar in gedragen heb, te verstaan, zoo moet ik u dan daar hertlijk voor danken, en achte my zelven daar over aan u ten hoogsten verplicht.

Het is nu, gis ik, ongevaar acht of negen jaar geleden, dat ik eerst van deze perzoon hoorde; als wanneer de Bisschop van *Cantelberg*, die doe in het wezen was, (God zy zijn ziele genadig) aan zijn Koninklyke Genade een zeker opgerold papier zond, waar in zekere woorden geschreven stonden, die zy, zoo men doemaals zeide, op verscheide tyden in een verrukkinge des geests gesprooken had; waar op het zijn Koninklyke Genade gelieft heeft, gemelde papier aan my te behandigen, belastende my de zelve te doorzien, en daar na mijn gevoelen daar van aan hem te openbaren. Waar op ik, op een ander tijd van den Koning daar na gevraagt zijnde, tot antwoord gaf, dat ik, om de waarheid te zeggen, niet zonderling aanmerkenswaardig in die woorden vond; want alzoo daar van iets in rijm, en dat slecht genoeg, was, zo mocht, voor zoo veel als ik daar aan zien konde, een slecht gering vrouw-mensch, na mijn oordeel, uit haar eigen hooft zulks genoeg konnen spreken: hoewel, zeide ik, nadien het gedurig voor de waarheid verhaalt wierd, dat God in haar wrachte, en dat aan haar een Mirakel was geschied, zoo derfde, noch wilde ik zoo stout niet zijn, om mijn oordeel daar over te stryken. En zijn Koninklyke Genade, zo my toescheen, maakt zoo weinig werk van de zaak, als daar na bevonden wierd, dat ze op losse schroeven stond.

Van die tijd af, tot omtrent Kerstijd een jaar, schoon dat 'er van haar, en hare heiligheid, onder de gemeene man veel gepraat wierd, evenwel heb ik nooit noch van hare openbaringe, noch het mirakel, iets hooren verhalen, behalven dat ik op verscheiden tyden, in de dagen van mijn Heer Cardinaal, had hooren zeggen, dat zy by hem, en den Koning, hadde geweest; maar wat zy tegen den eenen, of den ander, gezegt hadde, is my, voorwaar, nooit ter ooren gekomen. Nu, gelijk als ik begost op te halen, omtrent Kerstijd een jaar, logeerde de Priester *Risby*, doenmaals een Franciscaner Monnik van *Cantelberg*, een een nacht in mijn huis; als wanneer hy na den avondmaal, kort te vooren eer hy na zijn slaapkamer ging, met my in praat raakte van deze geestlyke Dochter, hare heiligheid tot den Hemel toe verheffende; en dat het een wonder was t'aanschouwen en te begrypen de werken, die God in haar werkte: waar op ik antwoorde, dat ik my daar over verheugde, en God daar voor dankte. Daar na verhaalde hy my, dat zy by mijn Heer den Ambassadeur in zijn leven was geweest, als ook by zijn Koninklyke Majesteit; en dat zy aan mijn Heer Ambassadeur van hare openbaringen hadde vertelt, naamlijk van drie swaerden, die hem God in handen hadde gegeven, welke niet wel bestierende, zoo zou het hem zeer swaarlijk vallen voor God te verantwoorden. Het eerste zeide zy, was het bestieren van de Geestlijkheid onder den Paus, als Ambassadeur. Het tweede, het gebied, dat hy voerde ten opzicht van Wereldlyke perzonen onder den Koning, als zijn Cancellier. En het derde was, zeide zy, d'administratie die hem de Koning toevertrouwt had, nopende die gewichtige zaak zijns Houwelijks. Hier op zeide ik tegen hem, dat ik na geen openbaringe van 's Konings zaken wilde hooren, niet twijffelende

de, of Gods goedheid zou zijn Majesteit, door zijn genade en wijsheid, zoo stieren, dat de zaak zoodanig zou uitvallen, datze Gode zou behagen, en dienen ter eeren des Konings, en tot behoudinge van zijn Rijk. My deze, en diergelyke woorden hoorende uiten, zeide hy tot my, dat God haar speciaal belast had voor den Koning te bidden; en voort daar aan sprak hy wederom van hare openbaringen, aangaande den Cardinaal, dat zijn ziele door hare voorspraak behouden was geworden; en zonder iets meer te zeggen, vertrok hy voort na zijn slaapkamer. Hy nu, en ik, hebben van diergelyke materien nooit eenig discours meer gehad, noch zedert dat hy 's morgens zijn afscheid nam, heb ik hem ooit, mijns wetens, naderhand meer gezien, al eer ik hem op een zekere plaats, Pauli Kruis genoemt, zag.

Na dezen, omtrent Vasten-avond, kwam my kort voor de maaltijd, de Priester *Rich*, Franciscaner Monnik van *Richmond*, bezoeken; en zoo als wy met den anderen discoureerden, vroeg ik hem na den Priester *Risby*, hoe hy al voer? En by deze gelegentheid vroeg hy my, of hy my niet met al van die heilige Geestlyke Dochter van *Kent* te kennen hadde gegeven? Waar op ik antwoorde, Ja; en dat ik zeer verblijdt was, te hooren van hare deugdzaamheid. Ik en zou niet, sprak hy, willen wederom ophalen, het gene gy alrede uit zijn mond verstaan hebt, maar ik heb gehoort en geweten, van veel groote genaden-gaven, die God de Heere in haar, en in andere luiden, door haar gewracht heeft, 't welk ik u graag zou willen verhalen, zoo ik dachte, dat gy ze niet alrede gehoort had. Daar op begost hy my voort te vragen, of Pater *Risby* my iets hadde gezegt, dat zy by mijn Heer Cardinaal geweest had? Waar op ik antwoorde, Ja. Dan heeft hy u, zeide hy, vertelt van de drie swaerden? Ja gewisselijk, zeide ik. Heeft hy u ook verhaalt, zeide hy, van de openbaringen, die zy gehad heeft, aangaande zijn Koninklyke Majesteit? Ik zeide, Neen voorwaar; en al had hy het willen doen, ik en zou daar niet willen hebben na luisteren; en voorwaar, ik en zou het ook niet gedaan hebben; want alzo zy zelfs by den Koning hadde geweest, en hem het zelve verhaalt, dacht het my derhalven onnodig te zijn, om zulks aan my, of aan iemand anders te verhalen. Pater *Rich* nu merkende, dat ik geen ooren had, om hare openbaringen, aangaande zijn Koninklyke Majesteit t'aanhoren, liet hy hare openbaringen varen, en begost wat van hare deugden te spreken; en daar op my voort de spyze opgedischt zijnde, verzocht ik op hem, met my te willen aanzitten, 't welk hy t'eenemaal afslaande, vertrok naar *Lonnen*. Hier na heb ik twee maal met hem gesprooken, eens in mijn eigen huis, en daar na in zijn eigen Tuin; doch daar en wierd van geen openbaringe, nopende zijn Koninklyke Majesteit, eens gerept; maar wy hadden slechts een gemeen praatjen van andere geringe perzonen, ik en weet niet van wie, waar van zommige dingen vry vreemd, andere wederom gantsch kinderachtig waren: Hoewel hy nu gezegt had, dat hy haar in hare verrukkingen des geests swaar hadde zien liggen worstelen, echter heeft hy my nooit verhaalt, dat zy zelfs hem die sprookjes hadde vertelt; want had hy daar van opgehaalt, dan zou ik hem het sprookjen van *Maria Magdalena*, 't welk hy my vertelde; als ook het sprookjen van de Hostie, waar over, gelijk als ik van haar heb hooren zeggen, zy in de Mis des Konings tot *Calis*, vry bedeest stond, te gemoet gevoert hebben: of had ik het hem hooren zeggen, als aan hem zelven uit haar eigen mond voor een openbaringe verhaalt, zoo zou zoo wel hy, als zy, my te minder aangestaan hebben. Maar of ik het zelfde sprookjen van *Rich*, of van *Risby*, of van geen van hun beide, of van iemand anders heb, zedert dat zy in apprehensie is geweest, weet ik voorwaar niet te zeggen; doch hier van ben ik verzekert, (waar, of van wien ik het ook gehoort mocht hebben) dat dit sprookjen my

my al te wonderlijk in de ooren klonk, om waar te zijn, en dat zy, in alle apparentie, aan d'een of d'ander haar droom mocht verhaalt hebben, die dezelve voor een openbaringe, lichtlijk hebben na vertelt. Om nu rond uit te zeggen, hoe het by my ligt, ik heb aan de waarheid van sommige van deze dingen, die haar na gegeven wierden, vry getwijffelt; maar dewijl ik ze nooit had hooren verhalen, als met haar eigen mond gesprooken, dacht ik evenwel dat veel daar van waar mocht zijn, en zy ook een zeer godvruchtige Dochter: gelijk als men lichtlijk sommige leugens van sommige Heiligen in den Hemel schrijft, welke dies niet te min veel mirakelen hier op Aarde gedaan hebben.

Hier na op een zeker tijd tot *Sion* zijnde. en met verscheide Priesters te gelijk discourerende, gaven zy my te kennen, dat zy by haar was geweest, en droegen my verscheiden zaken voor, welke sommige van deze Priesters in haar niet konden inschikken; hier over nu in discours met den anderen zijnde, wenschten zy, dat ik met deze Geestlyke Dochter gesprooken had, en zeiden ook, dat zy zeer belust waren, om te weten, hoe zy my mocht aanstaan. Waar op, naderhand hoorende, dat zy wederom daar ter plaatze was gekomen, ik haar ging bezoeken, om zelfs haar te mogen spreken: in welke onderhandelinge tusschen ons beide, daar niemand anders by was, geschiedende, ik haar in den aanvang daar van toonde, dat mijn aankomste by haar niet en was, om uit nieuwsgierigheid te weten de dingen, die de luiden zeiden, dat God aan haar gelieft had te openbaren, maar om de sonderlinge deugden, die ik zoo veel jaren lang, en dat alle dagen meer en meer, van haar had hooren zeggen, en verhalen; weshalven ik zeer genegen was, om haar te zien, en kennis aan haar te krygen, op dat zy eenigzins wat meerder oorzaak mocht hebben, om mijner in hare devotie en gebeden by God te gedenken: waar op zy my een zeer godvruchtig antwoord gaf, zeggende, dat, gelijk als God uit zijn enkele goedertierenheid, haar vry veel meer genade bewees, dan zy arme schepzel verdient had, zoo was zy ook beducht, dat evenwel vele menschen uit haar eigen genegentheid, vele dingen daar nevens tot faveur van haar zeiden, die de waarheid verre te boven gaan; en dat zy van my zulke zaken had hooren getuigen, dat zy alrede voor my gebeden had, en altijd bidden zou; waar voor ik haar van herten bedankte. Ik zeide haar vorders: Madam, daar is onlangs een zeker persoon, *Helena* genoemt, een jonge Dochter, woonende ontrent *Totnam*, van wiens verukkingen in den geest, en openbaringen, ieder een byna de mond vol van heeft, by my geweest, zeggende, dat zy u hadde bezocht, en dat, na het verhaal van zoodanige gezichten, als zy gezien had, gy haar hebt getoont, dat ze geen openbaringen, maar slechts loutere betoveringen des Duivels waren, en met eenen geraden, dat zy ze uit haar zin zou stellen: en voorwaar, hier in u groot geloof gevende, heeft zy op diergelyke gezichten van haar eigen daar na niet meer gesteunt: waar aan zy zeide bespeurt te hebben, dat gy de waarheid had gesprooken, alzoo haar van die tijd af zoodanige gezichten, als te vooren, nooit waren voorgekomen. Hier op gaf zy my tot antwoord: Voorwaar, mijn Heer, hier komt my in het allerminste geen eere van toe; maar Gods goedheid, als blijkt, heeft haar ziele vry vermurwt, die deze myne slechte vermaning in het goede aangenomen, en niet gemurmureert heeft, hoorende dat haar geest, en hare gezichten bestraft wierden. Voorwaar ik had beter gevallen aan haar, om deze antwoord, dan om vele dingen, die ik haar had hooren zeggen. Daar na verhaalde sy my, by deze occasie, hoe noodig het is voor luiden, die met zulke gezichten bezocht worden, naau toe te zien, en wel te proeven, uit wat voor een geest dat ze voort komen. Hier nevens verhaalde zy my, dat de Duivel, in de gedaante van een Vogel, onlangs in een kamer.

mer rond om haar gevlogen en geswiert had, en zig liet vangen; en nu in de handen zijnde, schielijk kwam te veranderen, in het aanzien der gener die daar by waren, in zulk een vreemd en afschuwelijke vogel, dat zy alle daar van vervaart waren, en hem het veynster uitwierpen.

Kort om, wy hadden geen discours altoos van zijn Koninklijke Majesteit noch van eenig ander Perzoon van aanzien, noch in effect van een man of vrouw, maar alleen van haar en my zelven. Doch na dat wy nu niet lang met den anderen hadden gediscoureert, en mijn tijd vast naderde om na Huis te gaan, zoo vereerde ik haar een dubbelde dukaat, en haar biddende voor my ende mijne te willen bidden, nam ik mijn afscheid, en hebbe nooit daar na met haar gesproken; nadien ik, om de waarheid te zeggen, een groot gevoelen van haar had, en veel van haar hield, als te zien is uit den brief die ik aan haar schreef: want alzoo ik naderhand dikmaals verstaan had dat veel deftige Perzonen, zoo Mannen als Vrouwen, haar menigmaal plachten aan te spreken, en met haar te discoureren; en dat de Menschen, doorgaans vraagachtig en nieuwsgierig zijnde, zomtijds komen te praten van het geene zy veel eer mochten zwygen, waar op ik niet eens dachte, terwyl ik met haar van de liefde sprak, hier om schreef ik daar over een brief aan haar, welke, nadien zy ze, lichtelijk, verloren mocht hebben, zoo zal ik de copie daar van hier tusschen in voegen.

Dit zijn de eigen woorden geweest.

Goede *Madam*, *en zeer geliefde Zuster in God onzen Heere*, na mijne zeer hertgrondige gebiedenis, bid ik u deze mijne toegenegentheid in dank te willen aannemen, en deze mijne vrymoedigheid ten goeden te houden, dat ik, daar toe niet eens verzocht zijnde, ende nood ook zulks niet en is vereischende, u raad geve, die ik zelfs, (ten aanzien van de goede ingevingen en groote openbaringen die God Almachtig, zoo het schijnt, genadelijk aan u geschonken en bewezen heeft, volgens het getuigenis van veel wyze, hooggeleerde, en zeer vrome Perzonen,) veel eer behoeve, tot vertroostinge van mijn ziele; en wien ik veel eer behoorde te vragen om raad. Want gewislijk, goede Madam, nadien het Gode gelieft heeft zomtijds toe te laten dat de geene die ongelijk minder gaven hebben, en van klein aanzien zijn in de Wereld, echter stichtelijke en vruchtbare vermaningen komen te geven aan andere, die in de verlichtinge des geests zoo verre boven haar uitmunten, dat zy met den anderen niet te vergelijken zijn: gelijk hy toe liet dat *Jethro*, den hoog-verlichten Profeet *Mozes* in zommige dingen advijs en raad gaf. Hierom dan kan ik, om de liefde die ik u in onzen Heere toe drage, geenzins na laten, van u een zaak, (die ik, na mijn geringe capaciteit, hoog nodig achte om van uwe wijsheid in conzideratie genomen te worden,) indachtig te maken, latende het einde en de ordre daar van, aan God en zijn H. Geest berusten, om u daar in t'onderrichten. Goede Madam, ik en twyfele niet, of het gedenkt u noch, dat ik u in den aanvang van mijn discours met u, te kennen gaf, dat ik niet nieuwsgierig was, noch wilde zijn, om na een ander mans gelegentheid te vernemen, maar voor al na die van de Koningen, of van het Rijk; en in geval het zoo ware, dat God, gelijk als hy aan veele vromen, voor dezen gedaan heeft, aan u zodanige zake hadde geopenbaart, dat ik daar niet alleen niet begerig na was, maar ook daar niet eens wilde van horen. Nu, Madam, by my zelven overdenkende, dat veele Perzonen met u begeren te spreken, die misschien al te maal in dit stuk met my van geen eenerley gevoelen zijn; maar het kan lichtelijk gebeuren dat zommige Menschen zeer nieuwsgierig en vraagachtig zijn na zaken die haar weinig aangaan; en andere wederom zullen mogelijk komen te spreken van zaken, waar door zy mis-

ſchien daar na haar zelven een groot ongemak op den hals zouden konnen halen: gelijk als ik vertrou dat u ter ooren is gekomen, hoe dat deze laatſte Hertog van *Buckingham*, aangemoedigt door het geruchte van een heilige Monnik, zoo verre zig in woorden met hem inliet, dat hy daar door by na geruineert, zijn bloed vrienden ont-erft, en de Religie een groote ſchand-vlek aangevreven is geworden. Het is my, goede Madam, genoeg dat ik u doe gedenken aan zodanige zaken, zo dat ik niet en twyfele of uwe wysheid en Gods geeſt zullen u bewaren van met iemand, voornaamlijk met Perzonen van hoogen Staat, te ſpreken van zodanige zaken die de affairen van Koningen of de Staat van het Rijk aangaan, maar alleenlijk met alle Perzonen, hoog of laag, te diſcoureren van zaken, welke, van u aan te wyzen en voor haar te weten, ſtichtelijk voor de ziele mogen zijn. Hier mede, goede Madam en zeer geliefde Zuſter in onzen Heer, breek ik deze mijn raad af aan u, wien de gezegende Drie-eenheid beware en doe vermeerderen in genade, en u mijner en de mijne in uwe devotige gebeden te gedenken. *Tot Chelzey, op dezen Dingsdag, met de hand van*

Uwe van herten beminde Broeder
Thomas Moor Ridder.

Op den ontfangſt van dezen brief, gaf zy mijn Dienaar tot antwoord, dat zy my van herten bedankte. Kort daar aan kwamen aan mijn Huis de Prioor van het Gaſthuis tot *Seen*, en met hem Broeder *Williams*, die niet anders met my diſcoureerden dan van haar, en van de groote vreugde die zy ſchepten in hare godvruchtigheid; maar van hare openbaringen ſpraken zy niet. Doch op een ander tijd kwam my Broeder *Williams* bezoeken, verhalende van haar een langwylige Hiſtorie, zijnde ten Huize van een Ridder in Kent, die zeer aangevochten wierd om zig zelven het leven te benemen; en nergens anders ſpraken wy van, noch en zouden ook apparentelijk niet geſproken hebben, al hadden wy noch al vry langer by den anderen gebleven; die goe man vertelde met zulk een zmaak in het brede de gantſche Hiſtorie met alle d'omſtandigheden daar van. Doe ik op een ander tijd tot Zion kwam, op een zeker dag als'er gebiegt wierd, vroegen my zommige van de Paters, hoe my deze geeſtelijke Dogter al behaagde? waar op ik antwoorde, voorwaar, hare diſcourzen ſtaan my zeer wel aan: hoewel, zeide ik, dat zy daar aan niet te meer voor deugdzaam te keuren is, want ik verzeker u, zy zou lichtelijk zeer ondeugende zijn, zoo zy deugdzaam ſcheen, al eer dat ik een ander oordeel over haar zou willen ſtrijken, ten ware dat ik geſtelt ware om de waarheid te examineren en nauw t'onderzoeken, op waarſchijnelijkheid van eenig kwaad dat by haar ſchuylen mocht; want in zulken geval, of ſchoon ik zelfs een Perzoon in het allerminſte niet voor verdacht hield, echter zou ik niet minder, dan, of hy by my ten hoogſten verdacht ware, de waarheid, zoo verre als mijn verſtand konde bereiken, na voorſchen en zoeken uit te vinden, gelijk als U E. zelfs in deze zaak zeer voorzichtiglijk hebt gedaan; waar in gy, mijns oordeels, tot uwer groote lof en eere, een zeer nutte daad gedaan hebt, met zulk een verfoeyelijke geveynſtheid aan den dag te brengen, waar aan zig ieder ondeugende Perzoon kan ſpiegelen, en vrezen van haar eigen Duivelſche geveynſtheid t'openbaren, onder het dekzel van Gods wonderlijk werk te zijn; want, voorwaar, deze Dochter, met hulpe van den boozen geeſt, die het haar in gaf, wiſt haar zelven zoo behendig aan te ſtellen, dat wanneer ik, na haar eigen belijdenis tot *Paul's Croſſ* gedaan, den Prioor van het Gaſthuis tot *Lonnen*, door mijn Dienaren liet weten, dat men bevonden had dat zy een gevalueerde bedriegende ſchijn heilige was; de goe man in het begin my nauwlijks konde geloven, nadien hy ſoo lang een

zeer groot gevoelen van haar hadde gehad; doch hy was het niet alleen die haar voor zoo een zeer Godsdienstige Perzoon aan zag, maar veel andere vrome Luiden waren ook nevens hem in hare mening deerlijk bedrogen; waar over men zig geenzins heeft te verwonderen, daar by na alle man van hare zonderlinge godvruchtigheid en uitstekende deugden de mond vol van had, tot dat hare schijnheiligheid kwam uit te bersten.

Ik worde hier nevens indachtig, dat ik met den Priester *Rich* discourerende, hem ried, dat (in zaken aangaande de Perzonen die haar hadden bezocht, aan wien zy, na haar zeggen, d'oorzaak hunner komste hadde ontdekt, al eer zy zelfs daar eerst een woord van repten; en wat al goede vruchten deze Luiden dan uit strooiden, dat veele menschen door haar gebed genoten hadden,) hy, en andere, die zulks na vertelden, oordelende dat de bekentmakinge daar van merkelijk tot Gods eere zou dienen, de zaak eerst nauwkeurig en grondig, door de geene die in Kerkelijke zaken doorgaans het rechts-gebied voeren, en daar toe geautorizeert zijn, zou laten onderzoeken; op dat zy zeker mochten weten of de zaak zoo in der daad gelegen ware, of niet; en of zy te voren met den anderen geen brieven hadden verwisselt, of eenige andere zinistre streken gebruikt, om deze zaken te doen een ingang krijgen by de Luiden. Zoo wanneer hy nu my de Historie van *Maria Magdalena* verhaalde, zoo zeid' ik tot hem: *Pater Rich*, dat zy een goede en deugdzame Vrouw is, hoor' ik van zoo veel eerlijke Perzonen getuigen, dat het my in der daad toe schijnt waar te zijn; en ook apparent is dat God iet goeds en groots door haar uitwerkt, nochtans zijn, zoo gy weet, deze vreemde vertellingen geen deel van ons algemeen Christelijk geloof. Dit wil ik u dan raden, dat gy, al eer gy daar klaar bewys van voor uwe oogen ziet, u zelven, met die te geloven en aan te nemen, zoo diep niet en kome in te wikkelen, dat gyze aan andere voor de enkele en zuivere waarheid verkoopt; op dat het, ingeval het naderhand mocht bewezen worden datze valsch zijn, de reputatie van uw' Predik-ampt daar door geen last kome te lijden, waar uit veel onheil en schade mocht ontstaan. Hy heeft my voor deze mijn raad bedankt, maar of hyze naderhant in't werk heeft gestelt, is my onbekent.

Hier mede heb ik u, mijn goede *Heer Cromwel*, volkomen opening en verklaring van alles gedaan, voor zoo veel als ik onthouden heb, dat ik ooit in deze zaak verricht, of gezegt heb; my verzekert houdende, dat u niemand iets meer van eenig belang dies aangaande zal konnen verhalen; want zoo iemand onder haar, of eenig ander Perzoon, my mocht na geven (gelijk als ik waarlijk vertrou dat niemand zal doen, en ik weet zeer wel niet kan doen) van iets gesproken of gedaan te hebben, waar in ik mijn wettige getrouheid en schuldige plicht aan mijn zouverain Koning en Heer in het allerminste overtreden mocht hebben, ik staa overboeg om my te verantwoorden, en de waarheid, gelijk een eerlijk man betaamt, voor de geheele Wereld te doen blijken: alzoo ik in deze zaak geen kwaad gedaan noch gesproken, ja niet eens bedacht heb, maar alleenlijk my zelven verblijd en verheugt over de geene die men zeide vroom en godvruchtig te zijn; welken aard ik tegen alle andere godvruchtige Perzonen toonen, en ook behouden zal, niet tegenstaande de valsche bemantelde schijnheiligheid van eenige dezer menschen; noch daarom te minder houden van Judas, den waren Apostel, om Judas den valschen Verrader: maar ik ben volkomen gezind, om, zoo lang als ik leve, by alle man my zoo te dragen, dat noch vrome noch on-vrome, Monnik, Franciscaner, of ander geestelijk Perzoon, noch eenig man of vrouw in deze Wereld, my zullen doen afwyken van mijn waarheid en ge-

trouwheid, het zy tot God, of mijn natuurlykeKoning: waar toe ik niet en twyfele, of God Almachtig zal my zijn genade geven. En na dat gy my hier in oprecht en getrouw bevind, zoo bid ik u van herten, om in uwe gonste en genegentheid tot my te willen volharden, gelijk als gy u van mijn arm gebed daaglijks verzekert meugt houden. Hier mede afkortende, bid en wensch ik, dat de gezegende Dry-Eenheid u na lichaam en ziel beware, en een tijd lang voorspoedig doen leven.

Ik bid u, hou het my ten goede, dat ik met mijn eigen hand aan u niet en schryve, want voorwaar, ik moet my voor een tijd daar van onthouden, om mijn accident, veroorzaakt, zoo men oordeelt, door het al te veel overbukken en leunen op mijn borst, in het schryven: andermaal biddende, dat u God gelieve in langdurige gezondheit te bewaren.

No. 22.

Onderrichtingen van Koninginne Maria aan haar Raad, nopende de Reformatie der Kerke.

Uit haar eigen Origineel.

Ex M. S.D.G. Petyt. VOor eerst, dat de gene die gecommitteert waren, om met mijn Heer Cardinaal, op zijn eerste aankomste, over de Kerkelyke goederen te handelen, ten minsten eenmaal ter weke by hem gaan, niet alleen om voor het Parlement deze zaken, zoo dra als mogelijk is, in 't werk te stellen, maar ook uit hem te vernemen, op wat wyze dat men best tot een goed einde zou konnen brengen, de aangevangene zaken, nopende zoo het stuk van Religie, als van het wel prediken; op dat alzoo het kwalijk prediken, voor dezen in het gebruik, onder de voet mach raken, en zorge gedragen worden, dat geen kwade Boeken gedrukt, gekocht, noch verkocht mogen worden, zonder daar over na behooren te worden gestraft. Weshalven het my raadzaam dunkt, dat by zoodanige perzonen, die bekwaam zijn, om daar van oprechte en behoorlyke rekeninge te konnen geven, (de verkiezinge, waar van wy aan mijn Heer Cardinaal, en u beveelen) van de Hooge Schoolen en Kerken dezes Rijks inspectie genomen werde. Wat nu het straffen der Ketters aangaat, dat behoorde, na mijn oordeel, met bedaarde zinnen te geschieden, niet nalatende ondertusschen zoodanige persoonen recht te doen, die door hare geleerdheid de eenvoudige schynen te willen bedriegen; en d'andere zoo te bejegenen, dat het volk, merkende dat zy niet zonder rechtvaerdige oorzaak worden gecondemneert, de waarheid alzoo aan d'eene kant mach komen te verstaan, en aan d'andere kant haar wachten van ook zoo te doen; en voornaamlijk binnen *Lonnen*, sou ik niet begeren, dat iemand verbrand wierde, of daar moesten sommige van de Raad by wezen, en zoo daar ter plaatze, als elders, aandachtige Predikatien daar over gedaan worden. Ik geloof waarlijk niet dienstig te zijn, dat veele Beneficien onder een Persoon rusten, maar op zoodanige wyze, dat ieder Priester zijn eigen bedieninge gevoeglijk waar neme, en ook daar by blyven kan; invoegen dat zy voor God, slechts eenerlei beroep dan te verantwoorden hebben, daar zy nu veele hebben; en dit dunkt my d'oorzaak te zijn, dat 'er byna over al in dit Koninkrijk zoo weinig goede Predikanten te vinden zijn, die niet alleen met hun leere, maar ook met hun leven en goed exnempel (zonder het welke zy met hare Predikatien zoo veel vrucht niet en zullen verschaffen, als ik wel wenschte) de booze neerstigheid van verkeerde Predikanten in scheurzuchtige tyden behoorden t'overwinnen. En gelijk als haar goed exempel aan hun zijde buiten alle twijffel veel goeds zal doen: zoo acht ik ook my zelven, aan mijn zyde, verplicht om de zoodanige met een goed exempel voor te gaan,

gaan, en de persoonen, die hun plicht wel waar nemen, aan te moedigen, en voor te staan, (middelerwyle de misdoenders niet vergetende te straffen) op dat alle man in dit Rijk mach zien, hoe ik mijn gemoed daar in kwyte, en met zoo te doen, recht en gerechtigheid oeffene.

No. 23.

Zekere Bevelen, door Hugo Latimer, Bisschop van Worcester; gezonden aan den Prioor, en het Convent van St. Mariaas Klooster in Worcester, Anno M. D. XXXV.

Hugo, door Gods goedheid, Bisschop van Worcester, wenscht zijne Broeders, den Prioor en het voornoemde Convent, genade, barmhertigheid, vrede, en de rechte kennis van Gods Woord, van God onzen Vader, en onzen Heere Jesu Christo.

ALzo ik in deze mijn ommegang merklijk bespeure, een onverdraaglyke onwetenheid en achteloosheid van verscheiden Geestelyke perzonen in dit Klooster; nademaal daar door Afgodery, velerlei superstitien, en andere ongeregeltheden d'overhand bekomen, en met eenen considererende, dat onzen zouverainen Koning, om sulks eeniger maten te remedieren, genadelijk heeft toegestaan, dat Gods Woord van alle zijne gehoorzame Onderdanen in het Engels zal mogen gelezen worden. Ik derhalven begerende uwe reformatie op een zeer favorabele wyze, en met de meeste vernoeginge, verzoeke ernstelijk op u allen, en op ieder een van u in het byzonder, en belaste u ook in Gods naam, volgens uw schuldige plicht, om my, als uwen en des Konings Dienaar, in alle mijn wettige en eerlyke gebiedenissen, te gehoorzamen; dat gyl. op pene des Wets, alle deze navolgende beveelen onschendbaarlijk zoekt t'onderhouden, en na te komen.

1. Voor eerst, nadien ik merke, dat sommige onder u des Konings beveelen niet waarnemen, noch ook die by u hebt, als willende de zelve nakomen; hierom zult gy dan voortaan, niet alleen by u bewaren, maar ook vlytig en getrouwlijk onderhouden, zoo wel de speciale Geboden van het Prediken, als ook alles dat in zijn Genades ommegang is belast geweest.

2. Dat de Prioor, op des Kloosters onkosten, bezorgen zal, dat hy een Engelsche Bybel hebbe op een zeker openbare plaats, het zy in de Kerk, of in het Klooster, vast gebonden aan een keten.

3. Dat een ieder Geestlijk perzoon ten minsten een Nieuw Testament in het Engelsch, tegens toekomende Hoogtijd van de Geboorte onzes Heeren, by der hand hebbe.

4. Zoo wanneer in uw Klooster word gepreekt, zoo zult gy onder het prediken allerlei gezang, en andere ceremonien, laten varen, en ook alle andere dienst, na dat de nood zal vereischen, kort afbreken; en alle Geestlyke persoonen zullen in der stilte vlytig na het prediken luisteren.

5. Dat onder u alle dagen, behalven op H. dagen, een zeker Schrifttuurplaats in het Engelsch gelezen worde.

6. Dat een ieder Geestlijk persoon ieder Lesse, van 't begin tot het einde toe, bywoone, 't en zy om eenig noodwendig belet hem van den Prioor toegestaan.

7. Dat ieder Klooster een Leek tot hun Hof-meester hebbe, om alle noodzakelyke dingen te verschaffen.

8. Dat gy geduurig een Schoolmeester by der hand hebbe, die bekwaam is om u de Taal-konst te leeren.

9. Dat geen Geestlyk persoon een Leek, 't zy man of vrouw, of iemand anders, de lust beneme van een goed boek, of in het Latijn, of Engelsch, te lezen.

10. Dat den Prioor alle dagen, 's middags of 's avonds aan tafel etende, een Capittel, van het begin tot het einde, en dat in het Engelsch, voorgelezen worde, waar

hy

hy ook zy in eenige van zijn eigen plaatzen, en dat daar ſtichtlijk van geſprooken worde.

11. Dat het Convent by malkanderen zitte, vier aan een bak, en dat zy van eenerlei ſpyze nuttigen, dat 'er ook een Capittel gelezen, en daar ſtichtelijk van worde geſprooken; en na den middag en Avondmaal zal men d'overgeblevene brokken aan den Armen geven.

12. Dat het Convent en de Prioor zorge zullen dragen, dat 'er in ieder Parochie uitdeelinge geſchiede, volgens het bevel des Konings.

13. Dat ook alle deze myne belaſtingen alle maanden gelezen zullen worden, en eens in de Cathedrale Kerk voor al de Broeders.

No. 24.

Een Miſſive van Anna Bolleyn, aan Gardenier.

Ex Chartophylac. Regio.

MYn Heer *Steven*, ik dank u voor uw Brief; waar aan ik uwe ſonderlinge genegentheid, om my dienſt te doen, beſpeure, 't welk gy buiten twijffel, voor zoo veel als 's menſchen vernuft kan bedenken, niet nalaten zult in 't werk te ſtellen. Ik bidde God, dat hy u zegene, en al uwe affairen wel doe gelukken, en dat gy 't dan in mijne gedachten ingeve, hoe ik u voor zo een hoogwichtige dienſt beſt mocht loonen: ik vertrouw, dat het u in het allerminſte niet en zal berouwen, en dat het einde van deze reize my vry beter zal gevallen, dan uw eerſte, alzoo dat ſlechts een verblijdende hope was, welke ophoudende, zoo is het dat d'ontberinge daar van, my, en andere, die met my daar aan vaſt zijn, gelijk gy weet, dies te meer ſmert: hierom vertrouw ik, dat op dit harde beginſel een beter einde zal volgen.

Mijn Heer *Steven*, ik zend u alhier Kramp-ringen voor u, en mijn Heer *Gregorius*, en mijn Heer *Pieter*; wilt ze, zoo als u beſt dunkt, omdeelen: mijn demoedige gebiedenis doende aan haar beide, en met eenen haar verzekerende, dat het my zeer lief zal zijn, zo ik haar ergens in mocht dienen dat in mijn vermogen is. Hier mede af kortende, bid ik God, dat hy u in goede gezondheid ſpare. *Geſchreven tot Greenwich*, 4. *April.*

Uwe getrouwe Vriendinne
ANNA BOLLEIN.

No. 25.

Zekere Ceremoniele Dienſten en Gebeden, by haar Koninklijke Hoogheid in het conſacreren der Kramp-ringen te oeffenen.

Ex MS. in Bibliot. R. Smith. Lonnen.

Uit het Latijn.

GOd zy ons genadig, en zegene ons, hy verheffe het licht zijns aanſchijns over ons, en hy ontferme zich onzer.

Op dat men op der Aarden uwen weg kenne; onder alle Heidenen uw heil.

De volken zullen u, ô God! loven: de volken altemaal zullen u loven.

De Natien zullen haar verblijden en juichen, om dat gy de volken zult richten in rechtmatigheid, en de Natien op der Aarden zult gy leiden.

De volken zullen u, ô God! loven; de volken altemaal zullen u loven. De Aarde geeft haar gewas.

God onze God, zegene ons; God zal ons zegenen: en alle einden der Aarde zullen hem vrezen.

Eere zy God den Vader, den Zoon, en den H. Geeſt.

Gelijk als het was in den beginne, nu, en altijd, eeuwiglijk en altoos. Amen.

Almachtige eeuwige God, gy die tot trooſt van het menſchelijke geſlachte, u gewaerdigt hebt, ons gedurig te gonnen velerlei verlichtingen onzer ellenden, nevens overvloedige gaven uwer genade, ſpruitende uit d'onuitputtelijke bron-ader uwer goedertierenheid; en met eenen gewild

wilt hebt, dat de gene, die gy tot een Koninklijke Throon hebt verheven, instrumenten en Revieren uwer gaven zouden zijn: op dat, gelijk als sy door u regeren, en over andere gestelt zijn, alsoo ook door u, den Auteur, andere nut en dienstig mogen zijn, en uwe weldaden aan het volk besteden. Verhoor genadelijk onse gebeden, en laat onze wensch, die wy ootmoediglijk voor u uitstorten, door uwe goedertierenheid ons geworden: op dat het gene onse Voor-ouders, hopende op uwe barmhertigheid, hebben verworven, gy ons ook het zelve met zulk een vertrouwen van u afbiddende, mocht gonnen, door Christus onzen Heere. Amen.

Dat men over de Ringen, in een, of meer tinne kom zijnde, dit Gebed zal uitspreken.

O God! Schepper van Hemelsche en Aardsche Schepselen, en zeer goedertierene Hersteller van het menschelijk geslachte, Schenker van Hemelsche genade, en van allerlei zegeningen, zend uwen H. Geest, uwe Vertrooster, uit de Hemelen neder op deze konstig gemaakte Ringen, en zuivert ze zo door uw groote macht, dat ze alle boosheid van de nijdige en vergiftige slang verdreven zijnde, dit metaal, van u den goeden Schepper geschapen, vry mach zijn van alle vuiligheden des vyands; door onsen Heere Jesus Christus. Amen.

De Zegen over de Ringen.

O God Abrahams, God Isaaks, God Jakobs! verhoor in genade onze gebeden, verschoon haar die u vrezen, laat u versoenen met de gene die u smeken, en wilt u gewaardigen uwen H. Engel te senden uit den Hemel, om deze Ringen te heiligen en te zegenen, op dat ze mogen dienen tot een heilzaam geneesmiddel voor alle menschen, die uw Naam ootmoediglijk aanroepen, en haar zelven, uit een overtuiginge van hare zonden, beschuldigen, en voor het aangezicht van uwe Goddelijke goedertierenheid hare ongerechtigheden beklagen, en uwe doorluchtigste godvruchtigheid ootmoedig en ernstig smeken; laat se eindlijk, door het aanroepen van uw H. Naam, dienen tot gezondheid van ziel en lichaam voor de gene, die se dragen: door Jesus Christus onzen Heere. Amen.

De Benedictie.

O Godt! gy die in ziekten te genezen, d'allergrootste wonderwerken van uw magt altijd hebt getoont, en die gewilt hebt, dat de Ringen in den Patriarch *Juda* tot een onderpand van het geloof, in *Aaron* tot een Priesterlijk cieraad, in *Darius* tot een Veldteken van een getrouwe beschermինge, en in dit Koninkrijk tot een geneesmiddel voor verscheiden ziekten zouden dienen, gelief deze Ringen genadelijk te zegenen ✠, en te heiligen ✠; op dat zy alle die se dragen, van geen listen noch lagen des Duivels mogen weten, gewapent zijn met de kracht van de Hemelsche bescherminge; en van geen krimpinge in de zenuwen, noch van de vallende ziekte eenig gevaar mogen lyden, maar door uw hulpe in allerlei ziekten verlichtinge bekomen: in den Name des Vaders ✠, en des Zoons ✠, en des H. Geests ✠. Amen.

Loof den Heere mijn ziele: en al wat binnen in my is, zijnen Heiligen Name. Hier op volgt het resterende van dien Psalm.

Wy smeken ootmoediglijk uwe onafmetelyke goedertierenheid, ô barmhertige God! dat, gelijk als wy met een vertrouwen des gemoeds, oprechtigheid des geloofs, en zekere godvruchtigheid des hertten, tot verkryginge van deze dingen, tot u genaken, de geloovige ook met gelyke devotie de waartekenen uwer genade mogen bekomen. Laat alle bygeloof vertrekken, verre zy alle vermoeden van Duivelsch bedroch, en alles gedye tot uws Naams

 eere;

eere; op dat uwe gelovige mogen verstaan, dat gy een gever zyt van alles goets, gevoelen en belyden, dat van u alleen neder daald, al wat voor onze zielen of lichamen warelijk nut en profijtelijk is; door Christum onsen Heere. Amen.

Deze Gebeden nu uitgesproken zynde, wryft de Koninginne de Ringen tusschen hare handen, zeggende:

ô Heere, heilig deze Ringen, en besprengtse goedertierenlijk met den dauw uwer zegening, en heiligtse door het wryven van onse handen, welke u gelieft door d'uitwendige begietinge van het H. Olyssel te heiligen na de mate onzer bedieninge; op dat het gene de aard van het Metaal niet en kan doen, door de groote uwer genade mag te wege gebracht worden, door onsen Heere Jesus Christus. Amen

Dan moet men het Wy-Water op de Ringen gieten, zeggende deze woorden:

In de Name des Vaders, en des Zoons, en des H. Geest, Amen.

ô Heere, gy eenig geborene Zoon Gods, Middelaar tusschen God en den Mensch, Jesus Christus, in wiens naam alleen de Zaligheid recht gezocht word, en die voor de gene die op u hopen, een gemakkelijken weg tot den Vader gebaant, en door een verzekerende orakel uit uwen mond gevloten, doe gy als mensch onder de menschen verkeerde, verklaart hebt, dat al waar wy hem in uwen name om baden, dat hy dit alles ons zou geven: neig de ooren uwer goedertierenheid tot onze Gebeden, op dat de gelovige, tot den Throon der genade uit een vertrouwen op u genakende, verstaan mogen: dat het gene waarom wy in uwe naam ootmoediglijk gebeden hebben, door uw' voorspraak hebben verworven; zynde door u de weldaden aan ons besteed, die daar zyt een God die leeft, en met God den Vader in eenheid des H. Geests regeert, van eeuwigheid tot in alle eeuwigheid. Amen.

ô Heere, laat toch de H. Geest die uit u voort komt, onze begeerten en zuchten aanblasen en voor u doen komen, op dat het gene wy tot Zaligheid der Gelovige met een vast vertrouwen versoeken, door de gave uwer genade in krachtige werkinge mogen bekomen; door Jesus Christus, onzen Heere, Amen.

Wy bidden en smeken uw' Majesteit, ô God, Vader, Zoon en H. Geest, dat al wat hier door Godvruchtige ceremonien tot heiligmakinge van uw' naam geschied, tot bescherminge van ziel en lichaam op der Aarden krachtig mag werken, en tot een overvloediger vrucht van geluksaligheid in den Hemel mag dienen; door u, ô God, die leeft en regeert, in der eeuwigheid, Amen.

No. 26.

Een Brief of Missive van d'Ambassadeur Gardinier, aan Koning Henrik de VIII., over de Echt-scheidinge.

Het Origineel.

Het zal zijn Majesteit gelieven te verstaan, dat behalven alle andere middelen by zijn Heiligheid den Paus aangewend, tot verkryginge van zijn Koninklijke Majesteits inzicht en voornemen, waar van onze algemeene Missiven, en particuliere Brieven, aan den Heer Ambassadeur wydloopig gewag maken: zoo heb ik ook aan den Paus in het byzonder Gecommuniceert, het gene zijn Majesteit my in zijn Galery tot *Hampton-Court* te kennen gaf, nopende het verzoek der Vorsten van *Duitschland*, mitsgaders zodanige andere zaken, die men zeggen zou, dat den Paus een vreze zouden, of be- *Ex Chartophyl. Regio.*

behoorden aan te jagen; insgelijks ook hier by voegende, zekere redenen die hem mochten bewegen, om zijn Koninklijke Majesteit, en den Koning van *Vrankrijk* volkomen aan te hangen, en alzoo te meer aanmoedigen tot volvoeringe van uwe Majesteits zoo ernstige begeerten: alle mogelijke middelen in 't werk stellende, om hem daar toe te brengen, dat hy iets dede, zynde een man van zodanigen aard, dat hy tot geen volkomene resolutie, dan door dwang, ooit is te brengen. En aangezien, dat wy met hem op geen ander wyze konnen te recht raken, zoo komt het dan wel over een met het gene zijn Koninklijke Majesteits wysheid te voren gedacht had, namelijk dat de Paus niets zou willen doen, dat den Keizer tegen de borst was, ten ware, dat hy zelfs eerst wilde resolveren, om de zyde van zijn Koninklijke Majesteit, en die van den Koning van *Vrankrijk* te verkiezen, en ook daar voor zig verklaren, zig zelven niet langer Neutraal houdende, 't welk hy niet en wil doen. Ja, wil men den staat der affairen alhier inzien, zoo zou hem ook zulks niet dienen, ten zy dat de unien anders voortgingen, danze nu noch doen, of dat de Paus zelfs wilde rezolveren, om deze gewesten te verlaten, en zijn Stoel elders oprechten: nademaal hy hier zijnde, alle dagen den Keizer te vrezen, of op zijn dak te verwachten heeft, volgens den inhoud van onze vorige Missiven. De Paus is zeer bekommert en verlegen, niet wetende werwaarts hy zig keren of wenden zal; het schynt aan zijn uiterlijke gesten en zemblant, als of hy de gal brcken, en voor zijn Majesteit vry wat wilde uitvoeren; en nochtans als het nu op de zaak zelfs aan komt, laat hy 't slecht leggen, en toont zig te zoek: ik en derv' het gewisselijk niet zeggen, of het is uit vreze dan uit gebrek van toegenegentheid, alzoo ik hem by sijn Koninklijke Majesteit, myn zouverain Heer en Meester, niet graag zou willen beliegen. Kort om, dit merk aan den Paus, en aan alle andere Heeren alhier; dat zy zeer geern sagen, dat sijn Majesteits zaak, voor de Heeren Ambassadeurs in *Engeland* mocht dienen; doch, na myn oordeel, zoo de Keizer al kwame te procederen tegen iets dat aldaar gedaan wierd, dan zouden zy hem zodanig bejegenen, als zy nu sijn Koninklijke Majesteit doen, om alsoo de zaak van tyd tot tyd uit te stellen; want zy gelaten haar, als of zy in dese zaak veel wilden toegeven of lyden, maar rechten weinig uit: wil dan myn Heer *Campegius*, alle andere insichten aan een kant stellende, sijn Majesteit vry beloven hem te zullen toevallen; dan moet hy een korte spoedige resolutie nemen. Men zal ook andere middelen wel konnen bedenken, om d'uitstellingen die dit vervalscht schrift by brengt, te keer te gaan; want by dese Perzonen alhier zal sijn Majesteit met geen versoek-schriften iets konnen op doen; en hier van ben ik verplicht sijn Maj. opening te doen; zy zullen alle dagen wat nieuws zoeken te practiseren, zonder eenig effect te sorteren, dan alleen om uitstel te maken, en tyd te winnen. Overzulks, hoewel ons volkomen bescheid daar van is gegeven, zal ik nochtans alle devoir aanwenden, om de Commissie zo veel als mogelijk is, geamplificeert te krygen, of ten minsten, om die tot verwerpinge van de Brief uit te recken, alsoo ik sijn Majesteit niet en derf toezeggen, datter iet goeds uit deze mans handen zal komen; en het gene datter verworven word; zoo het al iets mocht zyn, zal, volgens sijn Majesteits believen, door den Heer *Brion* gesonden worden.

Wat nu sijn Majesteits verwondering aangaat, dat ik hem van de Bullen, die hy gewild heeft, dat ik voor hem hier sou zoeken te bekomen, niet te voren verwittigt heb; dient dit tot antwoord, dat, nademaal de zelve by den Paus te versoeken waren, en wy aan sijn Majesteit, door onse Brieven, de krankheid van Paus, hadden te kennen gegeven, en met eenen ook, dat

wy geen acces by hem konden bekomen, het onnodig ware, om in myne Missiven daar van te melden: latende nu sijn Majesteit weten, dat ik de zaken in versche memorie, gelyk als ook betaamt, houdende, de zelve aan den Paus nog niet en heb geopenbaard; ik en heb het ook niet voor raadsaam ingesien, om door het beyveren van de Bullen, sijn Majesteits principale zaak te doen verachteren, behalven dat ik tegen den Paus van de Hooft-Kerken iets zeide, waar op hy my tot antwoord gaf, dat daar in niets gedaan konde worden, voor en al eer dat de Cardinaal *Sanctorum quatuor* wederom frisch en gezond was geworden. Van andere zaken sprak ik niet; alzo wy by den Paus zo zelden gehoor kregen, dat wy genoeg te doen hadden, om onse tyd aan sijn Majesteits voornaamste zaak te besteden.

Op dat nu sijn Majesteit mocht weten, wat raad wy gepleegt hebben, om sijn Majesteits zaak voor te spreken, zoo sal hy gelieven te weten, dat dit Hof, gelyk het in alle andere zaken merkelyk afbreuk geleden heeft, zoo ook niet veel voorsien is van geleerde Mannen, en van die daar zijn, derven wy ons op ieder een niet verlaten, *ne causa Majestatis Vestræ illis denudata, adversariis illam prodere valeant*, dat is, op dat sijn Majesteits saak aan haar geopenbaart zijnde, zy de selve aan de wederpartyen niet en mochten komen te ontbloten; derhalven raadplegende als noch slechts met twee, waar van de eene genoemt word de Heer *Michiel*, en d'ander en Heer *Zigismundus*; wy aan d'ander sijde, merkende datter niets in het openbaar te versoeken viel, en dat als noch de nood niet en vereischte, om in het openbaar een dispuit aan te leggen, zoo hebben wy uw' Majesteits saak aan geen meer Perzonen Gecommuniceert. Nopende nu het Artykel, *quod papa non possit dispensare, dat de Paus geen dispenzatie kan geven*, daar heeft de Paus zelfs geen ooren na, om daar van te horen disputeren; en zoo hy slechts sijn Majesteits gonste mag behouden, zoo schynt hy sig selven daar niet aan te kreunen, of sijn Majesteits zaak, na dat Artykel gedecideert werde, of niet, indien hy 't slechts selfs niet en doet: edoch het schynt voorwaar, gelyk als men aan zyn maniere van doen lichtelijk kan bespeuren, dat hy geresolveert heeft, om zig niet vorder te bemoeien met sijn Majesteits zaak noch met sijn Perzoon, nog zig ook te stellen als party, maar te reguleren na dat sijn Ambassadeurs aldaar te werk gaan. Weshalven, indien myn Heer *Campegius* zijn Majesteit wilde beloven, om vry en openhertig zyn gevoelen te uiten, hebbende een genadigen Rechter, en verschynende aldaar met zodanige consultatien als ik van hier mocht brengen, om iets op dit Brievier of Schrift te seggen, zoo sou ik een goed vertrouwen hebben, alsoo zy de H. Anker zyn daar sijn Majesteit op rusten mag; maar van deze kant heeft men niet dan uitstel te verwachten: doch ik verzoeke, dat sijn Majesteit zulks aan myn Heer *Campegius*, noch aan myn Heer den Aarts-Bisschop laat blyken.

De Heer *Gregorius*, zend hier nevens aan sijn Majesteit, de belofte door den Paus gedaan, nopende zijn Majesteits zaak, als wanneer ik om zijn zaak naar *Venetien* ging; welke belofte, bestaande in de drie eerste woorden, te weten, *cum nos justitiam ejus causæ perpendentes, &c.* dat is, *als wy de gerechtigheid van die zaak overwegende, &c.*, al zo veel, of meer, doet tot bevordering van het gene in sijn Majesteits zaak gedaan zal moeten worden, dan of de Decretale Commissie, onder den Cardinaal *Campegius* rustende, vertoond wierd. En dit mag zijn Majesteit, aan wien het hem belieft, in zyn Raad vry tonen; oordelende, na myn gering verstand, dat het daarom niet voegen zou, om in deze conjuncture van tyd, den Paus over die zaak wederom aan boort te komen.

Ik begere ootmoedig van sijn Majesteit, dat ik voor den gemelden Heer *Gregorius* een

een Suppliant mag zijn ; invoegen dat door zijn Majesteits bevel, aan zijn Factoors aldaar betalinge geschiede voor zodanige kostpenningen als zijn Majesteit hem toelegt : want om niet te reppen van zijn trouhertige , oprechte , vlytige dienst , die ik voor dezen, en nu ook aan hem hier bespeure, zoo verzeker ik zijn Majesteit dat hy hier een pompeus en prachtig leven voert ter eere van zijn Konink. Majesteit: en dat hy in deze zobere tijd tot de uiterste nood zal vervallen , ten zy dat zijn Majesteit hem de behulpzame hand biede: hebbende nu voor deze reis niet meer aan zijn Majesteit in het particulier te schrijven dan het geene alrede in onze algemeene Missiven is vervat , zoo verzoek ik op zijn Majesteit dat ik weten mag wat zijn believen is in geval dat alhier niet anders te doen valt. Hier mede afbrekende, bid ik God almachtig, dat hy zijn Koninkl. Majesteit beware ; en een korte en spoedige verrichtinge geve van deze zaak, volgens zijn Majesteits voornemen en wensch. Uyt *Romen*, 21. April.

Zijn Majesteits ootmoedigste Onderdaan, Dienaar, en Orateur.

Steven Gardinier.

No. 27.

Een Bil of zeker schrift om Cranmer, Aarts-Bisschop van Cantelberg, te verbranden.

Philippus en Maria, &c.

r., t. 2, c. 3, il. c. ar. 2. r. *Aan den trouhertigen Nicolaas , Aarts-Bisschop van Jork, Heer Cancelier van Engeland, groetenis. Wy willen en gebieden u, dat gy, zoo dra als u dit voor komt, een zeker schrift op en instelt, om Thomas Cranmer, onlangs gewezene Aarts-Bisschop van Cantelberg, om het leven te brengen; en het zelve zo ingestelt zijnde, te zegelen met ons groote Zegel van Engeland , zijnde onder uwe bewaringe, volgens den inhoud en het formulier van dit na volgende.*

Philippus en Maria, door Godts Genade, &c. aan den Majoor en Land-drost van Oxford. Alzoo onze zeer H. Vader Paus *Paulus* de IV. van die naam, volgens het uitgesproken vonnis, waar in d'order van het recht in dat deel vereischt , van ons in alles is onderhouden , en volgens de canonike wetten na recht en uitspraak, *Thomas Cranmer*, nu onlangs gewezene Aarts-Bisschop van Cantelberg, een Opperhooft der ketters, een geanathematizeerde of vervloekte, en openbaar ketter, van wegen zijne verscheidene godloose openbare dwalingen , vervloekte ketterien, en zeer snoode, verfoeyelijke opinien, welke tegen ons Catholijk geloof, en het besluit van d'algemeene Kerk vlak strijdig zijn: en door den voornoemden *Thomas Cranmer* op velerlei wyzen zijn bedreven, in het openbaar, en hertnekkiglijk van hem staande gehouden en voorgestaan , geoordeelt , verklaart , uitgesproken en gecondemneert heeft: en dat om dezelve oorzaak onze H. Vader Paus *Paulus* de IV. judicielijk ende finitivelijk, na ouder gewoonte, dezen *Thomas Cranmer* van zijn Aarts-Bisdom, andere Bisdommen, bedieningen en beneficien heeft ontbloot en afgezet , gelijk als wy daar volkomen kennis van hebben ; en dewijl ook de eerwaardige Vader in Christus Eduward, Bisschop van *Lonnen*, en *Thomas*, Bisschop van *Eli*, door autoriteyt van dezelve onze H. Vader de Paus, den gemelden *Thomas Cranmer* van alle ordre, bedieninge, en Kerkelijke digniteiten, als een opper-hooft der kettery, en een openbaren ketter metter daad hebben afgezet; uit kracht waar van de zelfde *Thomas Cranmer* tegenwoordig ketter en Aarts-ketter, rechtveerdiglijk , wettelijk , en op een regelmatige wyze veroordeelt, verwezen, en afgezet is ; en dat ook de Moeder , de Kerke, tegen zoo een verrot en verfoeyelijk lidmaat en Aarts-ketter niet meer kan noch behoort te doen , zoo hebben dan dezelve eerwaardige Vaders, den zelfden *Uit het latijn vertaalt.*

Thomas Cranmer veroordeelt, ketter en Aarts-ketter ons in handen gegeven, en aan onze macht en Wereltlijke Perzonen overgelevert, aanbevolen en laten berusten, gelijk als ons door de patenten of open brieven der zelve eerwaardige Vaders gemaakt, in onze Cancellery is verwittigt. Wy dan als be-yveraars der gerechtigheid en beschermers van het algemeen geloof, willende de H. Kerke, mitsgaders des zelfs rechten en vryheden, en het Catholijk of algemeen Geloof voorstaan en verdedigen, zijn gezind om zodanige ketteryen en dwalingen over al, voor zoo veel in onze macht is, uit te roeyen, en den gemelden *Thomas Cranmer*, Aarts-ketter, overtuigt, verwezen en afgezet zijnde, na behoren te straffen. Merkende dan nu dat zodanige ketter en Aarts-ketter, op gemelde wyze overtuigt, ter dood verwezen en afgezet zijnde, volgens de wetten en gewoonten van ons Rijk hier in *Engeland*, behoorde verbrand te worden; zoo gebieden wy u, dat gy den voornoemden *Thomas Cranmer*, die in uwe bewaring is, op een openbare plaats, buiten de vryheid van onze Stad Oxford, om de voornoemde oorzaak, voor het Volk in het vier zult werpen, en daar in metter daad doen verbranden; tot verfoeyinge van zoo een afgrijzelijke misdaad en openbaar spiegel voor andere Christenen. En dat op boete en gevaar daar aan vast, en voor zoo veel als gy het voor ons zult konnen verantwoorden, geenzins komt na te laten. Waar van wy zelfs getuigen zijn, tot *Westmunster op den* 24. *February, in het* 2. *en* 3. *Jaar van de Koning en Koninginne.*

En dit schrift van ons de Koninginne Ondertekent, zal u tot een genoegzame verzekeringe en ontlastinge dienen.

No. 28.

Een zeker Commissie aan den Bisschop Bonner, en andere, om de gedenk-Boeken na te zien en t' onderzoeken.

Philippus en Maria, &c.

Den Eerwaardigen Vader in Christo, Edmund, Bisschop van Lonnen; en aan onzen zeer geliefden Henrik Kool, Doctor in de Godheid, en Deken van St. Pauli Hooft Kerk tot Lonnen; en Thomas Martijn Ridder, en Doctor in de Rechten, zy groetenis. Rot. pat. 3. 4. Philip. Mar. 12. par.

Wy hebben verstaan dat ten tijde van de laatste scheuringe en verdeeltheid, verscheiden rekeningen, boeken, papieren, instrumenten en andere schriften tegens de professien van de Paus zijn Heiligheid, en d'Apostolische Stoel, gepractizeert, uitgegeven en gemaakt zijn: dat men ook in de Kloosters en andere geestelijke Huizen, verscheiden on-eerlike onderzoekingen heeft gedaan, dienende veel eer om alle goede Religie en Religieuze Huizen te ruineren, dan om eenige waarheid die daar in steekt. Welke schriften &c. zoo ons bericht is, aan verscheiden Rekenmeesters en andere beampten en Ministers van dit ons Koninkrijk van *Engeland* overgelevert en in bewaring gegeven zijn. Doch willende dat gemelde schriften aan den dag gebracht worden, om dezelve te mogen overleggen, en in ordre brengen na onze begeerte en welbehagen: en ons verlatende op uwe getrouheid, wysheid en discretie, zoo hebben wy u daar toe voor onze Gecommitteerde geordineert en bestemt; gevende aan u-l. of aan twee van u volmacht en autoriteit, om alle de voornoemde Rekenmeesters en andere beampten en Dienaren, binnen dit ons Rijk, voor u-l. te doen verschijnen, in welkers handen, bewaringe, wetenschap en bezittinge eenige der gemelde rekeningen, boeken, schriften &c. gekomen zijn; haar allen en een ider van haar in het byzonder wel scherpelijk belastende dat zy deze rekeningen, boeken, instrumenten, schriften &c. als zy voor u komen, mede brengen: en op haar eed, of anderzins, u-l. oprechte certificatie en opdracht doen van alle

alle de particuliere meermaals genoemde zaken; ul. belastende de zelve ailesins na uw wijsheid en discretie na te zien, en uit te voeren.

En ons believen en bevel is, dat gy-l. van alles wat gy daar in gedaan hebt, de weet doet aan onzen zeer eerwaardigen Vader in Christo, en zeer lieve Neef *Reginal Poel*, Heer Cardinaal, Aards-Bisschop van *Cantelberg*, Metropolitaan en Opper-Kerk-Voogd van *Engeland*, op dat daar nader ordre in gestelt worde na behoren; belastende en gebiedende alle Justiciers van Vrede, Officieren, Schouten, Dienaren en Onderdanen, hier toe behulpzaam te zijn, en dit ons gebod vlijtig na te komen, om alzoo onze ongenade en straffe te ontkomen. Waar van getuigen zijn de Koning en Koninginne, tot *Greenwich* 29. December.

Door de Koning en Koninginne.

No. 29.

otton. br. cop. . 2. t het atijn.

Commissie aan Cromwel, om het bewind te voeren over alle Kerkelijke zaken.

Henricus de achtste, door Gods genade, Koning van Engeland en Frankrijk, Beschermer des Geloofs, en onder Christus, Opper-Hooft van de gantsche Kerk van Engeland, aan onze beminde A. B. C. D. zy groetenis.

HOewel het onze Koninklyke waardigheid, als de voortreffelijkste, (van die tijdt af, dat de Scepter van dit ons Koninkrijk van Engeland, ons, door de bestieringe van Gods genade, is opgedragen) met recht wel voegt onze opperste autoriteit op der Aarden over de Kerke van Engeland, onder Christus te oeffenen; en dat wy ook daar toe eenigzins genoodzaakt worden, nademaal dat de gene, die de zorge en het bewind daar van haar zelven voornaamlijk aanmatigden, haar eigen interest veel eer, dan d'algemeene welstand daar van behertigende, zo door al te groote vryheid en achteloosheid, als door haar kwaad exempel, de zelve eindelijk tot zo groote elende hebben laten vervallen, dat men niet zonder reden te vrezen heeft, dat se Christus nu voor zijn eigen Bruid naauwlijks zal willen erkennen. Dewijl dan aan onze Koninklyke achtbaarheid, (waar aan de voornaamste en opperste, naast God, autoriteit over allerlei Inwoonderen van dit ons Rijk, zonder onderscheid van geslachte, ouderdom, order of conditie, volgens het getuigenisse van de heilige uitspraak, van boven uit den Hemel is aanbevolen) de plicht van deze bedieninge berust, om de Kerke van de distelen en doornen der ondeugden, voor zoo veel als wy met Gods hulpe konnen doen, te zuiveren, en daar in de zaden en planten van deugden te zaaijen, en te poten. Daar en boven nadien dat deze, die van wegen de zelve Kerk voor dezen haar zelven de censure over andere toeschreven, oordeelden dat zy zelfs van geen mensch behoorden gecensureert of gestraft te worden; en dat zy zoo met anderen op te dragen de zorge, van het gene dagelijks te bestraffen valt, als door haar eigen verdorvene manieren, de gemeene man meer als andere, komen te ergeren, zoo dat zy wel te recht zelfs vroom zijnde tot alle deugden, maar in het tegendeel onvroom zijnde, tot alle godloosheid den weg banen. Met deze persoonen, dan als de fontein en bron-ader zijnde, hebben wy geoordeelt, dat men een aanvang behoorde te nemen, om een algemeene reformatie in ons Koninkrijk, en in de Kerke van Engeland te maken; ons zelven met deze goede hoope paaijende, dat de fontein-aderen eerst gezuivert zijnde, de Revier daar na helder en klaar zal lopen. Edoch, alzoo wy in alle hoeken aan ons Rijk zelfs in eigen persoon niet tegenwoordig konnen zijn, om het bovenverhaalde te mogen uitvoeren, moeten wy derhalven op de getrouwheid van andere Dienaars steunende, dit ampt haar opdragen, om hier in onze plaats te bekleden, en een gedeelte van onze zorge en bekommering op haar

haar te nemen. Nadien wy dan onzen zeer geliefden *Thomas Cromwel*, onzen Opperste Geheim-schrijver en Zegel-bewaarder, gestelt, gedeputeert, en geordineert hebben, (als klaarder uit den inhoud van deze onze Missive zal blyken, volgens onze autoriteit als Opper-hooft van gemelde Kerk van Engeland) om allerlei Kerkelijke zaken te mogen verhandelen, en reden-zisten; als ook, om allerlei jurisdictie, autoriteit en Kerkelyke macht, die ons, als Hooft daar van, toekomt, overal binnen dit ons Koninkrijk, en in alle plaatsen die onder ons gebied staan, te oeffenen: als onze generale Stedehouder, en voornaamste gezette Rechter, bekrachtigt met deze macht, om andere Gecommitteerden tot uitvoeringe van het bovenverhaalde te mogen ordineren, volgens andere onze Patenten, met ons Groot Zegel verzegelt. Doch evenwel alzoo hy zelfs met onze affairen, en die van het gantsche Rijk, zoo zeer is beslommert, dat hy deze gemelde zaken in eigen persoon niet en kan waarnemen, en daar op ul. A. B C. D. te vooren beproeft hebbende, tot onze Gecommitteerde gestelt en geordineert heeft, om alles, dat hier onder verhaalt staat, t'elkens en uit onze naam uit te voeren, en in 't werk te stellen. Wy dan kennende voor goed en aangenaam, en keurende voor grondig en bondig zoodanige besendinge, ordineringe en stellinge, geven ul. volmacht, om inspectie te nemen, zoo van de Hoofden, als van de Ledematen, zoo wel van bezet zijnde, als openstaande Bedieningen, zoo dikmaals en wanneer het ul. goed dunken zal, om na alle Kerken, en ieder in het bysonder, ook na Aards-Bisschoplyke, Cathedrale en Collegiale, alle Gasthuizen en Kloosters, zoo van Mannen als Vrouwen, Prioorschappen, en daar Meesters over gestelt zijn, Digniteiten, Officien, Huizen, en andere Kerkelyke plaatsen, zo wel van Schoolen, als Regulieren, uitgezondert en niet uitgezondert, en van alle die onder ons Rijk van Engeland staan, en daar in gestelt zijn, Landschappen, Steden, Landen, Heerlijkheden, waar de zelve ook gelegen mochten zijn, van wat digniteit, voor-recht, order, regel of conditie, en na dér zelver stand en gelegentheid, zoo in het Geestlyke als Wereldlyke, midsgaders na haar leven, manieren en ommegang, zoo van Presidenten of Bisschoppen daar van, wat naam of aanzien dat zy mogen dragen, alwaar net van Aards-Bisschoppen, of Bisschoppen, als van alle andere particuliere persoonen die daar in leven, te mogen vernemen, en doen vernemen: en om de gene die daar niet willen na luisteren, of die gy hier in breukvallig mocht bevinden, na eisch des misdaads te mogen straffen; en om de zelve, zoo de hoedanigheid der overtredinge van zulken gewichte mocht zijn, van hare Bedieningen, of voor een tijd te doen stil staan, of voor altijd af te zetten, en haar de zelve t'ontnemen: en ook om de vruchten en inkomsten van zodanige Kerken en beneficien, zoo 't ul. mocht goed dunken, haar afhandig te maken, en te bezorgen, dat ze in goê handen, en in een veilige bewaring zijn; als ook om te belasten, dat zoodanige gesequestreerde, of afhandig gemaakte goederen, wel geadministreert, en altemaal netjes en na behooren geinventarizeert worden; en dat ten tijde van d'ommegang pertinente rekenschap van al het voornoemde worde afgevordert.

Als ook, om door onze autoriteit, zoo particuliere als generale Wetten en Ordinantien, na eisch der zake, tot een goede en lofl ke onderhoudinge of reformatie van persoonen, te maken en in te stellen, haar belastende de zelve na te komen: en om de overtreders daar van na behooren te straffen, midsgaders om Kerkelyke Vergaderingen, Capittels en Conventen, zoo speciale, als generale, over het boven verhaalde, of eenige andere zaken en rekeningen, zoo dikmaals, wanneer en waar het ul. gevoeglijkst dunkt, te mogen toestaan en ook by een roepen: de zelve te doen

continueren; of uitstellen, na uw welgevallen; statuerende en ordinerende, dat de Geestelijkheid en het Volk in zoodanige Kerkelyke Vergaderingen en Capittels haar presenteeren, en dat gy-l. dan aldaar presiderende, de dingen instelt en ordineert, die na uw goeddunken, tot reformatie en verbeteringe van plaatzen, perzoonen, en gemelde orders best mochten dienen; en waar door gy-l. de voornoemde Kerken, plaatzen en perzonen tot een eerlyker stand, en loflijker maniere van leven, beter en krachtiger zult kunnen brengen: herstellende en straffende met eenen de fouten, uitspoorigheden en misdaden van alle onze Onderdanen, na datze haar openbaren: haar ook uit alle Gewesten in dit ons Koninkrijk, indien het ul. zo raadzaam dunkt, over de gemelde misdaden, of over eenige andere zaken, die eenigzins den Kerken-Raad aangaan, voor ul. te mogen dagvaarden, de rebellige en hartnekkige zoo met Kerkelyke censuren en straffen, als met d'opleggingе van boete, en andere rechtsmiddelen dezes Rijks, in den toom houden, en kastijden. De Kerklyke zaken en affairen te mogen onderzoeken en uitvorschen; en dan daar over een uitspraak gedaan hebbende, zoodanige Onderdanen te dwingen, dat zy daar mede te vreden zijn. Het overgeven en afstaan van Kerken of bedieningen door eenige der voornoemde perzonen alrede gedaan, of noch te doen staande, te mogen aannemen, met verklaringe, dat de overgegevene Kerken en bedieningen vacant zijn, of open staan, en ook daar voor zullen gehouden worden, van en over de bezoldingen, vruchten en inkomsten der gemelde Kerkelyke bedieningen te mogen spreken, handelen, een besluit maken, en daar van disponeren: midsgaders om allerlei verandering die daar mocht voorvallen bekwame perzonen, en dieze verzoeken, op te dragen: jaarlijksche en behoorlijke zalaris aan zoodanige perzonen, die hare bedieninge overgeven, toe te wijzen; belasten en verbindende de voornoemde Kerken en plaatsen, tot betalinge van zoodanig zalaris, en om de Decreten dies aangaande te verkondigen, en d'onkosten van penningen, daar toe noodig, te helpen dragen.

Om ook de verkiezingen van alle Bisschoppen, die door zoodanige verkiezinge plegen aangenomen te worden, by te woonen, en aldaar de voorzittinge te hebben; informerende en te recht helpende den genen, die daar toe verkooren zal worden: hier nevens ook om alle verkiezingen na behooren gedaan en ingegaan, en ook de perzonen, daar toe alreede verkoozen, of die noch te verkiezen staan, te bevestigen; en in het tegendeel af te schaffen, en te niete doende de verkiezinge, hier tegen aangegaan. Om ook de instellingen en inwyjingen in eenige van de voornoemde Kerken en plaatzen, gedurende onze ommegang, te besteden aan zodanige bekwame, en na behooren voorgedragene perzonen, met de zelve in de reële, actuele en lichaamlyke bezittinge van deze meermaals gemelde Kerken en plaatsen in te voeren, of te belasten, dat zy alzoo ingevoert worden, haar opdragende alle rechten en privilegien die daar toe behooren.

NB. *Het resterende hier noch toe behoorende, is te zoek.*

No. 30.

Een zeker Schrift, geschreven door de Monniken van Glassenbury, tot oprechtinge van dat Klooster.

Het Origineel.

Aan den Eerwaardigen Heer, den Kamerling van hare Koninklijke Majesteit.

WY, mijn Heers daaglijksche Supplianten by God, eertijds in het Huis van *Glassenbury*, nu Monniken alhier tot *West-Munster*, verzoeken zeer ootmoediglijk, dat mijn Heer zijn gewoonlyke goedheid ge-

gelieven te tonen, gelijk alsze haar immer en altoos voor dezen genegen heeft getoont, tot Godes eere, en tot dienst van hare Koninklijke Majesteiten; zoo ook nu wederom, ter eere van God en hare Koninklijke Majesteiten; om hare Majesteit haar genadige belofte, nopende het oprechten van het gewezene Klooster van *Gassenbury*, indachtig te maken, waar van het hare goedheid gelieft heeft verklaringe te doen. Waar op dan wy, myns Heeren dagelijkze Supplianten, verstaan hebbende, dat myn Heer Cardinaal daar toe gezind is, de particulariteiten daar van opgesteld hebben; en op de assurantie van myn Heer Tresaurier, hebben onze Vrienden begost te timmeren, en aan het repareren daar van groote onkosten gedaan: dies niet te min blyft het werk nu t'eenemaal steken; wy beelden ons in vergetenheid daar van d'oorzaak te zijn: 't welk hare Majesteit zoo gevoegelijk niet te verstaan gegeven kan worden, dan door myn Heers voorspraak en hulpe. Aanmerkende dan myn Heers zeer godvruchtigen aard, zoo is het dat wy op dat vertrouwen, de vrymoedigheid gebruiken, om zulks te verzoeken, myn Heer verzekerende, dat, zoo lang als wy, of onze nakomelingen leven, en de wereld duurt, wy myns Heeren in onze Gebeden tot God altyd gedachtig zullen zyn, zoo myn goede Heer het zelve gelieve by der hand te nemen.

Wy en verzoeken niet, datter iets tot d'opbouwinge daar van gegeven worde, dan alleen het huis, en des zelfs stand of erf; het gene daar noch aan ontbreekt, zullen de gewonelijke inkomsten goed maken; maar datter slechts zommige van ons in ons geestelijk habyt alhier mogen wonen, en ons zelven met onzer handen werk en Land-bouwery generen; tot dat door de weldadigheid van goe Luiden ons getal grooter worde; en nademaal de Huis-luiden tot onze Religie zoo zeer gezind zijn, zoo vertrouwen wy, dat zy ons daarom tot des zelfs opbouwinge en stofferinge te eerder assistentie zullen doen; waar door wy lichtelijk een groote nederstorting zouden konnen voorkomen, en geen klein deel van het geheel opbouwen, tot Godes eere, en meerder voorspoed van hare Koninklyke Majesteiten, en hun gantsche Rijk. Want buiten alle twyfel, in het welnemen van myn Heer, heeft God ooit eenig schelmstuk, zedert de scheppinge der wereld, gestraft, zoo mag, onzes oordeels, d'ondergang van *Glassenbury*, daar by vergeleken worden; niet, als andere plaatzen, overgegeven, maar met gewelt afgeperst; de Abt wierd, nevens twee onnozele vrome Monneken, metter vaart omgebracht: zoo dat ingeval de Hooge-School, of zeker geleerde Kerken-Raad, de zaak eens kwamen te onderzoeken, zy zouden gewaar worden, datter vry grooter gevaar in steekt, dan men doorgaans oordeeld: invoegen, dat hier door hare Koninklijke Majesteit tot des zelfs oprechtinge of opbouwinge, te eerder lichtelijk zal bewogen worden; te weten, om dat het een zeer oud, en over het gantsche Christendom vermaard Huis is; waar van de eerste stigter is geweest *Joseph* van *Arimathea*, (die het doode lichaam van onzen Heiland Jesus Christus van het Kruis nam) en ligt tot *Glassenbury* begraven: en hem smeken wy, dat hy met ons Christum bidde, dat alle myn Heers affairen gelukkig en voorspoedig mogen toegaan, doch nu voor al ten opzicht van dit ons ootmoedig verzoek; op dat wy in *Glassenbury* voor den Koning en Koninginne mogen doen, het gene onze Fondateurs of Stichters hebben gedaan, en voor myn goede Heer, als een zonderling weldoender.

Mijn Heers Supplianten tot West-Munster,
Johan Phagan.
Johan Not.
Willem Ailewold.
Willem Kentwyn.

No. 31.

No. 31.

Mijn Heer Eduward Carns Missive uit Romen: tonende hoe geveinsdelijk de Paus in het stuk van een algemeene Vrede met hem handelde.

Het Origineel.

Ex arch. Reg. HEt zal sijn Koninklijke Majesteit gelieven te weten, dat *Frans* de *Post*, alhier op Christi Corpus dag met sijn Majesteits genadige Missive aangekomen is, rakende zoo wel de expeditie van de Bisdommen van *Winchester* en *Chester*, als ook sijn Heiligheid den Paus, nevens de uwe aan my, gedateert op den 30. Maart: volgens den inhoud waar van ik 's daags daar aan audientie verzocht te mogen hebben by zyn Heiligheid. Waar op ik tot antwoord kreeg, dat ik die op den 6. dito zou hebben. Verschynende nu voor den Paus, (hem te voren sijn Koninklijke Majesteits Missive behandigt hebbende, welke hy in het bywezen van myn Heer den Cardinaal *Morone* las) zoo zeide hy dat hy aan die Gebenedyde Koninginne, en deugdryke lieve Dochter, ten hoogsten was verplicht, die aan hem zoo een dankbare en ootmoedige Brief hadde geschreven: zeggende, die te willen bewaren, en in de Consistory voor all' de eerwaardige Heeren, zyn Broeders, in het openbaar lezen; hy seide ook aan sijn Ambassadeur aldaar in *Engeland* grootelijks gehouden te zyn, dat hy aan sijn Koninklijke Majesteit zoo een loffelijke getuigenis van hem gaf. Waar op ik aan hem sijn Majesteits believen te kennen gaf, volgens myne instructien, slaande niet een gedeelte daar van over: waar op hy antwoorde, dat zyne genegentheid tot die gezegende Koninginne (halende een Kruis over uw' Majesteits naam in de Missive gementioneert) zoo groot niet en was, noch konde zyn, als hare Majesteits goedheid verdiende; doch zeide hy, hier mag zijn Koninklijke Majesteit zig van verzekert houden, dat zyn affectie en goede genegendheid niet alleen continueren, maar ook zeer merkelijk zal aangroeyen; en dat tot satisfactie van zijn Majesteit alles dat in zijn vermogen is, zou doen.

Wat nu belangt, het bekomen van een volkomen Vrede tusschen den Keizer, sijn Koninl. Majest. en de Koning van *Vrankrijk*; hy was ten hoogsten verblyd, horende dat sijn Majesteit in geen gebreke zou blyven, om de laatst geslotene Treves tot een volkomen Vrede te helpen uitwerken. En wat zijn Perzoon aangaat, zeide tot dien einde, en tot ontlastinge van zijn gemoed voor God, twee Gesanten afgevaardigt te hebben: of anders, zeide hy, by aldien hy stil sweeg, en haar niet te kennen gave, hoe veel de Republyke van het gantsche Christendom aan een volkomen vrede gelegen ware, dat dan God dit zyn stilswygen van zyn hand zou afeisschen, alzoo hy tot een opsiender over zyn kudde hier op Aarden is gesteld: want, zeide hy, het is hoog tyd, dat men de handen aan 't werk sla, vermits dat het Koninkrijk van *Polen* zoo wankelbaar is, en dat de Koning aldaar niet en kan, noch en derft, tegen haar iets aangaan, bezet zynde, rondom aan alle kanten met boze Secten; en ook de Roomsche Koning ontrent hem. Zy roepen zyn Heiligheid aan, om hulpe, en om daar in te voorzien, dat het beter toega: 't welk hy, zonder een algemeene Kerkelijke vergadering aan te stellen, niet en kan uitvoeren; en dit kan ook niet wel geschieden, ten zy dat gemelde Vrede voor afga; want of schoon datter een stilstand van Wapenen is, nochtans zal d'onlust en het misnoegen over het gepasseerde, en d'onsekerheid van Vrede, volk in dienst doen houden, en d'eene zal d'ander verdacht houden, invoegen, dat de passagien niet vry sullen mogen zyn, voor de gene die haar by de gemelde Concilie behoorden

te voegen: dat hy derhalven na zyn uiterste vermogen zal trachten, een Vrede te bekomen, zonder welke het onmogelijk voor hem zou ſijn iets goeds in de Kerken-Raad, te konnen uitvoeren. Zyn Heiligheid is gezind, om de algemeene Kerkelijke vergadering tot *Romen*, op het Hof van *St. Jan Lateranum* te houden, oordelende, om verſcheiden redenen die hy daar van gaf, dat het een zeer bekwame plaats daar toe is; als zynde de Hooft-Kerk van het Chriſtendom, en dat menigmaal voor dezen aldaar Goddelyke, en H. Kerkelyke vergaderingen gehouden zyn geweeſt; als ook, om dat deze Stad is het algemeene Vaderland, waar na toe de geheele Wereld haar vry en onbeſchroomt mag begeven, vertrouwende dat alle nootdruft te Water en te Lande derwaarts na toe gevoerd zal worden: nademaal ook dat in verſcheiden Kerkelyke vergaderingen ten tyde zyner voorſaten aangevangen, niet veel goeds konde uitgerecht worden; en dat men ſuſtineerde, dat het vry voordeliger zou geweeſt zyn, by aldien de Paus zelfs in eigen Perzoon, die Kerkelyke vergaderingen hadde by gewoont: hierom is het dat ſijn Heiligheid in deze vergadering zelfs wilde verſchynen; 't welk hy, eenigſins kreupel van ouderdom zynde, niet zou konnen doen, ingeval datze verre van hier gehouden wierd, alwaar hy zelfs in eigen Perzoon hoopt te zyn. Tot een ſlot nu van deſe zaak, in zulker voegen als de noot van het Chriſtendom vereiſcht, heeft hy twee Geſanten, de *Latere ſuo*, tegenwoordig afgevaardigt, waar in hy weet dat ſijn Majeſteit meer zal konnen doen, dan iemand anders: niet eens twyfelende, of hy zal zig ook daar toe zeer genegen tonen: zyn reden met deze woorden beſluitende, dat God de Heere zijn Majeſteit hadde bewaart, om de geheele Wereld te helpen. Waar op ik antwoorde, dat het ſijn Majeſteit aan zyn goede wil niet en zou ontbreken, noch aan iets dat tot bevordering daar van mocht dienen.

Wat nu de reddinge van *Winchester* en *Chester* aangaat, dat die met alle mogelijke ſpoed verrigt zou worden. De Paus heeft ook belooft ſijn Majeſteits zaak met alle vlyt te zullen begonſtigen en bevorderen; maar dat zulks wat langer tyd is vereiſſchende, nademaal de Rechtspleging aldaar door den Heer Ambaſſadeur geſchiedende, om een proeve te nemen van de jarelijkze waardy van *Winchester*, zekere Cardinalen aanbevolen moet worden, om in de Conſiſtorie rapport te doen, al eer datter een nieuwe taxatie kan geſchieeen; doch men zal geen tyd laten verloren gaan, maar met alle vlyt verzoeken, dat het mag geeffectueert worden. Nopende, een Penzioen voor myn Heer den Cardinaal, van tien duizend guldens 's jaars, de Paus zal die, na zyn Majeſteits begeerte, aſſigneren; invoegen dat men, met Gods hulpe, alles dies aangaande zoo dra zal verrichten, als mogelijk is; het welke de zeer eerwaardige Heer Cardinaal, die groote blydſchap en trooſt ſchept uit de Brieven door zyn Koninklijke Majeſteit hem toegezonden, dapper behertigt en beyvert, altyd zeer bereidwillig zynde, om alles dat zyn Majeſteit, of zyne Koninkrijken aangaat, uit te voeren.

Zedert mijn laatſte Miſſive van den 15. van de voorleden maand, is niet anders voorgevallen, dan dat de Cardinaal de *Caraffa*, op den 14. paſſato, van hier naar *Vrankrijk* vertrok, om verſcheiden antikwiteiten aan den Koning te vereeren. Zommige ſtrooyen alhier uit, dat zyn Commiſſie ten deele inhoud, om den Koning te bewegen tot aanneminge van het Hertogdom van *Paleano*, onder zyne beſcherminge, gelijk als hy *Parma* en *Mirandula* gedaan heeft. Daar zyn alrede veel Werk-luiden tot fortificatie van *Paleano*, *Neptino*, en *Roccadel Papa* vertrokken; ettelijke Capiteinen zijn ook belaſt derwaarts na toe te gaan: die ook al op de weg zyn.

d'Ambaſſadeur is na den Keizer, en zijn Ko-

Koninkl. Majesteit op den 30. van de voorleden maand vertrokken.

d'Ambassadeur van Polen is na zijn Heer en Meester vertrokken. Zijn verzoek by den Paus, zoo my bericht is, was, dat het den Priesters vry mocht staan te trouwen, en dat de Leeken het Nachtmaal onder beide gedaanten (te weten van brood en wyn) in Polen mochten ontfangen, en dat zekere inkomsten of Tienden van de Geestelijkheid tegen den Turk mochten geimployeert worden: hy gaf daar op, zoo ik verstaan heb, een algemeen antwoord, alle zodanige zaken refererende aan de generale Kerken-Raad.

Hier te *Romen* zijn ook met groote magnificentie van de Republijke van Genua vier Ambassadeurs aangekomen, prezenterende hare gehoorzaamheid aan zijn Heyligheid: dewelke my kwamen bezoeken, te kennen gevende de groote inclinatie en affectie die gemelde Republijke zijn Koninklijke Majesteit was toedragende, prezenterende met eenen aan dezelve alle minne, vriendschap en gedienstigheid, verzoekende op my zijn Majesteit daar van te willen adverteren.

Op den 24. van voorleden maand heeft de Paus de jaarlijkze Hoogheid zijner Kroninge geviert. My wierd aangedient van de geene daar toe geordineert, om te willen in het Capel verschynen; ik wierd ook door een van zijn Heyligheids Edele op dien dag by zijn Heiligheid ter middagmaal genodigt. Ik ten Hove verschynende, zoo heeft d'Ambassadeur van Portugaal, aldaar zijnde doe zijn Heiligheid uitkwam, my de plaats, onder alle d'Ambassadeurs, die ik gewoon was te bekleden, te weten, naast aan den Franzen Ambassadeur, willen ontnemen; en naast aan my heeft d'Ambassadeur van Polen willen zijn. Ik sprak den Ambassadeur van Portugal zoo vriendelijk aan als ik konde: en alzoo hy my de plaats niet en wilde vergonnen, nam ik hem by de arm, en zettede hem daar uit; zeggende: dat het altijd zijn Majesteit van *Engeland* zijn plaats was geweest; onder, of beneden my wilde hy niet staan, en dat hy aan mijn zyde stond, heb ik niet willen toe laten, alzoo zig d'Ambassadeur van Polen die plaats aanmatigde.

Hier op ging d'Ambassadeur van Polen aan den Hertog van Paleamo klagen, die op staande voet na den Paus ging; wien d'Ambassadeur van Portugal voort op de hielen volgde: de Paus verzochte dat hy van daar zou vertrekken: hy begeerde dat ik ook zulks insgelijks wilde doen; daar op kwam de Hertog by my, zeggende: de Paus zijn begeerte is dat gy ook zult vertrekken. Ik vroeg, waarom? Hy antwoorde, dat zijn Heyligheid op my verzocht dat ik toch wilde vertrekken, om alle twist en onlust voor te komen. Ik zeide daar geen oorzaak van te zijn, want zoo d'ander met zijn eigen plaats zig wilde vergenoegen, en niet met geweld de plaats, die in voorleden tijden d'Ambassadeurs van *Engeland* altijd plag toe te komen, in te nemen, dan had hy, noch ik ook, geen ongemak altoos te verwachten, niet staande na het geene hem niet toe en komt, noch betaamt te doen. Dit geheele jaar lang heeft hy daar nooit na gestaan als nu, en waarom dat hy het nu zou doen, kan ik niet weten; doch hy en zal die gewislijk van my niet hebben, of zijn Majesteit mocht het my gebieden: nademaal dat de Hof-meester van zijn Heyligheid getuigde dat ik van hem ter middagmaal was genodigt, en niet d'Ambassadeur van Portugal; maar dat hy van zelfs is gekomen.

Ik ben ten hoogsten aan den Markgraaf verplicht, alzoo hy op den Ambassadeur van Portugal zijn Broeder, moeyelijk was, dat hy tegen den Ambassadeur van *Engeland* zig zoo dorst aanstellen; en ontbood my, zoo dra als hy het verstaan had. Hy voorwaar en was'er niet, ik nam mijn plaats in, en hy mocht om een goed

geen komen zien, waar aan alle d'andere Ambassadeurs zeiden dat ik wel gedaan had: en andere, die zig neutraal droegen, gaven te kennen dat zy ook van dat verstand waren. Ik zeide tegen den Hertog, dat ik om geen mensch een zier van zijn Majesteits eere wilde laten vallen: alzoo het der Ambassadeurs van *Engelands* plaats is geweest by na duizend jaaren, al eer datter een Koning van Portugal was.

Anders is hier niet voorgevallen. Hier mede dan afkortende, bid ik God Almachtig dat hy zijn Konink. Majesteit in langdurige en voorspoedige gezondheid gelieve te bewaren.

Uyt Romen, den 9. Juny.
M.D.LVI.
Zijn Majesteits ootmoedigste onderdaan,
En arme dienaar,

EDUWARD CARN.

No. 32.

Een Commissie om de ketters op een gestrenge wyze te handelen.

Rota. pat. in dorso. Rot. 3. &c. 4. Phil. &c. Maria. 2. pag. *Philippus en Maria, door Gods genade, Koning en Koninginne van Engeland, Spangien, Vrankrijk, beide Cicilien, Jeruzalem, Yerland, Beschermers des geloofs, Aarts-Hertogen van Oostenrijk; Hertog van Bourgundien, Milanen en Brabant; Graven van Harspurg, Vlaanderen en Tyrol: aan den eerwaardigen Vader in Christo Edmund, Bisschop van Lonnen, en aan den eerwaardigen Vader in Christo, onzen trouhertige en zeer geliefde Raads Heer Thomas, Bisschop van Eli; en aan onzen trouhertige en zeer beminde Willem Windsor, Ridder, Heer van Windsor; Eduward North, Ridder, Heer van North; en aan onze trouhertige en zeer geliefde Raads Heeren Johan Bourn Ridder, een van onze voornaamste geheimschryvers; Johan, Mordaunt Ridder; Fransois Englefield Ridder; Eduward Walgrave, Ridder; Nicolaas Haar, Ridder, Opper-Secretaris op de Secretarykamer; aan Thomas Poop, Ridder; Rogier Cholmley, Ridder; Richard Raad, Ridder; Thomas Stradling, Ridder; Roeland Hill, Ridder; Willem Rastal, Advocaat; Henrik Kool, Deken van St. Paulus Kerk; Willem Roper en Randulph Cholmley Vaandrikken; Willem Koek, Thomas Marten, Johan Story en Johan Vaughan, Rechtsgeleerden, groetenis.*

Alzoo verscheiden Duivelse en boosaardige Perzonen, verscheiden valsche geruchten en oproerige lasteringen niet alleen gepractizeert, en van ons hebben uitgestrooit, maar ook velerley ketteryen en ketterze opinien onder de gemeene man gezaaid, en ook menigerley oproerige boeken in dit ons Koninkrijk uitgegeven, om alzoo twist, twedracht en muitery niet alleen onder onze goede onderdanen, maar ook tusschen ons en onze onderdanen te verwekken; ja ook daarenboven velerley andere ongebondene, dertele en ongeregelde feiten daagelijks hebben gepleegt, tot merkelijke stooringe van ons en ons Volk: zoo is't dan dat wy gezind zijnde zodanige muitemakers na behoren te straffen, en ons op uwe getrouheid, wysheid en discretie verlatende, hebben wy over zulks u-l. tot onze gecommitteerde geordineert en geautorizeert; gevende aan u-l. of aan drie Perzonen onder u, volkomen macht en autoriteyt, om te vernemen, (zoo wel by eede van twaalf eerlijke mannen, als door getuigen en alle andere politijke wegen die gyl. zoud konnen bedenken,) na alle ketteryen en ketterze opinien, ketterze en oproerige boeken, t'zamen sweeringen, valsche geruchten, scheldwoorden, schimp dichten &c. die een van ons beide Perzonen mochten raken, gepractizeert, gepubliceert en uitgestrooit onder de gemeene man; in wat Graafschap, Stad of plaats het mocht zijn binnen dit ons Koninkrijk van *Engeland*, of elders in andere uitheemsche Landen over zee; en om ook te vernemen na de invoerders, gebruikers, kopers, verkoopers, lezers, be-

bewaarders of vervoerders van zodanige brieven, boeken, geruchten &c. na alle hare medestanders, raads-luiden, medemakkers, styvers en aandryvers van zulke voornoemde feiten; gevende aan u-l. of aan drie van u-l. volmacht om na te voorschen, en na u te nemen allerley ketterze en oproerige Boeken, brieven, schriften &c. Waar gyl. ook eenige daar van zoud konnen aantreffen, het zy by de Boekedrukkers, Boekverkopers of by iemand anders. Om ook te vernemen, te aanhoren en af te handelen alle particuliere ongeschikte manieren van leven, onfatzoenlijke bejegeningen, beroerten, &c. die in eenige Kerken, Capellen, of andere gewyde plaatzen binnen dit Rijk geschieden; en ook na de geene die eenige Landen, Goederen, Ornamenten, Capitalen, Inkomsten, en ook Rekeningen, de voorschrevene Kerken, Capellen, &c. toebehoorende, achter de hand houden. Om ook te vernemen na de gene, die obstinatelijk weigeren het gezegende Sacrament des Altaars te prediken, de Mis te horen, in haar Karspel, of in eenig ander plaats, tot den Dienst geordineert, te komen; en ook na alle de gene, die geen Beêvaarden willen doen, het H. Water, noch H. Brood willen ontfangen; of die in eenig Kerk of Gewijde plaats haar zelven ongeschikt of oneerbiedig aanstellen; waar ook deze fouten in dit ons Koninkrijk bedreven mochten geweest zijn, of na dezen bedreven worden. Dit alles niet tegenstaande, zoo is onze wil en begeerte, dat zoo wanneer en zoo dikmaals een perzoon, of perzoonen, hier na voor ul. gedachvaart zijnde, hertnekkig by eenigerlei kettery, of ketterfche opinien blijft volharden, dat dan gyl. of drie onder u, zorge drage, dat de zelve perzoon, of perzonen, zoo stijf by haar stuk blyvende, van stonden aan in handen van zijn Ordinaris gelevert worde, om met hem, of haar, te handelen volgens de Geestelyke en Ecclesiastike Wetten. Wy geven ul. ook, of drie onder u, volmacht en autoriteit, om te vernemen en uit te vinden alle Boeven, Landloopers, Pypestellers, Muitemakers, of andere, die binnen de Stad *Lonnen*, of tien mylen binnen de jurisdictie daar van, noch residerende, daar voor verdacht worden gehouden; als ook, om naauw acht te nemen, waar eenige Kerken, Kapellen, of eenige andere Godshuizen, onder wat Bisdom dat het ook zou mogen zijn, komen te vergaan, of te vervallen; gevende aan ul. of aan drie van u, uit kracht hier van, volle macht en autoriteit, alle deze voorverhaalde zaken t'aanhooren, en daar over, als ook over alle andere misdaden, na uw wijsheid en discretie, een vonnis te strijken: willende en gebiedende, dat gy-l. of drie van u, tot navorschinge en uitvindinge van al het bovenverhaalde, van tijd tot tijd zoodanige wegen en middelen practizeert, en in 't werk stelt, als gy-l. of drie van u, zult oordeelen best, dienstig en nodig te zijn: en dat gy-l. na voor afgaande behoorlijk bewijs, en eigen mondelijke belijdenis der partyen, of door suffisante getuigen daar van verzekert zijnde, de bovengemelde abuizen zult zoeken te remedieren en reformeren, met de zelve persoonen een boete te doen betalen, gevangen te zetten, of eenige andere straffe, na uwe discretie, op te leggen. Wijders willen en gebieden wy, dat gy-l. alle wederspannige en ongehoorzame persoonen, op uwe citatie of appointement voor ul. niet compareerende, van wegen hare breukvalligheid in eenige van gemelde zaken, vast zult doen zetten, en daar laten zitten, tot dat gy-l. haar van hunne gevangenis komt t'ontslaan. Wy geven ul. ook mids dezen volkomen macht en autoriteit, om van ieder misdoender, of verdacht persoon, die voor u gedagvaart of gebracht wordt, te nemen tot ons gebruik, een Recognitie of Recognitien, Obligatie of Obligatien, van zoodage somme of sommen van penningen, als ul. goed zal dunken, van eenig verdacht persoon, zoo wel om hare persooneele verschy-

schyninge voor u, of om het volbrengen van uwe Orders en Decreten, als om de zekere en oprechte betalinge van zoodanige boete, of boetens, als gy-l. hier na, een misdoender behoorlijk overtuigt zijnde, fult komen op te leggen; om tot ons gebruik te betalen op zoodanige dagen en tijden, als by ul. of drie van u, vast gestelt, bepaalt en geordineert zal worden: en dat gy-l. diergelyke Recognitie, of Obligatie, als ontfan gen zijnde voor een zekere boete, of boetens, voor u niet ten vollen betaalt, met uw eigen hand en zegel op onze Secretary zult verzekeren, om zulks, na behooren, voor ons te konnen verantwoorden.

Hier nevens geven wy ul. of drie van u, mids dezen volkomen macht en autoriteit, om niet alleen alle misdoenders en verdachte persoonen voor ul. te dagvaarden, maar om ook zoo veel getuigen, als ul. goed zal dunken, voor ul. te doen komen, haar t'examineren, te dwingen te antwoorden, en op de H. Bijbel te sweeren, om van alles daar zy over geexamineert worden, de ronde waarheid te verklaren, om alzo tot nader opening en kennis der gemelde zaken, of eenige daar van, te mogen raken. Daar en boven begeren en willen wy, dat gy-l. of drie van u, een bekwaam persoon nomineren, en ordineren zult, om alle de penningen, daar gy-l. iemand om deze zijne delicten op geschat hebt, of de boete daar gy-l. hem in geslagen hebt, in te vorderen, op te halen, en t'ontfangen; gy zult ook dezen gemelden persoon, of andere, die gy-l. daar toe noch meer mocht imployeren, voor haar dienst en moeite zekere penningen toeleggen, na dat het ul. of drie van u, raadzaam zal dunken. Willende en gebiedende ul. of drie van ul. na dat de tijd van deze onze commissie verstreken zal zijn, aan onzen Thresorier bekent te maken, niet alleen de naam van gemelde Ontfanger, maar ook notitie te geven, waar op de Delinquanten van u getaxeert zijn; op dat, op het sluiten van de rekening des Ontfangers, blyken mach, wat ons gerechtlijk toekomt. Willende en met eenen gebiedende, dat alle onze Overzienders van Rekeninge, en andere, die in eenige bedieninge dies aangaande zijn, op het gezicht van gemelde Obligatien, door ul. of drie van u ondertekent, den zelven Ontfanger zijn Rekening afdoen, en betalen. Hierom dan willen en gebieden wy ul. onze voornoemde Gecommitteerden, om met alle vlijt alles, wat hier in verhaalt is, na te komen, en ook uit te voeren; niet tegenstaande alle onze Wetten, Statuten, Proclamatien, of andere Privilegien, Rechten, of Ordinantien, die tegens de boven verhaalde zaken strijdig zijn, of mochten schijnen te strijden.

Hier nevens willen en gebieden wy alle Schepens, Schouten, Sherifs, Landdrosten, en alle andere onze Officieren, Ministers, en getrouwe Onderdanen, dat zy, op uw bevel, ul. de behulpzame hand bieden, tot behoorlijke uitvoeringe hier van, voor zoo veel als zy in onze ongenade niet en willen vallen, en het zelve voor ons verantwoorden.

Wy willen ook, dat deze onze Patenten ul. tot een genoegzame verzekeringe, en verantwoordinge zullen dienen, voor ons, onze Erfgenamen, Successeurs, en ook voor alle andere persoonen, hoedanig dat zy ook zijn.

In oirkonde hier van, hebben wy Patenten of Plakkaten laten uitgaan, die een geheel jaar na datum dezes stand zullen houden. Waar van wy zelfs getuigen zijn tot *West-Munster*, 8. *February*, *in het derde en vierde jaar onzer Regeringe.*

No. 33.

Een Missive, door den Raad geschreven, waar in de zelve hare jalousie over de Princes Elizabet te kennen geeft.

Het Origineel.

MR. *Poop*, het zal u gelieven te verstaan, dat onder verscheiden andere Dui- *Cotton libr. Titus B. 2.*

Duivelsche streken, die *Dudly Ashton*, en andere Verraders in Vrankrijk, van tijd tot tijd, tot verstooringe van de ruste des Rijks, onderstaan hebben uit te voeren, zy nu onlangs *Cleyberdo* hebben overgezonden, de welke (zoo ik in mijn gevoelen van de man niet bedroogen ben) terwijl dat ik in *Wales* President was, van huisbraak beschuldigt wierd, en zou, 't en ware dat hy door hulpe zijner medemakkers vry geraakt had, die hem den Schouts Dienaar ontweldigde, om gemelde huisbraak, en verscheide andere roveryen en schelmstukken, zo vast gezet en bewaart geweest zijn, dat hy nu dezen aanslag niet en had konnen by der hand nemen. Deze man door deze Verraders naar d'uiterste Gewesten van *Essex* en *Suffolk* afgevaardigt zijnde, alwaar hy zich voor den Graaf van *Devonshire* uitgaf, heeft met paskwillen en valsche geruchten uit te strooijen, de goede naam en faam van de Princes *Elizabet* gelastert; zoekende alzoo, voor zoo veel als in zijn vermogen was, de Onderdanen van de Koning en Koninginne in die Gewesten tot oproer te verwekken, als klaarder blijkt uit deze copyen der gemelde Schriften en uitstrooijingen hier nevens aan U. E. gezonden. En hoewel dat het volk aldaar heeft doen blyken, dat zy oprechte en gehoorzame Onderdanen zijn, (nademaal dat zy, zoo dra als haar deze aanslag ter ooren was gekomen, uit hun eigen beweginge, en zonder daar toe belast te zijn, zoo veel van deze snoode booswichten als zy konden bekomen, hebben by de kop gevat, waar van hare sincere genegentheid tot hare Koninklijke Majesteiten genoeg kenbaar is; dies niet te min alzo deze zaak onder de gemeene man alrede ruchtbaar is, en dat lichtlijk veele persoonen daar een different gevoelen van zullen hebben, zo heeft het ons goed gedacht, om aan U. E. alle d'omstandigheden der zake bekent te maken, op dat mijn Heer aan de Princes *Elizabet* ter bekwame gelegentheid daar van opening mocht doen; en zy hier aan bespeuren, hoe weinig werk deze luiden maken, van haar zelven met log en bedrog te helpen, zoo zy slechts haar oogwit mogen bereiken: haar niet eens ontziende deze Princes, of iemand anders, te lasteren en faamroven; welke hare snoode praktijken nochtans, door Gods goedheid, geduurig aan den dag zijn gekomen, tot behoudinge van hare Koninklyke Majesteiten, en tot schande hunner vyanden. Weest hier mede van herten gegroet. *Uit Eltham*, 30 *July* M. D. LVI.

Uwe beminde Vrienden
Arundel.

Nic. Elorac. Canc.	*Thomas Ely.*
Henry Jernegam.	*R. Rochester.*

No. 34.

De Heer Eduard Carns Missive, over het suspenderen of opschorten van Cardinaal Poels Ambassaadschap.

Ex Chartophylac. Regic.

Het Origineel.

GElijk als ik zijn Koninklyke Majesteit in mijn voorige Missive van den 8. dito geadverteert heb, zoo heb ik alle de Cardinalen, die alhier van de Vergadering der Inquisitie zijn geinformeert, volgens advijs van d'eerwaardige Heer Cardinaal *Morone*, van de goede progressen en reformatien door den Heer Cardinaal aldaar, zoo onder de Geestlijkheid, als onder het Volk gedaan; niet alleen in zaken die den Godsdienst, maar ook de Repnblyke van Christi Kerk aangaan; invoegen dat het met Christi Religie aldaar zoo voorspoedig toegaat, dat 'er goede apparentie is, van alles met 'er tijd tot een gewenscht einde te brengen. Hierom heeft zijn Genade de Geestlijkheid van dat Rijk by een doen vergaderen, alwaar veel goede Ordinantien, tot handhavinge van het boven verhaalde, alrede zijn gepasseert; en vele andere zijnder op het Tapijt, en noch niet ten vollen ge-eindigt: welke zouden blyven steken, ingeval d'Ambassaadschap van daar herwaarts geroepen wierd,

wierd, waar door veele perfoonen in zijn Majefteits Rijk groot gevaar en fchade zouden komen te lijden, zo daar geen behoorlijke en volmaakte reformatie van de grond op gefchiede. Hierom heb ik haar gebeden, dat, zoo wanneer de zaak op het Tapijt gebracht wierd, zy de zelve zoo willen overwegen, dat zulk een goed beginfel, 't welk aldaar door zijn Majefteits goede directie is gefchied, door hun beleid alhier tot geen flimmer ftand gebracht werde, dan zijn Majefteit met geen kleine moeite altijd getracht heeft te brengen: waar by ik verfcheiden gevallen, die daaglijks zouden konnen gebeuren, voegde, die niet te redden waren, dan door d'autoriteit van deze Apoftolifche Stoel: en dat de gene, die nu eerft met de Kerk waren vereenigt, by haar eigen boze wegen veel eer zouden willen blijven, (welkers voorbeelden voor vele fchadelijk mochten zijn, dan herwaarts om hulpe komen: maar den Ambaffadeur aldaar by haar hebbende, zouden zy hem geern om hulpe aan boord komen.

Wat nu belangt het brengen van *Yerland* tot vereeniginge met de Kerk, waar aan ik twijffelde, of het gefchied ware, en volkomen uitgevoert, of niet; en by aldien het zoo al ware, nochtans zou het hoognodig zijn, dat 'er zoo wel onder de Geeftlijkheid, als onder het gemeene volk, een reformatie gefchiede; 't welk niet wel gelukken zou, ingeval dat aldaar geen Ambaffadeur ware refiderende. Dit is eigentlijk het flot der hooft-deelen, waar van ik haar informeerde, die het altemaal zeer dienftig oordeelden, dat de Gezandfchap daar ter plaatze zou blijven, waar toe zy ook haar uiterfte vlijt, om de bovenverhaalde redenen, zouden aanwenden: en zagen het voor zoo een hoogwichtige zaak aan, dat ingeval mijn Heer de Cardinaal daar alrede niet en ware, dat het dan noodig zou zijn, om hem veel eer derwaarts te fenden, dan t'huis t'ontbieden. En dit hebben, zo wel de Cardinaal *Morone*, als andere, immers gewilt dat ik den Paus zou voorflaan.

Hier op ging ik op den 12. dito zelfs by den Paus, als hem bedankende voor de bezorginge van de Kerk van *Chicefter*, en van de zeer loflijke en heerlijke getuigeniffe die hy van hare Koninklijke Majefteit op die tijd in de Confiftorie gaf, alwaar zijn Heiligheid hare Majefteit zoo zeer prees, dat hy noch zijn Apoftolifche Stoel, (zeide hy) aan eenige van de uwe zoo veel gonft en vriendfchap konde bewijzen, als zy wel verdiende; gelijk als hy ook gewiflijk, voor zoo veel als ik heb konnen vernemen, zulks doet, als de gelegentheid prefenteert van haar Majefteit te fpreeken, en dat met d'allergrootfte eerbiedigheid; invoegen dat de Paus my al te gaauw was, zeggende over mijn komfte verblijd te zijn, vertrouwende dat my God derwaarts hadde gefonden. Want 's daags te vooren had de Cardinaal *Pachecho* by hem geweeft, te kennen gevende, hoe zeer zijn Majefteit genegen was, om een vrede met hem en de Kerk in te gaan: en dat hy ook daar van daan een brief van den eerwaardigen Heer Cardinaal had ontfangen; die met zijn Majefteit gefprooken hebbende, merkte dat de zelve tot de vrede met zijn Heiligheid zoo zeer genegen was, als men konde wenfchen; waar aan zijn Heiligheid zeide een fonderling welgevallen te hebben, biddende God Almachtig met gevouwen handen, dat hy zijn Koninklyke Majefteit van *Engeland* die zinnen lang wilde laten behouden. Daar na begoft de Paus op te halen, hoe dat God voor zijn Majefteit hadde bezorgt, hem altijd verfterkt, en ook hare Koninklyke Majefteit, om dat Rijk van *Engeland* niet alleen, maar ook het gantfche Chriftendom, goed te doen; waar op zijn Heiligheid zoo een groot vertrouwen ftelde, dat het zelve, met hulpe van zijn Koninklyke Majefteit, een vrede tuffchen de Kerke en den Paus, te wege zal brengen; en wat hem aanging, hy wenfchte niet lievers, 't welk hy ook zou doen blyken, by aldien zijn Koninklyke Majefteit daar van eens geliefde te handelen: ja hy zeide, of fchoon hy daar veel

by

by mocht verliezen, zoo zou hy evenwel zijn Majesteits hert, zoo het mogelijk ware, zoeken te winnen.

Daar nu zijn Koninklyke Majesteit onderricht is, dat de Paus niemand gehoor wilde geven, van zijn Majesteit aan hem afgesonden, als onder andere *Francisco Pacheco*, en een zeker Borger van *Napels*: daar op zeide de Paus, nooit verstaan te hebben, dat *Francisco*, of gemelde Borger, eenig brief of woord van zijn Majesteit aan hem hadde; en zoo zy iets aan hem hadden gehad, dan zou hy, (die, volgens sijn zeggen, daaglijks gehoor geeft aan zoo veel, die het aan hem verzoeken, en haar niet afslaat) haar ook, of wie het ook ware, die zijn Koninklyke Majesteit had afgesonden, gehoor verleent hebben; en dit, zeide hy, konnen alle deze omstaanders getuigen, waar over hy ook God tot getuige riep: en nochtans zeide hy, word sijn Koninklyke Majesteit het contrary hier van wijs gemaakt, waarom ook, zeide hy, sijn Koninklyke Majesteit haar zelven inbeeld, genoeg te zijn, Audientie versocht te hebben, en zulks niet konnende verwerven, dat hy derhalven sijn gemoed voor God genoeg gekweten had, en daar op de schuld op sijn Heiligheid schoot; van welke dwalinge, zoo noemde ze de Paus, hy van herten wenschte, dat sijn Koninklyke Majesteit afgevoert mocht worden: alzoo de Paus uit haar liet vernemen, of zy ook eenige brieven hadden, of iets te zeggen aan hem uit de naam van sijn Majesteit, en dat hy van haar zulks nooit had konnen horen; weshalven begeerde de Paus op my, dat ik daar over aan sijn Majesteit zou schryven, en hem te kennen geven, dat het aan sijn Heiligheid niet en haperde, zeggende: dat, zo de Koning iemand aan hem gesonden had, dat hy hem geern gehoor zou gegeven hebben; en zoo het sijn Majesteit noch op deze tijd gelieft te doen, niemand zoo zeer daar over verblijd zal zijn, als hy: hier noch byvoegende, dat God, die hem tot die bediening geroepen had, wel wist, dat hy altijd genegen hadde geweest, om door een algemeene Kerkelyke Vergadering, een reformatie te maken over al in het Christendom, ter plaatse daar het best zou voegen, en dat hy niet en twijffelde, of hy zou zien dat het Christendom tot zulk een ordre was gebracht, dat dese ongeregeltheden, die in vele Gewesten nu d'overhand zo zeer hebben, herstelt zouden geweest zijn, hadden hem deze oorlogen zulk een moeite niet aangedaan; seggende met eenen, dat de Kerk uit haar zelven alleen niet machtig en is, om een oorlog te voeren, maar dat God uit een ander hoek hulpe verschaft heeft; doch evenwel soo hy de vrede kan bekomen, sal hy ze aannemen, al waar het, zeide hy, dat hy daar by schade kwame te lijden; hy bad my ook, op sijn Koninklyke Majesteit daar toe assistentie te willen verzoeken. Waar op ik, na voorgaande danksegginge voor sijn Heiligheids goede opinie van sijn Koninkl. Majesteit, als ook voor sijn zorge voor de Kerk van *Chichester*, zeide, dat ik verheugt was te horen, dat sijn Heiligheid soo seer genegen was tot vrede; verklarende zulks graag aan hare Koninklyke Majesteiten, volgens sijn Heiligheids begeerte, te willen bekent maken: en dat ik van verscheiden persoonen had gehoort, dat sijn Heiligheid aan niemand gehoor wilde geven, die van sijn Majesteit aan hem was gezonden, waar over ik zeer moeijelijk was; dies niet te min vertrouwde ik, dat 'er tusschen sijn Heiligheid, en sijn Majesteit, zoo groote vriendschap, als behoorde, opgerecht sou worden; en dat ik sedert den aanvang van dezen oorlog, daar nooit zoo goeden moed toe gehad heb, als nu, hoorende dat sijn Heiligheid daar zoo zeer toe genegen is, niet twijffelende, of de geheele wereld zal genoeg konnen sien, voor zoo veel als de reden plaats mag hebben, dat het sijn Majesteits schuld niet en is.

Of dit nu uit een behendigheid geschied zy, om te gratificeren, op dat 'er geen commotie aldaar tegen de Fransse, daar men hier meest voor bevreest is, mocht geschieden.

den, kan ik niet seggen, alsoo het dit Hof aan geen loose streken ontbreekt, die zy meenen dat haar te pas mochten komen. Dit is waar, dat de Paus en de Fransse met malkanderen nu over hoop liggen, en dat zy wederzijds, waar van alhier geloofwaardige geruchten gaan, op den anderen vry misnoegt zijn. Alle de Italianen, die de Paus in het Fransse Leger had, zijn weg geloopen; de Fransse hebben haar zeer kwalijk en vilein ig getracteert, en voornaamlijk Don *Antonio de Caraffa*, de Paus zijn Neef; zoo dat men hier oordeelt, dat de Paus een ander weg zou inslaan, by aldien hier iemand van wegen sijn Majesteit ware: om een Alliantie met sijn Heiligheid in te gaan: en belieft het sijn Majesteit tot dien einde iemand herwaarts te senden, het algemeen gevoelen der geaffectioneerde tot sijn Majesteit is, dat daar vry wat goeds uit zou konnen voortkomen.

Na dat de Paus, en ik, met den anderen deze woorden hadden verwisselt, klaagde ik zeer by sijn Heiligheid over een zaak, die my gezeid was, dat hy voorgenomen had te doen: en vermids sijn Koninklyke Majesteit my hier by sijn Heiligheid heeft gestelt, en de zaak zoodanig is, dat ze de handhavinge van de Republyke der Christelyke Religie in sijn Majesteits Rijk aldaar zo zeer betreft, heb ik, plichtshalven, niet konnen nalaten van de zelve aan sijn Heiligheid t'openbaren, op hope dat hy, die sich altijd zoo bereidwillig getoont heeft, aan hare Koninklyke Majesteiten, en het Rijk eenig dienst te doen, hier in nog tegenwoordig zig sou laten vinden: te weten hier in bestaande, dat de Paus sijn Ambassadeur uit Engeland gesind was t'huis t'ombieden, 't welk voor de Kerk van dat Rijk vry wat schadelijk zou zijn, eer dat alles aldaar te recht gestelt was: en ik openbaarde aan den Paus alle de voorverhaalde redenen, waar van ik aan de Cardinalen zoo wijdloopig bericht, als voor my doenlijk was, hadde gedaan. Daar op zeide hy, dat hy voor hare Majesteiten, en het Rijk, alles zeer gaarn zou willen doen, dat aan hem stond, 't en ware die van Engeland hem daar in hinderlijk mochten zijn. Wat nu aangaat, het t'huis ontbieden van sijn Ambassadeur uit Engeland, zeide hy, zulks alreede geschied te zijn; doch niet om iets in dat Rijk te brouwen, maar alleen, om dat het niet wel voegde, dat eenig Ambassadeur van de zyne binnen eenige Koninkryken, of jurisdictien van sijn Koninklyke Majesteit zou zijn; hierom had hy ook sijne Nuntioos uit *Napels*, *Spangien*, en uit alle Gewesten, daar Koningen regeren, en by gevolg uit *Engeland*, t'huis ontboden: echter, zeide hy, wil hare Koninklyke Majesteit aan hem over de continuatie van sijn Gezant aldaar schryven, zoo zou hy hem in sijn voorige autoriteit stellen, en haar alle andere dingen, die zy voor hem betaamlijk zou achten te doen, laten toekomen. Hier op antwoorde ik; dat het lang zou aanloopen, eer dat men hier te *Romen* uit *Engeland* bescheid konde krygen; en by aldien het in *Engeland* eens kenbaar wierdt, dat de Paus sijn Ambassadeur t'huis ontboden had, zoo was ik beducht, dat daar veel swarigheid uit ontstaan zou. Hierom versocht ik, dat sijn Heiligheid die Acte niet en wilde laten passeren; want indien het eens ruchtbaar wierd, dan zouden de godloze grooten troost, en de vrome veel hertzeer daar door bekomen, 't welk veel ongemak mocht veroorzaken. Daar op zeide hy, dat gedaan is, kan niet herdaan worden. Ik zeide, dat sijn Heiligheid met sijn Decreet zoo verre niet en was voortgevaren, of hy mocht wel modereren, dat het zich over *Engeland* niet uitstrekte: en ik zeide met eenen, hoe hy my getoont hadde, dat hy in al sijn bedrijf sijn Majesteits Rijk van *Engeland* van alle andere Koninklyke Rijken afgescheiden wilde hebben, en dat hy het nu zoo verre, als eenig ander, uitgezet had, dat derhalven zijn Heiligheid zulks in bedenking wilde nemen, en dat

toch

toch het Decreet in generlei wyze zig daar over uitstrekke. Hier op gaf de Paus tot antwoord, dat het met de achtbaarheid van de plaats die hy beklede, niet konde bestaan, om eenig gedeelte van een Decreet, in de Conzistorie zolemnelijk, en in het bywezen van alle de Cardinalen gepasseert, te herroepen. Ik zeide, dat zyn H. zulks met eere wel mocht doen, vermits hy het Decreet gevende, van zodanige onheilen die daar op mochten volgen, niet en was geinformeert: en zyn H. door my nu geinformeert zynde, mag het zelve met groot recht niet alleen herroepen, maar het betaamt hem ook wel zulks te doen: nademaal zyn H. de zorge voor aller menschen zielen is aanbevolen: en zoo door dit werk van zyn H. eenig ongemak mocht komen, dat zou immers zijn H. moeten verantwoorden; daar hy alles, als begonnen was, haar behorelijke gang latende gaan, alle boven verhaalde perijkelen voorgekomen mochten worden; zoo heeft dan nu zijn H. ter oorzaak hier van zuffizante reden om zijn Decreet te staken. Dit alles nam hy my ten goeden af, zeggende: ik moet noodzakelyk voor dat Rijk doen, al wat ik immers kan of vermag, en nadien morgen de Congregatie der Inquizitie aan gaat, zoo zal dan de zaak aldaar voorgedragen worden, en ik, zeide hy, zal myn best doen. Hy ried my te gaan na den Cardinaal *St. Jacobs*, en hem van de zaak t'onderrichten, op dat hy ook iets in de zaak mocht doen. Ik zeide dat ik het zou doen; doch ik had te voren by dezen Cardinaal geweest, en hem daar van volkomen geinformeert; dies niet te min ging ik wederom by hem, om de begeerte van de Paus aan hem bekent te maken; dewelke zeide zyn plicht daar in te zullen volbrengen. Voorwaar de Paus en Cardinalen, hadden de geheele tyd dat de Congregatie duurde, met deze zaak genoeg te doen. 's Morgens daar aan, gelijk als de Cardinalen zeiden, was het slot van de zaak, dat de Paus zelfs my bescheid zou geven. Gewisselijk hy hadde voorgenomen, de voornoemde Congregatie raad te vragen, al eer ik over het zelve Decreet by haar hadde geweest, maar niet om eenig gedeelte daar van te herroepen, dan alleen hoe men het best instellen zou. Had ik dan nu niet na hem toegegaan, het Decreet zou aan den dag gekomen hebben, nevens d'aankundinge, en het verbod daar van; maar dezen avond by den Paus zynde, om te weten, hoe het met de zaak geschapen stond; zoo heeft hy, na een langwylige oratie, ter eere van hare Koninklijke Majesteit gehad, my aldus aangesproken: wil hare Majesteit, om de continuatie van myn Ambassadeur aldaar, aan my schryven, om zodanige redenen als haar goed zal dunken, zoo zal ik den Heer Cardinaal ordre geven, om daar noch te blyven, maar het Decreet in een openbare Consistorie besloten, konde hy geensins herroepen. Ik stelde hem verscheiden zaken voor, dat hy't wel mogt doen, en dat het verscheiden van zijn voorzaten hadden gedaan, om redenen te voren niet bekent; nevens verscheiden exempelen in de Rechten, die ik hem te gemoet voerde; doch eindelyk zeide hy rond uit, zyn Decreet niet te willen herroepen. Maar, van wegen myn verzoek, zeide hy noch wat te willen toeven, en met de zaak niet te willen voortvaren, al eer hy van zijn Koninklijke Majesteit schryven had bekomen; belastende den *Dataris*, en Secretaris *Berigno*, dat zy zijn Decreet of besluit van gemelde herroepinge, zonder zijn speciaal bevel, niet zouden laten uitgaan, daar anders zeide hy, de bekentmakinge, nevens een opschortinge uitgegeven hadde geweest: en alzoo blyft alles staan, zoo datter niets aan den dag zal komen, tot dat men hare Majesteits antwoord kome te weten, daar de Paus na wacht: ondertusschen zal de Gezant aldaar zoo lang blyven.

Hier en is niet anders voorgevallen, dan dat op den 10. dito d'onlangs gewordene Hertog van *Paleano* van hier vertrokken is,

naar des Hertogs Leger, het welke *Civitella*, in zyn Majesteits Rijk van *Napels*, noch belegert houd. De gene die zijn Majesteit alhier schynen toe genegen te zijn, zeggen dat zy daar lang genoeg voor leggen zullen, al eer zy daar Meester van worden, dewyl dat zy die niet en konnen beschieten. Zy zeggen ook, dat de Graven de *Sancto Flore* en de *Sarme*, met twee duizend Zoldaten daar binnen liggen; vele Franzen zijn aldaar gesneuveld. Andere zeggen nochtans, dat deze Stad gevaar lyd van ingenomen te worden, nademaal de Franzen een heuvel hebben verovert, daar zy dapper uitschieten, in de Stad, en dat zy die van binnen den pas van eenige wateren hebben afgesneden, en de Stad ondermynt; de meeste alhier oordeelen, dat zy verloren arbeid zullen doen, alzoo deze plaats zeer sterk is.

De Galeyen van *Marzilien*, zijn over 6 a 7 dagen hier voor *Civita Vechia* gekomen, en hebben noch 12. Vaandels Franze Zoldaten mede gebracht, tot versterkinge van het Franze Leger; en voor zoo veel als ik heb konnen vernemen, zy gaan wederom heen, om noch meer Volk te halen, en haar Leger met versch Volk, in plaats van de geslagene, gedurig te voorzien. Van welke 12. Vaandels de Franze Ambassadeur drie verkoren heeft, welke hy, wel gemonteert zijnde, na den Hertog van *Guize* gezonden heeft; de resterende heeft hy ontslagen, maar alle de andere die daar kwamen, zijn naar het Leger vertrokken, om zodanige Capiteinen te dienen, die haar aldaar in plaats van d'andere, die gebleven zyn, willen aannemen. *Don Antonio de Caraffa*, is noch niet naar het Leger vertrokken, noch ook, zoo ik verstaan heb, daar toe gezind. Ik heb horen zeggen, dat de Hertog van *Alva*, geen 16. mylen van de Franzen ligt, met een machtig Leger Ruitery en Voet Volk; wat hy al uitricht, verhaald men hier niet, alzoo men wederzyds niet en kan passeren noch repasseren; zoo naauw worden de wegen bezet, en zoo gevarelijk zijn de passagien.

Hier gaan kwa tydingen van *Piedmont*; men zegt hier, dat de Franzen in die gewesten *Cherasto*, een zeer sterke Stad in *Piedmond*, hebben ingenomen, 't welk ik voor de waarheid niet en kan aannemen. Hier word onder het Volk uitgestrooit, dat, zoo men de Franzen niet by tyds te keer gaat, zy in *Italien* veel kwaads zullen uitrechten.

De Paus laat een Bul uitgaan, om geld, inhoudende dat van alle de Landen, binnen de Kerkelijke jurisdictien gelegen, een ten honderd betaald zal worden, 't welke opgebracht zynde, twee of drie milioenen, zoo men zegt, bedragen zal.

Hier mede afkortende, bid ik God Almachtig, dat hy hare Koninklijke Majesteiten in een langdurige en voorspoedige gezondheid gelieve te bewaren. Uit *Romen*, 15. May, M. D. LVII.

Zijn Majesteits ootmoedigste Onderdaan, en arme Dienaar,

EDUWARD CARN.

No. 35.

Een Missive van Henrik Chichelei, Aarts-Bisschop van Cantelberg, waar in hy van de Paus zijn Vonnis op een generaal Concilie zig beroept.

Uit het Latyn Vertaald.

Ex M. S. D. G. Petyt.

IN *de Name Gods, Amen*. Door dit tegenwoordig openbaar instrument zy allen openbaar en kennelijk, dat in het jaar na onzes Heeren Jesu Christi geboorte, na den loop en rekeninge der Kerke van *Engeland*, in het jaar 1427., zynde de 5. indictie van het Pausdom van de H. Vader in Christo, en onzen Heer, de Heer *Martijn*, door Godes voorzienigheid de 5. Paus, in het tiende jaar, op den 6. dag van de maand April, de zeer eerwaardige Vader en Heer in Christo, de Heer *Henricus*, door Gods genade,

nade, Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, Opperhooft van gantsch *Engeland*, en Gezand van d'Apostolische-Stoel, in het groote Capel van zijn Heerlijkheid de Ford, in het Bisdom van *Cantelberg*, in eigen Perzoon zijnde, aan my openbare Noraris, en d'ondergeschrevene tegenwoordige getuigen, een zeker beroep schriftelijk ingesteld, voorgelezen en zig beroepen heeft, luidende van woord tot woord, als volgt: *In de Name Gods*, *Amen.* Ik *Henricus*, genoemt *Cantelberg*, door Gods toelatinge Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, Opperhooft van gantsch *Engeland*, en Afgezand van d'Apostolische-Stoel, alle gere, verklare en stelle in deze schriften voor aan uw' geloofwaardige Perzoon, en deze getuigen hier nu tegenwoordig, dat ik de H. Kerk van *Cantelberg*, met het recht van gezandschap daar van afhangende, de voorrechten, gewoonten, instellingen, en andere jurisdictien, rechten, vryheden, nevens alle hare appendentien en dependentien, op een regelmatige wyze bekomen heb, en de zelve zo verworven, t'allen tyde vreedzamelijk en onverstoort bezeten, gelijk als ik die noch tegenwoordig bezitte; ik ben ook geweest, en noch ben ik, een Catholyke Zoon van de Roomze Kerk, en van de gehoorzaamheid van d'Apostolische-Stoel; hier nevens heb ik ook, na myn vermogen, de rechten en vryheden der gemelde Kerke, en Apostolische-Stoel gedurig voorgestaan en voort gezet; de zelve in haar geheel met een goede naam en faam, en ongeschonden gevoelen bezittende, in generlei vonnis of vonnissen van suspenzie, of excommunicatie, of ongeregeldheid, of interdictie ingewikkeld, noch verward ben geweest: en dat ook aan de zyde van my *Henrik* Aarts-Bisschop, uit het bezitten van alles dat boven verhaald is, en uit de waarschynelijke gissingen van zeer vele giften of geschenken aan my, myn Kerk, het recht des gezandschaps, en aan voorrechten, gewoonten, instellingen, jurisdictien, vryheden, en d'appendentien en dependentien der voornoemde Kerke van *Cantelberg* bewezen, de zelve geen merkelijk nadeel kan gebeuren. Op dat dan de H. Vader in Christo en onze Heer, de Heer *Martinus*, door Gods voorzienigheid de 5. Paus, of iemand anders met allerley autoriteit, macht of bevel begaaft, (wetende of onwetende, uit een verkeerde of on-waarachtige ingevinge, of uit informatie der geener die mijn Perzoon benyden, of na mijn bediening of Kerk staan, daar ik niet geroepen noch wettelijk te voren van gewaarschouwt ben, de kennis van zaaken, recht, en ordre van gerechtigheid niet vooraf gegaan zijnde, tot prejuditie van mijn staat, digniteyt, gezandschap, voorrecht, gewoonten, instellingen, jurisdictien, rechten, vryheden, en van alles dat tot het recht van een hooft Stads Bisschop, of tot deze mijn Kerk van *Cantelberg*, en by gevolg tot my behoort) niet iets onderneme of eenigzins doe ondernemen, met te dagvaarden, waarschouwen, gebieden, verbieden, besluiten, opschorten, interdictie te doen, excommuniceeren, ontbloten, af te zetten, te vonnissen, of op eenige andere wyze te bezwaren: zoo is het dan, dat ik met dit mijn schryven my beroepe op een H. Algemeene Kerkelijke vergadering, of op de geene die dezelve reprezenteren, of by gebrek daar van op de Vierschaar van God Almachtig, en onzen Heere Jezu Christi, wiens gecommitteerde en Stede-houder op aarden dezelve H. Vader is, om alles, en alle byzondere stukken, hier in vervat, te zullen verdadigen en verantwoorden, zoo wanneer ik daar toe wettelijk beroepen ben. Dies niet te min verklaart deze H. Vader in Christo &c. uit de mond van geloofwaardige Perzonen verstaan te hebben, dat ik, die in de Provincie van *Cantelberg* tot een Legaat ben verkoren om de gehoorzaamheid der rechten, en de eere van d'Apostolische Stoel op te houden en voor te staan, om de Kerkelijke voordelen, ont-

ontstaande uit de Hooft-Kerken van het gantsche Rijk van *Engeland*, ten tijde als ze vacant zijn, zoo hy zeid dat ik gestand doe) uit een zekere gewoonte, tot mijn eigen gebruik zoo weet aan te leggen, dat ik te minder genegen ben om d'Apostolische Stoel, en zodanige Hooft-Kerken in haar nood te voorzien en verzorgen: en dat het beschermen en voorstaan van de rechten en eere van d'Apostolische Stoel, zoo verre van my is, dat ik in het tegendeel de zelve veel eer bestrijde, en de bestrijders daar van behulpzaam ben, tot gevaar van mijn eigen ziele, verachtinge van gemelde Stoel, tot nadeel der gemelde Hooftkerken, en ergernisse van veel andere; daar nochtans (behoudens altijd de eerbiedigheid van onze H. Vader zijn benedictie en zaligheid) geen van deze dingen, die my te last geleid worden, waar zijn; maar kenlijk valsch, en dat ik, na en tegen mijn voorgaande uitdaginge, van het gezandschap des Apostolischen Stoels mitsgaders van alle jurisdictie, superioriteit, macht of heerschappye van Kerkelijke beneficien, te mogen bekomen, of van andere Hooft-Kerken in *Engeland*, na het welgevallen van de H. Vader, en d'autoriteyt van d'Apostolische Stoel, en uit geen gewisse verzekertheid altoos (zoo als hy zelfs verklaart) hier van gewaarschouwt, gedaagt, overtuigt te zijn, of zulks beleden te hebben (maar daar ik, niet uit eenige hertnekkigheid, abzent was) of dat de order van recht of gerechtigheid in alles is voorgegaan, van hem gewillig en wat te voorbarig geoordeelt worde, opgeschort te moeten worden; en hier mede zig niet vernoegende; maar my, noch al meer opleggende uit kracht van de gehoorzaamheid, belast dat ik my in generley wyze zou in laten, om van de Gezandschap des Apostolischen Stoels, mitsgaders van de jurisdictie, autoriteit en heerschappy voordeel zelfs te trekken, of door andere, directelijk of indirectelijk, te laten trekken, zoo lang als gemelde Kerken vacant zijn: daarenboven heeft hy gewild dat de jurisdictie, superioriteit, macht en heerschappy der gemelde Hooft-Kerken, zoo wanneer ze komen ledig te staan, vervallen zullen tot de Capittelen van ieder Kerke, als ook alle byzondere Processen, mitsgaders vonnissen van excommunicatie, opschortinge, interdictie, en andere Kerkelijke straffen en cenzuren; en ingeval dat iets door my of een ander, of andere tegens de capittelen der voornoemde Hooft-Kerken, of tegen eenige andere Perzonen, by occasie van gemelde gewoonte, gezandschap of bedieninge (gedurende des zelfs welbehagen) op eenigerley wyze uitgesproken of gehouden mocht worden, heeft hy besloten, dat het zelve vruchteloos en te vergeefs zal zijn, 't welke zoo gerechtig (behoudens altijd in alles de eerbiedigheid zijner Heyligheid) niet toe gaat, of het dient tot geen klein nadeel en beswaringe van mijn Perzoon, staat, achtbaarheid, recht, aangeborene gezandschap, voor-recht, gewoonten, jurisdictien, rechten, vryheden, en der zelver appendentien en dependentien, als ook van mijn Kerk van *Cantelberg*. Hierom is 't dat ik *Henrik*, Aarts-Bisschop van *Cantelberg*, oordelende dat ik in eigen Perzoon, mijn staat, aanzien, en mijn gemelde Kerk, om alle de boven verhaalde beswaringen, al te veel beswaart worde; en my willende van dit alles, en van alles wat daar meer uit zou konnen getrokken worden, ontslaan: my beroepe op de H. Generale Concilie, de algemeene Kerk verbeeldende, en op de Perzonen en Standen, een generale Concilie uitmakende en voor oogen stellende; of uitmaken en voor oogen zullen stellen; en op dezelve generale Concilie, die eerstdaags onderhouden mocht worden, of daar het gebeuren mocht, datze onderhouden zal worden; en zoo dit niet en mocht gebeuren, dan beroep ik my op den Rechter-Stoel van God Almachtig, en van onzen Heer Jezus Christus, waar van de-

zelve

zelve H. Vader een gedeputeerde en Stedehouder is hier op aarden; ik bidde ook zeer ernstelijk dat my Gods gezanten mogen toegezonden worden, en dat het effectuelijk uitgevoert worde. Ik zwere ook op deze H. Euangelien Gods door my lichamelijk aangeroert, dat ik eerst binnen tien dagen herwaarts van deze beswaringen gewisse kennis bekomen heb; en dat ik niet zeker en wiste waar ik onzen H. Vader en Heer, den Paus, zou vinden, om hem dit mijn beroep bekent te maken, voor zoo veel als het van rechts wegen behoorde bekent gemaakt te worden binnen de tijd aan de zyde des Rechters bepaalt: en ik protestere dat ik mijn beroep wil verbeteren, daar aan en af doen, en het zelve aan allen, wien daar aan gelegen is, te kennen geven, en dat op allen tijden en plaatzen, zoo dikmaals als het nodig zal zijn, behoudens nochtans altijd in alles mijn recht.

De eerwaardige Vader en Heer Aarts-Bisschop van *Cantelberg* heeft aan my ondergeschrevene Openbare Notaris verzocht, om voor hem over het boven verhaalde een of meer instrumenten te willen maken. Dit alles is gepasseert, als boven verhaalt, in het jaar onzes Heeren, 1427. de 5. indictie van het Pausdom, op den 6. dag van de Maand April; in het bywezen van de eerwaardige en discrete mannen M. W. Lijn, Officier van het Hof van *Cantelberg*, en *Thomas* B. Ouderling der Kerke tot Lincoln, Doctoren in beide Rechten.

No. 36.

Instructien door den geheimen Raad, reprezenterende den gemeinmen Staat, gezonden aan Koning Philippus, na het verlies van Calis.

Voor eerst, om hem aan te dienen.

Dat wy aan zijn Majesteit, om zijn goede affectie tot dit Rijk, ten hoogsten zijn verplicht, blijkende uit zijn genadige dispositie en aanbiedinge om in dit jaar met zoo een macht te velde te trekken, hebbende anderzins een ander inzicht gehad, om de eere en reputatie, die dit Koninkrijk by 't verlies van Calis verloren heeft, te vergoeden.

Dat wy deze aanbiedinge van zijn Majesteit, niet alleen op onze knien in dankbaarheid zouden aangenomen hebben, maar ook op diergelijke wyze die eerst zouden hebben verzocht.

En zoo zouden wy ook gewislijk hebben gedaan, ingeval dat om andere redenen hier na volgende, 't welk wy vertrouwen dat zijn Majesteit genadelijk zal willen verstaan, wy, (tot ons groot leedwezen) daar van niet verhindert waren geweest.

Voor eerst; dit merken wy aan, dat by aldien wy een heir leger overzonden, wy dan niet minder als twintig duizend man zouden konnen zenden; waar van het werven en over zenden een merkelijke tijd vereischt; voor welke tijd, aangemerkt ook de tijd die de vyand heeft gehad, (zijnde nu by na een maand geleden) om de plaats te versterken en te spijzen, oordeelt men datze zoo sterk zal zijn, dat wy alleen dezelve niet en zullen konnen veroveren.

Wy denken ook by ons zelven, hoe on-bekwaam en on-gewoon onze natie is om op het vlakke veld te liggen, en dat voornaamelijk in het winter-zayzoen: als ook wat ongemak haar mocht over komen, behalven het verlies van tijd en onkosten, zoo zy in hare meninge van Calis te zullen veroveren, bedrogen mochten worden. D'onkosten van dit leger t'onderhouden, (zoo de Stad al overging) zou dit Rijk ten minsten 17. Tonnen gouts voor 5. Maanden komen te staan: welke zomme van penningen (ziende op andere nootwendige onkosten tot beschermingen van het Rijk, zoo te water als te lande, 't wel de Luiden alleen in het hooft hebben,

hebben, geen moed hebbende van het innemen van *Calis*) uit het volk niet wel te halen zullen zijn; en of het al zoo gebeurde, zullenze niet vroeg genoeg konnen verzamelt worden, om daar meê eenige dienst te doen.

Groote Garnizoenen moet men gedurig, en ook een Leger tot defensie tegen de *Schotten* en *Fransse* te Lande noodzakelijk onderhouden: d'onkosten waar van d'eene weg of d'ander (laat het zoo zuinig aangeleid worden, als doenlijk is) al eer het jaar ten einde loopt, ruim 15 tonnen gouds zullen bedragen.

De bewaringe van de Frontier-plaatsen en Eilanden, en een Vloot Oorlog-schepen in Zee te houden, zal het Land alle jaren ten minsten twintig tonnen gouds kosten; en dit zal noch nergens na genoeg zijn, ingeval de *Deen* en *Zweed*, daar men zeer swaarhoofdig in is, onze Vyanden worden. De penningen in het geheel zullen beloopen vijfhondert en twintig duisend pond Steerling, behalven de sware onkosten van allerlei Oorlogs gereedschap, daar wy by het verlies van *Calis* en *Guisnes*, groot gebrek van hebben.

Wy sien geen kans altoos, om ons in postuur van defensie een jaar lang te houden, 't en waar dat men het volk op nieuw sware en vreemde schattingen op den hals leide, welke wy voor haar onverdraaglijk oordeelen.

Met d'inkomsten die de Koningin jaarlijks trekt, kan zy naauwlijks haar eigen staat ophouden.

De Edelluiden en Jonkers ontfangen doorgaans niet meer, dan voor dezen, en moeten echter voor alle leeftocht drie maal meer betalen, om dat het geld zoo slecht van alloi is, konnen over zulks zoo veel niet opbrengen, als zy voor dezen plachten te konnen doen.

De Koopluiden hebben onlangs vry groote schade geleden, daar de Laken-wevers niet een zier te ryker om zijn.

De Huisluiden, Schaapherders en andere luiden, schoon dat men ze voor vermogende aanziet, willen niet laten blyken dat zy rijk zijn; en misnoegt zijnde over dit verlies, zijn zy stout geworden, en voeren vry veel snaps.

Zoo dat van wegen onze behoeftigheden aan alle kanten, ons gebrek van geld binnen 's lands, en van credijt buiten over dit verlies, de schaarsheid van Veld-Oversten en Capiteinen, d'ongewilligheid van ons volk, om van huis te trekken, en hare vrouwen en kinderen te verlaten, sonder eens verzekert te zijn van haar schade wederom te sullen konnen inhalen, de hoogdringende nood van onze eigen Landpalen te beschermen, (insonderheid daar wy vrezen van te Water en te Lande aangetast te zullen worden) hoe zeer wy ook wenschen, om wederom Meester te worden van *Calis*, en genegen zijn om sijn Koninklyke Majesteit te dienen: (of hier in, of in iet anders, waar toe het hem gelieven zal ons te gebruiken) zoo zien wy geen kans altoos, voor al in dit jaar, om een Leger over te senden; noch ook zoo lang als wy zoo merklyke redenen hebben, om voor uitheemsche Vyanden bevreest te zijn, en geen tijd hebben, om de gene, die nu beginnen het hooft op te steken, en welkers ooren na een Inlandse beroerte jeuken, onder subjectie en gehoorzaamheid te brengen.

Hierom is het dan, dat wy in alle ootmoedigheid, en met geboogen knyen, sijn Koninklyke Majesteit smeken, deze onze antwoord, die ons gantsch tegen de borst is, en wenschten, dat wy ze heel anders mochten formeren, genadelijk te willen aannemen. Wat onze particuliere persoonen aangaat, wy willen, zoo lang als wy leven, alles dat wy hebben, ten besten geven, waar en hoe het hem zal gelieven, ons zelven hier in zijn Majesteits oordeel onderwerpende, en zullende uitvoeren al wat sijn Majesteit, of iemand anders, beter bedenken mocht, dan wy hier in deze antwoord voorgedragen hebben, of dat tot meerder eere en behoudinge van hare Maje-

jesteiten, en tot welstand van dit haar Koninkrijk mocht dienen. 1 February, M. D. LXXVII.

No 37.

Een zeker Missive van de Heer Poop, behelzende d'antwoord van de Princes Elizabet, op een haar voorgeslagen Houwelijk, gedaan.

Ex M S. D. G Teyte.

VOor eerst, na voorgaande verklaringe aan hare Genade, wat voor een sonderling gevallen hare Koninklyke Majesteit had in de bescheidene en voorzichtige antwoord aan de Zend-bode gegeven: zoo heb ik hare Genade van der zelver Zendboden Credentiale brieven opening gedaan; 't welk hare Genade verstaan hebbende, zo zeide ik, dat de Koningin my aan haar gesonden had, niet alleen om haar zulks bekent te maken, maar ook om te weten, hoe haar die voorstel aanstond: waar op hare Genade wat pauserende, my op navolgende wyze antwoordde: Mijn Heer *Poop*, ik verzoek, na voorgaande gebiedenis aan hare Koninklyke Majesteit, haar hooglijk te willen bedanken, dat het haar geliest heeft zo een goed gevoelen te hebben van mijn antwoord, aan de Zend-bode gegeven, en met eenen, dat zy uit hare Koninklyke discretie en goedheid u belast heeft, my met den eersten door uwe brieven daar van te verwittigen, alzoo ik te vooren vry verzet stond, beducht zijnde, dat hare Majesteit de zelve antwoord niet recht mocht vatten; voor welke goedheid ik my zelven ten hoogsten verplicht houde, om hare Koninklyke Hoogheid mijn leven lang te eeren, dienen, beminnen en gehoorzamen: verzoekende met een aan hare Majesteit dit te willen zeggen, dat in de Koning, mijn Broeders tijd, my twee zeer voortreffelyke Houwelyken zijn opgedragen, en ook Afgezanten afgevaardigt, om met my daar over te handelen: waar op ik sijn Koninklyke Majesteit ootmoedig bad, 't welk sommige aanzienlyke Persoonen, noch in het leven, konnen getuigen, my verlof te willen geven, om te mogen blyven in dien stand, daar ik tegenwoordig in was, die boven alle andere my best gevalt, en aanstaat; en voorwaar, ik bid u, zeg tot hare Koninklyke Majesteit, dat ik tegenwoordig noch zoo gezind ben, en ook voorgenomen heb daar in te volharden, met hare Koninklyke Majesteits believen, haar met eenen verzekerende, dat my deze stand zoo aangenaam is, dat ik my zelven laat voorstaan, dat geen manier van leven daar by te vergelyken is. Hoe my nu deze voorslag van d'afgezondene aanstaat, ik bid u, zeg haar Majesteit, dat ik, voor zoo veel my mach gedenken, nooit, eer nu, van sijn Meester gehoort heb, en dat my de boodschap, en de gene die ze doet, zo wel aanstaan, dat ik God op myne knyen met alle ootmoedigheid zal bidden, dat ik voortaan noch van het eene, noch van het ander mach hooren; en ik verzeker u dat, zoo hy na dezen by my kwame, ik hem geen gehoor zou geven. En al ware daar niet anders in de weg, om my van deze voorslag afkeerig te maken, dan dat zijn Meester het zelve zou onderstaan te doen, zonder hare Koninklyke Majesteit daar van te verwittigen, zo had ik reden genoeg. Doe nu hare Genade hier mede ophield van meer te spreken, zoo nam ik de vrymoedigheid, (eerst daar toe verlof verzocht hebbende) om van zelfs haar te zeggen, dat zeer weinige, of niemand, mijns dunkens, zou willen gelooven, of hare Genade zou wel genegen zijn om te trouwen, zoo haar een honorabel Houwelijk door hare Koninklyke Majesteit, of haar Majesteits consent wierd voorgedragen: waar op zy my tot antwoord gaf; wat ik hier na zal doen, weet ik niet; maar ik verzeker u op mijn trouw en geloof, en op myner zielen zaligheid, dat ik nu tegenwoordig niet anders gezind ben, dan ik u alrede verklaart heb, al wierd my d'allergrootste Monarch in gantsch Europa

aangeboden. En evenwel zal haar Koninklyke Majesteit lichtlijk denken, dat dit haar zeggen veel eer uit een Maagdelyke eerbaarheid, als uit een vast opzet en volkomen resolutie voortkomt.

THOMAS POOP.

F I N I S.

Een Verzameling

Van

GEDENK-SCHRIFTEN, &c.

HET DERDE BOEK.

No. 1.

Een zeker vond, om de Religie te veranderen, in het eerste jaar van Koningin Elizabets Regeringe; den Geheimschrijver Cecil voorgedragen.

1. VRAAG.

Ex MS. Nob. D.G ey de Rutten.

Anneer hare Koninklijke Majesteit beginnen mag, om de Kerk van Engeland tot hare voorige zuiverheid te brengen, en de Religie veranderen?

ANTWOORD.

In het naast aanstaande Parlement; zoo men slechts het gevaar voorziet, en genees-middelen, of raad daar tegen verschaft; want hoe de Religie eerder word herstelt, hoe God te meer ge-eert word, ons, zoo wy vertrouwen, te meer genadig zal zijn, en hare Majesteit beter beschermen, en bewaren voor allerlei gevaar.

2. VRAAG.

Wat voor gevaar zou daar uit al konnen ontstaan?

ANTW.

1. De Paus, of Bisschop van *Romen*, zal zeer moeijelijk, en ten hoogsten verstoort zijn; hy zal hare Majesteit excommuniceren, verbiedende te regeeren, en het Rijk voor alle Vorsten, die daar willen op aanvallen, tot een buit geven; en hy zal door allerlei middelen haar daar toe zoeken op te hitsen.

2. De Koning van *Vrankrijk* zal daar door tot den oorlog te meer worden aangemoedigt, en zijn volk meer aanstouwen, en om ons niet alleen als vyanden, maar ook als Ketters, op het lijf te vallen: levende vry op hope, van hier uit *Engeland* geassisteert te zullen worden van de gene, wien deze verandering gantsch tegen de borst is, en dat 'er oploop en beroerten in het Land zullen ontstaan: hy zal ook het sluiten van vrede opschorten, op hoope van eenige verandering.

Schotland zal ook hier over te stouter worden, en door dit middel zal ons de Koning van *Vrankrijk* te eerder zoeken te plagen.

gen. Het zal ook zeer swaar vallen, om *Yerland* in den toom te houden, alzoo de Geestlijkheid aldaar *Romen* zoo zeer toegedaan is.

Vele perzonen onder ons eigen volk zullen grootelijks misnoegt zijn, voornaamlijk die ten tyde van de Koningin *Maria* vry wat te gebieden hadden, en om geen andere redenen tot de heerschappy waren verkoren; of die doemaals in meest aanzien waren, om dat zy die andere Religie zoo zeer beyverden; en nu uit hare bedieningen gestooten, en by gevolg in disrespect geraakt zijnde, zullen zy haar eigen interest zoeken waar te nemen, en alle deze verandering trachten met alle macht te weren en te keeren.

5. De Bisschoppen, en de gantsche Geestlijkheid, ziende dat daar door haar eigen ondergang alreede geschapen staat, zullen in het biegten en preken, en door alle andere mooglyke middelen, het volk daar van zoeken af te trekken; zy zullen met alle man, die voorwend Gode een offerhande te willen doen, aanspannen, om deze verandering te stuiten, alwaar het ook of met Christenen te vermoorden, of door verraad. Papisten, hoedanig onlangs alle de Rechters van 't Land zijn geweest, d'Officieren, Schepens en Schouten, en alle andere die men oordeelde van die Secte te zijn, (en hoe zy daar meer in yverden, hoe men meer van haar hield) door deze laatste Koningin uit alle Graafschappen verkoren zijnde, deze alle zullen in alle apparentie met de Bisschoppen en Geestlijkheid aanspannen. Sommige, als de subsidie-penningen al zijn toegestaan, en nu opgehaalt worden (als blijkt dat het noodzaaklijk zoo in zijn werk moet toegaan) zullen daar zeer tegen morren, en lichtlijk conspiratien en revolten aanrechten, zoo zy dan onder iemands vleugels slechts mogen schuilen, of eenigzins kans zien om winst te doen, of buit daar by te halen.

6. Vele die geern zagen, dat men van de gebruiken in de Roomsche Kerk afweek, als zy komen te merken, dat 'er sommige oude Ceremonien noch toegelaten worden (alzo deze leere die zy omhelzen, niet alleen toegestaan, maar ook geboden is) en alle andere uitgerooit, of niet voor goed gekeurt worden, zullen gantsch niet vernoegt zijn, maar deze verandering voor een dekmantel van Papistery aanzien, of de naam geven van een mengelmoes.

3. VRAAG.

Wat raad tegen al dit gevaar? Hoe zal men ze in 't werk stellen? En wat dient 'er voor afgedaan te worden?

ANTW.

Voor eerst, wat *Vrankrijk* aangaat, dat men met den Koning zoeke vrede te maken, of aangeboden wordende, die dan niet af te slaan: liggen zy, tot ontstekinge daar van, om de Religie aldaar over hoop, dan heeft men voor *Romen* te minder te vrezen, van waar men niet anders dan afgonstigheid, vervloeken, en snoode praktyken te verwachten heeft. Wat nu de vrede aangaat, *Schotland* zal de weg van *Vrankrijk* inslaan, doch men zou iets konnen bedenken, om het vuur van tweespaltigheid tusschen hun beide op te blazen, en voornaamlijk om te vergrooten de hope der gener, die haar bewogen tot de goede Religie. Om hier nu zeker te gaan, zoo moet men *Barwik* fortificeren, halve Piekeniers en Ruiters gebruiken, tot bewaringe der Frontieren; en eenige penningen aan *Yerland* te koste leggen; het vierde hier van verdeelt zijnde in vijf hooft-deelen.

1. Eerst, de gene die van de Koningin *Mariaas* Raad waren, verkooren of verheven tot een hooge bediening, en dat alleenlijk, of voornaamlijk, om dat zy van de Paapse Religie waren, en daar voor yverden; ieder verhooginge of behoudinge van zodanige perzonen in macht en aanzien, dient tot aanmoediginge der gener, die van haar aanhang zijn, en doet haar hoopen, dat ze wederom op de baan zal komen, en stand grypen, al heeft het een heel ander

gedaante: op dat de wankelmoedige Papisten, ziende dat de Pylaren noch niet eens aangeroert worden, daar door niet en worden gestijft, en de gene die tot deze verandering maar half genegen zijn, de moed niet verlooren geven: want, *dum in dubio est animus, parvo momento huc illuc impellitur*: dat is, *Zoo lang als het gemoed ongestadig en wankelbaar is, word het haast herwaards en derwaards gedreven.* Hier moet men, volgens de Wetten, navorschen, zo verre als het recht zich uitstrekt, en dat de goedertierenheid van hare Koninklyke Majesteit aan haar niet bewezen worde, voor en al eer dat zy bekennen, de Wet overtreden te hebben. Zy moeten van hunne bedieninge afgeset worden, geen reputatie hebben ter plaatse daar sy woonen, soo lang als sy haar tegen de ware Religie schynen aan te stellen, of hun oude manier van doen te willen voorstaan; en soo sy al mochten schynen de nieuwe veranderinge toe te staan, en te gedoogen, dat men echter haar niet lichtlijk moet gelooven, *quia Neophyti*, dat is, *om dat zy eerst onlangs die professie aangenomen hebben*; en daar is niet een mensch, of hy beleeft geern die tijd, waar in het hem wel ging; die oude Wetten en Ordinantien, waar door hy in eere en aanzien raakte, en zelfs handdadig aan was, zal hy zoeken voor te spreken, en t'onderhouden; alzoo ieder mensch van natuur zijn eigen handwerk en maaksel lief heeft. En in het tegendeel, gelijk als d'andere in kleinachtinge moeten komen, en dalen, zoo moeten d'oude getrouwe Dienaars van hare Majesteit, die haar by gebleven hebben, en in die laatste storm niet afgevallen zijn, tot eere en staat verhoogt worden, op dat voor de geheele wereld blyke, dat haar Koninklyke Majesteit niet ondankbaar, noch vergetelijk is. Is het nu zulks, dat over al in *Engeland* zoodanige persoonen, die men weet in de Religie, en in Gods zaak geconfijt te zijn, mochten komen daar in te verslappen, nochtans zal de zorge voor haar eigen goed en bloed haar doen yveren, en alle vlijt aanwenden voor de behoudinge van hare Majesteits staat, en de handhavinge van deze verandering. En in dit alles gaat zy niet anders te werk, dan onlangs de Koningin *Maria* dede, tot vaststellinge van hare Religie.

2. De Bisschoppen en Geestlijkheid, zijnde eenigzins alle in dienst, en verkooren, die men hielde voor de stoutmoedigste en machtigste Voor-vechters van de Paapse Kerk, en door het verarmen van de Kroon in Koningin *Mariaas* tijd met gemeene persoonen uit te zuipen, en door alle andere mooglyke middelen, 't zy met recht of onrecht, haar zelven gezocht hebben te verryken en vergrooten: deze moet hare Majesteit, hoewel andersins genegen om zeer genadig te gaan, nochtans trachten, (zo door autoriteit van het Parlement, als door de rechtvaardige Wetten van *Engeland*, met hare goederen verbeurt te verklaren aan de Koningin, of door andere diergelyke strafwaardige Wetten) te herstellen; en breukvallig bevonden wordende, niet pardonneren, voor en al eer dat zy haar zelven schuldig kennen, overgeven aan hare Majesteits genade, den Paus van *Romen* afsweeren, en haar na de nieuwe verandering schikken. Deze middelen aldus wel gehandhaaft zijnde, zal hare Majesteit zoo zeer niet behoeven om geld verlegen te zijn.

4, Een reformatie te doen, even als in alles boven verhaalt, op zoodanige wyze, als de Koningin *Maria* geleerd heeft, te weten, dat de gene die daar geweest zijn, niet langer mogen zijn Justiciers van Vrede, of Officieren; maar veel eer persoonen die zoo rijk niet zijn, en jonger van jaren, doch evenwel verstandig genoeg, en bekwaam om dat Ampt te bedienen. Dat tegens by-een-komsten van het volk, zonder autoriteit, of consent daar toe te hebben, een scherpe Wet gemaakt worde. Dat 'er in ieder Graafschap Luitenanten gestelt worden, te weten, een of twee, die men weet tot de Koninginne genegen te zijn.

zijn. Dat 'er ondertusschen nu en dan monsteringen geschieden, Capiteinen gestelt, of verkooren worden, te weten, jonge Ridders, die hare Majesteit toegedaan zijn. Dat geen bedieninge van Rechtsgebied, of macht aan eenig misnoegde persoon gegeven worde, voor zoo veel als het Recht of de Wetten daar wat in te zeggen hebben.

4. Zo iemand tegen de Regeringe mocht murmureren, beroerten en t'zamenrottingen aanrechten, of eenige moedwilligheid plegen, moet men door geen zachte middelen aan boord komen, maar door de gene die daar toe gecommitteert zijn, tot gehoorzaamheid dwingen.

5. Wat nu de misnoeginge der gener aangaat, die wel zouden mogen lyden, dat de Religie verandert wierd, echter wilden, dat ze haar gang ging, uit vreze dat de scherpe Wetten op het verkondigen van het Boek, en de gestrenge uitvoeringe daar van, haar ten eersten zoo zouden drukken, dat 'er groote apparentie is, van slechts weinige persoonen te zullen treffen: daar op zeggen wy, dat het beter voegt, dat zy komen te lyden, dan dat hare Majesteit en de Republyke zouden last lyden, of gevaar onderworpen zijn; en hier dienden zy wel naauw zorge voor te dragen, die het Boek instellen. Men moet hier ook de Academien, of Hooge Schoolen niet verwaarlozen; en het onheil door de laatste visitatie, of bezoekinge, in Koningin *Mariaas* tijd voorgevallen, verbeteren: en voor zulke vermaarde Schoolen, waar in de Jeugt onderwezen word, om tot d'Academie geproveert te worden, als die van *Eaton* en *Winchester*, moet men ook zorge dragen, dat ze zoo wel hier na, als tegenwoordig, mogen aangroeijen.

4. Vraag.

Wat mag hare Majesteit, voor de geheele verandering, tot voldoeninge van hare conscientie, in het openbaar doen? Dan of de verandering noch langer uitgestelt moet worden?

Antw.

Deze raadgeving moet men aan zulke geleerde Mannen laten berusten, die bekwaam zijn, om haar meeninge daar over te uiten, of een ontwerp daar van te geven aan hare Majesteit; het welke van haar voor goed gekeurt zijnde, zoo kan men het aan het Parlament over dragen: waar toe men tegenwoordig oordeelt, deze navolgende Mannen bekwaam te zijn, te weten, Dr. *Bill*, Dr. *Parker*, Dr. *May*, Dr. *Cox*, Mr. *Whitehead*, *Grindal*, *Pilkington*, en de Heer *Thomas Smit*, om haar by een te roepen, en onder haar te verschynen: en met de zelve nu raad gepleegt hebbende, andere geleerde en bedaarde Mannen daar by te halen, om hare stemmen te geven. Wat belangt het gene voor af dient in 't werk gestelt te worden; het word geoordeelt hoognoodig te zijn, alle veranderinge wel scherpelijk te verbieden, tot dat het Boek uitgegeven worde, zoo wel om niet dikmaals veranderingen in Religie te maken, (waar door na de opinie van de gemeene man, d'achtbaarheid daar van benomen zou worden) als ook om hare Majesteits Onderdanen te gewennen tot gehoorzaamheid.

5. Vraag.

Wat voor orders dienen ondertusschen in het gantsche Rijk onderhouden te worden?

Antw.

Daar geen meer verandering in te doen, dan hare Majesteit gedaan heeft, 't en ware het zy in het ontfangen van het Nachtmaal op Hoogtyden, zoo als het hare Majesteit belieft; en zoo daar meer persoonen in de Mis zijn als een, dat zy dan altijd met den Priester de Wijn en het Brood gebruiken, en dat 'er, tot voldoeninge van hare Majesteits gemoed, tot die tijd toe een zeker aandachtig gebed, gedachtenis, of Mis geschiede.

6. Vaarg

Aan wat voor Edelluiden dient men dezen han-

handel eerst bekent te maken, al eer dat menze aan den gantschen Raad openbare?

ANTW.

De Mark-Graaf van *Northampton*, de Gaaf van *Bedford*, de Graaf van *Pembroek*, de Heer *Johan Gray.*

7. VRAAG.

Wat voor provisie zal men die geleerde mannen toeleggen, voor hun tyd die zy besteden, aan het vernieuwen van het Boek de Liturgie genoemt, en aan d'Ordre van zekere Ceremonien, en dienst in de Kerk? en waar dat zy vergaderen zullen?

ANTW.

Zynde de Perzonen zoo veel in het getal die daar gedurig haar werk van moeten maken, zoo word'er geoordeelt, dat twederlei gerechten voor haar en hare Dienstknechten redelijker wyze konnen bestaan. Wat de plaats aangaat, het voegt wel, dat het zy op een zeker bestemde plaats, of liever ten huize van de Heer *Thomas Smit*, in *Cannon-Row.* In een van deze beide plaatzen moet men voorraad van houd, smits-koolen, en drank op doen.

No. 3.

Dr. Sands Missive aan Dr. Parker, nopende het gene in het Parlement is omgegaan.

Het Origineel.

GY hebt het wel aangemerkt, dat deze tyden tot het ontfangen, en niet tot het geven genegen zyn; want gy hebt uw' hand verder uitgesteken dan alle de andere. *Ex M. S. Col. Cor. C. Cant.* Zy hebben nooit gevraagt, hoe de zaak met ons geschapen stond, noch en dachten niet eens dat wy gebrek leden; en nochtans ten tyde onzer Ballingschap kwam het met ons op het nypen zoo niet aan als nu: maar ik vertrou, dat wy hier niet lang zullen sukkelen, alzoo het Parlement nu haast gedaan zal hebben. Het boek der Liturgie is gepasseert met een voorwaarde, om de Ornamenten, die in het eerste en twede jaar van Koning *Edward* gebruikt wierden, te behouden, tot dat het den Koninginne gelieve een ander order daar in te stellen; onze uitlegging over dezen Text is, dat wy niet gedwongen zullen worden, maar dat ondertusschen andere die niet en zullen mogen vervoeren, maar blyven ten dienste van de Koninginne. Na dat nu dit Boek in het Parlement was gepasseert, zoo hebben *Boxal*, en andere daar tegen gemurmureert, zeggende, dat wy, volgens de ordre der H. Schrifture, de Eucharistie, of dankzegginge niet en gebruiken; want, zeide hy, *Christus accepit panem, & gratias egit: Christus nam het Broot, en dankte*; maar wy en danken niet ten tyde der toeheiliging. Dit stak hy den Tresaurier, en den Graaf *de Soreus* in, en arbeide vast, om de Koninginne van de ratificatie van de Acte af te brengen, doch ik vertrou, dat zy niet zullen konnen iets op doen. De Heer Secretaris houd veel van dit Boek, en wy hebben onze bewys-redenen tot bewerringe daar van by gebracht. De Bil of Acte van Opperregeringe, zoo van Wereldlijke als Geestelijke Perzonen, passeert met een voorwaarde, dat men voortaan geen oordeel zal stryken, over het gene, 't welk met de Canonike Schriften, en de vier generale Concilien niet en word bevestigt.

* *Dr. Lever* heeft wyslijk de Koninginne zwaarhoofdig gemaakt, en haar afgeraden van d'Opper-Voogdyschap der Kerke haar zelven te willen aanmatigen. ** Een Predikant tot Frankfort, die Calvyn andere tot een voorbeeld zeer aanpryst.*

De Bisschoppen, zoo men zegt, willen het niet beëdigen zoo als het ligt, maar veel eer haar leven laten. De Bil of Acte om de luiden aan de broodwinning te helpen, is op het Tapyt, hoe 't daar me aflopen zal, weet ik niet. Het schynt dat het Parlement haast opbreken zal, en dan zullen wy weten, hoe zy gezind zijn, met ons om te springen. Wy worden genootzaakt door de ydele geruchten der logenachtige Papisten, een belydenis van

van ons Geloof op te stellen, en te tonen de hooftzomme der leere, daar wy belydenis van doen, om alzoo te doen blyken, dat wy onder ons zelven eens gezind zijn. Dit werk hebben wy nu onderhanden genomen, gezind zijnde, het zelve te laten drukken, zoo dra als het Parlement gescheiden is, ik wenschte wy uw' hand daar by hadden. Gy zyt gelukkig, dat gy zoo verre van dit geslommer, en deze grove veranderingen zyt; want wy worden daar door afgeslooft, doch gy zult in uw' Cellcken niet lang konnen rusten, maar na een ruimer Klooster moeten verhuizen: schep daarom ondertusschen uw' vermaak, want daar na zal het u weinig mogen gebeuren. Van het trouwen der Priesters is geen vast besluit genomen, maar voor een middelmatige zaak blyven steken. *D. Lever* is nu onlangs getrout; hare Koninklijke Majesteit is gezind zulks met oogluyking aan te zien, maar niet voor wettelijk te keuren, 't welk nergens anders toe dient dan om van onze kinderen bastaarden te maken. Hier na van andere dingen. Wilt uwe Abdissen groeten. Hier mede met haast afbrekende, blijf Gode bevolen. *Lonnen* 30. April, M. D LIX.

De uwe EDWIN SANDS.

No. 3.

De eerste Propositie, waar over de Papisten en Gereformeerde in het Klooster van Westmunster met den anderen disputeerden. Hier nevens gaan de bewys-redenen die de gereformeerde Theologanten daar tegen in brachten.

Het strijd tegen Gods woord en het gebruik der eerste Kerke, in het algemeene Gebede-Boek, en in de bedieninge der Sacramenten een Taal te gebruiken die het Volk niet en verstaat.

DOor dit woord (het woord) verstaan wy allenlijk het beschreven woord Gods, of de Canonike Schriften.

En door het gebruik der eerste Kerke, verstaan wy de ordre in de Kerke doorgaans gebruikt vijf hondert jaren lang na Christus; in welke tijd de zeer vermaarde *Oud-Vaders Justinus*, *Ireneus*, *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Basilius*, *Chryzostomus*, *Hieronymus*, *Ambrosius*, *Augustinus*, &c. hebben geleeft. *Ex. M. S. Col. C. C. Cantab.*

Deze onze assertie of bevestiginge heeft twee delen:

Voor eerst, dat in d'algemeene gebeden der Kerke, of in de bedieninge der Sacramenten een vreemde Taal te gebruiken, tegen Gods woord strijd.

Ten anderen, dat het ook is tegen het gebruik der eerste Kerke.

Het eerste deel hier van word 1. Cor. 14. by na het gantsche Capittel door, klaar bewezen: in welk Capittel de H. Apostel *Paulus* deze zaak opzettelijk verhandelt: en hoewel zommige hier tegen knibbelen, zeggende, dat Paulus aldaar niet van bidden, maar prediken, spreekt; echter kan ieder on-partijdig Lezer zulks zeer klaar zien, en het blijkt ook uit de uitlegginge van de beste Schrijvers, dat hy daar ter plaatze spreekt niet alleen van prediken en profeteren, maar ook van gebeden en dankzeggingen, en in het algemeen van alle andere publijke actien, waar toe het spreken in de Kerk, of gemeente, vereischt word.

Want van het bidden zegt hy aldus: *ik zal wel met den geest bidden; maar ik zal ook met den verstande bidden; ik zal wel met den geest zingen, maar ik zal ook met aen verstande zingen.* En van dankzegginge ('t welk een manier van bidden is) spreekt hy op deze wyze: *gy dankzegt wel behoorlijk, maar de ander en word niet gesticht; want hoe zal de geene die de plaats eens ongeleerden vervult, Amen zeggen op uwe dankzegginge? dewyl hy niet en weet wat gy zegt.* Eindelijk van particuliere stukken tot univerzele overgaande, besluit hy hier mede, *laat alle dingen met orden en tot stichting geschieden.*

Dit blijkt klaar uit de eigen woorden des Apostels, en ook de oude Leraren *Ambrosius*, *Augustinus*, *Hieronymus*, en andere, hebben dit Capittel alzoo verstaan; gelijk als uit deze hare eigen getuigenissen, hier aan volgende, noch klaarder zal blijken.

Uit dit Capittel dan van St. Paulus argumenteren wy aldus:

1. Alles dat in de Kerk of Gemeente geschied, behoorde tot des zelfs stichtinge te geschieden:

Maar het gebruik van een onbekende of vreemde Taal in het openbaar bidden, of bedienen der Sacramenten, en sticht de Gemeente niet;

Ergo, het gebruik van een vreemde Taal in het openbaar bidden, of bedienen der Sacramenten, heeft, of mag, in de Gemeente geen plaats hebben.

Het eerste deel van dit argment, is gefondeert op *Pauli* woorden, belastende alle dingen te doen tot stichting.

Het tweede deel word ook met *Pauli* klare woorden bewezen en bekrachtigt, voor eerst, met deze gelijkenis; *Indien de Bazuine een onzeker geluid geeft, wie zal hem tot den Kryg bereiden? alzoo ook gy-l. indien gy niet door de Tale een duidelijke reden geeft, hoe zal verstaan worden, het gene gesproken word? want gy zult zijn, als die in de Lucht spreket*, dat is te zeggen, het zal te vergeefs zijn, en bygevolg zonder stichting.

En daar na, in het zelfde Capittel, zegt hy: *Hoe zal de gene die de plaatze eens ongeleerden vervult, Amen zeggen, op uwe dankzegginge? dewyl hy niet en verstaat wat gy zegt: want gy dank-zegt wel behorelijk, maar de anderen word niet gesticht.*

Dit zijn *Pauli* eigen woorden, klaar bewyzende, dat een Tale die men niet en verstaat, niet en sticht.

En derhalven beide leden des arguments, met *Pauli* eigen woorden bewezen zynde, zoo volgt dan nootzaakelijk daar uit de waarheid van de sluit-reden.

2. Daar mag in de Gemeente niets gesproken worden in een vreemde Taal, ten zy dat het een uitlegge, op dat het verstaan mag worden, want, zegt *Paulus*, *indien daar geen uitlegger en is, dat Hy zwijge in de Gemeinte.*

Hierom mogen dan geen algemeine Gebeden en bedieningen van Sacramenten, in geen bekende Taal gedaan noch uitgeleid, in de Gemeente gebruikt worden, om datze tegen dit Gebod van *Paulus*, zyn strydende.

3. De Predikant, in het bidden of bedienen van de Sacramenten, gebruikende een Taal, die de toehoorders niet en verstaan zal by haar Barbarisch zyn, 't welk *Paulus* voor gantsch ongerymt oordeeld.

4. Men kan geen algemein Gebed voor Christelijk keuren, alwaar het volk tegenwoordig zynde hare stemmen daar toe niet en geven, met te zeggen *Amen*; waar onder alle andere woorden van toestemming begrepen zyn:

Maar *Paulus* affirmeert, dat het volk hare stemmen daar toe niet en konnen geven, met te zeggen *Amen*, ten zy dat zy verstaan wat daar gezegt word:

Ergo, zoo en is het voor geen Christelijk Gebed te keuren, alwaar het Volk niet en verstaat wat'er gezegt word.

5. d'Apostel *Paulus*, heeft in zyn tyd niet willen lyden, datter onder een algemein Gebed in de Gemeinte een vreemde Taal gebruikt wierd, of schoon zodanig maniere van spreken doenmaals een mirakel was, en een zonderlinge gave des H. Geestes, waar door ongelovige te eerder bewogen, en tot het Geloof bekeert mochten worden: hoe veel te meer dan behoorde het nu onder Christenen en Gelovige niet geleden te worden, voornamelijk, daar het geen mirakel, noch zonderlinge gave des H. Geests is.

6. Zom-

6. Zommige zullen lichtelyk hier tegen invoeren, zeggende, dat deze of die Taal in een algemein Gebed, of bedieninge der Sacramenten te gebruiken, een middelmatige zaak is.

Maar *Paulus* is van een heel ander gevoelen, alzoo hy belast dat alles tot stichtinge geschiede. Hy gebied, dat men zwijgen zal, zo daar geen uitlegger en is. En aan het einde van dit zelfde Capitteel concludeert hy aldus: *indien yemand meint een Profeet te zijn, of Geestelijk, die erkenne dat het gene ik schryve, des Heeren Geboden zijn*, vers. 37.

By deze argumenten, op *Pauli* woorden gegrondvest, welke het allerzekerste fondament zijn van deze bevestinge, zou men verscheiden andere argumenten, uit de H. bladen en elders genomen, konnen voegen.

1. In het O. Testament wierden alle zaken, behorende tot het openbaar bidden, zegenen, dankzeggen, of offeren, altyd in hare gewonelijke of natuurelyke Taal gedaan.

In het 2. Boek der Chroniken Cap. 29. staat geschreven, dat *Hiskia* de Leviten beval God met de Psalmen van *David*, en de Profeet *Asaph* te loven; welke, buiten alle twyfel, in het Hebreeuwsch, hun gewonelijke Taal, geschreven waren. Hebben zy dit in de schaduwe des Wets waargenomen, veel meer dan behoorden wy het nu te doen; dewelke, zoo als Christus zegt, in den geest en waarheid moeten bidden.

2. Het einde, waarom wy bidden, is, gelijk als *David* zegt, op dat het Volk by een kome, *en den Name des Heeren vertelle te Zion, en zynen Lof te Jeruzalem.*

Maar de name Gods kan niet geprezen noch het Volk voorgedragen worden, zoo het niet en geschiede in een Taal die zy verstaan konnen:

Ergo, moet het algemeen bidden geschieden in een gewonelijke Taal,

3. De beschryvinge van een openbaar gebed, uit de woorden *Pauli*, bestaat hier in, *ik zal wel met den geest bidden, maar ik zal ook met den verstande bidden. Publice Orare, est vota communiamente ad deum effundere, et ea Spiritu, hoc est, lingua testari: in het openbaar te bidden, is, onze gemeine begeerten met ons verstand tot God op te heffen en voor hem uit te storten, en die met onzen geest, dat is tonge, uiterlijk te kennen te geven. Welke beschrijvinge d'Oudvader Augustinus de Magist.* C. I. voor goet keurt, als hy zegt: *Nihil opus est loquutione, nisi forte ut Sacerdotes faciunt, significandæ mentis causa, ut Populus intelligat: men behoeft niet te spreken, ten ware dat het zy, gelijk als by geval de Priesters doen, om haar verstand of meining bekent te maken, op dat het Volk het versta.*

4. De bedieningen van des Heeren Nachtmaal en Doop, zijn, om zo te zeggen, predikatien van Christi dood en opstandinge.

Maar predikatien tot het volk, moeten in zulken Taal geschieden, dat zyze wel konnen verstaan, anders zouden ze vruchteloos zijn, en nergens toe dienen.

5. Het is een Christen niet geoorloft Gods gaven te misbruiken:

Maar die in de gemeinte met een vreemde Taal bid, die misbruikt Gods gave; want de tong dient alleenlijk om des sprekers meninge aan den toehoorder te kennen te geven. En *Augustinus zegt, de Doctr. Christi lib.* 4 *Cap.* 10. *Loquendi omnino nulla est causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quæ, ut intelligant, loquimur: dat is, wy en hebben geen reden om te spreken, zoo het geene wy spreken van de geene niet en word verstaan, om welkers halven wy spreken, op dat zy het mogen verstaan.*

6. De Heidenen, en Barbarische natien van alle Landen, en allerley slag van menschen, al waren zy noch zoo wild en woest, hebben altijd hare Goden in hun eigen moederlijke Taal aangebeden en geoffert; 't welk klaar te kennen geeft dat het is het eigentlijk licht en de stemme der Nature.

Dit zy nu genoeg gezeid, wat aangaat *Pauli* woorden en andere redenen uit de H. Schriftuur gehaalt; daar by gevoegt zijnde het algemein gebruik van alle volkeren, als zijnde een getuigenis van de wet der Nature.

Wat nu het twede deel van deze mijne assertie, of verdadinge belangt, naamelijk, dat het gebruik van een vreemde Taal in het openbaar bidden en bedienen van de Sacramenten, tegens de gewoonte der eerste Kerke strijd, is zoo baarblijkelijk klaar, dat het ontkennen daar van of uit een grove on-wetenheid, of moedwillige boosheid noodzaakelijk moet spruiten.

Justin. Apol.2. Want, voor eerst zoo is het dat *Justinus Martyr*, beschrijvende de ordre van het Nachtmaal te houden in zijn tijd, aldus zegt: *die Solis Urbanorum & Rusticorum cœtus fiunt, ubi Apostolorum Prophetarumque Literæ, quoad fieri potest, prælegunter: deinde cessante Lectore Præpositus verba facit adhortatoria, ad imitationem tam honestarum rerum invitans. Post hæc consurgimus Omnes, & preces offerimus, quibus finitis, profertur, ut diximus, panis, vinum & aqua; tum præpositus quantum potest preces offert & gratiarum actiones; plebs verò Amen accinit:* „ dat is, „ op den zondag geschiender by een komsten van Borgers in de Stad en Huisluiden; alwaar de schriften van de Discipelen en Profeten, zoo veel als doenelijk is, worden voorgelezen. Wanneer nu de Lezer ophoud, zoo doet de Hooftleeraar een vermaninge, nodigende het gemeene Volk tot het navolgen van zoo eerlijke loffelijke zaken. Dit gedaan zijnde, staan wy altemaal op en offeren onze geleden, welke ge-eindigt zijnde, zoo wordender, als gezeid, Brood, Wijn en water ten voorschijn gebracht; daar na offert d'Opper-predikant gebeden en dank-zeggingen, zoo veel als hy kan, en het Volk antwoord daar op, Amen.

Deze woorden van *Justinus*, die ontrent 160. Jaren na Christus heeft geleeft, nevens d'omstandigheden daar van in aanmerkinge genomen zijnde, geven duidelijk te kennen, dat de schriften, niet alleen die wy lezen, maar ook de gebeden en de bedieninge van des Heeren Avontmaal in een Taal, die men verstaan konde, plachten te geschieden.

De Liturgien van Basilius en Chryzostomus, verklaren ook, dat in het onderhouden van het Avondmaal het Volk geordineert wierd te antwoorden op het gebed van de Predikant, zomtijds, Amen; zomtijd *Heere weest ons genadig*; zomwylen, *en met uwen geest*; en dan wederom, *wy hebben onze herten opwaarts geheven tot God den Heere, &c.* welke antwoorden zy op de behoorlijke tijd niet en hadden konnen geven, zoo de gebeden, in een Taal die zy verstonden, niet en wierden gedaan.

En tot nader bewys hier van, laat ons eens hooren wat d'Oudvader Basilius van deze zaak aan de geestelijkheid van Neocezarea schrijft: *Cæterum ad abjectum in Psalmodiis crimen, quo maxime simpliciores terrent Calumniatores*, &c. „ wat „ belangt: zegt hy, het zingen van Psalmen, waar mede de Lasteraars voornaamelijk d'eenvoudige vervaart maken, dit heb ik daar tegen in te brengen, dat onze gewoonte en gebruik in alle Kerken eenerlei is, en met den anderen over een komende. Want by ons staat het Volk in de nacht op, gaat naar het Huis van bidden; en op de reize zijnde, of in eenig ongemak en verdrukkinge, schreijen zy gedurig tot God, en belijden voor hem hare zonden; en daar na wederom op staande, begeven zy haar tot het zingen van Psalmen, alwaar zy, in twee hopen gedeelt zijnde, by beurten met den anderen zingen, niet alleen diep overwegende, maar ook voor vast stellende den inhoud van de Hemelsche Spreuke; ja, daar en boven wekken zy hare gemoederen op tot naauwe op-

„ mer-

„ merkinge en innerlijke devotie, welke
„ anderzins komen te vervreemden, en
„ verrukt te worden. Ordinerende daar na
„ iemand, om een aanvang te maken met
„ zingen, zoo volgen daar op de andere;
„ en met verscheiden zangen en gebeden
„ den nacht alzoo overbrengende, zoo is
„ het dat zy op het aanbreken van den dag
„ gezamentlijk, als of het met een mond
„ en herte ware, den Heere een nieuwen
„ zang van belydenis zingen, ieder een voor
„ zig zelven formerende, of bedenken-
„ de woorden, die op berouw en boete
„ slaan.

„ Wilt gy ons voortaan om deze zaken
„ schuwen, dan moet gy ook de Egypte-
„ naren, en beide de Lybische Volkeren
„ schuwen, ja gy moet de Thebaners, de
„ Palestiners, Arabiers, Pheniciers, Sy-
„ riers, en die nevens de Revier Euphrates
„ wonen, schuwen: kort om, alle de ge-
„ ne die van waken, bidden, en Psalmen
„ te zingen, veel houden.

Deze zijn genoeg om te bewijzen, dat het tegen Gods Woord, en het gebruik der Eerste Kerke strijd, als men in een algemeen gebed en bedieninge der Sacramenten een Taal gebruikt, die van alle man in de Kerk niet wel verstaan word.

Weshalven heeft men zig niet weinig te verwonderen, niet alleen hoe zulk een onwaarheid en misbruik, van begin aan, in de Kerke zijn ingekropen, maar ook dat ze noch heden ten dage zoo stijf en sterk worden gedreven; en met wat fondament van reden deze persoonen, die haar voor Leidsluiden en Herders van Christi Kerke willen uitgeven, zoo ongewillig zijn, om tot de eerste oorspronklyke leere *Pauli*, en het gebruik van de eerste Catholyke Kerke Christi weder te keren.

Nu, de God der lijdzaamheid en der vertroostinge, geve ons dat wy eens gezind zijn onder malkanderen na Jesum Christum: op dat wy alle eendrachtelijk met eenen monde mogen verheerlyken den God en Vader onzes Heeren Jesu Christi, Amen.

J. Scory.	*R. Cox.*
D. Whithead.	*E. Grindal.*
J. Juel.	*R. Horn.*
J. Almer.	*E. Gest.*

No. 4.

Dr. Kools antwoord op de eerste Propositie der Gereformeerde, in een zeker Disputatie gehouden, voor de Heeren tot West-Munster voorgedragen: inhoudende dat het tegen Gods Woord, en de gewoonte der Oude Kerke strijd, om in openbare gebeden, en bedieninge der Sacramenten, te gebruiken een Taal, die het volk niet en verstaat.

Zeer Eerwaardige,

Alzoo deze Mannen, hier tegenwoordig, in het openbaar hebben verklaart te stryden tegen Gods Woord, dat d'algemeene gebeden, en bedieninge der Sacramenten, in de Latijnse Taal hier in *Engeland* zouden gebruikt worden, maar dat ze veel eer in de *Engelse* Taal behoorden te zijn gehandhaaft, en ook zoo te blyven: zo zult gy-l. gelieven te weten, dat zy, tot bewijs en bevestinge van deze hare Propositie, tot noch toe slechts een enkel Schriftuur-plaats hebben bygebracht, genomen uit *Pauli* Zend-brief, 1 Cor. 14. nevens zeker andere Schriften der H. Leeraren; waar op wy voor deze maal niet en zullen antwoorden: maar zoo wanneer het Boek, daar zy in lezen, ons, volgens d'ordre daar over gegeven, ter hand bestelt zal worden, dan, zoo God toelaat, zullen wy, zoo wel op Schriftuur-plaats, als op andere getuigenissen, door haar aangetogen, ons antwoord geven; invoegen dat alle eerlyke en verstandige Mannen klaar zullen konnen zien en verstaan, dat zy die Schriftuur-plaats kwalijk uitleggen, en anders verdraaijen, dan

Ex M. S. Col. Cor. C. ant.

dan eigentlijk de zin en mening der woorden te kennen geven: en dat d'Apostel *Paulus* daar ter plaatze niet voor heeft, om te handelen van het algemein Gebed, of de bedieninge van eenige Sacramenten. Derhalven hebben wy nu slechts te verklaren, en u met korte woorden (welke daar na, na dat de gelegentheid in ons antwoord zig toedraagt, haar breder zullen vertoonen) voor ogen te stellen de redenen, die ons bewegen, om by d'ontfangen order te blyven, en daar in te volharden; ja met eenen te zeggen, en staande te houden, dat het algemeene Gebede-boek, of Liturgie, nevens de bedieninge der Sacramenten, te hebben in de *Engelse* Taal, niet alleen dienstig, maar ook (zoo als haar tegenwoordig de zaken opdoen) hoognodig is.

De tweede Verdeelinge.

1. En dit stellen wy voor vast, voor eerst, om dat 'er geen klaar Schriftuur-plaats is, die deze onze vast-stellinge, en dit gebruik der Kerke om verre stoot. En genomen dat 'er al een Schriftuur-plaats ware, nochtans en is niet te verwerpen, het gene de Kerk heeft aangenomen. En dit blijkt klaar aan vele zaken, die somwylen God, en de heilige Apostelen, uitdruklijk hadden geboden.

2. By voorbeeld, om de zaak klaar te doen blyken, zoo ziet men het uitgedrukt bevel van God Almachtig, aangaande d'onderhoudinge van den Sabbath-dag, door autoriteit der Kerke, (zonder dat daar God eenig letter van geschreven heeft) verandert te zijn in den Zondag: de reden waar van alle man niet levendig voor oogen speelt: en hoe ze zig ook vertoont, nochtans word ze van alle Vromen aangenomen, zonder dat men uit de Schriftuur daar over twist, ja daar niet eens van den dag gewag word gemaakt, dan alleenlijk dat *Joannes* in Apocalypsis die noemt des Heeren dag: uit de verandering waar van alle menschen baarblykelijk konnen zien, dat de autoriteit der Kerke, zo in deze zaak, als in andere, van zeer groot gewicht en belang is; en dat men het ook daar voor hield.

3. Een ander exempel word ons door de mond van onzen Zaligmaker zelfs gegeven, dewelke de voeten zijner Discipelen wasschende, zeide: *Ik heb u een exempel gegeven, op dat gelijkerwijs ik u gedaan hebbe, gy-l. ook doet*; niet tegenstaande deze woorden, die hier zoo uitdruklijk staan, heeft de H. Kerk deze zaak, zonder opspraak, nagelaten, niet uit eenige sloffigheid, maar om gewichtige en hoogdringende redenen, die voor vele menschen niet klaar blyken, en nochtans word het in 't algemein, zonder Gods Gebod t'overtreden, (als gezegt) ongedaan gelaten. Wierd ook niet de daad, en zoo 't schijnt, het klaar en uitgedrukt bevel van Christus, onzen Zaligmaker, in d'allerhoogste mysterie onzes Geloofs, het gezegende Sacrament des Altaars, door d'autoriteit der Kerke verandert? Alzo hy 't zelve, na getuigenis der H. Schriftuur, na den Avondmaal eerst bedient. Wil nu een twistgierig mensch de daad aan de eerste instellinge preçijs binden, zo antwoord *Augustinus* (niet uit de Schriftuur, want daar en is geen bewijs uit te halen, maar gewislijk op een ander manier, naamlijk als d'Apostelen deden) *Visum est Spiritui Sancto, ut in honorem tanti Sacramenti, inos Christiani hominis prius intret corpus Dominicum, quàm exteri cibi*: dat is: „Het heeft den H. Geest „goed gedacht, dat, ter eere van zoo groo„ten Sacrament, het lichaam des Heeren „in de mond van een Christen eerder zou „ingaan, dan andere spyze van buiten. Zo dat, hoewel het Christus zelfs hadde gedaan, de Kerk nochtans door den H. Geest, als verhaalt, bewogen, heeft dat ook, en insgelijks zonder aanstoot aan andere te geven, verandert. Met welke woorden dan *Augustinus* klaar te kennen geeft, dat deze autoriteit oorspronklijk van d'Apostelen tot op deze tijd is nedergedaalt, en afkomstig; welke autoriteit, volgens Christi beloften, noch by zijn Kerk blijft.

4. En hier op steunt ook de veranderinge

ge van het Sacrament, om het zelve slechts te gebruiken onder eenerlei gedaante, te weten van Brood alleen; als wanneer door den intrê van menigte der Heidenen, de Kerk door den H. Geest onderwezen zijnde, vernam dat 'er ongeregeltheden, en ten deele ook kettery, in de zelve inslopen, door toediening onder beide gedaanten van Wijn en Brood. En hierom heeft de Kerk, gelijk als in de bovenverhaalde exempelen, zoo nu ook in dit, (de zaak noch in haar zelven noch in d'ontfangers in het allerminste niet verkleint, en ook te voren, door een algemeine en eenparige toestemminge, zonder tegenspreken aangenomen zijnde geweest) vast gestelt en besloten, dat het Nachtmaal na dezen onder de gedaante van Brood alleen gebruikt zou worden; en zoo wie mocht willen denken en dryven, dat de geheele Christus onder beide gedaanten niet en was, dien verklaarde ze met kettery besmet te zijn.

5. Voeg hier noch by, het gene men leest in de Handelingen der Apostelen, daar het in een Kerkelyke Vergadering tot Jeruzalem by d'Apostelen gehouden, besloten wierd, dat de Heidenen haar van bloed, en van het verstikte zouden onthouden, in deze woorden: *Visum est Spiritui Sancto, & nobis &c.* „ Het heeft den H. Geest, en ons, „goed gedacht, (zeggen de Apostelen) u„lieden geen meerder last op te leggen, dan „deze noodzaaklyke dingen: namelijk, dat „gy u onthoudet van 't gene den Afgoden „geoffert is, en van bloed, en van het ver„stikte, en van hoererye. Dit was Gods Gebod, (want het word noch geboden, op straf van verdoemenis, onze lichamen van hoererye zuiver te houden) en het ander, door den H. Geest daar by gevoegt, word op dezen dag niet nagekomen, noch onderhouden.

6. Desgelijks in de Handelingen der Apostelen blijkt, dat onder de Geloovige in de Eerste Kerk, haar alle dingen gemein waren: want zoo vele als 'er bezitters waren van landen en huizen, die verkochten zy, en brachten den prijs der verkochte goederen, en leiden dien aan de voeten der Apostelen, om aan een iegelijk uitgedeelt te werden, na dat elk van nooden had, zo dat, wanneer *Ananias* en *Saphira*, die van den prijs der verkochte have onttrokken, en slechts een zeker deel brengende, het zelve aan de voeten der Apostelen leiden, zy door den mond des Apostels *Petri* verklaart wierden, van den Satan daar toe bekoort te zijn, en den H. Geest te liegen; en zy wierden, tot een spiegel voor alle andere, met een haastige en onverwachte dood gestraft. Nu uit alle deze exempelen, en veel andere die men zou konnen bybrengen, blijkt klaar, genomen dat 'er al diergelyke Schriftuur-plaats ware, als zy voor geven, gelijk als 'er niet en is, echter mach de Kerk, waar in de H. Geest altijd haar residentie houd, de zelve schikken en ordineren, en met al zoo groot recht en waarheid zeggen, als d'Apostelen zeiden: *Zoo heeft het den H. Geest, en ook ons goed gedacht.* Alzoo Christus aan zijn Kerk belooft heeft, dat haar de H. Geest in alle waarheid zou leiden, en die ook leeren, en tot aan het einde der wereld by de zelve zou blyven. En hierom formeren wy met *Augustinus* dit Argument, het welke hy in zijn Brief aan *Januarius* op deze wijze schrijft: *Ecclesia Dei inter multam paleam multaque zizania constituta, multa tolerat, & tamen quæ sunt contra fidem vel bonam vitam non approbat, nec tacet, nec facit*; dat is: „Gods Kerk gestelt tusschen, of be„staande uit veel kaf en onkruid, verdraagt „vele dingen; maar evenwel dat tegen het „geloof, en een vroom leven strijd, dat „kent ze niet voor goed, zy en ziet het niet „door de vingeren, nochte doet het.

Tot deze voorstel voegen wy dit daar by; maar Gods algemeine Kerk en straft het niet, dat de Dienst, of het openbaar Gebed zy in een geleerde Taal, noch zy en gebruikt ze ook anders niet. Ergo zoo staat het gantsch vry, en het is ook prijslijk dat het zoo zy.

Derde

Derde Verdeeling.

De tweede beweeg-reden, die ons dit doet zeggen en denken, is, dat op een ander wijze aan te gaan, gelijk als zy gezegt hebben, daar noodzaaklijk moet op volgen, het breken van de eenigheid der Kerke, en het ontberen van deszelfs nuttigheden, en by gevolg een schriklyke scheuringe en verdeeltheid.

Met den Dienst in onze Moederlyke Taal te veranderen, veroordeelen wy Gods Kerk, die daar voor dezen is geweest; en wy kanten ons ook tegen de Kerk, die daar nu noch tegenwoordig is, naamlijk de Roomse Kerk.

Van welke Kerk, hoewel wy hier onder ons zoo weinig werk van de zaak maken, de H. Martelaar *Ireneus* in duidelyke woorden aldus zegt: *Ad hanc Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnes alias Ecclesias convenire; hoc est omnes undique fideles*: „Het is noodig, (zegt deze heilige „Man, die dicht aan de tyden der Apostelen leefde, of veel eer in haar tijd, want „hy word genoemt σύγχρονος Apostolo- „rum, een tijdgenood der Apostelen) dat „alle andere Kerken, dat is alle Chri- „stenen over al, na deze (naamlijk Stoel, „of Roomsche Kerk) haar voegen. En hy geeft daar de reden van, waarom alle menschen daar meê behoorden over een te komen (*propter potentiorem principalitatem*) om datze boven alle andere uitmuntende is. Van deze Kerk, en by gevolg van d'algemeine Kerk Christi afwykende, vervallen wy buiten alle twijffel, tot een vreeslyke en gevaarlyke scheuringe, en met eenen tot allerlei onheilen, die daar uit voortkomen.

Dat wy met zulks te doen van de eenigheid der Kerke afwyken, is zoo klaar, dat wy op het bewijs hier van niet lang behoeven te blyven staan. *Augustinus* schryvende tegen *Cresconius Grammaticus*; stelt dit onderscheid tusschen kettery en scheuringe, zeggende: *Schisma est diversa sequentium secta; Hæresis autem scisma inveteratum*: „Scheuringe is een secte der gener, die ver- „scheiden dingen involgen, maar kettery „is een verouderde scheuringe.

Om nu deze grouwelyke zonde van scheuringe te schuwen, zoo vermaant ons d'Apostel Paulus met deze woorden, zeggende: *Obsecro vos ut id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis scismata*: „Ik bidde u, „dat gy alle het zelve spreekt, en dat'er on- „der u geen scheuringen zijn. Dat men nu met den Dienst uit de geleerde Taal te veranderen, vlak tegens het Formulier, en de ordre over al in 't gebruik aangaat, is voor alle mans oog baarblijklijk.

Deze zijn, zegt hy, ketters te noemen, die in Geloofs-zaken moedwilliglijk anders denken en oordeelen, dan alle andere Kerken doen: en deze personen worden scheurmakers genoemt, die de ordre en trant der Kerke niet en volgen; maar uit haar eigen herzenen andre ordres, strydig of onderscheiden tegens de gene, die alreede door den H. Geest over al in de Kerk vast gestelt zijn, smeden. Wy nu van God door scheuringe afgeweken zijnde, zoo merkt wat hier uit volgt; daar en is geen gave Gods, geen wetenschap, geen rechtvaerdigheid, geen geloof, geen werken, en eindlijk, geen deugd die ons nut konnen zijn, of schoon wy mochten denken van God te zullen verheerlyken met de dood, om Christi Naam kloekmoediglijk te lyden, alzo Paulus 1 *Cor.* 13. spreekt. Ja daar en is geen Sacrament krachtig ter zaligheid, voor de gene die alwillens tot scheuringe vervallen, die haar zelven onbeschroomt afzonderen, en scheiden van de eenigheid van Christi H. Bruid, de Kerke, gelijk als *Augustinus* duidelijk en rond uit zegt: *Quicunque ille est, qualiscunque ille est, Christianus non est qui in Ecclesia Christi non est*; dat is: „Wie hy ook zy, „hoedanig hy ook zy, hy en is geen Chri- „sten, die in de Kerk niet en is; hoedanig hy ook mochte begaaft zijn, al sprak hy met der Engelen tonge, al sprak hy noch zoo heiliglijk, al bewijst hy noch zo veel deugd, evenwel is hy geen Christen mensch, die

aan

aan de zonde van scheuringe schuldig is, en by gevolg geen Lidmaad van die Kerke.

Hierom is dan dit een klaar bewijs-reden, dat een ieder Christen mensche, op verbeurte van verdoemenis, volgens Gods Woord, door den Apostel Paulus uitgesprooken, verplicht is zig te wachten van de verfoeijelyke zonde van scheuringe.

De Liturgie uit het Latijn te veranderen, veroorsaakt een afgrijslyke scheuringe, nademaal het doorgaans in de geheele Kerk van begin aan in 't gebruik is geweest; weshalven is ieder oprecht Christen gehouden, de verandering in den Dienst te myden.

Tot bevestinge nu van het bovenverhaalde, en om te bewyzen, dat men de Liturgie, en de bedieninge der Sacramenten niet in de Engelse, maar Latijnse Spraak behoort te gebruiken, zoo zullen wy nu de eerste instellinge der Westerze Kerke, en de byzondere stukken daar van inzien.

En voor eerst, om een aanvang te nemen met de Kerk van Vrankrijk: *Dionysius*, *Pauli* Scholier, die eerst het Christen Geloof in Vrankrijk heeft geplant: *Martialis* die het zelve, zoo men zegt, in Spangien heeft gedaan; en andere, die het hier in Engeland, ten tyde van *Eleutherius* eerst hebben verbreid, midsgaders in Duitsland, en in andere Landen: en St. *Augustinus*, die naderhand ten tyde van *Gregorius*, byna duizend jaren geleden, dit Rijk van Engeland tot het Geloof bekeerde: het blijkt dat zy Uitleggers, nopende de verklaringe en verkondinge des Euangeliums hebben gehad, of anders de gave der Talen; maar dat zy ooit in eenige van deze Westerze Kerken den Dienst in haar eigen Taal hadden, of dat de Sacramenten, behalven het stuk des Houwelijks, in hun eigen gewoonlyke Taal wierden gebruikt, zulks blijkt uit geen oude History-Schrijver. Of schoon zy al ooit zouden konnen bewyzen, dat het doorgaans zoo was, en daar nevens by continuatie, nochtans blyven dezelve order en woorden noch in het Latijn. Men bespeurt, en weet zeer wel, dat in alle andere geringer en Barbarische Talen groote verandering daaglijks geschied, en voornaamlijk in deze onze Engelse Taal, waar in byna in alle eeuwe, of honderd jaren, een merklyke verandering geschied.

Tot bewijs hier van, zijnder onlangs in dit Rijk vele Boeken nagebleven, gelijk als vele bekent is, welke wy Engelse kwalijk verstaan, of lezen konnen. En by aldien dat wy den Kerken-dienst zoo dikmaals, (gelijk als het zou konnen gebeuren, en ook daaglijks groote veranderinge komt in onze gemeine Taal) zouden veranderen, wat al velerlei ongemakken en dwalingen daar uit zouden volgen, geven wy alle verstandige te oordeelen. Zoo dat hier uit blijkt een ander onwederspreeklijk Argument, naamlijk, de toestemminge van d'Algemeine Kerk, die in het geloof en de leere van onzen Zaligmaker Jesus Christus niet en kan doolen, maar na Pauli zeggen, het pylaar en fondament is van alle waarheid.

Voeg hier noch by, dat het volk in *Engeland* haar eigen Taal niet beter verstaan, dan de Moorman het Hebreeuwsch, van wien men in de Handelingen der Apostelen leest, dat Philippus belast wierd hem te onderwyzen; en hy aldaar den Profeet Jesaiam lezende, vroeg hem Philippus, of hy ook verstond het gene hy las? waar op de Moorman antwoorde: Hoe zou ik doch konnen, zo my niet iemand en onderrecht? Waar mede bestraft word, d'onverdraaglyke stoutheid der gener, die zulks zonder Leeraar derven onderwinden te doen; ja die na geen Leeraren eens omziende, den Bybel opslaan, en, in plaats van het eeuwige voedzel, doodlijk vergif inswelgen. Want zoo wanneer de H. Schrift kwalijk uitgeleid, en in een verkeerden zin genomen word, dan is het de Schrift Gods niet, maer, gelijk als Hieronymus zegt, of schrijft in zijne verklaringe over Pauli Zendbrief aan de Galaten, de Schrift des Duivels: en wy en twisten met de Ketters niet over de Schrift, maar over de rechte zin en meninge daar van.

Men leest in het O. Testament van Ceremonien, als van de besnydenis, goude Schellekens, en Granaat-Appelen; van *Aarons* Kleederen, en veel andere diergelyke Offerhanden; welke alle waren, gelijk als *Paulus* schrijft aan de *Hebreen*, dienende tot de reinigheid des vleeschs, en die den Perzoon inwendig voor God niet en rechtveerdigden, die voorwierp zulks te doen in betuiginge van zijn Geloof in den toekomenden Christus: al had hy kennis van alles dat Christus dede, en van het gene in 't byzonder door die Ceremonien te kennen wierd gegeven. En het blykt naakt en klaar dat de Hooge-Priester in het binnenste des Tempels (het Heilige der Heiligen genoemt) ging, daar het Volk hem niet en mocht volgen, noch zy en mochten ook niet staan, dan daar zy niet en konden zien, noch horen wat de Priester al zeide, of dede, gelijk als *Lucas* in de Historie van *Zacharias*, *Cap.* 1. verhaald.

Uit de vergelykinge van deze twee Testamenten zou men gevoeglijk deze leere konnen trekken, dat in Christi School vele dingen gezegt en gedaan mogen worden, de verborgen zin en meninge, waar van het Volk niet en weet, noch ook gehouden is te weten. Welke dingen, namelijk, dat het Volk het algemein Gebed van de Priester en Predikant, niet en hoorde noch verstond, is klaar te bewyzen uit het gebruik van de oude Griekze Kerk, als ook uit de gene die nu te *Venetien*, of elders, is.

In d'Oosterze Kerk, staat de Priester als binnen een Tralie, of vertrek, rondom met gordynen of falien behangen, afgescheiden dan het Volk. En na de consacratie, als de Priester het Heilige Sacrament toont, zoo worden de Gordynen verschoven of opgehaald, waar van *Chryzostomus* aldus spreekt: *Cum vela videris retrahi, tunc supernè cælum aperiri cogita: als gy de Gordynen ziet verschuiven, denk dan vry, dat den Hemel van boven open gaat.*

Men heeft hier ook t'aanmerken, datter twederlei manieren van te bidden zijn, d'eene geschied in het openbaar, d'ander in het verborgen; hierom is 't dat de Kerk het openbaar bidden zodanig aanmerkt, dat het, als men offert, of eenige andere Gods-dienst doet, het verborgen bidden van het volk niet en turbeert of verstoort; 't welk lichtelijk zou konnen gebeuren, zoo 't volk niet anders te doen had, dan te luisteren om t'antwoorden, en te zeggen, *Amen.* Voegt hier by, d'onmogelijkheid van de zaak; alzoo in een groote Parochie-Kerk alle man niet en kan horen wat de Priester zegt, schoon genomen dat al van Gods Altaar afging, en midden onder het volk stond.

Daar en boven, ingeval men zou willen belyden, dat het nodig ware, de Liturgie in een gewone of bekende Taal te hebben, zoo zouden daar dan deze twederlei Ketteryen uit spruiten, te weten, dat het Gebed niemant anders baat, dan dien die het zelve verstaat, of die daar tegenwoordig is, en het zelve aanhoord; en by gevolg dan was het Gebed, dat voor *Petrus* in den Kerker, voor de Kerk van buiten gedaan wierd, vruchteloos en te vergeefs.

Aanmerk nu het gebruik van dit Ryk.

Indien wy al toestonden, dat de dienst in het Engelsch geschiede, dan zouden wy, die in het Latyn zijnde, op die wyze niet hebben, daarze nu in is, maar lichtelijk zoo alsze in deze laatste dagen is geweest: d'inhoud van welken dienst genomen is uit den Psalm, en een ander gedeelte des Bybels, in het Engelsch overgezet, waar in openbare fouten en valsche overzettingen zijn, die altemaal de Heilige Schriftuur verslimmerende, de zelve logenachtig maken. De dienst nu daar na geformeert zynde, zoo mag men dan wel te recht van ons zeggen, dat wy God met leugens dienen.

Hierom mogen wy zoo niet arbeiden en woelen, om het Formulier van onze

Li-

Liturgie te veranderen, op dat wy de vrucht en nuttigheid van allerlei Gebeden niet en komen te verliezen, 't welk wy, buiten alle twyfel, met dit Barbarisch twisten en krakkelen zullen doen; doch de Gemeinten Gods, alzoo *Paulus* 1 *Cor.* 11.16. *hebben zulke gewoonte niet.* En mag dan de gantsche wereld tot ons niet zeggen, gelijk als *Paulus* tot die van *Corinthen* 1 *Cor.* 24, 36, *Is het Woord Gods van u uitgegaan? Of is het tot u alleen gekomen?* Als of de Univerzele Kerk altyd hadde gedoold, en dit Capittel van *Paulus* nooit voor dezen gezien: en als of de H. Geest zijn ampt, van in alle waarheid te leiden, t'eenemaal verlaten hadde, tot dat nu onlangs zommige, roemende den H. Geest, en het oprecht Woord Gods te hebben, ondernomen hadden de gantsche Kerk te reformeren, en het onderste boven te keren.

Augustinus, *lib.* 1. *contra Julianum Pelagium*, *à Græcis pro sua Hæresi profugum, querentem, ad hunc modum, respondit: puto (inquit) Tibi eam partem orbis debere sufficere, in quâ primum Apostolorum suorum voluit Dominus gloriosissimo Martyrio coronari. Et idem paulo post; Te certe, (Julianum alloquitur) Occidentalis Terra generavit, Occidentalis regeneravit Ecclesia. Quid ei quæris inferre, quod in ea non invenisti, quando in ejus membra venisti? Imò, quid ei quæris auferre, quod in ea tu quoque accepisti? dat is te zeggen*:

„ Augustinus in zyn eerste Boek, heeft „ Julianus Pelagius, klagende dat hy van „ de Grieken om zijn Kettery verdreven „ was, op deze wyze geantwoord: My „ dunkt (zegt hy) dat dat deel des we- „ relds voor u genoeg behoorde te zijn, „ waar in de Heere gewild heeft, dat de „ voornaamste zyner Apostelen, met d'al- „ lerheerelijste Kroon eens Martelaars ge- „ kroont zou werden. En kort daar aan „ begint hy aldus: „ Voorwaar u (hy „ spreekt Julianus aan) heeft het Wester- „ ze Land gebaart, maar de Westerze „ Kerk wederom gebaart. Waarom zoekt „ gy daar in te brengen 't gene gy daar in „ niet gevonden hebt, als gy tot des zelfs „ Ledematen zyt gekomen? ja, waarom „ zoekt gy haar t'ontnemen, dat gy in „ haar ook ontfangen hebt?

Een groot getal van aanzienelijke Leeraren, zouden wy konnen by brengen, die altemaal de eenigheid der Kerke voorstaan, en het verstooren van des zelfs stille Regeringe tegenspreken, en de verdadinge van deze Mannen by maniere van argumenteringe wederleggen. Doch alzoo zy hare verdadinge zodanig hebben geformeert, dat wy genootzaakt worden het Negatief (in het bewys waar van de oude Leeraren der Kerke niet gewoon zijn, directelijk veel woorden te gebruiken) te defenderen of staande te houden, zoo is het dat wy daarom met voordacht ettelijke spreuken van de hare, welke, als gezegt, deze eerste zaak, by manier van argumenteringe, zouden bewyzen, na laten te verhalen, om niet al te langwylig te vallen, en u, in zoo een openbare zaak, niet al te lang op te houden.

Om dan de Liturgie of Kerkendienst, en de bedieninge der Sacramenten niet te veranderen uit de Latynze Taal ('t welk een scheuring en verdeeldheid tusschen ons, en d'algemeine Kerke Gods veroorzaakt) zoo hebben wy uit de Heilige Schriftuur aangetogen, zodanige Schriftuur-plaatzen die alle diergelijke scheuring verbieden: en met eenen ook de toestemminge, en gewoonte der gantsche Kerke, die niet en kan dolen, en ons over zulks deze vrymoedigheid hier in doet gebruiken, en in het confirmeren hier van, als gehoort, zoo assurant gaan.

Wat nu het beantwoorden van de eerste zaak aangaat, wy hebben voorgenomen, zoo God toe laat, daar wat breder in te gaan: biddende God Almachtig, dat hy in het herte van hare Koninklijke Majesteit, en hare Hoogachtbare Raad, en den

Adel van dit Rijk, mitsgaders van ons, die in deze zaken Herders van het volk zyn, zodanige gedachten gelieve te storten, om den Godsdienst zoo te schikken, en ordineren, dat wy daar door Gode mogen dienen; en, met gemelden dienst van d'eenparige voet en gewoonte van Christi Kerk af te brengen, en te veranderen, God ten hoogsten niet en komen te vertoornen, en de schande der wereld, de worm der conscientie, en de eeuwige verdoemenis op onzen hals halen; dat God verhoede; en dat hy ons genade geve, om zijn warrheid t'omhelzen, te belyden, en voor te staan. *Wien zy alle Heerlijkheid, Amen.*

No. 5.

Een nader verklaringe van een zeker Conferentie, aangevangen op den 31. Maart M.D.LIX, nopende zekere Artikelen van Religie; en het afbreken van de zelve Conferentie, by gebrek en versmadinge van zekere Bisschoppen, die van gemelde Conferentie Partyen waren.

Ex Chartophyl. Regio.

HAre Majesteit verstaan hebbende hoe datter verscheiden opinien in zekere zaken van Religie, onder hare lieve onderdanen in zwang gaan: en zeer begerig zijnde dat de zelve tot een zekere godvruchtige en Christelijke overeenkominge gebracht wierden, heeft het derhalven haar raadzaam gedacht, met advijs van de Heeren en andere van haar geheime Raad (zoo wel tot voldoening van twyfelmoedige Perzonen, als tot kennis van de enkele waarheid, in zekere verschil pointen te geraken) om een bekwaam uitgelezen getal van d'allergeleerste mannen wederzyds te hebben, en hare opinien en redenen met den anderen te verhandelen, om alzoo tot een goed en minnelijk accoort te komen.

Hierom hebben zekere Heeren uit gemelden Raad, dit voornemen, op bevel van hare Koninklijke Majesteit, aan den Aarts-Bisschop van *Jork*, zijnde ook een van de geheime *Raad*, bekent gemaakt, en op hem verzogt het zelve aan zommige Bisschoppen te willen communiceren, en acht, negen of tien Perzonen daar uit te verkiezen; en ook diergelijk getal aan d'ander kant te nomineren: en zy hebben hem ook, zoo men doemaals meende, geopenbaart wat voor zaken verhandelt zouden worden, als ook de tijd daar toe bestemt. Na verloop nu van zekere dagen, gaf gemelde Aarts-Bisschop te kennen datter geordineert waren (door zodanige Bisschoppen, aan wien hy opening van de zaak gedaan had) acht Perzonen; te weten, 4. Bisschoppen en 4. Theologanten, die, op het bevel van hare Koninklijke Majesteit, genegen waren om hare opinien te verklaren, en, gelijk als hy het noemde, rekenschap van haar Geloof te geven, nopende de voornoemde zaken, en dat voornaamelijk in schrift; en het ander getal, zijnde ook 8. Perzonen van goede geleertheid (waar van zommige in bediening waren geweest in de Kerk van *Engeland*) indien zy daar tegen iets hadden in te brengen, zoo mochten zy insgelijks op dien zelven dag hun gevoelen dies aangaande uiten. En alzoo zouden zy hare schriften met den anderen verwisselen, om t'overleggen wat daar van te verwerpen ware; en dat men zulks op een zeker ander bekwaam dag schriftelijk zou opstellen; en ook diergelijk order in alle de resterende zaken onderhouden.

En hier in waren zy met den Aarts-Bisschop van *Jork* volkomen accoort, en zulks wierd ook aan beide Partijen te kennen gegeven; als wanneer voort hier op verscheiden van den Adel en Staaten van 't Rijk, verstaan hebbende datter zulken by een komste en conferentie gehouden zou werden, en dat in zekere zaken (het tegenwoordig Hof van het Parlement daar voort

voort op volgende) zekere wetten vast gestelt mochten worden, ernstelijk op hare Koninklijke Majesteit, verzochten, dat de Partijen van deze Conferentie hare verdadingen in de *Engelze Taal* mochten opstellen en voorlezen, en dat in het by wezen van haar, den Adel, en andere Heeren van het Parlement, tot klaarder voldoening, en om zelfs van zodanige wetten die daar van mochten afhangen, te beter te konnen oordelen, en besluiten. Dit voor zeer redelijk gekeurt zijnde, wierd ook aan beide Partijen te kennen gegeven, en alzoo volkomen geaccordeert. De dag nu, tot hunner eerste by een komste bestemt, was Vrydag voor de middag, op den 31. Maart, in de Kerk van *West-Munster*, alwaar, zoo om goede ordre t'onderhouden, als om de conferentie door hare Majesteit zelfs ingestelt, de eere aan te doen, de Heeren en andere van den geheimen Raad, mitsgaders een groot gedeelte van den Adel tegenwoordig waren.

Niet tegenstaande nu de voorgaande ordre was vast gestelt, en dat daar over beide Partijen met den anderen eens geworden waren, zoo hebben nochtans de Bisschop van *Winchester* en zijne Collegaas, (allegerende kwalijk verstaan te hebben dat hare verdadingen en argumenten schriftelijk zouden opgestelt, en by gevolg alleenlijk uit het Boek verhaalt worden) gezegt, dat haar Boek toen noch niet veerdig was, maar dat zy bereid waren om te argumenteren en disputeren; over zulks wilden zy wel mondeling verklaren het geene zy op de eerste Propositie te zeggen hadden.

Deze verandering of afwykinge van de boven verhaalde ordre, en voornaamelijk van het geene zy zelfs, door den voornoemden Aarts-Bisschop, by geschrift te voren hadden verzocht, (daar by voegende de reden des Apostels, dat woordenstrijd te voeren tot geen ding nut en is, dan tot verkeringe der toehoorders) te horen, klonk haar Koninklijke Majesteit wat vreemd in de ooren; echter wierd het toegelaten, zonder eenige bestraffinge, alzoo zy het schoven op hun misverstand van de ordre, en te kennen gaven van in geen gebreke te zullen blyven, maar hun meninge schriftelijk te willen instellen, en die, volgens de voorgaande ordre, aan d'ander party behandigen.

En hier op hebben de Bisschop van *Winchester* en zijne Collegaas Dr. Kool, Deken van St. Pauli Kerk, geordineert om hare meninge te verklaren, 't welk hy ten deele mondeling dede, en ten deele met eenige schriften van zekere Schryvers voor te lezen: en de Bisschop van *Winchester* op zekere tijden van zijn Collegaas onderricht zijnde wat hy zou zeggen, zoo heeft hy een verklaaringe van hare meiningen en redenen over de eerste Propositie gedaan.

Welke geëindigt zijnde, vroeg haar de geheime Raad, of zy ook iets meer in te brengen hadden? waar op zy tot antwoord gaven; Neen. Soo dat doemaals d'andere Party verlof hadden om hare meninge t'openbaren, 't welk zy ook, volgens de eerste ordre deden, toonende dat hun gantsche meining in een Boek geschreven stond; welk Boek van *Robbert Horn*, Doctor in de Godsgeleertheid, en onlangs te voren *Deken* van *Durham*, duidelijk en klaar wierd voorgelezen, na dat men te voren God Almachtig vieriglijk aangeroepen en gebeden had om de begaaftheid zijns H. Geests, en ook om een Protestatie van te zullen aanhangen de leere der algemeine Kerke, gefondeert op de H. Schriften en de leere der Profeten en Apostelen.

Dit nu gedaan zijnde (met goede apparentie van by de toehoorders merkelijk ingang te zullen krijgen) begosten zommige van deze Bisschoppen heel anders te antwoorden als te voren, verhalende dat zy op deze zaak nu vry wat meer hadden te zeggen. Hoewel zy over diergelijke knibbeling dapper hadden behoren bestraft geweest te zijn, dies niet te min om alle

vordre ongeregeltheden in deze Conferentie of t'zamenspraak voor te komen, en op dat zy alles dat zy noch meer te zeggen hadden, mochten uiten, zo wierd geordineert, en by beide Partijen in de volle vergadering geaccordeert, dat de Bisschoppen op aanstaande Maandag hare meiningen en argumenten op de tweede, en ook laatste verdading, zoo zy konden, schriftelijk zouden inbrengen, en dezelve eerst lezen; en dat d'andere Party de hare insgelijks zou mede brengen; en gelezen zijnde, de wederzijds schriften met den anderen verwisselen. En ondertusschen zouden de Bisschoppen niet alleen alles wat Dr. Kool op dien dag gesproken had, maar ook alle andere zaken, die zy konden bedenken daar eenigzins by te behoren, schriftelijk opstellen; en zoo dra als mogelijk was, het zelfde Boek, nopende de eerste verdading, d'ander Party toe zenden; en zy zouden het schrift, dat Mr. Horn op dien dag had voorgelezen, van haar ontfangen: en dan zou men op toekomende Maandag met malkanderen afspreken, op wat voor een dag zy hun antwoord over de eerste Propositie zouden toonen.

Beide Partijen dit toegestaan hebbende, is de vergadering daar op voor die tijd vreedzaamelijk gescheiden. Hier op zijn zy dan op Maandag ter bestemde plaats en uure wederom by den anderen gekomen; als wanneer, uit wat verkeert of ongeregelt inzigt, weet men noch niet wel, (hoewel dat men het eenigzins heeft verstaan) de Bisschop van *Winchester* en zijn Collegaas, doch voornaamelijk de Bisschop van *Lincoln*, weigerden te toonen of te lezen, volgens de voorgaande wel bekende ordre op Vrydag, het geene zy tot de tweede verdadinge hadden gereed gemaakt; waar op zy door den Heer Zegelbewaarder van het groote Zegel eerst minnelijk en vriendlijk verzogt wierden om de bestemde ordre t'onderhouden; 't welk by haar geen ingang hebbende, wierden zy met meerder ernst, als wel behoefde, daar ander maal toe verzocht; edoch haar niet eens kreunende aan d'autoriteit van die plaats, noch aan haar eigen reputatie, noch aan d'achtbaarheid van de zaak, hebben het verzoek afgeslagen en geenzins willen na komen.

Eindelijk en ten laatsten, wederom in het byzonder ieder een van haar hooft voor hooft verzogt zijnde, hare opinien dies aangaande te willen openbaren, hebben zy alle (behalven een, die de Abt was van *Westmunster*, wat meer werks makende van een goede ordre en van zijn schuldige plicht van gehoorzaamheid, dan de andere) rond en vlak uitgezegt, niet te willen lijden dat haar Boek gelezen wierd; waar in zommige haar wat heviger toonden als andere, zommige on-bescheidener en oneerbiediger.

Deze Perzonen nu zulk een on-geregeltheid, moedwilligheid, en hertnekkigheid toonende, als nooit gezien noch geleden is, in een zodanig aanzienelijke Vergadering, bestaande uit de twee Standen dezes Rijks, naamelijk den Adel ende gemeente, behalven de Perzonen van hare Koninklijke Majesteits Hoogachtbare Geheime Raad, kwam die aanzienelijke Vergadering, onverrichter zake te scheiden, en alzoo is dat Godvruchtig en zeer Christelijk voornemen van hare Koninklijke Majesteit, vruchteloos afgelopen.

Daar na wierden, om deze zoo merkelijke verachtinge, de Bisschoppen van *Winchester* en *Lincoln*, (die met een eigenzinnige styfhoofdigheid d'algemeine autoriteit ongehoorzaam waren, en van haar eigen Ordre baarblyklijk afgeweken; inzonderheid de Bisschop van *Lincoln*, die zijne dwaasheid meer toonde, dan de andere) na behorelijke verdiensten in den Tour gezet; en d'andere, behalven de Abt van *West-Munster*, zijn gehouden alle dagen, daar toe verzocht zynde, voor den Raad in eigen Perzoon te verschynen, en niet te mogen vertrekken uit de Stad *Lonnen* noch van *West-Munster*, tot dat men

over hare ongehoorzaamheid en verachtinge, ordre zal gestelt hebben.

N. Bacon, Zegel-bewaarder.
F. Shrewsbury. F. Bedford. Pembroek.
E. Clynton.
G. Rogers. F. Knollys. W. Cecil. A. Cave.

No. 6.

Een Adresse door zommige Bisschoppen en Theologanten, gedaan aan de Koningin Elizabet, nopende het gebruik der Beelden.

Aan hare Doorluchtigste Koninklijke Majesteit.

WY kennende uwe genadige goedertierenheid, en met eenen overdenkende de nootwendigheid van de zaak, die wy hebben voor te dragen, zoo is het, dat het eene ons aanmoedigt, en het ander ons dwingt, als te voren, om onze ootmoedige verzoek-bede aan hare Majesteit te doen, en onze voorgaande supplicatie te vernieuwen, niet uit eenig inzicht op eigensinnigheid, vermetenheid, of om ons selven tegen hare Majesteit te kanten, in het allerminste niet; waar toe wy God tot getuige nemen: alzoo wy met *David* bekennen, dat wy, in vergelykinge, slechts zijn *Canes mortui aut Pulices*: dat is, *doode Honden of Vlooyen*; maar wy doen het alleenlijk uit enkel ontzag, en eerbiedigheid die wy de Majesteit van God Almachtig toedragen, (in wiens handen het vreezelijk is te vallen; want het is in zijn macht gelegen, in der eeuwigheid te verderven, en beide lichaam en ziele, in het helsche vyer te werpen) en op dat, met de kleine geen rechtveerdige ergernis te geven, d'onkundige in eenige dwalingen in te wikkelen, en een put te graven voor de blinde, om in te vallen, wy onszelven aan het bloed onzer Broederen, niet alleenlijk schuldig mochten maken, en het toornig wee en de wrake Gods verdienen, maar ook de knagende Worm der conscientie, tot onzer oneindige schande, over ons halen. Want, waar in wy ook hare Allerdoorluchtigste Majesteit, zonder tegens de Goddelijke Majesteit te zondigen, zouden eenigzins konnen dienen, daar toe zullen wy ons zelven, in alle ootmoedigheid, en na ons uiterste vermogen, immer en altoos, al waar't het met verlies van ons goed en Bloed, gewillig en bereid tonen; alzoo God ons zulks gebied, wy ook plichtshalven schuldig zijn, en daar een bewys van hebben gegeven, met ons daar na te schikken en voegen. En gelijk als God, door uwe genadige Regering, ons ontallijke weldaden heeft bewezen, ('t welk wy zeer ootmoediglijk bekennen, en waar voor wy hem met behorelijke eerbiedigheid alle dagen loven en danken) zoo twyfelen wy niet, of hy zal, uit genade, dat goede werk in hare Majesteit, 't welk hy, uit zijn vrywillige gonste, in haar zoo genadelijk heeft begonnen, tot een gelukkig einde brengen; op dat hare Majesteit de voetstappen der Godvruchtige Koningen, hare voorzaten, navolgende, de bevlekte Kerk, geheel en al zuiveren, en alle gelegentheden tot kwaad mag uitrooyen. En nademaal, dat wy voor dezen aan hare Majesteit, voor zoo veel de beelden aangaat, een verzoek-bede hebben gedaan, doch, tot wegneminge daar van, nooit eenige redenen aangewezen: zoo is 't dan dat wy nu, (om niet te schynen veel te zeggen, en weinig te bewyzen, conscientien te allegeren zonder daar van verzekering te hebben uit Godes Heilig Woord, en onredelijck af te vorderen, daar wy geen reden altoos van konnen geven) schriftelijk hebben opgesteld, en in alle ootmoedigheid hare Majesteits genadige overdenkinge voordragen zodanige Autentijke Schriftuur plaatzen, argumenten, en krachtige beweegredenen, welke, gelijk alsze alle onze Broeders, die nu der Bisschoppen ampt bekleden, bewo-

wogen hebben om te denken, en voor vast te stellen, dat geen Beelden voor Christi Kerk betaamlijk zijn; zoo latenze ons ook niet toe, zonder God merklijk te vertoornen, en onze eigen conscientien swaarlijk te kwetzen, dat wy zouden consenteeren, dat ze in de Kerk opgerecht, of gehouden mogen worden, om de zelve t'aanbidden, Wy vertrouwen ook, en smeken God daar om, dat deze Argumenten dienende tot wederleggingo daar van, op hare Majesteits gemoed zoo mogen werken, dat door hare Royale autoriteit, en uit een yver tot God, dit aanstootelijk kwaad uit de Kerke van *Engeland*, tot Godes eere, en onzer allen grooten troost, geweert en gekeert mag worden.

Hier op volgen d'Argumenten daar tegens ingevoert, waar van ik in de Historie een volkomen ontwerp gegeven heb; en hierom is het, dat ik ze hier nu niet wederom voorstelle, alzoo ze vry wat wijdloopig vallen. Het slot van dit Adres bestaat in deze navolgende woorden.

HEbbende nu hare Majesteit van vele redenen eenige voorgedragen, welke hier in onze gemoederen daar toe bewogen hebben, zoo bidden wy dan hare Majesteit zeer ootmoediglijk, om ons niet verder te willen noodzaken, maar veel eer te considereren, dat Gods H. Woord ons met een verschriklijk oordeel dreigt, ingeval dat wy, die in zijn Kerk Herders en Dienaars zijn, zouden toestaan het gene, waar van wy in onze leere en conscientien ten vollen verzekert zijn, te dienen tot vast-stellinge van dwalinge, superstitie en afgodery, en eindelijk, tot verderf der zielen, ons aanbevoolen; waar voor wy in dien grooten dag des Oordeels, aan den Vorst en Koning der Herders, rekenschap zullen moeten geven. (*Hebr.* 13. *1 Petr.* 5.) Wy bidden ook hare Majesteit aan deze onze eenvoudigheid en vrymoedigheid, die alle vrome en Christen Koningen van hare godvruchtige Bisschoppen altijd ten goede geduidet hebben, haar niet te willen stooten noch ergeren.

St. *Ambrosius* aan den Keizer *Theodosius* schryvende, gebruikt deze woorden: *Sed neque Imperiale est libertatem dicendi negare, neque Sacerdotale quod sentiat non dicere*: *Het betaamt geen Keizer iemand vryheid niet te gonnen om te spreken, noch ook een Priester, om zijn gevoelen niet te uiten.* (*Epist. lib. 5. Epist.* 29.) En wederom zegt hy: (*Ibid.*) *In causa verò Dei quem audies, si Sacerdotem non audies, cujus majore peccatur periculo? quis Tibi verum audebit dicere, si Sacerdos non audeat? In Gods zaak wien zult gy hooren, zoo gy na den Priester niet en hoort, die stil swijgende, met meerder gevaar zondigt? Wie zal u de waarheid derven zeggen, zoo het de Priester niet en derft doen?*

Deze en diergelyke redenen van St. *Ambrosius*, hebben de Keizers *Theodosius* en *Valentinianus* in het goede aangenomen; en wy twijffelen niet, of hare Genade zal zulks ook doen, van wiens goedertierenheid niet alleen, maar ook weldadigheid, wy vele proef-stukken hebben gehad.

Wy bidden ook hare Majesteit, om in deze en diergelyke verschil-poincten van Religie, d'overweginge en beslechting daar van aan een Synode van Bisschoppen, en andere godvruchtige geleerde Mannen, te willen overgeven, volgens het voorbeeld van *Constantinus Magnus*, en andere Christen Keizers, op dat de Argumenten van beide partyen by haar overwogen zijnde, zy van alle twijffelachtige zaken een oprecht oordeel mogen geven.

Om nu wederom ter zake te komen; wy bidden hare Majesteit in alle ootmoedigheid te willen considereren, dat (behalven de gewichtige zaken in de Burgerlyke Regering, die wy aan de wijsheid der Eerwaardige Raads-Heeren beveelen) Beelden door hare autoriteit op te rechten, niet alleen geheel tot disreputatie van onzen dienst zal strekken, als opbouwende het gene wy om verre gestooten hebben, maar ook de goede naam en faam van uwen zeer godvruchtigen Broeder, en van zulke aanzienlijke

lijke Voorzaten, die haar leven om de getuigenisse van Gods Waarheid hebben gelaten, een schandvlek aan wryven, die door een openbaar Plakkaat alle Beelden hebben aan een kant gedaan.

De Almachtige en onsterflyke God begave haar Majesteit rijklijk met zijnen Geest en Hemelsche wijsheid; en behoude de zelve in een langdurige en voorspoedige Regering over ons, tot voortzettinge van zijn eere, verdelginge van superstitie, en tot welvaart en troost van alle hare Majesteits lieve Onderdanen. Amen.

No. 7.

De Commissien der Koninginne, aan de gene die in de Noorder-kwartieren zouden omgaan, of bezoek doen.

Uit het Origineel Latijn vertaalt.

Elizabet, door Gods genade, Koninginne van Engeland, Vrankrijk en Yerland, Beschermster des Geloofs, &c. wenscht aan onze zeer geliefde Bloedverwanten en Raads-Heeren Franciscus, Graaf van Shresbury, den Heer President van onzen Raad in de Noorder-kwartieren; Eduward, Graaf van Darbie, en onzen zeer beminden Neef Thomas, Graaf van Northumberland, Opziender en Bescherm-Heer van onze Marquizaatschappen van le East March en Middel March, na de kant van Schotland, midsgaders aan onzen zeer geliefden en getrouwen Willem, Heer Evers; en aan onze beminde en getrouwe Henrik Piercy, Thomas Gargrave, Jakob Crofts, en Henrik Gaats, Ridders; en ook aan Edwin Sandys, Opper-Leer-Meester in de Godsgeleerdheid, Henrik Harvy, Doctor in de Rechten; Richard Bowes, Joris Brown, Christoffel Estcot, en Richard Kingsmel, Wapendragers, groetenis.

NAdemaal God de Heer zijn Volk van *Engeland* ons gebied onderworpen heeft, van welke Koninklyke aangenomene bedieninge wy geen volkomen rekenschap konnen geven, 't en zy dat wy den oprechten Godsdienst in alle Gewesten van ons Rijk voortgeplant zullen hebben: zoo is het dan dat wy, ten opzicht van onze Koninklyke volmacht ons in dit Rijk toevertrouwt, voorgenomen hebbende van beide Standen onzes Rijks, zoo wel die de Geestlijkheid aangaat, als de Leken, te doen inspectie nemen, en zekere regelen van godvruchtigheid en deugdzaamheid voor te schryven, den voornoemden *Franciscus*, Graaf van *Shresbury*, *Eduward* Graaf van *Darby*, *Thomas* Graaf van *Northumberland*, *Willem* Heer *Evers*, *Henrik Piercy*, *Thomas Gargrave*, *Jakob Crofts*, *Henrik Gaats*, Ridders; *Edwin Sandys*, *Henrik Harvy*, *Joris Brown*, *Christoffel Escot*, *Richard Bowes*, en *Richard Kingsmel*, Wapendragers, om het gene hier onder geschreven staat, in onze plaats, naam, en uit onze autoriteit uit te voeren, onder u vier, drie, of twee persoonen, geordineert en gestelt hebben, om zoo wel van de Hoofden als Ledematen der Hoofd-Kerken, Steden en Bisdommen van *Jork*, *Chester*, *Durham* en *Carlile*, midsgaders van alle andere Collegiale, Parochiale en Prebendarise Kerken, en alle andere Kerklyke plaatzen, zo wel uitgezondert, als niet uitgezondert, in en door de zelve Steden en Bisdommen zichtbaarlijk gestelt, en zoo wel van de Geestlijkheid als Leken in de zelve Steden en Bisdommen wonende, of haar aldaar onthoudende, het opzigt te nemen; als ook om na den stand van zoodanige Kerken en plaatzen, midsgaders leven, zeden en ommegang, als ook na de kwaliteiten der persoonen in gemelde Kerken en plaatzen levende, of aldaar voor een tijd haar onthoudende, vlytig en op alle bekwame wyze te vernemen; om de misdadige, en die met een hertnekkig en stijf hooft d'aangenomene Religie weigeren t'ondertekenen, of op eenige andere wyze haar zelven aanstellen, na behooren te mogen straffen, al waar het ook met haar van hunne beneficien, digniteiten of bedieningen af te zetten, de vruchten en in-kom-

komften der Kerken of plaatzen, daar zy over geftelt zijn, t'ontnemen, of om haar eenige andere ftraffen, na verdienften op te leggen; en ook om haar door alle moogiyke middelen tot een gefchikter en eerlyker manier van leven te brengen Om de Teftamenten der gener, die onder de gemelde jurisdictien of plaatzen komen te fterven, voor goed te kennen; daar van onderrichtinge te geven; de Executeurs, of Adminiftrateurs over de nagelatene goederen in de zelfde Teftamenten gefpecificeert, te ordineren; als ook om de adminiftratien en fequeftratien van ongelegateerde goederen op behoorlyke Rechts-wyze te mogen aanvaarden, uitvoeren, of Gecommitteerde daar toe te ftellen; de rekeningen ook van de Executeurs, Adminiftrateurs, en Sequeftrateurs te mogen aannemen, nazien, examineren, en daar over een uitfpraak doen; en daarenboven ook om de zelve Executeurs, Adminiftrateurs, en Sequeftrateurs altemaal, en hooft voor hooft, te mogen bevredigen, relaxeren, en t'eenemaal ontflaan. Om de hertnekkige en wederfpannige, die gy zoud mogen aantreffen, van wat ftand of conditie dat zy ook zijn, zoo door Kerklyke cenfuren, als met hare perfoonen aan te taften, en gevangen te zetten, of door eenige andere middelen, die de Rechten van ons Rijk toelaten, te mogen dwingen, en in den toom houden, en bevel geven uit onze naam, aan de perfoonen daar in genomineert, en om haar andere bekwame en gevoeglyke bevelen in onze plaats, en uit onze autoriteit aan te zeggen, te geven, of te affigneren, en d'overtreders daar van, na eifch der zaken te mogen ftraffen. Om de vacante of openftaande bedieningen, of die mochten komen ledig te ftaan, in Kerken en andere plaatzen te mogen begeven, en haar behoorlyke penzioenen, na gelegentheid der plaatzen, te affigneren, en toe te leggen; en om de voorgedragene perfoonen tot alle zoodanige Kerklyke beneficien, die onder gemelde Steden, Kerken, of Bifdommen forteren, gedurende deze onze ommegang, of bezoek-tijd, te mogen, zo zy daar toe bekwaam zijn, aannemen, daar in zetten en beveftigen, met allerlei rechten, appendentien en dependentien daar van; en haar tot een reële, actuele en lichaamlyke bezittinge der zelver invoeren, of doen invoeren, en te belaften; als ook om de gezegelde brieven van alle Geeftlyke en gebeneficeerde perfoonen, zoo wel voor de orders, als beneficien door haar verkregen, af te vorderen, aan te nemen, en vlytig te examineren, en na te vorfchen; en die gy bevind zoodanige na behooren verzegelde brieven niet te hebben, van hare bediening dan af te zetten, en die daar toe gerechtigt zijn, voor wettig te verklaren. Ook om Kerklyke Vergaderingen en Capittels, zoo wel generale als fpeciale, zoo wel van Geeftlyke perfoonen, als Leken, tot uitvoeringe van het boven verhaalde, of eenige andere reformatie aan te ftellen, en by een te roepen. Om procuratien, en al wat tot een Synodus behoort, van wegen deze onze bezoek-tijd na behooren te eifchen, af te vorderen, en te lichten, en om de gene die niet en betalen, of weigeren te betalen, met de Kerklyke cenfuren, of ftraffen daar toe te dwingen. Ook om zoodanige perfoonen, die gy-l. tot bediening van dit Godlijk Ampt bekwaam zult oordeelen, verlof en macht te geven, om te prediken: en om de gene die in hechtenis genomen, en vaft gezet zijn om de Religie, hoewel te vooren veroordeelt, (de redenen van zoodanige vaft-zettinge en veroordeelinge te vooren eerft geexamineert, en ten vollen onderzocht zijnde) te examineren, onderzoeken, en op haar vrye voeten, de gerechtigheid zulks vereifchende, wederom te ftellen, daar over te beraadflaan, en van de gevangenis t'ontflaan; als ook om de oorzaken der berovinge t'onderzoeken, en de gene, die tegens de Plakkaten en Ordinantien van dit ons Rijk van *Engeland*, of tegens de ordre van het Kerklijk Recht van hun dienft berooft, of afgezet zijn, te herftellen; en

haar

haar macht te geven, om alles, (dat tot het werk van zoodanige bezoekinge, of reformatie noodig, of eenigzins dienstig mocht zijn, of schoon de woorden in haar zelven een naarder verklaring vereisschen) te doen en uit te voeren, aan vier, drie, of twee persoonen onder ul. als verhaalt, op wiens uitsteekende geleerdheid, kloek beleid, zonderlinge getrouwheid en neerstigheid, om dit alles na behooren uit te voeren, wy ons zelven verlaten, en gerust stellen) beveelen wy onze zaak, en stellen u mids dezen tot volmacht, om alle behoorlyke en wettelyke dwang te mogen gebruiken; en daar en boven, om zekere verstandige en godvruchtige mannen te ordineren en noemen, door wien gy-l. u van den stand der zaken zult laten onderrichten, haar hulpe gebruikende na uw goeddunken, in alles dat tot deze onze bezoekinge behoort. Deze zelfde Mannen van ul. Gecommitteerde daar toe geordineert, zullen volkomen macht hebben, zelfs na het vertrek der Gecommitteerden, en na het eindigen van de bezoek-tijd, om na articulen, orders, en inzettingen der zelver ommegang, of bezoekinge te mogen vernemen, en d'overtreders daar van voor ul. t'ontbieden, en te examineren; en om alle klachten, voor zoo veel als ze eenige verhinderinge, of aanstoot tegen onze ommegang behelzen, aan te nemen, en t'aanhooren; en zoodanige persoonen, verhinderingen en klachten, zullen zy voor onze Gecommitteerden tot *Lonnen* haar onthoudende, en tot reformatie van Kerklyke zaken geordineert, doen komen; en de zelve zullen haar aanwyzen, hoe en op wat manier de zelve zaken op het allergevoeglijkst zullen konnen afgedaan worden. Belastende alle Rechters, Sherifs, Justiciers, Officiers, Schouten, Dienaren, en alle andere onze Onderdanen, in dit alles haar zeer vlytig en ons behulpzaam te toonen: om alzoo van hare schranderheid, kloekheid, en van al haar doen, baarblijklyke bewijs-tekenen aan ons, en onze Nakomelingen te geven, en na te laten; zullende de breukvallige hier in ten hoogsten gestraft, of de getrouwe na behooren geloont worden. Wy dan, uit kracht van onze opperste en Koninklyke autoriteit, ordineren, noemen, en stellen onze beminde en getrouwe Onderdanen *Thomas Piercy*, *Johannes Hoges*, en hare Gedeputeerden, (die van onze Gecommitteerdè daar toe voor goed gekeurt moeten worden, zijnde te vooren voorname en wettige Notarissen) om gezamentlijk, of in het byzonder te zijn Schryvers, en onze voorname Boekhouders en Principalen van Acten, Instrumenten, Decreten, Sommieren, Vonnissen, Censuren, en van alle andere zaken, die door ul of iemand onder u, in deze onze Koninklyke bezoekinge verhandelt, gevonnist, besloten, voorgedragen of uitgesprooken zullen worden; en wijders van alles dat tot gemelde Ampten en Bedieningen eenigzins mocht behooren. In oirkonde, en tot bevestinge hier van, hebben wy deze onze Patenten of Plakkaten laten maken, daar ik zelfs getuige van ben, by *West-Munster*, 24 *Juny*, *in het eerste Jaar onzer Regeringe.*

No. 8.

Tien Brieven, geschreven aan Dr. Parker, nopende zijn Promotie tot het Aarts-Bisdom van Cantelberg; en zijn antwoord daar op.

Het Origineel.

DEze dient, na voorgaande recommandatie, om u t'advizeren, dat om zekere zaken, die uw eigen perzoon aangaan, en die ik vertrouw tot uw voordeel zullen dienen, ik zeer wensche dat gy, zoo dra als voor u eenigzins doenlijk is, u herwaarts begaaft; alwaar gy my ten huize van *Burgeny* in het Pater-Noster zult konnen aantreffen, zoo gy slechts niet al te lang vertoeft. En ingeval het mocht gebeuren, dat ik voor uw komste naar *Suffolk* vertrokken *Ex M. S. Reverend. D. D. Guil. Arch. Cant.*

mocht zijn, dan verzoek ik, dat gy by mijn Swager *William Cecil* kwaamt, die de Secretaris is van de Koninginne, hem aandienende, dat ik u order gaf, om op hem te passen, en te vernemen wat zijn believen was, nopende de zaken, daar hy en ik met den anderen over spraken, rakende uw persoon. Hier mede afkortende, en wenschende dat het u wel mag gaan, blijf, na hertelyke groetenis, God bevoolen. 9 *December* M. D. LVIII.

Door uwen getrouwen Vriend
N. BACON.

Dr. Parkers Antwoord op de voorgaande Brief.

Copie.

Zeer Eerwaardige Heer, mijn gebiedenis

VErnomen hebbende, dat gy noch ziek zijt, was ik zeer moeijelijk en ongemakkelijk, dat ik U E. met zoo een langwylige Brief zoo lastig viel; om dan hier aan nu wederom niet schuldig te zijn, zal ik te korter afbreken. Mijn Heer, indien ik wist, wanneer ik op U E. A. wederkomste, mijn Heer tot *Burgeny*, of *New-Market* mocht aantreffen, zoo zal ik, met Gods hulpe, mijn zaken daar na schikken, om aldaar de eerste te zijn; te meer, alzoo ik U E. A. geen oorzaak wilde geven van zijn reize uit te stellen, of om de zelve anders, dan U E. A. begrepen had, aan te stellen. Ondertusschen zal ik God bidden, dat hy U E. A. tot zijn voorige gezondheid gelieve te brengen, op dat mijn Heer te eerder wederom gebracht mocht worden tot dienst der Gemeinten staat, welke in deze hoogdringende nood en gebrek van kloeke aanzienlyke personen gewaar word, dat Gods slaande hand in deze zijne bezoekinge haar swaar en lastig valt. Ik wenschte van herten, dat gy in deze ongematigde lucht u niet veel buiten 's huis begaft, die voor de stand van 's menschen lichaam zoo gantsch ongemakkelijk valt, alzoo ik uit ondervindinge kan getuigen, wien deze derdendaagsche koorts eertijds dapper getroffen heeft. My dunkt dat men, om eenige natuurlyke inzichten, de Lente moet afwachten, hoewel God Almachtig aan geen tijd gebonden is; in wiens genadige bescherminge ik U. E. A. beveele. 20 *December*.

Ik blyve, mijn Heer, U. E. getrouwe Dienaar, waar in ik vermag M. P.

Een Missive aan hem geschreven, door den Heer Secretaris Cecil.

Het Origineel.

Na mijn hertgrondige gebiedenis, zoo dient deze als volgt.

HAre Koninklyke Majesteit gezind zijnde, om van stonden aan uwen dienst in zaken van gewicht en groot belang te gebruiken, heeft gewild dat ik u voort zou bekent maken, dat gy u, zoo dra als u deze Missive ter hand komt, gereed zult maken, om, zonder eenig uitstel, u op deze reize herwaarts tot *Lonnen* te begeven; op uw aankomste zal ik aan u hare Majesteits wil en begeerte openbaren, en de reden waarom gy ontbooden zijt. Verzoekende derhalven hier in geenzins te willen feilen. Blijf God bevoolen. *Uit West-Munster*, 30 *December*, M. D. LVIII.

Uw beminde Vriend
W. CECIL.

Een ander Missive aan hem, door den Heer Zegel-bewaarder.

Het Origineel.

DEze dient, om u, na voorgaande groetenis, t'advizeren, dat gy u daar vry van meugt verzekeren, dat ik u, nopende uw schriftelijk verzoek, in alles zal ten dienste staan, of in iet anders dat in mijn vermogen is. Ik vertrouw dat gy al een brief van den Heer Secretaris ontfangen zult hebben, verzoekende dat gy op staande voet, uwe lichaamlyke gezondheid zulks toe-

toelatende, alhier tot *Lonnen* gelieve te komen, om zekere gewichtige affairen, rakende den dienst der Koninginne, te verrichten; vertrouwende, dat door uwe tegenwoordigheid alle dingen, na uw eigen zin, beter zullen afloopen. Ingeval dat u dien brief noch niet en is ter hand gekomen, en gy ook niet en kunt komen, zoo zal het hoognoodig zijn, dat gy zulks laat weten, alzo ik zelfs ook verzocht ben om u daar toe aan te porren. Hier mede Gode bevoolen. 4 *January* M. D. LIX.

Uwen getrouwen Vriend

N. BACON.

Dr. Parkers Antwoord.

Copie.

Zeer Eerwaardige Heer, mijn schuldige gebiedenis.

UW aangename is my geworden, d'inhoud waar van is, dat ik my met den eersten op de reize naar *Lonnen* zou willen begeven, ter occasie van een zeker voorval, die my, volgens uw schryven, voordeelig mocht zijn, zulks daar voor houdende uit een zekere Conferentie, onlangs gehad met den zeer Eerwaardigen Heer *Willem Cecil*, Secretaris van hare Koninklyke Majesteit, die een tijd lang mijn speciale goede Vriend en Heer is geweest. Mijn Heer zal gelieven te weten, dat de derdendaagsche koorts mijn lichaamlyke gezondheid zoo dapper heeft gekrenkt, dat ik, niet zonder merklijk groot gevaar, my als noch op de reize niet en derf begeven, gelijk als ik onlangs nu en dan daar een proeve van genoomen heb, waar na ik my veel slimmer bevond. Weshalven ik zeer serieuslijk op mijn Heers goedheid verzoek, zoo het hem mocht gelegen komen, daar van de weet te doen. En dit moet ik noch verder aan mijn Heer zeggen, in confidentie van zijn oude genegentheid mywaarts, zoo zou ik wel iets aan U. E. A. verzoeken, (gelijk als ik wel eertijds een Suppliant aan mijn Heer *Johan Cheek* geweest ben) dat, daar hy zig genegen toont, om door zijn voorspraak my iets goeds, gelijk als het hem zoo gelieft te noemen, te doen; zoo als ik doemaals gezind was, zo ben ik noch heden ten dage. Het zou my voorwaar wee doen, en in mijn ziele smerten, dat mijn Heer uit een goedwillig hert iets voor my zou zoeken te verwerven, dat boven mijn vermogen is om te konnen bedienen: waar door ik zelfs niet dan oneere zou behalen, en met eenen te leur stellen de goede hope der gener, die van my verwachten, 't welk ik weet by my niet te zijn; doch voor al zou het konnen gebeuren: dat ik mijn gemoed en conscientie voor God mocht komen te beswaren, verwachtende alle dagen mijn rekenschap aan hem te zullen moeten geven, die nu, mijns oordeels, en zoo als ik my zelven inbeelde, niet verre af kan zijn: dies niet te min, hoewel ik liefst den draad mijns levens, als een vergeten Burger in der stilte zou willen afspinnen, van wegen dat gering en onnozel pondeken my toevertrouwt, zou ik evenwel my zelven aan zoo groote ondankbaarheid voor God niet geern schuldig willen maken, om mijn leven zoo stil te verslyten, dat ik het zelve niet zou willen besteden, zoo het aldaar mocht zijn, werwaarts mijn hert en gemoed voor dezen, en noch daaglijks haar neigen: ik wil zeggen, om geen meerder gaven te genieten, dan dat ik met d'inkomste van zeker bediening (zonder de zorge of last van de Regeringe der Kerken op mijn hals te dragen) my zelven mocht bezig houden, met Gods H. Woord d'onnozele en verstrooide Schapen Christi, in arme verlegene Parochien, voor te dragen: die met mijn lage stem, en geringe gave, beter gedient zouden zijn, dan groote en aanzienlyke Vergaderingen; welke geern zagen en wenschen, dat ik hare Wijken, daar wy beide gebooren zijn, wat nader by wilde komen, by occasie waar van ik goede gelegentheid zou hebben, om op U. E. A. nu en dan te wachten tot *Redgrave*; waar op ik mijn

mijn eerste reize aangeleid heb, zoo dra als ik aan de beter hand worde, ter oorzake dat gy zulks in uwen brief zoo vriendelijk op my verzocht hebt. En by aldien ik noch openhertiger met u mocht gaan, gelijk als met den gemelden Heer *Johan Cheek*, en zeggen waar ik liefst, boven alle andere plaatsen in *Engeland* zou willen zijn, zou ik het meerderdeel mijner noch resterende dagen aan de Universiteit, of Hooge School wel willen besteeden, daar het, zoo als ik nu en dan verstaan heb, slecht meê gestelt is. En kond ik ergens, als een swak Lidmaat der Republyke, eenig dienst doen, zoo dunkt my, zou ik het onder haar konnen doen, hebbende lang kennis aan haar gehad, en ondervonden, hoe ik met haar moet verkeeren; van welk verstand ook, nevens my, de Heer *Johan Cheek* was: en daarom had hy eertijds, om my aanslag te geven, door voorspraak van de voornoemde Heer *Secretaris* te wege gebracht, dat ik de Regenten van de Drie-Eenheids Collegie opgedragen wierd, 't welk evenwel niet en gelukte, Gods voorzienigheid de zaak anders bestiert hebbende. Maar om mijns herten grond voor u uit te storten, ik had liever zulk een bedieninge, als Bennet-Collegie in *Cambridge*, een inkomste van geen honderd daalders 's jaars, dan het bewind te hebben in *Lincoln*, 't welk ten minsten veertien honderd guldens opbrengt. Nu, mijn Heer, aan dit mijn schryven kunt gy mijne vrymoedigheid bespeuren, maar ik bid u d'omstandigheden daar van te willen ten goeden duiden, die gy den Heer Secretaris beter zult konnen voordragen, dan ik door mijn onbeschaafde pen zou derven doen, en alzo zijn favorable goedheid moeijelijk vallen, met uwe, of sijne Achtbaarheids wijsheid en voorzichtigheid te willen onderrichten. Tot een slot dan van deze zaak, zoo bid ik u om Gods wil, of om my te willen helpen, dat ik t'eenemaal vergeten worde, of my anders zoo te besteeden, dat ik nu niet wederom met de wereld, ten opzicht van eenige publyke bediening, te doen mag hebben, waar aan ik dan gewislijk gewaar zal worden, dat mijn Heer my in der daad een goed herte toedraagt, en my ten hoogsten verplicht houden, om voor hem te bidden zoo lang als ik leve.

Zommige van uwe Studenten tot *Cambridg*, gesmaakt hebbende uwe liberale weldadigheid, hebben hier nu aan mijn Heer brieven van dankbaarheid geschreven; sommige zijn ziek, andere absent.

Op deze wijze, als gedacht, de gerustheid mijns gemoeds hoog waardeerende, en op uwe vriendelyke beleeftheid, van wegen het boven verhaalde my verlatende, zoo wensch ik u van herten toe, een volkomen herstellinge uwer gezondheid, en een continuatie van Gods genade en goedheid met uw gantsche Familie.

Uw Orateur te gebieden M. P.

Een langwijlige Missive van Dr. Parker, waar in hy zig zelven van het Aarts-Bisdom van Cantelberg, hem aangeboden, verschoont.

Het Origineel.

Mijn Heer, mijn gebiedenis.

HEt is een oud spreekwoord, *Daar het een jeukt, moet men krabben.* Ik bid u, wilt my dit mijn moeijelijk schryven niet kwalijk afnemen, te meer, alzo ik vertrouwe, dat ik mijn Heer met geen meer verzoek beden lastig zal vallen.

Mijn Heer, het geene U. E. My te kennen gaaft, doe ik eerst by U. E. tot *Lonnen* kwam, nopende een zeker genomineerde bediening, heeft my, zoo lang als ik daar vertoefde, zoo zeer in het hooft gemaalt, nevens d'ontsteltenis die daar wederom by kwam, ontstaan uit den droezem van mijn derdendaagze koorts, dat het noch niet over is, en daarom geen lust heb om te studeren; voeg hier by andere ongemakkelijke gedachten over den stand de-

dezes tijds, die my, tot *Lonnen* zijnde, zoo weinig vermaak aan deden, dat ik in mijn leven nooit minder heb gehad: zeer blijd zijnde dat ik haar de rugge mocht toekeren. Doch om ter zake te komen, ik zal God daarom bidden, ja, besteed die bediening wel, en gy zult te minder voor het resterende te zorgen hebben. God geve datze noch geen trots, noch flaauwhertig, noch geen gierig Perzoon te beurt valle; want wat den eersten aangaat, die zal zig zelven niet alleen in de weg zijn, maar ook zijn Collegaas de moed benemen van met hem aan te spannen in de uniformiteit der leere, waar in haar gantsche kracht moet bestaan; want indien datter eenig onlust tusschen haar op kome, of zoo zy door particuliere twisten malkanderen het hooft warm maken, dan is het te beduchten dat het daar zeer slecht zal aflopen. De tweede Perzoon zal al te zwak zijn om tegen zijne wederpartijen aan te gaan, die van wegen zijne flaauwhertigheid te stoutmoediger zullen zijn. De derde man, is zijn brood niet waardig, tot geen bedieninge in een Christen Republijke bekwaam, om die na behoren te konnen bedienen.

Wat my belangt, het betaamt geen onderdaan zijnen Koning rechtveerdige oorzaak te geven van misnoeginge, en het zou my bedroeven dat ik mijn Heer den Secretaris en u daar eenigzins reden toe zou geven, voor welkers zonderlinge vriendschap en weldadigheid ik gehouden ben God meer te danken, en haar alles goeds toe te wenschen, dan voor iemand anders in het Rijk. Ik ga rond, zonder eenige liefkozery altoos; want al ben ik niet zonderling vernuttig, evenwel weet ik onderscheid te maken tusschen de geene die geern gevleid willen zijn en andere die daar geen werk van maken, al wilde ik het niet considereren hoe on-eerlijk het my zou staan daar aan vast te zijn. Maar, mijn Heer, zoo gy uw al te groote affectie tot my, ten aanzien van het voorgaande, niet en komt te matigen en te bedwingen, dan vrees'ik dat ik eindelijk, in u beide geen behagen zal scheppen, en dat uwe goedwilligheden, ter oorzake van mijn obstinate kribbigheid, my in gevaar mochten brengen van gevangen te raken; echter zal ik, zelfs aldaar, u mijn goed herte toe dragen, willende liever met een geruste conscientie gevangen zitten, dan in een zodanige ruimte en beroep gezet worden, welks bediening ik noch voor God noch voor de Wereld zou konnen verantwoorden; en waar in ik hare Koninklijke Majesteits eere, die ik van herten wensche in al haar kloek en godvruchtig beleid te mogen toe nemen, geen dienst zou konnen doen; ja ik zou ook niet leven tot eere van het Koninkrijk, en by gevolg mijn goede vrienden, die my tot die bediening gevordert hadden, haar onminne en misnoegen te meer op mijn hals halen.

Dit, is het, mijn Heer, daar ik bang voor ben, alwaar het dat ik my niet en kreunde aan de schande en opspraak die my daar over mocht wedervaren; hier om dan, met Gods hulpe en d'uwe, ben ik nooit tot die order, beter of slimmer, hooger of lager, gezind my over te geven; *non omnia possumus omnes; & tutissimum est ut quisque hanc artem exerceat in qua educatus, & ad quam Natura Homines formavit:* dat is, *wy alle konnen alle dingen niet uitvoeren; en het is allerveyligst dat ider een sig oeffene in die hanteringe daar hy in opgevoed is, en waar toe de Natuur de menschen geformeert heeft.* En voor zoo veel andere begaaftheden aangaat, daar lig ik te verre achter. Doe ik eerst tot *Lonnen* kwam, had ik drie hondert guldens in mijn beurs, geen vijf gulden meer, waar van ik vry wat verteert heb; en zoo ik al in eenige bediening gestelt wierd, 't welk my zommige van mijn vrienden toe wenschen, wat zou ik daar me konnen aanvangen, of met mijn Huishoudinge daar van leven. En ik hore hoe de Burgers van *Norwich* bidden om de ziel van haar laatste Bisschop, want op

zijn

zijn sterven arresteerden zy zijne goederen, om aan het hare te raken; van stonden aan kwamen d'Officiers van de Koninginne om zijn schulden te betalen, waar van de helft, niet tegenstaande zijn spaarzaam Huis houden, betaalt konden worden.

Daarenboven, om tot een ander inzicht van meerder on-volmaaktheid te komen, 't welk ik voor u en andere verswegen zou hebben, had ik het eenigzins konnen voor by gaan, maar ik moet het in Confidentie aan u openbaren, die mijn getrouwe Heer en vriend zijt, en wiens goedwilligheid van ouds my dies te minder beschaamt maakt om tegenwoordig zoo openhertig met u te gaan. In een van mijn brieven heb ik het eenigzins aangeroert, doch lichtelijk hebt gy daar niet op gelet. Mijn Heer, ik ben zoo deerlijk gebroken en swak van lichaams krachten, (*coram Deo non mentior: God weet dat ik daar aan niet en liege*) dat, hoedanig ook mijn vermogen ware, het zy van Wereltze goederen of inwendige begaaftheden, en ofschoon mijn hert mijn zouverain Princes, hare Koninklijke Majesteit zeer graag zou willen dienen uit meer conzideratien dan die van verbintenis (niet vergetende wat hare Genades Moeder tot my van haar zeide, geen zes dagen te voren eer zy in apprehenzie raakte) echter wil dit mijn pijnelijk accident niet lijden dat ik haar over al ten dienste staa; want vluchtende op een zeker nacht voor de geene die na my zochten, viel ik van mijn Paart zoo jammerlijk ter aarde neder, dat ik nooit wederom gezond zal worden; en door mijn reizen naar *Lonnen*, en aldaar wat te vertoeven, is de breuk slimmer en mijn pijn vry grooter geworden; ik moet al te met tegen mijn wil en dank ledig wezen, daar ik graag bezig ware; en ook het bed in houden, daar ik niet ziek van herten ben.

Hierom hield ik zoo hard by u aan om de bediening, daar mijn vorige brief van meld, om met dat Salaris, in deze mijn armoede, eenigzins my te konnen generen, en alzoo niet genootzaakt te worden eenige Concilien van geestelijke Perzonen by te wonen, als hebbende geen stem in dat Huis. En misschien aldaar zijnde, zou ik moeten, om die onlusten wat by te leggen, den Heer Secretaris, nu *Cancelier*, meer lastig vallen dan behoefde, om wiens minzame liefstalligheid veele onbedachtzame Perzonen op zijn andere affairen van vry grooter belang geen acht zouden slaan. En nochtans al waar het dat ik in zoo een bediening gestelt ware, wil ik niet sweren dat ik niet tot *Lonnen* of ten Hove komen wil, zoo wanneer mijn vermogen of ligchamelijke gezondheid zulks mochten toelaten, by aldien mijn dienst eenigzins aangenaam konde zijn, en met de proportie van mijn capaciteyt over een kwame.

Mijn Heer, alzoo ik met u niet en mag veinzen, heb ik derhalven in alles mijn hert voor u uitgestort, handelt met my na uw' eigen welgevallen; ik mag my wel schamen dat ik zoo veel woorden gebruike in een zaak die mijn eigen Perzoon aangaat; maar evenwel, alzoo gy weten moet waar my de schoen wringt, en ook antwoord verwacht, zoo en heb ik niet minder konnen doen, dan u te voren daar van adviseren. Ik bid u, denk niet eens dat de *Prognosticatie van Mr. Michaal Nostre Dame* in mijn hooft ligt te malen. Ik en maak zoo veel werk niet van dat fantastiek mengelmoes, als ik wel *Lucianus* boek *van waarachtige vertellingen* geloof geve; noch ook alle andere ydele voorseggingen van Sandsmeer, dan ik *Sir Thomas Moors* boek achte van *Fortunaas* antwoord op het geval van drie oogen te werpen. Ik wenschte dat ik geen meerder reden zag om de waarschynelijkheid van Gods verdiende toorn te vrezen, (om het ongebonden goddeloos leven) datze, na uitwyzinge van zijn waarachtig woord, en Gods oude gewoonte, dit Koninkrijk van *Engeland* zal over komen; en echter denkt niemand dat

dat zijn toorn alrede ontſteken is, daar hy niet toe laat, *dat de mannen des bloeds en des bedrogs hare dagen ter helfde brengen.* Ik bidde God dat hy u en uwe familie beware, en diep in uw' ziele doe nederdalen Chriſti ernſtige vermaninge, *wat batet een menſche, zoo hy de geheele Wereld gewint, en lijd ſchade zijner ziele? en wederom, het en is niet in den overvloed gelegen, dat iemand leeft uit zijne goederen.*

Mijn Heer, mijn ſchuldige pligt t'uwaarts baart in my deze vrymoedigheid, niet by u veinzende voor God, wien ik dikmaals danke, dat de Heer Secretaris, en gy, de zaken in deze baatzoekende wereld moogt beſtieren, en by hare Koninklijke Majeſteit in zoo groot aanzien zyt, en zoo vryen acces tot haar hebt, om hare goedaardigheid op te kweken; biddende dat God haar, haren Raad, en ook d'Ouderlingſchap van hare geeſtelijke Dienaars beware, die ik zie, dat een groote laſt waar te nemen hebben, beſtaande in het vlytig waken, over d'ongeregelde kudde der Engelze Natie, indien zy met wereldze Collecten, tydelijke Commiſſien, en wereldze bezorginge zoo zeer niet bezwaart waren. Dit zeg ik daarom, 't welk my raadzaam dacht u te kennen te geven. Doe ik nu laatſtmaal tot *Lonnen* was, hoorde, en zag ik, gedrukte Boeken, die onder de gemeene man gaan, d'Autheuren waar van aanzienelijke Predikanten zijn; d'inhoud van eene der Boeken is, dat een Princes, volgens Gods Woord, geen Chriſten Rijk mag Regeren; en in een ander Boek ſtaat, dat het een ieder particulier Onderdaan vry ſtaat, zynen Koning om te brengen, 't zy met het zwaard, vergif, of door eenige andere middelen, ingeval, dat hy in zijn Conſcientie oordeeld, dat hy een Tyran is, ja, dat hy dient geloont te worden, om dat hy zulks by der hand neemt: *Exhorrui cum iſta legerem: ik ſchrikte, en de hairen ſtonden my te berge, doe ik dit las.* Brengt men de menſchen zulke gronden in het hooft, en maakt men haar zodanige ſchelmſtukken wys, gelijk alsze nu geſmeed en gereformeert worden, aan het oordeel van een Onderdaan, huurling, of Dienſtknecht, om te mogen examineren, wat Tyranny, of Dwingelandy is, en aan zijn eigen inbeeldinge en giſſinge te toetſen, of zijn Koning, zyn Huis Heer, zijn Meeſter een Tyran is, wat Raads Heer zal dan onder zulke deſperate beeſten veilig over ſtraat mogen ryden? wat Meeſter mag in zijn Slaap-Kamer zig vertrouwen op zijn leven? het is de veiligſte wyze voor een ieder menſch, dat hy God in zyn beroep vroom diene, op dat hy hem te eerder onder de vleugelen zyner beſcherming neme: en als dan zal de boosheid van Duivel en menſch, van een Vreemdeling en ingeborene haar wederom op haar eigen kop druipen. Maar aldus heeft de Duivel zijn inſtrumenten tot zijn wille, om allerlei Godloosheid door haar uit te werken. Men zegt, dat dit Koninkrijk van Anabaptiſten, Arrianen, Libertinen, Vrygeeſten, &c. krioeld, welke alleen, mijns oordeels, de Predikanten met de eenparigheid hunner leere behoorden te keer te gaan. Wat nu de Roomze wederpartyen aangaat, de zelven kan men met haar eigen Boeken, en belydeniſſen, onlangs uitgegeven, de mond bekwamelijk ſtoppen. Ik en heb nooit gedroomt, dat d'eene Leeraar d'ander gedwongen zou werden te beſtryden; de wederpartyen hebben onderlinge geneugte genoeg om te voorzeggen, wat daar uit te verwachten ſtaat. Lichtelijk dat zommige Gereformeerde, merkende hoe kort dat men haar houd, om geen geleerde Mannen by haar in huis te houden, om daar me te diſcoureren, en deze oproerige Secten, de voet op de hals te zetten, (zoo daar eenig ongemak, by gebrek van Prediken, mocht voorvallen) een veers dan mogen nemen uit *Davids* Pſalm, en zeggen: *de Rechtveerdige zal ſig verblyden, als hy de wrake aanſchouwt: hy zal zyne voeten waſſchen in*

het bloed des Godlozen; als niet vragende na de groote beloften der gener, die haar zoo in het onderspit houden; en misschien dat zommige alrede raad hebben geschaft; en haar zelven tegen alle avonturen gewapent. Wel, ik bidde God, dat alles uit een goede conscientie tot God mag geschieden, gelijk als men zomtyds wel voorgeeft: menschen zijn menschen, ja, menschen blyven menschen, na dat zy al een ruime tyd in de Schoole der verdrukkinge zijn geweest; Geveinstheid is een sluipende dief, zoo wel onder de Geestelijkheid als Leken.

Om nu dit discours af te breken,'t welk ik u graag op staande voet had willen zeggen, dog ik en dagte niet dat ik zo veel respyt en gelegentheid, by u zou bekomen, en wilde graag mijn aangevangen discours voleindigen, om niet door andere opgehouden en verstoort te worden. Maar wat nu de voornaamde oorzaak myns schryvens aangaat, hoe het u ook mogt mishagen, nochtans zal ik immer en altoos erkennen, dat ik aan u verplicht ben, ja, al zoud gy my nu geheel en al opschieten. Ik draag u zoo veel respect toe, dat ik liever zag, dat gy by tyds in my geheel een wederzin kreeg, daar gy minder berouw van hebben moogt, dan dat gy, en andere myn lieve vrienden, my afgonstig zoud zijn, of over mijne ondankbaarheid met regt misnoegt, en by gevolg al te laat berouw krygen van my gerecommandeert te hebben, (alzoo een schynbare vroedmaking op geen zichtbare verzekering is gegrondvest) als de proef op het ondervinden aan kwam. En hierom is het, dat ik het by tyds aan u wederom schryve, na dat ik het u al in mijn eerste Brief te kennen heb gegeven, alzoo ik weet, dat gy met weinige woorden, al wat, in de zaak gevordert mocht zijn, kund verbeteren.

Uwe Achtbaarheid beelde zig niet eens in, dat ik mijn eigen interest beooge, of een gemakkelijk en lui leven zoeke, stel my vry in eenige andere bediening na uw' welgevallen; en zoo ik, zoo verre als mijn macht van kennis en lichamelijke gezondheid haar uitstrekken, my niet en schikke na het uitvoeren van myn schuldige plicht, laat my dan, als een dief, daar uit gestoten worden. Ik danke God, myn conscientie beschuldigt my niet, dat ik voor dezen inhalende of eigenbatig ben geweest; en nu, om een jaar twee of drie dat ik slechts noch te leven heb, te willen rapen en schrapen, dat acht' ik enkele uitzinnigheid te zijn; en hier in derv' ik met mijne beloften niet verder gaan: en voor zoo weinig volk als ik na my mocht laten, zy zullen, vertrou ik, van my niet konnen zeggen, dat die Kinderen gelukkig zijn, welkers Vaders om harent wil voor den Duivel varen. Mijn Heer weet wel, met wat voor een patrimonie, ik in de wereld begonnen heb, en echter tot noch toe geen gebrek geleden, ja, doe my alle myne levens-middelen al benomen waren, zoo heeft evenwel God, hem alleen komt daar de eere van toe, buiten alle hope of verwachtinge, voor my genoeg gezorgt. Mijn Heer, weest hier mede deze genadige bestieringe, en voorzienigheid Gods bevolen; wilt, bid ik u, dit mijn krabbelachtig schryven aan een kant doen, op dat alle Man het zelve niet en kome te zien, noch te verstaan.

Mijn Heer, na mijn voorgaande gebiedenis, zoo zal het gelieven te weten, dat ik aan hem hier zende iets, dat ik in mijn eigen herzenen gesmeed heb, vervat in deze weinige bladen; welke nochtans al te veel zijn, om in een Brief te sluiten; die Mijn Heer, op zijn gemak, zoo het hem de pyne waardig dunkt, kan lezen. Ik wensch u een vrolijk herte, 't welk ik gewaar worde te zijn een groote schat in deze wereld, en het ontberen daar van een zware pyn. God beware U. E. A. en zijn Gemalin. Ziet gy iets in deze myne papieren, dat dient verbetert te worden, gy weet wel dat ik my wil laten onderrichten,

-ten, en gelezen heb *quod meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula odientis: dat de wonden des Liefhebbers getrouw zijn, maar de kussingen des haters zijn af te bidden.* Hierom mijn onredelijk besluit voor my zelven behoudende, gelijk als U E. zult komen te weten, zoo zal ik my geheel laten gezeggen, ten opzigt van deze omstandigheden, *waar, hoe, wanneer, et, of ten laatsten niet.* Van wegen een occazie onlangs voorgevallen, heb ik over een ander zaak aan Mijn Heer den Secretaris geschreven, *Primo Maart.*

Uw' getrouw Orateur M. P.

Een Missive hier over aan hem geschreven, door den Heer Zegel-bewaarder.

Het Origineel.

DAt ik niet eerder op den uwen heb geantwoord, is hier van d'oorzaak, dat ik geenzins heb konnen vernemen wat van de zaak, daar uw' Brief van meld, geworden zou; maar op dezen dag, uit een rezolutie in de tegenwoordigheid van hare Koninklijke Majesteit genomen, verstaan hebbende, dat uwe Vrienden u zeer swarelijk sullen konnen ontslaan, van de bediening in de zelve Missive verhaald, heeft het my goed gedacht U E. daar van te verwittigen; en met eenen te raden om uwe bekwaamheid of onbekwaamheid, tot een bediening, te laten berusten aan het oordeel van uwe Vrienden, waar, of wanneer gy beroepen mocht worden. Wist ik een Man, wien, de beschryvinge in den aanvang uwes Briefs gedaan, beter toegepast konde werden, zoo zou ik hem boven u stellen; maar in der daad niemand zoo bekwaam keurende, zoo acht my verplicht om U E. voor alle andere te prefereren; en dat hierom, alzoo ik anderzins den raad van uw' eigen Brief niet en zou volgen; het resterende, 't welk veel is, zal ik uitstellen tot onze naaste byeen-komste. Het zal lichtelijk gebeuren, dat gy in korten tijd Brieven door my en andere ondertekent, zult ontfangen. Hier mede God bevolen. *Uit het Hof*, 17. *May* M. D. LIX.

d'Uwe N. BACON.

Hy word geordineert en verzocht, om te komen tot Lonnen.

DEze dient om U E. t'advizeren, dat om zekere zaken, waar in hare Majesteit gezind is om u te gebruiken, haar believen is, dat gy met alle mogelijke spoed u herwaarts tot *Lonnen* zult begeven; en al hier zynde, zult gy verstaan wat'er noch al meer te zeggen valt. Vaar wel. *Uit het Hof, den* 19. *May* M. D. LIX.

Uwe beminde Vrienden,
N. BACON.
W. Cecil.

De twede Citatie-Brief.

Het Origineel.

ALzoo wy nu onlangs een zeker Missive aan U E. hadden geaddresseert, waar in wy te kennen gaven, dat om zekere zaken, waar in hare Majesteit voorgenomen heeft uwen dienst te gebruiken, gy zoo dra als mogelijk is hier tot *Lonnen* zoud komen, waar op wy als noch geen antwoord bekomen hebben; twyfelende derhalven of door achteloosheid der afgezondene de Brief U E. noch niet en mocht ter hand gekomen zijn, zoo heeft het ons raadzaam gedacht andermaal aan U E. te schryven, op dat gy zoud mogen weten, dat het hare Majesteits believen is, dat gy op staande voet hier na toe komt. *Vaar wel. Uit het Hof*, 28 *May*. M. D. LIX.

Uwe beminde Vrienden,
N. BACON, C. S.
W. Cecil.

Dr. Parkers Missive aan de Koningin, waar in gy sig verschoont.

Het Origineel.

HEt zal hare Koninklijke Majesteit gelieven deze mijn verzoek bede in genade aan te nemen, waar toe my de uiterste noot tegenwoordig dwingt, zoo ten aanzien van mijn Conscientie die voor God beswaart is; als ook van wegen mijn plicht die ik aan hare aanzienlijke staat en Hoogste autoriteyt schuldig ben. Dit is dan de zaak, allergenadigste en zouverain Princes, alzoo ik verstaan heb dat hare Majesteit van my, haar allergeringste onderdaan, een groot gevoelen heeft, nopende het Aarts-Bisdom van *Cantelberg*; uit aanmerkinge waar van ik het mijn schuldige plicht behoorde te achten; en ook achte, om hare Majesteit zoo lang als ik leve, alle dienst en gedienstigheid te bewyzen; by my zelven nochtans overdenkende hoe gantsch on-bekwaam ik ben tot zoo een hooge bedieninge, welke mijne on-bekwaamheid ik in het brede zou konnen verhalen, waar het niet om hare Majesteit in haar allergewichtigste affairen moeyelijk te vallen: dies niet te min verstout ik my om met dit mijn schrift tot de zelve te genaken; om my zelven van zoo een hoogwichtig en lastig ampt t'ontslaan, 't welk een man van zoo groote wysheid, geleertheid, godvruchtigheid en ervarenheid vereischt, als ik wel zie en volkomen wete dat van my na behoren niet en kan worden betracht, of die plaats zo zou konnen bekleden dat God en hare Majesteit daar door geëert zouden konnen worden, en hare lieve onderdanen komen te floreren. Veele andere on-volmaaktheden hebben daarenboven in my noch plaats, als van tijdelijke middelen wel voorzien te zijn, daar de eere van het Rijk aan hangt, als ook de swakheid mijns lichaams, die niet toe laat dat ik zoo een moeyelijke bediening in alle deelen, en zoo als van my verwacht word, na behoren zou konnen waar nemen. En gelijk als ik, behalven mijn schuldige plicht van getrouheid aan hare Koninklijke Majesteit, anderzins ten hoogsten ook verobligeert ben, om de groote weldaden die ik van hare Majesteits Moeders hand (aan wiens ziel ik niet en twijfele of ze rust by God in de eeuwige vreugde) genoten heb, om uw' allergetrouste Suppliant by God te zijn, en hem te danken voor zijn Vaderlijke bescherming van hare Majesteits Perzoon; als ook om hem vorder te bidden voor de continuatie van hare gelukkige regeringe in alle godvruchtige voorspoed: zoo ben ik ook zeer bedroeft, en beklage my zelven ten hoogsten van inwendig zoo weinig met kennisse begaaft te zijn, en uitwendig met zoo geringe krachten des lichaams, om hare Majesteit zoo bekwaamelijk te konnen dienen, als ik wenschte dat haar aangenaam mocht zijn. Indien het hare Majesteits hooge wysheid en goedertierene mildadigheid geliefde my met een geringer bedieninge, daar zoo veel last en swarigheid niet aan vast is, te vereeren, zoo zou ik my daar na schikken om die waar te nemen; echter zal ik my zelven aan hare genade veel eer overgeven, dan dat met mijne on-bekwaamheid in der waarheid voor te dragen, hare Majesteit mijn schuldige gehoorsaamheid en zincere getrouheid des herten in twijfel mocht trekken, of verdacht houden.

Hare Genades arme onderdaan
MATTHEUS PARKER.

No. 9.

Een Bulle of macht-brief van Dr. Parkers in-wyinge in het Aarts-Bisdom van Cantelberg; nevens zekere betuigingen van des zelfs geloofwaardigheid.

Uit het Latyn vertaald.

De order van zekere Ceremonien, in het inhulden van den zeer eerwaardigen Vader in Chri-

Christus, *Mattheus Parker*, *Aarts-Bisschop van Cantelberg*, *geviert in zijn Capel by de Heerlijkheid van Lambeth*, *op zondag* 27. *December* M. D. L I X.

Ex M. Coll. C. antab. VOor eerst, zoo wierd het Capel in het Oosten met Tapijten rondom behangen; over de vloer, wierd een root laken gespreid; de Tafel daar men den H. Dienst op doen zou, en de banken, die na in het Oosten stonden, waren met Tapijt en kussens bekleed.

Daar waren ook vier Stoelen in het zuid Oosten van het Capel gezet, voor vier Bisschoppen, wien deze inwyinge des Aarts-Bisschops aan bevolen was.

Op een zodanige wyze, wierd'er ook een stoel en bank, met Tapijt en kussens bekleed, voor den Aarts-Bisschop, in het Noord-Oosten van het zelfde Capel, gestelt, die een lange scharlakenze Tabbard aan en een roo fluwele muts op had; vier Perzonen gingen voor uit met toortzen, daar aan volgden vier Bisschoppen die zijne inhuldinge zouden bedienen, te weten, *Willem Barlow* eertijds Bisschop van *Bath* en *Waals*, doch nu tot Bisschop van *Chichester* verkoren; *Johan Scory* voor dezen Bisschop van *Chichester*, nu van Herford, *Milo Coverdaal*, te voren Bisschop van *Exon*; en *Johan Hodskin* onder-Bisschop van *Bedford*. Deze Perzonen nu altemaal in haar gezette ordre en plaats gesteld zijnde, zoo wierd'er voort een morgen-gebed van *Andries Pierzon*, Capellaan van den Aarts-Bisschop, over luid gedaan; daar na trad de voornoemde *Johan Scory* op de Preekstoel, en, nemende tot zijn Text deze Schriftuur plaats: *De Ouderlingen die onder u zijn, vermane ik die een mede-Ouderling ben*, 1. *Petri* 5. heeft hy daar een voortreffelijke predikatie uit gedaan.

Na gedaane predikatie, gaan d'Aarts-Bisschop en d'andere vier Bisschoppen gezamentlijk uit het Capel, om het Heylige Nachtmaal t'ontfangen; niet lang daar na de Noorder-deur uitgaande, komen zy wederom met deze klederen aan: te weten, d'Aarts-Bisschop van *Chichester*, verkoren tot den dienst, met een zyde-Monniks-kap op; wien twee Cappellanen, te weten *Nicolaas Bullingham*, ouderling van *Lincoln*, en *Edmund Gest*, ouderling van *Cantelberg*, hebbende ook zyde-Monniks-kappen op, ten dienste stonden; de Bisschoppen van Herford en Bedford hadden karsuitels aan. Doch alzoo *Milo Coverdal* hadde niet dan een Lakense Tabbaart aan.

Op deze wyze nu gekleed zijnde, gingen zy ten Nachtmaal, den Aarts-Bisschop knielende op d'onderste trap van het Capelletje.

Het Zermoen nu ge-eindigt zijnde, zoo hebben de gemelde Bisschoppen van *Herford*, en *Bedford* en *Milo Coverdal*, den Aarts-Bisschop gebracht by den Bisschop van *Chichester*, die aan den Tafel in een stoel zat, tegen hem deze woorden gebruikende. *Eerwaardige Vader in Christo, wy stellen voor u, en dragen u op dezen Godvruchtigen en geleerden man, om tot een Aarts-Bisschop ingehuld te worden.* Na dat deze woorden nu gesproken waren, zoo wierd van stonden aan de Bulle of macht-brief van de Koninginne tot inwyinge van den Aarts-Bisschop ten voorschijn gebracht, welke de eerwaardige *Thomaas Jal*, Doctor in de Rechten, gelezen hebbende, zoo wierd den Aarts-Bisschop den eed (om het Aarts-Bisdom, volgens d'inzettingen, in het 1. Jaar van de Koningin *Elizabets* regering ingestelt, voor te staan) afgenomen; die hy zolemnelijk, met opregginge zijns hands op de Bybel, in zekere woorden gedaan hebbende, zoo heeft de Bisschop van *Chichester* iets voor afgesproken, en het Volk tot bidden aangemaant hebbende, zig gereed gemaakt om de Litanie te zingen, daar dan de Choor op antwoord. Dit verricht zijnde, steld de Bisschop van *Chichester* den Aarts-Bisschop eenige vragen voor, en eenige gebeden tot God gedaan hebbende, volgens den inhoud van het Boek by 't Parlement uitgegeven, zoo is het dat de vier meermaals gemelde Perzonen

nen den Aarts-Bisschop de handen opleggende, deze woorden in het Engelsch tot hem spreken : *Ontfang den H. Geest , en gedenk doch om de genade Gods, die nu door deze opleggingе der handen in u is, op te wekken, want God en heeft ons den geest der vreze niet gegeven, maar van deugd, liefde en zoberheid.* Dit gezegt hebbende , geven zy den Bybel aan hem over, hem op dusdanige wijze aanspreekende : *Zie toe dat gy in het lezen, vermanen en leeren vlijtig zijt, en gedenk altijd aan het gene in dit Boek geschreven staat ; wilt daar niet traag noch slof in zijn, op dat het voordeel dat daar van komt, voor alle man kennelijk en openbaar zy. Weest neerstig in het bezorgen van het gene u, en uw Leer-ampt aangaat ; en alzoo zult gy niet alleen uw zelven, maar ook alle uwe Toehoorders, door Jesus Christus behouden, en zalig maken.* Na deze woorden gaat de Bisschop van *Chichester* voort tot het celebreren van deze solemniteiten der Communie, behandigende aan den Aarts-Bisschop een Herders staf, waar mede d'Aarts-Bisschop, en de bovenverhaalde Bisschoppen, nevens noch eenige andere communiceerden.

Eindlijk, deze heilige Bedieninge voleindigt zijnde, gaat de Aarts-Bisschop, met die vier andere Bisschoppen vergeselschapt, door de Noord-Oost-deur uit de Capel, en voort daar aan de zelve Bisschoppen by hem hebbende, komt hy wederom dezelve deur in, met een wit Bisschops Mijter op, en dragende om de hals een bonte hals-kraag van het allerkostelijkste Zabel gemaakt. In zulken habijt of gewaad hebben haar ook de Bisschoppen van *Chichester* en *Bedford* vertoont: *Milo Coverdaal* en *Johan Hodgskin*, de Capellaan van *Bedford*, hadden slechts lange Rokken aan. Daar na gaande naar de Westerze deur van de Capel, heeft d'Aarts-Bisschop aan *Thomas Doyl* Huishouder, *Johan Baker* Thesaurier, en aan *Johan March* Reken-Meester, ieder in het byzonder een witte roede gegeven, als haar op deze wyze in haar Ampt bevestigende.

Alles aldus, als boven verhaalt is, ordentlijk verricht zijnde, zoo gaat d'Aarts-Bisschop uit de Capel, zijn naaste Bloed-Vrienden uit zijn Familie voor uit gaande, en d'andere hem achter aan volgen.

Dit alles geschiede in het bywezen van de Eerwaardige Bisschoppen *Edmund Grindal*, Bisschop van *Lonnen*, *Richard Cocs*, Bisschop van *Ely*, *Edwind Sands*, Bisschop van *Worchester*, Vaandrig, en voornaamste Reken-Meester van gemelde Aards-Bisschop, *Thomas Argal*, *Thomas Willet* en *Johan Incent*, Openbare Notarissen, nevens eenige andere persoonen,

Het accordeert met het Origineel, bewaart by die van Cantelberg in de Bibliotheek van het Collegie, Christi Corpus genoemt.

't Welk ik Mattheus Whin, openbare Notaris, en Secretaris van d'Academie van Cantelberg, mits dezen getuige. January 8. *IVC. LXXIV.*

Wy ondergeschreve het Origineel, waar van dit Schrift een nette Copye is, gezien en de Handschrift en andere omstandigheden aangemerkt hebbende, houden ons zelven verzekert, dat het een rechte en waarachtige Gedenk-schrift is, van de Costuimen en Ceremonien, ten tyde van den Aards-Bisschop *Parkers* Inhuldinge gepleegt, en dat het alzoo oud is, als den inhoud des datums te kennen geeft. Tot getuigenis waar van wy dit met onze eigen Handschrift onderteekent hebben, 11 *January* IVC. LXXIV.

Wy Regenten en Opsienders van het Collegie van *Corpus Christi*, in de Academie tot *Cambridg*, geven hier mede te kennen, en stellen voor zeker, dat dit Schrift, zijnde een verhaal van d'Aarts-Bisschops *Parkers* inwyinge in *Lamberts Capel*, ter goeder trouw is geschreven uit het Origineel Gedenk-schrift, of Tijd-boek, in onze Bibliotheek berustende: en dat wy in het allerminste niet en twijffelen, of het Tijd-boek is zo oud, als den datum inhoud, en de zaak daar het op ziet. Wy en konnen ook niet twijffelen, of de klare en duidelyke tekenen

kenen van oudheid die het draagt, zullen alle onzijdige perſoonen, als zy ze komen te zien, genoeg voldoen; en wy zullen derhalven voort gereed ſtaan, om de zelve te vertoonen aan degene, die tot dien einde het voornoemde Collegie daar over gelieven aan te ſpreken.

Johan Spencer, D.D. Regent van het Coll.
Johan Peckhover, B. D.
Eraſmus Lanc, B. D.
Richard Sheldraak, B. D.
Samuel Beck, B. D.
Henrik Goſtling, B. D.
Willem Brigs. M. A.
Joan Richer, M. A.

No. 10.

Een Ordre door Koning Jacobus beraamt, om de Bybel over te zetten.

DE Schriftuur-plaatzen en Perſoonen tot het Hebreeuwſch beſtemt, nevens de particuliere Boeken die zy aangenomen hebben:

Ex M. S. D. Borlace.

West-Munſter.	Mr. Dean van Weſt-Munſter. Mr. Dean van St. Pauli Kerk. Mr. Doct. Saravia. Mr. Doct. Clark. Mr. Doct. Leifield. Mr. Doct. Teig. Mr. Burleigh. Mr. King. Mr. Tompſon. Mr. Beadwel.	De V. Boeken Moſis, behalven de Hiſtorie van Joſua, tot het Eerſte Boek der Chronijken.
Cambridg.	Mr. Lively. Mr. Richardſon. Mr. Chatterton. Mr. Dillingham. Mr. Harriſon. Mr. Andrews. Mr. Spalding. Mr. Burg.	Van het Eerſte Boek der Chronijken, nevens de reſteerende Hiſtorie, en de Hagiographia, te weten, Job, de Pſalmen, de Spreuken Salomons, Eccleſiaſtes, het Hoge Lied Salomons.
Oxford.	Doctor Harding. Doct. Reinolds. Dr. Holland. Dr. Kilbye. Mr. Smit. Mr. Bret. Mr. Faircloug.	De vier, of Groote Profeten, nevens de Klaag-Liederen Jeremie, en de twaalf Kleine Profeten.
Cambridg.	Doctor Dewport. Dr. Branthwait. Dr. Radelife. Mr. Warde Eman. Mr. Downes. Mr. Boyes. Mr. Ward. Reg.	Het Gebed van Manaſſes, en de reſteerende Apocryphiſche Boeken.

De

De Schriftuur-plaatzen en Perzonen bestemt tot het overzetten in het Grieksch, nevens de particuliere Boeken door haar aangenomen.

Oxford.	Mr. Dean van Christi Kerk. Mr. Dean van Winchester. Mr. Dean van Worcester. Mr. Dean van Windsor. Mr. Savile. Dr. Perne. Dr. Ravens. Mr. Haviner.	De IV. Euangelisten. De Handelinge der Apostel. Apocalypsi.
West-Munster.	Mr. Dean of Chester. Dr. Hutchinson. Dr. Spencer. Mr. Fenton. Mr. Rabbet. Mr. Sanderson. Mr. Dakins.	Pauli Zend-brieven. De Canonijke Brieven.

Zekere Regelen of Artykelen, die waar te nemen zyn in het Overzetten van de Bybel.

1. Dat men de gewoonlyke Bybel, die men in de Kerk voor leest, doorgaans genoemt de Bisschops Bybel, volgen zal, en daar in zoo weinig veranderen, als de waarheid van de Grond-Text eenigzins lijden kan.

2. Dat men de namen van de Profeten, en heilige Schrijvers, nevens de namen van den Text, zoo veel als doenlijk is, behouden, en, zo als men voor dezen plach te doen, gebruiken zal.

3. Dat men de oude Kerklyke woorden noch zal onderhouden, te weten, dat men het woord [*Kerk*] niet en zal overzetten [*Vergadering*] &c.

4. Zoo wanneer een woord verscheiden betekeningen heeft, dan zal men het zelve, welk by de meeste Oud-Vaders gemeinlijk plach gebruikt te worden, (overeenkomende met den eigentlyken zin van die Schriftuur-plaats, en met de gelijkformigheid des geloofs) behouden.

5. Dat men de verdeelinge der Capittelen, of in het allerminste gantsch niet, of des nood zijnde, zoo weinig als mooglijk is, zal veranderen.

6. Dat men geen Annotatien altoos op de kant zal stellen, dan alleen die tot verklaring van de Hebreeuwsche of Grieksche woorden mochten dienen, welke in den Text zoo beknoptelijk en gevoeglijk niet en konnen uitgedrukt worden, zonder zekere omschryvinge van woorden.

7. Dat men op de kant zal stellen zoodanige bygebrachte Texten, die bekwaam en dienstig zijn, om d'eene Schriftuur-plaats met den anderen te vergelyken.

8. Dat een ieder particulier persoon van de Gecommitteerden tot dit werk, een en het zelfde Capittel, of Capittelen, (waar over zy alle een resolutie genomen hebben, en de zelve nu by haar zelven alleen overgezet, of verbetert hebbende al waar het haar goed mocht dunken) onder handen zal nemen: en dat zy alle dan daar na by den anderen komen, en vergelyken zullen, al wat elk een in het byzonder heeft gedaan, en daar op accordeeren, wat na haar gevoelen stand behoort te grypen.

9. Zoo wanneer nu een enkel Collegie op deze wyze een enkel Boek van de H. Schriftuur verricht, of afgedaan zal hebben,

ben, dan zullen zy het zelve aan het ander Collegie, daar toe gecommitteert, zenden, om het zelve zeer ernstelijk, en met rypen raad by haar zelven t'overwegen: alzoo zijn Koninklyke Majesteit zich hier dan vry veel laat gelegen zijn.

10. Indien eenig Collegie het zoo gesonden Boek nagezien hebbende, aan zeker Schrifituur-plaats mocht komen te twijffelen, of dies aangaande van een ander gevoelen zijn; dan zullen zy die van dat Collegie zijn, zulks aan d'andere laten weten, de plaats aantekenen, en met eenen haar de redenen daar van toesenden; waar in niet overeenkomende, zoo zal men het verschil, (om gedecideert, of bygeleid te worden, als het werk geheel en al afgedaan is, tegens d'algemeine Vergadering, die bestaan zal uit de voornaamste persoonen van yder Collegie) uitstellen.

11. Zoo wanneer daar een zeker Schrifttuur-plaats van sonderlinge duisterheid in twijffel getrokken mocht worden, dan zal men by sijn Koninklyke Majesteit verzoeken, om by Missive zekere geleerde Mannen in het Land haar gevoelen daar over te mogen weten.

12. Dat een ieder Bisschop de rest van sijn Geestlijkheid schriftelijk bericht zal doen, en haar waarschouwen van deze Overzettinge, die hy nu by der hand genomen heeft; en ook serieuslijk verzoeken en belasten, dat al wie in deze gemelde Talen bedreven en ervaren is, zijn particuliere observatien aan het Collegie, of de Vergadering tot *West-Munster*, *Cambridg* of *Oxford* zal zenden.

13. Dat de Bewindhebbers in ieder Vergadering zullen zijn de Dekens van *West-Munster* en *Chester*, voor zoo veel die plaats aangaat, en in d'andere Academien van *Cambridg* en *Oxford* zullen des Konings Professoren in de Hebreeuwse of Griekse Taal het bewind hebben.

14. Dat men d'Overzettingen van *Tindol*, *Matthew*, *Coverdaal*, *Whitchurch*, *Geneven*, zal gebruiken, zoo wanneer ze met den Text beter overeenkomen, dan die van de Bisschoppen haar Bybel.

15. Daar en boven zullen de bovenverhaalde persoonen, die de directie, of het bewind hebben, (drie of vier van d'alleroudste en aanzienlijkste in een van beide Academien, die met het overzetten niet bezig zijn geweest, en van den Onder-Canceliier daar toe bestemt) met d'andere Opperhoofden daar over te rade gaande, d'overzettinge, zoo wel de Hebreeuwsche als Griekscne, nazien; om te beter het vierde gespecificeerde Artykel te konnen waarnemen.

No. 11.

Een Verklaringe van zekere voorname Artijkelen van Religie, in Druk uitgegeven, door ordre van de Aards-Bisschoppen, Hooft-Stads-Bisschoppen, en d'andere Bisschoppen; waar na alle Predikanten, Vicarissen, en die in eenige bedieninge zijn, haar sullen moeten richten; zoo wel om te toonen, dat zy eenerlei Leere leeren, en onderhouden, om alsoo den genen de mond te stoppen, die de Leeraren der Kerke, over hare verscheidenheid van verstand in 't stuk van Religie, schelden en lasteren; als ook om haar eigen volk t'onderwijzen, de zelve Artijkelen haar voorlezende, zoo wanneer de Predikanten, Vicarissen &c. in hun Dienst eerst komen bevestigt te worden; en ook daar na, alle jaren op twee byzondere tyden, te weten Zondag na Paasschen, en op St. Michiels-dag, of op een ander Zondag, binnen een maand

maand na die Hoog-tyden; en dat voort na het verkondigen des Euangeliums.

AAngemerkt dat het alle Christenen, doch inzonderheid de Leeraren en Herders der Kerke, zijnde Leeraren en Onderwijzers van andere, betaamt gereed te zijn, om voort reden te geven van haar geloof, en van de hoope die in haar is, zoo wanneer hun zulks word afgevordert: zoo is het dan dat ik nu, voor zoo veel mijn eigen persoon aangaat, geordineert en gestelt om te zijn uw Leeraar, Predikant en Zielbezorger, (de vreze Gods, en het getuigenis eener goede conscientie voor mijn ogen hebbende) voor my zelven belyde, en ook verzoeke, dat gy-l. met my hier in wilt toestemmen, en van eenerlei geloove zijn.

I.

Dat'er slechts een levendig en waarachtig God is, van oneindlijke macht, wijsheid en goedheid, die een Schepper en Onderhouder is van alle zienlyke en onzienlyke dingen. En dat'er in de Eenheid van deze Godheid drie Persoonen zijn van eenerlei zelfstandigheid, van gelyke macht en eeuwigheid, te weten, Vader, Zoon, en H. Geest.

II.

Ik geloove ook al wat in de H. Canonijke Schriften beschreven is, welke Schriften alles, nodig ter zaligheid, behelzen; door welke Schriften ook allerlei dwalingen en ketteryen genoeg bestraft, overtuigt, en allerhande Leere en Artykelen, ter zaligheid noodig, bevestigt konnen werden. Ik neme ook voor zeker en vast aan, en belyde alle Artykelen in de drie Credoos vervat; te weten het Credo, of het Geloove van het Concilium van *Nicenen*, van *Athanasius*, en dat van ons Algemein Geloof, 't welk genoemt word het Apostolisch Geloof, nademaal dat deze beknoptlijk de voornaamste Artykelen, of Hooft-stukken van ons Geloof, die in de H. Schriften wijdloopig worden voorgedragen, behelzen.

III.

Ik geloove ook; dat de Kerk, Christi Bruid is, waar in Gods Woord waarlijk geleerd, de Sacramenten ordentlijk, volgens Christi instellinge, bedient, en d'autoriteit der Sleutelen na behooren gebruikt worden. En dat alle zoodanige particuliere Kerken de macht hebben, om Ceremonien, en andere Kerklyke Costuimen, in te stellen, en, voor zoo veel als ze overtollig zijn, of misbruikt worden, te veranderen, en t'eenemaal af te schaffen; en om andere, die meer tot geschiktheid, ordentlijkheid, of stichtinge dienen, te ordineren.

IV.

Ik geloove ook, dat het geen mensch vry staat, om eenig Ampt of Bediening, het zy Kerklijke of Wereldlijke, op zich te nemen, of te aanvaarden, dan die door de Hooge Overheid, ter plaatse daar hy woont, daar toe wettelijk is beroepen, volgens de Ordinantien van dit Koninkrijk.

V.

Ik erkenne ook, dat hare Koninklyke Majesteit toekomt het voor-recht en opperste Voogdyschap over alle Standen, en in alle zaken; zoo wel Kerklyke als Wereldlyke, binnen dit Rijk, en andere hare Dominien en Landen; en dat zulks met Gods H. Woord overeenkomt, en haar van rechtswegen toebehoort, in zulker voegen als in de laatste Acte van het Parlament is uitgedrukt, en zedert door hare Majesteit vertoont, verklaart, en bevoolen is geworden.

VI.

Wat nu den Bisschop van *Romen* aangaat, ik bekenne en belyde, dat hy, na luid der H. Schrif-

H. Schrifture, en den inhoud van Gods Woord, geen meerder macht noch autoriteit en heeft, dan andere Bisschoppen in hare Provintien en Bisdommen hebben: en dat derhalven de macht, die hy zich zelven nu aanmatigt, (te weten, om te zijn Opperhooft van Christi algemeine Kerke, en by gevolg het bewind te hebben over alle Keizers, Koningen en Potentaten) een onrechtmatige magt is, die tegens de H. Schrifttuur, en het voorbeeld der Eerste Kerke gantsch strydig; en derhalven is ze, om zeer rechtvaerdige oorzaken, in dit Rijk afgeschaft, en vernietigt.

VII.

Hier nevens sta ik toe, en belyde, dat de Liturgie, en de bedieninge der H. Sacramenten, uit kracht en autoriteit van het Parlement uitgegeven, met de H. Schrifttuur over-eenkomt, en dat ze is Algemein, Apostolisch, en zeer nut en dienstig tot bevordering van Gods eere, en tot stichtinge van zijn Volk; zoo wel om datze in een Taal is, die van de gemeene man zeer wel word verstaan, als ook om de leere, en het formulier van bedieninge daar in begrepen.

VIII.

En hoewel datter in de toedieninge des Doopzels, geen bezweringe, olie, zout, speegzel, noch toewyinge van het water nu word gebruikt; en alzooze over weinige jaren herwaarts misbruikt is geweest, en voor nootwendig geoordeeld: daatze evenwel tot het wezen, en de noodzakelykheid van het Sacrament niet en behoord, zoo isze daarom met recht afgeschaft, en niet tegen staande, dit alles wordze in alle deelen en inzichten ten vollen bediend, volgens d'instellinge van Christus, onzen Zaligmaker.

IX.

Daar en boven beken ik, niet alleen dat de Mis in het byzonder nooit onder d'Oud-Vaders der eerste Kerke in het gebruik is geweest, (namelijk, dat de Priester alleen het Sacrament bediend en ontfangen heeft, zonder een zeker getal van Communicanten) volgens Christi zeggen tot zijne Discipelen, *nemet*, *etet*, *&c.* Maar ook dat de Leere, (die staande houd, dat de Mis een zoen-offer is voor de levendige en doode, en een middel, om de zielen uit het Vagevier te verlossen) Christi inzettinge niet conform en is, nochte op d'Apostolische Leere gefondeert; maar ook datze in het tegendeel gantsch Godloos, en de dierbare verlossinge onzes Zaligmakers Jesu Christi, en zijn alleen-voldoende offerhande, eenmaal voor ons in der eeuwigheid op het Altaar des Kruices geoffert, ten hoogsten te kort doet, en lasterd.

X.

Ik versta ook, dat de Heilige gemeenschap, of het Sacrament van Christi lichaam en bloed, (uit een behorelijke gehoorzaamheid tot Christi instellinge, en om des zelfs kracht uit te drukken) onder beide gedaanten van Brood en Wijn, het volk behoorde toegedient te worden: en dat zekere Oud-Vaders der Kerke voor vast stellen, dat het een loutere Kerk-Dievery is, dat men haar, voor wien Christus zijn allerdierbaarste bloed vergoten heeft, de verborgene Kelk niet laat toekomen: nademaal dat hy zelfs gezegt heeft, *Drinkt alle hier uit.* Vermits ook dat ten tyde van de Oude Leeraren der Kerke, als *Cyprianus*, *Hieronymus*, *Augustinus*, *Gelasius*, en andere, zes honderd jaren na Christi Geboorte, en noch langer, beide delen (Brood en Wyn) des Sacraments, het volk wierden toegedient.

XI.

Eindelijk en ten laatsten, gelijk als ik het verheffen van Beelden, Relikwien, en verzierde mirakelen; als ook allerlei verbeeldinge van den onzichtbaren God,

onder de gedaante van een Oud Man, of van den H. Geest, onder de gedaante van een Duive, en alle andere ydele aanbiddinge van God, uit 's menschen herzenen gesmeed, en strydende tegens de Heilige Schriftuur; (als by voorbeeld, Bevaarden te doen, Kaarzen op te rechten, *Pater Nosters* te zeggen, en diergelijke superstitien meer; welke zoorten van werken in de Schriftuur geen belofte van vergelding altoos en hebben, maar veel eer dreigementen en vervloekingen) t'eenemaal verwerpe; zoo is het ook, dat ik alle menschen vermane tot de gehoorzaamheid van Gods Wet, en tot werken des Geloofs, namelijk tot liefde, barmhertigheid, ontferminge, aalmoessen, aandachtige en vyerige Gebeden, die uit het binnenste van het herte voort komen, en niet van de tong alleen afrollen; tot Godvruchtige abstinentie en vasten, kuisheid, het gehoorzamen van Overheden en Machten, die over ons gesteld zijn, en tot diergelijke werken, en Godvruchtigheid des levens, 't welk ons God in zijn Heilig Woord gebied; en die, gelijk als den Apostel *Paulus* zegt, *de beloften hebben des tegenwoordigen, en des toekomenden levens;* en welke Gode alleen aangenaam en welbehagelijk zijn.

Deze boven-verhaalde zaken, schoon van hooger hand geordineert en ingesteld, echter is het, dat ikze zonder eenige dwang altoos, met een vry gemoed en conscientie, uit den grond mijns herten, en op een zeer gewisse verzekertheid, erkenne en belyde waarachtig te zijn, en met Gods Heilig Woord over een te komen: en hierom vermaan ik u allen, over wien ik gesteld ben, en zorge voor dragen moet, om de zelve van herten en gehoorzamelijk t'omhelzen, en aan te nemen; op dat wy alle in de eenigheid van geest, gelove, en liefde vereenigt zijnde, ook met den anderen, eindelijk in het Koninkrijke Gods vereenigt mogen werden, en dat door de verdiensten, en dood van onzen Zaligmaker Jesus Christus; wien met den Vader en den H. Geest toekomt, alle eere en Heerlijkheid, nu, en in der eeuwigheid, *Amen.*

Gedrukt tot Lonnen, op Pauli Kerk-Hof, by Richard Jugge, Hare Koninklijke Majesteits Drukker. Met Privilegie van Hare Koninklijke Majesteit,

No. 12.

Wat gevoelen de Heer Walter Mildmay heeft, van de Koningin van Schotland, op het Kasteel van Windsor te bewaren; October 26. M. D. LXIX.

Het Origineel.

De Vrage die te conzidereren staat, is, of het minder gevaarelijk zy voor Haar Koninklijke Majesteit, en voor het Rijk, de Koningin in Engeland te houden, dan dat men haar wederom naar Schotland zende.

IN dit vraag-stuk staan deze zaken t'aanmerken. Aan d'eene kant wat al gevaar te verwachten staat, zoo men haar hier houd; en by gevolg, of, om het zelve te schuwen, het raadzaam sy haar derwaarts na toe te zenden; en dan, op wat wyze dat men zulks gevoegelijk zal aanleggen.

Aan d'ander kant t'overwegen, het gevaar dat daar ligthijk uit ontstaan zal, als zy wederom in *Schotland* zal gekomen zijn, en dan, om dit voor te komen, of het dienstig zy haar in *Engeland* te houden; zoo ja; wat voorzichtigheid dan hier in dient gebruikt te worden.

Het gevaar van haar in Engeland te houden.

Haar woelende en hoogdragende geest, nooit zullende konnen rusten van met de Koninginne *Elizabets* Onderdanen t'zamen te spannen. Hoe zy onlangs onderstaan heeft, een Houwelijk met den Hertog

tog van *Norfolk* aan te gaan, zonder de Koninginne daar eens van te verwittigen. De t'zamenrottinge der Papisten, en van andere eerzuchtige luiden, die bereidwillig voor haar zijn, en bekwame instrumenten tot uitwerkinge van hare desseinen. Hoe men altyd deernis heeft, met de gene die in ellende zijn, al hebben zy 't noch zoo zeer verkorven. Haar arglistig en liefstallig bejegenen van alle menschen die haar komen bezoeken, waar door zy in eere en aanzien raakt, en ook kundschap van alle geheimen krygt. Haar aanspannen met d'Ambassadeurs van *Vrankrijk* en *Spangien*, die haar in *Engeland* nader by zijn, dan of zy in *Schotland* ware; en hun gedurig aanhouden by de Koningin, om hare verlossinge, het afslaan van welk verzoek een Oorlog zou konnen veroorzaken. Het gevaar van uit haar hechtenis te raken, 't welk zy in alle waarschynelijkheid zal zoeken in 't werk te stellen. Zoo dat zy alhier blyvende, tyd en gelegentheid heeft om aanhang te practizeren en aan te kweken, waar door zy bondgenoten aan haar zyde mogt krygen, en bygevolg zeditie en oproer verwekken, en alzoo hare Koninklijke Majesteit, en den Staat in groot gevaar brengen. Eindelijk en ten laatsten zegt men, dat hare Koninklijke Majesteit zelfs niet genegen is, om haar hier te houden, en ook daar over zeer ongerust en bekommert is, 't welk een zaak is, daar men zijn gedachten voor al behoorde te laten over gaan.

Wat voorzigtigheid dient gebrukt te worden, op genomene Rezolutie van haar weg te zenden.

Dat men haar overlevere in handen van den Regent en de Heeren die nu in *Schotland* regeren, en dat zy haar naauw bewaren. Dat zy haar met geen Staatszaken bemoeye, noch in de Regering of Religie eenige verandering make. Dat zuffisante Perzonen borge zijn om haar niet wederom te laten regeren, maar een afgescheiden leven te zullen voeren; doch dat men haar evenwel zodanig eerlijk Tractement toe voege, als voor den Moeder van den Koning der Schotten betaamelijk is. Dat de offenzive en defenzive Ligue tusschen *Vrankrijk* en *Schotland* nimmermeer vernieuwt worde. Datter een nieuwe en eeuwige bondgenootschap tusschen *Engeland* en *Schotland* opgerecht en vast gestelt worde, waar in voor al de Wereld mag blijken, dat hare Koninklijke Majesteit van *Engeland* d'autoriteyt en Staat van den Koning der Schotten, en van de tegenwoordige Regeringe handhaaft en onderhoud, invoegen dat de Schotten van haar geheel en al mogen afhangen. Dat de Regent en de Heeren van *Schotland* met de Koninginne der Schotten, geen verbond ingaan, noch haar laten trouwen, zonder conzent van hare Koninklijke Majesteit van *Engeland*. Dat de fouten waar mede zy beschuldigt is geweest, en hare weigering en uitstel, om op die beschuldinge te antwoorden, gedrukt mogen worden, om alzoo haren aanhang, zoo hier als in *Schotland*, te eerder den moed te doen zaken.

Het gevaar in haar weg te zenden.

De wyze hoe men haar naar huis zal zenden, behoudens hare Koninklijke Majesteits eere en behoudenis, valt zeer twyfelachtig; want zoo men haar met lijfwacht laat gaan die op haar vrye voeten herwaarts kwam, hoe zal dit dan met de Koninginnes eere konnen bestaan, en met het verzoek der Koningen van *Vrankrijk* en Spangien, die gedurig hebben gezolliciteert dat zy vry en vrank, of in *Schotland*, of in *Vrankrijk*, gelevert mocht worden; of ingeval dat zy bewaart wordende, op een geweldige of on-natuurlijke wyze kome te sterven, zoo zal dan hare Majesteit de laster-tongen naulijks konnen ontgaan. En

wederom, zoo men haar, op haar vrye voeten laat naar huis weder keeren, of dat zy in bewaring zijnde, den dans kome t'ontspringen, dan heeft men dit navolgende gevaar te verwachten.

Het tegen houden van de tegenwoordige Regering in *Schotland*, van hare Koninklijke Majesteit in *Engeland* nu afhangende, en het voort zetten van de tegenstrijdige factie of aanhang met de *Franzen* t'zamenspannende. De verandering van Religie in *Schotland*, de vernieuwinge van een Offenzive en defenzive verbond tusschen *Vrankrijk* en *Schotland*, waar mede *Engeland* voor dezen zoo zeer geplaagt is geweest. De vernieuwinge van de Koninginne der Schotten haar gepretendeerde recht tot de Kroon van dit Rijk. De waarschynelijkheid van een oorloog die daar uit tusschen *Vrankrijk*, *Schotland* en ons mocht ontstaan, en het invoeren van vreemdelingen in dat Rijk, om ons te plagen en op onkosten te jagen, daar wy onlangs tot ons leedwezen een proeve van hebben gehad. D'onderstand die zy lichtelijk van de Koningen van *Vrankrijk* en *Spangien* bekomen zal. En of schoon de vreede tusschen *Engeland* en *Schotland* al stand hield, echter zullen de Ministers van de Koninginne van *Schotland* ons op de grenzen ontallijke affronten en ongelijk aan doen, waar door d'onderdanen van hare Majesteit van *Engeland* groote schade zullen komen te lijden, of dat zy ze anders met meerder onkosten zal moeten vergoeden; vermits de verandering van de Regering in *Schotland*, en het recht datter nu te bekomen is, in allerley ongelijk en onrecht zullen veranderen. De waarschynelijkheid van te zullen herroepen den Graaf *Bothwel*, nu haar man, hoewel zoo men zegt, onwettelijk? een man die dit Rijk noch zijn eigen Landsluiden niet luchten noch lyden mag: ofte, zoo zy met een ander kwame te trouwen die alzoo znoden vyand ware, dan moet immers het gevaar aan beide kanten vry groot zijn.

En of schoon tegens deze perikelen in het algemein zou mogen worden bygebracht, dat daar in voorzien zal worden door verdraag-stukken met haar te maken, en Gyzelaars van den Regent en de Heeren van *Schotland* aan te nemen, zoo dat men hier mede alle deze perikelen zal konnen voor komen;

Hier op zou men konnen antwoorden:

Dat niets van al wat zy hier in *Engeland* komt te doen, of beloven, stand zal grijpen: want zy zal by brengen dat het buiten 's lands is geschied, de vryheid haar ontnomen zijnde. Datter groote apparentie is van t'ontkomen, waar het ook zy dat men haar in *Schotland* beware; alzoo haar laatste ontkominge aldaar te kennen geeft, dat zy alle middelen in 't werk zal stellen om daar toe te geraken; en dewyle *Schotland* machtig over hoop ligt, en tot muitery zeer genegen is, zoo zal zy het dies te eerder konnen te wege brengen. Ofte, by aldien dat de Regent op eenigerley wyze een verdrag mocht in gaan, of, de swakheid van die van zijn kant gewaar wordende, zijn regering opgeven, wat verzekering hebben wy dan of van vriendschap, of van Religie? dat de Regent hier toe licht te bewegen is, blijkt uit zijn onlangs ingegaan secreet Tractaat met den Hertog van *Norfolk*, over het stuk des Houwelijks, buiten het weten van hare Koninklijke Majesteit: en genomen dat de Regent al getrouw en standvastig bleve, zoo men hem evenwel directelijk of indirectelijk ('t welk men, zoo men zegt, onderstaan heeft te doen) aan een kant hielp, dan zou men alles te grabbel smyten, en de Koninginne der Schotten in alle waarschynelijkheid tot haar vorige stand hersteld worden, nademaal dat de verdeeltheden in *Schotland* zoo zeer in zwang gaan; invoegen dat het een gantsch wankelbaar

baar

baar en gevaarlijke zaak is om aan zoo een dunne draad, als is het leven van een enkel Perzoon, te blyven hangen; na wiens pypen, als blijkt, de gantſche Gemeinte tegenwoordig moet danzen.

Wat nu d'Oſtagiers of Gyzelaars aangaat; hoewel deze verzekering mocht dienen om haar te beletten van geweld te doen in *Schotland*, echter zou men mogen twyfelen hoe zulks krachtig genoeg mocht zijn om haar te beletten van t'ontkomen, of van wederom aan de Regering te raken; nadien zy, wat haar Perzoon aangaat, van Oſtagiers weinig ſwarigheid zal maken, zoo zy ſlechts boven mag dryven en d'overhand bekomen; en het ſtraffen van d'Oſtagiers zal hare Koninklijke Majeſteit van *Engeland* voor de ſwarigheden, die daar uit mochten ontſtaan, weinig ſatisfactie konnen geven. Wat nu belangt de twyfelinge aan hare ontkominge, of aan oproer in dit Rijk; daar zou men op mogen antwoorden, dat zoo zy niet wel bewaart wierd, maar hare deſſeinen vry en on-beſchroomt in 't werk mocht ſtellen, dan zou men aan hare ontkominge en andere perikelen twyfelen; doch by aldien hare Koninklijke Majeſteit naauwer regard op haar neme, en haar de zorge van een getrou en voorzichtig Perzoon aan bevele, zoo zullen haar dan alle liſtige practijken afgeſneden worden, en hare Koninklijke Majeſteit buiten dat gevaar zijn. Het is dan veyliger, dat hare Majeſteit zelfs den toom in haar eigen hand houde, en de Koningin der Schotten zelfs bedwinge, dan dat zy, met haar naar huis te zenden, op andere haar kome te verlaten, dewelke, by het ſterven, verdrag, of door het misleiden van een enkel Perzoon, verabuzeert konnen worden.

En genomen dat zy door eenige middelen tot haar vorige ſtaat al mocht geraken, zoo word evenwel daar mede de twyfelinge aan een oproer aldaar niet weg genomen, maar ſtaat veel eer te vrezen, ingeval dat haar macht zoo ſterk worde, als haar wil is, en zoo zy door haar eigen, of uitheemſche vrienden macht bekome, dan kan zy licht op het vaſte Land de zodanige, die voor haar op de been willen, aſſiſteren, het welke zy, zoo lang als zy hier in *Engeland* is, zullen na laten te doen, om haar zelven niet in het allergrootſte gevaar te brengen, nadien zy in de handen van de Koninginne van *Engeland* is. Hierom zullen ook ongetwyfelt, uitheemſche dreigementen, om hare verloſſinge aan houden, daar men nu zegt dat hare Koninklijke Majeſteit van *Engeland* niet geruſt kan zijn zoo lang als zy hier is, en lichtelijk van hert zeer ziek mocht worden: dit voorwaar, is een zeer aanmerkens-waardige zaak; want het is beter alles in de waag-ſchaal veel eer te ſtellen, dan dat de gezondheid van hare Koninklijke Majeſteit van *Engeland* gevaar zou lyden: maar gelijk als zulks den geenen alleen bekent is, die met hare Majeſteit meer gemeenzaam zijn, dan het andere Perzonen wel voegt: zoo heeft men dan ook te denken, dat, by aldien de ſchynbare perikelen, (gelegen in haar wederom naar huis te zenden) hare Majeſteit van *Engeland* wierden voorgedragen, en van haar voor grooter aangemerkt dan het ander, dan zal zy, een wys en verſtandige Koningin zijnde, lichtelijk bewogen worden om van haar gevoelen af te ſtaan, en by gevolg, hier uit ſatisfactie bekomende, haar zelven geruſt ſtellen.

Wat te doen ſtaat, als men haar hier in Engeland wil houden.

1. Men moet haar wat naarder by het Hof brengen, ten minſten binnen een dag reizens van *Lonnen*; alwaar men beter gewaar ſal worden wat ſy in haar ſchild voert.

2. Men

2. Men moet haar aan zodanige in bewaringe over geven die allergezondst in de Religie, en van geen woelige en wispelturige geest zijn.

3. Men moet haar Train, bestaande nu uit veertig Perzonen, op de helft stellen, zoo tot vermindering der onkosten, als om haar te meerder den pas van secrete intelligentie af te snijden.

4. Men moet niemand by haar laten komen, noch aan haar eenige brieven behandigen, of bootschappen aandienen, dan den geenen, wien zy aan bevolen is, raadzaam zal dunken.

5. Men diend wel alle Koningen en Potentaten te laten weten, dat de reden waarom zy zoo naauw bewaart word, is, om hare Secrete Correspondentie die zy met den Hertog van *Norfolk* houd, waar door zy haar zelven by de Koningin van *Engeland* met recht verdacht heeft gemaakt: haar met eenen verzekerende dat men haar eerlijk en magnifijk, na haar Staat, zal onderhouden; maar slechts veylig bewaren, op dat zy, noch hare Koninklijke Majesteit van *Engeland*, noch dezen Staat kome te turberen, of onrust aan te doen.

6. Dat men haar hier zoo lang dient te houden tot dat het Rijk van *Schotland* wederom in haar rechte plooy rake, en de Staat van andere Landen, die nu over hoop liggen, in rust en vrede bevestigt zy, 't welk men binnen een jaar of twee te verwachten heeft.

No. 13.

Een Missive van den Graaf van Leicester aan den Graaf van Zussex, nopende de Koninginne der Schotten.

Uit het Origineel.

Ex M. S. Nob. D. MYn Heer, d'uwe, tot antwoord op de mijne, is my geworden; en hoewel dat ik aan U E. niet eerder wederom heb geschreven, zoo volgens uw' begeerte, als na eisch van de tegenwoordige nootzaakelijkheid; en toestand der zaken; echter twyfel ik niet of U E. zyt ten vollen bericht dat hare Majesteit heel anders gezind is. Wat myn eigen Perzoon aangaat, ik ben verheugt, dat uw' reize zoo wel afgelopen is, en dat U E. de goede opinie die men van uw' Perzoon hadde opgevat, in alle deelen hebt voldaan.

Wat nu hare Majesteits verder rezolutie aangaat, ik verzeker u, Mijn Heer, ik weet wel wat ik schryven zal. Voor eerst, merk' ik wel dat hare Majesteit gezind is, (als billijk) om haar eigen verzekering, en de ruste van haar staat uit te voeren, gedurende hare Regeringe; het einde waar van, vertrouw ik, wy niet en zullen beleven. Hier over, Mijn Heer, zijn verscheiden opinien, en, op dat ik rond met u ga, wy zijn onder ons zelven de zaak noch niet eens wat voor een weg dat men best in slaan zal. Ik weet dat ik by Mijn Heer, behalven de vriendschap die ik hem schuldig ben, vrymoedigheid mag gebruiken: de bedieninge, die U E. tegenwoordig bekleed, vereischt alle kennis en verstand, die men, tot bevordering van hare Majesteit goeden staat, in 't werk zou konnen stellen; en hierom zal ik te vrypostiger gaan, om U E. te laten weten zoo veel als ik weet, en hoe het by ons ligt.

Mijn Heer kan wel conzidereren, dat, voor zoo veel het Rijk van *Schotland* aangaat, hare Majesteit met deze twee aanzienelijke Perzonagien, oneenig zijnde, te doen heeft, te weten, met de Koningin van *Schotland*, door hare Onderdanen onlangs afgezet, en met den jongen Koning haar Zoon, gekroont en op haar Throon verheven. Hare Majesteit moet van deze beide de keur nemen, en noodzakelijk kiezen wien zy wil aanhangen en aan-

aannemen, als een Perzoon, bekwaam om de voornaamste plaats te bekleden. En hier verschillen wy in onzen Raad te geven aan hare Majesteit, welke van deze twee de bekwaamste zijn, om vriendschap mede t'onderhouden. Om nu met mijn Heer rond te gaan, de meeste stemmen oordelen, dat het best en veiligst is voor hare Majesteit, dat zy haar aan den jongen Koning houde, en hem in deze zijn staat maintinere, om alzoo de gantsche party in *Schotland* aan haar zyde te krygen, 't stuk van Religie vast te stellen, haar eigen staat te verzekeren, en zodanig autoriteit en gewisse Vriendschap in *Schotland* te bekomen, als zy ten tyde van de laatste Regent gehad heeft.

De Redenen tegen het voorgaande, zijn kortelijk deze.

Het recht dat de Koninginne haar zelven tot deze Kroon aanmatigt. d'Ondergang van Religie in dat Land. d'Onmogelijkheid van eenige verzekeringe, om het contract of accoort tusschen onze zouveraine Koningin, en haar te zullen onderhouden. Mijn Heer ziet wel, dat deze redenen krachtig genoeg zijn, om alle menschen het contrary gevoelen af te raden; echter, mijn Heer, kan men ook niet ontkennen, zoo men de zaak aan beide kanten met een onzydig ooge wil inzien, of het allerklaarste is vol zwarigheden; en dan, mijn Heer, blyft de zaak noch in geschil staan; voorwaar, evenwel dunkt my, (niet om te argueren, maar uit een enkele plicht en gemoets halven) dat ik de waarheid, en het veiligste dat onze Koningin te doen heeft, zal konnen uitvinden: en dit nu is ons verschil. Het eerste, nopende den jongen Koning, heeft U E. verstaan.

In het tegendeel nu word dit geoordeeld by zommige, waar onder ik rond uit verklare, dat ik een ben: en God is mijn getuige, of het uit eenig ander inzicht in deze wereld is, dan om dat ik versta, en in der waarheid gelove, dat het tot hare Majesteits eigen rust en vrede, zoo lang als zy leeft, best dienen zal.

Hier moet ik nu mijn Heer openbaren, hoe het tegenwoordig met hare Majesteit eigentlijk geschapen staat; in welken stand, (schoon genomen, dat men al toesta, dat de voorgaande raad de beste wyze is, nochtans) hoe swaar het haar te doen staat, om door alle die wegen te passeren, zal mijn Heer lichtelijk konnen oordelen. Want dit moet men bekennen, dat onze Koningin, (met den Koning en zijn aanhang onder hare bescherming te nemen) den Oorlog daarom geenzins kan ontgaan: en gelijk als d'allerminste Oorlog, geadmitteert zijnde, niet zonder groote lasten gevoert kan worden: zoo zou'er ook sulk een Oorlog konnen uit ontstaan, *Vrankrijk* en *Spangien*, hare klaauwen daar aan slaande, die voor ons niet uit te voeren zou zijn. In den Oorlog nu getreden zijnde, zoo moeten immers penningen daar van de zenuwen zijn; dat zy nu zo veel penningen in voorraad heeft om den Oorlog voor een tyd lang gaande te houden, voorwaar, mijn Heer, ik en zie niet waar se van daan zouden komen: en gelijk als mijn Heer ziet op wat voor subsidie-peningen wy ons nu tegenwoordig verlaten, welke, of ons komende te manqueren, of niet hooger rysende, daar ik geen apparentie toezie, niet lang zullen konnen duren; van waar hebben wy dan vorders eenige hoop van hulpe hier na te verwachten? wat my aangaat, ik en zie geen kans altoos. Staan dan, mijn Heer, hare Majesteits zaken aldus geschapen, gelijk als ik U E. verhale, en ook wete waar te zijn, hoe zal dan deze raad, (van in Oorlog te raken, met deze, of die zyde te kiezen) voor veilig en heilsaam konnen gekeurt worden, daar wy de zelve in generlei wyze konnen uitvoeren?

ren? want daar toe eenmaal komende te vervallen, en genoodsaakt wordende, of by gebrek van geld, of iets anders, achter uit te deisen, wat dan daar op volgen zal, kan mijn Heer lichtelijk beseffen. Het beste zal dan zijn, dat wy ons selven bedroeven moeten, over het gene wy gedaan hebben, en misschien om een goed heenkomen sien, of hulpe zoeken by de gene, by wien wy het niet graag wilden, noch behoorden te doen. Zoo staan de zaken tegenwoordig met ons geschapen. Daar en boven hebben wy te gedenken, wat wy alrede gedaan hebben; op hoe veelerlei wyzen, zelfs nu achter een, het Rijk over al belemmert en belast is geweest.

Voor eerst, met nieuwe krygs-benden t'onderhouden, na dat zy al van geweer voorsien waren; en hoe de lasten gedurig grooter wierden dan d'inkomsten. En eindelijk, de excessive lasten in de meeste Landschappen tegens de laatste rebellie uitgestaan, nevens dit op nemen van gelden daar voort op volgende. Of deze Staat nu geen meerder schattingen het volk diend op te leggen, of niet, dat laat ik aan mijn Heer zijn eigen oordeel berusten: en of zig selven in meerder onkosten in te wikkelen, dan hare Majesteit tegenwoordig kan uitvoeren, sulks zal noodsaken, laat ik verstandiger oordelen.

En nu zal ik mijn Heer voordragen de redenen van dit mijn gevoelen. In wereldze zaken moet men met de menschen op een polityke wyze omgaan, doch echter zoo te werk gaan, dat men God, den Autheur van alles, altijd voor oogen hebbe; van hem hebben wy de Wetten ontfangen, waar onder alle menschelyke Politien en practyken haar moeten buigen; en door zijn Goddelyke Ordinantie hebben de Koningen macht om Wetten te maken, waar door ook het Volk alle Koningen komt te gehoorzamen. En hoewel ik my in sommige deelen als een wereldsch mensch voor mijn Koning zal aanstellen, dies niettemin hoope ik niet te zullen vergeten, dat ik een Christen ben, en wat ik aan God verplicht ben te doen.

De staat van ons verschil is, of het dienstiger zy voor hare Majesteit van *Engeland* om den jongen Koning van *Schotland*, en zijn autoriteit voor te staan, dan of men by compositie de Koninginne van *Schotland* in haar Rijk zal herstellen? Om haar simpelijk te herstellen; is ons gevoelen niet, alzoo ik dan zou moeten bekennen, dat het een groote onvoorzichtigheid zou zijn, en twijffele, of het al beter zou afloopen, dan met de gene die tegenwerpen, dat daar door het meeste gevaar zou ontstaan. Maar zoo daar eenige verzekeringen in de wereld te geven zijn, of door wereldze Politie iets kan worden voorzien, daar men op vast mach gaan, dan zie ik niet, of men zou van wegen de Koninginne der *Schotten* zekere middelen konnen in het werk stellen, waar door hare Majesteit gerust mocht leven, en ook van hare tegenwoordige groote lasten bevrijd zijn. Het word toegestaan, en van alle kanten is men beducht, dat d'oorzaak van hare Majesteits bekommering, of gevaar hier uit ontstaat, om dat zy voorwend tot de Kroon van dit Rijk gerechtigt te zijn. Het gevaar dat wy te gemoet zien, van door haar te sullen konnen uitgewragt worden, is zoo zeer niet, om dat zy Koningin van *Schotland* is, als dat die groote en machtige Koningen van *Vrankrijk* en *Spangien* haar zoo zeer toegedaan zijn, dat zy, ten opzigt van hare Religie, haar in alle voorvallen assisteren zullen; en voornaamlijk, om dat zy, onder schijn dat zy tot het Rijk van Engeland regt en eigendom heeft, schynen gelijk te hebben, dat zy haar bystand doen, en daarom ook met meerder recht haar Perzoon en zaak mogen beschermen, en voorstaan. Zoo is dan haar gepretendeerde recht tot de Kroon van Engeland, de voornaamste oorzaak van gevaar voor onze zouveraine Koningin. Dit dan voor vast stellende, sal dan 't stellen van den Zoon

in

in des Moeders plaats, an waar dit recht of eigendom van daan moet komen, het recht daar toe, na het oordeel der gemelde Koningen, haar benemen, of niet; al is het, dat zy in hechtenis blijft? Het blijkt klaar, neen; want d'allermachtigste Koningen, onze Naburen, arbeiden en houden gedurig aan by hare Koninklyke Majesteit, om de Koninginne van *Schotland* in haar Staat en Regering wederom te stellen, of anders protesteeren zy haar openbare onderstand en assistentie te zullen doen. Of schoon dan hare Majesteit den jongen Koning in zijn tegenwoordige Staat al zoeke te maintineren, echter blijkt het, dat andere Koningen haar daar tegen zullen aanstellen: en daar by eenig voordeel bekomende, hoe verre zy daar meê zullen voortvaren, kan men lichtlijk vermoeden. Hier by heeft men dan af te meten, dat zoo lang als dit verschil duurt, met deze twee de hand boven het hooft te houden, zoo lang zal ook de zelve oorzaak blyven, tot kommer en gevaar voor hare Majesteit. En om nu het zelve weg te nemen zoo lang zy leeft, wat voor een bekwamer middel zou men konnen by der hand nemen, tot wegneminge van deze oorzaak, dan om, door haar eigen toestemminge, alle eigendom en recht tot de Kroon van *Engeland*, die zy haar zelven aanmatigt, op te zeggen, en af te staan, of nu, of hier na, gedurende hare Majesteits Regeringe, en hare Erfgenamen? Doch hier tegen zou men deze tweederlei vragen konnen inbrengen.

1. Of de Koninginne van *Schotland* haar recht zou willen afstaan, of niet?

2. Zoo zy 't al wilde doen, wat verzekering daar van zy zou konnen geven?

Wat het eerste belangt, het is zeker en gewis, dat zy aangeboden heeft, en nu noch aanbiet, geheel en al uit haar eige vrye wil, te willen ontzeggen en afstaan allerlei pretensien en recht, hoedanig dat ze ook zouden mogen zijn, tot de Kroon van dit Rijk van *Engeland*, zoo lang als hare Majesteit, of hare wettelyke Erfgenamen leven.

Wat nu het tweede aangaat; zy presenteert ook allerlei borgtocht en verzekering, die hare Majesteit van *Engeland* zou konnen bedenken, en in de Koningin van *Schotlands* macht is te doen, niets uitgezondert.

Nu staat ons t'overwegen, hoedanig deze verzekeringen zijn, alzoo de meeste zwarigheid hier in steekt; want men zegt gemeenlijk voor een spreekwoord, dat Koningen en Vorsten hare beloften niet langer en houden, dan zy daar voordeel by zien; en wat voor verzekeringen dat zy ook geven, zy konnen ze intrekken, en breken als zy willen. Dit alles moet men toestaan; doch men moet ook met eenen toestaan, dat Koningen byna alle dagen met den anderen een contract en accoord ingaan, en genoodzaakt worden, hare contracten en assurantien stand te doen grijpen; en gelijk als 'er in wereldsche zaken niets zoo zeker en vast gaat, of de zelve zijn altemaal veel avonturen onderworpen, nochtans ziet men dat 'er zulke practijken, zelfs onder Koningen, geschieden, die haar verbinden te doen, het gene zy niet graag zouden willen doen, zoo zy daar slechts met eeren konden afraken. Nopende nu deze zaak van de Koningin van *Schotland*, nademaal dat zy presenteert in deze twist zaak tusschen hare Majesteit van Engeland, en haar, niet alleen haar aan andere te willen gedragen, maar ook verbinden om alles na te komen, dat wy zelfs haar zouden mogen voordragen, en opleggen; zoo en zie ik dan niet, of men zou zoodanige middelen konnen practizeren en uitvinden, die haar aan alle kanten zoo zouden constringeren en bezetten, dat, schoon zy al wilde breken, ik niet merken kan, wat voordeel zy daar by zou konnen krygen. Want behalven dat ik haar eigen enkele renunciatie zou willen hebben, zoo bondig gemaakt als eenigzins bedacht kan worden, zoo zou ook de toestemminge van sommige andere persoonen

de zelve moeten confirmeren, en bevestigen. Haar eigen Parlamenten in *Schotland* zouden zulks moeten doen, met volkomen autoriteit van alle de Staten. Zy zouden haren Zoon, en zoodanige andere voorname Edelluiden van haar Rijk, die hare Majesteit dan mocht noemen, in gyzeling moeten overleveren. Zy zou ook moeten een of twee gedeelten van haar Rijk, uitgenomen *Edenburg*, in handen van hare Majesteit overgeven, en dat voor zoo langen tijd, als hare Majesteit goed zal dunken. Hare Majesteit zou ook, met zulks door een Acte van het Parlement alhier te ratificeren, mogen verklaren, dat zy altijd versteken zal blyven van alle Autoriteit en Souverainheit in dit Rijk, ingeval dat zy op eenigerlei wyze, het zy directelijk of indirectelijk, dit accoord (van haar zelven noit aan te matigen eenig recht of eigendom, aan het gene zy in *Schotland* mocht bezitten, na het overlijden van hare Majesteit, en haar Nazaten) kwame te breken. Dit dunkt my, zouden suffisante verbintenissen zijn, om een Koningin te verbinden, voornaamlijk een zoodanige, die geen meer macht heeft, als zy. En dit sou ik hier noch willen byvoegen, dat, gelijk als zy aldus verbonden zal zijn, om haar recht tot de Kroon van *Engeland*, gedurende de Regeringe van hare Majesteit, en hare Nazaten, af te staan, zoo zalze ook moeten toestaan, dat de Religie in *Schotland* alreede aangenomen, en vast gestelt, geconfirmeert en niet verandert worde, insgelijks ook dat de vriendschap en unie tusschen deze twee Koninkryken, zoo vast en bondig met den anderen verknocht zullen blyven, dat geen verbintenis met andere uitheemsche Koningen de zelve zal mogen breken. Want voorwaar, gelijk als het eerste hier van het voornaamste is, mijns oordeels, dat hare Majesteits eigen persoon raakt, zoo oordeel ik dat het laatste, naamlijk de vast-stellinge van de Religie, daar alreede aangenomen, een van de zekerste en waarschijnlijkste middelen is, waar door hare Majesteit in *Schotland* een sterke en continuele party volks aan haar zijde zou konnen houden. D'ondervindinge heeft ons dit alreede genoeg geleert, als wanneer hare Majesteit geen ander interest altoos en hadde, dan alleen de handhavinge van de ware Religie; alzo ik vertrouwe, dat de zelve oorzaak de zelve toegenegentheid veroorzaken zal in de selve persoonen die daar belydenis van doen, en ook na alle apparentie stand zal houden. En of schoon de Koningin van *Schotland* in haar Rijk wederom bevestigt wierd, echter is het niet waarschijnlijk, dat zy in hooger aansien zal raken, of nu meer geacht en gerespecteert worden, als voor dezen, wanneer haar autoriteit niet alleen grooter is geweest, maar zy ook meer genegen was om deze Religie te veranderen, edoch niet en konde te wege brengen; veel min is het waarschijnlijk dat zy 't nu zal doen, daar men het zo bedistelt en bekuipt. Men heeft ook met goê reden te hopen, dat dese laatste zaak een goeden uitslag zal nemen; want gelijk als de voorgaande verdrukkinge van Vreemdelingen haar van dat juk een afkeer heeft doen hebben, zo heeft ook deze vreedzame tijd tusschen haar en ons, haar doen weten, hoe veel haar aan haar eigen vryheid, en het gerief van ons, hare Naburen, gelegen is.

Mijn Heer, dit zijn de redenen die my na deze kant doen hellen, merkende dat mijn souveraine Koningin daar door veel eer veiliger, en ook geruster tegenwoordig zal konnen leven, alzo zy nergens na zoo zeer zal behoeven bekommert en verlegen te zijn, noch ook die onverdraaglyke lasten te dragen, waar toe ik geen kans altoos zie, dat zy ze voor een tijd lang zou konnen uitstaan.

Mijn Heer, aldus word ik genoodzaakt deze mijn moeijelyke Missive voort af te breken, vertrouwende dat U. E. de zelve in het goede zult nemen, alzo ik zeer begerig was om mijn gevoelen, aangaande

gaande deze zaak, aan mijn Heer t'openbaren.

No. 14.

De Bul van Paus Pius de vijfde, inhoudende het afzetten van de Koningin Elizabet, en het ontslaan hunner Onderdanen van haar Eed van getrouheid, en het anathematizeren of vervloeken van de zoodanige, die haar gehoorzaam bleven.

Uit het Latyn vertaald.

Pius, Bisschop, Dienaar van Gods Dienaren; tot een toekomende gedachtenis der zake.

HY die daar in de Hoogte regeert, wien alle macht in den Hemel en op Aarden is gegeven, heeft de regeringe van een eenige, Heilige, algemeine, Apostolische Kerke, buiten welke geen zaligheid altoos te vinden is, een Perzoon alleen op Aarden, te weten den voornaamsten der Apostelen, *Petrus*, en den Successeur van *Petrus*, den Paus van *Romen*, opgedragen, en daar toe volmacht gegeven. Dezen alleen heeft hy tot Opper-hooft gestelt over alle Volkeren en Koninkrijken, om te mogen uitplukken, verdelgen, verstrooyen, planten en opbouwen: om een geloovig Volk, door onderlinge liefde verknocht, by de eenigheid des geests te houden, en alzoo behouden en gezond in het gelove aan den Zaligmaker voor te dragen. In welke bedieninge wy, door Gods genade geroepen zijnde om te zitten aan het roer der voornoemde Kerke, geen moeite ontzien, maar alle de zenuwen onzer krachten inspannen, op dat toch de eenigheid en Catholijke of algemeine Religie (welke des zelfs Auteur en insteller tegens zoo veel stormwinden heeft laten worstelen, om te beproeven het geloof van de zijne, en dat tot onzer verbetering,) in haar geheel mogen blyven.

Edoch het getal der godloozen heeft zoo veel weten uit te voeren, datter by na niet een plaats in de wyde Wereld is overgebleven, welke zy niet getracht hebben met haar allersnoodste leeringen te vergiftigen; en onder andere heeft daar toe alle moeite en arbeid aangewend de Slavinne van schelm-stukken, *Elizabet*, die haar opwerpt tot een Koningin van *Engeland*; tot wien, als tot een Heyligdom, het schuim van het Volk haar toevlucht heeft weten te nemen. Deze zelve Perzoon het Koninkrijk ingenomen hebbende, en d'Oppervoogdyschap der Kerke in geheel *Engeland*, en des zelfs voornaamste autoriteyt en jurisdictie, haar zelven, op een grouwelijke wyze, en met geweld aanmatigende, heeft dit zelfde Rijk, nu eerst tot het Roomsch Geloof en op den rechten baan gebracht, daar van wederom af gehaalt tot een ellendig verderf. Want, de oeffening van de ware Religie, (door des zelfs verlater, *Henrik* de VIII, onlangs eerst om verre gestoten, doch door *Maria* de wettige Koningin hooglosfelijker gedachtenis, met hulp van deze Apostolische Stoel, wederom op de been geholpen zijnde,) met een geweldige hand verboden, en de dwalingen der ketters ingevolgt en omhelst zijnde, heeft zy den Raad der Koninginne, uit den Adel van *Engeland* bestaande, afgeschaft, en die met slechte geringe menschen, welke ketters zijn, opgevult; de voorstanders en onderhouders van het Catholijk geloof verdrukt, godlooze Predikanten en Dienaren der ongerechtigheden in haar plaats gestelt; de sacrificie van de Mis, de Ziel. Missen, de Vasten, de verkiezinge van spyze, den ongehuwden Staat, en de Catholijke Ceremonien te niet gedaan; en belast dat men Boeken, daar openbare kettery in staat, het gantsche Koninkrijk zou voordragen; en dat ook

 god-

Een APENDIX
Of
BYVOEGZEL,
Nopende zekere misslagen en onwaarheden in Zanders Boek
Van de
SCHEURINGE der ENGELSE.

Volgt achter het tweede Deel, of gehele Werk.

En heeft gezien dat *Dieven*, tot die manier van leven gewend zijnde, daar op zo zeer komen te verlieven, dat, als zy met stelen niet en weten te winnen, echter de hand uit de mouw moeten steken, en daar in hare behendige Practijken laten zien. Se worden ook *Logenaars*, uit een gedurige gewoonte, in de *Leugentaal* so geconfijt en vereeld, datze zelfs in zeer bekende zaken, de waarheidt niet en konnen spreken, zelfs daar zy daar mede beter te recht souden konnen raken dan met hare leugens. Zanders heeft zich zelven tot lasteren en liegen zo overgegeven, dat hy 't dikmaals nergens om doet en uit geen ander inzicht, dan om handel te drijven; die hy zo lang gedreven heeft, dat hy niet en weet hoe hy daar zal konnen uitscheiden. Hy heeft de *Historie* van Engelandt beschreven uit een enkel verhaal van andere, zonder dat hy zich aan d'onderrichtinge van de meest bekende en middelmatigste dingen liet gelegen zijn: doch niet gezindt zijnde die beuzelingen ten voorschijn te brengen, laat hy zijne schranderheidt blijken met de zelve op te pronken, makende zulke Politike streken en vertoningen van regeringe, die best op die vertellingen sluiten, en met zijn eigen boosaardigheid over-een-komen. Sijn geheel werk is uit een stuk opgemaakt, en, gelijk als het zich in het voorige *Formaat* op dede, met wat voor een onkunde en onverstandt hy de regeringe van Koning Henrik de VIII. beschreven heeft: zo zal ik daar noch by voegen wat hy in d'overgeblevene stukken van zijn boek verhaalt, welke den *Auteur* daar van, by onzijdige Lezers, genoeg overtiugen en beschaamt zullen doen staan; dewelke met zijn schrijven niet anders schijnt beoogt te hebben, dan om de licht-gelovige en kleinverstandige wat op de mouw te spelden, die hy wist genegen te zijn om alles te geloven dat een werk in faam mocht maken, daar zy met een voor-oordeel zo zeer tegen in-genomen waaren, als is de Reformatie van deze Kerk. Nadien

 dat

dat de Vruchten van het Veld die zy zo dikmaals hadden ingezamelt, en met welkers buydt haar *Hof* zo verrijkt was, niet langer tot haar devotie stonden: zo is het altijdt zedert die tijdt haar interest geweest om alle bedenkelike middelen in 't werk te stellen tot onteeringe van een verandering, die voor haar zo fataal of doodlijk was. Maar gelijk als deze Reformatie tot noch toe is blijven staan, niet tegenstaande alle hare aanslagen daar tegen aangewendt, zo heeft men te hopen dat de *Historie* daar van hier na te beter zal worden verstaan, niet tegenstaande alle hare *Pasquillen* en *Laster-schriften*, waar door zy by de Wereld zo lelijk en afschuwlijk hebben zoeken af te malen.

1. Sanders schrijft (pag. 176) dat Koning Eduard in zijn 9. Jaar gekroont wierd.

Dit en is geen zaak van groot belang, echter geeft hy hier mede te kennen hoe weinig hy dachte wat hy schreef, daar hy zig in zo een bekende zaak van des Konings ouderdom, een geheel jaar vergist en misrekent, alzo hy op den 12. October M. D. XXXVII. wierd geboren; invoegen dat hy in Januarius M. D. XLVII. in zijn tiende jaar ging.

2. Hy schrijft ook (pag. 176) dat Koning Eduard *niet alleen tot* Koning van Engeland en Yerland *gehuld wierd*, *maar ook verklaart Opper-hooft* der Kerke *te zijn*; en daar op vaart hy uit, om te tonen hoe onbequaam een *kind* is om zo hooge bediening eens Konings t'aanvaarden.

Dit word met zodanige expresse termen voorgedragen, als of hy door een zeker speciale acte, onderscheiden van tot een Koning geproclameert te zijn, Opper-hooft der Kerke was geworden, daar in het minste niet aan was; want d'Opperhooftschap aan de *Kroon* vast zijnde, zo geschiede zo wel het een als het ander: en nadien het slechts een *Burgerlijke Macht* was, zo mocht het door de Regenten des Konings, al-eer hy mondig wierd, zo wel bedient worden, als d'andere rechten tot de Kroon behorende.

3. Hy schrijft ook (pag. 177) dat de Graaf van Harford zig zelven tot *Hertog* van Somerset opgeworpen had.

Dit geschiede door ordre van den gantschen Raad, achtervolgens Koning Henriks voornemen, bewezen met geloofwaardige getuigen daar niet op te zeggen valt: en dat onder andere de Koning by zijn uiterste wille de Executeurs daar van hadde belast om de zaken, die hy voorgenomen had, uit te voeren; alwaar men gewaar wierd dat dit één daar van was.

4. Hy schrijft vorders (pag. 178) dat de Hertog van Somerset de eenige Regeringe des Konings en het Protectorschap zig zelven aanmatigde; waar tegen niemand zig opentlik derfde stellen, behalven alleen Wriothesley, wien Koning Henrik, op zijn sterf-bed, tot Heer Cancellier hadde gemaakt.

De Protector wierd tot dien staat verhoogt met eenparige toestemminge van den gantsche *Raad*; 't welk de Heer Cancellier toestond, en ook d'acte daar van ondertekende; het Orgineel waar van nog in 't wezen is; want, schoon genomen dat hy daar tegens argueerde al-eer het geschiede, echter is hy de andere daar in toegevallen: Koning Henrik heeft hem ook op zijn sterf-bed geen Cancellier gemaakt, maar twee jaren voor zijn dood.

5. Hy schrijft ook (pag. 178) dat de Protector op den 27. February, twee dagen voor des Konings Kroninge, hem ried veel nieuwe *Edellüyden* te maken; welke alle Ketters waren, behalven Dudley, Graaf van Warwik.

Deze onze Schrijver, sou graag, met deze zijn nette beschrijvinge, den Le-

zer

zer willen wijs maken dat hy op den Datum en d'alderminste omstandigheden naauw acht genomen had, en hoe sorgvuldig een Historie-schrijver daar in behoorde te gaan; Maar hy heeft weinig gedacht dat hem iemand op de hielen sou sitten, en onderzoeken wat hy schreef. Volgens deze zijn rekening is de *Koning* gekroont geweest op den I. Maart, daar het geschiede op den 20. February; en den *Adel* wierd verkoren op den 16. February; zijnde 4 dagen te voren. Sy alle waren geen Ketters, want het is hem ontschoten dat Wriothesley op dien selfden tijd Graaf van Southampton wierd gemaakt, 't welk hy kort daar aan te kennen geeft uit een ander oorzaak gesproten te zijn; dog alle deze formeringen van *Adel* zijn, na Koning Henriks voornemen, en uit een gehoorzaamheid aan zijn uiterste wille, geschied.

Hy schrift nog (pag. 178) dat men Wriothesley gedwongen heeft zijn bedieninge neder te leggen, en dat hy, neyens den Graaf van Arundel, uit den *Raad* gedaan wierden, om dat zy Roomsch *gezind* waren. 6.

Wriothesley wierd om het stuk van *Religie* uit den *Raad* niet gedaan, maar om dat hy op een zekere Commissie het groote zegel hadde gedrukt, zonder daar toe consent te hebben van den *Raad*, 't welk strijdig was tegens de wet, (volgens het oordeel der *Rechters* met haar eigen hand ondertekend) hy selfs bekennende dat hem recht geschiede. De Graaf van Arundel wierd niet uit den *Raad* gestoten, maar in het tegendeel, in het Patent of in de acte, (waar door de Protector zijne bediening behield, gepasseert na dat de Cancellier was afgeset,) word hy gerekent voor een van den *Geheimen Raad*.

Hy schrift (pag. 179) dat de Protector de gantsche Geestelikheid immers wilde dwingen om haar zelven alle ordinantien des Konings t'onderwerpen; en dat hy het formulier, 't welk de Koning den Aarts-Bisschop van Cantelberg voor-schreef, opgesteld had. 7.

Hier in is niet anders gedaan, dan het gene waar mede Koning Henrik een aanvang genomen had, en het welke de gantsche Geestelikheid, zelfs zijn lieve gonsteling Bonner niet uitgezondert, voor dezen had ingewilligt: zo dat de Protector hier niet nieuws op de baan heeft gebracht, maar slechts des Bisschops patenten, in de nieuwe Konings naam, vernieuwt. En dit was geen stuk van *Reformatie*, maar geschiede slechts om de Paapsche Bisschoppen in den toom te houden, want kort daar aan wierden se aan een kant geleid. 't Welk hy aantekent voor Koning Eduards brief aan Cramner, heeft hy uit de voor-reden van de acte genomen. Zo weinig weet deze Schrijver van zaken, die eigentlik tot voortsettinge van de zaak, die hy voorgenomen had te bewijzen, dienen.

Pag. 180 schrijft hy, dat de nieuwe Protector, onder andere dingen die hy eerst by der hand nam, allerley preken heeft verboden, en alle Bisschoppen en Priesters gemuylband; zo dat niemand, behalven de Luterse en Zuinglianen, vry mocht prediken. 8.

Volgens het eerste Plakkaat, in des Konings naam uitgegeven, mosten alle Bisschoppen in hare Bisdommen ten minsten 4 maal 's jaars prediken; en geleerde *Cappellanen* altijd hebben, die wel konde prediken; en het zelve dikmaals waarnamen. En aldus stonden de zaken in het eerste jaar dezer regeringe geschapen: in het begin van het twede jaar, doe men klaagde dat sommige Predikanten zo voorbarig waren, ging daar een Plakkaat uit, dat niemand mocht prediken, die verlof had van den Koning, of van de *Aarts-Bisschoppen*, of van den Bisschop van dat Bisdom; ten zy dat zy in haar eigen Parochien in dienst waren,

Naderhand wierd'er voor een zeker tijd verboden dat men geenzins mocht prediken, maar dat zou slechts duren voor een korten tijd, tot dat de Liturgie, die doemaals onder handen was, uit quam. Dit stond aan beide kanten even schoon, alzo het een algemein verbod was zonder deze of die te verschonen. So valschlik heeft deze *Schrijver* de zaak opgestelt; die men sou denken dat hy met voordacht gehaald heeft uit het gene de Koningin Maria dede, om het zelve deze *Regering* toe te passen; Nademaal dat zy, doe zy aan de *Kroon* quam, alle Predikanten afschafte, uitgezondert alleen de zodanige die de Bisschop Gardiner, onder het groote zegel toeliet.

9. Hy schijft (pag. 181) dat Latimer uit het Bisdom van Worcester, door Koning Henrik af gezet wierd, uit een vermoeden van met *Kettery* besmet te zijn.

Latimer heeft zijn Bisdom vrywillig geresigneert, doe de acte van de ses Artikelen uitging, die hy met geen goed gemoed konde toestaan.

10. Pag. 182 schrijft hy, dat de Protector Cox en Cheek met den Koning liet omspringen, op dat zy zijn conscientie met Ketterse leeringen mochten bezoetelen en vergiftigen.

Deze wierden hem al ontrent drie jaren te voren door Koning Henriks ordre, toegevoegt; daar die *jonge* Koning zelfs in zijn *Journaal* ons bericht van doet.

11 Hy vaard voort pag. 184, seggende dat de Opper-hoofden der *Hooge-schoolen* afgezet en de Roomsche *Leeraren* in de Godheid verboden wierden te prediken.

Ik en vind niet datter een Opper-hooft van de Academien? 't zy van Oxford of Cambridg, is afgezet geweest; want al is het dat zy hare oude superstitie in het algemein aanhingen, dies niet te min smaakten haar de vette brokken hunner bedieningen vry wat beter, om daar zo licht van te scheiden. En voorwaar, de gantsche Geestlikheid wist haar, na een ider verandering die daar geschiede, zo gemaklijk te schikken, dat men geen schijn van reden altoos konde vinden om de Bisschoppen Bomer en Gardiner de schop te geven. Alle Predikanten hadden de vryheid om haar eigen preek-stoelen te mogen waarnemen, behalven voor een zeer korten tijd.

12. Hy verhaald ook op dit zelfde blad, dat de School-geleertheid en de *werken* of *schriften* van Petrus Lombardus, Thomas Aquinas en Siotus, en, by gevolg, allerley geleertheid uit de Schoolen verdreven wierden.

Dit konden zy niet meer doen, dan Thomas Morus, Erasmus en andere Paapze Schrijvers voor haar tijd gedaan hadden; dewelke hare afkeerigheid, van op zodanige wijze goddeliike zaken te verhandelen, zo ten vollen voor allemans oogen hadden ten toon gesteld, dat men zig geensins te verwonderen had datze zo zeer veragt wierden. Die *Schrijvers* hadden door opgepronkte donkere Maximen en *Barbarische* woorden alle de *Artijkelen* des geloofs zo verward, en de Weereld daar door verleid, als schijnende iets te willen zeggen, daar zy in der daad niet-met-al en zijden: en voorgevende dat zy de Religie verklaarden, hebben zijze zo voorgedragen, dat hare manier van God-geleertheid al zo walglijk, als belaggelijk, was.

13. Pag. 186. schrijft hy, dat Bucerus en Petrus Martyr, uit Duitschland gehaald zijnde, de Academien hebben vergiftigt, en de Studenten de stukken van predestinatie, verwerpinge, &c. ingescherpt. Het is 'er zo verre van daan, dat deze *Leer-poincten* veel in zwang gingen, dat in het tegendeel, in een van de *Artijkelen* van *Religie*, het naauwkeurig onderzoeken van die *verborgene poincten* gantsch verboden

boden wierd. Bucerus en Petrus Martyr hebben doorgaans hare Lessen gedaan over de Mis en andere corruptien van den Paapzen dienst. Sy hebben ook den *Oudvader* Augustinus zijn leere over genade uitgeleid en verklaart, maar ik en vind niet dat zy haar zelven ooit met de verwerpinge hebben bemoeid.

Na dat hy nu een tijd lang zijne gal hadde uitgebraakt, 't welk slegts diende om zijne schranderheid en Poëtery te vertonen, zo verhaald hy pag. 190, hoe dat Bucerus na het Jodendom helde, en van Joodsche Ouders afkomstig was; en dat de Heer Paget hem had horen zeggen, dat Christi *Lighaamlyke tegenwoordigheid* in het Sacrament uit de H. Schriftuur zo klaar was te bewijzen, dat niemand zulks konde ontkennen, die slegts in het Nieuwe Testament geloofde; maar voor zo veel zijn eigen *Perzoon* aanging, hy geloofde niet alles dat in het Nieuwe Testament van onzen Zaligmaker gezeid wierd. 14.

Dit staat zo net op de vroomheid van onzen *Schryver* als iet ter Weereld kan doen: dit wierde Bucerus nooit, zo lang als hy leefde, van eenige zijner vyanden te laste geleid. Niemand heeft in die eeuwe met meerder gevoelen van het Koninkrijke Christi geschreven, als hy. Wat nu de *Historie* van den Heer Paget aangaat, men leest daar niet anders van als by dezen *Schryver*, dog Poëten moet men veel toegeven om hare fabelen of verdigtzelen met een glimp van waarheid te mogen vernissen. Maar om weder te keren tot Bucerus; hy en hadde geen reden om dit te zeggen, alzo hy zijn *opinie* van de *Lighaamlyke tegenwoordigheid* Christi nooit en hadde geuitet, maar slegts van voornemen was om dat geschil in zekere generale expressien op te vatten. Het betaamde derhalven zijn gevoelen niet om in die zaak zo los van de Schriftuur te spreken. En men heeft ligtelijk te geloven dat zodanige *Historie* ten tijde van de Koninginne Maria in het ligt niet en zou uitgegeven geweest zijn nog gehandhaafd, daar hy voor een Ketter veroordeeld, en zijn lighaam opgegraven en verbrand is geworden. Maar ligtlijk heeft onze *Schryver* hier niet aan gedagt.

Hy verhaald pag. 191. dat Petrus Martyr een tijd lang in twijfeling zijnde dat hy van het Nagtmaal zou oordelen, gewagt heeft wat het Parlement dies aangaande zou rezolveren. 15.

Petrus Martyr hadde geredenkaveld en lessen gedaan, over de *Lighaamlyke tegenwoordigheid*, vier jaren van te voren al-eer dat het Parlement sig daar me moeide, want de twede Liturgie, behelzende de eerste publijke verklaringe die het Parlement in deze zaak gedaan heeft, is in het vijfde jaar van Koning Eduward uitgegaan; en Petrus Martyr heeft zig daar tegens verklaard, zo dra als hy in Engeland quam.

Pap. 193. verhaald hy dat het eerste Parlement onder Koning Eduward geordineert had een nieuw Formulier om te gebruiken als men Priesters en Bisschoppen in haren dienst bevestigt; dewelke tot die tijd toe, volgens d'oude costuimen plagten bevestigt te worden, behalven alleen dat zy den Paus geen gehoorzaamheid en zwoeren. 16.

Hier aan blijkt nog klaarder wat vlijd deze onze *Schryver* aangewend heeft in de gedrukte Plakkaten t'onderzoeken; nademaal hy het gene in het vijfde jaar dezer *Regering* is geschied, ons voor oogen steld als geschied zijnde in het eerste. Wat hy hier mede voor had, is openbaar, hy was gezind om al zijn eigen aanhang in te boezemen dat *de Orders van bevestiginge* in deze Kerk ingesteld, niet om 't lijf hadden, over zulks dagt hem dat het tot verziering van zijn Poëzy zou dienen, deze verandering voor te stellen als zo vroeg gedaan: want had hy zulks op

zijn behoorlijke plaats verhaald, dan zou hy geen raad geweten hebben om de kragt der Orders te konnen ontkennen, die in de eerste vier jaren dezer *Regeringe* gegeven waren, en, volgens de oude Formulieren, toegediend wierden.

17. Hy verhaald ook op dit zelfde blad, dat het Parlement op die zelfde tijd een nieuwe Liturgie en bedieninge der Sacramenten had ingesteld.

Dit is van gelijken aard als het voorgaande; alzo de acte bevestigende de Liturgie, staande ook onder de gedrukte Plakkaten geschreven, niet in deze zessie, maar in een twede, een jaar daar na, is gepasseert. Dit geeft genoeg te kennen wat voor een History-Schrijver Zanders is geweest, die niet eens de publiike daden van de tijd daar hy van schreef, na gezien en gelezen heeft.

18. Hy verhaald nog wijders op dit zelfde blad, dat men ordre gaf om alle Beelden af te schaffen, en tot dien einde over al in Engeland zekere onbeschofte Luiden gebruikte; dewelke, de beelden van onzen *Zaligmaker*, van de gezegende Maget Maria en der Heiligen, of aan stukken gebroken of verbrand hebben, daar mede te kennen gevende tegen wien zy oorlog voerden; en hebben geordineerd dat des Konings wapen, drie Luipaarden en drie Lelien (met de onderschragers, een Hond en een Slang) opgeregt of gezet zouden worden op die zelfde plaats, daar het Kruis Christi stond; willende daar mede uitdrukken, dat zy Jesus Christus; wiens beeld zy af braken, nu niet langer behoorden te dienen, maar den Koning, wiens wapen zy, in de plaats van die beelden, nu hadden opgeregt.

Onder deze woorden schuilen zo wel valsheid als boosheid: want (1.) het Parlement en heeft niet geordineert dat men *Beelden* zou afschaffen; dit gescheide door des Konings onderzoekers, al-eer dat het Parlement quam te zitten. (2.) Het geheel afschaffen van *Beelden* is in het *eerste jaar* niet geschied, maar zodanige Beelden alleen, daar men superstitie me bedreef, wierden weg genomen, en een jaar daar na wierdenze geheel en al afgeschaft. (3.) Zy droegen zorge dat zulks op een ordentlijke wijze geschiede, niet door d'onderzoekers die des Konings Plakkaten slegts omdroegen, maar door de Parochianen zelfs. (4.) Zy en hebben geen ordre gegeven om des Koning Wapen te stellen daar het Kruis gestaan had. Het is wel zulks dat het een gewoonte wierd om het zelve in alle *Kerken* op te hangen, daar mede te kennen gevende dat zy erkenden des Konings macht en autoriteid te boven hare Kerken te zijn, dog daar toe wierd geen ordre gegeven. (5.) Ik laat de Herauten hem daar over bestraffen, alzo hy zegt dat des Konings wapen drie Luipaarden zijn, daar alleman weet datze zijn drie Leeuwen; en dat een Leeuw, (geen Hond) de eene onderschrager is, en d'ander een Draak, (geen Slang.) (6.) Met des Konings wapen, en dog niet zijn Beeld op te hangen, blijkt klaar dat het niet eens in hare gedagten is geweest om haren Koning t'aanbidden, maar zy hebben slegt zijn *autoriteid* daarme willen uitdrukken. (7.) Het bleek ook niet min, dat haar voornemen niet en was om Jezus Christus te beroven van de eere die hem toekomt, of van het minder respect aan de gezegende Maget Maria en aan de Heiligen; maar hun oogmerk was alleen om het volk daar van te spenen, het welke niet alleen Heidensch is, maar veel eer, zo als het gepleegd wierd, openbare Afgodery. En aan de Muuren van de *Kerken* te schilderen de 10. Geboden, het Geloof, het Gebed des Heeren, en verscheiden andere Schriftuerplaatzen daar de meeste nuttigheid uit te halen was, dat gaf te kennen dat zy slegts voor hadden om hare *Kerken* van dat mengelmoes des Heidendoms, 't welk onder de *Christelyke Religie* was ingevoerd, te zuiveren.

19. Pag. 193 verhaald hy, dat zy de Zacrificie van het Lighaam en Bloed Christi weg-

wegnamen, om alzo eenig schijn te geven van de H. Vaten tot des Konings gebruik te zullen aanwenden.

Zy hebben niet een zier van Christi instellinge weg genomen, maar hebben het opgesteld in de acte dies aangaande gepasseerd; en alle de woorden van de eerste instellinge des Sacraments aangetrokken en verhaald. Zy hebben slegts de secrete Missen, als strijdig tegen Christi instellinge, tegen gesproken. Zy en hebben de H. Vaten niet veranderd en tot des Konings gebruik aangeleid; zy zijn ook niet uit de Kerken genomen dan eerst vijf jaren daar na, als wanneer de behoeftigheden der *Regeringen*, die of reëel of gewand waren, wierden bygebragt om te verschonen het wegnemen van d'overtollige Vaten, daar de Kerken me waren voorzien: dog dit geschiede niet door een acte van het Parlement, maar door *gecommitteerde* van den *Koning* daar toe bemagtigt, aan wien ordre gegeven wierd om in alle *Kerkken* zo veel *Vaten* te laten blijven, als nodig waren tot bedieninge der Sacramenten.

Hy verhaald nog op dit blad dat het Parlement geordineerd had, dat men in een algemeine of bekende *Taal* zou bidden; waar uit hy dan voort besluid, dat die van Yerland, Wales en Comwal nu vry slimmer daar aan waren als te voren, dewijl zy geen Engelsch verstonden; zo dat voor haar de Gods-dienst in een meer *onbekende Taal* geschiedde, dan voor dezen. 20.

Het Parlement had op deze tijd zodanige ordre niet ingesteld. De Liturgie wierd eerst door den Koning uitgegeven, en in de daar aanvolgende zessie of zittinge van het Parlement geratificeert. Men had ook voorgenomen (hoewel het toen al voltooid was, dog het geschiede evenwel daar na) om de Liturgie in deze voornoemde *Talen* over te zetten: dog de Engelsche Taal wierd by alle zoorten van Menschen onder haar veel beter verstaan, dan de Latijnze.

De bedieninge des Nachtmaals, schrijft hy (pag. 194) door dit Parlement ingesteld, verscheelde weinig van de Mis, dan alleen datze in het Engelsch was. 21.

Al wat hy over deze materie schrijft staat op het misverstand der Parlementen in nieuwe bedieningen te ordineren. Maar in de nieuwe bediening van het Nachtmaal wierd d'afgodery van het Sacrament t'aanbidden, omme te dragen, ofte vertonen, aan een kant gesteld. De hanteringe van particuliere Missen of Biegten om zecrete oorzaken, het aanbidden der Heiligen, het volk den Kelk te weigeren, nevens veel andere gewoonten en gesten voor dezen in 't gebruik, deze alle wierden afgeschaft; invoegen datter groote veranderingen zijn voorgevallen. Alles gebeurde niet teffens en op een sprong, maar zy vingen eerst aan met de misbruiken, die boven alle andere dienden gereformeerd te worden, en voeren alzo voort tot het veranderen van geringer zaken.

Hy schrijft ook alhier ter plaatze, dat Roelof Zadler den Huysvrouw van Mattheus Barlouw na zig nam; en voorwendende dat haar Man gestorven was, heeft zy Zadler getrouwt; doch haar eerste Man t'huis komende, heeft hy zijn Huysvrouw willen wederom na zig nemen. Dit wierd ten tijde van Koning Henrik voor het Parlement gebracht, alwaar d'uitspraak was dat zy Sadlers Huysvrouw zou zijn; alzo hy een rijker en aanzienliker Man was. So dat tegens de wetten des Euangeliums, een Huysvrouw, daar haar Man nog in het leven was; een twede Man toegewezen wierd. 22.

Dit is, voor zo veel als ik gewaar kan worden, van het begin tot het einde toe, een enkele verziering: en het schijnt dat Sadler, die, ten tijde van de Koninginne Elizabet, een geheime Raads-heer was, iets gedaan heeft waar over Sanders

zo verstoord wierd, dat hy zig aan hem en zijn Familie wilde wreken, met hem zo te bekladden: alzo ik zelfs geen voetstappen van diergelike *Historie* vinde; hier ben ik van verzekert dat de gedenk-boeken van dit Parlement daar in het allerminste niet van melden. En wat nu belangt het stuk van Echt-scheidinge om overspel, van huis te zijn, of om eenige andere oorzaak, men heeft daar zo naauw en scherp onderzoek na gedaan, zo dra als het parlement quam te scheiden, in de zaak van den Mark-graaf van Northampton, als dat het klaar blijkt zulks het eerste geweest te zijn van diergelijken aard, 't welk zy onder handen namen te examineren; en het zou misschien, (na dat het Parlement, in het vijfde jaar dezer Regeringe, was geratificeerd,) tot een voorbeeld in andere diergelijke voorvallen voorgesteld zijn geweest; maar dit van Sadler, als geschied in het eerste Parlement, heeft onze *Historye-Schrijver* uit zijn eigen herzenen gezmeed. Het en is niet on-waarschijnlijk, dat, zo wanneer daar na geoordeeld wierd dat het Houwelijks-band van wegen overspel gebroken was, zy het zelve ook, op zijn vrywillig en langdurig afwezen van huis, verklaard hebben gebroken te zijn, nademaal d'Apostel Paulus zegt, dat een Broeder ofte Zuster in zodanige gevallen niet dienstbaar word gemaakt.

23. Hy verhaald pag. 196. dat Gardiner, Bonner, Tonstal, Heath, en Day zeer bedroeft waren dat men zulke veranderingen maakte: dies niet te min hebben zy vele dingen ingeschikt, tot dat haar afgevorderd wierd zekere *Gods-lasterlijke Leeringen* in hare Predikatien voor te dragen, edog, haar hier in ongehoorzaam aanstellende, wierden zy afgezet; maar daar na, onder de regeringe van de Koningin Elizabet, tot een eeuwige gevangenis verwezen; als zijnde de vruchten van Gods toorn en ongenade over haar, om dat zy Koning Hendriks scheuringe toevielen.

Ik zou mijn *Lezer* al te lastig vallen, indien ik op alle particuliere valsheden in dit zijn verhaal aangetrokken, zou blijven staan. Voor eerst wierden de Bisschoppen Gardiner en Bonner na gedane examinatie, afgezet, om dat zy niet en wilden Prediken 't gene haar belast wierd. Heath en Day, wierden door Regts-geleerden veroordeeld, invoegen het waarschijnlijk is dat zy ook tegens de Politie misdaan hadden. (2.) Men heeft Bonner en Gardiner niet bevolen iets te Prediken, waarover zy geecenzureerd mogten worden, maar des Konings magt en authoriteid is, zelfs zijne minderjarigheid, al zo groot geweest, als daar na was; 't welk een zaak is die alleen tot de wetten en Politike regeringe behoort: en by gevolg was het bilijk en regt gedaan, dat men haar stilzwijgen in dat stuk voor verdagt hield, als daarme iet quaads voor hebbende tegen den Staad van 't Land, dewijl haar belast wierd om in hare Predikatien daar van gewag te maken. (3.) Drie van deze Bisschoppen hebben haar gevoegd na alle de veranderingen die in de eerste vier jaren van deze Konings regering gemaakt wierden, en ook daar voor gepredikt en geschreven; ja, zelfs Bonner en Gardiner hebben niet alleen alle uitgegevene *Wetten* en *Plakkaten* nagekomen, maar ook dezelve in hare Predikatien andere aangeprezen. (4.) Deze hebben onder de Koningin Elizabet geen eeuwige gevangenis geleden; nadien Gardiner en Day quamen te sterven al eer zy regeerde, derhalven heeft zy haar niet gevangen gezet. Zy heeft ook den Bisschop Heath niet doen vast zetten, alzo hy op zijn Hofste leefde; en Tonstal heeft tot Lambeth zo gemaklijk geleeft, en wierd ook met zo groot respect onthaald, als of hy in zijn eigen huis hadde geweest: so dat Bisschop Bonner de perzoon alleen was die gevangen gehouden wierd; maar men geloofde dat zulks uit enkele vriendschap geschiede, om geen affront te mogen lijden, 't welk hem anderzins de vrienden der

der gener daar hy over getyrannizeert had, lichtlik zouden hebben aangedaan.

Hy verhaald pag. 197 dat de Princes Maria van haar Moeders geloof en ſtantvaſtigheid nooit is afgevallen.

24. Het blijkt uit verſcheiden van hare Brieven, dat zy haar voegde na alles dat haar *Vader* hadde gedaan; invoegen het ſchijnt dat zy diſpenſatie van Romen bekomen had, om in zijn tijd te mogen veinzen; of anders zou hare ſtantvaſtigheid In alle waarſchijnlikheid haar tot een val gebracht hebben, maar zy verliet haar op de goedertierenheid van hare *Broeders* regering, om haar zelven daar na dies te wederſpanniger te tonen.

25. Hy ſchrijft pag. 198. dat de Koning, verſtaan hebbende hoe hard de *Raad* zijn *Suſter* handelde, daar over zeer bedroeft was.

Dit was daar zo verre van daan, dat doe de Raad, op het ſtijf aanhouden van den Keizer dat men haar houden van de Mis door de vingeren zou zien, geresolveert was zulks toe te laten; de Koning zelfs daar zo af-kerig van was, (agtende dat het een zonde in hem was het plegen van Afgodery toe te ſtaan,) dat de Raad der Biſſchoppen gebruikten om hem daar toe te bewegen, die hem ter naauwer nood daar toe konden krijgen.

26. Wijders verhaald hy pag. 200. dat de Viſitateurs over-al in Engeland *Bybels* omme droegen, zijnde gantſch verkeert overgezet, en ordineerden dat menſe in alle Kerken van Engeland zou gebruiken.

Doe Koning Henrik regeerde, gaf men ordre datter in ieder Kerk een *Bybel* zou zijn; doch dit en geſchiede niet in deze regering door de Viſitateurs of de gene die omme gingen, als blijkt uit de laſt die zy hadden, en die dikmaals is gedrukt geweeſt.

27. Wijders ſchrijft hy op dit zelfde blad dat de Viſitateurs over-al vroegen of alle de *Beelden* af gebroken, d'*Altaren* weg genomen, de Communie-Tafelen in de plaats daar van geſtelt, en alle oude bedieningen afgeſchaft waren?

Alhier vervat hy onder een Hooft-ſtuk, 't welk op verſcheiden Jaaren eerſt geſchiede. In het eerſte jaar wierd geordineert dat de Beelden, die met bevaarden daar voor te doen misbruikt wierden, afgeſchaft zouden worden. In het twede jaar, wierden alle Beelden, geen uitgezondert, afgenomen. In het derde jaar, wierd geordineert dat d'oude Boeken van vorige bedieningen vernitigt zouden werden. En in het vierde jaar, heeft men d'*Altaren* in Communie-Tafelen verandert.

28. Op pag. 201 ſchrijft hy dat de Viſitateurs over al de Prieſters aanmoedigden om te trouwen, en acht namen op zodanige die niet en trouwden, als genegen zijn tot het Pausdom.

De Geeſtelikheid mogt niet eens trouwen tot dat het twede jaar van deze *Regering* by na ten einde was gelopen; en doemaals gaf men te kennen dat d'*ongehuwde* ſtaat meer eerlik en betaamlik was; zo dat deze geprezen en d'ander ſlechts met oogluikinge toegelaten wierd; en zo verre was het daar van daan om te denken dat getrouwde Perzonen aan de Reformatie vaſt waren, dat in het tegendeel de Biſſchoppen Ridley en Latimer, d'aanzienlikſte Mannen naaſt aan Cranmer, nooit getrouwt zijn geweeſt: Niemand wierd ook, om dat hy ongetrouwt bleef, enige moeite aangedaan, gelijk als hy valſchelik te kennen geeft.

29. Pag. 202 verhaald hy dat de Protector tegen Gardiner en Tonſtal met een groten haat ingenomen was, niet alleen om dat zy de Ketters te keer gingen, maar ook in een graad nevens hem, zo niet boven hem, by Teſtamente van Koning

Henrik, in de regeringe gestelt wierden, gedurende des Konings minder-jaarigheid.

Hier aan laat zig wederom onze *Schrijver* kennen wat voor een gezel dat hy is in Konings Henriks Testament word van Gardiner niet eens gerept, dat hy een Raads-Heer was, veel min een Executeur daar van; en volgens dit Testament wierd d'eene niet meer geprefereert als d'ander, maar zy wierden alle in eenen graad gesteld. En wat nu Tonstal aangaat, hy bleef gedurig een vaste Vriend des Protectors, en de eerste veranderingen die men maakte, stonden hem zo wel aan, dat Gardiner in den Brief die hy aan den Protector schreef, zo wel over hem als over Craumer klaagde.

30. Op dit zelfde blad schrijft hy dat de Protector over het stuk van de Religie voor den Koning redeneerde; waar op hy eerst Gardiner, daar na Tonstal, en op een ander tijd de Bisschoppen van Lonnen Chichester en Worcester gevangen nam.

Het is wel zulks dat Gardiner en Bonner voor een zeker tijd vast gezet wierden, zo lang als de Protector regeerde; de laatste wierd ook afgezet terwijl hy nog Protector was; maar Tonstal raakte eerst twee jaaren daar na in hechtenis, en dat was op die tijd doe de Protector, de Hertog van Somerset, geheel en al geruineert wierd, en dat door den zelfden Perzoon die Tonstals ondergang te wege bragt; waar uit dan blijkt dat hy den Hertog van Somerset altijd een getrouw Vriend is geweest. De Bisschoppen van Worcester en Chichester raakten in moeite en ongemak: Maar het geschiede lang daar na dat de Regeringe den Protector af-handig gemaakt was.

31. Hy schrift ook wijders dat zy alle van hare bedieningen wierden afgezet.

Zy wierden van hare bedieningen niet afgezet, maar hare Bisdommen wierden haar ontnomen; want de Commissien, (uit kracht waar van zy hun stoel of Bisdom behielden, zo lang slechts als het den Koning beliefde,) aangenomen hebbende, zo mocht dan het zelve haar wel afgenomen worden, door een Vonnis der gener nie daar toe bevel hadden. Dog had men haar moeten afzetten en uit haar *Order* stoten, zulks had dan moeten door een Synode van Bisschoppen geschieden. Zy wierden daar van berooft, gelijk als vele Bisschoppen onder Christen-Keizers, door verkorene Synode die ten Hove zaten, en over alle klagten, die de Keizers aangebragt wierden, het Vonnis wezen.

32. Pag. 204. doet hy een een verhaal van Gods oordelen over de Ketters; en segt dat Dudley den Protector en zijn Broeder aan kant hielp.

Dit is een manier van schrijven by onzen Auteur gewoon, om de zaken op zulken wijze voor te dragen, datter de *Lezer* van schrikken zou; als of deze Perzonen heimlijk vermoord waren geweest, daar de eene door het *Laager-huys* van het Parlement en d'ander door het *Hooger-huys* veroordeelt wierd.

33. Op dit zelfde blad schrijft hy dat Koning Eduard gestorven is, niet zonder vermoeden van vergeven te zijn door Dudley en den *Hertog* van Suffolk, die na de Kroon stonden.

Men heeft nooit het vermoeden gehad op den Hertog van Suffolk dat hy aan het vergeven van den Koning eenigzins handadig is geweest; ik en heb ook geen reden konnen bedenken waar uit ik zou moeten besluiten dat de Koning door Vergif is omgebragt geweest: alzo niet een van deze beide Hertogen na de Kroon gestaan heeft; want de eene gaf alle pretentie van zijn recht over aan zijn Dochter, en d'ander had slechts voor, dat zijn *Vierde Zoon* mogt regeren.

34. Pag. 205 verhaald hy dat de Protectors Gemalin pretendeerde dat haar de voortogt

togt van de Koninginne Dowagire toe quam; en dat zulks haar afgeslagen zijnde, zy na des Admiraals ondergang heeft gestaan.

Dit hebben de Vyanden van die Familie uit haar eigen kruin gesloten; want gelijk als het de Hertoginne van Somerset niet gepast zou hebben om met de Koninne Douagire te twisten over de voor-togt: zo blijkt het ook aan die geheele zaak dat het d'Admiraal op zijnen Broeder hadde gemunt, en na zijn ondergang stond: de Protector heeft zig ook dikmaals met hem laten verzoenen, en hem vele fouten vergeven, tot dat het bleek dat zijn eerzugt on-geneeslijk was,

Hy verhaald nog wijders op dit zelfde blad dat de Hertoginne van Somerset den 35.
Bisschop Latimer daar toe kreeg, om hem in een zekere Predikatie met verraad te betichtigen, daar men geen reden altoos en hadde om hem daar van te beschuldigen.

De *Artikelen* waar over hy gecondemneert wierd, tonen genoeg wat men op hem te zeggen had. Latimer heeft hem nooit van verraad beschuldigt, maar zijnde een eenvoudig Man en opregt in al zijn doen, zag hy hem aan voor een *Perzoon* wien de Weereldsche eere vry aanhing, en in de *professie* van *Religie* niet ter goeder trouw ging. Wanneer men het nu daar voor hield dat de Hertogin van Somerset met diergelijke gedagten hem de ooren vol geblazen had, heeft hy haar op een solemnele wijze daar van vry gesproken. Men heeft ook geen reden om te denken, dat, hoe onvoorzichtig hy ook mogt zijn om op zodanige wijze te prediken, hy daar mede eenige vlyery voor had, of om door zulke middelen daar na te staan, alzo hy d'aanbiedinge van alle hooge bediening af-sloeg, schon genomen het Laager-huis voor hem sprak dat hy wederom in het Bisdom van Worcester gesteld mogt werden.

Aldus voort varende verhaald hy met eenen, dat de Koningin Douagiere, op 36.
die zelfde tijd als hy Onthooft wierd, is gestorven.

Zy stierf in September, in het jaar 1548, en hy wierd eerst daar na in de Maand Maart Onthooft: en een van de *Artikelen* tegen hem ingebragt, was, dat hy, na haar dood, voorgenomen had met des Konings Suster Elizabet te trouwen; in het vermoeden was dat hy, om den weg daar toe te banen, haar met Vergif had omgebragt.

Pag. 206 verhaald hy dat die van Devonshire en Comwall om het geloof een- 37.
drachtelijk de Wapenen hebben aangegrepen.

In deze eene zaak spreekt hy de waarheid, naamlik dat de Priesters de eerste aanstouwers of stokebranders van deze Rebellie zijn geweest, en geen werk van de Religie hebben gemaakt; doe de *brutale* wreedheid van die Rebellen gaf genoeg te kennen dat het haar om de *Religie* niet te doen was, maar dat zy 't slechts dede om hare Priesters en *Leyds-luiden* daar in te gelieven.

Pag. 209 schrijft hy dat de Geestelikheid, merkende dat zy met haar zelven in 38.
den Houweliken staat te begeven, doorgaans geen dank behaalden, hebben zy een acte van het Parlement zien te bekomen, verklarende dat geen *Menschlike wetten* haar het tronwen verboden; en zy lieten haar hier aan meest gelegen zijn, alzo zy weinig na Gods wet vroegen

Dit is een aardige streek van onze *Schrijvers* schranderheid. Bemoeid zig het Parlement met te verklaren wat Gods wet is, dan beschuldigt hy haar ook dat zy haar bemoeyen met zaken, die haar Beroep niet aangaan: en verklaren zy slechts wat de *Wet* van het *Land* is, dan zegt hy dat zy na Gods Wet niet en vragen: zo dat hy by zig zelven een besluit maakt, zy stellen haar dan zo aan als zy

willen, zy zullen zijn oordeel niet ontgaan. Maar hier mede toont hy dat hy zo wel onkundig is, als boosaardig. Of het de Geestlikheid vry stond te trouwen, wierd zo naauw ondersogt dat men zedert naauwliks iets heeft konnen voegen by het gene doe-maals over de materie geschreven wierd. Men stelde voor, datter geen wet Gods was die zulks verbood: het wierd ook bewezen dat by de *eerste Kerk* geen algemeine *wet* daar over is gemaakt; maar dat het een gedeelte van de dienstbaarheid is geweest die de Pauzen de Geestlijkheid hebben opgelegt, om haar dies te meer te verbinden tot een yverige betragtinge van het gene haar eigen interest was. Het wierd eerst in de *Kerken-raad* voorgedragen dat het haar vry stond om te trouwen; daar op passeerde daar een acte van het Parlement, die zulks toeliet; van dit alles neemt onze *Auteur* geen notitie. Hier op is het gebeurd, dat, drie jaren daar na, (zommige die haar niet toegenegen waren, de woorden van het Plakkaat tot haar voordeel nemende, als of de toelatinge een zodanige oogluykinge slegts ware geweest, als voor dezen van *Hoerhuizen*) het Parlement een twede acte heeft laten uitgaan, en zodanige houwelijken geconfirmeert, en ook de *Kinderen* daar uit geteeld, voor *Wettelyk* verklaard.

39. Pag. 210. verhaald hy dat de Roomse Leraren in de Academien vrymoediger wierden in het verdedigen van het geloof; en daar op begeerden dat men over de *Lighamelyken tegenwoordigheid* Christi in het Sacrament des Avondmaals een publijke disputatie zou aanleggen.

Hare vrymoedigheid was zo groot, dat, zo dra als 'er enige verandering gemaakt was, zy haar zelven zeer gehoorzaamlijk daar na hebben geschikt; van welke onderwerpinge Oglethorp en Smit klaarblijklijke ken-tekenen hebben gegeven. Maar terwijl ze dat men zig over de veranderingen bereid, stelden zy haar zelven zeer vrymoedig aan, ziende dat zy daar over in geen zwarigheid altoos konden raken; edoh zo dra als zy iets, om hare conscientie, te verliezen of te lijden hadden, waren zy zo gedweeg en mak als Lammeren. Hy roeme vry zo veel als hy wil over zulken yver.

Hy verhaald wijders op dit zelfde blad, hoe dat Smit dikmaal Petrus Martyr had uitgedaagt, om tegens hem in d'Academie tot Oxford in het openbaar te disputeren, maar hy heeft daar niet aan gewild, tot dat Dr. Cox, een man van een los en ongebonden leven, gezonden wierd om het dispuit te bemiddelen, en Dr. Smit uit de Academie gebannen wierd.

Smit heeft Petrus Martyr eens uitgedaagt om met hem te disputeren, 't welk hy van stonden aan toestond, met deze twee by-gaande conditien: de eene hier van was, dat men eerst van den Koning en zijn Raad daar toe verlof zou zoeken te bekomen, en dat door haar *gecommitteerde* gesteld mogte werden, om te verhalen hoe zig het dispuit eigentlijk had toegedragen: d'andere conditie was, datmen ze zou hand-haven in zulke termen als de H. Schrift is gewoon te spreken, en niet na de maniere der *School-geleerden*: alzo ze tot de Goddelijke zaken meer eigen waren, en voor alle man ligter te verstaan. Hier op heeft de Raad-gecommitteerde daar na toegezonden: Maar Smit pakte zijne biezen en vlugten over zee, die slegts gezind was twist en tweedragt tusschen de Academien te zayen, dog hy en wierd nooid uit het *Koninkryk* gebannen. Dat hy nu Dr. Cox voor een man van een los en ongebonden leven afmaald en brandmerkt; is een van de bloemen zijner waanwetenheid en leugentaal, waar mede hy de andere gezogt heeft te verzieren. Alle *Schryvers* van die eeuwe schrijven zeer loflijk van hem. Den Vader van deze

Ko-

Koning heeft hem aan zijn Zoon gerecommandeerd, en hy is hem ook in alle veranderingen van affairen gedurig by gebleven, en heeft fig in deze hem toevertroude hoge bediening zo vroom gequeten, dat het blijkt dat hy een man moet geweeft zijn van uitftekende gaven. Dit was alle man in het *Ryk* zo kennelijk, dat hem in het begin van Koningin Mariaas regering ongemeene vriendfchap en gonft bewezen wierd. Dit, aangemerkt de Papiften op hem zo gebeten waren, is een klaar bewijs dat hy zodanige bediening ten hoogften waardig was, en dat zy fchroomden een man, van ieder een zo gezien en geagt, hard te bejegenen.

Hy vaert met zijn reden nog al voort, zeggende: Cox, ziende dat de Theologanten die tegen hem difputeerden, hem aan alle kanten zo naauw hadden bezet, fcheide uit het difputeren, en verhefte Petrus Martyr van wegen zijn hooge geleerdheid tot den hemel toe, vermanende de andere dat zy met hem in vrede en vriendfchap wilden leven. Petrus Martyr heeft naderhand de difputatie valfchlijk laten drukken; dog die Profefforen van de Academie van Oxford hebben hem dapper befchrobt, niet alleen om dat hy met Smit niet en wilde difputeren maar ook zijn zaak tegens die Theologantenzo weinig wift te defenderen. 41.

Het kan ligtlijk zijn dat de *Toehoorders* opgehitft zijn geweeft om hem uit te laggen, dog de *gedrukte difputatie* zal deze twift fliffen, en tonen wie van hun beide kragtiger en verftandiger heeft geargumenteert. Wy en hebben geen reden altoos om te geloven datze valfch gedrukt is, of men moet het op het bloot zeggen van dezen *Auteur* aan nemen: alzo ik nergens leze dat deze Roomfe Leeraren (of op deze tijd, of daar na onder Koninginne Mariaas regering, daar zy alle drukkerijen in haar eigen magt hadden,) geheel wat anders zouden drukken als Petrus Martyr te voren hadde gedaan, zo dat hy niet eens geweigerd heeft tegen Smit te difputeren, veel min is hy befchrobt geworden van degene die voor hem het difpuit op namen. Smit nam de vlugt, en dat het de andere flegt genoeg hadden, is klaar gebleken. Wat nu de Profefforen van de Academie van Oxford aangaat, zy en hebben daar geen vonnis over geftreken, of hy moet het menen om dat zommige, daar toe opgemaakt, een groot getier en geraas maakten.

Pag. 211. verhaald hy, dat het even al-eens met het difpuit tegen Bucerus tot Cambridg is afgelopen. 52.

Zo is het ook in der daad; want de *Hiftorie* daar van in druk uitgegeven, geeft ons te kennen het onvermogen en de trouloosheid der Roomfe Difputanten; en nooid is hier tegen iets gefchreven.

Op dit zelfde blad fteld hy veel andere *Difputen*, en dat van Gardiners Boek; onder de naam van Marcus Conftantius, behelzende een volkomen wederlegginge, zo hy fchrijft, van alle boeken doemaals befchreven tot verantwoordinge van het contrarie gevoelen. Hy verhaald ook van de Predikatien en het gevangen nemen van Crifpijn, Moreman, Cole, Scaton en Watfon. 43.

Deze andere *Difputen* hebben niet meer konnen zijn dan particuliere difcourfen; dog hier kan ik niet veel van zeggen, alzoze my in geen *Schryvers* van die eeuwe zijn voorgekomen. Wat nu Gardiners Boek aangaat, die de moeite gelieſd te doen om het zelve met Crammers Boek te vergelijken, daar het fchijnt op te antwoorden, zal daar in haaft konnen zien het onderfcheid tuffchen opregt eenvoudig argumenteren aan d'eene kant, en aan d'ander het muggeziften en hairkloven. Nopende het lijden van gemelde Perzonen, men heeft geen reden om haar te roemen; alzo zy alle haar in alles voegden na 't gene hun bevolen wierd: zelfs hebben het de Princes Mariaas Capellanen gedaan ter plaatze daar

zy dienst hadden. Ik en vinde ook nergens, dat iemand van zijn dienst is afgezet, die niet en wilde sig daar na schikken; maar men wierd gewaar dat deze Perzonen te biegt gingen, of in het Capel van de Princes Maria, of in particuliere Huizen; en dat zy in het verborgen haar hebben gekant tegen het gene, daar zy openbare belijdenis van deden; het was dan geen wonder dat zulke Hypocriten wat harder aangetast wierden. Maar daar wierd over deze twist-zaak geen bloed vergoten; zo dat, indien de Roomse party zulken weerstand, als onzen *Auteur* voorgeeft dat zy deden, al hadden geboden, dan moet men de zagtmoedigheid der *Regenten* in die tijd zeer prijzen, nadien dat men met haar zo genadig omging. In de Koninginne Mariaas tijd ging het heel anders in zijn werk.

44. Op pag. 212. verhaald hy in het brede het lijden der gener die hem aanhangen, roemende hun groten yver en standvastigheid; en in het byzonder vermeld hy Story dewelke, zo hy schrijft, onder de regeringe van de Koningin Elizabet gemartelizeerd is geweest. Hy had in het Parlement uitgeroepen wee dit Land, wiens Koning een Kind is; en hier door heeft hy zo groten haat op zijn hals gehaald, dat hy genoodzaakt wierd te vlugten, en Engeland te verlaten.

Wat voor een yver en standvastigheid deze Story getoond heeft, kan men uit het gene alrede verhaald is, ligtlijk af meten. Hy sprak de boven-verhaalde woorden in het Lager-huis van het Parlement, en wierd, door ordre van het zelve, na den Tour gezonden: want, al was het een Schriftuur-plaats die hy by bragt, egter zag de toepassinge zo zeer op de tegenwoordige regering, dat hy een zodanige cenzure of straf wel te regt verdiende: dog, op zijne schuld bekentenis heeft het Parlement zommige Perzonen aan den Protector gezonden, verzoekende, uit haar naam, dat hy en zijn Raad hem deze zijn grove Misslag wilden ten goede houden? 't welk ook geschiede; waar op hy in het huis van het Parlement wederom geadmitteert wierd: in-voegen dat hy hierom niet genoodzaakt wierd te vlugten uit Engeland. Wat nu zijn Martelizatie belangt onder de Koningin Elizabet, het gedenk-schrift zijner examinatie geeft de grond-oorzaak van dat Vonnis te kennen. Alle zijne kragten had hy ingespannen, om in de Koningin Mariaas tijd etlijke Perzonen aan zijn znoer te krijgen, die met hem zouden toestemmen en raden, om de Koningin Elizabet aan een kant te helpen; zijn gewoonlijk segs-woord was, het is *een loutere* dwaasheid de takken van Kettery te znoeien, en de wortel daar van niet uit te rukken. Hem genoeg bewust zijnde wat al quaad hy bedreven had, nam hy de vlugt naar Vlaanderen, in den aanvang van hare regering: en den *Hertog van* Alva het opperste bewind aldaar voerende, was hem dapper aan boort om een in-val in Engeland te willen doen; hem behandigende een kaart van zekere in-hammen en Havens op de kust van Engeland, nevens een vertoog op wat wijze hy dat Volk best vermeesteren mogt. Hy had ook over de Koningin haar leven met waarzeggers te rade gegaan, en plag haar altijd te vervloeken, als zy God, na de maaltijd dankte. Deze dingen nu in Engeland rugtbaar wordende, rieden hem zommige alhier dat hy, onder schijn van iet anders, uit Vlaanderen sou trekken, en voort wederom in Engeland over komen; alwaar gearriveert zijnde, waren egter die van de regering hem zo genadig, datter twee jaren verliepen al-eer hy ter examen gebragt wierd; het gene hy doemaals tot zijner verschoning inbragt, was, dat hy haar van zijn doen in Vlaanderen geen rekenschap had te geven, alzo het onder haar rechtsgebod niet en lag; en dat hy haar Onderdaan niet langer en was, dewijl hy zig door een Eed aan den Koning van Spangien verbonden had. maar dit strijdig zijnde

de tegen zijn Natuurlijke verbintenis van het Rijk van Engeland getrouw te zijn, daar hy zig zelven nooit van konde ontslaan, wierd hy, voor schuldig aan verraad verklaard zijnde, Onthalst. Dit zijn nu onze *Auteurs* Martelaren, die met zijn geloof ten dele over-een komen.

Op pag. 216 verhaald hy, datter in de plaats van de afgezette Bisschoppen ge- 45. stelt wierden zekere *afvallige* en *geyle* (dat is, na zijne verklaringe, getrouwde) *Monniken*, naamlijk Swry, Bird, Holgaat, Barlow, Harley, Coverdaal, en Ridley; welke hy met vele zodanige benamingen ver-eert, als men van hem te verwagten heeft.

Diergelijke *Historie*, als deze is, zal men niet veel lezen. 1. Bird heeft Koning Henrik tot Bisschop van Chester verkoren, en hy was de aller-eerste die dat Bisdom bekleede, alzo deze Koning het zelve gestigt had. 2. Holgaat heeft Koning Henrik in het Bisdom van Jork gestelt, doe het, door Bisschop Lee zijn dood, ledig stond. 3. Deze Koning heeft ook Barlow in het Bisdom van Bath en Wells bevestigt, vacant geworden door het af-sterven van Bisschop Knight. 4. Coverdaal wierd het Bisdom van Exeter opgedragen, op Veyseys vrywillige overlatinge, van wegen zijn hooge jaaren. 5. Harley wierd ook tot Bisschop van Hereford verkoren, op de voorgaande Bisschops aflijvigheid. 6. Ridley, Harley, nog Coverdaal zijn nooit getrouwt geweest, voor zo veel als ik ergens heb konnen lezen; zo net beschrijft onze *Auteur* de *Historie* van die tijd.

Hy verhaald wijders op dit blad, dat Poinet, Bisschop van Winchester, in 46. Gardiners plaats, is geworden; die, behalven nog een ander Wijf daar hy aan getrouwt was, den Huysvrouw van een zeker *Slager* na sig nam, maar de *Slager* kreeg met regten en pleyten zijn Huysvrouw wederom uit zijn handen: en op dat dit te beter mogt door-gaan, voegt hy daar by hoe dat Gardiner daar over boertender wijze zeide, waarom hy zo wel niet en mogt hopen om in zijn Bisdom herstelt te worden, als de *Slager* zijn Huysvrouw wederom kreeg?

De valsheid van deze *Historie* blijkt klaar uit d'antwoord die Dr. Martin in druk liet uit gaan, in den aanvang van Koningin Mariaas regering, op een zeker Boek, het welke Poinet tot defensie van de *getrouwde* Geestlikheid geschreven had. Dr. Martins antwoord behelst in zig zo spijtige en onbetaamlike verdraingen, dat, hoewel het in geen reden bestaat om alles dat hy schrijft, te geloven, egter is het by na een zeker bewijs, dat deze *Historie* nopende Poinet een enkel verdigzel is, Nademaal de zaak zo rugtbaar was, na het verhaal van onzen *Auteur*, zo zou Martin buiten alle twijffel, daar van gehoord hebben, en dat dies te meer daar hy by Gardiner in huis woonde: Men heeft zig ook niet in te beelden dat, zo hy daar van wiste, hy zulks zou verzwegen hebben. Zo dat dit en de boertery daar aan geknoopt, voor een van de logens, waar me onze *Auteur* zijn schrijven opprónkt, passeren moet.

Op gag. 217. schrijft hy, dat Bisschop Hoeper, die voor dezen tegens de over- 47. daad van de Roomse Bisschoppen heftig plag uit te varen, zelfs nu een Superintendent (want zo noemen de Zuinglianen hare Bisschoppen) geworden zijnde, twee Bisdommen van Worchester en Glocester te gelijk bezat.

Ik heb nergens konnen lezen dat de Zuinglianen Superintendenten hadden; Bisschop Hoeper is ook nooid een Superintendent, maar een Bisschop, genoemt geweest. Hy wierd tot het Bisdom van Glocester verkoren, het welke, voor Koning Henrik de VIII^{ste} zijn tijd, een gedeelte van het Bisdom van Worcester had geweest: en nu waren deze Bisdommen in een gesmolten; zo dat Hoeper

geen

geen twee byzondere Bisdommen te gelijk bezat, maar slegts een, het welke voor zekere jaren in twee Bisdommen verdeeld hadde geweest. Hy genoot slegts d'inkomste van Glocester, alzo Worcester geheel onder de voet was geraakt.

48. Op pag. 219. verhaalt hy, dat het geld op den 9den July ¼ deel wierd afgezet; en veertig dagen daar aan nog ¼ deel: zo dat de gantsche Natie in Engeland de helft van haar *Capitaal* quamen te verliezen.

De Raads-Heeren van dezen Koning gewaar wordende dat het geld vervalscht of slegter geslagen wierd, so moesten zy 't of zo laten blijven tot groote schade voor de staat der Natie, of wederom brengen tot een behoorlijk alloy: invoegen onze *Auteur* haar, over het verbeteren der misslagen tegen-spreekt; maar men heeft zig hier over niet te verwonderen, dat hy, die met haar over het reformeren van de Religie so dapper krakkeelt, op haar ook over het reformeren van de munt-stof verstoort zou zijn.

49. Op pag. 222. verhaalt hy, dat den Hertog van Somerset ter dood is verwezen, om dat hy binnen de kamer van den Hertog van Northumberland was gekomen, met opzet om hem te vermoorden; en dat hy daar over onthooft wierd.

Dit heeft men wel voor een oorzaak van zijn dood onder de gemene Man uitgestrooit, doch de *Gedenk-schriften* melden daar niet van, maar verhalen slechts dat zijn voornemen was om zijn handen te slaan aan den Hertog van Northumberland, zonder daar by te voegen dat zijn intentie was om hem te vermoorden.

50. Op pag. 223. schrijft hy dat de twee jongste Susters van de Koningin Johanna Gray trouwden met de oudste Zoons van de Graven van Pembroek en Huntingdon.

Dit is geen grove misslag, egter geeftze te kennen hoe gantsch onbedreven onze *Auteur* is in de *Historien*, zelfs van *publijke* actien: want, haar jongste Suster trouwde met een zeker Perzoon Keys genoemt, die een kamerling was: en de Zoon van de Graaf van Huntingdon trouwde met de Dogter van den Hertog van Northumberland.

51. Op dit zelfde blad verhaald hy dat de Koning, kort daar aan na dat dit trouwen geschied was, begost ziek te worden, en vry te verzwakken.

De Koning had onpasselijk geweest ruim vier maanden te voren, al-eer dit trouwen aanging: en het is waarschijnlijk dat hy haar, om zijn ziekte, te eerder heeft doen trouwen.

52. Wijders schrijft hy dat Dudley zeer begerig was om in de Koningin Mariaas gunst te raken, niet veel werk makende van de Koningin Elizabet, als afkomstig zijnde van Anna Boleijn.

Het was niet zonder reden dat Dudley veel eer d'ouste Suster aan zijn zijde begeerde te hebben dan de jongste; die haar zelven de *Kroon* niet en konde toe-eigenen, dan na de andere haar dood: dog het bleek aan de gantsche Natie, schoon datze nog professie dede van de Roomse Religie, hare onderdanigheid aan de Koningin Elizabet, dat zy al immers zo zeer ge-eert en gerespecteert wierd, als te voren haar *Suster*.

53. Op pag. 224. verhaald hy dat de Princes Maria, (door ordre van Dudley ontboden zijnde) vernam, doe zy niet verre van Lonnen was, dat de Koning nu liggende te zieltogen, zy in groot gevaar zou zijn, zo zy ten hove quam; waar op zy te rugge trok.

Maria is niet door ordre van Dudley ontboden geweest, maar de Raad had aan haar geschreven dat de Koning, onpasselijk zijnde haar geselschap begeerde. De tijdin-

tijdinge die het *Hof* aan haar zond, was, dat de Koning was overleden, waar op verzogt wierd dat zy niet nader wilde komen; zo is zy dan na haar *Hof-ste* op het land geretireert.

Hy schrijft, twintig dagen daar na des Konings dood vernomen hebbende, liet zy haar zelven voor Koningin uitroepen. 54.

d'Ontdekkinge van de voorgaande dwalinge geeft deze te kennen; alzo zy op staande voed het Volk van Suffolk rond om haar dede vergaderen, en hun op haar Koninklijk woord bloofde dat zy hare Religie vry zoude mogen oeffenen, zo alsze ten tijde van Koning Eduard vast gesteld was: edog, hoewel zy de alle-eerste waren die haar voor Koningin uitriepen, en haar zelven in postuur stelden om haar regt voor te staan, zo waren zy egter de aller-eerste die de gestrengheid van haar regering gewaar wierden.

Op pag. 225 verhaald hy dat Maria, de Koningin der Schotten trouwde met den Dolphin van Vrankryk. 55.

Zy was doemaals niet veel meer als tien jaaren oud, en trouwde eerst vijf jaren daar na met den Dolphin.

Op pag. 229. gedenkt hy, dat de Koningin Maria zo dra als zy aan de Kroon quam, zonder daar over een acte van het Parlement af te wagten, de Weereldse eer-naam van Opper-hooft der Kerke te zijn, aan een kant stelde. 56.

Men heeft al zo *Waarachtige Historie* aangaande deze regeringe van hem te verwagten, als van de voorgaande; daar in het eerste lid hier van zo een merklijke valsheid steekt. Zy hield wel twee Parlementen al-eer zy die eer-naam liet varen; want, in het uitschrijven of beroepen van deze Parlementen wierd haar de benaminge van Opper-hooft der Kerke gegeven. Men dede ook uit haar naam en autoriteit omzoek over-al in Engeland, en niemand wierd toegelaten te prediken, dan wien zy, onder haar groote zegel, daar toe verlof gaf; zo dat zy, een jaar Koninginne nu gekroond zijnde, de benaminge niet alleen, maar ook de magt van Opper-hooft behield.

Hy vermeld ook op dit zelfde blad, dat zy de gevangene in den *Tour* op haar vrye voeten stelde, het Vonnis over Cardinaal Poel uitgesproken, herriep, en een Schattinge die haar d'Onderdanen schuldig waren, quyt-schelde. 57.

De Koningin heeft wel de gevangene in den *Tour*, doe zy gekroont wierd, op haar vrye voeten gesteld, en hare Onderdanen van de Schatting ontslagen, dog wat aangaat het Vonnis over Cardinaal Poel gewezen, was in haar magt niet om te herroepen, alzo het een acte was van het Parlement. Het wierd ook niet herroepen, dan ontrent anderhalf jaar na hare Kroninge.

Hy verhaald ook hier ter plaatze dat zy zorge droeg voor het slaan van geld, op dat hare Onderdanen geen meer schade mogten leiden by het slegt alloy; zo dat alle man genoeg konde merken het onderscheid tusschen een Catholijke of Ketterscher Koning. 58.

Ik en vinde nergens geschreven dat zy zulk een zorge droeg voor het slaan van het geld, zo lang als zy regeerde; het zelve tot zijn regt alloy te brengen, word de Koningin Elizabet toegeschreven. Is'er een algemeine Vreugde geweest doe zy gekroont wierd, het heeft niet lang stand gehouden; maar de blijdschap was vry grooter doe zy stierf. Deze aanmerkinge past veel beter op den aanvang van Koningin Elizabets regering, dewelke met zo een groot gejuig en on-ophoudelijk geluk begost en voortging te regeren, dat niemand anders, dan een *Schryver*

als onze *Auteur* is, zulk een notitie genomen zou hebben van het begin dezer regeringe van Koningin Maria.

59. Op pag. 230. schrijft hy dat de Koningin Maria, Wyats muitery veel eer door haar eigen geloof, als door eenig geweld van Wapenen die zy by haar had gedempten overwonnen heeft.

Dit dient slegts om den *Lezer* wijs te maken dat zy Wyat geslagen heeft, gelijk als Gideon de Amalekiten; maar Wyat had niet meer als drie duizent Man by zig, daar zy wel driemaal zo veel had. Het was een desperaat bestaan, en het effect wel eer van een on-bedagtzaam voornemen, dan van een voorsigtig overleg en beleid.

60. Hy verhaald wijders hier ter plaatze dat zy haar Suster liet vast zetten, doe het voor den Raad (zijnde, na zijn stijl van schrijven, het Parlement) bleek, dat zy met Wyat aangespannen, en in zijn conspiratie haar ingewikkelt had.

Dit segt hy slegts om hare Barbarische wreedheid tegen haar *Suster* te bewimpelen; De zaak is nooit voor het *Parlement* gekomen, en men heeft nooit met goed fondament van reden konnen vermoeden dat zy aan gemelde conspiratie eenigzins handadig hadde geweest. Het is wel zulks, dat Wyat, op hope van het leven te zullen behouden, haar dezen schand-vlek aan wreef en daar over beschuldigde, dog ziende dat hy sterven moest, heeft hy haar voor alle man, op het Schavot komende, vry gesproken en ontschuldigt. Het is zeker en gewis dat byaldien zy eenige schijn van reden hadden konnen bedenken, waar mede zy de Koninginne Mariaas hard procederen tegen haar Suster mogten verschoond hebben, zo zouden zy het hebben gedaan, vermits de Koningin Maria en ook de *Geestlikheid*, (wien zy veel gehoor gaf) daar toe zeer genegen waren.

61. Pag. 231. verhaald hy, dat de Koningin al immers zo zeer genegen was om misdaden, tegen haar eigen *Perzoon* bedreven, te vergeven, als die tegen Christus en de Religie waren begaan.

Dies te meerder schande was het voor de gene die over hare conscientie heerschten, dat zy haar zo on-verzoenlijk maakten met alle die zy meende Ketters te zijn; nadien de *Christelijke Religie* in de wereld is gekomen, volgens deze *Auteurs* eigen vrijwillige verklaring, niet om der Menschen zielen te verderven, maar te behouden. En nogtans was zy zo barmhertig niet, als zy wel scheen te willen zijn, waar van baarblijklijke getuigenissen gegeven hebben d'ongemeene wreedheid die zy tegen haar *Suster* en den Bisschop Cranmer gebruikte, zelfs daar hy het herroepen van zijn vorige Opinien ondertekent had.

62. Wijders schrijft hy op dit zelfde blad, dat, schoon-genomen zommige Bisschoppen aan verraad schuldig waren, egter heeft zy dezelve voor de wereldsche Overheid niet willen laten te regt stellen, en heeft ook Cranmer zelfs aan de Geestlijke jurisdictie overgegeven.

Cranmer wierd over verraad aangeklaagt, uit kragt van een Commissie die uit de Koningin haar koker quam; en alle andere Gereformeerde Bisschoppen wierden door *Gedeputeerden* afgezet, daar toe magt ontfangen hebbende door een zekere Commissie der Koninginne.

63. Cranmer, zegt hy nog verder, wierd in het Parlement over verraad ter dood verwezen.

Hy wierd door zekere gezworene *Gedeputeerden* schuldig bevonden aan verraad, en daar op gecondemneert door een Commissie van Oyer en Terminer; en niet van het Parlement. Het is waar, het Parlement heeft naderhand het vonnis geapprobeert.

Al-

Al-eer Cranmer, ſchrijft hy, gecondemneert wierd, veinſde hy Roomſch-Catholijk te zijn, en heeft de wederroepinge van zijn gevoelen ſeventienmaal met zijn eigen hand ondertekent; maar de Biſſchoppen, zijne geveinſtheid gewaar wordende en hem van zijn Biſdom afgezet hebbende, leverden hem over aan de *Wereltlijke* magt, waar op hy tot Oxford verbrand wierd. 64.

De Roomſch-gezinde hebben maar al te veel voordeel op Cranmer, nopende deze laatſte Tragedie zijns levens gehad, over zulks had onze *Auteur* zo veel valſcheid in het verhaal van deze *Hiſtorie* niet eens behoeven te gebruiken: dog hy moet zijn gewoonlijke gang gaan, al is het niet nodig tot het gene hy daar be-oogt. Cranmer ſtond vaſt in zijn ſchoenen en hing zijn geloof meer als 2½ jaar aan, en in al deze tijd heeft hy een zonderlinge ſtantvaſtigheid van gemoed en bereidwilligheid uitgedrukt, om te willen ſterven voor dat geloof, 't welk hy te voren zo lang had verkondigt: hy en heeft ook uit Engeland niet willen vlugten, hoewel hy dikmaals daar toe kans en gelegentheid genoeg gehad heeft, en ook reden genoeg gehad om te denken dat hy in Engeland niet vry zou raken. By zijn voorgaande leere nu ſtantvaſtig blijvende, wierd hy daar op gecondemneert, gedeporteert, en ten vyre verwezen; waar op dan de ſchrik en angſten des doods hem zo bevingen, dat hy zijn geloof renoncieerde, 't welk hy tot driemaal toe met zijn eigen hand ondertekende: edog de Koningin willende haar wraak-luſt boeten, heeft echter gewild dat hy verbrand zou werden: zo dat zijne geveinſtheidt niet eens bekent gemaakt, nogte eenige ſententie daar over uitgeſproken wierd; maar, niet tegenſtaande alle deze zijne herroepinge, leide men hem uit om verbrand te worden: en doe nam hy zijn vorige leere wederom aan, met alle ernſt en mogelijke afgrijſlikheid zijn afval beklagende, en daar hertelijk berouw over tonende.

De wetten om Ketters te verbranden wierden weder op het Tapijt gebragt, en volgens de zelve wierden niet alleen Cranmer, maar ook etlijke honderden van *Valſche Leeraren* verbrand. 65.

Hoe de Menſchen geaart zijn blijkt door-gaans aan hare leugens: zo ſchijnt het dat onze *Auteur* geern gezien had dat het zo ware geweeſt, als hy verhaald; maar het was daar zo verre van daan, dat het getal der Predikanten niet boven de 25 konde uitmaken; (van andere Perzonen wierdender etlijke honderden verbrand) zo weinig wiſt hy, hoe het met onze zaken hier in Engeland ſtond.

Pag. 232. verhaald hy dat de Koningin van begin aan hadde belaſt alle vreemdelingen, die Ketters waren, uit het Land te vertrekken; waar op boven de dertig duizent Perzonen, zo men rekende, Engeland verlieten. 66.

Het meeſte getal van vreemdelingen beſtond uit de Hoogduitſche Natie, die ongeveer twee honderd uitmaakte, volgens de publijke notitie die zy zelfs daar van gegeven hebben; dog onze *Auteur* willende genereus en liberaal gaan, heeft het getal der *Ballingen* met het getal der *verbrande Predikanten* eenigzins willen over een brengen; en gelijk als hy van het eene, etlijke honderden had gemaakt, zo dagt hem dat dertig duizent Perzonen niet te veel waren om uitgebannen te worden: want een getal van twee honderd zou in zulken manhaftige daad al te onnozel ſtaan.

Wijders verhaald hy dat men het in twijfel trok, of men Petrus Martyr zou verbranden, of niet; maar alzo hy op het algemeen geloof in Engeland was gekomen, liet men hem gaan; dog evenwel wierd zijn Huisvrouws Lighaam uit het Kerk-hof opgegraven, en op een Mis-hoop geworpen: de Lighamen van Bucerus en Tagius wierden verbrand. 67.

Het en konde niet gedebatteert nog in twijfel getrokken worden of men Petrus Martyr zou verbranden, of niet; alzo de wetten van de Menschen te verbranden, een jaar na zijn vertrek uit Engeland eerst gemaakt wierden; en het opdelven van zijn Huisvrouws Lighaam, mitsgaders het verbranden van d'andere Lighamen geschiede eerst by na vier jaren daar na; hoewel het onzen *Auteur* verhaald als geschied op een en de zelve tijd.

68. Op dit zelfde blad, meld hy dat in het begin de Koningin van haar gemoed naaulijks konde verwerren om de wetten die toen tegen de Kettery nog in zwang gingen, te breken; dies zy alle de zelve voor een tijd opschortende, hare Onderdanen ondertusschen vermaande in haar zelven wederom te willen begeven tot de Roomse Ceremonien, waar op het volk in het algemein dezelve wederom quam t'aanveerden.

De Koningin vermogt niet de wetten, die toen nog in zwang gingen te breken, nog ook op te schorten; zy heeft ook geen van beide gedaan. Doe zy in Suffolk was, beloofde zy dat de Religie door de wet bevestigt, niet verandert zou werden: tot Lonnen komende, verklaarde zy geen Conscientie-dwang te zullen gebruiken; maar niet lang daar na heeft zy deze bepalinge (tot dat het Parlement zulks quame te ordineren) daar aan geknoopt. Dit geschied zijnde, wierd het volk gemoedigt om de Mis over-al op te regten, en het verspreyde zig na by over alle gewesten van het Koninkrijk; dog dit geschiede zo wel tegen de wet, als tegen de belofte van haar Koninklijke Majesteit.

69. Alle Predik-stoelen, zegt hy, wierden voor de Roomse Priesters open-gestelt, maar de Ketters wierd het prediken verboden.

Dit verhaald hy als of het volk met zulken yver was ontsteken: daar het slegts ontstond uit een zekere Proclamatie van de Koningin, dat niemand zou mogen preken, of hy most eerst onder het groote Zegel daar toe verlof hebben, 't welk een alzo hoogen acte van Opper-voogdyschap was, als haar *Vader* ooit gebruikt had.

70. Voor eerst, zegt hy, liet zy haren *Broeder* begraven met alle Ceremonien onder de Roomse gebruiklijk, hoewel hy een Ketter is gestorven: en meende zodanige Ceremonien van haren Vader bekomen te hebben voor hem, die d'Auteur van de scheuringe was geweest en van alle onheil dat daar op volgde: dog beter onderrigt zijnde, merkte zy dat het niet en mogt geschieden.

Koning Eduward wierd begraven na de Ceremonien van de Engelse Liturgie; zo dat deze Lijk-Statien na de oude wijze niet en wierden geviert; wel is waar dat de Koningin in haar eigen *Capel* zulke *Ceremonien* over hem liet gebruiken. Wat nu haar *Vader* aangaat, zommige *Historij-Schrijvers* van die tijd melden, dat men daar vry hard op stond om zijn lighaam zo niet te verbranden, ten minsten dan op te graven, en uit dien gewijden grond te vervoeren; maar hier in zegtmen dat zy gedrongen heeft op de digniteit van een gekroond hooft, en op de eerbare betaamlijkheid van een Dogters schuldige pligt aan haar Vaders assche; in-voegen dat zy zo een Barbarische zaak niet en heeft willen toestaan.

71. Pag. 233. veroordeeld hy de gene, die met Kettery besmet zijnde geweest, en by gevolg onder de *Kerkelijke Censeure*, evenwel de Sacramenten bedienen, en andere Priesterlijke Ampten waarnemen, al-eer dat zy haar met het Bisdom van Romen hadden verzoent. Dit, zegt hy, was zulk een groote zonde, dat men se wel rekenen mag onder een van de oorzaken van de Koninginne haar haastige dood; en stelt ze tot een waarschouwinge in het toekomende, om zo wy met dat

Bis-

Bisdom komen verzoent te worden, niet wederom tot diergelijke dwalinge te vervallen.

Dit was, voorwaar, de raad vrn Cardinaal Poel, dat men het gantsche *Ryk* een verbod had behoren op te leggen, dat niemand geen heilige bedieningen mogt waarnemen tot dat hy eerst met de *Stoel* van Romen verzoent ware: maar de gantsche Geestlijkheid, niet alleen vele, zegt hy, in die Ceusuren haar ingewikkelt hebbende, zo zy na een bedieninge hadden gewagt, tot dat zy met de *Apostolische Stoel* tot Romen verzoent waren geweest, dan hadden zy daar, ligtlijk, niet eens toegekomen.

Hy verhaald nog wijders op dit blad, dat de Koninginne, zo door haar eigen autoriteit, als door toestemminge van het Parlement, zo veel had te wege gebragt, dat de oude manier van Kerklijke diensten wederom op de baan raakte, de Ketters niet dervende de zelve tegenspreken. 72.

Al wat by het eerste Parlement gedaan wierd, was, dat men de zaken zo stelde alsze geweest waren toen Koning Hendrik stierf; 't welk in der daad was het oprechten van het gene dat men de naam gaf van tweespalt *na den inhoud van de wet*. Men had zig niet te verwonderen dat de gene, die hy met de naam van Ketters brandmerkt, zulks niet veel konden wederstaan; daar men zo veel van hare Bisschoppen verstoten en gevangen had; andere wierden uit het *Opper-huis* van het Parlement met gewelt uitgeboent, en het verkiezen van desselfs Ledematen wierd zodanig gedirigeert, datter op verscheyden plaatzen gewelt gebruikt en op andere niet ter goeder trouw gehandelt wierd.

Op pag. 234. verhaald hy, dat slegts een enkel Perzoon stouter dan alle de andere, den genen, die de eerste Roomse Predikatie in St. Pauli-kerk dede, met een bloote Rapier aan het lijf quam; en dat een ander op een zekere Perzoon, die ter zelver plaats Predikte, een Pistool afschoot. 73.

Men zou uit dit zijn verhaal oordelen, zulks geschied te zijn na dat het Parlement de Mis wederom opgeregt had; daar het kort na de krooninge der Koninginne, en lang te voren al-eer het Parlement vergaderde, gebeurt is. Dog had zijn voornemen geweest om een ware geschiedenis de wereld voor te dragen, dan had hy hier moeten by-voegen, dat, op de beroerte tegens den Predikant aangeregt, hy Mr. Bradford en Mr. Rogiers, (welke twee Perzonen om de Gereformeerde Religie naderhand wierden verbrand) bad, om het volk tot bedaringe en stilte te willen brengen; waar op zy beide het volk vermaanden dat zy tog haar zelven vreedzamer en eerbiediger wilden aan stellen. Bradford nu, op dat hem het volk beter mogt horen, ging op de Preek-stoel staan; en zo na trof hem het gevaar, dat de Degen door zijn mouw ging; evenwel waren deze twee Perzonen by het volk in zo groote eere en aanzien, dat d'oploop haast gestilt wierd, en de Predikant raakte onbeschadigt t'huis. Een van deze zijn beurt-predikatie na de middag waar nemende, vermaande het volk tot rust en stilte, bestraffende met eenen het geraas voor de middag aangeregt: maar zo dankbaar en beleeft waren de Roomschgezinde, dat men uitstrooide, dat deze mannen de beroerte nu gestilt hebbende, daar van ook oorzaak waren geweest: zo dat zy onder dit dekzel in gevangenis geworpen wierden, alwaar zy anderhalf jaar moesten blijven, tot dat de *Wetten* van te branden en blakeren wederom op het Tapijt raakten, als wanneer zy voor Ketters verbrand wierden.

De Paus zegt hy (pag. 235.) had aan Commendoon ordre gegeven om voor Afgezand naar Engeland te reizen, alwaar hy gearriveert zijnde, een hand-schrift 74.

van de Koningin verworf, behelzende een belofte van d'Apostolische Stoel tot Romen gehoorzaam te zullen zijn; waar op de Cardinaal Poel tot een gedeputeerde geordineert wierd.

Het behoeft niemant vreemd te dunken dat deze *Schrijvers* in d'affaire der Reformatie zo on-kundig was, daar hy zo qualijk onderregt is geweest van zaken die zelfs onder zijn eigen Geloofs-genoten zijn gepasseert. Commendoon wierd niet van den Paus naar Engeland afgevaardigt: maar d'Ambassadeur tot Brussel heeft hem van daar derwaarts gezonden, zonder ordre daar toe van Romen afgewagt te hebben.

75. Willem Tomasz. (schrijft hy pag. 239.) Secretaris, hadde met zijn aanhang gezworen om de Koningin van kant te helpen; waar over hy na verdiensten gestraft is geworden.

Hier vind' ik niet van geschreven, zo dat men het op deze *Auteurs* schrijven moet aannemen, daar men niet vast op gaan mag.

76. Hy verhaald nog verder dat het bedrog van Elizabets loosheid, door overreedinge van veel *Ketters* aangestouwt wierd; en wanneer het nu wierd ontdekt, bekende zy door andere, en in het byzonder door Draak, daar toe opgehitst te zijn; dog zy alle begaven haar op de vlugt.

Met dit bedrog word Draak alleen beschuldigt, volgens het gene in druk daarvan uitgegeven is. Wat voor een *Perzoon* deze Draak is geweest, heb ik niet konnen gewaar worden, alzo ik nergens gelezen heb dat van hem eenig gewag word gemaakt, dan by deze gelegentheid; over zulks heeft men geen reden om de particuliere schuld van de *conspiratie* te leggen op de gantsche party, gelijk als onze *Auteur* doet; hoewel dat een van onze *Schrijvers*, hem hier in geloof gevende, zulks ook gedaan heeft.

77. Op pag. 243. schrijft hy aldus: de gene, onder wien de *Kerkelijke vaste Goederen* waren rustende, hebben het niet weinig ter herte genomen dat zy genootzaakt waren om dezelve te restitueeren, alzo de Koninginne alle de Landen die zy bezat weder gegeven, en de Collegiate Kerk van West-Munster in een Klooster hadde verandert; maar om alle onheil, 't welke hier uit volgen mogt, voor te komen, zo heeft haar de Cardinaal, uit de naam van de Paus, van alle censuren ontslagen, om die Landen on-beschroomt te mogen bezitten; en zulks wierd met brieven, die de Paus over zond, bevestigt.

Hy neemt de ordre van de tijd zeer naauwkeuriglijk waar, daar hy de Koninginne hare wedergevinge van de *Kerkelijke Landen* en het vestigen van het *Klooster* van West-Munster stelt voor een oorzaak van de vreeze daar de Geestlijkheid in was, waar doorze d'overige Landen der Kerke genootzaakt wierd weder te geven, en dat haar de Cardinaal om die reden van alle censuren ontsloeg, op dat zy die Landen onder haar nog mogt behouden. Hoe dit eigentlijk in zijn werk toeging, zal ik nu verhalen.

Het is dan gebeurt datter in de Maant van November in het jaar 1554., in een zeker acte van verzoeninge met de Roomse Stoel, zonderlinge zorge gedragen wierd voor de Kerkelijke Goederen, 't welk de Cardinaal, uit de naam van de Paus, hadde geratifiseert. In het daar aan volgende jaar heeft de Koningin alle Geestlijke Goederen, tot de kroon behorende, overgelevert aan den Cardinaal; en twee jaren daar na, stigte zy het Klooster van West-Munster; zo weinig zagen deze zaken op de voorgaande geschiedenissen. Dog hy vergist zig dapper, zeggende dat de Paus alles voor goet keurde: daar hy in het tegendeel 't eenmaal weigerde,

de, het gene de Cardinaal gedaan had, te ratificeren; en liet kort daar aan een ſcherpe Bulle uitgaan, waar in hy alle *Perzonen* die eenige Geeſtlijke Goederen bezaten, vervloekte en verdoemde.

Pag. 244. verhaald hy dat alle Biſſchoppen, ziende op wat voor een ſcheurſuchtige wijze zy in hare Biſdommen raakten, van den Paus een beveſtinge verzogten, en ook verkregen: behalven alleen Kitchin, Biſſchop van Landaff, dewelke naderhand onder de regeringe van Koningin Elizabet tot Kettery wederom verviel. Hy zegt ook dat ligtlijk het ontberen van deze beveſtiginge, hem te eerder tot een afval bragt. 78.

Dit ſchreef onze *Auteur* als zijnde een zeer waarſchijnlijke zaak; en het gebeurt zelden dat de geloofwaardigheid van het gene hy voor vaſt ſtelt, hooger gaat. Het was ook een aardige gaauwheid in hem, de ſchuld van de nalatinge daar van enkelt te leggen op dezen Biſſchop alleen, die zig onder de Koningin Elizabet daar na ſchikte. Maar het is zeker en gewis, dat zulks in het allerminſte niet en is geſchiedt; want, indien het iemand gedaan had, zo zou dan in alle waarſchijnlijkheid Biſſchop Bonner boven alle andere zig daarin hebben laten vinden; nademaal, gelijk als het niemand ten tijde van Koning Hendrik zo zeer als hy verkorven had, zo zou ook niemand met een ſlaafachtiger inſchikkinge gearbeid hebben om zulks wederom goed te maken, als hy.

Pag. 246. ſchrijft hy dat d'Academien tot den ſtand daarze te voren in geweeſt waren, wederom zijn gebragt, en in het byzonder Oxford, door Petrus a Soto, die by alle man in een ongelijk hooger achting was, als Petrus Martyr. 79.

Hy die de aal-oudheden van Oxford by een verzamelt heeft, hoewel geen onzijdige *Hiſtorie-Schrijvers*, ſtelt ons den ſtand van die Academie of Hooge-School op een heel ander wijze voor oogen; naamlijk datter in de zelve by na geen Theologanten waren, en naauwlijks van enige Profeſſoren publijke leſſen gedaan wierden; maar doe Sanders zijne *Dichten* ſchreef, ſteunde hy en zijn aanhang zo zeer op d'Advijzen der Spangiarden, dat men die Natie, ten aanzien van Petrus a Soto, zodanig behoorde te complementeren. Of dit zo zy of niet, 't was echter een beſchrijvinge die hy voor het meerder-deel doorgaans over het hooft zag.

Pag. 248. verhaald hy dat de Koningin Elizabet in vele zaken tegens de *Perzoon* en *Regering* van Koningin Maria aangegaan had. Hy wiſt dat hier zo weinig waarheid aan vaſt was, dat men nooit eenige omſtandigheid van redenen van beſchuldinge tegen haar heeft ingebragt, ja, zelfs geen vermoeden op haar gehad, dan het bloot berigt dat Wyat daar van gaf; op hope van het leven daar door te zullen behouden; echter heeft hy zulks op het Schavot rond uit ontkent. Had men eenige ſchijn altoos van reden konnen vinden om haar het leven te benemen, zo zouden dan de Koningin Maria en hare Raads-Heeren, (die daar al zo heet op waren, als onze *Schrijvers* zelfs) hier in niet te zoek geweeſt zijn. 80.

Hy verhaald ook met eenen, dat Koning Henrik in het Parlement hadde gezegt, dat zy zijn Dogter niet en was, nog konde zijn, om een zeker verborgen reden die hy aan den *Aards-Biſſchop* van Cantelberg hadde geopenbaart. 81.

Dit word bequaamlijk genoeg van een *Schrijver* bygebragt, die zig van de wetten der waarheid vry gemaakt heeft, om zig op een zodanige *Hiſtorie* te beroepen; op dat evenwel zulks te beter had mogen door gaan, had hy behoren andere omſtandigheden van waarheid bygebragt te hebben, vermits men dit niet ligtlijk kan geloven, nademaal dat, na de dood van Anna Bolein, de Koning haar, als zijn Dogter zijnde, alle eere en reſpect bewezen heeft; zo dat, wanneer zy aan zijn

daar

daar aan volgende Koningin schreef, zy dien brief met de naam van Dogter ondertekende. Zy wierd ook allezins met zulk een zorge en pragt, als een Konings kind betaamde, opgevoed; en zo wel door een acte van het Parlement als by zijn Testament daar voor erkent, en ook verklaart. Te denken dat zodanigen *Koning* dit alles zou gedaan hebben, na dat hy in het Parlement verklaart had dat zy zijn kind niet en konde zijn, is al te grof om te geloven, over zulks had men dit met ongemene bewijs-redenen behoren bevestigt te hebben.

82. Aldus voortvarende, zegt hy, dat zy aan de kroon geraakt is, uit enkele kragt van een acte van het Parlement, zonder daar toe bewittigt te zijn.

Hier in is zy dan met haar Suster in een en de zelfde graad, alzo geen van beide voor wettig verklaart wierd; invoegen dat men dit de eene Suster niet meer dan den ander behoorde te verwijten.

83. Pag. 249. schrijft hy dat de Koningin Maria, doe zy begon te regeren, door een acte van het Parlement, voor *wettig* verklaart, en haar Moeders trouw voor bondig gekeurt zijnde, Elizabet daar door op nieuw voor on-wettig is aan te merken; echter heeft zy haar nooit beroepen op de wetten van het Land ten opzigt van haar regt tot de kroon, maar behieldze uit loutere autoriteit van een acte des Parlements, zonder te zien op haar geboorte.

Koningin Maria raakte aan de kroon, de zaak met haar zo geschapen zijnde als met haar Suster; en zy was of een wettige Koningin al-eer dat die acte gemaakt wierd, of anders was die acte van gener waarde, zo ze de Koninklijke toestemming niet en had van een wettige Koningin. Hierom is dan Koningin Elizabet al zo wel te voren, al-eer zulk een acte gemaakt was, als daar na, een Koningin geweest; en derhalven, dewijl het onnodig was tot verzekering van haar regt, zo gaf zy daar me te kennen hoe zeer zy haar *Vaders gedagtenis* in eere hield, (daar zig de Koningin Maria niet eens aan kreunde,) om niet wederom te willen ophalen de zaken die zo zeer tot zijner on-eere zouden gedient hebben.

84. Op pag. 250. verhaald hy, dat de Koningin Maria, de successie van haar Suster Elizabet niet konnende beletten, nu dood-krank zijnde haar ontbood, begerende op haar dat zy hare schulden wilde betalen, en de Catholijke Religie hand-haven; 't welk zy beloofde, edog nooit volbragte.

Dit word zonder eenig bewijs altoos gezegt, en is geenzins waarschijnlijk; maar het word slegts om welstaans halven daar by gevoegt om den eenen te vercieren, en den ander te bekladden. Mariaas ziekte wierd zo digt en verborgen gehouden, als doenlijk was: acht dagen voor haar dood waren zy zo bezig met Ketters te branden als ooit; en aan het behertigen van affairen in het Parlement, blijkt dat men groote zorge droeg om haar desperate krankheid verholen te houden; zo dat het niet waarschijnlijk is, dat zy haar Suster Elizabet ontboden heeft.

Aldus heb ik nu de voetstappen van onzen *Schrijver*, in de Historie die hy van Koning Henrik de VIIIste, Eduward de VIde en Koningin Maria hare regeringen verhaald, nagevolgt, en met eenen te kennen gegeven dat hy al zo onkundig, als boosaardig is: maar hy was dies te bequamer om d'interesten der gener die hem te werk stelden, waar te nemen; die ook geresolveert waren om hem te geloven, hoe valsch en on-waarschijnlijk ook zijn verhaal mogt zijn. Men ziet waar toe zy hem van die tijd af geimployeert hebben: zijn vrienden een merklijk gevoel gehad hebbende van het voordeel dat deze manier van schrijven haar zake toebragt, resolveerden met de gantsche Historie van Koningin Elizabets regeringe voort te varen, waar in Sanders zelfs, alzo ons verhaald is, eenige Progressen ge-

gedaan heeft, maar die tot zulken volmaaktheid, als Rishton en andere voorgenomen hadden, niet gebragt hebbende: So namen zyze onder handen; en hebben zo aardig in Zanders ſpoor getreden, dat ſy hem, ſo het mooglik is, in deze twee uitſtekende gaven van *Hiſtorien* te beſchrijven, (te weten in *onbeſchaamtheid* en onwaarheid voor zo veel de daad *zelfs* aangaat, waar in hy nogtans zo grooten Meeſter was,) overtroffen hebben. In deze eene zaak hadden zy merklijk vry meer voordeel als hy, dat zy, van het gene in haar eigen tijd was voorgevallen, ſchrijvende, van de waarheid der zaken niet on-kundig konden zijn; daar hy in het tegendeel beſchrijvende het gene voor zijn tijd, of in zijne kindsheid, was geſchied, vele dingen uit meerder onnozelheid verhaalt mocht hebben, dezelve ſlechts voordragende zoo alsze hem ter ooren waren gekomen. Dog dit konnen zy tot haarder verſcheninge niet nemen, die met voorbedachten raad in daadlijke zaken haar zoo grof en taſtelijk hadden te buiten gegaan: Een klein bewijs zal ik hier van geven, voor zoo veel als ik de *Hiſtorie* van deze Koningin nagezien heb; want, zoo ik all' de fouten die zy begaan hebben zou willen uit-ziften, dan zou ik daar een geheel boek van moeten maken; maar den *Lezer* ſlechts een voor-ſmaak daar van gevende, zal hy lichtelijk konnen weten, wat hy van het gantſche werk te oordelen heeft.

Nopende de cierelijkheid van de ſtijl, de eerſte Periode geeft daar een proef van, waar in d'*Auteur* de regeringe van de Koningin zodanig belooft te beſchrijven, dat men *deze* Leeuwinne aan hare Klaauwen lichtelijk *zal konnen* kennen: En wat nu zijn oprechtigheid in het ſchrijven aangaat, geeft de gantſche Voor-reden te kennen; waar in hy de Koningin beſchuldigt van tegens de wetten der Nature en Religie aangegaan te hebben, met haar zelven tot Opper-hooft te ſtellen over de Kerk; en hy draagt de zaak zodanig voor, dat zig de *Lezer* noodzakelijk moet inbeelden dat zy in Engeland het Ampt van een Hooge-Prieſter bediende, die Biſſchoppen en Predikanten ordineerde, en alle andere H. Bedieningen waarnam: Daar zy in dit ſtuk zoo ſchroomachtig was, dat, gelijk als zy geen Opper-hooft der Kerke genoemt wilde worden, zoo heeft zy 't ook doen bekent maken zoo wel in een van d'Artikelen van Religie, in den aanvang van hare Regering uitgegeven, als naderhand in een acte van het Parlement, hoedanig d'Opperhoofſtſchap was die zy aan nam; oordelende dat niet alleen de *Wet* van 't Land, maar ook een gedeelte van haar Religie daar in gelegen was. Hier aan bleek dan klaar, dat zy haar nog de bedieninge van Gods Woord nog van de Sacramenten opdroegen, maar ſlegts het voorregt dat God zelfs in de Schriftuur aan Godvruchtige Koningen had gegeven, om te regeren over alle Perzonen, het zy Geeſtelijke of Wereldlijke, haar van God aan bevolen, en om de hertnekkige en boosdoenders door het burgerlijk zwaart in den toom te houden. By aldien de Menſchen alle ſchaamte niet en hadden verworpen, zo en zouden zy, na zoo een uitdrukkelijke en openbare verklaringe, met zulken aſſurantie niet derven ſchrijven, als deze *Auteur* doet. Ik zal hem nog al bet op de hielen ſitten, en den weg, dien hy my gebaant heeft, in ſlaan; niet eens twijffelende of de *Lezer* zal met my toeſtaan, dat zy geen bequamer Man hadden konnen aantreffen, om de continuatie van Zanders Hiſtorie t'agtervolgen.

Pag. 255. verhaalt Hy, dat Henrik de 2.de, Koning van Vrankrijk, in een ſolemnele vergadering, de Koningin van Schotland, zijn Schoon-dochter, voor *Koninginne* van Engeland en Yerland verklaart heeft. Dit en is nog in een ſolemnele vergadering geſchied, nog voort na Koninginne Mariaas dood; het en is ook 1.

 niet

niet geschied van Henrik de 2 de. De Koningin van Schotland heeft, door aanradinge van haar Oom, zonder eenige publijke acte, haar zelven die eer-naam toege-eigent: En het geschiede niet voor en al-eer zy vernomen hadden dat Philippus aan het Hof van Romen een dispenzatie verzogt, om de Koningin Elizabet te mogen trouwen; Koning Henrik heeft het slegts door de vingeren gezien, maar daar geen ordre toe gegeven nog ook, op de klagten van d'Ambassadeur der Koninginne voorgesproken. Wat voor een schone Historie hebben wy tog te verwagten van een *Schrÿver* die in zijn aanvang zo geluckig is, dat hy 3 sulke misslagen begaat?

2. Op dit zelfde blad verhaald hy dat de Aarts-Bisschop van Jork, en alle de andere Bisschoppen, een alleen uitgezondert, haar niet en wilden zalven.

Dit is een zo vreemde zaak als'er ooit in eenige *Regering* is voorgevallen; dat Bisschoppen weigerende de Koningin te zalven, niet alleen daar over niet en wierden gestraft, maar ook hare Bisdommen nog behielden: en d'*Aarts-Bisschop* van Jork bleef nog etlijke maanden daar na *geheime* Raads-Heer. Dit en is geen van de klaauwen der Leeuwinne, maar veel eer een slappigheid en gemackelijke goedertierenheid die een bestraffing verdiende, had het niet geweest dat de Koninginne gezind was om hare Regering aan te vangen met alle mogelijke blijk-tekenen van *genade* en *barmhertigheid.*

3. Pag. 256 gedenkt hy Cecil en zijn vriend Bacon, dat zy groote schatten by een vergaderden; in de Regeringe vry groote ongemakken en zwarigheden hebben veroorzaakt; en te wege gebragt dat d'inkomsten van de Koningin in groote, of veel eer on-uitwickelijke verwarringe raakten.

Dit zou onder vreemdelingen en uitheemsche mogen doorgaan, en ook ligtlijk voor de waarheid aangenomen worden; maar wy ingezetene Burgers zullen ons niet ligtlijk daar aan kreunen, die, zo wanneer wy na geluckige Tijden en voortreffelijke Raads-heeren wenschen, van natuurs halven onze oogen slaan op de dagen van die heerlijke Koningin, en haar wijze Raad. d'Inkomsten van de Koningin wierden nooit beter waargenomen, de zorge voor de *Regering* is nooit grooter, en de lasten nimmermeer minder geweest. Dit is een beschrijvinge van die Ministers van staat daar niet op te zeggen valt. De Heer Nicolaas Bacon heeft heeft zig nooit verheven boven de qualiteit, die hy met zig ten Hove bragt; en Cecil wierd niet verhoogt boven den laagsten trap van Adel, hoewel hy langer als 30. jaren in een van de voornaamste bediening hadde geweest; en al is het dat zy beide groote middelen na lieten, egter nergens na zo veel als men van haar in zo hoge en aanzienlijke bedieningen hadde verwagt.

4. Pag. 257 schrijft hy dat by een acte van het Parlement vast-gestelt wierd om met Eede te verklaren dat de Koninginne Opperhooft der Kerke was; en dat de gene die zulks weigerden te be-edigen, voor de eerstemaal hare ampten en alle hare goederen quamen te verbeuren, en daar nevens een eeuwige gevangenis; en voor de twedemaal voor Verraders zouden werden verklaart.

Zulk een valsch verhaal van een Acte verdient een vry gestrenger straffe dan ik daar op leggen wil. Die dezen Eed niet en wilden doen, leden geen zwaarder straffe, dan het missen van hare geestlijke bedieningen en ampten, en geen meerder gevaar hadden zy te verwagten: Haar en is ook voor de twedemaal geen Eed opgeleit geweest. Het is wel zulks, dat zo iemand d'authoriteit van een uitheemsche Potentaat immers wilde drijven, hy dan zwaarder gestraft wierd: Dog evenwel zo niet als onze *Auteur* ons opdist, want voor de eerstemaal wierden de goederen verbeurt; of in geval van armoede, een jaar gevangen te zitten. Voor de twede-

twedemaal raakte de misdadige onder een Premunire, dat is, zijne goederen quam hy dan te verbeuren aan den Koning, en hy zelfs wierd gevangen gezet; en de derde misdaad wierd voor Verraad gerekent.

Pag. 258 de verandering van de eernaam van Opper-hooft in die van opper-gouvernant heeft menig Mensch bedrogen; alzo zommige dagten dat de Koninginne daar door haar zelven de magt en authoriteit, om de Sacramenten te mogen bedienen, toe-eigende; dog om alle zwaarmoedigheid te benemen, zo heeft zy in de eerste ommegang geordinneert, dat men hare meninge zou verklaren, hier in bestaande, dat zy geen meerder magt pretendeerde dan haar Vader en Broeder hadden geoeffent. 5.

In den eersten ommegang door de Koningin Elizabet geordineert, wierd'er een bevel gegeven tot verklaringe van den Eed van Opper-voogdyschap over de Kerke; te kennen gevende dat zy haar zelven geen authoriteit over de bediening des Gods-diensts in de *Kerk* toe-eigende, nog iets aanmatigde, dan het gene tot alle tijden aan de Kroon van Engeland vast is geweest; namelijk, een Souveraine magt, onder God, over alle Perzonen in haar *Rijk*: So dat geen uitheemsche Potentaat over haar te regeren had; en dat zy in dezen aanzien genegen was om alle zodanige Perzonen, dewelke het in dien zin namen, van alle boeten en straffen in gemelde Acte gespecificeert t'ontslaan: Invoegen het klaar blijkt, dat zy haar zelven niet anders dan de Koninklijke autoriteit aan-matigde, en diergelijke uitleggingen, die alle twijffelingen benamen, graag wilde aannemen.

Pag. 259 rekent hy onder de gemaakte *Wetten* dit voor een, dat Bisschoppen hare Bisdommen niet langer en zouden behouden dan het hare Konink. Majest. belieft, en geen ander autoriteit oeffenen dan die zy alleen van haar hadden ontfangen. 6.

De *Wetten* die hy rekent, waren de gene die Koning Henrik hadde gemaakt, en nu wederom op de baan waren geraakt; maar deze *Wet* word in beide deelen daar van valschelijk aangetogen en verhaalt; want de Bisschoppen zouden hare Bisdommen behouden, gelijk als alle andere hare Landen, zo lang als zy leefden, behielden, zonder dat de Koningin daar iets op te zeggen had; en mogten, uit haar eigen naam, en volgens de *Kerklijke Wetten*, hun regts gebied in 't werk stellen; zy waren ook niet gehouden om na Commissien te wagten tot behoudinge van hare Bisdommen, gedurende het welbehagen van de *Koninginne*, gelijk als ten tijde van Koning Henrik en Eduward plag te geschieden.

Pag. 263 d'Opper-hooftschap van de Koningin een tijd lang tegen gesproken hebbende, zegt hy, dat in het Hoger-huis van het Parlement over de *Wetten* diesaangaande langdurige en zware debatten vielen, al eer men de zaak konde eens worden, alle de Bisschoppen haar tegensprekende, en in het byzonder hebben het die *Edel-luiden*, die na Romen trokken in Ambassaadschap van Koningin Maria derwaarts afgevaardigt, zeer ernstig af-geraden. 7.

Het is waar, alle Bisschoppen hebben haar tegen gesproken, hoewel dat Tonstal, Heath, Thirbly en nog eenige andere meer, zulks hadden toegestaan, en Koning Henriks Opper-hooftschap schriftelijk verdadigt; het welke (ten minsten voor zo veel de manier van de uitdrukkinge daar van aangaat) vry een toon hoger ging, dan het gene daar de Koningin Elizabet nu op stond. Zy hadden ook haar zelven alle veranderingen die Koning Henrik in zijn tijd had gemaakt, onderworpen. Wat nu de Weereltlijke Heeren aangaat, niemant had iets tegen de acte van *Opper-hooftschap* te zeggen, dan de Graaf van Shrewsburg en de Edel-man Montacuut; zoo dat de wederstand niet om 't lijf had, daar zoo weinige Perzonen daar in verschil-

hadden; en van alle deze had Montacuut alleen tot Romen geweest, wien de Koningin Maria derwaarts zond. Het is wel zulks, dat de Mar-graaf van Winchester, en de Heeren Morley, Stafford, Dudley, Wharton, Rich, en North in 't stuk van de Liturgie en zekere andere acte rakende de Reformatie, van een ander gevoelen waren, maar deze slegts weinig in getal zijnde, in vergelijkinge met de andere die daar t'huis waren, zoo blijkt dan klaar dat het de Koninginne Elizabet de voornaamste Edel-luiden van het Parlement in haar vrye keur stelde, nademaal de Mark-graaf van Winchester, niet tegenstaande dat hy van een ander opinie was, zijn hooge bediening van Heer Tresaurier nog behield, daar hem Koning Eduard in had gesteld, dezelve bediend hebbende al den tijd van Koningin Mariaas regering, en nog veertien jaaren daar na, tot dat hy stierf. Dit zal ligtelijk iemand in de Koningin Elizabet bestraffen, als hellende na al te groote yverloosheid in zaken van Religie, nadien dat hem, die de Reformatie niet toe stond, evenwel de allergewigtigste affayren in het Koninkrijk zoo lang toe-vertrouwt wierden: maar gewislijk dit en is niet een van de klauwen daar men de Leeuwin aan kend.

8. Hy verhaald nog wijders op dit zelfde blad, dat de Koningin Elizabet den Graaf van Arundel eenige hope gaf van hem te zullen trouwen, en dat zy daar op hem geraden had om de wetten, die nu gemaakt waren, te willen toe staan; maar zulks nu geschied zijnde, maakten zy weinig werk van hem, verklarende dat zy Maagt leven, en sterven wilde.

d'Onwaarheid hier van geven de Journalen van het Parlement klaar genoeg te kennen; want daar wierd een adresse gedaan aan de Koningin, om te zien of men haar konde bewegen tot het trouwen; waar op zy den 6. February, zoo als het onze *Historie-Schrijver* aantekent, haar antwoord gaf; en de acten van Opper-hoofstschap, nevens andere acten rakende het stuk van Religie, zijn in de Maand van April daar aan volgende in het Parlament geratificeert: zoo dat Elizabet, zoo een openbare verklaringe gedaan hebbende van niet te willen trouwen, den Graaf van Arundel met geen ydele hope gepaayt heeft.

9. De Koningin, schrijft hy, was den Hertog van Norfolk aan boort, hem, in 't stuk van zijn Houwelijk, een dispensatie belovende, die hy van den Paus niet en konde verwerven.

Het en is niet waarschijnlijk dat den Bisschop van Norfolk een dispensatie van diergelijken aart tot Romen is geweygert geweest; daar worden ook in Engeland geen dispensatien altoos vergont om te mogen trouwen tegen de verbodene trappen van Bloed-verwandschap: geen naader Bloed-vrienden dan Nichten en Neven mogen met den anderen trouwen. Hier toe verlof te bekomen tot Romen, is een gewoonlijke zaak, zo slegts betaalt word het gene daar toe staat; en de *Wet* staat dit ook alle Man toe hier in Engeland. Daar zijn geen Dispensatien in Houwelijkse zaken nodig, dan van wegen de tijd, plaats, en voorwaarden; en het is niet waarschijnlijk dat zulks ooit iemand tot Romen is geweigert. In zijn wijd-lopige buiten-tret, rakende des *Hertogs* dood, zal ik hem, als niet dienende tot mijn *Historie*, niet navolgen.

10. Pag. 266 schrijft hy dat de Gereformeerde een publijke Disputatie begeerden aangeleid te hebben; waar op de Koningin Elizabet de Bisschoppen belaste dat zy haar daar toe zouden bereiden. Zy sloegen het voor een langen tijd af, alzo men hier door, het *Geloof* der *Kerke* het oordeel van de on-wetende Leken onderwierp; maar eindelijk wierden zy gedwongen haar zelven daar toe te begeven. De *Arti-*

kelen

kelen die verhandeld zouden werden, bestonden hier in dat men in het *Nachtmaal Brood* en *Wijn* zou uit delen aan het Volk, bidden in een algemein bekende Taal, &c.

De acte van de Raad doet daar een heel ander verhaal van; maar daar aan ziet men evenwel dat d'Aarts-Bisschop van Jork, zijnde doemaals een van de geheime Raads-Heeren, zulks met Hert en Ziel toestond, en nam aan dat d'andere zijne *Broeders* de Ordinantien, welke de Raad, dies aangaande ingestelt had, zouden na komen: hoewel men ligtelijk zig in te beelden heeft, dat zommige Bisschoppen stilswijgens geen vernoeging altoos daar in schepten: daar zy ook geen ongelijk in hadden; nademaal een *Publijke Disputatie* de ongefondeertheid van haar zaak ten toon zou stellen, die nooit zo veilig was dan alsze in 't gros wierd aangenomen, zonder dezelve naauwkeurig te onderzoeken. Het Nachtmaal op beide wijzen met Brood en Wijn t'onderhouden, wierd niet onder een van de Artikelen gerekent.

Hy verhaald hier nog wijders, dat Bacon, een *Leek* zijnde *Rechter* was, en dat de Aarts-Bisschop van Jork, slegts om wel staans halven, nevens hem zat. 11.

Bacon was geen Rechter; de gantsche *geheime Raad* was daar tegenwoordig om ordre te stellen op wat wijze dat men Disputeren zou; en hy, als Voor-zitter aan dien Tafel, onderwees haar slegts, hoe de ordre, voor dezen onder haar besloten, lag.

Hy vermeld ook hier ter plaatze, dat zy op den derden April met haar Dispuit aanvingen, maar daar wierd niet met ordre en na behoren in de zaak gegaan, alzo men de tijd met twisten en krakelen door bragt, en de Godloose Rechter alles vast na zijn wel-gevallen bestierde, invoegen deze by-een-komste vrugteloos af liep. 12.

Het is waar, d'ordre wierd gebroken: maar het zou onbeleeft gestaan hebben dat onze *Auteur* verhaald zou hebben wie daar de oorzaak van was. De Papisten hebben op den eersten dag geweigert hare redenen op papier te stellen, gelijk als zy te voren met malkanderen hadden afgesproken; waar in haar de Gereformeerde lieten vinden; en op den tweden dag weigerden zy voort te varen, ten ware de Gereformeerde hare papieren eerst voor lazen, 't welk gantsch strijdig was tegen hun voorgaande besluit: zo dat hier op de Disputatie af gebroken wierd; dog het bleek klaar genoeg dat de eene Party voor een publijke Disputatie niet eens bang was, maar dat de andere in tegendeel in zijn schulp kroop.

De SLUIT-REDEN.

Ik en zal my tegens deze *Lasteringen* niet langer aan stellen, alzo ik dezelve niet en kan weder-leggen, zonder vry meer uitsporig te gaan: te meer, dewijl ik mijn *Historie* van het twede Jaar van deze Regering hier mede af breke, zo dat ik mijn *Lezer* tot die overvloediger redenen, die ik gegeven heb, niet en kan wijzen, gelijk als ik in de voorgaande aantekeningen heb gedaan; alwaar dezelve slegts met de vinger aan te roeren genoeg was. Ik en agte het ook niet de pijne waard om deze zake zo naauwkeurig t'onderzoeken, als een wederlegginge wel vereischte, maar het was my slegts te doen om Rishton ten toon te stellen. Deze bewijzen die ik van zijne on-wetenheid, en valsheid alrede gegeven heb, zullen, vertrouw ik, alle *on-zeidige Lezers* voldoen; en ik zie geen kans altoos om zodanige t'overtuigen die aan haar eigen Interest zo zijn gehuwt, dat zy geresolveert zijn om alles,

dat haar in haar kraam dient, te geloven, hoe on-waarschijnlijk dat het zig ook opdoe, of hoe krank het bewijs zy.

En nu hope ik, dat de Reformatie van deze Kerk in haar eigen verwe en na 't leven is afgezet, en dat de schand-vlecken, waar mede weder-partyen daar van de zelve zo lang getragt hebben te bekladden, nu zo schoon zijn afgewasschen, dat zy het aan haar eigen kant niet meer zullen derven onderstaan, nog ook zo ligtlijk worden toegestaan van iemand, die in zijn Hert wel een Lief-hebber is van de Reformatie, edog zig zo ligt laat bepraten om de voor-oordelen, die uit het vertrouwen op die uitgebraakte Lasteringen ontstaan, in te drinken. Nu word de zaak beter verstaan, en hoewel dat men (in deze distantie, en na gedane onderzoekinge der Gedenk-schriften ten tijde van Koningin Mariaas Regering) bekennen moet datter vele zaken of t'eenemaal zijn overgeslagen, of zo gebreklijk van my verhaald, dat dit Werk nergens na zo volmaakt is als ik wel wenschte: egter niet tegenstaande al deze rampen, nevens de gebreklijkheid van de stijl, wijze van verhandelinge, of manier van uitdruckinge, ('t welk met meerder regt op mijn Rekening mag gestelt worden; hoewel ik zulks, na mijn vermogen, op de gevoegelijkste wijze gedaan heb:) kan ik evenwel my zelven niet veel verschonen, alzo ik my verstout heb een zaak by der hand te nemen, die ik zo levendig en met zulk een Volmaaktheid als de Materie van de zaak vereischt, niet en heb volbragt; en zelfs hier in, heb ik my zelven d'Autoriteit van andere Perzonen, die my daar toe aangeraden hadden, veel eer onderworpen, dan met een ydele inbeeldinge wijs gemaakt dat ik zulks zou hebben konnen uitvoeren; maar na alle approbatien die hier toe nodig zijn, waar van niemand meer gevoelig kan zijn als ik, zo ben ik niet buiten alle hope of dit Werk zal eenige nuttigheid en kragt hebben by en op de gene die het zelve zonder voor-oordeel en met een opregt gemoed komen te lezen: en dat de gene die alrede Ledematen van onze Kerk zijn, daar aan beter gevallen zullen hebben, zoo wanneer zy eens op de eerste beginzelen van onze Reformatie hare oogen komen te slaan: en deze nu, die buiten dezelve zijn en tot onze gemeenschap nog niet over-gegaan, zullen daar toe te gemaklijker konnen gebragt worden, als zy zien by wat trappen en op hoedanige redenen deze veranderingen zijn gemaakt. En zo ik dit mijn oogmerk slegts mag bereiken, dan zal ik mijn tijd en arbeid wel besteed agten. Vaart wel. Hier mede besluite wy dit gehele Werk, en zeggen

E Y N D E.